

ENQUÊTECOMMISSIE
REGERINGSBELEID 1940–1945

VERSLAG HOUDENDE DE UITKOMSTEN
VAN HET ONDERZOEK

DEEL 6^{A EN B}

DE VERTEGENWOORDIGING VAN NEDERLAND IN HET BUITENLAND
HET BELEID TEN AANZIEN VAN NEDERLANDERS,
DIE TENGEVOLGE VAN DE OORLOG HULP VAN NODE HADDEN

(PUNTEN L EN M VAN HET ENQUÊTEBESLUIT)

VERSLAG EN BIJLAGEN

INHOUD

DEEL 6A

	blz.
Inleiding	7
I. De noodzaak van de hulpverlening en de organisatie hiervan	11
II. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal	26
III. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland	52
IV. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Spanje	80
V. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk	105
§ 1. Het beleid der consulaire ambtenaren	105
§ 2. Het beleid van de Nederlandse Regering te Londen met betrekking tot de steunverlening aan Nederlanders in Frankrijk	131
§ 3. De evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk	140
VI. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zweden	146
VII. De door de Regering genomen maatregelen ten behoeve van de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Portugal, Zwitserland, Spanje, Frankrijk en Zweden	160
VIII. De behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland gedurende de oorlogsjaren	188
IX. De Nederlandse krijgsgevangenen	206
X. De hulp aan politieke gevangenen en Joodse gedeporteerden	232
§ 1. Van Engeland uit ondernomen pogingen tot hulpverlening	232
§ 2. Via Zweden ondernomen pogingen tot hulpverlening	269
§ 3. Beschuldigingen met betrekking tot twee speciale hulpacaties	281
§ 4. Van Nederland uit ondernomen pogingen tot hulpverlening	288
XI. Andere pogingen tot hulpverlening	318
§ 1. Medizinalrat E. A. F. Kersten	318
§ 2. De verkoop van uitreisvergunningen uit het bezette gebied en het vrijkopen van Nederlandse gedeporteerden uit Duitse concentratiekampen	348
§ 3. Pogingen tot uitwisseling van Nederlandse gedeporteerden	362
§ 4. Hulpverlening aan het bezette Nederland	380
XII. De repatriëring der Nederlandse civiele gevangenen en gedeporteerden	406
§ 1. Het ontstaan en de werkzaamheid van het Nederlandse Regeringscommissariaat voor de Repatriëring	406
§ 2. Klachten	447
§ 3. De repatriëring uit België	477
§ 4. De repatriëring uit Frankrijk	488
§ 5. De repatriëring uit door Rusland bezette gebieden	493

INLEIDING

ALVORENS een aanvang te maken met de behandeling van de punten *l* (de vertegenwoordiging van Nederland in het buitenland en de behartiging der Nederlandse belangen aldaar) en *m* (de mate waarin en de wijze waarop de hulpverlening aan Nederlandse krijgsgevangenen en civiele gedetineerden heeft plaats gevonden) van het Enquêtebesluit der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 6 November 1947 heeft de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945 daarvoor de volgende uitgangspunten opgesteld.

1. In deel 3 (financieel en economisch beleid) en sommige andere delen van het verslag der commissie komen verschillende onderdelen van de werkzaamheden der Nederlandse vertegenwoordigers in het buitenland ter sprake. Een volledige behandeling van hetgeen die vertegenwoordigers gedurende de oorlogsjaren hebben verricht, is daarmee niet verkregen, doch van hetgeen daarvan niet reeds in andere delen van het verslag besproken is en behandeling door de commissie behoeft, maken de bemoeiingen met de vraagstukken van punt *m* een overwegend gedeelte uit. Daarom kan voor de behandeling van punt *l* volstaan worden met een onderzoek naar de bemoeiingen der vertegenwoordigers in het buitenland met die vraagstukken en ligt combinatie van de punten *l* en *m* voor de hand.

Aanvankelijk had de commissie besloten van het buitenlandse beleid van de Nederlandse Regering te Londen een afzonderlijk punt van onderzoek te maken, dat dan onder letter *q* zou kunnen worden toegevoegd aan de lijst der in het bijzonder in haar onderzoek te betrekken onderwerpen, vermeld in het Enquêtebesluit der Tweede Kamer. Bij nadere overweging is zij echter tot de overtuiging gekomen, dat, nu een zo groot deel van het beleid der vertegenwoordigers in het buitenland en in verband daarmee ook van het buitenlandse beleid der Regering reeds in haar onderzoek betrokken is, een verdere afzonderlijke behandeling van het buitenlandse Regeringsbeleid zonder al te groot bezwaar achterwege kan blijven. De commissie wil niet verhelen, dat tot dit besluit heeft bijgedragen het feit, dat haar onderzoek een dusdanige omvang heeft aangenomen, dat een uitbreiding daarvan buiten de met name in het Enquêtebesluit genoemde onderwerpen van haar leden moeilijk meer geveerd kan worden.

Een ongewenst gevolg van dit besluit zou zij het echter achten, indien daardoor een belangrijke memorie van Maart 1948 niet gepubliceerd zou worden, welke zij ontvangen heeft van mr. *E. N. van Kleffens*, gedurende de oorlogsjaren Minister van Buitenlandse Zaken, en welke een overzicht bevat van het buitenlandse beleid in die jaren. Die memorie is daarom onder de bijlagen van dit deel van het verslag opgenomen.

2. Weliswaar wordt in punt *m* van het Enquêtebesluit slechts gesproken van krijgsgevangenen en civiele gedetineerden, maar het daarmee aangeduide vraagstuk zou onvolledig behandeld worden als niet ook de vluchtelingen en de Joodse gedeporteerden in het onderzoek betrokken werden en aandacht geschonken werd aan de voorbereiding en de uitvoering van de repatriëring der weggevoerde Nederlanders.

Dit deel van het verslag der commissie behandelt dus zowel punt *l* als punt *m*, terwijl het

door *m* bestreken terrein ter completering en ter verkrijging van een afgerond geheel enigszins is uitgebreid.

Naarmate het onderzoek vorderde, bleek het nodig telkens weer nieuwe onderwerpen daarin te betrekken. Voorts hebben met de verschillende rubrieken van oorlogsslachtoffers talrijke instellingen en overheidsinstanties bemoeienis gehad. Het gevolg van een en ander is geweest, dat dit deel van het verslag minder overzichtelijk dreigde te worden. Teneinde daaraan tegemoet te komen is getracht aan het eerste hoofdstuk een algemeen oriënterend karakter te verlenen, waardoor enig inzicht kan worden verkregen in het samenstel van Regeringsinstanties, personen en lichamen, die zich met de verschillende onderdelen van het grote geheel hebben bezig gehouden en daarvoor verantwoordelijkheid dragen.

Een onderzoek omtrent hetgeen er van Nederlandse zijde gedaan is ten behoeve van vluchtelingen, krijgsgevangenen, civiele gevangenen, gedeporteerden en andere groepen van oorlogsslachtoffers kon niet aan redelijke eisen van volledigheid voldoen, indien de commissie zich in overeenstemming met de letterlijke zin van haar opdracht had beperkt tot de handelingen der Regering. Met name kon een onderzoek naar de werkzaamheden van het Nederlandse Rode Kruis niet achterwege blijven.

Indien de commissie niet reeds op grond van eisen van een redelijke volledigheid tot dat inzicht was gekomen, zou het rapport der tegen het einde van 1945 door het Dagelijks Bestuur van het Nederlandse Rode Kruis benoemde Commissie van Onderzoek inzake het verstrekken van pakketten enz., algemeen genoemd de Pakkettencommissie, haar genoopt hebben om de werkzaamheden gedurende de oorlog van het Nederlandse Rode Kruis in haar onderzoek te betrekken. Het Rode Kruis vervult namelijk in genoemd rapport over dezelfde onderwerpen, waarop het onderzoek der commissie betrekking heeft, een zo grote rol en de opmerkingen, welke de Pakkettencommissie in haar rapport maakt over het Nederlandse Rode Kruis zijn zo nauw verweven met haar conclusies over de handelingen der Regering, dat ook op die grond de commissie niet kon nalaten zich een oordeel te vormen over het optreden van het Nederlandse Rode Kruis gedurende de jaren der bezetting.

Meermalen in de loop van het verslag, telkens wanneer daarin punten besproken worden, welke ook in het rapport der Pakkettencommissie behandeling vinden, geeft de Enquêtecommissie haar oordeel over bepaalde onderdelen van de arbeid der Pakkettencommissie. Een samenvattend oordeel vindt men dus in dit deel van het verslag der commissie niet en daarom volgen hier in het kort enkele algemene opmerkingen over genoemd rapport.

Gezien de grote belangstelling, welke ook nu nog te constateren valt, doch vooral in de eerste tijd na de oorlog in Nederland bestond voor hetgeen er in de bezettingsjaren gedaan is en met name ook voor hetgeen naar veler mening ongedaan bleef, bestond er ongetwijfeld behoefte aan een spoedig onderzoek. Het verdient daarom instemming, dat het Nederlandse Rode Kruis daartoe een Commissie benoemde. Ook moet worden erkend, dat die Commissie haar werk met voortvarendheid en loffelijke ijver en spoed heeft verricht. Het onderzoek van de Enquêtecommissie heeft echter geleid tot de overtuiging, dat op verschillende punten het rapport der Pakkettencommissie oordeelvellingen en conclusies bevat, welke niet ten volle verantwoord zijn en dat een aantal daarvan zelfs onjuist moet worden genoemd. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen.

In de eerste plaats bezat de Pakkettencommissie niet de mogelijkheid tot een zo veelzijdig onderzoek als de Enquêtecommissie en was zij niet in staat om in zo groten getale getuigen en deskundigen voor zich te doen verschijnen. Voor een en ander bezat zij noch het apparaat, noch de bevoegdheden.

Mede daardoor was de Pakkettencommissie beperkt in de keuze harer getuigen. Dit heeft geleid tot een zekere eenzijdigheid in haar onderzoek en zelfs heeft het tengevolge gehad, dat het aan haar aandacht is ontsnapt, dat sommige der voor haar afgelegde verklaringen bezijden de waarheid waren. De waarde van de bevindingen der Pakkettencommissie en van de daarop in haar rapport gegronde oordeelvellingen is daardoor geschaad.

Op grond van haar onderzoekingen is aan de Enquêtecommissie ten aanzien van verschillende der conclusies uit het rapport der Pakkettencommissie gebleken, dat die onvoldoende door de werkelijke toedracht der gebeurtenissen worden gerechtvaardigd. Verschillende passages in dit deel van het verslag der commissie geven daarvan blijk.

Misschien ook vindt het hierboven beschreven karakter van het rapport der Pakkettencommissie ten dele zijn grond in het feit, dat een aantal leden dier Commissie zelf de ellende der concentratiekampen en gevangnissen had doorgemaakt. Dit doet niets af aan de goede wil, welke de Pakkettencommissie ongetwijfeld heeft bezielde of aan de ernst en de waarheidsliefde, welke haar arbeid zeker hebben gekenmerkt. Evenwel kan hierin een deel hebben gelegen van de redenen waarom haar rapport op verschillende punten niet of slechts ten dele klopt met de bevindingen der Enquêtecommissie,

Ondanks de omvang van dit verslag kan het geen aanspraak maken op volledigheid. Wanneer de verklaringen van getuigen uiteenliepen, hetgeen gedurende het onderzoek herhaaldelijk het geval was, heeft de commissie telkens door het horen van nieuwe getuigen en door het zoeken en raadplegen van nieuwe schriftelijke stukken de ware toedracht trachten te ontdekken en het juiste inzicht te verkrijgen. Wanneer het niet om ernstige gevallen of gebeurtenissen ging, heeft zij het onderzoek echter niet verder voortgezet.

Ten aanzien van verschillende onderwerpen heeft de commissie de uitvoering van haar taak kunnen vergemakkelijken door raadpleging van rapporten van commissies, die tevoren reeds in opdracht van de Regering een uitvoerig onderzoek hadden ingesteld omtrent bepaalde min of meer op zich zelf staande onderwerpen, welke ook tot het terrein van onderzoek der Enquêtecommissie behoren. Met name mogen hier worden genoemd de verslagen van de Commissie *Cleveringa*. De commissie heeft haar best gedaan om het werk dezer commissies niet nogmaals te verrichten. Zij heeft doublures willen voorkomen, doch meer dan eens heeft haar onderzoek zich toch wel bewogen op terreinen, welke ook reeds de aandacht hadden gehad van genoemde commissies. In vele gevallen bleken dan de bevindingen en de daarop gegronde conclusies dezelfde te zijn.

I. De noodzaak van de hulpverlening en de organisatie hiervan

Kort nadat de Nederlandse Regering in Engeland was aangekomen, deed zich daar de vraag voor, wat er diende te geschieden ten behoeve van de tienduizenden Nederlanders, die op hun vlucht voor het oorlogsgeweld of uit vrees voor hetgeen zij van de bezetter te verwachten hadden, het land hadden verlaten en zich in hoofdzaak naar Frankrijk hadden begeven.

Ook ontstond er in Engeland, blijkens hetgeen wordt vermeld in het eerste jaarverslag van het Netherlands Emergency Committee, plotseling een moeilijke situatie, omdat zich daar veel Nederlanders bevonden, die er waren gestrand, terwijl er ook uit Nederland een groot aantal uitgewekenen was aangekomen¹⁾.

Deze situatie maakte het nemen van speciale maatregelen noodzakelijk en daarom kwam een aantal leden van de Nederlandse kolonie te Londen bijeen, teneinde de wenselijkheid te bespreken van een comité.

Reeds op Maandag 13 Mei 1940, dus nog voordat de Nederlandse Regering te Londen was aangekomen, gaf onze toenmalige gezant aldaar, jhr. mr. *E. F. M. J. Michiels van Verduynen*, opdracht aan de consul-generaal, de heer *Th. H. de Meester*, tot het nemen van maatregelen om aan de moeilijkheden het hoofd te bieden.

De heer *de Meester* stelde zich in verbinding met een aantal leden van de Nederlandse kolonie, hetgeen geleid heeft tot zijn besluit om een comité te vormen, dat de naam kreeg van The Netherlands Emergency Committee. Men besloot om in de naam van het comité niet te spreken van „uitgewekenen”, omdat het de bedoeling was al diegenen te helpen, die de Nederlandse nationaliteit bezaten en tengevolge van de oorlog hulp nodig mochten hebben, afgezien van de vraag, of zij uitgewekenen uit Nederland waren of niet.

Mevrouw *Michiels van Verduynen* werd benoemd tot presidente, waarmede in Engeland de functie wordt aangeduid, welke men hier Ere-Voorzitster zou noemen, terwijl de heer *de Meester* het voorzitterschap op zich nam. In het eerste jaarverslag van het Netherlands Emergency Committee worden de namen vermeld van de overige leden van het comité.

Het comité heeft van zijn oprichting af veel hulp ondervonden van verschillende Nederlanders en Nederlandse ondernemingen te Londen, die personeel zowel als kantoor- en opslagruimten ter beschikking stelden, terwijl van zeer vele zijden bedragen in geld werden verstrekt.

De werkzaamheden van het comité omvatten het verlenen van financiële bijstand aan hen, die daaraan behoefte hadden, het verschaffen van hulp en advies bij het zoeken van onderdak en van nieuwe middelen van bestaan, het verlenen van financiële en andere hulp bij de uitvoering van emigratieplannen, het voorzien in de behoefte aan kleding, het verschaffen van adviezen ter oplossing van allerlei moeilijkheden, die zich voordeden.

Blijkens het eerste jaarverslag van het comité was de verschaffing van kleding, waarvan mevrouw *Michiels van Verduynen* de leiding op zich had genomen, wel de belangrijkste werkzaamheid. Er was daarvoor een speciale organisatie tot stand gebracht, die in staat was om aan alle Nederlanders, met wie het comité in verbinding kwam, de benodigde kleding te verschaffen. Die organisatie vond huisvesting in gebouwen, waarin Nederlanders ruimte ter beschikking hadden gesteld; eerst in Bush House en later in een huis in Pall Mall. Al spoedig echter was ook hier de ruimte te klein geworden, waarop de organisatie werd ondergebracht op de begane grond van Hereford House, die voor het grootste gedeelte door de heer *W. Brenninkmeyer*, (C. & A. Modes, Ltd) op uitzonderlijk voordelige voorwaarden was afgestaan.

In het Bonnington Hotel was een kamer gehuurd, waar de Nederlandse uitgewekenen konden samenkomen en die de Hollandse Kamer werd genoemd.

Tegen het einde van 1940, toen vele uitgewekenen elders een verblijfplaats hadden gevonden, verminderde de belangstelling voor deze plaats van samenkomst, zodat zij werd opgeheven.

Er werd echter in Bedford Place een „hostel” voor goedkoop verblijf ingericht, waar ongeveer 50 uitgewekenen een bevredigend te-

¹⁾ Netherlands Emergency Committee. Report for 1940, blz. 1 e.v.
Zie ook bijlage 1 A.

30575 (van *Lidth de Jeude*)
42483; 42488 (de *Meester*)

42490 (de *Meester*)

- 1) Netherlands Emergency Committee. Report for 1940, blz. 3.
Idem 1941, blz. 2.
Zie ook bijlage 1 B.
- 2) Vgl. bijlage 2 A.
- 3) Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society.
Report for 1940, blz. 4.
Zie ook bijlage 2 B.
- 4) Vgl. Netherlands Emergency Committee. Report for 1940, blz. 4.
Zie ook bijlage 1 C.
70434—70437 (*van den Tempel*)

huis hebben gevonden. Deze inrichting werd op coöperatieve basis geleid en bedroop zich zelf. Het gelukte de kosten zeer laag te houden; deze bedroegen niet meer dan 40 shilling per echtpaar per week, welk bedrag de meeste bewoners uit eigen middelen betaalden. Toen er in 1941 geen behoefte meer bestond aan een dergelijk onderdak, werd de inrichting gesloten.¹⁾

De hulp van het comité bij het zoeken naar een nieuwe werkring heeft in 1940 tot resultaat gehad, dat ongeveer 150 personen werk vonden.

Het Netherlands Emergency Committee heeft aanvankelijk ook zijn bijstand verleend bij de evacuatie van uitgewekenen naar overzeese bestemmingen. Nadat echter op 3 Juni 1940 het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis was opgericht²⁾, dat bij een op 16 September van dat jaar verleden stichtingsacte officieel werd geconstitueerd³⁾, heeft deze organisatie dit deel van het werk van het Emergency Committee overgenomen.

Financieel werd, gelijk reeds medegedeeld, het Emergency Committee tot het verrichten van zijn werkzaamheden in staat gesteld door middel van giften, die het van particulieren ontving. In 1940 hebben die giften in totaal £ 21731.14.10 bedragen, terwijl blijkens het jaarverslag over 1941 in dat jaar £ 11654.5.8. aan giften werd ontvangen.

In het eerste jaarverslag van het Emergency Committee staat voorts te lezen, dat bij al het werk nauw contact werd onderhouden met Britse en Nederlandse autoriteiten en wel in het bijzonder met jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude*, die door de Nederlandse Regering benoemd was tot Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen. Volgens genoemd jaarverslag had die benoeming tot doel om verbinding tot stand te brengen tussen de Regering en de in verschillende landen ten behoeve van Nederlandse vluchtelingen opgerichte organisaties.⁴⁾

Omtrent de zorg van de Nederlandse Regering voor de zich in het buitenland in nood bevindende Nederlanders deelde dr. *J. van den Tempel*, de toenmalige Minister van Sociale Zaken, aan de commissie mede, dat bij zijn aankomst te Londen de Nederlandse gezant en de consul-generaal daar reeds een Emergency Committee hadden opgericht, dat geld had ingezameld bij particulieren. In de eerste dagen, toen de grote stroom van mensen kwam, moest er, aldus de heer *van den Tempel*, ook van Regeringszijde iets worden gedaan en er is toen afgesproken, dat de heer *van Boeyen* en hij dit zouden doen. De heer *van Boeyen* had er uiteraard mee te maken, omdat het Departement van Binnenlandse Zaken zich in Nederland bemoeide met steunzaken, voorzover deze geen betrekking hadden op de werklozensteun. De heer *van den Tempel* vond het nodig hem bij te staan en zij hebben zich toen met het Emergency Committee verstaan.

Geleidelijk namen de bemoeiingen grotere omvang aan en daarvoor moesten maatregelen worden getroffen. De heer *van Lidth de Jeude* is toen als Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen aangesteld. Deze is ook lid geworden van het Emergency Committee om de samenwerking te bevorderen; de heren *van Boeyen* en *van den Tempel* vormden de verbinding met de Ministerraad, zodat al spoedig practisch gesproken de heer *van Boeyen*, de heer *van Lidth de Jeude* en de heer *van den Tempel* de belangrijke zaken beslisten. Na korte tijd kreeg het Emergency Committee natuurlijk moeite met de geldmiddelen voor deze grote taak en moest de Regering in toenemende mate voor de financiën zorgen, want er kwamen honderden mensen over, die moesten worden ondergebracht. Er is, aldus de heer *van den Tempel*, te Londen o.a. tijdelijk een tehuis geopend, waar de vluchtelingen bij elkaar konden komen. Honderden mensen zijn naar Nederlandsch-Indië, West-Indië, Amerika en andere gebieden gezonden. De uitvoering werd door de heer *van Lidth de Jeude* verzorgd onder toezicht van de heren *van Boeyen* en *van den Tempel*. Er waren met deze hulp grote bedragen gemoeid en die kwamen ten slotte voor rekening van de Regering. Zo werd de heer *van den Tempel* bij deze hulpverlening betrokken, maar de heer *van Boeyen* heeft van het begin af aan op het standpunt gestaan, dat deze bemoeiing eigenlijk bij hem behoorde. De Ministerraad aanvaardde deze gang van zaken. Met hun drieën, aldus de heer *van den Tempel*, hebben zij dit dus opgeknapt. Op zijn begroting is aanvankelijk ook nog een post uitgetrokken voor dit werk, maar daar is nooit uit geput, omdat de heer *van Boeyen* het uit zijn begroting betaalde. Langzamerhand is deze samenwerking opgehouden. Toen de grote toevloed van Nederlanders was verwerkt en de mensen zich hadden „gesetteld”, in dienst waren gekomen bij de verschillende departementen, scheepvaart, particulieren enz. of waren „uitgezonden”, hield de bemoeiing practisch gesproken op. Het is dus een bemoeienis geweest vooral van de eerste vier, vijf maanden. De indruk, alsof deze steunverlening was opgedragen aan het Departement van Sociale Zaken, was volgens de heer *van den Tempel* derhalve niet juist;

het verloop van zaken was geweest, zoals hij dat had geschetst. Deze werkverdeling is in hoofdzaak zo gebleven. Het Rode Kruis bemoeide zich dus met de hulpverlening aan Nederlanders in vijandelijk gebied en het Departement van Binnenlandse Zaken met die aan Nederlanders daarbuiten, terwijl het Departement van Sociale Zaken later, in de tweede helft van 1944, de aangelegenheden betreffende de toekomstige repatriëring op zich heeft genomen alsmede de zorg voor enkele speciale maatregelen ten behoeve van Joodse gedeporteerden.

Laatstgenoemde werkverdeling is ook vastgelegd in een brief, welke de Minister van Sociale Zaken daaromtrent op 12 Juli 1944 aan de Minister van Algemene Zaken heeft geschreven.

Blijkens het verslag van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis¹⁾ besliste H.K.H. Prinses *Juliana* kort na aankomst in Engeland als voorzitter van het Nederlandse Rode Kruis, dat buiten het bezette Nederland een noodorganisatie van het Nederlandse Rode Kruis zou worden ingesteld, die op 3 Juni 1940 tot stand kwam. De Prinses werd presidente en jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* werd tot voorzitter benoemd.

Ir. *W. Friedhoff*, een destijds in Engeland als vertegenwoordiger van machinefabrieken werkzaam zijnde Nederlander, werd de secretaris.

Op 15 Augustus 1940 wendde het Emergency Committee zich tot het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis met het verzoek, dat laatstgenoemde instelling de leiding van de werkzaamheden van het Emergency Committee zou overnemen onder voorwaarde, dat dit laatste zelfstandig zou blijven bestaan en dat de ingezamelde gelden gescheiden zouden blijven van die van het Rode Kruis. Deze stap was in hoofdzaak genomen, omdat gevoeld werd, dat het hulpwerk van het Emergency Committee eigenlijk viel onder de taak van het Rode Kruis en eenheid van beleid duidelijke voordelen bood. Aan de andere kant werd het noodzakelijk geacht het Emergency Committee als zodanig te doen voortbestaan, omdat de fondsen in Engeland waren ingezameld voor de hulpverlening aan Nederlandse uitgewekenen in het Verenigd Koninkrijk, terwijl de middelen van het London Committee van het Rode Kruis ook van elders afkomstig waren en de werkzaamheden van deze instelling een ruimere strekking hadden.

Volgens de op 16 September 1940 verleden stichtingsacte van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis bestond de taak van deze instelling uit het verlenen van allerlei vormen van bijstand aan Nederlanders, die als gevolg van de oorlog tussen Nederland en Duitsland hulp zouden behoeven. In overeenstemming daarmee hield het Committee zich ook bezig met verschillende soorten van sociaal werk, waaronder het evacuëren van uitgewekenen en het verlenen van medische hulp. Voorts organiseerde het een informatiedienst omtrent familieleden in Nederland en hield het zich bezig met hulpverlening aan Nederlandse oorlogsslachtoffers in verschillende landen, waaronder ook Nederland zelf.²⁾

De heer *van Lidth de Jeude* heeft zich, toen hij in het laatst van Mei 1940 te Londen aankwam, ter beschikking gesteld van de Nederlandse Regering, waarop hem werd verzocht de leiding van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis op zich te nemen. Daaromtrent vindt men in de notulen der op 3 Juni 1940 gehouden eerste vergadering van het comité, dat de Prinses de heer *van Lidth de Jeude* verzocht heeft als voorzitter op te treden en te Londen een kantoor van deze instelling in te richten, teneinde Nederlanders in de meest ruime zin behulpzaam te zijn.³⁾

Het voordien met hetzelfde doel ingestelde Emergency Committee kon van het Internationale Rode Kruis te Genève niet de officiële erkenning verkrijgen. Nadat echter de Prinses als voorzitter van het Nederlandse Rode Kruis met voorkennis van het Internationale Rode Kruis te Genève het London Committee had opgericht, werd dit erkend als een officieel comité van het Nederlandse Rode Kruis.

De Engelse wet houdt ter voorkoming van misbruiken een scherp toezicht op stichtingen voor liefdadige doeleinden en daarom is voor de stichting van het London Committee de vorm gekozen van een trust-deed. Trusteessen waren de gezant, de heer *Michiels van Verduynen* en de heer *de Meester*, de consul-generaal, die tevens voorzitter was van het Emergency Committee.

Naar de heer *van Lidth de Jeude* mededeelde, werden bij het werk, waarmede het Rode Kruis zich ging bemoeien, de Nederlanders, die voor steunverlening in aanmerking kwamen, in drie groepen verdeeld. De eerste groep omvatte de Nederlanders, die reeds in Engeland vertoefden en door de oorlog hun middelen van bestaan hadden verloren. De tweede groep bestond uit hen, die vlak voor de bezetting uit Nederland waren gevlucht, terwijl de derde groep gevormd werd door de gestrande Nederlanders, die zich toevallig in het buitenland ophielden, niet meer naar huis konden terugkeren en diensgevolge niet meer konden beschikken over hun zich in Nederland bevindende geldmiddelen.

¹⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society Report for 1940, blz. 3 e.v.
Zie ook bijlage 2 B.

46137 (*Friedhoff*)

²⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1940, blz. 4 en 5.
Zie ook bijlage 2 B.

30569—30576 (*van Lidth de Jeude*)

³⁾ Vgl. bijlage 2 A.

30592—30593 (*van Lidth de Jeude*)

1) Bijlage 3.

75622 (van Lidth de Jeude)

2) Vgl. bijlage 4.

30577—30585 (van Lidth de Jeude)

42505—42507 (de Meester)

30586 (van Lidth de Jeude)
70435 (van den Tempel)

De financiële steun, welke werd verleend, werd als voorschot beschouwd met de bepaling, dat terugbetaling zou plaats vinden, zodra de betrokkenen hiertoe in staat zouden zijn.

Dat aan hen, die niet over voldoende middelen beschikten om later de ontvangen gelden terug te betalen, toch financiële steun werd verleend, blijkt uit een in het archief van het Departement van Binnenlandse Zaken aangetroffen brief van 29 Juli 1943.¹⁾ Daarin wordt namens de Minister van Binnenlandse Zaken aan een behoeftige Nederlander medegedeeld, dat het niet de bedoeling is personen, die niet tot terugbetaling van de aan hen verstrekte gelden in staat mochten zijn, daartoe te dwingen. De verbintenis, die bij het tekenen van de schuldbekentenis werd aangegaan, zou slechts in werking treden, wanneer de betrokkene te zijner tijd beschikking mocht krijgen over voldoende middelen om zonder grote opoffering de hem uitgekeerde bedragen te kunnen terugbetalen. Het tekenen van de schuldbekentenis zou dus niet leiden tot maatregelen tegen hen, die niet tot terugbetaling in staat mochten zijn.

In een brief van 12 Juni 1940 heeft de toenmalige Minister-President, jhr. mr. D. J. de Geer, die tevens Minister van Algemene Zaken a.i. was, de heer van Lidth de Jeude in kennis gesteld van diens aanwijzing als „Regeringscommissaris voor het terrein van de steunverleening aan Nederlanders, zoowel in Nederland, als in het buitenland, die als gevolg van de oorlogsomstandigheden hulp van noode hebben”.²⁾

In verkorte vorm werd deze functie later aangeduid als Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen.

De zoëven genoemde brief bevat tevens een omschrijving van de taak van deze Regeringscommissaris, die naar de opvatting van de Regering hoofdzakelijk een coördinerende en organiserende zou zijn.

In de brief komt verder een uitvoerige omschrijving voor van deze taak, waarvan hierboven reeds het een en ander werd vermeld.

Behalve in Engeland waren ook in enkele andere landen reeds zeer vroegtijdig comité's opgericht. Uit de door hen van particulieren ontvangen bijdragen verleenden zij hulp aan Nederlandse vluchtelingen. Omtrent zulke comité's in Portugal en Frankrijk bevatten de hoofdstukken II en V van dit deel van het verslag nadere bijzonderheden. Ook echter werden de ingezamelde gelden wel ter beschikking gesteld van andere organisaties, opdat deze de hulpverlening konden bewerkstelligen. Deze methode werd bijvoorbeeld gevolgd in Nederlandsch-Indië, waar onder de leiding van mr. H. J. Spit, destijds vice-president van de Raad van Indië, zeer belangrijke bedragen zijn bijeengebracht. Ingevolge de wens van het door de heer Spit geleide Nederlandsch-Indische comité is echter van de bijeengebrachte zeven à acht miljoen gulden een bedrag van vijf miljoen niet gebruikt voor hulpverlening, doch voor het aanbieden van een aantal Spitfires aan de Britse Regering.

Omtrent de reden van de wijze, waarop deze f 5 000 000 werden besteed, deelde de heer van Lidth de Jeude mede, dat de te Londen bestaande comité's gedurende de eerste tijd na hun oprichting over zo ruime middelen beschikten, dat de uit Indië te verkrijgen bijdragen niet onmiddellijk konden worden gebruikt. Op grond van de daaruit voortvloeiende vrees, dat er dientengevolge in Indië minder bijdragen zouden binnenkomen, heeft toen volgens de heer van Lidth de Jeude het in Indië werkende comité aan een gedeelte van het ingezamelde bedrag deze speciale bestemming gegeven. Later werden naar gelang van de behoefte aan geld bij het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis bijdragen uit Indië naar Engeland overgemaakt. Even vóór de val van Nederlandsch-Indië op 8 Maart 1942 kon dit net op het laatste ogenblik nog geschieden met het restant van de daar ingezamelde gelden. Volgens de heer van Lidth de Jeude bedroeg op de dag van de val van Indië dit bedrag nog ongeveer f 200 000.

In Amerika werden gelden ingezameld, welke daar werden bijeengebracht in het Queen Wilhelmina Fund. Ook in andere delen van de wereld brachten de daar vertoevende Nederlanders gelden bijeen en veelal geschiedde dit tevens bij bijzondere gebeurtenissen; aan boord van Nederlandse schepen bijvoorbeeld bij de viering van het Kerstfeest. De opbrengst van zulke inzamelingen werd dan gewoonlijk naar Londen overgemaakt.

Eerst later, in 1942, toen de inkomsten van de te Londen bestaande comité's niet meer toereikend waren om te voorzien in de zorg voor gestrande en gevluchte Nederlanders, heeft de Regering daartoe gelden beschikbaar gesteld.

Details omtrent de wijze waarop en de mate waarin in Engeland gedurende de eerste maanden, nadat Nederland in oorlog was geraakt, de landgenoten, die daaraan behoefte hadden, werden geholpen met later al dan niet terug te betalen financiële steun, aan onderdak, werk of anderszins, zijn te vinden in de verslagen van het Emergency Committee, het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en

ook te constateren uit de bedragen, die, naar de heer *van den Tempel* aan de commissie heeft medegedeeld, het Departement van Binnenlandse Zaken tot die doeleinden heeft verstrekt.

Aan de commissie zijn geen klachten ter ore gekomen omtrent de hulp, die gedurende de zomer van 1940 in Engeland in enigerlei vorm aan daarvoor in aanmerking komende Nederlanders is verleend door de hierboven genoemde comité's, waarop de Regeringscommissaris toezicht oefende, of omtrent de hulp, die destijds is verstrekt door het Departement van Binnenlandse Zaken. Daarom heeft de commissie geen aanleiding gevonden om dieper in te gaan op die in de eerste maanden in Engeland aan landgenoten verleende hulp. Wel wenst zij haar waardering uit te spreken voor de initiatieven, die geleid hebben tot de instelling van het Emergency Committee en kort daarna tot de oprichting van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, alsmede voor het werk, dat deze comité's in die periode in samenwerking met de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Sociale Zaken, alsmede met de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, verricht hebben ten behoeve van de in Engeland in moeilijkheden verkerende Nederlanders.

In de hoofdstukken IX, X en XI van dit deel van het verslag zal uitvoerig worden ingegaan op de vraag, of ten behoeve van de zich in Duitsland bevindende Nederlandse krijgsgevangenen, gijzelaars en politieke gevangenen in concentratiekampen en gevangnissen, alsmede ten behoeve van de landgenoten in het door de vijand bezette gebied, in voldoende mate gebruik is gemaakt van de mogelijkheden, welke zich voordeden.

De Duitsers wensten het London Committee niet te erkennen, maar de mogelijkheid om op zijn uitgebreide arbeidsterrein nuttige arbeid te verrichten werd vergroot door de officiële positie, welke het verkregen had door de erkenning, verleend door het Internationale Rode Kruis te Genève, alsmede door de steun en medewerking welke het dikwijls ondervond van het Britse en het Amerikaanse evenals later ook van het Zweedse Rode Kruis.

Het merendeel van de Nederlandse uitgewekenen bevond zich gedurende de zomer van 1940 in Frankrijk. Naar jhr. mr. *H. F. L. K. van Vredenburg*, die in het eind van Mei of het begin van Juni 1940 in opdracht van de Regering uit Engeland naar Frankrijk vertrok, aan de commissie mededeelde, was over het aantal der zich daar bevindende uitgewekenen en over de in Frankrijk heersende toestanden weinig aan de Regering te Londen bekend. Inlichtingen waren door de bijzonder slechte verbindingen bijna niet te krijgen en daarom had de heer *van Vredenburg* de opdracht ontvangen om zich van een en ander op de hoogte te stellen. Ook moest hij contact zien op te nemen met het Nederlandse gezantschap te Parijs, het zich op doorreis in Frankrijk bevindende gezantschap uit Brussel en dat uit Rome. Bovendien was hem nog opgedragen om te trachten iets te doen voor de goeddeels uit Breda gevluchte Nederlandse uitgewekenen, die zich in Frankrijk bevonden. Hij kreeg daartoe machtiging om enige honderdduizenden guldens uit te geven. Hij nam bij zijn vertrek uit Londen niet veel geld mee; hij had slechts fr. 5000 en £ 50 bij zich, die hem door een bankier waren geleend. Na zijn aankomst in Frankrijk moest hij maar zien, hoe hij aan geld kwam. De heer *van Vredenburg* is begonnen met geld te lenen van zich in Frankrijk bevindende Nederlanders, waarvan sommigen over tamelijk grote geldsommen beschikten. Later heeft het Nederlandse gezantschap hem de gelden bezorgd, die hij voor zijn werk nodig had.

Toen de heer *van Vredenburg* in Frankrijk aankwam, bevond mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten*, die destijds gezant te Brussel was, zich met zijn staf in de buurt van Poitiers. Met de hulp van de heer *Langenhoven*, de toenmalige secretaris-generaal van het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken, die hij te Poitiers aantrof, is de heer *van Vredenburg* met de heer *van Harinxma* in contact gekomen. Samen met mr. *F. C. A. baron van Pallandt*, destijds gezantschapsraad te Parijs, hadden zij te Souillac een bespreking over hetgeen hun in deze wel zeer bijzondere omstandigheden te doen stond. Daarna heeft de heer *van Vredenburg* samen met de heren jhr. *J. W. M. Snouck Hurgronje*, die gezantschapsraad te Brussel was, en mr. *S. G. M. baron van Voorst tot Voorst*, gezantschapssecretaris-titulair aldaar, zijn tenten opgeslagen te Biarritz. Aan de Nederlanders, die zich daar om hulp tot hen wendden, hebben zij kleine uitkeringen gedaan, voldoende voor het levensonderhoud voor enkele dagen. Verder gelukte het hun een klein aantal Nederlanders uit Bayonne en uit Saint Jean de Luz respectievelijk met een onder Engels commando staande Nederlandse boot van de Maatschappij Zeeland en enige destroyers naar Engeland geëvacueerd te krijgen. Ook konden enige uitgewekenen naar Spanje worden vervoerd, maar dit werd reeds spoedig hoe langer hoe moeilijker.

30607 (*van Lidth de Jeude*)
32396—32397 (*van Harinxma thoe Slooten*)
42527 (*de Meester*)
46162 (*Friedhoff*)

73176—73180 (*van Vredenburg*)

73179—73194 (*van Vredenburg*)

73195—73205 (*van Vredenburg*)

73206—73218 (*van Vredenburg*)

73219—73249 (*van Vredenburg*)

73250—73257; 73359—73366 (*van Vredenburg*)

80199; 80201—80204 (*Sevenster*)

30945—30948 (*Offerhaus*)
26948—26967 (*van Overeem—Ziegenhardt*)
31058—31069 (*Wijsmuller—Meijer*)

1) Bijlage 5.

73257—73261 (*van Vredenburg*)

Het te Biarritz opgerichte kantoor moest echter kort nadien worden verplaatst, omdat het bericht kwam, dat de Duitsers de gehele Franse kust tot aan de Spaanse grens zouden bezetten. Aan de grote drommen Nederlandse uitgewekenen, die zich in die buurt bevonden, werd de raad gegeven naar het binnenland van Zuid-Frankrijk te gaan en de heer *van Vredenburg* en zijn gezelschap vertrokken naar Madrid. Van daaruit heeft de heer *van Vredenburg* de Regering te Londen om orders gevraagd, waarop hij opdracht kreeg naar Frankrijk terug te keren en er daar voor te zorgen, dat de uitgewekenen, behalve de zich onder hen bevindende Joden, teruggingen naar Nederland.

Ter uitvoering van deze opdracht vestigde de heer *van Vredenburg* zijn hoofdkwartier te Montauban, waar de toenmalige consul-generaal, dr. *A. Sevenster*, zich toen ook bevond. Daar is hij begonnen met de registratie van de zich in Frankrijk bevindende Nederlandse uitgewekenen, aan wie de raad gegeven werd om zich bijeen te voegen in de daartoe inmiddels ingerichte centra te Montauban, Toulouse, Sète en enkele andere plaatsen in Zuid-Frankrijk. Ook de Nederlandse consulaire ambtenaren in dat gebied registreerden de in hun ressort aanwezige uitgewekenen. In overeenstemming met de door de heer *van Vredenburg* ontvangen opdracht kregen de daardoor in aanmerking komende Nederlanders, behalve de Joden, tevens de raad om naar Nederland terug te gaan, doch daar niet over transportmiddelen werd beschikt, kon hun geen vervoergelegenheid worden aangeboden. Wel werd hun zo nodig geld gegeven voor de treinreis, want, zoals de heer *van Vredenburg* mededeelde, de treinen liepen in onbezet Frankrijk vrij goed. Velen van de uitgewekenen beschikten echter over voldoende middelen om de reis zelf te bekostigen. Ook waren er onder hen, die per rijwiel waren gekomen en nu op dezelfde wijze weer konden terugkeren. Later zijn er uit Nederland bussen gekomen om de uitgewekenen terug te halen.

Aan de uitgewekenen, die niet over eigen middelen beschikten, werd een uitkering verstrekt ter bekostiging van hun verblijf in Frankrijk. De heer *van Vredenburg* heeft aan de vaststelling van het bedrag dier uitkeringen meegewerkt, doch hij wist over de omvang der bedragen en over de grondslag, waarnaar zij zijn berekend, geen inlichtingen meer te verstrekken.

De heer *Sevenster* deelde aan de commissie mede, dat uitgewekenen, die een politieke activiteit achter de rug hadden, waardoor zij konden verwachten door de Duitsers te worden opgepakt, als zij in Nederland terugkwamen, evenals de uitgeweken Joodse Nederlanders niet voor terugzending naar Nederland in aanmerking werden gebracht. Verder verklaarde hij, dat de Duitsers de in onbezet Frankrijk vertoevende Joodse uitgewekenen verboden hadden terug te keren. Aan alle grensstations tussen het bezette en het onbezette gedeelte van Frankrijk waren bekendmakingen aangebracht, waarin vermeld stond, dat kleurlingen en Joden niet in het door de Duitsers bezette gebied werden toegelaten.

Uit een aantal getuigenverklaringen is gebleken, dat het Nederlandse Rode Kruis in het najaar van 1940 ambulances naar Frankrijk heeft gezonden om de zich daar nog bevindende uitgewekenen terug te halen. Mevrouw *L. H. M. A. van Overeem—Ziegenhardt*, die destijds Rode Kruishelster was in het ziekenhuis te Breda, is met zulk een ambulance in Zuid-Frankrijk geweest. Volgens haar mededelingen waren de eerste ambulances gezonden uit Breda en daarna kwamen er officiële ambulances van het Rode Kruis uit Den Haag. Mevrouw *van Overeem* heeft later bij de hulloverlening aan in Nederlandse kampen en gevangnissen opgesloten politieke gevangenen een belangrijke rol gespeeld, waarover in hoofdstuk X van dit deel van het verslag nader zal worden gesproken.

De heer *Sevenster* heeft te Londen een 12 October 1944 gedateerd rapport opgesteld over de Nederlandse vluchtelingen¹⁾, hetwelk hij geschreven heeft zonder de beschikking te hebben over de desbetreffende dossiers, aangezien de Franse Regering te Vichy deze na zijn gevangenneming op 9 December 1942 in beslag had genomen. Volgens dit rapport bedroegen de uitkeringen, die in Frankrijk aan de Nederlandse uitgewekenen werden verstrekt, fr. 20 per dag voor een gezinshoofd, fr. 13 voor de overige gezinsleden en fr. 8 voor kinderen beneden de twaalf jaar. Bovendien werden na goedkeuring de dokters- en apothekersrekeningen betaald en ontvingen de uitgewekenen aan woningtoeslag een bedrag van ten hoogste fr. 300 per maand. Sommige jongelieden ontvingen studietoelagen, enkele personen ontvingen een ziektoeslag, terwijl voorts aan het begin van het winterseizoen voorzover mogelijk kledingstukken zijn uitgereikt.

De heer *van Vredenburg* meende, dat er omtrent de grondslag, waarvan voor de vaststelling van deze uitkering werd uitgegaan, overleg was gepleegd met de zich in Frankrijk bevindende Belgische autoriteiten. Het aantal der Belgische uitgewekenen was namelijk veel groter dan dat van de Nederlandse en naar het oordeel van de heer *van Vredenburg* was de Belgische vluchtelingen¹⁾ veel beter geor-

73262—73267; 73359—73366 (van *Vredenburg*)
 32175—32178 (van *Harinxma thoe Slooten*)
 80188—80189 (*Sevenster*)

¹⁾ Vgl. bijlage 6.

73213—73216 (van *Vredenburg*)

ganiseerd dan de onze. Hij schreef dat hieraan toe, dat België in de oorlog van 1914—1918 reeds een soortgelijk probleem had gekend en dat bovendien een groot gedeelte van de Belgische uitgewekenen Frans sprak, hetgeen het overwinnen van vele moeilijkheden voor hen gemakkelijker maakte dan voor de Nederlanders. De in Frankrijk opgebouwde Nederlandse organisatie was, naar hij vermoedt, een navolging van de daar reeds tot stand gekomen Belgische. De Belgen hadden in Frankrijk een aantal Hoge Commissariaten voor réfugiés.

Aangezien er rekening mede moest worden gehouden, dat de Duitsers wel eens geheel Frankrijk konden gaan bezetten, heeft de heer van *Vredenburg* geprobeerd om de uitgewekenen, die om de een of andere reden niet naar Nederland terug konden gaan, zoveel mogelijk uit Frankrijk weg te voeren. Bij de voorbereiding daarvan heeft hij hun gevraagd, of en in hoeverre zij over eigen middelen beschikten, of zij familieleden hadden in het buitenland, bijvoorbeeld in Amerika, wat bij velen het geval bleek te zijn, en deze gegevens heeft hij opgezonden naar Londen. Daar is toen, naar hij meent, een prioriteitsregeling vastgesteld voor degenen, die het eerst geëvacueerd konden worden. Hij heeft daarmee echter, nadat hij in het eind van Augustus 1940 te Londen was teruggekomen, al spoedig geen bemoeienis meer gehad. Zijn werk in Frankrijk, voorzover dit de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen betrof, is overgenomen door de heer van *Harinxma thoe Slooten*, die zich toen te Lissabon bevond.

Bij schrijven van 24 Augustus 1940 ¹⁾ heeft de heer van *Harinxma thoe Slooten* de Minister van Buitenlandse Zaken medegedeeld, dat hij, zoals ook in een brief van de vorige dag reeds was gemeld, de op het gebied van evacuatie der Nederlandse vluchtelingen liggende taak van de heer van *Vredenburg* had overgenomen en dat hij op 27 Augustus van Lissabon naar Toulouse zou vertrekken.

Dat inderdaad de heer van *Vredenburg* opdracht heeft gekregen zoveel mogelijk vluchtelingen naar Nederland terug te zenden, blijkt ook uit de telegrammen, die de Minister van Buitenlandse Zaken op 20 Juni 1940 aan hem en aan de gezanten te Madrid en Lissabon gezonden heeft. Omdat in verband met het grote aantal vluchtelingen en wegens de kans op torpedering de verkrijgbare scheepsgelegenheid geheel onvoldoende was voor de evacuatie, gaf de Minister aan de gezanten opdracht tevens aan de Regeringen van Spanje en Portugal te verzoeken om de niet voor terugzending naar Nederland in aanmerking komende uitgewekenen tijdelijk op te nemen op kosten der Nederlandse Regering. De Nederlandse gezant te Madrid, die zich voor de inwilliging van dit verzoek moeite had gegeven, seinde op 27 Juni 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat de Spaanse Regering bereid was om ongeveer 200 Nederlandse vluchtelingen door te laten en hun tijdelijk onderdak te verlenen.

Twee dagen later volgde daarop echter een telegrafische mededeling, dat de onzekere politieke houding van Spanje een lang verblijf der vluchtelingen in dat land ongewenst maakte, waarom de gezant het beter oordeelde ze in Frankrijk te laten, totdat hun eindbestemming vaststond. Dit telegram bevatte de vraag van de gezant te Madrid, of het gewenst was dienstplichtigen, die zich onder de uitgewekenen bevonden, te verzamelen. Uit een op dit telegram gestelde potloodaantekening blijkt, dat men dit te Londen in die tijd niet gewenst achtte in verband met transportmoeilijkheden.

Op 29 Juni 1940 seinde de Minister van Buitenlandse Zaken dan ook aan de Nederlandse gezant te Madrid, dat wegens transportmoeilijkheden verdere verzameling van dienstplichtigen ongewenst was.

Dit laatste stemt overeen met de door de heer van *Vredenburg* bij zijn verhoor aan de commissie gedane mededeling, dat ook de zich onder de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk bevindende dienstplichtigen moesten worden teruggestuurd naar Nederland, voorzover er voor hen geen bezwaren tegen deze terugkeer bestonden, en dat de reden daarvan lag in het gebrek aan scheepsruimte voor hun vervoer naar Engeland of een andere overzeese bestemming.

In verband met het naar Nederland terugzenden van de daarvoor in aanmerking komende in Frankrijk vertoevende uitgewekenen, seinde de Minister van Buitenlandse Zaken op 29 Juni 1940 aan de gezant te Stockholm het volgende:

„In verband afvaardiging van commissarissen door Deutsche autoriteiten Nederland naar Frankrijk voor terugkeer Nederlandsche vluchtelingen naar vaderland gewenscht, dat *Vredenburg* contact krijgt met die Deutsche autoriteiten voor regeling terugkeer vluchtelingen uit niet bezet Frankrijk. Gelieve Zweedsche Regeering vragen, dit contact mogelijk maken en regelen. Resultaat onverwijld door haar te seinen aan Zweedschen gezant Madrid ter inlichting ons gezantschap, alwaar *Vredenburg* bereikbaar.”

In een brief van 23 Juli 1940 deelde de heer van *Vredenburg* aan de Minister van Buitenlandse Zaken mede, dat hij en de heer van

Voorst tot Voorst op 17 Juli 1940 uit Madrid waren vertrokken en op 19 Juli te Montauban waren aangekomen, waar besprekingen waren gevoerd met de heer *Sevenster*.

Op 21 Juli vond aldaar een onderhoud plaats met de consuls te Bordeaux en te Bayonne. Eerstgenoemde, de heer *A. F. E. Mähler*, die reeds eerder had laten weten, dat er door mr. dr. *K. J. Frederiks*, secretaris-generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken, in overleg met de Duitsers een Nederlandse commissie voor het terughalen der Nederlandse vluchtelingen en geëvacueerden was gevormd, deelde mede op 15 Juli 1940 bezoek te hebben ontvangen van de S.S.-Hauptsturmführer *Damm*, die vergezeld was van de heer *van Nijnatten*. Genoemde Duitser had aan de heer *Mähler* medegedeeld, van de „Duitse Gouverneur van Nederland” opdracht te hebben ontvangen om voor de repatriatie der Nederlandse vluchtelingen in bezet en onbezet Frans gebied zorg te dragen.

Het wilde de heer *van Vredenburg* voorkomen, dat de Nederlandse consulaire ambtenaren in bezet Frans gebied er strikt genomen mee zouden kunnen volstaan de Duitse autoriteiten te verwijzen naar de Zweedse consulaire ambtenaren, die de bescherming van de Nederlanders en van de Nederlandse belangen aldaar op zich hadden genomen.

Besloten werd, dat de Nederlandse consuls in bezet Frans gebied met de Duitse autoriteiten zouden samenwerken om de repatriatie der Nederlandse vluchtelingen te bevorderen, voorzover zij daarbij niet in strijd kwamen met instructies der Nederlandse Regering.

Op 15 Juli 1940 had de heer *van Vredenburg* ook reeds aan de Minister van Buitenlandse Zaken geschreven, dat hij meende te mogen aannemen, dat de Minister er mee instemde, dat de heer *Sevenster* en eventuele andere daarvoor in aanmerking komende ambtenaren in onbezet Frans gebied in verbinding zouden treden met leden van de door de heer *Mähler* vermelde commissie voor het terughalen van Nederlandse vluchtelingen en dat de Minister er zich eveneens mee zou kunnen verenigen, dat de consulaire ambtenaren in bezet Frankrijk alle mogelijke medewerking zouden verlenen om de repatriatie der vluchtelingen zo snel mogelijk te doen plaats vinden.

Op 1 Augustus 1940 deelde de Minister van Buitenlandse Zaken aan de heer *van Vredenburg* in antwoord op diens brief van 15 Juli 1940 schriftelijk mede geen bezwaar te hebben tegen de in dat schrijven aangegeven gedragslijn.

Rapporterende over de resultaten van dit werk schreef op 23 Augustus 1940 de heer *van Voorst tot Voorst* namens de heer *van Vredenburg* aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat op 21 Augustus 252 Nederlanders uit de consulaire ressorten van Toulouse en Montauban naar Nederland waren gerepatriëerd met uit Breda gekomen autobussen, die ter beschikking waren gesteld door de Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais en France te Parijs.

Aangezien het aantal Nederlandse uitgewekenen, dat zich destijds in Frankrijk bevond, enige tienduizenden bedroeg, was het bovengenoemde aantal repatriërenden derhalve verhoudingsgewijs slechts zeer klein.

In dit verband is het ook van belang om in herinnering te brengen, dat de bij beschikking van 20 Augustus 1946 door de Minister van Buitenlandse Zaken benoemde commissie-*Cleveringa* een onderzoek heeft ingesteld naar de houding van Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren tegenover de uitgewekenen. Dit onderzoek heeft betrekking op het gedurende de oorlogsjaren in Portugal, Zwitserland, Spanje en Frankrijk te hunnen aanzien door die ambtenaren gevoerde beleid. De commissie-*Cleveringa* heeft hierover aan de Minister van Buitenlandse Zaken verslagen uitgebracht op 10 Juli 1947, 10 September 1948, 15 Maart 1949 en 27 Mei 1950.

In het vierde verslag van deze commissie wordt vermeld, dat in het begin van Augustus 1940 uit Lessac 118 uitgewekenen naar Nederland terugkeerden, uit Nantes 135, uit Royan 162, uit Parijs 57, uit Bordeaux 188, uit Bayonne, Tardes, Pau en Lourdes 231; daarna volgden er in de eerstvolgende weken nog ongeveer 400 uit Toulouse en Montauban. Bovendien vertrokken velen nog met eigen middelen.

„Vervolgens” aldus dit verslag, „druppelden er nog anderen na, tot er in November 1940 nog een 50-tal met een Rode Kruis-gelegenheid naar Nederland terugging”.

In het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken zijn enkele aan het hoofd van dit Departement gerichte rapporten en brieven van de heer *van Vredenburg* aangetroffen,¹⁾ waarin een gedeelte van de hierboven vermelde aangelegenheden meer uitvoerig wordt beschreven.

Omtrent de zoëven genoemde Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais en France deelt de heer *Sevenster* in zijn boven reeds vermelde rapport betreffende de Nederlandse vluchtelingenzorg in Frankrijk²⁾ mede, dat, toen enkele dagen nadat Nederland in de

¹⁾ Vgl. bijlage 7.

²⁾ Bijlage 5.

oorlog was betrokken, de eerste Nederlandse vluchtelingen te Parijs aankwamen, hij in zijn kwaliteit van consul-generaal opdracht had gekregen van de gezant om de nodige voorzieningen voor hen te treffen. Reeds in de avond van dezelfde dag was met behulp van landgenoten een ontvangstcentrum geopend aan het Gare du Nord.

Daar de te Parijs beschikbare hotelruimte al spoedig onvoldoende bleek te zijn, werd voor de Nederlandse vluchtelingen onderdak verkregen in het Nederlandse gebouw in de Cité Universitaire en in een door Philips welwillend afgestaan gebouw aan de Avenue Montaigne, zodat binnen een paar dagen aan alle vluchtelingen, die niet over de nodige middelen beschikten om in hun eigen onderhoud te voorzien, een zindelijke en aan alle verdere redelijke eisen voldoende verblijfplaats kon worden verschaft, waar honderden personen gebruik van hebben gemaakt.

Aangezien voor de te verlenen hulp op korte termijn geld nodig was en de tijd ontbrak om een beroep te doen op de Nederlandse Regering, terwijl het bovendien in die dagen van algemene verwarring bezwaarlijk zou zijn geweest met haar in overleg te treden, deed de heer *Sevenster* voor de voorziening in de eerste behoefte aan geld een beroep op de Nederlandse kolonie te Parijs, aan welk verzoek op zeer ruime schaal gevolg werd gegeven.

Doordat velen hun hulp niet beperkten tot het verlenen van financiële steun, doch tevens verlangend waren om actief aan de hulpverlening deel te nemen, ontstond de Vereniging tot Steun aan Nederlandse Vluchtelingen in Frankrijk (Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais en France) algemeen bekend als de „Association”, waarvan de heer *Sevenster* het voorzitterschap aanvaardde.

Uit de bijlage van een door de adjunct-secretaris van de Association aan de geneesheer-directeur van het Wilhelmina-Gasthuis te Amsterdam, de heer *W. F. Veldhuizen*, gericht schrijven van 5 Maart 1941, waarbij tevens een aantal artikelen van de statuten der Association werd overgelegd, blijkt, dat het dagelijks bestuur van deze organisatie op 4 Juni 1940 is aangewezen.

Doordat de Duitsers reeds spoedig de gehele westkust van Frankrijk tot aan de Spaanse grens bezetten, heeft slechts gedurende een korte periode de mogelijkheid bestaan om van de aan deze kust gelegen havens uit de zich in Zuid-Frankrijk bevindende Nederlandse uitgewekenen naar overzeese landen af te voeren.

Deze evacuatie werd, zoals reeds is gebleken, bemoeilijkt door het tekort aan scheepsruimte, zodat in verhouding tot het totale aantal daarvoor in aanmerking komende Nederlandse uitgewekenen, slechts weinigen naar overzee waren vervoerd, toen de westkust van Frankrijk bezet werd.

Wilde men de uitgewekenen in geval van een volledige bezetting van Frankrijk niet in handen van de Duitsers laten vallen, dan moest getracht worden hun vertrek uit dat land op andere wijze mogelijk te maken. Teneinde dit doel te verwezenlijken, opende de heer *van Lidth de Jeude*, die inmiddels te Londen benoemd was tot Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, te Lissabon en te Marseille bureaux, welke de evacuatie van de zich nog in Frankrijk bevindende Nederlandse uitgewekenen, die door de bezetting van de westkust van Frankrijk van daar uit onmogelijk was geworden, via Spanje en Portugal moesten organiseren.

Te Lissabon werd de heer *van Harinxma thoe Slooten* als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen belast met die organisatie der evacuatie. Toen hij voor zijn werk te Toulouse vertoefde, verzocht hij jhr. dr. *D. F. W. van Lennep*, die zich in het zuiden van Frankrijk bevond, te Marseille als zijn vertegenwoordiger op te treden, aan welk verzoek deze gevolg heeft gegeven. De heer *van Lennep* werd in zijn werk aanvankelijk bijgestaan door jhr. mr. *J. D. van Karnebeek*, die tevoren gezantschapssecretaris was te Parijs. Tot de heer *van Karnebeek* in Januari 1941 naar Madrid vertrok, waren beide heren de vertegenwoordigers van de heer *van Harinxma* en na die tijd heeft de heer *van Lennep* het werk alleen gedaan, totdat tegen het einde van 1942 geheel Frankrijk door de Duitsers werd bezet.

Dat de Minister van Buitenlandse Zaken via onze gezanten te Madrid en Lissabon aan de Regeringen van Spanje en Portugal verzocht had Nederlandse uitgewekenen op te nemen in afwachting van hun verdere evacuatie, werd hiervoren reeds vermeld. Ook is er reeds melding van gemaakt, dat de gezant te Madrid na zijn aanvankelijke mededeling, dat de Spaanse Regering toegezegd had aan ongeveer 200 Nederlandse uitgewekenen tijdelijk onderdak te verlenen, bericht had, dat zich in verband met de onzekere politieke houding der Spaanse Regering moeilijkheden voordeden. Later zouden, zoals bij de verdere behandeling van het in Spanje gevoerde vluchtelingenbeleid zal blijken, deze moeilijkheden in aantal en ernst toenemen, niet slechts ten aanzien van de toelating der uit-

32260—32262 (*van Harinxma thoe Slooten*)

46776—46780; 46784; 46791 (*Polling*)

geweekenen en hun verblijf in Spanje, maar ook ten aanzien van hun doorreis naar Portugal en elders.

Volgens mededelingen van de heer *van Harinxma* waren in Portugal de autoriteiten aanvankelijk toeschietelijk bij het toelaten van uitgeweekenen, maar toen daar later tienduizenden vluchtelingen van allerlei nationaliteiten kwamen, werden alleen diegenen van hen toegelaten, die reeds in het bezit waren van een visum voor een verder gelegen land, zodat het zeker was, dat zij verder zouden kunnen reizen.

Ter vervanging van de Duits georiënteerde Nederlandse consul te Oporto, die reeds in Mei 1940 ontslag had genomen, werd met ingang van 1 Juni 1940 de heer *L. Polling* daar als honorair consul aangesteld. Deze heeft aan de commissie medegedeeld, dat er in de zomer van 1940 honderden vluchtelingen te Oporto zijn aangekomen. Hieruit blijkt, dat Portugal toen reeds in verband met de evacuatie van de zich in Frankrijk bevindende Nederlandse uitgeweekenen een belangrijk land was.

De commissie heeft zich in de volgende zes hoofdstukken van dit deel van haar verslag bezig gehouden met een onderzoek naar het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgeweekenen in Portugal en naar dat, hetwelk is gevoerd in verschillende andere landen, waar zij zich bevonden.

Tevens zal zij aandacht wijden aan de aanwijzingen, welke de Regering met betrekking tot de ontvangst, de verzorging en het verder reizen van Nederlandse uitgeweekenen in die landen heeft doen toekomen aan de betrokken Nederlandse autoriteiten aldaar, waarmee zowel hun taak als hun bevoegdheid nader werden bepaald.

De commissie heeft zich er van onthouden om de onderwerpen, welke de commissie-*Cleveringa* in haar verslagen heeft behandeld, nogmaals aan een uitvoerig onderzoek te onderwerpen, hoewel het dikwijls onvermijdelijk is gebleken, dat zij zich op hetzelfde terrein begaf. Dit verschafte haar dan tevens de gelegenheid om haar bevindingen te toetsen aan die van de commissie-*Cleveringa*, hetgeen er meermalen toe heeft geleid, dat zij zich met de conclusies dier commissie kon verenigen. Daarnaast heeft de commissie verschillende onderwerpen, betrekking hebbende op gebeurtenissen in Portugal, Zwitserland, Spanje en Frankrijk behandeld, die buiten het onderzoek van de commissie-*Cleveringa* zijn gebleven. Na haar beschouwing over het vluchtelingenbeleid in die landen zal de commissie in dit deel van haar verslag ook aandacht wijden aan het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgeweekenen in Zweden, hetwelk de commissie-*Cleveringa* niet heeft onderzocht.

Alvorens over te gaan tot haar beschouwingen over het beleid, dat ten aanzien van de Nederlandse uitgeweekenen in de zoëven genoemde landen is gevoerd, wenst de commissie in dit hoofdstuk nog de vraag onder het oog te zien, welke te Londen de verantwoordelijke instantie is geweest voor de maatregelen, die daar met betrekking tot de uitgeweekenen werden genomen, alsmede voor de richtlijnen en aanwijzingen, welke van Londen uit werden verstrekt aan de Nederlandse autoriteiten, die in verschillende landen met de zorg voor de uitgeweekenen waren belast.

Gelijk reeds werd medegedeeld, heeft de heer *van den Tempel* verklaard, dat de Regering reeds spoedig na haar aankomst in Engeland betrokken is geworden bij de zorg voor de grote stroom van vluchtelingen, die daar aankwam en dat de heer *van Boeyen* en hij daarbij voor de Regering zouden optreden. De heer *van Boeyen* had er, aldus de heer *van den Tempel*, uiteraard mee te maken, omdat het Departement van Binnenlandse Zaken in Nederland de steunzaken behandelde, voorzover deze geen betrekking hadden op de werklozensteun, terwijl de heer *van den Tempel* het nodig had gevonden de heer *van Boeyen* bij te staan. Daarna is de heer *van Lidth de Jeude* als Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen aangesteld; de heren *van Boeyen* en *van den Tempel* vormden de verbinding met de Ministerraad, zodat al spoedig, praktisch gesproken, de beide ministers en de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen de belangrijke zaken beslisten. De uitvoering werd door de heer *van Lidth de Jeude* verzorgd onder toezicht van de heren *van Boeyen* en *van den Tempel*.

De bijstand, die de heer *van den Tempel* aan de heer *van Boeyen* heeft verleend, betrof, gelijk hij verklaarde, in hoofdzaak de uitgeweekenen, die in de allereerste tijd in Engeland aankwamen. Toen daar na enige maanden de grote toevloed van Nederlanders was verwerkt, eindigden de bemoeiingen van de heer *van den Tempel* met de steunverlening aan de uitgeweekenen. Met de zorg voor de uitgeweekenen, die buiten Engeland vertoefden, heeft naar de heer *van den Tempel* aan de commissie heeft verklaard het Departement van Sociale Zaken geen bemoeiing gehad.

Op 4 Juni 1940 heeft de heer *van Lidth de Jeude*, die toen nog niet

70432—70434 (*van den Tempel*)

70435—70436 (*van den Tempel*)

¹⁾ Vgl. bijlage 8.

tot Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen was benoemd, doch wel reeds voorzitter was geworden van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, een nota geschreven omtrent hulpverlening aan Nederlandse oorlogsslachtoffers.¹⁾

In die nota deelde de heer *van Lidth de Jeude* mede, dat naar zijn mening de hulpverlening aan de Nederlandse oorlogsslachtoffers, die deels vluchtelingen waren, deels personen, die blijvend of tijdelijk buitenslands vertoefden en brodeloos waren geworden, in de ruimste zin diende te worden opgevat.

Hoewel het zich volgens deze nota liet aanzien, dat voornamelijk weinig zou kunnen worden verricht voor de landgenoten in het bezette gebied, was er wel rekening mee gehouden, dat dit mogelijk zou worden. Inmiddels zouden de bemoeiingen met de oorlogsslachtoffers zich moeten bepalen tot de landgenoten buitenslands.

Voor deze hulpverlening waren comités gevormd, te weten:

1. het Netherland Red Cross Committee, te Londen ingesteld door H.K.H. Prinses *Juliana* als voorzitter van het Nederlandse Rode Kruis. Dit comité zou een zo uitgestrekt mogelijk terrein bestrijken. De bijdragen werden van alle zijden verstrekt en reeds waren belangrijke giften uit Canada en elders ingekomen;

2. het Netherlands Emergency Committee, te Londen samengesteld uit daar woonachtige landgenoten. De bijdragen waren in hoofdzaak afkomstig van in Engeland gevestigde Nederlanders en de bemoeiingen van dit comité beperkten zich toen tot hulp aan vluchtelingen in dat land;

3. het Queen Wilhelmina Fonds, dat blijkens een bericht van de Nederlandse gezant te Washington was opgericht te New York. Het stond niet vast, of de bijdragen afkomstig waren van in Amerika gevestigde Nederlanders of ook van Amerikaanse burgers;

4. het Nederlandsch-Indische Fonds, dat eveneens te New York zou worden gevestigd. De bijdragen waren afkomstig van in Nederlandsch-Indië gevestigde Nederlanders.

5. Er werden pogingen in het werk gesteld om te geraken tot de stichting van een Amerikaans Relief Fund in de zin van het Hoover-Fonds voor België in de vorige wereldoorlog, welk fonds dan bestemd zou zijn voor de bevolking in Nederland.

Het kwam de heer *van Lidth de Jeude* voor, dat onderlinge samenwerking van de verschillende comités volstrekt onmisbaar was om tot een doeltreffende hulpverlening te kunnen geraken. De Regering had ten aanzien van de bestemming der gelden geen daadwerkelijke medezeggenschap; het was volgens hem evenwel te verwachten, dat te eniger tijd een beroep op de Regering zou worden gedaan voor geldelijke steun, waardoor uiteraard die zeggenschap verzekerd zou worden. Naar zijn mening mocht worden aangenomen, dat de comités bereid zouden zijn zich te richten naar de wensen van de Regering bij het nastreven van hun gemeenschappelijk doel. Teneinde de onderlinge samenwerking zoveel mogelijk te bevorderen was het naar de mening van de heer *van Lidth de Jeude* wenselijk, dat een Regeringscommissaris zou worden benoemd, die deel zou uitmaken van de verschillende comités, en die daarin voorlopig een adviserende stem zou hebben voorzover hij niet reeds zitting had in een dier comités. Dit zou, aldus de heer *van Lidth de Jeude*, het voordeel bieden, dat de Regering van de aanvang af op de hoogte zou zijn van de verrichtingen van de verschillende comités en te zijner tijd met volledige kennis van zaken zou kunnen beoordelen in hoeverre en op welke wijze zij geldelijke medewerking zou kunnen verlenen.

Hij was van mening, dat een voorstel van de Regering om een Regeringscommissaris te benoemen stellig bij de verschillende comités in goede aarde zou vallen.

De heer *van Lidth de Jeude*, die reeds voorzitter was van het Netherland Red Cross Committee, stelde zich gaarne beschikbaar voor de functie van Regeringscommissaris.²⁾

In antwoord op deze brief van de heer *van Lidth de Jeude* schreef de Minister van Algemene Zaken a.i., tevens voorzitter van de Raad van Ministers, hem op 12 Juni 1940, dat de Regering hem erkentelijk was voor zijn bereidverklaring en dat zij besloten had de heer *van Lidth de Jeude* aan te wijzen als Regeringscommissaris voor het terrein van de steunverlening aan Nederlanders, zowel in Nederland als in het buitenland, die als gevolg van de oorlogsomstandigheden hulp van node hadden. Het was het verlangen der Regering haar volledige steun te geven, opdat dit werk op zo voortreffelijk mogelijke wijze zou worden georganiseerd en uitgevoerd. De taak van de heer *van Lidth de Jeude* zou hoofdzakelijk een coördinerende en organiserende zijn.³⁾

In deze brief is alleen sprake van steunverlening. Dat hiermede niet alleen is bedoeld het verlenen van geldelijke steun, blijkt uit de verklaring van de heer *van den Tempel*. Deze toch heeft aan de commissie medegedeeld, dat honderden uitgewekenen naar Nederlandsch-Indië, West-Indië, Amerika en andere gebieden zijn gezon-

²⁾ Vgl. bijlage 8.

³⁾ Vgl. bijlage 4.

30602 (*van Lidth de Jeude*)

den. De uitvoering werd, aldus de heer *van den Tempel*, door de heer *van Lidth de Jeude* verzorgd onder toezicht van de heer *van Boeyen* en van hem.

Deze gang van zaken is bevestigd door de heer *van Lidth de Jeude*, die aan de commissie heeft medegedeeld: „Wij zijn begonnen met de zorg voor strandelingen en vluchtelingen. Dat was voor het dagelijks onderhoud. Toen kwam er bij de zorg voor mensen, die naar een ander land wilden; enkelen wilden naar Amerika, anderen naar Indië. Als de mensen naar Indië gingen, werden zij weer opgevangen door een comité in Indië.”

Bovendien heeft de heer *van Lidth de Jeude* in zijn functie van Regeringscommissaris op 28 Augustus 1940 een brief geschreven aan de Minister van Buitenlandse Zaken, waarin hij met betrekking tot de evacuatie der uitgewekenen de mogelijkheden opsomt, welke daartoe in verschillende door hem genoemde landen aanwezig waren. Tevens heeft hij in die brief verschillende richtlijnen aangegeven voor die evacuatie, welke richtlijnen reeds de instemming hadden verworven van de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Sociale Zaken. Indien de Minister van Buitenlandse Zaken zich daarmee kon verenigen, dan gaf de heer *van Lidth de Jeude* in overweging bij het gezantschap te Lissabon ten behoeve van de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die de heer *van Vredenburg* was opgevolgd als gedelegeerde van het London Committee of the Netherland Red Cross Society, voor evacuatiedoeleinden een zeker bedrag beschikbaar te stellen. Hij achtte voorshands een bedrag van £ 5000 voldoende en vertrouwde, dat dit bedrag uit de particuliere fondsen zou kunnen worden geput en ter beschikking van genoemde gedelegeerde zou kunnen worden gesteld.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 9.

Hieruit mag geconcludeerd worden, dat de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, de heer *van Lidth de Jeude*, de evacuatie der uitgewekenen als een onderdeel van zijn taak heeft beschouwd, welke conclusie bevestiging vindt in de mededelingen, die de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan de commissie heeft gedaan.

32170—32176 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Deze toch heeft verklaard, dat hem te Lissabon als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen was opgedragen de evacuatie van de vluchtelingen te verzorgen.

Ook uit het overzicht, dat de heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft opgesteld omtrent hetgeen tot het einde van 1942 werd gedaan inzake evacuatie van Nederlandse vluchtelingen uit Frankrijk, Spanje en Portugal en dat hij op 24 Februari 1943 uit Lissabon aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft gezonden, blijkt, dat na de benoeming van de heer *van Lidth de Jeude* tot Regeringscommissaris voor vluchtelingenaangelegenheden, te Lissabon alsook te Marseille een bureau van het Regeringscommissariaat is geopend tot organisatie van de evacuatie en de ondersteuning van de zich in Frankrijk, Spanje en Portugal bevindende Nederlandse vluchtelingen.

Gevoeglijk kan derhalve worden aangenomen, dat de evacuatie der uitgewekenen een onderdeel was van de taak, welke aan de heer *van Lidth de Jeude* als Regeringscommissaris was opgedragen.

Gelijk reeds werd medegedeeld, hielden gedurende de eerste maanden de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Sociale Zaken toezicht op de uitvoering van de taak van de heer *van Lidth de Jeude*.

Na enige maanden echter zijn de bemoeiingen van de heer *van den Tempel* met de aangelegenheden betreffende de uitgewekenen, naar deze aan de commissie heeft medegedeeld, geëindigd.

Naar aanleiding van deze verklaring is bij de commissie de vraag opgekomen in hoeverre het toezicht op de uitvoering van het werk van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen is blijven berusten bij de Minister van Binnenlandse Zaken, de heer *van Boeyen*.

De commissie heeft deze vraag voorgelegd aan dr. *J. Th. A. H. van der Putten*, ten tijde van zijn verhoor administrateur aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

75387—75389 (*van der Putten*)

Deze heeft aan de commissie verklaard, dat hij uit hoofde van zijn werkzaamheden aan het Departement van Binnenlandse Zaken te Londen nogal wat te maken heeft gehad met de bemoeiing van de Regering met buiten het bezette gebied vertoevende Nederlanders, die in moeilijkheden waren geraakt. Volgens de heer *van der Putten* heeft de armenzorg in het buitenland altijd onder Binnenlandse Zaken geresorteerd en zij viel dus van Mei 1940 af direct onder de bemoeiing van de Minister van Binnenlandse Zaken. De Engelandvaarders vielen hier niet onder. De zorg van de Minister van Binnenlandse Zaken betrof dus de Nederlanders, die als vluchtelingen het land hadden verlaten en Nederlanders, die in Engeland of elders in het buitenland verbleven en die hun bronnen van inkomsten waren kwijt geraakt.

Dezen werden geholpen volgens de beginselen, die de Nederlandse Armenwet kent, dus hulp naar behoefte.

Volgens de heer *van der Putten* was het uitdrukkelijk afgesproken, dat de Minister van Binnenlandse Zaken zich niet zou bemoeien met

75409 (*van der Putten*)
75425—75428 (*van der Putten*)

75614 (*van Lidth de Jeude*)

75616—75620 (*van Lidth de Jeude*)

75628—75633 (*van Lidth de Jeude*)

hetgeen de Regeringscommissaris voor de uitgewekenen deed. De Regeringscommissaris hoorde beslist niet onder Binnenlandse Zaken.

De heer *van Lidth de Jeude* heeft aan de commissie medegedeeld, dat de Nederlandse Regering te Londen van opinie was, dat het gehele vraagstuk van de vluchtelingen en van Nederlanders, die buiten Nederland in moeilijke omstandigheden waren komen te verkeren, een vraagstuk was, waarmede zij zich had bezig te houden.

Een belangrijk gedeelte van de taak, die daaruit voortvloeide, werd toevertrouwd aan het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, waarvan de heer *van Lidth de Jeude* voorzitter was, terwijl hij tevens Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen was. De werkzaamheden in verband met de vluchtelingen en met de Nederlanders, die buiten hun land in moeilijke omstandigheden waren geraakt, waren deels opgedragen aan de Regeringscommissaris en deels bij wijze van delegatie aan het London Committee.

Er werd volgens de heer *van Lidth de Jeude* wekelijks een bespreking gehouden tussen hem en de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Sociale Zaken, waarbij onder het oog werd gezien wat zich voordeed. Op deze wijze vergewiste de Regering er zich van hoe de werkzaamheden door de instanties, die daartoe opdracht hadden gekregen, werden uitgevoerd.

Uit een schrijven, dat de Minister van Buitenlandse Zaken op 22 Februari 1943 aan de Minister van Sociale Zaken heeft gezonden, blijkt, dat enige tijd daarvoor een bespreking heeft plaats gehad tussen de Ministers van Binnenlandse Zaken, van Sociale Zaken, de wd. secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken en de heer *van Lidth de Jeude*.

De resultaten van deze bespreking, die handelde over vluchtelingen en Rode Kruis-zaken, zijn neergelegd in ontwerpen voor brieven, welke de Minister van Buitenlandse Zaken zich voorstelde te zenden aan de gezantschappen te Lissabon en te Madrid, indien de Minister van Sociale Zaken zich daarmede zou kunnen verenigen.

Uit deze concepten blijkt, dat de Minister van Buitenlandse Zaken zich voorstelde aan de Nederlandse vertegenwoordigers te Lissabon en te Madrid mede te delen, dat voortaan de zorg voor de vluchtelingen gecentraliseerd zou zijn bij de Minister van Binnenlandse Zaken. De functie van Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, tot dusver uitgeoefend door de heer *van Lidth de Jeude*, die intussen Minister van Oorlog was geworden, zou komen te vervallen. De zorg van de Minister van Binnenlandse Zaken zou zich uitstrekken tot alle vluchtelingen, ongeacht of zij militairen of burgers waren.

Na het vertrek uit Lissabon van de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die spoedig de heer *van Lidth de Jeude* op zou volgen als voorzitter van het London Committee, zou de zorg voor de vluchtelingen in Portugal worden toevertrouwd aan de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiger te Lissabon. Alle correspondentie daartoe zou deze voeren met de Minister van Buitenlandse Zaken.

Met betrekking tot de vluchtelingen in Spanje zouden overeenkomstige regelingen worden getroffen met de Nederlandse gezant te Madrid. Alle voor de vluchtelingen benodigde fondsen zouden door tussenkomst van de Minister van Buitenlandse Zaken voor rekening van zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken worden overgemaakt aan de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers te Lissabon en te Madrid en dezen zouden hun afrekeningen door tussenkomst van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Minister van Binnenlandse Zaken sturen.

Op 24 Februari 1943 heeft de Minister van Sociale Zaken zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken schriftelijk medegedeeld, dat hij zich met de inhoud van de twee bovengenoemde concept-brieven kon verenigen.

De Minister van Binnenlandse Zaken, de heer *van Boeyen*, heeft op 28 Juni 1943 een verslag samengesteld „over een bezoek aan Portugal ter bespreking van het gevoerde en te voeren beleid inzake de zorg voor overgekomen vluchtelingen”.¹⁾

Dit verslag vangt aan als volgt:

„Met ingang van 1 April 1943 werd krachtens de beslissing van den Ministerraad de zorg en de verantwoordelijkheid voor de legale vluchtelingen aan den ondergeteekende opgedragen.

Voor de toepassing van deze beslissing zou de overgekomen Nederlander (of apatrid) als legaal worden beschouwd vanaf het oogenblik, dat hij zich voor het eerst bij een diplomatieken of consulairen post heeft aangemeld.”

In verband met het laatstvermelde heeft het de commissie geen moeite gekost om vast te stellen, dat sedert 1 April 1943 de Minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk is geweest voor het beleid, dat ten aanzien van de legale vluchtelingen is gevoerd.

Vóór 1 April 1943 was het onderdeel van de taak der Regering, dat bestond uit de zorg voor de uitgewekenen, opgedragen aan de

¹⁾ Vgl. bijlage 10.

heer van *Lidth de Jeude*. Deze zorgde als Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, daartoe aangesteld door de Regering, voor de uitvoering van de aan dit onderdeel der Regeringstaak verbonden werkzaamheden.

Aanvankelijk geschiedde dit onder toezicht van de Ministers van Binnenlandse en van Sociale Zaken, die, gelijk de heer van *den Tempel* heeft verklaard, de verbinding vormden met de Ministerraad.

De heer van *den Tempel* heeft verder medegedeeld, dat enige maanden, nadat hij had besloten inzake vluchtelingenaangelegenheden de heer van *Boeyen* bij te staan, aan die samenwerking een einde is gekomen.

Blijkens de reeds genoemde brief van 22 Februari 1943 van de Minister van Buitenlandse Zaken is de Minister van Sociale Zaken nadien echter toch nog gekend in aangelegenheden betreffende de uitgewekenen. De Minister van Buitenlandse Zaken immers verzocht toen de instemming van zijn ambtgenoot van Sociale Zaken omtrent een tweetal hierboven aangehaalde concept-brieven voor de gezanten te Lissabon en te Madrid, waarin sprake was van nieuwe regelingen met betrekking tot de zorg voor de vluchtelingen.

Voorts blijkt uit het bovenstaande, dat de Minister van Binnenlandse Zaken, ondanks de hierboven weergegeven verklaring van de heer van *der Putten*, in de periode vóór 1 April 1943 wel degelijk bemoeiing heeft gehad met de uitgewekenen. Ook zou dat volgen uit de mededeling van de heer van *den Tempel*, dat op de begroting van het Departement van Binnenlandse Zaken posten waren uitgetrokken voor het werk voor de uitgewekenen en dat de aan dat werk verbonden kosten ten laste van die begroting zijn betaald.

Behalve de heren van *Boeyen* en van *den Tempel* hebben echter ook de hoofden van andere departementen bemoeiing gehad met de uitgewekenen.

De toenmalige waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken, mr *W. F. L.* graaf van *Bylandt*, heeft namelijk aan de commissie verklaard, dat de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen door bemiddeling van dat departement contact heeft opgenomen met Regeringen van andere landen over het toelaten van uitgewekenen.

De heer van *Bylandt* herinnerde zich niet in bijzonderheden de te dien aanzien door de heer van *Lidth de Jeude* gedane verzoeken, doch volgens hem sprak het vanzelf, dat ze gedaan zijn. Buitenlandse Zaken was hierbij het gewone kanaal, doch de problemen, waaruit deze verzoeken voortkwamen, waren niet van Buitenlandse Zaken. Het zou dus neerkomen op het doorgeven van verzoeken en mededelingen van de heer van *Lidth de Jeude*.

Uit de reeds genoemde brief, die de heer van *Lidth de Jeude* op 28 Augustus 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft geschreven en waarin hij diens instemming verzocht met richtlijnen omtrent de evacuatie der uitgewekenen, blijkt echter, dat hier wel degelijk gesproken kan worden van bemoeiingen, ook van deze minister met het ten aanzien van de uitgewekenen gevoerde beleid.¹⁾

Blijkbaar heeft de Minister van Buitenlandse Zaken die instemming verleend, want de heer van *Harinxma thoe Slooten* heeft te Lissabon, in overeenstemming met de suggesties van de heer van *Lidth de Jeude*, gelden ter beschikking gekregen voor de uitgewekenen.

Uit het bovenstaande blijkt, dat een aantal ministers bemoeiing heeft gehad met het werk voor de uitgewekenen, dat voortvloeide uit de taak, welke uitvoering de Regering had gedelegeerd aan de door haar aangestelde Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen.

Deze taak, welke in hoofdzaak is terug te brengen tot het oplossen van vraagstukken betreffende de verzorging der uitgewekenen en van die, welke ontstonden in verband met de noodzaak om hen naar overzeese landen te doen vertrekken, is vóór 1 April 1943 niet uitdrukkelijk opgedragen aan de zorg van één of enkele ministers.

Een eigenlijke door de Ministerraad of door één of enkele ministers aan de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen verschaft instructie, waaraan deze zich bij de uitoefening van zijn taak moest houden, is er niet geweest. Wel echter is er de brief van 12 Juni 1940 van de heer *de Geer*, voorzitter van de Raad van Ministers en Minister van Algemene Zaken a. i., waarin deze niet slechts de heer van *Lidth de Jeude* in kennis stelde van zijn benoeming, doch hem tevens min of meer gedetailleerd mededeelde wat de Regering van hem in zijn nieuwe functie verwachtte.

Op al deze gronden is de commissie tot de conclusie gekomen, dat in algemene zin het Kabinet in zijn geheel verantwoordelijk moet worden geacht voor de wijze, waarop het beleid ten aanzien van de uitgewekenen is gevoerd tot 1 April 1943, toen de Minister van Binnenlandse Zaken daarmee meer in het bijzonder werd belast.

70435 (*van den Tempel*)

90182—90186 (*van Bylandt*)

¹⁾ Vgl. bijlage 9.

32220—32224 (*van Harinxma thoe Slooten*)

71509—71514 (*van Lennep*)

80187—80191 (*Sevenster*)

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de hierboven vermelde onderwerpen.

Mevrouw *L. H. M. A. van Overeem—Ziegenhardt* (29 September 1948): nos. 26948—26967.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (21 October 1948): nos. 30569—30604.

Dr. *H. K. Offerhaus* (21 October 1948): nos. 30945—30948.

Mevrouw *G. Wijsmuller—Meijer* (21 October 1948): nos. 31058—31075.

Mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten* (5 November 1948): nos. 32167—32188.

Th. H. de Meester (17 Februari 1949): nos. 42483—42511.

Ir. *W. Friedhoff* (31 Maart 1949): nos. 46136—46164.

L. Polling (7 April 1949); nos. 46776—46780; 46784; 46791.

Dr. *J. van den Tempel* (1 December 1949): nos. 70434—70442.

Jhr. mr. *H. F. L. K. van Vredenburg* (18 Januari 1950): nos. 73174—73391.

Dr. *J. Th. A. H. van der Putten* (17 Februari 1950): nos. 75387—75412.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (17 Februari 1950): nos. 75614—75669.

Dr. *A. Sevenster* (1 Juni 1950): nos. 80167—80242.

Mr. *W. F. L. graaf van Bylandt* (2 Maart 1951): nos. 90157—90190.

M. H. C. Janse (26 April 1951): nos. 92784—92790.

G. J. J. Wouters (17 Mei 1951): nos. 93147—93161.

Mr. *J. G. Sillem* (7 Juni 1951): nos. 93290—93427.

II. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal

De commissie-Cleveringa heeft in haar eerste, op 10 Juni 1947 bij de Minister van Buitenlandse Zaken ingediende verslag, verschillende onderwerpen besproken, verband houdende met het verblijf en de verzorging der Nederlandse uitgewekenen in Portugal en met hun evacuatie uit dit land naar elders, doch dit verslag bepaalt zich in hoofdzaak tot het door de heer van *Harinxma thoe Slooten* gevoerde beleid als gedelegeerde van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen. Daarnaast zijn er in Portugal met betrekking tot de Nederlandse uitgewekenen meer problemen geweest, welke de commissie-Cleveringa niet heeft behandeld, doch waaraan de commissie in dit deel van haar verslag wel aandacht zal wijden.

De commissie wenst in haar behandeling van de zoëven genoemde materie eerst de verzorging der Nederlandse uitgewekenen tijdens hun verblijf in Portugal in beschouwing te nemen. Daarna zal zij aandacht wijden aan hetgeen er is verricht in verband met hun komst aldaar en hun evacuatie naar elders.

Toen in de zomer van 1940 de eerste Nederlandse vluchtelingen, voor het merendeel Joden, op doorreis naar voor hen veiliger gebieden, in Portugal aankwamen en velen hunner financiële hulp nodig hadden en onder dak moesten worden gebracht, is door toedoen van de toenmalige gezant, mr. *J. G. Sillem*, te Lissabon dadelijk een steuncomité opgericht, samengesteld uit leden van de Nederlandse kolonie aldaar en voorgezeten door de echtgenote van de gezant.

De heer *Sillem*, die in het begin van Mei 1937 Nederlands gezant in Portugal was geworden, heeft aan de commissie medegedeeld, dat de eerste Nederlandse vluchtelingen in de loop van de maand Mei 1940 daar zijn aangekomen.

Zij hadden volgens hem geen moeilijkheden ondervonden bij hun doorreis door Spanje en voor wie dit bij hun toelating in Portugal wel het geval was geweest, was het door toedoen van de heer *Sillem* mogelijk gemaakt dat land binnen te komen.

De Portugese Regering had toen het aantal Nederlandse vluchtelingen, dat in haar land mocht worden toegelaten, nog niet gelimiteerd. Later mochten er niet meer binnenkomen dan er naar elders vertrokken.

Zeer kort na de komst dezer eerste vluchtelingen heeft de heer *Sillem* een steuncomité opgericht ten behoeve van diegenen onder hen, die geen voldoende middelen hadden om in Portugal in hun onderhoud te voorzien. Blijkens een verweerschrift, dat de heer *Sillem* op 14 Maart 1941 heeft geschreven aan de Minister van Buitenlandse Zaken naar aanleiding van diens brief van 6 Februari van dat jaar, waarin deze met opgave van redenen aan de heer *Sillem* heeft medegedeeld, dat hij als gezant te Lissabon niet langer te handhaven was, is op 18 Mei 1940 in verband met de oprichting van het steuncomité een circulaire uitgegaan, ondertekend door mevrouw *Sillem*. Uit die circulaire blijkt, dat haar echtgenoot, de gezant, beschermheer was van dat comité.

Behalve de uit Nederland afkomstige uitgewekenen bevonden zich onder hen ook vooral te Antwerpen woonachtig geweest zijnde Nederlandse diamantbewerkers. Sommigen van deze categorie van uitgewekenen waren wel in het bezit van een Nederlands paspoort; zij verwekten echter door hun accent of doordat zij slechts zeer gebrekkig Nederlands spraken, meermalen twijfel omtrent hun Nederlanderschap. Ondanks deze twijfel werden zij als Nederlanders behandeld. Het comité verschaftte zich de voor het verlenen van hulp benodigde gelden door het inzamelen van giften bij reeds in Portugal woonachtige landgenoten, terwijl ook een beroep werd gedaan op diegenen onder de daar aankomende Nederlandse vluchtelingen, die over voldoende middelen beschikten. Sommigen van hen hadden volgens mevrouw *M. W. J. Vinke—van der Liet*, een te Estoril woonachtige Nederlandse, die destijds ook zitting had in het comité, en volgens de heer *R. J. A. D. baron Sloet tot Everlo* wel grote diamanten of belangrijke bedragen aan geld bij zich, doch stonden daarvan

24556 (*Sloet tot Everlo*)
38508—38514; 38526 (*Vinke—van der Liet*)
32226—32227 (*van Harinxma thoe Slooten*)

93301—93306 (*Sillem*)

93330—93333 (*Sillem*)

24563; 24572 (*Sloet tot Everlo*)
38511—38512; 38515—38516 (*Vinke—van der Liet*)
46824; 46873 (*Polling*)

72941—72944; 72954—72967 (*van Zuiden*)

24556; 24565 (*Sloet tot Everlo*)
46832—46834 (*Polling*)

32173 (*van Harinxma thoe Slooten*)

¹⁾ Vgl. bijlage 6.

38520—38524 (*Vinke—van der Liet*)

24572 (*Sloet tot Everlo*)

24574—24578 (*Sloet tot Everlo*)

32170—32176 (*van Harinxma thoe Slooten*)
24578; 24582 (*Sloet tot Everlo*)

²⁾ Vgl. bijlage 6.

32170—32176 (*van Harinxma thoe Slooten*)
24578; 24582 (*Sloet tot Everlo*)

niet veel af als bijdrage in de te verlenen steun ten behoeve van hun minder bevoorrechte lotgenoten.

De te dien aanzien afgelegde verklaring van de heer *B. Ph. van Zuiden*, een Nederlandse uitgewekene, die na een kort verblijf te Lissabon in 1940 naar Nederlandsch-Indië is vertrokken, heeft een overeenkomstige strekking als die van mevrouw *Vinke* en van de heer *Sloet tot Everlo*.

Het comité heeft bij zijn werkzaamheden zeer veel hulp gevonden van Portugezen en andere niet-Nederlanders. Zo zamelde blijkens een verklaring van de heer *Sloet tot Everlo*, die op 20 Februari 1941 door de gezant was benoemd tot secretaris van genoemd comité, de Nederlandse consul te Oporto, de heer *L. Polling*, zeer veel geld in bij niet-Nederlanders. Buiten de gelden, welke deze nodig had ter ondersteuning van de Nederlandse vluchtelingen in het noorden van Portugal, heeft hij daarvan nog een belangrijk bedrag aan het steuncomité te Lissabon kunnen overmaken. Ook is er geld binnen gekomen van buiten Portugal en wel van het Queen Wilhelmina Fund te New York; dit geld werd toegezonden aan de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die sedert de tweede helft van Augustus 1940 te Lissabon optrad als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen.¹⁾

Mevrouw *Vinke* maakte bij haar verhoor eveneens melding van deze geldzendingen van het Queen Wilhelmina Fund, die via de heer *van Harinxma thoe Slooten* ter beschikking van het steuncomité werden gesteld. Deze gelden werden eerst door de heer *van Ditmar* en na diens vertrek naar Argentinië door de heer *Sloet tot Everlo* beheerd.

De heer *Sloet tot Everlo* deelde evenals mevrouw *Vinke* aan de commissie mede, dat lang niet alle vluchtelingen, die over voldoende middelen beschikten, bereid waren om een bijdrage te verlenen aan het steuncomité. Op een enkele uitzondering na werd veelal, naar deze getuige verklaarde, het bezit van geld of geldswaarden door de vluchtelingen verheimelijkt, welk „hoogst antipathiek feit” onder de vluchtelingen zelf wel degelijk bekend was.

Het steuncomité moest, naar de heer *Sloet tot Everlo* aan de commissie verklaarde, zeer zuinig met de beschikbare gelden omspringen, zodat er slechts zoveel werd uitgegeven ten bate van de vluchtelingen, dat dezen er net van konden rondkomen. Met de directie van een hotel te Lissabon was overeengekomen, dat vluchtelingen, die aldaar moesten verblijven of overnachten, tegen betaling van 20 escudo's per dag een kamer met volledig pension konden krijgen; na Januari 1942 werd 25 escudo's gevraagd. Iemand, die reeds wat langer te Lissabon vertoefde en er dus een beetje de weg wist, behoefde vaak niet in een hotel te gaan en kon dan met een wat lager bedrag wel rondkomen. De vluchtelingen kregen dan ook tot het begin van 1942 16 escudo's per dag; de escudo stond toen genoteerd op 14 cent. Toen het leven in Portugal duurder begon te worden, is het bedrag, dat bij wijze van steun aan de verschillende vluchtelingen werd uitbetaald, op initiatief van de heer *Sloet tot Everlo* verhoogd, zonder dat de vluchtelingen op zulk een verhoging hadden aangedrongen.

De heer *Sloet tot Everlo* deelde tevens mede, dat later, toen de Regeringscommissaris gelden verstrekke om het voortzetten van het werk van het steuncomité mogelijk te maken, daaraan o.m. de uitdrukkelijke voorwaarde verbonden werd van een hoogst zuinig beheer.

Daar de steungelden werden verstrekt in de vorm van een later terug te betalen voorschot, waarvoor een schuldbekentenis moest worden afgegeven, was het volgens de heer *Sloet tot Everlo*, aangezien de meeste vluchtelingen afkomstig waren uit de kleine burgerij en als regel niet over veel middelen beschikten, eenvoudig een eis van gezond verstand, het bedrag van die schuldbekentenis zo laag mogelijk te houden.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde aan de commissie mede, dat hij zich niet meer precies de datum herinnerde van zijn benoeming tot vertegenwoordiger te Lissabon van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, doch hij meende daartoe in September 1940 te zijn benoemd. Uit een in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken aangetroffen brief, welke de heer *van Harinxma thoe Slooten* op 24 Augustus 1940 uit Lissabon aan de Minister van Buitenlandse Zaken schreef, is intussen gebleken, dat hij de vorige dag de taak van de evacuatie der Nederlandse vluchtelingen van de heer *van Vredenburg* had overgenomen.²⁾

Naar hij aan de commissie verklaarde was de heer *van Harinxma* belast met de evacuatie van de Nederlandse vluchtelingen uit Frankrijk, Spanje en Portugal, alsmede met hun verzorging in laatstgenoemd land. De verzorging der vluchtelingen in Portugal heeft hij volgens de heer *Sloet tot Everlo*, de latere secretaris van het steuncomité, aan dit comité opgedragen, terwijl de heer *van Harinxma* zich als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen bezighield met het zoeken en verkrijgen van mogelijkheden om de vluchtelingen verder door te zenden.

De verzorging der vluchtelingen in Frankrijk was toevertrouwd aan dr. *A. Sevenster*, terwijl die in Spanje behoorde tot de taak van het Nederlandse gezantschap te Madrid.

Ook in het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt vermeld, dat de taak van de heer *van Harinxma thoe Slooten* zou bestaan in de evacuatie van zich in Portugal, Spanje en Frankrijk bevindende Nederlandse vluchtelingen alsmede in de verzorging der vluchtelingen ten tijde van hun verblijf in Portugal.

24573 (*Sloet tot Everlo*)
32293 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32282—32302 (*van Harinxma thoe Slooten*)

De Nederlandse uitgewekenen, die zich oorspronkelijk gedurende hun verblijf in Portugal in verschillende plaatsen van dat land ophielden, werden in 1941 conform de eis van de Portugese politie in résidence forcée ondergebracht, voornamelijk in een grote villa en enkele kleine hotels te Praia das Maçães, een aan de kust van Portugal gelegen badplaats. Het steuncomité betaalde hun pensiekosten, terwijl zij tevens 1 escudo per dag per persoon aan zakgeld ontvingen, welk bedrag, naar de heer *Sloet tot Everlo* mededeelde, in 1942 verhoogd werd tot 5 escudo's.

Het vluchtelingenverblijf te Praia das Maçães was wel met toestemming van de heer *van Harinxma thoe Slooten* georganiseerd, maar de leiding daarvan lag geheel bij het steuncomité. De secretaris van dit comité, de heer *Sloet tot Everlo*, pleegde echter omtrent de vluchtelingen wel voortdurend overleg met hem en kreeg van hem ook opdrachten.

Ingevolge het voorschrift van de Portugese politie mochten de vluchtelingen slechts eenmaal per week naar Lissabon komen, hetgeen velen van hen niet prettig vonden en dat werd dan ook aanleiding tot strubbelingen, omdat de vluchtelingen zich niet aan dit voorschrift hielden. De heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft hen daarover onderhouden en hun gezegd, dat het in het belang van de nog niet in Portugal aangekomen vluchtelingen zaak was om de Portugese politie te vriend te houden en door hun gedrag de mogelijkheid tot toelating van nieuwe vluchtelingen in Portugal niet te bederven. Zo'n onderhoud had slechts tijdelijk resultaat, want als er nieuwe vluchtelingen waren aangekomen, trachtten dezen weer tegen de regeling in te gaan. Hoewel Praia das Maçães een alleraardigste badplaats is, meende de heer *van Harinxma thoe Slooten*, dat de vluchtelingen er zich wellicht verveelden.

De heer *Polling*, Nederlands consul te Oporto, die de behandeling der vluchtelingen te Praia das Maçães uit eigen aanschouwing heeft meegemaakt, was van oordeel, dat deze niet slecht was en dat de ligging en de voeding er goed konden worden genoemd.

Andere door de commissie gehoorde getuigen waren ook van oordeel, dat het verblijf en de verzorging te Praia das Maçães wel goed waren.

Minister *van Boeyen*, die in de zomer van 1943 ter bestudering der vele vraagstukken, welke zich in verband met de vluchtelingen voordeden, een bezoek aan Portugal had gebracht, heeft in zijn daaromtrent opgesteld verslag van 28 Juni 1943¹⁾ zelfs medegedeeld, dat de materiële verzorging der in het kustplaatsje Praia das Maçães ondergebrachte Nederlandse uitgewekenen niets te wensen liet en dat hij dienaangaande bij zijn bezoek geen enkele klacht had vernomen.

In het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt medegedeeld, dat deze commissie de stellige indruk heeft gekregen, dat het beleid inzake de verzorging der Nederlandse uitgewekenen te Praia das Maçães alleszins bevredigend genoemd moet worden. Deze uitspraak heeft slechts betrekking op de periode, waarin de heer *van Harinxma thoe Slooten* verantwoordelijk was voor de verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal.

Met betrekking tot de verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in de periode, waarin de heer *Flaes* Nederlands zaakgeleestigde in Portugal was, brengt de commissie-*Cleveringa* in haar derde verslag geen bezwaren te berde.

Het onderzoek der commissie heeft geen klachten aan het licht gebracht, die haar aanleiding konden geven om van het oordeel van de commissie-*Cleveringa* ten aanzien van de verzorging van de Nederlandse uitgewekenen, zoals deze door de heren *van Harinxma thoe Slooten* en *Flaes* is behartigd, af te wijken. Nadat de heer *van Harinxma* naar Londen was vertrokken en vóór de komst van de heer *Flaes* is de heer *van Pallandt* korte tijd met de verzorging der vluchtelingen belast geweest. Ook met betrekking tot die periode, geëindigd op 30 April 1943, hebben de commissie geen klachten bereikt.

De commissie-*Cleveringa* heeft met betrekking tot de behandeling van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal niet alleen hun *stoffelijke verzorging* tot onderwerp van onderzoek gemaakt, doch zij heeft zich ook afgevraagd in hoeverre de *houding* van de Nederlandse autoriteiten, die belast waren met die verzorging, op ander

46874 (*Polling*)

81177—81180 (*van Esso—Polak*)
39101 (*Slors*)
75473—75475 (*van der Putten*)
81241—81243 (*van Esso*)

¹⁾ Bijlage 10.

81177—81182 (*van Esso—Polak*)
81241—81243 (*van Esso*)
64993 (*van Pallandt*)

gebied aanleiding kan hebben gegeven tot klachten. In haar eerste verslag heeft de commissie-Cleveringa zich in deze hoofdzakelijk bepaald tot de heer van *Harinxma thoe Slooten*, terwijl zij in haar op 15 Maart 1949 aan de Minister van Buitenlandse Zaken aangeboden derde verslag nog aandacht wijdt aan hetgeen dr. *R. Flaes*, die als opvolger van de heer van *Pallandt* in 1943 tot Nederlands zaakgelastigde te Lissabon werd aangesteld, met betrekking tot de Nederlandse uitgewekenen heeft verricht.

Behalve de personen, omtrent wier beleid met betrekking tot de Nederlandse uitgewekenen in Portugal de bovengenoemde verslagen van de commissie-Cleveringa in hoofdzaak handelen, zijn nog andere diplomatieke en consulaire ambtenaren, die gedurende de oorlogsjaren aldaar werkzaam waren, met dit beleid belast geweest.

Een hunner is mr. *J. G. Sillem*, die tot het begin van 1941 Nederlands gezant te Lissabon is geweest. Deze was voordat de heer van *Harinxma thoe Slooten* met ingang van 23 Augustus 1940¹⁾ te Lissabon in zijn functie van vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen belast werd met de verzorging der Nederlandse uitgewekenen in Portugal en hun evacuatie naar overzeese landen, verantwoordelijk voor hetgeen op dit gebied in Portugal verricht werd.

De heer *Sillem* wordt in de verslagen van de commissie-Cleveringa slechts terloops genoemd. Zijn houding tegenover de in Portugal vertoefd hebbende Nederlandse uitgewekenen heeft de Minister van Buitenlandse Zaken mede aanleiding gegeven hem bij schrijven van 6 Februari 1941 te verzoeken beschikbaarheid aan te vragen.

Na de oorlog heeft een bij beschikking van de Minister van Buitenlandse Zaken van 31 Mei 1947 ingestelde commissie, bestaande uit mr. *J. P. graaf van Limburg Stirum*, jhr. mr. *A. C. D. de Graeff* en prof. jhr. mr. *W. J. M. van Eysinga* op 14 November van dat jaar een rapport uitgebracht omtrent de juistheid van de door zijn ambtsvoorganger op 6 Februari 1941 met betrekking tot de heer *Sillem* getroffen maatregel. Deze commissie-van *Limburg Stirum* is onder meer tot de conclusie gekomen, dat de heer *Sillem*, die als regel weigerde om Nederlandse uitgewekenen te ontvangen, juist in omstandigheden, waarin hij daardoor veel morele steun had kunnen bieden, in zijn beleid te hunnen aanzien is tekort geschoten. Naast vele in het rapport vermelde tekortkomingen op ander gebied, welke de commissie-van *Limburg Stirum* aanleiding hebben gegeven om, evenals indertijd de Minister van Buitenlandse Zaken, van oordeel te zijn, dat ontheffing van zijn post en ter beschikkingstelling het enige was, wat de verantwoordelijke Minister ten aanzien van de heer *Sillem* destijds te doen stond, wordt in het rapport ook gesproken over enkele uitlatingen van de heer *Sillem* bij een diner ten huize van mevrouw *Vinke*.

De commissie-van *Limburg Stirum* heeft omtrent deze aangelegenheid de heer *Sillem* gehoord, die met stelligheid de hem ten laste gelegde feiten, waarover de heer *S. van Zwanenberg* een verklaring had afgelegd, ontkende. Haar voornemen om laatstgenoemde nader te horen en ook mevrouw *Vinke* voor zich te doen verschijnen, kon niet tot uitvoering komen.

De commissie heeft deze beide personen wel kunnen horen.

De heer van *Zwanenberg* deelde mede, dat hij bij een diner ten huize van mevrouw *Vinke*, waar ook de heer *Guromendez*, de voormalige gezant van Uruguay in Nederland, tegenwoordig was, aan de heer *Sillem* verteld had, dat hij er bij zijn vertrek uit Nederland in Juli 1940 nog over had gedacht om diens aldaar vertoefende zoon mee te nemen naar Portugal.

De heer *Sillem* had toen tot zijn grote verbazing geantwoord blij te zijn, dat dit niet gebeurd was, omdat zijn zoon maar moest leren onder de Duitsers te leven. Bij die zelfde gelegenheid had de heer *Sillem*, wiens zwager, de heer *Pont*, kort vóór de oorlog was aangezegd om óf als lid van de N.S.B. te bedanken óf zijn ambt als burgemeester van Hillegom neer te leggen, gezegd, dat hij het een schandaal vond, dat er in Nederland geen vrije gedachtenuiting mogelijk was.

De heer van *Zwanenberg* had daarop volgens zijn verklaring geantwoord: „Nu breekt mijn klomp. Als u dat drie maanden geleden gezegd had, zou het mij zeer verwonderd hebben, maar dat u dat als gezant vandaag nog zou zeggen, had ik allerminst verwacht. Als ik dat zou zeggen, zou het al een schandaal zijn, maar u als gezant!” Hij had omtrent dit voorval aan de heer van *'t Sant* te Londen rapport uitgebracht en hij was omtrent de uitingen van de heer *Sillem* zo verontwaardigd, dat hij na aankomst in Engeland de heren van *Kleffens* en *Gerbrandy* en nog vele andere regeringspersonen daarvan in kennis heeft gesteld.

Mevrouw *Vinke* legde een overeenkomstige verklaring af. Volgens haar lezing van het gebeurde waren de heer en mevrouw *Sillem* beiden van mening, dat het heel goed was, dat hun zoon in Nederland was gebleven.

¹⁾ Vgl. bijlage 6.

46899—46902 (*Polling*)

37393 (*van Zwanenberg*)

38550—38551 (*Vinke—van der Liet*)

64999—65008 (*van Pallandt*)

93380—93382; 93389; 93407; 93421 (*Sillem*)

De heer *van Pallandt*, aan wie bij zijn verhoor de vraag werd gesteld, of hij tezamen met de heer *van Zwanenberg* en met het echtpaar *Sillem* bij mevrouw *Vinke* gegeten had, antwoordde: „Daar was ik niet bij.”

De heer *Sillem* heeft aan de commissie verklaard destijds nooit in een gezelschap, waar mevrouw *Vinke* en de heer *van Zwanenberg* aanwezig waren, gezegd te hebben, dat hij blij was geweest, dat zijn in Nederland vertoevende zoon, die toen 19 jaar oud was, door daar te blijven vast kon leren aan de Duitsers te wennen.

Met betrekking tot de afkeuring, welke de heer *Sillem* in datzelfde gezelschap zou hebben geuit over het ontslag van zijn zwager, de burgemeester van Hillegom, die lid van de N.S.B. is geweest, deelde hij aan de commissie mede zich over dat ontslag niet in afkeurende zin te hebben uitgelaten. Hij herinnerde zich wel, dat daarover gesproken was, doch dat was een theoretische discussie geweest over de vraag, of het gewenst was ambtenaren te verbieden lid van de N.S.B. of de communistische partij te zijn of niet. De heer *Sillem* had toen gezegd, dat hij het in het algemeen niet toejuichte, dat maatregelen, zoals de zoëven genoemde genomen werden, omdat hij dit in strijd achtte met de democratische beginselen.

Toen bij zijn verhoor aan de heer *Sillem* gevraagd werd om welke redenen sommige door de commissie gehoorde getuigen zich minder gunstig over hem hadden uitgelaten, antwoordde hij, dat de heer *van Zwanenberg* zonder succes geprobeerd had voor zichzelf een diplomatieke pas van hem te krijgen.

Tevoren had de heer *Sillem* op een soortgelijke vraag geantwoord, dat zijn ondergeschikten, onder wie ook de heer *van Pallandt*, tegen hem geïntrigeerd hebben, omdat hij hun chef was. De stelregel was, aldus de heer *Sillem*, „intrigeer maar en wees maar lastig tegen je chef; dan kom je het snelst vooruit.”

De commissie heeft de heer *Sillem* verschillende vragen gesteld naar aanleiding van mededelingen uit het reeds eerder genoemde rapport van de commissie-*van Limburg Stirum*. Onder meer wordt in dat rapport vermeld, dat de heer *van Vredenburg*, die op een Zaterdagochtend te Lissabon was aangekomen, telefonisch om een spoedig onderhoud met de gezant had verzocht en dat de heer *Sillem* hem toen had laten weten, dat hij de heer *van Vredenburg* eerst Maandagmiddag te woord kon staan. De heer *van Vredenburg*, die tegen die tijd al weer moest vertrekken, drong aan op een eerdere afspraak, zodat hij tenslotte in staat werd gesteld de heer *Sillem* bij een picnic op Zondagmiddag te ontmoeten. Genoemde commissie maakt de heer *Sillem* van dit voorval een ernstig verwijt. De heer *Sillem* had volgens haar moeten begrijpen, dat, wanneer een onder Buitenlandse Zaken ressorterende ambtenaar, wiens overstelpend drukke werkzaamheden hem bekend moeten zijn geweest, uit Madrid overkomt om met de gezant te Lissabon een onderhoud te hebben, dit wel op een zeer gewichtige aangelegenheid betrekking zou moeten hebben. De commissie-*van Limburg Stirum* acht het onaannemelijk, dat de heer *Sillem* zich daarvoor niet een uur vrij had kunnen maken van zijn andere bezigheden. Dat de heer *Sillem* aan de heer *van Vredenburg* voorstelde hem eerst op de tweede dag na diens aankomst te ontvangen, getuigt volgens haar van een grove nonchalance in de wijze van behandelen van ernstige aangelegenheden.

De heer *Sillem* heeft aan de commissie medegedeeld destijds niet te hebben geweten, dat de heer *van Vredenburg* door de Regering belast was met de vluchtelingenaangelegenheden en door haar was uitgezonden. De Regering te Londen had hem dat niet doen weten. De heer *van Vredenburg* was, voorzover de heer *Sillem* bekend, „een onbeduidende gezantschapssecretaris”. De heer *van Vredenburg* was bovendien niet uit Londen naar Lissabon gekomen, maar uit Madrid. „Er kwamen”, zo zeide de heer *Sillem*, „zo vaak mensen uit Spanje even kijken in Lissabon, niet om officiële redenen. Toen ik 's-avonds hoorde, dat *van Vredenburg* mij wilde spreken, heb ik gezegd: Goed laat hij maar komen.”

Volgens de heer *Sillem* had de heer *van Vredenburg* alleen maar te kennen gegeven, dat hij de gezant even wilde spreken; hij had verder niets gezegd. De heer *Sillem* gaf toe, dat hij de heer *van Vredenburg* eerst had laten weten, dat hij Maandagochtend kon komen. Toen dit echter te gek bleek, had hij hem gezegd dan maar op Zaterdagochtend te komen. Volgens de heer *Sillem* was de gevolgtrekking, waartoe men naar aanleiding van verschillende voorvallen was gekomen, dat hij destijds de ernst van het vluchtelingenvraagstuk heel weinig doorgrond had, volkomen ten onrechte geweest.

De heer *Sillem* wees er bij zijn verhoor op, dat hij na Mei 1940 te Lissabon voor een heel bijzondere taak is komen te staan en „dat men — en de commissie-*van Limburg Stirum* met name — bijzonder strenge maatstaven heeft aangelegd, geen rekening houdende met de werkelijk heel grote moeilijkheden,” die toen aan zijn post verbonden waren. Men kan, zo zeide hij, de dingen altijd in een bijzonder

93354—93356 (*Sillem*)

93360—93372 (*Sillem*)

93375—93380 (*Sillem*)

93422—93427 (*Sillem*)

ongunstig daglicht stellen en dat is te mijnen opzichte in hoge mate gebeurd. Er was een hoogst bedenkelijke sfeer om mij heen en die werd aangestookt door mijn gezantschapsraad *van Pallandt*. Deze heeft, nadat hij in September 1940 te Lissabon was gekomen, verschillende gebeurtenissen, die zich tevoren hadden afgespeeld, bij de commissie-*van Limburg Stirum* ter sprake gebracht.

Voordat de heer *van Harinxma thoe Slooten* in Augustus 1940 te Lissabon als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen de opdracht had gekregen zich te belasten met de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk, Spanje en Portugal, was de heer *Sillem* daarvoor verantwoordelijk geweest.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft blijkens zijn brief van 24 Augustus 1940 uit Lissabon aan de Minister van Buitenlandse Zaken de dag tevoren zijn functie aldaar aanvaard.¹⁾ De periode gedurende welke de heer *Sillem* de verantwoordelijkheid droeg voor die evacuatie heeft derhalve slechts betrekkelijk kort geduurd.

Daar de aan dit onderdeel van de werkzaamheden van de heer *Sillem* verbonden moeilijkheden toen nog niet zo groot waren als later, toen die mede als gevolg van de oorlogstoestand aanzienlijk in aantal en gewicht zijn toegenomen en de commissie bovendien geen klachten van enige betekenis ter ore zijn gekomen over het werk, dat de heer *Sillem* voor de evacuatie van de uitgewekenen heeft verricht, achtte zij een onderzoek naar diens algemene politieke gezindheid en zijn houding tegenover de door de oorlog geschapen verhoudingen van meer belang.

De door mevrouw *Vinke* en de heer *van Zwanenberg* afgelegde verklaringen hebben in haar onderling verband en samenhang de commissie tot de conclusie doen komen, dat zij het bovengenoemde gesprek ten huize van mevrouw *Vinke* beter weergeven dan de mededelingen van de heer *Sillem*.

Hetgeen de commissie omtrent de algemene politieke gezindheid van de heer *Sillem* en zijn houding tegenover de door de oorlog geschapen verhoudingen heeft vernomen, heeft haar tot de overtuiging gebracht, goeddeels bevestigd in de mededelingen, welke de heer *Sillem* haar daarover zelf heeft gedaan, dat hij niet de geschikte persoon was om Nederland te vertegenwoordigen op zulk een belangrijke post als Lissabon gedurende de oorlogsjaren is geweest.

De mening van de commissie over de heer *Sillem* vindt niet alleen haar grondslag in hetgeen de door haar gehoorde getuigen over hem hebben gezegd, doch deze heeft vooral ook gelegen in ervaringen, zoals de heer *van Vredenburg* heeft gehad en bovendien in de bevindingen van de commissie-*van Limburg Stirum* en in verschillende antwoorden, die de heer *Sillem* zelf op vragen van de commissie heeft gegeven.

De commissie is dan ook van mening, dat de Regering destijds terecht besloten heeft de heer *Sillem* op zijn post te Lissabon niet te handhaven.

In het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt melding gemaakt van tegen het optreden van de heer *Sloet tot Everlo* gericht klachten. Deze zou de Engelandvaarders bij hun aankomst een zeer strenge discipline hebben aangezegd en bij een gelegenheidspeech zou hij geen bezielender thema hebben aangedurfd dan dat Nederland de hand in eigen boezem moest steken. Verder wordt er zonder nader commentaar over geklaagd, dat deze functionaris trouwens tevoren reeds aan de gezant *Sillem* te kennen had gegeven, dat hij ingeval van een Duitse invasie in Portugal niet zou uitwijken.

De heer *Sloet tot Everlo* heeft aan de commissie zijn bezwaren tegen deze beweringen kenbaar gemaakt. Hij legde daarbij een afschrift over van de door hem op 10 Mei 1941 ter gelegenheid van de opening van het Nederlandse Tehuis te Praia das Maçães, uitgesproken rede.²⁾ Verder gaf hij een uitvoerige uiteenzetting van zijn houding tegenover de Nederlandse uitgewekenen en de maatregelen, waartoe hij zich ingevolge de instructies van de Portugese politie genoodzaakt zag om haar misnoegen te voorkomen.

Deze uiteenzetting hield tevens enkele voorbeelden in van de volgens hem onredelijke eisen, welke de uitgewekenen soms met betrekking tot hun verzorging stelden.

Bijvoorbeeld maakte hij er melding van, dat een vluchteling te Praia das Maçães zich bij hem beklaagde, omdat hij bij de maaltijden niet eerst een visschotel en daarna een vleeschotel kreeg. Een ander was de wijn niet naar zijn zin.

Mevrouw *Vinke* deelde mede, dat bij het verstrekken van kleding de uitgewekenen zich vaak onredelijk veeleisend toonden.

Daarnaast waren er dan nog de door sommige uitgewekenen te Praia das Maçães ondernomen pogingen om zich te onttrekken aan opgelegde disciplinaire verplichtingen. Toch had de heer *Sloet to*

¹⁾ Vgl. bijlage 6.

3857—3862 (*Rodrigues Lopes*)
12859; 12912—12915;
12965—12967 (*van Kleffens*)
37393—37395; 37414 (*van Zwanenberg*)
38550—38551 (*Vinke—van der Liet*)
46789—46791; 46903—46904 (*Polling*)
64997 (*van Pallandt*)
73339—73342; 73364—73371 (*van Vredenburg*)

24633—24641 (*Sloet tot Everlo*)

²⁾ Bijlage 11.

24636 (*Sloet tot Everlo*)

38562 (*Vinke—van der Liet*)

24607 (*Sloet tot Everlo*)

32287; 32298 (*van Harinxma thoe Slooten*)
 37418—37422 (*van Zwanenberg*)
 38528—38532; 38577 (*Vinke—van der Liet*)
 39115—39117 (*Slors*)
 46875—46877 (*Polling*)
 65041—65042 (*van Pallandt*)

Everlo blijktens zijn mededelingen nog ten koste van enige moeilijkheden met de toenmalige Nederlandse zaakgelastigde te Lissabon, de heer *van Pallandt*, bij de Portugese politie weten te bereiken, dat de Nederlandse uitgewekenen wat meer vrijheid werd gelaten dan de *résidence forcée* met zich bracht.

Omtrent het voornemen van de heer *Sloet tot Everlo* om in Portugal te blijven bij een Duitse inval in dat land, waarover in de bovengenoemde klacht gesproken wordt en welk voornemen pro-Duitse sympathieën zou kunnen doen vermoeden, heeft hij bij zijn verhoor medegedeeld, dat hij zich in April 1941, toen de toestand in Portugal in verband met een verwachte Duitse inval werkelijk critiek was geworden, tot de heer *van Harinxma thoe Slooten* had gewend. Hij had deze gevraagd maatregelen te nemen om te voorkomen, dat de Nederlandse uitgewekenen, van wie 95 % Joden waren, in handen van de Duitsers zouden vallen. Indien het niet mogelijk zou zijn de vluchtelingen tijds af te voeren, achtte hij het gewenst, dat iemand zou worden aangewezen om de zorg voor hen voort te zetten als de Nederlandse autoriteiten na de Duitse bezetting Portugal zouden hebben verlaten. Enkele dagen later had de heer *van Harinxma thoe Slooten* hem medegedeeld, dat hij na overleg met de heer *van Pallandt* besloten had om, ingeval de Duitsers zouden komen, de heer *Sloet tot Everlo* in Portugal achter te laten. Dit was echter niet de bedoeling van de heer *Sloet tot Everlo* geweest. Deze had gemeend, dat een van de te Lissabon gevestigde Nederlandse particulieren voor dat werk zou worden aangewezen, omdat die toch in Portugal zouden blijven.

De door de commissie gehoorde getuigen zijn allen van oordeel, dat de heer *Sloet tot Everlo* vrijwel belangeloos en naar beste kunnen zich heeft gewijd aan de verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal en dat hij daarbij eerlijk en hoogst fatsoenlijk is geweest in zijn optreden, al heeft hij daarbij niet altijd de nodige takt gebruikt. Geen dezer getuigen is bovendien iets gebleken van een pro-Duitse gezindheid van de heer *Sloet*.

De commissie sluit zich aan bij de door de verschillende getuigen gegeven overwegend gunstige karakterisering van de heer *Sloet tot Everlo*. Zij is tot de conclusie gekomen, dat deze zijn best heeft gedaan om het verblijf der Nederlandse uitgewekenen in Portugal zo drage-lijk mogelijk te maken en hun daar een goede verzorging te doen deelachtig worden, en dat hij daarin ook wel in bevredigende mate is geslaagd. Indien hem dit in enkele gevallen niet mocht zijn gelukt, is dit naar de mening der commissie mede toe te schrijven aan de min of meer zenuwachtige en geprikkelde stemming, welke bij velen van de uitgewekenen heerste en die meermalen aanleiding heeft gegeven tot onredelijke eisen hunnerzijds. Ofschoon de commissie het aannemelijk acht, dat de heer *Sloet tot Everlo* wel eens minder taktvol is opgetreden, waren de resultaten van zijn werk toch over het algemeen wel goed.

Omtrent de houding van de heer *van Harinxma thoe Slooten* tegenover de in Portugal vertoefd hebbende Nederlandse uitgewekenen deelt de commissie-*Cleveringa* in haar eerste verslag mede, dat dien-aangaande bij haar de vraag is gerezen,

„of hier niet een wonde plek wordt aangeraakt. De heer *van Harinxma* was een diplomaat, door aanleg en levensloop niet in de eerste plaats geroepen tot humanitair werk. Wellicht zou een enkel hartelijk gebaar, een enkel geduldig en begrijpend aanhoren veel mee ten goede hebben uitgewerkt. Dat hier inderdaad een tekort is geweest, kan de commissie niet beweren, nochtans kan zij de vrees, dat het er geweest is, niet geheel van zich afzetten”.

In de samenvatting van haar oordeel over het door de heer *van Harinxma thoe Slooten* gevoerde beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal wordt in het verslag van de commissie-*Cleveringa* het volgende gezegd:

„Tracht de Commissie haar oordeel omtrent den heer *van Harinxma* samen te vatten, dan meent zij, dat het als volgt moet luiden: Van gegronde redenen voor ernstige klachten is haar niet gebleken. De heer *van Harinxma* heeft in uiterst moeilijke omstandigheden stellig werk verricht, dat gewaardeerd verdient te worden. Dat hij hier of daar een steek heeft laten vallen, is mogelijk, gelijk wel niemand in zijn omstandigheden de volmaaktheid had kunnen bereiken, doch er is haar niet gebleken van enige aanleiding de staf over zijn werk te breken. Wellicht is het mogelijk, dat hij op twee, mogelijk met elkaar samenhangende punten van bijkomstigen, doch in de gegeven omstandigheden toch wel van belangrijken aard te kort is geschoten, doch er kan achteraf hieromtrent te weinig tastbaars worden vastgesteld dan dat een afkeuring gerechtvaardigd kan worden geacht; in dezen moet dan

het „in dubiis pro reo” gelden. Deze twee punten zijn zijn bejegening van uitgewekenen te Lissabon, waarin wellicht soms een toon van wat meer geduldige vriendelijkheid en bereidheid tot uitlegging, wat meer hartelijkheid en menselijke belangstelling door had kunnen klinken; en zijn gebrek aan goede samenwerking met andere te Lissabon gestationeerde ambtenaren. Doch net name bij het laatste is de Commissie er wel van overtuigd, dat hij allermint de enige schuldige is geweest; met name de heer *Maas Geesteranus* is haar gebleken geen persoonlijkheid te zijn om bij de persoonlijke botsingen uit te gaan van algehele onschuld. En de mogelijkheid, dat in dezen de schuld voornamelijk bij den heer *Maas Geesteranus* heeft gelegen, lijkt haar nog steeds te groot, dan dat zij deze mag afwijzen. Een vaste mening heeft zij zich ten dezen niet kunnen vormen; zij meent, dat dit achteraf niet goed meer mogelijk is. Al naar gelang men zijn getuigen kiest uit de medestanders van den één of den ander krijgt men uitlatingen te horen, die licht of donker zijn gekleurd.

Dit neemt niet weg, dat de Commissie onaangenaam is getroffen door de kennelijk nijdige en kribbige sfeer, die er te Lissabon heerste en die af en toe de indruk van kleinzieligheid maakt. Meer dan ooit mocht in jaren als de besprokene worden verlangd, dat een ieder zijn persoonlijke gevoeligheden op den achtergrond hield en hiervan niets liet blijken in zijn werk en tegenover derden. Het moet een ellendigen indruk gemaakt hebben (en het maakt nog een ellendigen indruk), dat, terwijl land en volk betrokken waren in een geweldige worsteling om het bestaan, die het uiterste vergde aan heilig vuur en eensgezindheid, enige leiders op een belangrijke post zodanig kibbelden, dat er van een samenwerking geen sprake meer was. Deze bedorven, soms kinderachtige sfeer heeft stellig kwaad gedaan. Deze zaak af te doen met een enkel „waar twee kijven, hebben beiden schuld” zou al te simplistisch zijn; de Commissie acht zich hiertoe niet gerechtigd. Tot haar spijt heeft zij niet kunnen vaststellen, waar de hoofdoorzaak heeft gelegen; zij moet op dit punt met een „non liquet” blijven volstaan en zij moet het ten dezen laten bij het uitspreken van haar innige teleurstelling”.

32206; 32248 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Na het vertrek van de heer *van Harinxma thoe Slooten* uit Portugal in het begin van 1943 geschiedde de verzorging van de aldaar vertoevende Nederlandse uitgewekenen onder verantwoordelijkheid van de toenmalige Nederlandse zaakgelastigde te Lissabon, de heer *van Pallandt*, daar het Regeringscommissariaat voor de Vluchtelingen te Londen was opgeheven en er na het vertrek van de heer *van Harinxma* diens gevolg in Portugal ook geen nieuwe vertegenwoordiger van deze functionaris werd benoemd.

24606 (*Sloet tot Everlo*)

Met betrekking tot de houding van de heer *van Pallandt* tegenover de Nederlandse uitgewekenen deelde de heer *Sloet tot Everlo* mede, dat de heer *van Pallandt* zich wel degelijk bemoeide met kwesties betreffende de vluchtelingen. Als dezen bij de heer *van Harinxma thoe Slooten* of bij de heer *Sloet tot Everlo* hun zin niet konden door-drijven, wendden zij zich gaarne tot de heer *van Pallandt*.

39030; 39110; 39086—39087 (*Slors*)

De heer *J. L. Slors*, die na zijn komst in Portugal in 1941 aldaar als medewerker van de heer *Maas Geesteranus* werkzaam was, verklaarde, dat hij als Engelandvaarder bij zijn aankomst in dat land door de heer *van Pallandt* uitstekend behandeld was.

46900—46903 (*Polling*)

De heer *Polling* was van mening, dat in vergelijking met de heer *Sillem* de heer *van Pallandt* een betere figuur was.

64993 (*van Pallandt*)

Het onderzoek van de commissie wijst niet op het bestaan van gegronde klachten over de houding van de heer *van Pallandt* tegenover de Nederlandse uitgewekenen. Ook in de verslagen van de commissie-*Cleveringa* worden zulke klachten niet besproken. De commissie meent daarom te mogen aannemen, dat de houding van de heer *van Pallandt* tegenover de Nederlandse uitgewekenen bevredigend is geweest. Bovendien is hij, daar hij op 30 April 1943 naar Londen vertrok, slechts zeer korte tijd met het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen belast geweest.

3876 (*Rodrigues Lopes*)

Ten aanzien van de houding van dr *R. Flaes*, Nederlands zaakgelastigde te Lissabon, tegenover de Nederlandse uitgewekenen deelde de heer *L. A. Rodrigues Lopes* bij zijn verhoor aan de commissie mede, dat de uitgewekenen op dit punt ernstige bezwaren hadden tegen de heer *Flaes*.

Toen de commissie daarna bij schrijven van 5 Juli 1951 aan de heer *Rodrigues Lopes* verzocht haar de namen te noemen van uitgewekenen, die destijds klachten over de heer *Flaes* hadden, antwoordde hij in een brief van 30 Juli 1951, dat hij zich die namen niet meer herinnerde. Tevens schreef hij zelf bezwaren tegen de heer *Flaes* te hebben en hij verzocht daarover te worden gehoord.¹⁾

Bij een nadien gehouden verhoor verklaarde de heer *Rodrigues Lopes* in tegenstelling tot hetgeen hij de commissie op 30 Juli 1951 had

¹⁾ Vgl. bijlage 12.

95012; 95028—95029;
95032—95033 (*Rodrigues Lopes*)

geschreven, dat hij in Engeland twee Engelandvaarders, de heren *C. Pijnappel* en *Danser*, had gesproken. Dezen hadden hem toen verteld, dat de heer *Flaes* hen indertijd door de Portugese politie had laten arresteren, omdat zij telkens wegliepen uit een buiten Lissabon gelegen pension, waar zij waren ondergebracht.

Van de heer *Pijnappel*, die slechts tijdelijk in Nederland vertoefde, kon de heer *Rodrigues Lopes* het adres opgeven; van de heer *Danser* wist hij alleen, dat hij de zoon was van een employé van Philips.

Na informatie is het de commissie gebleken, dat hier sprake is van de heer *H. S. Danser*, thans woonachtig te Haarlem.

De commissie heeft zowel de heer *Pijnappel* als de heer *Danser* schriftelijk medegedeeld van een door haar gehoorde getuige te hebben vernomen, dat zij klachten zouden hebben over de wijze, waarop de heer *Flaes* hen destijds te Lissabon heeft behandeld. Zij verzocht hen tevens haar in kennis te stellen van de aard hunner eventuele klachten, waarop zij in de gelegenheid zouden worden gesteld die klachten mondeling uitvoerig toe te lichten.

Noch van de heer *Pijnappel*, noch van de heer *Danser* werd een antwoord ontvangen, dat klachten over de heer *Flaes* inhield, waaruit de commissie heeft gemeend te mogen concluderen, dat zij geen zodanige klachten hebben of deze althans niet belangrijk genoeg achten om ze aan de commissie voor te leggen.

Verder verklaarde de heer *Rodrigues Lopes*, dat hij, toen hij in 1943 te Lissabon in de gevangenis zat, twee jongens heeft gesproken, die uit Nederland kwamen. Omdat zij in Spanje ongeduldig waren geworden over het lange uitblijven van hun visum voor Portugal, waren zij op eigen gelegenheid naar Lissabon gekomen en zij hadden zich daar bij de heer *Flaes* gevoegd. Deze had hen door de Portugese politie laten arresteren en zo waren zij in de gevangenis terecht gekomen. De heer *Rodrigues Lopes* wist nog wel, dat die twee jongens broers waren, maar hun naam was hem ontschoten.

Tenslotte noemde de heer *Rodrigues Lopes* nog iemand, die bezwaren heeft gehad tegen de heer *Flaes*, toen deze Nederlands gezant was te Warschau. Daar de heer *Flaes* eerst na de periode, waarover de commissie haar onderzoek uitstrekt, gezant te Warschau is geworden, is zij niet nader ingegaan op de laatste aanwijzing van de heer *Rodrigues Lopes*.

Met betrekking tot zijn eigen klachten over de heer *Flaes* verklaarde de heer *Rodrigues Lopes* het volgende.

„Nadat ik op de oproep van de heer *Slors*, secretaris van de heer *Maas Geesteranus*, in de nazomer van 1943 naar Lissabon was gekomen, ben ik onder de omstandigheden, die ik u heb verteld, gevangengenomen door de Portugese politieke politie. Enige dagen daarvoor heb ik, uit ontevredenheid over wat ik van de heer *Maas Geesteranus* had ondervonden, getelefoneerd met de heer *Flaes* en hem verzocht mij te willen ontvangen. Er is toen telefonisch een afspraak gemaakt, die ik niet heb kunnen houden, omdat ik intussen ben gearresteerd. De heer *Flaes* zei bij die gelegenheid zeer verbaasd te zijn, dat ik in Lissabon was. Hij vroeg, of ik wist, dat ik daar niet moest zijn. Ik zei hem, dat ik naar Lissabon was gekomen op verzoek van de heer *Maas*. Na de vele verhoren en andere wederwaardigheden tijdens die detentie is mij tenslotte door de Portugese autoriteiten medegedeeld, dat men geen bezwaar tegen mij had en dat men bereid was mij vrij te laten, mits mijn papieren werden gelegaliseerd door mijn gezantschap. Ik was natuurlijk clandestien over de grens gekomen. Mij werd toen een rechercheur ter beschikking gesteld om mij te begeleiden naar het gezantschap. Daar heb ik toegang gevraagd tot de heer *Flaes*, die zaakgelastigde was. Hij heeft mij ontvangen en van het begin af aan heeft hij mij met wantrouwen behandeld. Hij nam een stuk papier en zonder op te staan zei hij: „Ga zitten, en vertel maar!”, op een wijze, alsof ik door hem politieel moest worden verhoord. Ik heb desondanks mijn hele verhaal nog eens verteld, de grieven, die ik had, hoe ik daar gedetineerd kwam, enz. en hij heeft mij enige malen onderbroken met opmerkingen als: „Dat klopt niet!” „Daar geloof ik geen snars van!” „Dat is anders!”, enz. Daardoor was die hele atmosfeer daar niet erg prettig. Per slot van rekening weigerde hij mij wat ik hem vroeg, namelijk bescherming door mijn consul. In deze omstandigheden was natuurlijk de zaakgelastigde degene, die de consul instructies gaf. De heer *Flaes* weigerde ook mijn papieren te legaliseren.”

De heer *Rodrigues Lopes* antwoordde op de hem door de commissie gestelde vraag wat hij bedoelde met het legaliseren van zijn papieren, dat de heer *Flaes* geweigerd had hem te helpen bij het verkrijgen van een inreisvisum voor Portugal. De heer *Rodrigues Lopes* was zonder zulk een visum Portugal binnengekomen en om dat te regulariseren was het naar hij zeide noodzakelijk, dat het Nederlandse gezantschap aan de Portugese autoriteiten om een visum verzocht. Dit nu had de heer *Flaes* geweigerd. Als motief daarvoor

95030—95031 (*Rodrigues Lopes*)

95033 (*Rodrigues Lopes*)

95013 (*Rodrigues Lopes*)

95014—95018 (*Rodrigues Lopes*)

95025—95026 (*Rodrigues Lopes*)

heeft hij volgens de heer *Rodrigues Lopes* gezegd geen verantwoordelijkheid te kunnen nemen voor diens voor de dienst van de heer *Maas Geesteranus* gemaakte reizen. De heer *Flaes* zei hem, dat hij nadere instructies aan de Regering te Londen zou vragen en dat hij niet bereid was tot het ondernemen van démarches bij de Portugese autoriteiten om de heer *Rodrigues Lopes* uit de gevangenis te bevrijden.

„Deze periode”, aldus de heer *Rodrigues Lopes*, „waarin de heer *Flaes* blijkbaar instructies vroeg aan Londen, heeft een maand of zes, zeven geduurd. Na verloop van die tijd ben ik bij de Portugese autoriteiten geroepen, autoriteiten van de politieke politie, die mij een doorslag van een brief lieten zien, die zij aan het Nederlandse gezantschap hadden gestuurd. In die brief stond letterlijk:

„Sedert 6 of 7 maanden verblijft in onze gevangenis uw landgenoot die en die, naar wie zijn gezantschap niet schijnt om te kijken. Wij hebben u hierop enige malen attent gemaakt; het is niet gebruikelijk, dat een gezantschap zich helemaal niet om een landgenoot bekommert. Aangezien wij verder geen bezwaren tegen hem hebben, zullen wij, indien wij van u geen nadere instructies krijgen, hem binnen afzienbare tijd in vrijheid stellen.”

Drie dagen nadat de heer *Rodrigues Lopes* inzage van die brief had gehad, deelde de Nederlandse consul te Lissabon, de heer *Droogendijk*, hem mede, dat hij binnen twee dagen naar Engeland zou vertrekken.

Daar de heer *Flaes* zich niet in Nederland bevond, wendde de commissie zich schriftelijk tot hem om inlichtingen over de door de heer *Rodrigues Lopes* tegen hem gerichte klachten. Bij schrijven van 13 Februari 1952 antwoordde de heer *Flaes* uit Oslo, waar hij toen Nederlands gezant was, het volgende.

„In antwoord op Uw schrijven van 6 Februari j.l., no. 7938, betreffende klachten van de heer *L. A. Rodrigues Lopes*, en onder wederaanbieding van het daarbij gevoegde proces-verbaal, heb ik de eer het volgende ter kennis van U Hoogedelgestrenge te brengen.

Reeds geruime tijd voor mijn ambtsaanvaarding te Lissabon vertrok de heer *Rodrigues Lopes* in opdracht van Mr. *Maas Geesteranus* in geheime zending naar Spanje. De reis werd op zeer ondoelmatige wijze voorbereid met het gevolg, dat de heer *Rodrigues Lopes* reeds enkele tientallen kilometers achter de Spaanse grens werd gearresteerd.

Bij het Gezantschap stond hij ongunstig bekend. Bij eerste aankomst te Lissabon bleek, dat hij zich aan paspoortvervalsing had schuldig gemaakt. Hij verklaarde voorts aan Nederlandse ambtenaren reserve-officier van het Nederlandse leger te zijn (hetgeen onjuist was) en wel zulks met de opzet daardoor prioriteit te verkrijgen boven andere medevluchtelingen. Ook maakte hij tijdens zijn eerste verblijf te Lissabon schulden en leende geld onder omstandigheden, die de qualificatie van oplichting wettigen.

Of hij in de nazomer van 1943 op instigatie van de heer *Slors* naar Portugal is teruggekeerd, onttrekt zich aan mijn beoordeling. In elk geval was zijn komst de Heer *Maas Geesteranus* in hoge mate onwelkom. De mislukte expeditie naar Spanje verklaart genoegzaam een gespannen verhouding tussen hem en de leider van het B.I. Mr. *Maas Geesteranus* betoogde overwegend bezwaar te hebben tegen vrijheid van beweging voor de Heer *Rodrigues Lopes*, waaruit naar zijn oordeel zeer ongewenste gevolgen voor genoemde Dienst konden voortvloeien, gezien de weinig scrupuleuze en ongedisciplineerde gedragingen van betrokkene. Dat dit oordeel niet ongegrond was, is later gebleken uit het feit, dat de Heer *Rodrigues Lopes* tijdens zijn tweede verblijf te Lissabon niet geschroomd heeft aan Portugese politieautoriteiten verklaringen af te leggen, die hij als Nederlander, en zeker als agent van het B.I., niet mocht verstrekken.

Tijdens mijn eerste onderhoud met de Heer *Rodrigues Lopes*, waarbij mij om een aanbevelingsbrief werd verzocht, op grond waarvan hij door de Portugese autoriteiten in vrijheid zou kunnen worden gesteld, kwamen uit de aard der zaak de bovengenoemde hem belastende handelingen ter sprake. Al mocht men onder de destijds heersende omstandigheden de paspoortvervalsing niet al te zwaar laten wegen, zo bleken toch de beide andere feiten te bestaan, die niet door de beugel konden en door geen beroep op noodzaak waren gewettigd. De wijze, waarop de Heer *Rodrigues Lopes* het hem ten laste gelegde bagatelliseerde, vestigde bij mij de overtuiging, dat generlei garantie voor herhaling van soortgelijke feiten bestond en hij reeds uit dien hoofde voor een aanbevelingsbrief, die tevens een garantie van het Gezantschap inhield, niet in aanmerking kon komen.

Onverwijld werd echter het nodige verricht om hem zo spoedig mogelijk naar Engeland af te vloeien. Dat met de voorbereiding van zijn vertrek naar Engeland een aanzienlijk aantal maanden gemoeid is geweest, valt te betreuren. Bespoediging lag buiten het bereik van het Gezantschap.

Ik heb reden aan te nemen, dat de heer *Maas Geesteranus* gedurende de detentie van de Heer *Rodrigues Lopes* het nodige voor zijn materiële verzorging heeft gedaan. Gezien het feit, dat de betrokkene in dienst en opdracht van het B.I. zijn tocht naar Spanje had ondernomen, lag het voor de hand, dat alle contacten met hem, voor zoveel mogelijk, ook verder door bedoelde instantie werden onderhouden.

Nadat Mr. *Maas Geesteranus* zijn functie als leider van het B.I. sinds 1943 had neergelegd, werd door zijn opvolger, Mr. *Fock*, tot geen wijziging in de behandeling van de onderhavige aangelegenheid besloten, waaruit men wel mag afleiden, dat ook naar het oordeel van Mr. *Fock* het eenmaal genomen besluit onder de gegeven omstandigheden het juiste was.

Het bovenstaande geeft de feiten weer, voorzover ik mij die naar beste weten kan herinneren. Over schriftelijke aanknopingspunten beschik ik niet.

De commissie-*Cleveringa* heeft in haar derde verslag enkele opmerkingen gemaakt over de houding van de heer *Flaes* als zaakgeplastigde te Lissabon. Zij spreekt daarin als haar mening uit, dat het tussen de ambtenaren, wier roeping het was in vriendschappelijke samenwerking voor Nederland en Nederlanders het beste te bereiken, aan harmonie heeft ontbroken. Zij acht echter zeker niet in de eerste plaats de heer *Flaes* de oorzaak van de wrijvingen tussen deze ambtenaren. Met de heer *Fock* en ook met de heer *Droogendijk* heeft hij goed samengewerkt. Hieruit mag volgens de commissie-*Cleveringa* worden geconcludeerd tot de mogelijkheid van behoorlijke samenwerking met de heer *Flaes*. Verder is haar niets onder de ogen gekomen, dat haar tot het oordeel zou brengen, dat het werk van de heer *Flaes* ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal niet goed zou zijn geweest.

De heer *C. M. Beets*, die op zijn doorreis naar Engeland in het begin van het jaar 1944, derhalve in de tijd van de heer *Flaes*, twaalf of veertien dagen in Portugal vertoefd heeft, deelde aan de commissie mede, dat hij bij aankomst aldaar materieel uitstekend is behandeld, doch dat het in verband met het verkrijgen van een visum administratief eigenlijk nog erger dan een janboel was.

Wat de heer *Rodrigues Lopes* haar over de houding van de heer *Flaes* tegenover de uitgewekenen heeft medegedeeld had, blijktens hetgeen daarover hierboven werd vermeld, weinig te betekenen. Hij bepaalde zich er toe de commissie te verwijzen naar twee personen, van wie de commissie ondanks daartoe door haar aangewende pogingen geen klachten over dit onderwerp heeft kunnen verkrijgen.

De heer *Beets* heeft slechts twaalf à veertien dagen in Portugal doorgebracht, voordat hij naar Engeland kon vertrekken. In verband met de toenmalige omstandigheden en met het vaak veel langere verblijf in Portugal van vele anderen, die naar Engeland op weg waren, acht de commissie de wachttijd van de heer *Beets* bepaald kort, zodat die geen grond kan opleveren voor gerechtvaardigde klachten.

De commissie ziet op deze gronden geen aanleiding om over de houding van de heer *Flaes* tegenover de Nederlandse uitgewekenen een andere mening te hebben dan de commissie-*Cleveringa*.

Verder is er dan de houding, die de heer *Flaes* heeft aangenomen tegenover de heer *Rodrigues Lopes*, die daarover, blijktens hetgeen hierboven werd medegedeeld, uitvoerige verklaringen tegenover de commissie heeft afgelegd. In combinatie met de inlichtingen, die de heer *Flaes* over dezelfde onderwerpen aan de commissie heeft verschaft, kunnen deze mededelingen van de heer *Rodrigues Lopes* niet leiden tot een afkeurend oordeel over de houding tegenover hem van de heer *Flaes*.

Wel heeft de commissie zich afgevraagd, of niet het langdurige verblijf van de heer *Rodrigues Lopes* in de gevangenis te Lissabon bekort had dienen te worden en of niet de heer *Flaes* zich daarvoor de nodige moeite had behoren te geven. Het zou namelijk mogelijk zijn, dat de lange duur dier gevangenschap het gevolg is geweest van onachtzaamheid, gebrek aan belangstelling of tegenzin tegen de heer *Rodrigues Lopes* van de zijde van de heer *Flaes*. Er is aan de commissie echter niets van die aard gebleken en daar het evenzeer mogelijk is, dat redenen van geheel aanvaardbare aard, verband houdende met de geheime dienst, waarbij de heer *Rodrigues Lopes* werkzaam was, wensen van de Regering te Londen of anderszins weerhielden van pogingen tot verkorting der gevangenschap.

Daar de commissie te dien aanzien niet over gegevens beschikt onthoudt zij zich van een oordeel.

In Portugal bestonden er naast de problemen, welke samenhangen met de verzorging van de aldaar vertoevende Nederlandse uitgewekenen en met de houding tegenover hen van degenen, die voor deze verzorging verantwoordelijk waren, verschillende vraagstukken in verband met hun evacuatie naar elders.

Met betrekking tot deze aangelegenheid zijn er zeer veel klachten geweest, waaromtrent de commissie-Cleveringa in haar eerste en derde verslag haar oordeel heeft gegeven, voorzover dit betreft het terzake door de heren van *Harinxma thoe Slooten* en *Flaes* gevoerde beleid.

In het eerste hoofdstuk van dit deel van het verslag der commissie is reeds vermeld, dat de Nederlandse Regering in de zomer van 1940 opdracht had gegeven om de in Frankrijk vertoevende Nederlandse uitgewekenen, uitgezonderd degenen, die daar niet voor in aanmerking kwamen, omdat zij Jood waren of voor wie dat uit anderen hoofde gevaren met zich zou brengen, naar Nederland terug te zenden. Deze opdracht strekte zich ook uit tot de mannelijke uitgewekenen van militair-dienstplichtige leeftijd, omdat er destijds niet voldoende scheepsgelegenheid aanwezig was om hun overtocht naar Engeland mogelijk te maken.

Tevens werd reeds vermeld, dat door de snelle bezetting van de westkust van Frankrijk de mogelijkheid om van dat land uit rechtstreeks naar overzeese landen te vertrekken, reeds spoedig ophield te bestaan en dat daarom de evacuatie van de daarvoor in aanmerking komende Nederlandse uitgewekenen van andere plaatsen uit ter hand moest worden genomen. Deze plaatsen waren Marseille en Lissabon.

Dat de Spaanse Regering reeds spoedig een afwijzend standpunt innam met betrekking tot het verlenen van toestemming aan Nederlandse uitgewekenen om op doorreis naar elders door haar land te trekken, bemoeilijkte dikwijls de evacuatie via Portugal, dat daarvoor toch het belangrijkste land was. Voor vertrek uit Marseille en uit Spaanse havens naar overzeese landen bestond namelijk weinig gelegenheid.

De commissie zal om de redenen, welke zij bij haar bespreking van het beleid van de heer *Sillem* reeds vermeldde, haar beschouwingen over de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Portugal aanvangen bij het moment, waarop de heer van *Harinxma thoe Slooten* daarmede werd belast. Daarnaast zal zij dan nog aandacht wijden aan hetgeen de toenmalige Nederlandse honoraire consul te Oporto, de heer *L. Polling*, ook tevoren reeds te dien aanzien heeft verricht.

Tevens zal in dit hoofdstuk en in hoofdstuk VII besproken worden hetgeen te Londen geschiedde naar aanleiding van de van het vasteland van Europa komende berichten omtrent de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen.

In een aan de Minister van Buitenlandse Zaken, de heer van *Kleffens*, gericht schrijven van 28 Augustus 1940 deelde de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, de heer van *Lidth de Jeude* mede, dat naar zijn mening een geleidelijk afvoeren van daarvoor in aanmerking komende vluchtelingen, voorzover daarvoor scheepsgelegenheid aanwezig was, zoveel mogelijk bevorderd moest worden.¹⁾ De aan de evacuatie verbonden kosten konden in de vorm van voorschotten ten behoeve van de belanghebbenden worden verstrekt tegen overlegging van door hen getekende schuldbekentenissen.

Blijkens dit schrijven waren destijds de Britse autoriteiten uitermate karig met het verlenen van visa, doch er zou van de zijde van de Regeringscommissaris worden getracht het verkrijgen daarvan zoveel mogelijk te bevorderen.

De mogelijkheid tot evacuatie naar de Britse Dominions was volgens dit schrijven van de heer van *Lidth de Jeude* wegens de aan de toelating aldaar verbonden hoge financiële eisen en omdat bovendien in deze landen Joodse vluchtelingen niet gewenst waren, slechts gering. Daar de betreffende Regeringen toestemming moesten verlenen voor de toelating van uitgewekenen, achtte de Regeringscommissaris het beter, dat spoedshalve deze rechtstreeks uit het land, van waaruit geëvacueerd werd (Portugal), zou worden gevraagd.

De evacuatie naar de Verenigde Staten van Amerika was minder moeilijk dan die naar de Britse Dominions, doch zij was afhankelijk van de vastgestelde quota, terwijl tevens een door aldaar gevestigde vrienden of verwanten gegeven affidavit werd gevorderd of moest worden aangetoond, dat over voldoende middelen werd beschikt om in eigen onderhoud te voorzien. Volgens de Regeringscommissaris konden aanvragen tot toelating in dat land ook beter rechtstreeks van Lissabon uit worden behandeld dan van Londen uit.

Anders dan bij de evacuatie naar de Britse Dominions en naar de Verenigde Staten kwam het de heer van *Lidth de Jeude* blijkens zijn bovengenoemde brief van 28 Augustus 1940 wenselijk voor, dat aanvragen voor evacuatie naar Nederlandsch-Indië te Londen werden

¹⁾ Vgl. bijlage 9.

1) Vgl. bijlage 9.

32211—32212 (*van Harinxma thoe Slooten*)
73208 (*van Vredenburg*)
80199—80203 (*Sevenster*)

32211—32212; 79828—79833;
79849—79867; 79875—79881;
79907—79912 (*van Harinxma thoe Slooten*)
64042; 64048 (*van Kleffens*)
75670—75694 (*van Lidth de Jeude*)

32264—32269 (*van Harinxma thoe Slooten*)

24586—24587 (*Sloet tot Everlo*)

3831—3836 (*Rodrigues Lopes*)

beoordeeld; zulks te meer, omdat de eindbeslissing over de toelating in dat land bij de Nederlandsch-Indische Regering berustte.¹⁾

Evacuatie op enigszins ruime schaal naar Nederlands West-Indië moest naar het oordeel van de Regeringscommissaris als uitgesloten worden beschouwd, daar wegens het geringe uitzicht op het vinden van lonende arbeid aldaar hoge waarborgsommen werden geëist. In Curaçao werden vluchtelingen slechts in uitzonderingsgevallen toegelaten wegens schaarste aan voedsel en behuizing.

Indien de Minister van Buitenlandse Zaken zich zou kunnen verenigen met de in bovengenoemd schrijven aangegeven gedragslijn, waarmede ook de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Sociale Zaken instemden, zou voor de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen uit Portugal voorshands een bedrag van £ 5000 aan de heer *van Harinxma thoe Slooten* worden overgemaakt.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde omtrent de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen aan de commissie mede, dat in het begin de Portugezen gemakkelijk waren met het toelaten van vluchtelingen in hun land. Later, toen er tienduizenden kwamen van allerlei nationaliteit, werden alleen vluchtelingen toegelaten, indien zij reeds in het bezit waren van een visum voor een ander land, zodat het zeker was, dat zij onmiddellijk verder zouden reizen.

De commissie merkt hier op, dat, gelijk bij de behandeling van het vluchtelingenvraagstuk in Frankrijk gedurende de zomer van 1940 reeds ter sprake kwam, de evacuatie van vluchtelingen, vooral van degenen onder hen, die van Joodsen bloede waren, van groot belang was. Dezen toch hadden van de Duitsers weinig goeds te verwachten en hoe eerder zij op voor hen veilig gebied waren aangeland, des te beter was het.

In Portugal werd in het laatst van 1940 reeds gevreesd voor een Duitse inval en daarom was het van gewicht ten spoedigste een zo groot mogelijk aantal Joodse Nederlanders, die immers bij een eventuele Duitse bezetting het meeste gevaar zouden lopen, uit Portugal te doen verdwijnen. Bovendien weigerde de Portugese politie nieuwe vluchtelingen in het land toe te laten als niet minstens een gelijk aantal van hen, die zich reeds met een transitvisum in Portugal bevonden, was doorgereisd.

In het belang van de evacuatie van de Nederlandse Joden, die nog in Frankrijk vertoefden en aldaar door de steeds dreigende volledige bezetting van het land door de Duitsers in nog groter gevaar verkeerden dan hun in Portugal vertoevende lotgenoten, moest een weg worden gevonden om door evacuatie van de in Portugal vertoevenden daar toegang voor hen te verkrijgen.

De commissie heeft verschillende getuigen gevraagd op welke wijze van Regeringswege is getracht voor de Nederlandse uitgewekenen toegang te verkrijgen in Nederlandse overzeese gebieden en in andere landen. Bovendien heeft zij een onderzoek ingesteld naar de daarbij verkregen resultaten; op deze aangelegenheid zal zij in hoofdstuk VII van dit deel van haar verslag uitvoerig ingaan.

In het hiernavolgende zal zij zich blijven bepalen tot hetgeen de Nederlandse ambtenaren in Portugal op dit gebied hebben trachten gedaan te krijgen.

Naar de heer *van Harinxma thoe Slooten* mededeelde, waren de koloniale Regeringen er sterk tegen vluchtelingen op te nemen. In Nederlandsch-Indië had het ook moeite gekost. In de herfst van 1940 had hij nog speciaal hiervoor een reis naar Londen gemaakt om te trachten het toch gedaan te krijgen, wat hem ook is gelukt.

Men heeft daarover toen contact opgenomen met de Gouverneur-Generaal. De heer *van Harinxma* vermoedde, dat men toen gedacht heeft, dat Nederlandsch-Indië zich er beter toe leende en veel meer mogelijkheden bood voor de mensen om aan het werk te komen, enz. dan de andere koloniën, en dat men op dat moment met de Gouverneurs van Curaçao en Suriname nog geen contact heeft opgenomen. Hij had toen alleen nog gesproken over Nederlandsch-Indië.

Nadat de heer *van Harinxma*, naar hij aan de commissie mededeelde, eerst te Londen getracht had Nederlandse schepen te krijgen voor het transport van Portugal naar Nederlandsch-Indië, welke pogingen echter mislukten, was de enige mogelijkheid de vluchtelingen met Portugese lijnboten te vervoeren.

Dientengevolge zijn in December 1940 een aantal van hen uit Portugal — volgens de heer *Sloet tot Everlo* waren het er bijna honderd —, aan boord van de „Angola”, ingescheept en via Lourenço Marquez, waar zij overstapten op een schip van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, naar Nederlandsch-Indië vervoerd.

De heer *Rodrigues Lopes*, die omstreeks die tijd te Lissabon vertoefde, heeft hierover aan de commissie medegedeeld, dat besloten was, dat de vluchtelingen toeristenklasse zouden reizen en dat deze klasse, die daarvoor op verzoek van de heer *van Harinxma* in orde was gemaakt, wel ging. Nadien heeft hij van personen, die deze reis hebben meegemaakt, vernomen, dat de toestanden aan boord van de

32263—32269 (van *Harinxma thoe Slooten*)

„Angola” ontzettend waren geweest, dat zij in Lourenço Marquez zeer slecht onder dak waren gebracht en vandaar een iets betere reis naar Batavia hadden gehad.

De heer van *Harinxma* verklaarde, dat hij zelf de mensen aan boord van de „Angola” had gebracht en het schip, waarop een eenvoudige doch zindelijke accommodatie voor de vluchtelingen aanwezig was, had bezichtigd. Hij deelde mede, dat hij er voor kon instaan, dat klachten over de ligging en de verdere verzorging aan boord van dat schip alsmede over de hoedanigheid van die boot ongegrond zijn. Het was er volgens hem zeer zindelijk en zeer behoorlijk. Bij het vertrek was de stemming zeer goed en hij heeft niet gehoord van het gedurende de reis omslaan daarvan. Dit laatste was later in 1942 op weg naar West-Indië wel het geval geweest met vluchtelingen op de „Nyassa”, die te Oporto reeds ontevreden waren over hun indeling over de verschillende klassen.

24587—24595; 24599—24601 (*Sloet tot Everlo*)

De heer *Sloet tot Everlo* verklaarde, dat de algemene opdracht om zo zuinig mogelijk te zijn niet slechts het steuncomité betrof, doch ook het Regeringscommissariaat. Dit heeft dus de vertrekkenden geen eerste of tweede klas overtocht gegeven, doch derde klasse B; slechts enkelen derde klasse camarote (dit is kajuit derde klas). Volgens hem moet daarbij echter niet worden vergeten, dat het de hoofdzaak was om de vluchtelingen verder te krijgen, daar er in die tijd het gevaar bestond van een Duitse inval in Spanje en Portugal. De „Angola” behoorde met de „Nyassa” tot de grootste boten van de Companhia Nacional de Navigação, doch ze konden in comfort niet de vergelijking doorstaan met schepen van de Rotterdamse Lloyd als de „Baloe-ran” of de „Dempo”. De heer *Sloet*, die de accommodatie aan boord van de „Angola” heeft bezichtigd, vond het er zindelijk; het geheel zag er goed uit. Hij is niet van mening, dat de uitgewekenen op een onaanvaardbare wijze zijn verscheept, hoewel hij zich kan voorstellen, dat een bootreis derde klasse B niet kan gelden als de prettigste manier van reizen. Het was de heer *Sloet tot Everlo* bekend, dat de voor de vluchtelingen bestemde accommodatie als regel gebruikt werd door Portugezen, die naar de Portugese koloniën of naar Brazilië vertrokken om daar werk te vinden. Naar zijn indruk waren de manschappen aan boord van Nederlandse torpedojagers enger behuisd dan de passagiers in de derde klasse B van de „Angola”. Met betrekking tot het eten aan boord van dit schip dient naar de mening van deze getuige niet te worden vergeten, dat het Portugese menu anders is samengesteld en toebereid dan het Nederlandse. Uit Lourenço Marquez heeft hij nog wel uit brieven van passagiers van de „Angola” het een en ander over de reis vernomen, doch hij herinnert zich niet, dat er speciale klachten over het eten zijn geweest. Wel heeft iemand hem eens geschreven, dat het bezit van een dekstoel de reis zoveel kon veraangenamen, waarop later, bij de reis van vluchtelingen naar Suriname per s.s. „Nyassa”, aan iedere vluchteling een dekstoel is meegegeven.

64994; 65088—65090 (van *Pallandt*)

Mr. *F. C. A. baron van Pallandt*, die destijds gezantschapsraad en later Nederlands zaakgelastigde te Lissabon is geweest, deelde aan de commissie mede, dat ook hij aan boord van de „Angola” was geweest.

Deze boot zag er uit als een landverhuizersschip van vóór de oorlog; drie bedden boven elkaar. Hij herinnerde zich, dat er overwogen was het schip niet te nemen, doch dat er geen keuze was. Hij kon zich levendig voorstellen, dat er omtrent de reis met de „Angola” critiek zal zijn geweest, doch in oorlogstijd was het reizen altijd afschuwelijk. Zijn echtgenote had met nog honderden andere dames per troepenschip, waar nog duizenden soldaten aan boord waren, gedurende de oorlog een reis gemaakt naar de Verenigde Staten; dit was ook niet plezierig, maar het was oorlog.

72953—73000 (van *Zuiden*)

De heer *B. Ph. van Zuiden*, die als passagier tweede klasse met zijn gezin de reis met de „Angola” heeft gemaakt, was niet van oordeel, dat, gezien het feit, dat het oorlog was, de verzorging en de ligging aan boord van dit schip aanleiding konden geven tot gegronde critiek. Het voedsel was op een andere wijze toebereid dan de passagiers gewend waren, doch men kon volgens hem toch op een Portugese boot niet verlangen, dat er erwtensoep met worst werd gegeven. Hoewel de vrouwen en kinderen in vier- of vijf-persoonshutten waren ondergebracht, liet het ongeveer 10 000 ton metende schip voldoende ruimte om zich te bewegen. Bovendien had de kapitein alles in het werk gesteld om de vrouwen een betere ligging te geven. Op aanstoken van een uit België afkomstige Nederlander was aan boord een zekere stemming van ontevredenheid ontstaan. De heer van *Zuiden* had wel de indruk, dat het transport met de „Angola” op een koopje was geschied, doch in oorlogstijd gebeurden er naar zijn mening veel dingen, die anders niet zouden gebeuren. Ook vermeldde de heer van *Zuiden* nog, dat na aankomst in Nederlandsch-Indië bij de deviezencontrôle gebleken was, dat personen, die te Lissabon hadden voorgegeven niet over voldoende middelen te beschikken om de reis zelf te bekostigen, dit wel degelijk hadden kunnen doen.

In verband met klachten van de per „Angola” naar Nederlandsch-Indië geëvacueerde Nederlandse uitgewekenen over de accommodatie en de verzorging aan boord van dit schip is de commissie tot de volgende conclusie gekomen.

Tengevolge van de destijds algemeen gekoesterde vrees voor een Duitse inval in Portugal was het in verband met de daaraan verbonden ernstige bedreiging voor het merendeel van de Nederlandse uitgewekenen, dat immers uit Joden bestond, van het grootste belang spoedig uit dat land te vertrekken.

De wijze, waarop dit moest geschieden, was naar het oordeel van de commissie een aangelegenheid van de tweede orde. Hoewel de overtocht mede in het belang van de meesten der uitgewekenen, aan wie de daaraan verbonden kosten immers in de vorm van een nadien terug te betalen voorschot werden verstrekt, uiteraard zo goedkoop mogelijk geschiedde, heeft de commissie niet de indruk gekregen, dat dientengevolge de wijze van vervoer ernstige critiek verdient. Men bedenke daarbij ook, dat tijdens een oorlog een zee-reis als regel minder comfortabel is dan in normale omstandigheden.

Bovendien is het de commissie bekend, dat na het beëindigen van de vijandelijkheden in 1945 duizenden Nederlanders uit Nederlandsch-Indië in de ruimen van evacuatieschepen, veelal in hangmatten, naar Australië zijn vervoerd of werden gerepatriëerd, zonder dat daarover ernstig werd geklaagd, terwijl blijkens hetgeen verschillende getuigen haar mededeelden, aan boord van de „Angola” althans de vrouwen in meerpersoonshutten zijn ondergebracht. Mede op grond van dit alles acht zij weinig gegronde redenen aanwezig tot het uiten van klachten omtrent de ligging aan boord van dat schip. Hetzelfde geldt naar haar mening met betrekking tot klachten omtrent de voeding, die op een voor Nederlanders niet gebruikelijke wijze was toebereid.

De commissie-Cleveringa heeft naast andere klachten, welke te harer kennis kwamen, er een aantal onderzocht, welke haar werden voorgelegd op grond van een vanwege het dagblad „Trouw” ingesteld onderzoek naar het beleid tijdens de oorlog van enige Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren. Een van de belangrijkste dezer klachten, welke ook uitvoerig in het eerste verslag van die commissie wordt behandeld, is tegen de heer van *Harinxma thoe Slooten* gericht. Deze zou namelijk instructies hebben verstrekt om Engelandvaarders niet te helpen. „Baron *Harinxma*”, zo luidt deze klacht blijkens het verslag van de commissie-Cleveringa, „is verantwoordelijk voor het ergerlijk gemis aan hulp aan Engelandvaarders in Spanje en Frankrijk. Bepaalde stukken wijzen uit, dat hij aan dr. *Sevenster*, consul-generaal in Frankrijk, order gaf om nooit iets illegaals te ondernemen. Aangezien tenslotte elke hulp aan Engelandvaarders (illegalen) in wezen illegaal was, kwam het feitelijk hier op neer, dat geen enkele Engelandvaarder geholpen mocht worden”.

32175—32176 (van *Harinxma thoe Slooten*)

De heer van *Harinxma thoe Slooten* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij, zoals ook in het rapport van de commissie-Cleveringa wordt vermeld, belast was met de evacuatie van de vluchtelingen uit Frankrijk, Spanje en Portugal en met de verzorging van de vluchtelingen in het laatstgenoemde land.

Het Nederlandse gezantschap te Madrid verzorgde de vluchtelingen gedurende hun verblijf in Spanje, terwijl in Frankrijk de heer *Sevenster* voor de aldaar vertoevende uitgewekenen zorg droeg. Laatstgenoemde correspondeerde daaromtrent rechtstreeks met Londen, doch daar hij de voor het onderhoud van de vluchtelingen benodigde gelden door tussenkomst van de heer van *Harinxma thoe Slooten* ontving, schreef de heer *Sevenster* ook wel aan hem.

De heer van *Harinxma thoe Slooten* was, naar hij aan de commissie mededeelde, belast met de legale evacuatie. Daar illegale evacuatie inging tegen de voorschriften van de betrokken staat, was hij van mening, dat hij de legale evacuatie van de grote massa der vluchtelingen, die zich in Frankrijk bevond, niet in gevaar moest brengen door op illegaal gebied onvoorzichtige dingen te doen. Als hij echter kans zag een beetje te smokkelen, heeft hij dit gedaan. Zo is hij er, naar hij verklaarde, in geslaagd op semi-illegale wijze bijna alle jongens, die de dienstplichtige leeftijd hadden en daardoor niet door Spanje konden reizen, uit Frankrijk weg te krijgen. Dit geschiedde door hen op te nemen onder de vele Joodse families, die in konvooiën uit Frankrijk via Spanje naar Portugal werden geleid om van daar naar Nederlandsch-Indië of naar andere overzeese landen te worden vervoerd. Ook lichtte de Spaanse Regering de hand met betrekking tot het doorreisverbod van personen van de militair dienstplichtige leeftijd, als die van een Spaanse haven uit vertrokken en hun passage in dollars werd betaald. Op deze wijze heeft, naar hij de commissie mededeelde, de heer van *Harinxma thoe Slooten*

32195—32196; 32199; 32201;
32218; 32230; 32239—32245 (van *Harinxma thoe Slooten*)

32249—32252 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32250 (*van Harinxma thoe Slooten*)

1) Bijlage 5.

32273—32276 (*van Harinxma thoe Slooten*)

80322—80325;
80365—80376 (*Sevenster*)

32233—32236 (*van Harinxma thoe Slooten*)

veel jongelui naar Curaçao gezonden, van waar zij doorreisden naar Engeland.

Hij verklaarde voorts, dat hij de heer *Sevenster* nooit heeft verboden om vluchtelingen op illegale wijze te evacueren, doch dat hij alle consuls en ook de offices had gezegd daarmede zeer voorzichtig te zijn, opdat zij niet in opspraak zouden geraken en daardoor tegenwerking van de Franse Regering ondervinden.

Het feit, dat ik, aldus de heer *van Harinxma thoe Slooten*, jongelui weghielp met die konvooiën en later die jonge mensen op een Spaanse boot heb geplaatst, wat ook niet regelmatig was, bewijst, dat ik niet de bedoeling had een absoluut verbod te geven. Alleen gaf ik het teken: „Wees voorzichtig”.

De heer *Sevenster* heeft echter in zijn in October 1944 opgesteld rapport betreffende de Nederlandse vluchtelingenzorg in Frankrijk¹⁾ medegedeeld, dat de Regeringscommissaris te Lissabon, die na de in November 1940 plaats gehad hebbende omzetting van de consulaten in „Offices néerlandais” als tussenschakel tussen hem en de Nederlandse Regering te Londen was aangewezen, bij herhaling opdracht had gegeven zich niet met illegale werkzaamheden bezig te houden. Desondanks heeft de heer *Sevenster* blijkens zijn rapport, dat echter te Londen is opgesteld, zonder dat hij de dossiers ter beschikking had, toegelaten, dat de vluchtelingen uit Frankrijk op illegale wijze werden weggeholpen, mits daarbij de nodige voorzichtigheid in acht werd genomen. De heer *Sevenster* heeft te Vichy zelf zorg gedragen voor het samenstellen van valse paspoorten voor mannen, die door hun leeftijd niet in Spanje konden worden toegelaten.

Desgevraagd ontkende de heer *van Harinxma thoe Slooten*, dat hij in de vorm van een verbod aan de heer *Sevenster* had opgedragen niets illegaals te doen.

Als getuige door de commissie gehoord, heeft de heer *Sevenster* verklaard, dat de heer *van Harinxma thoe Slooten* hem niet had verboden zich bezig te houden met illegale evacuatie. Deze had hem echter wel gezegd, dat de legale werkzaamheden, die hij bijzonder belangrijk vond voor de normale evacuatie van Joodse vluchtelingen en van jongelieden, die zo nu en dan over de grens konden gaan, niet in gevaar gebracht mochten worden door illegale activiteit. De heer *Sevenster* moest derhalve zorgen om, zoals hij zeide, „niet tegen de lamp te lopen”. Toen hem naar aanleiding van deze mededeling werd gewezen op de tegenstelling met de inhoud van zijn rapport dienaangaande, hetwelk in 1944 is opgesteld, toen hij dichter bij de gebeurtenissen stond dan ten tijde van zijn verhoor het geval was, verklaarde de heer *Sevenster*, dat, als hij de vele gesprekken, die hij met de heer *van Harinxma thoe Slooten* inzake de evacuatie gevoerd had, in zijn herinnering terugriep, het zijn indruk was, dat deze altijd gezegd heeft voorzichtig te zijn met illegale evacuatie en het legale werk niet in de war te brengen door illegale activiteit.

De commissie acht het gewenst hier een opmerking te maken over de betekenis, welke in die tijd in verband met deze evacuatie-aangelegenheden gehecht werd aan de termen legaal en illegaal. Uit hetgeen zij daarover van verschillende getuigen en door bestudering der beschikbare stukken heeft vernomen, is haar namelijk gebleken, dat de grens tussen deze beide begrippen anders werd getrokken dan wij in Nederland in normale tijden plegen te doen.

Practisch gesproken werd als legaal al datgene beschouwd, wat van Spaanse en ook wel van Portugese zijde aanvaard werd of min of meer oogluikend werd toegestaan.

Wat in sterkere mate in strijd was met de voorschriften van de betrokken Staat of door deze niet werd aanvaard, werd als illegaal beschouwd.

Deze onderscheiding was niet volkomen stabiel, doch wijzigde zich wel eens naar gelang van de omstandigheden.

Het verschil tussen de schriftelijke mededeling uit 1944 en de mondelinge verklaring aan de commissie, beide van de heer *Sevenster*, omtrent de instructies van de heer *van Harinxma* inzake illegale handelingen acht de commissie niet voldoende opgelost. Zij is echter van mening, dat in het licht van hetgeen hierna volgt, dit punt van weinig betekenis is.

In de zomer van 1942 toch heeft de heer *van Harinxma* aan de Regering te Londen medegedeeld, dat hij het noodzakelijk achtte, dat zij met betrekking tot de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen voorzieningen trof en een illegale weg, althans als reserve, zou worden gebruikt.

De heer *Warners* is toen voor het organiseren van een illegale weg naar Lissabon gezonden. Op welke wijze dit ter hand werd genomen, was de heer *van Harinxma* niet bekend, daar de pogingen om deze weg tot stand te brengen naar zijn mening terecht buiten hem om in Augustus 1942 door de heren *Warners* en *Maas Geesteranus* zijn

32200; 32246 (*van Harinxma thoe Slooten*)

65009—65019 (*van Pallandt*)

71502—71509; 71516;
71594—71598; 71627—71630 (*van Lennep*)

12865—12867 (*van Kleffens*)

30586 (*van Lidth de Jeude*)
32248 (*van Harinxma thoe Slooten*)

ondernomen. De heer *Maas Geesteranus* is te Lissabon gedurende enige tijd hoofd geweest van de geheime dienst.

Mr. *F. C. A. baron van Pallandt*, die na de terzijdestelling van de heer *Sillem* in 1941 Nederlands zaakgelastigde te Lissabon was geworden, is het, naar de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan de commissie heeft verklaard, een tijdlang wel eens geweest met het door hem gevoerde beleid met betrekking tot de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen. Op een gegeven ogenblik echter dacht de heer *van Pallandt*, dat er door middel van de illegale evacuatie meer te bereiken zou zijn dan door de legale. De brieven van de heer *van Pallandt* hebben er, evenals die van hem zelf, naar de mening van de heer *van Harinxma* toe bijgedragen, dat in 1942 gepoogd is een illegale weg te organiseren.

De heer *van Pallandt* deelde aan de commissie mede, dat hij, ofschoon hij de heer *van Harinxma thoe Slooten* persoonlijk gaarne mocht, destijds onenigheid met hem heeft gehad, omdat hun opvattingen over het te voeren vluchtelingenbeleid verschilden. Deze onenigheid vond haar oorzaak in de figuur van de heer *Maas Geesteranus*, die zeer nauw met de heer *van Pallandt* samenwerkte en die hij de mogelijkheid trachtte te verschaffen zijn werk op het gebied der illegale evacuatie te verrichten, waar de heer *van Harinxma thoe Slooten* tegen gekant was. Deze wilde er niets van weten. De heer *van Pallandt* vond, dat naast de legale evacuatie, die veel te langzaam ging, ook getracht moest worden langs illegale weg te bereiken, dat de vluchtelingen geëvacueerd konden worden. De heer *van Harinxma*, die toen verantwoordelijk was voor de vluchtelingenaangelegenheden, stelde zich op het standpunt, dat de legale evacuatie in gevaar zou worden gebracht, indien daarnaast op illegale wijze gehandeld werd en dat er bovendien op legale wijze meer resultaten konden worden bereikt.

De heer *van Pallandt* was van mening, dat, hoewel ieder legaal werk in gevaar wordt gebracht door illegaal werk, dit risico genomen moest worden en dat het al of niet juist zijn van een van beide standpunten nu zeer moeilijk te beoordelen is. Hij is er van overtuigd, dat de opvattingen van de heer *van Harinxma thoe Slooten* volkomen te goeder trouw waren en dat deze zich tegen de illegale evacuatie verzette omdat hij meende, dat het beter was het niet te doen.

Aangezien de heer *van Pallandt* er bij zijn bezoeken aan Londen over sprak, dat hij zijn medewerking verleende aan de illegale evacuatie, was, naar hij verklaarde, de Minister van Buitenlandse Zaken daarvan op de hoogte. Hoewel deze van mening was, dat diplomatieke en consulaire diensten zich niet moesten bezig houden met illegale werkzaamheden, had volgens de heer *van Pallandt* zijn activiteit tot op zekere hoogte toch 's Ministers instemming, omdat de heer *van Pallandt* te dezen aanzien nooit persoonlijk naar buiten optrad.

De heer *van Lennep*, die zoals in hoofdstuk I van dit deel van het verslag reeds is vermeld, te Marseille als vertegenwoordiger van de heer *van Harinxma thoe Slooten* de evacuatie uit Frankrijk behartigde, deelde aan de commissie mede, dat hij aldaar uitsluitend binnen het raam van de legale evacuatie gewerkt had. Hij had de heer *Jean Weidner*, die zoals in hoofdstuk III nog nader zal blijken, met succes vele Nederlanders op illegale wijze uit Frankrijk heeft geëvacueerd en met wie hij nog steeds bevriend is, wel eens voorgesteld, hierbij van zijn diensten gebruik te maken, doch de heer *Weidner* was tegen inschakeling van de heer *van Lennep*. Bovendien achtten zowel de heer *van Harinxma thoe Slooten* als de heer *Sevenster* en andere personen, met wie de heer *van Lennep* in Frankrijk samenwerkte, het ongewenst, dat deze zich met illegale actie bezig hield. Het was hem niet verboden, doch zij meenden, dat door illegale activiteit het legale werk van de heer *van Lennep* in gevaar zou worden gebracht.

De toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken, mr. *E. N. van Kleffens*, deelde in verband met het werk van geheime diensten, (het was de te Lissabon gevestigde afdeling van de geheime dienst, die pogingen tot illegale evacuatie in het werk stelde, Comm.) mede, dat de personen, die zich daarmee bezig houden, zich met de beste bedoelingen, doch omdat het vak het nu eenmaal meebrengt, op de uiterste grenzen van het wettig en moreel toelaatbare en ontoelaatbare bewegen.

Daar het zeer gemakkelijk is en het in de praktijk van verschillende landen dan ook herhaaldelijk voorkomt, dat zo'n agent zich compromitteert en wordt verwijderd, achtte de heer *van Kleffens* het niet gewenst, dat te Lissabon de dienst, die zich met deze aangelegenheden bezighield, in hetzelfde gebouw gevestigd zou zijn als de Nederlandse legatie. Hij wilde daardoor voorkomen, dat de Portugezen deze dienst als een onderdeel van het Nederlandse gezantschap zouden beschouwen.

Omdat de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, de heer *van Lidth de Jeude*, in September 1942 Minister van Oorlog

64993 (*van Pallandt*)81344—81356 (*Flaes*)81361—81366 (*Flaes*)81391 (*Flaes*)81393—81397 (*Flaes*)81246; 81258; 81264 (*Somer*)

was geworden en er geen nieuwe Regeringscommissaris werd benoemd, viel na het vertrek van diens vertegenwoordiger te Lissabon, de heer *van Harinxma thoe Slooten*, de verantwoordelijkheid voor de verzorging en de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen in Portugal terug op de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiger aldaar.

In Mei 1943 kwam de heer *Flaes* als opvolger van de heer *van Pallandt* als zaakgelastigde te Lissabon. Hij deelde aan de commissie mede, dat er naar zijn mening toen geen noodzaak bestond voor illegale evacuatie, zoals die kort tevoren door de heer *Maas Geesteranus* en zijn medewerker te Madrid, de heer *van Stolk*, was ondernomen, omdat de uitgewekenen eenvoudig legaal konden worden geëvacueerd. Er was toen namelijk een groep van 26 Nederlanders en 4 Luxemburgers op illegale wijze uit Spanje naar Portugal gebracht, die na aankomst aldaar moeilijkheden had gekregen met de Portugese autoriteiten, omdat dezen wilden weten, waarom zij op illegale wijze over de Spaans-Portugese grens waren gekomen. Omdat de paspoorten van de personen, die tot deze groep behoorden, nog bij de politie te Madrid lagen, gaf dit ook moeilijkheden in verband met het verlenen van transitvisa voor Portugal en uitreisvisa voor Spanje. Er is toen met de Portugese politie overeengekomen om de aankomst van deze op illegale wijze in Portugal binnengekomen groep te regulariseren en na ongeveer zes weken is dat gelukt. Hieruit concludeert de heer *Flaes*, dat een legale evacuatie ook vlot kon geschieden.

De heer *Flaes* was er van overtuigd, dat deze groep van dertig personen, die met het eerste volgens hem op ondoelmatige wijze georganiseerde illegale konvooi naar Portugal is gereisd, hoogstwaarschijnlijk twee à drie weken later op legale wijze had kunnen komen en dat dan allerlei moeilijkheden en wrijving met de locale autoriteiten hadden kunnen zijn voorkomen.

Wanneer men, aldus de heer *Flaes*, zonder noodzaak illegale evacuatie bedrijft en men moet het merendeel van de lieden langs legale weg naar Engeland zien te krijgen, waarbij men afhankelijk is van Britten, Spanjaarden en Portugezen, terwijl men, zoals in het bovengenoemde geval, dezen moet toegeven, dat die illegale onderneming eigenlijk overbodig was geweest, dan scheidt men moeilijkheden voor latere gevallen en men krijgt dan gebrek aan medewerking.

De heer *Flaes* was verder van mening, dat wanneer een gezantschap het verstandig aanlegt en zich beperkt tot het hoogst nodige en alles goed voorbereidt, het zich heel goed bezig kan houden met illegale evacuatie. Deze dient zich volgens de heer *Flaes* echter te beperken tot een enkel geval. Een groep van dertig personen kan naar zijn mening bezwaarlijk op illegale wijze geëvacueerd worden. Voor iemand, die werkelijk spoedig naar Londen door moest reizen, bijvoorbeeld omdat hij belangrijke gegevens bij zich had, en die te Madrid aan de Engelse ambassade was getest, kon men wel medewerking verkrijgen om hem op handige wijze over de Spaans-Portugese grens te krijgen en hem tijdelijk te Lissabon onder te brengen. Men kon hem dan met niet altijd rechtstreekse middelen wel het land uit krijgen. Daarvoor was wel medewerking van de betrokken autoriteiten te vinden.

Enige maanden vóór de komst van de heer *Flaes* in Portugal was er te Lissabon met medeweten van de Portugese autoriteiten tot dat doel zelfs een organisatie ingesteld, waarin onder meer de Britse, Franse en Belgische vertegenwoordigingen deelgenoten waren. Of de Spanjaarden met het bestaan dezer organisatie ook op de hoogte waren, was de heer *Flaes* niet bekend. Hij wist wel, dat zij zich beperkte tot de strikt noodzakelijke gevallen.

De heer *Maas Geesteranus* wist volgens de heer *Flaes* niets af van de mogelijkheid om door middel van deze organisatie op illegale wijze personen naar Portugal te halen en hen vandaar uit verder te laten reizen. Toen de heer *Flaes* hem van het bestaan daarvan op de hoogte bracht, had de heer *Maas Geesteranus* gezegd, dat hij de dingen liever zelf deed en niet in samenwerking met de geallieerden.

Dr. *J. M. Somer*, die op 13 Maart 1942 als Engelandvaarder uit Nederland is vertrokken en na aankomst in Engeland hoofd is geworden van het Bureau Inlichtingen, dat in Maart 1943 met zijn werkzaamheden is begonnen, heeft aan de commissie medegedeeld, dat de vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen te Lissabon, de heer *Maas Geesteranus*, speciaal belast was met de illegale evacuatie van vluchtelingen van Madrid naar Lissabon.

Omdat de heer *Maas Geesteranus* op een zodanige voet van corlog stond met het Departement van Buitenlandse Zaken, dat van de illegale evacuatie praktisch niets terecht kwam, was de heer *Somer* in November 1943 in overleg met Minister *van Kleffens* door de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, naar Madrid gezonden met de opdracht om aan die ruzie een einde te maken en te zorgen, dat de illegale evacuatie liep.

Toen hij op doorreis naar Madrid te Lissabon aankwam was de

ruzie van de heer *Maas Geesteranus* met de ambtenaren van het Departement van Buitenlandse Zaken op zijn hoogst, omdat kort tevoren een door de heer *Maas Geesteranus* georganiseerd illegaal konvooi mislukt was. Intussen was, aldus de heer *Somer*, reeds beslist, dat mr. *C. L. W. Fock* uit Washington naar Lissabon zou worden overgeplaatst als hulp van de heer *Maas Geesteranus* en, mocht deze affaire niet tot oplossing worden gebracht, dan zou hij diens werk overnemen.

Toen spoedig bleek, dat er geen oplossing mogelijk was, heeft de heer *Somer* in overleg met de heer *Fock* aan de Minister van Oorlog voorgesteld, om de heer *Maas Geesteranus* eervol van zijn functie te ontheffen en de heer *Fock* te Lissabon als vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen aan te stellen. Dit laatste is inderdaad ook geschied.

Het was te Lissabon aan de heer *Somer* gebleken, dat het hoogst noodzakelijk was, te Madrid een kantoor van het Bureau Inlichtingen op te richten, omdat de Engelsen zowel te Lissabon als te Madrid de eis stelden, dat de Engelandvaarders aan een betrouwbaarheids-onderzoek werden onderworpen, voordat hun een Engels visum werd verstrekt. Voordien hadden deze onderzoeken te Londen plaats, maar omdat er zovelen naar Engeland kwamen, kostte dit te veel tijd en daarom verzochten de Engelsen aan het Bureau Inlichtingen om deze onderzoeken voor hen te doen. Te Madrid was hiervoor geen personeel; de consul-generaal, de heer *Th. de Bruyn Tengbergen*, was reeds maanden ziek en bij de legatie was ook geen personeel om deze betrouwbaarheids-onderzoeken te doen. Bovendien moest dit in nauwe samenwerking met de Britse passport control officer te Madrid gebeuren, zodat de enige oplossing om de Nederlandse uitgewekenen spoedig uit Spanje weg te krijgen, bestond in de oprichting van een kantoor van het Bureau Inlichtingen te Madrid. De heer *Fock* zou dan te Lissabon de aldaar reeds aanwezige Nederlandse uitgewekenen aan een betrouwbaarheids-onderzoek onderwerpen.

Door op deze wijze te werken werden volgens de heer *Somer* twee voordelen bereikt. In de eerste plaats werd daardoor het verblijf in de Patriotic School in Engeland belangrijk verkort en in de tweede plaats werden visa afgegeven, want de Engelsen weigerden deze af te geven, wanneer niet reeds een onderzoek te Lissabon of te Madrid had plaats gevonden.

Volgens de heer *Somer* hadden de Engelsen bij het Bureau Inlichtingen te Londen sterk op de vervanging van de heer *Maas Geesteranus* aangedrongen, omdat zij met hem niet konden samenwerken. Toen zij vernamen, dat de heer *Maas Geesteranus* was vervangen, beloofden zij er zorg voor te dragen, dat de afgifte van de visa van Lissabon naar Engeland en van Madrid naar Portugal versneld zou worden, mits er te Madrid en te Lissabon betrouwbaarheids-onderzoeken werden ingesteld door de kantoren van het Bureau Inlichtingen.

Toen dit inderdaad ook geschiedde, konden personen, die naar Engeland wensten te reizen, in een snel tempo uit Spanje en uit Portugal op legale wijze worden afgevoerd en was de illegale evacuatie volgens de heer *Somer* praktisch overbodig geworden. Een paar maanden later waren alle zich in Spanje en Portugal bevindende Nederlandse Engelandvaarders op legale wijze afgereisd.

Ook de heer *Fock*, die in het laatst van 1943 te Lissabon aankwam, was van mening, dat er toen geen aanleiding was om de Nederlandse uitgewekenen op illegale wijze te evacueren daar, zoals hij zeide, later bleek, dat er te Madrid nog mogelijkheden waren om de legale evacuatie uit te breiden en dat de heer *Somer* dit had georganiseerd. De heer *Fock* kan echter niet beoordelen, in hoeverre men daar een of twee jaar tevoren in geslaagd zou zijn. Hij weet wel, dat de opzet voor de legale evacuatie volkomen onvoldoende was, toen hij te Lissabon kwam. Als de opzet niet voldoende is, kan men ook niet een maximum rendement verwachten. Wel was de houding van de Spaanse autoriteiten te dien aanzien door de invloed van de Duitsers vóór het einde van 1943 minder welwillend. Eerst na de geallieerde successen in Noord-Afrika, toen er een ommekeer was gekomen in de oorlog, was daarin verbetering opgetreden.

Doordat het verlenen van de benodigde visa veel sneller ging dan tevoren het geval was geweest en daardoor in het eerste halfjaar van 1944, naar hij zeide, Spanje reeds leeg was, was er voor de heer *Fock* geen aanleiding meer geweest om de Engelandvaarders op illegale wijze te evacueren, daar dit toen op de legale wijze veel sneller ging.

Een door de heer *van Harinxma thoe Slooten* op 24 Februari 1943 opgesteld overzicht omtrent hetgeen door de Nederlandse Regering in samenwerking met het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis werd gedaan inzake het vluchtelingenvraagstuk (Mei 1940 tot einde 1942)¹⁾, komt in hoofdzaak overeen met de strekking van zijn mondelinge mededelingen aan de commissie.

In dit overzicht wordt bovendien nog vermeld, dat in de loop van

81277 (*Somer*)

81289 (*Somer*)

81449—81453; 81463—81477 (*Fock*)

81482—81484 (*Fock*)

¹⁾ Vgl. bijlage 13.

1941 ongeveer 200 personen van Portugal uit in grotere en kleinere groepen naar Nederlandsch-Indië zijn vervoerd en dat, toen in December 1941 de oorlog in de Pacific uitbrak, waardoor de mogelijkheid om Nederlandse uitgewekenen nog naar dit land te evacueren kwam te vervallen, omstreeks 200 in Frankrijk voor vertrek gereed staande uitgewekenen niet meer naar Nederlandsch-Indië konden vertrekken.

Aangezien de Portugese Regering blijkens genoemd overzicht toen geen doorreisvisa meer verleende, stond de evacuatie gedurende enige maanden vrijwel stil. Hoewel de Nederlandse Regering zich veel moeite gaf om toen op grotere schaal toelating van Nederlandse vluchtelingen o.m. in de Verenigde Staten en in Engeland mogelijk te maken, hadden deze pogingen weinig resultaat. Ondanks de daaraan verbonden moeilijkheden in verband met huisvesting enz. besloot zij daarop de mogelijkheid te openen tot het opnemen van ongeveer 250 Nederlandse vluchtelingen in Suriname. Daar intussen de Jodenvervolgingen in Frankrijk steeds meer toenamen, werd in October 1942 deze mogelijkheid nog meer uitgebreid.

De heer van *Harinxma thoe Slooten* slaagde er in November en December van dat jaar in om aan boord van een Portugese boot, de „Nyassa”, gelegenheid te verkrijgen tot evacuatie naar Nederlands West-Indië van ongeveer 200 Nederlandse vluchtelingen, terwijl van Spanje uit een gelijk aantal met een Spaanse boot zou kunnen vertrekken. Doordat juist in die tijd in Frankrijk een verscherpte regeling voor het verlenen van uitreisvisa tot stand kwam en kort daarna door de bezetting van het gehele land de Frans-Spaanse grens werd gesloten, konden velen, wier vertrek op deze wijze mogelijk zou zijn geweest, de evacuatiehavens niet meer tijdig bereiken, zodat slechts ongeveer 300 personen met de beide bovengenoemde schepen naar Suriname zijn vertrokken.

In dit overzicht wordt ook medegedeeld, dat sinds de bezetting van geheel Frankrijk en het toenemen van de Jodenvervolging aldaar, steeds meer vluchtelingen clandestien de Frans-Spaanse grens overtrokken en in Spanje werden gearresteerd en voorlopig werden opgesloten.

Aan het einde van 1942 bevonden zich ongeveer 250 Nederlandse uitgewekenen in Spanje, van welk aantal een 80-tal reeds in vrijheid was gesteld. Er werd al het mogelijke gedaan om deze laatstgenoemden ten spoedigste op Spaanse boten naar Suriname te evacueren.

Tevens vermeldt het overzicht, dat de Nederlandse Regering de aan de evacuatie verbonden kosten op zich had genomen in de vorm van aan de belanghebbenden verleende voorschotten. Met het American Joint Distribution Committee, een instelling tot hulpverlening aan Joden, was overeengekomen, dat dit comité gedurende minstens een jaar de kosten van het onderhoud der vluchtelingen in Suriname op zich zou nemen. De huisvesting aldaar geschiedde evenwel door de zorg en op kosten der Nederlandse Regering.

Het Bureau van het Regeringscommissariaat te Lissabon evacueerde van het einde van Augustus 1940 tot het einde van 1942 in totaal 1596 personen. Daarvan vertrokken er 1226 rechtstreeks uit Lissabon, terwijl 370 personen uit Spanje werden geëvacueerd.

De heer van *Harinxma thoe Slooten* voegde aan dit overzicht nog een korte beschouwing toe omtrent de mogelijkheid van evacuatie van Nederlandse jongelieden van dienstplichtige leeftijd en de zich daarbij voorgedaan hebbende moeilijkheden ¹⁾. Evenals hij dit bij zijn verhoor had gedaan, vermeldde hij daarin, dat een vrij aanzienlijk aantal jongelieden in staat was gesteld van Lissabon uit te vertrekken door hen in te voegen in van Frankrijk uit naar deze plaats vertrekkende grote vluchtelingenkonvooien, die via Spanje en Portugal naar overzeese landen vertrokken.

Toen langzamerhand de ophoping van Nederlandse jongelieden in Frankrijk mede door het uitbreken van de oorlog in de Pacific steeds groter werd, heeft hij ook blijkens deze uiteenzetting de Regering aangeraden over te gaan tot het scheppen van een speciale organisatie, die de illegale evacuatie van personen van dienstplichtige leeftijd en speciaal van de vrijwilligers onder hen, op zich zou kunnen nemen. Deze organisatie zou naar zijn mening geheim dienen te blijven en zij zou los van de Regeringsinstanties moeten werken, zodat zij zo nodig door de Nederlandse Regering zou kunnen worden gedesavouéerd.

Tevens vermeldde de heer van *Harinxma*, dat op 1 Juni 1942 59 jongelieden met een Spaans schip naar Curaçao waren vertrokken, nadat in Spanje hun passage in Amerikaanse dollars was betaald. Daar deze reis naar wens was verlopen, werd sindsdien op deze wijze elke maand een konvooi georganiseerd.

De toenmalige Nederlandse consul-generaal te Madrid, de heer de *Bruyn Tengbergen*, maakte zich hierbij zeer verdienstelijk.

In totaal werden zodoende 197 jongelieden geëvacueerd, zodat, toen Frankrijk op 11 November 1942 geheel werd bezet, vrijwel alle zich in het voordien nog onbezette gedeelte bevindende Nederlandse

¹⁾ Vgl. bijlage 13.

vrijwilligers waren vertrokken. De nadien aldaar uit Nederland aangekomen vrijwilligers konden door de sluiting van de Frans-Spaanse grens na de Duitse bezetting van onbezet Frankrijk, niet meer langs legale weg vertrekken.

In het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt de houding van de heer van *Harinxma thoe Slooten* met betrekking tot de illegale evacuatie uitvoerig besproken. Er wordt daar eerst op gewezen, dat de heer van *Harinxma* belast was met de legale evacuatie der vluchtelingen. Wanneer hem wordt verweten, dat hij zelf de illegale evacuatie niet ter hand heeft genomen, moet men, aldus luidt het verslag, indachtig zijn aan de door hem ontvangen opdracht. Hierdoor acht de commissie-*Cleveringa* het echter niet uitgesloten, dat de vraag zich aan hem moest gaan opdringen, of hij uit eigen beweging iets moest ondernemen buiten de grens van zijn opdracht. De commissie-*Cleveringa* is van oordeel, dat dit „niet zo heel licht” zou gebeuren. Het is haar dan ook gebleken, dat de heer van *Harinxma thoe Slooten*, die zich beijverd heeft zolang mogelijk legale wegen te blijven bewandelen en dit heeft bevorderd, moeizaam en schoorvoetend zijn toevlucht heeft genomen tot illegale middelen. Of hij dit nu op het juiste moment deed, kan naar het oordeel van de commissie-*Cleveringa* uiterst moeilijk voor hem te beoordelen zijn geweest, doch het door de heer van *Harinxma thoe Slooten* gevoerde beleid zou aanleiding zijn geworden tot afkeuring, indien hij volkomen ontoegankelijk zou zijn gebleven voor de illegale eisen van die tijd. Dit nu is niet het geval geweest; daarvan getuigen onder meer de door hem ondernomen stappen om dienstplichtige jongelieden op illegale wijze door Spanje te voeren of van daar uit hun vertrek naar elders mogelijk te maken.

De beschuldiging, dat de heer van *Harinxma thoe Slooten* tegen alle redelijkheid in anderen belet zou hebben de illegale evacuatie naast zijn eigen legale ter hand te nemen, wordt volgens de commissie-*Cleveringa* weerlegd door een aan de Regering te Londen gericht brief van 15 Juni 1942, waarin hij schreef, dat, indien de Regering besliste, dat zij de komst van jongelieden uit Nederland gewenst achtte, zij een clandestiene weg diende te organiseren om hun overkomst mogelijk te maken. Dit zou naar zijn mening dienen te geschieden door daarvoor speciaal aan te wijzen personen, niet behorende tot de gezantschappen of offices. Hij vond het niet gewenst de offices met deze illegale evacuatie te belasten, daar dit onvermijdelijk tot conflicten met de autoriteiten zou leiden. Hij achtte het dan ook juist, dat dr. *Sevenster* en de directeurs van de offices in Frankrijk zich tot dat moment zo weinig mogelijk hadden ingelaten met het bevorderen van de illegale evacuatie. In een schrijven van 1 Juli 1942 deelde de heer van *Harinxma* aan de Regering te Londen mede, dat, mochten enkele plannen om een aantal vrijwilligers uit Frankrijk weg te voeren, gelukken, waardoor het vraagstuk der vrijwilligers aldaar voorlopig geliquideerd zou zijn, het naar zijn mening toch nodig bleef nog een andere weg als noodzakelijke reserve op zorgvuldige wijze te doen organiseren.

De commissie-*Cleveringa* zegt in haar eerste verslag, dat, „al moet dan worden aangenomen, dat de heer van *Harinxma* de illegale evacuatie niet heeft tegengewerkt (dan alleen dat hij voor de legale zover mogelijk de voorrang heeft opgeëist; en dat hij de grens van dit mogelijke misschien iets verder heeft gelegd dan anderen, kan zijn, zonder dat echter van zulk een houding is gebleken, dat deze als kennelijk onredelijk en dus onbehoorlijk zou moeten worden gebrandmerkt) en tenslotte zelfs als reserve heeft pleit, hij klaarblijkelijk voor haar geen warme belangstelling heeft gehad. Opvallend immers is, dat noch de getuige van *Boeyen*, noch de getuige *Somer* zich kan herinneren, dat hij er hun te Londen over heeft gesproken, hetgeen na zijn komst anders het geval allicht zou zijn geweest. Het ware misschien beter geweest, indien hij hen toen zijn brieven nog eens in herinnering had gebracht. Doch dit is een zaak, die geen aanleiding mag wezen ernstig de staf over hem te breken”.

In verband met hetgeen in het rapport van de Pakkettencommissie (de commissie-*Vorrink*) verklaard wordt over de werkzaamheid van de heer van *Harinxma thoe Slooten* als voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en als vertegenwoordiger te Lissabon van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, heeft de Minister van Buitenlandse Zaken het gewenst geacht aan een commissie, bestaande uit de heren mr. dr. *J. Donner*, president van de Hoge Raad, dr. ir. *J. A. Ringers*, oud-minister, en kolonel *A. C. de Ruyter van Steveninck* te verzoeken, op grond van de door de commissie-*Cleveringa* en de commissie-*Vorrink* uitgebrachte rapporten te willen vaststellen, of de grieven over het beleid en het optreden gedurende de oorlog van de heer van *Harinxma thoe Slooten*

enige grond geven tot het trekken van consequenties ten aanzien van zijn tegenwoordige functie.

Op 10 April 1948 heeft deze commissie, als regel naar haar voorzitter de commissie-*Donner* genoemd, aan de Minister van Buitenlandse Zaken verslag uitgebracht over haar bevindingen.

Zij komt met betrekking tot de werkzaamheid van de heer *van Harinxma thoe Slooten* te Lissabon tot de volgende conclusie.

„Evenmin als de Commissie-*Cleveringa* vindt dus onze Commissie aanleiding op de algemene lijn te deze van het beleid van Baron *van Harinxma* aanmerking te maken. In dit verband wil de Commissie een typerend staaltje vermelden, dat zij in één van de rapporten van de Engelandvaarders aantrof. Een twecetal in September 1942 illegaal uit Zwitserland te Perpignan aangekomen Nederlanders, had reeds met de Consul *Kolkman* over een illegale overgang naar Spanje overlegd. Juist was echter Baron *van Harinxma* te Perpignan aanwezig en deze, door de consul van het geval horend, verzette zich tegen de uitvoering van het plan. Maar tevens wist hij in samenwerking met de heer *Kolkman* nog te bewerken, dat de betrokkenen op legale wijze met één der kort daarop uit Barcelona uitvarende boten naar Curaçao konden vertrekken. Neemt men in aanmerking hoe moeilijk het lot van de illegaal in Spanje aankomenden was, dan heeft het ingrijpen van Baron *van Harinxma* hun evacuatie zeker versneld.”

Daar de heer *van Harinxma thoe Slooten* ondanks de opdracht om zorg te dragen voor de legale evacuatie daarbij meermalen zijn toevlucht heeft genomen tot middelen, welke volgens in normale tijden in Nederland geldende opvattingen niet geheel legaal waren, is, naar het oordeel der commissie, zijn standpunt ten aanzien van de illegale evacuatie zeker niet zo star geweest als de in het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa* daaromtrent vermelde klachten zouden doen vermoeden.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft op 15 Juni 1942 de Nederlandse Regering gevraagd te beslissen, of zij vertrek van jongelieden naar Engeland gewenst achtte. In het bevestigende geval meende hij, dat er dan een nieuwe organisatie moest worden gevormd, bestaande uit personen niet behorende tot de diplomatieke en consulaire dienst, die een clandestiene weg moesten organiseren, welke op veilige wijze de jongelieden van Nederland via Lissabon of Gibraltar naar Engeland zou kunnen voeren, ingeval de mogelijkheid tot legale evacuatie uit Frankrijk zou komen te vervallen.

Of de heer *van Harinxma thoe Slooten* dit voorstel op het juiste moment heeft gedaan, acht de commissie, evenals de commissie-*Cleveringa*, achteraf moeilijk te beoordelen. Hierbij valt te bedenken, dat, nadat de bovenbedoelde vraag was gesteld en in Augustus 1942 de heer *Warners* weinig succes heeft gehad met pogingen om een clandestiene weg te organiseren, op legale wijze nog jongelieden konden worden geëvacueerd. Nochtans komt het de commissie voor, dat de heer *van Harinxma* beter had gedaan aan de illegale evacuatie eerder dan in Juni 1942 aandacht te schenken, omdat de volledige bezetting van Frankrijk steeds heeft bedreigd.

In ieder geval kan naar de mening van de commissie niet worden ontkend, dat de heer *van Harinxma thoe Slooten* ongetwijfeld door zijn instructies aan hen, die zich in Frankrijk met de evacuatie der uitgewekenen bezig hielden, op de illegale evacuatie een remmende invloed heeft gehad.

Wanneer de heer *van Harinxma* anders had gehandeld, ware tevens wellicht de mogelijkheid aanwezig geweest om door middel van illegale evacuatie ook meer ten behoeve van de vluchtelingen in ruimere zin te bereiken. De aanbeveling van de heer *van Harinxma* om meer aandacht te schenken aan de illegale evacuatie had namelijk alleen betrekking op Engelandvaarders.

Verder acht de commissie het juist, dat toen na November 1942 door de bezetting van geheel Frankrijk de mogelijkheid tot legale evacuatie uit dat land was komen te vervallen, waardoor tevens de terzake aan de heer *van Harinxma thoe Slooten* verleende opdracht verviel, zijn daarmede verband houdende werkzaamheden te Lissabon in het begin van 1943 beëindigd werden.

Met betrekking tot de stoffelijke verzorging der uitgewekenen in Portugal, welke verzorging behoorde tot de taak van de heer *van Harinxma thoe Slooten*, is de commissie niet tot een ander oordeel gekomen dan de commissie-*Cleveringa*. Zij is van mening, dat die verzorging behoorlijk is geweest.

Wat betreft het persoonlijk optreden van de heer *van Harinxma* tegenover de vluchtelingen verwijst de commissie naar de daarop betrekking hebbende, reeds eerder in dit hoofdstuk opgenomen aanhaling uit het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa*. De commissie heeft geen aanleiding gevonden daarop enig nader commentaar te geven.

46776—46780 (*Polling*)

De commissie wenst nog een korte beschouwing te wijden aan hetgeen de heer *Polling* met betrekking tot de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen heeft medegedeeld.

De heer *L. Polling*, die toen Nederland in oorlog was geraakt, met ingang van 1 Juni 1940 ter vervanging van zijn Duits georiënteerde voorganger, die kort tevoren ontslag had genomen, als honorair consul te Oporto werd aangesteld, heeft bij een tot de commissie gericht schrijven van 5 Januari 1949 verzocht om als getuige te worden gehoord. De reden voor dit verzoek was gelegen in publicaties in de Nederlandse pers, waarin werd verklaard, dat de Nederlandse vluchtelingen in Portugal slecht behandeld waren, met welke bewering de heer *Polling* het niet eens is.

46780—46785; 46891 (*Polling*)

Deze getuige deelde mede, dat er enkele weken na zijn benoeming tot honorair consul, honderden vluchtelingen te Oporto kwamen, met wie hij buitengewoon prettige ervaringen had en van wie hij vele nu nog in zijn bezit zijnde dankbetuigingen heeft ontvangen voor de destijds door hem verleende hulp.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* was toen nog niet benoemd tot vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, zodat de verantwoordelijkheid voor het ten behoeve van de vluchtelingen te verrichten werk nog bij de Nederlandse gezant te Lissabon, de heer *Sillem*, berustte.

46787—46791 (*Polling*)

De samenwerking van de heer *Polling* met het gezantschap was naar hij mededeelde nooit buitengewoon goed geweest, omdat naar zijn mening de heren daar eigenlijk nog jarenlang geleefd hebben, alsof er geen oorlog was. Zij wisten niets van de ellende af. Zij konden wel het een en ander horen van de vluchtelingen, maar daaraan werd volgens hem heel weinig aandacht geschonken. De mensen werden een beetje behandeld op de manier van: „Daar komen weer een paar van die kerels, die we moeten helpen”. Dit gebeurde, naar hij meende, tenslotte ook wel, doch hij dacht niet, dat het altijd op efficiënte wijze geschiedde. Omdat de heer *Polling* honorair consul was en naar hij zeide eigenlijk geen ondergeschikt ambtenaar, kon hij meer bereiken, doordat het hem aldus mogelijk was vaak dingen te doen, die volgens zijn instructies niet gedaan mochten worden.

Hij stond op zeer vertrouwelijke voet met de Amerikaanse consul te Oporto en wist bij deze te bereiken, dat hij voor het verstrekken van een visum genoeg nam met door de heer *Polling* afgegeven verklaringen, zoals een bewijs van goed gedrag, verklaringen, dat personen, die zich als gehuwd voordeden, dit ook inderdaad waren en dergelijke.

46795—46810 (*Polling*)

Aangezien er volgens de heer *Polling* gedurende die eerste maanden nogal veel scheepsgelegenheid was van Portugal naar Amerika, konden er veel vluchtelingen naar dat land vertrekken. Velen betaalden zelf de passage, terwijl verder het Joint Distribution Committee zo nodig kon helpen. Op deze wijze had de heer *Polling* niet veel moeilijkheden met het verkrijgen van de middelen om de reis voor de vluchtelingen te betalen.

De Amerikaanse Regering stelde wel de eis, dat bij aankomst in Amerika over een bepaald bedrag beschikt werd om in het eerste levensonderhoud te kunnen voorzien. Naar de heer *Polling* zich herinnerde, werd daarvoor een bedrag van \$ 8000 geëist. Wanneer men kon aantonen, dat bij aankomst te New York dit geld er was, was dit voldoende. Het was hem echter bekend, dat meer dan één persoon soms van hetzelfde bedrag gebruik heeft gemaakt.

46812—46816 (*Polling*)

De heer *Polling* deelde verder mede, dat hij de eerste tijd bevoegdheid had om visa te verstrekken voor Curaçao. Verschillende mensen hebben daarvan ook gebruik gemaakt, totdat er van het gezantschap te Lissabon plotseling een telefonische boodschap kwam, dat er geen visa meer mochten worden verstrekt aan personen, die naar Suriname en Curaçao wilden, tenzij zij kapitaalkrachtig waren. Hij vermoedt, dat deze opdracht afkomstig was uit Londen.

Inderdaad heeft, zoals reeds is medegedeeld, de heer *van Lidth de Jeude* bij schrijven van 28 Augustus 1940¹⁾ aan de Minister van Buitenlandse Zaken bericht, dat naar zijn mening evacuatie op enigszins ruime schaal naar Nederlands West-Indië in verband met gebrek aan behuizing, het geringe uitzicht om aldaar lonende arbeid te vinden enz. uitgesloten moest worden geacht.

¹⁾ Vgl. bijlage 9.

88741—88742 (*Welter*)

De heer *Ch. J. I. M. Welter*, die tot 17 November 1941 Minister van Koloniën is geweest, herinnerde zich niet, dat er alleen aan kapitaalkrachtige uitgewekenen visa voor Curaçao mochten worden verstrekt.

93155—93156 (*Wouters*)

De toenmalige Gouverneur van Curaçao, de heer *G. J. J. Wouters*, aan wie bij zijn verhoor de bovenvermelde mededeling van de heer *Polling* inzake het verstrekken van visa voor Curaçao werd voorgehouden, zeide te kunnen bewijzen, dat het niet zo was geweest, dat alleen kapitaalkrachtige uitgewekenen op Curaçao werden toegelaten.

Daar is, aldus de heer *Wouters*, bijvoorbeeld gekomen dr. *Hartog*,

die nu zijn schoonzoon is en absoluut geen geld had. Hij is uit Italië gevlucht en is over Engeland naar Curaçao gekomen, waar hij hoofdredacteur van een Curaçaos blad is geworden. Daar is ook aangekomen een Nederlander uit Zuid-Amerika, die bij het onderwijs is geplaatst. Ook mr. *Elias*, die nu in „Elsevier” schrijft. Hij is hoofd van de Gouvernements Persdienst geworden, hetgeen in overleg met Londen is gebeurd. Later zijn daar nog enige Israëlieten aangekomen, van wie de heer *Wouters* zich de namen niet meer kan herinneren, maar die hij later in New York nog heeft ontmoet bij de consul-generaal. Dit waren o.m. een man en een vrouw zonder geld. Geld heeft hier niet zo'n rol gespeeld. Er is ook nog aangekomen een mijnheer *Wiedema*, die notaris is geworden. Al deze mensen kwamen zonder geld. De heer *Wouters* kan er zich niet een herinneren, die met geld kwam.

Normaal was, zo vervolgde de heer *Wouters*, dat men geen mensen op Curaçao toeliet, als de verwachting bestond, dat zij armlastig zouden worden. Hij geloofde er echter niets van, dat aan de financiële eisen, welke in normale tijden golden bij toelating, was vastgehouden, toen het er om ging om de uitgewekenen uit Europa weg te voeren, omdat zij daar in gevaar verkeerden.

Daar de heer *Polling*, naar hij mededeelde, te Oporto in staat was om zelf de aangelegenheden in verband met de vluchtelingen te regelen, had hij weinig contact met het steuncomité te Lissabon, in welk comité reeds kort na zijn ontstaan ruzie was. Ook heeft de heer *Polling* betrekkelijk weinig contact onderhouden met de heer *van Harinxma thoe Slooten*. Hij wilde te Oporto geen comité instellen, zoals dat te Lissabon bestond en heeft zelf belangrijke bedragen ingezameld, waarvan hij nog een gedeelte aan het steuncomité te Lissabon afstond.

Ook wilde het de heer *Polling* voorkomen, dat te Oporto de vluchtelingen eerlijker waren dan te Lissabon, want het was hem altijd opgevallen, dat er in laatstgenoemde plaats zoveel mensen waren, die steun nodig hadden, en te Oporto zo weinig. Hij dacht dit te moeten verklaren uit een naar zijn mening bij de leden van het steuncomité te Lissabon bestaan hebbend gebrek aan vrouwen en takt, hetgeen oneerlijkheid en wantrouwen bij de vluchtelingen zou hebben teweeg gebracht.

In aansluiting op hetgeen de heer *van Harinxma thoe Slooten* reeds aan de commissie had verklaard omtrent de minder aangename stemming onder de Nederlandse vluchtelingen aan boord van de „Nyassa”, deelde de heer *Polling* mede, dat bij aankomst van dit schip te Oporto, in de tweede en derde klasse ondergebrachte vluchtelingen — in totaal waren er ongeveer 120 aan boord — ontevreden waren over de hun toebedeelde accommodatie. Volgens de heer *Polling* waren de vierpersoons derdeklasse-hutten heus niet slecht en onder de klagers waren mensen, die het nog nooit zo goed hadden gehad als op dat moment. In bepaalde gevallen echter, bijvoorbeeld in geval van ziekte, achtte hij het beter, de betrokkenen in een hogere klasse onder te brengen, hetgeen hij dan ook deed, omdat hij na telefonisch overleg met de heer *van Harinxma thoe Slooten* te Lissabon toestemming had verkregen in deze naar eigen inzicht te handelen. Het eten, waarover ook geklaagd werd, vond de heer *Polling* helemaal niet slecht. Dat het op een andere wijze was voorbereid, achtte hij voor mensen, die reeds zoveel ontberingen hadden geleden, in het geheel niet erg.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft later per brief van 11 December 1942¹⁾ de heer *Polling* hulde gebracht voor zijn uitstekend en gedecideerd optreden ten aanzien van de passagiers van de „Nyassa”.

Evenals mevrouw *Vinke* bij haar verhoor verklaarde, deelde ook de heer *Polling* mede, dat op vragenlijsten, welke enkele daartoe speciaal naar Oporto overgekomen heren aan de vluchtelingen ter invulling voorlegden, de vraag zou zijn voorgekomen, waarom zij niet naar Nederland terugkeerden, waaruit volgens deze getuigen bleek, dat de Nederlandse autoriteiten destijds nog trachtten te bevorderen, dat uitgeweken Nederlandse Joden naar hun land zouden terugkeren. Naar aanleiding van deze vraag heeft de heer *Polling* hun in overweging gegeven, als antwoord in te vullen: „Om dezelfde reden, als waarom H.M. de Koningin niet naar Nederland teruggaat”.

De heer *Polling* legde bij zijn verhoor een nog in zijn bezit zijnd exemplaar van deze vragenlijst²⁾ over; hieruit blijkt, dat de betreffende vraag 18 dezer lijst luidt als volgt: „Speciale redenen om niet naar Nederland of oorspronkelijke woonplaats terug te keeren”.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* verklaarde in dit verband, dat deze vraag ook aan de Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk werd gesteld en wel met het doel om diegenen onder hen te beschermen, voor wie terugkeer naar Nederland gevaarlijk zou kunnen worden.

Destijds had de Regering zich op het standpunt gesteld, dat de tienduizenden uitgeweken Nederlanders, die op dat moment niet

46828—46836 (*Polling*)

46828; 46872—46878 (*Polling*)

46845—46850 (*Polling*)
32269 (*van Harinxma thoe Slooten*)

¹⁾ Bijlage 14 A.

46941—46950 (*Polling*)
38536—38543 (*Vinke—van der Liet*)

²⁾ Bijlage 14 B.

79837 (*van Harinxma thoe Slooten*)

nuttig konden zijn voor de oorlogvoering, beter naar Nederland terug konden keren, daar het voor haar niet mogelijk was om deze mensen gedurende de gehele oorlog in een neutraal land te ondersteunen of hen naar Engeland te doen uitwijken. Het was derhalve juist om redenen van humaniteit, dat aan de Joden de kans werd gegeven, zich als zodanig te verklaren, daar hun als gevolg daarvan dan niet de raad werd gegeven naar hun land terug te keren. De heer *van Harinxma* meende dan ook, dat de betreffende vraag geen reden tot verontwaardiging hunnerzijds had behoren te geven.

79834—79836 (*van Harinxma thoe Slooten*)
74735 (*van der Maesen de Sombreff*)

Mede naar aanleiding van de gunstige mededelingen, welke onder meer zijn chefs, de heren *van Harinxma thoe Slooten* en jhr. *G. L. van der Maesen de Sombreff*, die in 1941 Nederlands consul-generaal te Lissabon werd, hebben gedaan omtrent de door de heer *Polling* ten bate van de Nederlandse uitgewekenen verrichte werkzaamheden, is de commissie tot de conclusie gekomen, dat deze zich op lofwaardige wijze van zijn taak heeft gekweten, temeer daar hij reeds zeer kort na zijn ambtsaanvaarding door zijn juiste optreden veel moeilijkheden, die plotseling gerezen waren door de komst van Nederlandse uitgewekenen en de wenselijkheid dezen ten spoedigste naar overzeese landen te vervoeren, tot een bevredigende oplossing wist te brengen.

46941 (*Polling*)

In hoofdstuk I werd reeds vermeld, dat de Regering in de zomer van 1940 aan degenen, die zich in Frankrijk bezig hielden met de zorg voor de vele daar toen vertoevende uitgewekenen, opdracht heeft gegeven om hen met uitzondering van Joodse Nederlanders en van diegenen, die daardoor uit anderen hoofde gevaar zouden lopen, naar Nederland terug te zenden.

In verband met de in deze opdracht gemaakte uitzonderingen en mede naar aanleiding van hetgeen de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan de commissie heeft medegedeeld omtrent de bedoeling van de vragenlijst, welke aan de naar Portugal uitgeweken Nederlanders werd voorgelegd en waarover de heer *Polling* verklaringen heeft afgelegd, is de commissie van oordeel, dat de Regering met vraag 18 van deze lijst geenszins de bedoeling heeft gehad om Joodse uitgewekenen tot terugkeer naar Nederland te brengen. Enige leden der commissie zijn intussen van oordeel, dat in het licht van de begrijpelijke overgevoeligheid der Joodse vluchtelingen, die het grootste deel uitmaakten van de Nederlandse uitgewekenen in Portugal, de formulering der vragenlijst misverstand kon wekken.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen.

L. A. Rodrigues Lopes (10 Maart 1948): nos. 3747—3778; 3813—3852; 3857—3894.

Mr. E. N. van Kleffens (21 Mei 1948): nos. 12859; 12863—12867; 12912—12918.

C. M. Beets (29 Juli 1948): nos. 22930—22940.

R. J. A. D. baron Sloet tot Everlo (26 Augustus 1948): nos. 24555—24647.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (21 October 1948): nos. 30596—30603; 30721—30729.

Mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten (5 November 1948): nos. 32167—32304.

S. van Zwanenberg (8 December 1948): nos. 37388—37419.

Mr. dr. J. Donner (9 December 1948): nos. 37620—37633.

Mr. H. C. Schoch (9 December 1948): nos. 37678—37729.

Prof. mr. R. P. Cleveringa (15 December 1948): nos. 37933—37956; 37982—37996.

Mevrouw M. W. J. Vinke—van der Liet (16 December 1948): nos. 38508—38610.

J. L. Slors (23 December 1948): nos. 39086—39398.

L. Polling (7 April 1949): nos. 46776—46912; 46931—46950; 46962—46982.

Mr. F. C. A. baron van Pallandt (31 Augustus 1949): nos. 64993—65063; 65067—65110.

Jhr. dr. *D. F. W. van Lennep* (4 Januari 1950): nos. 71502—71639.

B. Ph. van Zuiden (12 Januari 1950): 72941—73000.

Jhr. mr. *H. F. L. K. van Vredenburg* (18 Januari 1950): 73337—73393.

Jhr. *G. L. van der Maesen de Sombreff* (9 Februari 1950): nos. 74674—74675; 74702—74743.

Dr. J. Th. A. H. van der Puiten (17 Februari 1950): nos. 75439—75458; 75473—75475.

C. J. van der Sluys (16 Mei 1950): nos. 79743—79751.

Mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten (17 Mei 1950): nos. 79828—79881.

Mevrouw M. van Esso—Polak (27 Juni 1950): nos. 81169—81187; 81197—81198.

B. J. van Esso (27 Juni 1950): nos. 81239—81245.
Dr. J. M. Somer (27 Juni 1950): nos. 81282—81292; 81316—81323.
Dr. R. Flaes (29 Juni 1950): nos. 81344—81436.
Mr. C. L. W. Fock (29 Juni 1950): nos. 81449—81506.
Ch. J. I. M. Welter (13 Februari 1951): nos. 88741—88742.
F. J. Molenaar (21 Februari 1951): nos. 89397—89406; 89413—89414.
G. J. J. Wouters (17 Mei 1951): nos. 93147—93156.
Mr. J. G. Sillem (7 Juni 1951): nos. 93290—93427.
L. A. Rodrigues Lopes (13 December 1951): nos. 95012—95033.

III. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland

De commissie-Cleveringa heeft omtrent het in Zwitserland gedurende de oorlogsjaren door onze diplomatieke en consulaire ambtenaren gevoerde beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen een uitgebreid onderzoek ingesteld, waarvan de resultaten zijn vastgelegd in haar tweede verslag, dat op 10 September 1948 aan de Minister van Buitenlandse Zaken is aangeboden.

Dit is voor de commissie aanleiding geworden om, teneinde een doublure te vermijden, niet alle onderdelen van het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland uitvoerig te onderzoeken. Waar de commissie geen aanleiding zag tot het instellen van een compleet eigen onderzoek, heeft zij er zich toe beperkt de conclusies van de commissie-Cleveringa te toetsen aan de voor de commissie afgelegde getuigenverklaringen en te harer kennis gekomen stukken.

Op andere punten heeft zij echter een uitvoerig onderzoek ingesteld en daarover een oordeel gegeven.

Alvorens over te gaan tot de behandeling van verschillende klachten, welke omtrent het in Zwitserland ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen gevoerde beleid zijn geuit, acht de commissie het duidelijkheidshalve gewenst een overzicht te geven van de gang van zaken, zoals die in Zwitserland gedurende de oorlogsjaren gebruikelijk was ten aanzien van de ontvangst, de verzorging en de evacuatie van Nederlandse uitgewekenen.

In Zwitserland, waar na 1941 een steeds toenemend aantal Nederlandse uitgewekenen een veilig onderkomen zocht of op doorreis naar Engeland een gunstig moment afwachtte om voorzien van de nodige visa, via Frankrijk, Spanje en Portugal de tocht te vervolgen, verbleven gedurende de eerste maanden, nadat Nederland in de oorlog betrokken was geraakt, nog geen gevluchte landgenoten. Dit laatste blijkt uit een brief van 13 November 1940 van de heer *J. W. J. baron de Vos van Steenwijk* aan de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis. De heer *de Vos van Steenwijk* was door de Nederlandse gezant te Bern aangezocht om in Zwitserland op te treden als gedelegeerde van dit comité en blijkens zijn aan de commissie gedane mededelingen bestond zijn taak gedurende de eerste anderhalf jaar alleen uit het verlenen van hulp aan in Zwitserland gestrande Nederlanders, die niet over voldoende geldmiddelen beschikten.

Ook generaal-majoor *A. G. van Tricht*, die sedert April 1940 als militair attaché werkzaam was aan het Nederlandse gezantschap te Bern en die zich met het vraagstuk van de Nederlandse vluchtelingen in Zwitserland heeft bezig gehouden, heeft aan de commissie verklaard, dat de eerste vluchtelingen eerst in Augustus 1941 zijn aankomen.

In de bovenvermelde brief van de heer *de Vos van Steenwijk* van 13 November 1940 wordt medegedeeld, dat het overgrote deel der zich in Zwitserland bevindende Nederlanders daar reeds vóór Mei 1940 gevestigd was. Het waren:

1. gepensioneerden uit Nederlandsch-Indië, die om gezondheidsredenen (klimaat) daar verbleven;
2. Nederlanders met een klein vermogen of gepensioneerden van Rijk, Provincie, Gemeente of Industrieën;
3. kleine neringdoenden, geëmployeerden, en
4. studerende.

Zolang de mogelijkheid bestond om geld te krijgen uit Nederlandsch-Indië en ook in bescheiden mate via de clearing uit Nederland, behoefden eigenlijk alleen de kleine neringdoenden en de geëmployeerden gesteund te worden, omdat hun handel verliep of hun „Arbeitsbewilligung” werd ingetrokken. Buitenlanders namelijk mochten feitelijk niet meer in Zwitserland werken, vooral sinds vele „Ausland-Schweizer” waren gerepatrieerd. Indien echter, aldus vervolgt het bovengenoemde schrijven, een of beide mogelijkheden om geld te ontvangen zouden ophouden, zouden alle vier categorieën in moeilijkheden komen te verkeren. Daarom achtte de heer *de Vos*

72780; 72786—72788 (*de Vos van Steenwijk*)

70746—70751 (*van Tricht*)

72791—72795 (*de Vos van Steenwijk*)

van Steenwijk het gewenst een kleine reserve te vormen door het te veel van de maandelijks geldzendingen, die hij ontving, niet in mindering te brengen van de daarop volgende. Blijkens zijn verklaring aan de commissie kreeg de heer *de Vos van Steenwijk* de gelden, welke hij in Zwitserland nodig had om aan de zich aldaar bevindende Nederlanders, wier bronnen van inkomsten waren opgedroogd, bijstand te verlenen, van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

Uit een op 27 April 1941 door de heer *de Vos van Steenwijk* aan de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, tevens voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis aldaar, gezonden brief blijkt, dat op dat moment de Nederlandse gezant te Bern per maand een bedrag van Zw. frs. 45 000 uitbetaalde aan pensioenen. In een op 24 November 1941 aan de Regeringscommissaris gerichte brief wordt gemeld, dat toen 11 van de 85 à 90 in Zwitserland vertoevende Nederlandse studenten in financiële moeilijkheden verkeerden, welk aantal naar de mening van de heer *de Vos van Steenwijk* vermoedelijk wel zou toenemen. Tevens blijkt uit deze brief, dat in Mei en Juni 1940 te Zürich uit gelden, bijeengebracht door Nederlanders en Zwitsers, een steunfonds was gevormd, dat ook bijdroeg in de kosten van onderhoud van de zich in Zwitserland bevindende en geldelijke bijstand behoevende Nederlanders.

Aangezien geen klachten zijn vernomen omtrent de wijze, waarop en de mate waarin gedurende het jaar 1940 en de eerste maanden van 1941 aan de in Zwitserland vertoevende Nederlanders, die in moeilijke geldelijke omstandigheden verkeerden, financiële bijstand is verleend, meende de commissie, dat zij op dit onderwerp, voorzover die periode betreft, niet behoefde in te gaan.

70751—70754 (*van Tricht*)

Toen in de tweede helft van 1941, naar de heer *van Tricht* aan de commissie mededeelde, in Zwitserland de eerste Nederlandse jongelieden, officieren en cadetten, aankwamen, die wilden doorreizen naar Engeland, maakte de Zwitserse Regering geen bezwaar. Toen er echter in het begin van 1942 reeds een vijftigtal vluchtelingen waren, van wie men zag, dat zij niet zo gauw zouden vertrekken, werd hij op het betreffende departement geroepen en deelden de Zwitserse autoriteiten hem mede, dat men dat in verband met voedselmoeilijkheden en omdat men vreesde, dat er behalve de talrijke reeds aanwezige Poolse en Franse vluchtelingen nog vele anderen zouden komen, toch wel heel erg vond.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt daarentrent het volgende gezegd:

„Wanneer de uitgewekene bij de Zwitserse grens aankwam, gold het in de eerste plaats te trachten binnen te komen en te blijven. Dit leverde gewoonlijk reeds aanstonds de eerste moeilijkheden op, doordat de vluchteling meestal geen of onvoldoende papieren bezat en niet het Zwitserse visum, hetwelk voor alle binnenkomende vreemdelingen werd voorgeschreven door een besluit van de Bondsraad van 17 October 1939. In het begin van de oorlog werd dit laatste echter veelal buiten toepassing gelaten; wederuitzetting van binnengekomenen kwam toen slechts zelden voor. Toen evenwel in 1942 een wassend aantal vluchtelingen Zwitserland poogde binnen te komen, besloot het hoofd der politie tot strenge uitvoering; de grens werd de 13de Augustus 1942 gesloten en zij, die deze dag en daarna reeds waren binnengekomen, werden weer uitgezet op enkele uitzonderingen na.

De beweegredenen voor deze handelwijze waren gelegen in bezorgdheid voor de voedselvoorziening, in vrees daarvoor, dat men vele door Zwitserland niet begeerden ook na de oorlog niet meer kwijt zou kunnen raken, in beduchtheid voor het ontstaan van een „vijfde colonne” en wellicht ook in Duitse druk. Onder hen, die men vreesde na de oorlog tegen zijn zin in Zwitserland te moeten houden, waren een aantal in Nederland woonachtige staatiozen. De gezant heeft toen op eigen houtje maar verklaard, dat Nederland deze lieden later terug zou nemen, hetgeen hem als een lofwaardige zelfstandigheid van optreden moet worden aangerekend; later heeft de Regering zijn toezegging bekrachtigd. Op de aanwezige Nederlanders maakten deze redenen weinig indruk. Dezen overwogen, dat Zwitserland destijds ongeveer 18 000 burgervluchtelingen had opgenomen en nog zo wat 10 000 geïnterneerde militairen, voornamelijk Polen; zij meenden, een vergelijking makend met het Nederland uit de vorige wereldoorlog, dat deze getallen nog geenszins bijzonder groot genoemd konden worden. Het hinderde hen daarbij op te merken, dat vele Zwitsers hoog opgaven van de vele opofferingen, die Zwitserland zich voor de vluchtelingen getroostte, terwijl het na 3 jaar oorlog aan voedsel nog maar weinig te kort kwam en dit tekort nauwe-

39901—39903 (*Wijnbergen*)
70763—70767 (*van Tricht*)

70767 (*van Tricht*)

37480—37483; 37492;
37615—37617 (*Visser 't Hooft*)

37606—37610 (*Visser 't Hooft*)

lijks op rekening van het in verhouding tot de bevolking kleine percentage (minder dan 1 %) vluchtelingen kon worden geschoven, terwijl de Nederlandse Regering zelf de kosten voor de verzorging der Nederlandse vluchtelingen droeg, hetgeen nochtans nooit in de kranten werd medegedeeld. Wekte dit alles reeds wrevel, thans verergerde deze tot bitterheid; want de genomen maatregel betekende voor tallozen de grootste ellende en voor velen zelfs de dood".

Omtrent het terugzenden van uitgewekenen aan de Zwitserse grens, waarvan ook een door de commissie gehoorde getuige, de heer *S. Wijnbergen*, het slachtoffer is geweest, deelde de heer *van Tricht* mede, dat van Nederlandse zijde, en wel voornamelijk door de gezant, voortdurend getracht is bij het hoofd van de politie te bereiken, dat de Zwitserse autoriteiten in deze aangelegenheid een andere houding zouden aannemen.

Ook meende hij, dat de gezant tot dat doel enige malen bij de Bondsraden is geweest, die in Zwitserland een positie hebben, welke overeenkomt met die van een Minister in Nederland.

De Zwitsers hebben, naar de heer *van Tricht* aan de commissie verklaarde, bepaald getracht vooral Joden buiten hun land te houden. Ze waren volgens hem niet bang voor de Duitsers, maar ze vreesden met de Joden te blijven zitten. Vroeger althans waren de Zwitsers bepaald anti-semitisch. Er waren oorspronkelijk maar ongeveer 3000 Joden in Zwitserland. Men was bang, dat er te veel uit andere landen bij zouden komen.

Dr. *W. A. Visser 't Hooft*, de te Genève woonachtige secretaris-generaal van de Wereldraad der Kerken, die gedurende de oorlogsjaren in Zwitserland een belangrijke rol heeft gespeeld in verband met de via dat land tot stand gebrachte verbindingen tussen Nederland en de Regering te Londen en die mede uit dien hoofde veel contact had met de in Zwitserland aanwezige Nederlandse autoriteiten, deelde omtrent het terugzenden van Nederlandse uitgewekenen het volgende mede.

„Er is niet de minste twijfel aan, dat er een aantal mensen teruggevoerd is en daardoor in groot gevaar en zelfs in levensgevaar kwam en ik twijfel er ook geen moment aan, dat de Zwitserse Regering op die wijze indirect voor de dood van een aantal Joden en misschien ook van illegale mensen verantwoordelijk is. Maar deze zaak is nogal ingewikkeld. Men moet zich ten eerste afvragen, in welke situatie de Zwitserse Regering was. Eenvoudig de grenzen voor alle vluchtelingen open zetten, zou in die tijd practisch een onmogelijkheid geweest zijn. Ze hebben het een tijdje lang gedaan, maar toen zijn er opeens zeer scherpe tegenorders gekomen. Het is b.v. een hele tijd zo geweest, dat wel vrouwen met kinderen de grens over mochten komen. Ik had vlak achter mijn eigen huis een van die Zwitserse opvangkampen — Auffanglager werden ze genoemd — en ik herinner me nog goed, dat de sociale werkster daar me vertelde, dat er steeds weer vrouwen aankwamen met kinderen en een paar dagen later bleek, dat het niet haar eigen kinderen waren. Ze hadden eenvoudig een kind ergens opgepikt om zo over de grens te komen. U ziet wel, hoe moeilijk het toen was. Ik heb mensen in huis gehad, die ik persoonlijk bij de Zwitsers heb aangegeven en die twee dagen later weer uit Zwitserland uitgewezen werden, waar men niets aan kon doen. Het waren Joden, die uit België gekomen waren, uit Antwerpen. Men kon er niets aan doen.

Maar in dit verband moeten we ook dankbaar zijn tegenover de Zwitsers, want het merkwaardige is, dat het volk zelf er op gereageerd heeft. Het heeft een tijd geduurd, maar toen begonnen die verhalen rond te gaan en is er een volksbeweging ontstaan, die gezegd heeft, dat dat niet zo mocht. Toen zijn ook op heel veel punten de maatregelen teruggenomen. Het was toen practisch zo, dat we alle mensen, van wie we wisten, dat ze komen zouden, tenslotte binnen konden krijgen. Wanneer zij b.v. in Frankrijk op een adres, niet ver van de grens waren en ze daar lieten weten, dat ze er waren."

Dikwijls gebeurde het ook met de hulp van de Zwitserse geheime dienst, maar dat zijn, aldus de heer *Visser 't Hooft*, dingen, die moeilijk in het openbaar te brengen zijn, want op dat gebied is er heel veel door de Zwitsers zelf gedaan tegen hun eigen officiële wetgeving in. Zo kan men aan de ene kant zeggen, dat er een aantal mensen door de Zwitsers practisch in de dood gejaagd is, terwijl een aantal anderen, geheel tegen de wet in, gered werd.

In zekere zin heeft dit in de dood jagen tot het eind geduurd, want er waren altijd weer mensen aan de grens en er hing altijd zo heel veel af van hen, die aan de grens op wacht stonden. Het begon bij de een of andere Zwitserse soldaat en wanneer die een dienstklopper was, een lastpak, dan sloeg hij de mensen over de grens terug, voordat zij zelfs nog maar met een officier gesproken hadden. Als hij een menselijk man was, bracht hij de mensen naar een officier. En wan-

neer die officier een fatsoenlijk man was, dan belde hij op naar Bern en praatte er over. Het wordt heel duidelijk voor ogen gesteld in de film „La dernière chance”, waarin de Zwitsers op zeer openhartige wijze laten zien wat er gebeurd is. Die film is daarom zo interessant, omdat de Zwitsers zich daarin niets mooier en beter hebben voorgedaan dan zij waren. Wanneer die officier b.v. een vriendelijk man was, dan liet hij de mensen naar hun gezantschap opbellen en dan was men al weer een heel eind verder. Het gezantschap kon natuurlijk contact opnemen met het Ministerie of met het hoofd van de Zwitserse vreemdelingenpolitie, de heer *Rotmund*, en proberen het terugzenden tegen te gaan. Soms hadden deze pogingen succes, vooral toen het Zwitserse volk eenmaal door krantenartikelen en alle mogelijke vergaderingen bereidheid had getoond om meer mensen op te nemen.

Op die wijze zijn ook heel wat mensen binnengekomen. Het gebeurde, dat er mensen teruggeslagen werden ergens aan de grens en twee of drie dagen later op een heel ander stuk opeens binnenkwamen. Enige mensen hebben dat gedaan, zodat deze zaak twee kanten heeft en men aan de ene kant de Zwitsers bedanken moet en aan de andere kant weer niet.

Omdat de heer *Visser 't Hooft* er soms bij aanwezig was geweest als de gezant met de heer *Rotmund*, de chef van de vreemdelingenpolitie, overleg pleegde om verbeteringen ten gunste van de Nederlandse uitgewekenen te bereiken, was hij in staat daarvan mededeling aan de commissie te doen.

De heer *van Tricht* heeft, zoals reeds is gebleken, een overeenkomstige verklaring afgelegd.

Dat er ook in 1944 nog van Zwitserse zijde op werd aangedrongen om wegens de hoogste belangen van het land, zijn in- en uitwendige veiligheid en verschillende overwegingen van economische en militaire aard met het toelaten van uitgewekenen niet al te gemakkelijk te zijn, blijkt nog uit een op 29 Januari van dat jaar in het „Journal de Genève” verschenen hoofdartikel¹⁾.

De heer *van Kleffens* verklaarde aan de commissie, dat hij bij de Zwitserse Regering scherp geprotesteerd heeft, toen deze een paar mensen, die in Zwitserland waren aangekomen, over de grens had gezet. Hij is toen zelfs zo ver gegaan, dat hij gezegd heeft, dat de Zwitserse autoriteiten er wel aan moesten denken, dat de neutraliteit niet alleen voordelen maar ook plichten met zich brengt.

Deze uitlating heeft men hem in Zwitserland tijdelijk kwalijk genomen, doch de heer *van Kleffens* heeft er geen spijt van gehad, dat hij zijn mening omtrent dit punt te kennen heeft gegeven, want hij achtte dit nodig.

Uit laatstgenoemde verklaring volgt, dat, zoals aan de commissie-*Cleveringa* ook reeds was gebleken, de gezant te Bern de Regering te Londen op de hoogte hield van de terugzending van in Zwitserland aangekomen Nederlandse uitgewekenen en de door hem terzake ondernomen stappen. Aan de commissie is te dien aanzien gebleken, dat de gezant inderdaad herhaalde malen bij de Zwitserse autoriteiten getracht heeft hun houding met betrekking tot het terugzenden van in Zwitserland aangekomen Nederlandse uitgewekenen gewijzigd te krijgen.

Had eenmaal toelating in Zwitserland plaats gehad, dan werden, althans na Augustus 1942, de uitgewekenen opgenomen in een „Aufanglager” of „camp d'accueil”, waar zij werden verzameld en in quarantaine werden gehouden. Deze Zwitserse kampen stonden onder militair toezicht en persoonlijke verbinding met de buitenwereld was verboden.

De verbinding van het gezantschap met deze kampen was volgens het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* gebrekkig; bezoeken mochten er niet worden gebracht en de censuur bemoeilijkte schriftelijk contact. De kamptoestanden waren slecht; later schijnen deze enigszins te zijn verbeterd. Toen het eindelijk gelukte de toezegging te krijgen, dat er tegen 10 November 1942 lijsten zouden worden gegeven van de aanwezige vluchtelingen, geschiedde dit volgens de commissie-*Cleveringa* niet. Vermoedelijk hokte de uitvoering der belofte mede op de in Zwitserland steeds een verdragende rol spelende tegenstelling tussen de bonds- en de kantonale autoriteiten.

Zodra het gezantschap kennis kreeg van de aankomst van een Nederlandse uitgewekene, werd hij geregistreerd en diende het bij het Département de Justice et Police, waaronder de Auffanglager ressorteerden, een verzoek in tot overplaatsing naar een werk- of een hotelkamp.

Na de inwilliging van zulk een verzoek ging de uitgewekene van de militaire leiding over naar die der Zwitserse politie en hij werd daarop in een werkkamp of in een hotelkamp ondergebracht.

De heer *Wijnbergen* verklaarde, dat de behandeling door de Zwitsers daar vrij behoorlijk was geweest. De kampcommandant stal

37543; 37615—37617 (*Visser 't Hooft*)

70763—70767 (*van Tricht*)

¹⁾ Vgl. bijlage 15.

12860 (*van Kleffens*)

39903—39920 (*Wijnbergen*)

71054 (*Gans*)70755—70758 (*van Tricht*)
71997—72008 (*Telders*)
74089—74092 (*Kahn*)70774 (*van Tricht*)70604—70612 (*Kijzer*)70775—70780 (*van Tricht*)

1) Vgl. bijlage 16.

70781—70783 (*van Tricht*)
70623 (*Kijzer*)

echter het eten, zodat de uitgewekenen zich gedwongen zagen 's avonds op het kampterrein aardappelen te bemachtigen, die ze dan poften. De heer *M. H. Gans* vond ook, dat hij in een Auffanglager bijzonder goed was behandeld, doch in een ander, waar hij een paar dagen vertoefd had, was het eten slecht.

Voordat in Augustus 1942 de Zwitserse Regering deze Auffanglager had ingesteld, konden de in Zwitserland aangekomen uitgewekenen als regel direct in contact komen met de heer *van Tricht* te Bern, die hen dan door tussenkomst van de consul-generaal te Genève in deze plaats of in de omgeving daarvan onder dak bracht.

Totdat in de tweede helft van 1942 de heer *Kijzer* de zorg voor de niet militair-dienstplichtige mannen en voor de gezinnen op zich had genomen, had de heer *van Tricht* de zorg voor alle in Zwitserland vertoevende Nederlandse uitgewekenen.

De heer *J. M. R. A. Kijzer*, een Amsterdams arts, die in September 1941 naar Zwitserland was gegaan, had zich tot de Nederlandse gezant te Bern gewend, daar hij naar Engeland wenste door te reizen. In verband met zijn leeftijd voelde men er, naar hij zeide, blijkbaar weinig voor om dat verzoek in te willigen. Toen in de zomer van 1942 het aantal Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland zeer toenam, heeft de gezant aan de heer *Kijzer* gevraagd zich te belasten met de zorg voor een gedeelte dezer uitgewekenen, voorzover het niet waren militair-dienstplichtigen of alleenstaande jongens of mannen.

De heer *van Tricht* verklaarde, dat de vluchtelingen bijna geen van allen over de nodige middelen beschikten om hun onderdak te bekostigen en dat hij tot dat doel geld ontving van het gezantschap, dat het weer uit Londen kreeg. De Regering maakte geen bezwaren tegen de bedragen, die voor de vluchtelingen werden uitgegeven, doch zij drong wel aan op grote zuinigheid, welke volgens de heer *van Tricht* dan ook is betracht.

Wel zou volgens hem de Engelse Regering bezwaar hebben gemaakt tegen het overmaken van de grote bedragen, welke in Zwitserland nodig waren voor de ondersteuning van vluchtelingen en andere daarvoor in aanmerking komende Nederlanders.

Inderdaad is uit brieven, welke in het jaar 1943 tussen de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Koloniën en van Binnenlandse Zaken zijn gewisseld,¹⁾ gebleken, dat, hoewel de gezant te Bern en de onder hem ressorterende consulaire posten maandelijks naar schatting 470 000 francs nodig hadden om onderstanden en pensioenen uit te betalen, de Britse Treasury reeds enkele maanden niet bereid was geweest om voor dat doel de overmaking toe te staan van meer dan frs. 355 000. Als motief voerden de Engelsen aan, dat de voor onderstand in aanmerking komende Nederlanders in Zwitserland naar hun mening niet meer mochten ontvangen dan vanwege de Britse Regering aan aldaar verblijf houdende Britse onderdanen aan ondersteuning werd verstrekt.

Nadat de gezant geseind had met een bedrag van frs. 450 000 per maand te kunnen volstaan, tot welk bedrag de Treasury tenslotte bereid bleek overmaking toe te staan, schijnt deze moeilijkheid uit de weg te zijn geruimd.

De steun, welke aan de uitgewekenen werd verstrekt, werd, naar de heren *van Tricht* en *Kijzer* aan de commissie hebben verklaard, gegeven in de vorm van een voorschot, waaromtrent de Nederlandse Regering nader zou beslissen, of het zou moeten worden terugbetaald.

Blijkens een schrijven van 5 September 1946 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken heeft de Zwitserse Regering in Augustus 1946 de totale kosten voor haar rekening genomen van onderdak en levensonderhoud van de Nederlandse vluchtelingen, die gedurende de oorlogsjaren in haar land hebben vertoefd. Tevoren had zij rekeningen tot een bedrag van ruim twee miljoen Zwitserse franken bij het Nederlandse gezantschap te Bern ingediend.

Bij de bovengenoemde brief van 5 September 1946 was gevoegd een afschrift van een nota van 23 Augustus 1946 van de Zwitserse gezant te 's-Gravenhage aan de Minister van Buitenlandse Zaken. Daarin wordt medegedeeld,

„que les Autorités suisses entendent prendre à leur charge le montant entier des dépenses encourues par la Confédération pour le logement et l'entretien des ressortissants civils néerlandais qui ont reçu asile sur son territoire.”

Hieruit blijkt, dat de weergave van deze tegemoetkoming der Zwitserse Regering in meergenoemde brief van 5 September 1946 niet geheel juist is geweest. Zij betreft namelijk niet de totale daar vermelde kosten, doch alleen dat gedeelte daarvan, dat ten laste was gevallen van de Zwitserse Regering.

Diezelfde brief van 5 September 1946 bevat tevens de mededeling, dat de Regering tegenover de Zwitserse gezant haar warme dank heeft uitgesproken.

93585—93588 (*Goes*)

Uit een brief van 3 October 1946 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de tijdelijk zaakgelastigde te Bern met een daarbij gevoegd afschrift van een door de Regering uitgegeven perscommuniqué blijkt, dat de Regering in verband met deze Zwitserse stap besloten had af te zien van terugvordering der kosten voor onderdak en levensonderhoud der Nederlandse vluchtelingen in de hotelkampen.

De heer *P. J. Goes*, hoofdcommies aan het Departement van Binnenlandse Zaken, die de terugvordering behandelt van gedurende de oorlog in verschillende landen aan Nederlandse uitgewekenen verleende voorschotten, heeft aan de commissie bevestigd, dat de kosten van het verblijf in de hotelkampen in Zwitserland niet worden teruggevorderd. Dit is echter wel het geval met ziektekosten, kosten voor verzekering enz.

De uitgewekenen, die niet in een hotelkamp vertoefden, doch die op advies van een medicus of om een andere reden toestemming hadden gekregen om in een pension te wonen, moeten de voor hen betaalde pensionkosten echter wel terugbetalen.

93589 (*Goes*)

Naar de heer *Goes* voorts zeide, geldt voor de kosten voor het levensonderhoud van hen, die in een werkkamp hebben vertoefd, hetzelfde als voor de hotelkampen.

93570—93573 (*Goes*)

Aan de uitgewekenen, aan wie voorschotten zijn verleend, was het bekend, dat zij die in beginsel terug moesten betalen; dat staat vermeld in de schuldbekentenissen, welke zij getekend hebben.

Indien echter duidelijk mocht blijken, dat de betrokkenen niet tot terugbetaling in staat zijn, wordt van invordering afgezien. Dan stelt echter eerst de burgemeester of de Sociale Raad der woonplaats van de betrokkenen een onderzoek in; daarover wordt rapport uitgebracht aan de Minister van Binnenlandse Zaken, waarop deze beslist, of het verleende voorschot al dan niet zal worden teruggevorderd.

93579 (*Goes*)93570 (*Goes*)

Met uitgewekenen uit de oorlogstijd, die niet dadelijk in staat zijn door hen ontvangen voorschotten terug te betalen, maar die toch over de mogelijkheid beschikken om dat geleidelijk of in de toekomst te doen, zijn en worden overeenkomsten van verschillende aard gesloten. Zo wordt wel toestemming verleend tot terugbetaling in gedeelten van bijvoorbeeld f 10 of f 15 per maand. Ook heeft het Departement van Binnenlandse Zaken in sommige gevallen, waarin de betrokkene niet tot terugbetaling in staat was, doch bijvoorbeeld leefde van de opbrengst van huizen, een overeenkomst aangegaan, volgens welke na overlijden de schuld zal worden betaald uit de nalatenschap. Voorts is het wel voorgekomen, dat iemand, die op het ogenblik niet veel kan missen, een levensverzekering sluit, waaruit na overlijden de verzekeringsmaatschappij het voorgeschoten bedrag betaalt.

93571—93572 (*Goes*)

De heer *Goes* deelde verder mede, dat ingeval de betrokkenen beweren, dat zij het door hen ontvangen voorschot niet terug kunnen betalen, maar aan het Departement de indruk is verkregen, dat zij daartoe wel in staat zijn, soms wordt gedreigd met het in rekening brengen van rente. Verder zijn er volgens de heer *Goes* nog gevallen, waarin zolang is getraineed met terugbetalen, dat gezegd wordt: „In die tijd heb je zoveel verdiensten gehad, en je hebt steeds gerekt, zodat wij er nu rente op moeten leggen”. Dit komt echter slechts sporadisch voor.

93574 —93578 (*Goes*)

Naar aanleiding van deze mededeling van de heer *Goes* maakte een der leden van de commissie de opmerking, dat in de schuldbekentenis, welke de uitgewekenen indertijd hebben getekend, niets vermeld staat over rente, zodat het in rekening brengen daarvan hem onjuist voorkwam. In verband hiermede stelde dat lid der commissie, mr. *Stokvis*, op 8 Augustus 1951 schriftelijke vragen aan de Minister van Binnenlandse Zaken, waarop deze als volgt antwoordde:

„1. Wanneer uit ingewonnen informaties is gebleken, dat voorschotnemers, die in de oorlogsjaren in het buitenland van Rijkswegen werden ondersteund en zich schriftelijk bereid verklaard hadden de verstrekte steunbedragen zo spoedig mogelijk na terugkomst in het vaderland te restitueren, voldoende kapitaalkrachtig zijn om aan hun verplichting in dezen te voldoen, komt bij een daaropvolgend onderhoud met betrokkenen soms aan het licht, dat dezen de afdoening wensen uit te stellen, wegens gebrek aan liquide middelen of om andere billijke redenen.

In dergelijke gevallen wordt afdoening op een latere datum aanvaard, waarbij dan soms een vergoeding wordt overeengekomen wegens het renteverlies, dat de Staat door de latere betaling lijdt.

Hierbij zij vastgesteld, dat in de sporadische gevallen, waarin de afbetaling van het voorschot op de aangegeven wijze wordt

¹⁾ Vgl. Gedrukte Stukken der Tweede Kamer. Zitting 1950—1951. Aanhangsel tot het verslag van de *Handelingen der Tweede Kamer*, vel 107.

92990; 92994 (*Veltman*)
93593 (*Goes*)

92935—92936; 92976—92978; 92988 (*Veltman*)

92983; 92987 (*Veltman*)

92989—92994 (*Veltman*)

93250—93256 (*Woensdregt*)

93591—93592 (*Goes*)

geregeld, de vergoeding van rente wordt overeengekomen en dus niet eenzijdig wordt opgelegd.

2. Aangezien de bedoelde renteberekening verband houdt met de latere aflossing van een schuld, waaromtrent tussen partijen overeenstemming bestaat, kan ondergetekende niet inzien, dat hier sprake zou kunnen zijn van een verkeerde gang van zaken.

3. Ondergetekende is van mening, dat de beantwoording van de vragen sub 1 en 2 in zich sluit, dat het antwoord op deze vraag achterwege kan blijven.”¹⁾

De commissie wil ook harerzijds haar grote waardering uitspreken voor de door de Zwitserse Regering betoende tegemoetkoming. Het uitspreken van een oordeel over de gevallen, waarin volgens het antwoord van de Minister van Binnenlandse Zaken aan mr. *Stokvis* rente berekend wordt, valt niet binnen de taak der commissie, omdat deze aangelegenheid zich afspeelt buiten de aan haar onderzoek voorgeschreven periode.

De commissie heeft nog een nader onderzoek ingesteld naar de terugvordering van gedurende de oorlogsjaren vanwege de Regering verleende voorschotten aan Nederlanders, die toen hulp van node hadden.

Dit betreft niet alleen de voorschotten, verleend aan Nederlandse uitgewekenen, doch ook die, welke door de instanties zijn verstrekt, die kort vóór of na het beëindigen der vijandelijkheden bemoeiing hebben gehad met de in hoofdstuk XII uitvoerig te bespreken repatriëring van door de Duitsers tijdens de oorlog naar buiten Nederland gevoerde landgenoten.

Nadat de terugvordering van deze voorschotten ter hand is genomen, zijn daar van verschillende zijden bezwaren tegen gemaakt.

Zo deelde mejuffrouw *J. C. Veltman* aan de commissie mede, dat zij en haar lotgenoten bezwaar hadden tegen de terugbetaling van een aan haar in 1945 door de Nederlandse gezant te Stockholm verleend voorschot van 75 kronen, hetgeen blijkens de mededeling van de heer *Goes* in Nederlands courant f 47,50 uitmaakt.

Mejuffrouw *Veltman* is van 3 Juli 1942 tot in de tweede helft van April 1945 door de Duitsers in het kamp Ravensbrück opgesloten geweest. Daarna is zij met vele andere kampgenoten met Zweedse autobussen naar Zweden gebracht, waar zij, totdat zij in Augustus 1945 met behulp van de repatriëringsafdeling van het Nederlandse gezantschap te Stockholm werd gerepatriëerd, in een kamp in de nabijheid van Göteborg is ondergebracht.

Zij had daar gedurende die maanden onderdak genoten en had voedsel, kleding en een zakgeld van tien kronen per week ontvangen.

Nadat zij en haar lotgenoten zes weken in quarantaine waren geweest, mochten ze overdag naar de stad gaan en inkopen doen. Aangezien het zakgeld daarvoor niet toereikend was, hadden zij de gezant gevraagd om een voorschot en deze had aan ieder van haar toen een lening van 75 kronen doen verstrekken.

Toen in het jaar 1951 werd begonnen met de terugvordering van deze voorschotten, maakten mejuffrouw *Veltman* en anderen daar bezwaar tegen. Zij was in verband met haar bezwaren tegen terugbetaling van dat voorschot bij de Sociale Raad geweest, waar men haar geraden heeft haar schuld af te betalen met een rijksdaalder per week, teneinde te voorkomen, dat de schuld door inhouding op het salaris zou worden geïnd.

De heer *N. D. Woensdregt*, die hoofd is geweest van de afdeling repatriëring van het Nederlandse gezantschap te Stockholm, heeft aan de commissie verklaard, dat op verzoek van Nederlandse zijde de Zweden zich hebben belast met de zorg voor de in Zweden haar repatriëring afwachende Nederlandse vrouwen. De gezant heeft daarvoor schuldbekentenissen getekend. De heer *Woensdregt* was van mening, dat de Zweden die vrouwen perfect hebben verzorgd en dat dezen het aan haar verstrekte voorschot van 75 kronen niet nodig hadden gehad om in haar directe behoeften te voorzien. Dat geld was verstrekt om iets extra's te kopen.

De heer *Goes* verklaarde in dit verband, dat de uit Ravensbrück overgebrachte Nederlandse vrouwen van de repatriëringsafdeling van het Nederlandse gezantschap te Stockholm onderdak, voeding, kleding, verzorging — ook medische verzorging, wanneer die nodig was — hebben verkregen.

Bovendien zijn voor haar alle bijkomende kosten betaald en ook kregen zij bijvoorbeeld vacatieverlof. Zij ontvingen alle toiletartikelen, die zij nodig hadden, een koffer, zakgeld, enz. voor rekening van het Rijk. Toen hebben sommigen van haar gezegd: Nu hebben wij dat allemaal gehad; dat is prachtig en daar worden jullie voor bedankt, maar wij hebben hier en daar nog wat gezien en dat willen wij meenemen, omdat wij weten, dat het in Nederland op het ogenblik

nog maar mondjesmaat is. In Zweden was alles volop te krijgen en in Nederland niet. Ze wilden dus nog meer hebben en dat was extra — niet noodzakelijk voor het eigenlijke levensonderhoud — boven hetgeen zij reeds hadden gehad en wat zeer behoorlijk was. De gezant heeft toen gezegd: Goed, jullie kunnen allemaal beschikken over 75 kronen, maar op de voorwaarde, dat dit als een lening wordt beschouwd, die bij terugkomst in Nederland moet worden terugbetaald. Dat voorschot is door vrijwel allen daar opgenomen. Die 75 Zweedse kronen worden dus nu teruggevorderd.

De terugvordering van dat voorschot is een beetje op de lange baan geschoven, omdat velen na terugkomst in Nederland in financiële moeilijkheden verkeerden.

Nu echter met de invordering is begonnen, wordt in vele gevallen de schuld op advies van de burgemeester der woonplaats van de betrokkenen kwijtgescholden.

Toen het voorschot indertijd in Zweden werd verstrekt, zijn daarvoor schuldbekentenissen getekend, waarbij degenen, die het ontvangen, zich uitdrukkelijk hebben verbonden het aan haar verstrekte bedrag na aankomst in Nederland terug te betalen aan de Repatriëringdienst, die toen nog te Eindhoven was gevestigd. Een enkele heeft dat ook gedaan.

Nederlanders, die in België van de Repatriëringdienst voorschotten hebben ontvangen, dienen deze ook terug te betalen.

Verder zijn er door uitgewekenen, die in het laatst van 1944 ingevolge een door hen aangegane vrijwillige verbintenis om dienst te nemen in het Nederlandse leger uit Zwitserland naar Parijs zijn vertrokken, bezwaren gemaakt tegen de terugbetaling van voorschotten, welke hun tijdens hun verblijf in dat land zijn verstrekt.

Dezen beroepen zich op een belofte, welke de heer *van Tricht* hun vóór hun vertrek zou hebben gedaan. De heer *van Tricht* zou aan deze uitgewekenen namelijk hebben gezegd, dat er een streep zou worden gehaald door hun voorschotrekening.

De heer *Goes* verklaarde, dat juist omdat aan het Departement van Binnenlandse Zaken zovelen van deze categorie van uitgewekenen bij de terugvordering van hun voorschot een beroep deden op de belofte, welke de heer *van Tricht* hun zou hebben gedaan, er een onderzoek is ingesteld naar de juistheid van dat beroep.

Het had daar bevreemding gewekt, dat de heer *van Tricht* in December 1944 aan diegenen der uitgewekenen, die, omdat zij toen ingevolge hun verbintenis om in Nederlandse militaire dienst te gaan, Zwitserland verlieten en van wie sommigen in de loop van hun verblijf aldaar voorschotten hadden ontvangen, die in de duizenden liepen, gezegd zou hebben, dat deze schulden zouden worden kwijtgescholden.

De heer *Goes* had de heer *van Tricht* dan ook gevraagd, of hij indertijd een dergelijke toezegging had gedaan, waarop deze ontkenning heeft geantwoord. Op 11 Januari 1951 heeft de heer *van Tricht* deze ontkenning schriftelijk aan de heer *Goes* bevestigd in de volgende bewoordingen:

„Ter bevestiging van het mondelinge onderhoud, dat ik de vorige maand met U mocht hebben, heb ik de eer u mede te delen, dat het in het schrijven van 13 December jl. uiteengezette standpunt ten aanzien van de terugvordering van levensonderhoudskosten, alsmede uw nadere mondelinge uiteenzettingen, geheel overeenkomstig mijn inzichten zijn en geheel overeenkomstig de verwachtingen, die ik indertijd heb uitgesproken bij gesprekken met vluchtelingen over dit onderwerp.

Beloften of toezeggingen zijn daarbij nimmer door mij gedaan. Ik heb er integendeel steeds op gewezen, dat de Regering haar standpunt nog niet had bepaald en dat ik dus hoogstens een verwachting van dit standpunt kon uitspreken.”

De heer *van Tricht* heeft mondeling aan de commissie zijn ontkenning herhaald. Over die schuld, zo zeide hij, had de Nederlandse Regering te beslissen en niet hij. De heer *van Tricht* begreep niet, hoe men er aan komt, dat hij aan de uitgewekenen zou hebben gezegd, dat hun schulden, welke zij hadden uit hoofde van de hun verstrekte voorschotten, zouden worden kwijtgescholden, indien zij als vrijwilliger dienst namen.

Wel had de heer *van Tricht* er met de uitgewekenen over gesproken, dat hij hoopte, dat de Regering aan de Engelandvaarders, die er onder hen waren, de schuld, die dezen tijdens hun verblijf in Zwitserland gemaakt hadden, zou kwijtschelden.

Hij had zulks ook bij de Regering bepleit.

Uit Zwitserland heeft hij enige malen aan het Departement van Oorlog geschreven, dat de Engelandvaarders geen invloed hadden kunnen oefenen op de duur van hun verblijf in dat land en dat zij dit derhalve ook niet hadden kunnen doen op de kosten, welke daaraan verbonden waren geweest.

Degenen, die in het laatst van 1944 uit Zwitserland naar Frank-

93593—93594 (*Goes*)

93595—93597 (*Goes*)

93598; 93611 (*van Tricht*)

93599—93606 (*van Tricht*)

rijk zijn gegaan om dienst te nemen in het Nederlandse leger, hebben volgens de heer *van Tricht* niets anders gedaan dan hun plicht. Er was toen in tegenstelling tot de Engelandvaarders, die clandestien de gevaarlijke reis door Frankrijk en Spanje hadden moeten maken, aan hun reis geen gevaar meer verbonden.

De heer *van Tricht* kan zich dan ook niet voorstellen, dat hij ooit de gedachte zou hebben gehad, dat degenen, die in het laatst van 1944 hun militaire verplichtingen gingen vervullen, daardoor van hun schuld af zouden zijn.

De heer *Goes* heeft aan de commissie verklaard, dat de Engelandvaarders, die kunnen aantonen, dat het zeker hun bedoeling geweest is om naar Engeland te gaan of die daartoe opdracht hadden gekregen, vrijgesteld worden van de terugbetaling van de hun verstrekte voorschotten.

De commissie heeft het nuttig geoordeeld weer te geven hetgeen door getuigen aan haar is verklaard met betrekking tot de gang van zaken bij de terugvordering van tijdens de oorlog verstrekte financiële hulp aan Nederlanders in het buitenland, die toen hulp van node hadden. Over de bij deze terugvordering gevolgde gedragslijn wil zij geen oordeel uitspreken, omdat deze terugvordering geschiedt in een periode, die buiten haar onderzoek valt. Nochtans is zij van mening, dat de omstandigheden, welke tot het ontstaan der schulden hebben geleid, een practijk van uiterste gematigdheid bij eventuele terugvordering wettigen.

Aanvankelijk werd volgens het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* aan de vluchtelingen toegestaan in résidence forcée te leven, meestal te Genève, ook wel te Vevey en omstreken. Later werd dit anders. Voor de ongehuwden en andere op zich zelf staande personen, die tot werken in staat waren, werden werkkampen ingericht. Gehuwden, van wie velen met kinderen, ouden van dagen en voor arbeid ongeschikten werden ondergebracht in hotelkampen, welke aanvankelijk door de Nederlandse Regering zouden worden bekostigd en die evenals de werkkampen onder Zwitserse leiding stonden. Zoals in dit hoofdstuk nog nader zal blijken, was een hotelkamp eigenlijk geen kamp, doch een hotel. De huishoudelijke werkzaamheden in de hotelkampen werden verricht door de uitgewekenen zelf. De voeding was eenvoudig, doch liet volgens de militaire attaché niets te wensen. De bewegingsvrijheid was enigermate beperkt. Van Nederlandse zijde werden aan de vluchtelingen kleding, onderwijs, medische verzorging en zakgeld verstrekt. In het archief van de „Zwitserse weg” is een ongetekend rapport van 8 Mei 1944 aangetroffen, waarin een uitvoerige beschrijving voorkomt van de werk- en hotelkampen in Zwitserland. In dit rapport wordt vermeld, dat de hotels, die als kampen werden gebruikt, door de Nederlandse Regering gehuurd waren. Dit schijnt inderdaad wel met de Zwitserse autoriteiten te zijn overeengekomen met betrekking tot het hotel te Chamby, doch blijkens een door de Nederlandse gezant te Bern aan de Minister van Buitenlandse Zaken gericht schrijven van 6 November 1942 oordeelde de Zwitserse Regering het beter, dat de politie-autoriteiten alles zouden regelen en aan het gezantschap de kosten in rekening zouden brengen.

In tegenstelling tot de Auffanglager was het in de Zwitserse werkkampen aan de Nederlandse autoriteiten wel toegestaan bezoeken te brengen; het was, naar de heer *Kijzer* mededeelde, wel gewoonte tevoren de commandant op te bellen en hem te zeggen, dat men wilde komen om met verschillende mensen te spreken.

In verband met klachten van de uitgewekenen deelde de heer *Kijzer* mede, dat hij aan degenen, wier klachten hij ongegrond achtte, dat ook heeft gezegd, waardoor de uitgewekenen het land aan hem kregen.

„Wij hadden” zo vervolgde de heer *Kijzer*, „te maken met twee belangen, de individuele belangen van de vluchtelingen en de landsbelangen. Ik achtte het landsbelang bij de vluchtelingenzorg lang niet onbelangrijk. Ik wilde hebben, dat men zou zeggen, dat de Nederlandse vluchtelingen een gunstige uitzondering waren op anderen. Het was prettig, dat de Zwitserse politie-autoriteiten andere gezantschappen naar ons verwezen om eens te zien, hoe wij het deden. Ik herinner mij, dat een Joegoslaaf en een Pool bij mij zijn geweest om onze methode van werken te bekijken, omdat de Zwitsers deze zeer goed tot, laat ik zeggen, overdreven vonden. Toen wij in de aanvang de jongens in de werkkampen frs. 25 per maand zakgeld gaven en nog eens frs. 10 per week, zodat zij met hun verdiensten in het werkkamp aan een kleine frs. 100 in de maand kwamen, hebben de Zwitsers geprotesteerd. Ik herinner mij nog een grote vergadering met verschillende Zwitserse autoriteiten, zoals de politie en de vreemdelingendienst, waarbij zij ons dringend hebben gevraagd, de zakgeldten minstens te halveren omdat deze jongens, wanneer zij vrij hadden, dusdanige uitgaven konden doen, dat Lausanne en Genève gedurende

93570 (*Goes*)

70615 (*Kijzer*)

70648—70650 (*Kijzer*)

enige tijd voor hen gesloten zijn geweest. Zo was de gehele kwestie van de Nederlandse vluchtelingen in Zwitserland er een van voortdurend er voor waken, dat men geen smet kon werpen op Nederland, dat in die tijd de goodwill nodig had. Als gezantschap hadden wij die goodwill ook nodig, omdat wij anders de goede elementen nooit hadden kunnen helpen. Het was tenslotte zo, dat ik ongevraagd op het Departement kon binnenlopen en de politie-afdeling kon vragen iemand b.v. vrij te laten, en in het algemeen geloofden zij mij ook, wanneer ik zei, dat deze persoon ziek was. Er werd met ziekte natuurlijk ontzaglijk geknoeid, dat is duidelijk, en het is de mensen ook niet steeds kwalijk te nemen, dat zij het deden. Wij moesten er echter tegen ingaan, want als de Zwitsers het bemerkten, kregen wij helemaal niets meer gedaan."

39900; 39929—39931 (*Wijnbergen*)

De heer *S. Wijnbergen*, die in 1942 naar Zwitserland was uitgeweken, verklaarde dienaangaande, dat hij in het hotelkamp te Beausite bij Montreux, waar hij met een honderdtal Nederlanders was ondergebracht, geen enkele reden tot klagen had gehad over de behandeling. „U moet niet vergeten," zo zeide deze getuigen, „dat de mensen, die daar vertoefden — nog daargelaten, dat verschillende van hen geen mooie staalkaart van Nederlanders waren —, veel ellende hadden. Zij hadden ouders, kinderen, broers en zusters in de kampen in Duitsland. Vele mensen waren niet geheel normaal; zij waren boven hun zenuwen, zeer nerveus. Wat met hen gebeurde, geschiedde niet altijd met tact. Wanneer zij polenta te eten kregen, zeiden zij: „dat zwijnenvoedsel geven ze ons maar te eten!" Als u wel eens in Zwitserland bent geweest, weet u, dat men dat daar te eten krijgt, maar zij zeiden: „Dat geven de Zwitsers ons maar". Zij kregen de aardappels in de schil; de Zwitsers sneden de aardappels in stukken en kookten ze. De Nederlanders zeiden dan, dat de Zwitsers te beroerd waren om er de nodige aandacht aan te besteden.

Het hotel was netjes ingericht en goed. Ik had een goede kamer, omdat ik een van de ouderen was. De Zwitsers deelden de mensen in. Ik had de leiding en was ingedeeld als chef van de dienst van het huis, assistent van de Zwitserse leider. Het enige, dat de mensen hadden te doen, was het hotel schoonhouden en helpen bij het bereiden van het eten; 's middags konden zij gaan wandelen. Men kon moeilijk verwachten, dat ieder een kamermeisje kreeg. Ik heb zelf ook vuilnisbakken schoongemaakt. Ik was blij, dat ik onder dak was; ik kreeg behoorlijk te eten en te drinken. Verschillende mensen vertikten het om te werken en wilden alleen maar eten en drinken.

Uiteindelijk werden de huishoudelijke werkzaamheden toch verricht. Men moest het werk zelf doen; de Zwitsers gaven er geen personeel voor. Er was een hele lijst, een werkrooster, waarop stond hoe de verschillende mensen waren ingedeeld, wat zij moesten doen. Dat vertikten de onwilligen."

39932—39935 (*Wijnbergen*)

„Wat het contact met Bern betreft", zo deelde de heer *Wijnbergen* verder mede, „heb ik de gezant één keer in het hotelkamp gezien. In ieder hotel was er iemand aangewezen als trait d'union tussen de mensen en het gezantschap. Nu is het gezantschap niet gelukkig geweest met zijn greep naar de man, die in het kamp, waar ik zat, die trait d'union was.

Dat was een onmogelijke, onaangename man; hij was ook een van de vluchtelingen. Deze man had bijzonder veel tact de mensen tegen zich op te zetten. Daardoor kwam er een betrekkelijk beroerde stemming. Daarbij kwam het volgende. In Bern had de gezant de heer *Kijzer* belast met het beheer over de vluchtelingen. Deze was daarvoor volgens mij — ik mag toch mijn mening zeggen — niet de aangewezen man. De gezant liet veel aan de heer *Kijzer* over; die had zijn volste vertrouwen en was iemand, die zich daarop zeer liet voorstaan. Een klein staaltje daarvan. Het viel mij op, dat hij de gezant in het bijzijn van anderen tutoyeerde. Mijnheer *Kijzer* gevoelde zich zeer en wilde een grote afstand bewaren tussen zich en de vluchtelingen. Daardoor zijn er zeker zeer veel klachten tegen de heer *Kijzer* gekomen. Wat de Nederlandse Regering voor de vluchtelingen gedaan heeft, was op zich zelf goed; de Nederlandse vluchtelingen hadden het naar mijn mening beter dan de vluchtelingen uit welk ander land ook. Maar als u mij vraagt, of deze goede bedoelingen wel voor 100 pct. daadwerkelijk tot uiting zijn gekomen, dan moet ik zeggen: „neen". Dit komt doordat de personen, die daarvoor aangewezen waren, niet voor hun taak berekend waren."

„Wij kregen goed eten en hadden goed onderdak", vervolgde de heer *Wijnbergen*, „doch de sfeer, de stemming ontbrak, onder meer in de wijze, waarop iemand, die iets vroeg, te woord gestaan werd. De dames hadden b.v. geen kleren, moesten kledingstukken hebben en werden dan onaangenaam behandeld. Soms kregen zij die wel, soms niet. Dr. *Lans* was aangewezen om te beoordelen, of een dame een onderlijfje moest hebben."

39941 (*Wijnbergen*)

De heer *Wijnbergen* was tenslotte van mening, dat er voor de uitgewekenen wel genoeg gedaan werd, doch omdat dezen op dat ogen-

37595; 37541 (*Visser 't Hooft*)

blik een bijzondere geestesgesteldheid hadden, was de wijze, waarop dit geschiedde, weinig toeschietelijk.

De heer *Visser 't Hooft* was van oordeel, dat een hotelkamp geenszins een kamp was, maar een mooi hotel, waar iedere Nederlander veel voor over zou hebben om daar zijn vakantie door te brengen. Toen de uitgewekenen er heen werden gestuurd, gingen ze echter brommen. Het was natuurlijk een verschil, of men daar voor zijn vakantie heenging, of dat men er naar toe werd gezonden met mensen, die men zelf niet uitgekozen had. Het oordeel van de heer *Visser 't Hooft* over de heer *Kijzer* was, dat deze, hoewel hij hem een zeer goede organisator achtte, die de zaak uitmuntend opzette, financieel en organisatorisch, toch de menselijke toon miste, waarop men met vluchtelingen in bijzonder moeilijke omstandigheden behoorde om te gaan. Daardoor heeft de heer *Kijzer* dikwijls wat hij organisatorisch goed deed, moreel verknoeid, zodat men ook weinig vluchtelingen zal vinden, die met waardering over hem spreken. „Men kan niet zeggen”, aldus de heer *Visser 't Hooft*, „dat hij niet hard gewerkt heeft. In de commissie-*Cleveringa* heb ik, geloof ik, gezegd, dat hij een „sergeants-toon” gebruikte tegenover de vluchtelingen, wat dikwijls ernstige gevolgen had en wat de sfeer moeilijk maakte.”

90225—90228 (*van Bylandt*)

Mr. *W. F. I.* graaf *van Bylandt*, die te Londen wd. secretaris-generaal was van het Departement van Buitenlandse Zaken, is in opdracht van zijn minister in October 1944 veertien dagen in Zwitserland geweest. De gezant aldaar, die in geen jaren op normale wijze contact met Londen had kunnen onderhouden, had, toen Frankrijk weer open kwam, gevraagd of zelf naar Londen te mogen komen of iemand naar hem toe te sturen. Voordien was de postverbinding met Bern volkomen verbroken geweest en daardoor was er alleen nog maar telegrafisch contact mogelijk, terwijl zo nu en dan berichten werden verstuurd door middel van de ondergrondse verbinding. Afrekeningen van het gezantschap zijn ook één keer op deze wijze verzonden.

De heer *van Kleffens* heeft toen aan de heer *van Bylandt* opgedragen naar Zwitserland te gaan. Vóór zijn vertrek heeft deze bij de verschillende departementen gevraagd, wat hij zou kunnen doen en hij is toen met een hele lijst van aangelegenheden, waarover gesproken moest worden, naar Zwitserland vertrokken.

90230—90232 (*van Bylandt*)

Met de heer *Kijzer* heeft de heer *van Bylandt* de hotelkampen bezichtigd. Hij vond die kampen uitstekend, maar, zo verklaarde hij, zit maar eens een tijd in zo'n kamp. Degenen, die er vertoefden, waren dan ook niet tevreden en hadden veel klachten.

De hoofddruk, welke de heer *van Bylandt* van de hotelkampen had gekregen, was echter goed geweest. Hij was rondgeleid door de Zwitserse inspecteur van de vreemdelingenkampen en die had hem gezegd, dat geen land zoveel voor zijn uitgewekenen had gedaan als Nederland.

90243—90245 (*van Bylandt*)

De uitgewekenen van de hotelkampen waren ten opzichte van de heer *Kijzer* niet vriendelijk gestemd geweest. Deze was naar de mening van de heer *van Bylandt* wat ruw en kortaf in zijn manier van zich uitdrukken, „maar”, zo zeide de heer *van Bylandt*, „ik kan dat wel begrijpen; het was geen gemakkelijk gezelschap. De mensen zaten er al lang en verveelden zich. Er was een soort kampkolder. Het was een moeilijk, veeleisend gezelschap, waaronder men moeilijk de discipline kon handhaven, wat toch nodig was. Ik begrijp, dat de heer *Kijzer* het niet altijd gemakkelijk had”.

71046—71057; 71068—71071 (*Gans*)

De heer *Gans*, die als Nederlands uitgewekene na aankomst in Zwitserland, aan het einde van Juli 1942, na een kort verblijf in enkele Auffanglager in de nabijheid van Genève te Vézenaz in résidence forcée verblijf hield, deelde eveneens aan de commissie mede, dat de stemming onder zijn aldaar vertoevende lotgenoten „allerberoerdt” was, doordat men zich zorgen over thuis maakte, men daarover doorlopend met elkaar sprak en anders niets te doen had. Overigens bleek, dat de heer *Gans* niet onverdeeld was ingenomen met de houding van de heer *Kijzer* ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen. Dit bleek onder meer uit zijn mededelingen omtrent de houding van de heer *Kijzer* in verband met de oprichting van de Joodse Coördinatie-Commissie. Dit was een commissie, die op instigatie van de heer *Gans* aan het einde van 1943 werd opgericht met het doel om gegevens te verzamelen omtrent de verblijfplaats van Nederlandse gedeporteerde Joden, teneinde daarna te pogen hun op enigerlei wijze hulp te verlenen, bijvoorbeeld door het doen zenden van voedselpakketten. De heer *Kijzer* zou zich eerst verzet hebben tegen de oprichting van deze commissie en toen zij eenmaal tot stand was gekomen, mocht zij zich volgens de heer *Kijzer* slechts bewegen op cultureel gebied en verbood hij haar namens de gezant zich met iets anders bezig te houden. Tevoren had de gezant echter buiten medeweten van de heer *Kijzer* de Joodse Coördinatie-Commissie schriftelijk medegedeeld, met veel belang-

71126—71155 (*Gans*)

71155—71160 (*Gans*)

stelling van de resultaten van haar werk te hebben vernomen, waarbij hij haar verder succes toewenste.

Nadien heeft de heer *Gans* niet veel aanraking gehad met de heer *Kijzer*, omdat hij ongeveer medio 1944 contact kreeg met de gezant en de heer *Kijzer* kon passeren.

De gezant was het volgens de heer *Gans*, nadat hij verschillende besprekingen met hem had gevoerd, wel met hem eens, maar het duurde altijd erg lang en er moest veel in de brieven worden veranderd. Wij hebben, aldus de heer *Gans*, er wel eens van af moeten zien om het via de gezant te vragen en dan ging het via dr. *Visser 't Hooft*. De heer *MacClelland* van het Amerikaanse gezantschap heeft aangeboden alle correspondentie tussen de Nederlandse Regering en ons te laten lopen via het Amerikaanse gezantschap.

33484—33491 (*Bosch van Rosenthal*)

De gezant, mr. *J. J. B. Bosch* ridder van *Rosenthal*, deelde aan de commissie mede, dat de heer *Gans* volgens hem een buitengewone man was, voor wie hij altijd veel respect had gehad, doch hij ging zijn boekje ver te buiten. Op de vraag van de voorzitter, wie dat boekje had samengesteld, antwoordde de heer *Bosch van Rosenthal*: „hij en ik”. Er was nauwkeurig bepaald, wat zijn werk zou zijn. Hij deed echter altijd veel meer en bemoeide zich met dingen, die hem niets aangingen. Men moest hem steeds weer zeggen: „Dit is jouw werk helemaal niet”. Hij kwam dan bijvoorbeeld op het terrein van de werkzaamheid van de gezant zelf, van de consulaten of hij betrad het terrein van de werkzaamheden van het Rode Kruis en dit kon niet, meende de gezant. Volgens deze had de heer *Gans* zich te beperken tot het verzamelen van adressen van de Joden. Om te beginnen, moest hij — dat heeft hij ook heel goed gedaan — door allerlei kanalen, die hij had, zo goed mogelijk registreren, welke Nederlandse Joden in Oost-Europa waren en waar zij zich bevonden. Zo ook ten aanzien van de Joden in de kampen, die een bepaald voedsel niet mochten eten. Dit was „cultureel werk”.

Het werk van de heer *Gans* lag volgens de gezant helemaal op godsdienstig en Joods gebied; de speciale zorg voor de Joden in de kampen. Het was echter niet zijn terrein vast te stellen, of iemand al dan niet in een kamp thuishoorde, of te zeggen, wat voor werk er moest worden gedaan. Dan ging hij geheel buiten zijn boekje.

37524—37527 (*Visser 't Hooft*)

De heer *Visser 't Hooft*, aan wiens verklaringen de commissie-*Cleveringa* blijkens haar tweede verslag zeer veel waarde hecht, omdat hij, hoewel zeer goed op de hoogte van de gebeurtenissen in Zwitserland, niet verbonden was aan het gezantschap, welks ambtenaren verantwoordelijk waren voor het daar te lande gevoerde beleid ten aanzien van de uitgewekenen en omdat hij tevens ook geen uitgewekene was, deelde terzake aan de commissie het volgende mede.

De heer *Gans* was een zeer energiek man; een man, die zich met grote concentratie op deze ene taak, de hulp aan Joden, geworpen heeft en daarbij altijd zeer ontevreden was, als hij geen volle medewerking kreeg. Hij beklagde zich zeer over gebrek aan medewerking van Londen en in tweede instantie over een zeker gebrek aan medewerking van het gezantschap. Naar het gevoelen van de heer *Visser 't Hooft* overdreef de heer *Gans* echter. Het is een feit, zo vervolgde hij, dat men het initiatief van de vluchteling *Gans* in het begin met enigszins lede ogen aanzag. Hij was een man, die veel organiseerde en veel hulp vroeg. Het is hem gelukt om de Coördinatie-Commissie min of meer erkend te krijgen. De heer *Visser 't Hooft* is toen naar de gezant gegaan en heeft hem gevraagd om een brief te tekenen naar Londen, waarin gevraagd werd om van daar de Joodse Coördinatie-Commissie te erkennen. Die commissie werd Coördinatie-Commissie genoemd, omdat zij coördineerde wat er op allerlei Joodse gebieden aan hulp gegeven moest worden. Zij interesseerde zich voor de kwestie van de bijzondere passen, valse passen of Zuid-Amerikaanse passen. Zij heeft, zo deelde de heer *Visser 't Hooft* mede, hard gewerkt aan het sturen van pakketten naar Theresienstadt en verschillende andere plaatsen en zich geïnteresseerd voor wat er in België gebeurde. Zij hebben ook geprobeerd financiële hulp te bieden aan Joden in Nederland, die ondergedoken waren en geld nodig hadden e.d. Het is uiterst goed en actief werk geweest. De heer *Gans* deed het trouwens niet alleen. Een der leiders was de heer *Isaac*, directeur van de Bijenkorf, die er ook hard aan gewerkt heeft. Het was een serieuze onderneming.

40217—40226; 40262;
40396—40406 (*Flugi van Aspermont*)

De verklaringen van jhr. *C. H. Ch. Flugi van Aspermont*, die naast de Nederlandse ook de Zwitserse nationaliteit bezat en uit dien hoofde op 9 Juli 1943 ongehinderd uit Nederland, waar hij woonde, naar Zwitserland kon vertrekken, waar hij nadien de gedelegeerde van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *de Vos van Steenwijk*, behulpzaam was bij zijn werk, stemden in hoofdzaak overeen met die, welke de heer *Visser 't Hooft* met betrekking tot de oprichting van de Joodse Coördinatie-Commissie en de houding, die de gezant en de heer *Kijzer* ten aanzien van deze commissie hadden aangenomen, heeft afgelegd.

70670 (Kijzer)

De heer *Kijzer* deelde over de heer *Gans* het volgende mede:

„De heer *Gans* was een jonge man van drie of vier en twintig jaar, die „en résidence forcée” te Genève woonde, en hij is door mij aangezocht om de kampen rond te gaan en daar specifiek Joodse problemen te behandelen met de mensen, die daaraan behoefte hadden. Dit is begin 1943 geweest. De heer *Gans* heeft dit met veel ijver gedaan, al was het eigenlijk enigszins tegen de zin van de Zwitsers, want hij maakte op hen niet zo'n serieuze indruk. Ik heb herhaaldelijk opnieuw vergunning moeten vragen voor toegang tot de kampen voor de heer *Gans* en dit is altijd wel gelukt. De toegang is hem altijd verleend en hij heeft dit werk gedaan tot het ogenblik, dat hij een van de ongelukkigen was, die, omdat de résidence forcée te Genève zou worden opgeheven, hetgeen echter niet is doorgegaan, ook in zo'n hotelkamp zou moeten gaan wonen. De heer *Gans* was zeer ontsteld, dat hij naar zo'n kamp zou moeten verhuizen, en hij heeft het niet geapprecieerd, dat ik hem heb gevraagd, of het nu zo erg zou zijn, als hij eens een paar weken in zo'n kamp zou wonen om de stemming, waarover wij niet tevreden waren, eens te peilen. Dit is toen niet doorgegaan, omdat de heer *Gans* er geen plezier in had, hoewel hij altijd zeer sterk opkwam voor de belangen van de Joodse vluchtelingen, ook uit religieus oogpunt.

Begin 1944 is hij gekomen met een plan de adressen op te nemen van de mensen, die uit Nederland, voorzover bekend, waren weggevoerd naar Duitsland. Wij zijn toen in Genève samengekomen, t.w. enerzijds overste *Stoutjesdijk* en ik en anderzijds de heren *Gans*, *Troostwijk* en *Isaac*, waarbij de laatsten met het plan kwamen een commissie te vormen, die de Coördinatie-Commissie zou worden genoemd. Ik voelde niets voor de Coördinatie-Commissie, omdat dit mij herinnerde aan een Coördinatie-Commissie in Nederland, waarvan de heer *Visser*, president van de Hoge Raad, president was. Ik heb toen gevraagd, wat deze commissie wilde doen en men antwoordde, dat men adressen wilde verzamelen. Men wilde de mensen officieel aanschrijven en om inlichtingen vragen; voorts zei men, dat het een Joodse zaak was. Ik heb toen gezegd, dat het geen Joodse zaak was. Als het nodig was, zou dit door het gezantschap worden gedaan, want het betrof Nederlanders; of dezen toevallig Joods waren, deed er niet toe. Wij hebben dit trouwens altijd zeer sterk gestipuleerd. Ik voelde er niets voor, dat een zo typisch Joods getinte commissie werk ging doen, dat eigenlijk door het gezantschap moest worden gedaan, wanneer het gebeuren moest. Ik zag er echter het nut niet van in, dat zij aan de Nederlandse vluchtelingen in Zwitserland gingen vragen, wie van hun familieleden gedeporteerd waren. Niemand had er wat aan en men wist toch niet, wat er met die mensen was gebeurd. De gezant was het hiermede volkomen eens. Ik heb wel gezegd, dat ik het op prijs zou stellen, als de heren zich wilden constitueren tot een commissie van advies voor specifiek Joodse aangelegenheden, want dit was een zaak, waarmede wij altijd enigszins moeilijkheden hebben gehad.

Daarna is er een vergadering geweest, waarbij o.a. ook aanwezig waren de heer *van Dantzig* en de heer *de Vos van Steenwijk*. Hetzelfde is toen nog eens gezegd, waarop de gezant weer heeft geantwoord, dat hij niets voelde voor een officiële Coördinatie-Commissie, doch volkomen accoord ging met een adviescommissie. Waarschijnlijk heeft de heer *Gans* naar Londen geschreven — ik weet dit echter niet zeker — en op een goede dag kwam de gezant mij zeggen, dat hij de heer *Gans* had gesproken en dat deze weer zó had aangedrongen, dat hij toestemming had gegeven tot het oprichten van de Coördinatie-Commissie. Ik was toen de kwaaië pier, want iedereen zei, dat, als je maar iets aan de gezant zelf vroeg, het dan gebeurde. De gezant kwam mij zeggen, dat hij eigenlijk een beetje overstag was gegaan. Later is er in de Coördinatie-Commissie verschil van mening ontstaan tussen de heer *Troostwijk* enerzijds en de andere heren anderzijds, want ik herinner mij nog, dat de heer *Troostwijk* bij mij op het bureau is geweest om te klagen. Ik heb mij er echter niet mee bemoeid, want de Coördinatie-Commissie is toen haar gang gegaan”.

70673 (Kijzer)

De heer *Kijzer* kan zich niet herinneren en het leek hem ook niet waarschijnlijk, dat, zoals de heer *Gans* aan de commissie had medegedeeld, een der leden van de Joodse Coördinatie-Commissie, nadat de heer *Kijzer* te kennen had gegeven niets voor zulk een commissie te voelen en de gezant ook niet, hem een brief van de gezant zou hebben getoond, waaruit bleek, dat deze haar veel succes toewenste.

70848—70852 (van Tricht)

De heer *van Tricht* deelde in verband met het beleid van de heer *Kijzer* mede, dat er tussen laatstgenoemde en de Joodse vluchtelingen wel eens ongenoegen was geweest, doch dat het voor iemand, die aan het hoofd stond van vluchtelingen, die in drie hotelkampen verbleven, een kunststuk zou zijn geweest dit niet te krijgen.

Hij heeft wel eens klachten van de vluchtelingen gehoord. Wan-

neer dezen bij de heer *Kijzer* niet verder kwamen, wendden zij zich wel tot de heer *van Tricht*, die daarna naar de heer *Kijzer* ging om te trachten de een of andere oplossing te vinden. De heer *Kijzer* hield zich volgens de heer *van Tricht* wel eens heel streng aan de voorschriften, die hij tezamen met de gezant en de heer *van Tricht* had opgesteld. Hij is echter van mening, dat de heer *Kijzer* zijn werk op uitstekende wijze heeft gedaan.

Op 21 Februari 1944 heeft de heer *Gans* twee rapporten aan de heer *G. F. Ferwerda*, de Regeringscommissaris voor de Repatriëring te Londen, gezonden; in een dezer rapporten¹⁾ tekent hij op een geestige wijze enkele minder gunstige gedragingen van in een hotelkamp vertoevende Nederlandse uitgewekenen.

In een op 9 October 1944 opgesteld verslag van de afdeling Vluchtelingen van het Gezantschap der Nederlanden te Bern wordt zeer overzichtelijk medegedeeld, wat er na binnenkomst in Zwitserland met de Nederlandse uitgewekenen gebeurde en wat er vanwege het Nederlandse gezantschap voor hen werd gedaan.²⁾

De commissie-*Cleveringa* heeft met betrekking tot de werkzaamheid van de heer *Kijzer* als haar oordeel te kennen gegeven, dat haar onderzoek er op wijst, dat het met de heer *Kijzer* zo goed als het zakelijk met zijn dienst in orde is geweest, toch in persoonlijke, menselijke betrekkingen niet altijd botertje tot de boom is geweest. Dit raakt, aldus de commissie-*Cleveringa*, allereerst de heer *Kijzer* zelf. Maar het raakt ook de gezant, die van dit gebrek niet onkundig is geweest. De commissie kan zich met dat oordeel verenigen.

Thans gaat de commissie over tot een korte beschouwing van hetgeen haar ter kennis is gekomen met betrekking tot het beleid van de heer *van Tricht* ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland.

De heer *van Tricht* deelde aan de commissie mede, dat hij in 1941 en 1942 het werk zelf had gedaan. Toen hij in October 1942 naar Londen zou gaan, welke reis echter niet doorging, en bovendien het werk op den duur te zwaar en te veel werd, is aan het gezantschap een speciale afdeling voor de vluchtelingen opgericht, aan het hoofd waarvan de heer *Kijzer* werd geplaatst.

De Commissie-*Cleveringa* deelt hieromtrent mede, dat in de loop van 1942 het werk van de heer *van Tricht* in verband met de Nederlandse uitgewekenen zo omvangrijk werd, dat wilde die aan gelegenheid niet spaak lopen, een nadere voorziening moest worden getroffen, omdat de heer *van Tricht* als militair attaché van het gezantschap zich in de eerste plaats bezig diende te houden met de in oorlogstijd zo belangrijke inlichtingendienst.

Totdat de heer *Kijzer* in October 1942 met een gedeelte van het werk van de heer *van Tricht* werd belast, had laatstgenoemde niet alleen tot taak het verblijf en de verzorging der uitgewekenen te regelen, doch hij had tevens de zorg voor de doorreis van diegenen onder hen, te wier aanzien het van belang was, hen binnen het bereik van de Regering te Londen te brengen.

Zoals reeds werd medegedeeld, werd aan de heer *Kijzer* de zorg toevertrouwd voor de zich in Zwitserland bevindende Nederlandse uitgewekenen, voorzover het niet militair-dienstplichtigen of alleenstaande jongens of mannen waren.

Nadat in 1942 deze splitsing van werkzaamheden had plaats gehad, behield de heer *van Tricht* de zorg voor het verblijf en voor de doorreis van de uitgewekenen, die te zijner tijd naar Engeland zouden vertrekken.

Aanvankelijk was het aan alle in Zwitserland aankomende uitgewekenen toegestaan om in résidence forcée in bepaalde, door de Zwitserse Regering aangewezen plaatsen verblijf te houden.

Toen er echter steeds meer kwamen en er een min of meer onhoudbare toestand ontstond, mede doordat, naar de heer *van Tricht* mededeelde, de meeste uitgewekenen niet veel anders deden dan onder elkaar kletsen en ruziemaken, besloot, zoals in het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* is vermeld, het hoofd van de Zwitserse politie tot strenge uitvoering van de op 17 October 1939 bij besluit van de Bondsraad ten aanzien van in Zwitserland binnengekomen vreemdelingen vastgestelde bepalingen.

Dientengevolge werden na Augustus 1942 de uitgewekenen eerst ondergebracht in een Auffanglager en ze werden daarna, nadat vanwege het gezantschap daarom was verzocht, al naar gelang van hun persoonlijke omstandigheden ondergebracht in hotelkampen en werkkampen.

Alleenstaande mannen, voorzover dezen in staat werden geacht het werk aldaar te kunnen verrichten, dat onder meer bestond uit draineringswerk en graafwerk, werden in werkkampen geplaatst, die onder Zwitserse leiding stonden. De anderen werden toen als regel in een hotelkamp ondergebracht.

Van Nederlandse zijde is destijds wel bij de Zwitserse autoriteiten

1) Vgl. bijlage 17 A.

2) Vgl. bijlage 17 B.

70844 (*van Tricht*)
70610—70613 (*Kijzer*)

70836 (*van Tricht*)

70614—70617 (*Kijzer*)

72023—72027 (*Telders*)
74111—74112 (*Kahn*)

70617 (*Kijzer*)

70852 (*van Tricht*)

ter sprake gebracht, dat de uitgewekenen op kosten van de Nederlandse Regering vrij in Zwitserland konden leven en naar de heer *Kijzer* aan de commissie mededeelde, gelukte het wel om in geval van ziekte vrijgesteld te worden van de verplichting om in een hotelkamp te verblijven en werd dan een résidence forcée aangewezen. In het belang van hun studie hebben volgens deze getuige jongere mensen ook wel verlof gekregen in een universiteitsstad te wonen.

Degenen, die in de werkkampen vertoefden, vielen wat de verzorging en de belangenbehartiging betreft, onder de heer *van Tricht*. Bovendien zorgde deze voor hun doorreis naar Engeland.

De heer *Kijzer* had de zorg voor de uitgewekenen, die ondergebracht waren in de hotelkampen en voor hen, die in résidence forcée in Zwitserland verblijf hielden.

70833 (*van Tricht*)

Volgens de heer *van Tricht* was de legering in de werkkampen zodanig, dat hij er bezwaar tegen heeft gemaakt, omdat hij die onvoldoende achtte. De Zwitsers waren hierover zeer verbaasd en maakten hem er opmerkzaam op, dat de legering daar precies was als de Zwitserse soldaten die hadden. „Toen waren wij”, zo zeide de heer *van Tricht*, „natuurlijk uitgepraat, want wij konden moeilijk eisen, dat zij onze illegaal binnengekomen mensen beter legerden dan hun eigen soldaten”.

Enkele door de commissie gehoorde getuigen, die gedurende enige tijd in het werkkamp te Cossonnay hebben vertoefd, hebben omtrent hun verblijf aldaar aan de commissie enkele mededelingen gedaan.

74120—74129 (*Kahn*)

De heer *A. F. Kahn* verklaarde, dat het draineringswerk, dat hij er moest verrichten, hem in het begin niet meeviel, doch dat hij het op den duur niet zwaar vond, teminder omdat de werktijden niet overmatig lang waren. Hij zou echter liever gestudeerd hebben en achtte het zonde van de tijd, die hij daar verdaan heeft. De behandeling vanwege de Zwitserse bewakers was niet onaangenaam geweest. Gedurende de ongeveer drie maanden, welke hij in het werkkamp had vertoefd, had de heer *van Tricht* meermalen het kamp bezocht.

72027—72028 (*Telders*)

De heer *F. W. Telders* vond, dat er niet genoeg te eten werd gegeven in verhouding tot het zware werk, dat er in het kamp te Cossonnay moest worden verricht. Daarom gingen de kampbewoners in een restaurant eten. Overigens vond hij, dat het verblijf aldaar wel uit te houden was geweest en dat de behandeling der jongelieden er goed was. Hij had gedurende de ongeveer drie maanden, welke hij er had vertoefd, een bezoek van de heer *van Tricht* meegemaakt.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt medegedeeld, dat indien er klachten zijn geweest over de werkkampen, deze uiteraard in de eerste plaats de Zwitsers betreffen en een oordeel hieromtrent buiten de taak van die commissie valt.

Iets anders wordt het volgens dat verslag, wanneer men er over gaat klagen, dat van Nederlandse zijde ondanks veelvuldige klachten niets geschied zou zijn om te trachten bij de Zwitserse autoriteiten verbetering te bereiken in de naar Nederlandse begrippen onbevredigende toestanden, welke in de werkkampen heersten.

70833 (*van Tricht*)

Uit het feit, dat de heer *van Tricht* aanmerking heeft gemaakt op de legering in de werkkampen, blijkt, dat, evenals in het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* meer uitvoerig wordt vermeld, van Nederlandse zijde gepoogd is verbetering aan te brengen in de in Zwitserse werkkampen bestaan hebbende toestanden, welke pogingen nadien blijkens genoemd verslag ook enig resultaat hebben gehad.

De commissie-*Cleveringa* is tot de conclusie gekomen, dat het onbewezen is gebleven en zij het ook niet waarschijnlijk acht, dat het gezantschap ten deze een grief kan worden gemaakt.

Aangezien het onderzoek der commissie geen feiten aan het licht heeft gebracht, welke op het tegendeel wijzen, kan de commissie met dat oordeel instemmen.

70650—70651 (*Kijzer*)

In verband met de klachten omtrent de werkkampen dient nog een andere kwestie ter sprake te komen, welke samenhangt met het gedrag der Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland.

De heer *Kijzer* deelde mede, dat de Zwitsers er naar zijn mening terecht bezwaren tegen hebben gemaakt, dat de in werkkampen vertoefende Nederlanders te veel geld tot hun beschikking hadden, doordat het zakgeld, dat hun vanwege het gezantschap werd verstrekt, hoog was. Enkele Nederlanders uit de werkkampen toch werden daardoor in staat gesteld zich, als zij een vrije dag hadden, te Lausanne en te Genève op een dusdanige wijze te gedragen, dat dit aanstoot gaf.

74115—74117 (*Kahn*)

De heer *Kahn* deelde aan de commissie mede, dat op vrije dagen de uit het werkkamp afkomstige Nederlanders te Genève de bloemetjes buiten gingen zetten en dat inderdaad enkelen hunner dronken waren geweest. Nadien was er een andere verlofregeling gekomen, terwijl hun zakgeld tevens werd verminderd.

72030—72036 (*Telders*)

De heer *Telders* verklaarde, dat het hem nooit ter ore was gekomen,

72569; 72671—72675 (*Boas*)

dat de Zwitsers er zich over beklaagd hebben, dat de Nederlandse jongelui zulke grote bedragen in handen kregen.

Naderhand was er een andere regeling gekomen. Volgens de heer *Telders* kregen zij toen eenmaal in de zes weken twee of drie dagen verlof en zij kregen van Bern een toelage, die, naar hij meent, even groot was als vroeger, maar dan over een periode van zes weken (volgens de heer *Kijzer* vroeger per maand) werd uitbetaald.

De heer *L. H. Boas*, die op weg van Nederland naar Engeland in Februari 1942 in Zwitserland was aangekomen, deelde mede, dat deze misdragingen vooral te Lausanne hadden plaats gehad, tot schade natuurlijk van degenen, die zich hieraan niet hadden schuldig gemaakt. Tevens zeide deze getuige, dat de destijds in Zwitserland vertoevende majoor, later kolonel *Somer* in een van zijn rapporten vermeld had, dat hij te Nyon Nederlanders aantrof, die zich schuldig zouden hebben gemaakt aan dronkenschap. Deze vermelding heeft naar de heer *Boas* verklaarde, de naam van de Engelandvaarders te Nyon ten onrechte afbreuk gedaan, omdat naar zijn mening de heer *Somer* zich misschien kon beklagen over slechts één persoon, die dronken was geweest, doch die niemand lastig had gevallen.

Volgens de heer *Boas* had echter de heer *Somer* zich zelf aan dronkenschap schuldig gemaakt; hij had toen doorgeslagen en zaken verteld, die als geheim dienden te worden beschouwd.

De commissie heeft deze mededeling van de heer *Boas* aan de heer *Somer* voorgelegd, teneinde hem in staat te stellen er het zijne over te zeggen.

De heer *Somer* verklaarde aan de commissie-*Cleveringa* te hebben gezegd, dat hij van generaal *van Tricht* had gehoord, dat de jongelui te Genève zich nogal eens misdroegen. Zij gingen 's avonds uit, maakten in bars hoge rekeningen en lieten die naar het consulaat sturen. De heer *van Tricht* had hem gevraagd te Nyon een oogje in het zeil te houden bij de jongelui en de heer *Somer* had daar zelf meegemaakt, dat sommigen van hen daar ook hoge rekeningen maakten.

Op de opmerking van de heer *Boas* aan het adres van de heer *Somer*, antwoordde deze: „hij mag zeggen wat hij wil, maar moet het ook bewijzen”.

De heer *Somer* voegde daaraan toe, dat de commissaris van politie van Nyon, met wie hij op goede voet stond, en die van Zwitserse zijde ook toezicht moest houden op de jongelui, eens bij hem was geweest met een rekening van een hotel. De hotelier had zich bij de commissaris beklaagd, dat de jongelui het hun toegestane bedrag telkens overschreden en niet wilden of konden betalen, waardoor hij moeilijkheden kreeg. Dit geval sloeg, volgens de heer *Somer*, op *Floris Telders*, met wie er ook andere moeilijkheden waren geweest. Hij sprak niet in het algemeen, want over de meeste jongelui te Nyon waren geen klachten geweest.

70825—70831 (*van Tricht*)

De heer *van Tricht* deelde mede, dat inderdaad enkele Nederlandse uitgewekenen, als zij gedurende de vrije Zaterdagmiddag en Zondag uit het werkkamp waren, te Lausanne nogal eens de boel op stelten hadden gezet en dat toen op aandringen van de Zwitserse autoriteiten hun zakgeld was verlaagd en zij tevens minder vacantie kregen.

Over het algemeen had het merendeel dezer jongelieden zich volgens de heer *van Tricht* echter zeer behoorlijk gedragen.

12871 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* deelde in dit verband mede, dat hij gedurende de oorlogsjaren vele gevallen had laten optekenen, waarin Engelandvaarders blij hadden gegeven van min of meer bedenkelijke tekortkomingen op hun tocht naar Engeland. In zijn memorie, welke hij in Maart 1948 aan de commissie heeft aangeboden,¹⁾ heeft hij daaraan ook aandacht gewijd, terwijl in bijlage IV dier memorie een aantal der door hem vermelde tekortkomingen nader is omschreven.

De commissie-*Cleveringa* heeft er in haar tweede verslag ook melding van gemaakt, dat op aandringen van Zwitserse zijde tijdens een in Januari 1943 gehouden conferentie is besloten de zakgelden der in de werkkampen vertoevende Nederlandse uitgewekenen te verminderen, omdat hun verteringen afgunst hadden gewekt en hun gedrag niet altijd onberispelijk was geweest.

Uit het bovenstaande blijkt, dat althans totdat in Januari 1943 besloten was de zakgelden der in werkkampen vertoevende Nederlandse uitgewekenen te verminderen, deze zo hoog zijn geweest, dat de verteringen dezer uitgewekenen bij anderen afgunst wekten en sommigen hunner zich misdroegen.

Daar geen der door de commissie gehoorde getuigen melding heeft gemaakt van wangedrag, nadat de zakgelden der uitgewekenen in de werkkampen waren verminderd en er voor hen een minder vrijgevege vacantieregeling was vastgesteld en ook het verslag van de commissie-*Cleveringa* op deze punten niet nader terugkomt, meent de commissie te mogen aannemen, dat er nadien uit dien hoofde geen aanleiding tot gegronde klachten meer is geweest.

¹⁾ Vgl. bijlage 18.

Daar er in het jaar 1941 nog weinig Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland vertoefden en eerst na Augustus 1942 degenen onder hen, die alleen stonden en tot werken in staat werden geacht, in werkkampen werden ondergebracht, terwijl reeds in Januari 1943 de verlaging der zakgelden heeft plaatsgevonden, kunnen de besproken misstanden geen grote afmetingen hebben aangenomen en in ieder geval hebben zij slechts kort geduurd.

De commissie betreurt het echter, dat een en ander heeft plaats gevonden.

In hetgeen aan de commissie bij haar onderzoek in deze aangelegenheid gebleken is, ligt een bevestiging van het oordeel dienaangaande van de commissie-*Cleveringa*.

Naast de verzorging van de in Zwitserland vertoefd hebbende Nederlandse uitgewekenen was de zorg voor de doorreis naar Engeland van een gedeelte van hen, dat daarvoor in aanmerking kwam, van groot belang.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt vermeld, dat na Mei 1942 de grote toevloed van Joodse gezinnen in Zwitserland plaats vond en er nadien nog slechts weinig militairen aankwamen.

Op 14 Juli 1942 verboden blijkt dat verslag de Zwitsers onder Duitse druk aan de Nederlanders om met Zwitserse geplombeerde voor Joden bestemde konvoitreinen door Frankrijk te reizen. Tot op die datum waren er 280 vluchtelingen, onder wie 150 beroeps- en reserve-militairen, in Zwitserland aangekomen. De meeste nadien binnengekomen mannen hadden niet gediend. Gaven zij zich als vrijwilliger op, dan kwamen zij op een wachtlijst te staan. In het algemeen gingen bij de doorzending naar Engeland militairen voor, doch om verschillende redenen, bijvoorbeeld wegens een bericht uit Londen, ook wel anderen. Volgens een opgave van de toenmalige gezantschapssecretaris te Bern, mr. R. B. baron van Lynden, heeft generaal van Tricht vóór 14 Juli 1942 vijf en veertig personen geëvacueerd. Daarna evacueerden 115 militairen en nog verschillende anderen; in totaal ongeveer 200. Het getal 45 moet aan de lage kant zijn, want uit een brief van de gezant van 20 Juni 1942 blijkt, dat er toen reeds 54 personen waren doorgezonden. In totaal werden er gedurende de oorlogsjaren aan het Nederlandse gezantschap te Bern ongeveer 2500 Nederlandse vluchtelingen geregistreerd, in welk getal zijn begrepen de in het begin van 1945 uit Theresienstadt aangekomen ruim 400 Nederlanders, benevens een 300 al dan niet vrijwillig in Duitsland tewerkgestelden, die van daar zijn gevlucht. Hoewel het de commissie-*Cleveringa* aan de hand van de haar verstrekte gegevens niet is gelukt tot juiste en betrouwbare cijfers te komen, geven de bovenstaande getallen wel enige indruk van de omvang van de over Zwitserland gegane stroom van Engelandvaarders en het aantal der daar gebleven vluchtelingen.

Verder worden in het verslag de verschillende manieren vermeld, waarop de Engelandvaarders onder de Nederlandse uitgewekenen konden worden weggeholpen. Aanvankelijk poogde men voor hen behoorlijke Franse, Spaanse en Portugese visa te krijgen; waar dit gelukte, ging het vaak gepaard met veel tijdverlies. Talloze moeilijkheden deden zich hierbij voor, waarvan de militaire attaché een overzicht geeft, moeilijkheden, voortspruitende uit allerlei eisen der door te trekken landen met betrekking tot de leeftijd, zekerheid van verdere bestemming enz. of uit een voorrang of achterstelling in verband met bruikbaarheid. Om deze te overwinnen moest men zijn toevlucht nemen tot niet meer geheel legale middelen, al deed men dit niet dan voorzover zulks in redelijkheid verdedigbaar scheen. De maatregelen en handelingen van verschillende autoriteiten, die men nodig had, liepen dikwijls op de meest ontmoedigende wijze tegen elkaar in. Zo gaf elke eenling massa's werk. „De Spaanse visa moesten door elke reiziger”, bericht de militaire attaché „persoonlijk worden aangevraagd. De verstrekking van deze visa bleef altijd een grote onzekerheid. Soms werden plotseling een aantal visa toegestaan, soms werden zij zonder enige zichtbare redenen en geheel onverwachts geweigerd. Visa aan mannelijke personen tussen 18 en 31 jaar, later tussen 18 en 41 jaar, werden door de Spanjaarden niet gegeven, zodat het nodig was de voor vertrek in aanmerking komenden een leeftijd toe te kennen en in hun passen tot uitdrukking te brengen, die hiermede rekening hield. Merkwaardiger wijze werden noch door het Spaanse consulaat noch aan de Spaanse grens bezwaren gemaakt tegen paspoorten, waarin een leeftijd vermeld stond, die zichtbaar met het uiterlijk van de betrokkenen niet in overeenstemming was. Aanvankelijke pogingen om het uiterlijk van de reizigers te wijzigen door baardgroei of grime werden dan ook spoedig opgegeven”.

Het Franse visum kostte volgens de commissie-*Cleveringa* gewoonlijk veel meer moeite en tijdverlies tot haast op het onmogelijke af. Op een gegeven ogenblik kwam hierin verbetering, doordat Frankrijk Zwitserse konvoitreinen doorliet, die werden inge-

steld om Joden uit Zwitserland af te voeren. Voor deze treinen werd een verzamelvisum afgegeven; zij gingen door zonder nauwgezet onderzoek. Men begon toen Engelandvaarders mede in deze treinen te stoppen; de Zwitsers, onder wier leiding deze treinen stonden, wisten dit, doch maakten geen bezwaar. Dit duurde tot 14 Juli 1942: toen verbood de Zwitserse Regering het plotseling, zwichkend voor druk van Duitse kant, waar de gevolgde handelwijze bekend was geworden. Dit bracht (vooral doordat nu een Frans visum nodig werd, dat zo goed als niet te krijgen was, zodat het wel verkregen Spaanse dan zeer veel aan betekenis inboette) een zodanige belemmering teweeg, dat besloten werd tot andere clandestiene doorzending naar Spanje, hetgeen echter gemakkelijker besloten dan uitgevoerd was. Er moest een „weg” van adressen gebaad worden (die herhaaldelijk vernieuwd moest worden), er moesten valse Franse papieren worden vervaardigd, die, opdat de betrokkenen zich bij ondervraging over gebreken in hun Frans konden verontschuldigen, betrekking moesten hebben op die delen van Frankrijk, waar men Vlaams of Duits spreekt. Er moesten niettemin Franse lessen worden gegeven om het risico te verminderen enz. Gelukkig kwamen in September 1942 als uitgewekenen in Zwitserland aan de heer en mevrouw *van Niftrik* uit Putte (N.-B.), die zich reeds lang bezig hadden gehouden met het over de grens en door België en Frankrijk helpen van jongelieden, tot hun zelf de grond te warm onder de voeten was geworden. Zij hadden dus ervaring en verklaarden zich dadelijk bereid deze in dienst te stellen van het gezantschap. Ook werd contact verkregen met de heer *Jean Weidner*, die een organisatie vormde voor de doorreis naar Spanje en tevens koeriersdiensten verzorgde. In Toulouse bestond er contact met Franse organisaties, die gidsen leverden. In November 1942 meende men met de aldus beraamde middelen het sinds Juli vrijwel stilliggende werk te kunnen hervatten, toen de bezetting van Zuid-Frankrijk nieuwe moeilijkheden met zich bracht. Toch slaagde men er in de zaak voortgang te doen hebben; deze duurde „met afwisselend succes” tot eind 1943, toen een 12-tal reizigers werd gearresteerd, waarvan er drie ontsnapten en kans zagen in Zwitserland terug te komen. Deze gebeurtenis, tezamen met de naderende winter en de hierdoor bemoeilijkte overschrijding van de Frans-Spaanse grens, bracht een stilstand teweeg en in het voorjaar van 1944 bleek het toezicht in Frankrijk zodanig verscherpt, dat het niet dan voor heel enkele personen gelukte een doorgang te vinden.

Tussen dit alles door vonden op zich zelf staande evacuatieplaatsen, die soms lukten, soms niet. Aan de desbetreffende personen werd de hulp geboden, die mogelijk was, doch hun eigen verantwoordelijkheid werd onderstreept.

„De Zwitsers”, zo bericht de militair attaché aan de commissie-*Cleveringa* „hebben aan onze uitreis pogingen nooit iets in den weg gelegd. Integendeel hebben zij steeds alle medewerking verleend, ook al wisten zij, dat daarbij zeer vaak van de legale weg werd afgeweken”. Zat iemand in een kamp en was het nodig voor zijn verdere reis, dat hij hieruit verlof kreeg, dan werd een desbetreffend verzoek steeds ingewilligd. De heer *van Tricht* hechtte er daarom te meer aan de Zwitserse autoriteiten niet om de tuin te leiden en ontzag de Zwitserse neutraliteit steeds.

Zijn leidraad was risico te aanvaarden, doch dit mocht niet te groot zijn; slechts een redelijke kans van slagen deed hem besluiten het voor deze of gene vluchteling te lopen. Vele Engelandvaarders zijn met zijn medewerking vertrokken en goed aangekomen. „Deze resultaten”, vervolgt hij, „wekten de grootste verbazing van de Engelsen en Amerikanen, die op dit gebied zeer weinig bereikten. De Belgen, de Polen en de Tsjechen bereikten daarentegen vrij veel; de Belgen werkten veel met de heer *van Niftrik* samen. Toch mag met zekerheid verklaard worden, dat de Nederlandse resultaten de beste waren”. In 1943 bood de militaire attaché zijn Engelse ambtgenoot aan, twee Nieuw-Zeelandse „brigadiers” *Miles* en *Hargest*, weg te helpen. Dit gelukte langs de z.g. „Route des Généraux”. Nadien werden nog enkele malen Engelse officieren onder de vertrekkende Nederlanders opgenomen, hoewel zij geen woord Frans kenden, tot enigen van hen bij razzia's in Toulouse in November 1943 werden gearresteerd.

Aan de commissie heeft de heer *van Tricht* met betrekking tot dit onderwerp medegedeeld, dat hij in totaal ongeveer 250 Nederlandse uitgewekenen uit Zwitserland heeft kunnen laten vertrekken. Tegen het einde van de oorlog kwamen er steeds meer dan er weggingen, zodat er ongeveer 500 personen van dienstplichtige leeftijd overbleven, die heel boos waren, omdat ze niet eerder hadden kunnen vertrekken. De moeilijkheden, welke aan de reis naar Engeland waren verbonden, bestonden o.m. daarin, dat clandestien over de Pyreneeën naar Spanje moest worden gereisd; dat was een gevaarlijke tocht, die niet op eigen gelegenheid kon geschieden; er moest een organisatie zijn om de reizigers te helpen. Die organisatie kon

70790 (*van Tricht*)

echter ook weer niet te veel mensen tegelijk weg helpen, daar dan de Duitsers van het bestaan er van op de hoogte zouden komen, hetgeen ook eenmaal is gebeurd. Er is toen een razzia bij Toulouse geweest, waarbij een aantal vluchtelingen werd opgepakt.

De heer *Jean Weidner* zorgde er voor, dat de mensen van Genève uit langs bepaalde adressen tot de Pyreneeën konden komen. Met de hulp van gidsen werden ze over de Pyreneeën geleid hetgeen aanvankelijk wel eens moeilijkheden heeft gegeven. De vluchtelingen moesten dan wachten. „De mensen, die ik heb weggestuurd,” aldus de heer *van Tricht*, „zijn praktisch allemaal aangekomen, behalve dan die ene groep. Bij het vertrek hield ik allereerst rekening met de datum van aankomst in Zwitserland. Die het eerst aankwamen gingen ook meestal het eerst door. Degenen, die reeds militair waren goefend, hadden voorrang en dan verder ook degenen, die in aanmerking kwamen om in militaire dienst te gaan.”

70792—70801 (*van Tricht*)

Soms vertrokken Nederlandse uitgewekenen ook wel op eigen houtje, doch heel dikwijls mislukte dit. De heer *van Tricht* gaf daarbij geen hulp. Hij stelde zich op het standpunt, dat de jongelui te belangrijk voor het vaderland waren om lukraak hun leven te gaan riskeren in Frankrijk, omdat de mogelijkheid bestond daar niet levend doorheen te komen.

De heer *Weidner* was enerzijds met de organisatie naar Nederland belast, anderzijds liet hij de uitgewekenen over de grens naar Spanje brengen.

70803—70807 (*van Tricht*)

De voor de reis benodigde nagemaakte Franse legitimatiebewijzen werden verzorgd door de heer *van Niftrik*.

Voordat in November 1942 Frankrijk geheel werd bezet, hadden wij, aldus de heer *van Tricht*, andere wegen. Een tijdlang zijn de mensen met geplombeerde treinen vertrokken volgens een overeenkomst tussen Zwitserland en Spanje, dat de Zwitsers één's in de 14 dagen een geplombeerde trein zouden laten lopen, vooral voor het overbrengen van Joden naar Spanje. Daarvoor hadden zij een Frans en een Spaans visum nodig, welke verkrijging heel wat voeten in de aarde had. Vooral met de Franse visa was dit het geval. Wanneer de mensen dadelijk een plaats bespraken op een Spaans schip, b.v. naar Curaçao, vonden de Spanjaarden dat wel mooi en dan gaven ze wel een visum. Ze stelden daarbij dan de eis, dat de leeftijd van deze mannen niet mocht liggen tussen de 18 en 41 jaar. De grote moeilijkheid was echter, dat zij bijna allemaal in de 20 waren. De heer *van Tricht* heeft ze daarom allemaal passen gegeven van 17 jaar of van 41 jaar, wat meestal wel lukte. Een enkele maal is er eens iemand teruggestuurd, wanneer men het wat al te gek vond.

Het gebruik maken van die treinen is verboden onder Duitse druk. Dat hebben de Zwitsers erkend. Aangezien zij er zelf helemaal geen belang bij hadden, hebben ze dit aan de Duitsers toegegeven, omdat ze dan zelf weer eens iets van de Duitsers konden vragen. Daartegen viel natuurlijk niet veel in te brengen. Over het algemeen gaven de Franse en de Spaanse consul in dergelijke zaken wel hun medewerking, hoewel er wel eens op werd aangedrongen voorzichtigheid te betrachten.

58597—58598 (*Weidner*)

De heer *Weidner* deelde aan de commissie mede, dat hij in verband met zijn werkzaamheden ten behoeve van de Nederlandse uitgewekenen in 1942 in Zwitserland was geweest en contact had opgenomen met de Nederlandse legatie. In Zuid-Frankrijk was er toen veel te weinig geld om vluchtelingen te helpen, een aangelegenheid, die in hoofdstuk V nog nader zal worden behandeld, en de heer *Weidner* heeft dit aan de gezant te Bern en de heer *van Tricht* medegedeeld. Beiden hadden hem geantwoord, dat zij eigener beweging zonder autorisatie van de Regering geen fondsen ter beschikking konden stellen, maar dat zij naar Londen zouden seinen.

58598; 58603 (*Weidner*)

Later, in het midden van 1943, heeft hij de heer *Visser 't Hooft* ontmoet, die toen van de heer *Gerbrandy* opdracht had ontvangen te pogen het contact met Nederland te organiseren.

De heer *Visser 't Hooft* heeft hem in het midden van dat jaar eens een chèque van honderdduizend Franse franken gegeven en een collecte georganiseerd in de Nederlandse kolonie in Zwitserland, die veel heeft opgebracht. Daarna is er geld uit Londen gekomen.

De heer *Visser 't Hooft* heeft hem toen gevraagd zich geheel te gaan wijden aan de zogenaamde „Zwitserse weg”. De heer *Weidner* heeft aan dit verzoek gehoor gegeven. In Augustus 1943 poogde de Gestapo te Lyon tevergeefs hem te arresteren. Daarna is hij geheel in het clandestiene werk gekomen en hij heeft in 1943 nog de Zwitserse weg naar Nederland georganiseerd met behulp van zijn echtgenote en de heren *Rens*, *Nijkerk*, *Chait*, *Laatsman*, *Veerman* en anderen onder de naam „Dutch Paris”. Daarvóór, einde 1942, was de weg naar Spanje reeds georganiseerd.

De heer *Weidner* acht de heer *van Tricht* zeer hoog; hij had volgens hem veel hart voor de goede zaak en deed altijd zijn best om te

helpen. „Toen wij”, aldus de heer *Weidner*, „bijvoorbeeld eens geen geld hadden om de Amerikaanse en Engelse piloten te helpen, heb ik hem dat gezegd en toen is hij naar de Engelse militaire attaché gegaan en daar heeft hij 30 000 Zwitserse francs losgekregen. Ik had nog nooit zo'n groot bedrag in mijn handen gezien. Hij is toen vroeg in de ochtend uit Bern vertrokken om het geld naar Genève te brengen. Dit bewijst, dat hij iemand was, die veel voor de zaak over had. Ik heb altijd met de grootste blijdschap met hem samengewerkt en ik heb een grote bewondering voor hem.”

58604 (*Weidner*)

„Wij hebben,” zo vervolgde de heer *Weidner*, „tientallen mensen uit Frankrijk geholpen, niet alleen mensen zonder functie, maar ook agenten van B.I., etc., die via onze weg te Londen zijn aangekomen en die dus wisten van onze werkzaamheden. Wij hadden wel ervaring met wat er in Frankrijk gebeurde, maar wij waren onwetend ten aanzien van hetgeen met die mensen gebeurde, wanneer zij eenmaal over de Spaanse grens waren. Ik heb altijd gehoopt, dat iemand zou komen, die enige reizen door Spanje had gemaakt en die dus wist wat daar gebeurde.

Bovendien zou het voor ons van belang zijn geweest, indien wij uit Londen gegevens zouden hebben gekregen over betrouwbare adressen in Frankrijk. Over dergelijke gegevens beschikte men namelijk te Londen uit de mededelingen van vluchtelingen, die langs een andere weg dan die van mijn organisatie hadden gereisd. Juist omdat het vinden van goede adressen behoorde tot het moeilijkste deel van ons werk, zou onze taak daardoor ten zeerste kunnen zijn verlicht.”

58616—58618 (*Weidner*)

„Met de heer *van Niftrik* had ik geen contact, voordat ik einde 1942 in Zwitserland kwam,” verklaarde de heer *Weidner*.

„Toen heeft de heer *van Niftrik* getracht een weg te vinden om mensen naar Frankrijk te helpen. Wij hebben hem een tijd geholpen zonder dat hij het wist; hij was toen bezig met een organisatie op Frans gebied op te richten om de mensen naar Spanje te helpen. Begin 1943 heb ik daarover contact met hem gekregen. De heer *van Niftrik* kende Frankrijk niet; hij had geen adressen; hij was daar nooit geweest. Het grote punt in het verzet was altijd: adressen; ik had vele relaties in Frankrijk; ik kende daar velen en ik heb deze adressen ook gebruikt om deze mensen naar Spanje te brengen. Ik ben heel eerlijk geweest tegenover de heer *van Niftrik* en ik heb tot hem gezegd, „die adressen zijn er niet voor om door iedereen gebruikt te worden”. Uit verscheidene dingen is gebleken, dat de heer *van Niftrik* een eigen weg heeft willen maken met die adressen; dat heeft elkaar enigszins gekruist. Wij zagen op die adressen opeens mensen, die zonder onze voorkennis uit Zwitserland kwamen en ik zag daar bepaalde gevaren in.”

Deze toestand heeft volgens de heer *Weidner* echter niet voortgeduurd. „Generaal *van Tricht*”, zo vervolgde de heer *Weidner*, „was de chef van de heer *van Niftrik* en de generaal was altijd zeer fair; hij wilde dat niet en wenste samenwerking in die zin, dat de heer *van Niftrik* de mensen over de Zwitsers-Franse grens hielp en dat ik hen verder zou helpen. Er is in dat opzicht misschien een misverstand geweest; ik had geconcludeerd, dat de heer *van Niftrik* het zo ook had begrepen; later bleek, dat hij het niet zo had opgevat. De manier van werken is altijd zo gebleven. Er was soms zelfs een zekere wrijving. Dat was niet in het belang van Nederland. Mijn standpunt is altijd geweest: „laat ieder zijn eigen deel van het werk doen, dan komen er geen moeilijkheden”. Wij hebben meermalen besprekingen gehad en daarop ging het enigszins eigenaardig toe, doordat de heer *van Niftrik* enigszins doof was. Soms begrepen wij elkaar slecht, hetgeen tot misverstanden aanleiding gaf. De heer *van Niftrik* had een echtgenote, die hem zeer energiek hielp. Ik constateer, dat, wanneer deze samenwerking sterker was geweest, het werk meer vruchten zou hebben opgeleverd. Maar toch heeft deze samenwerking nog goede resultaten gehad. Ds. *Visser 't Hooft* en generaal *van Tricht* hebben altijd geprobeerd de zich voordoende moeilijkheden op te lossen.”

58619 (*Weidner*)

De heer *Weidner* gelooft niet, dat men rechtstreeks kan zeggen, dat er ongelukken zijn gebeurd door het optreden van de heer *van Niftrik*, hoewel hij met betrekking tot één geval een restrictie maakt.

36654; 36678; 36680 (*van Niftrik*)

De heer *van Niftrik* deelde aan de commissie mede, dat hij op 15 Augustus 1942 in Zwitserland was aangekomen en te Genève in résidence forcée woonde. De Nederlandse uitgewekenen meldden zich bij generaal *van Tricht* en deze zorgde dan, dat zij een paspoort en visa voor Spanje kregen — dit gebeurde bij het Franse en Spaanse gezantschap in Zwitserland —; zij kregen dan een Spaanse en Franse pas en konden via Portugal naar Engeland reizen.

In November 1942 ging dit niet meer, omdat Zuid-Frankrijk toen werd bezet. Aangezien de heer *van Niftrik* en zijn vrouw nogal op de hoogte waren van clandestiene routes, verzocht de generaal hun een route door Frankrijk naar Spanje te organiseren. Zij zijn daarmede begonnen en hebben deze route stap voor stap in orde gemaakt, zodat zij er tenslotte in geslaagd zijn de mensen clandestien door Frankrijk

36683 (*van Niftrik*)

22858—22863; 22871—22873;
22891—22893; 22908—22920 (*Beets*)
71719 (*Lachman*)
72609—72621 (*Boas*)
72048—72083 (*Telders*)
74125—74126; 74158—74168 (*Kahn*)

22857—22860; 22871 (*Beets*)

70791 (*van Tricht*)

22858; 22908—22913 (*Beets*)

22914—22916 (*Beets*)

en Spanje naar Engeland te krijgen. Daaruit is langzamerhand een regelmatige route gegroeid, doordat zij in verbinding kwamen met iemand, die veel van dit werk in Frankrijk had gedaan en daar zijn lijnen al had; dat was *Jean Weidner*. Hij heeft, naar de heer *van Niftrik* verklaarde, grotendeels de lijn voor ons bestuurd en is daarvan de grote organisator geweest.

Toen de commissie aan de heer *van Niftrik* de vraag stelde, of men hem moest zien als de vertegenwoordiger van de heer *van Tricht*, verklaarde hij, dat deze hem eigenlijk *carte blanche* had gelaten om de zaak op te richten. De generaal moest zich, aldus de heer *van Niftrik*, natuurlijk dekken tegenover de Zwitserse Regering en ook vooral tegen niet serieuze pogingen. Hij heeft eerst uitgekeken, of dit werk goede resultaten opleverde en toen hem bleek, dat er werkelijk betrouwbare mensen bij betrokken waren, heeft hij zelf de leiding op zich genomen.

De commissie heeft bij haar verhoren kennis genomen van enkele klachten betreffende het doorzenden van de uitgewekenen.

Sommige getuigen beklagden zich er over, dat zij naar hun mening te lang hadden moeten wachten, voordat zij in de gelegenheid werden gesteld verder te reizen, terwijl aan anderen gebleken was, dat de beschrijving van de weg door Frankrijk, waaromtrent hun vóór hun vertrek de nodige gegevens waren verstrekt, niet overeenstemde met de werkelijkheid, waardoor zij naar hun mening onnodig gevaar hadden gelopen.

Ook werden klachten vernomen omtrent slecht nagemaakte Franse legitimatiepapieren.

De heer *C. M. Beets*, die, toen Nederland op 10 Mei 1940 in oorlog was geraakt, te Zürich studeerde en die na in het najaar van 1941 afgestudeerd te zijn, naar Engeland wilde vertrekken, moest twee jaar wachten, voordat dit mogelijk werd. Hij achtte dit lange oponthoud allesbehalve gemotiveerd, hoewel hij toegaf zeer moeilijk te kunnen beoordelen, of aan anderen, die eerder werden doorgezonden, al dan niet terecht prioriteit was verleend.

De heer *van Tricht* had hem medegedeeld, dat Nederlandse uitgewekenen, die illegaal in Zwitserland waren, voorrang hadden boven degenen, die legaal in Zwitserland konden verblijven en geen moeilijkheden hadden met de Zwitserse autoriteiten.

De heer *van Tricht* verklaarde aan de commissie, dat deze overweging inderdaad bij hem had gegolden en dat personen, die uit Nederland kwamen en het in Zwitserland niet zo prettig hadden, voor moesten gaan bij studenten, die te Zürich studeerden.

Toen de heer *Beets* in het najaar van 1943 uit Zwitserland vertrok, bleek hem, dat er van de illegale weg, welke de heer *van Niftrik* hem had opgegeven, niets klopte. Het allereerste contactpunt in Frankrijk, tussen Genève en Annecy, stond al drie weken onder bewaking van de Duitsers, doch doordat de boer, bij wie hij onderdak kreeg, hem tijdig waarschuwde, kon hij hun ontlopen. De heer *Beets* deelde verder mede, dat hij opdracht had gekregen naar Spanje te gaan, o.m. om een bericht over te brengen, waarvan hij de inhoud niet kende. Het was een gemicrophotografeerd bericht, verborgen in een potlood; bovendien had hij de opdracht gekregen, mee te nemen, respectievelijk samen te reizen met een Belg, die om de een of andere hem onbekende reden voor de Nederlandse Regering blijkbaar belangrijk was en die men ook naar Spanje wilde hebben. De opzet was, dat de heer *Beets* min of meer de leiding zou hebben en dat, zodra het aankwam op direct contact met de Fransen, de Belg dat grotendeels zou opknappen, omdat deze uiteraard beter Frans sprak dan hij. „Die Belg,” zo vervolgde de heer *Beets* zijn verhaal, „was een plezierig mens, maar leed helaas aan zenuwziekte. Bovendien was ons, voordat wij weggingen, in een betrekkelijk lang gesprek, dat wij met de heer *van Niftrik* hadden, gevraagd de mogelijkheid te onderzoeken om een illegale weg door Frankrijk te volgen, die ook gedurende de winter passeerbaar zou zijn. De standaardweg, die men tot nog toe gevolgd had, kon alleen in de zomer gebruikt worden, omdat hij over de hoge Pyreneeën ging en in de winter in verband met de sneeuw niet passeerbaar was.

Wij hadden dus het verzoek gekregen uit te vinden, of er ook een gedurende de winter begaanbare weg over de Pyreneeën bestond. Daarvoor zouden wij iemand moeten vinden in een heel klein plaatsje aan de Middellandse Zeekust, Agde. Daar woonde een zekere *Pierre*, die ons zou kunnen mededelen, waar die weg langs ging. Wij gingen dus naar het contactpunt in Agde, een fotograaf, met het verzoek, ons in contact te brengen met die mijnheer *Pierre*. Die was echter helaas al acht maanden geleden verdwenen en niet meer verschenen. De informatie, die men in Bern had, klopte dus niet, waardoor ons vertrouwen in die weg niet vergroot werd.”

De reis van Annecy naar Agde werd zonder kleerscheuren volbracht en doordat het donker was, kon de in de trein inspecterende Duitse

- 22922 (*Beets*)
- 72057—72064 (*Telders*)
- 72076—72080 (*Telders*)
- 74144—74160 (*Kahn*)
- 72654—72661 (*Boas*)
- 70798—70799 (*van Tricht*)
- 37602—37605 (*Visser 't Hooft*)
- 72635—72640 (*Boas*)
- 72641—72643 (*Boas*)
- politie de cartes d'identité niet controleren, welke de heer *Beets* en zijn reisgenoot van de heer *van Niftrik* hadden gekregen en die zeer slecht waren nagemaakt, evenals de carte de travail, die iedere arbeider bij zich moest hebben.
- Verder had men in Zwitserland, aldus de heer *Beets*, niet precies begrepen, wie in Spanje als dienstplichtig werden beschouwd. Men was er in Zwitserland van uitgegaan, dat de dienstplichtige leeftijd was van 20 tot 30 jaar; ik had dus een pas gekregen, volgens welke ik 31 jaar was; een andere Nederlander was volgens zijn pas 39 jaar. Toen wij in Spanje kwamen, zeiden zij: „U had 41 jaar moeten zijn, dus U moet toch naar de gevangenis”. Er waren mensen bij van 21 en 22 jaar, die men 19 jaar oud had gemaakt; die mochten in de stad rondlopen; z.g. *résidence forcée*.
- De heer *Telders*, die zoals reeds werd medegedeeld, in 1942 in Zwitserland eerst in *résidence forcée* en daarna enige maanden in het werkkamp te Cossonnay had vertoefd, had zich op de dag, waarop geheel Frankrijk werd bezet, tot de heer *van Tricht* gewend en hem medegedeeld, dat hij van plan was illegaal door Frankrijk naar Engeland of Amerika te reizen, hetgeen deze hem echter had verboden.
- Na een verblijf in nog enkele andere werkkampen en ook in het straffkamp Bellechasse riep de heer *van Tricht* hem en zijn vriend, de heer *Kahn*, bij zich en verwees hen naar de heer *van Niftrik* te Genève.
- De volgende dag vertrokken zij na een opdracht en geld te hebben ontvangen en na adressen e.d. uit het hoofd te hebben geleerd, over de Zwitsers-Franse grens, doch zij werden direct door de Duitsers opgepakt, hetgeen de heer *Telders* aan verraad toeschrijft.
- De heer *Kahn* deelde aan de commissie mede, dat hij voor de illegale reis door Frankrijk zeer goed nagemaakte Franse identiteitskaarten had ontvangen van de Zwitserse autoriteiten, die naar hij meende, samenwerkten met de heer *van Niftrik* of misschien ook wel met het Nederlandse gezantschap te Bern. Ook hij was direct na het overschrijden van de Zwitsers-Franse grens gearresteerd, hetgeen hij hieraan toeschreef, dat de Zwitserse gendarmerie hem de papieren had uitgereikt op het station Cornavin te Genève en het daardoor waarschijnlijk zal zijn uitgelekt, dat zij van plan waren te vertrekken.
- De heer *Boas*, die eveneens op illegale wijze uit Zwitserland was vertrokken, klaagde zich over de kwaliteit van de valse carte d'identité, die hij voor zijn reis door Frankrijk van de heer *van Niftrik* had gekregen. Hij herinnerde zich echter niet meer, wat er aan mankeerde. Een Franse dominé, die hij op zijn reis ontmoette, had hem er op gewezen en hem de raad gegeven die kaart maar weg te gooien.
- De heer *van Tricht* achtte het zeer goed mogelijk, dat soms de vervalste papieren, die voor de illegale doorreis door Frankrijk werden meegegeven, slecht waren, maar de oorzaak hiervan was volgens hem hierin gelegen, dat de legitimatiebewijzen in Frankrijk ieder ogenblik werden veranderd.
- Over het geheel genomen waren naar zijn mening de papieren, waar de heer *van Niftrik* voor gezorgd had, wel goed geweest.
- De heer *Visser 't Hooft* meende eveneens, dat de heer *van Niftrik* zijn werk ten bate van de Nederlandse uitgewekenen goed had gedaan en dat hij de ernst van de zaak, welke hij behartigde en de ernstige consequenties, welke aan eventuele tekortkomingen verbonden konden zijn, wel degelijk overwoog.
- De heer *Visser 't Hooft* wees er echter op, dat hij en de heer *van Niftrik* evenals allen, die aan dat illegale werk meededen, geen opleiding voor de geheime dienst hadden gehad en nu opeens dingen moesten doen, die eigenlijk een getrainde politieman had moeten verrichten.
- De heer *Boas* heeft aan de commissie verklaard, dat hij met betrekking tot een bepaald geval de heer *van Tricht* niet heeft begrepen en dat diens optreden daarbij hem enigszins had verbaasd. Het betrof een Rotterdammer, *Gerrit Edenburg* genaamd, die naar Zwitserland was gekomen. Deze spioneerde ten behoeve van de Duitsers om uit te vinden, welke Nederlanders zich daar bevonden. Deze man had op de heer *Boas* een verdachte indruk gemaakt. Hij had hem leren kennen bij mevrouw *Nicole*, te Nyon, waar de heer *Boas* geïnterneerd was. *Edenburg* deed volgens de heer *Boas* o.m. een verhaal, hoe hij naar Spanje was gegaan om daar te trachten — hij meent in opdracht van de generaal — een weg te vinden waarlangs men clandestien kon evacueren. Op deze weg was hij z.g. vastgelopen. Dit verhaal was de heer *Boas* zeer verward voorgekomen en hij vertrouwde *Edenburg* absoluut niet. Volgens de heer *Boas* had de heer *van Tricht* gebruik gemaakt van *Edenburg* om die weg te vinden. „Toen hij terugkwam”, aldus de heer *Boas*, „heeft hij kennelijk zijn ervaringen aan de generaal verteld en hij bleef in Genève. Toen wij hem niet vertrouwden, hebben wij ons over dit geval in verbinding gesteld met de Engelse consul te Genève. Het bleek steeds meer, dat deze man onbetrouw-

baar was, wat ook later is bewezen. Wij hebben hierover een rapport uitgebracht, wat ook ter kennis is gebracht van de generaal. Wij hebben daarin gerapporteerd, dat deze man volgens ons absoluut onbetrouwbaar was. Hij heeft ons allemaal verteld, wat hij ging doen. Hij zou naar Rotterdam gaan om zijn vader dood te slaan, omdat deze N.S.B.-er was. Het was in ieder geval een zeer vreemd iemand. Wij hebben dit aan de generaal doorgegeven. Deze man is weer teruggekomen in Zwitserland en heeft zich bij de generaal gemeld, die dus intussen op de hoogte was van een en ander. De generaal heeft hem, heel wonderlijk, maar rustig zijn gang laten gaan".

Nadien echter heeft de heer *van Tricht* geen gebruik meer gemaakt van *Edenburg*.

Volgens de heer *Boas* had de heer *van Tricht* de Zwitserse politie moeten waarschuwen en had hij *Edenburg* terdege aan de tand moeten laten voelen; verder had hij de heren *Mug*, *Birnie* en *Boas* kunnen laten horen.

Gelukkig had de Zwitserse politie *Edenburg* later op het station opgevangen en hem gevangen gezet. In 1943 of 1944, toen uitgekomen was, dat *Edenburg* inderdaad een spion was, heeft hij zich van het leven beroofd.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt medegedeeld, dat uit de brieven, die er destijds tussen Bern en Londen over dit geval zijn gewisseld, blijkt, dat de heer *van Tricht* *Edenburg* bij zijn eerste verblijf in Zwitserland een wat simpele zonderling en een fantast gevonden heeft, maar geen onbetrouwbaar element; anderen oordeelden reeds toen anders.

De heer *van Tricht* heeft bij zijn verhoor aan de commissie-*Cleveringa* verklaard: „Inderdaad, er is mij wel meer goedgelovigheid verweten, maar wanneer iemand uit Holland kwam, kon niemand zeggen dat hetgeen hij vertelde gelogen was. Er was immers geen contrôle. Ik heb dan ook geen reden gehad aan deze man te twijfelen, ook niet aan zijn goede gezindheid. Hij is b.v. nog eens bij mij gekomen met een prachtig getekend *Wilhelmus*, dat hij voor mij had gemaakt. Ik vond hem wel een beetje een fantast, maar ik had toch geen reden hem te wantrouwen. Hij is toen inderdaad plotseling verdwenen en naar Holland teruggegaan. Daarna is hij weer teruggekomen met fantastische verhalen, die ik niet heb aanvaard. Ik heb tegen hem gezegd: „je kunt je gang gaan”, maar ondertussen ben ik naar *Delaquis* gelopen en heb hem de zaak voorgelegd en gevraagd, wat wij daarmee moesten doen. *Delaquis* zeide: „we zullen hem door „X” laten verhoren; die kan er altijd veel uit krijgen”. Hij heeft er inderdaad ook van allerlei uit gekregen, dat ik niet uit hem had kunnen halen. Zo is hij in de gevangenis terecht gekomen.”

„De 6de Juli 1942”, zo vervolgt de commissie-*Cleveringa*, „schrijft de gezant, dat „E” na een langdurig verhoor door de Zwitserse politie door de mand is gevallen en een verklaring heeft afgelegd, dat hij beide malen naar Zwitserland is gestuurd door Duitse instanties om hier te spionneeren onder de Nederlandsche vluchtelingen. Hij beweert daarover in Holland rapport te hebben uitgebracht. Ook naar het oordeel van de politie is „E” „een fantast en liegt hij zoo, dat men, niettegenstaande zijn bekentenis, niet goed weet, wat men aan hem heeft. Hij blijft natuurlijk opgesloten”. Naar de mening van de gezant had „E” „niets aan de Duitschers kunnen vertellen wat zij niet reeds wisten, zoodat zijn bekentenis geen zorg behoefde te baren”. Dat men aan deze bekentenis nog geen doorslaande betekenis hechtte, zou begrijpelijk zijn, wanneer waar is geweest wat in één der cadettenrapporten staat, t.w. dat de Geneefse politie, die als „minder naïef” de generaal ten voorbeeld wordt gesteld, hem „met behulp van eenige stokslagen” er toe heeft gebracht! De commissie kan de kennelijke bewondering van de schrijver over deze doortastendheid niet delen.

Legt men de verschillende lezingen naast elkaar, dan komt er geen gang van zaken uit te voorschijn, die, naar het inzicht der commissie, enige laakbaarheid van de generaal aantoonen. Hij is zijn aandacht op „E” gevestigd blijven houden en heeft hem al dadelijk niet hoog aangeslagen; van het schenken van een lichtvaardig vertrouwen blijkt niets, ook al was hij van „E”'s ver-radersrol niet aanstonds overtuigd. Maar waar het op aan komt is dit, dat na „E's” terugkeer de generaal hem heeft aangehoord en, toen hem dit niet bevredigde, de Zwitserse politie, de enige, die hem gevangen kon zetten, op zijn spoor heeft gezet. Het geeft geen hoge dunk van de zakelijkheid der klagers, wanneer zij hem zijn houding in deze bij voortdurend blijven nahouden. In hun gespannen omstandigheden is een zekere onevenwichtigheid verklaarbaar, dit doet aan haar bestaan niet af en zij moet er dan toch toe leiden aan hun verhalen en oordeelvellingen niet te veel te hechten.”

37380—37381 (*van Zwanenberg*)
 37496—37497; 37599 (*Visser 't Hoofd*)
     39920 (*Wijnbergen*)
     58603 (*Weidner*)
 71079; 71100 (*Gans*)

22858—22863 (*Beets*)
 72048—72057 (*Telders*)
     74126 (*Kahn*)

3784—3785 (*Rodrigues Lopes*)
 37494—37497 (*Visser 't Hoofd*)
 70787—70788 (*van Tricht*)
 72071—72082 (*Telders*)
     72679 (*Boas*)
 74165—74168 (*Kahn*)
     74454 (*Linthorst Homan*)

70786—70788 (*van Tricht*)

72072—72083 (*Telders*)
 74156—74159 (*Kahn*)

Daar de commissie-*Cleveringa* deze aangelegenheid uitvoerig heeft behandeld, heeft de commissie het niet nodig geacht, nog nader op de verklaringen van de heer *Boas*, voorzover deze op dit voorval betrekking hebben, in te gaan.

Intussen acht zij het in hem en zijn vrienden te prijzen, dat zij de heer *van Tricht* hebben gewaarschuwd.

Het merendeel van de door de commissie gehoorde getuigen heeft zich over de heer *van Tricht* en over het werk, dat onder zijn leiding in verband met de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen werd verricht, zeer gunstig uitgelaten.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt in verband met klachten omtrent het lange wachten in Zwitserland alvorens kon worden doorgereisd, medegedeeld, dat zij in één geval heeft vastgesteld, dat een uitgewekene door vergeetachtigheid langer op zijn doorreis heeft moeten wachten dan noodzakelijk was geweest. Deze tekortkoming is blijkens genoemd verslag door de heer *van Tricht* toegegeven.

De getuigen, die zich bij de commissie hebben beklaagd, dat zij lang moesten wachten, voordat zij door konden reizen, hebben haar niet kunnen overtuigen, dat deze klachten zijn terug te brengen tot tekortkomingen in het beleid van de heer *van Tricht*. Deze toch was bij de doorzending van Nederlandse uitgewekenen zeer afhankelijk van de beperkende bepalingen, welke ten deze door de Franse en Spaanse Regeringen waren vastgesteld, terwijl later langs de illegale weg door Frankrijk veiligheidshalve slechts kleine aantallen personen tegelijk konden worden gedirigeerd.

Daarbij komt dan nog, dat, zoals verschillende getuigen hebben verklaard, deze illegale weg meermalen defect is geweest, zodat er dan in het geheel geen gebruik van gemaakt kon worden.

Met betrekking tot klachten omtrent gebreken en onvolkomenheden van de illegale weg door Frankrijk alsmede over de onvolkomenheid van medegegeven valse legitimatiepapieren, is de commissie er zich van bewust, dat hier meermalen wel iets zal hebben ontbroken. Daar echter de omstandigheden, waaronder gewerkt werd, uiterst moeilijk waren en bovendien geen der personen, die zich met dit werk bezighouden, tevoren daarin geschoold was, kan hun naar het oordeel van de grootst mogelijke meerderheid der commissie ten deze geen te ernstig verwijt worden gemaakt. Eén lid zou zonder de ten deze bestaande moeilijkheden te ontkennen, meer zorg en voorzichtigheid op dit stuk gewenst hebben geacht.

De commissie is van oordeel, dat ondanks de bovengenoemde ongunstige omstandigheden de in verband met de illegale evacuatie uit Zwitserland bereikte resultaten niet onbevredigend zijn geweest.

Zij heeft er daarbij rekening mee gehouden, dat de heer *van Tricht* volgens door hem aan de commissie gedane mededelingen voor in totaal ongeveer 250 personen het verder reizen mogelijk heeft gemaakt, waarbij het eenmaal is voorgekomen, dat de Duitsers er achter zijn gekomen, dat er een groep van mensen op weg was gezonden. Het geval, waarop de heer *van Tricht* doelde, is vlak bij de Spaanse grens gebeurd. Er is toen te Toulouse een razzia geweest, waarbij een aantal vluchtelingen werd opgepakt. De andere groepen zijn altijd goed doorgelaten.

Verder zijn de heren *Telders* en *Kahn* tegen het einde van 1943 aan de Zwitsers-Franse grens door de Duitsers gearresteerd.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt slechts eenmaal melding gemaakt van het arresteren van reizigers, die van Zwitserland op weg waren naar Spanje. Het betrof twaalf personen, van wie er drie wisten te ontsnappen en kans zagen in Zwitserland terug te komen. Deze arrestatie, die blijkens het zoëven genoemde verslag in November 1943 in de nabijheid van Toulouse plaats vond, is kennelijk dezelfde als die, waarop de heer *van Tricht* in zijn mededelingen aan de commissie doelde.

Met de commissie-*Cleveringa* is de commissie van oordeel, dat over de balans van het werk van generaal *van Tricht*, die zowel de legale als de illegale evacuatie uit Zwitserland onder zijn leiding had, slechts weinig behoeft te worden gezegd. Het te goed overweegt zo duidelijk en in zo grote mate, dat de enkele debetpost er geheel door in het niet valt.

De commissie heeft voorts aandacht gewijd aan de wijze, waarop de heer *H. van der Elst*, destijds als secretaris werkzaam aan het Nederlandse consulaat-generaal te Genève, zijn taak ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland heeft vervuld.

De heer *van der Elst* heeft volgens de commissie-*Cleveringa* vooral in de periode vóór de bezetting van geheel Frankrijk, toen met Franse visa werd gereisd, zich zeer verdienstelijk gemaakt, doordat de aan het verkrijgen dezer visa verbonden werkzaamheden voor een groot gedeelte op hem neerkwamen.

Hetgeen de commissie-Cleveringa over de heer van der Elst had vernomen, had haar de indruk gegeven van een werkkraft en toewijding, die volgens haar de hoogste lof verdienen en waarvoor zij meende met nadruk de zeer bijzondere aandacht van de Minister van Buitenlandse Zaken te moeten vragen.

Naar aanleiding van een voor de commissie afgelegde verklaring van mevrouw *M. A. C. Visser*, een Nederlandse journaliste, die gedurende de oorlog enige tijd in Zwitserland heeft vertoefd, welke verklaring een zeer slecht getuigenis met betrekking tot de heer van der Elst inhield, heeft de commissie verschillende van de door haar gehoorde getuigen gevraagd naar hun oordeel over hem.

71021—71023 (*Visser*)

Mevrouw *Visser* had namelijk medegedeeld, dat de heer van der Elst, na door een uitgewekene te zijn bedreigd, bang zou zijn geworden en de Zwitserse politie zou hebben gewaarschuwd. Deze had de uitgewekene gearresteerd en zou hem, alvorens het consulaat te hebben gewaarschuwd, over de grens hebben gezet, waardoor hij in handen van de Gestapo werd gespeeld, waarna hij zou zijn gefusilleerd.

70757—70764 (*van Tricht*)

De heer van *Tricht* geloofde niet, dat de heer van der Elst ooit iemand aan de politie had uitgeleverd. „Dat wil zeggen,” zo vervolgde hij, „wanneer de mensen bij mij kwamen, gaf ik ze over aan de Zwitserse politie. Wanneer iemand zich bij mij meldde, wat vaak gebeurde — ze kwamen dan rechtstreeks naar Bern —, moest ik de politie daarvan in kennis stellen; de mensen konden daar niet illegaal leven. Wanneer de mensen bij de Zwitserse politie waren aangegeven, waren zij altijd volkomen veilig.”

Er zijn volgens de heer van *Tricht* in verband met het terugzenden van in Zwitserland aangekomen uitgewekenen wel vervelende dingen gebeurd, maar hij weigerde te geloven, dat de heer van der Elst daar ook maar enigszins bij betrokken is geweest.

Verder had hij gehoord, dat er over de grens gezette uitgewekenen in handen van de Duitse politie waren gevallen, maar niet, dat ze zouden zijn doodgeschoten. Hij geloofde dat ook niet, want van de meesten had hij later nog wel iets gehoord.

De heren *Telders* en *Kahn*, die, zoals reeds is gebleken, stellig niet vol onverdeelde lof waren over alle Nederlandse autoriteiten, die in Zwitserland bemoeiing hadden met de Nederlandse uitgewekenen, prezen beiden de houding van de heer van der Elst.

72006—72012 (*Telders*)

De heer *Telders* was aan het consulaat-generaal te Genève door de heer van der Elst zeer welwillend ontvangen en was goed over hem te spreken. Hij geloofde zeer zeker niet, dat deze een uitgewekene naar aanleiding van een bedreiging aan de Zwitserse politie zou hebben overgeleverd met het bovengenoemde noodlottige gevolg.

74104—74105 (*Kahn*)

De heer *Kahn* vond de heer van der Elst een zeer geschikt man, van wie hij zeker niet geloofde, dat door zijn optreden een uitgewekene in handen van de Gestapo terecht zou zijn gekomen.

71112—71118 (*Gans*)

De heer *Gans* geloofde, dat het werk de heer van der Elst boven het hoofd was gegroeid, maar dat hij in ieder geval zijn uiterste best heeft gedaan om er van te maken wat er van te maken viel. Wel meende de heer *Gans*, dat de heer van der Elst heel dikwijls de portée van de zaak niet begreep. Hij motiveerde dit door een schets te geven van een geval, waarin een statenloos meisje zou worden uitgewezen, omdat zij bij de Zwitserse politie had voorgegeven Nederlandse te zijn en dit ook tegenover het gezantschap had volgehouden. De heer van der Elst riep haar in opdracht van het gezantschap bij zich, wees er haar op, dat zij het gezantschap bedrogen had en dat zij daarom naar de Zwitserse politie moest gaan. Deze had reeds te kennen gegeven, dat zij over de grens zou worden gezet.

72624—72627; 72663—72664 (*Boas*)

De heer *Gans* heeft zich toen echter veel moeite gegeven en met medewerking van de heer van der Elst is het gelukt de uitzetting te voorkomen.

De heer *Boas*, die vol lof is over de heer van der Elst, had met diens hulp het Spaanse visum gekregen, dat hij voor zijn reis nodig had.

Met betrekking tot het de heer van der Elst door mevrouw *Visser* ten laste gelegde was de heer *Boas* van mening, dat, indien dit feit zich werkelijk zou hebben voorgedaan, hij neiging had om de schuld aan de uitgewekene te geven.

37600 (*Visser 't Hooft*)

De heer *Visser 't Hooft*, die noch tot het personeel van het gezantschap noch tot de uitgewekenen behoorde, deelde mede, dat de heer van der Elst altijd hard had gewerkt en dat hij geloofde, dat het oordeel, dat de commissie-Cleveringa over hem heeft uitgesproken, volkomen terecht was.

De bovenstaande gunstige verklaringen zijn de commissie aanleiding geworden om aan de door mevrouw *Visser* geuite beschuldiging ten aanzien van het optreden van de heer van der Elst tegenover Nederlandse uitgewekenen geen gewicht te hechten.

Nu de commissie haar oordeel heeft kenbaar gemaakt over de verzorging en de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen in

Zwitserland en omtrent de personen, die de daaraan verbonden werkzaamheden verrichtten, rest haar nog een beschouwing te wijden aan de gezant, mr. *J. J. B. Bosch* ridder *van Rosenthal*, die uiteraard als hoogste vertegenwoordiger der Regering verantwoordelijk was voor het beleid ten aanzien van de uitgewekenen.

De commissie-*Cleveringa* is met betrekking tot de gezant tot de conclusie gekomen, dat zijn geaardheid hem bij de „psychologische aanpak” van zijn onverwachte en abnormale taak waarschijnlijk wel eens wat dwars heeft gezeten.

„In de zaken van de heer *Kijzer*”, zo vervolgt het tweede verslag dezer commissie, „had hij, wetende van een tekortkoming, zich waarschijnlijk meer moeten laten gelden en met betrekking tot het consulaat te Genève had hij wellicht wat ondernemender kunnen zijn. Doch hier staat tegenover, dat men de indruk krijgt, dat over het geheel de omstandigheden der uitgewekenen, hun toestand in aanmerking genomen en de moeilijkheden, waarmede men voortdurend te kampen had, alleszins bevredigend mogen worden genoemd. Gelijk hij hiervoor de opperste verantwoordelijkheid droeg, zo komt de gezant hiervoor ook in de eerste plaats waardering toe, te meer waar hij hard gewerkt heeft aan een ongewone taak, waarvoor hij noch van nature noch door zijn opleiding en loopbaan bijzonder geschikt was en waarvoor hij zich onverwacht geplaatst zag. Men behoeft slechts weinig te lezen in de dossiers om te begrijpen, wat dit heeft willen zeggen en hierdoor te beseffen, dat de critiek hier aanzienlijk gemakkelijker moet worden geacht dan de kunst”

Uit enkele getuigenverklaringen is de commissie gebleken, dat de gezant met de meesten van de Nederlandse uitgewekenen, die in Zwitserland verbleven of op doorreis daar korter of langer vertoefden, weinig persoonlijk contact heeft gehad en dat hij voor hen in vele gevallen ook moeilijk te bereiken was.

Zo deelde de heer *S. van Zwanenberg*, president-directeur van de N.V. *Zwanenberg's Fabrieken* te Oss aan de commissie mede, dat hij in Juli 1940, op doorreis van Nederland naar Engeland te Bern was aangekomen.

De heer *van Zwanenberg* meende, aangezien hij een van de eerste Nederlanders was, die langs niet heimelijke weg Nederland had verlaten, (hij had namelijk op Uruguayaanse papieren tezamen met de gezant van Uruguay de reis gemaakt), de Regering te Londen wel belangstellend zou zijn naar de gegevens uit Nederland, welke hij kon verschaffen. Hij stelde zich daarom telefonisch in verbinding met ons gezantschap te Bern en vroeg, of dat het op prijs stelde aan Londen kennis te geven van hetgeen hij van belang achtte. Hij had er bij gezegd, dat hij het anders van Zwitserland uit zelf zou doen. Er was toen een afspraak met de gezant gemaakt, doch toen de heer *van Zwanenberg* deze op grond daarvan zou ontmoeten, werd hij door de heren *van Tricht* en *Luns* ontvangen en liet de gezant weten, dat hij naar een begrafenis moest. Een afspraak voor een ontmoeting op de volgende dag kon evenmin doorgaan, omdat volgens de heer *van Zwanenberg* de gezant toen een collega op bezoek had.

De heren *van Tricht* en *Luns* hadden evenwel grote belangstelling getoond voor de mededelingen van de heer *van Zwanenberg*.

De heer *van Tricht* kon zich niet meer herinneren, of de gezant de heer *van Zwanenberg* al dan niet ontmoet had, doch hij achtte het laatste best mogelijk, want zo zeide hij, wanneer het enigszins kon, had de gezant geen tijd. Hij meende dat te moeten verklaren uit een bij deze bestaand gebrek aan belangstelling voor mensen.

Zakelijk heeft volgens de heer *van Tricht* de gezant zeer zeker behoorlijk zijn werk gedaan, maar zijn hart zat er niet bij, wat toch wel nodig was in die tijd. Men moest de gezant echter geen last bezorgen. Hij had wel degelijk belangstelling voor de vluchtelingen en degenen, die met het werk daarvoor belast waren, kwamen ook geregeld bij hem. Hij was ook van alles op de hoogte, maar belangstelling voor de mensen persoonlijk ontbrak hem, hetgeen ook altijd de grief van de heer *van Tricht* was geweest.

De heer *Visser 't Hooft* gaf met betrekking tot het bovenvermelde als zijn mening te kennen, dat de gezant een man is, die zich te veel heeft teruggehouden, niet graag in het publiek komt en het onaangenaam vindt om een redevoering te moeten uitspreken.

Dat was volgens de heer *Visser 't Hooft* ook een van de redenen, waarom hij niet naar de kampen ging. „Dat heb ik,” zo deelde hij mede, „heel duidelijk gemerkt. Wanneer men namelijk in een kamp kwam, dan stond men opeens tegenover een paar honderd Hollanders, voor wie men een redevoering moest uitspreken. Dat lag eenvoudig niet in zijn aard. De gezant is in zijn persoonlijke relaties met de vluchtelingen nooit onbeleefd geweest en hij heeft ook wel hard voor ze gewerkt, maar alleen op een wijze, die de vluchtelingen niet zien konden. Ik heb er veel mee te maken gehad, omdat ik er soms bij geweest ben, wanneer er onderhandelingen gaande waren met de

37371—37382 (*van Zwanenberg*)

70877—70882 (*van Tricht*)

37542—37546 (*Visser 't Hooft*)

Zwitserse Regering. Dat ging dan over kwesties in de kampen en daar heeft de gezant hard aan gewerkt. Hij ging veel naar de heer *Rotmund*, de chef van de vreemdelingenpolitie. Er moest ook wel hard aan gewerkt worden, want de Zwitsers werden steeds moeilijker. Hoe meer vluchtelingen er kwamen, hoe lastiger ze werden en hoe minder zij de Hollanders vrijheid lieten om zelf de dingen op te zetten in de vluchtelingenkampen."

De Zwitserse leiding van de kampen was dikwijls beneden peil. Daar heeft men hard aan moeten werken. Dat de gezant dit door persoonlijk contact met de heer *Rotmund* heeft gedaan, acht de heer *Visser 't Hooft* zeer te waarderen.

12871 (van *Kleffens*)

De toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken deelde omtrent het beleid van de heer *Bosch van Rosenthal* met betrekking tot de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland mede, dat in dit verband naar zijn mening het licht de schaduw ver overtrof; met name ook hierdoor, omdat zo'n gezantschap in die tijd dingen te doen krijgt, die de vorming en opleiding eigenlijk niet meebrengen. „Als ik u", zo zeide de heer *van Kleffens*, „mijn eindoordeel over de heer *Bosch van Rosenthal* zou moeten geven, dan deel ik u mede, dat ik er bijvoorbeeld nooit aan gedacht heb hem te ontslaan, wat ik wel met verschillende andere heren heb gedaan en ik geloof nog altijd, dat zulks juist was. Ik heb hem ook, in tegenstelling tot enige andere heren, niet voor terugplaatsing in aanmerking gebracht. De heer *van Kleffens* wilde echter niet beweren, dat hij in alle opzichten over de heer *Bosch van Rosenthal* tevreden was geweest, doch, zo zeide hij, als wij een corps zouden hebben met niets dan gezanten, die 100 % goed zijn, zouden we een uitzondering zijn op de twee of drie en zestig landen met een diplomatieke dienst."

Over het contact van de heer *Bosch van Rosenthal* met vluchtelingen zijn volgens de heer *van Kleffens* allerlei gemakkelijke oordeelvellingen voorgekomen, waaromtrent hij gaarne nog iets naders zou mededelen. Zo lijkt het, zo zeide hij, vreemd, dat de heer *Bosch van Rosenthal* eens in een kamp is geweest en daar alleen gesproken heeft met de kampleiding en niet met de daar vertoevende Nederlandse uitgewekenen. Later was de heer *van Kleffens* gebleken, en dat was hem bevestigd door de heer *van Tricht*, toen deze zijn militair attaché te Washington was, dat die kampleiding eenvoudig dat contact van de gezant met de uitgewekenen niet had toegestaan.

De heer *van Kleffens* deelde tevens mede, dat spreken in het publiek de heer *Bosch van Rosenthal* niet zo heel goed ligt. Ook meende de heer *van Kleffens*, dat de gezant in zijn contact met de uitgewekenen, indien de Zwitsers hem daartoe wel medewerking zouden hebben verleend, misschien beter had kunnen optreden.

„Ik wil ook niet zeggen," zo vervolgde de heer *van Kleffens*, „dat hij de mensen altijd met die warmte heeft ontvangen, waarop de goeden onder hen aanspraak konden maken." Dit lag volgens hem ook niet aan de heer *Bosch van Rosenthal* alleen, doch ook aan de uitgewekenen, van wie sommigen blijk gaven van de meest bedenkelijke en ook minder bedenkelijke tekortkomingen.

Omdat het zeer moeilijk was inlichtingen omtrent hen in te winnen en er onder de uitgewekenen ook onbetrouwbare elementen en zelfs spionnen waren geweest, was het volgens de heer *van Kleffens* voor de heer *Bosch van Rosenthal* vaak moeilijk zijn houding tegenover hen te bepalen.

Uit hetgeen de commissie bekend is geworden, is zij tot de conclusie gekomen, dat met betrekking tot de houding van de gezant tegenover de Nederlandse uitgewekenen het minder goede daarin goeddeels is terug te voeren tot een zeker gebrek aan aanpassingsvermogen en een zeker tekort aan spontane hartelijkheid en blijk geven van medeleven.

Dit tekort is echter naar de mening der commissie niet van voldoende gewicht om tot een ongunstig eindoordeel te komen, gezien het goede, dat de gezant toch ook ten behoeve van de uitgewekenen heeft weten tot stand te brengen.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen.

Mr. *E. N. van Kleffens* (21 Mei 1948): nos. 12860—12862; 12871.

C. M. Beets (29 Juli 1948): nos. 22856—22922.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (21 October 1948): nos. 30775—30777.

Mr. *J. J. B. Bosch* ridder *van Rosenthal* (11 November 1948): nos. 33388—33399; 33484—33499; 33519—33520.

J. G. van Niftrik (7 December 1948): nos. 36651—36707.

S. van Zwanenberg (8 December 1948): nos. 37371—37386.

Dr. *W. A. Visser 't Hooft* (9 December 1948): nos. 37492—37508; 37517—37527; 37541—37546; 37583—37585; 37591—37617.

S. Wijnbergen (2 Februari 1949): nos. 39901—39960.

- Jhr. *C. H. Ch. Flugi van Aspermont* (3 Februari 1949): nos. 40396—40414.
J. H. Weidner (17 Juni 1949): nos. 58597—58604; 58613—58619; 58623; 58631—58635.
Mr. *A. W. R. baron Mackay* (19 Augustus 1949): nos. 63377—63388.
J. M. R. A. Kijzer (16 December 1949): nos. 70604—70698.
Mevrouw *M. A. C. Visser* (16 December 1949): nos. 70728—70744.
A. G. van Tricht (21 December 1949): nos. 70745—70887.
Mevrouw *M. A. C. Visser* (21 December 1949): nos. 70979—71032.
M. H. Gans (22 December 1949): nos. 71046—71225.
E. G. Lachman (4 Januari 1950): nos. 71709—71732.
F. W. Telders (5 Januari 1950): nos. 71992—72132.
L. H. Boas (12 Januari 1950): nos. 72569—72686.
J. W. J. baron de Vos van Steenwijk (12 Januari 1950): nos. 72779—72899.
A. F. Kahn (2 Februari 1950): nos. 74063—74246.
J. I. Sanders (17 Februari 1950): nos. 75591—75609.
Dr. *J. M. Somer* (27 Juni 1950): nos. 81246—81262.
Mr. *R. B. baron van Lynden* (13 September 1950): nos. 84651—84732.
Dr. *A. Polak Daniëls* (14 Februari 1951): nos. 88978—89007.
Mr. *W. F. L. graaf van Bylandt* (2 Maart 1951): nos. 90225—90249.
Mejuffrouw *J. C. Veltman* (26 April 1951): nos. 92983—93004.
N. D. Woensdregt (17 Mei 1951): nos. 93249—93256.
P. J. Goes (28 Juni 1951): nos. 93567—93589.
A. G. van Tricht (28 Juni 1951): nos. 93598—93611.

IV. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Spanje

Op 15 Maart 1949 heeft de commissie-*Cleveringa* in haar derde verslag aan de Minister van Buitenlandse Zaken rapport uitgebracht over haar bevindingen opgedaan bij het door haar gehouden onderzoek naar aanleiding van de klachten, welke door Nederlandse uitgewekenen zijn geuit in verband met het te hunnen aanzien door onze diplomatieke en consulaire ambtenaren in Spanje gedurende de oorlogsjaren gevoerde beleid.

Daar ook dit verslag der commissie-*Cleveringa* getuigt van een gedegen onderzoek, heeft de commissie zich op het standpunt gesteld, dat een doublure daarvan niet gewenst is. Zij heeft daarom in dit hoofdstuk een zelfde gedragslijn gevolgd als ten aanzien van het vluchtelingenbeleid in Portugal en Zwitserland.

Gelijk in de voorafgaande twee hoofdstukken is geschied, zal de commissie ook ten aanzien van Spanje eerst een overzicht geven van de gang van zaken met betrekking tot de ontvangst, de verzorging en de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen.

Blijkens een brief van 24 Juni 1940 van de Nederlandse gezant te Madrid aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen was door het zuidwaarts opdringen van de Duitse troepen in Frankrijk het vluchtelingenvraagstuk plotseling acuut geworden. De gezant had daarom op 18 Juni de gezantschapssecretaris, jhr. mr. *W. E. van Panhuys*, verzocht zich naar San Sebastian te begeven om door persoonlijk contact zowel met de Franse als met de Spaanse overheden aan de grens de daartoe in aanmerking komende Nederlandse onderdanen bij het overschrijden van de Frans-Spaanse grens behulpzaam te zijn. De heer *van Panhuys* werd in dit werk bijgestaan door dr. *H. N. Boon*, destijds gezantschapssecretaris van het op doorreis naar Portugal tijdelijk te San Sebastian vertoevende Nederlandse gezantschap te Brussel.

Reeds zeer spoedig nadat Nederlandse uitgewekenen pogingen ondernamen om via Spanje het vasteland van Europa te verlaten, bemoeilijkte de Spaanse Regering hun toelating tot haar land. Zo meldde de Nederlandse gezant te Madrid reeds op 25 Juni 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat deze Regering, die in de eerste dagen betrekkelijk vlot was geweest met het verlenen van visa, — vooral van doorreisvisa, wanneer de Portugese visa reeds verkregen waren —, plotseling van houding was veranderd wegens ontdekking van knoeierijen van Portugese consulaire ambtenaren in Zuid-Frankrijk. Alle houders van paspoorten, waarop het visum van een zeker Portugees consulaat voorkwam, zagen zich de toegang tot het Spaanse grondgebied geweigerd. Volgens bovengenoemde brief had men aan het Spaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken de gezant de uitdrukkelijke verzekering gegeven, dat, rekening houdende met hetgeen de Nederlandse Regering gedurende de burgeroorlog voor de Spaanse réfugiés had gedaan, het Ministerie principieel bereid was om bij de Minister van Gobernación (Binnenlandse Zaken) en de Spaanse militaire grensoverheden ten gunste van een beperkt aantal Nederlanders een aanbeveling tot tijdelijke vestiging in Spanje af te geven, mits de Nederlandse Regering de aan dat verblijf verbonden kosten op zich nam. De heer *van Panhuys* had de gezant inmiddels medegedeeld, dat ongeveer tweehonderd in Frankrijk vertoevende Nederlandse uitgewekenen, onder wie zich ongeveer 60 Joden bevonden, daarvoor in aanmerking wensten te komen.

Bij schrijven van 18 September 1950 heeft de heer *van Panhuys* aan de commissie medegedeeld, dat omstreeks de maand Juni 1940 een aantal uitgewekenen en in Frankrijk en België woonachtige Nederlanders, waaronder vele Joden waren, zich aan de Frans-Spaanse grens bevond.¹⁾ Voor velen hunner konden Franse uitreisvisa en Portugese visa worden verkregen, waarna hun tevens een Spaans doorreisvisum werd verleend.

Het opdringen van de Duitse legers veroorzaakte grote agitatie onder deze uitgewekenen, welke tot een paniek steeg, toen de Portugese ambassadeur aan de heer *van Panhuys* mededeelde, dat alle in Bordeaux verleende visa nietig werden verklaard, waardoor het voor

¹⁾ Vgl. bijlage 19 A.

¹⁾ Vgl. bijlage 19 A.

de uitgewekenen onmogelijk was geworden om in Spanje te worden toegelaten. Aan een aantal uitgewekenen, voor wie niet tijdig de nodige documentatie kon worden verzorgd, werd toen de raad gegeven zich naar het later onbezette gedeelte van Frankrijk te begeven.

Voorzover de heer *van Panhuys* bekend is, zijn tenslotte op den duur alle in die periode in het grensgebied vertoevende Nederlanders in Spanje toegelaten.¹⁾

Spoedig namen de moeilijkheden in verband met het verlenen van doortocht door Spanje toe. Zo deelde de gezant te Madrid bij schrijven van 1 Augustus 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken mede, dat niet slechts het verkrijgen van de nodige visa bemoeilijkt werd, doch dat binnenkort wellicht ook de mogelijkheid tot vervoer der in Spanje vertoevende uitgewekenen naar Noord- en Zuid-Amerika zou gaan ontbreken.

Blijkens een op 20 Augustus 1940 door de gezant te Madrid aan de Minister van Buitenlandse Zaken gerichte brief begon de Spaanse Regering bezwaren te maken tegen de verdere verlenging der verblijfsvisa van een dertigtal op doorreis naar Portugal in Spanje vertoevende Nederlandse uitgewekenen, zodat dezen daar zouden worden gevangen genomen of naar Nederland zouden worden teruggezonden. Nadat omtrent deze aangelegenheid verschillende brieven en telegrammen tussen de Nederlandse gezant te Madrid, de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen en onze gezant te Lissabon waren gewisseld werd de Portugese Regering bereid gevonden de in Spanje met terugzending of gevangenneming bedreigde 30 Nederlanders op kosten der Nederlandse Regering tijdelijk in haar land toe te laten, in afwachting van hun doorreis naar elders. Zij verbond daaraan echter de voorwaarden, dat:

1°. zich onder die uitgewekenen geen roden of misdadigers bevonden;

2°. de uitgewekenen over voldoende eigen middelen beschikten of het gezantschap garantie verleende voor hun kosten van levensonderhoud;

3°. de Nederlandse Regering garandeerde, dat de uitgewekenen binnen drie maanden zouden vertrekken.²⁾

Op 20 November 1940 berichtte de Nederlandse gezant te Madrid aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat het aantal vluchtelingen, dat zich in Spanje in hoofdzaak wegens vergripen tegen de visumvoorschriften in verzekerde bewaring bevond, wederom was uitgebreid. Enigen van hen waren, nadat de gezant daartoe stappen had gedaan, ter beschikking van het gezantschap gesteld; van de anderen kon zulks binnen afzienbare tijd tegemoet worden gezien. Zij zouden echter eerst uit Spanje kunnen vertrekken, indien zij in het bezit waren van een Portugees visum, hetwelk echter pas werd gegeven, indien hun eindbestemming verzekerd was en hun passage daarheen was betaald of althans gegarandeerd.

Voorzover de commissie bekend, wordt er in dit schrijven voor het eerst melding van gemaakt, dat Nederlanders in het Spaanse concentratiekamp voor vreemdelingen te Miranda de Ebro werden opgesloten.

Uit het bovenstaande blijkt, dat reeds in Juni 1940 de houding van de Spaanse Regering zich zodanig ontwikkelde, dat zij bezwaren begon te maken bij het verstrekken van visa aan de Nederlandse vluchtelingen. Indien dezen in strijd met de Spaanse visumvoorschriften in Spanje waren gekomen, werden zij om die reden in verzekerde bewaring gesteld. Zij werden eerst vrijgelaten en ter beschikking van het Nederlandse gezantschap te Madrid gesteld, nadat dit daartoe stappen had ondernomen. Dit betekende volgens enigen der getuigen niet, dat de uitgewekenen in Spanje vrij waren te gaan, waar zij verkozen; zij moesten in résidence forcée het moment afwachten, waarop zij verder konden reizen naar Portugal.

Waren zij in de provincie in résidence forcée geweest, dan moesten zij in ieder geval daar vandaan naar Madrid gaan, omdat men in de provincie niets kon doen om legaal naar Engeland te komen. De Engelse autoriteiten te Madrid wilden namelijk geen Engels visum verstrekken aan personen, die zij niet gezien en verhoord hadden. Voor velen heeft het heel lang geduurd, voordat zij uit de provincie naar Madrid mochten komen; dat hing weer af van de plaatselijke autoriteiten.

De in 1940 door de gezant te Madrid aan de Minister van Buitenlandse Zaken signaleerde moeilijkheden in verband met de Nederlandse vluchtelingen betroffen blijkens de in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken aangetroffen correspondentie, hun toelating tot Spaans grondgebied, het verkrijgen van de voor hun doorreis benodigde visa en het voorkomen van hun uitwijzing uit Spanje. Verder dienden er door het Nederlandse gezantschap te Madrid bij de Spaanse autoriteiten pogingen te worden aangewend om Nederlandse uitgewekenen, die in gevangenschap verkeerden, daaruit te bevrijden.

²⁾ Vgl. bijlage 19 B.

22926 (*Beets*)
 72688 (*Boas*)
 74476 (*Linthorst Homan*)
 79765 (*Horn*)

 79783 (*Horn*)

5462—5464 (*van Panhuys*)
71514 (*van Lennep*)

71524 (*van Lennep*)

32204; 32218 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32239 (*van Harinxma thoe Slooten*)

In geen der bovengenoemde brieven blijkt van moeilijkheden in verband met hun verzorging; slechts wordt in het schrijven van de gezant van 25 Juni 1940 medegedeeld, dat de Spaanse Regering bereid was een beperkt aantal vluchtelingen op te nemen, mits de Nederlandse Regering de kosten, verbonden aan hun tijdelijk verblijf in Spanje, zou dragen, hetgeen, zoals onder meer volgt uit de verklaringen van de heer *van Panhuys* en van de in hoofdstuk I reeds genoemde jhr. dr. *D. F. W. van Lennep*, ook is geschied.

De Nederlandse uitgewekenen, die via Spanje naar overzeese landen reisden, dienen in twee groepen te worden onderscheiden.

De eerste groep wordt gevormd door hen, die nog voordat zij in Spanje kwamen, in het bezit waren gesteld van een doorreisvisum voor dat land, omdat hun toelating in Portugal reeds verzekerd was. Dit was bijvoorbeeld het geval met de personen, die te Marseille in konvooien werden bijeengebracht, voor welke konvooien Spaanse doorreisvisa waren verkregen. Portugal, zo verklaarde de heer *van Lennep* aan de commissie, verleende doorreisvisa aan Nederlandse évacués, indien hun herevacuatie vaststond. Dat wil zeggen, indien zij beschikten over scheepspassage naar een gebied, waar hun toelating verzekerd was. Dit einde van de evacuatieketen had baron *van Harinxma thoe Slooten* te Lissabon in handen. Hij reserveerde passages op Spaanse of Portugese schepen, eerst naar Nederlandsch-Indië en later, na het uitbreken van de oorlog in het Oosten, naar Curaçao. Hij onderhandelde met de Portugese Regering over de visa telkens voor groepen réfugiés, de zogenaamde konvooien, samengesteld aan de hand van lijsten, die de heer *van Lennep* hem van Marseille uit deed toekomen. Individuele evacuatie kwam incidenteel voor, maar zou als methode niet doeltreffend zijn geweest. De volgende schakel was het Spaanse doorreisvisum, het moeilijkste punt in de evacuatie-opzet. De Spaanse Regering weigerde namelijk in beginsel het doorreisvisum aan mannelijke personen van weerbare leeftijd. Niettemin is de Nederlandse consul-generaal te Madrid, de heer *Th. de Bruyn Tengbergen*, er iedere maal in geslaagd, hoewel steeds na moeizame en langdurige onderhandelingen, de begeerde visa voor de konvooien te verkrijgen. Ook hier was groepsbehandeling de enige methode. De taak van de heer *van Lennep* in Frankrijk was, de lijsten der evacuandi op te stellen en voor de Franse uitreisvisa te zorgen. Wat het eerste betreft, was dit een ondankbare taak, omdat het in de twee jaren, gedurende welke hij zijn functie te Marseille heeft uitgeoefend, niet mogelijk is geweest, meer dan 10 pct. van het totale aantal vluchtelingen langs de vermelde weg uit Frankrijk te doen vertrekken. „Ik heb”, aldus de heer *van Lennep*, „vele réfugiés moeten teleurstellen, die mij ongetwijfeld nog een kwaad hart toedragen. De richtlijnen, die ik bij de keuze der gegadigden zoveel mogelijk volgde, waren:

1. ancienniteit met betrekking tot de aankomst in Frankrijk en
2. mate van geschiktheid om de geallieerde belangen, hetzij in militaire dienst, hetzij op ander gebied, te bevorderen. De aangelegenheid der uitreisvisa was voor ieder konvooi opnieuw het voorwerp van moeilijke besprekingen te Vichy, waarbij de medewerking van de heer *Sevenster* en de heer *Sauveur*, die aan het hoofd van Office Central Néerlandais aldaar stond, mij tot grote hulp is geweest. Dat er tenslotte verschillende konvooien, waarbij een groot aantal dienstplichtigen waren en ook personen, die door de Duitsers gezocht werden, veilig in Portugal zijn aangekomen, kan mijns inziens als een succes beschouwd worden.”

De richtlijnen, waarover de heer *van Lennep* sprak, had de heer *van Harinxma thoe Slooten* hem verstrekt. Bovengenoemde in overeenstemming met de Franse, Spaanse en Portugese Regeringen georganiseerde konvooien bestonden, naar de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan de commissie mededeelde, meest uit Joodse families.

Daar mannelijke personen van 18 tot en met 40 jaar in Spanje als militair dienstplichtig werden beschouwd en zij van de Spaanse Regering in beginsel geen doorreisvisum verkregen, heeft de heer *van Harinxma thoe Slooten* hen zoveel mogelijk ondergebracht in die konvooien. Zij behoorden dan zogenaamd tot die families en op deze wijze gelukte het meestal hen door Spanje te doen reizen.

Ook lichte blijkens zijn mededeling de Spaanse Regering wel de hand met de verbodsbepalingen ten aanzien van het doorreizen voor mannelijke personen van militair dienstplichtige leeftijd, indien hun overtocht uit een Spaanse haven naar overzeese landen in dollars werd betaald.

Ook werd wel, gelijk door de commissie *Cleveringa* wordt vermeld, in de paspoorten van de militair dienstplichtigen een verkeerde leeftijd opgegeven.

In een door de Nederlandse consul-generaal a.i. te Madrid, op 13 Maart 1942³⁾ bij de gezant aldaar ingediend rapport omtrent de moeilijkheden, verbonden aan het vraagstuk van de Nederlandse uitgewekenen in Spanje, wordt vermeld, dat gedurende de zomer en

³⁾ Vgl. bijlage 19 C.

32196; 32204—32217 (*van Harinxma thoe Slooten*)
71524 (*van Lennep*)
81128—81129 (*van Esso—Polak*)

5460—5462 (*van Panhuys*)
12587—12589 (*Schmutzer*)
39064 (*Slors*)
79757—79765; 79775—79785 (*Horn*)
74474—74492; 74551—74555 (*Linthorst Homan*)

12587; 22921—22922 (*Beets*)

¹⁾ Vgl. bijlage 19 D.
²⁾ Vgl. bijlage 19 E.

³⁾ Vgl. bijlage 19 F.

⁴⁾ Vgl. bijlage 19 G.

⁵⁾ Vgl. bijlage 19 H.

de herfst van 1941 tweehonderd vijftig uit Frankrijk komende Nederlandse uitgewekenen door Spanje naar Portugal zijn gereisd en dat de nodige stappen werden ondernomen om een tweede groep van ongeveer 275 nog in Frankrijk vertoevende Nederlanders ook op deze wijze te evacueren. De consul-generaal vermeldde in dit rapport bovendien nog, dat noch de Polen, noch de Belgen of de Tsjechen van de Spaanse autoriteiten zulk een voorrecht hadden verkregen.

Behalve de personen, voor wie als regel in groepsverband van de Spaanse Regering toestemming was verkregen om van Frankrijk door Spanje naar Portugal te reizen, overschreden ook vele Nederlandse uitgewekenen de Frans-Spaanse grens, zonder dat zij in het bezit waren van een Spaans doorreisvisum. Deze personen, die zich dus in strijd met de Spaanse visumvoorschriften in Spanje bevonden, werden wegens overtreding dier voorschriften in verzekerde bewaring gesteld in het concentratiekamp voor vreemdelingen te Miranda de Ebro of in Spaanse gevangenissen.

Wanneer het Nederlandse gezantschap te Madrid bericht had gekregen, dat Nederlanders zich om die reden in gevangenschap bevonden, ondernam het bij de Spaanse autoriteiten stappen om hen daaruit te bevrijden. Deze pogingen hadden als regel tot gevolg, dat na korter of langer tijd — soms duurde het wel meer dan een jaar, voordat bevrijding uit het kamp te Miranda plaats vond — deze personen ter beschikking van het Nederlandse gezantschap werden gesteld. Ze mochten dan te Madrid of enkele andere door de Spaanse autoriteiten aangewezen plaatsen in résidence forcée vertoeven op kosten van de Nederlandse Regering, totdat hun eindbestemming verzekerd was, hun daarna een Portugees visum kon worden verstrekt en het voor hen mogelijk werd verder te reizen.

Blijkens verschillende brieven van de gezant aan de Minister van Buitenlandse Zaken, o.m. die van 20 Augustus 1940 ¹⁾ en van 18 November 1941 ²⁾, is de Spaanse Regering meermalen voornemens geweest om Nederlanders, die zich in strijd met de geldende visumvoorschriften op haar grondgebied bevonden, na hun vrijlating uit gevangenschap naar Nederland terug te zenden.

Dit is echter niet geschied; in 1940 kon blijkens het schrijven, dat de Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *van Kleffens*, op 4 October 1940 aan de tijdelijk zaakgelastigde der Nederlanden te Madrid zond, ³⁾ met de Portugese Regering een regeling worden getroffen, ingevolge welke de betrokken Nederlanders in Portugal konden worden opgenomen.

In 1941 verklaarde blijkens een telegram, dat de Minister van Buitenlandse Zaken op 15 November 1941 aan de Nederlandse gezant te Washington zond, de Amerikaanse consul-generaal te Madrid zich bereid aan elf Nederlanders, die naar Nederland zouden worden teruggezonden, een Amerikaans visum af te geven, waardoor het Nederlandse gezantschap te Madrid hoopte een uitreisvisum voor Portugal te verkrijgen. Van daaruit was overkomst naar Engeland mogelijk. De Amerikaanse consul-generaal gaf in overweging zijn Regering te vragen hem te machtigen de Nederlandse démarches bij de Spaanse autoriteiten te ondersteunen. ⁴⁾ Bij zijn bovengenoemd telegram van 15 November 1941 verzocht de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse vertegenwoordiger te Washington om dit te doen. Deze seinde op 22 November 1941 aan de minister terug, dat het State Department de kwestie zou opnemen met de consul-generaal te Madrid. Tevens zou hij gaarne vernemen, of voor de betreffende elf personen de toelating in Engeland verzekerd was, hetgeen dezelfde dag nog door de heer *van Kleffens* werd bevestigd. ⁵⁾

Blijkens het rapport, dat de Nederlandse consul-generaal te Madrid op 16 April 1942 aan de gezant aldaar heeft gezonden, zijn de betrokken Nederlanders tegen het einde van December 1941 uit Spanje verder gereisd.

De in Spanje aangekomen Nederlandse uitgewekenen, die niet in het bezit waren van een Spaans doorreisvisum, hebben velerlei soort klachten geuit, welke in het derde verslag van de commissie-*Cleveringa* zijn behandeld.

Deze klachten hebben in hoofdzaak betrekking op de in Spanje gedurende de oorlogsjaren werkzaam geweest zijnde Nederlandse diplomatieke ambtenaren en op enkele consulaire ambtenaren, aan wier tekortkomingen, omtrent welke de commissie-*Cleveringa* een oordeel heeft uitgesproken, het werd toegeschreven, dat verschillende onaangename situaties zijn ontstaan.

De commissie-*Cleveringa* heeft in de klachten, opgenomen in het dagblad „Trouw”, gelijk ook reeds het geval is geweest bij haar onderzoek naar het in Portugal ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen gevoerde beleid, vele aanknopingspunten voor haar onderzoek ten aanzien van het in Spanje gevoerde beleid gevonden.

Verder heeft zij vele gegevens ontleend aan de in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken aangetroffen dossiers, terwijl

zij zich bovendien heeft bezig gehouden met een aantal individuele klachten, die haar na haar openbare oproep rechtstreeks hadden bereikt, of die zij heeft aangetroffen in rapporten van Engelandvaarders, welke zij van het Bureau Inlichtingen had ontvangen.

Hoewel de commissie-*Cleveringa* blijkens haar eerste en derde verslag een minder gunstig oordeel heeft omtrent de bron, waaruit de in het dagblad „Trouw” behandelde klachtenreeks afkomstig is, heeft zij die klachten toch besproken, omdat daarbij vanzelf de voornaamste onderwerpen, die ten aanzien van het in Spanje met betrekking tot de Nederlandse uitgewekenen gevoerde beleid van belang waren, aan de orde kwamen.

Ten aanzien van de eerste in de klachtenreeks van „Trouw” met betrekking tot de Nederlandse consul-generaal te Madrid, de heer *de Bruyn Tengbergen*, naar voren gebrachte klacht, volgens welke er bij deze sprake zou zijn geweest van een toegeeflijke gezindheid jegens, respectievelijk wellicht het aanhouden van commerciële banden met de vijand, voor welke tekortkomingen de gezant als zijn chef mede verantwoordelijk werd gesteld, heeft de commissie-*Cleveringa* geen aanwijzingen gevonden, die de gegrondheid van deze klacht kunnen bevestigen. Zij is van oordeel, dat de klacht evenals verschillende andere onderdelen van de genoemde klachtenreeks door niets gestaafde verdachtmakingen zijn.

De commissie-*Cleveringa* heeft zich echter niet aan de indruk kunnen onttrekken, dat aan de Nederlandse vertegenwoordigers te Madrid althans in het begin van de oorlog een zekere zwakheid van geloof in de vaderlandse zaak niet geheel vreemd is geweest en voorts, dat zij hiervan meer hebben doen blijken dan wenselijk en gepast moet worden geacht

„Dit alles is”, zo vervolgt het derde verslag dier commissie, „te betreurenswaardiger, omdat men het zo broodnodig had alle zeilen bij te zetten om de vurige en waarschijnlijk wel eens wat aan onevenredig sterke indrukken ten prooi vallende jongelieden in goed vertrouwen aan zich te binden, nu, vooral in de eerste jaren tot de val van Tunis en Bizerta, het gezantschap buiten zijn schuld lang niet dat kon doen, waarop de Engelandvaarders veelal moeten hebben gehoopt. De houding van het gezantschap was destijds vaak (om de woorden aan te halen van de gezant zelf uit een brief van 10 Mei 1943 aan de secretaris-generaal *van Bylandt*) „noodwendig wat zwak en slap”; en men moest wel eens volstaan met tegenover de vluchtelingen wat „vaag in zijn mededelingen” te zijn, waarvan de gezant zelf begreep, dat „misverstanden” „bij vele ongeduldigen onder hen” licht het gevolg konden zijn. Hoeveel minder gevaar voor zulke misverstanden zou er hebben bestaan, als deze ongeduldigen iets bespeurd hadden van gelijkgestemdheid, althans niet van een stemming, die onder de hunne bleef en onder die, welke men bij de gezant en zijn personeel mocht hebben ondersteld.”

Naar aanleiding van de tweede klacht van „Trouw”, volgens welke te Madrid de Nederlandse autoriteiten vrijwel niets zouden hebben ondernomen om de legale evacuatie van Engelandvaarders te bevorderen of te bespoedigen en zij deze zelfs op allerlei wijzen zouden hebben vertraagd, kan de commissie-*Cleveringa* na een uitvoerig onderzoek niet als juist aannemen, dat, hoewel inderdaad de legale doorreis van Engelandvaarders niet snel verliep, dit toe te schrijven is geweest aan stelselmatige en opzettelijke vertraging van de zijde der betrokken Nederlandse functionarissen. Wel meent deze commissie te moeten aannemen, dat die functionarissen ten deze niet steeds de in de gegeven omstandigheden volstrekt vereiste zorg hebben ten toon gespreid. De volkomen onbevredigende toestand in verband met het verstrekken van visa voor de doorreis naar Portugal is blijkens haar verslag, behalve aan de weerstand der Spaanse autoriteiten en de minder ordelijke toestanden aan het Portugese consulaat ook te wijten geweest aan een administratieve „janboel” aan het Nederlandse consulaat-generaal te Madrid. Hiervoor moet behalve de consul-generaal ook de gezantschapsraad *van Panhuys* verantwoordelijk worden gesteld, misschien nog meer dan de gezant, die er als hoogste autoriteit weliswaar de hoogste aansprakelijkheid voor draagt, maar voor zijn falen in dit opzicht zekere, nader te bespreken verontschuldigungen kan aanvoeren. Een lijst van aanvragers van paspoorten en visa, waarop elk ogenblik kon worden afgelezen, wat er ten aanzien van de aanvragen was geschied, was klaarblijkelijk niet aangehouden, evenmin als een ordelijke administratie van paspoortenfoto's.

Ook hadden naar het oordeel van de commissie-*Cleveringa* de betrokken Nederlandse functionarissen, ingeval van ernstige vertraging van aanvragen voor visa actiever moeten zijn in het achterna-

zitten van de betrokken Spaanse en Portugese instanties. Verder hadden de Nederlandse ambtenaren volgens haar moeten bedenken, hoe in de gespannen atmosfeer een gemoedelijke uitlegging van de moeilijkheden van het gezantschap veel wrok had kunnen wegnemen of voorkomen. Zij constateerde ook hier weer bij de betrokken ambtenaren een gemis aan psychologisch inzicht, hetwelk zij juist onder de gegeven omstandigheden hadden behoren te bezitten.

Het is de commissie-*Cleveringa* echter geenszins gebleken, dat de klacht, als zouden de Nederlandse autoriteiten de legale evacuatie op allerlei wijzen hebben vertraagd, juist is.

„Deze bewering van boos opzet”, zegt die commissie, „werpt op de betrokkenen een volkomen onverdiende blaam. Dat zij „vrijwel niets ondernamen om de legale evacuatie van Engelandvaarders te bevorderen of te bespoedigen”, is een grove onwaarheid. De getuigenissen van de direct met deze zaken belaste Britse diplomatieke functionarissen zijn daar om te bewijzen, dat de Nederlandse legatie wel degelijk aanhoudend in touw is geweest, al konden de in Miranda opgesloten en dat natuurlijk niet waarnemen. De commissie citeert daartoe allereerst enkele passages uit een brief van 30 Januari 1948 van de heer *Michael Creswell*, destijds secretaris aan de Britse Ambassade te Madrid: „The Spanish authorities would certainly not have released a single Dutchman if the Netherlands Legation at Madrid had not applied for their release, or had the Legation not been willing to arrange their onward journey ..... They only released men (of whatever nationality) when applied for by their Legation..... We merely acted as transport-agents for (the Netherlands Legation) in bringing (their) men down from Miranda to Madrid along with ours. The men we brought down in this way would never have been released from the camp but for (the) intervention (of the Legation)”.

De heer *Creswell* acht de beschuldigingen tegen het Nederlandse gezantschapspersoneel uit dezen hoofde zelfs zo ernstig, dat hij tegenover de heer *van Panhuys* schriftelijk verklaarde „that it is impossible not to see in all these attacks on you an indirect attack and criticism of what we (the British) were able to do, on our side, working with you. It is no longer possible to distinguish between what you did and what we did because it was all done together as part of the common war effort”. En dan zou, zoals sommige ondeskundige ontevreden klagers insinueren, het Nederlandse gezantschap niet voldoende contact met het Britse hebben gehad!

Ook Major *Stuart Haslam*, destijds adjunct militair attaché aan de Britse Ambassade te Madrid, „confirm(s) that so far as I can remember no Dutchman was released to me unless I had a written authorization from the Royal Netherlands Legation to take charge of him”.

Daarom kent de commissie, als resultaat van haar onderzoek, ook generlei waarde toe aan de mededeling van verschillende rapporteurs, die door Spanje zijn getrokken, dat „Engelandvaarders van andere nationaliteiten regelmatig verder konden en hun altijd voor waren”. Wanneer b.v. ergens geconstateerd wordt, dat in een gegeven periode „de Polen in groten getale konden weggaan”, dan moet daarbij als keerzijde vermeld worden, dat het aantal Polen (ongeveer 700) ook zoveel groter was en dat juist de Polen tevoren gedurende geruime tijd, nl. tot eind April 1943, in het geheel niet hadden kunnen wegkomen en gemiddeld veel langer waren opgehouden. De doortrekkende Nederlanders, die de dingen alleen maar fragmentarisch konden zien, kregen uiteraard van de gebeurtenissen een eenzijdig en vaak scheef getrokken beeld. Merkwaardig is ook, hoe een Engelandvaarder vertelt, dat hij, toen hij na in verschillende Spaanse gevangenissen te hebben gezeten, er eindelijk uit kwam, vol wrok was tegen het gezantschap, maar dat zijn boosheid later luwde, toen hij na zijn bevrijding in November 1943 daar zelf te werk werd gesteld en de moeilijkheden vanuit een andere gezichtshoek onder de ogen kreeg. Dezelfde man zegt ook, dat uitgewekenen van andere nationaliteit niet beter werden behandeld dan de Nederlanders en de wachttijd der Nederlanders voor hun vertrek naar Portugal in het algemeen kort moet worden genoemd.

Hoe het werkelijk geweest is, blijkt uit de verklaring van de heer *Creswell* ten aanzien van de Polen. In antwoord op een van de bekende zijde geuite bewering, dat Poolse onderdanen in groten getale, legaal of ondergronds, Spanje konden doortrekken, verklaart de heer *Creswell* kort en krachtig: „..... is sheer nonsense. The Poles were held up longer than anyone else, and their underground organization worked so erratically that at

times it was 99 % sure that their men would get caught before reaching Lisbon".

Overigens waren de Polen in zekeren zin beter af, doordat de Poolse gezant Rooms-Katholiek, zeer anti-Russisch en persona grata bij de geestelijkheid was en daardoor bij vele Spanjaarden zeer gezien was. Ook had hij een paar honderd aanhangers van *Franco* uit de handen der republikeinen weten te redden.

Ook een Tsjechische diplomaat (dr. *Zdenko Formànek*) verklaart, dat „la situation de (ses) compatriotes était identique à cet égard à celle des citoyens hollandais et ce n'est qu'après deux ans et demi qu'un premier groupe de (ses) compatriotes a pu sortir du camp", aan welke mededeling hij toevoegt, dat hij destijds enkele Tsjecho-Slowaakse onderdanen geregistreerd heeft gekregen in de Nederlandse groep in Miranda. Volgens deze diplomaat „parmi les fonctionnaires diplomatiques des missions alliées figurait le conseiller de Légation *M. Ernest van Panhuys* comme un de ceux qui démontraient le plus de zèle et d'initiative" en deze heeft „dans les circonstances et les conditions de cette époque en Espagne obtenu par ses efforts pour ses compatriotes le maximum de résultat possible et un meilleur aurait guère pu être obtenu".

Nog midden September jl. bereikte de commissie een spontaan door de Spaanse gezant te Tanger, de heer *Castillo*, oud-secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Madrid onder *Leguerica* tijdens de oorlog, tegenover jhr. *van Vredenburg* aldaar afgelegde verklaring, dat jhr. *van Panhuys* verreweg de beste geallieerde diplomaat in Madrid was geweest gedurende die moeilijke jaren, aan wie de geallieerden grote dank verschuldigd waren.

De commissie laat het bij al deze getuigenissen. Men zou natuurlijk in deze verklaringen uitingen van een vergoelijkende „esprit de corps" kunnen zien, maar haar gelijkluidendheid is, in het licht van de bijzonder moeilijke omstandigheden, welke in Madrid bestonden, van zoveel gewicht, dat de commissie aan deze „inside information" meer waarde toekent dan aan de verschillende klachten van doortrekkende Nederlanders, die alleen de buitenkant konden zien, wellicht door het gezantschap over de „binnenzijde" niet voldoende onderricht zijn, maar die klaarblijkelijk toch ook wel eens al te lichtvaardig in hun begrijpelijke teleurstelling hebben vergeten, dat ook diplomaten niet tegen elke ongunst der omstandigheden op kunnen. Zij voegt hieraan nog het volgende toe: Bewijzen van Duitse pressie in Spanje vond de commissie onder meer in de zich in het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie bevindende fotocopieën van documenten uit de voormalige Duitse ambassade te Madrid. Het viel de commissie op, dat in deze stukken bij klachten over illegale doorreizen verschillende malen „Nederlanders" met name genoemd werden. Zo heeft een aantekening van de Duitse Ambassadeur van 18 October 1942 het over het zich op doorreis in Madrid bevinden van „alle möglichen anderen Militärpflichtigen, Holländer usw. ...."; een nota van dezelfde Ambassadeur aan het Spaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken van 10 October 1942 maakt bezwaren tegen het doorreizen van „aantal vreemdelingen, hoofdzakelijk Nederlanders, ...", enz. Onwillekeurig krijgt men de indruk, dat hier in het oog van de gezant nogal een sterk euvel school; maar dan zou men hieruit op kunnen maken, dat, in verhouding tot anderen, Nederland op dit punt toch ook niet zulk een slecht figuur kan hebben geslagen."

12840 (*van Kleffens*)

Verschillende getuigen, onder wie de heer *van Kleffens*, hebben aan de commissie verklaard, dat de Spaanse Regering, die vooral gedurende de eerste jaren van de oorlog sterk onder Duitse invloed stond, het door haar houding tegenover de geallieerden ook voor ons gezantschap te Madrid moeilijk heeft gemaakt, datgene voor de Nederlandse uitgewekenen te doen, wat het wel had willen doen en ook geprobeerd heeft te doen.

5528—5535 (*van Panhuys*)
12611 (*Schmutzer*)

Volgens de heer *van Panhuys* was de positie van het Nederlandse gezantschap te Madrid zodanig, dat het in het algemeen gesproken, eenvoudig niets gedaan kreeg en dat door toevallige persoonlijke vriendschap van Spaanse ambtenaren met zekere invloed, door persoonlijke connecties dus, wel eens succes werd behaald. Omdat Spanje de Nederlandse Regering te Londen nooit erkend heeft, had naar de heer *van Panhuys* de commissie mededeelde, ons gezantschap te Madrid geen volledige diplomatieke status. Het had dan ook geen rechtstreeks contact met de Spaanse Minister van Buitenlandse Zaken en het was een soort vriendelijkheid van Spaanse zijde geweest, dat het in het bezit was gelaten van bepaalde voorrechten. Hij meende dus, dat het gezantschap zich door een zekere „courtoisie" van de Spanjaarden

32197—32198 (*van Harinxma thoe Slooten*)

81264 (*Somer*)

had kunnen handhaven. Aangezien dit in verband met het behartigen der Nederlandse belangen in Spanje van groot belang was, heeft het gezantschap zijn best gedaan om zich niet te zeer te compromitteren, opdat het niet zou komen tot ontzegging van het verblijf in Spanje.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde aan de commissie mede, dat in de herfst van 1940 de Spanjaarden onmogelijk geweest waren en dat eerst in de allerlaatste maanden van de oorlog de houding van de Spaanse Regering, die volgens hem tevoren volkomen nazi was geweest, iets gemakkelijker werd.

In hoofdstuk II werd reeds medegedeeld, dat de heer *Somer* in November 1943 in overleg met minister *van Kleffens* door de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, naar Madrid is gezonden met de opdracht een einde te maken aan de ruzie tussen de ambtenaren van het Departement van Buitenlandse Zaken en de heer *Maas Geesteranus*, de vertegenwoordiger te Lissabon van het Bureau Inlichtingen, die speciaal belast was met de illegale evacuatie van vluchtelingen van Madrid naar Lissabon.

Verder moest hij er voor zorgen, dat de illegale evacuatie liep. Ook werd reeds vermeld, dat de heer *Somer* het in verband met het bespoedigen van het verder reizen der in Spanje vertoevende Nederlandse uitgewekenen hoogst noodzakelijk achtte te Madrid een kantoor van het Bureau Inlichtingen op te richten, omdat de Engelsen zowel te Lissabon als te Madrid de eis stelden, dat de Engelandvaarders aan een betrouwbaarheidsonderzoek werden onderworpen, voordat hun een Engels visum werd verstrekt.

81289 (*Somer*)

Bovendien werd in hoofdstuk II ook reeds medegedeeld, dat, nadat er te Madrid en te Lissabon betrouwbaarheidsonderzoeken werden ingesteld door de inmiddels in die plaatsen opgerichte kantoren van het Bureau Inlichtingen, de personen, die naar Engeland wensten te reizen, in een snel tempo op legale wijze uit Spanje en uit Portugal konden worden afgevoerd, omdat de afgifte van visa van Lissabon naar Engeland en van Madrid naar Portugal versneld kon worden.

81269 (*Somer*)

Naar de heer *Somer* aan de commissie verklaarde, heeft het hem niet veel moeite gekost te Madrid een kantoor van het Bureau Inlichtingen op te richten. De gezant aldaar heeft, aldus deze getuige, goed meegewerkt, omdat hij een kans zag uit de impasse te komen.

Toevallig was de kamer van de consul-generaal leeg, omdat hij ziek was, en met enige mensen, onder wie de heer *Linthorst Homan*, is men aan de slag gegaan.

81270 (*Somer*)

Na het vertrek van de heer *Linthorst Homan*, die slechts korte tijd in Spanje heeft vertoeft, omdat het gelukt is hem spoedig te laten doorreizen, heeft de heer *Herzberger*, met wie de heer *Somer* in 1942 in Zwitserland was gekomen, zich bereid verklaard deze post op zich te nemen. Hij is in nauw contact getreden met de heer *David's*. Deze was zeer handig en hij kon heel vlot met de Spanjaarden omspringen; op onzichtbare wijze kon hij de deuren van gevangnissen en kampen openen. Hij deed dit op zijn eigen manier; mevrouw *Crinca le Roy* heeft hieraan ook meegewerkt. Zij was een Spaanse, die met een Nederlander was getrouwd, en zij is ook in Lerida geweest, waar zij de rapporten van *Dourlein* en *Ubbink* voor de heer *de Bruyne* er uit heeft gesmokkeld.

81275—81277 (*Somer*)

Volgens de heer *Somer* werden er voordien door het Nederlandse gezantschap en het consulaat-generaal te Madrid misschien wel pogingen aangewend om de uitgewekenen uit Spanje weg te krijgen, doch alles ging via normale, legale weg en de resultaten waren allerbedroevendst, mede omdat daarbij nog kwam, dat de Nederlandse vertegenwoordiging te Madrid heel weinig in de melk te brokken had. Maar de oplossing, aldus deze getuige, lag bij de Engelsen te Madrid. Het was bij de Britten wijd en zijd bekend, dat de heer *Maas Geesteranus* ruzie had met Madrid. De Engelsen hebben bij het Bureau Inlichtingen sterk aangedrongen op vervanging van de heer *Maas Geesteranus* te Lissabon, omdat zij niet met hem konden samenwerken. Men vertrouwde de gehele opzet niet, ook omdat er onder de Nederlanders te Madrid ongunstige elementen waren. Toen de Engelsen wisten, dat de heer *Maas Geesteranus* was afgetreden en was vervangen door de heer *Fock*, wilden zij dadelijk starten, maar dan moest ook alles volgens de regels gebeuren en moesten er betrouwbaarheidsonderzoeken te Madrid en te Lissabon plaats vinden. Zij zouden dan zorgen, dat de afgifte der visa van Lissabon naar Engeland versneld werd en ook die van de visa van Madrid naar Portugal. De Engelsen hadden wel een behoorlijke dienst voor doorvoer van vluchtelingen in Spanje. Dit was in de voorgaande jaren behoorlijk geregeld, maar bij ons was dit niet gedaan. In 1941/1942 en later is er nooit iets geregeld om de mensen in de Pyreneeën dadelijk op te vangen, zodat zij de gevangnissen misliepen.

81289—81290 (*Somer*)

Nadat de heer *Somer* te Lissabon en te Madrid was geweest, zijn de jongelui in een snel tempo afgevoerd, doordat toen de betrouwbaarheidsonderzoeken werden ingesteld en de illegale evacuatie prac-

81291—81292 (*Somer*)

11343—11346 (*Fehmers*)

12606—12610 (*Schmutzer*)

22938 (*Beets*)

72706; 72709—72711;

72721—72724 (*Boas*)

74540 (*Linthorst Homan*)

81157 (*van Esso—Polak*)

81204; 81208—81219 (*van Esso*)

81271—81276 (*Somer*)

79784—79793 (*Horn*)

12840; 12842 (*van Kleffens*)

tisch overbodig was geworden. In een paar maanden tijd was alles legaal opgeruimd.

De Spaanse Regering — de houding van de Spanjaarden werd ook soepeler; zij bemerkten, dat Duitsland de oorlog ging verliezen, zodat zij hoe langer hoe gemoedelijker werden — verleende de uitreisvisa naar Lissabon, ook als de betrokkenen zonder reisvisa, dus illegaal, in Spanje waren binnengekomen.

Verschillende getuigen hebben aan de commissie verklaringen afgelegd, waaruit, evenals in het verslag van de commissie-Cleveringa wordt vermeld, blijkt, dat er aan het Nederlandse consulaat-generaal te Madrid een administratieve janboel geheerst heeft, waardoor het uitreiken van visa werd vertraagd. Sommigen dezer getuigen waren tevens van oordeel, dat het gezantschap en het consulaat-generaal te Madrid niet de gewenste activiteit betoonden om een spoedige bevrijding der uitgewekenen uit hun gevangenschap te bevorderen of om voor hen een snelle doorreis te bereiken.

De heer van Kleffens, volgens wiens verklaring de gezant, de heer Schuller tot Peursum, gedurende de oorlogsjaren op zeer behendige wijze heeft weten te voorkomen, dat het Nederlandse gezantschap te Madrid gesloten werd, zoals dit met de vertegenwoordigingen van enkele andere door de Duitsers bezette landen is geschied, had aan deze gezant gedurende de oorlog reeds doen weten, dat hij hem na afloop daarvan zou voordragen voor terugzetting in de dienst. De reden daartoe was gelegen in de slechte administratie, welke er te Madrid was gevoerd en omdat er aldaar door de Nederlandse autoriteiten naar het oordeel van de heer van Kleffens te weinig hulp was verleend aan de uitgewekenen. Dat de heer van Kleffens geen krachtiger maatregelen heeft genomen, is eenvoudig hieraan toe te schrijven geweest, dat naast deze tekortkomingen ook veel goeds stond. Bij de beoordeling van wie ook, moet men, aldus de heer van Kleffens, het goede afwegen tegen het middelmatige of slechte, terwijl men bovendien in zulke omstandigheden nog duchtig moet meetellen het feitelijk bereikbare. Maar al die dingen tegen elkaar afwegend, heeft de heer van Kleffens tenslotte tegen de heer Schuller tot Peursum gezegd: „Het spijt mij wel, hier is een manco, het is misschien vrij streng, maar ik kan dit niet door de vingers zien, dus u krijgt na de oorlog een andere post.”

De bovengenoemde getuigenverklaringen hebben bijgedragen tot de instemming der commissie met het reeds vermelde oordeel van de commissie-Cleveringa ten aanzien van dit punt. De commissie moge er aan herinneren, dat zij in het derde deel van haar verslag reeds haar afkeuring heeft uitgesproken over de administratieve tekortkomingen bij het gezantschap te Madrid.¹⁾

De derde klacht van „Trouw” komt er blijkens het verslag van de commissie-Cleveringa op neer, dat de Nederlandse autoriteiten te Madrid voor illegale evacuatie dermate bevreemd waren, dat zij hieraan niet alleen in geen enkel opzicht meewerkten, doch haar zelfs tegenwerkten door een groep van dertig Engelandvaarders, die, het wachten moe, van plan was er clandestien van door te gaan, bij de Spaanse politie aan te geven. Dit zou tengevolge hebben gehad, dat deze Nederlanders zich nadien dagelijks bij de Spaanse politie moesten aanmelden.

Het is de commissie-Cleveringa gebleken, dat, voordat genoemde groep clandestien uit Spanje zou vertrekken, reeds eerder een dergelijk konvooi was georganiseerd, waarvan het vertrek uit Spanje door het ingrijpen van de dienst van de heer Maas Geesteranus te Lissabon, inderdaad verhaast was. Omdat de personen van die groep echter niet in het bezit waren van de vereiste visa, duurde hun oponthoud in Portugal langer dan het geval geweest zou zijn, indien zij vóór hun vertrek uit Madrid in het bezit daarvan waren geweest.

In haar derde verslag vermeldt de commissie-Cleveringa, dat het haar moeilijk valt enige juistheid te erkennen in de onder die omstandigheden geuite grief, dat, nadat men aldus was vastgelopen, de Nederlandse vertegenwoordigers te Madrid niet actief genoeg hebben medegewerkt om de begane nodeloze onvoorzichtigheid geredresseerd te krijgen. Genoemde commissie heeft niet kunnen vaststellen, dat de Spaanse autoriteiten inderdaad vanwege het gezantschap of het consulaat-generaal tegen het dreigende clandestiene vertrek van de groep van Engelandvaarders gewaarschuwd zijn, zoals de klacht vermeldt. Zij kan daarom de gegrondheid van deze klacht niet bevestigen en meent te mogen aannemen, dat de betrokkenen wél zo verstandig hadden gedaan, indien zij rustig korte tijd zich naar de voorschriften hadden gedragen, om dan zonder verdere wrijving vrijwel direct van Madrid naar hun plaats van bestemming te kunnen doorreizen.

De commissie-Cleveringa acht het zeer goed mogelijk, dat de Spaanse veiligheidsdienst, die van allerlei voorvallen uitstekend op

¹⁾ Vgl. Verslag Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, deel 3A, blz. 75.

de hoogte was, door onvoorzichtigheid van de betrokkenen zelf lucht heeft gekregen van hun voorgenomen illegaal vertrek uit Spanje. Verder is het haar opgevallen, dat mislukkingen, vertragingen en nalatigheden in verband met het doorreizen van Engelandvaarders onophoudelijk werden toegescheven aan boos opzet van het Nederlandse gezantschap te Madrid en het consulaat-generaal aldaar.

Ten aanzien van het door „Trouw” vermelde verwijt, dat de Nederlandse vertegenwoordigers ter bevordering van een snelle evacuatie van Engelandvaarders geen Spaanse autoriteiten omkochten, hetgeen volgens dat blad in Spanje als iets zeer normaal werd beschouwd, is de commissie-Cleveringa van oordeel, dat, ofschoon zij meent, dat in zulke abnormale tijden als waarin de wereld tijdens de tweede wereldoorlog verkeerde, misschien met omkoping wel eens iets kon worden bereikt, zij niet voetstoots kan aannemen, dat officiële vertegenwoordigers, door de Regering met legale evacuatie belast, zich op grote schaal met het omkopen van ambtenaren hadden behoren bezig te houden en daarmee het toch al bedreigde voortbestaan van hun gehele diplomatieke post op het spel te zetten.

72726—72728 (Boas)

De heer *L. H. Boas*, die ook over het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zwitserland mededelingen heeft gedaan, verklaarde tegenover de commissie, dat hij niet begreep, waarom de commissie-Cleveringa, die blijkens haar verslag de bewering, dat vanwege het consulaat-generaal te Madrid bij de Spaanse politie aangifte zou zijn gedaan van het bij een groep Engelandvaarders bestaande voornemen om clandestien uit Spanje te vertrekken, ernstig in twijfel trok, dit niet nader heeft onderzocht.

Volgens deze getuige had er wel degelijk aangifte bij de politie plaats gehad; hij noemde een vijftal personen, die dat zouden kunnen bevestigen. De heer *Boas* baseerde zijn beschuldiging op het feit, dat een zekere *van Vliet* of *van der Vliet*, die vernomen had van het bovenvermelde voornemen, dit aan het consulaat-generaal verteld zou hebben. Het consulaat-generaal had daarop niet de groep gewaarschuwd, doch de ontvangen mededeling doorgegeven aan de Spaanse politie, waarop de betrokken Engelandvaarders zich de volgende ochtend bij haar moesten melden. Wegens de rol, welke *van Vliet* bij het mislukken van deze illegale reisplannen heeft gespeeld, is hem vanwege deze groep Engelandvaarders een hardhandige afstraffing toegediend.

De commissie heeft naar aanleiding van deze verklaring enige van de door de heer *Boas* genoemde personen als getuige gehoord.

Mr. *H. J. van Dam* deelde aan de commissie mede, dat de Nederlandse consul-generaal in een onderhoud met hem en nog enkele andere Nederlandse uitgewekenen niet had ontkend, dat hij de Spaanse politie in kennis had gesteld van de door een groep Engelandvaarders gehouden beraadslagingen over illegaal vertrek uit Spanje.

De consul-generaal had hun, voorzover de heer *van Dam* zich herinnerde, toen tevens medegedeeld, dat hij het zijn plicht achtte om zulks te doen, daar hij, belast zijnde met het behartigen van de algemene belangen van de Nederlanders ter plaatse, dergelijke onregelmatigheden van enkelen hunner niet kon tolereren en deze moest signaleren. Het bovengenoemde onderhoud was, naar de heer *van Dam* verklaarde, natuurlijk niet zeer vriendelijk; van beide kanten werden felle argumenten aangevoerd. Aan het einde der bespreking was de gezant het vertrek binnengekomen en deze had geïnformeerd naar de oorzaak van de moeilijkheden. De heer *van Dam* had de gezant daarna nog even alleen gesproken en hem de zaak uitgelegd, waarop deze reageerde met te zeggen, dat hij wenste nog jong te zijn, want dan zou hij net zo hebben gehandeld als de heer *van Dam* en diens metgezellen. De volgende dag nodigde hij echter de heer *van Vliet*, op wie de heer *van Dam* en de anderen, die hun plannen door diens toedoen verijdeld zagen, zeer gebeten waren, voor de lunch uit, hetgeen volgens de heer *van Dam* wel de spanningen illustreerde, die er destijds te Madrid bestonden.

79672—79679 (Rodrigues Pereira)

De heer *B. Rodrigues Pereira*, die tijdens zijn verblijf te Madrid aan de Nederlandse legatie aldaar werkzaam was en veel met de Spaanse politie had samengewerkt om te trachten Engelandvaarders uit de gevangenis te halen, deelde aan de commissie mede, dat de Spaanse Commissaris van Politie, de heer *Macaron*, hem had verteld, dat hij vanwege de legatie of de consul-generaal was ingelicht omtrent het feit, dat enige Engelandvaarders er over hadden gesproken om zich op illegale wijze uit Madrid te verwijderen.

79689—79693 (Rodrigues Pereira)

De heer *Rodrigues Pereira* wist niet met zekerheid te zeggen, dat de consul-generaal de heer *Macaron* had ingelicht, doch hij vermoedde wel, dat dit het geval was geweest, want de heer *de Bruyn Tengbergen* had wel eens gezegd, dat het zijn plicht was de goede verstandhouding met de Spaanse Regering te bewaren, daar het Nederlandse consulaat-generaal en de legatie in Spanje alleen nog maar werden geduld.

79727—79737 (*van der Sluys*)79625 (*van Dam*)

1) Vgl. bijlage 20 A.

2) Vgl. bijlage 20 B.

3) Vgl. bijlage 20 B.

De heer *C. J. van der Sluys*, die er volgens de heer *Boas* ook mede bekend zou zijn, dat de Nederlandse consul-generaal de Spaanse politie in kennis had gesteld van het bij enige te Madrid vertoevende Engelandvaarders besproken voornemen om op illegale wijze Spanje te verlaten, wist wel, dat eigen landgenoten dit bij de Spaanse politie hadden aangegeven, maar hij wist niet meer, wie dat had gedaan.

Met betrekking tot de bovenvermelde beschuldiging aan het adres van de Nederlandse consul-generaal te Madrid, heeft de heer *Boas* op 27 April 1950 de commissie een door de heer *van Dam* op zijn verzoek opgesteld rapport aangeboden.¹⁾

Het rapport vermeldt, dat het bovenomschrevene is voorgevallen in de maand Maart of April van 1943.

Dat de Nederlandse gezant te Madrid ernstige bezwaren had tegen illegaal vertrek uit Spanje, blijkt uit een brief, die hij op 15 September 1943 geschreven heeft aan de Minister van Buitenlandse Zaken. In die brief deelde hij mede, dat enige dagen tevoren een dertigtal Nederlanders illegaal uit Madrid was vertrokken, waarvan de meerderheid nog geen Portugees visum had. Aan een van hen was zelfs het daartoe benodigde Britse visum geweigerd.²⁾ De Britse ambassade te Madrid was hierover zeer ontstemd, omdat een gedeelte van de op deze wijze vertrokken Nederlanders zich aldaar niet gepresenteerd had en geen formulieren had ingevuld. Er bestonden namelijk volgens de gezant strenge instructies om geen buitenlanders naar Engeland te doen vertrekken, zonder dat zij zich persoonlijk op de Britse ambassade hadden gepresenteerd en aldaar de gebruikelijke formulieren hadden ingevuld.

Zolang hun geen opheldering was verstrekt, zouden de Engelsen hun medewerking weigeren voor de verkrijging van Portugees visa. De Engelse bemiddeling daarbij bestond hierin, dat bij de vanwege het Nederlandse gezantschap ingediende aanvraag voor een Portugees visum een Engelse verklaring werd gevoegd, waarbij afgifte van een Brits visum te Lissabon werd gegarandeerd. Deze verklaringen nu zouden tot nader order niet meer worden afgegeven, hetgeen tot gevolg had, dat de bevrijding en evacuatie van alle Nederlanders in gevangnissen enz., wier Portugees visa nog niet waren aangevraagd, werden opgeschort.³⁾

Op grond van zijn zoëven genoemde brief van 15 September 1943 is de commissie van mening, dat de gezant terecht bezwaar heeft gehad tegen pogingen van Nederlandse uitgewekenen om zich clandestien uit Spanje naar Portugal te begeven. Zij vindt echter, dat het te ver gaat, indien de Nederlandse vertegenwoordiging te Madrid zich daartegen zou hebben verzet door de Spaanse politie van voornemens van zulk clandestien vertrek in kennis te stellen.

Zij heeft door het overlijden van de heer *de Bruyn Tengbergen* niet kunnen vaststellen, of dit inderdaad is geschied, al lijkt dat wel waarschijnlijk. Als inderdaad van de zijde van het gezantschap of het consulaat-generaal de politie is gewaarschuwd, meent zij dit ernstig te moeten afkeuren. Het was namelijk onder de gegeven omstandigheden niet te rechtvaardigen, landgenoten, zoals de commissie-*Cleveringa* zegt, op deze wijze aan gevaar bloot te stellen.

De volgende van de in het dagblad „Trouw” vermelde klachten heeft betrekking op Spaanse gevangnissen en kampen.

Het betreft hier een in het verslag van de commissie-*Cleveringa* uitvoerig weergegeven klacht, die er in hoofdzaak op neerkomt, dat de Nederlandse autoriteiten te Madrid zo goed als geen hulp verleenden aan de zonder papieren in Spanje aangetroffen en daarom in het centrale kamp Miranda de Ebro ondergebrachte Nederlandse Engelandvaarders. Dezen zouden geen of minder bezoek hebben gehad van de vertegenwoordigers van hun land dan met Engelandvaarders van andere nationaliteiten het geval was. Er zou niets zijn gedaan voor hun invrijheidstelling; voeding en kleding, welke in het kamp niet voldoende werden verstrekt, zouden vanwege de Nederlandse autoriteiten in mindere mate van buiten het kamp zijn aangevuld dan voor Engelandvaarders van andere nationaliteiten enz.

Omtrent al deze klachten deelt de commissie-*Cleveringa* in haar derde verslag het volgende mede:

„Hier stuit de commissie op een punt, waarop in weerwil van alle moeilijkheden, de officiële vertegenwoordigers van ons land waarschijnlijk niet geheel aan gerechtvaardigde verwijten kunnen ontkomen. Niet omdat zij iets „tolereerden”, wat zij zelf hadden behoren te „verbeteren”, want daartoe waren zij uiteraard slechts voor een zeer gering deel bij machte, — ook niet omdat de kampen in Zwitserland zoveel rianter waren dan in Spanje, want dergelijke kampen zijn nergens — ook in ons eigen land niet — aantrekkelijk en dat het kamp in Miranda vaak zeer bijzonder slecht is geweest, zal wel waar zijn, maar omdat het gezantschap te Madrid ook naar de overtuiging der commissie waarschijnlijk niet steeds die energie heeft aangewend, die onder

de voor vele Nederlanders zo uiterst penibele omstandigheden volstrekt geboden zou zijn geweest om het uiterste te doen ter verlichting van het lot hunner opgesloten landgenoten, al ware het alleen ter wille van hun moreel. De commissie ziet daarbij niet over het hoofd, dat de Spaanse overheden zich aan klachten niet veel plachten te storen, ook uit overweging, dat zij illegaal binnenkomende vreemdelingen niet beter wensten te behandelen dan de eigen onderdanen in overeenkomstige omstandigheden, noch dat men nu eenmaal geen ijzer met handen kan breken. Maar van een loffelijke hardnekkigheid in het steeds weer aandringen op verbetering, van een prijzenswaardige vindingrijkheid om te helpen waar men helpen kon, van een voortdurend gericht zijn op ingrijpen, zodra de Spaanse onwelwillendheid concessies deed en van welgemeende en doelbewuste pogingen om het moreel der jongelieden door bezoeken en opmonterende woorden op peil te houden, is de commissie minder gebleken dan zij had gehoopt. Bedenklijk is daarbij, dat al zijn er ook velen, die niet te klagen hebben of zelfs vol lof zijn, niettemin de klachten der Engelandvaarders te algemeen en te gelijkkluidend zijn dan dat men gerechtigd is aan individueel ongelukkige gevallen te denken. Natuurlijk is de stemming van mensen, die in den vreemde in zulke kampen of gevangnissen opgesloten zitten, nimmer opgewekt en is de neiging om de ellende aan bepaalde personen te wijten begrijpelijk, ook dan wanneer die personen in bepaalde opzichten volkomen onschuldig zijn. Maar afgezien van zulke, de beoordeling van werkelijke schuld bemoeilijkende factoren, blijven er te veel grieven van ernstige aard over, dan dat met stelligheid kan worden aangenomen, dat hier de betrokken vertegenwoordigers vrijuit kunnen gaan.

Uit allerlei getuigenissen, waaraan de commissie geen aanleiding heeft, ook na het verhoor van de beschuldigen, waarde te ontzeggen, blijkt, dat op de volgende punten de houding van onze diplomatieke vertegenwoordigers te Madrid niet is geweest, zoals die ook naar haar overtuiging had behoren te zijn.

Morele steun hebben de gevangenen te weinig genoten. Bezoeken vanuit Madrid zijn naar het gevoelen der commissie te zeldzaam geweest, — waarbij de commissie alweer niet uit het oog verliest, dat het verkeer b.v. met het kamp van Miranda de Ebro, dat op 350 km afstand van Madrid was verwijderd, voor de heer *van Panhuys*, o.a. wegens het gebrek aan benzine, zeer bezwaarlijk was, wat hem soms noopte de gastvrijheid van Engelse militairen voor de lange reis in een incomfortabele cabine van een vrachtauto in te roepen en dat het hem, trots allerlei voorzorgen, eenmaal zelfs is overkomen, dat het hem officieel toegezegd binnenkomen in het kamp hem ter plaatse tenslotte werd ontzegd, zodat hij buiten moest blijven. De gezantschapsraad heeft zelfs eenmaal van een moedeloze stemming blijk gegeven, die tot een ernstig conflict heeft geleid. De vermoedelijk in arren moede gegeven raad aan geïnterneerden om zich in vredesnaam maar bij de Gestapo te melden om naar Nederland te worden teruggestuurd, is niet te rechtvaardigen, ook dan niet, wanneer daarbij de uitgesproken bedoeling heeft voorgezet hun te raden onderweg of na terugkeer in Nederland opnieuw te ontsnappen en dan bij het ten tweeden male overschrijden van de Spaanse grens zich als Engelsman of Canadees uit te geven, wat niet alleen de heer *van Panhuys* zelf verklaart te hebben gezegd, maar wat ook sommigen van zijn beschuldigers toegeven, dat hij heeft gezegd.

Verder kan de commissie zich niet aan de indruk onttrekken, dat wel eens nalatigheid is betoond bij het uit de kampen afhalen van landgenoten, die door de Spanjaarden officieel in vrijheid gesteld waren. Ook is er bij uitzondering wel eens een geval voorgekomen, waarin gevangenen zich door eigen machinaties hebben weten vrij te krijgen, tot verbazing van het gezantschap, dat nog altijd meende niets voor de betrokkenen te kunnen doen en dat tegen omkoping van kampbewakers, uit veiligheidsoverwegingen voor de betrokken Nederlanders zelf, wel heeft gewaarschuwd.

De klacht betreffende onvoldoende verzorging van de Nederlandse gevangenen met aanvullende levens- of genotmiddelen en kledij in het kamp van Miranda de Ebro kan de commissie alleen maar als onjuist beschouwen: juist de materiële verzorging der vluchtelingen in Spanje (zij doelt hier op Madrid) wordt vrij algemeen — op de altijd aanwezige nooit tevreden na — geprezen en wat voor reden zou er dan zijn, dat het gezantschap zich speciaal ten opzichte van de kampbewoners zo nalatig zou hebben betoond, tenzij misschien zekere gemakzucht, die het zo veel moeilijker approvianderen van kampbewoners op de achtergrond dringt. Ook over het overigens geheel ongelijksoortige Por-

tugese kamp Praia das Maçães hebben dergelijke klachten gelopen, maar deze zijn volgens objectieve beoordelaars bepaald ongegrond en Portugal was in veel normalere conditie dan het door een vloed van Duitse agenten overstroomde Spanje, zodat alle verhoudingen voor diplomatieke en consulaire ambtenaren daar veel moeilijker waren dan in Portugal.

De Engelse vertegenwoordigers te Madrid uit die tijd bevestigden dan ook, dat de verzorging van de Nederlanders te Miranda geheel gelijk was aan die van Britse onderdanen. Zelfs heeft de gezantschapsraad zich eens verzet tegen besnoeiing op het week- of maandgeld, dat aan de gevangenen placht te worden uitgekeerd: de Britse toelage werd teruggebracht beneden een peil, dat de heer *van Panhuys* in elk geval wenste te handhaven.

Klachten zijn er te over. Enkele daarvan zijn vermoedelijk niet geheel ongegrond. Ter verklaring van een en ander, voorzover gegrond, mag echter geen boos opzet worden aangenomen; alleen manco aan hartelijk medeleven en een ambtelijk tekort van diplomaten, die aan al dit soort bezigheden niet gewend waren. Zoals uit de klachten is af te leiden, komen zij lang niet alle ten laste van het gezantschapspersoneel, maar treffen de verwijten meer de consul-generaal. Dat intussen de gezant slechts eenmaal het kamp van Miranda heeft bezocht, werpt een eigenaardig licht op zijn medeleven. Dat hij er slechts eenmaal geweest is, heeft de heer *Schuller* zelf verklaard. Dit bezoek is een mislukking geworden. In plaats van zijn pogingen toen maar op te geven, had hij behoren te beseffen, dat het zijn plicht was te trachten zijn bezoek met betere uitslag te herhalen.

Wat de heer *van Panhuys* betreft, deze heeft tegenover de commissie ruitelijk erkend, dat zelfs zeven of acht bezoeken in Miranda te weinig zijn geweest en dat hij in het begin nog eens naar dat kamp had moeten toe gaan, „al ware het te voet”. Hier en elders (bij de klachten over zijn gebrek aan organisatievermogen) heeft de heer *van Panhuys* onverbloemd eigen tekortkomingen erkend op een wijze, waarvan de commissie er aan hecht te verklaren, dat zij haar sympathiek heeft aangedaan. Ook heeft zij gemeend, gezien deze houding van de heer *van Panhuys*, grotere waarde te mogen toekennen aan verklaringen te zijner verdediging, die door hemzelve zijn afgelegd en niet konden worden getoetst aan andere gegevens. De heer *van Panhuys* heeft op haar de indruk van grote oprechtheid gemaakt.”

Met betrekking tot de materiële verzorging van de in Spanje vertoevende Engelandvaarders, hebben verschillende, hieronder genoemde getuigen verklaringen afgelegd, waaruit is gebleken, dat deze in de verschillende Spaanse gevangenissen, waar zij vaak eerst enige tijd werden opgesloten, goed is geweest. Ook de materiële verzorging der Nederlandse uitgewekenen, die te Madrid in résidence forcée vertoefden, was blijkens hetgeen enkele getuigen verklaarden, goed.

Omtrent de verzorging in het kamp te Miranda de Ebro zijn echter wel klachten geweest.

De heer *I. A. M. Schmutzer*, die in het laatst van 1943 met een groep van ongeveer dertig personen, onder wie zich 10 Nederlandse studenten bevonden, de Pyreneeën was overgetrokken en na aankomst in Spanje werd geïnterneerd, deelde aan de commissie mede, dat hij in de gevangenis te Barbastro, ten Noorden van Saragossa, door toedoen van de Nederlandse legatie zeer uitgebreide maaltijden kreeg. Daarbij was ook overigens het regime in de gevangenis allerm minst streng. De heer *Schmutzer* had tevoren uit de gevangenis een brief naar de legatie gezonden, zodat men daar wist, dat hij te Barbastro gevangen zat. Hij had gedurende zijn verblijf aldaar geen bezoek gehad vanwege het gezantschap of enig Nederlands consulaat in Spanje. Wel was er toen een contrôlecommissie van het Rode Kruis geweest.

De heer *C. M. Beets*, die in hoofdstuk III van dit deel van het verslag ook reeds is genoemd, werd op 1 October 1943 met ongeveer 18 andere Nederlanders in de gevangenis te Lerida opgesloten. Tevoren hadden zij de heer *Kriens*, de Nederlandse vice-consul te Barcelona, telegrafisch van hun komst in Spanje op de hoogte gesteld en zij zijn toen door een te Lerida woonachtige vertegenwoordiger van Philips in opdracht van de Nederlandse autoriteiten naar hij zeide, „als vorsten verzorgd.” Ze kregen eten uit een hotel, dat in de buurt van de gevangenis lag en ontvingen geregeld 50 peseta's per week, waarmede zij in de cantine van de gevangenis vruchten en versnaperingen konden kopen.

Verder hadden ze, aldus de heer *Beets*, daar direct contact met de heer *Davids*, die, hoewel hij naar de heer *Beets* meent, niet officieel verbonden was aan de staf van het gezantschap te Madrid, daar toch een functie had. Deze kwam hun in de gevangenis formulieren brengen voor het aanvragen van een Engels en een Portugees visum.

12567—12584; 12587—12590 (*Schmutzer*)

22921—22934 (*Beets*)

De groep van de heer *Beets* had dus niet te klagen over gebrek aan belangstelling van officiële Nederlandse zijde en hij vond, dat wat de stoffelijke verzorging betreft, de Nederlanders een bevoorrechte positie innamen vergeleken bij hun lotgenoten van andere nationaliteit.

Tot de tijd, toen de heer *Beets* in de gevangenis te Lerida zat, was het gewoonte geweest, dat men van daar uit naar Miranda ging. Nadien was het, naar hij de commissie mededeelde, mogelijk om eerst enige tijd te Lerida in résidence forcée te verblijven, waarna men, zonder in Miranda de Ebro te zijn geweest, direct naar Madrid kon gaan. Hij is daar in het begin van November 1943 aangekomen en is op 12 Februari 1944 verder gereisd.

De heer *Boas*, aan wie het gelukt was om met behulp van de secretaris van het Amerikaanse consulaat te Barcelona in contact te komen met de heer *Kriens* aldaar, deelde mede, dat deze er voor gezorgd had, dat er in zijn paspoort en dat van zijn tochtgenoten een Spaans verblijfsvisum werd gezet. Op deze wijze was hun verblijf in Spanje legaal geworden; ze kregen eerst een résidence forcée te Barcelona toegewezen en na enige dagen kregen zij een marsbevel voor Madrid. Daar is de heer *Boas* drie maanden geweest. Het consulaat aldaar heeft er voor gezorgd, dat hij toen verder kon reizen.

Mr. *H. P. Linthorst Homan*, destijds secretaris van de directie van Philips te Eindhoven en na de bevrijding Commissaris der Koningin in de provincie Friesland, was in September of October van het jaar 1943 op zijn tocht van Nederland naar Engeland na aankomst in Spanje opgesloten in de gevangenis te Lerida, omdat hij nog niet boven de militair-dienstplichtige leeftijd was.

Doordat, naar de heer *Linthorst Homan* verklaarde, de directeur van Philips te Madrid, de heer *de Jong*, die van zijn aankomst op de hoogte was gesteld, zich daarvoor moeite had gegeven, werd hij na een verblijf van vijf dagen in de gevangenis in vrijheid gesteld. Hij had ook nog contact gehad met de heer *Davids*, die, naar hij meende, te Saragossa woonde en voor het gezantschap te Madrid werkzaam was. Het was de heer *Linthorst Homan* echter niet geheel duidelijk geworden, welke positie de heer *Davids* daar bekleedde. Deze sprak vloeiend Spaans, kende iedereen en reisde naar alle mogelijke plaatsen in Spanje om gevangen genomen Nederlandse uitgewekenen vrij te krijgen, hetgeen hem volgens de heer *Linthorst Homan* ook in een vrij groot aantal gevallen gelukte. Desondanks had de heer *Davids* hem wel eens de indruk gegeven een fantast te zijn, aan wie een gewone normale Nederlandse maatstaf niet kon worden aangelegd.

Ook de heer *Schmutzer* heeft aan de commissie verklaard, dat omtrent de heer *Davids* zeer vreemde verhalen in omloop waren. Maar één ding, aldus de heer *Schmutzer*, is zeker; de heer *Davids* heeft voor de mensen persoonlijk ontzaglijk veel gedaan.

De heer *Linthorst Homan* kwam, naar hij verklaarde, ongeveer op 15 October 1943 te Madrid aan en is in het begin van December van dat jaar verder gereisd.

Uit gesprekken met de heer *Schuller tot Peursum* had hij steeds de indruk gekregen, dat de Spaanse autoriteiten het onze diplomatieke ambtenaren moeilijk maakten om contact te krijgen met in Spaanse gevangenissen en kampen vertoevende Nederlandse uitgewekenen, teneinde hun invrijheidstelling te bewerkstelligen. Tevens meende hij, dat de Engelse ambassade te Madrid daarbij bemiddelde. Hij zelf was daarom ook veel aan deze ambassade geweest om een spoedige doorreis te bevorderen, maar wilde daarmee niet te kennen geven, dat hij bij deze instantie in tegenstelling tot het Nederlandse gezantschap wel iets heeft bereikt. Bij alle officiële geallieerde instanties was volgens de heer *Linthorst Homan* wel enigszins de gedachte ontstaan, dat men in deze zaken toch maar tegen de bierkaai vocht. Verder had hij het persoonlijk meegemaakt, dat de heer *Schuller tot Peursum* sprak met de chef van de Spaanse Seguridad.

De heer *Linthorst Homan* vond in de tijd, toen hij te Madrid was, dat er bijzonder goede en flinke jongens bij de Nederlandse uitgewekenen waren, doch hij heeft er ook enkelen aangetroffen, die niet van een moreel en een flinkheid waren, zoals men die gaarne zou hebben gezien. Hij had op de Nederlandse legatie te Madrid een Sint Nicolaasfeest meegemaakt, waar hij 40 à 50 uitgewekenen had ontmoet. Bij enkelen van hen was het moreel eigenlijk verdwenen; waarschijnlijk door het lange rondhangen; een stad als Madrid is voor jonge mannen niet bepaald best. Verder bevonden zich onder de uitgewekenen ook personen, die politiek onbetrouwbaar waren.

De heer *Linthorst Homan* had overigens naar aanleiding van hetgeen hij had vernomen wel de indruk gekregen, dat de Nederlandse autoriteiten te Madrid in onvoldoende mate de mentaliteit van de Engelandvaarders aanvoelden.

Hij was bovendien van mening, dat zij teveel de gedachte hadden, dat er te Londen geen grote behoefte was aan Nederlandse jongelieden. Volgens deze getuige hadden de Nederlandse autoriteiten te Londen ook nooit positief te kennen gegeven op een spoedige door-

72684—72689; 72704—72712 (*Boas*)

74443; 74477—74492;
74495—74503 (*Linthorst Homan*)

12641 (*Schmutzer*)

74494 (*Linthorst Homan*)

74505—74509 (*Linthorst Homan*)

74513—74516; 74521—74523 (*Linthorst Homan*)

74545 (*Linthorst Homan*)

74549—74551 (*Linthorst Homan*)

reis der uitgewekenen veel prijs te stellen, omdat men daar, naar hij meende, niet zoveel emplooi voor hen had.

Dit was uiteraard voor vele Engelandvaarders een grote teleurstelling. De heer *Linthorst Homan* had het bij herhaling meegemaakt, dat de gezant zich voor hem en verschillende anderen moeite gaf om hen te helpen; dat hij zulks voor allen gedaan zou hebben, acht hij misschien enigszins boud gesproken.

In het algemeen heerste er volgens hem onder de te Madrid aanwezige Engelandvaarders wel de gedachte, dat er eigenlijk niets voor hen gedaan werd. Vrienden van de heer *Linthorst Homan* hadden dan ook voortdurend gezegd: „Wanneer men zo'n flinke zakenman als *de Jong* er op zette, aangezien hij ook prima relaties met die Spaanse autoriteiten had, dan had er natuurlijk meer kunnen worden gedaan.” Hij kon echter niet mededelen, of dit in werkelijkheid het geval zou zijn geweest.

Mevrouw *M. van Esso—Polak*, die tezamen met haar man in Juli 1942 uit Nederland was vertrokken en in de herfst van dat jaar, na aankomst in Spanje, in de gevangenis te Pamplona heeft vertoefd, deelde aan de commissie mede, dat het een model gevangenis was, redelijk schoon, doch dat zij aldaar weinig en slecht voedsel had gekregen. Ze had het consulaat-generaal te Madrid geschreven en dit had haar vijftig peseta's gestuurd, waarmede zij het een en ander kon kopen. Ze had geen bezoek gehad van de heer *Davids*; die was toen nog niet bij het consulaat ingeschakeld. De Amerikaanse vice-consul, die volgens mevrouw *van Esso* bericht had ontvangen, dat er Nederlanders te Pamplona gevangen zaten, heeft haar tezamen met enkele anderen uit de gevangenis bevrijd en hen, voordat ze naar Madrid werden gezonden, heel goed onthaald. Hoewel volgens de persoon, die hen naar Madrid begeleidde, het Nederlandse consulaat-generaal tevoren omtrent hun komst was ingelicht, was er bij aankomst aldaar niemand aanwezig om hen af te halen, waardoor ze weer in de gevangenis geraakten. Nadat zij werd vrijgelaten, is mevrouw *van Esso* van December 1942 tot Juni 1943 te Madrid als arts, verbonden aan het consulaat, werkzaam geweest. Zij heeft toen kans gezien min of meer buiten de Nederlandse vertegenwoordigers om bij de Spaanse autoriteiten de bevrijding te bereiken van haar man uit het kamp te Miranda de Ebro.

Deze, de heer *B. J. van Esso*, die op 1 December 1942 in het kamp te Miranda de Ebro werd opgesloten, deelde aan de commissie mede, dat de politieke situatie in Spanje toen van die aard was, dat het voor de Nederlandse consul — zelfs indien deze zeer welwillend en werkzaam was geweest, hetgeen hij echter ten sterkste ontkende — zeer moeilijk was hem en zijn lotgenoten uit het kamp te bevrijden, omdat de Spanjaarden de Nederlandse Regering in ballingschap niet wensten te erkennen. In de periode tussen 1 December 1942 tot 7 Mei 1943 is volgens de heer *van Esso* de Spaanse Regering duidelijk van koers veranderd in verband met de landingen in Noord-Afrika.

„Wij werden”, aldus de heer *van Esso*, „door het Nederlandse consulaat-generaal zeer goed voorzien van zakgeld; 50 peseta's in de week, en door bemiddeling van dit consulaat kregen we van de Engelsen elke week levensmiddelen. Toen de Nederlandse consul ons maar steeds niet uit het kamp kon krijgen, heeft deze einde Maart 1943 overdreven hoeveelheden levensmiddelen gezonden; de Nederlanders kregen toen per persoon 2½ kg jam, 3½ kg koekjes, 1 kg worst en 32 eieren.”

De heer *van Esso* had de indruk gekregen, dat het consulaat hen er absoluut niet uit wilde halen, maar men stuurde grote hoeveelheden voedsel om de geïnterneerden tevreden te houden.

Hij heeft de stellige overtuiging, dat de consul-generaal er hoe dan ook, hetzij politiek, het financieel, belang bij had de gevangenen niet uit het kamp te laten. Volgens de heer *van Esso* beweerde men — het kan laster zijn geweest — dat de consul uit Limburg, van waar hij afkomstig was, door de Duitsers geld kreeg overgemaakt van zijn bezit, „voorzover hij de Hollanders in het kamp kon houden.”

De heer *van Esso* geloofde wel, dat de heer *van Panhuys* van de houding van de heer *de Bruyn Tengbergen* op de hoogte was, doch de heer *van Panhuys* was volgens hem te slap om zich daartegen te verzetten. Deze getuige wist echter ter staving van zijn ongunstige gevoelens ten aanzien van de heer *de Bruyn Tengbergen* geen enkel concreet feit te noemen.

Mr. *F. Horn* was, naar hij de commissie heeft medegedeeld, in de zomer van 1943 na aankomst in Spanje ongeveer twee weken in de gevangenis te Pamplona opgesloten geweest. In die tijd kwam er daar geregeld een vertegenwoordiger van het Internationale Rode Kruis, die de betreffende consulaten er van op de hoogte stelde, als er nieuwe gevangenen waren aangekomen.

Met betrekking tot de Nederlanders had dit bezoek meestal tot gevolg, dat de heer *Davids* kwam, met de gouverneur van Pamplona ging praten en er in slaagde om hen uit de gevangenis te bevrijden.

74555—74556 (*Linthorst Homan*)

81086; 81128—81148 (*van Esso—Polak*)

81159—81164 (*van Esso—Polak*)

81200—81204; 81208—81220 (*van Esso*)

79752—79765 (*Horn*)

Zij mochten zich echter niet buiten de grenzen van Pamplona begeven en eerst nadat de heer *Davids* wederom met de gouverneur had gesproken, verleende deze in het geval van de heer *Horn* na ongeveer 6 weken toestemming om naar Madrid te vertrekken.

De heer *Horn* was van mening, dat de heer *Davids* , die, voorzover hem bekend, vóór de oorlog altijd zaken had gedaan in Spanje, vaak veel moeilijkheden moest overwinnen om dergelijke bevrijdingen tot stand te brengen. Hij achtte hem voor dit werk zeer geschikt, mede omdat hij zeer goed Spaans sprak en volgens hem op het eerste gezicht niet van een Spanjaard was te onderscheiden.

79768—79770 (*Horn*)

De verzorging in Pamplona en later in een plaatsje in de bergen, waar zij in afwachting van de toestemming tot vertrek naar Madrid moesten verblijven, was volgens de heer *Horn* goed geweest. De kosten werden betaald door de heer *Davids* , die het daarvoor benodigde geld van het Nederlandse consulaat-generaal te Madrid kreeg.

79775—79783 (*Horn*)

De heer *Davids* heeft hen in overleg met dat consulaat na aankomst te Madrid in een hotel ondergebracht en de volgende dag hebben zij zich op verzoek van het consulaat daar gemeld.

De heer *Horn* deelde verder mede, dat men eerst na aankomst te Madrid in staat was om zich papieren te verschaffen, waarmede men op legale wijze naar Engeland kon reizen, omdat de Engelse autoriteiten aan de afgifte van deze papieren niet wensten mede te werken, als zij de betrokkenen niet tevoren hadden gezien en gehoord. Eerst daarna verleenden de Engelsen de nodige toestemming en dit ging niet altijd even vlot.

79784—79791 (*Horn*)

De heer *Horn* is van mening, dat een grote groep van de Engelandvaarders, die geklaagd hebben over de lange duur van hun verblijf in Spanje, over de weinige bezoeken, die de Nederlandse vertegenwoordigers aan het kamp te Miranda de Ebro brachten en de warboel, die er was, nooit de moeilijkheden hebben ingezien, waarmede deze vertegenwoordigers te kampen hadden.

De Spaanse autoriteiten werkten volgens hem in het geheel niet mee om een snelle doorreis naar Portugal te bevorderen en bovendien was de personeelsbezetting van het Nederlandse consulaat-generaal destijds zeer slecht, zodat het daar volgens hem door die zwakke bezetting en door de slechte administratie een rommeltje was. Op het consulaat-generaal was geen man van kaliber. De heer *de Bruyn Tengbergen* was toen reeds ziek.

79792—79798 (*Horn*)

De heer *Horn* kon zich wel voorstellen, dat de Engelandvaarders klaagden, want er gebeurden inderdaad ook wel vervelende dingen. Zo had hij zelf tot driemaal toe een pasfoto moeten geven, omdat die steeds maar weer was weggeraakt. Dergelijke dingen waren volgens de heer *Horn* koren op de molen van de Engelandvaarders, die gewoonlijk door hun minder gunstige ervaringen aan het consulaat-generaal van mening waren, dat het daar een prulleboel was. Het gezantschap had volgens hem wel getracht om enige verbetering in de gang van zaken aan het consulaat-generaal te weeg te brengen, maar door gebrek aan geschikte werkkrachten was er weinig aan te doen en de moeilijkheden waren talloos.

De heer *Horn* had echter niet de indruk gekregen, dat de heer *van Panhuys* , die toezicht hield op hetgeen er op het consulaat-generaal gedaan werd, werkelijk achter het consulaat heen zat.

79799—79800 (*Horn*)

Er werd verteld, dat Engelandvaarders van andere nationaliteit er als regel in slaagden om na aankomst in Spanje spoediger verder te reizen dan hun Nederlandse lotgenoten, maar een groep Belgen bijvoorbeeld, die verwacht had binnen veertien dagen na aankomst te Madrid verder te kunnen reizen, was er nog, toen de heer *Horn* naar Portugal kon vertrekken. Deze was ongeveer vier maanden te Madrid geweest. Er waren, naar hij de commissie mededeelde, personen, die ongeveer een week na aankomst te Madrid konden doorreizen, maar er waren er ook, die maanden moesten wachten. Dit was volgens hem volkomen toevallig.

79801—79806 (*Horn*)

Het was, naar de heer *Horn* aan de commissie verklaarde, niet waar, dat Belgische en Poolse Engelandvaarders eerder uit Spanje hebben kunnen vertrekken dan Nederlandse. De Fransen werden volgens hem veel slechter behandeld. In het algemeen achtte hij de omstandigheden, waaronder de Nederlandse Engelandvaarders in Spanje verkeerden, niet ongunstiger dan die voor Engelandvaarders van andere nationaliteit.

Onze gezant te Madrid moest zich, naar de heer *Horn* mededeelde, erg op de achtergrond houden; van Engelse zijde had hij vernomen, dat de gezant eigenlijk officieel niet meer tot het corps diplomatique behoorde en dat hij, wanneer hij de Engelse ambassadeur wilde bezoeken, als het ware via de achterdeur moest komen, omdat hij anders op de vingers werd getikt. De moeilijkheden, waarvoor de gezant destijds te Madrid gestaan heeft, waren volgens de heer *Horn* zeer groot.

75450; 75485; 75488 (*van der Putten*)

De heer dr. *J. Th. A. H. van der Putten* , die in de zomer van 1943 de Minister van Binnenlandse Zaken, de heer *van Boeyen* , heeft ver-

75428; 75451 (*van der Putten*)

gezeld naar Portugal, waar zij te Lissabon besprekingen hebben gevoerd met de Nederlandse gezant en de consul-generaal uit Madrid, die daar beiden ook waren gekomen, heeft aan de commissie verklaard, dat er zich toen acht Nederlandse uitgewekenen in Spaanse gevangnissen bevonden en dat vier en dertig in résidence forcée waren. Een vijftigtal was geïnterneerd in het kamp Miranda de Ebro en te Madrid bevonden zich toen zeven en tachtig uitgewekenen.

De bedoeling van de reis van de Minister van Binnenlandse Zaken, bij wie ingevolge een door de Raad van Ministers genomen beslissing met ingang van 1 April 1943 de zorg en de verantwoordelijkheid voor het legale vluchtelingenbeleid berustten, was, om in de eerste plaats de sociale verzorging van diegenen hunner, die in Spanje en Portugal verbleven en waarover de minister heel veel klachten hadden bereikt, geregeld te krijgen.

Verder wilde de minister het doorsturen der uitgewekenen van Madrid naar Lissabon, waarover herhaaldelijk misverstanden bestonden tussen de twee organen, het wegsturende en het ontvangende orgaan, beter geregeld hebben. In de derde plaats had de heer van Boeyen van de heer Somer het verzoek gekregen om te intermediëren, aangezien er grote moeilijkheden waren tussen de heer Flaes en de heer Maas Geesteranus en tenslotte was het de bedoeling om complete voorschriften te geven. Tot dat doel had de heer van Boeyen een ambtenaar van de Buitengewone Algemene Rekenkamer bij zich, die enigszins een waarborg vormde, dat er te Madrid niet meer zo'n administratieve chaos zou ontstaan als voordien.

75454; 75486 (*van der Putten*)

De kern van de moeilijkheden was wel in Spanje gelegen. De heren Schuller tot Peursum en de Bruyn Tengbergen hebben van de heer van Boeyen te verstaan gekregen, dat hij met hun wijze van werken geen genoegen nam en dat hij met de Minister van Buitenlandse Zaken zou bespreken, dat hij een eigen sociale dienst zou instellen, hetgeen later inderdaad is geschied.

De commissie zal nu nog aandacht wijden aan hetgeen haar is gebleken omtrent de verzorging der Nederlandse uitgewekenen in het kamp te Miranda de Ebro.

De commissie-Cleveringa deelde zoals hiervoor reeds vermeld mede, dat zij de klacht betreffende onvoldoende verzorging van de Nederlandse gevangenen met aanvullende levens- of genotmiddelen en kleding in het kamp te Miranda de Ebro alleen maar als onjuist kon beschouwen.

In de dossiers van het Departement van Oorlog heeft de commissie evenwel een rapport aangetroffen van de Engelandvaarders A. en J. Citroen betreffende hun bevindingen in Spanje, in het bijzonder in het concentratiekamp te Miranda de Ebro. ¹⁾ Voor dit van 24 Januari 1943 daterende rapport, alsmede voor een rapport van dezelfde datum van de heer G. Hazelzet heeft de Minister van Oorlog bij schrijven van 1 Maart 1943 ²⁾ de aandacht gevraagd van zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken, met het verzoek hem in verband met het belang van de recrutering nader in te lichten met betrekking tot de daarin vermelde klachten, dan wel hem mede te delen, of er reden was geweest om stappen te nemen tot verbetering van de gerapporteerde toestanden. In een brief van 20 Februari 1943 heeft de Minister van Buitenlandse Zaken reeds een afschrift van het rapport van de heer Hazelzet toegezonden aan de Nederlandse gezant te Madrid. ³⁾ Van het laatstgenoemde rapport heeft de commissie geen kennis genomen, omdat het in de betreffende dossiers niet meer werd aangetroffen.

De levensmiddelenpakketten, welke de Nederlandse gevangenen ontvingen, zouden volgens het rapport van de heer Hazelzet de helft kleiner zijn geweest dan die van de Britten, Polen en Belgen, terwijl de kledingvoorziening der Nederlanders vergeleken bij die van Polen en Belgen onvoldoende zou zijn geweest. Ook andere in Engeland aangekomen Engelandvaarders hadden voor het merendeel de indruk, dat zij van de Nederlandse vertegenwoordigers minder steun hadden gekregen dan de overige geallieerde gevangenen van de zijde van hun nationale vertegenwoordigers hadden ontvangen. De Minister, de heer van Kleffens, achtte het blijkens zijn aan de gezant gerichte brief van 20 Februari 1943 niet aanvaardbaar, dat de Nederlanders een minder goede behandeling zouden genieten dan de Polen en Belgen, die in Spanje geen officiële vertegenwoordiging meer hadden. Hoewel hij zijn eindoordeel nog opschortte, kon hij zich niet aan de indruk onttrekken, dat de Nederlandse vertegenwoordiging te Madrid ten deze te kort was geschoten.

Op 25 Maart 1943 ⁴⁾ antwoordde de gezant zeer uitvoerig op de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken. Hij deelde deze mede, dat de verklaringen van de heer Hazelzet voor het grootste gedeelte als feitelijke onwaarheden weerlegd konden worden en ten dele als verdachtmakingen moesten worden gekwalificeerd, die als zodanig moeilijk te weerleggen waren.

De materiële verzorging van de Nederlanders had, naar hem aan de Britse ambassade, die het vervoer der daarvoor benodigde goe-

¹⁾ Vgl. bijlage 21 A.

²⁾ Vgl. bijlage 21 A.

³⁾ Vgl. bijlage 21 B.

⁴⁾ Vgl. bijlage 21 C.

deren verzorgde, nadrukkelijk was verzekerd, in geen enkel opzicht achtergestaan bij die der Engelsen, Belgen, Tsjechen, Zuid-Slaven en Grieken.

De Polen hadden wegens hun zeer grote aantal steeds een eigen organisatie gehad. Hun verzorging geschiedde volgens de gezant, wat prijs betreft, evenwel op dezelfde basis als die der andere geallieerden, doch zij ontvingen soms andere voedingsartikelen.

Bepaalde in de brief van de gezant genoemde levensmiddelen waren tot het begin van de zomer naar verhouding van de grootte van enige in Miranda de Ebro vertoevende groepen van Nederlanders wekelijks naar het kamp gezonden. De verdeling werd aldaar aan de chefs dezer groepen overgelaten. In het kamp schenen echter verschillende malen diefstallen en onregelmatigheden te zijn voorgevallen, doch omdat de Spaanse autoriteiten de geallieerde missies, o.a. de Britse militair attaché, daar niet toelieten, ontbrak elke contrôle van Nederlandse zijde. Indien er dus in het kamp vooral de laatste vier maanden minder was uitgereikt dan verzonden, lag dat buiten de verantwoordelijkheid van het gezantschap.

Van November 1942 af had er bovendien stagnatie plaats gevonden in de voorziening van voedsel en kleding ten behoeve van de in Miranda vertoevende uitgewekenen, omdat door de uit Frankrijk, dat toen geheel door de Duitsers werd bezet, afkomstige stroom van vluchtelingen de bevolking van het kamp van 800 tot 4000 was gestegen.

Verder merkte de gezant nog op, dat de Nederlanders in Miranda per week 50 peseta's zakgeld kregen, terwijl alle andere nationaliteiten, voorzover hem bekend, 35 peseta's per week ontvingen.

In het bovengenoemde rapport van de heren *Citroen*¹⁾ worden dezelfde cijfers genoemd, doch er wordt tevens bij vermeld, dat de Polen 100 peseta's per week ontvingen. Zij, die zich voor Engelsen uitgaven, doch in werkelijkheid „Heimatlose” waren, kregen 35 peseta's per week. „De werkelijke Engelschen ontvangen een overvloed van alles” meldt dit rapport.

De heer *Schuller tot Peursum* is mede in verband met deze aan gelegenheden dan ook korte tijd te Londen geweest en heeft vóór zijn terugreis naar Madrid een op 21 April 1943²⁾ opgestelde aide mémoire toegezonden gekregen. Daarin wordt vermeld, dat hij de voorziening van de geïnterneerden met levensmiddelenpakketten op een niveau zou dienen te brengen, dat tenminste gelijk zou moeten staan met dat van de andere nationaliteiten in het kamp te Miranda de Ebro. Ook moest hij nog onderzoeken op welke punten zich onvoldoende verzorging met kleding had voorgedaan, terwijl hij nader zou moeten rapporteren over de door hem te ondernemen stappen om zoveel mogelijk te voorkomen, dat zich op dit punt nog verschillen zouden voordoen met vluchtelingen van andere nationaliteiten.

Uit het bovenstaande is aan de commissie gebleken, dat althans gedurende de laatste maanden van 1942 en in het begin van 1943 het gezantschap te Madrid in de materiële verzorging der Nederlandse uitgewekenen in het kamp te Miranda de Ebro naar het oordeel van de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken was tekort geschoten.

In verband met de hierboven vermelde klachten en de reactie daarop van de gezant wijst de commissie op de gunstige mededelingen over de verzorging van de Nederlanders in het kamp te Miranda de Ebro van wege het gezantschap of het consulaat-generaal, welke haar zijn gedaan door de heer *van Esso*. Deze mededelingen hebben echter betrekking op het einde van Maart 1943.

De commissie kan dan ook niet ten volle instemmen met de conclusie, waartoe de commissie-*Cleveringa* met betrekking tot de verzorging in het kamp te Miranda de Ebro is gekomen. Zij is van oordeel, dat deze althans gedurende de bovenvermelde periode van einde 1942 en begin 1943 aanleiding kan hebben gegeven tot gegronde klachten.

De commissie constateert echter tevens, dat de Minister van Buitenlandse Zaken daarin aanleiding heeft gevonden om de gezant te Madrid opdracht te geven tot het aanbrengen van verbeteringen.

Met betrekking tot de resultaten van de werkzaamheid van de heer *J. C. Davids* hebben enige door de commissie gehoorde getuigen zich in gunstige zin uitgelaten.

Ook de heer *van Panhuys* uitte daaromtrent in zijn aan de Minister van Buitenlandse Zaken gerichte brief van 6 September 1943 zijn tevredenheid, ofschoon, gelijk hij schrijft, aanvankelijk de activiteit van de heer *Davids* met weinig vertrouwen werd beoordeeld.

„Een gemis, dat sterk wordt gevoeld”, zo vervolgt het zoëven genoemde schrijven van de heer *van Panhuys*, „is, dat van een organisatie, welke in staat zou zijn om speciaal personen van eenig belang, die meestal in kleine groepen uit Zwitserland aan de Spaansche grens aankomen, aldaar op te vangen en tot de

¹⁾ Vgl. bijlage 21 A.

²⁾ Vgl. bijlage 21 D.

11341 (*Fehmers*)
12641; 12648 (*Schmutzer*)
81270 (*Somer*)
81137 (*van Esso—Polak*)

Portugeesche grens of verder door te leiden. Hiermede zou dezen lieden wekenlange gevangenis worden bespaard en tevens worden gehandeld in overeenstemming met de bedoelingen der Regeering t.w. deze lieden, met name Indische militairen, zoo spoedig als eenigszins mogelijk is, te evacueeren. Naar ik meen, zoude er van Nederlandsche zijde een dergelijke organisatie worden voorbereid of reeds in werking zijn; in verband met het bovenstaande, moge ik er nog eens mijn leedwezen over uitspreken, dat van die zijde nog steeds vermeden wordt eenige voeling te houden met Gezantschap of Consulaat-Generaal.

Een derde punt hetwelk de aandacht verdient, is het gemis aan geldmiddelen c.q. de autorisatie om geldmiddelen van het gezantschap of van de vluchtelingen-organisatie aan te wenden ten behoeve van het sneller evacueeren van belangrijke personen. Het blijkt nl. soms mogelijk te zijn om personen, die nog niet te Madrid bij de politie zijn aangemeld, met Britsche hulp in enkele dagen te evacueeren, mits hun langs indirecten weg en tegen zekere vergoeding een uitreisvisum over een bepaalde grens wordt verstrekt. Ook op dit speciale terrein zou samenwerking met de bovenbedoelde organisatie, welke, naar mij voorkomt, over voldoende middelen beschikt, nuttig kunnen zijn.

Ik zou het ten zeerste waardeeren, indien Uwer Excellentie's bemiddeling ertoe mocht leiden, dat een dergelijke samenwerking tot stand komt."

Het toenmalige hoofd van het Bureau Inlichtingen, dr. *J. M. Somer*, die aan het einde van 1943 te Madrid vertoefde, schreef op 25 December van dat jaar aan deze Minister, dat hij bij zijn werk in het belang van de vluchtelingen in Spanje een zeer grote steun had gehad aan de heer *Davids* en dat hij diens activiteit in hoge mate heeft bewonderd. De Nederlandse vluchtelingen mochten volgens de heer *Somer* dankbaar zijn, dat de heer *Davids* zich op een zo energieke wijze van zijn geheel vrijwillige taak kweet. Hij had aan de opvolger van de Nederlandse consul-generaal, de heer *de Bruyn Tengbergen*, aan wie inmiddels ontslag was verleend, dan ook voorgesteld, de heer *Davids* in vaste dienst te nemen.

Geheel in tegenstelling met het voorgaande schreef de gezant op 17 September 1943 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat hij de heer *Davids* een voor het decorum van de Nederlandse vertegenwoordiging in Spanje weinig aanbevelenswaardige vrijwillige dienaar achtte. Hoewel de gezant moest erkennen, dat de heer *Davids* zich met atavistische behendigheid en niet zonder geluk van zijn opdracht had gekweten, bestonden er bij hem zoveel overwegende bezwaren tegen diens voortgezet verblijf in Spanje, dat hij tot zijn spoedige evacuatie naar Portugal had besloten.

Deze brief geeft naar het oordeel der commissie blijk van een volkomen gebrek aan begrip bij de gezant voor de in de gegeven omstandigheden te gebruiken middelen om de in Spanje vertoefende Nederlandse uitgewekenen te helpen.

Met betrekking tot de klachten van het dagblad „Trouw” vermeldt de commissie-*Cleveringa* verder, dat, toen de Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *H. van Boeyen*, onder wie de vluchtelingen-aangelegenheden destijds ressorteerden, in 1943 naar aanleiding van de veelvuldige klachten een persoonlijk onderzoek wilde instellen te Lissabon en te Madrid, hij door tegenwerking van de gezant in laatstgenoemde plaats geen visum voor Spanje had kunnen krijgen. Toen er enige tijd later sprake van was, dat de heer *van Boeyen* weer naar Lissabon zou willen komen, had de Nederlandse zaakgelastigde aldaar, dr. *R. Flaes*, de secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen schriftelijk medegedeeld, dat de overkomst van de heer *van Boeyen* naar Lissabon beslist gevaarlijk was en de heer *Flaes* had hem gevraagd daar een stokje voor te steken.

De heer *van Boeyen* heeft aan de commissie-*Cleveringa* verklaard, dat hij sterk de indruk had, dat dr. *Flaes* op zeer partijdige wijze te werk was gegaan en dat deze de heer *Schuller tot Peursum*, met wie hij in voortdurend contact stond, beïnvloed had om het bezoek van de heer *van Boeyen* aan Madrid te verhinderen. „Tien maanden na mijn mislukte poging”, zo had de verklaring van de heer *van Boeyen* geluid, „schreef de gezant, dat ik nu wel kon komen, omdat de moeilijkheden uit de weg geruimd waren. Dit heeft niet nagelaten een zeer onaangename indruk op mij te maken.”

Het is de commissie-*Cleveringa* gebleken, dat de heer *Flaes* inderdaad niet op de bezoeken van de heer *van Boeyen* gesteld was en dat hij de toenmalige waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken, mr. *W. F. L. graaf van Bylandt*, inderdaad schriftelijk verzocht heeft te trachten een herhaling van zulk een bezoek te voorkomen. Het is haar echter tevens gebleken, dat de

heer van *Boeyen* door zijn doofheid de heer *Flaes* vaak geërgerd heeft door in publieke gelegenheden op zeer luide toon, waarin hij zelf geen erg had, met deze en met anderen aangelegenheden te bespreken, die niet voor kennisneming door derden bestemd waren. Dit was een der redenen, waarom de heer *Flaes* zeide, de heer van *Boeyen* liever te zien gaan dan komen.

Volgens de verklaring van de heer *Schuller tot Peursum* voor de commissie-*Cleveringa* zouden de Spaanse autoriteiten er destijds niet in hebben toegestemd, dat een lid der Nederlandse Regering in functie het Nederlandse gezantschap te Madrid kwam bezoeken. Dat dit tien maanden later wel werd toegestaan, viel te verklaren uit de inmiddels in verband met de geallieerde successen in Noord-Afrika merkbaar omgeslagen stemming van Spanje. Verder heeft de gezant uitdrukkelijk verklaard, dat het hem persoonlijk aangenaam zou zijn geweest, indien de heer van *Boeyen* wél naar Madrid had kunnen komen om meer direct een indruk te kunnen krijgen van de grote moeilijkheden, waarmede het gezantschap op allerlei punten te worstelen had.

Dat ook de gezant te Madrid niet op het bezoek van de heer van *Boeyen* gesteld zou zijn geweest, is aan de commissie-*Cleveringa*, gelijk zij schrijft, niet gebleken.

De heer van *Panhuys* heeft aan de commissie verklaard, dat het de gezant en hem ten onrechte eerst zeer kwalijk genomen was, dat indertijd noch aan de heer van *Boeyen*, noch aan de heer *Eysen*, welke laatste te Madrid de financiële administratie zou controleren, vergunning was verleend om in Spanje te komen. Zij hadden daar toen werkelijk niets aan kunnen doen.

Het leek de heer *Somer* echter zeer onwaarschijnlijk, dat een minister geen visum had kunnen krijgen. Toen hij naar Madrid zou gaan, had hij, naar hij vermoedde, door bemiddeling van de Spaanse gezant te Londen — doch dat herinnerde de heer *Somer* zich niet meer nauwkeurig — binnen tien dagen van het Departement van Buitenlandse Zaken een visum gekregen.

De heer *Somer* is in de maanden November en December 1943 te Madrid geweest; de heer van *Boeyen* is, naar de heer van *der Putten* aan de commissie heeft verklaard, vergezeld van deze getuige in Juni van dat jaar naar Portugal gereisd.

De heer *Flaes*, die tijdens het bezoek van de heer van *Boeyen* te Lissabon aldaar Nederlands zaakgelastigde was, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij zich best kan voorstellen, dat destijds een Portugees of een Spanjaard gemeend zullen hebben, dat er achter een bezoek van de Nederlandse Minister van Binnenlandse Zaken aan Portugal en Spanje meer zat dan alleen een onderzoek naar het beleid van de Nederlandse ambtenaren ten aanzien van de uitgewekenen en dat men hem waarschijnlijk daarom van Spaanse zijde de toegang tot Spanje had geweigerd.

Bovendien verklaarde de heer *Flaes*, dat hij niet erg ingenomen was geweest met het bezoek van de heer van *Boeyen* aan Lissabon, omdat deze volgens hem in een hotel te Estoril wegens zijn doofheid met zijn medewerkers luid had gesproken over de voor- en nadelen van legale en illegale evacuatie. Omdat anderen, die daar niets mee te maken hadden en ook personen, die er op uit waren om dergelijke gesprekken af te luisteren, dit zonder bezwaar konden doen, achtte de heer *Flaes* een herhaling van het bezoek van de heer van *Boeyen* ongewenst en hij had dit dan ook aan de heer van *Bylandt* geschreven.

Het grote bezwaar van de heer *Flaes* tegen een herhaling van het bezoek van de heer van *Boeyen* was echter geweest, en dat had hij niet aan de heer van *Bylandt* geschreven, dat de verhouding van de heer *Flaes* tot de heer *Maas Geesteranus* allesbehalve goed was en dat van een werkelijke samenwerking met hem geen sprake kon zijn. De heer van *Boeyen* heeft naar de overtuiging van de heer *Flaes* tegen beter weten in, want dat heeft hij later vernomen, het te Londen voor laten komen, dat het wel goed ging en dat de heer *Flaes* wel met de heer *Maas Geesteranus* kon samenwerken.

De heer van *der Putten* noemde het verhaal van dat gesprek in die hotelkamer „quatsch”. „Ik ben”, zo zeide hij, „zelf bij dat gesprek geweest, juist omdat de gezant, de heer *Schuller tot Peursum*, aan hetzelfde euvel mank ging. Ik zat er zo'n beetje bij als tussenpersoon. De nodige zorgvuldigheid werd altijd in acht genomen. Eén keer is er maar een gesprek in die hotelkamer geweest, toen het zuiver over onbelangrijke comptabiliteitsaangelegenheden ging. Daarom werd die bespreking juist daar gehouden, want anders werden de besprekingen op het gezantschap gevoerd.

Uit tussen de Nederlandse gezant te Madrid en de Minister van Binnenlandse Zaken gevoerde correspondentie, welke in het archief van het departement van laatstgenoemde werd aangetroffen, is gebleken, dat de heer *Schuller tot Peursum* op 26 Februari 1944 aan de heer van *Boeyen* mededeelde, dat hij tot zijn voldoening het

5545 (*van Panhuys*)

81280—81281 (*Somer*)
75450 (*van der Putten*)

81263 (*Somer*)

81401—81410 (*Flaes*)

75491 (*van der Putten*)

Spaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken bereid had gevonden om desgevraagd aan de Spaanse ambassade te Londen opdracht te geven de heer *van Boeyen* onmiddellijk een visum voor Spanje af te geven op eenvoudig verzoek van onze diplomatieke vertegenwoordiging aldaar. De gezant liet in deze brief bovendien blijken, dat hij een bezoek van de heer *van Boeyen* aan Spanje zeer op prijs zou stellen.

Dit laatste ondersteunt de hierboven weergegeven conclusie, waartoe de commissie-*Cleveringa* is gekomen. Gevoeglijk kan worden aangenomen, dat de tegenstelling tussen enerzijds de mededelingen omtrent de afwijzende houding der Spaanse Regering tegenover een bezoek van de heer *van Boeyen* en anderzijds het gemak, waarmede de heer *Somer* tegen het einde van 1943 zijn visum kreeg, haar verklaring vindt in het verschil in tijd.

De klachtenreeks van „Trouw” is niet de enige bron van beschuldigingen geweest, waarop de commissie-*Cleveringa* bij haar uitvoerige onderzoek is gestuit en daarom heeft zij in haar derde verslag bovendien aandacht gewijd aan enkele andere aangelegenheden.

„Wil men zich”, aldus deze commissie, „een billijk oordeel vormen over hetgeen het gezantschap ten behoeve van de vluchtelingen heeft gedaan of nagelaten, dan moet men in het oog houden, dat in de aanvang nog normale evacuatie naar Nederlandsch-Indië en Curaçao, later alleen naar Curaçao, mogelijk was en dat in die periode de evacuatie, hoewel met grote moeite, nog betrekkelijk vlot verlopen is. Begin 1943 was de toestand veel moeilijker geworden, o.m. doordat de Spaanse autoriteiten onder Duitse druk mannen in dienstplichtige leeftijdsklassen niet meer wilden doorlaten, hen eventueel alleen naar Nederland terug wilden laten gaan en de leeftijdsgrens naar boven steeds verder verschoven. Evacuatie moest toen zoveel mogelijk met vervalsing van de leeftijdsopgave in de paspoorten op de volgende wijze geschieden.

Meestal werden mannen, die over de Franse grens heen Spanje hadden weten te bereiken, ergens bij de grens door de politie opgevangen en dan via een kort verblijf in een gevangenis naar het kamp in Miranda de Ebro gebracht. Daar moesten onze vertegenwoordigers in Madrid hen trachten uit te krijgen. Daartoe dienden een nota voor Buitenlandse Zaken, met opgave van personalia, opgemaakt door de gezantschapsraad en een nota voor de Seguridad, opgemaakt door de consul-generaal, die Spanje en Spaans goed kende. De zaak werd gewoonlijk mondeling voorgedragen, met overlegging van de nota's. Toestemming tot vrijlating van de geïnterneerden werd gegeven onder voorwaarde, dat de documentatie voor hun uitwijzing in orde was. Die was echter meestal niet in orde te krijgen, tenzij de mensen naar Madrid kwamen; in Miranda konden zij geen foto's laten maken. Slaagde het gezantschap er in hen naar Madrid te krijgen, dan moest gezorgd worden voor een uitreisvisum uit Spanje, een doorreisvisum voor Portugal (waar zij slechts twee maanden mochten blijven) en een Engels visum (dat niet in Madrid, maar in Lissabon moest worden gegeven, omdat in Madrid de schijn moest worden opgehouden, dat de mensen naar een Nederlands gebiedsdeel gingen). Het Spaanse uitreisvisum moest wachten op het Portugese doorreisvisum, dat laatste weder op het Britse inreisvisum en de Britse autoriteiten waren, volkomen begrijpelijk, vaak niet bereid om dit te verlenen, omdat de Nederlandse gezantschappen niet over voldoende betrouwbare gegevens betreffende de vluchtelingen beschikten en dus ook wel eens mensen aanbevalen, van wie zij niet konden weten, dat zij onder de een of andere verdenking stonden. Dat deze keten van soms zeer wezenlijke formaliteiten ernstig vertragend werkte en niet alleen ten nadele van doortrekkende Nederlanders, is duidelijk en dit is de commissie van verschillende zijden bevestigd. De Polen bij voorbeeld hadden aanvankelijk overeenkomstige moeilijkheden en vaak nog veel ernstiger; vandaar dat de Polen in het begin in het geheel geen vrijlatingen hebben weten te bewerken en dat vele Polen wel twee jaren in Miranda hebben doorgebracht; eerst later is daar plotseling schot in gekomen, op een wijze, die bij de toenmalige Nederlandse vluchtelingen de onjuiste indruk moest wekken, alsof de Polen het zo veel gemakkelijker hadden dan de onzen.

En niet alleen de visa, maar ook de reisgelegenheid moest in orde zijn, zodat de betrokkenen niet langer dan twee maanden in Portugal behoeften te blijven. Evacuatie over Gibraltar langs de landweg was niet mogelijk. Er zijn wel mensen over Gibraltar gegaan, maar dan langs de zeeweg, van Barcelona of Sevilla of van een Portugese haven uit. De route Barcelona—Gibraltar

is bij de Spanjaarden in discrediet geraakt, doordat enkele vluchtelingen, naar overzees gebied van Nederland bestemd, nabij Gibraltar over boord gesprongen zijn en zo op een Brits schip hebben zien te komen, hetgeen overigens deze wakkere jongemannen, waarvoor men niet anders dan de grootste bewondering kan gevoelen, is mislukt, zodat zij jammerlijk zijn verdronken. Dit wekte de bijzondere toorn van de Duitse controleurs en groeiende onwelwillendheid van de Spaanse autoriteiten op. Elk convooi stuitte op zijn eigen moeilijkheden; bij elk convooi was het weer wat anders, zoals trouwens ook mr. *Maas Geesteranus* met zijn convooien ondervonden heeft. Dit alles verzwaarde de taak van onze diplomatieke en consulaire ambtenaren ten zeerste en de heer *van Panhuys* verklaart dan ook de ellende van de toestand terdege te hebben beseft. De commissie heeft generlei reden om te twifelen aan de oprechtheid van de uiting van de heer *van Panhuys* tegenover haar: „Ik heb mij in die afschuwelijke toestand volkomen ingedacht. Ik heb menig uur wakker gelegen en heb dikwijls laat in de nacht met *Tengbergen* zitten praten, wat wij in Godsnaam konden doen om die mensen uit Miranda weg te krijgen.”

Verskillende verklaringen uit Madrileense kring steunen deze uiting.

Dat de heer *van Panhuys* geen belangstelling had voor de gevangenen is, naar de mening der commissie, dan ook een ongegrond verwijt. Dat hij tenslotte toch wel eens te kort is geschoten bij zijn pogingen deze belangstelling in effectieve hulp om te zetten, neemt ook de commissie wel aan; maar het rechtvaardigt daarom nog niet verschillende gebruikte krachtige bevoordingen, die het de commissie onnodig dunkt hier te herhalen, gelijk zij ze van enkele getuigen heeft gehoord, jegens wie dan soms zijnerzijds de heer *van Panhuys* evenmin zonder een critiek was, waaraan men niet aanstonds alle waarde kan ontzeggen. Waar dan precies de waarheid ligt, is achteraf, wanneer men niet lichtvaardig te werk wil gaan, vaak niet meer uit te maken; en dit te minder, wanneer men het terrein der enkelvoudige concrete feiten verlaat en dat der algemene omstandigheden of dat der meningen omtrent wat had kunnen en moeten geschieden, betreedt.”

Menigmaal hebben volgens dit verslag van de commissie-*Cleveringa* zelfs plaatselijke verschillen in Spanje, waaraan het Nederlandse gezantschap niet het minste kon verhelpen, omdat sommige gouverneurs van Spaanse provincies de evacuatie tegenwerkten en anderen welwillender waren, onder de Engelandvaarders „schele ogen” gemaakt. De gouverneur van Lerida bijvoorbeeld werkte de evacuatie tegen, zulks in tegenstelling tot zijn ambtgenoot van Pamplona.

In de samenvatting van haar bevindingen omtrent het gedurende de oorlogsjaren door de Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren in Spanje gevoerde beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen, deelt de commissie-*Cleveringa* mede, dat zij behalve van de meermalen vermelde klachtenreeks uit „Trouw” en van hetgeen de door haar gehoorde getuigen, dikwijls met grote onderlinge tegenstrijdigheid hebben verklaard, ook nog kennis heeft genomen van vele rapporten van Engelandvaarders, welke het Bureau Inlichtingen haar heeft verstrekt.

Iets wezenlijk nieuws bevatten volgens haar die rapporten echter niet. Zij spreken soms min of meer ondeskundig over werkelijke of vermeende oorzaken der vertragingen, welke de Engelandvaarders ondervonden, geven blijk van overschatting van eigen belangrijkheid, opperen hier en daar ongegronde verdenkingen, verklaren soms met zeldzame oppervlakkigheid alle diplomatieke ambtenaren tot nietsnutten enz.

Als resultaat van een langgerekt onderzoek naar de klachten, waarvan zij heeft kennis genomen, schijnt het de commissie-*Cleveringa* toe, dat vele daarvan ongegrond, althans schromelijk overdreven zijn, terwijl sommige naar haar mening zelfs als kwaadwillige insinuaties zeer te betreuren zijn.

Bepaalde klachten echter wijzen naar haar oordeel op tekortkomingen van het gezantschap te Madrid, die evenwel niet, zoals de beschuldigingen telkens suggereren, voortkomen uit boos opzet, maar veeleer uit een tekort aan de juiste gezindheid en aan vermogen om zich in oorlogstijd aan nieuwe en zware eisen in dienst van het vaderland aan te passen.

Bovendien heeft de commissie-*Cleveringa* bij de betrokken ambtenaren een tekort aan administratieve bekwaamheid vastgesteld, waarnaast volgens haar oordeel echter verschillende goede dingen, zoals bijvoorbeeld de verzorging der Engelandvaarders te Madrid, die ook volgens zeer bittere critici in orde is geweest, niet mogen worden vergeten.

Zij acht het verder, mede naar aanleiding van hetgeen haar is gebleken uit verklaringen van de heren *van Panhuys* en *Somer* waarschijnlijk, dat de gezant als chef van de heer *van Panhuys* en van de consulaire ambtenaren, die in Spanje met Nederlandse uitgewekenen bemoeiing hadden, elk overwicht heeft gemist. Zij betwijfelt het daarom, of men kan zeggen, dat hij, ondanks zekere diplomatieke verdiensten, toentertijd op zijn moeilijke post te Madrid wel op zijn plaats is geweest. „Of de klachten van Engelandvaarders”, zo schrijft de commissie-*Cleveringa*, „zoveel minder zouden zijn geweest, indien de gezant wel overwicht over de gezantschapsraad had gehad, staat intussen te bezien; immers ook de gezant stond in beginsel op het standpunt van legale evacuatie, had door zijn doofheid nu eenmaal weinig contact met de mensen en zou alléén vermoedelijk ook geen andere gezindheid en voortvarendheid hebben betoond.”

Met betrekking tot de gezantschapsraad, de heer *van Panhuys*, wordt in het derde verslag van de commissie-*Cleveringa* het volgende medegedeeld:

„Zijn ruitelijke erkenningen op de punten, waarop hij voornamelijk heeft gefaald, hebben de commissie, gelijk zij reeds eerder opmerkte, een sympathiek beeld gegeven van de hoofdtrekken van zijn persoonlijkheid. Zij tonen bovendien een zelfkennis, die in zaken als deze een der hoofdvoorwaarden is voor een mogelijke verbetering. Mocht ooit de heer *van Panhuys* onverhoopt weer worden geplaatst voor bijzondere toestanden, dan valt deswege met reden te verwachten, dat hij de opgedane ervaringen met vrucht als een goede les ter harte zal weten te nemen; voor zover het althans niet gaat, als bij het gebrek aan organisatorische aanleg om iets, dat wellicht ook bij goede wil slechts gedeeltelijk te verhelpen valt. Het kan zijn, dat hieruit een mindere geschiktheid voortvloeit voor sommige speciale werkzaamheden, waarmede men hem dan en ter wille van de dienst en ter wille van hem zelf goed zal doen hem niet of zo weinig mogelijk te belasten.

Hiernaast mag niet worden vergeten, dat er op de rekening van de heer *van Panhuys* vele posten in zijn tegoed staan. Uit allerlei boven reeds vermelde, uitlatingen van vreemde diplomaten valt af te leiden, dat hij over goede diplomatieke hoedanigheden beschikt; en al valt een eigen oordeel hierover buiten taak en vermogen der commissie, zij meent toch goed te doen dit aan te stippen. Zo bovendien de heer *van Panhuys* op sommige punten toewijdingstekorten heeft vertoond, er mag niet worden vergeten, dat hij bij andere gelegenheden voor de uitgewekenen zijn uiterste best heeft gedaan. Hij heeft verschillende keren op eigen kosten filmvertoningen gegeven ten bate van zijn uitgewekene landgenoten (ook trouwens de gezant heeft wel iets voor ontspanning gedaan; een getuige rept b.v. van een St. Nicolaasavond ten huize van de gezant met een groot aantal gasten, waaronder alle in Madrid vertoevende uitgewekenen), hij heeft zich moeite gegeven hun lectuur te bezorgen, hij heeft in het begin van de oorlog voor eigen rekening een grote hoeveelheid levensmiddelen uit Argentinië laten komen voor de mensen in Madrid en Miranda, hij heeft zich bij de overkomst der eerste vluchtelingen aan de grens wakker gedragen, enz. Ook dit dient in aanmerking te worden genomen, wanneer men tot een slotoordeel poogt te komen.”

Naar aanleiding van de mededelingen van de commissie-*Cleveringa* over het voor eigen rekening uit Argentinië laten komen van een grote hoeveelheid levensmiddelen voor de uitgewekenen te Madrid en in Miranda de Ebro, heeft de commissie op 31 Mei 1950 aan de heer *van Panhuys* verzocht, haar daarover nadere inlichtingen te verstrekken.

Deze heeft op 15 Juni 1950 schriftelijk aan de commissie als volgt geantwoord:

„De beantwoording van de vragen, gesteld in Uw schrijven van 31 Mei j.l. werd enigszins vertraagd, daar de gegevens daartoe zich in Nederland bevinden. Ik moge U hierachter enige bijzonderheden mededelen betreffende de verstrekking van Argentijnse levensmiddelen aan on- en minvermogene Nederlanders en aan Nederlandse uitgewekenen in Spanje.

In October 1941 heb ik door bemiddeling van de heer *van Dorp*, destijds verbonden aan Harer Majesteits Gezantschap te Buenos Aires, aanvankelijk twee ton, later 1572 kg levensmiddelen besteld bij de Nederlandse firma Kraayenbrink te Buenos Aires. Het betrof uitsluitend artikelen, die in Spanje in die tijd slechts tegen hoge prijzen of in het geheel niet te verkrijgen waren, zoals bloem, waarvan ik één ton bestelde, en verder vet, vlees in blik, boter, koffie, enz. De waarde was 1420 pesos, welk bedrag ik van mijn particulier banksaldo te New York heb overgemaakt

(ca. \$ 200,—). In Maart 1942 is de zending te Bilbao gearriveerd. Verpakking en expeditie zijn door de firma Kraayenbrink nagevoeg kosteloos geschied. Ook van Spaanse en Britse zijde („Navy cert”) werd mij alle medewerking verleend. De levensmiddelen zijn door mij in Spanje gedistribueerd en wel tegen betaling van voor Spanje zeer lage prijzen (bv. 1 kg bloem 2,1 peseta, prijs te Madrid 12 peseta's), voor een gering deel kosteloos aan onvermogene Nederlanders. Een deel van het meel is door een bakker, verbonden aan de Britse Ambassade, tot brood verwerkt, dat kosteloos ten behoeve van de Nederlandse gevangenen te Miranda de Ebro en, naar ik meen, ook in andere gevangnissen is uitgedeeld.

Een lijst der uit Argentinië toegezonden artikelen is in mijn bezit en kan ik U desgewenst toezenden.”

Met betrekking tot de houding en de werkzaamheid van de inmiddels overleden consul-generaal honorair, de heer *Th. de Bruyn Tengbergen*, heeft de commissie-*Cleveringa* gemeend zich te mogen onthouden van het instellen van een specifiek onderzoek en het uitspreken van een afzonderlijk oordeel.

Over de heer *A. L. A. Kriens*, honorair vice-consul en wd. consul te Barcelona zijn haar in verhouding tot andere consulaire ambtenaren betrekkelijk veel klachten onder ogen gekomen, die alle gaan in de richting van niet antwoorden op brieven, weinig hulpvaardigheid tegenover hen, die zijn steun zochten en stugheid. Verschillende van deze klachten zijn reeds tijdens de oorlog ter kennis van de Regering gekomen en werden reeds onderzocht. Daarnaast kan er ook op gunstige uitlatingen omtrent de heer *Kriens* worden gewezen.

Ondanks de verweren van de vice-consul, die vaak grotendeels niet onaannemelijk klinken, terwijl ook bij enkele klagers overdrijving kon worden vastgesteld en zij terugkrabbelden bij het vernemen van de verweren van de heer *Kriens*, heeft de commissie-*Cleveringa* toch niet alle ongerustheid omtrent wezenlijke tekortkomingen van deze functionaris volkomen van zich af kunnen zetten. Verschillende uitingen van getuigen hebben bij haar de indruk achtergelaten, dat het op de destijds belangrijke post te Barcelona, waar menige uitgewekene, pas ontkomen aan de jacht, die de vijand op hem maakte, terwijl hij in Spanje bovendien ook nog allerminst veilig was, wel eens heeft ontbroken aan begrip tussen de aangekomenen en de vice-consul. De commissie-*Cleveringa* kan moeilijk aannemen, dat laatstgenoemde daaraan bij voortdurend onschuldig zou zijn geweest.

Met betrekking tot de honoraire vice-consul te Bilbao, de heer *G. Blitz*, is de commissie-*Cleveringa* bij haar onderzoek slechts twee onbelangrijke klachten tegengekomen, die voorzover zij heeft kunnen nagaan, als ongegrond moeten worden aangemerkt. Omdat in hetgeen haar met betrekking tot de heer *Blitz* bekend is geworden, lof en afkeuring elkaar afwisselen en de bezwaren goeddeels onbewezen zijn gebleven, heeft de commissie-*Cleveringa* zich van het geven van verdere opmerkingen over hem onthouden.

Hetgeen de commissie uit de verschillende in dit hoofdstuk vermelde bronnen is gebleken, heeft haar tot de overtuiging gebracht, dat, hoewel het de toenmalige gezant te Madrid, mr. *C. H. J. Schuller tot Peursum*, en de gezantschapsraad, jhr. mr. *W. E. van Panhuys*, niet bepaald heeft ontbroken aan goede wil, zij klaarblijkelijk tegen hun taak niet opgewassen zijn geweest en tekort geschoten zijn in effectieve hulpverlening aan de Nederlandse uitgewekenen.

In aanmerking dient echter te worden genomen, dat hun taak in deze zeer bijzondere omstandigheden wel zeer zwaar is geweest.

Ten aanzien van de honoraire waarnemend consul-generaal, de heer *Th. de Bruyn Tengbergen*, die de commissie wegens zijn overlijden niet heeft kunnen horen, is het naar de mening van de commissie wel duidelijk geworden, dat hij in het administratieve gedeelte van zijn taak ernstig is tekort geschoten, hetgeen ongetwijfeld de belangen der uitgewekenen heeft geschaad. Over zijn gezindheid en zijn toewijding aan de overige werkzaamheden heeft de commissie zich niet een voldoende gefundeerd oordeel kunnen vormen.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen.

L. A. Rodrigues Lopes (10 Maart 1948): nos. 3786—3798; 3801—3805; 3809—3814; 3853—3856; 3869—3875.

Jhr. mr. *W. E. van Panhuys* (23 Maart 1948): nos. 5455—5483; 5491—5494; 5510—5545.

J. M. Fehmers (13 Mei 1948): nos. 11334—11352; 11358—11363.

I. A. M. Schmutzer (19 Mei 1948): nos. 12572—12619; 12641—12663.

Mr. *E. N. van Kleffens* (21 Mei 1948): nos. 12840—12859; 12868—12870.

C. M. Beets (29 Juli 1948): nos. 22921—22934.

- Mr. B. Ph. baron van *Harinxma thoe Slooten* (5 November 1948): nos. 32194—32198.
S. van Zwanenberg (8 December 1948): nos. 37390—37392.
J. L. Slors (23 December 1948): nos. 39068—39085; 39207—39242.
S. Wijnbergen (2 Februari 1949): nos. 39921—39923.
L. H. Boas (12 Januari 1950): nos. 72682—72728.
B. Ph. van Zuiden (12 Januari 1950): nos. 72928—72940.
Jhr. mr. *H. F. L. K. van Vredenburg* (18 Januari 1950). nos. 73319; 73330—73337.
Mr. *H. P. Linthorst Homan* (9 Februari 1950): nos. 74474—74561.
Dr. *J. Th. A. H. van der Putten* (17 Februari 1950): nos. 75475—75492.
Mr. *H. J. van Dam* (16 Mei 1950): nos. 79625—79671.
B. Rodrigues Pereira (16 Mei 1950): nos. 79672—79726.
C. J. van der Sluys (16 Mei 1950): nos. 79727—79751.
Mr. *F. Horn* (16 Mei 1950): nos. 79752—79806.
Mr. B. Ph. baron van *Harinxma thoe Slooten* (17 Mei 1950): nos. 79923—79936.
Mevrouw *M. van Esso—Polak* (27 Juni 1950): nos. 81128—81173; 81188—81196.
B. J. van Esso (27 Juni 1950): nos. 81199—81219; 81232—81238.
Dr. *J. M. Somer* (27 Juni 1950): nos. 81263—81294; 81316—81323.
Dr. *R. Flaes* (28 Juni 1950): nos. 81398—81410.
Mr. *C. L. W. Fock* (29 Juni 1950): nos. 81467—81478.
F. J. Molenaar (21 Februari 1950): nos. 89407—89412.

V. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk

§ 1. Het beleid der consulaire ambtenaren.

Op 27 Mei 1950 heeft de commissie-Cleveringa aan de Minister van Buitenlandse Zaken in haar vierde verslag rapport uitgebracht omtrent het door haar ingestelde onderzoek naar de houding van de Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren in Frankrijk ten aanzien van de gedurende de oorlogsjaren in dat land vertoefd hebbende Nederlandse uitgewekenen.

Aangezien ook dit verslag getuigt van een nauwgezet en diepgaand onderzoek, heeft de commissie geen aanleiding gevonden om het beleid der destijds in Frankrijk werkzame Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren ook harerzijds aan een volledig onderzoek te onderwerpen. De commissie heeft echter wel de conclusies, waartoe de commissie-Cleveringa is gekomen, getoetst aan de mondelinge mededelingen, welke zij op dit gebied heeft ontvangen van een aantal door haar gehoorde getuigen en aan hetgeen haar is gebleken uit verschillende schriftelijke bescheiden, waarvan zij kennis heeft genomen.

In hoofdstuk I is reeds medegedeeld, dat, toen enkele dagen nadat Nederland in de oorlog betrokken was, de eerste vluchtelingen te Parijs aankwamen, daar in opdracht van de Nederlandse gezant door de consul-generaal, de heer *Sevenster*, maatregelen zijn genomen om hen onder dak te brengen. Deze had, teneinde zich de nodige middelen daartoe te verschaffen, een beroep gedaan op de Nederlandse kolonie te Parijs en omdat velen zich niet wensten te beperken tot het verlenen van financiële steun, doch tevens verlangend waren om actief aan de hulpverlening deel te nemen, vormden enige te Parijs woonachtige Nederlanders een comité, waaruit korte tijd daarna de Vereniging tot steun aan Nederlandse Vluchtelingen in Frankrijk (*Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais en France*) ontstond, waarvan de heer *Sevenster* het voorzitterschap aanvaardde.

Toen op 9 Juni 1940 het Nederlandse gezantschap en het consulaat-generaal Parijs verlieten, hebben enigen van de daar bij de „Association” werkzame Nederlanders zich bij de heer *Sevenster* gevoegd, die toen naar Bordeaux ging. De anderen bleven te Parijs.

In het vierde verslag van de commissie-Cleveringa wordt met betrekking tot het te Parijs achtergebleven gedeelte van de „Association” vermeld, dat dit behalve aan de Nederlandse uitgewekenen ook spoedig steun moest gaan verlenen aan de in het bezette gedeelte van Frankrijk woonachtige Nederlanders, onder wie zich vele gepensioneerden bevonden, die hun pensioen niet meer ontvingen. De benodigde geldmiddelen waren echter moeilijk te krijgen; de heer *Sevenster* had bij zijn vertrek uit Parijs, naar hij mededeelde, uit de kas van de „Association” frs. 200 000 meegenomen. Dit bedrag kon later, omdat Parijs door de Duitsers bezet was, niet meer terug worden gestort, doordat volgens de heer *Sevenster* de Nederlandse Regering en ook de Amerikanen bezwaren hadden tegen het overmaken van geld naar bezet gebied. Ook uit Nederland ontving het te Parijs achtergebleven gedeelte van de „Association” maar weinig geld voor de door haar georganiseerde steunverlening, zodat het de steuntrekkenden en de nieuwe aanvragers verwees naar de vice-consul, de heer *Haver Droeze*, die uit Nederland middelen voor de ondersteuning ontving.

De voornaamste financiële taak van het te Parijs achtergebleven gedeelte van de „Association” bestond toen uit het verlenen van bemiddeling bij het overmaken van geld uit Nederland via de clearing naar in de beide gebiedsdelen van Frankrijk woonachtige of tijdelijk verblijf houdende Nederlanders.

„Bij deze overmaking”, aldus de commissie-Cleveringa, „raakten de werkzaamheden der beide delen van de „Association”, die al zo spoedig gescheiden waren geworden door de voor mensen, goederen en gelden moeilijk overschrijfbare grens tussen het bezette en het onbezette gedeelte van Frankrijk, elkaar; voor het overige voltrok

zich èn door de herkomst der beschikbare gelden èn door de aard der nodige verzorgingen steeds meer een feitelijke scheiding”.

Op 13 Juli 1941 had te Lyon een vergadering plaats van enige leden van het Parijse gedeelte van de „Association”, de leden, die destijds Parijs hadden verlaten en de heer *Sevenster*, in welke vergadering blijkens de notulen enige animositeit tot uiting kwam tussen het Parijse gedeelte dezer vereniging en dat, hetwelk in onbezet Frankrijk met de heer *Sevenster* samenwerkte. Volgens de heer *Sevenster* hebben de bovengenoemde frs. 200 000 bij deze animositeit ook nog een rol gespeeld; men wilde die te Parijs terug hebben, doch dat kon niet, omdat en de Nederlandse Regering en de Amerikanen eisten, dat geen gelden naar het bezette gebied werden overgebracht. Wie hierbij te laken was, weet de commissie-*Cleveringa* niet. Een vergadering, die op 26 Juni 1941 te Marseille werd gehouden, is voor de heer *Sevenster* aanleiding geworden om aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen te verzoeken zijn goedkeuring te hechten aan een reeds voordien door hem bepleite scheiding van de werkzaamheden ten behoeve van de vluchtelingen in bezet en in onbezet Frankrijk. Eén van de redenen, waarom hij dit verzocht, was gelegen in de omstandigheid, dat hij, omdat de Regering hem had verboden naar bezet Frankrijk te gaan, niet meer in staat was zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de steunwerkzaamheden, die daar ten behoeve van Nederlanders waren verricht. Hij kon derhalve de verantwoordelijkheid daarvoor niet meer dragen.

Op 20 Augustus 1941 heeft de Regering haar instemming betuigd met het voorstel van de heer *Sevenster*, zodat nadien de verzorging van Nederlanders in bezet en onbezet gebied van Frankrijk volkomen gescheiden werd.

In hoofdstuk I is er ook reeds melding van gemaakt, dat de Regering te Londen, nadat zij onder meer door de rapporten van de heer *van Vredenburg* kennis had gekregen van de vraagstukken, welke zich naar aanleiding van het verblijf van enige tienduizenden Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk voordeden, besloten had hen te doen terugkeren naar Nederland, uitgezonderd diegenen, die van Joodsen bloede waren of die uit anderen hoofde kans hadden bij hun terugkeer in Nederland slachtoffer te worden van de Duitse terreur.

Toen de zomer van het jaar 1940 voorbij was, hadden de uitgewekenen, tegen wier terugkeer de bovengenoemde bezwaren niet bestonden, voor het merendeel Frankrijk weer verlaten.

Hoewel, naar de heer *Sevenster* de commissie heeft medegedeeld, er onder de in Frankrijk achtergebleven uitgewekenen ook waren, die plannen maakten om daar in de landbouw te gaan, bestond een groot gedeelte hunner uit personen, voor wie het veiliger was om niet in Duitse handen te vallen en die daarom probeerden om door Spanje en Portugal naar overzeese landen te vertrekken.

Met betrekking tot deze groep van uitgewekenen deden zich tweeërlei soort vraagstukken voor; diegenen, die niet over voldoende middelen beschikten om in afwachting van hun vertrek uit Frankrijk in hun onderhoud te voorzien, moesten worden gesteund en verder moest er voor worden gezorgd, dat ze uit Frankrijk konden vertrekken.

Toen in Juli 1940 de heren *van Vredenburg* en *Sevenster* te Montauban verbleven, hebben zij een werkverdeling tot stand gebracht, ingevolge welke de heer *van Vredenburg* als Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen in Frankrijk zich belastte met de werkzaamheden, verbonden aan het evacueren der vluchtelingen naar Spanje, Portugal en overzeese landen, terwijl de zorg voor de vluchtelingen in Frankrijk werd opgedragen aan de heer *Sevenster* en aan de onder hem ressorterende ambtenaren.¹⁾

Toen in Augustus 1940 de heer *van Harinxma thoe Slooten* het werk van de heer *van Vredenburg* overnam, bleef deze werkverdeling gehandhaafd en had de heer *van Harinxma* te Lissabon als gedelegeerde van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, de heer *van Lidth de Jeude*, tot taak er voor te zorgen, dat, gelijk ook uit het eerste verslag van de commissie-*Cleveringa* blijkt, de in Frankrijk, Spanje en Portugal vertoevende uitgewekenen naar overzeese landen konden vertrekken. Bovendien was de heer *van Harinxma* blijkens genoemd verslag belast met de verzorging der vluchtelingen ten tijde van hun verblijf in Portugal.

De heer *van Harinxma* had, toen hij in September 1940 voor zijn werk in Frankrijk vertoefde, aan de heer *van Lennep* verzocht, hem daar behulpzaam te zijn bij de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen.

Tezamen met jhr. mr. *J. D. van Karnebeek*, destijds gezantschapssecretaris te Parijs, is de heer *van Lennep* naar Toulouse gegaan, waar toen een groot deel der Nederlandse uitgewekenen vertoefde, om de zorg voor hun evacuatie op zich te nemen. Ongeveer twee maanden later zijn beide heren naar Marseille verhuisd, omdat daar

80215 (*Sevenster*)

73250—73252; 73265 (*van Vredenburg*)
80189; 80200—80204; 80215 (*Sevenster*)

80306 (*Sevenster*)

¹⁾ Vgl. bijlage 5.

32175 (*van Harinxma thoe Slooten*)

71502—71507 (*van Lennep*)

71496; 71508—71511 (*van Lennep*)
80309—80313 (*Sevenster*)

80190—80193 (*Sevenster*)

71512—71515 (*van Lennep*)
32175 (*van Harinxma thoe Slooten*)

80306—80307 (*Sevenster*)
32175 (*van Harinxma thoe Slooten*)

meer consulaten waren, hetgeen zij in verband met het doel, waarvoor zij werkten, nuttiger achtten.

In Januari 1941 is de heer *van Karnebeek* naar Madrid vertrokken. De heer *van Lennep* is tot het einde van 1942 te Marseille werkzaam gebleven als vertegenwoordiger van de heer *van Harinxma* en behartigde als zodanig de evacuatie der uitgewekenen uit Frankrijk.

De heer *van Lennep* was blijkens het vierde verslag van de commissie-*Cleveringa* twee jaar in diplomatieke dienst geweest — o.m. was hij gezantschapssecretaris te Berlijn —, doch hij had in 1928 deze dienst reeds verlaten. Hij verbleef, toen Nederland in oorlog geraakte, tijdelijk in Frankrijk en heeft toen zijn diensten aangeboden aan het gezantschap te Parijs, welk aanbod dankbaar werd aanvaard. De heer *van Lennep* werkte wel samen met de heer *Sevenster*, maar was niet aan hem ondergeschikt en hij ontving de voor zijn werk benodigde gelden ook onafhankelijk van hem van de heer *van Harinxma thoe Slooten*.

Deze kocht, naar de heer *van Lennep* mededeelde, te Lissabon Frans bankpapier, dat door een Franse en later ook wel door een Zweedse koerier naar de heer *Sevenster* werd gebracht, die tot 10 October 1942 te Vichy zijn standplaats had. De heer *Sevenster* gaf dit geld dan door aan de heer *van Lennep*. Doordat te Lissabon het Franse geld tegen ongeveer 1/5 van de officiële koers kon worden gekocht, was deze manier om geld over te maken veel voordeliger dan wanneer de remises uit Engeland door tussenkomst van de agent-schappen van de Banque de France te Lissabon en te Vichy werden overgemaakt.

De heer *Sevenster* verklaarde, dat niet alle geldzendingen uit Lissabon hem door middel van koeriers hadden bereikt, doch wanneer dit geschiedde, was het inderdaad voordeliger. Er werd tot dit doel hoofdzakelijk gebruik gemaakt van de koeriersdiensten van de gezantschappen der Regeringen, die nog bij de Vichy-Regering vertegenwoordigd waren, zoals o.m. die der Verenigde Staten van Amerika. Deze gezantschappen mochten een geregelde koeriersdienst blijven onderhouden, die niet onderworpen was aan de contrôle van de Franse douane en politie, terwijl ook de Duitsers, die te Vichy steeds meer invloed kregen, niet konden verhinderen, dat deze koeriers geld meebrachten voor de heren *Sevenster* en *van Lennep*.

Laatstgenoemde heeft volgens zijn mededeling vrij geregeld en in voldoende mate geld ontvangen om daarmee de reiskosten der uitgewekenen te betalen, wanneer het moment was aangebroken, waarop zij konden vertrekken. Hij zorgde voor de reiskosten, die de uitgewekenen gedurende hun reis door Frankrijk hadden; het Nederlandse gezantschap te Madrid bekostigde de reis door Spanje en het verblijf in dat land.

De heer *Sevenster* zorgde er te Vichy voor, dat de uitgewekenen, die uit Frankrijk zouden vertrekken, de nodige visa kregen. Hij bepaalde echter niet wanneer, wie en hoeveel van hen zouden kunnen vertrekken. Dat was de taak van de heren *van Harinxma* en *van Lennep*.

Er zijn met betrekking tot de verzorging der Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk vele klachten geweest, naar aanleiding waarvan de commissie-*Cleveringa* een diepgaand onderzoek heeft ingesteld.

Deze klachten hebben in hoofdzaak betrekking op de wijze, waarop de uitgewekenen werden gehuisvest; het voedsel, dat aan diegenen van hen, die in de vluchtelingencentra en het kamp of werkcentrum Châteauneuf-les-Bains waren ondergebracht, werd verstrekt, en het bedrag van de steun, die werd verleend aan de uitgewekenen, die niet in deze centra of in Châteauneuf-les-Bains waren opgenomen.

In het reeds meermalen genoemde overzicht van de heer *Sevenster* wordt medegedeeld, dat in de Meidagen van 1940 op bevel van de Franse Regering de vluchtelingen, die in Noord-Frankrijk de grens overschreden, door de kustgebieden, dus via Rouaan, Caen, Nantes en Bordeaux, naar Zuidwest-Frankrijk werden geleid.

Het kostte enige moeite van de Franse Regering aanwijzing te verkrijgen van een aantal departementen in Zuidwest-Frankrijk, waar de vestiging van Nederlandse vluchtelingen zou zijn toegestaan. Tenslotte werd hiervoor de omgeving van Toulouse aangewezen, zodat daar de nodige centra van ontvangst konden worden ingericht voor het onderbrengen der in de omgeving van Bordeaux opgehoopte Nederlanders. Niettegenstaande in die streken reeds door de aankomst van honderdduizenden Franse en Belgische vluchtelingen een nijpend woninggebrek was ontstaan, gelukte het aan de plaatselijke Nederlandse consulaire ambtenaren te Montauban en in de omgeving van Toulouse de hand te leggen op een aantal leegstaande gebouwen, welke in korte tijd van het noodzakelijke meubilair konden worden voorzien, zodat aan honderden landgenoten een, de omstandigheden in aanmerking nemend, behoorlijk onderdak kon worden geboden. Aan het gebrek aan de nodige voedingsmiddelen kon eveneens, mede dank zij de hulp van het Franse Rode Kruis en de Amerikaanse

Quaker Organisatie, op bevredigende wijze het hoofd worden geboden.

Bij de nadering van de Duitsers gaf de Franse Regering opdracht de te Parijs verblijvende Nederlandse vluchtelingen ten spoedigste de stad te doen verlaten, voorzover zij nog niet op eigen gelegenheid een heenkomen hadden gezocht. Nadat de heer *Sevenster* overleg had gepleegd met de onderstaatssecretaris voor de vluchtelingenzaken, vertrok een groep van een 100-tal Nederlandse vluchtelingen naar het Departement Charente, waar na enig zoeken in de nabijheid van het stadje Confolens een leegstaand kasteel werd gevonden, hetwelk door de plaatselijke autoriteiten ter beschikking werd gesteld.¹⁾

De heer *Sevenster* heeft over dit onderwerp, toen hij door de commissie werd gehoord, medegedeeld, dat de vluchtelingen, die te Parijs waren aangekomen en die in het Nederlandse paviljoen van de Cité Universitaire en in een kort tevoren door Philips aangekochte localiteit aan de Avenue Montaigne een tijdelijk onderdak hadden gevonden en daar zo goed mogelijk verzorgd werden, reeds vrij spoedig in opdracht van de Franse Regering Parijs moesten verlaten, omdat deze stad door de Duitsers bedreigd werd. Hij heeft enige malen met de heer *Schuman*, die door de Franse Regering benoemd was tot onderstaatssecretaris voor vluchtelingenzaken, geconfereerd over de streek, waar de Nederlandse uitgewekenen zouden kunnen verblijven en daarop werden tot dat doel enige departementen in het zuiden van Frankrijk aangewezen. De Franse Regering, die in de maanden Mei en Juni geen vast beleid kon voeren, heeft zich niet kunnen bemoeien met het transport der Nederlandse uitgewekenen. Dit werd georganiseerd door de „Association”. De vluchtelingen werden in groepen ingedeeld, die onder leiding van vrijwilligers naar het zuiden werden gebracht. Zo is een groep onder leiding van de kunstschilder *Conrad Kickert* naar Angoulême gegaan en deze is later hoofd geworden van een in de nabijheid van Confolens opgericht vluchtelingencentrum in het kasteel Lessac. Wanneer, zo zeide de heer *Sevenster*, er een groep uit Parijs was vertrokken, waren wij het contact met haar kwijt, omdat er geen post- of telefoonverbinding meer was. Later is alles weer bij elkaar gekomen, zodat het beter kon worden georganiseerd en er meer kon worden gedaan.

In de avond van 9 Juni 1940 verlieten de Nederlandse gezant en de heer *Sevenster* met hun personeel Parijs. Met het oog op de verzorging van de in Zuidwest-Frankrijk vertoevende Nederlandse vluchtelingen begaf de heer *Sevenster* zich met een kleine staf van medewerkers naar Bordeaux. Korte tijd na zijn komst aldaar arriveerde de heer *van Vredenburg*, Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen in Frankrijk, doch doordat de Duitsers deze plaats spoedig bezetten, week de heer *Sevenster* met zijn medewerkers uit naar Montauban en de heer *van Vredenburg* begaf zich naar Madrid. Omstreeks het midden van Juli keerde laatstgenoemde naar Frankrijk terug en hij vestigde zich eveneens te Montauban. Toen werd de reeds eerder in dit hoofdstuk vermelde werkverdeling tot stand gebracht tussen de heer *Sevenster* en de heer *van Vredenburg*.²⁾

Na een verblijf van ongeveer een maand te Montauban, gedurende hetwelk aan de organisatie der in de omgeving aanwezige vluchtelingencentra de laatste hand werd gelegd, heeft de heer *Sevenster* op verzoek van de gezant en in overleg met de Regeringscommissaris de zetel van het consulaat-generaal naar Vichy verplaatst. Hierbij stond blijkens zijn overzicht o.m. de gedachte voorop, dat het nodig was te Vichy over een instantie te beschikken, welke dagelijks bij de Franse Regeringsbureaux ten behoeve van onze vluchtelingen de nodige stappen zou kunnen doen, zoals démarches ter bevrijding van de talrijke landgenoten, die tijdens de vlucht in Franse concentratiekampen waren terecht gekomen, het organiseren van de reparitiëring en de evacuatie, waartoe de medewerking der Franse Regering was vereist en in het algemeen het voorbereiden van de maatregelen, die voor de bescherming van onze landgenoten getroffen dienden te worden. Dat hiervoor de aanwezigheid van de heer *Sevenster* te Vichy vereist was zou spoedig blijken, want reeds op 5 September 1940 was het gezantschap verplicht op bevel van de Franse Regering zijn werkzaamheden te staken. Op 23 November 1940 volgde de sluiting der consulaten en hun vervanging door officieuze bureaux, de zogenaamde „Offices néerlandais”, bij welke leiding de heer *Sevenster* zich geheel op de achtergrond heeft moeten houden. Voor de buitenwereld was hij uitsluitend werkzaam ten behoeve der Nederlandse vluchtelingen, aanvankelijk als voorzitter der „Association”, later, na de scheiding tussen het vluchtelingenwerk in bezet en onbezet Frankrijk, als particulier. In feite bleven evenwel de tot offices gecamoufleerde consulaten onder leiding van de heer *Sevenster* staan.³⁾

In het vierde verslag van de commissie *Cleveringa* wordt dienaangaande vermeld, dat, toen op 5 September 1940 de Vichy-Regering zich genoodzaakt zag ingevolge de bevelen van de Duitsers de diplo-

¹⁾ Vgl. bijlage 5.

80178—80181 (*Sevenster*)

²⁾ Vgl. bijlage 5.

³⁾ Vgl. bijlage 5.

matieke betrekkingen met Nederland te verbreken, zij in het schrijven, waarin zij van deze beslissing melding maakte, te kennen gaf, dat deze maatregel geen betrekking had op de Nederlandse consulaten. Spoedig daarna echter kreeg de Vichy-Regering uit Wiesbaden, de zetel der Frans-Duitse wapenstilstandscommissie, bericht, dat de Duitse Regering van mening was, dat tegelijk met het gezantschap ook de Nederlandse consulaten hadden moeten verdwijnen. Na enig tegenspartelen moest de Vichy-Regering omstreeks het midden van November 1940 toegeven, doch zij had inmiddels een plan kunnen uitwerken, dat er op berekend was, de consulaten zoveel mogelijk in gewijzigde vorm te laten voortbestaan. Dit plan werd met de heer *Sevenster* besproken en tenslotte door deze aanvaard. De getroffen regeling, die op 25 November 1940¹⁾ in werking trad, strekte tot het scheppen van Offices néerlandais in de plaats der weggevaagde consulaten. Zij genoten grotendeels dezelfde voorrechten als hun voorgangers, welke archieven zij aanhielden, waren gevestigd in dezelfde localiteiten, hadden hetzelfde personeel en stonden onder leiding van hetzelfde hoofd, dat echter niet meer „consul” heette, doch „directeur”. Hun taak werd de bescherming van de belangen der Nederlandse onderdanen; zij moesten zich echter onthouden van officiële handelingen zoals bijvoorbeeld de afgifte en de verlenging van paspoorten. Dit werk zou in het vervolg worden verricht door de vertegenwoordigers der Zweedse Regering in Frankrijk. Te Vichy werd de heer *J. H. Sauveur* tot „Directeur-Général des Offices néerlandais” benoemd. Deze werkte met de heer *Sevenster* in dezelfde kamer en liet in wezen de leiding aan hem over, doch laatstgenoemde trad om de Duitsers zand in de ogen te strooien naar buiten slechts op als voorzitter van de „Association”. Ondershands werd hem de diplomatieke staat toegezegd, doch de Fransen waagden het niet deze toekenning zwart op wit te stellen en beloofden alleen hem en zijn medewerkers op elk gewenst ogenblik uitreisvisa uit Frankrijk te zullen verlenen. Ook stelden zij de Franse diplomatieke postverbindingen ter beschikking voor de briefwisseling met de Nederlandse Regering te Londen, terwijl zij bovendien hun bemiddeling aanboden voor de aanvoer van de nodige gelden van buiten de Duitse invloedssfeer. Daar de Duitsers in het nog niet bezette gebied van Frankrijk destijds alle telegrammen naar het buitenland controleerden, had de Vichy-Regering, die de bedoeling had om de haar door de Duitsers opgelegde maatregel van zijn kracht te beroven, er bezwaar tegen gemaakt, dat de heer *Sevenster* het ontwerp van de op 25 November 1940 in werking getreden regeling aan de Nederlandse Regering te Londen voorlegde.

80195—80196 (*Sevenster*)

Nadat het merendeel der in Frankrijk vertoefd hebbende Nederlandse uitgewekenen, wier aantal enkele tienduizenden heeft bedragen, naar Nederland was teruggekeerd, bleven er, naar de heer *Sevenster* aan de commissie heeft medegedeeld, ongeveer 2 à 3000 in Frankrijk achter.

Blijkens het overzicht van de heer *Sevenster* werd in het begin van 1941 in onbezet Frankrijk aan ongeveer 1400 Nederlandse uitgewekenen steun verleend.

Dit geschiedde door hun maandelijks een bepaald bedrag uit te betalen of door hen te huisvesten in een vluchtelingencentrum, waar zij tevens werden gevoed. De daartoe benodigde gelden ontving de heer *Sevenster* via de heer *van Harinxma thoe Slooten* van de Regeeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, de heer *van Lidth de Jeude*²⁾.

De vluchtelingencentra waren onder leiding van de heer *Sevenster* speciaal ingerichte tehuizen, aan het hoofd waarvan een directeur stond, die gecontroleerd werd door de consulaire ambtenaar, later de directeur van het Office néerlandais, in wiens ressort het centrum lag.

Het voornaamste centrum bevond zich in de nabijheid van Toulouse. Dit was, naar de heer *Sevenster* aan de commissie heeft medegedeeld, ontstaan, toen zich in Mei en Juni 1940 daar in de buurt een groot aantal vluchtelingen ophield, van wie velen uit Breda afkomstig waren. De heer *J. H. van Dobben*, die toen vertegenwoordiger was van Philips, had gedeeltelijk op eigen initiatief en in samenwerking met de toenmalige Nederlandse consul te Montauban, ds. *A. Mezger*, de zorg voor deze vluchtelingen op zich genomen. De heer *van Dobben* heeft toen het Château Lafourguette gehuurd en in dat kasteel en in enkele in de nabijheid daarvan gelegen villa's werden de vluchtelingen ondergebracht. Er konden 200 à 300 personen worden gehuisvest³⁾.

De heer *Sevenster* heeft toen op verzoek van de heer *Mezger* de heer *van Dobben* als kanselier bij hem laten werken, ofschoon hij te Toulouse gevestigd bleef. Het vluchtelingencentrum Lafourguette stond onder leiding van de heer *van Dobben*, maar de heren *Testers* en *Aarts* waren belast met de dagelijkse leiding. Dezen

¹⁾ Noot van de commissie. De heer *Sevenster* noemt in zijn overzicht als datum van de sluiting der consulaten 23 November 1940.

²⁾ Vgl. bijlage 5.

80235—80242 (*Sevenster*)

³⁾ Vgl. bijlage 5.

waren enige tijd opgesloten geweest in een concentratiekamp in de buurt van Marseille en op aanbeveling van de heer *van Lennep* heeft de heer *Sevenster* hen toen aangezocht de dagelijkse leiding van het vluchtelingencentrum op zich te nemen. De heer *Testers* is directeur geworden en de heer *Aarts* werd zijn rechterhand.

Verder was er een vluchtelingencentrum in het kasteel Lessac bij Confolens in het district Charente, dat plaats bood aan ongeveer 60 personen, terwijl in het vluchtelingenhuis Le Soler, in de buurt van Perpignan, veertig of vijftig personen konden worden gehuisvest.

De meeste uitgewekenen woonden derhalve op zich zelf, waaraan in het algemeen door de gezinnen, die zich in een goede gezondheids-toestand bevonden, de voorkeur werd gegeven boven het samenwonen in een der tehuizen.

De heer *Sevenster* bezocht geregeld de vluchtelingencentra teneinde zich van de goede gang van zaken te vergewissen en moeilijkheden uit de weg te ruimen ¹⁾.

Hij verklaarde, dat zolang de uitgewekenen in een centrum verblijf hielden, zij bescherming genoten en geen last van de Franse autoriteiten ondervonden, omdat hij en zijn medewerkers zich voor hen garant hadden gesteld.

In de centra waren centrale keukens, doch doordat de centra gelegen waren in gedeelten van Frankrijk, waar weinig voedingsgewassen verbouwd werden en de toevoer daarvan uit het noorden was afgesloten, ondervond de voedselvoorziening wel eens moeilijkheden.

In het vierde verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt medege-deeld, dat allerlei moeilijkheden, die zich bij de steunverlening aan de uitgewekenen voordeden, het best te ondervangen waren door hen bijeen te brengen in een tehuis. Hierbij kwam het volgende. Vele Nederlanders, die geen of niet voldoende papieren hadden, kwamen, al dan niet via de gevangenis, in Franse concentratiekampen terecht, waar het gewoonlijk niet best was. Bevrijding uit zulk een kamp gelukte blijkens een rapport van 3 Mei 1941, waarvan de commissie-*Cleveringa* kennis genomen heeft, als regel alleen onder voorwaarde, dat de betrokkene onder voortdurend toezicht van de directeur van het Office néerlandais werd geplaatst, hetgeen practisch alleen uitvoerbaar was, als hij in een vluchtelingentehuis kon worden opgenomen.

„De bijeenbrenging van uitgewekenen in eigen tehuizen kreeg” aldus luidt dit verslag, „te meer nut, toen hier en daar (b.v. te Marseille, waar een „Brigade Rouger” werkte, die als „ruw” en „willekeurig” wordt afgeschilderd) en met het voortgaan van de tijd steeds meer de Franse politie uitgewekenen begon op te pakken, omdat zij, zoals het heette, „en surnombre dans l'économie française” waren en mee moesten werken aan de productie; en dit ook dan, wanneer zij door de „Association” ondersteund werden en dus niet ten laste van de Franse overheid rondliepen.

De Franse politie steunde daarbij op een wet van 27 September 1940, die bepaalde, dat „les étrangers du sexe masculin agés de plus de dix-huit ans et de moins de cinquante-cinq ans pourront, aussi longtemps que les circonstances l'exigeront, être rassemblés dans des groupements d'étrangers s'ils sont en surnombre dans l'économie française et si, ayant cherché refuge en France, ils se trouvent dans l'impossibilité de regagner leur pays d'origine”. Zij behielden echter „la faculté d'émigrer dans un pays étranger”; natuurlijk: als zij er de kans toe zagen. Daarnaast begon zij ook naar een hatelijk wetje van 4 October 1940 betreffende „ressortissants étrangers de race juive” te grijpen; dezen konden „être internés dans des camps spéciaux par décision du préfet du département de leur résidence” of zij konden „se voir assigner une résidence forcée par le préfet du département de leur résidence”. Bij de toepassing dezer wetten ging het af en toe hard en onbarmhartig toe; in een verslag van de heer *van Lennep* van 16 Mei 1941 wordt er een boekje van opengedaan. Die tot werken in staat waren, werden ingedeeld in „compagnies de travailleurs” en soms aan wegenarbeid in gloeiende zonnehitte gezet onder toezicht van onder-officieren van het vreemdelingenlegioen, die wel eens ruw konden optreden. Onmiddellijke stappen bij de prefecturale autoriteiten hadden weliswaar „in verschillende gevallen goede resultaten opgeleverd”; maar beter uiteraard was het de noodzaak hiervan niet op te laten komen. In de tehuizen nu bleken de uitgewekenen weinig of geen gevaar te lopen aangehouden te worden, ook al waren hun papieren niet in orde of ontbraken deze.”

Met betrekking tot het vluchtelingentehuis in het kasteel Lessac bij Confolens deelt de commissie-*Cleveringa* mede, dat het er in het begin niet in alle opzichten naar wens schijnt te zijn gegaan. Blijkens

¹⁾ Vgl. bijlage 5.

een brief van 2 September 1941 is de heer *Sevenster* er half Augustus van dat jaar orde op zaken gaan stellen. Het toentertijd aanwezige hoofd was geestelijk volkomen uit zijn evenwicht geraakt, hetgeen de overdracht aan een ander nodig maakte, doch tevens niet weinig bemoeilijkte. Men vond een geschikte opvolger in de heer *Balsem*: deze bleek een „rustig man” en „voor een kleintje niet vervaard” en daarmee kon men aannemen „op den goeden weg” te zijn.

De commissie zijn geen klachten ter ore gekomen over de verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in het vluchtelingencentrum Lessac, zodat zij geen aanleiding heeft gevonden om een nader onderzoek in te stellen naar de toestanden, die daar geheerst hebben.

Over het tehuis te Le Soler heeft de commissie-*Cleveringa* weinig ten goede of ten kwade gehoord.

Het was gehoord van een fruit- en groententeler, welke omstandigheid aan de voedselvoorziening ten goede kwam.

De commissie-*Cleveringa* schrijft er het volgende over:

„Toen de heer *Sevenster* enige tijd vóór 3 Mei 1941 er bij een bezoek eens binnenviel en er mede aanzat aan het middagmaal, dat „in geen enkel opzicht” afweek „van het op dien dag gebruikelijke, behoudens het glas landwijn, dat gewoonlijk 's Zondags werd verstrekt, doch ter eere van het bezoek van den voorzitter op dien dag werd geschonken”, vond hij het „overvloedig en smakelijk toebereid”; het „bestond uit twee borden krachtige soep, een schotel gemengde groenten, waaronder peulvruchten, een vinding van de echtgenoot van den bekwamen chef van het tehuis, die in de keuken de leiding heeft, voorts een forsche bal gehakt met tomatensaus, waarbij twee flinke sneden brood werden verstrekt”. Er is geen enkele reden om deze kenschets uit de tijd zelf niet te nemen zoals zij daar ligt; ook een Engelandvaarder, die er eind 1941 tijdelijk uit een werkkamp kwam, zegt een „stevig maal” te hebben gekregen, en toen hij er na veel onaangename wederwaardigheden ten tweede male kwam, kreeg hij er „voor het eerst schoon ondergoed”. Er zijn wel enige strubbelingen geweest; zo heeft men moeilijkheden gehad met de W.C.-afvoer, die op een gegeven ogenblik leidden tot „zeer onhygiënische toestanden”, welke men echter kon verbeteren, al verviel men hierdoor in een tegenvaller van ettelijke duizenden franken, waarover men zich maar troostte met de betrekkelijk lage huurprijs, doch voor het beeld van het geheel zeggen zij maar weinig en voor het oordeel over de consulaire ambtenaren tegenover de uitgewekenen niets.”

De heer *E. G. Lachman*, die, toen hij met het doel om naar Engeland te gaan, in Maart 1942 uit Nederland vertrok, nog slechts 16 jaar oud was, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij bij aankomst te Lyon zich gemeld heeft bij de heer *Jacquet*, die daar destijds leider was van het Office néerlandais. Deze had hem en zijn reisgenoot zeer hartelijk ontvangen en had hun de raad gegeven te trachten de Franse politie te ontlopen, omdat zij anders kans liepen in een Frans concentratiekamp terecht te komen. Hij heeft hun geld aangeboden om daarmee verder te reizen naar Perpignan, hetgeen zij echter niet nodig hadden. In Perpignan aangekomen, wendden zij zich op advies van de heer *Jacquet* tot de heer *J. W. Kolkman*, die daar toen directeur van het Office néerlandais was. Deze ontving hen volgens de heer *Lachman* bijna even vriendelijk als de heer *Jacquet* en gaf hun de raad om in afwachting van een gelegenheid om verder te reizen naar Le Soler te gaan.

De heer *Lachman* was van oordeel, dat het daar, de omstandigheden in aanmerking genomen, goed was. De directeur van het tehuis, die door de heer *Kolkman* was aangesteld, was volgens de heer *Lachman* een bijzonder aardige man met organisatorisch talent, die er van maakte, wat er van te maken was.

De legering en het eten waren desondanks slecht geweest, doch de heer *Lachman* meende, dat het moeilijk anders gekund had, want de heer *Kolkman*, die toezicht hield op Le Soler, moest volgens hem zeer voorzichtig zijn en kon, omdat hij afhankelijk was van de Franse gemeente-autoriteiten van Le Soler, die waarschijnlijk niet zo gemakkelijk waren, niet zoveel voedsel krijgen als hij graag gehad zou hebben. Het merendeel van de tijdens het verblijf van de heer *Lachman* in het tehuis te Le Soler vertoevende Nederlanders had volgens hem in deze tekorten berust. Hij was er gedurende de maanden April en Mei 1942 geweest en had er een bezoek van de heer *Sevenster* en later van de heer *van Harinxma thoe Slooten* meegeemaakt, aan welke bezoeken hij geen aangename herinnering had. Hij was van mening, dat beide heren zich hooghartig hadden gedragen en er blijk van hadden gegeven zich in het geheel niet te kunnen indenken in de gevoelens, welke de uitgewekenen vervulden. Volgens hem was men in Le Soler teleurgesteld geweest.

71631—71632; 71636—71645;
71685—71687 (*Lachman*)

71647—71648 (*Lachman*)

71659—71670 (*Lachman*)

71692—71696; 71704—71706 (*Lachman*)

71707; 71712; 71726 (*Lachman*)80259 (*Sevenster*)

1) Vgl. bijlage 22.

Omdat de heer *Kolkman* niet kon garanderen, dat de heer *Lachman* met het eerstvolgende konvooi uit Frankrijk zou kunnen vertrekken, is hij tegen diens advies naar Zwitserland vertrokken. Daar heeft de heer *van Tricht* zich over deze jeugdige Engelandvaarder ontfermd; hij werd in de gelegenheid gesteld het Prinses Beatrixlyceum te bezoeken om eindexamen te doen.

De heer *Sevenster* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij geregeld de vluchtelingencentra heeft bezocht. Hij wist niet precies meer te zeggen, hoe vaak hij in Le Soler was geweest, maar hij kwam er toch wel enkele malen per jaar. Ook bezocht hij geregeld de Offices néerlandais en hij hield dan spreekuren voor de uitgewekenen, die wat te vragen hadden. Er kwam dan volgens de heer *Sevenster* een eindeloze stroom van mensen en ieder had speciale verlangens. Van 's middags tot twaalf uur 's nachts stond hij de uitgewekenen dan te woord. Ook liet hij ze wel bij elkaar komen om hun gezamenlijk toe te spreken en hun mededelingen te doen over plannen voor de evacuatie.

Ten aanzien van het vluchtelingentehuis Le Soler heeft de commissie ook nog kennis genomen van een door de heer *Kolkman* op 22 September 1941 aan de heer *Sevenster* uitgebracht rapport over zijn werkzaamheden in verband met de in zijn ressort vertoevende Nederlandse uitgewekenen¹⁾. In dat rapport wordt er melding van gemaakt, dat de Franse autoriteiten het de Joodse uitgewekenen steeds lastiger maakten. In bepaalde steden en dorpen werden zelfs voorbereidingen getroffen om hun verblijfsvergunningen in te trekken, naar aanleiding waarvan de heer *Kolkman* aan de heer *Sevenster* verzocht had, te hunnen gunste te Vichy stappen te ondernemen. Dit heeft tot resultaat gehad, dat de voorgenomen maatregelen op gematigde wijze ten uitvoer werden gelegd. Tevens komt in dit rapport een beschrijving voor van het feest, dat op 31 Augustus 1941 ter gelegenheid van de verjaardag van H.M. de Koningin in Le Soler is gegeven. Dit feest werd door de heer *Kolkman*, diens echtgenote en enige leden van het „consulaat” bijgewoond. Er heerste volgens de heer *Kolkman* een zeer goede stemming en tot in de nacht was men zeer gemoedelijk bijeen. Ook blijkt uit dit rapport, dat de heer *Kolkman* destijds vrij grote moeilijkheden had met de voedselvoorziening van Le Soler, dat, hoewel er eigenlijk slechts plaats was voor 44 personen, destijds door 58 uitgewekenen werd bewoond. Het gehele rapport getuigt er van, dat de heer *Kolkman* met toewijding aan de behartiging van de belangen der uitgewekenen heeft gewerkt, doch dat vele ongunstige omstandigheden, die hij moeilijk kon wijzigen, hem daarbij in de weg hebben gestaan.

De commissie-*Cleveringa* deelt over de heer *Kolkman* mede, dat het bepaald moeite kost om in de rapporten, waarvan zij kennis heeft genomen, iets te vinden, dat te zijnen opzichte zweemt naar „terughoudendheid”.

„Als men het nog vindt”, aldus die commissie, „stuit men al spoedig op iets, waaruit men bemerkt, het als waardeloos aan de kant te moeten leggen.” Ten aanzien van één klacht, die hieruit bestaat, dat de heer *Kolkman* in 1941 een uitgewekene een paar maal gezegd zou hebben, dat het niet mogelijk was naar Spanje te gaan, blijkt volgens genoemde commissie uit niets, dat dit toentertijd niet volkomen juist was, zodat de vraag rijst, waarom hierbij de indruk moet worden gewekt van een tekortkoming. Bovendien heeft deze klager toegegeven, dat, toen hij in December 1942 over de Pyreneeën is getrokken, hij door de heer *Kolkman* van geld en gidsen is voorzien.

Ook verder heeft de commissie-*Cleveringa* niets kunnen ontdekken ten nadele van de heer *Kolkman*; er wordt hem in de stukken, waarvan zij kennis genomen, van alle kanten slechts lof toegezwaaid.

Naar het oordeel dier commissie heeft „de heer *Kolkman* zich in alle opzichten in de moeilijkste omstandigheden op de voortreffelijkste wijze van zijn taak gekwet”. In December 1942 heeft hij zich genoodzaakt gezien zich naar Spanje te begeven, doch in de Pyreneeën is hij in de handen van de Duitsers gevallen. Hij is in Duitse gevangenschap omgekomen.

Verschillenden van de getuigen, die de commissie gehoord heeft, hebben verklaringen omtrent hem afgelegd.

De heer *Lachman* was, zoals reeds werd vermeld, bij zijn aankomst te Perpignan door de heer *Kolkman* zeer vriendelijk ontvangen en verder was hij van oordeel, dat de verzorging in het tehuis te Le Soler, waarop de heer *Kolkman* toezicht hield, de omstandigheden in aanmerking genomen, goed was geweest. Dat er tijdens het verblijf van de heer *Lachman* daar te weinig eten was geweest, was volgens hem zeker niet te wijten aan nalatigheid van de heer *Kolkman*.

De heer *van Eeghen* had de heer *Kolkman* niet gesproken, omdat deze niet te Perpignan was, toen de heer *van Eeghen* daar aankwam, doch Nederlandse uitgewekenen, die wel met de heer *Kolkman* in

71647—71648;
71659—71670; 71693 (*Lachman*)71781—71786 (*van Eeghen*)

73308 (van Vredenburg)

aanraking waren geweest, hadden zich meermalen gunstig over hem uitgelaten.

De heer van Vredenburg was met betrekking tot de heer Kolkman van oordeel, dat deze misschien wel de beste is geweest van de Nederlandse ambtenaren, die zich met het werk ten behoeve van de uitgewekenen in Frankrijk hebben bezig gehouden.

80247 (Sevenster)

De heer Sevenster wist over de heer Kolkman niet dan goeds te zeggen.

Naar aanleiding van hetgeen de commissie omtrent de heer Kolkman ter kennis is gekomen door de bovengenoemde verklaringen en de door haar geraadpleegde documenten is zij van oordeel, dat hij zich op uitnemende wijze van zijn taak ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen heeft gekweten en dat zijn houding tegenover hen lof verdient.

Omtrent het vluchtelingencentrum bij Toulouse meldt de commissie-Cleveringa, dat dit uit verschillende onderdelen bestond; een middelpunt in het kasteel Lafourguette met in de omgeving een aantal woningen te Saint Simon, Lardenne, Mirepoix, Luchon en Montréjean. De bevolking van dit centrum bestond voor een groot deel uit Joodse Nederlanders, die tevoren te Antwerpen en te Brussel gevestigd waren geweest. Velen van hen kwamen, leest men in een bericht uit de tijd zelf, „uit minder beschaafde kringen” en „bepaald bedenkelijke elementen” ontbraken niet. De neiging tot kritiek was bij hen in grote mate voorhanden, de lust tot het verrichten van lichamelijke arbeid was gering of ontbrak geheel, terwijl zij niet afkerig waren van ruzies onderling en ook wel met de leider van het centrum. Sommigen van de daar vertoefd hebbende uitgewekenen verkochten de hun uitgereikte kleding om op deze wijze cigarettten of sterke drank te kunnen bemachtigen. Diefstallen onder de uitgewekenen onderling schijnen ook te zijn voorgekomen.

Dit alles wijst er volgens de commissie-Cleveringa op, dat men in Lafourguette te doen had met een roerige en lastige bevolking, hetgeen er al aanstonds toe leidt voorzichtig te zijn met uit de kring ervan stammende aanmerkingen.

Uit een rapport van een geneesheer, die zelf als uitgewekene in Lafourguette heeft vertoefd, blijkt volgens het verslag van genoemde commissie, dat de huisvesting en de verzorging in verschillende opzichten te wensen hebben gelaten, doch ook, dat uit deze gebreken zeker niet onmiddellijk mag worden besloten tot laakbaarheid der leiding, die geruime tijd berust heeft bij de sindsdien overleden heer Aarts. Verschillende ruimten in het kasteel, waarin de meesten van de in dit centrum verblijf houdende uitgewekenen gehuisvest waren, waren niet verwarmbaar en ook elders liet de verwarming te wensen. Dit laatste was volgens genoemde geneesheer echter een gevolg van de algemene stand van de brandstoffenvoorziening, die toen in geheel Frankrijk slecht was.

De voedseltoestand in het onbezette gedeelte van Frankrijk was volgens zijn rapport zodanig, dat van een vet-tekort moest worden gesproken, terwijl ook eiwitten en koolhydraten niet in voldoende mate beschikbaar waren.

Na twee maanden eigen ervaring oordeelde een andere geneeskundige gunstiger over de voeding. Ze was volgens hem ruim voldoende voor hen, die geen zware arbeid verrichtten. Een Belgische geneesheer vond het verstrekte voedsel, hoewel bij de bestaande rantsoenering uiteraard wat eenzijdig, voldoende.

De tweede der hierboven genoemde medici beschreef de huisvesting te Saint-Simon in de villa „Marie Louise”, een onderdeel van het centrum, als volgt:

„Ruime keuken, groote eetzaal, gezonde ruime slaapkamers, afvoerende W.C.; stroomend water is in de keuken en het huis aanwezig. Goed drinkwater wordt verschaft door een pomp. Wasch- en badgelegenheid uitstekend. Het meubilair is eenvoudig, goed te boenen en te wasschen. De bedden zijn hygiënisch en van voldoende dekens voorzien. De dekens worden bij verwisseling van gasten uitgekookt.”

In het algemeen vond deze dokter de toestand zo, dat zij de kritiek van ieder weldenkend mens kon doorstaan, al moeten daarbij volgens zijn rapport „de tijden, waarin we leven en het land, waarin we vertoeven (hygiënisch achterlijk) in aanmerking worden genomen”.

De commissie-Cleveringa is dan ook van oordeel, dat indien men de voedseltoestand in het kamp bij Toulouse vergelijkt met die, welke gedurende de oorlog hier te lande bestond, er weinig ruimte overblijft voor een vermoeden, dat die niet door de beugel heeft gekund.

„Voor het overige”, is het volgens deze commissie, „wellicht niet alles botertje tot de boom geweest; hier overigens wat beter,

daar wat slechter; zonder dat nochtans met stelligheid kan worden aangenomen, dat en op welk punt hiervan aan de leiding een verwijt kan worden gemaakt, aan welker hoofd iemand heeft gestaan, van wie dient te worden aangenomen, dat hij het over het algemeen redelijk goed (misschien wel zeer goed) heeft gedaan."

Verder schrijft de commissie-*Cleveringa*:

„Dinsdag 17 Maart 1942 kwam het bevel van de Franse autoriteiten, dat de gebouwen bij Toulouse binnen acht dagen moesten zijn ontruimd en alle Nederlanders zijn overgeplaatst naar „een plaats in het departement Tarn, welke hun als gedwongen verblijfplaats was aangewezen”, zoals het weergegeven wordt in een brief van 21 Maart 1942, No. 37, B.A.; elders is er sprake van het werkkamp Récébédoux. Tevergeefs trachtte men de maatregel ongedaan te maken; het enige wat men kon bereiken, was een opschorting tot 15 April 1942, waarna het door de (misschien opzettelijke) laksheid van het plaatselijke politiehoofd nog enige tijd heeft geduurd voor de sluiting in alle opzichten een feit was geworden. Reeds voordien zijn er desalniettemin klaarblijkelijk een aantal vluchtelingen opgejaagd; in een brief van de heer *Sevenster* van 20 April 1942 schrijft deze: „Zoo was ik de vorige maand (dus in Maart) genoodzaakt 120 vluchtelingen uit Toulouse gedurende 5 dagen in een hotel te Lacaune (Tarn) te huisvesten tegen 60 à 70 frs. per persoon per dag om opsluiting van deze lieden in een concentratiekamp te voorkomen”. De 8e Juli 1942 maakt de heer *van Lennep* melding van een enige tijd tevoren met de heer *Sevenster* gemaakte inspectiereis naar een arbeidskamp te Mazamet en naar Lacaune, „waar aan ruim 100 Nederlandsche Israëlieten een gedwongen verblijf” was toegewezen. De toestand in het werkkamp was „zeer slecht”. Er zaten hier voornamelijk ongevungen Engelandvaarders, met wie hij afzonderlijk sprak. Het kamp zou 5 Juli 1942 worden ongeheven en er zou dan een „modelorganisatie” in de plaats voor komen: doch, voegt de schrijver er aan toe, „het resultaat zal afgewacht moeten worden”. In Lacaune hadden de vluchtelingen het „over het algemeen uitstekend”. In een later rapport wordt er gewag van gemaakt, dat zij weer „uit hun verblijfplaats verdreven zijn” en „zich nu hier, dan daar schuil houden”. Klaarblijkelijk zijn ook verschillende uit Toulouse terechtgekomen in een groot „Jodenkamp” bij Gurs (Hautes Pyrénées), waar de toestanden „ontzettend” worden genoemd en dat later „in zijn geheel gedeporteerd” is. Omstreeks die tijd begonnen de grote Jodenvervolgingen; volgens een rapport van 10 September 1942 eerst te Parijs op 16 Juli 1942 en later ook elders tot er in Augustus en September ook in het Zuiden allerlei „klopjachten” plaats vonden. Zo ziet men het verblijf bij Toulouse in ontbinding geraken met alle ellende voor de bewoners van dien; en tegen de helse machten, die hier velen naar verstrooiing en ondergang dreven, stonden de heer *Sevenster* en de zijnen, naar men verder wel zonder bewijs mag aannemen, uiteindelijk tamelijk machteloos.

Zoals in dit hoofdstuk reeds eerder is vermeld, bestond er sinds September 1940 een Franse regeling, die het mogelijk maakte de meeste mannelijke vreemdelingen tot werken te verplichten. Volgens de commissie-*Cleveringa* liep het eerst met de toenassing hiervan zulk een vaart niet, maar later begon men er steeds straffer de hand aan te houden, vooral toen na de zomer van 1942 op grote schaal Franse arbeiders naar Duitsland werden gevoerd. Tereinde er het beste van te maken zon de heer *Sevenster* op een, hem uit misverstand omtrent de strekking ervan niet steeds ten goede aangerekende, aandrang op hen, die hij aldus steeds meer bedreigd wist, om bij een boer te gaan werken en voorts op de bijeenbrenging van jonge Nederlanders, die tot arbeid verplicht waren, in een benaald kamp, waar zij het minder slecht zouden hebben dan elders en onder Nederlandse leiding zouden staan. Dit heeft geleid tot de vorming van het arbeidscentrum bij Châteauneuf-les-Bains.

De commissie-*Cleveringa* bericht daarover:

„Uit een brief van 24 Juni 1942 met een aantal bijlagen blijkt ietwat meer van de gang van zaken in deze. Naar aanleiding van een gesprek van de heer *Sevenster* met een hoofdamtenaar van het Franse Ministerie van Binnenlandse Zaken schreef de heer *Sauveur* op 18 Mei 1942 een brief aan de Minister, waarin hij, „navré de la façon dont les Hollandais qui franchissent la ligne de démarcation sont traités par l'autorité française”, diens aandacht vroeg voor „un procédé qui, à (son) avis, pourrait avoir des suites regrettables pour l'affection”, die de Nederlanders steeds hadden gehad voor Frankrijk en de Franse beschaving:

„Arrêtés par les gendarmes ils sont mis en prison et se voient condamnés à une peine qui va d'un mois à un an de réclusion; eux qui n'ont jamais mis le pied dans un établissement de cette nature et qui, en général, appartiennent à de bonnes familles hollandaises. Mais ce n'est pas tout. Au moment où ils ont purgé leur peine on les transmet dans des camps de travail ou de concentration où ils sont souvent exposés aux brutalités de rudes gardiens et où ils manquent littéralement de tout: nourriture suffisante, vêtements, chaussures. Je n'insiste pas bien que je puisse compléter ce tableau par des détails qui jetteraient une triste lumière sur les conditions douloureuses sous lesquelles on les force à traîner leur existence". Hij vermaande de Minister aan de toekomst te denken; het moest dan zo zijn, dat de Nederlanders, die in Frankrijk waren geweest, konden hernemen „leurs sympathies et préférences endormies par un traitement indigne de leur affection au moment même, où, pauvres exilés loin de leur pays et de ceux qui leur sont chers, ils ont tant de besoin d'un peu de soutien moral et de réconfort. Ils ne refusent certes pas de travailler, mais l'incorporation dans les compagnies des travailleurs étrangers donne trop souvent lieu à des abus sur lesquels je ne me permets pas d'insister, mais que vos services pourront aisément contrôler". Deze brief werd de 12de Juni 1942 beantwoord door de heer *R. Bousquet*, „Secrétaire général de la police", deze berichtte, dat hij, „soucieux de conserver à la France malgré les événements son caractère de pays d'accueil", had „assoupli à l'égard de ces Hollandais la réglementation en vigueur concernant les étrangers qui pénètrent irrégulièrement en zone libre". Zij zouden niet meer het voorwerp zijn „de poursuites judiciaires pour défaut de pièces d'identité régulières ou pour franchissement clandestin de notre frontière à moins qu'ils n'apparaissent comme suspects". Hebben zij eigen middelen, dan kunnen ze wonen „dans la localité qui leur sera désigné par l'administration". Zijn zij behoeftig, dan zullen zij worden overgebracht naar een der Nederlandse „centres d'accueil" „après avoir été, s'ils sont aptes au travail, incorporés pour ordre dans une compagnie de travailleurs"; en de Nederlanders, die zijn „actuellement affectés dans des formations relevant du commissariat à la lutte contre le chômage" zullen „par mesure de bienveillance" na drie maanden in vrijheid worden gesteld. De uitwerking kwam hierop neer, dat de Nederlanders, die in een „compagnie de travailleurs étrangers" zaten, overgeplaatst werden naar „groupement No. 414" te Châteauneuf-les-Bains (deze bestond toen hoofdzakelijk uit Belgen en Luxemburgers; naast deze „groupement" was er nog de „G.R.P.2" — „Groupement Rééducation Professionnelle") als welks toenmalige leider een „capitaine *Reynaud*" wordt genoemd, waarvan men verder niet meer hoort en die misschien al spoedig is vervangen door de kolonel *Lisbonne*, waarover hieronder nog enkele woorden. Châteauneuf-les-Bains ligt niet ver van Vichy, zodat, zo schrijft de heer *Sevenster* op 23 Juni 1942 aan de verschillende „offices" en de heer van *Lenep*, „eventuele klachten terstond ter plaatse (kunnen) worden onderzocht". „En", vervolgt hij: „er is voorts overeengekomen, dat voor de Nederlanders de door de Fransche wet voorgeschreven scheiding van Joden en niet-Joden niet zal plaats hebben. De „groupement No. 414" zal derhalve eveneens voor opnemning van Nederlanders van Joodschen bloede openstaan". Tevoren had hij het werkkamp bezocht en ook een hotel, waarvan hem was voorgespiegeld, dat het als centrum voor intellectuelen zou worden ingericht, waarvan echter verder niets terecht is gekomen; en hij geloofde zich met de bereikte uitkomst vooralsnog gelukkig te mogen prijzen. Hij heeft ook nog aan een overbrenging van daarvoor in aanmerking komenden naar een eigen „centre d'accueil" gewerkt, maar veel stelde hij zich hiervan niet voor; dat bij Toulouse was al opgeheven, al is dit „door de laksheid van den chef der politie aldaar nog steeds niet voltooid", en dat er nu nog een nieuw bij zou komen, was vrijwel ondenkbaar. Bovendien: „Mijn reserves zijn volledig uitgeput en de bedragen, welke ik thans ontvang, zijn nauwelijks voldoende voor de uitkeering van minimale steunbedragen aan de ruim 1000 gesteunde Nederlandsche vluchtelingen".

Of er met de bijeenbrenging in Châteauneuf-les-Bains wel zo erg veel ten goede is bereikt, is twijfelachtig; van verschillende kanten wordt de toestand er als slecht geschilderd: vuil, slecht voedsel, enz. Af en toe kwamen er eens Nederlandse autoriteiten kijken, schrijft een uitgewekene; dan was „het eten uitstekend". Het was er, klaagt men, wanordelijk; er werd zwarte handel gedreven en er werden sigarettenpeukjes verkocht, maar er was weinig corvee en men kwam er gemakkelijk uit, als men

wilde. Klaarblijkelijk kon men ook licht eens uit het kamp een bezoek brengen aan het dorp. De Franse gendarmes waren „in hart en nieren Fransche ambtenaren”; zij waren omkoopbaar, maar over het algemeen ook goedig en behulpzaam bij ontvluchtingen. Toen er eens Duitsers kwamen, had de „kampleiding geruimen tijd van tevoren reeds dit „bezoek” aangekondigd, zoodat iedereen gelegenheid te over had zich uit de voeten te maken”.

Tot de leiding der Nederlanders te Châteauneuf-les-Bains verklaarde kapitein *Gosse Blokhuis* zich bereid; de zoëven aan het woord gelaten uitgewekene noemt hem een „aardigen baas, doch totaal ongeschikt als representatief persoon”; elders vindt men van hem vermeld, dat zijn werkzaamheid in Châteauneuf-les-Bains „een uitstekenden indruk” maakte. Lang echter kan hij er niet geweest zijn, want gelijk boven reeds vermeld, vindt men hem 4 December 1942 met ongeveer 20 vrijwilligers met de „Cabo de Hornos” van Cadix op weg naar Curaçao.

Aan het hoofd van het werkkamp stond, toen de Nederlanders er waren (en na het vertrek van kapitein *Reynaud?*), een kolonel *Lisbonne*, wiens welwillendheid door de heer *Sevenster* wordt geroemd en die later door de Duitsers gevangen is genomen en gedood. De hierboven genoemde uitgewekene noemt hem „een schappelijk ijdel mensch, aan wiens slappe houding vele Hollanders hun ontsnapping te danken hebben”; maar hieraan voegt hij in één adem toe: „Misschien beoordeel ik dezen man verkeerd en zie hem slap, terwijl hij in werkelijkheid een goed hart bezat”, en dit laatste oordeel is waarschijnlijker. Daarom lijkt jegens deze overleden Fransman, wiens betrekkingen tot de Nederlanders de wind zeker niet in de zeilen hadden, een welwillende herinnering op haar plaats.

Erg lang heeft „Châteauneuf” niet bestaan. In een rapport van 30 April 1943 leest men: „Het Fransch centrum te Châteauneuf-les-Bains, waarvan de kosten der Nederlanders voor de helft door de Fransche Regeering en voor de andere helft door de steunorganisatie van Dr. *Sevenster* werden betaald, is gesloten, waarna de Nederlandsche geïnterneerden naar Duitschland zijn vervoerd.” Andere gegevens echter maken het onzeker, of er toen helemaal niets meer van over was. Alleen valt niet te betwijfelen, dat voor verschillende uitgewekenen „Châteauneuf” het voorportaal is geweest van Duitsland; ook een rapport van 27 Juli 1943 spreekt over „de wegvoering van Nederlandsche vluchtelingen” van daar „naar Duitschland”, waardoor ook aan dit bedrijf van het drama der Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk een einde is gekomen.”

De enige van de door de commissie gehoorde personen, die als uitgewekene in het vluchtelingencentrum bij Toulouse heeft vertoefd, was de heer *J. J. van Eeghen*.

Deze was, vergezeld van een andere Nederlander, in Augustus 1940 uit Nederland vertrokken met de bedoeling om te trachten Engeland te bereiken. Van Orleans naar Toulouse hadden zij meegereden met een Rode Kruis-auto, die in Frankrijk tochten maakte om Nederlandse uitgewekenen naar hun land terug te brengen. De heer *van Eeghen* was met die auto naar het kamp voor réfugiés te Toulouse gereden en had daar overnacht. Het grootste deel van de bewoners van het kamp was volgens hem, hoewel zij in het gewone leven zulks stellig wèl gewoon waren, niet bereid om hun eigen bedden op te maken, het eten te bereiden en de woonruimten schoon te houden. Ze beklagden zich er over, dat réfugiés zulk werk moesten doen en vonden, dat daar personeel voor moest zijn, hetgeen volgens de heer *van Eeghen* ongegronde klachten waren.

Met betrekking tot het plaatsnemen van uitgewekenen in Franse werkkampen deelde de heer *Sevenster* mede, dat dit eerst in 1942 is gebeurd. De Franse Regering stelde toen de eis, dat alle vluchtelingen werk moesten verrichten. Een aantal jongelieden is naar zulk een werkkamp gegaan, maar het heeft nooit veel te betekenen gehad.

Over Châteauneuf-les-Bains heeft de heer *Sevenster* aan de commissie medegedeeld, dat dit eigenlijk een verkapt rehabilitatie- en opleidingscentrum was, waar men overigens vrij rondliep. Indien er over geklaagd is, dat hij aan de mensen heeft gezegd, dat zij er gerust heen konden gaan en dat hun niets zou overkomen, terwijl zij tenslotte in het kamp behoorlijk onder handen werden genomen, dan is dit volgens de heer *Sevenster* niet waar. Er moest wel eens een kleinigheid gebeuren, zo zeide hij, doch er werd niet werkelijk gewerkt. Het onderdak, zo deelde de heer *Sevenster* mede, was hoogst primitief; er waren slaapzalen, waar ruw houten kribben met strozakken waren geplaatst. Omdat er onvoldoende wasgelegenheid was, moest er bij de rivier gewassen worden. Het kamp heeft echter niet lang bestaan.

71752; 71754; 71773—71775 (*van Eeghen*)

80250—80252 (*Sevenster*)

80253—80257 (*Sevenster*)

Toen hij in September 1942 tezamen met de heer *van Harinxma thoe Slooten* Châteauneuf-les-Bains bezocht, daar die dag vrij lang vertoefde en met verschillenden van de jongemensen, die er waren, had gesproken, waren er geen klachten geweest.

„Wij konden”, aldus de heer *Sevenster*, „natuurlijk niet met allen spreken. Ik geloof, dat in het algemeen de belangen beter gediend zijn, wanneer men met de directie spreekt en tracht de zaken te regelen, dan wanneer men met al de jongelui stuk voor stuk gaat praten.”

Hij nam onmiddellijk aan, dat er enige teleurstelling over was, dat zij niet met allen hadden gesproken. Hun zenuwen waren dikwijls erg van streek, omdat de meesten van hen in 1942 uit Nederland waren gekomen, toen de Jodenvervolgingen waren begonnen en zij hadden dus al heel wat doorgemaakt. Het grootste gedeelte van de bevolking van Châteauneuf-les-Bains bestond namelijk uit Joden en dezen verkeerden in de grootste ongerustheid, of zij ooit zouden weggelopen.

De heer *J. I. Sanders* kwam in 1942 op de zelfde dag te Vichy aan als minister *Darlan*, op wie juist een aanslag was gepleegd. Hij werd prompt gearresteerd als vreemdeling. Na enkele dagen in het politiebureau te Vichy opgesloten te zijn geweest, stuurden de Fransen hem naar Manzat en vervolgens naar Châteauneuf-les-Bains. Daar was hij drie maanden geweest; hij had er naar zijn zeggen niet genoeg te eten gekregen en verder moest er gewerkt worden, aan welke verplichting men zich echter wel kon onttrekken.

In September 1942, toen de heer *Sanders* nog maar steeds geen bericht had gekregen, dat hij met een konvooi naar Curaçao zou kunnen vertrekken, gelijk de heer *Sevenster* hem had toegezegd, is hij uit Châteauneuf weggelopen en heeft hij zich tot de heer *Testers*, destijds directeur van het Office néerlandais te Toulouse, gewend om hulp voor vertrek naar Spanje. Deze was volgens de heer *Sanders* zeer ontstemd, dat hij uit Châteauneuf was weggelopen en kon hem verder niet helpen.

De heer *Testers* was, toen op 15 September 1941 de heer *van Dobben* zich tengevolge van in dit hoofdstuk nog nader te bespreken moeilijkheden met de Vichy-Regering gedwongen had gezien zijn arbeid als beheerder van het Office néerlandais te beëindigen, door de heer *Sevenster* aangesteld tot directeur van het Office néerlandais te Toulouse. Hij was tevoren niet in ambtelijke dienst geweest. De heer *Testers* werd op 15 September 1942 gevangen genomen en is in gevangenschap overleden.

De heer *Sanders* is uit Toulouse per trein naar Lyon gereisd en vandaar naar Zwitserland gegaan.

Mevrouw *M. van Esso—Polak*, die in Juli 1942 met haar man Nederland had verlaten, was op aanraden van de heer *Mezger*, destijds directeur van het Office néerlandais te Montauban, naar Châteauneuf-les-Bains gegaan; daar zouden zij en haar echtgenoot het gereedkomen van hun emigratiepapieren voor Curaçao kunnen afwachten, daar zij niet over voldoende geld beschikten om gedurende die tijd in hun levensonderhoud te voorzien.

Gedurende hun verblijf te Châteauneuf hadden de heer en mevrouw *van Esso* daar ook de heer *Sevenster* ontmoet, die meestal met het doel om de uitgewekenen aanwijzingen te geven omtrent de maatregelen, die zij moesten nemen om naar Suriname of Curaçao te kunnen vertrekken, daar een bezoek bracht.

Mevrouw *van Esso* vond, dat de verzorging in Châteauneuf-les-Bains slecht was, doch doordat het toezicht niet zo streng was, kon men in de omtrek wel wat kopen. Ook zijn er wel Nederlandse uitgewekenen weggelopen.

De heer *Sevenster* verklaarde verder nog, dat de Franse commandant van Châteauneuf-les-Bains, kolonel *Lisbonne*, met wie hij tijdens zijn bezoek gesproken had, de goedheid zelf was en zeer slap in zijn activiteit voor de Regering te Vichy. Later is hij door de Duitsers opgepakt omdat hij zoveel Nederlanders had laten weglopen; hij moet volgens berichten, die de heer *Sevenster* na de oorlog van de zoon van de heer *Lisbonne* heeft gekregen, in de Elzas naar de gaskamer zijn gebracht.

De heer *M. H. C. Janse*, die vóór het Nederlandse gezantschap te Parijs in September 1940 werd ontbonden, daar kanselier was geweest en daarna naar aanleiding van een mededeling uit Londen aan de heer *Sevenster* was toegevoegd, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij na diens arrestatie een paar maal in gezelschap van de heer *Jacquet* uit Lyon te Châteauneuf-les-Bains is geweest. Het was geen kamp, maar een lief stadje, dat heel moeilijk bereikbaar was. De heren *Janse* en *Jacquet* zijn er door transportmoeilijkheden enige dagen opgesloten geweest en daardoor hebben zij aandacht kunnen besteden aan die plaats. Châteauneuf ligt in een zeer schilderachtige streek en de Nederlanders, die er vertoefden, waren er volgens de heer *Janse* verrukt over. Zij konden er wandelen en vissen en hadden veel vrijheid. Voorzover de heer *Janse* had gehoord, hadden degenen,

75526 (*Sanders*)75529—75540 (*Sanders*)75540—75586 (*Sanders*)81086; 81096—81118 (*van Esso—Polak*)80255 (*Sevenster*)92786—92788; 92821—92827 (*Janse*)

die er toen verblijf hielden — dat waren er niet zo veel, ongeveer tien of twaalf personen —, het er heel prettig gehad. Wanneer, aldus de heer *Janse*, degenen, die er over geklaagd hebben, dat het er vuil was, dat de sanitaire toestand er zeer ongunstig en het eten er zeer slecht was, die klachten willen handhaven, dan moet ik beginnen met hen in het ongelijk te stellen, omdat het zogenaamde kamp was ondergebracht in een oud hotel, dat van verschillende gemakken was voorzien.

Zij, die daar werden ondergebracht, moesten hun eigen kamertje schoon houden. Wanneer daaraan iets ontbrak, moesten de klagers volgens hem zeker bij zichzelf beginnen.

De heer *Janse* gaf toe, dat de sanitaire inrichting wel iets te wensen had gelaten, maar hij was van mening, dat men overdrijft, als men daarvan een drama maakt of er klachten over heeft.

De heer *Janse* somde aan de hand van een in zijn bezit zijnd dossier, dat hij aan de commissie heeft getoond, verschillende gevallen op, waaruit bleek, dat hij de bewoners in Châteauneuf-les-Bains met allerlei kleinigheden, waarvoor zij zijn hulp hadden ingeroepen, ter zijde heeft gestaan, voor welke hulp dezen hem ook dankbetuigingen hebben gestuurd.

Klachten over het eten kon de heer *Janse* niet beoordelen, want hij had niet in Châteauneuf gegeten.

Na zijn bezoek aldaar heeft de heer *Janse* gesproken met kolonel *Lisbonne*, het hoofd van Châteauneuf-les-Bains.

De heer *Janse* heeft altijd zeer veel bewondering en waardering gehad voor de heer *Lisbonne*. Omdat Châteauneuf moeilijk te bereiken was, was het goed er mensen heen te brengen, die dan in zoverre gevrijwaard konden worden, dat zij konden verdwijnen. De heer *Lisbonne*, die een Jood was, heeft de heer *Janse* de mogelijkheid gegeven om jongelieden, die in Châteauneuf vertoefden, er voor ondergronds werk uit te halen. Zij kregen dan een bewijsje, waaruit bleek, dat zij verlof hadden en zij konden daarmee 24 uur buiten het kamp blijven. Toen enige jongelieden niet meer terugkwamen, is de heer *Lisbonne* daarvoor aansprakelijk gesteld; hij werd gearresteerd en naar de Elzas gevoerd, waar hij door de Duitsers om het leven is gebracht.

Volgens de heer *Janse* hadden de heer *Sevenster* en hij de Franse autoriteiten wel opmerkzaam gemaakt op onbevredigende toestanden in hun kampen, maar als regel had dit niet veel resultaat.

De heer *van Dobben* en na 15 September 1941 de heer *Testers* hadden als directeur van het Office néerlandais te Toulouse het toezicht op de leiding van het vluchtelingencentrum Lafourguette, welke eerst bij de heer *Testers* en nadien bij de heer *Aarts* heeft berust. Deze drie heren dragen derhalve de verantwoordelijkheid voor de verzorging, die de Nederlandse uitgewekenen daar hebben genoten.

Met betrekking tot de heer *Testers* wordt in het vierde verslag van de commissie-*Cleveringa* vermeld, dat omtrent hem de lof verre en nadrukkelijk overweegt.

„Een overheersende indruk dringt zich”, zo staat in dit verslag, „aan de onbevungen lezer dezer verklaringen over de heer *Testers* toch wel onweerstaanbaar op: die van onbaatzuchtige plichtsetrouwe toewijding aan een ongezochte, hem in moeilijke omstandigheden toegevallen taak, waarvan hij zich, ware het hem om zijn eigen belang in plaats van dat van zijn volk te doen geweest, gemakkelijk af had kunnen maken.”

De commissie-*Cleveringa* is met betrekking tot de heer *Testers* tot de conclusie gekomen, dat deze zijn werk op uitstekende wijze heeft verricht en dat zijn houding als uitnemend behoort te worden aangemerkt. Zij verdient diepe erkentelijkheid en grote waardering.

Omtrent de heer *Aarts* heeft genoemde commissie medegedeeld, dat haar wel enige klachten over hem onder ogen zijn gekomen, doch dat deze of te onbestemd zijn of een niet meer behoorlijk verifieerbaar incident beschrijven. Daardoor konden deze klachten niet meer als uitgangspunt dienen voor de vorming van een verantwoord oordeel.

De commissie-*Cleveringa* is tot de conclusie gekomen, dat de schaal ten gunste van de heer *Aarts* moet doorslaan.

„Niet alleen”, zo schrijft deze commissie, „wegens enkel een „in dubiis pro reo” ten gunste van iemand, die zich bovendien niet meer kan verweren; maar, meer positief ook uit overweging, dat iemand op zijn plaats wel heel gemakkelijk aanleiding moet hebben kunnen geven tot klachten over vermeend onrecht of gemis aan zorg, terwijl deze toch betrekkelijk zeldzaam zijn; en dan tenslotte met nog meer stelligheid ook, omdat hier allerlei uitlatingen te zijnen gunste bij komen (de heer *Aarts* is overleden).”

De door verschillende getuigen met betrekking tot de heren *Testers* en *Aarts* gedane mededelingen zijn de commissie geen aanleiding

92828—92830 (*Janse*)

92831—92834 (*Janse*)

92835—92837 (*Janse*)

71966—71967 (*Telders*)
 74062—74063;
 74076—74078; 74246 (*Kahn*)
 74466—74474 (*Linthorst Homan*)
 75556—75565; 75580 (*Sanders*)
 80242—80246 (*Sevenster*)
 81220—81222 (*van Esso*)

80252 (*Sevenster*)

¹⁾ Vgl. bijlage 5.

geworden om ten aanzien van hen tot een ander oordeel te komen.

Weliswaar is de commissie van mening, dat de verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in het centrum bij Toulouse niet heeft voldaan aan de eisen, die daaraan in normale tijden en onder normale omstandigheden zouden kunnen worden gesteld, maar deze waren destijds nu eenmaal niet normaal.

De eventueel bestaan hebbende tekorten in de verzorging in het vluchtelingencentrum leveren daarom geen voldoende motieven op tot gegronde klachten tegen de Nederlandse functionarissen, die daarvan de leiding hadden.

Zoals hiervoren reeds is medegedeeld, stond Châteauneuf-les-Bains onder Franse leiding. Daar de positie van de heer *Sevenster* steeds benarder werd, zodat hij zich op 10 October 1942 gedwongen zag om van Vichy naar Toulouse te vertrekken, moet het voor hem moeilijk zijn geweest bij de Franse autoriteiten te Vichy verbeteringen voor Châteauneuf-les-Bains te verkrijgen, ook al was, gelijk hij aan de commissie heeft medegedeeld, het onderdak daar zeer primitief.

Toen de Vichy-Regering meer en meer de Joodse uitgewekenen, die zich in haar gebied bevonden, ging opsluiten in speciale Franse Jodenkampen, heeft de heer *Sevenster*, naar hij in zijn reeds meermalen genoemde overzicht vermeldt, nog wel weten te bereiken, dat de Joodse Nederlanders bij wijze van uitzondering in de Nederlandse vluchtelingencentra mochten blijven. Verder konden zij ook in Châteauneuf-les-Bains worden ondergebracht, waardoor kon worden voorkomen, dat zij, toen de Vichy-Regering het tehuis Lafourguette sloot, gingen rondtrekken, vroeg of laat in de handen van de Franse politie zouden vallen en dan in een Frans kamp zouden worden opgesloten. Met goedvinden van de heer *Sevenster* hebben de Franse autoriteiten een Joodse directeur aangesteld voor Châteauneuf-les-Bains.¹⁾

De commissie gaat thans over tot bespreking van de klachten, welke de niet in de centra of in Châteauneuf-les-Bains ondergebrachte Nederlandse uitgewekenen hebben geuit naar aanleiding van de uitkeringen, die verstrekt werden aan diegenen onder hen, die geen voldoende middelen bezaten om in hun levensonderhoud te voorzien.

De heer *Sevenster* deelt in zijn overzicht mede, dat kort nadat in Mei en Juni 1940 een groot aantal uitgewekenen in Frankrijk was aangekomen, er geen uniformiteit bestond ten aanzien van de normen, waarnaar de hoogte van de geldelijke steun werd vastgesteld.

Geruime tijd was de geregelde postverbinding tussen de heer *Sevenster* en de consulaten verbroken, terwijl het verschil in levensstandaard in de steden en op het platteland aanleiding gaf tot een enigszins uiteenlopende behandeling der uitgewekenen. Reeds in de zomer van 1940 echter werd aan deze verschillen in behandeling een einde gemaakt.

Voor de op zich zelf wonende gezinnen, die eensdeels dicht in de nabijheid van een centrum gevestigd waren en voor een ander gedeelte verspreid woonden in de plaatsen, waar zij tijdens de vlucht hun tenten hadden kunnen opslaan, werden toen vaste steuntarieven vastgesteld met de bepaling, dat zij desgewenst van woonplaats konden veranderen, voorzover de Franse Overheid dit althans toestond. De aanvragen tot verhuizing bleven evenwel sporadisch, hetgeen aanleiding kan geven tot het vermoeden, dat verschillende personen reeds waren geslaagd in het vinden van enige, zij het ook bescheiden, bijverdienste. De heer *Sevenster* vermeldt dan, dat bij zijn veelvuldige bezoeken aan de uitgewekenen dit vermoeden meermalen tot zekerheid is geworden.

De uitkering bedroeg per dag frs. 20 voor het gezinshoofd en frs. 13 voor de verdere gezinsleden, met uitzondering van de kinderen beneden 12 jaar, die frs. 8 per dag ontvingen. Bovendien werden na goedkeuring de dokters- en apothekersrekeningen betaald en ontvingen de gesteunden aan woningtoeslag per gezin een bedrag van ten hoogste frs. 300 per maand. Sommige jongelieden ontvingen studietoelagen, enkele personen kregen een ziektoeslag, terwijl voorts aan het begin van het winterseizoen voorzover mogelijk kledingstukken zijn uitgereikt. Het gelukte de heer *Sevenster* van het Belgische Rode Kruis een belangrijke partij militaire kledingstukken (zowel boven- als onderkleding) zomede een groot aantal legerdekens te kopen. Vooral voor het in de kleren steken van de later gevluchte jongelieden hebben deze circa 300 militaire uitrustingen onschatbare diensten bewezen.

Aan bepaalde groepen van vluchtelingen, van wie men mocht verwachten, dat zij de ontvangen steungelden t.z.t. zouden terugbetalen, werden bij wijze van „erenschuld” hogere bedragen, gaande tot frs. 3000 per maand, toegekend.

„Deze steunverlening”, zo vervolgt het overzicht, „werd eenerzijds te hoog, anderzijds onvoldoende geacht. Tot deze laatste opvatting komt men, indien een vergelijk wordt getrokken met hetgeen in die

tijd de Nederlandsche vluchtelingen in Zwitserland en Spanje ontvingen, waar zij in goede hotels en pensions werden ondergebracht, van een volledige kleedinguitrusting werden voorzien en sommigen zelfs in staat werden gesteld hun tijd te benutten met het nemen van skilessen e.d. Desbetreffende berichten stemden onze vluchtelingen, daaronder vooral de jongeren, somwijlen tot ontevredenheid, doch in het algemeen kan worden gezegd, dat de betrokkenen den vanwege onze organisatie verleenden steun in hooge mate waardeerden en daarvan herhaaldelijk blijk hebben gegeven, hetgeen niemand zal verwonderen, die onze steunverleening met die van de andere landen vergelijkt. De verzorging van de Belgische vluchtelingen bij voorbeeld was veel minder goed dan de onze, om van de andere nationaliteiten als de Luxemburgers en de Polen, maar niet te spreken."

Gelijk in zijn overzicht wordt vermeld, is de heer *Sevenster* op zekere dag te Vichy op het Ministerie van Binnenlandse Zaken geroepen, waar hem werd medegedeeld, dat daar steeds meer berichten binnenkwamen over te hoge bedragen, welke door zijn tussenkomst aan de Nederlandse vluchtelingen in de vorm van steungelden werden betaald. Deze bedragen overtroffen verre die, welke door de Franse Regering aan steunbehoevenden — bijvoorbeeld de vrouwen der Franse krijgsgevangenen — konden worden uitgekeerd, hetgeen de ontstemming der plaatselijke bevolking opwekte. „Tot dusver", zo vervolgt het overzicht, „zouden onze vluchtelingen als renteniers hebben geleefd en geweigerd hebben het hunne bij te dragen tot de voorziening in de steeds dringender behoefte aan arbeidskrachten. Hierin diende spoedig verandering te komen".

Wijzend op de bijzondere positie van de Nederlandse vluchtelingen, heeft de heer *Sevenster* de betrokken hoofdamtenaar van diens aanvankelijke plannen tot het nemen van drastische maatregelen kunnen afbrengen ¹⁾.

Met betrekking tot een beoordeling van de hoogte der steunbedragen vestigde de heer *Sevenster* er in zijn overzicht de aandacht op, dat het merendeel van de in Frankrijk achtergebleven uitgewekenen tot de kleine burgerstand of tot de arbeidende klasse moest worden gerekend. Er waren verscheidenen onder hen, die het, naar zij aan de heer *Sevenster* hadden verklaard, nog nooit zo goed hadden gehad.

Verder wenste hij er op te wijzen, dat velen er in geslaagd waren enige bijverdienste te vinden, terwijl vele vluchtelingen, zoals van tijd tot tijd aan het licht kwam, nog al over ruime, soms zelfs zeer belangrijke eigen geldmiddelen beschikten, doch zorg droegen de heer *Sevenster* en zijn medewerkers daarvan volkomen onkundig te laten ²⁾.

Evenals hij dit in zijn overzicht heeft gedaan, maakte de heer *Sevenster* er ook in zijn mondelinge mededelingen aan de commissie melding van, dat de voor de Nederlandse uitgewekenen vastgestelde tarieven voor de steunverlening hoger waren dan die, welke de Vichy-Regering had vastgesteld voor de vrouwen van Franse krijgsgevangenen. Die kregen slechts een ondersteuning van frs. 10 per dag. Daarbij was er volgens hem echter rekening mee gehouden, dat deze vrouwen in haar eigen omgeving woonden. Zij hadden als regel een huis en beschikten over allerlei middelen om geld te verdienen, terwijl de Nederlandse uitgewekenen maar moesten zien, hoe ze onder dak kwamen.

De heer *Sevenster* verklaarde, dat de bedragen, die als steun werden toegekend en waarvan de tarieven door de vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen waren goedgekeurd, voldoende zijn geweest.

Toen echter verschillende uitgewekenen kans hadden gezien om naar Zwitserland te gaan, stuurden zij van daar uit enthousiaste brieven naar hun achtergebleven lotgenoten in Frankrijk. Ze schreven dat ze in Zwitserland van de ondersteuning, die zij daar genoten, skilessen konden nemen en dat ze tennisrackets enz. kochten, waardoor er in Frankrijk onder de uitgewekenen ontevredenheid ontstond. De heer *Sevenster* was naar hij verklaarde wel bereid hun steuntolagen te verhogen, omdat hij ze aan de lage kant vond en hij heeft daarom aan de Regering ook verschillende malen gevraagd hem meer geld te zenden. Deze verzoeken werden echter niet ingewilligd.

De heer *van Vredenburg* herinnerde zich niet meer, hoe hoog de tarieven van de toelagen waren geweest, welke aan de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk, die niet zelf over middelen beschikten, werden uitbetaald. Hij had wel meegewerkt aan de vaststelling van deze tarieven, doch wist niet meer, op welke grondslag zij hadden berust; hij vermoedde echter, dat daaromtrent overleg was gepleegd met de Belgische vluchtelingenorganisatie.

De heer *van Eeghen*, die in het najaar van 1940 gedurende enige maanden als uitgewekene in Frankrijk heeft vertoefd, deelde aan de commissie mede, dat hij er verontwaardigd over was geweest, dat uitgewekenen, die in een kamp verblijf hielden en daar voeding, onderdak en een zakgeld van frs. 15 per dag kregen, er onder meer over klaagden, dat dit bedrag te laag was.

¹⁾ Vgl. bijlage 5.

²⁾ Vgl. bijlage 5.

80217—80232 (*Sevenster*)

73250—73257 (*van Vredenburg*)

71752; 71834; 71754;
71772—71779; 71817—71820 (*van Eeghen*)

Hij had zelf een ondersteuning van naar hij zeide frs. 15 per dag gehad en het was hem, hoewel met veel moeite, gelukt, daarvan zelfs buiten een kamp rond te komen.

Uit een in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken aangetroffen telegram, dat de heer *Michiels van Verduynen* op 23 Juni 1942 aan de heer *van Harinxma thoe Slooten* verzond, blijkt, dat de heer *Sevenster* zich er inderdaad meermalen bij de Minister van Buitenlandse Zaken over beklaagd heeft, dat hij te weinig geld ontving voor de ondersteuning van de uitgewekenen.

Het naar zijn mening kleine bedrag van de steun, die aan de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk werd uitbetaald, is voor de heer *G. F. J. A. Groen van Scherpenzeel*, die via Frankrijk naar Zwitserland was uitgeweken, aanleiding geweest hierover een rapport op te stellen, dat hij aan het Nederlandse gezantschap te Bern heeft gezonden. Via de Minister van Buitenlandse Zaken kwam dit verslag bij de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die naar aanleiding hiervan op 2 October 1942 de gezant te Bern er op wees, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis reeds elke maand £ 4000 à £ 5000 ter beschikking stelde voor de ondersteuning van plm. 1200 behoeftige Nederlanders in Frankrijk.

Het gemiddelde bedrag van de steun was volgens deze brief van de heer *van Harinxma* frs. 20 per dag per persoon. „In tegenstelling met de bewering van den heer *Groen*”, zo schreef hij aan de heer *Bosch van Rosenthal*, „kan ik U verzekeren, dat dit niet onvoldoende is”.

De Minister van Buitenlandse Zaken, aan wie de heer *van Harinxma* op 8 October 1942 een afschrift van zijn brief aan de Nederlandse gezant te Bern had gezonden, schreef hem op de twintigste van die maand, dat hem de laatste tijd van verschillende zijden klachten bereikten over de tarieven van de ondersteuning, welke in onbezet Frankrijk werd uitgekeerd. Een bedrag van frs. 20 per dag per persoon werd algemeen als onvoldoende beschouwd. Bovendien hadden directeurs van de Offices néerlandais verklaard, dat niet meer kon worden uitgekeerd, omdat daarvoor geen gelden beschikbaar waren. Hoewel de Minister van mening was, dat bij de uitkering van ondersteuning de grootste soberheid diende te worden betracht, behoorde z.i. de verstrekte hulp wel zodanig te zijn, dat de betrokken Nederlanders zich daarvan behoorlijk konden voeden en kleden. Hij verzocht daarom de heer *van Harinxma* om na te gaan, of een verhoging van het steunbedrag niet op haar plaats zou zijn.

Op 28 October 1942 antwoordde de heer *van Harinxma*, dat alle gelden voor de ondersteuning van vluchtelingen in Frankrijk verstrekt werden uit de kas van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en dat de heer *Sevenster* door zijn bemiddeling geregeld rapport omtrent de besteding dier gelden uitbracht aan de heer *van Lidth de Jeude*, de voorzitter van dat comité, die tevens Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen was. Af en toe informeerde de heer *van Harinxma*, of de verleende steun nog steeds als voldoende kon worden beschouwd, mede in vergelijking met hetgeen andere Regeringen voor haar in Frankrijk vertoevende vluchtelingen deden.

Op zulk een vraag had de heer *Sevenster* hem op 21 Juli 1942 als volgt geschreven:

„Tenslotte is er een passage in Uw persoonlijke brief van 18 Juni, waarin U vraagt wat andere landen, zooals de Belgen voor hun vluchtelingen doen. Ik kan U zeggen, dat wij aan de spits staan, zoodanig, dat mij onlangs door een hoofdambtenaar van „Intérieur” werd gezegd, dat wij onze vluchtelingen veroorloofden als kleine renteniers te leven en aldus de afgunst van de arme Fransche bevolkingsgroepen opwekten. Ik acht dit laatste niet geheel onwaarschijnlijk. Daarmede hield ook verband mijn poging om de mannen van 18—50 jaar aan het werk te krijgen, die natuurlijk slechts ten deele is gelukt.”.

Op 20 April 1942 had de heer *Sevenster* aan de heer *van Harinxma* geschreven, dat hij bij het verlenen van financiële steun steeds rekening hield met de bedragen, welke de betrokken personen uit andere bron ontvingen.

„Uit mijn correspondentie met de Offices”, aldus vervolgt de heer *Sevenster* deze brief, „zou U kunnen blijken, dat ik vrijwel dagelijks op de grootst mogelijke zuinigheid aandring. Onze steuntarieven (frs. 20 voor het gezinshoofd, frs. 13 voor andere gezinsleden, frs. 8 voor een kind beneden 12 jaar en hoogstens frs. 300 uursteun per maand) zijn ondanks de sterk gestegen kosten van levensonderhoud niet verhoogd. Wat de kledingsteun betreft heb ik mij dezen winter bijna uitsluitend bepaald tot den aankoop van een partij militaire kleding en dekens, welke ik voor een bedrag van ruim frs. 200 000 van het Belgische Rode Kruis heb overgenomen. Als algemeene regel is nu ingevoerd, dat van

dokters- en apothekerskosten slechts 50 % wordt vergoed. (U begrijpt hoe onder deze omstandigheden hier de berichten worden ontvangen van de naar Zwitserland uitgeweken Nederlandsche vluchtelingen, die in eenvoudige maar goede berghotels zijn ondergebracht, zich aan gebak en melkchocolade tegoed doen en den tijd korten met zich in de wintersporten te bekwamen).

Uit mijn afrekeningen (de laatste was gevoegd bij mijn schrijven van 27 Maart 1942 No. 964/A. 20) kan U blijken, welke bedragen aan steun worden uitgegeven. In een rond getal heb ik daarvoor iedere maand frs. 700 000 noodig bij voortzetting van den steun op den bestaanden voet. Inderdaad zijn verscheidene vluchtelingen vertrokken, waaronder vele ondersteunden, doch daar staat tegenover dat:

1°. een toenemend aantal „nieuwe vluchtelingen (jongelui, maar ook Joodsche gezinnen) uit Nederland in onbezet Frankrijk aankomt;

2°. geregeld steun wordt gevraagd door personen, die tot dusver van eigen middelen hebben geleefd, maar nu aan het einde van hun vermogen zijn gekomen;

3°. de voorgeschreven verhuizing van een groot aantal Joodsche vluchtelingen extra kosten met zich medebrengt.

Zoo was ik de vorige maand genoodzaakt 120 vluchtelingen uit Toulouse gedurende 5 dagen in een hotel te Lacaune (Tarn) te huisvesten tegen 60 à 70 frs. per persoon per dag om opsluiting van deze lieden in een concentratiekamp te voorkomen.

Indien met dit alles wordt rekening gehouden, zal frs. 700 000 binnenkort niet voldoende blijken te zijn. Uw zendingen in Januari en Maart hebben respectievelijk frs. 686 000 en frs. 687 000 opgeleverd. Ik heb dus mijn kleine reserve moeten aanspreken.

Op het oogenblik is de centrale kas te Vichy weder bijna geheel uitgeput en wordt met eenige spanning uitgezien naar Uw volgende zending. Zoude het toch niet mogelijk zijn een bescheiden reservefonds te vormen, b.v. van 1 à 2 miljoen francs? Ik zou dit wel in veiligheid kunnen brengen op de plaatsen, waar het geld noodig zal zijn. Ik hoop, dat U jhr. *van Lidth de Jeude* hiertoe zult kunnen bewegen. Het bezit van een zodanig fonds zal mij tot geen enkele uitgave brengen, welke niet strikt noodzakelijk is. Daarop moogt U gerust zijn”.

De heer *van Harinxma* was blijkens zijn brief van 28 October 1942 aan de Minister van Buitenlandse Zaken persoonlijk van mening, dat een bedrag van frs. 20 per dag inderdaad niet hoog schijnt. Toch had hij kort tevoren bij zijn verblijf te Vichy nog vernomen, dat het mogelijk was hiervan rond te komen. Als voorbeeld werden toen aangehaald de in de dorpen in de Tarn ingekwartierde uitgewekenen, die het daar bepaald goed hadden. Met de heer *Sevenster* was hij van mening, dat veel van de critiek, die werd uitgeoefend op de ondersteuning van de vluchtelingen in Frankrijk, haar oorzaak vond in de vergelijking van de toestand aldaar met bijvoorbeeld die in Zwitserland.

Niet alleen was daar de algemene toestand op het gebied van de voedselvoorziening veel gunstiger dan in Frankrijk, maar de heer *van Harinxma* had tevens de indruk, dat er in Zwitserland op zeer royale wijze uit de ondersteuningsfondsen werd geput.

Uit een op het schrijven van de heer *van Harinxma* gestelde aantekening van de heer *Star Busmann*, die destijds als hoofdamtenaar aan het Departement van Buitenlandse Zaken werkzaam was, blijkt, dat deze zich niet geheel gerustgesteld gevoelde door de mededelingen van de heer *van Harinxma thoe Slooten* over de tarieven van de in Frankrijk aan Nederlandse uitgewekenen betaalde onderstanden.

Uit deze brieven is niet gebleken, dat de heer *Sevenster* er met het doel om de uitgewekenen hogere onderstanden te kunnen verlenen, op heeft aangedrongen de bedragen, die hij maandelijks voor de steunverlening ontving, te verhogen, zoals hij mondeling aan de commissie heeft medegedeeld.

Integendeel; in zijn brief van 20 April 1942 aan de heer *van Harinxma* deelt hij mede, dat ondanks de sterk gestegen kosten van levensonderhoud, de onderstanden niet waren verhoogd.

De reden, waarom hij verzocht de bedragen, was gelegen in de omstandigheid, dat er destijds veel nieuwe uitgewekenen uit Nederland kwamen. Verder nam het aantal personen, die voordien geen steun hadden genoten, toe, doordat hun middelen uitgeput geraakten, terwijl hij het bovendien gewenst achtte een reservefonds te vormen van één à twee miljoen francs. Het bezit van een zodanig fonds zou hem echter tot geen enkele uitgave brengen, welke niet strikt noodzakelijk was.

In het vierde verslag van de commissie-*Cleveringa* worden met betrekking tot de geldelijke steun, die aan in Frankrijk vertoevende Nederlandse uitgewekenen werd verleend, uitvoerige mededelingen gedaan, waaruit onder meer blijkt, dat deze commissie de bovengenoemde brieven eveneens onder ogen heeft gehad.

In het kort komen deze mededelingen er op neer, dat de heer *Sevenster*, blijkens zijn verklaringen aan de commissie-*Cleveringa*, voor zijn werk ten behoeve van de uitgewekenen in vergelijking tot hetgeen daarvoor in Zwitserland en Portugal werd ontvangen, „zeer kort werd gehouden”. Er was, naar de heer *van Lennep* heeft bevestigd, altijd geldgebrek en de heer *Sevenster* gaf voor zijn werk zoveel uit als hij ontving.

De heer *Sevenster* heeft dikwijls geklaagd over dit gebrek aan geld, waardoor hij zich gedwongen zag, zijn onderhewigen, die aan de in hun ressort verblijvende Nederlanders hun toelagen moesten uitbetalen, slechts mondjesmaat van de daartoe benodigde gelden te voorzien. Zij bleven daardoor wel eens met onvoorziene kosten zitten, die hun niet zonder moeite konden worden vergoed of die onvergoed zijn gebleven.

In dit verband vestigde de commissie-*Cleveringa* de aandacht van de Minister van Buitenlandse Zaken op de heer *Jacquet*, die als directeur van het Office néerlandais te Lyon, teneinde in staat te zijn om de uitgewekenen de nodige hulp te verlenen, o.m. uit eigen middelen heeft geput, omdat de hem tot dit doel door de heer *Sevenster* verstrekte gelden niet toereikend waren.

De heer *Jacquet* noch de heren *Kolkman* en *Testers* zagen echter de heer *Sevenster* er op aan, dat hij daarvan de oorzaak was.

De heer *Sevenster* zelf heeft aan de commissie-*Cleveringa* medegedeeld, dat het geldgebrek, waarmede hij destijds te kampen heeft gehad, zijn oorzaak vond in de bij de Regering te Londen bestaande vrees, dat Frankrijk geheel bezet zou worden en dat daardoor het geld, dat hij en zijn onderhewigen in hun bezit zouden hebben, door de Duitsers in beslag zou worden genomen.

Deze mededeling vindt bevestiging in een brief, die de heer *van Boeyen*, op de begroting van wiens departement posten waren uitgetrokken voor de vluchtelingenverzorging, op 12 April 1943 aan zijn ambtgenoot, de Minister van Buitenlandse Zaken, zond. Daarin wordt vermeld:

„In de eerste plaats wensch ik te onderstrepen, dat in de periode voorafgaande aan de bezetting van Zuid-Frankrijk er steeds zorg voor gedragen is, dat alle geldzendingen tot het hoogstnoodige beperkt zijn gebleven en dat bij het bepalen van den omvang steeds rekening is gehouden met de mogelijkheid van eene bezetting. Ten gevolge van dit beleid waren op het oogenblik van de bezetting slechts zeer geringe fondsen voor hulp aan de Nederlanders in Zuid-Frankrijk aanwezig.

In het verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt dan verder een beschrijving gegeven van de financiële moeilijkheden van de Nederlandse ambtenaren, die na de volledige bezetting van Frankrijk belast waren met het uitbetalen van toelagen aan daar nog verblijf houdende behoeftige Nederlanders. Deze aangelegenheid zal in dit hoofdstuk in ander verband nog nader worden behandeld.

In aansluiting op de bovengenoemde moeilijkheden wordt in het verslag van de commissie-*Cleveringa* vermeld:

„Deze ganse geschiedenis bewijst, onder hoe uiterst moeilijke geldelijke omstandigheden de leidende figuren in Frankrijk hebben gewerkt, en moet wel manen tot de uiterste voorzichtigheid alvorens af te geven op de stoffelijke verzorging. Stellig heeft men niet steeds kunnen doen wat men zou hebben gewild; men heeft wegens zijn geldelijke omstandigheden ook deze en gene wel eens de financiële pen op de neus moeten zetten; maar wie de stukken uit de tijd zelf napluist, krijgt eerder de indruk van een uiterste aan moeite er het beste van te maken dan van onnodige schrielheid of van gebrek aan toewijding.

Voor zover men in de kringen der uitgewekenen zelf niet of onvoldoende van de zorgen van de „baas” en de zijnen wist, die er hunnerzijds, beloerd en belaagd als zij voortdurend in stijgende mate waren, ook niet mee te koop konden lopen, terwijl men wel merkte van onregelmatig aankomende en krap toegewezen gelden en verkeerde in omstandigheden, die volop gelegenheid boden voor gepieker en gemopper, daar heeft men waarschijnlijk wel vaak een oorzakelijke verbinding gelegd, waarvoor toch inderdaad geen goede grond bestond. Tekenend is b.v. de klacht van een Engelandvaarder, die in het begin van 1942 enige maanden als boekhouder heeft gewerkt op het „Office néerlandais” te Toulouse, over de heer *Sevenster*, dat het geld „zeer moeilijk van hem los te krijgen” was en dat het „regel-

matig te laat binnenkwam", en die hem dat dan meteen maar ten kwade aanrekent. Het feitelijke gedeelte ervan zal wel juist zijn; de verklaringen van de heer *van Lennep* en andere gegevens wijzen in eenzelfde richting. Maar wie hieruit dan maar aanstonds besluit tot schuld aan de top, doet iets wat niet verantwoord is; en een nader toezien maakt al spoedig deze gevolgtrekking steeds onwaarschijnlijker. Wat deze Engelandvaarder zelf van zijn plaatselijke chef moet hebben gemerkt, had hem reeds destijds te denken kunnen geven. Dit was toen de heer *Testers* en deze was de eerste, die te lijden had onder de onregelmatigheid en de ongenoegzaamheid der geldzendingen. Als ook hij, die van de gang van zaken toch altijd iets meer kon weten dan de tijdelijke boekhoudersklerk, deze had geweten aan de heer *Sevenster*, zou hij deze toch waarschijnlijk wel een slecht hart toegedragen hebben. Maar het omgekeerde was het geval; de heer *Testers* was, naar de verklaring van de heer *van Lennep*, op de heer *Sevenster* „zeer gesteld". Deze goede verstandhouding kan de Engelandvaarder niet verborgen zijn gebleven en had hem ook toen reeds tot nadenken kunnen stemmen. Als zij hem dit niet deed, behoeft dit nog niet aan boosaardigheid te worden toegeschreven, welke de commissie niet bij hem veronderstelt; maar zij wijst wel op een zekere overhaasting in meningsvorming, die waarschijnlijk wel verklaard zal moeten worden uit zijn innerlijke spanning en de moeilijkheden, waarin hij verkeerde en waaruit hij om verlossing uitzag naar onder meer de heer *Sevenster*, de uitwerking van wiens werk hem op zijn plaats teleurstelde, en een ieder weet, hoe spanning en zorg kunnen leiden tot een zekere oordeelsvernauwing."

Uit dit alles is aan de commissie gebleken, dat de heer *Sevenster* met betrekking tot de stoffelijke verzorging der uitgewekenen te kampen heeft gehad met financiële moeilijkheden. Naar hij aan de commissie-*Cleveringa* heeft verklaard, gaf hij alle gelden, die hem tot dat doel werden versterkt, ook weer uit, hetgeen er wel eens toe heeft geleid, dat onvoorziene uitgaven, en die waren er altijd, niet betaald konden worden uit de hem periodiek toegezonden bedragen.

De commissie kan zich derhalve zeer goed voorstellen, dat de heer *Sevenster* weinig neiging zal hebben gehad om de tarieven der onderstanden te verhogen. Hoewel hij, gelijk hij ook aan de commissie heeft verklaard, verschillende malen heeft verzocht om verhoging van de bedragen, die hem voor de verzorging der uitgewekenen werden toegezonden, schijnt de aanleiding daartoe toch meer gelegen te hebben in de wens om een reservefonds te kweken, waaruit onvoorziene uitgaven zouden kunnen worden betaald, dan in een ook door hem noodzakelijk geachte verhoging van de tarieven der ondersteuning.

Dit is de commissie bijvoorbeeld gebleken uit de reeds vermelde brief van de heer *Sevenster* van 20 April 1942 aan de heer *van Harinxma thoe Slooten*, waarin hij wel verzocht om verhoging van het hem maandelijks toegezonden bedrag, doch tevens mededeelde, ondanks de destijds sterk gestegen kosten van levensonderhoud, de bestaande tarieven niet te hebben verhoogd.

Hoewel de heer *Sevenster* heeft toegegeven, dat deze tarieven niet hoog waren, heeft hij in April 1942 geen verhoging gevraagd van de hem toe te zenden gelden om daaruit de toelagen te kunnen verhogen.

Naar aanleiding van het bovenstaande is de commissie tot de mening gekomen, dat de heer *Sevenster* er naar gestreefd heeft om ten aanzien van de hulpverlening aan de uitgewekenen een zo groot mogelijke zuinigheid te betrachten om daardoor vóór alles te pogen, de tekorten, welke o.m. ontstonden, doordat het aantal steuntrekken groter werd, zo laag mogelijk te houden. Hoewel zij niet met zekerheid kan vaststellen, of de verleende toelagen gedurende het jaar 1942 ontoereikend zijn geweest, heeft de commissie in aanmerking nemend, dat de Franse franc destijds op 5 cent genoteerd stond, wel de indruk gekregen, dat zulks het geval is geweest en zeker is zij van mening, dat de bedragen karig waren.

De heer *Sevenster* had naar haar oordeel met meer nadruk dan hij o.m. gedaan heeft in zijn bovengenoemde brief van 20 April 1942 kunnen aandringen op vermeerdering der geldzendingen en dan niet slechts met het oogmerk om een reservefonds te vormen, doch mede met het doel om de steun aan de uitgewekenen te verhogen.

Toen, ter vervanging van de Nederlandse consulaten, in November 1940 de Offices néerlandais waren ingesteld, werd de heer *J. H. Sauveur*, een Nederlander, die vroeger te Haarlem leraar is geweest en later, tot de oorlog, honorair consul van Frankrijk was, te Vichy tot Directeur-Général des Offices néerlandais benoemd, terwijl de

heer *Sevenster* om de Duitsers zoveel mogelijk zand in de ogen te strooien, naar buiten slechts optrad als voorzitter van de „Association”.

Langzamerhand kregen de Duitsers echter achterdocht en op 10 September 1941 schreef de heer *Sevenster* aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen, dat er te Vichy aan het Departement van Buitenlandse Zaken ernstig voor werd gevreesd, dat binnenkort een order tot sluiting der Offices néerlandais zou worden uitgevaardigd.

Er waren te Vichy vele pro-geallieerde Franse ambtenaren vervangen door politiek andersdenkenden, waardoor de positie van de heer *Sevenster* nog moeilijker werd.

Uit het reeds meermalen genoemde overzicht van de heer *Sevenster*, uit door de commissie geraadpleegde stukken, welke zij heeft aange troffen in het archief van het departement van Buitenlandse Zaken en uit hetgeen de commissie-*Cleveringa* daarover in haar vierde verslag heeft vermeld, is gebleken, dat er in December 1941 van Franse zijde werd aangedrongen op de overbrenging van de „offices” naar andere kantoren en op een zekere personeelwisseling.

Bovendien werd kort daarna, in Januari 1942, de heer *Sevenster* met zijn gezin verdreven uit het „Hotel des Ambassadeurs” te Vichy; hij nam, nadat hem een vergunning om ter plaatse een woning te betrekken, geweigerd was, met zijn gezin intrek in het kantoor der „direction générale des Offices néerlandais.”

De heer *Sevenster* had tot dusver voornamelijk te doen gehad met de afdeling Europa van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken, doch deze schoof zoetjes aan steeds meer af naar de vreemdelingendienst van dit departement, aan welks hoofd de heer *Verdier* stond. Hieruit bleek ook van een waarderingsverandering ten kwade.

Op 21 Maart 1942 schreef de heer *Sevenster* aan de heer *van Harinxma thoe Slooten* te Lissabon, dat hij aan het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken bevestiging had ontvangen van het bericht, dat de Duitse Regering voornemens was haar consulaten in Vichy-Frankrijk te belasten met de zorg voor de daar vertoevende Nederlanders. De Duitsers waren volgens hem van mening, dat de Offices néerlandais verkapte agentschappen waren van de Nederlandse Regering te Londen, zodat zij hun opheffing wensten.

Hoewel, naar de heer *Sevenster* in zijn brief mededeelde, de betrokken Franse ambtenaren voornemens waren zich niet zonder meer gewonnen te geven, was „hun fighting spirit na den tweeden Vichy-winter wel bijzonder gering geworden”. De heer *Sevenster* meldde verder nog, dat, indien de Duitse plannen verwezenlijkt zouden worden, de Duitsers naar hij verwachtte ook wel spoedig een einde zouden maken aan zijn werkzaamheid voor de vluchtelingen-zorg. Verder schreef de heer *Sevenster*, dat de Franse autoriteiten zich steeds minder om de Nederlandse belangen bekommerden, zodat hij ook hierdoor niet zeer hoopvol was gestemd.

Blijkens een uitvoerige brief, die de heer *Sevenster* op 10 Juli 1942 aan het Nederlandse Commissariaat voor Vluchtelingen te Lissabon heeft geschreven, had het Zweedse gezantschap te Vichy, dat de Nederlandse belangen in het onbezette gedeelte van Frankrijk behartigde, op 1 Juli van dat jaar een door *Pierre Laval* getekende nota van de Franse Regering ontvangen, waarin deze aankondigde, voortaan de Nederlandse en Noorse belangen zelf te zullen behartigen.

De Amerikaanse ambassade had naar de heer *Sevenster* schreef met betrekking tot de Belgische en Luxemburgse belangen een gelijk luidende aankondiging ontvangen van de Franse Regering, terwijl aan de nog steeds te Vichy vertoevende Griekse gezant was gezegd, dat zijn gezantschap en de Griekse consulaten het werk moesten staken. De Franse Regering zou voortaan eveneens voor de bescherming der Griekse belangen zorg dragen.

Toen de heer *Sauveur* op 1 Juli 1942 aan het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken, waar hij ter regeling van een andere aan gelegenheid toevallig moest zijn, in kennis werd gesteld van de bovengenoemde maatregelen en hem tevens werd medegedeeld, dat besloten was tot sluiting van de Offices néerlandais, heeft deze daar nog getracht een wijziging ten gunste te bepleiten. Men deelde hem echter mede, dat het hier een persoonlijke beslissing van *Laval* betrof, waarover niet te praten viel. De Duitsers hadden van de Franse Regering verlangd, dat voortaan de belangen der Nederlandse onderdanen door de Duitse consulaten zouden worden behartigd, doch de Fransen hadden de kracht kunnen vinden zich tegen deze wens te verzetten. Zij hadden aan de Duitse Regering bericht, dat zij voor de bescherming der Nederlandse belangen in onbezet Frankrijk administratieve kantoren zouden oprichten naar het voorbeeld van de in December 1941 na de sluiting van de Poolse offices voor de Polen geschapen organisatie.

Op 3 Juli 1942 had de heer *Sevenster* een onderhoud met de heer

Verdier, het hoofd van de Vreemdelingendienst van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken en belast met de verdere voorbereiding van de zoëven genoemde reorganisatie van de wijze, waarop de Nederlandse belangen zouden worden behartigd. Deze trachtte hem er van te overtuigen, dat de door de Franse Regering genomen maatregel minder ongunstig was dan zij aan de heren *Sevenster* en *Sauveur* voorkwam; hij deelde verder mede, dat een aantal Offices néerlandais (niet alle, want hun aantal was te groot), ingevolge het plan van de Vichy-Regering zouden worden vervangen door zogenaamde „bureaux d'administration”, die onder de leiding van een ambtenaar van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken zouden staan. De bovengenoemde brief van 10 Juli 1942 van de heer *Sevenster* vervolgt dan:

„Het is noodig, dat dezerzijds de bureaux, archieven, zoomede het personeel onzer Offices ter beschikking van de Fransche Regering worden gesteld. De noodzakelijke uitgaven blijven te onzen laste en wij zullen zelfs verplicht zijn aan de Fransche directeuren een toelage toe te kennen van frs. 3000 per maand. Het is derhalve noodzakelijk, dat geld uit de schatkist van Harer Majesteits Regeering blijft toevloeien en het is om die reden, dat op mijn verdere aanwezigheid in onbezet Frankrijk door den Heer *Verdier* grooten prijs wordt gesteld. Te Vichy mag ik evenwel niet blijven. De Duitschers hebben tegen mijn verblijf alhier te groote bezwaren gemaakt. Evenals de Poolse Graaf Zabiele zou ik mij moeten vestigen in een plaats, welke vanuit Vichy zonder al te groote moeilijkheden bereikbaar is, want van tijd tot tijd mag ik hier nog wel eens komen als men mijn advies zou wenschen. Volgens het plan word ik de groote financier, die de voor deze officieele organisatie noodige gelden beschikbaar stelt en aan wien, als vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regering te Londen, dan ook door den Heer *Verdier* volledige rekening en verantwoording zal worden afgelegd.

De behandeling van de vluchtelingenzaken, zooals het zenden van steunbedragen, kan ik verder persoonlijk verrichten. De Fransche bureaux zullen zich daarmede niet bezig houden. Dit geldt niet voor de pensioenbetalingen. Deze zullen door de Fransche bureaux moeten geschieden, doch de afrekeningen zullen ter doorzending naar Londen aan mij worden ter hand gesteld.”

De heer *Verdier* had verder aan de heer *Sevenster* gezegd, dat de Duitsers tegen deze Franse plannen geen bezwaren zouden maken gezien het feit, dat dergelijke bureaux voor Poolse zaken reeds zes maanden functioneerden. Aan de Zweede legatiesecretaris was, naar aan de heer *Sevenster* was gebleken, door een ambtenaar van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken echter medegedeeld, dat de Duitsers herhaaldelijk critiek hadden en daarom was volstaan met aan de Duitse autoriteiten alleen maar mede te delen, dat de Nederlandse, Belgische en Luxemburgse Offices zouden worden vervangen door Franse administratiebureaux. De zoëven genoemde Franse ambtenaar hoopte nu maar, dat van Duitse zijde daartegen geen bezwaar zou worden gemaakt. De basis van deze blijkens zijn brief door de heer *Sevenster* hoogst bedenkelijk geachte Franse organisatie leek hem door hetgeen de Zweedse legatiesecretaris hem verteld had veel minder solide dan de heer *Verdier* het had willen doen voorkomen. Hij vond het derhalve zeer moeilijk te beslissen wat hij moest doen. De heer *Sevenster* achtte het enerzijds niet verantwoord, het voorstel, dat, zij het dan ook tijdelijk, enkele gunstige vooruitzichten inhield, zonder meer te verwerpen, anderzijds was het hem niet mogelijk het Franse plan goed te keuren zonder vooraf, gelijk ook de Directeur van het Noorse office had gedaan, zijn Regering te hebben geraadpleegd.

„Voor een schriftelijke behandeling is”, zo zegt de heer *Sevenster* in zijn brief van 10 Juli 1942, „voldoende tijd niet beschikbaar. Tegen 15 Augustus moet deze geheele zaak geregeld zijn. Tot zoolang kunnen de Offices doorwerken en blijft in de praktijk ook de Zweedsche bescherming nog van kracht. Bovendien ligt het niet op mijn weg Hr. Ms. Regeering te adviseeren over het door haar tegenover de Vichy-Regeering in te nemen standpunt. Als Nederlander, die ondanks een bijna tweejarig verblijf in dit deprimeerende oord, meer dan ooit vervuld is van nationale trots, zou ik er de voorkeur aan geven het zonderlinge voorstel, dat veel geknoei voerspelt en in zich draagt, onder dankzegging voor de goede bedoelingen zonder meer te verwerpen, doch aan de andere zijde zou het mij zeer bezwaren onze vluchtelingen, wier belangen gedurende meer dan 2 jaar aan mij waren toevertrouwd, te moeten verlaten en hen aan de zorg van de Fransche en Duitsche ambtenaren over te laten. Dat dit laatste op den duur, en wellicht binnenkort, onvermijdelijk zal blijken te zijn, is in-

tusschen mijn vaste overtuiging. Hetgeen nu wordt aangeboden beteekent slechts eenig uitstel. Het is de stroohalm die onzen Joodschen landgenooten in dit gebied wordt aangeboden. Met begrijpelijke belangstelling wacht ik de instructies van Harer Majesteits Regeering."

Aanvankelijk is er nog sprake van geweest, dat de heer *Sevenster* zich in de buurt van Vichy, in de omgeving van Clermont-Ferrand zou kunnen vestigen, doch toen hem dit onmogelijk bleek, zag hij zich op 10 October 1942 gedwongen uit Vichy naar Toulouse te verhuizen, waar hij, totdat hij op 9 December 1942 werd gearresteerd, ten behoeve van de in het voormalige Vichy-Frankrijk verblijf houdende uitgewekenen werkzaam is gebleven. Het plan van de heer *Verdier* is op 21 October 1942 in werking getreden.

Vóór zijn vertrek uit Vichy had de heer *Sevenster* van de Zweedse gezant de nodige papieren gekregen, opdat hij elk ogenblik naar Lissabon zou kunnen vertrekken, van welke mogelijkheid hij echter geen gebruik heeft gemaakt.

In een schrijven, dat de heer *van Harinxma thoe Slooten* op 29 October 1942 aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft gezonden, van welk schrijven de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, de heer *van Lidth de Jeude*, een afschrift heeft ontvangen, heeft de heer *van Harinxma*, klaarblijkelijk naar aanleiding van hetgeen de heer *Sevenster* was overkomen, als zijn mening te kennen gegeven, dat het geen zin meer had om diens verblijf in Frankrijk te bestendigen.

Op 7 November 1942 schreef de Minister aan de heer *van Lidth de Jeude*, dat hij de mening van de heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde.

Tevens verzocht hij de heer *van Lidth de Jeude* om hem te berichten welke zijn mening in deze was, opdat hij dan aan de heer *van Harinxma* zou kunnen seinen.

De heer *van Lidth de Jeude* antwoordde bij schrijven van 11 November 1942 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat bestending van het verblijf van de heer *Sevenster* in Frankrijk geen zin had. Hij nam aan, dat deze in verband met de op die dag plaats gehad hebbende bezetting van Vichy-Frankrijk, indien hem dat mogelijk was geweest, dat land reeds verlaten zou hebben.

Op 2 December 1942 schreef de heer *van Harinxma thoe Slooten* uit Lissabon aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat de heer *Sevenster* hem op 21 November 1942 had geschreven, dat hij op 11 November een telegram had ontvangen, dat de Minister een dag tevoren had gezonden. Het was hem toen niet meer mogelijk geweest uit Frankrijk te vertrekken, daar reeds enkele dagen tevoren zijn uitreisvisum geannuleerd was.

Naar aanleiding van deze brief van de heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft de Minister van Buitenlandse Zaken op 9 December 1942 aan de heer *van Lidth de Jeude* geschreven, dat hij door bemiddeling van de Zweedse en de Amerikaanse Regering trachtte de heer *Sevenster*, het personeel van de administratiekantoren, de Nederlandse consulaire ambtenaren in het voormalige niet-bezette gebied, de heer *van Lennep* en eventueel ook het te Parijs achtergebleven consulaire personeel naar neutraal gebied te doen vertrekken.

Tot dusverre hadden die pogingen echter nog geen succes gehad.

Toen de Duitsers de heer *Sevenster* arresteerden, was de heer *Testers* bij hem en aan deze heeft hij nog het geld voor de steunverlening aan de uitgewekenen kunnen overhandigen.

Het was, zo zeide de heer *Sevenster*, gelukkig een behoorlijk bedrag en de heer *Testers* heeft dat toen onder de vluchtelingen verdeeld.

De heer *Janse* heeft aan de commissie verklaard, dat naar hij vermoedt, de heer *Sevenster* vóór zijn arrestatie opdracht heeft gegeven aan de heer *Testers* om de onderstanden van de vluchtelingen drie maanden vooruit te betalen. Gezien de toestand, zoals die zich heeft voorgedaan, is zulks volgens de heer *Janse* een fout gebleken. De uitgewekenen, die naar een werkkamp gingen, hadden dit geld niet nodig; de heer *Janse* had het voornemen gehad de buiten die kampen vertoevende uitgewekenen daarmee te steunen. De heer *van Lennep* was het destijds met dat plan van de heer *Janse* eens geweest, doch toen hij getracht had de opdracht van de heer *Sevenster* te herroepen, had de verdeling reeds plaats gehad en was er van de fondsen niets meer over.

Korte tijd daarna, op 15 December 1942, zijn ook de heren *Testers* en *Kolkman* door de Duitsers gevangen genomen, waardoor het aantal personen, dat zich met de hulpverlening aan de Nederlandse uitgewekenen bezig hield, in korte tijd met drie was verminderd.

De commissie *Cleveringa* heeft in haar verslag een uitvoerige beschouwing gewijd aan verschillende klachten van de zijde der uitgewekenen tegen de heer *Sevenster*, van wie vaak werd gezegd, dat hij onvriendelijk en stuurs is opgetreden. Genoemde commissie is op grond van haar onderzoekingen ten deze geneigd lang niet alles te

aanvaarden wat haar ter ore is gekomen en dit te minder, omdat haar gebleken is, dat de heer *Sevenster* door de uitgewekenen ook niet altijd even juist is bejegend. Bovendien moet hij zich dikwijls geplaatst hebben gezien tegenover onbekenden, ten aanzien van wie hij dan is opgetreden met een zekere afgemetenheid, die hierdoor teleurgesteld gemakkelijk als onvriendelijk hebben kunnen opvatten. Verder zijn er volgens die commissie velen geweest, tegenover wie men de heer *Sevenster* een zekere stroefheid wel kan vergeven.

Hoewel zij dientengevolge niet alle klachten over stuursheid en onheusheid van de heer *Sevenster* wil beamen, is de commissie-*Cleveringa* wel getroffen geweest door de veelvuldigheid der klachten over gemis aan heusheid en daardoor gebrek aan morele steun.

Ook aan de Nederlandse gezant te Bern was dit destijds reeds opgevallen en te Londen schreef, zoals aan de commissie bij haar onderzoek in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken is gebleken, op een gegeven ogenblik een ambtenaar uit een kring, waarin men zeker niet geneigd was de uitgewekenen te veel naar de mond te praten, aan een andere: „Het is wel teekenend, dat nog geen vluchteling dr. *Sevenster* geprezen heeft.”

Verder is het aan de commissie-*Cleveringa* opgevallen, dat over sommige andere ambtenaren in Frankrijk, die zich evenals de heer *Sevenster* geplaatst zagen tegenover uitgewekenen, van wie zij weinig of niets wisten, minder wordt geklaagd met betrekking tot de houding, welke zij tegenover hen aannamen. Zij is tenslotte tot de conclusie gekomen, dat de heer *Sevenster* met betrekking tot de stoffelijke verzorging der uitgewekenen er van gemaakt heeft wat hij er van maken kon, doch dat de „vormelijke zijde van zijn optreden niet zijn sterkste is geweest.”

Hoewel zij dit tegenover het vele goede werk, dat de heer *Sevenster* voor de uitgewekenen heeft gedaan, een punt van minder gewicht acht, is de commissie-*Cleveringa* toch tot de indruk gekomen, dat deze tekortkoming van de heer *Sevenster* wel moest afstoten en door de gespannen omstandigheden in het onbezette gedeelte van Frankrijk bij de uitgewekenen aanleiding kon geven tot argwaan en boze inbeelding, welke anders wellicht zouden zijn uitgebleven. „Misschien is”, zo wordt in het verslag van die commissie gezegd, „de voortdurende druk van zijn moeilijke taak en plaats hem onwillekeurig wel eens wat veel geworden en heeft hij zich ontladen in een zekere vijandigheid jegens mensen, waarvan de een meer, de andere minder, het slachtoffer geworden is, doch hijzelf tenslotte het meest.”

Verschillende personen hebben aan de commissie mededelingen gedaan omtrent het werk en de houding van de heer *Sevenster*, welke mededelingen zowel waardering als afkeuring inhielden.

De heer *Sevenster* heeft naar aanleiding van verschillende tegen hem uitgebrachte klachten een verklaring gegeven, welke de commissie aanvaardbaar acht. Zo kan zij zich indenken, dat hij het bij een bezoek aan Châteauneuf-les-Bains nuttiger achtte om in de eerste plaats met de leiding te spreken dan te veel tijd te gebruiken voor gesprekken met de uitgewekenen, die daar vertoefden. Bovendien heeft de heer *Sevenster* volgens zijn verklaring bij zijn bezoeken aan de Offices néerlandais geregeld en langdurig spreekuur gehouden, ter gelegenheid waarvan de uitgewekenen hun wensen kenbaar konden maken en hij hun mededelingen deed in verband met hun evacuatie.

Verder is het de commissie ook gebleken, dat het aanbeveling verdiende om uitgewekenen, die zonder geldige papieren of zonder voldoende middelen van bestaan in Frankrijk vertoefden, in Châteauneuf-les-Bains of een vluchtelingentehuis onder te brengen, zulks in tegenstelling met de opvatting van enkele uitgewekenen, die van mening waren, dat zulks overbodig was. Opname in Châteauneuf-les-Bains toch vrijwaarde hen van die in een Frans werkkamp, welke kampen als regel veel onplezieriger waren. Om deze reden ook spoorde de heer *Sevenster* mannen, die in staat waren arbeid te verrichten en die niet in een der zoëven genoemde inrichtingen waren opgenomen, aan om bijvoorbeeld bij een boer te gaan werken.

De commissie is van oordeel, dat de heer *Sevenster* onder moeilijke omstandigheden zich op verdienstelijke wijze van zijn taak heeft gekweten.

Zij heeft de indruk, dat hij er met betrekking tot de door hem verleende stoffelijke hulp inderdaad van heeft gemaakt wat hij er van maken kon, al verliest zij daarbij niet uit het oog, dat hij wellicht met wat meer aandrang dan waarvan de commissie is gebleken, een verhoging van de toegekende onderstanden aan behoeftige uitgewekenen zou hebben kunnen bepleiten.

De houding van de heer *Sevenster* tegenover de uitgewekenen kan misschien wel eens minder toeschietelijk of kortaf zijn geweest. Indien de commissie echter de moeilijke omstandigheden, waaronder de heer *Sevenster* werkte en de zenuwspanning, waarin hij en de uitgewekenen verkeerden, in aanmerking neemt, acht zij deze tekort-

70699—70700; 70703 (*Visser*)
 71693—71696 (*Lachman*)
 75542—75553; 75569—75579 (*Sanders*)
 81101; 81117—81118 (*van Esso—Polak*)
 81223 (*van Esso*)
 80259—80260; 80248; (*Sevenster*)

1) Vgl. bijlage 23.

koming geen voldoende reden om daarover in afkeurende zin te spreken. Ongetwijfeld is daarbij ook het feit, dat de heer *Sevenster* financieel door de Regering steeds kort werd gehouden, hierbij van betekenis geweest. Blijkens de brief van de heer *van Boeyen* van 12 April 1943 aan de Minister van Buitenlandse Zaken¹⁾ heeft daarbij de vrees een rol gespeeld, dat de gelden in handen van de Duitsers zouden vallen, een standpunt, dat de commissie blijkens hetgeen daarover later nog zal worden gezegd, afkeurt.

De commissie is tot de slotsom gekomen, dat de heer *Sevenster* te boek gesteld behoort te blijven als een ambtenaar, die in ongekend moeilijke omstandigheden zich op verdienstelijke wijze heeft gekweten van zijn taak ten behoeve van de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk.

De commissie zal thans aandacht wijden aan nog enkele Nederlandse consulaire ambtenaren, die bemoeiingen hebben gehad met de uitgewekenen in Frankrijk.

Van hen is de heer *M. J. Jacquet* te Lyon wel het meest ter sprake gekomen.

De commissie-*Cleveringa* is over de heer *Jacquet* zeer goed te spreken. Zij memoreert, dat grote aantallen vluchtelingen bij hem om hulp hebben aangeklopt, die hij op uitstekende wijze, somtijds uit eigen middelen, heeft bijgestaan, hetgeen te meer te waarderen valt, omdat de heer *Jacquet* geen Nederlander is.

De mededelingen, die verschillende door de commissie gehoorde uitgewekenen over de heer *Jacquet* hebben gegeven, getuigen slechts van zijn vriendelijkheid en zijn bereidheid tot helpen.

Zo verklaarde bijvoorbeeld de heer *Lachman*, dat de heer *Jacquet* hem op zijn kantoor te Lyon bijzonder hartelijk had ontvangen en hem en zijn reisgenoot met raad en daad had bijgestaan, opdat zij hun reis naar het zuiden van Frankrijk zonder moeilijkheden zouden kunnen vervolgen. Hij had hun aangeraden niet naar de Franse politie te gaan om papieren aan te vragen, daar zij dan kans zouden lopen in een Frans kamp terecht te komen, maar om met de nachttrein door te reizen naar Perpignan, waar zij in het vluchtelingen-centrum Le Soler konden worden opgenomen.

De heer *Jacquet* had hun verder frs. 100 aangeboden om daarmede de treinreis van Lyon naar Perpignan te betalen, doch daar zij toen nog over voldoende geld beschikten, hadden ze van dat aanbod geen gebruik gemaakt.

Toen de heer *Kahn* in het voorjaar van 1942 te Lyon aankwam, had de heer *Jacquet* voor een goed onderdak gezorgd. Daar de heer *Kahn* nog over voldoende geld beschikte, was het niet nodig geweest de heer *Jacquet* om geldelijke hulp te vragen. De vriendelijke wijze, waarop hij de heer *Kahn* had ontvangen, had op deze een uitstekende indruk gemaakt. Ook de heer *Sanders* was door de heer *Jacquet* buitengewoon welwillend ontvangen en deze had hem ook een paar honderd francs gegeven.

Het oud-lid van de Tweede Kamer, mr. *G. A. Boon*, die in de avond van de 14e Mei 1940 nog uit den Haag naar Londen is gegaan, waar hij enige dagen later is aangekomen, heeft van jongelieden, die door Frankrijk naar Engeland waren gereisd, vernomen, dat de heer *Jacquet* velen van hen goed heeft geholpen.

De heer *H. G. de Jonge*, die ongeveer half Juli 1942 uit Nederland is vertrokken en op 27 November van dat jaar in Engeland aankwam, was onderweg, op 5 km. ten noorden van Lyon, in de trein gearresteerd door de Sûreté Nationale. Hij werd met zijn tochtgenoot, een fabrikant, die later naar Zwitserland is gegaan en van daar uit niet verder naar Engeland is doorgereisd, in een Franse gevangenis opgesloten, waaruit zij na enige tijd, dank zij de hulp van een tweetal advocaten zijn bevrijd.

Door bemiddeling van de heer *Jacquet*, die volgens de heer *de Jonge* op uitnemende wijze de Nederlandse belangen behartigde, heeft hij na enige maanden een paspoort gekregen, een uitreisvisum voor Frankrijk, een doorreisvisum voor Spanje en een visum voor Curaçao. Verder gaf de heer *Jacquet* hem geld. Dank zij de papieren, die de heer *de Jonge* had gekregen, is zijn reis vlot verlopen.

Met de commissie-*Cleveringa* is de commissie van oordeel, dat Nederland de heer *Jacquet* zeer grote dank verschuldigd is en verplicht hem in hoge ere te houden wegens het zeer vele, dat hij in uiterst moeilijke omstandigheden voor de Nederlandse uitgewekenen gedaan heeft.

Bij schrijven van 18 Januari 1951 heeft de Minister van Buitenlandse Zaken naar aanleiding van een door de commissie-*Cleveringa* gemaakte opmerking aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal medegedeeld, dat de heer *Jacquet* schadeloosstelling heeft ontvangen voor de bedragen, die hij uit eigen middelen aan uitgewekenen heeft verstrekt.²⁾

71636—71646; 71685; 71691 (*Lachman*)

74036—74040; 74246 (*Kahn*)

75586—75588 (*Sanders*)

9174—9177; 9199—9200 (*Boon*)

48631—48634; 48640—48644 (*de Jonge*)

2) Vgl. Gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1950—1951, 1900, Hoofdstuk III, No. 38 en Zitting 1949—1950, 1400 Hoofdstuk III, No. 47.

71768—71777 (*van Eeghen*)
80235—80237 (*Sevenster*)

72900—72910; 72917—72922;
72925—72927 (*van Zuiden*)

73299—73306 (*van Vredenburg*)

80288—80294 (*Sevenster*)

Ook de figuur van de heer *J. A. van Dobben*, die vertegenwoordiger van Philips was, door de heer *Sevenster* bij het vluchtelingenbeleid is ingeschakeld en vice-consul te Toulouse is geworden, is bij het onderzoek der commissie nogal eens ter sprake gekomen.

De in dit hoofdstuk reeds eerder genoemde heer *van Eeghen* had in de zomer van 1940 van de heer *van Dobben* inlichtingen gekregen over de houding, die hij in het niet door de Duitsers bezette gedeelte van Frankrijk zou moeten aannemen; het was hem namelijk gebleken, dat men daar voorzichtiger moest zijn dan hij verwacht had.

Hij vond, zoals reeds werd medegedeeld, de klachten, die de bij Toulouse onder dak gebrachte uitgewekenen hadden over de verzorging aldaar, waarop de heer *van Dobben* toezicht hield, ongegrond.

De heer *B. Ph. van Zuiden*, die in Mei 1940 uit Antwerpen, waar hij toen woonde, naar Frankrijk was uitgeweken en door de heer *van Vredenburg* was aangesteld om te Bagnères-de-Luchon als vertegenwoordiger der aldaar vertoevende Nederlandse uitgewekenen hun belangen te behartigen, verklaarde, dat zijn ervaringen met de heer *van Dobben*, onder wie hij gewerkt had, altijd goed waren geweest. De heer *van Dobben* had volgens de heer *van Zuiden* goed gezorgd voor de Nederlandse uitgewekenen. Op verzoek van de heer *van Zuiden* had de heer *van Dobben* zijn bemiddeling verleend om Belgische francs, die toentertijd weinig waard waren, in te wisselen tegen gouden ponden. Ofschoon er wel eens beweerd werd, dat de heer *van Dobben* aan dergelijke transacties verdiende, geloofde de heer *van Zuiden* niet, dat zulks het geval is geweest. Ook had hij niets bemerkt van andere vormen van zwarte handel, waarmede de heer *van Dobben* zich volgens enkele tegen hem geuite klachten zou hebben bezig gehouden.

De heer *van Vredenburg* had in 1940 gedurende zijn verblijf van twee maanden in Frankrijk een uitstekende indruk gekregen van het werk van de heer *van Dobben* ten behoeve van de Nederlandse uitgewekenen. Hij had een gunstig oordeel over hem. Hij deelde verder mede, dat de heer *van Dobben* hem aan benzine had geholpen, welke van de zwarte markt afkomstig was.

Als ik die benzine niet had gehad, zo zeide de heer *van Vredenburg*, had ik niet kunnen rondrijden. Hij trok de tegen de heer *van Dobben* uitgebrachte beschuldiging, dat deze zich met zwarte handel had bezig gehouden, ten sterkste in twijfel en meende, dat zij voortvloeide uit transacties, zoals de bovenvermelde en die, welke de heer *van Dobben* voor de heer *van Zuiden* had verricht.

De heer *Sevenster* verklaarde, dat, indien men voldoende levensmiddelen voor de vluchtelingencentra wilde hebben, men deze gedeeltelijk op de zwarte markt moest kopen en dat de heer *van Dobben* dat vaak had gedaan.

Voorzover het de heer *Sevenster* bekend was, dreef de heer *van Dobben* op de zwarte markt geen handel in producten met de bedoeling om die weer te verkopen, zoals een zwarte handelaar dat doet.

De heer *van Dobben* had wel diamanten ingekocht, doch dit was naar deze aan de heer *Sevenster* had medegedeeld, op verzoek van de Nederlandse Regering te Londen gebeurd. De heer *van Dobben* ging die diamanten zelf uit de Jura halen, bracht ze dan naar Toulouse en daar werden ze aan iemand gegeven, die ze naar Lissabon vervoerde.

Volgens de heer *Sevenster* is daarover nogal wat te doen geweest. Hij kon de heer *van Dobben* niet volkomen beoordelen, maar hij geloofde toch wel, dat deze heel veel verdienstelijk werk heeft gedaan voor de uitgewekenen. Hij heeft, zo zeide de heer *Sevenster*, om te beginnen de mensen van de straat gehaald en kans gezien hun een onderdak te verschaffen en hij heeft hun voedsel bezorgd.

Uit correspondentie, aangetroffen in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken is nog gebleken, dat de heer *van Dobben* op 17 September 1941 te Toulouse is gearresteerd. Naar aanleiding van deze arrestatie schreef op 15 October 1941 de heer *Sevenster* aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat de heer *van Dobben*, die zich volgens de heer *Sevenster* bij het vluchtelingenwerk uiterst verdienstelijk had gemaakt, tegenover hem in een onderhoud had erkend, dat hij de heer *Sevenster* tevoren niet volledig had ingelicht over de aard van de zaken, waarmede hij zich bezig hield. Ware dit wel het geval geweest, zo schrijft de heer *Sevenster*: „Ik had dan zeker niet goedgekeurd, dat hij als „directeur de l'office” zich daarmee had bezig gehouden”.

Hij had niet nagelaten de heer *van Dobben* over een en ander zijn ernstig misnoegen kenbaar te maken en hem er op gewezen, dat hij de organisatie van de heer *Sevenster* in grote moeilijkheden zou kunnen brengen.

De commissie-Cleveringa is op de kwestie van de commerciële transacties van de heer van Dobben uitvoerig ingegaan en heeft van hem een gedetailleerde beschrijving van die transacties ontvangen. Zij houden niet of nauwelijks verband met de taak van de heer van Dobben ten aanzien van de uitgewekenen, doch kunnen op zijn uitoefening daarvan wegens de tijd en aandacht, welke hij aan die andere werkzaamheden besteedde, wel een ongunstige invloed hebben gehad.

Wat daarvan echter zijn moge, de commissie acht het onjuist, dat de heer van Dobben naast zijn werk als vice-consul zich bezig hield met zaken, die hem en daarmee de behartiging van de belangen der uitgewekenen in gevaar konden brengen.

Indien hij dat mocht hebben gedaan in opdracht of met instemming van de Regering, zou de commissie dat in de Regering afkeuren, doch zij heeft over een zodanige opdracht of instemming niets met zekerheid kunnen vaststellen.

Het verdient de aandacht, dat de heer Sevenster in zijn brief van 15 October 1941 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, zijn afkeuring heeft uitgesproken over de combinatie door de heer van Dobben van zijn taak als vice-consul, resp. directeur de l'office, met de meergenoemde transacties, verband houdend met de aankoop van industriële diamant en van de daarvoor benodigde dollars.

De commissie kan zich ten deze niet verenigen met het oordeel van de commissie-Cleveringa, die er geen bezwaar tegen heeft, dat de heer van Dobben zich ondanks zijn werk als vice-consul met deze zaken heeft ingelaten en dat zelfs te loven vindt.

Uit hetgeen de commissie vernomen heeft over de wijze, waarop de heer van Dobben zijn taak ten aanzien van de uitgewekenen heeft verricht, is zij tot de conclusie gekomen, dat hij zich van die taak overigens goed heeft gekwet.

Klachten, welke de commissie-Cleveringa bereikten over de heer E. A. J. de Kuiper, die reeds lang Nederlands honorair consul was te Nice, zullen volgens haar wel eerder op zijn persoonlijkheid dan op een wezenlijk arbeidstekort moeten worden teruggevoerd.

Uitgewekenen beklagden zich er over, dat de heer de Kuiper hen zeer onvriendelijk, ja zelfs onhebbelijk had ontvangen. De heer de Kuiper echter heeft tegenover bepaalde verwijten het zijne gesteld en wie er in deze precies gelijk heeft, acht genoemde commissie bezwaarlijk op te helderen. Vast staat volgens haar, dat er tussen de heer de Kuiper en sommige Nederlandse uitgewekenen onaangename woorden zijn gevallen.

De commissie heeft omtrent de heer de Kuiper slechts twee getuigen kunnen horen.

De reeds meermalen genoemde mevrouw Visser heeft aan de commissie medegedeeld, dat zij te Nice van de heer de Kuiper geen last had gehad, want zij had geld. Iedere Nederlander echter, die dit niet had en de heer de Kuiper om steun vroeg, had volgens haar moeilijkheden met hem gehad.

De heer Sevenster was van oordeel, dat de heer de Kuiper, honorair consul te Nice, geen vriendelijke figuur was; hij was licht geraakt. Hij had ook wel eens klachten gekregen, dat de heer de Kuiper degenen, die zich bij hem vervoegden, had afgesnauwd. Hij merkte verder nog op, niet te kunnen zeggen, dat de heer de Kuiper een van de meest meewerkende figuren was geweest.

De naar hun inhoud hier weergegeven verklaringen acht de commissie onvoldoende om tot een gefundeerd oordeel te geraken. Zij heeft intussen de indruk, dat de conclusie van de commissie-Cleveringa, hiertoe strekkende, dat de heer de Kuiper een „goed en conscientieus ambtenaar” is geweest, wie echter de nodige „humanitas” somtijds heeft ontbroken, aannemelijk is.

§ 2. Het beleid van de Nederlandse Regering te Londen met betrekking tot de steunverlening aan Nederlanders in Frankrijk.

In de vorige paragraaf van dit hoofdstuk is reeds vermeld met welke moeilijkheden de Nederlandse ambtenaren in Frankrijk, die met de zorg voor de daar vertoevende Nederlandse uitgewekenen waren belast, te kampen hebben gehad in verband met de steunverlening aan diegenen, die daaraan behoefte hadden.

Ten tijde van de volledige bezetting van Frankrijk waren er volgens de commissie-Cleveringa slechts geringe fondsen aanwezig voor de hulpverlening aan de daar toen nog vertoevende Nederlanders. Dit was een gevolg van het door de heer van Boeyen gevoerde financiële beleid, dat blijkens zijn reeds meermalen aangehaalde aan de Minister van Buitenlandse Zaken gerichte brief van 12 April 1943¹⁾, daarin had bestaan, dat hij er met het oog op een mogelijke bezetting

70701—70704 (*Visser*)

80354—80357 (*Sevenster*)

¹⁾ Vgl. bijlage 23.

van Zuid-Frankrijk steeds zorg voor had gedragen, dat alle geldzendingen daarheen tot het hoogst nodige beperkt bleven. Na de volledige bezetting van Frankrijk werden de geldelijke moeilijkheden volgens de commissie *Cleveringa* aanvankelijk dan ook hoe langer hoe groter, want dezelfde beweegredenen, die er tevoren toe geleid hadden, om slechts het „hoogstnodige” te sturen, brachten nu met zich, dat er aanvankelijk in het geheel geen geld meer gezonden werd.

Verscheidene Nederlandse functionarissen in Frankrijk, Portugal en Zwitserland hebben toen gepoogd de Regering te Londen er toe te bewegen om in het belang van de in Frankrijk achtergebleven behoeftige Nederlanders haar tegenzin tot het zenden van geld naar door de vijand bezet gebied te overwinnen.

Zo deelde de heer *van Harinxma thoe Slooten* in zijn brief van 2 December 1942 aan de Minister van Buitenlandse Zaken mede, dat hij sinds de volledige bezetting van Frankrijk daarheen geen fondsen voor ondersteuning meer had gezonden. Dat hij niet van harte aldus te werk ging, blijkt wel uit zijn waarschuwing, dat de in Frankrijk voor dat doel beschikbare middelen tegen het einde van December 1942 zouden zijn uitgeput alsmede uit zijn nadrukkelijke vraag om een spoedige beslissing, of hij bij die houding al dan niet moest volharden. Hij voerde in dat schrijven bovendien nog aan, dat de heer *Sevenster* destijds van mening was, dat het zenden van geld naar Frankrijk voorlopig nog wel mogelijk zou zijn. Na ampele overweging gaf echter de Minister van Buitenlandse Zaken op 4 Januari 1943 telegrafisch opdracht aan de heer *van Harinxma* geen fondsen meer te sturen.

Op 13 December 1942, twee dagen voordat de heer *Kolkman* gevangen werd genomen, schreef deze naar Lissabon, dat het er met de ondersteuning van de nog in Frankrijk vertoevende vluchtelingen zeer somber uitzag. Hij bezwoer de heer *van Harinxma thoe Slooten* allerdringendst om het mogelijke en zelfs onmogelijke te doen om opnieuw geld te sturen om „die arme stakkers, die zonder steun een verschrikkelijke toekomst tegemoet gaan, te helpen”.

De Nederlandse consuls te Nice en te Lyon wisten de gezant te Bern te benaderen, die op hun verzoek in Februari 1943 naar Londen seinde, dat de toestand der behoeftige Nederlanders in Frankrijk „wanhopig” werd.

De heer *van Harinxma* had tevoren op 5 Januari 1943 naar aanleiding van de bovengenoemde brief van de heer *Kolkman* in een schrijven aan de Minister van Buitenlandse Zaken ook reeds een pleidooi gehouden voor enige soepelheid. Hij vroeg namelijk te overwegen, of wellicht toch nog, uit zuiver humanitair oogpunt, op bescheiden schaal met ondersteuning zou kunnen worden doorgegaan, daar anders het lot der zich nog in Frankrijk bevindende vluchtelingen zeer hard zou zijn; zij zouden allen zeker in Franse kampen terecht komen en zouden waarschijnlijk grotendeels gedeporteerd worden. De heer *van Harinxma* deelde omtrent de te verlenen ondersteuning mede, dat daartoe volgens een schrijven, dat hij van de heer *Kolkman* had ontvangen, van 1 Maart 1943 af maandelijks frs. 500 000 nodig zou zijn, welk bedrag bij clandestiene verzending gelijk zou staan met £ 500. Voorts voerde hij in zijn brief als argument voor het hervatten der geldzendingen aan, dat er naar zijn mening op het zenden van ondersteuningsgelden uit Nederland niet kon worden gerekend, daar de Duitsers vasthielden aan de fictie, dat Vichy-Frankrijk geen bezet land was en een eigen onafhankelijke administratie had. Mochten tegen alle verwachting in toch gelden uit Nederland worden gezonden, dan zou de Duitse Regering zeker de contrôle opeisen van de wijze van besteding.

Bovendien toonde op 21 December 1942 een ambtenaar van de Britse Treasury, de heer *W. L. Fraser*, in een vriendschappelijk briefje aan dr. *J. W. Beijen*, financieel adviseur van de Nederlandse Regering te Londen, zich begaan met de Nederlanders in het voormalige onbezette gebied van Frankrijk, die naar twee kanten waren afgesneden van inkomsten.

In die brief opperde de heer *Fraser* de mogelijkheid tot geldzendingen aan bepaalde personen in Frankrijk en hij verklaarde zich bereid eens te spreken over de wijze, waarop dit zou kunnen geschieden. Kennelijk zinspelende op de zijde, vanwaar bezwaren te duchten waren, schreef de heer *Fraser*:

„It is not the practice of our „Trading with the Enemy Department” to license remittances to individuals in enemy territory and the only channels through which funds are provided for British subjects is the Power protecting British interests. It would accordingly be a help to us if we might refer such applications from Dutch nationals to the appropriate Department of your Government or to your Red Cross, to ensure that the requests

are first verified and coordinated, and then executed if possible through official channels."

De Minister van Financiën, aan wie de heer *Beijen* het schrijven van de heer *Fraser* klaarblijkelijk heeft overhandigd, zond er afschriften van aan zijn ambtgenoten van Binnenlandse en van Buitenlandse Zaken met het verzoek hem hun beslissing omtrent het zenden van steungelden naar Frankrijk te laten weten. Laatstgenoemden betrokken er op hun beurt de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *van Lidth de Jeude*, in, omdat deze tot dusverre de in Frankrijk benodigde ondersteuningsgelden had verschafte uit de hem ter beschikking staande fondsen.

Deze schreef op 25 Januari 1943 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat het naar zijn mening uitgesloten was, dat het London Committee daarmee kon voortgaan. Ter motivering van deze mening voerde de heer *van Lidth de Jeude* aan:

„Steeds is een zeer scherpe grens getrokken tusschen bezet en onbezet gebied, tevens de grens tusschen de arbeidsvelden van het Nederlandsche Roode Kruis te Den Haag en van het Londen Comité alhier. De eenige uitzonderingen daarop gemaakt, zijn dan voedselpakketten en de medicijnen, resp. uit Portugal en uit Zwitserland naar bezet Nederland gezonden. Beide maatregelen betreffen intusschen aangelegenheden, waarvoor het Roode Kruis in den Haag *niet* in staat was te zorgen, en het heeft heel wat voeten in de aarde gehad voordat het Londen Comité dit kon gedaan krijgen.

Zouden de Duitschers vast houden aan de fictie, dat Vichy-Frankrijk geen bezet land is, zij kunnen bezwaarlijk volhouden, dat er thans nog eenig verschil zou bestaan tusschen het „bezette" en „onbezette" deel van Frankrijk, nadat het geheele grondgebied onder Duitse contrôle werd gesteld. Onze bemoeiingen strekten zich niet uit tot dit „bezette" gebied en mij is bekend, dat het Nederlandsche Roode Kruis den Haag zich de belangen van landgenooten aldaar heeft aangetrokken.

Naar mij voorkomt, gelden in beginsel soortgelijke overwegingen voor de Nederlandsche Regeering als voor het Roode Kruis. Zou men niettemin uit humanitaire overwegingen op een of andere wijze toch hulp aan de landgenooten in Zuid-Frankrijk willen bieden, dan meen ik, dat noch de Regeering, noch het Roode Kruis dit rechtstreeks zou kunnen doen, doch zich daarbij zou moeten bedienen van een organisatie, die als tusschenpersoon optreedt.

Opmerking verdient, dat tot dusver de ondersteuning van hulpbehoevende landgenooten in onbezet Frankrijk uitsluitend vanwege het Londen Comité geschiedde, dat maandelijks voor dit doel £ 4000 besteedde. Het komt mij wel billijk voor, dat de kosten van £ 500 per maand, volgens Baron *van Harinxma* thans benodigd, bij wijze van proef voorloopig ten laste van de Nederlandsche Regeering komen."

Blijkens zijn brief van 26 Januari 1943 aan de Minister van Buitenlandse Zaken was de Minister van Binnenlandse Zaken echter juist van oordeel, dat, waar de ondersteuningsgelden voor de hulpbehoevende Nederlandse uitgewekenen niet ten laste van de Regering kwamen, doch de daartoe benodigde fondsen door het London Committee werden gefourneerd, er geen overwegend bezwaar bestond om voorlopig de overmaking van ondersteuningsgelden voort te zetten.

Uit een in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken aangetroffen aantekening van 30 Januari 1943 over een op de dag daarvoor gehouden bespreking over vluchtelingen- en Rode Kruis-aangelegenheden tussen de Ministers van Binnenlandse Zaken, van Sociale Zaken, van ambtenaren van het Departement van Buitenlandse Zaken en van de Minister van Oorlog, die toen nog voorzitter was van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, is gebleken, dat toen was overeengekomen, dat er geen ondersteuningsgelden meer naar Frankrijk konden worden gezonden, zomin vanwege het London Committee als vanwege het Departement van Binnenlandse Zaken. Dit gold speciaal voor wat betreft gelden, te verstrekken langs legale weg. Een kleine mate van ondersteuning zou nog langs illegale weg kunnen worden verleend. De daartoe benodigde gelden zouden echter niet door één der bovenbedoelde instanties worden verstrekt, doch uit geheime fondsen.

Op 2 Februari 1943 schreef de Minister van Buitenlandse Zaken aan de heer *van Lidth de Jeude* en aan de heer *van Boeyen*, dat de heer *van Harinxma* hem telegrafisch had medegedeeld uit Madrid vernomen te hebben, dat de heer en mevrouw *Kolkman* en de heer *Testers* door de Duitsers waren gearresteerd en dat in verband daarmee alle ondersteuning der Nederlanders in het voormalige onbezette gedeelte van Frankrijk had opgehouden. Volgens verhalen van uitgewekenen werden Nederlandse vluchtelingen meestal op die grond

overgeleverd aan de Duitsers. Volgens de heer *van Harinxma* zou de enige weg om een eventuele bescheiden steunverlening voortgang te doen vinden nu bestaan in het invoeren van de bemiddeling van de American Quakers, Boulevard Bonrepos, te Toulouse, aan welke organisatie via Zwitserland geld zou kunnen worden gezonden.

In verband met deze mededeling gaf de Minister van Buitenlandse Zaken zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken in overweging zich in verbinding te stellen met de „Society of Friends” te Londen. Toen de heer *van Boeyen* aan dat verzoek gevolg gaf, bleek echter, dat deze organisatie langs officiële weg had vernomen, dat de bureaux van de American Quakers te Toulouse op last van de Duitsers gesloten waren en dat het daaraan verbonden personeel geïnterneerd was. Daardoor was het uitgesloten, dat laatstgenoemde vereniging de hulpbehoevende Nederlanders in Zuid-Frankrijk zou kunnen helpen. De heer *van Boeyen* verzocht nu aan de Minister van Buitenlandse Zaken om na te gaan, of het mogelijk was, dat een neutrale mogendheid bedoelde zorg op zich nam, of wel, dat op andere wijze werd bereikt, dat de gelden door een betrouwbare instantie in Frankrijk werden uitgekeerd aan degenen, die voor steunverlening in aanmerking kwamen.

Op 27 Maart 1943 schreef de heer *van Boeyen* ten slotte aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat hij naar aanleiding van een onderhoud met de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die inmiddels te Londen was aangekomen, van oordeel was geraakt, dat het beter was de pensioenbetalingen in Vichy-Frankrijk niet voort te zetten. Zo mogelijk dienden wel aan alle Nederlanders aldaar die bedragen te worden uitbetaald, welke voor een matig levensonderhoud voldoende geacht moesten worden. Aan de zich onder hen bevindende pensioengerechtigden zou dit bedrag bij wijze van voorschot worden uitbetaald, dat later zou worden verrekend met het hun toekomende pensioen.

De heer *van Harinxma* had de heer *van Boeyen* geadviseerd om de in Vichy-Frankrijk achtergebleven kanselier aan het voormalige Nederlandse gezantschap te Parijs, de heer *M. H. C. Janse*, met de uitbetaling dezer bedragen te belasten. Hij achtte het gewenst om tot dat doel 1½ miljoen francs over te maken, welk bedrag voldoende werd geacht voor de periode van ruim een maand.

De helft van dat bedrag zou, naar de heer *van Boeyen* meende, wellicht langs geheime weg via Lissabon gezonden kunnen worden, terwijl de andere helft door bemiddeling van de Zweedse legatie te Vichy de heer *Janse* zou kunnen bereiken. Deze zou, indien zijn fondsen uitgeput waren, zich om hulp tot deze legatie kunnen wenden.

De heer *van Boeyen* verzocht derhalve de Minister van Buitenlandse Zaken de Zweedse legatie te Vichy te vragen haar bemiddeling voor een en ander te verlenen en aan de Nederlandse zaakgelastigde te Lissabon op te dragen uit de hem ter beschikking staande middelen frs. 750 000 langs geheime weg aan de heer *Janse* over te maken.

De reden waarom de heer *van Boeyen* niet het gehele bedrag van 1½ miljoen francs op laatstgenoemde wijze naar Vichy-Frankrijk wilde verzenden was gelegen in de vrees, dat de Franse autoriteiten het ongetwijfeld verdacht zouden vinden, dat de heer *Janse* over zulke grote bedragen kon beschikken, waardoor deze in moeilijkheden zou kunnen geraken.

Van deze 1½ miljoen francs heeft de heer *Janse* slechts de helft in handen gekregen, want nauwelijks waren de opdrachten tot overmaking van dat bedrag uitgegaan, of er werden te Londen uit Zwitserland afkomstige bedenkelijke berichten over Frankrijk ontvangen, welke leidden tot tegenorders, die gedeeltelijk te laat kwamen.

De Nederlandse gezant te Bern namelijk had de Minister van Buitenlandse Zaken op 10 April 1943 telegrafisch doen weten, dat volgens uit Frankrijk afkomstige betrouwbare inlichtingen de Duitsers binnenkort de hand zouden leggen op alle daar aanwezige Nederlandse administratiebureaux. De gangen van de heer *Janse* werden zeer nagegaan en men vreesde voor zijn gevangenneming. Men verwachtte, dat indien dit zou geschieden, de Duitsers op de gelden bij hem en bij de bureaux beslag zouden leggen en aan de Fransen wellicht zouden opdragen om gelden uit te betalen, maar niet aan Nederlanders met valse identiteitspapieren, aan personen in kampen of aan Joden.

Naar aanleiding van deze ongunstige berichten deelde de Minister van Buitenlandse Zaken in een brief van 12 April 1943 aan zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken mede, dat, indien de Duitsers inderdaad, zoals gevreesd werd, de Nederlandse administratiebureaux in beslag zouden nemen en de heer *Janse* zou worden gearresteerd, de constructie, op grond waarvan sinds korte tijd gelden naar Frankrijk werden overgemaakt, geheel op losse schroeven zou komen te staan. Die constructie ging immers uit van de gedachte, dat, ofschoon

de bezetting van Frankrijk in wezen niet verschilde van die, welke elders plaats vond, de aanwezigheid van administratiebureaux onder supervisie van de eigen autoriteiten van het bezette land, zonder verdere vreemde inmenging, remises aan deze instellingen in wezen niet gelijk deed zijn aan overmaking van gelden naar bezet gebied elders.

Daar bij verwezenlijking van de uit Zwitserland gemelde plannen de toch al niet bijster fraaie en volgens de heer *van Kleffens* bepaald aanvechtbare constructie, waarop de remises van gelden naar bezet Frankrijk waren gegrondvest, geheel ineen zou vallen, ware naar zijn mening te overwegen, of thans niet het tijdstip was aangebroken om het overmaken van geld daarheen geheel te staken. Naast de algemene motieven, welke hem tot het innemen van dat standpunt noopten, was er de praktische overweging, dat er met het wegvallen van de diensten van de heer *Janse* volgens hem geen enkel praktisch middel zou overblijven om Nederlanders in bezet Frankrijk aan geld te helpen.

In afwachting van nader bericht omtrent de mening van de heer *van Boeyen* in deze had de heer *van Kleffens* de Nederlandse zaak-gelastigde te Lissabon reeds ongedragen om niet meer, zoals tevoren was overeengekomen, frs. 750.000 aan de heer *Janse* over te maken.

Op dezelfde dag schreef de Minister van Binnenlandse Zaken aan zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken, dat hij naar aanleiding van door laatstgenoemde te zijner kennis gebrachte bezwaren, welke de Britse Treasury thans maakte tegen het overmaken van gelden naar Zuid-Frankrijk ter hulpverlening aan vluchtelingen, armlastigen en andere aldaar gevestigde Nederlanders, van mening was, dat het voor de toekomst gewenst zou zijn als volgt te handelen:

„1. Aan de Zweedsche Legatie ware te verzoeken den heer *Janse* in te lichten, dat er niet meer op gerekend kan worden, dat voor in Zuid-Frankrijk gevestigde Nederlanders op verdere financiële hulp vanuit Engeland kan worden gerekend en dat pogingen moeten worden aangewend de benodigde gelden uit Nederland te verkrijgen.

2. Voor de vluchtelingen daarentegen, die zich in concentratiekampen of dergelijke verblijven of in gevangenissen bevinden, zal getracht moeten worden maandelijks een zeer bescheiden bedrag over te maken. Voor hen kan n.l. op eenige hulp uit Nederland niet gerekend worden”.

Op 16 April 1943 schreef de Minister van Buitenlandse Zaken aan zijn collega van Binnenlandse Zaken, de heer *van Boeyen*, dat hij door tussenkomst van de Nederlandse gezant te Stockholm aan de heer *Janse* had medegedeeld, dat deze uit Londen geen fondsen meer zou ontvangen.

In verband met de in zijn brief van 12 April 1943 reeds vermelde redenen had de Minister van Buitenlandse Zaken echter geen uitvoering gegeven aan het door de heer *van Boeyen* gedane verzoek om de heer *Janse* mede te delen, dat deze nog wel remises zou kunnen verwachten voor in concentratiekampen of dergelijke verblijven of in gevangenissen vertoevende Nederlanders, voor wie op hulp uit Nederland niet zou kunnen worden gerekend.

Zelfs vroeg de heer *van Kleffens* op 16 April 1943 telegrafisch aan de gezant te Bern, of deze kans zag de heer *Janse* te doen weten, dat de Regering gaarne zou zien, dat hij Frankrijk verliet, bij voorkeur naar Spanje.

Zo was dus, nadat ternauwernood een regeling tot stand was gekomen, ingevolge welke de steunverlening in Zuid-Frankrijk wederom mogelijk zou kunnen worden, deze reeds weer achterhaald door nieuwe maatregelen, die hun oorsprong vonden in een verwachte wijziging van de in Vichy-Frankrijk heersende toestanden.

In het vierde verslag van de commissie-Cleveringa staat:

„De zaak moest dus nu opnieuw in overweging worden genomen. Uit een amicebriefje van 28 Mei 1943 van de heer *van Panhuys* aan de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die toen reeds in Londen zat, blijkt, dat hij sinds enige tijd „langs veiligen weg” (maar, voegt hij er zelf bij, „hoe lang dat zal duren, weet ik evenwel niet”) in briefwisseling staat met de heer *Janse*, die hem heeft bezworen iets te doen, wat men evenwel van Spanje, waar men zelf geen geld heeft, uit niet kan; hij zegt echter te geloven wel voor overmaking te kunnen zorgen, als men hem geld stuurt (maar drie weken later seint hij, dat dit al weer „zo goed als onmogelijk” is geworden). Of dit laatste echter uitvoerbaar is, weet hij niet: „Onze geallieerden zullen wel weer bezwaren maken; hun houding is weinig coulant, zou ik zeggen”.

Begin Juni komt er weer een noodkreet van de heer *Janse* via Bern; hij laat er bij seinen, dat „de kans uiterst gering” is,

dat gezonden gelden „in verkeerde handen komen” en heeft het over oprichting van een „Comité voor Nederlandsche vluchtelingen”, waarin hij zitting heeft. Begin Juli komt er ook een bericht van de oud-gezant *Loudon* uit Cannes, die opmerkelijk maakt op „den jammerlijken indruk onder onze landgenooten in Frankrijk” dat er geen steun komt. Ook hij slaat de kans op inbeslagname van gezonden gelden niet hoog aan; en als dan ook de heer *Visser 't Hooft* zich mengt in het koor der pleitbezorgers en voor de verwezenlijking der steunverlening van Zwitserland uit een bruikbare wenk geeft, die echter een regeringsgarantie nodig maakt van Zw. frs. 200 000, verklaart de Regering deze wel te willen geven, waarbij zij de wens uitspreekt, dat de hulpverlening loopt over de heer *Janse*. Hiernaast besluit men dan nog, naar blijkt uit een brief van 20 Juli 1943, tot overmaking van maandelijks frs. fr. 1 000 000 aan de heer *Janse* door bemiddeling van het Zweedse gezantschap; met dien verstande, dat de heer *Janse* zijn steunverleningen moet staken, als er betalingen uit Nederland zelf komen. Aldus kan de Minister van Buitenlandse Zaken op 27 Augustus 1943 vaststellen, dat „de financiële bijstand van Nederlanders in Frankrijk thans geregeld is”. De 6e September 1943 stuurt de Nederlandse gezant te Stockholm een ontvangstbewijs van de heer *Janse* voor frs. fr. 1 000 000. Kennelijk heeft deze regeling ten goede gewerkt; op 8 December 1943 nog schrijft de heer *Janse* aan de heer *van Panhuys*: „Voor de vluchtelingen is thans het noodige ontvangen en als alles regelmatig blijft doorgaan, kunnen wij ons redden. Het wordt echter ontzettend moeilijk en ik heb vele, zeer vele moeilijkheden te overbruggen”.

„Als alles regelmatig blijft doorgaan!” Maar het zou niet regelmatig doorgaan; want geen twee weken later ontving de Zweedse zaakgelastigde reeds bezoek „d'un certain M. C. *Pieck*” met alle reeds in het kort beschreven gevolgen van dien, waaronder de arrestatie van de heer *Janse*. Hierna heeft men het geprobeerd met mejuffrouw *Mouwen*; na enige aarzeling verzocht men de Zweedse Regering haar frs. fr. 930 000 ter beschikking te stellen; voor achterstallige steun over Januari en Februari 1944 frs. fr. 350 000, voor hulp over Maart en April frs. 500 000 en daarbij nog frs. 30 000 voor kosten van herstel van het tehuis te Le Soler; voor na 1 Mei moest haar frs. 300 000 per maand in uitzicht worden gesteld; frs. 275 000 voor steun en frs. 25 000 voor bureaunkosten. De onderstandsgelden waren bijzonderlijk bestemd voor in Zuid-Frankrijk clandestien verblijvende Nederlanders en voor hen, die van het bureau-*Piek* of uit Nederland om politieke redenen geen hulp konden of wilden ontvangen; en dit waren de meesten.

Van dit bureau krijgt men geen hoge dunk, hetgeen overigens wel niemand zal verrassen. De consul te Marseille *Ten Hagen* schrijft, dat hij „van dichtbij de grootste geldverkwisting (heeft) medegemaakt, die (hij) ooit gezien (heeft)”, en licht dit nader toe. Omstreeks 10 Juli 1944 verdween „het geheele gezelschap” (op enkelen na) met de leden van het Duitse consulaat naar Parijs, doch na een week kwam *Piek* zelf terug. De 12e Augustus 1944 trokken hij en de zijnen op bevel van de Duitser *Bode* naar Nederland; zelf zeiden zij toen nog slechts te beschikken over „zeer geringe middelen”. Toen *Piek* de toestand onzeker begon te vinden, verzocht hij de consul zijn „Steunklanten” over te nemen, waartoe deze zich bereid verklaarde op voorwaarde van de beschikbaarstelling zijner fondsen; aldus heeft hij, zo bericht hij in een rekening en verantwoording van 23 September 1944, „getracht zooveel mogelijk van hem los te krijgen, daar (hij) meende, dat dit later te pas zou komen, en (hij heeft) dit uit den aard der zaak als regeeringsgelden beschouwd”. Maar veel was het niet wat hij ontving; althans niet in verhouding tot de gelden, die *Piek* en de zijnen naar zijn becijfering intussen nog zelf moeten hebben verbruikt.

Al was er dan een regeling getroffen, men ontveinsde zich niet, dat ook deze weer elk ogenblik kon falen. Daarom verzocht de Minister van Buitenlandse Zaken de gezant in Bern, onder het uitspreken van zijn „waardeering voor diens opzet en initiatief”, zijn „organisatie intact te houden, opdat zij zou kunnen inspringen, wanneer mejuffrouw *Mouwen's* werk zou moeten worden gestaakt”. En het werd al heel gauw nodig hierop inderdaad terug te vallen, want, nadat de frs. 930 000 haar waren uitbetaald, werd ook mejuffrouw *Mouwen* de 27e Maart 1944 gearresteerd.

De gezant te Bern, wie voor zijn moeiten met betrekking tot de noden in Frankrijk zeker een goede aantekening toekomt, springt daarop in, maar al spoedig wordt het ook hem weer steeds lastiger gemaakt. „Sinds Juni”, bericht hij de 11e Augustus-

tus 1944, heeft hij maar „zeer weinig contact” meer gehad, hoewel hij nog „dezer dagen” „fondsen naar Frankrijk” zond. Maar dan loopt het ginds gelukkig al naar de bevrijding!”

92863—92865 (*Janse*)

De heer *Janse* heeft aan de commissie medegedeeld, dat vóór de arrestatie van de heer *Sevenster* de voor de uitgewekenen benodigde gelden door een Amerikaanse koerier werden overgebracht. De laatste maal, dat dit gebeurde, op 8 November 1942, heeft de heer *Janse* in de Amerikaanse ambassade frs. 325 622,90 of wel 189 200 escudo's ontvangen. De heer *Sevenster* was toen te Toulouse. Juist toen de heer *Janse* de trap van de ambassade af was, kwam de Gestapo in overvalwagens. Zijn Belgische en Poolse collega's, die nog in het gebouw waren, zijn toen gearresteerd. Alles werd in beslag genomen. De heer *Janse* heeft het door hem ontvangen bedrag toen zelf naar Toulouse gebracht, waar hij het aan de heer *Sevenster* heeft overhandigd.

92866 (*Janse*)

Na diens arrestatie is er geen geld meer gekomen uit Lissabon.

Eerst op 19 April 1943 heeft de heer *Janse* uit Bern frs. 750 000 ontvangen, die de heer *Weidner* hem heeft gebracht. Daarna is er gedurende enige maanden geen geld gekomen, totdat de heer *Janse* op 10 September 1943 werd verzocht op de Zweedse legatie te komen, om een bedrag van frs. 1 000 000, dat via Stockholm was gekomen, in ontvangst te nemen.

Uit in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken aangetroffen stukken is aan de commissie gebleken, dat de heer *Janse* gedurende de maanden, waarin hij van de Regering te Londen geen geld ontving, aan de heer *van Panhuys* te Madrid verschillende brieven heeft geschreven; hij maakte daarin niet alleen melding van de moeilijkheden, welke daardoor ontstonden in verband met de steunverlening aan de in Frankrijk vertoevende Nederlanders, doch hij verzocht hem tevens om de Regering daarvan op de hoogte te stellen.

De heer *van Panhuys* zond op 17 Augustus 1943 een tweetal afschriften van brieven van de heer *Janse*, daterend van 31 Mei 1943 en van 3 Juli van dat jaar aan de heer *van Bylandt*, waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen.

Eerst had de heer *van Panhuys* deze brieven met de bedoeling, dat de heer *van Boeyen* er gedurende zijn verblijf te Lissabon kennis van zou nemen, aan zijn chef, de heer *Schuller tot Peursum*, gezonden, die daar toen ook was, doch zij hadden deze niet tijdig bereikt.

Op 17 Augustus 1943 schreef de heer *van Panhuys* o.m. aan de heer *van Bylandt*: „Aangezien Minister *van Boeyen* niet van den ernst van den toestand overtuigd schijnt te zijn en in de meening verkeert, dat onze inlichtingen uit onbetrouwbare bron komen, ware het misschien wel goed Zijne Excellentie den inhoud van deze brieven mede te delen”.

Op 22 Augustus 1943 schreef de heer *Janse* wederom een brief aan de heer *van Panhuys*, waarin hij hem mededeelde nog steeds geen geld te hebben ontvangen.

„Om tot hulp en bijstand van onze arme landgenooten te geraken heb ik gelden van de Nederlandsche Kolonie geleend en mij verbonden deze te zullen terugbetalen. Dat een en ander ook onder de gegeven omstandigheden moeilijk is, zult U kunnen begrijpen. Niettemin heb ik eenig resultaat gehad, doch indien het nog lang duurt alvorens daadwerkelijke hulp komt opdagen, dan is ook deze bron tot niets gereduceerd. Het is onbegrijpelijk, dat sedert begin April geen enkele daadwerkelijke hulp of bijstand werd geboden. Ik spreek nu niet eens over mijn eigen situatie, die niet langer houdbaar wordt.

Er komen nog steeds jeugdige personen uit het Noorden en om deze te kunnen helpen is veel geld noodig, anders is hun leed niet te overzien, want zooals U weet, wordt er jacht op gemaakt.

Ik zal mijn uiterste best doen om zoo lang mogelijk stand te houden, doch mijn eenige wensch is, dat zoo spoedig mogelijk daadwerkelijke hulp los komt”.

Nadat deze brief aan het gezantschap te Madrid was ontvangen, seinde de gezant op 8 September 1943 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat de heer *Janse* hem had geschreven, dat deze nog steeds geen gelden had ontvangen, zodat de toestand in Frankrijk uiterst moeilijk was geworden, en de volgende dag werd de bovengenoemde brief van de heer *Janse* eveneens aan de Minister van Buitenlandse Zaken gezonden.

92867—92877 *Janse*

De heer *Janse* deelde verder mondeling aan de commissie mede, dat aan de Duitsers was voorgegeven, dat het door hem ontvangen geld door de Nederlanders in Frankrijk bijeen was gebracht. Hadden zij volgens hem geweten, dat het van de Regering te Londen afkomstig was, dan zou hij zijn gearresteerd.

In April 1943 is, naar de heer *Janse* verklaarde, het Bureau Central d'Administration des Néerlandais, welk bureau de Offices néerlandais had vervangen, in werking getreden. Hoewel de heer *Janse* overal

92878—92882 (*Janse*)92893 (*Janse*)92900—92903 (*Janse*)92920 (*Janse*)92921—92923 (*Janse*)94815; 94829; 94797; 94883; 94984 (*Mouwen*)94882; 94830; 94837—94839 (*Mouwen*)94883; 94819—94822; 94817 (*Mouwen*)

buiten schot moest blijven en zich met niets meer mocht bemoeien, heeft hij wel richtlijnen voor dit bureau aangegeven voor de verdeling van het bedrag van frs. 1 000 000.

Toen is ook een bedrag van frs. 140 676,55, dat de heer *Jacquet* en enige vooraanstaande Nederlanders te Lyon en in de omgeving van die plaats hadden voorgeschoten, aan hen terugbetaald. De heer *Janse* heeft zich met de verdeling van die gelden weinig kunnen bemoeien, want hij heeft ze via de administratiebureaux moeten toesturen.

Totdat de heer *Janse* in Januari 1944 werd gearresteerd, heeft het Bureau Central d'Administration des Néerlandais op dezelfde voet als was aangegeven in de door hem gegeven richtlijnen voor de verdeling, steeds uitkeringen gedaan aan de Nederlandse uitgewekenen.

Op 13 December 1943, een maand vóór zijn arrestatie, heeft de heer *Janse* voor de laatste maal frs. 1 000 000 ontvangen, waaruit de normale steunbedragen werden betaald. Wat er na zijn gevangenneming te dien aanzien is gebeurd, wist hij niet.

De heer *Janse* deelde verder nog mede te menen, dat er met de heer *Sevenster* overeenkomsten waren gemaakt over de terugbetaling van de steun, die de uitgewekenen ontvingen.

Er waren enige uitgewekenen, die het niet zouden kunnen terugbetalen en aan wie à fonds perdu steun werd verleend. De anderen, van wie men kon verwachten, dat zij wel zouden kunnen betalen, zouden dat na de oorlog doen. Voor de bedragen, welke de uitgewekenen bij wijze van steun ontvingen, tekenden zij schuldbekentnissen. Daarin is echter verzuimd te vermelden, dat zij in gulden zouden terugbetalen, zodat velen in verband met de koersdaling, waaraan de Franse franc sindsdien onderhevig is geweest, hun schuld liever in francs terugbetalen. Het resultaat van deze wijze van terugbetaling is, dat men ongeveer twintig procent terug krijgt van de geldswaarde van het bedrag, dat indertijd is voorgeschoten. De heer *Janse* gelooft, dat de Regering te Londen aanvankelijk bang is geweest, dat door haar naar Frankrijk te zenden gelden in verkeerde handen zouden vallen en dat daarom niet eerder geld is gezonden. Behalve op 10 September en op 13 December 1943 heeft de heer *Janse* ook nog op 25 en op 30 October van dat jaar een bedrag van frs. 1 000 000 ontvangen.

Aangezien de heer *Janse* ook de pensioenen moest uitbetalen van 58 Nederlands-gepensioneerden en van 69 Nederlandsch-Indisch-gepensioneerden — maandelijks werd aan hen ongeveer frs. 400 000 uitbetaald — werd een aanzienlijk gedeelte van de geldzendingen, die hij ontving voor dat doel uitgegeven, te meer omdat de gepensioneerden gedurende verschillende maanden niets hadden ontvangen en van voorschotten van derden hadden geleefd.

Met betrekking tot de desbetreffende hierboven gerelateerde mededeling van de heer *Janse* zij nog vermeld, dat in het vierde verslag van de Commissie-Cleveringa wordt gezegd, dat het plan tot opheffing van de Offices néerlandais en tot de instelling van een Bureau Central d'Administration des Néerlandais op 21 October 1942 in werking is getreden.

De Nederlandse ambassadeur te Parijs heeft in een aan de commissie gericht schrijven van 12 December 1951 verklaard, dat blijkens in zijn archief aangetroffen gegevens de liquidatie van de Offices néerlandais op 21 October 1942 is geschied. Hij vermeldde daarbij tevens, dat, voorzover op grond van de hem ter beschikking staande stukken kon worden nagegaan, het Bureau Central d'Administration des Néerlandais van 1 April 1943 af alle steunaangelegenheden heeft overgenomen.

Mejuffrouw *G. A. I. S. Mouwen*, kanselier 2e klasse aan de Nederlandse ambassade te Parijs, heeft aan de commissie verklaard, dat de Offices néerlandais hebben gefunctioneerd tot op 21 October 1942 en dat op die datum het Bureau Central d'Administration des Néerlandais is ingesteld, dat een onderdeel was van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken te Vichy.

Mejuffrouw *Mouwen*, die sinds het laatst van 1940 reeds bemoeiingen had met de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk, werd aan dat Ministerie toegevoegd als „hulpambtenaar”.

Het Bureau Central d'Administration des Néerlandais, waar mejuffrouw *Mouwen* onder een Franse directeur werkzaam is geweest, heeft het werk van de vroegere Offices néerlandais overgenomen en het heeft van 1 April 1943 af de steungelden verdeeld.

Er mochten aan dat Franse bureau geen Nederlandse ambtenaren werkzaam zijn. De heer *Janse* werd „conseiller technique à titre officieux”; hij mocht in principe niet op het bureau komen, doch kon eventueel worden geraadpleegd over juridisch consulaire kwesties. Mejuffrouw *Mouwen* heeft hem over dergelijke aangelegenheden slechts één- of tweemaal om advies gevraagd.

Mejuffrouw *Mouwen* heeft met ingang van 1 April 1943 een boekhouding ingericht, waarin elk bureau, waaraan gelden werden gestuurd ter verdeling onder de uitgewekenen, een aparte rekening had. Dergelijke bureaux waren te Toulouse, Nice, Marseille en Lyon.

94898—94913 (*Mouwen*)

Nadat de heer *Janse* op 13 Januari 1944 door de Duitsers gearresteerd was, heeft mejuffrouw *Mouwen* in zijn huis de door hem achtergelaten correspondentie nagezien om na te gaan, of deze gevaar opleverde voor anderen. Zij heeft toen inzage gekregen van brieven van de heer *Janse* aan de Nederlandse Regering te Londen, waarin hij het had doen voorkomen, alsof hij de leiding had inzake de steunverlening aan de uitgewekenen en hij het daaraan verbonden werk deed, terwijl dit in feite werd verricht door het Franse bureau, waaraan mejuffrouw *Mouwen* werkzaam was. De heer *Janse* was daar alleen maar „conseiller technique à titre officieux”. In die brieven stelde de heer *Janse* volgens mejuffrouw *Mouwen* de belangrijkheid van zijn werk groter voor dan die in werkelijkheid was.

94915—94916 (*Mouwen*)

Wel was afgesproken, dat mejuffrouw *Mouwen* de naamlijsten van de steuntrekkende uitgewekenen met de kwitanties der door hen ontvangen steungelden aan de heer *Janse* zou geven, die deze zou controleren.

94965—94971 (*Mouwen*)

Mejuffrouw *Mouwen* verklaarde verder, dat de heer *Janse* in April 1943 het door hem genoemde bedrag van frs. 750 000 niet van de heer *Weidner* heeft ontvangen, gelijk de heer *Janse* aan de commissie heeft medegedeeld. De juiste toedracht is volgens haar geweest, dat de heer *Verdier* haar en ook aan de heer *Janse* op 14 April 1943 een brief heeft getoond, afkomstig van de Franse ambassade te Bern. In die brief stond, dat de Nederlandse Regering anderhalf miljoen francs zou zenden, van welk bedrag frs. 750 000 terstond zouden worden gestuurd. In de boekhouding van mejuffrouw *Mouwen* staat vermeld, dat die frs. 750 000 zijn ontvangen in de vorm van een chèque van een Scandinavische Bank. Over dit geld is officieel gecorrespondeerd tussen de heer *Rochat*, die hoofd was van de gehele dienst bij „Affaires Étrangères”, en admiraal *Bart*, de toenmalige Franse ambassadeur te Bern.

„De Duitsers”, aldus mejuffrouw *Mouwen*, „hadden er geen bezwaar tegen, dat wij dit geld kregen. *Weidner* bracht ook nog geld over, stiekem; dat bracht hij stiekem binnen”.

94964—94966 (*Mouwen*)

Mejuffrouw *Mouwen* vertelde aan de heer *Janse*, wanneer er aan het Bureau Central d'Administration des Néerlandais geld was gekomen; daardoor wist hij het en heeft hij het bij zijn verhoor aan de commissie kunnen vertellen.

94973—94979 (*Mouwen*)

Met betrekking tot het geven van richtlijnen voor de verdeling van de steungelden aan het Bureau Central d'Administration des Néerlandais deelde mejuffrouw *Mouwen* mede, dat de verdeling geschiedde volgens de maatstaven, welke de heer *Sevenster* indertijd reeds had aangegeven. Later heeft de heer *Verdier* een regeling ingevoerd, ingevolge welke slechts hij mocht beslissen over de verdeling van de gelden. Dit laatste kan hij volgens mejuffrouw *Mouwen* natuurlijk in overleg met de heer *Janse* hebben gedaan. Laatstgenoemde had echter geen steungelden onder zijn berusting; die waren op het Bureau Central d'Administration des Néerlandais.

Naar aanleiding van de boven reeds vermelde brief, die de heer *van Lidth de Jeude* op 25 Januari 1943 aan de Minister van Buitenlandse Zaken schreef en waarin hij o.m. mededeelde, dat het hem bekend was dat het Nederlandse Rode Kruis te 's-Gravenhage zich de belangen van de landgenoten in het in 1940 reeds bezette gebied van Frankrijk had aangetrokken, hoorde de commissie jhr. *G. M. Verspyck*, directeur van deze instelling.

93431 (*Verspyck*)

De heer *Verspyck* verklaarde, dat het Nederlandse Rode Kruis in Augustus 1940 begonnen is de Nederlanders in Frankrijk te helpen. Er zijn toen vier ambulances uitgestuurd. Na 11 November 1942, de dag waarop Vichy-Frankrijk werd bezet, is de hulpverlening aan landgenoten aldaar buitengewoon snel ineengeschrompeld. Enigen der personen, die in Frankrijk met het Nederlandse Rode Kruis samenwerkten, onder wie ook de secretaris van de Nederlandse Kamer van Koophandel te Parijs, de heer *van Dam*, die tevens lid was van de „Association”, waren toen bij de Duitsers in discrediet geraakt en gevangen genomen. Het Nederlandse Rode Kruis heeft na November 1942 dan ook niets meer in Frankrijk kunnen doen.

In het midden van 1941 was de laatste pakketzending van het Nederlandse Rode Kruis naar Frankrijk geweigerd; op 25 Februari van dat jaar had dit nog duizend pakketten naar Parijs kunnen zenden, die twee dagen later aankwamen, doch toen het een paar maanden later weer gepoogd werd, hebben de Duitsers dat verhinderd.

93433; 93438—93442 (*Verspyck*)

Op 28 Januari 1941 heeft de heer *van Waveren* namens de „Association de Secours aux Réfugiés néerlandais” met het Nederlandse Rode Kruis een bespreking gevoerd. Deze zette uiteen, hoe in Frankrijk de „Association de Secours aux Réfugiés néerlandais” was opgericht met geldelijke steun uit het Queen Wilhelmina Fund. Dat werd in Parijs verdeeld door de Quakers, die gebleven waren, toen het Amerikaanse Rode Kruis zich had teruggetrokken. De Quakers gaven het geld aan de Association de Secours. Door middel van bankrelaties

93435—93436 (*Verspyck*)

in Nederland probeerde men de pensioenen en lijfrenten naar Frankrijk over te maken. Daarvoor had men toestemming gekregen van de betrokken Duitse autoriteiten. Begin 1941 zijn incidenteel verzoeken gekomen — met toestemming van de Duitsers — of het Nederlandse Rode Kruis door middel van zijn koeriersdienst op Parijs bankpapier naar Frankrijk wilde overbrengen, waartoe tot het laatst van Maart 1941 door verschillende lichamen toen een bedrag van bijna een miljoen francs is ingezameld.

Het Nederlandse Rode Kruis had te Parijs namelijk een vertegenwoordiger, mr. *R. J. M. Verspyck*, die tevens lid was van de „Association”.

Toen is de clearing-overeenkomst met Frankrijk tot stand gekomen en mocht geen bankpapier meer naar Frankrijk gestuurd worden, hoewel via de clearing soms drie of vier maanden nodig waren om de betreffende bedragen uitbetaald te krijgen.

93445—93447 (*Verspyck*)

De gelden, welke het Nederlandse Rode Kruis in bankpapier en later over de clearing naar Frankrijk heeft overgemaakt, waren alle bestemd geweest voor Parijs en omgeving.

93449—93450 (*Verspyck*)93454—93455 (*Verspyck*)

Volgens de heer *Verspyck* zijn er tot November 1942 geldzendingen over de clearing overgemaakt. Hij is van mening, dat, wanneer men in Engeland in Januari 1943 gedacht heeft, dat er toen en daarna door het Nederlandse Rode Kruis nog geldelijke steun werd verleend aan de zich in Frankrijk bevindende Nederlanders, deze mening onjuist is geweest.

Uit het voorgaande is de commissie gebleken, dat, nadat door verschillende met de toestanden in Vichy-Frankrijk bekende personen aandrang op de Regering was geïfend om ook na de bezetting van dat gedeelte van het land het zenden van ondersteuningsgelden voort te zetten, zij zich aanvankelijk daartegen verzet heeft.

Eerst na lang talmen werd op 29 Januari 1943 besloten uit geheime fondsen langs illegale weg een kleine mate van ondersteuning te verlenen.

Toen de uitvoering van dit voornemen geen voortgang kon vinden door de arrestatie van de heren *Testers* en *Kolkman* en de sluiting van de bureaux van de American Quakers te Toulouse, wilde zij na een periode van besluiteloosheid van weer bijna twee maanden grotere remises zenden aan de heer *Janse*.

Voordat de Minister van Binnenlandse Zaken blijkens zijn brief van 27 Maart 1943 aan zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken daartoe besloot, werd echter veel tijd verspild met correspondentie tussen ministers onderling en van dezen met de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

Te weinig heeft de Regering daarmee getoond de noodtoestand te beseffen, waarin de behoeftige Nederlanders in Zuid-Frankrijk waren geraakt.

Dat de boven reeds genoemde gebeurtenissen, die de geldzendingen bemoeilijkten, zich hebben voorgedaan en nadien de vrees ontstond, dat de Duitsers zouden ingrijpen in het bestaan der administratiebureaux en misschien de daar aanwezige gelden in beslag zouden nemen, kan niet als argument tegen dit oordeel worden aangevoerd. Toegeven aan die vrees leidde er namelijk toe, dat om der wille van betrekkelijk geringe bedragen de landgenoten in Frankrijk in hun ellendige toestand aan hun lot werden overgelaten. Tevens vonden de meergemelde gebeurtenissen plaats, nadat de Regering tot haar opeenvolgende, geleidelijk afwijzende besluiten was gekomen. Zij heeft die niet kunnen voorzien en zij hebben haar derhalve bij haar overwegingen niet kunnen hinderen.

Het bezwaar van de commissie tegen dit gebrek aan voortvarendheid der Regering in deze aangelegenheden wordt dus door die gebeurtenissen niet ontzenuwd.

§ 3. *De evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk.*

80306 (*Sevenster*)

Zoals in § 1 van dit hoofdstuk reeds werd medegedeeld, was in gevolge de in de zomer van 1940 te Montauban door de heren van *Vredenburg* en *Sevenster* tot stand gebrachte werkverdeling laatstgenoemde belast met de verzorging der in Frankrijk vertoevende Nederlandse uitgewekenen, terwijl de heer van *Vredenburg* als Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen in Frankrijk zich belastte met de werkzaamheden, verbonden aan het evacueren der uitgewekenen naar Spanje, Portugal en overzeese landen¹⁾. Toen in Augustus 1940 de heer van *Harinxma thoe Slooten* het werk van de heer van *Vredenburg* overnam en hij zich te Lissabon als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen vestigde, bleef deze werkverdeling gehandhaafd. Het behoorde derhalve tot zijn taak er zorg voor te dragen, dat de in Frankrijk vertoevende Nederlandse uitgewekenen, voorzover zij daarvoor in aanmerking wensten te komen, naar de bovenaangeduide landen zouden kunnen vertrekken.

¹⁾ Vgl. bijlage 5.

32175 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Zoals ook reeds werd vermeld, verzocht de heer *van Harinxma*, toen hij in September 1940 voor zijn werk in Frankrijk vertoefde, aan de heer *van Lennep* om hem daar behulpzaam te zijn bij de evacuatie der uitgewekenen. De heer *van Lennep* heeft toen ongeveer twee maanden verblijf gehouden te Toulouse, in de omtrek van welke stad zich vele uitgewekenen ophielden, doch daarna vertrok hij naar Marseille, welke stad hij als standplaats in verband met de aanwezigheid van verschillende consulaten voor zijn werk nuttiger achtte.

Hoewel de commissie eerst in hoofdstuk VII nadere aandacht zal schenken aan de van Regeringswege geschapen mogelijkheden tot het evacueren der in Frankrijk vertoefende uitgewekenen naar overzeese landen, wenst zij thans reeds een beschouwing te wijden aan de werkzaamheden van de heer *van Lennep*.

Deze had tot taak om in overleg met de heer *van Harinxma* en volgens door deze verschaftte richtlijnen te bepalen, wie en hoeveelen van de in Frankrijk vertoefende uitgewekenen naar overzeese landen zouden kunnen vertrekken, meestal in konvooien, en op welke wijze dit zou kunnen gebeuren. De heer *Sevenster* zorgde er te Vichy voor, dat zij, die uit Frankrijk zouden vertrekken, de nodige visa kregen.

Naar de heer *van Lennep* aan de commissie heeft verklaard, was zijn werk te vergelijken met dat van een reisbureau. „Het door mij beheerde commissariaat voor de evacuatie”, zo zeide hij, „had geen enkele status. De Franse autoriteiten hebben het nooit erkend. Zij hebben het slechts, voorzover zij het bestaan er van kenden, geduld. Ik heb nooit een officiële démarche gedaan. Wel waren er onder de Franse ambtenaren goede elementen, die niets liever wensten dan mijn taak en die der offices te bevorderen, maar onder de invloed van hogere tegenwerkende krachten en door de desorganisatie in Frankrijk in het algemeen ontbrak in de wijze, waarop zij met ons samenwerkten, iedere vaste lijn.” Hierin vindt volgens hem de herhaaldelijk door Nederlandse vluchtelingen geuite klacht over verkeerde of onvoldoende voorlichting haar verklaring.

De richtlijnen, die de heer *van Lennep* bij de keuze der gegadigden voor vertrek naar overzeese landen zoveel mogelijk volgde, waren ancienniteit met betrekking tot de aankomst in Frankrijk en de mate van geschiktheid om de geallieerde belangen, hetzij in militaire dienst, hetzij op ander gebied, te bevorderen.

Wie van de zich in Frankrijk bevindende uitgewekenen het eerst in aanmerking kwam om naar overzeese landen te vertrekken was voor de heer *van Lennep* zeer moeilijk te bepalen, doch die keuze werd door hem met behulp van de richtlijnen van de heer *van Harinxma* zo goed mogelijk gedaan. Desondanks waren er klachten.

De heer *J. L. Slors*, destijds student aan de Technische Hogeschool te Delft, die tezamen met twee studiegenoten in Januari 1941 met het doel om in Engeland in militaire dienst te gaan, Nederland had verlaten, deelde aan de commissie mede, dat, toen hij en zijn reisgenoten zich te Marseille bij de heer *van Lennep* meldden en hem hun plan om op illegale wijze verder te reizen, bekend maakten, deze hen blijkbaar verkeerd had begrepen en gezegd had, dat er voor hen nog wel een kans was om naar Nederland terug te keren. De heer *Slors* en zijn reisgenoten hadden om dit voorstel, zoals hij zeide, „natuurlijk zachtjes gelachen”.

Tenslotte heeft de heer *van Lennep* hen toch geholpen, want toen zij op een eigenaardige manier — hoe dat precies gebeurd was, herinnerde de heer *Slors* zich niet meer — in het bezit waren geraakt van een visum voor Paraguay of Uruguay — dat wist hij ook niet meer precies — had de heer *van Lennep* kans gezien hun een doorreisvisum voor Spanje te verschaffen.

Daar zij inmiddels ook in het bezit waren gekomen van een Frans uitreisvisum, konden zij, om hun reis te vervolgen, gewoon in de trein stappen. De heer *Slors* had toen zonder verder moeilijkheden te ondervinden door Spanje naar Portugal kunnen reizen.

De reeds meermalen genoemde mevrouw *Visser* verklaarde in 1940 te hebben meegemaakt, dat jongelieden, die uit Nederland waren vertrokken om in Engeland in militaire dienst te gaan, door de heer *van Lennep* werden teruggestuurd.

De heer *J. J. van Eeghen*, die in Augustus 1940 tezamen met een vriend uit Nederland was vertrokken, en te Marseille, waar hij moest leven van de hem toegekende steuntoelage, in moeilijke financiële omstandigheden verkeerde, had verschillende malen met de heer *van Lennep*, die een ver familielid van hem was, gesproken. Deze had hem, toen hij er eens een toespeling op maakte, dat hij niet bepaald zo bar goed bij kas was, frs. 50.— gegeven. Hij had hem ook eens uitgenodigd om een cocktail te komen drinken. Dat had de heer *van Lennep* zoveel gekost, dat de heer *van Eeghen* van dat geld wel een week lang zou hebben kunnen eten. Er was de heer *van Eeghen* gezegd, dat het werk van de heer *van Lennep* er in de eerste plaats op gericht was om Joodse uitgewekenen uit Frankrijk weg te helpen;

71512—71515; 71522—71524 (*van Lennep*)
32175 (*van Harinxma thoe Slooten*)

80306—80307 (*Sevenster*)

71525—71527 (*van Lennep*)

39030—39032; 39042—39052 (*Slors*)

39053—39058 (*Slors*)

70709—70713; 70724 (*Visser*)

71752; 71849—71856 (*van Eeghen*)

jongelieden, die, zoals hij, in Engeland dienst wilden nemen in het leger, waren er toen practisch nog niet.

De heer *van Lennep* had hem in tegenstelling tot het Nederlandse consulaat te Marseille, waar men dit wel had gedaan, niet aangeraden om maar weer naar Nederland terug te gaan.

De Engelandvaarder *F. W. Telders* zeide in Maart 1942 van de heer *van Lennep* niet de minste medewerking te hebben ondervonden; deze had volgens hem geen begrip getoond voor het doel van zijn reis.

Toch verklaarde de heer *Telders* verder, dat de heer *van Lennep* zich wel bereid had verklaard om hem op een lijst te plaatsen van een groep van personen, die in de toekomst misschien wel eens uit Frankrijk zouden kunnen vertrekken. Hij kon echter niet worden ingedeeld in de eerste groep, omdat die reeds was samengesteld. De heer *van Lennep* had de heer *Telders* geen enkele toezegging kunnen doen omtrent het tijdstip en evenmin omtrent de mogelijkheid van zijn vertrek uit Frankrijk.

De heer *Telders* zeide niet te kunnen beoordelen, of de heer *van Lennep* in staat was geweest hem een meer positieve toezegging te doen, zodat, naar hij zeide, zijn mededelingen niet bepaald een verwijt aan de heer *van Lennep* inhielden, maar meer waren gedaan om te constateren, dat het hem met behulp van de heer *van Lennep* niet gelukt was Frankrijk te verlaten. De heer *van Lennep* had hem niet aangeraden om maar naar Nederland terug te keren.

Overigens is de heer *Telders*, die het niet raadzaam achtte om te Marseille te blijven, omdat daar toen veel razzia's werden gehouden, naar Toulouse gegaan. Vandaar is hij naar Zwitserland vertrokken.

De heer *A. F. Kahn* had zich in het voorjaar van 1942 te Marseille bij de heer *van Lennep* vervoegd om hulp teneinde verder te kunnen reizen naar Engeland. Deze had gezegd niets voor hem te kunnen doen en had hem aangeraden naar Toulouse te gaan. Nadien was de heer *Kahn* naar Zwitserland vertrokken en hij was niet meer met de heer *van Lennep* in aanraking geweest.

De heer *van Lennep* heeft naar aanleiding van de tegen hem geuite klachten, dat Engelandvaarders van militair-dienstplichtige leeftijd door hem naar Nederland werden teruggestuurd of dat hij hun althans de raad had gegeven om daarheen terug te keren aan de commissie het volgende verklaard:

„De jongelui moesten — wanneer het gelukte hen te evacueren, ging daar toch altijd enige tijd mee heen, omdat er eerst altijd onderhandelingen moesten worden gevoerd en moeilijkheden worden overwonnen — vaak maandenlang en soms wel een jaar lang in Frankrijk verblijven. Wij konden hun niet garanderen, dat ze niet in handen zouden vallen van de Franse of Duitse politie in Frankrijk. Hun toestand was dus onzeker. Er hebben zich gevallen voorgedaan van jongelui, die mij opzochten en vroegen, of ik hun kon garanderen, dat ze werden geëvacueerd. Mijn antwoord heeft dan altijd geluid, dat ik het niet kon garanderen, maar wanneer ze daar zouden willen blijven, was er wel een kans, hoewel het lang kon duren. Wanneer dan de jongelui geen moed hadden om te blijven en de gevaren van het verblijven in Frankrijk te trotseren en terug wilden gaan naar Nederland, heb ik hen daar nooit van weerhouden”.

De reden waarom de heer *van Lennep* aldus handelde, was volgens hem hierin gelegen, dat hij jongelieden, die geen moed hadden om in Frankrijk het moment van hun vertrek af te wachten, niet geschikt achtte om in Engeland de geallieerde belangen te dienen. Deze jongelieden, zo zeide hij, hadden in Nederland hun relaties en kennissen, zodat ze konden onderduiken, terwijl ze in Frankrijk werden ondergebracht in vluchtelingentehuizen, die direct onder toezicht van de Franse politie stonden. Hij achtte destijds tengevolge van de onzekere status der in Frankrijk vertoevende Nederlanders hun aanwezigheid aldaar voor hen gevaarlijker dan in Nederland.

Hij had er bij Engelandvaarders echter niet op aangedrongen naar Nederland terug te keren; dat achtte hij in strijd met de richtlijnen, die hij zich zelf had voorgeschreven. Wel had hij, zoals hij reeds verklaarde, hen er niet van weerhouden.

Mocht aan de commissie zijn medegedeeld, dat hij bij Engelandvaarders op hun terugkeer naar Nederland zou hebben aangedrongen, dan moesten zulke mededelingen volgens de heer *van Lennep* als onjuist worden beschouwd. Hoewel hij zich niet meer wist te herinneren wat hij destijds aan de Engelandvaarders had gezegd, leek het hem onmogelijk, dat hij bij hen op terugkeer naar Nederland had aangedrongen.

De heer *Sevenster* bevestigde de mededeling van de heer *van Lennep* aan de commissie, waarbij deze had verklaard, dat hij uitzocht, wie van de in Frankrijk vertoevende uitgewekenen aan de beurt waren om het land te verlaten. De heer *Sevenster* zorgde er dan te Vichy voor, dat de nodige visa werden verkregen. De heer *van Lennep* had, toen na de arrestatie van de heer *Sevenster* diens echtgenote hem verzocht had haar te helpen, te Vichy stappen te onder-

71977—71988 (*Telders*)

74048—74056; 74079—74085 (*Kahn*)

71528—71529 (*van Lennep*)

71530—71537 (*van Lennep*)

80306—80307 (*Sevenster*)

80314—80317 (*Sevenster*)

79887—79889 (van *Harinxma thoe Slooten*)

nemen om haar man te bevrijden, niet naar Vichy durven gaan, uit vrees voor moeilijkheden, die hij daardoor zou kunnen ondervinden. Hoewel dus de heer *Sevenster*, zoals hij zeide, geen bijzondere reden had om de heer *van Lennep* te sparen, sprak hij als zijn oordeel uit, dat deze zijn werk goed gedaan heeft. De heer *Sevenster* had daar altijd een bijzonder gunstige indruk van gekregen.

Ook de heer *van Harinxma thoe Slooten*, op wiens verzoek de heer *van Lennep* zich te Marseille had belast met de evacuatie der in Frankrijk vertoevende Nederlandse uitgewekenen, was van oordeel, dat deze zich daarvan zeer goed had gekweten.

Naar aanleiding van het werk, dat de heer *van Lennep* heeft verricht, wordt in het vierde verslag van de commissie *Cleveringa* vermeld, dat deze commissie bij de kennisgeving der te harer beschikking gekomen gegevens tot het oordeel is gekomen, dat in Frankrijk de mogelijkheden tot evacuatie der uitgewekenen in belangrijke mate bepaald zijn geworden door omstandigheden van buiten.

„Niet echter ten volle”, zo vervolgt dit verslag, „en de vraag blijft over, of men in Frankrijk steeds ten dezen in alle opzichten het juiste beleid heeft gevolgd. Er zijn, al gelden zij meer bijkomstigheden dan de hoofdzaak, enige klanken vernomen door de commissie, die als gezegd, haar onprettig hebben aangedaan. Zij betreffen en de bevordering der terugreizen naar Nederland en die der doorreis naar het zuiden”.

„Dat”, zo vervolgt het bovengenoemde verslag, „de heer *Sevenster* er in Augustus 1940 bij een dame op aandrang naar Nederland terug te keren, is nog niet iets om dadelijk aanstoot aan te nemen; ook niet al was zij van Joodsen huize, want het staat niet vast, dat hij dit geweten heeft, en zelf geeft zij op, dat zij „inderdaad gemerkt had, door de reactie van Duitsers, dat (zij) er ook voor hen niet Joods scheen uit te zien”. Enigermate begrijpelijk, schoon toch al niet meer zo goed, is het, wanneer de heer *van der Waarden* uit Marseille in de vergadering van 27 Maart 1941 der „Association” blijkens de notulen het geval vermeldt van „een Hollandsche dame, welke naar het vaderland terug zou kunnen keeren, doch er de voorkeur aan geeft in Frankrijk te vertoeven, waar zij ten laste der vereeniging is”, en dan voorstelt, „eenige pressie op deze dame uit te oefenen teneinde aan dezen niet redelijken toestand een einde te maken en haar te bewegen alsnog te vertrekken”. Maar anders wordt het, als de heer *Sevenster* in een brief van 23 April 1942 No. 1203 aan de directeur van het „Office néerlandais” te Algiers, *Randshuizen*, deze richtlijnen geeft:

„Zij wier verblijf in Frankrijk of Noord-Afrika geen dringende oorzaak heeft, dienen te repatrieeren, althans indien zij zich niet zelf kunnen bedruipen, hetzij uit aanwezige middelen of uit geld, dat zij uit het vaderland kunnen laten komen. Zij mogen niet ten laste van de steunorganisatie blijven.

Zij, die om dringende redenen niet kunnen repatrieeren (bijv. de Joodsche elementen) en die in Nederland, in België of elders kapitaal bezitten, dienen alles te ondernemen om bestaansmiddelen te laten overmaken. Ik herhaal, dat de heer *J. ten Hagen*, Marseille, hierbij kan intervenieeren.

Ik verzoek U na lezing van het bovenstaande de lijst der begunstigden van steunvoorschotten in Uw ressort nauwkeurig te willen nagaan en verwacht opgaaf van U, welke personen zouden kunnen repatrieeren. Wenschen zij om persoonlijke, doch niet dringende redenen niet tot hun repatriëering mede te werken, dan kunnen zij voor het intrekken van het steunvoorschot in aanmerking worden gebracht”.

Het kan niet verbazen, dat de Regering in een brief van 1 November 1943 aan de consul-generaal te Tanger, als zij ervan heeft gehoord, schrijft, dat zij er „pijnlijk getroffen” door is; en dat het haar „niet duidelijk” is geworden, „hoe dr. *Sevenster* er toe gekomen was in dezen geest te schrijven”. Zij vermoedde, dat hem een „algemeene richtlijn” van 20 Juni 1940 door het hoofd had gespeeld, volgens welke „Nederlanders, die tijdens de vijandelijkheden in de Zuidelijke provincies van Nederland geëvacueerd waren en uiteindelijk in Frankrijk beland waren, zooveel mogelijk moesten terugkeeren, indien voor hun terugkeer naar een gebied, dat onder Duitse bezetting stond, geen bezwaar bestond”. Maar zij, „die in 1941 en 1942 in Frankrijk verbleven, verkeerden als regel in de omstandigheid, dat repatriëering naar bezet Nederland voor hen niet in aanmerking kwam”, zodat wat de heer *Sevenster* had gedaan, „geheel onjuist” was.

In de vergadering der „Association de secours aux réfugiés néerlandais” van 13 Juni 1941 maakt de voorzitter *Sevenster* een onderscheid tusschen „oudere personen” en anderen, die „in

tegenstelling" tot dezen „vaak" niet in Frankrijk willen blijven; en hij vervolgt dan: „Wij wijzen ze op de gevaren, waaraan zij zich door een avontuurlijke handelwijze — want zoo moet het worden genoemd — bloot stellen, doch meer is niet in onze macht".

Later kwam hij hierop nog eens in dezelfde vergadering terug; hij „zou eenerzijds willen trachten de Nederlandsche jongens ernstig op de bezwaren van hun reislust te doen wijzen en anderzijds degenen, die in weerwil van alles toch naar hier komen, willen onderbrengen in een speciaal voor dat doel in te richten centrum, waar zij arbeid zouden moeten verrichten, voornamelijk landarbeid. Zij zouden daar tenslotte beter op hun plaats zijn dan in ons centrum te Toulouse of te Perpignan, dat te dicht bij het verleidelijke, doch voor deze jongelui gevaarlijke Spanje gelegen is".

Geen woord over voortgaan; eerder een afraden en een terughouden. De commissie ziet niet voorbij, dat dit in een tijd viel, waarin er klaarblijkelijk grote moeilijkheden hebben bestaan.

Op 9 Mei 1941 klaagt de heer *Sevenster* in een brief, dat „hij langs den normalen weg niets te bereiken" wist voor de Engelandvaarders; en omstreeks diezelfde tijd bekende ook de heer *van Pallandt* te Lissabon in een tot een met „*Willem*" aangesproken persoon gericht onderhands briefje, dat de „Engelse militaire attaché" hem „zijn volkomen onmacht" beleden had „om iets te doen voor zijn landgenooten, die nog in vrij grooten getale in Frankrijk (zaten)". Toch doet het niet aangenaam aan te lezen, hoe er alleen maar gerept wordt van wat de betrokkenen zelf heeft moeten ontmoedigen, niet van wat hun een hart onder de riem zou kunnen hebben gestoken. Stond dit op zichzelf, de commissie zou er waarschijnlijk het zwijgen toe hebben gedaan; zelfs de heer *Kolkman*, die inzake de bevordering der doorreis in 1941 niet mogelijk naar Spanje te komen. Maar er is meer van deze aard. De commissie heeft hierover nader met de heer *van Lennep* gesproken bij diens verhoor en hem verschillende aanhalingen voorgehouden, waaruit men zou kunnen afleiden, dat er wel eens iets remmends in de lucht heeft gehangen, iets dat meer gericht was op een terugkeer of een wenk de zaak te laten betijen dan op een aanvuring en een bezieling; al moet de commissie hier dadelijk aan toevoegen, dat ook het omgekeerde het geval is. De heer *van Lennep* vond daarop, dat men alle gevallen „persoonlijk bekijken" moest: „Er waren dikwijls gevallen, waarin ik het raadzaam voor de betrokkenen achtte om terug te gaan naar Holland, omdat ze hier betere bescherming konden vinden dan wij hun in Frankrijk konden aanbieden. De Duitsers waren in onbezet Frankrijk ook eigenlijk de baas en het was heel gemakkelijk voor de Duitse politie om de mensen ook daar in te rekenen". „Wanneer er dus geen grote belangen mede gemoeid waren — er waren natuurlijk allerlei bijzondere gevallen, bijv. iemand, die een moord in Nederland had bedreven, van wie het bekend was; er was daar iemand met een heel bekende naam, die er onder een schuilnaam verbleef en zo iemand kon natuurlijk niet terug naar Holland — vond ik het in vele gevallen het raadzaamste voor de mensen om terug te gaan". Uit brieven van destijds van zijn hand blijkt ook, dat hij veel kaf onder het koren vond; zwerflustigen vaak meer dan dienstbegerigen en ook bij dezen drong hij niet sterk aan of soms in omgekeerde richting, waartegenover hij dan lieden, waarvan hem de komst in Engeland wenselijk leek, op een lijstje voor spoedige doortocht zette."

Verder blijkt dan uit dit verslag van de commissie-*Cleveringa*, dat de heer *van Lennep* ook aan deze commissie heeft medegedeeld, dat hij, ingeval uitgewekenen aan hem als hun mening te kennen gaven, beter naar Nederland te kunnen terugkeren dan in Frankrijk af te wachten, of zij voor vertrek in aanmerking zouden komen, hen niet had aangemoedigd om te blijven. In dergelijke gevallen liet hij hen teruggaan en hij deelde hun dan tevens mede, dat zij frs. 500 konden meekrijgen.

In laatstgenoemde mededeling ligt volgens de commissie-*Cleveringa* waarschijnlijk de bron van het verhaal, dat wie terug ging, frs. 500 kreeg en wie doorging niets.

Indien dit zo is, dan blijkt volgens haar hierdoor tevens het gevaarlijke van een dergelijk optreden, want het strekt niet enkel tot ontmoediging, maar het gaat verder, bereikt flinken en dan licht in een reeds ietwat overdreven vorm, verbittert hen en wekt verwijdering en argwaan met alle nadelige gevolgen van dien.

Naar aanleiding van het bovenstaande zegt de commissie-*Cleveringa* dan verder, dat het er bij haar niet in wil, dat het niet anders en beter

had gekund. Zij heeft dit de heer *van Lennep* ook voorgehouden door vergelijkenderwijze te verwijzen naar de heer *Kolkman*.

Deze moet het dikwijls zijn overkomen, dat hij mensen moest weigeren. Ook hij leefde in een sfeer, waarin argwanenden gemakkelijk tot klachten kwamen en toch was het volgens de commissie-*Cleveringa* met betrekking tot de heer *Kolkman* „vrijwel één lofzang wat de klok slaat”.

De heer *van Lennep*, door de commissie-*Cleveringa* gevraagd naar zijn mening omtrent de oorzaak, dat de klachten der uitgewekenen vooral hem en de heer *Sevenster* betreffen, had haar medegedeeld, van oordeel te zijn, dat de meesten hunner zich eerst te Vichy en te Marseille meldden en dat er onder hen „veel kaf” zat, dat daar achterbleef. De heer *Kolkman* zou volgens de heer *van Lennep* „minder kaf onder het koren hebben gehad dan de anderen te Toulouse, Vichy en Marseille”.

In de eerste plaats echter schreef de heer *van Lennep* het gemis aan klachten omtrent de heer *Kolkman* toe aan diens persoonlijkheid. Ook van andere zijde had de commissie-*Cleveringa* vernomen, dat de heer *Kolkman* zich het best in het standpunt der Engelandvaarders had weten te verplaatsen, hetgeen deze commissie alleszins aannemelijk achtte.

De klachten over de heer *van Lennep* vinden naar de mening der commissie ongetwijfeld dikwijls haar oorzaak in zijn karaktereigenschappen, waaronder een zeker gemis aan spontaneïteit, die hem ondanks goede bedoelingen soms een minder aangename indruk op de uitgewekenen hebben doen maken. Hierbij dient evenwel niet te worden vergeten, dat de uitgewekenen dikwijls de beweegredenen niet konden doorgronden, welke ten grondslag lagen aan beslissingen of adviezen ten aanzien van hun doorreis.

De als afkeuring van het beleid van de heer *van Lennep* bedoelde mededelingen van mevrouw *Visser*, dat hij jongelieden, die naar Engeland wensten te gaan, naar Nederland terugstuurde, brengen geen wijziging in dit oordeel van de commissie, omdat zij door de heer *van Lennep* voldoende zijn weerlegd.

De enige door de commissie gehoorde Engelandvaarder, die in 1940, op welk jaar de mededelingen van mevrouw *Visser* betrekking hebben, reeds in Zuid-Frankrijk vertoefde en daar herhaaldelijk met de heer *van Lennep* in aanraking is gekomen, verklaarde wel, dat hem de raad was gegeven naar Nederland terug te gaan, doch deze raad had hij niet ontvangen van de heer *van Lennep*, doch op het Nederlandse consulaat te Marseille.

De commissie is van oordeel, dat de heer *van Lennep* binnen het raam van de hem bindende richtlijnen van de heer *van Harinxma thoe Slooten*, er naar heeft gestreefd zijn taak zo goed mogelijk te verrichten. Dat hij daarin in alle opzichten is geslaagd, wil de commissie niet beweren.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de hierboven vermelde onderwerpen:

Mr. *G. A. Boon* (21 April 1948): nos. 9171—9177; 9197—9201.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (21 October 1948): no. 30624.

Mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten* (5 November 1948): nos. 32162—32188; 32270—32271; 32419—32433.

J. L. Slors (23 December 1948): nos. 39035—39057.

H. G. de Jonge (4 Mei 1949): nos. 48627—48645.

Mevrouw *M. A. C. Visser* (16 December 1949): nos. 70699—70727.

Jhr. dr. *D. F. W. van Lennep* (4 Januari 1950): nos. 71496—71630.

E. G. Lachman (4 Januari 1950): nos. 71631—71710.

J. J. van Eeghen (5 Januari 1950): nos. 71751—71856.

F. W. Telders (5 Januari 1950): nos. 71955—71993.

B. Ph. van Zuiden (12 Januari 1950): nos. 72900—72927.

Jhr. mr. *H. F. L. K. van Vredenburg* (18 Januari 1950): nos. 73174—73394.

A. F. Kahn (2 Februari 1950): nos. 74033—74078; 74246.

J. I. Sanders (17 Februari 1950): nos. 75494—75613.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (17 Februari 1950): nos. 75654—75668; 75756—75763.

Mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten* (17 Mei 1950): nos. 79882—79906.

Dr. *A. Sevenster* (1 Juni 1950): nos. 80166—80381.

Mevrouw *M. van Esso—Polak* (27 Juni 1950): nos. 81086—81128.

B. J. van Esso (27 Juni 1950): nos. 81220—81223; 81229—81231.

J. H. Sauveur (28 September 1950): nos. 87051—87088.

F. J. Molenaar (21 Februari 1951): nos. 89375—89396.

Mr. *W. F. L. graaf van Bylandt* (2 Maart 1951): nos. 90169—90171; 90191—90193.

M. H. C. Janse (26 April 1951): nos. 92784—92934.

Jhr. *G. M. Verspyck* (7 Juni 1951): nos. 93428—93462.

Mej. *G. A. I. S. Mouwen* (13 December 1951): nos. 94789—95004.

**VI. Het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen
in Zweden**

22188—22197 (*van Nagell*)
44174 (*de Jong*)

Toen op 9 April 1940 Noorwegen door de Duitsers werd aangevalen, is een uit Rotterdam afkomstig Nederlands schip, de „Bernisse”, voor Narvik in de grond geboord en de opvarenden, ongeveer 40 in getal, gingen in Noorwegen aan land. Zij zijn volgens de verklaring van mr. *J. E. H. baron van Nagell*, de toenmalige Nederlandse gezant te Stockholm, in Noorwegen gebleven tot op 10 Mei 1940 Nederland in de oorlog betrokken geraakte. Toen heeft de Zweedse Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse gezant medegedeeld, dat deze schepelingen in Zweden konden worden toegelaten, indien het gezantschap de daaraan verbonden kosten betaalde. Geschiedde dit niet, dan zou hun geen toegang in Zweden worden verschaft.

Na enige malen telegrafisch de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen om geld te hebben gevraagd, kreeg de heer *van Nagell* een bedrag van Kr. 10 000, waardoor het mogelijk werd de Nederlandse schepelingen in verschillende groepen buiten de stad Stockholm onder te brengen. Geholpen door de Nederlandse honorair consul-generaal te Stockholm, de heer *A. M. de Jong*, die op verzoek van de gezant vrijwillig de in de loop der jaren steeds meer omvattende zorg voor de in Zweden aankomende Nederlandse uitgewekenen, van wie velen als aspirant-vrijwilligers naar Engeland zouden doorreizen, op zich had genomen, heeft de heer *van Nagell* toen aldaar direct een Nederlandse club opgericht, waar ook de schepelingen hun tijd met ping-pong, biljarten e.d. gezellig konden doorbrengen.

Reeds spoedig gaven sommigen hunner de wens te kennen om naar Nederland terug te keren, hetgeen kort daarop ook geschiedde, terwijl tien van hen naar Engeland wilden om te vechten. De gezant heeft toen geprobeerd hen daarheen te doen vervoeren, doch daar de directe verbinding tussen Zweden en Engeland zeer slecht was, heeft hij contact gezocht met mevrouw *Kollontay*, de toenmalige Russische gezante te Stockholm. De heer *van Nagell* heeft haar gevraagd, of zij er voor kon zorgen, dat zijn 17-jarige zoon, die ook dienst wilde nemen, toestemming kreeg om via Russisch gebied en dan verder over Japan naar Batavia te reizen. Na aankomst aldaar zou de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië proberen hem bij de marine te plaatsen.

22198—22204 (*van Nagell*)

De heer *van Nagell* heeft daarop toestemming verkregen om zijn zoon inderdaad langs deze route naar Indië te laten reizen. Toen dit was gelukt, heeft hij geprobeerd hetzelfde voor de andere Nederlanders, die naar Engeland wilden, te bereiken, hetgeen wederom door tussenkomst van mevrouw *Kollontay* gelukte. Zij moesten Kr. 100 meenemen om onderweg een paar dingen te kunnen kopen en bovendien \$ 100 om Japan binnen te kunnen komen. Bij aankomst te Wladivostok bleken zij dit bedrag reeds in de Siberische trein te hebben opgemaakt, zodat onze gezant te Tokio hen opnieuw van geld moest voorzien. Toen hebben we, aldus de heer *van Nagell*, gezegd: „Geef ze een chèque, in Japan betaalbaar, maar geen geld.” De heer *van Nagell* deelde aan de commissie mede, dat er ook via Istanboel-Ankara en ook via Kaapstad Nederlandse jongelieden, die dienst wensten te nemen, naar Engeland werden gezonden. Langs deze verschillende wegen is er in totaal ongeveer een veertigtal uit Zweden vertrokken.

22200 (*van Nagell*)
41193—41197 (*de Jong*)

De vaak belangrijke bedragen, die de heer *van Nagell* nodig had om hun passages te betalen, kreeg hij uit Londen, van waar hij, nadat hij de eerste door hem genoemde telegrammen had verzonden, steeds voldoende geld kreeg. In 1941, toen Rusland in oorlog kwam met Duitsland, was het niet meer mogelijk om op deze wijze via Rusland personen, die in Engeland dienst wilden nemen, naar Indië te zenden en was transport per vliegtuig de enige manier, die er nog overbleef, om hen naar Engeland te krijgen. Aangezien er tussen Engeland en Zweden slechts kleine toestellen vlogen, konden er op deze wijze niet meer dan zeven of acht personen per week vertrekken.

44163—44164; 44171;
44174—44183 (*de Jong*)

De heer *A. M. de Jong*, die gedurende 17 of 18 jaar te Malmö had gewoond, waar hij eerst vice-consul en daarna consul was geweest, was in October 1940 tot honorair consul-generaal te Stockholm benoemd, na tevoren enige tijd honorair consul aldaar te zijn geweest. Hij

44175—44177 (*de Jong*)

deelde bij zijn verhoor aan de commissie mede, dat de Nederlandse legatie te Stockholm onmiddellijk nadat Nederland in de oorlog betrokken was geraakt, niet over voldoende geld beschikte om de bemanning van de „Bernisse” te helpen. Hij herinnerde zich nog goed, dat gedurende de eerste weken de heer *van Nagell* zich tot hem had gewend met het verzoek om hem behulpzaam te zijn met contanten om de salarissen van het legatiepersoneel uit te betalen. Tevoren had een maatschappij daartoe aan de gezant een zeker bedrag voorgesloten, dat deze echter een week later moest terugbetalen. Ook de banken waren niet bereid hem een voorschot te verlenen.

De heer *de Jong* is echter niet van oordeel, dat het destijds bestaande gebrek aan geld bij de Nederlandse legatie te Stockholm is toe te schrijven aan een fout van regeringszijde. De Nederlandse Regering te Londen was volgens hem door de verwarde toestanden, die gedurende de eerste maanden, nadat ook Nederland in de oorlog was geraakt, heersten, niet in de gelegenheid om alles in eens te organiseren en het was ondoenlijk om al haar organen over de gehele wereld direct van geld te voorzien.

44185—44197 (*de Jong*)

Nadat de bemanning van de „Bernisse” uit Zweden was vertrokken, kwamen daar enige tijd later enkele vluchtelingen aan, volgens de heer *de Jong* keurige kerels, die op een coaster hadden gemonsterd om op deze wijze te trachten, via Zweden Engeland te bereiken. De heer *de Jong* zeide, de grootste bewondering te hebben voor de wijze, waarop de heer *van Nagell* voor deze jongens is opgetreden. De Duitsers namelijk trachtten altijd de vluchtelingen in te palmen. Wanneer iemand van een schip deserteerde, dan was de consul ter plaatse de aangewezen persoon om de politie behulpzaam te zijn, hem op te sporen en terug te brengen. De heer *de Jong* echter deed het omgekeerde; hij hielp de Nederlanders zich te onttrekken aan de politie. Wanneer de Zweedse politie hen te pakken kreeg, werden ze als deserteur opgepakt. Toen bleek, dat dit met enkelen van deze jongelui reeds het geval was, heeft de heer *de Jong* getracht met de politie en met het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken omtrent hun vrijlating te onderhandelen, ofschoon de consul dit principieel niet mag doen, daar slechts de legatie daartoe gerechtigd is. Toen de heer *de Jong* niet slaagde, heeft de heer *van Nagell* zich met het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken in verbinding gesteld en met veel moeite duidelijk weten te maken, dat het hier geen deserteurs betrof, doch politieke vluchtelingen. De heer *de Jong* acht dit, gezien het feit, dat Nederland op dat moment in een zeer precaire positie verkeerde, een groot succes. De heer *van Nagell* heeft er op deze wijze veel toe bijgedragen, dat de in Zweden aankomende Nederlandse uitgewekenen niet wederom in handen van de Duitsers vielen.

44201 (*de Jong*)

Naar de heer *de Jong* zich herinnert, zijn er ongeveer 35 personen via Moskou en Wladiwostok naar Engeland vertrokken. Hij deelde aan de commissie mede, dat het peil van de jongelui, die gedurende het eerste jaar in Zweden aankwamen, zeer goed was. Mettertijd geraakten de Nederlandse autoriteiten ook op de hoogte van de Zweedse voorschriften; wanneer namelijk de jongens werden opgepakt, terwijl hun vaartuig nog in een Zweedse haven lag, werden zij onherroepelijk teruggebracht. Slaagde men er echter in hen uit handen van de politie te houden totdat het schip was vertrokken, dan was het gevaar om naar Nederland te worden teruggestuurd, geweken.

Uit stukken, welke de commissie heeft aangetroffen in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, is gebleken, dat de opvolger van de heer *van Nagell*, mr. dr. *G. A. Scheltus*, op 7 October 1941 naar Londen heeft geseind, dat de Zweedse autoriteiten de toelating van een aantal aspirant-vrijwilligers weigerden en dreigden hen op korte termijn terug te zenden, zodat zij in Duitse handen zouden vallen. Hun aantal bedroeg toen twintig. Indien geregelde afvoer per vliegtuig niet mogelijk zou blijken, dan zou de heer *Scheltus* hun moeten aanraden terug te keren naar het schip, waarvan zij gedeserteerd waren.¹⁾

Naar aanleiding van dat telegram heeft dr. *W. Huender*, destijds werkzaam aan het Departement van Buitenlandse Zaken, besprekingen gevoerd met het Zweedse gezantschap te Londen, dat deze aangelegenheid zou opnemen met het Foreign Office. Tevens zou kapitein *Kruls* bij het Britse Air Ministry aandringen op geregelde evacuatie der aspirant-vrijwilligers uit Zweden naar Engeland.²⁾

Eveneens nog op 7 October 1941 seinde de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse zaakgelastigde te Stockholm, dat de betreffende zaak was opgenomen met de Britse Regering. Hij verzocht de heer *Scheltus* met nadruk aan te dringen op uitstel van de uitwijzing der aspirant-vrijwilligers. Indien mogelijk zou hij maatregelen moeten nemen om hen voor de Zweedse politie verborgen te houden.³⁾

Op 9 October 1941 drong de heer *Scheltus* nogmaals telegrafisch

¹⁾ Vgl. bijlage 24 A.

²⁾ Vgl. bijlage 24 A.

³⁾ Vgl. bijlage 24 B.

1) Vgl. bijlage 24 C.

2) Vgl. bijlage 24 D.

3) Vgl. bijlage 24 E.

aan op het treffen van een regeling en hij seinde tevens, dat de dag tevoren waarschijnlijk drie zeelieden waren uitgewezen.¹⁾

De volgende dag seinde de heer *Scheltus*, dat in totaal vier zeelieden naar Duitsland waren gezonden, zodat er nog zestien in Zweden waren, van wie voor een achttal vertrek naar Engeland zeer dringend was. De heer *Scheltus* had bij de secretaris-generaal van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken energiek geprotesteerd; deze had toegezegd een onderzoek te zullen instellen, doch beloofde geen verbetering in de behandeling, daar hij vasthield aan het ingenomen standpunt, dat deserteurs moesten worden teruggezonden.²⁾

Op 10 October 1941 zette de Nederlandse zaakgelastigde te Stockholm tevens schriftelijk aan de Minister van Buitenlandse Zaken de moeilijkheden uiteen, welke voortsproten uit een plotseling aangebrachte wijziging in de houding der Zweedse autoriteiten tegenover de in Zweden verblijvende Nederlandse zeelieden.

Nadat aan het hierboven genoemde viertal zeelieden, die zonder Zweeds visum in Zweden waren aangekomen, toelating tot het land was geweigerd en zij de Duitsers in handen waren gespeeld, alles zonder dat de Nederlandse zaakgelastigde of de consul-generaal tevoren was gewaarschuwd, had de heer *Scheltus* bij de bovengenoemde secretaris-generaal geprotesteerd tegen het naar zijn mening harde en onrechtvaardige optreden der Zweedse autoriteiten. Hij had daarbij opgemerkt, dat de Nederlandse Regering mocht vergen, dat Nederlanders, die zonder visum in Zweden aankwamen, op dezelfde voet zouden worden behandeld als de Noren, die zonder visum de Noors-Zweedse grens overkwamen en ongestoord in Zweden mochten blijven. De Zweedse secretaris-generaal was het met de argumenten van de heer *Scheltus* niet eens geweest, waarop laatstgenoemde hem er op had gewezen, dat de Nederlandse Regering de tegen Nederlanders in Zweden genomen maatregelen zeer ernstig opvatte. Een door de heer *Scheltus* gedaan beroep op humanitaire gevoelens zou naar hij vreesde wel afstuiten op de van Zweedse zijde naar voren gebrachte mogelijkheid, dat Duitsland aan Zweden zou gaan verwijten, dat het Nederlanders in de gelegenheid stelde om bij de vijanden van Duitsland in dienst te treden.³⁾

Op 13 October 1941 seinde de heer *van Kleffens* aan de Nederlandse zaakgelastigde te Stockholm als volgt:

„Heb van maatregelen Zweedsche Regeering met leedwezen kennis genomen. De Nederlandsche Regeering is van oordeel, dat deze zoogenaamde deserties een politiek karakter hebben en niet als deserties in normale tijden behandeld mogen worden. In de eerste plaats dienen deze menschen te worden beschouwd als politieke vluchtelingen; ook afgezien hiervan moet ik tegen hun uitlevering aan Duitschland, welke tegen hun zin en in strijd met de wenschen van de Nederlandsche Regeering geschiedt, ernstig bezwaar maken. Alies wordt onzerzijds in het werk gesteld deze menschen zoo spoedig mogelijk te evacueeren en in afwachting voor hun onderhoud gezorgd. U gelieve zich officieel tot Zweedsche Regeering te wenden; zouden bovengenoemde gronden verworpen worden, verzoek ik U een dringend beroep te doen op humanitaire overwegingen om, evenals met de Noren geschiedt, deze Nederlanders tijdelijk asyl te verschaffen.”

Op 14 October 1941 gaf de heer *Huender* aan de Minister van Buitenlandse Zaken in overweging de Zweedse gezant bij zich te ontbieden, teneinde kracht bij te zetten aan de door de heer *Scheltus* te Stockholm ondernomen démarche. Hoewel de heer *van Kleffens* blijkens een door hem geparafeerde aantekening, welke in het betreffende dossier werd aangetroffen, van zulk een onderhoud niet veel verwachtte, wilde hij het gaarne beproeven.

Een 15 October 1941 gedateerde aantekening, welke eveneens door de heer *van Kleffens* is geparafeerd, luidt als volgt.

„Ik heb hedenmiddag den Zweedschen Gezant deze zaak uitgelegd, hem gezegd wat wij van de jongste houding der Zweedsche autoriteiten denken, en hem verzocht zijn invloed aan te wenden om verbetering te verkrijgen. Ik wees hem er op, dat Duitschland Zweden nooit om deze zaak den oorlog zal aandoen en herinnerde hem aan de houding van Nederland, toen ons om uitlevering van den ex-keizer werd gevraagd. De heer *Sjöborg* vond de houding zijner landgenooten niet stichtelijk en zou alles doen wat hij kon.”

Op 16 October 1941 heeft de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse zaakgelastigde te Stockholm geseind, dat hij de Zweedse gezant omtrent de betrekkelijke aangelegenheid had onderhouden.

1) Vgl. bijlage 24 F.

2) Vgl. bijlage 25.

44225 (*de Jong*)

Op 27 October 1941 schreef de heer *Scheltus* aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat de secretaris-generaal van het Zweedse Departement van Buitenlandse Zaken hem had gezegd, dat de Zweedse Regering principieel haar standpunt tegenover Nederlandse zeelieden, die in Zweden deserteerden, handhaafde, doch de secretaris-generaal voegde daaraan toe, dat zijn Regering al het mogelijke zou doen om, zonder daarvoor een garantie te geven, een herhaling van hetgeen geschied was te voorkomen en om aan de wensen der Nederlandse Regering tegemoet te komen.¹⁾

Uit de hieronder volgende verdere mededelingen van de heer *de Jong* zal blijken, dat aan deze toezegging ook gevolg is gegeven.

De heer *de Jong* heeft aan de commissie een memorandum overgelegd omtrent de Nederlandse vluchtelingen in Zweden gedurende de oorlog²⁾ en bij zijn verhoor als getuige heeft hij onder ede bevestigd, dat de inhoud van dit document overeenkomstig de waarheid is.

In dit memorandum vermeldt de heer *de Jong*, dat in de herfst van 1940 enige enthousiaste jongelieden, bezielde door vrijheidszin en idealisme, aanmonsterden op Nederlandse kustvaarders en na aankomst in Zweden deserteerden. Deze eerste vrijwilligers waren voornamelijk studenten. Nadat met veel moeite verkregen was, dat zij in Zweden waren vrijgegeven, volgde de niet eenvoudige taak om hen verder te expediëren. Om voor deze vrijwilligers een mogelijkheid te scheppen naar Engeland te vertrekken, diende men hun een doorreisvisum te verschaffen voor de oostelijk van Zweden gelegen landen, waardoor zij de reis konden maken. Nadat de eerste gevallen door het gezantschap waren behandeld, werd dit eveneens het werk van het consulaat-generaal. Het aantal deserteurs nam intussen gestadig toe.

Nadat op 22 Juni 1941 Rusland in oorlog geraakte en op 7 December van dat jaar Japan de geallieerden de oorlog aandeed, was het niet meer mogelijk om via de gevolgde oostelijke wegen Nederlandse aspirant-vrijwilligers naar Engeland te zenden. Zweden werd in die tijd overstroomd door duizenden Noorse vluchtelingen, honderden Denen enz. Het contact met Londen werd levendiger, vooral gedurende de wintermaanden bij donkere maan. Belangrijke Noorse vluchtelingen vertrokken met enkele koeriersvliegtuigen naar Schotland. In September 1941 werden negen Nederlandse vrijwilligers achtereenvolgens in de gelegenheid gesteld op een dergelijke wijze naar Engeland te vertrekken, hetgeen bij een groot aantal wachtenden er de moed weer een beetje in bracht, doch eerst in April en Mei 1942 vertrokken er wederom dertig van hen per koeriersvliegtuig naar Schotland.

Er bleven toen nog ongeveer 70 Nederlandse aspirant-vrijwilligers in Zweden achter en dit aantal nam gestadig toe.

De heer *de Jong*, die alle werkzaamheden verrichtte, welke verband hielden met het verblijf van de Nederlandse uitgewekenen in Zweden en hun doorreis naar Engeland, ondervond daarbij de grote moeilijkheid, dat hij niet behoorde tot de categorie van exterritoriale personen, zodat hij zich door zijn activiteit bloot stelde aan strenge straffen, waarmede al diegenen in Zweden werden bedreigd, die „geheime diensten” uitvoerden. Een Engelsman, directeur van een grote Engelse trust, werd, naar in het memorandum van de heer *de Jong* vermeld wordt, reeds in het begin van de oorlog op deze gronden tot drie jaren gevangenisstraf veroordeeld, waaruit bleek, dat de Zweden indertijd deze voorschriften ernstig opvatten.

Inmiddels nam de stroom van Nederlanders steeds toe en het werd uiteraard zeer moeilijk om al deze mensen op de duur bezig te houden en te onderhouden. Daar Zweden steeds meer door vluchtelingen van verschillende nationaliteit overstroomd werd, wenste de Zweedse Regering nog slechts Nederlanders toe te laten, indien zij verblijf zouden houden in door haar aan te wijzen plaatsen, liefst geen havensteden. De diverse gezantschappen waren van oordeel, dat het in beginsel verkeerd was de vluchtelingen te laten parasiteren op hun diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers en dat zij als tegenprestatie voor de hun in Zweden verleende gastvrijheid aan dat land goede diensten zouden kunnen bewijzen door hun werkkracht ten behoeve van de Zweedse Regering aan te wenden. Hiervoor kwamen evenwel alleen in aanmerking werkzaamheden in de landbouw, de turfopgraving en de houtvoorziening.

De heer *de Jong* kon zich met het standpunt der gezantschappen volledig verenigen en deelde dit in een schrijven van 28 September 1942 mede aan de heer *Scheltus*, de opvolger van de heer *van Nagell*. Dit leidde ertoe, dat de Nederlandse vluchtelingen in afwachting van hun doortocht naar Engeland naar houthakkerskampen werden verwezen, waar, aldus luidt het memorandum, goede voeding met extra rantsoenen en gezonde bezigheid lichaam en spieren konden stalen voor het komende hoge doel in Engeland. Deze kampen waren gelegen op eenzame plaatsen in de bossen, niet zelden een of meer dagreizen

van Stockholm verwijderd. De mannen waren gelegerd in een barak; ligging en voeding, die geschiedden op Zweedse militaire basis, waren alleszins behoorlijk. In ieder kamp werden een leider en een instructeur aangesteld. De leider, aangewezen door de consul-generaal, had mede tot taak te rapporteren over de gang van zaken in het kamp, terwijl de Zweedse instructeur toezicht hield op het werk, aanwijzingen gaf en voorts was belast met het uitkeren van de toeslag, welke de Zweedse Regering voor dit werk verleende (plm. Zw. Kr. 10 per week). De heer *de Jong* hield met de instructeurs contact doordat dezen wekelijkse afrekeningen en eventuele rapporten indienden, in welke rapporten niet zelden melding werd gemaakt van onwillige elementen.

Inmiddels bleef het aantal Nederlanders, dat naar Engeland kon afreizen, bedroevend klein, waardoor de stemming onder hen, die in Zweden achterbleven, zeer slecht werd. Daaruit vloeiden direct of indirect allerlei klachten voort omtrent te weinig geld om genotmiddelen te kopen, niet voldoende kleding enz.

In April 1942 zag de heer *de Jong* kans naar Londen over te vliegen teneinde er bij de Nederlandse Regering op aan te dringen, zoveel mogelijk Nederlandse vrijwilligers naar Engeland over te brengen. De Nederlandse autoriteiten konden hem echter, naar hij in zijn memorandum vermeldt, geen enkele toezegging doen en hij kreeg de indruk, dat zij niet bij machte waren in de toenmalige ongunstige omstandigheden enige wijziging te brengen.

In Zweden verschenen inmiddels steeds meer Nederlanders, die niet het vaderland hadden verlaten met het doel zich aan te melden om voor de bevrijding van Nederland te strijden, doch omdat de levensomstandigheden in ons land steeds moeilijker werden. Ook waren er onder hen figuren, die wegens vergrijpen uit Nederland waren gevlucht.

Zij, die bij aankomst in Zweden niet voldoende kleding hadden, werden daarvan voorzien. Velen, die bij aankomst over een goed pak en goede schoenen beschikten, kregen geen pak doch wel andere nodig geachte kleren, zoals een overjas of windjeker, voorzien van uitknoopbare voering, gewone schoenen, werkschoenen, drie stel onderkleren enz., doch voelden zich dan financieel ten achter gesteld bij anderen, die ook nog een pak hadden gekregen. Elke groep, die naar de bossen vertrok, mocht te kennen geven, welke bijzondere wensen er eventueel waren voor sport e.d., zodat voetballen en soms zelfs muziekinstrumenten werden meegegeven. Voordat de sneeuwperiode intrad, werd een voldoende aantal ski's met de nodige reserves naar de kampen gezonden. Voorzover de heer *de Jong* bekend is, zijn van de 150 paar uitgegeven ski's slechts weinige wederom ingeleverd. Voor elk kamp werden boekenzendingen samengesteld met een instructie over de wijze, waarop deze zendingen moesten circuleren. Dit bleek veelal een te grote moeite en een tamelijk omvangrijke bibliotheek van Nederlandse boeken verdween zo goed als geheel. In Augustus 1943 werd aan alle kampen per circulaire bekend gemaakt, dat indien de bewoners hun maten en de benodigde textielpunten inzonden, zij onmiddellijk warme onderkleding zouden ontvangen. Velen van hen bleken echter de in hun bezit zijnde textielpunten te hebben verkwanseld en herhaaldelijk moesten de ontbrekende punten illegaal met kunst en vliegwerk worden aangeschaft.

In December 1943 kreeg het bureau vluchtelingenverzorg van H.M. de Koningin de opdracht om aan ieder van de vluchtelingen een portefeuille met inscriptie te overhandigen. Nog voordat de uitdeling beëindigd was, hadden enigen der eerste begiftigden dit koninklijke geschenk voor luttele kronen verkwanseld.

In enkele bijlagen van het memorandum worden meer uitvoerig alle complicaties en verrassingen beschreven, waarvoor het consulaat-generaal te Stockholm zich in verband met de Nederlandse aspirant-vrijwilligers gesteld zag.

Tengevolge van het contact, dat de heer *de Jong* tijdens zijn verblijf in Engeland met de British Secret Service had gehad, werd hem in de loop van 1942 de leiding van het Nederlandse Bureau Inlichtingen te Stockholm opgedragen. Omstreeks September 1943 werd hij in deze functie vervangen door ir. *W. L. C. Lindenburg*. Deze trok reeds spoedig na de aanvaarding van zijn ambt een aantal aspirant-vrijwilligers aan om hem behulpzaam te zijn bij eenvoudige werkzaamheden op het Bureau B.I. te Stockholm. Dezen grepen de gelegenheid aan om door middel van dat Bureau berichten naar Londen te zenden betreffende klachten van de vrijwilligers uit de kampen. Die klachten werden door het Ministerie van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse zaakgelastigde te Stockholm voorgelegd en deze vroeg op zijn beurt weer inlichtingen aan de heer *de Jong*, zodat hem langs een omweg klachten bereikten, die bij een normale samenwerking van het bureau B.I. te Stockholm met het consulaat-generaal aldaar hem direct hadden kunnen zijn voorgelegd. Het grote

aantal klachten, dat Londen plotseling bereikte, leidde daar tot wantrouwen. Aangezien de aard van de bemoeiingen van de vluchtelingen-zorg nu eenmaal een grote zelfstandigheid noodzakelijk maakte voor degenen, die zich met deze zorg belast had, was het de heer *de Jong* onmogelijk om bij gebrek aan vertrouwen zijn werkzaamheden verder te behartigen. Hij legde daarom zijn taak voor de vluchtelingen gaarne neer om zich in Zweden geheel te kunnen wijden aan de leiding van het verrichten van inkopen ten behoeve van de Nederlandse Regering te Londen, waarmee hij enige tijd tevoren door haar belast was. In September 1943 werd zijn ontslagaanvraag aanvaard, doch tot het einde van dat jaar, toen zijn opvolger, de heer *J. Middendorp*, is aangekomen, nam hij de zorg voor de Nederlandse vluchtelingen in Zweden nog waar. De heer *de Jong* acht de critiek, welke algemeen geuit wordt naar aanleiding van de omstandigheid, dat de Regering te Londen hem, die zich belast had met de vluchtelingen-zorg in Zweden, niet voldoende instructies had gegeven, in zoverre niet gerechtvaardigd, dat de situatie in dat land dagelijks veranderde of nieuwe facetten vertoonde. Dientengevolge waren vastomlijnde instructies naar zijn mening niet wel mogelijk. Wel vermeldt hij in zijn memorandum, dat nimmer algemene instructies zijn gegeven over betalingen en verstrekingen aan aspirant-vrijwilligers.

Naar zijn mening had de heer *de Jong* bij zijn werk ten behoeve van de Nederlandse vluchtelingen wellicht iets meer steun kunnen ontvangen van de Nederlandse zaakgelastigden, die de heer *van Nagell* zijn opgevolgd. Zo zijn een aantal klachten uit de kampen in Zweden, waarvan zij kennis hadden gekregen, niet aan de heer *de Jong* doorgegeven. Deze is echter van oordeel, dat men hun dat niet kwalijk kan nemen, aangezien in korte tijd drie zaakgelastigden elkaar opvolgden en zij, gezien de vele andere problemen, waarvoor hun aandacht werd gevraagd, zich niet direct konden inwerken in de dagelijkse complicaties van het vluchtelingenprobleem. De heer *de Jong* heeft wel de indruk, dat de Nederlandse Regering te Londen zeker geen juist besef had van de moeilijkheden, waarmee hij had te kampen en hij heeft evenmin het gevoel gekregen, dat men zich indertijd te Londen veel moeite heeft gegeven om zoveel mogelijk vrijwilligers naar Engeland te brengen. Maar zelfs indien dit wel het geval was geweest, kan hij er niet over oordelen, of de mogelijkheid daartoe in belangrijke mate zou kunnen zijn geschapen. Ingeval een snellere afvoer naar Engeland mogelijk was geweest, zou naar de mening van de heer *de Jong* het vluchtelingenvraagstuk iets eenvoudiger zijn geworden. Eerst toen de klachten kwamen, is men, aldus de heer *de Jong*, actief geworden, maar toen hij reeds vroeger bij herhaling op het belang van een snellere afvoer der uitgewekenen naar Engeland wees, was niemand in beweging gekomen.

Toen vluchtelingen zich tot te Stockholm woonachtige Nederlanders wendden met klachten, hebben goed bedoelende lieden in plaats van de geest der vluchtelingen te sterken, deze verzwakt door hen als huisknecht of kinderjuffrouw in huis te nemen. Zij begrepen niet, dat het hoofddoel van de vluchtelingen-zorg niet in de eerste plaats gericht was op het verschaffen van een comfortabel leven aan de uitgewekenen, doch allereerst op de volgende drie punten:

1. Het verhinderen van terugzending uit Zweden.
2. Gedurende hun verblijf in Zweden de vluchtelingen zo goed mogelijk onder te brengen en bezig te houden en daarbij allen een gelijke behandeling te geven.
3. Een spoedige overtocht naar Londen te bevorderen.

Dat, aldus de heer *de Jong*, niet een ieder zich hiervan rekenschap gaf, is vergeeflijk. Dat echter ook leden van het legatiepersoneel op bovengenoemde wijze de geest van de aspirant-vrijwilligers verzwakten, acht hij betreurenswaardig.

Later is de heer *de Jong* wel verweten, dat hij te weinig aandacht heeft gewijd aan de geestelijke en culturele verzorging van de vrijwilligers. Dit verwijt houdt naar zijn mening geen rekening met de omstandigheid, dat een wel verantwoorde geestelijke en culturele verzorging van de bewoners van een vijftiental over geheel Zweden verspreid liggende kampen een staf van sociale werkers en geestelijke verzorgers zou hebben nodig gemaakt. Indien men bedenkt, dat er destijds nauwelijks voldoende werkkrachten aanwezig waren om de normale werkzaamheden van het consulaat-generaal te verrichten, zal naar de heer *de Jong* in zijn memorandum als zijn mening te kennen geeft, moeten worden toegegeven, dat zulk een verzorging onder de toen bestaande omstandigheden als wel wat te veel gevergd kan worden beschouwd. De heer *de Jong*, die naar zijn overtuiging de vluchtelingen-zorg op een verantwoorde financiële basis heeft gevoerd, werd opgevolgd door de heer *J. Middendorp*, wiens uitgaven ten behoeve van de vluchtelingen die van de heer *de Jong* vele malen overtroffen. Indien men te Londen werkelijk op de hoogte was geweest van de ware toestand in Zweden, dan had men volgens de heer *de Jong* aldaar kunnen weten, dat met geld de

44185; 44190; 44219—44222 (*de Jong*)

¹⁾ Vgl. bijlage 26.

44227—44228 (*de Jong*)

²⁾ Vgl. Verslag der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, deel 3 A, blz. 329.

44230—44235 (*de Jong*)

44238—44246 (*de Jong*)

44247—44261 (*de Jong*)

³⁾ Vgl. bijlage 25.

44217 (*de Jong*)

onder de Nederlandse aspirant-vrijwilligers heersende ontevredenheid wel tijdelijk iets getemperd zou kunnen worden, doch niet kon worden opgeheven. Voorzover er enige rust kwam, mede doordat na dien de afvoermogelijkheden naar Engeland ruimer werden, is deze rust naar zijn mening zeker duur gekocht.

De heer *de Jong* deelde mondeling aan de commissie mede, dat de aspirant-vrijwilligers, die gedurende de eerste tijd in Zweden aankwamen, gevlucht waren met het doel om inderdaad in Engeland dienst te nemen. Het heeft nog geruime tijd geduurd, voordat het peil slechter werd. Van de vluchtelingen, die later aankwamen, waren velen uit Nederland weggegaan, omdat zij zich het leven in Zweden gemakkelijker dachten, doch niet omdat zij van plan waren in Engeland dienst te nemen. Hij legde bij zijn verhoor een boekje over, het zogenaamde „zwarte boekje” ¹⁾, dat gedurende de periode, waarin zijn opvolger, de heer *Middendorp*, de leiding had van het vluchtelingenwerk, was opgesteld. In dit boekje worden de namen van 115 personen vermeld, die na aankomst in Zweden niet bereid zouden zijn geweest als vrijwilliger naar Engeland te vertrekken en die deel uitmaakten van de ongeveer duizend Nederlanders, die gedurende de oorlogsjaren in Zweden zijn aangekomen. Het boekje kan volgens de heer *de Jong* een indruk geven van het gehalte der Nederlanders, die indertijd in Zweden aankwamen. Achter de namen van velen hunner worden de volgende woorden vermeld: verrader en spion, S.S. Duitse Dienst, Noorse *Quisling*-familie, legde valse verklaringen af, was in Duitse krijgsdienst, onbetrouwbaar, Germaanse landdienst, enz.

Bij schrijven van 16 Mei 1946 heeft de Minister van Buitenlandse Zaken een commissie benoemd ²⁾, welke tot taak had een onderzoek in te stellen naar het tijdens de oorlog door de heer *de Jong* gevoerde beleid. Deze commissie wordt, naar haar voorzitter, *W. L. F. C. ridder van Rappard*, als regel de commissie-*van Rappard* genoemd. In tegenstelling tot hetgeen de later nog te noemen commissie-*van Rappard* hierover heeft gezegd, heeft de heer *de Jong* aan de commissie medegedeeld, dat hij eerst een inspectie heeft gemaakt in een niet ver van Stockholm verwijderd kamp in Zuid-Zweden. Ook heeft hij een paar maal een kamp, waar men speciaal in de landbouw werkzaam was, bezocht, terwijl hij minstens tweemaal in Falun geweest is, dat 4 à 500 km van Stockholm verwijderd ligt. Ook is hij wel in enkele houthakkerskampen geweest. Al deze bezoeken werden afgelegd om de in de kampen vertoevende jongelieden een blijk van medeleven te geven, om in te grijpen als hij dingen aantrof, die hem niet aanstonden. Aangezien naar het oordeel van de heer *de Jong* dit laatste echter niet het geval was, bestond er voor hem geen aanleiding om in te grijpen.

De klachten, welke de heer *Lindenburch* en zijn medewerkers naar Engeland zonden, hadden zij volgens de heer *de Jong* niet rechtstreeks vernomen van degenen, die in de kampen vertoefden, doch van personen, die van horen zeggen zouden weten, hoe de toestanden daar waren. In plaats van tevoren even bij de heer *de Jong* te informeren, is, zonder de zaak objectief te beoordelen, klakkeloos alles, wat de jongens er uit flapten voordat zij naar de kampen werden gestuurd, doorgegeven naar Londen. Bovendien verwachtten de uitgewekenen in Zweden reeds alles te vinden zoals in oorlogvoerend Engeland. Het werk van de heer *de Jong* in verband met de vluchtelingen is naar hij verklaarde ondermijnd, doordat bijvoorbeeld mevrouw *van Rijckevorsel*, de vrouw van de gezantschapssecretaris, verschillende malen heeft ingegrepen, zonder dat hij in staat was dit te verhinderen.

Zo was zij op een goede dag met haar echtgenoot, met pastoor *Krijn* en met dr. *W. J. A. Willems*, de destijds aan de Nederlandse legatie te Stockholm verbonden pers-attaché, een kamp gaan inspecteren, dat kort tevoren verplaatst was en dat nog niet goed in elkaar zat. Zij hadden enkele daar vertoevende jongelieden medegenomen naar Stockholm.

Een hunner werd hulp in de huishouding bij mevrouw *van Rijckevorsel*, een zoon van oud-minister *Gelissen* kreeg een plaatsje op het kantoor van de heer *Willems*, terwijl een ander bij hem als timmerman in dienst kwam. Een jongeman, die kok was in een van de kampen, werd door hun toedoen als zodanig in dienst genomen door de Mexicaanse gezant en tegen dit alles kon de heer *de Jong* niets doen. Wel heeft hij aan de gezant geschreven, dat naar zijn mening alle vluchtelingen op een zelfde basis moesten worden behandeld en dat er geen vriendjes uit de kampen mochten worden gezocht ³⁾, hetgeen een koele verhouding met de familie *van Rijckevorsel* ten gevolge had. Naar zijn mening heeft hij in deze aangelegenheden niet voldoende steun ontvangen van de toenmalige Nederlandse zaakgeplastigde, later gezant te Stockholm, mr. *W. C. graaf van Rechteren Limpurg*. Diens voorgangers waren gedurende de gehele oorlog in Zweden geweest en kenden daar de toestand, maar de heer *van Rechteren Limpurg* kwam uit Amerika en zeide: „de vrijwilligers, dat zijn

44268 (*de Jong*)44278—44285 (*de Jong*)44287—44294 (*de Jong*)

onze jongens". In Amerika kon alles en mocht alles, maar volgens de heer *de Jong* was een vrijwilliger in Canada of Engeland heel iets anders dan een aspirant-vrijwilliger, die bij de gratie Gods in Zweden mocht verblijven. Hij deelde in dit verband nog mede, dat hij zich in vele brieven beklagde over het gedrag van de aspirant-vrijwilligers en dat hij in verband met zijn werkzaamheden alle mogelijke steun van de gezant nodig had. In een uit Londen afkomstige brief stond dan ook vermeld, dat het er naar uitzag, alsof de heer *de Jong* zijn werk in verband met de vluchtelingen wel goed aanpakte, terwijl tevens de aandacht van de zaakgelastigde er op werd gevestigd hem alle mogelijke steun te verlenen. Deze steun heeft de heer *de Jong* naar hij mededeelde echter niet gehad. Aangezien de zorg voor de Nederlandse vluchtelingen in Zweden niet aan de heer *de Jong* was opgedragen, doch deze hem door de heer van *Nagell* was toevertrouwd en hij daartoe ook nooit een officiële benoeming had gehad, was het mogelijk, dat hij de heer van *Rechteren Limpurg* een lijst heeft voorgelegd van al zijn bezigheden en het met deze eens is geworden, dat hij een deel daarvan ter zijde zou leggen. Daarop heeft de heer van *Rechteren Limpurg* de heer *de Jong* mondeling ontheven van de zorg voor de vluchtelingen in Zweden. Toen de heer *de Jong* daarna bemerkte, dat de vluchtelingenzaken niet naar wens verlieten, heeft hij, in afwachting van de komst van zijn opvolger, de heer *Middendorp*, op verzoek van de heer van *Rechteren Limpurg* de leiding weer op zich genomen.

De heer *de Jong* verklaarde verder nog, dat hij steeds met de verschillende zaakgelastigden overleg had gepleegd over de voor het vluchtelingenwerk te besteden gelden. Toen hij een nieuwe telefoon nodig had, mocht het daarvoor benodigde bedrag van 100 kronen echter niet worden uitgegeven. Ook mocht hij, ofschoon hem dat voor het werk noodzakelijk voorkwam, geen ruimere kantoorlokalen huren. De heer *de Jong* heeft omtrent dergelijke aangelegenheden niet naar Londen gerapporteerd, omdat het er dan zou uitzien alsof hij zich over zijn directe chef beklagde. Op zijn andere klachten omtrent de vluchtelingen heeft hij van de Regering te Londen nooit enig antwoord gekregen. Slechts was er de reeds genoemde verklaring uit Londen, dat hij in een zeer moeilijke positie zat, dat de zaak goed liep en dat hij de volle steun van de legatie verdiende. De heer *Middendorp* daarentegen mocht voor zijn werk zoveel geld opnemen als hij wilde. De heer *de Jong* vermoedt, dat deze uit Londen de opdracht had gekregen te zorgen, dat de Nederlandse aspirant-vrijwilligers het koste was het kost hun mond hielden.

Op 17 Februari 1943 heeft de heer *de Jong* in een uitvoerige brief nog eens omtrent vele tekortkomingen van de in Zweden vertoevende Nederlandse uitgewekenen rapport uitgebracht aan zijn chef, de tijdelijk zaakgelastigde der Nederlanden te Stockholm ¹⁾, met het verzoek de Regering te Londen daarvan in kennis te stellen.

De opvolger van de heer *de Jong*, de heer *J. Middendorp*, verklaarde aan de commissie, dat hij, voordat hij in het laatst van 1943 naar Zweden werd gezonden, als leerkracht verbonden was geweest aan de opleidingsschool voor adelborsten te Penrhyn bij Falmouth en dat hij ook stuurlieden en machinisten ter koopvaardij had opgeleid. Vóór de oorlog was de heer *Middendorp* namelijk directeur van de Zeevaartschool te Den Helder, welke functie hij ten tijde van zijn verhoor weer bekleedde.

Het was hem niet bekend, of de heer *de Jong* op eigen verzoek ontslag had gekregen uit zijn functie als leider van het vluchtelingenbureau, doch de heer *Middendorp* wist wel, dat hij naar Zweden was gezonden, omdat er aldaar onder de aspirant-vrijwilligers grote ontevredenheid bestond en men het te Londen nodig vond, dat er in plaats van de heer *de Jong* iemand anders kwam.

Na aankomst in Zweden heeft hij de uitgewekenen direct een contractje laten tekenen, waarbij zij zich bereid verklaarden bij de eerste de beste gelegenheid, die zich voordeed, naar Engeland te gaan en te gaan dienen bij marine, landmacht, luchtmacht of de Nederlandse koopvaardij. Op grond van dit contract heeft de heer *Middendorp* hen over dezelfde kam geschoren als een matroos van de marine. Wat zo'n matroos in Engeland kreeg, kregen zij ook; zij moesten dus behoorlijk te eten hebben, behoorlijk gekleed worden en een zakcentje ontvangen, dat, naar de heer *Middendorp* zich herinnert, 10 kronen per week bedroeg.

Uit een door de heer *Middendorp* op 12 Januari 1944 voor de Minister van Binnenlandse Zaken opgesteld voorlopig verslag betreffende zijn werkzaamheid voor de Nederlandse vluchtelingen in Zweden blijkt, dat hun minimum zakgeld Kr. 7.50 per week was. Verder wordt in dit verslag, dat de heer *Middendorp* kort na zijn aankomst in Zweden heeft opgesteld, vermeld, dat er op dat moment geen mogelijkheid bestond om de aspirant-vrijwilligers met een redelijke kans van behouden aankomst naar Engeland door te zenden.

¹⁾ Vgl. bijlage 27.

71887—71889 (*Middendorp*)71891—71894 (*Middendorp*)

Hij heeft zoveel mogelijk aanraking met hen gezocht en nadat er rustig met hen gepraat was, waardoor zij gewoonlijk de toestand beter gingen inzien, verbeterde de stemming reeds.

Ook maakte de heer *Middendorp* toen reeds melding van het voorkomen van ongunstige elementen in sommige kampen, van wie hij enkelen, omdat zij de geest in de Nederlandse kampen ondermijnden, naar een Zweeds kamp had overgeplaatst.

Blijkens dit verslag zonden de Zweden hun recruten, voordat met de militaire oefeningen werd begonnen, zes maanden naar de bossen om hout te hakken. De 20 000 destijds in Zweden vertoevende Noorse vluchtelingen waren voor een groot gedeelte eveneens verplicht om dit werk te verrichten.

De heer *Middendorp* vermeldde in zijn verslag verder nog, dat in de kampen de voeding uitstekend was en dat de ligging en huisvesting eenvoudig maar goed waren.

Volgens de heer *Middendorp* lag de oorzaak van de ontevredenheid van de aspirant-vrijwilligers in het feit, dat zij te weinig geld ontvingen of door de heer *de Jong*, die als consul-generaal gewend was een heel ander slag lieden bij zich te ontvangen dan deze jongens waren, misschien wel eens minder vriendelijk werden toegesproken, terwijl zij naar zijn oordeel ook minder goed gekleed waren. Dit laatste viel in Zweden, waar iedereen goed gekleed gaat, dan ook wel op en daarom heeft de heer *Middendorp* hen opnieuw in de kleren gestoken. Ook zorgde hij voor een tandheilkundige behandeling. Dit kostte natuurlijk wel wat geld, maar indien dit niet was geschied, zou het gebit van velen van de jongens in Engeland moeten zijn behandeld.

Met de heer *van Rechteren Limpurg*, die bij de komst van de heer *Middendorp* in Zweden daar ook nog niet lang was, kon hij het wel goed vinden. Daar iedereen niet zo'n poteling is, dat hij vele kubieke meters hout kan hakken en dit werk in de winter, als men tot zijn middel in de sneeuw moet staan, voor iedereen ook niet even prettig is, had de heer *Middendorp* in tegenstelling tot zijn voorganger er geen bezwaar tegen, dat enkelen van de aspirant-vrijwilligers, die voor het houthakkerswerk minder geschikt bleken, als huisbediende of op andere wijze werkzaam waren. Hij heeft zelf een zestal uitgewekenen kantoorwerkzaamheden op zijn bureau laten verrichten. Zij kregen daarvoor het gewone salaris, dat ongeveer Kr. 300 à 350 per maand bedroeg en dat later, omdat het leven in Stockholm zo duur was, werd verhoogd tot ongeveer Kr. 500. Alleen de chef van het kantoor had een salaris van Kr. 600. Hoewel de heer *de Jong* er tegen hem nooit iets over heeft gezegd, zal die deze bedragen wel te hoog hebben gevonden.

Bij zijn vertrek naar Zweden had de heer *Middendorp* van Minister *van Boeyen* de opdracht gekregen goed voor de Nederlandse aspirant-vrijwilligers te zorgen en deze was tevens van oordeel, dat ze zo spoedig mogelijk naar Engeland moesten komen. Dit laatste was in December 1943 echter ontzettend moeilijk en, omdat de Duitsers nog overal in de omtrek van Zweden vaste voet hadden, bovendien gevaarlijk. Er was in de Engelse vliegtuigen, die in Zweden kwamen, wel eens plaats voor een enkele passagier, doch een andere gelegenheid was er niet.

De heer *Middendorp* heeft daarom getracht goede maatjes te worden met de Amerikanen, die in 1944 te Stockholm een doorvoerstation op Rusland hadden opgericht. Hij tracteerde ze daartoe zo nu en dan op een lunch of een diner en offereerde een gezellig borreltje, waardoor hij er in slaagde om tegen het einde van 1944 de afvoermogelijkheid naar Engeland aanzienlijk te verruimen. Toen konden vele uitgewekenen met grote Amerikaanse vliegtuigen, *Liberators*, die wel drie maal per week in groepen van zes of acht in Zweden kwamen, naar Engeland worden overgebracht.

Toen de heer *Middendorp* op 1 Maart 1945 uit Zweden vertrok, waren alle oudere en ook het grootste deel van de jongere Nederlandse uitgewekenen reeds verdwenen.

De mogelijkheid om op deze wijze op grote schaal Nederlandse aspirant-vrijwilligers naar Engeland af te voeren bestond echter nog niet in de tijd, toen de heer *de Jong* de leiding van het vluchtelingenbureau had.

Volgens de heer *Middendorp* bekeek de heer *de Jong* alles door de vredesbril; hij was een geweldig harde werker, die als hij iets onderneemt, het waarschijnlijk ook wil doorzetten, doch hij keek kolossaal op de dubbeltjes.

De heer *Middendorp* deed dat ook wel, doch zijn idee was, dat de jongens in Zweden tevreden moesten zijn. Zijn uitgaven zijn, naar hij mededeelde, ver beneden de raming van Minister *van Boeyen* gebleven. Bovendien hebben degenen, die wel eens wat extra kregen, altijd geweten, dat de Nederlandse staat dit van hen terug kon vragen, want daarvoor hadden ze een contract getekend.

71907—71925 (*Middendorp*)

71926—71934 (*Middendorp*)

71937 (*Middendorp*)

71940—71944 (*Middendorp*)

71946—71948 (*Middendorp*)63485—63492 (*van Rechteren Limpurg*)

Na zijn aankomst in Zweden is hij tezamen met de gezant met de Kerstdagen naar Upsala gegaan, waarheen zij de jongelui ook hadden laten komen. Dezen zijn toen eerst aangekleed, hebben een paar dagen in een hotel gelogeerd en na een gezamenlijk gevierd zeer gezellig Kerstfeest was iedereen tevreden en opgewekt.

In het laatst van 1944 kwam uit Finland een aantal Nederlanders naar Zweden, die door de Duitsers aan het werk waren gezet, doch vrijwillig waren gegaan. Verscheidenen hiervan zijn op de zwarte lijst gekomen. Ze zijn maar kort in Zweden geweest en om te voorkomen, dat ze daar zouden blijven, naar Engeland gezonden.

De heer *van Rechteren Limpurg*, gedurende wiens verblijf in Zweden de tegen de heer *de Jong* bestaande klachten in Engeland bekend werden, terwijl ook de door de heer *de Jong* vermelde moeilijkheden met mevrouw *van Rijkevorsel* en de heer *Willems* gedurende deze periode plaats vonden, deelde aan de commissie mede, dat de heer *de Jong* een heel lastig man was, die nogal eens moeilijkheden veroorzaakte. Tot zijn vertrek uit Zweden echter heeft de heer *van Rechteren Limpurg* goed met hem samengewerkt; hij heeft naar hij mededeelde wel eens moeilijkheden met hem gehad en er is een moment geweest, dat het zeer moeilijk was, maar het is terecht gekomen.

Toen de heer *van Rechteren Limpurg* in Juni 1943 in Zweden kwam, had de heer *de Jong* behalve het consulaat-generaal verschillende economische zaken te behandelen en hij was belast met de inlichtingen voor B.I. Daarbij kwamen dan nog de vluchtelingen.

In het begin was de behandeling van de vluchtelingen eenvoudig, omdat er niet zoveel waren en dezen direct naar Engeland werden doorgezonden. Toen er zes maanden lang geen vliegtuigen konden gaan, is er een opstopping ontstaan, waardoor de zaak de heer *de Jong* enigszins over het hoofd liep. Er zijn toen klachten van de vluchtelingen gekomen, die naar de mening van de heer *van Rechteren Limpurg* hun ontstaan vonden in een niet altijd even tactvol optreden van de heer *de Jong*, terwijl hij zijn werk volgens de heer *van Rechteren Limpurg* ook op een te bescheiden schaal deed.

In een door de heer *van Rechteren Limpurg* aan de Minister van Buitenlandse Zaken gerichte brief van 23 November 1943 deelde hij mede, dat hij getracht had de heer *de Jong* er toe te brengen om aan verschillende klachten, zoals die met betrekking tot de kleding, tegemoet te komen, aan welk verzoek voor een groot gedeelte was voldaan.

De heer *van Rechteren Limpurg* wees er in dit schrijven verder op, dat voorzover hij kon nagaan, de te bruuske behandeling van de vluchtelingen door de heer *de Jong* de hoofdgrond vormde voor de bij hen bestaande klachten. Daar het hem wel haast onmogelijk was om deze tot een meer vriendschappelijke houding ten aanzien van de vluchtelingen te brengen, achtte hij het noodzakelijk, dat de leiding van de vluchtelingendienst ten spoedigste in andere handen zou worden gegeven.

Tevens verzocht hij in deze brief om aanwijzingen betreffende het bedrag van de uitgaven, dat naar het oordeel van de Regering ten behoeve van de vluchtelingen zou kunnen worden besteed. Tot dusver was blijkens dit schrijven in deze steeds de grootst mogelijke zuinigheid betracht, waarin de heer *de Jong*, echter naar de mening van de heer *van Rechteren Limpurg* wel wat al te ver ging.

63487; 63491—63492 (*van Rechteren Limpurg*)

Na de komst van de heer *Middendorp*, die voor de verzorging van de Nederlandse aspirant-vrijwilligers meer geld uitgaf, ging het, naar de heer *van Rechteren Limpurg* verklaarde, veel gemakkelijker en konden de moeilijkheden worden opgelost. De heer *van Rechteren Limpurg* had er nooit iets van gemerkt, dat buitenstaanders, zoals mevrouw *van Rijkevorsel*, die volgens hem de grootste belangstelling voor de vluchtelingen had, zich op een wijze, welke ambtenaren, die hun plicht deden, moest hinderen, met veel dingen bemoeiden, die hun niet aangingen.

47382—47384; 47670—47684 (*Willems*)

Dr. *W. J. A. Willems*, die in 1942 uit Engeland als pers-attaché van de Nederlandse legatie naar Stockholm was vertrokken, verklaarde, dat naar zijn mening de heer *de Jong* niet de aangewezen persoon was voor het werk in verband met de Nederlandse vluchtelingen. Hij was wel een harde werker en ijverig, maar het was ook voorgekomen, dat hij tegen de vluchtelingen, van wie soms een enkele trachtte een extra jas los te krijgen, hoewel hij daar geen recht op had, te keer ging op een dusdanige wijze, dat de heer *Willems*, die daarbij aanwezig was, zich er voor schaamde.

Het optreden van de heer *de Jong* veroorzaakte, naar de heer *Willems* mededeelde, verzet bij de Nederlanders te Stockholm, die geld gingen inzamelen om de Nederlandse aspirant-vrijwilligers iets extra's, zoals sigaretten en snoepgoed, te kunnen bezorgen. De heer *Willems* heeft er met de heer *de Jong* ruzie over gehad, dat hij enkele personen uit de kampen heeft gehaald, die daarna als kok, dienstjongen of huisknecht een baantje kregen. Omdat zijn kantoor

72227—72232; 72359—72360 (*Flantua*)

over te weinig werkkrachten beschikte en hij deze uit Londen niet kon krijgen, heeft de heer *Willems* zich tot de gezant gewend met het verzoek enkele in de kampen vertoevende werkkrachten, welke hij daartoe geschikt achtte, er uit te halen en op zijn kantoor te plaatsen. Daar de gezant dit liever niet zag, had de heer *Willems* hem medegedeeld, dat hij zijn verzoek dan naar Londen zou richten, waarop de door hem begeerde werkkrachten, hoewel de heer *de Jong* daar bezwaren tegen had gemaakt, tot zijn beschikking werden gesteld.

De heer *L. A. Flantua*, die in December 1943 van Delfzijl via Kopenhagen met een coaster naar Zweden is gereisd, waar het Bureau Inlichtingen, dat toen onder leiding van de heer *Lindenburg* stond, reeds van zijn komst op de hoogte was, deelde aan de commissie mede, dat hij later, na aankomst in Engeland, Nederlandse uitgewekenen had gesproken, die in Zweden in de bossen hout hadden gehakt. Hij is, hoewel hij mededeelde, dat de heer *de Jong* zeer gebeten op hem is, van oordeel, dat deze een buitengewoon flinke vent is, die door de Engelandvaarders zelf „de vader der Engelandvaarders” werd genoemd. Ook hij verklaarde, dat er een groep is geweest, die heus niet uit ideële overwegingen naar Engeland was vertrokken, maar domweg om het verdwijnen zelf. Velen verwachtten als een held gevierd te worden, omdat zij de moed hadden gehad te besluiten zich bij de geallieerde strijdkrachten te voegen en dan bemerkten zij na aankomst, dat men hen als een doodgewoon mens beschouwde.

Volgens de heer *Flantua* was de heer *de Jong* ongetwijfeld een harde natuur, maar hij heeft zeer veel voor de Engelandvaarders gedaan. Het is ook aan hem te danken, dat het grootste gedeelte van hen door Engeland is geaccepteerd.

72368—72369 (*Flantua*)

De heer *Flantua* verkeerde verder in de mening, dat hij er zonder enige bedoeling zijnerzijds aan had medegewerkt, dat de heer *Middendorp* werd aangewezen om het werk van de heer *de Jong* over te nemen. Toen hij namelijk uit Nederland wegging, had hij met zijn verloofde afgesproken een dagboek bij te houden en het zijne is, althans volgens de mening van zijn echtgenote, in plaats van een liefdesbetuiging een geschiedschrijving van zijn reis geworden. In dit dagboek kwamen ook passages voor, waaruit bleek, dat de heer *Lindenburg*, diens medewerker, de heer *Gevers Deynoot* en de heer *de Jong* elkaar het licht in de ogen niet gunden. Alle drie hadden hem confidenties gedaan, welke hij in zijn dagboek had vermeld. Na aankomst te Londen is dit door B.I. uit een door hem verzegelde enveloppe gehaald, gelezen en gefotocopieerd. Dit is naar zijn mening te Londen aanleiding geworden om aan de heer *Middendorp* op te dragen zich naar Zweden te begeven. Hoewel de heer *Flantua* slechts 12 dagen in Zweden heeft vertoefd, meende hij het niet eens te kunnen zijn met de door de Zweedse Regering genomen maatregel om de jongelieden in de bossen hout te laten hakken, doch dit was volgens hem niet te wijten aan de heer *de Jong*. Ook betwijfelt hij het, of men later, toen de heer *Middendorp* de leiding had overgenomen, de Nederlandse uitgewekenen door hen rijkelijk te bedelen wel altijd de juiste hulp heeft gegeven.

93199; 93264 (*Woensdregt*)

De heer *N. D. Woensdregt*, die sinds 1938 in Zweden woont, waar hij eerst onderdirecteur en later directeur van Philips was, heeft, hoewel de heer *de Jong* een persoonlijk vriend van hem is, getracht de commissie zo neutraal mogelijk in te lichten over zijn visie op diens beleid ten aanzien van de uitgewekenen.

„De heer *de Jong*”, zo zeide de heer *Woensdregt*, „heeft inderdaad die jongelui hardhandig aangepakt, naar mijn mening terecht.

Ik heb die jongelui naderhand een blauwe Maandag van de heer *Middendorp* overgenomen. Dat was het slechte restje, dat geen toestemming kreeg naar Engeland te gaan. Ik heb met een aantal van die jongelui, die uit Nederland en andere landen via Noorwegen naar Zweden kwamen, wat ervaring opgedaan. Het was voor de heer *de Jong*, die niet de uitrusting had om na te gaan wat voor types dit waren, ontzaglijk moeilijk vast te stellen of de jongelui politiek betrouwbaar waren. Bovendien heb ik de indruk gekregen, dat de heer *de Jong* geen geld had om die mensen in een pension te laten wonen. Hij heeft hen zonder aanzien des persoons naar houthakkerskampen gestuurd. De heer *de Jong* was van mening: ik trek één lijn, jullie moet hout hakken. Bovendien kregen zij van de Zweedse autoriteiten geen toestemming in de stad Stockholm te blijven. Zij moesten buiten Stockholm worden gebracht. Het was geen sinecure voor de heer *de Jong*.”

93265—93269 (*Woensdregt*)

De achtergebleven uitgewekenen, voor wie de heer *Woensdregt* korte tijd gezorgd heeft, waren ongeveer tachtig in getal. Hij was van mening geweest, dat zij niet ver genoeg konden worden weggestopt en had hen daarom onder leiding van een oud-kapitein van de koopvaardij in een kamp geplaatst, dat ongeveer 400 K.M. van Stockholm verwijderd was. Die jongens hadden het daar uitstekend.

Voorzover de heer *Woensdregt* bekend was, had de gezant zich

93270 (*Woensdregt*)

heel weinig met de uitgewekenen bemoeid; de heer *de Jong* had het best alleen afgekund.

Na de komst van de heer *Middendorp* was het voor de uitgewekenen veel gemakkelijker geworden, omdat deze vlugger dan zijn voorganger bereid was geweest datgene toe te staan, waarop zij meenden recht te hebben. De heer *Middendorp* was in zijn omgang met de jongelui gemakkelijker geweest dan de heer *de Jong*, maar hij had ook een rijkere kas dan deze; althans hij handelde daarmee op een vlottere wijze.

Toen de heer *Woensdregt* de zorg voor de uitgewekenen had overgenomen, had hij hun gezegd: „of je verdwijnt binnen 24 uur naar een kamp buiten Stockholm, of je blijft hier, maar je kunt dan geen beroep meer doen op het gezantschap voor ondersteuning of zakgeld”.

De reeds eerder genoemde commissie-*van Rappard* deelt in haar verslag mede, dat het niet verwachte lange verblijf in Zweden vele aldaar aangekomen Engelandvaarders heeft teleurgesteld. „Later, toen de levensomstandigheden in Nederland steeds moeilijker werden en voorts, doordat de scheepvaart op de Oostzee steeds riskanter werd, hebben ongetwijfeld Nederlanders uit zeer egoïstische motieven, totaal gespeend van het idealisme der Engelandvaarders, asyl in Zweden gezocht, terwijl zich ook onder de bemanningen van de in Zweedse havens in beslag genomen schepen een aantal onbetrouwbare lieden heeft bevonden.” Het was, aldus vervolgt het verslag, wel zonder meer duidelijk, dat enerzijds de teleurstelling, welke het lange verblijf in Zweden mee moest brengen en anderzijds het in het algemeen grote risico, dat de tocht daarheen met zich bracht, van hen, die met de ontvangst van de Engelandvaarders waren belast, veel tact en begrip vroegen.

De heer *de Jong* was zich dit zelf ook bewust, want hij schreef op 25 September 1941 aan de tijdelijk zaakgelastigde, de heer *Schellus*, o.m.:

„Ongetwijfeld ligt het in het belang der Nederlandsche Regeering, dat eensdeels de diensten van flinke werkkrachten aan den vijand onttrokken worden, anderdeels, dat hunne spontane gevoelens van dienst aanbieden voor een Vrij Nederland niet afgestompt worden gedurende de lange wachtperiode”.

Desondanks heeft het de heer *de Jong* naar het oordeel van de commissie-*van Rappard* in belangrijke mate aan de nodige tact en het nodige begrip ontbroken. Over de jaren 1941 en 1942 waren er weliswaar practisch geen klachten van Engelandvaarders over hun behandeling in Zweden, doch in 1943, toen de stroom toenam en de heer *de Jong* zich bovendien meer en meer ging concentreren op andere werkzaamheden, namen de klachten een opmerkelijke omvang aan. Inmiddels trof men in 1943 aliengs meer kaf onder het koren der Engelandvaarders aan.

De commissie-*van Rappard* heeft de overtuiging, dat de heer *de Jong* na enkele onaangename ervaringen de nieuw aangekomenen met een steeds toenemend wantrouwen is tegemoet getreden en herhaaldelijk jongelieden, die later na aankomst in Engeland op zeer loffelijken wijze onze en de geallieerde zaak hebben gediend, onheus heeft ontvangen en behandeld.

In dit verband acht zij het van belang, dat de heer *de Jong* zijn verdediging tegen de door haar te zijner kennis gebrachte grieven tegen zijn beleid in belangrijke mate deed steunen op een opsomming van een aantal gevallen van Engelandvaarders, die zich in meerdere of mindere mate hebben misdragen. Het zware werk en het verblijf in de vaak afgelegene kampen zou naar het oordeel van de commissie-*van Rappard* niet tot grote moeilijkheden aanleiding hebben gegeven, indien behoorlijk aandacht was besteed aan de geestelijke en de sociale verzorging. Zoals de heer *de Jong* zelf aan de commissie-*van Rappard* had medegedeeld, aldus vervolgt het verslag dezer commissie, heeft persoonlijk bezoek op last van de gezant eerst sinds September 1943 plaats gevonden. In October 1943 vergezelde de heer *de Jong* de gezant bij een bezoek aan een kamp en dit was de eerste en enige maal, dat hij zich persoonlijk van de situatie op de hoogte had gesteld. De commissie-*van Rappard* acht dit een ernstige beleidsfout. Ook indien de heer *de Jong* door zijn vele werkzaamheden geen tijd voor persoonlijke contrôle zou hebben gehad, had hij naar haar oordeel in ieder geval alles in het werk moeten stellen om daarvoor hetzij betaalde krachten, hetzij vrijwilligers aan te trekken.

Zij acht het verder nog vermeldenswaard, dat kort nadat de heer *Middendorp* de taak van de heer *de Jong* met betrekking tot de uitgewekenen had overgenomen, de stemming van de Engelandvaarders in de bossen spoedig verbeterde. Hoewel de uitgaven voor de Engelandvaarders sinds het optreden van de heer *Middendorp* zeer sterk zijn gestegen, dient de verbetering van de stemming naar de mening van de commissie-*van Rappard* in belangrijke mate te worden toegeschreven aan de persoonlijkheid van de heer *Middendorp*. Verder

is deze commissie van oordeel, dat de verschillende Nederlandse vertegenwoordigers in Zweden wellicht onvoldoende instructies hebben ontvangen van de Regering te Londen omtrent het te voeren beleid betreffende de Nederlandse uitgewekenen en een en ander in hoofdzaak aan de prudentie van deze vertegenwoordigers was overgelaten.

Naar aanleiding van het bovenvermelde is de commissie-van *Rappard* tot de conclusie gekomen, dat de door haar gereleveerde beleidsfouten, welke niet alleen op de vluchtelingen-zorg betrekking hebben, doch ook op het werk, dat de heer *de Jong* als vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen heeft verricht, niet van zodanige aard zijn, dat ontslag in welke vorm ook aan de heer *de Jong* zou behoren te worden verleend. Zij is echter wel van oordeel, dat de heer *de Jong*, wie het overigens zeker niet heeft ontbroken aan ijver terzake van de zorg voor de uitgewekenen, ernstige beleidsfouten heeft gemaakt, zodat zij de Minister van Buitenlandse Zaken heeft geadviseerd hem niet voor te dragen voor de bevordering tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Het is de commissie uit het bovenstaande gebleken, dat gedurende de eerste jaren, toen er in Zweden Nederlanders kwamen, van wie de meesten zich als doel hadden gesteld om zich in Engeland bij de Nederlandse strijdmacht te voegen, er weinig of geen klachten zijn geweest tegen het door de heer *de Jong* te hunnen aanzien gevoerde beleid. Hoewel de mogelijkheid om naar Engeland te vertrekken slechts gering was, zal de omstandigheid, dat vrij regelmatig een klein aantal hunner kon vertrekken, er toe hebben bijgedragen, dat zij zonder daarover al te veel te morren, zich de ongerieven in de vaak afgelegene houthakkerskampen en het sobere bestaan aldaar hebben getroost. Bovendien zullen velen van deze Engelandvaarders zich stellig ook gerealiseerd hebben, dat hun in oorlogstijd in Nederlandse militaire dienst ook nog zeer veel ontberingen te wachten konden staan.

Toen later de mogelijkheid om naar Engeland te vertrekken tijdelijk was afgesloten, zal bij degenen, die zich nog in de kampen bevonden, een gevoel van teleurstelling en ongeduld oorzaak zijn geworden, dat zij meer oog kregen voor hetgeen zij daar misten.

Daar toen inmiddels velen uit ook minder idealistische overwegingen naar Zweden waren getrokken en sommigen van hen, onder wie zich lastige en zelfs onbetrouwbare elementen bevonden, die het er meer om te doen was om daar een ruimer en minder gevaarlijk leven te leiden dan om zich na aankomst in Engeland de ontberingen van een leger in de oorlog te getroosten, zich bij hen voegden, zal er een meer algemene geest van ontevredenheid zijn ontstaan, welke zich uitte in klachten over te weinig ontspanning, minder goede kleding en minder geriefelijk verblijf in vaak afgelegene kampen. Bovendien schijnt de min of meer onvriendelijke wijze, waarop de heer *de Jong* de Nederlandse aspirant-vrijwilligers te woord stond, de ontevredenheid nog te hebben aangewakkerd. Bijna alle door de commissie gehoorde getuigen hebben haar als hun mening te kennen gegeven, dat de heer *de Jong* in de omgang een moeilijk mens is, terwijl ook het merendeel van de getuigen, welke de commissie-van *Rappard* hoorde, daarover spreekt.

Blijkens de 23 November 1943 gedateerde brief van de heer van *Rechteren Limpurg* aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen achtte eerstgenoemde de vervanging van de heer *de Jong* vooral noodzakelijk wegens diens wijze van optreden tegen de Nederlandse aspirant-vrijwilligers. Uit dit schrijven is echter ook gebleken, dat op verzoek van de heer van *Rechteren Limpurg* de heer *de Jong* is tegemoetgekomen aan de bestaande klachten omtrent de kleding. Het is de commissie opgevallen, dat in dit schrijven tevens wordt verzocht aanwijzingen te verstrekken omtrent de bedragen, welke naar het oordeel van de Regering ten behoeve van de aspirant-vrijwilligers in Zweden mochten worden uitgegeven.

Gezien dit verzoek en het ook door de heer *de Jong* in zijn memorandum medegedeelde feit, dat hij uit Londen nooit aanwijzingen had ontvangen omtrent de voor de aspirant-vrijwilligers te besteden bedragen, meent de commissie te mogen concluderen, dat dergelijke richtlijnen hem niet waren verstrekt.

Voorts is de commissie uit een op 22 November 1943 door de Minister van Binnenlandse Zaken aan de heer *Middendorp* gericht brief gebleken, dat deze schriftelijke directieven zou ontvangen, welke bij de materiële zorg voor de aspirant-vrijwilligers in Zweden in acht dienden te worden genomen.

In het archief van het Departement van Binnenlandse Zaken is bovendien een ongedateerde missive aangetroffen met dergelijke richtlijnen ¹⁾, waarin onder meer bedragen worden vermeld, welke aan de aspirant-vrijwilligers in Zweden ten laste van de rijksmiddelen

¹⁾ Vgl. bijlage 28.

mochten worden uitbetaald bij aankomst in dat land en bij vertrek, het bedrag, dat zij aan zakgeld mochten ontvangen enz.

Waren dergelijke aanwijzingen in Zweden eerder bekend geweest, dan had naar het oordeel der commissie de heer *de Jong*, die van opvatting was, dat hij in zijn beleid ten aanzien van de Nederlandse aspirant-vrijwilligers de grootst mogelijke zuinigheid moest betrachten, zich daarnaar kunnen richten en zouden er misschien op wat ruimer schaal gelden te hunnen behoeve zijn uitgegeven. Daardoor zou dan althans een gedeelte van de tegen het beleid van de heer *de Jong* geuite klachten waarschijnlijk niet zijn ontstaan, terwijl de commissie het tevens niet uitgesloten acht, dat er dan minder botsingen tussen de aspirant-vrijwilligers en de heer *de Jong* zouden zijn voorgekomen.

De commissie heeft verder de indruk gekregen, dat laatstgenoemde door een zekere stugheid van optreden wel eens bijgedragen zal hebben tot opstandigheid van aspirant-vrijwilligers. Daardoor is vooral kort na de komst van de heer *van Rechteren Limpurg* in Zweden een minder goede verstandhouding ontstaan, waardoor hij de heer *de Jong* niet altijd gesteund zal hebben tegen ook naar het oordeel van de commissie onaanvaardbaar te achten inmenging van buitenstaanders in diens beleid ten aanzien van de aspirant-vrijwilligers.

De commissie heeft geconstateerd, dat de heer *de Jong* zich met grote toewijding en ijver en naar beste weten heeft gekwetend van de door hem op zich genomen taak ten behoeve van de Nederlandse aspirant-vrijwilligers, doch dat hij door zijn wijze van optreden moeilijkheden heeft veroorzaakt, welke zijn opvolger op betrekkelijk eenvoudige wijze uit de weg heeft kunnen ruimen.

De commissie brengt in herinnering, dat zij in het derde deel van haar verslag met betrekking tot het door de heer *de Jong* gevoerde aankoopbeleid tot de conclusie is gekomen, dat hij zich ten koste van veel arbeid en moeite zeer goed heeft gekwetend van zijn functie als leider van de Nederlandse Inkoopcentrale te Stockholm.¹⁾

Bovendien heeft de commissie in het vierde deel van haar verslag haar waardering uitgesproken over het inlichtingenwerk, dat de heer *de Jong* te Stockholm, aanvankelijk zelfstandig en later als vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen, heeft gedaan. Zij is van oordeel, dat gedurende de periode, waarin de heer *de Jong* te Stockholm voor de verschillende Nederlandse inlichtingendiensten werkzaam is geweest, het meest vruchtbaar is gewerkt.²⁾

De commissie *van Rappard* heeft in haar verslag aan de Minister van Buitenlandse Zaken naar aanleiding van de conclusies, waartoe zij was gekomen met betrekking tot de verschillende werkzaamheden van de heer *de Jong*, geadviseerd, hem niet voor te dragen voor de bevordering tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

De commissie is naar aanleiding van hetgeen haar is gebleken echter van oordeel, dat de wijze, waarop de heer *de Jong* zijn onderscheiden taken heeft uitgevoerd, in aanmerking genomen, dat hij tevoren een gedeelte van de daaraan verbonden werkzaamheden nog nooit had verricht, terwijl bovendien de omstandigheden, waaronder gewerkt moest worden, weinig gunstig waren, een dergelijk advies niet rechtvaardigt.

De aantekeningen in het dagboek van de heer *Flantua* kunnen geen invloed hebben gehad op de door de Minister van Binnenlandse Zaken reeds in November 1943 genomen beslissing om aan de heer *Middendorp* de zorg voor de aspirant-vrijwilligers in Zweden op te dragen. Deze aantekeningen werden in Engeland immers eerst bekend na de aankomst van de heer *Flantua* aldaar, in Februari 1944.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen.

Mr. *J. E. H. baron van Nagell* (28 Juli 1948): nos. 22188—22220.

A. M. de Jong (4 Maart 1949): nos. 44162—44301.

Dr. *W. J. A. Willems* (14 April 1949): nos. 47670—47684.

Mr. *W. C. graaf van Rechteren Limpurg* (19 Augustus 1949): nos. 63478—63492.

C. Knulst (21 December 1949): nos. 70902—70919.

J. Middendorp (5 Januari 1950): nos. 71882—71953.

L. A. Flantua (11 Januari 1950): nos. 72357—72369.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (17 Februari 1950): nos. 75764—75767.

N. D. Woensdregt (17 Mei 1951): nos. 93264—93272.

¹⁾ Vgl. Verslag der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, deel 3 A, blz. 330.

²⁾ Vgl. Verslag der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, deel 4 A, blz. 194 en 196.

72227; 72251 (*Flantua*)

VII. De door de Regering genomen maatregelen ten behoeve van de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Portugal, Zwitserland, Spanje, Frankrijk en Zweden

Zoals in de voorafgaande hoofdstukken reeds is gebleken, hadden de vraagstukken ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen betrekking op hun verzorging en op het verder reizen naar overzeese landen, die voor een groot gedeelte hunner een veiliger gebied vormden dan Frankrijk, Spanje en Portugal.

In de hoofdstukken II tot en met V werd reeds medegedeeld op welke wijze in dat laatste werd voorzien.

Over het algemeen heeft niet de verzorging der Nederlandse uitgewekenen het meest aanleiding gegeven tot klachten. Die hielden meer verband met het verder reizen, hetgeen als regel minder snel geschiedde dan de uitgewekenen gehoopt hadden.

In de voorgaande hoofdstukken heeft de commissie reeds haar oordeel uitgesproken over de wijze, waarop de Nederlandse autoriteiten, die in de onderscheiden landen met de zorg voor het verblijf en de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen waren belast, hun taak hebben verricht.

Thans wenst zij na te gaan in hoeverre de Nederlandse Regering zelf zich van Londen uit moeite heeft gegeven om de mogelijkheden tot een snelle evacuatie der uitgewekenen, zo nodig een evacuatie op grote schaal, te bevorderen.

Dit laatste was vooral van belang met betrekking tot de evacuatie uit Portugal, omdat de Portugese Regering slechts inreisvisa voor dat land verstrekke naarmate de uitgewekenen, die reeds in Portugal onderdak hadden gevonden, naar elders vertrokken.

Omdat de evacuatie van de in Frankrijk, Zwitserland en Spanje vertoevende uitgewekenen derhalve afhankelijk was van de mate, waarin vertrek uit Portugal mogelijk was, was het van belang, dat getracht werd zoveel mogelijk Nederlandse uitgewekenen uit dat land te doen vertrekken.

Welke grote Nederlandse belangen daarmede gemoeid waren treedt duidelijk aan het licht, wanneer men er zich rekenschap van geeft, dat, toen de Duitsers op 11 November 1942 overgingen tot bezetting van Vichy-Frankrijk, zich daar nog naar schatting ongeveer 1200 Nederlandse, grotendeels Joodse, uitgewekenen bevonden. Voor die Joodse uitgewekenen waren hieraan grote gevaren verbonden. Zij waren eerst veilig voor de Duitsers, indien zij Frankrijk en liefst ook Spanje en Portugal hadden verlaten.

In dit verband doet zich derhalve de vraag voor in hoeverre van Regeringswege is getracht om de mogelijkheid tot evacuatie van Nederlandse uitgewekenen uit Portugal te verruimen.

Verder is met betrekking tot het in Zweden ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen gevoerde beleid gebleken, dat vele klachten omtrent hun verzorging in dat land eveneens samenhangen met, zo niet grotendeels veroorzaakt werden door hun niet verwachte langdurige gedwongen verblijf aldaar, zodat zich ook hier de vraag voordoet in hoeverre het voor de Regering mogelijk ware geweest een spoediger vertrek uit dat land te bevorderen.

De commissie zal thans eerst een korte beschouwing wijden aan de vraag, in hoeverre van Regeringswege de mogelijkheid tot evacuatie uit Portugal verruimd had kunnen worden.

In het op 24 Februari 1943 door de heer *van Harinxma thoe Slooten* opgestelde overzicht, omtrent hetgeen werd gedaan inzake evacuatie van Nederlandse vluchtelingen uit Frankrijk, Spanje en Portugal,¹⁾ wordt medegedeeld, dat het aanvankelijk voor de zich te Lissabon bevindende vluchtelingen soms nog mogelijk bleek zich een visum voor een overzees land te verschaffen, veelal door bemiddeling van het Regeringscommissariaat. Op de duur werd dit echter hoe langer hoe bezwaarlijker, daar vele Zuid-Amerikaanse landen, alsook Zuid-Afrika hun grenzen sloten, speciaal voor Joodse vluchtelingen. Ook werd blijkens genoemd overzicht het verkrijgen van visa voor de Verenigde Staten van Amerika moeilijker.

In hoofdstuk II is reeds medegedeeld, dat in December 1940 voor het eerst een honderdtal uitgewekenen uit Lissabon naar Neder-

¹⁾ Vgl. bijlage 13.

landsch-Indië is vertrokken en dat daarna nog ongeveer een honderd personen daarheen zijn gegaan.

Tevens is gebleken, dat, toen Indië in December 1941 in de oorlog betrokken werd, waardoor de mogelijkheid tot evacuatie daarheen kwam te vervallen, de Portugese Regering gedurende enige maanden geen doorreisvisa meer verleende en daardoor een in Frankrijk voor vertrek uit dat land gereedstaande groep van omstreeks tweehonderd personen niet meer kon vertrekken.

In het bovengenoemde overzicht van de heer *van Harinxma* vermeldt deze, dat dientengevolge de evacuatie der Nederlandse uitgewekenen gedurende enige maanden vrijwel stilstond en de Regering toen alle mogelijke moeite deed teneinde te verkrijgen, dat Nederlandse vluchtelingen op grotere schaal zouden worden toegelaten, o.m. in de Verenigde Staten en in Engeland.

Toen deze pogingen niet het gehoopte succes hadden, besloot de Nederlandse Regering volgens dat overzicht ondanks de daaraan verbonden moeilijkheden inzake huisvesting enz., de mogelijkheid te openen tot het opnemen van een tweehonderdvijftigtal Nederlandse uitgewekenen in Suriname.

Omdat zich in verband met de reis daarheen nog allerlei moeilijkheden voordeden, konden eerst in November en December 1942 in totaal ongeveer driehonderd van hen naar Suriname vertrekken.¹⁾

Toen er in de zomer van 1942 geruchten gingen, dat de Vichy-Regering gedecreteerd had, dat aan „vreemdeling-belligerenten” van 18 tot 50 jaar geen uitreisvisa meer zouden worden verstrekt, verzocht de Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *van Kleffens*, onze ambassadeur te Washington om de Regering van de Verenigde Staten te vragen stappen te ondernemen in het belang van de Nederlandse uitgewekenen in Frankrijk. Daar de Vichy-Regering een einde had gemaakt aan de Zweedse bescherming der Nederlandse belangen in Frankrijk, was dit nog de enige weg om laatstgenoemde Regering te benaderen.

Kort tevoren had de Minister aan de ambassadeur bericht, dat onderzocht werd hoeveel uitgewekenen er nog in Suriname konden worden ondergebracht. Indien dit aantal te gering zou blijken te zijn, hetgeen volgens de Minister wel te verwachten was, stelde hij zich voor om een verzoek te richten tot alle in aanmerking komende bevriende regeringen om Joodse uitgewekenen tijdelijk onderdak te verlenen. Enkele dagen later verzocht hij de ambassadeur om de Regering van de Verenigde Staten toestemming te vragen tot toelating van die Nederlandse uitgewekenen, die niet in Suriname konden worden ondergebracht. Hun verblijf in de Verenigde Staten zou door de Nederlandse Regering worden bekostigd en zou slechts voor de duur van de oorlog zijn.

De Nederlandse ambassadeur te Washington seinde in antwoord op deze verzoeken, dat de Regering van de Verenigde Staten bereid was om te trachten vrouwen en kinderen te redden en in een later telegram deelde hij mede, dat die Regering 1400 in onbezet Frankrijk vertoevende Nederlandse Joden op doorreis naar Suriname en Curaçao tijdelijk in haar land wilde opnemen. Zodra de Nederlandse Regering de nodige plannen zou hebben gemaakt om de uitgewekenen naar deze gebieden te transporteren, zou het State Department opdracht geven tot het verlenen van doorreisvisa en tot de ontvangst der uitgewekenen.

Op 18 September 1942 verzocht de heer *van Kleffens* telegrafisch aan de heer *van Harinxma thoe Slooten* hem mede te delen, of deze de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk naar West-Indië zou kunnen voorbereiden. Tevens verzocht hij opgave van het aantal te evacueren personen. De heer *van Kleffens* deelde in dit telegram ook aan de heer *van Harinxma* mede, dat hij zou informeren hoeveel personen alsnog in Suriname opgenomen konden worden en dat hij na ontvangst van het antwoord op deze vraag zonodig zou overwegen nieuwe stappen bij bevriende Regeringen te ondernemen om toelating te verkrijgen voor Nederlandse uitgewekenen.

In antwoord op het verzoek van de heer *van Kleffens* seinde op 24 September 1942 de toenmalige Nederlandse zaakgelastigde te Lissabon, de heer *van Pallandt*, voor de heer *van Harinxma thoe Slooten*, dat het aantal Nederlandse uitgewekenen, dat voor vertrek naar West-Indië in aanmerking wenste te komen, minstens 1200 bedroeg, in welk getal nog niet waren begrepen de Joden, die kort tevoren eerst uit Nederland waren uitgeweken.

Daar de Portugese politie niet bereid was om uitgewekenen toe te laten, indien niet vaststond, dat zij korte tijd na hun aankomst in Portugal verder zouden reizen naar overzeese landen, kon slechts een beperkt aantal Nederlandse uitgewekenen — de heer *van Harinxma thoe Slooten* sprak in dit verband van een paar honderd —, dit vertrek in Portugal afwachten. Eerst nadat een aantal hunner vertrokken was, kon wederom een ongeveer gelijk aantal toegang tot dat land verkrijgen. In Spanje bevonden zich tegen het einde van 1942 blijkens

¹⁾ Vgl. bijlage 13.

1) Vgl. bijlage 13.

- 79895—79905 (*van Harinxma thoe Slooten*)
 De heer *van Harinxma thoe Slooten* meende eveneens, dat er toen nog ongeveer 1200 waren, van wie een groot aantal Jood was.
 In het vierde verslag van de commissie-*Cleveringa* wordt met betrekking tot het aantal Nederlandse uitgewekenen, dat zich omstreeks de volledige bezetting van Frankrijk nog in het onbezette gedeelte van dat land bevond, medegedeeld, dat ongeveer een maand tevoren, op 10 October 1942, hun aantal op circa 1300 werd geschat.
 Tevens zegt dat verslag, dat de Nederlandse uitgewekenen, voorzover zij in een werkkamp bij Châteauneuf-les-Bains bleven, blijken een rapport van 30 April 1943 naar Duitsland zijn vervoerd. Hoevelen hunner dit lot heeft getroffen, wordt echter niet vermeld.
 De commissie heeft getracht daaromtrent meer inzicht te verkrijgen. De heer *van Harinxma thoe Slooten* kon op de vraag wat er met de uitgewekenen na de volledige bezetting van Frankrijk is gebeurd, geen antwoord geven.
- 80263—80265 (*Sevenster*)
 De heer *Sevenster* verklaarde, dat een aantal uitgewekenen nog clandestien is weggekomen; zij zijn gaan lopen en zijn zo de Spaanse grens overgekomen. Hij wist niet, hoevelen dit gedaan hadden, doch hij schatte hun aantal op een paar honderd.
 Volgens de heer *Sevenster* waren de in Frankrijk achtergebleven uitgewekenen practisch allen Joden. Tot 9 December 1942, toen de heer *Sevenster* werd opgepakt, is doorgestaan met de steunverlening aan de uitgewekenen. Toen de heer *Sevenster* gevangen werd genomen, heeft hij de heer *Testers*, die bij hem was, nog even gesproken en hij heeft hem geld gegeven — gelukkig was het een belangrijk bedrag —, en deze heeft dat toen onder de uitgewekenen verdeeld.
- 80265—80267 (*Sevenster*)
 Volgens de heer *Sevenster* waren er ook nog uitgewekenen naar Nederland teruggegaan. Er zijn er ook op het platteland gebleven; de uitgewekenen waren in Frankrijk zeer verspreid. Nadat op bevel van de Franse Regering het centrum bij Toulouse ontruimd was, zijn velen der uitgewekenen naar de Tarn gegaan en anderen zijn verspreid. Zij gingen in dorpjes in een bergstreek wonen; de heer *Sevenster* geloofde niet, dat zij daar zo'n groot gevaar hebben gelopen, want in de afgelegen streken van Frankrijk was practisch geen Duitse contrôle.
- 80272—80274 (*Sevenster*)
 De heer *J. H. Sauveur*, die Directeur-Général is geweest van de gezamenlijke Offices néerlandais, verklaarde, dat na de bezetting van Vichy-Frankrijk velen der uitgewekenen met behulp van de heer *J. Weidner* naar Zwitserland zijn gegaan.
- 87054; 87070—87071 (*Sauveur*)
 De heer *Janse* deelde aan de commissie mede, dat de heer *Sevenster* bij zijn arrestatie te Toulouse, op 9 December 1942, zijn gehele administratie en zijn gehele vluchtelingenorganisatie aan de heer *Testers* heeft overgedragen. De heer *Janse* is toen onmiddellijk naar Toulouse gegaan om de zaak in handen te krijgen, maar de heer *Testers* wilde hem die niet overdragen dan nadat hij daartoe een schriftelijke machtiging van de Regering te Londen zou hebben ontvangen.
- 92838—92851 (*Janse*)
 De heer *Janse* heeft zich daarop in verbinding gesteld met de Zweedse gezant en heeft deze verzocht de Nederlandse Regering te willen waarschuwen, dat de heer *Sevenster* was gearresteerd en voorts te vragen mede te delen, wat er met de zaken van de heer *Sevenster* moest gebeuren.
 Intussen werd veertien dagen na de arrestatie van de heer *Sevenster* de heer *Testers* ook gevangen genomen. Deze heeft de gehele vluchtelingen-administratie toen weer overgedragen aan de heer *Aarts*, die eveneens weigerde deze aan de heer *Janse* af te geven zonder machtiging van Londen.
 Eerst op 9 Juli 1943 kwam door tussenkomst van de Zweedse vertegenwoordiger bericht uit Londen, dat de heer *van Lennep* zou moeten beslissen, of de heer *Aarts* van zijn functie zou worden ontheven dan wel de heer *Janse* te Vichy zou bijstaan.
 De heer *van Lennep* heeft toen beslist, dat de heer *Janse* de zaken zou overnemen van de heer *Aarts*. Deze heeft aan die opdracht van de heer *van Lennep* gevolg gegeven; de heer *Janse* gaf hem uit Vichy instructies, maar omdat het merendeel van de uitgewekenen bij Toulouse verblijf hield, zijn de administratieve gegevens aldaar bij de heer

92852—92856 (*Janse*)92883—92890 (*Janse*)92894—92898 (*Janse*)92927—92934 (*Janse*)

Aarts gebleven. In Châteauneuf-les-Bains waren toen nog maar weinig uitgewekenen.

In die tijd waren volgens de heer *Janse* de Duitsers reeds attent geworden op de Joodse Nederlanders, maar zij hadden hen zeker niet weggevoerd. Het merendeel is tewerk gesteld in „Camps de travailleurs étrangers”, die in opdracht van de Duitsers waren opgericht en die onder bescherming van de Fransen stonden. De heer *Janse* schatte het aantal Nederlandse uitgewekenen, dat toen nog in Frankrijk vertoefde, op ongeveer elfhonderd. Totdat de heer *Janse* in Januari 1944 werd gearresteerd, waren, gezien de bedragen, welke hij naar Toulouse overmaakte voor de steunverlening, de meeste uitgewekenen er nog. Het totaal der steunbedragen was toen althans niet aanmerkelijk verminderd. Ook was er niet gesignaleerd, dat er uitgewekenen door de Duitsers waren weggevoerd; tot zijn gevangenneming had de heer *Janse* daar nooit enig bericht van gekregen.

De heren *Testers* en *Aarts* kunnen hieromtrent geen nadere inlichtingen verschaffen; eerstgenoemde is in een Duits kamp overleden en de heer *Aarts* is na de bevrijding te Toulouse aan een hart-aanval bezweken.

Na de arrestatie van de heer *Janse* heeft mejuffrouw *Mouwen*, die aan het Bureau d'Administration des Néerlandais te Vichy werkzaam was, zijn werk overgenomen, doch kort daarna, in Maart 1944, werd ook zij gevangen genomen. Daar de heer *Aarts*, omdat hij bang was gearresteerd te worden, de op de steunverlening betrekking hebbende comptabele stukken heeft verbrand, is niet meer na te gaan aan hoeveel uitgewekenen steun is verleend.

Toen de heer *Janse* gevangen werd genomen, waren er naar zijn schatting nog ongeveer elf- à twaalfhonderd uitgewekenen. Na de arrestatie van mejuffrouw *Mouwen* hebben Fransen, die bij de Nederlandse afdeling van het Bureau d'Administration werkten, haar werk overgenomen. De heer *Janse* heeft aan de commissie toegezegd, dat hij aan mejuffrouw *Mouwen* zou vragen, of zij haar nog nadere inlichtingen zou kunnen verstrekken.

Op 7 Mei 1951 heeft de heer *Janse* schriftelijk aan de commissie medegedeeld, dat mejuffrouw *Mouwen*, die hij te Parijs had gesproken, evenmin als hij zelf bekend was met de voortzetting van de behartiging der belangen van de uitgewekenen. Tot haar arrestatie op 27 Maart 1944 werden zij op de gebruikelijke wijze ondersteund.¹⁾

Op aanraden van de heer *Janse*²⁾ heeft de commissie zich op 18 Mei 1951 schriftelijk gewend tot de heren *J. G. van Waveren* en jhr. mr. *C. de Graeff*, beiden woonachtig te Parijs, die in de tweede helft van 1944 bemoeiing hebben gehad met de voorbereiding van de repatriëring van de zich in Frankrijk bevindende Nederlandse uitgewekenen en andere verplaatste Nederlanders.

De commissie schreef aan de genoemde heren zeer veel belang te stellen in het lot van de na de bezetting van Vichy-Frankrijk aldaar achtergebleven, merendeels Joodse Nederlandse uitgewekenen en verzocht hun mededelingen te doen over:

a. het aantal Nederlanders, dat in Augustus—September 1944 nog in Frankrijk werd aangetroffen doordat zij vóór November 1942 niet geëvacueerd konden worden;

b. hoeveel van de twaalf à dertienhonderd Nederlandse uitgewekenen, die ten tijde van de bezetting van Vichy-Frankrijk aldaar vertoefden, na November 1942 nog naar Zwitserland of Spanje konden ontkomen;

c. hoevelen hunner na November 1942 het slachtoffer der Duitsers zijn geworden.

De heer *de Graeff* antwoordde schriftelijk aan de commissie met de heer *van Waveren* te zijn overeengekomen om, in afwachting van een door laatstgenoemde op te stellen nota over de werkzaamheden van de „Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais”, een voorlopig antwoord te geven op de door haar gestelde vragen.

Daar dit schrijven van de heer *de Graeff* en het daarbij gevoegde, van 12 Juli 1951 daterende door de heer *van Waveren* opgestelde „Kort overzicht van de werkzaamheden der Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais” geen duidelijk antwoord inhielden op de door de commissie gestelde vragen, verzocht zij de heer *van Waveren* op 5 September 1951 schriftelijk om nadere inlichtingen, welke deze haar echter niet heeft verstrekt.

Tevens verzocht zij op 5 September 1951 schriftelijk aan de Nederlandse ambassadeur te Parijs om een onderzoek te doen instellen in de archieven van het destijds onder het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken geressorteed hebbende „Bureau d'Administration des Néerlandais”, welke archieven na de bevrijding van Frankrijk, gelijk de heer *de Graeff* haar had geschreven, naar het toenmalige Nederlandse gezantschap in die plaats zijn overgebracht.

Het bovengenoemde administratiebureau immers heeft, gelijk in hoofdstuk V reeds werd vermeld, uit fondsen, welke de Nederlandse Regering te Londen tot dat doel beschikbaar stelde, onderstanden

¹⁾ Vgl. bijlage 29.

²⁾ Vgl. bijlage 29.

uitbetaald aan de uitgewekenen, zodat de mogelijkheid aanwezig was, dat uit de aangetroffen archiefstukken gegevens konden worden geput over het lot der uitgewekenen in Vichy-Frankrijk na November 1942.

Naar aanleiding van de zoëven genoemde brief van 5 September 1951 van de commissie aan de Nederlandse ambassadeur te Parijs heeft tussen deze en de commissie schriftelijk en mondeling overleg plaats gehad, hetwelk ertoe heeft geleid, dat de reeds eerder genoemde mejuffrouw *Mouwen* als getuige is gehoord.

Deze verklaarde aan de commissie, dat de heer *Janse* haar na zijn verhoor alleen maar gevraagd heeft naar de juiste datum van haar arrestatie in 1944.

Met betrekking tot het aantal Nederlandse uitgewekenen, dat na de bezetting van Vichy-Frankrijk in November 1942 daar is achtergebleven, deelde mejuffrouw *Mouwen* mede, dat hun aantal steeds is getaxeerd op 11 à 1300, „maar”, zo zeide zij, „daar heb ik altijd in begrepen de pensioengerechtigden”. Het aantal pensioengerechtigden was blijkens in haar bezit zijnde papieren 146 of 149.

Toen de heer *Janse* in Januari 1944 werd gearresteerd, was het aantal uitgewekenen volgens mejuffrouw *Mouwen* nog bijna gelijk aan dat, hetwelk ten tijde van de volledige bezetting in Vichy-Frankrijk aanwezig was. Dit heeft zij kunnen afleiden uit de afrekeningen van de verleende onderstanden, die sinds 1 April 1943 aan het Bureau Central d'Administration des Néerlandais zijn ontvangen van de Franse regionale bureaux te Toulouse, Nice, Marseille en Lyon en waarbij kwitanties waren gevoegd voor de door de steuntrekken- den ontvangen bedragen.

Mejuffrouw *Mouwen* meende, dat genoemde gegevens betrouwbaar waren, omdat de heer *Jacquet* te Lyon en de heren *de Kuyper* en *van der Waarden* te Nice en te Marseille, die allen Nederlandse consulaire ambtenaren waren geweest en daarna als conseillers techniques aan de betreffende Franse bureaux waren toegevoegd, die gegevens hebben gecontroleerd.

Als er Nederlanders werden weggevoerd door de Duitsers, werd dit aan de Franse bureaux doorgegeven. „Ik ken”, zo zeide mejuffrouw *Mouwen*, „maar twee gevallen van weggevoerde mensen en een derde geval heb ik ontdekt, toen ik zelf in Duitsland zat en in Ravensbrück iemand ontmoette, die ik in het kamp te Gurs in Frankrijk waande.”

Verder zijn er in de eerste dagen van Maart 1943 te Châteauneuf-les-Bains acht of negen mannen en een vrouw gearresteerd en naar Duitsland gevoerd. Daarna waren daar nog 11 à 12 vrouwen over.

Omtrent het wegvoeren van Nederlanders uit andere vluchtelingencentra is nooit iets officieel gemeld aan het bureau, waar mejuffrouw *Mouwen* werkte. Zij verklaarde echter: „Iedereen was bang; er verdwenen mensen en men wist niet, of die mensen soms hadden geprobeerd clandestien over de grens te komen en daarbij waren gegrepen. Wij kregen er ook geen bericht van, als de mensen werden gegrepen.”

Toen mejuffrouw *Mouwen* op 27 Maart 1944 door de Duitsers werd gearresteerd, waren nagenoeg alle Nederlandse uitgewekenen er nog. Dat wist zij uit de afrekeningen van de steunbedragen. Het was volgens mejuffrouw *Mouwen* in die tijd voor de uitgewekenen nogal gemakkelijk om zich voor de Duitsers verborgen te houden. Op 25 Augustus 1944 was Frankrijk vrij. Mejuffrouw *Mouwen* meent dan ook, dat de Nederlandse uitgewekenen op enkele uitzonderingen na niet in Duitse handen zijn gevallen en later naar Nederland zijn teruggekeerd.

In verband met dit alles doet zich de vraag voor in hoeverre bij de bezetting van Vichy-Frankrijk het achterblijven van een zo groot aantal Nederlandse uitgewekenen had kunnen zijn voorkomen, indien van Regeringswege eerder maatregelen waren genomen om de mogelijkheden tot het vertrek van Nederlandse uitgewekenen uit Portugal te verruimen.

Deze mogelijkheden dienden, zoals reeds werd vermeld, in de eerste plaats gezocht te worden in de Nederlandse overzeese gebieden, die in 1942 nog bereikbaar waren, te weten Nederlands West-Indië, terwijl daarnaast gepoogd kon worden om te trachten de Regeringen van Engeland, van de Verenigde Staten, van de Zuid-Amerikaanse landen en die van Zuid-Afrika te bewegen om althans met betrekking tot de toelating van de Nederlandse uitgewekenen van Joodsen bloede, wier positie immers het gevaarlijkst was, een ruimer standpunt in te nemen.

Blijkens een schrijven van 28 Augustus 1940 van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, de heer *van Lidth de Jeude*, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *van Kleffens*, had de heer *van Vredenburg*, die destijds ter regeling van allerlei aangelegenheden, verband houdende met de verzorging van en de hulpverlening

94789—94790 (*Mouwen*)

94823—94824 (*Mouwen*)

94914—94919 (*Mouwen*)

94920—94922 (*Mouwen*)

94924—94925 (*Mouwen*)

94927—94929 (*Mouwen*)

94930 (*Mouwen*)

94936—94943; 94957—94958 (*Mouwen*)

1) Vgl. bijlage 9.

aan Nederlandse uitgewekenen, in Frankrijk vertoefde, verschillende voorstellen ingediend om een aantal met name genoemde personen uit Lissabon naar andere landen te evacueren, omtrent welke voorstellen de beslissing van de minister werd verzocht.¹⁾

Naar aanleiding daarvan deelde de heer *van Lidth de Jeude* in de zoëven genoemde brief aan de heer *van Kleffens* mede, dat evacuatie der uitgewekenen op enigszins ruime schaal naar Nederlands West-Indië als uitgesloten moest worden beschouwd. Wegens het geringe uitzicht aldaar lonende arbeid te vinden, aldus luidt dat schrijven, wordt voor toelating het storten van hoge waarborgsommen geëist. In Curaçao werden destijds wegens tekort aan voedsel en behuizing Nederlandse uitgewekenen slechts in uitzonderingsgevallen toegelaten. „Het denkbeeld, door jhr. *van Vredenburg* geopperd, om een groot aantal Joden naar Suriname te evacueren, zal op deze bezwaren wel moeten afstuiten.”²⁾

2) Vgl. bijlage 9.

Naar aanleiding van een telegram van de heer *van Lidth de Jeude* aan de heer *van Harinxma thoe Slooten*, dat als volgt luidt:

„Uw negeneen voor *Harinxma* refereert mijn brief 28 Augustus naar Lissabon doorgezonden bij Ministers brief 76 massa evacuatie en uitzending Hollandsch schip als uitgesloten te beschouwen stop Referte mijn telegram 13 September plan Kamer New-York onuitvoerbaar stop Blijft mogelijk geleidelijke evacuatie individueele gevallen stop Voor Java schijnt thans aangewezen route via Lorenzomarkes stop”,

schreef laatstgenoemde op 10 October 1940 uit Lissabon aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat hij het beslist uitgesloten achtte, dat het vraagstuk der Nederlandse vluchtelingen door een geleidelijke evacuatie, zoals in dat telegram bedoeld, zou kunnen worden opgelost.

„Deze zou”, zo vervolgt het schrijven van de heer *van Harinxma*, „wellicht mogelijk zijn voor hen, die nog over eigen middelen beschikken en voor wie wellicht door bemiddeling van Harer Majesteits Regeering en van mij persoonlijk visa voor de Verenigde Staten of voor landen van Zuid-Amerika zouden zijn te verkrijgen. Voor de massa der onbemiddelden, die hier thans met groote kosten worden ondersteund, is deze oplossing uitgesloten.

De eenige mogelijkheid om deze mensen (zoowel degenen, die zich thans hier bevinden, als ook degenen, die nog uit Frankrijk te verwachten zijn) hier weg te krijgen en voor hen de mogelijkheid te openen voor een nieuw bestaan, zie ik in een „geste” van de Nederlandsche Regeering, waarbij deze zich bereid verklaart een zekere som per familie te storten, waarbij ik dan zou worden gemachtigd een Portugeesch schip te charteren, teneinde hiermede deze mensen te doen vervoeren naar Nederlandsch-Indië. Ik reken, dat per gezin hiertoe zou noodig zijn een bedrag van 2000 dollars maximum (voor kleinere gezinnen minder). Uit dit bedrag zouden dan worden betaald de kosten van overtocht en er zoude dan nog een ruim bedrag overblijven waarvan deze mensen zeker een jaar in Indië zouden kunnen leven zonder armlastig te worden en waarvan zij zelfs wellicht aldaar een zaakje of winkel zouden kunnen opzetten.

Indien de Nederlandsche Regeering in principe dezen opzet mocht goedkeuren, acht ik het in hooge mate waarschijnlijk dat ik zoowel de Hicem alsook het Queen Wilhelmina Fund bereid zal vinden ieder 1/3 van de kosten te dragen zoodat als Regeeringsbijdragen dan slechts pl.m. 600 dollars per familie zouden zijn vereischt. Deze gelden zouden dienen te worden gestort „à fonds perdu”.

Ik ben thans bezig na te gaan hoeveel van de thans in Portugal aanwezige armlastige families voor eene evacuatie als bedoeld in aanmerking zouden komen en zal dit getal zoo spoedig mogelijk nader opgeven, met aanhaling van de nummers hunner dossiers. Gaarne zal ik dan telegrafisch Uwer Excellentie's principiele beslissing vernemen opdat ik mij dan, ingeval deze gunstig mocht zijn, terstond met de Hicem en wellicht ook rechtstreeks met het bestuur van het Queen Wilhelmina Fund in verbinding zal kunnen stellen en reeds stappen zal kunnen doen voor het charteren van een Portugeesch schip of althans het sluiten van een overeenkomst met een reeder alhier.

Ik moge er nogmaals den nadruk op leggen dat de hierboven voorgestelde oplossing mij de eenige afdoende schijnt te zijn.

Indien deze weg niet wordt gevolgd en de Nederlandsche Regeering de zaak van de evacuatie der onbemiddelden niet in groote lijnen wenscht op te lossen, dan voorzie ik de volgende niet te onderschatten moeilijkheden:

1°. Onderhandelingen met de Portugeesche Regeering als bedoeld bij Uwer Excellentie's Kabinetsmissive d.d. 11 September no. 4500/76 aan Harer Majesteits Gezant te Lissabon zijn dan vol-

komen nutteloos aangezien het eerste wat de Portugeesche Regeering vraagt is eene garantie dat de Nederlandsche vluchtelingen niet hier te lande blijven hangen. Kan deze niet worden gegeven dan is het gevolg dat geen Portugeesche visa meer zullen worden verleend aan Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk en de geheele evacuatie stop staat.

2°. Dat de categorie vluchtelingen als bedoeld, hier voor den duur van den oorlog door de Nederlandsche Regeering zal dienen te worden onderhouden. Zoo ik mij niet vergis in de Amerikaansche mentaliteit zullen de bestuurders van het Queen Wilhelmina Fund er weinig voor voelen maar steeds door te gaan met het ter beschikking stellen van fondsen voor vluchtelingen die maar steeds hier blijven hangen. Van die zijde zal zeker een geste worden verwacht van de Nederlandsche Regeering waarin een opbouwende gedachte zit (de mogelijkheid voor deze menschen om een nieuw leven te beginnen in Nederlandsch territorium overzee of althans aldaar voorloopig een veilige schuilplaats te vinden met de mogelijkheid naar elders te emigreren).

3°. Voorzie ik toenemende ontevredenheid, waarvan reeds teekenen aanwezig, onder de hier vertoevende bedoelde categorie van Nederlanders die doelloos en werkeloos hier te lande rondloopen en slechts één verlangen hebben, namelijk weg te komen.

Een radicale oplossing van dit probleem is derhalve m.i. absoluut noodzakelijk en geenszins onmogelijk, aangezien het tenslotte niet gaat om zeer groote getallen.

Dit schrijven heeft de volkomen instemming van Harer Majesteits Gezant hier ter stede."

Op 11 October 1940 schreef de heer van *Harinxma thoe Slooten* aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat hij kennis had genomen van de in de maand September gevoerde notawisseling tussen het Departement van Buitenlandse Zaken en de heer van *Lidth de Jeude* inzake het vluchtelingenvraagstuk. Het was hem opgevallen, dat in tegenstelling met zijn verwachting te Londen geen stappen zouden worden gedaan tot het verkrijgen van visa voor vluchtelingen, die naar overzeese landen wensten te vertrekken; dat werd geheel overgelaten aan hem en aan de Nederlandse legatie te Lissabon.

Hij had zich daarom terstond in verbinding gesteld met de legatie der Verenigde Staten te Lissabon, aangezien het hem voorkwam, dat Noord-Amerika vrijwel het enige land was waar althans beter gesitueerden nog werden toegelaten. In verband hiermede had de heer van *Harinxma thoe Slooten* het plan gevormd te trachten het daarheen te leiden, dat in de Verenigde Staten met in Amerika bijeengebracht geld een fonds zou worden gesticht tot het stellen van affidavits voor Nederlanders, die daarheen wensten te emigreren. Hij zou zich hiertoe, wanneer de minister daarmede accoord zou kunnen gaan; ook rechtstreeks willen wenden tot het Queen Wilhelmina Fund, terwijl hij dan ook rechtstreeks aan de legatie te Washington zou verzoeken het nodige te willen doen teneinde de verlening der visa te bespoedigen.

Verder zou de heer van *Harinxma thoe Slooten* zich te Lissabon eveneens in verbinding stellen met de vertegenwoordiger van Brazilië en andere Zuid-Amerikaanse landen.

Uit dit alles blijkt, dat de heren van *Vredenburg* en van *Harinxma thoe Slooten* reeds in 1940 aan de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen als hun mening hebben te kennen gegeven, dat zij het uitgesloten achtten, dat het vraagstuk der Nederlandse vluchtelingen door een geleidelijke evacuatie zou kunnen worden opgelost. Zij zochten toen die oplossing reeds in de eerste plaats in evacuatie op grote schaal naar Nederlandse overzeese gebieden.

De heer van *Harinxma thoe Slooten* deelde met betrekking tot de evacuatie van Nederlandse uitgewekenen naar Suriname aan de commissie mede, dat hij, toen er na het uitbreken van de oorlog in de Pacific een hele tijd stilstand was geweest in de evacuatie uit Portugal, met veel moeite gedaan had gekregen, dat enige honderden vluchtelingen met een Portugese boot naar Suriname konden vertrekken. Daar het niet mogelijk was uit Lissabon directe scheepsgelegenheid naar Paramaribo te krijgen, moest tevoren van de Britse Regering toestemming worden verkregen om de uitgewekenen tijdelijk op Jamaica onder te brengen.¹⁾ Omdat, naar de heer van *Harinxma* verklaarde, de Engelsen aanvankelijk bevreesd waren, dat de uitgewekenen daar zouden blijven hangen en omdat er bovendien speciale kampen voor hen moesten worden ingericht, heeft het nogal veel tijd in beslag genomen, voordat die toestemming werd verkregen.

Verder deelde hij mede, dat de Regeringen van Suriname en Curaçao gedurende een zekere periode geweigerd hadden om Nederlandse uitgewekenen te ontvangen en dat hij dientengevolge te Lissabon veel moeilijkheden had gehad in verband met zijn taak als gedelegeerde van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen. Hij

32211—32212 (van *Harinxma thoe Slooten*)

¹⁾ Vgl. bijlage 13.

79857—79867; 79907 (van *Harinxma thoe Slooten*)

had er indertijd zeer sterk op aangedrongen, dat de uitgewekenen in Nederlands West-Indië zouden worden opgenomen. In 1940 had het volgens hem ook moeite gekost om de Regering van Nederlandsch-Indië daartoe te bewegen; in de herfst van dat jaar was hij daarvoor nog te Londen geweest en, nadat contact was opgenomen met de Gouverneur-Generaal, was de mogelijkheid om in Indië Nederlandse uitgewekenen op te nemen, geopend.

De heer *van Harinxma* wist echter niet, of de Regering toen omtrent het opnemen van Nederlandse uitgewekenen in Suriname en op Curaçao ook al contact had opgenomen met de Gouverneurs van deze gebieden. Hij vermoedt echter, dat zij dit toen nog niet had gedaan, omdat Nederlandsch-Indië zich in verband met de betere mogelijkheden om werk te krijgen meer tot dat doel leende. Bovendien had hij in 1940 te Londen alleen het toelaten van Nederlandse uitgewekenen in dat land ter sprake gebracht.

Later had hij aangedrongen op hun evacuatie naar Nederlands West-Indië en hij had het dan ook zeer betreurd, dat de Regeringen van Suriname en Curaçao, omdat zij geen levensmiddelen genoeg hadden of omdat er een tekort aan woningen was, weigerden de uitgewekenen, van wie speciaal de Joden onder hen in Frankrijk, Spanje en Portugal in gevaar verkeerden, toe te laten.

De heer *van Lidth de Jeude* verklaarde in dit verband, dat men in Suriname en Curaçao vooral in het begin van de oorlog enigszins huiverig was voor toelating van Nederlandse uitgewekenen; op Curaçao kon men hen niet huisvesten en de Gouverneur van Suriname zag geen kans om hen aan een middel van bestaan te helpen.

Er was, naar hij mededeelde, voortdurend bij de Gouverneurs van deze gebieden op aangedrongen, dat Nederlandse uitgewekenen daar zouden worden opgenomen en later waren er ook inderdaad uitgewekenen naar Suriname gegaan.

De heer *Polling*, honorair consul te Oporto, heeft aan de commissie gezegd, dat hij gedurende de eerste maanden van de oorlog de bevoegdheid had gehad om visa te verstrekken voor Curaçao en dat verschillende uitgewekenen van de mogelijkheid om daarheen te vertrekken gebruik hebben gemaakt. Daarna was hem uit Lissabon telefonisch medegedeeld, dat er geen visa meer mochten worden verstrekt aan uitgewekenen, die naar Suriname en Curaçao wilden, tenzij ze kapitaalkrachtig waren. Hij vermoedde, dat dit verbod van de Regering te Londen afkomstig was.

De heer *van Lidth de Jeude* deelde desgevraagd aan de commissie mede, dat met betrekking tot de toelating van Nederlandse uitgewekenen in Indië, waar voor hen meer gelegenheid was om aan het werk te komen, ook eisen werden gesteld, al waren dit dan geen financiële eisen; bovendien was daar het Nederlandsch-Indische fonds. Hij vermoedde wel, dat het bovengenoemde verbod tot afgifte van visa afkomstig was geweest van de Gouverneurs van Suriname en Curaçao en dat dit verbod naar Lissabon was doorgegeven. Hij verklaarde tevens, dat het American Joint Distribution Committee te Lissabon in bepaalde gevallen de uitgewekenen wel eens geholpen heeft met het betalen van de passagekosten van Lissabon naar West-Indië, doch dat dit geen regel is geweest.

Verder meende hij, dat er van Regeringswege, voorzover dat nodig was, gelden naar Suriname en Curaçao waren overgemaakt voor het levensonderhoud van daar vertoevende uitgewekenen.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* verklaarde, dat het American Joint Distribution Committee inderdaad wel had bijgedragen in de passagekosten van Nederlandse uitgewekenen, die naar Suriname vertrokken, doch dat het niet waar was, dat, zoals in een memorandum van de heer *D. Birnbaum* van 14 Juli 1942 wordt vermeld, de Nederlandse Regering, alvorens zij in 1942 toestemming verleende tot het toelaten in Suriname van 200 zich in Zuid-Frankrijk bevindende Nederlandse uitgewekenen, van dat comité een garantie van \$ 45 000 geëist zou hebben voor hun onderhoud gedurende het eerste jaar van hun verblijf aldaar. Dit comité had eigener beweging dit bedrag ten behoeve van de uitgewekenen ter beschikking gesteld, doch de Regering had niet bepaald, dat toelating in Suriname slechts mogelijk zou zijn, mits, zoals de heer *Birnbaum* vermeldde, een garantie zou kunnen worden verleend voor de kosten van hun onderhoud aldaar.

De heer *van Harinxma* stond naar hij mededeelde in een uitstekende verhouding tot het American Joint Distribution Committee, speciaal met het hoofd van dit comité, dr. *Schwartz*. Deze interesseerde zich zeer voor het werk van de heer *van Harinxma* en op zekere dag had hij hem gezegd, dat hij wilde trachten, daarvoor een bijdrage te krijgen uit Amerika.

De heer *van Harinxma* heeft inderdaad een paar maal vrij aanzienlijke bedragen van de heer *Schwartz* gekregen, die hij mede in verband met de berooide staat van de financiën der Nederlandse Regering gaarne heeft aanvaard.

75670—75673 (*van Lidth de Jeude*)

46812—46816 (*Polling*)

75675—75693 (*van Lidth de Jeude*)

79872—79874; 79878—79881 (*van Harinxma thoe Slooten*)

79865—79866; 79875—79877 (*van Harinxma thoe Slooten*)88720—88721 (*Welter*)88731 (*Welter*)88722—88723; 88749 (*Welter*)88724—88729 (*Welter*)88736 (*Welter*)88738 (*Welter*)88744 (*Welter*)88745—88749 (*Welter*)88725—88729 (*Welter*)

Verder was hij van mening, dat het te lang had geduurd, voordat hij gemachtigd werd om Nederlandse uitgewekenen uit Lissabon naar Suriname en Curaçao te evacueren. De Regeringscommissaris en de Nederlandse Regering te Londen, bij wie hij hierop voortdurend had aangedrongen, waren naar hij meende te weten, van goede wil, doch stuitten op groot verzet bij de betrokken koloniale autoriteiten.

Een bewijs hiervan was volgens hem wel, dat hij, toen hij er eenmaal toe was overgegaan een uit Noord-Afrika te Lissabon aangekomen vluchtelingengezin zonder machtiging naar Suriname te zenden, vrij snel daarna daardoor veel last had ondervonden. Hij kreeg uit Londen een scherpe terechtwijzing, die volgens zijn mening voortkwam uit de stroefheid van de betrokken koloniale Regering.

De heer *Ch. J. I. M. Welter*, die tot 17 November 1941 Minister van Koloniën is geweest, herinnert zich één geval, waarin met betrekking tot het toelaten van vluchtelingen een beroep op hem is gedaan. Dit is naar hij meent, in 1940 gebeurd. Toen zwierf er in de Caraïbische Zee een schip met een paar honderd Joodse vluchtelingen aan boord, onder wie zich ook Nederlanders bevonden, van het ene eiland naar het andere en op alle plaatsen, waar het kwam, werd het weggestuurd; de vluchtelingen werden er niet toegelaten. Toen is lord *Strabolgi*, een bekend Labourleider, bij de heer *Welter* gekomen en heeft hem gevraagd, of de Nederlandse Regering bereid was het schip met die vluchtelingen op Curaçao toe te laten. De heer *Welter* heeft toen beloofd, dat hij de Gouverneur van Curaçao zou seinen. Er was volgens de Gouverneur geen ruimte op het eiland, er was geen huisvesting en bovendien was het de vraag, hoe men, als de vluchtelingen er eenmaal waren, hen weer kwijt kon raken. De heer *Welter* heeft dit laten weten aan het comité, dat zich met die zaken bezig hield. Zij zijn toen weer eens bij hem geweest en hebben gezegd: „Dat kan toch zo niet, die mensen worden de dupe, zij zwerfen maar en hun middelen raken uitgeput”. De heer *Welter* herinnert zich, dat hij de vraag heeft gesteld: „Waarom laat u ze zelf niet toe op Barbados of Trinidad? Daar is meer ruimte dan op Curaçao”, maar zij zeiden, dat dat niet kon.

Omdat dit, aldus de heer *Welter*, tenslotte zuiver een zaak van menselijkheid was en die mensen niet altijd door maar van de ene haven naar de andere konden zwerfen, heb ik de Gouverneur van Curaçao opgedragen hen maar toe te laten. Ik heb hem gescind in zodanige termen, dat het een aanwijzing was, waaraan hij had te voldoen. Hij heeft zich daarbij neergelegd. De mensen zijn daar inderdaad ontvangen. Ze zijn ondergebracht in loods en na verloop van tijd zijn zij langzamerhand weer verdwenen. Omdat de heer *Welter* van oordeel was geweest, dat het voor de vluchtelingen van groot belang was te worden opgenomen, had hij op overwegingen van menselijkheid de Gouverneur van Curaçao „overruled”; de bezwaren van de Gouverneur telde hij minder, daar in een tropisch land op eenvoudige wijze in onderdak kan worden voorzien en voedsel zou kunnen worden aangevoerd. De heer *Welter* herinnert zich niet, of behalve in dat geval, waarmede hij bemoeienis heeft gehad en dat is opgelost, waarna hij er nooit meer van heeft gehoord, nog getracht is de overzeese landen verder te bewegen om vluchtelingen op te nemen.

Hij is echter wel betrokken geweest bij de pogingen tot evacuatie der uitgewekenen naar Nederlandsch-Indië. Voorzover hij zich herinnert, had het geen moeite gekost om de Gouverneur-Generaal te overtuigen van de noodzaak om uitgewekenen op te nemen.

In verband met het toelaten van uitgewekenen in Suriname deelde de heer *Welter* mede, dat de toenmalige Gouverneur van dat land, prof. dr. *J. C. Kielstra*, daar tegenop zag, evenals men dat ook in de Engelse en Amerikaanse gebieden deed. Hij voegde hieraan toe, dat van vóór de oorlog hem een rapport bekend was, dat door een Joods comité te New York was opgesteld omtrent de maatschappelijke basis, op wetenschappelijke grondslag, van de mogelijkheid van grote concentraties van Joden in Suriname. Dat rapport was in algemene zin zeer ongunstig voor kolonisatie op grote schaal. Dat neemt natuurlijk niet weg, dat een kolonisatie van enige honderden mensen er anders voor stond.

Volgens de heer *Welter* zou, wanneer men er alles op gezet had, een oplossing zijn gevonden om van Suriname en Curaçao een tijdelijk toevluchtsoord voor de Nederlandse uitgewekenen te maken.

Gedurende de tijd, waarin de heer *Welter* Minister van Koloniën is geweest, was dit probleem niet in de Ministerraad besproken. Uit de door hem genomen incidentele beslissing over het opnemen van vluchtelingen op Curaçao was, voorzover de heer *Welter* bekend, evenmin een algemene regeling voortgekomen. Hij heeft over die beslissing ook geen verslag uitgebracht aan de Ministerraad; misschien heeft hij het daar wel eens verteld, doch dat herinnert de heer *Welter* zich niet goed meer. Dat er tenslotte slechts een paar honderd

93147—93149; 93158—93161 (*Wouters*)

Nederlandse uitgewekenen naar Nederlandsch-Indië zijn gegaan, ofschoon daar ruimte genoeg was en het mogelijk was meer mensen op te nemen, vond, naar de heer *Welter* geloofde, zijn oorzaak hierin, dat de Regering er niet veel moeite voor had gedaan hen in dat land onder te brengen. Hij herinnerde zich niet, dat er bijzondere aandrang op is uitgeoefend.

De heer *G. J. J. Wouters* heeft verklaard, dat hij van Juli 1936 tot in 1942 op Curaçao is geweest. Blijkens een aan de commissie gerichte brief van 26 Januari 1951, afkomstig van het Ministerie voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen, was de heer *Wouters* van 7 April 1936 tot 19 Mei 1942 Gouverneur van Curaçao. De heer *Wouters* herinnerde zich niet met zekerheid, of de heer *Welter* hem als Minister van Koloniën in zodanige termen, dat het een aanwijzing was, waaraan de heer *Wouters* had te voldoen, opdracht had gegeven om uitgewekenen, die reeds geruime tijd op een schip in de Caraïbische Zee rondzwierven, op Curaçao toe te laten. Er was volgens de heer *Wouters* inderdaad wel iets van die aard voorgevallen, dat stond hem nog wel vaag voor de geest, doch daar hij niet over de betreffende stukken beschikte, kon hij bij zijn verhoor niet op deze aangelegenheid ingaan.

93162—93165 (*Wouters*)

Tijdens zijn verhoor werd aan de heer *Wouters* medegedeeld, welk belang er voor de evacuatie der in Frankrijk verblijf houdende uitgewekenen verbonden is geweest aan de mogelijkheid om in overzeese landen te worden opgenomen. Bezwaren tot toelating in die landen, waaronder ook Curaçao, hebben tot gevolg gehad, dat ten tijde van de bezetting van Vichy-Frankrijk daar naar schatting nog 1100 à 1200 Nederlanders vertoefden, die wachtten op een gelegenheid om verder te reizen.

Omdat de meesten dezer uitgewekenen Joden waren, was een verblijf in het nu geheel door de Duitsers bezette Frankrijk, waaruit zij nu nog moeilijker dan tevoren reeds het geval was geweest, konden vertrekken, voor hen zeer gevaarlijk geworden. Dit had goeddeels voorkomen kunnen worden, indien o.m. op Curaçao spoediger de mogelijkheid was geopend om een groot aantal Nederlandse uitgewekenen op te nemen. Naar de commissie had vernomen had de Gouverneur van dit eiland destijds echter bezwaren gemaakt tegen hun toelating, omdat daar geen voldoende onderdak en voedsel was, aan welke bezwaren men naar de indruk van de commissie tegemoet had kunnen komen. In een tropisch land met zo weinig regenval als Curaçao toch ware in een gebrek aan behuizing op betrekkelijk eenvoudige wijze te voorzien geweest, terwijl voedsel had kunnen worden aangevoerd.

De heer *Wouters* verklaarde naar aanleiding van deze uiteenzetting, dat hij daarop geen behoorlijk antwoord kon geven, omdat hij niet over de nodige documentatie beschikte. Hij zeide zich niet te herinneren, dat hij geweigerd had uitgewekenen toe te laten.

Bovendien had de Regering opdracht kunnen geven om uitgewekenen op Curaçao toe te laten, daar dit Rijksdeel bestuurd moest worden naar haar aanwijzingen. „Als wij iets deden”, zo zeide de heer *Wouters* „wat niet in orde was, konden wij een lastgeving krijgen om het anders te doen. Als daar steeds mensen kwamen om toegelaten te worden, terwijl wij reeds een massa mensen om ons heen hadden, ligt het voor de hand, dat wij heel voorzichtig moesten zijn.” Dit laatste zeide de heer *Wouters* naar aanleiding van zijn bij het verhoor reeds eerder gedane mededelingen over het interneren van N.S.B.-ers in Mei 1940. Dezen waren naar Bonaire overgebracht.

93151—93153 (*Wouters*)

Indien in 1941 en in de eerste helft van 1942 toelating van Nederlandse uitgewekenen op Curaçao zo dringend was geweest, aldus de heer *Wouters* „en wij hadden de mededeling gekregen: Zó en zó is de zaak, dan waren wij wel over onze bezwaren heengestapt.”

93166—93167 (*Wouters*)

Omdat de heer *Wouters* zich de boven ter sprake gebrachte aangelegenheden niet meer goed herinnerde, zegde hij toe op Curaçao de daarmede verband houdende documentatie op te vragen, naar aanleiding waarvan hij de commissie nog nader zou rapporteren.

93172—93173 (*Wouters*)

In een aan de commissie gerichte brief van 23 Juni 1951 heeft de heer *Wouters* in afwachting van de stukken, die hij op zijn aanvraag nog niet uit Curaçao had ontvangen, een uitvoerige verhandeling gegeven over de bezwaren, welke destijds verbonden zijn geweest aan het opnemen van Nederlandse uitgewekenen op dat eiland.¹⁾

Dit schrijven van de heer *Wouters* vangt aan als volgt.

„Gedurende het verhoor, dat mij Donderdag 17 Mei 1951 door Uwe Subcommissie werd afgenomen, maakte UHEG. o.m. de opmerking, dat U de indruk had, dat wij — U bedoelde daarmede wijlen de heer *Kielstra* en ondergetekende — destijds geen juist denkbeeld hebben gehad van de moeilijkheden, waarmede men gedurende de tweede wereldoorlog in Europa, voor wat het vluchtelingenvraagstuk betreft, te kampen had. Ik kreeg de indruk, dat UHEG. van mening was, dat indien zulks wel het geval ware geweest, wij geen of althans heel wat minder bezwaren tegen

¹⁾ Vgl. bijlage 30 A.

toelating van Nederlandse vluchtelingen op grote schaal gehad zouden hebben.

Indien mijn indruk juist is dan kan ik deze zienswijze althans voor wat het gebiedsdeel Curaçao betreft, niet delen.

De Nederlandse Regering, die blijkens de brief van de heer jhr. van Lidth de Jeude d.d. 28-8-'40 aan de Minister van Buitenlandse Zaken op de hoogte was van onze bezwaren, erkende daarvan blijkbaar de gegrondheid. Ware zulks niet het geval geweest dan is het mij een raadsel — ik wees daar reeds op bij bovengenoemd verhoor —, dat zij, om alleen van het toenmalige gebiedsdeel Curaçao, nu Nederlandse Antillen geheten, te spreken, mij niet zonder meer de opdracht heeft gegeven om de hier bedoelde personen ook op grote schaal toe te laten. Zij was daartoe toch volkomen gerechtigd, want art. 29 van de Curaçaosche Staatsregeling 1936 zegt onder 1°: „De Gouverneur oefent in naam en als vertegenwoordiger des Konings en met inachtneming van de voorschriften dezer wet, alsmede van 's Konings aanwijzingen (onderstreping van mij) het algemeene bestuur uit over Curaçao en is aldaar bekleed met de uitvoerende macht.”

Volgens het bovengenoemd schrijven van de heer van Lidth de Jeude vonden onze bezwaren hun oorzaak hierin, dat wij de vluchtelingen niet onder dak konden brengen en omdat door die toelating de voedselvoorziening in gevaar kon worden gebracht.

Ik heb er gedurende het verhoor op 17 Mei jl. onmiddellijk op gewezen, dat er nog een derde reden moet zijn geweest en wel deze en m.i. de voornaamste, n.l. dat door toelating van vluchtelingen op grote schaal — ook als het Nederlanders waren — de rechte vervulling van de oorlogstaak, die het gebiedsdeel Curaçao had te vervullen, ernstig kon worden geschaad.”¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 30 A.

93164—93165 (*Wouters*)

Verder was de heer *Wouters* het blijkens zijn bovengenoemde brief niet eens met de bij zijn verhoor van de zijde der commissie geuite mening, dat toelating der uitgewekenen, omdat die voor het nazi-regiem gevlucht waren, geen politiek gevaar had kunnen opleveren.

Voor het plegen van sabotage, brandstichting en verraad, aldus de heer *Wouters*, heeft men geen regimenten nazi's of daarmee sympathiserende personen nodig. Een klein aantal is daarvoor voldoende. Om te voorkomen, dat door brandstichting in de raffinaderijen en in de havens geheel Curaçao in vlammen zou kunnen opgaan, had hij onmiddellijk nadat Nederland in de oorlog betrokken was geraakt, alle in zijn ressort aanwezige Duitsers en N.S.B.-ers doen interneren op het voor de oorlog van weinig belang zijnde eiland Bonaire.²⁾

De heer *Wouters* wees er in zijn brief verder op, dat hij vluchtelingen van wie hij bovendien niet wist, of ze politiek al dan niet betrouwbaar waren, niet onder dak had kunnen brengen, omdat van het begin van de oorlog af alle voor woning geschikte of daarvoor geschikt te maken ruimten nodig waren geweest voor de legering van de onder de wapenen geroepen reserve- en dienstplichtigen van het eigen leger, de vrijwilligerskorpsen, de in het leven geroepen schutterij en de ter hulp gezonden troepen onzer bondgenoten alsmede voor de geïnterneerden. Hierbij kwam nog, dat voedsel, kleding, geneesmiddelen, bouwmaterialen enz., kortom alles en dus op al datgene, dat de vluchtelingen bij toelating nodig zouden hebben, over zee aangevoerd moest worden en dat de mogelijkheid van die aanvoer onder alle omstandigheden allesbehalve vast stond.³⁾

Voorts baarde de drinkwatervoorziening de grootste zorg en, zoals gezegd, moesten alle benodigdheden, zowel voor de ruim 90 000 bewoners der eilanden Aruba en Curaçao als voor de troepen van over zee worden aangevoerd.

Aanvankelijk waren er ± 2000 man vreemde troepen, later waren er ongeveer 4600 Amerikaanse militairen, onder wie ongeveer 400 officieren van land- en luchtmacht, alsmede 183 officieren en ruim 1100 manschappen van de Marine.⁴⁾

Daar de voornaamste oorlogstaak van Aruba en Curaçao daarin bestond, dat de raffinaderijen zoveel mogelijk benzine en stookolie aan de geallieerden leverden, diende er voor gezorgd te worden, dat zowel de ongeveer 24 000 personen, die op de raffinaderijen werkten, als de militairen, die de eilanden beschermden, behoorlijk gevoed werden. Hoe meer personen op beide eilanden er bij zouden komen hoe groter de kans werd, dat aan deze eis niet kon worden voldaan als de aanvoer geheel of ten dele stagneerde.⁵⁾

Het drinkwater werd uitsluitend verkregen door distillering van zee-water en ondanks de vóór de oorlog reeds aangebrachte verbetering in de drinkwatervoorziening was de hoeveelheid zeewater, die dagelijks gedistilleerd kon worden, zeer krap voor de steeds groeiende bevolking. Dit werd nog meer het geval, toen o.m. ook op Aruba een groot aantal militairen onzer bondgenoten werd gelegerd. Door toelating van vluchtelingen op grote schaal, aldus de heer *Wouters*, zou-

²⁾ Vgl. bijlage 30 A.

³⁾ Vgl. bijlage 30 A.

⁴⁾ Vgl. bijlage 30 A.

⁵⁾ Vgl. bijlage 30 A.

1) Vgl. bijlage 30 A.

2) Vgl. bijlage 30 A.

3) Vgl. bijlage 30 A.

4) Vgl. bijlage 30 A.

den de moeilijkheden van aanvoer van levensmiddelen, geneesmiddelen, kleding, kortom alle levensbehoeften en die voor de drinkwatervoorziening nog aanmerkelijk zijn toegenomen. 1)

Teneinde te bewijzen, dat de door de heer *Wouters* in zijn schrijven aan de commissie genoemde bezwaren tegen het toelaten van een groot aantal uitgewekenen op Curaçao geen hersenschimmen waren, verwees hij daarin naar het oordeel van een reeks deskundigen, medewerkers aan het Officieel Gedenkboek, dat geschreven werd acht jaren nadat de Duitsers Nederland overvielen. 2)

Met betrekking tot de moeilijkheden in verband met het onder dak brengen der uitgewekenen deelde de heer *Wouters* in zijn brief nog mede, dat alle voor de woningbouw benodigde materialen met moeite, gevaar en hoge kosten aangevoerd moesten worden en dat deze in de eerste plaats dienden te worden aangewend voor de bouw van verschillende militaire gebouwen. 3)

Voorts vermeldde de heer *Wouters* nog onder verwijzing naar een in zijn brief opgenomen citaat uit de West-Indische Gids van Juli/Augustus 1946 en het reeds eerder genoemde Gedenkboek, dat de bezwaren tegen het opnemen van een groot aantal vluchtelingen in het gebiedsdeel Curaçao niet het gevolg zijn geweest van gebrek aan medelijden met mensen, die voor de nazi's op de vlucht geslagen waren. 4) Het schrijven van de heer *Wouters* eindigt dan als volgt:

„Dat wij bezwaren tegen hun toelating *op grote schaal* in het gebiedsdeel Curaçao hadden, was — zoals ik herhaalde malen in dit stuk betoogd heb —, omdat daardoor ernstig in gevaar werden gebracht en de richtige vervulling onzer oorlogstaak en de behoorlijke voorziening der bevolking van levensmiddelen, drinkwater, enz. en alsmede wegens gebrek aan woonruimte en de onmogelijkheid om daarin te voorzien. Om dezelfde redenen zullen wij ook wel voorwaarden hebben verbonden aan hun *toelating op kleine schaal*. Meer ongeschikte plekken dan de twee kleine, dicht bevolkte, zelf niets producerende eilanden Aruba en Curaçao, maar voor de geallieerden van het grootste belang gedurende de oorlog, zouden moeilijk te vinden zijn geweest om vluchtelingen op grote schaal op te nemen. Hadde ik in deze anders gehandeld dan ik gedaan heb dan zou ik naar mijn gevoel in mijn plicht te kort geschoten zijn.

Er zijn misschien personen, die achteraf zeggen, dat in het gebiedsdeel Curaçao gedurende de oorlog alles goed is verlopen en er derhalve geen reden was om zich zoveel zorgen te maken, maar dan vergissen zij zich heel erg.

Dat alles zo goed verliep is na aan God te danken aan de getroffen maatregelen, de grote plichtsbetrachting van hen, die deze maatregelen ten uitvoer moesten leggen en de ongunstige wending, die de oorlog na aanvankelijk succes geleidelijk voor de Duitsers nam, waardoor zij verhinderd werden een actie op grote schaal te ontketenen tegen het gebiedsdeel Curaçao met het doel de olieraffinaderijen buiten werking te stellen of te eigen behoeve aan te wenden en de verdediging van het Panamakanaal te doorbreken.” 5)

Bij een volgend schrijven van 18 Februari 1952 berichtte de heer *Wouters* aan de commissie, dat de Gouverneur van de Nederlandse Antillen hem bij schrijven van 9 Februari 1952 enige aantekeningen heeft gezonden, gezamenlijk opgesteld door de Procureur-Generaal en de Gouvernementssecretaris der Nederlandse Antillen. 6)

In de eerste aantekening wordt o.m. vermeld, dat uit de in het archief aangetroffen stukken niet blijkt, dat voor de zich in Frankrijk bevindende Nederlandse uitgewekenen ooit een verzoek tot toelating in Curaçao werd gedaan.

„Omtrent het aantal dezer uitgewekenen”, zo luidt die aantekening, „en hun maatschappelijke positie, betrouwbaarheid enz. noch van hun aanwezigheid in Frankrijk of Spanje respectievelijk Portugal blijkt iets uit de stukken, zodat mag worden aangenomen, dat in 1940 men zich hier te lande geen voorstelling kon vormen van hetgeen zich daar afspeelde.

Ten aanzien van uitgeweken Nederlanders in Engeland of in de Verenigde Staten moest worden overwogen of het in verband met de omstandigheden in Curaçao wel aangewezen was deze mensen toe te laten, rekening houdende dat zij veelal geen em-plooi in hun vak hier zouden kunnen vinden, dat de voedselvoorziening vooral in de eerste tijden van de oorlog zeer labiel was mede tengevolge van de plaatsing in Curaçao van Engelse en Franse hulptroepen, waardoor ook het woningprobleem, dat reeds geruime tijd op Curaçao bestond tengevolge van de zeer snelle aanwas der bevolking, aanmerkelijk nijpender werd, terwijl daarbij ook de overweging, dat deze Nederlanders naar het voorkwam in redelijke veiligheid geacht konden worden te zijn ertoe deed besluiten geen toelating te verlenen, tenzij door per-

5) Vgl. bijlage 30 A.

6) Vgl. bijlage 30 B.

¹⁾ Vgl. bijlage 30 B.

sonen op deze eilanden in de huisvesting van deze mensen kon worden voorzien en een waarborg werd gegeven dat zij zouden worden onderhouden. Zo kwam het, dat toen de eerste aanvragen uit Londen binnenkwamen tegen eind Mei en begin Juni aan de aanvragers werd teruggeseind: „Kan geen vergunning verlenen binnenkomst Curaçao”.¹⁾

De eerste aantekening vervolgt dan:

„Op 5 Juni 1940 werd aan Minister *Welter* als volgt geseind: „Gezien ernstige woningnood, totaal gebrek aan hotelruimte, reeds beginnende werkloosheid en moeilijkheden voedselvoorziening onmogelijk Nederlandse uitgewekenen ook indien zelf over voorlopig voldoende middelen beschikkend in Curaçao toe te laten stop met oog hierop kan ik alleen toelating verlenen aan betrouwbare familieleden van alhier reeds gevestigde Nederlanders die bereid familieleden geheel hunnen laste in eigen huis op te nemen punt.” In verband met het voorgaande moge ik mededelen, dat de voedselvoorziening van de Nederlandse Antillen in de eerste oorlogsjaren zeer precair was. Voordien was de voornaamste leverancier van levensmiddelen Europa (Nederland). Door het plotseling wegvallen van deze bron moest de handel geheel omschakelen; men had geen relaties in de Verenigde Staten van Noord-Amerika en deze moesten derhalve worden gezocht hetgeen tijd vorderde. Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat de Antillen zo goed als niets zelf produceren voor hun voedselvoorziening of wat verder in deze gemeenschap nodig is, zoals kleding, bouwmaterialen, enz.

De Antillen waren en zijn derhalve geheel afhankelijk van de aanvoer uit het buitenland. Hierbij kwam, dat de levering van al deze benodigdheden ernstig gestagneerd werd omdat t.b.v. de oorlogsvoering een groot aantal schepen uit de vaart op Curaçao werden genomen, zodat slechts met grote tussenpozen de verbinding met New York en New Orleans kon worden onderhouden. Het Gouvernement heeft daarom in die jaren de aankoop, opslag en distributie van de voornaamste levensmiddelen zelf ter hand moeten nemen teneinde te bewerkstelligen, dat een ieder zoveel mogelijk gelijkelijk ontving en ook om bij het schaarser worden der producten tijdig de distributie op een lager niveau te kunnen stellen.²⁾ Aangezien de opslag van levensmiddelen onder meer rijst en meel in dit tropische land slechts gedurende korte tijd mogelijk is kon men niet overgaan zonder al te grote risico van bederf tot het opslaan van een buffervoorraad, die voor lange tijd in de behoefte zou kunnen voorzien. In aanmerking dient ook genomen, dat de bevolking van deze eilanden oorspronkelijk in het tiental jaren voor de oorlog toegenomen met ca. 50% toch omstreeks 1940 slechts ruim 100 000 zielen bedroeg, zodat naast de plaatsing van de vorenvermelde hulptroepen de vestiging van bijvoorbeeld een 1000-tal vluchtelingen zeer ernstige moeilijkheden zou hebben geschapen. Derhalve was het niet mogelijk onbepaald toelating van buitenaf te doen plaats vinden. De woningbouw moest worden gestopt, een bouwverbod werd afgekondigd omdat bouwmaterialen zeer schaars waren en de aanvoer daarvan eveneens stagneerde. Derhalve werd alleen in noodzakelijke gevallen het gebruik van bouwmaterialen toegestaan onder andere voor het onder dak brengen der troepen en voor het op gang houden der olieindustrie.³⁾

De steller van deze aantekening is er niet mee bekend, of de Regering te Londen de bovenvermelde bezwaren zonder meer heeft aanvaard, doch hij neemt aan, dat zij deze bezwaren steekhoudend heeft gevonden. Verder wijst hij er nog uitdrukkelijk op, dat de regelmatige verwerking van de olieproducten in de raffinaderijen op Aruba en Curaçao een eis van de eerste orde was; daarbij mocht geen enkel risico worden gelopen en ook zouden de geallieerden niet hebben toegestaan, dat deze verwerking gestagneerd zou kunnen worden door welke oorzaken van buitenaf dan ook, zoals voedselschaarste en gebrek aan woonruimte met alle gevolgen van dien.⁴⁾

De aantekening luidt dan verder:

„De stelling, dat in behuizing in een tropisch klimaat gemakkelijker is te voorzien dan in Europa, is juist tot op zekere hoogte. Men dient niet te vergeten, dat de woningnood op Curaçao reeds zo groot was, dat reeds lang garages en regenbakken voor woningen waren ingericht. En zoals onder vraag I reeds vermeld, was de voorraad bouwmaterialen (hout, cement enz.) zeer gering, terwijl het land zelf noch hout, noch baksteen, noch cement, noch enig ander materiaal waarvan huizen of barakken zouden kunnen worden geproduceerd, kan opleveren.”

Voorts wordt in de aantekening medegedeeld:

„De regeling, dat aan kapitaalkrachtigen visa konden worden afgegeven, is mij niet bekend, doch is in tegenspraak met het

²⁾ De heer *Wouters* heeft hier de volgende noot bij geplaatst: „Dat heeft het Gouvernement gedaan *na* mijn aftreden. Ik heb mij daartegen steeds verzet en de aankopen doen plaats hebben door de terzake kundige handelaren en niet door ambtenaren, die daar weinig of geen verstand van hebben en hadden.”

³⁾ Vgl. bijlage 30 B.

⁴⁾ Vgl. bijlage 30 B.

feit dat aan personen, die van ruime middelen waren voorzien, de toelating niettemin werd geweigerd. Dit blijkt ook uit het telegram van Minister Welter van 4 Juni 1940 luidende: „Nummer 55 verzoeken bericht mijn 41 en tevens mededeelen of huidige omstandigheden geen aanleiding tot coulante houding tegenover Nederlandsche uitgewekenen over voldoende middelen beschikend voorloopig eigen onderhoud voorzien punt zoo ja wil seinen welke maatstaven aanlegbaar”.

Hierop werd geantwoord bij het hierboven reeds aangehaalde telegram van 5 Juni 1940 aan Minister Welter, waaruit blijkt, dat het in die dagen niet ging om geld, maar wel uitsluitend over voedsel en woonruimte.”¹⁾

Blijkens deze aantekening kwam op 20 Juni 1940 een aantal Joodse réfugiés van verschillende nationaliteit uit Panama (de z.g. „Balbaogroep”) op Curaçao aan. De meesten van deze vluchtelingen waren in de jaren 1938 en 1939 illegaal uit Duitsland naar Nederland uitgeweken, alwaar zij tot April 1940 in vluchtelingenkampen waren ondergebracht. Zij zijn in April 1940 per K.N.S.M.-schip naar Christobal gegaan en van daar uit naar Chili, voor welk land zij een immigratie-visum bezaten. Bij aankomst aldaar werd hun de toelating geweigerd, doordat tengevolge van een Regeringswisseling het visum niet meer werd erkend.

Hierop zijn zij terug gegaan naar Balbao, alwaar zij wederom op een K.N.S.M.-schip werden geplaatst en op 20 Juni 1940 te Curaçao aankwamen. Betrokkenen werden op kosten van de K.N.S.M. geïnterneerd, en zij werden in Juli 1942 in het gebiedsdeel toegelaten onder beperkende bepalingen, nadat gebleken was, dat zij geen pro-Nazi sympathieën koesterden.²⁾

Het merendeel van deze groep is daarna geëmigreerd naar de omliggende Zuid-Amerikaanse landen. Thans zijn hiervan vier families op Curaçao toegelaten.

Op 18 November 1941 arriveerden op Curaçao met het Spaanse schip „Cabo de Hornos” op terugweg naar Europa een 84-tal Joodse réfugiés van verschillende nationaliteit. Op verzoek van het Joint Distribution Committee te New York werd aan de vluchtelingen onder bepaalde voorwaarden (o.a. dat het J.D.C. er voor zou zorg dragen, dat deze mensen binnen drie maanden zouden doorreizen) op Curaçao asylrecht verleend. Deze vluchtelingen werden ondergebracht in het quarantaine-gebouw, welk gebouw werd ingericht als vluchtelingenkamp. Verscheidenen van deze vluchtelingen hebben hier werkzaamheden verricht; het grootste gedeelte zocht en verkreeg toelating in de omliggende Zuid-Amerikaanse landen. Medio 1942 waren er nog een 34-tal van deze groep op Curaçao, medio 1946 waren de meesten vertrokken.

Gedurende de oorlogsjaren zijn op Curaçao verscheidene Nederlandse Joodse réfugiés, die waren ondergebracht in het kamp „Gibraltar” te Jamaica, toegelaten, waarvan een groot deel heeft gewerkt voor het Algemeen Militair Commando en de censuur. Enkele van deze families en personen zijn op Curaçao nog steeds werkzaam in de handel. Enkele van de Joods-Duitse vluchtelingen, welke via Spanje aankwamen, bleken pro-communistisch te zijn; zij zijn eveneens naar de omliggende landen vertrokken. Dat de heer Welter Gouverneur Wouters gedwongen zou hebben een aantal vreemde Joodse uitgewekenen, die in de Caraïbische Zee rondzwierven, in de Nederlandse Antillen toe te laten, is op Curaçao in het archief niet gebleken.³⁾

Ook blijkt er volgens deze aantekening uit het archief niet, dat er van Regeringswege bij de Gouverneur van Curaçao op is aangedrongen te trachten de bezwaren, die het opnemen van uitgewekenen daar in de weg stonden, uit de weg te ruimen, terwijl er ook niets blijkt over een verzoek om de mogelijkheid tot evacuatie naar Curaçao te vergroten, toen sinds 8 December 1941 Nederlandsch-Indië aan de oorlog deelnam en daardoor als evacuatieland was weggevallen.⁴⁾

De heer van Kleffens heeft aan de commissie bevestigd, dat Curaçao voor de geallieerde oorlogvoering wegens de zich daar bevindende raffinaderijen inderdaad een uitermate belangrijk punt is geweest. Dat de geallieerden dit ook heel goed wisten, bleek de eerste dag al; op 10 Mei 1940 werd te Londen aan de heer van Kleffens gezegd, dat hij het zeker wel goed vond, dat Curaçao door de Engelsen werd bezet. De heer van Kleffens heeft toen gezegd, dat dit zeker niet op deze manier kon gebeuren, maar dat hij bij dezen vroeg om militaire hulp, die onder de Gouverneur zou komen te staan, zodat er geen onafhankelijke territoriale commandant van de geallieerden zou zijn. De veiligstelling van Curaçao en Aruba was inderdaad een geallieerd levensbelang.

Dat Curaçao niets oplevert, zodat alles moet worden aangevoerd en er bovendien geen voldoende drinkwater is, waren naar de heer

¹⁾ Vgl. bijlage 30 B.

²⁾ De heer Wouters tekende bij deze passage aan: „dit moet natuurlijk 1940 zijn.”.

³⁾ Vgl. bijlage 30 B.

⁴⁾ Vgl. bijlage 30 B.

93534 (*van Kleffens*)

93546 (*van Kleffens*)

93528—93529 (*van Kleffens*)

93524 (*van Kleffens*)

van Kleffens meende, moeilijkheden, welke aan het opnemen van Nederlandse uitgewekenen in de weg stonden.

Verder moest er in verband met de geallieerde bezetting rekening worden gehouden met de beschikbare woonruimte.

De heer *van Kleffens* meende bovendien, al kon hij dit niet met zekerheid zeggen, dat bij de bezwaren tegen het toelaten van uitgewekenen op Curaçao ook de normale zorg voor de bevolking een rol heeft gespeeld. Dat gebiedsdeel verdiende tijdens de oorlog maar betrekkelijk; er was oorlog, normale handel was er niet en er zijn zelfs speciale monetaire maatregelen getroffen om te zorgen, dat Curaçao drijvende kon blijven.

De heer *van Kleffens* kon het zich volkomen voorstellen, dat de heer *Welter* van zijn ingrijpen inzake het toelaten van de in de Caraïbische Zee rondzwervende vluchtelingen op Curaçao geen melding gemaakt heeft in de Ministerraad. Deze kwam als regel slechts eenmaal per week bijeen tenzij er een bijzondere aanleiding was om dat vaker te doen.

De heer *Welter* had naar de mening van de heer *van Kleffens* in deze zijn plicht gedaan door onmiddellijk in te grijpen; de uitgewekenen waren veilig. Dat de heer *Welter* achteraf van zijn ingrijpen geen mededeling heeft gedaan in de Ministerraad mag naar de mening van de heer *van Kleffens* er niet toe leiden, dat naar aanleiding daarvan de vraag zou worden geuit, of er in dat college wel voldoende belangstelling had bestaan voor de vluchtelingenproblemen.

De veronderstelling, dat het Kabinet niet voldoende belangstelling voor deze aangelegenheden zou hebben gehad, moest de heer *van Kleffens* zowel voorzover het hem zelf als zijn ambtgenoten betreft, verre van zich werpen. Over Joodse aangelegenheden en vluchtelingenvraagstukken was telkens weer in het Kabinet gesproken.

Bij schrijven van 23 Februari 1951 heeft de commissie aan de opvolger van de heer *Wouters*, dr. *P. A. Kasteel*, verzocht haar mede te delen, welk standpunt hij destijds heeft ingenomen ten aanzien van het toelaten van Nederlandse uitgewekenen in het door hem bestuurde gebied, welke maatregelen te dien aanzien zijn getroffen en tot welke resultaten deze hebben geleid.

De heer *Kasteel* was van medio Juli 1942 tot 25 Mei 1948 Gouverneur van Curaçao. Later werd hij Nederlands gezant in Chili, waardoor het voor de commissie bezwaarlijk was hem als getuige te horen. Op 24 April 1951 antwoordde de heer *Kasteel* uit Santiago de Chile schriftelijk op bovengenoemde brief van de commissie, dat zijn beleid als Gouverneur van Curaçao destijds door drie doeleinden werd beheerst:

zo krachtdadig mogelijke medewerking aan de oorlogvoering, de daarvoor onmisbare handhaving van inwendige veiligheid, alsmede de bewaring van de integrale Nederlandse souvereiniteit over het aan zijn zorg toevertrouwde gebied.

„De omstandigheid”, zo vervolgt de brief van de heer *Kasteel*, „dat de haven van Curaçao in oorlogstijd onder strategisch oogpunt een der gewichtigste was en de olieproductie op Aruba en Curaçao voor de oorlogvoering een der vitaalste zenuwen vormde, maakte alle andere vraagstukken, hoe gewichtig op zich ook, daaraan ondergeschikt.

Een van deze vraagstukken was dat van de toelating van vreemdelingen. Deze toelating werd beheerst door bovengenoemde factoren. Voorzover deze factoren toelating van vreemdelingen veroorloofden, had deze, gehoord de adviezen van eigen en vreemde militaire, politieke en burgerlijke autoriteiten plaats.

Het is duidelijk, dat de oorlogvoering een primair belang vormde en dat met name een ongestoorde voortbrenging van olieproducten, vooral toen ook het Verre Oosten oorlogstoneel werd, alles overheerste. Noch voor het Koninkrijk, noch voor onze bondgenoten kon het risico worden genomen van ongediscrimineerde toelating van vreemdelingen. Een stagnatie van olieproductie of van aflevering gedurende ook slechts enkele dagen had rampzalige gevolgen kunnen hebben met een verlies aan mensenlevens, verscheidene malen groter dan het aantal vluchtelingen, dat Uw Commissie in de zesde alinea van haar brief noemt.

Waar mogelijk, is steeds hulp geboden, ook zonder dat deze van Regeringswege gevraagd werd. Nooit is de grens van Curaçao geheel gesloten geweest; onder mijn bestuur is spoedig begonnen met plaatsing van gevluchte Joodse Nederlanders op Curaçao.

Van een aandrang van Regeringswege tot toelating van uitgewekenen, gelijk bedoeld in de zevende alinea van Uw brief, is mij niets bekend.

Ik betwijfel sterk, of deze tijdens mijn ambtsperiode heeft plaats gehad — die periode ving aan medio Juli, niet 20 Mei 1942, gelijk de brief Uwer Commissie stelt — maar slechts een nauwkeurig onderzoek van alle op Curaçao berustende retro-

acta in Secretarie en op Parket zou hier zekerheid kunnen verschaffen.

Ik zou op hoge prijs stellen, indien Uwe Commissie kon goedvinden, zodanig onderzoek te willen bevorderen, met name of, van wie, op welke wijze en wanneer op mij de bedoelde aandrang zou zijn uitgeoefend.”¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 30 C.

In het archief van het Departement van Sociale Zaken is een dossier aangetroffen, waaruit blijkt, dat in het najaar van 1942 de vraagstukken, verband houdende met het opnemen van Nederlandse uitgewekenen in Suriname weer aan de orde zijn geweest.

Op 15 September 1942 namelijk schreef de waarnemend Gouverneur van Suriname aan de Minister van Koloniën als volgt:

„Met verwijzing naar het Uwerzijdsche telegram van 10 April 1942 No. 545 heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat, wijl er h.t.l. geen officieele instantie aanwezig is, welke met de zorg van de Nederlandse vluchtelingen zou kunnen worden belast, Gouverneur *Kielstra* het bestuur van de Stichting „Oorlogsnoodfonds”, die zich ten doel stelt de nooden van oorlogsvluchtelingen te behartigen, uitnoodigde de zorg van deze vluchtelingen op zich te willen nemen. Het bestuur dezer stichting heeft deze uitnoodiging aanvaard en trof de noodige maatregelen voor onderdak, voeding, kleeding, enz. ten behoeve der verwacht wordende personen. Een complex gebouwen werd daartoe ingehuurd en tot Vluchtelingen Tehuis ingericht.

Voormeld bestuur heeft thans de rekening ingediend van de reeds voor dit doel uitgegeven gelden gedurende het tijdvak van 28 Mei tot en met 31 Augustus 1942 bedragende in totaal f 25722,39 (vijf en twintig duizend zeventienhonderd twee en twintig gulden negen en dertig cent.)

Bij mijne, in afschrift hierbijgaande beschikking van heden No. 2884, heb ik den Administrateur van Financiën gemachtigd gemeld bedrag aan de Stichting Oorlogsnoodfonds uit te keeren en wel ten laste van de Rekening van Suriname met Uwer Excellentie's Departement.

Van de uitbetaalde som is besteed aan:

a. Verbouwing	f	8838,95
b. Kleeding en ligging		6752,65
c. Inrichting en meubilair		5649,43
d. Voeding, licht en water		764,44
e. Auto-rekening		153,80
f. Diversen		311,36
g. Loonen en salarissen Personeel		2170,33
h. Kantoorbehoeften		98,93
i. Huishuur		882,50

Totaal ..... f 25722,39*

*) De commissie merkt op, dat in de optelling, overgenomen uit het originele stuk, een telfout voorkomt van f 100. Het eindbedrag moet luiden f 25 622,39.

Hierbij moge worden aangeteekend, dat in verband met de voortdurende onzekerheid omtrent het tijdstip van aankomst der vluchtelingen, zulks als gevolg van de zeer verwarde berichtgeving terzake, voortdurend een personeelskern is moeten worden aangehouden.

Het Tehuis is inmiddels enkele malen in gebruik geweest voor de huisvesting van schipbreukelingen en van een op doorreis zijnd marinedetachment.

Ik moge Uwer Excellentie verzoeken het noodige te willen doen verrichten voor de verrekening van meergemeld bedrag van f 25722,39.—.

Zoals Haar uit mijn voormelde beschikking zal blijken, zal van de betalingen na 1 September 1942 gedaan, door den Administrateur van Financiën alhier rechtstreeks kennis worden gegeven aan het hoofd van Afdeeling B van Uwer Excellentie's Departement.

Tenslotte zij aangeteekend, dat de bescheiden betrekking hebbende op de terzake gedane betalingen, tenzij Uwe Excellentie hieromtrent anders mocht beslissen, ter Administratie van Financiën in bewaring zijn gehouden.”

Enige dagen later ontving de Minister van Koloniën uit Suriname een telegram, dat luidt als volgt:

„De mogelijkheid tot het opnemen van vluchtelingen wordt geheel beheerscht door al of niet tijdelijk levering van uit Verenigde Staten van noodzakelijke materialen voor bouwen en inrichten van verblijven, huishoudelijke artikelen en gedeeltelijke voeding.

Plaatselijke productie van bouwmaterialen is ten volle benodigd voor urgente behoeften defensie en bauxiet bedrijven. Indien levering en verschepping van genoemde bouwmaterialen in den vorm van militaire barakken en andere benodigdheden

wordt verzekerd kunnen ongeveer 1000 vluchtelingen opgenomen worden ongerekend het aantal bedoeld in Uw 560. Vluchtelingen kunnen 4 maanden na ontvangst van de noodige materialen geplaatst worden. Kosten van opzet en inrichting gebouw globale raming 1 miljoen gulden, jaarlijksche uitgaven 900 gulden per hoofd. In het belang van organisatie en inrichting verblijven is het noodig dat tijdig beschikt wordt over gegevens omtrent leeftijd, geslacht, gezinsverband en beroep vluchtelingen. Opzending zoo mogelijk in 2 of meer transporten verdeelen met eenige tusschenruimten. Adviseer ter voorkoming dollarafgifte in te voeren materialen ter beschikking stellen door regeering. Gelieve spoedig beslissen opdat voorbereiden kan aangevangen, hetgeen tijdig dient te geschieden in verband met beperkte werkkrachten.

Bij schrijven van 28 September 1942 zond de Minister van Koloniën een afschrift van het bovenstaande telegram aan zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken.

De minister deelde in zijn brief verder mede, dat het niet geheel uitgesloten was te achten, dat vier maanden na ontvangst van het nodige materiaal in Suriname daar duizend vluchtelingen zouden kunnen worden opgenomen.

Alvorens de medewerking van de commissie voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao te kunnen inroepen voor de spoedige aanschaffing van het benodigde door Holpurcom, de in New York gevestigde Netherlands Purchasing Commission, zou de minister gaarne van zijn ambtgenoot vernemen, of de aan de organisatie en exploitatie van het toevluchtsoord verbonden uitgaven, welke, bij opname van 1000 vluchtelingen, globaal op één miljoen gulden in eens en plm. 9 ton jaarlijks geraamd worden, beschikbaar gesteld konden worden en zoo ja, op welke wijze.

Mocht de financiële zijde dezer aangelegenheid geen bezwaar opleveren, dan zou het naar het oordeel van de Minister van Koloniën gewenst zijn een beroep op de Amerikaanse Regering te doen om haar volle medewerking te verkrijgen tot de beschikbaarstelling van de nodige scheepsruimte.

Mr. J. C. Brons, oud-Gouverneur van Suriname, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij, voordat hij in 1945 tot gouverneur van dat gebiedsdeel werd benoemd, daar verschillende malen waarnemend gouverneur is geweest. Zulks was o.m. het geval van September 1938 tot Januari 1939 en van 25 Juli 1942 tot 30 September van dat jaar.

Hij verklaarde, dat de Regering te Londen in April 1942 voor het eerst een beroep heeft gedaan op de Gouverneur van Suriname om daar Nederlandse uitgewekenen toe te laten.

Op 9 April was aan de Gouverneur geseind:

„Vraagstuk evacuatie Nederlandsche vluchtelingen onbezet Frankrijk eischt dringend voorziening punt Tot dusverre werden zij in kleine groepen naar Portugal overgebracht onder garantie Nederlandsche Regeering van spoedige doorzending naar Indië punt Nu dit onmogelijk is eenige oplossing opzending naar Suriname punt Ik doe mitsdien dringend beroep op Uw medewerking waarbij vooropgesteld kosten onderbrenging en onderhoud niet lastens Suriname punt Bedoeling voorloopig hoogstens eenvijfnul personen begin Mei naar Suriname vertrekken punt Verzoeken uiterlijk begin volgende week seinen dat op Uw medewerking kan gerekend

Gerbrandy vijfviervijf.”

De toenmalige Gouverneur van Suriname, prof. dr. J. C. Kielstra, heeft op 15 April 1942 geantwoord:

„Uw vijfviervijf uiteraard bereid medewerking punt Verzoeken zooveel mogelijk gegevens vooruitzenden omtrent de vluchtelingen punt Huisvesting moeilijk vraagstuk indien niet over voldoende aantal barakken beschikt punt Voor andere doeleinden in Vereenigde Staten bestelde viertwee barakken tot nog toe vier gearriveerd ondanks herhaald aandringen.

Kielstra vijfdrizzes.

De heer *Kielstra* heeft zich, aldus de heer *Brons*, bereid verklaard; hij heeft er echter alleen op gewezen, dat er barakken nodig waren, die uit de Verenigde Staten moesten komen. De heer *Brons* was toen voorzitter van het Oorlogsnoodfonds, waaraan o.m. ook de zorg voor de uitgewekenen is opgedragen. Daardoor is hij rechtstreeks betrokken geweest bij de zoëven genoemde aangelegenheid. Het Oorlogsnoodfonds heeft toen alles in orde gemaakt om de uitgewekenen te kunnen ontvangen; alles was berekend op 150 personen. Even vóór de komst der uitgewekenen werd bericht ontvangen, dat er 225 zouden komen, hetgeen aan het Oorlogsnoodfonds ontzaglijk veel moeilijkheden heeft veroorzaakt. Toen alles gereed was en de uitgewekenen maar steeds niet kwamen, heeft de heer *Kielstra* op 21 Mei 1942 naar Londen geseind:

93748—93751 (*Brons*)

93752—93756 (*Brons*)

„Verzoeken zoo mogelijk mededeeling tijdstip vermoedelijke aankomst en gegevens nopens personen als gevraagd mijn 536”.

93756—93758 (*Brons*)

Eerst twee dagen vóór Kerstmis 1942 kwam volgens de heer *Brons* het eerste transport uitgewekenen in Suriname aan; dat bestond echter maar uit 123 personen.

Intussen hadden de voor hen in gereedheid gebrachte verblijven dienst gedaan voor het onderbrengen van schipbreukelingen van zeven bauxietschepen, die in de nabijheid van Suriname getorpedeerd waren.

93763—93765 (*Brons*)

Toen de heer *Brons* in September 1942 weer als waarnemend gouverneur optrad, kreeg hij een telegram van de toenmalige Minister van Koloniën, dr. *H. J. van Mook*, van de volgende inhoud:

„Voor vele honderden Nederlandsche Joden in Zuid-Frankrijk met deportatie Oost-Europa bedreigd moet tot elken prijs toevlucht gezocht voor een belangrijk deel in Suriname punt *Lou-don* seinde dat *Kielstra* hem mededeelde principieel geen bezwaar tot toelating dezer Nederlanders te hebben punt Verzoeken ten spoedigste beramen voor hoeveel personen maximaal en niet medegerekend de in mijn 560 bedoelde vluchtelingen onderkomen in gereedheid te brengen en op welken zoo kort mogelijken termijn punt Indien groote moeilijkheden gevreesd betreffende aanschaffing noodige materialen word ik ook daaromtrent gaarne ingelicht teneinde bij Holpurcom kunnen aandringen op krachtigste medewerking tot uitvoering Uwerzijdsche aanschaffingsverzoeken punt Zie ten slotte gaarne spoedig na beantwoording voorgaande globale kostenraming noodige voorzieningen tegemoet.”

Op 26 September 1942 antwoordde de heer *Brons* telegrafisch, gelijk ook aan de commissie uit het door haar boven reeds weergegeven, door haar in het archief van Departement van Sociale Zaken aange-troffen telegram, is gebleken, onder meer, dat vier maanden na de ontvangst van de nodige bouwmaterialen en andere benodigdheden meer dan duizend uitgewekenen op Suriname konden worden opge-nomen.

93766—93772 (*Brons*)

De heer *Brons* zei verder, dat men in Suriname de indruk had ge-kregen, dat de Regering veel moeilijkheden had met het transport van de uitgewekenen daarheen. Er was namelijk nogal enige tegen-spraak in de berichten en opdrachten uit Londen, zodat de heer *Kielstra* eens geseind heeft, dat hij het eigenlijk niet zo goed meer begreep.

Dat was in November 1942 gebeurd; toen was er uit Paramaribo het volgende getelegrafeerd:

„Behalve per *Nyassa* zijn reeds naar Suriname verscheept 225 personen voorloopig moet gerekend worden op 500 anderen, welke eveneens naar hier worden verscheept via de V.S. voor laatste groep zouden per *Comillas* 250 personen naar V.S. ver-trekken. Inmiddels seint gezant *Madrid* dat per *Comillas* via *Kingston* 14 dezer 173 personen zijn vertrokken. Ik merk op dat in Uw 694 wederom van een 1000 vluchtelingen sprake is. Mede in verband bezetting geheel Frankrijk verzoek ik U mij te be-richten welk aantal thans definitief te verwachten is welke op transport en welke reeds vertrokken benevens datum vertrek bestemming en samenstelling. Voor leiding en verzorging vluch-telingen zijn voldoende krachten aanwezig terwijl evenmin noodig uitzending algemeen leider aangezien deze onbekend met plaatselijke toestanden, terwijl het nemen van beslissingen na-mens den Minister en het doen van voorstellen mij voorkomen te liggen op den weg van den gouverneur.

93774 (*Brons*)

In Januari 1944 waren de vluchtelingenaangelegenheden nog niet geregeld, want toen heeft de heer *Brons*, die een jaar lang in Amerika was geweest, aan de Minister van Koloniën als volgt geseind:

„Thans 94 vluchtelingen in nieuw kamp ondergebracht waar-onder die van *Jamaica* die onlangs hier zijn aangekomen. Bij verderen afbouw zal kampruimte beschikbaar zijn voor in totaal 300 personen. Wilt ons inlichten of de reserveruimte voor 250 vluchtelingen bedoeld in Uw 59 van verleden jaar nog moet wor-den aangehouden, aangezien bij niet gebruiken daarvan gebou-wen een andere bestemming zullen krijgen waardoor vluchte-lingen-zorg wordt ontlast. Kosten huur en onderhoud bedragen 10 000 per jaar.”

93775—93776 (*Brons*)

Met de bovenvermelde verklaringen wilde de heer *Brons* aan-tonen, dat er in 1942 in Suriname hard was gewerkt aan het op-nemen van Nederlandse uitgewekenen. Wat daaraan vóór 1942 ge-beurd was, kon de heer *Brons* niet mededelen, omdat de heer *Kielstra* hem, als hij zelf zijn functie vervulde, niet erg op de hoogte hield van de gang van zaken. De heer *Brons* heeft niet anders meegemaakt

93781 (*Brons*)

93782—93787; 93792 (*Brons*)

93794; 93799 (*Brons*)

79857—79860; 79875 (*van Harinxma thoe Slooten*)
75670—75691 (*van Lidth de Jeude*)

dan dat men in Suriname zijn uiterste best heeft gedaan om de uitgewekenen zo snel en zo goed mogelijk te huisvesten en naar zijn indruk is er geen sprake van, dat hun in Suriname de toegang zou zijn geweigerd.

De eerste uitgewekenen zijn omstreeks Kerstmis 1942 met het stoomschip „Nyassa” in Suriname aangekomen; het waren er, naar de heer *Brons* verklaarde, 123. Later kwamen er nog via Jamaica.

De meesten van hen zijn in Suriname gebleven, totdat zij op enkelen na in 1945, toen er weer gelegenheid tot transport naar Nederland was, weer zijn vertrokken.

De heer *Brons* heeft uit de hem ter kennis gekomen correspondentie kunnen opmaken, dat er aanvankelijk moeilijk scheepsruimte was te krijgen voor het overbrengen der uitgewekenen naar Suriname en dat dit een van de redenen is geweest waarom er zo weinigen zijn gekomen. Naar zijn mening heeft misschien ook gebrek aan coördinatie tussen de instanties, die met deze aangelegenheid bemoeiing hebben gehad, daartoe bijgedragen.

Uit het bovenstaande is de commissie gebleken, dat, hoewel de Nederlandse Regering in het laatst van 1940 de mogelijkheid had geopend tot de opname van enige honderden uitgewekenen in Nederlandsch-Indië, zij er toen klaarblijkelijk ten aanzien van West-Indië niet in geslaagd is om ook ten aanzien van deze gebieden de mogelijkheid tot toelating van uitgewekenen te verruimen. Eerst in de tweede helft van 1942, toen Nederlandsch-Indië reeds geruime tijd als evacuatieoord was weggevallen en diensgevolge de evacuatie uit Portugal gedurende enige maanden praktisch stil stond, omdat de Regering van dat land niet bereid was inreisvisa te verstrekken, terwijl bovendien in Frankrijk, waar de uitgewekenen derhalve moeilijk weg konden, de toestand zich zodanig ontwikkelde, dat hun vertrek dringend noodzakelijk werd, werd de mogelijkheid geschapen tot het evacueren van enige honderden uitgewekenen uit Portugal naar Suriname.

Dat zulks toen eerst gebeurde, was, naar de heren *van Harinxma thoe Slooten* en *van Lidth de Jeude* aan de commissie hebben verklaard, een gevolg van de houding van de betrokken koloniale autoriteiten. Hoewel de Regering er bij de Gouverneurs van Suriname en Curaçao op zou hebben aangedrongen om inzake het toelaten van Nederlandse uitgewekenen een ruimer standpunt in te nemen, hadden zij zich tegen de inwilliging van dat verzoek verzet.

Gezien het feit, dat er, toen Frankrijk in het begin van November 1942 geheel door de Duitsers werd bezet, daar naar schatting nog 1200 grotendeels Joodse uitgewekenen vertoefden, van wie nadien een aantal naar Duitsland is getransporteerd, is de commissie van oordeel, dat wel zeer laat is overgegaan tot het nemen van maatregelen om hun toelating op wat ruimere schaal in Nederlands West-Indië mogelijk te maken.

Indien de Regeringen van Suriname en Curaçao eerder haar afwijzende houding ten aanzien van de toelating van Nederlandse uitgewekenen hadden prijsgegeven, zou het naar het oordeel der commissie mogelijk zijn geweest om een groter aantal hunner tijds uit Frankrijk af te voeren en had voor een gedeelte der uitgewekenen veel ellende voorkomen kunnen worden. De commissie is van oordeel, dat het levensgevaar, waarin de Joodse uitgewekenen in Frankrijk destijds verkeerden, voor de betrokken autoriteiten zwaarder had behoren te wegen dan de door hen aangevoerde bezwaren tegen het opnemen van een groot aantal uitgewekenen op Curaçao of in Suriname. Het op Curaçao bestaande tekort aan behuizing is immers in een tropisch land geen onoverkomelijke moeilijkheid en het aldaar bestaande tekort aan voedsel zou door vermeerderde aanvoer van elders te verhelpen zijn geweest.

Dit volgt te meer uit hetgeen de heer *Wouters* vermeld heeft in een opmerking, welke hij geschreven heeft bij een door hem aan de commissie gezonden aantekening van de Procureur-Generaal en de Gouvernementssecretaris der Nederlandse Antillen. De heer *Wouters* schreef daarbij namelijk, dat hij in zijn tijd de aankopen heeft doen plaats hebben door terzake kundige handelaren. Ongetwijfeld zouden die handelaren, indien dat door de komst van vluchtelingen nodig was geweest, die aankopen wel hebben kunnen uitbreiden. En wanneer de noodzaak tot overheidsdistributie zou zijn gebleken om verspilling te voorkomen, zou daartoe zonder bezwaar overgegaan kunnen zijn, evenzeer als in talloze andere landen is geschied.

Het door de Regering van Suriname aangevoerde bezwaar, dat aldaar voor de uitgewekenen weinig kans bestond om een lonende bestaansmogelijkheid te vinden, vormde naar het oordeel der commissie geen aanvaardbare reden dit land zo lang voor onbemiddelde, in groot gevaar verkerende, Nederlandse uitgewekenen te sluiten. Hieraan had gemakkelijk tegemoet gekomen kunnen worden door van Regeringswege aan in Suriname verblijvende uitgewekenen, die

daaraan behoefte mochten hebben, een onderstand te verlenen of door hen op andere wijze te helpen.

Naar de mening der commissie zouden de tot dit doel te brengen financiële offers stellig minder zwaar hebben gewogen dan het levensgevaar, waarin zeer velen der uitgewekenen in Frankrijk, die immers grotendeels Joden waren, verkeerden.

De commissie betreurt het dan ook ten zeerste, dat de Regeringen van Suriname en Curaçao — de eerste aanvankelijk en de laatste bij voortduring — een afwijzende houding hebben aangenomen met betrekking tot het toelaten van Nederlandse uitgewekenen en dat de Nederlandse Regering niet met het oog op rampspoedige gevolgen, welke uit die houding konden voortkomen, daartegen krachtiger is opgetreden. Erkend kan intussen worden, dat Suriname in 1942, in tegenstelling tot Curaçao, over zijn bezwaren is heen gestapt, want in dat jaar zijn daar maatregelen genomen om een vrij groot aantal vluchtelingen te ontvangen.

Tengevolge van de zoëven gerelateerde omstandigheden konden, toen op 11 November 1942 de Duitsers het tevoren nog onbezette gebied van Frankrijk bezetten, de daar vertoevende Nederlandse uitgewekenen, wier aantal ongeveer 1200 bedroeg, niet meer op legale wijze het land verlaten. Zij waren nadien genoodzaakt om tot dat doel hun toevlucht te nemen tot illegale middelen, waardoor, zoals in dit hoofdstuk nog nader zal blijken, de kans om uit Frankrijk weg te komen, veel geringer was geworden.

Verder heeft de commissie zich afgevraagd, in hoeverre er van Regeringswege pogingen zijn aangewend bij de Regeringen van Engeland, de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en sommige Zuid-Amerikaanse Staten om de toelating van Nederlandse uitgewekenen in die landen te bevorderen.

Met betrekking tot de toelating van Nederlandse uitgewekenen in Engeland deelde de heer *van Lidth de Jeude* in een aan de Minister van Buitenlandse Zaken gerichte brief van 28 Augustus 1940 mede, dat toen reeds gebleken was, dat de Britse autoriteiten uiterst karig waren met het verlenen van visa tot toelating in hun land.¹⁾

Blijkens genoemd schrijven had de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen enige dagen tevoren de Minister van Buitenlandse Zaken verzocht te trachten de Britten te bewegen om behalve voor hen, die in Nederlandse militaire of Regeringsdienst traden, ook visa af te geven voor diamantbewerkers en voor Nederlanders, die door in Engeland gevestigde familieleden konden worden opgenomen.²⁾

De heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft met betrekking tot het toelaten van Nederlandse uitgewekenen in Engeland aan de commissie medegedeeld, dat het zeer moeilijk was om daar toelating te verkrijgen voor diegenen onder hen, die geen waarde hadden voor de oorlogvoering. In het begin van zijn werkzaamheid te Lissabon als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen had hij voorgesteld om de uitgewekenen in Engeland toe te laten. In antwoord op dat voorstel had hij bericht ontvangen, dat daartoe stappen waren gedaan bij de Engelsen, doch dat het betreffende verzoek was afgewezen.

Van oorlogsstandpunt bezien achtte de heer *van Harinxma thoe Slooten* het ook niet onbegrijpelijk, dat de Engelse Regering destijds een afwijzende houding had aangenomen tegen het toelaten van een groot aantal Nederlandse uitgewekenen in haar land, omdat er toen ook nog mogelijkheden bestonden om hen naar Nederlandsch-Indië af te voeren. Naar zijn mening was de Engelse Regering destijds terecht van oordeel, dat laatstgenoemd land er eerder voor in aanmerking kwam om de Nederlandse uitgewekenen op te nemen.

Met betrekking tot van Regeringswege ondernomen pogingen om te trachten de Regering van de Verenigde Staten te bewegen een groter aantal Nederlandse uitgewekenen op te nemen is reeds gebleken, dat, toen in 1942 de Regering daarom gevraagd heeft, de Amerikaanse Regering liet weten, dat zij bereid was 1400 Nederlandse Joden uit onbezet Frankrijk tijdelijk in haar land toe te laten en dat zij, zodra de Nederlandse Regering plannen zou hebben gemaakt om uitgewekenen in Suriname en op Curaçao op te nemen, de nodige instructies zou verstrekken voor het verlenen van doorreisvisa alsmede voor de ontvangst en de doorreis van deze personen.

Tevoren had blijkens de reeds meermalen genoemde brief, die de heer *van Lidth de Jeude* op 28 Augustus 1940 aan de heer *van Kleffens* zond, de Regering van de Verenigde Staten ten aanzien van de toelating van Nederlandse uitgewekenen in haar land zich op het standpunt gesteld, dat deze met inachtneming van de vastgestelde quota mogelijk was, indien daar gevestigde vrienden of verwanten der uitgewekenen een affidavit stelden of het bewijs leverden, dat

¹⁾ Vgl. bijlage 9.

²⁾ Vgl. bijlage 9.

79945—79949 (*van Harinxma thoe Slooten*)

¹⁾ Vgl. bijlage 9.

46801—46802 (*Polling*)

79833 (*van Harinxma thoe Slooten*)

²⁾ Vgl. bijlage 13.

64042 (*van Kleffens*)

79828—79832; 79849—79851 (*van Harinxma thoe Slooten*)

over voldoende middelen werd beschikt om in eigen onderhoud te voorzien.¹⁾

De heer *Polling* heeft met betrekking tot het laatste aan de commissie medegedeeld, dat de uitgewekenen bij hun aankomst in Amerika moesten aantonen de beschikking te hebben over een bepaald bedrag aan geld, dat volgens hem, als hij zich goed herinnert, \$ 8000 bedroeg. Het was hem echter bekend, dat meer dan één persoon van eenzelfde bedrag van \$ 8000 gebruik heeft gemaakt.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* daarentegen meende, dat de Verenigde Staten inzake het toelaten van uitgewekenen buitengewoon moeilijk en zeer streng waren geweest, doch hij was niet meer in staat om zijn mededeling met nadere gegevens te staven.

Uit het bovenstaande meent de commissie te mogen afleiden, dat de Regeringen van de Verenigde Staten en van Engeland zich op het standpunt hebben gesteld, dat, zolang de mogelijkheid nog bestond om Nederlandse uitgewekenen af te voeren naar de Nederlandse gebieden in Oost- en West-Indië, er voor haar geen aanleiding was om ten aanzien van hun toelating een al te vrijgevig standpunt in te nemen. De commissie voelt zich in deze mening gesterkt door de in 1942 door de Regering van de Verenigde Staten te kennen gegeven bereidverklaring om 1400 Nederlandse uitgewekenen tijdelijk in haar land op te nemen, welke echter alleen zou gelden, indien de uitgewekenen verder zouden reizen naar Suriname of Curaçao. De Britse Regering had er op dezelfde voorwaarde in 1942 geen bezwaar tegen om aan Nederlandse uitgewekenen tijdelijk op Jamaica onderdak te verlenen.

In het meermalen reeds genoemde overzicht van de heer *van Harinxma thoe Slooten* wordt verder nog vermeld, dat vele Zuid-Amerikaanse landen alsook Zuid-Afrika hun grenzen sloten, speciaal voor Israëlitische vluchtelingen.²⁾

Met betrekking tot het toelaten van Nederlandse uitgewekenen in Zuid-Amerika deelde de heer *van Kleffens* aan de commissie mede, dat menigeen aan Zuid-Amerikaanse paspoorten, al of niet geldig naar de regelen van het betreffende land, zijn leven te danken heeft gehad. Verschillende Zuid-Amerikaanse landen hebben volgens hem ons ook geholpen met het redden van Joden. In Paraguay bevindt zich, naar de heer *van Kleffens* later heeft vernomen, nog een aantal Joden, dat er op die manier is binnengekomen. Met een niet door hem genoemde Zuid-Amerikaanse staat waren wel eens moeilijkheden geweest, welke voor de Joden last hadden gegeven. De heer *van Kleffens* heeft daar toen iemand heengezonden; die moeilijkheden zijn toen volkomen uit de weg geruimd en hij heeft daarover later nooit meer een klacht gehad.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* verklaarde echter, dat vele door de consuls van Zuid-Amerikaanse staten afgegeven visa later tot groot ongerief der candidaat-emigranten door de betrokken Regeringen ongeldig zijn verklaard, omdat die consuls zich tot het afgeven daarvan hadden laten omkopen.

De stemming in die landen ten aanzien van Nederland was volgens de heer *van Harinxma*, vooral in het begin van diens optreden te Lissabon, helemaal niet zo vriendelijk, dat aan Nederlandse uitgewekenen verstrekte valse paspoorten, die aannemelijk zouden moeten maken, dat zij onderdaan waren van de een of andere Zuid-Amerikaanse staat, door de Regering van die staat bij wijze van tegemoetkoming aan Nederland aanvaard werden. Aangezien men in die landen destijds vreesde, dat een te groot aantal uitgewekenen er toevlucht zou zoeken, meende hij, dat, indien voor de toelating daar met succes gebruik was gemaakt van valse paspoorten, dit toe te schrijven was geweest aan omkoping.

Het was de heer *van Harinxma thoe Slooten* bekend, dat de Nederlandse Regering gepoogd had bij de Regeringen van Zuid-Amerikaanse landen een welwillende houding inzake het toelaten van Nederlandse uitgewekenen te bevorderen; zowel de Nederlandse legatie te Lissabon als hijzelf hadden er destijds bij de Regering op aangedrongen, dat deze daartoe stappen zou ondernemen. Later had hij vernomen, dat de Regering in deze haar best had gedaan.

Deze mededeling van de heer *van Harinxma* vindt bevestiging in een vriendschappelijk briefje, aangetroffen in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken, dat de heer *van Kleffens* op 5 September 1944 heeft geschreven aan dr. *L. A. Ries* te New York. Daarin antwoordt hij op een brief, die de heer *Ries* hem op 17 Augustus 1944 had geschreven over de mogelijkheid tot uitwisseling van gedeporteerde Joodse Nederlanders, een aangelegenheid, welke in hoofdstuk XI nader wordt behandeld.

In zijn zoëven genoemde brief van 5 September 1944 schreef de heer *van Kleffens* aan de heer *Ries* onder meer:

„Het is je bekend, dat verleden jaar aan alle Zuid- en Centraal-Amerikaanse Staten verzocht is de op niet altijd regelmatige

wijze aan Nederlandsche Joden verstrekte paspoorten van die landen te erkennen. De reactie van een paar regeeringen is welwillend geweest en eenig resultaat heeft deze actie zeker opgeleverd. Een zes weken geleden droeg ik den Gezant te Madrid op om bij de Spaansche Regeering, die de belangen van de meeste Latijnsch-Amerikaansche Staten te Berlijn waarneemt, aldaar aan te dringen op erkenning van deze paspoorten. De Heer *Schuller tot Peursum* antwoordde, dat de Spaansche Regeering aan dit verzoek gevolg heeft gegeven en bovendien verklaard had bereid te zijn aan alle houders van Zuid- of Centraal-Amerikaansche paspoorten transitovisa te verstrekken. Ik ben mij ervan bewust, dat in het gunstigste geval slechts enkelingen hierdoor geholpen zullen worden."

Verder heeft de toen te Londen bestaande Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden, waaromtrent in hoofdstuk XI nog nadere mededelingen zullen volgen, op 21 April 1944 een brief geschreven aan de Raad van Ministers, waarin onder meer wordt vermeld, dat genoemde commissie met instemming heeft vernomen van het succesvolle optreden van de Minister van Buitenlandse Zaken, dat er toe heeft geleid, dat passen en visa, welke op niet regelmatige wijze door consuls van Zuid-Amerikaansche staten aan vluchtende Nederlanders waren verstrekt, toch door de betrokken regeeringen tijdelijk als bona fide zouden worden erkend.

In hoofdstuk VI, waarin het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen in Zweden wordt behandeld, is reeds medegedeeld, dat het aantal Nederlanders, dat uit Zweden naar Engeland kon vertrekken, gedurende de eerste vier jaren van de oorlog slechts gering was en dat daardoor, toen vooral in de laatste jaren het aantal sterk toenam, de stemming onder hen slecht werd.

In April 1942 had de heer *de Jong* er bij een bezoek aan Londen op aangedrongen zoveel mogelijk Nederlandse vrijwilligers naar Engeland te doen overbrengen, doch blijkens zijn „Memorandum inzake de Nederlandse Vluchtelingenverzorging gedurende de oorlog in Zweden", dat hij aan de commissie heeft aangeboden, kreeg hij de indruk, dat de Nederlandse autoriteiten niet bij machte waren enige wijziging te brengen in de toenmalige ongunstige omstandigheden. Zij konden hem dan ook met betrekking tot dit verzoek geen enkele toezegging doen. In het bovengenoemde memorandum zegt de heer *de Jong* bovendien niet het gevoel te hebben gekregen, dat men zich indertijd te Londen veel moeite heeft gegeven om zoveel mogelijk vrijwilligers naar Engeland te halen.¹⁾

Naar de heer *van Nagell* aan de commissie heeft medegedeeld, konden er, nadat in 1941 Rusland in oorlog was gekomen met Duitsland, uit Zweden geen aspirant-vrijwilligers meer via het eerstgenoemde land naar Engeland worden gezonden, zoals tevoren was geschied. De enige manier, die er toen nog overbleef om hen daarheen te zenden, was transport per vliegtuig. Aangezien er volgens hem voor dit transport maar kleine vliegtuigen ter beschikking stonden, die zeer hoog moesten vliegen om niet te worden neergeschoten, kon slechts een klein aantal aspirant-vrijwilligers worden vervoerd.

Op een gegeven ogenblik waren er volgens deze getuige 700 aspirant-vrijwilligers in Zweden en konden er elke week niet meer dan 7 of 8 van hen naar Engeland vertrekken.

Blijkens het voorlopig verslag, dat de opvolger van de heer *de Jong*, de heer *Middendorp*, kort na zijn aankomst in Zweden op 12 Januari 1944 aan de Minister van Binnenlandse Zaken zond, bestond er op dat ogenblik geen mogelijkheid om de aspirant-vrijwilligers met een redelijke kans op behouden aankomst naar Engeland te zenden.

Bij zijn verhoor deelde de heer *Middendorp* aan de commissie mede, dat het in het laatst van 1943, toen hij in Zweden was gekomen, ontzettend moeilijk was om Nederlandse aspirant-vrijwilligers vandaar naar Engeland te zenden. Bovendien was het gevaarlijk, omdat de Duitsers nog in de omtrek van Zweden zaten en nog vliegtuigen hadden. Een paar maal per week kwamen de Engelsen met enkele vliegtuigjes naar Stockholm en dan kon er meestal in het bommenrek ook wel een passagier meereizen. Ook vlogen er wel eens Dakota's, waarmede dan 12 tot 20 passagiers mee konden, doch dat waren dan bijna allen diplomaten.

Eerst tegen het einde van 1944 slaagde hij er in de afvoermogelijkheid der aspirant-vrijwilligers aanmerkelijk te verruimen, doordat hij, naar hij zeide, goede maatjes met de Amerikanen was geworden, die in dat jaar te Stockholm een doorvoerstation op Rusland hadden opgericht.

De heer *van Lidth de Jeude*, die, nadat hij op 15 September 1942 Minister van Oorlog was geworden, uit dien hoofde uiteraard bemoeiing had gekregen met de Nederlandse aspirant-vrijwilligers in Zweden, deelde desgevraagd aan de commissie mede, zich niet te

¹⁾ Vgl. bijlage 25.

22201—22204 (*van Nagell*)

71926—71934 (*Middendorp*)

75764—75767 (*van Lidth de Jeude*)

kunnen voorstellen, dat, indien dat mogelijk was geweest, er niet alles zou zijn gedaan om degenen, die dienstplichtig waren, zo gauw mogelijk uit Zweden naar Engeland te doen overkomen.

Naar aanleiding van het bovenstaande heeft de commissie zich de vraag gesteld, of de Regering niet in het herhaalde aandringen van de heer *de Jong* op snelle evacuatie der aspirant-vrijwilligers aanleiding heeft gevonden om de Engelse en Amerikaanse autoriteiten om bevordering van die evacuatie te verzoeken. Dat dit inderdaad herhaalde malen is geschied, blijkt uit in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken aangetroffen correspondentie, waaruit volgt, dat er van Regeringswege herhaalde malen is getracht in Engelse vliegtuigen prioriteit te verkrijgen voor de Nederlandse aspirant-vrijwilligers in Zweden.

Die pogingen hadden echter weinig resultaat en eerst tegen het einde van 1944 werd het, doordat de Regering de hulp van de Amerikanen had ingeroepen, mogelijk grotere aantallen aspirant-vrijwilligers met Amerikaanse vliegtuigen naar Engeland over te brengen.¹⁾

Op grond van bovengenoemde correspondentie, waaruit blijkt, dat de Minister van Buitenlandse Zaken herhaalde malen persoonlijk of bij monde van de Nederlandse gezant te Londen getracht heeft bij de Britse autoriteiten te bereiken, dat deze hun medewerking zouden verlenen aan het transport van in Zweden vertoevende Nederlandse aspirant-vrijwilligers naar Engeland, is de commissie tot de conclusie gekomen, dat ten deze van Nederlandse zijde het mogelijke is gedaan.

Tevens is uit genoemde briefwisseling gebleken, dat de heer *Gerbrandy* de Engelsen heeft gewezen op het belang, dat aan een spoedig vertrek der Nederlandse aspirant-vrijwilligers uit Zweden verbonden was.²⁾

Dat desondanks eerst tegen het einde van het jaar 1944 dit transport met de hulp der Amerikanen op ruimere schaal mogelijk werd, is naar het oordeel der commissie in hoofdzaak het gevolg van het tekort aan geallieerde transportmiddelen tussen Zweden en Engeland.

Zoals in hoofdstuk I reeds uitvoerig werd uiteengezet, was voor het beleid ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, de heer *van Lidth de Jeude*, verantwoordelijk aan de Raad van Ministers, doch ook de Minister van Binnenlandse Zaken, de heer *van Boeyen*, was, aangezien op de begroting van zijn departement posten werden uitgetrokken ten behoeve van het onderhoud der uitgewekenen en voor hun overtocht naar overzeese landen, voorzover deze door de Regering werden betaald, voortdurend in aanraking geweest met dat beleid.

Omdat de heer *van Lidth de Jeude* in September 1942 Minister van Oorlog was geworden, met ingang van 1 April 1943 „krachtens de beslissing van den Ministerraad de zorg en de verantwoordelijkheid voor de legale vluchtelingen aan den ondergeteekende opgedragen”, aldus begint een nota, die de heer *van Boeyen* op 28 Juni 1943 heeft opgesteld over een bezoek aan Portugal ter bespreking van het gevoerde en te voeren beleid inzake de zorg voor overgekomen vluchtelingen.³⁾

Deze had namelijk besloten in Juni 1943, omdat men te Londen geen behoorlijk overzicht kon verkrijgen van het in Spanje gevoerde beleid ten aanzien van de uitgewekenen en omdat de financiële administratie te Madrid in een chaotische toestand dreigde te geraken (zie hierover nader § 1 van hoofdstuk VI van het derde deel van het verslag der Commissie), naar Spanje te gaan. Doordat de Spaanse Regering hem en de ambtenaren, die hem op die reis vergezelden, geen visum verleende, kon hij Madrid echter niet bereiken en daarom kwamen de Nederlandse gezant en de consul-generaal, die in Spanje verantwoordelijk waren voor het beleid ten aanzien van de daar vertoevende uitgewekenen, naar Lissabon. De heer *van Boeyen* besprak met hen de moeilijkheden betreffende dat beleid en stelde een tweetal nota's samen omtrent zijn bevindingen, te weten de zoëven genoemde nota van 28 Juni 1943 en nog een nota, die van 28 Juli 1943 dateert. Hij vermeldde daarin tevens, welke maatregelen er naar zijn mening dienden te worden genomen, teneinde de evacuatie van de Nederlandse uitgewekenen uit Spanje te bevorderen.⁴⁾

Voorts wees hij er in deze nota's op, dat er van Regeringswege in Spanje nagenoeg niets was gedaan aan de bevordering van illegale evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk door Spanje naar Portugal.

Het Nederlandse gezantschap te Madrid en het Regeringscommissariaat te Lissabon behartigden zoals in de hoofdstukken II en IV van dit deel van het verslag reeds is medegedeeld, de legale evacuatie, hoewel incidenteel daarbij wel eens gebruik is gemaakt van illegale middelen.

Nadat in het begin van 1943 met het vertrek van de heer *van Harinxma thoe Slooten* het Regeringscommissariaat voor de Vluch-

¹⁾ Vgl. bijlagen 24 en 31.

²⁾ Vgl. bijlage 31.

30586; 30618; 75618—75619 (*van Lidth de Jeude*)
32360—32362 (*van Harinxma thoe Slooten*)
70434—70437 (*van den Tempel*)

³⁾ Vgl. bijlage 10.

⁴⁾ Vgl. bijlage 10.

12865—12867; 63908—63909 (*van Kleffens*)

telingen te Lissabon was opgeheven, werden de werkzaamheden van dit bureau overgenomen door de Nederlandse legatie aldaar. Deze behandelde in Portugal derhalve de legale evacuatie der Nederlandse uitgewekenen.

De heer *van Kleffens* was van oordeel, dat het werk der Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland in gevaar werd gebracht, indien zij zich bezig hielden met illegale evacuatie.

Al dat werk van geheime diensten, aldus de heer *van Kleffens*, is hachelijk werk. Degenen, die zich daarmee bezig houden, bewegen zich op de uiterste grenzen van het wettig en moreel toelaatbare en ontoelaatbare. De agenten kunnen zich, zoals in de practijk van verschillende landen dan ook herhaalde malen is voorgekomen, gemakkelijk compromitteren.

Om deze reden was in Portugal de dienst, welke zich bezighield met illegale evacuatie, ook niet ondergebracht in het gebouw, waar de legatie gehuisvest was, opdat kon worden voorkomen, dat, mocht een agent van een geheime dienst worden verwijderd, als het ware het odium zou vallen op het gezantschap, waardoor dit misschien gesloten zou moeten worden.

32234—32235 (*van Harinxma thoe Slooten*)

In dit verband deelde de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die te Lissabon ingevolge zijn opdracht de legale evacuatie behartigde, aan de commissie mede, dat sedert Augustus 1942 daar de diensten, welke zich met de legale en de illegale evacuatie bezig hielden, volkomen gescheiden waren. Men heeft hem toen uit Londen laten weten, dat de illegale weg door de heren *Warners* en *Maas Geesteranus* zou worden georganiseerd en dat hij daar volkomen buiten stond. Hoewel de noodzaak volgens hem op dat moment niet zo dringend was, omdat de meeste tevoren in Portugal vertoefd hebbende uitgewekenen reeds waren geëvacueerd, achtte de heer *van Harinxma* het toch noodzakelijk, dat er een illegale weg zou zijn, die althans als reserve zou kunnen worden gebruikt. Daarom had hij enkele maanden voordat hij uit Londen bericht had ontvangen, dat bovengenoemde heren een illegale weg zouden organiseren, aan de Regering medegedeeld, dat hij het noodzakelijk achtte om met betrekking tot het organiseren van de illegale evacuatie voorzieningen te treffen.

¹⁾ Vgl. bijlage 32.

32276 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Op 3 Juli 1942 ¹⁾ schreef de heer *van Panhuys* uit Madrid aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat, hoewel voordien in verreweg de meeste gevallen de doorreis van Nederlanders door Spanje op legale wijze had plaats gevonden, er naar zijn mening, mede in verband met een verwachte toeneming van het aantal uitgewekenen, meer aandacht zou moeten worden besteed aan illegale wegen, omdat de met de legale evacuatie verkregen resultaten afhankelijk waren van verschillende factoren, welker stabiliteit twijfelachtig was. Hij stelde daarom aan de Minister voor om bepaalde in bovengenoemde brief nader omschreven maatregelen in overweging te nemen. Verder achtte hij het evenals de heer *van Harinxma thoe Slooten* gewenst, dat de persoon, die belast zou worden met de ontvangst, het onderdak brengen en het transport der op illegale wijze uit Frankrijk in Spanje binnen te komen uitgewekenen, niet zou behoren tot het personeel van het Nederlandse gezantschap of de consulaten.

Ruim een jaar later schreef de heer *van Boeyen* in zijn reeds eerder genoemde nota van 28 Juli 1943, dat volgens mededelingen, hem door betrouwbare bron verstrekt, er toen wekelijks nog ongeveer honderd Frans en clandestien Spanje binnenkwamen. Het aantal Belgen, dat de Frans-Spaanse grens wist te overschrijden, bedroeg de laatste weken gemiddeld nog vijftig, terwijl het aantal Nederlanders, dat daarin slaagde, gedurende die tijd ongeveer vier à vijf bedroeg. Deze nota vervolgt dan:

„Ook al neemt men in aanmerking, dat het met het oog op de taalkwestie en gedeeltelijk de meer plaatselijke bekendheid met name voor de Franschen en ook voor de Belgen wat gemakkelijker zal zijn het Zuiden van Frankrijk te doorkruisen, wijzen deze cijfers toch op een ellendigen achterstand, die voor ons bestaat.

Van eenige daadwerkelijke hulpverlening in Spanje is bij ons nauwelijks sprake geweest, althans niet gedurende de laatste maanden. De heer *Kolkman* schijnt eenigen tijd een geheimen weg te hebben onderhouden, die echter spoedig ontdekt werd.

De consul te Barcelona, met name zijn medewerker, de heer *Nijssen*, schijnt nadat onze vluchtelingen zijn gearresteerd, verdienstelijk werk te doen. Doch daarmee is dan ook alles in het credit geboekt, wat waarde heeft.

De opvatting, dat nu Miranda bijna schoon is, de urgentie misschien wat verdwenen zou zijn, krachtig werkzaam te blijven, berust op een misvatting. Onze landgenooten, die nog weten binnen te komen, zuchten goeddeels geruimen tijd in gevangennissen, verhuizen daarna vaak naar Résidences Forcées, waar ze

zeer geruimen tijd worden opgesloten en worden ook thans nog herhaaldelijk naar het beruchte kamp in Miranda gebracht.

De kern van het probleem blijft:

a. kan hulp verleend worden teneinde clandestien de grens te overschrijden;

b. wat moet gedaan worden om, nadat zij Spanje bereikt hebben, hen op te vangen;

c. welke wegen kunnen bewandeld worden om, indien deze Nederlanders gearresteerd worden, voor hen zoo spoedig mogelijk de vrijheid te verkrijgen.

Vastgesteld dient te worden, dat wij in Spanje nimmer een dienst hebben gehad, die zich met dit werk en anderen zeer dringenden arbeid heeft bezig gehouden.

De Centrale Inlichtingendienst zegt, dat aan den dienst in Portugal herhaaldelijk opdracht is gegeven dit werk ter hand te nemen.

De dienst in Portugal beweert: Ik heb herhaaldelijk de aandacht op het belang gevestigd en om instructies en menschen gevraagd, doch ontving noch het een, noch het ander".

De heer *van Boeyen* wilde niet beoordelen, wie in deze gelijk had, doch hij achtte de organisatie van de dienst van de heer *Maas Geesteranus* te Lissabon volstrekt onvoldoende om in Spanje het illegale werk te verzorgen. Bovendien was er volgens hem, hetgeen hij zeer ernstig achtte, gemis aan vertrouwen tussen de Inlichtingendienst te Lissabon en de Nederlandse diplomatieke en consulaire dienst in Spanje en naar zijn mening miste als gevolg van bovengenoemde omstandigheden de Inlichtingendienst te Lissabon het nodige enthousiasme om het werk in Spanje aan te vatten en fundamenteel te organiseren. Sedert enkele maanden was de toen 23-jarige heer *van Stolk* voor de heer *Maas Geesteranus* in Spanje werkzaam, doch deze had nog nooit enig persoonlijk contact met hem gehad en kon hem derhalve ook niet behoorlijk waarderen. Omtrent de heer *van Stolk* waren de heer *van Boeyen* zodanige gegevens ter ore gekomen, dat hij na terugkomst te Londen de chef van de C.I.D. ¹⁾ daaromtrent zou inlichten, hetgeen er naar zijn mening wel toe zou leiden, dat de heer *van Stolk* zou moeten worden vervangen.

In zijn nota vermeldde de heer *van Boeyen* verder, dat het lot van onze uitgewekenen in Spanje sterk afhankelijk was van de plaats, waar zij de Frans-Spaanse grens overschreden en waar zij werden opgepakt. De gouverneurs van Lerida en Gerona bijvoorbeeld schenen zeer weinig tegemoetkomend voor hen te zijn en degenen, die in deze gebieden werden opgepakt, werden dan ook als regel maanden lang van hun vrijheid beroofd door opsluiting in de gevangenis. Wisten de uitgewekenen echter meer zuidelijk gelegen gebieden te bereiken, zoals bijvoorbeeld Barcelona, dan werden ze meestal slechts voor korte tijd opgesloten.

De heer *van Boeyen* wilde daarom de in Zwitserland vertoevende uitgewekenen door de inlichtingendienst te Londen doen waarschuwen om na hun binnenkomst in Spanje de voor hen ongunstige gebieden in dat land te mijden. Verder wilde hij te Lerida of te Gerona en zo mogelijk in beide plaatsen een agent stationneren, die in staat zou zijn de uitgewekenen op te vangen en hen naar Barcelona te brengen. Hetzelfde zou moeten geschieden te Jaca, Pamplona en San Sebastian, in welke plaatsen de uitgewekenen ook wel aankwamen.

Te Madrid zou verder een centrale instantie moeten worden gesticht, die aan het werk van deze agenten leiding zou kunnen geven.

De heer *van Boeyen* was evenals de heer *Somer*, die hij te Londen vóór zijn vertrek naar Lissabon gesproken had, van oordeel, dat het ontbreken van zulk een dienst in Spanje een ontstellende tekortkoming was.

Op 3 September 1943 bood de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Oorlog een ontwerp ter tekening aan van door deze ministers tezamen met hun ambtgenoot van Buitenlandse Zaken opgestelde „Regelen voor de evacuatie van Nederlandsche onderdanen uit of via bezet gebied naar Spanje en verdere bestemmingen.” ²⁾

Krachtens artikel 1 van dit ontwerp zou de vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen in Portugal met uitsluiting van alle andere Nederlandse autoriteiten in Spanje en Portugal belast worden met de overbrenging uit Frankrijk naar Spanje van Nederlanders, wier papieren niet in zodanige staat waren, dat zij op legale wijze in Spanje werden toegelaten.

Het tweede lid van dit artikel 1 luidt als volgt:

„Indien de vertegenwoordiger van oordeel is, dat de Nederlanders, die op de wijze als in lid 1 bedoeld uit Frankrijk Spanje zijn binnengevoerd of dat zij, die zonder zijn directe hulp op illegale wijze Spanje hebben bereikt en die nog niet in het bezit zijn van de vereischte papieren om naar Portugal te reizen, in dat land kunnen worden binnengebracht, geschiedt die

¹⁾ Noot van de commissie. Waarschijnlijk is bedoeld de chef van het Bureau Inlichtingen, want de C.I.D. bestond in 1943 niet meer.

²⁾ Vgl. bijlage 33.

overbrenging mede door hem met uitsluiting van alle andere Nederlandsche autoriteiten in Spanje en Portugal”.

In dit artikel worden dus voorschriften gegeven voor de illegale evacuatie.

Met inachtneming van de door de Minister van Binnenlandse Zaken te geven aanwijzingen zouden de diplomatieke en consulaire ambtenaren in Spanje krachtens artikel 2 van dat ontwerp zorg dragen voor de evacuatie van de Nederlanders, die niet op de wijze als in artikel 1 bedoeld, door de vertegenwoordiger van het B.I. naar Portugal werden overgebracht. Dit betrof derhalve de evacuatie van personen, die op legale wijze in Spanje konden vertoeven. Voor de evacuatie van de in Portugal verblijvende Nederlanders, zo dezen inmiddels van de nodige papieren voorzien waren, bleven met inachtneming van door de Minister van Binnenlandse Zaken te geven aanwijzingen, de aldaar bevoegde diplomatieke en consulaire ambtenaren zorg dragen. De bovenbedoelde aanwijzingen zouden hen door tussenkomst van de Minister van Buitenlandse Zaken bereiken.

Verder was in dit ontwerp vastgelegd, op welke wijze de diplomatieke en consulaire ambtenaren inzake de evacuatie van Nederlanders zouden samenwerken met de vertegenwoordiger van het B.I.. Deze was op zijn beurt gehouden er voor te waken, dat de positie der gezantschappen te Madrid en te Lissabon niet in gevaar gebracht of gecompromitteerd werd.

Voordat met betrekking tot de legale en de illegale evacuatie de hierboven besproken regelen waren ontworpen, waren, zoals in de hoofdstukken II en IV reeds werd medegedeeld, de in 1942 door de heren *Maas Geesteranus* en *Warners* ondernomen pogingen tot het vormen van een weg, waarlangs de Nederlandse uitgewekenen op illegale wijze uit Frankrijk via Spanje naar Portugal zouden kunnen reizen, mislukt.

Ook werd daar reeds melding gemaakt van de door de heer *Maas Geesteranus* ondernomen pogingen om in Spanje vertoevende Nederlandse uitgewekenen op illegale wijze naar Portugal te doen komen, welke pogingen slechts zeer weinig resultaat hebben gehad.

Naar de heer *Flaes* aan de commissie heeft medegedeeld, was een in Mei 1943 op illegale wijze uit Spanje naar Portugal vertrokken groep van 26 Nederlanders en 4 Luxemburgers wel in Portugal aangekomen, maar dit was aanleiding geworden tot veel moeilijkheden met de Portugese en de Spaanse autoriteiten. Naar de mening van de heer *Flaes* was dit illegale transport in het geheel niet nodig geweest, omdat, indien 2 of 3 weken was gewacht, het voor deze groep mogelijk geweest zou zijn op legale wijze uit Spanje te vertrekken.

Het tweede in de herfst van 1943 door de heer *Maas Geesteranus* georganiseerde en illegaal reeds uit Madrid vertrokken transport is mislukt, hetgeen naar de heer *Somer* verklaarde, de reeds bestaande onenigheid tussen de heer *Maas Geesteranus* en de ambtenaren van het Departement van Buitenlandse Zaken nog groter had gemaakt.

Met betrekking tot het bovengenoemde door de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Oorlog in overleg met de Minister van Buitenlandse Zaken opgestelde ontwerp tot regeling van de evacuatie van Nederlandse onderdanen uit of via bezet gebied naar Spanje en verdere bestemmingen¹⁾, deelde de heer *Somer* mede, dat dit een uitwerking was van het Koninklijk besluit van 28 November 1942, waarbij het Bureau Inlichtingen werd ingesteld.

Er was over dat ontwerp van gedachten gewisseld tussen de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Buitenlandse Zaken; bovendien was er correspondentie over gevoerd tussen Lissabon en Madrid. De heer *Maas Geesteranus* had tijdens een bezoek aan Londen met de heer *van Bylandt*, waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken, de evacuatie besproken en tenslotte is toen, aldus de heer *Somer*, dit conglomeraat van gedachten te voorschijn gekomen voor de illegale evacuatie. Naar de heer *Somer* verklaarde, was de heer *van Boeyen* het niet eens geweest met „Buitenlandse Zaken” en dit lag weer overhoop met de heer *Maas Geesteranus*; daardoor had het lang geduurd, voordat het ontwerp gereed was gekomen.

Toen het eenmaal zo ver was, was het volgens de heer *Somer* niet meer nodig om de regeling toe te passen; nadat hij, zoals in de hoofdstukken II en IV reeds is vermeld, in November en December 1943 te Lissabon en te Madrid was geweest en het, gelijk in hoofdstuk II beschreven wordt, nadien mogelijk was geworden om de Nederlandse uitgewekenen daar aan een betrouwbaarheidsonderzoek te onderwerpen, konden zij, mede omdat de houding van de Spaanse autoriteiten zich ten gunste van de geallieerden wijzigde, gemakkelijker op legale wijze hun reis voortzetten dan tevoren het geval was geweest. Daardoor was de illegale evacuatie practisch overbodig geworden.

De heer *Flaes* deelde aan de commissie mede, dat er, toen hij in Mei 1943 te Lissabon Nederlands zaakgelastigde was geworden, in-

81354—81356 (*Flaes*)

11333—11336 (*Fehmers*)
81264 (*Somer*)
81385 (*Flaes*)

81287 (*Somer*)

¹⁾ Vgl. bijlage 33.

81284—81287 (*Somer*)

81288—81292 (*Somer*)

81344; 81368—81375 (*Flaes*)

zake de bevoegdheden van de heer *Maas Geesteranus* en hem met betrekking tot de illegale evacuatie geen instructie uit Londen bestond.

Evenmin was er zulk een instructie of een afspraak tussen de heer *Maas Geesteranus* en het Nederlandse gezantschap te Madrid, noch, voorzover hij had kunnen nagaan, tussen de heer *Maas Geesteranus* en Londen of tussen Londen en de heer *Flaes*.

81416—81418 (*Flaes*)

In verband met de moeilijkheden, die er tussen de heren *Flaes* en *Maas Geesteranus* bestonden, was de heer *van Bylandt* in September 1943 naar Lissabon gekomen. Deze had toen een soort ontwerp-instructie gemaakt, waarin de bevoegdheden van de heer *Maas Geesteranus* en die van de heer *Flaes* inzake de illegale en de legale evacuatie waren vastgelegd.

De heer *Flaes* had toen het door de heer *van Bylandt* op aanwijzingen van de heer *van Kleffens* ontworpen stuk getekend, doch de heer *Maas Geesteranus* had, naar de heer *Flaes* zich herinnerde, geweigerd te tekenen.

Kort daarop werd de heer *Maas Geesteranus* opgevolgd door de heer *Fock*, met wie de heer *Flaes* uitstekend heeft kunnen samenwerken.

81502—81504 (*Fock*)

De heer *Fock* achtte het blijkens zijn verklaring aan de commissie uit hoofde van zijn goede verhouding tot de heer *Flaes* volkomen onnodig om met betrekking tot zijn bevoegdheden inzake de evacuatie van Nederlandse uitgewekenen een instructie te raadplegen. Hij herinnerde zich wel, dat er zulk een regeling had bestaan, doch wist niet meer, wat deze inhield.

De commissie heeft getracht om de heer *Maas Geesteranus*, die zich in het buitenland bevindt, over zijn werkzaamheden te horen, doch hij heeft geen gevolg gegeven aan haar herhaalde verzoeken om zich met haar te verstaan.

De commissie heeft zich hiervoren reeds bezig gehouden met de vraag in hoeverre de Regering door tijdig ingrijpen een snellere en meer effectieve evacuatie had kunnen teweeg brengen van de Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk, waar tenslotte ongeveer twaalf honderd van hen zijn achtergebleven, die niet meer op legale wijze konden weggelaten. Deze uitgewekenen waren derhalve aangewezen op de mogelijkheden, die de illegale evacuatie bood.

Daarover is aan de commissie gebleken, dat reeds in 1942, vóór de bezetting van Vichy-Frankrijk, toen er nog meer mogelijkheden bestonden om uit Frankrijk weg te komen, de door de heren *Warners* en *Maas Geesteranus* ondernomen pogingen tot het vormen van een weg, waarlangs de uitgewekenen op illegale wijze uit Frankrijk door Spanje naar Portugal zouden reizen, mislukt zijn. Door laatstgenoemde in 1943 gedane pogingen om groepen uitgewekenen op illegale wijze uit Spanje naar Portugal te transporteren hebben niet alleen weinig succes gehad, doch zijn bovendien aanleiding geworden tot moeilijkheden met de Spaanse en de Portugese autoriteiten.

Mede door het gebrek aan een uitvoerige instructie, waarin de bevoegdheden en de werkverdeling van de ambtenaren, die met de legale en de illegale evacuatie der Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk door Spanje naar Portugal waren belast, nauwkeurig waren vastgelegd, is er gedurende de jaren 1942 en 1943 veel onenigheid geweest tussen enerzijds de dienst van de heer *Maas Geesteranus* en anderzijds de ambtenaren van Buitenlandse Zaken te Madrid en de heren *van Harinxma thoe Slooten* en *Flaes* te Lissabon.

In hoeverre het mogelijk ware geweest de illegale evacuatie der Nederlandse uitgewekenen te bevorderen door tot dat doel spoediger dan het geval is geweest regelen vast te stellen, is een vraag, welke voor de commissie moeilijk te beantwoorden is. Wel is haar gebleken, dat, wilde men met succes op illegale wijze Nederlandse uitgewekenen uit Frankrijk door Spanje naar Portugal transporteren, deze transporten beperkt dienden te blijven tot op zichzelf staande personen of althans tot kleine groepen.

De mogelijkheden, welke de illegale evacuatie aan de in Frankrijk achtergebleven Nederlandse uitgewekenen bood om dat land te verlaten, waren derhalve slechts gering, zeker na de Duitse bezetting van Vichy-Frankrijk in November 1942.

De commissie herhaalt daarom, dat zij betreurt, dat de Regering eerst tegen het einde van 1942 in Nederlands West-Indië de mogelijkheid tot het opnemen van een enigszins belangrijk aantal uitgewekenen geopend heeft.

Aan deze conclusie doet de mededeling van mejuffrouw *Mouwen*, dat naar haar mening de Nederlandse uitgewekenen op enkele uitzonderingen na niet in Duitse handen zijn gevallen, niets af, aangezien de betrokkenen in ieder geval een ernstig risico hebben gelopen.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de hierboven behandelde onderwerpen:

J. M. Fehmers (13 Mei 1948): nos. 11334—11363

- Mr. *E. N. van Kleffens* (21 Mei 1948): nos. 12859—12870.
Mr. *J. E. H. baron van Nagell* (28 Juni 1948): nos. 22190—22217.
Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (21 Oct. 1948): nos. 30590—
30603; 30714—30728.
Mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten* (5 November 1948);
nos. 32211—32212.
A. M. de Jong (3 Maart 1949): nos. 43945—43950.
A. M. de Jong (4 Maart 1949): nos. 44171—44294.
L. Polling (7 April 1949): nos. 46789—46874; 46887—46911; 46962—
46982.
Mr. *E. N. van Kleffens* (22 Augustus 1949): nos. 63908—63909;
64042—64049.
J. Middendorp (5 Januari 1950): nos. 71890—71953.
Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (17 Februari 1950): nos. 75670—
75767.
Mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten* (17 Mei 1950): nos.
79828—79912.
Dr. J. M. Somer (27 Juni 1950): nos. 81263—81294; 81298—81323.
Dr. R. Flaes (29 Juni 1950): nos. 81344—81436.
Mr. C. L. W. Fock (29 Juni 1950): nos. 81449—81506.
Ch. J. I. M. Welter (13 Februari 1951): nos. 88720—88752.
Mr. W. F. L. graaf van Bylandt (2 Maart 1951): nos. 90159—90193.
M. H. C. Janse (26 April 1951): nos. 92838—92934.
G. J. J. Wouters (17 Mei 1951): nos. 93147—93173.
Mr. *E. N. van Kleffens* (28 Juni 1951): nos. 93521—93550.
Mr. *J. C. Brons* (4 Juli 1951): nos. 93748—93799.
Mej. *G. A. I. S. Mouwen* (13 December 1951): nos. 94789—94790;
94823—94824; 94914—94958.

¹⁾ Vgl. bijlage 18.

VIII. De behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland gedurende de oorlogsjaren

In de memorie ¹⁾ omtrent de vertegenwoordiging van Nederland in het buitenland en de behartiging der Nederlandse belangen aldaar gedurende de oorlogsjaren, welke mr. *E. N. van Kleffens* in Maart 1948 aan de commissie heeft aangeboden, wordt vermeld, dat onmiddellijk na de bezetting van Nederland de Zweedse Regering werd aangezocht om de behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland op zich te nemen. Nadat deze Regering zich daartoe bereid had verklaard, werden enige ambtenaren van het Nederlandse gezantschap en het consulaat-generaal te Berlijn aan de afdeling Bescherming van het Zweedse gezantschap aldaar, de afdeling B, te werk gesteld. Aangezien de Duitse Regering zich op het standpunt plaatste, dat de bescherming der burgers van enige oorlogvoerende mogendheid in het gehele door Duitsland bezette gebied in dezelfde hand moest berusten als in Duitsland zelf, werd voor Nederlanders in alle door Duitsland bezette landen gebruik gemaakt van de Zweedse bescherming.

Dat de door de Zweedse Regering aanvaarde taak stellig niet een gemakkelijke was, kan onder meer blijken uit hetgeen de heer *A. J. Th. van der Vlugt*, na de oorlog gezant in Finland, daaromtrent aan de commissie mededeelde.

34337; 34342; 34357—34358 (*van der Vlugt*)

De heer *van der Vlugt* was gedurende de oorlogsjaren honorair consul-generaal van Finland in Nederland. Het consulaat-generaal was ondergeschikt aan het Finse gezantschap te Berlijn en daar heeft men steeds klaar gestaan om, wanneer dit in het belang van de Nederlandse zaak nuttig was, de heer *van der Vlugt* een zogenaamde dienstreis naar de legatie te Berlijn te laten maken. Op deze wijze was hij in de gelegenheid om de Zweedse legatie aldaar te bezoeken. Onder meer besprak hij op verzoek van dr. *H. C. Offerhaus*, de toenmalige secretaris-generaal van het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, bepaalde aangelegenheden, zoals voedselvoorziening van krijgsgevangenen in Duitsland, de behandeling van de respectieve gevangenen en het bezoek van de Zweedse vertegenwoordigers aan concentratiekampen.

34361—34363 (*van der Vlugt*)

De heer *van der Vlugt* deelde mede, dat de Zweedse gezant te Berlijn, de heer *Rickert*, de volste belangstelling had voor de Nederlandse belangen. Volgens hem was de heer *Rickert* een uitgesproken anti-nazi-figuur, die minder dan de andere buitenlandse gezanten, die in die tijd te Berlijn vertoefden, onder de invloed van de Duitsers is geweest. Hij stond echter onder een zeer sterke Duitse druk, speciaal in verband met de zeer delicate positie van Zweden, die hem alle aanleiding gaf om grote voorzichtigheid te betrachten bij de behartiging van de verdere buitenlandse belangen, welke aan hem waren toevertrouwd.

Zo is, naar de heer *van der Vlugt* aan de commissie mededeelde, de Zweedse gezant speciaal bevreesd geweest zich, nadat de Duitsers daaromtrent hun sterke ergernis hadden kenbaar gemaakt, te veel in te laten met Nederlandse Joodse belangen.

Aanvankelijk heeft de betrokken afdeling van het Zweedse gezantschap zich onder overste *Erik de Laval* ook wel degelijk met Joodse belangen bezig gehouden en elke keer, wanneer de Zweden een Joodse aangelegenheid bij de Duitsers naar voren brachten, is daar door de Duitsers geweldig scherp tegen opgetreden. De heer *van der Vlugt* verklaarde verder, dat de Zweedse gezant te Berlijn wel enige aanleiding had om zijn gehele positie als zeer delicaat te beschouwen, omdat deze in de jaren 1942 en 1943 tweemaal meende, dat zijn land door Duitsland in de oorlog zou worden betrokken.

34363 (*van der Vlugt*)

Wat Nederland betreft, was er naar de heer *van der Vlugt* mededeelde, nog een bijzondere omstandigheid, welke de heer *Rickert* in een enigszins moeilijke positie bracht. Deze had namelijk ook de Poolse belangen behartigd, doch die taak was hem door de Duitsers ontnomen, omdat zij van opvatting waren, dat Polen niet meer bestond. De Duitsers immers hadden zich op het standpunt gesteld, dat zij alleen een Schutzmacht konden erkennen voor bestaande mogendheden. De heer *Rickert* heeft van Duitse zijde enige malen de waarschuwing ontvangen, dat hij zeer voorzichtig moest zijn, omdat ten

aanzien van Nederland dezelfde mededeling zou kunnen worden gedaan als voor Polen was geschied. Dat dit gevaar wel degelijk bestond, bleek de heer *van der Vlugt* uit persoonlijke ervaringen, welke hij op de Finse legatie met prominente nazi's had, met name uit een gesprek, waarbij dr. *von Kleist*, één der hoofdfiguren van de zogenaamde „Dienststelle Ribbentrop”, tegenwoordig was. Er werd toen gezegd, dat Nederland niet meer bestond.

Dit onderhoud bevestigde volkomen datgene, wat de heer *Rickert* tevoren aan de heer *van der Vlugt* verteld had inzake het Duitse dreigement, dat hem de bescherming van de Nederlandse belangen zou worden ontnomen op grond van het feit, dat Nederland niet meer bestond.

Ook de heer *A. Millenaar*, die gedurende de oorlog aan de beschermingsafdeling van het Zweedse gezantschap te Berlijn werkzaam was en via de Zweedse diplomatieke ambtenaren de Nederlandse belangen in Duitsland waarnam, deelde aan de commissie mede, dat de Duitse Regering herhaalde malen te kennen had gegeven, dat, als de Zweden niet zorgden voor enigszins gematigder elementen, zij de deur helemaal dicht zou doen.

Een der medewerkers van de heer *Millenaar*, mejuffrouw *H. A. B. Boosmann*, verklaarde eveneens, dat zij vernomen had, dat de Duitsers aan de Zweedse autoriteiten hadden doen weten, dat er te Berlijn aan het hoofd van de afdeling B van het Zweedse gezantschap iemand zou moeten staan, die wat toeschietelijker was.

De heer *Millenaar*, die vóór 10 Mei 1940 als hoofdassistent bij de Dienst van de Rijkslandbouwconsulenten was toegevoegd aan de Rijkslandbouwconsulent, verbonden aan het Nederlandse gezantschap te Berlijn, verklaarde verder, dat het regel en gebruik is, dat de kanselier van een gezantschap bij het uitbreken van een oorlog achterblijft om de belangen van het land onder bescherming van een vreemde mogendheid waar te nemen.

De toenmalige kanselier was erg nerveus; hij was al ouder en voelde niets voor deze taak. Nadat, aldus de heer *Millenaar*, de gezant verschillenden van zijn ambtenaren, die eventueel in aanmerking konden worden gebracht om belast te worden met het waarnemen van de Nederlandse belangen in Duitsland, gevraagd had en eigenlijk zonder meer niemand vrijwillig bereid was daartoe in Duitsland achter te blijven, heeft hij zich met zijn verzoek ook tot de heer *Millenaar* gewend. Deze speelde in de Nederlandse kolonie te Berlijn nog al een rol in het sociëteitsleven en het kerkelijk leven. Hij was voorts secretaris van verschillende instellingen en als zodanig op de hoogte met de Nederlandse toestanden aldaar.

Na lang heen en weer praten heeft de heer *Millenaar*, die eerst zeer verwonderd was, dat deze vraag tot hem werd gericht, er in toegestemd om te Berlijn achter te blijven mits de gezant via de Zweedse autoriteiten zou proberen te bereiken, dat hij de exterritoriale rechten zou behouden. Met deze rechten is het niet gegaan, zoals de heer *Millenaar* het zich had voorgesteld, want nadat hieromtrent eerst een vage toezegging was gedaan, is deze later weer ingetrokken.

Hij werd beschouwd als een lid van de staf van het Zweedse gezantschap in Duitsland en had als subaltern ambtenaar de taak om de Zweden de weg te wijzen en te helpen bij het waarnemen van de Nederlandse belangen aldaar.

De heer *van der Vlugt* zou het veel juist hebben gevonden, wanneer een gezantschapssecretaris of een gezantschapsraad zich bereid had verklaard de functie te bekleden, die aan de heer *Millenaar* werd opgedragen en dat deze desnoods er bij was gebleven. De Nederlandse gezant te Berlijn heeft er naar de mening van de heer *van der Vlugt* te weinig rekening mee gehouden, dat een min of meer ondergeschikt gezantschapsemployé als de heer *Millenaar* in Skandinavische ogen toch niet de figuur is, die een bepaalde prominente positie aan een gezantschap bekleedt. De heer *Millenaar* had daardoor, althans bij de Zweden, geen autoriteit.

De Zweden zijn, aldus de heer *van der Vlugt*, zeer formalistisch en hechten geweldig aan rangen en titels. De heer *Millenaar* was maar een kleine legatie-employé, hetgeen er naar de heer *van der Vlugt* vreest, wel toe heeft bijgedragen, dat de Zweedse gezant vrijwel nooit zelf enig persoonlijk contact met de heer *Millenaar* heeft gehad. De heer *van der Vlugt* bedoelde hiermede niets onvriendelijks aan het adres van de heer *Millenaar*, doch indien er een Nederlandse gezantschapssecretaris of een gezantschapsraad verbonden was geweest aan de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn, zou volgens hem de positie van een dergelijke functionaris een andere zijn geweest dan die van deze prima figuur *Millenaar*. De heer *van der Vlugt* stelde daar echter volkomen tegenover, dat geen gezantschapsraad of gezantschapssecretaris of welke functionaris dan ook zich meer met hart en ziel zou hebben ingezet voor de hem opgedragen taak dan de heer *Millenaar* heeft gedaan.

27634—27638; 27667 (*Millenaar*)

63613 (*Boosmann*)

27633—27638 (*Millenaar*)

34363—34369 (*van der Vlugt*)

89078—89085 (*Stutterheim*)

Aan de heer *van der Vlugt* was medegedeeld, dat van de ambtenaren, aan wie de gezant had gevraagd voor het waarnemen van de Nederlandse belangen te Berlijn achter te blijven, de heer *Millenaar* de enige is geweest, die daartoe bereid was. Hij acht dit hoogst ernstig, want in dit geval was er een Nederlandse taak te verrichten, die ver uitging boven hetgeen men kon gaan doen, wanneer men ergens naar het buitenland gezonden werd. Dat de heer *Millenaar* zijn arbeid onder die omstandigheden toch verricht heeft, kan naar de mening van de heer *van der Vlugt* alleen maar diens prima werk onderstrepen.

De heer *C. E. Stutterheim*, die in Mei 1940 directeur der kanselarij van het Nederlandse gezantschap te Berlijn was, verklaarde in tegenstelling tot de heer *Millenaar*, dat de gezant, jhr. mr. *H. M. van Haersma de With*, niet eerst aan andere leden van het gezantschap gevraagd had, of zij ter behartiging van de Nederlandse belangen te Berlijn wilden achterblijven. De gezant had volgens de heer *Stutterheim* deze vraag alleen gesteld aan de heer *Ravesloot*. Dat was een hulp van de kanselier: hij was nog geen ambtenaar. Deze had gezegd, dat hij het liever niet deed en toen had de gezant gezegd: „dan moet *Millenaar* het maar doen, want die is met een Duitse vrouw getrouwd”.

89093—89094 (*Stutterheim*)

Aan de heer *Stutterheim* had de gezant niet gevraagd om te Berlijn achter te blijven, maar hij had hem wel gezegd: „Ik neem *Millenaar*, aangezien hij een Duitse vrouw heeft”.

Wij moesten, aldus deze getuige, 's avonds 11 Mei naar het gezantschap, want wij werden daar geïnterneerd. Daar kwam *Millenaar* met zijn vrouw en twee heel kleine kinderen, een van twee jaar en een van zes maanden, geloof ik. De gezant zei tot *Millenaar*: „Gaan jullie maar naar huis; jij blijft dan hier”.

89102—89107; 89094—89100 (*Stutterheim*)

De heer *Stutterheim* was van mening, dat het normaal zou zijn geweest, indien de gezant hem had opgedragen achter te blijven, maar dat kon men volgens hem zo maar niet tegen de gezant zeggen. Hij verklaarde echter tevens aan de commissie, dat hij liever niet te Berlijn zou zijn achtergebleven. Volgens de heer *Stutterheim* was de gezant van mening geweest, dat hij geen ambtenaar was, omdat hij niet op de lijst van diplomatieke en consulaire ambtenaren stond. Na aankomst te Friedrichshafen, waarheen de gezant te zamen met het gehele personeel, alsmede een Nederlandse handelsdelegatie, waarbij zich ook de heer *Teppema* bevond, en zijn dienstpersoneel per trein door de Gestapo gebracht was, had hij dat aan de heer *Stutterheim* gezegd. Na getelefoneerd te hebben met de Nederlandse gezant te Bern, had de heer *van Haersma de With* aan allen, behalve de diplomaten gezegd, dat zij naar Nederland moesten gaan. Het ging zo ver, dat de heer *G. J. Sas*, de militaire attaché, en jhr. *H. P. J. Bosch van Drakestein*, de gezantschapsraad, tegen de heer *Stutterheim* gezegd hadden „laat je niet in de luren leggen door de gezant, want hij wil jullie allemaal naar Nederland hebben”.

De heer *Stutterheim* was van oordeel geweest, dat hij als ambtenaar de Regering naar Londen diende te volgen en hij had zich daarom tegen de beslissing van de gezant verzet. Deze had toen geantwoord: „Je krijgt van mij niets meer; ik ken je niet meer”.

89104—89107 (*Stutterheim*)

De heer *Stutterheim* is daarna naar Bern gegaan. Daar is hij gebleven. Dit is volgens hem ook de reden, dat hem niet bekend is, welke mening de Regering te Londen heeft gehad over het feit, dat niet hij, doch de heer *Millenaar* te Berlijn is achtergebleven..

90147—90151 (*van Bylandt*)

Mr. *W. F. L. graaf van Bylandt*, die gedurende het verblijf van de Nederlandse Regering te Londen waarnemend secretaris-generaal was van het Departement van Buitenlandse Zaken en die, toen de commissie hem als getuige hoorde, Nederlands gezant was te Rome, heeft haar medegedeeld, dat, indien ingeval van oorlog met een bepaald land de daar aanwezige diplomatieke post vertrekt, in principe niet iemand van het beroepspersoneel wordt achtergelaten.

Nederland heeft altijd, aldus de heer *van Bylandt*, in de meeste landen althans, beroeps-consulair personeel en honorairen. De honorairen staat het vrij te blijven.

89078 (*Stutterheim*)

In tegenstelling tot de heren *Millenaar* en *Stutterheim*, die aan de commissie hebben medegedeeld, dat het regel is, dat in zo'n geval de kanselier achterblijft, geloofde de heer *van Bylandt* niet, dat men daarvoor een regel kan geven.

Omdat men weet, aldus de heer *van Bylandt*, dat straks een beschermende mogendheid optreedt — misschien is dat zelfs tevoren afgesproken —, laat men, om die beschermende mogendheid te helpen, als regel een kleine staf achter. De heer *van Bylandt* zou zeggen: het hoofd van de post ter plaatse moet uitmaken wie daartoe zullen behoren.

90152—90156 (*van Bylandt*)

Hij achtte het niet voor de hand liggend, dat de gezantschapssecretaris of een attaché zou achterblijven, maar hij zou het wel redelijk vinden, dat de kanselier of een consul, iemand die de kolonie kent, achterblijft. Wanneer de heer *van Bylandt* in dezelfde positie

93500 (*van Kleffens*)

zou komen te verkeren als in Mei 1940 de Nederlandse gezant te Berlijn, dan zou hij zeker proberen al het hogere diplomatieke personeel uit het land te krijgen en zou hij er iemand achterlaten, die de mensen ter plaatse kent, wie het ook is.

De heer *van Kleffens* verklaarde, dat, indien in geval van oorlog met een bepaald land de Nederlandse vertegenwoordiging aldaar zal moeten vertrekken, het aanbeveling verdient, dat één of meer functionarissen worden achtergelaten om de eventueel optredende beschermende mogendheid behulpzaam te zijn. Het hangt niet alleen van Nederland af, of dan één of meer functionarissen achterblijven, doch mede en vooral van de regering van het land, waarmede Nederland in oorlog is geraakt. Een algemene regel, wie achter moet blijven, is, volgens de heer *van Kleffens*, niet te geven. Niet ieder is geschikt voor het werk, verbonden aan het hulpverlenen aan de beschermende mogendheid. Tevens moet worden afgewogen, waar een bepaalde functionaris geacht moet worden van meer nut te zijn, in het vijandelijk geworden land, waar hij vertoeft, of elders, hetzij in of buiten Nederland.

Komt enig lid van de betreffende diplomatieke vertegenwoordiging minder in aanmerking voor de bovenbedoelde taak dan bijvoorbeeld een ter plaatse wonend Nederlander of een honorair Nederlands consul van andere nationaliteit, dan kan deze daarvoor worden aangewezen.

De heer *van Kleffens* is derhalve van mening, dat er op dit punt geen stellige richtlijnen te geven zijn en dat veel zal dienen te worden overgelaten aan het initiatief van het hoofd van de betreffende post, die zich daarbij naar de plaatselijke situatie zal moeten gedragen.

93502—93504; 93508 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* wist zich niet meer te herinneren, of de toenmalige Nederlandse gezant te Berlijn, de heer *van Haersma de With*, voordat hij de heer *Millenaar* verzocht had te Berlijn achter te blijven, dit verzoek gedaan heeft aan andere ambtenaren, die geweigerd zouden hebben daaraan gevolg te geven, in welke weigering de gezant zou hebben berust.

93504—93506 (*van Kleffens*)

Op de vraag, of de heer *van Kleffens* de heer *Millenaar* de meest geschikte persoon achtte om te Berlijn achter te blijven, antwoordde hij niet te weten, of hij ter plaatse zijnde, bij voorkeur de heer *Millenaar* belast zou hebben met de taak om de beschermende mogendheid behulpzaam te zijn. Hij kende de heer *Millenaar* daarvoor te weinig. Later heeft de heer *van Kleffens* echter gemerkt, dat de heer *Millenaar* onder moeilijke omstandigheden zijn werk heel goed heeft gedaan.

93507 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* achtte het niet gewenst om, indien in geval van oorlog een diplomatieke post het land moet verlaten, de kanselier van die post achter te laten. Deze weet te veel en kent de codes en dergelijke zaken, waardoor hij niet bloot mag worden gesteld aan praktijken, zoals deze gedurende de laatste oorlog voor het verkrijgen van inlichtingen zijn toegepast.

¹⁾ Bijlage 34.

In een rapport betreffende de behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland gedurende de oorlog ¹⁾, hetwelk de heer *Millenaar* op 5 Juli 1945 te Londen bij de Minister van Buitenlandse Zaken heeft ingediend, deelt hij mede, dat naar zijn mening de vraag, of de Regering gelukkig is geweest in de keuze van het land, hetwelk werd aangezocht om gedurende de oorlog de Nederlandse belangen in Duitsland waar te nemen, bevestigend kan worden beantwoord.

Allereerst is, aldus luidt het rapport, Zweden één der weinige landen ter wereld geweest, dat buiten de strijd is gebleven en daardoor tot het laatst toe in staat was zich als onze beschermende mogendheid in Duitsland te handhaven.

De heer *Millenaar* is dan ook van mening, dat in de gegeven omstandigheden gemakkelijk een minder gunstige keuze had kunnen zijn gedaan. Al kan van de Zweedse leiders en medewerkers niet worden gezegd, dat zij veel werklust aan de dag hebben gelegd, terwijl van enigerlei initiatief bij hen zelden sprake is geweest, aan bereidwilligheid jegens de zaak der verdrukte Nederlanders heeft het hun nimmer ontbroken.

Daar, aldus luidt het rapport, de omstandigheden dier verdrukten zelf genoegzaam initiatief aandroegen, is voorzover zulks in het land van de oppermachtige Gestapo mogelijk was, door de beschermende mogendheid zeer goed werk verricht.

De heer *Millenaar* wijdt in zijn rapport enkele korte passages aan de opeenvolgende leiders van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn met wie hij, uitgezonderd graaf *von Rosen*, die in 1943 als hoofd dezer afdeling optrad, een goede samenwerking heeft gehad.

Hoewel de heer *von Rosen* bij de afdoening van de meer algemene zaken veel bereidwilligheid aan de dag legde, viel het de heer *Millenaar* vaak moeilijk hem in gevallen van meer précaire aard tot het

aanbinden van de strijd tegen de Duitsers te bewegen. Bij dergelijke gelegenheden kwam het tussen hen beiden enige malen tot diepgaande uiteenzettingen, waarbij de heer *Millenaar* ter wille van de goede zaak zich schrap moest zetten tegen de houding van deze leider der afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn.

Toen de heer *Millenaar* zich omtrent de houding van graaf *von Rosen* bij de Zweedse gezant beklagde, deelde deze hem mede, dat de Duitse Regering kort voor de overplaatsing van de heer *de Laval*, de voorganger van graaf *von Rosen*, te kennen had gegeven, geen prijs meer te stellen op het voortbestaan van de Nederlandse afdeling van de beschermende mogendheid en dat zij slechts bereid was deze te handhaven, indien een soepeler en plooibaarder houding naar buiten werd gegarandeerd. Door de leiding van de afdeling B in handen te geven van graaf *von Rosen* kon aan deze eis worden voldaan.

Kort na dit onderhoud met de gezant echter is aan graaf *von Rosen* verlof verleend; hij vertrok naar Zweden en is niet op zijn post in Berlijn teruggekeerd.

In Januari 1944 zond het Auswärtige Amt een nota aan de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn, waarin er bezwaar tegen werd gemaakt, dat de heer *Millenaar* zich herhaaldelijk persoonlijk tot de interne Duitse instanties wendde teneinde gegevens te verkrijgen omtrent in Duitsland vertoevende Nederlanders. Kort daarop kwam hem ter ore, dat alle Gestapobureaux te Berlijn een gedrukte circulaire hadden ontvangen, waarin tegen zijn persoon werd gewaarschuwd en opdracht werd gegeven om hem bij herhaling van zijn bezoeken aan die bureaux te arresteren. Daardoor was aan de heer *Millenaar* de pas afgesneden om achter de coulissen ten bate van de in Duitsland vertoevende Nederlanders werkzaam te zijn.

Hij heeft toen met de legatieraad *von Post* de wenselijkheid besproken om een Zweed aan te stellen, die kwasi namens het Zweedse consulaat deze vaak belangrijke taak zou kunnen overnemen. Enige tijd daarna werd een jong en kundig Zweeds advocaat, *Ake Wahlestedt*, tot dat doel als vice-consul aan de afdeling B toegevoegd.

De heer *Millenaar* heeft met deze Zweedse vice-consul, die steeds bereid is geweest zich voor de in hechtenis genomen Nederlanders in te zetten en daartoe nimmer bezoeken ook bij de meest gevreesde instanties geschuwd heeft, een zeer prettige samenwerking gehad.

In het midden van April 1945 zijn nagenoeg alle medewerkers van de afdeling B op aanwijzing van het toenmalige hoofd dezer afdeling, de heer *Österlind*, via Lübeck naar Zweden vertrokken, nadat tevoren het belangrijkste gedeelte van het archief daarheen was gestuurd. De Zweedse legatiesecretaris, de heer *Gavrèll*, die sedert het midden van 1944 belast was geweest met de behartiging van de belangen der krijgsgevangenen, bleef met de Nederlandse bode *Pekelder* en een tweetal andere medewerkers van de afdeling B te Wannsee achter.

Kort nadat de Russen Berlijn hadden bezet, is de heer *Gavrèll* naar Zweden vertrokken. Hij heeft, voorzover de heer *Millenaar* heeft kunnen nagaan, zijn taak met ambitie vervuld.

Jhr. *H. F. W. H. van Pelser Berensberg*, die vóór de oorlog honorair consul der Nederlanden te Aken was en dit ook na de oorlog weer geworden is, werd, zo wordt in de nota van de heer *Millenaar* vermeld, op zijn herhaald verzoek in Juni 1940 door het toenmalige hoofd van de afdeling B, de heer *Wistrand*, als hulpkracht bij deze afdeling aangesteld. Hij heeft sindsdien tot aan het voorjaar van 1945 vrijwel onafgebroken gewerkt op de paspoortafdeling en heeft zich daar in zijn zeer eentonige arbeid ongetwijfeld verdienstelijk gemaakt. Hij was zelden van zijn afdeling afwezig, hetgeen lang niet van al het overige personeel gezegd kan worden.

Verder wijdt de heer *Millenaar* nog een korte beschouwing aan zijn overige medewerkers, onder wie mevrouw *van der Kroon*, mevrouw *Boosmann*, mevrouw *Bäck*, mevrouw *Schmidt*, mevrouw *Schot*, *Heinrich Klatta* e.a. Omtrent al deze personen geeft hij blijk van een zekere mate van waardering; slechts met betrekking tot mevrouw *Schot* wordt vermeld, dat zij op de duur in haar werk niet voldeed aan de oorspronkelijk gekoesterde verwachtingen.

De heer *Millenaar* is verder van oordeel, dat in het algemeen de Zweedse consulaten zich met voorbeeldige ijver van hun taak ten behoeve van de Nederlandse belangen hebben gekweten. Voor vrijwel de meesten dier consuls bracht de Nederlandse beschermingsafdeling heel veel meer werk met zich dan zij ooit in hun consulaire functie hadden gekend. Zij hebben voor hun bemoeiingen nimmer enige financiële beloning ontvangen; de kosten voor het personeel, dat op sommige consulaten ten behoeve van het behartigen der Nederlandse belangen werd aangesteld, werden ten laste van de Nederlandse staatskas vergoed.

Zonder daarmede afbreuk te willen doen aan de verdiensten der overige Zweedse consulaire ambtenaren, noemde de heer *Millenaar* onder meer met name de heer *W. Keller*, die namens de Zweedse consul-generaal te Keulen voor de Nederlandse belangen opkwam.

Het is vooral aan diens bemoeiingen te danken geweest, dat van tijd tot tijd aan de Nederlandse gevangenen in de West-Duitse tuchthuizen een bezoek kon worden gebracht. De Zweedse consul te Bremen gaf herhaalde malen bijzondere blijken van medeleven met het lot der lange tijd in de buurt van Bremen geïnterneerde Javaanse zeelieden.

In het rapport van de heer *Millenaar* worden vervolgens nog verschillende landgenoten met name genoemd, die de afdeling B in haar taak hebben bijgestaan of die op enigerlei wijze hulp verleenden aan in Duitsland vertoevende, in moeilijke omstandigheden verkerende Nederlanders.

27647 (*Millenaar*)

Na een beknopte weergave te hebben gegeven van het rapport van de heer *Millenaar*, gaat de commissie thans over tot een beschouwing van datgene, wat de door haar gehoorde getuigen hebben medegedeeld met betrekking tot het werk van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn en het aandeel, dat de aan deze afdeling verbonden Nederlandse ambtenaren daarin hebben gehad. De meest op de voorgrond tredende van hen was de heer *Millenaar*. Hij verklaarde, dat hij en zijn medewerkers in dienst waren van de Zweden. Door de omstandigheden heeft de heer *Millenaar* zich ook wel tegenover de Zweedse ambtenaren als autoriteit moeten opwerpen. Daardoor groeide geleidelijk zijn prestige, waaruit vele medewerkers afleidden, dat hij zo'n beetje de chef was, doch naar hij mededeelde, had hij eigenlijk niets meer te zeggen dan zij.

27639—27646 (*Millenaar*)

Nadat de Nederlandse gezant met zijn staf was vertrokken, heeft de heer *Millenaar* op korte termijn bij de Duitsers weten te bereiken, dat een groot deel van de op 10 Mei 1940 te Berlijn vertoevende of aldaar woonachtige Nederlanders, die door hen waren gevangen genomen, werd vrijgelaten. Zij bleven echter onder toezicht van de Duitse politie staan. Met medeweten en goedvinden van de Zweden heeft hij bij die gelegenheid de teugels zelf in handen genomen.

27648—27655 (*Millenaar*)

Mevrouw *van der Kroon*, een Duitse, die door huwelijk de Nederlandse nationaliteit had verworven en die reeds 20 jaar aan het Nederlandse consulaat-generaal te Berlijn verbonden was, de heer *van Pelsler Berensberg* en de heer *Millenaar* waren aan de afdeling B de enigen, die vroeger reeds in Nederlands verband hadden gewerkt. De andere medewerksters, van wie de dames *Schot*, *Schmidt* en *Bäck* door huwelijk Nederlandse waren geworden, zijn evenals mejuffrouw *Boosmann* naar de afdeling van de heer *Millenaar* gekomen, doordat de Duitsers later de belangen van verschillende landen, welke de afdeling B waarnam, aan de bemoeiing van Zweden onttrok; de aan deze afdelingen werkzaam zijnde dames kwamen toen naar de Nederlandse afdeling.

Daar het slechts enkele malen is voorgekomen, dat er aan de afdeling van de heer *Millenaar* stukken waren, die niet door zijn medewerkers mochten worden gezien, kon deze als regel het werk wel aan die dames toevertrouwen. Niet ieder zijner medewerkers mocht echter op de hoogte geraken van de door de heer *Millenaar* ondernomen pogingen tot redding van een uit ruim 40 personen bestaande groep van in Nederland gevangen genomen illegale werkers, de zogenaamde Stijkelgroep, die naar Duitsland was vervoerd om daar veroordeeld te worden. De Duitse autoriteiten stonden op het standpunt, dat ieder, die in Nederland gevangen was genomen, buiten de bemoeiing van het Zweedse gezantschap viel. Het was nu van belang in dergelijke gevallen gewaar te worden, wanneer de veroordeling had plaats gehad en welke straffen er waren opgelegd. Was dit eenmaal bekend, dan was het voor het Zweedse gezantschap zaak per officiële note verbale bij het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken voorstellen aanhangig te maken met de bedoeling de veroordeelden te redden. Omdat de Duitse regering niet wenste, dat het Zweedse gezantschap zich met aangelegenheden van reeds in Nederland gevangen genomenen inliet, was het nodig, dat aan zulke pogingen tot verbetering van hun lot geen ruchtbaarheid werd gegeven.

27664 (*Millenaar*)

De heer *Millenaar* is diverse malen, zoals hij zeide, bij Gestapomensen te biecht geweest om het een of ander gedaan te krijgen. Overigens kreeg de afdeling B betrekkelijk weinig zaken te behandelen, die geheim waren en welke behandeling in gevaar zou kunnen worden gebracht, indien de medewerkers er kennis van namen. Achter de coulissen deed hij echter wel illegale dingen.

De Afdeling B poogde de ten uitvoerlegging der straffen van de zich in Duitsland bevindende Nederlandse veroordeelden, zoals bijvoorbeeld de Stijkelgroep, te traineren door aan de Duitse Regering voor te stellen, dat de afdeling via Zweden aan de geallieerden zou vragen om uitwisseling van door dezen gevangen genomen Duitsers. Het was echter aan de Zweedse ambtenaren van de afdeling B en ook aan de heer *Millenaar* zeer goed bekend, dat de Engelsen en de Amerikanen eigenlijk geen gevangenen hadden, die in aanmerking konden komen om uitgewisseld te worden tegen ter dood veroordeelde Neder-

landers, zoals die van de Stijkelgroep. Toch poogde zij op deze wijze de correspondentie met de Duitse Regering gaande te houden, opdat deze niet tot fusillering zou overgaan dan nadat het laatste woord in een dergelijke aangelegenheid gesproken was. Bij het ondernemen van zulke pogingen werd gehoopt, dat de Duitse Regering op sleptouw zou kunnen worden gehouden, totdat de oorlog voorbij zou zijn en zij de vonnissen dan niet meer zou voltrekken.

Met betrekking tot de Stijkelgroep is het niet mogen gelukken redding te brengen en nadat eerst het toenmalige hoofd van de afdeling B, graaf van *Rosen*, en daarna de heer *Millenaar* persoonlijk nog tevergeefs gepoogd hadden tot dat doel zelf naar Stockholm te gaan, zijn, nadat bericht was ontvangen, dat de geallieerden geen geschikte ruilobjecten hadden, de veroordeelden van deze groep doodgeschoten.

Dit is volgens de heer *Millenaar* een van de gevallen geweest, die typerend waren voor de activiteit van het Zweedse gezantschap te Berlijn. De Zweden, die de gehele oorlog neutraal waren geweest, kwamen in Duitsland onder omstandigheden, waarvan zij zich, voordat zij kwamen, geen begrip konden vormen. Zij kwamen te staan voor een taak, waartoe de heer *Millenaar* hen vaak ten koste van een klein beetje ruzie heeft moeten aansporen.

Naar de mening van de heer *Millenaar* waren de Zweden uiteraard bijna zonder uitzondering lauw, maar zowel uit menselijk als uit algemeen oogpunt wilden zij goed en zij hebben zich tenslotte zeer zeker redelijke moeite gegeven ten behoeve van de Nederlanders. Hij acht het achteraf gezien een zegen, dat Zweden de Nederlandse belangen in Duitsland heeft waargenomen. In de eerste plaats omdat gezegd kan worden, dat zij ten aanzien van aangelegenheden, waarop het aankwam en waarbij het mensenlevens gold, nooit hun plicht hebben verzaakt en, de omstandigheden in aanmerking nemende, alles is gedaan, wat mogelijk was. In de tweede plaats achtte de heer *Millenaar* het zeer belangrijk, dat Zweden tot het laatst toe buiten de oorlog is gebleven en dientengevolge gedurende de gehele oorlog in staat was de Nederlandse belangen te behartigen.

De heer *Millenaar* is meermalen in staat geweest om Nederlandse veroordeelden, die zich in Duitse gevangenissen bevonden, een bezoek te brengen of te doen brengen. Vaak hing het er van af welk standpunt de Duitsers innamen ten aanzien van de delinquent, of hij er in slaagde toegang tot hen te krijgen. Als het niet al te ernstig was en de mensen in een gewone gevangenis vertoefden, gelukte het hem meermalen door middel van een officiële aanvraag van het Zweedse gezantschap of ook wel doordat hij zich op goed geluk telefonisch met de Duitse autoriteiten in verbinding stelde, dergelijke bezoeken te brengen.

Ook slaagde hij er enige malen in om in de concentratiekampen door te dringen; zo heeft hij een groep, waaronder zich prof. *Regout*, prof. *Schmutzer*, pastoor *Rooyackers* en enkele andere vooraanstaande Katholieken bevonden, bezocht in het kamp te Dachau. Tezamen met de heer *de Laval* heeft hij de Indische gijzelaars in Buchenwald bezocht, doch hij kon niet doordringen tot de zogenaamde Geuzengroep, die zich destijds in hetzelfde kamp bevond.

Ook is de heer *Millenaar* geweest in Sachsenhausen, in gevangenissen en tuchthuizen. Dit alles ging echter zeer moeilijk. Er is onafgebroken naar gestreefd om bij ieder, van wie door berichten van familieleden of kennissen de verblijfplaats bekend was geraakt, of nadat de afdeling B dit door eigen activiteit had uitgevonden, een bezoek te brengen of te doen brengen. Dit geschiedde doordat van het moment af, waarop deze gegevens bekend werden, begonnen werd met te schrijven naar het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Van de bezoeken, welke door de heer *Millenaar* of vanwege de afdeling B aan de gevangenen werden gebracht, werden rapporten opgemaakt.

Mr. *W. C. graaf van Rechteren Limpurg*, die van Juni 1943 tot December 1945 eerst Nederlands zaakgelastigde en daarna gezant te Stockholm was, deelde aan de commissie mede, dat dank zij de onvermoeide energie van de heer *Millenaar*, het gezantschap zeer waardevolle gegevens omtrent bezoeken aan krijgsgevangenenkampen ontving, welke werden doorgezonden aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen. Wanneer men via de heer *Millenaar* of in Engeland door de ondergrondse berichten uit Nederland te weten kwam, dat bepaalde gevangenen gevaar liepen, werd aan het gezantschap te Stockholm opgedragen stappen te ondernemen en dan trachtte men via de Zweden voor zulke gevangenen het een en ander te doen. Een enkele keer is het wel eens gelukt. De heer *van Rechteren Limpurg* herinnerde zich bijvoorbeeld, dat via de Zweedse legatie te Berlijn, getracht is het bestaan van de heer *Colijn* ietwat veraangenaamd te krijgen.

Vooraf in 1944, hadden de mededelingen, welke het Nederlandse gezantschap te Stockholm ontving, dikwijls betrekking op de Joden

27664—27666 (*Millenaar*)

27673—27683 (*Millenaar*)

63391; 63394—63400 (*van Rechteren Limpurg*)

in de concentratiekampen. Er zijn toen pogingen aangewend om via Zweden gedaan te krijgen, dat het bestaan van de gevangenen in die kampen zou worden verzacht. Sommigen van hen, aldus de heer van *Rechteren Limpurg*, waren in het bezit van emigratiebewijzen voor Palestina en men hoopte ze te kunnen ruilen voor in de macht van de geallieerden zijnde Duitsers, van welke ruil weinig is terechtgekomen, omdat het tegen het einde van de oorlog liep en toen alles zeer snel is gegaan.

Dat de rapporten over de aan de krijgsgevangenenkampen gebrachte bezoeken inderdaad aan het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen aankwamen, blijkt uit een op 29 Augustus 1942 door het hoofd van dit departement aan de Minister van Oorlog gericht schrijven. Daarbij wordt een van de Nederlandse gezant te Stockholm ontvangen rapport over een door de Zweedse gezantschapsraad te Berlijn gebracht bezoek aan de krijgsgevangen Nederlandse officieren te Langwasser aangeboden ¹⁾.

Bij schrijven van 9 September 1942 bood de Nederlandse gezant te Stockholm aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen een rapport aan betreffende een bezoek, dat de heren *Forsberg* en *Millenaar* gebracht hadden aan de krijgsgevangen Nederlandse officieren te Colditz ²⁾.

Zulke vanwege de afdeling B aan de krijgsgevangenenkampen gebrachte bezoeken werden in Nederland voor verschillende autoriteiten, zoals de toenmalige secretaris-generaal van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, dr. *H. M. Hirschfeld*, en de commissaris voor de belangen van de voormalige Nederlandse Weermacht, de heer *L. C. Rietveld*, aanleiding om pogingen in het werk te stellen het lot dezer gevangenen te verbeteren ³⁾.

Als, zo deelde de heer *Millenaar* aan de commissie mede, de gegevens er een klein beetje op duiden, dat een Nederlander, wiens verblijfplaats in Duitsland door familieleden of kennissen gemeld was, in een concentratiekamp zat, stuurde ik tien mark. Was de betrokkene er niet, dan kwam het geld terug. „Er is mij”, aldus de heer *Millenaar*, „in dit verband verweten, dat ik de mensen tien mark stuurde, terwijl zij er niet waren en dat ik wel eens een pakketje stuurde, terwijl de betrokkene er niet was. Het was echter alleen een zoeken en tasten. Door tien mark te sturen, kwamen wij er achter, of hij er was, ja dan neen”. Als hij er niet was, kwam het geld met de opmerking terug „Inhaftierter verstorben” enz. Was hij er wel, dan kwam hij te staan op de lijst voor regelmatige toezending van tien mark.

Bovendien werd dan door de naam van de gevangene op te geven aan het Internationale Rode Kruis en door de familieleden in te lichten, getracht pakketten voor hem te verkrijgen. Laatstgenoemden zonden die dan bijvoorbeeld aan het Rode Kruis te Maastricht of te Utrecht. Deze instellingen stuurden de pakketten door naar de heer *Millenaar*, die ze na aankomst te Berlijn liet overpakken en het Zweedse gezantschap als afzender er op vermeldde.

De heer *H. van der Maaden*, die als politiek gevangene in het kamp Sachsenhausen heeft vertoefd, had een vriend in dat kamp, die naar de heer *Millenaar* had geschreven; hij ontving daarna elke week een pakketje van hem. Anderen, die dit meemaakten, gingen het ook proberen en ontvingen toen postwissels. Velen, onder wie ook de heer *van der Maaden*, dachten, dat de heer *Millenaar* dit uit eigen zak bekostigde en werden daardoor weerhouden om hem ook te schrijven. Bovendien vermoedden zij, dat de heer *Millenaar* bij gebrek aan goederen maar geld stuurde en zij hebben er nooit aan gedacht, dat dit geschiedde om hun juiste verblijfplaats uit te vinden, te minder omdat in de briefjes, welke de heer *Millenaar* zo nu en dan wel schreef of op de lijstjes, welke de inhoud van de pakketjes vermeldden, nooit gevraagd was om adressen te zenden.

De heer *J. J. Vorrink*, na de oorlog voorzitter van de Partij van de Arbeid, deelde mede, dat de heer *Millenaar*, zodra hij adressen had van civiele gevangenen, iets stuurde. Op de antwoordkaart werd dan een nieuw adres geplakt om een vriend nog weer de kans te geven wat te krijgen. Dat gelukte ook wel. Hij meent echter, dat de heer *Millenaar* slecht geïnformeerd was omtrent de toestanden in de kampen, hetgeen, volgens hem bleek uit diens toezenden van postwissels voor gevangenen. Dezen moesten wel voor ontvangst aftekenen, doch het geld verdween in de kas van de S.S.

Tot aan Dolle Dinsdag, begin September 1944, bevond zich volgens de heer *Millenaar* een nog betrekkelijk gering aantal Nederlandse gevangenen in de concentratiekampen, gevangnissen en tuchthuizen in Duitsland. Aan velen werden regelmatig door de familieleden in Nederland pakketten gestuurd; rechtstreeks, dan wel via het Rode Kruis, dan wel, dat het Rode Kruis het ook weer rechtstreeks deed. De heer *Millenaar* deelde mede, dat enige tientallen pakketten, afkomstig uit Nederland of uit Berlijn zelf, door zijn tussenkomst

¹⁾ Vgl. bijlage 35 A.

²⁾ Vgl. bijlage 35 B.

³⁾ Vgl. bijlage 36.

27683—27684 (*Millenaar*)

27730 (*Millenaar*)

36409—36415 (*van der Maaden*)

18021 (*Vorrink*)

27684—27713 (*Millenaar*)

naar de concentratiekampen werden gezonden en daarnaast ook naar tuchthuizen, gevangenissen en dergelijke.

De heer *Millenaar* is van mening, dat hem van de gevangenen, die vóór September 1944 al in Duitsland waren, de benodigde gegevens grotendeels bekend zijn geweest.

Door middel van het Internationale Rode Kruis, met welke instelling was afgesproken om alle bekend geworden namen en verblijfplaatsen der Nederlandse veroordeelden op te geven en doordat dezelfde gegevens via Stockholm bovendien aan Londen werden medegedeeld, poogde de heer *Millenaar* het zenden van pakketten systematisch te ontwikkelen.

Het aantal namen van politieke gevangenen, wier verblijfplaats hem bekend was, bleef echter tot enkele honderdtallen beperkt.

Zo nu en dan gaf Londen via Zweden ook namen door naar Berlijn en een enkele maal kwam er een pakket, doch over het algemeen heeft de heer *Millenaar* te Berlijn, als gevolg van het doorzenden van namen en verblijfplaatsen van civiele gevangenen naar Londen, geen belangrijke zendingen van pakketten ontvangen.

Zo heeft de heer *van Kleffens* aan de heer *Vorrink* tabak gezonden. Hij meent, dat de heer *Albarda* hem had medegedeeld, dat deze uit Zweden bericht had ontvangen, dat de heer *Vorrink* tabak nodig had. Aangezien dit, volgens de heer *van Kleffens* door de geallieerde blokkade niet rechtstreeks kon geschieden, heeft hij het pakketje door tussenkomst van het Nederlandse gezantschap in Turkije of althans langs slinkse wegen gezonden. Het was daardoor niet mogelijk dit op enigszins grote schaal te doen.

De heer *Vorrink* heeft van de heer *Millenaar* driemaal een blikje tabak ontvangen, hetgeen in het kamp te vergelijken was met baar goud, omdat men er alles mee kon kopen. Later heeft hij vernomen, dat de heer *van Kleffens* hem tabak had gestuurd. De heer *Vorrink* vermoedt wel, dat in Engeland de aan de heer *Millenaar* bekende adressen ook bekend waren, doch dat zullen er niet veel zijn geweest, omdat er in Sachsenhausen misschien 20 gevangenen waren, die wel eens van de heer *Millenaar* gehoord hadden.

De heer *A. J. Teunissen*, een der leden van de hieronder nader te bespreken Pakkettencommissie, heeft bij zijn verhoor medegedeeld, dat de grote groep politieke gevangenen in het buitenland is ontstaan na de evacuatie van het kamp te Vught. Volgens de heer *Teunissen* werd van het ogenblik af, dat de ongeveer drieduizend politieke gevangenen uit Vught naar Duitsland werden gevoerd, het aantal Nederlandse politieke gevangenen daar meer dan verdubbeld. Er waren in Duitsland tevoren wel meer dan drieduizend Nederlandse politieke gevangenen geweest — dat was aan de Pakkettencommissie achteraf door bestudering van verschillende gegevens omtrent de kampen Buchenwald, Dachau, Sachsenhausen, Neuengamme en Natzweiler gebleken —, doch toen de gevangenen uit Vught naar Duitsland werden gebracht, waren daar, naar hij zeide, in de verschillende kampen niet meer dan drieduizend Nederlandse politieke gevangenen in leven.

De bovengenoemde gegevens waren volgens de heer *Teunissen* gedurende de oorlog noch in Nederland noch in Engeland bekend geweest; zij waren eerst na de bevrijding samengesteld.

De heer *J. van de Vosse*, directeur van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis, heeft aan de commissie verklaard, dat deze instelling verschillende malen schattingen heeft moeten maken — zuivere tellingen waren het niet — van het aantal Nederlandse politieke gevangenen, dat in Duitsland in concentratiekampen, gevangenissen enz. heeft vertoefd. Deze schattingen zijn aanvankelijk niet gesplitst naar de periodes vóór of na September 1944. Van praktisch alle gevangenissen en kampen, aldus de heer *van de Vosse*, ontbreekt een groot gedeelte van de administratie, soms de gehele administratie. Toch was hem uit een gedeelte van die van de gevangenis te Utrecht, betrekking hebbende op de periode van 17 October 1941 tot 10 Juli 1943, gebleken, dat gedurende dat tijdvak 2654 personen in 45 transporten naar concentratiekampen en gevangenissen in Duitsland waren gevoerd. Doordat de registratie uit het kamp te Amersfoort voor een gedeelte is gered, is het mogelijk geweest een overzicht te krijgen van een groot gedeelte van de transporten uit dat kamp naar Duitsland. Aan de hand van de beschikbare gegevens is gebleken, dat vóór September 1944 uit Amersfoort 2750 Nederlanders zijn afgevoerd naar de concentratiekampen Buchenwald, Dachau, Mauthausen, Neuengamme en Sachsenhausen; te weten 355 naar Sachsenhausen, 556 naar Neuengamme, 798 naar Mauthausen, 6 naar Dachau en 1035 naar Buchenwald.

Uit het kamp te Vught zijn vóór September 1944 1450 personen naar Duitsland gevoerd en daarna nog 2800, zodat blijkens deze gegevens vóór September 1944 ruim 4000 personen in Duitsland gevangen zaten. Uit Amersfoort werden na 1 September 1944 nog ruim 4000 personen naar Neuengamme gebracht.

12907 (*van Kleffens*)

18019—18021 (*Vorrink*)

27337—27342 (*Teunissen*)

27343 (*Teunissen*)

93463—93466 (*van de Vosse*)

93469—93470 (*van de Vosse*)

93471—93473 (*van de Vosse*)

93474 (van de Vosse)

De heer van de Vosse kon niet verklaren waardoor de heer *Millenaar* van mening was geweest, dat er vóór September 1944 weinig Nederlanders in de kampen in Duitsland hadden vertoefd. Een overzicht, dat hij de commissie getoond heeft, is samengesteld aan de hand van originele bescheiden van het kamp Buchenwald; het bevat 2818 namen van Nederlanders, die er gevangen gezeten hebben.

93475 (van de Vosse)

De mededelingen, welke de heer van de Vosse aan de commissie deed, heeft hij deels ontleend aan de originele gegevens, deels gecombineerd en aangevuld met andere gegevens.

„Buchenwald”, aldus de heer van de Vosse, „is in elk geval volledig te controleren in verband met het feit, dat de administratie van dat kamp gered is. De gegevens, waarin o.m. staat, wanneer ze daar zijn gekomen, wijzen uit, dat er veel Nederlanders hebben gezeten; zij zijn in deze staat opgenomen. Het begint bij Juni 1940. Tot nummer 1600 ongeveer zijn het bijna allemaal mensen, die vóór September 1944 daar binnengekomen zijn. Zij komen op deze staat voor in volgorde van de gevangennummers in Buchenwald. Daar is men later gaan hernummeren, zodat de data van binnenkomst niet meer overeenkwamen met de volgorde van de nummers.”

Na zijn verhoor schreef de heer van de Vosse op 17 Juli 1951 aan de commissie, dat hij naar aanleiding van de hem gestelde vragen nog de aandacht wilde vestigen op twee punten, welke naar zijn mening mogelijk van belang zouden kunnen zijn.

Deze punten zijn de volgende:

1°. Tot elk concentratiekamp behoorde administratief een aantal „Kommando's”, soms meer dan 100 bij een kamp. Voorzover deze dicht bij het moederkamp lagen, verbleven de in die Kommando's te werk gestelde gevangenen in het kamp. Bij verder weg gelegen Kommando's was dit niet mogelijk, zodat de daar vertoevende gevangenen nimmer in het kamp werden gezien en alleen in de administratie daarvan waren opgenomen. Het aantal in een concentratiekamp vertoevende Nederlanders kan derhalve betrekkelijk gering geweest zijn, terwijl toch veel meer landgenoten in de kampadministratie stonden opgenomen. Deze laatsten hielden dan in een of meer der Kommando's verblijf.

2°. De gevangenen in concentratiekampen en gevangnissen waren lang niet alle daarin opgesloten als politieke tegenstanders van het Derde Rijk. Bij het onderzoek naar het lot der vermisten is meermalen gebleken, dat betrokkene een vonnis had wegens dan wel verdacht werd van het plegen van één gemeen delict. Beide categorieën zijn in statistische cijfers practisch niet te splitsen, omdat onvoldoende bekend is over reden van arrestatie, veroordeling etc.

De door het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis gegeven cijfers geven dan ook aan de aantallen Nederlanders in concentratiekampen en gevangnissen, zonder daarbij in beoordeling te treden, of betrokkenen „politiek gevangene” waren.

Uit de mededelingen van de heren *Teunissen* en van de Vosse blijkt, dat de heer *Millenaar* bij lange na niet, gelijk hij meende, heeft beschikt over de gegevens van de meeste Nederlanders, die vóór September 1944 in concentratiekampen, gevangnissen enz. in Duitsland hebben vertoefd. Dit blijft ook nog het geval, wanneer men in aanmerking neemt, dat er zich onder degenen, die uit Nederland werden afgevoerd, velen bevonden, die als regel rechtstreeks naar vernietigingskampen werden gezonden.

27702—27704; 27713—27718; 27745 (*Millenaar*)

Even voordat de heer *Millenaar* in April 1945 Berlijn verliet, ontving hij uit Stockholm een zak met 40 pakketten voor de concentratiekampen. Hij wist echter niet, of de toezending van deze pakketten van Londen dan wel van Stockholm uit was geregeld.

Hoewel tengevolge van brand en door de bombardementen op de gebouwen, waar de afdeling van de heer *Millenaar* was ondergebracht, een groot gedeelte van het archief in het ongerede was geraakt, zijn de namenlijsten allemaal gered. Bovendien zouden deze, indien dit niet het geval was geweest, gemakkelijk weer te Stockholm kunnen worden opgevraagd, omdat aldaar duplicaten aanwezig waren.

27719—27722 (*Millenaar*)

Geleidelijk zijn er aan de afdeling B veel namen bekend geworden, omdat in Sachsenhausen of waar zij terecht waren gekomen, de nieuw aangekomenen van landgenoten, die er al langer waren, de tip kregen om aan de heer *Millenaar* een briefje te schrijven. Met de bedoeling om hem de nodige gegevens te verschaffen, deden tientallen gevangenen dit.

In September 1944 werd het postpakkettenvervoer van Nederland naar Duitsland volledig verboden. Toen is van Zweedse zijde en ook door de heer *Millenaar* persoonlijk meer en meer de hulp ingeroepen van dr. *Matti*, de leider van de afdeling van het Internationale Rode Kruis te Berlijn. De heer *Millenaar* gaf de namen ook door naar

1) Bijlage 37.

Stockholm met de bedoeling, dat de Nederlandse Regering er bij het Internationale Rode Kruis op aandringen zou, dat deze instelling pakketten zou zenden.

In een brief van 27 December 1946¹⁾ aan de voorzitter van de Commissie van onderzoek inzake het verstrekken van pakketten door het Rode Kruis en andere instanties aan Nederlandse politieke gevangenen in het buitenland gedurende de bezettingstijd alsmede inzake het evacueren van Nederlandse gevangenen kort voor en na het einde van de oorlog, welke commissie als regel korthedshalve de Pakkettencommissie of ook wel naar haar voorzitter de commissie-*Vorrink* wordt genoemd, geeft de heer *Millenaar* een uiteenzetting van de wijze, waarop de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn poogde deze gevangenen van postpakketten te voorzien. Uit dit schrijven blijkt, in overeenstemming met de door de heer *Millenaar* mondeling verstrekte inlichtingen, dat reeds voordat in September 1944 de gevangenen uit Vught naar Duitse concentratiekampen waren overgebracht, aan de hulpactie van Nederland uit een einde was gekomen, omdat het vervoer van postpakketten was stopgezet. Van dat tijdstip af is onvermoeid vanwege het Zweedse gezantschap getracht de gevangen Nederlanders langs andere weg te helpen en werd een ernstig beroep gedaan op het Zweedse en op het Internationale Rode Kruis.

In deze brief deelt de heer *Millenaar* verder nog mede, dat de heren van het Internationale Rode Kruis te Berlijn hem bij zijn bezoeken herhaaldelijk hebben verzekerd, dat men al die gevangenen, wier namen en verdere gegevens aan het Internationale Rode Kruis werden opgegeven, per maand ieder één levensmiddelenpakket zou toezenden. Het is de heer *Millenaar* echter niet mogelijk geweest na te gaan, tot welk resultaat die Rode Kruis-acties in de praktijk hebben geleid. Ook was het hem bekend, dat speciaal de laatste maanden van de oorlog gevangenen van andere nationaliteit (Noren, Denen enz.) in sommige kampen wel pakketten kregen en de Nederlanders niet.

Verder wees de heer *Millenaar* er nog op, dat de Gestapo nageenog alle wegen tot steunverlening aan Nederlandse politieke gevangenen bewust heeft afgesneden. Dat de aan deze gevangenen verleende hulp zeer onvoldoende is geweest, kan naar de mening van de heer *Millenaar* aan niemand anders ten laste worden gelegd dan aan de bevoegde Duitse instanties, aan wie deze hulp een doorn in het oog was.

De mate, waarin de Nederlandse Regering te Londen zich moeite heeft gegeven om aan de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland levensmiddelenpakketten te doen toekomen en de moeilijkheden, welke zich daarbij voordeden, zullen in hoofdstuk IX nog uitvoerig worden behandeld, terwijl dit ten aanzien van de civiele gevangenen besproken wordt in hoofdstuk X.

Ook heeft de heer *Millenaar* veel verricht ten behoeve van de naar Duitsland gedeporteerde Nederlandse arbeiders en studenten.

Zo deelde de heer *I. A. M. Schmutzer* aan de commissie mede, dat hij in Mei 1943 in verband met studentendeportaties naar Duitsland was vervoerd, aldaar te werk werd gesteld bij de Mauserfabrieken te Berlijn en in een kamp werd ondergebracht. Van daar ging hij elke dag onder bewaking naar de fabriek om 's avonds te worden teruggebracht.

In Augustus van dat jaar kreeg hij roodvonk. Hij kwam terecht in een ziekenhuis in Oost-Berlijn, waar de verzorging, de inrichting en de voeding volgens hem zeer slecht waren. Gedurende zijn verblijf aldaar heeft hij dikwijls pakketten ontvangen van huis, waarheen hij geschreven had en ook de heer *Millenaar*, aan wie hij de dag na zijn aankomst in Duitsland reeds een bezoek had gebracht, omdat deze hem van naam bekend was, stuurde hem dikwijls pakketten. Tevoren namelijk had de heer *Millenaar* contact gehad met de vader van de heer *Schmutzer*, prof. dr. ir. *J. I. J. M. Schmutzer*, toen deze eerst in de gevangenis aan de Alexanderplatz te Berlijn en daarna in het kamp te Sachsenhausen vertoefde, en aan deze pakketten gezonden.

Verschillende lotgenoten van de student *Schmutzer* zijn op illegale wijze met valse verlofpassen, die deze aan de afdeling B door mevrouw *Schot*, een van de medewerksters van de heer *Millenaar*, liet tikken, uit Duitsland verdwenen. De heer *Schmutzer* slaagde er in zijn eigen administratieve gegevens uit de archieven van de Mauserfabriek te ontvreemden, waardoor het hem mogelijk was onopgemerkt uit de fabriek te verdwijnen. Na het ontslag uit het ziekenhuis woonde de heer *Schmutzer* enige tijd in het huis van de heer *Millenaar* te Berlijn, waar deze allerlei personen onderbracht, die om de een of andere reden moeilijkheden hadden en tot hun vertrek verborgen moesten blijven. De heer *Millenaar* heeft daarmede persoonlijk zeer grote risico's op zich genomen.

In overleg met de heer *Millenaar* zijn aan de studenten zoge-

12395—12419 (*Schmutzer*)
27671—27677 (*Millenaar*)

12452—12471 (*Schmutzer*)

naamde Schutzpassen verstrekt; dit waren passen, door de beschermende mogendheid afgegeven, waarmede men door Duitsland kon reizen, indien men bovendien beschikte over een brief van een onderneming bijvoorbeeld, waarin de reden en het doel van de reis waren omschreven.

Door het afgeven van deze Schutzpassen is het een groot aantal studenten, die op deze wijze legale papieren kregen, mogelijk geworden zich in het Duitse gebied vrij te bewegen en daarmee zijn volgens de heer *Schmutzer* uitstekende resultaten bereikt.

Een van de medewerkers van de heer *Millenaar*, mejuffrouw *H. A. B. Boosmann*, die toen de oorlog in 1939 uitbrak, bij het gezantschap van de Unie van Zuid-Afrika te Berlijn werkte en sedert Augustus of September 1940, toen de Zuid-Afrikaanse belangen aan de Zweden waren overgedragen, ook werkzaam was aan de Nederlandse afdeling van de afdeling B van het Zweedse gezantschap, deelde eveneens mede, dat er vooral in de eerste groep van de aldaar aangekomen Nederlandse studenten zeer velen waren, die slechts een persoonsbewijs, doch geen paspoort hadden. Daarover is volgens haar ook met de heer *Millenaar* gesproken, omdat, indien deze studenten in het bezit van een paspoort waren, zij met de trein gewoon weer terug konden gaan, terwijl dit, wanneer zij alleen maar een persoonsbewijs hadden, slechts mogelijk zou zijn in hetzelfde groepsverband, als waarin zij in Duitsland gekomen waren.

Met de bedoeling, dat zij zouden kunnen vluchten, hoewel dit niet werd gezegd, werd hun een paspoort verstrekt. Meermalen zijn er tot dat doel ook kleren en reisgeld gegeven; niet alleen aan studenten, doch ook aan officieren, die uit krijgsgevangenenkampen waren ontvlucht.

Zo kwamen er in Februari 1944, aldus verklaarde mejuffrouw *Boosmann*, op een ochtend twee officieren in het bureau van de Nederlandse afdeling en zeiden, dat zij de heer *Millenaar* moesten spreken. Deze was er nog niet. Zij hebben toen met de heer *van Pelser Berensberg* gesproken en met mevrouw *van der Kroon* en zij hebben eerst een paar boterhammen gegeten, die de dames zelf nog hadden. De officieren hebben geprobeerd naar de heer *Millenaar* in Biesenthal te gaan; zij hebben dit ook klaargespeeld, maar hij kon ze die dag niet bergen, want hij zei, dat de politie hem zo op de vingers had gekeken, dat hij het niet aandurfde. Intussen hadden zij kleren gekregen, o.m. van mevrouw *van der Kroon*. Over dergelijke dingen werd verder niet gesproken. Het gebeurde en dan was het goed. Hoe minder er werd gesproken, hoe beter.

De heer *Schmutzer* heeft van de heer *Millenaar* slechts de grootste tegemoetkomendheid meegemaakt tegenover iedereen, die zijn hulp inriep. Zo noemde hij als voorbeeld, dat de heer *Millenaar* op een moment, toen hij zelf in grote moeilijkheden verkeerde en er aan zijn afdeling een toestand van zeer grote nervositeit heerste in verband met pogingen om het lot van de groep van generaal *Röell* gunstig te beïnvloeden, ongeveer een uur lang doende is geweest om voor een arbeider, die pas getrouwd was en nu in plaats van in een kamp in een huis op kamers wilde gaan wonen, de daartoe benodigde vergunning te krijgen.

De heer *Millenaar* heeft meermalen uit eigen middelen in nood verkerende Nederlanders geholpen en de heer *Schmutzer* is er van overtuigd, dat hij zo mogelijk iedereen hielp.

Verder heeft hij er naar gestreefd, dat naar Duitsland gedeporteerde arbeiders verlof kregen om naar Nederland te gaan.

Spoedig na aankomst in Duitsland heeft de heer *Schmutzer* van de heer *Millenaar* een introductie gekregen voor dr. *Betz*, teneinde bij deze te kunnen protesteren tegen de wijze, waarop de studenten werden tewerkgesteld. Toen is er enige verbetering gebracht in de huisvesting, doch dr. *Betz* liet tevens weten, dat wanneer er in de toekomst weer moeilijkheden zouden zijn, hij liever zag, dat men zich direct tot hem wendde en niet de hulp van een derde neutrale mogendheid inriep, waarbij bedoeld werd op het intermediair, dat de heer *Millenaar* verleend had.

Ook is het voorgekomen, dat personen, die door de Duitse autoriteiten waren gestraft, zijn vrijgelaten nadat de heer *Millenaar* zich persoonlijk voor hen garant had gesteld.

Een lotgenoot van de heer *Schmutzer*, de heer *M. J. W. Schopenhauer*, destijds theologisch student, bevestigde de mededelingen van de heer *Schmutzer* inzake de vervalste verlofpassen, die het mogelijk maakten tot aan de Duitse grenzen te reizen en daar te ontsnappen.

Toen hij op aanraden van de heer *Schmutzer* een paspoort had aangevraagd en dit aan de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn ging afhalen, heeft hij daar de heer *Millenaar* ontmoet, die hem vriendelijk te woord stond en hem zeide, dat hij de heer *Schopenhauer* tijdens diens verblijf in Duitsland gaarne zou helpen.

Het was de heer *Schopenhauer* wel bekend, dat de afdeling B van het Zweedse gezantschap de Nederlandse belangen in Duitsland be-

63495—63497; 63660—63670 (*Boosmann*)

12476—12477 (*Schmutzer*)

12497—12498 (*Schmutzer*)

12552—12555 (*Schmutzer*)

12564—12565 (*Schmutzer*)

24877—24878 (*Schopenhauer*)

24897—24923 (*Schopenhauer*)

63570—63594 (*Boosmann*)

hartigde, doch het was voor hem een verrassing daar in een wachtkamer het portret van H.M. de Koningin te vinden en Nederlanders, die aan deze afdeling werkzaam waren. Ook hij deelde mede, dat de heer *Millenaar* zijn woning in de Rubensstrasse voor in moeilijkheden verkerende Nederlanders openstelde en dat men aan de Nederlandse afdeling aan de Rauchstrasse gaarne tot helpen bereid was, al heeft de heer *Schopenhauer* deze hulp persoonlijk niet nodig gehad.

Mejuffrouw *Boosmann* was van oordeel, dat de houding van de heer *Millenaar* in de oorlogstijd een voorbeeld is geweest voor alle Nederlanders. Zij heeft nooit iemand leren kennen, die zo'n fanatiek Nederlander was als de heer *Millenaar*; hij heeft iedereen, die bij hem kwam, geholpen. Hij heeft niet veel gepraat, want het is door zijn doofheid moeilijk om met hem te praten; toen nog meer dan nu, doch iedereen wist, dat hij het was, die zou helpen.

Ook deelde zij mede, dat de heer *Millenaar* alle dingen, die van belang waren, doorgaf naar Nederland. Toen Nederlandse veroordeelden werden doodgeschoten — mejuffrouw *Boosmann* wist niet meer te zeggen, of dit de Stijkelgroep betrof dan wel anderen —, gaf hij daarvan ook bericht naar Nederland en nog dezelfde avond zou de B.B.C.-zender te Londen van dit feit mededeling hebben gedaan. Dit gaf in Duitsland zo'n reactie, dat de Zweden er van werden beschuldigd, dat er aan het gezantschap te Berlijn spionnen waren. Toen moesten alle brieven, die met koeriers naar Stockholm gingen, open blijven.

Ook deze getuige verklaarde, dat hoewel de heer *Millenaar* soms niet veel kon doen ten behoeve van degenen, die in concentratiekampen vertoefden, hij dit wel steeds probeerde. Als naam en verblijfplaats bekend waren geworden, werd er geld gestuurd, teneinde aan de weet te komen of de betrokkene nog in het kamp was. Daarna werd door het indienen van een note verbale bij het Auswärtige Amt geprobeerd hem vrij te krijgen, hetgeen meestal niet gelukte of er werden pogingen in het werk gesteld hem te ruilen tegen een Duitser, die om dezelfde redenen in Engeland zat. Bovendien werden pakketten toegezonden, welke de familie van de gevangene tot dat doel aan de afdeling B had doen toekomen. Vooral met Kerstmis kwamen er nog al veel pakketten; mejuffrouw *Boosmann* schatte het aantal op ongeveer 50.

63595—63611 (*Boosmann*)

Evenals de heer *Millenaar* verklaarde ook mejuffrouw *Boosmann*, dat van de bezoeken, welke aan de kampen van krijgsgevangenen, gijzelaars en politieke gevangenen werden gebracht, rapporten werden opgemaakt, waarin de bekend geworden klachten der gevangenen werden opgenomen. Deze rapporten waren uitsluitend bestemd voor de Nederlandse Regering te Londen en werden via Stockholm daarheen verzonden.

Van de afdeling B afkomstige verzoeken aan de Duitsers om verbeteringen aan te brengen werden met het Auswärtige Amt behandeld; dit geschiedde door besprekingen, welke de Zweedse gezant of de legatieraad met deze instantie voerde. Als regel leverde dit echter heel weinig resultaat op, gelooft zij.

Mejuffrouw *Boosmann* meent te mogen aannemen, dat de Nederlandse Regering te Londen uit deze rapporten althans met de omstandigheden, waarin de krijgsgevangenen en de gijzelaars verkeerden, bekend moet zijn geweest. Zij weet, dat van elk bezoek aan een kamp een rapport werd opgemaakt. Zij acht het zeer goed mogelijk, dat vanwege de afdeling B ook de concentratiekampen zijn bezocht, doch het was zeer moeilijk om daartoe een vergunning te krijgen. De heer *de Laval*, de voorganger van graaf *von Rosen*, welke laatste in 1943 hoofd van de afdeling B werd, heeft althans in een gesprek met haar een vergelijking gemaakt tussen de toestanden in een krijgsgevangenenkamp en die in een concentratiekamp, hetgeen slechts mogelijk was, indien hij inderdaad ook in een concentratiekamp was geweest.

63612—63616 (*Boosmann*)

Evenals de heer *Millenaar* maakte ook mejuffrouw *Boosmann* melding van de zeer voorzichtige houding van de Zweden, die vooral heel in het begin bevreesd waren om met Duitsland in oorlog te komen. Later is dit enigszins veranderd en waren zij niet meer zo bang.

Zij had ook gehoord, dat er van Duitse zijde op was aangedrongen, dat het hoofd van de afdeling B wat toeschietelijker en minder afwijzend tegenover de Duitsers zou moeten staan dan de heer *de Laval* gedaan had.

63638—63648 (*Boosmann*)

In April 1945, toen de Russen reeds dicht bij Berlijn waren, is het personeel van de Zweedse legatie naar Zweden vertrokken. Mejuffrouw *Boosmann* meent, dat de heer *Millenaar* aanvankelijk gewiergd heeft om mee te gaan, doch dat hij toen opdracht heeft gekregen om dit toch te doen. Zij deelde verder nog mede, dat de heer *Millenaar* te gehoorzamen had aan de opdrachten van de Zweedse gezant, doch dat hij, wanneer de Nederlandse belangen in gevaar waren, niet alles goed vond wat de Zweden deden of nalieten, omdat dezen

27746 (*Millenaar*)

hem altijd wat te zachtzinnig, te weinig energiek en resoluut zijn geweest en volgens hem niet vlug genoeg handelden.

De heer *Millenaar* heeft er op gewezen, dat de laatste maanden van de oorlog vele Nederlanders tijdens razzia's waren opgepakt en naar Duitsland waren gezonden. Ofschoon zij bijna allen geweigerd hebben, werden zij onder dwang in een soldatenpak gestoken. Om deze mensen, die uit de kampen vluchtten, te kunnen helpen, verzocht hij de Zweden om hem in Berlijn achter te laten onder voorwaarde, dat ook een van de Zweedse diplomatieke of consulaire ambtenaren daar zou blijven en zou trachten onder te duiken en contact op te nemen met de Russen, ingeval deze mensen door de Duitsers naar het front zouden worden gestuurd en dan in handen van de Russen zouden vallen als krijgsgevangenen.

De Minister van Buitenlandse Zaken te Londen, die via onze gezant te Stockholm van dit plan had vernomen, prees de heer *Millenaar*, omdat hij te Berlijn wilde blijven, doch spoedig daarop deelde de chef van de afdeling B, de heer *Österlind*, hem mede, dat de heer *van Kleffens* er op stond, dat de heer *Millenaar* met het andere personeel van het Zweedse gezantschap mee zou gaan naar Stockholm. De met vele diplomaten opgedane ervaringen waren van die aard, dat het beter werd geacht, hem er niet aan te wagen. Hij zou dan via Stockholm naar het door de Russen bezette gebied kunnen gaan.

Aan de ene kant was de heer *Millenaar*, wiens gezin reeds te Stockholm was, blij, dat hij uit Duitsland weg kon, doch aan de andere kant speet het hem, dat hij niet tot het laatste ogenblik zijn hulp zou kunnen verlenen. Daar hij als „Staatsfeind” werd beschouwd, is hij tenslotte nog op illegale wijze uit Duitsland vertrokken.

Mevrouw *J. E. Schot-Melchior* is blijkens een aan de commissie gerichte brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, gedateerd 15 December 1947, in Juli 1943 als tijdelijke kracht zonder schriftelijke arbeidsovereenkomst aangenomen bij de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn.

Tegen het einde van Februari 1945 werd zij ontslagen, aangezien het overige personeel niet meer met haar kon samenwerken, doch zij kreeg salaris tot het einde van Mei 1945.

Op het feit, dat zij geen schriftelijke bevestiging van haar ontslag ontving, grondde mevrouw *Schot* later een actie tegen het Ministerie van Buitenlandse Zaken, beweerende dat zij nooit ontslagen was en recht had op salaris voor de tijd, gedurende welke zij in een kamp in de Sovjet-Unie verbleef tot haar aankomst in Nederland in December 1945.

Mevrouw *Schot* beklagde zich bij de commissie omtrent verkeerde toestanden, welke zij aan de afdeling van de heer *Millenaar* zou hebben waargenomen, terwijl zij tevens mededelingen deed, die zijn medewerkers in een verdacht licht stelden.

Mevrouw *Schot* kreeg haar salaris van het Zweedse gezantschap, dat volgens haar de salarissen van de Nederlandse medewerkers verrekende met de Nederlandse Regering. Toen zij aan de afdeling van de heer *Millenaar* kwam, zou deze haar gezegd hebben zeer voorzichtig te zijn tegenover zijn andere medewerkers, die naar zij zelf opmerkte, sterk nationaal-socialistisch geïntereerd waren. Daar veel van het werk, dat de afdeling B verrichtte, op Nederlandse aangelegenheden betrekking had, achtte zij dit gevaarlijk, temeer omdat zij van mening was, dat veel van de daar behandelde zaken geheimen betroffen.

De heer *Millenaar* heeft nadien aan de commissie medegedeeld, dat zijn afdeling officieel nagenoeg geen aangelegenheden te behandelen kreeg, welker afdoening in gevaar zou zijn gebracht, indien de medewerkers van het gezantschap er van op de hoogte waren gekomen. Dit werd bevestigd door de heer *van Pelsler Berensberg*, die de dames *Bäck* en *Schmidt*, met wie hij samenwerkte, te vertrouwen achtte voor het werk, dat zij verrichtten, terwijl dit bovendien werk was, dat iedereen mocht zien. Toen mevrouw *Schot* rechtuit werd gevraagd, of de dames, die zij van nazi-sympathieën beschuldigde, tegen haar wel eens nazi-propaganda hadden gevoerd, kon zij deze vraag niet met stelligheid bevestigend beantwoorden.

De heer *Millenaar* deelde mede, dat hij er de hele oorlog naar gestreefd heeft met mensen uit zijn omgeving en speciaal op het gezantschap zo goed als niet over politiek te spreken. Het was te gevaarlijk en bovendien had hij er geen tijd voor. Mevrouw *Boosmann* was een oergoede Duitse, die begaan was met het lot van haar vaderland. Als hij soms zei: „Mevrouw *Boosmann*, zou het nog lang duren, hoe gaat het?” kreeg hij zeer sterk de indruk, dat ze door dik en dun hoopte, dat Duitsland de strijd niet zou verliezen. Over *Hitler* ging zij erg te keer. Er waren in Duitsland zeer vele mensen, die hoopten, dat hun land de oorlog zou winnen, terwijl zij toch op de een of andere manier van hun nazi-regering verlost zouden worden. De heer *Millenaar* meende zo de mentaliteit van mevrouw *Boosmann* en van de andere dames nauwkeurig te hebben geschetst.

6431; 6448; 6456;

6464—6475 (*Schot—Melchior*)27655 (*Millenaar*)39555—39561 (*van Pelsler Berensberg*)7593—7596 (*Schot—Melchior*)27749—27753 (*Millenaar*)

63512—63518; 63536; 63544—63553;
63567; (*Boosmann*)

63529—63532 (*Boosmann*)

39555—39564;
39581—39592 (*van Pelser Berensberg*)

6475—6485 (*Schot—Melchior*)

63518—63527 (*Boosmann*)

27714—27715 (*Millenaar*)

27718; 27739—27740 (*Millenaar*)

Hij was er van overtuigd, dat zij niet nationaal-socialistisch gezind waren en ook geen ongeoorloofde dingen deden. Er was hem bij deze medewerksters niets gebleken van een geest, die tegenovergesteld was aan de zijne en die van de Nederlanders, die geholpen moesten worden en er was geen gevaar aanwezig geweest, indien zij kennis hadden genomen van zijn werk.

Mejuffrouw *Boosmann*, wier oordeel over de capaciteiten en de persoonlijkheid van mevrouw *Schot* niet gunstig is, deelde eveneens mede, dat het naar haar mening wel vertrouwd was geweest, dat de medewerksters van de heer *Millenaar* zagen, wat er aan diens afdeling gebeurde, terwijl alles wat werkelijk geheim was, ook geheim gehouden werd. Zij zeide voorts, dat mevrouw *Schot* wel degelijk ontslagen was. Mejuffrouw *Boosmann* had echter nooit een schriftelijk ontslagbewijs gezien. Bovendien was mevrouw *Schot* niet in dienst bij de Nederlandse, maar bij de Zweedse legatie, zodat zij haar eis bij het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken had moeten indienen.

Mejuffrouw *Boosmann* had in haar uitingen wel eens laten blijken, dat zij ongunstig over mevrouw *Schot* dacht en zij meende, dat dit de reden was, waarom die zo slecht over haar te spreken was.

De heer *van Pelser Berensberg* achtte de door mevrouw *Schot* beschuldigde dames betrouwbaar voor het door haar te verrichten werk en omtrent haar politieke gezindheid was hem niets ongunstigs gebleken.

Mevrouw *Schot* deelde verder mede, dat na de door het grote bombardement van 22 op 23 November 1943 veroorzaakte brand in het gebouw van het Zweedse gezantschap, de dossiers met gegevens over Nederlanders verbrand waren, omdat de brandkasten, waarin ze behoorden te worden opgeborgen, gevuld waren met aan de heer *Millenaar* en diens medewerkers toebehorende goederen, zoals voedingsmiddelen, bontmantels en kleding.

Doordat op deze wijze de gegevens in het ongerede waren geraakt, waren er volgens haar geen aanknopingspunten meer met de in gevangenschap verkerende Nederlanders.

Mejuffrouw *Boosmann* zeide, dat de lijsten, waarop de namen en de verblijfplaatsen van de Nederlandse gevangenen voorkwamen, niet behouden zijn gebleven. Deze waren opgeborgen in een brandkast, die drie weken na de brand geopend werd. Alles wat er in had gezeten, was niet meer te lezen. Slechts de kas en het kasboek, welke in een kluis waren opgeborgen, waren gered; van het andere was niets meer te gebruiken. Het was haar wel bekend, dat zich in de brandkasten kleding e.d. bevond, doch dit hield niet in, dat er alleen zuik soort voorwerpen in waren opgeborgen en niet de zaken, die er wel in thuis hoorden.

Het zou, volgens de heer *Millenaar*, trouwens nooit mogelijk zijn geweest, alle dossiers, waarvan er iedere dag gebruikt werden en die een flinke kamer van boven tot beneden vulden, in de brandkast op te bergen. Natuurlijk is alles, wat niet in de trésor lag, tengevolge van het bombardement verbrand.

De heer *Millenaar* heeft in tegenstelling tot mejuffrouw *Boosmann* verklaard, dat ondanks de brand de lijsten met namen allemaal gered zijn, zodat de hulpverlening aan de Nederlanders in de concentratiekampen niet slechter ging dan tevoren. Bovendien zouden ze, wanneer dat niet het geval was geweest, gemakkelijk te Stockholm, waarheen duplicaten waren gezonden, kunnen zijn opgevraagd.

Omtrent mevrouw *Schot* deelde hij mede, dat zij kort voor de oorlog getrouwd was met een Nederlandse metselaar, die jarenlang in Duitsland gewoond had, slecht Nederlands sprak en gedurende de Meidagen in Nederland gevochten had. Mevrouw *Schot* is, aldus de heer *Millenaar*, iemand, die opgeleid is tot bureauckracht. Hij had er zich destijds zeer over verwonderd, dat zo iemand met een metselaar getrouwd was en had zich afgevraagd, of dat niet een schijnhuwelijk was om de Nederlandse nationaliteit te krijgen. Mevrouw *Schot* werd ondersteund door het Zweedse gezantschap en daarom kwam zij van tijd tot tijd bij de heer *Millenaar* wat steungeld halen. Haar man was een van de eersten, die na de Meidagen als Hollander weer in Duitsland kwam. Hij kwam vertellen, hoe het was gegaan aan de Grebbelinie, enz. De heer *Millenaar* heeft daarna lange tijd niets van mevrouw *Schot* gemerkt, tot op zekere dag graaf *von Rosen* haar kwam brengen op het Zweedse gezantschap. Zij heeft toen eerst onder de heer *Millenaar* gewerkt, die aanvankelijk over haar werk tevreden was; zij had een goed verstand en nam o.m. dictaten op. In het begin ging het dus goed, maar op de duur werd mevrouw *Schot* wat lui. Er was ontzettend veel werk en de heer *Millenaar* had een ontzaglijk zwaar leven. Hij woonde de laatste jaren te Biesenthal en moest iedere dag een reis maken van 70 km heen en weer om op zijn bureau te komen werken. Hij kon dat slecht verdragen, werd hierdoor prikkelbaar en heeft eens tegen de heer *von Rosen* gezegd, dat hij mevrouw *Schot* niet meer kon gebruiken en dat zij er uit moest. Zij heeft toen later een gedeelte van het werk te behandelen

6496—6515 (*Schot—Melchior*)

gekregen, dat de heer *Millenaar* aanvankelijk zelf deed, namelijk de verzorging van de krijgsgevangen militairen. De heer *Millenaar* groeide dit boven het hoofd en daar is toen een Zweed voor gekomen, de heer *Gavrèll*. Mevrouw *Schot* is bij hem gaan werken; zij zat toen al in Schloss Hornow bij Kottbus. De chef kwam eens bij de heer *Millenaar* en zeide tegen hem, dat de heer *Gavrèll* zo gecharmeerd was van zijn secretaresse, aangezien zij buitengewoon goed werkte. De heer *Millenaar* heeft hem hierop geantwoord, dat hij hoopte, dat de heer *Gavrèll* dit over zes maanden nog zou kunnen zeggen. Maar binnen zes weken had deze haar ook weggewerkt. Zij kwam naar Wannsee, waar de heer *Millenaar* zat, maar deze deelde mede, dat hij mevrouw *Schot* niet op zijn afdeling wilde hebben. Daarna hebben de Zweden haar in Februari 1945 ontslag gegeven, wat de heer *Millenaar* aanvankelijk niet wist, aangezien hij zich niet met haar bemoeide.

Volgens mevrouw *Schot* zou het mogelijk zijn geweest, door dat enige in dienst van de Zweden zijnde dames vriendschappelijke relaties hadden aangeknoopt met Duitse soldaten, die daardoor toegang verkregen tot de gebouwen van de Zweedse legatie, dat dezen de zich aldaar bevindende dossiers inzagen, hetgeen zij gevaarlijk achtte. Zij had de heer *Millenaar* en ook de heer van *Pelser Berensberg* gewaarschuwd, doch de heer *Millenaar* zou niets gedaan hebben om te voorkomen, dat deze soldaten in de Zweedse legatie kwamen.

De Duitse soldaat *Kurt Klein*, die bevriend was met een van de Zweedse medewerksters, zou meermalen dreigend gezegd hebben, dat hij mevrouw *Schot* in een concentratiekamp kon laten zetten. Zij meende, dat het niet te pas kwam, dat *Klein*, van wie men vertelde, dat hij S.S.-man was, en nog twee andere soldaten zich dag en nacht ophiielden in de legatie en daar met de Zweden een vrolijk en genoeglijk leven leidden. Tenslotte is het zo ver gekomen, dat de Zweedse vriendin van *Klein* een kind van hem verwachtte. Mevrouw *Schot* erkende echter, dat zij nooit gezien had, dat een van de soldaten bezig was in de papieren te snuffelen.

39701—39706; 39545—39554; (*van Pelser Berensberg*)

De heer van *Pelser Berensberg* verklaarde, dat de naam van *Klein* hem ter ore was gekomen en dat hij deze soldaat ook had leren kennen. Hij had vernomen, dat *Klein* met een Zweeds meisje getrouwd was, waarna ze naar Dantzig en vervolgens naar Zweden waren gegaan. De indruk, die hij van *Klein* had, was geen goede, doch hij kon niet mededelen, of *Klein* bij de legatie kind aan huis was, want hij heeft hem slechts één keer gezien.

27742—27744 (*Millenaar*)

De heer *Millenaar* deelde mede, dat een van de Zweedse vrouwelijke werkkrachten verliefd was geworden op een Duitser, van wie beweerd werd, dat hij SS-er was geweest. Hij had er met de gezant over gesproken, dat zij het toch niet konden toestaan, dat een oud-SS-er in de legatie rondliep. De gezant heeft er toen voor gezorgd, dat die juffrouw naar Dantzig ging en daarmee was het afgelopen. Het keukenmeisje had eveneens een Duits soldaat tot vrijer. De heer *Millenaar* weet zeker, dat zo lang hij te Berlijn was, er geen onregelmatigheden zijn gebeurd aan zijn afdeling en als hij dit gezien had, zou hij onmiddellijk naar de Zweedse gezant zijn gegaan.

63556—63563 (*Boosmann*)

Mejuffrouw *Boosmann* verklaarde, dat een Zweedse vrouwelijke werkkraft inderdaad bevriend is geweest met de soldaat *Klein*, doch zij achtte het uitgesloten, dat hierdoor Duitse infiltratie op het Zweedse gezantschap zou zijn teweeggebracht. Die juffrouw is een week na het engagement de deur uitgezet. Zij geloofde ook niet, dat onbevoegden gebruik zouden hebben gemaakt van de stempels van het gezantschap om op deze wijze personen, die geen Nederlanders waren, een Nederlandse pas te bezorgen. Bovendien waren alle paspoorten genummerd en werden ze in de brandkast opgeborgen.

7646—7648 (*Schot—Melchior*)

Mevrouw *Schot* had namelijk aan de commissie gezegd, dat het blijkens een op 7 Mei 1947 door de heer *Edward af Sandeberg*, redacteur van „Stockholms Tidningen”, aan de P.R.A. toegezonden verklaring, na het vertrek van de heer *Millenaar* en het overige personeel van het Zweedse gezantschap naar Stockholm, mogelijk zou zijn geweest, dat personen, die daar geen rechten op konden doen gelden, de beschikking hadden over allerlei papieren, die slechts voor Zweden, Nederlanders en enkele andere beschermde volken bestemd waren, en zelfs beschikten over het dienststempel.

Verder beweerde zij, dat de heer *Millenaar* vrijwillig naar Zweden zou zijn vertrokken, terwijl er voor hem en de medewerkers van de Nederlandse afdeling juist in die tijd zoveel werk te verrichten viel.

39545—39554; 39701—39706 (*van Pelser Berensberg*)

Na het vertrek van het merendeel van het personeel van het Zweedse gezantschap, bleef, blijkens de verklaring van de heer van *Pelser Berensberg*, de heer *Gavrèll* te Berlijn achter, aan wie hij zijn werk, het uitgeven van Nederlandse passen, heeft overgedragen. Deze droeg daarna dus de verantwoordelijkheid daarvoor. Voorzover hij zich herinnert, is er toen opdracht gekomen, dat er geen paspoorten meer mochten worden uitgeschreven en verstrekt. Hij acht het mogelijk, dat na het vertrek van het personeel van de Zweedse legatie paspoorten zijn uitgegeven aan personen, die daarop geen recht kon-

den doen gelden, doch kon daaromtrent niets positiefs mededelen. In de tijd, gedurende welke hij de verantwoordelijkheid droeg voor het uitreiken van passen, is er geen misbruik gemaakt van de stempels en van de aanwezige paspoorten.

De commissie gaat thans over tot het geven van haar oordeel over de wijze, waarop gedurende de oorlogsjaren de Nederlandse belangen in Duitsland zijn waargenomen.

Kort nadat Nederland in oorlog was geraakt, heeft onze Regering te Londen de Zweedse Regering verzocht de Nederlandse belangen in Duitsland en in de door dit land bezette gebieden waar te nemen.

Hoewel de Zweden meermalen de neiging schijnen te hebben gehad om in het uitoefenen van deze taak zo gematigd op te treden, dat een nadere aansporing van Nederlandse zijde nodig werd geacht, mag niet worden vergeten, dat er voor hen vooral gedurende de eerste jaren van de oorlog gevaar bestond om daarin door de Duitsers te worden betrokken.

Bovendien hebben blijkens de verklaringen van de heren *van der Vlugt* en *Millenaar* en van mejuffrouw *Boosmann* de Duitsers aan de Zweedse autoriteiten aangezegd er zorg voor te dragen, dat in het contact tussen Zweden en Duitsland met betrekking tot het waarnemen der Nederlandse belangen van Zweedse zijde op gematigde wijze moest worden opgetreden. Gebeurde dit niet, dan zou, evenals dit ten aanzien van Polen reeds was geschied, de waarneming van de Nederlandse belangen aan de Zweden worden ontnomen.

De commissie acht de keuze van Zweden als mogendheid, waaraan de Regering verzocht heeft de Nederlandse belangen waar te nemen, een gelukkige, mede omdat dit land niet in de oorlog betrokken geraakte en tot het einde der vijandelijkheden in staat is gebleven in Duitsland en in de door de Duitsers bezette gebieden voor deze belangen werkzaam te zijn. Zij is van oordeel, dat wij Zweden dankbaar moeten zijn voor al hetgeen het gedurende de oorlogsjaren voor tallozen onzer in nood verkerende landgenoten heeft gedaan.

De heren *van Bylandt* en *van Kleffens* hebben beiden aan de commissie verklaard, dat, ingeval als gevolg van een oorlog een Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging het land, waarmede Nederland in oorlog is gekomen, moet verlaten, het geen regel is, dat de kanselier achterblijft om hulp te verlenen aan de eventueel optredende beschermende mogendheid bij het behartigen van de Nederlandse belangen. Beiden waren van mening, dat het in zulk een geval aanbeveling verdient, dat al het hogere diplomatieke personeel het land verlaat en dat het hoofd van de post beslist, wie tot dat doel zal worden achtergelaten. Bij voorkeur zal dat iemand moeten zijn, die goed bekend is met de Nederlandse gemeenschap in dat land.

Bovendien is, gelijk de heer *van Kleffens* verklaarde, die beslissing niet alleen afhankelijk van Nederlandse opvattingen, doch ook van die van het land, waarmede Nederland in staat van oorlog is gekomen.

De toenmalige gezant te Berlijn heeft destijds de heer *Millenaar*, die goed met de toestanden in de Nederlandse kolonie te Berlijn bekend was, daar achtergelaten. Uit de verklaringen van de heren *Stutterheim*, *van Bylandt* en *van Kleffens* is niet gebleken, dat de gezant tevoren aan verschillende andere personen gevraagd zou hebben om te Berlijn achter te blijven en dat dezen, gelijk de heer *Millenaar* heeft verklaard, dat niet gewild zouden hebben. Daar de gezant inmiddels is overleden, heeft de commissie hem hiervoor niet als getuige kunnen horen.

De heer *Millenaar* heeft zich op uitnemende wijze en ten koste van veel opofferingen in dikwijls gevaarlijke omstandigheden gekwetend van zijn taak. Die was naar de mening der commissie bij hem in zeer goede handen.

Naar aanleiding van de afgelegde getuigenverklaringen heeft zij verder kunnen vaststellen, dat de heer *Millenaar*, die, naar hij zelf aan de commissie mededeelde, slechts een subalterne ambtenaar was van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn, door zijn moedig optreden, waarbij hij in vele gevallen persoonlijk risico liep, zich geleidelijk een zodanige positie wist te scheppen, dat hij de Zweedse autoriteiten meermalen tot activiteit heeft kunnen aansporen en hun belangstelling kon wekken voor gevallen, waarin de mogelijkheid bestond om het lot van de Nederlandse gevangenen in Duitsland te verzachten.

Ook de heer *van Kleffens* gaf bij zijn verhoor blijk van mindere tevredenheid ten aanzien van sommige Zweedse functionarissen aan het toenmalige gezantschap te Berlijn. Hij heeft ook niet nagelaten dit destijds aan de Zweedse Regering te laten weten.

Tevens is het de commissie gebleken, dat het tengevolge van het streven van de heer *Millenaar* meermalen is gelukt, dat vanwege de afdeling B bezoeken konden worden gebracht aan Nederlanders, die zich in krijgsgevangenenkampen bevonden, dat enkele malen ten koste

van veel moeilijkheden eveneens kampen van civiele geïnterneerden werden bezocht en dat de heer *Millenaar* bovendien wel bezoeken heeft afgelegd of heeft doen afleggen aan Nederlanders, die zich in gevangnissen bevonden, in aansluiting waaraan dan gepoogd werd om in geconstateerde Duitse tekortkomingen verbetering te krijgen door middel van notes verbales aan het Auswärtige Amt.

Dat zulke pogingen, evenals die, welke bij deze instantie werden ondernomen om te trachten het leven van ter dood veroordeelde gevangenen te redden, als regel geen of weinig succes hadden, dient naar het oordeel der commissie te worden toegeschreven aan de onwil van de Duitse autoriteiten.

Hoewel de actie van de heer *Millenaar* om pakketten te zenden of te doen zenden aan in Duitsland van hun vrijheid beroofde Nederlanders in vergelijking tot het grote aantal hunner, dat vooral na September 1944 in Duitsland gevangen zat, van betrekkelijk geringe omvang is geweest, acht de commissie dit meer een gevolg van de voor de heer *Millenaar* bestaande moeilijkheid om de namen en de juiste verblijfplaatsen dezer personen op te sporen dan van een gebrek aan activiteit zijnerzijds. Ondanks de moeite, welke hij zich daartoe gaf, was hem slechts van enige honderden gevangenen de verblijfplaats bekend. Door deze gegevens te verstrekken aan de Berlijnse gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis en door ze via Stockholm naar de Nederlandse Regering te Londen te zenden, heeft hij op lofwaardige wijze gepoogd het toezenden van pakketten te bevorderen.

De commissie is derhalve van oordeel, dat de toenmalige gezant te Berlijn zeer gelukkig is geweest in zijn keuze, toen hij de heer *Millenaar* opdroeg achter te blijven om de optredende beschermende mogendheid behulpzaam te zijn bij het behartigen van de Nederlandse belangen in Duitsland.

Ten aanzien van de door mevrouw *Schot* aan de commissie voorgelegde klachten omtrent de gang van zaken aan de Nederlandse sectie van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn is de commissie naar aanleiding van het door haar ingestelde onderzoek tot de conclusie gekomen, dat deze klachten onjuist, in ieder geval onbewezen zijn. Mevrouw *Schot* kan bovendien niet geacht worden goed op de hoogte te zijn geweest van alles wat er in de afdeling van de heer *Millenaar* omging. Zij was in dienst van het Zweedse gezantschap en werd slechts gedurende korte tijd als medewerkster aan de heer *Millenaar* toegevoegd. Deze gaf haar toen een gedeelte van zijn werk ter behandeling en zij deed dat op zodanige wijze, dat hij haar na enige tijd niet meer kon gebruiken.

Of inderdaad na het vertrek van de heer *Millenaar* en diens medewerkers passen en andere documenten zijn afgegeven aan personen, die daarop geen aanspraken konden doen gelden, is een vraag, welke de commissie niet heeft kunnen beantwoorden. Nog afgezien van het feit, dat zij reserves heeft tegenover de verklaringen van mevrouw *Schot*, acht zij deze aangelegenheid niet van zo groot belang, omdat, indien zulke onregelmatigheden zouden hebben plaats gevonden, dit is geschied in een uiterst chaotische periode, waarin bovendien de aan het Zweedse gezantschap te Berlijn werkzame Nederlanders reeds vertrokken waren.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op het bovenvermelde onderwerp:

Mevrouw *J. E. Schot—Melchior* (6 April 1948): nos. 6421—6526.

Mevrouw *J. E. Schot—Melchior* (13 April 1948): nos. 7576—7657.

I. A. M. Schmutzer (19 Mei 1948): nos. 12395—12567.

Mr. *E. N. van Kleffens* (21 Mei 1948): nos. 12872—12886.

J. J. Vorrink (15 Juli 1948): nos. 18019—18021; 18050—18056.

Mr. *J. E. H. baron van Nagell* (28 Juli 1948): nos. 22218—22227; 22275—22281.

M. J. W. Schopenhauer (1 September 1948): nos. 24852—24964.

E. A. F. Kersten (15 September 1948): nos. 26299—26310.

A. Millenaar (5 October 1948): nos. 27633—27794.

Dr. *H. K. Offerhaus* (17 November 1948): nos. 34205—34206.

A. J. Th. van der Vlugt (23 November 1948): nos. 34337—34395.

H. van der Maaden (2 December 1948): nos. 36409—36415.

Jhr. *H. F. W. H. van Pelser Berensberg* (1 Februari 1949): nos. 39498—39715.

Dr. *W. J. A. Willems* (14 April 1949): nos. 47491; 47560—47565.

Mr. *W. C. graaf van Rechteren Limpurg* (19 Augustus 1949): nos. 63394—63399; 63409—63411.

Mej. *H. A. B. Boosmann* (19 Augustus 1949): nos. 63495—63670.

Mr. *W. C. graaf van Rechteren Limpurg* (30 September 1949): no. 68413.

C. E. Stutterheim (14 Februari 1951): nos. 89078—89107.

Mr. *W. F. L. graaf van Bylandt* (2 Maart 1951): nos. 90148—90156.

J. van de Vosse (7 Juni 1951): nos. 93463—93487.

Mr. *E. N. van Kleffens* (28 Juni 1951): nos. 93500—93509.

27740 (*Millenaar*)

IX. De Nederlandse krijgsgevangenen

Met betrekking tot de behandeling van krijgsgevangenen kwam op 27 Juli 1929 een nieuwe internationale regeling, de Conventie van Genève, tot stand, die bij de wet van 25 Juli 1932, *Staatsblad* no. 396, door Nederland is geratificeerd.

Ook Duitsland was tot de Conventie van Genève toegetreden, zodat mocht worden aangenomen, dat het, indien het ingeval van oorlog krijgsgevangenen zou maken, dezen op voet van de Conventie zou behandelen.

Deze Conventie houdt onder meer in, dat de mogendheid, die de krijgsgevangenen in haar macht heeft, verplicht is in hun onderhoud te voorzien. Hun voedselrantsoen zal zowel in hoeveelheid als in hoedanigheid gelijkwaardig moeten zijn aan dat der depôt-troepen, terwijl de mogendheid, welke hen gevangen houdt, kleding, linnen, goed en schoeisel zal verstrekken en regelmatig in de vervanging en het herstel dezer goederen zal moeten voorzien (artt. 4, 11 en 12 der Conventie). Tevens zal het de krijgsgevangenen worden toegestaan, om persoonlijk postpakketten te ontvangen, welke levensmiddelen en andere voor hun onderhoud of hun kleding bestemde artikelen bevatten. Zij moeten tegen ontvangstbewijs aan de geadresseerden worden ter hand gesteld (artikel 37). Een beperking van het aantal dier pakketten bevat de Conventie niet.

In titel VI van de Conventie zijn verschillende artikelen opgenomen, krachtens welke verenigingen, die volgens de wet van haar land regelmatig zijn opgericht tot hulpbetoon en tot het verstrekken van inlichtingen betreffende de krijgsgevangenen, haar taak kunnen vervullen.

In Nederland was bij Koninklijk Besluit van 2 April 1909, *Staatsblad* no. 90 A, aan de Vereeniging „Het Nederlandsche Roode Kruis” o.m. opgedragen:

1. in vreedstijd de nodige voorbereidingen te treffen om een Informatiebureau voor zieken en gewonden in werking te doen treden en
2. om ingeval van mobilisatie dit Informatiebureau in werking te brengen en te houden.¹⁾

Voor Nederland was derhalve het Nederlandse Rode Kruis, dat volgens de Nederlandse wet regelmatig is opgericht, een van de organisaties, welke op grond van de bepalingen van titel VI van de Conventie van Genève hulp zou verlenen aan krijgsgevangenen en inlichtingen omtrent hen zou verstrekken.

Kort na de aankomst van de Nederlandse Regering in Engeland werd daar op 3 Juni 1940 het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis opgericht.

Zoals jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude, die de eerste van de drie opeenvolgende voorzitters was, welke dit comité heeft gehad, aan de commissie mededeelde, was in de Conventie van Genève de mogelijkheid opengehouden om onder bijzondere omstandigheden commissies of comité's op te richten ter voorziening in de noden van landgenoten. Het London Committee is dan ook in Genève erkend als een officieel comité van het Nederlandse Rode Kruis. Voor de stichting is de vorm van een „trust deed” gekozen; dat was geschied in verband met de Engelse wet, welke scherp toezicht houdt op stichtingen voor liefdadige doeleinden ter voorkoming van misbruiken. Het comité had blijkens de „trust deed” van 16 September 1940 ten doel hulp te verlenen aan Nederlanders, die deze als gevolg van de oorlog tussen Nederland en Duitsland nodig zouden hebben.²⁾

De heer van Lidth de Jeude verklaarde, dat de Nederlandse Regering te Londen van opinie is geweest, dat het gehele vraagstuk van de vluchtelingen en van Nederlanders, die buiten hun land in moeilijke omstandigheden waren komen te verkeren, een vraagstuk was, waarmede zij zich had bezig te houden en dat de zorg voor die personen zaak der Regering was.

Aangezien sommige onderdelen van deze zorg niet door de Regering rechtstreeks konden worden behartigd, doch wel door het Rode Kruis, werden zij bij wijze van delegatie aan deze organisatie

¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 9.

30574—30576 (van Lidth de Jeude)

²⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1940, blz. 5.
Zie ook bijlage 2 B.

75614—75615; 75620—75622 (van Lidth de Jeude)

30617; 75622 (*van Lidth de Jeude*)

30618 (*van Lidth de Jeude*)

34068 (*Koot*)
30920—30921 (*Offerhaus*)

- ¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 62.

30607 (*van Lidth de Jeude*)
42527 (*de Meester*)
46162 (*Friedhoff*)
32397—32398 (*van Harinxma thoe Slooten*)
30605—30615 (*van Lidth de Jeude*)

46346 (*Friedhoff*)

30586 (*van Lidth de Jeude*)

- ²⁾ Vgl. bijlage 38.
³⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1942, blz. 5.
⁴⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 6.
30586—30588 (*van Lidth de Jeude*)

- ⁵⁾ Vgl. bijlage 38.

opgedragen. Zo was het bijvoorbeeld, voordat Amerika in de oorlog kwam, als gevolg van de daar bestaande Neutrality Act niet mogelijk om uit Amerika gelden te verschaffen aan Regeringen van landen, die in oorlog waren. Het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis echter kon wel gelden uit Amerika ontvangen om daarmee in nood verkerende Nederlanders te helpen.

Ook was het werk ten behoeve van de Nederlandse krijgsgevangenen door de Regering opgedragen aan dit comité, welks voorzitter, de heer *van Lidth de Jeude*, die door haar op 12 Juni 1940 was aangesteld tot Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, in deze hoedanigheid derhalve verantwoording verschuldigd was aan de Regering.

In een aan de heer *van Lidth de Jeude* gericht en in hoofdstuk I reeds uitvoerig behandeld schrijven, waarbij de Voorzitter van de Raad van Ministers, tevens Minister van Algemene Zaken, diens aanstelling tot Regeringscommissaris bevestigde, deelde hij hem tevens mede, dat de Regering door deze aanstelling blijk wenste te geven van haar bijzondere zorg voor alle Nederlanders, die door de oorlogsomstandigheden in moeilijkheden waren geraakt. Het was voorts haar verlangen haar volledige steun te geven, opdat het werk ten behoeve van die Nederlanders op zo voortreffelijk mogelijke wijze zou worden georganiseerd en uitgevoerd. De taak van de heer *van Lidth de Jeude* zou in deze hoofdzakelijk een coördinerende en een organiserende zijn. Hij pleegde dan ook geregeld overleg met de heer *van Boeyen*, de Minister van Binnenlandse Zaken, en de heer *van den Tempel*, de Minister van Sociale Zaken, die namens de Regering optraden.

In Nederland werd in Juli 1940 in verband met het wegvoeren van 6 Nederlandse generaals en een 70 tal Indische officieren van lagere rang, die om principiële redenen geweigerd hadden hun erewoord te geven, door het Nederlandse Rode Kruis een speciale afdeling ingesteld, de zogenaamde IVde Afdeling van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis, die belast werd met het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen, burger-geïnterneerden en gijzelaars ¹⁾.

Zowel in Engeland als in Nederland bestond derhalve een officiële instantie, welke tot taak had het lot der Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland te verzachten.

In tegenstelling tot de geallieerden hebben de Duitsers het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis niet erkend als een vereniging, welke op grond van de bepalingen van titel VI van de Conventie van Genève hulp zou kunnen verlenen aan krijgsgevangenen en inlichtingen omtrent hen zou kunnen verstrekken. Dientengevolge kon het comité niet zelfstandig voedselpakketten zenden aan de gevangenen in Duitsland, doch moesten het Britse en het Amerikaanse Rode Kruis daartoe hun bemiddeling verlenen. Deze organisaties verzonden dan op verzoek van het London Committee, dat daarvoor betaalde, voedselpakketten naar de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland, doch aan de pakketten was niet te zien, dat het Nederlandse comité ze had doen verzenden.

Toen de krijgsgevangenen er zich over beklagden, dat zij van de Nederlandse Regering in Engeland niets ontvingen, heeft, naar ir. *W. Friedhoff*, de secretaris van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, aan de commissie mededeelde, dit comité aan het Internationale Rode Kruis te Genève verzocht de krijgsgevangenen door de gedelegeerden van dit lichaam daaromtrent te doen inlichten als dezen de kampen bezochten. Hoewel de Nederlandse Regering de hulp aan de krijgsgevangenen als een onderdeel van haar taak beschouwde, beschikte het London Committee, dat met de uitvoering van die taak was belast, naar de heer *van Lidth de Jeude* verklaarde, gedurende de eerste twee jaren van zijn bestaan over voldoende middelen om zelf de pakketten te bekostigen, welke het aan het toen nog kleine aantal krijgsgevangenen deed toekomen.

Dientengevolge waren er tot en met 30 Juni 1942 op de halfjaarlijkse begrotingen der Nederlandse Regering te Londen ook geen bedragen uitgetrokken voor de krijgsgevangenen ²⁾.

Blijkens het jaarverslag van het London Committee over 1942 ³⁾ werden in April van dat jaar alle beroepsofficieren van de Nederlandse land- en zeemacht, die na de capitulatie gedemobiliseerd waren, door de Duitsers in krijgsgevangenschap naar Duitsland en later naar Galicië gevoerd. In totaal waren er toen ongeveer 2000 krijgsgevangenen ⁴⁾.

Daar het, naar de heer *van Lidth de Jeude* mededeelde, door de toeneming van het aantal gevangenen voor het London Committee langzamerhand onmogelijk was geworden om het werk uit eigen middelen te blijven financieren, werd er blijkens een aan de commissie gericht schrijven van 22 Mei 1950 van de secretaris der Algemene Rekenkamer ⁵⁾ op de begroting van het Departement van Oorlog te Londen voor het tweede halfjaar van 1942 voor het eerst een bedrag van f 12 500,— uitgetrokken voor het aankopen van post-

¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 62 en 69.

²⁾ Vgl. bijlage 38.

30586—30587 (*van Lidth de Jeude*)

³⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1941, blz. 6.

40378—40382 (*Flugi van Aspermont*)

30626; 30670—30672 (*van Lidth de Jeude*)

pakketten en andere benodigdheden voor de in krijgsgevangenschap gestelde militairen, terwijl gedurende dit tijdvak daarvoor een bedrag van £ 1744.14.8 werd uitgegeven.

Toen op en na 6 Mei 1943 meerdere duizenden onderofficieren en manschappen, benevens enige honderden reserve-officieren eveneens in krijgsgevangenschap waren gevoerd, waardoor het aantal krijgsgevangenen zeer belangrijk steeg ¹⁾ werd op de begroting van het Departement van Oorlog te Londen voor het tweede halfjaar van 1943 een bedrag van f 586 500 voor hen uitgetrokken ²⁾.

Uit deze gegevens volgt, dat niet in 1942, zoals de heer *van Lidth de Jeude* aan de commissie heeft medegedeeld, de grote toename van het aantal krijgsgevangenen heeft plaats gevonden, doch dat dit eerst in 1943 geschiedde.

Blijkens het jaarverslag van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis over 1941 was met het Britse Rode Kruis overeengekomen, dat deze organisatie op dezelfde voet als dit voor de Britse krijgsgevangenen geschiedde, voedsel- en kledingpakketten aan de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland zou zenden. Deze pakketten werden volgens dit verslag dan ook regelmatig aan de krijgsgevangenen toegezonden en evenzo aan kampen voor „civilian interneers”. Bovendien wordt nog vermeld, dat het Amerikaanse Rode Kruis het comité heeft bijgestaan door uit zijn voorraad voedselpakketten af te staan ³⁾.

Uit een schrijven, dat de Minister van Buitenlandse Zaken op 11 April 1942 aan zijn ambtgenoot van Oorlog zond, is gebleken, dat kort tevoren de tijdelijk zaakgelastigde te Stockholm hem had medegedeeld, dat de eerste uit Genève verzonden Rode Kruis-pakketten de krijgsgevangen Nederlandse officieren in Duitsland hadden bereikt en dat maandelijks toezending daarvan op prijs zou worden gesteld.

Eerst in het voorjaar van 1942 werden derhalve in Duitsland als gevolg van in Engeland in 1941 door het London Committee getroffen maatregelen door toedoen van dit comité verzonden pakketten door de zich in Duitsland bevindende Nederlandse krijgsgevangenen ontvangen.

Met de term „civilian interneers”, welke in het jaarverslag over 1941 van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis wordt gebruikt, zijn kennelijk bedoeld de gijzelaars, die in Buchenwald en andere kampen in Duitsland zaten. Dit blijkt uit een door de heer *Friedhoff* na afloop van zijn verhoor aan de commissie overgelegd rapport, dat de toenmalige eerste secretaris aan de Nederlandse ambassade te Washington, dr. *H. N. Boon*, op 14 Februari 1946 heeft opgesteld. Dit rapport handelt over de verschepingen, die uit Amerika hebben plaats gevonden ten behoeve van de Nederlandse krijgsgevangenen. Er wordt in vermeld, dat, toen enige maanden na de bezetting van Nederland een aantal vooraanstaande Nederlanders in hechtenis was genomen en op transport gesteld naar Buchenwald, het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis pogingen in het werk stelde om gedaan te krijgen, dat deze burger-geïnterneerden zouden worden gelijkgesteld met officieel erkende krijgsgevangenen en diensgevolge zouden komen te vallen onder de Conventie van Genève. In Augustus 1941 riep het comité de tussenkomst in van het Amerikaanse Rode Kruis ten einde aan de ongeveer 250 geïnterneerden in Buchenwald een voedselpakket te doen toekomen. Het Amerikaanse Rode Kruis gaf daarop in October 1941 telegrafisch instructie aan zijn centraal depôt te Genève om onmiddellijk 250 pakketten te zenden aan de Nederlandse gijzelaars, welke zendingen sindsdien maandelijks werden herhaald. De kosten daarvoor werden volgens dit rapport betaald uit de fondsen van het Nederlandse Rode Kruis in de Verenigde Staten. Regelmatig werden brieven ontvangen, waaruit bleek, dat de gijzelaars deze pakketten ontvingen.

In Februari 1942 werd blijkens het rapport van de heer *Boon* bericht ontvangen, dat de gijzelaars van Buchenwald naar het kamp te Haaren bij 's-Hertogenbosch waren overgebracht.

Bovenstaande groep was de enige, voor wie de Duitse Regering gelijkstelling met krijgsgevangenen heeft willen aanvaarden.

Het bovenvermelde vindt bevestiging in de mededeling van jhr. *C. H. C. Flugi van Aspermont*, wiens positie en werk te Genève in het volgende hoofdstuk nader zullen worden besproken. Deze deelde namelijk mede, dat hij uit de zich te Genève bevindende voorraden pakketten, welke voor de krijgsgevangenen bestemd waren, vrij geregeld pakketten heeft gezonden aan deze gijzelaars.

De heer *van Lidth de Jeude* heeft aan de commissie verklaard er van op de hoogte te zijn, dat men te Genève, uit welke plaats de pakketten werden verzonden, uit de voorraden van voor krijgsgevangenen bestemde pakketten blijkbaar wel eens gesmokkeld heeft ten bate van de gijzelaars.

30799; 30811—30818 (*van Tuyll van Serooskerken van Zuylen*)

Ir. F. C. C. baron van Tuyll van Serooskerken van Zuylen, tijdens zijn verhoor eerste ondervoorzitter van het Nederlandse Rode Kruis, deelde eveneens aan de commissie mede, dat hij, nadat hij in Mei 1942 door de Duitsers was opgepakt en naar Sint Michielsgestel was gebracht, daar pakketten had ontvangen, waarvan hij meende, dat ze uit Amerika afkomstig waren.

In het archief van het Departement van Oorlog zijn verschillende rapporten aangetroffen, waaruit blijkt, dat gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis en ook ambtenaren van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn, waarover in hoofdstuk VIII reeds mededelingen zijn gedaan, bezoeken hebben gebracht aan kampen van krijgsgevangenen.

Uit verschillende van deze rapporten blijkt, dat de Nederlandse krijgsgevangenen pakketten ontvingen, al is niet steeds melding gemaakt van het aantal en de plaats van herkomst daarvan. Wel wordt in een van die rapporten over een op 25 Augustus 1942 door een ambtenaar van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn en de heer *Millenaar* gebracht bezoek aan de krijgsgevangenen Nederlandse officieren in het kamp te Colditz in Saksen vermeld, dat dezen toen van het Internationale Rode Kruis één pakket per maand ontvingen, hetgeen zij als volkomen ontoereikend beschouwden. Zij wensten evenals de Engelse krijgsgevangenen 4 pakketten per maand te ontvangen. Blijkens dit rapport waren er toen te Colditz ongeveer 500 gevangenen.

In het jaarverslag over 1942 van het London Committee staat inzake het verzenden van pakketten aan krijgsgevangenen het volgende:

„We continued our activities regarding the support of war victims in other countries, including Prisoners of War. In April 1942, all regular officers of the Netherlands Army and Navy who had been demobilised after the fall of Holland, were rounded up by the Germans and sent to a camp in Germany. Later they were moved to Galicia. Our Committee decided that it was necessary to send them food parcels and we took the appropriate steps at once. We received the greatest assistance from the British Red Cross whereas, when it proved necessary to ask for cooperation of the American Red Cross, to arrange for the buying in and dispatching of a number of parcels from the United States of America, we found them most anxious to help us. We launched an appeal which found very substantial response all over the world. Our Committee promised to defray half the expense and in that way it proved possible to arrange for the sending of regular fortnightly parcels to all prisoners of War of Netherland nationality.”¹⁾

¹⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1942, blz. 5 en 6.

Deze passage geeft de lezer van het rapport gereede aanleiding om daaruit te concluderen, dat de krijgsgevangenen tweemaal per maand een van het comité afkomstig pakket ontvingen, terwijl gebleken is, dat zulks op 25 Augustus 1942 althans in het kamp te Colditz nog niet het geval was.

De heer *Th. de Meester*, die, nadat de heer *van Harinxma thoe Slooten* in September 1944 als ambassadeur naar Brussel was vertrokken, deze opvolgde als voorzitter van het London Committee, deelde bij zijn verhoor mede, dat, nadat het aantal krijgsgevangenen in het jaar 1943 zeer belangrijk was toegenomen en van enkele honderden tot ongeveer tienduizend was gestegen, het plaatsen en uitvoeren van de nodige orders in Amerika om het zenden van pakketten mogelijk te maken, ongeveer een maand of negen gevorderd heeft, zodat het een klein jaar heeft geduurd, voordat de gehele machinerie geheel op gang was en de krijgsgevangenen een voldoende aantal pakketten per maand kregen.

Verder was bij het op 25 Augustus 1942 aan het kamp te Colditz gebrachte bezoek gebleken, dat de Engelse krijgsgevangenen toen 4 pakketten per maand kregen van het Internationale Rode Kruis en dat hun Nederlandse lotgenoten maandelijks één pakket van deze organisatie ontvingen, zodat blijkbaar reeds toen niet meer, zoals volgens het jaarverslag van 1941 van het London Committee zou zijn overeengekomen,²⁾ de Nederlandse krijgsgevangenen op dezelfde voet voedsel- en kledingpakketten ontvingen als de Britse.

De heer *van Lidth de Jeude* was toen nog voorzitter van het London Committee. Hij deelde bij zijn verhoor mede, dat dit comité aanvankelijk inderdaad slechts één pakket per maand uit Engeland had kunnen verzenden, omdat de Engelsen, die voor de samenstelling der pakketten zorgden, toen zelf nogal krap in hun voedingsmiddelen zaten. Nadat het echter langzamerhand bij het comité bekend was geworden, dat de Britse en Amerikaanse krijgsgevangenen 4 pakketten per maand kregen, is de heer *van Lidth de Jeude* er ten koste van veel moeite in geslaagd om voedselpakketten uit Canada,

42520—42522 (*de Meester*)
32374 (*van Harinxma thoe Slooten*)

²⁾ The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1941, blz. 6.

30612—30616 (*van Lidth de Jeude*)

32395—32407 (*van Harinxma thoe Slooten*)

- 1) The London Committee of the Netherland Red Cross Society.
Report for 1942, blz. 3.
Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 3.

Amerika en Argentinië te betrekken en daardoor kon het aantal pakketten worden opgevoerd tot ongeveer vier per maand.

De opvolger van deze getuige, de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die van 5 Maart 1943 tot September 1944¹⁾ voorzitter was van het London Committee, legde een overeenkomstige verklaring af. Hij deelde echter mede, dat de krijgsgevangenen tevoren 2 pakketten per maand hadden gekregen, terwijl zijn voorganger over 1 pakket per maand sprak. Hieruit kan worden afgeleid, dat ten tijde van het voorzitterschap van de heer *van Harinxma thoe Slooten* de regeling, ingevolge welke het comité 2 pakketten per maand zou kunnen zenden, waarover, zoals boven reeds werd vermeld, ook in het jaarverslag over 1942 werd gesproken, toen in werking was getreden. In het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis is een ongetekende brief van 30 Juli 1943 aangetroffen, waarschijnlijk afkomstig van de voorzitter of van de secretaris dezer instelling, en gericht tot de Londense gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis. Daarin wordt vermeld, dat uit een door tussenkomst van de Zweedse Regering toegezonden brief van Nederlandse krijgsgevangenen uit een der Duitse kampen gebleken was, dat de krijgsgevangenen klachten hadden over de ontvangst van levensmiddelenpakketten. Ook in Engeland verblijf houdende Nederlanders hadden in brieven, die zij van hun familie ontvingen, geregeld soortgelijke klachten vernomen.

Voorts staat in de bovengenoemde ongetekende brief, dat het London Committee regelmatig eenmaal in de 14 dagen aan iedere Nederlandse krijgsgevangene sedert zijn gevangenneming pakketten had toegezonden en dat hun sedert April 1943 wekelijks één pakket werd gestuurd. Daarom werd de gedelegeerde verzocht bij zijn binnenkort te Genève te brengen bezoek aan het Internationale Rode Kruis ernstig aan te dringen op verbetering in het verzenden van de pakketten.

In overeenstemming met de mededelingen van de beide voorzitters van het London Committee wordt in het verslag van dit comité over de jaren 1943, 1944 en 1945²⁾ vermeld, dat in het voorjaar van 1943 het aantal Nederlandse krijgsgevangenen plotseling toenam van ongeveer 2000 tot naar schatting meer dan 10 000. De toen lopende orders voor voedselpakketten waren daardoor te enen male onvoldoende geworden en onmiddellijk werden stappen genomen om de zendingen te vergroten. Omdat de voedselvoorraden schaars waren en er bovendien gebrek aan scheepsruimte was, heeft het geruime tijd geduurd, voordat het comité in staat was om regelmatig eenmaal per 14 dagen aan ieder der plotseling zo sterk in aantal toegenomen gevangenen een pakket te zenden. Doordat de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, voldoende gelden ter beschikking stelde, kon aan het plan van het comité om ieder van de krijgsgevangenen eenmaal per week een pakket te zenden, worden voortgewerkt. Ook wordt er in dit verslag van het London Committee melding van gemaakt, dat tengevolge van de oorlogsomstandigheden het gewoonlijk acht à tien maanden van het ogenblik der bestelling af duurde, voordat het vergrote aantal pakketten de gevangenen in de kampen bereikte. Dientengevolge kon niet worden verwacht, dat vóór het einde van 1943 of het begin van 1944 dit met de pakketten, die in het voorjaar van 1943 in verband met de grote toeneming van het aantal krijgsgevangenen besteld waren, het geval zou zijn.

Op een zeker moment bleek het uiterst moeilijk meer dan 3 pakketten per maand te zenden, doch dank zij de persoonlijke inmenging van H.K.H. Prinses *Juliana*, die „President” was van het London Committee, konden de laatste hinderpalen worden weggenomen en werden er sinds November 1944 per maand ongeveer 40 000 pakketten naar de kampen gezonden. In totaal waren 660 000 pakketten verscheept.

De heer *Friedhoff* heeft aan de commissie medegedeeld, dat de gebruikelijke weg, waarlangs de pakketten vervoerd werden, via Lissabon ging, in welke plaats het London Committee een gedelegeerde had, die contact onderhield met de aldaar geplaatste gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis. Gewoonlijk werden de goederen in de vorm van pakketten in grote transatlantische boten uit Amerika, Brazilië en Argentinië naar Lissabon gebracht en daar werden ze overgeladen in speciale Rode Kruis-schepen, die naar havens in de Middellandse Zee voeren, zoals Marseille, Barcelona, Toulon en Genua. Uit deze plaatsen werden de pakketten verder vervoerd naar Genève. Hoewel zij het teken droegen van het Amerikaanse, Braziliaanse of Argentijnse Rode Kruis, waren ze, indien ze voor de Nederlandse krijgsgevangenen bestemd waren, volgens de heer *Friedhoff* altijd afkomstig van het London Committee.

Tegen het einde van 1943 veroorzaakten herhaalde bombardementen op de spoorwegen in Frankrijk zoveel stagnaties, dat alle Rode

46334—46346 (*Friedhoff*)

- 2) The London Committee of the Netherland Red Cross Society.
Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 6.

1) The London Committee of the Netherland Red Cross Society.
Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 6.

2) The London Committee of the Netherland Red Cross Society.
Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 7.

3) The London Committee of the Netherland Red Cross Society.
Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 7.
42525 (*de Meester*)
46266—46274 (*Friedhoff*)

Kruis-verkeer met Genève tenslotte ophield. 1) Toen na de invasie in Frankrijk de weg naar Zwitserland weer open was, brachten de bombardementen op Duitsland daar zulk een chaos te weeg, dat het voor het Internationale Rode Kruis zeer moeilijk werd om de zendingen pakketten in de kampen te krijgen. Alle landen, die krijgsgevangenen in Duitsland hadden, ondervonden dezelfde moeilijkheden, doch het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis had bovendien nog het nadeel, dat niet te voorzien was geweest, dat in 1943 het aantal Nederlandse krijgsgevangenen plotseling zo belangrijk zou toenemen. Daardoor was het niet mogelijk geweest, om te Genève en in de kampen tijdig een voldoende voorraad pakketten gereed te leggen. Hoewel, zo luidt het verslag, andere landen te dien aanzien in een gunstiger positie waren en in die dagen zoveel zij konden de pakketten betrokken uit de in Zwitserland en Duitsland opgeslagen voorraden, hadden zij eveneens een tekort, omdat het door transportmoeilijkheden niet mogelijk bleek, de voorraden in voldoende mate aan te vullen.

Na afloop der vijandelijkheden werden in verschillende Europese havens grote zendingen pakketten aangetroffen, die op weg naar Zwitserland daar waren gestrand. 2)

Teneinde in het bij de Nederlandse krijgsgevangenen ontstane ernstige tekort aan kleding te voorzien, waren in de Verenigde Staten van Amerika uniformen gekocht. Het had geruime tijd geduurd, voordat deze in Europa aankwamen en toen dit gesschiedde, kon het Internationale Rode Kruis ze niet aan de kampen afleveren door de bovengenoemde chaotische transporttoestanden. Het London Committee had bovendien in Engeland zoveel kleding aangekocht, als door het Britse Gouvernement was toegestaan. 50 000 kledingstukken en meer dan 70 000 stuks toiletartikelen en dergelijke benodigdheden werden verscheept en hoewel een klein gedeelte daarvan onderweg was gestrand en naar het comité was teruggezonden, dat het na afloop der vijandelijkheden aan het Nederlandse Rode Kruis te 's-Gravenhage heeft overgedragen, was volgens het laatstgenoemde verslag practisch alles in de kampen aangekomen. 3)

Ook de heren *de Meester* en *Friedhoff* deelden aan de commissie mede, dat na de vervoersmoeilijkheden, die in verband met de invasie in Frankrijk ontstaan waren en waardoor de weg naar Genève via Lissabon en Marseille verstopt was geraakt, er heel wat pakketten zijn blijven steken. Deze zijn later teruggevonden in de dokken van Marseille en op andere plaatsen in Zuid-Frankrijk.

Ondanks deze transportmoeilijkheden heeft men te Genève, naar de heer *Friedhoff* verklaarde, alles in het werk gesteld om de pakketten de kampen te doen bereiken. Het Internationale Rode Kruis heeft toen ook een lading pakketten naar Gothenburg verscheept, doch het trachtte daarnaast tevens nog steeds uit Zwitserland pakketten naar Duitsland te zenden met vrachtauto's.

Resumerende stelt de commissie het volgende vast.

Uit de boven aangehaalde in het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis aangetroffen ongetekende brief van 30 Juli 1943 aan de Londense gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis is gebleken, dat dit comité reeds sinds April 1943 maatregelen had genomen om aan iedere Nederlandse krijgsgevangene ongeveer vier pakketten per maand te zenden. Verder blijkt uit dat schrijven ook, dat het London Committee voor de verzending van voedselpakketten naar de krijgsgevangenenkampen afhankelijk was van het Internationale Rode Kruis.

Het duurde tengevolge van de oorlog gewoonlijk echter acht à tien maanden, voordat door het London Committee genomen maatregelen ter vergroting van de pakketzendingen aan de krijgsgevangenen in de kampen ten goede kwamen. Er mocht derhalve niet worden verwacht, dat, toen na de toeneming van het aantal Nederlandse krijgsgevangenen van ongeveer twee duizend tot meer dan tienduizend in de eerste helft van 1943 grote hoeveelheden pakketten waren besteld, deze vóór het einde van 1943 of het begin van 1944 de krijgsgevangenenkampen zouden bereiken.

Toen dat mogelijk had kunnen zijn, veroorzaakten de herhaalde bombardementen op de spoorwegen in Frankrijk zoveel stagnatie, dat het Rode Kruis-verkeer met Genève enige maanden gestaakt is, waardoor aldaar de pakkettenvoorraden niet tijdig en voldoende konden worden aangevuld.

Dientengevolge hebben de krijgsgevangenen toen niet ten volle kunnen profiteren van de reeds in de eerste helft van 1943 door het London Committee voor hen bestelde pakketten.

Eerst van November 1944 af is het aan dit comité gelukt om iedere maand ongeveer 40 000 voedselpakketten aan de krijgsgevangenen te doen verzenden, waardoor dezen ongeveer eenmaal per week een pakket zouden ontvangen. Toen veroorzaakten de bombardementen op Duitsland daar echter zulk een chaos, dat het voor het Internationale

Rode Kruis zeer moeilijk werd om de zendingen pakketten in de kampen te krijgen. Vele Nederlandse krijgsgevangenen zullen daardoor geen profijt hebben gehad van de ongeveer 40 000 pakketten per maand, welke het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis hun sinds November 1944 heeft gezonden.

41851—41854; 41887 (*Ferwerda*)

Inmiddels had in Engeland de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *G. F. Ferwerda*, wiens dienst onder de Minister van Sociale Zaken ressorteerde, naar hij aan de commissie mededeelde, aan minister *van den Tempel* voorgesteld om bij zijn dienst een speciale afdeling te vormen, welke tot taak zou krijgen hulp te verlenen aan Joodse gedeporteerden. Deze heeft dit initiatief gaarne geaccepteerd en heeft het daarna in de Raad van Ministers verdedigd, waarop de Regering ongeveer in het midden van 1944 aan de heer *Ferwerda* toestemming verleende om te trachten in die richting te doen wat er gedaan kon worden.

41858; 41866—41869 (*Ferwerda*)

De resultaten, welke deze speciale afdeling van de Repatriëringdienst heeft bereikt en de moeilijkheden, die zich bij haar werkzaamheden voordeden, zullen in de hoofdstukken X en XII nog uitvoerig worden behandeld, doch om tot een goed begrip te komen van de pogingen, welke zijn ondernomen om via Zweden de Nederlandse krijgsgevangenen te voorzien van pakketten, dient nu reeds te worden vermeld, dat aan een der medewerkers van de heer *Ferwerda*, de heer *H. Dentz*, tevoren reeds was opgedragen een rapport samen te stellen over hetgeen in Nederland met de Joden gebeurd was, teneinde het probleem van de hulpverlening te kunnen concretiseren. Verder zou de heer *Dentz* pogen contact op te nemen met Joodse en andere organisaties, omdat dan getracht kon worden van haar ervaring en hulp gebruik te maken ten behoeve van Joodse gedeporteerden.

41892—41894 (*Ferwerda*)
70471 (*van den Tempel*)

De heer *Ferwerda* deelde verder mede, dat, toen het denkbeeld van de specifiek Joodse hulpverlening gerijpt was en het Departement van Sociale Zaken het als zijn taak was gaan beschouwen om mede te werken aan de hulpverlening aan degenen, die in de kampen zaten, in October of November 1944 getracht is via Zweden pakketten te zenden naar Duitsland.

Mr. *W. C. graaf van Rechteren Limpurg*, de toenmalige gezant te Stockholm, heeft op 30 September 1949, na de archieven van het gezantschap aldaar te hebben geraadpleegd, een brief geschreven aan de commissie, waarin hij een uiteenzetting geeft van verschillende pogingen tot hulpverlening aan Nederlandse gevangenen in Duitsland. In die brief wordt o.m. medegedeeld, dat de heer *N. D. Woensdregt*, die aangesteld was als chef van de Repatriëringdienst te Stockholm, reeds op 10 Augustus 1944 van de heer *Brandel*, assistent van de heer *Ferwerda*, de telegrafische mededeling had ontvangen, dat de Repatriëringdienst te Londen ook zorgde voor relief aan politieke gevangenen, die niet bereikt konden worden door het Internationale Rode Kruis. Daarom werd in dit telegram verzocht om in verband met de moeilijkheden, welke er met het transport der pakketten over Portugal waren ontstaan, te onderzoeken, of het mogelijk zou zijn voor rekening van de Nederlandse Regering uit Zweden pakketten te zenden naar concentratiekampen in Duitsland.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 39.

Deze aangelegenheid zal nog nader worden behandeld in het volgende hoofdstuk, doch nu kan reeds worden medegedeeld, dat de heer *Woensdregt* naar aanleiding van dit telegram contact heeft opgenomen met het Zweedse Rode Kruis en dat hij op 23 Augustus 1944 het resultaat van zijn besprekingen naar Londen seinde. Er bleken twee mogelijkheden te zijn:

1. zendingen van Zuid-Amerika met Zweedse geleideboten, waarmee te veel tijd gemoeid zou zijn, en
2. het verzenden van Zweedse goederen uit Zweden. Vroeger werden zulke zendingen van eigen Zweedse voedselvoorraden naar anderen dan Noren en Denen geweigerd.²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 39.

Toen uit een op de Nederlandse legatie te Stockholm ontvangen rapport van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn was gebleken, dat als gevolg van de sedert maanden bestaande transportmoeilijkheden de Nederlandse krijgsgevangenen geen voedselpakketten van het Internationale Rode Kruis ontvingen en ook een groot aantal op de legatie ontvangen brieven van krijgsgevangenen daarvan melding maakten, heeft de heer *Woensdregt* in het begin van Februari 1945 aan de Repatriëringdienst te Londen voorgesteld te trachten om, op dezelfde wijze als toen reeds voor de civiele gevangenen geschiedde, voedselpakketten te zenden aan krijgsgevangenen.

„In Februari”, zo vervolgt het bovenvermelde schrijven van de heer *van Rechteren Limpurg*, „werd na onderhandelingen met de bevoegde autoriteiten een extra licentie (boven de licentie van 2000 pakketten per maand voor Nederlandse geïnterneerden in concentratiekampen en de licentie van het World Jewish Congress) van 8000 pakketten verkregen en op 9 Maart kon gemeld

worden, dat de verzending daarvan in een dusdanig stadium was gekomen, dat gehoopt werd binnenkort het eerste gedeelte te kunnen versturen. Verzending zou plaats vinden onder auspiciën van het Zweedse Rode Kruis, maar de uitvoering werd toevertrouwd aan de firma Notbahr evenals gedaan werd met de pakketten voor Bergen-Belsen en Theresienstadt, welke door het World Jewish Congress werden verzonden. Met het Nederlandse Rode Kruis te Londen (hetwelk de zorg voor de verzending van pakketten aan Nederlandse krijgsgevangenen via het Internationale Rode Kruis had) is over deze kwestie van gedachten gewisseld, zowel rechtstreeks door de heer *Woensdregt* alsook door de Repatriëringsafdeling te Londen. Uit de correspondentie blijkt, dat het Nederlandse Rode Kruis blijkbaar van het Internationale Rode Kruis niet zulke ongunstige berichten had ontvangen over de verzending van I.R.K.-pakketten naar Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland als wij, zodat deze instantie aanvankelijk wat huiverig was om naast de totdusver gevolgde weg van verzending van pakketten aan Nederlandse krijgsgevangenen door het Internationale Rode Kruis (welke volgens onze berichten toen vast was gelopen) ook nog zulke pakketten te verzenden vanuit Zweden onder auspiciën van het Zweedse Rode Kruis. De heer *Woensdregt* zette de zaak echter zeer energiek en duidelijk uiteen, zodat met de actie kon worden voortgegaan en deze in het geheel niet is opgehouden.

Ook de omstandigheid, dat de financiële regeling voor deze zending nog niet dadelijk was getroffen, heeft hierop geen enkele nadelige invloed gehad, daar het Gezantschap, gezien de uiterste urgentie, het volle risico hiervoor zelf op zich heeft genomen, niettegenstaande de heer *de Meester* in zijn brief van 27 Februari aan de heer *Woensdregt* schreef, dat „zijn Rode Kruis-Comité natuurlijk alleen dan financiële verantwoordelijkheid kon dragen, indien betreffende orders door hem vooraf geautoriseerd werden.”

Opgemerkt dient nog te worden, dat onze mening, dat bij verzending van pakketten naar krijgsgevangenen vanuit Zweden door het Zweedse Rode Kruis een beter resultaat te verwachten was dan bij verzending door het Internationale Rode Kruis, was gebaseerd op de omstandigheid, dat volgens onze inlichtingen de I.R.K.-zendingen uitsluitend per boot gingen en niet verder kwamen dan Gothenburg en als het bij uitzondering gelukte een Duitse haven (Lübeck) te bereiken, de doorzending van daar blijkbaar toch ook weer onmogelijk was. Onze wijze van transport daarentegen geschiedde met door Zweden ter beschikking gestelde Duitse wagons. Door onze zendingen aan Bergen-Belsen en Theresienstadt, waarbij van bovengenoemde wijze van verzending gebruik werd gemaakt, kregen wij, gezien bevestiging van intussen in Zwitserland aangekomen landgenoten uit genoemde kampen, zekerheid, dat deze transportweg uitstekende resultaten had opgeleverd.”

Verder ontving de commissie van de heer *Woensdregt* een schrijven van 10 September 1949, waarin hij mededeelde, dat de heer *van Rechteren Limpurg* hem een aantal inlichtingen had gevraagd o.m. betreffende het zenden van voedselpakketten uit Zweden. Hij zond bij dat schrijven een afschrift van het antwoord, dat hij op diens vragen had gezonden, benevens nog enkele afschriften van in het archief van de legatie te Stockholm aangetroffen documenten, welke hij met betrekking tot de bovenvermelde aangelegenheid van belang achtte.

Deze stukken bevestigden het bovenvermelde schrijven van de heer *van Rechteren Limpurg* aan de commissie.

In een brief van 3 Februari 1945 schreef de heer *Woensdrecht* aan de heer *Dentz* te Londen, dat er te Stockholm wanhopige brieven van krijgsgevangenen werden ontvangen en dat hij daarom, gebruik makend van een tevoren reeds verkregen toestemming van het Zweedse Rode Kruis om via deze organisatie 2000 pakketten per maand ¹⁾ te zenden naar de concentratiekampen, een gedeelte daarvan naar de krijgsgevangenen had gezonden. Tevens deelde hij aan de heer *Dentz* mede, dat hij onderhandelingen voerde over een nieuwe licentie, die, als zij verkregen was, voor een groot gedeelte voor het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen zou worden besteed. De zendingen zouden uiteraard alleen dan plaats vinden, indien menselijkerwijs gesproken een redelijke kans op transport naar en ontvangst op de plaats van bestemming bestond.

Naar aanleiding van deze brief wendde de toenmalige voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *de Meester*, zich bij schrijven van 27 Februari 1945 tot de heer *Woensdregt* en deelde hem mede, dat, hoewel diens belangstelling in het lot onzer krijgsgevangenen hem bijzonder sympathiek was, het hem beter voorkwam, dat de verzending van voedselpakketten naar de kampen onder de contrôle bleef van zijn comité, omdat dit voor

¹⁾ Vgl. bijlage 39.

dat werk de verantwoordelijkheid droeg. Voor dat werk waren door het Departement van Oorlog credieten ter beschikking van het comité gesteld. In totaal werden er toen 40 000 pakketten per maand aan de krijgsgevangenen verscheept, voldoende voor 1 pakket per man per week. Dat het comité desondanks toch nog klachten bereikten en dat gebleken was, dat meestal slechts één pakket per maand beschikbaar was, was blijkens dit schrijven een gevolg van de ontreding van het transport in Duitsland.

De voorraden pakketten, welke het comité te Genève had, werden steeds groter en meermalen had verscheping van pakketten via Gothenburg plaats gevonden.

Uiteraard, zo schreef de heer *de Meester*, was hij bijzonder geïnteresseerd in elke nieuwe mogelijkheid, die zich zou voordoen om verbetering te brengen in de bestaande toestand en hij verzocht daarom de heer *Woensdregt* hem „per keerende” mede te delen, of de door deze voorgestelde weg enige gegronde hoop bood, dat de pakketten inderdaad eerder de kampen zouden bereiken dan op de tot toen gevolgde wijze en hoe ze daar gedistribueerd werden. Tevens zou hij gaarne vernemen, of het aantal pakketten, dat uit Zweden verzonden kon worden, beperkt was, terwijl hij bovendien nog wilde opmerken, dat verdeling der pakketten onder toezicht van het Internationale Rode Kruis een eerste vereiste was.

Na ontvangst van het antwoord van de heer *Woensdregt* zou de heer *de Meester* overwegen, of deze hem bij het verzenden van pakketten aan krijgsgevangenen behulpzaam zou kunnen zijn door die zelf te zenden. Het London Committee zou daarvoor echter alleen de financiële verantwoordelijkheid kunnen dragen, indien de door de heer *Woensdregt* uit te voeren orders door de heer *de Meester* vooraf geautoriseerd waren.

Op 9 Maart 1945 antwoordde de heer *Woensdregt* aan de heer *de Meester*, dat hij naar aanleiding van zijn op 3 Februari 1945 aan de heer *Dentz* gedaan voorstel een telegram had ontvangen van de chef van de Repatriëringsdienst te Londen, de heer *Ferwerda*, waarin deze hem verzocht had, om aan een zo groot mogelijk aantal Nederlandse gevangenen pakketten te verzenden. Bij eventuele overschrijding van het voor het verzenden van pakketten aan concentratiekampen toegestane maandelijks krediet van 50 000 kronen zouden door de heer *Ferwerda* maatregelen worden genomen om de benodigde gelden beschikbaar te stellen.

Tevens deelde de heer *Woensdregt* aan de heer *de Meester* mede, dat diens veronderstelling, dat de vanwege het London Committee verzonden pakketten zo niet alle maar dan toch ten dele in het bezit van de krijgsgevangenen waren gekomen, blijkens de gegevens, welke hem ter beschikking stonden, op een vergissing berustte. De afdeling B van de Zweedse legatie te Berlijn immers had kort tevoren medegedeeld, dat sinds Augustus 1944 geen enkel pakket van het Internationale Rode Kruis was aangekomen, welk bericht bevestigd werd door een groot aantal van krijgsgevangenen afkomstige brieven, welke Stockholm bereikten.

Vervolgens zette de heer *Woensdregt* nauwkeurig zijn wijze van verzending uiteen en hij vergeleek die met de door het London Committee gevolgde weg. Hij verklaarde, dat zijn dienst op grond van bevestiging van intussen in Zwitserland aangekomen geïnterneerden uit Bergen-Belsen en Theresienstadt de zekerheid had gekregen, dat de door hem gevolgde transportweg uitstekende resultaten had opgeleverd.

De firma, die de verzending verzorgde, stelde zich steeds van te voren bij de afdeling B van het Zweedse Gezantschap te Berlijn op de hoogte van eventuele adresveranderingen in de kampen

Voor het geval het gehele transportwezen in Duitsland lamgeslagen mocht zijn, bevonden zich daar vrachtauto's en benzine van het Zweedse Rode Kruis, die dan eventueel ingeschakeld zouden kunnen worden.

In antwoord op de vraag van de heer *de Meester*, in hoeverre de verzending van pakketten uit Zweden beperkt was, deelde de heer *Woensdregt* mede, dat dit inderdaad het geval was en dat voor iedere verzending een exportlicentie en een inkooplicentie aangevraagd moesten worden, die door de verschillende Zweedse instanties en het Zweeds-Engels-Amerikaanse „Standing Committee” goedgekeurd moesten worden.

Tenslotte schreef de heer *Woensdregt* zich niet in aangelegenheden van het London Committee te willen mengen, maar van mening te zijn, dat in alle geval tot iedere prijs hulp aan onze krijgsgevangenen geboden moest worden. Hij wees nadrukkelijk op de grote urgentie van deze zaak en verwachtte, dat de door de heer *de Meester* overwogen samenwerking in die zin opgevat zou kunnen worden, dat, ingeval hij uitsluitend door snel handelen en beslissen hulp kon verlenen, dit ook zou kunnen geschieden. Na afloop zou hij dan de

93273—93278 (*Woensdregt*)

heer *de Meester* zo spoedig mogelijk van de getroffen maatregelen op de hoogte stellen.

De heer *Woensdregt* heeft mondeling aan de commissie verklaard, dat de bovengenoemde brief van 27 Februari 1945 van de heer *de Meester* bij hem de indruk had gewekt van: U gaat eigenlijk buiten uw boekje, want u bent niet bij het Rode Kruis. De heer *Woensdregt* had zich naar hij zeide niet aan die brief gestoord en had zich tot de gezant te Stockholm gewend. Toen waren de middelen, die de heer *Woensdregt* voor de repatriëring ter beschikking stonden, gebruikt voor het zenden van pakketten en hij had de heer *de Meester* rustig laten „overwegen”, of samenwerking met het London Committee mogelijk zou zijn, gelijk deze hem geschreven had.

Op 9 Maart 1945 wendde de heer *Woensdregt* zich eveneens tot de heer *Dentz*, aan wie hij onder overlegging van afschriften van zijn correspondentie met het London Committee betreffende het zenden van voedselpakketten aan krijgsgevangenen verzocht, om hem mede te delen, wie de kosten van de 8000 aan de krijgsgevangenen te zenden pakketten zou dragen, indien de samenwerking tussen hem en het Rode Kruis te Londen tot stand zou zijn gekomen, hetgeen hij blijkens zijn brief vanzelfsprekend achtte.

Op 15 Maart 1945 seinde de Nederlandse gezant te Stockholm aan de Regering te Londen, dat er tot en met Februari van dat jaar voor Zw. kr. 80 000 aan voedselpakketten uit Zweden naar Duitsland was verzonden en dat er voor Zw. kr. 170 000 aan pakketten voor krijgsgevangenen en civiele geïnterneerden in bestelling was, waarvoor exportlicentie was verkregen.

24681 (*Verspyck*)

In het najaar van 1945 werd hier te lande naar aanleiding van critiek inzake de verzorging van Nederlandse politieke gevangenen tijdens hun verblijf in concentratiekampen, tuchthuizen en gevangenissen in Duitsland op initiatief van het Dagelijks Bestuur van het Nederlandse Rode Kruis een commissie in het leven geroepen, welke tot taak kreeg een onderzoek in te stellen naar deze verzorging. Deze „Commissie van onderzoek inzake het verstrekken van pakketten door het Rode Kruis en andere instanties aan Nederlandse politieke gevangenen in het buitenland gedurende de bezettingstijd alsmede inzake het evacueren van Nederlandse gevangenen kort voor en na het einde van de oorlog” wordt naar haar voorzitter, het lid der Tweede Kamer de heer *J. J. Vorrink*, kortheidshalve soms de „commissie-Vorrink”, doch als regel de „Pakkettencommissie” genoemd.

Zij bestond uit vijf leden, van wie er vier waren aangewezen door de Grote Adviescommissie van de Illegaliteit, te weten de heren *J. J. Vorrink*, *A. J. Teunissen*, *W. A. H. C. Boellaard* en mevrouw *A. M. Boissevain—van Lennep* en één door het Nederlandse Rode Kruis, te weten Jhr. *G. M. Verspyck*, directeur van deze organisatie. Deze commissie bracht op 29 September 1947 een rapport uit over haar bevindingen, waarin zij ook aandacht wijdde aan de verzorging der Nederlandse krijgsgevangenen.

In het dossier dezer commissie werd een schrijven aangetroffen van een der vroegere medewerkers van de heer *Woensdregt*, mevrouw *D. Gravesen—Pothast*, waarin deze mededeelt, dat, naar zij meent in Februari 1945, de Zweden hadden toegestaan in verband met het zenden van pakketten naar krijgsgevangenen in Duitsland het aantal van 2000 pakketten, dat maandelijks naar de concentratiekampen mocht worden gezonden, op te voeren tot 10 000 per maand.¹⁾

„Wij besloten toen”, zo schrijft mevrouw *Gravesen*, „ondanks het geharrewar met het Nederlandse Rode Kruis in Engeland, pakketten aan krijgsgevangenen te verzenden. Enfin, een maand later was Duitsland al in zo'n chaos, dat er niet veel meer te zenden was.”

Uit dit schrijven en dat van de heren *van Rechteren Limpurg* en *Woensdregt* is de commissie gebleken, dat er uit Zweden inderdaad pakketten aan de Nederlandse krijgsgevangenen zijn gestuurd.

Blijkens de mededelingen, welke de secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis, de heer *H. Beer*, in een brief van Augustus 1947 hierover heeft gedaan aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, heeft eerstgenoemde instelling tweemaal, namelijk in Januari en in Maart 1945, een zending van 8000 pakketten verstuurd aan de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland.

Deze pakketten droegen geen persoonlijk adres, maar, volgens de aanwijzingen van mevrouw *Gravesen*, werden zij verpakt in kisten, welke gestuurd werden aan de verschillende gevangenenkampen en geadresseerd aan de respectieve hoofden van hun „Kommandantur”. Zij waren gemerkt met het opschrift in geschilderde letters: „Für die niederländischen Kriegsgefangenen”.

Alle kosten, ontstaan door deze zendingen, waren voor rekening van het Nederlandse gezantschap te Stockholm, maar het Zweedse Rode Kruis verzorgde alle transporten.²⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 121 t/m 123.

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 128.

De commissie heeft behalve door het raadplegen van de jaarver-

1) Vgl. bijlage 38.

2) Vgl. bijlage 38.

32360—32362 (van *Harinxma thoe Slooten*)
30586—30589 (van *Lidth de Jeude*)

3) Vgl. bijlage 38.

75639—75645; 30577—30584 (van *Lidth de Jeude*)

slagen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en door kennis te nemen van hetgeen de door haar gehoorde getuigen haar hebben medegedeeld, nog op andere wijze getracht een indruk te verkrijgen van de omvang van de hulp aan de Nederlandse krijgsgevangenen.

Zo is haar uit gegevens, welke de secretaris der Algemene Rekenkamer haar bij zijn brief van 16 Mei 1950¹⁾ heeft verstrekt, gebleken, dat in het tweede halfjaar van 1942, toen het aantal krijgsgevangenen was toegenomen tot ongeveer 2000, op de begroting van het Departement van Oorlog te Londen te hunnen behoeve een bedrag van f 12 500 was uitgetrokken, terwijl blijkens de maandstaten £ 1744.14.8 was uitgegeven.

Bovendien was tot dat doel op de begroting van het Departement van Marine eenzelfde bedrag uitgetrokken en werd gedurende die periode £ 1644.14.9 uitgegeven. Deze bedragen vormen een totaal van £ 3389.9.5; daaruit blijkt, dat gedurende het tweede halfjaar van 1942 voor de verzorging per gevangene van Regeringswege naar schatting een bedrag van bijna £ 1.14 is besteed.

Gedurende het eerste halfjaar van 1943 werd er door de Regering voor 2000 krijgsgevangenen in totaal slechts £ 1644.14.8 uitgegeven²⁾, dit is ruim 16 shilling per man.

De heer van *Lidth de Jeude*, die totdat in het begin van 1943 de heer van *Harinxma thoe Slooten* hem als zodanig opvolgde, voorzitter was van het London Committee, heeft aan de commissie medegedeeld, dat aanvankelijk de inkomsten van dit comité toereikend waren om de krijgsgevangenen van hulp te voorzien. Eerst nadat internering op grote schaal plaats had gevonden, waarmede, zoals reeds is gebleken in het begin van Mei 1943 begonnen was, werd dit aan het comité langzamerhand onmogelijk en ging de Regering bijdragen verlenen.

In het tweede halfjaar van 1943, toen te Londen bekend was geworden, dat sedert Mei van dat jaar het aantal krijgsgevangenen was gestegen tot naar schatting meer dan 10 000, werd er voor hulp aan hen door het Departement van Oorlog een bedrag van £ 124 245.4.— uitgegeven, terwijl het Departement van Marine £ 1644.14.9 besteedde, hetgeen betekent, dat de Regering toen voor iedere gevangene in dat halfjaar ruim £ 12.10 uitgaf. Deze sterke toeneming in vergelijking tot de voorafgegane periode zal wel het gevolg zijn van het feit, dat het London Committee aanvankelijk het grootste gedeelte der benodigde gelden zelf had opgebracht.

Toen gedurende de daarop gevolgde halfjaarlijkse periode blijkens de toelichting op de begroting van het Departement van Oorlog het Amerikaanse Rode Kruis voor de aankoop van pakketten zijn tussenkomst verleende³⁾, werd dit bedrag meer dan £ 27, terwijl de Regering gedurende het tweede halfjaar van 1944 en het eerste halfjaar van 1945 in totaal respectievelijk £ 31 076.0.4 en £ 83 850.18.8 aan de verzorging der krijgsgevangenen ten koste legde.

Blijkens het in het begin van dit hoofdstuk reeds genoemde verslag van de heer *Boon* zond het Amerikaanse Rode Kruis op verzoek en voor rekening van het Queen Wilhelmina Fund sinds October 1942 buiten de pakketten, welke het London Committee aan de reeds in 1940 in gevangenschap gevoerde generaals en andere officieren deed toekomen, aan ieder van dezen maandelijks twee pakketten.

Het Queen Wilhelmina Fund was, naar de heer van *Lidth de Jeude* aan de commissie verklaarde, een particulier fonds, dat te New York tot stand was gekomen uit bijdragen van Nederlanders of personen, die in Nederland belang stelden. Het stond aanvankelijk onder leiding van *Hendrik Willem van Loon*, de bekende schrijver. Het fonds stelde uit eigen beweging of ook wel nadat er om gevraagd was, gelden ter beschikking van het London Committee, hetgeen vooral gedurende de eerste tijd, toen dit comité nog niet over ruime middelen kon beschikken, een steun is geweest.

Later, toen in Nederlandsch-Indië zeer belangrijke bedragen tot een totaal van 7 à 8 miljoen gulden waren ingezameld door een comité onder leiding van mr. *H. J. Spit*, de toenmalige vice-president van de Raad van Indië, welke bedragen als er behoefte aan was, werden afgestaan aan het London Committee, had dit meer middelen dan het Queen Wilhelmina Fund, dat volgens de heer van *Lidth de Jeude* op een gegeven moment, toen naar de stand der geldmiddelen gevraagd werd, over niet meer dan \$ 175 000 bleek te beschikken.

In hoofdstuk I van dit deel van het verslag is reeds vermeld om welke reden f 5 000 000 van het in Indië ingezamelde bedrag op initiatief van het daar gevestigde comité voor het aankopen van Spitfires is bestemd en dat even vóór de bezetting van dat land door de Japanners, juist op het laatste nippertje, het restant van het fonds ten bedrage van ongeveer £ 200 000 nog aan het London Committee is overgemaakt.

Het zoëven reeds aangehaalde verslag van de heer *Boon* vermeldt, dat in Juni 1942 onderhandelingen met het Amerikaanse Rode Kruis

zijn geopend om de verzending van pakketten aan de sedert Mei van dat jaar in krijgsgevangenschap gevoerde Nederlandse beroeps-officieren te regelen.

Het totale aantal krijgsgevangenen was door deze Duitse maatregel, zoals reeds is gebleken, op dat tijdstip van ongeveer 70 gestegen tot ongeveer 2000.

Sinds Juli 1942 werden volgens het verslag van de heer *Boon* maandelijks regelmatig 4000 pakketten aan deze officieren verzonden, te weten 600 door tussenkomst van het Britse Rode Kruis uit Engeland en 3400 door het Amerikaanse Rode Kruis. Van de laatstgenoemde pakketten betaalde het Queen Wilhelmina Fund er maandelijks 2000, het Netherlands War Relief Fund te Toronto en Montreal 200 en het London Committee de rest.

Reeds eerder is in dit hoofdstuk vermeld, dat althans in het kamp te Colditz, waar toen ongeveer 500 gevangenen zaten, tot in Augustus 1942 slechts 1 pakket per maand werd ontvangen.

Toen in Mei 1943 het aantal krijgsgevangenen opliep tot ruim 10 000, verzocht blijkens het verslag van de heer *Boon* het London Committee op 8 Augustus van dat jaar telegrafisch een regeling te treffen, teneinde ook aan de nieuwe geïnterneerden 2 pakketten per maand te zenden. Het Amerikaanse Rode Kruis bleek slechts bereid medewerking te verlenen tot het zenden van 1 pakket per man per maand. Amerikaanse en Britse krijgsgevangenen ontvingen toen echter ieder 4 pakketten per maand. Noch het Amerikaanse, noch het Britse Rode Kruis bleek bereid aan andere dan Amerikaanse en Britse krijgsgevangenen meer dan één pakket per maand te doen toekomen. Een tussenoplossing werd gevonden door het Britse Rode Kruis te verzoeken eenmaal 7000 extra-pakketten aan de krijgsgevangenen te zenden, terwijl later uit Argentinië regelmatig 10 000 pakketten per maand werden afgezonden en bovendien ook van Brazilië uit verschepingen van pakketten werden voorbereid. Dit alles had tot gevolg, dat theoretisch iedere gevangene 2 pakketten per maand moest ontvangen, hetgeen evenwel door herhaalde storingen in het distributie-apparaat niet steeds het geval was.

Dank zij een voorschot van het Queen Wilhelmina Fund konden blijkens het verslag van de heer *Boon* reeds in October 1943 de eerste pakketten worden verzonden, welke zendingen sindsdien maandelijks regelmatig voortgang vonden. Het London Committee droeg de kosten van deze zendingen.

Gedurende 1944 verscheepte het Amerikaanse Rode Kruis voor de Nederlandse krijgsgevangenen velerlei soort artikelen, zoals scheerkwasten, tandenborstels, knopen, handdoeken, zeep enz. ter gezamenlijke waarde van ongeveer \$ 65 000, terwijl naar aanleiding van ongunstige berichten over de toestand van de kleding der krijgsgevangenen werd besloten om gedurende 1944 een kledingprogramma te hunnen behoeve uit te voeren. Daar de meesten van hen eerst sinds 1943 in gevangenschap waren gevoerd, was het niet nodig geweest hen direct van kleding te voorzien. De uitvoering van dit kledingprogramma benevens de verscheping der kleding, die voor het grootste gedeelte door de Nederlandse aankoopcommissie in Amerika, de N.P.C., was aangekocht, kostte ongeveer \$ 600 000. Tengevolge van door de bombardementen en door de invasie in Frankrijk ontstane transportmoeilijkheden was aan het einde van 1944 nog slechts een gering gedeelte van deze kleding in de kampen aangekomen.

Alle verschepingen, welke het Amerikaanse Rode Kruis voor het London Committee uitvoerde, zijn steeds contant betaald ten laste van de dollarrekening van het comité bij de Nederlandse ambassade te Washington; slechts de aangekochte kleding werd betaald aan de N.P.C.

Tengevolge van een beslissing van de „President's War Relief Control Board”, die de werkzaamheden van de reliefororganisaties in de Verenigde Staten controleerde, was het blijkens het verslag van de heer *Boon* sinds 1 September 1944 aan het Queen Wilhelmina Fund niet meer toegestaan bedragen te geven voor het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen, zodat de kosten geheel ten laste kwamen van het London Committee, behalve die van 200 pakketten van het Netherlands War Relief Fund te Toronto en Montreal.

„Uit het bovenstaande blijkt”, aldus luidt het verslag van de heer *Boon*, „van hoeveel betekenis de medewerking van het Amerikaansche Rode Kruis voor het welzijn van de Nederlandsche krijgsgevangenen in Duitschland is geweest. Tengevolge van de oorlogsomstandigheden was de activiteit van het Nederlandsche Rode Kruis in Nederland zeer beperkt. Het Britsche Rode Kruis kon eenigen bijstand geven, doch was zeer belast met de zorg voor het groote aantal Britsche krijgsgevangenen. Slechts dank zij de onbekrompen medewerking van het Amerikaansche Rode Kruis en de mogelijkheid om in Brazilië en Argentinië voedselaankopen te verrichten is het mogelijk geweest om de 10 500 Nederlandsche krijgsgevangenen in Duitschland regelmatig voed-

selpakketten en andere noodzakelijke artikelen te doen toekomen. Hun positie bleek in vele gevallen ongunstiger dan die van de Britsche en Amerikaansche krijgsgevangenen in Duitschland. Zulks was eenerzijds gevolg van het feit, dat de Britsche en Amerikaansche Roode Kruis-organisaties mogelijkheden hadden op Britsch en Amerikaansch grondgebied de noodige aankopen voor hun krijgsgevangenen te verrichten, terwijl het Nederlandsche Roode Kruis aangewezen was op de aankopen, die in het buitenland konden worden verricht, anderzijds waren de Duitse autoriteiten niet genegen om het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis in de gelegenheid te stellen onder eigen naam reliefpakketten aan de Nederlandsche krijgsgevangenen in Duitschland te doen toekomen, daar zij zich op het standpunt stelden, dat deze activiteit toekwam aan het Nederlandsche Roode Kruis in het bezette Nederland. Duizenden Nederlandsche krijgsgevangenen hebben derhalve Britsche, Amerikaansche en Argentijnsche voedselpakketten en kleding ontvangen zonder te weten, dat deze zendingen werden gearrangeerd en gekocht door het nationale Nederlandsche Roode Kruis-Comité in Londen. Vooral in de eerste jaren toen dit comité niet over dollartegoeden beschikte, zijn zeer belangrijke bijdragen geleverd door het „Queen Wilhelmina Fund” en het „Netherlands Relief Fund” in Montreal en Toronto. Ruim 1½ jaar droeg het „Queen Wilhelmina Fund” meer dan de helft van de totale onkosten van het zenden van deze voedselpakketten naar Duitschland. Evenmin als de naam van het Nederlandsche Roode Kruis stonden de Duitse autoriteiten toe, dat aan de ontvangers werd medegedeeld, welk aandeel het „Queen Wilhelmina Fund” in de verzending had gehad. Het is niet te veel gezegd, dat het lot van de Nederlandsche krijgsgevangenen in Duitschland ten zeerste is verlicht door den steun, dien de verschillende geallieerde reliefororganisaties en in de eerste plaats de Nederlandsche gedurende de oorlogsjaren hebben verleend.”

In het verslag van de heer *Boon* vinden vele mededelingen uit de jaarverslagen van het London Committee en van door de commissie gehoorde getuigen bevestiging.

74636; 74640; 74705 (*van der Maesen de Sombreff*)

In verband met hulpverlening uit Portugal aan Nederlandse krijgsgevangenen heeft jhr. *G. L. van der Maesen de Sombreff*, die in Mei 1941 tot consul-generaal te Lissabon is benoemd en op 6 December 1943 daar gedelegeerd werd van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, aan de commissie verklaard, dat zijn verhouding tot de heer *Flaes* te wensen had gelaten.

74706—74707; 74731—74732 (*van der Maesen de Sombreff*)

Voordat de heer *van der Maesen* gedelegeerd was van het London Committee was geworden, was die verhouding goed geweest, doch daarna had hij dadelijk gemerkt, dat de heer *Flaes* geen vriend was van het Rode Kruis.

De heer *van der Maesen* begreep niet waarom dat zo was. De heer *Flaes* heeft volgens hem niet zijn volle medewerking gegeven; hij is op zijn eigen houtje Rode Kruis-zendingen gaan verzorgen, hetgeen naar de mening van de heer *van der Maesen* verwarring stichtte. Verder heeft hij met het doel om kleding naar Nederland te zenden buiten het Rode Kruis om collectes gehouden, hetgeen de verwarring nog groter maakte.

74719—74724 (*van der Maesen de Sombreff*)

Er waren door de dames van het Rode Kruis gelden verzameld en er waren particuliere giften binnengekomen. Deze gelden en goederen werden bij het gezantschap bezorgd en de heer *Flaes* stuurde daarvan buiten het Rode Kruis om pakketten naar particuliere adressen in Nederland.

81437—81439 (*Flaes*)

Nadat de heer *van der Maesen* aan de heer *Flaes* had gezegd, dat dit niet de bedoeling was, had deze hem geantwoord, dat hij zulks niet meer doen zou.

Naar aanleiding van de bovenstaande mededelingen van de heer *van der Maesen de Sombreff* heeft de heer *Flaes* aan de commissie verklaard wel eens strubbelingen met hem te hebben gehad. Volgens de heer *Flaes* had de heer *van der Maesen de Sombreff* soms moeilijkheden met zijn personeel en hij was nogal eens zeer negatief ingesteld.

81443—81445 (*Flaes*)

De heer *Flaes* achtte de mededeling van de heer *van der Maesen de Sombreff*, dat hij geen vriend van het Rode Kruis was, een beetje overdreven. Hij had met de heer *van der Maesen* eenmaal onenigheid gehad over het Rode Kruis en daarover had hij brieven gewisseld met de heer *van Harinxma thoe Slooten*.

Met de voorganger van de heer *van der Maesen de Sombreff*, mr. *J. M. A. H. Luns*, had hij geen moeilijkheden gehad. De heer *Flaes* had nooit enig bezwaar gehad tegen het Rode Kruis.

De moeilijkheden met de heer *van der Maesen* betroffen een vraag om hulp uit een krijgsgevangenenkamp, die door deze naar Londen

was doorgezonden, waar zij op formalistische wijze was afgedaan, terwijl te Lissabon van Engelse zijde hulp en medewerking was aangeboden om iets te doen in de goede richting. De heer *Flaes* had toen gemend dat aanbod te moeten aanvaarden.

Uit de door de heer *Flaes* genoemde briefwisseling tussen hem en de heer *van Harinxma thoe Slooten* blijkt, dat laatstgenoemde op 21 Juni 1944 aan de heer *Flaes* heeft geschreven van de heer *van der Maesen* te hebben vernomen, dat op initiatief van de heer *Flaes* te Lissabon een collecte was georganiseerd ten behoeve van de Nederlandse krijgsgevangenen te Oschatz, welke buiten de vertegenwoordiger van het London Committee om was gegaan.

„Het zal”, zo vervolgt de bovengenoemde brief van de heer *van Harinxma*, „naar ik aanneem, ook U bekend zijn, dat de zorg voor onze krijgsgevangenen aan onze organisatie is toevertrouwd. Wij hebben met het oog hierop een specialen dienst georganiseerd, door welken de levensmiddelenpakketten worden besteld in Argentinië, Brazilië, de Vereenigde Staten en hier te lande, waardoor de zending van minstens 3 pakketten per man per maand gewaarborgd is. Deze zendingen komen tezamen te Genève en het Internationale Rode Kruis zorgt voor de verdeling over de kampen. Helaas laat door de desorganisatie van het verkeerswezen in centraal Europa de geregelde verdeling in de kampen wel eens te wenschen over, doch onze ervaring is tot nu toe, dat ten slotte alle pakketten hunne bestemming bereiken.

In verband met het vorenstaande zult U begrijpen, dat het van groot belang is, mede om willekeurige bevoorrechtiging van het eene kamp boven het andere te voorkomen, dat alles wat betreft zorg voor onze krijgsgevangenen steeds loopt via onze organisatie.

Ik betreur het derhalve, dat de opbrengst dezer collecte door U niet aan ons werd afgedragen en dat eveneens de kleeding, die destijds door het steuncomité ter beschikking van het gezantschap werd gesteld, door U werd afgedragen aan Mrs. *Campbell*, die nu naar ik aanneem uit eigen naam een en ander ter beschikking zal stellen van den kampleider, die zich toevallig tot haar heeft gewend. Dit lijkt mij, zoowel uit praktisch alsook uit nationaal oogpunt, minder gewenscht.

Ik vertrouw dan ook, dat U voortaan acties ten behoeve van onze krijgsgevangenen, welke ik overigens zeer toejuich, steeds over onze organisatie zult willen doen loopen”.

Op 24 Juli 1944 beantwoordde de heer *Flaes* de bovengenoemde brief van de heer *van Harinxma thoe Slooten*. Hij schreef hem, dat tegen het einde van December 1943 de vertegenwoordiger van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis te Lissabon door tussenkomst van Mrs. *Campbell* voor het eerst een brief, afkomstig van sergeant *Niemans* uit Oschatz, had ontvangen, welke hij had doorgezonden naar Londen. Naar aanleiding daarvan had de heer *van Harinxma thoe Slooten* op 28 Januari 1944 teruggeschreven, dat er ruime voedselpakketten naar elk krijgsgevangenenkamp werden verzonden en dat daar in de onmiddellijke behoefte was voorzien.

„Er zijn”, zo vervolgt de brief van de heer *Flaes*, „transportmoeilijkheden, wier oplossing niet van het R.K. afhangt. Sergeant *Niemans'* mededeelingen zullen worden onderzocht (niet Mrs. *Campbell's* klacht). Dit antwoord is voor een ieder voldoende duidelijk. Het R.K. is in de aangelegenheid gekend en kan geen aanleiding vinden voor eenigen anderen incidenteele stap dan onderzoek naar al dan niet regelmatige aankomst van voedselpakketten (ruim twee per maand per man).”

Op 25 Mei 1944 had Mrs. *Campbell* een tweede brief van sergeant *Niemans* gekregen, waarbij hij haar verzocht zo mogelijk o.m. onderkleding en toiletartikelen te zenden, waaraan in het kamp groot gebrek bestond. Mrs. *Campbell* had zich naar aanleiding van deze mededeling bereid verklaard een gedeelte van het haar door het Portugese Rode Kruis toegestane maandelijkse uitvoerquotum van in totaal 600 kg voor zendingen aan Britse krijgsgevangenen af te staan voor zendingen aan Nederlandse krijgsgevangenen, indien door de Nederlandse kolonie te Lissabon een klein fonds werd bijeen gebracht voor het kopen der benodigde goederen. Indien de heer *Flaes* het met dat aanbod eens zou zijn, zouden een Schotse dominee en Mrs. *Campbell* ieder bovendien nog 500 escudo's bijdragen.

„Naar mijn gevoelen”, zo vervolgt de heer *Flaes* zijn brief aan de heer *van Harinxma*, „was op dit aanbod redelijkerwijs en „uit nationaal oogpunt” maar één antwoord mogelijk: hartelijk danken en zorgen, dat het geld er kwam. Het ging er niet om iemand „willekeurig te bevoorrechten”; dat doet men niet met een tiental of wat meer pakketten voor 1000 man. Het doel was

slechts een geste te doen (in antwoord op een Britsche geste) en van goeden wil te doen blijken. Tevens was het een goede gelegenheid de Nederlandsche kolonie alhier weer eens wat te laten doen voor een onmiddellijk en gemakkelijk tot de verbeelding sprekend doel.

Ook werd het mij aldus mogelijk een bruikbare bestemming te vinden voor wat kleding, mij in Februari j.l. door het Steuncomité tegen mijn zin opgedrongen omdat blijkbaar geen andere, meer in aanmerking komende instantie bereid werd gevonden voor den opslag van deze goederen (en bescherming tegen motten enz.) te zorgen. Mij werd toentertijd medegedeeld, dat de goederen oorspronkelijk voor krijgsgevangenen waren bestemd en ten gevolge van gebrek aan expeditiegelegenheid niet konden worden gezonden.

Het heeft mij bevreemd, dat Uw vertegenwoordiger pas, nadat aan deze goederen met goedvinden van het restant-steuncomité een bestemming was gegeven, is komen opzetten met aanspraken en recht van beschikking, die hij, naar mijn gevoelen, uiterlijk in Februari j.l. te berde had behooren te brengen, vóór de overdracht aan mij.

Ik weet niet wat U beoogt met Uw opmerking over Mrs. *Campbell*. Er is geen sprake van dat de goederen Oschatz zullen bereiken als een Britsche gift. Zij zullen komen als wat zij zijn: een kleine gift der Nederlandsche kolonie te Lissabon. Mrs. *Campbell* heeft daarover uitvoerig met mij overleg gepleegd. Dat sergeant *Niemans* zich „toevallig” tot Mrs. *Campbell* heeft gewend geloof ik niet. Integendeel hij weet drommels goed wat hij doet en zijn kampgenooten zullen blij zijn een zoo actief zaakwaarnemer te hebben.

Ik ben van oordeel dat, indien men met alle omstandigheden rekening houdt, mijn reactie de eenige redelijke (vooral uit „nationaal oogpunt”) is geweest. Nu ik echter weet, dat het R.K. te Londen bepaaldelijk niet wenscht, dat eenige zending naar Nederlandsche kampen (zelfs in een vriendelijkerwijs afgegaan Britsch quotum) buiten Londen om wordt voorbereid, zal ik mij voortaan van elke bemoeienis onthouden. Mij was niet bekend, dat het R.K. in deze een monopolie heeft.”

Op 9 Augustus 1944 beantwoordde de heer van *Harinxma thoe Slooten* de bovengenoemde brief van de heer *Flaes* als volgt:

„Amice,

Uw uitvoerige schrijven dd. 24 Juli l.l. heeft geen verandering gebracht in mijne zienswijze en het is mij steeds niet duidelijk om welke reden de overigens prijzenswaardige actie ten behoeve van onze krijgsgevangenen moest omgaan buiten onzen vertegenwoordiger te Lissabon.

Voor de opzettelijk onjuiste interpretatie van mijn schrijven en de overgevoeligheid welke tot uiting komen in de laatste alinea van Uwen brief gevoel ik weinig bewondering.

Het eenige wat ik U vroeg was om acties ten behoeve van onze krijgsgevangenen, welke ik overigens natuurlijk zeer toejuich, over onze organisatie te willen laten lopen. Deze vraag lijkt mij, gezien het feit, dat de geheele zorg voor onze krijgsgevangenen bij ons Comité berust, niet onredelijk.”

Alvorens een oordeel uit te spreken over de hulp aan Nederlandse krijgsgevangenen zal de commissie eerst een beschouwing wijden aan de werkzaamheden van de tweede instantie, welke die hulpverlening tot taak had, namelijk het Nederlandse Rode Kruis.

De commissie is zich bewust, dat zij in deze treedt buiten het onderzoek naar het Regeringsbeleid, doch het zou zeer moeilijk zijn een oordeel uit te spreken over de bijstand aan de krijgsgevangenen en de burgergevangenen in concentratiekampen, gevangnissen en tuchthuizen in Duitsland zonder tevoren aandacht te wijden aan de hulp, die deze gevangenen van andere Nederlandse instanties dan de Regering hebben ontvangen. Wanneer men zich een oordeel wenst te vormen over de vraag, of de Regering in voldoende mate bijstand aan de gevangenen heeft verleend, is het gewenst, dat men daarbij in aanmerking neemt wat van andere Nederlandse zijde geschiedde en dat men zich dus ook hiervan vergewist.

Dr. *H. K. Offerhaus*, die van April 1942 tot 28 Augustus 1944, toen de Duitsers hem evenals de andere leden van het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis uit zijn functie ontsloegen, secretaris-generaal is geweest van deze organisatie, deelde aan de commissie mede, dat, nadat in 1940 de eerste krijgsgevangenen naar Duitsland waren gevoerd, de afdeling IV van het Nederlandse Rode Kruis, welke afdeling in Juli van dat jaar was opgericht en onder leiding

- 1) Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 62.

34144—34151 (*Offerhaus*)

34062—34066 (*Koot*)

stond van de heer *A. Zijlmans*, er voor gezorgd heeft, dat deze gevangenen pakketten kregen.¹⁾

Hij verklaarde tevens, dat zijn voorganger, de heer *H. H. Thoden van Velzen*, in April 1942 ontslag had moeten nemen omdat hij in het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis velerlei interne moeilijkheden had veroorzaakt.

Dit bestuur verzocht toen de heer *Offerhaus*, die reeds sedert 1918 lid was van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis en sedert 1936 als Hoofdcommissaris van het Ziekenhuiswezen tevens lid was van het dagelijks bestuur van deze organisatie, om de functie van secretaris-generaal op zich te nemen.

De heer *Offerhaus* was toen reeds 67 jaar en hij voorzag, naar hij zeide, grote moeilijkheden. Zijn enige zoon was door de Duitsers ter dood veroordeeld als lid van de O.D. en is op 3 Mei 1942 gefusilleerd. Zijn echtgenote had er, mede omdat de Duitsers, met name dr. *Reuter*, de vertegenwoordiger van het Duitse Rode Kruis, eisten, dat de nieuwe secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis persoonlijk geheel verantwoordelijk zou zijn voor alles, wat deze organisatie deed of naliet, bijzondere bezwaren tegen, dat hij deze functie op zich zou nemen. Enig financieel of ander voordeel was aan de positie, waartoe de heer *Offerhaus* werd aangezocht, niet verbonden. Niettemin meende deze, dat het zijn plicht was de benoeming aan te nemen.

De heer *H. Koot*, generaal-majoor b/d., die gedurende de oorlog een grote activiteit heeft betoond in verband met de pakkettenvoorziening der krijgsgevangenen, deelde aan de commissie mede, te menen, dat er in Nederland aanvankelijk twee manieren waren om de krijgsgevangenen aan pakketten te helpen, namelijk een actie van het Rode Kruis zelf, georganiseerd door de afdeling IV van deze organisatie en de actie van particulieren, die òf rechtstreeks òf via het Rode Kruis pakketten konden zenden aan hun familieleden en bekenden in de krijgsgevangenenkampen.

In het verslag over de werkzaamheden van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis gedurende het tijdvak van 1939 tot en met 1947 wordt vermeld, dat de afdeling IV aanvankelijk tweemaal per maand eenheidspakketten zond, bestemd voor Nederlandse krijgsgevangenen, burger-geïnterneerden en gijzelaars in het buitenland. Het maximum toegelaten gewicht dezer pakketten bedroeg 5 kg.

Aan de in Nederland woonachtige verwanten werd verzocht de kosten, die aanvankelijk f 6.50 en later f 7.50 per pakket bedroegen, zo mogelijk geheel of gedeeltelijk te vergoeden aan het Nederlandse Rode Kruis, doch ongeacht of zij al dan niet betaalden, vond steeds verzending plaats.

Op verzoek van het Rode Kruis in België heeft de afdeling IV ook pakketten verzonden aan Belgische krijgsgevangenen. Zo werden gedurende het tijdvak van 6 September tot 12 December 1940 de volgende aantallen eenheidspakketten verzonden:

Nederlandse krijgsgevangenen	429
Nederlandse civiel-geïnterneerde mannen (Ilag XIII)	1508
Nederlandse gijzelaars (Buchenwald)	1258
Nederlandse civiel-geïnterneerde vrouwen (Ravensbrück)	60
Belgische krijgsgevangenen	3187

In die periode bestond de inhoud van het eenheidspakket uit:

- 1 pond worst;
- 2 dozen smeerkaas;
- $\frac{1}{2}$ pond suiker;
- 1 stuk zeep;
- 2 pakken Sanovite;
- 3 ontbijtkoeken;
- 10 repen chocolade;
- 1 pond chocolademelkpoeder;
- 1 pond roomboter in blik;
- 60 sigaretten en
- 1 blik (à 10 stuks) sigaren.

Bovendien mochten er aan de krijgsgevangenen onbeperkt privé-pakketten worden gezonden, welke niet meer dan 2 kg. mochten wegen, terwijl de inhoud niet was onderworpen aan distributie- of douanebepalingen, zoals na Augustus 1942 met de eenheidspakketten van het Rode Kruis wel het geval was. Van Duitse zijde werden voor deze pakketten echter lange lijsten met verboden voorwerpen en goederen verstrekt.

Deze privé-pakketten konden portvrij aanvankelijk zowel rechtstreeks per post als via het Rode Kruis aan de krijgsgevangenen worden verzonden. Aan het einde van 1942 verboden de Duitsers het zenden van privé-pakketten, doch enige maanden later werd de verzending weer toegestaan, toen echter uitsluitend door tussenkomst van het Rode Kruis.

Gedurende het tijdvak 12 Juli tot 12 December 1940 werden door tussenkomst van het Rode Kruis de volgende aantallen privé-pakketten verzonden:

	stuks
aan Nederlandse krijgsgevangenen	2460
aan niet Nederlandse krijgsgevangenen	6020
aan Nederlandse civiel-geïnterneerden in Buchenwald en Ilag XIII	2132
in Camp St. Cyprien en Camp de Gurs	649
aan niet Nederlandse geïnterneerden	1177

Eind 1940 bedroeg het aantal behandelde privé-pakketten 1000 per week.

In 1942 werden er verzonden

	732	
naar Coiditz	215	
naar Schokken		
van Juni t.m. Dec. 1942 naar Stanislau		36300
van 7.1.43 tot 24.2.43 naar dezelfde kampen resp. 290, 94 en		8976
In Juli 1943 naar Stanislau		12248
naar Königstein		15
naar buitenlandse militairen		723
naar civiel-geïnterneerden		144

Met ingang van 1 Juli 1944 mocht slechts één privé-pakket per maand worden verzonden tot een maximumgewicht van 5 kg. De vierde afdeling verstreekte daartoe de benodigde plakadressen aan de familieleden.

In verband met de voor de familieleden van krijgsgevangenen toen reeds bestaande moeilijkheden om pakketten samen te stellen en de nog grotere moeilijkheden, die in deze verwacht werden, was sinds het voorjaar van 1944 de oprichting van een centrale ter verzending van standaard-familiepakketten in voorbereiding. Een aantal in samenstelling en prijs verschillende pakketten zou dan ter keuze van de verwanten tegen bonnen en betaling door verschillende levensmiddelenfabrikanten worden samengesteld en door het Rode Kruis verzonden.

Tot uitvoering van deze plannen is het echter niet meer gekomen. De spoorwegstaking, die op 19 September 1944 aanving, maakte namelijk een eind aan alle pakketverzendingen naar het buitenland.¹⁾

In dit verslag van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis wordt ten aanzien van de eenheidspakketten, welke de vierde afdeling aan de krijgsgevangenen zond, vermeld, dat, nadat in 1942 de Duitsers gedurende enige maanden de verzending daarvan hadden tegengewerkt, na Augustus van dat jaar in strijd met de bepalingen van de Conventie van Genève, waarin generlei beperkingen zijn opgenomen ten opzichte van het zenden van liefdegaven aan krijgsgevangenen, op last van de bezettingsautoriteiten slechts eenmaal per maand zulk een pakket mocht worden verzonden. Dit zou echter slechts dan mogen geschieden, indien de pakketten uitsluitend waren samengesteld uit toen niet gedistribueerde voedingsmiddelen. Aan elke krijgsgevangene mochten even veel rookartikelen worden gezonden als het hier te lande destijds gestelde rantsoen per persoon per maand bedroeg.

Door deze beperkende bepalingen verloor het eenheidspakket zeer veel aan voedingswaarde. De inhoud van zo'n pakket bestond sindsdien gedurende enige tijd uit:

- 1 pot konijnenragout,
- of 1 pot wildpeper;
- of 2 potten kokkelragout;
- 4 blikjes vispastei;
- 1 potje Culinox;
- 1 blikje blik;
- 2 potjes juspasta;
- 2 blokjes soep;
- 20 sigaren plus 20 senioritas
- of 150 gram tabak.

In het najaar van 1943 was de voorraad van deze ongedistribueerde levensmiddelen uitgeput, zodat toen alleen gratis een pakket rookwaren kon worden verzonden, waaraan enige nog verkrijgbare specerijen en kruiden werden toegevoegd.²⁾

Langdurige besprekingen waren daarna nodig om te komen tot de samenstelling van een nieuw eenheidspakket. Deze besprekingen werden blijkens het genoemde verslag in de regel gevoerd door de secretaris-generaal van het Rode Kruis met het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening in Oorlogstijd; ze vonden onder voortdurende tegenwerking der Duitsers vrijwel gedurende de gehele oorlog plaats.

Uit een in het verslag opgenomen tabel blijkt, dat er van 8 September 1942 tot en met 1 Augustus 1943 door de vierde afdeling

¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 66, 67 en 68.

²⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 63 en 64.

elf maal eenheidspakketten aan de krijgsgevangenen zijn verzonden tot een totaal aantal van 18 206.

In het begin van 1944 werd de naam eenheidspakket gewijzigd in „nationaal pakket”. Blijkens het verslag werden in 1944 viermaal zodanige pakketten verzonden; het laatste in Augustus van dat jaar. De inhoud van deze pakketten was als volgt:

500 gram suiker;
1 worst;
1 pak Sanovite;
1 ontbijtkoek;
6 rollen biscuits;
1 pakje smeerkaas;
250 gram melkpoeder;
5 pakjes soep;
1 blikje jam;
200 gram peulvruchten;
200 gram suikerwerk;
200 gram vet;
40 gram tabak;
40 sigaretten of 10 sigaren.

Het verslag vermeldt verder nog, dat bij de samenstelling der eenheids- en nationale pakketten van het Rode Kruis het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening in Oorlogstijd steeds zeer belangrijke medewerking verleende, terwijl enige fabrieken de verpakking op zich namen. De Nederlandse levensmiddelenindustrie verstreekte de bestanddelen voor de nationale pakketten voor een groot gedeelte gratis.

Ondanks het daartegen door de Duitsers uitgevaardigde verbod heeft de vierde afdeling meermalen getracht door het zenden van proefpakketten in concentratiekampen opgesloten Nederlanders te bereiken. Volgens het verslag bereikte echter bijna geen enkel van deze pakketten zijn bestemming. ¹⁾

Als gevolg van de op 29 April 1943 door de „Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden” bevolen terugroeping van de Nederlandse weermacht in krijgsgevangenschap, werd op 6 Mei 1943 de afdeling IV B van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis opgericht, die tot taak kreeg de verzending van pakketten te verzorgen voor de ingevolge de bovengenoemde terugroeping in krijgsgevangenschap gevoerde reserve- en dienstplichtige officieren, onder-officieren en manschappen, benevens de beroepsmilitairen beneden de rang van officier. Daarnaast verzorgde de vierde afdeling, die nu afdeling IV A werd genoemd, de reeds vóór 1943 weggevoerde krijgsgevangenen. ²⁾

Aanvankelijk kon van de betrokken Duitse militaire autoriteiten geen beslissing worden verkregen over de vraag of en in hoeverre de verzorging van pakketten ten deel zou vallen aan het Rode Kruis dan wel of deze zendingen door de posterijen zouden moeten worden verzorgd.

Op 2 Augustus 1943 werd beslist, dat de afdeling IV B te beginnen op 10 Augustus van dat jaar elke maand per gevangene twee briefpakketjes van 2 kg zou mogen zenden, hetgeen beduidend minder was dan de hoeveelheid, die de afdeling IV A aan de krijgsgevangenen officieren in het kamp te Stanislau mocht doen toekomen.

Blijkens het meer genoemde verslag van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis stonden de Duitse militaire autoriteiten na enige tijd verhoging van dit pakkettenrantsoen toe, waardoor in September 1943 aan elke gevangene 4 briefpakjes mochten worden gezonden, welk getal voor de volgende maanden op zes per maand werd gebracht.

Evenals de reeds vóór 1943 in krijgsgevangenschap weggevoerde militairen ontving de nieuwe categorie van krijgsgevangenen eenheidspakketten van de boven reeds vermelde samenstelling.

Bovendien konden evenals ten aanzien van de reeds vóór 1943 weggevoerde krijgsgevangenen het geval was, ook de familieleden en bekenden van de nieuwe categorie van gevangenen door bemiddeling van het Rode Kruis pakketten zenden.

Het bleek echter reeds spoedig, dat dit voor velen van hen een opgave was, die hun draagkracht verre te boven ging en daarom werd in October 1943 besloten tot oprichting van een sociale onderafdeling, een voortzetting van de in Augustus 1942 spontaan tot stand gekomen Actie voor Pleegouders voor Krijgsgevangenen (A.P.K.).

De bedoeling van deze actie was om in het gehele land pleegouders te werven, die zich bereid en in staat zouden verklaren om regelmatig, zo mogelijk eenmaal per week, één of twee levensmiddelenpakketten te zenden aan krijgsgevangenen. De pleegouders, soms meerdere pleegouders tezamen, zorgden dan steeds voor eenzelfde gevangene.

¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis, blz. 65 en 66.

²⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis, blz. 69.

Gedurende de periode van December 1943 tot en met September 1944 zond de afdeling IV B van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis de volgende hoeveelheden pakketten:

December 1943	52 480	pakketten.
Januari 1944	45 700	„
Februari 1944	39 390	„
Maart 1944	67 590	„
April 1944	42 400	„
Mei 1944	46 200	„
Juni 1944	51 450	„
Juli 1944	31 640	„
Augustus 1944	30 270	„
September 1944	1 083	„

Tot Juli 1944 bedroeg het aantal pakketten, dat verzonden mocht worden, zes van 2 kg per maand; van die maand af was de toegestane hoeveelheid twee van 5 kg per maand, (één familiepakket en één door het Rode Kruis te verzorgen nationaal pakket); vandaar de ogenschijnlijke vermindering in de maanden Juli en Augustus 1944.

Half September 1944 kwam de spoorwegstaking, welke ook de stopzetting van de pakkettenverzending tot gevolg had. Door bemiddeling van de posterijen kwamen alle reeds onderweg zijnde pakketten terug op de afdeling. Ook de pakketten, welke reeds klaar stonden om de grens te passeren, werden achterhaald en teruggezonden.¹⁾

De strekking van de mededelingen, welke de heer *Offerhaus* inzake de hulp aan de krijgsgevangenen aan de commissie heeft gedaan, stemt overeen met die van het verslag van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis. Hij verklaarde bovendien nog, dat hij, nadat het aantal krijgsgevangenen was toegenomen, buitengewoon veel moeite had gehad om het zenden van pakketten in dezelfde mate te doen plaats vinden als tevoren het geval was geweest. In April 1942 was hij secretaris-generaal geworden van het Nederlandse Rode Kruis en in deze functie had hij veel contact met de in Nederland gedetacheerde vertegenwoordiger van het Duitse Rode Kruis, dr. *Reuter*, die toezicht hield op de pakkettenverzending. Omdat de Duitse autoriteiten het volgens de heer *Offerhaus* onze gevangenen genomen officieren en manschappen zo moeilijk mogelijk wensten te maken, was het hun een doorn in het oog, dat het Nederlandse Rode Kruis poogde de gevangenen te helpen en zij zaten om allerlei gezochte redenen het zenden van pakketten dwars. Zij maakten er al heel gauw bezwaar tegen, dat aan de krijgsgevangenen distributie-artikelen werden verzonden en de heer *Offerhaus* kon ondanks de moeite, die hij zich gaf en de ruzies, die hij met de Duitsers had, niet bereiken, dat er in die mate als hij dat wenselijk achtte pakketten naar de krijgsgevangenen werden gezonden. Hij was daarover tweemaal bij *Schönbeck* geweest, de Duitse autoriteit, die hier te lande destijds de distributie regelde, doch deze bezoeken hadden geen succes gehad, daar hij niet werd ontvangen. Toen dr. *Friedrich*, een van de geëmitteerden van het Internationale Rode Kruis, ons land bezocht, heeft de heer *Offerhaus* tezamen met deze een poging willen wagen om toestemming te verkrijgen tot het zenden van meer pakketten aan de Nederlandse krijgsgevangenen, doch *Schönbeck* weigerde hen te ontvangen.

Ondanks de moeilijkheden met de Duitsers om voor het zenden van pakketten aan de krijgsgevangenen distributie-artikelen aan te kopen, heeft het Rode Kruis dit volgens de heer *Offerhaus* toch gedaan; het kocht namelijk deze artikelen van het Directoraat-Generaal voor de Voedselvoorziening met medewerking van de daar werkzame heer *Bautz*.

Nadat er van 1 Augustus 1943 tot 1 October van dat jaar alleen maar wat rookwaren naar de krijgsgevangenen konden worden gestuurd, werd het nadien als gevolg van besprekingen, die de heer *Offerhaus* met dr. *Reuter* of met andere Duitse autoriteiten gevoerd had, weer mogelijk hun wat uitgebreider pakketten te zenden.

De heer *Offerhaus* legde met betrekking tot de werkzaamheden van de afdeling IV B van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis verklaringen af, welke overeenstemden met die van het verslag van het Informatiebureau. De heer *Koot*, het hoofd van die afdeling, was volgens de heer *Offerhaus* iemand, die durfde op te treden en voor wie hij groot respect had.

Ten bewijze, dat de Duitse autoriteiten het werk van het Nederlandse Rode Kruis trachtten te dwarsbomen en naar een reden zochten om de toenmalige leden van het hoofdbestuur van deze organisatie uit te schakelen en te vervangen door hun volgelingen, las de heer *Offerhaus* enkele fotocopies voor van de correspondentie, welke daaromtrent gevoerd is tussen dr. *Wimmer*, Generalkommissar für Verwaltung und Justiz, dr. *Reuter*, Gesandter *Bene* en *Rauter*. Deze correspondentie is na de oorlog in

¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 72.

30919—30937; 35033—35038 (*Offerhaus*)

35057—35061 (*Offerhaus*)

35115—35131; 34239 (*Offerhaus*)

35050—35055 (*Offerhaus*)
34122 (*Koot*)

31350—31351 (*van Lynden*)
31004—31005; 35181—35187 (*Offerhaus*)

35053—35055 (*Offerhaus*)

35108—35114 (*Offerhaus*)

34122—34140 (*Koot*)

34054—34067 (*Koot*)

Duitsland achterhaald. Er blijkt uit, dat de Duitsers met het doel om het Nederlandse Rode Kruis meer naar hun hand te kunnen zetten, in Augustus 1942 de N.S.B.-er *Engelbrecht* tot voorzitter hebben benoemd. Deze zou een voorstel doen om de secretaris-generaal, de heer *Offerhaus*, te vervangen.

Daar de heer *Engelbrecht* had nagelaten zulk een voorstel in te dienen en hij, naar mr. *W. J. baron van Lynden*, de toenmalige eerste ondervoorzitter van het Nederlandse Rode Kruis, en dr. *Offerhaus* aan de commissie verklaarden, na zijn benoeming zich in de vergaderingen van het hoofdbestuur van deze organisatie eigenlijk nooit als voorzitter had kunnen doen gelden, stelde *Rauter* op 23 October 1943 aan *Wimmer* voor om *Ch. Coene*, sinds 30 November 1936 lid van de N.S.B., tot secretaris-generaal te benoemen, terwijl Gesandter *Bene* hem later een zekere *Dyserinck* als candidaat voor deze functie noemde.

Op 20 Februari 1944 kreeg dr. *Reuter* van de Wehrmachtsbefehlshaber opdracht om, totdat dr. *Offerhaus*, mr. *Vleer*, het hoofd van de vijfde afdeling van het Informatiebureau, mr. baron *van Lynden* en de beide secretarissen van het hoofdbestuur uit het Rode Kruis zouden zijn gezet, onmiddellijk het zenden van pakketten aan de Nederlandse krijgsgevangenen stop te zetten. Deze brief was geschreven, omdat het Nederlandse Rode Kruis op 3 December 1943 aan de vertrouwensman der krijgsgevangenen in Stalag 371, overste *de Jongh*, een brief zou hebben geschreven, waarin stond, dat het aan vaandrig *Schiphuis* een pakket had gezonden met ontvluchtingsmateriaal en een leerboek met aanwijzingen voor het gebruik.

Er volgden nog enkele Duitse brieven over hetzelfde onderwerp, waaruit volgens de heer *Offerhaus* bleek, dat de Duitsers toen nog uit vrees voor represailles enigszins huiverig waren om al te drastisch tegen het Nederlandse Rode Kruis op te treden.

De heer *Offerhaus* had ook veel gecorrespondeerd over dit ontvluchtingsmateriaal en naar hij meende, had naar aanleiding van die brieven *Wimmer* geschreven, dat het op het Rode Kruis een „Sawirtschaft” was en dat hij door deze instelling bij de neus was genomen.

Op 12 Mei 1944 schreef *Reuter* aan *Wimmer*, dat na het verweer van het Nederlandse Rode Kruis betreffende de pakketzending met vluchtmaterial, deze zaak niet meer zo op de voorgrond stond, omdat er nu een ander middel was om deze organisatie te lijf te gaan.

In het maandblad van het Nederlandse Rode Kruis was namelijk een artikel van de heer *Koot* verschenen, waarin deze het Nederlandse volk opwekte om de krijgsgevangenen in Duitsland te helpen en daarvoor goederen te sturen. Er stond in dat artikel ook vermeld, dat de mensen oproerig werden, omdat de toestanden daar zo ellendig waren. De Duitsers interpreteerden dit zó, aldus de heer *Offerhaus*, alsof wij opgestoot hadden tot ontevredenheid en tot het maken van oproer. De heren *van Lynden*, *Offerhaus*, *Koot* en *Canté*, secretaris van het Rode Kruis, werden daarop voor het Kriegsgerecht gedaagd en op 31 Juli 1944 werden ze wegens „deutschfeindliche Kundgebung” veroordeeld tot een geldboete van f 300.—, waardoor *Wimmer* een wettelijke reden kreeg om hen op 28 Augustus 1944 uit hun Rode Kruis-posities te ontslaan.

Reeds voordien had de secretaresse van *Reuter*, een Duits-Nederlandse, de heer *Offerhaus* heimelijk medegedeeld en hem de bewijzen getoond, dat het plan bestond om de heer *van Lynden*, hem en hun twee secretarissen naar Duitsland te voeren.

De overige leden van het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis hebben na het ontslag van de bovengenoemde heren nog enige maanden hun moeilijke taak voortgezet, maar toen in November 1944 *Piek* secretaris-generaal werd, traden zij af.

De heer *Koot* legde overeenkomstige verklaringen af. Hij voegde er echter nog aan toe, dat de burgemeester van Uithoorn, de heer *C. M. A. Koot* te goeder trouw maar min of meer tegen de bedoelingen van eerstgenoemde in, met meer tam tam dan deze gewent had geacht, in een pamflet zijn gemeentenaren had opgewekt voor een pakkettenactie ten behoeve van onze krijgsgevangenen. Dit pamflet van burgemeester *Koot* kon inderdaad gelezen worden als een „deutschfeindliche Kundgebung.” Hierdoor werd, aldus de heer *Koot*, de aandacht gevestigd op zijn eigen artikel, dat tenslotte door de Duitsers werd aangegrepen om zich daarmee van het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis te ontdoen.

Omtrent de Actie Pleegouders voor Krijgsgevangenen, A.P.K., deelde de heer *Koot* in overeenstemming met het vermelde in het verslag van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis mede, dat deze spontane actie uit een initiatief van de luitenant-generaal b/d van het K.N.I.L., de heer *M. Boerstra*, was ontstaan.

Deze had met de heer *Koot* overleg gepleegd en samen met de heer *Boerstra* heeft de heer *Koot* toen het plan voor de Actie Pleegouders

voor Krijgsgevangenen samengesteld; begin Augustus 1942 werd met het werk begonnen. Het was de bedoeling om voor iedere krijgsgevangene een „pleegouder” te krijgen om hem te kunnen voorzien van alles, waaraan hij eventueel behoefte zou hebben. Deze actie ging buiten het Nederlandse Rode Kruis om en had ten doel om de pakketten, die door de familie van de krijgsgevangenen werden samengesteld en die door tussenkomst van de onder leiding van de heer *Zijlmans* werkende vierde afdeling van deze organisatie werden verzonden, aan te vullen evenals de eenheidspakketten, welke deze afdeling van het Rode Kruis zelf zond.

De actie van de A.P.K. was een zo groot succes geworden en de lawine van pakketten, die ter doorzending aan de krijgsgevangenen werd ontvangen, was zo groot, dat de heer *Koot* de pleegouders wel eens heeft moeten remmen en hun heeft aangeraden de pakketten niet in dergelijke hoeveelheden naar Duitsland te zenden, maar datgene, wat zij verzamelden, ook ten goede te doen komen aan personen in hun naaste omgeving, die daaraan eveneens behoefte hadden.

Naar de heer *Koot* aan de commissie mededeelde, was het werk van de A.P.K. geheel particulier gegaan, al was daarbij wel de morele steun van en de samenwerking met het Rode Kruis nodig geweest. Deze had de heer *Koot* dan ook gekregen; de heer *Zijlmans*, het hoofd van afdeling IV, bijvoorbeeld had hem persoonlijk van verschillende adressen van krijgsgevangenen in de kampen voorzien.

Verder had de heer *Koot*, omdat het zijn bedoeling was pleegouders te recruteren voor krijgsgevangenen uit die plaatsen, waar dezen zelf woonachtig waren, teneinde zodoende een band te vormen tussen een krijgsgevangene en zijn pleegouders, ook de adressen der gevangenen in Nederland gekregen van het Commissariaat voor de Nederlandse weermacht.

De heer *Koot* had, naar hij zeide, overal contacten. Illegale contacten, die wel eens bij hem verschenen — soms ook wel eens niet — zagen kans voor de krijgsgevangenen levensmiddelen te krijgen, die ingevolge de Duitse bepalingen eigenlijk niet mochten worden verschaft en welke zij gratis voor zijn werk ter beschikking stelden. Dit heeft geduurd totdat in April 1944 de Duitsers de heer *Koot* gevangen namen. Omdat hij naar hij zeide met de A.P.K. enig succes had gehad, was hij aangezocht om als hoofd van de afdeling IV B van het Nederlandse Rode Kruis op te treden.

Het had in 1943 grote moeite gekost om van de Duitsers gedaan te krijgen, dat dezen aan het Nederlandse Rode Kruis toestonden om op dezelfde wijze als dat voor de voordien reeds naar Duitsland gevoerde krijgsgevangenen geschiedde, pakketten te zenden aan de kort tevoren weggevoerde militairen.

Toen hij hoofd van de afdeling IV B was geworden, had de heer *Koot* zich tot dat doel direct met de Duitse autoriteiten in verbinding gesteld, doch bij zijn eerste bezoeken werd hij zeer koel en min of meer vijandig ontvangen.

Nadien kon de afdeling IV B rechtstreeks pakketten aan de krijgsgevangenen zenden. De pakketten, die door particulieren ter verzending aan deze afdeling werden aangeboden, werden gecontroleerd om na te gaan, of ze inderdaad voldoende levensmiddelen bevatten. Wanneer dit niet het geval was, werden ze bijgevuld uit de voorraden, die de heer *Koot* op clandestiene wijze, illegaal dus, uit het gehele land gratis kreeg van boeren, vissers, fabrikanten enz. Met deze op illegale wijze verkregen voorraden kon de heer *Koot* ook andere afdelingen van het Rode Kruis steunen, zoals de afdeling IV A en de afdeling Speciale Hulpverlening onder leiding van mevrouw *L. H. M. A. van Overeem—Ziegenhardt*, aan wier werkzaamheden in het volgende hoofdstuk nader aandacht zal worden besteed. De heer *Koot* zeide zeker te weten, dat de heren *Offerhaus* en *van Lynden* er van op de hoogte waren, dat de voorraden, waarover hij beschikte en waarmede hij andere afdelingen van het Rode Kruis steunde, op illegale wijze waren verkregen, want hij had daar met hen over gesproken.

Hij was verder van mening, dat, wanneer er tevoren geen pleegouders voor de krijgsgevangenen zouden zijn aangeworven, waardoor hij in staat was gesteld voorraden te vormen, de afdeling IV B en de later door hem gesteunde afdeling IV A niet in staat zouden zijn gebleken zo goed voor de krijgsgevangenen te zorgen als nu is gebeurd.

De heer *Offerhaus* heeft eveneens medegedeeld, dat de heer *Koot* veel bij hem is geweest en dat zij dan al deze aangelegenheden bespraken. Hij was evenals de heer *Koot* van mening, dat de afdeling IV B belangrijker was geweest dan de afdeling IV A, die een veel kleinere groep van krijgsgevangenen verzorgde.

Dat het Nederlandse Rode Kruis zich inderdaad moeite gaf voor de verzorging der krijgsgevangenen valt ook nog af te leiden uit de verklaring van de heer *Flugi van Aspermont*, waaruit blijkt, dat een

34085—34087 (*Koot*)

34090—34092 (*Koot*)

34098 (*Koot*)

34099—34103 (*Koot*)

34075—34079; 34088—34098 (*Koot*)

34080—34083 (*Koot*)

34239 (*Offerhaus*)

40225—40226 (*Flugi van Aspermont*)

gesprek met de heer *van Lynden* voor hem mede aanleiding is geworden om in de zomer van 1943 naar Zwitserland te vertrekken. De heer *van Lynden* namelijk, van de heer *Flugi* vernomen hebbende, dat deze naast de Nederlandse ook de Zwitserse nationaliteit bezat, had er zeer op aangedrongen, dat hij naar Zwitserland zou gaan om daar voor het Rode Kruis zaken te regelen, die de Duitsers niet mochten weten. Na dit verzoek te hebben overwogen, besloot de heer *Flugi van Aspermont* om inderdaad te vertrekken, doch voordien verzochten de heren *van Lynden* en *Offerhaus* hem te trachten in Zwitserland een garantie te krijgen van het Internationale Rode Kruis te Genève voor een bedrag van f 500 000, op welke garantie een aantal Haagse bankiers, die hij voor zijn vertrek ook had ontmoet, bereid waren aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis dat bedrag uit te betalen, opdat dit daarmee levensmiddelen zou kunnen aanschaffen voor pakketten aan krijgsgevangenen. De garantie zou moeten inhouden, dat de bankiers op de dag van de wapenstilstand hun geld terug zouden krijgen.

40229—40233 (*Flugi van Aspermont*)

De heer *van Lynden* gaf aan de heer *Flugi* een introductiebrief mede voor de president van het Internationale Rode Kruis, waarin wel vermeld stond, dat laatstgenoemde het volle vertrouwen genoot van het Nederlandse Rode Kruis, doch niet, dat hij als vertegenwoordiger van deze organisatie naar Zwitserland kwam, hetgeen volgens de heer *Flugi* een zekere teleurstelling was, aangezien het Internationale Rode Kruis het op prijs zou hebben gesteld in Zwitserland te onderhandelen met iemand, die bevoegd was het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis te vertegenwoordigen.

40246—40248 (*Flugi van Aspermont*)

Bij het eerste bezoek, dat de heer *Flugi van Aspermont* aan het Internationale Rode Kruis te Genève bracht, werd hem reeds medegedeeld, dat dit geen geld had, doch bereid was om na te gaan, wat het in deze zou kunnen doen.

Tevens hoorde de heer *Flugi* bij dat bezoek voor het eerst van het bestaan van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, dat in Zwitserland vertegenwoordigd werd door de heer *de Vos van Steenwijk*, die hij spoedig daarop in zijn woonplaats La Tour de Peilz, volgens de heer *Flugi* anderhalf uur sporens van Genève gelegen, een bezoek bracht.

Hij vertelde deze van zijn opdracht om te trachten een garantie van f 500 000 te krijgen voor de Haagse bankiers, doch bij de bespreking, die daarna door beide heren met het Internationale Rode Kruis werd gevoerd, bleek het de heer *Flugi* reeds spoedig, dat er niet de minste kans was, dat deze organisatie geld voor dat doel zou verschaffen.

40265—40267 (*Flugi van Aspermont*)

De heer *Flugi* heeft zich inzake het verkrijgen van de garantie toen gewend tot de president-directeur van de Schweizerische Bankverein, dr. *Maurice Golay*, die zich in principe bereid verklaarde de garantie te verstrekken, mits de Nederlandse Regering te Londen hem weer een garantie verleende. De heer *Golay* heeft zich daarop, zoals hij met de heer *Flugi* had afgesproken, tot de Nederlandse gezant te Bern gewend om te informeren, of de Regering te Londen bereid zou zijn aldaar het equivalent van f 500 000 in ponden te storten bij het filiaal van de Schweizerische Bankverein.

In het rapport, dat de heer *Flugi* op 18 October 1943 aan de heer *de Vos van Steenwijk* zond, deelde hij mede, dat de eerste gezantschapsecretaris te Bern, mr. *R. B. baron van Lynden*, de Nederlandse Regering te Londen omtrent deze aangelegenheid telegrafisch op de hoogte zou stellen.

De heer *Flugi van Aspermont* deelde aan de commissie mede, dat de Regering te Londen — om welke reden was hem niet bekend — niet is getreden in het geven van de gevraagde garantie, zodat het hem ook niet gelukt is de garantie, welke het Rode Kruis in Nederland nodig had, te verkrijgen.

79922 (*van Harinxma thoe Slooten*)

De toenmalige voorzitter van het London Committee, de heer *van Harinxma thoe Slooten*, verklaarde desgevraagd, dat hij in deze aan gelegenheid, die toch betrekking had op de hulpverlening aan de krijgsgevangenen, nooit rechtstreeks gemengd is geweest. Hij herinnerde zich vaag, dat er een voorstel als hierboven bedoeld, was geweest, doch dat dit was behandeld tussen het Nederlandse gezantschap te Bern en de Regering te Londen. Voordat hij deze verklaring aan de commissie aflegde, had hij bij dit gezantschap nog inlichtingen ingewonnen en dit had hem bevestigd, dat zulks inderdaad het geval was geweest.

Uit de rapporten, die de heer *Flugi van Aspermont* aan de heer *de Vos van Steenwijk* toezond en waarin hij ook melding maakte van de pogingen tot het verkrijgen van bovengenoemde garantie, staat ook vermeld, dat de reden, waarom het Nederlandse Rode Kruis een lening van f 500 000 wilde sluiten, gelegen was in de veronderstelling, dat na Mei 1943 het aantal Nederlandse krijgsgevangenen was opgelopen tot 50 000. Toen later bleek, dat er in totaal slechts ruim 10 000 waren, verzocht de heer *Flugi* in zijn rapport van 4 Januari 1944 aan de heer *de Vos van Steenwijk* om het gezantschap te Bern mede te delen,

dat de noodzaak tot het verkrijgen van een garantie was vervallen.

Uit laatstgenoemd rapport is dus gebleken, dat niet de Nederlandse Regering te Londen wegens aan de heer *Flugi* onbekende redenen geweigerd heeft de gevraagde garantie te verstrekken, zoals hij bij zijn verhoor verklaarde, doch dat, zoals hij in zijn rapport van 4 Januari 1944 zelf heeft medegedeeld, de noodzaak tot deze garantie was vervallen. Klaarblijkelijk heeft de heer *Flugi van Aspermont* zich bij zijn verhoor in 1949 deze aangelegenheid niet meer nauwkeurig herinnerd.

De commissie gaat thans over tot het geven van haar oordeel over het aandeel van de Nederlandse Regering en van het Nederlandse Rode Kruis in de hulpverlening aan de Nederlandse krijgsgevangenen. Zij zal zich derhalve niet bezig houden met hetgeen, voordat de Duitsers dit op het einde van 1942 aan particulieren verboden ¹⁾, door dezen rechtstreeks aan de krijgsgevangenen werd gezonden. Evenmin zal zij spreken over de resultaten van het loffelijke streven van het Queen Wilhelmina Fund en van enkele in Nederland opgerichte comité's, die tot doel hadden het lot der krijgsgevangenen te verlichten. Bij hun verhoor noemden de heren *Verspyck*, *van Lynden* en *Offerhaus* bijvoorbeeld het onder leiding van de destijds aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis toegevoegde kapitein ter zee b/d *J. F. Klaassen* ten behoeve van de hulp aan de krijgsgevangenen werkzaam geweest zijnde comité, terwijl er in het rapport van de reeds eerder genoemde Pakkettencommissie o.m. melding van gemaakt wordt, dat de afdeling Maastricht van het Nederlandse Rode Kruis op eigen initiatief van December 1940 tot Augustus 1944 ongeveer 50 000 pakketten heeft gezonden aan de krijgsgevangenen. ²⁾

Omdat de hulpverlening aan de Nederlandse krijgsgevangenen, welke de Regering als een der onderdelen van haar taak beschouwde, in haar opdracht geschiedde door het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, terwijl het verstrekken van hulp aan krijgsgevangenen en geïnterneerden alsmede controle op de verzending van geschenken behoorden tot de doelstellingen van het Nederlandse Rode Kruis ³⁾, lag het voor de hand, dat voor deze instellingen ten deze een belangrijke taak was weggelegd.

Het is de commissie uit de door de secretaris van de Algemene Rekenkamer bij schrijven van 16 Mei 1950 ⁴⁾ verstrekte gegevens gebleken, dat de Regering te Londen in het tweede halfjaar van 1942 bedragen ten behoeve van de hulpverlening aan Nederlandse krijgsgevangenen heeft uitgegeven, die in omvang toenamen naarmate de geldmiddelen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis uitgeput raakten, het aantal krijgsgevangenen groter werd en het nemen van bijzondere maatregelen, zoals het aankopen van voedingsmiddelen in Noord- en Zuid-Amerika alsmede van kleding noodzakelijk werd, teneinde de Nederlandse krijgsgevangenen zo mogelijk op dezelfde voet te voorzien als hun Britse lotgenoten in Duitsland ⁵⁾.

Verscheidene omstandigheden hebben echter tengevolge gehad, dat de uitvoering van de hulpverlening aan de Nederlandse krijgsgevangenen, waarmede het London Committee was belast, niet de resultaten heeft opgeleverd, waarnaar gestreefd was.

Ten aanzien van de oorzaken daarvan mag er in de eerste plaats op worden gewezen, dat in 1942 het aantal Nederlandse krijgsgevangenen toenam tot ongeveer 2000 en hun aantal in het jaar daarop zelfs ruim 10 000 werd, een omstandigheid, welke niet te voorzien was geweest. Daardoor en mede omdat het toen in verband met voedselschaarste in Engeland en gebrek aan scheepsruimte zeer moeilijk was om voldoende voorraden te vormen, duurde het geruime tijd, voordat dit comité in staat was een regelmatige toezending aan de krijgsgevangenen van één pakket per veertien dagen tot stand te brengen. Bovendien was het ook uitermate moeilijk er voor te zorgen, dat spoedig na het nemen van een besluit tot uitbreiding der zendingen de pakketten ook werkelijk de krijgsgevangenen regelmatig bereikten. Als gevolg van de oorlogsomstandigheden duurde het namelijk meestal zeer lang, voordat de eerste van een reeks van zendingen, waartoe men in Engeland besloten had en waarvoor de nodige maatregelen waren genomen, de kampen bereikte. Daardoor is het verklaarbaar, dat het eerst in het einde van 1943 of in het begin van 1944 mogelijk werd, dat alle krijgsgevangenen regelmatig eenmaal per 14 dagen een pakket konden ontvangen. Ook indien dit gelukte, zouden de Nederlandse krijgsgevangenen minder ontvangen dan hun Britse lotgenoten, die immers blijkens het rapport van een afgevaardigde van de Zweedse legatie te Berlijn van het bezoek, dat hij op 25 Augustus 1942 aan het krijgsgevangenenkamp te Colditz bracht en naar ook de heer *van Lidth de Jeude* aan de commissie heeft medegedeeld, in 1942 reeds 4 pakketten per maand uit Genève ontvingen.

Omdat voorts tengevolge van de bombardementen op de spoor-

¹⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 67.

24793 (*Verspyck*)
31328 (*van Lynden*)
34197 (*Offerhaus*)

²⁾ Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 13; blz. 19; blz. 59 t/m 61.

³⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Rode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 9.

⁴⁾ Vgl. bijlage 38.

⁵⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1941, blz. 6.

42520—42522 (*de Meester*)

30615 (*van Lidth de Jeude*)

wegen in Frankrijk, die als voorbereiding voor de invasie reeds tegen het einde van 1943 begonnen, het Rode Kruis-verkeer ontwricht werd, was het voor het London Committee volgens zijn verslag over de jaren 1943—1945 niet mogelijk om de pakkettenvoorraden te Genève en in de kampen tijdig en voldoende aan te vullen. De Rode Kruis-organisaties van andere nationaliteiten konden dit evenmin, doch zij waren toch in een gunstiger positie, omdat zij konden putten uit eerder gevormde voorraden, aangepast aan een zeer groot aantal krijgsgevangenen. Het aantal Nederlandse krijgsgevangenen was in de eerste jaren echter zeer klein, terwijl niet te voorzien was, dat het zich zo sterk zou uitbreiden.

Toen eindelijk de laatste hinderpalen, die de uitvoering van het plan om de Nederlandse krijgsgevangenen 4 pakketten per maand te zenden, uit de weg waren geruimd en dit van November 1944 af mogelijk werd, veroorzaakten de bombardementen in Duitsland zulk een chaos, dat het Internationale Rode Kruis de grootste moeilijkheden had om de pakketzendingen in de kampen te krijgen.

De commissie is tot de conclusie gekomen, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, aan welke organisatie de Regering de uitvoering van de hulpverlening aan de krijgsgevangenen had overgedragen, er inderdaad naar heeft gestreefd om op hetzelfde peil als dat voor de Britse krijgsgevangenen geschiedde, hulp te verlenen aan de Nederlandse krijgsgevangenen. Door verschillende hierboven omschreven omstandigheden echter hebben de pakketten, die dit comité deed verzenden, voor een groot gedeelte hun bestemming niet bereikt. Waar bovendien, zoals reeds medegedeeld, geen voldoende voorraadvorming had plaats gehad, hebben de Nederlandse krijgsgevangenen minder pakketten ontvangen dan hun Britse en Amerikaanse lotgenoten. De commissie is niet tot de overtuiging gekomen, dat het ongunstige verloop van de hulpverlening aan de Nederlandse krijgsgevangenen is toe te schrijven aan tekortkomingen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

Zij wijst er bovendien nog op, dat aan de pakketten, die het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis door tussenkomst van het Britse, het Amerikaanse en het Internationale Rode Kruis uit Genève aan de krijgsgevangenen deed toekomen, niet te zien is geweest, dat ze op Nederlands initiatief waren verzonden.

Toen de krijgsgevangenen over Zwitserland moeilijk bereikbaar werden, heeft de heer *Woensdregt* de mogelijkheden nagegaan voor het zenden van pakketten uit Zweden. Daaromtrent is aan de commissie gebleken, dat de heer *Woensdregt* blijkens een brief, die hij op 3 Februari 1945 aan de heer *Dentz* te Londen schreef, reeds lang overtuigd was van de noodzakelijkheid om aan de krijgsgevangenen via Zweden extra hulp te verschaffen en zich met de organisatie van die hulp reeds bezig hield.

De heer *de Meester* echter, voorzitter van het London Committee, was van oordeel, dat de verzending van voedselpakketten naar de kampen beter onder de contrôle kon blijven van zijn comité en dat hij eerst nog nader diende te overwegen, of de heer *Woensdregt* hem zou kunnen helpen met het verzenden van pakketten aan de krijgsgevangenen. Hij verkeerde destijds bovendien nog in de mening, dat de via Genève en Gothenburg aan de Nederlandse krijgsgevangenen toegezonden goederen dezen ook bereikten. De heer *de Meester* is later niet meer op het denkbeeld van de heer *Woensdregt* teruggekomen.

De heer *Woensdregt* was, aannemende, dat de medewerking van het London Committee aan zijn plan van zelf sprak, met de voorbereiding van de door hem beraamde pakketzendingen voortgegaan, zonder dat hij nog een toestemmend antwoord van dit comité had ontvangen.

De commissie is van oordeel, dat het benutten van de mogelijkheid tot het verzenden van pakketten aan de Nederlandse krijgsgevangenen via Zweden geheel te danken is geweest aan het voortvarende optreden van de heer *Woensdregt*. Zij meent, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis onder de leiding van de heer *de Meester* in deze een te formalistisch standpunt heeft ingenomen. De heer *Woensdregt* heeft zich daaraan echter niet gestoord en is met het verzenden van de pakketten voortgegaan, binnen de grenzen, welke hem van Zweedse zijde werden gesteld.

Dat de heer *de Meester* zo weinig daadwerkelijke belangstelling toonde voor het denkbeeld van de heer *Woensdregt* verdient naar de mening der commissie afkeuring. Tevens wijst het er op, dat de Regering in onvoldoende mate het toezicht op de werkzaamheden van het London Committee uitoefende, waartoe zij verplicht mocht worden geacht. Gelukkig heeft de heer *Woensdregt* zijn denkbeeld toch tot uitvoering kunnen brengen, doordat hiervoor in overleg met het gezantschap gelden werden gebruikt, waarover dit de beschikking had.

De commissie acht het ook verkeerd, dat de heer *de Meester* naast zijn voorzitterschap van het London Committee van het Nederlandse

93276 (*Woensdregt*)

42549 (*de Meester*)

Rode Kruis zijn werk als consul-generaal bleef waarnemen, zodat hij niet al zijn tijd aan het Rode Kruis-werk kon geven.

Met betrekking tot de werkzaamheid in Nederland van het Nederlandse Rode Kruis ten aanzien van de hulpverlening aan de krijgsgevangenen is de commissie gebleken, dat reeds kort nadat in 1940 de eerste krijgsgevangenen naar Duitsland waren gevoerd, de daartoe opgerichte vierde afdeling van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis begonnen is met het zenden van pakketten. Tevens zond deze afdeling goederen, haar tot dat doel door familieleden en vrienden van de gevangenen toegezonden, in de vorm van Rode Kruis-pakketten verder.

Daarnaast bestond, totdat de Duitsers zulks tegen het einde van 1942 verboden, de gelegenheid om rechtstreeks privé-pakketten te zenden aan de krijgsgevangenen.

Verder is de commissie gebleken, dat, toen van Duitse zijde herhaalde malen, geheel in strijd met de bepalingen van de Conventie van Genève, beperkingen werden opgelegd aan het zenden van liefdegaven aan de krijgsgevangenen, het Nederlandse Rode Kruis er ten koste van veel moeilijkheden meermalen in is geslaagd deze beperkingen, althans gedeeltelijk, te niet te doen. Er konden daardoor, hoewel in mindere mate dan aanvankelijk het geval was geweest, ondanks de hier te lande toenemende schaarste aan levensmiddelen, door tussenkomst van het Nederlandse Rode Kruis vrij regelmatig pakketten aan de krijgsgevangenen worden gezonden.

Nadat in September 1944 de spoorwegstaking was uitgebroken en bovendien kort daarna het gehele dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis aftrad, was het niet meer mogelijk daarmee voort te gaan.

Het Nederlandse Rode Kruis is in zijn loffelijk streven op hoogst verdienstelijke wijze gesteund door particulier initiatief, zoals door het comité, dat onder leiding van de heer *Klaassen* door tussenkomst van het Rode Kruis pakketten aan de krijgsgevangenen deed toekomen en door de A.P.K. (Actie Pleegouders voor Krijgsgevangenen), ingesteld door de heren *Boerstra* en *Koot* en geleid door laatstgenoemde in nauwe relatie met het Rode Kruis.

Toen de heer *Koot* als gevolg van het succes, dat hij met de A.P.K. bereikt had, in 1943 werd aangezocht om de afdeling IV B van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis op te richten, welke afdeling ten doel had hulp te verlenen aan de ruim 8000 in 1943 naar Duitsland gevoerde krijgsgevangenen, was hij door zijn tevoren gelegde contacten, legale en illegale, niet alleen in staat om de door hem verzorgde krijgsgevangenen te voorzien van voedingsmiddelen, doch kon hij daarmee tevens de afdeling van de heer *Zijlmans*, die een kleiner aantal krijgsgevangenen verzorgde en ook de onder leiding van mevrouw *van Overeem* werkende afdeling, de Dienst voor Speciale Hulpverlening van het Nederlandse Rode Kruis, steunen. Vele van deze levensmiddelen waren de heer *Koot* op illegale wijze verschaft en, naar hij de commissie heeft medegedeeld, was dit aan de heren *van Lynden* en *Offerhaus* bekend.

Omtrent dit laatste punt wenst de commissie op te merken, dat de Pakkettencommissie in de samenvatting van de resultaten van haar onderzoek heeft medegedeeld van oordeel te zijn,

„dat voor de hulpverlening aan de Nederlandse krijgsgevangenen zowel door het Nederlandse Rode Kruis te 's-Gravenhage als door het London Committee van het N.R.K. en de Nederlandse Regering te Londen veel is gedaan om deze gevangenen van voedselpakketten en kleding te voorzien.”¹⁾

De commissie kan zich hiermede verenigen. Zij voegt daaraan toe, dat de heer *Offerhaus*, die, naar deze verklaarde, door de Duitsers persoonlijk verantwoordelijk was gesteld voor alles, wat het Nederlandse Rode Kruis deed of naliet, zich niettemin in het belang van de krijgsgevangenen niet verzette tegen illegale activiteit van enkele onderdelen van de organisatie, waarvoor hij de verantwoordelijkheid droeg. Bovendien heeft hij tegen het verbod van de Duitsers in, ten behoeve van het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen bij het Directoraat-Generaal voor de Voedselvoorziening artikelen aangekocht, die toen reeds gedistribueerd werden.

Tenslotte is aan de commissie gebleken, dat het totale aantal Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland groter is geweest dan ruim 10 000, welk aantal in de in dit hoofdstuk genoemde verslagen van het London Committee, van het Queen Wilhelmina Fund, van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis en in het rapport van de Pakkettencommissie genoemd wordt.

De directeur van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *J. van de Vosse*, heeft namelijk aan de commissie een 13 Juni 1950 gedateerde opgave gezonden van o.m. de toen bekende aantallen naar Duitsland gevoerde Nederlandse krijgsgevangenen en

34066; 34098 (*Koot*)

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 41.

30934—30937 (*Offerhaus*)

¹⁾ Vgl. bijlage 40.

24809—24810 (*Verspyck*)

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 12.

politieke gevangenen. Uit die opgave blijkt, dat in totaal ongeveer 11 400 Nederlandse krijgsgevangenen naar Duitsland zijn gevoerd, van wie er toen nog 10 vermist waren, terwijl 256 als overleden waren geregistreerd. ¹⁾

De in het rapport van de Pakkettencommissie voorkomende mededeling, dat het totale aantal naar Duitsland gevoerde Nederlandse krijgsgevangenen ongeveer 10 500 heeft bedragen ²⁾, berust volgens de heer *Verspyck*, directeur van het Nederlandse Rode Kruis, die tevens lid was van de zoëven genoemde commissie, op de gegevens, welke op 1 December 1947 aan het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis bekend waren. Hij verklaarde echter tevens, dat naarmate dat bureau meer inlichtingen verkreeg, deze gegevens veranderden.

In het verslag van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis over 1939 tot en met 1947 wordt medegedeeld, dat van het totale aantal naar Duitsland gevoerde krijgsgevangenen er 10 500 ressorteerden onder het Ministerie van Oorlog en 900 onder dat van Marine. Volgens een aan de commissie gerichte brief van 26 Juni 1950 van het hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf zou hieruit blijken, dat de commissie-*Vorrink* in de in haar rapport weergegeven opgave geen rekening heeft gehouden met de krijgsgevangenen van de Marine. ³⁾

Tevens blijkt uit deze brief, dat het aantal in Duitsland aanwezige Nederlandse krijgsgevangenen steeds aan wijziging onderhevig was doordat een aantal naar Nederland is teruggebracht en later sommigen daarvan weer naar Duitsland zijn gevoerd. Velen zijn, zo luidt dat schrijven, gegaan, teruggekeerd en weder gegaan, anderen zijn na aanvankelijk onderduiken, later opgepakt. Weer anderen zijn van krijgsgevangenen arbeiders in Duitsland geworden.

De bij de Sectie Krijgsgeschiedenis aanwezige gegevens zijn in 1947 verstrekt door het Ministerie van Oorlog en de hoofdofficier, belast met de bijzondere betalingen. Deze gegevens luiden, alleen voor de Koninklijke Landmacht:

beroepsofficieren	1293
cadetten	147
beroepsonderofficieren	749
reserve-officieren	554
reserve-personeel beneden de rang van officier	92
dienstplichtigen	6648

totaal ..... 9483 ³⁾

³⁾ Vgl. bijlage 40.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen.

- J. J. Vorrink* (15 Juli 1948): nos. 17992—17993; 18007.
Jhr. G. M. Verspyck (1 September 1948): nos. 24766—24767; 24796.
Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude (21 October 1948): nos. 30586—30589; 30611—30617; 30626—30628; 30670—30671; 30705—30713; 30779—30780.
Ir. F. C. C. baron van Tuyll van Serooskerken van Zuylen (21 October 1948): nos. 30799—30803; 30811—30819.
Dr. H. K. Offerhaus (21 October 1948): nos. 30919—30937.
Mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten (5 November 1948): nos. 32395—32410.
H. Koot (17 November 1948): nos. 34053—34140.
Dr. H. K. Offerhaus (17 November 1948): nos. 34180—34181; 34232—34241.
Dr. H. K. Offerhaus (26 November 1948): nos. 35032—35062; 35108—35113; 35115—35131.
Jhr. C. H. Ch. Flugi van Aspermont (3 Februari 1949): nos. 40226; 40262—40267; 40270—40292; 40378—40384.
Th. H. de Meester (17 Februari 1949): nos. 42503; 42520—42527; 42535—42536; 42579—42580.
Ir. W. Friedhoff (31 Maart 1949): nos. 46266—46284; 46339—46346.
Dr. W. J. A. Willems (14 April 1949): nos. 47491—47512; 47524—47530.
Mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg (30 September 1949): no. 68413.
J. W. J. baron de Vos van Steenwijk (12 Januari 1950): nos. 72831—72832.
Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude (17 Februari 1950): no. 75727.
N. D. Woensdregt (17 Mei 1951): nos. 93241—93249; 93273—93278.

X. De hulp aan politieke gevangenen en Joodse gedeporteerden

§ 1. Van Engeland uit ondernomen pogingen tot hulpverlening

In het vorige hoofdstuk is reeds medegedeeld, dat het gedurende de oorlogsjaren mogelijk is gebleken om behalve aan de krijgsgevangenen ook pakketten te zenden aan de gijzelaars.

Dr. *H. N. Boon*, tijdens de oorlog eerste ambassade-secretaris aan de Nederlandse ambassade te Washington, heeft op 14 Februari 1946 een rapport uitgebracht over de op verzoek van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis plaats gehad hebbende verschepingen van goederen uit de Verenigde Staten, bestemd voor de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland. Daarin deelde hij o.m. mede, dat de gijzelaars de enige groep waren, voor welke de Duitse Regering gelijkstelling met de krijgsgevangenen wilde aanvaarden. De kampen, waarin de gijzelaars vertoefden, konden dientengevolge bezocht worden door de vertegenwoordigers van de beschermende mogendheden, die de belangen der oorlogvoerenden behartigden. Behoudens de goedkeuring der in de oorlog betrokken landen konden ook de gedelegeerden van het Internationale Comité van het Rode Kruis dergelijke bezoeken brengen. (Artt. 86 en 88 van de Conventie van Genève).

Inderdaad hebben afgevaardigden van het Internationale Rode Kruis en ambtenaren van de Zweedse legatie te Berlijn — deze immers behartigde namens de Zweedse Regering gedurende de oorlogsjaren de Nederlandse belangen in Duitsland —, naar bij het verhoor van de heer *van Lidth de Jeude* aan de commissie is gebleken, de Nederlandse gijzelaars in het kamp te Buchenwald bezocht.

Door deze bezoeken was het mogelijk om na te gaan, of de aan de gijzelaars verzonden goederen inderdaad hun bestemming bereikten en dit was voorzover het pakketten betrof, die het London Committee aan hen deed toekomen, van belang, omdat de Engelsen, zoals de heer *van Lidth de Jeude* verklaarde, geen voedsel en andere zaken naar Duitsland wensten te zenden, indien zij niet de zekerheid hadden, dat deze goederen werkelijk aan de slachtoffers ter hand werden gesteld en niet door de Duitsers werden behouden.

Tegen het zenden van pakketten aan de gijzelaars bestonden dus noch van Duitse noch van geallieerde zijde bezwaren en dientengevolge kon het London Committee hun die doen toekomen.

Toen echter in Nederland en andere bezette landen de Duitsers duizenden personen om politieke redenen of omdat zij Jood waren gevangen namen en in Duitsland in tuchthuizen, gevangnissen en concentratiekampen opsloten, ontstonden er moeilijkheden in verband met het verlenen van hulp aan deze nieuwe categorieën van gevangenen, omtrent wie in de Conventie van Genève niets was bepaald.

Voor het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, dat onder meer de hulpverlening aan Nederlandse oorlogsslachtoffers in Nederland en andere landen als doelstelling had²⁾, bestond de moeilijkheid daarin, dat enerzijds de Duitsers gedurende de eerste oorlogsjaren niet toestonden om pakketten te zenden aan deze gevangenen, die niet beschermd werden door de Conventie van Genève, en daaraan ook later nog een aantal moeilijk te vervullen voorwaarden verbonden, terwijl anderzijds de Engelsen hadden laten weten, dat er geen levensmiddelen van buiten de blokkade naar Duitsland mochten worden gezonden.

Mr. *A. B. Roosjen*, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die als gijzelaar in het kamp te Buchenwald opgesloten is geweest, heeft verklaard, dat de gijzelaars gedurende de eerste drie of vier maanden van hun verblijf in dat kamp niets hebben gekregen. Daarna ontvingen zij iedere week een pakket uit Nederland, van het Nederlandse Rode Kruis, waarvoor de familie betalen moest. In 1941 kregen zij nu en dan, maximaal eenmaal per maand, van het Amerikaanse Rode Kruis een pakket, dat hun uit Genève werd toegestuurd. Bij zijn verhoor verklaarde de heer *Roosjen*, dat hij op 27 December 1940 in het kamp te Buchenwald is gekomen, waar zich de Indische gijzelaars toen ook reeds bevonden. De heer *Roosjen* las bij zijn verhoor enkele passages voor uit het boek „Vier jaar Indisch gijzelaar”, geschreven door de heren *J. H. H. Rijshouwer* en *H. W. van Wermeskerken*, die beiden door de Duitsers als gijzelaars zijn opgesloten.

30709 (*van Lidth de Jeude*)

30629 (*van Lidth de Jeude*)

30626—30635; 75709—75718 (*van Lidth de Jeude*)
32367—32381; 79961—79962 (*van Harinxma thoe Slooten*)
42527—42534; 42539 (*de Meester*)
46173—46176; 46210—46223;
46286—46292 (*Friedhoff*)

²⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1940, blz. 5.
Zie ook bijlage 2 B.

30670—30672 (*van Lidth de Jeude*)

95034 (*Roosjen*)

Dat boek bevat gegevens, waaruit kan worden geconcludeerd, dat de Indische gijzelaars op 4 October 1940 voor het eerst een pakket hebben ontvangen van het Nederlandse Rode Kruis; voor dat pakket hadden de familieleden der geadresseerden f 7,50 moeten betalen.

In Januari 1941 kreeg de groep, waartoe de heer *Roosjen* behoorde, voor het eerst zulk een Rode Kruis-pakket en daarna gebeurde dat ongeveer iedere maand. In het zoëven genoemde boek is op meerdere plaatsen van de aankomst van Nederlandse Rode Kruis-pakketten melding gemaakt.

Op 15 November 1941 zijn volgens de heer *Roosjen* de Nederlandse en de Nederlandsch-Indische gijzelaars uit Buchenwald overgebracht naar Nederland en daar hebben zij uit Genève geregeld pakketten ontvangen, waaraan te zien was, dat zij van het Amerikaanse Rode Kruis afkomstig waren.

De heer *Th. de Meester*, destijds Nederlands consul-generaal te Londen, die van September 1944 tot April 1946 voorzitter is geweest van het London Committee, heeft naar aanleiding van klachten, welke in 1945 in Nederland werden geuit, in een brief van 17 Augustus 1945 aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis de moeilijkheden, welke zijn comité heeft ondervonden bij de hulpverlening aan Nederlandse oorlogsslachtoffers in Duitse kampen, als volgt omschreven.

„Op grond van het feit, dat civiel-geïnterneerden in de verschillende conventies van Genève niet genoemd worden, weigerden de Duitse autoriteiten gedurende de eerste jaren van den oorlog elke inmenging te dezer zake van het Internationale Roode Kruis en waren niet bereid voedselpakketten voor dit doel door te laten. Daarbij kwam, dat de geallieerde autoriteiten als gevolg van de blokkademaatregelen weigerden voedsel van buiten de blokkade op het continent van Europa toe te laten, tenzij op de aflevering door het Internationale Roode Kruis contrôle geöfend kon worden, hetgeen, zooals gezegd, de Duitschers niet toelieten.”

Het Internationale Comité van het Rode Kruis heeft in Februari 1946 verslag uitgebracht over zijn werkzaamheid ten behoeve van de civiele gevangenen in de Duitse concentratiekampen over de jaren 1939—1945. In dit verslag, „Documents sur l'activité du Comité international de la Croix Rouge en faveur des civils détenus dans les camps de concentration en Allemagne”, wordt medegedeeld, dat eerst in 1943 het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken in antwoord op de vele tevoren door het Internationale Rode Kruis zonder succes ondernomen démarches aan de te Berlijn gevestigde gedelegeerde van deze organisatie had doen weten, dat levensmiddelenpakketten aan de civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen zouden kunnen worden gezonden, mits deze pakketten naam en verblijfplaats der gevangenen vermeldden en de gevangenen een andere nationaliteit hadden dan de Duitse. ¹⁾

Uit deze mededeling blijkt, dat de Duitse autoriteiten tevoren het zenden van voedselpakketten aan de civiele gevangenen in concentratiekampen niet hadden toegestaan.

Toen de Duitsers dit in 1943 wel toestonden, weigerden zij echter om aan het Internationale Rode Kruis de namen en adressen der civiele gevangenen te verstrekken, waardoor de door hen verleende toestemming illusoir was, omdat destijds aan deze organisatie slechts weinig namen en adressen van deze gevangenen bekend waren. Het Internationale Rode Kruis heeft zich echter met de hulp van zijn gedelegeerden en door het werk van vele anderen met succes de nodige gegevens weten te verschaffen, zodat van duizenden civiele gevangenen naam en verblijfplaats bekend werden. Op 1 Maart 1945 was zulks met 56 000 van hen het geval. ²⁾

Inmiddels was er te Genève een speciale dienst ingesteld voor het verzenden van pakketten naar de civiele gevangenen in de concentratiekampen, de „Service des colis aux camps de concentration” of wel „Service CCC” genaamd. Enige weken nadat de eerste pakketten waren verzonden, ontving de Service CCC reeds door de geadresseerden ondertekende ontvangstbewijzen, waarop dikwijls ook de namen van andere gevangenen vermeld stonden. Degenen, aan wie het in de kampen was toegestaan te schrijven, deelden hun familieleden en kennissen mede, dat pakketten mochten worden ontvangen en op deze wijze werd dit steeds meer bekend. Te Genève werden met name uit Noorwegen en Polen veel brieven ontvangen, waarin namen en verblijfplaatsen van civiele gevangenen werden gemeld. Ook werden uit de kampen en uit de bezette landen clandestien namenlijsten naar Genève gezonden.

Er ontstond echter een nieuwe moeilijkheid, doordat de gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis, die geen toestemming kregen om in de kampen te komen, geen contrôle konden oefenen op de uitreiking van de toegezonden pakketten, zoals in de krijgsgevangenenkampen wel het geval was. ³⁾

42501 (*de Meester*)

¹⁾ Vgl. bijlage 41.

²⁾ Vgl. bijlage 41.

³⁾ Vgl. bijlage 41.

Daarom stonden de geallieerde autoriteiten aan het Internationale Rode Kruis niet toe om ondanks de talrijke *démarches*, die het daartoe heeft ondernomen, ten behoeve van de civiele gevangenen in de concentratiekampen goederen in Europa in te voeren. Ook verzetten de geallieerden zich tegen het overmaken van fondsen om daarmee in Europa binnen de blokkade tot dat doel goederen aan te kopen.

Het Internationale Rode Kruis zag zich daardoor gedwongen zich voor het aankopen van de voor de hulpverlening aan de civiele gevangenen benodigde goederen te beperken tot het gebied binnen de blokkade, waar reeds in vele landen een tekort was aan levensmiddelen, terwijl het zich de voor dit doel benodigde gelden eveneens binnen de blokkade moest verschaffen. Verschillende diplomatieke vertegenwoordigingen, Rode Kruis-organisaties en in Zwitserland gevestigde liefdadige instellingen hebben daarbij geholpen. Op deze wijze werd het mogelijk om in Roemenië, Hongarije en Slowakije belangrijke hoeveelheden vleesconserven, biscuits, marmelade en suiker aan te kopen, die naar Genève werden gezonden en daar tot pakketten werden verpakt, die aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen werden toegezonden.¹⁾

De afwezigheid van controle, of de verzonden pakketten inderdaad aan de civiele gevangenen in de kampen werden uitgereikt, verhinderde het Internationale Rode Kruis niet om de pogingen tot hulpverlening voort te zetten. Als er in bepaalde kampen pakketten werden achtergehouden of geconfisqueerd, werd dit op de duur toch bekend en werden de zendingen gestaakt. Dit is bijvoorbeeld het geval geweest met het kamp Mauthausen.

De hulpverlening aan de concentratiekampen werd volgens het vermelde verslag van het Internationale Rode Kruis eigenlijk meer geduld door de kampcommandanten dan dat zij door de Duitse centrale organen officieel was toegestaan.²⁾

Zoals in dit hoofdstuk nog zal blijken, hebben later, toen de oorlog reeds ten einde liep, nadat in Maart 1945 de President van het Internationale Rode Kruis met de generaal der S.S. *Kaltenbrunner* was overeengekomen, dat gedelegeerden van deze organisatie in de concentratiekampen zouden worden geïnstalleerd en o.m. toezicht zouden houden op de distributie van pakketten, in vele van deze kampen de commandanten voorgegeven geen order te hebben ontvangen om hen in het kamp toe te laten en trachtten zij te verhinderen, dat aan de gevangenen hulp werd verleend.³⁾

Geheel in overeenstemming met hetgeen in het verslag van het Internationale Rode Kruis ten aanzien van het zenden van pakketten aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen is vermeld, rapporteerde de heer *Flugi van Aspermont*, die in Zwitserland de gedelegeerde van het London Committee, de heer *de Vos van Steenwijk*, behulpzaam was, op 13 October 1943 aan deze, dat de onderhandelingen, die het Internationale Rode Kruis met de Duitse autoriteiten hadden geleid, doch dat wel was bereikt, dat, indien het Internationale Rode Kruis zich op de een of andere wijze de namen en adressen van civiele geïnterneerden zou kunnen verschaffen, de aan die adressen gerichte pakketten zouden worden doorgelaten.⁴⁾ De heer *Flugi van Aspermont* deelde in dit rapport tevens mede, dat het zenden van pakketten aan Nederlanders, die in bepaalde, met name genoemde tuchthuizen, gevangnissen, huizen van bewaring en krankzinnigen-gestichten in Nederland en Duitsland waren opgesloten, vooralsnog onmogelijk was.

Gezien deze Duitse toezegging en gezien de ervaringen, die het Internationale Rode Kruis reeds had gehad met het zenden van pakketten aan enkele kampen, stelde de heer *Flugi van Aspermont* aan de heer *de Vos van Steenwijk* voor om voortaan via het Internationale Rode Kruis te Genève geregeld pakketten te doen zenden aan 60 Nederlanders in het concentratiekamp Sachsenhausen te Oraniënburg,

17 Nederlanders in de vrouwegevangenis Ravensbrück,
96 Nederlanders in het concentratiekamp Buchenwald,
43 Nederlanders in het concentratiekamp Dachau,

216 pakketten totaal.

De pakketten moesten uit in Zwitserland beschikbare fondsen worden gekocht en uit Zwitsers materiaal bestaan. De kostprijs van een dergelijk pakket zou ongeveer frs. 17 bedragen.⁵⁾ Waar, naar de heer *Flugi van Aspermont* aan de heer *de Vos van Steenwijk* rapporteerde, het zenden van pakketten voor de civiele geïnterneerden, in veel sterkere mate nog dan bij de krijgsgevangenen het geval was, een kwestie van leven of dood betekende, stelde hij voor om een bedrag van frs. 170 000 bij het Internationale Rode Kruis te storten, dat dan 10 000 pakketten zou kunnen zenden. (d.w.z. ongeveer 46 × 216 pakketten).

¹⁾ Vgl. bijlage 41.

²⁾ Vgl. bijlage 41.

³⁾ Vgl. bijlage 41.

⁴⁾ Vgl. bijlage 42.

⁵⁾ Vgl. bijlage 42.

1) Vgl. bijlage 42.

2) Vgl. bijlage 42.

40298—40310 (*Flugi van Aspermont*)

40311—40331 (*Flugi van Aspermont*)

40373; 40385—40388 (*Flugi van Aspermont*)

3) Vgl. bijlage 41.

4) Vgl. bijlage 41.

32360—32362; 32375; 79961—79962 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Mochten de fondsen, waarover het London Committee in Zwitserland beschikte, niet voldoende zijn, dan vroeg hij machtiging om met behulp van een te Londen door dit comité te verstrekken duidelijke autorisatie in contact te treden met een Zwitserse bankinstelling ter verkrijging van dat bedrag.¹⁾

De heer *Flugi* wilde 46 pakketten per persoon aankopen, omdat hij hoopte uit de voorraad van 10 000 pakketten ook 189 Nederlanders in het kamp te Vught en 139 personen, die in de gevangenis aan de Gansstraat te Utrecht waren opgesloten, te kunnen voorzien. Mocht dit gelukken, dan zouden 10 000 aangekochte pakketten aan 544 gevangenen ten goede komen; ieder zou dan 18 pakketten ontvangen. Dit aantal leek hem, daar het verloop der krijgsverrichtingen nog geen al te groot optimisme omtrent een spoedig einde van de oorlog rechtvaardigde, niet te groot.²⁾

De heer *Flugi* heeft aan de commissie verklaard, dat de heer *de Vos van Steenwijk* hem in antwoord op zijn voorstel op 15 October 1943 mededeelde, dat hij, belemmerd door geldgebrek, slechts 4 × 216 pakketten à frs. 17, dus voor een bedrag van frs. 14 688, kon bestellen. Hij verzocht hem om in afwachting van het antwoord uit Londen ongeveer 10 000 pakketten te reserveren.

Later heeft de heer *Flugi van Aspermont* voor het zenden van pakketten aan civiele gevangenen, naar hij de commissie mededeelde, wel grotere bedragen gekregen, maar het duurde lang en zij kwamen meestal na het tijdstip, waarop zij nodig waren.

Aan de 216 gevangenen, voor wie hij op 13 October 1943 verzocht had pakketten te zenden, zond het Internationale Rode Kruis volgens de verklaring van de heer *Flugi van Aspermont* geregeld pakketten. Later werd het aantal civiele gevangenen, wier naam en verblijfplaats aan de heer *Flugi* bekend werd, steeds groter; dit bedroeg ten slotte 5163, doch daaronder bevonden zich behalve Nederlanders ook wel vreemdelingen, die hun naam hadden gezet op reçu's van zendingen aan Nederlandse civiele geïnterneerden.

Het Internationale Rode Kruis had volgens hem order van het London Committee om per twee maanden een pakket te sturen aan elke politieke gevangene, die bekend was.

Voorzover de heer *Flugi van Aspermont* dit kon nagaan uit de getekende reçu's, die hij terug ontving, schat hij het aantal pakketten, dat zijn bestemming bereikt heeft, op ongeveer 40 % van het aantal, dat het Internationale Rode Kruis op zijn verzoek heeft verzonden.

Naar hij de commissie mededeelde, heeft de heer *Flugi*, toen hij uit Londen niet voldoende geld kreeg om via het Internationale Rode Kruis pakketten te zenden aan de Nederlandse civiele gevangenen, op allerlei wijzen getracht om aan geld te komen. Zo verdiende hij te Montreux frs. 800 door het houden van een lezing. De heer *Welbergen*, directeur van de Lumina, (d.i., zo zeide de heer *Flugi*, in Zwitserland wat de Shell hier is) verleende hem een gift om daarmee pakketten voor Nederlandse civiele gevangenen te bekostigen en uit eigen middelen zond de heer *Flugi* ook zo nu en dan een pakket. Verder werden buscollectes gehouden, terwijl de in Zwitserland woonachtige Nederlanders volgens hem door het geven van grote bedragen gedaan hebben wat zij konden.

Deze mededeling stemt overeen met hetgeen in het bovengenoemde verslag van het Internationale Rode Kruis gezegd wordt omtrent de geldelijke hulp, die deze organisatie van particuliere zijde ondervond bij haar streven om aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen pakketten te zenden.³⁾

Dat, zoals in het verslag van het Internationale Rode Kruis is medegedeeld, de Britse en Amerikaanse autoriteiten niet bereid waren om de blokkadebepalingen minder streng toe te passen ten behoeve van het zenden van levensmiddelen aan civiele gevangenen⁴⁾, is de commissie onder meer ook gebleken uit een verklaring van de heer *van Harinxma thoe Slooten*. Deze toch, die van het begin van 1943 tot 1 September 1944 voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis was, deelde mede, dat de Engelse autoriteiten streng verboden om ten behoeve van het zenden van pakketten aan Nederlandse civiele gevangenen gelden in het buitenland beschikbaar te stellen. Men kreeg geen vergunning om daarvoor geld over te maken en het verzoek om tot dat doel geld naar Lissabon of Stockholm te zenden, werd niet ingewilligd. Voor de bedragen, die hij voor het verzenden van pakketten aan de civiele gevangenen, wier naam en verblijfplaats in Zwitserland bekend waren, daarheen had gezonden, had het London Committee volgens hem onder valse pretenties toestemming van de Engelsen gekregen.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde bovendien nog mede, dat hij persoonlijk bij de hoogste autoriteiten van het Britse Ministry of Economic Warfare een verzachting van de blokkade bepleit had ten behoeve van de hulpverlening aan Nederlandse civiele gevangenen, doch dat het hem toen onmogelijk was gebleken iets te bereiken.

Dat de Britse en Amerikaanse autoriteiten in 1943 en in het begin

1) Vgl. bijlage 43 A.

2) Vgl. bijlage 43 A.

3) Vgl. bijlage 43 B.

4) Vgl. bijlage 43 C.

5) Vgl. bijlage 43 C.

van 1944 inderdaad een afwijzende houding hebben aangenomen inzake een minder scherpe toepassing der blokkadebepalingen ten behoeve van hulpverlening aan andere oorlogsslachtoffers dan krijgsgevangenen en gijzelaars blijkt ook uit enkele in het archief van het London Committee aangetroffen brieven. Zo deelde de heer *van Harinxma thoe Slooten* in een memorandum bij een brief van 15 April 1943 aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart mede, dat hij aan het Ministry of Economic Warfare een zeer onbevredigend onderhoud had gevoerd omtrent het verkrijgen van toestemming tot aankoop en vervoer van een grote hoeveelheid levertraan, die zich in Zuid-Afrika bevond. Het was namelijk de bedoeling om dit artikel ten goede te doen komen aan de bevolking in Nederland, doch de Britse Regering wenste de levertraan in geen geval door de blokkade te laten.¹⁾

Inzake het verkrijgen van toestemming voor het zenden van een bedrag van £ 50 000 naar Zwitserland om daarmee ten behoeve van de bevolking in Nederland vitamines en medicamenten te kopen alsmede melkpoeder en insuline was de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan het Ministry of Economic Warfare medegedeeld, dat deze toestemming, naar men daar meende, slechts zou kunnen worden verleend, indien de Britse legatie te Bern toezicht kon houden op de door de gedelegeerde van het London Committee in Zwitserland te verrichten aankopen, waarna deze legatie zou beslissen, of de aangekochte goederen naar Nederland zouden mogen worden vervoerd. Daar de legatie voor het verlenen van die toestemming eerst weer de Britse Regering te Londen zou hebben te raadplegen, zou hiermede, naar de heer *van Harinxma thoe Slooten* toen aan de ambtenaar van het Ministry of Economic Warfare, met wie hij had gesproken, heeft gezegd, veel te veel tijd verloren gaan.²⁾

Op 19 Mei 1943 hebben de toenmalige Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, de heer *Kerstens*, en de Nederlandse gezant te Londen, een bezoek gebracht aan lord *Selborne*, die toen Minister of Economic Warfare was en aan lord *Drogheda*, destijds Director General aan hetzelfde departement, in verband met het zenden van voedsel naar Nederland. Daarbij werd blijkens het memorandum, dat van de toen gehouden bespreking werd opgesteld, van Engelse zijde geweigerd medewerking te verlenen aan de invoer van een kleine hoeveelheid uit Zuid-Afrika afkomstige levertraan.³⁾

Nadien hebben de heer *van Harinxma thoe Slooten* en iemand, die er in een amice-briefje van 26 Mei 1943 over heeft geschreven aan de heer *Michiels van Verduynen*, tezamen bij lord *Drogheda* nogmaals aangedrongen op het verlenen van toestemming tot invoer van levertraan in Nederland. Ook deze poging leverde blijkens het zoëven gemelde briefje aan de heer *Michiels van Verduynen* geen succes op.⁴⁾ Er zou nu getracht worden om van de Amerikaanse autoriteiten, die enkele dagen te voren toestemming hadden verleend tot invoer van sinaasappelen in Nederland, hetgeen de Engelsen eerst ook geweigerd hadden, de vereiste vergunning los te krijgen.⁵⁾

Dat in Augustus 1943 ook het Amerikaanse Department of State er overigens nog weinig voor gevoelde om ten behoeve van hulpverlening aan de bevolking in Nederland de toepassing van de blokkade-maatregelen te matigen, blijkt uit een door dat departement aan onze ambassadeur te Washington gerichte nota als antwoord op een door deze ingediend verzoek. Bedoelde nota luidt:

„The Secretary of State presents his compliments to the Chargé d’Affaires ad interim of the Netherlands and refers to the Embassy’s note of May 24, 1943, GA-1692, relative to food conditions in the Netherlands.

The whole question of relief to the suffering civilian populations of territories now occupied by the Axis is one of the greatest complexity which has been receiving the most careful attention of the United States Government in the hope that some method might be found whereby relief could be brought about without injury to the war effort of the United Nations. Even strictly limited shipments of food to the Netherlands would involve a modification of the blockade of Germany and of German occupied territories, which is recognized as one of the most potent weapons in bringing about a speedy and victorious termination of the war and the liberation of the occupied countries from Axis domination.

The question of relief measures is, however, constantly under review by the United States Government and if a modification of present policy becomes possible, the Secretary of State will notify the Embassy.”

Op 10 Februari 1944 had de heer *van Harinxma thoe Slooten* te Londen weer een onderhoud op het Ministry of Economic Warfare in tegenwoordigheid van de vertegenwoordigster van het Amerikaanse gelijknamige ministerie, die verbonden was aan de Amerikaanse ambassade te Londen. Nu betrof het een verzoek tot het verkrijgen van

vergunning voor het verzenden van een hoeveelheid vitamine A naar Nederland.

Het verzoek werd afgewezen, omdat de blokkadebepalingen voor vitamine A geen uitzondering toelieten. Hoewel de heer *van Harinxma thoe Slooten* betoogd had ervan overtuigd te zijn, dat er na aankomst van dat geneesmiddel in Nederland vanwege het Internationale Rode Kruis toezicht zou worden uitgeoefend op de verdeling, volhardde de heer *Camps*, die op het Britse Ministry of Economic Warfare dergelijke verzoeken behandelde, bij zijn weigering.¹⁾

Op een door de heer *van Harinxma thoe Slooten* bij het Britse Rode Kruis ingediend verzoek om toestemming tot het zenden van pakketten naar in ons land geïnterneerde Nederlanders, werd hem op 20 Juli 1943 medegedeeld, dat het Ministry of Economic Warfare geen toestemming kon verlenen tot het zenden van pakketten uit Engeland naar kampen in Nederland.²⁾

Na ontvangst van dit afwijzende antwoord heeft de heer *Friedhoff*, de secretaris van het London Committee, op 28 Juli 1943 door tussenkomst van het Britse Rode Kruis verzocht om te Genève bij te zoeken, of het niet mogelijk was vandaar uit voor krijgsgevangenen bestemde pakketten naar Vught en Westerbork te zenden. Mocht dit niet het geval zijn, dan zou het comité maatregelen kunnen nemen om uit andere landen pakketten naar deze kampen te zenden.³⁾ Op dit verzoek antwoordde het Internationale Rode Kruis op 14 October 1943, dat het niet in staat was een juist antwoord te geven op de vraag van de heer *Friedhoff*, omdat het in het geheel geen gegevens had over die kampen. Het beschikte over een kleine voorraad voor civiele gevangenen bestemde pakketten, die frs. 17 per stuk kostten. Na ontvangst van het benodigde geld en van inlichtingen omtrent naam en verblijfplaats der gevangenen, was het bereid bij wijze van proef een aantal pakketten naar de concentratiekampen te zenden.

Op 22 November 1943 zond het Britse Rode Kruis een soortgelijk bericht aan het London Committee, doch het bracht daarbij tevens in herinnering, dat het buitengewoon moeilijk was om voor dat doel geld uit Engeland naar Zwitserland over te maken.⁴⁾

Toen aan de heer *van Kleffens* bij zijn verhoor gevraagd werd, of er in 1944 door zijn tussenkomst of door die van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging te Londen met de Britse autoriteiten besprekingen zijn gevoerd over een mildere toepassing van de geallieerde blokkaderegelen ten behoeve van het zenden van voedselpakketten naar Nederlandse civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen, antwoordde hij hierover geen gegevens te hebben aangetroffen, die hem in staat konden stellen op die vraag een bevestigend of ontkenkend antwoord te geven.

„In mijn aantekeningen staat wel”, zo zeide de heer *van Kleffens*, „dat er besprekingen waren met lord *Selborne* of lord *Drogheda*, maar er staat niet bij, waarover het ging. Deze mensen waren ons niet onwelgezind, maar zij moesten een zekere hardheid tonen.”

Dat de heer *van Kleffens* op de hem gestelde vraag geen antwoord kon geven, wilde volgens hem echter niet zeggen, dat er in 1944 niet een dergelijk beroep op de Engelse autoriteiten zou zijn gedaan door of namens hem of door de meer rechtstreeks daartoe geroepen Nederlandse instanties.

De heer *Friedhoff* verklaarde aan de commissie, dat, toen het in het begin van 1944 mogelijk was geworden pakketten te zenden naar civiele gevangenen in de concentratiekampen, mits hun naam en adres bekend waren, het zeer moeilijk was om uit Engeland tot dat doel geld over te maken naar Genève. Hij had de heer *Gerbrandy* verzocht om er goud voor te deponeren bij het Londense kantoor van de Zwitserse bank, doch dit was niet mogelijk geweest, omdat de Bank of England en de Federal Reserve Bank of America deze remises naar Zwitserland niet hadden toegestaan.

Zoals in hoofdstuk III reeds is vermeld, heeft in 1943 de Britse Treasury er zelfs bezwaar tegen gemaakt om toestemming te verlenen tot overmaking van het bedrag, dat volgens de door onze gezant te Bern verstrekte gegevens maandelijks nodig was voor de uitbetaling van de onderstand en pensioenen aan in Zwitserland woonachtige Nederlanders. Zij voerde daarbij als motief aan, dat de onderstand van de in Zwitserland verblijfhoudende Britse onderdanen lager was.⁵⁾

Ook mr. *A. W. R. Mackay*, die gedurende de oorlogsjaren te Londen als referendaris op het Departement van Financiën werkzaam was en die, doordat hij samenwoonde met de inmiddels overleden secretaris-generaal van dit departement, geacht kan worden bekend te zijn met de gang van zaken aldaar, verklaarde, dat het destijds steeds zeer moeilijk was geweest om de Nederlandse organisaties in Zwitserland te financieren. Dit was hem bekend, omdat hij de besprekingen met de Engelse autoriteiten gevoerd had, die voor het overmaken van geld nodig waren. Dezen hadden er volgens hem zeer veel moeite mee om de beschikking te krijgen over

¹⁾ Vgl. bijlage 43 D.

²⁾ Vgl. bijlage 43 E.

³⁾ Vgl. bijlage 43 F.

⁴⁾ Vgl. bijlage 43 G.

93566 (*van Kleffens*)

46216—46240 (*Friedhoff*)

⁵⁾ Vgl. bijlage 16.

63374—63378 (*Mackay*)

de nodige Zwitserse francs en, omdat de andere geallieerde Regeringen die eveneens nodig hadden, moesten de Engelsen die Regeringen noodzakelijkerwijs wel eens beperkingen opleggen.

Daarbij kwam nog, dat de Zwitserse Regering aan alle geallieerden financiële beperkingen oplegde.

Hierin kwam echter verbetering na de invasie in Normandië. De heer *Mackay* was dan ook van mening, dat het in de winter van 1944 op 1945 voor de Regering zeer gemakkelijk zou zijn geweest om zich Zwitserse francs te verschaffen. Hij was toen reeds niet meer werkzaam op het Departement van Financiën te Londen, doch hij zeide, dat hij er nooit van gehoord had, dat er in die tijd moeilijkheden waren geweest met het overmaken van geld van Londen naar Zwitserland en Zweden.

In het protest, dat de drie voormalige voorzitters van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis in Maart 1948 hebben opgesteld naar aanleiding van de conclusies, welke in het rapport van de reeds eerder genoemde Pakkettencommissie zijn opgenomen met betrekking tot de hulpverlening aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen, hebben zij medegedeeld, dat het overmaken van gelden naar binnen de blokkade voor het aankopen van voedsel, bestemd voor de Nederlandse civiele gevangenen in de Duitse concentratiekampen, van blokkade-standpunt gezien gelijk stond met het invoeren van het voedsel zelf.¹⁾

In een brief, die de eerste voorzitter van het London Committee, de heer *van Lidth de Jeude*, naar aanleiding van zijn verhoor op 30 Maart 1950 aan de voorzitter der commissie zond, vermeldde hij op grond van gegevens, ontleend aan het rapport, dat het Comité van het Internationale Rode Kruis had samengesteld voor de van 20 tot 30 Augustus 1949 te Stockholm gehouden Rode Kruis-conferentie, dat aan het einde van 1943 te Genève een voorraad van voor krijgsgevangenen bestemde voedselpakketten aanwezig was. Van deze voorraad, afkomstig van het Amerikaanse, Canadese en Britse Rode Kruis, kon een gedeelte worden overgenomen en door bemiddeling van het Internationale Rode Kruis aan „civilian internees” van verschillende nationaliteiten worden gezonden. Volgens dit rapport werden onder „civilian internees” verstaan burgers, die bij het uitbreken van de oorlog in belligerente landen woonden en daar wegens hun vijandelijke nationaliteit waren geïnterneerd. Hun aantal was slechts gering en ze werden door de zorg van het Internationale Rode Kruis behandeld op de voet van krijgsgevangenen.²⁾

De talrijke personen, die uit de door de Duitsers bezette gebieden om politieke redenen of, omdat zij Jood waren, in gevangenschap naar Duitsland werden gebracht, worden in dat rapport „deportees” genoemd.

Toen het Internationale Rode Kruis in 1943 de beschikking had gekregen over een voorraad pakketten, die het kon toezenden aan anderen dan krijgsgevangenen, deelde het volgens de bovengenoemde brief van de heer *van Lidth de Jeude* uitdrukkelijk mede, dat overname van deze pakketten niet werd toegelaten ten behoeve van de „deportees”, omdat de geallieerde blokkade-autoriteiten zulks geweigerd hadden, daar de Duitsers geen toezicht op de uitreiking in de concentratiekampen hadden toegestaan.

Van Britse zijde was aan de heer *van Lidth de Jeude* blijkens zijn brief daaromtrent nog medegedeeld:

„There was therefore no question of the Dutch or other national authorities taking over stock for their own nationals. They could not distribute. Only the I.R.C.C. could distribute and only the Committee had information even incomplete in its case of camp situations, strength and nationalities of inmates. Taking all in consideration, the charge of neglect of Dutch civil internees (volgens de heer *van Lidth de Jeude* juist genoemd „deportees”) in Germany by the Dutch authorities is baseless.”

De inlichtingen van de heer *van Harinxma*, die omtrent het laatstgenoemde punt de vertegenwoordiger van het London Committee in Zwitserland, de heer *de Vos van Steenwijk*, raadpleegde, zijn volgens deze brief van de heer *van Lidth de Jeude* als volgt samen te vatten.

Uit het dossier „Levensmiddelenpakketten aan civiel geïnterneerden in Duitsland”, dat zich op het Nederlandse gezantschap te Bern bevindt, blijkt, dat op 6 April 1943 de Duitsers aan het Internationale Rode Kruis toestonden om „Schutzhäftlinge” in concentratiekampen een beperkt aantal pakketten te zenden, mits naam en kamp bekend waren, terwijl degenen, die „contre la sécurité du Reich ou des forces d'occupation” waren opgetreden, daarvan uitgesloten werden. Niet alleen was het onmogelijk om aan behoorlijke lijsten van namen en adressen te komen en bleef inspectie der kampen door gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis uitgesloten, doch bovendien moest dit nog vergunning krijgen van de „Economic Warfare authorities.”

¹⁾ Vgl. bijlage 44.

²⁾ De commissie wijst in dit verband op artikel 17 van de ontwerp-Convention van Tokio van 1934.

Nadat bij wijze van proef een klein aantal pakketten was verzonden, richtte het Internationale Rode Kruis op 24 Augustus 1943 een rondschrijven aan de Britse en Amerikaanse autoriteiten, waarin werd medegedeeld, dat het mogelijk was geworden om pakketten te zenden aan civiele gevangenen in de concentratiekampen, mits naam en adres van de gevangenen vermeld werden en zij geen ernstig strafrechtelijk feit hadden begaan. Dergelijke pakketten bereikten volgens dat rondschrijven ook hun bestemming. Van ongeveer 150 civiele gevangenen, hoofdzakelijk Noren, doch ook van enige Polen en Nederlanders, waren toen naam en adres in de kampen aan het Internationale Rode Kruis bekend.

Het Joint Anglo-American Committee for Economic Warfare verbood echter het zenden van standaard-voedselpakketten van het Amerikaanse en het Britse Rode Kruis aan anderen dan krijgsgevangenen en de weinig talrijke zogenaamde civiele geïnterneerden. Zij mochten dus niet gezonden worden aan de gevangenen in de concentratiekampen. Het doel van het hier besproken rondschrijven was om dit verbod opgeheven te krijgen. Het Internationale Rode Kruis heeft daarom aangehaakt bij de reden van dit verbod, die hierin bestond, dat de concentratiekampen in tegenstelling tot de kampen voor krijgsgevangenen en voor civiele geïnterneerden niet konden worden bezocht door de gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis en dit dus niet kon nagaan, of de pakketten in goede handen kwamen. Uitgaande van de grote nood, waarin de gevangenen in de concentratiekampen verkeerden, stelde het Internationale Rode Kruis nu voor, dat genoeg zou worden genomen met een contrôle, die hierin bestond, dat bij de pakketten ontvangstbewijzen zouden worden gevoegd, die getekend moesten worden teruggezonden.

De waarde van dit contrôlesysteem was reeds gebleken uit een proef, die genomen was met 50 pakketten met artikelen van Zwitserse herkomst. Het resultaat van deze proefzending is boven verwachting geweest. In minder dan zes weken was meer dan 2/3 van de ontvangstbewijzen getekend door de geadresseerden terugontvangen. Daar het Internationale Rode Kruis jammer genoeg niet over meer van zulke pakketten beschikte en er ook weinig hoop bestond op het verkrijgen van verdere vergunningen voor de export van voedsel uit Zwitserland, stelde het voor om met het bovenaangeduide contrôlesysteem genoeg te nemen.

De heer van *Lidth de Jeude* deelde in zijn brief van 30 Maart 1950 aan de commissie mede, dat het resultaat van deze poging van het Internationale Rode Kruis om de geallieerden te bewegen tot het aanvaarden van die wijze van contrôle op de uitreiking van de pakketten slechts pover is geweest.

Hij schreef verder, dat de voorzitter van het London Committee van een en ander bericht had ontvangen onder mededeling, dat het Internationale Rode Kruis binnen enkele weken zou kunnen beschikken over pakketten, die van Zwitserse oorsprong waren — dus binnen de blokkade — „dont nous pourrions réserver un petit lot pour les hollandais”, heteen dus niet afhankelijk was van de toestemming van de blokkade-autoriteiten.

Van deze gelegenheid werd gebruikt gemaakt om ongeveer duizend pakketten te bemachtigen, waarvan in November en December 1943 480 stuks naar de verschillende concentratiekampen konden worden verzonden. Het lag in de bedoeling deze zendingen geregeld te doen plaats hebben, voor welk doel een bedrag van £ 3000 door het London Committee naar Zwitserland werd overgemaakt, doch hoewel voorlopig slechts op 500 stuks per maand kon worden gerekend, kon zulks helaas geen voortgang vinden, omdat de uitvoer van levensmiddelen uit Zwitserland verboden werd.

Inmiddels liet, zo vervolgt de heer van *Lidth de Jeude*, de voorzitter van het London Committee, daarin gesteund door de Regering, niets onbeproefd om bij de blokkade-autoriteiten aan te dringen op het doorlaten van pakketten voor de concentratiekampen.

De voedselpakketten uit de voorraad, die einde 1943 in Genève aanwezig was en welke pakketten toen alleen bestemd mochten worden voor „civilian internees in the true sense of the term”, waren reeds vóór Maart 1944 volkomen uitgeput, terwijl, toen eindelijk in 1944 werd toegestaan pakketten uit Amerika naar de concentratiekampen te zenden, deze eerst in de laatste maand van de oorlog daar aankwamen.

De Conventie van Genève, zo vervolgt het schrijven van de heer van *Lidth de Jeude*, liet een behoorlijke verzorging van de krijgsgevangenen toe, niettegenstaande ook daarbij velerlei moeilijkheden te overwinnen waren. Kon dan ook het lot der krijgsgevangenen naar beste vermogen worden verlicht, terwijl zo weinig bereikt werd ten aanzien van de civiele gevangenen, dan is dit waarlijk niet te wijten aan gebrek aan toewijding van de Nederlandse autoriteiten, doch aan force majeure.

„Inderdaad”, zo schrijft hij, „waren de bepalingen van de Conventie van Genève te dien aanzien te enenmale onvoldoende, zodat herziening daarvan, zoals voorbereid in de Rode Kruis Conferentie te Stockholm — waaromtrent tussen de betrokkenen overeenstemming schijnt te zijn bereikt — in een ontoelaatbare leemte voorziet.”

Uit een bij het schrijven gevoegde verklaring van de heer *van Harinxma thoe Slooten* blijkt, dat de heer *van Lidth de Jeude* de door eerstgenoemde verstrekte gegevens juist heeft weergegeven en dat hij daaraan niets heeft toe te voegen.

Uit het voorgaande heeft de commissie kunnen vaststellen, dat er in het jaar 1943 en gedurende de eerste maanden van 1944 voor het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, evenals dat het geval was met betrekking tot het Internationale Rode Kruis, tweërlei soort moeilijkheden waren, die het zenden van pakketten aan de civiele gevangenen in de weg stonden.

In de eerste plaats was van slechts een beperkt aantal gevangenen de naam en verblijfplaats bekend. Ware dit aantal groter geweest, dan zou desondanks het aantal pakketten, dat hun kon worden toegezonden, beperkt zijn gebleven, omdat het Internationale Rode Kruis te Genève voor de Nederlandse civiele gevangenen in concentratiekampen volgens de reeds meermalen aangehaalde brief van de heer *van Lidth de Jeude*, slechts weinig pakketten kon reserveren, terwijl bovendien in Maart 1944 de gehele voorraad van pakketten, bestemd voor „civilian internees in the true sense of the term”, volkomen was uitgeput.

In de tweede plaats was het tengevolge van de geallieerde blokkade niet mogelijk om ten behoeve van de civiele gevangenen in de concentratiekampen levensmiddelen naar het vasteland van Europa te zenden, omdat de Duitsers de door de geallieerden geëiste contrôle op de aflevering der pakketten niet toestonden. Evenmin was het geoorloofd geld naar het vasteland over te maken teneinde daarmee in het gebied binnen de blokkade voedsel aan te kopen voor de concentratiekampen.

32375 (van *Harinxma thoe Slooten*)

Onlangs de laatstgenoemde belemmering is het London Committee er in 1943—1944 niettemin in geslaagd met behulp van het Internationale Rode Kruis op bescheiden schaal pakketten te zenden aan de Nederlandse civiele gevangenen in Duitsland, doordat de heer *van Harinxma thoe Slooten*, zoals hij verklaarde, er toch iets op heeft weten te vinden om van de Engelsen toestemming te verkrijgen tot het in beperkte mate overmaken van gelden naar Zwitserland.

Mede aan deze geldzendingen is het te danken geweest, dat het London Committee gedurende het bovengenoemde tijdvak levensmiddelenpakketten heeft kunnen doen zenden aan civiele gevangenen, voorzover men althans bekend was met hun naam en hun adres in de kampen. Daar dit toen nog slechts ten aanzien van een klein aantal gevangenen het geval was, de geldzendingen uit Londen beperkt waren en bovendien de hoeveelheid pakketten, die het Internationale Rode Kruis voor de civiele gevangenen ter beschikking kon stellen, eveneens klein was, waren de mogelijkheden, welke het London Committee destijds had om met de hulp van het Internationale Rode Kruis te trachten het lot der Nederlandse civiele gevangenen in de concentratiekampen te verlichten, uiteraard slechts gering.

De gelden, die dit comité gedurende die periode voor het doen verzenden van pakketten aan de civiele gevangenen naar Zwitserland overmaakte, konden worden aangevuld met die, welke aldaar tot dat doel door particulieren waren bijeengebracht; o.m. de heer *Flugi van Aspermont* heeft met betrekking tot het laatstgenoemde zeer verdienstelijk werk verricht.

Verder is het de commissie gebleken, dat de heer *van Harinxma thoe Slooten* herhaalde malen tevergeefs gepoogd heeft om van de geallieerde blokkade-autoriteiten een minder strenge toepassing der blokkadebepalingen te verkrijgen ten behoeve van de oorlogsslachtoffers in Nederland en die, welke in Duitse concentratiekampen vertoefden.

In dit streven is hij gesteund door de toenmalige Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, de heer *Kerstens*, en door de heer *Michiels van Verduynen*, die destijds Nederlands gezant te Londen was, wier pogingen om de blokkadebepalingen verzacht te krijgen echter evenmin succes hebben gehad.¹⁾

Ook het Internationale Rode Kruis heeft gedurende die periode tevergeefs getracht om ten behoeve van de hulpverlening aan de civiele gevangenen in de Duitse concentratiekampen de geallieerde blokkade-autoriteiten te bewegen tot een minder strenge toepassing van de desbetreffende bepalingen.

De commissie is derhalve tot de conclusie gekomen, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis gedurende het jaar 1943 en de eerste maanden van 1944 door bemiddeling van het Internationale Rode Kruis te Genève slechts weinig heeft kunnen

¹⁾ Vgl. bijlage 43 B.

doen voor de Nederlandse civiele gevangenen in de Duitse concentratiekampen.

De commissie zal echter in dit hoofdstuk nog aandacht wijden aan de vraag in hoeverre het aan dit comité mogelijk zou zijn geweest om langs andere wegen dan door tussenkomst van het Internationale Rode Kruis hulp te verlenen aan deze gevangenen.

In het reeds eerder genoemde verslag van het Internationale Rode Kruis wordt medegedeeld, dat in de zomer van 1944 de voor de geallieerden gunstige ontwikkeling van de politieke en de militaire situatie deze organisatie er toe bracht om nog op andere wijze dan door het zenden van pakketten, waarop naam en adres der civiele gevangenen was vermeld, te trachten hun lot in de kampen te verlichten. Zonder zich te laten weerhouden door het feit, dat de Duitse autorisatie zich slechts uitstrekke tot zulke individuele pakketten, begon het Internationale Rode Kruis bij wijze van proef toen ook met collectieve zendingen naar de kampen zonder afzonderlijke vermelding van naam en adres der gevangenen, hoewel de controle op de juiste bezorging dezer pakketten nog minder effectief was dan op die, waarop de naam en het adres der gevangenen waren vermeld.

Evenals bij verzending van aan met naam en adres aangeduide gevangenen geschiedde, werden ook de collectieve pakketten voorzien van ontvangstbewijzen en van deze bewijzen werd eveneens een gedeelte voor ontvangst getekend terugontvangen.

De bij het zenden van pakketten aan civiele gevangenen in de concentratiekampen geïnteresseerde landen drongen er bij het Internationale Rode Kruis zeer sterk op aan, dat dit het aantal pakketzendingen zou uitbreiden en daarom verzocht het de geallieerde autoriteiten met grote nadruk om ten gunste van de civiele gevangenen in de kampen de blokkadebepalingen op dezelfde wijze toe te passen als ten behoeve van de krijgsgevangenen geschiedde. De mededeling uit de brief, die de heer *van Lidth de Jeude* op 30 Maart 1950 aan de commissie schreef, vinden dus te dezen aanzien bevestiging in het verslag van het Internationale Rode Kruis.

De „War Refugee Board” zo luidt dit verslag verder, begrijpende, dat de pakketten van het Internationale Rode Kruis talrijke civiele gevangenen van de dood redden, nam het initiatief om levensmiddelen ter beschikking van de Service CCC te stellen, hetgeen daarom zoveel waarde had, omdat de mogelijkheid tot aankoop van levensmiddelen in Europa toentertijd steeds verminderde. De toegezegde Amerikaanse levensmiddelen arriveerden echter voor het grootste gedeelte eerst tegen het einde van 1944. Zij hebben volgens het verslag van het Internationale Rode Kruis gedurende de laatste maanden van de oorlog aan duizenden gevangenen in de concentratiekampen verlichting gebracht in de nood.¹⁾

De heer *van Lidth de Jeude* spreekt in zijn reeds vermelde aan de commissie gerichte brief van 30 Maart 1950 eveneens over deze uit Amerika afkomstige pakketten, waaromtrent volgens hem in het door hem genoemde rapport van het Internationale Rode Kruis wordt medegedeeld, dat de Nederlandse gedeporteerden toen behoorden „among the principal recipients of this relief”.

Hieruit blijkt, dat het in de zomer van 1944 niet alleen mogelijk was geworden aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen collectieve pakketten te zenden, doch tevens, dat te hunnen behoeve een minder strenge toepassing der geallieerde blokkaderegeling was verkregen, die hierin bestond, dat de War Refugee Board levensmiddelen ter beschikking kon stellen van de Service CCC, waarvan het grootste gedeelte echter eerst tegen het einde van de oorlog aankwam.²⁾ Een verzachting der blokkade, zoals deze voor de hulpverlening aan de krijgsgevangenen was toegestaan en waarom het Internationale Rode Kruis gevraagd had, werd dus niet verkregen.

Hoewel het Internationale Rode Kruis door bovengenoemde gunstige wijzigingen gedurende de winter van 1944 op 1945 veel hulp heeft kunnen bieden aan de civiele gevangenen in concentratiekampen, maakt het er in zijn verslag toch melding van, dat zijn werkzaamheden ook toen nog belemmerd werden door de blokkade en door tekort aan geld en goederen. Slechts gedurende de allerlaatste maanden van de oorlog werden beide in voldoende mate verstrekt.

Toen werd echter tegen het einde van 1944 de ontwrichting van het verkeer in Duitsland een ernstige hinderpaal voor het brengen van hulp aan de kampen. Het Internationale Rode Kruis heeft in Februari 1945 zelfs gevreesd, dat het daardoor alle werkzaamheden ten behoeve van de civiele gevangenen in de concentratiekampen zou moeten staken. Het grootste gedeelte van het Duitse spoorwegnet was toen vernield en de vrachtwagens, die de Amerikaanse, Britse en Canadese Rode Kruis-organisaties ter beschikking hadden gesteld,

¹⁾ Vgl. bijlage 41.

²⁾ Vgl. bijlage 41.

1) Vgl. bijlage 41.

2) Vgl. bijlage 41.

3) Vgl. bijlage 41.

4) Vgl. bijlage 41.

33835; 33856—33857 (*Boissevain—van Lennep*)

14368; 14394 (*Epker*)

72374—72379; 72396 (*Hemelrijk*)

mochten slechts ten behoeve van de krijgsgevangenen worden gebruikt.¹⁾

Voorts wordt in het verslag van het Internationale Rode Kruis medegedeeld, dat op 1 Februari 1945 de Duitse Minister van Buitenlandse Zaken aan deze organisatie in antwoord op haar brief van 2 October 1944 had doen weten, dat het was toegestaan in de concentratiekampen aan de gevangenen, afkomstig uit Frans en Belgisch grondgebied, nominatieve of collectieve pakketten te zenden.²⁾

Het Internationale Rode Kruis deed toen al het mogelijke om ondanks de ontredde van het Duitse spoorwegnet een transportorganisatie in te richten om met behulp daarvan de krijgsgevangenenkampen en de concentratiekampen van de nodige levensmiddelen te voorzien.

De Franse Regering stelde tot dat doel honderd vrachtauto's ter beschikking van het Internationale Rode Kruis; de War Refugee Board verschafte de nodige benzine en de Duitse Regering stond krijgsgevangen Canadezen als chauffeur af.

In Maart 1945 kreeg de president van het Internationale Rode Kruis van de Duitse S.S.-generaal *Kaltenbrunner* toestemming om aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen pakketten uit te delen, terwijl in elk kamp een gedelegeerde van deze organisatie zou worden toegelaten, die dan echter tot het einde der vijandelijkheden in het kamp zou moeten blijven.

Er was in voorzien, dat Franse en Belgische gevangenen zouden worden uitgewisseld tegen zich in Frankrijk en België bevindende Duitse gevangenen en in afwachting van de verwezenlijking van deze mogelijkheid werd het Internationale Rode Kruis in de gelegenheid gesteld om kinderen, vrouwen en grijsaards evenals Joodse gedeporteerden uit de concentratiekampen, met name uit Theresienstadt, te repatriëren.

Zonder verder tijd te verliezen begaven de wit geschilderde vrachtauto's van het Internationale Rode Kruis zich op weg; ondanks velerlei hinderpalen en ondanks het feit, dat getrokken moest worden door streken, waar gevochten werd, brachten ze levensmiddelen aan de gevangenen in de concentratiekampen en aan de stromen gevangenen, die waren gevlucht of door de Duitsers naar elders werden gebracht en die zich allen in een onbeschrijfelijk ellendige toestand bevonden.³⁾

Sommige concentratiekampen konden vlak voor het einde der vijandelijkheden op grootscheepse wijze van levensmiddelen worden voorzien. De gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis konden, zich beroepend op de overeenkomst tussen *Kaltenbrunner* en de president van hun organisatie, dikwijls zelfs voorkomen, dat de Duitsers overgingen tot het nemen van uiterste maatregelen tegen het tijdstip, waarop de kampen door de geallieerde legers zouden worden bevrijd.

Omdat vele Duitse kampcommandanten voorgaven geen orders te hebben ontvangen, verzetten zij zich er tegen, dat de gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis in het kamp kwamen en slechts met grote moeite kregen dezen toestemming om persoonlijk aan de aldaar opgesloten gevangenen voedsel uit te reiken. De gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis konden in sommige gevallen het overbrengen van de gevangenen door de Duitsers naar elders verhinderen. Dit gelukte echter niet in het kamp te Oranienburg; de Duitsers gelastten de overbrenging van 30 à 40 000 mannen, vrouwen en kinderen. Het Internationale Rode Kruis heeft toen getracht het lot van dit transport te verlichten door levensmiddelen te verstrekken en door de achtergeblevenen, voorzover die niet door de Duitsers neergeschoten waren, naar lazaretten en ontvangsten te brengen.⁴⁾

Enkele door de commissie gehoorde getuigen hebben haar mededelingen gedaan, overeenkomstig de strekking van de inhoud van het verslag van het Internationale Rode Kruis.

Zo deelde een van de leden der Pakkettencommissie, mevrouw *A. M. Boissevain—van Lennep*, die eerst in Vught was opgesloten en op 6 September 1944 naar het concentratiekamp te Ravensbrück is overgebracht, aan de commissie mede, dat, toen de bevrijding vlak bij was, er in de buurt van Ravensbrück duizenden Amerikaanse Rode Kruis-pakketten waren, die toen werden uitgedeeld.

Mejuffrouw *N. Epker*, die van 31 October 1941 tot 24 April 1945 in het kamp te Ravensbrück was opgesloten, verklaarde, dat even voordat het Zweedse Rode Kruis haar en haar lotgenoten naar Zweden overbracht, zij in het kamp nog een paar maal prachtige Amerikaanse en Canadese pakketten hadden ontvangen.

Dr. J. Hemelrijk, die in het concentratiekamp te Oranienburg (volgens hem heette dit kamp eigenlijk Sachsenhausen) heeft gezeten, deelde aan de commissie mede, dat hij, voordat hij op 5 Februari 1945 door de Duitsers naar Buchenwald werd getransporteerd, met de andere personen uit dat transport eerst langs een barak mocht gaan, waar pakketten werden uitgedeeld. Wij kregen, zo zeide hij, twee aan twee een Rode Kruis-pakket voor de reis.

18064 (*Vorrink*)42501; 42527—42528 (*de Meester*)42540—42545 (*de Meester*)

Daarentegen deelde de heer *J. J. Vorrink*, voorzitter van de Pakkettencommissie, mede, dat hij tijdens zijn transport zeer slecht voedsel was geweest van voedsel.

De heer *de Meester*, die in September 1944 voorzitter was geworden van het London Committee, heeft aan de commissie medegedeeld, dat inzake het verzenden van pakketten aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen de geallieerde blokkade voor dit comité de grootste moeilijkheid had gevormd. Ook na September 1944, toen vele politieke gevangenen uit Nederland naar Duitsland werden vervoerd, weigerden de geallieerden de toestemming om voedsel aan hen te zenden, omdat er geen toezicht was op de uitreiking daarvan in de kampen. Hij verklaarde verder, dat de Engelsen tegen het einde van de oorlog wat gemakkelijker werden met het toepassen van de blokkadebepalingen. Het London Committee is volgens hem toen aan het werk gegaan. De heer *Flugi van Aspermont* zegt het ook in zijn rapport. Wat gedaan kon worden, werd volgens de heer *de Meester* gedaan, doch dit stond in geen vergelijking tot wat het comité gaarne had gezien, want ten gevolge van de afwijzende houding der Engelse Regering kreeg men er het geld niet voor. Het London Committee moest, naar de heer *de Meester* verklaarde, voor het zenden van pakketten naar de civiele gevangenen geld naar Zwitserland sturen en de transfer van vreemd geld voor de aankoop van levensmiddelen werd gelijkgesteld met het zenden van voedsel zelf. Dat het voor het aankopen van pakketten voor de civiele gevangenen in de concentratiekampen toch mogelijk was geweest zekere bedragen over te maken, was volgens de heer *de Meester* te danken aan de heer *van Asch van Wijck* en later aan de heren *Noë* en, naar hij meende, *Mackay*, die daarop bij de Engelse autoriteiten hadden aangedrongen.

De commissie heeft naar aanleiding van de verwijzing van de heer *de Meester* naar de rapporten van de heer *Flugi van Aspermont* deze rapporten, die in haar bezit zijn, geraadpleegd.

Daarbij is haar gebleken, dat de heer *Flugi van Aspermont* op 1 Maart 1944 aan de heer *de Vos van Steenwijk* rapporteerde, dat er op dat moment inzake de toepassing der blokkade een controverse scheen te bestaan tussen Londen en Washington. Het door President *Roosevelt* gestichte War Refugee Department te Washington zou zich ernstig beklagen over de Engelse toepassing der blokkadebepalingen. Het Internationale Rode Kruis had toen, gebruik makend van de Amerikaanse opvatting, een der hoogste Amerikaanse ambtenaren verzocht te bevorderen, dat levensmiddelenpakketten ook voor de civiele gevangenen rechtstreeks uit de Verenigde Staten naar het Internationale Rode Kruis zouden worden gezonden.

Op 25 April 1944 rapporteerde de heer *Flugi van Aspermont* omtrent de Engelse blokkade als volgt.

„Onder dit hoofd schreef ik U reeds in punt 5 van mijn rapport No. 33 dd. 1.3.1944 van het bestaan eener controverse tusschen Engeland en de U.S.A. inzake de toepassing der blokkade. De Engelsche regeering wenscht eene strenge toepassing der blokkade te handhaven; de Regeering der Ver. Staten is tot soepeler toepassing geneigd.

De eventuele zending van colis de vivres en kleding aan civiel geïnterneerden en gedeporteerden wordt door Engeland als een inbreuk op de blokkade beschouwd, uitgaande van de overweging, dat met het steunen van bewoners der concentratiekampen automatisch de Duitse bevolking in haar voedings- en kledingsprobleem wordt ontlast.

De U.S.A. is meer geneigd een menselijk standpunt in te nemen en het vraagstuk van de verzorging van civiel geïnterneerden en gedeporteerden primair te beschouwen.

Zooals U bekend, hebben de Duitse autoriteiten, na een aanvankelijke botte weigering en vele onderhandelingen van het C.I.C.R., sub rosa zich bereid verklaard levensmiddelenpakketten door te laten aan civiele geïnterneerden, mits hun namen, adressen, nummers en geboortedata ons bekend waren (welke de Duitschers echter niet wenschen te verstrekken).

Vandaar dat wij thans aan een groeiend aantal civiel geïnterneerden pakketten zenden.

Naarmate de oorlog (niet in het voordeel der Duitschers) vordert kan mijns inziens bij de Duitschers een groeiende soepelheid bij de behandeling der civiel geïnterneerden verwacht, zoo niet geconstateerd worden. Een bewijs daartoe is b.v. de recente toelating van Délégués van het C.I.C.R. tot de concentratiekampen Dachau en Oranienburg, waar zij wel niet met de geïnterneerden zelf, maar dan toch met de kampcommandanten hebben kunnen spreken en zich ervan hebben kunnen overtuigen, dat de gezonden colis de vivres werkelijk hun bestemming bereiken.

Februari 1944 is door President *Roosevelt* de War Refugee

Board te Washington opgericht, waarin hij 3 Leden benoemde: *Cordell Hull*, Minister van Buitenlandsche Zaken; *Morgenthau*, Minister van Financiën, *Stimson*, Minister van Oorlog.

Gezien de samenstelling van dezen Board kan men dus vrijwel zeggen: War Refugee Board = U.S.A. Regeering.

De W.R.B. kreeg een groote Joodsche actie in Europa (Ghetto's en Concentratiekampen) als doel, waarschijnlijk niet het minst met het oog op de a.s. Presidentsverkiezingen. De W.R.B. bood het C.I.C.R. de zending van fondsen en kleding voor de Joodsche actie aan.

Het C.I.C.R. was hiermede in principe natuurlijk zeer ingenomen, maar stelde voor de fondsen te vervangen door levensmiddelenzendingen om daarvan te Genève C.I.C.R. colis de vivres te kunnen maken uit de overweging, dat met fondsen slechts levensmiddelen uit Hongarije, Roemenië enz. (vijanden der U.S.A.) gekocht zouden kunnen worden.

Bovendien stelde het C.I.C.R. voor de actie niet tot Joden te beperken maar tot alle civiele geïnterneerden en gedeporteerden uit te strekken. Op deze voorstellen van het C.I.C.R. heeft de W.R.B. nog niet geantwoord.

Het komt mij voor, dat deze voorstellen van het C.I.C.R. allen steun verdienen. Allereerst uit de praktische overweging, dat met een actie als door het C.I.C.R. beoogd, wellicht nog duizenden van den hongersnood te redden zouden zijn (het is niet mijn taak een militair, doch een humanitair standpunt in te nemen).

Ten tweede juich ik elken maatregel toe, welke leidt in de richting van een erkenning, al is dit maar de facto, van den Joodschen gedeporteerde als den civiel geïnterneerde, genoemd in de Conventie van Genève van 1929.

De omstandigheden lijken gunstig. De Duitschers zijn door de heerschende voedselschaarschte en arbeidersschaarschte (de civiel geïnterneerden vormen tegenwoordig een hoog percentage van hun arbeiders) ongetwijfeld bereid de pakketten voor de civiel geïnterneerden enz. door te laten.

Mr. *Reagan*, handelsattaché der U.S.A. Legatie te Bern, adviseur der U.S.A. Regeering voor de blokkade, steunt de voorstellen van het C.I.C.R.

Zou onze Gezant te Bern in cijfercode naar Washington kunnen telegrafeeren (nu Londen momenteel dicht is) aan zijn collega aldaar in den geest van: „I wonder whether Princess *Juliana* as a President Netherlands Red Cross could not back up proposal International Red Cross to War Refugee Board concerning action interneers and deportees in axis hands. Mr. *Peter*, delegate interredcross Washington can give full informations?”

Hiermede zou een moeilijkheid voor de Nederlandsche Regeering te Londen, die nu eenmaal als gast der Engelschen minder gemakkelijk een actie tegen de wenschen van haar gastvrouw in steunen kan, omzeild worden.

Gaarne eenig bericht op de mogelijkheden.”

Op 8 Mei 1944 was de heer *Flugi van Aspermont* blijkens zijn rapport aan de heer *de Vos van Steenwijk* met het Internationale Rode Kruis overeengekomen, dat aan de Nederlandse gezant te Bern verzocht zou worden om de Nederlandse ambassadeur te Washington het boven reeds aangehaalde telegram te zenden.

De gezant verzond toen op 22 Mei 1944 aan de Nederlandse gezant te Ottawa een telegram van de volgende inhoud:

„Would it be possible for you to approach Princess *Juliana* as President of the Netherlands Redcross in order to support proposal International Redcross to War Refugee Board concerning action interneers and deportees in axis hands stop. If necessary Mr. *Peter* delegate interredcross Washington can give full information.”

Blijkens het rapport van de heer *Flugi* van 20 Juni 1944 kon de heer *Peter* te Washington tot grote verwondering van de heer *Schwarzenberg* van het Internationale Rode Kruis, met wie de heer *Flugi* steeds over het doorbreken van de blokkade gesproken had, de gewenste inlichtingen niet verschaffen, waarschijnlijk omdat hij nog niet in het bezit was van de aan hem omtrent deze aangelegenheid gezonden brieven.

De heer *Flugi van Aspermont* stelde toen voor, dat de gezant het volgende zou seinen aan de heer *van Kleffens*:

„In reply our cable may 22 to netherlands legation ottawa asks possibility support princess juliana to proposal interredcross to warrefugeeboard not to send money but reliefparcels for

internees and deportees stop further details available nicolas burckhardt interredcross delegation london.

Op 12 Juli 1944 rapporteerde de heer *Flugi van Aspermont* aan de heer *de Vos van Steenwijk*, dat de War Refugee Board zich tot de blokkade-autoriteiten scheen te hebben gewend en dat als gevolg daarvan onderhandelingen werden gevoerd over het zenden van grote hoeveelheden pakketten naar Genève.¹⁾

Op 28 Augustus 1944 zond de heer *Flugi* aan de heer *de Vos van Steenwijk* een afschrift van een brief, die hij ontvangen had van de afdeling Bijzondere Bijstand van het Internationale Rode Kruis. Hij schreef daarbij, dat omtrent het in die brief vervatte bericht over de interventie van Prinses *Juliana* te Washington ten behoeve van het lot der gedeporteerden in Europa en Azië nog moest worden afgewacht, of de resultaten van deze interventie zouden beantwoorden aan de verwachtingen.²⁾

Verder worden in de rapporten van de heer *Flugi van Aspermont* tot het begin van Mei 1945, toen de vijandelikheden werden gestaakt, geen mededelingen aangetroffen over een nog nadien plaats gehad hebbende verzachting der blokkadebepalingen ten gunste van de civiele gevangenen in de concentratiekampen.

Wel deelde hij in zijn rapport van 6 November 1944 mede, dat tot dusverre aan slechts enkele honderden van onze duizenden civiel geïnterneerden (politieke gevangenen) één levensmiddelenpakket per maand kon worden gezonden en dat zelfs dit toentertijd onmogelijk was, omdat de voorraad pakketten was uitgeput. Op 15 November 1944 was hem uit besprekingen met het Internationale Rode Kruis gebleken, dat het ingevolge de blokkade en ook omdat de Zwitsers daar bezwaar tegen hadden, niet mogelijk was pakketten naar Nederland te zenden.

Uit het rapport van 14 December 1944 blijkt, dat op 29 November van dat jaar aan de heer *Flugi* 5163 namen en adressen van civiele gevangenen in de concentratiekampen bekend waren, welke gegevens voor het merendeel betrekking hadden op Nederlanders. Hij had op laatstgenoemde datum een lijst van deze gegevens aan de secretaris van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis gestuurd.

Later zal in dit hoofdstuk nog blijken, dat en waarom deze lijst weinig praktische waarde had. In zijn rapport van 14 December 1944 vermeldde de heer *Flugi* verder de verzending tot het einde van die maand van ongeveer 2 pakketten per hoofd per maand aan de bereikbare Nederlandse politieke gevangenen.³⁾

Op 2 Januari 1945 verzocht hij om Zw. frs. 137 136 per maand om daarmee ook verder aan iedere bereikbare Nederlandse politieke gevangene in Duitsland tweemaal per maand een pakket te kunnen zenden⁴⁾, doch blijkens zijn rapport van 28 Februari 1945 had het Internationale Rode Kruis het voor Januari bestemde bedrag toen nog niet ontvangen, evenmin als de door de heer *Flugi* gevraagde bijdrage van Zw. frs. 80 000 voor de maand Februari.⁵⁾

De heren *de Meester* en *Friedhoff* hebben, zoals reeds is gebleken, aan de commissie verklaard, dat aan het overmaken van de gelden, benodigd voor de aankoop in Zwitserland van pakketten voor de Nederlandse civiele gevangenen in de concentratiekampen, verschillende moeilijkheden en beperkingen verbonden zijn geweest.

Alle getuigen, die omtrent dit punt zijn gehoord, hebben overeenkomstige verklaringen afgelegd. Slechts de heer *Mackay* heeft verklaard, dat na de geallieerde landingen in Normandië deze moeilijkheden waren verminderd. Hij werkte toen wel niet meer aan het Departement van Financiën te Londen, doch meende, dat indien de bedoelde moeilijkheden er destijds nog waren geweest, hij het wel zou hebben gehoord.

De toenmalige Minister van Sociale Zaken, dr. *J. van den Tempel*, verklaarde echter o.m. in verband met het zenden van geld voor de hulp-equipe van de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland, waaromtrent in hoofdstuk XII nog nadere mededelingen zullen worden gedaan, dat het Departement van Sociale Zaken, wilde het voor dat doel geld overmaken naar Zwitserland, daartoe eerst toestemming moest hebben van het Departement van Financiën, doch dat dit er in vele gevallen niet in slaagde de benodigde bedragen over te maken, omdat het dat werkelijk niet kon.

Andere instellingen in Zwitserland, zoals bijvoorbeeld het American Joint Distribution Committee, hadden naar de heer *van den Tempel* uit de mededelingen van de heer *de Vos van Steenwijk* had vernomen, in Zwitserland de beschikking over veel meer geld dan het Rode Kruis aldaar. Volgens hem schijnt men bij het Departement van Financiën toch wel grote moeilijkheden te hebben gehad met het financieren van deze uitgaven. De Regering wist volgens de heer *van den Tempel*, dat de Minister van Financiën voortdurend klachten had over de financiële toestand en dat hij moeilijkheden had het benodigde geld te vinden voor alles, wat er moest worden

¹⁾ Vgl. bijlage 45 A.

²⁾ Vgl. bijlage 45 B.

³⁾ Vgl. bijlage 45 C.

⁴⁾ Vgl. bijlage 45 D.

⁵⁾ Vgl. bijlage 45 E.

42511—42512 (*de Meester*)
46224—46240 (*Friedhoff*)

30659—30660 (*van Lidth de Jeude*)
75723—75724 (*van Lidth de Jeude*)
32316—32317; 32334 (*van Harinxma thoe Slooten*)
33444—33451 (*Bosch van Rosenthal*)
37646—37648 (*Donner*)
63374—63378 (*Mackay*)

70512—70514; 70524—70529 (*van den Tempel*)

gedaan. Vóór 1944 had de heer *van den Tempel* geen bemoeiing gehad met het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen of aan civiele gevangenen in de concentratiekampen; dit was de taak van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis. Omstreeks het midden van 1944 bepleitte hij, mede op aandringen van de Commissie van advies voor Joodse aangelegenheden, in de Ministerraad het verlenen van speciale hulp aan gedeporteerde Joodse Nederlanders.

Naar aanleiding daarvan heeft de heer *van den Tempel* toen weten te bereiken, dat hem werd toegestaan te trachten iets voor de Joden te doen. Er was toen nog alleen sprake van het ondernemen van pogingen om met behulp van de Poolse illegaliteit Joodse Nederlanders te bevrijden uit in Polen gelegen concentratiekampen. Verder zou in Zwitserland aan de Joodse Coördinatiecommissie, die daar met gelden, die zij van het American Joint Distribution Committee ontving, pakketten zond aan Nederlandse civiele gevangenen, wier naam en verblijfplaats in de concentratiekampen bekend waren, van Regeringswege voor dat werk financiële steun worden verleend. Op beide aangelegenheden zal in dit hoofdstuk nog nader worden teruggekomen.

Eerst later, aldus de heer *van den Tempel*, werden er door zijn toedoen via Zweden ook voedselpakketten gezonden aan de Nederlandse civiele gevangenen en de krijgsgevangenen in Duitsland. Hij deed dit toen echter tot op zekere hoogte buiten het London Committee om. Alleen op zeer speciale gebieden had er samenwerking bestaan tussen dit comité en het Departement van Sociale Zaken. Dit was volgens hem ook de reden, dat hij eerst na afloop van de oorlog had vernomen van het werk van de heer *Flugi van Aspermont* in Zwitserland.

Practisch gesproken was volgens de heer *van den Tempel* het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis een instelling, waarvan men in Regeringskringen aannam, dat zij zelfstandig was in haar taak en over de uitvoering van het eigenlijke werk van dit comité werd praktisch niet gesproken.

De kwestie van het verlenen van hulp aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen was, naar de heer *van den Tempel* verklaarde, wel degelijk in de Raad van Ministers besproken, ook al zou daarvan, naar de heer *Gerbrandy* volgens mevrouw *A. M. Boissevain—van Lennep*, een der leden van de Pakkettencommissie, aan die commissie heeft medegedeeld, niets zijn gebleken uit de notulen van de vergaderingen van de Ministerraad. Volgens de heer *van den Tempel* zou dit volstrekt niet willen zeggen, dat zulke onderwerpen in de Ministerraad niet herhaaldelijk besproken zouden zijn; dat is wel degelijk geschied. De heer *van den Tempel* heeft steeds de indruk gehad, dat het Rode Kruis heeft gedaan waartoe het bij machte was en hij kan niet zeggen, dat deze indruk sterk is geschokt door hetgeen na de oorlog omtrent het werk van deze instelling is gebleken. Hij kan er niet over oordelen, of het London Committee alle wegen had afgespeurd om ook in het kleine te doen wat kon worden gedaan, doch voorzover hij met dit comité te maken heeft gehad, heeft hij gezien, dat er een wil was om te helpen waar geholpen kon worden. Hij meende verder, dat het niet eenvoudig was als klein land om de door de geallieerden gestelde regelen en afspraken te breken en op eigen houtje iets inzake de hulpverlening aan civiele gevangenen tot stand te brengen.

Volgens de heer *van den Tempel* zal bij sommigen en zeker bij de heer *Gerbrandy* tevens de opvatting hebben bestaan, dat de door de geallieerden vastgestelde regelen streng moesten worden gehandhaafd en hij kan zich begrijpen, dat de heer *de Meester*, voorzover hij hem kent, ten aanzien van deze regelen die zelfde houding heeft aangenomen. Als men volgens hem dat alles in aanmerking neemt en nagaat, wat er wèl kon worden gedaan, dan scheelt dit achteraf toch niet zoveel. Men moest ook de middelen hebben om de goederen te verkrijgen en te verzenden.

In de verslagen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis staat volgens de heer *van den Tempel* te lezen, dat dit, als het dat nodig had, steeds geld van de Regering heeft kunnen krijgen, ook voor de grootste projecten.¹⁾ (De commissie merkt op, dat de door de heer *van den Tempel* aangehaalde mededeling uit het verslag van het London Committee daar wordt vermeld in verband met de hulpverlening aan oorlogsslachtoffers in Nederland).

Het zou volgens de heer *van den Tempel* zeer gemakkelijk zijn om de bezwaren, die na de oorlog zijn gerezen omtrent de hulpverlening aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen af te wentelen op het Rode Kruis, doch achteraf beschouwd waren, naar hij aanneemt, destijds alle ministers van mening, dat de Regering niet meer kon doen, hoe ellendig dat ook was.

De heer *van den Tempel* deelde bovendien nog mede, dat er in het midden van 1944 in de internationale kring van het Rode Kruis

70529; 70519—70520; 70557 (*van den Tempel*)

33870—33875 (*Boissevain—van Lennep*)

70556 (*van den Tempel*)

70599—70600 (*van den Tempel*)

¹⁾ Vgl. The London Committee of The Netherland Red Cross Society. Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 10.

70529—70531; 70534 (*van den Tempel*)

te Londen een plan is opgekomen om een zeer grote partij pakketten aan te leggen, teneinde dadelijk bij het einde der vijandelijkheden hulp te kunnen bieden aan de hulpbehoevenden.

Dit zou een internationaal depot worden en Nederland zou er ook aan deelnemen. Het zou belangrijke bedragen vorderen; voor Nederland vermoedelijk £ 600 000 voor 600 000 pakketten.

De heer van *Harinxma thoe Slooten*, die een groot voorstander van dat plan is geweest, heeft de heer van *den Tempel* daarvan op de hoogte gebracht en hij had diens steun verzocht om hiervoor de benodigde gelden van de Regering te verkrijgen.

De heer van *den Tempel* had diezelfde dag nog overleg gepleegd met de toenmalige Minister van Financiën, de heer van *den Broek*. Teruggekomen van zijn bezoek aan deze had de heer van *den Tempel* aan de heer van *Harinxma* kunnen mededelen, dat de voor dit plan benodigde bedragen zouden worden toegestaan.

70533 (van den Tempel)

Dit is dus, zo zeide de heer van *den Tempel*, een ervaring van mij met het Rode Kruis. Uit de correspondentie, die in afschrift bij het Departement van Sociale Zaken is gekomen, heeft hij gezien, hoe het later is verlopen. Het is een tegenvaller geworden voor de heer van *Harinxma*, want het plan is in internationale kring op moeilijkheden gestuit. Anderen hadden er het geld niet voor over of men had het niet beschikbaar; in elk geval, men heeft het plan niet kunnen doorzetten.

De door de heer van *den Tempel* genoemde correspondentie heeft hij in afschrift gevoegd bij zijn „Beknopt overzicht van de werkzaamheden van het Departement van Sociale Zaken, gevestigd te Londen, in het tijdvak 10 Mei 1940—24 Februari 1945, ten behoeve van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945”.

Hieruit blijkt, dat de heer van *Harinxma thoe Slooten* op 5 Juli 1944 aan de Minister van Sociale Zaken een voorlopige uiteenzetting heeft aangeboden van het plan tot het vormen van een grote voorraad voedselpakketten om te dienen tot approviandering van alle te repatriëren personen. Deze pakketten zouden dan zo spoedig mogelijk na de staking der vijandelijkheden door de verschillende Rode Kruis-organisaties ter beschikking worden gesteld van hun repatriëringsautoriteiten.

„In verband hiermede”, zo vervolgt het schrijven van de heer van *Harinxma*, „moge ik onder uw aandacht brengen, dat in den loop van dit voorjaar door de Nederlandsche Regeering op de begrooting van den Minister van Handel werd toegestaan een bedrag van £ 500 000, hetwelk ter beschikking werd gesteld van onze organisatie tot het zenden van voedsel vanuit Portugal naar bezet Nederland.

Aangezien thans de verbindingen tusschen Portugal en Nederland zijn verbroken en derhalve deze gelden thans niet meer voor dit doel kunnen worden gebruikt, zoude ik Uwe Excellentie in overweging willen geven het daarheen te leiden, dat door de Regeering het van deze gelden nog overgebleven bedrag ad £ 400 000 te onzer beschikking worden gesteld voor de aanschaffing der 600 000 levensmiddelen-pakketten. Daar het nog geenszins zeker is, dat het inderdaad practisch mogelijk zal blijken dit groote aantal pakketten inderdaad bijeen te krijgen, zoude m.i. voorloopig met een crediet van £ 400 000 kunnen worden volstaan, hetwelk dan, zoo noodig, later nog zoude kunnen worden aangevuld.”

Op 14 Juli 1944 antwoordde de Minister van Sociale Zaken als volgt:

„In antwoord op Uw schrijven van 5 dezer heb ik de eer U te berichten, dat ik het door U gedane voorstel heb besproken met mijne ambtgenooten van Financiën en van Handel, Nijverheid en Landbouw a.i. en dat als resultaat van het overleg met het voorstel wordt accoord gegaan.

De Minister van Handel, Nijverheid en Landbouw stelt het niet gebruikte gedeelte van het hem toegestane crediet van £ 500 000 (plm. £ 400 000) ter beschikking; door U wordt aan den Minister van Financiën een crediet van £ 400 000 aangevraagd voor den aankoop van voedselpakketten als hieronder omschreven.

De pakketten zullen worden aangekocht in overleg met mijn Departement. Ik moge daarbij de aandacht vestigen op het groote belang, verbonden aan den inhoud van deze pakketten, in verband met de mogelijkheid, dat zij wellicht gedurende eenige of vele maanden zullen moeten worden opgeslagen.

Zij zullen, voorzover de omstandigheden zulks veroorloven, worden opgeslagen op in overleg met mij te bepalen plaatsen, in geen geval echter in vijandelijk of bezet gebied.

Uiteraard zijn de pakketten uitsluitend bestemd voor het gebruik ten behoeve van Nederlandsche gedeporteerden op aan-

wijzing van mij of van den Regeeringscommissaris voor Repatriëring."

De heer *van Harinxma thoe Slooten* schreef op 24 Juli 1944 aan de heer *G. F. Ferwerda*, de Regeeringscommissaris voor de Repatriëring, dat inzake de mogelijkheid van het vormen van een grote voorraad levensmiddelenpakketten ten behoeve van displaced persons gedurende de te verwachten emergency-periode door de desbetreffende sub-commissie rapport was uitgebracht aan de gecombineerde vergadering van het Allied Prisoners of War Committee en het Allied Red Cross Societies Relief Committee.

Dit rapport werd door de gecombineerde vergadering aangenomen en er werd besloten het terstond te zenden aan het Internationale Rode Kruis te Genève, teneinde de medewerking van de Commission Mixte voor de tenuitvoerlegging van het plan te verzoeken op de wijze, voorzien in het rapport. Zodra uit Genève een gunstig antwoord op dit verzoek zou zijn verkregen, zou aan de Britse Regering de toestemming tot uitvoering van het plan door de geallieerde Rode Kruis-organisaties worden verzocht.

Op 19 September 1944 schreef de Minister van Sociale Zaken als volgt aan de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, welke functie toen reeds vervuld werd door de heer *de Meester*.

„Verschillende besprekingen hebben ertoe geleid, dat, na overleg met de Fransche autoriteiten en met de andere geallieerde Roode Kruis-organisaties, pogingen in het werk zouden worden gesteld om het daarheen te leiden, dat voor Nederlandsche gedeporteerden 400 000 levensmiddelenpakketten in Zwitserland zouden worden gedeponeerd.

De inleidende besprekingen dateerden uit de maand Mei van dit jaar, doch voor zoover mij bekend, hebben de pogingen van het Nederlandsche Roode Kruis tot dusverre niet tot enig resultaat geleid.

Aangezien de bevrijding van Nederland bezig is zich thans te voltrekken, wil het mij voorkomen, dat de ingeslagen weg niet meer tijdig tot het gewenschte resultaat kan leiden.

Het is mij gebleken, dat de mogelijkheid bestaat pakketten, als door ons gedacht, naar Nederland te krijgen, terwijl er reden is aan te nemen, dat het mogelijk zal zijn de daartoe vereischte toestemming van de Britsche en Amerikaansche autoriteiten te verkrijgen. Hoewel wellicht de mogelijkheid niet geheel is uitgesloten, dat die toestemming zou kunnen worden verkregen en de uitvoering geschieden buiten het Roode Kruis om, acht ik het om verschillende redenen raadzaam, dat een en ander zal blijven geschieden op naam van het Roode Kruis.

Teneinde in deze zoo belangrijke materie tot een spoedig resultaat te komen, stel ik U voor, dat de heer *van Andel* met Uwe goedkeuring de ten deze noodige besprekingen voert en dat hij in feite, onder Uwe en mijne verantwoordelijkheid, met de geheele uitvoering wordt belast.

Ik zal het zeer op prijs stellen binnen enkele dagen te mogen vernemen, of U zich met de door mij gedachte gedragslijn kunt vereenigen, opdat met den grootsten spoed met de uitvoering een begin worde gemaakt."

30643—30663 (*van Lidth de Jeude*)

Ook de heer *van Lidth de Jeude* heeft aan de commissie verklaard, dat de Nederlandse Regering er zeer veel moeite voor heeft gedaan om zich de nodige middelen te verschaffen tot het aankopen van levensmiddelen voor pakketten, die zij aan de civiele gevangenen in de concentratiekampen wilde zenden, doch het grote punt, waarop dit afstuitte, was de blokkade.

30680 (*van Lidth de Jeude*)

Ook hij deelde mede, dat het vraagstuk van de hulpverlening aan de Joodse en andere civiele gevangenen in de concentratiekampen zeer dikwijls in de Ministerraad is besproken en, voorzover hem bekend, werden de pogingen om hulp te verlenen en de wijze, waarop dit kon geschieden, ter hand genomen door de betrokken ministers in overleg met het London Committee. Hij was van mening, dat dit comité en de Nederlandse Regering te Londen inzake de hulpverlening aan de civiele gevangenen gedaan hebben wat zij konden doen en dus zeer stellig hun plicht hebben gedaan. Hij had zelf het werk van het London Committee een tijdlang zeer van nabij medege maakt; de stappen der Regering had hij niet alle zo op de voet kunnen volgen.

30781—30784 (*van Lidth de Jeude*)

12896; 64255 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* deelde eveneens aan de commissie mede, dat er in tegenstelling met hetgeen wel eens wordt beweerd en afgezien van de vraag, of hieromtrent in de notulen iets vermeld staat, in de Ministerraad wel degelijk over de Rode Kruis-hulp is gesproken. Hij zeide zich wel eens te ergeren over de lichtvaardige manier, waarop hier te lande door allerlei mensen wordt gesproken over tekortkomingen en nalatigheden, het einde van de oorlog af-

64258—64259 (*van Kleffens*)

wachten, de oorlog niet voeren maar vieren enz. Dit zijn volgens hem, wanneer men daar zelf met een gezelschap is geweest, dat ernstig zijn best heeft gedaan en zeer hard heeft gewerkt om de zaak zo goed mogelijk te voeren, zeer grievende dingen. De heer *van Kleffens* kon ten aanzien van de hulpverlening aan de civiele gevangenen met te meer onpartijdigheid spreken, omdat hij daar grotendeels buiten heeft gestaan. Hij had echter de mensen aan het werk gezien en wist wat zij hadden gedaan.

De heer *Michiels van Verduynen* heeft herhaalde malen getracht, op het Ministry of Economic Warfare in besprekingen met lord *Selborne*, het hoofd van dat departement, en het onderhoofd, lord *Drogheda*, te bereiken, dat de Engelse Regering haar tegenzin en haar volstreekte weigering om de blokkadebepalingen minder streng toe te passen zou matigen. Het was hem niet bekend, of de heer *Gerbrandy* in verband hiermede ook nog naar *Churchill* is geweest.

12899—12906 (*van Kleffens*)

De heer *Gerbrandy* wilde volgens de heer *van Kleffens* niet de blokkade in haar totaliteit doorbreken, zodat bijvoorbeeld het Nederlandse volk in zijn geheel voedsel zou kunnen krijgen, waardoor de Duitsers misschien weer andere quantiteiten zouden kunnen wegvoeren, maar het lot van de geïnterneerden ging hem toch ook wel ter harte. De bovengenoemde besprekingen van de heer *Michiels van Verduynen* waren op instructies van de heer *van Kleffens* gevoerd en deze waren volgens hem in harmonie met de gevoelens van de Ministerraad. Lord *Chetwode*, het hoofd van het Britse Rode Kruis, heeft in een onderhoud met de heer *van Kleffens* met de meeste lof gesproken over de ijver van het London Committee. Laatstgenoemde meent dan ook, dat dit zich moeite heeft gegeven om in de vorm van het zenden van pakketten de civiele gevangenen in Duitsland te ontmoet te komen en dat het zeer teleurgesteld was, dat het resultaat van die moeite daarmede niet in overeenstemming was, doordat de geallieerde blokkade deze vorm van hulpverlening niet had toegestaan.

93565 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* meende, dat Joodse comité's of andere Joodse organisaties in Zwitserland of in andere binnen de blokkade gelegen gebieden meer fondsen hebben gehad voor het verzenden van voedselpakketten naar de Duitse concentratiekampen dan de Nederlandse instanties.

Hij dacht het daaraan ook te kunnen toeschrijven, dat sommige organisaties door haar bijzondere aard of door speciale omstandigheden soms resultaten hebben kunnen bereiken, die van Nederlandse, Belgische of Franse zijde van Londen uit niet konden worden bereikt. De heer *van Kleffens* meende zich te herinneren, dat zulks in Nederlandse kringen te Londen destijds ook bekend was geweest.

36017—36025 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* heeft met betrekking tot de pogingen, welke van Nederlandse zijde zijn ondernomen om de blokkade te verbreken, aan de commissie medegedeeld, dat, toen er in het najaar van 1944 sprake van was, dat men van Zweden levensmiddelen voor de bevolking in Nederland kon krijgen, die met relief-schepen zouden worden vervoerd, de Engelsen aanvankelijk op het standpunt stonden, dat zij dit niet konden toestaan. Onze mensen aan Buitenlandse Zaken, zo zeide de heer *Gerbrandy*, konden *Eden* wel overtuigen, dat het toch goed was, want zij konden de Engelsen aantonen, dat de toestand in Nederland hartverscheurend slecht begon te worden. Toen hebben wij ons op het standpunt gesteld: „Dit komt aan alle Nederlanders ten goede. Hier hebben we niet de moeilijkheid, dat het voor enkele particulieren is en voor ziekenhuizen, zodat men zegt: „het is toch maar een druppel op een gloeiende plaat”, maar dit was bestemd voor allen”.

„Ik werd op een middag opgebeld door de heer *Michiels van Verduynen*, die tegen mij zei: „Ik heb nu van de heer *Eden* de mededeling gekregen, dat zij er vóór zijn, maar *Churchill* is er tegen, want hij zegt: „Ik voer de vijand niet”. Hij vertrouwde de Duitsers absoluut niet, ik ook niet. Hij, nl. de heer *Eden* zei: „Er is maar één middel. Jullie Prime Minister spreekt vanavond met *Churchill*. Die heeft nog invloed op hem. Laat hij dan eens zijn best doen om hem te overtuigen; dan krijgen we iets gedaan”. Natuurlijk heb ik toen de zaak besproken. Een dag later werd mij medegedeeld, dat de zaak voortgang kon hebben. Wij sprongen in de lucht en dachten, dat er heel wat goeds uit voort zou komen. Toen begon het lijden echter pas, want de schepen moesten naar Delfzijl en moesten een bepaalde route varen. Er is toen een commissie in het leven geroepen om die hele zaak te regelen en tenslotte is er nog maar betrekkelijk weinig uit voortgekomen.”

„Later”, zo zeide de heer *Gerbrandy*, „hebben we gevochten voor die kwestie van de voorziening uit de lucht enz. Ik zeg dit daarom even, omdat thans die pakkettenzending in een ander teken gezet wordt. Als iets moeilijkheden opleverde, kwam men tenslotte bij mij. Dus dan moest men aan het touw trekken. Dit is gebeurd bij de Zweedse relief en in andere zaken. Maar ik kan u dit wel zeggen,

men heeft nooit in de kwestie der pakkettenzendingen aan civiele gevangenen in Duitsland bij mij aan het touw getrokken en gezegd: „President, nu moet u eens even uw best doen, want wij kunnen dit of dat niet gedaan krijgen.” Daardoor leeft de hele pakkettenkwestie bij mij, die tenslotte andere dingen aan het hoofd had, ook niet zo sterk. Dat herinner ik mij helaas te flauw. Ik heb die zaak niet voor de geest als een acuut geval. Bovendien is mij later medegedeeld, dat zij, die meer speciaal verantwoordelijk waren, al het mogelijke hadden gedaan.”

Uit het bovenstaande blijkt, dat alle personen, die gedurende de oorlogsjaren in Engeland werkzaam waren en die de commissie omtrent het zenden van pakketten aan Nederlandse civiele gevangenen als getuige hoorde, hebben verklaard, dat de geallieerde blokkade voor de Regering en voor het London Committee de grootste moeilijkheid heeft opgeleverd en dat mede om die reden niet zoveel hulp aan deze gevangenen kon worden verleend als men gewenst had.

In het verslag van het London Committee over de jaren 1943, 1944 en 1945 wordt in overeenstemming met hetgeen reeds werd medegedeeld, omtrent het zenden van pakketten aan civiele gevangenen het volgende vermeld:

„In this respect it should be noted that parcels had to be bought outside the blockade. The Allied Governments acting through the blockade authorities refused permission for any supplies, to enter the Continent of Europe through the blockade unless they were addressed to camps where the International Red Cross was allowed to supervise and control the distribution.

A similar difficulty arose over the suggested buying of the necessary supplies within the blockade, when it was found that the blockade authorities objected to the transfer of sterling and/or dollars for this purpose to neutral countries on the Continent of Europe.

In spite of all these difficulties, the hope of being able to do something for these victims of Nazi domination was not abandoned. Towards the end of the war, a more accommodating atmosphere enabled us to extend relief measures quite considerably.

I do not wish to go into details, but it should be recorded that although the importation of food through the blockade was never allowed, it proved possible to order food parcels in neutral European countries and to get them delivered to those people who could be located by name and address. As a result of the great number of victims, and comparatively slender resources of food in those neutral countries, which moreover had to be shared with other nationals as well, it was never possible to send more than a limited number of parcels. Fortunately, although the relief brought in this way was far from adequate, word came through that the parcels which had been sent were actually delivered to the beneficiaries.

We fully realise that this part of our work was very inadequate to the needs of the occasion, but we have the satisfaction of knowing that we neglected no opportunity to augment our aid.”¹⁾

In Maart 1948 hebben de drie voormalige voorzitters van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis naar aanleiding van het rapport van de commissie-Vorrink, meestal genoemd de Pakkettencommissie, een verweerschrift uitgegeven.²⁾ Dit verweerschrift is gericht tegen een aantal conclusies van genoemde commissie. Er wordt o.m. in aangevoerd, dat, indien voor civiele gevangenen van andere nationaliteit meer is gedaan dan voor de Nederlandse, dit niet veroorzaakt is door te geringe activiteit van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

Met betrekking tot de hulp aan de Noorse en Deense gevangenen in de concentratiekampen, waarnaar de Pakkettencommissie in haar rapport verwezen had, wordt in het verweerschrift een brief van 19 December 1947 aangehaald, die de heer van *Harinxma thoe Slooten*, een der drie voormalige voorzitters van het London Committee, ontvangen heeft van het hoofdbestuur van het Britse Rode Kruis.

In die brief wordt medegedeeld, dat de Duitsers gedurende de oorlog een min of meer welwillende houding hebben aangenomen tegenover Denemarken en Zweden en aan Deense steuncomité's hebben toegestaan om hulp te verlenen aan gevangenen in Duitsland en in sommige door de Duitsers bezette gebieden. Naar men te Londen steeds van mening was geweest hadden niet slechts de Deense, doch ook de Noorse politieke gevangenen daarvan geprofiteerd.³⁾

Bovendien was het Noorse Rode Kruis te Oslo, naar de voormalige secretaresse van het London Committee van het Noorse Rode Kruis, mevrouw *D. Huitfeld*, op 10 Januari 1948 aan de heer *Friedhoff* heeft geschreven⁴⁾, in staat geweest vergunningen van de Duitsers te verkrijgen om pakketten aan politieke gevangenen te zenden.

1) Vgl. The London Committee of The Netherland Red Cross Society. Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 8.

2) Vgl. bijlage 44.

3) Vgl. bijlage 44.

4) Vgl. bijlage 44.

1) Vgl. bijlage 44.

Hieruit blijkt, zo luidt het verweerschrift, dat wat de Noren deden, gedaan werd buiten het Londense Comité van het Noorse Rode Kruis om. De Noren konden zulks doen om de boven aangegeven reden en omdat zij over ruime geldmiddelen beschikten binnen de blokkade. Het London Committee beschikte daarover niet en overmaking van gelden naar binnen de blokkade voor het aankopen van voedsel met bestemming Duitsland was van een blokkadestandpunt gezien gelijk aan het invoeren van het voedsel zelf.¹⁾

Wijzende op de zeer slechte voedingstoestand van de Nederlandse politieke gevangenen in de concentratiekampen had de Pakkettencommissie in haar op 29 September 1947 verschenen rapport geschreven:

„Noren en Denen daarentegen ontvingen vanaf eind 1943 een voortdurende stroom van pakketten. Ook de gevangenen van andere nationaliteiten konden regelmatig op pakkettenvoorziening rekenen, in 't bijzonder ook de Tsjechen en Belgen. Nederlanders ontvingen zo weinig, dat dit aan duizenden het leven heeft gekost.

Opgemerkt moet worden, dat de Russen en de meeste Balkanbewoners nooit iets kregen”.²⁾

2) Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 11.

Jhr. *G. M. Verspyck*, die na de oorlog directeur van het Nederlandse Rode Kruis is geworden, heeft in de zomer van 1947 een reis naar Scandinavië gemaakt en te Kopenhagen, Stockholm en Oslo besprekingen gevoerd over deze onderwerpen. Hij was lid van de Pakkettencommissie en deze kon uit de door haar ontvangen gegevens geen voldoende inzicht krijgen in de oorzaken van de betere verzorging van de Noorse en Deense civiele gevangenen in de concentratiekampen. Te Oslo werden twee bijeenkomsten belegd, waarvoor de Noorse Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *Halvard Manthley Lange*, terzake kundige functionarissen had bijeengeroepen.

De door de heer *Verspyck* opgestelde samenvatting van laatstgenoemde besprekingen is opgenomen in het rapport van de Pakkettencommissie en luidt als volgt:

„De situatie van Noorwegen was gunstig te noemen, omdat:

a. het optreden van het Duitse Rode Kruis tegenover de Noorse zustervereniging zeer clement was te noemen, ondanks de (latere) verbodsbepalingen van *Quisling*;

b. in Stockholm en overig Zweden niet alleen een zeer grote kolonie van Noorse uitgewekenen zat (bijna 60 000 personen), doch ook de Zweedse Regering en het Zweedse Rode Kruis in het diepste geheim altijd hebben meegewerkt om de „broederlanden” Denemarken en vooral Noorwegen te helpen.

Aangezien de geallieerden geen medewerking wensten te verlenen ten aanzien van pakketten en geldzendingen aan politieke gevangenen vanwege hun blokkade, ging alles zeer in het geheim en goed georganiseerd in zijn werk en moest de Noorse Regering te Londen doen alsof zij van niets wist, terwijl van hun kant de geallieerden een en ander oogluikend toelieten.

Het initiatief is uitgegaan van de huidige Noorse gezant in Finland, de heer *Ditleff*, oud-gezant in Polen en gedurende de tweede wereldoorlog Hoofd van het Noorse relief-centrum in Stockholm. De Noorse Regering te Londen nam dit initiatief officieel over in Augustus 1942 en besprekingen hadden in Engeland plaats tussen de Noorse ministers van Buitenlandse Zaken, Oorlog, Sociale Zaken en Financiën.

Aangezien de heer *Anker* te Genève was gevestigd als Noors lid van de Mandatencommissie bij de Volkenbond, werd hij tevens de onofficiële vertegenwoordiger van de Noorse Regering te Londen bij het Comité International de la Croix-Rouge (C.I.C.R.) te Genève.

Legaal, hoewel volkomen in het geheim, onderhield de Noorse Regering te Londen zijn verbindingen met haar legatie te Bern en met het C.I.C.R. te Genève.

De Noorse Regering (te weten Sociale Zaken) te Londen nam de volledige financiële consequenties der pakkettenactie op zich en werd daarbij gesteund door de Noorse kolonies te Stockholm, Kopenhagen, Lissabon, Caïro en Zwitserland en door talloze Noorse vrienden in Zweden.

De lijsten der Noorse politieke gevangenen werden door de illegaliteit in Noorwegen, mede met hulp van het Noorse Rode Kruis, en door de Noorse „Ehren-Häftlinge” te Berlijn in het geheim samengesteld en ondergronds doorgezonden naar Stockholm en Londen, zodat men altijd twee centrale administraties, vermeldende de namen, nummers en gevangenenkampen, heeft gehad. Vanuit Stockholm en Londen werden deze namen doorgegeven aan Genève, Kopenhagen, Lissabon, Madrid, Caïro enz.

Een merkwaardig feit deed zich daarbij voor, dat, dank zij het Duitse Rode Kruis en ondanks het niet beschermd zijn van

- 1) Hierbij heeft de Pakkettencommissie de volgende noot geplaatst:
 „Het is de commissie bekend, dat men er desondanks in geslaagd is vanaf December 1943 aan de Noorse gevangenen van het „Nacht und Nebellager Natzweiler” Rode Kruis-pakketten te doen toekomen.”

politieke gevangenen door de Conventie van Genève, het Noorse Rode Kruis te Oslo van Februari tot Augustus 1943 officiële toestemming ontving om regelmatig Rode Kruis-pakketten door te zenden naar Duitse concentratiekampen (echter niet naar de Nacht und Nebellager)¹⁾.

Toen *Quisling* in de herfst van 1943 in Noorwegen aan het bewind kwam, verbood hij deze officiële Rode Kruis-zendingen. Het Duitse Rode Kruis handhaafde echter zijn in Augustus 1942 reeds gegeven toestemming aan familieleden om via de post pakketten naar Duitse concentratiekampen te sturen en maakte nimmer veel bezwaren, dat het Noorse Rode Kruis te Oslo — ondanks *Quisling* — aan betrokkenen hierbij alle hulp verleende.

Wat de evacuatie der Scandinavische politieke gevangenen betreft, had de Zweedse Regering dank zij connecties in Duitsland, dit probleem grondig voorbereid en liet zij vervolgens aan Graf *Folke Bernadotte* over, het ontworpen plan uit te voeren. Voor zover bekend, waren ook in deze de Duitsers bereid alleen Noren en Denen te helpen. Vanaf 10 Maart 1945 werden circa 5000 politieke gevangenen samengebracht in Neuengamme. Op 20 April (*Hitler's* verjaardag) voerde men de zieken rechtstreeks af naar Zweden, terwijl de anderen werden overgebracht eerst naar een Duits concentratiekamp in Denemarken en op het allerlaatste moment naar Zweden.

In het verslag over de tweede bijeenkomst vervolgt de heer *Verspyck*:

Noorwegen had circa 7500 politieke gevangenen in Duitse concentratiekampen, die vanuit Oslo als centrum konden worden geholpen, omdat men Zweden — dank zij de lange gemeenschappelijke grens — altijd kon bereiken en daar altijd alle geheime medewerking voor het broederland vond.

Gedurende de oorlogsjaren kwamen steeds meer réfugiés clandestien Zweden binnen, werden daar in de Zweedse administratie verwerkt en georganiseerd tot politiekorpsen, enz. Bij het eindigen van de oorlog was hun aantal opgelopen tot ruim 58 000 personen.

De Noren vonden dan ook altijd daar te lande geld en voeding en eigen illegale organisaties bereid om hulp te verlenen.

Deze bevoorrechte en ten volle uitgebuite positie had geen der andere oorlogvoerende mogendheden.

In Londen had men een Noorse afdeling van het Britse Rode Kruis (te vergelijken met het Londen-Comité van het N.R.K.). De bestuursleden waren rijke Noren, die reeds lang in Engeland woonden. Het belangrijkste werk is echter in Oslo gedaan en via Zweden en Londen verder uitgedragen.

De Britse Regering handhaafde haar blokkademaatregelen, wenste niet, dat aan andere groepen dan die, beschermd door de Conventie van Genève, levensmiddelen en geld van binnen of van buiten de blokkade werden toegezonden. De Britse Regering wist echter, dat dit via Stockholm, Kopenhagen, Madrid, Lissabon, Genève en Caïro toch gebeurde, protesteerde daartegen niet heftig, omdat de Noorse Regering te Londen hier nimmer enige ruchtbaarheid aan gaf. Had de Noorse Regering echter andere regeringen mee laten profiteren, dan had zij haar eigen werk zeer waarschijnlijk met één slag verder onmogelijk gemaakt, daar de geallieerden dit nimmer zouden hebben getolereerd.

In Berlijn zaten als z.g. Noorse „Ehren-Häftlinge” o.a. prof. *Seip* en dr. *Hjort*, die samen clandestiene lijsten opstelden van Noorse politieke gevangenen in Duitsland en deze lijsten in Stockholm wisten te krijgen. Stockholm zond afschriften door naar Londen en Londen naar de Noorse Legatie te Bern en naar mr. *Anker* te Genève, de onofficiële Noorse vertegenwoordiger en het Comité International de la Croix-Rouge.

Zoals de heer *Ditleff* het uitdrukte is men in den beginne met alle listigheid van een slang te werk moeten gaan om uiteindelijk, gesanctionneerd door het Duitse Rode Kruis, de politieke gevangenen te kunnen helpen.

Hoewel men tenslotte legaal optrad als Noorse Rode Kruis en als Noorse Regering, gebeurde dit alles toch met de grootste geheimzinnigheid, aangezien anders elk moment een ingrijpen zowel van Duitse als van geallieerde zijde kon dreigen.

Nimmer mag hierbij uit het oog worden verloren, dat de geallieerde mogendheden geen medewerking konden verlenen tot het ten dele doen doorbreken van haar eigen blokkademaatregelen.

Wat het aantal verzonden pakketten betreft wordt geschat, dat:

- a. vanuit Oslo in totaal circa 100 000 privé-pakketten zijn verzonden, betaald door familieleden en vrienden;
- b. vanaf Mei 1943 in Zweden circa 4000 pakketten per maand

zijn klaar gemaakt door het Zweedse Rode Kruis en de Y.M.C.A., in den beginne betaald door vrienden van Noorwegen, vanaf de aanvang van 1944 door de Noorse Regering;

c. door het Noorse Gouvernement werden gefinancierd: de kleine pakketzendingen via Lissabon en Madrid, de zendingen ad circa 200 pakketten per maand uit Egypte en de aanzienlijk belangrijker zendingen uit Genève;

d. tenslotte: de Denen en de in Denemarken levende Noren financierden de zendingen uit Kopenhagen.

Vast staat, dat de Noorse Regering in Londen zich nimmer tegenover andere regeringen of nationale Rode Kruis-verenigingen heeft kunnen uitlaten over deze perfect lopende, volkomen geheim gehouden doch tenslotte toch legale organisatie, aangezien ze uitermate bevreesd was, dat de geallieerde mogendheden — tegen wier wens, doch oogluikend toegestaan, deze actie geschiedde — op een kwade dag alle pakketzendingen zouden verbieden, indien hieraan enige ruchtbaarheid zou worden gegeven.”¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 23, 24, 25 en 26.

De Noorse Minister *Lange* heeft in een afzonderlijk schrijven van 25 Juli 1947, dat als bijlage 37 bij het verslag der Pakkettencommissie is opgenomen, zijn aan de heer *Verspyck* gedane verklaringen nogmaals doen bevestigen. Dit schrijven luidt in vertaling als volgt:

Oslo, 25 Juli 1947.

Mijnheer,

Met referte aan Uw onderhoud van heden met de Minister van Buitenlandse Zaken en vertegenwoordigers van de betrokken Noorse autoriteiten heb ik de eer het volgende mede te delen betreffende het zenden van Rode Kruis-pakketten aan Noorse politieke gevangenen in Duitsland gedurende de oorlog.

De officiële Duitse toestemming werd niet eer dan tegen het einde van Februari 1943 verleend voor het doorzenden van Rode Kruis-pakketten aan Noorse politieke gevangenen, waarmee onmiddellijk werd aangevangen vanuit Stockholm en Genève. Later werd het ook mogelijk kleinere hoeveelheden pakketten te zenden van Madrid, Lissabon en Caïro. Vanaf de herfst 1942 werden ook Noorse Rode Kruis-pakketten gezonden; deze pakketten werden door de familieleden der gevangenen in Noorwegen betaald. Ze konden niet collectief worden gezonden doch moesten speciaal aan iedere gevangene individueel worden geadresseerd.

Daarom was het van het grootste belang, steeds de beschikking te hebben over complete lijsten van onze politieke gevangenen. Dergelijke lijsten werden samengesteld te Stockholm en Londen en waren gebaseerd op gegevens, die in Noorwegen en door middel van onze illegale contacten in Noorwegen en Berlijn werden verzameld; tenslotte werden deze aan alle verzendplaatsen doorgegeven.

Afgezien van de officiële Duitse vergunning moest ook nog toestemming verkregen worden van de geallieerde militaire autoriteiten. Deze autoriteiten waren niet in staat officieel toestemming te verlenen tot het zenden van pakketten aan politieke gevangenen in Duitsland of door de Duitsers bezette landen, daar er geen enkele zekerheid bestond, dat de pakketten inderdaad de gevangenen zouden bereiken; voorts waren deze van mening, dat het de plicht van de Duitsers was de gevangenen te verzorgen en dat een hulpactie als bovenbedoeld indirect bijdroeg de oorlog te verlengen. Evenwel werd — niet officieel — naar voren gebracht dat deze blokkademaatregelen niet zo streng gehandhaafd zouden worden. Het belangrijkste was omtrent deze aangelegenheid elke ruchtbaarheid te vermijden. Dientengevolge werd door de geallieerde autoriteiten nimmer iets gedaan, dat het doorzenden van pakketten kon belemmeren, aldus kon de verzending in steeds grotere omvang tot het einde van de oorlog doorgaan.

Ik heb de eer te zijn,

Uw dw.dn. v/d Minister,

(w.g) *Erik Dons*, Secretaris.

Volgens de samenvatting van de heer *Verspyck* heeft de Noorse Regering te Londen sinds het begin van 1944 de maandelijks zendingen van 4000 pakketten, welke het Zweedse Rode Kruis aan de Noorse civiele gevangenen in Duitsland zond, bekostigd. Verder betaalde zij de kleine pakketzendingen aan deze gevangenen, welke via Lissabon en Madrid werden verzorgd. Bovendien bekostigde zij het zenden van circa 200 pakketten per maand uit Egypte en de aanzienlijk belangrijker zendingen uit Genève.

Ten aanzien van de financiering van de 4000 pakketten per maand, die door de bemoeiingen van het Zweedse Rode Kruis aan de Noorse

civiele gevangenen werden gezonden, is het de Noorse Regering sedert het begin van 1944 dus gelukt de geallieerde blokkadebepalingen te omzeilen.

Hetzelfde is het geval geweest met de zendingen, die van Lissabon, Madrid, Egypte en Genève uit werden georganiseerd, voorzover althans die zendingen bekostigd werden met van buiten de blokkade afkomstige gelden.

De ongeveer 100 000 pakketten, die het Noorse Rode Kruis uit Oslo aan de Noorse civiele gevangenen heeft verzonden, zijn betaald door familieleden en vrienden dezer gevangenen, terwijl de uit Kopenhagen aan hen toegezonden pakketten betaald zijn door in Denemarken levende Noren.

In de samenvatting van de heer *Verspyck* wordt echter tevens vermeld, dat de Noorse Regering te Londen zich nimmer tegenover andere regeringen of nationale Rode Kruis-verenigingen heeft kunnen uitlaten over deze door de Britse Regering oogluikend toegestane doorbreking van de blokkade, want, indien zij dit wel had gedaan, had zij haar eigen werk waarschijnlijk met één slag verder onmogelijk gemaakt.

Het verslag van de Pakkettencommissie vermeldt verder, dat als gevolg van het bezoek van de heer *Verspyck* aan Stockholm het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis te 's-Gravenhage een brief ontving van de heer *H. Beer*, die na de oorlog secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis is geworden. Uit die brief blijkt volgens de Pakkettencommissie niet alleen duidelijk, dat de mogelijkheid tot het zenden van pakketten uit Zweden, bestemd voor krijgsgevangenen zowel als voor civiele gevangenen in Duitsland, reeds vroegtijdig door verscheidene regeringen werd benut, maar ook, dat de aanvoer voor dat doel van buiten de blokkade zeer goed mogelijk was.

De Pakkettencommissie meent mede naar aanleiding van deze brief dan ook, dat de bij herhaling geuite verontschuldigungen van Nederlandse zijde, dat de pakketzendingen aan politieke gevangenen en gedeporteerde Joden niet mogelijk waren, weinig indruk kunnen maken, als men weet, hoe andere regeringen dit aanpakten.¹⁾

In zijn aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis gerichte brief van Augustus 1947, welke in het rapport van de Pakkettencommissie is afgedrukt, deelde de heer *Beer* hierover het volgende mede:

„Het is om deze reden (de moeilijke voedselpositie in Zweden zelf — Rapp.) dat zekere gezantschappen, zoals die van Polen en Joego-Slavië, destijds door tussenkomst van hun vertegenwoordiging te Londen, de toestemming verkregen van de geallieerde en Zweedse autoriteiten om uit Argentinië onder Zweedse vlag, dank zij de schepen met vrijgeleide („cert-boats”) levensmiddelen te laten transporteren, welke gekocht werden in Argentinië zelf.

Ladingen levensmiddelen tot 10 of 20 ton per transport kwamen aldus regelmatig eenmaal per maand gedurende 1943—1944 aan het adres van het Zweedse Rode Kruis, dat voor de lossing zorgde in de haven van Stockholm, vervolgens de vracht opnieuw verpakte in pakketten van 5 kg en tenslotte verzond als postpakketten of samen verpakt in kisten, geadresseerd aan gevangenen van verschillende nationaliteiten in de Duitse kampen volgens de aanwijzingen van de bovengenoemde gezantschappen.

Wanneer de overtocht van de „vrijgeleide”-schepen onderbroken werd, bleven de voedselzendingen te Buenos Aires wachten om met het eerste schip, dat vertrok, tot aan Göteborg getransporteerd te worden. Op deze manier is een zeer groot aantal pakketten gedistribueerd kunnen worden over de verschillende kampen, in 't bijzonder aan Poolse gevangenen. Alle kosten werden gedekt door de respectieve gezantschappen. Hoewel voornamelijk bestemd voor krijgsgevangenen, werden de pakketten ook geadresseerd aan Poolse burgergevangenen.

Zonder twijfel zou een dergelijk verzoek als van Polen en gedaan door de Nederlandse autoriteiten, niet afgewezen zijn en zou de bovenbeschreven wijze van voedselvoorziening een aanzienlijke vergroting mogelijk gemaakt hebben van de verleende hulp aan Nederlandse gevangenen in Duitsland”.²⁾

De voorzitter van het Deense Rode Kruis te Kopenhagen, de heer *K. Hammerich*, schreef op 4 September 1947 aan de Pakkettencommissie o.m. het volgende.

„De zendingen van het Deense Rode Kruis aan de Noorse onderdanen in Duitse concentratiekampen zijn begonnen na onderhandelingen tussen de toenmalige directeur van het Deense Rode Kruis, de minister van Buitenlandse Zaken, de minister van Handel en de Algemene Directie van de Distributiedienst, als mede besprekingen tussen het Deense Rode Kruis en de Duitsers. Het Deense Rode Kruis is er in geslaagd om voor deze zen-

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 27.

²⁾ Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 128.

dingen de goedkeuring van de Duitsers te verkrijgen, welke zendingen na deze overeenkomst begonnen in Augustus 1942, echter uitsluitend aan de Noren, die hun familie in Denemarken hadden. Het aantal was gering en beperkt tot 10 à 20 stuks. Later zijn de onderhandelingen tussen de directeur van het Deense Rode Kruis en de bevoegde autoriteiten hervat en we hebben bereikt, dat we aan alle Noren in de Duitse concentratiekampen pakketten konden zenden. De vergunning werd verleend in een periode, waarin we slechts de namen van 35 personen kenden en de toestemming werd slechts gegeven voor dit aantal.

Toen we eenmaal de algemene vergunning verkregen hadden, breidde de namenlijst zich buitengewoon snel uit en het Deense Rode Kruis moest reeds na een maand vergunning aanvragen voor 100 pakketten, later 200, 400 en 1000. Het Deense Rode Kruis heeft de machtiging verkregen om de uitvoer aan te vragen voor het benodigde aantal pakketten, onder garantie, dat niemand meer dan één pakket per maand zou ontvangen.

Tegen het einde van de vijandelijkheden hebben wij echter het aantal pakketten verhoogd teneinde 2 pakketten per maand aan iedere gevangene in de concentratiekampen te geven, d.w.z. 10 000 pakketten per maand .....

Ten slotte hebben wij er ons toe bepaald om een aantal pakketten te verzenden overeenkomend met het geschatte aantal Noren in de verschillende kampen, d.w.z. in totaal 5000 .....

Voor zover wij zijn ingelicht, heeft het Deense Rode Kruis slechts 2 aanvragen om Nederlandse krijgsgevangenen te helpen, ontvangen van 2 comité's in Denemarken, waarvan het ene de Nederlandse kolonie vertegenwoordigde".¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 28.

Uit deze mededelingen blijkt volgens de Pakkettencommissie, hoe volhardende onderhandelingen onder moeilijke omstandigheden tot voortreffelijke resultaten vermochten te leiden.

Zij komt dan ook in haar rapport tot de volgende beschouwing:

„Het is de Noorse Regering wèl kunnen gelukken om, ondanks de blokkademaatregelen van de geallieerden, voedselpakketten op grote schaal aan politieke gevangenen te doen toekomen. Het is het Deense Rode Kruis wèl kunnen gelukken om door volhardende onderhandelingen met de Duitse autoriteiten toestemming tot steeds groter wordende pakketzendingen aan Noorse en Deense politieke gevangenen te verkrijgen. Het is de Poolse en Joegoslavische Regering wèl kunnen gelukken om grote hoeveelheden voedsel voor alle categorieën gevangenen met geallieerde toestemming van buiten de blokkade naar Zweden te vervoeren. Van de Tsjechische Regering is eveneens bekend, dat zij voedselpakketten naar de concentratiekampen verzond. Ook zij nog vermeld, dat dank zij de activiteit van jhr. *Flugi van Aspermont*, medewerker van de gedelegeerde van het Londen-Comité te Genève, van af het voorjaar 1944, zij het op beperkte schaal, vanuit Zwitserland pakketten aan Nederlandse gevangenen in concentratiekampen gezonden konden worden.

Noch de Nederlandse Regering, noch het Londen-Comité heeft vóór Januari 1945 iets kunnen bereiken.

Het is evenwel bekend, dat ook de Nederlandse Regering en het Londen-Comité van de mogelijkheden via Stockholm gebruik hadden kunnen maken, dat ook zij levensmiddelen van buiten de blokkade naar Zweden hadden kunnen laten vervoeren, *als zij er maar om gevraagd hadden!*

Zoals reeds opgemerkt is, beroept de Nederlandse Regering er zich op, dat de taak van pakketzendingen geheel door het Londen-Comité werd uitgevoerd. Dit comité op zijn beurt verweert zich met de verklaring, dat iedere hulpactie onmogelijk was en dat men van het hulpwerk der Noren totaal onkundig was. De heer *van Harinxma* legde zelfs een schrijven over van Miss *Warner* — directrice van de afdeling Buitenland van het Britse Rode Kruis — waarin deze eveneens verklaart, dat geen mogelijkheden tot hulpverlening bekend waren en dat slechts zelden pakketten de burgergevangenen hebben bereikt.

Uit de van Scandinavische zijde ontvangen gegevens moet de commissie echter concluderen, dat bovengenoemde verklaringen behalve voor Noorwegen, eveneens niet kunnen gelden voor Polen en Joegoslavië. En het moge wellicht waar zijn, dat officieel het Nederlandse Rode Kruis en de Nederlandse Regering niet op de hoogte waren met de opzet van de Noorse, Poolse e.d. acties, het is de commissie gebleken, dat officieus er toch wèl iets van bekend was.

De commissie herhaalt hier de vraag: waarom heeft de Nederlandse Regering vanuit Londen voor de Nederlandse gevangenen in concentratiekampen niet hetzelfde kunnen bereiken, zij het dan wellicht in wat mindere mate, als de Noorse, Poolse

Tsjechische, Joegoslavische en andere regeringen voor hun respectieve gevangen landgenoten? Waarom werd eerst in Juli 1944 voor het eerst de directe hulpverlening aan gedeporteerde Joden — nog niet eens politieke gevangenen — in het Kabinet ter sprake gebracht? Waarom konden eerst in Januari 1945 de eerste 2000 pakketten naar de concentratiekampen worden verzonden, terwijl andere landen reeds minstens drie jaren eerder begonnen waren?

En dan moet het antwoord luiden: niet de meer welwillende houding van de Duitsers tegenover het Noorse Rode Kruis, niet de gunstige geografische ligging van Noorwegen ten opzichte van Zweden, niet de speciale vriendschap van Zweden voor een bepaalde buurnatie, niet het geallieerde verbod van pakket- en geldzendingen van buiten de blokkade aan gevangenen in concentratiekampen, niet de onbekendheid met de wijze van hulpverlening van andere regeringen maar — naar de commissie moet aannemen — een zeker verschil in mentaliteit tussen de Nederlandse verantwoordelijke instanties enerzijds en die van de regeringen der overige bezette landen anderzijds is de hoofdoorzaak van het feit, dat van Nederlandse zijde voor de politieke gevangenen en gedeporteerde Joden praktisch niets bereikt is.

Het heeft de commissie telkens weer pijnlijk getroffen hoezeer formele bezwaren elke actie ten gunste van onze gevangenen hebben tegengewerkt.

Met droefheid heeft zij moeten vaststellen, dat, terwijl b.v. aan Noorse zijde alles sprankelde van initiatief en durf, zowel bij het Noorse Rode Kruis en de Noorse illegaliteit in Noorwegen als bij de Noorse Regering in Londen en de Noorse uitgewekenen in het buitenland men aan Nederlandse zijde bij haast alle officiële instanties, zowel in den Haag als in Londen en elders op een muur van formalisme en bureaucratie stuitte, waarachter men zo verstarde en traag werkte, dat lange tijd zelfs geen poging tot hulpverlening ondernomen werd, hetgeen tevens ieder particulier initiatief deed mislukken. Terwijl andere regeringen reeds jaren met succes werkten ten bate van hun gevangen landgenoten in de concentratiekampen, deed men van officiële Nederlandse zijde vrijwel niets.

De commissie kan hieruit niet anders concluderen dan dat deze mentaliteit er de hoofdoorzaak van is, dat duizenden Nederlanders het leven hebben verloren, welke, naar menselijke berekening, bij tijdige hulpverlening zouden zijn gered".¹⁾

1) Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 28, 29 en 30.

Naar aanleiding van deze beschouwing van de Pakkettencommissie hebben de drie voorzitters van het voormalige London Committee van het Nederlandse Rode Kruis in hun reeds eerder aangehaalde verweerschrift²⁾ o.m. het volgende vermeld:

2) Vgl. bijlage 44.

„De ondergetekenden menen te mogen constateren, dat hunne uiteenzettingen en een brief van de Directrice van de afdeling Buitenland van het Britse Rode Kruis de „Commissie-Vorrink” wel overtuigd hebben, dat het „London-Committee” geen hulp heeft kunnen bieden aan Nederlandse politieke gevangenen en gedeporteerde Joden, voorzoverre die hulp moest komen van buiten de blokkade. Ten minste op pagina 21 van het rapport zegt de „Commissie-Vorrink”, dat zij gaarne wil aannemen, dat pakkettenzendingen van buiten de blokkade uiterst moeilijk waren, terwijl op pagina 26 het bedoelde rapport zegt:

„Nimmer mag hierbij uit het oog worden verloren, dat de geallieerde mogendheden geen medewerking konden verlenen tot het ten dele doen doorbreken van hun eigen blokkademaatregelen”.

Echter zegt ook het rapport:

.....„Maar er was nog zo veel te bereiken *binnen de blokkade*”.

en vervolgt dan het rapport:

.....„Hiervan zijn de bewijzen geleverd door de praktijk.”
„Het meest typische voorbeeld is wel de voortdurende stroom van pakketten, die de Noorse en Deense gevangenen vanuit Noorwegen, Zweden, Denemarken, Lissabon, Caïro, Genève bereikte en vanzelfsprekend komt dan de vraag naar voren: „Waarom heeft men vanuit Londen dit ook niet kunnen bereiken voor de Nederlanders in de concentratiekampen?”

De redenering van de „Commissie-Vorrink” schijnt te zijn, dat andere naties, in het bijzonder de Nooren, zo veel deden voor de burgergevangenen in Duitsland en wij niets of althans veel minder.

Nu is het opvallend, dat de „Commissie-Vorrink” zelf duidelijk doet uitkomen, dat de situatie van Noorwegen gunstig was te

noemen in vergelijking met die van ons. De aandacht wordt gevestigd op de lange landgrens tussen Noorwegen en Zweden, op de nauwe betrekkingen tussen deze beide landen, en op de hulp vanuit Oslo (Noorwegen) en vanuit Denemarken, dus hulp van *binnen de blokkade*.

Het rapport zegt dan ook letterlijk op pagina 25:

„Deze bevoorrechte en ten volle uitgebuite positie (van Noorwegen) had geen der andere oorlogvoerende mogendheden”.

Aan een brief gedagtekend 19 December j.l., gericht tot de 2de ondergetekende door het Hoofdbestuur van het Britse Rode Kruis te Londen, moge te dezer zake het volgende worden ontleend:

Vertaling:

„Wij vernamen, dat beschuldigingen geuit tegen het „London-Committee” van het Nederlandse Rode Kruis, voornamelijk gebaseerd zijn op het feit, dat Nederlandse politieke geïnterneerden pakketten zagen aankomen bestemd voor politieke geïnterneerden van de Scandinavische landen, die in het zelfde kamp waren als enkele Nederlanders. Een omstandigheid, die schijnt te worden vergeten is, dat het de politiek van de Duitsers was, voorgeschreven door een der hoogste instanties, om (a) Denemarken zo rustig mogelijk te houden, en (b) elke gelegenheid aan te grijpen om contact met Zweden te blijven houden, welks neutraliteit een levensbelang voor de Duitsers was. Dit feit is algemeen bekend en is onbetwistbaar, en het is een van de redenen, waarom de Duitsers Zweedse en Deense Steuncomité's (door tussenkomst van hun Rode Kruis verenigingen) toestonden hulp te verlenen in Duitsland en in sommige door Duitsland bezette gebieden. Dit werd steeds duidelijker gedurende de laatste jaren van de oorlog. Om deze redenen was men steeds in Londen van mening, dat, hard als de behandeling der Noorse politieke geïnterneerden was, deze meer kans hadden om pakketten te ontvangen dan het geval was met de politieke geïnterneerden van andere nationaliteit.”

„We have been told that the accusations made against the London-Committee of the Netherlands Red Cross are based largely on the fact that Dutch political internees saw relief parcels arriving for political internees of the Scandinavian countries who were in the same camp as some of the men from the Netherlands. A fact that appears to have been forgotten is that German policy, dictated from a very high level, was centred on (a) keeping Denmark in as „peaceful a state as possible”, and (b) taking every opportunity of keeping in touch with Sweden, the neutrality of which was vital to them. This fact is wellknown and is indisputable and it is one reason why the Germans allowed Swedish and Danish Relief Societies (canalised through their Red Cross Societies) to carry out relief work in Germany and in some German occupied territory. This became more and more apparent during the latter years of the war. For this reason, it was always felt in London, that, harshly treated as they were, the Norwegian political internees were more likely to receive relief consignments sent to them than was the case with political internees of other nationalities”.

Ook een brief dd. 10 Januari j.l., gericht tot de Secretaris van het voormalige „London-Committee” door de Secretaresse van het voormalige Noorse Rode Kruis Comité te Londen, waaraan het volgende is ontleend, werkt ten deze verhelderend:

Vertaling:

„Wij, het Noorse Comité in Londen, konden praktisch gesproken niets doen voor onze politieke gevangenen vanuit Londen, aangezien wij geen pakketten konden kopen van buiten de blokkade. Het was te danken aan de edelmoedigheid van onze kleine kolonies in Portugal en in Egypte, dat enkele pakketten voor Noorse politieke gevangenen voor verdere uitdeling Genève be-

„We, Norwegian Committee in London could do practically nothing for our political prisoners from London, since we could not buy parcels outside the blockade, it was owing to the generosity of our small colonies in Portugal and in Egypt that a few parcels for Norwegian Political Prisoners reached Geneva for further distribution. Had not the Norwegian Red Cross in

reikten. Zo niet het Noorse Rode Kruis in Oslo in staat was geweest vergunningen van de Duitsers te verkrijgen om pakketten aan politieke gevangenen te zenden, dan zou het sterftecijfer bijna zeker belangrijk hoger zijn geweest".

Oslo been able to get permission from the Germans to send parcels to political prisoners, the death rate would almost certainly have been higher".

Uit deze aanhaling blijkt, dat, wat de Noren deden, gedaan werd buiten het Londense Comité van het Noorse Rode Kruis om. De Noren konden zulks doen om de boven aangegeven redenen en omdat zij over ruime geldmiddelen beschikten binnen de blokkade. Wij beschikten daarover niet en overmaking van gelden naar binnen de blokkade voor het aankopen van voedsel met bestemming Duitsland, was, van een blokkadestandpunt gezien, gelijk aan het invoeren van het voedsel zelf."

42529 (*de Meester*)

De in het verweerschrift genoemde directrice van de afdeling Buitenland van het Britse Rode Kruis, mejuffrouw *S. J. Warner*, werkte, naar de heer *de Meester* verklaarde, direct onder *Sir John Kennedy*, Chairman Foreign Relations Department of the War Organisation of the British Red Cross Society and Order of St. John of Jerusalem, en wist volgens hem waarschijnlijk wel het meeste af van het werk, dat er van Londen uit voor de politieke gevangenen in Duitsland kon worden gedaan. Zij heeft in Juni 1947 in een schriftelijke verklaring medegedeeld, dat het haar bekend was, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis niet alleen deelnam aan de besprekingen, die in de intergeallieerde Rode Kruis-organisatie voortdurend werden gehouden inzake het lot van de civiele gevangenen, doch tevens, dat dit comité het initiatief heeft genomen tot een herhaald verzoek aan het Britse Rode Kruis om te trachten door tussenkomst van het Internationale Rode Kruis het toelaten van pakketten in de concentratiekampen aan de vijand voor te stellen. Dit was haar bekend, omdat zij uit hoofde van haar functie als directrice van de afdeling Buitenland van het Britse Rode Kruis verantwoordelijk was voor de coördinatie van het werk, dat de onderscheiden London Committees van de Rode Kruis-organisaties van de geallieerde landen verrichtten. ¹⁾

Zij vervolgt haar brief als volgt:

„To attribute blame to any one member of the Allied Red Cross Committee in London simply shows complete ignorance of the situation which existed at that time in regard to this question of parcels for political prisoners, and it seems to me a great pity that articles should be written on this subject, that controversial correspondence should take place without the writers taking the trouble to write either to Geneva or to London for the facts of the situation". ²⁾

De in hoofdstuk II reeds genoemde commissie-*Donner*, die, zoals vermeld, in opdracht van de Minister van Buitenlandse Zaken een onderzoek had in te stellen naar de werkzaamheden van de heer *van Harinxma thoe Slooten* als vertegenwoordiger te Lissabon van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen en als voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, heeft in haar op 10 April 1948 aan deze minister uitgebrachte verslag, het volgende medegedeeld.

„De Commissie komt thans tot de werkzaamheid van Baron *van Harinxma* als Voorzitter van het London Committee, een van de instanties, welke in het onderzoek van de Commissie-*Vorrink* zijn betrokken. De zaak ligt hier ernstiger dan bij de evacuatie; ging het daar om vertragingen, die wel velerlei verdrietigheid en desillusie brachten, maar uiteindelijk geen fatale gevolgen hebben gehad, de Commissie-*Vorrink* meent te mogen stellen, dat de „grotere en kleinere tekortkomingen", die zij, mede van de zijde van het Committee, vermeldt, de oorzaak zijn, dat duizenden Nederlanders het leven hebben verloren, welke, naar menselijke berekening, bij tijdige hulpverlening zouden zijn gered (punt 9 van de Samenvatting).

De hoofdgrief, ook tegenover het London Committee is, dat niet is zorg gedragen, dat de politieke gevangenen pakketten hebben ontvangen. Het ten deze door het London Committee gevoerde verweer, dat zodanige verzending buiten de blokkade door de geallieerden niet werd toegestaan en dat evenmin werd toegelaten, dat gelden werden getransfereerd om binnen de blokkade naar de concentratiekampen pakketten te verzenden, wordt door de Commissie-*Vorrink* niet afdoende geoordeeld. Het voornaamste argument van de Commissie tegenover dit verweer is, dat ten opzichte van de politieke gevangenen van andere nationaliteiten een pakketten-voorziening wel is mogelijk gebleken. In dit verband wordt door de Commissie-*Vorrink* ook de grief ge-

¹⁾ Vgl. bijlage 46.

²⁾ Vgl. bijlage 46.

voerd, dat men in Londen eerst in 1944 met de registratie van de politieke gevangenen zou zijn begonnen, zulks weder in tegenstelling met b.v. de Noren, die van het verblijf hunner landgenoten zorgvuldig op de hoogte waren.

Het is uit de aard der zaak voor onze Commissie slechts de taak geweest na te gaan, in hoeverre hier een verantwoordelijkheid ligt van het London Committee, en dan nader gedurende de periode, dat Baron van *Harinxma* daarvan de leiding had (Maart 1943 tot September 1944). De opzet van het rapport-*Vorrink* maakt een onderscheiding van de verschillende verantwoordelijkheden niet gemakkelijk, omdat de critiek veelszins het resultaat van de werkzaamheid der verschillende instanties als geheel genomen treft, zonder dat — een zaak, waar het zo ernstige beschuldigingen betreft, zeker niet van formalisme en bureaucratie — nauwkeurige afbakening van de verantwoordelijkheid van elke instantie, in verband met de deze ten dienste staande mogelijkheden, plaats heeft.

Met name treft dit ten aanzien van wat in het redebeleid van de Commissie-*Vorrink* het hoofdmoment is: de betere resultaten, door andere nationaliteiten bereikt. Voor onze Commissie is de vraag, of dit „bewijs uit het ongerijmde” ook het London Committee treft.

De Commissie kan dit, reeds bij zorgvuldig nagaan van de door de Commissie-*Vorrink* verzamelde gegevens, niet wel aannemen. Uitvoerig vermeldt het rapport de resultaten met betrekking tot de verzending van pakketten aan politieke gevangenen, die voor Noren, Denen, Polen, Tsjecho-Slowaken zijn bereikt. Maar uit de gegevens zelf blijkt, dat deze parallel langs het London Committee heengaat. Wat de hulp aan de Noren betreft, vermeldt het rapport zelf, dat enerzijds het Noorse Rode Kruis door de bezettende macht in Noorwegen — in tegenstelling met hetgeen in Nederland met het Nederlandse Rode Kruis is geschied — in haar werkzaamheid ook voor de politieke gevangenen is getoleerd, anderzijds dat de nabijheid van Zweden, waar de vele uitgeweken Noren het broedervolk stimuleerden, bijzondere mogelijkheden opende, welke (pag. 25) geen der andere oorlogvoerende mogendheden had. Het is uit het rapport niet duidelijk, of inderdaad voor deze acties, die binnen de blokkade verliepen, financiering van buiten de blokkade heeft plaats gehad. Het rapport vestigt de indruk, dat ten deze door de geallieerden doorbreking van hun voorschriften zou zijn toegelaten, doch (pag. 26) vermeldt dan tevens, dat de Noorse autoriteiten te Londen aan de maatregelen binnen de blokkade nimmer enige ruchtbaarheid hebben gegeven, omdat zij wisten, dat een poging van andere nationaliteiten tot soortgelijk optreden nooit door de geallieerden zou zijn geduld en slechts de verijdeling van het werk voor de Noren zou tengevolge hebben gehad.

Uit het vorenstaande volgt, dat aan dit werk een grief tegen het London Committee bezwaarlijk kan worden ontleend. Wil men hier een parallel trekken, dan zou eerder de vergelijking met de arbeid vanuit Nederland voor de hand liggen, zonder dat overigens onze Commissie wil zeggen, dat de omstandigheid, dat het Nederlandse — anders dan het Noorse en ook Deense — Rode Kruis door de bezettende macht is verhinderd haar arbeid legaal tot de politieke gevangenen uit te breiden, aan het Nederlandse Rode Kruis tot grief kan worden gemaakt. Hiervoren wees zij reeds op het grote verschil in omstandigheden. In dit verband verdient het vermelding, dat de mogelijkheden voor de Noren om hun gedeporteerde Joodse landgenoten te helpen kennelijk ook uiterst beperkt zijn geweest: uit van Noorse zijde — waarover nader — verkregen inlichtingen is onze Commissie gebleken, dat van de 625 gedeporteerde Noorse Joden slechts 13 zijn teruggekeerd. Voorts wordt daarbij opgegeven, dat het aantal Noren, *inclusief* de krijgsgevangenen, die pakketten ontvingen, 5000 is geweest ¹⁾. Alleen al het aantal krijgsgevangenen — over de zorg waarvoor de Commissie-*Vorrink* het London Committee geen grief maakt — bedroeg aan Nederlandse kant 10 500”.

Op 10 Januari 1948 heeft de secretaresse van het voormalige Noorse Rode Kruis Comité te Londen, mevrouw *Huitfeld*, een brief geschreven aan de heer *Friedhoff*, de secretaris van het London Committee.

In deze brief ²⁾ deelt mevrouw *Huitfeld* mede, dat haar comité van Londen uit practisch gesproken niets kon doen voor de Noorse civiele gevangenen in de concentratiekampen, aangezien het geen pakketten kon kopen van buiten de blokkade. Het was volgens haar aan de edelmoedigheid van de kleine Noorse kolonies in Portugal en Egypte te danken, dat enkele pakketten voor Noorse politieke gevangenen voor verdere uitdeling Genève bereikten. Zo niet het Noorse Rode Kruis te Oslo in staat was geweest vergunningen van de Duitsers te

¹⁾ De commissie-*Donner* merkt hierbij op, dat in het rapport-*Vorrink* wordt gesproken van 7500 politieke Noorse gevangenen, die werden geholpen. Zij meent reden te hebben aan de juistheid van dit getal te twijfelen in verband met door haar ontvangen gegevens.

²⁾ Vgl. bijlage 44.

verkrijgen om pakketten aan politieke gevangenen te zenden, dan zou het sterftcijfer bijna zeker belangrijk hoger zijn geweest, zo vermeldt dit schrijven.

In het genoemde verweerschrift van de drie achtereenvolgende voorzitters van het London Committee wordt naar aanleiding van deze twee brieven gezegd, dat, wat de Noren deden, gedaan werd buiten het Londense Comité van het Noorse Rode Kruis om. De Noren konden zulks doen om de boven aangegeven redenen en omdat zij over ruime geldmiddelen beschikten binnen de blokkade. Het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis beschikte daarover niet en overmaking van gelden naar binnen de blokkade voor het aankopen van voedsel met bestemming Duitsland, was, van een blokkadestandpunt gezien, gelijk aan het invoeren van het voedsel zelf.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 44.

De bovenstaande verklaringen uit het verweerschrift geven de commissie aanleiding tot enige opmerkingen.

In de eerste plaats is het juist, dat, zoals werd medegedeeld, de hulp, die aan de Noorse civiele gevangenen werd geboden, afkomstig was van binnen de blokkade, d.w.z. de pakketten werden uit plaatsen, die binnen de blokkade lagen, verzonden. Geen vermelding echter vindt de omstandigheid, dat, zoals bij de in de zomer van 1947 door de heer *Verspyck* te Kopenhagen, Oslo en Stockholm gehouden besprekingen is gebleken, sinds de aanvang van 1944 de Noorse Regering de maandelijks zendingen van circa 4000 pakketten, welke het Zweedse Rode Kruis verzorgde, heeft betaald en die zelfde Regering eveneens de kleine pakketzendingen via Lissabon, Madrid en Egypte benevens de aanzienlijk belangrijker zendingen uit Genève financierde. Daardoor wist de Noorse Regering aan de geallieerde blokkade te ontkomen, al dient hier dan onmiddellijk bij te worden vermeld, dat zulks door de geallieerden oogluikend werd toegestaan, terwijl de Noorse Regering te Londen haar werkzaamheid ten behoeve van haar civiele gevangenen geheim hield en moest doen, alsof zij van niets wist.

In de tweede plaats kan met betrekking tot de pakketten, die uit Genève werden verzonden en die, zoals bij genoemde besprekingen in Scandinavië aan de heer *Verspyck* was verklaard, door de Noorse Regering waren bekostigd, worden opgemerkt, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis dit eveneens deed en dat dit comité daartoe mede in staat is gesteld door de van Regeringswege verstrekte fondsen, aangevuld met gelden, die binnen de blokkade onder meer door de activiteit van de heer *Flugi van Aspermont* waren ingezameld.

Hieraan mag nog worden toegevoegd, dat, zoals de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan de commissie heeft verklaard, de Britse toestemming voor het zenden van geld naar Zwitserland om daarmee aldaar pakketten te kopen voor de Nederlandse civiele gevangenen, was verleend, doordat hij er wat op had weten te vinden om haar te verkrijgen.

Zoals van Noorse zijde is medegedeeld, was de Noorse Regering echter, wilde zij haar activiteit niet met één slag verder onmogelijk maken, verplicht te Londen nimmer enige ruchtbaarheid te geven aan het feit, dat zij ten behoeve van de hulpverlening aan haar civiele gevangenen, de geallieerde blokkade doorbrak. Zij kon dientengevolge andere regeringen aldaar ook niet laten mede-profitieren van haar voorrecht, daar de geallieerden dit nimmer zouden hebben getoleerd.

In zijn reeds eerder genoemde brief aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis deelde de heer *Beer*, secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis, mede:

„dat zekere gezantschappen, zoals die van Polen en Joego-Slavië, destijds door tussenkomst van hun vertegenwoordiging te Londen, de toestemming verkregen van de geallieerde en Zweedse autoriteiten om uit Argentinië onder Zweedse vlag, dank zij de schepen met vrijgeleide (cert-boats), levensmiddelen te laten transporteren, welke gekocht werden in Argentinië zelf.”

Verder wordt in dat schrijven vermeld, dat van deze levensmiddelen, bestemd voor krijgsgevangenen, na aankomst in Zweden ook pakketten werden gezonden aan Poolse burgergevangenen.²⁾

Naar aanleiding van deze mededeling van de heer *Beer* zeggen de drie voorzitters van het voormalige London Committee in hun verweerschrift het volgende:

„Met zekere ophef maakt de „Commissie-Vorriink” op blz. 27 van haar rapport melding van geslaagde pogingen o.a. van de Polen, die levensmiddelen uit Argentinië onder Zweedse vlag naar Zweden zouden hebben gekregen, welke ook aan Poolse burgergevangenen in Duitsland ten goede zouden zijn gekomen. En, zo concludeert dan het bedoelde rapport:

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 128.

„De bij herhaling geuite verontschuldiging van Nederlandse zijde, dat de pakkettenzendingen aan politieke gevangenen en gedeporteerde Joden niet mogelijk waren, maakt weinig indruk als men weet hoe andere regeringen dit aanpakten”.

Deze aantijging is volgens pagina 29 ook bedoeld aan het adres van het „London Committee”. Er is bij ondergetekenden terstond grote twijfel gerezen over de juistheid van bedoeld betoog. De uitvoerende Secretaresse van het voormalige Noorse Rode Kruis te Londen wist met zekerheid te zeggen, dat de Noren een dergelijke faciliteit niet hadden kunnen verkrijgen. De brief terzake wordt hierbij overgelegd. Even overtuigend is verder een mededeling, door ondergetekenden ontvangen van de zijde van het voormalige London-Committee van het Poolse Rode Kruis, waaruit blijkt, dat geen voedsel in Argentinië aangekocht was voor distributie aan civiele geïnterneerden en dat hulp voor burgers in concentratiekampen niet georganiseerd kon worden ten gevolge van de blokkadevoorschriften en slechts verleend kon worden vanuit de bezette landen, die buiten onze werkkring lagen”.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 44.

Inderdaad heeft mevrouw *Huitfeld* op 10 Januari 1948 aan de heer *Friedhoff* geschreven, dat het haar verwonderd had, dat, volgens de brief van de heer *Beer* aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, blijkbaar aan de Polen en Joegoslaven in 1943 en 1944 navy certs zouden zijn verleend voor partijen goederen, die in Argentinië voor politieke gevangenen in concentratiekampen werden gekocht, omdat zulks aan het London Committee van het Noorse Rode Kruis geweigerd was. De brief van de heer *Beer* wekt volgens mevrouw *Huitfeld* de indruk, dat het Britse Ministry of Economic Warfare en de Verenigde Staten afgeweken zouden zijn van hun politiek ten aanzien van het toekennen van navy certs, hetgeen volgens haar daarom zo verrassend is, omdat een van de redenen, die genoemd departement opgaf om de weigering op een dergelijk verzoek te motiveren, steeds was geweest, dat het niet een of twee geallieerde naties kon bevoordelen boven de andere en bovendien het toestaan van vrij vervoer van voedsel aan alle geallieerden inhield, dat dan aan enige miljoenen mensen in Duitsland voedsel zou worden toegezonden. Volgens haar is de mededeling van de heer *Beer* zo verrassend, dat zij denkt, dat hier sprake is van een misverstand.²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 44.

Inderdaad is dit het geval, doch het misverstand ligt bij mevrouw *Huitfeld*. Zij toch spreekt over het verlenen van navy certs voor in Argentinië gekochte goederen, bestemd voor politieke gevangenen in de concentratiekampen, hetgeen iets anders is dan hetgeen de heer *Beer* in zijn reeds eerder genoemde brief heeft vermeld. Deze toch deelde aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis mede, dat navy certs werden verleend voor levensmiddelen, bestemd voor krijgsgevangenen, terwijl een gedeelte van deze goederen na aankomst in Zweden vandaar uit werd verzonden naar Poolse burgergevangenen.

De vroegere vice-voorzitter van het Poolse Rode Kruis in Londen, de heer *Poklewski-Koziell*, heeft evenwel bij schrijven van 4 Februari 1948 aan de heer *Friedhoff* in antwoord op diens brief van 12 Januari 1948 medegedeeld, dat er in Argentinië geen levensmiddelen zijn gekocht voor pakketten voor Poolse krijgsgevangenen. In antwoord op de aan hem door de heer *Friedhoff* bij diens brief gestelde vraag, of het Poolse Rode Kruis te Londen navy certs had verkregen voor buiten de blokkade gekochte goederen, bestemd voor verdeling onder al dan niet geïnterneerde burgers, schreef de heer *Poklewski*, dat zulks niet was geschied, omdat het tegen de regels van de blokkade was, die door de geallieerden streng werden toegepast.³⁾

³⁾ Vgl. bijlage 47.

Het Poolse Rode Kruis te Londen had, naar de heer *Poklewski-Koziell* berichtte, wel toestemming gekregen om uit Portugal pakketten aan de krijgsgevangenen te zenden. Een zeker aantal van deze pakketten was aan burgers in Polen toegezonden, voor welke pakketten te Londen de familieleden en vrienden van de personen, voor wie de pakketten bestemd waren, betaald hadden. De Bank of England had het overmaken van geld naar Portugal voor het zenden van pakketten aan de Poolse burgerbevolking niet toegestaan.

De hulp, die de Poolse civiele gevangenen in concentratiekampen in Polen en Duitsland hadden genoten, was, naar de heer *Poklewski* aan de heer *Friedhoff* schreef, met toestemming van de bezettende macht, door de familieleden dier gevangenen in Polen zelf georganiseerd. De op deze wijze verzonden pakketten bereikten vaak niet hun bestemming, evenmin als de zendingen „in bulk”, die in December 1944 en in het begin van 1945 door tussenkomst van het Internationale Rode Kruis naar Duitsland waren gezonden. De oorzaak hiervan was de toenmaals in Duitsland bestaande desorganisatie van het vervoer.⁴⁾

⁴⁾ Vgl. bijlage 47.

Met betrekking tot de mogelijkheid om van Zweden uit levensmiddelenpakketten te verzenden aan civiele gevangenen in Duitsland

uit voorraden, die in Argentinië voor krijgsgevangenen waren aangekocht, gelijk de heer *Beer* in zijn reeds meermalen genoemde brief heeft medegedeeld, wordt in het rapport van de commissie-*Donner* het volgende gezegd.

„Ten bewijze, dat ook van buiten de blokkade toch wel hulp aan de politieke gevangenen was te verschaffen, vermeldt het rapport van de Commissie-*Vorrink* verder, dat de Poolse en Joego-Slavische Regering grote hoeveelheden voedsel met geallieerde toestemming van buiten de blokkade naar Zweden hebben vervoerd, vanwaar het dan verder is doorgezonden. Dit wordt ontleend aan een schrijven van de Secretaris van het Zweedse Rode Kruis. Maar uit dit schrijven zelf (pag. 27 van het rapport) blijkt, dat deze goederen „voornamelijk bestemd waren voor krijgsgevangenen”, al werden zij ook geadresseerd aan Poolse burgergevangenen. Van Poolse zijde verkregen inlichtingen — waarover nader — verklaren stellig, dat de aanvoer van buiten de blokkade alleen de krijgsgevangenen heeft betroffen. Doch dan ontvalt aan dit schrijven ook zijn betekenis. Immers aanvoer van levensmiddelen van buiten de blokkade voor krijgsgevangenen viel *niet* onder de geallieerde voorschriften, evenmin als zodanige aanvoer voor gegijzelden en civiele geïnterneerden. En voor de krijgsgevangenen Nederlanders heeft ook het London Committee vanuit Argentinië en Brazilië pakketten doen aanvoeren (zie het rapport *Vorrink*, pag. 15), gelijk mede voor de gegijzelden (Buchenwald, later St. Michielsgestel) regelmatig pakketten zijn verzonden.

Het verdient voorts de aandacht, dat de evenvermelde passage in het schrijven van de heer *Beer* over de aanvoer van buiten Zweden diende als antwoord op de hem door de Commissie-*Vorrink* gestelde vraag, of een uitgebreide Nederlandse hulpactie vanuit Londen en/of vanuit Stockholm ten bate van de Nederlandse burgergevangenen en uitgevoerd via Stockholm, in die tijd mogelijk was geweest.¹⁾ Daarop is het antwoord, dat „in verband met onze voedseltoestand en de moeilijkheden van onze aanvoer gedurende de oorlog” het moeilijk geweest zou zijn om vergunningen te verkrijgen voor een groter aantal dan die welke werden verkregen, „vooral omdat het grootste deel van onze hulpverlening sedert 1939 en 1940 naar andere noordelijke landen moest gaan”. Dit was de reden, dat Polen en Joegoslaven op aanvoer van buitenaf moesten worden aangewezen. „Zonder twijfel” — zo eindigt dan dit gedeelte van de brief — „zou een dergelijk verzoek als dat van de Polen en gedaan door de Nederlandse autoriteiten niet afgewezen zijn”. Dat wil dus zeggen: een verzoek om van *buiten* aangevoerde levensmiddelen te distribueren. Doch, gelijk gezegd, deze was — óók voor de Polen — ten behoeve van *politieke* gevangenen niet mogelijk. Daarmede ontvalt aan de grief in de tweede alinea van pag. 29 van het rapport, de grond”.²⁾

Uit de bovengenoemde brief van de heer *Beer* is gebleken, dat voor de aanvoer van de in Argentinië aangekochte levensmiddelen door de Engelse autoriteiten navy certs werden afgegeven, omdat ze bestemd waren voor krijgsgevangenen.

De vroegere vice-voorzitter van het Poolse Rode Kruis te Londen, de heer *Poklewski-Koziell*, heeft verder schriftelijk aan de secretaris van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis medegedeeld, dat in Argentinië geen levensmiddelen waren aangekocht voor Poolse krijgsgevangenen.

De hulp aan Poolse civiele gevangenen in concentratiekampen kon volgens de heer *Poklewski* in tegenstelling met hetgeen de heer *Beer* daaromtrent aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis heeft geschreven, ten gevolge van de blokkadebepalingen alleen worden verleend uit de bezette gebieden, die buiten het bereik van zijn organisatie vielen.

Inzake de tegenstelling tussen de verklaringen van de heren *Beer* en *Poklewski-Koziell* mag worden opgemerkt, dat volgens het verslag, uitgebracht door de heer *Verspyck* aan de Pakkettencommissie over zijn bevindingen in Scandinavië, de heer *Beer* eerst na de Duitse nederlaag zijn entrée in het Zweedse Rode Kruis heeft gedaan.³⁾ Daar staat echter tegenover, dat de heer *Beer* zijn brief geschreven heeft uit naam van het dagelijks bestuur van het Zweedse Rode Kruis.

De heer *Beer* zegt in zijn brief ook nog:

„Zonder twijfel zou een dergelijk verzoek als dat van Polen en gedaan door de Nederlandse autoriteiten, niet afgewezen zijn en zou de bovenomschreven wijze van voedselvoorziening een aanzienlijke vergroting mogelijk gemaakt hebben van de verleende hulp aan Nederlandse gevangenen in Duitsland.”⁴⁾

De commissie heeft zich nog schriftelijk gewend tot de heer *H. Sokolnicki*, die in de oorlogsjaren Pools gezant te Stockholm was. Deze heeft bij schrijven van 7 November 1950 uit Zweden, waar

¹⁾ Vgl. bijlage 48.

²⁾ Vgl. Verslag van de Commissie-*Donner*, blz. 12 en 13.

³⁾ Vgl. bijlage 49.

⁴⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 128.

hij toen woonde, aan de commissie geantwoord, dat hij tot zijn spijt geen inlichtingen meer kan verstrekken over het zenden van pakketten aan Poolse civiele en krijgsgevangenen in Duitsland. Alle op deze aangelegenheid betrekking hebbende stukken zijn verbrand of naar elders gezonden. Bovendien was de heer *Kowalewski*, die te Stockholm belast is geweest met het verzenden der pakketten, twee jaar tevoren overleden.

Ook heeft de commissie aan dr. *A. G. Avukomivic*, destijds gezant van Joego-Slavië te Stockholm, verzocht inlichtingen te verstrekken.

Op 28 October 1950 heeft deze uit Engeland aan de commissie laten weten uiteraard bereid te zijn voor haar te verschijnen en alle inlichtingen te verschaffen, welke hem ter beschikking staan over de hulp, die aan Joego-Slavische krijgsgevangenen en aan politieke gevangenen is verleend. Concrete mededelingen met betrekking hiertoe behelst zijn antwoord aan de commissie echter niet.

De heer *van Rechteren Limpurg*, die van Juni 1943 tot het einde van December 1945 te Stockholm eerst als zaakgelastigde en nadien als gezant de Nederlandse belangen heeft behartigd, heeft aan de commissie medegedeeld, dat reeds op 28 Juni 1941 op verzoek van de Nederlandse Regering te Londen aan het Zweedse Rode Kruis was gevraagd, of het mogelijk zou zijn aan Nederlandse geïnterneerden van Zweden uit voedselpakketten te zenden.

Op deze vraag was geantwoord, dat zulks in verband met de bestaande Zweedse uitvoerverboden niet mogelijk was. Later, in September 1943, was de vraag nog eens gesteld in verband met een verzoek om toezending van pakketten, dat enige krijgsgevangenen toen aan het Zweedse Rode Kruis hadden gedaan. Toen werd weer medegedeeld, dat het Zweedse Rode Kruis om de bovenbedoelde reden niet in staat was zich bezig te houden met de organisatie van het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen.

Noren en Denen echter zijn altijd speciaal behandeld. De heer *van Rechteren Limpurg* meende wel, dat ook vóór 23 Augustus 1944, toen de heer *Woensdregt* aan de Regeringscommissaris voor de Repatriëring te Londen het resultaat van zijn besprekingen inzake het zenden van pakketten aan Nederlandse civiele geïnterneerden door tussenkomst van het Zweedse Rode Kruis seinde, voedselpakketten zijn gezonden aan Noorse en Deense civiele gevangenen in de concentratiekampen.

Dr. *J. Hemelrijk*, rector van het gymnasium te Alkmaar, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij na November 1944 in het concentratiekamp Sachsenhausen wel gezien heeft, dat de zich daar bevindende Polen pakketten ontvingen, doch die kwamen volgens hem van familieleden in Polen, maar niet van het Rode Kruis.

De heer *A. de Paauw*, afdelingschef bij de firma Asscher te Amsterdam, is op 12 Februari 1943 door de Duitsers gevangen genomen. Hij werd toen eerst in het kamp te Vught opgesloten, waar hij tot Februari of Maart 1944 is gebleven. Daarna is hij voor enkele dagen naar Westerbork gebracht en vandaar ging hij naar het kamp Auschwitz. Uit Auschwitz bracht men hem naar het kamp Saufwasser en vervolgens naar Dresden, waar hij een paar weken is gebleven. Toen is hij in het kamp Leibnauwitz geweest en tenslotte in Theresienstadt; hij kwam daar aan vier weken voor dat kamp bevrijd werd.

In het kamp Auschwitz heeft de heer *de Paauw* twee weken op het postkantoor gewerkt. Hij heeft toen gezien, dat er pakketten kwamen voor de Poolse gevangenen. De pakketten waren niet afkomstig van het Poolse Rode Kruis; zij kwamen blijkens hetgeen er op vermeld stond van particulieren in Polen. Deze mededeling van de heer *de Paauw* stemt overeen met die, welke de heer *Hemelrijk* over de herkomst van Poolse voedselpakketten, die in Sachsenhausen werden ontvangen, heeft gedaan.

Gevangenen van andere nationaliteiten ontvingen in Auschwitz eveneens pakketten, maar die waren ook niet afkomstig van het Rode Kruis. De heer *de Paauw* heeft in Auschwitz geen Rode Kruis-pakketten gezien.

Voordat de heer *de Paauw* naar Dresden werd gebracht, is hij eerst nog in het kamp Flossenberg geweest, waar hij o.m. Belgen heeft ontmoet. Die kregen daar geen pakketten; de heer *de Paauw* heeft in het kamp Flossenberg geen enkel pakket gezien. Ook heeft hij nooit gezien, dat Franse gevangenen pakketten ontvingen.

In Theresienstadt heeft de heer *de Paauw* na de bevrijding een Rode Kruis-pakketje gekregen uit Zweden. Kort voordat hij daar kwam is er in dat kamp ook eenmaal een partij Rode Kruis-pakketten gekomen, waarvan hij nog heeft meegegeten.

Niet alleen de Noorse, Deense, Poolse en Joegoslavische civiele gevangenen hebben, zoals bijna alle getuigen aan de commissie hebben medegedeeld, in de concentratiekampen meer pakketten ontvangen dan hun Nederlandse lotgenoten, doch volgens sommige

63391; 68384—68390 (*van Rechteren Limpurg*)

72400—72407 (*Hemelrijk*)

95112; 95106 (*de Paauw*)

95113—95121 (*de Paauw*)

95123—95125 (*de Paauw*)

95128 (*de Paauw*)

14414—14416; 14419 (*Epker*)
17994 (*Vorrink*)
27369—27370; 27429 (*Teunissen*)
33851—33853 *Boissevain—van Lennep*)

72396; 72399—72406 (*Hemelrijk*)

27368; 27374 (*Teunissen*)

33852—33856 (*Boissevain—van Lennep*)

72396—72400; 72414; 72419 (*Hemelrijk*)

14368; 14420 (*Epker*)

¹⁾ Vgl. bijlage 50 A.

²⁾ Vgl. bijlage 50 B.

verklaringen is dit ook het geval geweest ten aanzien van Franse en Belgische civiele gevangenen.

Zo verklaarde de heer *Teunissen*, dat hij tijdens zijn verblijf in het concentratiekamp te Sachsenhausen gezien heeft, dat er medegevangenen van andere nationaliteit waren, die werkelijk in overvloed zwelgden en zoveel voedselpakketten ontvingen, dat zij het niet op konden eten. Fransen en Belgen werden zeer behoorlijk verzorgd; alleen de Nederlanders en de Russen kregen niets.

De heer *Teunissen* deelde tevens mede, dat de kleine groep Nederlanders, die reeds in Sachsenhausen was, toen hij daar uit Vught aankwam, dank zij de pakkettenstroom, die zij tot Augustus 1944 hadden ontvangen van familieleden en vrienden en van een comité in Amsterdam, dat onder leiding stond van mevrouw *A. M. le Cosquino de Bussy—van der Lelie*, in vrij goede welstand verkeerden en in een zeer behoorlijke lichamelijke conditie waren. Ze kregen uit Nederland een behoorlijk aantal pakketten, die hun als aanvulling op de kampvoeding een vrij grote mate van weerstand gaven. Hetzelfde gold, volgens de informaties, die hij had ontvangen, ook voor de andere kampen.

Mevrouw *A. M. Boissevain—van Lennep* heeft in het kamp te Ravensbrück gezien, dat de Noorse en Franse gevangenen pakketten ontvingen, die uit het Zuiden kwamen, zoals uit Algiers of Portugal.

Frankrijk en België waren toen reeds bevrijd, maar de Franse en Belgische gevangenen kregen in Ravensbrück niet zo heel veel pakketten uit hun eigen land; wel echter uit Lissabon en Algiers.

De heer *Hemelrijk* heeft, nadat hij vier maanden in Sachsenhausen was geweest, bij zijn vertrek naar het kamp te Buchenwald op 5 Februari 1945 voor het eerst een half pakket ontvangen, dat, naar hij meende, van het Internationale Rode Kruis afkomstig was.

De Fransen en Belgen, die in Sachsenhausen waren, stonden wel eens iets af van hetgeen zij ontvingen. Twee dagen na zijn aankomst in Buchenwald kregen de Fransen en Belgen daar pakketten, maar de Nederlanders kregen niets. De heer *Hemelrijk* heeft in Buchenwald nooit voor Nederlanders bestemde pakketten van het Rode Kruis gezien.

Mejuffrouw *N. Epker* daarentegen verklaarde, dat zij gedurende haar verblijf in het kamp te Ravensbrück, waar zij van 31 October 1941 tot 24 April 1945 geweest is, had geconstateerd, dat het, wat betreft het ontvangen van pakketten, met de Fransen en Belgen net zo gesteld was als met de Nederlanders. Ze heeft niet de indruk gekregen, dat zij meer kregen dan de Nederlanders en geloofde, dat Fransen en Belgen hun pakketten meer uit hun eigen land kregen.

Volgens de meeste getuigen kregen de Franse en Belgische civiele gevangenen in de concentratiekampen wel meer pakketten dan de Nederlandse, maar hun verklaringen geven geen volstrekte zekerheid omtrent de herkomst van deze pakketten.

De directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis te Brussel heeft op 20 Januari 1949 schriftelijk aan de commissie medegedeeld, dat deze instelling gedurende drie jaren een ware strijd heeft gevoerd met de Duitse autoriteiten om te bereiken, dat de hulp, die verleend werd aan de in België en Duitsland opgesloten civiele gevangenen, op de plaats van bestemming kwam. Tegen het einde van 1942 beschikte het Belgische Rode Kruis over de adressen van ongeveer 9000 civiele gevangenen, aan wie pakketten konden worden gezonden.

Later werd vernomen, dat slechts een klein gedeelte van deze pakketten zijn bestemming heeft bereikt. Om de gevangenen, wier adres niet bekend was, te bereiken, werden in het begin van 1943 individuele, maar niet nominatieve pakketten naar de concentratiekampen gezonden, voorzien van ontvangstbewijzen. Enige honderden ontvangstbewijzen werden terugontvangen en daardoor konden de lijsten met de nodige gegevens der civiele gevangenen worden aangevuld, waardoor deze in het begin van 1944 van meer belang zijn geworden. ¹⁾

Op 26 Januari 1950 deelde de directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis schriftelijk nog aan de commissie mede, dat er 33 000 Belgische politieke gevangenen in Duitsland zijn geweest. Aan de bovengenoemde 9000 politieke gevangenen is gedurende twee jaar ongeveer eenmaal per maand een pakket gezonden, doch zoals reeds vermeld, heeft een groot gedeelte daarvan de bestemming niet bereikt.

Na de bevrijding van België heeft het Belgische Rode Kruis de hulp van Zwitserland en van overzeese landen moeten inroepen om de politieke en krijgsvangenen in Duitsland te helpen, doch het resultaat daarvan is onvoldoende geweest. ²⁾

Zoals o.a. de heer *Teunissen* heeft verklaard, hadden de pakketten, die de Nederlandse civiele gevangenen vóór September 1944 van hun vrienden en familieleden uit Nederland ontvingen, een zeer welkome aanvulling gevormd op de rantsoenen, die de Duitsers hun toebedeelden.

Toen echter tengevolge van de spoorwegstaking in Nederland, in September 1944, het postverkeer tussen Nederland en Duitsland was lamgelegd, — slechts uit enkele grensdistricten van ons land schijnen er nadien nog wel eens brieven naar Duitsland te zijn verzonden — werden uit Nederland geen pakketten meer ontvangen. Daarna begon voor de Nederlandse civiele gevangenen in Duitsland, wier aantal belangrijk was toegenomen, omdat toen ook de gevangenen, die nog in Nederland waren, naar Duitsland werden overgebracht, de moeilijkste tijd.

Van dat tijdstip af tot aan het einde der vijandelijkheden kwam er derhalve uit Nederland practisch in het geheel geen hulp, terwijl dit uit België nog wel mogelijk was.

Hoewel, naar de directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis aan de commissie heeft medegedeeld, vele van de pakketten, die aan de Belgische civiele gevangenen zijn verzonden, hun bestemming niet bereikten, was de hun verleende hulp toch altijd groter dan die, welke de Nederlandse gevangenen uit hun land ontvingen, want die was toen practisch nihil.

In dit verband dient tevens te worden vermeld, dat het London Committee van het Belgische Rode Kruis van Londen uit gedurende de oorlog de verzending van pakketten aan de Belgische civiele gevangenen niet heeft kunnen verzorgen. Dit is gebleken uit een mededeling, die de voorzitter van dit comité, baron *de Waha—Baillonville*, aan de heer *de Meester* heeft gedaan, welke daarvan in zijn brief van 17 Augustus 1945 aan de Pakkettencommissie melding heeft gemaakt.

Bovendien heeft de commissie bij schrijven van 15 November 1950 aan de heer *de Waha—Baillonville* inlichtingen gevraagd omtrent de wijze waarop en de mate waarin het Londense Comité van het Belgische Rode Kruis destijds hulp heeft kunnen brengen aan de Belgische politieke en civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen en gevangenissen.

De heer *de Waha—Baillonville* antwoordde schriftelijk op 22 November 1950 geen inlichtingen te kunnen verstrekken, omdat de archieven van het Londense Comité van het Belgische Rode Kruis destijds overhandigd waren aan de heer *Dronsart*, Algemeen Bestuurder van het Rode Kruis van België.

Naar aanleiding van dit antwoord wendde de commissie zich bij schrijven van 6 December 1950 tot de Directeur-Generaal van het Belgische Rode Kruis, de heer *Dronsart*, die haar op 12 December van dat jaar schriftelijk mededeelde, dat het voor de Belgische Regering en voor het Londense Comité van het Belgische Rode Kruis practisch onmogelijk was geweest een rechtstreekse actie te voeren ten gunste van politieke gevangenen in Duitsland. „Het is slechts onrechtstreeks”, zo vervolgt zijn schrijven, „en door de financiële steun van werken op Belgisch grondgebied, dat de Belgische Regering zich op doeltreffende wijze voor een zeker aantal gevallen heeft kunnen interesseren”.¹⁾

De Directeur-Generaal van het Belgische Rode Kruis had bij schrijven van 27 Juli 1950 reeds aan de commissie bericht, dat het zijn organisatie bekend was, dat enkele particulieren destijds uit Lissabon pakketten hebben gezonden aan Belgische civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen, doch zij had de indruk, dat het aantal op deze wijze verzonden pakketten zeer beperkt is geweest.

Het Belgische Rode Kruis heeft destijds uit Lissabon geen voedselpakketten verzonden aan Belgische civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen.²⁾

De commissie heeft verder aan de president van het Franse Rode Kruis verzocht haar mede te delen op welke wijze en in welke mate deze organisatie gedurende de oorlogsjaren hulp heeft kunnen verlenen aan Franse politieke gevangenen in Duitse concentratiekampen.

In antwoord op dit verzoek verwees de secretaris-generaal van het Franse Rode Kruis, de heer *J. Dillange*, haar bij schrijven van 11 Augustus 1950 naar de inhoud van een door deze organisatie uitgegeven brochure.

Tevens vermeldde hij, dat het Franse Rode Kruis gedurende de oorlogsjaren geen officiële delegatie heeft gehad in Groot-Brittannië, doch dat daar wel een tijdelijk comité van het Franse Rode Kruis is geweest. Dit comité heeft volgens de heer *Dillange* gedurende de oorlogsjaren geen gelegenheid gehad om hulp te verlenen in Duitse concentratiekampen³⁾. Na de bevrijding van Frankrijk is het ontbonden en het is blijkens een brief van 25 Juni 1951, die de commissie van de voorzitter van het Franse Rode Kruis heeft ontvangen, aan deze instelling niet mogelijk geweest om met de personen, die destijds deel hebben uitgemaakt van dat comité, in contact te treden.

In de zoëven genoemde brochure treft men alleen gespecificeerde opgaven aan van de hulp, die het Franse Rode Kruis heeft kunnen verlenen aan Franse politieke gevangenen, die waren opgesloten in in Frankrijk gelegen gevangenissen en concentratiekampen⁴⁾.

¹⁾ Vgl. bijlage 51 A.

²⁾ Vgl. bijlage 51 B.

³⁾ Vgl. bijlage 52.

⁴⁾ Vgl. „Au Service de la Croix-Rouge française sous l'occupation 1940—1944”, blz. 68 e.v.

Met betrekking tot de civiele gevangenen, die in gevangnissen en concentratiekampen in Duitsland waren opgesloten, wordt in de brochure het volgende vermeld:

„En Avril 1942, le Président de la Croix-Rouge Française, le docteur Bazy, circonvenu par les démarches répétées d'un sujet suisse, recommandé par le représentant en France de la Croix-Rouge Internationale, lui confie un secrétariat, 16, boulevard Raspail. Celui-ci invoquant ses services antérieurs dans les prisons de Paris et le crédit qu'il dit avoir en tant que Suisse auprès des autorités allemandes, se réserve la visite des prisons de Paris et l'envoi des messages aux déportés en Allemagne.

Il est toujours difficile de connaître et de limiter ses interventions le plus souvent secrètes.

Dès le début, nous avons demandé que ce service soit totalement indépendant du nôtre. Mais à la longue la Direction Générale s'inquiète de la dualité ainsi créée et appelle une haute personnalité à la Direction totale du service qui prend en Avril 1943 le nom de „Service des Prisonniers et Internés civils”.

En Octobre 1943, la preuve est faite que M.B....., ne se pliera jamais aux disciplines imposées, il est démissionné. Il crée alors et fait agréer par les autorités allemandes un service concurrent de celui de la Croix-Rouge Française et ne cesse plus de la combattre. Notre Directeur Général est arrêté par les autorités allemandes. Nous sommes interrogés, arrêtés à notre tour (neuf personnes), le 30 Mars 1944. Entre-temps, M.B. ...., devenu suspect est arrêté également et sera plus tard déporté.

Mai 1944. Nous reprenons nos postes après nos libérations. Devant une situation qui s'aggrave, les déportations en Allemagne des prisonniers et des otages s'accélérent, nous poursuivons néanmoins les contacts, qui sont autorisés avec des difficultés chaque jour accrues.

Faut-il conclure, de tout ce qui précède, que notre effort a été vain et que mieux valait ne pas l'entreprendre?

Ce serait injuste, à défaut de résultat d'ensemble, nous avons obtenu des résultats partiels dans des milliers de cas particuliers. En outre, l'immense population des prisonniers et des internés lors même que nous obtenions peu pour elle, a connu nos efforts, elle a été sauvée ainsi de cette souffrance suprême qui eût été de se sentir à l'abandon.

Le statut des internés ou prisonniers civils doit être étudié sur le plan international.

C'est en temps de paix, mais en souvenir des horreurs de la guerre de Crimée que fut signé en 1854 la Convention de Genève. Celle-ci ne concernait que les militaires. A cette Convention, il faut ajouter les articles nécessaires dans la guerre totale qui a pour victimes tant de civils. Dès que la paix nous sera rendue, puissent ces simples notes aider à construire un statut élargi de la Croix-Rouge Internationale et des Croix-Rouge Nationales.”¹⁾

¹⁾ Vgl. „Au Service de la Croix-Rouge française sous l'occupation 1940—1944”, blz. 53 en 54.

Verder wordt dan in de brochure medegedeeld, dat er zich onder de Franse civiele gevangenen personen bevonden, aan wie het was toegestaan om hun verblijfplaats bekend te maken, teneinde van hun familieleden eenmaal per maand een pakket te ontvangen.

Uit het bezette gedeelte van Frankrijk mochten die van de familieleden der gevangenen afkomstige pakketten naar Duitsland worden vervoerd; uit het vóór November 1942 niet door de Duitsers bezette gedeelte was dit verboden. Daarom stelde het Franse Rode Kruis een dienst in, die de pakketten eerst naar het bezette gedeelte van Frankrijk liet komen, ze daar voorzag van adressen van afzenders uit bezet Frankrijk, waarna de pakketten naar Duitsland werden vervoerd.

Bij hele wagonladingen werden deze familiepakketten door bemiddeling van een Franse expeditiefirma door een afdeling van het Franse Rode Kruis te Belfort naar de kampen in Duitsland gezonden.

Bij elke zending voegde deze Rode Kruis-afdeling naar gelang de grootte van het kamp enige honderden of enige duizenden pakketten.

De pakketten van het Internationale Rode Kruis werden eerst tegen het einde van de vijandelijkheden in Duitsland toegelaten en de eerste vrachtauto's met pakketten van het Internationale Rode Kruis bereikten eerst enkele dagen vóór de bevrijding der kampen hun bestemming.²⁾

Op het ogenblik van de bevrijding van Frankrijk heeft het Franse Rode Kruis de bovengenoemde dienst gedecentraliseerd en vroeg het zijn afdelingen te Lyon en te Nancy om de organisatie van het zenden van pakketten naar Duitsland op zich te nemen.³⁾

In de brochure worden geen gedetailleerde opgaven verstrekt van het aantal naar Franse civiele gevangenen in Duitsland verzonden pakketten.

²⁾ Vgl. „Au Service de la Croix-Rouge française sous l'occupation 1940—1944”, blz. 82, 83 en 84.

³⁾ Op. cit., blz. 85.

De vraag, of de Nederlandse Regering te Londen zich voldoende moeite heeft gegeven ten behoeve van de zich als gevangenen, ingesloten in concentratiekampen, gedeporteerden of anderszins in handen van de vijand bevindende landgenoten, alsmede voor de overige aan velerlei ontberingen overgeleverde bewoners van Nederland, is naar het oordeel van de commissie niet zonder meer bevestigend te beantwoorden. Ongetwijfeld is de Regering zich wel bewust geweest van haar plicht om zich het lot dezer oorlogsslachtoffers aan te trekken en pogingen te doen tot verzachting daarvan. Dat de notulen van de Ministerraad daarvoor geen aanwijzingen bevatten, kan naar de mening der commissie niet als een bewijs van het tegendeel worden gezien, omdat verschillende getuigen hebben verklaard, dat het onderwerp herhaaldelijk in de Ministerraad ter sprake is gekomen, doch dat de notulen niet alles bevatten, wat in die vergaderingen werd gezegd.

Daartegenover staat, dat de Regering reeds in het begin van de oorlog de zorg voor de hierboven genoemde rubrieken van oorlogsslachtoffers heeft overgedragen aan het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis. Zij onderhield wel contact met dit Comité doch van een geregelde Regeringscontrole op de details der uitvoering door dit Comité van de haar opgedragen taak kon in feite niet worden gesproken. Wel hebben verschillende ministers zich herhaaldelijk in min of meer op zich zelf staande gevallen moeite gegeven om het pad voor het London Committee te effenen.

Men kan zich afvragen, of langs deze weg alle mogelijkheden voldoende zijn benut om het lot der in nood verkerende landgenoten te verlichten. Op zich zelf behoefde de delegatie van het uitvoerende werk aan het London Committee niet noodzakelijkerwijs te leiden tot een tekort schieten. Voor een zeer groot gedeelte toch hing het resultaat van de werkzaamheden af van de geaardheid, toewijding en vindingrijkheid van de personen, die de leiding hadden bij het Comité. Te dien aanzien nu helt de commissie over tot de mening, dat, vooral in 1944—1945, toen de nood bij de slachtoffers het grootst was, de leiding van het London Committee meer had kunnen presteren. Haar onderzoek heeft de commissie de indruk gegeven, dat die leiding zich eerder bij de teleurstellende gang van zaken neerlegde, spoediger voldaan was over eigen prestaties dan gewenst ware geweest.

De commissie kan zich echter niet plaatsen achter de verwijten van de Pakkettencommissie, die zich daarbij te zeer heeft laten leiden door hetgeen haar leden tijdens hun verblijf in concentratiekampen en gevangenissen hebben geconstateerd of hebben gemeend te constateren en daaruit te eenzijdig heeft geconcludeerd, dat de oorzaken daarvan gelegen hebben in tekortkomingen van in het bijzonder Regering en London Committee.

Hetgeen de commissie gebleken is uit een uitgebreid onderzoek, bestaande in het horen van getuigen en in raadpleging van stukken, heeft aangetoond, dat de Pakkettencommissie op grond van verschillen in de verzorging met pakketten van de Nederlandse civiele gevangenen en van die van andere nationaliteit te gemakkelijk gekomen is tot verwijten aan de Nederlandse instanties. Sommige der aan de Pakkettencommissie tot grondslag gediend hebbende getuigenverklaringen bleken volkomen onjuist te zijn. Van andere kan gezegd worden, dat twijfel aan haar waarde gerechtvaardigd is. Bijvoorbeeld geldt dat voor de verklaring van de heer *Beer*, omdat deze eerst geruime tijd na de oorlog zijn plaats bij het Zweedse Rode Kruis verkreeg en dus niet op grond van eigen waarneming kon oordelen. Deze verklaring heeft bij de vorming van de inzichten der Pakkettencommissie een belangrijke rol gespeeld.

De Pakkettencommissie heeft haar ongunstige oordeel met name gebaseerd op de gebeurtenissen uit de periode van na de zomer van 1944. Wat de commissie heeft vernomen uit de eerdere oorlogsjaren wijst er op, dat toen geregeld vrij grote aantallen pakketten de civiele gevangenen in Duitsland, wier aantal toen overigens nog veel kleiner was, bereikten uit Nederland en, als resultaat van de pogingen der Regering en het London Committee, tevens via Zwitserland.

Met betrekking tot de laatstgenoemde pakketten wenst de commissie nog op te merken, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, omdat de Duitsers het niet hebben erkend, niet als afzender op de pakketten kon worden vermeld. Er was aan die pakketten derhalve niet te zien, dat ze op Nederlands initiatief verzonden zijn, hetgeen bij de geadresseerden wellicht misverstand kan hebben gewekt.

De Pakkettencommissie heeft er te weinig rekening mee gehouden of het is haar niet of onvoldoende bekend geweest, dat

1. de Nederlandse Regering te Londen herhaaldelijk heeft getracht om ten behoeve der lijdende landgenoten een verlichting van de geallieerde blokkade te verkrijgen, doch dat die pogingen tot kort voor

het einde van de vijandelikheden vooral wegens Britse tegenstand vrijwel zonder resultaat bleven,

2. eerst omstreeks het midden van 1944 op aandringen van verschillende aan geallieerde zijde aan de oorlog deelnemende landen van Amerikaanse zijde een welwillende houding werd aangenomen, doch dat als uitvloeisel daarvan eerst in het einde van dat jaar Amerikaanse pakketten Zwitserland bereikten, van waaruit zij door de zorgen van het Internationale Rode Kruis in de eerste maanden van 1945 de gevangenen en gedeporteerden, waaronder ook de Nederlanders, in Duitsland begonnen te bereiken,

3. het zenden van pakketten naar de kampen in Duitsland lang belemmerd is door de onwil der Duitsers en dezen eerst in 1944 geleidelijk iets toeschietelijker werden.

4. het overmaken van gelden van buiten de blokkade-grens naar Zwitserland uitermate moeilijk was, vooral wanneer die bestemd waren voor het zenden van pakketten naar Duitsland en slechts nu en dan in beperkte mate gelukte,

5. de argumenten der Pakkettencommissie, welke zij voor haar verwijten aan de Nederlandse instanties ontleende aan het verschil in behandeling van Nederlandse en andere civiele gevangenen, veel van hun kracht verliezen, wanneer men in aanmerking neemt, dat

a. behalve de verklaring van de heer *Beer*, aan wiens mededelingen, gelijk reeds opgemerkt, slechts geringe waarde is toe te kennen, geen aanwijzingen beschikbaar zijn voor de juistheid der bewering, dat sommige landen (met name Polen) levensmiddelen uit voor de krijgsgevangenen bestemde zendingen hebben doen toekomen aan hun civiele naar Duitsland gevoerde gevangenen,

b. bovendien de twijfel aan de waarde der mededelingen van de heer *Beer* versterkt wordt door verklaringen van verschillende als ter zake deskundig te aanvaarden personen,

c. de pakketten voor de Poolse civiele gevangenen overwegend afkomstig waren uit Polen,

d. in het laatst van 1944 en in 1945 Frankrijk en België reeds bevrijd waren en de voor Fransen en Belgen bestemde pakketten hun toen uit hun eigen land konden worden toegezonden, terwijl dit van Nederland uit gedurende de gehele oorlog aan het Nederlandse Rode Kruis door de Duitsers verboden en gedurende het laatste halve jaar wegens de spoorwegstaking tevens praktisch onmogelijk was,

e. de Noorse gevangenen geprofitteerd hebben van de min of meer welwillende houding der Duitsers en de hulp, welke het buurland Zweden en ook Denemarken hebben geboden, terwijl de Noorse Regering tevens oogluikend in de gelegenheid werd gesteld om in strijd met de blokkadevoorschriften gelden voor pakkettenzendingen over te maken,

f. in de laatste maanden van de oorlog, toen de op aandringen van verschillende Regeringen, waaronder ook de Nederlandse, uit Amerika ondanks de blokkade naar Zwitserland gezonden levensmiddelen, Europa bereikten, het verkeer in Duitsland zozeer was ontwricht, dat het Internationale Rode Kruis grote hinderpalen te overwinnen had om de pakketten in de kampen te krijgen.

Deze opsomming is niet volledig, maar zij is toch voldoende om een belangrijk tegenwicht te vormen tegen de conclusies der Pakkettencommissie, al vervalt daarmee niet alle grond voor critiek. Het voornaamste bezwaar van de commissie is wel, dat zij uit de verhalen de indruk heeft moeten krijgen, dat noch de Regering, noch het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, steeds voldoende doordrongen is geweest van de nameloze ellende, waarin zovele in Duitse handen zijnde landgenoten verkeerden. Ook hebben de hier genoemde organen naar het oordeel der commissie niet altijd voldoende initiatief en vasthoudendheid betoond, ook al was de kans op succes niet groot, bij hun pogingen om verlichting te brengen in het lot van deze landgenoten.

Misschien zou uit het oogluikend toelaten van inbreuk op de blokkade ten behoeve van de Noorse gevangenen geconcludeerd kunnen worden, dat door sterker en onverdroten aandringen door de Nederlandse Regering ook voor haar landgenoten op deze of op andere wijze meer verkregen had kunnen worden. Te eerder zou men tot die conclusie kunnen komen, omdat de Nederlandse Regering zelf uit algemene overwegingen van oorlogvoering weinig gevoelde voor doorbreking der blokkade. Het is echter zeer de vraag, of een andere houding succes zou hebben gehad. In de eerste plaats namelijk zagen de geallieerden scherp toe op de handhaving der blokkade en bovendien is aan de commissie gebleken, dat ook de Londense Comité's van het Rode Kruis van andere landen zeer weinig hebben bereikt met hun pogingen om in Duitsland gevangen zittende landgenoten te hulp te komen.

Dit alles neemt echter niet weg, dat het naar de mening der commissie niet bevredigend aandoet, dat niet de ellende der landgenote.

in Duitsland voor de Regering de alles beheersende factor is geweest bij de bepaling van haar houding.

Het bovenstaande geldt ook ten aanzien van Joodse landgenoten onder de gedeporteerden. Voor de speciaal voor de Joodse gedeporteerden gedurende de oorlog aanbevolen pogingen tot hulpverlening geldt, dat de Regering, al is daarmee wel laat een begin gemaakt, getracht heeft daaraan steun te verlenen. Ook op dit gebied echter deden zich bij de praktische uitvoering der ontworpen plannen zoveel hinderpalen voor, dat slechts in zeer beperkte mate succes werd verkregen. Hierbij mag nog worden opgemerkt, dat ook de invloedrijke internationale Joodse organisaties geen grote resultaten hebben verkregen. Door de ellende van Duitse gevangenneming, deportatie en liquidatie is dan ook het Joodse bevolkingsdeel het zwaarst getroffen.

De pogingen der Regering om via Zweden hulp te verlenen, worden behandeld in de volgende paragraaf, terwijl ook een afzonderlijke paragraaf gewijd is aan de pogingen tot hulpverlening uit Nederland en de rol, die het Nederlandse Rode Kruis daarbij heeft vervuld.

§ 2. Via Zweden ondernomen pogingen tot hulpverlening

Naast de hulp, die de Nederlandse Regering te Londen door tussenkomst van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis via het Internationale Rode Kruis te Genève aan de civiele gevangenen in Duitsland verschaft, heeft zij ook nog langs een andere weg getracht hulp te verlenen, namelijk door tussenkomst van het Zweedse Rode Kruis.

De Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *G. F. Ferwerda*, omtrent wiens werkzaamheid als zodanig in hoofdstuk XII nog nadere mededelingen zullen volgen, heeft over het verlenen van hulp aan Nederlandse civiele gevangenen door tussenkomst van het Zweedse Rode Kruis aan de commissie verklaard, dat hij, mede op aandringen van goede kennissen te Londen, waar dit mogelijk zou zijn, getracht heeft met de organisatie, die hij gevormd had om na afloop van de vijandelijkheden de door de Duitsers naar elders gedeporteerde Nederlanders te repatriëren, tevens hulp te verlenen aan Joodse gedeporteerden.

De heer *Ferwerda* had voor dit werk de heer *H. Dentz* in zijn staf opgenomen, omdat hij die reeds van vroeger kende. De heer *Dentz* had namelijk ook onder de heer *Ferwerda* gewerkt, toen deze nog hoofd was van de Handelsafdeling van de Nederlandse Scheepvaart en Handels Commissie, de N.S.H.C. Hij wist derhalve, dat de heer *Dentz* zich vóór de oorlog in Nederland had bezig gehouden met het brengen van hulp aan Joodse vluchtelingen en dat hij bovendien over goede Joodse connecties beschikte. Hoewel hij er in normale omstandigheden niet spoedig toe zou zijn gekomen om de heer *Dentz* aan te stellen, omdat deze gedurende zijn werkzaamheid bij de N.S.H.C. bij een Regeringsinstantie een rapport over zijn superieuren had ingediend, dat volgens de heer *Ferwerda* bezwarend, lasterlijk en onjuist was, en hij derhalve niet de minste reden had om de heer *Dentz* gunstig gezind te zijn, was hij toch over zijn persoonlijke bezwaren heengestapt, omdat de heer *Dentz* op het terrein van Joodse aangelegenheden enige ervaring bezat.

De heer *Dentz* heeft verklaard van mening te zijn, dat de heer *Ferwerda* hem in dienst had genomen vanwege het feit, dat hij vóór de oorlog wel eens groepen vluchtelingen uit Duitsland had overgebracht en het repatriëringswerk daarmee verwant was.

Naar aanleiding van door hem verzamelde gegevens heeft de heer *Dentz*, die in November of December van het jaar 1943 in dienst was gekomen, op 30 Maart 1944 in opdracht van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, bij deze een nota ingediend. Naar hij aan de commissie mededeelde, had hij de gegevens daarvoor uit alle mogelijke bronnen bijeengegaard. Zo ontving hij die van het Bureau Inlichtingen, van Engelandvaarders, uit rapporten van het Rode Kruis en van Engelse en Amerikaanse inlichtingendiensten.

Deze nota was, naar de heer *Dentz* verklaarde, in de eerste plaats opgesteld ten behoeve van de Repatriëringdienst, opdat alle daar werkzame ambtenaren en ook zij, die later uitgezonden zouden worden, zich een beeld konden vormen van hetgeen de gedeporteerden achter de rug hadden.

Zij zou, nadat de heer *Ferwerda* aan de inhoud ervan zijn goedkeuring zou hebben gegeven, in ruimere kring worden gedistribueerd. Alvorens dit geschiedde, had volgens de heer *Dentz* de heer *Ferwerda* hem verzocht om enkele passages uit de nota te wijzigen uit vrees, dat verschillende gruwelen, waarvan melding was gemaakt, geen geloof zouden vinden en dat daardoor afbreuk zou worden gedaan aan de waarde van de nota.

De heer *Ferwerda*, die, zoals hij verklaarde, meer dan vele andere Nederlanders te Londen de zaak van de hulpverlening aan Neder-

41851; 41856; 41873—41874 (*Ferwerda*)

39816 (*Dentz*)

39822; 39826—39827; 41666 (*Dentz*)

41690; 39829—39830; 39836 (*Dentz*)

41860—41865 (*Ferwerda*)

41777; 41781; 41793—41794 (*Dentz*)

41887—41892; 41853—41854 (*Ferwerda*)

29872 (*Sluysen*)

70519; 70527—70529 (*van den Tempel*)

41894—41896 (*Ferwerda*)

landse Joden een zeer goed hart toedroeg, was van mening geweest, dat, waar de medewerking van vele anderen bij het werk ten behoeve van de Joden verkregen moest worden, het beter was, bepaalde gruwelverhalen, waarvan hij vreesde, dat ze aan overdrijving zouden worden toegeschreven, niet in de nota op te nemen.

Hoewel inderdaad enkele matigingen zijn aangebracht, maakt de nota toch nog melding van het ter dood brengen van enige miljoenen Joodse gedeporteerden, van hun droevig leven in de kampen en van de gruwelijke wijzen, waarop zij werden omgebracht.

Nadat de nota was gewijzigd, is zij in vrij ruime mate verspreid; de heer *Dentz* meende, dat zij o.m. was toegezonden aan alle departementen en ook aan het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis. De heren *Ferwerda* en *Dentz* hebben, zoals laatstgenoemde aan de commissie mededeelde, aan het Departement van Sociale Zaken, waaronder de dienst van de heer *Ferwerda* ressorteerde, een bespreking gevoerd met mr. *M. de Groot*, hoofdamtenaar aan genoemd departement, teneinde na te gaan, op welke wijze en door welke instantie hulp zou kunnen worden verleend aan de Joodse gedeporteerden. In dat gesprek werd overeengekomen de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden te verzoeken zich dienaangaande tot de Raad van Ministers te wenden en op 21 April 1944 heeft genoemde commissie dat dan ook schriftelijk gedaan.

Naar aanleiding daarvan is volgens de heer *Dentz* medio Juli 1944 na talrijke besprekingen tussen deze commissie en de diverse ministers een beslissing afgekomen, waarbij aan de Minister van Sociale Zaken de opdracht werd verstrekt maatregelen tot hulp aan of evacuatie van Joodse gedeporteerden te nemen. Deze verklaring stemt overeen met die van de heer *Ferwerda*, die mededeelde in Juni of Juli 1944 door de Regering gemachtigd te zijn om zijn medewerking te verlenen aan de hulpverlening ten behoeve van gedeporteerde Joden. Hij meent dan ook, dat, toen medio 1944 het Departement van Sociale Zaken het als zijn taak was gaan beschouwen mede te werken aan de hulpverlening ten behoeve van de civiele gevangenen in de concentratiekampen, dit is geschied mede op aandringen van de verschillende personen, die bij de bespreking van de heren *Ferwerda* en *de Groot* aanwezig waren en op dat van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden.

De heer *Ferwerda* voegde daaraan toe, dat het initiatief om de bijzondere hulpverlening aan de Nederlandse Joodse gedeporteerden toe te voegen aan de taak van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring van hem is uitgegaan, dat hij zich naar aanleiding daarvan tot de Minister van Sociale Zaken heeft gewend, die dit initiatief gaarne accepteerde en verdedigde, waarop de Regering hem in Juni of Juli 1944 toestemming verleende te trachten in die richting te doen, wat er te doen was.

De zoëven genoemde Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden, bestaande uit mr. *J. Polak*, directeur van Unilever, de heer *S. van Zwanenberg* uit Oss en de heer *M. Sluysen*, destijds werkzaam bij de Regeringsvoorlichtingsdienst te Londen, was, naar laatstgenoemde aan de commissie heeft medegedeeld, op 22 Februari 1943 in het leven geroepen met het doel om de Regering van advies te dienen in vraagstukken, welke voortvloeiden uit de ontstellende behandeling, welke door de vijand aan personen, behorende tot het Israëlietische ras, werd aangedaan.

De toenmalige Minister van Sociale Zaken, dr. *J. van den Tempel*, deelde aan de commissie mede, dat tot het midden van 1944 de zorg voor het zenden van pakketten aan Nederlandse gevangenen bij het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis had berust. Het Departement van Sociale Zaken stond daar geheel buiten. In de eerste plaats op aandringen van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden had hij toen in de Raad van Ministers voorgesteld, dat zijn departement aanvullende speciale hulp voor de Joden zou mogen organiseren. Er was toen nog geen sprake van de pakkettenzendingen over Zweden; dit kwam eerst later, maar er was volgens de heer *van den Tempel* wel een mogelijkheid tot het loskopen van Nederlanders, die naar Polen waren gedeporteerd. Voorts had genoemde commissie bij hem aangedrongen op het verlenen van bijstand aan de in Zwitserland met de middelen van het American Joint Distribution Committee werkende Joodse Coördinatie Commissie, waaromtrent in hoofdstuk III reeds mededelingen zijn gedaan.

Toen het denkbeeld van de specifieke hulpverlening aan Joden rijpt was, zo deelde de heer *Ferwerda* verder mede, is men begonnen uit de algemene gegevens, welke reeds bekend waren, die omtrent de diverse Joodse organisaties, de namen van Joden, die in de diverse kampen zaten, en waar ze vandaan kwamen, te verzamelen. Dat was een heel werk, waarbij de hulp was ingeroepen van de pers, van het Departement van Buitenlandse Zaken en van verschillende Joodse organisaties, zoals de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland en Irgun Olei Holland in Palestina.

Met behulp van al deze organisaties werd getracht zich een beeld te vormen van de verblijfplaats van de gedeporteerden, want, zo zeide de heer *Ferwerda*, wil men hulp brengen, dan moet men eerst weten, waar deze naar toe gaat. Op initiatief van de heer *Dentz* is contact opgenomen met de Poolse Regering te Londen en werd van haar de toezegging verkregen, dat zij bepaalde hulp zou verlenen aan Joden in Poolse kampen.

Later in October of November van 1944 is getracht via Zweden pakketten te verzenden naar Duitsland. Als resultaat van de medio 1944 in de Raad van Ministers genomen beslissing, waarbij aan het Departement van Sociale Zaken de taak van de speciale hulpverlening aan Nederlandse gedeporteerde Joden werd opgedragen, noemde de heer *Ferwerda* ook nog een betaling van Zw. frs 12 500 per maand van de Regering aan het American Joint Distribution Committee als vergoeding voor de onkosten, die dit comité maakte voor het verlenen van hulp aan Joodse Nederlanders.

De heer *van den Tempel* heeft aan de commissie verklaard, dat in het begin van 1944 de Repatriëringdienst reeds begonnen was met de registratie van gedeporteerden en dat toen het Ministerie van Buitenlandse Zaken daartoe de hulp had ingeroepen van alle Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland, dus ook van die te Stockholm en te Bern. Op 14 Januari 1944 was het voornemen om tot deze registratie over te gaan reeds gepubliceerd. Ook de Regeeringsvoorlichtingsdienst had herhaaldelijk adressen verstrekt en later, toen er Joden uit vijandelijk gebied naar Palestina kwamen, heeft het Departement van Sociale Zaken de kosten betaald, die verbonden waren aan het verzamelen van adressen aldaar.

De heer *Ferwerda* heeft medegedeeld, dat hij reeds aan het einde van 1943 met de registratie was begonnen en dat hij, toen het probleem van de specifiek Joodse hulpverlening in het midden van 1944 aan de orde kwam, reeds over een uitgebreid archief beschikte. „Wij hebben”, zo verklaarde hij, „ons bijzonder veel moeite gegeven om ten aanzien van de personen in bepaalde kampen en in bepaalde omstandigheden te trachten iets positiefs te weten te komen. Dat is zeker niet bevredigend gelukt, maar als ik zeg, dat het niet bevredigend gelukt is, dan is het niet for want of trying”.

In dit verband is het van belang te vermelden, dat de Pakkettencommissie blijkens haar rapport van mening is geweest, dat tot Juni 1944 de Nederlandse Regering en het London Committee geen enkele maatregel hebben genomen om de directe hulpverlening aan de politieke gevangenen en gedeporteerde Joden te organiseren en dat voordien ook niet is overgegaan tot het registreren van in Engeland bekende namen van politieke gevangenen en gedeporteerde Joden.¹⁾

Deze conclusie van de Pakkettencommissie, voorzover zij de registratie van civiele gevangenen betreft, berust op een bericht van 14 Juni 1944 in de „Mededelingen” van de Repatriëringdienst, waarin werd bekend gemaakt, dat het voornemen bestond tot registratie van gedeporteerde Joden.²⁾

Gezien de mededeling van de heren *van den Tempel* en *Ferwerda*, dat reeds verscheidene maanden tevoren met dat werk was begonnen, is de commissie van mening, dat deze conclusie van de Pakkettencommissie niet juist is.

De heer *Dentz* deelde verder mede, dat hij in Augustus 1944 in opdracht van de heren *de Groot* en *Ferwerda* zich tot de heer *N. D. Woensdregt* te Stockholm heeft gewend, teneinde na te gaan, welke mogelijkheden er in Zweden bestonden om van dat land uit hulp te verlenen aan de Nederlandse gedeporteerden.

De heer *Woensdregt* was hoofd van de afdeling, die aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm was ingesteld om na afloop der vijandelikheden een gedeelte der gedeporteerden uit Duitsland af te voeren naar Zweden en hen van daaruit te repatriëren.

De heer *Dentz* had, naar hij verklaarde, de heer *Woensdregt* verzocht om na te gaan, welke mogelijkheden er in Zweden bestonden en daarop heeft laatstgenoemde van een in Zweden bestaande gemeenschappelijke commissie, het Brits-Amerikaans-Zweedse Standing Committee, toestemming weten te verkrijgen om hulp te verlenen aan Nederlandse civiele gevangenen onder voorbehoud, dat het Ministry of Economic Warfare te Londen zich daarmee accoord zou verklaren.

„Ik heb mij hierop inderdaad met dat ministerie in verbinding gesteld”, aldus de heer *Dentz*, „en heb op korte termijn de accoordverklaring van deze instantie weten te verkrijgen”.

De heer *Dentz* had derhalve volgens zijn verklaringen van het Ministry of Economic Warfare de toestemming verkregen om de geallieerde blokkade te doorbreken tot een zeker maximum per maand, hetwelk naar hij meende 50 000 Zweedse kronen bedroeg. Wanneer zich echter ruimere mogelijkheden zouden voordoen, zou

70541; 70552 (*van den Tempel*)

41909—41910 (*Ferwerda*)

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 41.

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 22, en bijlage 25 van dit Rapport.

71250—71252 (*Dentz*)

47566—47568 (*Willems*)
70471 (*van den Tempel*)
93201—93203 (*Woensdregt*)

71253—71255 (*Dentz*)

71256—71265 (*Dentz*)

hij nog eens kunnen komen overleggen, of dit bedrag eventueel zou kunnen worden verhoogd.

Verder zeide hij, dat het volgens de berichten, die hij van de heer *Woensdregt* en diens medewerkers ontving, in Zweden zeer wel mogelijk was om de voor de hulpverlening benodigde goederen te kopen, „zodat wij geen aanleiding vonden om de omslachtige en moeilijke weg te volgen, die goederen van overzee te betrekken”.

68390 (van *Rechteren Limpurg*)

¹⁾ Vgl. bijlage 39.

De toenmalige Nederlandse gezant in Zweden heeft bij schrijven van 30 September 1949, ¹⁾ waarvan hij de juistheid onder ede heeft bevestigd, aan de commissie medegedeeld, dat op 10 Augustus 1944 de heer *Woensdregt*, die aangesteld was als chef van de Repatriëringsdienst te Stockholm, uit Londen van de assistent van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Brandel*, een telegram heeft ontvangen, waarin werd medegedeeld, dat de Repatriëringsdienst ook zorgde voor relief aan politieke gevangenen, die niet bereikt werden door het Internationale Rode Kruis. Ook stond in dat telegram, dat men, gezien de transportmoeilijkheden uit Portugal, geïnteresseerd was om te weten, of het mogelijk was uit Zweden voor rekening van de Nederlandse Regering voedselpakketten te zenden naar de concentratiekampen te Zelle, Theresienstadt, Dachau en Buchenwald. De heer *Brandel* voegde daaraan toe namen te hebben van geïnterneerden en verzocht om de mogelijkheid van het zenden van dergelijke pakketten te onderzoeken.

De heer *Woensdregt* heeft toen de zaak met het Zweedse Rode Kruis opgenomen en op 23 Augustus 1944 het resultaat van zijn besprekingen naar Londen geseind.

Er waren twee mogelijkheden:

1. zendingen van Zuid-Amerika met Zweedse geleideboten, wat echter te veel tijd zou vergen.
2. Zweedse goederen uit Zweden.

Vroeger werden blijkens de boven aangehaalde brief van de heer *van Rechteren Limpurg* zulke zendingen van eigen Zweedse voedselvoorraden naar anderen dan Noren en Denen geweigerd. Het Zweedse Rode Kruis meende echter, dat, indien thans officieel door de Nederlandse Regering aan de Zweedse Regering (via de Nederlandse gezant te Stockholm) werd gevraagd om ook voedselpakketten te mogen zenden, hierop vermoedelijk gunstig zou worden gereageerd; er werd aan toegevoegd, dat dergelijke zendingen waarschijnlijk niet meer dan 2000 pakketten per maand zouden kunnen bedragen. De prijs per pakket was Zw. Kr. 25 (d.w.z. dus voor een bedrag van Kr. 50 000 per maand). Het Zweedse Rode Kruis had zich bereid verklaard de gehele inkoop, verpakking, verzending en distributie op zich te nemen.

De nodige instructies werden uit Londen ontvangen en de zaak werd vervolgens door het gezantschap officieel met het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken opgenomen. De Zweedse Regering verklaarde zich daarop bereid vergunning te verlenen voor uitvoer van bedoelde voedselpakketten, mits het Brits-Amerikaans-Zweedse Standing Committee te Stockholm hiermede accoord ging.

Aangeraden werd daar toen, dat de Nederlandse Regering bij de betreffende Britse autoriteiten stappen zou ondernemen, opdat aan het Britse lid van genoemd Standing Committee ten spoedigste instructies zouden worden gezonden om de uitvoer van bedoelde pakketten goed te keuren, indien door de Zweedse handelscommissie het betreffende verzoek zou worden ingediend.

Nadat deze besprekingen tussen Londen, de Zweedse Regering en bedoeld Standing Committee geruime tijd in beslag hadden genomen, kon op 28 November 1944 aan de heer *Woensdregt* worden medegedeeld, dat die dag van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken mondeling bericht was ontvangen, dat de geallieerde autoriteiten in beginsel hun toestemming hadden verleend voor de uitvoer uit Zweden naar Duitsland van 2000 voedselpakketten en dat de Zweedse autoriteiten eveneens haar toestemming gaven. De heer *Woensdregt* werd verzocht thans de zaak officieel met het Zweedse Rode Kruis te behandelen.

Op 29 November 1944 werd ook van het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen telegrafisch bericht ontvangen, dat het Ministry of Economic Warfare de Britse legatie te Stockholm had verwittigd accoord te gaan met de verzending van bedoelde 2000 voedselpakketten per maand, mits de distributie plaats zou vinden onder auspiciën van het Zweedse Rode Kruis en de Nederlandse Regering de benodigde valuta zou fourneren. In hetzelfde telegram werd medegedeeld, dat de Nederlandse Minister van Financiën voor dat doel maandelijks Zw. Kr. 50 000 toeweest. Het Zweedse Rode Kruis vroeg toen de nodige licenties aan, welke ook werden verleend, doch, doordat de Duitsers de verzending van voedselpakketten van 8 December 1944 t/m 15 Januari 1945 gestaakt hadden, kon met de daadwerkelijke verzending der pakketten door het

/) Vgl. bijlage 39.

68384—68386 (van *Rechteren Limpurg*)

Zweedse Rode Kruis pas in de tweede helft van Januari 1945 worden begonnen.¹⁾

Bij zijn verhoor verklaarde de heer *van Rechteren Limpurg* met betrekking tot de toestand in de jaren vóór einde 1944 nog, dat op 28 Juni 1941 op verzoek van de Nederlandse Regering te Londen aan het Zweedse Rode Kruis is gevraagd, of het mogelijk zou zijn van Zweden uit voedselpakketten te zenden aan Nederlandse geïnterneerden. Er is toen geantwoord, dat zulks in verband met de bestaande uitvoerverboden niet mogelijk was. In September 1943, toen enige krijgsgevangenen het Zweedse Rode Kruis hadden gevraagd om hun pakketten toe te zenden, heeft dit aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm laten weten, dat het op grond van de in Zweden bestaande uitvoerverboden niet in staat was zich bezig te houden met het zenden van pakketten aan Nederlandse krijgsgevangenen.

Volgens de schriftelijke uiteenzetting van de heer *van Rechteren Limpurg* zijn de onderhandelingen over het verkrijgen van toestemming tot het verlenen van hulp aan Nederlandse civiele gevangenen door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis op een geheel ander niveau gevoerd dan uit de mededelingen van de heer *Dentz* zou kunnen worden opgemaakt.

Het wil de commissie dan ook voorkomen, dat de gang van zaken, zoals de heer *van Rechteren Limpurg* deze in zijn brief heeft weergegeven en die ook beantwoordt aan hetgeen gewoonlijk in soortgelijke aangelegenheden geschiedt, aannemelijker is dan de voorstelling van zaken van de heer *Dentz*, welke de indruk wekt, alsof de afwijking van de door de geallieerde politiek inzake het handhaven van de door hen zo belangrijk geachte blokkade zou zijn toe te schrijven aan diens bespreking op het Ministry of Economic Warfare.

Op 5 December 1944 schreef de heer *Woensdregt* aan de heer *Dentz*, dat hem na ontvangst van de door deze aan hem gezonden lijsten met namen en verblijfplaatsen van Nederlandse civiele gevangenen was gebleken, dat de Zweedse afdeling van het World Jewish Congress enige tijd tevoren was begonnen met het zenden van pakketten naar de concentratiekampen te Bergen-Belsen en Theresienstadt. Deze organisatie had een licentie van 100 000 kg levensmiddelen gekregen en verzond pakketten van 2,5 kg, die Kr. 12 per stuk kostten. Het World Jewish Congress stuurde ook pakketten aan Nederlandse gedeporteerden in Bergen-Belsen volgens een naamlijst, die het uit Zwitserland had ontvangen. Deze lijst was door de heer *Woensdregt* aangevuld met gegevens, die de heer *Dentz* hem had verstrekt.

63403—63407; 63408—63412 (van *Rechteren Limpurg*)

De heer *van Rechteren Limpurg* heeft dienaangaande aan de commissie medegedeeld, dat hem bij schrijven van 24 Januari 1944 door het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen een lijst met 868 en een lijst met 590 namen was toegezonden van Joden, van wie vaststond, dat hun een emigratie-certificaat voor Palestina was verstrekt en die, naar men aannam, zich toen nog in Nederland bevonden. Eerstgenoemde lijst was afkomstig van de Jewish Agency te Londen, terwijl de andere door de Nederlandse waarnemend consul-generaal te Jeruzalem was verstrekt. Deze lijsten waren hem toegezonden om ze door tussenkomst van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn ter kennis te brengen van de Duitse Regering, daar was gebleken, dat het bezit van een emigratie-certificaat voor Palestina in sommige gevallen de betreffende Joden van deportatie naar Polen behoeftte.

Men hoopte deze personen, die op die lijsten voorkwamen en van wie vaststond, dat ze in het bezit waren van emigratiepapieren voor Palestina, te kunnen uitwisselen tegen zich in geallieerde handen bevindende Duitse gevangenen en de Duitse Regering had door bemiddeling van Zwitserland de Britse Regering ook reeds gevraagd wie van de zich in haar macht bevindende Duitsers zij wenste uit te wisselen.

Dit waren derhalve geen namen van Joodse Nederlanders, die naar Duitsland waren gedeporteerd. Dienaangaande deelde de heer *van Rechteren Limpurg* in een bijlage tot zijn reeds eerder genoemde schrijven van 30 September 1949 aan de commissie mede, dat het Nederlandse gezantschap te Stockholm met het oog op het zenden van voedselpakketten uit Zweden aan de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken had gevraagd om lijsten van geïnterneerden in Duitsland.

Op 29 December 1944 verstrekke dit ministerie 208 namen van Nederlandse civiele gevangenen in enkele concentratiekampen. Bovendien was tevoren een uit Duitsland ontvangen opgave verstrekt van het geschatte aantal Nederlanders, dat zich in bepaalde met name genoemde kampen bevond. Deze opgave is op 28 Decem-

1) Vgl. bijlage 39.

2) Vgl. bijlage 39.

3) Vgl. bijlage 39.

4) Vgl. bijlage 39.

5) Vgl. Rapport van de pakkettencommissie, blz. 127.

ber 1944 telegrafisch doorgegeven aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen.

De lijst met 208 namen werd ter kennis gebracht van de heer *Woensdregt* en van de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen, terwijl het Zweedse gezantschap reeds een overeenkomstige lijst had gezonden aan het Internationale Rode Kruis. ¹⁾

Op 17 Januari 1945 werd van de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken weer een lijst ontvangen welke naam en verblijfplaats vermeldde van 40 personen en op 6 Maart 1945 zond deze afdeling nog zulk een lijst van 56 gevangenen. Met de twee laatstgenoemde lijsten werd net zo gehandeld als met de eerst ontvangen lijst van 208 namen.

In totaal verstrekte de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken derhalve aan de heer *Woensdregt* de naam en de verblijfplaats van 304 Nederlandse civiele gevangenen. ²⁾

Blijkens de schriftelijke uiteenzetting van heer *van Rechteren Limpurg* zond het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring aan de heer *Woensdregt* lijsten van geïnterneerden. Deze zendingen werden evenals andere brieven verstuurd in de diplomatieke mail van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen aan het gezantschap te Stockholm, doch vaak in gesloten enveloppen, welke zonder meer aan de heer *Woensdregt* werden doorgezonden, zodat het gezantschap geen kennis droeg van de inhoud. ³⁾ In een telegram van de heer *Woensdregt* aan de Repatriëringsafdeling te Londen (bedoeld wordt het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring), dat op 28 November 1944 door het gezantschap voor hem werd verzonden, stond:

„Uw brief HD/JP/495 en lijsten gedeporteerden ontvangen. Werken samen betreffende Bergenbelzen en Theresienstadt met Jewish Worldcongress, die reeds licenties hebben en al van hieruit sturen. Zij verzoeken echter om nadere gegevens bloknummers of/en geboortedata van lijst Bergenbelzen. Van 8 December tot 13 Januari geven Duitschers geen toestemming tot ontvangst pakketten. Onze zending kan nog vóór dien datum weg, indien gegevens snel komen”.

Uit bovenstaande zou, aldus de heer *van Rechteren Limpurg*, geconcludeerd kunnen worden, dat het hier betrof lijsten van Nederlandse Joden in Bergen-Belsen en Theresienstadt.

In een later telegram van de heer *Ferwerda* aan de heer *Woensdregt* werden, als gevraagd, bloknummers en leeftijden van ongeveer 180 personen opgegeven. Dit was nodig, omdat anders de kans op aflevering van pakketten zeer gering was en bovendien de Zweedse exportautoriteiten zulks verlangden. Deze gegevens moesten buiten op de pakketten worden vermeld. ⁴⁾

Volgens de reeds eerder aangehaalde brief aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis van de heer *Beer*, secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis, verzond dit in Januari 1945 de eerste zending van 2000 pakketten aan de Nederlandse gevangenen in Duitsland, terwijl in de loop van Februari en aan het einde van Maart van dat jaar wederom dezelfde hoeveelheid werd verzonden. ⁵⁾

Ieder pakket droeg volgens dat schrijven „een opgeplakt adres met aanduiding van de naam van de gevangene, zijn titel en zelfs zijn gevangennummer, voorzover mevrouw *Gravesen*, een der medewerkers van de heer *Woensdregt*, deze aanduiding had kunnen verstreken” aan het Zweedse Rode Kruis.

De pakketten, bestemd voor eenzelfde kamp, werden in kisten gepakt, die de naam van de commandant van het kamp droegen en al deze kisten werden via Denemarken naar de respectieve kampen per trein tot in Duitsland vervoerd. Het Zweedse Rode Kruis had volgens de brief van de heer *Beer* geen tijd om andere zendingen te versturen.

Later is het zelfs gelukt om aankoop- en verzendvergunningen te verkrijgen voor 8000 pakketten per maand ten behoeve van de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland. Eén zending werd verstuurd in Januari 1945, een andere in Maart. Deze pakketten droegen geen persoonlijk adres, maar, volgens de aanwijzingen van mevrouw *Gravesen*, werden zij verpakt in kisten, welke gestuurd werden aan de verschillende gevangenenkampen en geadresseerd aan de respectieve hoofden van hun „Kommandantur” en waren gemerkt met het opschrift in geschilderde letters: „Für die niederländischen Kriegsgefangenen”.

Alle kosten, ontstaan door deze zendingen, waren voor rekening van het Nederlandse gezantschap te Stockholm, maar het Zweedse Rode Kruis verzorgde alle transporten.

De heer *Beer* vervolgt dan verder:

„In verband met onze voedseltoestand en de moeilijkheden van onze aanvoer gedurende de oorlog zou het moeilijk geweest zijn om vergunningen te verkrijgen voor een groter aantal dan die, welke werden verkregen, vooral omdat het grootste deel van onze hulpverlening sedert 1939 en 1940 naar andere Noordse landen moest gaan”.

Met betrekking tot de pakketten, die door tussenkomst van het Zweedse Rode Kruis zijn verzonden, wordt in het rapport van de Pakkettencommissie medegedeeld:

„Hoeveel van deze pakketten hun bestemming hebben bereikt, kan men slechts gissen, als men weet, dat men wegens gebrek aan goede adressen een groot deel gefingeerde namen moest gebruiken, welke overgenomen waren uit een oud Nederlands telefoonboek.

Over dit zelfde punt schrijft de heer *Dentz*, dat de namenlijsten veelal eerst verscheidene weken bij het Departement van Sociale Zaken bleven liggen en dat daarna de heer *Henning*, die het kaartstelsel van de adressen der gevangenen in de concentratiekampen beheerde, voor de samenstelling van een eerste lijst bijna één maand nodig had en voor een tweede lijst drie maanden. De commissie acht het verwijt van mevrouw *Gravesen* over geringe medewerking vanuit Londen volkomen juist.”¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 22.

Zoals reeds werd vermeld, was de heer *Woensdregt* in het begin van Maart 1945 t.a.v. 304 Nederlandse civiele gevangenen in het bezit van namen en verblijfplaatsen, welke gegevens hij van de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken had ontvangen. De heer *Dentz* had bovendien, zoals hij aan de commissie heeft verklaard, namenlijsten, waarvoor hij de gegevens van verschillende instanties in Engeland en ook in Zwitserland had verkregen, nadat ze aan het Departement van Sociale Zaken in een kaartstelsel waren verwerkt, dat moest worden bijgehouden om zoveel mogelijk op de hoogte te blijven van mutaties, door bemiddeling van het Departement van Buitenlandse Zaken naar Stockholm gezonden.

Hij herinnerde zich hieromtrent niet alle details, doch meende wel, dat de door hem gezonden lijsten enige honderden namen bevatten. De heer *Woensdregt* te Stockholm heeft blijkens zijn reeds eerder aangehaalde brief van 5 December 1944 aan de heer *Dentz* inderdaad namenlijsten ontvangen. Dit schrijven geeft echter evenals de brief, die de heer *van Rechteren Limburg* op 30 September 1949 aan de commissie schreef,²⁾ geen inzicht in de omvang van die lijsten. Wel verzocht de heer *Woensdregt* de heer *Dentz* om meer uitgebreide lijsten te zenden en bovendien de reeds verstrekte aan te vullen met nadere gegevens.

De heer *Dentz* deelde aan de commissie mede, dat het samenstellen van de te verzenden namenlijsten zeer veel tijd kostte; zo zouden met het opstellen van de eerste lijst, die naar hij zich herinnert enige honderden namen bevatte, vier à zes weken gemoeid zijn geweest, terwijl er voor de tweede lijst ruim twee maanden nodig waren. De registratie-afdeling hield er volgens de heer *Dentz* een werkwijze op na, die niet was aangepast om op snelle wijze de ontvangen gegevens te verwerken.

Hij verklaarde, dat een op 8 September 1944 uit Palestina verzonden lijst op 23 September 1944 door het Departement van Buitenlandse Zaken werd toegezonden aan het Departement van Sociale Zaken; eerst op 19 October van dat jaar bereikte deze lijst de heer *Dentz*. Na zijn verhoor heeft de heer *Dentz* schriftelijk aan de commissie medegedeeld, dat blijkens door hem gehouden aantekeningen een op 26 October 1944 uit Genève ontvangen lijst op 7 November aan hem werd overhandigd en een, die op 27 October 1944 aan het Departement van Sociale Zaken werd ontvangen, kreeg hij eerst na 8 November van dat jaar.

Nadat de heer *Dentz* de namenlijsten had ontvangen, ging er volgens hem weer de nodige tijd verloren met de registratie van de op die lijsten vermelde namen.

Mr. *F. C. A. baron van Pallandt*, die destijds aan het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen werkzaam was als chef van de afdeling Diplomatieke Zaken, heeft aan de commissie medegedeeld, dat de heer *Dentz* ieder ogenblik bij hem kwam om met hem te spreken over specifiek Joodse aangelegenheden. De heer *van Pallandt* wist wel te zeggen, dat, als het Departement van Sociale Zaken documenten naar het Nederlandse gezantschap te Stockholm wilde zenden, deze eerst naar het Departement van Buitenlandse Zaken gingen, dat ze dan verder zond. Hij herinnerde zich echter niet, of bij deze documenten ook namenlijsten van Nederlandse civiele gevangenen waren geweest, omdat in zo'n geval het departement meer als brievenbus fungeerde en de door te zenden stukken als regel niet werden gelezen. Aangezien hij echter nooit had bemerkt, dat de post aan Buitenlandse Zaken slordig werd behandeld en twee zeer accurate ambtenaren daar verantwoordelijk voor waren, achtte hij het niet waarschijnlijk, dat een enigszins omvangrijke zending aan het departement zou zijn weggeraakt.

De commissie heeft hem zulks uitdrukkelijk gevraagd, omdat haar was gebleken, dat de namenlijst, welke de heer *Flugi van Aspermont* aan het London Committee had gezonden, en die van 5163 civiele gevangenen naam en verblijfplaats zou hebben vermeld, welke lijst in

41788—41811; 71227—71238 (*Dentz*)

71239—71245; 71348—71349 (*Dentz*)

²⁾ Vgl. bijlage 39.

71245 (*Dentz*)

71348—71349 (*Dentz*)

64957; 64962; 64967—64968 (*van Pallandt*)

32382—32386 (*van Harinxma thoe Slooten*)

40317—40319 (*Flugi van Aspermont*)

41804—41807 (*Dentz*)

41908—41916 (*Ferwerda*)

42546—42559 (*de Meester*)
 46241—46253 (*Friedhoff*)
 47606—47611 (*Willems*)
 63445—63452 (*van Rechteren Limpurg*)
 70935—70943 (*Knulst*)
 71227—71244 (*Dentz*)

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 121.

Zweden van veel dienst had kunnen zijn, door geen der personen, die bij het verzenden van voedselpakketten uit Zweden waren betrokken, ter sprake is gebracht, althans het was hun niet bekend, of deze lijst aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm is aangeboden.

Hoewel de heer *Woensdregt*, behalve de lijsten, die hij van de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken kreeg, ook lijsten uit Londen heeft ontvangen, waarvan echter niet meer met zekerheid is vast te stellen omtrent hoeveel civiele gevangenen zij gegevens bevatten, zijn er moeilijkheden geweest in verband met een tekort aan gegevens omtrent naam en verblijfplaats dier gevangenen.

Dit is gebleken uit een brief, die mevrouw *D. Gravesen—Pothast*, een van de medewerksters van de heer *Woensdregt*, daaromtrent aan de Pakkettencommissie heeft gezonden.¹⁾

Zij deelt daarin mede, evenals de heer *Beer* in zijn aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis gerichte brief heeft gedaan, dat het slechts mogelijk was uit Zweden pakketten naar de concentratiekampen te zenden, indien deze pakketten voorzien waren van namen en gegevens. De afdeling van de heer *Woensdregt* moest volgens haar met ontzettend veel getob en moeite de nodige gegevens bij andere instanties, zoals het World Jewish Congress en het American Joint Distribution Committee zien te verkrijgen.

Voorzover het de niet-Joden betrof, verschaften men zich die uit inlichtingen, die losgelaten of bevrijde en naar Zweden gevluchte Noorse gevangenen gaven. Dit alles was volgens haar geschied, omdat er zo weinig gegevens aan de Nederlandse legatie te Stockholm waren verstrekt. „We hebben”, zo vervolgt mevrouw *Gravesen* haar brief, „nooit meer dan enige honderden namen gehad van zich in concentratiekampen bevindende Nederlanders; de rest van onze zielige 2000 pakjes hebben wij van gefingeerde namen uit een oud Nederlands telefoonboek moeten voorzien”. Uit deze brief van mevrouw *Gravesen* blijkt, dat zij een zeer ongunstige mening had over de houding van de Nederlandse Regering, die naar haar oordeel veel te laat aandacht is gaan schenken aan de mogelijkheid om uit Zweden pakketten te zenden aan Nederlandse gevangenen.

De meeste gegevens, waarover men, dank zij de bovengenoemde organisaties te Stockholm beschikte, betroffen, naar mevrouw *Gravesen* aan de Pakkettencommissie heeft geschreven, de Joodse kampen, voornamelijk Bergen-Belsen en Theresienstadt en daarom zijn ook de meeste pakketten daarheen gezonden.²⁾

Op 9 Maart 1945 schreef de heer *Woensdregt* aan de heer *Dentz*, dat in de maand Januari van dat jaar 831 pakketten naar Sachsenhausen waren gezonden, 360 pakketten naar Ravensbrück, 334 naar Dachau en 342 naar Buchenwald. Verder werden naar verschillende andere kampen tezamen in die maand nog ongeveer 130 pakketten verzonden. In deze opgave worden de door mevrouw *Gravesen* genoemde kampen Bergen-Belsen en Theresienstadt in het geheel niet vermeld, maar de heer *Woensdregt* deelde in zijn brief van 9 Maart 1945 wel mede, dat in Februari 1945 aan alle Nederlanders in Bergen-Belsen 2 pakketten waren gezonden.

In totaal waren toen sinds November 1944 4319 pakketten naar dat kamp gestuurd en 277 naar Theresienstadt.

De heer *Woensdregt* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij de door de heer *van Rechteren Limpurg* bij zijn verhoor ter sprake gebrachte namenlijsten van Joodse gevangenen, die in het bezit waren van een Palestinacertificaat, nooit heeft gezien.

De van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken afkomstige lijst met 208 namen, welke hij van het Nederlandse gezantschap te Stockholm had gekregen, alsmede de lijsten, waarop respectievelijk 40 en 56 namen voorkwamen, waren volgens de heer *Woensdregt* zeer gebrekkig gebleken.

Toen hij zich met het verzenden van voedselpakketten was gaan bezig houden, had hij de indruk, dat, als er geen namen op de pakketten stonden, men beter kon nalaten ze te verzenden. Wij hebben ze, aldus deze getuige, verzonden met gefingeerde namen en met namen, die wij van de lijst overnamen.

Met betrekking tot het aantal van 2000 pakketten per maand, dat aan de Nederlandse civiele gevangenen kon worden gezonden, verklaarde de heer *Woensdregt*, dat de Zweedse Regering in deze een bepaalde grens had gesteld en dat aantal had bepaald. Later in Februari 1945 was dat ten behoeve van hulpverlening aan Nederlandse krijgsgevangenen verhoogd tot 10 000 pakketten.

De heer *Woensdregt* herinnerde zich echter niet precies meer hoeveel malen er pakketten zijn verzonden en hij meende, dat hij niet toegekomen was aan het zenden van de grote zendingen van 10 000 pakketten.

Volgens de mededeling, welke de heer *H. Beer*, secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis, in zijn reeds meermalen genoemde brief van Augustus 1947 aan het Hoofdbestuur van het Nederlandse

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 122.

93220—93221 (*Woensdregt*)

93235 (*Woensdregt*)

93236—93243 (*Woensdregt*)

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 127.

93245—93246 (*Woensdregt*)

Rode Kruis heeft gedaan, zijn in de maanden Januari, Februari en Maart 1945 zendingen van 2000 pakketten verzonden en twee zendingen van 8000 pakketten, te weten in Januari en Maart 1945. ¹⁾ De laatste waren volgens de heer *Beer* voor de krijgsgevangenen bestemd en mevrouw *Gravesen* meende dat ook.

Het is van Zweden uit, volgens de heer *Woensdregt*, ontzaglijk moeilijk geweest om de Nederlandse krijgsgevangenen te bereiken. Hij had zelf door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis pakketten gezonden aan hem bekende personen onder hen, maar die hebben hen, naar zij hem later hebben verteld, nooit bereikt.

De heer *Woensdregt* wist niet, of grote hoeveelheden pakketten hun bestemming niet hebben bereikt; er zijn, zo zeide hij, pakketten aangekomen, maar niet alles.

²⁾ Vgl. bijlage 45 C.

46247—46260; 46309 (*Friedhoff*)

De commissie heeft zich afgevraagd, aan welke oorzaken het moet worden toegeschreven, dat de gegevens, waarover de heer *Flugi van Aspermont* te Genève beschikte en die, zoals hij zelf in zijn rapport van 14 December 1944 aan de heer *de Vos van Steenwijk* heeft medegedeeld, 5163 Nederlandse civiele gevangenen betroffen, ²⁾ niet bij de Nederlandse legatie te Stockholm zijn aangekomen.

De secretaris van het London Committee, de heer *Friedhoff*, heeft namelijk aan de commissie verklaard, dat hij van het Internationale Rode Kruis te Genève lijsten had ontvangen, waarop van duizenden Nederlandse civiele gevangenen de naam en verblijfplaats waren vermeld. Deze lijsten had de heer *Friedhoff*, naar hij verklaarde, doorgegeven aan de Repatriëringsdienst, opdat deze dienst door tussenkomst van de heer *Woensdregt* van Stockholm uit pakketten zou kunnen zenden. De betreffende lijsten had hij tot dat doel aan de heer *Dentz* persoonlijk overhandigd.

Deze deelde desgevraagd aan de commissie mede, dat hij zich bij zijn pogingen om de nodige gegevens te verkrijgen, ook in verbinding heeft gesteld met de heer *Friedhoff*. Hij herinnerde zich, dat hij omstreeks de jaarwisseling 1944—1945 op diens kantoor inzage heeft gekregen van afschriften van lijsten, die van het Internationale Rode Kruis afkomstig waren en waarop een zeer groot aantal namen stond vermeld. Het waren echter niet alleen namen van Nederlandse civiele gevangenen. De heer *Dentz* herinnerde zich evenwel niet, of de heer *Friedhoff*, zoals deze aan de commissie had verklaard, hem die lijsten had overhandigd.

Na zijn verhoor schreef de heer *Dentz* het volgende aan de commissie:

„In mijn dossier tref ik een door mij met de hand geschreven concept-memorandum aan, gedagtekend 15/1/45, waarin door de hand van de Heer *Ferwerda* enkele aantekeningen met potlood gemaakt zijn. Hierin komt o.a. de navolgende passage voor:

„Ten aanzien der politieke gevangenen (meerendeels niet-Joden) beschikken wij over relatief weinig gegevens, die bovendien meerendeels verouderd zijn. Het is dringend noodig, meerdere namen van politieke gevangenen te verkrijgen, ten einde een zoo groot mogelijk aantal mensen van pakketten te voorzien.”

In het bewuste stuk worden vervolgens een aantal, — helaas vergeefse — pogingen opgesomd om te trachten meer namen te verkrijgen. Voorts is ook de volgende passage van enig belang:

„Verder heeft het NRK Londen uit Genève uitvoerige lijsten ontvangen, aangevende ruim 5000 namen van DP's, met talrijke gegevens. Het kamp-codenummer ontbreekt en om een bepaalde reden wil het IRK dit niet bekend maken”.

Hiermede wordt bedoeld, de z.g. „internationale” lijst, waarvan ik tijdens het verhoor verscheidene malen refereerde en die van het IRK te Genève afkomstig was. Wegens het ontbreken ener aanduiding van het kamp, waar zich de gedeporteerden bevonden, was deze lijst voor ons doel nutteloos”.

De commissie heeft naar aanleiding van dit schrijven nogmaals de in haar bezit zijnde rapporten van de heer *Flugi van Aspermont* geraadpleegd en daarbij is haar gebleken, dat deze op 6 October 1943 aan de heer *de Vos van Steenwijk* heeft gerapporteerd, dat hij op „slinkse” wijze uit Nederland toegezonden lijsten had ontvangen, die naam en adres van ongeveer 1000 Nederlandse civiele geïnterneerden en civiele gevangenen bevatten.

Op 9 December 1943 deelde hij aan de heer *de Vos van Steenwijk* mede, dat hij uit Nederland aanvullende gegevens voor bovenbedoelde lijst had ontvangen, welke echter niet overal even duidelijk waren. Daarom was hij met het Internationale Rode Kruis overeengekomen, dat de oorspronkelijke lijst met het supplement door machines, waarover het Internationale Rode Kruis beschikte, verwerkt zouden worden in een alfabetisch kaartsysteem, waarbij achter elke naam het

1) Vgl. bijlage 45 F.

2) Vgl. bijlage 45 G.

3) Vgl. bijlagen 45 H en I.

46244 (*Friedhoff*)

4) Vgl. bijlage 45 C.

5) Vgl. bijlage 45 J.

6) Vgl. bijlagen 45 K en L.

betreffende kamp, tuchthuis, enz. vermeld zou worden. Het Internationale Rode Kruis zou een alfabetische lijst volgens dit kaart-systeem typen en hiervan een exemplaar aan de heer *Flugi van Aspermont* verstrekken. Deze zou dan die lijst doen vermenigvuldigen en één exemplaar zou bestemd zijn voor Londen.

Op 20 Maart 1944 bood hij de heer *de Vos van Steenwijk* twee exemplaren aan van die alfabetische lijst en hij deelde tevens mede, dat één exemplaar daarvan, voorzien van alle destijds ter beschikking staande aanvullingen, reeds naar Londen was verzonden. ¹⁾ Blijkens zijn rapport van 27 Juni 1944 zond de heer *Flugi van Aspermont* een duplicaat naar Londen van een opgave van 326 in de maand Mei 1944 bij het Internationale Rode Kruis getekend terug ontvangen ontvangstbewijzen van aan Nederlandse civiel-geïnterneerden in Buchenwald, Dachau, Kassel, Hamburg, Neuengamme, Zuchthaus Kassel I, Natzweiler-Rotau, Oranienburg-Sachsenhausen, Ravensbrück en 's-Hertogenbosch verzonden levensmiddelenpakketten. ²⁾

Op 26 Juli 1944 rapporteerde hij, dat de opgave van 442 in de maand Juni getekend terug ontvangen ontvangstbewijzen naar Londen was doorgezonden en op 28 Augustus van dat jaar deelde hij mede, dat een opgave van 195 bij het Internationale Rode Kruis getekend terug ontvangen ontvangstbewijzen eveneens naar Londen was gestuurd. Laatstgenoemde lijst had echter zeer veel aan waarde ingeboet, omdat het Internationale Rode Kruis geweigerd had om, zoals het tevoren wel had gedaan, de kampen achter de namen te vermelden. ³⁾

Dit geschiedde evenmin bij de opgaven, die nadien nog van het Internationale Rode Kruis werden ontvangen.

Uit het rapport van de heer *Flugi van Aspermont* van 14 December 1944 blijkt, dat hij op 29 November 1944 een lijst met 5163 namen van civiele gevangenen aan de heer *Friedhoff* heeft gezonden en dat op deze lijst de kampadressen dier gevangenen eveneens ontbraken. ⁴⁾

De heer *Flugi van Aspermont* heeft uit naam van het London Committee op 1 Februari 1945 het Internationale Rode Kruis schriftelijk verzocht om hem de adressen der civiele gevangenen in de kampen te verstrekken, doch dit werd geweigerd in een brief van het Internationale Rode Kruis aan de heer *Flugi* van 12 Februari 1945. ⁵⁾

Daarna heeft hij blijkens zijn rapport van 28 Februari 1945 nog gepoogd om in mondelinge besprekingen het Internationale Rode Kruis te bewegen de kampadressen van de 5163 Nederlandse civiele gevangenen, wier namen en adressen te Genève bekend waren, te verstrekken aan het Zweedse Rode Kruis, doch eerst in zijn rapport van 7 April 1945 wordt medegedeeld, dat het Internationale Rode Kruis hem met verzoek om geheimhouding een exemplaar der interne C.I.C.R.-codelijst van kampnummers heeft toegezonden. ⁶⁾

Uit het bovenstaande blijkt derhalve, dat het Internationale Rode Kruis te Genève, gelijk de heer *Flugi van Aspermont* op 28 Augustus 1944 rapporteerde, sedert Augustus 1944 de adressen der civiele gevangenen niet meer vermeldde op de namenlijsten dier gevangenen, welke het aan de heer *Flugi* ter doorzending aan het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis deed toekomen.

In de lijst, die de heer *Flugi van Aspermont* blijkens zijn rapport van 14 December 1944 op 29 November van dat jaar aan het London Committee had gezonden en waarin namen van 5163 civiele gevangenen waren vermeld, ontbraken, gelijk hierboven reeds werd medegedeeld, deze gegevens dus ook.

Voordat er sprake was van verzending van pakketten uit Zweden, had dit comité weinig belang bij opgave van de adressen der gevangenen, omdat de pakketten toch door het Internationale Rode Kruis uit Zwitserland werden verzonden en dit was uiteraard wel bekend met de kampen, waar de gevangenen vertoefden. Later echter, toen pakketten zouden worden verzonden uit Zweden en dit slechts mogelijk was wanneer men wist, waar de gevangenen zich bevonden, waren gegevens omtrent de verblijfplaatsen der gevangenen natuurlijk onmisbaar.

Tegen het einde van November 1944 was het, zoals hierboven is uiteengezet, voor de Nederlandse Regering mogelijk geworden om maandelijks uit Zweden 2000 voedselpakketten te zenden aan de Nederlandse civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen, doch toen had te Stockholm de heer *Woensdregt*, die met de verzending van die pakketten belast was, namen en adressen dier gevangenen nodig.

Het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis kon hem toen echter de adressen van de 5163 civiele gevangenen, wier namen de heer *Flugi van Aspermont* op 29 November 1944 per lijst naar Londen had gestuurd, niet doorgeven, omdat die adressen op deze door het Internationale Rode Kruis bewerkte lijst niet meer vermeld stonden.

De oudste aanwijzing, dat te Londen het ontbreken van de vermelding der kampen in de van Genève ontvangen namenlijsten als

een gemis werd gevoeld, meent de commissie te zien in het rapport, dat de heer *Flugi van Aspermont* op 14 December 1944 aan de heer *de Vos van Steenwijk* heeft gezonden. Daarin wordt naar aanleiding van een brief van de heer *Friedhoff* van 24 November 1944 o.m. medegedeeld:

„Naar aanleiding van betreuenswaardige gevolgen van een onvoorzichtigheid van het Fransche Roode Kruis is het C.I.C.R. overdreven spaarzaam met het verstrekken van gegevens geworden. Een voorbeeld daarvan is de weglating der kampadressen op de lijst van civiel-geïnterneerden, welke ik in den loop der tijden (helaas zonder deze te copieeren) aan het C.I.C.R. ter verwerking in kaartsysteem door de Code Watson gaf. Men gaat dus zelfs zoo ver mij door *mij* aan het C.I.C.R. verstrekte gegevens te weigeren. Misschien kan een protest te Londen bij de Delegatie van het C.I.C.R. aldaar iets uitwerken.”¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 45 C.

Verder wordt in het rapport van 21 Februari 1945 van de heer *Flugi van Aspermont* in antwoord op een van het London Committee afkomstige brief van 12 Januari 1945 medegedeeld:

„Hierbij doe ik U het negatieve antwoord dd. 12.2.1945 van den heer *J. de Schwarzenberg*, C.I.C.R. op mijn (met opzet schriftelijk gedaan) verzoek om inlichtingen over de beteekenis der aan het hoofd van bedoelde lijst vermelde aanwijzingen.

Gezien zijne weigering ons in te lichten, deel ik U naar beste weten mede, dat de lijst van links naar rechts aangeeft: naam; voornaam; Blocknummer in het kamp; nummer van den civiel geïnterneerde — zoover ons bekend —; geboortedag (j), -maand (m)en -jaar (a); intern. C.I.C.R. Code No. van het kamp; intern. C.I.C.R. no. van den civiel geïnterneerde (7 = Nederlander).

Aangezien ik geen exemplaar van de lijst meer bezit, moet ik deze volgorde helaas uit het hoofd citeeren.”²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 45 M.

Uit de door de heer *Flugi van Aspermont* genoemde brief van 12 Februari 1945 van het Internationale Rode Kruis blijkt, dat hij op 1 Februari 1945 heeft verzocht om de kampadressen der civiele gevangenen bekend te maken. In zijn rapport van 28 Februari 1945 vermeldt de heer *Flugi*, dat hij naar aanleiding van de weigering van het Internationale Rode Kruis in mondelinge besprekingen nog gepoogd heeft zijn doel te bereiken. Eerst in zijn rapport van 7 April 1945 wordt medegedeeld, dat hij er na lang aanhouden in geslaagd is van het Internationale Rode Kruis een exemplaar der interne C.I.C.R.-codelijst van kampnummers te bemachtigen, welke hij onder verzoek om geheimhouding aan de heer *de Vos van Steenwijk* heeft toegezonden.

Bij schrijven van 7 Februari 1951 vroeg de commissie aan de heer *Ferwerda* een bepaalde inlichting over de repatriëring, waaromtrent in hoofdstuk XII nog nader zal worden gesproken. De heer *Ferwerda* antwoordde daarop bij schrijven van 4 April 1951.

In die brief schreef de heer *Ferwerda* tevens aan de commissie, dat hem bij het bestuderen van de betreffende gegevens ook nog een stuk in handen was gekomen over de uit Zweden gevoerde actie tot hulpverlening aan door de Duitsers in kampen opgesloten Nederlanders.

„De heer *Dentz*”, zo schreef de heer *Ferwerda*, „heeft zich vooral tot tolk gemaakt van hen, die kritiek op de via Zweden gevoerde hulpactie hebben uitgeoefend, die z.i. door toedoen van het commissariaat voor een deel te laat is gekomen. Het zal u daarom interesseren, kennis te nemen van het volgende extract uit door de heer *Dentz* persoonlijk gemaakte notulen van een op 7 September 1944 te Londen op mijn instigatie gehouden vergadering met de Joodse Adviescommissie te Londen. Deze vergadering is vrijwel onmiddellijk gehouden, nadat de mogelijkheid toestemming van de Zweedse regering te verkrijgen, door mijn tegenwoordiger te Stockholm was geopperd.

Het betreffende extract luidt:

„De heer *Dentz* merkt op, dat het zijns inziens thans feitelijk te laat is om dezen pakkettendienst te organiseren. Alvorens een en ander zal kunnen functionneeren, zullen zijns inziens de omstandigheden in Duitschland dusdanig zijn geworden dat verzending practisch niet meer mogelijk is.

De heer *Ferwerda* merkt op, dat de toestemming van de Zweedsche Regeering thans is aangevraagd en dat ondanks de huidige militaire ontwikkeling de geëntameerde plannen voortgang dienen te vinden. De naamlijsten zullen zoo spoedig mogelijk naar Stockholm worden opgezonden.

De vergadering kan zich hiermede vereenigen.”

Op 1 November 1944 verleende de Zweedse Regering haar toestemming mits het British American Swedish Standing Committee

accord ging. Op 17 November 1944 verleende het Ministry of Economic Warfare zijn toestemming. Op 18 October 1944 werden de eerste lijsten naar Stockholm gezonden."

De commissie heeft de heer *Ferwerda* daarop schriftelijk verzocht haar mede te delen op hoeveel civiele gevangenen de in zijn brief van 4 April 1951 genoemde lijsten, die op 18 October 1944 naar Stockholm zijn gezonden, betrekking hadden; zulks naar aanleiding van mededelingen van mevrouw *Gravesen* aan de Pakkettencommissie, volgens welke het kantoor van de heer *Woensdregt* destijds maar over weinig gegevens betreffende die gevangenen heeft beschikt.

Op 21 Mei 1951 antwoordde de heer *Ferwerda* schriftelijk aan de commissie er niet in geslaagd te zijn uit de hem ter beschikking staande briefwisseling gegevens te verkrijgen omtrent het juiste aantal namen en adressen van de op 18 October 1944 naar Stockholm gezonden lijsten.

Uit zijn geheugen wist hij nog mede te delen, dat met de eerste zending van gegevens haast was gemaakt, omdat niemand kon weten, hoe spoedig de vereiste toestemming van de Zweedse Regering, van het British American Swedish Standing Committee en van het Ministry of Economic Warfare zou worden verleend. De zending was daarom niet groot en zij heeft vermoedelijk het aantal van 1000 niet overschreden. Zij is geregeld door andere zendingen gevolgd. Alle adressen waren voorzien van de in bezit van de Repatriëringdienst zijnde gegevens omtrent de verblijfplaats van de civiele gevangenen.

„De klachten”, zo vervolgt dit schrijven van de heer *Ferwerda*, „omtrent trage en late aankomst van adressen, die de indruk moest wekken van gebrek aan belangstelling in Londen, zullen aanvankelijk zonder twijfel juist zijn geweest.

Het was nu eenmaal niet mogelijk rond te bazuinen, dat deze vertraging een gevolg was van de langzame behandeling door de Zweedse autoriteiten (die overigens vol goede intenties waren), hetgeen weer oorzaak was, dat ook de volstrekt noodzakelijke en beslissende toestemming van het Ministry of Economic Warfare werd vertraagd.

Bovendien mag ik er wellicht op wijzen, dat de verbinding met Stockholm, die door mosquito's van de R.A.F. werd onderhouden, allerminst regelmatig was. Bronnma, de luchthaven van Stockholm, wordt ook thans nog tot de moeilijke luchthavens in Skandinavië gerekend en was in die dagen in de maanden November en December 1944 door weersomstandigheden en gebrek aan uitwijkhavens herhaaldelijk onbereikbaar."

De commissie heeft met genoeg kunnen vaststellen, dat, kort nadat in het midden van 1944 ingevolge een in de Raad van Ministers genomen beslissing het verlenen van aanvullende speciale hulp voor Joodse Nederlanders tot de werkzaamheid van de Minister van Sociale Zaken was gaan behoren, vanwege diens departement het initiatief is genomen tot het verzoek aan de Zweedse Regering om van Zweden uit voedselpakketten, samengesteld uit Zweedse goederen, te zenden aan Nederlandse civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen en dat de Zweedse en geallieerde Regeringen binnen zekere grenzen dat verzoek hebben ingewilligd.

De commissie betreurt het echter, dat dit niet reeds eerder is gevraagd. In zijn aan de commissie gerichte brief van 30 September 1949 vermeldt de heer *van Rechteren Limpurg* wel, dat de Zweden voordien het verzenden van Zweedse goederen naar anderen dan Noren en Denen hadden geweigerd, maar zijn mondelinge verklaring over de in 1941 en in September 1943 door het Zweedse Rode Kruis gedane mededelingen inzake het verbod van de Zweedse Regering tot uitvoer van levensmiddelen naar anderen dan Noren en Denen, kan slechts betrekking hebben gehad op de hulpverlening aan Nederlandse krijgsgevangenen en gijzelaars. In 1941 waren er namelijk in Duitsland nog geen civiele gevangenen en ten aanzien van het verzoek van 1943 heeft de heer *van Rechteren Limpurg* zelf gezegd, dat dit op krijgsgevangenen sloeg.

Een verzoek aan de Zweedse Regering om uit haar land pakketten te zenden aan Nederlandse civiele gevangenen in Duitsland blijkt echter van de Nederlandse vertegenwoordiging in Zweden niet te zijn uitgegaan, ook niet, toen haar bekend kon zijn, dat van Mei 1943 af maandelijks in Zweden 4000 pakketten werden gereedgemaakt ter verzending door het Zweedse Rode Kruis en de Y.M.C.A. aan Noorse civiele gevangenen in Duitsland.

Toen eindelijk in Augustus 1944, mede dank zij de activiteit van de heer *Woensdregt*, vertegenwoordiger in Zweden van de Nederlandse Repatriëringdienst, de nodige stappen werden gedaan, heeft de Zweedse Regering in het laatst van 1944 haar toestemming verleend, nadat haar gebleken was, dat van geallieerde zijde geen bezwaar werd gemaakt. Uiteraard kan niet worden vastgesteld, of de toestemming eerder verkregen had kunnen worden, indien in een vroeger stadium van Nederlandse zijde een dergelijk verzoek was gedaan, maar

wel meent de commissie, dat het op de weg van de heer *van Rechteren Limpurg* had gelegen om eerder te trachten voor deze pakkettenzendingen de mogelijkheid geopend te krijgen. In het midden worde gelaten, of hij zich daarover in verbinding had dienen te stellen met de Nederlandse Regering te Londen dan wel dadelijk de Zweedse Regering had moeten polsen. De commissie betreurt het, dat de heer *van Rechteren Limpurg* noch het een noch het ander heeft gedaan.

Verder is het de commissie gebleken, dat, toen het tenslotte mogelijk was geworden om door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis voedselpakketten te zenden aan Nederlandse civiele gevangenen, moeilijkheden werden ondervonden bij het verzenden van die pakketten, doordat men te Stockholm niet in het bezit was van voldoende namen en van andere gegevens der gevangenen.

Dit is mede het gevolg geweest van de herhaalde weigering van het Internationale Rode Kruis om op de namenlijsten alle aanwijzingen te vermelden, welke voor het zenden van voedselpakketten aan Nederlandse civiele gevangenen nodig waren. De heer *Flugi van Aspermont* had het Internationale Rode Kruis de voor die aanwijzingen benodigde gegevens verschaft, doch toen hij ze naar aanleiding van de zoëven genoemde weigering van het Internationale Rode Kruis terugvroeg, wilde het aan dat verzoek niet voldoen.¹⁾

Gezien de vorenaangehaalde brief van de heer *Ferwerda* van 4 April 1951 en de daarin opgenomen notulen acht de commissie het opmerkelijk, dat de heer *Dentz* later veel critiek heeft geoeffend op de wijze, waarop het zenden van voedselpakketten uit Zweden naar de Nederlandse civiele gevangenen in Duitsland heeft plaats gehad, terwijl blijkens gemelde, door hem zelf opgestelde notulen het juist hij is geweest, die destijds (7 September 1944) van oordeel was, dat verzending van zodanige voedselpakketten practisch niet meer mogelijk was.

§ 3. *Beschuldigingen met betrekking tot twee speciale hulpacties*

Uit de in de zomer van 1944 door de Regering genomen beslissing om naast de hulp, die het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis verleende, bovendien nog een specifiek Joodse hulpverlening te organiseren, zijn naast het zenden van pakketten aan civiele gevangenen door tussenkomst van het Zweedse Rode Kruis, nog twee speciale hulpacties ten behoeve van Joodse Nederlanders voortgevloeid.

De heer *van den Tempel* heeft hieromtrent aan de commissie verklaard, dat, toen hij in het midden van 1944 uit Amerika te Londen terugkwam, de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden hem verzocht heeft iets te ondernemen ten behoeve van de Joodse Nederlanders. Daarbij kwam toen, aldus de heer *van den Tempel*, het algemene besef, dat de toestand van de Joden schrikbarend was. Genoemde commissie had een soort programma opgesteld; het kwam er op neer, dat er maar een paar punten waren, waarbij van onze kant buitengewone hulp kon worden verleend. Er was toen nog geen sprake van het zenden van pakketten over Zweden; dat kwam eerst later, maar er was wel sprake van een mogelijkheid Nederlanders los te kopen uit Polen. Voorts drong deze commissie er bij de heer *van den Tempel* op aan de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland, die aldaar met middelen werkte, die het American Joint Distribution Committee had verstrekt, bij te staan.

Ook de heer *Dentz* heeft over de pogingen om speciaal aan Joden hulp te brengen, verschillende mededelingen aan de commissie gedaan. Wat betreft de eerste door de heer *van den Tempel* genoemde mogelijkheid, het loskopen van Nederlanders in Polen, verklaarde de heer *Dentz* zich in verbinding te hebben gesteld met allerlei instanties, teneinde zich de nodige gegevens te verschaffen voor zijn rapport. Zo was hij in het voorjaar van 1944 in contact gekomen met een zekere dr. *Schwarzbart*, die een vrij hoge positie bekleedde in de Nationale Raad van Polen, welke raad volgens de heer *Dentz* vergelijkbaar was met onze Buitengewone Raad van Advies. Verder was er een Poolse organisatie, die zich behalve met het zenden van pakketten aan Poolse civiele gevangenen ook bezig hield met het bevrijden van gevangenen uit werkkampen in Polen. Dit geschiedde door de ondergrondse beweging aldaar en deze hielp, zolang dat nog mogelijk was, de bevrijden over de Hongaarse grens en later, toen dat niet meer kon, hielp zij de mensen om onder te duiken of door ze te voorzien van valse persoonsbewijzen of van het equivalent daarvan en van valse distributiekaarten e.d.

De heer *Dentz* verklaarde, dat de heer *Schwarzbart* er toen niet alleen namens zich zelf, maar ook namens andere personen van zijn regering zijn verwondering over had uitgesproken, dat, ofschoon er toen reeds ongeveer twee jaren waren verlopen sinds de deportaties uit Nederland naar Polen op grote schaal waren begonnen, tot dusver nog geen enkele Nederlandse instantie zich tot de Polen had gewend

¹⁾ Vgl. bijlage 53.

70527—70529 (*van den Tempel*)

39848; 39879; 39882 (*Dentz*)

39883—39886 (*Dentz*)

om te trachten iets gewaar te worden over het lot dezer gedeporteerden, die onder zeer droeve omstandigheden naar Polen waren vervoerd.

Over het lot van de Joden in Polen was men, volgens de heer *Dentz*, in Poolse kringen wel op de hoogte en bij de door hem gevoerde besprekingen is hij daaromtrent wel een en ander gewaar geworden, hetgeen hij in zijn rapport heeft verwerkt.

Toen de heer *Dentz* zijn eerste contact met deze Poolse organisatie kreeg, werden de mensen uit Polen via Hongarije en de Balkan naar Palestina gebracht. Hij wist niet met zekerheid mede te delen hoeveel personen aldus zijn weggekomen, doch hij had wel eens gehoord, dat het er 7000 à 8000 waren.

Nadien heeft de heer *Dentz* op 24 Maart 1950 schriftelijk aan de commissie medegedeeld, dat hij zich na de bevrijding voor nadere inlichtingen tot prof. dr. *D. Cohen*, tijdens de Duitse bezetting voorzitter van de Joodse Raad te Amsterdam, had gewend. Deze had hem op 7 Augustus 1949 medegedeeld, dat met de hulp van de ondergrondse beweging in Hongarije op die wijze niet minder dan 50 000 Poolse Joden in Hongarije zijn gered; voor omkoping in Polen is daarvoor veel geld nodig geweest. Prof. *Cohen* baseerde deze mededeling aan de heer *Dentz* op gegevens, die hij had gevonden in een boek van *Mary Syrkin*: „Blessed is the Match”. De mededelingen van deze schrijfster zijn volgens prof. *Cohen* bevestigd door het rapport, dat de Hongaarse Jood dr. *Erich Kastner*, die zelf aan het redden van deze Joden heeft deelgenomen, voor het tribunaal te Neurenberg heeft uitgebracht.

39886 (*Dentz*)

De heer *Dentz* heeft een en ander van hetgeen hij omtrent de Poolse hulpactie aan de civiele gevangenen in Polen had vernomen, aan de heer *Ferwerda* medegedeeld. Daarna heeft de heer *Ferwerda* op 21 Februari 1944 in de zittingzaal van de Ministerraad, die voor dat doel was afgestaan, een bespreking gehad met enige vertegenwoordigers van de verschillende Joodse, Tsjechische en Poolse instanties. Dezen hebben een omschrijving gegeven van hun werk en ook van de wijze, waarop mensen op illegale wijze uit Polen werden geleid. De heer *Dentz* stond toentertijd in verbinding met het Poolse Ministerie van Binnenlandse Zaken; dit departement had volgens hem rechtstreeks contact met de illegaliteit in Polen. Men heeft gevraagd, of deze laatste ook bereid was op soortgelijke wijze, als zij dat voor eigen landgenoten deed, hulp te verlenen aan Nederlanders, die daar in werkkampen zaten. Het antwoord luidde, dat men daar inderdaad toe bereid was. Daar er echter geld voor nodig was, stelde men voor, dat Nederland een bedrag van 10 000 dollars beschikbaar zou stellen.

41746—41750 (*Dentz*)

Het American Joint Distribution Committee had indertijd aan de heer *Dentz* medegedeeld, dat het voor hetzelfde doel \$ 200 000 beschikbaar had gesteld en daar hij wist, dat dit comité zeer zorgvuldig was met de besteding van zijn geldmiddelen, had hij geen reden gevonden om te twifelen aan de waarde van hetgeen hem was gezegd.

In het rapport van de Pakkettencommissie staat over het ter beschikking stellen van \$ 10 000:

„In Januari 1945 werd aan de Poolse illegaliteit 10 000 dollar verstrekt om Nederlandse gedeporteerde Joden in Polen te redden. Dit bedrag was reeds in Juli 1944 toegezegd. Toen het bedrag eindelijk ter beschikking werd gesteld, was Warschau intussen door de Russen bezet .....”¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 16.

Deze passage is ontleend aan gegevens, die de heer *Dentz* aan genoemde commissie heeft verstrekt. Hij heeft haar namelijk medegedeeld, dat het Poolse Ministerie van Binnenlandse Zaken had aangeboden de onder zijn directieven in Polen verleende hulp ook uit te strekken tot Nederlandse gedeporteerden, mits de kosten door de Nederlandse Regering werden gedragen. Bij wijze van proef werd hiervoor met goedkeuring van de Minister van Sociale Zaken in Juli 1944 een bedrag van \$ 10 000 beschikbaar gesteld, doch de overmaking daarvan werd tengevolge van een uitgebreide gedachtenwisseling tussen het Departement van Sociale Zaken en dat van Financiën zo zeer vertraagd, dat zij eerst in Januari 1945 kon plaats vinden. Toen was echter de militaire en politieke situatie zo gewijzigd, dat de actie als doelloos beschouwd kon worden.²⁾

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 82. 41892—41894; 41896—41901 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* heeft met betrekking tot deze aangelegenheid aan de commissie verklaard, dat in verband met de gedachte om tot een specifiek Joodse hulpverlening te komen, welke echter volgens hem weinig resultaten heeft opgeleverd, op initiatief van de heer *Dentz* contact met de Poolse Regering was opgenomen en dat van deze regering de toezegging was verkregen, dat zij bepaalde hulp zou verlenen aan Joodse Nederlanders in Poolse kampen. De Poolse Regering had toen verzocht om een geldelijke bijdrage en de Minister van Sociale Zaken stemde daarin toe. Het verstrekken van geld-

70513 (van den Tempel)

middelen heeft, zo verklaarde de heer *Ferwerda*, dikwijls vertraging ondervonden, maar dit viel natuurlijk buiten de verantwoordelijkheid van hem of van het Departement van Sociale Zaken. Deze vertraging heeft echter op deze hulpverlening geen nadelige invloed gehad, omdat de Poolse Regering op zich had genomen om, terstond nadat de overeenkomst was aangegaan, opdracht te geven, dat die hulpverlening onmiddellijk zou worden verstrekt. Die opdracht is ook gegeven; daarvan is bevestiging ontvangen en eerst later werd gevraagd om het bedrag van \$ 10 000, dat de Poolse Regering met enige vertraging heeft gekregen. Dit heeft volgens de heer *Ferwerda* echter geen invloed gehad op de Poolse hulp, omdat die op dat moment verleend zou worden onafhankelijk van de betaling.

De heer *van den Tempel* heeft aan de commissie medegedeeld, dat het Departement van Sociale Zaken er voor de bijzondere hulpverlening aan gedeporteerde Joodse Nederlanders herhaaldelijk bij het Departement van Financiën op heeft moeten aandringen, dat dit het nodige geld verschafte. In sommige gevallen kon laatstgenoemd departement dat echter niet. Dit is bijvoorbeeld ook het geval geweest met het vrijkopen van Joodse Nederlanders in Polen, omdat de Poolse autoriteiten daarvoor papieren dollars wilden ontvangen, welke het Departement van Financiën niet kon verstrekken.

De heer *van den Tempel* heeft aan de commissie een te haren behoefte door hem opgestelde uitgebreide nota met verschillende bijlagen toegezonden, welke getiteld is „Beknopt overzicht van de werkzaamheden van het Departement van Sociale Zaken, gevestigd te Londen, in het tijdvak 10 Mei 1940—24 Februari 1945, ten behoeve van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.”

Deze nota bevat over dit beschikbaar stellen van gelden voor hulpverlening aan Nederlandse gedeporteerde Joden in Polen het volgende.

„In een bespreking van de heer *Dentz* met twee heren van het Poolse Ministerie van Binnenlandse Zaken te Londen, op 25 Juli 1944, herhaalde prof. *Gorka* het reeds zeer kort tevoren gedane aanbod om \$ 10 000 over te maken naar Polen ten behoeve der Nederlandse gedeporteerden. Om tijd te winnen zou desgewenst dit bedrag uit de reeds in Warschau aanwezige gelden worden geput en bij een latere gelegenheid worden overgemaakt. Er werd op gewezen, dat het bedrag in dollars ter beschikking gesteld moest worden. Voorgesteld werd, de wijze van verrekening over te laten aan de betrokken Ministeries van Financiën. (Zie bijlage 15).

Dit geld moest dienen om met de hulp van de Poolse ondergrondse beweging gedeporteerde Joden te kunnen voorzien van in Polen te kopen levensmiddelen en om eventuele kansen op bevrijding zoveel mogelijk te bevorderen. Niettegenstaande de vele bezwaren, aan een dergelijke volkomen oncontroleerbare financiering verbonden, werd besloten op het aanbod in te gaan. Na van ons voornemen daartoe de Minister van Financiën in kennis te hebben gesteld, met verzoek te vernemen, of hij er zich mede kon verenigen, machtigde ondergetekende de Regeringscommissaris om mede te delen, dat onzerzijds van het aanbod gaarne gebruik zou worden gemaakt. Deze stelde daarbij eventueel uitbreiding van de hulp in uitzicht.

Ingevolge verdere correspondentie antwoordde de heer *A. Serafinski* van de Poolse Regering d.d. 28 November 1944 met het volgende schrijven:

Republic of Poland
Ministry of Interior
Department of Nationalities

London 28th November 1944.
Confidential

Our Ref: 1105/44
Your Ref: GFF/JP/421

G. F. Ferwerda, Esq.
Netherlands Commissioner for
Repatriation,
49, St. James's Street,
S.W. 1.

Dear Mr. *Ferwerda*,

I beg to apologise for the belated reply to your letter of November the 9th.

In reply to same I am anxious to recall that we did issue the instruction to the "Council for the Aid of Jewish Population in Poland", which has been acting with the delegate of the Polish Government to allot the amount of \$ 10,000 for the purpose of helping Dutch Jews in the camps of Trzebinia, Katowice and Wadowice. The Council informed us by cables that it has been continuing relief work for Jews in camps though it did not

specify or mention particularly Dutch Jews. The Council informed us, however, that a detailed report would be forthcoming and on receipt of same we shall be able to supply you with necessary details. The unfortunate uprising in Warsaw did not stop the activities of the Council with which we are in constant contact. We were also able to transmit further financial help somewhere about the middle of October.

In view of the above I feel that the "Council for the Aid of Jewish Population in Poland" has been doing all it could under the circumstances.

We shall not fail to keep you informed about further reports from Poland. For the time being as far as the amount of \$ 10.000 is concerned, I shall be obliged if you will kindly pay the amount into the Chase National Bank of New York, to be disposed of by Mr. Stefan Rogozinski c/o Polish Consulate General, New York.

I think that this will meet your requirements.

Hoping to hear from you soon,

I am

Yours sincerely,

A. Serafinski.

De overmaking van de \$ 10.000 had middelerwijl vertraging ondervonden. Uit nader gevoerde correspondentie bleek, dat het Nederlandse Ministerie van Financiën niet bepaald enthousiast was om gelden van de Staat op deze wijze, feitelijk zonder mogelijkheid voor effectieve contrôle, vooruit beschikbaar te stellen. Tevens verklaarde dat Departement, wegens dollar-gebrek, in de feitelijke onmogelijkheid te verkeren om aan het verlangen te voldoen, het bedrag in dollarcoupons ter beschikking te stellen.

Het bedrag is einde 1944 of in de eerste dagen van 1945 overgemaakt.

Nader bericht omtrent het resultaat, bereikt door de besteding van het geld, is, voorzover ondergetekende bekend, niet ingekomen. In deze opmerking schuilt niet het geringste verwijt aan de toenmalige Poolse Regering, gelet op de omstandigheden, waaronder moest worden gewerkt."

In bijlage 23 tot het rapport der Commissie-Vorrink, zo zegt de heer van den Tempel in zijn „Beknopt overzicht”, deelde de Rege-
ringscommissaris mede:

„nadat dit crediet ter beschikking was gesteld, werd ik benaderd door een mij bekende te Londen gevestigde ex-Nederlander. Deze ex-Nederlander, die van Poolse zijde omtrent de gevoerde besprekingen was ingelicht, bood mij zijn diensten aan bij verdere financiering op een wijze, die bij mij twijfel deed rijzen, of het verantwoord was op deze manier met steunverlening door te gaan. Door de loop der gebeurtenissen behoefde deze vraag niet te worden beantwoord”.

De heer van den Tempel merkt voorts op, dat de commissie-Vorrink op bladzijde 36 van haar rapport het gebeurde als volgt resumeert:

„De Poolse Regering te Londen, die regelmatig in contact stond met de illegale organisaties in Polen, verklaarde zich in 1944 bereid, deze organisaties in te schakelen ter bevrijding van aldaar geïnterneerde Nederlanders, mits de kosten door de Nederlandse Regering gedragen werden. Bij wijze van proef werd in Juli 1944 een bedrag van \$ 10.000 voor dit doel beschikbaar gesteld, maar eerst in Januari 1945 werd dit bedrag overgemaakt. Inmiddels waren de bewuste kampen ontruimd en door de oprukkende Russen bezet, zodat redding door illegale acties niet meer mogelijk was”.

Het „Beknopt overzicht” van de heer van den Tempel vervolgt dan:

„Uit het voorafgaande moge blijken, hoe tendentius en onwaar deze voorstelling omtrent het gebeurde is. De heer Dentz, die de commissie inlichtte, was echter volkomen op de hoogte van de gang van zaken; hij heeft de commissie blijkbaar ook de inlichting onthouden dat de Poolse regering dadelijk had toegezegd, dat „om tijd te winnen dit bedrag (\$ 10.000) desgewenst uit de reeds in Warschau aanwezige gelden zou worden geput en bij een latere gelegenheid worden overgemaakt.” (Zie bijlage 15)

De bijlage 15 van het overzicht van de heer van den Tempel, waarnaar deze enkele malen heeft verwezen en die blijkens de daarop voorkomende initialen van de heer Dentz, door deze is opgesteld of waarvoor hij althans de vorm heeft aangegeven, luidt als volgt.

Bespreking met prof. Gorka en den heer dr. Serafinski, Poolsch Ministerie van Binnenlandsche Zaken, Nationalities Department, op 25 Juli 1944:

1) In de onlangs bevrijde Poolsche gebieden werden volgens de laatst binnengekomen berichten geen Joodsche geïnterneerden aangetroffen. Het is niet aannemelijk, dat zij geëvacueerd zijn. Veeleer moet worden aangenomen, dat zij bij het naderen der Russische troepen ter dood gebracht werden. Ook het aantal Joodsche ondergedokenen, dat werd aangetroffen, is zeer gering: b.v. in Rovno, een plaats met vrij groote Joodsche bevolking, werden slechts 13 hunner gevonden.

2) Binnen enkele weken zal er een mogelijkheid bestaan, 10 à 15 Joodsche internés clandestien naar Zweden over te brengen. De mogelijkheid werd geopperd, aan deze groep één of twee prominente met name aan te wijzen Nederlanders toe te voegen.

3. Tot driemaal toe (in Febr., in April en in Juni) heeft men telegrafisch om inlichtingen gevraagd omtrent Joodsche Nederlanders in Polen. Geen antwoord tot dusverre ontvangen. Dit kan aldus geïnterpreteerd worden, dat er gééne meer in leven zijn, ofwel dat men er nog niet in geslaagd is de noodige inlichtingen te verzamelen.

4. Prof. *Gorka* herhaalde het aanbod \$ 10.000 over te maken ten behoeve der Nederlandsche gedeporteerden. Om tijd te winnen zou desgewenscht dit bedrag uit de reeds in Warschau aanwezige gelden worden geput, en bij een latere gelegenheid worden overgemaakt. Er werd op gewezen, dat het bedrag in dollars ter beschikking gesteld moet worden. Voorgesteld werd, de wijze van verrekening over te laten aan de betrokken Ministeries van Financiën. In dit verband wordt verwezen naar het schrijven van prof. *Gorka*, dd. 25/7/44.

5. De snelle opmarsch der Russen zal de positie wellicht spoedig doen veranderen. Of er, na een eventueele bezetting van Warschau, nog mogelijkheden tot contact met het Ondergrondse Comité zullen bestaan, valt niet te voorzien.

Volgens de laatste berichten waren er in de omgeving van Warschau nog enkele honderden Joodsche Nederlanders.

Wat de geïnterneerden in Birkenau betreft, werd er op gewezen dat deze plaats niet, gelijk wij tot dusverre veronderstellen, in Duitschland ligt (in de buurt van Gleiwitz), maar in geannexeerd Polen, in de omgeving van Oswiecim.

HD/JP/28 Juli 1944.

Uit het bovenstaande en uit de mondelinge verklaringen van de heren *Ferwerda* en *van den Tempel* is naar het oordeel van de commissie wel gebleken, dat de vertraagde overmaking van het bedrag van \$ 10 000 aan de Poolse Regering niet betekend heeft, dat eerst op een later tijdstip een aanvang zou worden gemaakt met de hulp, die deze zou verlenen door te trachten door middel van de illegaliteit in Polen zich daar in werkkampen bevindende Joodse Nederlanders te bevrijden. Of de Poolse illegaliteit in deze inderdaad iets heeft kunnen bereiken, heeft de commissie niet kunnen vaststellen, hetgeen in verband met de aard van illegale arbeid geen verwondering behoeft te wekken.

Wel is komen vast te staan, dat de heer *Dentz* betreffende deze aangelegenheid onvolledige, zo niet onjuiste inlichtingen heeft verstrekt aan de Pakkettencommissie, die daardoor op dit punt tot een onvoldoend gefundeerde conclusie is gekomen.

De tweede actie, welke de heren *van den Tempel* en *Ferwerda* in verband met de speciale hulpverlening aan gedeporteerde Joodse Nederlanders ter sprake hebben gebracht, betrof het verlenen van financiële steun aan de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland.

Deze commissie was, naar de heer *Gans* bij zijn verhoor heeft verklaard, tegen het einde van 1943 opgericht door hem en nog twee andere eveneens in Zwitserland verblijf houdende Nederlandse uitgewekenen, te weten mr. *S. Isaïc*, destijds een der directeuren van de N.V. Magazijn De Bijenkorf, en de heer *S. I. Troostwijk*. Zij had blijkens een door de heer *Gans* op 13 Juni 1944 aan de Nederlandse Regering gericht rapport onder meer ten doel om hulp te verlenen aan Joodse landgenoten. Zo zond zij uit Zwitserland geld naar Nederland en Frankrijk voor het levensonderhoud van daar aanwezige ondergedokenen.¹⁾

Voor hier te lande nog vertoevende Joodse Nederlanders zorgde deze commissie op hun aanvraag voor verklaringen van Zuid-Amerikaanse staten, waaruit moest blijken, dat de betrokkenen onderdaan waren van de staat, die de verklaring had afgegeven.

Verder werden aan Nederlandse civiele gevangenen, voorzover hun namen en verblijfplaatsen in de concentratiekampen bekend waren, in samenwerking met de vertegenwoordiger in Zwitserland van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, voedselpakketten gezonden.²⁾

De heer *Flugi van Aspermont* heeft met betrekking tot dit laatste aan de commissie medegedeeld, dat de Joodse Coördinatie Commissie

71126 (*Gans*)

¹⁾ Vgl. bijlage 54.

²⁾ Vgl. bijlage 54.

40363—40369 (*Flugi van Aspermont*)

1) Vgl. bijlage 55.

70561 (*van den Tempel*)

aan hem de haar bekende namen en adressen der geïnterneerden opgaf en dat het Internationale Rode Kruis te Genève dan op zijn verzoek de pakketten naar de kampen zond. Het daarvoor benodigde geld kreeg hij van de bovengenoemde commissie, die het weer van het American Joint Distribution Committee ontving. Op deze wijze waren er voor honderdduizenden francs aan levensmiddelenpakketten verzonden, waarvan blijkens de voor ontvangst getekende en naar het Internationale Rode Kruis teruggezonden rebus althans een gedeelte ook in het bezit der geadresseerden is gekomen.

Op verzoek van de heer *Flugi* had de gedelegeerde in Zwitserland van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *de Vos van Steenwijk*, tot dat doel ook geld gevraagd aan dat Londense comité, waarop een chèque van £ 500, bestemd voor de Joodse Coördinatie Commissie, was ontvangen. De heer *Flugi* meende, dat de chèque £ 5000 had bedragen, doch uit een in het archief van het London Committee aangetroffen telegram van de heer *van Kleffens* aan de Nederlandse gezant te Bern is gebleken, dat op 20 Juli 1944 een bedrag van £ 500 ten behoeve van de Joodse Coördinatie Commissie is overgemaakt. 1) Het was de heer *Flugi* niet bekend, of er nadien voor dat doel nog meer geld uit Londen is gekomen.

De heer *van den Tempel* heeft in zijn reeds eerder genoemde „Beknopt overzicht” van de werkzaamheden van het Departement van Sociale Zaken te Londen, het volgende medegedeeld.

Op 10 Augustus 1944 had de Regeringscommissaris voor de Repatriëring in verband met de uitbreiding van de taak van de Repatriëringdienst door tussenkomst van de Nederlandse gezant te Bern telegrafisch aan de Joodse Coördinatie Commissie verzocht hem in te lichten omtrent de mogelijkheden, waarover deze commissie beschikte om levensmiddelenpakketten te zenden aan Nederlandse civiele gevangenen in de concentratiekampen. Tevens werd financiële hulp van Regeringswege in uitzicht gesteld. Het telegram luidde als volgt.

„Van *Ferwerda* voor Joodsche coördinatiecommissie. Ben thans belast onmiddellijke hulpverlening Joodsche gedeporteerden in vijandelijk gebied stop verzoeken mededeeling welke stappen uwerzijds mogelijk teneinde Joodsche gedeporteerden en eventueel politieke gevangenen levensmiddelenpakketten zenden en welke bedragen van Regeeringswege noodig boven door Roode Kruis overgemaakte vijfhonderd pond stop adviseer u betreffende expeditie levensmiddelenpakketten medewerking inroepen vertegenwoordiger American Joint Distribution Committee alsmede *Schwarzenberg* Internationale Roode Kruis stop ter verkrijging namen en verblijfplaats alle bekende overlevende Joodsche gedeporteerden verzoeken alle beschikbare gegevens uitwisselen agenten bureau inlichtingen en deze door hunne bemiddeling mij en Joint toezenden stop verzoeken regelmatige verwittiging uwerzijds ondernomen stappen en suggesties hulpverlening stop verzoeken opgave welke Joodsche Nederlanders in Zwitserland in aanmerking zouden komen voor geestelijke verzorging gedeporteerden na beëindiging vijandelijkheden Einde.”

In antwoord op dat telegram seinde de Joodse Coördinatie Commissie door tussenkomst van de Nederlandse gezant te Bern op 25 Augustus 1944 het volgende.

Ministerie van Buitenl. Zaken.
Bern. 25.8.'44.

Bern.

Referte Uw telegram 418.

Voor *Ferwerda* van Joodsche Coördinatie Commissie.

Behalve in rapporten GC 171ng 349 en 350 nog veel namen opgegeven in bd vijf en zes die onderwerp met uitvoerig antwoord op Uw telegram. Kaartsysteem bevat thans 15 000 namen en aantal vermeerderd dagelijks. Levensmiddelen worden door middel van verschillende organisaties anoniem o.a. internationale Roode Kruis naar Theresienstadt, Belsbergen Westerborg en naar ondergedokenen in Nederland verzonden, maandelijks voor 25 000 francs, die door joint worden betaald. Wil Regeering gedeelte van dit bedrag overnemen? Dan gaarne overmaken aan Gezantschap. Levensmiddelen voor politiek niet joodsche gevangenen zenden *Vos* en *Flugi*, die gegevens van Commissie ontvangen. Nauwe samenwerking bestaat ook met *Schwarzenberg*, die echter niet over lijsten van gedeporteerde joden en militairen beschikt, doch wel oude lijsten kan krijgen van personen in Westerborg en Barneveld, welke personen echter alle gedeporteed, waarschijnlijk gedeelte naar Theresienstadt en Belsbergen. Hij zal deze lijsten zoo mogelijk aan Gezant geven. In Theresienstadt zijn 1700 Nederlanders en in Belsbergen slechts enkele. Overlevenden van naar Polen gedeporteerden zijn misschien allen gezonden naar Auschwitz en Birkenau. Financiële hulp ondergedokenen in Nederland ongeveer 200 000 gulden, geschiedt door

garanties joint. Mededeeling verzocht of Regeering genegen is deze garantie over te nemen, in welk geval dit naar Nederland zal worden bericht, hetgeen voor betrokkenen duidelijker dan garantie joint. Antwoord op laatste gedeelte van Uw telegram betreffende symptomen volgt dezer dagen. Slechts Gezantschap en *Visser 't Hooft* van ingewikkelde details werk commissie op de hoogte.

Rosenthal 572-573-574-575.

Blijkens het „Beknopt overzicht” van de heer *van den Tempel* besliste de Minister van Sociale Zaken naar aanleiding van dat telegram, dat met ingang van 1 September 1944 een subsidie van Zw. frs. 12 500 per maand zou worden verleend aan het American Joint Distribution Committee. Dit was de helft van de maandelijksse toelage, die de Joint aan de Joodse Coördinatie Commissie gaf voor de financiering van de pakkettenverzendingen naar Bergen-Belsen en Theresienstadt.

Dit overzicht zegt dan verder:

„Voor deze regeling was op de gebruikelijke wijze de voorafgaande instemming nodig geweest van het Departement van Financiën. Voor de overmaking van deze gelden was Sociale Zaken geheel aangewezen op het Departement van Financiën. Met de afrekening van deze gelden is enige tijd gemoeid geweest. Het staat niet aan ondergetekende te beoordelen — hem ontbreken daartoe de gegevens — of dit uitsluitend het gevolg is geweest van betalingsmoeilijkheden in oorlogstijd. In elk geval was elke vertraging onaangenaam voor het Departement van Sociale Zaken.

In het Rapport van de Commissie-*Vorrink* wordt echter een voorstelling gegeven van de gang van zaken, welke niet juist kan zijn.

De heer *Dentz* verklaarde (bijlage 21 Rapport-*Vorrink*):

„De verwezenlijking van deze toezegging (van frs. 12 500 maandelijks aan de Joint te vergoeden) bleef echter uit; ondanks herhaald aandringen mijnerzijds vond de eerste remise pas in Februari 1945 plaats. Bijgevolg was de Joint, vergeefs uitzienende naar overmaking der toegezegde gelden, genoopt zijn subsidie aan de J.C.C. tijdelijk te staken, zodat gedurende 1 à 2 maanden de maandelijksse verzending aan gedepoteerden geen doorgang heeft kunnen vinden. Juist in de tijd, dat laatstgenoemden het meest in nood waren.”

Wellicht steunde deze bewering van de heer *Dentz* op de zienswijze van de heer *Gans*. Deze schreef (bijlage 31, Rapport-*Vorrink*):

„Zelfs heeft een niet nagekomen belofte van de Nederlandse Regering tot een onderbreking geleid van de hulp door de Joint, welke enige maanden geduurd heeft en ten slotte, dank zij een interventie van Nederlanders in New York, opgeheven werd.”

Ten aanzien van deze bemoeiingen zij opgemerkt:

A. De American Joint Distribution Committee was voor de verstrekking van de middelen aan de J.C.C. zeker niet afhankelijk van de Nederlandse subsidie. Jhr. *Flugi van Aspermont* schreef in zijn rapport d.d. 16 October 1944 aan Baron *de Vos van Steenwijk*:

„De J.J.C. is door de organisatie van den heer *Sally Mayer* (dat is dus de Joint) financieel veel krachtiger dan het Nederlandsche Roode Kruis, dat slechts met moeite fondsen in Zwitserland kan krijgen.”

In de grond der zaak zouden dus vorenstaande beweringen van de heren *Gans* en *Dentz* erop neerkomen, dat de Joint het werk van de J.C.C. voor de in nood verkerende Joden tijdelijk zou hebben stop gezet, omdat de Nederlandse subsidie niet tijdig werd overgemaakt en dat, terwijl de Joint tot dusverre de middelen geheel zelf had verstrekt en over de nodige middelen beschikte om daarmee door te gaan, terwijl het toch overtuigd moet zijn geweest, dat de Nederlandse Regering in elk geval haar toezegging zou nakomen.

B. Uit de correspondentie blijkt echter, dat de Joint geheel anders stond tegenover de overmaking dezer gelden en dat dit bekend was aan de heer *Dentz*.

De heer *J. J. Schwartz*, vertegenwoordiger van de American Joint Distribution Committee, schreef dd. 10 Januari 1945 aan de heer *Dentz* ten behoeve van de Regeringscommissaris:

„I understand that an agreement has been reached between the Dutch Minister in Switzerland and Mr. *Sally Mayer* as representative of the J.D.C. in Switzerland to the effect that the Dutch Government would refund to us

50 % of the amount expended by the J.D.C. for food parcels to Dutch nationals in Bergen-Belsen beginning with September 1st 1944. In this connection I should like to advise you that it would be satisfactory to us to accept payment of this amount in sterling here in London."

Had de heer *Dentz* gewag gemaakt van dit schrijven bij de Commissie-Vorrink, dan ware meteen de onhoudbaarheid van de voorstelling van de gang van zaken, welke hij zich veroorloofd heeft te geven, aan de dag getreden."

41896 (*Ferwerda*)

De Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Ferwerda*, heeft eveneens aan de commissie medegedeeld, dat de vertraging, waarmede het overmaken van de voor het American Joint Distribution Committee bestemde gelden gepaard was gegaan, geen vertragende invloed heeft gehad op de hulpverlening aan de Nederlandse civiele gevangenen in de concentratiekampen.

71215—71219 (*Gans*)

De heer *Gans* heeft aan de commissie verklaard, dat de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland door bemiddeling van de heer *de Vos van Steenwijk* eenmaal een gift ten bedrage van £ 500 ontvangen, waarschijnlijk afkomstig van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis. Hij had aan de Regering voortdurend gevraagd hem voor het werk dezer commissie geld te zenden. Toen de toegezegde maandelijkse bijdrage van Zw. frs. 12 500 voor de Joint niet aankwam, had hij de gezant om een voorschot verzocht, doch deze had dit geweigerd, omdat hij dienaangaande geen instructie van de Regering had ontvangen. De heer *Gans* verklaarde, dat van Regeringswege geen financiële hulp is verleend aan de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland.

39839 (*Dentz*)

Uit de door de heer *van den Tempel* overgelegde brief, die de heer *Schwartz*, volgens de heer *Dentz* President van het American Joint Distribution Committee, op 10 Januari 1945 aan de heer *Dentz* heeft geschreven, is gebleken, dat dit comité met betrekking tot de per 1 September 1944 van Regeringswege toegezegde geldelijke bijdrage er genoeg mee nam, dat te Londen betaald zou worden door middel van cheques in sterling.

De commissie is dan ook tot de conclusie gekomen, dat, indien het American Joint Distribution Committee in Zwitserland gedurende enkele maanden geen bijdrage heeft verleend aan de Joodse Coördinatie Commissie, waardoor deze niet meer in staat was om voedselpakketten te zenden aan Nederlandse civiele gevangenen in de concentratiekampen, dit niet een gevolg kan zijn geweest van de betalingswijze, noch van het ogenblik van betaling van de toegezegde Zw. frs. 12 500 per maand.

Blijkens de bovengenoemde brief van 10 Januari 1945 van de heer *Schwartz* aan de heer *Dentz* namelijk was het in het geheel niet nodig, dat die maandelijkse bijdrage werd overgemaakt naar Zwitserland, doch kon zij betaald worden in Engeland.

Het vorenstaande maakt het duidelijk, dat de verklaring van de heer *Dentz* aan de Pakkettencommissie onvolledig en onjuist is geweest, waardoor die commissie tot een verkeerde conclusie is gekomen.

Het is de commissie niet gebleken, of de Regering gereageerd heeft op het laatste gedeelte van het hierboven vermelde telegram van 25 Augustus 1944 van de Nederlandse gezant te Bern aan het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen en evenmin, of de Regering de daarin gevraagde garantie heeft verleend, welke verstreking naar de mening der commissie voor de hand zou hebben gelegen.

§ 4. Van Nederland uit ondernomen pogingen tot hulpverlening.

Het zou moeilijk zijn een inzicht te krijgen in de mate van hulp, welke aan de Nederlandse politieke gevangenen en gedeporkeerden verleend is, indien de pogingen, welke daartoe van Nederland uit zijn ondernomen, buiten beschouwing zouden blijven. De commissie heeft het daarom nodig geacht om, evenals bij het onderzoek naar de hulpverlening aan de Nederlandse krijgsgevangenen het geval is geweest, ook naar deze pogingen een onderzoek in te stellen.

Dr. *H. K. Offerhaus*, die van April 1942 tot 28 Augustus 1944 secretaris-generaal is geweest van het Nederlandse Rode Kruis, heeft met betrekking tot de hulpverlening aan de Nederlandse politieke gevangenen aan de commissie medegedeeld, dat deze instelling daarmede te 's-Gravenhage is begonnen.

De directeur van de gevangenis te Scheveningen namelijk had in 1940 reeds gevraagd, of het Nederlandse Rode Kruis iets voor die gevangenen kon gaan doen. De toenmalige voorzitter van de afdeling Den Haag, de heer *P. J. Ph. Dietz*, voelde daar ook al veel voor. Deze stond buiten het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, maar hij was een vriend van de heer *Offerhaus*. De heer *Dietz* heeft gepleit voor het verlenen van hulp aan de politieke gevangenen

30926; 30928—30940; 35078;
35113—35114 (*Offerhaus*)

31264 (*van Lynden*)

30940—30942 (*Offerhaus*)31289—31295 (*van Lynden*)34151; 30928—30931 (*Offerhaus*)

- ¹⁾ Noot van de commissie. Civiel geïnterneerden zijn burgers van vijandelijke nationaliteit, die zich bij het uitbreken der vijandelijkheden op het grondgebied van een oorlogvoerend land bevinden en daarom geïnterneerd worden. Bij de in 1934 te Tokio gehouden vijftiende Internationale Rode Kruis-conferentie zijn maatregelen ontworpen om hun lot te verzachten.

34151 (*Offerhaus*)30969—30973; 34195—34196 (*Offerhaus*)

- ²⁾ Vgl. Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947, blz. 62.

24718; 24796—24799 (*Verspyck*)

en de heer *Offerhaus* en mr. *W. J. baron van Lynden* — laatstgenoemde was destijds eerste ondervoorzitter van het Nederlandse Rode Kruis —, hebben zijn streven aangemoedigd. Daardoor kon de afdeling Den Haag met Kerstmis 1940 al zeer mooie pakketten sturen aan deze gevangenen. Het Nederlandse Rode Kruis heeft er ook voor gezorgd, dat zij een behoorlijke cantine kregen, een dagblad en andere lectuur. Later is getracht dat werk uit te breiden tot Amsterdam, Amersfoort, Rotterdam, Utrecht en het concentratiekamp te Amersfoort, doch dit bracht allerlei last en moeilijkheden met zich, omdat de Duitsers buitengewoon onhandelbaar waren.

De goederen, welke naar die plaatsen werden gestuurd, konden niet aan de gevangenen persoonlijk worden gezonden, maar er gingen gehele zendingen naar toe, die daar verdeeld werden.

Een van de moeilijkheden is geweest, dat er in die gevangnissen ook gewone gevangenen zaten, die men moeilijk buiten de verdeling van de voor politieke gevangenen bestemde goederen kon laten. Dit heeft veel last veroorzaakt.

De heer *van Lynden* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij was opgebeld door de directeur van de gevangenis te Scheveningen, waar kort tevoren politieke gevangenen waren ondergebracht. Deze had eerst gesproken met zijn Duitse collega en had daarna de heer *van Lynden* gevraagd iets te doen om de gevangenen aan pakketten te helpen, daar de Duitsers dat hadden goedgekeurd. Tevoren had het Nederlandse Rode Kruis niet geweten, dat het mogelijk was hulp te verlenen aan politieke gevangenen; de gevangenen bevonden zich trouwens eerst sinds heel kort in de gevangenis te Scheveningen. Daarna was in October 1940 de Haagse afdeling van het Nederlandse Rode Kruis dadelijk begonnen om politieke gevangenen in de gevangenis te Scheveningen te helpen aan Kerstpakketten; het was een openbaring, toen het gelukte.

Later hebben verschillende afdelingen van het Nederlandse Rode Kruis ook hulp verleend aan de politieke gevangenen, die onder meer te Amersfoort, Amsterdam, Utrecht en Arnhem waren opgesloten.

Het lot van de Nederlandse politieke gevangenen heeft steeds de grote belangstelling gehad van de heer *Offerhaus*, niet alleen als vertegenwoordiger van het Nederlandse Rode Kruis, maar mede, omdat hij door clandestiene briefjes van zijn in het concentratiekamp Amersfoort gevangen gezette zoon, die als lid van de O.D. door de Duitsers ter dood was veroordeeld en op 3 Mei 1942 is gefusilleerd, wist, welk een ellendig lot deze gevangenen ondergingen.

Kort nadat de heer *Offerhaus* in April 1942 secretaris-generaal was geworden van het Nederlandse Rode Kruis en had aangedrongen op het verlenen van hulp aan de politieke gevangenen, heeft hij zijn eerste conflicten gehad met dr. *Reuter*, die als vertegenwoordiger van het Duitse Rode Kruis in Nederland gedetacheerd was.

Deze stelde zich op het standpunt, dat het Nederlandse Rode Kruis zich ingevolge de Conventie van Genève alleen mocht bezighouden met het verlenen van hulp aan Nederlandse krijgsgevangenen, civielgeïnterneerden en gijzelaars, doch zich niet mocht bemoeien met de Nederlandse politieke gevangenen hier te lande of in het buitenland. ¹⁾

Niettegenstaande *Reuter* het Nederlandse Rode Kruis had verboden zich bezig te houden met het verlenen van hulp aan politieke gevangenen, heeft het dagelijks bestuur van die organisatie steeds zijn best gedaan deze gevangenen toch zoveel mogelijk hulp te verlenen. Door verschillende omstandigheden, aldus de heer *Offerhaus*, is dit, voorzover het de politieke gevangenen in Nederland betreft, volkomen geslaagd.

Dat is een gevolg geweest van de grote steun, welke het Nederlandse Rode Kruis bij zijn werk hier te lande van allerlei zijden heeft ondervonden, doch dit succes was ook hieraan te danken, dat *Reuter* weinig of niets te zeggen had over de concentratiekampen en gevangnissen in Nederland. Deze ressorteerden onder de Wehrmacht of wel onder de Sicherheits-Polizei en de S.D. en met deze instanties was volgens de heer *Offerhaus* nog wel te onderhandelen.

Door bemiddeling van de vierde afdeling van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis, die later in 1943 gesplitst is in de afdelingen 4 A en 4 B ²⁾, is in 1940 ook reeds begonnen met het zenden van pakketten aan Nederlandse politieke gevangenen in Duitsland. Hun aantal was toen nog niet zo groot en het aantal pakketten, dat deze afdeling hun heeft gezonden, evenmin.

De Duitsers zijn daar, naar de heer *Offerhaus* verklaarde, betrokkenelijk gauw achter gekomen en hebben enkele malen bij de vierde afdeling een inval gedaan om te controleren wat daar gebeurde. *Reuter* heeft de heer *Offerhaus* herhaaldelijk bij zich ontboden om hem te verbieden aan deze politieke gevangenen pakketten te zenden en om hem te onderhouden over het werk van de vierde afdeling.

Een van de toenmalige secretarissen van het hoofdbestuur van het

Nederlandse Rode Kruis, jhr. *G. M. Verspyck*, heeft eveneens aan de commissie medegedeeld, dat dit in het begin wel degelijk geprobeerd heeft, proefpakketten te zenden naar de concentratiekampen en de gevangenen in Duitsland. Deze pakketten waren echter telkens teruggezonden met een brandbrief van het Duitse Rode Kruis, waarin gedreigd werd, dat men de zaak hier zou sluiten. In 1942 is in opdracht van de Beauftragte van het Duitse Rode Kruis het Nederlandse Rode Kruis er mee opgehouden pakketten te zenden aan de burgergevangenen in Duitsland.

Er zijn bij die Beauftragte en de zogenaamde gezant *Bene* wel pogingen gedaan om het verbod tot het zenden van pakketten aan deze gevangenen verzacht te krijgen, doch op de daartoe ingediende verzoeken is afwijzend geantwoord. Het Nederlandse Rode Kruis mocht zich derhalve alleen bezig houden met de groepen, waarover de Conventie van Genève handelt.

Ook de heer *van Lynden* verklaarde, dat *Reuter* op 8 December 1942 schriftelijk aan het Nederlandse Rode Kruis heeft verboden pakketten te zenden aan politieke gevangenen. Dat verbod betrof zowel de gevangenen in Nederland als die in Duitsland en, ingeval het werd overtreden, zou staking van de zending van pakketten aan de krijgsgevangenen het gevolg zijn.

De heer *Offerhaus* heeft toen nog getracht *Schönbeck*, de Duitse autoriteit, die hier te lande de voedselvoorziening regelde, te bezoeken, teneinde met hem besprekingen te voeren over het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen en politieke gevangenen, doch deze weigerde hem te ontvangen. Tijdens een bezoek, dat dr. *Friedrich*, een der afgevaardigden van het Internationale Rode Kruis aan het Nederlandse Rode Kruis gebracht heeft, is aan deze gevraagd omtrent die aangelegenheid een bespreking met *Schönbeck* te voeren, doch deze weigerde ook de heer *Friedrich* te ontvangen.

Naar de heer *Offerhaus* verklaarde, moest, nadat het tevoren aan de vierde afdeling van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis nog gelukt was met minder of meer succes pakketten, die afkomstig waren van familieleden en kennissen van politieke gevangenen door te zenden aan deze gevangenen, na een op 18 December 1942 door *Reuter* uitgevaardigd schriftelijk verbod en nadat de S.D. twee invallen had gedaan bij deze afdeling, dit werk door het Rode Kruis worden opgegeven.

De besprekingen, die de heer *Offerhaus* omtrent opheffing van dit verbod met *Reuter* heeft gevoerd, hebben niet het minste resultaat opgeleverd en eindigden steeds in bedreigingen.

Toen is langs andere wegen getracht om aan de civiele gevangenen in Duitsland pakketten te zenden.

De heer *L. F. Klaassen*, adviserend lid van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, die zich reeds bezig hield met het zenden van pakketten aan krijgsgevangenen, die van hun eigen familie weinig of geen steun konden ontvangen, is toen ingeschakeld voor het zenden van pakketten aan politieke gevangenen.

De vele verzoeken, welke het Nederlandse Rode Kruis ontving om pakketten te doen toekomen aan familieleden, die zich bevonden in de concentratiekampen, werden aan de heer *Klaassen* doorgezonden en door hem behandeld.

In 1942 werd hiermede een begin gemaakt. In totaal heeft de heer *Klaassen* tot September 1944 1829 pakketten verzonden aan politieke gevangenen en geïnterneerden.¹⁾

Vele van de voor deze pakketten benodigde goederen heeft de heer *Klaassen* gekregen van fabrikanten en particulieren.

Verder heeft de heer *Offerhaus* de drie gedelegeerden van het Internationale Rode Kruis, die gedurende de oorlogsjaren achtereenvolgens ons land hebben bezocht, gesproken over de nood van de Nederlandse politieke gevangenen in Duitsland en het verbod, dat aan het Nederlandse Rode Kruis was opgelegd om hun hulp te verlenen. Hij heeft aan deze gedelegeerden dringend gevraagd alles te doen om de politieke gevangenen van levensmiddelen te voorzien, hetzij door bemiddeling van het Internationale Rode Kruis te Genève, hetzij door bemiddeling van de Zweedse gezant te Berlijn, die met de behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland was belast. Veel hoop op slagen gaven zij hem echter niet.

De heer *Offerhaus* heeft ook enkele zeer vertrouwde personen, die naar Berlijn gingen — een van hen was de toenmalige honorair consul-generaal van Finland in Nederland, de heer *A. J. Th. van der Vlucht* — gevraagd om met de Zweedse gezant aldaar te spreken over het verlenen van hulp aan Nederlandse politieke gevangenen in Duitsland, doch ook dit had weinig resultaat.

Het geringe succes van deze pogingen van het Nederlandse Rode Kruis om hulp te verlenen aan de politieke gevangenen in Duitsland is voor de heer *Offerhaus* echter geen reden geweest om zijn werk niet voort te zetten. Hij zocht dus naar andere wegen om zijn doel te bereiken. Zijn dochter, die bij het Informatiebureau werkzaam was,

31305—31308 (*van Lynden*)

34192 (*Offerhaus*)

34197—34199 (*Offerhaus*)

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 52.

34203—34204 (*Offerhaus*)

34357 (*van der Vlucht*)

34207—34214 (*Offerhaus*)

vestigde zijn aandacht op mr. *A. J. Vleer* volgens de heer *Offerhaus* een hoogstaand, ijverig en zeer intelligent persoon, die destijds bij het Nederlandse Rode Kruis werkzaam was als onderchef van de afdeling nalatenschappen.

Reuter had wel verboden om pakketten te zenden aan politieke gevangenen, maar niet om informatie in te winnen. Daarom droeg de heer *Offerhaus* de heer *Vleer* op aan de commandanten van de bekende concentratiekampen in Duitsland te schrijven en te vragen, of zij toestemming gaven pakketten te zenden. Tevens moest hij om namen en inlichtingen verzoeken.

Naar aanleiding van de brieven van de heer *Vleer* kwamen enkele positieve antwoorden binnen; daarna heeft de vijfde afdeling van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis over de post bij wijze van proef een klein aantal pakketten gezonden met de namen van gefingeerde afzenders; het waren dus geen Rode Kruis-pakketten.

Er werden naar aanleiding van het zenden van deze pakketten echter slechts een paar door de geadresseerden voor ontvangst getekende bewijzen terugontvangen.

Omdat de nood van de Nederlandse politieke en andere gevangenen niet alleen hun voorziening met levensmiddelen en medicijnen betrof, maar van zeer verscheiden aard was, had de heer *Offerhaus* besloten tot de oprichting van een vijfde afdeling van het Informatiebureau, welke zich zou bezig houden met het verzamelen van gegevens omtrent deze gevangenen, de mogelijkheid om pakketten te zenden, behandeling van nalatenschappen, het zenden van boeken en andere lectuur, de sociale verzorging en hulpverlening aan achtergelaten behoeftige betrekkingen der gevangenen enz.

De heer *Vleer* werd benoemd tot hoofd van deze afdeling. De heer *Offerhaus* heeft er met de andere leden van het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis moeilijkheden over gehad, dat hij de heer *Vleer*, die tevoren bij het Rode Kruis een ondergeschikte functie bekleedde, tot hoofd van een afdeling wilde maken. Daar het werk tenslotte gebeuren moest en er voor al deze mensen iets gedaan moest worden, heeft de heer *Offerhaus* echter zijn plan doorgezet. Bovendien hebben ook financiële bezwaren het instellen van een nieuwe afdeling in de weg gestaan.

Die vijfde afdeling, die in het begin van 1943 is opgericht, is volgens de heer *Offerhaus* een buitengewoon succes geworden. Er werden o.m. duizenden namen en andere gegevens verzameld. Ook gingen geregeld personen, die bij deze afdeling werkzaam waren, inlichtingen inwinnen bij de S.D.

In deze nieuwe afdeling van het Rode Kruis werd eveneens zeer veel last en tegenwerking ondervonden van *Reuter*, waardoor de heer *Vleer* en de heer *Offerhaus* persoonlijk telkenmale met hem in conflict zijn gekomen.

Door gebrek aan levensmiddelen in ons eigen land en de onmogelijkheid om grote acties op touw te zetten voor het verkrijgen daarvan is het, afgezien van het verbod van *Reuter*, ook voor de vijfde afdeling onmogelijk geweest, op grote schaal levensmiddelenpakketten naar de politieke gevangenen in Duitsland te zenden.

Ondanks het op 18 December 1942 uitgevaardigde verbod ging het Nederlandse Rode Kruis toch door met zijn pogingen om pakketten te zenden, zodat *Reuter* dit in Mei 1944 in een tweetal brieven nogmaals verboden heeft.

Doch zelfs al hadden de Duitsers in 1943 en 1944 aan het Nederlandse Rode Kruis toestemming gegeven om pakketten te zenden aan politieke gevangenen, dan zou het naar de mening van de heer *Offerhaus* toch in verband met de hier te lande steeds toenemende schaarste aan levensmiddelen zeer moeilijk zijn geweest voldoende hulp te verlenen.

Zijn bezwaar tegen de conclusies, welke de Pakkettencommissie in haar rapport heeft neergelegd met betrekking tot het werk, dat het Nederlandse Rode Kruis voor de politieke gevangenen in Duitsland heeft verricht, is dan ook, dat de leden dezer commissie, die zeer goed bekend zijn met de destijds in Nederland geheerst hebbende voedselschaarste, toch aan het Rode Kruis verwijten, dat het de politieke gevangenen en de burger-geïnterneerden in Duitsland niet voldoende heeft geholpen.

De heer *van der Vlugt* deelde aan de commissie mede, dat hij, voordat Nederland in oorlog was geraakt, reeds in aanraking was gekomen met het Nederlandse Rode Kruis, doordat hij als voorzitter van het Nederlands-Finse Relief-Comité hier te lande in vereniging met bepaalde afdelingen van eerstgenoemde organisatie, tijdens en direct na de Fins-Russische winteroorlog een reliefsactie heeft gevoerd.

Gedurende de oorlog heeft hij met het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis en vooral met de toenmalige secretaris-generaal, de heer *Offerhaus*, herhaalde malen gesproken over de hulpverlening

34231—34232 (*Offerhaus*)

35170 (*Offerhaus*)

34344—34347 (*van der Vlugt*)

34357—34363 (*van der Vlucht*)

aan Nederlandse politieke gevangenen in Duitsland. Naar de mening van de heer *van der Vlucht* heeft de heer *Offerhaus* verreweg het grootste aandeel gehad in het werk, dat destijds door de leden van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis is verricht. Hij heeft de heer *van der Vlucht* verschillende malen verzocht om bepaalde aangelegenheden met betrekking tot het verlenen van hulp aan Nederlandse krijgsgevangenen te bespreken met de Zweedse gezant te Berlijn, die gedurende de oorlog de Nederlandse belangen in Duitsland behartigde. Tevens heeft hij op verzoek van de heer *Offerhaus* met de gezant en met verschillende personen van de afdeling B van het gezantschap over de behandeling van Nederlandse politieke gevangenen gesproken.

De Zweedse gezant heeft naar de mening van de heer *van der Vlucht* de grootste belangstelling gehad voor de Nederlandse belangen, doch hij stond onder een zeer sterke Duitse druk, speciaal in verband met de in 1943 delicate positie van Zweden. Dit heeft de gezant alle aanleiding gegeven om grote voorzichtigheid te betrachten bij de behartiging van de buitenlandse belangen, welke hem waren toevertrouwd. Zo is hij, naar de heer *van der Vlucht* verklaarde, in het bijzonder bevreesd geweest zich te veel in te laten met de Nederlandse Joodse belangen, nadat speciaal daaromtrent de Duitsers hun sterke ergernis hadden kenbaar gemaakt. Omstreeks het midden van 1943 is het de heer *van der Vlucht* verboden om nogmaals naar Duitsland te gaan.

69239 (*Vleer*)

In overeenstemming met de mededelingen van de heer *Offerhaus* verklaarde de heer *Vleer* aan de commissie, dat de vijfde afdeling de familieleden der politieke gevangenen en civiel-geïnterneerden inlichtte omtrent hun verblijfplaats en wanneer zij de gelegenheid kreeg, verleende zij ook haar medewerking tot het zenden van pakketten aan hen. Die werden door de familieleden der gevangenen bij de vijfde afdeling gebracht met het verzoek om ze door te zenden. Deze pakketten kwamen echter bijna nooit terecht; dit was op te maken uit de berichten, die werden ontvangen.

69240—69243 (*Vleer*)

69245—69246 (*Vleer*)

De heer *Vleer* wist niet meer te zeggen, of het aan het Nederlandse Rode Kruis bepaald verboden is geweest om pakketten te zenden aan de gevangenen in de concentratiekampen, doch hij wist nog wel, dat zijn afdeling officieel aan deze gevangenen geen pakketten kon en mocht zenden. Wel werd toen aan de betrokken familieleden medegedeeld, waarheen de pakketten moesten worden gestuurd en wat er op moest worden geschreven en dan verzonden zij de pakketten zelf. Naar de heer *Vleer* zich herinnerde, was aan de pakketten, welke met behulp van de vijfde afdeling aan de civiele gevangenen werden verzonden, niet te zien, dat het Rode Kruis zich daarmee had bemoeid.

69231—69235 (*Vleer*)

De heer *Vleer* deelde verder mede, dat zijn afdeling was onderverdeeld in vijf onderafdelingen. Eén daarvan was o.m. belast met het opsporen van adressen en het zo mogelijk verder behulpzaam zijn van de politieke gevangenen in Duitsland.

Het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis was officieel niet bekend met dat werk van de vijfde afdeling, doch de heer *Offerhaus* wist onofficieel, dat een van de onderafdelingen dezer afdeling zich op initiatief van de heer *Vleer* daarmee bezig hield.

Hij verstrekke het hoofdbestuur daaromtrent echter zo weinig mogelijk inlichtingen, omdat het dit werk officieel heel moeilijk zou kunnen verantwoorden.

69265—69268 (*Vleer*)

De heer *Vleer* was van mening, dat, wanneer de Duitsers er achter zouden komen, dat zijn afdeling zich ondanks het verbod toch bezig hield met het zenden van pakketten aan civiele gevangenen, dit voor de voortzetting van het werk van het Rode Kruis niet prettig zou zijn geweest.

Bij de onderafdeling, die zich onder leiding van mej. mr. *van Buren* met het verzamelen van gegevens omtrent de gevangenen bezig hield, werkten ongeveer tien personen. Deze gegevens werden verkregen door briefwisseling met de kampen, doordat de betrokken familieleden zelf inlichtingen gaven omtrent de verblijfplaats der gevangenen en ook doordat aan personen, die uit een of ander kamp terugkwamen, werd gevraagd, namen te noemen van anderen, die daar opgesloten zaten. Ook predikanten en, naar de heer *Vleer* geloofde, advocaten, verstrekten gegevens.

Aan deze onderafdeling werkte later ook mevrouw *S. J. Ross—Regeur*, die tevoren bij de eerste afdeling van het Informatiebureau werkzaam was geweest. Door toedoen van de heer *Offerhaus* is mevrouw *Ross* in Februari 1944 op de afdeling van de heer *Vleer* geplaatst, omdat zij reeds op eigen gelegenheid gegevens verzamelde omtrent de namen en de verblijfplaatsen van civiele gevangenen. Het was derhalve logisch, dat zij werd ingepast in de onderafdeling, welke zich daarmee bezig hield.

Aanvankelijk is de heer *Vleer* er in het geheel niet op gesteld geweest, dat mevrouw *Ross* aan zijn afdeling zou werken; hij kende

69258—69265; 69231; 69236—69237 (*Vleer*)
34717 (*Ross—Regeur*)

69265—69276 (*Vleer*)

69234; 69286—69288 (*Vleer*)

haar persoonlijk niet, maar had wel van haar gehoord en wist, dat zij vrij veel contact had met Duitsers. De geruchten omtrent mevrouw *Ross* waren niet gunstig en daarom stond de heer *Vleer* aanvankelijk wat wantrouwend tegenover haar. Geleidelijk is hem echter gebleken, dat hij haar ten onrechte gewantrouwd had en heeft hij haar zijn vertrouwen geschonken, hetwelk zij ook waard bleek te zijn.

De reden, waarom de heer *Vleer* het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis zo weinig mogelijk inlichtte omtrent het werk, dat door zijn afdeling werd verricht, was daarin gelegen, dat wanneer hij, gelijk hij zeide, op een gegeven moment daarmee tegen de lamp zou lopen het hoofdbestuur, om met het andere Rode Kruis-werk door te kunnen gaan, zou moeten kunnen verklaren er niets van te weten. Volgens de heer *Vleer* was het hoofdbestuur inderdaad ook niet ingelicht over het werk van de vijfde afdeling, doch de heer *Offerhaus* was daarvan wel op de hoogte en het werk van deze afdeling heeft bepaald zijn grote belangstelling en instemming gehad.

34579—34593 (*Ross—Regeur*)

Mevrouw *Ross* heeft aan de commissie verklaard, dat zij, nadat haar echtgenoot door de Duitsers was gearresteerd en zij niets meer te doen had, in Februari 1943 bij het Nederlandse Rode Kruis is gaan werken. Zij werd geplaatst aan een kort tevoren opgerichte onderafdeling, waar gegevens werden verwerkt omtrent de krijgsgevangenen in Nederlandsch-Indië.

Een van haar kennissen, een medicus, had haar gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn door bemiddeling van het Nederlandse Rode Kruis te trachten via het Internationale Rode Kruis te Genève insuline te krijgen.

Zij had dit besproken met haar chef, de heer *van Arkel*, en toen de heer *Friedrich*, gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis, een bezoek bracht, heeft zij de heer *van Arkel* gevraagd er met deze over te spreken. De heer *van Arkel* meende, dat zij dit zelf maar moest doen en toen heeft zij met de heer *Friedrich* een onderhoud gehad, met name over insuline. Later is het, naar mevrouw *Ross* zeide, inderdaad gelukt via Genève insuline te krijgen.

34594; 34600—34606 (*Ross—Regeur*)

Bij het gesprek, dat mevrouw *Ross* met de heer *Friedrich* had, vroeg deze haar naar de verblijfplaats van haar man, omdat hij hem door tussenkomst van het Internationale Rode Kruis uit Genève een pakket wilde toesturen. Hij vertelde haar tevens, dat deze organisatie kort tevoren van de Duitsers toestemming had gekregen om pakketten te zenden naar die gevangenen, wier naam en verblijfplaats te Genève bekend waren, en vroeg haar, of zij in staat was hem vóór zijn vertrek uit Nederland namen en adressen op te geven van andere civiele gevangenen. Een dag vóór het vertrek van de heer *Friedrich* bracht mevrouw *Ross* hem een lijst, waarop de naam en het adres van zestig van deze gevangenen voorkwamen.

34619; 34659 (*Ross—Regeur*)

Hij heeft haar toen gevraagd met dat werk door te gaan; twee maanden later zou hij weer in Nederland komen en dan zou mevrouw *Ross* hem de door haar verzamelde gegevens kunnen overhandigen.

34619—34622; 34640—34643;
34656—34659 (*Ross—Regeur*)

Mevrouw *Ross* verklaarde, dat, toen de heer *Friedrich* haar gevraagd had de door hem benodigde gegevens te verzamelen, zij hem had gezegd, dat hij dat verzoek beter tot het Nederlandse Rode Kruis zou kunnen richten. De heer *Friedrich* had haar daarop antwoord dit reeds gevraagd te hebben, waarop hem gezegd was, dat zulks niet op de weg van deze organisatie lag. De heer *Friedrich* heeft haar niet medegedeeld, van wie hij dat antwoord had ontvangen.

Naar de mening van mevrouw *Ross* is blijkens de uitspraak van de heer *Friedrich*, het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis er vóór diens vertrek mede bekend geweest, dat te Genève de mogelijkheid bestond om pakketten te zenden aan die civiele gevangenen, wier naam en adres daar bekend waren. De heer *Friedrich* had haar bovendien nog gezegd van mening te zijn, dat de Duitsers juist op deze voorwaarde het Internationale Rode Kruis toestemming hadden gegeven tot het verzenden van pakketten, omdat zij wisten, dat de daartoe benodigde gegevens te Genève niet bekend waren. Ook hadden zij volgens mevrouw *Ross* geen toestemming verleend om die gegevens te verzamelen.

34616—34619; 34648; 34656 (*Ross—Regeur*)

De heer *Friedrich* had, naar mevrouw *Ross* verklaarde, aan het Nederlandse Rode Kruis tevergeefs verzocht hem behulpzaam te zijn bij het verzamelen van gegevens omtrent de civiele gevangenen. Men zou hem daar gezegd hebben, dat het verstrekken van die gegevens niet op de weg van het Rode Kruis lag. Daarom had mevrouw *Ross* niet aan haar toenmalige chef of andere Rode Kruis-functionarissen gezegd, dat de heer *Friedrich* het haar gevraagd had.

34659—34663 (*Ross—Regeur*)

De heer *Friedrich* kwam na enkele maanden echter niet terug, zoals mevrouw *Ross* verwacht had, doch mr. *W. E. A. de Graaff*, die te Eindhoven bij Philips werkzaam was, kwam bij haar met de mededeling, dat hij tijdens zijn bezoek aan Zwitserland van een zekere heer *Friedrich*, die hij niet kende, het verzoek had gekregen, naar mevrouw *Ross* te gaan en haar te vragen naar de namen en adressen

van hun gemeenschappelijke vrienden. De heer *de Graaff* heeft haar verder gezegd niet te weten, waar het om ging, doch bereid te zijn de door de heer *Friedrich* gevraagde gegevens over te brengen. Mevrouw *Ross* heeft hem dit toen uitgelegd, daar zij van mening was, dat hij zulks, als hij het risico nam om de gegevens naar Zwitserland te brengen, ook behoorde te weten.

Nadat de heer *de Graaff* weer van een reis naar Zwitserland was teruggekeerd, vertelde hij aan mevrouw *Ross*, dat hij haar lijsten had overhandigd aan de heer *Flugi van Aspermont*, de medewerker van de heer *de Vos van Steenwijk*, die in Zwitserland de vertegenwoordiger was van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

De eerste door de heer *de Graaff* meegenomen lijst bevatte, naar mevrouw *Ross* meende, namen van ongeveer twaalfhonderd civiele gevangenen.

Mevrouw *Ross* verzamelde deze gegevens nog steeds op haar eigen houtje, totdat in December 1943 een van de secretarissen van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *Canté*, haar vroeg, op zijn kantoor te komen. Daar bleek een andere gedelegeerde van het Internationale Rode Kruis, de heer *E. Maier*, te zijn, die te Berlijn gedetacheerd was. Deze vroeg haar in tegenwoordigheid van enkele heren van het Rode Kruis, van wie zij alleen de heren *Canté* en *Verspyck* kende, naar de lijsten, die zij ten behoeve van het Internationale Rode Kruis had opgesteld en nu had mevrouw *Ross*, naar zij zeide, omtrent haar werk een aanknopingspunt met het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis. Zij heeft toen de heer *Verspyck* gevraagd voor haar werk de steun van dat bestuur te verzoeken; het werk groeide steeds en zij was van mening, dat zij het als particulier alleen niet meer behoorlijk kon doen.

Mevrouw *Ross* wist, dat de vijfde afdeling van het Informatiebureau zich bezig hield met de politieke gevangenen en dacht, dat daar dus wel gegevens over hen zouden zijn. Ze heeft toen de heer *Verspyck* gevraagd haar die gegevens te verstrekken, waarop deze haar beloofde er over te zullen spreken met de heer *Vleer*.

De heer *Vleer* vond goed, dat mevrouw *Ross* op zijn kantoor de gegevens, waarover hij beschikte, overnam en vergeleek met die, welke zij zelf reeds bezat. Mevrouw *Ross* heeft toen de haar reeds ter beschikking staande gegevens en die, welke zij op het kantoor van de heer *Vleer* had gekregen, aan de heer *Maier* medegegeven.

Een maand later, in het begin van Januari 1944, is zij weer naar de heer *Verspyck* gegaan en heeft zij hem gezegd, dat zij haar werk vermoedelijk veel beter in Rode Kruis-verband of met steun van deze organisatie zou kunnen doen. De heer *Verspyck* heeft toen beloofd, daarover met de heer *Offerhaus* te zullen spreken, doch deze heeft haar door tussenkomst van de heer *Verspyck* laten weten, het beter te achten, dat zij op de oude voet met haar werk doorging.

Daar mevrouw *Ross* er van overtuigd was, dat dit zeer moeilijk zou zijn, heeft zij de heer *Offerhaus* te spreken gevraagd. Zij heeft hem er in één onderhoud van kunnen overtuigen, dat het voor haar moeilijk zou zijn zonder de steun van het Rode Kruis met haar werk voort te gaan. De heer *Offerhaus* zei haar tevens, dat hij zich met dat werk niet te veel wilde bemoeien, doch dat zij een en ander beter zou kunnen opnemen met de heer *Vleer*.

Die bespreking met de heer *Offerhaus* heeft in het begin van Januari 1944 plaats gehad en half Februari 1944 werd mevrouw *Ross* overgeplaatst naar de afdeling van de heer *Vleer*. Daarna is zij niet meer particulier, doch in haar functie van employée van het Rode Kruis doorgestaan met het verzamelen van gegevens omtrent de civiele gevangenen.

In September 1944 had zij van naar schatting 5000 à 6000 civiele gevangenen de naam en het adres verzameld. Deze gegevens hadden betrekking op gevangenen, die toen nog in Nederland waren, zowel als op gevangenen in Frankrijk en in Duitsland. Mevrouw *Ross* kon het juiste aantal niet noemen, omdat haar kaartsysteem is verbrand.

De heer *Flugi van Aspermont* heeft echter aan de commissie verklaard door tussenkomst van de heer *de Graaff* namen en adressen van civiele gevangenen van mevrouw *Ross* te hebben ontvangen. Tenslotte had hij die gegevens van 5163 civiele gevangenen in zijn bezit.

Mevrouw *Ross* deelde verder nog mede, dat zij in de eerste tijd, toen zij op de afdeling van de heer *Vleer* was geplaatst, niet diens vertrouwen heeft gehad. Ze had het gevoel, dat ze er eigenlijk alleen geduld werd, omdat de hoogste chef, de heer *Offerhaus*, het had voorgesteld. De heer *Vleer* heeft ook getracht aan de weet te komen, aan wie mevrouw *Ross* haar lijsten gaf en haar gezegd, dat de lijsten niet mochten worden afgegeven, voordat hij wist, aan wie dat zou geschieden.

Daar de heer *de Graaff* slechts op voorwaarde, dat mevrouw *Ross* aan niemand zou zeggen wie hij was, zich met die lijsten wilde

34670 (*Ross—Regeur*)

34673—34678 (*Ross—Regeur*)

34685—34699 (*Ross—Regeur*)

34700—34705 (*Ross—Regeur*)

34713 (*Ross—Regeur*)

34717—34734 (*Ross—Regeur*)

40296 (*Flugi van Aspermont*)

34764—34774 (*Ross—Regeur*)

34717 (*Ross—Regeur*)

bemoeien, had zij de heer *Vleer* niet gezegd, aan wie zij de lijsten doorgaf. Zij heeft ze toen toch aan de heer *de Graaff* gegeven en de heer *Vleer* heeft dat niet tegengehouden.

In verband met het feit, dat haar man gevangen zat, had mevrouw *Ross* veel contact met Duitsers. Toen zij half Februari 1944 aan de vijfde afdeling was gaan werken, kwamen er veel familieleden van politieke gevangenen bij haar, die haar vroegen voor hen naar de Duitse instanties te gaan, omdat zij dat tevoren reeds gewend was. Zij deed dit dan en zo gelukte het wel eens bijvoorbeeld een pakje te brengen aan een gevangene of kreeg deze toestemming om een bezoek te ontvangen. Uiteraard waren het maar kleinigheden, maar het was voor de betrokkenen, aan wie deze gunsten werden toegestaan, zeer prettig. Mevrouw *Ross* had op deze wijze een zekere handigheid gekregen om bij de Duitsers iets te bereiken.

34758—34762 (*Ross—Regeur*)

Ook werden er aan de onderafdeling, waar mevrouw *Ross* werkte, veel gratieverzoeken opgesteld voor ter dood veroordeelden of verzoeken om gevangen genomen Nederlanders te bevrijden. Zij achtte het nodig voor het bepleiten van de belangen der betrokkenen zelf naar de Duitsers te gaan. Toen zij echter voorstelde dit werk in Rode Kruis-verband te gaan doen, omdat zij meende dan bij de Duitsers meer succes te kunnen hebben dan wanneer zij als particulier bij hen kwam, ondervond zij juist hierin tegenwerking van de heer *Vleer*, daar deze het niet nodig achtte en het niet goed vond.

34763—34769; 34794; 34811—34826 (*Ross—Regeur*)

Ongeveer in Maart 1944 heeft deze stroeve verhouding tussen de heer *Vleer* en mevrouw *Ross* tot een conflict geleid, omdat mevrouw *Ross* rechtstreeks naar de heer *Offerhaus* was gegaan, die haar echter gezegd had er niets mee te maken te hebben.

Daarna heeft de heer *Vleer* haar de vrije hand gelaten en haar ook zijn steun verleend.

Nadat mevrouw *Ross* toevallig vernomen had, dat een in Siegburg gevangen gehouden neef van een der employé's van Philips met een ambulance naar Nederland was teruggebracht en het personeel van de ambulance had medegedeeld, dat er daar nog meer zware zieken waren, heeft de onderafdeling, waar mevrouw *Ross* werkte, getracht van de Duitsers toestemming te krijgen om nog meer zieke gevangenen uit Duitsland weg te halen. Enkele malen is dit inderdaad ook gelukt.

Na September 1944 ging de heer *de Graaff* niet meer naar Zwitserland, zodat mevrouw *Ross* het contact met de Rode Kruis-autoriteiten in dat land verloor.

34836—34840 (*Ross—Regeur*)

Het werk, dat zij na haar plaatsing aan de vijfde afdeling heeft gedaan om te trachten door het indienen van verzoeken politieke gevangenen van de dood te redden of vrij te krijgen, is, naar zij mededeelde, geheel in dienst van het Rode Kruis verricht.

69289—69294 (*Vleer*)

In tegenstelling tot de mededelingen van mevrouw *Ross* heeft de heer *Vleer* aan de commissie verklaard, dat het bepaald niet waar is geweest, dat hij haar verboden had de door haar samengestelde lijsten ter doorzending naar Genève af te geven, zolang hij niet wist, aan wie zij deze gaf.

Hij zeide, geweten te hebben, dat de heer *de Graaff* de lijsten naar Zwitserland bracht en meende zelfs, dat deze een keer bij hem geweest is. Indien mevrouw *Ross* met haar verklaring, dat hij haar aanvankelijk had tegengewerkt, bedoeld heeft te zeggen, dat zij toen niet zijn volle vertrouwen bezat, dan heeft zij daarin gelijk gehad.

35134; 35160—35166 (*Offerhaus*)

De heer *Offerhaus* zeide zich niet te herinneren, dat de heer *Friedrich* hem tijdens zijn bezoek heeft medegedeeld, dat het Internationale Rode Kruis van de Duitsers toestemming had gekregen om pakketten te zenden aan die civiele gevangenen, wier naam en adres te Genève bekend waren.

Hij heeft er de drie vertegenwoordigers van het Internationale Rode Kruis, met wie hij gedurende de oorlog tijdens hun opeenvolgende bezoeken heeft gesproken, op gewezen, dat het voor het Nederlandse Rode Kruis door het verbod van de Duitsers en door hun strenge contrôlemaatregelen onmogelijk was pakketten te zenden aan de civiele gevangenen. Hij heeft hun toen gevraagd, of dit niet van Genève uit zou kunnen gebeuren, maar zij gaven hem niet veel hoop.

30999—31002 (*Offerhaus*)

Het zou volgens de heer *Offerhaus* dwaasheid zijn geweest, indien hij inderdaad, gelijk mevrouw *Ross* aan de commissie heeft gezegd, aan de heer *Friedrich* geweigerd zou hebben voor deze de gegevens te verzamelen, welke het Internationale Rode Kruis nodig had om van Genève uit pakketten te kunnen zenden aan de civiele gevangenen. Er was geen enkele reden om, indien de heer *Friedrich* dit gevraagd zou hebben, dit verzoek niet in te willigen.

De heer *Offerhaus* verklaarde bovendien nog, dat ook de vrees, dat er moeilijkheden met de Duitsers zouden ontstaan of dat het Rode Kruis zou worden opgeheven, geen aanleiding had kunnen zijn tot een weigering. De heer *Offerhaus* had immers reeds vele malen last met de Duitsers gehad en als hij en zijn mede-bestuurders bang waren geweest, ware het voor hen het gemakkelijkst geweest om hun werk maar neer

24723; 24790 (*Verspyck*)

25786 (*Verspyck*)

34708—34716 (*Ross—Regeur*)

24719—24723; 24790 (*Verspyck*)

14368; 14371—14375; 14396 (*Epker*)

24740—24743 (*Verspyck*)

¹⁾ Vgl. bijlage 56.

35167 (*Offerhaus*)
69246 (*Vleer*)

17992; 18010 (*Vorrink*)

27340—27342; 27374 (*Teunissen*)

te leggen, toen de heer *Engelbrecht* voorzitter werd. De toenmalige bestuursleden zouden dan door het Nederlandse volk met applaus zijn begroet.

Zij zijn echter zo lang mogelijk aangebleven om nog iets te kunnen doen ten bate van de gevangenen en ten bate van ons land.

In tegenstelling tot de mededelingen van de heren *Offerhaus* en *Vleer* heeft de heer *Verspyck*, die ook lid is geweest van de Pakkettencommissie, verklaard, dat de namenlijsten van mevrouw *Ross* buiten medewerking van het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis naar Genève zijn gebracht en dat dit bestuur zulks eerst later heeft vernomen.

De heer *Verspyck* heeft echter ook verklaard, dat bij het Nederlandse Rode Kruis dingen gebeurd kunnen zijn, waarvan hij, hoewel hij secretaris is geweest van het hoofdbestuur van deze organisatie, niet op de hoogte was.

Mevrouw *Ross* deelde verder nog mede, dat zij in September 1944 door bemiddeling van de heer *Offerhaus* in contact is gekomen met de heer *van der Vlucht*, die toen voor het Inter-Kerkelijk Overleg werkte. Dit wilde gaarne pakketten sturen naar de civiele gevangenen. Men had zich voorgesteld dat zó te doen, dat iedere dominé of pastoor uit zijn gemeente twee pakketten naar Duitsland zou sturen en de namenlijsten van mevrouw *Ross* zouden daarvoor worden gebruikt.

Omdat het na 5 September 1944 niet meer mogelijk is geweest pakketten naar Duitsland te zenden, heeft het Inter-Kerkelijk Overleg voor zijn actie weinig gehad aan deze namenlijsten. Tevoren is mevrouw *Ross* wel in aanraking geweest met predikanten, doch zij heeft toen niet geweten van het bestaan van het Inter-Kerkelijk Overleg en het werk, dat dit ten behoeve van de civiele gevangenen deed.

Over het algemeen was mevrouw *Ross* van oordeel, dat het Nederlandse Rode Kruis haar niet heeft tegengewerkt, maar men is daar toch wel wat langzaam geweest met het geven van steun en medewerking aan haar werk.

Ter staving van dat oordeel wees zij er op, dat het na haar gesprek met de heer *Offerhaus* nog ongeveer zes weken heeft geduurd, voordat zij op de afdeling van de heer *Vleer* haar werk in Rode Kruis-verband kon gaan doen. Zij zeide het niet in orde te vinden, dat alles van haar zelf heeft moeten uitgaan en van mening te zijn, dat het Rode Kruis uit eigen beweging op haar terrein meer had moeten doen.

De heer *Verspyck* heeft medegedeeld, dat, nadat het aan het Nederlandse Rode Kruis verboden was om pakketten te zenden aan de civiele gevangenen in Duitsland, het dagelijks bestuur van deze organisatie in 1944 een namenlijst van mevrouw *Ross* ter hand heeft gesteld aan ds. *Hylkema*, te Amsterdam, die langs illegale wegen wel pakketten naar concentratiekampen kon krijgen.

Zoals in het voorgaande reeds is gebleken, hebben ook anderen dan het Rode Kruis zich bezig gehouden met het verzenden van pakketten aan de Nederlandse civiele gevangenen in Duitsland. Verschillende getuigen hebben aan de commissie verklaard, tijdens hun verblijf in een concentratiekamp in Duitsland van hun familieleden pakketten te hebben ontvangen.

Zo kreeg mejuffrouw *N. Epker*, een verloskundige uit Den Haag, die van 31 October 1941 tot 24 April 1945 in het kamp te Ravensbrück heeft gezeten, behalve de ongeveer twintig pakketjes, welke het Internationale Rode Kruis haar gedurende die tijd heeft toegezonden, en de twee pakketten, die zij van het Nederlandse Rode Kruis kreeg, elke week een pakket van haar zuster uit Amsterdam.

In tegenstelling tot hetgeen de heer *Verspyck* verklaarde, die aan de commissie heeft medegedeeld, dat het niet mogelijk is geweest om buiten de enkele organisaties om, die daarvoor haar kanalen hadden, pakketten te zenden aan politieke gevangenen, heeft de zuster van mejuffrouw *Epker* op 4 Juli 1950 aan de commissie geschreven, dat zij haar pakketten uit Amsterdam per post rechtstreeks naar het kamp Ravensbrück heeft gezonden.¹⁾

Ook de heren *Offerhaus* en *Vleer* hebben aan de commissie medegedeeld, dat particulieren over de post pakketten hebben gezonden aan politieke gevangenen in Duitsland en dat de vijfde afdeling van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis haar medewerking heeft verleend om op die wijze pakketten te verzenden.

Gedurende zijn verblijf in het kamp Sachsenhausen heeft de heer *Vorrink* tot September 1944 van zijn familie 36 pakketten ontvangen, die met de post waren verzonden. De familie van de heer *Vorrink* had hem 37 pakketten gestuurd, die genummerd waren; één daarvan, pakket no. 23, heeft hij niet ontvangen.

Ook de heer *Teunissen*, een der leden van de Pakkettencommissie, heeft verklaard, dat vóór zijn komst in het kamp Sachsenhausen, in September 1944, de daar aanwezige Nederlandse gevangenen regelmatig pakketten hadden ontvangen van familie, vrienden en anderen

18010 (*Vorrink*)
14396; 14403 (*Epker*)

33806; 33835—33837; 33854 (*Boissevain—van Lennep*)

36371; 36405—36408 (*van der Maaden*)

33670—33683 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

33683—33693 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

¹⁾ Vgl. bijlage 57.

en ook van een comité uit Amsterdam, dat onder de leiding stond van mevrouw *A. M. le Cosquino de Bussy—van der Lelie*.

Daardoor waren de gevangenen in het concentratiekamp Sachsenhausen toen nog in een zeer behoorlijke lichamelijke conditie. Naar hem later is gebleken, was dit in September 1944 ook met de Nederlandse gevangenen in andere kampen in Duitsland het geval. Zo beschikte bijvoorbeeld dr. *Rutgers*, die in het kamp Sachsenhausen heeft gezeten, in December 1944 of Januari 1945 nog over een niet onbelangrijke voorraad levensmiddelen, waarvan hij ook regelmatig uitdeelde en die hij had opgespaard uit de pakketten, die hij tot en met Augustus 1944 uit Nederland had gekregen.

De heer *Vorrink* heeft zich eveneens op deze wijze een voorraadje kunnen vormen, waarmede hij ook andere gevangenen, die in Augustus en September 1944 uit Vught naar Sachsenhausen waren getransporteerd, heeft kunnen helpen, gelijk ook mejuffrouw *Epker* in het kamp Ravensbrück heeft gedaan.

Mevrouw *A. M. Boissevain—van Lennep*, een ander lid van de Pakkettencommissie, die eerst in het kamp te Vught gevangen heeft gezeten en in het begin van September 1944 naar het kamp te Ravensbrück is vervoerd, heeft eveneens aan de commissie medegedeeld, dat vóór de spoorwegstaking de gevangenen in dat kamp pakketten hebben ontvangen van familieleden in Nederland en van het onder leiding van mevrouw *de Bussy* werkende comité. Van haar zoon, die reeds eerder naar Duitsland was getransporteerd en daar in het kamp Dachau is geweest, heeft zij vernomen, dat deze daar door toedoen van mevrouw *de Bussy* zevenmaal een pakket heeft ontvangen.

Ook de rapporteur van de Pakkettencommissie, de heer *H. van der Maaden*, heeft verklaard, dat, toen hij op 5 Augustus 1944 in het kamp Sachsenhausen kwam, daar verschillende Nederlanders waren, die regelmatig pakketten ontvingen. Later is hem gebleken, dat ze van mevrouw *de Bussy* afkomstig waren. Na September 1944 zijn er echter geen pakketten meer uit Nederland gekomen.

Mevrouw *de Bussy*, door wier toedoen vele Nederlandse politieke gevangenen in Duitsland pakketten hebben ontvangen, heeft omtrent haar werk het volgende aan de commissie medegedeeld.

Gedurende de eerste wereldoorlog, toen zij met een Engelsman getrouwd was en in Zuid-Afrika woonde, is zij daar Rode Kruis-verpleegster geweest. In 1917 is zij naar Nederland teruggegaan en gedurende het jaar daarop heeft zij hulp verleend bij de uitwisseling van zwaargewonden van Londen naar Berlijn.

Toen in November 1918 de wapenstilstand werd gesloten, was zij juist in de Duitse hoofdstad. Daar heeft zij, naar zij verklaarde, de Duitsers een dienst kunnen bewijzen, waarvoor zij van *von Hindenburg* een Verdienstkruis heeft gekregen. In 1937 heeft zij Joodse kinderen uit de concentratiekampen naar Engeland overgebracht en doordat zij daarover veel met Duitse autoriteiten had onderhandeld, kenden de Duitsers haar, vertrouwden zij haar en noemden zij haar „Internationale Rode Kruis-zuster”.

In 1940 heeft zij haar goede reputatie bij de Duitsers kunnen uitbuiten ten bate van haar vrienden. Zij heeft toen namelijk eerst geschreven naar het Internationale Rode Kruis om dit te verzoeken haar op te dragen gevangen piloten te Amsterdam op te zoeken. Zij heeft op dat verzoek ten antwoord gekregen, dat het Internationale Rode Kruis helaas niets kon doen voor burgergevangenen, maar het gaf haar in overweging om zich persoonlijk tot de Duitse autoriteiten te 's-Gravenhage te wenden. Vermoedelijk zou zij door haar verdiensten wel succes bij hen hebben.

Mevrouw *de Bussy* is toen met deze brief en met de papieren van haar Verdienstkruis naar het kantoor van *Harster* gegaan, van wie zij een vergunning heeft weten te krijgen om aanwezig te zijn bij het verhoren van zwangere vrouwen en van kinderen onder de 16 jaar. Later mocht zij ook gaan bidden met ter dood veroordeelden en hun afscheidsbrief overbrengen.

Op 17 Januari 1942 heeft mevrouw *de Bussy* een brief aan *Rauter* geschreven, waarin zij hem heeft gewezen op de mensonwaardige toestanden, welke er in het concentratiekamp te Vught heersten.¹⁾

Dit was haar gebleken bij een bezoek, dat zij een dag eerder met haar secretaresse, mejuffrouw *Lonkhuyzen*, aan dat kamp had gebracht. Na uren lang moeilijke besprekingen te hebben gevoerd met de commandant, is het haar gelukt toegang tot het kamp te verkrijgen. Tevoren was zij reeds verschillende malen te Vught geweest; o.m. met prof. *Borst*, maar toen was het niet gelukt in het kamp door te dringen.

In antwoord op de zoëven genoemde brief van 17 Januari 1942 kreeg mevrouw *de Bussy* de volgende dag een vergunning om de gevangenen in het kamp te Vught aan voedsel en medicamenten te helpen; dat is, zo zeide zij, het begin geweest van het eigenlijke directe contact met de gevangenen in de concentratiekampen. Zij werd in het

33694—33697 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

33699—33712 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

33717—33722 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

33723—33725 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

33726—33738 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

kamp te Vught toegelaten en heeft daar gedurende vier maanden mogen werken.

De daarvoor benodigde levensmiddelen werden door de K.P. verzameld; ze werden gekocht, maar ook schonken in vertrouwen genomen fabrikanten veel goederen. Vooral uit illegale kringen in de Zaanstreek werd veel ontvangen. Ook werd wel bij de distributiekantoren ingebroken om met de op deze wijze verkregen kaarten aan levensmiddelen te komen. Voor het merendeel van de goederen, waarover mevrouw *de Bussy* beschikte, was echter betaald; zij heeft tot dat doel een derde gedeelte van haar vermogen uitgegeven. Enigen van haar vrienden, onder wie zich onder meer de heren *Quant, van Harinxma thoe Slooten* en *van Hall* bevonden, hebben verder de financiële zijde van het werk behartigd. Gebrek aan geld is er niet geweest.

Vier maanden nadat mevrouw *de Bussy* voor haar werk toegang had verkregen tot het kamp te Vught, is die haar weer ontzegd.

Naar zij verklaarde, was de reden van dat verbod hierin gelegen, dat het Nederlandse Rode Kruis inmiddels voor het werk ten behoeve van de gevangenen te Vught mevrouw *van Overeem* had afgevaardigd, die haar toen dat werk uit handen heeft genomen. Bovendien had het Rode Kruis volgens mevrouw *de Bussy* laten verluiden, dat zij geen Rode Kruis-hulp was en toen hebben de Duitsers mevrouw *de Bussy* meegenomen en aan een verhoor onderworpen. Zij werd wel direct vrijgelaten, doch op voorwaarde, dat zij geen Duitse kantoren meer mocht betreden en geen besprekingen mocht voeren met Rijksduitsers.

De heer *Offerhaus* heeft haar toen gevraagd bij hem te komen, want hij vond het gebeurde zeer pijnlijk. Hij verzocht haar tevens in het vervolg het Rode Kruis te helpen.

Daar de Duitsers haar wel verboden hadden om ten behoeve van de politieke gevangenen Duitse kantoren te betreden, maar niet om thuis iets ten bate van deze gevangenen te doen, is mevrouw *de Bussy* in haar huis openlijk voor hen gaan werken en doordat dat werk voortaan Rode Kruis-werk heette, was het voor haar en de K.P. zeer gemakkelijk geworden.

In feite echter was het Rode Kruis eigenlijk alleen maar de organisatie, die de goederen, waarover mevrouw *de Bussy* beschikte, bij de gevangenen bracht, terwijl zij dit tevoren zelf had gedaan.

Hoewel mevrouw *de Bussy* gewaarschuwd was tegen mevrouw *van Overeem*, die als afgevaardigde van het Rode Kruis haar werk had overgenomen, heeft ze haar toch, waar dit geen kwaad kon, in contact gebracht met haar connecties. Voorts heeft zij mevrouw *van Overeem* ook steeds datgene gegeven of laten geven, wat deze voor haar werk ten behoeve van de politieke gevangenen nodig had.

In 1943 is mevrouw *de Bussy* ook begonnen met het verzenden van pakketten naar de politieke gevangenen in Duitsland. Zij heeft toen pakketten gezonden naar gevangenen, van wie zij wist, dat ze naar Ravensbrück en Sachsenhausen (Oranienburg) waren getransporteerd. In ieder pakket sloot zij een ontvangstbewijs in en daar deze getekend terugkwamen — soms stonden er op een kaart wel tien namen en adressen —, wist zij, dat die pakketten hun bestemming bereikten.

Met de volgende zending stuurde zij ook pakketten aan de gevangenen, wier naam en verblijfplaats zij op deze wijze had vernomen, en daardoor groeide haar werk zo, dat er tenslotte een jaar lang tussen de duizend en vijftienhonderd pakketten per week werden verstuurd. Elke week gingen er 15 000 kg aan levensmiddelen door haar huis. Later werd er nog meer verzonden.

Buiten op elk pakket vermeldde zij als afzender: „Internationale Rode Kruis-zuster *de Bussy*, Bernhard Zweerskade 15, Amsterdam-Zuid”.

In haar huis hebben zestig dames gewerkt aan het samenstellen van deze pakketten, waarvoor de L.O. en de K.P. de goederen bijeenbrachten. Het werk, dat op deze wijze onder leiding van mevrouw *de Bussy* verricht is, groeide ook, doordat het in Nederland meer en meer bekend werd.

Naar aanleiding van haar werk heeft *Reuter* haar aan een zeer streng verhoor onderworpen, waarbij hij haar gevraagd heeft, van wie zij vergunning had gekregen om pakketten te zenden aan de Nederlandse politieke gevangenen in Duitsland, terwijl dit aan het Nederlandse Rode Kruis door de Duitsers was verboden.

Zij wist toen slechts één naam van een hoge Duitse autoriteit; deze was rechter en bekleedde in Duitsland een hoge functie bij de S.S. Die naam, *Hüsmann*, heeft zij toen kalmweg genoemd, voorgevend, dat *Hüsmann* haar verlof had gegeven pakketten te zenden aan de politieke gevangenen in Duitsland. Tegen iedereen, die bij haar kwam, ook de heer *Offerhaus* en de dames, die bij haar thuis werkten, heeft ze voorgegeven, dat *Hüsmann* haar vergunning had verleend.

- 33729—33730 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)
- 33738—33745 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)
- 33750—33753 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)
- 33804—33805 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)
- 92935—92947 (*Veltman*)
- 93005—93007 (*Veltman*)
- 92949—92950 (*Veltman*)
- 92953—92959 (*Veltman*)
- 92960—92962 (*Veltman*)
- 92966—92971 (*Veltman*)

De heer *Offerhaus*, die wist, dat het werk van mevrouw *de Bussy* illegaal was, heeft haar op 25 Augustus 1944, 5 dagen voordat de Duitsers hem gevangen namen, nog gevraagd de behandeling van een tot het Nederlandse Rode Kruis gericht verzoek tot hulpverlening over te nemen, omdat dit zelf niets kon doen ten behoeve van de politieke gevangenen in Duitsland.

Haar verstandhouding tot de heer *Offerhaus* was zeer prettig.

Tijdens het verhoor, dat *Reuter* haar afnam, heeft hij mevrouw *de Bussy* tevens gevraagd, of zij dan ook vergunning had om pakketten te zenden aan de gevangenen in Nacht-und Nebellager, zoals Natzweiler bijvoorbeeld. Zij heeft toen geantwoord, dat zij inderdaad aan de gevangenen in dat kamp pakketten mocht zenden.

De volgende dag heeft zij direct 100 pakketten gestuurd, vergezeld van een briefje aan de commandant van dat kamp, waarin zij hem schreef uit Duitsland vergunning te hebben gekregen tot het zenden van pakketten aan de gevangenen in zijn kamp. Er zijn toen, zo zeide mevrouw *de Bussy*, achtmaal honderd pakketten naar Natzweiler gezonden. Later, toen de gevangenen uit dat kamp naar Dachau werden overgebracht, hebben zij kans gezien op de kaarten, welke bij de pakketten waren gevoegd, hun nieuwe adres aan mevrouw *de Bussy* te zenden, zodat zij hun daar ook weer pakketten kon sturen.

Ongeveer zes weken na het verhoor door *Reuter* kreeg mevrouw *de Bussy* onverwacht bezoek van een Duitser. Het bleek *Hüsmann* te zijn. Hoewel zij van dit bezoek erg schrok, heeft zij hem op uitbundige wijze bedankt voor het goede werk, waartoe hij haar in staat stelde; zij gaf daarbij voor, dat iemand van het kantoor van *Hüsmann* haar de vergunning had gestuurd.

Hüsmann heeft zich alle loftuigen, die mevrouw *de Bussy* hem toezwaaide, laten welgevallen; waarschijnlijk, zo zeide zij, vond hij het mooi om voor weldoener te spelen en het gehele bezoek was eigenlijk een comédie. Nadien is mevrouw *de Bussy* gewoon doorgegaan met het zenden van haar pakketten, doch de spoorwegstaking heeft dat later gedeeltelijk verhinderd.

Mevrouw *de Bussy* deelde verder nog aan de commissie mede, dat de heren *van Lynden* en *Offerhaus* bij haar zijn geweest en verwonderd waren over de omvang van het werk, dat bij haar in huis werd verricht. Op haar verzoek haar namen en adressen van politieke gevangenen te zenden, hebben zij haar toen beloofd dit te zullen doen, doch zij heeft niets ontvangen.

Bij een onderhoud, dat zij kort voordat de commissie haar hoorde, met de heer *Verspyck* heeft gehad, is haar duidelijk geworden, waarom de heren *van Lynden* en *Offerhaus* de beloofde gegevens niet hebben gezonden; kort na dat bezoek immers werden zij door de Duitsers gevangen genomen.

Mejuffrouw *J. C. Veltman*, die van 3 Juli 1942 tot in de tweede helft van April 1945 in het kamp Ravensbrück opgesloten is geweest, weet, dat daar pakketten van mevrouw *de Bussy* zijn ontvangen. Zij zelf heeft deze pakketten echter niet gekregen en zij wist ook niet hoe degenen, die wel een pakket van mevrouw *de Bussy* ontvingen, met haar in verbinding zijn gekomen.

Mejuffrouw *Veltman* meent, dat in totaal 20 of 25 Nederlandse vrouwen in Ravensbrück pakketten van mevrouw *de Bussy* hebben ontvangen. Er is volgens haar niet aan gedacht, dat de actie van mevrouw *de Bussy* door op de ontvangstbewijzen verschillende namen te zetten, uitgebreid zou kunnen worden.

Wel heeft mejuffrouw *Veltman* van haar familieleden pakketten ontvangen, die dezen zelf met de post verzonden. Zij wisten namelijk uit brieven, welke mejuffrouw *Veltman* gestuurd had, waar zij was.

In het begin van 1945 zijn er voor de Nederlandse vrouwen in het kamp Ravensbrück pakketten uit Zweden gekomen; zij waren niet op naam gesteld. Omdat de ontvangen hoeveelheid niet voldoende was om elke Nederlandse een heel pakket te geven, zijn de zich in de pakketten bevindende artikelen gelijkelijk verdeeld. Mejuffrouw *Veltman* dacht, dat kort voor de bevrijding er ook nog Amerikaanse pakketten in Ravensbrück zijn gekomen. Pakketten, die afkomstig waren uit Zwitserland, heeft zij daar niet ontvangen.

Volgens mejuffrouw *Veltman* zijn de in het kamp Ravensbrück opgesloten Deense en Noorse vrouwen door haar Regeringen het best van pakketten voorzien. Dezen kregen haar pakketten, naar mejuffrouw *Veltman* en haar lotgenoten in het kamp altijd gemeend hebben, van haar Regering en daarom zeiden zij destijds: de Deense en Noorse vrouwen worden door haar Regeringen het best verzorgd.

Voorzover haar bekend, hebben de Franse vrouwen in het kamp Ravensbrück nooit pakketten ontvangen, totdat tegen de bevrijding het kamp daarmee overstroomd werd en zij er een deel van hebben gehad. Men is toen, aldus mejuffrouw *Veltman*, begonnen met aan de Poolse vrouwen pakketten te geven en deze door 3 of 4 te laten delen. Die vrouwen hebben dit geweigerd; zij meenden, dat zij recht

92972—92975 (*Veltman*)

hadden op een heel pakket. Men moet het volgens mejuffrouw *Veltman* waarderen, dat zij geweigerd hebben om een gedeelte van een pakket te accepteren, want zij hadden het in vele gevallen slechter dan de vrouwen van andere nationaliteit in het kamp. De Poolse vrouwen hebben toen allen een pakket gekregen.

Mejuffrouw *Veltman* wist niet, of de in Ravensbrück verblijvende Joodse vrouwen pakketten hebben ontvangen van Joodse comités; de Joodse vrouwen, met wie zij in contact is geweest, hebben zulke pakketten in ieder geval niet ontvangen.

31146—31152 (*Wijsmuller—Meijer*)

Behalve mevrouw *le Cosquino de Bussy* heeft ook een andere Amsterdamse dame, mevrouw *G. Wijsmuller—Meijer*, zich bezig gehouden met het zenden van pakketten naar civiele gevangenen in Nederland en in Duitsland. Zij deelde hieromtrent aan de commissie mede, dat tegen het einde van 1943, vóór Kerstmis, de Synode te Amsterdam f 500 beschikbaar had gesteld voor het zenden van pakketten aan gedoopte Joden in het kamp Westerbork.

In overleg met de heren *Inja* en *van der Kar* is mevrouw *Wijsmuller* na enige tijd begonnen met het zenden van kinderpakketten naar dat kamp.

In het begin van 1944 is ook een aanvang gemaakt met het zenden van pakketten naar diegenen in Westerbork, die geen familie hadden of niet over geld beschikten.

Bevriende relaties gaven geld voor dat werk, dat mevrouw *Wijsmuller*, nadat de heer *Inja* niet meer aan de actie kon deelnemen, omdat de Duitsers hem zochten, alleen nog met de heer *van der Kar* heeft voortgezet. Door deze bijdragen en die van de Synode te Amsterdam werden mevrouw *Wijsmuller* en de heer *van der Kar* in de gelegenheid gesteld om elke week twee à driehonderd pakketten naar Westerbork te zenden, zodat ieder gezin daar eenmaal in de vier of zes weken een pakket kreeg.

De goederen, welke voor het verzenden van deze pakketten nodig waren, werden gekocht op bonkaarten, welke bij mevrouw *Wijsmuller* thuis werden bezorgd. Elke maand kreeg zij ongeveer 600 van deze kaarten. De goederen werden opgeslagen in de Nieuwe Kerk te Amsterdam en de pakketten werden ook van daar uit verzonden.

In het geheel zijn er tot aan September 1944 zesduizend van deze pakketten gestuurd; niet alleen naar Westerbork, doch ook naar Theresienstadt en naar het kamp Bergen-Belsen.

De Joodse Raad te Amsterdam, die een kartotheek had van de namen der in het kamp Westerbork geïnterneerde Joden en ook wist, wie van hen naar Theresienstadt en naar Bergen-Belsen waren gedeporteerd, gaf aan mevrouw *Wijsmuller* de namen en adressen op van degenen, aan wie een pakket moest worden gezonden.

Toen gedurende een bepaalde periode de pakketten moesten worden voorzien van de naam van de afzender, werden daarvoor allerlei gefingeerde namen gebruikt.

Gedurende het jaar 1940 en het begin van 1941 heeft mevrouw *Wijsmuller*, die zich vóór de oorlog had bezig gehouden met het overbrengen van Joodse kinderen uit Oostenrijk naar Engeland en Nederland, verschillende reizen naar het onbezette gedeelte van Frankrijk gemaakt, o.m. met het doel Joodse kinderen daarheen te brengen. In September heeft zij een Joods kind naar Perpignan, in het onbezette gedeelte van Frankrijk, gebracht. Zij had het kind bij wijze van proef meegenomen om te proberen, of men daar Joodse kinderen kon brengen om ze dan verder Spanje binnen te loodsen.

Van de voorzitter van de afdeling Amsterdam van het Nederlandse Rode Kruis, dr. *W. F. Veldhuyzen*, had zij een introductiebrief gekregen.

Zij heeft toen tevens een bezoek gebracht aan het in de nabijheid van Perpignan gelegen Franse kamp Saint Cyprien, waar zich achtduizend Joden bevonden, van wie velen familie hadden in Nederland. Na te Vichy de heer *Sevenster* te hebben gesproken, is zij naar Nederland teruggereisd met het voornemen te trachten de geïnterneerden te Saint-Cyprien, waar een ernstige typhus-epidemie heerste, te helpen.

Na terugkomst te Amsterdam heeft zij van verschillende doktoren vaccins en andere geneesmiddelen gekregen en nadat deze met de hulp van de heer *Veldhuyzen* waren ingepakt en betaald, is mevrouw *Wijsmuller* weer op reis gegaan. Zij kwam op 18 October 1940 te Perpignan aan, waar zij de medicijnen heeft afgedragen. Daarna ging zij naar Nederland terug.

In November 1940 is mevrouw *Wijsmuller* nogmaals naar dat kamp gegaan. Het water was besmet en het kamp was inmiddels verplaatst naar Gurs bij Pau.

Nadien heeft mevrouw *Wijsmuller* nog zulk een reis gemaakt, maar toen zij op 3 Maart 1941 weer naar Frankrijk vertrok, deelden de heren van het Rode Kruis te Brussel haar mede, dat zij zich met

31056—31058; 31067—31076; 31105 (*Wijsmuller—Meijer*)

31077—31078 (*Wijsmuller—Meijer*)

31079; 31095—31107 (*Wijsmuller—Meijer*)

haar Rode Kruis-papieren te Parijs moest vervoegen bij het Duitse Rode Kruis.

Na aankomst te Parijs heeft zij zeer veel moeilijkheden van de Duitsers ondervonden, die zeiden, dat zij met valse papieren reisde, daar zij in het geheel niet aan het Nederlandse Rode Kruis verbonden was. Op 10 Februari 1941 immers had het Amt für Auswärtige Angelegenheiten aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis gevraagd, of dit mevrouw *Wijsmuller* had opgedragen naar Frankrijk te gaan, waarop was geantwoord, dat haar noch door de afdeling Amsterdam, noch door het hoofdbestuur enige opdracht was verstrekt.

Inderdaad was mevrouw *Wijsmuller* slechts in het bezit van een op 6 November 1940 door de heer *Veldhuyzen* ondertekende introductiebrief, waarin hij verzocht om haar alle mogelijke hulp en bijstand te verlenen bij de vervulling van haar Rode Kruis-taak.

Naar aanleiding van de moeilijkheden, welke mevrouw *Wijsmuller* door de bovengenoemde brief van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis had ondervonden, heeft de heer *Veldhuyzen* dit bestuur op 4 April 1941 schriftelijk medegedeeld, dat dit door een bespreking, welke mevrouw *Wijsmuller* en hij op 24 December 1940 met de heer *Offerhaus* hadden gevoerd over haar reizen naar Frankrijk, daarvan wel op de hoogte was geweest. Hij achtte derhalve de door dit bestuur op 10 Februari 1941 aan de Duitsers gerichte mededeling, dat aan mevrouw *Wijsmuller* geen opdracht was verstrekt door de afdeling Amsterdam of door het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, in haar algemeenheid onjuist. ¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 172.

26948—26957 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

26958—26967 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

30915; 30945—30949 (*Offerhaus*)

27118—27125 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

27131—27133 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

27116 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

Sedert het begin van 1943 is aan de politieke gevangenen in Nederland ook veel hulp geboden als resultaat van de initiatieven van mevrouw *L. H. M. A. van Overeem—Ziegenhardt*.

Mevrouw *van Overeem* werkte bij het uitbreken van de oorlog als Rode Kruis-helpster in een ziekenhuis te Breda en, toen enige tijd later ambulances naar Frankrijk werden gezonden om de daarheen uitgeweken Nederlanders terug te halen, is mevrouw *van Overeem* mee geweest.

Zij woonde destijds te Breda ten huize van de familie *Prins*; mevrouw *M. I. F. Prins—Waller* was voorzitter van de afdeling Breda van het Nederlandse Rode Kruis en haar echtgenoot was secretaris.

In verband met het werk, dat de afdeling Breda verricht heeft, is de heer *Offerhaus* in Mei 1940 daar namens het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis geweest en ter gelegenheid van dat bezoek is zij met hem in aanraking gekomen.

De heer *Offerhaus*, die toen bij het Rode Kruis nog hoofdcommissaris van het ziekenhuiswezen was, deelde aan de commissie mede, dat hij de latere mevrouw *van Overeem* tijdens een inspectie reis te Breda voor het eerst had ontmoet. Zij was toen reeds als helpster verbonden aan het Rode Kruis en toen het hoofdbestuur ambulances naar Frankrijk stuurde om daar onder leiding van de arts *A. D. A. van Overeem* uitgeweken Nederlanders en vermiste militairen terug te halen, had hij ook aan deze helpster gedacht en haar bij de ambulance ingedeeld.

In feite had zij de leiding van dat werk en door hetgeen aan de heer *Offerhaus* later over de tochten van de ambulances ter ore was gekomen, had hij zeer veel respect gekregen voor het doorzettingsvermogen en de voortvarendheid, waarmede zij haar taak in Frankrijk heeft volbracht.

Later trouwde zij met de heer *van Overeem*. Toen het ambulance-werk was afgelopen, stond mevrouw *van Overeem* weer buiten het werk van het Rode Kruis. Zij wilde echter, aldus de heer *Offerhaus*, gaarne weer meedoen en wenste in het bijzonder werk voor de Nederlandse politieke gevangenen te verrichten, vooral omdat zij te Vught met mevrouw *van Beuningen* had samengewerkt.

Mevrouw *Ch. E. van Beuningen—Fentener van Vlissingen* heeft, naar mevrouw *van Overeem* verklaarde, ten behoeve van de politieke gevangenen in het kamp te Vught op eigen kosten in haar huis pakketten samengesteld. Zij heeft enorm veel gedaan.

Mevrouw *van Beuningen* had ook geprobeerd om toegang te krijgen tot het kamp te Vught, doch dat was haar volgens mevrouw *van Overeem* niet gelukt. Verder heeft zij ook ieder, die uit het kamp werd vrijgelaten, opgevangen en geholpen en zij verleende bovendien hulp aan de transporten, die door Vught kwamen.

Mevrouw *van Overeem* verklaarde aan het einde van 1942 te zijn begonnen met haar werk ten behoeve van de politieke gevangenen.

In het boekje, dat de heer *R. O. van Gennep*, van wie mevrouw *van Overeem* zeer veel steun en hulp heeft ondervonden, over haar heeft geschreven, wordt vermeld, dat zij in de eerste helft van Januari 1943 heeft gepoogd in verbinding te komen met het hoofd

¹⁾ Vgl. Dienst voor speciale hulpverlening van het Nederlandsche Roode Kruis (gepubliceerd Augustus 1945), blz. 7.
30942—30945; 30949 (*Offerhaus*)

30949—30956; 31049—31050 (*Offerhaus*)

30956—30957; 34174—34182 (*Offerhaus*)

30961—30963; 34178 (*Offerhaus*)

²⁾ Vgl. bijlage 58.

30957—30963 (*Offerhaus*)

33767 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

van de Sicherheitspolizei en Sicherheitsdienst, dr. *W. Harster*. Nadat zij daarin geslaagd was, werd de relatie, die mevrouw *van Overeem* met *Harster* had gekregen, gebruikt om te trachten hulp en steun te verlenen aan geïnterneerden in het concentratiekamp te Vught.¹⁾

Voordat mevrouw *van Overeem* zich als vertegenwoordigster van het Nederlandse Rode Kruis ging wijden aan het verlenen van hulp aan de politieke gevangenen, waren, naar de heer *Offerhaus* aan de commissie heeft medegedeeld, mevrouw *van Beuningen* te Vught en mevrouw *de Bussy* te Amsterdam op eigen initiatief reeds bezig deze gevangenen van pakketten te voorzien.

Deze dames deden dat werk toen nog geheel zelf; later heeft het Nederlandse Rode Kruis daarbij geholpen.

Toen mevrouw *van Overeem* zich wilde gaan bezig houden met het verrichten van werk voor de politieke gevangenen, is de heer *Offerhaus* in verbinding getreden met *Harster*, die aan het hoofd stond van de S.S.-Polizei en onder wie de kampen ressorteerden. Mevrouw *van Overeem* stond reeds met *Harster* in contact en de heer *Offerhaus* heeft van hem gedaan gekregen, dat mevrouw *van Overeem* de vertegenwoordigster van het Nederlandse Rode Kruis zou zijn voor de politieke gevangenen. De Duitsers, aldus de heer *Offerhaus*, hebben daarover met elkaar ook moeilijkheden gemaakt, want *Reuter* wilde het niet.

Mevrouw *van Overeem* had aan de heer *Offerhaus* medegedeeld, dat zij door tussenkomst van mr. *Swane* uit 's-Hertogenbosch, die zij reeds van ouds kende en met wie de heer *Offerhaus* ook herhaalde malen had gesproken, in aanraking was gekomen met *Harster*. De heer *Swane* namelijk behartigde destijds de belangen van twee door de Duitsers ter dood veroordeelden, voor wie mevrouw *van Overeem* bij *Harster* getracht heeft faciliteiten te verkrijgen.

De heer *Offerhaus* verklaarde er niet aan te hebben getwijfeld, dat het mevrouw *van Overeem* door haar contact met *Harster* of doordat de heer *van Gennep* haar daarbij had geholpen, waarschijnlijk wel gelukt zou zijn toegang tot de kampen te krijgen.

Toen zij bij hem kwam en vertelde, dat zij graag voor de politieke gevangenen werkzaam wilde zijn, heeft de heer *Offerhaus* haar echter gezegd, dat het dan het mooiste zou zijn, als zij dat werk namens het Rode Kruis zou gaan doen. Dit was ook haar wens.

Harster wilde mevrouw *van Overeem* wel toestaan, dat zij die toegang kreeg, maar niet namens het Nederlandse Rode Kruis. Zij heeft de heer *Offerhaus* toen een brief getoond van *Harster*, waarin dat stond, maar de heer *Offerhaus* heeft tegen haar gezegd: „Nee, u zult dit werk positief doen onder het Rode Kruis en dit zal *Harster* in een brief aan mij moeten erkennen”. De heer *Offerhaus* heeft hierover nog herhaaldelijk last gehad met *Harster*, want hij stuurde mevrouw *van Overeem* telkens weer naar *Harster* toe om te vragen haar te erkennen als vertegenwoordigster van het Rode Kruis. Tenslotte is dat ook geschied.

Daardoor kan dus werkelijk gezegd worden, dat haar werk en dat van de dames *van Beuningen* en *de Bussy* Rode Kruis-werk is geweest, behalve dan, dat de laatstgenoemde dames zich door middel van de door haar opgerichte comité's zelf de goederen verschaffen, welke onder de politieke gevangenen werden verdeeld.

Daarnaast zorgden verschillende afdelingen van het Nederlandse Rode Kruis, die tot dat doel ook comité's hadden opgericht, eveneens voor het verzamelen van goederen.

Harster heeft de heer *Offerhaus* op 9 April 1943 in diens functie van secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis schriftelijk medegedeeld, dat dr. *van Overeem* en zijn echtgenote op grond van de aan hen door de heer *Offerhaus* verstrekte volmacht toestemming van hem hadden gekregen om besprekingen te voeren met de commandant van het concentratiekamp te 's-Hertogenbosch en zo nodig met de commandanten van de overige kampen omtrent het zorgen voor medicamenten, vitamines enz.²⁾

Feitelijk was, zo zeide de heer *Offerhaus*, dus alleen maar toestemming gegeven om te zorgen voor medicamenten, maar op grond van het „enz.” in de bovengenoemde brief van *Harster* heeft het Nederlandse Rode Kruis het zo opgevat, dat ook gezorgd kon worden voor voedingsmiddelen.

Toen mevrouw *van Overeem* toestemming had gekregen om als enige vertegenwoordigster van het Nederlandse Rode Kruis dat werk te gaan doen, ontstonden er moeilijkheden met de dames *de Bussy* en *van Beuningen*, die toen niet meer in de kampen en in de gevangenen werden toegelaten, hetgeen tevoren wel het geval was geweest. Vooral mevrouw *de Bussy* had er zeer veel bezwaar tegen, dat de goederen, welke verschillende fabrikanten haar verstrekten, voortaan door mevrouw *van Overeem* aan de gevangenen zouden worden gebracht.

Om het werk van mevrouw *van Overeem* mogelijk te maken hebben verschillende afdelingen van het Rode Kruis landelijke comité's

30963—30966 (*Offerhaus*)

opgericht, welke goederen bijeen brachten voor de politieke gevangenen, en ook mevrouw van *Overeem* zelf heeft dergelijke comités in het leven geroepen. Wanneer dat laatste gebeurde, ging dat, voorzover de heer *Offerhaus* bekend, toch altijd onder het Rode Kruis.

Omdat mevrouw van *Overeem* voor haar werk ook gelden inzamelde, welke zij aan het Nederlandse Rode Kruis moest verantwoorden, hetgeen meermalen aanleiding heeft gegeven tot moeilijkheden, omdat men niet kon controleren, hoeveel zij kreeg, en bovendien de ruzies met de verschillende damescomités veel zorg en last veroorzaakten, heeft het Nederlandse Rode Kruis jhr. mr. *C. J. A. de Ranitz*, destijds administrateur aan het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, naast haar gezet om haar te controleren. De heer *de Ranitz* heeft haar ook een tijd lang op haar tochten naar de kampen vergezeld.

Mevrouw van *Overeem* heeft het dikwijls buitengewoon onplezierig gevonden, dat zij gecontroleerd werd, maar dat was, aldus de heer *Offerhaus*, nodig, want zij deed soms eigenaardige dingen.

Zo is bijvoorbeeld, terwijl mevrouw van *Overeem* in een der kampen was, een gevangene met een Rode Kruis-auto ontsnapt en er gebeurden onder Rode Kruis-vlag ook andere dingen, die moeilijkheden zouden kunnen veroorzaken.

Verder was het ook niet altijd even plezierig, dat mevrouw van *Overeem* om haar werk voor de gevangenen te kunnen doen, meermalen de bewakers van kampen en gevangenissen moest omkopen, waarover de heer *Offerhaus* door anderen werd lastig gevallen, die hem zeiden, dat zij het met de Duitsers hield.

De heer *Offerhaus* heeft de indruk, dat de politieke gevangenen in Nederland althans gedurende de periode, waarin hij bij het Rode Kruis werkzaam was, op voldoende wijze van voedsel zijn voorzien.

Hij was van mening, dat aanvankelijk het werk, dat de dames van *Beuningen* en *de Bussy* voor de politieke gevangenen hebben verricht, op haar eigen initiatief is geschied en zij dit zelf hebben uitgevoerd. Later, toen mevrouw van *Overeem* de bovengenoemde toestemming had gekregen, heeft het Nederlandse Rode Kruis het werk, dat de twee eerstgenoemde dames voor de politieke gevangenen deden, overgenomen; het is overkoeneld en gecentraliseerd. Het Rode Kruis heeft het werk verdeeld en het heeft er ook voor gezorgd, dat de beschikbare goederen met behulp van de fabrikanten werden verdeeld onder de dames *de Bussy*, van *Beuningen* en van *Overeem*. De heer *Offerhaus* heeft er, naar hij zeide, voor gezorgd, dat, toen mevrouw *de Bussy* niet meer werd toegelaten in de gevangenis te Amsterdam, mevrouw van *Overeem* het uitdelen van de pakketten van haar overnam, hetgeen een geweldige herrie heeft gegeven. Verder heeft hij een comité gevormd, waarin mevrouw van *Beuningen* ook zitting had. In dat comité werd onder leiding van de heer van *Lyn-den* of van hem zelf alle ellende, die er te Vught was, besproken, waarna getracht werd middelen te vinden om de toestanden daar te verbeteren. Dit heeft tot gevolg gehad, dat *Harster* aan klachten is tegemoet gekomen en dat de mortaliteit te Vught, die eerst zeer hoog is geweest, normaal is geworden.

De heer *Offerhaus* heeft voor het inzamelen van goederen voor de politieke gevangenen zelf ook geregeld vergaderingen belegd met verschillende fabrikanten. Hij verklaarde van mening te zijn, dat mevrouw van *Overeem* buitengewoon weinig bereikt zou hebben, indien het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis niet achter haar had gestaan en hij niet voortdurend voor haar had ingestaan, want er was te haren aanzicht enorm veel vijandigheid.

26968—26988 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

Mevrouw van *Overeem* heeft aan de commissie medegedeeld destijds tot het besluit te zijn gekomen, dat het noodzakelijk was iets voor de politieke gevangenen te gaan doen, omdat iedereen er over sprak en vond, dat er iets gedaan moest worden. Daarbij kwam, dat er vrienden van haar door de Duitsers waren gevangen genomen. Zij heeft toen eerst geprobeerd iets te bereiken bij het bewakingspersoneel, doch daarbij raakte zij alleen maar geld kwijt en bereikte zij niets.

Door tussenkomst van een Haagse psychiater, dr. *F. H. Glastra van Loon*, kwam zij in aanraking met de heer *R. O. van Gennep*, van wie zij toen meende te mogen aannemen, dat hij als vertegenwoordiger van de Dornier Werke contact had met de Duitsers. Zij wilde de heer van *Gennep* vragen haar te introduceren bij een Duitser, die wél wat voor de politieke gevangenen zou kunnen doen. Nadat zij uren lang met de heer van *Gennep* had gesproken, besloot deze mevrouw van *Overeem* in aanraking te brengen met *Harster*. Tot dat doel werd ten huize van de familie van *Gennep* een diner gearrangeerd, waar *Harster* en het echtpaar van *Overeem* gevraagd werden. Mevrouw van *Overeem* ging daarbij door voor een vriendin van de dochter van de heer van *Gennep*.

26988—26989 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

Nadat mevrouw van *Overeem* bij *Harster* entrée had gekregen, is het haar na eindeloos heen en weer praten gelukt bij hem te bereiken,

33571 (van Gennep)

27002—27010; 27043—27046 (van Overeem—Ziegenhardt)

27052—27063 (van Overeem—Ziegenhardt)

27089—27094 (van Overeem—Ziegenhardt)

27033—27043 (van Overeem—Ziegenhardt)

27096—27104 (van Overeem—Ziegenhardt)

27158—27171; 27182—27184 (van Overeem—Ziegenhardt)

27211—27218 (van Overeem—Ziegenhardt)

27208—27211 (van Overeem—Ziegenhardt)

dat een drietal ter dood veroordeelde Nederlanders, te weten de heren *Boellaard*, *van Lanschot* en *van Hamel*, zijn „abgetrennt”, d.w.z., dat het gelukt is ze vrij te krijgen van de doodstraf, gelijk de heer *van Gennep* aan de commissie heeft verklaard. In plaats daarvan zijn ze daarop naar een concentratiekamp gebracht.

Mevrouw *van Overeem* verklaarde, dat, toen zij zich voor het uitvoeren van haar plan tot hulpverlening aan de politieke gevangenen om steun had gewend tot het Nederlandse Rode Kruis, de heer *Offerhaus* niet heeft willen proberen haar te helpen door daarover met de Duitsers te spreken. Hij geloofde namelijk, dat het haar nooit zou gelukken haar plan te volvoeren en het dus onbegonnen werk was.

De heer *Verspyck*, die bij dat onderhoud tegenwoordig is geweest, was toen, naar mevrouw *van Overeem* mededeelde, dezelfde mening toegedaan als de heer *Offerhaus*. De heer *van Lynden*, die zij ook heeft gesproken, heeft haar gezegd, dat hij als kamerheer van de Koningin niet met Duitsers kon praten.

Tenslotte heeft mevrouw *van Overeem* als introductie van de zijde van het Nederlandse Rode Kruis een briefje gekregen van de heer *Offerhaus*, waarin werd medegedeeld, dat zij bij deze organisatie werkzaam was. De juiste inhoud van dat briefje herinnerde zij zich echter niet meer. Wel wist zij nog, dat *Harster*, aan wie zij dat briefje toonde, aanvankelijk niet bereid is geweest er op in te gaan, maar dat hij dat later wel gedaan heeft.

Harster had volgens mevrouw *van Overeem* om redenen, welke haar niet bekend waren, het Nederlandse Rode Kruis officieel liever buiten het werk van de hulpverlening aan politieke gevangenen gehouden. Hij had naar haar mening iets tegen het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis, doch zij wist niet wat het was.

Zij had reeds een schriftelijke toestemming van hem gekregen, waarmee zij in de kampen kon komen, maar de heer *Offerhaus* heeft er op gestaan, dat zij dat als vertegenwoordigster van het Nederlandse Rode Kruis zou mogen doen. Zij heeft toen weer met *Harster* moeten praten om van hem toestemming te krijgen als vertegenwoordigster van het Nederlandse Rode Kruis de kampen te kunnen betreden. *Harster* heeft dat toen een beetje vreemd gevonden, maar tenslotte heeft hij haar de toestemming in die zin verleend.

Mevrouw *van Overeem* is van oordeel, dat het Nederlandse Rode Kruis haar te weinig medewerking heeft gegeven bij de uitvoering van haar werk ten behoeve van de politieke gevangenen.

Zij verklaarde echter tevens het zeer moeilijk te vinden om ongunstige dingen te zeggen over de heren *Offerhaus* en *van Lynden*; dezen waren ongeveer tweemaal zo oud als zij en zagen de dingen anders dan zij. Niet alle mensen zijn gelijk; zij hebben minder risico genomen en minder gedurfd.

Mevrouw *van Overeem*, die éénmaal per week een bespreking had met de heer *Offerhaus*, die als secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis de supervisie had over haar werk, heeft daarover meermalen met hem verschil van mening gehad.

Zo heeft zij destijds nodig gevonden, dat er tien duizend dekens naar het kamp te Amersfoort werden gezonden, terwijl de heer *Offerhaus* van mening was, dat, indien mevrouw *van Overeem* er in slaagde, dat aantal dekens bij elkaar te krijgen, ze deze wel aan krijsgesvangenen of aan burgers zou kunnen geven.

Verder is mevrouw *van Overeem* eens in de gelegenheid geweest om vrij veel wapens in het kamp te Amersfoort te brengen. Omdat zij niet wilde, dat het Nederlandse Rode Kruis moeilijkheden zou krijgen voor iets, dat zij persoonlijk deed, heeft zij daaromtrent overleg gepleegd met de heer *Heusdens*, die, naar zij aan de commissie mededeelde, toen secretaris-generaal zou worden.

Deze heeft haar plan om wapens binnen het kamp te Amersfoort te brengen, oververteld aan de heer *Offerhaus*, die haar op het matje heeft laten roepen en haar toen alle illegale werk heeft verboden. Overigens was haar gehele werk eigenlijk illegaal; alle goederen immers, die zij in de kampen bracht, waren distributiegoederen, welke zij buiten de distributie om had gekregen. Zo heeft de Landelijke Organisatie haar veel graan verschaft, waarvan broden werden gebakken voor de politieke gevangenen.

Er is ook bezwaar tegen gemaakt, dat mevrouw *van Overeem* wittebrood en tarwebrood gaf aan de politieke gevangenen, omdat de risico's, die daaraan verbonden waren, te groot werden geacht. Ook de heer *Dols* van de Voedselvoorziening vond dat indertijd niet goed, omdat hij van oordeel was, dat door het verstrekken van wittebrood en tarwebrood aan de politieke gevangenen te veel voedsel aan de bevolking werd onttrokken. Ook vond hij dat wittebrood helemaal niet nodig, omdat de bevolking het ook niet kreeg.

Mevrouw *van Overeem* is dus meermalen van oordeel geweest, dat bepaalde dingen ten behoeve van de politieke gevangenen moeten worden gedaan, terwijl de heer *Offerhaus* daar nogal eens bezwaar tegen heeft gemaakt en haar gezegd heeft, dat ze die niet mocht doen.

27192—27201 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

Zij heeft ze echter toch gedaan. Aan de andere kant heeft zij het nodig gevonden met het Nederlandse Rode Kruis in contact te blijven, omdat zij voor haar werk het embleem van deze organisatie nodig had; dat zat op ieder pakje, het stond op de auto's en op de uniformen. Later, toen haar dienst dat embleem had afgelegd, omdat het Nederlandse Rode Kruis onder de N.S.B.-er *Piek* was gesteld, heeft dat ontzaglijke moeilijkheden veroorzaakt, omdat de goederen op weg naar de kampen in beslag werden genomen. Ook op het bureau van de dienst van mevrouw *van Overeem*, die toen was ondergebracht in een perceel aan het Lange Voorhout, dat later is afgebrand, is dat gebeurd. Toevallig was zij daar aanwezig, toen *Seyss-Inquart* alles in beslag liet nemen. Zij heeft toen een boekhouder van de accountantsdienst van *Heldring & Pierson* laten komen, die in één ochtend alle boeken heeft veranderd. Als er bijvoorbeeld in werkelijkheid tien ton boter was en tienduizend hemden en broeken, dan werden deze aantallen in de boeken gewijzigd in resp. 10 kg en 20 hemden en broeken. Door de wijzigingen, welke er in de boekhouding hebben plaats gehad, weet mevrouw *van Overeem* nu nog slechts weinig af van de destijds gevoerde administratie.

27035—27042 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

Met betrekking tot haar verhouding tot het Nederlandse Rode Kruis is mevrouw *van Overeem* van oordeel, dat zij eigenlijk altijd alle kastanjes uit het vuur heeft gehaald, omdat de heren *Offerhaus* en *Lynden* door hun leeftijd de dingen anders hebben gezien dan zij en omdat zij veel minder risico hebben genomen. Zij heeft evenwel niet het gevoel, dat dit een gevolg is geweest van kwade trouw van genoemde heren.

33525—33526; 33544 (*van Gennep*)

De heer *van Gennep*, die uit hoofde van zijn werkzaamheden voor de Dornier Werke in 1930 in contact was gekomen met *Christiansen*, die later in Nederland als Befeelshaber beschikte op gratieverzoeken, is kort na de Meidagen van 1940 door deze bij zich ontboden. Na enig beraad en na daaromtrent gesproken te hebben met enkele vrienden, heeft de heer *van Gennep* besloten aan de oproep van *Christiansen* gevolg te geven. Tijdens het onderhoud, dat de heer *van Gennep* met hem had, zei *Christiansen* te allen tijde bereid te zijn hem te helpen, als hij voor zich zelf, voor zijn familie of kennissen of wel door bijzondere omstandigheden zijn hulp zou inroepen. Op dat moment heeft de heer *van Gennep* die toezegging enigszins belachelijk gevonden, maar na verloop van tijd begon hij te merken, dat hij van dat aanbod stellig gebruik moest maken ten bate van zijn landgenoten.

33532—33534; 33543—33561 (*van Gennep*)
27895 (*Boellaard*)

Dank zij zijn relatie met *Christiansen* heeft de heer *van Gennep* kans gezien verzoeken om gratie, die hij soms wel persoonlijk aan hem overhandigde, ingewilligd te krijgen.

Op het kantoor van de heer *van Gennep* aan de Vijverberg te 's-Gravenhage vervoegden zich velen, wier familieleden ter dood waren veroordeeld of in een krijgsgevangenenkamp of een concentratiekamp in Nederland vertoefden. Zij verzochten hem dan een gratie-request te schrijven of een goed woordje voor hen te doen bij *Christiansen*, die over dood of leven besliste, of bij *Harster*, wanneer het personen betrof, die in een concentratiekamp zaten.

De heer *van Gennep* was namelijk door toedoen van *Christiansen* ook met *Harster* in contact gekomen en deze had hem eveneens gezegd bereid te zijn hulp te verlenen, als de heer *van Gennep* daar voor zich zelf of voor zijn familie en kennissen om zou vragen.

Op deze wijze is de heer *van Gennep* er in geslaagd om gevangenen uit concentratiekampen te bevrijden en hij heeft onder meer bereikt, dat aan een officier van het K.N.I.L., de heer *L. H. Snell*, die ter dood was veroordeeld, gratie is verleend.

33542; 33564 (*van Gennep*)

Bij deze werkzaamheden heeft de heer *van Gennep* ook de heer *Glastra van Loon* leren kennen, die hij had geholpen met een gratieverzoek voor een jongen *van der Borch tot Verwolde*, die gevangen was genomen en zou worden gefusilleerd.

In Januari 1943 heeft de heer *Glastra van Loon* hem telefonisch gevraagd mevrouw *van Overeem* te ontvangen. Hij heeft haar zeer bij hem aanbevolen en toen zij bij de heer *van Gennep* op het kantoor kwam, bemerkte deze al spoedig, welk een enorme energie zij bezat. De gedachte kwam bij hem op, dat deze vrouw ongetwijfeld voor de goede zaak gebruikt kon worden.

Mevrouw *van Overeem* vroeg hem om hulp voor de heren *van Hamel* en *van Lanschot* en hij begreep wel, dat er tussen haar en *Harster* een brug moest worden geslagen. Toen heeft zich bij hem het plan gevormd om tijdens een diner te zijnen huize een sfeer van vertrouwen te scheppen tussen mevrouw *van Overeem* en *Harster* en een korte tijd later heeft hij aan dat plan uitvoering kunnen geven.

33565—33579 (*van Gennep*)

Enige dagen na dat diner zijn mevrouw *van Overeem* en de dochter van de heer *van Gennep* met hem naar *Harster* gegaan en daarmee is eigenlijk de aanval op deze laatste begonnen; mevrouw *van Overeem* heeft toen met *Harster* gesproken over de heren *van Lanschot* en *van Hamel* en de heer *van Gennep* en zijn dochter spraken over de

33579—33589 (*van Gennep*)

heer *Boellaard*, die een grote kans liep ter dood te worden veroordeeld. Het is inderdaad gelukt deze drie voor executie te behoeden; zij zijn daarna naar een concentratiekamp gestuurd, waar de heer *van Hamel* is overleden.

Later heeft de heer *van Gennep* mevrouw *van Overeem* geholpen om haar plannen tot het verlenen van hulp aan de politieke gevangenen te verwezenlijken door tot dat doel zijn invloed aan te wenden bij *Harster*. Deze toch moest toestemming verlenen tot het geven van voedselpakketten aan gevangenen en geïnterneerden in de gevangnissen en de concentratiekampen. Het initiatief tot deze plannen om hulp te verlenen was, naar de heer *van Gennep* verklaarde, geheel uit mevrouw *van Overeem* zelf voortgekomen.

De heer *van Gennep*, die mevrouw *van Overeem* in haar werk als adviseur ter zijde heeft gestaan, deelde verder mede, dat *Harster* haar en haar echtgenoot eigenlijk slechts toestemming heeft gegeven om met de kampcommandanten te onderhandelen over de voorziening der gevangenen met medicamenten, vitamines enz., doch dat in het schrijven, dat *Harster* daaromtrent op 9 April 1943 aan de secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis heeft gericht, niets vermeld staat omtrent toestemming tot het betreden van de kampen.

De commandanten van de kampen, die, om zo te zeggen, min of meer soeverein waren, beslisten tenslotte, of zij mevrouw *van Overeem* in hun kamp zouden toelaten, maar wanneer zij wisten — ook doordat *Harster* zelf naar de kampen placht te gaan —, dat mevrouw *van Overeem* of liever het Nederlandse Rode Kruis toestemming had om te zorgen voor medicamenten, vitamines enz. dan waren zij volgens de heer *van Gennep* ook ten volle bereid dit toe te laten. Door middel van het bovengenoemde briefje van *Harster* is het mevrouw *van Overeem* gelukt om de kampen te betreden. Dat dit niet altijd even gemakkelijk ging, blijkt wel hieruit, dat mevrouw *van Overeem*, toen zij in het kamp te Amersfoort toegelaten wilde worden, eerst vier maal is teruggestuurd. Alleen doordat zij aanhield gelukte het haar de vijfde maal in het kamp te komen.

27080—27081 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

33590—33603 (*van Gennep*)

De heer *van Gennep* was van mening, dat mevrouw *van Overeem* haar werk heeft verricht onder auspiciën van het Nederlandse Rode Kruis en dat zij een orgaan daarvan was. Dat is volgens hem ook haar eigen gevoelens geweest, maar de heer *van Gennep* kon aanwijzingen geven, waaruit blijkt, dat het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis haar niet altijd die hulp heeft verleend, welke zij nodig had. Wanneer er moeilijke gesprekken moesten worden gevoerd met *Reuter* en *Harster*, liet de heer *Offerhaus* dit aan mevrouw *van Overeem* over.

33613—33616 (*van Gennep*)

Mevrouw *van Overeem* heeft om haar werk mogelijk te maken verscheidene zogenaamde smeerstations ingericht; daar werden van bijeengezamelde levensmiddelen pakketten gemaakt, die zij dan per auto naar de kampen en de gevangnissen bracht. Het eerste smeestation heeft zij ingericht bij de burgemeester van de Bilt, de heer *H. P. baron van der Borch tot Verwolde van Vorden*.

De heer *van Gennep* is wel eens met mevrouw *van Overeem* mee geweest op de tochten, die zij maakte. Des ochtends om zes uur — ook in de winter — ging zij met een volbeladen auto op weg en doordat zij op een zeer handige manier de Duitse bewakers sigaretten in handen speelde, slaagde zij er in toegang te krijgen tot de kampen en de gevangnissen.

33617—33621 (*van Gennep*)

Dat mevrouw *van Overeem* van de Duitsers zeer veel gedaan heeft gekregen, is, naar de heer *van Gennep* verklaarde, aanleiding geworden tot schandelijke kwaadsprekerij. Er is op gezinspeeld en het is zelfs geuit, dat er een verhouding zou hebben bestaan tussen mevrouw *van Overeem* en *Harster*. De heer *van Gennep* was er echter van overtuigd, dat dit niet waar was.

33654—33661 (*van Gennep*)

De meeste van dergelijke praatjes waren afkomstig uit vrouwelijke bron en naar de mening van de heer *van Gennep* waren ze voor 90 % geïnspireerd door jalousie de métier. Vooral mevrouw *de Bussy*, die, nadat mevrouw *van Overeem* de bovengenoemde toestemming van *Harster* had gekregen, niet meer in de gevangnissen en de concentratiekampen mocht komen, heeft over mevrouw *van Overeem* gelasterd.

33763—33767 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

Mevrouw *de Bussy* heeft zelf aan de commissie verklaard van mening te zijn, dat het Nederlandse Rode Kruis, dat vertegenwoordigd werd door mevrouw *van Overeem*, niet waardig is blijven werken. Het is volgens haar om bij de Duitsers iets te bereiken niet nodig geweest hen te vleien of „poezig” te doen. Zij zelf heeft tegen hen gevochten en is steeds van het standpunt uitgegaan, dat er bij hen ook iets te bereiken viel, wanneer men hun als oudere vrouw onbevreesd voorhield, dat een man van eer bepaalde dingen niet kan goedkeuren.

Bovendien heeft mevrouw *de Bussy* er bezwaar tegen gehad, dat mevrouw *van Overeem*, die de levensmiddelen, welke het comité van

33769—33772 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

33772—33782 (*le Cosquino de Bussy—
van der Lelie*)

27136—27158; 27191 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

34160—34169; 34178 (*Offerhaus*)

31303 (*van Lynden*)

33623—33627 (*van Gennep*)

mevrouw *de Bussy* bij elkaar had gebracht, onder de gevangenen uitdeelde, absoluut niet gewild heeft, dat daarop contrôle werd uitgeoefend. Het comité van mevrouw *de Bussy*, dat meende daarop enig recht te hebben, heeft dit dikwijls onder het oog van de heren *Offerhaus* en *van Lynden* gebracht, maar die hadden het toen moeilijk.

Als voorbeeld ter toelichting van haar grief deelde mevrouw *de Bussy* aan de commissie mede, dat zij op een bepaald moment wist, dat er in twee gevangenissen te Amsterdam zevenhonderd gevangenen waren. Mevrouw *van Overeem* kwam om de veertien dagen bij mevrouw *de Bussy* en dan deelde ze 1350 pakketten uit; spoedig bleek, dat N.S.B.-ers met zakken vol levensmiddelen uit de gevangenissen naar huis gingen en dat hebben zij en haar comité niet juist gevonden.

Namens het comité heeft de heer *Quant* toen een brief geschreven aan de heer *Offerhaus*, waarna ten huize van mevrouw *de Bussy* een onderhoud heeft plaats gehad tussen de heer *de Ranitz*, die toezicht hield op het werk van mevrouw *van Overeem*, de heer *van Gennep* en de heren *Muller*, *Quant* en *Wamsteker* van het comité. Dit heeft het de heer *Offerhaus* toen kwalijk genomen, dat hij niet sterker ingreep, en er zijn onaangename woorden gewisseld over mevrouw *van Overeem*, die de door het comité gewenste contrôle op de verdeling van de levensmiddelen niet toeliet.

Mevrouw *van Overeem* heeft aan de commissie verklaard, dat het voor haar niet erg gemakkelijk is geweest met mevrouw *de Bussy* samen te werken. Ze heeft echter nooit begrepen wat de oorzaak daarvan was. *Harster* heeft haar van het begin af aan gezegd, dat zij niet met mevrouw *de Bussy* mocht samenwerken. Mevrouw *van Overeem* heeft dat toen toch gedaan, maar het is nooit goed gegaan. Zij meent, dat mevrouw *de Bussy* met heel veel mensen moeilijkheden heeft gehad. Zij heeft van mevrouw *van Overeem* tegen de Duitsers gezegd, dat deze een Engelse spionne was en aan de Nederlandse Regering te Londen heeft zij getracht door te geven, dat mevrouw *van Overeem* voor de Duitsers werkte.

In een bijeenkomst, waarin ook de heer *van Gennep* en de heer en mevrouw *van der Borch tot Verwolde van Vorden* aanwezig waren, zou mevrouw *de Bussy* verklaard hebben mevrouw *van Overeem* te zullen breken. Deze heeft dit alles aan mevrouw *de Bussy* niet kwalijk genomen, omdat die, naar zij van medische zijde had vernomen, niet normaal zou zijn.

De heren *Offerhaus* en *van Lynden*, voor wie dergelijke verhalen over haar gedragingen waarschijnlijk ook wel bestemd waren, hebben dat vervelend gevonden; zij hebben de ene tijd eens zus, de andere tijd eens zo gezwenkt, maar mevrouw *van Overeem* meende wel, dat die verdachtmakingen zeker op de heer *Offerhaus* wel eens invloed hebben gehad.

De heer *Offerhaus* heeft aan de commissie verklaard, dat men hem meermalen heeft gezegd voorzichtig te zijn met mevrouw *van Overeem*, omdat zij het met de Duitsers hield. Van het begin af, aldus de heer *Offerhaus*, hebben wij gezegd: „Wij staan positief achter haar en wat men van haar denkt, doet er niets toe; zolang zij haar werk goed doet, zijn wij absoluut op haar hand, wat er ook van haar wordt gezegd”. De heer *Offerhaus* apprecieerde haar buitengewoon, omdat zij uitstekend werk deed en wist door te zetten.

Dat zij met haar werk succes heeft gehad, is naar zijn mening ten dele daaraan te danken, dat zij dat onder de naam van het Rode Kruis heeft gedaan.

Toen de heer *van Lynden* iedereen hoorde zeggen, dat mevrouw *van Overeem* met de Duitsers heulde, heeft hij gezegd: „Daarvan is geen kwestie en dat getwist moet nu eindelijk eens uit zijn”. Hoewel mevrouw *van Overeem* een dappere vrouw was en prachtig werk deed, heeft zij moeilijkheden gemaakt.

Daarom heeft de heer *van Lynden*, nadat hij en de heer *Offerhaus* weken en weken over de zaak van mevrouw *van Overeem* hadden moeten confereren, aan de heer *de Ranitz* gezegd met haar samen te werken en met haar mee te gaan om deze moeilijkheden te voorkomen.

Aanvankelijk heeft mevrouw *van Overeem* dit de heer *van Lynden* kwalijk genomen, maar deze heeft haar uitgelegd, dat het niet de bedoeling was haar te dwarsbomen, maar dat de heer *de Ranitz* haar zou helpen bij haar werk, haar rechtskundige adviezen zou geven en haar zou zeggen, hoe bepaalde dingen gedaan moesten worden en met de Duitsers in orde gemaakt.

De heer *van Lynden* zeide overigens niets dan lof te hebben voor mevrouw *van Overeem*. Het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis heeft een hele verdieping van zijn gebouw aan haar afgestaan en heeft haar zoveel mogelijk gesteund.

De heer *van Gennep* deelde verder aan de commissie mede, dat de goederen, welke mevrouw *van Overeem* aan de politieke gevangenen uitdeelde, veelal geschonken werden. Zij kreeg, zo zeide

33628—33632 (van Gennep)

hij, het meeste in natura, bijvoorbeeld ook sigaretten. Hij is bij de onderhandelingen geweest met een sigarettenfabrikant, die kisten vol sigaretten gaf. Daarmede deed zij wat een ander met geld doet.

Om een beeld te geven van de samenwerking, welke er tussen mevrouw van Overeem en de heer van Gennep bestond, deelde deze mede, dat mevrouw van Overeem hem vaak bij zich thuis vroeg om haar moeilijkheden te vertellen en de heer van Gennep, die het interessant en waardevol vond om die te onthouden, stelde ze voor zich zelf op papier.

Op een bepaald moment waren er veel van zulke punten en toen heeft hij tegen haar gezegd: „Ik weet zeker, dat het goed is hier een actie tegen te beginnen. Ik zal een concept maken en als het klaar is, zullen wij het bespreken en wanneer u er mee accoord gaat, wordt het netjes getikt. Deze brief verstuurt u niet, maar u gaat met die brief in de hand naar *Harster*. Er behoort moed toe dit te doen maar die hebt u, want als u die brief stuurt, hebt u er geen contrôle op; dus u geeft de brief zelf.”

Er was, naar de heer van Gennep mededeelde, inderdaad moed voor nodig om die brief persoonlijk naar *Harster* te brengen, want er stonden dingen in, die ontzettend waren; beschuldigingen aan het adres van de Duitsers omtrent de behandeling van de gevangenen in de concentratiekampen, ontzettende dingen.¹⁾

Mevrouw van Overeem heeft die brief, nadat ze hem gelezen had, terstond ondertekend en de volgende dag bracht ze hem bij *Harster*.

Alle punten uit die brief zijn daarna één voor één verbeterd. Het is zelfs zó ver gegaan, dat *Harster* mevrouw van Overeem gevraagd heeft een ziekenhuis te laten bouwen in het kamp te Amersfoort. Alle gevangenen zouden daar kunnen worden doorgelicht en zouden daar een behoorlijk ziekbed kunnen hebben. Intussen gebeurde dat doorlichten ook reeds door de echtgenoot van mevrouw van Overeem en dr. *Kamberg*.

In het boekje, dat de heer van Gennep over het werk van mevrouw van Overeem heeft geschreven, wordt ook melding gemaakt van die plannen tot het oprichten van een ziekenhuis in het kamp te Amersfoort. Daar wordt namelijk medegedeeld, dat Sturmbannführer *Deppner* in Maart 1944 aan mevrouw van Overeem gevraagd heeft, of het Nederlandse Rode Kruis bereid zou zijn een in dat kamp te bouwen ziekenhuis in te richten. Daarop is een bespreking gevolgd tussen ds. *Gravemeyer*, met wie mevrouw van Overeem zich in verbinding had gesteld, de heer *Offerhaus* en de toenmalige secretaris-generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken, mr. dr. *K. J. Frederiks*.

Als gevolg hiervan werd bij schrijven van 1 April 1944 aan de Befehlshaber S.D. und S.P. *Harster* verzocht mede te delen, of hij bereid was te bevestigen, dat, indien dit ziekenhuis door het Nederlandse Rode Kruis mocht worden ingericht, de inrichting eigendom zou blijven van deze organisatie.

Op 4 Mei 1944 antwoordde *Harster* bevestigend op deze vraag; de inrichting, die door het Nederlandse Rode Kruis kosteloos ter beschikking zou worden gesteld, zou worden teruggegeven, als ze niet meer nodig zou zijn. Daarna verzocht de commandant van het kamp te Amersfoort aan het Nederlandse Rode Kruis om de bouw van het gehele ziekenhuis op zich te nemen, waarna mevrouw van Overeem zich ging wijden aan de verdere voorbereiding. De kosten werden begroot op f 600 000, waarvan de helft zou worden verschaft door de gezamenlijke kerken, terwijl het Departement van Binnenlandse Zaken de andere helft zou betalen. Daarop volgden enkele besprekingen over het verkrijgen van de vereiste toewijzingen voor de benodigde materialen en stelde het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis voor de bouw van het ziekenhuis een commissie in, bestaande uit mevrouw van Overeem en de heren *Offerhaus*, *Banning*, *Maas* en de *Ranitz*.

Nadat half Augustus 1944 met het graafwerk was begonnen, maakten de inmiddels ingetreden wijzigingen in de oorlogsomstandigheden het wenselijk niet te veel haast te maken met het werk en enige weken later werd het geheel stopgezet. Intussen konden in de bestaande ziekenbarak wel enige verbeteringen worden aangebracht; de zieken werden van lakens voorzien en onder meer werd de sanitaire inrichting verbeterd.²⁾

Mevrouw van Overeem heeft verder nog aan de commissie verklaard, dat zij met haar werk heel klein is begonnen; later gingen er iedere week drie grote vrachtauto's met goederen naar Vught, twee naar Amsterdam, twee naar Rotterdam; verder ging er één naar Haaren en één naar Scheveningen. Ook werden er wel goederen naar Zwolle en Maastricht gezonden, doch dat is maar weinig geweest. Om de veertien dagen ging er een auto naar Arnhem. Naar Amersfoort gingen zelfs wel vier of vijf vrachtauto's; dat hing af van de hoeveelheid goederen. Haar dienst heeft te Vught gedurende enige tijd 12 000 mensen verzorgd; later is dat aantal teruggebracht op 6000. In Amersfoort is het grootste aantal 6000 geweest. De politieke ge-

¹⁾ Vgl. Dienst voor speciale hulpverlening van het Nederlandsche Rode Kruis, bl. 49.

²⁾ Vgl. Dienst voor speciale hulpverlening van het Nederlandsche Rode Kruis, blz. 18 en 19.
26995—26996; 27218 (van Overeem—Ziegenhardt)

27222 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

27219—27226 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

27227—27237 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

27238—27243; 27245 (*van Overeem—Ziegenhardt*)

27344—27353 (*Teunissen*)

27354—27358 (*Teunissen*)

vangenen, die in gevangenissen waren opgesloten, werden ook door deze dienst verzorgd; te Rotterdam waren dat van vier tot zeven honderd; het juiste aantal wist mevrouw *van Overeem* niet precies meer; te Amsterdam zaten er tussen de 400 en 1200, te Maastricht een paar honderd en te Arnhem ongeveer 6 à 700 personen.

Zij meende, dat de politieke gevangenen in de kampen en de gevangenissen in Nederland meer dan voldoende van hulp zijn voorzien en geloofde niet, dat het mogelijk zou zijn geweest, meer goederen in de gevangenissen en kampen binnen te brengen.

Het zou haar, naar zij verklaarde, misschien mogelijk zijn geweest, meer te doen, indien het Nederlandse Rode Kruis meer energie en durf had getoond. Zij heeft namelijk van *Harster* toestemming gekregen om goederen te brengen naar politieke gevangenen in het kamp Natzweiler.

Mevrouw *van Overeem* zelf had meer dan genoeg werk in Nederland en kon dat werk ten behoeve van deze gevangenen er niet bij doen. Bij het Nederlandse Rode Kruis heeft men haar gezegd, dat dit geen mogelijkheid had om dat werk voor een kamp in Duitsland er nog bij te doen en dat het daarvoor bovendien ook niet over voldoende voedsel beschikte. Het vond destijds volgens mevrouw *van Overeem*, dat er meer dan genoeg werk was en dat er niet nog meer hooi op de vork moest worden genomen. Zij meende ook, dat het de heer *Offerhaus* was geweest, die haar toen verteld heeft, dat mevrouw *de Bussy* reeds voor de politieke gevangenen in het kamp Natzweiler zorgde.

Voorzover haar bekend, is er nooit een vrouw in concentratiekampen gekomen op de wijze, waarop zij dat deed, namelijk om de gevangenen te helpen; dat is in geheel Europa niet gebeurd. Het is, zo zeide zij, ook in strijd geweest met de Conventie van Genève, volgens welke het Nederlandse Rode Kruis alleen hulp mocht verlenen aan krijgsgevangenen en niet aan politieke gevangenen.

Van Duitse zijde heeft *Reuter*, naar zij mededeelde, bij het Nederlandse Rode Kruis wel over haar geklaagd en hij heeft telefonisch gezegd, dat haar werk niet mocht gebeuren. Zij was toen juist bij de heer *Offerhaus* in de kamer en deze heeft haar de telefoon overgegeven, zodat zij het zelf moest opknappen. De heer *Offerhaus* heeft dat niet eens willen proberen. *Reuter* heeft beweerd, dat hij het werk van mevrouw *van Overeem* toch kon verbieden, buiten *Harster* om.

De heer *A. J. Teunissen*, die gedurende de oorlogsjaren een leidende plaats had in een illegale groep, die belast was met de verzorging van de levensmiddelen voor gezinnen van onderduikers, van gefusilleerden en van die, waar door de oorlogsomstandigheden een kostwinner was weggefallen, heeft aan de commissie medegedeeld, dat dit in het begin slechts met kleine partijtjes ging. De organisatie van de heer *Teunissen* haalde hoofdzakelijk voedsel op bij enige boeren in de Wieringermeer en in andere landbouw-centra en bracht dit naar de grote steden en naar plaatsen, waar smeerstations waren, waar de pakketten voor de kampen werden klaargemaakt. Langzamerhand moesten die partijen groter worden. Er waren voor deze goederen verschillende opslagplaatsen; over die, welke de organisatie te Amsterdam had, beschikte mevrouw *de Bussy* en in de opslagplaatsen te Vught en te 's-Hertogenbosch zwaaide mevrouw *van Beuningen* de scepter. De smeerstations en posten, die onder Rode Kruis-vlag voor de kampen zorgden en werkten onder leiding van de dames *van Overeem*, *de Bussy* en *van Beuningen*, vormden voor de organisatie van de heer *Teunissen* eigenlijk één groep; de werkzaamheden dezer dames liepen weinig uiteen; zij moesten levensmiddelen hebben om haar pakketten te kunnen vullen. Het is heel moeilijk geweest met deze dames gezamenlijk te werken, maar met ieder van haar afzonderlijk waren, om dat zo eens uit te drukken, goede zaken te doen.

Mevrouw *van Overeem* had de leiding van de voedseltransporten naar de kampen; zij mocht daar zelfs binnen komen en deelde dan dikwijls de pakketten aan de gevangenen zelf uit. Buiten de levensmiddelen, welke zij van de bovengenoemde organisatie kreeg, verzamelde zij die zelf ook.

De andere dames mochten soms wel pakketten afgeven aan de ingangspoort van het kamp en moesten dan maar afwachten, of die in goede handen kwamen. Mevrouw *van Overeem* echter heeft door haar uitstekende relaties met de Sicherheitsdienst de pakketten in de kampen mogen brengen. Het is ook meermalen gebeurd, dat de zendingen, die te Vught en te 's-Hertogenbosch waren klaar gemaakt, werden overgenomen door mevrouw *van Overeem* en zo binnen de kampen kwamen. Daardoor zijn vele moeilijkheden ontstaan met de andere dames.

De heer *Teunissen* wist niet, op welke wijze mevrouw *van Overeem* met de Sicherheitsdienst in contact was gekomen, doch hij wist wel, dat er tijdens de oorlog, toen niet alles kon worden nagegaan en nagevraagd, in de kringen van de illegaliteit dikwijls achter de

27663—27664 (*Teunissen*)27438—27441 (*Teunissen*)93800—93803; 93826 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)93804—93807; 93812 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

figuur van mevrouw *van Overeem* een groot vraagteken is geplaatst en dat zij meermalen gewaarschuwd zijn door collega's om voorzichtig te zijn, daar het niet geheel vertrouwd was. De praktijk heeft dit, zo zeide de heer *Teunissen*, niet bevestigd.

Naar hij verklaarde, droegen alle pakketten, die aan de politieke gevangenen werden uitgereikt, onverschillig van welke groep ze kwamen, het merkteken van het Rode Kruis. Hij geloofde wel, dat het juist is te zeggen, dat deze groepen zeker allemaal gebruik hebben gemaakt van het embleem van deze instelling. Voor het werk, dat mevrouw *van Overeem* ten behoeve van de politieke gevangenen heeft gedaan, past naar de mening van de heer *Teunissen* niets dan bewondering. Daarnaast is er echter ook veel critiek op haar werk geweest en op de wijze, waarop dat is verricht. Het gebeurde te wild. „Wij hielden”, aldus de heer *Teunissen*, „wel eens ons hart vast. Het ging zo op klompen en er werd zoveel lawaai bij gemaakt, terwijl wij juist in bezettingstijd als stelregel hadden, dat wij zo geruisloos mogelijk moesten werken”. Mevrouw *van Overeem* had van de Duitsers wel toestemming gekregen haar werk te doen, maar een van de illegale kanten was, dat zij iedere maand soms pakken bonkaarten kreeg, die door inbraken waren verkregen. Het ging soms bij duizenden. De heer *Teunissen* heeft haar die meermalen gebracht en het is meer dan eens gebeurd, dat twee of drie dagen daarna, als een van zijn medewerkers bij mevrouw *van Overeem* kwam, deze die stapels daar nog open en bloot op het bureau zag liggen. Zij zat er dus mee te geuren. Ondanks alle eerbied, welke de heer *Teunissen* voor het werk en de persoon van mevrouw *van Overeem* heeft, is hij van mening, dat zij destijds graag aan de weg heeft getimmerd en zich bij het werk voor de politieke gevangenen ook wel heel sterk op de voorgrond heeft gesteld.

Mevrouw *Ch. E. van Beuningen—Fentener van Vlissingen* heeft in 1942 voor het eerst gehoord van de honger, die er in het kamp te Vught werd geleden en de sterfte, die er onder de gevangenen heerste. Zij is toen naar Amsterdam gereisd om aan mevrouw *Le Cosquino de Bussy*, die, naar zij vernomen had, zich toen reeds bezig hield met het brengen van medicijnen en verbandmiddelen in het kamp, te vragen op welke wijze zij dit kon doen, of zij in contact stond met de kampcommandant te Vught enz.

Mevrouw *de Bussy* heeft toen aan mevrouw *van Beuningen* verteld, dat zij wekelijks in het voorste gedeelte van het kamp kwam, waar zij allerlei medicijnen en verbandmiddelen afgaf. Zij wist echter niet op welke wijze zij mevrouw *van Beuningen* in contact zou kunnen brengen met de kampcommandant. Mevrouw *van Beuningen* heeft toen aan mevrouw *de Bussy* toegezegd, dat zij zoveel mogelijk verbandmiddelen en medicijnen zou inzamelen en dat zij deze aan haar zou geven, als zij te Vught kwam. Mevrouw *van Beuningen* heeft haar weken lang medicijnen en verbandmiddelen gegeven.

Door bemiddeling van een te Vught wonende Duitser is mevrouw *van Beuningen* er eindelijk in geslaagd om de commandant van het kamp te spreken te krijgen. Zij heeft toen van deze gedaan weten te krijgen, dat zij mineraalwater en beschuiten voor de zieken in het kamp mocht zenden en dat ieder der gevangenen eenmaal per week een pakje van 3 kg van huis mocht ontvangen. Mevrouw *van Beuningen* zou dan pakjes mogen zenden aan die gevangenen, die deze niet van thuis kregen. Zij is toen begonnen met enkele pakjes naar het kamp te zenden, want, zo zeide zij, „wij hadden zelf ook niet al te veel te eten.”

Op de pakjes vermeldde mevrouw *van Beuningen* de naam en het kampnummer van de gevangenen, welke gegevens arbeiders, die in het kamp werkten en te Vught of in de omgeving van deze plaats woonden, haar verstrekten. Ook gebeurde het wel, dat zij in haar brievenbus vodies papier met nummers en namen vond en dan wist zij, dat die gevangenen om pakjes vroegen.

Toen het meer bekend werd, dat mevrouw *van Beuningen* pakjes zond naar de gevangenen in het kamp te Vught, verzochten familieleden van personen, die door de Duitsers gevangen waren genomen, haar om na te gaan, of hun zoon, dochter, man of vrouw misschien in het kamp Vught was en verder bracht men haar alles wat men missen kon om naar het kamp te zenden. In een paar weken tijd was haar huis een pakhuis van levensmiddelen geworden.

Mevrouw *van Beuningen* heeft toen een klein comité opgericht, waarin onder meer zitting hadden de toenmalige burgemeester van Rosendaal, de wijkzuster van Vught en mr. *H. J. M. Loeff*, de latere burgemeester van 's-Hertogenbosch. Dit comité stond haar bij in het verkrijgen van de voor haar werk benodigde goederen.

Vele fabrikanten in Nederland hebben haar gratis grote hoeveelheden levensmiddelen, papier en ander verpakkingsmateriaal toegezonden. Behalve degenen, wier namen op de door mevrouw *van Beuningen* aan de commissie overhandigde lijst vermeld staan, ¹⁾ hebben nog vele anderen haar met geld en goederen geholpen.

¹⁾ Vgl. bijlage 59.

93808 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

Er waren hele dorpen, die brood voor haar inzamelden; dat werd dan bij de pastoor of bij de dominee bezorgd, vanwaar het naar het huis van mevrouw *van Beuningen* werd gebracht. Ook waren er mensen, die haar broodbonnen gaven; anderen weer gaven geld. Zo kreeg mevrouw *van Beuningen* van de bisschop van 's-Hertogenbosch een gift van f 10 000. Overal waren kleine comités, die geld inzamelden. De boeren van de dorpen in Limburg gaven van de slacht; er kwamen pakketten met leverworst, balkenbrij, hoofdkaas en varkensvlees. Eens kreeg mevrouw *van Beuningen* een grote ton, waarop stond: „reinigingsmiddelen”. Zij begreep wel, dat er iets anders in zou zitten. Er is met het openen van die ton gewacht tot 's avonds en men vond toen een hele koe in stukken gehakt. Deze zijn gekookt en in plakken tussen de boterhammen gelegd. Iedere dag kwamen er tussen de dertig en vijftig dames en meisjes helpen om de boterhammen klaar te maken. Elke dag gingen er vijf à zeshonderd pakketten van 3 kg naar het kamp.

93813—93816 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

Verder had mevrouw *van Beuningen* ook contact met illegale werkers, van wie zij honderden distributiekaarten kreeg. Door tussenkomst van een haar bekende bedrijfsleider van de firma de Gruyter werden de bonnen van deze kaarten over de winkels van die firma in het gehele land verdeeld. Mevrouw *van Beuningen* behoefde dan maar te telefoneren hoeveel zij nodig had, waarop het haar geleverd werd.

Het werk van mevrouw *van Beuningen* heeft zulk een omvang aangenomen, dat een secretaris en twee secretaressen niets anders deden dan het beantwoorden van de brieven, die waren gekomen en bedankten voor de pakjes, die waren gezonden. Verschillende meisjes deden de gehele dag niets anders dan pakketten uitpakken en sorteren. „'s Avonds”, zo zeide mevrouw *van Beuningen*, „smeden wij de boterhammen en, wanneer 's morgens de dames uit het dorp kwamen, stonden er lange tafels klaar, waar de dames bergen boterhammen konden besmeren, beleggen en inpakken. Ik mocht de pakjes zelf laten brengen. Ik had een wagen met een paard gekocht — onze auto's waren door de Duitsers in beslag genomen —, waarmee wij de pakketten in het kamp mochten brengen. Een arbeider uit onze tuin had de permissie de pakketten in het kamp te brengen en daarna werden ze aan de gevangenen gegeven.

O.a. de heer *van Ketwich Verschuur* — tegenwoordig is hij aan het Rode Kruis verbonden — ontving de pakketten, waarna hij ze uitdeelde. Ook hadden wij iets uitgevonden om contact met de gevangenen te hebben. Met de pakjes stuurden wij lijsten mee, die wij de volgende dag onder in de kist terug kregen en dan waren er aantekeningen op gemaakt. Wanneer bijvoorbeeld de ouders wilden weten, hoe het met een gevangene was, dan werden zijn naam, voornamen, leeftijd en geboortedatum op de lijst gezet en er werd hem een pakje gestuurd. Was de gevangene er, dan was de volgende dag zijn nummer op de lijst geschreven; was hij er niet, dan was de naam doorgeschrapt. Was de man ziek, dan stond er een r achter zijn naam; was hij op transport dan stond er een t achter. Zo kregen we enorm veel inlichtingen uit het kamp, welke wij konden doorgeven aan de familie.

Toen wij een tijd bezig waren met het verzenden van pakjes, hebben wij ook een dienst ingesteld, waarvan mevrouw *Timmenga* het hoofd was. De boterhammen enz. gingen van ons uit, maar zij zorgde er verder voor. Wij hadden uitstekend contact met de stationschef en deze stuurde ons een ijlbode, wanneer hij wist, dat een transport kwam. Onze dames gaven de gevangenen, wanneer zij aankwamen op het station, koffie en boterhammen, zodat zij goed gevoed op de ondervraging zouden aankomen, want de mensen waren half verhongerd. Toen wij hiermee last kregen, stapten de dames met tassen met boterhammen op de trein en, wanneer deze eenmaal reed, kwamen zij in de coupé's — de Hollandse marechaussee's vonden dat bijna altijd goed — en dan gaven zij de boterhammen aan de gevangenen. Zij kregen dan meteen belangrijke inlichtingen van de gevangenen voor thuis. Adressen en telefoonnummers werden genoteerd, waardoor wij de familie konden vertellen, dat die en die op transport was, dat zij niets zouden loslaten enz. Het was een heel ingewikkeld gedoe geworden, maar het liep allemaal prachtig.”

93817—93818 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

Dit heeft zo een paar maanden geduurd en toen stuurde de kampcommandant plotseling alles wat naar het kamp gezonden werd, terug.

Mevrouw *van Beuningen* heeft na zeer veel moeite weer contact met hem kunnen opnemen en toen is het haar weer gelukt toestemming te krijgen tot het zenden van pakjes naar het kamp te Vught. Dit heeft geduurd totdat deze commandant, een Pool, *Schmilewski* genaamd, vervangen werd. De opvolger van *Schmilewski* begon dadelijk het zenden van de pakjes van mevrouw *van Beuningen* te verbieden. „Ik moest dus”, zo zeide zij, „weer dezelfde gang gaan en trachten hem over te halen mij permissie te geven. Deze man was ogen-

93819—93820 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

schijnlijk een veel nettere man, hij was officier en hij was vrij gauw overgehaald. Hij heeft mij het hele kamp laten zien. Dat is de enige keer, dat ik zelf in het kamp ben geweest. Hij heeft mij zelfs het eten laten proeven en gevraagd, wat ik er van vond. Ik heb gezegd, dat ik het absoluut onvoldoende vond en in mijn bijzijn zei hij de kok, dat het beter moest worden, maar dat was natuurlijk maar schijn. In ieder geval kreeg ik weer toestemming pakjes te sturen. Na enige maanden is zijn vrouw in het kamp gekomen. Zij was ongelofelijk wreed en heeft hem tot allerlei opgezet. Toen is ook het incident gebeurd, dat 90 vrouwen in één cel zijn opgesloten.”

Mevrouw *van Beuningen* hoorde dit onmiddellijk, nadat het gebeurd was en is dezelfde dag nog naar Den Haag gereisd, naar het Nederlandse Rode Kruis en heeft dit gerapporteerd. De kampcommandant is toen ontslagen. Ook diens opvolger begon onmiddellijk het zenden van pakjes naar het kamp te Vught te verbieden. Hij wilde aanvankelijk mevrouw *van Beuningen* niet zien of te woord staan, maar na 10 dagen heeft zij hem te spreken kunnen krijgen. Na een zeer zware strijd is het mevrouw *van Beuningen* weer gelukt toestemming te krijgen voor het zenden van pakjes en zij heeft dat tot de laatste dag, dat het kamp bestond, kunnen doen.

Vlak voordat het kamp werd geëvacueerd, kreeg mevrouw *van Beuningen* een schrijven, waarin stond: wij leven in ontzettende angst, want wij hebben gehoord, dat 500 van ons doodgeschoten zullen worden en de anderen, inclusief de vrouwen en kinderen en gijzelaars — dit waren gijzelaars van de Ruwenberg en St. Michielsgestel — zullen allen naar Duitse kampen gevoerd worden. U weet, wat dit betekent en wij geloven, dat u de enige bent, die ons kan redden. Wilt u komen om ons te redden, maar wij moeten u waarschuwen, dat het hele bos om het kamp heen vol is met soldaten met machinegeweren, die de opdracht hebben iedereen, die er in komt, dood te schieten.

Mevrouw *van Beuningen* is toen tezamen met een van haar medewerkers het bos in gewandeld. „Ik had”, zo vertelde zij, „alleen maar een Rode Kruis-band om mijn arm. Wij zagen dadelijk een groep soldaten zitten, die ons toeschreeuwden halt te houden. Wij hebben terug geroepen, dat wij hen wilden spreken en wij zijn heel kalm recht op hen afgegaan en hebben verteld wie ik was en dat wij de commandant wensten te spreken. Na even praten hebben zij ons doorgelaten en toen zijn wij tussen al die groepen soldaten door het bos gegaan tot de laatste post. Daar werd naar de commandant getelefoneerd. Ik hoorde terug schreeuwen en ik heb de telefoon uit de hand genomen en zelf gesproken en gezegd, dat er een gerucht door het dorp ging, dat 500 mensen zouden worden doodgeschoten, dat dit een onrechtmatige daad was en dat wij kwamen om het leven van deze gevangenen te vragen. De commandant zwoer, dat hij niemand zou doodschieten. Daarbij heb ik het moeten laten. Ik heb toen ook gezegd, dat ik had gehoord, dat hij de vrouwen en kinderen en gijzelaars van St. Michielsgestel en van de Ruwenberg naar Duitsland wilde sturen. Dit was eveneens een onrechtmatige daad, want het waren gijzelaars en geen politieke gevangenen. Hij vroeg mij toen, wat ik wilde. Ik heb gezegd, dat ik de mensen vrij wilde hebben en dat ik kon komen met voertuigen om hen af te halen. De commandant zei, dat het goed was en dat ik de volgende dag kon komen om de vrouwen en kinderen te halen.

Toevallig was mevrouw *van Overeem* die dag ook in Vught, maar zij dacht, dat zij niet naar het kamp kon gaan en zij stond op ons te wachten. Wij hebben toen gezegd, dat wij de vrouwen en kinderen vrij hadden gekregen en zij is de volgende dag gekomen met auto's van het Rode Kruis. Wij zijn aan de ingang van het kamp gaan staan en inderdaad heb ik de vrouwen- en kinderen-gijzelaars gekregen. In een van de kloosters had ik de zusters om een lokaal gevraagd. Daar zijn de mensen heen gebracht; wij hebben ze te eten gegeven en zij konden zich opknappen en toen zijn zij met auto's naar huis vervoerd.”

93821—93824 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

De volgende dag heeft de commandant de gijzelaars van het kamp St. Michielsgestel ook vrijgelaten en dezen zijn toen door toedoen van mevrouw *van Beuningen* en haar helpers van voedsel voorzien en naar huis gestuurd. De daarop volgende dag zijn de gijzelaars van de Ruwenberg vrij gekomen. Dezen konden niet meer naar huis, omdat de treinen niet meer reden; alles staakte. Zij zijn bij verschillende mensen ingekwartierd geweest.

Mevrouw *van Beuningen* beschikte toen nog over zoveel levensmiddelen, dat de ingekwartierde gijzelaars gedurende de gehele winter van 1944—1945 nog pakketten konden halen voor de families, bij wie zij woonden.

93828—93834 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

Zij verklaarde verder, dat mevrouw *van Overeem* eenmaal per week bij haar kwam om te overleggen wat er gedaan moest worden. Zij kwam dan met levensmiddelen en vroeg, of zij kon helpen met het sturen van pakketten. Kort voordat mevrouw *van Beuningen* van de laatste kampcommandant weer toestemming voor het zenden van

93846—93848 (*van Beuningen—Fentener van Vlissingen*)

86964; 86968; 86971—86978 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

86980—86987; 87013 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

86989—86990 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

87009—87012 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

pakjes had gekregen, was mevrouw *van Overeem* de enige, die in het kamp te Vught mocht komen. Zij heeft toen achttienhonderd pakjes tegelijk in het kamp gebracht.

Nadien heeft mevrouw *van Overeem* er zelf nog wel pakjes naar toe gebracht, doch niet die, welke mevrouw *van Beuningen* klaar had gemaakt. Het was dus niet zo, dat mevrouw *van Overeem*, gelijk deze aan de commissie heeft verklaard, steeds de pakjes van mevrouw *van Beuningen* in het kamp te Vught heeft gebracht.

Mevrouw *van Beuningen* heeft uit haar eigen vermogen grote bedragen gegeven voor het werk ten behoeve van de gevangenen in het kamp; veel goederen moesten worden gekocht. Verder moest er worden getelefoneerd en geseind en er was een omvangrijke briefwisseling.

De heer *H. P. baron van der Borch tot Verwolde van Vorden*, die in 1943 door de Duitsers is ontslagen als burgemeester van de Bilt, heeft door toedoen van de heer *van Gennep*, die hij reeds sinds 1907 kende, in Mei 1943 mevrouw *van Overeem* leren kennen. Deze was toen reeds bezig te zorgen voor politieke gevangenen en omdat zij hulp nodig had, verzocht de heer *van Gennep* hem zich voor dat werk beschikbaar te stellen. De heer *van der Borch* is toen begonnen tezamen met mevrouw *van Overeem* te zorgen voor de gevangenen in het kamp te Haaren (N.-B.). De heer *van der Borch* en zijn familie hebben voornamelijk in de provincie Utrecht geld ingezameld, waarmede levensmiddelen werden gekocht. In het begin gaven de bakkers te de Bilt gratis brood. Later konden zij dat echter niet meer volhouden; zij werden gerantsoeneerd en toen moest het brood betaald worden. Het voedsel werd te de Bilt ingezameld. De heer *van der Borch* ontmoette mevrouw *van Overeem* daar dan en samen met haar bracht hij de levensmiddelen per vrachtwagen naar Haaren. Later gaf de illegaliteit voor dat werk ook bonkaarten, waarop weer levensmiddelen werden gekocht. Boeren en anderen uit de omgeving van de Bilt gaven ook veel goederen in natura en dat alles werd bij de heer *van der Borch* thuis opgeslagen.

De kampcommandant te Haaren had aan de heer *van der Borch* de toegang tot het kamp ontzegd, maar mevrouw *van Overeem* mocht er wel binnen komen, omdat *Harster* haar daar toestemming voor had gegeven. De heer *van der Borch* meende, dat dit te danken is geweest aan de heer *van Gennep*, die door zijn vroegere Duitse relaties bekend was met *Harster* en ook diens vertrouwen genoot. Ondanks deze toestemming heeft mevrouw *van Overeem* veel moeite gehad met de kampcommandanten om in de kampen te komen, maar door de bevelen van *Harster* hebben zij dat volgens de heer *van der Borch* toch moeten slikken.

Het inzamelen van goederen, waarmede de heer *van der Borch* zich heeft bezig gehouden, geschiedde onder de vlag van het Rode Kruis; dat was ook het geval met het werk van mevrouw *van Overeem*.

Er werden in Den Haag dan ook besprekingen tussen de heer *van der Borch* en de heren *Offerhaus* en *van Lynden* gehouden. In verband met het werk ten behoeve van de politieke gevangenen is er zulk een bespreking geweest, omdat mevrouw *de Jonge van Zwijnsbergen* uit Helmond ook het kamp te Vught verzorgde en vermoedelijk ook voor de pakjes voor Haaren wilde zorgen. Op verzoek van de heer *Offerhaus* is toen een werkverdeling tussen haar en de heer *van der Borch* tot stand gebracht. De smeerstations in de provincie Utrecht werkten nadien alleen voor het kamp te Amersfoort en bemoeiden zich niet meer met de kampen te Haaren en Vught.

Bij de bovengenoemde besprekingen werd, naar de heer *van der Borch* verklaarde, altijd naar voren gebracht, dat hetgeen mevrouw *van Overeem* voor de politieke gevangenen deed, op haar eigen verantwoording gebeurde. De rol, die het Nederlandse Rode Kruis daarbij heeft gespeeld, bestond daarin, dat het voor haar werk enige kamers in zijn gebouw ter beschikking heeft gesteld en dat er werd gewerkt onder de vlag van deze organisatie. Verder deed het Rode Kruis er niets aan. „Wij moesten”, aldus de heer *van der Borch*, „voor ons zelf zorgen”.

De familie *van der Borch* is tezamen met mevrouw *van Overeem* begonnen met te zorgen voor de gevangenen in de kampen te Haaren en Vught. Toen het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis hun had gezegd zich in het vervolg alleen te bemoeien met het kamp te Amersfoort, zijn er sub-comité's gevormd in de provincie Utrecht. Te Zeist werd met de heer en mevrouw *van Holthe tot Echten—van Notten* een comité gevormd en te Amersfoort met mevrouw *van Reede—van der Goes*. Alles werd op Vrijdag en Zondag bij mevrouw *van Reede* geconcentreerd en vandaar uit gingen iedere Vrijdag grote ladingen goederen naar het kamp te Amersfoort. Deze ladingen werden aangevuld door de familie *Leeser* uit Ommen, die ook veel goederen heeft ingezameld. De comité's te Zeist, de Bilt en Utrecht werden „smeerstations” ge-

87015—87025 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

noemd. In tegenstelling tot de commandant van het kamp te Haaren, heeft die van het kamp te Amersfoort het wel goed gevonden, dat de heer *van der Borch* in het kamp kwam; hij heeft er op een morgen eens gymnastiekschoenen gehaald, die mevrouw *van Overeem* nodig had voor het kamp te Vught.

Mevrouw *de Bussy* is het er niet mee eens geweest, dat zij niet en mevrouw *van Overeem* wel in de kampen en de gevangenschappen, zoals die te Vught, Amsterdam, Scheveningen en Maastricht, mocht komen en daardoor heeft het comité van de heer *van der Borch* moeite met haar gehad.

Toen dit in de provincie Utrecht inzamelingen hield, bleek, dat een zekere mejuffrouw *Mulder* dat daar ook deed voor Amsterdam. Er is contact gezocht met mejuffrouw *Mulder* en deze heeft toen allerlei ongunstige dingen over mevrouw *van Overeem* verteld, welke afkomstig waren van mevrouw *de Bussy*. Het comité van de heer *van der Borch* is daar enigszins van geschrokken en vroeg zich af, hoe het mogelijk was, dat dergelijke dingen over mevrouw *van Overeem* verteld werden.

De heer en mevrouw *van der Borch* zijn daarop tezamen met de heer *van Gennep* naar Amsterdam gegaan om mevrouw *de Bussy* daarover te spreken en toen is de heer *van Gennep* uit zijn slof geschoten en heeft hij mevrouw *de Bussy* op haar plaats gezet. Het was louter phantasie wat zij vertelde; ze had alles zogenaamd gehoord, maar wist niet te zeggen van wie. Daarna heeft in de Industriële Club te Amsterdam een conferentie plaats gehad met de heren *Borst*, *Mesdag*, *Sillem*, mevrouw *van Beuningen* en anderen. Het resultaat van deze bespreking is geweest, dat het comité van mevrouw *de Bussy* voortaan ten volle achter mevrouw *van Overeem* zou staan en haar werk ook niet zou belemmeren.

Naar de mening van de heer *van der Borch* is de houding van mevrouw *de Bussy* ten aanzien van mevrouw *van Overeem* uit een soort jaloezie voortgekomen. Zij heeft bepaalde ideeën gehad over de middelen, welke mevrouw *van Overeem* toepaste om in de kampen te komen, doch uit de houding, die de Duitsers tegenover haar aannamen, heeft de heer *van der Borch* kunnen afleiden, dat de praatjes omtrent mevrouw *van Overeem* volkomen uit de lucht zijn gegrepen. De Duitsers zijn tegenover haar niet beleefder geweest dan tegenover een ander. Volgens de heer *van der Borch* heeft mevrouw *de Bussy* getracht het werk, dat mevrouw *van Overeem* in samenwerking met zijn comité deed, te torpederen.

87026—87032 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

Naar de heer *van der Borch* aan de commissie mededeelde, deed mevrouw *van Beuningen* hetzelfde werk als dat van zijn comité; in haar huis te Vught had zij een smeestation. Ze is begonnen met het brengen van pakjes naar kennissen en relaties in het kamp te Vught en, voorzover de heer *van der Borch* bekend, kwam zij niet in het kamp.

Ze gaf niet alleen brood, doch bijvoorbeeld ook textiel; de heer *van der Borch* meende, dat zij veel relaties had met fabrikanten in de buurt van Vught. Op een zeker ogenblik had het comité van de heer *van der Borch* zakdoeken nodig en het heeft die toen bij mevrouw *van Beuningen* gehaald. Toen zij op haar beurt nachtgoed nodig had voor de gevangenen te Vught, heeft de heer *van der Borch* er met behulp van enige fabrikanten voor gezorgd, dat er pyama's en nachthemden naar Vught konden worden gezonden.

Hij en zijn comité hebben altijd zeer prettig met mevrouw *van Overeem* samengewerkt. In tegenstelling tot mevrouw *van Beuningen*, hem zelf en de leden van de verschillende comité's, wier leven gewoon doorging, heeft mevrouw *van Overeem*, voor wie nooit iets te veel was — van 's ochtends heel vroeg tot middernacht zat zij op de wagen —, voor haar werk haar leven en gezondheid op het spel gezet.

87036—87042 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

Toen de heer *de Ranitz* door het Nederlandse Rode Kruis was aangesteld, vermoedelijk om mevrouw *van Overeem* te controleren, heeft het comité van de heer *van der Borch* op een vergadering te zijnen huize in tegenwoordigheid van de heer *de Ranitz* gezegd, dat het zijn werk zelfstandig had opgezet en dat op eigen verantwoording deed. Daarom wenste het ook niet gecontroleerd te worden door het Rode Kruis. Aanvankelijk had de heer *de Ranitz* tegenover het comité gestaan als vertegenwoordiger van het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis; later, nadat mevrouw *van der Borch* en de heer *van Holthe* naar het hoofdbestuur waren gegaan om eens over deze verhouding te praten, heeft hij in alle opzichten meegewerkt en naar de mening van de heer *van der Borch* heeft hij volkomen achter mevrouw *van Overeem* gestaan en begreep hij haar werk. Het was de heer *van der Borch* niet bekend, waarom het hoofdbestuur van het Rode Kruis de heer *de Ranitz* heeft aangesteld om mevrouw *van Overeem* te controleren. Ook na de bespreking, welke zijn echtgenote te 's-Gravenhage heeft gehad, is dat niet duidelijk geworden.

87044—87050 (*van der Borch tot Verwolde van Vorden*)

De heer *van der Borch* was niet van mening, dat mevrouw *van Overeem* meer gedaan zou kunnen hebben; zij heeft, naar hij mede-

deelde, alles gedaan wat mogelijk was. Zij heeft in vele gevallen bij haar werk de juiste snaar weten aan te roeren en daardoor heeft zij iets kunnen bereiken. Zo is het bij voorbeeld voorgekomen, dat zij bij aankomst te Amersfoort niet in het kamp mocht, omdat enkele gevangenen waren ontvlucht. Toen zij tezamen met de heer *van der Borch* eindelijk binnen mocht komen, mochten de pakjes niet worden uitgedeeld. Het was koud en het regende en het gehele kamp stond aangetreden, terwijl de honden rondrenden. Mevrouw *van Overeem* kreeg medelijden met de mensen en op een gegeven ogenblik ging ze naar de commandant en vroeg zij hem of hij, om haar een plezier te doen, de mensen wilde laten inrukken. Zij wilde hem dan ook een plezier doen en zij heeft toen gezegd, dat zij van de Befeelshaber wist, dat zijn kans op bevordering gunstig was. Doordat zij dit zei, ging ineens het signaal; alle mensen mochten inrukken en de pakjes konden worden uitgedeeld.

Uit de mededelingen van de heren *Offerhaus* en *van Lynden* is de commissie gebleken, dat in samenwerking met het Nederlandse Rode Kruis de afdeling 's-Gravenhage van deze organisatie op initiatief van haar voorzitter de politieke gevangenen te Scheveningen in 1940 reeds heeft voorzien van Kerstpakketten.

Hoewel de in Nederland gedetacheerde vertegenwoordiger van het Duitse Rode Kruis zich op het standpunt had geplaatst, dat het Nederlandse Rode Kruis zich ingevolge de Conventie van Genève en de ontwerp-overeenkomst van Tokio alleen bezig mocht houden met het verlenen van hulp aan Nederlandse krijgsgevangenen, civiel geïnterneerden en gijzelaars en zich niet mocht bemoeien met de Nederlandse politieke gevangenen hier te lande en in het buitenland, heeft het ten koste van zeer veel conflicten met *Reuter* zijn best gedaan ook aan deze gevangenen hulp te verlenen.

Omdat *Reuter* bij schrijven van 18 December 1942 het Nederlandse Rode Kruis had verboden zich bezig te houden met het verlenen van hulp aan de politieke gevangenen in Nederland en in het buitenland, welk verbod hij, toen toch met dit werk werd voortgegaan, in Mei 1944 in een tweetal brieven nog eens heeft herhaald, moesten andere wegen worden gezocht.

Zo werd in 1942 een begin gemaakt met het doorzenden aan de heer *L. T. Klaassen*, adviserend lid van het hoofdbestuur, van verzoeken, welke het Nederlandse Rode Kruis ontving om pakketten te zenden. Genoemde heer *Klaassen* heeft tot September 1944 in totaal 1829 pakketten verzonden aan politieke gevangenen in concentratiekampen.

Bovendien werden door de vijfde afdeling van het Informatiebureau, die in het begin van 1943 was ingesteld, inlichtingen ingewonnen, waardoor familieleden van politieke gevangenen in staat waren over de post pakketten aan hen te zenden.

In dit verband dient ook melding te worden gemaakt van het werk van mevrouw *Ross—Regeur*. Nadat deze in 1943 gedurende enige tijd onafhankelijk van het Nederlandse Rode Kruis namen en adressen had verzameld van politieke gevangenen, welke gegevens zij persoonlijk deed toekomen aan het Internationale Rode Kruis te Genève, is zij in Februari 1944 in staat gesteld dat werk in Rode Kruis-verband te doen.

De commissie acht het verdienen, dat mevrouw *Ross* dat werk aanvankelijk op eigen gelegenheid heeft verricht. Dank zij haar initiatief werd het mogelijk van Genève uit voedselpakketten te zenden aan die politieke gevangenen, wier naam en adres daar langs deze weg bekend waren geworden. Hoewel de medewerking, welke zij van het Nederlandse Rode Kruis kreeg, vooral in het begin van 1944 minder goed schijnt te zijn geweest, verbeterde dit al spoedig.

Intussen valt te betreuren, dat de door mevrouw *Ross* verzamelde gegevens tenslotte slechts gedeeltelijk tot hun recht zijn gekomen.

Te dien aanzien verwijst de commissie naar hetgeen zij in § 2 van dit hoofdstuk te dezer zake heeft opgemerkt, waarbij zij er in het bijzonder de aandacht op vestigt, dat het Nederlandse Rode Kruis hier geen blaam treft.

Een aantal getuigen heeft aan de commissie verklaard, dat de politieke gevangenen in verschillende gevangenissen en concentratiekampen in Duitsland, dank zij de uit Genève en Nederland gezonden pakketten in September 1944 nog in naar omstandigheden bevredigende toestand verkeerden. Sommigen hunner hadden zelfs kleine voorraden voedingsmiddelen aangelegd, waarmede zij, toen moeilijker tijden aanbraken, ook anderen wel geholpen hebben. Hoewel het merendeel van de uit Nederland verzonden pakketten afkomstig is geweest van particulieren, hebben de bemoeiingen van het Nederlandse Rode Kruis daartoe toch bijgedragen ondanks het Duitse verbod.

Op 28 Augustus 1944 werden de heren *van Lynden*, *Offerhaus*, *Koot* en *Canté* door de Duitsers ontslagen uit hun Rode Kruis-functies, na-

dat ieder van hen tevoren wegens deutschfeindliche Kundgebung was veroordeeld tot een geldboete van f 300. De overige leden van het dagelijks bestuur hebben nog enige maanden hun moeilijke taak voortgezet, maar traden af, toen in November 1944 de N.S.B.-er *Piek* tot secretaris-generaal werd benoemd.

Dat sinds September 1944 het merendeel der politieke gevangenen in Duitsland in het geheel geen pakketten meer heeft ontvangen, is naar het oordeel der commissie niet toe te schrijven geweest aan tekortkomingen van het Nederlandse Rode Kruis. Bovendien was het, toen de spoorwegstaking begonnen was, praktisch onmogelijk om van Nederland uit pakketten te zenden naar Duitsland.

De commissie heeft grote lof voor het werk van mevrouw van *Overeem*, dat er, dank zij haar voortvarendheid en doorzettingsvermogen, toe heeft geleid, dat het lot der politieke gevangenen in Nederland in belangrijke mate is verlicht. Dit dient in niet mindere mate te worden gezegd ten aanzien van mevrouw van *Beuningen*.

Evenzeer heeft zich in hoge mate verdienstelijk gemaakt mevrouw *le Cosquino de Bussy*, vooral door haar vroegtijdig initiatief.

De commissie wil eveneens haar waardering uitspreken voor het vele, dat ook door andere in deze paragraaf genoemde personen in dit verband is verricht.

Het Nederlandse Rode Kruis heeft hier een overkoepelende rol vervuld, welke stellig tot het welslagen heeft bijgedragen. De commissie kan zich echter niet aan de indruk onttrekken, dat het Nederlandse Rode Kruis wel wat moeizaam tot het besluit om medewerking te verlenen is gekomen en die medewerking niet altijd zonder aarzeling en overgrote voorzichtigheid heeft gegeven. Weliswaar was — en wel het meest ten aanzien van de werkwijze van mevrouw van *Overeem* — die aarzeling niet altijd ongemotiveerd. Intussen heeft de commissie respect voor de volharding, waarmede dr. *Offerhaus* het door hem nagestreefde doel heeft trachten te verwezenlijken.

Uit het voorgaande blijkt, dat de commissie zich met de oordeelvellingen der Pakkettencommissie, hoezeer deze zich ook heeft beijverd om een uitgebreid onderzoek in te stellen, slechts zeer ten dele kan verenigen.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen:

Mr. *E. N. van Kleffens* (21 Mei 1948): nos. 12896—12907; 12973—12984.

Mej. *N. Epker* (3 Juni 1948): nos. 14361—14430; 14443—14460.

J. J. Vorrink (15 Juli 1948): nos. 17979—18006; 18008—18031; 18047—18064.

Mr. *J. E. H. baron van Nagell* (28 Juli 1948): nos. 22230—22240; 22268—22274.

Jhr. *G. M. Verspyck* (1 September 1948): nos. 24679—24680; 24710—24758; 24770—24780; 24783—24827; 24841—24851.

Mevr. *L. H. M. A. van Overeem—Ziegenhardt* (29 September 1948): nos. 26968—27261.

A. J. Teunissen (29 September 1948): nos. 27334—27457.

W. A. H. C. Boellaard (7 October 1948): nos. 27795—27803; 27882—27946.

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (21 October 1948): nos. 30626—30669; 30679—30704; 30765—30769; 30779—30784.

Ir. *F. C. C. baron van Tuyll van Serooskerken van Zuylen* (21 October 1948): nos. 30804—30810; 30820—30825; 30853—30858.

Dr. *H. K. Offerhaus* (21 October 1948): nos. 30933; 30938—31005; 31045—31051.

Mevr. *G. Wijsmuller—Meijer* (21 October 1948): nos. 31107—31171.

Mr. *W. J. baron van Lynden* (26 October 1948): nos. 31289—31331; 31342—31351.

Mr. *B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten* (5 November 1948): nos. 32363—32395.

Mr. *J. J. B. Bosch ridder van Rosenthal* (11 November 1948): nos. 33400—33444.

R. O. van Gennep (16 November 1948): nos. 33564—33666.

Mevr. *A. M. le Cosquino de Bussy—van der Lelie* (16 November 1948): nos. 33638—33805.

Mevr. *A. M. Boissevain—van Lennep* (16 November 1948): nos. 33831—33878.

H. Koot (17 November 1948): nos. 34093—34098; 34104—34119.

Dr. *H. K. Offerhaus* (17 November 1948): nos. 34151—34179; 34182—34241.

A. J. Th. van der Vlugt (23 November 1948): nos. 34379—34408.

Mevr. *S. J. Ross—Regeur* (25 November 1948): nos. 34593—34840.

Dr. *H. K. Offerhaus* (26 November 1948): nos. 35137—35181; 35229—35235.

Prof. mr. *P. S. Gerbrandy* (1 December 1948): nos. 35974—35981; 36025.

- H. van der Maaden* (2 December 1948): nos. 36372—36417; 36442—36481; 36499—36501.
- S. van Zwanenberg* (8 December 1948): nos. 37428—37449.
- Dr. W. A. Visser 't Hooft* (9 December 1948): nos. 37509—37516; 37528—37540.
- Mr. dr. J. Donner* (9 December 1948): nos. 37633—37667a.
- Mr. H. C. Schoch* (9 December 1948): nos. 37730—37791.
- H. Dentz* (1 Februari 1949): nos. 39838—39886; 40293—40377; 40385—40392.
- Jhr. C. H. Ch. Flugé van Aspermont* (3 Februari 1949): nos. 40453—40459.
- H. Dentz* (16 Februari 1949): nos. 41707—41811.
- G. F. Ferwerda* (16 Februari 1949): nos. 41851—41925.
- Th. H. de Meester* (17 Februari 1949): nos. 42527—42569; 42577—42578; 42585—42590.
- Ir. W. Friedhoff* (31 Maart 1949): nos. 46171—46338; 46347—46366; 46427—46438.
- Dr. W. J. A. Willems* (14 April 1949): nos. 47512—47524.
- Mr. A. W. R. baron Mackay* (19 Augustus 1949): nos. 63374—63390.
- Mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg* (19 Augustus 1949): nos. 63398—63452.
- Mr. E. N. van Kleffens* (25 Augustus 1949): nos. 64249—64259.
- Mr. F. C. A. baron van Pallandt* (31 Augustus 1949): nos. 64956—64992.
- Mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg* (30 September 1949): nos. 68382—68413.
- Mr. A. J. Vleer* (26 October 1949): nos. 69227—69295.
- Dr. J. van den Tempel* (1 December 1949): no. 70431.
- Dr. J. van den Tempel* (2 December 1949): nos. 70513—70559; 70562—70581; 70593—70594; 70597—70600.
- M. H. Gans* (22 December 1949): nos. 71168—71178; 71191—71206.
- H. Dentz* (22 December 1949): nos. 71227—71265; 71273—71282.
- Dr. J. Hemelrijk* (11 Januari 1950): nos. 72374—72422.
- J. W. J. baron de Vos van Steenwijk* (12 Januari 1950): nos. 72831—72832; 72882—72892.
- Jhr. G. L. van der Maesen de Sombreff* (9 Februari 1950): nos. 74684—74701.
- Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude* (17 Februari 1950): nos. 75709—75730.
- F. J. Henning* (30 Maart 1950): nos. 77621—77680.
- J. F. Mesker* (29 Juni 1950): nos. 81531—81562.
- H. P. baron van der Borch tot Verwolde van Vorden* (28 September 1950): nos. 86964—87050.
- Mr. J. A. W. Burger* (21 Februari 1951): nos. 89421—89433; 89442—89452.
- Mr. W. F. L. graaf van Bylandt* (2 Maart 1951): no. 90250.
- Mej. J. C. Veltman* (26 April 1951): nos. 92935—92976.
- N. D. Woensdrecht* (17 Mei 1951): nos. 93199—93248; 93273—93278.
- J. van de Vosse* (7 Juni 1951): nos. 93463—93487.
- Mr. E. N. van Kleffens* (28 Juni 1951): nos. 93565—93566.
- Mevr. Ch. E. van Beuningen—Fentener van Vlissingen* (29 Augustus 1951): nos. 93800—93853.
- Mr. A. B. Roosjen* (13 December 1951): nos. 95034—95040.
- A. de Paauw* (13 December 1951): nos. 95085—95140.

XI. Andere pogingen tot hulpverlening

§ 1. Medizinalrat E. A. F. Kersten

22188—22190; 22241—22242; 22250 (*van Nagell*)

Toen de commissie mr. J. E. H. baron *van Nagell* hoorde over de hulp, welke hij, toen hij nog Nederlands gezant te Stockholm was, heeft verleend aan Nederlanders, die gedurende de oorlog naar Zweden zijn uitgeweken, kwam de heer E. A. F. Kersten ter sprake.

De heer *van Nagell* deelde aan de commissie mede, dat hij in de zomer van 1943 bezoek kreeg van iemand, van wie hij wist, dat hij hem reeds eerder had gezien, doch die hij niet herkende.

De bezoeker zeide, dat hij de heer *van Nagell* vroeger in Nederland had ontmoet, waar hij twaalf jaar had gewoond en een medische praktijk had uitgeoefend. Het was de heer Kersten, een Fin, die zich in Duitsland een bijzondere geneeswijze had eigen gemaakt, waarbij massage wordt toegepast. Toen Nederland door de Duitsers bezet was, had Himmler hem verboden hier te blijven wonen.

Naar de heer *van Nagell* verklaarde, heeft Himmler de heer Kersten opgesloten op diens landgoed in Mecklenburg, dat Prins Hendrik der Nederlanden, die gedurende vier jaren onder zijn behandeling is geweest, hem heeft laten kopen. Hij moest Himmler maseren als deze door zijn hevige maagkrampen niet tot werken in staat was. Het doel van het bezoek van de heer Kersten aan de heer *van Nagell* was om hem brieven af te geven, welke hij van diens familie in Nederland had meegekregen.

De heer *van Nagell* heeft tot de heer Kersten gezegd: „U bent Fin, dus eigenlijk zijn wij met elkaar in oorlog; verbeeld U, dat de Hollanders dat zien. *Van Nagell* houdt zich op met een Fin. Gaat U maar zo gauw mogelijk weg.”

De heer Kersten heeft toen geantwoord: „Ik ben nog wel Fin, maar ik ben niet van plan het te blijven; na de oorlog zou ik graag Nederlander willen worden. Ik ga nu terug naar Nederland als koe-rier; geef mij maar brieven mee voor Uw dochter en schoonzoon.”

De heer *van Nagell* heeft dat toen ook gedaan, maar later heeft de heer Kersten die brieven uit Berlijn teruggestuurd, omdat hij niet meer naar Nederland mocht gaan. De heer Kersten moest, naar de heer *van Nagell* mededeelde, Himmler ook vergezellen op diens reizen naar Oostenrijk en Polen.

Men vond hem volgens de heer *van Nagell* nogal een rare man, die erg humanitair optrad, ieder wilde helpen en mensen uit de kampen wilde halen.

Hij heeft altijd, als hij Himmler weer had genezen en deze hem vroeg: „Wil je geld hebben?“, gezegd: „Ik wil geen cent van U hebben, maar U moet mij een document geven, waaruit blijkt, dat ik op politiek gebied niets te maken heb gehad met Duitsland; hier hebt U een lijst van mensen; vindt U het goed, dat ik die uit de kampen haal?”

Dit geschiedde onder het motto, dat zij patiënten waren geweest van de heer Kersten.

De heer *van Nagell* verklaarde verder, dat hij de heer Kersten vóór de oorlog in Nederland wel had ontmoet, doch toen hij hem in Zweden weerzag, wist hij niet, of de heer Kersten, omdat hij in Duitsland geweest was, nog wel te vertrouwen was. Hij heeft daarom aan de heer Knulst, die te Stockholm vertegenwoordiger was van het Bureau Inlichtingen, gevraagd een onderzoek naar de heer Kersten in te stellen. De heer *van Nagell* heeft hem daartoe met de heer Kersten bij zich thuis genodigd en deze heeft toen verteld wat hij in Duitsland deed. De heren *van Nagell* en Knulst mochten het door de Secret Service, door de Fransen of de Amerikanen laten onderzoeken; die wisten er van.

Nadien heeft de heer Knulst aan de heer *van Nagell* gezegd: „Ik geloof, dat de zaak perfect in orde is; Kersten is geen Nazi; hij helpt Himmler en doet dit om weer een lijst met mensen te kunnen loskrijgen”.

Toen de heer Knulst de heer *van Nagell* had gezegd te geloven, dat de heer Kersten niets met spionnage te maken had, was de heer *van Nagell* in nauwer aanraking met hem gekomen en hij heeft toen alle dossiers van hem gelezen. Bij de komst van de Russen heeft de secretaresse van de heer Kersten, die op zijn landgoed Hartzwalde tevens de huishouding leidde, deze evenwel bijna alle verbrand.

22241; 22245; 22259—22261 (*van Nagell*)
70902—70903 (*Knulst*)

22251—22252 (*van Nagell*)

De toenmalige Zweedse Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *Chr. Günther*, had inmiddels met de Zweedse Koning over de heer *Kersten* gesproken en deze kreeg een lijst, waarop de namen voorkwamen van vele adellijke personen, die in Duitsland gevangen zaten en van wie de koning gaarne zag, dat ze gered zouden worden en naar Zweden gebracht.

De heer *van Nagell* heeft de heer *Kersten* toen verzocht aan deze lijst nog enkele namen van Nederlanders te mogen toevoegen. De heer *Kersten* moest daartoe echter eerst toestemming vragen aan minister *Günther* en deze heeft hem toen gevraagd, hoe hij op de gedachte was gekomen om ook te trachten Nederlanders te bevrijden. De heer *Kersten* had geantwoord, dat naar de mening van de heer *van Nagell* op deze wijze honderden Nederlanders gered zouden kunnen worden, waarop de minister toestemming had verleend om hen in Zweden toe te laten.

22253—22258 (*van Nagell*)

Naar de heer *van Nagell* verklaarde, is ongeveer twee maanden nadat hij aan de heer *Kersten* het verzoek had gedaan om te trachten ook een aantal Nederlanders uit Duitsland te bevrijden, een groot aantal Nederlandse vrouwen uit het kamp Ravensbrück bevrijd en naar Zweden overgebracht. Hij meende, dat hij in Januari 1945 daarover met de heer *Kersten* had gesproken, toen deze naar Duitsland was gegaan om op verzoek van de Zweedse koning enigen van diens vrienden te redden.

Volgens de heer *van Nagell* zijn de Zweedse Rode Kruis-wagens, waarmede die vrouwen naar Zweden zijn gebracht, te Ravensbrück aangekomen, een maand voordat de geallieerden daar kwamen.

Doordat het tot Januari 1945 geduurd heeft, voordat de heer *van Nagell* van alle kanten hoorde, dat de heer *Kersten* geheel en al betrouwbaar was en men op hem kon rekenen, heeft hij hem toen eerst verzocht om te pogen in Duitsland ook Nederlanders te bevrijden.

Na de bovengenoemde besprekingen met de heer *Kersten* heeft de heer *van Nagell* de toenmalige Nederlandse gezant te Stockholm, de heer *van Rechteren Limpurg*, verzocht zich eveneens met de heer *Kersten* te bemoeien. Als het de heer *Kersten* gelukte om Nederlanders te bevrijden, moest hij naar de mening van de heer *van Nagell* bedankt worden en moest hem een decoratie worden verleend.

De heer *van Rechteren Limpurg* echter had gezegd niets met de heer *Kersten* te maken te hebben, omdat hij een Fin was en dus een vijand. De heer *van Nagell* wist niet te zeggen, of de heer *Kersten* meer ten behoeve van de Nederlanders in Duitsland zou hebben kunnen doen, ingeval de heer *van Rechteren Limpurg* wel bereid zou zijn geweest zich met hem in verbinding te stellen. Hij zelf immers had vóór Januari 1945 ook nog maar zo'n beetje het idee gehad, dat de heer *Kersten* eerlijk was.

22259—22263; 22267 (*van Nagell*)22264—22265 (*van Nagell*)

Nadat de uit Ravensbrück bevrijde Nederlandse vrouwen in Zweden waren aangekomen en daar tijdelijk in een kamp waren ondergebracht, had de heer *van Rechteren Limpurg* ze wel goed geholpen. Toen in Zweden verteld werd, dat graaf *Folke Bernadotte* die vrouwen had bevrijd, heeft de heer *Kersten*, omdat hij bang was tegen de grote *Bernadotte* op te treden, lang gezwegen over de ware toedracht van deze bevrijding. Later hoorde de heer *van Nagell* van minister *Günther*, dat *Bernadotte* feitelijk niets anders had gedaan dan telefonisch Rode Kruis-wagens te ontbieden; hij had wel contact gehad met *Himmler*, maar niet met hem gesproken over het redden van mensen. *Himmler* had, naar de heer *van Nagell* verklaarde, *Bernadotte* willen gebruiken als politiek bemiddelaar met Engeland, ten einde vrede te krijgen. *Bernadotte* had dit echter geweigerd evenals de heer *Kersten*, aan wie *Himmler* nadien hetzelfde verzoek had gedaan.

26122—26129 (*Kersten*)

De heer *E. A. F. Kersten* heeft aan de commissie verklaard, dat hij in Duitsland „Naturheilkunde” heeft gestudeerd en dat hij aan de universiteit te Berlijn een diploma als arts voor Naturheilkunde heeft behaald, dat ten tijde van zijn verhoor bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie berustte. In 1941 werd hem in Finland de eretitel Medizinalrat verleend.

26139—26140; 26143—26146 (*Kersten*)

Van 1928 tot 1940 heeft de heer *Kersten* in Nederland gewoond; hij was praktizerend arts en onder zijn patiënten bevond zich ook de zoon van jhr. *W. Röell*, de vroegere commandant van het veldleger. Laatstgenoemde heeft de heer *Kersten* in 1937 gevraagd, of het hem niet mogelijk zou zijn in Duitsland in contact te komen met hoge Nazi-leiders.

De heer *Kersten* had toen alleen nog maar patiënten onder de groot-industriëlen in Duitsland. Dezen hebben er voor gezorgd, dat *Himmler* zich op 10 Maart 1939 onder zijn behandeling stelde. Zij hoopten, dat de heer *Kersten* daardoor bij *Himmler* enige invloed te kunnen bate zou kunnen aanwenden. De heer *Kersten* stelde de heer *Röell* er onmiddellijk van in kennis, dat hij in aanraking was gekomen met *Himmler*. Toen hij in December 1939 de heer *Röell* weer sprak, heeft die hem gevraagd om, ingeval Nederland door de Duitsers mocht worden bezet, bij *Himmler*, die toen reeds een van de belangrijkste

personen in Duitsland was, te proberen ons land zoveel mogelijk te helpen. Aan dit verzoek heeft de heer *Kersten* gevolg gegeven.

Hij had ook aan de Finse Regering gemeld, dat hij contact met *Himmler* had en daar vond men dat, naar hij verklaarde, prachtig. De heer *Röell* heeft in een op 17 September 1947 aan de heer *Kersten* gerichte brief bevestigd, dat hij hem, naar hij meent, ongeveer in 1937 verzocht heeft, voor het geval, dat ons land in een toen reeds dreigende Europese oorlog zou worden betrokken, de belangen van Nederlanders in Duitsland zoveel mogelijk te blijven behartigen.

„Ook bespraken wij”, zo vervolgt dat schrijven, „de vraag in hoeverre het U verder nog mogelijk zou zijn tot dit doel te blijven doordringen in de hogere Mofen-regionen (U behandelde toch zelfs *Himmler*, niet waar?).

Zeker weet ik echter, dat U mij heeft toegezegd voor de Nederlandse „goodwill” te blijven werken en Uw belangrijke contacten hiertoe te zullen blijven gebruiken.”

72473—72476 (*Posthumus*)

Prof. mr. dr. *N. W. Posthumus*, destijds voorzitter van het Directorium van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, die met voorkennis en in overeenstemming met dat instituut een onderzoek heeft ingesteld naar hetgeen de heer *Kersten* gedurende de oorlogsjaren in Duitsland heeft verricht, heeft verschillende rapporten samengesteld over zijn bevindingen daaromtrent.

In een van die rapporten, waarvan de heer *Posthumus* onder ede aan de commissie de juistheid heeft bevestigd, wordt in overeenstemming met hetgeen de heer *Kersten* daaromtrent aan de commissie heeft medegedeeld, vermeld, dat hij in overleg en zelfs enigszins op aandringen van de toenmalige Finse gezant te Berlijn, de heer *Kivimäki*, *Himmler* is gaan behandelen. De gezant had tevoren daaromtrent zijn regering geraadpleegd.

Finland heeft volgens dat rapport rijkelijk geprofiteerd van *Kersten's* invloed op *Himmler*, toen het plan opkwam alle Finse Joden aan Duitsland te doen uitleveren.²⁾

Toen de heer *Kersten*, na enige maanden in Duitsland gepraktiseerd te hebben, op 28 April 1940 weer naar Nederland wilde gaan en dit aan *Himmler* mededeelde, zei deze hem, eerst naar zijn landgoed Hartzwalde in Mecklenburg te gaan; dan zou hij vandaar ongeveer op 1 Mei kunnen vertrekken. Dezelfde avond nog belde *Himmler* de heer *Kersten* op en zei hem, dat hij niet wilde, dat hij Hartzwalde zou verlaten.

De heer *Kersten* kon niet in contact komen met het Finse gezantschap te Berlijn, omdat zijn telefoon was afgesneden. Op 10 Mei 1940 functioneerde deze weer en werd de heer *Kersten* telefonisch gevraagd bij *Himmler* te komen, die te Berlijn was. Na aankomst aldaar zei *Himmler*, dat hij de heer *Kersten* niet naar Nederland had laten gaan, omdat hij hem had willen beschermen. Hij wenste, dat de heer *Kersten* hem zou blijven behandelen. *Himmler* zeide, dat hij op dat punt geen druk wilde uitoefenen, maar hij beschikte over zo door en door gevaarlijke aanwijzingen over de schoonouders van de heer *Kersten*, dat niemand hen eigenlijk meer kon beschermen dan deze zelf, althans indien hij *Himmler* bleef behandelen. In dat geval kon de heer *Kersten* er van overtuigd zijn, dat hun niets zou gebeuren.

„Er bleef”, zo zeide deze, „dus niets anders over dan hem te behandelen, want ik kon toch niet weg. Ik heb hem nog gezegd, dat ik naar Finland wilde, maar hij vertelde mij, dat dit niet mogelijk was, daar Finland binnen zeer korte tijd een deel van het grote Duitse Rijk zou worden. Toen ben ik naar het Finse gezantschap gegaan en heb het verloop bericht. Zij waren zeer verrast, dat ik *Himmler* behandelde, en zeiden: „Wij zijn blij, dat u die man behandelt. Nu hebben wij tenminste de garantie, dat een ander dat niet doet. Wees toch verstandig en maak er geen drama van, maar behandel de man”.

De volgende dag heeft de heer *Kersten* een brief geschreven aan *Himmler*. Van de doorslag van dat schrijven heeft hij een fotocopie aan de commissie overgelegd.

Zij luidt als volgt.

„Gut Hartzwalde

11 Mai 1940.

An den Reichsführer S.S. Heinrich Himmler,
Berlin S.W. 11,
Prinz Albrechtstrasse 8.

Herr Reichsführer!

Ich danke Ihnen für das grosse Verständnis, welches Sie mir in meiner Situation entgegenbringen. Sie werden verstehen, dass ich als finnischer Staatsangehöriger und Patriot nicht in Ihre Dienste treten kann. Ausserdem hänge ich mit meinem ganzen Herzen an Holland und fühle mich mit dem holländischen

²⁾ Vgl. bijlage 60.

26151—26155 (*Kersten*)

26150; 26156—26159 (*Kersten*)

Volk auf's engste verbunden. Und ich habe auch heute noch eine grosse Verehrung für das Königshaus.

Die Lage ist heute eine ganz andere wie vor einem Jahr, als Sie, Herr Reichsführer, mich das eerste Mal, durch Vermittlung der Herren Rosterg und Diehn, konsultierten.

Auf Grund unserer gestrigen Unterhaltung bin ich aber bereid, Sie vorläufig zu behandelen, und ich habe bereits von der finnischen Gesandtschaft die Zustimmung dazu bekommen.

Politisch möchte ich mich aber in keiner Weise binden und in keine politische Organisation, S.S. Formation oder in die Wehrmacht eingereiht werden. Ich behandelde Sie lediglich privat, und ich bitte Sie, mich als Privatmann zu betrachten.

Ferner versprachen Sie mir gisteren am 10. Mai 1940, meine Schwiegereltern gegen die Angriffe der Partei zu schützen.

Ihrem Wunsche folgend, werde ich mein Gut Hartzwalde nicht eher verlassen, bis Sie mich rufen . . . . .

Hochachtungsvoll,
(w.g.) Felix Kersten,
Finnischer Massage Therapeut."

26160—26165 (*Kersten*)

De heer *Kersten* heeft daarna de behandeling van *Himmler* voortgezet. Deze heeft de heer *Kersten* herhaalde malen gevraagd wat hij hem schuldig was, doch de heer *Kersten* antwoorde hem dan: „Ach Herr Reichsführer, U bent toch arm”, — dat was nl. iets, dat hij graag hoorde —, „laat het maar lopen, maar wanneer U mij een beetje kunt helpen; ik heb hier nl. een lijst van een paar vrienden van patiënten van mij, kunt U mij die niet vrijgeven?” *Himmler* vroeg wat dat voor mensen waren en *Kersten* antwoordde dan, dat zij enigszins anders dachten dan *Himmler*, maar dat het uit de aard der zaak toch zeer goede mensen waren. Aanvankelijk wilde *Himmler* niet, maar na aandringen van de heer *Kersten* zei hij dan: „Goed, geef mij de namen van die mensen dan maar”.

Langzamerhand werd dit voor de heer *Kersten* een heel systeem; aanvankelijk betrof het enkele gevangenen en geleidelijk aan werden het duizenden.

26167—26178 (*Kersten*)

De heer *Kersten* heeft, naar hij verklaarde, op deze wijze ook wel Nederlanders geholpen, van wie hem werd medegedeeld, dat de Duitsers hen gearresteerd hadden. Er waren namelijk in Nederland verschillende personen, onder wie de heren *Nieuwenhuis*, *Schijf* en *Reijers*, die hem elke week inlichtingen stuurden omtrent personen, die gevangen waren genomen, en omtrent algemene gebeurtenissen hier te lande.

Tot dat doel werd gebruik gemaakt van veldpostnummer 35360, *Himmlers* persoonlijke nummer. Indien de brieven onder dat nummer werden verzonden, mocht de censuur ze niet openen en daarom was dat volgens de heer *Kersten* de veiligste weg om berichten over te brengen.

Toen de heer *Kersten* toevallig te 's-Gravenhage was, heeft de echtgenote van de reeds eerder genoemde heer *Röell* hem verteld, dat haar man gearresteerd was. Nadat hij ter dood was veroordeeld, heeft de heer *Kersten* daarover een twistgesprek gehad met *Himmler* en het is hem gelukt de doodstraf van de heer *Röell* veranderd te krijgen in verblijf in een vesting.

Toen zowel de heer *Reijers* als de heer *Schijf* hem hadden medegedeeld, dat *Colijn* was gearresteerd, heeft de heer *Kersten* gepoogd diens positie te verbeteren.

Hij had in de secretaris van *Himmler*, dr. *R. Brandt*, een heel goede medewerker, want die gaf hem altijd als de heer *Kersten* daarom vroeg, voordat hij met *Himmler* over iemand ging spreken, de geheime dossiers van de Gestapo ter inzage, zodat hij kon nagaan, welke beschuldigingen er tegen de betrokkene bestonden.

Mededelingen, welke dr. *J. H. van Roijen*, Nederlands ambassadeur te Washington, aan de commissie heeft gedaan, hebben de verklaring van de heer *Kersten* bevestigd, dat verschillende personen, onder wie de heer *Reijers*, hem hebben ingelicht over mensen, die hier te lande door de Duitsers gevangen werden genomen en dat zij voor dezen zijn hulp hebben verzocht.

82635—82636 (*van Roijen*)

De heer *van Roijen* heeft namelijk verklaard, dat hij twee maanden na zijn vangenneming, in Januari 1944, weer is vrijgelaten. Hij dacht toen, dat hij gearresteerd was wegens zijn lidmaatschap van het Vaderlands Comité en dat dit ook met de andere leden van dat comité het geval was. De Duitsers meenden echter, dat de heer *van Roijen* behoorde tot een organisatie, die mensen naar Londen hielp ontvluchten. Hij kende wel het bestaan van die organisatie, doch hij had zich daar niet in zeer sterke mate mee ingelaten.

„Toen men”, aldus de heer *van Roijen*, „van Duitse kant ontdekte, dat ik niets met die beweging had uit te staan, heeft men mij

vrijgelaten. Ik weet echter tot op de huidige dag niet waarom." De heer *van Roijen* wist wel, dat de heer *Kersten* misschien aan zijn bevrijding heeft medegewerkt, hoewel er volgens de heer *van Roijen* ook tekenen zijn, die op het tegendeel wijzen. „De heer *Kersten* heeft, zo vervolgde de heer *van Roijen*, „in ieder geval een papier gekregen, waarop achter mijn naam stond: entlassen. Ik zat o.m. met *Bannier* van Koloniën. *Bannier* is de dag vóór mijn vrijlating vrijgelaten. Hij genoot niet de bescherming of tussenkomst van de heer *Kersten*. Ik weet zeker, dat aan de heer *Kersten* is gevraagd zijn tussenkomst voor mij te verlenen. Dit is langs een omweg gegaan door mijn vrienden, de *de Vogels*, die door middel van hun familiebetrekkingen met *Reijers Kersten* hebben bereikt. Hij is in elk geval wel benaderd. Toen ik vrijgelaten was, ben ik onmiddellijk ondergedoken in Den Haag, totdat ik naar Engeland ben vertrokken.”

26183—26189 (*Kersten*)
22241 (*van Nagell*)

In afwijking van de heer *van Nagell*, die aan de commissie heeft medegedeeld, dat de heer *Kersten* in de zomer van 1943 voor het eerst te Stockholm bij hem kwam, verklaarde laatstgenoemde, dat hij in Februari 1944, toen hij met *Himmler* te 's-Gravenhage was, contact had opgenomen met zijn vrienden. Dezen vroegen hem voor hen een zeer belangrijke koerierspost via Stockholm naar Londen te verzenden, want, zo zeide hij, de ondergrondse had geen contact meer met Londen en er moesten belangrijke papieren en stukken uit Nederland weg. Nadat de heer *Kersten* gezegd had, dat hij bereid was, heeft jhr. mr. *J. M. de Beaufort*, die hij reeds van vóór de oorlog kende, hem over de post die brieven toegezonden; het waren drie grote couverts.

Omdat de Nederlandse Regering te Londen de heer *de Beaufort* van hieruit niet begreep en er nogal wat moeilijkheden waren, wilde hij zelf graag met haar in contact komen. De heer *Kersten* heeft toen aangeboden hem naar Zweden te smokkelen, doch op het laatste moment heeft de heer *de Beaufort* hem gezegd: „Het gaat niet, maar neem de post mee”.

„In het vliegtuig”, zo vervolgde de heer *Kersten*, „stond naast de koffer van *Himmler* de post voor Londen en die heb ik toen naar Stockholm gebracht. Ik reisde altijd als Fins koerier; ik had een Finse koerierspas”.

De heer *Kersten* heeft toen de aan hem toevertrouwde stukken naar de heer *van Nagell* te Stockholm gebracht, die hij ook nog van vóór de oorlog kende.

De heer *van Nagell* was eerst wel erg geschrokken, toen hij hoorde dat de heer *Kersten* *Himmler* behandelde, doch deze heeft hem gezegd: „Blijft U maar rustig zitten, ik ben niet zo gevaarlijk”.

Volgens de heer *Kersten* heeft de heer *van Nagell* de stukken, welke hij hem toen ter hand had gesteld, met een koerier naar Londen gestuurd. De heer *Kersten* heeft toen tevens verteld, dat hij voor de Zweedse Regering werkte; met minister *Günther*. De heer *van Nagell* had hem daarop gevraagd, of hij ook bereid was om voor Nederland te werken en iets te doen voor de Nederlandse gevangenen in Duitsland, waarop de heer *Kersten* heeft geantwoord, dat hij zulks reeds de gehele oorlog deed.

Toen moet volgens de heer *Kersten* de heer *van Nagell* direct naar minister *Günther* zijn gegaan om te informeren, of het waar was, dat de heer *Kersten* voor de Zweedse Regering werkte. De heer *van Nagell* heeft hem dat eerst na de oorlog verteld. Later heeft de heer *Kersten* ook voor de heer *van Nagell* gewerkt. De heer *Kersten* had aan de heer *van Nagell* gezegd, dat hij Noorse en Deense gevangenen uit Duitsland kon bevrijden. Dit kon hij ook voor Nederlandse gevangenen bereiken, doch dan moest hij lijsten hebben met namen der gevangenen, daar *Himmler* hem deze niet zou zeggen en hij tenslotte moest weten, hoe de betreffende Nederlanders heetten. De heer *van Nagell* zeide hem, dat hij geen gezant meer was, doch hij beloofde de heer *Kersten* dit voor hem in orde te maken. Ook zou hij er moeite voor doen de heer *Kersten* in contact te brengen met officiële Nederlandse instanties.

De heer *Kersten* verklaarde, dat hij in 1943 in Zweden was gaan wonen, omdat de Zwedse Regering, die reddingswerk wilde gaan doen, hem dat gevraagd had. Zij had hem het jaar tevoren reeds opgedragen om enige Zweedse ingenieurs, die door de Duitsers voor spionage ter dood waren veroordeeld, vrij te krijgen, hetgeen de heer *Kersten* gelukt was. De heer *Kersten* had de heer *van Nagell* ook gevraagd, of hij een onderhoud met de Nederlandse gezant zou kunnen hebben, doch de heer *van Nagell* had hem gezegd, dat hij dat geprobeerd had, maar dat de heer *van Rechteren Limpurg* het niet toestond. Het was de heer *Kersten* niet bekend, welke redenen de heer *van Rechteren Limpurg* heeft gehad om dat verzoek te weigeren. Hij vermoedde echter, dat deze weigering hieruit voortkwam, dat er in de zomer van 1944 in Zweden reeds tegen hem werd geageerd. Hij wist namelijk van *Himmler*, dat *Goebbels* door middel van zijn vijfde colonne te Stockholm tegen hem werkte en allerlei geruchten

26131; 26190—26198 (*Kersten*)

26199—26210 (*Kersten*)

verspreidde. Zo zou *Kersten* bijvoorbeeld geen arts zijn, maar een kwakzalver en een agent van *Himmler* enz.

Gedurende de jaren 1944—1945 verschenen er artikelen van bovengenoemde strekking in Zweedse bladen. Graaf *Folke Bernadotte* heeft volgens de heer *Kersten* ook geloof gehecht aan deze verhalen, doch eerst na de oorlog, toen er opnieuw een grote campagne tegen de heer *Kersten* is begonnen, heeft *Bernadotte* een duidelijk afwijzende houding tegen hem aangenomen.

26211—26220 (*Kersten*)

De opvolger van de heer *Knulst*, mr. *F. Th. Dijkmeester*, heeft toen eveneens een minder gunstig rapport omtrent de heer *Kersten* uitgebracht aan de hoofden van de Bureaux Inlichtingen te Wassenaar en Londen¹⁾.

¹⁾ Vgl. bijlage 61.

De heer *Kersten* wist niet, waarom de heer *Dijkmeester* dat gedaan heeft. Hij kende hem wel, maar heeft nooit onaangenaamheden met hem gehad. De heer *Dijkmeester* heeft echter wel veel verkeer in de kringen van *Bernadotte*.

26237—26242 (*Kersten*)

Nadat de heer *van Nagell* er niet in was geslaagd een bespreking tussen de Nederlandse gezant te Stockholm en de heer *Kersten* te arrangeren, heeft deze zelf nog getracht met de heer *van Rechteren Limpurg* in contact te komen. Hij kende namelijk een Zweedse groot-industrieel, de heer *Graffman*, die gehuwd was met mejuffrouw *Hubrecht*, een dochter van dr. *J. B. Hubrecht*, de vroegere Nederlandse gezant te Rome. De heer *Kersten* heeft het echtpaar *Graffman* toen uitgelegd, dat hij zonder de hulp van onze gezant te Stockholm weinig kon doen om de Nederlandse gevangenen in Duitsland te redden. Toen hebben de heer en mevrouw *Graffman* de heer *van Rechteren Limpurg* tezamen met de heer en mevrouw *van Nagell* en de heer *Kersten* bij zich genodigd. Deze heeft toen de heer *van Rechteren Limpurg* gesproken en hem gezegd: „Kijkt U eens, ik ben net zo'n goede Hollander als U. Ik ben de vroegere arts van Prins *Hendrik* en U kunt gerust net zo met mij spreken als met de andere aanwezigen hier. Als U mij lijsten met namen van geïnterneerde Hollanders geeft, zal ik proberen om ze naar Zweden te krijgen. Liefst mensen, die voor de Nederlandse Regering te Londen van belang zijn”.

De heer *van Rechteren Limpurg* echter heeft die dag de heer *Kersten* verder gemeded, hoewel deze hem gezegd had, dat minister *Günther* nadere inlichtingen omtrent hem zou kunnen verstrekken. Later heeft de heer *Kersten* aan deze minister gevraagd, of de Nederlandse gezant nog naar hem had geïnformeerd, doch de heer *Günther* wist van niets.

26243—26245 (*Kersten*)

Toen heeft de heer *van Nagell*, die vond, dat het zo toch niet langer ging, de heer *Kersten* in Januari 1945 in contact gebracht met de heer *Knulst*. Deze was zeer geïnteresseerd en vertelde van de heer *van Nagell* veel over de heer *Kersten* te hebben gehoord. Hij zou het erg prettig vinden, als de heer *Kersten* zou kunnen helpen en vond het prachtig. Hij beloofde de heer *Kersten* alle mogelijke moeite te doen om naamlijsten te verzamelen.

De heer *Kersten* heeft de heer *Knulst* toen ook gezegd, dat hij voor de Zweedse Regering, voor de Noren en de Denen werkte door pakketten te zenden. Misschien kon men voor de Nederlanders ook wel voor pakketten zorgen.

26285—26291 (*Kersten*)

De heer *Knulst* heeft de heer *Kersten* toen een lijstje gegeven, waarop de namen stonden van 94 Nederlanders en dat hij, naar hij aan de heer *Kersten* had verteld, uit Londen had gekregen.

Nadat de heer *Kersten* met de heer *Knulst* in contact was gekomen, zagen zij elkaar tot het einde van de oorlog geregeld twee à driemaal per week en zij bespraken dan veel.

De heer *Kersten* heeft de heer *Knulst* toen ook gevraagd, of die er misschien voor kon zorgen, dat er pakketten naar Nederlandse gevangenen gezonden zouden worden, en hij vertelde hem, dat er duizenden Nederlanders in Duitse concentratiekampen zaten. De heer *Knulst* was vol belangstelling voor het werk van de heer *Kersten* en vond het prachtig. Hij beloofde zich moeite te geven en alles te doen wat in zijn vermogen lag. Na enige dagen kwam hij en vertelde, dat het niet mogelijk was pakketten te zenden, omdat ze geen geld hadden etc. De heer *Knulst* was erg onder de indruk en werd zelfs een beetje boos en zei, dat hij er helemaal niets meer van begreep en dat het hem een raadsel was.

Naar de heer *Kersten* aan de commissie heeft medegedeeld zijn zijn gesprekken met de heer *Knulst* over het zenden van pakketten nooit naar Londen doorgegeven.

Uit stukken, welke omtrent de heer *Kersten* aanwezig zijn in het archief van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, is gebleken, dat de heer *Knulst* bij schrijven van 9 April 1945 twee lijsten aan de heer *Kersten* heeft gestuurd, bevattende de namen van totaal vijftig zich in Duitsland bevindende Joden. In die brief sprak hij de hoop uit, dat het de heer *Kersten* zou gelukken deze personen veilig uit Duitsland naar Zweden te halen.

70921—70924 (*Knulst*)70925—70934 (*Knulst*)

De heer *C. Knulst* heeft aan de commissie verklaard, dat hij geruime tijd nadat hij met de heer *Kersten* in aanraking was gekomen, hem een naamlijst heeft gegeven, welke hij, naar hij meende, had gekregen van mevrouw *Gravesen*, die werkte aan het bureau van de Nederlandse Repatriëringsdienst te Stockholm. Hij liet buiten beschouwing, of er 94 namen op die lijst hadden gestaan, gelijk de heer *Kersten* aan de commissie heeft verklaard. Hij herinnerde zich niet, wanneer hij voor het eerst met de heer *Kersten* in contact is gekomen, doch wist nog wel, dat dit tijdens een lunch bij de heer *van Nagell* was geweest, waartoe hij tezamen met de heer *Kersten* was uitgenodigd. Deze had toen aan de heer *Knulst* medegedeeld, dat hij er voor kon zorgen, dat vluchtelingen uit Duitse concentratiekampen naar Zweden werden overgebracht met behulp van de Zweedse Regering en van een of andere organisatie, waarin ook een Hongaarse Israëliet, wiens naam de heer *Knulst* zich niet meer kon herinneren, zitting had. De heer *Kersten* had hem, naar hij meende, ook ingelicht over zijn relaties met *Himmler* en in die gesprekken was o.m. naar voren gekomen, dat hij kans zag door zijn relaties met Duitsers en met behulp van de Zweedse Regering Nederlanders te bevrijden uit concentratiekampen. Van dit onderhoud heeft de heer *Knulst* verslag opgemaakt en hij heeft bij zijn contactman bij het British Passport Office inlichtingen omtrent de heer *Kersten* ingewonnen.

Hij herinnerde zich niet meer, of hij zijn chef te Londen telegrafisch heeft ingelicht over zijn contact met de heer *Kersten* en de door deze ter sprake gebrachte mogelijkheid om gevangenen uit Duitsland te bevrijden, doch hij nam aan, dat hij dat gedaan had. Hij wist echter zeker, dat hij uit Londen geen antwoord heeft gekregen.

In dit verband is het van belang te vermelden, dat op 1 Maart 1946 de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken aan de heer *Somer*, die toen nog hoofd van het Bureau Inlichtingen was, schriftelijk heeft verzocht hem de gegevens te doen toekomen, welke dat bureau over de heer *Kersten* beschikbaar kon stellen.

Naar aanleiding van dat verzoek bood de heer *Somer* bij schrijven van 5 Maart 1946 een fotokopie aan van de boven reeds genoemde brief van 22 November 1945, welke de heer *Dijckmeester*, de opvolger van de heer *Knulst*, omtrent de heer *Kersten* heeft geschreven.

De heer *Dijckmeester* deelde in dat schrijven onder meer mede, dat de heer *Kersten* zich in hoge mate miskend gevoelde en er zich over beklaagde, dat graaf *Folke Bernadotte* alle eer kreeg voor de redding van gevangenen uit Duitsland, terwijl hij volgens de heer *Kersten* slechts voor de autobussen had gezorgd, waarmede die gevangenen naar Zweden waren gebracht, en de heer *Kersten* de eigenlijke bevrijder was geweest.

Verder stond de heer *Dijckmeester* blijkens zijn bovengenoemde brief vrij sceptisch tegenover de verhalen van de heer *Kersten* en hij verzocht aan de hoofden van de Bureaux Inlichtingen te Wassenaar en Londen na te gaan, of in de beweringen van de heer *Kersten*, als zoude hij generaal *Röell*, minister van *Roijen*, dr. *Colijn* en anderen het leven hebben gered, enige grond van waarheid stak.¹⁾

Op 19 Maart 1946 verzocht de Minister van Buitenlandse Zaken aan het hoofd van het Bureau Inlichtingen hem mede te delen, of de heer *Knulst* destijds ook had gerapporteerd over de heer *Kersten* en over het contact, dat hij met deze had gehad; zijn rapporten zouden dan de beschouwingen, welke de heer *Dijckmeester* in zijn brief van 22 November 1945 over de heer *Kersten* had gegeven, vermoedelijk kunnen aanvullen.

De heer *Somer* antwoordde op 22 Maart 1946, dat in het archief van het Bureau Inlichtingen geen vroegere rapporten over de heer *Kersten* aanwezig zijn, opgemaakt door de voormalige vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen te Stockholm, de heer *Knulst*.

Met betrekking tot de namenlijst, welke de heer *Knulst* aan de heer *Kersten* heeft verstrekt, deelde eerstgenoemde nog mede, dat de heer *Kersten* hem bij hun eerste ontmoeting had gezegd, dat hij op zijn eerstvolgende reis naar Duitsland nog geen Nederlanders zou kunnen bevrijden. De tijd van voorbereiding was te kort.

„In die tussentijd”, aldus de heer *Knulst*, „ben ik naar de gezant geweest, de heer *van Rechteren Limpurg*, aan wie ik de zaak heb uiteengezet. De heer *van Rechteren* heeft mij over dr. *Kersten* gevraagd. Mij stonden toen alleen de gegevens ter beschikking, die ik van links en rechts had opgedaan, maar geen positieve gegevens, of hij al dan niet betrouwbaar was. Ik heb de gezant gevraagd een beslissing te nemen. Ik had zelf geen namenlijst; wanneer er dus namenlijsten moesten komen, zouden deze of uit Londen moeten komen of van een of andere instantie, die in Zweden op dat gebied werkzaam was. Het was helemaal niet onze taak om namenlijsten te verzamelen van personen, die in Duitsland in concentratiekampen verbleven”.

De gezant is op dat moment huiverig geweest om met de heer *Kersten* in zee te gaan, omdat bekend was, dat hij lijfarts van

¹⁾ Vgl. bijlage 61.

70922; 70935—70943 (*Knulst*)

26286 (*Kersten*)

70944—70946 (*Knulst*)
26267; 26355 (*Kersten*)

70956 (*Knulst*)

70953; 70975 (*Knulst*)

26311—26315; 26320—26325 (*Kersten*)

26233; 26325—26340 (*Kersten*)

26342—26348 (*Kersten*)

26353 (*Kersten*)

26383—26390; 26393 (*Kersten*)

70965 (*Knulst*)

Himmler was. De heer *Knulst* verklaarde aan de commissie, zich te kunnen voorstellen, dat de gezant daarom voorzichtig was en nog wel eens nadere informaties wilde inwinnen. De heer *Knulst* wist echter niet, of de gezant dat ook heeft gedaan. Deze heeft hem de namenlijsten dan ook niet gegeven; die had hij gevraagd aan de heer *Willems*, bij wie mevrouw *Gravesen* volgens hem werkte.

In tegenstelling met de heer *Kersten*, die heeft verklaard, dat hij de heer *Knulst* tot het einde van de oorlog geregeld twee- à driemaal per week had gesproken, deelde de heer *Knulst* mede, dat hij de heer *Kersten* in het geheel slechts drie- of viermaal heeft ontmoet. Telkens was de heer *Kersten* afwezig, maar hij belde de heer *Knulst* op, wanneer hij terugkwam. Eerst bij de derde ontmoeting heeft de heer *Kersten* om een namenlijst gevraagd.

De heer *Knulst* heeft nooit gecontrôleerd, of degenen, die op de lijst stonden, welke hij aan de heer *Kersten* heeft gegeven en die volgens deze ook zijn vrijgelaten, in Zweden zijn aangekomen.

De heer *Willems* heeft hem tenslotte aangeraden maar met de heer *Kersten* in zee te gaan en toen heeft de heer *Knulst* geheel buiten de gezant om hem de namenlijst overhandigd. Hij wist zich nog wel te herinneren, dat de heer *Kersten* bij zijn besprekingen de naam van minister *Günther* heeft genoemd.

Het heeft volgens de heer *Knulst* niet op zijn weg gelegen om deze minister direct of indirect te benaderen om inlichtingen omtrent de heer *Kersten* in te winnen; hij verbleef te Stockholm als persattaché en werkte onder dat mom voor het Bureau Inlichtingen. Daarom is hij in het algemeen nooit om inlichtingen naar Zweedse instanties gegaan.

Het was de heer *Kersten* gebleken, dat men aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm onverschillig stond tegenover zijn pogingen om Nederlanders in Duitsland te helpen.

Van dr. *Brandt*, een der medewerkers van *Himmler*, vernam de heer *Kersten*, dat zich onder de vijf à zes duizend vrouwen, die in het kamp Ravensbrück gevangen zaten, duizend Nederlanders bevonden. Hij is toen naar *Himmler* gegaan om met deze te spreken over het vrijlaten van die vrouwen, doch *Himmler* wilde daar aanvankelijk niets van horen. Nadat de heer *Kersten* vier of vijf dagen had aangedrongen, gaf *Himmler* eindelijk toestemming om duizend vrouwen vrij te laten.

Na zijn terugkomst in Zweden heeft de heer *Kersten* minister *Günther* en de heer *van Nagell* met dat resultaat in kennis gesteld; laatstgenoemde was daar zeer verheugd mee. De heer *Kersten* zeide nog wel even bevreesd te zijn geweest, dat het Nederlandse gezantschap de komst van duizend Nederlandse vrouwen niet goed zou keuren, omdat hij zulks met een van zijn medewerkers, de heer *Nieuwenhuis*, had ervaren, toen hij die van *Hartzwalde*, waar hij ondergedoken was geweest, naar Zweden had gebracht, maar de heer *van Nagell* heeft hem gezegd, dat de toelating dezer vrouwen buiten het Nederlandse gezantschap om geheel door de heer *Günther* zelf werd behandeld. De heer *Kersten* verklaarde bovendien nog, dat er van officiële Nederlandse zijde geen stappen zijn ondernomen tot het bevrijden van die vrouwen.

De vrijgelaten Nederlandse vrouwen, bij wie zich ook enkele mannen bevonden, zijn met autobussen onder leiding van *Bernadotte* opgehaald en naar Zweden getransporteerd. In totaal zijn er twintig duizend personen van allerlei nationaliteit, Noeren, Denen, Fransen, op deze wijze uit de kampen naar Zweden vervoerd.

De heer *Kersten* deelde verder nog mede, dat, wanneer hij *Himmler* zijn lijstjes gaf van bijvoorbeeld twintig namen, hij en *Brandt*, wanneer daar onderaan nog plaats voor was, er nog wat namen bij schreven. Dit had *Brandt* de heer *Kersten* zelf voorgesteld.

Tot 1942 heeft de heer *Kersten* niet geweten, wat er met de gevangenen in de kampen gebeurde. Hij was er zelf nooit geweest, maar hij had in het hoofdkwartier met verschillende hoge en lage S.S.-leiders, die uit die kampen kwamen, gesproken. De heer *Kersten* zorgde er dan voor, dat er wat alcohol werd geschonken en zo, tussen de gesprekken door, vertelden zij hem een en ander.

De heer *Kersten* heeft berichten, welke hij op deze wijze vernam, ook steeds door tussenkomst van de Finse gezant te Berlijn aan de Finse Regering doorgegeven. Te Stockholm heeft hij ze ook verteld aan minister *Günther* en aan de heer *van Nagell*. Hij wist niet meer, of hij de heer *Knulst* ook had ingelicht, doch hij dacht, dat zulks wel het geval is geweest. Hij meende derhalve, dat men er aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm wel mee bekend was, wat er in de concentratiekampen in Duitsland gebeurde.

De heer *Knulst* heeft aan de commissie verklaard, er wel van op de hoogte te zijn geweest, dat het in de kampen slecht was, maar hij heeft niet geweten, dat het zó slecht was als later werd vernomen van de vrouwen, die uit Ravensbrück naar Zweden zijn gebracht. Toen wist men daar eerst, wat er allemaal gebeurd was.

26355; 26399—26401 (*Kersten*)

De heer *Kersten* is er, naar hij verklaarde, in geslaagd om behalve de duizend Nederlandse vrouwen en de vier en negentig personen, wier namen voorkwamen op de lijst, welke hij van de heer *Knulst* had ontvangen, ook nog van *Himmler* gedaan te krijgen, dat deze achthonderd Franse vrouwen, vierhonderd Belgen en vijfhonderd Polen zou vrijlaten.

26281—26282 (*Kersten*)

Zodra hij deze toezegging had gekregen, heeft de heer *Kersten* minister *Günther* daarvan in kennis gesteld en *Bernadotte* heeft toen voor het transport naar Zweden gezorgd. De heer *Kersten* heeft de mensen, die door zijn bemiddeling bij *Himmler* zijn bevrijd, nooit gezien.

26402—26410 (*Kersten*)

Slechts de vader van één dame is hem komen bedanken, nadat de heer van *Nagell* haar verteld had, welke rol de heer *Kersten* bij haar redding had gespeeld. Zij had eerst naar *Bernadotte* willen gaan om die te bedanken.

Minister *Günther* heeft aan de heer *Kersten* gezegd, dat hij het beste vond, dat, wanneer er moeilijkheden zouden rijzen, *Bernadotte* contact zou hebben met *Himmler*. Daarom heeft de heer *Kersten* aan *Himmler* verzocht *Bernadotte* te ontvangen en hem alles te beloven, wat hij met hem reeds had afgesproken.

De heer *Kersten* heeft toen op 5 Februari 1945 *Bernadotte* aan *Himmler* voorgesteld. Zonder zijn bemiddeling zou het volgens de heer *Kersten* aan *Bernadotte* nooit zijn gelukt toegang tot *Himmler* te krijgen; deze was mensenschuw en deed van alles om maar niet op te vallen. Hij had nooit diplomaten ontvangen met uitzondering van de Finse gezant en dat is gebeurd, omdat de heer *Kersten* het gewild heeft.

26411—26416 (*Kersten*)

Het zou volgens de heer *Kersten* voor *Bernadotte* niet mogelijk zijn geweest om op andere wijze dan door het contact met *Himmler* afspraken te treffen voor het transport van de bevrijde gevangenen uit de kampen.

Naar de mening van de heer *Kersten* is *Himmler's* bereidheid om *Bernadotte* te ontvangen niet daaraan toe te schrijven geweest, dat hij door diens tussenkomst en door het opnemen van contact met de geallieerden nog door bemiddeling van de Zweedse Regering wilde trachten de oorlog op een voor Duitsland zo gunstig mogelijke wijze tot een einde te brengen. Dat heeft *Himmler*, naar de heer *Kersten* verklaarde, eerst in April 1945 geprobeerd: toen heeft hij de heer *Kersten* gevraagd naar *Eisenhower* te gaan. De heer *Kersten* heeft dit verzoek echter van de hand gewezen en heeft *Bernadotte* daarvoor aanbevolen, daar deze naar zijn mening als vice-voorzitter van het Zweedse Rode Kruis er meer voor in aanmerking kwam.

26246—26257 (*Kersten*)

Himmler heeft, toen *Bernadotte* geen kans zag om met *Eisenhower* in contact te komen, een brief geschreven. *Bernadotte* heeft die brief aan minister *Günther* gebracht en deze heeft er voor gezorgd, dat hij bij de Amerikaanse Regering kwam. De heer *Kersten* was vijf dagen vroeger in Zweden terug gekomen dan *Bernadotte* en hij had minister *Günther* er van op de hoogte gesteld, dat *Himmler* de westerse geallieerden voorstellen wilde doen om de oorlog met hen te beëindigen, doch dat hij met Amerika en Engeland tegen de Russen wilde doorvechten. Voordat *Bernadotte* hem de brief bracht, heeft de heer *Günther* daardoor reeds geweten, dat *Himmler* dat aanbod zou doen.

De heer *Kersten* deelde verder nog mede, dat hij op verzoek van de Zweedse Regering bij *Himmler* heeft weten te bereiken, dat deze het goed vond, dat er voedselpakketten werden gezonden aan Joodse gevangenen in Duitse concentratiekampen. Dit geschiedde juist op het kritieke moment, waarop er in de kampen geen eten meer was en de meeste gevangenen daar dreigden te verhongeren. „Toen hebben ze”, aldus de heer *Kersten*, „mijn pakketten ontvangen”. De Zweedse Regering heeft in samenwerking met het World Jewish Congress het verzenden van die pakketten geregeld en op deze wijze konden er 70 000 pakketten aan Joodse gevangenen in concentratiekampen worden verzonden, welke zij volgens de heer *Kersten* ook hebben ontvangen.

Wanneer men, aldus de heer *Kersten*, namen wist van gevangenen in zulk een kamp, was dat wel nuttig. In vele gevallen had men die namen echter niet; er werden dan bijvoorbeeld duizend pakketten gestuurd naar de Joodse gevangenen in het kamp Bergen-Belsen. Daar werd dan een Joods comité gekozen, dat de pakketten uitdeelde.

De heer *Kersten* overhandigde ter bevestiging van de mededeling, dat het door zijn bemiddeling mogelijk was geworden voedselpakketten te zenden aan Joodse gevangenen in Duitse concentratiekampen, een fotocopie van een brief van *Brandt*, welke deze hem op 19 April 1945 heeft geschreven.

De brief zelf had de heer *Kersten* te Stockholm; hij luidt als volgt.

Der Reichsführer-S.S.

Berlin SW den 19 April 1945.
Prins-Albrecht-strasse 8.

Herrn
Medizinalrat Felix Kersten.
Stockholm,
Linnegatan 8.

Sehr geehrter, lieber Herr Kersten!

Der Reichsführer-SS hat angeordnet, dass an die jüdischen Häftlinge in den deutschen Lagern Liebesgabenpakete sowie Medikamente geschickt werden dürfen. Die Versendung müsste am besten über das Internationale Rote Kreuz vorgenommen werden.

Ich bitte Sie, sich mit der zuständigen schwedischen Rote Kreuz-Stelle in Verbindung zu setzen, damit von dort aus alles Notwendige veranlasst werden kann.

Mit freundlichen Grüßen

Ihr
sehr ergebener
R. Brandt.

26259—26260; 26312 (*Kersten*)

26313—26318 (*Kersten*)

63413; 63453—63461; 68405 (*van Rechteren Limpurg*)

63462—63477 (*van Rechteren Limpurg*)

¹⁾ Felix Kersten, *Klerk en Beul*. (Meulenhoff Amsterdam 1948).

De Zweedse Regering had de hulp en bemiddeling van de heer *Kersten* gevraagd voor Zweden, Denen, Noren, Polen, maar voor Nederlanders en voor Joodse gevangenen had zij dat niet gedaan.

Datgene, wat hij voor de beide laatstgenoemde groepen heeft verricht, is uit zijn eigen initiatief voortgekomen of de heer *van Nagell* heeft hem er over gesproken, zoals bij de bevrijding der Nederlandse vrouwen uit Ravensbrück het geval is geweest. Van officiële Nederlandse zijde heeft men hem nooit meer dan één namenlijst van 94 Nederlandse gevangenen gegeven. De heer *Kersten* is er echter van overtuigd, dat er in Zweden meer namen en verblijfplaatsen van Nederlandse gevangenen in Duitsland bekend waren. Hij vermoedde, dat de Nederlandse gezant te Stockholm hem mogelijk tengevolge van de „Hetze” van *Goebbels* niet heeft vertrouwd en daarom ook niet met hem heeft onderhandeld.

De heer *van Rechteren Limpurg* heeft aan de commissie verklaard, dat hij de heer *Kersten* slechts eenmaal heeft ontmoet en dat hij gedurende korte tijd met hem heeft gesproken. Hij herinnerde zich niet meer precies, wat er toen besproken is. Hij heeft toen nagegaan, wie de heer *Kersten* was en wat hij was en doordat hij lijfarts was van *Himmler*, was de heer *van Rechteren Limpurg* voorzichtig met hem. Het feit, dat de heer *Kersten*, als hij dat wilde, Nederlanders zou kunnen helpen, was door de gezant en de heer *Knulst*, die ook een onderhoud met de heer *Kersten* had gehad, zorgvuldig overwogen en het resultaat is geweest, dat laatstgenoemde tenslotte een lijst met 94 namen heeft gegeven.

De heer *van Rechteren* wist niet meer precies, of de heer *Knulst* hem gevraagd heeft die lijst te mogen geven, maar hij meende wel, dat zij in overleg met hem aan de heer *Kersten* is verstrekt.

De betreffende lijst heeft de heer *Knulst* van de repatriëringdienst gekregen, welke aan het gezantschap verbonden was.

Aanvankelijk verklaarde de heer *van Rechteren Limpurg* destijds niet geweten te hebben, dat de Zweedse Regering van de diensten van de heer *Kersten* gebruik maakte. Hij zeide, dat hij dat eerst gelezen heeft in het boek, dat de heer *Kersten* over zijn werk heeft geschreven ¹⁾.

Tenslotte echter herinnerde de heer *van Rechteren Limpurg* zich toch, dat hij voordien reeds geweten heeft, dat de heer *Kersten* in relatie stond met Zweedse regeringsorganen, teneinde gevangenen te bevrijden. Hij meende echter, dat de heer *Knulst* destijds ook huisverig is geweest om met de heer *Kersten* in zee te gaan.

De heer *van Rechteren Limpurg* heeft het wel goed gevonden, dat de heer *Knulst* contact opnam met de heer *Kersten*. Hij wist echter niet, dat de heer *Kersten* hem gezegd had, dat hij maar eens naar hem moest informeren bij minister *Günther* en herinnerde zich niet, dat hij met de heer *Günther* over de heer *Kersten* heeft gesproken. Hij wist ook niet, of degenen, die op de namenlijst hebben gestaan, welke de heer *Knulst* aan de heer *Kersten* heeft gegeven, in Zweden zijn aangekomen.

Nadat de heer *van Rechteren Limpurg* zijn verklaringen voor de commissie had afgelegd, is hij, daar hem gebleken was, dat verschillende details van de onderwerpen, waarover hij ondervraagd was, hem niet meer helder voor de geest stonden, naar Stockholm gegaan, teneinde aan de hand van de dossiers van het Nederlandse gezantschap aldaar de juiste toedracht van zaken te reconstrueren. ²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 39.

68390 (van Rechteren Limpurg)

Bij brief van 30 September 1949 heeft hij de commissie schriftelijk ingelicht omtrent het resultaat van dat onderzoek en hij heeft omtrent verschillende onderwerpen nadere aantekeningen verstrekt, waarvan hij onder ede aan de commissie heeft verklaard, dat zij ontleend zijn aan de dossiers van het gezantschap.

Omtrent de heer *Kersten* deelt de heer *van Rechteren Limpurg* in de bovengenoemde brief mede:

„In verband met de door de Enquêtecommissie gestelde vragen inzake mijn bemoeienissen met Medizinalrat *Felix Kersten*, acht ik het aanbevelenswaardig nog het volgende te preciseren:

1. Ik heb de heer *Kersten* éénmaal bij kennissen ontmoet. Wanneer dat precies is geweest herinner ik mij niet en evenmin wat toen bij dit gesprek, waar verschillende andere personen aanwezig waren, is besproken, behalve dat hij belangstelling toonde voor Nederlanders in hun lijden, aangezien hij vroeger in Nederland was geweest.

2. Later is de vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen, luitenant *Knulst*, door Baron *van Nagell* met *Kersten* in contact gebracht. *Knulst* besprak toen met mij de wenselijkheid om van de diensten van *Kersten* gebruik te maken. Zowel ik als luitenant *Knulst* waren toen van mening, dat uiterste voorzichtigheid geboden was, aangezien de heer *Kersten* reeds sedert lang de lijfarts van *Himmler* was en dus in Gestapokringen verkeerde met op zijn minst de daaraan verbonden risico's.

Ik verklaarde echter ermee accoord te gaan, dat luitenant *Knulst* met de heer *Kersten* voorzichtig contact zou opnemen. Aangezien luitenant *Knulst* de chef van de inlichtingendienst in Stockholm was, welke dienst direct contact had met het Bureau Inlichtingen in Londen, was hij voor dergelijke contacten de aangewezen persoon. Zoals bekend, heeft luitenant *Knulst* aan de heer *Kersten* een lijst met namen gegeven.

Wanneer erop gewezen wordt, dat Zweedse instanties blijkbaar wel contact hadden met de heer *Kersten*, moge ik opmerken, dat het voor vertegenwoordigers van een neutrale mogendheid toch een heel andere zaak was met de lijfarts van *Himmler* contact te hebben dan voor de vertegenwoordiger van een geallieerde mogendheid, die in een strijd op leven en dood was gewikkeld met een regime, waarvan *Himmler* een der meest verfoeide vertegenwoordigers was".¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 39.

40131—40137 (*Nieuwenhuis*)

De heer *J. Nieuwenhuis*, van wie de heer *Kersten* volgens zijn verklaring inlichtingen heeft ontvangen uit Nederland, heeft aan de commissie medegedeeld, dat, toen zijn schoonouders uit Indië in 1938 met verlof in Nederland vertoefden, zij zich onder behandeling van de heer *Kersten* hebben gesteld, waarna een vriendschapsband is ontstaan.

Toen de heer *Nieuwenhuis* met zijn echtgenote in Januari 1940 zelf met verlof naar Nederland ging, gaven zijn schoonouders geschenken mee voor de heer *Kersten* en voorts kreeg hij een introductie om hem op te zoeken.

In September 1940 ontmoette het echtpaar *Nieuwenhuis* de heer *Kersten* toevallig en daarna zijn zij verschillende malen bij hem op bezoek geweest in het huis, dat hij aan de Badhuisweg te Scheveningen bewoonde, doch dat hij, naar de heer *Nieuwenhuis* verklaarde, moest opgeven. Bij de nadere kennismaking bleek, dat de heer *Kersten* contact had met *Himmler* en vrij spoedig kwam hij op de gedachte om te vragen, of het echtpaar *Nieuwenhuis*, wanneer het in moeilijkheden kwam of wanneer zulks met hun naaste kennissen het geval zou zijn, dit aan hem wilde melden; dan kon hij zijn invloed bij *Himmler* aanwenden.

Bij latere gesprekken is dat verzoek van de heer *Kersten* uitgebreid tot de meer algemene vorm van het geven van inlichtingen over mensen, die in moeilijkheden kwamen. Zo heeft de heer *Nieuwenhuis* door middel van een brief onder veldpostnummer 35360 aan de heer *Kersten* bericht, dat prof. *Gerke* door de Duitsers was opgepakt.

40138—40140 (*Nieuwenhuis*)

Het was volgens de verklaring van de heer *Nieuwenhuis* de bedoeling, dat hij doorlopend zou rapporteren, maar aanvankelijk heeft hij dat niet geregeld gedaan. In Januari 1942 echter is de heer *Nieuwenhuis* na een verblijf in Duitsland begonnen de heer *Kersten* meer geregeld in te lichten over de economische maatregelen, welke hier te lande werden genomen.

40140—40147 (*Nieuwenhuis*)

De heer *Kersten* had namelijk in September 1941 de heer *Nieuwenhuis* verzocht om naar Berlijn te komen, omdat hij gehoord had, dat er door de Duitsers op grote schaal voorraden zouden worden weggekocht door middel van de zwarte markt en wel in Frankrijk, België en Nederland. Hij vond dat zeer schadelijk voor Nederland en wilde daar iemand hebben, die hem over deze handelingen van de Duitsers de meest volledige inlichtingen kon geven. Toen heeft hij de heer

Nieuwenhuis na enige onderhandelingen een plaats bij een Duitse instantie bezorgd om die aangelegenheid geregeld aan hem te kunnen doorgeven, opdat hij dan met betrekking tot het inkopen van die goederen in Nederland zou kunnen ingrijpen bij *Himmler*.

De heer *Nieuwenhuis* heeft daarna als Zivielangestellter in dienst van de Duitsers gewerkt; hij had de functie van Sachverständiger bij de S.S.-Auftragsverlagerung aan de Javastraat 2b te 's-Gravenhage.

Aanvankelijk zou deze instelling voor Duitsland „Marketenderei“-waren en levensmiddelen aankopen. De heer *Nieuwenhuis* heeft dit doorgegeven aan de heer *Kersten* en deze heeft kunnen verhinderen, dat gedistribueerde levensmiddelen werden opgenomen in de lijst van waren, die gekocht konden worden. Daardoor had de instelling, waar de heer *Nieuwenhuis* werkte, alleen nog maar toestemming tot het aankopen van niet gedistribueerde levensmiddelen en die waren er destijds weinig.

Later, in de eerste helft van 1943, is die gehele zwarte actie stopgezet; naar de mening van de heer *Nieuwenhuis* heeft de heer *Kersten* door de inlichtingen, welke hij hem had verstrekt, daartoe bijgedragen.

De heer *Nieuwenhuis* gaf behalve over hetgeen er gebeurde aan de bovengenoemde Duitse instelling, ook berichten door over personen, die opgepakt werden en over nieuwe maatregelen, die werden genomen. Zo heeft hij bijvoorbeeld de verscherping van de bepalingen omtrent de Joden doorgegeven. Hij heeft de heer *Kersten* ook medegedeeld, dat er in Den Haag een vesting werd gemaakt en later, dat er een actie tegen de artsen werd ingezet.

Aanvankelijk had de heer *Nieuwenhuis* uit niets bemerkt, dat de Duitsers er van op de hoogte waren, dat hij berichten doorgaf aan de heer *Kersten*. In Augustus 1943 echter heeft hij de heer *Kersten* te Salzburg gesproken en die heeft hem toen medegedeeld, dat hij op het hoofdkwartier een gesprek had gehad met *Rauter*. Deze had er zijn verwondering over uitgesproken, dat vóór zijn officiële rapporten bij het hoofdkwartier kwamen, de heer *Kersten* van de strekking daarvan reeds op de hoogte was en *Himmler* reeds had ingelicht.

Het gesprek van *Rauter* met de heer *Kersten* was de eerste waarschuwing, dat *Rauter* naar een contactpersoon zocht. Later is, naar de heer *Nieuwenhuis* verklaarde, wel gebleken, dat de Duitsers in dit verband hun aandacht op hem hadden gevestigd, maar hij was toen reeds weg uit Nederland en zat op Hartzwalde, waarheen hij in 1944 gevlucht was.

Na een verblijf van acht maanden op Hartzwalde is de heer *Nieuwenhuis* op 3 April 1945 naar Zweden vertrokken.

In een overzicht van de werkzaamheden, welke de heer *Kersten* gedurende de jaren 1940—1945 voor Nederland heeft verricht, welk geschrift berust in het archief van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, deelt de heer *Kersten* het volgende mede.

„*Mijn Hollandsche Informatiedienst.*“

Om nauwkeurig geïnformeerd te zijn omtrent de streken en de knopen der nazi-leiders in Holland en tijdig tegenmaatregelen te kunnen nemen, had ik in verschillende steden van Holland mijn vrienden verzocht mij steeds op de hoogte te houden. Een van mijn beste informateurs was het Nederlandsche echtpaar *Nieuwenhuis*. Toen echter de censuur strenger werd en het schrijven steeds moeilijker, besloot ik hem een betrekking bij de SS-administratie in den Haag te bezorgen, vanwaar hij onopgemerkt alles observeeren kon en mij nauwkeurig kon berichten. Hij was lid der N.S.B. in Indië geweest. Kort voor den overval der Duitschers in Nederland was hij met zijn vrouw met verlof in Holland gekomen en hij zat nu vast. Toen ik herfst 1940 in Holland was, verklaarde hij mij, dat hij in het geheel niet met de Hollandsche N.S.B.-ers sympathiseeren kon en hen verafschuwde. Ik raadde hem aan deze antipathie niet openlijk te laten merken, maar zich stil te houden. Toen ik ervan overtuigd was, dat hij een fatsoenlijke en Vaderlandsch-lievende Nederlander was en betrouwbaar, besloot ik hem voorzichtig voor mijn ideeën te interesseeren. Op mijn verzoek kwam hij in September 1941 naar Berlijn en ik sprak met den Reichsführer over hem, dat hij zonder middelen in Holland zat en dat ik hem gaarne een betrekking bij de Nederlandsche bedrijfs-administratie zou willen bezorgen. *Himmler* ging direct op mijn voorstel in, dat hij voorloopig als civiel-employé bij het Wirtschafts-Verwaltungshauptamt aangesteld zou worden. Dit deelde ik *Nieuwenhuis* mede en zeide hem, dat als hij daar eenmaal aangesteld was geworden, ik ervoor zou zorgen, dat hij dan naar Holland overgeplaatst zou worden en van daaruit, onopgemerkt, onder de bescherming der Deutsche bezettingsautoriteiten mij iedere gewenschte inlichting en bericht zenden kon, opdat ik georiënteerd zij omtrent alle euveldeeden der nazi's. Daarom moest hij, *Nieuwenhuis*, goed gecamoufleerd zijn. Hij moest nooit iets op zich aan te merken hebben en naar

buiten altijd als N.S.B.-er optreden. In begin 1942 leverde hij mij weliswaar een zeer gevaarlijke streek. Zijn woede tegen de N.S.B. was toen zoo toegenomen, dat hij voor het lidmaatschap bedankte. Dit had als gevolg, toen dat bekend werd, dat *Himmler* direct een bericht kreeg met het voorstel hem en zijn vrouw in een concentratiekamp in te sluiten. *Himmler* was zeer boos over deze ondankbaarheid van *Nieuwenhuis*, daar hij hem toch de betrekking bezorgd had en ik kwam hierdoor in een zeer onaangename positie. Het gelukte mij echter *Himmler* te kalmeeren en hem ervan te overtuigen, dat het niet zoo erg was. *Himmler* lag namelijk sinds eenige maanden met *Mussert* overhoop, opgestoot door *Rost van Tonningen*, die na den val van *Mussert* dacht met behulp der SS minister-president van Nederland te kunnen worden. *Himmler* wilde namelijk de gehele N.S.B. ontbinden. Ik maakte gebruik van deze situatie en *Himmler* besloot, dat het uittreden van *Nieuwenhuis* uit de N.S.B. geen vergrijp was en dat hij verder in zijn betrekking gehandhaafd kon worden. Hij moest echter een militaire opleidingscursus van drie maanden bij de Waffen SS doormaken. Daarmede was ik echter niet gediend, want ik zou daardoor een waardevolle rapporteur voor drie maanden verliezen. Ik liet daarom *Nieuwenhuis* naar Berlijn komen en schreef voor hem een doktersattest uit, dat hij niet voor den militairen dienst geschikt was. Dit attest moest hij, indien een oproepingsbevel kwam, aan den SS-Gruppenartz toonen. Dat deed hij dan ook en kreeg toen een half jaar uitstel. Na afloop van dezen termijn kreeg hij een nieuw attest van mij en dat heeft zich meermalen herhaald. Van *Nieuwenhuis* kreeg ik doorlopend iedere week een rapport, wat door de Duitschers uit Holland weggehaald was, wat in beslaggenomen werd, welke menschen gearresteerd werden, enz. Daardoor kon ik vaak ingrijpen en veel onheil voorkomen.

Eens zeide *Rauter* mij, toen wij elkaar in het Hoofdkwartier van *Himmler* spraken: „Ik zou gaarne willen weten van waar en van wie U Uwe informaties over Holland krijgt. Het is n.l. interessant, dat U dikwijls de dingen eerder weet dan het bureau van den Reichsführer”. Ik antwoordde hem: „Dat moet een helderziende gave van mij zijn”. Daarop zeide *Rauter*, mij wantrouwend aanzien: „Uwe helderziendheid zal ik nog eens ont-raadselen. Ik zou gaarne willen weten aan welke kant U werkelijk staat!” Ik zeide hem: „Dat is heusch niet lastig te weten te komen. U zult mij altijd aan de zijde der gerechtigheid en fatsoen vinden”. „Zoo, zoo”, zeide *Rauter*, „dan bent U dus aan onze zijde. Maar waarom maakt U het mij altijd zoo moeilijk? Want het is voor mij niet prettig, dat de Reichsführer iets eerder te weten komt, voordat ik het hem verteld heb. Kunnen wij het niet eens met elkaar worden?” Ik zeide hem: „Dat ligt niet aan mij, maar aan U. Of hij geloofde dat het prettig voor mij was, wanneer oude vrienden en patiënten van mij, wier gerechte opvattingen ik kende, door hem opgesloten werden, alleen omdat zij Hollandsche patriotten waren”. „Ja”, zeide *Rauter*, „die zijn toch tegen den Führer en bedrijven ondergrondsche sabotage. Een strijdende Deutsche Weermacht kan zulke misdadigers en wroeters niet in den rug dulden”. Ik zeide hem: „Dit is een kwestie, waarover wij het nooit eens zullen worden. Maar ik ben gaarne bereid met U daarover te discussieeren.” Deze discussie heeft echter nooit plaats gevonden, daar hij denzelfden dag weer weg moest.

De rapporten, die *Nieuwenhuis* mij schreef, bracht hij met een Deutsche auto (militaire auto) over de Hollandsche grens, meestal naar Bentheim en adresseerde die daar aan mijn veldpostnummer bij de „Feldkommandostelle”.

Deze verbinding werkte nauwkeurig en betrouwbaar en ik was over alles goed georiënteerd, tot Augustus 1944. Toen kregen de Deutsche autoriteiten weer wantrouwen tegen *Nieuwenhuis*. Ik had het nog door kunnen drukken, dat hij zijn auto weer kon gebruiken, echter was mij er niet van bewust, dat hij zich nog eens daardoor het leven zoude redden. Eind Augustus was het wantrouwen tegen hem zoo sterk gegroeid, omdat hij met de ondergrondsche beweging in verbinding stond, dat een arrestatiebevel tegen hem werd uitgevaardigd. Net op tijd kreeg hij van een vriend een waarschuwing en toen de Gestapo hem arresteeren wilde, was hij verdwenen. Hij was hals over kop naar mij, Hartzwalde, gevlucht. Daar was hij veilig en goed ondergedoken. Een paar dagen later, toen ik weer bij de Reichsführer op Feldkommandostelle was, hoorde ik, dat *Nieuwenhuis* gevlucht was, vier uur voor zijn arrestatie, dat hij met de ondergrondsche beweging samengewerkt had en dat hij een „Volksschädling” was. Ik deed zeer verbaasd en meende, dat dit een groote vergissing was, daar ik hem toch voor een zeer betrouwbaar iemand hield.

- Hij vertoefde eenige maanden bij mij op Hartzwalde en het gelukte mij hem den 3den April 1945 met zijn vrouw op een gekocht visum naar Zweden te brengen."
- 40163—40171 (*Nieuwenhuis*) De mededelingen, welke de heer *Kersten* in dit overzicht doet met betrekking tot het bedanken van de heer *Nieuwenhuis* als lid van de N.S.B. zijn in overeenstemming met diens verklaringen daaromtrent aan de commissie.
- 26221—26233 (*Kersten*)
40156—40159 (*Nieuwenhuis*) De heer *Kersten* heeft verder over zijn gesprek met *Rauter*, waarbij deze er zijn verwondering over te kennen had gegeven, dat *Himmler* reeds op de hoogte was van berichten, voordat *Rauter* hem daarvan op de hoogte had gesteld, voor de commissie een verklaring afgelegd, welke overeenkomt met zijn mededelingen daaromtrent in zijn overzicht en de mededelingen van de heer *Nieuwenhuis*.
- 40180—40185 (*Nieuwenhuis*) Deze deelde voorts aan de commissie mede, dat de heer *Kersten* hem verteld had, dat door zijn hulp gevangenen werden vrijgelaten. Ook wist hij, dat dit gebeurde, doordat de heer *Kersten*, als hij in Zweden was, zijn secretaresse op Hartzwalde soms opbelde en haar dan mededeelde, dat hij met *Himmler* was overeengekomen, dat bepaalde personen zouden worden vrijgelaten. Die secretaresse stelde zich dan nader in verbinding met *Brandt*. De heer *Nieuwenhuis* is op Hartzwalde bij dergelijke telefoongesprekken aanwezig geweest en wist zodoende, dat door de hulp van de heer *Kersten* gevangenen in vrijheid werden gesteld. Bovendien heeft hij gedurende zijn verblijf op Hartzwalde kennis gemaakt met vier Zweden, die door de Duitsers ter dood waren veroordeeld, doch die door de heer *Kersten* zijn gered. Ook heeft de heer *Nieuwenhuis* op Hartzwalde een Française gesproken, die door de heer *Kersten* bevrijd was uit het kamp Ravensbrück, dat daar 25 km vandaan lag. Zij is daarna naar Frankrijk vertrokken.
- 40186—40187 (*Nieuwenhuis*) Verder deelde hij het volgende mede:
„Medio Maart 1945 was de heer *Kersten* niet op Hartzwalde; toen kwam een Zweedse auto voorrijden, wit, met een Zweedse vlag beschilderd; daaruit stapte een officier; er zaten twee officieren in die auto; een stapte uit en ging binnen, de andere bleef in de auto. Omdat de heer *Kersten* er niet was, ben ik op Hartzwalde naar binnen gegaan; die officier stelde zich voor als graaf *Bernadotte*; hij vroeg mij, of de heer *Kersten* thuis was. Ik antwoordde ontkennend; de heer *Kersten* was op een landgoed in de buurt, maar ik zeide, dat ik hem eventueel wel zou kunnen opbellen. Dat heb ik toen ook gedaan; toen heeft hij de telefoon overgenomen en ik heb dat telefoongesprek meegemaakt, waarin *Bernadotte* de hulp van de heer *Kersten* inriep voor een twintigtal Fransen, Noren en Polen. *Bernadotte* zeide, dat hij niet verder kon, dat *Kaltenbrunner* hem tegenwerkte en dat hij niet tot *Himmler* kon doordringen; hij vroeg, of de heer *Kersten* deze zaak niet bij *Himmler* kon voorbrengen. Toen is de heer *Kersten* naar Hartzwalde teruggekomen na een half uur. Bij het onderhoud tussen de heer *Kersten* en graaf *Bernadotte* was ik verder niet tegenwoordig; wel weet ik, dat na het vertrek van *Bernadotte* de heer *Kersten* weer naar *Himmler* ging; die avond heeft hij medege-deeld, dat die mensen ook weer vrij waren. Uit de verdere bewoordingen is mij gebleken, dat die mensen vrij waren. Dat is de enige keer, dat ik persoonlijk *Bernadotte* gesproken heb.”
- 40189—40196 (*Nieuwenhuis*) Het was de heer *Nieuwenhuis* wel bekend, dat *Bernadotte* tot *Himmler* is doorgedrongen, doch hij wist niets te zeggen over de wijze, waarop dat is gebeurd.
Na aankomst in Zweden heeft de heer *Nieuwenhuis* zich onmiddellijk in verbinding gesteld met de heer *Knulst*, die inlichtingen van hem wilde hebben.
- 40201—40209 (*Nieuwenhuis*) Als de heer *Kersten* te Stockholm vertoefde, kwam de heer *Knulst* bij hem op bezoek. Volgens de heer *Nieuwenhuis* is hij in opdracht van de heer *Kersten* naar de heer *Knulst* gegaan om een lijst te halen van Nederlanders, die de heer *Kersten* bij *Himmler* zou proberen vrij te krijgen. Hij heeft toen, naar hij zeide, van de heer *Knulst* een lijst gekregen, waarop de namen van 94 vooraanstaande Joodse Nederlanders stonden, welke lijst hij aan de heer *Kersten* heeft overhandigd. Deze was zeer teleurgesteld, dat het zo'n kleine lijst was.
- Op de vraag van de heer *Nieuwenhuis*, of er niet meer namen bekend waren, heeft de heer *Knulst* hem geantwoord, dat hij niet meer lijsten had. De heer *Kersten* is er toen volgens de heer *Nieuwenhuis* in geslaagd, om zonder dat hij andere namen van Nederlandse gevangenen had, nog duizend Nederlandse vrouwen te bevrijden uit Ravensbrück.
- De heer *Nieuwenhuis*, die in Zweden veel bij de heer *Kersten* aan huis kwam, heeft, doordat deze in zijn bijzijn vaak per telefoon met minister *Günther* sprak over het vrijlaten van gevangenen in Duitsland en over de vraag, of *Bernadotte* al instructies had gekregen voor het transporteren dier gevangenen e.d., gemerkt, dat de heer *Kersten* geregeld met deze minister in verbinding stond. Naar hij uit bedoelde telefoongesprekken begreep, werd *Bernadotte* uitsluitend ingezet

34337—34338; 34409—34414; 34426 (*van der Vlugt*)

34418—34424 (*van der Vlugt*)

26122—26124; 26129 (*Kersten*)

34422 (*van der Vlugt*)

34432—34433 (*van der Vlugt*)

34434—34435 (*van der Vlugt*)

voor het transporteren van de mensen, die door de bemiddeling van de heer *Kersten* waren bevrijd.

Toen de heer *Nieuwenhuis* te Stockholm verblijf hield, zijn er, zo verklaarde hij, tussen de heer *Kersten* en minister *Günther* onderhandelingen gaande geweest over een reis van de heer *Kersten* naar Duitsland. Die reis is door de heer *Kersten* in opdracht van minister *Günther* gemaakt, samen met een vertegenwoordiger van het Joodse bureau Masur met het doel om de Joden uit de concentratiekampen in Duitsland ontslagen te krijgen. Daarbij had *Bernadotte* instructies gekregen om die bevrijde gevangenen te transporteren. De heer *Nieuwenhuis* heeft van de heer *Kersten* en ook van een Joods meisje in Stockholm gehoord, dat *Bernadotte* er aanvankelijk niet veel voor gevoeld heeft ook bevrijde Joodse gevangenen naar Zweden over te brengen, maar uit eigen ervaringen kon hij daaromtrent niets mededelen.

De heer *A. J. Th. van der Vlugt*, Nederlands gezant in Finland, heeft aan de commissie verklaard het heel vreemd te vinden, dat de heer *Kersten*, die de Finse nationaliteit heeft, nooit met hem in aanraking is gekomen, toen hij vóór en gedurende de oorlog hier te lande honorair consul-generaal van Finland was.

Als Nederlands gezant heeft hij verschillende inlichtingen over de heer *Kersten* ontvangen, welke, naar hij zeide, allerminst gunstig waren en waaromtrent hij een rapport heeft ingediend bij de Minister van Buitenlandse Zaken. Van Finse zijde waren hem nog meer inlichtingen toegezegd, die hij aan deze minister eveneens zou overbrengen.

Naar de heer *van der Vlugt* aan de commissie verklaarde, is er over het boek, dat de heer *Kersten* over zijn werk heeft geschreven en dat ook in het Zweeds is uitgegeven, in Finland uiteraard wel iets te doen geweest en verschillende Finnen hebben hem hun mening gezegd, welke zij op grond van hun eigen ervaring over dat boek hadden. De heer *van der Vlugt* heeft het boek van de heer *Kersten* zelf niet gelezen, maar hij heeft er wel verschillende dingen over gehoord. Zo is het volgens hem bepaald onjuist, dat de heer *Kersten* te Helsingfors aan de universiteit heeft gestudeerd; wel heeft hij daar volgens mededelingen, welke hij van officiële Finse zijde heeft ontvangen, aan een particulier instituut massage gestudeerd.

De heer *Kersten* heeft zelf aan de commissie medegedeeld, dat hij zijn artsdiploma in Duitsland heeft behaald en dat dit ten tijde van zijn verhoor bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie berustte.

Toen in de Finse couranten werd medegedeeld, dat de heer *Kersten* door de commissie was gehoord, heeft men de heer *van der Vlugt* van Finse zijde gezegd: „Wanneer het in Nederland zo ernstig wordt opgevat, stellen wij er prijs op om U verschillende dingen over hem mede te delen”. Deze mededelingen, die de heer *van der Vlugt* nog niet had ontvangen, betroffen niet de heer *Kersten* als medicus, doch als informator.

Het was de heer *van der Vlugt* niet bekend, of de Finse Regering de heer *Kersten* inderdaad bij wijze van onderscheiding de titel Medizinalrat heeft verleend, doch dat zou hij nog onderzoeken. Overigens zou het hem niet verwonderen, indien de heer *Kersten* inderdaad deze onderscheiding was verleend, want er zijn wel eens Finse diplomatieke vertegenwoordigers geweest, die in nauwe verbinding hebben gestaan met de heer *Kersten*. Zolang de heer *van der Vlugt* niet zeker wist, wie de heer *Kersten* was, kon hij niet zeggen, of dat tegen die vertegenwoordigers pleitte, doch hij kon zich wel voorstellen, dat de een sneller door de heer *Kersten* geïmponeerd geraakte dan de ander. Hij achtte het best mogelijk, dat de betreffende vertegenwoordigers nogal snel geïmponeerd zijn geweest.

De heer *van der Vlugt* verklaarde verder, dat hij geen enkele aanwijzing had om te veronderstellen, dat de mededelingen van de heer *Kersten* over de aan Nederlanders verleende hulp onwaar zijn. Hij heeft nooit enig contact met hem gehad, maar de verhalen, welke hij gehoord heeft, wezen er op, dat in een analoog geval bewezen zou zijn, dat de heer *Kersten*, afgezien van zijn grote capaciteiten als masseur, ook beschikt heeft over een grote mate van fantasie. Wanneer hem omtrent die verhalen iets naders bekend mocht worden, zou hij daaromtrent aan de Minister van Buitenlandse Zaken rapporteren.

Bij schrijven van 18 October 1948 heeft de heer *van der Vlugt* over de heer *Kersten* het volgende aan de Minister van Buitenlandse Zaken medegedeeld:

„De Finse pers heeft enige tijd geleden nogal het een en ander vermeld omtrent het boek van *Felix Kersten*, waarin hij zich zelf voorstelt als de redder van Nederland.

Van Finse zijde is mij medegedeeld:

1. dat men meende te weten, dat *Kersten* binnenkort pogingen zou doen om de Nederlandse nationaliteit te verkrijgen. Hij

zou in Zweden tevergeefs stappen hebben gedaan voor het verkrijgen van de Zweedse nationaliteit, welke poging, naar mijn zegsman beweerde, was mislukt door toedoen van Graaf *Bernadotte*.

2. dat *Kersten* na de eerste Fins/Russische oorlog (de zgn. Winteroorlog) zich ook in Finland zou hebben voorgedaan als de redder van Finland, die bereikt zou hebben de interventie van Duitsland in Moskou, waardoor Finland zijn vrijheid zou hebben behouden. Men zou volgens mijn zegsman aan Finse zijde gelegenheid hebben gehad deze opgaven van *Kersten*, die daarbij talrijke bijzonderheden had medegedeeld, naderhand te controleren, waarbij gebleken zou zijn, dat *Kersten's* mededelingen op pure fantasie berustten.

Afgezien van zijn zeer bijzondere gaven als masseur, geldt *Kersten* hier als een fantast en een geldwolf. Zijn boek wordt hier beschouwd als een grandioze propapanda voor hem zelf en daarnaast als een bron van belangrijke inkomsten. Hij zou een mislukte poging hebben gedaan om zijn boek te doen verfilmen.

Zonder persoonlijk voor de juistheid van het bovenstaande te kunnen instaan, heb ik gemeend de betreffende mededelingen toch ter kennis van Uwe Excellentie te moeten brengen. De mogelijkheid bestaat, dat ik binnenkort nog nadere informatie omtrent *Kersten* zal kunnen verkrijgen, zodat ik — indien daartoe aanleiding bestaat — op een en ander nog nader zal terugkomen."

De heer *Kersten* heeft in een brief, welke hij op 7 September 1949 aan de commissie schreef, beschouwingen gewijd aan het bovengenoemde rapport van de heer *van der Vlugt*.

Hij deelt daarin mede, dat hij, gelijk de heer *van der Vlugt* aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft gerapporteerd, inderdaad in 1945 een verzoekschrift bij de Zweedse Regering heeft ingediend ter verkrijging van de Zweedse nationaliteit. Dit verzoek is door *Bernadotte* getorpedeerd, omdat deze wilde voorkomen, dat de heer *Kersten* na zijn naturalisatie tot Zweeds onderdaan tegen hem als getuige zou kunnen optreden en zijn verkeerde voorstelling van zaken aangaande het Zweedse reddingswerk zou kunnen rechtzetten. Er werd dan ook de grofste laster tegen de heer *Kersten* uitgestrooid teneinde hem als ongeloofwaardig en als een fantast te kenmerken.

Ter bestrijding van de bewering, dat hij een „geldwolf” zou zijn, voerde de heer *Kersten* aan, dat hij inderdaad zijn rijke patiënten goed liet betalen, doch de minvermogenden onder hen bracht hij weinig of in het geheel geen honorarium in rekening. Hij heeft zijn boek niet geschreven om propaganda te maken voor zich zelf, doch hij heeft dit als geschiedkundig document gepubliceerd. Hij is namelijk een der weinigen, die gedurende de oorlog in de naaste omgeving van *Himmler* hebben verkeerd.

De royalties, welke de heer *Kersten* uit de verschillende uitgaven van zijn boek trekt, zijn minimaal en staan in geen verhouding tot het werk en de onkosten, die hij daaraan heeft besteed.

Zeer weinigen zijn op de hoogte van het reddingswerk, dat de heer *Kersten* gedurende de oorlog heeft verricht, daar dat in het geheim moest geschieden. Hij heeft hiervoor echter samengewerkt met de Finse gezant te Berlijn, de heer *Kivimäki*, de Finse legatieraad aldaar, de heer *Lundström*, de Finse Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *Witting*, diens opvolger, de heer *Ramsay*, en met de President der Finse Republiek, de heer *Ryti*. In Zweden heeft hij samengewerkt met minister *Günther* en met de heer *Engzell*, chef van een der afdelingen van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken, alsmede met de heer *Storch*, de hoogste vertegenwoordiger van het World Jewish Congress.

Met *Bernadotte* heeft de heer *Kersten* zo goed als niet te maken gehad; deze heeft van de Zweedse Regering slechts opdracht gekregen om degenen, die door toedoen van de heer *Kersten* door *Himmler* waren bevrijd, naar Zweden te transporteren.

„Indien”, zo vervolgt de heer *Kersten* in zijn brief aan de commissie, „dus „iemand” in Finland over mijn persoon en mijn reddingswerk iets denkt te weten, dan is dat dwaasheid, hetzij, dat deze iemand zijn wijsheid uit mijn boek heeft ontnomen en dan verdraaid heeft weergegeven, met het enige doel om mij te belasten en onaangenaamheden te bereiden. Mijn reddingswerk heb ik dan ook uit eigen beweging en uit de grond van mijn hart verricht met het enige doel om mensen aller nationaliteiten, die door de Nazi's vervolgd werden, te helpen. Het is dan ook zeer betreurenswaard, dat de heer *van der Vlugt* zijn rapport van 18 October 1948, nadat hij professor *Kivimäki* — die nu weer professor aan de universiteit van Helsinki is — in het begin van 1949 had gesproken, later niet heeft herzien. Tenslotte verwijs ik nog naar de verklaringen van de volgenden:

De Finse minister *Kivimäki* van 5 December 1949;

de Finse minister van buitenlandse zaken *Ramsay* van 13 Juni 1949;

de Finse legatieraad *Lundström* van 1 Juli 1949, die voor zich zelf spreken."

Op 16 Juli 1949, dus reeds vóór de heer *Kersten* zijn bovengenoemde brief aan de commissie heeft geschreven, had hij haar de verklaringen van de heren *Ramsay* en *Lundström* toegezonden.

De verklaring van de heer *Ramsay* was in het Zweeds gesteld; in Duitse vertaling luidt zij als volgt.

In der Zeit, da ich Aussenminister in Finnlands Regierung war — März 1943 bis August 1944 —, nahm ich teil an Informationen betr. Medizinalrat *Kersten* und konnte anlässlich seiner Besuche in Finnland auch seine Bekanntschaft machen. Herr *Kersten*, der finnischer Staatsbürger ist, erhielt in dieser Zeit auch einen finnischen Dienstpass.

Unter Ausübung seines Berufes als Masseur hatte Herr *Kersten* viele Patienten von hohem Rang und hervorragender politischer Stellung erhalten. Zu diesen gehörten u.a. Herr *Himmler* und Herr von *Ribbentrop*.

Durch seine Stellung zu den beiden letztgenannten Patienten konnte Herr *Kersten* teils bedeutungsvolle Informationen erhalten, und teils einen gewissen Einfluss auf sowohl deren Auffassungen als auch Massnahmen gewinnen. Herr *Kersten* lieferte der finnischen Gesandtschaft in Berlin kontinuierlich Informationen betr. die innerpolitische Entwicklung in Deutschland und solche über die Einstellung der leitenden Nationalsozialisten zu für Finnland und den Norden aktuellen und bedeutungsvollen Fragen. Er versäumte augenfällig keine sich etwa bietende Gelegenheit um die Machthabenden in Deutschland von der Wichtigkeit dessen zu überzeugen zu versuchen, dass alle Eingriffe in Finnlands selbständige Politik und alle Angriffe gegen Schweden vermieden werden müssten. Als es die für Finnlands Versorgung entscheidenden Getreidelieferungen von Deutschland galt, bemühte sich Herr *Kersten* energisch um die Beseitigung der Schwierigkeiten und Verzögerungen. Herr *Kersten* war konsequent und unermüdlich wirksam, um die Freigebung oder Milderung der Behandlung internierter Personen zu erreichen. Durch die finnische Gesandtschaft in Berlin wurde er von Fall zu Fall auf Personen, besonders Norweger und Dänen, aufmerksam gemacht, für welche man eine Intervention wünschte. In vielen Fällen ergaben Herr *Kerstens* Massnahmen gute Resultate.

Mein Eindruck ist, dass Herr *Kersten* in all diesen Bestrebungen von humanitären Gesichtspunkten geleitet wurde und dass er seine Schuldigkeit tun wollte, den Mitmenschen in der Not zu helfen. Sein furchtloses Auftreten war von Nutzen. Basierend auf dem, was mir berichtet wurde und auf Gesprächen mit Herrn *Kersten* ist meine Auffassung die, dass er keinerlei Gemeinschaft mit dem Nazismus hatte; vielmehr nahm er eine bestimmt abweisende Haltung zu dessen Bestrebungen und Lehren ein.

De verklaring van de heer *Lundström* heeft de volgende inhoud.

„Als Legationsrat der finnischen Gesandtschaft in Berlin in den Jahren 1937—1944 bin ich in der Lage, folgendes über die Wirksamkeit des finnischen Medizinalrats *Felix Kersten* auszusagen:

Medizinalrat *Kersten*, der als Spezialist für Manuelle Therapie seit dem Jahre 1939 den deutschen Reichsführer der SS und obersten Chef der deutschen Polizei *Heinrich Himmler* behandelte, tat dies mit Wissen und voller Billigung der finnischen Gesandtschaft. Diese liess sich dabei von dem Gedanken leiten, dass eine direkte Verbindung eines finnischen Staatsangehörigen zum höchsten Chef der deutschen Polizei in irgend einer Form sinnvoll ausgewertet werden könnte. Die Entwicklung hat uns dann gezeigt, dass dieser Gedanke richtig war.

Ich habe das Rettungswerk von Medizinalrat *Kersten* während des Krieges bis 1944 nach Möglichkeit verfolgt in Berlin. Viele Vorhaben wurden in der finnischen Gesandtschaft besprochen und auf Grund detaillierter Pläne in Angriff genommen. So entwickelte sich eine fruchtbare Zusammenarbeit zwischen der Gesandtschaft und Medizinalrat *Kersten*, die in allgemeinen und für Finnland wichtigen Fragen zu sehr guten Erfolgen führte. Herr *Kersten* hatte unser volles Vertrauen.

Was speziell Finnland anbetrifft, so erinnere ich mich, dass Herrn *Kerstens* Interventionen bei *Himmler* vielleicht entscheidend dazu beigetragen haben, die Ernährungsschwierigkeiten Finnlands durch Getreidelieferungen von Deutschland zu erleichtern. Wie ich von beteiligten Personen gehört habe, hat

Herr *Kersten* im Zusammenhang mit der geplanten Auslieferung finnischer Juden nach Deutschland, seinen Einfluss bei *Himmler* dahingehend geltend gemacht, dass dieses Begehren nicht ernst vorgetragen wurde. Auch bei vielen anderen Gelegenheiten war *Kersten* immer bereit, die finnische Gesandtschaft mit Rat und Tat zu unterstützen.

Besonders erwähnen möchte ich Medizinalrat *Kerstens* umfangreiche Tätigkeit zur Rettung vom Nazismus verfolgter Menschen der verschiedensten Nationen, was durch unmittelbaren Einsatz bei *Himmler* geschah. Durch diese seine Tätigkeit hatte er sich im Laufe der Zeit allmählich so gefährdet, dass unsere Vertrauensleute es uns nahelegten, Herrn *Kersten* zu warnen und ihm grösste Vorsicht anzuraten.

Ich weisz, dass Herr *Kersten* das Leben von sehr vielen Menschen der verschiedensten Nationen gerettet hat. Ein besonders warmes Empfinden hatte Medizinalrat *Kersten* für Holland, mit dem ihn ein Jahrzehnt lang engste Beziehungen verbanden.

Es steht ausser Zweifel, dass Herr *Kersten* seinen humanitären Kampf als Einzelkämpfer uneigennützig geführt hat, ohne politische Färbung, nur als Arzt und Helfer.

Für seine Verdienste um Finnland verlieh die finnische Regierung Herrn *Kersten* den hohen medizinischen Titel und Rang eines Medizinalrats, sowie das Komturkreuz des Ordens der Weissen Rose."

De door de heer *Kersten* genoemde heer *Engzell* heeft op 16 April 1945 de volgende verklaring afgegeven:

Kungl. Utrikes
Departementet
Rättsavdelningen
Avdelningschefen.

This is to certify that Mr *Felix Kersten* Medical Counsellor, who proceeds to Berlin in the next days in order to negotiate the release of certain internees, is collaborating with the Royal Swedish Ministry for Foreign Affairs. The Swedish Legation in Germany has been asked to protect him. All civil and military authorities are requested to give him all lawful aid and protection in case of need.

Stockholm, April 6th 1945.

(w.g.) Gösta Engzell,
Chief of the Legal Department.

Bovendien heeft de heer *Engzell* op 15 Januari 1946 aan de heer *Kersten* een brief geschreven, welke berust in het archief van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Deze brief luidt in de Nederlandse vertaling als volgt.

„Aan den Heer Medizinalrat
Felix Kersten
Linnégatan 8,
Stockholm.

Gedurende de laatste jaren van het nazi-regime in Duitsland bent U op prijzenswaardige wijze behulpzaam geweest bij het uitvoeren van verschillende Zweedsche acties tot het redden van mensen, die een offer werden van het bovengenoemde regime. Hierbij bent U altijd bereid geweest, door het inschakelen van Uw betrekkingen in Duitsland, de wenschen uit te voeren, welke U door het Zweedsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken werden doorgegeven.

Het is mij bekend, dat U in groote mate daartoe bijgedragen hebt, dat een aantal Zweden, die door hun werk in Polen ter dood of tot lange tuchthuisstraffen waren veroordeeld, door Uw tusschenkomst begenadigd en vrijgelaten werden. Ik ken ook eenige andere gevallen, waarbij, dank zij Uw tusschenkomst, in Duitsland geïnterneerde personen van verschillende nationaliteit vrijgelaten werden.

Onder de wenschen van het Zweedsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken, die U aan de betreffende Duitse instantie doorgegeven hebt, en die voor het grootste gedeelte uitgevoerd werden, herinner ik aan de vrijlating van een groot aantal Joden en andere personen uit concentratiekampen, aan het brengen van een groep geïnterneerde Joden van Noorwegen naar Zweden, aan de vrijlating van eenige veroordeelde zeelieden in Duitsland en aan de verbetering van den toestand en gedeeltelijk ook vrijlating van politieke gevangenen in Noorwegen.

Daar ik zelf in het Zweedsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken o.a. daarvoor werkte, om mensen uit de klauwen van

het nazisme te redden, zoude ik gaarne hiermede mijn oprechten dank voor Uw hulp tot uitdrukking willen brengen.

Stockholm, 15 Januari 1946.

(w.g.) Gösta Engzell.

Chef van de justitieele afdeling
van het Zweedsche Ministerie
van Buitenlandse Zaken.

Verder heeft de heer *Günther*, die na het einde der vijandelijkheden Zweeds gezant is geworden te Rome, in verband met het verzoek van de heer *Kersten* om hem de Zweedse nationaliteit toe te kennen, op 28 November 1946 aan de Zweedse advocaat *Knut Littorin* geschreven, dat er geen enkele twijfel bestaat omtrent het feit, dat de heer *Kersten* gedurende de laatste phase van de oorlog duizenden mensen het leven heeft gered.

„Wat betreft Zweden”, zo vervolgt in de Nederlandse vertaling dit schrijven van de heer *Günther*, „mag onder meer vooral gewezen worden op zijn beslissende hulp ten behoeve van de Zweden te Warschau en op het ontwerpen van de reddingswerkzaamheden in Duitschland in het begin van het jaar 1945, welke het Roode Kruis werden toevertrouwd en zijn uitgevoerd onder de leiding van Graaf *Bernadotte*.”

Ik ken dr. *Kersten* reeds sedert den herfst van 1943 en ik heb bij hem altijd de grootste bereidwilligheid gevonden om zijn uiterste best te doen voor het grootse humane reddingswerk, waartoe zijn bijzondere positie de mogelijkheid opende. Daarentegen heb ik nooit iets in zijn doen en laten en in zijn uitlatingen aangetroffen, wat aanleiding zou kunnen geven tot de in eenige kranten gepubliceerde insinuaties als zou hij nazi zijn, hetwelk ik integendeel volmaakt uitgesloten acht.

Er bestaat van mijn kant geen enkel bezwaar van dezen brief gebruik te maken zooals het U inzake de verkrijging van de Zweedsche nationaliteit voor Dr. *Kersten* zal goeddunken.

De door U gezonden bijlagen retourneer ik hierbij.”

Ook deze brief is afkomstig uit het dossier, dat omtrent de heer *Kersten* bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie berust.

Op 3 Maart 1949 heeft de heer *van der Vlugt* wederom aan de Minister van Buitenlandse Zaken mededelingen doorgegeven, welke hem omtrent de heer *Kersten* van volgens de heer *van der Vlugt* in dit opzicht zeer goed ingelichte Finse zijde hadden bereikt ¹⁾.

Het oordeel van de zegsman van de heer *van der Vlugt* was in het kort als volgt: *Kersten* is een fantast, maar hij heeft tijdens de oorlog zeer waardevol werk verricht ten behoeve van oorlogsslachtoffers van verschillende nationaliteiten. Door zijn fantasie bestaan zijn mededelingen echter uit „Wahrheit und Dichtung”.

„Mijn zegsman”, zo vervolgt het schrijven van de heer *van der Vlugt*, „betreunde het voor *Kersten*, dat zijn pleitbezorgers zich zo weinig beperking hebben opgelegd en wees in dit verband o.m. op een in zijn bezit zijnde schriftuur (fotografisch afschrift), getiteld: „Neue vervollständigte Aufzeichnung über Dr. *Felix Kersten*” van Prof. mr. *N. W. Posthumus*, dat hij betitelde als een „advocatenpleidooi, dat zijn doel voorbij schiet”. Dit geldt, volgens het schrijven van de heer *van der Vlugt*, niet alleen voor deze schriftuur maar ook voor talrijke andere, zo bijvoorbeeld een verklaring van de oudgezant van Finland te Berlijn, Prof. *T. M. Kivimäki*, ten behoeve van de heer *Kersten*, waarin Prof. *Kivimäki* meegedeeld heeft, dat de heer *Kersten* o.m. een groot aantal Nederlanders gered zou hebben, een verklaring, die hij, zoals hij de heer *van der Vlugt* persoonlijk had verteld, vermeld had op grond van „horen zeggen”. Prof. *Kivimäki* had de heer *van der Vlugt* echter gelijktijdig medegedeeld, dat hij in bepaalde gevallen als gezant persoonlijk van de diensten van de heer *Kersten* met gunstig resultaat gebruik heeft gemaakt.

De zegsman van de heer *van der Vlugt* was van mening, dat graaf *Bernadotte* ten aanzien van verschillende zogenaamde door hem bereikte resultaten met de eer is gaan strijken, die feitelijk aan de heer *Kersten* toekomt.

Wat Finland betreft, meende die zegsman, dat de heer *Kersten* zich o.m. ten opzichte van twee voorvallen ten onrechte op het resultaat van zijn interventie beroept. Een daarvan heeft betrekking op Duitsland's druk op Moskou ter beëindiging van de Winteroorlog (1939/1940). De zegsman van de heer *van der Vlugt* had deze hieromtrent medegedeeld, dat de heer *Kersten* over zodanige beëindiging met *Mussolini* zou hebben gesproken en dat dit gesprek enige tijd later in tegenwoordigheid van *von Ribbentrop* zou zijn voortgezet. Volgens de heer *Kersten* zou *Mussolini* toen aan *von Ribbentrop* diens interventie ten behoeve van Finland verzocht hebben. Op grond van dit verzoek heeft de heer *Kersten* er zich later op beroepen, dat door zijn toedoen Duitsland bij Moskou ten gunste van Finland geïnterveneerd

¹⁾ Vgl. bijlage 62.

zou hebben, een interventie, waarvan echter, naar de heer van der *Vlugt* aan de minister mededeelde, nooit iets is gebleken. Integendeel; niettegenstaande de volgens de heer *Kersten* door von *Ribbentrop* aan *Mussolini* gedane toezegging, zou Duitsland tot November 1940 de Sovjet Unie de volkomen vrije hand ten aanzien van Finland hebben gelaten. De zegsman van de heer van der *Vlugt* wees op dit voorval als een typische mengeling van „Wahrheit und Dichtung”.

De heer van der *Vlugt* deelde verder in deze brief aan de Minister van Buitenlandse Zaken mede, dat hij persoonlijk na lezing van het pleidooi van prof. *Posthumus* de indruk over de heer *Kersten* had gekregen, dat deze omtrent zijn beweerde interventie bij *Himmler* omtrent het „doorsteken door de Duitsers der zeedijken in Holland” de klok had horen luiden, maar niet wist, waar de klepel hing.

Het doorsteken van de zeedijken was naar de mening van de heer van der *Vlugt* geen aangelegenheid geweest van *Himmler*, doch van de Wehrmacht; de Nederlanders, die zich in April 1945, toen daarvan sprake was, als insiders van het toenmalige gebeuren mogen beschouwen, weten volgens hem zeer wel, dat geheel andere redenen dan interventie van de heer *Kersten* dit hebben voorkomen.

De brief van de heer van der *Vlugt* eindigt dan als volgt:

„Ten aanzien van al deze punten geldt het oordeel van mijn Finse zegsman „Wahrheit und Dichtung”, waarnaast mijn zegsman echter nadrukkelijk verklaard heeft, overtuigd te zijn van waardevol werk, door Dr. *Kersten* tijdens de oorlogsjaren verricht. Mijn zegsman was verwonderd, dat dit werk tot dusverre in het buitenland — vooral in Zweden — nog zo weinig erkenning heeft ondervonden, niettegenstaande veel van het werk, dat door Dr. *Kersten* met goed resultaat is verricht, geschied zou zijn in opdracht van de toenmalige Zweedse Minister van Buitenlandse Zaken, *Günther*”.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 62.

72452—72454 (*Posthumus*)

Prof. *Posthumus* heeft aan de commissie verklaard, dat het dossier van de heer *Kersten* voor een groot gedeelte bestaat uit afschriften van brieven, die deze aan *Himmler* heeft geschreven ter bevestiging van afspraken, welke hij met hem heeft gemaakt en dat er weinig stukken in zijn van de hand van *Himmler* zelf.

Op de vraag, hoe men zulke brieven, geschreven door de heer *Kersten* zelf, kan beschouwen als bewijsstukken van een overeenkomst, die de wederpartij niet heeft bevestigd en hoe men op grond daarvan tot een positieve overtuiging ten aanzien van de heer *Kersten* kan komen, antwoordde de heer *Posthumus*, dat hij mede door verklaringen van minister *Günther* en doordat hij in zijn vele gesprekken met de heer *Kersten* deze nooit op een tegenstrijdigheid heeft kunnen betrappen, tot zijn mening omtrent hem is gekomen.

„De verhalen van deze man”, aldus vervolgde de heer *Posthumus* zijn betoog, „voor wiens geheugen ik zeer veel respect heb, zijn feilloos. Komt er plotseling iets nieuws voor de dag, dan blijkt dat zijn vorige verklaringen te bevestigen. Een voorbeeld is dat bekende verhaal omtrent het transport van het Nederlandse volk naar het Oosten. Ik had er altijd kritisch tegenover gestaan. Wij hadden eerst de verschillende lezingen van *Kersten* zelf, uitvoerig neergeschreven na zijn gesprekken met *Himmler*. Die stukken zijn, voorzover ik weet, U ook bekend. Daarna heeft men gekregen de eidesstattliche verklaring van *Brandt*, de secretaris van *Himmler*, die het bevestigde. Verder — *Kersten* heeft U dat waarschijnlijk nog niet medegegeld; ik weet niet, wanneer hij verhoord is — is het dagboek van generaal *Franz Müller* voor de dag gekomen, waarin deze heeft opgetekend, dat hij van *Himmler* had gehoord, dat *Kersten* grote bezwaren had tegen de transportatie van het Nederlandse volk. Maar dit is nog niet het meest interessante. Dat is pas kort geleden bij een gesprek, dat ik met *Kersten* heb gehad, voor de dag gekomen. Ik vroeg hem: Vertel mij eens, wanneer U bent begonnen dat plan met het Nederlandse volk tegen te werken. Hij zei: Ik weet wel, dat ik op 16 April 1941 bij *Himmler* heb bereikt, dat hij *Hitler* er van zou overtuigen, dat het plan moest worden ingetrokken. Toen vroeg ik *Kersten*: „Wanneer hebt U er van gehoord? Is dat in April geweest?” „Neen”, zei hij, „dat is begin Maart geweest, ik herinner het mij heel goed. Ik herinner mij, dat ik in Maart 1941 heb gehoord, dat er een conferentie tussen *Hitler* en *Himmler* was geweest” — waarschijnlijk heeft hij dat van *Brandt* of van *Himmler* gehoord — „waarin over algemene zaken werd gesproken, en dat toen iemand binnenkwam en een brief overreikte, waarover *Hitler* in woede ontstak, zodat hij een glas, dat hij aan de mond wilde brengen, over de tafel smeed. Dat was het bericht, dat er een werkstaking in Holland was geweest. Die ellendige Holländer waren wild en moesten gestraft worden; zij moesten übergesiedelt worden. Toen zei ik tegen *Kersten*: „Maar man, dan begrijp ik ineens alles; nu klopt ook alles. Dat was de staking van 25 en 26 Februari, die *Hitler* ter ore kwam”. *Kersten* kende die Februari-staking niet; hij dacht, dat het niets geweest was. Ik heb hem gezegd, dat er een

¹⁾ Vgl. Felix Kersten. Klerk en Beul, blz. 62 e.v.

²⁾ Vgl. Felix Kersten. Klerk en Beul, blz. 63.

³⁾ Vgl. Felix Kersten. Klerk en Beul, blz. 64.

⁴⁾ Vgl. Felix Kersten. Klerk en Beul, blz. 65.

⁵⁾ Vgl. Felix Kersten. Klerk en Beul, blz. 70.

⁶⁾ Vgl. Felix Kersten. Klerk en Beul, blz. 68 en 69.
72457 (*Posthumus*)

grote staking was geweest. Zo bleek, dat er direct verband was tussen de Februari-staking en het besluit om het Nederlandse volk te evacueren".

Over laatstgenoemde aangelegenheid heeft de heer *Kersten* aan de commissie geen mondelinge mededelingen gedaan, doch in zijn boek doet hij dat wel.¹⁾

Deze komen in het kort op het volgende neer. In Maart 1941 las de heer *Kersten* in een geheim staatsstuk, dat hij bij *Brandt* te lezen kreeg, dat het de bedoeling van *Hitler* was om op 20 April 1941, zijn verjaardag, bekend te maken, dat de bevolking van Nederland zou moeten verhuizen; men had berekend, dat ruim acht miljoen Nederlanders moesten worden getransporteerd. Met Duitse grondigheid was het gehele plan tot in de kleinste details voorbereid. De staf, die met de leiding van de deportatie werd belast, zou bestaan uit op de voorgrond tredende S.S.-leiders, die reeds bij de volksverplaatsingen in de Baltische landen hun bekwaamheid hadden bewezen²⁾.

De Nederlandse nationaal-socialisten zouden voorlopig mogen blijven en zouden hulp verlenen bij de deportatie. Na het wegvoeren van zijn bewoners zou Nederland een S.S.-provincie van het Groot-Duitse Rijk worden met Utrecht als hoofdstad. De vrijgekomen Nederlandse landbouwgronden zouden worden verdeeld in erven van zestig tot honderd hectaren onder jonge S.S.-boeren uit Duitsland. Voor de opbouw van deze provincie was een vierjarenplan opgesteld, terwijl *Himmler*, die tot commissaris voor de deportatie was benoemd, verantwoordelijk zou zijn voor de deportatie en de opbouw. *Rost van Tonningen* zou hem als enige Nederlander terzijde staan als adviseur en gedurende de periode, waarin *Himmler* zijn nieuwe functie zou uitoefenen, zou zijn andere werk door een plaatsvervanger worden waargenomen³⁾.

De ochtend nadat *Kersten* van dat geheime document kennis had genomen, beluisterde hij toevallig in het „Casino” van *Himmler* een gedeelte van een gesprek tussen *Heydrich* en *Rauter*, waaruit hem bleek, dat eerstgenoemde reeds met het bovenvermelde plan bekend was.

Toen de heer *Kersten* *Himmler* behandelde, vroeg hij hem, wanneer de verhuizing van het Nederlandse volk zou plaats vinden, waarop *Himmler* antwoordde, dat deze op 20 April 1941, op de verjaardag van *Hitler*, zou worden bekend gemaakt. Op diens vraag, hoe de heer *Kersten* van deze zaak wist, antwoordde hij *Heydrich* en *Rauter* daarover in het „Casino” te hebben horen spreken⁴⁾.

Gedurende de volgende dagen na dat gesprek werd de gezondheid van *Himmler* aanmerkelijk slechter en toen probeerde de heer *Kersten* hem er van te overtuigen, dat hij in die toestand niet in staat zou zijn tot het verrichten van de zware taak, welke de deportatie van het Nederlandse volk met zich zou brengen. Hij zeide hem het beter te achten, dat daarmee gewacht zou worden tot het einde van de oorlog. Op 16 April 1941 gaf *Himmler* toe, dat zijn lichamelijke toestand hem niet in staat stelde de zo veel omvattende taak naar behoren te volbrengen en hij zou de Führer daarvan in kennis stellen. De heer *Kersten* wist, dat *Himmler* na dat gesprek naar *Hitler* is gegaan en enkele dagen later vernam hij van *Himmler*, dat de Führer er met het oog op de gezondheidstoestand van *Himmler* in had toegestemd de deportatie van het Nederlandse volk uit te stellen tot na de oorlog.⁵⁾

Dr. *Brandt* heeft op 7 November 1947 in een „eidesstattliche Erklärung”, welke in het boek van de heer *Kersten* is afgedrukt, medegedeeld, dat hij er van overtuigd is, dat door toedoen van de heer *Kersten* het plan tot deportatie van het Nederlandse volk niet is uitgevoerd. Ook deelt hij in die verklaring mede, dat hij het betreffende geheime plan, dat in het begin van Maart 1941 door *Himmler* was ontvangen, aan de heer *Kersten* ter inzage heeft gegeven.⁶⁾

Prof. *Posthumus* verklaarde, dat men nog kon twijfelen aan de verschillende verklaringen, welke *Brandt* heeft afgelegd, maar afgezien daarvan, aldus de heer *Posthumus*, is er het dagboek van generaal *Franz Müller*, dat los van alles staat, omdat hij van niets afwist, en het gesprek met *Kersten*, waaruit het verband blijkt tussen de Februari-staking en het besluit tot deportatie van het Nederlandse volk van begin Maart 1941. De heer *Kersten* heeft aan de heer *Posthumus* verteld niet geweten te hebben, dat er in Februari 1941 een staking is geweest en dat deze belangrijk was. Dit gesprek is voor de heer *Posthumus* een interessante bevestiging van de waarheid van het boek van *Kersten*.

De heer *Posthumus* is van mening, dat het er eigenlijk niet om gaat, of het aantal Nederlandse vrouwen, dat de heer *Kersten* uit Ravensbrück heeft bevrijd, inderdaad duizend heeft bedragen. Belangrijk is, dat hij van *Himmler* op 8 December 1944 de toezegging heeft gekregen, dat hij duizend Nederlandse vrouwen kon redden. De heer

70943—70944; 70959—70964 (*Knulst*)

Posthumus kon onmogelijk zeggen, hoeveel Nederlandse vrouwen er gered zijn.

Dit kwam bij zijn verhoor ter sprake, omdat de heer *Knulst* aan de commissie had medegedeeld, dat, kort nadat de heer *Kersten* voor de laatste maal uit Zweden naar Duitsland was gegaan en de vrede gekomen was, er in Zweden vier à vijfhonderd vluchtelingen waren aangekomen, onder wie zich ook vrouwen uit het kamp Ravensbrück bevonden. Het juiste aantal der vrouwen, die met transporten uit Duitsland naar Zweden waren vervoerd, kon de heer *Knulst* zich niet meer herinneren, maar in het kamp, waarin zij in Zweden werden ondergebracht, konden naar zijn schatting maar ongeveer vijfhonderd personen worden gehuisvest.

Ook kon hij zich niet herinneren, op welke wijze die vrouwen uit de Duitse kampen waren bevrijd en hij wist evenmin, welke rol *Bernadotte* daarbij heeft gespeeld.

Dienaangaande heeft de heer *van Rechteren Limpurg* in zijn reeds eerder genoemde brief, welke hij op 30 September 1949 aan de commissie schreef, vermeld:

„Bij vier brieven van de Legatie aan de Minister van Buitenlandse Zaken van 4, 12, 18 en 25 Mei 1945 werden lijsten overgelegd van Nederlandse vrouwen en mannen, die dank zij de Zweedse hulpactie van Graaf *Bernadotte* uit Duitse concentratiekampen naar Zweden waren gekomen en die terstond bij aankomst werden geregistreerd. Het totale aantal daarvan bedroeg 823 personen. Aangezien niet vermeld staat, of het vrouwen of mannen zijn, kunnen alleen de voornamen, voorzover deze vermeld staan, hier een aanwijzing geven. Voorzover hieruit af te leiden, lijkt het, dat onder genoemde personen zich ruim 50 mannen bevonden; met zekerheid is dit getal echter niet vast te stellen”.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 39.

72458—72461; 72463—72464 (*Posthumus*)

Omdat veel van hetgeen tegen het einde van de oorlog volgens de heer *Kersten* door zijn toedoen is geschied, op naam van *Bernadotte* is geplaatst, heeft de heer *Posthumus* getracht een onderzoek daarnaar in te stellen. Hij is tot dat doel in Maart 1948 naar Stockholm gegaan en heeft daar langdurige gesprekken met de heer *Kersten* gevoerd, die hem heel veel van zijn stukken heeft getoond. De Nederlandse gezant heeft hem inzage gegeven van het archief, voorzover dat betrekking had op de oorlogstijd, doch de heer *Posthumus* heeft daarin niets gevonden over de heer *Kersten*. Hij heeft ook de heer *Engzell* bezocht en met *Bernadotte* gesproken. „Ik heb nooit een dergelijk teleurstellend bezoek gehad als bij graaf *Bernadotte*” zei de heer *Posthumus*. „Ik kende zijn boek. Ik wist, hoe hij geëerd werd door de gehele wereld en ik verwachtte dus een prettig gesprek met hem hierover ten aanzien van de verschillende onduidelijkheden, die ik had. Ik kreeg de indruk, dat hij erg terughoudend was. Ik vroeg hem, wat mijn hoofdvraag was, of hij hulp had gehad van dr. *Kersten* bij zijn verdere werk, omdat dit in zijn boek niet tot uiting kwam, waarop hij zei: „ja”, en verder vernam ik niets. Alleen het woord „ja” en daar is het bij gebleven. Ik heb hem toen nog gevraagd, want ik kon niet te veel aandringen — ik bevond mij als gast in zijn bureau van het Rode Kruis —: „Hebt U nog papieren, die ik kan inzien om de zaak duidelijk te maken?” Hij verklaarde, dat hij geen enkel papier had. Ik kon niet zeggen: „Hoe is het mogelijk, want gij hebt toch een opdracht van de Regering gekregen voor een dergelijke taak. Die moet gij hebben, correspondentie of iets dergelijks”. Hij zei: „Er zijn geen papieren”. Ik heb dus niets anders gehoord dan het woord „ja”, waarbij hij erkende, dat dr. *Kersten* hem geholpen had en verder ging ik met lege handen weg”.

De heer *Posthumus* heeft van *Bernadotte* derhalve niet veel feitelijks vernomen, doch zijn erkenning, dat hij hulp had gehad van de heer *Kersten* was meer dan hetgeen *Bernadotte* daaromtrent in zijn boek heeft vermeld. De heer *Posthumus* had gedacht, dat zijn onderhoud met *Bernadotte* uren zou kunnen duren, maar het was na vijf minuten reeds ten einde. Hij heeft hem zelfs niet kunnen spreken over de vraag, of hij de vrouwen uit Ravensbrück alleen maar getransporteerd had.

72467—72470 (*Posthumus*)

De heer *Posthumus* heeft de indruk, dat *Bernadotte* zelf bij *Himmler* ook een aantal dingen heeft bereikt, waarover de heer *Kersten* niet met *Himmler* heeft gesproken en dat door toedoen van *Bernadotte* Deense en Noorse mannen en vrouwen zijn vrijgelaten en later misschien ook Poolse en Franse vrouwen en studenten, doch geen Nederlandse vrouwen.

Dat dezen zijn vrijgelaten schreef de heer *Posthumus* toe aan de heer *Kersten*, wiens aandacht daarop was gevestigd door de heer *van Nagell*, die hem gezegd had, dat hij ook om de Nederlandse vrouwen moest denken, waarna de heer *Kersten* dadelijk daarna alle mogelijke moeite had gedaan.

De heer *Posthumus* was dan ook van mening, dat de heer *van*

72472—72473 (*Posthumus*)72479—72480 (*Posthumus*)72494—72495; 72477—72478 (*Posthumus*)

2) Vgl. bijlage 63.

72499—72504 (*Posthumus*)
26176—26177 (*Kersten*)

Nagell zich in dit opzicht buitengewoon verdienstelijk heeft gemaakt voor ons land.

De heer *Posthumus* verklaarde verder, dat *Himmler* op verzoek van de heer *Kersten* 2700 Joden naar Zwitserland heeft gestuurd. Hij wist dat door de mededelingen, welke de heer *Kersten* hem daarover heeft gedaan en uit een brief van *Brandt* aan de heer *Kersten*. Daar-in wordt vermeld, dat de Reichsführer getoond heeft toegankelijk te zijn voor de verzoeken van de heer *Kersten*. Het vrijlaten van die 2700 Joodse gevangenen was bedoeld als een voorlopige afbetaling van *Himmler* op de vele duizenden Joden, die de heer *Kersten* had willen bevrijden.

De heer *Posthumus* is van mening, dat de gehele persoon van de heer *Kersten* met al zijn mededelingen, die allemaal kloppen en bijna allemaal bevestigd worden door geschreven stukken, ook van *Himmler*, *Brandt* of *Günther*, een onverbreekelijk geheel vormen, waarvan de inwendige betrouwbaarheid zeer groot is.

De heer *Posthumus* verklaarde zich voor de heer *Kersten* te zijn gaan interesseren, toen hij van hem vernomen had, wat hij voor Nederland heeft gedaan. Als alles wat hij beweerde gedaan te hebben, waar was, had Nederland een grote schuld aan hem.

Aanvankelijk heeft de heer *Posthumus*, omdat hij dat een nationale plicht achtte, zelf een onderzoek ingesteld naar het werk, dat de heer *Kersten* zeide te hebben gedaan. Daarna heeft hij zich in September 1948 tot de Minister-President, dr. *W. Drees*, gewend en hij heeft diens aandacht op het werk van de heer *Kersten* gevestigd.

In October van dat jaar heeft de secretaris van de Ministerraad, dr. *M. J. Prinsen*, de heer *Posthumus* verzocht een objectieve uiteenzetting te geven van de rol, welke de heer *Kersten* tijdens de bezetting ten behoeve van ons land heeft gespeeld, alvorens deze raad een beslissing nam ten aanzien van de vraag, of aan de heer *Kersten* een onderscheiding diende te worden verleend. De heer *Posthumus* heeft toen nog in diezelfde maand een nota ingediend van hetgeen de heer *Kersten* voor ons land heeft gedaan en daarna heeft hij voor een commissie, welke door de Minister van Buitenlandse Zaken was ingesteld om te onderzoeken, of de heer *Kersten* voor het toekennen van een onderscheiding in aanmerking kwam, nog een andere nota ingediend.

De laatstgenoemde commissie was samengesteld uit jhr. mr. *A. M. Snouck Hurgronje*, prof. dr. *A. J. C. Rüter* en mr. *C. J. van Schelle*, destijds eerste ambassade-secretaris te Parijs. Deze commissie heeft op 12 Januari 1950 over haar bevindingen rapport uitgebracht aan de Minister van Buitenlandse Zaken.²⁾

De heer *Posthumus* durfde niet te zeggen, dat het waar was, gelijk de heer *Kersten* heeft medegedeeld, dat door diens toedoen dr. *H. Colijn* in Duitsland een redelijke behandeling heeft gekregen; daar wist hij niets van. Hij had wel de heer *Röell*, de vroegere commandant van het veldleger, over de heer *Kersten* gesproken; de heer *Röell* was de heer *Kersten* zeer dankbaar, want hij heeft min of meer kunnen vaststellen, dat de wijziging van zijn doodvonnis in een vestingstraf aan hem te danken is geweest. Hij heeft echter voor zijn mening omtrent hetgeen de heer *Kersten* voor hem heeft gedaan, geen stellige bewijzen, doch die eis mag men volgens de heer *Posthumus* ook niet stellen. *Himmler* zou het, zo zeide hij, een gevangene niet vertellen, wanneer zijn invrijheidstelling aan de heer *Kersten* te danken was geweest en de gevangenenbewaarder zou dat ook niet doen.

De heer *Röell* herinnerde zich, naar de heer *Posthumus* aan de commissie verklaarde, verder nog vaag, dat hij de heer *Kersten* in 1936 gezegd had het voor de toekomst gewenst te achten, dat deze hem op de hoogte hield van de plannen der nationaal-socialisten, welke de heer *Kersten* ter ore kwamen.

In het dagblad *Het Vrije Volk* van 16 September 1948 heeft de heer *M. Sluys*, redacteur van dat blad, een artikel geschreven, waarin hij naar aanleiding van het boek van de heer *Kersten*, „Klerk en Beul”, mededeelt, dat hij tijdens de oorlog gedurende zijn verblijf te Londen, van zeer nabij te maken heeft gehad met aangelegenheden, die ook in dat boek vermeld staan.

In dat artikel wordt onder meer medegedeeld, dat de heer *Kersten* aan de Nederlandse gezant te Stockholm had verzocht hem namenlijsten te verschaffen van Nederlanders, die in Duitsland gevangen zaten. Hij zou dan, zoals hij in een aantal gevallen reeds met succes had gedaan, die lijsten aan *Himmler* voorleggen en hem verzoeken de daarop voorkomende gevangenen vrij te laten.

In een onderhoud, dat de heer *Sluys* blijkens zijn artikel met de heer *Kersten* heeft gehad, heeft deze hem verteld, dat het tenslotte de heer *Knulst* na zeer veel moeite was gelukt een lijstje samen te stellen, waarop de namen van 95 Nederlandse gevangenen in Duitsland stonden vermeld.

„Doordat geen lijsten met meer namen beschikbaar waren”, zo

luit het artikel „liepen deze goede voornemens van de heer *Kersten* in het zand”.

De heer *Sluys*er schreef verder, dat hij gedurende de oorlogsjaren te Londen secretaris is geweest van de bij schrijven van 22 Februari 1943 door de Minister voor Algemene Oorlogvoering ingestelde Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden.

Deze commissie was volgens het artikel van de heer *Sluys*er ingesteld om de Regering van advies te dienen in vraagstukken, welke waren ontstaan door de ontstellende behandeling, die de vijand aan personen, behorende tot het Israëlietische ras, destijds aandeed.

Zij had reeds spoedig na haar instelling contact met het comité „Irgun Olei Holland” te Jeruzalem, dat zich ten doel stelde zoveel Joodse Nederlanders te redden als slechts gered konden worden.

Met behulp van dat comité, dat volgens het artikel van de heer *Sluys*er had weten te bereiken, dat het Internationale Rode Kruis te Stockholm zijn medewerking zou verlenen om gevangene Nederlandse burgers uit te wisselen tegen Duitse gevangene burgers en uit gegevens uit andere bronnen waren lijsten samengesteld, waarop de namen, adressen, geboortedata e.d. van duizenden gevangengenomen Joodse Nederlanders voorkwamen.

De samenwerking met Palestina, met het World Jewish Congress en in het bijzonder met het Colonial Office der Engelse Regering verliep zo vlot, zo luidt het artikel, dat voor al deze duizenden gevangenen vergunningen werden verstrekt om naar Palestina te emigreren. Die vergunningen waren nodig om bij eventuele vrijlating uit Duitsland doorreisvisa van neutrale landen te verkrijgen.

De heer *Sluys*er had deze lijsten soms persoonlijk, soms langs officiële weg doorgegeven aan mr. *F. C. A. baron van Pallandt*, die destijds aan het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen werkzaam was.

Daar werden er afschriften van gemaakt; een aantal van deze afschriften ging terug naar de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden, die een kaartsysteem had aangelegd van de namen en verblijfplaatsen der gevangenen, teneinde dubbele vermelding op nieuwe lijsten te voorkomen en bovendien werden ze door het Departement van Buitenlandse Zaken gezonden naar het Nederlandse gezantschap te Stockholm.

De heer *Kersten* heeft volgens het bovengenoemde artikel aan de heer *Sluys*er medegedeeld, dat men destijds, toen hij te Stockholm om namenlijsten van Nederlandse gevangenen in Duitsland had gevraagd, aan het Nederlandse gezantschap aldaar geen andere lijsten van in Duitsland gevangen zittende Nederlanders zou hebben gehad dan die, welke hij van de heer *Knulst* had gekregen. De heer *Sluys*er heeft zich naar aanleiding van deze mededeling dan ook afgevraagd, waar de namenlijsten, die de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden, zij het dan ook met een ander doel dan waarvoor de heer *Kersten* ze zou hebben kunnen gebruiken, ter doorzending aan dat gezantschap aan het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen heeft toegezonden, kunnen zijn gebleven.

Mochten de bovengenoemde namenlijsten wel bij het Nederlandse gezantschap te Stockholm zijn aangekomen — zolang het tegendeel niet is gebleken, neemt de heer *Sluys*er aan, dat zulks het geval is geweest — dan vraagt hij zich af, wat er daar dan verder mee is gebeurd.

De heer *Sluys*er schreef in zijn artikel ook nog, dat wellicht de heer *van Rechteren Limpurg* de heer *Kersten* niet heeft vertrouwd en dat hij daarom geen contact met hem heeft onderhouden. Naar de mening van de heer *Sluys*er had de gezant echter de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *van Kleffens*, moeten inlichten; hij stelt zich in zijn artikel de vraag, of dat is gebeurd en wat de minister toen aan de heer *van Rechteren Limpurg* heeft geantwoord.

De heer *van Pallandt* heeft aan de commissie verklaard, dat de heer *van Kleffens* hem in verband met aanvallen, welke er in de pers waren gedaan op het Departement van Buitenlandse Zaken, geschreven heeft over de zaak-*Kersten* en hem in zijn brief gevraagd heeft, of hij hiervan iets wist.

De heer *van Pallandt* heeft de heer *van Kleffens* geantwoord, dat hij zich herinnerde namenlijsten te hebben gezien, afkomstig van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden te Londen. Hij had die zaak indertijd behandeld met de heer *Sluys*er.

Als er stukken moesten worden doorgezonden naar het Nederlandse gezantschap te Stockholm, gebeurde dat door tussenkomst van het Departement van Buitenlandse Zaken. De heer *van Pallandt* zeide niet te kunnen bewijzen, of een bepaalde zending niet of wel is doorgekomen, maar de organisatie van de verzendingen door het Departement van Buitenlandse Zaken is uitstekend geweest. Gedurende de oorlog is de heer *van Pallandt* zelf op verschillende posten in het buitenland geweest en hij heeft ook aan het Departement

63398—63409 (*van Rechteren Limpurg*)

ment te Londen gewerkt, doch hij heeft nooit bemerkt, dat de post daar slordig werd verzorgd; dat gebeurde zeer accuraat.

De heer *van Rechteren Limpurg* heeft aan de commissie medegedeeld, dat in 1944 bekend werd, dat de Joodse bevolking van Nederland gevaar liep, in de Duitse concentratiekampen zeer slecht zou worden behandeld, naar Polen zou worden gezonden en daar waarschijnlijk de dood zou vinden. Er zijn toen pogingen aangewend om via Zweden gedaan te krijgen, dat het bestaan dezer gevangenen zou worden verzacht. De meesten van hen waren volgens de heer *van Rechteren Limpurg* in het bezit van emigratiebewijzen voor Palestina en men hoopte, dat er een ruil zou kunnen plaatsvinden tussen personen met deze emigratiebewijzen en Duitsers, die in de macht van de geallieerden waren.

Er zijn tot dat doel door het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen namenlijsten van gevangenen, die voor deze ruil in aanmerking kwamen, naar het Nederlandse gezantschap te Stockholm gezonden. De heer *van Rechteren Limpurg* wist zich echter niet meer te herinneren, hoeveel namen die lijsten hadden bevat; in elk geval, zo zeide hij, waren het er heel wat; zij betroffen speciaal Joodse gevangenen.

Zo had de heer *van Rechteren Limpurg* tezamen met een brief van 24 Januari 1944, afkomstig van het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen, een lijst ontvangen, waarop 868 namen voorkwamen, afkomstig van de Jewish Agency te Londen en nog 590 namen, die het Nederlandse consulaat-generaal te Jeruzalem had verstrekt.

De bovengenoemde brief luidt als volgt.

„Ik heb de eer U hierbij een lijst te doen toekomen van Joden, die zich op het oogenblik naar alle waarschijnlijkheid nog in Nederland bevinden en van wie vaststaat, dat hun een emigratiecertificaat voor Palestina is verstrekt. De lijst is samengesteld met het voornemen haar ter kennis van de Duitse Regeering te brengen, aangezien is gebleken, dat het feit van het bezitten van een emigratiecertificaat voor Palestina in sommige gevallen de betreffende Joden voor deportatie naar Polen heeft behoed. De lijst is samengesteld als volgt: een lijst van 868 namen, opge maakt door de Jewish Agency te Londen; een lijst van 590 namen, toegezonden door den gezantschapsraad, belast met het waarnemen van het consulaat-generaal te Jeruzalem, bij zijn schrijven van 1 December 1943; een alhier opgemaakte lijst van prominente Joodsche Nederlanders, zich bevindend te Barneveld of Westerbork; een lijst van Joodsche Nederlanders, opgegeven uit particuliere bron, waarvan vaststaat, dat zij zich nog in Nederland in vrijheid of in kampen bevinden. Lijst 1 werd reeds door de Britsche Regeering door bemiddeling van de Zwitsersche Regeering ter kennis van de Duitse autoriteiten gebracht. Dezen hebben hierop gereageerd door te vragen, welke zich in Britsche handen bevindende Duitschers tegenover eventueel vrij te laten Joden zouden worden aangeboden ter uitwisseling.”

Op deze lijsten kwam ook een belangrijk aantal niet-Nederlandse Joden voor, namelijk Duitsers of staatlozen, die zich op dat oogenblik in Nederland schenen te bevinden. In een uitwisseling tegenover Duitsers, die zich in geallieerde handen bevonden, waren deze gevangenen, naar de heer *van Rechteren Limpurg* verklaarde, niet te betrekken. Men wilde hen, zo zeide hij, ook helpen, maar het uitwisselingsmateriaal was beperkt, want wij hadden heel weinig Duitsers in onze macht. Om redenen van menslievende aard wilde men deze niet-Nederlandse gevangenen voorlopig op de lijst laten staan met de hoop, dat ze niet uit de kampen zouden worden vervoerd.

63409—63411 (*van Rechteren Limpurg*)

Het was de bedoeling, dat het Nederlandse gezantschap te Stockholm deze lijst naar de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken zou doorgeven, met welke afdeling de heer *van Rechteren Limpurg* en zijn secretaris voortdurend in contact stonden, teneinde na te gaan, wat er door haar gedaan kon worden en reeds gedaan was ten behoeve van de Nederlandse gevangenen. „Wij konden”, aldus de heer *van Rechteren Limpurg*, „natuurlijk alleen overleg plegen naar aanleiding van de gegevens en wij verzochten hun te doen wat mogelijk was. Dit werd naar het Zweedse gezantschap te Berlijn doorgegeven en daar werd er voor gewerkt.”

Rechtstreeks contact tussen het Nederlandse gezantschap te Stockholm en de Zweedse legatie te Berlijn was destijds niet mogelijk; de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken verleende haar bemiddeling.

63399—63400 (*van Rechteren Limpurg*)

Naar de heer *van Rechteren Limpurg* aan de commissie verklaarde, is er van deze ruil weinig terecht gekomen; het was, zo zeide hij, al tegen het einde van de oorlog en toen is alles heel snel gegaan.

De heer *van Rechteren Limpurg* heeft naar aanleiding van ver-

schillende krantenartikelen over de heer *Kersten*, welke hem uit Nederland waren toegezonden en waarin er hem een verwijt van wordt gemaakt, dat hij de heer *Kersten* geen medewerking heeft verleend, op 22 September 1948 uit Caïro, waar hij destijds Nederlands gezant was, aan de Minister van Buitenlandse Zaken geschreven, dat hij zich herinnert de heer *Kersten* indertijd bij Zweedse vrienden te hebben gesproken.

„Als ik mij niet vergis”, zo vervolgt dat schrijven, „heb ik naar aanleiding daarvan de Regering in Londen gevraagd, of zij het raadzaam achtte om nader contact met hem te zoeken. Ik ontving toen echter als antwoord, dat ik zeer voorzichtig met genoemde arts moest zijn en derhalve geen verder contact met hem moest zoeken”.

De heer *van Rechteren Limpurg* achtte het volgens zijn bovengenoemde brief van 22 September 1948 in verband met de tegen hem en tegen de Regering geuite aantijgingen wenselijk in het archief van het Nederlandse gezantschap te Stockholm te doen nagaan, of daar nog brieven zijn, welke zijn bovenvermelde mededelingen kunnen staven.

Tevens vestigde hij er de aandacht op, dat jhr. mr. *H. Th. M. M. van Rijkevorsel*, destijds gezantschapssecretaris te Stockholm, ongetwijfeld nuttige inlichtingen zou kunnen verstrekken.

De heer *van Rijkevorsel* heeft uit Parijs in een brief van 9 November 1948 aan de Minister van Buitenlandse Zaken medegedeeld zich niet te herinneren, dat er in de winter van 1944 op 1945 over de heer *Kersten* brieven zijn gewisseld tussen het Nederlandse gezantschap te Stockholm en het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen. Het kwam hem evenwel gewenst voor het bestaan van dergelijke correspondentie, die de heer *van Rechteren Limpurg* zich wel meende te herinneren, vast te stellen aan de hand van de Londense archieven en van de dossiers te Stockholm. Daar de heer *van Rechteren Limpurg* ook particuliere correspondentie voerde met de toenmalige wnd. secretaris-generaal van dat departement, mr. *W. F. C. graaf van Bylandt*, acht hij het wel mogelijk, dat de heer *van Rechteren Limpurg* op deze wijze inlichtingen heeft verstrekt over de heer *Kersten*.

In zijn brief deelt de heer *van Rijkevorsel* verder het volgende mede:

„De quaestie van de naam- en adreslijsten van Nederlandsche politieke gevangenen en gedeporteerden in Duitschland is reeds eerder ter sprake gekomen in het zgn. pakketten-rapport van het Nederlandsche Roode Kruis en de daarop gevolgde onderzoeken.

De namen en adressen, die het Gezantschap te Stockholm verkreeg, waren afkomstig hetzij van Londen, hetzij van het Zweedsche Gezantschap te Berlijn, welks afdeeling voor de bescherming van de Nederlandsche belangen in Duitschland, dank zij vooral de onuitputtelijke energie van den heer *Millenaar*, de meeste dezer gegevens wist bijeen te garen langs allerlei wegen, doch voornamelijk uit bezet Nederland. Het Gezantschap te Stockholm fungeerde ten deze als postbus: de Berlijnsche gegevens gingen door naar Londen, aangevuld met wat mogelijk nog van andere zijden werd vernomen, de Londensche gingen via het Zweedsche Ministerie van Buitenlandse Zaken naar het Gezantschap te Berlijn.

De resultaten bleven gering. Ik meen echter, dat zulks aan Berlijn, noch aan Londen, zoo aan iemand heeft gelegen; de evacuatie van gevangenen uit de bezette landen naar Duitschland bij de nadering van de bevrijding, de verhuizing van de kampen binnen Duitschland bij den geallieerden inval en de steeds chaotischer toestanden daar te lande, moeten reeds elke poging tot registratie ten zeerste hebben bemoeilijkt.

Ik herinner mij, dat het Gezantschap lijsten van Joodsche gedeporteerden ontving uit Londen, hoewel ik mij niet hun omvang herinner, noch de data van hun aankomst te Stockholm.”

63400—63411 (*van Rechteren Limpurg*)

Hieruit blijkt dus in overeenstemming met hetgeen de heer *van Rechteren Limpurg* omtrent de lijsten van Joodse gevangenen aan de commissie heeft medegedeeld, dat de gegevens, welke het Nederlandse gezantschap te Stockholm uit Londen ontving, door tussenkomst van het Zweedsche Ministerie van Buitenlandse Zaken naar het Zweedsche gezantschap te Berlijn werden gezonden, doch dat de resultaten gering zijn gebleken.

Bovendien schrijft de heer *van Rijkevorsel*, dat gedurende de eerste maanden van 1945, toen de macht van de heer *Kersten* het grootst is geweest, omdat hij toen de steun had van de Zweedsche Regering, het merendeel der Joodse gedeporteerden niet meer in leven was en het gebied, waarheen zij waren gevoerd, Polen, reeds door de Russische legers was veroverd.

Omtrent de heer *Kersten* schrijft de heer *van Rijkevorsel* het volgende:

„Het bestaan van Dr. *Felix Kersten* kwam mij het eerst ter oore na een diner in Zweedschen huize op 9 Februari 1945, bij monde van den Heer *von Post*, destijds Chef van Politieke Zaken van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Stockholm en tot kort vóór dien Gezantschapsraad te Berlijn. Deze gaf mij toenmaals te kennen, dat hij vertrouwen had in de merkwaardige figuur van dezen lijfarts van *Himmler*, die in het bijzonder aan Nederland welgezind zou zijn en die bruikbaar kon blijken.

Ik meen, dat deze bruikbaarheid inderdaad is gebleken en dat de Zweedsche Regeering van Dr. *Kersten* veel nut heeft gehad bij het opzetten van hare humanitaire acties, die, beperkt begonnen, door de ontwikkeling van de oorlogsomstandigheden, waardoor de toestanden in Duitschland steeds chaotischer werden, steeds verder konden worden uitgebreid.

Ik leg den nadruk op deze ontwikkeling, omdat ik er van overtuigd ben, dat niemand, ook niet de Zweedsche Regeering en evenmin Dr. *Kersten*, van den aanvang dezer acties af kon voorzien hoever deze zich zouden kunnen uitstrekken. Dr. *Kersten* is m.i. een willig en hoogst nuttig werktuig geweest, zonder hetwelk de Zweedsche Regeering vermoedelijk niet had kunnen bereiken, wat zij heeft bereikt; die anderzijds ook zelf niet zoveel had kunnen bereiken, indien hij niet de medewerking van de Zweedsche Regeering in die groote mate had kunnen vinden.

Deze medewerking is m.i. niet om uitsluitend humanitaire beweegredenen verleend, doch had — overigens begrijpelijkerwijze — tevens een politieke achtergrond; deze en de vele andere humanitaire acties van de Zweedsche Regeering in de maanden vóór en na het einde van den oorlog hadden de politieke bijbedoeling — nogmaals, begrijpelijkerwijze — om de positie van Zweden bij de overwinnaars te verbeteren.

Een directe consequentie van deze bijbedoeling is naar mijn meening geweest, dat de rol van Dr. *Kersten* van Zweedsche zijde na den afloop van den oorlog op den achtergrond is geschoven en dat — rondweg gesproken — Graaf *Bernadotte* en via dezen de Zweedsche Regeering met alle eer is gaan strijken.

Zulks heeft bij het, als het ware weggeworpen, werktuig hevige reacties verwekt, waarvan de eerste reeds tijdens de laatste maanden van mijn verblijf te Stockholm, vóór Augustus 1945, in de pers verschenen, doch daar een slecht onthaal vonden. Dr. *Kersten* is echter blijven schrijven en zijn schrifturen hebben bij mijn weten reeds in den winter 1945/1946 het Nederlandsche Roode Kruis en het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te 's-Gravenhage bereikt, waarbij de quaestie ter tafel kwam of, en zoo ja, welke onderscheiding hem te beurt kon vallen in het kader van de vele Koninklijke onderscheidingen, die tijdens de reis van H.H.K.K.H.H. Prinses *Juliana* en Prins *Bernhard* naar Zweden werden verleend aan wie gemengd waren geweest in de Zweedsche hulpacties aan Nederland.

Het resultaat ten deze is zeer waarschijnlijk niet in overeenstemming geweest met de wenschen van Dr. *Kersten*; ik meen, dat hem slechts een herinneringsmedaille door het Roode Kruis werd toegekend, op grond o.m. van de overweging, dat hij eigenlijk Fin van nationaliteit was.

Reeds in 1946 ging Dr. *Kersten* over tot het publiceeren van een boek in de Vereenigde Staten — waarvan het mij niet bekend is of de inhoud dezelfde is, als die van het thans in het Nederlandsch vertaalde — waarin de geëxaspereerde zucht tot erkenning van zijn werkelijke verdiensten hem heeft gevoerd tot fantastisch aandoende beschouwingen over wat hij nog meer gedaan had of zou hebben kunnen doen, als de omstandigheden anders hadden gelegen of indien hij slechts tijdige erkenning en medewerking had gevonden.

Ik heb — zo vervolgt de brief van de heer *van Rijkevorsel* — „na het einde van den oorlog van Baron *van Nagell* te Stockholm het omstandige verhaal vernomen van zijn ontmoeting met Dr. *Kersten* ten huize van den Zweedschen ingenieur *Holger Graffman* en van de door hem gearrangeerde ontmoeting met Graaf *van Rechteren* en later met den Luitenant *Knulst*, vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen te Stockholm.

Ik plaats deze ontmoetingen omstreeks Februari 1945.

Geen van hen heeft mij te dien tijde van deze ontmoetingen en van de voorstellen van dr. *Kersten* gesproken.

Na de mededeeling van Baron *van Nagell*, dus na afloop der vijandelijkheden, verklaarde de Luitenant *Knulst* mij op mijn vraag, dat hij aan Dr. *Kersten* de lijst van ca. 100 Nederlandsche politieke gevangenen, met adressen, had gegeven, die toentertijd de eenige van dien aard in ons bezit was.

Ik teeken aan, dat het Dr. Kersten niet gegeven is geweest, de vrijlating van deze personen te bewerkstelligen, uitgezonderd waar het betrof Nederlandsche vrouwen in het concentratiekamp Ravensbrück.

Concludeerende, moge ik mij veroorloven als mijn meening te kennen te geven, dat het diep te betreuren valt, dat van de hier geboden gelegenheid niet vollediger is gebruik gemaakt, aangezien achteraf beschouwd — met den nadruk op „achteraf” — hier een kans op succes bestond, al werd succes niet bereikt, voor zoover wel op het aanbod werd ingegaan; dat anderzijds aan Hr. Ms. Gezantschap te Stockholm en met name aan Graaf van Rechteren, die toenmaals zijn vollen tijd en aandacht besteedde aan de door hem persoonlijk gevoerde, zeer zware onderhandelingen betreffende de succesrijke Zweedsche hulpactie aan het bezette Nederlandsche gebied, daarvan geen verwijt valt te maken, afgezien nog ervan of tot het ingaan op de aanbiedingen van Dr. Kersten al of niet uit Londen aanmoediging was ontvangen”.

Naar aanleiding van het reeds eerder vermelde artikel van de heer Sluysen, heeft de heer van Kleffens op 28 September 1948 uit Washington brieven geschreven aan jhr. mr. P. D. E. Teixeira de Mattos, die toen Nederlands gezant was te Stockholm, aan de vroegere wnd. secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen, de heer van Bylandt en aan de heer van Pallandt, die gedurende de oorlog eveneens aan dat departement werkte en later, na het einde der vijandelijkheden, Nederlands gezant werd te Buenos Aires.

In die brieven vestigde hij de aandacht van de bovengenoemde heren op het artikel van de heer Sluysen in Het Vrije Volk en vroeg hij hun hem mede te delen, wat zij zich nog herinnerden omtrent de aangelegenheden, welke daarin worden behandeld.

Tevens blijkt uit die brieven, dat de heer van Kleffens gedurende zijn verblijf te Londen nooit gehoord heeft van de heer Kersten.

De heer van Kleffens heeft de correspondentie, welke hij omtrent het artikel van de heer Sluysen met bovengenoemde heren heeft gevoerd, aan de commissie overgelegd.

Op 5 October 1948 antwoordde de heer Teixeira de Mattos, dat de Minister van Buitenlandse Zaken hem het artikel van de heer Sluysen ook reeds had toegezonden, naar aanleiding waarvan de gezantschapssecretaris te Stockholm, mr. R. Neuerburg, inmiddels in een brief van 25 September 1948 de minister uitvoerige inlichtingen had verstrekt.

Bovendien heeft de heer Neuerburg aan de hand van de vragen, welke de heer van Kleffens bij zijn brief van 28 September 1948 aan de heer Teixeira de Mattos had toegezonden, aantekeningen opgesteld, welke laatstgenoemde eveneens aan de heer van Kleffens deed toekomen. Daaruit blijkt, dat er in het jaar 1944 verschillende malen uit Londen lijsten van door de Duitsers gevangen gehouden Nederlanders naar het Nederlandse gezantschap te Stockholm zijn gezonden, welke kort na ontvangst werden doorgestuurd naar het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken aldaar, dat in verbinding stond met het Zweedse Rode Kruis en met het Internationale Rode Kruis.

Dat het gezantschap deze lijsten inderdaad aan het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken zond, is gebleken uit verschillende „notes verbales.”

Uit het archief van het Nederlandse gezantschap te Stockholm was blijkens de aantekeningen van de heer Neuerburg niets gebleken omtrent contact van het gezantschap met de heer Kersten. Vooral van horen zeggen had hij echter vernomen, dat althans in de tweede helft van 1944 de heer Kersten vermoedelijk in contact heeft gestaan met andere diensten en slechts incidenteel met de gezant.

Uit de in dat archief aangetroffen telegrammen is volgens de heer Neuerburg gebleken, dat het toenmalige „Hoofd van de Geheime Dienst” te Stockholm, op 18 Januari 1946 alles wat omtrent de heer Kersten aan deze dienst bekend was, aan de heer Somer heeft medegedeeld. Een afschrift van deze brief van 18 Januari 1946 is blijkens de bovengenoemde brief van de heer Teixeira de Mattos aan de heer van Kleffens, niet op het gezantschap beschikbaar, daar de „Geheime Dienst” geheel onafhankelijk werkte.

In de brief, welke de heer Neuerburg op 25 September 1948 omtrent het artikel van de heer Sluysen aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft geschreven, worden overeenkomstige mededelingen gedaan.

„Terecht of ten onrechte”, zo vervolgt dat schrijven, „stond de heer Kersten, toen ondergetekende na de oorlog in Stockholm aankwam, hier niet gunstig bekend; dit werd mij zelfs verzekerd door Baron van Nagell, op wiens verzoek ik als Tijdelijk Zaak-

gelastigde begin 1946 met de heer *Kersten* kennis maakte. Voor zover ik kon nagaan, ging het toen hoofdzakelijk om het verkrijgen ener hogere onderscheiding en, zoals de heer *Kersten* zeide, eerherstel. Ik kon hem niets anders aanraden dan de zaak door de door hem geredde Nederlanders in Nederland naar voren te doen brengen, aangezien in Stockholm geen bewijzen zijner activiteit bestonden. Ik moge hieraan toevoegen, dat mij toen ook werd medegedeeld, dat de heer *Kersten* beweerde, dat het werk van Graaf *Bernadotte* zeer gering was en eigenlijk hij alles gedaan had.

Hoewel de heer *Sluysen* aan het einde van zijn artikel vermeldt, dat Graaf *van Rechteren Limpurg* misschien aarzelde de heer *Kersten* te vertrouwen, is dit punt zeer slecht naar voren gebracht. Anders ware het, indien de heer *Sluysen* zich in geweten zou afvragen, of hij in oorlogstijd aan een niet gunstig bekend staand lijfarts van *Himmler* zonder meer en uitsluitend op diens verzoek lijsten zou verschaft hebben van Nederlandse Joden, in Nederland en Duitsland geïnterneerd, terwijl hij anderzijds in voortdurend contact staat met de mogendheid, die de Nederlandse belangenbescherming heeft, het Rode Kruis van diezelfde mogendheid, en bovendien weet, dat van Londen uit ook op verschillende andere wijzen getracht wordt deze landgenoten bevrijd te krijgen. Het doorzenden van ondergronds materiaal behoeft op zichzelf niet te betekenen, dat de heer *Kersten* op het Gezantschap bekend was, geheel afgezien van het feit, dat het Gezantschap uit verschillende afdelingen bestond, waarvan enige toen geheel onafhankelijk werkten, o.a. een geheime dienst.

Het publiceren van artikelen, in de vorm zoals dit in het „Vrije Volk” geschiedde, getuigt mijns inziens van een volkomen gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel.”

De heer *van Pallandt* beantwoordde uit Buenos Aires het schrijven van de heer *van Kleffens* eveneens op 5 October 1948.

Hij zeide de geschiedenis van de heer *Kersten* met enige verwondering te hebben gelezen, daar hij tevoren nooit van hem had gehoord.

Indien destijds zijn rol te Stockholm inderdaad zo belangrijk was geweest, dan zouden naar de mening van de heer *van Pallandt* daaromtrent te Londen toch wel berichten zijn doorgedrongen tot zijn afdeling. Een ding was, aldus de heer *van Pallandt*, zeker; als hij destijds met de heer *Sluysen* heeft afgesproken, dat de door laatstgenoemde in zijn artikel genoemde lijsten via Buitenlandse Zaken naar Stockholm moesten worden gezonden, dan is dat ongetwijfeld gebeurd.

Het leek de heer *van Pallandt* na kennisneming van dat artikel volkomen normaal, dat de heer *van Rechteren Limpurg* destijds de enigszins vreemdsoortige figuur van *Kersten* niet direct met open armen heeft ontvangen en eventueel het feit, dat er lijsten bestonden van door de Duitsers gevangen genomen Nederlanders, voor hem verborgen heeft gehouden.

Of de heer *Kersten* al dan niet betrouwbaar was, is naar de mening van de heer *van Pallandt* een aangelegenheid geweest van het Bureau Inlichtingen te Stockholm en derhalve is het volgens hem van belang, hoe deze dienst de heer *van Rechteren Limpurg* geadviseerd heeft.

Op 7 October 1948 antwoordde de heer *van Bylandt* uit Rome aan de heer *van Kleffens*, dat hij zich uit de tijd, waarin hij te Londen werkzaam is geweest, de naam *Kersten* bepaald niet herinnert.

Doordat gedurende een zekere periode de Inlichtingendienst te Stockholm een afzonderlijke koerierspost had mogen verzenden, van de inhoud waarvan de Nederlandse gezant te Stockholm niet op de hoogte was, achtte de heer *van Bylandt* het mogelijk, dat de heer *van Rechteren Limpurg* geen kennis heeft gedragen van de rol, die de heer *Kersten* volgens het artikel van de heer *Sluysen* gespeeld zou hebben.

De heer *van Kleffens* heeft mondeling eveneens aan de commissie verklaard, dat hij destijds te Londen niets van de heer *Kersten* heeft afgeweten en nooit iets van hem heeft gehoord.

Het Departement van Buitenlandse Zaken heeft wel lijsten van Joden met een Palestijns visum via Zweden doorgegeven aan de Duitsers met de mededeling er bij, dat die hun geen last konden veroorzaken, daar ze naar een ander land konden vertrekken. Verder las hij een gedeelte van de brieven voor, welke de heer *Teixeira de Mattos* hem had toegezonden en waarvan hierboven reeds melding is gemaakt.

De Regering heeft er blijk van gegeven het werk, dat de heer *Kersten* gedurende de oorlogsjaren voor Nederland heeft gedaan, hogelijk te waarderen door hem bij Koninklijk besluit van 23 Mei

1950 te benoemen tot Groot-Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

De commissie acht het gezien haar opdracht niet nodig haar onderzoek te richten op het beantwoorden van de vraag, of de heer *Kersten* inderdaad al datgene voor Nederland heeft gedaan, waarvan hij in zijn boek „Klerk en Beul” melding heeft gemaakt en of de resultaten van zijn werk inderdaad zo groot zijn geweest als hij in dat boek heeft vermeld. Zij is daarom ook niet ingegaan op enkele punten, waaromtrent de verklaringen van enige der door haar gehoorde getuigen niet met elkaar overeenstemden.

De commissie heeft het echter wel van belang geacht om na te gaan in hoeverre er destijds voor de Nederlandse Regering te Londen c.q. voor de Nederlandse gezant te Stockholm aanleiding heeft bestaan om met de heer *Kersten* contact op te nemen, teneinde te trachten door diens bemiddeling hulp te verlenen aan Nederlandse gevangenen in Duitse kampen en gevangenis.

Onder meer uit de schriftelijke verklaringen van minister *Günther* en de heer *Engzell* is het de commissie gebleken, dat de heer *Kersten* gedurende de winter van 1944 op 1945, toen de heer *van Rechteren Limpurg* hem voor het eerst heeft ontmoet, in samenwerking met de Zweedse autoriteiten gepoogd heeft bij *Himmler* te bereiken, dat gevangenen uit Duitse concentratiekampen en gevangenis werden bevrijd en dat deze pogingen meer dan eens met succes zijn bekroond.

De heer *van Rechteren Limpurg* heeft na enige aarzeling aan de commissie medegedeeld, dat hij destijds geweten heeft, dat de heer *Kersten* tot dat doel in relatie stond met Zweedse Regeringsorganen.

Het lag naar het oordeel der commissie derhalve voor de hand, dat de gezant te Stockholm of de Regering te Londen van zijn ontmoeting met de heer *Kersten* op de hoogte zou stellen en nadere instructies zou vragen inzake de houding, welke hij tegenover hem diende aan te nemen, of zich zonder meer in verbinding zou stellen met minister *Günther* teneinde inlichtingen in te winnen omtrent de heer *Kersten* en het werk, dat deze in Duitsland verrichtte.

Het is de commissie duidelijk geworden, dat de gezant dit niet heeft gedaan. Bovendien zijn in het archief van het Bureau Inlichtingen geen mededelingen van de heer *Knulst* aangetroffen over de persoon van de heer *Kersten* en het contact, dat de heer *Knulst* destijds met hem heeft gehad. Uit het verhoor van de heer *Knulst* is aan de dag getreden, dat diens houding tegenover de heer *Kersten* weifelend is geweest en dat hij geen actieve pogingen heeft gedaan om vast te stellen, of er in het werk van de heer *Kersten* mogelijkheden lagen ten behoeve van de Nederlandse gevangenen.

Beider houding keurt de commissie af. Uiteraard richt zich haar critiek in de eerste plaats op de heer *van Rechteren Limpurg*, die in Zweden de verantwoordelijke vertegenwoordiger was van de Nederlandse Regering.

Hoewel Nederland in oorlog was met Duitsland en men op grond daarvan zou kunnen beweren, dat het enige moeilijkheden met zich bracht om in contact te treden met de lijfarts van *Himmler*, waren de omstandigheden hier zodanig, dat een dergelijk bezwaar redelijkerwijs niet veel gewicht in de schaal mocht leggen. Daarbij kon het nastreven van interventie door de heer *Kersten* ten behoeve van de Nederlandse gevangenen in Duitsland dezen immers in geen geval schaden.

Uit de briefwisseling, welke naar aanleiding van het artikel van de heer *Sluysen* in Het Vrije Volk van 16 September 1948 is ontstaan tussen enerzijds de heer *van Kleffens* en anderzijds de heren *Teixeira de Mattos*, *van Pallandt* en *van Bylandt* is voorts gebleken, dat zij gedurende hun werkzaamheden te Londen nooit iets over de heer *Kersten* hebben gehoord. De heer *van Kleffens* heeft dit, voorzover het hem zelf betrof, ook mondeling aan de commissie verklaard.

Het Nederlandse Departement van Buitenlandse Zaken te Londen heeft dus de gezant te Stockholm niet kunnen instrueren inzake zijn houding tegenover de heer *Kersten*.

Met betrekking tot de naamlijsten, waaromtrent de heer *Sluysen* zich in zijn artikel in Het Vrije Volk van 16 September 1948 heeft afgevraagd, waar zij zijn gebleven en wat er na aankomst aan het Nederlandse Gezantschap te Stockholm mee is gebeurd, is de commissie uit de mededelingen van de heren *van Pallandt*, *Teixeira de Mattos* en *Neuerburg* en de notes verbales, welke het Nederlandse gezantschap op 8 Februari 1944, op 14 September 1944 en op 2 October 1944 aan de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft verzonden, gebleken, dat op die data lijsten met namen van gedeporteerde Joodse Nederlanders, in het bezit van een zogenaamd Palestina-certificaat aan dat Ministerie zijn aangeboden met het verzoek om het gezantschap op de hoogte te houden van de onderhandelingen tussen de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Duitse Regering omtrent de uitwisseling dezer personen.

§ 2. *De verkoop van uitreisvergunningen uit het bezette gebied en het vrijkopen van Nederlandse gedeporteerden uit Duitse concentratiekampen.*

29918—29919 (*Sluysen*)

De heer *M. Sluysen*, over wie in de voorgaande paragraaf werd gesproken, heeft aan de commissie medegedeeld, dat er in November 1943 in Zwitserland iemand is geweest, die tegen provisie kans zag grote bedragen in buitenlandse valuta naar Duitsland te krijgen, in ruil waartegen aan gevangenen Joodse burgers werd toegestaan het land te verlaten. De heer *Sluysen* meende, dat zo'n transactie ongeveer 10 000 Zwitserse francs per familie had gekost.

29921 (*Sluysen*)

De reden, waarom particulieren niet van Engeland uit gebruik hebben gemaakt van deze mogelijkheid om Nederlanders te bevrijden, was volgens de heer *Sluysen* de volgende.

Om te beginnen kon men gedurende de oorlog uit Engeland geen telegrafische betalingsopdrachten naar Zwitserland zenden; niet alleen, dat zulk een telegram niet eens doorging, maar bovendien zou men wegens het overtreden van de deviezenbepalingen gestraft zijn.

29872—29873; 29922—29923 (*Sluysen*)

Men had de Regering, zo zeide de heer *Sluysen*, gevraagd om een gedeelte van het geld, waarover zij in Zwitserland beschikte, te gebruiken ten behoeve van gevangenen genomen of met vervolging bedreigde Nederlanders. Er zijn brieven over gewisseld, waarvan de heer *S. van Zwanenberg*, die tezamen met mr. *J. Polak*, directeur van Unilever, en de heer *Sluysen* de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden vormde, nog afschriften in zijn bezit zou hebben.

„Wij hebben”, aldus de heer *Sluysen*, „nog wel een ogenblik overwogen om, als het doorging, een groot fonds in het leven te roepen om deze zaak te financieren. Daarbij hebben wij van een aantal niet-Joodse Nederlanders toezeggingen gekregen voor zeer grote bedragen; de oud-Minister van Marine, de heer *de Booy*, bijvoorbeeld zegde onmiddellijk een bedrag van f 1000,— toe. Het mocht echter niet; het werd verboden op verzoek van de Engelse Regering. De Nederlandse Regering volgde dit verzoek op en dus gebeurde er niets.”

29919 (*Sluysen*)

De reden van dat verbod was volgens de heer *Sluysen* hierin gelegen, dat er door deze wijze van hulpverlening aan Nederlanders vreemde valuta in handen van de Duitsers werd gebracht, waartegen van geallieerde zijde bezwaar bestond.

37473; 37475 (*van Zwanenberg*)

De heer *van Zwanenberg* heeft aan de commissie verklaard, dat een dame, die in Portugal aan het Engelse gezantschap werkzaam was en die hij te Londen ontmoette, waar zij voor haar zaken moest zijn, hem het volgende had verteld: „Er is een kans, dat U enkelen van Uw familieleden er uit kunt krijgen; wij zijn in contact gekomen met een paar mensen, maar wij kunnen er niet voor instaan, dat U Uw geld niet kwijt bent”. Verder zeide zij: „U moet een adres in Zwitserland opgeven, waar zij terecht kunnen”.

De heer *van Zwanenberg* heeft zich toen in verbinding gesteld met de in Zwitserland woonachtige chemicus, professor *Reichstein*, met wie hij in zakelijke relatie stond.

Voordat de heer *van Zwanenberg* zijn mededelingen aan de commissie deed, had hij de heer *Reichstein* gevraagd, of deze nog in het bezit was van correspondentie, welke er indertijd tussen hen gevoerd is over familieleden van de heer *van Zwanenberg*. De heer *Reichstein* heeft de weinige stukken, welke hij daaromtrent nog in zijn bezit had, opgezonden en de heer *van Zwanenberg* heeft deze aan de commissie overhandigd.

Sprekende over deze stukken verklaarde de heer *van Zwanenberg*, dat de heer *Reichstein* hem in November 1942 gevraagd heeft, hoe het ging met de familie van eerstgenoemde. Daarop heeft de heer *van Zwanenberg* hem getelegrafeerd:

„Following your letter and as situation severe have given your name to our friend mrs. *Vinke* Estoril Portugal as our Swiss nominee when necessary to help some relations stop she will contact you writing details many thanks regards — *Saal van Zwanenberg*”.

Naar aanleiding van dat telegram heeft de heer *Reichstein* teruggeleid, dat hij de heer *Acheson*, de advocaat van de heer *van Zwanenberg* had gesproken, die reeds de eerste stappen had gedaan voor diens vrienden. Het telegram van de heer *Reichstein* luidt dan verder als volgt:

„gave him twelve thousand francs account for solicitor am ready to help with any reasonable amount in future but have no other possibility being useful or to intervene directly”.

Na ontvangst van dat telegram van de heer *Reichstein* heeft de heer *van Zwanenberg* een oproep gekregen van het Trading with the Enemy Department.

Hij had wel begrepen waarom men hem opriep, want diezelfde avond stonden er in de couranten grote artikelen, waarin gezegd

37474 (*van Zwanenberg*)

werd, dat de Engelse Regering besloten had, dat geen geld mocht worden gestuurd naar welk ander land ook voor uitkoop van personen uit bezet gebied en dat de Nederlandse Regering zich achter dat besluit had geplaatst.

De ambtenaar, die de heer *van Zwanenberg* de telegrammen voorhield, welke tussen hem en de heer *Reichstein* waren gewisseld en hem naar aanleiding daarvan ondervroeg, heeft hem toen ook medegedeeld, dat hij, voordat de Engelse Regering haar bovengenoemde besluit had genomen, vrij was geweest om geld uit Engeland over te maken, teneinde daarmede personen vrij te kopen uit het bezette gebied.

De heer *van Zwanenberg* heeft die ambtenaar daarop verzocht hem te helpen, doch toen deze daartoe niet bereid bleek, heeft hij naar aanleiding van die weigering zich telefonisch in verbinding gesteld met, naar hij meende, de heer *van Angeren*. Deze heeft hem gezegd: „De Engelse Regering eist dat en wij moeten ons daaraan houden; er mag niets gebeuren”.

70699—70700; 70729—70731 (*Visser*)

Mevrouw *M. A. C. Visser*, die in Juni 1940 uit Parijs, waar zij filmcorrespondente was van de Nieuwe Rotterdamse Courant, is uitgeweken naar Zuid-Frankrijk en die later enige tijd in Zwitserland heeft vertoefd, deelde aan de commissie mede, dat zij daar in 1942, bij het ondernemen van pogingen om haar moeder uit het bezette gebied vrij te kopen, in aanraking is gekomen met „de handel in Joden”. Zij heeft daarbij te maken gehad met iemand van Zwitserse nationaliteit, die zich afwisselend te Amsterdam en te Zürich ophield. Deze persoon, wiens naam mevrouw *Visser* zich niet meer herinnerde en een Zwitserse advocaat, van wie zij de naam ook vergeten was, hebben met haar onderhandeld. Het heette, zo zeide zij, dat, wanneer men een bepaald bedrag aan Zwitserse francs betaalde, de betreffende persoon een visum kreeg om uit Nederland te vertrekken.

70732—70733; 70739 (*Visser*)

Mevrouw *Visser* heeft deze onderhandelingen gevoerd, voordat Radio-Oranje zulke transacties verbood, hetgeen naar zij meende in November 1942 is geschied.

Zij heeft zelf door de radio gehoord, dat er werd gezegd, dat er een bedrag van enige miljoenen aan buitenlandse deviezen door enige Joodse families buiten Nederland bijeen werd gebracht om een aantal Joden uit Nederland vrij te kopen. Er is toen voor gewaarschuwd, dat dit waarschijnlijk een zaak was, die niet deugde en door de radio werd verzocht dergelijke onderhandelingen af te breken.

70734—70736 (*Visser*)

Het is aan mevrouw *Visser*, naar zij aan de commissie heeft verklaard, inderdaad gebleken, dat Joden uit Nederland zijn vrijgekocht. Zo was het haar bekend, dat de heer *Fentener van Vlissingen* destijds 50 000 Zwitserse francs heeft betaald om zijn Joodse secretaresse, mejuffrouw *Troostwijk*, uit Nederland te krijgen; later heeft zij deze zelf in Zwitserland gesproken.

Ook de bekende antiquair, de heer *Katz* en een groot aantal van diens familieleden zijn volgens mevrouw *Visser* over de Nederlandse grens gekomen, doordat hij zijn schilderijen aan de Duitsers had verkocht.

70737—70739 (*Visser*)

Mevrouw *Visser* heeft echter geen succes gehad; ten eerste beschikte zij in Zwitserland niet over geld en toen zij poogde daar geld te lenen, werden juist de door haar genoemde berichten door de radio omgevoerd. Bovendien kreeg zij kort daarna een brief van haar moeder, waarin die haar schreef, op een wijze, die wel voor haar begrijpelijk was en niet voor de censuur, dat zij weigerde verder iets in die richting te ondernemen, omdat zij niet wilde, dat aan de vijand deviezen werden verschaft, waarmee deze de kogels kon maken, die Hollandse jonge mannen zoals de broer van mevrouw *Visser* zouden treffen. Met andere woorden, de moeder van mevrouw *Visser* wilde niet, dat de Duitsers deviezen kregen om oorlogstuig te vervaardigen.

95041 (*Hochberg—van Wallinga*)

Mevrouw *mr. A. J. W. Hochberg—van Wallinga*, advocaat te Amsterdam, heeft aan de commissie verklaard in Augustus 1942 naar Zwitserland te zijn vertrokken. Haar echtgenoot, die de Zwitserse nationaliteit had en Jood was, was een maand tevoren daar reeds heengegaan.

95042—95047 (*Hochberg—van Wallinga*)

Ongeveer twee weken vóór haar vertrek kreeg mevrouw *Hochberg*, die op last van de Duitsers wegens haar huwelijk geen practijk meer mocht uitoefenen, van haar vroegere collega, *mr. van Krimpen*, die van haar voornemen om Nederland te verlaten had gehoord, het verzoek om voor hem in Zwitserland een zaak te behartigen, welke hij op zich had genomen. Het betrof een zevental zich in Nederland bevindende Joden, voor wie getracht moest worden in Zwitserland een inreisvisum voor een van de Zuid-Amerikaanse staten te verkrijgen. Als dit gelukt zou zijn en er in Zwitserland ten behoeve van de Duitsers een bedrag in geld werd gedeponneerd, zouden zij aan die personen toestemming verlenen om Nederland te verlaten.

Mevrouw *Hochberg* had, voordat de heer *van Krimpen* haar dat verzoek deed, nog nooit gehoord van deze wijze om Joden te helpen.

95055 (*Hochberg—van Wallinga*)

Zij heeft zich ten behoeve van de cliënten van de heer *van Krimpen* zelf nooit direct met de Duitsers in verbinding gesteld; dat had de heer *van Krimpen* reeds gedaan en zij wist ook niet precies, hoeveel geld de Duitsers voor het verlenen van die toestemming vroegen. Zij meende echter, dat per persoon de tegenwaarde van f 50 000 in dollars of Zwitserse franken werd gevraagd. Het belangrijkste van dergelijke transacties was, naar zij verklaarde, dat degenen, voor wie zij werden ondernomen, niet naar Duitsland werden gevoerd, zolang gepoogd werd geld voor hen te verkrijgen, dat ten behoeve van de Duitsers zou kunnen komen.

Mevrouw *Hochberg* heeft zich na aankomst in Zwitserland eerst in verbinding gesteld met de directie van enige Zwitserse banken om te informeren naar de ten deze bestaande mogelijkheden. „Wij hebben toen”, zo zeide zij, „gezamenlijk een dubbele verklaring voor die mensen opgesteld, zodat zij niet het risico liepen, dat zij er niet uit konden, wanneer zij eenmaal hadden betaald; wij hebben het toen zo geformuleerd, dat het geld werd gedeponneerd bij de Kreditaanstalt en dat het pas aan de Duitsers zou worden betaald, wanneer de mensen veilig en wel in Spanje waren en er een verklaring van het consulaat werd overgelegd, dat zij zich daar hadden gemeld, zodat zij niet het risico liepen, toch nog ergens in Frankrijk of elders gevangen genomen te worden.”

Aan een van de directies der banken, die mevrouw *Hochberg* heeft bezocht, zei men haar, dat die bank er nog nooit in was geslaagd om een transactie als die, welke zij beoogde, tot een gelukkig einde te brengen. Mevrouw *Hochberg* heeft zich veel moeite gegeven om voor de cliënten van de heer *van Krimpen* geld bij elkaar te krijgen. Zij wist, dat hun leven er mee gemoed kon zijn en hoewel zij dit aan de relaties van de cliënten vertelde, vond zij hen toch niet bereid voor die in levensgevaar verkerende mensen geld te offeren.

95055 (*Hochberg—van Wallinga*)

Mevrouw *Hochberg* kwam in Zwitserland ook te weten, dat het mogelijk was om de Lichtensteinse nationaliteit te kopen; Lichtenstein was een neutrale staat en het bezit van de nationaliteit van een neutrale staat beschermde tegen de Duitsers. De zoëven genoemde transactie kostte echter ook veel geld, doch dit kwam dan niet ten voordele van de Duitsers. Een collega, met wie mevrouw *Hochberg* zich tijdens een bezoek aan Lichtenstein in verbinding heeft gesteld, vertelde haar, dat op deze wijze vrij veel mensen geholpen waren, doch inmiddels had Lichtenstein zich onder bescherming gesteld van Zwitserland en toen was het moeilijker geworden om de Lichtensteinse nationaliteit te kopen.

95056—95058 (*Hochberg—van Wallinga*)

Mevrouw *Hochberg* heeft ook nog getracht om ten behoeve van de cliënten van de heer *van Krimpen* geld uit Amerika te krijgen, doch zij ontving op haar telegrammen geen antwoord evenmin als op die, welke zij aan de heer *van Krimpen* zond. Ook antwoordde deze niet op een brief, welke zij hem had gestuurd, over het werk, dat zij voor hem deed.

95055; 95064 (*Hochberg—van Wallinga*)

Mevrouw *Hochberg* heeft met haar pogingen om door middel van de boven aangegeven transacties hulp te verlenen aan Joden, die Nederland wensten te verlaten, geen enkel succes gehad en in November 1942 verbood de Nederlandse Regering om met gelden, die aan de Duitsers ten goede zouden komen, te trachten in gevaar verkerende Joden te helpen.

De heer *van Zwanenberg* heeft in aansluiting aan de mondelinge mededelingen, welke hij de commissie heeft gedaan, haar op 27 December 1948 afschriften toegezonden van een op 28 November 1942 in Vrij Nederland opgenomen artikel alsmede van een fragment van een in het Hogerhuis door Lord *Selborne* voor de Engelse Regering afgelegde verklaring.

Het zoëven genoemde artikel luidt als volgt.

„Tegen officiële Duitse chantage

De Nederlandsche en de Britsche Regeering hebben thans maatregelen afgekondigd tegen een misbruik, dat in ingewijde kringen reeds lang de aandacht had getrokken. Het is een handel in menschen met chantage als werkmethode, die moest dienen om den vijand te voorzien van in de wereld volwaardige deviezen, waaraan hij een nijpend gebrek schijnt te hebben. Eerst kon men denken, dat enkel corruptie van invloedrijke nazi's, die zich verrijken willen, daarbij het spel was. Deze is misschien ook het uitgangspunt geweest. Op den duur werd echter duidelijk, dat een officieel systeem, op groote schaal toegepast, aan het verschijnen ten grondslag lag. De verklaring der Nederlandsche Regeering spreekt voor zich zelf. Hier volgt zij:

Sinds enkele maanden zijn de Regeering berichten ter oore gekomen, dat de vijand op ruime schaal den verkoop van uitreisvergunningen uit bezet gebied, in het bijzonder van Nederland uit, in de hand werkt. Verwanten en vrienden in geallieerd en neu-

traal gebied ontvangen de mededeeling, dat personen in bezet gebied kunnen vertrekken, indien een belangrijke som gelds in de valuta van een neutraal land aan den vijand ter beschikking wordt gesteld. In sommige gevallen gaat het verzoek van den betrokkene rechtstreeks uit, in andere gevallen geschiedt de poging door bemiddeling van handlangers van den vijand in neutraal gebied. Het verzoek is somtijds vergezeld van de openlijke of bedekte bedreiging, dat, indien de geldsom niet wordt betaald, de betrokkenen naar een concentratiekamp zullen worden overgebracht.

De bewijzen, die de Nederlandsche Regeering en de Regeeringen van Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten hebben bereikt, duiden er op, dat deze praktijken vanwege de Deutsche Overheid georganiseerd worden en zij toonen aan, dat de vijand alles in het werk stelt om zijn bezit aan neutrale valuta te vergrooten. Terwijl vroeger degenen, die Nederland verlaten mochten, hun vermogen in Nederland moesten opofferen, eischt de vijand nu bovendien een losprijs in geld van een neutraal land. De sommen, die gevraagd worden, zijn zeer hoog, soms zelfs 40 000 gulden per persoon. Hoezeer de vijand dezen toestand tracht uit te buiten, blijkt uit de omstandigheden, dat een voorstel is gedaan om een 50-tal Nederlanders te laten vertrekken tegen betaling van 5 000 000 Zwitserse franc, op voorwaarde, dat de Regering zich bereid zou verklaren dit bedrag, dat van anderen geleend moest worden, wat de rente betreft, te garandeeren.

De Regeering is met leedwezen tot de overtuiging gekomen, dat zij aan deze praktijken der Duitschers niet kan medewerken.

Tegenover het voordeel van den enkeling, die aan den machtswellust en de terreur van den bezetter weet te ontkomen, staat het leed en de ontbering van millioenen Nederlanders, die langer onder den druk der vijandelijke bezetting zullen zuchten naar gelang zijn buitenlandsche fondsen het hem mogelijk maken den dag van zijn nederlaag en de bevrijding van de onderdrukte volkeren van Europa uit te stellen.

Het is bovendien de ervaring der Regeering, niet alleen sinds den oorlog maar ook in de tijden, dat de Nazi's in Duitschland aan de macht waren, dat voor Duitschen aandrang te wijken niets anders beteekent dan dien druk te verhoogen in latere gevallen, zooals ook bedrivers van chantage steeds hogere sommen eischen en hun slachtoffers slechts temeer uitmergelen naarmate zij minder weerstand bieden.

De Regeering heeft geen keuze, maar moet den handel in uitreis-vergunningen bestrijden. Met name zal zij niet schromen, zoowel nu als later, op te treden tegen hen, die uit winstbejag aan dezen handel deelnemen. Hoezeer de Regeering het blijk van medeleven met de slachtoffers op zichzelf ook waardeert, zij kan niet nalaten allen Nederlanders, die bereid zouden zijn tot den losprijs bij te dragen, met nadruk onder het oog te brengen, dat de Nederlandsche wet elke handeling verbiedt, die den vijand middellijk of onmiddellijk tot voordeel kan strekken".

Het reeds genoemde fragment van de door Lord *Selborne* namens de Engelse Regering afgelegde verklaring in het Hogerhuis, luidt in de Nederlandse vertaling als volgt:

„Zijner Majesteits Regeering heeft in nauw overleg met de regeeringen der Vereenigde Staten en van Nederland besloten alle personen, die in verband met het bovenstaande betalingen doen aan den vijand dan wel hen, die dit bevorderen of vergemakkelijken, te beschouwen als personen, die transacties met den vijand verrichten, die hem voordeel bezorgen. Genoemde regeeringen verklaren:

1. dat zij alle personen in neutrale of in andere landen, die als makelaar of agent aan deze transacties deelnemen, als vijanden zullen beschouwen en hen onmiddellijk op de betrokken wettige lijst zullen plaatsen;

2. dat personen in dergelijke landen of gebieden, die in dergelijke transacties geld aan den vijand of diens agenten afdragen, beschouwd zullen worden als personen, die den vijand een dienst bewijzen en dus onderhevig zijn aan alle daarop betrekking hebbende straffen en tegenmaatregelen, die de Vereenigde Landen getroffen mochten hebben;

3. dat een ieder in het Vereenigd Koninkrijk, die in bovengenoemde en alle andere gevallen betalingen doet aan of ten voordeele van den vijand, onderhevig is aan vervolging volgens de wet op het handeldrijven met den vijand".

Ook raadpleging van het archief van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft aan het licht gebracht, dat inderdaad, gelijk mevrouw *Visser* aan de commissie heeft medegedeeld, de Nederlandse Regering in November 1942 heeft verboden met Zwitserse

1) Vgl. bijlage 64.

francs uitreisvergunningen te kopen voor personen in het bezette gebied. Radio-Oranje heeft namelijk op 24 November 1942 een Nederlandse Regeringsverklaring inzake de verkoop van uitreisvergunningen uit bezet gebied uitgezonden. 1) Die verklaring heeft dezelfde strekking als het artikel in Vrij Nederland van 28 November 1942.

De Regering heeft in haar zoëven weergegeven verklaring over het kopen van uitreisvergunningen voor personen uit het bezette gebied aan alle Nederlanders, die bereid zouden zijn tot dat doel geld ter beschikking te stellen van de Duitsers, onder het oog gebracht, dat de Nederlandse wet elke handeling verbodt, die de vijand middellijk of onmiddellijk tot voordeel kon strekken.

De commissie is van mening, dat op het tijdstip, toen deze gedachte in wettelijke regelingen werd vastgelegd en uitgewerkt, zoals onder meer in het Koninklijk besluit van 7 Juni 1940, *Staatsblad* No. A 6, niet gedacht zal zijn aan transacties ter redding van mensenslevens. De in deze paragraaf omschreven transacties immers betroffen als regel in Nederland vertoevende Joodse Nederlanders, wier leven, zoals de feiten later ook hebben bewezen, ernstig werd bedreigd.

Tegen het einde van November 1942 was echter ook in Engeland het gevaar, dat er voor Joodse Nederlanders was verbonden aan een langer verblijf hier te lande, reeds genoegzaam bekend. De commissie is dan ook van oordeel, dat de Regering, dat gevaar indachtig, beter had gedaan toe te laten, dat Nederlanders, die daartoe bereid waren, voortgingen met het betalen van een losprijs aan de Duitsers ten behoeve van benarde landgenoten. Dat door het verkrijgen van deze losgelden de Duitse oorlogseconomie noemenswaardig zou zijn versterkt, acht de commissie onaannemelijk, omdat het in feite slechts om een beperkt aantal gevallen ging.

De commissie verliest daarbij niet uit het oog, dat daardoor moeilijkheden hadden kunnen ontstaan met de Britse Regering, voorzover het voor deze transacties nodig was uit Engeland geld over te maken naar Zwitserland; dat kon immers, gelijk in de hoofdstukken III en X is vermeld, slechts voor bepaald omschreven doeleinden door tussenkomst van de Bank of England geschieden. De Regering had echter in stede van zich in deze achter de Britse Regering te stellen, moeten trachten, wijzende op het ernstige gevaar, waarin een gedeelte van haar onderdanen verkeerde, bij die Regering te bewerken, dat vergunning werd verleend tot het overmaken van geld, waarmee gepoogd had kunnen worden in bepaalde gevallen de Duitse toestemming te verkrijgen tot het vertrek van Joodse Nederlanders uit het door de Duitsers bezette gebied.

In het tweede verslag van de commissie-Cleveringa wordt medegedeeld, dat haar een klacht heeft bereikt over mr. *J. J. Bosch* ridder van Rosenthal, die gedurende de oorlogsjaren Nederlands gezant te Bern was. Volgens deze klacht zou de gezant geweigerd hebben mede te werken aan het loskopen van Nederlandse gevangenen uit Duitse kampen.

In dat verslag wordt omtrent dit loskopen het volgende medegedeeld.

„In September 1944 zou de Bondsraad *Musy* hebben laten weten, dat *Himmler* bereid was Joden los te laten en ook andere gevangenen, mits geen krijgsgevangenen. Dit zou toen voorgelegd zijn aan de gezant, die geantwoord zou hebben: „Dat doet de Regering niet. Ik stuur geen telegrammen. Ik wens geen contact met de Duitsers.” „Een botte weigering”, naar de klager opmerkt. Toen men buiten de gezant om naar Londen seinde, bleek dit „enthousiast” en vroeg nadere gegevens. Ook van Amerikaanse en Engelse zijde was er geen bezwaar. Er volgde toen een „eindelooze telegrammenwisseling”, „totdat het te laat was”. Hierbij ging van de gezant „geen enkele stimulans uit” om „de actie te steunen”; zelfs niet, toen door de vrijlating van de 1200 gevangenen uit Theresienstadt bewezen was, dat hier grote mogelijkheden lagen. Inderdaad blijkt uit gewisselde brieven en telegrammen wel, dat de onderhandelingen gelopen hebben over de heer *Musy*. Een persbericht van 7 Februari 1945 kent deze ook de eer toe, „der im Auftrag des „European Executive Council” der „Union of Orthodox Rabbis of U.S.A.” in Montreux und der „Agudas Jisrael World Organisation” handelte”. Hij was daarbij „als Privatmann” opgetreden „um im Falle des Miszlingens seiner Schritte keine Amtsstelle blosszustellen”. De 9de Februari 1945 verzoekt Londen aan de gezant de heer *Musy* namens de regering te bedanken.

In zijn rapport van 31 Januari 1945 verzoekt de heer *Gans* aan de regering verdere uitwisselingen te bevorderen; hij vroeg dit al maanden geleden, maar kon tot dusverre niet bewijzen, dat het mogelijk was. Over een gebrek aan medewerking van de gezant blijkt niets. Uit September en October 1944 zijn de

commissie allerlei telegrammen onder ogen gekomen, ook over uitwisseling van gevangenen uit Bergen-Belsen. Zij kan daarom kwalijk anders doen dan aannemen, dat de hierboven overgebrachte klacht naar het rijk der onjuistheden dient te worden verwezen. Dat de gezant met name na de aankomst der vrijgelatenen uit Theresienstadt zou hebben stilgezeten, is zeer bepaald onwaar. De 10de Februari 1945, onder de verse indruk van hun redding, bericht de gezant „streng vertrouwelijk” („niet voor publicatie bestemd” zet hij er nog bij), dat hij gehoord heeft, dat het transport uit Theresienstadt te beschouwen is als „proefzending”; en dat en hoe er meer te bereiken is door middel van de heer *Musy*. Het gaat om grote sommen, waarvan er al een groot gedeelte uit Amerika is toegezegd, maar de Nederlandse Regering moet zorgen voor een garantie van een miljoen Zwitserse franken tegen 12 Februari. Hij vraagt om dringend antwoord en om de betrachting van „uiterste spoed”. En klaarblijkelijk voorvoelend, welke bezwaren de regering zou kunnen hebben, bepleit hij de zaak aldus: „De som lijkt te klein om een invloed op de oorlogvoering te kunnen uitoefenen, terwijl grote aantallen Nederlanders zouden kunnen worden gered”. Dit zijn wel allermint woorden van iemand, van wie, naar de aanklacht inhoudt, „geen enkele stimulans uitging”, „zelfs niet, toen in Februari 1945 het bewijs geleverd werd door de vrijlating van 1200 gevangenen, waaronder 437 Nederlanders, uit Theresienstadt”, die de klager de „groep Prof. *Meijers*” noemt, hoewel deze er in het geheel niet bij was. De gezant heeft de regering echter niet kunnen vermurwen; op 13 Februari komt er een telegram, waarin het heet: „De Nederlandse Regering kan en wil zich met chantage niet inlaten, hoe groot haar sympathie voor betrokken Nederlanders ook is. Handel met de vijand kan zij, die zulks aan ieder verboden heeft, zelf niet bedrijven. Pro memoria vermeld ik, dat wij vereiste francsbedrag niet, herhaal niet, bezitten en moeten verwachten het voor dit doel ook niet te kunnen krijgen”. Dit telegram schraagt hetgeen de gezant bij zijn verhoor over het loskopen van gevangenen heeft verklaard: „Op uitdrukkelijk bevel van de Regering is het verboden. Wij zijn er mee begonnen, maar het is uitdrukkelijk verboden. Het mocht niet, omdat het deviezen aan de Duitsers zou geven en daardoor de oorlog verlengen!”

37967—37969 (*Cleveringa*)

De voorzitter van de commissie-*Cleveringa*, prof. mr. *R. P. Cleveringa*, heeft aan de commissie gezegd, dat hij de bovengenoemde aangelegenheid in het onderhoud, dat zijn commissie met de heer *Bosch van Rosenthal* heeft gehad, slechts gedeeltelijk met deze heeft besproken.

Wat in het rapport van zijn commissie staat, heeft de heer *Cleveringa* meer uit de stukken opgemaakt. Hij wilde namelijk deze zaak wel eens zwart op wit voor zich zien en derhalve heeft hij alles in de dossiers nagezocht.

37970 (*Cleveringa*)

De heer *Cleveringa* herinnerde zich, dat hij in de door hem doorzochte dossiers ook de motivering heeft gevonden, welke de Regering destijds voor haar weigering heeft gehad. Deze motivering was, naar hij meende, ook in het verslag van zijn commissie opgenomen; de strekking daarvan is volgens de heer *Cleveringa* de volgende.

„Wij verbieden onze onderdanen handel te drijven met Duitsland en betalingen te doen aan de Duitsers en op enigerlei wijze geldelijk contact te hebben met hen, waaruit een of ander voordeel zou kunnen voortkomen. Wanneer wij dit aan onze onderdanen voorschrijven, kunnen wij ons niet zelf met een dergelijke chantage inlaten”. „Er heeft”, aldus de heer *Cleveringa*, „natuurlijk ook dit achter gezeten, dat de Regering dacht: „Als wij dit doen, denkt *Himmler* natuurlijk, dat het een voordelige zaak wordt, wanneer hij nog meer mensen oppakt, die hij weer kan verkopen.”

37976 (*Cleveringa*)

Het standpunt, dat de Regering in Februari 1945 heeft ingenomen, dateerde, naar de heer *Cleveringa* aan de commissie heeft verklaard, reeds uit 1942, toen er ook reeds sprake is geweest van het doen van betalingen aan de Duitsers ten behoeve van Nederlanders, die in hun macht waren. Er is toen, zo zeide hij, een ander argument gebruikt, dat in 1945 niet met zoveel woorden is gebezigd, maar misschien ook wel een rol heeft gespeeld; namelijk, dat ook de Engelsen en de Amerikanen het niet goedkeurden.

Met betrekking tot het laatstgenoemde onderwerp vermeldt de commissie-*Cleveringa* het volgende.

„Reeds eerder trouwens, op 28 November 1942, had de Minister van Buitenlandse Zaken de gezant geseind: „Inzake U bekende pogingen personen uit bezet Nederland uitreisvergunning bezorgen indien in Zwitserland ten behoeve Duitsland zekere bedragen worden gestort heeft overleg plaats gehad met Ministry Economic Warfare en Amerikaanse Ambassade stop Dinsdag

33450—33451; 33454—33457 (*Bosch van Rosenthal*)

24 dezer Nederlandse en Britse regeringsverklaringen afgelegd stop Nederlandse verklaring via Radio-Oranje uitgezonden hield in, dat Nederlandse Regering geen andere keuze heeft dan handel in uitreisvergunningen bestrijden en niet zal schromen nu of later optreden tegen hen, die uit winstbejag aan handel deelnemen stop Hoezeer Regering blijk medeleven met slachtoffers op zichzelf waardeert, brengt zij alle Nederlanders, die bereid zouden zijn aan losprijs bijdragen met nadruk onder oog, dat Nederlandse wet elke handeling verbiedt, die vijand middellijk of onmiddellijk ten voordeel kan strekken stop Britse Minister Economic Warfare verklaarde in Hogerhuis personen in neutrale landen optredende als bemiddelaars op statutory list te zullen plaatsen en verder maatregelen zullen toepassen op personen, die geld voor losprijs betalen.””

De heer *Bosch van Rosenthal* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij met de Regering te Londen telegrammen heeft gewisseld over het sturen van geld naar Zwitserland om daarmee gedeporteerde Joodse Nederlanders vrij te kopen.

De Regering heeft toen geantwoord: „Hoezeer wij het ook betreuren, wij kunnen daaraan onze medewerking niet verlenen, aangezien dit weer ten goede komt aan de Duitse oorlogvoering”.

In dat telegram stond volgens de heer *Bosch van Rosenthal* niet vermeld, dat de Bank of England bezwaren had gemaakt tegen het verzenden van geld naar Zwitserland om daarmee Joodse Nederlanders los te kopen uit Duitsland, doch de Nederlandse Regering had dat volgens haar telegram zelf verkeerd gevonden.

Misschien, zo zeide de heer *Bosch van Rosenthal*, is er bedoeld, dat de Regering het met de Engelsen had overlegd en dat dezen het ook niet goedgevonden, maar hij wist niet, of het inderdaad zo is geweest.

35982 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* verklaarde, dat hij vierkant tegen het voorstel van de heer *Bosch van Rosenthal* is geweest om te Bern een bedrag aan Zwitserse francs ter beschikking te stellen, teneinde daarmee gedeporteerde Joodse Nederlanders in Duitsland vrij te kopen.

35983 (*Gerbrandy*)

Hij heeft geen relatie met Duitse autoriteiten willen hebben in het belang van Nederlandse onderdanen. Het bovengenoemde voorstel van de heer *Bosch van Rosenthal* kwam er, naar de heer *Gerbrandy* meende, op neer, dat *Himmler* voor elke Jood, die vrij kon komen, frs. 50 000 wilde hebben. Toen heeft hij gezegd: „Dat is een voorstel, waar de Nederlandse Regering nooit in kan treden. Dat doen wij per se niet. Daar verzet ik mij tegen”.

35984—35985 (*Gerbrandy*)

Naar hetgeen de heer *Gerbrandy* omtrent deze aangelegenheid ten tijde van zijn verhoor nog voor de geest stond, was uit de gegevens, waarover men destijds beschikte, op te maken, dat het geld bij *Himmler* terecht kwam. Zelfs indien dat niet het geval zou zijn geweest en het geld bij Duitse ambtenaren, die zich hadden laten omkopen, terecht zou zijn gekomen, zou dat voor de heer *Gerbrandy* geen verschil hebben gemaakt.

35986 (*Gerbrandy*)

„Als Regering”, zo zeide hij, „kan men dit niet doen. Wij hebben wel dit gedaan: de instanties, die in de gelegenheid zijn het ten bate van deze mensen te effectueren, hiervan kennis te laten nemen. Als er particuliere organisaties te vinden waren — wij hebben daar toen over gesproken —, moesten zij dat werk doen. Ik meen zelfs, dat er contact is opgenomen met een particuliere organisatie van Amerikanen, die bij wijze van spreken dit vuile werk wel met fatsoen konden doen”. „Wij hebben”, aldus de heer *Gerbrandy*, „er ons niet van afgemaakt in die zin, dat we zeiden: „We weten het, maar we doen het niet”. Neen, het was echter zo, dat we moesten zeggen: Wij doen het niet. Dat wil niet zeggen, dat anderen het ook niet konden doen”.

35987 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* achtte het mogelijk, dat, gelijk de heer *Sluysen* aan de commissie heeft medegedeeld, deze zich met de heren *van Zwabenberg* en *Polak* tot hem heeft gewend met het verzoek om geld beschikbaar te stellen voor het vrijkopen van gedeporteerde Joodse Nederlanders. Hij meende zich daaromtrent nog een gesprek met de heer *Polak* te herinneren.

35988—35991 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* had er toen wel geld voor over, maar hij heeft dat niet officieel door tussenkomst van het Nederlandse gezantschap te Bern beschikbaar willen stellen en hij heeft langs die weg niet met de Duitsers in relatie willen treden. Dat zou naar zijn mening een eindeloze chantage zijn geworden.

36048—36052 (*Gerbrandy*)

De heer *Gerbrandy* herinnerde zich van deze zaak alleen de financiële kwestie, die in de Ministerraad aan de orde is geweest. Daarbij is, naar hij verklaarde, besloten af te buigen naar een andere mogelijkheid. Hij zelf heeft dadelijk voorgesteld geld beschikbaar te stellen voor het vrijkopen van gedeporteerde Joodse Nederlanders, maar daarover niet officieel te onderhandelen. Bij wijze van spreken is de heer *Gerbrandy* volkomen bereid geweest voor iedere Joodse Nederlander frs. 50 000 te geven, als die daardoor vrij kon komen,

36053 (*Gerbrandy*)

maar hij wilde dit niet langs officiële weg door de Regering zelf laten doen, doch door een of ander Joods comité.

De heer *Gerbrandy* wist echter niet, of de Regering de commissie van de heren *Polak*, *van Zwanenberg* en *Sluysen* op de hoogte heeft gesteld van haar bereidheid om op deze wijze geld beschikbaar te stellen voor het vrijkopen van gedeporteerde Joodse Nederlanders. Deze aangelegenheid liep ten slotte, zo zeide hij, over een andere minister. Daar waren de Ministers van Financiën, van Sociale en van Buitenlandse Zaken mee gemoeid.

37477—37479 (*van Zwanenberg*)

De heer *van Zwanenberg* heeft aan de commissie verklaard, dat de heer *Gerbrandy* ten tijde van zijn verhoor misschien gemeend zal hebben, dat de Regering er gedurende de oorlog geen bezwaar tegen had, indien particulieren acties ondernamen tot het vrijkopen van gevangenen in Duitsland. Ook achtte hij het mogelijk, dat de heer *Gerbrandy* daar nu geen bezwaar meer tegen had. Destijds was dat echter met de Nederlandse Regering wel het geval. De heer *van Zwanenberg* toch heeft voor zijn reeds eerder in dit hoofdstuk vermelde poging om in Zwitserland uitreisvisa te kopen voor enkelen van zijn familieleden enige steun nodig gehad van de Nederlandse Regering, teneinde gedekt te zijn, ingeval hij moeilijkheden zou krijgen door de correspondentie, welke met die pogingen verband hield. Hij kon echter niet zeggen, dat de Regering hem in 1942 die steun heeft verleend; integendeel.

De heer *Polak* heeft de commissie niet over de mededelingen van de heer *Gerbrandy* kunnen horen, omdat hij inmiddels gestorven is.

37492; 37547 (*Visser 't Hooft*)

Dr. *W. A. Visser 't Hooft*, door wiens bemiddeling gedurende de oorlogsjaren een geregelde koeriersdienst is onderhouden, waardoor documenten en ander materiaal van Nederland naar Engeland werden verzonden en omgekeerd van Engeland naar Nederland, heeft aan de commissie medegedeeld, dat de heer *Gans* van de in Zwitserland werkende Joodse Coördinatie-Commissie enige malen bij hem is geweest om met hem te spreken over pogingen om Joodse gevangenen uit Duitsland los te kopen. Verder zijn daarover door tussenkomst van de heer *Visser 't Hooft* heel wat boodschappen naar Londen doorgegeven.

37548—37550 (*Visser 't Hooft*)

De heer *Musy*, die zich met deze actie bezighield, was een vroegere Zwitserse Conseiller fédéral, die volgens de heer *Visser 't Hooft* zeer rechts in de politiek stond en daardoor meende en misschien ook wel reden had om te menen, dat hij gemakkelijker met zekere Nazi-opperhoofden kon praten dan alle anderen. Hij was echter zelf zeker geen Nazi, maar een randfiguur en hij had door zijn vroegere positie nog steeds een zekere invloed.

De heer *Visser 't Hooft* is in het geheel niet verwonderd geweest, dat de Regering destijds geantwoord heeft, dat ze niets met deze actie te maken wilde hebben. Hij meende, dat dit antwoord ook weer door zijn tussenkomst in Zwitserland is gekomen.

37551—37557 (*Visser 't Hooft*)

Toen aan de heer *Visser 't Hooft* tijdens zijn verhoor werd medegedeeld, dat een der belangrijkste Regeringspersonen uit die tijd aan de commissie heeft verklaard, dat de Regering destijds had laten weten, dat zij zich niet zelf kon bezig houden met het vrijkopen van Nederlandse gedeporteerden, doch wanneer een particulier dat wilde doen, bereid was daar geld voor te geven, antwoordde hij, dat hij zich dit laatste in het geheel niet herinnerde. Hij had daar nooit van gehoord, maar achtte het mogelijk, dat het Nederlandse gezantschap te Bern deze laatste mededeling rechtstreeks per code-telegram uit Londen heeft ontvangen.

De heer *Visser 't Hooft* zou echter verwonderd zijn geweest, indien de Regering geld beschikbaar zou hebben gesteld, als particulieren daarmee gedeporteerde Joodse Nederlanders wilden vrijkopen. Het ging, zo zeide hij, naar hij zich meende te herinneren, over zeer grote bedragen in Zwitserse francs en die zouden tenslotte aan de Duitse oorlogvoering ten goede zijn gekomen, omdat er destijds in Zwitserland in allerlei fabrieken van enig belang materiaal voor Duitsland werd gemaakt.

64271—64277 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* heeft aan de commissie verklaard, dat tegen het vrijkopen van gedeporteerde Joodse Nederlanders door bemiddeling van de heer *Musy* destijds grote bezwaren hebben bestaan, die speciaal van de zijde van de heer *Gerbrandy* zijn gekomen.

De heer *van Kleffens* wist niet meer precies, welke die bezwaren waren, doch hij herinnerde zich een zekere heftigheid bij de heer *Gerbrandy*, die iets had te maken met het betalen van geld aan de Duitsers. Voor de heer *Gerbrandy* was Duitsland de duivel, een incarnatie van al het boze.

De heer *van Kleffens* meende, dat de bezwaren, die indertijd tegen het vrijkopen van gedeporteerde Joodse Nederlanders bij de leden van het Kabinet hebben bestaan, hierop berustten, dat er als deel van de Nederlandse wetgeving een bepaling bestond, die het doen van remises aan Duitsland of aan Duitsers uitsloot. Naar hij meende, was een van de overwegingen, die toen hebben gegolden, dat men

93561—93564 (*van Kleffens*)

zich heeft afgevraagd, waar het heen moest, als de eigen wetgeving op zij werd geschoven.

Niet alle leden van het Kabinet hebben er volgens de heer *van Kleffens* echter zo over gedacht; bovendien was het volgens hem nog de vraag, of het waar was, dat het de heer *Musy* door zijn contact met de een of andere belangrijke Duitser gelukt zou zijn gedepor-teerde Joodse Nederlanders vrij te kopen.

Tijdens een later gehouden verhoor verklaarde de heer *van Kleffens*, dat blijkens de aantekeningen, welke hij destijds voor zich zelf gemaakt heeft, de Regering de Amerikaanse Joodse organisaties vrij heeft gelaten om met betrekking tot het vrijkopen van Joodse gedepor-teerden uit de Duitse concentratiekampen te doen wat in haar vermogen was. Als geallieerde Regering kon men evenwel geen Zwitserse franken ter beschikking van de Duitsers stellen; bovendien had zij die ook niet. De Bank of England verschaftte de Zwitserse franken, welke er nodig waren voor het Nederlandse gezantschap te Bern. Zij zou die echter voor het vrijkopen van Joodse Nederlanders uit Duitse concentratiekampen zonder de geringste twijfel niet hebben gegeven.

89422—89424 (*Burger*)

Mr. *J. A. W. Burger*, die van 11 Augustus 1943 tot 31 Mei 1944 Minister zonder Portefeuille en daarna tot 27 Januari 1945 Minister van Binnenlandse Zaken is geweest, heeft aan de commissie verklaard, dat het hem nog voor de geest staat, dat de heer *van Kleffens* in de Ministerraad naar voren heeft gebracht, dat *Hilfer* had gezegd, dat bepaalde Joden konden worden vrijgelaten tegen betaling in buitenlandse deviezen. Dat was een punt van discussie, ten opzichte waarvan de Nederlandse Regering — ongetwijfeld mede als gevolg van overleg met de Engelse Regering — het standpunt heeft ingenomen, dat men daarop niet moest ingaan. Dit hield natuurlijk bewust de mogelijkheid in van slachtoffers, maar men wilde niet op die manier de vijand indirect aan oorlogsmateriaal helpen. De heer *Burger* had deze beslissing juist gevonden; hij meende, dat het de enige manier was, waarop men de oorlog kon voeren.

Bij die gelegenheid kwam ook de vraag ter sprake, of er naast *Hilfers* gewantrouwde voorstellen ook andere mogelijkheden tot steun waren. De heer *van Kleffens* zou daaraan nadere aandacht besteden. Uiteraard ging het hier weer om denkbaarheden, die een geheim karakter hadden en waarvan men de portée niet kon doorzien en die derden ook niet mochten doorzien. Herhaaldelijk heeft de heer *Burger* de heer *van Kleffens* nader hierover gevraagd en hij kreeg dan in die zin daarop een bevredigend antwoord, dat gezegd werd, dat er gedaan werd wat mogelijk was. Dat houdt, aldus de heer *Burger*, natuurlijk niet in, dat het resultaat goed was.

89425 (*Burger*)

De heer *Burger* weet echter niet, of er inderdaad geschied is wat mogelijk was. Wat dit soort zaken betreft, zo zeide hij, was Londen via vluchtelingen en Engelandvaarders steeds vol van niet of moeilijk te controleren geruchten. Er waren de meest fantastische verhalen in omloop, die soms geheel onjuist en soms ook wel juist waren. Zij waren zonder een speciaal daartoe gecreëerd apparaat niet te controleren. Men kon niet veel anders doen dan de mensen, die met deze berichten rondliepen, verwijzen naar degenen, die met een betreffende taak waren belast en de beschikking hadden over zodanig apparaat.

37792—37797 (*Schoch*)

Mr. *H. C. Schoch*, secretaris van de commissie *Cleveringa* gedurende de periode, waarin deze haar tweede verslag uitbracht, heeft aan de commissie verklaard van het vraagstuk van het vrijkopen van gedepor-teerde Joodse Nederlanders niet meer te weten dan datgene, wat daaromtrent in dat verslag vermeld staat. De heer *Schoch* had gehoord, dat de Nederlandse gezant te Bern het bestaan van de mogelijkheid om Nederlandse gedepor-teerden vrij te kopen naar Londen heeft doorgegeven en hij meende, dat de gezant zelfs min of meer heeft aangedrongen op het benutten daarvan.

Op een goed moment, aldus de heer *Schoch*, is er een verklaring geweest voor de radio te Londen, dat definitief niet mocht worden samengewerkt met de vijand, in welke vorm dan ook en dat dergelijke dingen niet mochten gebeuren. Aan deze verklaring van de Regering was, althans in de correspondentie met de heer *Bosch van Rosenthal*, niet de mededeling vastgeknoopt, dat de Regering zich niet kon bezig houden met het vrijkopen van Joodse gedepor-teerden, maar dat zij wel bereid was daarvoor geld beschikbaar te stellen, indien particulieren zich tot dat doel met de Duitsers in verbinding stelden.

37968—37970; 37972—37976 (*Cleveringa*)

De heer *Cleveringa* heeft evenmin iets gehoord van de mededeling, dat de Regering zelf zich niet kon bezig houden met het vrijkopen van gedepor-teerde Joodse Nederlanders, doch dat zij bereid zou zijn geweest daarvoor geld te verstrekken, indien particulieren het wilden doen. Zulks zou naar zijn mening in strijd zijn geweest met de motivering, welke de Regering destijds zelf heeft gegeven van haar verbod aan Nederlandse onderdanen om handel te drijven met

de Duitsers en op enigerlei wijze geldelijk contact met hen te hebben, waaruit voordelen voor dezen zouden kunnen voortvloeien.

De heer *Cleveringa*, die aan de hand van de dossiers het vraagstuk van het vrijkopen van gedeporteerde Nederlandse Joden heeft nagegaan en heeft gezien, dat de Regering in Februari 1945 deze aangelegenheid met de heer *Bosch van Rosenthal* heeft afgehandeld, acht het niet waarschijnlijk, dat de Regering vervolgens haar standpunt zou hebben gewijzigd.

De Nederlandse gezant te Bern heeft op 10 Februari 1945 telegrafisch aan de Regering te Londen verzocht om een garantie van een miljoen Zwitserse francs, teneinde de heer *Musy* in staat te stellen tot pogingen om gedeporteerde Joodse Nederlanders vrij te kopen. Op 13 Februari 1945 heeft de Regering telegrafisch geantwoord:

„De Nederlandsche Regeering kan en wil zich met chantage niet inlaten hoe groot haar sympathie voor betrokken Nederlanders ook is. Handel met den vijand kan zij, die zulks een ieder verboden heeft, zelf niet bedrijven. Pro memoria vermeld ik, dat wij vereischte francs-bedrag niet, herhaal niet, bezitten en moeten verwachten het voor dit doel ook niet te zullen krijgen.”

Hieruit blijkt, dat de Regering het niet met haar inzichten omtrent de door de oorlogvoering gestelde eisen kon overeenbrengen, dat zij voor het loskopen van Nederlanders gelden ter beschikking zou stellen, die in Duitse handen zouden komen.

De commissie kan zich met deze houding der Regering niet verenigen. Zij is van oordeel, dat het op de weg der Regering zou hebben gelegen om haar uiterste best te doen om landgenoten te vrijwaren voor het verschrikkelijke lot, dat hun wachtte. Wanneer dit verkregen had kunnen worden door betalingen, die, zij het langs indirecte weg, naar Duitsland gingen, zou de Regering niet hebben mogen nalaten om dat middel te gebruiken. Ook hier zou het in feite slechts om betrekkelijk weinig gevallen zijn gegaan, al was het alleen maar, omdat het merendeel der Nederlandse Joden in begin 1945 reeds om het leven was gebracht. Weliswaar had de Engelse Regering er bezwaren tegen, doch het staat voor de commissie niet absoluut vast, dat Nederlands aandringen tot goedkeuring der remises tenslotte geen succes zou hebben gehad.

De commissie betreurt het, dat de Regering die aandrang niet heeft geoeffend en zich zonder meer naar de Engelse opvattingen heeft gedragen. De mededeling van de heer *van Kleffens*, dat de Regering de Amerikaanse Joodse organisaties vrij liet om met betrekking tot het loskopen van Joden te doen wat in haar vermogen was, acht de commissie zonder betekenis, omdat de Nederlandse Regering over bedoelde organisaties elke zeggenschap miste.

De heer *Gerbrandy* wilde volgens zijn verklaring wel gelden voor het loskopen beschikbaar stellen, maar hij wilde dit niet langs officiële weg door de Regering zelf laten doen, doch slechts door een of ander Joods comité. In dit verband acht de commissie het echter opmerkelijk, dat, voorzover haar gebleken is, de Nederlandse Regering niet terzake in overleg is getreden met de betrokken Amerikaanse organisaties onder mededeling, dat zij bereid was gelden beschikbaar te stellen voor particuliere bevrijdingspogingen en dat zij zelfs niet de Nederlandse Joodse commissies te Londen en in Zwitserland daarvan in kennis heeft gesteld.

Tenslotte merkt de commissie nog op, dat de klacht, die blijkens het aangehaalde gedeelte van het tweede verslag der commissie-*Cleveringa* aan die commissie is voorgelegd, verschillende onjuistheden bevat. Met name immers is gebleken, dat de gezant te Bern zich wel degelijk telegrafisch gewend heeft tot de Regering met het voorstel om gelden beschikbaar te stellen, eventueel in de vorm ener garantie, om Joodse Nederlanders los te kopen.

70740 (*Visser*)

Toen mevrouw *Visser* aan de commissie mededelingen deed over haar pogingen om haar moeder te redden, verklaarde zij, dat zij in het najaar van 1943 in Zwitserland bericht had gekregen, dat haar moeder van Barneveld was overgebracht naar Westerbork. Ten einde raad heeft zij toen een telegram gezonden aan de Koningin in de mening, dat zij, aangezien haar moeder door de positie van haar vader, mr. *L. E. Visser*, president van de Hoge Raad, de Koningin enige malen had ontmoet, Haar wel een dergelijk telegram kon sturen. Op dit telegram is, naar mevrouw *Visser* verklaarde, twee weken later antwoord gekomen door middel van een telegram van de Nederlandse Regering te Londen aan het Nederlandse gezantschap te Bern. Zij is toen naar Bern geroepen, waar zij de heer mr. *R. B. baron van Lynden* heeft gesproken. De heer *Bosch van Rosenthal* had, volgens mevrouw *Visser*, bijna nooit tijd, zodat zij meestal met de heer *van Lynden*, de gezantschapssecretaris, sprak. Deze heeft haar toen het telegram voorgelezen, waarin

- 70742 (*Visser*)
- 70743 (*Visser*)
- 70744 (*Visser*)
- 70981; 70987—70988 (*Visser*)
- 70982—70983 (*Visser*)
- 70986 (*Visser*)
- 70981; 70989—70992 (*Visser*)
- 84664—84665 (*van Lynden*)
- 84666—84671; 84727—84730 (*van Lynden*)
- stond, dat men op alle manieren prof. *Meijers* en de moeder van mevrouw *Visser* moest trachten te redden. Volgens mevrouw *Visser* betekende dit niet, dat men alleen maar moest spreken met enige bekende mensen in Zwitserland, doch ook, dat men gebruik moest maken van illegale wegen. Welke die illegale wegen waren, was haar niet bekend, maar dat zij bestonden, had zij gehoord. De heer *van Lynden* ontkennde toen, dat zij bestonden en hij stelde voor zich te wenden tot de president van het Internationale Rode Kruis, tot de heer *Guerrero*, die president was van het Internationale Hof van Justitie, enz. Mevrouw *Visser* had die bezoeken al afgelegd, niet omdat zij er enig nut in zag, maar wel, omdat zij meende, dat zij zich zelf dan later niet behoefde te verwijten dit te hebben verzuimd.
- De heer *van Lynden* had haar gezegd, dat er geen illegale wegen bestonden, maar mevrouw *Visser* had gehoord, dat ook uit Westerbork mensen langs illegale wegen waren weggekomen.
- Zij heeft de heer *van Lynden* toen ook gezegd, dat er naar haar mening nog een mogelijkheid bestond om prof. *Meijers* en haar moeder te helpen door middel van de zogenaamde Palestina-papieren. Mevrouw *Visser* vroeg, of het niet mogelijk was de Engelse Regering voor te stellen enige mensen, die Palestina binnen mochten en aan wier redding de Nederlandse Regering veel was gelegen, reeds bij voorbaat de Palestijnse nationaliteit te geven, waardoor zij staatsburgers van een wel vijandelijk, maar niet bezet land zouden worden, hetgeen verschil in hun behandeling zou uitmaken.
- Hoewel mevrouw *Visser* wel zeker wist, dat noch haar moeder, noch prof. *Meijers* zich in Palestina wilden vestigen, had zij voorgesteld te trachten in overleg met de Engelse Regering gedaan te krijgen, dat zij fictief als Palestijns onderdaan werden beschouwd, waardoor zij tot het Engelse Gemeenebest zouden behoren met een soort garantie, dat de kwestie na de oorlog zou worden geregeld. De heer *van Lynden* had haar beloofd, dat hij een en ander in een cijfertelegram zou overbrengen, maar mevrouw *Visser* geloofde niet, dat hij dat heeft gedaan. Zij heeft namelijk nooit antwoord op haar voorstel gekregen.
- Op aanraden van de heer *Visser 't Hooft* heeft mevrouw *Visser* in Januari 1944 getracht voor haar moeder een pas van San Salvador te bemachtigen in de hoop, dat zij haar dan via het Zuid-Amerikanenkamp van Vittel naar Zwitserland zou kunnen krijgen. Doordat zij met de Franse maquis in verbinding stond, had zij de garantie, dat haar moeder niet lang in Vittel zou blijven en binnen de maand naar Zwitserland zou worden overgebracht. Toen zij die pas had, is zij naar de nuntiatuur gegaan om te vragen, of deze enige invloed kon uitoefenen om haar moeder op die manier naar Vittel te krijgen. Zij had zich tot de nuntiatuur gewend, omdat San Salvador een katholiek land is en de nuntiatuur volgens haar zowel te Berlijn als bij de Duitse vertegenwoordigers in Zwitserland kon optreden voor Staatsburgers van katholieke landen. De heer *Gans*, voorzitter van de Joodse Coördinatiecommissie, heeft er voor gezorgd, dat mevrouw *Visser* die pas heeft gekregen; het heeft haar niets gekost.
- Op de nuntiatuur bleek men volgens mevrouw *Visser* bereid al het mogelijke te doen, mits men de garantie kreeg, dat een dergelijke pas voor de tijd van de oorlog door de Nederlandse Regering werd erkend. Men vroeg haar direct naar het gezantschap te gaan om dit te bespreken. Dezelfde middag is mevrouw *Visser* naar het gezantschap gegaan en daar de heer *Bosch van Rosenthal* weer niet te spreken was, heeft zij de heer *van Lynden* gesproken. Wederom bleek de heer *van Lynden* niet bereid medewerking te verlenen, omdat dit niet legaal was. Volgens mevrouw *Visser* heeft hij haar gezegd, dat men met dergelijke dingen niet bij de Nederlandse Regering kon aankomen, omdat het niet de normale weg was.
- De toenmalige secretaris van het Nederlandse gezantschap te Bern, mr. *R. B. baron van Lynden*, heeft aan de commissie verklaard, zich te herinneren, dat hij mevrouw *Visser* heeft ontmoet, doch hij wist niet meer, dat hij haar een telegram uit Londen heeft voorgelezen, waarin stond, dat op allerlei manieren moest worden getracht prof. *Meijers* en de oude mevrouw *Visser* te redden.
- De heer *van Lynden* herinnerde zich ook de feiten niet meer, waartoe mevrouw *Visser* zich heeft beklagd. Op 9 December 1950 heeft hij uit Pretoria, waar hij toen gezantschapssecretaris was, aan de commissie geschreven, destijds weinig bevredigd te zijn geweest over de inlichtingen, welke hij tijdens zijn verhoor had kunnen verschaffen. Hij had zich daarom tot het Nederlandse gezantschap te Bern gewend met het verzoek omtrent de kwestie van de vrijlating van de moeder van mevrouw *Visser* nasporingen te doen in de dossiers. In antwoord op dat verzoek heeft de heer *van Lynden* een brief met bijlagen ontvangen, waaraan hij het volgende heeft ontleend.
- „Mevrouw *Reich-Visser* schreef aan het Gezantschap voor het eerst op 4 Augustus 1942, onder overlegging van een van Prof. *Oppenheim* uit Willemstad ontvangen telegram, luidende: „*Til*

Visser and husband should apply Netherlands Legation Berne who should approach Curaçao governor for landing permit stating political integrity means of sustenance purpose voyage stop recommend state also she is daughter president supreme council", aan welk verzoek gevolg werd gegeven; een gunstig antwoord van Gouverneur *Kasteel* werd op 2 September ontvangen.

Op 2 en 4 September 1942 ontving het gezantschap twee brieven van mevrouw *Reich*, waarvan copie hierbij, inzake het uitkopen van haar moeder uit Holland. De in die brief genoemde mevrouw *Hochberg* had een zeer slechte reputatie, zowel politiek als financieel. Uit het dossier blijkt niet, wat of er verder is geschied; alleen werd op 18 September een tweede telegram van Gouverneur *Kasteel* ontvangen, dat mevrouw *Visser—Wertheim* op Curaçao kon worden toegelaten (zie laatste gedeelte van de brief van mevrouw *Reich* van 15 Augustus).

Op 19 October 1942 verzocht de legatie aan de Federale Politie om aan mevrouw *Visser—Wertheim* een Zwitsers visum te verlenen (zie afschrift no. 6232). Op 28 October vroeg mevrouw *Reich* om het verzoek aan de Federale Politie te rappeleren. Het Ministerie van Justitie antwoordde op 27 November (zie afschrift no. 7297).

Tot October 1943 werd niets meer over de toestand van mevrouw *Visser—Wertheim* vernomen; uit een telegram aan Buitenlandse Zaken van 23 October 1943 blijkt echter, dat de legatie langs indirecte weg had vernomen, dat mevrouw *Visser* en prof. *Meijers* naar Westerbork waren overgebracht.

Op 4 November 1943 werd een brief van mevrouw *Reich* ontvangen, die schrijft met Jhr. *Elias* te hebben afgesproken, dat mevrouw *Visser—Wertheim* vrijgekocht zal worden door middel van personen in Nederland. Hierop werd geantwoord, dat in opdracht van de Regering de legatie zich niet met dergelijke zaken kon inlaten, daar Duitsland hiermede van deviezen werd voorzien.

Hiernevens gaan, in afschrift, de volgende telegrammen, welke met Londen werden gewisseld met betrekking tot deze aangelegenheid, naar de inhoud waarvan ik wel moge verwijzen:

- a. telegram 796 van Bern dd. 5-11-43;
- b. telegram van Minister van *Kleffens* dd. 10-11-43, zie copie brief no. 6849;
- c. telegram 804 van Bern dd. 8-11-43;
- d. telegram 289 van Bern dd. 3-3-44;
- e. telegram 250 van Minister van *Kleffens* dd. 11-3-44;
- f. telegram 420 van Bern dd. 30-3-44;

Op 8 April 1944 berichtte mevrouw *Reich*, dat haar moeder, mevrouw *Visser*, op 20 Maart 1944 in Westerbork overleden was ten gevolge van een dubbele longontsteking.

Tot zover de aangelegenheid mevrouw *Visser—Wertheim*.

Wat betreft het echtpaar *Reich—Visser* vermeld ik, dat dit op een Joegoslavisch paspoort in Zwitserland kwam en de eerste maanden door de Joegoslavische Legatie werd geholpen. Eind 1942 hield deze steun op, daar bleek, dat het echtpaar een dubbele rol speelde, namelijk enerzijds de Joegoslavische politiek van Londen, anderzijds de communistische politiek van *Tito* steunde. In opdracht van het Nederlandse Rode Kruis te Londen en de Nederlandse Regering werd toen mevrouw *Reich* maandelijks met £ 15.—.— geholpen." ¹⁾

De copieën van de brieven en telegrammen, waarnaar de heer *van Lynden* in zijn brief heeft verwezen en welke daarbij zijn gevoegd, bevestigen zijn mededelingen; er blijkt uit, dat het Nederlandse gezantschap te Bern wel degelijk aandacht heeft geschonken aan de pogingen van mevrouw *Visser* om haar moeder, mevrouw *Visser—Wertheim*, te helpen, terwijl ook het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen dat heeft gedaan.

De heer *van Lynden* schrijft in zijn brief van 9 December 1950 aan de commissie verder:

„De bewering, dat ik nagelaten zou hebben over mevrouw *Visser* naar Londen te seinen, althans nooit enige reactie op dit telegram zou hebben doorgegeven, wordt wel duidelijk weerlegd door het afschrift van de brief aan mevrouw *Reich—Visser* dd. 10 November 1943, die ik nota bene persoonlijk ondertekend blijk te hebben." ²⁾

De heer *van Lynden* heeft mevrouw *Visser* toen namelijk als volgt geschreven:

Mevrouw M. Reich—Visser
Le Chalet Trembley
Nyon

Bern, 10 November 1943

Hooggeachte Mevrouw,
Met verwijzing naar het dezerzijdsche schrijven d.d. 6 November 1943, no. 6768, alsmede naar Uwen brief van den 9 dezer,

¹⁾ Vgl. bijlage 65.

²⁾ Vgl. bijlage 65.

heb ik de eer U mede te delen, dat ik heden van den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken te Londen de telegrafische opdracht ontving aan U, in antwoord op Uw telegram aan Hare Majesteit de Koningin te zeggen, dat Uw verzoek de volle aandacht der Regeering heeft en dat langs verschillende wegen getracht wordt mevrouw *Visser* te helpen, maar dat helaas weinig hoop kan worden gegeven.

Met beleefde groeten en gevoelens van hoogachting,

Uw d.w.

(w.g.) van Lynden,
Gezantschapssecretaris.

De heer *van Lynden* heeft, zoals hij voorts op 22 Januari 1951 uit Kaapstad aan de commissie schreef, van het gezantschap te Bern nog afschriften ontvangen van een aantal telegrammen, welke gedurende de oorlog tussen dat gezantschap en de Regering te Londen zijn gewisseld met betrekking tot deze materie.

„Met name”, zo wordt in laatstgenoemde brief vermeld, „moge ik Uw aandacht vestigen op het telegram nr. 758 van 23 October 1943 inzake Mevrouw *Visser* en Professor *Meijers*. Wanneer dit gelegd wordt naast het telegram nr. 796 van 5 November 1943 en mijn brief d.d. 10 November 1943 aan mevrouw *Reich—Visser*, dan dringt zich de conclusie op, dat het initiatief van de actie ten behoeve van beide personen vanuit Zwitserland is uitgegaan; het eerste telegram verwijst niet naar voorafgaande instructies uit Londen; nasporingen in het archief te Bern naar een zodanige instructie leverden trouwens geen enkel resultaat op. Het lijkt dus waarschijnlijk, dat de mededelingen van mevrouw *Reich—Visser* als zou het gezantschap te Bern instructie uit Londen hebben ontvangen om speciale hulp aan haar moeder en professor *Meijers* te verlenen, op een misverstand berusten”.

In het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken heeft de commissie een dossier aangetroffen, waarin onder meer ook sprake is van pogingen om het lot van de moeder van mevrouw *Visser* en dat van professor *Meijers* in gunstige zin te beïnvloeden.

Bij schrijven van 28 October 1943 berichtte de Minister van Buitenlandse Zaken aan H.M. de Koningin, dat de Nederlandse gezant te Bern hem er telegrafisch van in kennis had gesteld, dat volgens door deze ontvangen betrouwbare inlichtingen 400 à 500 Nederlandse Joden, onder wie zich ook prof. *Meijers* en mevrouw *Visser*, de weduwe van de overleden President van de Hoge Raad, bevonden, uit Barneveld naar het kamp Westerbork waren gevoerd.

Deze brief van de heer *van Kleffens* luidt dan verder als volgt.

„Aangezien te vreezen is, dat door overbrenging naar genoemd concentratiekamp, van waaruit dikwijls transporten naar Polen plaats vinden, het leven ook van deze Joden, meerendeels vooraanstaande personen en belangrijke Nederlanders, in groot gevaar verkeert, heeft de ondergeteekende gemeend met spoed niets onbeproofd te moeten laten om te trachten in ieder geval het leven van deze ongelukkigen te redden.

Hij heeft zich daartoe tot Uwer Majesteits Gezantschappen te Stockholm, Buenos Aires en Ankara gewend met de opdracht te onderzoeken, of, hetzij de overheid van het betreffende land, hetzij de Universiteiten aldaar bereid zouden zijn iets in het belang van bovenbedoelde personen te ondernemen. Uwer Majesteits Gezant te Buenos Aires ontving bovendien opdracht deze aangelegenheid in denzelfden zin met het Gezantschap in Chili op te nemen. Tenslotte heeft hij de situatie der genoemde Joodse Nederlanders doen uiteenzetten aan den Hoogen Commissaris voor Ierland hier ter stede, met het verzoek de zaak zijn regeering voor te leggen. De Hooge Commissaris heeft het betreffende verzoek met de meeste sympathie in ontvangst genomen en beloofde niets te zullen laten wat het lot der meer genoemde personen zou kunnen verzachten.”

Uit een in het dossier aangetroffen aantekening van de heer *van Kleffens* blijkt, dat deze op 27 October 1943 de Hoge Commissaris voor Ierland heeft bezocht en hem een memorandum heeft overhandigd, waarin aan de Ierse Regering of aan de Ierse Universiteiten verzocht werd te trachten ten behoeve van de uit Barneveld naar Westerbork gevoerde Joodse Nederlanders stappen te doen bij de Duitse Regering.

De Ierse Hoge Commissaris, de heer *J. W. Dulanty*, toonde volgens de aantekening van de heer *van Kleffens* grote belangstelling voor diens verzoek, beloofde het te bevoegder plaatse te Dublin ahangig te maken, doch zag niet goed in, wat er gedaan zou kunnen worden. Hij weidde uitvoerig uit over de hulp, die Ierland reeds aan enige vooraanstaande Joden had verleend o.m. door enige Joodse

hoogleraren te benoemen aan de Ierse universiteit. Hij achtte een via de Zweedse of Zwitserse Regering te nemen stap bij de Duitsers meer doeltreffend, omdat die te Berlijn meer invloed zouden hebben dan de Ierse. Het onderhoud met de heer *Dulanty* had de heer *van Kleffens* blijkens zijn aantekening niet veel hoop gegeven op een krachtdadig optreden van de Ierse autoriteiten.

Het door de heer *van Kleffens* aan de heer *Dulanty* overhandigde memorandum luidt als volgt.

„Until recently between 400 and 450 Dutchmen of Jewish origin have been interned by the German authorities in a country house near Barneveld (Holland). They represent an élite of Dutch Jewry and number among them some of the most prominent University Professors, Doctors, Lawyers etc. of the Netherlands, with their families.

The Netherland Government having received information that the above persons have been transferred from Barneveld, where their treatment seems to have been relatively human, to the ill famed concentration camp of Westerbork in Germany, ¹⁾ have reason to fear their imminent transportation to Poland, which in most cases will mean their extermination.

In view of the great value of these Dutchmen, the Netherland Government feel that nothing should be left undone in order to save them.

The Netherland Government would be most grateful if the Government of Eire or perhaps in regard of the special standing of many of these internees, the National University of Eire, could in the way that will seem most suitable approach the German authorities in order to obtain the release or at any rate the safety of the Dutch Jews mentioned above.”

Ten vervolge op zijn boven reeds genoemde brief van 28 October 1943 aan de Koningin, schreef de Minister van Buitenlandse Zaken op 4 November van dat jaar aan H.M., dat de Nederlandse gezant te Buenos Aires hem had doen weten, dat hij een *démarche* bij de Argentijnse regering had gedaan, teneinde voor een zo groot mogelijk aantal Joden bevrijding uit Duitse handen te verkrijgen. De gezant had daarbij gegarandeerd, dat de kosten voor de overtocht naar en het onderhoud der personen, die bevrijd zouden worden, in Argentinië voor rekening van de Nederlandse Regering zouden komen. Tevens had hij er op gewezen, dat de Argentijnse Regering nu zou kunnen bewijzen, dat er in haar land geen anti-semitisme heerste, gelijk in het buitenland beweerd werd. De Argentijnse onderstaatssecretaris, met wie de gezant een onderhoud had gehad, was echter van mening geweest, dat geen resultaat te verwachten was van de door de gezant bij zijn Regering ondernomen *démarche*, daar er in het Argentijnse Kabinet een te sterke nazi-invloed was.

Verder had de Nederlandse gezant te Buenos Aires zich met een overeenkomstig verzoek, als gedaan aan de Argentijnse Regering, gewend tot de Chileense ambassadeur aldaar. Deze was echter weinig hoopvol, aangezien er reeds 70 000 Joodse vluchtelingen in Chili waren en bovendien de regering van dit land de betrekkingen met Duitsland had verbroken.

Voorts had de Nederlandse gezant te Buenos Aires het aan hem gerichte verzoek van de Minister van Buitenlandse Zaken doorgegeven aan zijn ambtgenoot te Santiago.

Uit Ankara werd vernomen, dat het Departement van Buitenlandse Zaken aldaar vreesde niets in deze te kunnen doen. Omtrent een voorstel van de Nederlandse gezant om de aangelegenheid te doen bespreken door een neutraal diplomaat met de Duitse ambassadeur te Ankara, meende de heer *van Kleffens*, dat daarop moest worden ingegaan.

De Nederlandse gezant te Stockholm had aan de minister gemeld, dat de betreffende aangelegenheid in de Zweedse Ministerraad besproken was en dat de Zweedse Regering zich gaarne bereid verklaarde alles te doen wat in haar vermogen lag om te helpen. De Zweedse Regering meende, dat interventie van haar kant bij de Duitse Regering voor de groep van kort te voren uit Barneveld naar Westerbork gevoerde Joodse Nederlanders een negatief effect zou hebben. Toch had zij de Zweedse legatie te Berlijn reeds opgedragen zoveel mogelijk gegevens over deze groep te verzamelen.

Hoewel tot dusverre het resultaat van de ondernomen pogingen niet hoopvol was, meldde de Minister van Buitenlandse Zaken in zijn bovengenoemde brief van 4 November 1943, dat hij voort zou gaan met te trachten iets in het belang van deze personen te verrichten.

Op 12 November 1943 schreef de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Koningin, dat de Nederlandse gezant te Stockholm de aangelegenheid der Nederlandse Joden, die van Barneveld naar Westerbork waren overgebracht en wier leven bedreigd werd, besproken had met de president van het Stockholmse Hoge Gerechtshof, de

¹⁾ Noot van de commissie. Een merkwaardige vergissing in een memorandum van de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken.

heer *L. B. Ekeberg*, die ook lid was van het Internationale Hof van Arbitrage te 's-Gravenhage en die mr. *Visser* en prof. *Meijers* gekend had. De heer *Ekeberg* hoopte met de hulp van enkele Zweedse hoogleraren iets te kunnen doen ten behoeve van verschillende Joodse Nederlanders; het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken, waarmee hij zich tot dat doel ook in verbinding had gesteld, gaf daarbij volle medewerking.

Inmiddels had de Zweedse legatie te Berlijn stappen ten behoeve van prof. *Meijers* ondernomen, die na zijn vrijlating een leerstoel aan de Stockholmse Universiteit zou krijgen, doch van Duitse zijde was geantwoord, dat er weinig hoop was op de verlening van een uitreisvisum aan deze hoogleraar. De Duitsers hadden echter beloofd de zaak te zullen onderzoeken.

Van de Nederlandse gezant te Buenos Aires had de Minister van Buitenlandse Zaken nu bericht gekregen, dat de Argentijnse Regering de toelating van de in zijn brief van 28 October 1943 genoemde 450 Joodse Nederlanders niet in overweging wilde nemen. Zij had voorts aan haar vertegenwoordigers te Berlijn en te Madrid geseind, dat het door haar destijds aan de familie *Meijers* verleende visum nog steeds van kracht was. Verder had die regering genoemde vertegenwoordigers opgedragen om het eventuele vertrek van de familie *Meijers* naar Argentinië zoveel mogelijk te vergemakkelijken. De Nederlandse gezant te Buenos Aires had verder de aangelegenheid van de naar Westerbork gevoerde Nederlanders nog besproken met de Uruguayaanse ambassadeur aldaar, die stappen te Montevideo toezegde.

Op 19 November 1943 schreef de Nederlandse vertegenwoordiger te Stockholm, de heer *van Rechteren Limpurg*, aan de heer *van Kleffens*, dat de gezantschapsraad van de Zweedse Legatie te Berlijn in Nederland besprekingen had gevoerd over de mogelijkheid van het verkrijgen van uitreisvisa voor prof. *Meijers* en diens familie. Er was hem door de vertegenwoordiger van het Auswärtige Amt in Nederland medegedeeld, dat er geen sprake van was, dat dergelijke visa zouden worden verleend, aangezien de Duitsers Joodse hoogleraren als bijzonder gevaarlijke personen beschouwden. Prof. *Meijers* zou zich met verschillende anderen in een uitwisselingskamp bevinden. Er was toen niet bekend, welk kamp dat was, doch de heer *van Rechteren Limpurg* had de Zweedse autoriteiten verzocht daaromtrent nog nadere inlichtingen in te winnen.

Op 20 Maart 1944 schreef de heer *van Rechteren Limpurg* aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat hem gebleken was, dat prof. *Meijers* c.s. niet naar Zweden mochten komen en dat de groep Joodse intellectuelen, waarvan hierboven sprake is, zich in Theresienstadt bevond, waar zij een „bevoorrechte behandeling” zou ondergaan.

De commissie is zo uitvoerig ingegaan op de klachten van mevrouw *Visser* over onvoldoende belangstelling van het Nederlandse gezantschap te Bern voor de mogelijkheid tot bevrijding van haar moeder, omdat die, als zij gerechtvaardigd mochten zijn, zouden wijzen op zulk een ongewenste houding van dat gezantschap, dat er voor een nader onderzoek ten deze aanleiding zou hebben bestaan.

Uit de door de heer *van Lynden* overgelegde afschriften uit het archief van het Nederlandse gezantschap te Bern is de commissie echter gebleken, dat dit zich wel degelijk moeite heeft gegeven om de moeder van mevrouw *Visser* te helpen.

Verder blijkt uit de boven aangehaalde stukken uit het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken, dat de Regering destijds op verschillende wijzen heeft getracht om een aantal vooraanstaande Joodse Nederlanders uit de handen van de Duitsers te bevrijden.

§ 3. Pogingen tot uitwisseling van Nederlandse gedeporteerden.

29871 (*Sluysen*)

De heer *Sluysen* heeft aan de commissie verklaard, dat men zich in het midden van 1942 te Londen rekenschap begon te geven van de grote ernst van de gevaren, die vooral de Joodse Nederlanders bedreigden. Er was natuurlijk een aantal personen — en hieronder rekende de heer *Sluysen* zich zelf ook —, die de zaak van het begin af aan zeer pessimistisch hebben bekeken. Maar, zo zeide hij, ik moet toch zeggen, dat het te Londen net zo ging als in Nederland: men had moeite om de gedachte te verwerken, dat de mensen werden weggevoerd om in Polen te worden vergast. De heer *Sluysen* herinnerde zich heel goed, dat hij eens op een middag bij de heer *Gerbrandy* kwam en dat deze tegen hem zei: „Zeg, er is een officier uit Polen gekomen, die daar ontsnapt is; deze vertelt mij, dat de Joodse Nederlanders, die naar Polen vervoerd worden, naar de gaskamers gaan. Kun jij zo iets geloven?”

29872 (*Sluysen*)

De heer *Gerbrandy* kon volgens de heer *Sluysen* niet geloven, dat een dergelijke onmenselijke methode zelfs door de Duitsers werd toegepast. Hoe ik, aldus de heer *Sluysen*, over die mededeling dacht

op dat ogenblik — ik heb namelijk van mijn naaste familie niemand overgehouden —, kunt U wel begrijpen. We hebben toen met een aantal mensen de vraag overwogen op welke wijze we daar iets aan zouden kunnen doen. In het bijzonder heb ik daarbij contact gehad met mr. *J. Polak*, directeur van de Unilever en de heer *van Zwannenberg* uit Oss, die beiden te Londen waren. Enkele keren hebben wij pogingen gedaan om de Nederlandse Regering er toe te krijgen een Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden in het leven te roepen.

De heer *Sluysen* verklaarde, dat hij de motieven, waarop dit verzoek aanvankelijk werd afgewezen, al deelde hij ze niet, nochtans tot op zekere hoogte kon billijken. Die motieven waren voornamelijk deze: „Wij maken geen onderscheid tussen Nederlanders en Nederlanders; als er belangen van gedeporteerden of andere Nederlanders moeten worden behartigd, zijn alle Nederlanders ons gelijk en dan achten wij het in strijd met traditie en Grondwet om een speciale Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden in het leven te roepen.” Dat argument heeft een paar maanden gegolden.

De heer *Sluysen* heeft deze opvatting niet gedeeld, maar naar zijn mening was het een volstrekt bona fide argument.

Tenslotte heeft de Regering het contra-argument aanvaard, dat vooral de heer *Polak* met grote kracht verdedigde, namelijk „het zijn niet wij, die discriminatie tussen Nederlanders tot stand brengen, maar het zijn de Duitsers zelf, die dat doen”. Toen is op 22 Februari 1943 de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden in het leven geroepen. In de opdracht aan genoemde commissie blijkt ook al van deze argumentatie: „De Regering heeft besloten met het oog op de ontstellende behandeling, welke door de vijand aan personen, behorende tot het Israëlitische ras, wordt aangedaan en de urgentie van de daaruit voortvloeiende vraagstukken enz.” Men ziet, de discriminatie werd daardoor op de Duitsers gelegd.

Naar de heer *Sluysen* mededeelde, heeft de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden een aantal zaken te behandelen gekregen. De eerste betrof de mogelijkheid om enkele duizenden kinderen met Zweedse schepen uit Nederland weg te halen en ze naar Palestina te brengen.

Aanvankelijk is er volgens de heer *Sluysen* sprake geweest van enkele duizenden kinderen; later is dat aantal 750 geworden.

Toen men bezig was om de vereiste toestemming te krijgen van de Duitsers, is tenslotte de mededeling gekomen, dat de Zweden geen schepen ter beschikking wilden stellen, waardoor deze aanleging niet is doorgegaan.

Op de vraag, op welke wijze men van de Duitsers de toestemming had willen verzoeken voor het overbrengen van deze kinderen, antwoordde de heer *Sluysen*, dat er de gehele oorlog door via Zwitserland allerlei officieuze contacten hebben bestaan van personen, die nu niet direct vertegenwoordigers waren van het World Jewish Congress, maar toch in nauw contact daarmee stonden, met allerlei Duitse instanties, van welke men probeerde iets gedaan te krijgen. In een aantal gevallen, behalve dan in Nederlandse gevallen, schijnt dat geholpen te hebben. Langs deze weg schijnen wel Hongaarse, Roemeense en andere kinderen uit de kampen gekomen te zijn.

Indien het bovengenoemde plan tot het overbrengen van kinderen uit Nederland naar Palestina verwezenlijkt had kunnen worden, zouden de daartoe benodigde gelden volgens de heer *Sluysen* zijn opgebracht door de Joodse organisaties. Bovendien is er met de Regering correspondentie gevoerd om voor deze kinderen geld beschikbaar te stellen, hetgeen zij in een brief van 19 Maart 1943 in principe ook heeft toegestaan.

Deze brief, die de Voorzitter van de Raad van Ministers, Minister voor Algemene Oorlogvoering, aan de Commissie van Advies voor Joodse Aangelegenheden heeft geschreven, luidt als volgt.

„In antwoord op Uw schrijven d.d. 4 Maart j.l. deel ik U mede, dat de Nederlandsche Regeering inzake het Memorandum van het „World Jewish Congress” in onderhandeling is met de Britsche Regeering en dat dit aan voornoemd Congress is medegedeeld, zomede dat de Nederlandsche Regeering hoopt, dat spoedig practisch uitvoerbare projecten zullen worden ontworpen.

Wat betreft het onderbrengen van refuges in de West, heeft de Minister van Koloniën medegedeeld, dat wat Suriname betreft, hierop niet gerekend mag worden, aangezien men daar reeds nu groote moeilijkheden met refuges ondervindt.

Wat den financieelen steun voor kinderemigratie betreft, heeft de Ministerraad besloten, dat het beginsel zal worden gevolgd, dat ten aanzien van alle Nederlanders geldt, nl. dat de algemeene kosten voor levensonderhoud zullen worden gedragen door de Nederlandsche Regeering, voorzoover deze niet uit andere bron kunnen worden bekostigd.

29875 (*Sluysen*)

29876—29877 (*Sluysen*)

29878 (*Sluysen*)

29879 (*Sluysen*)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie is gevraagd, of hij genegen is Uwe Commissie op de hoogte te houden van vertrouwelijke berichten over Joodsche Zaken.

Tenslotte deel ik U mede, dat Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken al deze aangelegenheden zal behandelen. De 14-daagsche besprekingen van Uwe Commissie zullen dus ook met dezen bewindsman plaats vinden."

29879—29880 (*Sluysen*)

Naar de heer *Sluysen* verklaarde, is het belangrijkste werk, dat de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden te doen heeft gehad, waar althans het meeste werk aan zat, het vraagstuk van de uitwisseling geweest.

Dit is begonnen met een poging, welke van Palestina uit werd ondernomen via het Rode Kruis te Genève, om Duitse burgers, die in Nederlandse gevangenschap waren, te weten zij, die in Nederlands Oost- en West-Indië geïnterneerd waren bij het uitbreken van de oorlog, te ruilen tegen Nederlandse burgers, die zich in Duitse gevangenschap bevonden.

Uiteraard stelde de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden zich op het standpunt, dat, als het even kon, zij moest trachten zoveel mogelijk Joodse Nederlanders te bevrijden.

Het toenmalige Departement van Koloniën stelde zich, aldus de heer *Sluysen*, op het standpunt:

„Er is een aantal Nederlanders in Nederland door de Duitsers gevangen genomen, Indische Nederlanders, gepensioneerden en verlofgangers, als represaille voor het gevangen nemen van Duitsers in Nederlandsch-Indië, dus als er iets geruild moet worden, moeten ook deze mensen daarvoor in aanmerking komen. Tenslotte was", naar de heer *Sluysen* meende, „het Departement van Oorlog van opvatting, dat burgers, die gevangen genomen waren, omdat ze bepaalde militaire handelingen gesteund hadden, ook moesten worden geruild, zodat men tot de verhouding 1/3—1/3—1/3 kwam".

Er is volgens de heer *Sluysen* aan zulk een regeling gewerkt, maar het is hem niet bekend, waardoor zij zonder resultaat is gebleven. Het is, zo zeide hij, doorkruist door een poging, welke van Jeruzalem uit werd ondernomen, waar Nederlanders, die zich daar gevestigd hadden, een comité hadden gevormd „Irgun Olei Holland", dat zich ten doel stelde om zoveel mogelijk Joodse Nederlanders uit de Duitse klauwen te bevrijden. Op de een of andere manier hebben de mensen in Jeruzalem de indruk gekregen, dat er een mogelijkheid bestond om te ruilen. Men had die indruk gekregen uit ervaringen in Hongarije en Roemenië enz.; naar de heer *Sluysen* meent ook uit Joego-Slavië en men zei: „Er is nu een mogelijkheid om te ruilen tussen Nederlanders en Duitsers, laat ons dat met grote kracht aanpakken". Dat uitgangspunt is spoedig verlaten, omdat men de indruk had gekregen — dat blijkt ook trouwens uit de circulaire, die het comité „Irgun Olei Holland" heeft gestuurd —, dat de Duitsers bereid waren. Het begon toen al zo tegen 1944 te lopen en Stalingrad was al zo ongeveer achter de rug, de hele ommekeer in dit werk valt ook samen met Stalingrad. Eerst bereikte men niets en dan komt er een zekere ontvankelijkheid bij de Duitsers. Wanneer men volgens de heer *Sluysen* voor de Joodse Nederlanders, die zich in Duitse handen bevonden, immigratievisa, vestigingscertificaten voor Palestina, kon bemachtigen, wilden zij die wel vrijlaten.

Op verzoek van het comité „Irgun Olei Holland" te Jeruzalem is toen de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden te Londen begonnen deze zaak energiek te behandelen. Op 31 Mei 1943, nadat de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden verschillende besprekingen hierover had gevoerd met de Minister-President, met Minister *van Boeyen* en met de Minister van Buitenlandse Zaken, was zij zover, dat het Colonial Office van de Engelse Regering te Londen bereid was om aan iedere Nederlander, wiens naam zij maar opgaf, pro forma een vestigingscertificaat voor Palestina te verstrekken. Het betrof natuurlijk een zeker quotum, maar daar zouden de Engelsen zich niets van aantrekken, omdat de Nederlandse Regering zich ondershands verplicht had om na het einde van de oorlog al deze mensen weer in Nederland toe te laten. Men zei dus, dat men op zuiver humanitaire gronden deze regeling zou toepassen, teneinde te zorgen, dat de betrokkenen althans een certificaat voor vestiging in Palestina kregen. Zij moesten dit hebben, want als de Duitsers hen loslieten zonder certificaat, konden zij volgens de heer *Sluysen* niet in Zwitserland binnen worden gelaten.

De Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden is toen dus, in overleg met het comité in Palestina, lijsten gaan samenstellen. Die lijsten zijn op een zeer eenvoudige manier tot stand gekomen. Publiciteit kon genoemde commissie er niet aan geven, maar officieuze bekendheid werd er wel aan gegeven, want haar leden spraken er met iedereen over en schreven er brieven over, waarin ze zeiden, dat iedere Joodse Nederlander, die kennissen, familie of vrienden in Nederland had, hun de adressen dezer personen moest opgeven.

- 29881—29883 (*Sluysen*) Zij vertelden, dat degenen, die op de door hen samengestelde lijsten kwamen te staan, allen een Palestina-certificaat zouden krijgen en dat dan gepoogd zou worden hen uit de handen van de Duitsers te bevrijden. Van deze lijsten zijn er, naar de heer *Sluysen* aan de commissie mededeelde, zeer vele gemaakt; hij gaf ze door aan het Departement van Buitenlandse Zaken.
- De naamlijsten werden, naar de heer *Sluysen* verklaarde, samengesteld uit gegevens, die alle mogelijke Joodse Nederlanders opgaven; wanneer zij in Engeland het adres niet wisten van hun familieleden, gaven zij eenvoudig op: „Rode Kruis Nederland” en volgens de heer *Sluysen* was dat voldoende.
- 29884—29892 (*Sluysen*) Verder werden de nodige gegevens verzameld door het Comité „Irgun Olei Holland” te Jeruzalem; dat comité kreeg, naar de heer *Sluysen* meende, die gegevens van het Internationale Rode Kruis te Genève.
- 29893—29895 (*Sluysen*) Of er voor het vernemen van de verblijfplaatsen en andere gegevens over Joodse Nederlanders ooit één geheim agent naar Nederland is gezonden, wist de heer *Sluysen* niet. Hij had zich kort voordat hij de commissie zijn mededelingen deed, daarover nog in verbinding gesteld met professor *Cohen*, een der voorzitters van de voormalige Joodse Raad, doch deze had hem gezegd, dat het nooit is gebeurd.
- 29908 (*Sluysen*) Mocht men, aldus de heer *Sluysen*, naar aanleiding van zijn mededelingen tot de conclusie komen, dat de Regering eigenlijk het contact met de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden zonder de nodige belangstelling zou hebben behandeld, dan wilde hij zeggen, dat genoemde commissie in het contact met de heer *Gerbrandy* te klagen heeft gehad over diens gebrek aan tijd. Spoedig heeft de heer *Gerbrandy* het contact met de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden verlegd naar de heer *van Boeyen*. De heer *Sluysen* stelde er evenwel prijs op te verklaren, dat zijn commissie nooit enige aanleiding heeft gehad om te klagen over de activiteit of beter gezegd het medegevoel van de heer *Gerbrandy* en de bewuste wil van de heer *van Boeyen* om er van te maken wat er van te maken was.
- 29909 (*Sluysen*) De heer *Sluysen* meent, dat genoemde heren wel belangstelling hebben gehad voor het vraagstuk van de Joodse Nederlanders, maar dat zij zich eenvoudig machteloos hebben gevoeld.
- Dit is, zo vervolgde hij zijn betoog, eigenlijk de atmosfeer, waarin de gehele Regering te Londen ten deze gewerkt heeft. Ik heb ze mijn critiek toen niet bespaard en ik bespaar ze mijn critiek ook nu niet. Eén ding bij al deze zaken moet men echter nooit uit het oog verliezen, namelijk dat de Regering naar Londen ging zonder ambtenaren. Zij heeft daar met gelegenheidsmensen, die nooit van hun leven ambtenaar geweest waren, in de moeilijkste omstandigheden de moeilijkste zaken moeten opknappen.
- 29911—29915 (*Sluysen*) De heer *Sluysen* verklaarde, dat zijn commissie in het mondelinge contact, dat zij geregeld met minister *van Boeyen* had, meermalen gevraagd heeft naar gegevens over de verblijfplaats van gedeporteerde Joodse Nederlanders, maar dan werd ten antwoord gegeven, dat men daaromtrent geen gegevens kon krijgen uit Nederland.
- De heer *Sluysen* heeft het één keer gewaagd om op eigen houtje te proberen in contact te komen met Nederland. Dat heeft hem, zo zeide hij, vreselijke moeilijkheden bezorgd; dat was rondweg verboden. Hij had namelijk op een gegeven moment de gelegenheid gekregen om in contact te komen met iemand, die door de Engelsen naar Nederland zou worden gestuurd. „Ik heb er”, aldus de heer *Sluysen*, „een week slapeloze nachten van gehad. Ik heb het niet gedaan, eenvoudig uit angst dat, indien de man gepakt zou worden, hij zou gaan praten en de namen van deze mensen zou noemen en zij zeker de dupe zouden zijn. Dit is de enige keer, dat ik op mijn eigen houtje contact met Nederland heb kunnen opnemen. Daarna was het onmogelijk. Alles liep over de geheime diensten. Die vertelden ons wel, hoe men in Nederland dacht over de terugkeer en dat Nederland dan min of meer Gaullistisch moest worden geregeerd. Wij hebben er echter toch meermalen naar gevraagd in de wekelijkse contacten met minister *van Boeyen*. Men kon ons echter niet vertellen, hoe het met de Joden ging, wat er precies met hen gebeurde.”
- Ook Radio-Oranje heeft volgens de heer *Sluysen* nooit een instructie gegeven tot het verzamelen van gegevens omtrent gedeporteerde Joden.
- 29943—29948 (*Sluysen*) De heer *Sluysen* verklaarde, dat, hoewel het lidmaatschap van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden hem en zijn medeleden weinig bevrediging had gegeven, zij toch met hun werk waren doorgegaan. Zij hadden, zo zeide hij, altijd het gevoel: „Al red ik er maar één”.
- Hij heeft later enkele malen personen gesproken, die hem verteld hebben, dat zij, toen zij in Westerbork zaten, plotseling de mededeling ontvingen, dat zij een Palestina-certificaat hadden gekregen. Die personen genoten, aldus de heer *Sluysen*, een zekere voorkeurs-

behandeling. Hij noemde als voorbeeld ter bevestiging van deze mededeling de echtgenote en kinderen van mr. *J. C. S. Warendorf*.

De heer *Warendorf* wist, aldus de heer *Sluysen*, dat zijn vrouw en kinderen in het kamp Bergen-Belsen zaten. Hij heeft de heer *Sluysen* toen verzocht hen op de lijst te plaatsen en het is volgens deze ook gelukt om hen uit dat kamp te bevrijden als gevolg van de pogingen, welke zijn commissie en de heer *Warendorf* daartoe hebben aangewend.

De heer *Warendorf*, die als Engelandvaarder op 30 Mei 1943 uit Lissabon per vliegtuig naar Londen is vertrokken, heeft aan de commissie verklaard, dat zijn vrouw en kinderen eerst een jaar in Westerbork zijn geïnterneerd geweest en daarna zijn gedeporteerd naar Bergen-Belsen. Dat is in Februari 1944 gebeurd. Waaronder ze niet naar Auschwitz zijn gebracht, kon de heer *Warendorf* niet met zekerheid zeggen, maar hij had wel enige aanwijzingen.

Men heeft, zo zeide hij, van Nederland uit geprobeerd ze te redden door een „diamantfooi”. Zijn vrouw meent, dat zij en haar kinderen op die grond naar Bergen-Belsen zijn gegaan.

Daar is aan voorafgegaan, dat mevrouw *Warendorf* op een goed ogenblik in Westerbork het gerucht vernam, dat geïnterneerden met veel buitenlandse relaties daarvan een lijst konden indienen, omdat daar ook een zekere bescherming in zat. De nazi's geneerden zich blijkbaar enigszins om later lastige vragen te krijgen. Die lijst van relaties heeft mevrouw *Warendorf* overgelegd en die zou er ook enigszins toe bijgedragen kunnen hebben, dat zij en haar kinderen naar Bergen-Belsen zijn gebracht. De dag vóór hun vertrek daarheen hebben zij gehoord, dat zij zogenaamde Palestina-certificaten gekregen hadden.

De heer *Warendorf* durfde het niet met stelligheid te zeggen, maar hij gelooft zeker, dat die Palestina-certificaten te danken zijn geweest aan de medewerking van de heer *Sluysen*.

Volgens de heer *Warendorf* was een Palestina-certificaat een verklaring van een comité in Palestina, gesanctionneerd door de Engelse Regering, dat de persoon, voor wie het was uitgeschreven, toegang zou krijgen tot Palestina.

Hij las aan de commissie een Rode Kruis-bericht voor, dat zijn gezin op de dag, voordat het van Westerbork naar Bergen-Belsen werd gedeporteerd, van het Jewish Agency uit Jeruzalem had ontvangen. Dat bericht luidt als volgt.

„*Warendorf*, Margarethe and family. Address: Joodse Raad Jan van Eyckstraat 15 Amsterdam (Holland).

Message of 24th January, 1944. Please inform *Margarethe Warendorf* and family. Croix Rouge Néerlandaise Amsterdam, that they have been registered on the eighth Zionist list for immigration into Palestine and exchange. Their number is m./438/108 foreign office will communicate to protecting power.”

Zwitserland was de beschermende mogendheid voor Britse onderdanen in Nederland en daarom zou het Foreign Office dit bericht mededelen aan de Zwitserse Regering.

De heer *Warendorf* achtte het naar aanleiding van de tekst van dat bericht mogelijk, dat hier niet alleen sprake was van een te verwachten Duitse toestemming om gedeporteerden naar Palestina te laten gaan, maar dat daar bovendien een uitwisseling aan verbonden was.

Hij kon in dit verband alleen maar verklaren, dat er waarschijnlijk verschillende lijsten geweest zijn, die in Palestina door de Jewish Agency waren samengesteld en waarop personen voorkwamen, die geclaimd werden, ingeval een uitwisseling mogelijk zou zijn. Doordat die lijsten aan de beschermende mogendheid waren gezonden, waren ze volgens de heer *Warendorf* te Berlijn aanwezig. Het merkwaardige is nu, dat bepaalde personen, die op die lijsten vermeld stonden, wel zijn uitgewisseld, zoals bijvoorbeeld een zekere mevrouw *de Bruin*, en anderen niet.

De heer *Warendorf* heeft wel gehoord, dat men in het kamp Bergen-Belsen heeft geprobeerd om, in de zin van de Duitse nazi-geest, enig systeem te ontdekken bij de keuze van degenen, die naar Palestina konden vertrekken. Dit is de in dat kamp geïnterneerden echter nooit helemaal duidelijk geworden. Zij hebben wel gemeend, dat er eerst sprake was van een negatieve keus, namelijk dat de mannen, die jonger waren dan 45 jaar, die dus dienstplichtig zouden kunnen zijn, van die lijst waren uitgesloten. Maar ook daar is een uitzondering op gemaakt. Men heeft nooit precies geweten, wie op die effectieve lijst van uitgewisselden kwam en wie niet. Voorzover de heer *Warendorf* bekend is, heeft men nooit precies begrepen, welke maatstaven de Duitsers bij het uitwisselen van Joodse gedeporteerden hebben aangewend.

Bij haar pogingen om zich te oriënteren over het vraagstuk van de uitwisseling en bevrijding van gedeporteerde en gevangene geno-

34464; 34511; 34515 (*Warendorf*)

34518; 34520 (*Warendorf*)

34521 (*Warendorf*)

34543—34549 (*Warendorf*)

men Joodse Nederlanders heeft de commissie behalve van de heer *Warendorf* ook van verschillende andere getuigen mededelingen ontvangen, welke nu volgen.

De heer *van Lynden*, gedurende de oorlogsjaren gezantschapssecretaris aan het Nederlandse gezantschap te Bern, heeft bij zijn in de vorige paragraaf van dit hoofdstuk reeds genoemde brief aan de commissie van 22 Januari 1951 verschillende afschriften van telegrammen toegezonden, welke dat gezantschap hem op zijn verzoek had gestuurd. Uit die afschriften blijkt onder meer, dat de Nederlandse gezant te Bern op 3 Juli 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft geseind, dat in April van dat jaar onder leiding van de heer *M. H. Gans* te Genève de Joodse Coördinatie Commissie was opgericht. De werkzaamheden dier commissie bestonden toen uit het verzamelen van gegevens omtrent gedeporteerde en ondergedoken Joden en het verzenden van geld en levensmiddelenpakketten o.m. naar Theresienstadt. Verder was die commissie in het algemeen een vraagbaak voor specifiek Joodse aangelegenheden ten behoeve van in Zwitserland vertoevende Joodse Nederlanders. Zij had aan de gezant medegedeeld, dat bijna alle gedeporteerde Joden vermoord waren. Enkele duizenden verbleven met Palestina-certificaten en/of Zuid-Amerikaanse passen onder meer nog te Westerbork, Bergen-Belsen en Theresienstadt. ¹⁾

) Vgl. bijlage 66.

Omtrent de in het zoëven genoemde telegram vermelde Palestina-certificaten heeft de commissie in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk reeds medegedeeld, dat uit verschillende notes verbales van het Nederlandse gezantschap te Stockholm is gebleken, dat namenlijsten van gedeporteerde Joodse Nederlanders, die in het bezit van deze papieren waren, zijn aangeboden aan de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken te Stockholm met het verzoek om omtrent hun eventuele uitwisseling tegen geïnterneerde Duitse onderdanen met de Duitse Regering te onderhandelen.

64042 (van *Kleffens*)

In hoofdstuk VII is voorts vermeld, dat de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken, de heer *van Kleffens*, aan de commissie heeft verklaard, dat menigeen aan Zuid-Amerikaanse paspoorten, al of niet geldig naar de regelen van het betreffende land, zijn leven te danken heeft gehad en dat verschillende Zuid-Amerikaanse landen de Nederlandse Regering ook hebben geholpen met het redden van Joden.

In het archief van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis heeft de commissie enkele gegevens aangetroffen, waaruit blijkt, dat in 1943 de Duitsers met het oog op de mogelijkheid van uitwisseling van door hen geïnterneerde Joden tegen zich in handen van de geallieerden bevindende Duitse burgers, Joodse Nederlanders, in het bezit van Palestina-certificaten of passen van enige Zuid-Amerikaanse Staten, niet naar hun vernietigingskampen hebben afgevoerd.

Op 23 Januari 1943 namelijk heeft het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken te Berlijn aan zijn vertegenwoordiger in Nederland een brief geschreven van de volgende inhoud.

„Betr. Deutsch-britischer Austausch.

Eilt.

Als Anlage wird eine von der Schweizerischen Gesandtschaft in Berlin überreichte Liste von jüdischen britischen Staatsangehörigen (289 Personen), die angeblich zugleich die niederländische Staatsangehörigkeit besitzen sollen, übersandt. Da diese Personen für den deutsch-britischen Zivilpersonenaustausch in Frage kommen und deutscherseits ein Interesse daran besteht, die Zahl der austauschfähigen britischen Staatsangehörigen mit Rücksicht auf die weit grössere Zahl von heimkehrwilligen Deutschen im britischen Machtbereich nach Möglichkeit zu erhöhen, wird gebeten, sofort bei den zuständigen Stellen zu veranlassen, dass diese Personen vorläufig von einer etwa vorgesehenen Umsiedlung nicht erfasst werden und für den deutsch-britischen Austausch zur Verfügung gehalten werden.

Die schweizerische Gesandtschaft hat die Übersendung einer solchen Liste angekündigt.”

Op 5 Juli 1943 schreef dit Ministerie aan zijn „Vertreter des Auswärtigen Amtes beim Stabe des Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete”:

„Im Hinblick auf die zwischen dem Deutschen Reich und Paraguay, Honduras und Ecuador schwebenden Verhandlungen über den Austausch der beiderseitigen Staatsangehörigen und mit Rücksicht darauf, dass die Zahl der heimkehrwilligen Reichs- und Volksdeutschen in diesen Ländern die der aus dem deutschen Machtbereich in Frage kommenden Angehörigen dieser Staaten erheblich übersteigt, besteht deutscherseits ein wesentliches Interesse daran, eine möglichst grosse Anzahl Personen für den Austausch benennen zu können. Da eine Einbeziehung der in Rede stehenden Juden in die Austauschverhandlungen von Nutzen sein dürfte, wird gebeten, die mit Pässen dieser Länder ausgestatteten

niederländischen bezw. staatenlosen Juden von der Abschiebung nach dem Osten zunächst auszunehmen."

Uit verdere nasporingen in het bovengenoemde archief is echter ook gebleken, dat personen, in het bezit van een Palestina-certificaat, toch naar de vernietigingskampen in Polen zijn gevoerd.

Ook in „Onderdrukking en verzet" wordt er melding van gemaakt, dat personen, wier namen door de Duitsers op de zogenaamde Palestinalijst geplaatst waren, op 14 September 1943 uit Westerbork naar Polen zijn gedeporteerd.

De toenmalige waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken, mr. *W. F. L. graaf van Bylandt*, verklaarde te weten, dat men gepoogd heeft gedeporteerde Joodse Nederlanders te redden door hun Palestina-certificaten te geven en door bekend te maken, dat degenen, die in het bezit waren van zulk een certificaat, in aanmerking kwamen om in Palestina te worden toegelaten.

De verzoeken tot verlening van Palestina-certificaten werden, naar de heer *van Bylandt* mededeelde, via het Departement van Buitenlandse Zaken bij de Engelse Regering ingediend.

De heer *van Bylandt* geloofde, dat die Palestina-certificaten practisch heel weinig resultaat hebben gehad. Als hij zich goed herinnert, is de mogelijke waarde van de certificaten ontdekt aan Joodse zijde, waarschijnlijk in Palestina. De Jewish Agency heeft daaraan gewerkt.

Indertijd zijn namenlijsten van gedeporteerde Joodse Nederlanders, die naar Palestijns inzicht in aanmerking kwamen voor toelating in Palestina, van daar uit naar het Departement van Buitenlandse Zaken gezonden.

De lijsten zijn daarna naar Zweden gestuurd, de beschermende mogendheid, om te proberen de Duitsers opmerkzaam te maken op een aantal Joden, in de hoop, dat het feit, dat zij een Palestina-certificaat hadden, voldoende was om hen voor de ondergang te behoeden.

Tevens verklaarde de heer *van Bylandt*, dat hij ook destijds reeds weinig geloof hechtte aan de practische resultaten, welke aan het bezit van Palestina-certificaten verbonden waren.

„Wij hebben", aldus de heer *van Bylandt*, „in andere gevallen ook pogingen gedaan tot uitwisseling, bijvoorbeeld van speciale agenten, die in handen van de Duitsers waren gevallen. Dat herinner ik mij toevallig iets beter. Daarbij is ook de medewerking van de Engelsen gevraagd. Dat ging over enkele personen. Dat waren alle uiterst moeilijke onderhandelingen en in de practijk kwam er niet veel van terecht. Ik herinner mij, dat men ook bevreesd was de aandacht van de Duitsers te veel op bepaalde personen te vestigen, die door hen gevangen waren genomen. Men vroeg zich af, of het wel verstandig was uitwisseling te vragen van de een of ander, omdat hij dan misschien direct tegen de muur zou worden gezet. Men zou daaruit afleiden, dat hij een belangrijk agent was. Wij hadden natuurlijk een aantal Duitsers, die wij in Indië hadden geïnterneerd. Het waren er niet veel. Ik meen, dat getracht is een uitwisseling tot stand te brengen tusschen die mensen en de Indische officieren of ambtenaren, die in Nederland in gijzeling zaten. Ik geloof echter niet, dat het gelukt is". Dat de heer *van Bylandt* destijds niet veel heil heeft gezien in het ondernemen van pogingen tot het uitwisselen van gedeporteerde Joodse Nederlanders, was een persoonlijke mening van hem zelf.

De door de heer *Warendorf* genoemde mevrouw *de Bruin*, die, naar hij de commissie heeft gezegd, uit Bergen-Belsen naar Palestina is vervoerd, heeft op 30 Juli 1944 uit Tel Aviv aan de heer *Warendorf* geschreven. Zij deelde in haar brief o.m. mede, dat van de ongeveer twaalf honderd personen in het kamp Bergen-Belsen, die in het bezit waren van een Palestina-certificaat, er slechts twee honderd twintig zijn uitgezocht voor het eerste uitwisselingstransport.

„Tot die 220 gelukkigen", zo schrijft zij, „behoorden *Hanneke* en ik; mijne moeder, die samen met ons in het kamp gekomen is, niet. Het was louter pech of geluk, dat je lot besliste. Voorzover we konden nagaan, hadden de Duitschers geen systeem bij hun keuze, behalve dat zij geen mannen onder 45 jaar vrij gaven en ook daarop bestonden uitzonderingen."

Met betrekking tot de pogingen om gedeporteerde Joodse Nederlanders in het bezit van een Palestina-certificaat uit te wisselen tegen Duitse onderdanen, die in Nederlandsch-Indië geïnterneerd waren en later naar India zijn getransporteerd, heeft het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken op 5 Augustus 1944 aan de Nederlandse ambassadeur te Londen in antwoord op een nota van 24 Juli 1944 geschreven:

1. I have the honour to acknowledge the receipt of Your Excellency's note No. 3067 of the 24th July 1944 regarding the possibility of effecting an exchange of German civilians from the Netherlands East Indies, now detained in India, against an equal

¹⁾ Vgl. „Onderdrukking en verzet", deel 3, blz. 175.
90195—90198 (*van Bylandt*)

90199—90201 (*van Bylandt*)

90204; 90209—90212 (*van Bylandt*)

90221 (*van Bylandt*)

number of Netherlands Jews in Germany who hold Palestinian Immigration Certificates.

2. His Majesty's Government will be glad to try to assist the Netherlands Government on the lines suggested, and the proposal contained in Your Excellency's note is being referred to the Governments of India and Palestine for their consideration.

3. Your Excellency will appreciate that there may be considerable difficulty in finding the necessary means of transport for conveying 500—600 Germans from India to the place of exchange which may be agreed upon.

4. In the various exchanges of civilians which have so far been arranged, it has been the settled policy of His Majesty's Government to repatriate only those German nationals who are willing to be repatriated, and I trust that the Royal Netherlands Government will agree to that policy being adhered to in the exchange under consideration.

5. As regards such questions as the place and date of the exchange, categories of internees to be included or given priority, etc., I shall be grateful if Your Excellency will ascertain whether the Royal Netherlands Government would be prepared to leave these matters to the discretion of His Majesty's Government.

Naar aanleiding van deze brief heeft de Minister van Buitenlandse Zaken op 30 Augustus 1944 aan zijn ambtgenoot van Sociale Zaken, tot wiens terrein deze Joodse vraagstukken kort tevoren waren gaan behoren, medegedeeld, dat hij de Nederlandse ambassadeur te Londen verzocht had de Britse Regering te doen weten, dat van Nederlandse zijde geen bezwaar werd gemaakt tegen de twee laatste punten uit de bovengenoemde brief van het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Toen de heer *van Kleffens* bij zijn verhoor gevraagd werd naar de resultaten van de pogingen om te komen tot uitwisseling van Joodse Nederlanders, in het bezit van Palestina-certificaten, tegen in India geïnterneerde Duitse burgers, antwoordde hij zich niet te herinneren, of na Juli 1944 nog Joodse Nederlanders uit Duitsland in Palestina zijn aangekomen.

De heer *van Kleffens* herinnerde zich nog zeer goed, dat dergelijke pogingen zijn ondernomen en ook, dat die een niet onbetekend succes hebben gehad, doch de details wist hij niet meer. „Wat speciaal 1944 betreft”, zo vervolgde de heer *van Kleffens*, „kan ik slechts verklaren, dat, indien er toen een kans op uitwisseling is geweest, het hoogst waarschijnlijk is, dat die benut is, omdat ik mij niet herinner, dat bestaande kansen onbenut zijn gelaten.”

Blijkens een telegram, dat de Nederlandse gezant te Bern op 10 Juli 1944 naar Londen heeft gezonden, had de Joodse Coördinatie Commissie hem medegedeeld, dat dank zij via Zwitserland aangevraagde en verzonden „Palestina uitwisseling certificaten” 222 personen uit Bergen-Belsen en 61 personen uit Vittel Istanboel passeerden op weg naar Palestina. Volgens dat telegram kwamen de meesten van de uitgewisselden uit Nederland.¹⁾

Uit een brief, die de Nederlandse consul-generaal te Jeruzalem, de heer *C. M. Dozy*, op 4 Juli 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft geschreven, blijkt, dat de leidster van het Adviesbureau der vereniging „Irgun Olei Holland”, mevrouw *de Leeuw*, hem had medegedeeld, dat de uitwisseling van in Duitsland opgesloten Joden tegen in Palestina geïnterneerde Duitsers destijds tot uitvoering kwam. Bedoelde Duitsers hadden althans het kamp Atlit bij Haifa verlaten en zouden op Turks gebied worden uitgewisseld tegen Joodse réfugiés, die op 7 of 8 Juli 1944 in Palestina verwacht konden worden.²⁾

Het schrijven van de heer *Dozy* luidt dan verder:

„In verband hiermede wil ik allereerst berichten, dat ik over dit onderwerp een onderhoud met den heer *Shertok*, leider van de politieke afdeling van de Jewish Agency, had. Deze deelde mij mede, dat het aan de Britsche regeering gelukt was opnieuw een uitwisseling te regelen (dit is dus niet het eerste geval van uitwisseling). Voor uitwisseling komen in aanmerking, allereerst Palestijnsche staatsburgers, die in Europa zijnde, daar door de Duitschers waren gepakt, vervolgens Palestijnsche „residents”, die in hetzelfde geval verkeerden, en tenslotte personen met certificaten voor immigratie, die voorkomen op de lijsten van „veteran Zionists”. Onder deze laatsten zouden een aantal Nederlanders zijn. Mevrouw *de Leeuw* berichtte mij, dat er thans ongeveer 280 personen komen, waaronder 92 Nederlanders, dus wel een zeer hoog percentage.”³⁾

Waarschijnlijk is hier sprake van hetzelfde transport als dat, waartrent de Joodse Coördinatie Commissie de Nederlandse gezant te

93553—93556 (*van Kleffens*)

¹⁾ Vgl. bijlage 66.

²⁾ Vgl. bijlage 67 A.

³⁾ Vgl. bijlage 67 A.

Bern blijktens zijn bovengenoemde telegram van 10 Juli 1944 inlichtingen heeft verstrekt. Het aantal uitgewisselde Nederlanders was dan echter kleiner dan genoemde commissie meende.

Uit brieven, die de heer *Dozy* op 5 en 26 Juli 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft geschreven, is namelijk gebleken, dat op 10 Juli 1944 tweehonderd drie en tachtig personen uit het concentratiekamp Bergen-Belsen, die uitgewisseld waren tegen Duitse staatsburgers, in Palestina waren aangekomen, onder wie zich 101 personen bevonden, die opgaven Nederlander te zijn ¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 67 B en C.

Uit de bovengenoemde brief van de heer *Dozy* van 4 Juli 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken blijkt tevens, dat de Nederlandse consul te Tel Aviv, de heer *E. S. Hoofien*, aan de heer *Dozy* een rapport heeft uitgebracht over zijn *démarches* bij het Joodse Agentschap.

De heer *Hoofien* had daarin aan de heer *Dozy* medegedeeld, dat het Joodse Agentschap te voren een vrij scherpe selectie had toegepast ten aanzien van het uitreiken van immigratiecertificaten; d.w.z. certificaten werden alleen gegeven aan personen, die een „Asset” konden vormen voor Palestina aan economisch en politiek waardevolle elementen. Omdat in 1944 voor de Joodse gedeporteerden een noodtoestand was ontstaan, kon het agentschap die selectie niet blijven toepassen, omdat het toen ging om het redden van mensenlevens. Het agentschap besefte, dat velen der verwachte immigranten spoedig naar hun eigen land zouden willen terugkeren. ²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 67 A.

„Voor dezulken”, zo vervolgt de brief van de heer *Dozy* van 4 Juli 1944, „meent de Agency, moet de regeering van het land, waartoe zij behooren, opkomen. Toen de heer *Shertok* mij bezocht, heb ik dit punt verder met hem besproken en hem gezegd, dat ik deze zienswijze van de Jewish Agency niet kon deelen. De Nederlandsche regeering heeft genoegzaam bewezen, dat zij zich het lot harer vervolgde onderdanen aantrekt; mijn eigen werk in West-Indië is daar het beste bewijs van. Indien echter onder de auspiciën van de Agency Joden hierheen gebracht worden, ben ik niet van meening dat de lasten daarvan geheel voor rekening van de Nederlandsche Regeering behooren te komen, al zal die ongetwijfeld haar deel willen dragen. De heer *Shertok* zag dit ook wel in, maar noemde dit „charitable action” van zijn Organisatie. Hij herhaalde de opvatting, dat onderscheid gemaakt moet worden tusschen personen, van belang voor Palestina, en zulke, niet van belang voor dit land. Nu is wel te voorzien, de mij door Mevrouw *de Leeuw* voorgelegde naamlijst bewijst dit, dat de 92 Nederlanders, die hier verwacht worden, onder de laatste categorie vallen. Het zijn allen personen van 50, 60, 70 jaar en oudere menschen, die, ook door de doorgestane ellende, niet in hun eigen levensonderhoud zullen kunnen voorzien. De meesten hebben hier wel familieleden, maar dezen hebben meestal niet de middelen om hun familie daarmee te onderhouden. Zelfs huisvesting bij familieleden zal moeilijk worden. Er zal dus vrij veel geld nodig zijn.

Dit consulaat-generaal beschikt niet over de organisatie en het personeel om onderkomen en wat voorts nodig is te regelen. Ik heb mevrouw *de Leeuw* daarop uitdrukkelijk gewezen. Dit is een zaak voor de Agency of de „Irgun Olei Holland”. Ik heb haar dus dringend aangeraden met haar organisatie plannen uit te werken voor de fysieke verzorging der aankomenden. Ik heb haar verzocht op grond van die plannen een begroting op te stellen en mij deze voor te leggen. Wij kunnen dan zien, wat nodig is en wat gedaan kan worden.

De te verwachten aankomst der uitgewisselden is mij thans ook door het Chief-Secretariat bevestigd. Men zeide mij daar, dat de uitwisseling gaat onder den titel „Palestinians against Germans” en dat men dus officieel niet wist of en hoeveel Nederlanders er bij waren, hetgeen de oorzaak was, waarom men mij niet eerder verwittigd had. Ik heb aan de C.I.D. vergunning verzocht zoo spoedig mogelijk na aankomst het „clearing camp” bij Atlit te mogen bezoeken teneinde de landgenooten te kunnen begroeten.” ³⁾

³⁾ Vgl. bijlage 67 A.

In zijn brief van 5 Juli 1944 berichtte de heer *Dozy* aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat het Adviesbureau van „Irgun Olei Holland” had toegezegd er voor te zullen zorgen, dat alle verwachte Nederlanders zouden worden ondergebracht bij in Palestina verblijvende landgenoten. De meesten van hen zou het echter niet mogelijk zijn de verwachte Nederlanders zonder enige vergoeding en voor langere tijd onderdak te verlenen.

Op grond van deze overweging had het Adviesbureau een begroting opgesteld van de kosten, die de ontvangst en de verzorging der verwachte Nederlandse vluchtelingen voor de eerste drie maanden met

¹⁾ Vgl. bijlage 67 B.

zich zou brengen. Het bureau verwachtte, dat daarmee een bedrag van £ 6000 zou zijn gemoeid. ¹⁾

Verschillenden der Nederlanders, die in Palestina verwacht werden, waren in Nederland zeer bemiddeld; de heer *Dozy* achtte het daarom niet onmogelijk, dat sommigen hunner bijtijds middelen naar het buitenland hadden overgebracht, waarvan zij zouden kunnen leven. Dit zou echter moeten worden afgewacht en voorlopig zouden zij allen hulpbehoevend zijn. Daarom achtte hij het nodig, dat de bedragen, welke voor hun verzorging zouden moeten worden uitgegeven, bij wijze van voorschot werden uitbetaald, waarvoor schuldbekentenissen zouden worden getekend.

De heer *Dozy* vreesde, dat het aandeel, dat de Jewish Agency en de in Palestina gevestigde Nederlanders zouden kunnen opbrengen voor de ondersteuning van de aldaar verwachte landgenoten, gering zou zijn. Daarom meende hij de Minister van Buitenlandse Zaken te moeten adviseren hem te machtigen om binnen de grenzen van de door het Adviesbureau opgestelde en in zijn brief weergegeven begroting van £ 6000 die steun te verlenen, welke hem noodzakelijk zou voorkomen en hij verzocht daarom hem tot dat doel telegrafisch de nodige middelen over te maken. ²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 67 B.

Blijkens een brief van 22 Juli 1944 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan zijn ambtgenoot van Sociale Zaken heeft eerstgenoemde een afschrift van de brief van de heer *Dozy* van 5 Juli 1944 aan die ambtgenoot doen toekomen. Hij verzocht tevens om de heer *Dozy* te voorzien van instructies en van de nodige fondsen. Die zouden dan door bemiddeling van het Departement van Buitenlandse Zaken naar Jeruzalem kunnen worden gezonden.

Verder is uit een brief, die het comité „Irgun Olei Holland” op 3 November 1944 aan het Nederlandse consulaat-generaal te Jeruzalem heeft geschreven, gebleken, dat noch de Jewish Agency noch het Immigration Department aanvragen voor het toekennen van een Palestina-certificaat in behandeling namen, indien het adres van de persoon, voor wie het certificaat bestemd was, niet was opgegeven.

Volgens dit schrijven dienden immers het Britse Foreign Office en de beschermende mogendheid te weten, waar de betreffende persoon zich bevond.

Voor ondergedoken personen zou zelfs de adresvermelding „Nederlandse Rode Kruis” gevaar in zich sluiten, daar dit een onderzoek ten gevolge zou kunnen hebben. Dergelijke aanvragen konden derhalve niet worden behandeld. ³⁾

³⁾ Vgl. bijlage 68.

29883 (*Sluysen*)

Deze mededeling van een organisatie, welke zich in Palestina bezighield met het aanvragen van Palestina-certificaten en die derhalve gedacht kan worden goed bekend te zijn geweest met de eisen, waaraan zulk een aanvraag moest voldoen, is in strijd met die van de heer *Sluysen*. Deze heeft namelijk aan de commissie verklaard, dat ook Palestina-certificaten zijn uitgereikt ten behoeve van personen, wier adres men niet kende en voor wie men daarom als zodanig had opgegeven „Rode Kruis Nederland”.

Verder is in het archief van het Ministerie van Sociale Zaken een brief aangetroffen, die de consul-generaal te Jeruzalem op 22 Augustus 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken geschreven heeft. ⁴⁾ Daaruit blijkt, dat de heer *Dozy*, teneinde te kunnen voldoen aan een verzoek van de toenmalige Minister van Sociale Zaken, de heer *van den Tempel*, welk verzoek vervat was in een rondschrift van 22 April 1944 van de Minister van Buitenlandse Zaken, zich destijds in verbinding heeft gesteld met het comité „Irgun Olei Holland”. Dit comité bleek toen van mening te zijn, dat het de namen zou kunnen opgeven van ongeveer 25000 of misschien zelfs meer gedepreerdeerden, doch de kosten, verbonden aan dat werk, hetwelk door een drietal kort tevoren in Palestina aangekomen Nederlanders zou worden verricht, werden begroot op £ 1000. Naar schatting zou deze arbeid in zes maanden gereed kunnen zijn. ⁵⁾

⁴⁾ Vgl. bijlage 69 A.

Naar aanleiding van deze mededeling van de heer *Dozy* heeft de Minister van Sociale Zaken bij schrijven van 18 September 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken bericht, dat de ontwikkeling van de toestand het noodzakelijk maakte, dat het werk zo mogelijk in drie, in plaats van in zes maanden voltooid zou worden.

Aannemende, dat zulks mogelijk zou zijn, ging de Minister van Sociale Zaken er mee accoord, dat gedurende drie maanden een bedrag van £ 100.— per maand ten laste van zijn Departement zou worden betaald voor salarissen alsmede een bedrag van £ 275 voor verdere onkosten. Mocht blijken, dat het werk langer zou duren, dan zou een en ander in Nederland nader moeten worden beoordeeld. ⁶⁾

⁶⁾ Vgl. bijlage 69 B.

Blijkens een 9 October 1944 gedateerde brief van de Minister van Sociale Zaken aan de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *G. F. Ferwerda*, was toen reeds aan het comité „Irgun Olei Holland” geseind, dat het in Palestina tot registratie moest overgaan en dat het werk in drie maanden moest zijn geschied. ⁷⁾

⁷⁾ Vgl. bijlage 69 C.

¹⁾ Vgl. bijlagen 69 D, E en F.

Onder meer uit brieven van 13, 18 en 27 December 1944 van de waarnemend consul-generaal te Jeruzalem, de heer *H. D. Bornstein*, aan de Minister van Buitenlandse Zaken, blijkt verder, dat hij daarbij lijsten had gevoegd met namen van gedeporteerde en ondergedoken Joodse Nederlanders.¹⁾

Voorts vond de commissie in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken een op de uitwisseling naar Palestina betrekking hebbende brief uit New York van dr. *L. A. Ries* aan de heer van *Kleffens*. De brief luidt:

„Amice,

In verband met de geslaagde eerste uitwisseling van een groep — grootendeels Nederlandsche — Joden, die een Palestina-visum bezaten tegen in Palestina geïnterneerde Duitschers, is mij van enkele zijden de vraag gesteld, of de Nederlandsche Regeering daarbij een rol had gespeeld. Ik moest het antwoord schuldig blijven, daar ik onvoldoende op de hoogte ben. Een van de leidende ambtenaren van het invloedrijke World Jewish Congress alhier vertelde mij, dat de Zwitsersche Regeering en de Jewish Agency de voornaamste factoren waren geweest: van eenige actie der Nederlandsche Regeering was niets bekend. Op mijn nadere vraag, of het World Jewish Congress zich in het algemeen meende te kunnen beklagen over een gebrek aan medewerking van de zijde van de Nederlandsche autoriteiten te Londen, kreeg ik diplomatiek voorzichtige antwoorden, die echter voor den goeden verstaander niet zeer gunstig klonken. Daar ik onvoldoende op de hoogte ben met de aangelegenheden, waarover het World Jewish Congress zich in den loop van het laatste jaar tot Nederlandsche instanties — zelfs tot de Koningin — heeft gewend en met de moeilijkheden, die daaraan verbonden waren, durf ik over een en ander geen oordeel vellen. Het is mij evenwel bekend, dat de geslaagde uitwisselingspoging uiteraard naar verdere maatregelen in die richting doet verlangen. Het is meer dan begrijpelijk, dat er velen zijn, die hopen hun bloedverwanten op die wijze te elfder ure te redden.

Voorzoover het om Nederlanders gaat, is opnieuw de vraag gerezen, of niet een deel der in Oost- en West-Indië geïnterneerde Duitschers als uitwisselingsmateriaal zou kunnen worden gebruikt. Binnenkort zullen laatstgenoemden geheel gedevalueerd zijn, thans kunnen zij misschien nog voor de redding van menschenlevens worden gebruikt. In je brief van 14 Februari van dit jaar komt de volgende passage voor:

„De Nederlandsche Regeering is er thans toe overgegaan, door bemiddeling van Zweden een analogen stap te doen als de Britten door de Zwitsers gedaan hebben; met dien verstande, dat een zoo compleet mogelijke lijst van Joden, die in Palestina geregistreerd zijn, als komende in aanmerking voor toelating in dat land door den Gezant aldaar aan de Zweedsche Regeering werd overgelegd met verzoek aan de Deutsche Regeering te doen weten, dat deze lieden toestemming hebben Palestina binnen te komen. Voor het geval de Duitschers hierop ingaan, zou op een later tijdstip tijdens de onderhandelingen als tegenprestatie voor een eventueele loslating in het vooruitzicht kunnen worden gesteld het betrekken der genoemde Joden in een geheel ander uitwisselingsplan, dat in ander verband reeds aan de Deutsche Regeering is voorgelegd en waarbij Duitschers, die door ons in Nederlandsch-Indië gevangen gezet waren, werden aangeboden ter uitwisseling tegen Nederlanders, die door de Deutsche autoriteiten als represaillemaatregel zijn geïnterneerd. Het leek der Regeering niet juist te beginnen met een voorstel tot uitwisseling.”

Sindsdien is natuurlijk al weer veel veranderd, maar de outsider vraagt zich natuurlijk af, of nu één uitwisseling is geslaagd en de bedoelde Deutsche geïnterneerden nog steeds in onze macht zijn, daarvan geen nuttig gebruik zou kunnen worden gemaakt.”

Op 5 September 1944 antwoordde de heer van *Kleffens*:

„Amice,

Daar ik juist dezer dagen aan de Ambassade een brief zend om deze op de hoogte te houden van wat door de Regeering gedaan is inzake het lot der Joodsche Nederlanders in bezet gebied, meen ik ter beantwoording van je brief van 17 Augustus j.l. te kunnen volstaan met een copie voor je in te sluiten. Je zal daaruit een vrij volledig beeld krijgen van de situatie, zooals die hier behandeld wordt.

Het is je bekend, dat verleden jaar aan alle Zuid- en Centraal-Amerikaansche Staten verzocht is de op niet altijd regelmatige wijze aan Nederlandsche Joden verstrekke paspoorten

van die landen te erkennen. De reactie van een paar regeeringen is welwillend geweest en eenig resultaat heeft deze actie zeker opgeleverd. Een zes weken geleden droeg ik den gezant te Madrid op, om bij de Spaansche Regeering, die de belangen van de meeste Latijnsch Amerikaansche Staten te Berlijn waarneemt, aldaar aan te dringen op erkenning van deze paspoorten. De heer *Schuller tot Peursum* antwoordde, dat de Spaansche Regeering aan dit verzoek gevolg heeft gegeven en bovendien verklaard had bereid te zijn aan alle houders van Zuid- en Centraal-Amerikaansche paspoorten transito-visa te verstrekken. Ik ben mij ervan bewust, dat in het gunstigste geval slechts enkelingen hierdoor geholpen zullen worden.

De Joodsche aangelegenheden zijn ingevolge een besluit van den Ministerraad toevertrouwd aan een afdeling van het Departement van Sociale Zaken en, voor zoover betreffende onderstanden, aan het Departement van Algemeene Zaken. Verder wordt contact onderhouden met Joodsche lichamen, voornamelijk met de Jewish Agency, die met de Britsche Regeering overleg pleegt inzake Vatuteim certificaten."

De door de heer *van Kleffens* in zijn hoven aangehaald schrijven van 5 September 1944 genoemde brief aan de Nederlandse ambassadeur te Washington, welke eveneens 5 September 1944 is gedateerd, luidt als volgt.

„Onder verwijzing naar Uw schrijven No. 5633/1516 d.d. 15 Augustus 1944, nopens een van het Nederlands-Jewish Society te New York ontvangen brief, heb ik de eer Uwer Excellentie betreffende de bemoeiingen der Nederlandsche Regeering inzake uitwisseling van Nederlandsche geïnterneerde Joden tegen geïnterneerde Duitschers het volgende mede te deelen.

Op 17 Juli 1944 kwamen te Jeruzalem een honderdtal Nederlandsche Joden aan, die door de Duitschers uit verschillende concentratiekampen waren vrijgelaten. Van de zijde der Jewish Agency ahier werd verder medegedeeld, dat nog een 180-tal verwacht werd. Al deze personen waren voorzien van een Palestijnsch immigratie-certificaat.

Uit ingewonnen informatie bleek, hoe deze personen, tegen alle verwachtingen in, plotseling waren vrijgelaten. Zij schijnen op het laatste oogenblik ingeschoven te zijn in het contingent Joden, dat de Duitschers uitwisselden tegen een aantal hunner landgenooten, die in Palestina geïnterneerd waren. Twee van deze uitwisselingen hadden reeds plaats gehad; dit was de derde en een vierde is in voorbereiding.

De categorie Joden, waartegen de Duitschers worden uitgewisseld, bestond uit Joodsche familieleden van „veteranen”, d.i. vóór den oorlog in Palestina gevestigde Joden. Van de voor de derde uitwisseling opgemaakte lijst konden de Duitschers echter een deel niet meer produceeren; waarschijnlijk omdat deze reeds naar de exterminatieplaatsen in Polen vervoerd waren. Om het getal uit te wisselen Joden vol te krijgen hebben de Duitschers toen blijkbaar geput uit het laatste reservoir van in Duitschland en de bezette gebieden overgebleven Joden (behalve de ondergedokenen) d.w.z. de concentratiekampen.

Nu een aantal Joodsche landgenooten op waarlijk wonderbaarlijke wijze te elfder ure gered was, besloot de Nederlandsche Regeering opnieuw pogingen in het werk te stellen om te trachten een grooter aantal uit de concentratiekampen te bevrijden. Dat de grootste spoed hierbij geboden was, bleek wel uit recente inlichtingen, die er op wezen, dat Duitschland bezig is het Jodenprobleem in bezet Europa te „liquideeren”.

De meeste naar Polen getransporteerde Nederlandsche Joden ($\pm$ 100 000) zijn waarschijnlijk vermoord; een 10 à 15 000-tal schijnt „ondergedoken” te zijn; voor zoover nagegaan kan worden, bevinden zich een 8 à 12 000 in concentratiekampen en van deze laatsten zijn een 2 à 3000-tal in het bezit van Palestijnsche immigratiecertificaten.

Destijds werden lijsten van deze van certificaten voorziene personen aan Hr. Ms. Gezant te Stockholm gezonden met opdracht deze door tusschenkomst van de Zweedsche Regeering aan de Deutsche autoriteiten te doen overhandigen, omdat gebleken was, dat de Duitschers de meeste houders van bedoelde certificaten niet naar Polen transporteerden, doch, waarschijnlijk met het doel hen als uitwisselingsmateriaal te reserveeren, te Westerbork, Bergen-Belsen, Theresienstadt of wellicht nog andere kampen, gevangen hielden. Het doel van het indienen van die lijsten was niet in de eerste plaats om te geraken tot een

uitwisseling — waarover men sceptisch gestemd was —, doch om de zaak sleepende te houden, bevreesd als men kon zijn, dat bij mislukking der uitwisselingspoging de Duitschers zouden overgaan tot het transporteren naar Polen der slachtoffers, die nu geen waarde meer voor hen bezaten.

De situatie had zich sindsdien echter in dien zin gewijzigd, dat het gevaar voor de in genoemde concentratiekampen opgesloten en zóó acuut geworden was, dat getracht moest worden althans een deel van hen te redden.

Zooals hierboven vermeld, hebben reeds plaats gehad drie uitwisselingen van Palestijnsche Joden in Duitse handen (of hun verwanten) tegen in Palestina geïnterneerde Duitschers, terwijl een vierde in voorbereiding is. Waar nu deze uitwisselingen een tamelijk vlot verloop hebben gehad, en het anderzijds schijnt alsof de uitwisselingen, die hebben plaats gevonden met de Britten als partij of tusschenpersonen (ook de Vereenigde Staten maakten in dit opzicht van Britsche diensten gebruik), meer succes hebben gehad dan die, welke geëntameerd werden door andere geallieerden, besloot de Nederlandsche Regeering aan de Britsche Regeering te vragen, of deze bereid was voorbereidingen te treffen voor een vijfde uitwisseling, waarbij Nederlandsche Joden, voorzien van een Palestijnsch certificaat, die zich in genoemde concentratiekampen of elders in Duitse handen bevinden, zouden worden uitgewisseld tegen een gelijk aantal Duitschers, die in Britsch-Indië geïnterneerd zijn en die destijds bij het uitbreken der vijandelijkheden in Nederlandsch-Indië door de autoriteiten aldaar werden geïnterneerd. Aldus zou deze uitwisseling ingeschakeld worden in een reeks Britsch (Palestijnsch)-Duitse, die tot nu toe geslaagd zijn; van het entameeren van een Nederlandsch (Joodsch)-Duitse uitwisseling werd geen gunstig resultaat verwacht. Voorgesteld werd de uitwisselingen in Istanbul te doen plaats vinden.

De Britsche Regeering deelde de Nederlandsche Regeering in antwoord op dit verzoek mede, dat zij haar medewerking in deze zeer gaarne zou verlenen en het voorstel ter overweging had doorgegeven aan de Britsch-Indische en Palestijnsche Regeeringen. Wel werd verzocht en door de Nederlandsche Regeering geaccepteerd, dat slechts die Duitschers voor uitwisseling in aanmerking zouden komen, die *bereid* waren gerepatriëerd te worden. Plaats, datum, categorieën van prioriteit enz. zouden geheel aan de Britsche Regeering worden overgelaten. Het aantal der voor uitwisseling in aanmerking komende wordt op 500—600 geschat.

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat de noodige lijsten met de namen en verder beschikbare gegevens der Joodsche geïnterneerden, die een Palestijnsch immigratiecertificaat bezitten, door bemiddeling der Zweedsche Regeering aan de desbetreffende Duitse autoriteiten zijn overhandigd. Blijkens van Hr. Ms. Gezant te Stockholm ontvangen bericht schijnen de Duitschers niet geheel afwijzend tegenover het plan te staan. Hoewel de gang der huidige krijgsverrichtingen twijfel doet rijzen ten aanzien van de vraag, of er nog tijd en gelegenheid zal zijn om tot een uitwisseling te komen, worden de desbetreffende onderhandelingen voortgezet."

Met betrekking tot het uitwisselen van Joodse Nederlanders tegen Duitsers, die zich in Nederlandse handen bevonden, schreef de Minister van Buitenlandse Zaken op 11 Januari 1944 aan zijn ambtgenoot van Justitie, dat deze aangelegenheid zowel zijn aandacht als die van de Minister van Binnenlandse Zaken had.

„Zooals”, zo vervolgt deze brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, „Uwe Excellentie zich uit de besprekingen in den Ministerraad zal herinneren, is destijds besloten deze uitwisseling zoo mogelijk in een grooter verband te betrekken, met name gekoppeld aan de uitwisselingspoging van Duitschers in onze handen tegen Nederlanders, die door de Duitschers gevangen zijn gezet als represaille tegen de interneering van Duitse inwoners van Nederlandsch-Indië.

Voor wat betreft meer in het bijzonder de pogingen, gedaan voor de evacuatie van Joodsche kinderen: op 11 Juni 1943 droeg ik Harer Majesteits Gezant te Stockholm op de bemiddeling der Zweedsche Regeering in te roepen om te geraken tot de evacuatie uit Nederland van een 500-tal Joodsche kinderen, voor wie een Palestijnsch immigratiecertificaat beschikbaar gesteld was. Tot nu toe zijn alle pogingen hiertoe vruchteloos gebleven."

Bij zijn verhoor bleek de heer *van Kleffens* over deze aangelegenheid geen verdere inlichtingen meer te kunnen verschaffen.

Op 24 Juli 1944 schreef de Nederlandse ambassadeur te Londen aan minister *Eden* als volgt.

„Your Excellency,

I have the honour to inform Your Excellency that on the 17th instant one hundred Netherlands Jews have arrived in Jerusalem, who were released by the Germans from various concentration camps. The Jewish Agency in London had informed my Government that another contingent of 180 persons is expected to arrive. All these persons have Palestinian Immigration Certificates.

In accordance with information received, these persons were released quite unexpectedly. They seem, at the last moment, to have been pushed into the contingent of Jews, whom the Germans exchanged against their internees in Palestine. Two of these exchanges had already taken place; this would be the third, while a fourth is being prepared.

The category of Jews for the exchange comprised Jewish relatives of veterans, i.e. Jews residing in Palestine before the war. The Germans could not any more produce part of the list drawn up for this third exchange, presumably as a number had already been transported to extermination centres in Poland. In order to obtain the required number of Jews to be exchanged, the Germans have apparently drawn on the last Jews left in Germany and in occupied territory, namely those in concentration camps.

Most of the Netherlands Jews transported to Poland, estimated at one hundred thousand, have probably been murdered. Another 10—12.000 are in concentration camps. Of the latter 2-3.000 have Palestinian certificates.

Lists of certificate holders have at the time been communicated to the Swedish Government, for transmission to the German authorities, as it had appeared that the Germans did not transport most of the holders of certificates to Poland, probably in order to have them at their disposal for exchange purposes. They were for the greater part concentrated at Westerbork (Netherlands), Bergenbelzen and Theresienstadt. The object of the transmission of the list was not in the first place to arrive at an exchange — the possibility of which was viewed with scepticism — but to gain time. It was feared that if exchange negotiations had been begun and subsequently broke down, the Germans would proceed to transport the victims to Poland, as they would have no value for them anymore. The situation has now altered, as the danger for those still in concentration camps has reached an acute stage.

The Netherlands Government consider it therefore as a matter of very great importance, that nothing should be left undone, in order to save their lives.

As the three exchanges against interned Germans in Palestine seem to have met with some success, and as it would seem at any rate that the exchanges with Great Britain as party or intermediary, have been more successful than those proposed by other Allied Powers, I have been instructed and have the honour to enquire whether His Majesty's Government would be prepared to make preparations for a fifth exchange, whereby Netherlands Jews, holders of Palestinian certificates, who are at present in the above concentration camps or elsewhere in German hands, be exchanged against a similar number of „Netherlands-owned" Germans interned in India. This exchange could thus be part of a series of British (Palestinian) German exchanges, which have succeeded. The Netherlands Government do not expect any favourable results from efforts to arrive at a Netherlands (Jewish) German exchange.

The Netherlands Government have been grateful for the willingness of His Majesty's Government — as expressed in Your Excellency's note of the 5th January last, Nr W 17733/15945/64 — to cooperate as far as possible in an exchange between Netherlands East Indian officials interned by the German Government and German nationals formerly interned in the Netherlands East Indies and now interned in India. They trust that the difficulties of transport would in this case be greatly reduced as the exchange proposed in my present note would take place in Istanbul.

The number of „Netherlands-owned" Germans in India is estimated at approximately one thousand. My Government desire to reserve a number of these for the exchange mentioned in Your Excellency's above quoted note; according to a report from the Netherlands Minister in Stockholm the Germans would seem not altogether to be opposed to that proposal. About 4-600 of the Germans in question would then be available

for the exchange against Netherlands Jews, which could take place in one or several stages.

I have been instructed and have the honour to urge that Your Excellency be good enough to give this proposal consideration at your earliest convenience, as it would seem to be the only remaining chance of saving the lives of at least a number of the Netherlands Jewish subjects."

Het Britse Foreign Office beantwoordde bij schrijven van 5 Augustus 1944 de bovenaangehaalde brief. Dit antwoord luidt:

„Your Excellency,

I have the honour to acknowledge the receipt of Your Excellency's note No. 3067 of the 24th July 1944 regarding the possibility of effecting an exchange of German civilians from the Netherlands East Indies, now detained in India, against an equal number of Netherlands Jews in Germany who hold Palestinian Immigration Certificates.

2. His Majesty's Government will be glad to try to assist the Netherlands Government on the lines suggested, and the proposal contained in Your Excellency's note is being referred to the Governments of India and Palestine for their consideration.

3. Your Excellency will appreciate that there may be considerable difficulty in finding the necessary means of transport for conveying 500-600 Germans from India to the place of exchange which may be agreed upon.

4. In the various exchanges of civilians which have so far been arranged, it has been the settled policy of His Majesty's Government to repatriate only those German nationals who are willing to be repatriated, and I trust that the Royal Netherlands Government will agree to that policy being adhered to in the exchange under consideration.

5. As regards such questions as the place and date of the exchange, categories of internees to be included or given priority, etc. I shall be grateful if Your Excellency will ascertain whether the Royal Netherlands Government would be prepared to leave these matters to the discretion of His Majesty's Government."

Op 3 Maart 1951 heeft de commissie zich schriftelijk tot de heer *Dozy* gewend, die toen Nederlands gezant te Belgrado was, teneinde hem inlichtingen te vragen onder meer over de wezenlijke resultaten, welke het bezit van een Palestina-certificaat heeft teweeg gebracht en in welke mate dit aan de gedeporteerde Joodse Nederlanders ten goede is gekomen. Ook heeft de commissie hem de vraag gesteld, of er na Juli 1944 nog meer uitgewisselde Nederlanders in Palestina zijn aangekomen.

De heer *Dozy* heeft in zijn antwoord van 29 Maart 1951 aan de commissie geschreven, dat hij destijds met de in Palestina aangekomen Nederlanders herhaaldelijk heeft gesproken over de wezenlijke resultaten, welke het bezit van Palestina-certificaten heeft teweeg gebracht, doch dat hij daarbij niet tot positieve resultaten had kunnen komen. Vaak spraken trouwens de inlichtingen, die hem verstrekt waren, elkaar tegen. Verschillende landgenoten verklaarden niet te weten, waarom juist zij op deze wijze aan de dood ontsnapt waren. De heer *Dozy* vreesde dan ook, dat vrij grote willekeur geheerst heeft bij het vaststellen dergenen, die uitgewisseld werden.¹⁾

De bovengenoemde brief van de heer *Dozy* vervolgt dan:

„Reeds tijdens mijn werkzaamheden met gevluchte Nederlanders — bijna allen van Joodse afkomst — in 1943 in Jamaica, is mij daarenboven gebleken, dat het Joodse uitermate emotionele karakter hen zeer spoedig verleidt tot overhaaste gevolgtrekkingen, die dan tot een beslist uitgesproken oordeel uitgroeien. Vandaar dat ik ook over de wijze van behandeling vóór, gedurende en nádat zij naar een kamp afgevoerd werden, dusdanig uiteenlopende mededelingen ontving, dat ik mijzelf niet aan oordeelvelling waagde.”²⁾

Verder deelde de heer *Dozy* nog mede, dat er tot het einde van zijn ambtsperiode te Jeruzalem, begin November 1944, geen nieuwe uitgewisselde Nederlanders meer in Palestina zijn aangekomen.³⁾

Gelijk reeds is gebleken, kon de heer *van Kleffens* op de hem bij zijn verhoor gestelde vraag, of na Juli 1944 nog Joodse Nederlanders uit Duitsland naar Palestina zijn uitgewisseld, geen stellig antwoord geven.

In het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa*, dat handelt over haar bevindingen inzake het gehouden onderzoek naar de houding van Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren in Zwitserland tegenover Nederlandse uitgewekenen, wordt vermeld, dat in de tweede helft van Januari 1945 een groep vrijgelaten gevangenen

¹⁾ Vgl. bijlage 70.

²⁾ Vgl. bijlage 70.

³⁾ Vgl. bijlage 70.

- 40405—40411 (*Flugi van Aspermont*)
- 40419 (*Flugi van Aspermont*)
- 71180—71181 (*Gans*)
- 71182—71183 (*Gans*)
- 71119 (*Gans*)
- 71184 (*Gans*)
- 93614; 93636 (*Meijers*)
- 93561 (*van Kleffens*)
- 93612; 93623 (*Meijers*)
- 93638 (*Meijers*)
- uit het concentratiekamp Bergen-Belsen, waarbij zich ongeveer dertig Nederlanders bevonden, in Zwitserland is aangekomen. Deze Nederlanders waren in het bezit van passen van verschillende Amerikaanse landen. Verder maakt dit tweede verslag er melding van, dat op 7 Februari 1945 onverwacht een transport van ongeveer 1200 uit Theresienstadt vrijgelaten gevangenen in Zwitserland is aangekomen. Bij dit transport waren ongeveer 400 Joodse Nederlanders.
- De heer *Flugi van Aspermont* meende, dat de in Zwitserland aangekomen vrijgelaten gevangenen uit Bergen-Belsen mede door bemiddeling van het oud-lid van de Zwitserse Bondsraad, de heer *Musy*, waren losgekocht. Hij vermoedde, dat de heer *Gans*, de voorzitter van de Joodse Coördinatie Commissie, daarover wel nadere inlichtingen zou kunnen verstrekken. Volgens de heer *Flugi* waren er bij de uit Bergen-Belsen in Zwitserland aangekomen personen dertig Nederlanders.
- De heer *Gans* heeft aan de commissie verklaard, dat de vrijgelaten gevangenen uit Bergen-Belsen in het bezit waren van Zuid-Amerikaanse passen. „Die passen”, aldus de heer *Gans*, „werden in Zwitserland vervaardigd, waarna ze naar Nederland werden gestuurd, waar zij altijd aankwamen. Indien de mensen zo'n pas hadden, kwamen ze in een enigszins bevoorrechte positie. Het is zelfs gebleken, dat de Duitsers iemand zijn pas hebben nagestuurd, die daardoor gered is”.
- Degenen, die in het bezit waren van zulk een pas, werden volgens de heer *Gans* niet speciaal ontzien, maar het was in Bergen-Belsen in ieder geval gunstiger dan in Auschwitz. Bergen-Belsen gold als een gunst. Een belangrijk gedeelte van de in Bergen-Belsen geïnterneerden is volgens de heer *Gans* op transport gesteld en in Biberach, vlak onder de Zwitserse grens, is het grootste gedeelte van dat transport stopgezet. Een gedeelte moest toen in Biberach blijven en de rest ging door naar Zwitserland. De in Biberach achtergeblevenen hebben het daar bijzonder goed gehad. De heer *Gans* vertelde dit om aan te tonen, dat het aantal personen, dat uit Bergen-Belsen is gered, eigenlijk veel groter is dan dat, hetwelk in Zwitserland is aangekomen.
- Volgens hem bedraagt het aantal geredde Nederlanders van dit dit transport ongeveer tachtig.
- De heer *Gans* schrijft de vrijlating van de in Zwitserland aangekomen geïnterneerden uit Theresienstadt toe aan de actie van de heer *Musy*.
- Prof. mr. *E. M. Meijers*, die eerst van 7 Augustus 1942 tot half Februari 1943 en daarna van September 1943 tot September 1944 in het kamp Westerbork werd opgesloten en later naar Theresienstadt is gebracht, verklaarde, dat de reeds meermalen ter sprake gebrachte Zuid-Amerikaanse paspoorten door de consuls van de betrokken landen in Zwitserland werden uitgeschreven. Zowel in Westerbork als in Theresienstadt heeft de heer *Meijers* dikwijls in de kartotheek van het kamp kunnen zien, dat de Duitsers de personen, in het bezit van zo'n pas, hebben erkend als onderdanen van een neutrale staat.
- Die in Zwitserland uitgeschreven paspoorten werden naar Nederland gestuurd.
- Toen de heer *van Kleffens* werd gevraagd, of hij bekend was met de reden waarom de Duitsers 1200 Joodse geïnterneerden, onder wie 400 Nederlanders uit Theresienstadt naar Zwitserland hebben gestuurd, antwoordde hij: „Ik denk, dat professor *Meijers* hierop waarschijnlijk antwoord zou kunnen geven; hij was er bij. Ik herinner mij nog, dat heel kort na de oorlog, ik denk in Juni of Juli 1945, op het Departement op het Plein, waar ik toen weer was, de deur open ging en mijn oude leermeester *Meijers* tot mijn grote vreugde binnenkwam. Deze heeft mij toen een verhaal gedaan, hoe het in Theresienstadt was gegaan. Wij wisten er heel weinig van, omdat zelfs de Zweedse beschermende mogendheid er maar éénmaal is toegelaten.”
- Prof. *Meijers*, die van het begin van September 1944 tot het begin van Juni 1945 in Theresienstadt is geweest, verklaarde, dat, toen hij daar aankwam, de bevolking van het kamp 30 000 zielen bedroeg. Half November 1944 werden 20 000 personen afgevoerd naar Auschwitz, zodat er nog 10 000 mensen overbleven. Toen werden de transporten gestaakt; niemand der geïnterneerden begreep waarom. Zij rekenden er toen allen op, dat het gehele kamp zou worden geliquideerd.
- „Op 3 Februari 1945”, aldus de heer *Meijers*, „'s morgens om 9.45 uur, werd bekend gemaakt, dat er een transport naar Zwitserland zou gaan en er werd bij bekend gemaakt, wie daarvoor in aanmerking kwamen, namelijk alleen onderdanen van bepaalde landen in bepaalde volgorde. Die volgorde is in de loop van die derde Februari nog gewisseld. Eerst stonden de Denen voorop. De volgorde was toen: Denen, Reichsangehörige — de echte Duitsers — de Ostmark, het protectoraat, waaronder Tsjecho-Slowakije werd verstaan, Hollanders. Behalve deze nationaliteiten vond men in het kamp nog statenlozen en onderdanen van alle mogelijke landen; er waren zelfs Grieken enz,

¹⁾ Vgl. bijlage 71.
93669—93675; 93682; 93686 (*Meijers*)

29875—29879 (*Sluysen*)

²⁾ Vgl. bijlage 72.

³⁾ Vgl. bijlage 72.

⁴⁾ Vgl. bijlage 72.

bij. Later was de volgorde: onderdanen van het Duitse Rijk, Hollanders te zamen met de Ostmark en het protectoraat. Vóór 28 October 1944 moest men in Theresienstadt binnen zijn gekomen. Die later waren binnengekomen, kwamen er niet voor in aanmerking." Statenlozen en verschillende andere categorieën van personen, waarvan de heer *Meijers* een uitvoerige opsomming gaf, kwamen niet in aanmerking voor dit transport. Toen het vertrok, waren er 433 Nederlanders bij. ¹⁾

Prof. *Meijers* heeft zich vaak afgevraagd wat de oorzaak is geweest van dit transport naar Zwitserland en om welke reden het niet door andere is gevolgd, zoals in Theresienstadt door de Duitse kampcommandant was aangekondigd. Hij wist alleen, dat er in het kamp een tussenpersoon is geweest, een Hongaarse of een Slowaakse Jood, die de hand zou hebben gehad in de bevrijding van die 1200 mensen uit Theresienstadt. Hij is daar door vele Slowaken, die er zaten, herkend. De heer *Meijers* kon niet met zekerheid verklaren, of er om de bevrijding uit Theresienstadt te verwezenlijken geld is gegeven aan de Duitsers. Hij had dat echter wel van horen zeggen; het American Joint Distribution Committee zou het hebben betaald. Nadien zijn er volgens prof. *Meijers* geen transporten meer geweest.

De heer *Sluysen* heeft met betrekking tot zijn mededelingen aan de commissie over de actie om Joodse kinderen uit Nederland naar Palestina te brengen, een afschrift van een verzoekschrift overgelegd, dat, door 268 Nederlandse ingezetenen van Palestina ondertekend, op 4 December 1942 is aangeboden aan de Nederlandse consulgeneraal te Jeruzalem. ²⁾ Het initiatief tot deze actie en het verzenden van het verzoekschrift is uitgegaan van het Adviesbureau voor Immigranten uit Nederland te Jeruzalem.

In dat verzoekschrift wordt onder meer medegedeeld, dat destijds in verschillende landen, die in dezelfde positie verkeerden als Nederland, niet zonder succes pogingen zijn aangewend om althans een aantal kinderen van de ondergang te redden.

Zulk een poging werd toen ook ondernomen ten opzichte van Joodse kinderen in Nederland. Reeds was toezegging verkregen voor de toelating door de Mandaatsregering van 250 kinderen uit Nederland binnen het immigratie-quotum van 1500 kinderen.

Voor de kosten van transport, opvoeding en onderhoud der kinderen werd een beroep gedaan op Joodse organisaties en personen in een aantal landen.

Omdat de bedragen, die hiermede gemoeid zouden zijn, van zodanige omvang waren, dat slechts een gedeelte door particuliere organisaties en particulieren kon worden gedragen, werd in het verzoekschrift de hoop uitgesproken, dat de Nederlandse Regering een werkzaam aandeel zou nemen in deze actie en haar financiële steun zou willen verlenen. ³⁾

Bovendien achtten de Nederlandse ingezetenen in Palestina de toezegging van de Mandaatsregering om 250 kinderen uit Nederland in Palestina toe te laten, veel te beperkt. Zij vertrouwden daarom, dat de Nederlandse Regering bij de Britse autoriteiten een zodanige uitbreiding van het bestaande kinderimmigratie-quotum zou willen bepleiten, dat daardoor tenminste 750 Nederlandse kinderen in Palestina zouden kunnen worden ondergebracht. ⁴⁾

Naar aanleiding van dat verzoekschrift heeft de Minister voor Algemene Oorlogvoering op 3 Maart 1943 aan de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden geschreven:

„Bij schrijven van 21 December jl. richtte het „Adviesbureau voor Emigranten uit Nederland te Jeruzalem” zich door tusschenkomst van den Consul-Generaal aldaar tot de Nederlandsche Regeering met een verzoek tot ondersteuning van een actie tot het redden van Joodsche kinderen uit Nederland. Dit verzoek werd inmiddels door twee leden Uwer Commissie bij de Regeering ondersteund.

Volgens het schrijven van het Adviesbureau komt de zaak hierop neer, dat door de Jewish Agency bij de Britsche Regeering een aanvraag zou zijn ingediend om toelating in Palestina van 1500 kinderen. Als onderdeel hiervan zou reeds toezegging verkregen zijn voor de toelating door de Mandaatsregeering van 250 kinderen uit Nederland. Blijkens door den Consul-Generaal te Jeruzalem ingewonnen nadere inlichtingen zou als voorwaarde voor de toelating van meerdere kinderen een garantie gevraagd zijn, dat het onderhoud van deze kinderen niet ten laste van de Mandaatsregeering zal komen.

Het Adviesbureau vraagt nu:

1. dat de Nederlandsche Regeering aan de Britsche Regeering zal verzoeken het bestaande kinderen-immigranten-quotum zodanig te verhoogen, dat tenminste 750 Nederlandsche kinderen kunnen worden overgebracht;

2. financieelen steun voor de kosten van transport, opvoeding en onderhoud.

Vooropgesteld zij, dat het hierbedoelde streven den vollen steun van de Regeering heeft.

Uit dien hoofde heeft zij in verband met het sub 1 vermelde verzoek door Hr. Ms. Ambassadeur te Londen een stap doen ondernemen bij de Britsche Regeering. Daarbij is echter gebleken, dat noch aan het Foreign Office, noch aan het Colonial Office iets bekend was omtrent de financieele garantie, welke volgens het Adviesbureau voor de toelating geëischt zoude zijn. Ook van een quotum van 1500 kinderen had men niet gehoord. Nochtans verzoek ik den Minister van Buitenlandsche Zaken bij de Britsche Regeering te willen bevorderen, dat de toelating van 750 Nederlandsche kinderen mogelijk gemaakt worde.

Wat het tweede punt, de financieele steun, betreft, stelt de Regeering zich op het standpunt, dat zij bereid is het verstrekken van zoodanigen steun in overweging te nemen. Zij acht echter volkomen juist het beginsel, waarvan het Adviesbureau in zijn schrijven uitgaat, dat de kosten van deze onderneming in de eerste plaats door Joodsche organisaties en personen gedragen behooren te worden. Alvorens zij derhalve een verzoek tot het verleenen van financieelen steun in overweging neemt, zou zij gaarne beschikken over een gedocumenteerde schatting van de kosten en een opgave van de bedragen uit particuliere bron, waarop gerekend kan worden.

Voorts zou de Regeering gaarne weten, of er eenige grond bestaat om aan te nemen, dat de uitvoering van het voorgenomen plan van Duitsche zijde mogelijk gemaakt zoude worden.

Ik zoude het zeer op prijs stellen, indien het Uwe Commissie mogelijk zoude zijn t.a.v. deze punten nadere inlichtingen te verstrekken."

29879 (*Sluysen*)

Ten aanzien van de financiële hulp, welke de Regeering bereid was te verstrekken, is reeds vermeld, dat de heer *Sluysen* aan de commissie een brief heeft voorgelezen van 19 Maart 1943, waarin de Minister voor Algemene Oorlogvoering aan de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden heeft medegedeeld, dat de Ministerraad had besloten, dat de Nederlandse Regeering de algemene kosten voor het levensonderhoud der kinderen zou dragen, voorzover die niet uit andere bron konden worden bekostigd. Zij volgde daarin het beginsel, dat ten aanzien van alle Nederlanders gold.

93510 (*van Kleffens*)

De heer *van Kleffens* herinnerde zich bij zijn verhoor niet meer waardoor er indertijd weinig terecht is gekomen van de pogingen, welke zijn aangewend om Joodse kinderen uit Nederland naar Palestina over te brengen. Hij heeft er zijn dagboek, waarin hij 's avonds meestal enige hoofdpunten aantekende van aangelegenheden, welke zich die dag hadden voorgedaan, nog eens op nagekeken, maar hij heeft over die kwestie niets gevonden.

In een brief, die de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden op 21 April 1944 aan de Raad van Ministers heeft aangeboden, ¹⁾ wordt onder meer het volgende vermeld.

„De Commissie heeft verder den Minister en zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken geadviseerd inzake de voorgenomen poging tot uitwisseling van Joodsche Nederlanders tegen burgergevangenen van Duitsche nationaliteit, waarbij de commissie belangrijke hulp heeft mogen ondervinden van het „Advisory Committee for Immigrants from the Netherlands” te Jeruzalem en van de „Jewish Agency”. Het moet aan de houding van den vijand worden geweten, dat deze voorgenomen ruiling tot dusver evenmin tot resultaat mocht leiden als een plan voor het transport van Joodsche kinderen uit Nederland, voor hetwelk de Commissie toezegging voor zeer ruimen financieelen steun van particulieren mocht ontvangen, na de principieele mededeeling van de Regeering dat de zorg voor Joodsche Nederlanders regeeringszaak is.”

In het voorgaande is melding gemaakt van verschillende pogingen om Joodse gedeporteerden te redden. Daarbij zijn ter sprake gekomen Zuid-Amerikaanse passen, waaruit moest blijken, dat personen ten behoeve van wie zij waren afgegeven, onderdaan waren van het land, welks consulaire ambtenaren die passen hadden uitgeschreven. Tevens is gesproken over Palestina-certificaten, waarmede o.m. getracht is om Joodse gedeporteerden uit te wisselen tegen zich in handen van de geallieerden bevindende geïnterneerde Duitse burgers.

Het is de commissie o.m. uit de boven aangehaalde brieven van de heer *van Kleffens* niet alleen gebleken, dat van de zijde van de Nederlandse Regeering belangstelling is getoond voor deze pogingen om in de macht van de Duitsers zijnde Joodse Nederlanders te redden,

¹⁾ Vgl. bijlage 73.

doch tevens is komen vast te staan, dat sommige Zuid-Amerikaanse Regeringen, mede op aandringen van de heer *van Kleffens*, die onregelmatig uitgeschreven paspoorten hebben erkend en Joodse Nederlanders in hun land hebben toegelaten, die daar enige jaren na het beëindigen van de vijandelijkheden, gelijk de heer *van Kleffens* heeft verklaard, nog waren.

De commissie heeft waardering voor de activiteit in deze van de Minister van Buitenlandse Zaken.

Verder zijn er vanwege het Departement van Buitenlandse Zaken lijsten van Joodse Nederlanders, in het bezit van Palestina-certificaten, naar het Nederlandse gezantschap te Stockholm gezonden. Die lijsten werden aangeboden aan de afdeling B van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken, teneinde de Zweedse gezant te Berlijn de mogelijkheid te verschaffen om met de Duitse autoriteiten te onderhandelen over verbetering van het lot van de op die lijsten vermelde Joodse Nederlanders. Op deze wijze is ook getracht om te komen tot de bovenbedoelde uitwisseling. Bovendien heeft de Regering gepoogd om door bemiddeling van de Britse Regering te komen tot uitwisseling van bedoelde personen tegen de destijds in Nederlandsch-Indië geïnterneerde Duitse burgers, die inmiddels naar India waren overgebracht en wier aantal blijktens de brief, die de Nederlandse ambassadeur te Londen daarover op 24 Juli 1944 aan minister *Eden* schreef, op ongeveer duizend werd geschat.

Hetgeen de commissie over al deze pogingen ter kennis is gekomen, acht zij niet voldoende om haar een volledig inzicht te verschaffen in de resultaten, welke daarvan het gevolg zijn geweest. Hoewel de commissie aan de hand van de bekend geworden resultaten de indruk heeft gekregen, dat de Britse Regering in haar onderhandelingen met de Duitsers inzake het uitwisselen van gedeporteerde Joden meer heeft bereikt dan de Nederlandse, die daarbij ook gebruik maakte van de bemiddeling van Zweden, is zij niet van mening, dat zulks in deze mag leiden tot het uitspreken van een ongunstig oordeel over de van Nederlandse zijde ondernomen pogingen. Het is aannemelijk, dat de Duitsers, van wier medewerking de uitwisseling tenslotte afhankelijk was, in hun houding tegenover Nederlandse *démarches* minder tegemoetkomend zijn geweest dan ten aanzien van door de Britse Regering ondernomen stappen.

In de vorige paragraaf van dit hoofdstuk heeft de commissie reeds haar mening uitgesproken over de weigering van de Regering om in Zwitserland geld ter beschikking te stellen voor pogingen tot het vrijkopen van Nederlanders uit Duitse kampen, tot welke pogingen ook behoorden die, welke betrekking hadden op Theresienstadt.

Verder is het de commissie gebleken, dat de Regering bereid is geweest mede te werken aan de actie tot het overbrengen van Joodse kinderen uit Nederland naar Palestina. Dat is te lezen in de brief van 19 Maart 1943 van de Voorzitter van de Raad van Ministers aan de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden. Daarin wordt o.m. vermeld, dat de Regering bereid was ingevolge het beginsel, dat voor alle Nederlanders gold, tot het betalen van de kosten van levensonderhoud dier kinderen, voorzover dat niet uit andere bron zou kunnen geschieden. Het doet de commissie genoegen te kunnen constateren, dat de Ministerraad blijkens de formulering van deze bereidverklaring een juister standpunt heeft ingenomen dan de Minister voor Algemene Oorlogvoering nog deed in zijn hiervoren aangehaalde brief van 3 Maart 1943, waarin hij als zijn mening te kennen gaf, dat „de kosten van die onderneming in de eerste plaats door Joodsche organisaties en personen gedragen behooren te worden”.

§ 4. Hulpverlening aan het bezette Nederland

Over de heer *C. van Stolk* is in hoofdstuk XXI van het derde deel van het verslag der commissie reeds vermeld, dat hij de leiding heeft gehad van het Nederlandse Voedselaankoopbureau te New York, over welks werkzaamheden in dat deel waardering is uitgesproken.²⁾

De heer *van Stolk* heeft aan de commissie medegedeeld, dat, toen hij in het begin van November 1940 van de toenmalige Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, mr. *M. P. L. Steenberghe*, het telegrafische verzoek had gekregen zich bereid te verklaren een opdracht te aanvaarden, welke gericht was op een zekere voorraadvorming en op de voorziening van Nederland na de oorlog, hij uit New York, waar hij destijds woonde, naar Londen is gereisd om met de Nederlandse Regering aldaar de bovengenoemde opdracht te bespreken. Hij heeft toen, omdat hij niet wist, hoe critiek de voedseltoestand gedurende een lange oorlog zou kunnen worden, de conditie gesteld, dat aan die opdracht zou worden toegevoegd een relief-regeling, die getroffen zou kunnen worden met de neutrale staten, gecontroleerd, zoals in de oorlog 1914—1918 door de *Hoover*-Commissie in België is gebeurd. Onder „relief” verstond de heer *van Stolk* leve-

952—954; 1027—1029 (*van Stolk*)

¹⁾ Vgl. Verslag der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, deel 3 A, blz. 281.

11780 (*Steenberghe*)

ranties van levensbehoeften, welke, indien daartoe toestemming zou zijn verkregen van de verschillende daarbij betrokken Regeringen, gedurende de oorlog aan Nederland zouden kunnen plaats vinden. Volgens de heer *van Stolk* was de Engelse gedachte — en die heeft veel invloed gehad op de stemming te Londen — deze: het is een all out war en men kon op dat ogenblik niet te veel aandacht besteden aan relief; men was in doodsnoed; men moest die oorlog strijden en winnen.

Mr. *M. P. L. Steenberghe* heeft aan de commissie verklaard, dat, toen hij in 1940 de heer *van Stolk* had aangezocht om de leiding op zich te nemen van het commerciële gedeelte van het aankoopprogramma voor voedsel, kleding en dekking voor na de oorlog, deze hem direct heeft gevraagd: „Doet U geen moeite om ook de nood gedurende de oorlog te lenigen?”

De heer *Steenberghe* heeft toen de heer *van Stolk*, als een der toekomstige hogere functionarissen van zijn departement, volledig ingelicht en hem gezegd: „Daar ben ik mee bezig, maar dat valt niet mee, noch in eigen kring, noch bij de andere geallieerden”. Toen heeft de heer *van Stolk* gezegd: „Ik zou het wel op prijs stellen, als ik in ieder geval met U kon overeenkomen, dat, voorzover dat mogelijk is, mijn taak ook op dat terrein zou liggen. Niet alleen op het terrein van de relief na de oorlog, maar zo mogelijk ook gedurende de oorlog”. De heer *Steenberghe* accepteerde dat natuurlijk gaarne, want zou het lukken, dat hij toestemming kreeg voor relief tijdens de oorlog, dan lag het voor de hand, dat de Regering ook iemand zou moeten hebben, die deze relief zou organiseren.

11765—11766 (*Steenberghe*)

De heer *Steenberghe* deelde verder mede, dat hij in September of October 1941, enige maanden dus vóór zijn aftreden als Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, een nota over relief voor aanstaande moeders en voor kinderen gedurende de oorlog heeft ingediend bij de Raad van Ministers, welke die nota heeft aanvaard. Naar de heer *Steenberghe* zich herinnert, betekende zulks, dat aan de Minister van Buitenlandse Zaken opdracht werd gegeven om deze aangelegenheid met kracht zowel bij de Engelse als bij de Amerikaanse autoriteiten door te zetten.

11767 (*Steenberghe*)

De heer *Steenberghe*, die kort na het indienen van zijn nota is aftgetreden als minister, heeft vernomen, dat er nadien de eerste twee jaar niets aan relief is gebeurd. Hij heeft gehoord, dat *Hoover*, die in de eerste wereldoorlog veel reliefwerk heeft gedaan, zich ook tijdens de tweede wereldoorlog daarvoor veel moeite heeft gegeven, maar dat President *Roosevelt* er weinig voor gevoelde. Verder heeft de heer *Steenberghe* ook vernomen, dat dit laatste op de Nederlandse ambassade te Washington als een van de argumenten niet aangehaald om niet te veel op relief aan te dringen.

11771 (*Steenberghe*)

De heer *Steenberghe* en anderen wisten heel goed, dat de heer *van Stolk* contact hield met *Hoover*, die de promotor en de bepleiter van relief was. Te Londen was daarom aan de heer *van Stolk* verzocht om de Regering geregeld op de hoogte te houden, hetgeen hij ook gedaan heeft. Het is, aldus de heer *van Stolk*, niet doorslaggevend geweest, wat de Engelsen of de Nederlanders van relief dachten, want President *Roosevelt* had er overwegend bezwaar tegen.

1028—1029 (*van Stolk*)

In Nederlandse kringen en zeer sterk ook door de heer *Steenberghe* is bepleit een relieforganisatie op touw te zetten voor kinderen en zwangere en zogende vrouwen. Dat was een onderdeel, dat eventueel wel gehoor zou hebben gevonden, maar zelfs dat vond geen genade in de ogen van de Amerikaanse Regering, die tenslotte in deze de beslissende stem had. Bovendien is naar de opinie van de heer *van Stolk* vóór 1944 de voedseltoestand in Nederland niet zo zorgwekkend geweest, dat gezegd kon worden, dat relief moest worden verleend en dat, indien dit niet geschiedde, men een misdaad beging. De heer *van Stolk* wilde echter graag de organisatie klaar hebben, omdat men niet wist, hoe het zou lopen.

11774 (*Steenberghe*)

De heer *Steenberghe* zeide heel sterk de indruk te hebben gekregen, dat inzake relief de Amerikanen en de Engelsen zich achter elkaar verscholen. Als men bij de Amerikanen kwam, dan zeiden ze: „*Churchill* is er tegen” en als men bij de Engelsen kwam, dan zeiden die: „Wat zou *Roosevelt* willen?”

11778 (*Steenberghe*)

Volgens de heer *Steenberghe* kan er van de tegenstanders van het verstrekken van relief aan Nederland gedurende de oorlog in geen enkel opzicht gezegd worden, dat in hun houding boos opzet lag of benadeling van het Nederlandse volk. Ik zoek het, aldus de heer *Steenberghe*, meer in het feit, dat men vooral in het begin nogal erg bang was om bepaalde dingen bij de Engelsen naar voren te brengen. De argumenten waren dan altijd: „je gaat de Duitsers helpen, want tenslotte pikken ze dit in”. Men kon daartegenover de eis stellen, wat *Hoover* ook altijd gedaan heeft, dat, wilde deze hulp gegeven worden, er toezicht moest zijn. Dit was in 1941 zelfs nog rechtstreeks van Amerikaanse zijde mogelijk, omdat Amerika toen nog niet in de oorlog was. Bepaald zou moeten worden, dat een tweede zending

nooit zou worden verzonden, tenzij de geallieerde controleurs bericht zouden hebben ontvangen, dat de eerste zending aan de goede adres-
sen was aangekomen, resp. onder de Nederlanders was gedistribueerd.
Hiermede was het bezwaar natuurlijk ondervangen. En dan kwam
men met een, volgens de heer *Steenberghe*, erg gezocht argument,
luidende: „Jawel, maar toch help je de Duitsers, want ze kunnen
die Nederlanders niet laten verhongeren en dus zouden ze anders
hetzij uit hun eigen voorraad hebben moeten geven, hetzij minder
ontvangen hebben van wat er in Nederland verbouwd wordt”. Maar
ook dit laatste was, in Griekenland bijvoorbeeld, ondervangen, waar-
bij wel degelijk voor bepaalde voedingsmiddelen, die als vervanging
konden dienen van de voedingsmiddelen, die door Amerika binnen
werden gebracht, een uitvoerverbod werd uitgevaardigd, zodat de
Duitsers dus die goederen niet konden uitvoeren.

Een grote schok heeft, aldus de heer *Steenberghe*, natuurlijk ge-
geven, ook voor de tegenstanders van relief, het feit, dat hij regel-
matig uit Amerika gerapporteerd heeft, dat hij de schepen volgeladen
met voedsel wel naar Griekenland zag gaan en niet naar Nederland.

Volgens de heer *Steenberghe* is de heer *Gerbrandy* destijds zeer
gekant geweest tegen het verlenen van relief aan Nederland.

De heer *Gerbrandy* deelde aan de commissie mede, dat hij in 1941
tegen het verlenen van relief aan Nederland is geweest, omdat hij
er absoluut geen heil in zag, gezien het feit, dat de Duitsers, toen zij
de macht in handen hadden om iets gedaan te krijgen, altijd hun
woord braken. Bovendien was toen de voedseltoestand in Nederland
niet van die aard, dat het geraden was om op dat ogenblik —
de gehele politieke situatie en de verhoudingen in aanmerking geno-
men — iets dergelijks ter hand te nemen.

In 1944 waren de borden verhangen en in 1945 kon gezegd worden,
zoals, naar de heer *Gerbrandy* zich nog herinnert, *Churchill* het uit-
drukte: „We have them in our grip”.

De heer *Gerbrandy* verklaarde verder, dat het in het najaar van
1944 of in het begin van 1945 aan de Nederlandse Regering bekend
is geweest, dat uit Zweden relief kon worden gekregen en dat men
daar bereid was relief-schepen met levensmiddelen naar Nederland
te zenden.

„Daar is”, aldus de heer *Gerbrandy*, „nogal wat over te doen ge-
weest. Daarvoor moest men in contact met de vijand komen. Dat
was een van de punten, welke grote moeilijkheden opleverden in
oorlogstijd. De Engelsen stonden aanvankelijk op het standpunt, dat
men dit niet kon doen. Onze mensen aan Buitenlandse Zaken konden
Eden wel overtuigen, dat het toch goed was, want wij konden de
Engelsen aantonen, dat de toestand in Nederland hartverscheurend
slecht begon te worden. Toen hebben wij ons op het standpunt ge-
steld: dit komt aan alle Nederlanders ten goede. Hier hebben we niet
de moeilijkheid, dat het voor enkele particulieren is en voor zieken-
huizen, zodat men zegt: het is toch maar een druppel op een gloeiende
plaat, maar dit was bestemd voor allen.

Ik werd op een middag opgebeld door de heer *Michiels van Ver-
duynen*, die tegen mij zei: „Ik heb nu van de heer *Eden* de mede-
deling gekregen, dat zij er vóór zijn, maar *Churchill* is er tegen, want
hij zegt: Ik voer de vijand niet. Hij vertrouwde de Duitsers abso-
luut niet, ik ook niet. Hij, namelijk de heer *Eden*, zei: Er is maar één
middel. Jullie Prime Minister spreekt vanavond met *Churchill*. Die
heeft nog invloed op hem. Laat hij dan eens zijn best doen om hem
te overtuigen, dan krijgen we iets gedaan. Natuurlijk heb ik toen de
zaak besproken. Een dag later werd mij medegedeeld, dat de zaak
voortgang kon hebben. Wij sprongen in de lucht en dachten, dat er
heel wat goeds uit voort zou komen. Toen begon het lijden echter
pas, want de schepen moesten naar Delfzijl en moesten een bepaalde
route varen. Er is toen een commissie in het leven geroepen om die
hele zaak te regelen en ten slotte is er nog maar betrekkelijk weinig
uit voortgekomen. We hebben daarvoor gevochten, want dat was voor
de Nederlandse bevolking. Later hebben wij gevochten voor die
kwestie van de voorziening uit de lucht enz.”

Over dit door de heer *Gerbrandy* aangeroerde vraagstuk van de
voedselzendingen uit Zweden naar Delfzijl en over de voorgeschie-
denis daarvan heeft de commissie verschillende gegevens verzameld en
getuigen gehoord.

Afgezien van de pogingen, welke van Nederlandse zijde op 28 Juni
1941 en in September 1943 zijn aangewend om van Zweden uit
door tussenkomst van het Zweedse Rode Kruis hulp te verlenen
aan de Nederlandse krijgsgevangenen, welke pogingen, naar de heer
van Rechteren Limpurg heeft medegedeeld, zonder succes bleven
wegens de in Zweden bestaande uitvoerverboden, heeft deze op
3 December 1943 de aandacht van de Minister van Buitenlandse
Zaken gevestigd op in de Zweedse pers verschenen verklaringen, be-
trekking hebbende op plannen, die het Zweedse Rode Kruis toen

11783 (*Steenberghe*)

36031—36036 (*Gerbrandy*)

36017—36020 (*Gerbrandy*)

36021—36024 (*Gerbrandy*)

68384—68385 (*van Rechteren Limpurg*)

1) Vgl. bijlage 74 A.

reeds vormde in verband met zijn deelneming aan het na-oorlogse herstelwerk.¹⁾

In aansluiting op een bezoek aan Genève van graaf *Folke Bernadotte*, vice-voorzitter van het Zweedse Rode Kruis, had Prins *Karel* van Zweden, voorzitter van deze organisatie, enige mededelingen gedaan omtrent de bestaande plannen tot hulpverlening na afloop van de oorlog.

Het Zweedse Rode Kruis was volgens Prins *Karel* niet slechts bereid, doch gevoelde zich ook verplicht mede te werken aan de omvangrijke hulpactie, die Zweden als een van de oorlog verschoond gebleven land behoorde en ook bereid was te voeren.

Prins *Karel* noemde in zijn voor de pers bestemde overzicht van de plannen, welke het Zweedse Rode Kruis bezig was uit te werken, de ontvangst van oorlogskinderen van het Noorden, de inrichting van voorlopige kindertehuizen, het systeem van peetkinderen, het ter beschikking houden van medicijnen, ziekenhuis- en verplegingshulp, het ontvangen van oorlogsinvaliden, hulp bij het repatriëren van krijgs- en civiele gevangenen, enz.

De reis van graaf *Folke Bernadotte* naar Genève had ten doel gehad overleg te plegen met het Internationale Rode Kruis betreffende de na-oorlogse werkzaamheden van het Zweedse Rode Kruis en daarmee samenhangende vragen.

Zodra het Zweedse Rode Kruis een meer gepreciseerd overzicht van de voorgenomen hulpactie zou hebben uitgewerkt, zouden de landen, waarop de maatregelen sloegen, daaromtrent worden ingelicht.

Prins *Karel* legde er in zijn mededelingen de nadruk op, dat in-gevolge de wens van alle Zweden de Noordse landen het eerst voor deze hulpactie van het Zweedse Rode Kruis in aanmerking zouden komen, doch dat het plan bestond om ook aan niet-Noordse landen hulp te verlenen.²⁾

Vervolgens schreef de heer *van Rechteren Limpurg* op 14 Februari 1944 aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dat een aan zijn echtgenote bekende dame, gravin *Ebba Bonde*, die zich zeer veel moeite getrooste voor reliefwerk en ook voor andere landen reeds haar bemiddeling daartoe had verleend, in staat zou zijn om niet al te grote hoeveelheden etenswaren en andere goederen, zoals schoenen, te kopen en deze naar Nederland te zenden.

Indien de Regering zich in principe met dit plan zou kunnen verenigen en daarvoor gelden ter beschikking zou willen stellen, — voorlopig zou een bedrag van niet meer dan Zw. Kr. 100 000 nodig zijn — zou de heer *van Rechteren Limpurg* gaarne op het voorstel van gravin *Bonde* willen ingaan.³⁾

Dit schrijven werd met verzoek om nader bericht op 4 Maart 1944 door de Minister van Buitenlandse Zaken aan de toenmalige voorzitter van het London Committee, de heer *van Harinxma thoe Slooten*, toegezonden, die op 7 Maart antwoordde, dat, gelijk vanzelf sprak, hij de gedachte, om uit Zweden levensmiddelen en kleding naar Nederland te zenden, toejuichte. Hij meende evenwel, dat het Zweedse Rode Kruis deze hulp diende te verlenen in samenwerking met het Internationale Rode Kruis, daar hij het in principe bepaald ongewenst vond de verzending der goederen naar en de verdeling daarvan in Nederland door particulieren te doen geschieden. Bovendien vroeg hij zich af, of het geen voorkeur zou verdienen dergelijke zendingen te financieren met in Zweden ten behoeve van Nederland ingezamelde middelen.

De reden, waarom hij zich deze vraag stelde, was gelegen in de grote moeilijkheden, waarmede destijds de overmaking van gelden uit Engeland naar Zweden gepaard placht te gaan, daar hiervoor steeds de toestemming der Britse Regering moest worden verzocht.⁴⁾

Inmiddels had de Nederlandse consul-generaal te Stockholm, de heer *de Jong*, van het Zweedse Rode Kruis de mededeling ontvangen, dat dit gaarne bereid was medewerking te verlenen om genees- en levensmiddelen naar Nederland te zenden.

Hij schreef dit aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart te Londen, die op 24 Januari 1944 de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis inlichtte.

Op verzoek van de heer *de Jong* vroeg de minister om in verband met het verlenen van uitvoervergunningen in Zweden opgave te verstrekken van de hoeveelheden der naar Nederland te verzenden goederen en tevens verzocht hij te vermelden, of er regelmatig voor dergelijke zendingen kon worden gezorgd. In antwoord op dat schrijven verzocht de voorzitter van het London Committee op 26 Januari 1944 aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart de heer *de Jong* te vragen, of het mogelijk zou zijn maandelijks geregeld voor een waarde van 50 000 dollars aan melkproducten en visconserven naar Nederland te zenden.⁵⁾

Op 15 Februari 1944 deelde het hoofd van de afdeling Economische Politiek van het Departement van Handel, Nijverheid en

2) Vgl. bijlage 74 A.

3) Vgl. bijlage 74 B.

4) Vgl. bijlage 74 C.

5) Vgl. bijlage 74 D.

Scheepvaart aan de voorzitter van het London Committee mede, dat het volgende telegram aan de heer *de Jong* was verzonden.

„Uw schrijven 10 Januari Roode Kruis verzoekt strikt informatorisch mededeeling of genees- en levensmiddelen van Zweden uit naar bezet Nederland leverbaar met medewerking Zweedsche Roode Kruis ten bedrage van circa 200 000 Kronen maandelijks”.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 74 E.

Uit een op 1 April 1944 aan het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart opgesteld memorandum is gebleken, dat naar aanleiding van het bovengenoemde telegram aan de Nederlandse consul-generaal te Stockholm contact had plaats gevonden met de Zweedse regeringsinstanties, die zeer welwillend stonden tegenover het verlenen van uitvoervergunningen voor het zenden van geneesmiddelen en levensmiddelen naar bezet Nederland voor een waarde van ongeveer 200 000 Kronen per maand. De zendingen zouden moeten plaats vinden door middel van het Zweedse Rode Kruis en de Commission mixte van het Internationale Rode Kruis. Verder stelde de Zweedse Regering de voorwaarde, dat de Britse en Amerikaanse Regeringen haar goedkeuring daaraan hechtten.²⁾

²⁾ Vgl. bijlage 74 F.

De Commission mixte was een door het Internationale Rode Kruis ingestelde commissie, die zich gedurende de oorlog voor de verschillende Rode Kruis-organisaties belastte met de aankoop en de levering van benodigdheden voor de bezette gebieden. Indien, volgens genoemd memorandum, de Minister van Financiën, het Britse Ministry of Economic Warfare, de Amerikaanse overheid en de Britse Treasury toestemming zouden hebben verleend, zou prompt tot de verwezenlijking van het plan om door middel van het Zweedse Rode Kruis levensmiddelen en medicijnen naar Nederland te zenden, kunnen worden overgegaan.³⁾

³⁾ Vgl. bijlage 74 F.

De heer *de Jong* was inmiddels uit Zweden naar Engeland overgestoken en had op 3 April 1944 een onderhoud met de heer *van Harinxma thoe Slooten*. Hij deelde aan deze mede, dat het mogelijk zou zijn om maandelijks voor een waarde van 150 000 à 200 000 kronen aan levensmiddelen naar bezet Nederland te zenden.

⁴⁾ Vgl. bijlage 74 G.

Het leek de heer *van Harinxma thoe Slooten* blijkens zijn brief van 3 April 1944 aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart van het grootste belang om terstond van deze mogelijkheid gebruik te maken, aangezien de kans bestond, dat ingeval wegens militaire gebeurtenissen zendingen uit Portugal niet meer mogelijk mochten blijken, uit Zweden daarmee zou kunnen worden doorgegaan. Hij verzocht daarom aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart om tot de Minister van Financiën het verzoek te richten, dat deze aan de Britse Treasury om toestemming zou vragen tot het overmaken van gelden naar Zweden voor de aankoop aldaar van goederen tot een maximum van 200 000 kronen per maand.⁴⁾ Op 18 April 1944 bracht de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart dit verzoek aan zijn ambtgenoot van Financiën over. Tevens zond hij op 25 Mei 1944 een telegram aan de Nederlandse gezant te Stockholm, waarin hij hem verzocht, ter verkrijging van de geallieerde medewerking, concrete voorstellen te doen omtrent de prijzen, de aard en de hoeveelheden van de levensmiddelen, die gezonden zouden worden.⁵⁾

⁵⁾ Vgl. bijlage 74 H.

Op 7 Juni 1944 deelde de Nederlandse consul-generaal te Stockholm aan de gezant aldaar mede, dat in verband met de op 6 Juni 1944 begonnen invasie in Frankrijk, de Zweedse commissie voor levensmiddelenvoorziening besloten had de vraag, of tot het verlenen van een uitvoervergunning voor levensmiddelen ten behoeve van de Nederlandse bevolking kon worden overgegaan, tot nader order aan te houden.⁶⁾ Op 8 Juni berichtte de gezant dit aan de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen.

⁶⁾ Vgl. bijlage 74 H.

Uit het reeds eerder behandelde en uit het bovenstaande is gebleken, dat van Nederlandse zijde verschillende malen aan het Zweedse Rode Kruis is verzocht om tussenkomst bij het brengen van hulp aan Nederlandse oorlogsslachtoffers.

Ten behoeve van de hulpverlening aan de krijgsgevangenen is dit minstens tweemaal tevergeefs geschied, te weten op 28 Juni 1941 en in September 1943, terwijl ook het aanvankelijke succes van de in het begin van 1944 ondernomen pogingen om door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis hulp te brengen aan de bevolking van het bezette Nederland voorlopig op niets uitliep.

De heer *van Rechteren Limpurg* deelde in verband met het zenden van levensmiddelen uit Zweden naar bezet Nederland nog mede, dat er in de winter van 1944 op 1945 een grote actie is geweest van het Zweeds-Nederlandse hulpcomité, dat 2 miljoen kronen had ingezameld voor voedselzendingen naar Nederland.

Hij heeft toen nog overwogen om van dit bedrag een gedeelte te gebruiken ten behoeve van het zenden van pakketten aan Nederlandse

civiele gevangenen in Duitsland, doch daar de berichten omtrent het terechtkomen van de pakketten niet gunstig waren en de kans op succes van de zendingen naar bezet Nederland groter werd geacht, omdat voor deze hulpverlening de garantie van de Duitsers was verkregen, is afgezien van het oorspronkelijke plan.

Voordat de Duitsers gegarandeerd hadden, dat de schepen met levensmiddelen uit Zweden naar Nederland zouden mogen varen, hadden door bemiddeling van de Zweedse Regering en de heer van *Rechteren Limpurg* eindeloze onderhandelingen met de Engelsen plaats gevonden. Op 2 October 1944 had de heer van *Rechteren Limpurg* opdracht gekregen om met deze actie te beginnen en in Januari 1945 zijn de eerste twee schepen uit Zweden vertrokken.

Later zijn nog drie schepen met voedsel voor Nederland gevolgd; bij aankomst te Delfzijl moest alles in binnenschepen worden overgeladen en bovendien droeg de vorst, die er toen heerste, er toe bij, dat het lang geduurd heeft, voordat het voedsel in het westen van het land aankwam.

De Zweedse Regering heeft tot dat doel voor een waarde van vijf miljoen kronen aan voedsel geschonken en de Nederlandse Regering heeft voor $7\frac{1}{2}$ miljoen kronen bekostigd, zodat er tezamen met de 2 miljoen kronen, ingezameld door het Zweeds-Nederlandse hulpcomité, in totaal voor een waarde van ongeveer $14\frac{1}{2}$ miljoen kronen is bijeengebracht.

Het overmaken van geld uit Engeland naar Zweden, hetgeen door tussenkomst van de Bank of England moest geschieden, was veelal, ook in de winter van 1944 op 1945, moeilijk. De Engelsen en de Zweden waren het toen op een bepaald ogenblik niet met elkaar eens, omdat de Zweden te veel ponden kregen. Later is een financiële regeling getroffen. In Zweden heeft de heer van *Rechteren Limpurg* tegen een zeer lage rente van de Zweedse Regering een ongedekt crediet gekregen, waarvan hij zich het bedrag niet meer kon herinneren en waaruit de aankoop van levensmiddelen kon worden gefinancierd.

In zijn reeds meermalen aangehaalde brief van 30 September 1949 aan de commissie deelt de heer van *Rechteren Limpurg* ook nog mede, dat hij op 2 October 1944 van de Minister van Buitenlandse Zaken, in verband met de alarmerende voedseltoestand in Nederland en de vrees voor hongersnood in de nabije toekomst, instructies had ontvangen om een beroep te doen op de Zweedse Regering hem toe te staan zoveel mogelijk voedsel in Zweden aan te kopen en in Zweedse boten naar hongerend Nederland te zenden. Verder werd de bemiddeling van de Zweedse Regering ingeroepen ter verkrijging van de benodigde Duitse vergunning.

Het resultaat van de daarop gevolgde onderhandelingen is geweest, dat op 24 Januari 1945 de eerste verschepingen van levensmiddelen plaats vonden met de reliefschepen „Dagmar Bratt” en „Noreg”, die respectievelijk met 1856 en 1807 ton voedsel uit Zweden vertrokken. Daarna volgde het ss. „Hallaren” met 4036 ton en de „Dagmar Bratt” en de „Noreg” vertrokken voor de tweede maal met resp. 1692 en 1507 ton. Het ss. „Hallaren” maakte nog een tweede reis met 1987 ton, terwijl dit schip tevens een gedeelte van de niet uit Zweden afkomstige goederen uit het I.R.K. reliefschip „Henri Dunant” medenam, dat een gedeelte van zijn lading te Gothenburg had moeten lossen wegens de te grote diepgang van dit schip. In totaal werd volgens de heer van *Rechteren Limpurg* 12887 ton voedsel naar Nederland verscheept.

Deze reliefactie kwam tot een einde, toen de „Hallaren” op zijn tweede reis juist bij de bevrijding van Nederland in Den Helder zijn lading kon lossen. Het schip had enige weken in de buurt van Delfzijl gelegen, waar door de gevechten de lossing onmogelijk was geweest.

De totale kosten van het door deze drie Zweedse schepen op hun reizen medegenomen Zweedse voedsel bedroegen blijkens de bovengenoemde brief, die de heer van *Rechteren Limpurg* na zijn verhoor aan de commissie heeft geschreven, Kr. 9 199 720. Hiervan werd door de Zweedse staat als gift betaald Kr. 4 501 476. Voorts uit gelden, verzameld door het Zweeds-Nederlandse Hulpcomité gedurende zijn grote winteractie, Kr. 1 328 676 en uit het Zweeds-Nederlandse crediet van vijf en zeventig miljoen kronen (voor aankopen van goederen in Zweden) Kr. 3 369 568.

De vracht bedroeg in totaal bijna een miljoen kronen.

Direct na de bevrijding zijn nog de Zweedse schepen „Gotland”, „Karmas” en „Utklippan” door de Nederlandse Regering gecharterd voor voedselzendingen naar Nederland.

De lading van de „Utklippan”, ter waarde van Kr. 2 168 000, is eveneens uit bovenbedoeld crediet betaald. De beide andere schepen zijn geladen in Engeland.¹⁾ Bovendien is uit de bovengenoemde brief van de heer van *Rechteren Limpurg* gebleken, dat hij, toen hij zijn mondelinge verklaringen voor de commissie aflegde omtrent het door

63431—63438 (*van Rechteren Limpurg*)

¹⁾ Vgl. bijlage 39.

1) Vgl. bijlage 39.

2) Vgl. Bijlagen van het Verslag der *Handelingen* van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1945—1946, 145, 2. 36023—36025 (*Gerbrandy*)

47382—47384; 47539—47559 (*Willems*)

63429—63430 (*van Rechteren Limpurg*)

3) Vgl. bijlage 39.

4) Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1940, blz. 5. Zie ook bijlage 2 B.

5) Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1940, blz. 14.

6) Op. cit. Report for 1941, blz. 8.

de Zweedse Regering verleende crediet en hij uit zijn herinnering sprak, met de data in de war is geweest. Volgens dit schrijven zijn er in Maart 1945 en de daarop volgende maanden inderdaad moeilijkheden geweest met het overmaken van geld uit Engeland naar Zweden. Daarom heeft de Nederlandse gezant ter bekostiging van verschillende uitgaven in Zweden, waaronder ook die, welke verband hielden met de reliefschepen, verschillende malen credieten opgenomen bij Zweedse banken, totdat hij op 23 Juli 1945 telegrafisch door de heer *van Kleffens* gemachtigd werd een crediet op korte termijn op te nemen tot een maximum bedrag van 25 miljoen kronen. De onderhandelingen over dat crediet hadden een gunstig resultaat en deze crediet-overeenkomst kwam in een briefwisseling met het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken op 23 Augustus 1945 tot stand. Dit crediet is later bekend geworden als het „Legatiecrediet”.¹⁾

Tot zover de uiteenzetting, die de heer *van Rechteren Limpurg* gegeven heeft over de verschillende crediettransacties.

Bij schrijven van 21 Januari 1946 aan de voorzitter van de Tweede Kamer bood de Minister van Financiën in verband met de „Nota omtrent een aantal punten van Regeeringsbeleid” van 11 December 1945 een nota aan over „De valutapolitiek, de afgesloten monetaire accoorden en de gevolgde buitenlandse leeningpolitiek”.

Blijkens een daarbij gevoegde staat van de in het buitenland opgenomen leningen heeft de Zweedse Regering aan Nederland credieten op lange termijn verleend van:

Zw. Kr. 50 000 000 op 2 October 1944,

Zw. Kr. 25 000 000 op 19 Januari 1945,

Zw. Kr. 25 000 000 op 23 Augustus 1945.²⁾

Zoals in dit hoofdstuk reeds eerder werd vermeld, heeft de heer *Gerbrandy* met betrekking tot het zenden van voedselschepen naar Nederland medegedeeld, dat de Engelsen zich aanvankelijk op het standpunt hadden geplaatst, dat zij dit in verband met de geallieerde blokkade niet konden toestaan. Eerst toen de heer *Gerbrandy* zich persoonlijk tot *Churchill* had gewend, heeft deze zijn toestemming verleend.

Dr. *W. J. A. Willems*, die sinds 1942 als pers-attaché aan de Nederlandse legatie te Stockholm was verbonden, heeft aan de commissie verklaard, dat de reliefgoederen, die met drie boten naar Nederland werden gestuurd, een gift waren van de Zweedse staat.

De derde boot, zo was volgens hem aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm medegedeeld, was slechts half vol; men had dit laten weten, omdat het kennelijk de bedoeling van de Zweden was, dat die boot volgeladen zou worden; de goederen daartoe waren te krijgen. Omtrent deze aangelegenheid zou naar Londen zijn getelegrafeerd, doch de betreffende boot was tot grote ergernis van de heer *Willems* niet volgeladen vertrokken.

De heer *van Rechteren Limpurg* verklaarde hierover desgevraagd, dat een boot van het Internationale Rode Kruis, de „Henri Dunant”, waarvan hierboven ook reeds sprake is geweest en die uit Lissabon kwam, bij Gothenburg was vastgelopen. Zij moest langs Kopenhagen en wegens de mijnevelden diende zij een klein kanaal te volgen, dat voor de nogal grote boot te ondiep was. Na veel conferenties tussen het Zweedse en het Internationale Rode Kruis, waaraan de heer *van Rechteren Limpurg* via het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft meegewerkt, is bereikt, dat een gedeelte van de lading zou worden overgeladen in een kleiner schip. Dit kon echter meer laden en de lading van dat schip is toen gecompleteerd.

Daar de heer *van Rechteren Limpurg* na zijn verhoor in het archief van het Nederlandse gezantschap te Stockholm de betreffende dossiers heeft geraadpleegd en naar aanleiding daarvan schriftelijk het bovenvermelde heeft bevestigd³⁾, mag worden aangenomen, dat de heer *Willems* omtrent deze aangelegenheid niet juist is ingelicht geweest.

Een van de doelstellingen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis bestond in het verlenen van hulp aan oorlogsslachtoffers in Nederland.⁴⁾ Blijkens het jaarverslag van dit comité over het jaar 1940 beschouwde het dit als een belangrijke taak, waaraan het zich hoopte te gaan wijden, zodra de omstandigheden dat mogelijk zouden maken.⁵⁾

In het jaarverslag van 1941 wordt onder meer medegedeeld, dat het comité enige voorbereidende stappen had ondernomen, die het in staat zouden stellen om hulp te bieden aan oorlogsslachtoffers in Nederland onmiddellijk na het einde van de oorlog of zodra de omstandigheden dat mogelijk zouden maken.⁶⁾ In de loop van 1941 heeft de voorzitter van het London Committee een plan om de bezette gebieden te voorzien van verschillende medische benodigdheden en versterkende middelen, ingeleid bij de voorzitters van de

verschillende geallieerde Rode Kruis-organisaties, die dit plan met toestemming van hun Regeringen grondig hebben besproken. Het doel was om na de bevrijding een billijke verdeling van de beschikbare voorraden te verzekeren en om het nodige te verrichten ten einde voor elk land de benodigde hoeveelheden te reserveren.

Tot dat doel hadden medische deskundigen een lijst samengesteld van de in de verschillende landen meest nodige artikelen. Hoewel nog geen definitieve resultaten konden worden gerapporteerd, werd gehoopt, dat deze pogingen succes zouden hebben.

De afdeling van het Netherlands Emergency Committee, die zich in het begin van de oorlog onder leiding van mevrouw *Michiels van Verduynen* belast had met het verschaffen van kleding aan Nederlanders, die daaraan behoefte hadden en met wie het comité in aanraking kwam¹⁾, had grote hoeveelheden kleding in gereedheid gebracht, die direct na afloop van de oorlog zouden worden gestuurd.²⁾

Verder had het London Committee maatregelen getroffen met zijn vertegenwoordiger te Lissabon om reeds vóór dat tijdstip per post standaard-voedselpakketten uit die plaats naar het bezette Nederland te doen zenden.

Bovendien had het comité stappen genomen om door tussenkomst van het Internationale Rode Kruis te Genève Nederland te voorzien van vitaminen, speciaal ten behoeve van kinderen en van moeders.³⁾

Blijkens het jaarverslag van 1942 hebben deze stappen succes gehad en is een zending vitaminen in Nederland te bestemder plaatse aangekomen. In hetzelfde jaarverslag staat vermeld, dat is voortgegaan met het zenden van vitaminen en medicijnen, waaraan blijkens berichten, welke het Committee ontving, tekorten dreigden.

„Unfortunately”, zo vervolgt het jaarverslag, „the regulations which we had to comply with, together with the obvious difficulties in finding the necessary supplies, protracted the negotiations. However, we have reason to hope that a certain measure of success is now within sight.

Again we had the enthusiastic support of the Netherlands Government, and so as to enable us to send the goods which we understood to be in greatest demand, the Government supplied us with the funds necessary to carry out this scheme, which otherwise would have been beyond our resources. Apart from this help, the assistance of the Commission mixte in Geneva was absolutely necessary and we are glad to be able to say that, thanks to this help, we were and are able to send supplies to Holland.”⁴⁾

Volgens dit jaarverslag blijken de maatregelen, welke de vertegenwoordiger van het London Committee te Lissabon had getroffen voor het zenden van voedselpakketten naar Nederland veel succes te hebben gehad; het verslag voegt daaraan toe, dat aan het einde van 1942 deze dienst niettegenstaande verschillende moeilijkheden zeer vlot liep en een van de meest populaire onderdelen van het werk van het comité is geworden.⁵⁾

De commissie komt hierop in dit hoofdstuk nog terug.

Blijkens het overzicht van de inkomsten en uitgaven van het comité over 1942 is in dat jaar een bedrag van £ 22 543.10.1 besteed voor medische hulp aan Nederland.⁶⁾

In het verslag van het London Committee over de jaren 1943, 1944 en 1945 wordt over het verzenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland opgemerkt, dat dit niet van de Regering uitging. De goederen en de verzendingskosten werden betaald uit bijdragen van het publiek.

In generlei internationale overeenkomst waren zulke acties echter geregeld. Men moest dus niet alleen rekening houden met Duitsland, doch ook moesten de blokkade-autoriteiten worden benaderd in verband met het exporteren van sterling.

Het was niet toegestaan uit Lissabon voedingsmiddelen van buiten de blokkade te zenden en bovendien was het totale voor deze doeleinden beschikbare bedrag aan sterling streng beperkt.

Ondanks deze moeilijkheden en ofschoon het London Committee zich verplicht achtte trouw te blijven aan het principe om op geen enkele wijze met de Duitse autoriteiten te onderhandelen, is, totdat het spoorwegverkeer tussen Portugal en Nederland werd verbroken, een steeds toenemend aantal pakketten verzonden. In totaal zijn 55 000 pakketten gestuurd.⁷⁾

In aansluiting op hetgeen in het jaarverslag van het London Committee over 1942 reeds werd medegedeeld over de hulpverlening aan oorlogsslachtoffers in Nederland⁸⁾, wordt in het verslag van dit comité over de jaren 1943, 1944 en 1945 het volgende vermeld.

„As mentioned in our last Report, we tried to send much-needed supplies to the occupied zone, and co-operated in the closest and most helpful way with the various organisations of the In-

¹⁾ Vgl. Netherlands Emergency Committee. Report for 1940, blz. 3. Zie ook bijlage 1 B.

²⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1941, blz. 8.

³⁾ Op cit., blz. 9. Zie ook bijlage 2 C.

⁴⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1942, blz. 7.

⁵⁾ Op cit., blz. 8.

⁶⁾ Op. cit. blz. 10.

⁷⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 10. Zie ook bijlage 2 D.

⁸⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1942, blz. 7 t/m 9.

ternational Red Cross, notably the Commission Mixte, whilst enjoying the very powerful financial support of the Royal Netherlands Government.

Towards the closing stages of the war, conditions in Holland became so desperate that very special steps had to be taken, and even those schemes which had been turned down in the past because of impracticability, were revived and tried. It is perhaps relative here to explain the position of the Red Cross in general under conditions ruling at that time.

Owing to its international organisation and the conventions to which both belligerents had undertaken to adhere, it was possible for the Red Cross to send, distribute and supervise the delivery of supplies to territory held by the enemy. Whereas the belligerent parties could not send in food or medicines, as their goods, which being the property of the opposing party, would have been confiscated by the occupying enemy, the Red Cross had not only the right to do so, but had the means to enforce adherence to the International Conventions by both parties. For that reason the Netherlands Government left the purchase, shipping and distribution of supplies for the Netherlands in our hands. The blockade authorities adopted a very strict attitude against the importation of food as well as medicines into enemy occupied territories and they insisted, very rightly, that no such supplies should go through the blockade unless the distribution was under the supervision of the International Red Cross.

We invariably found the Netherlands Authorities willing to finance even the biggest schemes, and they supported us in our negotiations with the blockade authorities and others.

Since the termination of hostilities, the position changed completely, as from that moment onwards Government purchases could be effected and carried through by the Government itself and the intermediary of Red Cross Organisations was no longer necessary.

So as to give a clear picture of our endeavours especially during the latter part of the war, we append hereto a list of shipments executed.

The procedure was always the same: the necessary funds were supplied by the Government, who opened a credit in our favour. We then proceeded to place the order and arrange transport, etc., giving an account to the Government afterwards for final settlement." ¹⁾

¹⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1943, 1944 and 1945, blz. 9 en 10.

Aan het slot van genoemd verslag is een lijst opgenomen van medicijnen en andere goederen, welke het London Committee ten bate van de Nederlandse bevolking heeft aangekocht in de Verenigde Staten, Spanje, Zwitserland, Zweden, Portugal en Brazilië, terwijl daarin eveneens een lijst is afgedrukt van goederen, die in verschillende landen, zoals Canada, Spanje, Portugal, de Verenigde Staten, Uruguay en Zwitserland zijn geschonken en die onder auspiciën van het comité naar het bezette Nederland zijn gezonden. ²⁾

²⁾ Op. cit., blz. 32 t/m 35.
Zie ook bijlage 75.

In het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis is een brief aangetroffen, die de toenmalige Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, de heer *Steenberghe*, op 21 April 1941 aan de heer *van Lidth de Jeude*, die toen voorzitter was van dat comité, heeft geschreven.

In dat schrijven deelde de minister mede, dat zijn aandacht was getrokken door een bericht, voorkomende in het weekblad „Onafhankelijk België” van 17 April 1941 van de volgende inhoud.

„Belgen, die zich in Groot-Brittannië bevinden, zijn thans in de gelegenheid postpakketten met levensmiddelen aan hun familie in België te sturen.

Deze dienst wordt ingericht door het Roode Kruis van België, 85, Eaton Square, London, S.W.1.

Drie groepen van pakketten zijn voorzien, die onder meer havermost, chocolade, sardines, beschuit, poedermelk, koffie, koresemoulie of noedels bevatten.

Elk pakket kost 5 shilling en men kan wekelijks een pak verzenden. Men wende zich tot het Roode Kruis, 85, Eaton Square, London, S.W.1. om alle onderrichtingen en de vereischte formulieren te ontvangen.”

Het wilde de heer *Steenberghe* blijkens zijn zoëven gemelde brief van 21 April 1941 voorkomen, dat een soortgelijke regeling voor Nederlanders, met name voor de Nederlandse zeelieden, van het grootste belang moest worden geacht, daar hij meende, dat hun prestaties in belangrijke mate konden worden verhoogd, indien zij wisten, dat het hun mogelijk was van tijd tot tijd voedselpakketten aan hun familiebetrekkingen in Nederland te zenden.

Hij verzocht de heer van *Lidth de Jeude* hem daarom nader te willen inlichten over de door de Belgische Regering terzake getroffen regeling alsmede over de vraag, in hoeverre naar de mening van de heer van *Lidth de Jeude* een soortgelijke regeling voor Nederland zou kunnen worden getroffen.

Op 2 Mei 1941 antwoordde de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis:

„Naar aanleiding van Uw brief van 21 April i.l. No. 3056 heb ik de eer U.E. als volgt te berichten:

In een samenkomst van de verschillende Roode Kruis-organisaties alhier op 21 April onder leiding van het British Red Cross, werd op mijn verzoek de mogelijkheid van het zenden van voedselpakketten ter sprake gebracht. Daarbij kwam vast te staan, dat dit in zeer beperkte mate mogelijk is aan krijgsgevangenen in Duitschland, doch niet aan aldaar geïnterneerde burgers, al bevinden zich daaronder (gedemobiliseerde) militairen. De namen van de geïnterneerde personen worden niet bekend gegeven.

Voor de verzending van pakketten naar achtergebleven betrekkingen in Nederland stelde ik mij bij het Belgische Roode Kruis op de hoogte van deze mogelijkheid.

Daarbij is mij gebleken, dat het Belgische Roode Kruis een organisatie heeft tot stand gebracht in Lissabon, van waaruit pakketten naar België worden verzonden, terwijl de inhoud daarvan in Portugal wordt aangekocht en verpakt.

Naar mij werd medegedeeld, zouden deze pakketten, voorzover bekend, hun bestemming wel bereiken en heeft men zich bij de Britsche Regeering vergewist, dat tegen deze zendingen geen bezwaar wordt gemaakt.

Inmiddels had ik mij met Baron van *Harinxma* in verbinding gesteld, die mij op mijn desbetreffende vraag op 29 dezer seinde:

„for *lidth* can organize voluntary service sending parcels holland each 5 or 10 shilling suggest contents cheese sardines rice coffee tea *harinxma* 178”.

Het komt mij voor, dat in navolging van de Belgische pakketten, de inhoud desgewenscht kan worden uitgebreid met haver-mout, chocolade, beschuit, poedermelk, en noedels. Ik juich ten eerste toe, ter bevordering van een goede moraal van de koopvaardijvloot, die zoozeer in het belang is voor de gemeenschappelijke oorlogsvoering, een zoodanige regeling voor de Nederlandsche zeelieden te treffen.

Ik vraag mij intusschen af, of het wenschelijk en mogelijk is deze regeling tot deze categorie van Nederlanders te beperken. Ik zou niet aarzelen de gelegenheid tot het verzenden van pakketten, in navolging van België, voor alle Nederlanders, die zich hier bevinden, open te stellen, ware het niet, dat ik vrees, dat een te groot aantal tot bezwaren kan aanleiding geven. Dit zal proefondervindelijk moeten blijken en derhalve zou ik de regeling bij wijze van proef willen aanvragen voor de zeelieden, waarin ook de militaire strijdkrachten te betrekken, en zoodra dit mogelijk blijkt, uitbreiden voor anderen.

In afwachting van nader overleg met Lissabon omtrent de organisatie van den dienst, heb ik de eer Uwe Excellentie voor te stellen het Shipping & Trading Committee uit te noodigen mij wekelijks een lijst te verstrekken van de zeelieden, die een pakket van 5 shilling aan hun familie in Nederland willen zenden, onder opgave van de nauwkeurige adressen van bestemming. Ik geef dan deze lijsten wekelijks per koerier aan Baron van *Harinxma* door.

Mijne bedoeling zou dan zijn, de namen der afzenders niet naar Nederland bekend te geven, voorloopig de inhoud der pakketten aan Baron van *Harinxma* over te laten en voorloopig slechts eenheidspakketten van 5 shilling te verzenden.

Voor elk pakket dient dan dit bedrag te worden bijgevoegd en dit wordt door mij met Lissabon verrekend.

Ik meen, dat zoodoende het spoedigst aan Uw verlangen wordt tegemoetgekomen, al moge dan de regeling voorloopig onvolledig zijn.

Indien de Regeering de goedkeuring van de Britsche Regeering voor dit plan wenscht te vragen, zal ik gaarne vernemen, wanneer deze verkregen is, zoodat dan aanstonds een aanvang kan worden gemaakt. Ik neem intusschen aan, dat geen ander standpunt dan ten aanzien van België zal worden aangenomen. Afschrift van dezen brief werd gezonden aan Uwe ambtgenooten van Buitenlandsche Zaken, Binnenlandsche Zaken, Sociale Zaken en Defensie.”

Op 3 Mei 1941 zond de heer van *Lidth de Jeude* een afschrift van de bovengenoemde brief aan de Minister van Sociale Zaken.

1) Vgl. bijlage 76 A.

Ruim een jaar later, op 11 Mei 1942, bood hij deze minister ontwerpen aan voor een memorandum inzake voedselpakketten uit Portugal naar Nederland alsmede voor een brief, welke tot de Britse Minister van Economic Warfare zouden kunnen worden gericht. ¹⁾

In dit ontwerp-memorandum werd onder meer vermeld, dat het van Nederlandse zijde zeer aanbevelenswaard werd geacht om in het belang van het moreel van de Nederlanders in Nederland, zowel als van die, welke buiten dit land verblijf hielden, de reeds bij wijze van proef georganiseerde pakkettendienst van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis uit te breiden tot een meer omvattende en bevredigender dienst.

De Portugese Regering kon blijkens het ontwerp-memorandum de uitvoer ten behoeve van het zenden van voedselpakketten naar Nederland van in haar land met toestemming van de Britse Regering ingevoerde koffie, cacao, thee en bloem slechts toestaan, indien de Engelsen daaraan hun goedkeuring zouden hechten.

Teneinde het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis in staat te stellen de bovengenoemde artikelen, die in Nederland zeer gewaardeerd zouden worden, in de pakketten te verzenden, bevatten de ontwerpen voor het memorandum en voor de brief het verzoek aan de Britse Minister of Economic Warfare om toestemming voor het aankopen der goederen en het verschepen daarvan naar Portugal.

De vertegenwoordiger van het London Committee zou in Portugal toezicht houden op de verpakking van die artikelen in standaardpakketten, die als postpakket naar Nederlanders in het bezette gebied zouden worden gestuurd. ²⁾ Het London Committee zou er voor instaan, dat aan iedere geadresseerde op deze wijze per maand niet meer dan één pakket zou worden toegezonden, terwijl het de bedoeling was, dat de pakketten, die 3 kg. zouden mogen wegen, slechts een beperkte hoeveelheid van de in Portugal in te voeren levensmiddelen zouden bevatten. Voor het overige zou de inhoud bestaan uit sardines, gedroogde vruchten en andere Portugese producten.

In de brief, waarbij dit memorandum zou worden aangeboden aan de Minister of Economic Warfare, zou worden medegedeeld, dat de Portugese autoriteiten volkomen bereid waren hun medewerking te verlenen aan het verzenden van pakketten, die behalve sardines en vijgen ook artikelen zouden bevatten, welke in Portugal werden ingevoerd, mits de Britse Regering daarvoor navicerts zou willen verlenen. Pakketten, die alleen sardines en vijgen inhielden, werden toen reeds verzonden. Daar blijkens deze ontwerp-brief het aantal pakketten, dat naar Nederland werd gestuurd, steeds veranderde, was het niet mogelijk de juiste hoeveelheden van de maandelijks benodigde goederen precies vast te stellen, doch op grond van de beschikbare gegevens zou worden gevraagd navicerts toe te kennen voor de bovengenoemde levensmiddelen op basis van duizend pakketten per maand. ³⁾

Over het verzenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland, deelde de heer *van Lidth de Jeude* aan de commissie mede, dat de voor dat doel benodigde levensmiddelen in Portugal beschikbaar werden gesteld; het waren Portugese goederen. Het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, dat met behulp van zijn gedelegeerde te Lissabon voor de verzending dezer pakketten zorg droeg, was echter gebonden aan een contingent van, naar de heer *van Lidth de Jeude* zeide, ongeveer 1000 pakketten per maand.

Aanvankelijk werden deze pakketten in overeenstemming met het voorstel, vervat in de brief van 2 Mei 1941 van de heer *van Lidth de Jeude* aan minister *Steenberghe* ⁴⁾, alleen gezonden naar de betrekkingen van zeelieden; later ook naar familieleden van anderen, die daarvoor een bijdrage gaven.

Uit die bijdragen werden de aan deze actie verbonden kosten betaald. Voor elk land was een maximum aantal pakketten toegewezen en daardoor is het zenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland niet op groter schaal geschied.

De pakketten werden gestuurd naar personen in Nederland, van wie aan het London Committee de namen en de adressen werden opgegeven.

Doordat na de invasie in Normandië het transport door Frankrijk werd verbroken, is toen een einde gekomen aan deze actie van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

Dit laatste is de commissie ook gebleken uit een bekendmaking van het London Committee. Daarin werd aan personen, die aan dat comité geld hadden doen toekomen voor het verzenden van pakketten naar hun familieleden in Nederland, medegedeeld, dat op 6 Juni 1944, de dag der invasie, de verzending van pakketten was gestaakt, omdat werd aangenomen, dat op de spoorwegverbindingen met Noord-Frankrijk voor het gewone goederenvervoer niet meer kon worden gerekend. Blijkens deze bekendmaking was bij onderzoek gebleken, dat die veronderstelling juist was geweest.

Daar het London Committee zeer ongaarne tot liquidatie van de

2) Vgl. bijlage 76 A.

3) Vgl. bijlage 76 B.
30729—30732; 30743—30744 (*van Lidth de Jeude*)

30732; 30738; 30742—30743 (*van Lidth de Jeude*)

4) Vgl. bijlage 76 B.

30745 (*van Lidth de Jeude*)

¹⁾ Vgl. bijlage 76 C.

dienst had willen overgaan, was uit Lissabon nog de mogelijkheid onderzocht om de pakketzendingen via Zuid-Frankrijk en Zwitserland te doen geschieden. Eerst toen ook dit onmogelijk bleek, werd tot definitieve liquidatie van de dienst en tot officiële bekendmaking daarvan overgegaan.¹⁾

Bij schrijven van 21 Januari 1952 antwoordde de heer *van Lidth de Jeude* op een door de commissie schriftelijk tot hem gericht verzoek om nadere toelichting op enkele punten, die nog niet geheel duidelijk waren:

ad. 1. Het staat vast, dat, toen in het begin van 1941 op mijn initiatief een aanvang werd gemaakt met de verzending van voedselpakketten van Lissabon naar Nederland, aanvankelijk een duizendtal pakketten per maand — waarvoor deviezen nodig waren — werd toegestaan en dat deze pakketten uitsluitend artikelen van Portugese herkomst bevatten. Aan dit aantal werd niet al te letterlijk de hand gehouden en ruimer toegestane deviezen lieten een overschrijding daarvan toe. De zendingen hadden regelmatig plaats in de periode 1941 tot en met 1944 (tot D.-day) en het totale aantal van 55 000 pakketten is dus hoger dan de aanvankelijk gestelde norm van 12 000 per jaar.

ad. 2. De pogingen om deze pakketten aan te vullen met artikelen, vanuit Engeland naar Portugal te verzenden, hebben gefaald. Ik meen mij met zekerheid te herinneren, dat dit verzoek aan de Britse autoriteiten werd voorgelegd, doch dat dit geweigerd werd. Ik vermoed, dat de besprekingen mondeling gevoerd werden en dat dit de verklaring is, waarom in de archieven geen verdere bescheiden daaromtrent worden aangetroffen.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde aan de commissie mede, dat het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis door tussenkomst van zijn gedelegeerde te Lissabon geregeld pakketten naar Nederland heeft gezonden.

Het daarvoor benodigde geld werd door particulieren te Londen gestort en met goedkeuring van de Engelsen overgemaakt naar Portugal, waar de pakketten werden samengesteld en, naar de heer *van Harinxma* meende, als postpakket naar Nederland gezonden.

Voor de verzending van pakketten uit Lissabon naar Nederland was het London Committee, naar de heer *van Harinxma* verklaarde, in de eerste plaats afhankelijk van de Britse Regering, omdat die toestemming diende te verlenen voor de overmaking van het voor dat doel benodigde geld. Verder konden ingevolge de Britse bepalingen die pakketten alleen worden verzonden naar bezet Nederland en niet naar Duitsland; in verband hiermede moest het London Committee steeds lijsten van de adressen van afzenders en van de Nederlandse geadresseerden overleggen.

De Portugese Regering gaf voorschriften omtrent de inhoud der pakketten (vrijwel alleen sardines).

Jhr. *G. L. van der Maesen de Sombreff*, die in Mei 1941 tot consul-generaal te Lissabon is benoemd en op 6 December 1943 gedelegeerde is geworden van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, verklaarde, dat het zenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland aanvankelijk op zeer beperkte schaal geschiedde; alleen aan de familieleden van zeevarenden. Later zijn de zendingen in omvang toegenomen.

De pakketten, die het Rode Kruis uit Lissabon zond, werden besteld en betaald door de afzenders te Londen of naderhand ook in Zuid-Afrika, Curaçao en Suriname. De kosten waren ongeveer 80 escudo's, waarvan de tegenwaarde door de afzender werd betaald aan het Rode Kruis, dat voor de verzending zorgde.

De heer *L. Polling*, die, zoals in hoofdstuk II reeds werd vermeld, op 1 Juni 1940 tot honorair Nederlands consul te Oporto is benoemd, heeft aan de commissie verklaard, dat de bovengenoemde pakketzendingen uit Portugal naar Nederland officieel van het Rode Kruis uitgingen. Er waren weken, waarin op verzoek van piloten, zeelieden, enz., uit Oporto tweeduizend pakketten naar bepaalde adressen in Nederland werden verzonden.

Aanvankelijk konden er, volgens de heer *Polling*, pakketten worden gestuurd met elke willekeurige inhoud en daarnaast konden levensmiddelen als monster zonder waarde worden verzonden. Toen zijn er gaandeweg meer restricties gekomen, omdat Portugal zelf aan verschillende artikelen gebrek kreeg. Die restricties gingen van Portugal uit en zijn steeds groter geworden, tot het op het laatst alleen nog mogelijk was sardines te sturen, gedroogde vruchten en amandelen. Voor Nederlanders, die in Engeland of elders vertoefden en uit Portugal pakketten wensten te zenden naar Nederland, werd het voor dat doel benodigde geld naar Portugal overgemaakt door het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

De heer *Polling* heeft voor het zenden van pakketten uit Portugal

32322—32325; 32358 (*van Harinxma thoe Slooten*)

79913 (*van Harinxma thoe Slooten*)

74636—74645 (*van der Maesen de Sombreff*)

74647—74650 (*van der Maesen de Sombreff*)

46784; 46915—46917 (*Polling*)

46955 (*Polling*)

46957—46961 (*Polling*)

46146; 46347—46349 (*Friedhoff*)

naar Nederland zeer dikwijls geld moeten voorschieten. Blijkens een brief van 12 Juli 1943, afkomstig van de gedelegeerde van het London Committee te Lissabon, was enige dagen tevoren een bedrag van 150 000 escudo's, een gedeelte van een door de heer *Polling* voorgesloten geldsom, aan hem terugbetaald. Op 18 Augustus 1943 kreeg hij 250 000 escudo's terug, die hij had voorgesloten voor het inkopen van goederen voor pakketten, die naar Nederland waren gezonden, op 18 September 100 000 escudo's en op 28 September 1943 160 000 escudo's. Eenmaal had de heer *Polling* voor dat doel een bedrag van ongeveer f 100 000 voorgesloten, dat hem ook is terugbetaald.

De secretaris van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *Friedhoff*, heeft verklaard, dat de gelden, die nodig waren voor het zenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland, hetgeen door bemiddeling van dat comité geschiedde, te Londen werden gestort door degenen, die de orders voor de pakketten plaatsten. Die orders werden doorgegeven aan de gedelegeerde van het London Committee te Lissabon, waar de goederen voor de pakketten werden ingekocht en verpakt.

Het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis had een speciale vergunning van de Bank of England gekregen om daarvoor geld over te maken.

46361—46362; 46359 (*Friedhoff*)

Wij hadden, aldus de heer *Friedhoff*, een speciale allocatie van sterling gekregen voor deze dienst. Als wij deze op andere wijze hadden willen uitbreiden, bijvoorbeeld door het zenden van pakketten uit Lissabon naar de concentratiekampen, dan zouden wij ook daarvoor een vergunning van de Bank of England nodig hebben gehad tot het overmaken van geld naar Portugal. Deze vergunning is niet verleend; er is volgens de heer *Friedhoff* wel om gevraagd.

Op 14 Augustus 1941 schreef de toenmalige Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, de heer *Steenberghe*, aan de heer van *Lidth de Jeude*, voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, dat hij de volgende mededeling had ontvangen.

„Als resultaat van maanden onderhandeling is bereikt geworden, dat vanaf begin Mei reeds drie treinen met voedingsmiddelen, voornamelijk gecondenseerde melk en sardines, tot een kwantum van 250 000 kilo per trein, van Portugal naar België zijn vertrokken met het vooruitzicht op een in sneller tempo zich herhalen van dergelijke zendingen.

Conditie is, dat alleen zuiver Portugeesche producten zullen worden verzonden, terwijl de vorm is gekozen, dat het Internationale Roode Kruis als afzender en het Belgische Roode Kruis als ontvanger zal fungeren. Een verbindingscomité is gevormd, bestaande uit Belgische burgers, terwijl de fondsen quasi alleen uit giften worden getrokken. Formeel heeft de Belgische Regeering derhalve niets met dit project te maken, al heeft de heer *de Kerchove* het ook georganiseerd.

Ik meende het juist, dat U van alle gebeurtenissen op de hoogte waart, temeer, daar hier blijkbaar overeenkomsten met de Engelsche en Duitsche autoriteiten aan ten grondslag liggen.”

De heer *Steenberghe* zou het blijkens deze brief van 14 Augustus 1941 op prijs stellen, indien de heer van *Lidth de Jeude* bij de heer van *Harinxma thoe Slooten* nadere inlichtingen wilde inwinnen over de juistheid van deze mededeling.

De heer van *Lidth de Jeude* zond op 15 Augustus 1941 een afschrift van dit schrijven van de heer *Steenberghe* aan de heer van *Harinxma* met het verzoek om hem te berichten, of de hem gedane mededelingen juist waren en of het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis een dergelijke actie zou kunnen voeren.

Laatstgenoemde antwoordde op 2 September 1941 uit Lissabon, dat hij enige dagen tevoren een onderhoud had gehad met graaf *de Kerchove de Denterghem*, voormalig Belgisch ambassadeur te Rome, die door de Belgische Regeering was belast met de organisatie der verzending van levensmiddelen van Portugal naar België.

„Graaf *de Kerchove*”, aldus schreef de heer van *Harinxma*, „deelde mij het volgende mede:

1. Met de praktische uitvoering is belast een comité van Belgische particulieren, die meerendeels reeds sinds langen tijd hier te lande zijn gevestigd. Zij koopen in, vragen uitvoerlicenties aan enz. Wanneer een trein is gevormd en geladen, wordt deze door het Comité overgedragen aan het Portugeesche Roode Kruis, hetwelk den trein doet vertrekken naar België. Om principieele redenen geldt als ontvanger het Duitsche Roode Kruis aldaar. Er bestaat evenwel klaarblijkelijk een afspraak tusschen het Portugeesche en het Duitsche Roode Kruis op

grond waarvan de trein bij aankomst in België door het Duitse Rode Kruis terstond wordt overgedragen aan zuiver Belgische organisaties, met name aan het Belgische Rode Kruis. De heer *de Kerchove* heeft kunnen constateeren, dat deze overdracht geregeld plaats vindt en hierop niets valt aan te merken.

2. De heer *de Kerchove* is voorzitter van een comité de coördination staande boven het genoemde comité d'organisation van particulieren. Hij ontvangt alle gelden van de Belgische Regeering en deelt deze naar behoefte uit aan het comité d'organisation.

3. Alleen zuiver Portugeesche producten kunnen worden gezonden. In de keuze van den aard der artikelen is men overigens vrij, alleen moeten voor vele goederen uitreislicenties hier worden aangevraagd. Het grootste deel der verzendingen bestaat uit vischconserven. Tot nu toe zijn in 't geheel vijf treinen verzonden, totaal 1000 ton. Hiervan waren zeker 800 ton vischconserven.

4. De Britsche Ambassade alhier is omtrent den arbeid van den heer *de Kerchove* volkomen ingelicht en wordt geregeld door hem op de hoogte gehouden.

De organisatie der treinen is bijzonder gecompliceerd en tijdroovend, zoodat de heer *de Kerchove* niet verwacht het ooit verder te zullen brengen dan één trein per maand. Een gelukkige omstandigheid hierbij is, dat vele Belgische zakenmensen reeds sinds vele jaren hier zijn gevestigd als bestuurders van hier werkende Belgische maatschappijen. Deze menschen doen in dezen alle organiseerenden arbeid.

Toen ik den heer *de Kerchove* vroeg, of hij dacht, dat hij zijn arbeid voorloopig zoude kunnen voortzetten, antwoordde hij mij dit zeer te hopen, doch hierop niet volkomen gerust te zijn. Sinds den laatsten tijd waren namelijk ook de Franschen een soortgelijke organisatie begonnen, terwijl nu ook de Duitschers trachtten zooveel mogelijk levensmiddelen uit Portugal weg te halen. De heer *de Kerchove* vreest als gevolg hiervan een Britschen druk op de Portugeesche Regeering, welke als gevolg hiervan dan wellicht gedwongen zoude zijn de thans terzake verleende medewerking in te trekken."

24650—24651; 24661 (*Sloet tot Everlo*)

Naar aanleiding van het zenden van levensmiddelen uit Portugal naar bezet Nederland heeft de heer *Sloet tot Everlo*, die in hoofdstuk II van dit deel van het verslag der commissie ook reeds werd genoemd, medegedeeld, dat de Belgen gedurende de oorlog voor een waarde van 680 miljoen escudo's aan goederen, geneesmiddelen en levensmiddelen, in gewicht was het 46 000 ton, uit Portugal naar België hebben gezonden.

Volgens de heer *Sloet tot Everlo* waren er van Nederlandse zijde uit Portugal zeer veel minder levensmiddelen naar Nederland gestuurd.

In een rapport van de algemene vertegenwoordiger van het Belgische Rode Kruis in Portugal, dat de heer *Sloet tot Everlo* bij zijn verhoor aan de commissie heeft overgelegd ¹⁾, wordt onder meer vermeld, dat, toen graaf *de Kerchove de Denterghem* na zijn aankomst te Lissabon in Februari 1941 contact had opgenomen met verschillende Belgen, hij heeft kunnen constateren, dat sinds het begin der vijandelijkheden het particulier initiatief verdienstelijk werk had verricht op vele terreinen der liefdadigheid. ²⁾

Teneinde echter de werkzaamheid van de particuliere organisaties voor hulpverlening met behulp van de Regering tot ontwikkeling te brengen, was het volgens dat rapport gewenst een coördinatie tot stand te doen komen, waartoe graaf *de Kerchove* een comité heeft opgericht. Tot dat doel deed hij een beroep op de samenwerking van de vertegenwoordigers van verschillende Belgische verenigingen te Lissabon, zoals Oeuvres Belges, l'Aide Médicale, en van de gedelegeerde van het Belgische Rode kruis in Portugal. ³⁾

Laatstgenoemde organisatie had reeds in vreedetijd met toestemming van de Regeringen van Portugal en België in eerstgenoemd land een gedelegeerde benoemd, wiens taak in oorlogstijd in zijn aanstellingsbrief van 6 November 1930 was vastgelegd. ⁴⁾

Aan het slot van het verslag wordt medegedeeld, dat sedert 2 September 1942 tot aan het einde der vijandelijkheden ongeveer 45 000 ton levensmiddelen en medicijnen naar Brussel zijn verzonden, ter waarde van ruim 680 miljoen escudo's. Het grootste gedeelte van deze goederen, ter waarde van ruim 610 miljoen escudo's, is verstuurd uit Portugal. Bovendien werd uit Spanje voor een waarde van ruim 30 miljoen escudo's verzonden, uit Zwitserland voor ruim 31,6 miljoen escudo's, uit Zweden voor ruim 3 000 000 escudo's en uit Turkije voor ruim 4 600 000 escudo's. ⁵⁾

De heer *van Lidth de Jeude* heeft aan de commissie medegedeeld, dat reeds in 1941 de vraag aan de orde is gekomen, of men voedingsmiddelen naar Nederland kon sturen.

¹⁾ Vgl. bijlage 77.

²⁾ Vgl. bijlage 77.

³⁾ Vgl. bijlage 77.

⁴⁾ Vgl. bijlage 77.

⁵⁾ Vgl. bijlage 77.

De algemene opinie — en dat was ook het standpunt van de Regering, door de heer *Steenberghe* in een radiorede uiteengezet — was, dat men op dat ogenblik niet op grote schaal kon verschepen, maar dat wel reeds kon worden overgegaan tot het aanschaffen van de waren. Op 4 Juni van dat jaar heeft de heer *van Lidth de Jeude* de in Londen gevestigde Rode Kruis-organisaties van de Belgen, Tsjecho-Slowaken, Polen, Noren enz. bijeengeroepen om na te gaan, wat er kon worden gedaan om de mensen in de verschillende landen van het continent te helpen. Daarover werden met de voorzitters van deze Rode Kruis-organisaties talrijke besprekingen gevoerd. In die periode werd de behoefte aan het zenden van levensmiddelen nog niet zo gevoeld, doch later is zij aan de dag gekomen.

Ongeveer in 1943 is Prinses *Juliana* op bezoek geweest bij President *Roosevelt* en Haar werd verzocht met deze te willen bespreken, of dergelijke zendingen naar het continent mogelijk zouden zijn. Spoedig daarna kwam echter de mededeling, dat dit thans niet mogelijk werd geacht. Nadat de besprekingen met de voorzitters van de andere Rode Kruis-organisaties nog enige tijd waren voortgezet, werd tenslotte besloten van een gemeenschappelijke actie af te zien. Uit de conclusies, waartoe deze besprekingen hebben geleid, blijkt, dat behalve voedingsmiddelen en grondstoffen, vooral „medical supplies and restoratives” noodzakelijk werden geacht, waaronder mede te begrijpen kinine, vitaminen, levertraan en melkproducten. Reeds in 1942 werden medicijnen enz. uit Amerika gezonden en insuline en levertraan uit Zwitserland. Daarmede is voortgegaan, hoewel niet op grote schaal. De hoeveelheden waren echter toch vrij belangrijk.

Wanneer het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis in Portugal bestellingen plaatste, moest dat gepaard gaan met overmaking van ponden sterling, die aan het comité slechts mondjesmaat beschikbaar werden gesteld. De Belgen hadden het ontzaglijke voordeel, dat zij in Portugal over gelden uit de Congo beschikten en bovendien werden bijgestaan door enige grote firma's te Lissabon, die over ruime banksaldi beschikten. Zij hebben daaruit de zendingen, welke zij naar België stuurden, betaald.

Dit is volgens de heer *van Lidth de Jeude* de reden geweest, waarom de Belgen zich op dit terrein meer hebben kunnen veroorloven dan de Nederlanders.

Op de vraag, waarom niet eerder is begonnen met het zenden van sardines uit Portugal naar Nederland, antwoordde de heer *van Lidth de Jeude* bij zijn verhoor: „Dat was niet zo eenvoudig. Blijkens de jaarverslagen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis hadden de eerste zendingen van sardines en sinaasappelen plaats in het begin van 1943; daarmede werd voortgegaan in 1944, totdat transport niet meer mogelijk was.”

Van de meeste levensmiddelen was, naar de heer *van Lidth de Jeude* verklaarde, de uitvoer uit Portugal verboden; dit was de reden, waarom uit dat land voornamelijk sardines naar Nederland werden gestuurd. Ook werden in 1943 honderd duizend kisten sinaasappelen uit Spanje verzonden en in 1944 400 000 kisten.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* deelde aan de commissie mede, dat hij tezamen met de heer *de Kerchove*, de administrateur et délégué général de la Croix-Rouge belge in Portugal, voedselzendingen heeft gestuurd naar het Nederlandse Rode Kruis in den Haag. „Ik heb”, aldus de heer *van Harinxma*, „twee zendingen sardines gezonden. Voor één van die zendingen ben ik in Londen geweest.” Het was een zeer aanzienlijke hoeveelheid, doch de heer *van Harinxma* wist zich tijdens zijn verhoor niet meer te herinneren, hoe groot de zendingen zijn geweest.

Nadien heeft hij op 20 November 1948 de commissie schriftelijk doen weten, dat in December 1943 vierduizend kisten sardines (92 ton) uit Portugal naar Nederland zijn gezonden en in het begin van Juni 1944 tienduizend kisten.

Het voor deze zendingen benodigde geld werd uit Londen naar Portugal overgemaakt. Naar de heer *van Harinxma* verklaarde, was daarvoor met moeite de toestemming van de Engelsen verkregen.

Ingevolge deze toestemming moesten de goederen uit Portugal naar Nederland worden gezonden; ze mochten beslist niet naar ander bezet gebied of naar de kampen van civiele gevangenen in Duitsland worden gestuurd.

De Engelsen controleerden door middel van de Commission Mixte te Genève, die bestond uit leden van het Internationale Rode Kruis en leden van de Vereniging van Nationale Rode Kruisen, of de goederen inderdaad naar de hun opgegeven plaats van bestemming gingen. De Commission Mixte stuurde tot dat doel agenten naar Nederland.

De heer *van Harinxma thoe Slooten* heeft op dezelfde wijze als de sardines werden gestuurd, ook een grote zending uit Amerika gekomen geneesmiddelen verzonden.

75704 (*van Lidth de Jeude*)

75705 (*van Lidth de Jeude*)

75707 (*van Lidth de Jeude*)

75708 (*van Lidth de Jeude*)

32312—32315 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32316 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32317—32322 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32326—32335 (*van Harinxma thoe Slooten*)

35178; 35188—35202 (*Offerhaus*)

32362 (*van Harinxma thoe Slooten*)
42483; 42568 (*de Meester*)

42569 (*de Meester*)

42573—42576 (*de Meester*)

46353—46355 (*Friedhoff*)

65064—65066 (*van Pallandt*)

74639—74640; 74652—74654 (*van der Maesen de Sombreff*)

74655—74658 (*van der Maesen de Sombreff*)

De sardines werden te Lissabon gekocht door makelaars onder contrôle van de Britse handelsattaché.

Volgens de heer *van Harinxma* is het niet onmogelijk, dat de Belgen, doordat zij nog over de Congo beschikten en daardoor over de viezen, die de Nederlanders niet hadden, van de Engelsen eerder en gemakkelijker toestemming hebben verkregen om goederen uit Portugal naar hun land te zenden, temeer omdat de Engelsen veel producten uit de Congo nodig hadden.

Het was volgens deze getuige uitgesloten om toestemming te krijgen tot het belangrijk uitbreiden van de zendingen uit Portugal naar Nederland; de Engelsen hadden de hoeveelheden, die naar ons land werden gezonden, al heel groot gevonden en het London Committee had al moeten vechten voor het bedrag, dat de Engelsen voor overmaking naar Portugal toestonden.

De Belgen waren in een veel voordeliger positie dan wij.

De toenmalige secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis, de heer *Offerhaus*, heeft aan de commissie medegedeeld, dat deze organisatie gedurende de oorlogsjaren sardines heeft ontvangen, doch hij heeft niet geweten van waar die verzonden waren. Hij meende, dat het zendingen waren van Nederlanders in het buitenland.

De sardines zijn hier gedistribueerd; er werd overleg gepleegd met de Hoofd-Inspecteur van de Volksgezondheid en ze gingen dan naar scholen, ziekenhuizen, sanatoria en naar inrichtingen, die er destijds het meest behoefte aan hadden. Op de scholen heeft men aan ieder kind hoogstens een blikje kunnen meegeven en, zo zeide de heer *Offerhaus*, dan moest men nog oppassen, dat het niet op de zwarte markt werd verkocht. Er werden daarom allerlei maatregelen genomen om dit tegen te gaan, o.m. door de blikjes open te maken.

De heer *de Meester*, die in September 1944 de heer *van Harinxma thoe Slooten*, die toen als ambassadeur terug ging naar België, is opgevolgd als voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, heeft eveneens verklaard, dat de omvang van het werk, dat deze organisatie via Portugal heeft kunnen doen, het zenden van familiepakketten en van levensmiddelen, begrensd werd door hetgeen de Engelsen aan transporten wilden doorlaten. Het London Committee heeft getracht de hoeveelheden goederen, die gezonden werden, op te voeren.

De heer *de Meester* heeft onderzocht, hoe het mogelijk is geweest, dat de Belgen voor het zenden van levensmiddelen uit Portugal naar hun land zoveel meer hebben kunnen besteden dan van Nederlandse zijde het geval was. De Belgen verkeerden, zo zeide hij, in een bevoorrechte positie, doordat zij voor hun producten uit de Congo goud konden krijgen. Dat gebruikten zij in Portugal. Zij hadden in tegenstelling tot de Nederlanders goud binnen de blokkade.

De secretaris van het London Committee, de heer *Friedhoff*, deelde aan de commissie mede, dat uit Portugal tweemaal sardines naar Nederland zijn gezonden; daarvoor had het comité een speciale vergunning gevraagd en gekregen. De omvang van deze zendingen was begrensd door de hoeveelheid geld, die de Bank of England bereid was voor dat doel beschikbaar te stellen.

De heer *van Pallandt*, destijds Nederlands zaakgelastigde te Lissabon, verklaarde, dat de Belgische kolonie in Portugal over veel meer middelen beschikte dan de daar gevestigde Nederlanders. Dit was volgens de heer *van Pallandt* niet te vergelijken; hij noemde in dit verband de Sofina. Dat was een machtig rijke Belgische organisatie. Het hele verlichtingswezen was in haar handen, zowel electriciteit als gas. De Belgen hadden in dat opzicht niet de minste moeite. Als het nodig was, konden zij direct een miljoen uit de grond stampen. Er was in Portugal van Nederlandse kant alleen maar een klein fabriekje van Philips en dan was er de spiritusfabriek van Zegers; voorts had men nog het Nederlandse handelshuis Polling te Oporto. Dat heeft goed werk gedaan.

De heer *van der Maesen de Sombreff* verklaarde, dat, toen hij op 6 December 1943 te Lissabon bemoeiing had gekregen met Rode Kruis-werk, het verzenden van kisten sardines uit Portugal naar Nederland al was ingeleid en dat dit langzamerhand grotere vormen heeft aangenomen.

De zendingen werden door het Nederlandse Rode Kruis in Portugal geadresseerd aan het Nederlandse Rode Kruis hier te lande, doch er werd niet bepaald bij opgegeven, voor wie het goed bestemd was. Eenmaal heeft de heer *van der Maesen de Sombreff* verzocht om speciaal aan de mijnwerkers in Zuid-Limburg sardines te geven. Daarvoor zijn verschillende dankbetuigingen gekomen. Ook zijn er door het Nederlandse Rode Kruis zendingen verspreid in Den Haag. Zij werden gekoppeld aan zendingen van de Belgen. Zij werden op een schip geladen, dat door de Belgen werd gecharterd. Dat schip werd naar Passages in Spanje gedirigeerd. Van dat schip af werden ze op wagons geladen en met treinen, die naar België gingen, reden de

74659—74662 (*van der Maesen de Sombreff*)

wagons met Nederlandse zendingen mee, die dan verder doorgingen naar Nederland.

Het voor dit werk benodigde geld kreeg de heer *van der Maesen de Sombreff* van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis.

Het was volgens deze getuige minder moeilijk het geld naar Portugal te krijgen dan de waren te bemachtigen. Wij hadden, aldus de heer *van der Maesen*, bij die aankopen niet de medewerking van de Engelsen. Dezen maakten bezwaren, dat wij sardines stuurden naar Nederland, omdat de sardines in blik waren verpakt, waardoor er te veel blik naar Nederland ging.

In 1944 zijn de zendingen gestaakt, doordat er in Frankrijk moeilijkheden zijn gekomen met het spoorwegverkeer. De laatste zending had tijdens de invasie reeds grote vertraging ondervonden.

74663—74664 (*van der Maesen de Sombreff*)

Er waren, naar de heer *van der Maesen de Sombreff* aan de commissie mededeelde, verschillende oorzaken, waardoor de Belgen uit Portugal veel groter hoeveelheden levensmiddelen naar hun land konden sturen dan de Nederlanders.

In de eerste plaats hadden de Belgen van het begin af de ervaring van de vorige oorlog en zij wisten dus beter dan de Nederlanders, welke maatregelen er moesten worden genomen om een bezet land te ravitailleren.

In de tweede plaats hadden de Belgen de Congo, waardoor zij alle aankopen, die zij deden en waarvoor metalen, zoals blik, werden gebruikt, aan de Engelsen konden teruggeven.

In de derde plaats beschikten de Belgen door de Congo, en te Lisabon zelf, over krachtige financiële ondernemingen. Er waren grote Belgische banken, die dadelijk grote sommen ter beschikking hebben gesteld, en daarom konden de Belgen dit zo grootscheeps aanpakken. Graaf *de Kerchove* stond daar aan het hoofd. De heer *Grener*, de secretaris van de heer *de Kerchove*, die de gedelegeerde was voor de Ravitaillement Belge, is de heer *van der Maesen de Sombreff* zeer behulpzaam geweest.

74671—74673 (*van der Maesen de Sombreff*)

Laatstgenoemde kon geen antwoord geven op de vraag, waarom het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis met het zenden van grote hoeveelheden levensmiddelen uit Portugal naar Nederland zoveel later is begonnen dan de Belgen.

79913—79916 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Volgens de heer *van Harinxma thoe Slooten* is het in de zomer van 1943 aan het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis voor het eerst gelukt het zenden van wagonladingen sardines naar Nederland te organiseren, welke tegen het einde van 1943 of in het begin van 1944 door bemiddeling van de Commission Mixte te Genève aan het Nederlandse Rode Kruis in Den Haag zijn verzonden. De contrôle was speciaal scherp, daar de Britten misbruiken op het spoor waren gekomen ten aanzien van de Belgen. De aankoop is, aldus de heer *van Harinxma* geheel onder contrôle van de Engelsen gegaan. Degenen, die er aan Nederlandse zijde aan medewerkten, werkten samen met de Britse handelsattaché, die de hele zaak in handen had. Daardoor gelukte het, het geld voor deze aankopen over te krijgen, omdat de Engelsen de garantie hadden, dat het de civiele bevolking in Nederland ten goede kwam. Wanneer de Engelsen wisten, dat het werkelijk nodig was, waren zij wel bereid om te helpen, maar dan wensten zij ook precies te weten, waarvoor het was. „Wij konden echter”, aldus de heer *van Harinxma*, „alleen niets doen.” Later, toen door de invasie in Juni 1944 de verbindingen verbroken waren, zijn die zendingen gestaakt.

79917 (*van Harinxma thoe Slooten*)

Toen de eerste zending weg was, is dadelijk de tweede georganiseerd; die is vertrokken in het voorjaar van 1944. De heer *van Harinxma* meent, dat die zending gedeeltelijk verongelukt is, omdat de verbindingen toen door de invasie werden verbroken.

24661; 24648—24653 (*Sloet tot Everlo*)

De heer *Sloet tot Everlo* heeft niet alleen aan de commissie mededeeld, dat de Belgen uit Portugal belangrijk meer levensmiddelen naar hun land hebben gezonden dan de Nederlanders, maar hij maakte er ook melding van, dat hij in de zomer van 1943 minister *van Boeyen* bij diens bezoek aan Portugal daar opmerkzaam op heeft gemaakt.

De heer *Sloet tot Everlo* heeft blijkens de nog in zijn bezit zijnde correspondentie de minister toen gevraagd, of er niet meer kon worden gedaan voor het zenden van levensmiddelen uit Portugal naar Nederland. Volgens zijn overtuiging moest het bedrag, dat daarvoor beschikbaar zou worden gesteld, ongelimiteerd zijn, aangezien de zendingen zelf reeds overmatig zouden zijn beperkt door mogelijkheid van aankoop en door nog vele andere moeilijkheden.

De heer *van Boeyen* heeft hierop geantwoord, dat er vóór alles de grote moeilijkheid bestond van het overmaken van geld naar Portugal; zijn verzoek aan de heer *Sloet tot Everlo* was om eens te polsen, of daar te lande geen lening zou kunnen worden opgenomen. Deze lening moest, terwille van het prestige van de Nederlandse Regering, groot zijn (minstens twintig miljoen escudo's),

terwijl het Nederlandse goud, wyl eigendom van de Nederlandsche Bank, niet als garantie kon worden gegeven.

Op 7 October 1943 schreef de heer *Sloet tot Everlo* aan de heer *van Boeyen*, dat zijn „polsen” resultaat had gehad; de Banco Espiritu Santo e Comercial de Lisboa was principieel bereid om aan de Nederlandse Regering een lening toe te staan van dertig millioen escudo's tegen een minimum garantie, doch wel met de zekerheid, dat de Engelse Regering zich tegen het sluiten van deze lening niet zou verzetten.

De heer *Sloet* meende aan de heer *van Boeyen* de verzekering te kunnen geven, dat het bedrag van dertig millioen escudo's, zo gewenst, verdriedubbeld of zelfs vertienvoudigd zou kunnen worden. Volgens zijn bovengenoemde brief stond in normale tijden honderd millioen escudo's ongeveer gelijk met zeven en een half millioen Nederlandse guldens.

De heer *Sloet tot Everlo* voegde bij zijn schrijven aan de heer *van Boeyen* een brief, die genoemde bank aan dr. *Antonio Paulino de Jesus* had geschreven, die als bemiddelaar tussen de bank en hem was opgetreden.

Deze brief luidt als volgt.

Banco Espiritu Santo e Comercial de Lisboa
95 Rua do Comércio 119, Lisboa le 27 Septembre '43.
Direccão: Monsieur le Dr. António Talone Paulino de Jesus,
Ruá Torre da pólvora 43-3, Lisbonne.

Cher Monsieur,

Nous avons le plaisir de répondre à votre lettre du 22 courant et nous le faisons en français, pour que vous puissiez donner connaissance de notre réponse à des personnes qui ne parlent pas notre langage.

C'est avec plaisir que nous vous confirmons ce que nous vous avons dit, au cours de notre deuxième entrevue:

Nous sommes très disposés à étudier l'ouverture d'un crédit, même d'un montant aussi élevé que celui de Esc. 30 000 000, destiné à payer des produits alimentaires portugais qui pourraient être exportés vers l'Hollande, au profit exclusif des populations hollandaises, affligées par la situation actuelle.

Pour que l'opération soit possible, il nous faudra un minimum de garanties et la certitude, attestée par documents, de l'agrément des Autorités Britanniques, une fois que l'opération devra être traitée avec le Gouvernement de Sa Majesté la Reine d'Hollande, et ce Gouvernement est directement lié au Gouvernement Britannique.

Naturellement, cette lettre ne comporte autre engagement que celui d'examiner, avec la meilleure volonté, la proposition concrète que vous aurez à nous soumettre, de la part des Intéressés.

Au plaisir de vous voir revenir à cette affaire, nous vous prions de bien vouloir recevoir nos salutations les plus distinguées.

Banco Esperitu Santo e Comercial de Lisboa
w.g. Rogério Silva André Auban.”

De heer *Sloet tot Everlo* ontving op zijn brief aan de heer *van Boeyen* echter geen antwoord en daarom heeft hij hem op 14 November 1943 nogmaals geschreven. Hij deelde de minister mede, dat een week tevoren de president van de Banco Espiritu Santo nog had laten informeren, hoe de zaken stonden, zodat de heer *Sloet* aandrang op enig antwoord.

Bovendien had de heer *Sloet* de heren *van Haastert* en *van Zwanenberg*, beiden lid van de Buitengewone Raad van Advies te Londen, om tussenkomst gevraagd.

Laatstgenoemde had hem bij schrijven van 22 November 1943 medegedeeld, dat hij zich persoonlijk met de heer *van Boeyen* in verbinding had gesteld. Deze had de brief van de heer *Sloet tot Everlo* ontvangen; was zeer erkentelijk voor hetgeen die bezig was te doen, maar er waren nog moeilijkheden, die eerst geregeld moesten worden, alvorens de heer *van Boeyen* een definitief antwoord zou kunnen geven.

Op 23 Januari 1944 schreef de heer *Sloet tot Everlo* voor de derde maal aan de heer *van Boeyen*. Hij deelde nogmaals mede, dat het voorlopige resultaat van de door hem gevoerde besprekingen inhield:

1. een practisch ongelimiteerd crediet en zulks zonder zakelijke garantie;
2. een voor aankoop en verzending gunstig gestemd Portugees milieu, zowel in regerings- als in commerciële kringen, hetgeen in Portugal bijna een conditio sine qua non was.

Om de zaak aan het lopen te krijgen, was het wachten slechts op:

1. de toestemming van de Regering,

2. schriftelijke machtiging aan de heer *Sloet tot Everlo* om verdere besprekingen te voeren.

Verder vermeldde de heer *Sloet* in zijn brief aan de heer van *Boeyen*, dat de heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* in December 1943 in opdracht van het Departement van Oorlog naar Portugal waren gekomen en behalve het doen van inkopen onder meer ook tot taak hadden een lening te sluiten. Zij waren echter niet op de hoogte van hetgeen de heer *Sloet* in deze reeds bereikt had.

Nadat de heer *Sloet tot Everlo*, naar hij aan de heer van *Boeyen* schreef, met de heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* in contact was gekomen, heeft hij hun medegedeeld, dat zijn pogingen tot het voorlopige resultaat hadden geleid, dat de Banco Espiritu Santo e Comercial de Lisboa zich positief bereid had verklaard tot het verlenen van een practisch ongelimiteerd crediet en wel voor de verzending van levensmiddelen naar de Nederlandse bevolking. De heer *Quarles* had hem toen gezegd, dat minister van *Boeyen* werkelijk buiten zijn boekje was gegaan, toen hij de heer *Sloet tot Everlo* toestemming had gegeven voor het onderzoek naar de mogelijkheid van een lening.

Een week na dat onderhoud vernam de heer *Sloet* van de heer *Paulino de Jesus*, dat deze van de Banco Espiritu Santo had vernomen, dat er een Nederlander, voorzien van officiële papieren, geweest was om er een lening voor de Nederlandse Regering op te nemen.

De heer *Quarles van Ufford*, met wie de heer *Sloet* zich op dat bericht zo spoedig mogelijk in verbinding had gesteld, zei hem, dat hij na het eerste gesprek onmiddellijk contact had opgenomen met Londen om mededeling te doen van hetgeen hij van de heer *Sloet* had vernomen. Hij kon hem verder geen inlichtingen geven; hij werkte in een speciale opdracht van het Ministerie van Oorlog en gaf de heer *Sloet* de raad om zich in deze te wenden tot de Nederlandse zaakgelastigde te Lissabon, dr. *R. Flaes*.

Blijkens zijn brief aan de heer van *Boeyen* was de heer *Sloet* van mening, dat de handelwijze van de heer *Quarles van Ufford*, die achter de rug van de heer *Sloet* om naar de Banco Espiritu Santo was gegaan, de sfeer van welwillendheid en vertrouwen, die er aan de bank bestond, had benadeeld en daardoor was het gehele plan van de levensmiddelenverzending in het groot onnodig bemoeilijkt.

Toen de heer *Sloet* zich tot de Nederlandse zaakgelastigde wendde, kreeg hij tot zijn bevreemding van deze geen waardering te horen voor het bereikte resultaat, maar integendeel een zeer ernstige berisping, omdat hij zich met die eventuele lening had bezig gehouden, zonder zich tevoren met de zaakgelastigde in verbinding te hebben gesteld.

De pogingen van de heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* tot het sluiten van een lening in Portugal waren, naar de heer *Sloet* aan de heer van *Boeyen* schreef, mislukt. De heer *Sloet* drong er nogmaals op aan, dat de heer van *Boeyen* hem zou antwoorden, opdat hij aan de heren van de Banco Espiritu Santo een reëel antwoord zou kunnen doen toekomen.

Op 3 Maart 1944 antwoordde de heer van *Boeyen* aan de heer *Sloet tot Everlo*. De minister schreef hem, dat er naar zijn mening een groot misverstand in het spel was, dat hij verplicht was op te helderen en waarop hij een weinig dieper moest ingaan.

„Toen U mij”, zo vervolgt het schrijven van de heer van *Boeyen*, „het vorig jaar in Estoril bezocht, was een uitgangspunt van het gesprek Uw verzoek om hulp voor een tewerkstelling in Londen. Er zijn inderdaad allerlei vraagstukken aan de orde gekomen, onder meer ook de moeilijkheden om allerlei arbeid te verrichten tengevolge van de belemmeringen, die aan het ter beschikking hebben van de noodige gelden in Portugal en Spanje gelegen waren.

Ik had in verband met deze moeilijkheden en met het oog op de verwachting, dat wellicht in Spanje nog groote aantallen vluchtelingen of Engelandvaarders zullen aankomen, te Lissabon mij voorshands hier en daar laten inlichten, of het wellicht mogelijk zou zijn, indien de nood onoverkomelijk zou zijn, tijdelijk van geldmiddelen te worden voorzien. Ik herinner mij zeer wel, dat U ook gewezen hebt op de urgentie van de zending van levensmiddelenpakketten naar Nederland. Uiteraard heb ik op dit onderwerp niet breder gereageerd, aangezien dit stuk zorg niet ligt voor de rekening van het Departement van Binnenlandsche Zaken, doch tot de zorg van enkele andere instanties behoort. Tijdens dit gesprek hebt U mij toen aangeboden het oor eens te luisteren te leggen, of indien het noodig zou zijn, er misschien hier of daar bronnen aan te boren waren, waaruit de noodige middelen zouden kunnen worden geput. Mij staat daarbij uiteraard, voorzoover Binnenlandsche Zaken betreft, voor den geest de zorg, die ik hierboven aanduidde en waarvoor mijn Departement

24652 (*Sloet tot Everlo*)

ment in de eerste plaats de verantwoordelijkheid heeft. Doch boven alles ging uit, dat U mij mededeelde, dat U vriendschappelijke betrekkingen onderhield met een relatie, waarbij U vertrouwelijk zoudt kunnen polsen, of, indien stappen zouden moeten worden ondernomen, bereidheid aanwezig zou zijn om te helpen. Bij mijn terugkomst in Londen deelde ik aan de betrokken instantie van het bevoegde Departement onmiddellijk mede, dat, indien wij met de middelen voor de vluchtelingenzorg in Portugal en Spanje zouden vastloopen, er mogelijk nog een uitweg zou bestaan om daarin te voorzien en dat, indien deze toestand zou intreden, ik onmiddellijk nader te rade zou gaan.

Toen ik Uw brief midden October ontving, was ik uitermate verbaasd, om niet het woord geërgerd te gebruiken, dat U veel verder gegaan was dan eens voorzichtig het oor te luisteren te leggen. Door U zijn min of meer onderhandelingen geopend, hetgeen stellig niet afgesproken was en ook niet in de bedoeling gelegen heeft. Daarmede kwam U op een terrein, dat mij niet raakt en natuurlijk heeft een en ander voor de heeren, die de verantwoordelijkheid voor de levensmiddelenvoorziening dragen, den indruk moeten wekken, dat ik mij bemoeid heb met zaken, die mij noch raken, noch waarvoor ik verantwoordelijkheid draag”.

De minister had blijkens zijn brief de betreffende aangelegenheid gaarne mondeling met de heer *Sloet tot Everlo* behandeld en nader uitgelegd, om welke reden hij diens brieven eerst niet had beantwoord, doch zijn in November 1943 voorgenomen reis naar Portugal was door onvoorziene omstandigheden meermalen uitgesteld.

24653—24655 (*Sloet tot Everlo*)

Toen er niets van de lening, waarover de heer *Sloet tot Everlo* de Banco Espiritu Santo gepolst had, was gekomen, heeft hij naar de Bank van Hoboken te Rotterdam geschreven. „Ik wilde,” zo verklaarde hij aan de commissie, „met de credieten, die door de Banco Espiritu Santo ter beschikking waren gesteld, levensmiddelen kopen om deze onder contrôle van het Rode Kruis naar Nederland te zenden en ze daar te verkopen tegen de kostprijs. Ik ging van de gedachte uit, dat in 1944 de kopers graag bijvoorbeeld voor een blikje sardines de kostprijs zouden willen betalen. Het geld zou dan worden gestort op de bank van Hoboken en de afrekening zou na de oorlog plaats hebben. In dat geval zou de Nederlandse Regering alleen borg zijn en geen geldopnemer.”

Uit Nederland heeft de heer *Schaepman*, het vroegere Tweede Kamerlid, die gedurende de oorlog over Lissabon naar Nederland is gereisd en aan wie de heer *Sloet* ook geschreven had, een brief gestuurd, die per koerier door de Duitse linies heen via het Nederlandse gezantschap te Madrid naar het gezantschap te Lissabon is gezonden.

„Toen werd ik”, aldus de heer *Sloet*, „geroepen. Men zei, dat de Engelsen hadden gezegd. „gedurende de oorlog mag er geen enkele transactie geschieden met door de vijand bezette gebieden”. Ik zei, dat ik dit als het ware er uit gewipt had; het ging hier niet om iets in het belang van de vijand, maar dit ging in het belang van de Nederlanders. Men zei: „Maar daarvan zullen Duitsgezinden en N.S.B.-ers ook iets krijgen”. Ik zei: „Dat gun ik hun dan graag op de koop toe, als het grootste gedeelte maar bij de goede Nederlanders komt”. Het Engelse standpunt was ook, dat er niets mocht worden gestuurd, omdat het dan naar de Duitsers ging. Ik kreeg hierover een brief van de heer *Flaes*. Later, in Juni, werd ik weer geroepen. De heer *Flaes* zei, dat er een brief was gekomen van de heer van *Kleffens*, waarin stond, dat op alle mogelijke manieren moest worden verhinderd, dat ik mij met die levensmiddelengeschiedenis zou bezig houden. Ik moest een verklaring tekenen, dat ik het niet meer zou doen. Ik keek op het eerste ogenblik wel een beetje raar, want zo iets ligt niet in mijn aard. Ik zei toen: „Goed, ik wil wel tekenen, als ik een doorslag krijg van die brief”. Ik heb gezegd: „Kijk eens, dr. *Flaes*, er is niets meer te doen; de Belgen zijn er mede opgehouden.” De invasie was begonnen.”

24656 (*Sloet tot Everlo*)

De verklaring, welke de heer *Sloet tot Everlo* op 19 Juni 1944 ten overstaan van de heer *Flaes* heeft ondertekend, luidt:

„De ondergeteekende, *R. J. A. D. Baron Sloet tot Everlo*, verklaart dat hij zich voortaan, overeenkomstig den wensch der betrokken Nederlandsche autoriteiten, strikt zal onthouden van eenig contact met particulieren of instellingen en autoriteiten in Portugal of in bezet Nederland betreffende het zenden naar Nederland van voedingsmiddelen of andere goederen en het financieren van dusdanige zendingen. Hem is bekend, dat deze activiteiten bij uitsluiting behooren tot de actiesfeer van het Londensche Comité van het Nederlandsche Rode Kruis.

Lissabon, den 19 Juni 1944.

De commissie heeft van de heer van *Boeyen*, die inmiddels is overleden, niet kunnen horen aan welke instantie hij, zoals hij op 3 Maart

30746—30748 (*van Lidth de Jeude*)

32305—32311 (*van Harinxma thoe Slooten*)

32342—32347; 32350—32351 (*van Harinxma thoe Slooten*)

46366—46368 (*Friedhoff*)

42483; 42501; 42568—42572 (*de Meester*)

37418—37420 (*van Zwanenberg*)

37422—37423 (*van Zwanenberg*)

37424—37427 (*van Zwanenberg*)

1944 aan de heer *Sloet tot Everlo* heeft geschreven, na zijn terugkomst te Londen heeft medegedeeld, dat, indien men met de middelen voor de vluchtelingen in Portugal en Spanje zou vastlopen, er mogelijk nog een uitweg zou bestaan om daarin te voorzien en dat, indien deze toestand zou intreden, hij onmiddellijk nader te rade zou gaan.

De heer van *Lidth de Jeude* herinnerde zich wel de naam *Sloet tot Everlo* te hebben gehoord, doch hij wist niet in welk verband die te maken heeft gehad met de voedselverzendingen uit Portugal naar Nederland.

Aanvankelijk verklaarde de heer van *Harinxma thoe Slooten* niet te hebben geweten, dat de heer *Sloet tot Everlo* de heer van *Boeyen* tijdens diens bezoek aan Portugal heeft gesproken.

Op de vraag, of niet het een en ander over leningsplannen of mogelijkheden daartoe tot de heer van *Harinxma* was doorgedrongen, antwoordde deze zich heel vaag te herinneren, dat de heer *Sloet* een of ander phantastisch plan had gehad, waarin de heer van *Harinxma* niet veel vertrouwen stelde.

Voor het zenden van levensmiddelen zou het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis volgens de heer van *Harinxma* geen lening nodig hebben gehad.

De heer *Sloet tot Everlo* zou naar de mening van de heer van *Harinxma* in de vorm van een lening nooit dertig miljoen escudo's hebben gekregen. Er was niemand, die hem au sérieux nam. Hij achtte dan ook de onderhandelingen, die de heer *Sloet tot Everlo* met de Banco Espiritu Santo heeft gevoerd, niet van serieuze aard. Ik kende, zo zeide hij, de Banco Espiritu. Dat zijn gehaaide zakenlieden.

De heer van *Harinxma* heeft niets gemerkt van correspondentie tussen de heer *Sloet tot Everlo* en minister van *Boeyen*. Dit verbaasde hem, omdat deze aangelegenheid, die in correspondentie tussen de heren van *Boeyen* en *Sloet* in een zo ver stadium is geweest, hem toen wel aanging. In Augustus 1943 is hij namelijk te Lissabon geweest om allerlei Rode Kruis-aangelegenheden te arrangeren.

De secretaris van het London Committee, de heer *Friedhoff*, had nooit gehoord, dat de heer *Sloet tot Everlo* bepaalde denkbeelden heeft gehad om aan geld te komen voor het zenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland.

Ook de heer *de Meester* had de heer *Sloet tot Everlo* niet horen noemen in verband met het zenden van voedsel uit Portugal naar Nederland. Hij had ook niets gehoord van een poging om bij een bank in Portugal een lening te sluiten, die gebruikt zou worden voor het verzenden van levensmiddelen en wist evenmin iets van een reis, die de heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* daarvoor gemaakt hebben.

De heer van *Zwanenberg* bevestigde de mededeling van de heer *Sloet tot Everlo*, dat deze na het vertrek van minister van *Boeyen* uit Portugal moeite heeft gedaan om voor de Nederlandse Regering een crediet te krijgen bij de Banco Espiritu Santo.

De heer van *Zwanenberg* beschikte nog over een copie van de brief, die de heer *Sloet* in October 1943 aan minister van *Boeyen* heeft gezonden; hij heeft die in Maart 1944 van de heer *Sloet* gekregen.

„Ik heb”, zo vervolgde de heer van *Zwanenberg*, „deze brief aan de heer van *Boeyen* gebracht, waarop deze, als ik mij goed herinner, zei: „Wat denkt U daarvan?” Ik heb toen gezegd: „Dat weet ik niet; de Regering moet uitmaken, of zij dat crediet wil hebben; ik ben wel van mening, dat, als U goederen kunt krijgen voor Nederland na de bevrijding, U die ook moet kopen, maar ik kan niet beoordelen, of U daarvoor dat crediet nodig hebt”.

Toen heeft de heer *Sloet tot Everlo* aan de heer van *Zwanenberg* een tweede brief geschreven, waarin hij zei, dat hij geen antwoord had ontvangen. Dat was later, in 1944. Hij maakte zich nogal kwaad. De heer van *Zwanenberg* heeft gezegd: „Ik zou mij maar niet kwaad maken, want wij zijn bijna aan het einde van de oorlog”. De heer *Sloet tot Everlo* was naar de mening van de heer van *Zwanenberg* een beste brave man, die het ook wel goed gedaan heeft en het zeker goed gewild heeft.

De heer van *Zwanenberg* gelooft, dat men de heer *Sloet* enigszins misbruikt heeft door te zeggen: „Probeer jij maar een crediet te krijgen”. Misschien heeft de heer van *Boeyen* gedacht: „Dan ben ik van hem af; hij krijgt het toch niet”. Hij heeft het crediet, naar deze getuige gelooft, onder bepaalde voorwaarden kunnen krijgen. Er was een stemming te Lissabon en in mindere mate ook in Zwitserland — maar daar was het niet zo goed —, waarbij men voor Nederland wel het nodige kon krijgen.

De heer van *Zwanenberg* heeft niets te maken gehad met het zenden van eerst 92 ton en later van 10 000 kisten sardines uit Portugal naar Nederland, maar wel met het zenden naar Lissabon van een delegatie, bestaande uit de heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter*. Hij heeft namelijk tegen minister van *den Broek* gezegd: „Stuur er eens enige mensen heen om te zien, of er werkelijk iets te krijgen is,

74639—74641; 74676—74679 (*van der Maesen de Sombreff*)

iets dat je zo spoedig mogelijk naar Nederland kunt krijgen. De toestand in Nederland wordt hoe langer hoe beroerder". Hij meent zich te herinneren, dat deze heren omstreeks December 1943 in Engeland zijn terug gekomen, doch wist niet, waarom zij zo weinig hadden gekocht.

De heer *van der Maesen de Sombreff*, die in December 1943 als gedelegeerde van het London Committee in Portugal bemoeiing had gekregen met Rode Kruis-werk, wist toen niets van de actie van de heer *Sloet tot Everlo* voor het verkrijgen van een geldlening voor het verzenden van levensmiddelen uit Portugal naar Nederland. Naderhand heeft de heer *Sloet* het hem echter verteld.

De heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* waren juist in de tijd, toen de heer *van der Maesen* doende was 10 000 kisten sardines te kopen, ook bezig met het kopen van sardines.

Ik kon, aldus de heer *van der Maesen de Sombreff*, geen sardines kopen zonder toestemming van de Engelsen. Toen ik voor die 10 000 kisten bij de heer *Kaye* kwam, de Engelse gedelegeerde, die over de navicerts ging, zei hij, dat wij Hollanders zo maar sardines kochten zonder te kijken, of ze zwart dan wel wit waren. Hij vertelde, dat er een Nederlandse missie in onderhandeling was met de firma *Abecassis*, maar dat was geen goede firma. De heer *Kaye* was een beetje huiverig om die navicerts te geven. De heer *van der Maesen* heeft hem toen gezegd, dat hij geen sardines kocht bij *Abecassis*; hij hield zijn handen iever van *Abecassis* af, omdat hij wist, dat die sardines niet in orde waren, want dat was een firma, die ook aan de Duitsers leverde. De Engelsen wilden niet, dat de Nederlanders daarmee ook zaken deden. De heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* waren volgens de heer *van der Maesen de Sombreff* dus aan een verkeerd adres en zij hebben hem daardoor moeilijkheden veroorzaakt bij zijn aankopen bij de *Gremio*.

74680—74683 (*van der Maesen de Sombreff*)

De heer *van der Maesen de Sombreff* zou hiervoor genoeg geld hebben gehad, want aan het einde van de oorlog heeft hij nog geld naar Londen terug gestuurd. Hij heeft dan ook nooit begrepen wat de heer *Sloet* met die lening moest. Het verzenden van sardines naar Nederland is gestaakt vanwege transportmoeilijkheden.

36055—36056 (*Gerbrandy*)

Op de aan de heer *Gerbrandy* gestelde vraag, of er te Londen iets tot hem doorgedrongen was over de plannen van de heer *Sloet tot Everlo* om in Portugal een lening te sluiten voor het zenden van voedsel naar Nederland, antwoordde deze als volgt.

„Het was natuurlijk zo in Londen, Mijnheer de Voorzitter, dat men een zekere werkverdeling had. Dus U komt zo nu en dan op zaken, waar ik slechts van ter zijde kennis van heb genomen, waar ik dus zeer voorzichtig moet zijn, omdat ik het naadje van de kous niet weet”.

73012—73022 (*Quarles van Ufford*)

Jhr. *E. W. M. Quarles van Ufford*, die in December 1943 als kapitein was ingedeeld bij Militair Gezag, heeft van de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, opdracht gekregen naar Portugal te gaan om te proberen sardines te kopen voor na de bevrijding. Hij moest het antwoord schuldig blijven op de vraag, wat deze minister te maken had met de aankoop van sardines voor na de oorlog en wist ook niet, waarom men daarvoor naar Portugal moest reizen en waarom niet aan een Nederlandse instantie in dat land opdracht was gegeven daarvoor te zorgen.

73023—73025 (*Quarles van Ufford*)

De heer *Quarles* wist niet, dat tevoren in Portugal ook reeds sardines waren aangekocht voor de bevolking in Nederland.

In zijn vroegere betrekking was hij in Portugal geweest en hij kende daardoor Portugees. Hij had daar veel kennissen. „Ik heb mij”, aldus de heer *Quarles*, „gewend tot een zeer behoorlijke en goed bekend staande sardinefirma, genaamd *Abecassis Irmaos*. Deze mensen wisten alles van sardines af. Zij hadden behalve dat ook hun eigen visserijen. Het zijn heel grote mensen. Toentertijd waren er drie soorten sardines. Er waren sardines in vrij blik, in Engels blik en in Duits blik. Ik moest dus sardines in vrij blik hebben. Daar had men ook weer verschillende soorten in, namelijk in vrije olie, in Engelse olie en Duitse olie. Er waren dus heel wat combinaties mogelijk.” Het enige wat hij en de heer *de Gruyter*, die toen adjudant van de Minister van Oorlog was, kopen konden, waren vrije sardines. Die waren ook te krijgen, doch tegen iets hogere prijzen. De sardines moesten worden gekocht en in Portugal ter levering na de oorlog worden opgeslagen.

73017; 73026—73029 (*Quarles van Ufford*)

73030—73035 (*Quarles van Ufford*)

De *Banco Espiritu Santo e Comercial* was bereid om de aankoop van sardines te financieren en ze op te slaan, maar daarvoor wilde ze een onderpand hebben. Dat waren ten eerste de sardines, maar aangezien sardines ook reeds vóór de oorlog een enorm speculatief artikel waren, wilden zij meer onderpand hebben. De heer *Quarles van Ufford* heeft met de bank een afspraak gemaakt, altijd natuurlijk onder voorbehoud van goedkeuring van de Nederlandse Regering te Londen, dat daarvoor een hoeveelheid goud, naar hij meent, bij de *Royal Bank of Canada* op zij zou worden gezet, zogenaamd „*earmarked*”, en dat de Nederlandse Regering, wanneer zij die sardines zou afnemen, óf

het goud zou geven of met deviezen zou betalen. Omdat het echter heel moeilijk was om een eventuele verliesmarge te bepalen, zou de tegenwaarde van het gehele bedrag worden „earmarked”.

Bovendien wilde de bank ook interest hebben. Zij had niets aan dat goud. De heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* hebben dit voorstel aan Londen voorgelegd en na vrij lange tijd vernamen zij, dat de Nederlandse Regering liever het goud wilde verkopen of, liever gezegd, zij zouden moeten proberen, of dat mogelijk zou zijn. De heren *Quarles van Ufford* en *de Gruyter* moesten dus opnieuw beginnen, maar zij konden niet meer bij de Banco Espiritu Santo terecht en moesten naar de Banco de Portugal, want het goud werd alleen gekocht door de laatstgenoemde bank. Naar de heer *Quarles van Ufford* meent, kon deze transactie niet doorgaan, doordat daarvoor geen goedkeuring kon worden verkregen van de Bank of England.

73036—73050 (*Quarles van Ufford*)

De heer *Quarles* had in Portugal vernomen, dat de heer *Sloet tot Everlo* van mening was, dat hij met zijn onderhandelingen met de Banco Espiritu Santo zeer ver gevorderd was. Men had hem ook verteld, dat voor de lening, waarover de heer *Sloet* onderhandelde, de particuliere handtekening van Hare Majesteit de Koningin als garantie geëist was. De informatie, die de heer *Quarles van Ufford* in Portugal omtrent de verhalen van de heer *Sloet tot Everlo* had gekregen, waren niet zo gunstig. Hij geloofde niet, dat deze, die op hem niet bepaald de indruk maakte van een zakenman, die precies wist, waar hij het over had. Het wilde hem voorkomen, dat de heer *Sloet* veel dingen had gedaan en zou kunnen doen, maar dat de verwezenlijking daarvan in de lucht hing.

73051—73060 (*Quarles van Ufford*)

De heer *Quarles van Ufford* meende, dat terecht geen waarde is gehecht aan de plannen van de heer *Sloet tot Everlo*. Deze heeft hem met tranen in zijn ogen verteld van zijn plannen en dat hij op zijn brieven naar Londen niets had gehoord. De heer *Sloet tot Everlo* heeft hem verteld, dat zijn plannen mislukt waren, omdat de heer *Quarles* die had doorkruist. Deze wist echter niets van het bestaan van de heer *Sloet*; na aankomst in Portugal is hij eerst naar het Nederlandse gezantschap gegaan, waar hij alle hulp heeft gekregen van de heer *Flaes*.

73064—73066 (*Quarles van Ufford*)

Op een gegeven moment, aldus de heer *Quarles*, kwam ik dan eerst bij die sardinemensen en daarna op hun aanraden bij de Banco Espiritu Santo. Toen wij met die zaak helemaal klaar waren, ten minste met het voorstel, dat naar Londen is gezonden, had ik nog steeds niet van de heer *Sloet* gehoord, ook niet op het gezantschap, totdat ik een telefoontje kreeg van een zekere mijnheer *Sloet*, die zo verschrikkelijk graag eens bij mij wilde komen en die me een verhaal ging vertellen, dat hij bezig was grote leningen te sluiten bij de Banco Espiritu Santo, wat hij helemaal zonder onderpand kon doen, behalve dan dat kleine dingetje, die handtekening van Hare Majesteit de Koningin.

73067 (*Quarles van Ufford*)

De heer *Quarles van Ufford* was niet van mening, dat hij de plannen van de heer *Sloet* heeft doorkruist.

De commissie zal thans haar oordeel uitspreken over hetgeen te harer kennis is gekomen met betrekking tot de hulpverlening aan Nederland.

Uit de jaarverslagen van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis is gebleken, dat deze instelling krachtens een van haar doelstellingen in 1941 is begonnen met het treffen van voorbereidingen tot hulpverlening aan oorlogsslachtoffers in Nederland, onmiddellijk na het eindigen van de vijandelijkheden of zodra de omstandigheden dit zouden veroorloven. Voorts heeft het London Committee in dat jaar stappen gedaan om onder meer door tussenkomst van het Internationale Rode Kruis te Genève Nederland te voorzien van vitamines, terwijl het met zijn gedelegeerde te Lissabon regelingen trof voor het uit die plaats per post naar Nederland verzenden van voedselpakketten.¹⁾

Blijkens zijn jaarverslagen van 1942 tot en met 1945 heeft het London Committee door bemiddeling van het Internationale Rode Kruis te Genève verschillende malen vitamines en geneesmiddelen naar Nederland gezonden. In die verslagen wordt echter tevens vermeld, dat ten gevolge van de streng toegepaste blokkaderegelingen en de moeilijkheden, welke het verkrijgen van die artikelen met zich bracht, de zendingen beperkt zijn gebleven. Het London Committee is bij dit onderdeel van zijn werkzaamheid geholpen door de Nederlandse Regering, die de nodige fondsen heeft verstrekt voor het kopen en verzenden van de goederen, bestemd voor de hulpverlening aan Nederland. Hoewel de in het verslag van het London Committee over de jaren 1943, 1944 en 1945 opgenomen gespecificeerde lijst van door dit comité ten behoeve van de Nederlandse bevolking aangekochte goederen vrij grote aankopen van geneesmiddelen vermeldt, waren de voor bedoelde hulpverlening bestemde, in deze lijst voorkomende hoeveelheden levensmiddelen, in vergelijking tot de zeer grote nood, als een druppel op een gloeiende plaat.

¹⁾ Vgl. The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1941, blz. 8 en 9.

In dit verband brengt de commissie in herinnering, dat zij in hoofdstuk X reeds melding maakte van in 1943 en in het begin van 1944 ondernomen pogingen van de Nederlandse gezant te Londen, van de toenmalige Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, de heer *Kerstens*, en van de heer *van Harinxma thoe Slooten*, destijds voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis, bij de Engelse autoriteiten om ten behoeve van de hulpverlening aan Nederland een verzachting van de blokkadebepalingen te verkrijgen. Het resultaat was echter zeer gering.

Ten aanzien van het verzenden van voedselpakketten uit Portugal naar Nederland, waartoe particulieren, die zelf de daaraan verbonden kosten betaalden, door bemiddeling van het London Committee in staat werden gesteld, merkt de commissie op, dat ook deze wijze van hulpverlening — in totaal zijn 55 000 pakketten verzonden — mede in verhouding tot de hier te lande bestaande behoeften slechts zeer beperkt is gebleven.

Verder is het aan de commissie gebleken, dat het in het jaar 1941 aan het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis reeds bekend was, dat de Belgen uit Lissabon voedingsmiddelen, in hoofdzaak sardines, naar hun land zonden.

Naar o.m. de heer *van Harinxma thoe Slooten* aan de commissie heeft medegedeeld, is het echter aan dat comité eerst in de zomer van het jaar 1943 gelukt het zenden van wagonladingen sardines uit Portugal naar Nederland te organiseren, terwijl blijkens zijn aan de commissie gerichte brief van 20 November 1948 in December 1943 de eerste vierduizend kisten sardines uit Portugal naar Nederland zijn gezonden.

Van Belgische zijde zijn uit Portugal spoediger en belangrijk veel meer voedingsmiddelen naar België gezonden dan van Nederlandse zijde naar Nederland.

De door de commissie gehoorde getuigen hebben dit verschil verklaard uit de gunstiger positie, waarin de Belgen, in vergelijking tot de Nederlanders, gedurende de tweede wereldoorlog hebben verkeerd. Het moge juist zijn, dat hierdoor de Belgen eerder en beter in staat waren om uit Portugal goederen naar hun land te sturen, de commissie is niettemin van mening, dat wel degelijk van Nederlandse zijde niet die activiteit is betoond, welke men had mogen verwachten met betrekking tot deze belangrijke aangelegenheid. De commissie heeft de indruk, dat, indien vanaf een vroeger tijdstip met groter energie en vooral met meer deskundigheid was te werk gegaan, er wel meer bereikt had kunnen worden, al zou dit nimmer de Belgische resultaten hebben kunnen evenaren en al verliest zij niet uit het oog, dat van Britse zijde een zekere beperking werd opgelegd.

Zeër heeft de commissie getroffen de mededeling van de heer *van der Maesen de Sombreff*, dat er voor de aankoop van levensmiddelen voor Nederland in Portugal gelden beschikbaar waren, die nog niet eens waren opgebruikt, toen wegens de invasie in Normandië het zenden van levensmiddelen naar Nederland niet meer mogelijk was.

Ten aanzien van de pogingen van de heer *Sloet tot Everlo* heeft de commissie van hem zelf en van anderen wel velerlei mededelingen ontvangen, doch zij heeft daaruit niet met zekerheid kunnen vaststellen, in hoeverre er langs de door hem ingeslagen weg iets te bereiken zou zijn geweest. Wel is zij van mening, dat het beter ware geweest aan die pogingen meer aandacht te schenken en ze eerder te steunen dan tegen te werken. De reeds voortdurend ongunstiger wordende voedseltoestand in Nederland maakte het nodig, dat iedere kans, hoe gering ook, werd aangegrepen.

In de tweede helft van 1943 heeft het Zweedse Rode Kruis plannen ontwikkeld tot hulpverlening na afloop van de oorlog, welke plannen in eerste aanleg gericht waren op de Noordse landen. Daarnaast vatte deze organisatie het voornemen op om ook aan andere landen hulp te brengen en in het begin van 1944 verklaarde zij zich bereid tot medewerking om ook reeds eerder genees- en levensmiddelen naar Nederland te zenden. Bij schrijven van 24 Januari 1944 meldde de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart dit aan de voorzitter van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis. Gedurende enige maanden werden toen brieven gewisseld over hulpverlening aan Nederland tussen het London Committee, de Departementen van Handel, Nijverheid en Scheepvaart en van Financiën alsmede met de Nederlandse consul-generaal te Stockholm, die het hoofd van eerstgenoemd departement had ingelicht over de door het Zweedse Rode Kruis te verlenen medewerking en die later ter bespreking daarvan naar Londen is gekomen. Verder was te Stockholm contact opgenomen met Zweedse regeringsinstanties, die tegenover het plan zeer welwillend stonden en tevens moest er voor de uitvoering nog toestemming worden verkregen van de Britse en Amerikaanse Regeringen.

Nadat op 6 Juni 1944 de geallieerde invasie in Frankrijk was be-

gonnen, werd van Zweedse zijde besloten het verlenen van uitvoervergunningen voor levensmiddelen ten behoeve van de Nederlandse bevolking voorlopig geen doorgang te doen vinden, waardoor de pogingen om door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis hulp te brengen aan Nederland toen zonder succes bleven.

In de tweede helft van 1944 hebben door bemiddeling van de Zweedse Regering en de heer *van Rechteren Limpurg* onderhandelingen plaats gevonden over het zenden van levensmiddelen uit Zweden naar Nederland, in welke onderhandelingen ook de Duitsers en de Engelsen betrokken moesten worden. Daarna konden tenslotte op 24 Januari 1945 twee voor Nederland bestemde voedselschepen uit Zweden vertrekken, later nog gevolgd door andere.

De Zwedse Regering heeft een groot gedeelte van de door deze schepen naar Nederland vervoerde levensmiddelen geschonken.

Voor het Nederlandse volk bestaat er alle reden tot dankbaarheid aan Zweden wegens zijn medewerking bij de hulpverlening aan Nederland, waarmede de hongerende bevolking hier te lande in grote mate gebaat is geweest.

Voor hetgeen te dien aanzien van Nederlandse zijde is gedaan, wil de commissie niet nalaten haar waardering uit te spreken.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de bovenvermelde onderwerpen.

- C. van Stolk* (20 Februari 1948): nos. 952—954; 1027—1029.
Mr. M. P. L. Steenberghe (24 Maart 1948): nos. 5784—5787.
Mr. M. P. L. Steenberghe (18 Mei 1948): nos. 11765—11784.
Mr. J. E. H. baron van Nagell (28 Juli 1948): nos. 22241—22267.
R. J. A. D. baron Sloet tot Everlo (26 Augustus 1948): nos. 24648—24672.
E. A. F. Kersten (15 September 1948): nos. 26122—26434.
A. Millenaar (5 October 1948): nos. 27765—27774.
M. Sluyser (19 October 1948): nos. 29871—29950.
Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude (21 October 1948): nos. 30674—30679; 30729—30749.
Mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten (5 November 1948): nos. 32305—32354; 32388—32392.
Mr. J. J. Bosch ridder van Rosenthal (11 November 1948): nos. 33450—33462; 33500—33515.
A. J. Th. van der Vlucht (23 November 1948): nos. 34409—34437.
Mr. J. C. S. Warendorf (23 November 1948): nos. 34507—34551; 34553—34561.
Dr. H. K. Offerhaus (26 November 1948): nos. 35188—35202.
Prof. mr. P. S. Gerbrandy (1 December 1948): nos. 35928—36056.
S. van Zwanenberg (8 December 1948): nos. 37418—37427; 37449—37479.
Dr. W. A. Visser 't Hooft (9 December 1948): nos. 37547—37558;
Mr. H. C. Schoch (9 December 1948): nos. 37784—37797.
Prof. mr. R. P. Cleveringa (15 December 1948) nos. 37946; 37956.
Mevrouw M. W. J. Vinke—van der Liet (16 December 1948): nos. 38585—38591.
J. L. Slors (23 December 1948): nos. 39215—39221.
Jhr. H. F. W. H. van Pelsler Berensberg (1 Februari 1949): nos. 39690—39696.
H. Dentz (1 Februari 1949): nos. 39876—39879.
J. Nieuwenhuis (2 Februari 1949): nos. 40131—40216.
Jhr. C. H. Ch. Flugl van Aspermont (3 Februari 1949): nos. 40405—40419.
G. F. Ferwerda (16 Februari 1949): nos. 41906—41907.
Th. H. de Meester (17 Februari 1949): nos. 42536—42538; 42568—42576; 42581—42583.
A. M. de Jong (4 Maart 1949): nos. 44295—44301.
Ir. W. Friedhoff (31 Maart 1949): nos. 46347—46362; 46366—46368; 46386—46387.
L. Polling (7 April 1949): nos. 46875—46880; 46913—46930; 46951—46961.
Dr. W. J. A. Willems (14 April 1949): nos. 47575—47583.
Mr. H. R. de Zaayer (10 Juni 1949): nos. 58023—58027.
Mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg (19 Augustus 1949): nos. 63398—63411; 63453—63478.
Mr. E. N. van Kleffens (22 Augustus 1949): nos. 64048—64049.
Mr. E. N. van Kleffens (25 Augustus 1949): nos. 64260—64264; 64271—64277.
Mr. F. C. A. baron van Pallandt (31 Augustus 1949): nos. 65041—65048; 65059—65066.
Mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg (30 September 1949): nos. 68401—68404.
Dr. J. van den Tempel (2 December 1949): nos. 70552; 70585—70589.
Mevrouw M. A. C. Visser (16 December 1949): nos. 70730—70744.

- C. Knulst* (21 December 1949): nos. 70921—70978.
Mevrouw M. A. C. Visser (21 December 1949): nos. 70979—70992.
M. H. Gans (22 December 1949): nos. 71126; 71180—71195; 71198—71225.
H. Dentz (22 December 1949): nos. 71238—71241; 71310—71312.
J. Middendorp (5 Januari 1950): nos. 71950.
Prof. mr. dr. N. W. Posthumus (11 Januari 1950): nos. 72448—72508.
Jhr. E. W. M. Quarles van Ufford (12 Januari 1950): nos. 73014—73070.
Jhr. G. L. van der Maesen de Sombreff (9 Februari 1950): nos. 74640—74673; 74676—74683.
Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude (17 Februari 1950): nos. 75703—75713.
Mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten (17 Mei 1950): nos. 79913—79920; 79962.
Dr. R. Flaes (29 Juni 1950): nos. 81437—81447.
Dr. J. H. van Roijen (23 Augustus 1950): nos. 82635—82636.
Mr. R. B. baron van Lynden (13 September 1950): nos. 84664—84671; 84713—84732.
Mr. J. A. W. Burger (21 Februari 1951): nos. 89415—89420; 89423—89426.
Mr. W. F. L. graaf van Bylandt (2 Maart 1951): nos. 90193—90224; 90251—90258.
N. D. Woensdrecht (17 Mei 1951): nos. 93220—93221; 93257—93263.
Mr. E. N. van Kleffens (28 Juni 1951): nos. 93510—93520; 93553—93564.
Prof. mr. E. M. Meijers (4 Juli 1951): nos. 93612—93690.
Dr. W. Huender (4 Juli 1951): nos. 93691—93745.
Mevrouw mr. A. J. W. Hochberg—van Wallinga (13 December 1951): nos. 95041—95084.

XII. De repatriëring der Nederlandse civiele gevangenen en gedeporteerden

§ 1. Het ontstaan en de werkzaamheid van het Nederlandse Regeeringscommissariaat voor de Repatriëring

70442—70446 (*van den Tempel*)

Toen er omstreeks het begin van 1943 onder meer uit Zweden, Zwitserland en Portugal of door middel van de radio te Londen berichten werden ontvangen over de deportatie van grote aantallen Nederlandse werkkrachten, Joden en ook wel civiele gevangenen naar Duitsland en andere door de Duitsers bezette gebieden, trok dit, gelijk de heer *van den Tempel* aan de commissie verklaarde, sterk de aandacht van het Departement van Sociale Zaken en begreep men daar, dat tijdig maatregelen moesten worden voorbereid om deze gedeporteerden, zodra hun terugkomst in Nederland mogelijk zou worden, terug te voeren. „Wij meenden”, aldus de heer *van den Tempel*, „dat moest worden begonnen met het instellen van een onderzoek naar hetgeen op dit terrein moest gebeuren”.

Blijkens zijn „Beknopt overzicht” is op zijn initiatief omtrent dit vraagstuk overleg gepleegd in de Raad van Ministers en met volledige instemming van deze raad stelde hij als Minister van Sociale Zaken op 1 Mei 1943 een interdepartementale commissie in, welke de opdracht kreeg de repatriëring van de naar het buitenland gedeporteerde Nederlanders voor te bereiden.

70447—70449 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* had, voordat hij deze commissie instelde, de in Engeland verblijf houdende Delftse hoogleraar, prof. ir. *E. R. Hondelink*, die volgens de heer *van den Tempel* „sterk betrokken was geweest bij aangelegenheden betreffende het transport te land”, bereid gevonden het voorzitterschap te aanvaarden. Mr. *H. A. Marx*, een der ambtenaren van het Departement van Sociale Zaken, werd secretaris en elk departement heeft in die commissie, die gewoonlijk de commissie-*Hondelink* wordt genoemd, een vertegenwoordiger aangewezen.

Omstreeks het midden van 1943 ging de commissie-*Hondelink* aan het werk. Van het ondernemen van een invasie in West-Europa was volgens de heer *van den Tempel* nog geen sprake; de plannen van het opperste geallieerde bevel waren niet bekend en daarom heeft deze commissie een plan in elkaar moeten zetten, dat slechts gebaseerd kon zijn op veronderstellingen en overwegingen, waarvan de waarde en de juistheid toen echter nog niet volledig konden worden overzien. De waarde van het plan is dientengevolge niet zeer groot geweest, maar het heeft toch wel degelijk nut gehad. In dat plan stelde de commissie-*Hondelink* aan de minister voor een organisatie op te bouwen op deze grondslag, dat de repatriëring van Nederlanders zoveel mogelijk in handen zou zijn van een Nederlandse organisatie en wel een Nederlandse civiele organisatie. Dit voorstel strookte ook met de inzichten, die de heer *van den Tempel* omtrent het vraagstuk van de repatriëring had. Ook werd voorgesteld om onverwijld over te gaan tot het benoemen van een Regeeringscommissaris voor de Repatriëring.

„Wij hebben”, zo zeide de heer *van den Tempel*, „het rapport zoveel mogelijk gevolgd in de omstandigheden van toen en aanvankelijk ging het ook wel, maar later ontstond er in toenemende mate, in alle opzichten, onzekerheid omtrent de gang van zaken en het te volgen beleid in repatriërings-aangelegenheden; er waren internationale invloeden aan het werk, waartegenover wij niets vermochten. Wij moesten ons aanpassen aan de practijk van het ogenblik”.

Aangezien de heer *van den Tempel* het eens was met het voorstel der commissie-*Hondelink* om een Regeeringscommissaris voor de Repatriëring te benoemen, diende hij zich te beraden, wie voor de vervulling van deze gewichtige post in aanmerking zou kunnen worden gebracht. Bij een bezoek, dat de toenmalige kolonel, mr. *H. J. Kruls*, de latere Chef Staf van Militair Gezag, hem bracht, raadde deze de heer *van den Tempel* aan de heer *G. F. Ferwerda* te polsen. Toen was men in het allereerste begin van de inrichting van Militair Gezag en de heer *Ferwerda* had zich daarvoor beschikbaar gesteld. De heer *Kruls* dacht zeer gunstig over hem.

41814 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* was een der directeurs van Unilever en voordat hij bij Militair Gezag was ingedeeld, had hij tezamen met mr.

C. C. Gischler de leiding gehad van de Handelsafdeling van de Nederlandse Scheepvaart- en Handels Commissie, de N.S.H.C., te Londen. De heer *Kruls* noemde hem „zijn beste man”.

De heer *van den Tempel* heeft toen omtrent de heer *Ferwerda* zoveel mogelijk inlichtingen ingewonnen; daarbij bleek hem onder meer uit mededelingen van de heer *P. Rijkens*, dat de heer *Ferwerda* veel goede antecedenten had, waardoor hij hem voor de functie van Regeringscommissaris voor de Repatriëring geschikt achtte. Hij was onder meer gewend personeel te leiden, kende de moderne talen perfect, was gewoon aan het doen van grote zaken en hij kende geheel West-Europa uit hoofde van zijn vroegere werkzaamheden.

Daarna heeft de heer *van den Tempel* in de Raad van Ministers voorgesteld een Regeringscommissaris voor de Repatriëring aan te stellen en de heer *Ferwerda* als zodanig te benoemen, welk voorstel met algemene stemmen werd aangenomen.

Op 30 October 1945 heeft de heer *Ferwerda* aan de Minister van Sociale Zaken een uitvoerig verslag uitgebracht over zijn werkzaamheden als Regeringscommissaris voor de Repatriëring. In dit hoofdstuk zijn verschillende mededelingen over die werkzaamheden aan dat verslag ontleend.

In dit verslag deelt de heer *Ferwerda* mede, dat bij Koninklijk besluit van 8 October 1943 onder verantwoordelijkheid van de Minister van Sociale Zaken de functie van Regeringscommissaris voor de Repatriëring is ingesteld en de heer *Ferwerda* met ingang van 15 October 1943 als zodanig is benoemd.

De voorlopige, door de Minister van Sociale Zaken aangegeven omschrijving van de taak van de Regeringscommissaris luidde, dat deze werd belast met de repatriëring van Nederlanders uit alle landen van Europa en dat hij tot dat doel tevoren maatregelen zou dienen te treffen van voorbereidende en uitvoerende aard. De taak van de Regeringscommissaris ten aanzien van de repatriëring zou volbracht zijn, zodra dezen in Nederland zouden zijn aangekomen. De ontvangst in Nederland en het vervoer van repatriëring naar hun woonsteden behoorden niet tot de competentie van de Regeringscommissaris. Deze omschrijving van de taak van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring werd bekrachtigd in het op 13 September 1944 tot stand gekomen Koninklijk besluit, *Staatsblad* E 81, waarbij de repatriëring in haar geheel in twee fasen werd geregeld:

a. terugbrenging naar Nederland, taak van de Regeringscommissaris;

b. ontvangst in Nederland, taak van de Directeur-Generaal van het Rijks-Arbeidsbureau, waarbij aan de gemeenten een belangrijke rol werd toegekend.

De heer *van den Tempel* deelde aan de commissie mede, dat het bovengenoemde Koninklijk besluit zeker reeds meer dan een jaar tevoren in opzet gereed was geweest. Hij verklaarde dienaangaande:

„Ik had toen nog de illusie, dat Nederland op een gegeven ogenblik ook geheel vrij zou worden, zoals met Frankrijk en België het geval is geweest en dat wij bij de bevrijding nog een sterke Regering in Londen zouden hebben, wat niet is gebeurd. Ook had ik de illusie, dat wij in Nederland in korte tijd veel zouden kunnen regelen met de Nederlanders zelf. Wanneer wij in Nederland zouden komen, zou het Kabinet wel moeten aftreden, maar voor korte tijd zouden wij onze functies nog wel blijven behouden. Ik wilde dan in Nederland de stichting van een centrale dienst ter hand nemen onder een directeur-generaal, die alle sociale bemoeienissen op het terrein van de arbeid voor de overgangstijd zou coördineren.

Ook de regeling van de zorg voor de gerepatriëerde werkkrachten, wanneer zij eenmaal de Nederlandse grens zouden zijn gepasseerd, zou in deze handen komen. Ik had mijn vaste plannen voor de ontvangst van deze landgenoten en voor het terugbrengen van hen in het economische leven. De heer *Ferwerda* zou dus geen rol spelen in Nederland zelf; zijn taak bleef beperkt tot de terugvoering tot over de grens van Nederland. Wel is hem gezegd, dat het anders kon lopen dan volgens dit schema en dat hij ook bemoeïing zou kunnen krijgen met de repatriëring in Nederland zelf; maar zover is het niet gekomen”.

De heer *Ferwerda* deelde aan de commissie mede, dat, toen hij in October 1943 tot Regeringscommissaris voor de Repatriëring werd aangesteld, reeds enige maanden tevoren de commissie-*Hondelink* in het leven was geroepen. Zij had tot taak het vraagstuk van de repatriëring in grote lijnen te bezien en de Minister van Sociale Zaken voor te lichten omtrent de wijze, waarop zij meende, dat deze taak zou moeten worden uitgevoerd.

Doordat er in 1943 op dit terrein nog vele onzekerheden en onbekende factoren waren, was het toen voor deze commissie niet gemakkelijk om een afgerond oordeel te vormen omtrent datgene, wat er met betrekking tot de repatriëring zou moeten geschieden. In het licht van hetgeen nadien is gebeurd, stonden er in het rapport der

70453 (*van den Tempel*)

41814—41817 (*Ferwerda*)

41819—41822 (*Ferwerda*)

commissie-*Hondelink* een aantal aanbevelingen, welke, zoals de heer *Ferwerda* zeide, later in de praktijk bleken enigszins naïef te zijn.

Op het moment echter, waarop het rapport werd uitgebracht, hing het vraagstuk van de repatriëring nog volkomen in de lucht; er waren geen internationale organisaties, er bestond geen U.N.R.R.A., er bestond geen S.H.A.E.F., die zich met de repatriëring zou bezig houden en daarom was het volgens de heer *Ferwerda* toen al een verdienste, dat deze commissie in haar rapport het destijds nog „nevelachtige” vraagstuk van de repatriëring enigszins geconcretiseerd had.

De heer *Ferwerda* heeft aan de inhoud van het rapport van de commissie-*Hondelink* dan ook geen overdreven waarde toegekend, hoewel hij de daarin neergelegde gedachte, dat het nodig zou zijn de taak van de repatriëring der Nederlandse gedeporteerden in één hand te houden en voor de uitvoering van die taak een Regerings-commissaris voor de Repatriëring aan te stellen, een praktische aanbeveling achtte.

41823—41827; 41848 (*Ferwerda*)

Toen de heer *Ferwerda* met ingang van 15 October 1943 zijn functie had aanvaard, is hij begonnen met een staf van medewerkers aan te werven.

Dit was niet gemakkelijk, want destijds waren allen, die enigszins bekwaam waren, reeds ingedeeld bij het leger of zij waren reeds werkzaam bij de een of andere Regeringsdienst. De heer *Ferwerda* had echter het voordeel, dat hij zeer veel relaties had, zodat hij er toch in kon slagen zich een kern van medewerkers te vormen, die hij vooral gezocht heeft onder de personen, met wie hij drie jaar had samengewerkt in de N.S.H.C. Daarna begon hij zich, mede op grond van het rapport van de commissie-*Hondelink*, voor te stellen en te concretiseren, welke praktische maatregelen zouden moeten worden genomen om de taak van de repatriëring der Nederlandse gedeporteerden uit te voeren, ingeval deze taak inderdaad aan Nederlanders zou blijven overgelaten.

„Men moet”, zo zeide de heer *Ferwerda*, „per saldo, als men een probleem als dit wil aanvangen, bij zich zelf beginnen en wij zijn dus begonnen met ons voor te stellen, indien wij de macht volkomen in handen zouden hebben en wij over voldoende materiaal zouden kunnen beschikken, welke maatregelen, welk materiaal, welke financiën en welke mensen wij nodig zouden hebben, welke organisatie er vereist zou zijn om te repatriëren, aannemende, dat het voor Nederland om een half miljoen mensen zou gaan. Wij hebben dit neergelegd in diverse rapporten. Ik heb dit onderwerp onderverdeeld in een aantal secties, zoals verzorging, vervoer, medische verzorging, financiële verzorging, geestelijke verzorging, behuizing (voerbrengring in kampen), registratie (zeer belangrijk) en voor elk van deze problemen dus theoretisch een oplossing op papier gezet. Die oplossing, dat programma, heeft ons later zeer geholpen”.

Nederland was, gelijk de heer *Ferwerda* verklaarde, de eerste onder de Europese naties te Londen, die een praktisch program voor repatriëring had opgesteld en uitgewerkt, waarin plannen waren opgenomen voor alle groepen van gedeporteerden met uitzondering van krijgsgevangenen.

41826—41827; 41927 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* was eigenlijk nauwelijks gereed met het uitwerken dezer plannen, die gebaseerd waren op de veronderstelling, dat er 500 000 Nederlanders te repatriëren waren onder omstandigheden, waarin Nederlandse instanties iets te zeggen zouden hebben, toen de in November 1943 tot stand gekomen United Nations Relief and Rehabilitation Administration, de U.N.R.R.A., zich ook bezig ging houden met het vraagstuk van de repatriëring der door de Duitsers gedeporteerde personen. De U.N.R.R.A. namelijk besloot al spoedig na haar totstandkoming tot het oprichten van een afzonderlijke afdeling voor de repatriëring der gedeporteerden. Deze zou worden toevertrouwd aan een Technical Committee for Displaced Persons, dat zijn zetel te Washington had. Later zouden de bevoegdheden van dit comité worden gedelegeerd aan een Technical Sub Committee for Displaced Persons te Londen. Voordat dit gebeurde, heeft de U.N.R.R.A. een afgevaardigde, de heer *Hoehler*, naar Europa gestuurd.

Laatstgenoemde stelde zich in verbinding met verschillende Europese Regeringen en nodigde deze uit om met hem besprekingen te voeren omtrent hetgeen volgens haar ten aanzien van de repatriëring zou moeten geschieden en om hem eventueel reeds opgestelde plannen voor te leggen. Dergelijke besprekingen zijn ook vanwege de Nederlandse Regering met de heer *Hoehler* gevoerd. Enige tijd later is toen besloten tot het oprichten van een Technical Sub Committee for Displaced Persons te Londen.

Op voorstel van de heer *Hoehler* en met toestemming van de Minister van Sociale Zaken is de heer *Ferwerda* voorzitter van dat sub-comité geworden.

41928—41929 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* meende te mogen aannemen, dat deze benoe-

41930—41937 (*Ferwerda*)

ming daaraan te danken is geweest, dat van Nederlandse zijde aan de heer *Hoehler* de meest volledige plannen voor de repatriëring waren voorgelegd. Hij wilde niet zeggen, dat de Nederlandse plannen beter zijn geweest dan die, welke de andere landen hadden ingediend, maar in elk geval werden zij, zo zeide hij, terecht of ten onrechte beschouwd als de beste.

Hij deelde verder nog mede, dat de plannen in zake de repatriëring, die tenslotte door U.N.R.R.A. en S.H.A.E.F. zijn uitgevoerd, waren samengesteld door de vertegenwoordigers, die de verschillende Regeringen hadden in het Technical Sub Committee for Displaced Persons te Londen, in overleg met vertegenwoordigers van U.N.R.R.A.

Het bovengenoemde sub-comité heeft volgens de mededeling van de heer *Ferwerda* ongeveer anderhalf jaar gewerkt; gedurende zeker een jaar werd wekelijks enige malen vergaderd met de vertegenwoordigers van alle bij het comité aangesloten Regeringen, waaronder ook die van Engeland, Amerika en Rusland.

Uit die uitwisseling van gedachten, waarbij volgens de heer *Ferwerda* zijn denkbeelden omtrent de repatriëring een rol hebben gespeeld, is in het sub-comité een repatriëringsplan ontstaan, dat in grote lijnen zeer veel geleek op het oorspronkelijke Nederlandse plan, maar aangepast aan de omstandigheden.

Het eerstgenoemde plan was derhalve door toedoen van U.N.R.R.A. of althans in een door U.N.R.R.A. ingesteld comité tot stand gekomen.

Naar de heer *Ferwerda* verklaarde, heeft U.N.R.R.A. bepaalde onderdelen van dat plan uitgevoerd en aan de uitvoering van andere onderdelen daarvan medewerking verleend.

Aanvankelijk, voordat U.N.R.R.A. was ingesteld, interesseerden alleen de Regeringen der betrokken landen zich voor de repatriëring van gedeporteerden; nadat U.N.R.R.A. tot stand was gekomen, werd door de betrokken Europese Regeringen in een U.N.R.R.A.-sub-comité een algemeen repatriëringsplan opgesteld, doch inmiddels begon nog een derde organisatie zich met het vraagstuk van de repatriëring bezig te houden, te weten Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces, korthedshalve S.H.A.E.F. genoemd.

Sectie G. 5 van S.H.A.E.F. bereidde namelijk ook de repatriëring voor en het Amerikaanse leger had in de besprekingen, die daaromtrent in deze militaire organisatie werden gevoerd, een belangrijke stem.

De Amerikaanse legerautoriteiten zagen de oplossing van het repatriëringsvraagstuk als een militaire noodzakelijkheid. Daar S.H.A.E.F. zowel over personeel als over materiaal en over de macht beschikte, was het spoedig duidelijk, dat leiding en uitvoering van de repatriëring in belangrijke mate de invloed van S.H.A.E.F. zouden ondergaan. In sommige gebieden zouden zij zelfs geheel in handen zijn van S.H.A.E.F., eventueel met uitsluiting van de organisaties, die zich tevoren reeds op deze taak hadden voorbereid.

De verhouding tussen S.H.A.E.F. en U.N.R.R.A. bleef gedurende enige tijd onzeker. Wel werden de vergaderingen van het Technical Sub Committee for Displaced Persons te Londen, dat, gelijk reeds vermeld, een orgaan was van U.N.R.R.A., geregeld bijgewoond door vertegenwoordigers van eerstgenoemde organisatie en vond er voortdurend uitwisseling van gedachten plaats van U.N.R.R.A., de vertegenwoordigers van het bovengenoemde sub-comité alsmede de Displaced Persons Director van U.N.R.R.A., de heer *T. T. Scott*, met S.H.A.E.F. In deze besprekingen werden de ontworpen plannen van S.H.A.E.F. en U.N.R.R.A. aan elkaar getoetst en aangepast. De vertegenwoordigers van de geallieerde landen in het Technical Sub-Committee for Displaced Persons drongen bovendien voortdurend aan op het sluiten van een overeenkomst tussen U.N.R.R.A. en S.H.A.E.F., waarbij de taak van deze beide lichamen alsmede die der nationale organisaties nauwkeurig zouden worden omljnd.

Zulk een overeenkomst was, volgens het verslag van de heer *Ferwerda*, te meer noodzakelijk, omdat Frankrijk inmiddels bevrijd was en de Franse Regering er met klem op aandrong, dat ten aanzien van de vele honderdduizenden vluchtelingen, die zich op haar gebied bevonden, duidelijke regelen zouden worden getroffen, waarbij zij als voorwaarde stelde, dat zij op eigen grondgebied autonoom zou zijn.

Tenslotte is uit deze wirwar van gedachtenwisselingen, wensen en verlangens een plan te voorschijn gekomen. Dit plan is in twee delen gesplitst; een deel, de repatriëring uit vijandelijk gebied, heeft S.H.A.E.F. volkomen tot zich getrokken; de repatriëring uit dat gebied zou derhalve geheel door S.H.A.E.F. worden uitgevoerd, met begrensde medewerking van Europese vertegenwoordigers. Het andere gedeelte, de repatriëring uit geallieerd gebied, is tenslotte volkomen overgelaten aan de nationale Regeringen.

De getroffen regeling kwam er dus op neer, dat, wanneer naar België gedeporteerde Nederlanders naar Nederland moesten worden

41938—41941 (*Ferwerda*)

teruggevoerd, dit in onderling contact tussen de Regeringen van België en Nederland zou kunnen geschieden.

Indien echter naar Duitsland gedeporteerden naar hun land moesten worden teruggevoerd, geschiedde dit door S.H.A.E.F. met medewerking van de repatriëringsorganen der diverse landen en hier en daar met die van U.N.R.R.A.

Het feit, dat zoveel instanties zich met de repatriëringsplannen zijn gaan bezig houden, is naar de mening van de heer *Ferwerda* aanvankelijk wel aanleiding geworden tot verwarring en tot vele gedachtenwisselingen, doch tenslotte hebben de gevoerde besprekingen geleid tot de samenstelling van een concreet, nauwkeurig uitgewerkt plan met een scherpe scheiding van verantwoordelijkheden, welk plan ook dienovereenkomstig is uitgevoerd.

41942 (*Ferwerda*)

Hij geloofde, dat grosso modo de repatriëring der Nederlandse gedeporteerden, die, toen zij eenmaal begon, in drie maanden was afgelopen, bijzonder goed is verlopen.

70458 (*van den Tempel*)

Sprekende over de voorbereidingen van de repatriëring heeft de heer *van den Tempel* aan de commissie verklaard, dat in 1943 de geallieerde Regeringen aanvankelijk gedacht hebben, dat men met burgerlijke repatriëringsorganisaties ver zou komen.

Toen is in het laatst van 1943 de U.N.R.R.A. opgericht. Deze organisatie was volgens de heer *van den Tempel* zeer ijverig, maar bezat geen vaste geofende staf. Zij vormde zich grote illusies omtrent haar taak, doch had geen ervaring.

Toen op 1 December 1943 bij U.N.R.R.A. een aparte afdeling voor displaced persons werd opgericht, dacht men, aldus de heer *van den Tempel*, dat het repatriëringsprobleem van nationaal internationaal was geworden en dat dit probleem van de zijde van U.N.R.R.A. zou worden behandeld.

Bij de U.N.R.R.A.-vergaderingen, die leidden tot het instellen van de bovengenoemde afdeling voor displaced persons, was reeds gebleken, dat het Amerikaanse oppercommando van mening was, dat het repatriëringsprobleem in vijandelijk gebied vooral een militair probleem was. Het ging daar niet alleen om het terugvoeren van de gedeporteerden, maar om het voeren van de oorlog en het verwezenlijken van de militaire doelstellingen. Van militaire zijde moest men o.m. het gehele verkeer baas blijven en daarom zou Sectie G 5 van S.H.A.E.F. de repatriëring ter hand nemen.

70458—70459 (*van den Tempel*)

Toen er te Londen een Technical Sub Committee for Displaced Persons werd ingesteld en de heer *Ferwerda* als voorzitter van dat Sub Committee werd benoemd, was dit volgens de heer *van den Tempel* vermoedelijk toe te schrijven aan de vorderingen, die Nederland reeds met zijn repatriëringsplannen had gemaakt.

De heer *van den Tempel* is van oordeel, dat de heer *Ferwerda* in dit sub-comité op internationaal niveau zeer goed werk heeft verricht.

„Het overzicht”, zo vervolgde de heer *van den Tempel*, „van het geallieerde oppercommando ten opzichte van de U.N.R.R.A. nam echter toe. De U.N.R.R.A. is per slot van zaken, ofschoon zij op ander terrein veel heeft gedaan, weggezakt. Zij heeft in West-Europa weinig gedaan, helemaal niet overeenkomstig de opzet, zoals die er eind 1943 was. Men moet hier wel oog voor hebben. Ik ben in die tijd in Washington geweest, waar men toen nog zijn volle hoop op de U.N.R.R.A. had gericht; ik heb toen met de heer *van Boetzelaer*, onze tegenwoordige ambassadeur te Parijs, een bezoek gebracht aan het hoofdkwartier van de U.N.R.R.A. te Washington. Ik heb toen gesproken met verschillende chefs: een Rus, een Fransman, een Engelsman. Deze mensen hadden hoegenaamd geen voeling met elkaar en zij hadden personeel, dat hier en daar bij elkaar was gehaald — Amerika stond ook midden in de oorlog —, zodat van die organisatie praktisch gesproken weinig terecht kon komen. Wij hadden daar weinig over te zeggen; de organisatie bestond en wij moesten er mede werken, totdat per slot van zaken de nationale plannen en de U.N.R.R.A.-plannen op zij werden geschoven voor de plannen van S.H.A.E.F., het geallieerde oppercommando.

Toen in 1944 S.H.A.E.F. de repatriëring in handen nam, heeft zij de regel gesteld, dat zij de repatriëring op vijandelijk bezet gebied zou uitvoeren, omdat zij de middelen daartoe had, maar er zou gebruik worden gemaakt van de U.N.R.R.A. en de nationale repatriëringsdiensten.

De nationale belangen zouden bij het optreden van S.H.A.E.F. worden behartigd door geaccrediteerde officieren — burgerofficieren — van de betrokken landen. Er zouden dus van deze landen door S.H.A.E.F. officieren worden opgeroepen, die door S.H.A.E.F. werden geplaatst en geïnstrueerd.”

Toen S.H.A.E.F. bepaald had, dat er voor de repatriëring 83 Nederlandse verbindingsofficieren bij haar geaccrediteerd zouden worden, heeft Militair Gezag in overleg met het Departement van Sociale Zaken bepaald, wie daarvoor in aanmerking konden worden

70460—70461 (*van den Tempel*)

gebracht, hetgeen geen gemakkelijke taak was wegens het destijds bestaande gebrek aan personeel. Daarom moest een gedeelte van deze verbindingsofficieren worden onttrokken aan andere diensten. Het aantal van deze officieren, de zogenaamde repatriating officers, en hun standplaats werden voor elk land bepaald door S.H.A.E.F. in verhouding tot het aantal te repatriëren landgenoten.

De eerste uitzending van repatriëringsofficieren is nog met de heer *van den Tempel* besproken en geregeld. Deze had er op gestaan, dat Militair Gezag er toe zou medewerken, dat bedoelde officieren in verbinding bleven staan met de Repatriëringdienst van het Departement van Sociale Zaken en niet slechts met het Departement van Oorlog. Ondanks de strubbelingen, die er zijn geweest tussen het Departement van Sociale Zaken en Militair Gezag, heeft er te dien aanzien volgens de heer *van den Tempel* toch samenwerking bestaan. De uitvoering van de repatriëring heeft eerst haar beslag gekregen, toen hij reeds als minister was afgetreden. Er moesten volgens de heer *van den Tempel* door S.H.A.E.F. ongeveer twintig miljoen mensen worden gerepatriëerd. In enkele maanden tijds is deze grote volksverhuizing in goede banen geleid en, al zijn er dan vele gedeporteerden blijven hangen in de streken, waar zij tijdelijk verblijf hielden, en al waren er ook, die niet zo ver van hun vaderland verwijderd waren, toch had de heer *van den Tempel*, in aanmerking nemende, dat heel het ontzaglijke terrein, waaruit gerepatriëerd moest worden, ontwricht was door de oorlog, bewondering voor deze prestatie, waarvan hij ook in zijn boek „Nederland in Londen” heeft doen blijken.

70461—70462 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* was evenals de heer *Ferwerda* van mening, dat S.H.A.E.F. bij de uitvoering van de repatriëring zeer geprofiteerd heeft van het voorbereidende werk van de nationale repatriëringdiensten.

Verder was hij van oordeel, dat er gedurende de periode van de instelling van het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring, in October 1943, tot de zoëven door hem besproken ontknoping der repatriëring in 1945, hard is gewerkt.

De voorstellingen, die er in 1943 en in het begin van 1944 omtrent de repatriëring bestonden, waren niet alleen bij velen van de medewerkers van de heer *van den Tempel*, doch ook bij anderen, zoals bijvoorbeeld bij instellingen als U.N.R.R.A., van die aard, dat aangenomen werd, dat er maanden en maanden over heen zouden gaan, voordat de grote massa gedeporteerden zou zijn teruggevoerd. Gedurende de tijd tussen hun bevrijding en hun terugkeer zou er voor hen moeten worden gezorgd.

De heer *van den Tempel* moest er op voorbereid zijn, dat de verzorging dezer personen wellicht aan het Departement van Sociale Zaken zou worden opgelegd, zodat dienovereenkomstig een begroting moest worden opgesteld, opdat de Minister van Financiën de nodige fondsen zou verstrekken.

70463—70464 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* heeft dan ook een zeer uitvoerig uitgewerkte begroting overgelegd, waarover hij het volgende mededeelde.

„Men veronderstelde, dat er grote groepen pas veel later zouden worden gerepatriëerd en dit was ook heel goed mogelijk geweest. Er is daardoor onrendabel werk gebeurd; dat kon onder die omstandigheden moeilijk anders.

Bij de conferentie in Atlantic City is een besluit genomen van buitengewone betekenis voor het verdere verloop, nl. dat de beschikking over en de toewijzing van de wereldvoorraden aan voedsel en materiaal geheel geconcentreerd werden in handen van internationale instanties. De afsluiting van de vijandelijke landen werd effectief gemaakt, de blokkade werd verscherpt, de vrije beschikking over voorraden, die zij konden krijgen, werd aan de afzonderlijke Regeringen onttrokken en alles werd ten dienste gesteld van de internationale oorlogvoering.

Nu kom ik op een punt, dat U wellicht zal interesseren, nl. de vestiging van een vertegenwoordiger van de Repatriëringdienst in Zweden. Men heeft ons gevraagd, hoe wij er toe zijn gekomen daar een vertegenwoordiger te vestigen. Dit hield verband met het algemene inzicht, dat wij omtrent de gang van zaken hadden. Toen in het voorjaar van 1944 de keer van de oorlog in zicht was en de Russen sterk opdrongen, deed zich de vraag voor, of wij niet voor het geval zouden komen te staan, dat duizenden Nederlanders, tewerkgesteld en gedeporteerden achter de Russische linies zouden komen te verkeren in volkomen verwoest en kaal land, zonder voldoende verzorging en eigenlijk in het midden van het strijdgewoel. Moesten wij dan geen maatregelen treffen om deze mensen er uit te halen en ze in veiligheid te brengen? Naar Holland konden ze niet, dat was nog bezet. In onze gedachtengang was er een uitweg naar Zweden. Wij zijn toen tot de conclusie gekomen, dat het wenselijk was in Zweden een vertegenwoordiger aan te stellen. Dat kon slechts na overleg met en met toestemming van de Zweedse Regering. De Regeringscommissaris kende de heer *Woensdregt* en heeft zich met hem in verbinding gesteld;

deze aangelegenheid zou in Stockholm en Londen door de betrokkenen worden besproken. Er heeft zich toen een moeilijkheid voorgedaan; toen ik trachtte dit voor elkaar te brengen, was er natuurlijk ook geld mee gemoeid en Financiën was niet bereid dat beschikbaar te stellen, omdat deze uitgaven nog niet in de begroting waren voorzien”.

Voor de uitvoering van het plan om in Zweden een vertegenwoordiging van de Repatriëringsdienst in te stellen was geld nodig, omdat deskundigen van Stockholm naar Londen en omgekeerd zouden moeten reizen. Verder zouden er voorbereidingen moeten worden getroffen opdat, als het eenmaal zo ver was, dat Nederlandse gedeporteerden op hun terugreis naar Nederland eerst naar Zweden zouden worden vervoerd, men hen daar zou kunnen ontvangen en verzorgen.

70464 (*van den Tempel*)

„Aanvankelijk”, zo vervolgde de heer *van den Tempel*, „ging het om betrekkelijk kleine bedragen, doch de Minister van Financiën maakte vooral op vorengenoemde grond bezwaren. De Minister van Financiën en ik hebben hierover correspondentie gevoerd, waarin tenslotte de Ministerraad betrokken is geweest. Ik heb de desbetreffende stukken overgelegd met het verzoek ze niet te publiceren, daar zij buiten verband een enigszins eenzijdige indruk zouden kunnen geven.

De correspondentie is leerzaam voor de gang van zaken; zij heeft er toe geleid, dat ik heb voorgesteld de zorg voor de repatriëring aan een ander lid van de Regering over te dragen. Ik ben er toen van uitgegaan, dat met het lot van de vier-, vijfhonderd duizend Nederlanders in Duitsland en andere vijandelijke landen de toekomst van Nederland was verbonden. Het geschil is bijgelegd; allen begrepen tenslotte wel, dat het geld moest worden toegestaan. Het persoonlijk overleg met Stockholm is door een en ander toen echter beperkt. Het ging toen nog maar om een betrekkelijk klein bedrag, maar het was te voorzien, dat het tenslotte om miljoenen zou kunnen gaan. Later is de begroting samengesteld tot een zeer groot eindbedrag en de Minister van Financiën heeft deze begroting goedgekeurd. Ik heb dienaangaande geen klacht, maar ik wilde slechts schetsen hoe moeilijk de toestand was”.

70465 (*van den Tempel*)

Toen een der leden van de commissie naar aanleiding van deze uiteenzetting van de heer *van den Tempel* opmerkte, dat de door hem geschetste gang van zaken wijst op een zeker gemis aan begrip voor de ernst van de toestand, antwoordde hij: „Het moge waar zijn wat u zegt, maar het is zeer eenvoudig geformuleerd. Ik zeg niet, dat het onjuist is, maar ik bedoel dit: Sociale Zaken was geneigd maatregelen te nemen, koste wat het kost, maar een Minister van Financiën denkt over zulke dingen enigszins anders. Deze zegt niet, dat hij er tegen is, maar hij vraagt eerst eens nadere precisering van de plannen terzake van het terugvoeren van Nederlanders uit de Oostzee-Statens over Zweden. Het waren tenslotte denkbeelden van de Minister van Sociale Zaken en van de Regeringcommissaris, maar zouden ze ooit kunnen worden verwezenlijkt? Kon men, ook gelet op de zorgelijke financiële toestand, niet beter even afwachten tot de mogelijkheden betreffende Zweden beter konden worden overzien? Dit zijn twee standpunten tegenover elkaar, zoals die zich bij vrijwel elke aangelegenheid voordoen.

De betekenis van Zweden in dit opzicht is niet zo groot geworden als wij aanvankelijk voor mogelijk hadden gehouden. Wij stuiten hier op het feit, dat verder het repatriëringswerk in aanzienlijke mate heeft beïnvloed, namelijk dat wij niet tot vruchtbare samenwerking zijn kunnen komen met de Russen. Vanaf begin 1944 tot midden 1945 is getracht medewerking te krijgen van de Russische Regering, opdat wij onze repatriëringsbelangen op terrein, dat zij hadden bezet, mochten behartigen”.

41834—41835 (*Ferwerda*)

Naar de heer *Ferwerda* aan de commissie heeft medegedeeld, heerste er in Nederlandse kringen, die zich met de repatriëringsvraagstukken bezig hielden, aanvankelijk de opvatting, dat de gedeporteerden uit Duitsland rechtstreeks naar Nederland zouden worden teruggevoerd en dat het gehele probleem geconcentreerd zou zijn op het treffen van maatregelen in Duitsland.

Toen later echter steeds duidelijker werd, dat de repatriëring van Nederlandse gedeporteerden niet een aangelegenheid was, waarbij alleen Nederland betrokken zou zijn, doch dat waarschijnlijk andere landen, waaronder ook België en Frankrijk, daarbij een voorname rol zouden gaan spelen, hetgeen eerst niet voorzien was, is men gaan denken aan het sluiten van repatriëringverdragen.

Op grond van met Frankrijk en België gesloten repatriëringverdragen zijn er in het najaar van 1944 Nederlandse repatriëringmissies naar deze landen gezonden, teneinde de zich daar bevindende Nederlanders en de gedeporteerden, die zich na hun bevrijding naar deze landen zouden begeven, naar Nederland terug te voeren.

Omtrent het werk, dat de Nederlandse repatriëringmissies in Frankrijk en België hebben verricht, zullen in dit hoofdstuk nog nadere mededelingen volgen.

41976; 41982—41983; 41986; 41990 (*Ferwerda*)

41996—41997 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* verklaarde, dat deze missies in Frankrijk en België nooit hadden kunnen werken, indien zij niet de volledige steun hadden gehad van de regeringen dezer landen. Vooral in Frankrijk heeft het aanvankelijk nog enigszins moeite gekost die steun te verkrijgen. De zich daar en in België bevindende Nederlanders, die voor repatriëring in aanmerking kwamen, moesten in afwachting daarvan worden gevoed, gekleed en in repatriëringskampen worden ondergebracht.

S.H.A.E.F. heeft indertijd bovendien nog een plan opgesteld om 100 000 personen uit het gebied langs de rivieren uit Nederland te evacueren. Daar België, waar later meer dan 16 000 Nederlandse geëvacueerden onder dak zijn gebracht, niet een zo groot aantal evacuerenden kon opnemen, is toen van Nederlandse zijde verbinding gezocht met de Franse Regering. Deze heeft daarop haar hulp verleend bij het tot stand brengen van een organisatie, waardoor het mogelijk werd bedoelde 100 000 personen in Frankrijk in kampen onder te brengen, die onder Nederlandse leiding zouden staan. Het plan van S.H.A.E.F. is niet tot uitvoering gekomen, maar de heer *Ferwerda* haalde het bovengenoemde aan als een bewijs, dat er met de Franse autoriteiten later een goede samenwerking heeft bestaan.

De hulp, die de Regeringen van België en Frankrijk bij de repatriëring van Nederlanders uit haar gebied hebben verleend, is gegeven op grond van de met die Regeringen gesloten repatriëringsverdragen.

42011—42020 (*Ferwerda*)

Deze verdragen zijn op initiatief van de Nederlandse Regering tot stand gekomen. De grondslagen daarvoor zijn gelegd in besprekingen, welke de heer *Ferwerda* onder meer met de vertegenwoordiger van de Franse repatriëringsdienst heeft gevoerd. De in deze besprekingen geformuleerde ontwerpen zijn de grondslag geworden voor de later door de Minister van Sociale Zaken namens de Nederlandse Regering aangegeane repatriëringsverdragen.

70498—70499 (*van den Tempel*)

Er werd hierbij uitgegaan van het beginsel der wederkerigheid en bepaald, dat de financiële consequenties later zouden worden bestudeerd en geregeld.

Ingevolge deze verdragen werden de middelen, benodigd voor de verzorging van de te repatriëren personen gedurende hun verblijf in Frankrijk of België in afwachting van hun terugzending naar Nederland, door de Franse en de Belgische Regering verschafte.

42011—42020 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* meende, dat de kosten later verrekend zouden worden met de Nederlandse Regering, maar het kan volgens hem ook zijn, dat ze later zijn kwijtgescholden. Hij bevond zich hier echter op een terrein, waarop hij niet deskundig was. Dat de Belgische Regering deze gelden verschafte, is naar de mening van de heer *Ferwerda* voor zijn dienst een zeer groot voordeel geweest, omdat alle voordien te Londen gerezen moeilijkheden, verbonden aan het verkrijgen van geld, daardoor zijn weggevallen.

70494—70510 (*van den Tempel*)

Naar de heer *van den Tempel* verklaarde, is men er in de kringen van U.N.R.R.A. zeer mee ingenomen geweest, toen Nederland op 20 September 1944 het repatriëringsverdrag met Frankrijk sloot. Geen enkel ander land had toen nog een dergelijk verdrag afgesloten.

In die tijd stond men bij U.N.R.R.A. op het standpunt, dat getracht moest worden op het terrein van de repatriëring zoveel mogelijk samen te werken met de landen, die daar ook mee te maken hadden, maar er was niet over het sluiten van repatriëringsverdragen gesproken.

Voorzover de heer *van den Tempel* het kon beoordelen, is het voornemen tot het sluiten van genoemd verdrag uitgegaan van hem en van de heer *Ferwerda*.

Het streven naar samenwerking inzake de repatriëring heeft volgens de heer *van den Tempel* destijds wel in de lucht gezeten, maar eerst de heer *Ferwerda* en hij hebben daaraan de vorm gegeven van een verdrag. Zij hadden toen nog geen denkbeeld van de resultaten, die de met Frankrijk en later ook met andere landen, waaronder België, gesloten verdragen zouden hebben, doch zij hadden toen wel reeds duidelijk voor ogen, dat deze twee landen van grote betekenis zouden zijn voor de Nederlandse repatriëring.

Deze repatriëringsverdragen hebben ons naar de mening van de heer *van den Tempel* veel baat gebracht, mede omdat de Fransen en de Belgen de kosten financierden, welke aan de Nederlandse repatriëring op hun gebied verbonden waren. De Regeringen van Frankrijk en België zijn de verplichtingen, welke de repatriëringsverdragen haar oplegden, altijd bijzonder loyaal nagekomen. Verder hebben zij later een belangrijk deel van de bovengenoemde kosten voor haar rekening genomen. Na het tot stand komen van de repatriëringsverdragen met Frankrijk en België is ook zulk een verdrag gesloten met de Regering van Tsjecho-Slowakije, op grond waarvan in de zomer van 1945 een repatriëringsmissie onder leiding van mr. *G. A. Boon* naar dat land kon worden gezonden. Omtrent het

werk van deze missie zullen in dit hoofdstuk nog nadere medelingen volgen.

In het verslag van de heer *Ferwerda* wordt met betrekking tot de repatriëringsverdragen, welke de Nederlandse Regering met de Regeringen van verschillende landen heeft afgesloten, vermeld:

„Reeds vroegtijdig waren door den Minister van Sociale Zaken in overleg met den Minister van Buitenlandsche Zaken met de Fransche Regeering onderhandelingen aangeknoopt, ten einde te geraken tot het sluiten van een bilateraal verdrag, dat de verzorging en den uiteindelijke terugvoer van Nederlanders op Fransch gebied en van Franschen op Nederlandsch gebied moest regelen. Op 20 September 1944 werd dit bilaterale verdrag te Londen geteekend door den Minister van Sociale Zaken, dr. *J. van den Tempel*, den Franschen Gezant bij de Nederlandsche Regeering te Londen, den heer *M. Dejean*, en den Chef van de Missie te Londen van het Fransche Ministerie van Krijgsgevangenen, gedeporteerden en vluchtelingen, den heer *Forestier*.

Het Fransche repatriëringsverdrag werd het prototype van soortgelijke verdragen, die spoedig daarna afgesloten werden met de Regeeringen van België, Luxemburg, en eenigen tijd later met die van Tsjecho-Slowakije. Het heeft tot voorbeeld gestrekt aan andere landen, die met elkaar in enkele gevallen een soortgelijk verdrag sloten.”

Het door de Regering met België gesloten repatriëringsverdrag werd op 2 Januari 1945 te Londen getekend.¹⁾ Op 31 Januari 1945 geschiedde zulks met een door de Regeringen van Tsjecho-Slowakije en van Nederland gesloten repatriëringsverdrag, dat dezelfde strekking had als het eerstgenoemde.

„Onder vigueur van de repatriëringsverdragen”, zo zegt voorts het verslag van de heer *Ferwerda*, „zijn vele duizenden Nederlanders, in het bijzonder in Frankrijk en België, ettelijke maanden verzorgd en ten slotte gerepatriëerd. Deze verdragen zijn ook van de grootste waarde gebleken bij de uiteindelijke repatriëering van de vele tienduizenden Nederlanders uit Duitschland en oostelijk Europa, die later zouden blijken via Frankrijk en België te zullen worden gerepatriëerd en die in beide landen een tijdelijk onderdak moesten vinden. Een omstandigheid, die hierbij een rol van beteekenis speelde, was, dat de weg naar Nederland voor landgenooten in Zuid-westelijk Duitschland en voor hen, die zich in het Zuidelijke deel van Centraal-Europa en in Oost-Europa bevonden, in verband met de beschikbare vervoermiddelen en bruikbare vervoerswegen, in een groot aantal gevallen over Frankrijk en België liep. Tevens, dat Brussel over het belangrijkste centrale geallieerde vliegveld beschikte, waarheen de vele duizenden, die per vliegtuig werden gerepatriëerd, ten deele zelfs uit Noord-Duitschland en uit Scandinavië, werden gedirigeerd, om aldaar opgevangen en doorgezonden te worden. Groote dank is verschuldigd aan de regeeringen van Frankrijk en België, die naar de mate van de beschikbare hulpmiddelen en onder dikwijls uiterst moeilijke omstandigheden steeds getoond hebben, de grootst mogelijke hulp en steun, financieel en materieel, te willen geven, teneinde aan hun uit deze verdragen voortvloeiende verplichtingen te voldoen. Dat deze verdragen eenzijdig voordelig hebben gewerkt ten gunste van Nederland, is een gevolg van het verloop der kriegsgebeurtenissen, die bij de afsluiting van deze verdragen niet waren te voorzien.

Door den loop der gebeurtenissen is dan ook op de Nederlandsche organisatie in België en Frankrijk een belangrijk grooter aandeel in de taak der repatriëering komen te rusten dan aanvankelijk was te voorzien. Voor de uitvoering van deze taak zijn omvangrijke organisaties opgebouwd en is een uitgebreid net van ontvangcentra en doorgangskampen ingericht. De voor de financiering van deze organisaties en voor den steun aan bevrijden en repatriëandi benoedigde gelden zijn door de regeeringen der betrokken landen beschikbaar gesteld en deze hebben het mogelijk gemaakt, de financieele en materieele behoeften der repatriëandi zoo goed mogelijk te verzorgen. Behalve de normale administratieve, financieele en transportdiensten en de diensten der registratie hebben medische en sociale afdelingen er voor zorg gedragen, dat ook in dit opzicht de belangen der repatriëandi behartigd werden. Werkverschaffing en ontspanning, geestelijke verzorging en de verzorging van a-socialen hebben dikwijls groote zorgen gebaard, doch het is uiteindelijk steeds gelukt, deze problemen tot oplossing te brengen. Ik houd mij overtuigd, dat de voortreffelijke wijze, waarop zij zich van hun moeilijke taak hebben gekwetend, algemeen wordt gewaardeerd.”

¹⁾ Vgl. bijlage 78.

42028—42034 (*Ferwerda*)

Met betrekking tot de resultaten van de repatriëring deelde de heer *Ferwerda* aan de commissie mede, dat er naar schatting in totaal ongeveer 320 000 à 330 000 Nederlanders zijn gerepatriëerd. Hij kon ten tijde van zijn verhoor niet de juiste cijfers verstrekken, doch meende, dat uit België 70 à 75 000 Nederlanders zijn teruggekeerd, uit Frankrijk 30 000, rechtstreeks uit Duitsland 160 000 en uit en via andere gebieden nog ongeveer 50 000. Verder zijn 10 à 20 000 personen op eigen gelegenheid in Nederland aangekomen.

41942 (*Ferwerda*)

Het grootste gedeelte der repatriandi is naar Nederland teruggekeerd binnen ongeveer drie maanden nadat hun terugkeer mogelijk was geworden.

Volgens een bij het verslag van de heer *Ferwerda* gevoegde opgave van gedurende de maanden April tot en met Augustus 1945 uit Duitsland gerepatriëerde gedeporteerden zijn er gedurende die maanden 266 000 Nederlanders uit Duitsland teruggehaald. Deze opgave is afkomstig van S.H.A.E.F. en samengesteld op grond van verschillende rapporten, welke bij haar omtrent de repatriëring waren binnengekomen.

Hieruit blijkt, dat gedurende de eerste maanden na de bevrijding inderdaad een zeer groot gedeelte der Nederlandse gedeporteerden uit Duitsland is afgevoerd.

In het archief van het Departement van Sociale Zaken heeft de commissie enkele verslagen aangetroffen, die de heer *F. J. van den Bergh*, een der medewerkers van de heer *Ferwerda*, ten behoeve van de Minister van Sociale Zaken heeft opgesteld.

41828—41829 (*Ferwerda*)

Naar de heer *Ferwerda* verklaarde, was de heer *van den Bergh* een flinke, behoorlijke, hardwerkende man, die eerst geruime tijd na de instelling van het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring bij deze organisatie in dienst is gekomen en later chef is geworden van het kantoor te Londen.

Een op 14 Mei 1945 door de heer *van den Bergh* opgesteld verslag geeft de stand weer van de repatriëring der Nederlandse gedeporteerden op 9 Mei 1945. Daaruit blijkt, dat vóór die datum uit de 21ste, 12de en 6de legerzone in totaal 68 664 personen zijn teruggebracht. Bovendien waren 5000 Nederlanders op eigen gelegenheid teruggekeerd. In België en Frankrijk bevonden zich toen in totaal 26 000 te repatriëren Nederlanders.

Het aantal nog uit de S.H.A.E.F.-zone in Duitsland terug te brengen Nederlanders werd op 9 Mei 1945 op 80 000 geschat; er werd aangenomen, dat na ongeveer vijf weken de zich in dit gebied bevindende Nederlandse gedeporteerden zouden zijn afgevoerd.

Tevens blijkt uit dit verslag, dat de heer *van den Bergh* in Duitsland een aantal repatriëringskampen heeft bezocht. Met enkele uitzonderingen waren in al die kampen Nederlandse repatriëringsofficieren werkzaam. Ook wordt er in vermeld, dat, ondanks het feit, dat S.H.A.E.F. een Nederlandse Rode Kruis-colonne, bestaande uit tien ambulancewagens, had teruggeroepen, deze toch naar het kamp te Siegburg is door gereden en 39 zieken heeft teruggevoerd.

Naar Buchenwald was een Rode Kruis-colonne onderweg en een welfareteam onder leiding van kapitein-kapelaan *van Helden* was op weg naar het concentratiekamp Dachau.

Uit een verslag, dat de heer *van den Bergh* op 16 Mei 1945 ten behoeve van de Minister van Sociale Zaken heeft opgesteld, blijkt o.m., dat er zich toen in Frankrijk 15 000 repatriandi bevonden en in België 18 000, die daar verzorgd werden in afwachting van hun terugvoering naar Nederland. In België geschiedde dat onder leiding van mr. *G. E. Schipper*, de vertegenwoordiger in België van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring.

Uit Parijs waren tien ambulances naar Buchenwald gestuurd om de 77 zieken, die er onder de in dat kamp aangetroffen 383 Nederlanders waren, te evacueren. Een aantal „prominenten” uit dat kamp was inmiddels per vliegtuig naar Nederland gebracht. Hetzelfde was het geval met enkele belangrijke Nederlanders uit de concentratiekampen Sachsenhausen en Dachau.¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 79.

70475—70482 (*van den Tempel*)

Behalve met de reeds eerder genoemde beslommingen op financieel gebied heeft het Departement van Sociale Zaken ten aanzien van de repatriëring volgens de heer *van den Tempel* ook te kampen gehad met moeilijkheden met Militair Gezag, waarvan de Repatriëringdienst de ongunstige gevolgen heeft ondervonden.

De Ministerraad had in het voorjaar van 1943 aan het Departement van Sociale Zaken de repatriëring van de Nederlandse gedeporteerden opgedragen.

Toen de heer *van den Tempel* in het midden van 1944 in Engeland terugkeerde van zijn reis naar Amerika, was het eerste wat hij hoorde, dat Militair Gezag een afdeling Repatriëring had opgericht en dat deze afdeling te Wolverhampton bezig was met een grote proefoefening voor de repatriëring. Gefingeerde groepen repatriërenden

kwamen bij de grensposten, werden daar geadministreerd, doorge-
stuurd enz.

Het gaf de heer *van den Tempel* toen te denken, dat Militair Gezag voor deze oefening wèl middelen en personeel kon mobiliseren, terwijl zijn Repatriëringsdienst te kampen had met een nijpend tekort aan geschoolde krachten.

Naar de heer *van den Tempel* verklaarde, was dit alles volstrekt buiten voorkennis en medeweten van het Departement van Sociale Zaken opgezet en waren er ineens twee repatriëringsdiensten.

Hij was daarover zeer ontstemd en wendde zich tot de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, en ook deze vond, naar de heer *van den Tempel* verklaarde, dat het niet in de haak was. De beide ministers hebben getracht het geschil, dat tussen Sociale Zaken en Militair Gezag ontstaan was, bij te leggen en een taakverdeling te vinden voor deze twee repatriëringsdiensten, doch dit had geen resultaat.

Toen heeft de heer *van den Tempel* nog getracht om prof. dr. *J. H. de Boer*, het toenmalige hoofd van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag, te verbinden aan de Repatriëringsdienst van zijn departement.

„Het is”, zo zeide de heer *van den Tempel*, „niet doorgegaan; wiens schuld het is, laat ik in het midden”.

In het reeds meermalen genoemde „Beknopt overzicht”, dat de heer *van den Tempel* ten behoeve van de commissie heeft samengesteld, wordt onder verwijzing naar afschriften van de destijds tussen hem en de Minister van Oorlog gevoerde correspondentie, welke als bijlagen bij dat overzicht zijn gevoegd, medegedeeld, dat de heer *van den Tempel* er bij de Minister van Oorlog herhaaldelijk op heeft aangedrongen om in overleg met hem een taakverdeling tot stand te brengen tussen de Repatriëringsdienst van het Departement van Sociale Zaken en de afdeling Repatriëring van Militair Gezag.

Tevens verzocht de heer *van den Tempel* aan de Minister van Oorlog om de samenwerking tussen de twee instanties te bevorderen en om de verhouding van de verbindingsofficieren tot Militair Gezag en tot de Repatriëringsdienst nader vast te leggen. Over deze aangelegenheden zijn vele besprekingen gevoerd en zijn ook verschillende brieven gewisseld. Hoewel blijkens het „Beknopt overzicht” van de heer *van den Tempel* de Minister van Oorlog steeds bereid bleek mede te werken om te trachten een goede samenwerking tussen de twee repatriëringsdiensten te bevorderen, is er niet die vruchtbare samenwerking bereikt, die destijds zo zeer gewent was.

Bovendien waren er moeilijkheden ten aanzien van de personeelsvoorziening van het Departement van Sociale Zaken. Degenen, die destijds in Engeland aankwamen, dienden graag bij het Departement van Buitenlandse Zaken, waar kans was op een vaste werkkring en op promotie. Bij Militair Gezag was er eveneens kans op promotie en de dienstvoorwaarden waren erg gunstig. Deze gunstige mogelijkheden kon het Departement van Sociale Zaken slechts in veel mindere mate bieden en daardoor schoot er, als er Engelandvaarders aankwamen, zelden een kracht over voor dit departement.

Op degenen, die bij Militair Gezag waren ingedeeld, had men geen vat; zij vielen onder de militaire bepalingen en hadden, indien zij van werkkring wensten te veranderen, vergunning nodig van de Chef Staf van Militair Gezag, de heer *Kruls*.

Een andere moeilijkheid was nog, dat bij de onderhandelingen met S.H.A.E.F. over de uitzending van de verbindingsof- of repatriërings-officieren en over hun positie tegenover de Nederlandse autoriteiten, de militairen uiteraard weer een voorsprong hadden, omdat de geallieerde militairen het liefst met dezen onderhandelden.

De heer *van den Tempel* heeft zeer nadrukkelijk moeten optreden om te bewerken, dat S.H.A.E.F. zou goedvinden, dat de verbindingsofficieren, die later voor de repatriëring naar Duitsland zouden gaan, rechtstreeks verslag mochten uitbrengen aan de Regeringscommissaris voor de Repatriëring. Er was volgens de heer *van den Tempel* voortdurende waakzaamheid nodig om te bereiken, dat een en ander zoveel mogelijk in handen van de burgerlijke dienst bleef. Dit alles heeft de taak van het Departement van Sociale Zaken en daarmee ook die van de Repatriëringdienst zeer verzwaard.

De heer *van den Tempel* was echter niet van mening, dat de voortdurende wrijving tussen het Departement van Sociale Zaken en Militair Gezag ongunstige gevolgen heeft gehad voor de repatriërenden. De repatriëring uit België en Frankrijk toch is in handen gebleven van de Repatriëringsdienst en in Duitsland is de invloed van die dienst slechts gering geweest, omdat de geallieerden daar het heft in handen hadden.

„Er is”, zo verklaarde de heer *van den Tempel*, „met het Militair Gezag een voortdurende wrijving geweest om de goede weg te kunnen houden. Er is geen botsing geweest, maar iedereen in Londen wist, dat wij ook in deze aangelegenheid het overwicht bij de burger-

70483—70485 (*van den Tempel*)

70486 (*van den Tempel*)

lijke Regering wilden houden. Het Militair Gezag moest een verlengstuk blijven van de Regering zonder meer; daarop was ten deze onze politiek gericht. De voortdurende nauwe samenwerking, die er had moeten zijn, was er niet. Er was een dubbele instelling voor één doel en men had elkanders taak veel kunnen verlichten. In Nederland werkten later, na mijn tijd, de Repatriëringdienst en het Militair Gezag naast elkaar. De heer *de Groot* was hoofd geworden van de afdeling Repatriëring van het Ministerie van Sociale Zaken; hij stond dus naast de heer *Ferwerda*. De rechte samenwerking met het Militair Gezag ontbrak voor en na. Dit blijkt o.a. uit het niet beschikbaar stellen van wagens om de politieke gevangenen uit Duitsland te halen."

41964 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* verklaarde naar aanleiding van de rol, die Militair Gezag bij de repatriëring heeft gespeeld, natuurlijk van mening te zijn, dat de splitsing van de repatriëring in een dienst, waarvan de Regeringscommissaris de leiding had, en een afdeling Repatriëring van Militair Gezag organisatorisch onjuist is geweest. Hij kon echter geen oordeel geven over de vraag, of die splitsing politiek onvermijdelijk was. Organisatorisch achtte hij haar een onding.

„Men kan”, zo verklaarde hij, „geen twee organisaties naast elkaar laten werken met verschillende loyaliteiten, zonder dat men wrijving en moeilijkheden krijgt. Die wrijving en moeilijkheden zijn er ook voldoende geweest, maar het was mijn taak niet om die moeilijkheden aan te dikken; mijn taak is geweest om, ondanks die moeilijkheden en ondanks dat verschillend inzicht te zorgen, dat de zaak toch liep. Ik kan mij ook levendig voorstellen, dat er andere mensen zijn, die misschien niet uit hetzelfde oogpunt deze zaak bekeken hebben en konden bekijken en die menen, dat deze geschilpunten tot allerlei verwarringen en minder gewenste resultaten aanleiding hebben gegeven. Het is slechts ten dele zo; ten slotte is het toch gelukt; het heeft echter de arbeid en de moeilijkheden van voorbereiding ontzaglijk vergroot.

Ik kan U een heel goed voorbeeld geven van moeilijkheden, zoals die door het gebrek aan samenwerking met het Militair Gezag nu en dan ontstonden. Begin Maart of eind Februari 1945, toen het er naar uit ging zien, dat er binnenkort iets gebeuren ging, heb ik aan een van mijn medewerkers, luitenant *Flantua*, opdracht gegeven een plan uit te werken. Dit was een plan, waarbij de mogelijkheid zou worden geschapen met de repatriëringsofficieren in Duitsland een zo nauw mogelijk contact te onderhouden. Ik had sterk de indruk, dat, wanneer dat contact levendig was, veel van de klachten, die ons later ter ore kwamen, verminderd zouden zijn, want wij hadden verklaringen kunnen geven. Bovendien zou het zeker een voordeel zijn geweest deze mensen te voorzien van vervoermiddelen, die helemaal niet gemakkelijk te krijgen waren. In dat plan, dat in ongeveer een week opgesteld was, werd voorgesteld een aantal wagens, trucks en 50 motorfietsen te verdelen onder de officieren van de repatriëring. Dit plan heb ik goedgekeurd en ik heb toen onmiddellijk met de heer *de Groot*, die toen in Londen zat, contact opgenomen, die het eveneens goedkeurde en die het onmiddellijk uitgevoerd heeft. Die wagens, trucks en motorfietsen zijn inderdaad met verrassende snelheid, de omstandigheden in aanmerking nemende, in Nederland aangekomen. Toen de heer *Flantua*, die chef van de afdeling Vervoerwezen bij ons was, de voertuigen in ontvangst wilde nemen, werd hem medegedeeld, dat het Militair Gezag ondertussen over deze vervoermiddelen had beschikt en ze voor andere doeleinden had bestemd”.

41965 (*Ferwerda*)

41966—41967 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* bedoelde hiermede niet te zeggen, dat Militair Gezag in die dagen deze vervoermiddelen niet nodig zou hebben gehad, maar zijn dienst had er ook grote behoefte aan en kreeg ze niet in tegenstelling tot Militair Gezag, dat toen de macht had.

42024 (*Ferwerda*)

Nadat op 23 Februari 1945 ir. *F. C. M. Wijffels* de heer *van den Tempel* was opgevolgd als Minister van Sociale Zaken, heeft eerstgenoemde zich aangesloten bij de mening van Militair Gezag, dat er voor twee repatriëringorganisaties geen plaats was en dat de repatriëring in feite behoorde te geschieden door de organen van Militair Gezag of van het Departement van Oorlog met medewerking, voorzover nodig, van het Departement van Buitenlandse Zaken. Volgens de heer *Ferwerda* had de heer *Wijffels* deze mening reeds te kennen gegeven, vrijwel onmiddellijk, nadat hij aan het bewind was gekomen. De heer *Ferwerda* heeft toen met de heer *Wijffels* gesproken en daardoor is er op dat ogenblik niets gekomen van de verwezenlijking van de denkbeelden van de minister inzake de repatriëring.

Toen er echter in de maand Mei 1945 klachten kwamen van personen, die nog niet gerepatriëerd waren, is dit naar de mening van de heer *Ferwerda* ongetwijfeld voor de heer *Wijffels* aanleiding geworden om nu de knoop door te hakken en zijn denkbeelden omtrent de organen, die volgens hem met de repatriëring behoorden te worden belast, door te voeren. De heer *Ferwerda* heeft zich daar-

tegen verzet en heeft de heer *Wijffels* gewezen op de grote gevaren, die verbonden waren aan een zo ingrijpende reorganisatie van de repatriëring, welke toen in volle gang was.

Naar de heer *Ferwerda* verklaarde, is minister *Wijffels* toen weer gezwicht voor de tegen zijn denkbeelden aangevoerde argumenten; tenslotte stemde hij er in toe, dat de repatriëring uit alle geallieerde en neutrale gebieden verder door de organen van het Regeringscommissariaat zou worden afgewikkeld, maar dat de militaire contacten zouden worden overgedragen aan Militair Gezag. In feite, zo zeide de heer *Ferwerda*, heeft dit laatste niets betekend; de repatriëring uit het vijandelijke gebied immers is toch geschied door S.H.A.E.F. met medewerking van de repatriëringsofficieren, die er al waren.

De heer *Ferwerda* verklaarde verder nog, dat hij zich meermalen tegen de Minister van Sociale Zaken heeft uitgelaten over de moeilijk te verkrijgen samenwerking tussen het Departement van Sociale Zaken, dat van Oorlog en Militair Gezag.

Het contact tussen de Ministers van Oorlog en van Sociale Zaken was zeer goed. De heer *Ferwerda* heeft ook nooit de minste moeite gehad om toegang te verkrijgen tot de Minister van Oorlog, maar het bleek hem, dat, wanneer deze met hem iets afsprak, dat betrekking had op Militair Gezag, zulk een afspraak, althans voorzover zij de repatriëring betrof, in de praktijk zelden werd uitgevoerd.

De heer *van den Tempel* is er toen toe overgegaan om zelf eens met de vertegenwoordigers van Militair Gezag te gaan praten, maar ook dit heeft geen resultaat opgeleverd.

De heer *Ferwerda* had de indruk, dat wellicht de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, tegenover de vertegenwoordigers van Militair Gezag niet die autoriteit gebruikt heeft, die nodig was om zijn inzichten door te voeren.

In het reeds meermalen genoemde verslag over zijn werkzaamheden, dat de heer *Ferwerda* op 30 October 1945 aan de Minister van Sociale Zaken heeft uitgebracht, wordt met betrekking tot de wrijving, die er in 1945 over de bevoegdheden inzake de repatriëring heeft bestaan tussen het Departement van Sociale Zaken en Militair Gezag, medegedeeld:

„Heeft in de snelheid van de terugvoering van de Nederlandse gedeporteerde bevolking, in haar geheel gezien, geen verschil van betekenis bestaan in vergelijking met de terugvoering van gedeporteerden van Belgische en Fransche nationaliteit, in den aard der categorieën, die teruggevoerd werden, heeft wel eenig verschil bestaan, een verschil, dat niet kon nalaten te spreken tot de verbeelding der bevolking en dat pijnlijk moest worden gevoeld door de betrokken categorie, i.c. die der politieke gevangenen, die het zwaarst van de vervolging van den vijand had geleden en die met ongeduld het moment verbeidde, waarop de repatriëring zou plaats vinden. Met uitzondering van die gedeporteerden, die aanvankelijk naar Polen waren gevoerd, bevonden de politieke gevangenen en zij, die wegens ras- of geloofsvervolging zich in concentratiekampen bevonden, zich uitsluitend op Duitsch en Oostenrijksch grondgebied. Van S.H.A.E.F. was de toezegging ontvangen, dat aan deze categorieën prioriteit zou worden verleend, een toezegging, die ook zooveel mogelijk gestand is gedaan. Hulp van nationale zijde werd hiervoor door S.H.A.E.F. aanvankelijk niet wenschelijk geacht, zulks onder de motiveering, dat men als gevolg daarvan een onordelijke en ongeorganiseerde terugvoering vreesde met alle gevaren, die hieraan voor de betrokken personen zouden zijn verbonden. De colonnes, die in deze periode toch erin slaagden in Duitschland te opereeren, waren dan ook meestal z.g. wilde colonnes, die op eigen gelegenheid en met onvolledige machtiging soms erin slaagden, in het S.H.A.E.F.-gebied door te dringen. Het zou tot midden Juni duren, alvorens de houding van S.H.A.E.F. in dezen soepeler werd. In deze periode waren onze Belgische en Fransche bondgenooten, in het bijzonder het Belgische en Fransche Roode Kruis, in staat in ruimere mate materieel ter beschikking te stellen dan dit van Nederlandsche zijde het geval was. Het materieel, in Nederland beschikbaar, inclusief het Roode Kruis-materieel, werd geacht toch reeds onvoldoende te zijn, en werd door het Militair Gezag gereserveerd voor de hulpactie aan westelijk Nederland. Desondanks is het mogelijk geweest, een aantal colonnes naar Duitschland te zenden, die aan dit werk hebben deelgenomen.

Dat onder deze omstandigheden klachten zouden worden gehoord, was onvermijdelijk. Deze hebben den toenmaligen Minister van Sociale Zaken, ir. *F. C. M. Wijffels*, tot de meening gebracht, dat, aangezien de repatriëring uit Duitschland een S.H.A.E.F.-verantwoordelijkheid en een militaire operatie was, een Nederlandsche militaire instantie, i.c. het Militair Gezag, ook met het

contact diende te worden belast en dat het Regeeringscommissariaat diende te worden opgeheven. Deze beslissing sloot aan bij een reeds spoedig na de ambtsaanvaarding door Zijne Excellentie Minister *Wijffels* geuite meening, dat de splitsing van de repatrieringsorganisaties in een Commissariaat en een Afdeling van Militair Gezag onjuist was en dat bij de bestaande omstandigheden het militaire apparaat ook de repatriëring van de zich in het buitenland bevindende Nederlanders diende te verzorgen in samenwerking, waar noodig, met de normale organen van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

Op 24 Mei 1945 werd aan mij een schrijven verzonden, inhoudende de genoemde beslissing van den Minister, welk schrijven mij eerst geruime tijd nadien bereikte."

De zoëven genoemde brief van de Minister van Sociale Zaken luidde:

Departement van Sociale Zaken.

No. 42 Kb.

's-Gravenhage, 24 Mei 1945.

Reeds enkele malen heb ik den gang van zaken ten opzichte van de repatriëring in den laatsten tijd met U besproken. Thans in Nederland zijnde, heb ik opnieuw de gelegenheid gehad mij van den gang van zaken op de hoogte te stellen. Nadere overweging van een en ander heeft mij tot het besluit geleid, dat het gewenscht is in de organisatie van den dienst der repatriëring verandering te brengen. De repatriëring van personen uit Duitschland en het brengen van deze personen naar hun woonplaats in Nederland moet naar mijn meening thans in één hand worden gebracht. Ik heb gemeend, dat het daarom gewenscht is den Chef Staf Militair Gezag te verzoeken ook de repatriëring van personen uit Duitschland op zich te nemen. Bij het nemen van deze beslissing heb ik mij mede laten leiden door het feit, dat de organisatie van S.H.A.E.F. zelf binnen afzienbaren tijd zal verdwijnen. Voorts houd ik er rekening mede, dat op de diverse gezantschappen repatriëeringsarbeid wordt verricht, welke het gewenschte doel, n.l. om de repatriandi zoo spoedig mogelijk naar Nederland te brengen, bevordert.

Op grond van het bovenstaande heb ik besloten den Dienst van den Regeeringscommissaris voor de Repatriëring te beëindigen. Ik stel de vele werkzaamheden, welke U heeft verricht om dit stadium te bereiken op prijs en ik dank U en Uw medewerkers voor de vele diensten, die U daaraan hebt willen geven. Ik vertrouw, dat U na kennismaking van mijn argumenten mijn standpunt in deze zult billijken. Voor de afwikkeling van deze aangelegenheden doe ik gaarne een beroep op U. Deze afwikkeling betreft in de eerste plaats de gegevens over de repatriandi. In overleg met het Nederlandsche Roode Kruis werd besloten alle gegevens over de repatriandi samen te brengen onder het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Dit brengt met zich mede, dat de gegevens, welke onder Uw dienst, hetzij in Londen, hetzij in Eindhoven, berusten, zoo spoedig mogelijk worden overgegeven aan het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis, hetwelk is gevestigd Prinsessegracht 27, te 's-Gravenhage. U gelieve de noodige opdrachten daartoe zoo spoedig mogelijk te willen geven.

Van de zijde van den Chef Staf Militair Gezag zal nog contact met U worden gezocht omtrent het overnemen van de personen, welke onder Uw leiding in Duitschland werkzaam waren.

De Minister van Sociale Zaken.

In het verslag van de heer *Ferwerda* staat verder:

„Een en ander had intusschen tot niet geringe verwarring aanleiding gegeven. Kon deze verandering van politiek in dit stadium van de repatriëring, die in vollen gang was, op de repatriëring uit Duitschland, die geheel in handen was van de geallieerde Militaire Autoriteiten, niet van overwegenden invloed zijn, de groote Nederlandsche belangen in die landen, waarmede repatriëeringsverdragen waren afgesloten, zouden daardoor, naar mijn meening, ernstig worden geschaad. Dat ook de beslissing formeel niet in orde was, kon slechts als een toevallige en naar mijn overtuiging gelukkige omstandigheid worden aangemerkt. In een onderhoud, dat ik begin Juni met den Minister mocht hebben, is dan ook bepaald, dat de afwikkeling der repatriëerings-werkzaamheden in de geallieerde en neutrale gebieden ook verder door het Regeeringscommissariaat zou worden verzorgd. Hoe omvangrijk dit werk is geweest en hoe zegenrijk voor de groote aantallen Nederlanders, die in het bijzonder via Frankrijk en België zijn gerepatriëerd, moge blijken uit de voorloopige gegevens betreffende de verrichte werkzaamheden in deze lan-

1) Noot van de commissie.

Uit door de heer *van Rhijn* aan de commissie overgelegde stukken is gebleken, dat deze door de heer *Ferwerda* in zijn verslag van 30 October 1945 genoemde bespreking heeft plaats gevonden op 7 Juli 1945. Vgl. het op 9 Februari 1950 gehouden verhoor van de heer *van Rhijn*.

72227; 72251; 72293—72298 (*Flantua*)

72299—72303 (*Flantua*)

72308—72312 (*Flantua*)

72313—72319 (*Flantua*)

72330—72333 (*Flantua*)
41965 (*Ferwerda*)

den, welke hieraan gehecht zijn. Niet genoeg kan daarbij de nadruk worden gelegd op de groote hulp, die van de zijde der betrokken Regeeringen is geboden.

Op 24 Juni 1945 werd Zijne Excellentie *W. Drees* tot Minister van Sociale Zaken benoemd. Op zijn wensch om tot een engere coördinatie tusschen de bestaande diensten en een zoo spoedige mogelijke versmelting van deze diensten onder de leiding van het Ministerie van Sociale Zaken te geraken, vond op 7 Augustus 1945 ¹⁾ een bespreking plaats tusschen de vertegenwoordigers van den Minister, den Secretaris-Generaal *Mr. Dr. A. A. van Rhijn* en den heer *M. de Groot*, Hoofd van de Afdeling Repatriëring van het Departement van Sociale Zaken, met de hoofden der bestaande repatriëeringsorganisaties. In deze bespreking werd volledige overeenstemming bereikt, doch het vastgestelde program kon niet de goedkeuring wegdragen van den Chef Staf van Militair Gezag."

Naar aanleiding van de moeilijkheden, die de repatriëeringsdienst heeft gehad o.m. met het verkrijgen van de nodige vervoermiddelen, deelde de heer *L. A. Flantua* het volgende mede.

Hij was in het laatst van 1943 uit Nederland vertrokken en bereikte via Zweden in het begin van 1944 Engeland. Toen hij voor het ondergaan van een betrouwbaarheidsonderzoek enige tijd in de „Patriotic School" moest verblijven, heeft hij van de heer *van den Tempel* het verzoek gekregen na zijn vrijlating zo spoedig mogelijk bij hem te komen. Het Departement van Sociale Zaken te Londen had destijds gebrek aan kundig personeel en omdat de heer *Flantua* in Nederland werkzaam was geweest aan het Ministerie van Sociale Zaken, zou de heer *van den Tempel* hem gaarne in dienst hebben genomen. De heer *Flantua* werd echter in militaire dienst opgeroepen en ingedeeld bij de afdeling Repatriëring van Militair Gezag, welke afdeling toen onder leiding stond van de heer *de Boer*.

Later, toen de heer *B. G. van Os van Delden* de leiding van deze afdeling van de heer *de Boer* had overgenomen, heeft de heer *Flantua* in het begin van 1945 een meningsverschil gehad met de heer *van Os van Delden*, omdat toen, gelijk hij zeide, de zaken zich ontwikkelden op een wijze, die voor hem niet te accepteren was. Naar aanleiding van dat conflict is de heer *Flantua* overgegaan naar de Repatriëeringsdienst van de heer *Ferwerda*.

De bezwaren van de heer *Flantua* tegen de afdeling Repatriëring van Militair Gezag kwamen op het volgende neer.

Toen men zag, dat de militaire operaties sneller verliepen dan verwacht was, is er, aldus de heer *Flantua*, een ontwerp gemaakt om een snellere berichtgeving tot stand te brengen. Er is toen voorgesteld een vijftigtal repatriëeringsofficieren te benoemen, die motor konden rijden en die van Eindhoven uit — op dat ogenblik het centrum van de Repatriëeringsdienst van de heer *Ferwerda* — naar de voorste linies konden worden gestuurd, zodat men telkens een momentopname kon krijgen van de toestand ter plaatse. Vond zulk een repatriëeringsofficier daar een kamp, dan kon hij zelf niets doen, maar dan kon hij onmiddellijk terugkomen om er bericht over te geven aan de heer *Ferwerda*, die daar o.m. met trucks de nodige hulp zou kunnen verschaffen, waartoe deze van S.H.A.E.F. toestemming had gekregen.

Dit plan is nooit tot uitvoering gekomen; de motoren zijn wel in Engeland aangekocht, de trucks waren aanwezig, maar toen bericht werd ontvangen, dat de aflevering op het vasteland van Europa kon plaats vinden, zijn ze, zo zeide de heer *Flantua*, verdwenen naar Militair Gezag, dat ze direct indeelde voor andere doeleinden.

De heer *Flantua* was van mening, dat het zoëven vermelde de oorzaak is geweest van het mislukken van het bovengenoemde, door de heer *Ferwerda* opgestelde plan. Daardoor was hem de mogelijkheid ontnomen om de civiele gevangenen tijdig uit de kampen in Duitsland te halen.

De heer *Flantua* is niet, zoals de heer *Ferwerda* aan de commissie heeft medegedeeld, chef geweest van de afdeling Vervoerwezen van de Repatriëeringsdienst, doch hij had wel meegeholpen om deze afdeling van de Repatriëeringsdienst op te zetten. Die afdeling beschikte aanvankelijk slechts over twee gehuurde motorrijwielen, twee drietons vrachtauto's en twee van anderhalve ton, zodat men naar zijn mening moeilijk kon spreken van een afdeling Vervoer.

Later is die afdeling wel uitgebreid, maar toen was het volgens de heer *Flantua* te laat. De Repatriëeringsdienst heeft aan alle kanten geprobeerd het benodigde materieel voor het vervoer der repatriërenden te krijgen. De heer *Flantua* is tot dat doel nog naar Engeland gegaan om daar te trachten buiten Militair Gezag om vervoermiddelen aan te kopen, doch dat is niet gelukt. Later slaagde de Repatriëeringsdienst er in om auto's te huren van particulieren; auto's vorderen, zoals Militair Gezag dit deed, mocht deze dienst niet.

40118—40121 (*de Crane*)39971; 40025—40026; 40030—40032 (*Wijnbergen*)41954 (*Ferwerda*)27814—27819 (*Boellaard*)39981—39982 (*Wijnbergen*)74606 (*van Rhijn*)

De heer *J. de Crane*, die in België bij de Repatriëringsdienst werkzaam is geweest — omtrent het werk, dat deze dienst in België heeft verricht, zullen in dit hoofdstuk nog uitvoerige mededelingen volgen —, heeft aan de commissie verklaard, dat hij voor de auto's waarmede onder zijn leiding naar België geëvacueerde Nederlandse krankzinnigen, onder meer die uit Noordwijkerhout, naar hun plaats van herkomst zijn teruggebracht, bij geen enkele benzinepomp van Militair Gezag benzine heeft kunnen krijgen. Dit was volgens hem een gevolg van een fout in de organisatie.

De heer *S. Wijnbergen*, die in het laatst van 1944 door de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, bij de dienst van de heer *Ferwerda* was gedetacheerd, verklaarde, dat op 17 Mei 1945 dr. *F. Daubenton*, die toen bij Militair Gezag was ingedeeld, twintig auto's, welke de Repatriëringsdienst nodig had om politieke gevangenen uit Dachau te halen, in beslag heeft genomen. De heer *Ferwerda* heeft toen in bijzijn van de heer *Wijnbergen* bij de heer *Gerbrandy* getracht deze auto's terug te krijgen, doch deze kon niet helpen. De in beslag genomen auto's zouden, aldus de heer *Wijnbergen*, nodig kunnen zijn voor Nederland.

De volgende dag is de heer *Ferwerda* naar Engeland gegaan om te trachten daar andere auto's voor de Repatriëringsdienst te krijgen.

De heer *Ferwerda* deelde omtrent deze aangelegenheid aan de commissie het volgende mede. Teneinde te kunnen voldoen aan een dringend verzoek van de heer *Boellaard* om zo spoedig mogelijk een colonne uit te rusten om daarmede enkele honderden Nederlandse politieke gevangenen uit Dachau te halen, was hij tezamen met de heer *Wijnbergen* naar de heer *Gerbrandy* gegaan om aan deze te vragen hem voor dat doel aan auto's te helpen, omdat hij die zelf toen niet tot zijn beschikking had. „Ik meende toen nog”, zo zeide de heer *Ferwerda*, „dat de heer *Gerbrandy* in Nederland de opperste autoriteit was”.

De heer *Ferwerda* heeft aan de heer *Gerbrandy* gezegd, dat er zestig auto's bij Breda stonden en hij heeft hem met zeer grote nadruk verzocht deze auto's voor enkele dagen aan de Repatriëringsdienst af te staan. Daarna zou de heer *Ferwerda* ze weer afleveren voor de hulpverlening aan het pas bevrijde gedeelte van Nederland. De heer *Gerbrandy* zeide daarop, dat de toestand daar zo slecht was, dat hij de auto's niet voor andere doeleinden kon afstaan. De heer *Ferwerda* heeft na deze bespreking op aanraden van de heer *Gerbrandy* gepoogd om in Engeland U.N.R.R.A.-ambulances te krijgen. Hoewel hij daarvoor zijn uiterste best heeft gedaan, is het hem toen niet gelukt, later wel.

Verder verklaarde de heer *Wijnbergen* nog, dat Militair Gezag stelselmatig niet nakwam wat in bijeenkomsten tussen zijn vertegenwoordigers en ambtenaren van het Departement van Sociale Zaken was overeengekomen.

Als voorbeeld noemde de heer *Wijnbergen* een bijeenkomst in Arlington House op 7 Juli 1945. Daar waren aanwezig de heren *van Rhijn*, *Ferwerda*, mr. *M. de Groot*, ambtenaar op het Departement van Sociale Zaken, *van Os van Delden*, het toenmalige hoofd van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag, en *Wijnbergen*. Er is toen besloten tot samenwerking tussen de Repatriëringsdienst en de afdeling Repatriëring van Militair Gezag.

Op 9 Juli 1945 is er nog eens een bijeenkomst geweest met de heer *de Groot* en de heer *van Os van Delden*. Laatstgenoemde ging accoord met de samenvoeging van de repatriëringswerkzaamheden van de verschillende instanties. Enige dagen later echter, zo verklaarde de heer *Wijnbergen*, liet Militair Gezag weten, dat het terugkwam op de getroffen overeenkomst. Hij heeft in dit alles gezien een bij Militair Gezag bestaand streven om alle macht aan zich te trekken.

Omtrent de tot stand gekomen overeenkomst tussen de heren *de Groot* en *van Os van Delden*, waarvan de heer *Wijnbergen* melding heeft gemaakt, heeft de commissie ook de heer *van Rhijn* gehoord. Deze legde aan de commissie verschillende documenten over en gaf een meer uitvoerig overzicht van het gebeurde.

„Ik was”, zo verklaarde de heer *van Rhijn*, „7 Juli 1945 in Londen geweest om een bespreking te voeren met de heren van de afdeling Repatriëring, nl. de heren *de Groot* en *Ferwerda* en met kolonel *van Os van Delden*, de vertegenwoordiger van Militair Gezag voor de repatriëring. Het doel van dat bezoek was om eindelijk eens een beetje orde te scheppen in de vele moeilijkheden, die toch wel opgelost dienden te worden. Die bespreking had een naar mijn mening zeer gunstig resultaat. Er zou een afdeling Repatriëring aan het departement komen, die de leiding zou hebben van de verdere zaken, die betrekking hadden op de repatriëring, en er zou medewerking zijn van Militair Gezag, waar dat nodig was. Het is in dit stuk allemaal nader omschreven.¹⁾ In ieder geval zouden de repatriëringszaken weer in handen komen van het burgerlijk gezag. Mij dunkt, dat dat op die datum toch wel weer mogelijk was. Dit stuk geeft het resultaat

¹⁾ Vgl. bijlage 80.

weer. Kolonel *van Os van Delden* is hiermee toen volkomen accoord gegaan. Ik ben dus weer uit Londen teruggekeerd en heb minister *Drees* medegedeeld, dat ik tot een gunstig resultaat was gekomen.

Zonder dat ik het wist, zijn generaal *Kruls*, generaal *Daubenton* en kolonel *van Os van Delden* op audiëntie bij minister *Drees* geweest en hebben ongeveer dit standpunt ingenomen, dat het nu eigenlijk eens tijd werd, dat Militair Gezag de zaken ging regelen. De heer *Drees* belde mij natuurlijk op en vroeg mij, hoe dat zat. Hij begreep er natuurlijk niets meer van. Ik ben naar die bespreking gegaan. De heren van Militair Gezag deelden mij daar mede, dat er niets gebeurd was en niets veranderd. Ik heb toen het Londense stuk gehaald en dit laten zien. Kolonel *van Os van Delden* had zich daarmee als vertegenwoordiger van Militair Gezag volkomen accoord verklaard".

74608 (van Rhijn)

Militair Gezag heeft volgens de heer *van Rhijn* de juistheid van het door hem aan minister *Drees* uitgebrachte verslag over de resultaten van de op 7 Juli 1945 gehouden bespreking niet ontkend, maar de Chef Staf Militair Gezag, de heer *Kruls*, heeft op 27 Juli 1945 in een uitvoerige brief aan de Minister van Sociale Zaken, de heer *Drees*, medegedeeld, dat hij zich niet kon verenigen met de in de bespreking van 7 Juli 1945 tot stand gekomen oplossing.¹⁾ Onder meer schreef hij, dat hij niet kon toelaten, dat kolonel *van Os van Delden* onder de heer *de Groot* zou werken, zoals was overeengekomen.

De heer *van Rhijn* vermoedde, dat de heer *Kruls* daartegen bezwaar heeft gemaakt, omdat de heer *de Groot*, als hij in militaire dienst zou zijn, een lagere rang zou hebben dan de heer *van Os van Delden*. Verder schreef de heer *Kruls* aan de heer *Drees*: „Dat de Regeering heeft gefaald, staat buiten allen twijfel". De heer *van Rhijn* las deze passage uit de brief van de heer *Kruls* aan de commissie voor om haar een indruk te geven van de destijds bestaande verhoudingen.

„Het resultaat is toen geweest", zo vervolgde hij, „dat de heer *Drees* in lankmoedigheid een nieuwe brief heeft geschreven, waarin hij aannam, dat dit accoord niet tot stand was gekomen, maar voorstelde nog eens hierover te praten om tot een accoord te komen, waarmee ook generaal *Kruls* zich zou kunnen verenigen. Die brief begon aldus:

„Tot mijn leedwezen heb ik uit Uw bovenaangehaald schrijven de conclusie moeten trekken, dat de bespreking, welke door mij werd uitgelokt om tot een behoorlijke organisatie van de Repatriëring te komen, niet het gewenschte resultaat heeft gehad. Dit bevreemdt mij, daar de kolonel *van Os van Delden*, het Hoofd van Uw Repatriëringdienst, volgens de aan mij gedane mededeelingen, niet alleen zich zeer nadrukkelijk geheel accoord heeft verklaard met het opgestelde memorandum, doch daarenboven gedurende de daaraan voorafgaande bespreking herhaaldelijk heeft te kennen gegeven, dat het besprokene geheel ging in de lijn van hetgeen hij zich gedacht had en dat een en ander was, zooals hij met U zou hebben overlegd. Dat desondanks hierop later wordt teruggekomen, gelijk in Uw brief geschiedt, acht ik zeer onbevredigend".

Minister *Drees* heeft toen, naar de heer *van Rhijn* verklaarde, tevens van de gelegenheid gebruik gemaakt om Militair Gezag te vragen zich wat plezieriger ten opzichte van de Regeringscommissaris te uiten. In *De Waarheid* van 2 Augustus 1945 werd bijvoorbeeld vermeld, dat de oorzaak, dat het met de repatriëring niet goed liep, niet bij Militair Gezag was te zoeken, doch te vinden was in het feit, dat, hoewel „de vroegere leider" van de repatriëring, de heer *Ferwerda*, officieel was ontslagen wegens het niet op de juiste wijze behartigen van zijn functie, hij ondanks dit ontslag toch op eigen initiatief verder repatriëerde.

Aan het slot van dat artikel in *De Waarheid* staat:

„Waarom men den heer *Ferwerda* nog langer in de gelegenheid stelt eenig initiatief te nemen in verband met de repatriëring en hoe het mogelijk is, dat hieraan niet veel eerder paal en perk werd gesteld, is ons een raadsel".

De heer *van Rhijn* heeft dit krantenartikel aan de Minister van Sociale Zaken gestuurd en er een potloodaantekening bij gemaakt van de volgende inhoud:

„Al heeft de heer *Ferwerda* dan niet gehéél voldaan, zoo vind ik dit voortdurend gestook tegen hem weinig fraai, vooral waar het vermoedelijk komt van Militair Gezag, wiens vertegenwoordiger *van Os van Delden* een rapport onderschrijft, maar drie dagen later zijn handtekening terugtrekt".

In die tijd kwamen er herhaaldelijk in de dagbladen berichten voor over slecht werk van de burgerlijke repatriëring, van welke berichten de heer *van Rhijn* steeds de indruk heeft gehad, dat ze van de zijde van Militair Gezag afkomstig waren.

¹⁾ Vgl. bijlage 80.

70475—70476 (*van den Tempel*)
75735 (*van Lidth de Jeude*)

Hij is van mening, dat dit alles gestook was en dat de Repatriëringsdienst er door is benadeeld. Hij gelooft, dat de heer *Ferwerda*, in aanmerking genomen de moeilijke omstandigheden, die er toen waren, zijn werk op redelijke wijze heeft verricht.

Nadat de heer *van den Tempel* gemerkt had, dat er naast de Repatriëringsdienst van het Departement van Sociale Zaken een afdeling Repatriëring van Militair Gezag was ingesteld, heeft hij een beroep gedaan op de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, om het tot stand komen van een taakverdeling tussen beide repatriëringsdiensten te bevorderen. Laatstgenoemde verklaarde in dit verband aan de commissie, dat de stand van zaken met betrekking tot de repatriëring op het moment, waarop de heer *van den Tempel* uit Amerika terugkeerde, hem niet meer helder voor de geest stond. Wel wist hij nog, dat er ongeveer een jaar tevoren een commissie was benoemd, waarin een vertegenwoordiger van het Departement van Oorlog had gezeten, die met de vertegenwoordiger van het Departement van Sociale Zaken in die commissie de mogelijkheid tot samenwerking met betrekking tot de repatriëring had moeten bezien.

75536—75537 (*van Lidth de Jeude*)

Dit overleg heeft plaats gevonden, voordat Militair Gezag volledig georganiseerd was en vóór het vertrek van de heer *van den Tempel* naar Amerika.

75738—75741 (*van Lidth de Jeude*)

De heer *van Lidth de Jeude* was het er toen met de heer *van den Tempel* over eens, dat de repatriëring in handen zou zijn van de civiele autoriteiten en dat het Departement van Sociale Zaken met de uitvoering van deze taak zou worden belast. De militaire autoriteiten immers hadden hun handen al vol met tal van andere aangelegenheden en het was destijds niet nodig de repatriëringsdienst te militariseren, totdat op zeker ogenblik S.H.A.E.F. de repatriëring tot zich trok. Dit militaire orgaan wenste, dat er voor de repatriëring een aantal verbindingsofficieren zou worden aangewezen. Dit gold niet voor Frankrijk en België, want daar is de zaak geheel overgelaten aan de Nederlandse Repatriëringsdienst.

75742 (*van Lidth de Jeude*)

Een van de redenen, waarom S.H.A.E.F. zich met de repatriëring is gaan bemoeien en, naar de mening van de heer *van Lidth de Jeude*, Militair Gezag wel moest gaan inschakelen, was, dat zij de zorg voor de grensbewaking, die uiteraard aan de Nederlands-Duitse grens van het meeste belang was, aan de repatriëring vastkoppelde. Op aandrang van S.H.A.E.F. is toen prof. dr. *J. H. de Boer* als chef van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag aangewezen.

De heer *van Lidth de Jeude* heeft toen een bespreking gehad met de heren *van den Tempel* en *de Boer*, waarbij hij als zijn standpunt te kennen heeft gegeven, dat, wanneer degenen, die bij de repatriëring betrokken waren, gemilitariseerd moesten worden, zij uiteraard verantwoordelijk zouden zijn aan de Minister van Oorlog.

De heer *van den Tempel* echter wilde hen onder de heer *Ferwerda* stellen en dat kon niet. Er werd toen voor de verbindingsofficieren een instructie opgesteld, waarbij zoveel mogelijk medezeggenschap, althans invloed, werd toegekend aan het Departement van Sociale Zaken. Aan die instructie kon volgens de heer *van Lidth de Jeude* niet altijd strikt de hand worden gehouden, zodat hij tenslotte heeft voorgesteld de heer *de Boer*, de vertegenwoordiger dus van Militair Gezag, bij het Departement van Sociale Zaken te detacheren. De heren *van den Tempel* en *Ferwerda* hadden dan volkomen zekerheid, dat er met betrekking tot de repatriëring niets zou gebeuren zonder hun voorkennis.

Deze detachering was op 30 Augustus 1944 geregeld, maar de heer *van den Tempel* was daarmee niet zeer ingenomen. Hij vond de zoëven genoemde instructie aan de verbindingsofficieren niet bevredigend en hoewel hij de detachering van de heer *de Boer* bij het Departement van Sociale Zaken wel een verbetering achtte, was hij, naar de heer *van Lidth de Jeude* aan de commissie verklaarde, toch liever van die militaire bemoeiingen af.

70475—70482 (*van den Tempel*)

Er was echter volgens de heer *van Lidth de Jeude* geen andere oplossing te vinden. Op 14 September 1944 heeft hij de laatste bespreking met de heer *van den Tempel* gevoerd over de bovengenoemde moeilijkheden en een daaromtrent door de heer *van Lidth de Jeude* gemaakte aantekening vermeldt, dat de heer *van den Tempel* zich toen wel tevreden schijnt te hebben gesteld met de getroffen regeling.

De heer *van den Tempel* heeft, gelijk reeds is vermeld, aan de commissie medegedeeld, dat de Minister van Oorlog destijds wel steeds bereid is gebleken om te trachten een goede samenwerking te bevorderen tussen de Repatriëringsdienst van het Departement van Sociale Zaken en de afdeling Repatriëring van Militair Gezag. Zijn pogingen hebben echter niet tot resultaat gehad, dat er inderdaad ook een vruchtbare samenwerking tussen deze diensten tot stand is gekomen.

75743—75748 (*van Lidth de Jeude*)

De heer *van Lidth de Jeude* was van mening, dat er van de repatriëring niet veel terecht kon komen zonder inschakeling van de militaire autoriteiten, omdat S.H.A.E.F. destijds deze aangelegen-

75749—75750 (*van Lidth de Jeude*)

73410 (*Wijffels*)

73411 (*Wijffels*)

73412 (*Wijffels*)

73413—73415 (*Wijffels*)

73416—73417 (*Wijffels*)

heden regelde en Militair Gezag namens deze organisatie optrad. Hij heeft alle mogelijke moeite gedaan om het Departement van Sociale Zaken en Militair Gezag met elkaar te verzoenen en meende, dat tenslotte gedurende de periode, waarin hij nog Minister van Oorlog was, tot 23 Februari 1945 dus, dit streven ook wel succes heeft gehad.

Omtrent de moeilijkheden, die de Repatriëringdienst daarna van de zijde van Militair Gezag heeft ondervonden bij pogingen tot het verkrijgen van de nodige vervoermiddelen, kon de heer *van Lidth de Jeude* geen nadere inlichtingen verstrekken.

De opvolger van de heer *van den Tempel*, ir. *F. C. M. Wijffels*, die van 23 Februari 1945 tot 24 Juni van dat jaar Minister van Sociale Zaken is geweest, verklaarde zich de aangelegenheden betreffende de repatriëring nog zeer wel te herinneren, omdat dit een van de onderwerpen is geweest, die hem mischien wel de meeste zorg hebben gegeven en hem gedurende de ongeveer vier maanden van zijn ministerschap veel tijd hebben gekost.

Bij de overneming van het departement heeft de heer *Wijffels* de heer *van den Tempel* ook naar de repatriëring gevraagd. In verband met zijn ziekte verwees deze hem voor inlichtingen daaromtrent naar de heer *de Groot*, die bij de overdracht aanwezig was. Enige dagen nadien heeft de heer *Wijffels* de heer *de Groot* om een uiteenzetting aangaande de repatriëring gevraagd. De heer *Wijffels* heeft naar aanleiding van zijn verzoek toen van de heer *Ferwerda* een mondelinge uiteenzetting gekregen van de repatriëring, welke hem de indruk gaf, dat de organisatie zeer ingewikkeld was.

Na die mondelinge uiteenzetting heeft de heer *Wijffels* nog een schriftelijke ontvangen, welke volgens hem een verward beeld gaf, omdat de verhouding tussen de werkzaamheden van de Regeringscommissaris en die van de organen van het Departement van Buitenlandse Zaken inzake de repatriëring niet duidelijk was.

In sommige landen namelijk was een afdeling der aldaar aanwezige Nederlandse vertegenwoordiging met de repatriëring belast, terwijl daarvoor in andere landen een vertegenwoordiging van de Regeringscommissaris was aangewezen. Was dit laatste het geval, dan werkte dit naar de mening van de heer *Wijffels* enigszins verlamdend op de werkzaamheid van de Nederlandse gezantschappen en consulaten. Laatstgenoemde instanties toch konden zich, zo meende hij, gemakkelijk onttrekken aan bemoeiing met de repatriëring door zich te beroepen op het bestaan van de vertegenwoordiging van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring. Verder haperde het naar zijn mening aan samenwerking tussen de Repatriëringdienst en het Departement van Buitenlandse Zaken en was er een slechte coördinatie tussen deze instanties. Hetzelfde was het geval tussen de Repatriëringdienst en het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en tussen deze dienst en het Internationale Rode Kruis te Genève. Dit alles beviel de heer *Wijffels* geenszins.

Verder werd de heer *Wijffels* door de Repatriëringdienst en ook door de heer *de Groot* zeer onvolledig ingelicht omtrent de gang van zaken bij de repatriëring, over welke tekortkoming hij zeer slecht te spreken was.

Het is voorts de ervaring van de heer *Wijffels* geweest, dat de gemilitariseerde Nederlanders, in dienst bij Militair Gezag en organiek daarbij ingedeeld, nooit enige hinder of moeilijkheden hebben gehad om met de legerautoriteiten en legereenheden op te trekken. Toen men de heer *Wijffels* in Maart of April 1945 vertelde, dat buiten Militair Gezag om opnieuw een „soort militairen werd gecreëerd in de vorm van repatriation officials, die nog nimmer in de organieke eenheden van het geallieerde leger waren opgenomen geweest” en die men daar dus niet kende, heeft hij de indruk gekregen, dat het repatriëringswerk uit Duitsland nogal stroef moest gaan lopen. Toen is geleidelijk bij hem de gedachte gerijpt de repatriëring van Nederlanders uit het gedeelte van Duitsland, dat van het westen uit werd bevrijd, volledig in handen te stellen van Militair Gezag.

Alvorens tot de uitvoering van zijn denkbeelden inzake de repatriëring over te gaan, heeft de heer *Wijffels* het organisatieschema, zoals dat hem door de heer *Ferwerda* was ter hand gesteld en waarin plannen waren opgenomen voor het inrichten van verzamelcentra voor de repatriërenden ten oosten van het Dortmund-Eemskanaal en voor de ontvangst-centra voor hen in Nederland, in de Raad van Ministers besproken.

Deze is er toen mede accoord gegaan, dat de Minister van Sociale Zaken de Regeringscommissaris voor de Repatriëring zou uitschakelen voor de repatriëring van Nederlanders uit Duitsland en dat de minister de uitvoering van de aan die repatriëring verbonden werkzaamheden zou opdragen aan Militair Gezag. In de conferentie, die de heer *Wijffels* in Den Haag op het kantoor van generaal *Kruls* heeft belegd, heeft hij de heer *Ferwerda* dat besluit medegedeeld en hem verder verzocht om voor alle overige landen buiten Duitsland zijn

dienst geleidelijk te liquideren en zijn repatriëringsafdelingen te doen onderbrengen — in overleg met het Departement van Buitenlandse Zaken — bij de betreffende ambassades of consulaten-generaal.

Achteraf is aan de heer *Wijffels* gebleken, dat, hoe beminlijk de heer *Ferwerda* als mens ook was, hij te weinig zelfstandig wist op te treden. Helaas is hem veel te laat gebleken, dat de heer *de Groot* als het ware „op het deksel zat” en de bemoeiingen van de Regerings-commissaris zelf eerst diende goed te keuren, hetgeen de heer *Wijffels* eenvoudig ontoelaatbaar achtte voor een taak, welke uitvoering zó zeer spontaneïteit en fantasie nodig had. Het bovengenoemde besluit van de heer *Wijffels* om de heer *Ferwerda* zijn taak als Regerings-commissaris geleidelijk te laten liquideren was voornamelijk gegrond op de overtuiging, dat hij hem als zodanig, ondanks alle respect voor zijn capaciteiten, een tot handelen onbekwaam persoon achtte in deze materie.

73418 (*Wijffels*)

De heer *Wijffels* aanvaardt niet het argument, dat het aan de omstandigheid, dat S.H.A.E.F. de repatriëring uit Duitsland in handen had genomen, is toe te schrijven, dat slechts een klein aantal Nederlandse repatriëringsofficieren in dat land is toegelaten. Toen hij als minister optrad, moest er volgens hem helaas worden geïmproviseerd, want er was niets voorbereid. De Repatriëringdienst had met name geen trucks, geen materieel, geen personeel om enigermate in te grijpen in het terugbrengen van Nederlanders uit Duitsland. „Maastricht”, zo zeide de heer *Wijffels*, „lag toen en heeft altijd gelegen, ook in de bezettingsjaren, in het centrum van West-Europa. Alle grote transporten van de Duitse legers, alle treinen liepen over deze stad. Door deze omstandigheid was het voor het Maastrichtse Rode Kruis mogelijk om in Duitse dienstzakken pakketten naar Duitsland te krijgen met de verloftreinen mee. Vanuit Maastricht werd mij gezegd, omstreeks einde April begin Mei, dat wij met behulp van het Amerikaanse leger zouden kunnen rekenen op 7 à 8000 repatriërende Nederlanders per etmaal. Later zou dit zelfs nog kunnen toenemen tot 10 000. De geallieerden waren voornemens om in de kortst mogelijke tijd deze mensen uit de kampen te evacueren en verlangden van ons in Maastricht, dat wij de Nederlanders van die transporten naar rato van 7 tot 10 000 mensen per dag van hen zouden overnemen. Ik heb in Maastricht gezegd, dat zij dat moesten aanvaarden, ook al kon het niet; het móest kunnen. De kampen, die daarvoor waren ingericht, hadden gebrek aan bedden. Bij mijn weten zijn politieke gevangenen, die op de brancards uit de treinen werden gedragen, helaas zonder dat er gelegenheid was, dat zij in een bed werden opgenomen, op de brancards gestorven. Ik heb daarom getracht Militair Gezag te doen bewegen om alle materieel zoveel mogelijk naar Maastricht te dirigeren en ik heb de mensen in Maastricht er op gewezen, dat ik helaas geen middelen bezat om hen aan trucks, dekens en andere middelen ter voorzinning te helpen. De enigen, die het reëel konden doen, waren Militair Gezag en de Prins als bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten. Maastricht had in die tijd een enorm gebrek aan politiepersoneel om de quarantainemaatregelen voldoende te beveiligen en ook voor de handhaving van het morele en zedelijke peil in de kampen. Over al deze dingen moest men in die tijd heen zien. Ik heb bewondering gehad voor wat de heren *Drost* en *Roelofs* in Maastricht hebben gedaan. Ook heb ik aan Militair Gezag gevraagd om aan deze Maastrichtse afdeling rechtstreeks bevoegdheid te geven om — eventueel in mijn naam en in naam van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring — al datgene, wat nodig zou zijn om deze golf van gedeporteerden op te vangen, te vorderen. Ik heb indertijd niet met de chef van de staf zelf kunnen spreken, maar ik neem aan, dat die uitdrukkelijke wens van mij aan hem is overgebracht. Hetzelfde deed zich voor ten aanzien van verscheidene karavanen van vrijwilligers, die vanuit Nijmegen, Arnhem en andere delen van het oosten van ons land zich opmaakten om op goed geluk en zoveel mogelijk gemilitariseerd naar de kampen te rijden met hier en daar bij elkaar geraapt materieel. Ik ben er van overtuigd — en dat heb ik ook persoonlijk bevestigd gekregen van de Amerikaanse generaal in Maastricht —, dat wat de legerleiding aan materieel kon missen, hun ten dienste werd gesteld. Ik heb in nachtelijke conferenties met deze groeperingen — wij hebben eens een hele nacht gedurende een reis van mij in Brabant hierover gesproken — verzocht alles te doen, wat privé mogelijk was; men moest eenvoudig maar improviseren. Iets anders was niet mogelijk. Er was geen tijd meer om andere maatregelen te nemen”.

73420 (*Wijffels*)

Het door hem vermelde was volgens de heer *Wijffels* niet in strijd met de mededeling van andere door de commissie gehoorde getuigen, die hebben verklaard, dat S.H.A.E.F. zich de repatriëring uit Duitsland had voorbehouden en daarom onder meer verboden had, dat anderen dan degenen, ten aanzien van wie zij dat had goedgevonden, naar Duitsland gingen om hulp te verlenen aan de gedeporteerden.

Op grond van dit verbod was volgens die getuigen ook aan verschillende ambulances de toegang tot Duitsland ontzegd.

De heer *Wijffels* meende echter, dat degenen, die verzoeken, zoals het vragen van toestemming tot het zenden van ambulances, hebben gedaan, dit op een te hoog niveau hebben opgenomen en dat deze verzoeken daarom zijn geweigerd. Zijn idee was, dat „wanneer er meerdere Nederlandse officieren om andere redenen dan als „repatriation officials” bekend waren geweest met de onderdelen van het eerste en negende Amerikaanse leger,” men meer en beter samenwerking zou hebben gehad. Als voorbeeld, dat dit mogelijk zou zijn geweest, noemde hij hetgeen hij met betrekking tot de samenwerking tussen de autoriteiten te Maastricht en het Amerikaanse leger inzake de repatriëring had medegedeeld.

Verschillende nog te noemen getuigen hebben aan de commissie verklaard, dat S.H.A.E.F. het aantal repatriëringsofficieren heeft bepaald en dat deze organisatie uit de ter beschikking staande Nederlandse repatriëringsofficieren er 83 heeft aangewezen, die zij heeft ingedeeld bij verschillende legeronderdelen.

41958—41959 (*Ferwerda*)

Volgens de verklaring van de heer *Ferwerda* is het zeer moeilijk geweest om gedaan te krijgen, dat S.H.A.E.F. Nederlanders, Fransen en andere nationaliteiten in haar legeronderdelen zou detacheren. Eerst nadat hieromtrent zeker zes maanden onderhandeld was, is dit gelukt. De repatriëringsofficieren kregen een bepaalde taak, die zij in opdracht van en in samenwerking met S.H.A.E.F. moesten uitvoeren. Degenen, die van Nederlandse zijde waren uitgekozen om te zijner tijd als repatriëringsofficieren werkzaam te zijn, werden in S.H.A.E.F.-kampen in Frankrijk, onder meer in het kamp te Romilly, geoefend en daarna deelde S.H.A.E.F. hen in bij haar legeronderdelen.

Klachten, dat vele Nederlandse civiele gevangenen bevrijd werden door legeronderdelen, waarbij zich geen Nederlandse repatriëringsofficieren bevonden, zullen naar de mening van de heer *Ferwerda* dan ook zeker juist geweest zijn, doch dit was dan toe te schrijven aan de bovengenoemde door S.H.A.E.F. getroffen regeling.

70459—70460 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* verklaarde eveneens, dat S.H.A.E.F. het aantal Nederlandse repatriëringsofficieren heeft vastgesteld op 83. Dezen zijn door Militair Gezag in overleg met het Departement van Sociale Zaken bij S.H.A.E.F. geaccrediteerd.

In het reeds eerder genoemde verslag, dat de Regeringscommissaris voor de Repatriëring op 30 October 1945 aan de Minister van Sociale Zaken heeft uitgebracht, wordt medegedeeld, dat S.H.A.E.F. het aantal repatriëringsofficieren van Nederland aanvankelijk had bepaald op 62. Later heeft zij dit aantal verhoogd tot 83. Zij moesten ingevolge een op 16 December 1944 door S.H.A.E.F. gegeven opdracht gedurende de maanden Januari tot Mei 1945 te harer beschikking worden gesteld.

Nadat dit was geschied, is het Mei-contingent op het laatste moment door S.H.A.E.F. geannuleerd, omdat de legerautoriteiten hadden gezegd het niet nodig te hebben. De officieren van dit laatste contingent zijn daarop bij de repatriëringsorganisaties in Frankrijk, België en Zweden ingedeeld, terwijl enkelen ter beschikking bleven van de kantoren van de Repatriëringdienst in Nederland en Engeland. Tezamen met de reeds vóór die tijd voornamelijk in Frankrijk ten behoeve van de repatriëring van Nederlanders werkzame personen was, blijkens het verslag van de heer *Ferwerda*, het gehele corps repatriëringsofficieren en -officials 106 man sterk.

77534—77554 (*de Jong*)

De heer *H. S. de Jong*, die in September 1944 door S.H.A.E.F. is aangewezen om voor de repatriëring van Nederlanders als liaison-officer naar Parijs te gaan om daar te worden toegevoegd aan de S.H.A.E.F.-missie in Frankrijk, is in Mei 1945 chef-liaisonofficier voor de repatriëring uit Duitsland geworden. Ook hij verklaarde, dat hij en de onder hem geplaatste Nederlandse verbindingsofficieren geheel verantwoordelijk waren aan de commandanten van de geallieerde legereenheden. De taak van de heer *de Jong* heeft hoofdzakelijk bestaan in het langs militaire kanalen zoveel mogelijk houden van contact met deze verbindingsofficieren. Verder kon hij wensen van de Nederlandse Regering inzake de repatriëring, voorzover deze hem bereikten, kenbaar maken aan de geallieerde legerautoriteiten.

De geallieerde legers hebben zelf bepaald, waar Nederlandse verbindingsofficieren voor de repatriëring nodig waren. Ze werden dan toegevoegd aan Civil Affairs Detachments, die als uitvoerende organen van de legers speciaal de verzorging van de repatriëring op zich hadden genomen.

77555—77562 (*de Jong*)

De heer *de Jong* verklaarde, dat hij, evenals de Belgische en Franse chef-liaisonofficiëren dit ten behoeve van de repatriëring van hun gedepoteerde landgenoten hebben gedaan, er herhaalde malen bij S.H.A.E.F. op heeft aangedrongen om de Nederlandse verbindingsofficieren alleen in te zetten ten behoeve van de repatriëring van Nederlanders. S.H.A.E.F. heeft dit verzoek echter niet ingewil-

77563—77576 (*de Jong*)39977—39978; 39987—39988 (*Wijnbergen*)73445—73447 (*Wijffels*)73448; 73420 (*Wijffels*)73450 (*Wijffels*)41944—41945 (*Ferwerda*)

1) Vgl. bijlage 81.

ligd. Steeds is het antwoord op soortgelijke verzoeken geweest, dat verbindingsofficieren naar die plaatsen werden gestuurd, waar zij het meest nodig waren; wanneer dit concentratiekampen waren, werden ze ook daarheen gezonden. S.H.A.E.F. vatte het repatriëringsvraagstuk als een geheel op; het zo spoedig mogelijk repatriëren van alle zich in Duitsland bevindende verplaatste personen, waarbij er in geen geval sprake kon zijn van het inzetten van bijvoorbeeld Nederlandse officieren voor verplaatste Nederlanders.

Gedurende zijn werkzaamheid als chef-liaisonofficier had de heer *de Jong* er wel eens over horen klagen, dat de Nederlanders in de concentratiekampen wel Franse en Belgische, doch geen Nederlandse repatriëringsofficieren te zien kregen. Dit had hem aanleiding gegeven om er bij de geallieerde legerautoriteiten op aan te dringen, aan de Nederlandse officieren toe te staan in de concentratiekampen voor de Nederlanders te zorgen, doch op dergelijke verzoeken reageerden de legerautoriteiten steeds met het zoëven reeds genoemde argument. Bovendien was het aantal Nederlandse repatriëringsofficieren slechts klein. Op 22 Mei 1945 waren er in totaal 212 Franse, 105 Belgische en slechts 57 Nederlandse liaisonofficieren en, zoals hij reeds zeide, bepaalde S.H.A.E.F. hun bestemming.

De heer *Wijnbergen* verklaarde, dat de heer *Ferwerda* als leider van de Repatriëringdienst geen invloed op de repatriëring uit Duitsland, die geheel door S.H.A.E.F. werd uitgevoerd, heeft kunnen oefenen. Het repatriëringswerk zelf was toevertrouwd aan bij S.H.A.E.F. gedetacheerde officieren. Voorzover dit Nederlanders waren, stonden zij eerst onder bevel van de heer *K. Kwantes*, die voor de repatriëring uit Frankrijk als chef-liaisonofficier was aangesteld. Omdat de heer *Kwantes* destijds tevens militair attaché was aan het Nederlandse gezantschap te Parijs en als zodanig reeds een drukke werkkring had, is de boven reeds genoemde heer *de Jong* in zijn plaats als chef-liaisonofficier aangesteld.

Ook de heer *Wijnbergen* deelde aan de commissie mede, dat het aantal Nederlandse liaison- of repatriëringsofficieren door S.H.A.E.F. is vastgesteld; waar dit lichaam het nodig vond, werden ze ingezet.

De heer *Wijffels* heeft in Nederland verschillende ontvangstcentra voor de repatriërenden bezocht. In de centra te Nijmegen en te Eindhoven is hem uit de antwoorden op zijn aan de repatriërenden gestelde vraag, of er Nederlandse militairen bij hen in de concentratiekampen waren geweest, gebleken, dat er maar een heel enkele gerepatriëerde was, die in Duitsland een Nederlandse repatriëringsofficier had gezien. Uit de verhalen van sommige ondervraagden is hem gebleken, dat zij wel eens een van de Nederlandse officials hadden ontmoet, maar hun indruk was voornamelijk, dat er gebrek was geweest aan medische en geestelijke hulp van Nederlandse zijde. Hoewel de heer *Wijffels* toegaf, dat S.H.A.E.F. het aantal repatriëringsofficieren had vastgesteld, dat in Duitsland werkzaam zou zijn en dat S.H.A.E.F. aanvankelijk ook bezwaar had gemaakt tegen het toelaten van Nederlandse ambulances in Duitsland, gelijk andere nog nader te noemen getuigen hebben bevestigd, was hij van mening, dat de Nederlandse repatriëringsofficieren niet vroegtijdig genoeg zijn gemilitariseerd. Daardoor waren zij volgens hem niet voldoende bekend in de geallieerde legers. Van vele Nederlandse officieren, die lang met het Amerikaanse leger hadden opgetrokken, heeft de heer *Wijffels* vernomen, dat het Amerikaanse leger steeds de grootste bereidheid aan de dag heeft gelegd om te helpen, waar dan ook. Die ervaring heeft hij zelf ook opgedaan, onder meer in gesprekken met legeroversten van het negende Amerikaanse leger.

„Ik neem aan”, zeide de heer *Wijffels*, „dat die 83 mensen inderdaad waren opgeleid. In die tijd wist ik echter nauwelijks van het bestaan van die opleiding”.

Naar aanleiding van de door de heer *Wijffels* genoemde feiten, die hij als tekortkomingen van de Repatriëringdienst zag, heeft hij een einde gemaakt aan de bemoeiingen van de heer *Ferwerda* met de repatriëring uit Duitsland en heeft hij hem verzocht de repatriëringdiensten in de andere landen geleidelijk te liquideren.

Met betrekking tot het verlenen van medische hulp en geestelijke bijstand aan degenen, die pas uit Duitse concentratiekampen bevrijd waren, heeft de heer *Ferwerda* aan de commissie verklaard, dat hij onder de nog in zijn bezit zijnde documenten betreffende de repatriëring een verslag heeft aangetroffen van een op 29 April 1945 te Breda gehouden vergadering van de Repatriëringdienst, Militair Gezag en twee vertegenwoordigers van S.H.A.E.F. Nederlandse missie.¹⁾

In dat verslag dier vergadering wordt in verband met het terugvoeren van krijgsgevangenen en civiele gevangenen vermeld, dat S.H.A.E.F. een bij haar ingediend verzoek om belangrijke personen per vliegtuig uit Duitsland te halen, had ingewilligd.

Op verzoek van de Minister van Sociale Zaken kon in Nederland accommodatie beschikbaar worden gesteld voor maximaal duizend repatriërende krijgsgevangenen en civiele gevangenen. Van de eersten dier

1) Vgl. bijlage 81.

repatriërenden bleek 25 % in een ziekenhuis te moeten worden opgenomen. Het ten tijde van die vergadering verwachte aantal bedroeg 16 000; er zouden dus 4000 bedden nodig zijn en die waren er niet. In verband hiermede zou aan de repatriëringskantoren te Parijs en te Brussel worden verzocht maatregelen te nemen, opdat de Regeringen van België en Frankrijk tijdelijk, bij wijze van noodmaatregel, plaatsen in gereedheid zouden brengen.¹⁾

Op verzoek van de commissie heeft de heer *Ferwerda* in een aan haar gerichte brief van 30 Januari 1951 nadere inlichtingen verstrekt over de betekenis van enkele mededelingen in het verslag van de op 29 April 1945 te Breda gehouden vergadering. Hij deelde in deze brief mede, dat het aantal van 16 000 repatriërenden, waaromtrent in dat verslag wordt gesproken, uiteraard een schatting is geweest en betrekking had op het aantal per vliegtuig te vervoeren personen.

Het op verzoek van de Minister van Sociale Zaken beschikbaar gestelde aantal bedden, waarover in dat verslag eveneens wordt gesproken, had, naar de heer *Ferwerda* aan de commissie schreef, betrekking op bedden in het op 29 April 1945 bevrijde gebied, waarbij in aanmerking dient te worden genomen, dat de hospitaalaccommodatie in dat gebied op dat tijdstip reeds uitermate sterk belast was.

In het verslag van de zoëven genoemde te Breda gehouden vergadering wordt verder nog vermeld, dat het Belgische Rode Kruis 40 ziekenauto's naar Buchenwald had gezonden en dat de Nederlandse autoriteiten hetzelfde zouden kunnen doen. Kolonel *Kwantes* merkte toen op, dat volgens informatie van S.H.A.E.F. geen welfareteams in Duitsland werden toegelaten en dat verschillende Franse teams gearresteerd waren. S.H.A.E.F. zou echter overwegen, of er in de nabije toekomst dergelijke teams in Duitsland konden worden toegelaten. Majoor *Bridge*, de vertegenwoordiger van S.H.A.E.F. Nederlandse missie, deelde in die vergadering mede, dat de Netherlands Military Administration 30 ziekenauto's beschikbaar had en dat er nog 60 onderweg waren uit Engeland.

Een noot op het verslag van deze vergadering luidt:

„Since the meeting we have been informed by Col. *Daubenton* that all ambulances are required for relief in the North”.

Zij konden, naar de heer *Ferwerda* aan de commissie verklaarde, derhalve niet voor de repatriëring beschikbaar worden gesteld.

Tevens heeft de heer *Ferwerda* in de vergadering van 29 April 1945 geïnformeerd naar de mogelijkheid van toelating van geestelijken in Duitsland. De heer *Brandel* deelde toen mede, dat deze aangelegenheid reeds met S.H.A.E.F. was opgenomen, doch dat hem was te kennen gegeven, dat op dat tijdstip geen geestelijken konden worden toegelaten in het gebied van S.H.A.E.F. Zij konden echter wel in U.N.R.R.A.-teams worden opgenomen.

De heer *Ferwerda* heeft daarop over dit onderwerp aan U.N.R.R.A. geschreven, welke organisatie de brief van de heer *Ferwerda* aan S.H.A.E.F. heeft doorgezonden. Op deze brief is geen antwoord ontvangen. Nadat de heer *Ferwerda* nog persoonlijk met vertegenwoordigers van S.H.A.E.F. over het zenden van geestelijken naar Duitsland had gesproken, heeft de Minister van Sociale Zaken, de heer *Wijffels*, op 5 Mei 1945 omtrent deze aangelegenheid nog een brief gericht aan generaal *S. A. Mickelsen*, het hoofd van de Displaced Persons Branch van sectie G 5 van S.H.A.E.F., maar ook dit schrijven heeft volgens het meermalen genoemde verslag van de heer *Ferwerda* geen resultaat opgeleverd.

De reden, waarom de repatriëring naar Nederland iets later is begonnen dan die naar andere landen, was, naar de mening van de heer *Ferwerda*, daarin gelegen, dat Nederland nog bezet was. Op verzoek van de Chef Staf Militair Gezag en in overleg met S.H.A.E.F. is de repatriëring naar Nederland vertraagd. Dit had, aldus de heer *Ferwerda*, niets met zijn dienst te maken.

In het door de heer *Ferwerda* overgelegde verslag van de reeds meermalen genoemde vergadering van 29 April 1945 wordt tevens vermeld, dat S.H.A.E.F. het tempo van de repatriëring naar Nederland bepaalde door het aantal personen vast te stellen, dat gedurende een bepaalde termijn naar ons land zou mogen terugkeren. Zo mochten, te beginnen met 14 Mei 1945, eenmaal in de twee weken 800 Nederlanders uit België naar Nederland worden teruggevoerd. Uit Frankrijk was dat elke week met 1000 personen het geval.³⁾

Vóór 5 Mei 1945 zijn er in het geheel geen gedeporteerde Nederlanders naar ons land teruggebracht en nadien is dit geleidelijk aan geschied in tevoren met S.H.A.E.F. overeengekomen aantallen.

Er zijn natuurlijk ook personen buiten deze georganiseerde transporten om de Nederlandse grens overgekomen, maar de heer *Ferwerda* achtte hun aantal slechts gering; de grens werd streng bewaakt en bovendien was destijds het Dortmund—Eemskanaal tot aan de Rijn afgezet. De repatriërenden werden zoveel mogelijk ten oosten van die lijn opgevangen en in repatriëringskampen ondergebracht. Daar wachtten zij, totdat zij in Nederland konden worden toegelaten.

2) Vgl. bijlage 81.

41945—41947 (*Ferwerda*)

3) Vgl. bijlage 81.

41948—41951 (*Ferwerda*)

40030—40033 (*Wijnbergen*)

Naar de heer *Ferwerda* bij zijn bezoeken aan deze kampen was gebleken, werden de repatriërenden daar, in afwachting van hun toelating in Nederland, redelijk goed verzorgd. Er heeft in die kampen, naar hij verklaarde, ook geen algemene ontevredenheid geheerst over de wachttijd, die de repatriërenden er moesten doorbrengen.

De heer *Wijnbergen* verklaarde, dat, nadat hij op 18 Mei 1945 voor de toenmalige chef van het Rode Kruis in Noord-Brabant, de heer *Radijs*, die met verschillende wagens en 12 ambulances, welke hij op handige wijze bij elkaar had gekregen, naar Duitsland wilde vertrekken, een marsorder had uitgeschreven, majoor *Bridge* van S.H.A.E.F. hem gezegd heeft, dat hij daartoe niet bevoegd was. De heer *Wijnbergen* heeft de colonne van de heer *Radijs* van benzine voorzien en deze is daarmee toch naar Duitsland gereden.

Inmiddels had ook de heer *Pieké*, destijds commandant van een vervoercolonne van de militaire commissaris van Militair Gezag in Brabant, met het doel om hulp te gaan verlenen aan de bevrijde Nederlanders in het kamp te Dachau, zich tot de heer *Wijnbergen* gewend. Op 19 Mei 1945 heeft deze tezamen met de heer *Pieké* een colonne in elkaar gezet en voorzien van 25 000 liter benzine en een marsorder. De heer *Pieké* is daarna in afwachting van de order van S.H.A.E.F. naar de grens gegaan. S.H.A.E.F. heeft deze order echter niet verstrekt.

27831 (*Boellaard*)

Op 22 Mei is de heer *Pieké* met de papieren, die hij van de heer *Wijnbergen* had gekregen, echter toch naar Dachau vertrokken en de colonne, bestaande uit 87 personen, 8 motorrijders en 57 auto's, is daar na een tocht van bijna 3 dagen aangekomen.

40034 (*Wijnbergen*)

De heer *Wijnbergen*, die niet bevoegd was geweest tot het uitschrijven van deze marsorder en het verstrekken van benzine, is daarvoor op 28 Mei 1945 door kolonel *Berkshire* van S.H.A.E.F. ter verantwoording geroepen.

40037 (*Wijnbergen*)

Ook maakte de heer *Wijnbergen* er melding van, dat in die dagen Belgische medische colonnes, die uit Brussel naar de Duitse kampen waren vertrokken, op weg daarheen aan de Belgisch-Duitse grens door de geallieerde legerautoriteiten zijn aangehouden en terug gestuurd. Hij haalde voor de juistheid van die mededeling een artikel aan uit *La Libre Belgique* van 25 Mei 1945, waarin het zoëven vermelde is opgenomen.

38067—38079; 38101—38102 (*Parqui*)

De heer *A. Parqui*, die, nadat hij in het voorjaar van 1945 tezamen met 11 andere Nederlanders — in totaal waren er te Romilly 150 à 200 personen van verschillende nationaliteit — in het S.H.A.E.F.-kamp aldaar door officieren van het Amerikaanse leger was opgeleid om voor de repatriëring te worden ingedeeld bij het Amerikaanse of het Engelse leger en daarna als Nederlands officier werd gedetacheerd bij het Engelse leger, deelde aan de commissie het volgende mede.

38080—38098 (*Parqui*)

De repatriëringsofficieren hadden evenals de Amerikaanse Militaire Politie van de geallieerde legerautoriteiten order gekregen om, zolang de oorlog nog voortduurde, er voor te zorgen, dat iedere burger, die niet op de weg behoorde, onverschillig welke nationaliteit hij had, in een kamp werd ondergebracht, zodat hij achter het front kwam. De Duitsers, die op deze wijze naar een kamp waren gevoerd, werden er weer uitgezet. Vele Nederlandse gedeporteerde arbeiders werden op de weg opgepikt of, als zij de kans kregen uit de handen van de militaire politie te blijven, kwamen zij zelf naar die geallieerde kampen toe. Hetzelfde was het geval met de gevangenen uit de concentratiekampen in het gebied van Duitsland ten westen van de Rijn. Tegen het einde van de oorlog namelijk, toen de Duitsers daar al weg waren, kwamen de mensen de concentratiekampen uit en stroomden zij over de wegen.

38086 (*Parqui*)

De Nederlandse repatriëringsofficieren hadden, naar de heer *Parqui* mededeelde, in de eerste plaats tot taak er voor te zorgen, dat gedeporteerde landgenoten naar hun land konden terugkeren, maar tevens moesten zij meewerken in het gehele verband.

38095—38117 (*Parqui*)

Eerst is het de taak van de heer *Parqui* geweest om de in het Brandtkamp te Aken ondergebrachte personen te verzorgen en te registreren. Er waren daar naar schatting 20 000 personen, van wie ongeveer 150 Nederlanders. Later is hij met de geallieerde legers de Rijn overgestoken en hij was de eerste van de Nederlandse officieren, die de gevangenis te Recklinghausen heeft bezocht, waar ongeveer 200 Nederlandse gevangenen waren opgesloten. Spoedig daarna kwamen er een Franse en een Belgische officier.

De bevrijde gevangenen kregen onmiddellijk volop eten en twee weken later — het noorden van Nederland was toen nog niet bevrijd —, zijn ze naar kampen bij Heerlen, Venlo en Roermond overgebracht. In afwachting van dat transport mochten ze niet buiten de gevangenis komen om te voorkomen, dat ze op eigen gelegenheid zouden vertrekken.

72341—72342 (*Flantua*)

De heer *Flantua* vond het volkomen begrijpelijk, dat S.H.A.E.F. in Mei 1945 aan verschillende colonnes, die hulp wilden gaan ver-

72343—72347 (*Flantua*)

lenen aan de gedeporteerden of hen naar Nederland terug wilden brengen, de toegang tot Duitsland heeft verboden. Hij heeft tijdens zijn detachering bij het tweede Britse leger gezien tot welke ongunstige gevolgen het kan leiden, indien door het verplaatsen van grote bevolkingsgroepen militaire colonnes worden opgehouden, zodat hij zich kon indenken, dat S.H.A.E.F. niet wilde, dat haar militaire operaties in Duitsland gehinderd werden door allerlei transporten.

Naar zijn mening is het niet zo erg geweest, dat de bevrijde gevangenen wat langer in Duitsland zijn gebleven; de meesten waren ondervoed en waren niet voldoende gekleed, zodat zij eerst beter ter plaatse konden worden verzorgd dan dat zij direct werden vervoerd.

De Fransen en Belgen deden het, naar hij verklaarde, niet veel anders. Indien dezen hun gedeporteerden inderdaad spoediger zouden hebben teruggevoerd dan de Nederlanders en hun ook een betere verzorging zouden hebben gegeven, dan was dit volgens de heer *Flantua* een gevolg van de omstandigheid, dat aan Frankrijk, dat reeds geruime tijd was bevrijd, ook een bezettingsgebied in Duitsland was toegewezen, waardoor de positie van dat land tot S.H.A.E.F. een andere was dan die van Nederland, dat niet anders had dan de Irenebrigade. België kon ook direct beschikken over alle mogelijke hulpmiddelen, hetgeen volgens de heer *Flantua* het geval was, doordat de Congo niet bezet was geweest en de verbindingen spoedig hersteld waren. De mogelijkheden, waarover Nederland daarentegen toen beschikte, waren niet te vergelijken met die van Frankrijk en België.

77567 (*de Jong*)

Dat er niet dadelijk, toen repatriëring mogelijk was, Nederlandse ambulances en hulptroepen gezonden werden, vond ook naar de mening van de heer *de Jong* zijn verklaring hierin, dat België en Frankrijk eerder bevrijd waren. Toen hij in het voorjaar van 1945 in het zuidelijke gedeelte van Nederland was, merkte hij, dat alle beschikbare vervoermiddelen werden gebruikt voor het z.g. B 2 plan. Alle ambulances, transportmiddelen en medici werden feitelijk reeds apart gehouden voor de hulpverlening aan het westelijke gedeelte van Nederland. Daardoor bleef er niets over voor de voorbereiding van het repatriëringswerk in Duitsland. De militaire organisatie van Militair Gezag droeg alleen maar verantwoording voor de repatriëring in het binnenland; vanaf de grens dus.

72423; 72424—72430 (*Hemelrijk*)

Dr. *J. Hemelrijk*, die op 12 April 1945 door een Amerikaans leger uit het concentratiekamp Buchenwald is bevrijd, deelde aan de commissie mede, dat het kamp daarna bezocht is door een Nederlandse kapitein, die bij het Amerikaanse leger was ingedeeld. De heer *Hemelrijk* voegde hieraan toe, dat vele bevrijde Nederlandse gevangenen er over hebben geklaagd, dat het zo lang duurde, eer zij naar Nederland terug konden, doch hij had hun geraden blij te zijn met hun bevrijding en te genieten van hun uitstekende verzorging. Hij vond de verontwaardiging van zijn lotgenoten overbodig. Gedurende de tijd, toen hij in Buchenwald wachtte op zijn transport naar Nederland, dat een maand na zijn bevrijding plaats vond, is hij net zoveel in gewicht toegenomen als hij tijdens zijn gevangenschap had verloren.

18064 (*Vorrink*)

In tegenstelling tot de heer *Hemelrijk* had de heer *J. J. Vorrink*, de voorzitter van de Pakkettencommissie, wel klachten over het uitblijven van de mogelijkheid om na zijn bevrijding in Schwerin spoedig naar Nederland te worden vervoerd. Hij wees er daarbij op, dat zijn bevrijde Noorse lotgenoten in mooie autobussen eerst naar Neuengamme en vandaar over Denemarken naar Zweden zijn gebracht.

27450 (*Teunissen*)

Ook een der leden van genoemde commissie, de heer *A. J. Teunissen*, klaagde er over, dat er in de nabijheid van Schwerin, waar hij zich toen bevond, van Nederlandse zijde zo weinig is gedaan voor de verzorging der Nederlandse gevangenen en arbeiders, toen die in Duitsland vrij kwamen.

„Wij zaten”, aldus de heer *Teunissen*, „eigenlijk op het punt, waar de Amerikanen en de Russen elkaar hebben ontmoet. Er heerste daar een grote verwarring. De kampen van vrijwillige arbeiders kwamen vrij, krijgsgevangenen kwamen vrij, politieke gevangenen kwamen vrij, duizenden Duitse geëvacueerden liepen er rond. Toen was er een adres voor de Fransen. Dezen hadden een grote post ingericht met een Rode Kruis-afdeling met doktoren en verpleegsters, die voedsel uitdeelden. Zelfs de Polen hadden daar een punt, waar hun mensen terecht konden. De Belgen hadden het, er was zelfs een officier van Luxemburg, een heel klein land, die daar zijn mensen kwam opvangen. Wij liepen daar tussen die verschillende instanties, tussen die verschillende tehuizen en kazernes, waar de mensen hun contacten hadden en waarop ze steeds, al was het dan vrij primitief natuurlijk, gezien de grote moeilijkheden, waarin men verkeerde, terug konden vallen. Wij liepen daar dakloos rond; ieder moest maar zien, wat er gebeurde en daarmee zijn ook ongelukken gebeurd. Nederlanders hebben zich daar zeer ernstig misdragen op verschillende momenten, doordat er geen leiding was.”

Het in de hoofdstukken IX en X reeds meermalen genoemde rapport

van de Pakkettencommissie bevat met betrekking tot de repatriëring o.m. het volgende.

„Uiteraard heeft de commissie het meeste interesse voor de wijze, waarop de repatriëring van politieke gevangenen en gedeporteerde Joden verzorgd is. Gegevens hierover vinden we in het rapport van de heer *Ferwerda*, Regeringscommissaris voor de Repatriëring.

De betreffende dienst was opgericht voor de repatriëring van alle Nederlanders in Europa buiten Nederland. De politieke gevangenen en gedeporteerde Joden vormden hiervan slechts een klein onderdeel.

In het bovengenoemde rapport wordt vermeld, dat, behalve de dienst voor repatriëring, zich nog twee lichamen met deze zaak bemoeiden, n.l. de U.N.R.R.A. en de S.H.A.E.F. Hierdoor heeft de repatriëringdienst een groot deel van zijn werkzaamheden over moeten laten aan deze instanties. Zo ook de repatriëring van alle z.g. „verplaatste personen” uit vroegere vijandelijke gebieden, waar alleen de S.H.A.E.F. voor zou zorgen. Van de S.H.A.E.F. was toezegging ontvangen, dat aan de repatriëring van politieke gevangenen en gedeporteerde Joden voorrang zou worden verleend.

Voor het feit, dat er klachten over de Nederlandse hulpactie zijn gehoord, geeft de heer *Ferwerda* de volgende verklaring: In de periode tot half Juni 1945, toen voornoemde regeling van de S.H.A.E.F. van kracht was, kon door het Belgische en Franse Rode Kruis in ruimere mate materiaal beschikbaar gesteld worden dan dit van Nederlandse zijde het geval was. Alle materiaal in Nederland was n.l. door het Militair Gezag gereserveerd voor hulpacties voor westelijk Nederland. Er wordt echter op gewezen, dat de repatriëring van de Nederlanders, ondanks verschillende moeilijkheden, even snel beëindigd is als de repatriëring van Fransen en Belgen.

Het is met bovengenoemd rapport al niet anders dan met reeds eerder besproken officiële rapporten: Men heeft zijn uiterste best gedaan en de klachten zijn slechts een gevolg van misverstand en onwetendheid! Maar ondanks alle tegenwerpingen in het rapport van de heer *Ferwerda* ontkomt de commissie niet aan de indruk, dat de klachten over de repatriëring ten opzichte van de Nederlandse repatriëringdienst toch niet zonder grond geuit worden. In dit verband moge de commissie nog een typerend geval naar voren brengen:

De heer *Boellaard* vermeldt n.l. de volgende zeer onaangename ervaringen: Als vertrouwensman van de Nederlanders te Dachau vertrok hij op 11 Mei 1945 naar Nederland om hulp te halen. Op 14 Mei d.a.v. had hij een bespreking met het repatriëringcomité *Ferwerda* te Oisterwijk, waarbij hem bleek, dat er voor het klaarmaken van daadwerkelijke hulpverlening nog niets gedaan was. Hij drong aan op spoed en gaf het comité enkele dagen tijd om hulp te organiseren. Bij onvoldoend resultaat zou hij zich gedwongen zien zijn eigen weg te gaan. Op 18 Mei was de heer *Boellaard*, overeenkomstig de afspraak, weer in Oisterwijk om de resultaten van de hulpactie te vernemen. Tot zijn verontwaardiging en teleurstelling was van het comité niemand aanwezig, doch was slechts een bericht achtergelaten, dat enige Rode Kruis-auto's zouden vertrekken. De leden van het comité, inclusief de heer *Ferwerda*, waren naar Londen of elders vertrokken voor een Pinkster-weekend! Hierop heeft de heer *Boellaard* zich tot Z.K.H. Prins *Bernhard* gewend. Door de verkregen steun van deze zijde en de activiteit van het Militair Gezag in Noord-Brabant kon men reeds op 21 Mei met 60 auto's naar Dachau vertrekken.

Professor *Gerbrandy*, door enige commissieleden naar zijn oordeel gevraagd, gaf te kennen, dat Minister *van den Broek* en hij, zulks in verband met een bespreking met de heer *Ferwerda*, de indruk hadden gekregen, dat de heer *Ferwerda* een onjuiste kijk op de kwestie der repatriëring had. Zijn opvatting stond z.i. te weinig in het teken van: snelste en doeltreffendste terugkeer en teveel in het teken: ginds moet nog een tijd lang voor de te repatriëren personen gezorgd worden. Zij hebben toen zowel aan de heer *Ferwerda* als aan Minister *van den Tempel* gemotiveerd hun bezorgdheid doen blijken. Tevens echter waren zij overtuigd van de meest hartelijke toewijding van de heer *Ferwerda*. Bovendien werd de vraag gesteld: „Weet u iemand, die beter deze zaak kan behartigen?” Het gold hier een verschil van inzicht over de beste wijze van uitvoering en de heer *Ferwerda* had prima aanbevelingen. Principieel lag de verantwoordelijkheid primair bij de betrokken minister.

Later, bij de uitvoering zelf, heeft zich prof. *Gerbrandy's* bezwaar bevestigd. Toen heeft hij de kwestie met generaal *Kruls*

opgenomen en deze heeft de repatriëringsdienst in het bevrijde Zuiden aan zich getrokken.

Opmerkelijk is ook hetgeen de heer *Verspyck* mededeelde: In de jaren 1943 en 1944 was hier in Nederland door het Departement van Binnenlandse Zaken (mr. *J. Heusdens*), Waterstaat (mr. *K. Vonk*), Staatstoezicht op de volksgezondheid (dr. *C. Banning*), Rijksbureau Voedselvoorziening in oorlogstijd (prof. ir. *Dols*) en N.R.K. (dr. *H. K. Offerhaus* en jhr. *G. M. Verspyck*) een volledig uitgewerkt repatriëringsplan klaargemaakt. Aan de Nederlandse Regering te Londen werd een fotografische copie van dit schema met alle bijlagen toegezonden, terwijl advies werd verstrekt langs geheime zenders. Hoewel het vaststaat, dat het plan te bestemder plaatse is aangekomen, is over een eventueel gebruik ervan niets bekend.

Vier commissieleden en de rapporteur willen tenslotte niet onvermeld laten, dat zij uit eigen ondervinding hebben moeten constateren, dat in Mei 1945 bij de terugkeer van de Nederlandse gevangenen uit Duitsland, het de Amerikanen, Engelsen, Fransen en Belgen waren, door wie zij in Duitsland verder geholpen werden. In de verzamelkampen, die zij moesten passeren — Salzwedel, Schwerin, Hagenow, Lüneburg, Sullingen, Rheine, alsmede ook in Dachau — werden zij ontvangen door officieren van bovengenoemde nationaliteit, waarbij de politieke gevangenen met voorrang behandeld en vaak op hartelijke wijze toegesproken werden. Iets, wat de mensen goed deed. Ofschoon door de geallieerden was toegestaan, dat ook Nederlandse repatriëringsofficieren de werkzaamheden van de S.H.A.E.F. mochten ondersteunen, hebben zij een Nederlandse vertegenwoordiger nergens ontmoet.....¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 38, 39 en 40.

27804—27853 (*Boellaard*)

27860 (*Boellaard*)

41952—41954; 41956 (*Ferwerda*)

Naar aanleiding van de in het rapport van de Pakkettencommissie opgenomen beschuldiging tegen de heer *Ferwerda* heeft de commissie de heer *Boellaard* als getuige gehoord.

Deze gaf een uiteenzetting, die overeenkomt met die, welke in het rapport van de Pakkettencommissie is opgenomen.

Voorts verklaarde hij bereid te zijn om de beschuldiging, die hij tegen de heer *Ferwerda* had ingebracht, terug te nemen, indien inderdaad mocht blijken, dat deze gedurende de Pinksterdagen van 1945 niet in zijn bungalow was geweest.

Hij bleef er echter bij, dat het een schandaal was, dat hij niemand van de Repatriëringsdienst in Bosch en Ven had aangetroffen, toen hij daar op 18 Mei 1945 terugkwam.

De heer *Ferwerda* deelde in dit verband aan de commissie mede, dat de Repatriëringsdienst destijds kantoor hield te Eindhoven. In Hotel Bosch en Ven werd met toestemming van de Regeringsautoriteiten, die daar toen verblijf hielden, door deze dienst alleen zo nu en dan vergaderd.

Dit moet naar de mening van de heer *Ferwerda* ongetwijfeld ook aan de heer *Boellaard* bekend zijn geweest.

„Dat de heer *Boellaard*, toen hij uit Dachau kwam, enigszins onder de indruk was van de omstandigheden, waarin hij vertoefd had en dat hij dus misschien de indruk heeft gekregen, dat wij enigszins abnormaal waren” aldus de heer *Ferwerda*, „lijkt mij heel begrijpelijk. Deze man had een zeer moeilijke tijd doorgemaakt. Ik neem aan, dat zijn beoordelingsvermogen misschien op dat moment niet hetzelfde was als het enige tijd later geweest zou zijn. Ik ben zeer onder de indruk gekomen van wat hij mij vertelde. Hij heeft zeer emotioneel aangedrongen op het brengen van hulp en wel onmiddellijk. Het feit, dat ik hem heb verklaard wat de reden van de vertraging in Nederland was, maakte niet de minste indruk op hem. Hij zei: „Er moet wat gedaan worden”. Ik heb, nadat de heer *Boellaard* weg was, toen nog eens met mijn medewerkers gesproken en gezegd: „Wij moeten al het uiterste proberen om deze man te helpen”. Het geluk wilde, dat de heer *Gerbrandy* op dat moment in „Bosch en Ven” vertoefde, en ik meende toen nog, dat de heer *Gerbrandy* in Nederland de opperste autoriteit was. Ik heb mij dus met de heer *Wijnbergen* naar de heer *Gerbrandy* begeven en hem met zeer grote aandring verzocht ons te helpen. Ik heb hem gezegd, dat er 60 wagens beschikbaar stonden bij Breda en dat wij ze maar 2 of 4 dagen nodig hadden, waarna ik ze weer zou afleveren voor hulpverlening aan het noorden. De heer *Gerbrandy* heeft gemeend, en vermoedelijk terecht (hij had vanzelfsprekend met dit geval zeer veel sympathie), dat de toestand in het noorden zodanig was, dat hij zelfs die 4 dagen niet mocht riskeren en dat deze wagens dus eenvoudig niet beschikbaar gesteld konden worden. Hij zei echter: „Ga maar naar de U.N.R.R.A., daar ben je nogal goed mee, misschien kunnen deze mensen je wel op korte termijn aan iets helpen”. Ofschoon ik de omstandigheden bij de U.N.R.R.A. enigszins kon beoordelen en niet optimistisch was, heb ik deze laatste kans niet willen missen en ben dus naar Londen ge-

41952; 41955—41956 (*Ferwerda*)

vlogen, waar ik het alleruiterste gedaan heb om van de U.N.R.R.A. onmiddellijk ambulances te krijgen. Dit is toen niet gelukt, later wel”.

Op de vraag, of het juist was, dat hij en degenen, die de heer *Boellaard* op 14 Mei 1945 te Oisterwijk had gesproken over het verlenen van hulp aan de bevrijde gevangenen in het kamp te Dachau, bij zijn terugkomst te Oisterwijk, op 18 Mei, naar Londen of naar elders waren vertrokken voor een Pinkster-weekend, gelijk in het rapport van de Pakkettencommissie wordt gezegd, antwoordde de heer *Ferwerda*, dat de Repatriëringsdienst gedurende de Pinksterdagen van 1945 heeft doorgewerkt. Deze dienst heeft in het voorjaar van 1945 zeker gedurende drie maanden geen Zon- en feestdagen gekend.

Voordat de heer *Ferwerda* naar Engeland vertrok, had hij met de heer *Wijnbergen* afgesproken, dat deze moest trachten om toch nog een colonne bij elkaar te krijgen voor Dachau. Dit was eigenlijk illegaal, want S.H.A.E.F. wilde toen helemaal nog geen ambulances in Duitsland toelaten en zeker niet, indien deze niet voorzien waren van een bijzondere, door haar verleende toestemming.

De heer *Wijnbergen* is er toen in geslaagd een colonne bij elkaar te zoeken, die onder commando van de heer *Pieké* werd gesteld.

Verder heeft de heer *Wijnbergen*, tegen het verbod van S.H.A.E.F. in, de colonne van papieren, voedsel en benzine voorzien. Hoewel die papieren helemaal geen waarde hadden, is het de heer *Pieké* toch gelukt met zijn colonne Dachau te bereiken. De heer *Wijnbergen* is later wegens het overtreden van de voorschriften van S.H.A.E.F. door een van haar vertegenwoordigers ter verantwoording geroepen. Er is dus, gelijk de heer *Ferwerda* verklaarde, wèl voldaan aan het verzoek van de heer *Boellaard*; hij betreurde het echter, dat als gevolg van de omstandigheden, waarover de Repatriëringsdienst geen contrôle had, niet sneller kon worden geholpen. Hij was er echter van overtuigd, dat de Repatriëringsdienst in deze het alleruiterste gedaan heeft.

40026—40037 (*Wijnbergen*)

De heer *Wijnbergen* legde een overeenkomstige verklaring af. Op 19 Mei 1945 heeft hij tezamen met de heer *Pieké* met veel moeite de colonne voor Dachau geformeerd en tegen de voorschriften van S.H.A.E.F. in heeft hij gezorgd voor benzine en een marsorder. Verder deelde hij nog mede, dat, toen de heer *Boellaard* in Bosch en Ven terugkwam, deze hem niet in het hotel had aangetroffen, omdat hij toen in verband met zijn werk de gehele dag weg was geweest.

72310—72313 (*Flantua*)

Ook de heer *Flantua* deelde aan de commissie mede, dat de colonne onder commando van de heer *Pieké* dank zij de hulp, die de heer *Wijnbergen*, tegen de voorschriften van S.H.A.E.F. in had verleend, naar Duitsland is kunnen vertrekken.

In het rapport van de Pakkettencommissie wordt, zoals reeds is medegedeeld, ook melding gemaakt van een in de jaren 1943 en 1944 hier te lande opgesteld repatriëringsplan, dat naar Engeland is overgebracht.

„Hoewel het vaststaat”, aldus het rapport, „dat het plan te bestemder plaatse is aangekomen, is over een eventueel gebruik ervan niets bekend”.

35070—35080 (*Offerhaus*)

Dr. *H. K. Offerhaus*, die gedurende enige jaren van de oorlog secretaris-generaal is geweest van het Nederlandse Rode Kruis te 's-Gravenhage, heeft aan de commissie verklaard, dat hij zich gedurende die periode niet alleen bezig heeft gehouden met de talrijke dagelijkse Rode Kruis-plichten, doch ook plannen heeft gemaakt voor de taak, die het Rode Kruis na afloop van de oorlog zou wachten. Die taak zou naar zijn mening dan onder meer inhouden het opzoeken en terugbrengen van gedeporteerde Joden, arbeiders, krijgsgevangenen en politieke gevangenen, het onderbrengen en verplegen van een groot aantal zieken en vluchtelingen, het voorkomen van epidemieën enz.

De heer *Offerhaus* besprak met zijn huisarts, dr. *A. Polak Daniëls*, het moeilijke Jodenvraagstuk. Zij achtten het noodzakelijk, dat er speciale hulpexpedities voor de Joden werden uitgerust. Zeer in het geheim, buiten medeweten van het dagelijks bestuur van het Nederlandse Rode Kruis, heeft de heer *Offerhaus* in November 1942 aan de heer *Polak Daniëls* opdracht gegeven deze hulpexpedities voor te bereiden en tevens verstrekke hij hem namen van verschillende zeer bekwame Rode Kruis-helpsters, die hem konden bijstaan.

Verder richtte hij in overleg en samenwerking met mr. *J. Heusdens*, destijds werkzaam aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken, dr. *C. Banning*, verbonden aan het Staatstoezicht op de Volksgezondheid en jhr. *G. M. Verspyck*, een der toenmalige secretarissen van het Nederlandse Rode Kruis, eveneens zeer in het geheim en buiten medeweten van het dagelijks bestuur van laatstgenoemde organisatie, een klein comité op, dat in 1943 en 1944 een volledig uitgewerkt plan met kaarten en bijlagen samenstelde voor het repatriëren van alle Nederlandse gedeporteerden en gevangenen.

35099—35102 (*Offerhaus*)

Al deze stukken zijn gefotocopieerd en, naar de heer *Offerhaus* verklaarde, met advies langs geheime weg naar de Nederlandse Regering te Londen gezonden.

De heer *Offerhaus* wist niet, waar dit plan te Londen terecht is gekomen. Hij was van mening, dat de klachten, die er in 1945 zijn geweest over de ontvangst der gerepatrieerden in Nederland — alleen in Nijmegen zou deze goed zijn geweest — mede daaraan waren toe te schrijven, dat dit plan niet is benut.

De commissie heeft naar aanleiding van deze mededelingen van de heer *Offerhaus* aan verschillende door haar in verband met de repatriëring gehoorde getuigen gevraagd, of zij met het bovengenoemde plan bekend waren. Zij meende te mogen aannemen, dat, indien dit in Nederland opgestelde plan inderdaad te Londen door een Nederlandse Regeringsinstantie was ontvangen, het voor de hand had gelegen, dat deze instantie dit aan de Minister van Sociale Zaken zou hebben doorgezonden of hem althans zou hebben medegedeeld, dat zulk een plan uit Nederland was ontvangen. Ingevolge het Koninklijk besluit van 8 October 1943 immers was onder verantwoordelijkheid van de Minister van Sociale Zaken een Regeringscommissariaat voor de Repatriëring ingesteld.

70454; 70548 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* verklaarde echter niets van het plan af te weten. Men moest volgens hem ook niet te veel waarde hechten aan zulk een plan. „Er werden”, zo zeide hij, „tal van plannen ontworpen op velerlei gebied; ook wel in het luchtledige. Een plan moet, om praktische betekenis te hebben, gebaseerd zijn op de feitelijke toestand van het ogenblik en op de beschikbare middelen en krachten”.

Overigens is de taak van de ontvangst der repatriërenden in Nederland niet verricht door de onder verantwoordelijkheid van het Departement van Sociale Zaken werkende Repatriëringdienst, doch als gevolg van de loop der omstandigheden door Militair Gezag. De repatriërenden zijn door de geallieerden tot de grens gevoerd en daarop zijn zij op korte termijn verder gebracht naar de stad, waar zij thuis behoorden.

„Van de plannen, die wij wel hebben gehad”, zo vervolgde de heer *van den Tempel*, „om voorzieningen aan de grens te treffen, bijvoorbeeld ten aanzien van de quarantaine enz. is door ons niets kunnen worden uitgevoerd, omdat wij het niet meer in handen hadden. Ik geloof, dat er door het Militair Gezag in dit opzicht niet veel is gepresteerd, maar ik wil daarvan het Militair Gezag, gezien de abnormale verhoudingen, waaronder moest worden gewerkt, geen verwijt maken. In dit verband nog een opmerking. Sociale Zaken had ook een afdeling Volksgezondheid, aan het hoofd waarvan dr. *van den Belt* stond; deze is ook hoofd geworden van de sectie Volksgezondheid van het Militair Gezag, terwijl hij tevens chef was van mijn afdeling van Sociale Zaken. Dit is het enige gebied, waarop zich tussen het Militair Gezag en ons geen strubbelingen hebben voorgedaan. De heer *van den Belt* heeft aan vele plannen gewerkt. Hij heeft met onze instemming getracht barakken uit Zweden te laten komen, depôts van geneesmiddelen aan te leggen. Er zijn ook plannen geweest voor de ontvangst der repatriërenden in hun woonsteden. Het Militair Gezag ging uit van de gedachte, dat zeer vele Nederlanders, ongeorganiseerd, en ook vele Frans en Belgen, zouden terugvallen op onze oostelijke grens. Dit is niet zo gebeurd; velen zijn gegaan via België en Frankrijk”.

70455—70456 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* deelde verder mede, dat de wijze, waarop de geallieerden de gedeporteerden hebben gerepatriëerd, enerzijds alles veel heeft vergemakkelijkt, anderzijds echter veel plannen heeft omvergeworpen. Zij hadden de macht en de middelen en zij hebben de gedeporteerden aan de grens afgeleverd, die vandaar betrekkelijk spoedig naar huis zijn doorgezonden.

„Wij hebben”, aldus de heer *van den Tempel*, „daarop geen invloed gehad. Toen het plan voor de repatriëring in eerste opzet werd ontworpen, heb ik met de heer *van Boeyen*, toen nog Minister van Binnenlandse Zaken, gesproken, die mij vroeg, welke rol de gemeente zou spelen bij de repatriëring. Mijn antwoord was, dat, als de mensen aan de grens zouden komen, ze zouden worden overgenomen door de Repatriëringdienst Binnenland van Sociale Zaken en, voorzover ze daartoe geschikt zouden zijn, naar hun gemeente zouden worden gedirigeerd, terwijl de zieken, voor zoveel nodig, in barakken zouden worden ondergebracht. Het gemeentebestuur zou een paar belangrijke taken te vervullen hebben; ten eerste zorgen voor een behoorlijke ontvangst van de mensen in hun gemeente, verder het ogenblikkelijk voorzien in de kosten van levensonderhoud, zodat de mensen de eerste paar weken rustig thuis konden blijven en zich konden oriënteren op hun toekomstige werkkring. De heer *van Boeyen* was het hiermede eens. Wij hebben deze voornemens echter niet kunnen uitvoeren. De omstandigheden ontwikkelden zich anders dan midden 1944 kon worden voorzien. En wij verloren onze invloed

73422 (*Wijffels*)41841 (*Ferwerda*)72241—72260 (*Flantua*)81297 (*Somer*)81523—81530 (*Fock*)

op de Regeringsaangelegenheden. U zult het ingrijpende conflict zien, in het begin van 1945, toen aan onze taak opeens een einde kwam en het Militair Gezag feitelijk de macht overnam”.

Ook de opvolger van de heer van *den Tempel*, de heer *Wijffels*, had de gedurende de jaren 1943 en 1944 in Nederland opgestelde plannen omtrent de ontvangst van de repatriërenden nooit gezien. Aan de heer *Ferwerda* is evenmin iets van het bestaan van dat plan bekend geweest.

De heer *Flantua* echter deelde aan de commissie mede, dat het hem bekend was, dat het bovengenoemde in Nederland samengestelde plan omtrent de ontvangst der repatriërenden door het Bureau Inlichtingen te Londen is ontvangen. Dit plan was volgens de mededeling van de heer *Flantua* bestemd voor de Minister van Sociale Zaken, omdat men meende, dat repatriëring van gedeporteerden een onderdeel van diens taak zou uitmaken, doch het is nooit aan de minister ter hand gesteld.

Het hoofd van het Bureau Inlichtingen, de heer *Somer*, heeft volgens de verklaring van de heer *Flantua* het plan doorgezonden aan Militair Gezag. Ten bewijze dat dit inderdaad is geschied, wees de heer *Flantua* er op, dat op het exemplaar van het plan, dat hij uit het dossier van Militair Gezag had gelicht en aan de commissie heeft overhandigd, een stempel staat van het Bureau Inlichtingen. Verder is er een ontvangstbewijs aan gehecht van Militair Gezag, waaruit blijkt, dat het door deze instantie op 22 December 1944 is ontvangen.

Hij vermoedde, dat de reden van het niet doorzenden van het plan aan de Minister van Sociale Zaken gelegen heeft in een zekere belangenstrijd, die er met betrekking tot de repatriëring destijds reeds bestond tussen het Departement van Sociale Zaken en Militair Gezag. „Dit rapport”, aldus de heer *Flantua*, „komende in handen van beide instanties, zou zeker weer een bepaalde strijd hebben ontketend en in handen van één zou het de partij, waarbij het terecht kwam, naar mijn gevoel een versterkte positie geven”.

De heer *Somer* verklaarde niet te kunnen mededelen, of het bovengenoemde plan al dan niet naar het Departement van Sociale Zaken is gezonden; op 22 December 1944 toch, op welke datum het plan blijkens de zich daarop bevindende aanwijzingen door Militair Gezag is ontvangen, was de heer *Somer* reeds te Eindhoven. Hij had echter wel van het plan gehoord. De heer *Somer* deelde verder nog mede, dat het Bureau Inlichtingen als regel alle rapporten, die het ontving, toezond aan de Minister van Oorlog, de Minister-President en verder aan instanties, die er mede te maken hadden. Aan de hand van de verzendlijsten van het Bureau Inlichtingen kon naar zijn mening worden nagegaan, of het bovenbedoelde plan indertijd aan het Departement van Sociale Zaken of aan de heer *Ferwerda* is toegezonden.

De opvolger van de heer *Somer* te Londen, mr. *C. L. W. Fock*, legde een overeenkomstige verklaring af.

In een aan de commissie gericht schrijven van 13 November 1950 deelt het hoofd van het Bureau, belast met de behartiging van de belangen van het voormalige Bureau Inlichtingen, mede, dat het bewuste plan op 9 November 1944 te Londen is aangekomen.

Het Bureau Inlichtingen heeft het op 6 December 1944 in drievoud aan de Regeringscommissaris voor de Repatriëring gezonden. De volgende dag werd een exemplaar aan de Minister van Sociale Zaken aangeboden en op 8 December 1944 zond het Bureau Inlichtingen vijf exemplaren van het plan aan de Chef Staf van Militair Gezag.

De commissie heeft verder de heer *Offerhaus* op 26 Januari 1951 schriftelijk verzocht haar mede te delen, of het door de heer *Flantua* in het archief van Militair Gezag aangetroffen plan omtrent de ontvangst van repatriërenden in Nederland hetzelfde is als dat, waaraan hij bij de samenstelling zijn medewerking heeft verleend.

Bij schrijven van 30 Januari 1951 antwoordde de heer *Offerhaus*, dat hij het schriftelijk ontwerp tot ontvangst van repatriërenden na afloop van de oorlog, hetwelk op illegale wijze naar Engeland is gezonden, niet heeft gelezen, doordat hij na zijn ontslag als secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis, op 28 Augustus 1944, de eindbesprekingen en -beslissingen van het comité, dat dit ontwerp naar Engeland heeft doen verzenden, niet heeft meegemaakt. Hij kon derhalve niet beoordelen, of het in het archief van Militair Gezag aangetroffen plan hetzelfde is als het op illegale wijze naar Engeland gezonden ontwerp.

Naar de mening van de heer *Offerhaus* zou de directeur van het Nederlandse Rode Kruis, jhr. *G. M. Verspyck*, nadere inlichtingen omtrent de vraag van de commissie kunnen verschaffen.

De commissie wendde zich daarom bij schrijven van 31 Januari 1951 tot de heer *Verspyck* en deze deelde haar in zijn brief van 3 Februari 1951 het volgende mede.

„In antwoord op Uw schrijven van 31 Januari j.l., waarvan ingevolge Uw verzoek de bijlagen U weder onder dankzegging worden geretourneerd, kan ik U mededelen, dat het rapport van het „Nationaal Comité” inderdaad het document is, hetwelk door de kleine commissie bestaande uit:

Mr. J. Heusdens, optredend voor Binnenlandse Zaken;
 Prof. dr. M. J. L. Dols, Rijksbureau Voedselvoorziening in Oorlogstijd;
 Mr. K. Vonk, Waterstaat (spoorwegen);
 Dr. C. Banning, Gen. Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid;
 Dr. H. K. Offerhaus en ondergetekende, het Nederlandsche Roode Kruis,
 in de jaren 1943 en 1944 werd samengesteld.

Indien ik mij goed herinner heeft Dr. M. J. Prinsen, de huidige Secretaris-Generaal van Binnenlandse Zaken, zorg gedragen voor de overbrenging in het najaar 1944 (September?) naar Londen, terwijl eveneens een fotografische copie (onder de meest spannende omstandigheden) naar het bevrijd gebied in het Zuiden werd gebracht. Zeer waarschijnlijk kan mr. Heusdens, de huidige burgemeester van Vlaardingen, U hieromtrent uitgebreider en nauwkeuriger informaties verstrekken.

Ik was in de gelegenheid het hierbij geretourneerde rapport te tonen aan degene, die als de vertrouwde secretaresse van Mr. Heusdens dit rapport in die jaren persoonlijk heeft bewerkt en getypt en het dadelijk herkende, terwijl ik zelf U kan verklaren, dat het hoofdstuk „Hulpverlening bij de repatriëring van Nederlanders in Duitschland” (blz. 21 tot 31) door mij persoonlijk is samengesteld”.

70483 (van den Tempel)

Naar aanleiding van de door verschillende getuigen gedane mededelingen met betrekking tot de moeilijkheden, die er tussen het Departement van Sociale Zaken en Militair Gezag hebben bestaan en welke, gelijk de heer van den Tempel aan de commissie heeft verklaard, de taak van het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring zeer hebben verzaamd, heeft de commissie ook enige functionarissen van Militair Gezag als getuigen gehoord.

93070—93073 (de Boer)

Prof. dr. J. H. de Boer, destijds hoofd van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag, heeft aan de commissie verklaard, dat in het begin van 1944 Militair Gezag van geallieerde zijde gevraagd is de repatriëring te gaan voorbereiden, omdat S.H.A.E.F. daar ook mee was begonnen. De heer de Boer meende, dat de afdeling Repatriëring van Militair Gezag toen ook gevormd is; in het midden of tegen het einde van 1943 was volgens hem via het bureau van Militair Gezag te Londen reeds met de voorbereidingen begonnen en toen in dat jaar nog de eerste cursus begon, heeft hij zich daarvoor direct opgegeven. Tevoren was de heer de Boer eerst in de rang van kapitein, later in die van majoor, gedetacheerd geweest bij het Britse Ministry of Supply.

93074—93079 (de Boer)

Voordat de heer de Boer zich ter voorbereiding van de repatriëring met S.H.A.E.F. in verbinding had gesteld, had generaal Kruls hem medegedeeld, dat de afdeling Repatriëring van Militair Gezag was gevormd als gevolg van het bovengenoemde door de geallieerden gedane verzoek. Of dit verzoek inhield, dat Militair Gezag zich met die voorbereiding bezig moest gaan houden, kon de heer de Boer niet beoordelen; toen beslist was, dat er een afdeling Repatriëring van Militair Gezag zou worden ingesteld, is hem gevraagd de leiding van die afdeling op zich te nemen.

93080—93082 (de Boer)

De heer de Boer wist, dat er aan het Departement van Sociale Zaken ook reeds een Repatriëringdienst was; naar zijn mening was de afdeling Repatriëring van Militair Gezag niet nodig geweest.

93083—93085 (de Boer)

Op de hem tijdens zijn verhoor gestelde vraag, of het niet mogelijk geweest zou zijn, dat na ontvangst van het verzoek van de geallieerden gedacht zou worden aan inschakeling van de Repatriëringdienst van het Departement van Sociale Zaken in plaats van aan de oprichting van een Repatriëringdienst bij Militair Gezag, antwoordde de heer de Boer niet precies te weten, hoe het is gegaan. „Ik weet alleen van de heer Ferwerda”, zo vervolgde hij, „dat op een zeker ogenblik het Regeringscommissariaat werd opgericht. Dat was in October 1943. Ik weet niet precies, wanneer wij bij Militair Gezag zijn begonnen, maar ik heb direct met de heer Ferwerda contact opgenomen en hem gevraagd, hoe het nu moest. Oorspronkelijk hadden wij het plan er één orgaan van te maken, maar dat werd nu niet bepaald toegejuicht. Ik weet niet, of de heren ministers, die er op dat ogenblik waren, het er onderling erg over eens waren, maar ik kreeg voortdurend de indruk, dat men van de zijde van Sociale Zaken het apparaat voor de repatriëring niet op militaire basis wilde schoeien. Van de zijde van S.H.A.E.F., doch

93086 (de Boer)

niet van de zijde van de U.N.R.R.A. werd gevraagd om een militair apparaat. Toen heb ik zelf nog voorgesteld om een militaire afdeling te vormen bij het Regeringscommissariaat. Dat scheen echter erg moeilijk te zijn, want het ene viel onder de Minister van Oorlog en het andere onder de Minister van Sociale Zaken. De beleidsvraag daaromtrent ontging mij." De heer *de Boer* heeft in het bureau van de heer *Ferwerda* vele vergaderingen meegemaakt en de afspraak, die hij maakte, was, dat de afdeling Repatriëring van Militair Gezag de ontvangst en de verzorging binnenslands voor haar rekening zou nemen. „Wij moesten ons”, aldus de heer *de Boer*, „verplaatsen in een der toestanden, die gedacht werden. Er bevonden zich vele Nederlanders in Duitsland. Nu kon het ogenblik komen, waarop de terugtocht georganiseerd kon geschieden. Het Regeringscommissariaat moest dan meteen zijn organen naar de kampen en verblijfplaatsen in Duitsland overbrengen om daar de repatriëring in samenwerking met de U.N.R.R.A. ter hand te nemen. Daarna gingen de repatriandi naar Nederland en het bureau van Militair Gezag of de afdeling Repatriëring van Militair Gezag verzorgde de ontvangst aan de grens, repatrieerde hen naar de haardsteden, zorgde voor de medische keuring, de registratie, de ontluizing, zorgde er voor, dat de besmetting met malaria niet verder zou gaan enz.”

Het zoëven door de heer *de Boer* weergegeven schema is door hem en de heer *Ferwerda* voorbereid en, voorzover hem bekend, is het door de Ministers van Oorlog en van Sociale Zaken en door de heer *Kruls* goedgekeurd.

93097—93098 (de Boer)

Dit was, naar de heer *de Boer* zeide, een van de aangenomen schema's; er waren er natuurlijk meer. De mogelijkheid van ineenstorting van het Duitse Rijk bestond ook; dan zou er geen georganiseerde repatriëring kunnen plaats vinden en dan zou er een stroom van mensen naar de grens komen. Een plan hiervoor moest ook worden voorbereid en dat kostte meer werk dan het eerste schema, want in een dergelijke toestand zouden de mensen van de heer *Ferwerda* niet ter plaatse kunnen zijn. De bedoeling was wel, dat, zodra de U.N.R.R.A. in Duitsland zou kunnen komen, de heer *Ferwerda* daartoe ook in staat zou worden gesteld. Om dat te vergemakkelijken was besloten een aantal jongere verbindingsofficieren op te leiden, dus mensen, die gemilitariseerd zouden worden en met de eenheden van de geallieerde legers Duitsland binnen zouden trekken, waarna zij de repatriëring zo goed en zo kwaad als het ging ter hand zouden nemen. Die mensen behoorden dus tot de organisatie *Ferwerda*, maar werden door Militair Gezag geïnstrueerd. Ongeveer 50 personen zijn zo opgeleid en dezen zijn inderdaad met de geallieerden Duitsland binnengetrokken.

93099 (de Boer)

Dan was er nog een derde plan, namelijk om aan het Dortmund-Eemskanaal centra in te richten, teneinde opeenhopingen van grote aantallen in ons land te voorkomen. Dat was ingegeven door de verwachting van de zijde van S.H.A.E.F., dat zich onder de repatriërenden veel mensen zouden bevinden, die door ons land naar België en Frankrijk zouden trekken. Er werd van miljoenen gesproken. Er zijn er in de praktijk ook vrij veel doorgetrokken.

„Toen wij”, aldus de heer *de Boer*, „naar Brussel overstaken, is er eerst een echelon vooruitgegaan onder leiding van de heer *Posthumus Meyjes*. Ongeveer drie of vier dagen daarna, op 12 September 1944, ben ik met 40 officieren overgestoken. Zij waren allen van Militair Gezag. Het waren grotendeels toekomstige militaire commissarissen en plaatsvervangers. Toen wij in Brussel aankwamen, moesten wij dadelijk medewerken aan het invalplan, het plan betreffende de doorbraak Arnhem-Zuiderzee. Dat plan werd uitvoerig besproken. Het was mijn taak bij alle onderdelen officieren aan te wijzen, teneinde de mensen zoveel mogelijk op de goede plaats te krijgen. Ik heb niet veel meer aan de repatriëring kunnen doen. Ik heb alleen nog getracht enige evacuaties te voorkomen. Dat is mij in die tijd gelukt. Het betrof de evacuatie van mensen uit de streek Venlo-Weert en uit de streek tussen Arnhem en Nijmegen. Die mensen zijn toen niet geëvacueerd. Tegen die evacuatie heb ik ernstig geprotesteerd bij de Engelsen. Toen de Canadezen kwamen, was het echter mis en zijn die mensen naar België gevoerd. Ik had de repatriëring toen overgedragen aan mijn plaatsvervanger, de heer *van Os van Delden*. Dat is waarschijnlijk in October 1944 geweest.” Daarna heeft de heer *de Boer* rechtstreeks niet meer met de repatriëring te maken gehad.

93100 (de Boer)

93101—93102 (de Boer)

Volgens hem zijn bij de uitvoering van de repatriëring de verbindingsofficieren, die onder de heer *Ferwerda* ressorteerden, met de eenheden, waarbij zij waren ingedeeld, Duitsland binnen getrokken. Zij zijn in staat geweest vele kampen te bezoeken en gegevens naar Nederland door te geven, zodat de verschillende repatriëringcentra in Nederland inderdaad bericht van hen konden krijgen, wat men zo ongeveer kon verwachten.

93107—93108 (de Boer)

„In de praktijk”, zo zeide de heer *de Boer*, „heeft de rol, die de

Repatriëringsafdeling van Militair Gezag bij de repatriëring heeft gespeeld, bestaan uit de ontvangst van de repatriërenden in de verschillende centra in Nederland." Persoonlijk heeft de heer *de Boer* waargenomen, hoe het te Eindhoven ging. Daar zijn veel Nederlanders langs allerlei wegen, o.m. met vliegtuigen, aangebracht en die werden daar zo goed en zo kwaad als het ging behandeld, want meestal mankeerde hun wel iets. De berichten omtrent de te verwachten aankomst werden wel verzonden, maar kwamen later dan de gerepatriëerden zelf. De commandant daar was de heer *Vermeulen*, die tezamen met zijn medewerkers ontzettend veel werk heeft verzet. Ze waren in gebouwen van de Karel I-fabrieken en de Philips-fabrieken ondergebracht. De repatriërenden zijn daar tijdelijk onderdak gebracht, zij werden ontluisd, van kleren voorzien enz. Ook in Twente is goed werk verricht. In het noorden van het land zijn minder mensen binnengevallen dan men had verondersteld; men verwachtte, dat er velen over Nieuweschans zouden komen.

93109—93111 (*de Boer*)

Volgens de heer *de Boer* heeft de heer *van den Tempel* er wel eens over gesproken om hem aan de Repatriëringdienst van zijn departement te verbinden, maar de heer *van den Tempel* had toen nogal bezwaar tegen militarisering van die dienst. De heer *Ferwerda* had er voortdurend op aangedrongen om gemilitariseerd te worden, maar de heer *van den Tempel* was daar om redenen, welke aan de heer *de Boer* niet bekend waren, toen pertinent tegen. Er moest naar de mening van de heer *de Boer* nu eenmaal een afdeling zijn, die gemilitariseerd was; later is dit met de repatriëringdienst ook geschied, doch aanvankelijk had de heer *van den Tempel* daar bezwaar tegen.

93112—93116 (*de Boer*)

Tussen de heer *de Boer* en de dienst van de heer *Ferwerda* heeft veel meer samenwerking bestaan dan naar buiten is gebleken.

In de tijd, toen de heer *de Boer* het militaire apparaat van de repatriëring moest voorbereiden onder vigueur van het Bureau Militair Gezag te Londen, heeft hij te maken gehad met meer tegenstellingen met de grensbewaking, een andere afdeling van Militair Gezag, die nauw moest samenwerken met de afdeling Repatriëring, dan met het apparaat van de heer *Ferwerda*.

De tegenstellingen, welke er inzake de repatriëring zijn geweest, hebben niet bestaan tussen de heren *de Boer* en *Ferwerda*, doch op hoger niveau.

93117 (*de Boer*)

Het bestaan van twee repatriëringdiensten heeft naar de mening van de heer *de Boer* geen nadelen voor de repatriërenden opgeleverd. Het kan volgens hem nadelen hebben gehad, dat de Repatriëringdienst niet voldoende snel is gemilitariseerd in verband met het tempo, waarin onze verbindingsofficieren in Duitsland konden komen. Hij heeft wel gehoord, dat, terwijl de Belgen en Fransen al in Duitsland zaten, de Nederlanders er nog niet waren.

93125—93129 (*de Boer*)

De heer *de Boer* verklaarde verder nog, dat enige officieren van S.H.A.E.F., onder wie ook de Engelse reserve-majoor *Bridge*, er bezwaar tegen hebben gemaakt, dat burgerpersonen met de S.H.A.E.F.-eenheden Duitsland zouden binnentrekken; dat was ook aan U.N.R.R.A. geweigerd. De oplossing was volgens de heer *de Boer* dan ook geweest die personen op zo kort mogelijke termijn te militariseren, hetgeen later ook is gebeurd. De heer *de Boer* wilde niet zeggen, dat het toen te laat is geweest, doch het was wel laat.

93141—93145; 93134 (*de Boer*)

De heer *Ferwerda* is met een groep van 50 personen van zijn dienst wel tijdig op het vaste land van Europa aangekomen, maar toen waren zij nog niet gemilitariseerd. Waarom die groep na de ineenstorting van Duitsland daar niet op bevredigende wijze heeft kunnen werken zoals b.v. de Fransen, Belgen en Luxemburgers, wist de heer *de Boer* niet. Hij werkte toen al niet meer bij de afdeling Repatriëring van Militair Gezag.

88620 (*van Os van Delden*)

De opvolger van de heer *de Boer*, de heer *B. G. van Os van Delden*, is ongeveer 14 dagen voordat de afdeling Repatriëring van Militair Gezag uit Engeland naar het vasteland overstak, in verband met het werk voor verplaatste personen bij het Amerikaanse leger gedetacheerd. Hij is toen in Zuid-Frankrijk geweest en is door de heer *Kruls* telegrafisch naar Brussel ontboden, omdat de heer *de Boer* wegens ziekte naar Engeland terugkeren moest. Toen heeft de heer *van Os van Delden* de leiding gekregen van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag.

88621—88622 (*van Os van Delden*)

De reden, waarom men bij Militair Gezag heeft gemeend tot oprichting van die afdeling te moeten overgaan, was, naar de heer *van Os van Delden* gelooft, hierin gelegen, dat men een militair georganiseerde eenheid wilde hebben. Het ging hoofdzakelijk om het contact met de buitenlandse legereenheden, speciaal de Engelse en de Amerikaanse, waarbij burgers volgens hem moeilijk uit de voeten konden komen. In de praktijk is het zo geweest, dat het voor de heer *Ferwerda* moeilijk was om contact te leggen met de militaire instanties, speciaal met S.H.A.E.F. Al het werk, dat gedaan moest worden, ging via militaire kanalen. Alle aanvragen om transport, levensmiddelen

88624 (*van Os van Delden*)

88646—88648 (*van Os van Delden*)

88671—88673; 88683—88686;
93178—93182 (*van Os van Delden*)

93185—93189 (*van Os van Delden*)

93191—93192 (*van Os van Delden*)

88648—88651; 88654—88656 (*van Os van Delden*)

enz. gingen via S.H.A.E.F. Daar kon de heer *Ferwerda* met zijn directe assistenten zoals de heer *Brandel*, veelal zeer moeilijk terecht. „Het is”, zo zeide de heer *van Os van Delden*, „natuurlijk wat ongelukkig geweest, dat er twee instanties waren, die zich met de repatriëring bemoeid hebben. Het gevolg was, dat het voor de buitenlanders, onze tegenspelers, bezwaarlijk was om goed te begrijpen, wat wij wilden. De ene keer hadden zij contact met de heer *Ferwerda*, de andere keer met Militair Gezag”.

Naar de heer *van Os van Delden* verklaarde, was er geen prettige verhouding tussen de repatriëringdienst van het Departement van Sociale Zaken en de afdeling Repatriëring van Militair Gezag.

Er was niet bepaald ruzie, maar de heer *van Os van Delden* heeft wel het gevoel gehad, dat door een combinatie van krachten zijn dienst meer kon hebben bereikt. Die combinatie is niet mogelijk gebleken; het is wel geprobeerd.

Naar de mening van de heer *van Os van Delden* is een van de oorzaken van de klacht, dat bij de bevrijding van de kampen in Duitsland wel Franse, Belgische en zelfs Luxemburgse officieren hulp konden bieden, doch dat er geen Nederlandse officieren waren, een gevolg geweest van slechte voorbereiding. Daardoor kon de heer *Ferwerda* niet in het militaire hoofdkwartier terecht; men wist daar niet wat men met hem moest doen. Indien de heer *Ferwerda* de rang van bijvoorbeeld generaal had gehad en hij van het begin af aan had meegespeeld in de geallieerde militaire organisatie en men hem bij S.H.A.E.F. had geplaatst, dan had hij met deze organisatie plannen kunnen maken en had hij aan zijn dienst orders kunnen geven. Die indeling van de heer *Ferwerda* bij de geallieerde legers had, zo meende de heer *van Os van Delden*, te Londen reeds moeten gebeuren, maar in 1945 was het daarvoor te laat. De heer *van Os van Delden* wilde de heer *Ferwerda* persoonlijk niet aansprakelijk stellen voor die voorbereiding. Indien de heer *Ferwerda* eerder als officier bij de geallieerde troepen zou zijn ingedeeld, had hij er zelf voor kunnen zorgen, dat bij de bevrijding van kampen, zoals Dachau en Mauthausen, Nederlandse repatriëringsofficieren tegenwoordig waren geweest. De heer *van Os van Delden* en verschillende van zijn medewerkers waren destijds reeds van oordeel, dat, wanneer er een beter contact zou hebben bestaan tussen de Regeringscommissaris voor de Repatriëring en het hoofdkwartier van S.H.A.E.F., men gemakkelijker had kunnen werken en minder brokken zouden zijn gemaakt. Dan had de Repatriëringdienst door bemiddeling van het geallieerde hoofdkwartier met meer repatriëringsofficieren in een grotere en beter geoutilleerde organisatie wel degelijk in verschillende kampen als vertegenwoordiger van het Nederlandse volk aanwezig kunnen zijn.

De heer *van Os van Delden* zeide positief van mening te zijn, dat dan het repatriëringswerk in Duitsland beter zou zijn verlopen, omdat dat bijvoorbeeld bij de Belgen en Fransen, die wel militair waren ingedeeld, ook het geval is geweest. Bij de bevrijding van Bergen-Belsen waren daar Franse en Belgische Rode Kruis-colonnes; die waren tevoren daarvoor bestemd geweest. De desbetreffende voorbereidingen waren te Londen vóór de geallieerde invasie reeds getroffen. Er was toen al gevraagd wat volgens schatting nodig zou zijn.

Er is volgens de heer *van Os van Delden* behoefte gevoeld aan contact tussen zijn afdeling en de repatriëring- of liaisonofficiëren, die in Duitsland zaten. De liaisonofficiëren konden niet beschikken over de militaire kanalen. Zij zaten zonder enige instructie. Het was een vrij verwarde boel. In Nederland was een vrij algemene ontstemming. Zij, die uit Duitsland terugkwamen, beklaagden zich. Tenslotte heeft minister *Wijffels* op aandrang van generaal *Daubenton* besloten de liaison-officiëren van de onder zijn departement ressorterende Repatriëringdienst, die in Duitsland zaten, ondergeschikt te maken aan de afdeling Repatriëring van Militair Gezag. Hierdoor kreeg men dus verandering in de afspraak, want toen ging deze afdeling buiten de grenzen van het Rijk in Europa werken. Dit heeft goed gewerkt, d.w.z. ten aanzien van degenen, die er nog over waren, want de grootste stoot, namelijk 250 000 personen, was toen al in Nederland terug. Deze terugkeer had plaats gevonden in Mei 1945, na de bevrijding van het noordelijk deel van Nederland.

Over de door de heren *Wijnbergen* en *van Rhijn* ter sprake gebrachte, op 7 Juli 1945 te Londen gehouden bijeenkomst tussen de heer *van Os van Delden* enerzijds en de heren *van Rhijn*, *Ferwerda*, *de Groot* en *Wijnbergen* anderzijds, waarin volgens de brief, welke de heer *van Rhijn* daarover op 11 Juli 1945 aan de Minister van Sociale Zaken heeft geschreven, was overeengekomen, dat met ingang van 23 Juli 1945 de gehele repatriëring in handen van het burgerlijk gezag zou komen en dat de afdeling Repatriëring van Militair Gezag onder leiding van de heer *de Groot* verder werkzaam zou zijn als afdeling Repatriëring van het Departement van Sociale Zaken, verklaarde de heer *van Os van Delden* het volgende.

„Wat er woordelijk is gezegd staat mij niet meer voor de geest,

maar ik kan mij de zaak wel ongeveer herinneren. Het is zeker niet zo geweest, dat ik tijdens die bespreking met de heren *van Rhijn* en *Ferwerda* definitieve toezeggingen heb gedaan. Het ging om een voorstel hunnerzijds”.

Het was volgens de heer *van Os van Delden* altijd de bedoeling om de repatriëringswerkzaamheden van Militair Gezag over te geven aan Sociale Zaken. Hij had daar niet het minste bezwaar tegen, doch dat was overeengekomen, dat die overgave der werkzaamheden reeds op 23 Juli 1945 zou plaats vinden, berustte volgens de heer *van Os van Delden* op een misverstand.

88706—88718 (*van Os van Delden*)

Nadat hij tijdens zijn verhoor de brief had gelezen, die de heer *van Rhijn* op 11 Juli 1945 over de resultaten van de op 7 Juli te Londen gehouden bespreking aan de Minister van Sociale Zaken heeft geschreven, zeide de heer *van Os van Delden* zich niet te kunnen voorstellen, dat de bij die bespreking aanwezige personen het, wat de datum van overgave betreft, toen zo zouden hebben vastgelegd als in die brief beschreven wordt. Bij zijn weten is er toen nooit over gesproken, dat de afdeling Repatriëring van Militair Gezag op 23 Juli 1945 zou worden opgeheven.

De heer *van Os van Delden* had trouwens van de heer *Kruls* geen machtiging gehad, krachtens welke hij zou hebben kunnen beslissen over die opheffing en volgens die brief zou dat wel het geval zijn geweest.

93192—93198 (*van Os van Delden*)

Bij een nader verhoor verklaarde de heer *van Os van Delden*, dat hij over de bovenvermelde bespreking nog eens inlichtingen had gevraagd bij een van zijn vroegere medewerkers. Hij deelde nu aan de commissie mede, dat de op 7 Juli 1945 gehouden bespreking voor hem eigenlijk een informatief karakter had gehad; hij heeft niet de indruk gekregen, dat bij die bespreking een positieve afspraak is gemaakt, maar hij meent, dat er eigenlijk alleen maar over is gesproken, hoe de zaak kon worden afgewikkeld. De vraag was toen: Wie zal het werk van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag overnemen, het Rode Kruis of het Ministerie van Sociale Zaken? De heer *van Os van Delden* herhaalde niet de indruk te hebben, dat toen een bindende afspraak is gemaakt, gelijk de heer *van Rhijn* in zijn brief van 11 Juli 1945 geschreven heeft; zonder machtiging van de heer *Kruls* immers had eerstgenoemde niets kunnen doen.

88635—88645 (*van Os van Delden*)

Toen aan de heer *van Os van Delden* gevraagd werd, of hij bekend is geweest met het door dr. *Offerhaus* ter sprake gebrachte, in Nederland gedurende de oorlogsjaren opgestelde en naar Engeland verzonden plan voor de ontvangst van de repatriërenden, welk plan, gelijk reeds werd vermeld, inderdaad te Londen is aangekomen en in meerdere exemplaren aan Militair Gezag en aan het Departement van Sociale Zaken is toegezonden, antwoordde hij daar niets van te hebben geweten. Het plan is hem nooit overhandigd.

De heer *van Os van Delden* heeft inzake de ontvangst van de repatriërenden op uitstekende wijze samengewerkt met het Nederlandse Rode Kruis. Later heeft hij wel gehoord van het bestaan van dat plan en hij is er verbaasd over geweest, dat het niet in zijn handen is gekomen. Hij heeft tegen de heren van het Rode Kruis gezegd, dat het voor hem veel eenvoudiger zou zijn geweest om voorbereidingen voor de ontvangst van de repatriërenden te treffen, als hij van dit plan had geweten. Hij vond het onaangenaam, dat een plan, dat in Nederland met veel moeite was samengesteld, eenvoudig overboord is gegooid en dat nu dubbel werk is verricht.

De heer *van Os van Delden* heeft wel gemerkt, dat in Nederland door verschillende organisaties maatregelen waren getroffen voor de ontvangst van repatriërenden. Een goed voorbeeld van zulk een inrichting tot ontvangst is er te Enschede geweest. Op verschillende andere plaatsen heeft hij eveneens gemerkt, dat reeds aan de ontvangst van repatriërenden was gedacht.

93088—93093 (*de Boer*)

De heer *de Boer* heeft aan de commissie verklaard, dat hij nog tijdens zijn verblijf in Engeland uit daar binnengekomen berichten heeft geweten, dat in Nederland voorbereidingen waren getroffen voor de ontvangst van repatriërenden. Hij had echter het te Londen aangekomen plan, waarover de heer *Offerhaus* aan de commissie mededelingen heeft gedaan, niet gezien en hij wist ook niet meer, op welke wijze hij de zoëven genoemde berichten heeft vernomen.

94655—94659 (*Daubenton*)

Dr. *F. Daubenton* verklaarde aan de commissie, dat hij in 1944 uit Johannesburg, waar hij Nederlands consul-generaal is geweest, naar Londen is gekomen. Hij werd daar in de rang van reserve-kolonel aangesteld tot liaison-officier tussen de Nederlandse Regering en U.N.R.R.A. en hij heeft toen gewerkt voor de uitzending van kinderen uit het bevrijde gedeelte van Nederland naar Engeland.

Op 30 Maart 1945 heeft de Chef Staf Militair Gezag, de heer *Kruls*, de heer *Daubenton* verzocht het werk van een van de sous-chefs van Militair Gezag, die ziek was geworden, over te nemen. Deze was belast met de zorg voor de Volksgezondheid en die voor Sociale Zaken, Onderwijs en voor de repatriëring. Nadat uit Londen

94660—94662 (*Daubenton*)

de vereiste toestemming was ontvangen, is de heer *Daubenton* bij Militair Gezag ingedeeld en hij heeft die taak overgenomen.

Het laatstgenoemde onderdeel van de nieuwe taak van de heer *Daubenton* bestond uit het organiseren van de ontvangst der repatriërenden aan de Nederlandse grens. De heer *van Os van Delden* was hoofd van de dienst, die daarmee belast was; verder zorgde die dienst voor de medische en politieke onderzoeken, het uitdelen van kleren enz. en voor het doorzenden der repatriërenden naar hun woonplaats.

94663—94665 (*Daubenton*)

Desgevraagd verklaarde de heer *Daubenton*, dat hij in die tijd wel iets heeft vernomen van het reeds meermalen genoemde plan, dat de heer *Offerhaus* bij zijn verhoor ter sprake heeft gebracht, doch dat hij toen ook van verscheidene andere plannen hoorde. In vele plaatsen waren destijds plannen voor de ontvangst van repatriërenden ontworpen, doch de heer *Daubenton* heeft van geen daarvan gebruik gemaakt. „Ik heb gezegd:”, aldus de heer *Daubenton*, „Ik ben hier om jullie te helpen. Gaan jullie er mee door!” De grootste fout, die wij konden maken en die wij per se moesten vermijden was om de mensen, die niet wisten, hoe de toestanden waren en die hun eigen plannen hadden gemaakt, voor het hoofd te stoten. Ik had 8000 mensen onder me en daaronder waren er natuurlijk, die heel wat verkeerd hebben gedaan. De algemene instructie van mij was zich ter beschikking te stellen van iedere dienst, die al in elkaar was gezet. Er waren verschillende fabrieken zoals van Heek en van Hattem, die mij uitgebreide plannen voorlegden, die echter volkomen onuitvoerbaar waren. Men zou daarvoor twee wagons kolen per dag nodig hebben om iets te kunnen doen. Ik heb gezegd: „Ja, dat is prachtig, ga er mee door!” Ik wist, dat er geen kolen waren. Het was verkeerd om degenen, die iets dergelijks in elkaar hadden gezet, te laten stoppen of de indruk te geven, dat wij het beter wisten. Ik wist veel te goed, hoe de stemming was, nadat ik die kinderen allemaal had overgebracht. Na een paar dagen kwamen zij vanzelf terug en zeiden: „We zien, dat dit niet gaat. Kunnen wij het niet anders doen?” Ik zei dan: „Dit zijn onze plannen. Wat denkt U daarvan?” Dat heb ik niet alleen hier meegemaakt, maar dat heb ik precies hetzelfde in het zuiden gezien; dat heb ik in Londen gezien in verband met Zuid-Afrikaanse plannen en toen ik later naar Indië ging, heb ik daar precies hetzelfde meegemaakt.”

94677—94687 (*Daubenton*)

Op de vraag, of de heer *Daubenton* zich herinnerde, dat S.H.A.E.F. de repatriëring uit Duitsland zou behandelen en daarbij aanvankelijk weinig medewerking van anderen wenste, antwoordde de heer *Daubenton*, dat het hem bekend was, dat S.H.A.E.F. niemand in Duitsland toeliet, die geen S.H.A.E.F.-kaart had en dus, zo zeide hij, geen militair was.

Naar de mening van de heer *Daubenton* hebben de medewerkers van de Repatriëringdienst van de heer *Ferwerda* veel moeilijkheden ondervonden, doordat zij aanvankelijk niet gemilitariseerd waren. Ter staving van deze mededeling las de heer *Daubenton* een brief voor van 28 April 1945, afkomstig van een dier medewerkers, die toen in het Transit Camp Rheine werkte, waar dagelijks 600 à 1000 Nederlandse displaced persons en krijgsgevangenen aankwamen.

Volgens de heer *Daubenton* liepen de repatriëringsofficieren van de dienst van de heer *Ferwerda* in Duitsland toen wel in een militair pakje rond, maar zij hadden geen papieren en werden dikwijls ook niet betaald.

94688—94695 (*Daubenton*)

Op 24 Mei 1945 kreeg de heer *Daubenton* van minister *Wijffels* de schriftelijke opdracht om in Duitsland de zorg voor de repatriëring van Nederlanders op zich te nemen en hen tot de Nederlandse grens te brengen. Voordat de minister hem die opdracht verstrekke, had de heer *Daubenton* reeds meermalen met hem over de repatriëring gesproken. „Op 18 Mei 1945,” zo zeide de heer *Daubenton*, „kreeg ik bericht, dat minister *Wijffels* mij des avonds wilde zien in Hotel des Indes. Ik had dat bericht de dag daarvoor gekregen. Ik was toen in Breda op het bureau van de Militaire Academie en ben toen onmiddellijk over de Moerdijk naar Den Haag gekomen. De volgende dag heb ik 's avonds de heren *Wijffels* en *van Rhijn* gesproken in des Indes. Minister *Wijffels* heeft toen gezegd: „Dit gaat niet langer. Bent U bereid om het te doen?” Ik heb toen gezegd: „Ja, als U mij een schriftelijke instructie geeft.” De heer *van Rhijn* heeft toen een paar dagen uitstel gevraagd. De Zondag er na was het Pinksteren; hij zou dan niet op het bureau zijn. Ik ben onmiddellijk weer teruggegaan naar Breda en op de Dinsdag er na heb ik de heer *Wijffels* weer gezien. Woensdag de 23e heb ik in het gebouw van de Olveh een bespreking gehad met de heer *van Rhijn*. Wij hebben toen de verschillende brieven in elkaar gezet, voorzover wij er tenminste mee te maken hadden. Wij kregen een afschrift van de brief, die hij aan de heer *Ferwerda* had geschreven. De volgende morgen — dat was dus Donderdag — ben ik die brieven gaan halen. De Prinses heeft mij

94696—94700 (*Daubenton*)

bij zich laten komen en zij wilde, dat ik naar Duitsland zou gaan. Vrijdagavond ben ik weer terug gegaan. Ik ben naar Eindhoven gegaan en Zondag — dat was 27 Mei — ben ik naar het hoofdkwartier van S.H.A.E.F. in Versailles gegaan om de papieren te krijgen.”

De heer *Daubenton* is daarop naar Duitsland vertrokken en heeft daar alle hoofdkwartieren bezocht en de positie van de repatriërings-officieren geregeld. Daartoe heeft de heer *Daubenton* hun namen aan S.H.A.E.F. opgegeven en hij heeft voor hun papieren gezorgd; tevoren waren de officieren volgens hem geen regulaire militairen. Daarna is de heer *Daubenton* naar Nederland teruggekeerd. Intussen was ook het Nederlandse Rode Kruis voor de repatriëring ingeschakeld en dit heeft verpleegsters naar de ontvangstkampen in Duitsland gestuurd.

94702—94707 (*Daubenton*)

Volgens de heer *Daubenton* heeft de positie en het werk van de Nederlandse repatriëringsofficieren in Duitsland er zeer zeker onder geleden, dat dezen niet eerder zijn gemilitariseerd en vooral ook doordat de heer *Ferwerda* zelf geen militair was en daarom niet naar Duitsland kon gaan. De heer *Daubenton* wist niet, wie de militarisering van de heer *Ferwerda* en zijn medewerkers heeft tegengehouden, maar hij is wel verwonderd geweest, dat men hen niet gemilitariseerd had. S.H.A.E.F. immers wenste geen niet-gemilitariseerden over de grens te laten.

94712 (*Daubenton*)

De heer *Kruls* heeft de heer *Daubenton* een brief meegegeven voor generaal *Clark*, de toenmalige commandant van S.H.A.E.F., waarin deze gevraagd werd de heer *Daubenton* in Duitsland toe te laten en hem alle medewerking te verlenen. Die medewerking heeft de heer *Daubenton* ook ten volle gekregen.

94723 (*Daubenton*)

Met betrekking tot de auto's en andere voertuigen, waaromtrent de heren *Ferwerda* en *Wijnbergen* hebben verklaard, dat de Repatriëringdienst ze niet kon krijgen, omdat ze in Nederland voor andere doeleinden dan de repatriëring nodig waren, zeide de heer *Daubenton*: „Om te beginnen wist niemand wat een wagen van de heer *Ferwerda* was en wat een wagen van het Rode Kruis of van het Militair Gezag was; die wagens kwamen door elkaar aan. Zij waren niet genoeg gemerkt. Ik herinner me nog heel goed, dat ik mensen heb moeten uitsturen naar Ostende enz., want overal kwamen er een paar aan. Voor de voeding in het B 2 gebied stonden die wagens geladen met allerlei voedingsmiddelen om onmiddellijk, zo gauw dat mogelijk was, het B 2 gebied binnen te gaan. Een ander deel van de wagens is gebruikt voor de verschillende colonnes in het B 1 gebied, het Noorden. Inderdaad heb ik vanaf de 25e Mei, toen ik de verantwoordelijkheid kreeg om de mensen terug te brengen en ik wist, hoe moeilijk en hoe slecht de toestanden waren, niets meer losgelaten, want dat kon ik niet verantwoorden.”

94724 (*Daubenton*)
41965 (*Ferwerda*)

Omtrent de in Engeland voor de Repatriëringdienst aangekochte voertuigen, waarover volgens de heer *Ferwerda* Militair Gezag na aankomst in Nederland had beschikt, zeide de heer *Daubenton*: „Ik kan mij dit bijzondere geval niet meer herinneren. Ik heb de nummers van de wagens niet meer, die ik heb gekregen, maar de heer *Wijnbergen* heeft die wel. Wij wisten daarmee echter nog niet, van wie die wagens wel en van wie ze niet waren. Volgens ons plan hadden wij 500 wagens nodig. Ik ben begonnen met 27 wagens. De volgende dag heb ik er 100 bij gekregen van de Canadezen; dat was in Maart of April. Ik ben geëindigd met, naar ik meen, 324 wagens, veel te weinig om het werk goed te doen.”

94725 (*Daubenton*)

De heer *Daubenton* achtte het geheel niet onwaarschijnlijk, dat hij voor de heer *Ferwerda* bestemde voertuigen heeft gebruikt, „doch”, zo zeide hij, „dat was absoluut noodzakelijk; wij hadden werk; we hadden contact; wij hadden mensen om uit te sturen.”

94728 (*Daubenton*)

De heer *Ferwerda* heeft volgens de heer *Daubenton* in die tijd niets kunnen doen voor de repatriëring uit Duitsland, omdat eerstgenoemde en zijn medewerkers niet gemilitariseerd waren.

94731 (*Daubenton*)

Over de naar aanleiding van de op 7 Juli 1945 in Arlington House te Londen belegde vergadering tussen enerzijds de heren *van Rhijn*, *de Groot*, *Ferwerda* en *Wijnbergen* en anderzijds de heer *van Os van Delden* en het daarop gevolgde onderhoud van de heren *Kruls*, *Daubenton* en *van Os van Delden* met minister *Drees*, zeide de heer *Daubenton*:

„Ik herinner mij dat zeer goed. Ik zie nog de heer *van Os van Delden* zeer verantwoordigd terug komen; hij ging voor iets anders naar Engeland, waar hij op een vergadering werd geroepen. Zonder dat hij het wist, kwam hij toen plotseling in tegenwoordigheid van de heren *Ferwerda*, *Wijnbergen*, *de Groot* en *van Rhijn*, die allemaal hadden moeten begrijpen, dat zonder enige opdracht, zonder dat de heer *van Os van Delden* er iets van af wist, er niets kon veranderen en men niets had moeten willen veranderen. Ik heb hier nog een noot van de heer *van Os van Delden*, dringend aan mij gericht: „Zijn standpunt in deze gang van zaken misschien heel aardig in de toekomst; op 23 Juli onmogelijk.” Er kon toen helemaal geen sprake

van zijn. Er was een vreselijk geknoei om dit allemaal op orde te brengen. Iedereen werd er een beetje naar van, dat wij vanaf 25 Mei instructies hadden en wij het werk deden, terwijl er voortdurend klachten kwamen, ook van de Engelsen, dat de heer *Ferwerda* nog voortdurend tussen onze duiven schoot, dat hij het nog moeilijker maakte dan het al was. Er waren al zoveel moeilijkheden. De heer *van Os van Delden* kwam toen bij mij terug en zei: Ik weet niet wat er is gebeurd, maar ik ben tussen die heren gekomen, die mij alle mogelijke strikvragen hebben gesteld; zij beweren dit en beweren dat. Dat kan niet veranderd worden. Ik zei: Wees maar niet bang, want het zal ook niet veranderen, op het ogenblik zeker niet. Naar aanleiding daarvan is er nog een brief van 27 Juli. Ik heb hier nog het verslag van het gesprek, dat op 7 Juli is gehouden. In die brief wordt alles uitgelegd. Naar aanleiding daarvan is er een brief van de heer *Meynen*, waarin nog naar dat verslag wordt verwezen. De heer *Meynen* is daarop later nog teruggekomen. Ik heb persoonlijk altijd zeer sterk gevoeld, dat dit allemaal was terug te brengen op gebrek aan samenwerking. Wij hadden beter kunnen werken, wanneer men meer het idee had gehad: Het gaat niet om jou of om mij, maar het gaat om die mensen. Wij verknoeien onze tijd om uit te vinden, wat er achter onze rug om gebeurt."

94736—94738 (*Daubenton*)

De heer *Daubenton* meent zich wel te herinneren, dat hij aanwezig was bij de bovengenoemde bespreking met minister *Drees*, doch hij gelooft niet, dat hij zich toen heeft verzet tegen hetgeen op 7 Juli 1945 op die vergadering te Londen zou zijn overeengekomen. „Ik heb,” aldus de heer *Daubenton*, „gewoon gezegd: Er zijn een paar dingen voorgesteld aan de heer *van Os van Delden*, terwijl hij niet de macht had om daarover te oordelen; hij kon dat niet doen. Er is nooit een belofte onzerzijds gedaan. Ik wist nergens van en de heer *Kruls* wist evenmin iets. De heer *van Os van Delden* heeft zelf gezegd: Wij moeten zo gauw mogelijk verdwijnen. Ik wilde na 5 jaar dienst ook terug naar mijn vrouw en kinderen. Wij wilden dus zo gauw mogelijk overdragen, maar op dat ogenblik konden wij dat nog niet op onze verantwoording nemen."

94741—94743 (*Daubenton*)

De heer *Daubenton* was tenslotte van mening, dat mocht het in de toekomst nog eens nodig zijn om een repatriëring te organiseren, niet begonnen dient te worden met twee verschillende diensten, die elk een gedeelte van het werk moeten doen en waarvan één gemilitariseerd is en de andere niet. Hij acht het verder een principiële fout, dat halverwege de repatriëring de dienst, die daarmee belast was, van leiding is veranderd.

Toen de heer *Wijffels* bij zijn reeds eerder aangehaalde brief van 24 Mei 1945 aan de heer *Ferwerda* liet weten, dat in het vervolg Militair Gezag de repatriëring uit Duitsland zou verzorgen en het Regeeringscommissariaat zou worden opgeheven, verwekte deze beslissing, gelijk de heer *Ferwerda* ook in zijn reeds meermalen genoemd verslag heeft vermeld, verwarring bij degenen, die bij de repatriëring waren betrokken. Deze toch was met de voor hem en zijn dienst zo belangrijke beslissing, waaraan reeds een begin van uitvoering was gegeven, niet tijdig op de hoogte.

Dit is de commissie onder meer gebleken uit de verklaringen van de heren *Ferwerda* en *Wijnbergen* alsmede uit een in het archief van het Ministerie van Sociale Zaken aangetroffen brief van eerstgenoemde.

De heer *Ferwerda* schreef namelijk op 27 Mei 1945 aan de Minister van Sociale Zaken, dat hij Zaterdag 26 Mei 1945 min of meer toevallig uit gesprekken met de heren *van Rhijn* en *Wijnbergen* en uit een op die avond gehouden radio-uitzending van „Herrijzend Nederland” had vernomen, dat de Minister van Sociale Zaken bepaald zou hebben, dat de onder leiding van de heer *Ferwerda* staande repatriëringdienst met de afdeling Repatriëring van Militair Gezag zou worden samengevoegd en dat de verenigde diensten onder de leiding zouden worden gesteld van de heer *Daubenton* en in feite onder die van de heer *van Os van Delden*. Noch de Minister van Sociale Zaken, noch Militair Gezag hadden de heer *Ferwerda* omtrent deze plotselinge verandering in de organisatie van de repatriëring ingelicht. Ook was hem niet medegedeeld wat daartoe aanleiding kon hebben gegeven.¹⁾

In deze brief maakte de heer *Ferwerda* er de minister opmerkzaam op, dat hij de splitsing van de repatriëringdienst in twee afdelingen, waarbij die van Militair Gezag tengevolge van bijzondere bevoegdheden zich het gebruik van vrijwel alle destijds in Nederland beschikbare materiële hulpmiddelen kon verzekeren, steeds had betreurd. Hij had te Londen reeds voortdurend getracht tot een innige samenwerking tussen beide diensten te geraken.

Ook vond tot dat doel na de gedeeltelijke bevrijding van Nederland overleg plaats met het toenmalige hoofd van de afdeling Repatriëring

¹⁾ Vgl. bijlage 82.

van Militair Gezag, de heer *de Boer*. Herhaalde besprekingen te Brussel en in Nederland hadden echter geen practisch resultaat.

Tijdens de geallieerde opmars in Duitsland en geruime tijd vóór de ineenstorting van dat Rijk, was nogmaals de dringende wens geuit tot een innig en permanent contact te komen. Op initiatief van de heer *Ferwerda* hadden te Breda regelmatig besprekingen plaats gevonden, waarbij zijn leidend personeel, met inbegrip van de Chief Liaison Officer en zijn vertegenwoordigers te Parijs en Brussel steeds aanwezig waren, evenals de vertegenwoordigers van S.H.A.E.F.-Mission Netherlands, de heren *Bridge* en *Berkshire*. Van de zijde van de „Repatriëringsdienst Binnenland”, (de vroegere afdeling Repatriëring van het Militair Gezag), bleek voor deze besprekingen absoluut geen belangstelling te bestaan, hetgeen zich meermalen uitte door vrijwel volledige afwezigheid van leidend personeel. ¹⁾

Verder vestigde de heer *Ferwerda* er in zijn brief de aandacht van de minister op, dat de verantwoordelijkheid voor de repatriëring uit Duitsland volkomen door S.H.A.E.F., respectievelijk de geallieerde legerautoriteiten, werd gedragen en dat S.H.A.E.F. deze verantwoordelijkheid ook ten volle erkende. Zij had nadrukkelijk en bij herhaling medegedeeld, dat zij in verband met de toestand in Duitsland in het beginstadium der repatriëring inmenging van nationale zijde ongewenst achtte en dat deze inmenging belemmerend zou kunnen werken op het redden van mensenlevens. De heer *Ferwerda* schreef verder, dat hij, gedragen door de wens toch naar mogelijkheid direct mede te werken aan de repatriëring uit Duitsland, krachtige pogingen in het werk had gesteld om zowel van S.H.A.E.F. als van de Army-groups toestemming te verkrijgen tot het zenden van colonnes naar Duitsland. In een aantal gevallen was deze toestemming verkregen en met de beperkte ter beschikking staande middelen waren een aantal colonnes en relief-trucks naar Duitsland gezonden, in het bijzonder ten dienste van politieke gevangenen. Een enkele colonne was zonder toestemming van S.H.A.E.F. uitgezonden, doch was er eveneens in geslaagd haar missie te vervullen. ²⁾

Niettegenstaande de wijze, waarop de intenties van de Minister van Sociale Zaken tot de heer *Ferwerda* waren gekomen, had hij zijn voornaamste medewerkers daaromtrent ingelicht. Dezen waren met de heer *Ferwerda* van mening, dat het Nederlandse belang eiste, dat de diensten zouden blijven functioneren. Zij hadden zich dan ook zonder aarzelen bereid verklaard de lopende aangelegenheden te blijven verzorgen.

De heer *Ferwerda* merkte ook op, dat Militair Gezag zonder zijn voorkennis bij S.H.A.E.F.-Mission Netherlands en bij S.H.A.E.F. Main, waarmede hij en zijn vertegenwoordigers voortdurend in nauw contact stonden, inmiddels stappen had ondernomen, die naar zijn mening niet zouden nalaten een betreurenswaardige indruk van gebrek aan samenwerking te vestigen.

De heer *Ferwerda* meende verder te mogen aannemen, dat nu tussen Rusland en S.H.A.E.F. een overeenkomst was gesloten ten aanzien van de repatriëring van geallieerde onderdanen in Russisch gebied, de overgrote meerderheid der te repatriëren landgenoten binnen enkele weken zou zijn teruggekeerd.

„Mocht”, zo eindigt de brief van de heer *Ferwerda*, „het radiobericht, dat het commissariaat op dit vergevorderd tijdstip der repatriëring en op deze wijze zou worden opgeheven, op juistheid berusten, dan zouden hiervoor inderdaad zeer diepgaande redenen van verwaarloozing dienen te bestaan.

Ik zou het dan ook op prijs stellen, indien door U, alvorens een dergelijke ingrijpende maatregel aan H.M. de Koningin wordt voorgesteld, een commissie zou worden belast met het instellen van een onderzoek naar de feiten, welke U tot een dergelijke beslissing aanleiding zouden kunnen geven, en of met goeden grond mag worden aangenomen, dat door aanwijzing van het nieuwe, in het radiobericht genoemde hoofd van den dienst, de repatriëring beter zou verlopen dan onder de tegenwoordige leiding.” ³⁾

De heer *Ferwerda* deelde aan de commissie mede, dat hij zich heeft verzet tegen de op 24 Mei 1945 door de Minister van Sociale Zaken ten aanzien van hem en zijn dienst genomen beslissing. Hij heeft in zijn brief aan de heer *Wijffels* gewezen op de grote gevaren, die er waren verbonden aan het plotseling wijzigen van de organisatie der werkzaamheden, terwijl de repatriëring in volle gang was. De minister is voor de argumenten van de heer *Ferwerda* gezwicht en stemde er tenslotte in toe, dat de repatriëring uit alle geallieerde en neutrale gebieden verder door de organen van het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring zou worden afgewikkeld. De militaire contacten zouden echter worden overgedragen aan Militair Gezag.

De heer *Ferwerda* is van mening, dat dit laatste in feite niets heeft betekend, omdat de repatriëring uit het vijandelijke gebied toch door

¹⁾ Vgl. bijlage 82.

²⁾ Vgl. bijlage 82.

³⁾ Vgl. bijlage 82.

S.H.A.E.F. is verricht met medewerking van de repatriëringsofficieren, die er al waren.

Ook in zijn op 30 October 1945 aan de Minister van Sociale Zaken uitgebrachte verslag over zijn werkzaamheden als Regeringscommissaris voor de Repatriëring heeft de heer *Ferwerda* vermeld, dat in een onderhoud, dat hij in het begin van Juni 1945 met de heer *Wijffels* had naar aanleiding van de door deze op 24 Mei 1945 genomen beslissing, is overeengekomen, dat de afwikkeling der repatriëringswerkzaamheden in de geallieerde en neutrale gebieden verder door het Regeringscommissariaat zou worden verzorgd.

Tevens deelde de heer *Ferwerda* in genoemd verslag mede, dat de beslissing, waartoe de minister op 24 Mei 1945 was gekomen, formeel niet in orde is geweest.

De heer *van den Tempel* verklaarde eveneens, dat de heer *Ferwerda* plotseling een ontslagbrief had gekregen, welke echter geen rechtskracht had, omdat hij bij Koninklijk besluit tot Regeringscommissaris voor de Repatriëring was benoemd.

„Mijn opvolger”, zo vervolgde de heer *van den Tempel*, „die pas een paar weken in functie was en van de interne gang van zaken geen kennis kon dragen, deed die stap onverwachts. Met de val van het Ministerie, begin 1945, werd het zwaartepunt verplaatst. Het Militair Gezag trok de macht aan zich. Natuurlijk had een en ander invloed op de positie van de ambtenaren van Sociale Zaken, die tot dan toe mijn leiding hadden gevolgd. Ook de heer *van Rhijn*, die voor Sociale Zaken in bevrijd gebied optrad, heeft van deze verandering de invloed ondervonden. Het eigen gezag van Sociale Zaken was verzwakt.

Ik voel mij nog altijd enigszins over die gang van zaken bezwaard, omdat ik deze ambtenaren had aangesteld. Ik spreek hier in het bijzonder ook over de Regeringscommissaris. Hun taak werd door de omstandigheden, waaronder zij moesten werken, moeilijker en dat is bij het beoordelen van de verdere gang van zaken wel in acht te nemen.”

De heer *van Rhijn* verklaarde met betrekking tot het ontslag van de heer *Ferwerda* op het standpunt te hebben gestaan, dat, ingeval de heer *Ferwerda* ontslagen zou moeten worden, waaromtrent de Minister van Sociale Zaken uiteraard zou hebben te beslissen, dat ontslag in een zodanige vorm verleend zou behoren te worden, dat die niets te wensen liet. De heer *van Rhijn* vond, dat daarbij een behoorlijke inlichting per brief en een behoorlijk Koninklijk besluit nodig waren, omdat de heer *Ferwerda* ook op deze wijze was aangesteld. Bovendien kon de heer *van Rhijn* ook uit deferentie tegenover de persoon van de heer *Ferwerda* deze zo maar niet de woestijn insturen.

Op 17 Mei 1945 had de heer *Wijffels* blijkens een van Militair Gezag afkomstig schrijven reeds zijn besluit medegedeeld om de gehele repatriëring onder de leiding van Militair Gezag te plaatsen en het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring op te heffen. De heer *van Rhijn* vermoedde, dat de heer *Wijffels* deze beslissing had genomen naar aanleiding van een bespreking, welke hij zich niet herinnerde te hebben bijgewoond. Hij herinnerde zich echter wel, dat later het opstellen van een brief, waarin de heer *Ferwerda* van de zoëven genoemde beslissing op de hoogte zou worden gesteld, ter sprake is gekomen. De heer *van Rhijn* heeft daarbij op het standpunt gestaan, dat een en ander eerst met de heer *Ferwerda* diende te worden besproken en dat, ingeval hem ontslag zou worden verleend, daarbij de juiste vormen in acht moesten worden genomen. Van de zijde van Militair Gezag werd er intussen sterk op aangedrongen om de heer *Ferwerda* zo spoedig mogelijk te ontslaan. De heer *van Rhijn* moest in die tijd enkele dagen weg uit Den Haag en gedurende zijn afwezigheid heeft de heer *Wijffels* zelf de reeds meermalen genoemde brief van 24 Mei 1945 geschreven. Het daarbij aan de heer *Ferwerda* verleende ontslag is echter niet ingegaan en toen kort daarna een nieuwe Minister van Sociale Zaken optrad, is de heer *Ferwerda* automatisch met zijn repatriëringswerk doorgedaan. Naar de mening van de heer *van Rhijn* heeft zonder enige twijfel de chef staf van Militair Gezag de Minister van Sociale Zaken geïnspireerd tot het ontslag van de heer *Ferwerda*. Hij kon voor deze mening wel geen bewijzen aanvoeren, maar, zo zeide hij, het gehele verloop van deze aangelegenheid toont dit toch heel duidelijk aan. Bovendien heeft enige weken later, toen de heer *van Rhijn* geprobeerd had om de Repatriëringdienst van het Departement van Sociale Zaken weer de bevoegdheid te geven, die deze dienst, toen het burgerlijk gezag in Nederland zich weer kon doen gelden, zijns inziens moest bezitten om de repatriëring te kunnen afwickelen, Militair Gezag deze pogingen tegengewerkt.

De heer *van Rhijn* was van mening, dat Militair Gezag zich veel verder heeft uitgebreid en veel groter bevoegdheden heeft gekregen dan voor een goede gang van zaken noodzakelijk is geweest. Er was,

70603 (*van den Tempel*)

74598—74602 (*van Rhijn*)

74618—74620 (*van Rhijn*)

73424; 73453—73457 (*Wijffels*)

naar hij zeide, destijds een zekere latente strijd tussen het burgerlijke en het militaire gezag, waarbij hij zich op grond van zijn staatkundige overtuiging aan de zijde van het burgerlijke gezag heeft gesteld.

De heer *Wijffels* ontkende in tegenstelling tot de verklaringen van de heren *Ferwerda*, *van den Tempel* en *van Rhijn*, dat hij het ontslag van de heer *Ferwerda* weer ongedaan heeft gemaakt, omdat dit niet bij Koninklijk besluit was verleend. Hij noemde dit een sprookje. Het zou een kleine moeite zijn geweest om het vereiste Koninklijk besluit tot stand te brengen.

„Ten eerste”, aldus de heer *Wijffels*, „is mij geen opmerking gemaakt over Koninklijke besluiten en in de tweede plaats heb ik na die geschiedenis met enige verontwaardiging geconstateerd, dat de heer *de Groot* mij een concept perscommuniqué heeft voorgelegd — dat helaas niet meer in mijn bezit is — ten aanzien van een ontslagverlening aan de heer *Ferwerda* en ten aanzien van de overbrenging van de repatriëring uit westelijk Duitsland aan de chef staf Militair Gezag, welk communiqué volkomen mis was en ik heb de heer *de Groot* dan ook gezegd, dat ik niet begreep, waarom hierover een communiqué moest uitgaan, want het had volgens mij niet de minste zin of betekenis. De bemoeienis met de repatriëring lag nu bij de chef staf en daar was het mee afgelopen. Ten aanzien van de andere landen moest er zeker geen doublure komen. Ik waardeerde de heer *Ferwerda* als persoon zeer. Ik zou niets liever willen dan dat er eenheid van commando was en dat zou ook zijn eigen intentie zijn; vandaar het overbrengen van zijn dienst naar een aparte afdeling van de ambassades of consulaten-generaal. Dit diende geleidelijk te geschieden en naarmate de omstandigheden het mogelijk maakten successievelijk door hem te worden bewerkstelligd. Ten aanzien van Duitsland moest hij geen enkele bemoeienis meer hebben.”

De commissie gaat thans over tot het uitspreken van haar oordeel over de tot dusverre behandelde op de repatriëring betrekking hebbende onderwerpen.

70446 (*van den Tempel*)

Zoals haar onder meer uit de verklaringen van de Minister van Sociale Zaken de heer *van den Tempel* is gebleken, heeft de Regering in het voorjaar van 1943 op zijn initiatief besloten om naar aanleiding van het deporteren door de Duitsers van Nederlandse arbeiders, Joden en politieke gevangenen een commissie in te stellen, welke tot taak kreeg de algemene voorbereiding van de repatriëring ter hand te nemen.

De ingevolge het bovengenoemde besluit op 1 Mei 1943 ingestelde commissie-*Hondelink* heeft voor het eerst het vraagstuk van de repatriëring bestudeerd en zij heeft over haar bevindingen o.m. op 27 Augustus 1943 en op 19 November van dat jaar rapport uitgebracht aan de Minister van Sociale Zaken. Aangezien ten tijde van de werkzaamheid van genoemde commissie vele factoren, die bij de repatriëring een rol zouden spelen, nog niet bekend waren, konden deze rapporten van de commissie-*Hondelink* gedeeltelijk slechts gebaseerd zijn op veronderstellingen. Hoewel zij dientengevolge later geen geheel bruikbare grondslag zijn gebleken voor het uitwerken van de repatriëringsplannen, zijn verschillende aangelegenheden met betrekking tot de in verband met de repatriëring te verwachten werkzaamheden in deze rapporten ter sprake gebracht, waarmede naar het oordeel der commissie de commissie-*Hondelink* nuttig werk heeft verricht.

Dat de benoeming van de heer *Ferwerda* tot voorzitter van het Technical Sub Committee for Displaced Persons te Londen mede daaraan te danken is geweest, dat destijds de Nederlandse Regering het verst was gevorderd met de opstelling van haar plannen, is een omstandigheid, waarvoor de Regering naar de mening der commissie lof verdient. Zij spreekt verder haar waardering uit over de initiatieven van de heren *van den Tempel* en *Ferwerda*, welke er toe geleid hebben, dat op 20 September 1944 tussen Frankrijk en Nederland het eerste repatriëringsverdrag tot stand is gekomen.

Met dat verdrag als voorbeeld werden later ter verzekering van de internationale samenwerking verschillende andere repatriëringsverdragen tot stand gebracht. De Nederlandse Regering heeft nadien ook met de Regeringen van België en Tsjecho-Slowakije zulke verdragen afgesloten, welke, gelijk nog nader zal blijken, van zeer veel nut zijn geweest en waarvoor het eerste door haar met Frankrijk gesloten verdrag eveneens als voorbeeld heeft gediend.

De commissie kan het niet juist achten, dat zo lange tijd twee repatriëringsdiensten naast elkaar hebben bestaan. Zij acht het waarschijnlijk, dat er tengevolge van de houding van S.H.A.E.F. niet te ontkomen viel aan de oprichting van een afdeling Repatriëring van Militair Gezag. In ieder geval echter zou, toen deze afdeling tot stand was gebracht, samensmelting gewenst zijn geweest na militarisatie der ambtenaren van de Repatriëringsdienst van Sociale Zaken.

Voor het verzet van minister *van den Tempel* tegen deze militari-

satie heeft de commissie geen bewondering, daar uit de instructies van S.H.A.E.F. de noodzaak daarvan voor een doeltreffende taakvervulling wel duidelijk was gebleken en er geen doorslaggevende bezwaren tegen bestonden. De commissie vestigt er de aandacht op, dat de zaak hier anders ligt dan bij de bekende tegenstelling tussen de Regering en Militair Gezag, waarover de commissie in vorige delen van haar verslag reeds meermalen van haar mening heeft doen blijken.

Het standpunt van de heer *van den Tempel* inzake de militarisatie, waarop, naar de heer *de Boer* heeft verklaard, de heer *Ferwerda* terecht had aangedrongen, heeft een belemmering gevormd voor een goede uitvoering der taak van de dienst van de heer *Ferwerda* alsmede voor een goede samenwerking, welke op zich zelf wel mogelijk ware geweest.

Het gebrek aan samenwerking is er naar het oordeel van de commissie mede oorzaak van geworden, dat kort na de volledige bevrijding van Nederland de Repatriëringdienst van het Departement van Sociale Zaken o.m. moeilijkheden ondervond bij het verkrijgen van vervoermiddelen.

Men zou daartegenover kunnen stellen, dat de Repatriëringdienst die vervoermiddelen toch niet had kunnen gebruiken, omdat S.H.A.E.F. de repatriëring uit Duitsland zelf ter hand had genomen, voor het zenden van colonnes daarheen de toestemming van S.H.A.E.F. vereist was en deze practisch niet werd verleend, al bestond dan ook in feite zonder die toestemming wel eens de mogelijkheid om met colonnes hulp te gaan verlenen in Duitsland.

Bovendien moet het gebrek aan samenwerking tussen de twee Nederlandse repatriëringdiensten stellig bij S.H.A.E.F. bevreemding hebben gewekt en hun invloed bij S.H.A.E.F. hebben geschaad.

Met betrekking tot de door de heer *Boellaard* geuite klacht over het gebrek aan begrip en medewerking van de zijde van de Repatriëringdienst van het Departement van Sociale Zaken in verband met zijn in de avond van 14 Mei 1945 gedaan verzoek om zo spoedig mogelijk hulp te verlenen aan de Nederlandse gevangenen in het concentratiekamp te Dachau, is de commissie gebleken, dat het hoofd van deze dienst, de heer *Ferwerda*, zich wel degelijk moeite heeft gegeven om van de heer *Gerbrandy* de voor die hulpactie benodigde auto's te verkrijgen. Toen deze pogingen geen resultaat hadden, is de medewerker van de heer *Ferwerda*, de heer *Wijnbergen*, er op 19 Mei 1945 toch in geslaagd tezamen met de heer *Pieké* de voor dat doel benodigde vervoermiddelen bijeen te brengen. Zonder de vereiste toestemming van S.H.A.E.F. heeft hij de colonne voorzien van de nodige benzine en van papieren, waardoor het mogelijk werd om haar naar Dachau te doen vertrekken, waar zij op 25 Mei 1945 aankwam.

Dat de heer *Boellaard* op 18 Mei 1945 te Bosch en Ven noch de heer *Ferwerda*, noch de heer *Wijnbergen* aantrof, was niet, zoals hij meende, toe te schrijven aan een Pinksterverlof, dat deze heren in Engeland doorbrachten. De heer *Ferwerda* immers was, teneinde te trachten alsnog auto's ter beschikking van de Repatriëringdienst te krijgen, gedurende die dagen in Engeland, terwijl de heer *Wijnbergen* bezig was uitvoering te geven aan het door de heer *Boellaard* gedane verzoek. De klacht van de heer *Boellaard* is dus ongegrond. Met het op die klacht gebaseerde oordeel ten deze van de Pakkettencommissie kan de commissie zich derhalve niet verenigen.

In dit verband wil de commissie bovendien opmerken, dat naar haar mening de Pakkettencommissie bij haar oordeelvellingen op het stuk der repatriëring uit Duitsland er onvoldoende rekening mee heeft gehouden, dat S.H.A.E.F. die repatriëring in handen hield en de Nederlandse repatriëringdiensten weinig invloed hebben kunnen oefenen op de gang van zaken.

Minister *Wijffels* heeft, toen hij nog slechts zeer kort in functie was en moeilijk reeds een volledig inzicht kon hebben in alle aanlegenheden, de repatriëring betreffende, toch ingrijpende maatregelen genomen, die zeker niet hebben bijgedragen tot een verbetering en verheldering van de bestaande toestand.

In dat verband denkt de commissie met name aan zijn brief van 24 Mei 1945 aan de heer *Ferwerda*, die tot moeilijkheden en verwarring heeft geleid.

Wat betreft de te Londen op 7 Juli 1945 gehouden bespreking aangaande eventuele opheffing van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag, gepaard gaande met overdracht van de gehele repatriëringarbeid op korte termijn aan het Ministerie van Sociale Zaken, heeft de commissie zich geen positief oordeel kunnen vormen. Zij acht misverstand over en weer niet uitgesloten; de verklaringen van de gehoorde getuigen staan hier lijnrecht tegenover elkaar.

§ 2. Klachten

Het rapport van de Pakkettencommissie bevat een zeer ernstige klacht, welke betrekking heeft op de wijze, waarop het Departement

van Sociale Zaken is opgetreden in verband met de eventuele bevrijding uit het kamp Bergen-Belsen van de daar opgesloten Nederlanders.

In dit rapport wordt daaromtrent het volgende medegedeeld.

„Tegen het einde van de oorlog deden zich door onderhandelingen tussen Graaf *Bernadotte* en *Himmler* mogelijkheden voor om gevangenen uit concentratiekampen te evacueren. Hierdoor moet verklaard worden de evacuatie van alle Noren en Denen uit alle Duitse concentratiekampen naar Zweden.

Begin Maart 1945 ontving de heer *Ferwerda*, regeringscommissaris voor de repatriëring, een schrijven van zijn vertegenwoordiger te Stockholm, de heer *N. Woensdregt*, meldende, dat onderhandelingen tot evacuatie van enige duizenden gevangenen te Bergen-Belsen, waaronder 2 à 3000 Nederlanders, zich in een vergevorderd stadium bevonden en dat deze personen in Zweden verwacht konden worden. Uit aanvullende mededelingen van de zojuist uit Zweden overgekomen Nederlandse pers-attaché, de heer *Willems*, bleek, dat de bewuste onderhandelingen in principe tot een goed einde gebracht waren: Zweedse Rode Kruisbussen zouden voor het vervoer beschikbaar zijn, terwijl in Zweden een kamp voor onze landgenoten in gereedheid gebracht zou worden. Verder waren er ook nog onderhandelingen gaande over de vrijlating van politieke gevangenen uit andere kampen. Het is bekend, dat deze onderhandelingen ten aanzien van Ravensbrück inderdaad succes hebben gehad.

De heer *Dentz* deelt in zijn rapporten verder mede, dat hij de heren *Ferwerda*, *de Groot* en de leden van de Commissie van Advies voor bijzondere Joodse belangen op de grote noodzakelijkheid wees om niets ongedaan te laten om deze kans te benutten. Hij vestigde de aandacht op de gevaren, waaraan de mensen in Bergen-Belsen zouden blootgesteld worden, indien het kamp in de gevechtszone zou komen te liggen en op het gevaar van Duitse représailles tegen aldaar verblijvende Joden. Men weet, hoe dit maar al te zeer bewaarheid is geworden, doordat de Duitsers hen tenslotte in een tweetal treinen weggevoerd hebben, waarvan zij één in de Elbe hebben willen storten — wat gelukkig op het laatste ogenblik verhinderd kon worden — en de andere eerst weken later in de buurt van Treubitsch gevonden werd, nadat velen aan de doorstane ontberingen waren bezweken. De heer *Dentz* stelde voor, dat hij of iemand anders, naar Stockholm gezonden zou worden, daar hij van oordeel was, dat de heer *Woensdregt* door zijn drukke werkzaamheden niet zoveel zou kunnen bereiken als iemand, die voor dit doel speciaal naar Stockholm zou gaan. Tekenend voor de waarde, die onze autoriteiten te Londen aan deze reddingskansen toekenden, is wel een brief van de heer *Ferwerda* aan zijn Stockholmse vertegenwoordiger, de heer *Woensdregt* (8 Maart 1945), waarin eerstgenoemde naar aanleiding van het aanbod van de heer *Dentz* opmerkt: „..... I would still have to consider whether the matter is of sufficient urgency and importance”.

Ongeveer een week na de ontvangst van *Woensdregt's* mededeling inzake de ophanden zijnde evacuatie werd uit Stockholm bericht ontvangen, dat Zweden voor het transport uit Bergen-Belsen geen vervoermiddelen beschikbaar zou kunnen stellen, maar dat de Noorse repatriëringsmissie te Stockholm haar aldaar gestationeerde autobussen disponibel wilde stellen, mits de Noorse autoriteiten te Londen hiertoe hun toestemming zouden verlenen. De heer *Dentz* meldt, dat hij zich aanstonds met de Noorse missie te Londen in verbinding heeft gesteld, waarbij hij toestemming wist te verkrijgen, dat een twintigtal autobussen voor het bewuste doel zouden worden afgestaan. Vanzelfsprekend kwam het er nu op aan, Stockholm zo spoedig mogelijk met dit verblijdende resultaat op de hoogte te stellen, waardoor de laatste hinderpaal, die de voorgenomen evacuatie belemmerde, uit de weg geruimd zou zijn.

In die tijd was de ambtelijke gang van zaken zo, dat de heer *Dentz* alle telegrammen door bemiddeling van de heer *de Groot* moest verzenden. De heer *de Groot* weigerde echter het telegram, dat het gunstige bericht bevatte, te versturen (15-3-1945). Nog een tweetal andere telegrammen over dezelfde zaak (26 en 27-3-45) werden door hem geweigerd. Evenmin was de heer *de Groot* bereid toe te staan, dat de heer *Dentz* zich terzake met het Departement van Buitenlandse Zaken in verbinding zou stellen — hetgeen de heer *Woensdregt* juist uitdrukkelijk verzocht had — terwijl achteraf gebleken is, dat de heer *de Groot* zelf dit departement op onvoldoende wijze heeft ingelicht over de toenmalige mogelijkheden en de noodzakelijkheid van snelle en energieke actie. Toen eindelijk, na twee weken uitstel, Stock-

holm langs andere weg van de Noorse bereidwilligheid tot beschikbaarstelling van de benodigde autobussen verwittigd werd, bleek inmiddels de kans tot evacuatie van onze landgenoten uit Bergen-Belsen verkeken te zijn. Bij de nadering van de geallieerde strijdkrachten voerden de Duitsers de Joden weg met de hiervoor genoemde gevolgen.

De commissie heeft aan de heren *Ferwerda* en *de Groot* verzocht hun zienswijze over deze aangelegenheid kenbaar te maken. Zoals reeds opgemerkt is, brachten de enigszins vage mededelingen, die hierop ontvangen werden, weinig of geen verheldering. De commissie kan tot geen feitelijke weerlegging van de gewraakte verzuimen concluderen.

Het is uiteraard niet met zekerheid vast te stellen, of het Departement van Sociale Zaken door bovengenoemde feiten — het nalaten om iemand naar Stockholm te zenden, de weigering om de betreffende telegrammen te verzenden, het onvoldoende inlichten van het Departement van Buitenlandse Zaken — een reddingskans heeft laten voorbijgaan, die, ware deze benut, in dit geval beslist geslaagd zou zijn. De commissie is evenwel van oordeel, dat er in elk geval een reële kans heeft bestaan, gezien het feit, dat er nog in de laatste weken vóór het einde van de oorlog Noren werden geëvacueerd. Ondanks de tegengestelde verklaringen van oud-Minister *van den Tempel* is de commissie van mening, dat de genoemde verzuimen en nalatigheden van onze Londense autoriteiten, in dit geval met name van de heer *de Groot*, er voor een groot deel de oorzaak van zijn, dat deze kans niet is benut.

Het lijkt de commissie van belang hierbij op te merken, dat gedurende de tijd, waarin zich de laatste besproken gebeurtenissen afspeelden, de heer *van den Tempel* geen minister van Sociale Zaken meer was, en reeds opgevolgd was door de heer *Wijffels*.

Het zij nog gememoreerd, dat korte tijd na de mislukking van deze evacuatiepoging ten gunste van Nederlandse gevangenen, door bemiddeling van Graaf *Bernadotte* de te Ravensbrück geïnterneerde vrouwelijke politieke gevangenen naar Zweden geëvacueerd werden (22 en 25 April 1945), reden te meer om aan te nemen, dat soortgelijke pogingen zijnerzijds inzake Bergen-Belsen, Sachsenhausen en andere kampen tot resultaat geleid zouden kunnen hebben, mits men te Londen meer belangstelling en activiteit ten opzichte van deze reddingsmogelijkheden had getoond. De commissie merkt hierbij op, dat bij een eventueel slagen van de evacuatie de beruchte dodenmars uit Sachsenhausen, althans voor wat de Nederlanders betreft en die op 21 April begon, was voorkomen.

Volgens de heer *Dentz* stond het geval Bergen-Belsen niet op zich zelf. Iedere hulpactie, die door hem of anderen op touw werd gezet, was tot mislukking gedoemd. Als hoofdoorzaken noemt hij gebrek aan verantwoordelijkheid, gebrek aan belangstelling, duplicatie en triplicatie van instellingen, meningsverschil omtrent de competenties en algemene traagheid. Deze symptomen ontmoette hij bij haast alle Londense instanties, uitgezonderd bij Baron *van Pallandt* op het Departement van Buitenlandse Zaken, waar deze ook naar zijn oordeel, zeer actief was.

Men zou nog kunnen aanvoeren, dat de bevrijding van de concentratiekampen geschiedde in de tijd, dat Nederland bevrijd werd en men daar alle aandacht op geconcentreerd had. Toch meent de commissie, dat bij een goede voorbereiding en intense samenwerking met de medegeallieerden dit geen bezwaar zou zijn geweest om een effectieve hulpactie te organiseren.¹⁾

Het bovenvermelde heeft de Pakkettencommissie in hoofdzaak gebaseerd op mededelingen, die de heer *Dentz* haar heeft gedaan en welke als volgt luiden.

„Op 5 Maart 1945 overhandigde de heer *Willems*, Nederlands persattaché te Stockholm, kort te voren uit Zweden overgekomen, een schrijven van de heer *Woensdregt*, meldende dat onderhandelingen ter evacuatie naar Zweden van 2 à 3000 te Belsen geïnterneerde Nederlanders zich in een ver gevorderd stadium bevonden, met verzoek via Buitenlandse Zaken de gezant te doen instrueren, de Zweedse Regering er van in kennis te stellen, dat Nederland voor eventuele kosten zou opkomen.

Ik stelde ten spoedigste *Ferwerda*, *de Groot* en de leden der Adviescommissie van de toenmalige stand der onderhandelingen op de hoogte. Aangezien de geallieerde legers zich reeds aan de Rijn bevonden, wees ik op de gevaren, die de internés te Belsen zouden bedreigen, als het kamp in de gevechtzone zou geraken. Ook wees ik op de precare voedselpositie en de waarschijnlijk-

1) Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 36, 37 en 38.

heid van Duitse représailles tegen de geïnterneerden als de onderhandelingen zouden mislukken. Ook vestigde ik de aandacht op de mogelijkheid tot bevrijding van politieke gevangenen uit andere kampen. Ik onderstreepte, dat niets ongedaan gelaten mocht worden om de verwezenlijking der evacuatie te doen slagen en dat, waar van de gezant weinig initiatief te verwachten was, waar *Woensdregt* overbelast en veel uitstedig was en zijn secretaresse, mevr. *Gravesen*, de nodige bevoegdheid miste, het dringend noodzakelijk was, iemand ten spoedigste met uitgebreide volmachten naar Stockholm te dirigeren. Ik verklaarde mij bereid, op korte termijn te vertrekken. Klaarblijkelijk werd echter de zaak niet belangrijk genoeg geacht, om mij of iemand anders naar Stockholm te zenden, want op 8 Maart schreef *Ferwerda* aan *Woensdregt* — ..... „it has occurred to me that it might perhaps be of some assistance to you if Mr D. were to assist in the reception of these people ..... if you are in agreement, I would still have to consider whether the matter is of sufficient urgency and importance .....”(!) Op mijn verzoek werd circa een week later aan *Woensdregt* getelegrafeerd — echter in dezelfde geest. Een door mij aangeboden telegram, om nadere inlichtingen vragende, werd door *de Groot* niet verzonden. Op 14 Maart arriveerde een telegram uit Stockholm, meldende dat men aan de Noorse repatriëringsinstanties aldaar gevraagd had voor het bewuste doel autobussen beschikbaar te stellen; ons werd verzocht van de Noorse autoriteiten te Londen hiertoe de accoordverklaring te verkrijgen.....

Ik stelde mij onmiddellijk in verbinding met de Noorse missie te Londen, die reeds door Stockholm terzake georiënteerd bleek te zijn. Na een oorspronkelijke afwijzing van ons verzoek wisten wij tenslotte de Noren er toe te bewegen, 15 à 20 bussen tijdelijk beschikbaar te stellen voor de evacuatie van Nederlanders uit Belsen .....

Vanzelfsprekend was het van het uiterste belang Stockholm ten spoedigste er van te verwittigen, dat wij de beschikking over de Noorse bussen hadden kunnen verkrijgen en dus de transportkwestie als opgelost beschouwd kon worden. De heer *de Groot* was evenwel niet bereid mijn desbetreffend telegram naar Stockholm te doen verzenden. Gedurende de volgende 2 weken herhaalde ik 4 of 5 maal mijn verzoek, om *Woensdregt* van de beschikbaarstelling der transportmiddelen te verwittigen, onverschillig of het desbetreffende telegram door *de Groot* of door mij opgesteld zou worden. Steeds werden mijn verzoeken door *de Groot* afgewezen, onder mededeling, dat hij terzake reeds met Buitenlandse Zaken in contact stond. Op mijn suggestie, dat ik zelf eens bij *van Pallandt* poolshoogte zou nemen, gaf *de Groot* te kennen, dat hij zulks niet wenste en zelf competent was, de zaak te behandelen. Inmiddels gebeurde niets. Waar de kans om onze gedeporteerden in Belsen te redden, met de dag slonk, stelde ik mij met de heer *van Zwanenberg* van de Joodse Adviescommissie in verbinding. Wij besloten tezamen de heer *van Pallandt* te bezoeken. Laatstgenoemde bleek door Sociale Zaken op uiterst summiere wijze op de hoogte gesteld te zijn, doch verklaarde zich onmiddellijk bereid onze gezant om nadere inlichtingen te vragen en hem over onze besprekingen met de Noren te oriënteren.

Inmiddels was bijna een maand verstreken sinds *Woensdregt's* eerste bericht inzake evacuatie Belsen. Het was inmiddels April geworden, de geallieerde legers waren reeds over de Rijn en rukten snel in Noord-westelijke richting op. Al spoedig kwam Belsen in de frontlinie, zodat van de uitvoering van het Zweedse plan geen sprake meer kon zijn.

Intussen werden te Stockholm de onderhandelingen voortgezet, die er toe leidden, dat onze te Ravensbrück geïnterneerde landgenoten inderdaad naar Zweden werden overgebracht.”¹⁾

¹⁾ Vgl. Rapport van Pakkettencommissie, blz. 82 t/m 84.

71283—71288 (*Dentz*)

71289—71296 (*Dentz*)

47384 (*Willems*)

De heer *Dentz* verklaarde aan de commissie omtrent de evacuatie van het kamp Bergen-Belsen meer gedetailleerde inlichtingen te kunnen verschaffen dan omtrent de andere onderwerpen, waarover hij haar reeds mededelingen had gedaan, omdat hij zich het mislukken van de pogingen tot het verlenen van hulp aan de daar geïnterneerden, voor wie volgens hem daadwerkelijke reddingsmogelijkheid had bestaan, persoonlijk in hoge mate heeft aangetrokken. Volgens hem zou de Nederlandse Regering de in het voorjaar van 1945 bestaan hebbende mogelijkheid om de Nederlandse gevangenen uit Bergen-Belsen naar Zweden over te brengen, niet hebben benut en tengevolge van dat verzuim waren mensenlevens verloren gegaan.

De heer *Dentz* deelde ten bewijze van de door hem uitgebrachte ernstige beschuldiging mede, dat in Februari of Maart 1945, dr. *W. J. A. Willems*, destijds pers-attaché aan het Nederlandse gezant-

schap te Stockholm, ter gelegenheid van zijn bezoek aan Engeland een brief van de heer *N. Woensdregt*, die toen in Zweden vertegenwoordiger was van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, had meegenomen voor de heer *Ferwerda*.

Deze door de heer *Woensdregt* getekende brief luidde:

Stockholm, 14 Februari 1945.

Gezantschap van het Koninkrijk der Nederlanden,
afdeeling Repatriëring.

Zeer geachte heer *Ferwerda*,

Sinds eenigen tijd worden onderhandelingen gevoerd tusschen Zweedsche en Duitsche autoriteiten over de mogelijkheid van evacuatie van alle Joodsche D.P.'s in Bergen-Belsen. Volgens ons ter beschikking staande cijfers zouden zich in Bergen-Belsen 3 à 4000 D.P.'s bevinden, waarvan minstens 75 % Hollanders zouden moeten zijn.

Bovengenoemde onderhandelingen bevinden zich in een gevorderd stadium en indien zij tot het gewenschte resultaat voeren, zouden wij dus binnen zeer afzienbaren tijd 2 à 3000 Joodsche D.P.'s in Zweden kunnen verwachten.

Het doel van dit schrijven is allereerst U van het bovenstaande in kennis te stellen en verder te verzoeken er bij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken op aan te dringen, dat van die zijde onzen gezant in Stockholm telegrafisch verzocht wordt bij het Zweedsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken stappen te nemen, opdat deze actie met spoed tot het beoogde doel zou kunnen leiden.

Hr. Ms. Gezant dient er dan bij de allerhoogste instantie, het Zweedse B.Z., op te wijzen, dat de Nederlandsche Regeering, alhier indirect vertegenwoordigd door deze afdeeling, zoo noodig bereid is de kosten voor haar rekening te nemen.

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de Zweedsche instanties het transport in Duitschland met eigen bussen kunnen en zullen verzorgen, terwijl wij de mogelijkheid hebben om in eigen regie, indien zulks noodzakelijk is, het verdere transport op ons te nemen".

71297—71301 (*Dentz*)

De heer *Dentz* heeft de heer *Willems* verzocht hem over deze zaak nadere inlichtingen te verstrekken. Deze zeide hem, dat de heer *Woensdregt* hem vóór zijn vertrek naar Engeland op het vliegveld nog had medegedeeld, dat de in zijn brief aan de heer *Ferwerda* genoemde onderhandelingen op het punt stonden haar beslag te krijgen. „Ik wilde natuurlijk graag weten”, aldus de heer *Dentz*, „of dit een werkelijk solide en concrete achtergrond had. Ik vroeg dus de heer *Willems*, welke achtergrond dit had, waarop hij mij antwoorde, dat hij dat op dit moment niet kon zeggen, maar hij had ook een brief, afkomstig van het Stockholmse kantoor van het World Jewish Congress bij zich voor dr. *L. Zelmanovits*, secretaris-generaal van deze organisatie. Hij vroeg mij die brief aan de heer *Zelmanovits* te brengen, die mij dan van de gegevens op de hoogte zou stellen.”

71302—71309 (*Dentz*)

Voorzover de heer *Dentz* bekend, was het in de voor de heer *Ferwerda* bestemde brief van de heer *Woensdregt* voor het eerst geweest, dat aan een ambtenaar van de Nederlandse Regering werd medegedeeld, dat er pogingen werden aangewend om de gevangenen in het kamp Bergen-Belsen te bevrijden.

71315—71321 (*Dentz*)

Hij deelde verder aan de commissie mede, dat de heer *de Groot*, aan wie telegrammen, die door de Repatriëringdienst waren opgesteld, ter verdere verzending werden aangeboden, verschillende van deze telegrammen, betrekking hebbende op de werkzaamheden, die in verband met de bovengenoemde onderhandelingen aan de heer *Dentz* waren opgedragen, niet had willen doorzenden. Dit was onder meer het geval geweest met een op 9 Maart 1945 opgesteld telegram, dat de heer *Dentz* namens de heer *Ferwerda*, die in die dagen vaak niet te Londen was, aan de heer *de Groot* had aangeboden met het verzoek om doorzending aan het kantoor van het World Jewish Congress te Stockholm. In dat telegram werden inlichtingen verzocht omtrent het stadium, waarin de onderhandelingen betreffende de vrijlating van Nederlandse geïnterneerden in Bergen-Belsen verkeerden.

71322—71335 (*Dentz*)

In een telegram van 14 Maart 1945 uit Stockholm, waarin medegedeeld werd, dat aan de Noorse repatriëringsinstanties aldaar gevraagd was om autobussen ter beschikking te stellen voor het vervoer van Nederlanders uit Bergen-Belsen, werd tevens verzocht om aan de Noorse autoriteiten te Londen daarvoor toestemming te vragen.¹⁾

Naar de heer *Dentz* aan de commissie mededeelde, hadden hij en de heer *F. J. van den Bergh* getracht die toestemming te verkrijgen. De heer *van den Bergh* verving de heer *Ferwerda*, als deze niet te

¹⁾ Vgl. bijlage 21 van het Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 83.

Londen was. Zij hadden zich te dien einde gewend tot de heren *Juel* en *Christi*, die aanvankelijk een afwijzend standpunt hadden ingenomen.

Nadat de heren *van den Bergh* en *Dentz* echter naar voren hadden gebracht, dat de te ondernemen reddingspogingen voor een groot gedeelte afhankelijk zouden zijn van de van Noorse zijde te verlenen toestemming, hebben zij volgens bewering van de heer *Dentz* bereikt, dat de Noren 15 à 20 zich in Zweden bevindende autobussen ter beschikking van de Nederlandse Regering zouden stellen.

De heren *Dentz* en *van den Bergh* hebben zich toen naar de heer *de Groot* begeven om hem dit resultaat te melden en de heer *Dentz* heeft hem verzocht om Stockholm hiervan spoedig in kennis te stellen, omdat met de Noorse toezegging de laatste belemmering om de Nederlandse gevangenen uit Bergen-Belsen weg te halen, was opgeheven. De Duitsers hadden zich namelijk, naar de heer *Dentz* zeide, volgens de inlichtingen, waarover beschikt werd, bereid verklaard een aantal gevangenen uit diverse kampen vrij te laten. Zij hadden hieraan toegevoegd, dat zij niet voor het vervoer zouden zorgen. De heer *Dentz* had een telegram opgesteld om Stockholm in te lichten omtrent het bij de Noren bereikte succes, doch de heer *de Groot* had ook ditmaal geweigerd het telegram te verzenden.

71336—71338 (*Dentz*)

De heer *Dentz* verklaarde, dat hij zich er in een brief van 30 Maart 1945 aan de heer *S. van Zwanenberg*, een van de leden van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden, over had beklagd, dat tengevolge van de tegenwerking of passiviteit van de heer *de Groot* de toenmalige mogelijkheid tot het bevrijden van twee à drie duizend Nederlandse gevangenen uit Bergen-Belsen niet benut is kunnen worden. De heer *van Zwanenberg* had namelijk in deze aangelegenheid veel belang gesteld en heeft de heer *Dentz* steeds om inlichtingen verzocht over het verloop der onderhandelingen.

De heer *van Zwanenberg* heeft toen deze zaak met zijn commissiegenoot, de heer *Polak*, opgenomen en, naar de heer *Dentz* meent, ook met de heer *Sluysen*. Het is ook met de heer *Ferwerda* besproken, die zeide na terugkeer van zijn reis hierop nog nader te zullen terugkomen. Dit heeft weer enkele weken geduurd en het is April of Mei geworden. De bevrijding kwam toen en deze zaak kon niet verder meer worden behandeld, aangezien tal van autoriteiten naar Nederland vertrokken.

Men overwoog, aldus de heer *Dentz*, zich tot de minister te wenden, maar steeds gingen er enige weken voorbij, omdat er voortdurend iemand niet aanwezig was. Toen de bevrijding eenmaal een feit was, werd de zaak ter zijde gelegd.

71339—71343 (*Dentz*)

Tevoren echter hebben de heren *van Zwanenberg* en *Dentz* nog een bespreking gehad met de heer *van Pallandt*, die toen aan het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen werkzaam was. De aanleiding tot dat bezoek heeft volgens de heer *Dentz* hierin gelegen, dat hij van de heer *de Groot*, die de behandeling van de aangelegenheden, welke verband hielden met de mogelijkheid van het overbrengen van de gedeporteerden uit Bergen-Belsen, in eigen hand had gehouden, geen concrete gegevens kon verkrijgen over de voortgang van de daaraan verbonden besprekingen.

Nadat de heer *Dentz* dit aan de heer *van Zwanenberg* had verteld, heeft deze voorgesteld om zich in verbinding te stellen met de heer *van Pallandt*. Van deze vernamen zij, dat de heer *de Groot* hem slechts op zeer summiere wijze op de hoogte had gesteld van de concrete of althans concreet schijnende mogelijkheid tot het overbrengen van de gedeporteerden uit Bergen-Belsen.

De heer *van Pallandt* heeft hun gezegd de zaak direct met Stockholm te zullen opnemen. In de namiddag van de dag van hun bezoek aan de heer *van Pallandt* heeft deze de heer *Dentz* telefonisch medegedeeld, dat hij die zaak inderdaad had opgenomen, maar toen waren er, aldus deze getuige, helaas reeds drie à vier weken verlopen gegaan en was het te laat, want op dat moment waren de Duitsers niet meer bereid.

De heer *Dentz* deelde verder nog aan de commissie mede, dat de heer *Zelmanovits* in verband met de onderhandelingen omtrent de vrijlating van gevangenen uit Bergen-Belsen zelf naar Stockholm is gereisd, omdat hij als secretaris-generaal van het World Jewish Congress belangstelling had voor de pogingen, die er tot redding dezer gevangenen werden aangewend.

Onmiddellijk na diens terugkomst te Londen heeft de heer *Dentz* een onderhoud gehad met de heer *Zelmanovits*, die hem heeft bevestigd, dat de Duitsers inderdaad hadden aangeboden geïnterneerden uit Bergen-Belsen vrij te laten. De heer *Dentz* heeft zijn aantekeningen omtrent dit onderhoud aan de commissie voorgelezen. Zij luiden als volgt.

„Onderhoud met *Zelmanovits* onmiddellijk na diens terugkeer uit Stockholm. Uitvoerig verslag over zijn onderhandelingen. Aldaar gebleken, dat de Duitsers inderdaad aangeboden

hadden Joodse geïnterneerden Bergen-Belsen vrij te laten, doch dat dit plan niet verwezenlijkt kon worden wegens gebrek aan transportmiddelen. Terwijl getracht werd, het transportprobleem op te lossen, trokken Duitsers hun aanbod in, vermoedelijk als gevolg van *Hitler's* interventie. Onderhandelingen later heropend, waarbij Duitsers compensatie eisten, eventueel beschikbaarstelling van kleding en dekens. Omtrent nadere informatie werd ter zake hier door de Zweedse legatie te Berlijn naar geïnformeerd."

In het reeds meermaals genoemde „Beknopt overzicht" van de heer *van den Tempel* wordt, met betrekking tot de beschuldiging, die de heer *Dentz* inzake de mislukte pogingen tot bevrijding van Nederlandse gevangenen uit Bergen-Belsen heeft geuit, het volgende medegedeeld.

„Ondergetekende ontving midden 1946 van de heer mr. *M. de Groot* uit Paramaribo een korte samenvatting van de tegen hem ingebrachte beschuldiging inzake het transport van Joodse geïnterneerden te Bergen-Belsen en een afschrift van de notulen van het verhoor van de heer *Dentz* door de commissie-*Vorrink* op 8 Maart 1946.

Nadat ondergetekende aldus kennis had kunnen nemen van deze notulen met haar ontstellende achterklap schreef hij d.d. 16 Juli 1946 aan de commissie-*Vorrink* zich gedrongen te voelen een hartgrondig protest te uiten tegen de wijze, waarop een volkomen onbevoegde een bepaalde indruk heeft trachten te wekken omtrent de behandeling van aangelegenheden bij het Departement van Sociale Zaken te Londen, waarvoor ik tot mijn aftreden voorjaar 1945 de verantwoordelijkheid draag en gaarne ten volle aanvaard.

Wellicht naar aanleiding van dit schrijven werd 10 December 1946 telefonisch gevraagd, of ondergetekende voor die avond enkele leden der commissie voor een onderhoud kon ontvangen. Op deze avond had een verwarde discussie plaats op de grondslag van een speech van de voorzitter.

Nimmer heeft de commissie-*Vorrink* de oud-Minister van Sociale Zaken enig stuk doen toekomen ter informatie of ten behoeve van inlichting of voorlichting voor de commissie zelve.

Nimmer heeft in Londen de heer *Dentz* enige klacht geuit, schriftelijk of mondeling, bij de Minister van Sociale Zaken omtrent de gang van zaken bij de afdeling van de Repatriëringsdienst, waarbij hij werkzaam was, of enige klacht, van welken aard dan ook, ofschoon ondergetekende tot aan het begin zijner ziekte, ongeveer Nieuwjaar 1945, steeds zeer toegankelijk was.

Op de ernstige beschuldiging tegen mr. *M. de Groot* ingebracht in het Rapport-*Vorrink*, wordt in dit overzicht niet ingegaan. De gebeurtenissen, waarop die beschuldiging betrekking heeft, hebben zich voltrokken na het aftreden van ondergetekende als Minister van Sociale Zaken. Het geval was hem, tot de beschuldiging in 1946 door de heer *Dentz* werd geuit, geheel onbekend.

Op grond van zijn kennis van de verhoudingen in Londen moge hij echter, in afwachting van het resultaat van nader onderzoek, een opmerking maken.

De beschuldiging berust uitsluitend op beweringen van de heer *Dentz*. Mr. *de Groot* wijst de beschuldiging ten stelligste af (bijlage 24, Rapport-*Vorrink*).

De indruk omtrent de plichtsvervulling van Mr. *de Groot*, welke door de heer *Dentz* wordt gewekt, is volstrekt vals. De heer *de Groot* was een onvermoeid en een aan de publieke zaak toegewijd ambtenaar, die, zonder ooit zijn persoon te ontzien, energiek worstelde met de moeilijkheden, welke voortvloeiden uit een grotendeels geïmproviseerd regeringsapparaat, op vreemde bodem, in oorlogstijd, bij een nijpend gebrek aan personeel. Zonder één uitzondering, voorzover ondergetekende bekend, bewijzen de documenten in het archief van het Departement van Sociale Zaken en van de Repatriëringsdienst, geheel overeenkomstig zijn dagelijkse ervaring, dat de heer *de Groot* elke voorkomende gelegenheid voor hulpverlening aan gedeporteerde Nederlanders, op welke wijze ook, steeds naar beste vermogen heeft bevorderd."

70600—70601 (*van den Tempel*)

De heer *van den Tempel* deelde mondeling aan de commissie mede, dat hij bij het raadplegen van zijn stukken enige gegevens heeft aangetroffen omtrent de door de heer *Dentz* naar voren gebrachte klachten betreffende het bevrijden van gevangenen uit Bergen-Belsen. De heer *van den Tempel* had het, toen hij van deze klachten kennis had gekregen, dadelijk reeds onmogelijk geacht, dat de heer *de Groot* door een telegram van de heer *Dentz* niet te verzenden, mede verantwoordelijk zou zijn geweest voor het feit, dat de

Nederlandse gevangenen uit Bergen-Belsen niet tijdig zijn geëvacueerd.

Wanneer men, aldus de heer *van den Tempel*, het rapport van de heer *Dentz* leest, krijgt men de indruk, alsof hij in deze aangelegenheid veel initiatief heeft ontwikkeld. Uit brieven van de heer *Woensdregt* en van Buitenlandse Zaken blijkt echter, dat de Zweedse Regering van het begin af aan voor ogen heeft gehad ook de mensen van andere nationaliteiten dan alleen de Noren over te brengen, „considered they are in real danger”.

Het plan is dus niet uit Londen gekomen, van de heer *Dentz* of van anderen, maar het bestond in Zweden. De heer *van den Tempel* las daarna een brief voor, welke het Departement van Buitenlandse Zaken op 12 Februari 1945 tot de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Ferwerda*, richtte. Deze brief luidt:

„Het Ministerie van Buitenlandsche Zaken heeft de eer hieronder te doen volgen den tekst van een van Hr. Ms. Gezant te Stockholm ontvangen codetelegram van 5 dezer, luidende:

„Het onderstaande is voor Uwe Excellentie bestemd, tevens, namens *Woensdregt* met verzoek om doorgave aan *Ferwerda* — refereer hierbij naar mijn telegram van 31 Januari 1945. Met Zweedsche reederij is thans vervoersmogelijkheid geregeld.”

Het Noorsche Repatriatie-Bureau, dat een volledige uitrusting gereed heeft hiervoor, biedt bovendien aan medewerking voor het afhalen en vervoer naar Zweden. Hun eigen landgenooten en ook Denen worden dan gelijktijdig door de Noren gerepatriëerd. Vanzelfsprekend accepteren wij dit, brief hieromtrent volgt. Dat alle Nederlandsche repatriandi, welke in Oost-Europa voor ons te bereiken zijn, door Zweden geleid zullen worden, wordt uiteraard door ons aangenomen, zulks te meer waar Zweden voor 100 000 personen ontvangst- en verblijfsmogelijkheid aanbiedt, waarschijnlijk gratis, onder aanteekening, dat het telegram van 31 Januari 1945, waarvan gewaagd wordt, werd aangeboden bij dezerzijdsch schrijven van 2 dezer, Bureau Na-Oorlogsche Vraagstukken, No. B 13 IV/3993. Afschrift dezes wordt gezonden aan mijn Ambtgenoot van Sociale Zaken.”

70601 (*van den Tempel*)

De door de heer *van den Tempel* omtrent de evacuatie van Bergen-Belsen geraadpleegde stukken hebben, naar hij de commissie heeft medegedeeld, uitgewezen, dat de te Londen gehouden besprekingen over het ter beschikking stellen van Noorse autobussen in Zweden blijkbaar een geheel secundair karakter hebben gedragen. De met de vrijlating van gevangenen uit Bergen-Belsen verbonden aangelegenheden lagen in handen van de Zweedse Regering en van de Nederlandse gezant te Stockholm.

Toen *Hitler* en de Duitse opperleiding kennis kregen van de gevoerde onderhandelingen, is er, volgens de mededeling van de heer *van den Tempel*, blijkbaar een kink in de kabel gekomen, want toen de Duitsers als compensatie voor de door hen te betonen tegemoetkoming wensten te worden geholpen met levensmiddelen, zijn deze onderhandelingen afgebroken en is, naar hij meent, de evacuatie beperkt tot Noren en Denen.

Een aantal door de heer *van den Tempel* aan de commissie ter hand gestelde stukken¹⁾, waaraan hij zijn bovengenoemde mededelingen heeft ontleend, wijzen uit, dat de heer *Woensdregt* op 16 Januari 1945 nogmaals de aandacht van de heer *Ferwerda* vroeg voor de te Stockholm bij het Noorse repatriëringsbureau bestaande plannen. De Noren hadden namelijk aan de heer *Woensdregt* medegedeeld, dat zij, ingeval zij er in slaagden om in Duitsland binnen te komen gedurende de periode van chaos, welke daar als gevolg van de oorlog zou ontstaan, bereid waren alle daar vertoevende geallieerde onderdanen te helpen, indien dezen in werkelijk gevaar verkeerden.

De heer *Woensdregt* heeft naar aanleiding van die Noorse mededeling in afwachting van de goedkeuring van de heer *Ferwerda* het bovengenoemde repatriëringsbureau te Stockholm er van in kennis gesteld, dat hij bereid was liaison-officiëren aan deze Noorse expeditie toe te voegen en daaraan verdere medewerking te verlenen.²⁾

Uit de zoëven genoemde stukken blijkt verder, dat de heer *Ferwerda* op 8 Maart 1945 aan de heer *Woensdregt* heeft geschreven zeer verheugd te zijn van hem uit een brief van 24 Februari 1945 te hebben vernomen, dat er een mogelijkheid zou zijn om twee à drieduizend Joodse gedeporteerden naar Zweden over te brengen.

Inmiddels was er blijkens deze brief van de heer *Ferwerda* reeds aan de Minister van Buitenlandse Zaken verzocht om, gelijk de heer *Woensdregt* tevoren gevraagd had, aan de Nederlandse gezant te Stockholm opdracht te geven om bij het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken de nodige stappen te doen ten behoeve van bovengenoemde gedeporteerden. Verder stelde de heer *Ferwerda* in dit schrijven aan de heer *Woensdregt* de vraag, of deze het in ver-

¹⁾ Bijlage 83.

²⁾ Vgl. bijlage 83.

band met de omstandigheid, dat de betreffende gevangenen Joden waren, gewenst achtte, dat de heer *Dentz*, die bij de Repatriëringdienst de Joodse aangelegenheden behartigde, naar Zweden kwam om hem aldaar behulpzaam te zijn bij de ontvangst en de verzorging der bevrijde Nederlanders. De brief van de heer *Ferwerda* luidt:

8th March 1945.

„GFF/DWB. 2250.
N. D. *Woensdregt* Esq.,
c/o Netherland Legation,
Afd. Repatriëring,
Stockholm.

Dear Mr. *Woensdregt*,

Thank you for your letter of the 24th February, from which I was very pleased to see that there is a possibility of 2/3000 Jewish deportees being transported to Sweden. A request has been made to the Ministry of Foreign Affairs for the necessary steps to be taken, as suggested by you.

I would like to put the following question to you in this connection. The displaced persons in question will be solely Jewish D.P.'s and it has occurred to me that it might perhaps be of some assistance to you if Mr. *Dentz*, who has been in charge of this Section of the Repatriation work, were to assist in the reception of these people and perform, under your guidance, such work as you may consider advisable or necessary in connection with their care, maintenance and shelter and such further problems of repatriation as may arise.

I wish to make it clear that I leave the decision entirely to you and if you are in agreement I would still have to consider whether the matter is of sufficient urgency and importance for Mr. *Dentz* to be spared from this side.”

93215 (*Woensdregt*)

De heer *Woensdregt* heeft aan de commissie verklaard, dat hij het niet noodzakelijk heeft gevonden, dat de heer *Dentz* naar Zweden kwam, al had hij er geen bezwaar tegen.

De heer *Dentz* heeft er in zijn aan de Pakkettencommissie verstrekte mededelingen ook zelf melding van gemaakt, dat hij bereid is geweest ter assistentie van de heer *Woensdregt* naar Zweden te vertrekken. „Klaarblijkelijk”, zo vervolgt de heer *Dentz* zijn mededelingen aan de Pakkettencommissie, welke als bijlage 21 aan het rapport dier commissie zijn toegevoegd ¹⁾, „werd echter de zaak niet belangrijk genoeg geacht om mij of iemand anders naar Stockholm te zenden, want op 8 Maart schreef *Ferwerda* aan *Woensdregt* .....

„it has occurred to me that it might perhaps be of some assistance to you if mr. *D.* were to assist in the reception of these people ..... if you are in agreement I would still have to consider whether the matter is of sufficient urgency and importance .....

Het is duidelijk, dat de heer *Dentz* hier enige zinsneden heeft samengevoegd uit de brief, die hierboven volledig is aangehaald. De strekking van die brief is daardoor niet slechts onvolledig, doch ook opzettelijk onjuist weergegeven. Hierdoor heeft de weergave van de brief door de heer *Dentz* het tendentieuze karakter verkregen, dat hij er in zijn mededelingen aan de Pakkettencommissie klaarblijkelijk aan heeft willen verlenen.

Bovendien blijkt uit de hier besproken stukken van de heer *van den Tempel*, dat de brief van de heer *Woensdregt* aan de heer *Ferwerda*, welke de heer *Dentz* aan de commissie heeft voorgelezen, en die hierboven volledig is weergegeven, niet geschreven is op 14 Februari 1945, zoals de heer *Dentz* mededeelde, doch op 24 Februari ²⁾ Met de behandeling der zaak te Londen is dus minder tijd gemoeid geweest dan men uit de onjuiste datumopgave van de heer *Dentz* zou concluderen.

Verder is over het ter beschikking stellen van de Noorse autobussen in het archief van het Departement van Sociale Zaken een brief aangetroffen, welke de Nederlandse gezant te Stockholm op 3 April 1945 aan de vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring aldaar, de heer *Woensdregt*, heeft geschreven. Daarin bericht de gezant, dat de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen hem het volgende heeft medegedeeld.

„De Minister van Sociale Zaken heeft een overeenkomst gesloten met de Noorsche Repatriëeringsautoriteiten, volgens welke 15 autobussen ter beschikking worden gesteld voor de eventuele evacuatie van Nederlanders uit Bergen-Belsen. Dr. *Zelmanovits* deelt mede, dat de Duitschers thans als tegenprestatie

¹⁾ Vgl. bijlage 21 van het Rapport per Pakkettencommissie, blz. 83.

²⁾ Vgl. bijlage 83.

1) Vgl. bijlage 83.

eischen kleeren en dekens voor de geëvacueerde Duitsche bevolking te leveren van Zweden uit." 1)

Hieruit is de commissie gebleken, dat de Nederlandse autoriteiten te Stockholm dus wel bekend zijn geweest met de van Noorse zijde gegeven bereidverklaring om autobussen ter beschikking te stellen voor de eventuele evacuatie van Nederlanders uit Bergen-Belsen. Tevens blijkt uit deze brief van de gezant te Stockholm, dat de Minister van Sociale Zaken een overeenkomst heeft gesloten met de Noorse Repatriëringsautoriteiten, volgens welke voor dat doel 15 autobussen ter beschikking werden gesteld.

De commissie kan derhalve niet aannemen, dat, gelijk de heer *Dentz* haar heeft willen doen geloven, het mislukken van de pogingen om twee à drieduizend Nederlanders te bevrijden uit Bergen-Belsen is toe te schrijven geweest aan een eventuele weigering van de heer *de Groot* om het voor de Nederlandse autoriteiten te Stockholm bestemde telegram van de heer *Dentz* te verzenden, waarin deze mededeling deed van de bovenbedoelde bereidverklaring van de Noorse autoriteiten te Londen. De Nederlandse gezant te Stockholm immers was blijkens zijn zoëven aangehaalde aan de heer *Woensdregt* gerichte brief van 3 April 1945 wel degelijk ingelicht omtrent de door de Minister van Sociale Zaken gesloten overeenkomst met de Noorse Repatriëringsautoriteiten inzake de 15 autobussen.

Daar de heer *de Groot* reeds gedurende enige jaren te Paramaribo als Directeur van het Departement van Sociale Zaken werkzaam is, kon de commissie hem moeilijk als getuige horen. Aangezien haar echter reeds aan de hand van het bovenstaande is gebleken, dat het mislukken van de pogingen ter bevrijding van de Nederlandse gevangenen uit Bergen-Belsen niet daaraan toe te schrijven is geweest, dat de Nederlandse autoriteiten te Stockholm onbekend waren met de te Londen van de Noorse autoriteiten ontvangen bereidverklaring, heeft zij van een verhoor afgezien. Naar haar oordeel treft de heer *de Groot* ten deze geen schuld.

Uit een in het archief van het Departement van Sociale Zaken aangetroffen brief, die de heer *Dentz* op 14 Maart 1945 aan de heer *Woensdregt* heeft geschreven, is bovendien nog gebleken, dat de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse gezant te Stockholm telegrafisch heeft verzocht hem in te lichten omtrent het stadium, waarin de onderhandelingen betreffende de overbrenging van ongeveer 2500 Nederlandse gedeporteerden naar Zweden verkeerden. 2) Hierdoor is duidelijk geworden, dat, mocht de heer *de Groot*, gelijk de heer *Dentz* aan de commissie heeft verklaard, op 9 Maart 1945 inderdaad de verzending geweigerd hebben van het door deze opgestelde telegram voor het kantoor van het World Jewish Congress te Stockholm, met een verzoek om dezelfde inlichting, deze weigering voor de betrokkenen geen ongunstige consequenties zou hebben gehad.

Het is de heer *Dentz* zelfs blijkens die brief van 14 Maart 1945 aan de heer *Woensdregt* bekend geweest, dat de Minister van Buitenlandse Zaken telegrafisch de betreffende inlichtingen aan de Nederlandse gezant te Stockholm heeft gevraagd.

De heer *Dentz* heeft desondanks niet geschroomd te pogen om het mislukken van de plannen tot evacuatie der Nederlandse geïnterneerden uit Bergen-Belsen toe te schrijven aan door hem aan de heer *de Groot* verweten tekortkomingen.

Dat de evacuatie tenslotte niet is uitgevoerd, blijkt zijn grond te hebben gehad in Duitse eisen, die niet konden worden vervuld.

In het rapport van de Pakkettencommissie wordt ook melding gemaakt van de gedurende de oorlogsjaren naar Zwitserland vertrokken Haagse geneesheer, dr. *A. Polak Daniëls*. Deze heeft zich, aldaar aangekomen, met de Nederlandse Regering in verbinding gesteld, ten einde met haar steun hulp te kunnen brengen aan de Nederlandse gedeporteerden in Oost-Europa, zodra dezen tengevolge van de krijgsverrichtingen in vrijheid zouden komen. Volgens het genoemde rapport zou hij bij dit streven zowel van de zijde van Nederlandse autoriteiten in Zwitserland, met name de gezant te Bern, als van de zijde der Nederlandse Regering te Londen vele moeilijkheden hebben ondervonden.

Naar aanleiding van daarop betrekking hebbende klachten van de heer *Polak Daniëls* heeft de Pakkettencommissie zich om inlichtingen gewend tot de Nederlandse autoriteiten, met wie hij in Zwitserland in verband met zijn streven in aanraking is geweest. Ook heeft zij dr. *W. A. Visser 't Hooft*, de secretaris-generaal van de Wereldraad der Kerken te Genève, geraadpleegd, van wie zij verwachtte, dat hij als objectief waarnemer eveneens waardevolle inlichtingen zou kunnen verstrekken.

De Pakkettencommissie heeft getracht door bestudering van de verkregen gegevens zich een juist beeld te vormen van hetgeen in Zwitserland is geschied. 3)

2) Vgl. bijlage 83.

3) Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 34.

¹⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 34 en blz. 98 e.v.

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 34 en 35.

Aangezien ten tijde van de samenstelling van het rapport van genoemde commissie de commissie-Cleveringa een onderzoek instelde naar het beleid van de Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren in Zwitserland, in welk onderzoek, naar de Pakkettencommissie verwachtte, ook de door de heer *Polak Daniëls* aldaar ondervonden moeilijkheden zouden worden betrokken, heeft zij er van afgezien om de met betrekking tot deze aangelegenheid geuite critiek in haar rapport uitvoerig te bespreken. Daar zij echter ook op dit punt aan de lezers van haar rapport de gegevens niet wilde onthouden, die haar van verschillende zijden bereikt hadden, heeft de Pakkettencommissie een aantal stukken als bijlagen daaraan toegevoegd.¹⁾

De Pakkettencommissie is tot het inzicht gekomen, dat het initiatief tot het organiseren van acties om hulp te verlenen aan gedeporteerden hoofdzakelijk is uitgegaan van particulieren. Zij heeft sterk de indruk gekregen, dat verscheidene officiële personen, die eigenlijk aangevoerd waren om iedere hulpactie te steunen, eensdeels uiterst bevreemd waren om zich buiten de hun opgedragen functie op illegale wegen te begeven, anderdeels het niet konden verdragen, dat het particuliere initiatief hun eigen bemoeiingen op dit terrein overtrof en als gevolg daarvan voor bedoelde particuliere acties zeer weinig belangstelling toonden.

Dit is volgens de Pakkettencommissie ook het geval geweest met betrekking tot het streven van de heer *Polak Daniëls*.²⁾

Bijlage 30 van het rapport dier commissie bestaat uit een rapport van dr. *A. Polak Daniëls* en mevrouw dra. *A. M. Polak Daniëls* „over hun pogingen tot voorbereiding en uitvoering der repatriëring vanuit Oost-Europa”. Daarin wordt onder meer het volgende medegedeeld.

„Eind 1942 werden de eerste plannen voor hulp aan gedeporteerden in Polen besproken met de heren *Offerhaus* en *Verspyck*, leden van het Hoofdbestuur van het N.R.K. Bij de voorlopig te vormen hulpgroep sloten zich o.a. aan Dr. en mevrouw *van Overeem*, Dr. en mevrouw *Groen* uit Amsterdam en, als organisator van een eventuele grote ambulance dr. *Winckel* (de leider der Abessijnse ambulance). Prof. *Borst* was bereid adviezen te geven.

Een uitvoerig schrijven over deze plannen werd in November 1942 door tussenkomst van een betrouwbaar Italiaans diplomaat aan de Nederlandse gezant te Bern gezonden met het verzoek dit door te willen zenden aan de Regering te Londen of aan die Nederlandse of internationale instantie, die zich met deze zaken zou bezig houden, terwijl om antwoord verzocht werd. Ruim een jaar later is ons gebleken, dat de gezant deze brief nimmer aan welke persoon of instantie ook, heeft doorgegeven, zodat dan ook geen antwoord ontvangen werd.

Het leek ons tevens van belang hier te lande reeds met enkele besprekingen te beginnen teneinde t.z.t. een organisatie te scheppen om de terugkerenden behulpzaam te zijn in medisch en maatschappelijk opzicht. Daarom werd begin 1943 nog contact gezocht met vertegenwoordigers van verschillende departementen. Aangezien evenwel al spoedig gebrek aan belangstelling en medewerking bleek, werd van dit plan afgezien en beperkten wij ons verder tot ons eigen terrein: de directe hulpverlening.

Daar wij steeds meer de noodzaak inzagen een eventuele hulp-colonne in internationaal geallieerd verband te organiseren, haar te motoriseren en te militairiseren en, daar wij dus noch uit Zwitserland, noch uit Londen enige reactie op onze brief kregen, terwijl evenmin toen nog uit radio-uitzendingen bleek, of in Londen reeds iets voor repatriëring werd voorbereid, besloten wij eind 1943 zelf te trachten naar Londen te gaan. Door verraad bij de Spaanse grens is deze tocht mislukt en werden wij naar Zwitserland gedirigeerd.

In Zwitserland verzochten wij onmiddellijk na onze bevrijding uit een kamp (Januari 1944) de gezant om onze reis naar Engeland te willen bevorderen en ons verzoek, met redenen omkleed, naar Londen door te geven. Wij werden verwezen naar de gedelegeerde van het Nederlandse Rode Kruis-comité te Londen, *J. W. J. baron de Vos van Steenwijk*. Een telegram naar Londen werd verzonden. Door een fout in de redactie ontstond grote vertraging, zodat pas in Maart 1944 het bericht kwam, dat ons plan in overweging was genomen. Inmiddels werd door de heer *de Vos van Steenwijk* een commissie ingesteld voor voorbereiding van een hulpteam, te recruteren uit in Zwitserland aanwezige Nederlanders voor „displaced” Nederlanders in Oost-Europa. Tussen Maart en Juli 1944 werden door de heer *de Vos van Steenwijk* uit Londen voorlopige instructies ontvangen voor te geven cursussen e.d., terwijl in Mei 1944 de mededeling kwam, dat uitgebreide instructies voor dr. *Polak Daniëls* onderweg waren. Deze laatste waren evenwel in Juli 1944 nog niet gearri-

veerd (voorzover ons bekend) en in deze vijf maanden is door de genoemde commissie (genaamd Rode Kruis commissie „P” — van Polen) niets anders gedaan dan het houden van een schriftelijke enquête naar eventuele belangstellenden. Voor de wijze, waarop de besprekingen over het recruterende van medewerkers gehouden werden, verwijzen wij naar ons rapport over de behandeling van Nederlandse vluchtelingen in Zwitserland. Voor het geven van cursussen waren reeds lang voldoende richtlijnen aanwezig en op enkele commissievergaderingen werd telkens afgesproken, dat dr. en mevrouw *P.D.* met het geven van deze cursussen en met het uitzoeken der deelnemers een aanvang zouden maken. Dit was voor hen echter niet mogelijk zonder reisvergunning van de Zwitserse autoriteiten en noch de gedelegeerde van het Rode Kruis noch het hoofd der afdeling vluchtelingen van het gezantschap, dr. *J. M. Kijzer*, die beiden zitting hadden in de commissie P, hebben deze, ondanks herhaalde toezeggingen, aangevraagd, hoewel de vreemdelingenpolitie ons reeds had toegezegd onmiddellijk een reisvergunning te zullen verlenen, indien de legatie hierom verzocht; van deze toezegging was dr. *Kijzer* op de hoogte.

Wij hadden intussen particulier contact gezocht met alle grote internationale hulporganisaties te Genève, die alle soortgelijke plannen hadden en wij hadden ons op de hoogte gesteld over de toestanden in Polen en de concentratiekampen, waarover in Zwitserland voor de insider veel materieel, vnl. illegaal binnengekomen, te verkrijgen was.

In Juli 1944 kon eindelijk na een buiten de commissie P of afd. Vluchtelingen om verkregen beperkte reisvergunning in het werkkamp Les Verrières, waar zich veel liefhebbers bevonden, begonnen worden met cursussen over E.H.B.O., infectieziekten e.d. Het behoeft geen betoog, dat wij herhaaldelijk, schriftelijk en mondeling, tegenover de heer *de Vos van Steenwijk* en tegenover de gezant onze grote onbevredigdheid uitspraken over de gang van zaken, evenwel zonder ander succes dan een interneringsbevel van de Zwitserse politie, dat ons einde Augustus 1944 werd. Dat wij hieraan geen gevolg hebben behoeven te geven is te danken aan het feit, dat wij op 24 Augustus 1944 via de koerier van het Internationale Rode Kruis van de heer *Ferwerda*, regeringscommissaris voor de repatriëring, instructie kregen om een team te organiseren, bestaande uit volgende diensten: medische, registratie, „welfare”, „relief”, transport. Dr. *P. D.* werd verzocht op te treden als „Organizer-in-Chief” van een hulp-team voor Oost-Europa. (Het is ons niet bekend, of deze instructie de reeds in Mei telegrafisch aangekondigde was of een reactie op een brief onzerzijds, die wij door tussenkomst van de heer *Visser 't Hooft* naar Londen konden sturen, waarin wij ons beklag deden over de tegenwerking, die wij ondervonden). De heer *de Vos van Steenwijk* ontbond, nadat wij hem van deze instructie hadden in kennis gesteld, per brief de commissie P en het dossier dezer commissie werd ons overgedragen. Hierin bleken zich tegen de 200 ingevulde enquête-formulieren van gegadigden te bevinden benevens vele brieven om nadere inlichtingen, sommige daterend van Juni en Juli, waarvan de meeste door de secretaris van de commissie P dus eind Augustus nog niet beantwoord waren.

Wij begonnen onmiddellijk met de personeelskeuze en wierven, ons houdende aan de ons gegeven richtlijnen, 47 personen aan, die voor de 5 takken van dienst der équipe in aanmerking kwamen door capaciteiten, opleiding, persoonlijkheid en ervaring: artsen, verpleegsters, een apotheker, sociale werksters, koks, chauffeurs, technici, boekhouders, tolken voor Pools en Russisch, een fourier, stenotypisten. Uitgaande van de overtuiging, dat Oost-Europa een „terre brûlée” zou zijn en op de hoogte van de chaotische toestand en van de verschrikkelijke gebeurtenissen in concentratiekampen en vernietigingskampen, werd met de medewerkers van ons team een plan opgesteld en tot in de finesses uitgewerkt voor een gemotoriseerde colonne, die in staat zou zijn gedurende enige tijd geheel op eigen kracht te leven en te werken, D.P.'s te zoeken, te verzorgen en te transporteren, en een kamp te beheren. In het kort: 14 camions met enige aanhangers; hieronder 2 ambulances, een keukenwagen, een waswagen, een noodziekenhuisje met klein laboratorium, een administratiewagen, kleding, medicamenten, schrijfmachines en voedsel voor één maand, alles nauwkeurig berekend naar prijs (in Zwitserland), tonnage, gewicht en leveringstermijn.

Eind October 1944 kon een tiendaagse cursus gegeven worden voor het gehele team (afzonderlijke cursussen in de verschillende kampen werden reeds geregeld gegeven) over infectieziekten, verbandleer, voedingsleer, gegevens omtrent deportatie en kampen,

U.N.R.R.A., internationale hulporganisaties, enkele joodse problemen, land en volk van Polen. Verschillende in Zwitserland bekende persoonlijkheden, die ervaring hadden van hulpwerk, waren bereid op deze cursus te spreken naast Hollandse sprekers.

Tijdens deze cursus ontvingen wij het bezoek van Graaf van Bylandt, die veel belangstelling toonde, echter weinig oor had voor onze moeilijkheden met de „officiële” Nederlanders in Zwitserland, die ons werk voortdurend remden.

Sedert September 1944 (bevrijding van Frankrijk, België en het zuiden van Nederland) hadden wij reeds herhaaldelijk schriftelijk en telegrafisch gevraagd het team in te zetten, waar dan ook: Holland, Frankrijk of elders, in afwachting van de mogelijkheid naar Oost-Europa te gaan. Ook werd voortdurend verzocht om persoonlijk contact voor de leiding met de heer *Ferwerda*, daar talloze problemen (status, uitrusting, materiaal, onderhandelingen) per telegram of brief niet voldoende opgehelderd konden worden. Tot December 1944 werd op geen dezer verzoeken ingegaan, behoudens één telegram, ondertekend door de Minister van Sociale Zaken: dat ook legers dikwijls jaren moeten wachten, alvorens ingezet te worden.

In December 1944 werd dr. *P.D.* naar Parijs geroepen, voor een bespreking met de heer *Ferwerda*, waarbij deze het uitgewerkte plan (opgesteld als harmonica, d.w.z. in verschillende afmetingen) werd voorgelegd. Motorisering bleek niet de bedoeling. Vrijwel alles werd, mede wegens de kosten, geschrapt. Nadat dr. *P.D.* op de z.i. absolute noodzakelijkheid van althans enig gemotoriseerd materiaal gewezen had, was de heer *Ferwerda* bereid te trachten in Engeland enige wagens te charteren. (Bij dr. *P.D.*'s aankomst in Londen, in April 1945, bleek hiervoor nog geen enkele stap gedaan te zijn). In overweging werden gehouden: administratie-uitrusting, medicamenten, kleding voor *D.P.*'s.

Tussen December 1944 en Maart 1945 ontvingen wij elkaar voortdurend tegensprekende opdrachten over aankoop dezer goederen. Een crediet werd verleend — een bedrag in Zwitserse francs, die achteraf bleken bedoeld te zijn als Hollandse gulden — zonder dat evenwel geld naar Zwitserland werd overgemaakt. Af en toe ontvingen wij telegrafisch de vraag, of alles voor verzending in orde was — of de aankopen voltooid waren — dit als antwoord op ons voortdurend vragen het benodigde en toegezegde geld nu ook over te maken, aangezien wij in Zwitserland slechts „cash down” onze bestellingen konden plaatsen. Natuurlijk werd ook nimmer medegedeeld, waarheen de verzending moest geschieden. Ook werd ons opgedragen reis- en vervoersmogelijkheden te onderzoeken, zonder dat het doel van de reis of de route werd aangegeven. Omtrent een zeer belangrijk punt, de uitrusting der teamleden zelf, kon niets bereikt worden. Op 28 Februari 1945, toen wij een telegram ontvingen, dat de *équipe* met ingang van 1 Maart beschouwd moest worden in actieve dienst te zijn, gesalarieerd moest worden en klaar moest staan om op telegrafische order onmiddellijk te vertrekken, was natuurlijk niets gereed; noch kleding, noch verder materiaal, noch officiële papieren, noch contracten — een situatie, die in Londen na al onze brieven, rapporten en telegrammen wel bekend mocht worden verondersteld. Wel lagen alle orders en bestellingen klaar en waren alle besprekingen omtrent aankoop- en uitvoervergunningen met de Commission Mixte van het Internationale Rode Kruis, Don Suisse en Ministerie voltooid. Het toegezegde geld ontbrak echter en op onze vragen daarnaar werd nimmer gereageerd!

Eind Maart werd dr. *P.D.* „urgently” naar Londen geroepen om met een missie van drie leden naar Moskou te vertrekken voor voorbereidend werk, — aldus het telegram van de heer *Ferwerda*.

Eind April in Londen gearriveerd, bleek al spoedig van Russische visa voor deze missie geen sprake te zijn. Verder bleek het toegezegde geld voor het uitvoeren der opdrachten in Zwitserland door een reeks ingewikkelde vergissingen(?) nog niet overgemaakt te zijn en ook niet overgemaakt te kunnen worden(?). Werk voor ruim 40 valide, streng geselecteerde vakmensen, die sedert September 1944 als gebonden aan de reparatiedienst beschouwd werden (echter tot 1 Maart 1945 zonder enige vergoeding, terwijl zij toch op last van de heer *Ferwerda* alle andere mogelijkheden — militaire dienst, betrekkingen in Engeland, oproepingen van andere departementen — hadden moeten afslaan) — werk voor dit team bleek niet verzonden te kunnen worden!

Wat de ons opgedragen aankopen betreft, dr. *P.D.* ontdekte na diverse besprekingen, dat, behalve kantoomateriaal, alles,

wat ons door de repatriëringsdienst opgedragen was in Zwitserland tegen exorbitante prijzen te kopen, bij diverse regeringsinstanties te Londen aanwezig was (medicamenten en kleding). Daarop stelde hij aan de repatriëringsdienst voor de reeds vier maanden aangehouden onderhandelingen in Zwitserland te cancellen en liever het bedrag van Zw. Fr. 200 000 te sparen. Ons aanzien in Zwitserland zal evenwel niet bepaald versterkt zijn door deze vreemde gang van zaken.

In Mei 1945 (van vertrek oostwaarts van dr. *P.D.* of team nog geen sprake) werd met de heer *Brandel* namens de Missie Parijs — na overleg met en in bijzijn van de heer *Ferwerda* — een contract ondertekend door dr. *P.D.* namens het Zwitserse team, dat dit team in Frankrijk bij de missie te werk gesteld zou worden, daar deze, volgens de heer *Brandel*, dringend om personeel verlegen zat; de *équipe* zou volgens dit contract aldaar onderdak en uniformen ontvangen en t.z.t. verder uitgerust worden voor de uitzending naar Oost-Europa. Kort hierop begaf dr. *P.D.* zich zelf naar Parijs en hier bleek, dat de missie aldaar niet op de hoogte was van dit contract of van enige afspraak, geen werk had voor onze mensen, nog minder onderdak en uniformen, en dat de heer *Brandel* bovendien geenszins gerechtigd was iets voor de missie in Parijs te ondertekenen ..... Ten einde raad ging dr. *P. D.* hierop de heer *Ferwerda*, die toen in Eindhoven was, persoonlijk van deze *débaclé* op de hoogte stellen. Deze vond het „sneu”, maar toonde verder geen belangstelling. Vervolgens werd de mogelijkheid besproken onze *équipe*, indien de Nederlandse repatriëringsdienst haar dan niet nodig had, bij nader inzien (al werd dit nimmer uitgesproken) en bloc aan de U.N.R.R.A. aan te bieden en dr. *P. D.* adviseerde *Ferwerda* zich te wenden tot de heer *Tihucheff*, U.N.R.R.A.-man voor Nederland. De heer *Ferwerda* prefereerde echter, zei hij, deze zaak met de U.N.R.R.A. in Londen op te nemen. Of dit ooit geschied is, is ons niet bekend. Wel hebben wij later vernomen, dat, indien de heer *Ferwerda* zich op dat moment tot de heer *Tihucheff* en mej. *M. Büllbring* (die Nederlands U.N.R.R.A.-personeel wierf) had gewend, ons team hoogstwaarschijnlijk onmiddellijk in zijn geheel geaccepteerd en geëquipeerd zou zijn.

Begin Juni 1945: 40 mensen, goede werklustige arbeidskrachten, sedert 1 Maart gesalarieerd, sedert 1 September 1944 gebonden, zitten werkeloos in neutraal gebied, kunnen noch naar Oost-Europa, noch naar Nederland, terwijl overal dringend hulp nodig is.

Hun lot is even nutteloos gebleven. Met veel moeite trof dr. *P. D.* in Parijs nog de nodige voorbereidende stappen voor een collectief Frans visum en verkreeg toezeggingen en beloftes van de Nederlandse Missie aldaar voor hulp bij spoedige repatriëring — als groep D.P.'s .....

Op 16 Juli 1945 (een vertraging ontstaan door gebrek aan medewerking van het Gezantschap te Bern, zie rapport over de Nederlandse vluchtelingen in Zwitserland) vertrok de *équipe* dan naar Parijs om dus vandaar uit gerepatriëerd en ontslagen te worden. Tegen alle uitdrukkelijke afspraken in trachtte de Missie te Parijs, tezamen met de plotseling verschenen majoor *Wijnbergen* (Chief Military Staff Dutch Repatriation Service) 17 mensen te dwingen in Parijs te blijven werken. Gezien de toestanden bij de missie aldaar (onbeschrijflijke chaos, onhygiënische toestanden in de D.P.-kampen, absoluut onvoldoende voeding en huisvesting, zeer onbehoorlijke behandeling en reeds spoedig duidelijke tekenen van geknoei overal) weigerden de *équipeleden* deze werkzaamheden, waarvoor zij niet waren geëngageerd. Slechts een enkele is vrijwillig korte tijd in Frankrijk blijven werken, uitsluitend wie wist in Holland noch familie noch onderdak meer te zullen vinden. Enigen onzer beste krachten (een arts, enige verpleegsters, ingenieur, administrateur, apotheker) hadden reeds vóór ons vertrek uit Zwitserland ontslag gekregen op hun eigen verzoek, daar zij — o.i. volkomen terecht — meenden na 10 maanden loyaal doch geheel doelloos wachten, beter en nuttiger hun eigen weg te kunnen zoeken.

Conclusie: een team van ruim 40 *élite* werkkrachten, in opdracht van het Regeringscommissariaat voor repatriëring geëngageerd en gedurende vijf maanden gesalarieerd (kosten ruim 100 000 Zw. Fr.) is nimmer ingezet. Des te bitterder stemt dit na onze eigen ervaringen in Praag en na de klachten veler bevrijden uit Dachau en andere concentratiekampen.”¹⁾

¹⁾ Vgl. bijlage 30 van het Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 98 t/m 103.

Naar aanleiding van deze klachten wordt, voorzover deze de Nederlandse gezant te Bern betreffen, in het tweede verslag van de commissie-*Cleveringa* het volgende vermeld.

„De getuige *Polak Daniëls* heeft verklaard, de 8ste November 1942 van Nederland uit een brief te hebben geschreven aan de gezant, waarin deze werd medegedeeld, dat enige leden van het Nederlandse Rode Kruis hem opdracht hadden gegeven voorbereidselen te treffen voor een hulpexpeditie tot het terugbrengen na de oorlog van Nederlandse gevangenen uit Oost-Europa; hem werd verzocht dit alles over te brengen aan de Regering te Londen. Toen de getuige in Januari 1944 in Zwitserland aankwam, bleek, dat deze brief nog steeds onbehandeld bij de gezant berustte en de getuige acht dit kenmerkend voor het gemis aan belangstelling van de gezant in het lot van door de oorlog in hun persoon getroffen Nederlanders.

De gezant heeft de ontvangst van de brief toegegeven en ook, dat hij hem zonder er iets aan te doen heeft bewaard in afwachting van de komst van de steller ervan, die hem volkomen onbekend was en van wiens bestaan en gezindheid hij ten enenmale onkundig was.

Deze lijdelijke houding heeft hij verdedigd met een beroep op de bezwaren der briefwisseling met Engeland en voorts daarmee, dat, indien hij de Regering op de hoogte had gesteld van de vage plannen van een onbekende, deze zich er toch niet zonder meer mee ingelaten zou hebben.

Dat de eerste beweegreden zwaar heeft gewogen, acht de commissie weinig aannemelijk. De getuige *Visser 't Hooft*, die geregeld betrokken was bij de overbrenging van berichten en stukken naar Londen, heeft verklaard, dat destijds „de mogelijkheid bestond om een brief relatief snel naar Londen over te brengen” en dat de gezant dit wist, want dat hij „op dit gebied dagelijks” met hem samenwerkte.

De getuige *van Tricht* heeft verklaard, dat na November 1942 er enige moeilijkheden zijn geweest, doch dat de verbinding daarna weer hersteld is en zo „merkwaardig” goed werkte, dat er „enorme hoeveelheden doorgestuurd” zijn: „brieven en administratie, afrekeningen, declaraties, enz.; dat was een hele administratie en dat ging allemaal door”. De gezant heeft met hem over de brief van de heer *Polak Daniëls* niet gesproken; hij weet hier niets van.

Omtrent de waarde der tweede beweegreden is bij de commissie meer twijfel blijven bestaan. Aanvankelijk was zij geneigd ook deze niet hoog aan te slaan. Zij overwoog, dat, ook al verwachtte de gezant weinig van doorzending van de brief, hij toch ook had moeten bedenken, dat deze van belang kon zijn en dat hij er daarom beter aan gedaan had de brief in elk geval ter kennis van de regering te brengen om er mee te handelen naar eigen inzicht; thans bleef de regering van de misschien onbelangrijke, misschien echter belangrijke inhoud van het schrijven onkundig. Hetgeen de getuige *Visser 't Hooft* haar heeft medegedeeld over al dan niet doorzending van brieven en bescheiden heeft de commissie echter het besef bijgebracht, dat een dergelijke overweging toch klaarblijkelijk al te simplistisch zou zijn geweest. Ook deze getuige zelf heeft verklaard lang niet alles door te hebben gegeven wat hij kreeg; er kwamen destijds „enorm veel privé-plannen van alle kanten opzetten” en men moest wel wat schiften. Hij voegde hieraan toe: „De reputatie van je berichtgeving hing er van af, dat je doorgaf wat van belang was en dat je niet een hoop materiaal doorstuurde waar niemand wat aan had”. Op de hem door een der leden van de commissie gestelde vraag: „Dus, wanneer de gezant een stuk kreeg, waarvan hij de herkomst niet wist, was het geen doodzonde, wanneer hij het niet doorzond”, antwoordde de getuige: „Dat ben ik met u eens. Het hing ervan af, of een brief er reëel uitzag”. Over dit laatste nu heeft de commissie zich geen behoorlijk gefundeerd oordeel kunnen vormen. De brief schijnt te zijn meegenomen door een Italiaans diplomaat, maar dat deze hem persoonlijk heeft afgegeven, is niet gebleken (dat de heer *Polak Daniëls* dit beweert, zegt niets, daar deze het ten allermeeste van horen zeggen kan hebben; de stelligheid, waarmee hij zich ten deze heeft uitgedrukt, heeft de commissie eerder de overtuiging geschonken, dat hij, zij het te goeder trouw, wel eens meer verklaart dan hij verantwoord kan, dan dat zij zijn verklaringen geredelijk zonder verdere bedenking als juist kan aanvaarden); het kan ook zijn, dat het schrijven de gezant, die zelf hierover geen inlichtingen meer heeft kunnen geven, heeft bereikt zonder dat de wijze van bestelling hem was gebleken.

Bracht dit alles de commissie al aan het twijfelen, of de ten deze betrachte lijdelijkheid van de gezant deze wel ernstig kan worden nagehouden, deze twijfel is nog vergroot door kennisgeving van een telegrammenwisseling tussen gezant en regering na de aankomst in Zwitserland van de getuige *Polak Daniëls*

en zijn medewerkster, mejuffrouw *A. M. Boon Hartsinck*, zijn latere echtgenote. De 17e Januari 1944 seinde de gezant naar Londen, dat de getuige, die hij betitelde als „waarnemend directeur van het Roode Kruis Ziekenhuis te 's-Gravenhage”, met zijn medewerkster was aangekomen „met een opdracht van het hoofdbestuur van het Roode Kruis voor de organisatie, ambulance en repatriëring van de Nederlanders uit Oost-Europa, voor welk doel zij besprekingen in Londen noodzakelijk achten en dringend om toestemming voor een overkomst verzoeken”; hij geeft, vermoedelijk in overleg met de getuige *Polak Daniëls*, als „referentie's” op de hoogleraar *Snapper* en de Minister van Waterstaat *Albarda*. De getuige heeft dit telegram „een stommitéit” genoemd, omdat er niet in stond, dat hij en zijn gezellin illegaal waren binnengekomen; in Londen moest men hen nu wel wantrouwen en blijkens het antwoord deed men dit ook. Aan deze „stommitéit” was echter de getuige zelf mede schuldig, gelijk hij zelf geenszins heeft verbloemd, want het telegram was opgesteld in samenwerking met de getuige zelf. De 12de Februari stelt de Minister van Buitenlandse Zaken dan nadere vragen: zijn de betrokkenen illegaal uit Nederland vertrokken en hoe staat het met hun betrekkingen tot „een door den vijand gecontroleerde organisatie, waarvan de N.S.B.-er *Engelbrecht* voorzitter is”? De 24ste Februari stelt de gezant op deze punten de minister gerust: de „genoemde personen zijn alhier illegaal aangekomen” en „zij hebben geen contact gehad met *Engelbrecht*, maar zijn in het bezit van een onofficieele opdracht van *Offerhaus* en *Verspyck*”; voorts zegt hij, dat een zekere *Kullmann*, die betiteld wordt als „hooge commissaris voor refuges” (de getuige *Polak Daniëls* spreekt van een „Zwitsers diplomaat” en bedoelt hiermee klaarblijkelijk dezelfde persoon) en van wie gezegd wordt, dat hij „eind dezer week naar Londen terug gaat”, een „uitvoerig memorandum” mee zal brengen „omtrent de opdracht en de voorbereiding daarvoor in Nederland”. Intussen wordt in Zwitserland onderzocht, „of hier iets kan worden voorbereid”; de gezant wacht nu verder „instructies” af. Doch ook thans bijt de regering nog niet dadelijk toe; zij wil, wat men zich van een regering, die zich haar verantwoordelijkheid bewust is in de bewogen tijden, waarover het gaat, wel kan begrijpen, eerst dat memorandum, waarmee de heer *Kullmann* de 19e Maart 1944 nog niet te Londen blijkt te zijn aangekomen, zelf wel eens zien alvorens te beslissen. Deze beslissing heeft de regering dan blijkbaar later te Londen overgelaten aan de heer *Ferwerda*; het duurt enige tijd voor zij komt.

Uit deze gang van zaken kan wel worden afgeleid, dat, wanneer de gezant in 1943 heeft gemeend, dat doorzending van de in November 1942 ontvangen brief naar Londen zonder meer geen zin had, dit geen lichtvaardige gedachte is geweest. Dat dit zijn algehele lijdelijkheid met betrekking tot de behandeling ervan ten volle voor haar aannemelijk maakt, kan de commissie niet zeggen; zij blijft zich afvragen, waarom de gezant inmiddels geen pogingen heeft ondernomen nadere gegevens uit Nederland te verkrijgen over het al dan niet reële van het ontvangen schrijven. Doch wat hiervan ook zij, zelfs als men wil aannemen, dat de gezant hier een nalatigheid heeft begaan, is dit nog meer dan een incidentele gebeurtenis te midden van een wereld van andere gebeurtenissen, waarvan het begrijpelijk is, dat zij toen veel meer zijn aandacht hebben getrokken. Dat er uit geconcludeerd zou mogen of kunnen worden tot een onjuiste gesteldheid van de gezant, kan alleen hij menen, die van mening is, dat hiervan tot op een algeheel bewijs van het tegendeel dient te worden uitgegaan. En zulk een uitgangspunt zou de commissie ten enenmale onjuist voorkomen.

Te minder kan de commissie tot zulk een conclusie komen, omdat haar gebleken is, dat de gezant, die onderwijl nog zijn vraag om richtlijnen herhaalt (als op 15 Augustus: „Verzoeken dringend de toegezegde volledige instructies te zenden”), intussen, nu hij zelf te rade is geworden, dat de heer *Polak Daniëls* iemand is, wiens werk en plannen aandacht verdienen, geenszins lijdelijk blijft en de hand al in zover aan de ploeg slaat als hij dit vermag. Zo seint hij op 17 April 1944 uitvoerig over de opleiding „van helpers voor *Ferwerda* voor Polen” en verzoekt deze heer te vragen „of dit in zijn plannen past en welke verbintenis de betrokkenen moeten aangaan en of dienstplichtigen kunnen worden aangenomen”. Uit deze vraag blijkt al wel van de moeilijkheid van de positie, waarin de gezant verkeert. De gezant kon zich met betrekking tot het repatriëringswerk niet vrij gevoelen; hij moest er van uitgaan, dat de leiding hiervoor van Londen moest uitgaan. De regering trouwens heeft het ook zelf zo begrepen; getuige alleen al reeds de benoeming van de

heer *Ferwerda* tot hoofd van de desbetreffende dienst. Nauwkeurige aanwijzingen zou de gezant zich gaarne zien gezonden; doch wie de vele gewisselde brieven en telegrammen uit 1944 en 1945 nagaat, kan begrijpen, dat de gezant het ten deze niet steeds even eenvoudig heeft gehad. De commissie begeert hiermee niet de staf te breken over de behandeling dezer zaken in het regeringscentrum; het ligt niet op haar weg zich hierover een oordeel te vormen en zij gevoelt zeer wel dit niet op redelijke wijze te kunnen doen. Het kan ook zeer wel zijn, dat de ongunst der verbindingen de betrokkenen hier parten heeft gespeeld, die tot de slotsom zouden moeten leiden, dat niemand iets valt te verwijten en desalniettemin de uitkomst niet is geweest wat men ervan heeft mogen verwachten. Zo blijken er in Mei 1944 bepaalde instructies niet te zijn overgekomen en het duurt enige tijd voor het hierdoor ontstane misverstand is opgehelderd. Zelf heeft de gezant bij zijn verhoor blijk gegeven niet zonder wrevel terug te denken aan dit alles; de commissie laat in het midden, of hij dit terecht of ten onrechte doet. De getuige *Visser 't Hooft* kreeg de indruk, dat de heer *Polak Daniëls* voor zijn plan „niet genoeg hulp van de regering heeft gehad”; dat hij ook niet genoeg hulp van de gezant had gehad, durfde de getuige, die er hiervoor te weinig in gezeten had (de heer *Polak Daniëls* ging altijd zelf naar de gezant), niet zeggen.

De gezant moest zich bij deze staat van zaken wel wat geremd voelen; daarbij komt datgene, wat hierboven onder 13 is opgemerkt. En nu stond daar tegenover hem iemand, die innig vervuld was van zijn „idee; een idee, die overigens goed was, de hulpcolonne”, gelijk de getuige *Visser 't Hooft* heeft verklaard. Vervuld tot in het bezetene; „daarvoor moest dan ook alles wijken”, voegt deze getuige er aan toe; en uit het geheel van verhoor en bescheiden van en omtrent de heer *Polak Daniëls* krijgt men een dergelijke indruk. Deze verhouding borg als vanzelf de mogelijkheid in zich, dat de gezant de heer *Polak Daniëls* op den duur in zijn binnenste een onredelijk lastig mens ging vinden (de getuige *Visser 't Hooft* zegt, dat de gezant „het land aan hem gekregen had”) en dat de heer *Polak Daniëls* van zijn kant in alle oprechtheid en toch ten onrechte de gezant ging zien als iemand met een ongepast tekort aan belangstelling. Windt hij zich een ogenblik op, dan spreekt hij zelfs van „sabotage”; maar daarnaast verklaart hij toch ook weer: „Van de gezant zie ik zeker geen opzet”. Als men hem vraagt dan eens te komen tot enige feitelijke toelichtingen, hoort men het boven besproken verhaal van de brief en verder een aantal wat de getuige zelf „nesterijen” heeft genoemd en die men steeds als men goed toekijkt, al naar zijn believen ten goede of ten kwade kan kleuren.

„Als je al die dingen stuk voor stuk bekijkt”, aldus de getuige *Polak Daniëls* zelf, „is bijna overal het sop de kool niet waard”. En hij barst dan uit in wat kennelijk de hoofdzak is geweest: „Je kreeg niet de minste kans enige activiteit te ontplooien”. Toch is de gezant „nooit onvriendelijk geweest” en er zijn verschillende brieven uit 1944 en 1945 zelf met dankbetuigingen van de heer *Polak Daniëls* aan de gezant. De commissie kan zich niet voorstellen, dat deze geschreven zouden zijn, wanneer werkelijk de gezant zich zo laakbaar zou hebben gedragen. De getuige *Polak Daniëls*, hierop gewezen, heeft hierop gezegd: „Ik heb steeds geprobeerd de stemming zo goed mogelijk te houden om in Godsnaam iets te bereiken”. De commissie is hierdoor niet overtuigd van het gemis aan betekenis van de dankbrieven. Zij kan zich wel voorstellen, dat ook iemand met bezwaren toch maar eens met een vriendelijk gebaar poogt een sfeer van welwillendheid te scheppen. Maar als b.v. in een brief van 30 September 1944 de heer *Polak Daniëls* zonder enige aanleiding of noodzaak de gezant dankt „voor de voortdurende medewerking, die ik van Uwe Excellentie mag ondervinden”, dan wordt zulk een gebaar, wanneer het uitgaat van iemand, die niet anders doet dan overlopen van bezwaren wegens gemis aan medewerking toch tot een onaanvaardbare huichelarij, waarvan de commissie de heer *Polak Daniëls* niet zonder meer mag verdenken.

Misschien heeft de heer *Polak Daniëls* wel eens enkele zijner bezwaren in zich zelf onderdrukt. De getuige *Visser 't Hooft* heeft hem veel horen klagen; doch de getuige *Polak Daniëls* zelf schildert de verstandhouding als „niet onvriendelijk; behalve in één gesprek; toen is het hooglopende ruzie geweest, maar dat is geregeld”.

Uit een aantekening van de gezant van 12 Februari 1945 blijkt, dat de getuige *Polak Daniëls* hem „verwijten” is gaan „doen”, waarop de gezant hem heeft verzocht te vertrekken. In een brief van de volgende dag erkent de getuige *Polak Daniëls*

ruiterlijk, dat hij inziet, dat zijn „toon volkomen ongepast is geweest”, wat hij nog tweemaal herhaalt en hij biedt de gezant zijn volledige verontschuldigen hiervoor aan, die deze de 15de Februari terstond aanvaardt.

Het zal op dit incident wel zijn, dat de opmerking over de „hooglopende ruzie” slaat. En als dan de 16de Februari de heer *Polak Daniëls* om een verklaring vraagt, die hem bij de Zwitsers moet helpen, zendt de gezant, kennelijk zonder enige wrok, hem haar de 20ste dadelijk toe.

Wanneer men de stapels schrifturen en verklaringen over dit en verschillende andere feitelijkheden nagaat, dringt zich wel de indruk van hier en daar enige wrijving op, doch zeker niet — en hierop komt het voor de stellers van dit verslag aan — van een gezant, die blijk geeft van een geestesgesteldheid, die tot waakzaamheid noopt bij het bekijken en waarderen van die gedragingen, welke aan de beoordeling der commissie zijn onderworpen. Zij meent hierom af te mogen stappen van de klachten over de gezant met betrekking tot het op zich zelf lofwaardige werk, door de heer en mevrouw *Polak Daniëls* ten behoeve der gevangenen in Oost-Europa ondernomen, nu deze niet kunnen leiden tot iets van belang voor haar oordeel over de houding der Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren in Zwitserland „tegenover personen, die tijdens de bezetting uit Nederland naar het onzijdige en geallieerde buitenland zijn uitgeweken”.

33470—33474 (*Bosch van Rosenthal*)

De toenmalige Nederlandse gezant te Bern, mr. *J. J. B. Bosch* ridder van *Rosenthal*, heeft met betrekking tot de brief van de heer *Polak Daniëls* aan de commissie medegedeeld, dat hij deze wel heeft ontvangen, doch niet wist, op welke wijze die hem had bereikt. De reden, waarom hij de brief heeft laten liggen en niet, gelijk de heer *Polak Daniëls* gaarne gezien zou hebben, naar Londen doorstuurde, was volgens de heer *Bosch van Rosenthal* daarin gelegen, dat, indien hij dat wel had gedaan, de Regering hem om nadere inlichtingen betreffende de heer *Polak Daniëls* zou hebben gevraagd, welke hij dan niet had kunnen verstrekken. Hij was derhalve van mening, dat het geen nut had de brief van de heer *Polak Daniëls* naar Londen door te zenden. Hij had nooit van deze heer gehoord en wist dus niet, wie de heer *Polak Daniëls* was. Men kon in die tijd niets en niemand vertrouwen; de heer *Polak Daniëls* kon wel een nazispion zijn, en, zo zeide de gezant, wie stond er voor in, dat hij die brief zelf geschreven had?

Toen later de heer *Polak Daniëls* zelf naar Zwitserland kwam, had hij, naar de gezant zich meende te herinneren, een introductiebrief bij zich van de heren *Offerhaus* en *Verspyck* van het Nederlandse Rode Kruis, doch deze was niet bij de bovengenoemde reeds eerder door hem ontvangen brief.

33483 (*Bosch van Rosenthal*)

De heer *Bosch van Rosenthal* verklaarde naar aanleiding van de klachten, die de heer *Polak Daniëls* heeft geuit over het gebrek aan medewerking, dat hij van de gezant zou hebben ondervonden, dat hij omtrent allerlei aangelegenheden, verband houdende met de plannen van de heer *Polak Daniëls*, herhaalde malen telegrammen naar Londen heeft gezonden.

35070; 35082—35091 (*Offerhaus*)

De heer *Offerhaus* heeft inderdaad in November 1942 de heer *Polak Daniëls* opdracht gegeven om een hulpexpeditie voor te bereiden ten behoeve van de gedeporteerde Joden. In verband daarmee — er waren naar de heer *Offerhaus* aan de commissie mededeelde, ook nog andere redenen, want de heer *Polak Daniëls*, die Jood was, had hier te lande veel moeilijkheden van de Duitsers ondervonden — is hij naar Zwitserland vertrokken.

De heer *Offerhaus* heeft de instructies voor de heer *Polak Daniëls* niet op schrift gesteld, doch ze hem in bijzijn van de heer *Verspyck* mondeling verstrekt.

Mocht de heer *Polak Daniëls* er bij aankomst in Zwitserland moeite mee hebben gehad, dat men daar niet aan die opdracht geloofde, dan zou het naar de mening van de heer *Offerhaus* voor de heer *Polak Daniëls* stellig niet moeilijk zijn geweest zich nader met hem in verbinding te stellen. Hij heeft dat echter niet gedaan. Hoewel de heer *Polak Daniëls* de huisarts van de heer *Offerhaus* was en deze altijd zeer goed met hem heeft kunnen opschieten, heeft hij ook na diens terugkomst in Nederland tot zijn verwondering nooit meer iets van hem gehoord.

37480—37482; 37570—37575 (*Visser 't Hooft*)

Dr. *W. A. Visser 't Hooft*, secretaris-generaal van de Wereldraad der Kerken en woonachtig te Genève, deelde aan de commissie mede, dat, toen de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland kwam, aldaar twijfel was gerezen aan de betrouwbaarheid van het Nederlandse Rode Kruis, waarvan men in Zwitserland wist, dat het al half „gleichgeschaltet” was. Daardoor is er aanvankelijk ook onzekerheid geweest over de heer *Polak Daniëls*, doch deze heeft niet lang geduurd. Naar de mening van de heer *Visser 't Hooft*, wond de heer *Polak Daniëls* zich

37673—37674; 37798; 37807—37808 (*Schoch*)

70746—70752; 70859—70864 (*van Tricht*)

72864—72871 (*de Vos van Steenwijk*)

88978—88980 (*Polak Daniëls*)

88982—88991; 89002 (*Polak Daniëls*)

gemakkelijk op over allerlei aangelegenheden en was hij spoedig van mening niet goed behandeld te worden.

Mr. *H. C. Schoch*, die als secretaris van de commissie-*Cleveringa* het verhoor, dat deze commissie de heer *Polak Daniëls* heeft afgenomen, heeft bijgewoond, was van mening, dat hij wel wat overdreef en de door hem ondervonden moeilijkheden wat te veel van zijn eigen kant bezag.

De heer *A. G. van Tricht*, destijds militair attaché te Bern en belast met de verzorging der Engelandvaarders in Zwitserland en de zorg voor hun doorreis naar elders, heeft geen bemoeiingen gehad met de werkzaamheden van de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland. Deze heeft hem echter wel gesproken over moeilijkheden, welke hij in verband daarmee ondervond. Hij heeft op de heer *van Tricht* de indruk gemaakt een veeleisend mens te zijn, die van mening was, dat iedereen maar dadelijk voor hem klaar moest staan. Daarbij had hij weinig inzicht in de moeilijkheden, welke er verbonden waren aan het verrichten van werk in een land als Zwitserland, een neutraal land, waar men niet alles kon doen wat men wilde.

De heer *de Vos van Steenwijk* verklaarde, dat hij geen wantrouwen tegen de heer *Polak Daniëls* heeft gekoesterd; intendeel, hij heeft zich, toen hij vernomen had, dat deze met zijn aanstaande echtgenote, mejuffrouw *Boon Hartsinck*, in Zwitserland was aangekomen, bereid verklaard om hun uit eigen middelen geld te geven, indien zij dit nodig mochten hebben. Mejuffrouw *Boon Hartsinck* was namelijk een dochter van een vriendin van mevrouw *de Vos van Steenwijk*. De heer *de Vos van Steenwijk* had wel laten informeren, of het juist was, dat de heer *Polak Daniëls* inderdaad onder-directeur was geweest van het Rode Kruis-Ziekenhuis te 's-Gravenhage, zoals deze bij zijn komst in Zwitserland gezegd had.

Het bleek, dat de heer *Polak Daniëls* inderdaad in Nederland deze functie had bekleed. Dat de heer *de Vos van Steenwijk* omtrent de heer *Polak Daniëls* inlichtingen had ingewonnen, was echter naar zijn mening geen teken van wantrouwen.

Omdat de heer en mevrouw *Polak Daniëls* niet als vluchtelingen wensten te worden beschouwd, ontstond er langzamerhand een gespannen verhouding tot de Nederlandse autoriteiten in Zwitserland, want zij waren van mening, dat deze autoriteiten er schuld aan hadden, dat zij als zodanig werden behandeld. Daarom heeft de heer *de Vos van Steenwijk* hun medegedeeld, dat niet de Nederlandse, doch de Zwitserse autoriteiten bepaalden, wie als vluchteling beschouwd moest worden en wie diensengevolge aan bepaalde maatregelen, zoals politietoezicht e.d., onderworpen zou zijn.

Hoewel de commissie, gelijk zij aan de heer *Polak Daniëls* bij zijn verhoor heeft medegedeeld, niet de bedoeling heeft gehad het onderzoek van de commissie-*Cleveringa* nog eens over te doen, heeft zij hem toch enige vragen willen stellen over aangelegenheden, waarover die commissie verslag had uitgebracht.

De heer *Polak Daniëls* heeft verklaard, dat hij ongeveer half Januari 1944 zijn eerste bezoek aan de Nederlandse gezant te Bern heeft gebracht. Op 8 November 1942 had hij de gezant reeds geschreven over de plannen, welke in overleg met de heren *Offerhaus* en *Verspyck* waren opgesteld over de repatriëring van door de Duitsers naar buiten Nederland gevoerde Nederlanders. In die brief had hij de gezant ook verzocht die plannen te Londen kenbaar te maken.

De heer *Polak Daniëls* had er zich tevoren over verbaasd, dat hij op die brief, die hij door tussenkomst van een Italiaans diplomaat, die naar Rome reisde, aan de gezant had gezonden, niets gehoord had en hij was voornemens de gezant daarnaar te vragen. De gezant zeide tijdens het bezoek tot de heer *Polak Daniëls* de brief te hebben gelezen, maar niet te hebben geweten wat hij er verder mee moest doen. De heer *Polak Daniëls* verklaarde aan de commissie, dat hij er erg van geschrokken was, dat zijn brief, waarvan voor hem veel afhing, niet verder bleek te zijn gekomen dan de lade van de gezant.

Deze had de heer *Polak Daniëls* aangeraden, zich omtrent zijn plannen te wenden tot de heer *de Vos van Steenwijk*, met wie hij toen contact heeft opgenomen. De heer *de Vos van Steenwijk* beloofde de heer *Polak Daniëls* en diens verloofde om zijn medewerking te verlenen aan het plan.

Eerst wilde de heer *de Vos van Steenwijk* echter hun komst in Zwitserland aan Londen melden en daar om instructies vragen. Tot dat doel heeft hij tezamen met de heer *Polak Daniëls* een telegram opgesteld, dat ter verzending aan de gezant is gegeven. Er was verzuimd in dat telegram te vermelden, dat de heer *Polak Daniëls* met zijn verloofde op illegale wijze naar Zwitserland was gereisd, waardoor enige moeilijkheden voor hen zijn ontstaan, die kort daarna door het verstrekken van uitvoerige gegevens uit Zwitserland hersteld konden worden.

Toen is, naar de heer *Polak Daniëls* meent, in Mei 1944 uit Londen geseind, dat uitvoerige instructies voor hem onderweg waren. De

88992—89004 (*Polak Daniëls*)

heer *Polak Daniëls* heeft daar lang op moeten wachten; op 24 Augustus 1944 kreeg hij echter door tussenkomst van een koerier van het Internationale Rode Kruis uitvoerige instructies van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Ferwerda*.

Inmiddels was de verhouding van de heer *Polak Daniëls* met de gezant, met de heer *de Vos van Steenwijk* en met de heer *Kijzer* door allerlei kleinigheden steeds slechter geworden. De heer *Polak Daniëls* heeft het gevoel gehad, dat men hem lastig vond.

Naar hij meent, kwam er op 20 Augustus 1944 een bevel van de Zwitserse vreemdelingenpolitie tot internering van hem en zijn verloofde, met wie de heer *Polak Daniëls* inmiddels getrouwd was.

De heer *Polak Daniëls* wist niet met zekerheid te zeggen, hoe dat bevel tot internering tot stand was gekomen, maar een van de belangrijke personen van de Zwitserse vreemdelingenpolitie heeft hem in een vertrouwelijk gesprek medegedeeld, dat nooit tot internering werd overgegaan, tenzij dit uitdrukkelijk door de legaties werd verzocht. Dit was voor de heer *Polak Daniëls* wel geen bewijs geweest, dat van Nederlandse zijde gevraagd was hem te interneren, maar uit die mededeling had hij wel begrepen, dat zulks het geval geweest moest zijn.

Verder verklaarde de heer *Polak Daniëls*, dat hij in verband met zijn werk in Zwitserland van de autoriteiten van dat land een vergunning nodig had gehad om rond te reizen en om het werkkamp Les Verrières, in de nabijheid van Neuchâtel, te bezoeken. De heer *Kijzer* zou deze vergunning aanvragen bij de Zwitserse vreemdelingenpolitie, doch 2½ maand nadat de heer *Kijzer* dat had toegezegd, was de vergunning er nog niet.

De heer *Polak Daniëls* weet niet zeker, waarom die hem niet verstrekt is, maar hij heeft voor zich zelf de overtuiging, dat de heer *Kijzer* haar nooit heeft aangevraagd.

In plaats van de verwachte vergunning kwam toen in Augustus 1944 het bevel tot internering, die echter geen voortgang vond, doordat de heer *Polak Daniëls* enige dagen tevoren zijn instructies uit Londen had ontvangen en kon aantonen, dat hem in Zwitserland de uitvoering van een belangrijke opdracht van de Nederlandse Regering was toevertrouwd.

In tegenstelling tot hetgeen de heer *Polak Daniëls* aan de commissie heeft verklaard, heeft hij in zijn rapport aan de Pakkettencommissie gezegd, dat de heer *Kijzer*, hoewel hij had toegezegd bij de vreemdelingenpolitie de vereiste vergunning aan te vragen, dit niet heeft gedaan. Toen hem gewezen werd op de tegenstrijdigheid tussen zijn verklaring en zijn veel positievere mededeling in zijn rapport aan de Pakkettencommissie, gaf de heer *Polak Daniëls* het bestaan dezer tegenstrijdigheid toe.

Al deze verklaringen in onderling verband hebben de commissie tot een inzicht gebracht, dat overeenstemt met de bevindingen van de commissie-*Cleveringa*. Evenmin als deze laatste heeft de commissie reden gevonden om zich in afkeurende zin uit te spreken over de mate van medewerking, die de gezant ten aanzien van de hierboven besproken punten aan de heer *Polak Daniëls* heeft verleend en over de houding, welke de gezant tegenover hem heeft aangenomen.

70501; 70506—70508 (*van den Tempel*)

Met betrekking tot de klachten, die de heer *Polak Daniëls* tegenover de Pakkettencommissie heeft geuit over het gebrek aan steun en medewerking, dat hij van de zijde der Nederlandse Regering heeft ondervonden bij zijn pogingen om hulp te gaan brengen aan de Nederlandse gedeporteerden in Oost-Europa, zodra dezen zouden zijn bevrijd, deelde de heer *van den Tempel* aan de commissie mede, dat de beschuldigingen van de heer *Polak Daniëls*, welke als bijlage tot het rapport van de Pakkettencommissie zijn opgenomen, vóór de publicatie van dat rapport noch aan hem, noch aan de heer *Ferwerda* zijn voorgelegd. Zij hebben dientengevolge op deze tegen hen geuite beschuldigingen, welke naar de mening van de heer *van den Tempel* kant noch wal raken, niet tijdig kunnen reageren.

De heer *van den Tempel* verklaarde, dat de heer *Ferwerda* in zijn opdracht aan de Nederlandse gezant te Bern heeft medegedeeld, dat de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland zou worden belast met het vormen van een Rode Kruis-équipe teneinde daarmee te zijner tijd hulp te gaan verlenen aan de Nederlandse gedeporteerden in Oost-Europa.

De daartoe dienende opdracht was door de heer *van den Tempel* uiteraard in overleg met de Regeringscommissaris voor de Repatriëring verstrekt. Daarin was uitdrukkelijk bepaald, dat de heer *Polak Daniëls* voortdurend moest handelen in overleg met de gezant te Bern en met de gedelegeerde van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis in Zwitserland, de heer *de Vos van Steenwijk*. Dezen toch waren de schakel met de officiële instanties te Londen en

konden de toestanden en de mogelijkheden in Zwitserland beter beoordelen dan men dat in Engeland kon.

Aan deze opdracht heeft de heer *Polak Daniëls* zich niet gehouden. Dat blijkt ook uit het verweerschrift, dat de heer *de Vos van Steenwijk* naar aanleiding van de tegen hem ingebrachte klachten aan de Pakkettencommissie heeft gezonden en dat als bijlage 32 aan het rapport van genoemde commissie is toegevoegd.

Bovendien zagen de officiële instanties te Bern en Genève de mogelijkheden heel anders in dan de heer *Polak Daniëls*.

Aanvankelijk is de heer *van den Tempel* blij geweest om in Zwitserland, evenals in Zweden was geschied, een vertegenwoordiger te kunnen aanstellen, die daar de aangelegenheden van de Repatriëringdienst zou kunnen behartigen. Het motief voor de opdracht aan de heer *Polak Daniëls* was gelijk geweest aan dat, hetwelk tot het instellen van een vertegenwoordiging van de Repatriëringdienst in Zweden had geleid. Deze dienst hoopte namelijk de Nederlandse gedeporteerden, die tengevolge van het verloop der krijgsvaardigheden achter de Russische linies zouden komen, van Stockholm en van Zwitserland uit hulp te kunnen bieden. Deze gedachte berustte, zo zeide de heer *van den Tempel*, op de speculatie, dat de Russen bereid zouden zijn voor dat doel een Nederlandse colonne in hun gebied toe te laten. De Nederlandse Regering is er maanden mee bezig geweest om dat doel te bereiken, maar toen dat niet gelukte, was daarmede de grondslag van de uit Zwitserland te ondernemen repatriëringwerkzaamheden weggevallen.

„Ik heb”, zo vervolgde de heer *van den Tempel* zijn betoog, „er mij van tevoren rekenschap van gegeven, dat het een speculatie was en dat er belangrijke sommen mede gemoeid konden zijn. In Zwitserland waren echter uitgewekenen, die niets omhanden hadden; *Polak Daniëls* en anderen; deze krachten konden nu aldus worden benut. Wij wilden die uitgaven riskeren in de hoop de gedeporteerden te kunnen bereiken na het terugdringen van de Duitsers. Ik heb dus geweten, dat het een kans was; de heer *Ferwerda* en de heer *de Groot* deelden volkomen mijn opvattingen.

De eerste ongerustheid omtrent de heer *Polak Daniëls* werd bij mij gewekt, toen hij, na zijn aanstelling door ons, opgave deed van hetgeen hij nodig achtte voor de uitrusting van de colonne. Ik schrok hiervan, vooral omdat het onzeker was, of alles wel nut zou hebben. Hij wenste een complete kostbare uitrusting voor alle betrokkenen, een volkomen gemotoriseerde colonne, een transportabel noodziekenhuis en een laboratorium, voorraden levensmiddelen en geneesmiddelen enz. In zijn brief stond geen woord omtrent de kansen van deze expeditie. Het was uiteraard zijn taak in Zwitserland na te gaan, welke kans van slagen dit alles had in verband met de afstanden en de technische moeilijkheden, welke te overwinnen zouden zijn; hij vroeg slechts geld om dit alles te kunnen kopen. Ik heb deze verlanglijst besproken met de Regeringscommissaris. Wij wilden wel geld beschikbaar stellen, maar waren niet voornemens bijvoorbeeld een transportabel laboratorium in Zwitserland aan te schaffen. Daartoe was alles veel te onzeker. Wij hebben dus het bedrag verminderd, maar het was toch zo, dat hij zich op bescheiden voet behoorlijk kon inrichten. Zo stond het er dus voor, tot later bleek, dat het plan niet kon doorgaan; tot ver na mijn aftreden zijn er pogingen gedaan om toegang tot door de Russen bezet gebied te verkrijgen. Ik heb correspondentie overgelegd van de gezant te Moskou, nog begin 1945, waarin hij aanraadt de colonne *Polak Daniëls* gereed te houden, zodat, als er toestemming werd gegeven, deze dadelijk zou kunnen vertrekken. Deze toestemming is echter nooit verkregen.

Dit is dus de werkelijke kern van de zaak geweest. Als ik nu weer, onder precies dezelfde omstandigheden, de beslissing moest nemen omtrent het uitrusten van zo'n colonne, zou ik evenzo handelen. Ik zou aanhouden op een bescheiden opzet. Maar wij moesten uiteraard vertrouwen op onze officiële vertegenwoordigers in Zwitserland en op de heer *Polak Daniëls* zelf.

Nu een woord over de nota, welke dr. *Polak Daniëls* aan de commissie *Vorink* heeft gezonden. Op wiens instigatie dat is gebeurd, is mij niet bekend en wij hebben er eerst door de publicatie kennis van gekregen. Ik wil hier op een paar punten wijzen.

In de eerste plaats zegt de heer *Polak Daniëls*, dat wij hem uit Londen hebben geschreven „dat ook legers wel eens moeten wachten”. De desbetreffende brief heb ik aan uw commissie overgelegd. De eerste zin van die brief zette de situatie precies uiteen. Die luidde:

„De ontwikkeling van den oorlogstoestand, zoowel in het Oosten als in het Westen, maakt het onmogelijk thans te zeggen, waar en wanneer de Zwitsersche équipe zal worden ingezet”.

Zolang wij geen toestemming hadden om in door de geallieerden of Rusland bezet gebied te komen, was men gedwongen te wachten. Voor ons was dat verre van prettig; tevergeefs poogden wij elke dag verder te komen. De heer *Polak Daniëls* moet deze brief voor zich

hebben gehad, toen hij het stuk voor het rapport-*Vorrink* schreef, maar de zin, waar het op aankomt, laat hij weg; hij neemt alleen de laatste zin. Hij had geschreven, dat hij zo moeilijk zijn mensen bij elkaar kon houden en hij vroeg, of hij ze mocht laten gaan, als ze werden opgeroepen voor militaire dienst. Ik heb toen geschreven, dat de *équipe* in stand moest worden gehouden, dat men geduld moest oefenen en dat ook legers wel eens moesten wachten, voor zij werden ingezet. Op dat ogenblik waren de geallieerde legers in Italië niet actief en waarschijnlijk heeft mij dit door het hoofd gespeeld. De zaak was echter, dat wij op dat ogenblik niets konden doen.

In de tweede plaats zegt hij, dat alles, behalve kantoomateriaal, wat voor veel geld in Zwitserland moest worden gekocht, bij diverse Regeringsinstanties te Londen aanwezig was (medicamenten en kleding). Ik geloof er niets van, dat een en ander in mijn tijd in Londen beschikbaar was; ik wil echter hierop niet uitvoerig ingaan. Er werd in Londen voortdurend gefluisterd, dat er nog wel eens iets „zwart” was te krijgen. Maandenlang is het hoofd van de geneeskundige dienst door middel van het Departement van Economische Zaken bezig geweest om geneesmiddelen voor Nederland te kopen; dan stuitte men wel op die beweringen, maar het bleef altijd bij het vage. Het was trouwens niet mogelijk voor de Regering om „zwart” te kopen. Het is echter een fantastische bewering, dat wij in de tweede helft van 1944 in staat zouden zijn geweest goederen, die in Zwitserland nodig waren, van Engeland uit daarheen te transporteren.

Het derde punt is, dat hij ons herhaaldelijk heeft verzocht, op welke verzoeken hij geen antwoord ontving, zijn team, in afwachting van het gaan naar Oost-Europa, in te zetten in Nederland, Frankrijk of elders. Dat was echter volkomen onmogelijk; wij hadden er niet de minste kans toe. Men moest wel volkomen de kluts kwijt zijn om te kunnen veronderstellen, dat wij konden bewerkstelligen, dat de colonne zich naar Frankrijk, België of Nederland kon begeven en daarna naar Oost-Europa.

Later, toen ik reeds was afgetreden als minister, heeft men nog geprobeerd de colonne in Frankrijk toegelaten te krijgen. Dit is niet gelukt; de Franse Regering wilde de colonne niet toelaten. Wel schijnt er toen gezegd te zijn, dat zeventien leden van de *équipe* in Frankrijk te werk konden worden gesteld, maar los van de colonne. Onder die vijftig mensen waren dokters en verpleegsters, op wier hulp de Franse Regering wellicht prijs stelde.”

Die zeventien personen hebben toen om voor de heer *van den Tempel* onbegrijpelijke redenen geweigerd. „Zij zeiden”, aldus de heer *van den Tempel*, „dat er desorganisatie en corruptie in Frankrijk was, maar in welk deel van de wereld waren deze er niet? Dat was toch geen reden om zijn plicht niet te doen? Het beeld is niet fraai; deze mensen zijn in Zwitserland onderhouden en toen ze in Parijs kwamen, hebben zij hun eigen belangen laten gelden.

Om het beeld te voltooiën wil ik nog op één punt wijzen, nl. op het oordeel van dr. *Polak Daniëls* over de Nederlanders, waar hij met dezen in aanraking is gekomen. Hij klaagt over het Rode Kruis in Nederland, over de houding van de Nederlandse autoriteiten in Zwitserland, over de ervaringen, die hij heeft gehad met de missie-*Boon* in midden-Europa en over zijn ervaringen in Londen en Parijs; overal schoten de Nederlanders te kort. Ik wraak de betrouwbaarheid van de bijlage van dr. *Polak Daniëls* tot het rapport der commissie-*Vorrink*.

In de conclusies van de commissie-*Vorrink* staat op blz. 29 van het rapport, wat deze hoofdkwestie betreft, dus voornamelijk op grond van het rapport van de heer *Polak Daniëls*: „Zij acht evenwel de Regering te Londen — in casu het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring — alsmede het Londen-comité mede verantwoordelijk voor het mislukken van de Zwitserse hulpacties.”¹⁾

Ik noem dit slechts als voorbeeld van de wijze van samenstelling van het rapport-*Vorrink* en u begrijpt wel, hoe ik daarover oordeel. De commissie-*Vorrink* kon gemakkelijk inlichtingen krijgen van mensen, die op de hoogte waren, maar zij volstaat met inlichtingen van iemand, van wiens onbetrouwbaarheid in dit opzicht zij zich gemakkelijk had kunnen overtuigen. Zij publiceert zonder meer een uiteenzetting, die een bepaalde indruk moest wekken. De pers is vatbaar voor sensationeel nieuws en als zij deze dingen beschreven vindt in een brief van de heer *Polak Daniëls*, zal zij allicht de andere zijde willen horen, maar als zij deze dingen vindt in het rapport van een commissie, waarin o.a. de heer *Vorrink* zitting heeft, bedenkt zij zich niet lang. De commissie-*Vorrink* had zo behoorlijk moeten zijn dit voor te leggen aan mensen, die inlichtingen konden geven, maar dit alles niet zonder meer moeten publiceren. Ik wil dit niet nader kwalificeren, ik zou er een zeer sterk woord voor moeten gebruiken.”

De heer *Ferwerda* verklaarde, dat, nadat duidelijk was geworden, dat de Russische Regering aan de colonne van de heer *Polak Daniëls* geen visum zou verlenen, aan deze was medegedeeld, dat de leden

70509—70510 (*van den Tempel*)

¹⁾ Noot der commissie.

In het door de commissie gebezigde exemplaar van het rapport der Pakkettencommissie komt deze passage voor op blz. 35.

42063—42072 (*Ferwerda*)

der colonne, die in afwachting van hun uitzending gedurende enige maanden een naar omstandigheden zeer ruime toelage hadden genoten, deze niet meer zouden ontvangen.

„Er is gezegd:”, aldus de heer *Ferwerda*. „We zullen jullie naar Parijs zenden en dan kun je in Parijs werken, als je wilt”.

„Er is toen praktisch geen van de leden van de colonne geweest, die geprobeerd heeft om in Parijs te werken; zij zijn allemaal snel doorgegaan naar Nederland. De heer *Polak Daniëls* is na enkele dagen te Parijs te hebben vertoefd, nadat geprobeerd was van U.N.R.R.A. toestemming te verkrijgen hem te gebruiken met een gedeelte van zijn colonne, hetgeen door U.N.R.R.A. is geweigerd, naar Londen gekomen”. Daar is de heer *Polak Daniëls* toen enige tijd aan het Regeringscommissariaat werkzaam geweest teneinde af te wachten, of er op een andere wijze nog van zijn diensten gebruik zou kunnen worden gemaakt.

Naar de mening van de heer *Ferwerda* was de heer *Polak Daniëls* een onevenwichtig en zeer moeilijk mens, die alle mogelijke klachten had over iedereen; over zijn medewerkers in Zwitserland, over de verhoudingen in Zwitserland, over de repatriëringsmissie te Parijs, over het gebrek aan ondersteuning van Sociale Zaken, over de weinige medewerking van het commissariaat enz. Volgens de heer *Polak Daniëls* zou alles geheel anders zijn gegaan, als hij het gedaan had.

Later is de heer *Polak Daniëls* lid geweest van de repatriëringsmissie, die onder leiding van mr. *G. A. Boon* in de zomer van 1945 naar Tsjecho-Slowakije is gezonden, teneinde vandaar uit te proberen de zich nog op Russisch gebied bevindende Nederlandse gedeporteerden te helpen en te repatriëren. Hij heeft toen ook allerlei moeilijkheden met de heer *Boon* gehad.

40039—40041 (*Wijnbergen*)

Een der voornaamste medewerkers van de heer *Ferwerda*, de heer *Wijnbergen*, deelde aan de commissie mede, dat, toen er voor de hulp-équipe, welke de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland had gevormd, geen werk bleek te zijn, hij de heer *van Waveren* had aangeraden op enige personen van deze hulp-équipe, die toen te Parijs vertoefden, een beroep te doen. De heer *J. G. van Waveren* was destijds te Parijs bij de Nederlandse repatriëringsmissie in Frankrijk werkzaam.

De heer *van Waveren* had toen een bepaald aantal mensen nodig, omdat vele uit Duitsland gekomen gedeporteerden in afwachting van hun terugzending naar Nederland in Franse repatriëringskampen moesten worden ondergebracht en verzorgd, voor welke taak hij slechts weinig hulpkrachten ter beschikking had. De te Parijs vertoevende leden van de hulp-équipe, die tevoren van overheidswege een toelage hadden ontvangen om te zijner tijd voor repatriëringswerkzaamheden te worden ingezet en daar niets omhanden hadden, weigerden echter aan dit verzoek te voldoen.

72872—72880 (*de Vos van Steenwijk*)

De heer *de Vos van Steenwijk* deelde aan de commissie mede, dat hij reeds vóór de komst van de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland op verzoek van enkele vluchtelingen een commissie had gevormd om, wanneer de bevrijding der gedeporteerden een feit zou zijn geworden, de mensen uit het oosten — arbeiders en Israëlieten —, te repatriëren. In genoemde commissie hadden zitting dr. *van Hamel*, die in Polen werkzaam was geweest, de heer *Kijzer* en nog verschillende anderen. De heer *de Vos van Steenwijk* heeft toen getracht om, nadat de heer *Polak Daniëls* in Zwitserland was gekomen, hem en ook de heer *Gans*, de voorzitter van de Joodse Coördinatie Commissie, die tezamen reeds plannen hadden gevormd omtrent de repatriëring uit Oost-Europa, te doen samenwerken met de door hem gevormde commissie. Hij was immers van mening, dat de tot oplossing te brengen vraagstukken niet alleen Joden betroffen en daarom achtte hij het gewenst, dat ook niet-Joden zich daarmee bezig hielden.

De heer *de Vos van Steenwijk* kreeg toen uit Londen bericht van de heer *Ferwerda*, dat de heer *Polak Daniëls* belast was met de samenstelling van een hulp-équipe en dat deze bij de uitwerking van die opdracht nauw contact met hem moest onderhouden.

„Ik heb”, zo vervolgde de heer *de Vos van Steenwijk*, „daarna een paar maal een circulaire gekregen, opgesteld door de heer *Polak Daniëls*, waarop ik een brief heb geschreven aan de heer *Ferwerda*, met afschrift aan de toenmalige minister van den Tempel, waarin ik heb uiteengezet, dat, aangezien dr. *Polak Daniëls* grote conferenties hield, waarbij weliswaar naar ik toegeef zeer capabele mensen voordrachten hielden, maar waarbij 100 procent Joden betrokken waren, en aangezien ik niet accoord ging met de gehele opzet van dr. *Polak Daniëls* — welke opzet enorm veel geld heeft gekost —, er geen nauwe samenwerking bestond en kon bestaan en daarom wilde ik geen enkele verantwoordelijkheid dragen.

Ik heb daarop een brief gekregen van de heer *van den Tempel*, waarin hij mij bedankte voor hetgeen ik had gedaan — enfin, een heel vriendelijke brief — en dat de heer *Polak Daniëls* het verder

wel zou doen zonder samenwerking met mij. Ik vond dat uitstekend, maar alles bij elkaar heeft dit, als ik mij niet vergis, 200 000 Zwitserse francs gekost en er is zo goed als niets van terecht gekomen. Als ik mij goed herinner, zijn mr. *Boon*, dr. *Polak Daniëls* en nog iemand plotseling tot de conclusie gekomen, dat hun plan geen doorgang kon vinden, waarvan ik ook bericht heb gehad. De details weet ik niet meer, maar in ieder geval is een dergelijke grootscheepse opzet op niets uitgelopen. De heer *Polak Daniëls* heeft bij mij eerst een paar vergaderingen meegemaakt, maar hij wilde — en zijn vrouw vond dat, geloof ik, ook wel heel aardig — een expeditie-*Polak Daniëls* hebben, waarop ik onmiddellijk heb gezegd, dat ik daar dan verder als vertegenwoordiger van het Rode Kruis niets meer mee had te maken.”

Daar hij nadien nog maar weinig met de heer *Polak Daniëls* in aanraking is geweest, kon de heer *de Vos van Steenwijk* niets mededelen over de gespannen toestand, die later rondom eerstgenoemde is ontstaan.

In het reeds meermalen genoemde „Beknopt overzicht”, dat de heer *van den Tempel* de commissie heeft aangeboden, wordt met betrekking tot de klachten, welke de heer *Polak Daniëls* heeft geuit, het volgende medegedeeld.

„In het begin van 1944 werd de Nederlandse Regering door de Voorzitter van het Londense Comité van het Nederlandse Rode Kruis, tot wie de Nederlandse Gezant te Bern zich had gericht, in kennis gesteld, dat in Zwitserland waren gearriveerd dr. *Polak Daniëls*, waarnemend directeur Rode Kruis Ziekenhuis Den Haag, in gezelschap van zijn aanstaande echtgenote en medewerkster *A. M. Boon Hartsinck*, met opdracht van het Hoofdbestuur Rode Kruis tot organisatie van een ambulance en repatriëren van gedeporteerde Nederlanders uit Oost-Europa. Voor dit doel achtten zij bespreking in Londen noodzakelijk en verzochten dringend toestemming voor overkomst. Deze kennisgeving moest wel de indruk wekken, dat dr. *Polak Daniëls* in Nederland was uitverkoren om het werk te doen, waaraan hij zijn krachten wilde besteden. De overkomst heeft toen niet plaats gehad. In de loop van 1944 leidde het voornemen, geen kans ongebruikt te laten om de in grote nood verkerende gedeporteerde Nederlanders in Polen en Tsjecho-Slowakije, zodra dezen uit handen van de vijand zouden zijn bevrijd, zo spoedig mogelijk te hulp te komen, er toe, dr. *Polak Daniëls* op te dragen de uitrusting van een hulp-équipe van in Zwitserland vertoevende Nederlanders, ten dienste van de Repatriëringdienst, voor te bereiden. Na een voorlopige kennisgeving werd omstreeks Juli 1944 door de Regeringscommissaris een instructie gezonden voor de heer *Polak Daniëls*, welke deze, volgens zijn mededeling, op 24 Augustus 1944 bereikte.

Het was uiteraard onze bedoeling, dat, op de wijze als in Stockholm, dr. *Polak Daniëls* steeds zou handelen in overleg met de Nederlandse Gezant te Bern. Van de moeilijke persoonlijke verhoudingen in Zwitserland waren wij toen niet op de hoogte. Bij een telegram van 8 September 1944 werd de heer *Polak Daniëls* door de Regeringscommissaris speciaal opdracht gegeven, nauw contact met de gedelegeerde in Zwitserland van het Comité Londen van het Rode Kruis te onderhouden. Volgens de heer *J. W. J. baron de Vos van Steenwijk* (zie bijlage 32 Rapport Commissie-Vorrink) heeft de heer *Polak Daniëls* daaraan niet voldaan. Eerst later bleek ons, dat in leidende kringen in Zwitserland de mening overheerste, „dat de plannen van *Polak Daniëls* en de wijze, waarop deze zich de uitvoering daarvan dacht, niet in overeenstemming zouden zijn met de aan het einde van de oorlog bestaande toestand, en dat de repatriëring der betrokken Nederlanders in veel groter inter-geallieerd verband zou moeten geschieden en dat een al te veel in details uitgewerkt plan voor een speciale hulp-actie uit Zwitserland wel eens niet tot uitvoering zou kunnen komen”.

Onze ongerustheid werd echter gewekt, toen dr. *Polak Daniëls* een groots opgezet plan inzonderd voor de uitrusting van zijn équipe, waarbij zelfs een noodziekenhuis met klein laboratorium niet ontbrak, terwijl bij de kansen om deze aldus uitgeruste équipe op het, in elk geval zéér ver afgelegen terrein van actie te kunnen brengen, zelfs niet werd stilgestaan. Wij hebben toen gemeend onder de gegeven omstandigheden matiging te moeten betrachten en in September 1944 de heer *Polak Daniëls* telegrafisch van onze opvatting in kennis gesteld. (Zeer tot zijn leedwezen beschikt ondergetekende niet over de tekst van de desbetreffende brief van dr. *Polak Daniëls* en van zijn vorenbedoeld telegram.)

Ondergetekende moet voor de toenmalige stand van zaken aangaande de mogelijkheid van toelating der équipe in het ooste-

lijke bevrijde gebied, verwijzen naar bijlage 7. Nog in de daarbij ingevoegde brief van Buitenlandse Zaken aan Sociale Zaken van 15 Februari 1945 — dus enkele dagen vóór het aftreden van ondergetekende als Minister — werd gezegd:

„Hr. Ms. Ambassadeur te Moskou blijft doende om de uitzending der missie-*Polak Daniëls* te verwezenlijken, doch zou gaarne bericht ontvangen of — wanneer zijn stappen succes hebben — vaststaat, dat bedoelde missie in staat is zonder verwijl naar haar arbeidsveld te vertrekken.”

De volstreckte onzekerheid, welke in het najaar van 1944 bestond — en ons kwelde — ten aanzien van medewerking van Russische zijde, had natuurlijk haar terugslag in elke richting.

In November 1944 bracht mr. *W. F. L. graaf van Bylandt*, loco-secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen, een bezoek aan Zwitserland. Hij pleegde voor zijn vertrek overleg met ondergetekende omtrent de punten, waaromtrent hij zich aldaar ten behoeve van Sociale Zaken zou oriënteren. De briefwisseling na zijn terugkomst met hem terzake gevoerd, is als bijlage 8 bijgevoegd.

Ondergetekende ziet zich genoopt hier in te gaan op enkele opmerkingen in de bijdrage van dr. *Polak Daniëls* tot het rapport der Commissie-*Vorrink* (zie bijlage 30 van dat Rapport). Daarbij moet hij vooraf de aandacht vestigen op tweeërlei:

1. Die bijdrage van dr. *Polak Daniëls* is vóór de publicatie van het Rapport-*Vorrink* niet voorgelegd aan de Regeringscommissaris of aan de oud-Minister van Sociale Zaken; voorlichting van deze zijde werd blijkbaar door de Commissie-*Vorrink* niet nodig geoordeeld.

2. Dr. *Polak Daniëls* beklagt zich over slechte ervaringen met Nederlanders, op elk terrein, waar zijn activiteit hem voerde: in bezet Nederland vond hij al spoedig gebrek aan belangstelling en medewerking voor zijn plannen; over Zwitserland is het een voortdurende klaagzang; Londen schoot tekort; als lid van de Missie-*Boon* heeft hij slechte ervaringen wat betreft de Nederlanders; in Parijs was er: onbeschrijfelijke chaos, onhygiënische toestanden in de D.P.-kampen, absoluut onvoldoende voeding en huisvesting, zeer onbehoorlijke behandeling en reeds spoedig duidelijke tekenen van geknoei overal.

Dr. *Polak Daniëls* vermeldt op blz. 2 van zijn bijdrage tot het Rapport-*Vorrink*:

„Tot December 1944 werd op geen dezer verzoeken ingegaan, behoudens een telegram, ondertekend door de Minister van Sociale Zaken: dat ook legers dikwijls jaren moeten wachten, alvorens ingezet te worden.”

De werkelijke toedracht van zaken was aldus. Op 18 October 1944 ontving de Regeringscommissaris via de Gezant en Buitenlandse Zaken een schrijven d.d. 6-10-44 van dr. *Polak Daniëls*, welk schrijven in bijlage 9 bij dit verslag is gevoegd.

Daarop is d.d. 30 October 1944 (via Buitenlandse Zaken en de gezant) als volgt door ondergetekende geantwoord aan dr. *Polak Daniëls*:

„Naar aanleiding van haar missive d.d. 18 dezer ..... heb ik de eer Uwer Excellentie te verzoeken het navolgende onder de aandacht van Hr. Ms. Gezant te willen brengen. De ontwikkeling van den oorlogstoestand, zoowel in het oosten als in het westen, maakt het onmogelijk, thans te zeggen, waar en wanneer de Zwitsersche équipe zal worden ingezet. Ik acht het echter om velerlei redenen van groot belang, dat deze équipe gereed is om op telegrafische aanwijzing te vertrekken naar het aan te wijzen punt. Het is daarom wenschelijk, dat de équipe in stand worde gehouden en het aantal deelnemers niet worde gewijzigd. Indien er personen zijn, die in sterke mate de voorkeur aan dienstneming bij het leger geven — waarbij echter moet worden gewezen op het feit, dat in de huidige omstandigheden de mogelijkheid tot dienstneming beperkt is — zullen deze dus door anderen moeten worden vervangen. Voorshands wil het mij echter voorkomen, dat zij er goed aan zullen doen geduld te oefenen. Ook legers wachtten vaak vele jaren voor zij worden ingezet.”

Dr. *Polak Daniëls* heeft vrijheid gevonden alleen de laatste suggestieve zin in zijn voor publicatie bestemde bijdrage tot het Rapport-*Vorrink* op te nemen, met weglating van de essentiële mededeling, die de gehele toestand beheerste.

als door en door vals moeten afwijzen.”

Vorrink staat:

„Wat de ons opgedragen aankopen betreft, dr. *P.D.* ontdekte na diverse besprekingen (eind April 1945 v. d. T.) dat, behalve kantoomateriaal, alles, wat ons door de repatriëringdienst opgedragen was in Zwitserland tegen exorbitante prijzen te kopen, bij diverse regeringsinstanties te Londen aanwezig was (medicamenten en kleding)”.

Voor de tweede helft van 1944 bestond deze mogelijkheid bevestigd niet. Trouwens, het ligt voor de hand, dat, terwijl de oorlog op zijn hevigst woedde, er ook geen sprake had kunnen zijn van transport van deze goederen van Londen naar Zwitserland.

Herhaaldelijk maakt dr. *Polak Daniëls* gewag van zijn verzoeken om „het team in te zetten, waar dan ook: Holland, Frankrijk of elders, in afwachting van de mogelijkheid naar Oost-Europa te gaan.”

Het is dr. *Polak Daniëls* blijkbaar tot het laatst toe ontgaan, dat het ons niet vrijstond door het in volle oorlog verkerende Europa naar believen een Nederlandse équipe of colonne te dirigeren.

De toestemming voor de équipe om naar het oostelijk gebied te vertrekken, is nooit verkregen. Het verdere verloop en de afwikkeling van zaken hebben niet plaats gehad onder mijn verantwoordelijkheid en het zou dus niet juist zijn deze hier te behandelen. Ondergetekende moge nog de aandacht vestigen op de mededeling van dr. *Polak Daniëls* betreffende de weigering van 17 équipe-leden om werkzaamheden te Parijs te verrichten, waarvoor zij niet waren geëngageerd, „gezien de toestanden bij de missie aldaar.” Dat was de eerste maal, dat een beroep voor daadwerkelijke hulp werd gedaan op leden der équipe.

Volgens mededeling van de Regeringscommissaris was voor de tewerkstelling van de équipe in Frankrijk, als équipe, geen medewerking van de Franse autoriteiten te verkrijgen.

In het licht van het vorenstaande zal het begrijpelijk zijn, dat wij de bewering op blz. 29 van het Rapport-*Vorrink*:

„Zij acht evenwel de Nederlandse Regering te Londen — in casu het Regeringscommissariaat voor de repatriëring — alsmede het Londen-comité mede verantwoordelijk voor het mislukken van de Zwitserse hulp-actie.”,

als door en door vals moeten afwijzen.”

89008—89014 (*Polak Daniëls*)

De heer *Polak Daniëls* verklaarde, toen hij door de commissie werd gehoord, dat het zijn bedoeling is geweest, dat hij en zijn hulp-équipe met de hulp van de Regering, die zich daartoe met de Russen en de andere geallieerden zou verstaan, in de gelegenheid zouden worden gesteld om naar Centraal en Oost-Europa gevoerde Nederlanders te repatriëren. Hij was indertijd van oordeel geweest, dat daarvoor in het geheel geen moeite was gedaan. „Van de haken en ogen, die hieraan vastzaten”, aldus de heer *Polak Daniëls*, „wist ik toen niets af. Wij zaten geïsoleerd en wij hadden het naïve idee, dat onze Regering in Londen het even zou vragen aan de Russische vertegenwoordigers en dat het dan wel voor elkaar zou komen. Dat was inderdaad een manco in ons inzicht toentertijd. Wij werden in onze gedachte gesteund, doordat wij met verscheidene vertegenwoordigers van alle grote hulporganisaties in Genève, zoals de Joint, de Y.M.C.A., de Quakers, alle organisaties, die het plan hadden in die gebieden hulp te verlenen, regelmatig contact hadden. Deze stelden zich ook alle voor, dat het zo zou gaan.”

De heer *Polak Daniëls* verklaarde voorts, dat het naar zijn mening niet te wijten is geweest aan een gebrekkige voorbereiding van de Nederlandse Regering, dat hem en aan de leden van zijn équipe het Russische visum is geweigerd. Tijdens zijn verblijf te Londen, waar de heer *Ferwerda* hem in het voorjaar van 1945 had ontboden, is de heer *Polak Daniëls* nog naar de Russische ambassade gegaan, maar hij was gelijk hij zeide van een koude kermis thuisgekomen.

89026—89029 (*Polak Daniëls*)

Met betrekking tot de ontstemming van de heer *Polak Daniëls* naar aanleiding van hetgeen een gedeelte van zijn hulp-équipe te Parijs heeft ervaren, deelde hij aan de commissie mede, dat hij tevoren een bespreking had gevoerd met de heren *Ferwerda* en *Brandel*. Tijdens deze bespreking is een overeenkomst tot stand gekomen, die twee dagen later door de heren *Polak Daniëls* en *Brandel* is getekend. Eerstgenoemde heeft bij zijn verhoor een afschrift van deze overeenkomst overgelegd. Dit luidt:

„Op Zaterdag 5 Mei vond een bespreking plaats te Londen op 49, St. James's Street, tusschen de heeren *Ferwerda*, Regeeringscommissaris voor Repatriëring, *Brandel*, voor de Mission Néerlandais pour le Repatriement te Parijs, Dr. *Polak Daniëls* voor de Equipe de Secours aux Déportés Néerlandais en Europe Orientale te Genève en van *den Bergh* te Londen.

Bij deze bespreking werd overwogen, dat de „Mission” te Parijs tengevolge van een enorme toevloed van repatriandi, alsmede met het oog op de repatriëring, die over eenige dagen met

een tempo van 1000 per week zal moeten beginnen, dringend om hulpkrachten verlegen is, terwijl anderzijds de „Equipe etc.” te Genève reeds maanden lang vraagt om bij de actieve hulpverlening te kunnen worden ingeschakeld en bovendien volgens de instructies sedert 1 Maart l.l. ter beschikking staat en gesalarieerd wordt. Gezien deze stand van zaken werd in overleg met het Departement van Sociale Zaken besloten dat die „Equipe etc.” ten spoedigste aan de Mission te Parijs zal worden „uitgeleend.”

Dienovereenkomstig is door de heeren *Brandel*, voor de „Mission etc.” te Parijs, en Dr. *A. Polak Daniëls*, te Genève, de volgende overeenkomst gemaakt:

1. Aan H.M.'s Gezant te Bern en aan mevrouw *Polak Daniëls—Boon Hartsinck* te Genève zal onmiddellijk worden gevraagd om de noodige stappen bij de Zwitsersche en Fransche autoriteiten te doen om te zorgen dat het meerendeel van de Equipe zoo snel mogelijk naar Parijs zal kunnen vertrekken.

2. Het gedeelte der Equipe, dat naar Parijs vertrekt, staat onder leiding van Dr. *A. D. Prins*, plv. leider der Equipe.

3. Een klein gedeelte der Equipe zal in Zwitserland achter blijven ter voltooiing van de voorbereidingen van de latere werkzaamheden in Oost-Europa, het eigenlijke werkterrein der Equipe. Dit gedeelte kan na beëindiging van zijn werkzaamheden in Zwitserland later desgewenscht naar Parijs volgen.

4. De Mission te Parijs zal zorg dragen voor behoorlijk onderdak te Parijs en de Equipe zal niet vertrekken voordat Mevr. *Polak Daniëls* in Genève bericht heeft ontvangen, dat zulks inderdaad het geval is.

5. De Equipe staat geheel ter beschikking van de Mission, die echter harerzijds bij het nemen van haar beschikkingen t.d.o. zooveel mogelijk met Dr. *Prins* overleg zal plegen.

6. Desgewenscht kunnen leden der Equipe elders worden ingezet b.v. in Nederland of in Duitschland; in dit laatste geval zullen evenwel persoonlijke bezwaren worden gerespecteerd. In dit verband wordt uitdrukkelijk vastgesteld, dat de Equipe voorzover de omstandigheden en de practische werkzaamheden dit toelaten, bijeen wordt gehouden, dus als gesloten eenheid wordt beschouwd, aangezien de Equipe altijd voor Oost-Europa blijft gereserveerd en bijgevolg onmiddellijk door de Missie moet worden losgelaten wanneer het werk in Oost-Europa een aanvang kan nemen. Het spreekt vanzelf, dat de Mission hiervan tijdig op de hoogte zal worden gesteld.

7. De Mission heeft nota genomen van het feit, dat de Equipe zonder eenig equipment, uniform, etc. in Parijs zal arriveeren en bijgevolg onmiddellijk door de Mission van behoorlijk equipment, uniform etc. moet worden voorzien. Bij vertrek naar Oost-Europa zal de Mission zorg dragen dat de Equipe behoorlijk uitgerust wordt om onder alle weersomstandigheden haar werk te kunnen doen. Hiervoor zal vermoedelijk de hulp van U.N.R.R.A. kunnen worden ingeroepen. Alle onkosten sub 7 komen ten laste van het budget der Equipe en niet ten laste van de Mission.

8. De salariering der Equipe alsmede de uitbetaling der kostwinnersvergoeding geschiedt op de basis als gebruikelijk voor de leden van de repatrieringsdienst te Parijs.

9. Wanneer Dr. *Polak Daniëls* na het beëindigen van zijn taak in Engeland nog geen toegang tot Rusland zou hebben gekregen, verplicht hij zich om zich wederom bij zijn Equipe aan te sluiten.

10. De Mission zal te Parijs zorg dragen, dat aan de Equipeleden: *Fajgenbaum*, *Pool* en *Laufer*, statenloos, ex-Pool, Nederlandsche gunstpassen worden uitgereikt.

Londen, 7 Mei 1945.”

89029 (*Polak Daniëls*)

Dat degenen, aan wie na aankomst te Parijs gevraagd was mede te werken aan de repatriëring, dat toen niet gewild hadden, was naar de heer *Polak Daniëls* aan de commissie verklaarde, toe te schrijven geweest aan de wijze, waarop zij daar waren ontvangen. Volgens „het contract” zouden zij onderdak krijgen en behoorlijk te werk worden gesteld. Zij zouden ook een uniform krijgen, want zij hadden niets. Toen bleek, aldus de heer *Polak Daniëls*, dat de Repatriëringmissie te Parijs die mensen niet nodig zou hebben, ten tweede, dat ze niet wisten wat er met mij was bepraat over die equipe, en ten derde, dat *Brandel* niet het recht had namens de missie iets te ondertekenen.

93009 (*Polak Daniëls*)

Na zijn verhoor heeft de heer *Polak Daniëls* op 29 Maart 1951 de commissie nog schriftelijk inlichtingen verstrekt over verschillende daarbij ter sprake gebrachte aangelegenheden. ¹⁾ Hij heeft toen tevens aangeboden zijn schriftelijke mededelingen onder ede te bevestigen, hetgeen tijdens een later verhoor is geschied.

In die brief doet de heer *Polak Daniëls* o.m. ook mededelingen over het gedeelte van zijn hulp-equipe, dat indertijd geweigerd heeft

¹⁾ Bijlage 84.

93039—93068 (*Polak Daniëls*)

1) Vgl. bijlage 84.

2) Vgl. bijlage 84.

93066—93067 (*Polak Daniëls*)

mede te werken met de Nederlandse Repatriëringsmissie te Parijs. Hij legde daarbij tevens afschriften over van brieven, welke de heer *J. G. van Waveren*, destijds het hoofd van die missie, en dr. *D. A. Prins*, die tijdens afwezigheid van de heer *Polak Daniëls* diens vervanger was, in Juli 1945 naar aanleiding van de bovenvermelde medewerking van een gedeelte van de hulp-equipe hebben gewisseld.

Bij zijn tweede verhoor verklaarde de heer *Polak Daniëls*, dat hij alle moeite heeft gedaan om de hulp-equipe in haar verband werkzaam te doen zijn, hetgeen echter niet is gelukt. De equipe kon naar Parijs gaan, waar zij zou worden ontbonden. Dan zou de Repatriëringsmissie te Parijs bepalen, wie van de leden der ontbonden hulp-equipe zij zou kunnen gebruiken.

Uit de zoëven genoemde briefwisseling tussen de heren van *Waveren* en *Prins*, welke tijdens dit verhoor werd voorgelezen, is o.m. nog gebleken, dat de heer van *Waveren* op 25 Juli 1945 aan de heer *Prins* heeft geschreven, dat de Nederlandse Repatriëringsmissie zeven leden van de ontbonden hulp-equipe in dienst wilde nemen en dat het Ministerie van Sociale Zaken overwoog om een aantal der voormalige leden nog in dienst te houden voor repatriëringswerkzaamheden in Frankrijk of elders.¹⁾

De heer *Prins* heeft hierop o.m. geantwoord, dat de heer *Polak Daniëls* in het begin van Juni 1945 aan de leden van de equipe had gezegd, dat zij niet verplicht waren om uit equipe-dienst in dienst van de missie over te gaan. Dit zou slechts kunnen geschieden op de basis van persoonlijke vrije wil.²⁾

„Wie wilde”, aldus de heer *Polak Daniëls*, „kon aan het werk gaan”, maar na aankomst in Parijs hebben zij een „ontzettend koude douche” gekregen, omdat zij daar o.m. geen kleding en uitrusting ontvingen en het hun verstrekte onderdak en voedsel niet voldoende waren.

Op 7 Februari 1951 heeft de commissie een exemplaar van het haar door de heer *Polak Daniëls* ter hand gestelde afschrift van het verslag der op 5 Mei 1945 te Londen gehouden bespreking aan de heer *Ferwerda* gezonden. Zij wilde hem op deze wijze in de gelegenheid stellen om te overwegen tot welke opmerkingen dit verslag hem zou kunnen brengen bij een eventueel nader verhoor.

Bij schrijven van 4 April 1951 antwoordde de heer *Ferwerda*, dat voorzover hij kon nagaan, dit verslag vrij nauwkeurig de op 5 Mei 1945 gehuldigde visie op de tewerkstelling van de equipe *Polak Daniëls* in Frankrijk weergeeft. In die brief deelde de heer *Ferwerda* tevens mede, dat er destijds in Frankrijk veel werk te verrichten was. Op 14 Mei 1945 waren de geregelde wekelijkse transporten van zich daar bevindende repatriërenden naar Nederland begonnen.

Tevoren had reeds een transport plaats gevonden, dat tot moeilijkheden met de ontvangende autoriteiten in Nederland aanleiding had gegeven.

Op 15 Mei 1945 heeft de heer *Ferwerda*, naar hij in zijn brief mededeelde, in een onderhoud met de Britse majoor *H. J. Bridge* nog eens de richtlijnen aangegeven, die naar Nederlands inzicht ten aanzien van de repatriëring van Nederlandse gedeporteerden en geïnterneerden dienden te worden gevolgd. Dit was, zo schreef hij, slechts een herhaling van wensen, die reeds vroeger verschillende malen rechtstreeks en via het U.N.R.R.A. Technical Sub Committee aan de S.H.A.E.F. waren kenbaar gemaakt.

De op 15 Mei 1945 door de heer *Ferwerda* aan de heer *Bridge* geschreven brief, waarin hij het bovengenoemde onderhoud bevestigt, luidt als volgt.

„Dear Major Bridge,

I confirm the interview I had with you this morning and beg to enumerate the points to which I called your attention.

1. I continue to receive complaints from escapees from internment camps and from other irregular sources of information, including one wireless appeal for help from Theresienstadt, indicating that in some of these camps Netherland Liaison Officers have not yet been admitted. I instance the camp at Dachau to which according to the statement received from Captain Boellaert, the chairman of the prisoners committee set up after liberation who has reached the Netherlands on May 10th, no Netherland Liaison Officer had yet been directed by the Army Authorities.

2. This cannot be for lack of available Netherland Liaison personnel, as on that date 7 Netherland Officers were still without assignment at Romilly, and on May 12th advice was received from SHAEF main to the effect that a further 20 Officers already on their way to Paris were no longer required. This personnel is now employed by us in France, Belgium and the Netherlands.

3. As a result information regarding Netherlands political prisoners and internees is incomplete and such information as reached me is considerably delayed.

4. No official information whatever in regard to these categories of prisoners has been received through Army channels.

5. Eye witness accounts which reach me confirm that the condition of political prisoners and internees and the circumstances under which they live, are such as to make it essential for them to be removed from their present place of internment as speedily as possible, if further loss of life is to be minimised.

Requests for early evacuation continue to reach me.

6. You are aware that it is the desire of the Netherland Government that absolute priority should be given to political prisoners and internees.

7. The Netherland Government whilst fully conscious of the very considerable work involved and grateful for the immense task which has already been performed and is daily being performed in alleviating the lot of political prisoners and internees is anxious to give such help as is within the limit of its resources.

8. Reports have reached me that in some cases French and Belgian Red Cross columns are operating in Germany.

A Netherland Red Cross column despatched to Buchenwalde seems to have met with some difficulties.

9. I understand that in some cases large numbers of deportees not necessarily living in conditions comparable to those of the inmates of internment camps, have been flown out of Germany.

10. I would like to formulate the Governments wishes in respect of political prisoners and internees as follows:

a. Absolute priority of return should be given to political prisoners and internees.

b. Is it possible to use such air transport facilities as are available exclusively for these classes of prisoners until all those that are transportable have reached their home-land?

c. Authority is requested for special messengers to be despatched to internment camps to maintain contact and facilitate postal connections.

d. Is it possible to send welfare articles to such places where it is known that Netherlands Nationals have been interned and where possible Red Cross teams to aid in the evacuation?

11. In regard to ordinary deportees the speed with which these are being returned is greatly appreciated. It is hoped that the greatest possible attention will continue to be given to direct these deportees to reception stations able to cope with the inflow of deportees and if deportees are returned in excess of a daily total of about 9.000 this excess be temporarily directed to France, and Belgium, where their return to the Netherlands should be regulated as much as possible in agreement with the Netherlands organisations operating in these countries."

Omtrent het inzetten van de equipe-Polak *Daniëls* deelde de heer *Ferwerda* in zijn aan de commissie gerichtte brief van 4 April 1951 mede, dat dit moest worden gezien als een poging om gebruik te maken van Nederlandse krachten, die geen gelegenheid hadden gehad de haar oorspronkelijk toegedachte taak uit te voeren. Deze brief van de heer *Ferwerda* luidt dan verder als volgt.

„Na de aankomst van de Heer *Polak Daniëls* in Zwitserland rijpte het denkbeeld te trachten gebruik te maken van de in Zwitserland aanwezige Nederlandse krachten ten einde de Nederlandse gedeporteerden in Oost-Europa hulp te bieden. In overeenstemming met de wens van de Minister van Sociale Zaken was de Heer *Polak Daniëls* gehouden bij de voorbereiding van zijn taak overleg te plegen en samen te werken met de vertegenwoordiger van het Londense Nederlandse Rode Kruis in Zwitserland en met de Nederlandse Gezant te Bern. Van deze samenwerking is weinig terecht gekomen. De heer *Polak Daniëls* scheen weinig inzicht te hebben in de werkelijke verhoudingen en mogelijkheden, zoals deze zich uit het krijgsverloop ontwikkelden. Het viel hem kennelijk moeilijk in te zien, dat de hulpactie in het Oosten alleen kans had in het kader van geallieerde samenwerking en dat in het bijzonder de nimmer verkregen toestemming van Rusland hierbij noodzakelijk was.

De mij door de heer *Polak Daniëls* voorgelegde plannen gaven mijns inziens soms blijk van gebrek aan werkelijkheidszin en bij integrale uitvoering zouden zij tot grote en vergeefse financiële offers hebben geleid. Het is trouwens zeer twijfelachtig, of de medewerking van Financiën voor deze plannen zou zijn verkregen.

Als voorbeeld vermeld ik de voorstellen van de heer *Polak Daniëls* op een tijdstip, dat nuttig gebruik onwaarschijnlijk moest worden geacht, om zijn equipe te voorzien van een kostbare uitrusting met inbegrip van een noodziekenhuis en laboratorium, overigens zonder dat de vervoersmogelijkheden behoorlijk waren overwogen.

Mede op wens van de Ambassadeur te Moskou zijn, binnen de grenzen van het redelijke, aan de equipe tal van kosten besteed, die bedoelden de equipe als groep in stand te houden, die ingezet kon worden, indien de mogelijkheid zich zou voordoen. In het licht van de latere ontwikkeling hadden deze kosten beter achterwege kunnen blijven, maar tot het laatste bestond geen volstreekte zekerheid, dat de equipe niet op de een of andere wijze in het Oosten zou kunnen worden gebruikt en op zich zelf vormden zij een aansporing om van de equipe ook buiten het oorspronkelijk gedachte terrein gebruik te maken.

Het logische tijdstip om de equipe in Frankrijk in te zetten was het moment, dat repatriëring uit Frankrijk serieus begon. Een vroegere overkomst zou, afgezien van vervoersproblemen, de moeilijkheden van onderhoud en instandhouding in Frankrijk slechts hebben vergroot. Dat dit juist gezien was, bleek uit de houding van een deel van de equipe na aankomst in Frankrijk. Toen het duidelijk werd, dat de verhoudingen en toestanden in het oorlogvoerende en pas bevrijde Frankrijk ongunstiger waren dan die, waaraan men in het bevoorrechte Zwitserland gewend was geweest, verdween bij een aantal leden (ofschoon niet bij allen) de lust tot medewerken. De Franse autoriteiten bleken niet bereid de equipe *Polak Daniëls* als gesloten eenheid te laten werken en een deel van de equipe weigerde daarop het voorhanden zijnde werk te verrichten. Deze lieden zijn naar Nederland gerepatriëerd.

Hoewel de commissie de indruk heeft gekregen, dat de heer *Polak Daniëls* zich in Zwitserland veel moeite heeft gegeven voor het opstellen van plannen en het treffen van voorbereidende maatregelen in verband met de repatriëring van gedeporteerde Nederlanders uit Oost-Europa, is zij van oordeel, dat de heer *Polak Daniëls* daarbij blijk heeft gegeven van onvoldoend inzicht in de bestaande situatie en in de moeilijkheden, waarvoor hij zou komen te staan bij de realisering van hetgeen hij zich had voorgesteld. De commissie meent, dat het aan deze instelling van de heer *Polak Daniëls* is toe te schrijven, dat hij teleurstellingen heeft ondervonden, die, gezien de vorenbedoelde omstandigheden, onvermijdelijk waren.

Zo meende hij, dat verschillende benodigdheden voor de uitrusting van zijn équipe in Engeland te krijgen waren en vandaar uit naar Zwitserland konden worden vervoerd, terwijl toch als gevolg van de oorlogstoestand de schaarste der betreffende goederen de verkrijging ten zeerste bemoeilijkte en het transport van Engeland naar Zwitserland vrijwel onmogelijk was.

Bovendien heeft de heer *Polak Daniëls* te weinig gedacht aan de grote waarschijnlijkheid, dat bij en na het beëindigen der vijandelijkheden de repatriëring van Nederlandse gedeporteerden in intergeallieerd verband zou geschieden en daardoor in belangrijke mate afhankelijk zou worden van omstandigheden, waarop van Nederlandse zijde weinig of geen invloed zou kunnen worden geoefend. In verband hiermede bestonden en ontstonden op velerlei gebied onzekerheden, waarmede de heer *Polak Daniëls* geen rekening heeft gehouden. Een typisch voorbeeld van de misrekeningen van de heer *Polak Daniëls* vormt de te grote opzet van de uitrusting van zijn équipe.

Ook dient hier te worden opgemerkt, dat de heer *Polak Daniëls* zich niet heeft gehouden aan zijn instructie om voortdurend te handelen in overleg met de Nederlandse gezant te Bern en met de gedelegeerde van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis in Zwitserland.

Naar de mening van de commissie is het mislukken van de plannen van de heer *Polak Daniëls* niet toe te schrijven aan gebrek aan medewerking van de Nederlandse autoriteiten in Zwitserland en in Engeland, gelijk de heer *Polak Daniëls* naar haar oordeel ten onrechte in zijn rapport aan de Pakkettencommissie heeft te kennen gegeven.

Dat de heer *Polak Daniëls* in dat rapport niet gesproken heeft over het hem door de Regering te Londen voorgeschreven, zoëven genoemde overleg, acht de commissie minder juist; eveneens, dat hij door onvolledige weergave van een passage uit een brief van minister van den Tempel een verkeerde indruk heeft gewekt omtrent de houding van de Regering ten aanzien van het inzetten van zijn équipe.

Toen het in 1945 niet mogelijk bleek om de Rode Kruis-équipe van de heer *Polak Daniëls* in haar geheel in Frankrijk te werk te stellen en daarop de Nederlandse Repatriëringsmissie te Parijs, die destijds dringend werkkrachten nodig had, een beroep deed op enige tot die équipe behorende personen, weigerden dezen op enkele uitzonderingen na aan dat verzoek gehoor te geven. Als motivering voor hun weigering voerden zij o.m. aan, dat zij geen kleding en uitrusting ontvingen en dat het hun verstreekte onderdak en voedsel niet voldoende waren. Betrokkenen hadden gedurende geruime tijd in Zwitserland bezoldiging genoten met het oog op te gelegener tijd door hen te verrichten werkzaamheden ten behoeve van de repatriëring en

toen hun voor de eerste maal werd gevraagd te helpen bij deze taak, weigerden zij dit.

De commissie wil niet nalaten te verklaren, dat zij dit optreden niet kan bewonderen. Weliswaar is de heer *Polak Daniëls* daarbij niet persoonlijk betrokken geweest, doch de wijze, waarop hij in zijn rapport aan de Pakkettencommissie heeft getracht een en ander te vergoelijken, is naar het oordeel van de commissie ongefundeerd.

Dit alles neemt niet weg, dat de commissie uiting wil geven aan haar waardering voor de ijver en de goede bedoelingen, waarvan de heer *Polak Daniëls* bij voortdurend heeft blijk gegeven.

§ 3. De repatriëring uit België.

Zoals in dit hoofdstuk reeds is vermeld, was het door repatriëeringsverdragen, welke de Nederlandse Regering met de Regeringen van verschillende landen heeft gesloten, mogelijk geworden, dat Nederlandse instanties in die landen werkzaam waren ten behoeve van de repatriëring van Nederlanders, terwijl uit hoofde van die verdragen de Regeringen dier landen bovendien daarbij steun en hulp verleenden.

Hoofd van de Nederlandse repatriëeringsmissie in België, genoemd in artikel 4 van het op 2 Januari 1945 met dit land gesloten repatriëeringsverdrag¹⁾, was mr. *G. E. Schipper*, die reeds sedert September 1944 als vertegenwoordiger van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring te Brussel gevestigd was. Aan een door de heer *Schipper* op 31 Mei 1946 uitgebracht rapport over zijn werkzaamheden in België worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Nadat op 3 September 1944 Brussel was bevrijd, begaf de heer *Schipper* zich op 14 September daarheen, teneinde contact op te nemen met Nederlandse en geallieerde autoriteiten.

In hoogste instantie was de sectie G.5 van S.H.A.E.F. verantwoordelijk voor alle aangelegenheden betreffende displaced persons. In België had genoemde sectie die verantwoordelijkheid gedelegeerd aan het Belgische Commissariaat voor Repatriëring, dat gedurende de periode, waarin België onder militair bewind stond, de aangelegenheden, verband houdende met displaced persons, behandelde in samenwerking met een daartoe speciaal ingestelde afdeling van de Belgische Militaire Missie.

Ingevolge orders van S.H.A.E.F. Head Quarters London trad de heer *Schipper* op als liaison-officier tussen S.H.A.E.F.-mission to Belgium en de Belgische Militaire Missie. Bovendien werd hij op grond van artikel 4 van het Belgisch-Nederlandse repatriëeringsverdrag van 2 Januari 1945 geaccrediteerd bij de Belgische Hoge Commissaris voor Repatriëring, de heer *Paul van Zeeland*.

Daar het werk van de heer *Schipper* ten behoeve van de Nederlandse displaced persons er bij gebaat zou zijn, indien hem in België een zo ruim mogelijk mate van zelfstandigheid zou worden verleend, werd hij na gepleegd overleg tussen onze ambassadeur te Brussel en de Belgische Militaire Missie niet bij die missie ingedeeld.

Daardoor was het mogelijk geworden, dat de heer *Schipper* in België onder rechtstreekse instructies van de Nederlandse Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Ferwerda*, zijn opdracht kon uitvoeren, terwijl tevens de actieve medewerking van S.H.A.E.F.-mission to Belgium en die van de Belgische Militaire Missie verzekerd bleef.

In het rapport van de heer *Schipper* wordt verder vermeld, dat, toen bleek, dat de bevrijding van Nederland niet onmiddellijk zou volgen op die van België, zich een situatie ontwikkelde, welke niet voorzien was. Het aantal zich in België bevindende Nederlanders, die voor repatriëring in aanmerking kwamen, onder wie zich ook onderduikers bevonden, nam toe, doordat Nederlanders, die door de Duitsers in Noord-Frankrijk waren te werk gesteld, zich eveneens naar België begaven. Aan het einde van de maand October 1944 bedroeg het aantal uit Noord-Frankrijk gekomen Nederlanders ongeveer 2500, zodat, tezamen met de eerstgenoemden, hun aantal in totaal ongeveer 5500 bedroeg.

Het was niet mogelijk om deze personen onmiddellijk naar Nederland, dat toen nog slechts gedeeltelijk bevrijd was, terug te voeren, omdat het geallieerde opperbevel dat verbood en dit zelfs zekere bevolkingsgroepen uit de gevechtstzones in Nederland naar het zuiden moest afvoeren. Bovendien zou repatriëren naar het reeds bevrijde gedeelte van Nederland destijds ook bezwaarlijk zijn geweest, omdat daar als gevolg van de verwoestingen door de krijgsverrichtingen een groot tekort aan woonruimte bestond en verder de voedselvoorziening er ook veel te wensen liet.

Ingevolge opdracht van het geallieerde opperbevel werden in het na-jaar van 1944 uit het reeds bevrijde gedeelte van Nederland 16 200 personen naar België geëvacueerd, van wie 2000 afkomstig waren uit Noord-Brabant, 1200 uit Limburg, 8500 uit de Betuwe en 2500 uit

¹⁾ Vgl. bijlage 78.

Zeeland. Verder werd een aantal zich in het zuiden van Nederland bevindende krankzinnigen met het hen verplegende personeel, in totaal 2000 personen, in enige Belgische gestichten ondergebracht. Aan het einde van 1944 vertoefden derhalve naar schatting bijna 22 000 te zijner tijd voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders in België.

Ofschoon, zo vermeldt het rapport van de heer *Schipper*, de status der geëvacueerden verschilde van die der displaced persons en bijzondere maatregelen ten aanzien van hun huisvesting, onderhoud en financiële verzorging moesten worden genomen, bepaalde de Minister van Sociale Zaken, dat zij eveneens onder de bemoeiingen van de vertegenwoordiger van de Repatriëringdienst zouden ressorteren. Deze dienst moest er dus met de hulp van de Belgische overheid zorg voor dragen, dat zij werden gehuisvest en verzorgd. Velen ontbrak het aan het hoogst nodige en daarin kon eveneens met Belgische hulp geleidelijk worden voorzien. Omdat repatriëring vooralsnog niet mogelijk was, werd bepaald, dat de in Frankrijk nog verblijvende Nederlanders, die voor repatriëring in aanmerking kwamen, daar zouden blijven, totdat het mogelijk zou zijn hen naar Nederland terug te voeren.

In April 1945 begonnen tienduizenden gedeporteerden van allerlei nationaliteit zich uit West-Duitsland naar België te begeven en toen enige weken later het noordelijke gedeelte van Nederland ook werd bevrijd, kon een aanvang worden gemaakt met het terugvoeren der Nederlandse repatriandi.

De Nederlandse Repatriëringdienst te Brussel heeft zijn bemoeiingen uitgestrekt over een totaal van ongeveer 85 000 Nederlanders.

Het rapport van de heer *Schipper* geeft verder een uitvoerige uiteenzetting van het werk, dat onder zijn leiding in België met medewerking en steun van de Belgische autoriteiten werd verricht ten behoeve van de verzorging en de huisvesting van de daar vertoefd hebbende Nederlanders, van hun terugvoering naar Nederland alsmede van de moeilijkheden, welke bij de uitvoering van deze taak werden onderhouden.

Vele Nederlanders, die in September 1944 in België werden aangetroffen, hadden tot het tijdstip van de bevrijding van dat land nog beschikt over bronnen van inkomsten uit Nederland, die toen echter ophielden te vloeien, zodat hun financiële steun moest worden verleend. Bovendien was het ook nodig onderdak, kleding en voedsel alsmede medische hulp te verschaffen. In overleg met de Nederlandse ambassadeur te Brussel en de Chef Staf van Militair Gezag werd bepaald, dat gezinshoofden, die zelf voor onderdak, voedsel enz. zorgden, per dag frs. 50 steun zouden ontvangen, terwijl aan ieder gezinslid per dag frs. 25 werd uitgekeerd. De Belgische Nationale Bank stelde de voor deze steunverlening benodigde gelden ter beschikking.

Ook werden er Nederlanders uitbesteed en ondergebracht in Belgische tehuizen. De kosten voor onderdak en in de tehuizen verstrekte voeding werden door de Belgische Regering aan de Nederlandse Regering in rekening gesteld. Deze categorie van steuntrekkenden kreeg bovendien nog een zakgeld, dat varieerde naar de verzorging, welke zij in de verschillende tehuizen genoten; het bedroeg maximaal frs. 25 per dag. In totaal is aan zakgeld een bedrag van frs. 893 464 uitgekeerd. Alle belanghebbenden hebben schuldbekentenissen getekend, op grond waarvan de Nederlandse Regering de uitgekeerde bedragen kan terug vorderen.

In dit verband heeft de heer *W. Antheunissen*, chef van de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Sociale Zaken, aan de commissie medegedeeld, dat steungelden, welke in België of Frankrijk in de vorm van voorschotten aan de repatriërenden zijn uitbetaald, door het Departement worden teruggevorderd en dat deze vorderingen voor het grootste gedeelte zijn betaald.

Andere voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders in België beschikten wel over Nederlands geld en zouden, indien dit inwisseld werd, in eigen onderhoud kunnen voorzien.

In overleg met de sectie Financiën van Militair Gezag werd daarom bepaald, dat deze personen tot dat doel hun bezit in guldens konden inwisselen tegen franken. Alleenstaande personen konden elke maand ongeveer f 100 inwisselen en voor gezinnen was een maximum van f 400 per maand vastgesteld. Alvorens de toestemming tot het inwisselen van geld werd gegeven, werd een onderzoek ingesteld naar de herkomst van de gelden, die de betrokkenen in hun bezit hadden.

De door de dienst van de heer *Schipper* ingenomen guldens werden eenmaal per maand afgedragen aan de sectie Financiën van Militair Gezag, die per chèque de tegenwaarde vergoedde. In totaal is voor een bedrag van f 226 014,05 in franken omgezet.

De gezondheidstoestand der in België vertoevende Nederlanders liet volgens het rapport van de heer *Schipper* over het algemeen niet veel te wensen. Zo nodig werd een beroep gedaan op de medewerking

van hospitalen, waarin opname plaats vond door bemiddeling van het Belgische Rode Kruis en van de Belgische Commissie van Openbare Onderstand. Verder hield een Belgische medicus van Nederlandse afkomst dagelijks spreekuur voor de Nederlandse displaced persons. Nadat vele duizenden geëvacueerden in België waren aangekomen, werd het vraagstuk van hun medische verzorging van steeds meer belang.

Alle Nederlanders, die zich bij de dienst van de heer *Schipper* aanmeldden, werden geregistreerd en onderworpen aan een summier onderzoek naar politieke antecedenten, teneinde te vermijden, dat duistere elementen onder hen, daartoe in staat gesteld door van overheidswege verleende steun, handelingen ten nadele van de Nederlandse zaak zouden kunnen plegen.

Bij registratie vond derhalve een verhoor plaats door inmiddels aangeworven tijdelijke ambtenaren. Dezen waren gekozen op aanbeveling van de leiding van een te Brussel gevestigde Nederlandse verzetsgroep, zodat de eerste beoordeling van onderduikers of van hen, die daarvoor trachtten door te gaan, geschiedde door personen, die door eigen ervaring met de plaatselijke toestanden gedurende de bezetting bekend waren.

In een aantal gevallen werden adspirant-repatriandi verdacht bevonden en overgegeven aan de Sectie Security van Militair Gezag. De registratie en het bovengenoemde onderzoek werden geenszins vergemakkelijkt door de omstandigheid, dat vele onderduikers in het bezit van valse identiteitspapieren waren, zodat met een enigszins behoorlijke vaststelling der ware identiteit veel tijd verloren moest gaan.

Overeenkomstig de van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring ontvangen richtlijnen heeft de heer *Schipper* bijzondere aandacht geschonken aan mogelijkheden tot werkverschaffing.

Daar de Belgische werkgevers echter slechts krachten mochten aanwerven, die ingeschreven waren aan gemeentelijke arbeidsbeurzen en alleen degenen, die een vestigingsvergunning bezaten, daarvoor in aanmerking kwamen, konden de meesten van de in België gekomen Nederlanders geen werk krijgen. In Brussel konden ongeveer zestig hunner bij Militair Gezag als chauffeur, monteur e.d. worden ingeschakeld.

Te Antwerpen, waar gebrek aan havenarbeiders was, omdat velen in verband met de hevige V 1-aanvallen de stad hadden verlaten, was de werkgelegenheid iets ruimer; temeer, omdat door als vrijwilliger bij het Amerikaanse leger te gaan werken, de bovengenoemde moeilijkheden, welke de Nederlanders in België ondervonden bij het verkrijgen van werk, konden worden omzeild. Ook lieten de plaatselijke autoriteiten te Antwerpen het oogluikend toe, dat Nederlandse displaced persons, zonder dat aan de gestelde eisen was voldaan, arbeid verrichtten.

In totaal hebben te Brussel en te Antwerpen ongeveer 460 Nederlandse displaced persons gedurende ongeveer twee maanden nuttig werk verricht.

Daardoor werd een besparing van ongeveer frs. 1 400 000 aan geldelijke steun bereikt.

In het begin van November 1944 liet het zich aanzien, dat de in België vertoevende Nederlanders, die te zijner tijd weer naar Nederland zouden terugkeren, geruime tijd in België gedwongen gasten zouden blijven. Daarom was het nodig de Nederlandse Repatriëringdienst aldaar belangrijk uit te breiden. Tot dat doel waren in October 1944 reeds bijkantoren te Antwerpen en te Gent geopend.

Toen echter duizenden uit het zuidelijk gedeelte van Nederland afkomstige geëvacueerden in gezinsverband in België werden ondergebracht, kwamen er voor de Repatriëringdienst nog geheel andere aspecten naar voren. Hoewel de Belgische Regering in overleg met het geallieerde opperbevel deze evacuatie zorgvuldig had voorbereid en maatregelen had getroffen voor de huisvesting en de voedselvoorziening, kon, gezien de toen nog in België heersende toestanden, nauwelijks worden verwacht, dat de Belgische autoriteiten de Nederlandse geëvacueerden konden vrijwaren tegen alle bezwaren, welke aan een evacuatie op grote schaal inhaerent zijn.

Voor de geëvacueerden werd de Nederlandse Repatriëringdienst dan ook de instantie, waarvan zij hulp op elk gebied verwachtten. Zo ontstonden bij deze dienst de afdelingen:

Kleding en andere goederen,
Medische aangelegenheden,
Sociale Zorg en
Ontspanning.

Bovendien werden te Geeraardsbergen en te Haaltert nabij Ninove, in de buurt van welke plaatsen vele geëvacueerden waren ondergebracht, agentschappen van de Repatriëringdienst gevestigd, waardoor een belangrijke personeelsuitbreiding noodzakelijk werd. In October 1944 waren 8 personen bij deze dienst werkzaam, doch dit aantal

steeg gaandeweg tot over de 50. Daarnaast had de dienst zes repatriëringsofficieren tot zijn beschikking.

In overleg met de Regeringscommissaris voor de Repatriëring besloot de heer *Schipper* de fondsen, welke de Nederlandse ambassade ter beschikking van zijn dienst stelde, maandelijks te doen controleren door een accountant.

De heer *Schipper* maakt er in zijn rapport verder melding van, dat in de laatste maanden van 1944 de bevolking van verschillende dorpen in Noord-Brabant, gedeeltelijk in door de geallieerden georganiseerd verband, ten dele echter ook op eigen initiatief, d.w.z. onder de drang der oorlogshandelingen, op Belgisch gebied haar toevlucht heeft gezocht. Als eersten kwamen op 11 October 1944 de bewoners van het Noord-Brabantse dorp Alphen — in totaal bestond de groep uit ongeveer 1200 personen — onder de energieke leiding van de kapelaan en enkele notabelen van het dorp te Turnhout aan. De inwoners van die plaats ontvingen de geëvacueerden met open armen en stelden hun woningen spontaan open; 191 personen, die geen onderdak konden vinden, werden door het gemeentebestuur van Turnhout in een schoolgebouw ondergebracht.

Ten tijde van de aankomst van deze eerste groep geëvacueerden, waarop noch de Belgische, noch de Nederlandse instanties waren voorbereid, waren nog geen bijzondere maatregelen van financiële aard ontworpen. Ter voorziening in de eerste financiële behoeften zamelden enkele inwoners van Turnhout een belangrijk bedrag in, dat zij aan de kapelaan van Alphen ter hand stelden. Later werd dit bedrag terugbetaald, toen de Repatriëringdienst door de sectie Financiën van Militair Gezag gemachtigd werd zekere bedragen aan Nederlands courant, welke de kapelaan ter beschikking had, tegen franken in te wisselen.

Nadat overleg met de Nationale Bank van België was gepleegd, konden de geëvacueerden regelmatig kleine bedragen aan guldens in franken omzetten.

Dank zij de goede leiding van de kapelaan heeft de Repatriëringdienst met de uit Alphen geëvacueerden weinig moeilijkheden gehad. In het begin van Januari 1945 zijn zij even onverwacht als zij gekomen waren, weer naar Alphen teruggekeerd.

Uit Baarle-Nassau, Gilze-Rijen en Reusel vonden onder leiding van de plaatselijke geestelijkheid soortgelijke evacuatieplaats naar dorpen in de omgeving van Turnhout.

Behalve op financieel gebied had de Repatriëringdienst slechts weinig bemoeienis met deze groepen, die haar dorpen weer opzochten, zodra de bevrijdingstroepen deze verlaten hadden.

In het begin van November 1944 belandden vele honderden Nederlanders uit de Maasstreek ten zuiden van Venlo in België, waar zij op hartelijke wijze werden opgenomen in de Belgische gemeente Maaseijk. Het bestuur dezer gemeente zorgde voor de inkwartiering der vluchtelingen en wees winkels aan, waar zij zonder betaling inkopen konden doen, totdat een door de Nederlandse ambassadeur in België ten behoeve van de geëvacueerden ontworpen financiële regeling ten uitvoer zou kunnen worden gelegd.

De zoëven genoemde financiële regeling kwam hierop neer, dat het Belgische Commissariaat voor Repatriëring te Brussel door bemiddeling van het betrokken gemeentebestuur aan iedere geëvacueerde een toelage van frs. 30 per dag uitkeerde. Bovendien werd aan de Belgische gastheer een vergoeding betaald van frs. 5 per dag per persoon voor de geëvacueerden, aan wie hij onderdak verleende en meubels en keukengerei in gebruik afstond. Gaf hij alleen maar onderdak, dan kreeg hij frs. 1.50 per dag per persoon.

Uit Zeeuwsch-Vlaanderen, waar de vijand nog had stand gehouden en waar veel Nederlandse gemeenten ernstige schade hadden geleden, waren vele Nederlanders naar de in de nabijheid gelegen Belgische plaatsen, o.a. naar Knocke, getrokken. Ook zij zijn met grote gastvrijheid ontvangen en er werden maatregelen getroffen om hen over de eerste moeilijkheden heen te helpen. De reeds eerder vermelde financiële regeling werd ook hier spoedig in werking gesteld. Velen van deze uit Zeeuwsch-Vlaanderen afkomstige Nederlanders verbleven in Mei 1946 nog te Knocke en in omliggende gemeenten.

Van November 1944 tot April 1946 heeft het Belgische Commissariaat voor Repatriëring de bovengenoemde steunbedragen betaald ten laste van de Nederlandse Staat.

De 8500 personen uit de Betuwe, die eind October 1944 in georganiseerd verband naar België zijn geëvacueerd, vormden de belangrijkste groep, die te Geeraardsbergen en in omliggende dorpen werd ingekwartierd bij de Belgische bevolking. Dank zij de tevoren getroffen voorbereidingen kon dit op ordelijke wijze geschieden. Het destijds in België bestaande nijpende kolengebrek heeft voor de voeding van deze grote groep geëvacueerden veel moeilijkheden veroorzaakt. Tenslotte heeft S.H.A.E.F. ten behoeve van de evacuatie-

dorpen bij enige Belgische mijnen 200 ton steenkool gevorderd en verdeeld, die door de Nederlandse Repatriëringsdienst op last van de Minister van Sociale Zaken zijn betaald. Het bleef echter noodzakelijk voortdurend op nieuwe kolenleveringen aan te dringen, terwijl bovendien tegen het einde van de winter een nijpend tekort aan aardappelen ontstond. Door dagelijks overleg met de Belgische Militaire Missie kon ten aanzien van de voedseltoestand bij de geëvacueerden dreigend onheil echter gekeerd worden.

Zodra de notabelen onder de geëvacueerden zich rekenschap gaven van het feit, dat de evacuatie van lange duur zou kunnen zijn, werden maatregelen beraamd voor een georganiseerd optreden. Met de geëvacueerden waren geestelijken en onderwijzend personeel medegekomen, zodat vraagstukken van geestelijke verzorging en onderwijs konden worden opgelost door de beschikbaarstelling van lokalen.

De Belgische plaatselijke autoriteiten verleenden ook in dit opzicht volledige medewerking. Door de predikanten en R.K. geestelijken werden kerkdiensten georganiseerd, die zeer druk bezocht werden. Wegens de grote verspreiding der geëvacueerden over een dertigtal dorpen in een straal van ca. 40 kilometer met Geeraardsbergen als middelpunt, stonden de geestelijken voor grote transportmoeilijkheden, die eerst werden opgelost, toen enige maanden later een aantal rijwielen door de Repatriëringsdienst ter beschikking kon worden gesteld. Vermelding verdient, dat de predikanten en geestelijken op de meest vruchtbare wijze samenwerkten. Op een vergadering, door het hoofd van de Repatriëringsdienst te Brussel belegd, zegden ook de van ouds in België gevestigde Nederlandse predikanten hun medewerking toe, zodat ook dezen predikbeurten bij de geëvacueerden vervulden.

De geneeskundige verzorging dezer geëvacueerden gaf volgens het rapport van de heer *Schipper* de Repatriëringsdienst wel enige zorg, omdat er met hen geen artsen waren meegekomen, daar die in Nederland niet gemist konden worden. Ook de ter plaatse aanwezige Belgische artsen konden niet voldoende medische hulp verlenen, omdat het aantal geëvacueerden daarvoor te groot was.

Met machtiging van de Minister van Sociale Zaken ging de Nederlandse Repatriëringsdienst in België daarom over tot het instellen van een Nederlandse medische dienst, waarbij echter het gebrek aan Nederlandse artsen en het nijpende tekort aan geneesmiddelen een ernstige belemmering vormden. In December 1944 kwam de eerste Nederlandse arts te Geeraardsbergen aan, doch hij beschikte noch over een instrumentarium of een apotheek noch over een vervoermiddel. Gedurende twee maanden heeft hij een zeer zware taak gehad. In het begin van 1945 kon de Regeringscommissaris voor de Repatriëring te Londen nog 3 artsen aanwerven, terwijl tevens enkele wijkverpleegsters in dienst werden genomen.

Omdat naar Nederlandse begrippen de accommodatie in sommige inrichtingen in het district Geeraardsbergen onvoldoende hygiënisch was, werd onder leiding van de Nederlandse Repatriëringsdienst nabij Ninove een kraamvrouwenkliniek ingericht, waar een Belgische arts het toezicht hield. Dank zij de goede conditie, waarin de geëvacueerden tevoren verkeerd hadden, is volgens het rapport van de heer *Schipper* hun gezondheid gedurende hun verblijf in België niet geschaad. De geëvacueerden genoten gratis geneeskundige behandeling, waarvan de kosten werden gedragen door de Nederlandse Regering.

De medische dienst heeft in totaal frs. 1 251 353,28 gekost, van welk bedrag ongeveer frs. 230 000 aan salarissen is besteed.

Al spoedig kwamen er ten gevolge van de inkwartiering der geëvacueerden en omdat met de beschikbare woonruimte zeer moest worden gewoerd, allerlei klachten, die zo talrijk werden, dat de heer *Schipper* bij zijn dienst een afdeling Sociaal Werk in het leven moest roepen, welke eerste taak het was de gegrondheid dezer klachten te beoordelen. Een Nederlandse, die op het gebied van sociaal werk in Nederland haar sporen verdiend had, werd daarvan het hoofd.

De heer *Schipper* heeft regelmatig bezoeken gebracht aan Geeraardsbergen, waarbij hij er meermalen in slaagde in overleg met de Belgische autoriteiten verbeteringen aan te brengen in de wijze, waarop de geëvacueerden waren gehuisvest. De instelling van de afdeling Sociaal Werk en de regelmatige bezoeken van de heer *Schipper* hadden bovendien de bedoeling om bij de geëvacueerden niet het gevoel te doen ontstaan, dat zij aan hun lot werden overgelaten. Er werden talrijke bijeenkomsten met hen belegd, waar zij hun wensen en grieven naar voren konden brengen. Velen waren verlangend naar berichten uit de Betuwe, daar volgens geruchten, die, zoals later bleek, helaas op waarheid berustten, door toedoen van de Canadese troepen, die daar gelegerd waren, veel beschadigd en verlorengedaan zou zijn. De geëvacueerden wilden daarom gaarne terug-

keren en het heeft veel moeite gekost hen van die gedachte af te brengen.

De taak van de afdeling Sociaal Werk bleef niet beperkt tot het onderzoeken van en gevolg geven aan klachten in verband met de inkwartiering, doch er werd ook aandacht besteed aan het bezig houden van de geëvacueerden, hoofdzakelijk van de meisjes en vrouwen, die door haar verplaatsing naar België uit haar normale routine waren geraakt. Veel aandacht werd gewijd aan de jeugdige vrouwelijke geëvacueerden, die niet zelden dreigden moreel te ontsporen. Hoewel in sommige gevallen wel eens streng moest worden opgetreden en ook wel met politiematregelen is gedreigd, was het niet nodig tot het nemen van drastische maatregelen over te gaan. Misdragingen bleven uitzondering en naar de mening van de heer *Schipper* heeft het verblijf van deze duizenden geëvacueerden in België de goede Nederlandse naam zeker niet geschaad.

Van officiële Nederlandse en Belgische zijde werd grote belangstelling aan de dag gelegd voor de geëvacueerden. De Koningin-Moeder van België besteedde een gehele dag aan een bezoek aan Geeraardsbergen en een aantal dorpen in de omgeving van deze plaats. De Nederlandse ambassadeur bracht eveneens bezoeken aan de geëvacueerden en opende te Geeraardsbergen het Holland Huis, waar zij voor ontspanning konden samenkomen. Verder ontving hij te Brussel regelmatig Belgische en Nederlandse autoriteiten, die rechtstreeks bij de verzorging der geëvacueerden waren betrokken.

Met de oprichting van het Holland Huis werd een door de Belgische Regeringscommissaris voor Repatriëring opgevat plan tot uitvoering gebracht. Door de medewerking van de Engelse legerautoriteiten, die een aantal door hen gevorderde lokaliteiten voor dat doel afstonden, konden in een tiental plaatsen Holland Huizen worden geopend, die centra werden van Nederlands leven.

De heer *Ferwerda* engageerde een Nederlandse voordrachtskunstenaar, die in deze tehuizen en later ook in de kampen optrad, waar de uit Duitsland terugkerende gedeporteerden werden ondergebracht. Over het algemeen was de stemming onder de geëvacueerden uitstekend. Steeds meer echter werden er te Brussel verzoeken ontvangen om te mogen terugkeren naar de Betuwe. Op verzoek van een aantal gemeentebesturen in deze streek en elders werd in overleg met de Militaire Commissarissen gezorgd voor de repatriëring van overheids-personeel; in de eerste plaats van gemeentetimmerlieden, stratenmakers en aanverwante beroepen.

Op 14 Maart 1945 konden 347 Nederlanders naar de Betuwe terugkeren. Deze terugkeer was voorbereid door de Militaire Commissaris voor de Betuwe, doch wegens de slechte toestand der vervoermiddelen en de onvoldoende samenwerking tussen de betrokken diensten, verliep de terugreis verre van gunstig. Daarom heeft de heer *Schipper* zich krachtig verzet tegen het organiseren van nieuwe konvooiën en in overleg met de Belgische Militaire Missie werd besloten geen repatriëring meer toe te laten dan in overleg en samenwerking met de geallieerde legerautoriteiten, die over degelijke vervoermiddelen beschikten.

In het begin van Mei 1945 was het opruimingswerk in de Betuwe, waar tevoren veel landmijnen e.d. waren aangetroffen, zo ver gevorderd, dat toestemming tot terugkeer der geëvacueerden kon worden verkregen.

Op 8 Mei belegde de Repatriëringdienst te Helmond een bijeenkomst met geallieerde legerautoriteiten en Militair Gezag. Er werd volgens het hier besproken rapport een nauwkeurig plan opgesteld en tussen 22 Mei en 16 Juni 1945 zijn alle geëvacueerden uit het district Geeraardsbergen dank zij de uitgebreide voorzorgsmaatregelen en de perfecte organisatie van de Britse instanties zonder incidenten naar hun plaats van herkomst teruggebracht. Alle transporten werden gevormd onder de leiding van de Repatriëringdienst, welke die ook liet begeleiden door verpleegsters en sociale werk(st)ers, terwijl aan de dienst verbonden medici toezicht hielden. Belgische padvindsters hebben zich bij deze transporten zeer verdienstelijk gemaakt. De meer dan duizend geëvacueerden uit Zeeuwsch-Vlaanderen zijn echter veel langer in België gebleven.

Een bijzondere categorie van geëvacueerden vormden de verpleegden der Psychiatrische Inrichtingen van Noordwijkerhout, die indertijd door de Duitsers reeds naar gestichten in het zuiden van Nederland waren vervoerd, en van Venray. Toen die gestichten in October en November 1944 in de vuurlinie kwamen te liggen, moesten de patiënten, zonder dat daartoe de nodige voorbereidingen waren getroffen, naar België worden overgebracht. Daar de inrichtingen, waarin zij in Nederland hadden vertoefd, toebehoorden aan geestelijke orden, waarvan de directies in België waren gevestigd, zijn de geëvacueerde patiënten opgevangen door deze orden en ondergebracht in haar inrichtingen in België. Daardoor en doordat het verplegend personeel meeging hebben de huisvesting en de zorg voor de voe-

ding dezer patiënten aan de Nederlandse Repatriëringdienst in België niet veel moeite gegeven. Doordat de kledingvoorraden in de Belgische gestichten gedurende de oorlog tot een minimum waren teruggelopen, heeft de kledingvoorziening echter zeer veel zorgen veroorzaakt, terwijl ook brandstoffen zeer schaars waren. De Belgische Regering heeft echter hulp verleend.

Met machtiging van de Minister van Sociale Zaken werden met de geneesheren en het verplegend personeel schikkingen getroffen omtrent de uitbetaling van hun salarissen. De doktoren ontvingen francvoorschotten op hun salarissen, die zich in Nederland accumuleerden en aan de verplegers werd het salaris in francs uitbetaald. Bovendien kregen deze laatsten ter bestrijding van de hogere kosten van levensonderhoud in België een gezinstoelage. Al deze door de Repatriëringdienst betaalde voorschotten, salarissen en toelagen, totaal frs 3.761.026,20 bedragend, dienden volgens de heer *Schipper* door de betreffende geestelijke orde aan de Nederlandse Regering te worden gerestitueerd.

In September en October 1945 zijn, dank zij de uiterst nauwkeurige voorbereiding, de krankzinnigen, zonder dat zich bij de transporten enig incident heeft voorgedaan, naar Nederland teruggevoerd. De Britse legerautoriteiten hebben hierbij vlotte medewerking verleend.

Voor het transport werd gebruik gemaakt van 218 drietons vrachtwagens, 68 ambulances en twee complete hospitaaltreinen.

Doordat er van 14 April tot 30 Juni 1945 in België 636 000 te repatriëren personen van vreemde nationaliteit aankwamen en gedurende dat tijdvak bovendien nog 255 000 Belgen in hun land terugkeerden, ontstond er tengevolge van het feit, dat geen enkele autoriteit in België op de hoogte was van de aantallen repatriandi, welke de geallieerde legers op transport naar dat land stelden, een enigszins verwarde toestand.

Het Belgische Commissariaat voor Repatriëring kreeg ver strekkende volmachten, want het moest kunnen beschikken over grote hoeveelheden levensmiddelen, kleding, geneesmiddelen enz., de contrôle hebben over het verkeersapparaat en gebouwen en kampen kunnen vorderen. Dank zij de uitstekende organisatie kon deze Belgische instantie de grote stromen mensen verwerken, die in België moesten worden ondergebracht.

De Nederlanders, die zich daarbij bevonden — volgens officiële Belgische opgaven waren dat er ruim 51 000 — konden in overleg met de Belgische autoriteiten kampen betrekken, die niet tegelijkertijd voor andere nationaliteiten werden gebruikt, teneinde zodoende het ontstaan van afgunst in verband met de preferente behandeling, die de Nederlanders over het algemeen ontvingen, te voorkomen. Daar niet alle betrokken Regeringen nationale repatriëringdiensten in België hadden opgericht, althans niet van dezelfde omvang of met dezelfde mogelijkheden als de Nederlanders, waren volgens het oordeel van de heer *Schipper* vele repatriërenden van andere nationaliteit in hogere mate van de goedheid en gulheid van hun Belgische gastheren afhankelijk dan de Nederlanders.

Specifiek Nederlandse kampen bevonden zich te Neufchâteau, Arlon, Brasschaet, Ciney, Godinne, Hachy, Herbeumont, Marche en Philippeville. In elk van deze kampen vertoefden min of meer permanent naar gelang der grootte driehonderd tot duizend personen.

Na aankomst van een konvooi ging de heer *Schipper* of een der aan hem toegevoegde officieren naar het betreffende kamp en lichtte daar de repatriandi in over de algemene toestand en de reden van hun oponthoud in België. De vertraging van hun doorreis naar Nederland gaf dikwijls aanleiding tot ontevredenheid en er werd dan wel eens gepoogd om clandestien naar Nederland te reizen, doch over het algemeen heeft de uitstekende verzorging in de repatriëringkampen in België bijgedragen tot een ordelijk verloop van de repatriëring uit dat land.

Tienduizenden Nederlanders hebben, omdat ons land nog niet bevrijd was en dientengevolge de repatriëring nog niet was toegestaan, gedurende enige weken in deze repatriëringkampen vertoefd. Tegen het einde van Mei 1945 waren de repatriëringwerkzaamheden reeds zo ver gevorderd, dat degenen, die toen in België aankwamen om via dat land naar Nederland verder te reizen, in de regel slechts enkele dagen oponthoud hadden.

De repatriëringkampen konden successievelijk buiten gebruik worden gesteld en de stroom van repatriërenden kon vrijwel uitsluitend via Brussel worden verwerkt.

Het vervoer van de Nederlandse repatriërenden uit Frankrijk werd eveneens over Brussel geleid en verliep vrijwel zonder enig incident van betekenis. Nadat gedurende de maanden April, Mei en Juni 1945 in totaal ongeveer 50 000 Nederlanders via België waren afgevoerd, begon de stroom enigszins te luwen. Met de grote massa's waren slechts weinig politieke gevangenen meegekomen, doch ingeval zij zich bij de in België binnenkomende transporten bevonden, werd

er volgens de heer *Schipper* speciale aandacht aan hen besteed en kregen zij een afwijkende behandeling. Voorzover zij in staat waren door te reizen, ontvingen zij daartoe onmiddellijk de nodige faciliteiten; bij voorkeur werd voor hun vervoer van ambulances gebruik gemaakt.

Toen echter grotere aantallen politieke gevangenen begonnen terug te keren, werd voor hen een bijzondere organisatie in het leven geroepen. De heer *Schipper* pleegde overleg met de heer *Ferwerda* en met U.N.R.R.A. en dit leidde er toe, dat gedurende vier maanden tien ambulances te zijner beschikking werden gesteld ten behoeve van de vaak in zeer slechte toestand verkerende politieke gevangenen, die uit Duitsland in België aankwamen. In vele gevallen werden zij eerst in een hospitaal opgenomen om wat op hun verhaal te komen. Spoedig bleek echter, dat opname in een hospitaal niet de gewenste oplossing bracht, daar deze repatriërenden eigenlijk meer behoefte hadden aan wat de heer *Schipper* noemt „psychologische recuperatie”.

Op instigatie van de Nederlandse ambassadeur te Brussel werd daarom besloten tot de oprichting van een Nederlands rusthuis, waar de repatriërende politieke gevangenen enkele dagen of weken zouden kunnen doorbrengen, teneinde fysiek en moreel enigszins hun evenwicht te hervinden. Dank zij de actieve medewerking van het Belgische Commissariaat voor Repatriëring was met de organisatie van dit rusthuis, tot welk doel onmiddellijk een fraaie villa in de Brusselse voorstad Laeken ter beschikking van de Repatriëringdienst werd gesteld, slechts ongeveer één week gemoeid. De overeenkomst luidde, dat het Belgische Commissariaat zich verantwoordelijk stelde voor het gebouw alsmede voor de levensmiddelenvoorziening. Tevens stelde dat commissariaat keukenpersoneel ter beschikking. De Nederlandse Repatriëringdienst zou de directie van het rusthuis hebben. Op 15 Juni 1945 werd dit onder blijken van bijzondere belangstelling van Belgische en Nederlandse zijde officieel geopend, nadat het reeds op 9 Juni in gebruik was genomen.

De opname-capaciteit was beperkt tot ongeveer 20 personen, zodat alleen diegenen werden opgenomen, die daaraan het meest behoefte hadden. Het totale aantal verpleegdagen heeft 1622 belopen voor 121 patiënten. Het gemiddelde verblijf was ongeveer 13½ dag. De Repatriëringdienst besteedde aan deze bijzondere groep van repatriërenden veel zorg voor extra voeding. In totaal is daarvoor frs. 40 902,60 of frs 25,20 per verpleegdag uitgegeven. Het totale aantal patiënten nam 892 kg in gewicht toe; d.w.z. gemiddeld 7,4 kg per persoon.

Op 8 September 1945 verliet de laatste patiënt het rusthuis. De Nederlandse repatriërenden, die in Belgische hospitalen werden verpleegd, kregen eveneens extra voeding. Verder brachten de aan de Repatriëringdienst verbonden sociale werksters plm. 1200 bezoeken aan deze patiënten. Per week kregen zij aan extra-voeding: 7 eieren, 125 gram natuurboter, 75 gram spek, 1 tablet chocolade en fruit. T.b.c.-patiënten kregen het dubbele. In totaal is voor bijvoeding frs. 113 900 uitgegeven; het bekende aantal verpleegdagen van deze categorie Nederlanders bedroeg 7165. Kosten van bijvoeding per dag frs. 15,90. Dank zij de actieve medewerking van U.N.R.R.A. heeft de Nederlandse Repatriëringdienst in België belangrijke diensten kunnen bewijzen. Zo slaagde de heer *Ferwerda* er in om acht U.N.R.R.A.-ambulances met bijbehorend personeel te bemachtigen voor de dienst in België, nadat zijn krachtige pogingen te Londen aangewend ter verkrijging van ambulances van Militair Gezag, zonder succes waren gebleven. Dit team werd bij de dienst gedetacheerd en opereerde uitsluitend ten behoeve van Nederlandse displaced persons. Behalve voor zieken, die liggend vervoerd moesten worden, werden deze ambulances, die van begin Juli tot 31 October 1945 ter beschikking van de dienst zijn geweest, tevens op ruime schaal gebruikt voor de repatriëring van moeders met kinderen, ouden van dagen en zwakken. De aan de dienst verbonden medicus beoordeelde welke gevallen voor vervoer per ambulance in aanmerking kwamen.

Het aantal naar Nederland vervoerde personen bedroeg 1819. De ambulances legden een gezamenlijke afstand af van 67 136 kilometer. Verder verrichtten zij in België vele werkzaamheden van locale aard en zij hebben ook een belangrijke rol gespeeld bij de repatriëring van de in België vertoefd hebbende Nederlandse krankzinnigen.

Zoals uit de aard der zaak in vele gevallen zal zijn voorgekomen, moest ook de Nederlandse Repatriëringdienst te Brussel de meest uiteenlopende werkzaamheden verrichten, die niet steeds in rechtstreeks verband stonden met het werk van de dienst. Van deze werkzaamheden kan o.m. worden gereleveerd:

a. recruitering van Repatriation Officials, die naar Londen werden gedirigeerd om vervolgens door S.H.A.E.F. te worden overgenomen en na de voorgeschreven trainingsperiode bij de geallieerde leger-eenheden te worden gedetacheerd. De Regeringscommissaris te Lon-

den had in dit opzicht met onafwijsbare S.H.A.E.F.-eisen rekening te houden en zag zich verplicht op de vertegenwoordiging van het Nederlandse Regeringscommissariaat voor de Repatriëring te Brussel een beroep te doen om het door S.H.A.E.F. voorgeschreven aantal Officials tijdig te kunnen leveren. Door de dienst te Brussel zijn een 40-tal recruten aangeworven;

b. recrutering van enig kantoorpersoneel ten behoeve van de Afdeling Repatriëring van het Ministerie van Sociale Zaken te Londen;

c. recrutering van Nederlandse krachten ten behoeve van U.N.R.R.A., welke organisatie op grond van een te Londen gesloten overeenkomst slechts Nederlands personeel op aanbeveling van de Regeringscommissaris voor de Repatriëring aanstelde. Aan de voordrachten daarvoor moest een uitgebreid onderzoek naar de antecedenten van de kandidaten voorafgaan, hetgeen zeer tijdrovend was;

d. repatriëring van Nederlandse krijgsgevangenen. De Nederlandse Repatriëringdienst in België repatriëerde ongeveer 500 van deze gevangenen. Omstreeks Juli 1945 detacheerde de Chef Staf Militair Gezag enige officieren te Brussel en elders in België, zodat genoemde dienst toen van de aan de repatriëring van krijgsgevangenen verbonden werkzaamheden werd ontlast.

De uitgaven van de Repatriëringdienst in België werden maandelijks in de door het Departement van Sociale Zaken geëiste vorm onder overlegging van de betreffende bescheiden verantwoord. Elke maandelijksse verantwoording geschiedde onder contrôle van een accountant.

De totale uitgaven van de Nederlandse Repatriëringdienst in België hebben volgens het rapport van de heer *Schipper* frs. 15.729.283,78 bedragen. Dit bedrag vertegenwoordigt geenszins de totale uitgaven, van de Nederlandse Staat voor de repatriëring van Nederlanders via België. Daarin zijn namelijk niet begrepen de betalingen, welke de Belgische Regering rechtstreeks ten behoeve van de Nederlandse geëvacueerden en repatriërenden heeft verricht.

De voornaamste van deze betalingen zijn:

voor de geëvacueerden tot 28 Februari 1946 uitkeringen als mede vergoedingen voor huisvesting circa	frs. 65.250.000
voor de krankzinnigen circa	frs. 18.750.000
voor Nederlandse displaced persons circa	frs. 4.050.000

In deze laatste bedragen zijn niet opgenomen:

a. transportkosten voor het vervoer van ongeveer 52 000 Nederlanders met de Belgische spoorwegen;

b. onderhoudskosten der Nederlanders in de Belgische kampen, toevluchtsoorden e.d. Het totale aantal onderhoudsdagen was ten tijde van de samenstelling van het rapport van de heer *Schipper* nog niet vastgesteld evenmin als de onderhoudsprijs per dag. Tot het einde van November 1945 bedroeg het aantal onderhoudsdagen 119 869;

c. het bedrag, dat de Belgische Regering aan de Nederlandse Regering in rekening zou brengen voor haar aandeel in „frais généraux” van het Belgische Commissariaat voor Repatriëring.

De ten tijde van de samenstelling van het rapport van de heer *Schipper*, 31 Mei 1946, bekende gezamenlijke kosten der repatriëring van Nederlanders uit en via België bedroegen frs. 103.750.000. Volgens de raming van de heer *Schipper* zou het definitieve bedrag tussen 120 en 140 miljoen Belgische francs komen te liggen.

De Nederlandse Regering kon volgens het rapport van de heer *Schipper* alle kosten, ontstaan door het gedwongen verblijf der krankzinnigen in België, die op ongeveer 18 à 20 miljoen francs werden geschat, terug vorderen van de betrokken geestelijke orde. Hetzelfde is het geval met de hulp, die Nederlanders in de vorm van leningen hebben genoten en waarvoor zij schuldbekentenissen hebben getekend.

Hoewel de Regeringscommissaris voor de Repatriëring reeds in September 1945 zijn taak als vervuld kon beschouwen, zoals de heer *Schipper* zegt, en hij zijn functie neerlegde, was het voor de behandeling van talrijke individuele repatriëringgevallen noodzakelijk de Repatriëringdienst te Brussel nog tot het einde van Mei 1946 te doen voortbestaan. Bovendien moest rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat er nog Nederlandse displaced persons uit de door de Russen bezette gebieden door België naar Nederland zouden reizen. In Mei 1946 is dit inderdaad met nog 500 Nederlandse repatriërenden uit deze gebieden het geval geweest.

Op 1 Juni 1946 nam het Nederlandse consulaat-generaal te Brussel het werk van de Nederlandse repatriëringdienst in België over.

Naar de mening van de heer *Schipper* is de repatriëring van Nederlanders via België een geslaagde onderneming geweest, dank zij het door de Regeringen van Nederland en België gesloten repatriëringverdrag.

Hoewel dit verdrag als wederkerig was bedoeld, is het volgens de

heer *Schipper* in zijn uitwerking vrijwel geheel eenzijdig gebleven. „Wanneer” zo luidt zijn rapport, „de financiële schuld, die uit deze eenzijdigheid voortvloeit, afgedaan zal zijn, blijft de schuld van dankbaarheid, die Nederland voor de Belgische repatriëringshulp heeft aangegaan, voortbestaan.” „Het ligt”, zo schrijft de heer *Schipper*, „niet op mijn weg deze schuld te meten, doch wie van nabij heeft kunnen volgen wat de Belgische gemeenschap voor de Nederlandse vluchtelingen en repatriandi heeft gedaan, zal met ontzag en niet zonder bewogenheid kunnen getuigen van de naastenliefde, die de grondsteen was van het Belgische repatriëringswerk.

De getuigen, die door de commissie gehoord zijn over de repatriëring uit België, hebben verklaringen afgelegd, welke in overeenstemming zijn met de mededelingen, die de heer *Schipper* in zijn rapport heeft gedaan.

38006—38072 (*Parqui*)

Zo heeft de heer *A. Parqui*, aan wie de heer *Schipper* gevraagd had te Antwerpen een kantoor voor de Repatriëringdienst op te zetten, gedurende de periode van September 1944 tot half December van dat jaar zijn medewerking verleend aan het uitbetalen van steun aan de zich aldaar bevindende Nederlanders, die niet in eigen onderhoud konden voorzien. Onder hen waren vele schippers, die als gevolg van de krijgsverrichtingen of, omdat zij schade hadden opgelopen aan hun schip, niet meer naar Nederland konden terugkeren. Ook kwamen er mensen, die uit Zeeuwsch-Vlaanderen en uit Noord-Brabant waren uitgeweken en die met medewerking van de Commissie van Openbare Onderstand, een gemeentelijke instelling te Antwerpen, en van het Leger des Heils onder dak werden gebracht bij particulieren of in speciaal voor dat doel aangewezen localiteiten.

In overeenstemming met het daaromtrent in het rapport van de heer *Schipper* vermelde, deelde de heer *Parqui* mede, dat gezinshoofden, die zelf voor onderdak en voeding zorgden, frs. 50 per dag aan steun ontvingen; de overige gezinsleden kregen per dag frs. 25. Hij was van mening, dat de steuntrekkenden destijds het van deze bedragen niet breed hadden, maar dat zij er van konden rondkomen. Hij heeft nooit klachten vernomen, dat de steun te laag zou zijn geweest. Tengevolge van de V 1- en V 2-aanvallen der Duitsers waren destijds de toestanden te Antwerpen zeer gespannen en de uitgewekenen waren derhalve al blij een onderdak te hebben.

Ingeval van ziekte werd dit opgegeven aan de Commissie van Openbare Onderstand en dan werden de Nederlanders, die te Antwerpen door de Repatriëringdienst werden verzorgd, behandeld door Belgische geneesheren.

38078 (*Parqui*)

Op 2 Januari 1945 is de heer *Parqui* in verband met een tot hem gericht verzoek van de heer *Schipper* om zich voor de dienst van de repatriëring uit Duitsland beschikbaar te stellen naar Engeland vertrokken en vandaar is hij naar Frankrijk gegaan om in het kamp van S.H.A.E.F. te Romilly te worden opgeleid tot repatriëringsofficier.

De heer *H. Ph. K. A. van Campen*, die gedurende de oorlog te Brussel woonachtig was, verklaarde, dat nog tijdens de Duitse bezetting het Belgische Rode Kruis in samenwerking met het Fonds National de Secours verschillende verzamel- en ontvangstcentra, toen speciaal bedoeld voor personen, die tengevolge van de bombardementen dakloos waren geworden, had ingericht, met het plan die te gelegener tijd tevens te gebruiken voor terugkerende gedeporteerden.

De heer *van Campen* is als vrijwilliger werkzaam geweest bij de sectie Boschvoorde van het Belgische Rode Kruis, die zulk een ontvangstcentrum had ingericht aan de Chaussée de la Hulpe. Hij was belast met de leiding van dat centrum. Na de bevrijding van Brussel is hij in contact gekomen met het hoofd van de afdeling Repatriëring van Militair Gezag, prof. dr. *J. H. de Boer*. Deze heeft hem enige malen aan benzine geholpen voor een auto, waarmede de heer *van Campen* ten behoeve van de in het ontvangstcentrum ondergebrachte repatriërenden, van buiten de stad levensmiddelen ophaalde.

Op verzoek van de heer *van Campen*, die van mening was, dat het onderbrengen van repatriërenden van verschillende nationaliteit in één centrum vele bezwaren met zich bracht, hebben de Belgische autoriteiten al spoedig besloten het centrum te Boschvoorde alleen te bestemmen voor Nederlandse repatriërenden. Prof. *de Boer* is tegen Januari 1945 door toedoen van de toenmalige Nederlandse consul-generaal te Brussel, mr. *H. van Romburgh*, in contact gekomen met de heer *van Campen* en hij heeft deze aan de heer *Schipper* aanbevolen.

Naar de heer *van Campen* verklaarde, stond het door hem beheerde ontvangstcentrum te Boschvoorde eerst onder het Belgische Rode Kruis; later ging het over naar de Belgische Repatriëringdienst, die toen de repatriëringsaangelegenheden behandelde met de heer *Schipper*, vertegenwoordiger van de Nederlandse Regeringscommissaris voor de Repatriëring.

De heer *van Campen* heeft zich toen op verzoek van de heer

38798—38815; 38820—38832 (*van Campen*)

38836—38871 (*van Campen*)

Schipper belast met de registratiewerkzaamheden van de Nederlandse Repatriëringsdienst in België.

De mededelingen, welke de heer *van Campen* deed omtrent de vanwege de Nederlandse Repatriëringsdienst verleende hulp en steun aan Nederlanders, zijn in overeenstemming met die, welke in het verslag van de heer *Schipper* voorkomen. Hij verklaarde o.m., dat degenen, die indertijd financiële hulp hebben ontvangen, later, na terugkomst in Nederland, de door hen genoten steun moesten terugbetalen. Dit was hem bekend, omdat hij sedert Augustus 1945 nog enige tijd aan het Departement van Sociale Zaken werkzaam is geweest.

38886—38888 (*van Campen*)

Hoewel de heer *van Campen* niet altijd even tevreden was over de houding van verschillende voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders gedurende hun verblijf in België, was hij van mening, dat hun repatriëring via België een geslaagde operatie is geweest. Gedurende zijn werkzaamheid aan het Departement van Sociale Zaken, waar hij een controlerende functie had, heeft hij daarvan meermalen het bewijs gekregen. Ook het personeel van de Repatriëringsdienst in België verdient naar de mening van de heer *van Campen* veel lof.

38892 (*van Campen*)

40044—40060 (*de Crane*)

De heer *J. de Crane*, die op verzoek van de heer *Schipper* op 1 Januari 1945 de functie overnam van de heer *Parqui*, die te Antwerpen directeur was geweest van het bijkantoor, dat de Nederlandse Repatriëringsdienst daar had, verklaarde, dat daar toen nog ongeveer 350 Nederlanders door deze dienst gesteund werden. Aanvankelijk zijn de in België terecht gekomen schippers nog door de Repatriëringsdienst gesteund, doch na een in tegenwoordigheid van de heer *de Crane* gehouden bespreking tussen de heer *Schipper* en de Nederlandse consul te Antwerpen, de heer *A. Ruys*, is besloten, dat zij voortaan gesteund zouden worden door het consulaat.

40060—40069 (*de Crane*)

Ook de heer *de Crane* deelde aan de commissie mede, dat de steun trekkende Nederlanders — later zijn er meer bij gekomen — zeer tevreden waren met het hun verleende onderdak en voedsel, die ingevolge het tussen de Regeringen van België en Nederland gesloten repatriëringsverdrag door de Belgische Regering werden bekostigd.

Dit verdrag heeft naar de mening van de heer *de Crane* buitengemeen goed gewerkt. Toen bijvoorbeeld een jeugdherberg, waar een gedeelte van de zich tijdelijk te Antwerpen bevindende Nederlanders was ondergebracht, door een bombardement werd vernield, hebben de Belgische autoriteiten op grond van het verdrag schoollokalen ter beschikking gesteld.

De heer *de Crane* heeft ongeveer 150 steun trekkende Nederlanders werk kunnen bezorgen in de haven van Antwerpen, waar zij frs. 180 per dag verdienden.

40067; 40076—40091 (*de Crane*)

Op 1 April 1945 was de heer *de Crane* erin geslaagd om alle zich toen te Antwerpen bevindende Nederlanders, die daarvoor in aanmerking kwamen, onder dak te brengen bij Belgen. Daarna is hij door de heer *Schipper* belast met de organisatie van de repatriëringskampen te Brasschaet, Herbeumont en Godinne. Eenmaal per week werden degenen, die daar vertoefden, bezocht vanwege de Repatriëringsdienst.

De toneelspeler en voordrachtskunstenaar *Jan Teulings* trad in de kampen op en ook werd getracht de kampbewoners met voetbal e.d. afleiding te bezorgen.

Tot Mei 1945 is het voor de Repatriëringsdienst moeilijk geweest om degenen, die daarvoor in aanmerking kwamen, van de nodige kleding te voorzien, doch toen konden ingevolge een door de heer *Ferwerda* aangegane overeenkomst kleren, waarover de Belgische Repatriëringsdienst beschikte, worden overgenomen. Ook konden er toen rechtstreeks kleren worden gekocht van de Belgische fabrikanten.

De verzorging in de repatriëringskampen was zó goed, dat een deel van het personeel van de Repatriëringsdienst volgens de heer *de Crane* liever daar zijn maaltijd gebruikte dan elders.

Het moeilijkste probleem was het bezig houden der kampbewoners. Diegenen van hen, die door de Duitsers in België en Frankrijk te werk waren gesteld en toen goed verdiend hadden, waren zeer tevreden over de behandeling, die hun in de kampen werd gegeven. Onder hen, die tevoren in Duitsland hadden gewerkt, waren er ook, die zeer tevreden waren, maar sommigen waren dat niet. De studenten, die zich bevonden bij de groep repatriërenden, die uit Duitsland kwam, hebben de heer *de Crane* zeer geholpen om de kampbewoners bezig te houden. Sommigen hunner heeft hij tot kampcommandant aangesteld, omdat zij er in slaagden de mensen bij elkaar te houden.

40092; 40095—40096 (*de Crane*)

De derde groep, die der politieke gevangenen, kon men, gelijk de heer *de Crane* mededeelde, niet tevreden stellen. Er was met hen zeer moeilijk te praten, omdat zij geheel uit hun evenwicht waren

40094; 40116 (*de Crane*)42002—42023 (*Ferwerda*)41997 (*Ferwerda*)

geraakt. Zo verkochten zij in het rusthuis elkaar het eten, dat hun werd gegeven, hoewel zij volop sigaretten, zakgeld, eten en drinken kregen. De heer *de Crane* was er van overtuigd, dat klachten over de verzorging der repatriandi onredelijk zijn, doch dat deze zijn toe te schrijven aan de onevenwichtige toestand, waarin velen hunner toen nog verkeerden.

Van de vrijgelaten Nederlandse politieke gevangenen, die in België aankwamen, werden degenen, die het meest te lijden hadden gehad, enige tijd verpleegd in een ziekenhuis of in het rusthuis te Laeken, waar 21 plaatsen waren.

De Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Ferwerda*, deelde aan de commissie mede, dat over het algemeen de verzorging in de repatriëringkampen in België uitmuntend is geweest. Zo nu en dan waren er wel moeilijkheden met de geëvacueerden uit de Betuwe; de meesten waren streng Protestant en zij waren in een Katholieke streek ondergebracht. Voordat zij wat tot rust waren gekomen, geestelijke bijstand hadden gekregen, hun kinderen op de juiste scholen konden doen en er alle mogelijke voorzieningen voor hen waren getroffen, zijn er wel eens moeilijkheden geweest. Over het algemeen echter, sommige minder gunstige omstandigheden en het grote aantal geëvacueerden in aanmerking genomen, is het naar de mening van de heer *Ferwerda* uitstekend gegaan.

Men is in België algemeen van mening geweest, dat de heer *Schipper* zich goed van zijn taak heeft gekweten.

De kledingvoorziening heeft aanvankelijk veel moeilijkheden onderzonden, omdat er een zeer groot gebrek aan textiel was. Later echter heeft de Repatriëringdienst hier en daar grote partijen kleren kunnen krijgen. Tevens zijn er inzamelingen van oude kleren gehouden, waarmede ook de heer *Dentz* zich heeft bezig gehouden. Deze heeft, naar de heer *Ferwerda* meent, zelfs enkele malen zendingen kleren uit Amerika gekregen, die ter beschikking van de repatriërenden werden gesteld.

De heer *Ferwerda* was van mening, dat de Nederlandse Repatriëringdiensten in België en Frankrijk nooit behoorlijk hadden kunnen werken zonder de steun, welke de regeringen van deze landen ingevolge de met Nederland gesloten repatriëringverdragen hebben verleend.

Op grond van het rapport van de heer *Schipper* en de voor haar afgelegde getuigenverklaringen over de in België onder leiding van de heer *Schipper* verrichte werkzaamheden is de commissie tot het oordeel gekomen, dat de vertegenwoordiging van het Regeringscommissariaat voor de Repatriëring aldaar, mede dank zij de medewerking van de geallieerde legerautoriteiten, de Belgische overheid en de spontane hartelijkheid van de zijde der bevolking van dat land, zich onder moeilijke omstandigheden op uitnemende wijze heeft gekweten van haar taak.

§ 4. *De repatriëring uit Frankrijk.*

Ingevolge het op 20 September 1944 door de Nederlandse Minister van Sociale Zaken en de Franse gezant bij de Nederlandse Regering te Londen namens de Regeringen van Nederland en Frankrijk getekende repatriëringverdrag kon, volgens het verslag van de heer *Ferwerda*, reeds op 15 October 1944 een Nederlandse repatriëringmissie in Frankrijk met haar werk beginnen.

Deze missie is ontstaan, gelijk de heer *Ferwerda* in een op 20 October 1948 aan de commissie aangeboden „Memorandum betreffende de repatriëring uit het buitenland”, heeft medegedeeld, doordat vrijwel onmiddellijk na de bevrijding van Parijs zijn vertegenwoordiger, de heer *J. M. Brandel*, daar een organisatie heeft gevormd van grotendeels reeds in Frankrijk woonachtige Nederlanders. Deze organisatie onder leiding van de heren *J. G. van Waveren* en mr. *A. Knappert* kreeg tot taak de duizenden Nederlanders, die zich toen in Frankrijk bevonden, te verzorgen en later te repatriëren. Het heeft blijkens het zoëven genoemde memorandum van de heer *Ferwerda* meer dan acht maanden geduurd alvorens deze repatriandi, later versterkt door een voortdurende stroom van terugkerenden en vluchtelingen uit oostelijk gelegen gebieden, naar Nederland konden worden teruggebracht.

Op 30 Maart 1945 hebben de heren *van Waveren* en *Knappert* als leden van de zoëven genoemde Nederlandse repatriëringmissie aan de Minister van Sociale Zaken en aan de Regeringscommissaris voor de Repatriëring een rapport uitgebracht over de werkzaamheden, welke hun missie gedurende het tijdvak van 16 October 1944 tot en met 31 Januari 1945 heeft verricht.

Uit dat rapport blijkt, dat gedurende die periode de missie zich ingevolge de aan haar verstrekte opdracht heeft belast met de registratie van en de contrôle op 3947 destijds door haar in Frankrijk aangetroffen gestrande Nederlanders. Zij droeg verder zorg voor hun

huisvesting, voorzag hen van voeding en kleding en behartigde bovendien hun medische, sociale en religieuze verzorging. Velen hunner recruteerde zij voor het Nederlandse leger, de marine, de luchtvaart en de scheepvaart en, voorzover zij daarvoor niet in aanmerking kwamen, poogde de missie hun ander werk te verschaffen. Daardoor werden niet alleen de kosten, verbonden aan het verlenen van steun, verminderd, doch tevens kon de demoraliserende invloed, welke werkloosheid met zich brengt, worden tegengegaan, terwijl bovendien een bijdrage werd geleverd tot de algemene oorlogsinspanning.

Voordat de Nederlandse repatriëringsmissie haar taak begon, had het Nederlandse consulaat-generaal te Parijs reeds gedurende zes weken de zorg voor Nederlandse displaced persons op zich genomen. De missie nam dit werk over en volgde bij het verlenen van steun de normen, die het consulaat-generaal daarvoor reeds had vastgesteld.

Ingevolge deze normen betaalde de missie:

- a. de eerstnodige kleding en schoeisel;
- b. een handgeld van maximaal frs. 500 voor de aankoop van de noodzakelijkste toiletartikelen e.d.;
- c. een zakgeld van frs. 150 per week per persoon;
- d. gratis huisvesting en voeding (ook in geld). De gezinnen bleven zoveel mogelijk bij elkaar en kregen eigen kamers;
- e. voor kampen en hotels konden ook gelden worden besteed evenals voor ontspanning (voetbal, radio, lezingen enz.).

De missie was met de Nederlandse consul-generaal te Parijs overeengekomen, dat voor de registratie van en de steunverlening aan Nederlandse displaced persons buiten deze plaats gebruik kon worden gemaakt van de diensten der Nederlandse consuls in Frankrijk.

Om het gestelde doel te bereiken riep de missie de volgende diensten in het leven.

Registratie,
Huisvesting en Inspectie,
Medische Keuring en Verzorging,
Sociale Zorg en Kleding,
Welfare en Tewerkstelling, alsmede
Religieuze Zorg.

De administratie van de missie werd toevertrouwd aan het Accountantskantoor van Waveren en Husson, welk kantoor hiervoor naar gelang van behoefte personeel beschikbaar stelde. De missie achtte het een van de belangrijkste onderdelen van haar taak er voor te zorgen, dat aan de Nederlanders, die daarvoor in aanmerking kwamen, werk werd verschaft. Van de in Frankrijk aangetroffen gestrande Nederlanders konden er 1272 worden ondergebracht bij het Nederlandse leger, de marine, de luchtvaart en de scheepvaart, hetgeen tengevolge heeft gehad, dat per dag een bedrag van $1272 \times$ frs. 81,53 aan steungelden kon worden uitgespaard.

Voorts kregen in het begin van Januari 1945 260 Nederlanders werk in het Amerikaanse leger. Bovendien werd, doordat de missie met de Franse autoriteiten een bevredigende regeling had getroffen omtrent het verlenen van arbeidsvergunningen aan Nederlandse displaced persons, aan enkele honderden hunner, òf door bemiddeling van de missie òf op eigen initiatief, werk verschaft in de Franse industrie en in de landbouw.

Dank zij de op deze wijze verkregen werkgelegenheid kon met ingang van 1 Februari 1945 te Parijs de steunuitkering aan tot werken bekwame mannen worden afgeschaft. Met ingang van 1 Maart 1945 kon dit eveneens geschieden ten aanzien van alle tot werken bekwame mannen in de consulaire ressorten. Nadien kregen alleen nog maar ouden van dagen, vrouwen en kinderen en degenen, die op medisch advies niet mochten werken, steun alsmede zij, die zich voor het eerst bij de missie aanmeldden of van werkkring moesten veranderen. In de beide laatstgenoemde gevallen werd de steun slechts verstrekt gedurende de periode, waarin de betrokkenen nog geen werk hadden.

Doordat zovelen aan werk konden worden geholpen, is gedurende het tijdvak, dat door het rapport van de heren van Waveren en Knapert wordt bestreken, een bedrag van frs. 5.039.718,80 aan steunverlening bespaard. Het rapport geeft ook een overzicht van de financiële aangelegenheden van deze missie gedurende hetzelfde tijdvak (16 October 1944 tot en met 31 Januari 1945).

De totale kosten van de missie bedroegen over deze periode frs. 9.442.200,55. Van dit bedrag is ruim zeven en een half miljoen francs besteed aan het verlenen van steun, waaronder ook zijn begrepen de aanschaffingskosten voor genees- en verbandmiddelen; het restant, ten bedrage van ongeveer twee miljoen francs, werd uitgegeven voor algemene onkosten, transportkosten, de inrichting van tehuizen en ten behoeve van de informatiedienst.

Uit een analyse van de gemaakte kosten over meergenoemde periode is gebleken, dat die per steuntrekkende per dag frs. 91,02 voor huis-

vesting, voeding, medische hulp, welfare, zakgeld enz. zijn geweest, terwijl bovendien de algemene kosten per geregistreerde Nederlandse displaced person gemiddeld per dag ongeveer frs. 2½ hebben bedragen. Van 16 October 1944 tot en met 31 Januari 1945 gaf de missie aan kleding en schoeisel ten behoeve van 1552 personen een bedrag uit van frs. 2.006.121,20 d.i. gemiddeld frs. 1292,60 per persoon.

Het verschaffen van kleding en schoeisel heeft de missie gedurende de herfst- en wintermaanden veel zorgen gebaard; de theoretische ramingen, die omtrent de behoefte aan deze artikelen waren gemaakt, bleken onjuist te zijn geweest, daar de meeste D.P.'s volkomen berooid waren en bijna niemand behoorlijk schoeisel, ondergoed of een winterjas bleek te bezitten, terwijl zeker aan één op elke drie D.P.'s een costume of werkkleding moest worden verschaft. Hetgeen van de Franse Regering en ook van Nederlandse instanties werd ontvangen was niet toereikend en kwam dikwijls ook te laat. Daardoor zag de missie zich gedwongen om kleding en schoeisel op de vrije markt aan te kopen. Later was de Franse Regering beter in staat om in de behoefte aan deze artikelen te voorzien.

Uit andere gegevens, welke werden aangetroffen in het archief van het Departement van Sociale Zaken, is gebleken, dat gedurende de periode van 15 October 1944 tot April 1945 de Nederlandse repatriëringsmissie in Frankrijk haar zorg heeft uitgestrekt over 4438 aldaar vertoevende voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders, van wie 56 % werkten.

Gedurende de periode van April tot en met September 1945 kwamen blijkens de laatstgenoemde gegevens in totaal 23 691 Nederlandse repatriandi uit Duitsland in Frankrijk aan en in totaal repatrieerden er gedurende dat tijdvak uit laatstgenoemd land 26 913 personen. Aan het einde van September 1945 waren er in Frankrijk nog 1353 voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders achter gebleven, van wie er 800 in Amerikaanse dienst waren, terwijl de overige 553 in repatriëringskampen, hotels e.d. waren gehuisvest.

De heer *Ferwerda* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij bij het opzetten van de Nederlandse organisatie voor de repatriëring van Nederlanders uit Frankrijk enige tijd in dat land heeft vertoeft en daar de kampen en tehuizen heeft gezien, welke onder leiding van de heer *van Waveren* waren ingericht. Tevens heeft hij gezien, dat de heer *van Waveren* zich veel moeite gegeven heeft bij het registreren en de verzorging van de duizenden personen, die onder de zorg van de missie vielen. Hij heeft zich ook ingespannen voor Nederlanders, die vlak na de bevrijding van Frankrijk door de Franse autoriteiten waren gevangen genomen, omdat dezen hen, daar zij geen papieren hadden of doordat zij hen niet verstonden, voor Duitsers hielden of om andere redenen verdacht achtten. De heer *Ferwerda* heeft dan ook een gunstig oordeel over het werk, dat de heer *van Waveren* heeft verricht.

Volgens de mededelingen, welke mevrouw *G. Wijsmuller—Meijer* aan de commissie heeft gedaan, zouden er aan het einde van 1940 van de zijde der Nederlandse autoriteiten te Londen enige bedenkingen tegen de heer *van Waveren* hebben bestaan.

Op 16 September 1940 heeft zij van de voorzitter van de afdeling Amsterdam van het Nederlandse Rode Kruis, dr. *W. F. Veldhuyzen*, het verzoek gekregen bij wijze van proef een Joods kind naar Perpignan, in het onbezette gedeelte van Frankrijk, te brengen en zij heeft toen te Vichy ook de heer *Sevenster* ontmoet.

De heer *Sevenster* heeft aan mevrouw *Wijsmuller* toegezegd al het mogelijke te zullen doen om haar te helpen. Zij is toen naar Nederland teruggegaan en kwam, nadat zij in Amsterdam bij doktoren met hulp van dr. *Veldhuyzen* vaccins en geneesmiddelen had ingezameld, welke de Rode Kruis-afdeling aldaar betaald heeft, op 18 October 1940 te Perpignan terug, waar zij de geneesmiddelen heeft afgedragen. Zij heeft toen de heer *Sevenster* weer bezocht, die aan de Nederlandse Regering te Londen over haar werk rapport had uitgebracht.

De heer *Sevenster* had toen, naar mevrouw *Wijsmuller* aan de commissie verklaarde, van de heer *van Lidth de Jeude*, die te Londen voorzitter was van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en tevens Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, een boodschap ontvangen, bestemd voor het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis. Deze boodschap hield in, dat de heer *van Waveren*, die destijds te Parijs gedelegeerde was van het Nederlandse Rode Kruis, de gelden van het Koningin Wilhelmina-fonds slecht zou beheren.

Op verzoek van de heer *Sevenster* heeft mevrouw *Wijsmuller* deze boodschap aan het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis overgebracht. Dit stelde de heer *van Waveren* van een en ander in kennis, en toen zij, na in November 1940 weer medicamenten naar Saint Cyprien te hebben gebracht, in Nederland terugkwam, ont-

41979 (*Ferwerda*)

41982—41983 (*Ferwerda*)

41979 (*Ferwerda*)

31080—31095 (*Wijsmuller—Meijer*)

31056; 31067—31076 (*Wijsmuller—Meijer*)

31075—31095 (*Wijsmuller—Meijer*)

35216—35227 (*Offerhaus*)

moette zij op het kantoor van het Rode Kruis de heer *van Waveren*, die haar begrijpelijkerwijs niet goed gezind was.

De heer *Offerhaus* deelde aan de commissie mede wel voor de heer *van Waveren* gewaarschuwd te zijn, doch niet door mevrouw *Wijsmuller*. Anderen hadden hem gezegd, dat de heer *van Waveren* het met de Duitsers hield, de destijds gebruikelijke waarschuwing.

De heer *Offerhaus* heeft echter nooit gemerkt, dat de heer *van Waveren* niet te vertrouwen zou zijn geweest; deze heeft hem ook wel eens goede wenken gegeven in verband met het verlenen van hulp aan Nederlanders in Frankrijk.

41980—41985 (*Ferwerda*)

De heer *Ferwerda* heeft nooit iets ongunstigs over de heer *van Waveren* vernomen. Zijn vertegenwoordiger, de heer *Brandel*, had de heer *van Waveren* uitgezocht voor de Nederlandse repatriëringsmissie. De heer *Ferwerda* zou het zeer merkwaardig hebben gevonden, wanneer, indien de heer *van Waveren* het inderdaad met de Duitsers had gehouden, de heer *Brandel*, die Frankrijk zeer goed kent en later als Jood en als directeur van Vrij Nederland getoond heeft fel anti-Duits te zijn, hem daarvoor zou hebben uitgezocht. Ook van de zijde van de Nederlandse ambassade te Parijs is de heer *Ferwerda* niets medegedeeld ten nadele van de heer *van Waveren*.

75696—75700 (*van Lidth de Jeude*)

De heer *van Lidth de Jeude* herinnerde zich niets van een waarschuwing, die hij omtrent de heer *van Waveren* aan de heer *Sevenster* zou hebben gezonden. „Ik heb”, zo zeide de heer *van Lidth de Jeude*, „in mijn aantekeningen aangetroffen, dat de heer *van Waveren* in Parijs verbleef, in het bezette Frankrijk dus, en de heer *Sevenster* in Vichy, in het onbezette Frankrijk. De verhouding tussen de organisaties in die beide gebieden voor hulpverlening was moeilijk, omdat de status zeer verschillend was. De heer *van Waveren* had van Parijs uit aan de heer *Sevenster* in Vichy voorgeslagen, dat hij gelden uit Nederland — van het Nederlandse Rode Kruis, neem ik aan — zou laten komen, die hij te Parijs zou distribueren en waarvan hij een gedeelte zou doorgeven aan de heer *Sevenster* te Vichy. Hij vermoedde, dat de Duitsers geen bezwaar zouden maken tegen overmaking van gelden uit Nederland. De heer *Sevenster* vroeg mij mijn mening daarover, waarop ik heb geantwoord, dat de heer *Sevenster* niet afhankelijk kon zijn van de heer *van Waveren*, die in bezet gebied verbleef. Wij wisten niet wat hij met zijn geldmiddelen zou kunnen doen en het was volgens mij verkeerd om op deze wijze de heer *Sevenster* in onbezet gebied aan geld te helpen. Op verzoek van de heer *Sevenster*, die mijn mening deelde, heb ik de heer *van Waveren* dat doen weten. Verder weet ik van deze aangelegenheid niets af en het lijkt mij, dat de feiten door elkaar gehaspeld zijn. Ik heb overigens met de heer *van Waveren* generlei contact gehad en ik heb hem zelfs nooit gezien. Ik kan dus nooit hebben gezegd, dat zijn geldelijk beheer niet te vertrouwen was.”

70492 (*van den Tempel*)

De toenmalige Minister van Sociale Zaken, de heer *van den Tempel*, verklaarde ook niets te weten ten ongunste van het gedrag van de heer *van Waveren* gedurende de oorlog. „Ik weet echter wel”, zo vervolgde de heer *van den Tempel*, „dat wij de heren *van Waveren* en *Knappert*, die met de heer *Brandel* de eerste missie vormden, hebben aangesteld in volledig overleg en met instemming van het Departement van Buitenlandse Zaken en onze diplomatieke vertegenwoordiging te Parijs. Ik heb er de heer *van den Broek*¹⁾ over gesproken en gezegd, dat wij een vertrouwd financieel expert in de missie moesten hebben, daar het financiële beheer over belangrijke bedragen zou gaan en in Frankrijk tenslotte de verhoudingen ook nog ongeregeld waren. De heer *van den Broek* keurde de benoeming van de heer *van Waveren* volkomen goed en ook Buitenlandse Zaken, zodat ik gerust kon zijn.

Noot van de commissie.

¹⁾ De heer *van den Broek* was destijds Minister van Financiën.

Het kan heel goed gebeuren, dat u klachten hoort van mensen, wier weg over Frankrijk of België is gegaan, maar men moet daar zeer voorzichtig tegenover staan. Het was tenslotte oorlogstijd, de landen waren volkomen gedesorganiseerd en het is dan te begrijpen, dat er particuliere klachten komen, ofschoon zij ons nooit hebben bereikt.”

70493 (*van den Tempel*)

Verder was de heer *van den Tempel* van mening, dat als gevolg van de geregelder toestanden in België het werk van de Nederlandse repatriëringsdienst aldaar beter is geweest dan dat van de Nederlandse missie in Frankrijk.

74627 (*van Rhijn*)

De heer *van Rhijn* heeft, toen hij nog secretaris-generaal van het Departement van Sociale Zaken was, de indruk gekregen, dat de heer *van Waveren* niet heeft medegewerkt aan een vlotte afwikkeling van het onderzoek naar de financiële aangelegenheden van de Nederlandse repatriëringsmissie in Frankrijk; de heer *W. Antheunissen*, chef van de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Sociale Zaken, kon hieromtrent volgens de heer *van Rhijn* meer uitvoerige mededeling doen.

77438—77446 (*Antheunissen*)

Laatstgenoemde heeft aan de commissie verklaard, dat hij uit hoofde van zijn functie belast was met het in ontvangst nemen van

77448—77461 (*Antheunissen*)77475—77484 (*Antheunissen*)38871 (*van Campen*)77487—77494 (*Antheunissen*)

de geldelijke verantwoordingen van al degenen, die in het buitenland voorschotten hadden gekregen van de Nederlandse Regering te Londen of van de in 1945 in Nederland teruggekeerde Regering.

In het najaar van 1946 is hij begonnen met het nazien van de binnengekomen verantwoordingen. Toen hij de gelegenheid kreeg om aan de hand van die verantwoordingen de rechtmatigheid en de doelmatigheid der daarin aangegeven uitgaven te beoordelen, waren deze reeds gedaan. Zijn afdeling heeft dus geen preventieve bemoeiingen gehad met deze uitgaven en het is ook zeer moeilijk om die nog te beoordelen op haar doelmatigheid, te meer, omdat verschillende repatriëringsmissies niet altijd voldaan hebben aan het verzoek om de daartoe benodigde bewijsstukken op te zenden.

Omtrent de medewerking, die de heer *van Waveren* bij de afwikkeling van zijn financiële verantwoording aan de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Sociale Zaken heeft verleend, deelde de heer *Antheunissen* mede, dat hij in 1947 een bezoek aan de heer *van Waveren* heeft gebracht, niet omdat hij een onderzoek wenste in te stellen naar door hem ontdekte tekortkomingen op financieel gebied, doch omdat de door de heer *van Waveren* beheerde missie de eerste was, waarop zijn aandacht was gevestigd, omdat die nog geen verantwoording had ingezonden.

In het laatst van November 1946 hebben de heren *Antheunissen* en *H. C. J. Kamsteeg*, destijds accountant aan het Departement van Financiën, in tegenwoordigheid van de heer *van Campen*, die toen hoofd was van de afdeling Repatriëring van het Departement van Sociale Zaken te 's-Gravenhage, een bespreking gehad met de heer *van Waveren*, die toen heeft toegezegd spoedig een verantwoording te zullen indienen.

De heer *Antheunissen* was er echter niet gerust op, dat de heer *van Waveren* deze belofte zou nakomen. Daarom zijn er op 6 Januari 1947 twee van zijn controlerende ambtenaren naar Parijs gezonden, voorzien van een schriftelijke opdracht van de secretaris-generaal van het Departement van Sociale Zaken, om een boekenonderzoek in te stellen bij de Nederlandse Repatriëringsmissie te Parijs en om zich met de liquidatie van deze missie te belasten.

Toen ongeveer twee weken later de heer *Antheunissen* zelf eens kwam kijken, beklagden de twee bovengenoemde heren zich bij hem over de weinig vlotte medewerking, die de heer *van Waveren* hun gaf. Deze moest er toen toe worden aangezet om meer medewerking te verlenen, waartoe de heer *Antheunissen* met gunstig resultaat de hulp van de Nederlandse ambassadeur te Parijs heeft ingeroepen. Geleidelijk kwamen de stukken los en deze zijn daarop in Den Haag uitgezocht. In Juni 1947 is de heer *Antheunissen* met zijn ambtenaren weer een week naar Parijs gegaan; hij heeft alle voor een financiële verantwoording benodigde gegevens meegerekregen en kon toen een volledig rapport opstellen, dat aan de Algemene Rekenkamer is gezonden.

Toen de heer *Antheunissen* zijn mededelingen aan de commissie deed, waren hem door de Rekenkamer met betrekking tot de financiële verantwoording van de Repatriëringsmissie te Parijs nog geen nadere vragen gesteld.

Bij het onderzoek naar het financiële beheer van de heer *van Waveren* heeft de heer *Antheunissen* geen oneerlijkheden van diens zijde geconstateerd; alle bedragen, welke in de door hem verstrekte gegevens voorkwamen, werden juist bevonden. Zijn bezwaar tegen de heer *van Waveren* was echter, dat deze het rapport, dat hij zelf had behoren op te stellen, door ambtenaren van het Departement van Sociale Zaken heeft laten maken.

Het door de heer *Antheunissen* op 31 Mei 1949 opgestelde liquidatierapport van de voormalige Nederlandse Repatriëringsmissie te Parijs, dat de commissie ter inzage heeft gehad, wijst uit, dat het totaal der afrekening van deze missie frs. 45.441.436,65 heeft bedragen.

De commissie heeft de indruk gekregen, dat de Nederlandse Repatriëringsmissie te Parijs, mede dank zij de hulp, welke de geallieerde legerautoriteiten en de Franse Overheid daarbij hebben verleend, zich op bevredigende wijze heeft gekweten van haar taak, die bestond uit de verzorging en de repatriëring van in Frankrijk vertoevende Nederlanders.

Over het werk, dat de heer *van Waveren* als leider van de Nederlandse Repatriëringsmissie te Parijs heeft verricht, zijn de commissie geen andere klachten ter ore gekomen dan die, welke de heren *van Campen* en *Antheunissen* naar voren hebben gebracht. Deze klachten betreffen de minder vlotte medewerking, welke de heer *van Waveren* aan de financiële afwikkeling van de missie heeft verleend.

Inderdaad zou het beter zijn geweest en een aangenamer indruk hebben gemaakt, indien de heer *van Waveren* ook dit laatste gedeelte van zijn taak naar behoren had verricht. De heer *van Waveren*, die in het buitenland woont, heeft ook tegenover de commissie van deze

passieve instelling doen blijken door bij herhaling schriftelijk aan hem verzochte inlichtingen niet te verschaffen en bovendien geen medewerking te verlenen aan het doen plaats vinden van een verhoor door de commissie.

§ 5. *De repatriëring uit door Rusland bezette gebieden.*

Naar de heer *van den Tempel* aan de commissie heeft verklaard, deed zich, toen in het voorjaar van 1944 de keer van de oorlog in zicht was en de Russen sterk opdrongen, de vraag voor, of de Nederlandse Regering daardoor niet voor het feit zou komen te staan, dat duizenden door de Duitsers te werk gestelde en gedeporteerde Nederlanders achter de Russische linies zouden komen te vertoeven in volkomen verwoest en kaal land, zonder voldoende verzorging en eigenlijk te midden van het strijdgewoel.

Daarom werd het van Nederlandse zijde nodig geacht maatregelen te treffen om deze Nederlanders hulp te bieden en hen in veiligheid te brengen. Tot dat doel is van het begin van 1944 af getracht door het opnemen van contact met de Russische vertegenwoordiging te Londen en doordat de Nederlandse ambassadeur te Moskou, de heer *C. baron van Breugel Douglas*, daartoe eveneens pogingen aanwendde, de medewerking van de Russische Regering te krijgen. Daardoor toch zou het mogelijk worden, dat de Nederlandse Regering haar repatriëringsbelangen zou mogen behartigen in de door de Russen bezette gebieden. De heer *van den Tempel* verklaarde, dat, hoewel tot het midden van 1945 is getracht om tot het bovengenoemde doel medewerking van Russische zijde te verkrijgen, het o.m. niet is gelukt om de hulp-équipe van de heer *Polak Daniëls* in te zetten voor de repatriëring van Nederlanders, omdat aan deze équipe de vereiste toestemming niet werd verleend.

De heer *Ferwerda* deelde aan de commissie mede, dat de gedachte tot het aangaan van een repatriëringsverdrag met Tsjecho-Slowakije is opgekomen, opdat, ingeval Rusland geen Nederlanders voor de repatriëring zou toelaten, een op grond van dat verdrag ingestelde Nederlandse Repatriëringsmissie dan van Tsjecho-Slowakije uit nog zou kunnen proberen het Russische territorium te bereiken.

Daarom is na de totstandkoming van het repatriëringsverdrag met Tsjecho-Slowakije een Nederlandse Repatriëringsmissie onder leiding van mr. *G. A. Boon* naar Praag gezonden, die daar in Juni 1945 aankwam. Deze vermeldt die datum in een verslag over de werkzaamheden zijner missie, dat hij op 16 Augustus 1945 heeft uitgebracht.

De toenmalige Nederlandse ambassadeur te Moskou, de heer *van Breugel Douglas*, heeft aan de commissie verklaard, dat hij zich onmiddellijk na zijn aankomst in de Russische hoofdstad, op 11 September 1943, ingevolge zijn instructie, welke hij daar bij zijn aankomst had ontvangen, met de Russische Regering in verbinding heeft gesteld inzake de Nederlandse gedeporteerden, die in Russisch gebied zouden worden aangetroffen.

De Duitsers waren toen nog te dicht bij Moskou dan dat de ambassadeur reeds iets ten aanzien van de te repatriëren Nederlanders kon doen, doch de heer *van Breugel Douglas* heeft deze aangelegenheid, gelijk hij zeide, onmiddellijk aangesneden, want met de politieke berichtgeving was dat feitelijk de voornaamste taak, welke hij zich had gesteld. Het ging tenslotte, aldus vervolgde de heer *van Breugel Douglas*, om tienduizenden landgenoten, die in Oost-Europa waren verspreid. Het sprak dus van zelf, dat hij van Moskou uit, waar hij de zaak kon beoordelen en gegevens kon inwinnen, van meet af aan alle maatregelen en initiatieven nam om de repatriëring voor te bereiden, teneinde daarmee een begin te maken zodra zij mogelijk zou zijn.

Hoewel bij de aankomst van de heer *van Breugel Douglas* het vraagstuk van de repatriëring van Nederlanders uit Russisch gebied dus nog niet actueel was, was het niettemin voor hem al dadelijk het grote probleem hoe de Sovjet-Regering duidelijk te maken, dat daaraan iets moest worden gedaan, zodra het wel actueel werd.

Gedurende de jaren 1943 en 1944 heeft de heer *van Breugel Douglas* bij de Sovjet-Regering aangedrongen op het tot stand brengen van een formele regeling omtrent de repatriëring van Nederlanders uit Russisch gebied. Ook heeft hij daaromtrent met haar gecorrespondeerd.

Gedurende de eerste maanden van zijn verblijf te Moskou werden er eigenlijk geen Nederlanders gesignaleerd. Eerst in een brief, die de heer *B. Dekanosoff*, de Russische vice-Minister van Buitenlandse Zaken, die de Nederlandse aangelegenheden behandelde, op 10 Maart 1944 aan de heer *van Breugel Douglas* schreef, werd medegedeeld, dat zich onder de gevangen genomen Duitse militairen niet meer dan 15 Nederlanders bevonden, die vrijwillig dienst hadden genomen in het Duitse leger.¹⁾

Gedurende het jaar 1944 heeft zich op het gebied van de repatriëring nog weinig voorgedaan.

70463; 70465—70467; 70508 (*van den Tempel*)

42071 (*Ferwerda*)

73487—73492; 73495 (*van Breugel Douglas*)

73493 (*van Breugel Douglas*)

¹⁾ Vgl. bijlage 85.

73493 (van Breugel Douglas)

In 1945 echter veranderde dit; het Russische front was toen al in Polen en naderde de Duitse grenzen. Dientengevolge kwamen er hele kampen vrij, waarin tienduizenden Fransen, Engelsen, Nederlanders en personen van andere nationaliteiten hadden gezeten.

„Daar”, zo zeide de heer van Breugel Douglas, „wij het vraagstuk der repatriatie reeds van meet af aan hadden aanhangig gemaakt, waren de betrokken Sovjet-instanties al dadelijk in staat om het nodige te verrichten. Wij kunnen hierbij in de praktijk twee perioden onderscheiden. De route over Odessa, vóórdat het Duitse front werd gebroken en later de rechtstreekse route over land naar Nederland.

In de eerste periode heb ik van de heer Molotov gedaan gekregen, dat bevrijde Nederlanders in zuidelijke richting, naar Odessa, zouden worden gedirigeerd. De Engelsen hadden daar een kamp ingericht voor bevrijde Engelse krijgsgevangenen, die van daaruit met Britse schepen werden geëvacueerd. Ik had mij in verbinding gesteld met admiraal Archer, chef van de Britse militaire missie in de Sovjet-Unie, om de Nederlanders van deze faciliteiten te doen profiteren. Deze heeft mij op staande voet toegezegd, dat de Nederlanders op gelijke voet als de Britten zouden worden behandeld, terwijl ook de betrokken Sovjet-autoriteiten al het nodige hebben gedaan. Het ging allemaal wel zeer primitief; wij waren nog midden in de oorlog, maar het kamp beantwoordde aan alle elementaire eisen. Langs deze weg konden 1200 Nederlanders, die met naam en toenaam zijn geregistreerd, in de volgorde van hun aankomst in het kamp worden geëvacueerd.

De lijsten van deze Nederlanders werden door admiraal Archer rechtstreeks toegezonden aan onze repatriëringscommissaris te Londen, terwijl ik daarvan afschrift kreeg voor contrôle van het aantal aldus geëvacueerde landgenoten. Repatriatie over Odessa is begonnen in Maart 1945 en heeft geduurd tot Mei van dat jaar. Onder deze repatriandi bevond zich o.m. een groep van 20 personen, die over Moskou hebben gereisd. Door een gelukkig toeval konden zij met mij in contact komen, waarop ik hen naar Odessa heb doen dirigeren. De Sovjet-autoriteiten hebben zich in deze royaal getoond, ook al ging het aanvankelijk een beetje stroef. Men moest er natuurlijk achterheen zitten, maar tenslotte is de reis naar wens verlopen; zij zijn in de trein naar Odessa gezet, kregen het nodige voor de reis mede — een half schaap, zakken grutten, thee e.d. — en hebben mij uit Odessa getelegrafeerd, dat zij goed waren aangekomen.”

73494 (van Breugel Douglas)

Uit Odessa zijn al deze gedeporteerden op enkelen na, die zijn vastgehouden, omdat de Russen hen verdachten, met Engelse schepen naar Noord-Afrika of naar onbezet Frankrijk gebracht; dat wist de heer van Breugel Douglas niet meer precies.

73496 (van Breugel Douglas)

Aan het einde van 1943 heeft de heer Ferwerda door tussenkomst van de Minister van Buitenlandse Zaken telegrafisch geïnformeerd naar de mogelijkheid tot het uitzenden van een Nederlandse repatriëringsmissie naar Russisch gebied, maar deze was naar de mening van de heer van Breugel Douglas op dat ogenblik niet nodig, omdat te Moskou de Nederlandse ambassade terzake reeds het nodige verrichtte. Juist in die tijd lichtte hij de Regering te Londen zowel per brief als telegrafisch in over de voorzieningen, welke hij te Moskou in verband met de repatriëring had getroffen en over de ervaringen, welke hij daaromtrent in Rusland had.

73497—73499; 73502 (van Breugel Douglas)

Tot Mei 1945, toen het Duitse front was ingestort, is, naar de mening van de heer van Breugel Douglas, de repatriëring uit Rusland nogal naar wens gegaan; hij heeft er wel achter heen moeten zitten, maar het resultaat is bevredigend geweest. De Engelsen, die te Odessa onder leiding van admiraal Archer zorgden voor het verdere transport der repatriërenden, hebben, naar de heer van Breugel Douglas verklaarde, bijzondere belangstelling gehad voor de Nederlanders, die onder hen waren, zoals o.m. ook gebleken is uit bezoeken, welke mevrouw Churchill en generaal Younger, lid van de Britse militaire missie in de Sovjet-Unie, hun gebracht hebben. Uit een rapport, dat laatstgenoemde aan de heer van Breugel Douglas heeft gezonden, blijkt, dat de te Odessa in afwachting van hun verder transport vertoevende Nederlanders, allen tevreden zijn geweest, op enkele mopperaars na, wier houding ongunstig moet zijn opgevallen.

Na de ineenstorting van Duitsland heeft de heer van Breugel Douglas er de aandacht van de Sovjet-autoriteiten op gevestigd, dat de route over Odessa zou kunnen vervallen, omdat de in Russisch gebied vertoevende Nederlandse gedeporteerden nu rechtstreeks over land zouden kunnen terugkeren.

De Sovjet-Regering heeft daarop de betrokken militaire autoriteiten instructie gegeven om alle Nederlanders, die voor repatriëring in aanmerking kwamen, voortaan in westelijke richting te leiden. Hiermede was wat de heer van Breugel Douglas noemde de tweede fase van de repatriëring van Nederlanders uit Russisch gebied begonnen.

Het werd nu voor hem moeilijker dan gedurende de periode, waarin

via Odessa werd gerepatriceerd, te Moskou de praktische resultaten van de repatriëringsmaatregelen op de voet te volgen. De repatriërenden werden direct in westelijke richting geleid en, behalve wanneer hij incidenteel een lijst in handen kreeg, was het voor hem moeilijk om de aantallen repatriërenden te controleren.

Hij had weliswaar met de Sovjet-Regering afgesproken, dat deze hem ook zou inlichten over de resultaten van de door haar genomen repatriëringsmaatregelen, maar het tellen van de repatriërenden en het controleren van de transporten was meer een aangelegenheid voor de in Duitsland en Polen werkzame instanties en voor de grensautoriteiten in Nederland. De heer *van Breugel Douglas* kon te Moskou slechts afgaan op schattingen, waarbij hij als basis heeft genomen het geschatte aantal Nederlanders, dat oorspronkelijk aanwezig heeft moeten zijn. Het aantal Nederlanders, dat zich in de Sovjet-Unie en elders in Oost-Europa bevond, is geschat op 30 à 35 000 overlevenden, die zich vooral ophielden in de buurt van Kattowitz, Krakau, Lodz, Lublin en andere plaatsen in Polen.

73503—73505 (*van Breugel Douglas*)

Van een geschat minimum van 30 000 Nederlanders is er, naar de heer *van Breugel Douglas* verklaarde, die hierbij afgaat op de zeer summiere gegevens, welke hem te Moskou van buitenaf bereikten, vóór zijn vertrek uit Rusland, hetwelk in 1946 plaats vond, een minimum van 28 000 gerepatriceerd.

Het grootste gedeelte van de uit Russisch gebied gerepatriceerde Nederlanders is derhalve over land teruggekeerd.

De heer *van Breugel Douglas* zeide over deze terugkeer ook nog geen aanleiding te hebben om aan te nemen, dat de Russen de Nederlanders daarbij zouden hebben tegengehouden, met uitzondering dan van degenen, die zij om bijzondere redenen hebben vastgehouden. Naar zijn schatting zijn er vermoedelijk een paar duizend Nederlanders niet uit Russisch gebied teruggekeerd. Men moet hierbij rekening houden met een drietal categorieën.

1°. Degenen, die zijn overleden in de jaren sedert hun deportatie door de Duitsers; zij toch hebben veelal van het jaar 1940 af in Oost-Europa verblijf gehouden in gebombardeerde gebieden of te midden van de krijgsverrichtingen en zij kunnen ook ten gevolge van natuurlijke oorzaken zijn overleden.

2°. Degenen, die uit eigen beweging zijn achtergebleven, omdat zij bijvoorbeeld daar zijn getrouwd, werk hebben gevonden enz.

3°. Degenen, die door de plaatselijke autoriteiten zijn vastgehouden, zoals bijvoorbeeld zij, die in Duitse uniformen of met de wapenen in de hand werden aangetroffen. De Sovjet-Regering had daaromtrent zeer concrete principes en de zoëven genoemden hield zij zonder meer als Duitse krijgsgevangenen vast. Zij werden dienovereenkomstig behandeld.

Hoewel de heer *van Breugel Douglas* zich op het standpunt heeft gesteld, dat iedere Nederlander, hoe misdadig ook, aan de Nederlandse Regering behoorde te worden uitgeleverd, teneinde hier te lande te worden berecht, heeft de correspondentie, welke hij omtrent de uitvoering van deze gedachte met de Sovjet-Regering heeft gevoerd, weinig resultaat gehad.

73509 (*van Breugel Douglas*)

Van het midden van 1944 af heeft de heer *van Breugel Douglas* de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen gevraagd hem een hulpkracht te zenden voor het werk, dat de repatriëring met zich zou brengen. Vooral toen die laatste tegen het einde van 1944 actueel werd, had hij grote behoefte aan zulk een kracht, die het met de repatriëring in verband staande administratieve werk van hem zou kunnen overnemen.

Toen dr. *W. J. A. Willems*, tevoren persattaché aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm, tot dat doel aan de ambassade werd toegevoegd en te Moskou aankwam, bleek, dat deze zich had voorgesteld om daar zelf een repatriëringskantoor op te richten en op zoek naar repatriërandi rond te rijden. Dit laatste was, gelijk de heer *van Breugel Douglas* aan de commissie mededeelde, niet alleen onnodig, doch ook onmogelijk. Niet slechts, omdat de Sovjet-autoriteiten dit niet toestonden, maar bovendien had het geen zin, daar in de Sovjet-Unie slechts weinig Nederlanders aanwezig konden zijn, althans niet genoeg om een dergelijke handelwijze te rechtvaardigen.

De meeste Nederlanders immers waren in Pools en Duits gebied geconcentreerd op wel 1000 km afstand van Moskou en dus in het gebied, waar de missie-*Boon* werkte.

Het repatriëringswerk van de ambassade lag op ander terrein; daar werden de contacten onderhouden met de centrale autoriteiten en werden de initiatieven genomen tot de maatregelen, krachtens welke de repatriëring plaats vond en op grond waarvan de Nederlandse vertegenwoordigers van de Repatriëringsdienst ter plaatse deze konden bevorderen. Verder verwerkte de ambassade de inlichtingen, welke zij met betrekking tot de repatriëring van alle zijden kreeg en zij zond deze door naar de Regering.

73510—73513 (*van Breugel Douglas*)

Vóór de komst van de heer *Willems* te Moskou had de heer *van*

Breugel Douglas van het Departement van Sociale Zaken — de heer *Wijffels* was toen minister — bericht gekregen, dat de heer *Willems* zou moeten rondrijden om te repatriëren Nederlanders op te sporen; indien dit in Polen niet mogelijk zou blijken, zou de heer *Willems* dat werk van Moskou uit moeten doen. De heer *van Breugel Douglas* heeft toen bericht, dat de heer *Willems* dat werk misschien in Polen zou kunnen verrichten, doch dat zulks blijkens de inlichtingen, waarover hij beschikte, in de Sovjet-Unie was uitgesloten en het daar bovendien ook niet nodig was. Te Moskou immers bestond het repatriëringswerk uit het geven van de centrale leiding in overleg met de Sovjet-autoriteiten.

Minister *Wijffels* heeft hierop geantwoord, dat het niet de bedoeling was, dat de heer *Willems* kantoorwerk zou verrichten. Daar dit op dat moment het enige nuttige werk was, dat de heer *Willems* te Moskou zou kunnen doen, heeft de heer *van Breugel Douglas* de minister aangeraden ter vermindering van kosten en omslag met de uitzending van de heer *Willems* te wachten.

Deze is toch gekomen en de heer *van Breugel Douglas* heeft hem toen een plaats gegeven op de kanselarij van de ambassade en heeft hem verzocht de op de repatriëring betrekking hebbende dossiers te bestuderen, opdat de heer *Willems* zich een algemeen beeld van het repatriëringsvraagstuk zou kunnen vormen. Naar aanleiding daarvan zou de ambassadeur dan kunnen beoordelen, op welke wijze de heer *Willems* zijn werkzaamheden het best zou kunnen verrichten. Daarbij werd in de eerste plaats gedacht aan persoonlijk onderzoek in Pools en Duits gebied. De heer *Willems* is toen bovendien door de ambassadeur geïntroduceerd bij de autoriteiten, die hem omtrent de repatriëring uit het door de Russen bezette gebied konden voorlichten.

Nadat de heer *Willems* een maand te Moskou was geweest en de heer *van Breugel Douglas* zag, dat hij graag weg wilde, omdat het kantoorwerk hem geen voldoening schonk, heeft hij hem toegevoegd aan de gezant, die aan de ambassade was verbonden, jhr. *H. P. J. Bosch van Drakestein*.

Deze is naar Warschau vertrokken om daar met het oog op de vestiging van een vaste Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging de toestand op te nemen.

73514—73517 (*van Breugel Douglas*)

De heer *Bosch van Drakestein* zou de heer *Willems* inleiden bij de Poolse repatriëringsautoriteiten, het Rode Kruis en dergelijke instanties, opdat hij daar al vast entree zou hebben voor het geval hij in Polen mocht worden te werk gesteld voor de repatriëring. Na terugkomst te Moskou deelde de heer *Willems* aan de heer *van Breugel Douglas* mede, dat het hem door deze toegedachte werk niet aan zijn verwachtingen beantwoordde en hij er daarom de voorkeur aan gaf niet te Moskou te blijven.

De heer *van Breugel Douglas* verklaarde, dat hij niet bepaaldelijk ontsticht was geweest over deze mededeling van de heer *Willems*, hoewel hij wel gemeend had te mogen verwachten, dat deze evenals een ieder, aan wie in oorlogstijd werk werd opgedragen, dit ook zou verrichten. Daar het hem echter duidelijk was, dat de heer *Willems* zich bij zijn komst te Moskou de zaken anders had voorgesteld en ook het daar te verrichten werk op het gebied van de repatriëring reeds lang op dreef en, op het binnenhalen van enkele achterblijvers na, grotendeels achter de rug was, had het volgens de heer *van Breugel Douglas* geen zin meer om hem te belasten met werk, dat hij niet ambieerde. Zij zijn daarom als goede vrienden gescheiden, al is de heer *Willems* dan misschien wat teleurgesteld geweest.

De inhoud der door de heer *van Breugel Douglas* aan de commissie overhandigde documenten betreffende de voorzieningen, welke hij als Nederlands ambassadeur te Moskou heeft getroffen inzake de repatriëring van Nederlanders uit Oost-Europa,¹⁾ stemt overeen met de door hem mondeling afgelegde verklaringen. Deze documenten bestaan voor het grootste gedeelte uit rapporten, welke de heer *van Breugel Douglas* gedurende de jaren 1943—1945 omtrent de repatriëring heeft gezonden aan de Minister van Buitenlandse Zaken en bovendien uit afschriften van daaromtrent met Russische autoriteiten gevoerde correspondentie.

¹⁾ Bijlage 85.

47583—47587 (*Willems*)

De heer *Willems* heeft aan de commissie verklaard, dat omstreeks het einde van de oorlog zijn werkzaamheden als persattaché aan het Nederlandse gezantschap te Stockholm sterk verminderd waren, omdat er naar hij zeide niets meer te berichten was over Nederland. De Minister van Sociale Zaken, de heer *Wijffels*, heeft hem toen persoonlijk aangezocht hoofd te worden van de repatriëring uit Rusland en Polen.

47593—47596 (*Willems*)

De heer *Willems* was namelijk bij een bezoek aan Londen gepolst over de verhoudingen in Rusland en Polen met betrekking tot de repatriëring en toen hij als zijn mening te kennen had gegeven, dat daar iemand voor dat werk naar toe moest worden gestuurd, heeft de heer *Wijffels* gezegd, dat hij dat dan zou zijn. De heer *Willems* heeft

47612—47622; 47657—47658 (*Willems*)

zich onmiddellijk tot vertrek naar Rusland bereid verklaard, doch er moest eerst bij de Russische ambassadeur bij de Nederlandse Regering te Londen een visum voor hem worden aangevraagd. De heer *Willems* is in afwachting van dat visum weer naar Stockholm gegaan, waar hij, gelijk hij zeide, zes maanden heeft moeten wachten, voordat het hem werd verleend. Zelf mocht hij het visum niet aanvragen, hoewel hij daaromtrent voortdurend had gereclameerd. In antwoord daarop heeft de minister hem geseind, dat hij als ambtenaar diens orders had op te volgen. Toen de heer *Willems* het Russische visum toch zelf aanvroeg bij de Russische gezante te Stockholm, mevrouw *Kollontay*, die hij zeer goed kende, heeft hij dat onmiddellijk gekregen.

In tegenstelling met de heer *van Breugel Douglas* heeft de heer *Willems* aan de commissie verklaard, dat hij te Moskou, waar hij op 8 Augustus 1945 was aangekomen, met de ambassadeur slechts ruzie heeft gehad, omdat deze van mening was, dat de heer *Willems* te Moskou zijn orders zou hebben op te volgen. Ook heeft de heer *van Breugel Douglas* hem te Moskou niet willen onderbrengen. Verder heeft hij er zich volgens de heer *Willems* aanvankelijk tegen verzet, dat deze met de heer *Bosch van Drakestein* mee zou gaan naar Warschau ter behartiging van de repatriëring van Nederlanders uit Polen. Te Warschau heeft de heer *Willems* contact opgenomen met de Poolse autoriteiten en na zijn terugkomst te Moskou heeft hij de Regering voorgesteld, dat hij in Polen zou beginnen met het repatriëringswerk, omdat zulks in Rusland voorlopig onmogelijk was. De heer *van Breugel Douglas* namelijk had volgens de heer *Willems* dezelfde opvatting als de Russen; hij zeide evenals dezen, dat hij de Nederlanders reeds gerepatriëerd had, terwijl hij er volgens de heer *Willems* niet één heeft gerepatriëerd.

De heer *van Breugel Douglas* eiste naar de mening van de heer *Willems* voor zich de eer op van de resultaten der repatriëringswerkzaamheden, terwijl laatstgenoemde te Moskou kantoorwerk zou moeten verrichten.

Na terugkomst te Moskou heeft de heer *Willems* zijn tweede grote ruzie gehad met de heer *van Breugel Douglas*, omdat deze in November 1945 zeventien Nederlanders, die de Russen hem ter repatriëring wilden overdragen, niet heeft ontvangen, omdat zij luizen hadden. Hij heeft gezegd, dat deze Nederlanders maar volgens de Russische bepalingen moesten worden gerepatriëerd. Daaraan schreef de heer *Willems* het toe, dat zij, toen hij zijn mededelingen aan de commissie deed, nog niet waren teruggekeerd. De heer *Willems* verklaarde verder nog, dat de heer *van Breugel Douglas* over dit geval mededelingen heeft gedaan aan het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken en dat hij met de minister daarover telegrammen heeft gewisseld.

47623—47626 (*Willems*)

Verder heeft een Russische generaal, met wie de heer *Willems* omtrent de repatriëring onderhandelde, hem gezegd, dat de Nederlandse ambassadeur de betrekkingen tussen de Sovjet-autoriteiten en Nederland slecht wenste te maken.

Bij die besprekingen was hem ook gebleken, dat er van Russische zijde bezwaren waren tegen de Nederlandse Regering in verband met de repatriëring, van welke bezwaren de heer *Willems* nooit op de hoogte was gesteld.

47635; 47658—47659 (*Willems*)

In November 1945 is de heer *Willems* naar Warschau vertrokken, waar hij tot 1 Januari 1949 ten behoeve van de repatriëring van Nederlanders werkzaam is geweest. Door zijn toedoen zijn er, gelijk hij verklaarde, vier honderd Nederlanders teruggekeerd. Hij heeft in Polen, waar destijds chaotische toestanden heersten, onder zeer moeilijke omstandigheden gewerkt.

47624; 47686—47689 (*Willems*)

De heer *Willems* deelde verder nog mede, dat de Russen hem voorstellen hadden gedaan omtrent de repatriëring van Nederlanders uit hun gebied, waarvan hij niet geloofde, dat zij ze zouden uitvoeren. Hij heeft de Regering daaromtrent ingelicht en ook de heer *van Breugel Douglas*, voorzover dat noodzakelijk was, doch de Regering heeft hem altijd onkundig gelaten van haar opvattingen en haar bedoelingen in deze, zodat hij nooit heeft geweten, wat zij wilde. Het resultaat van het werk van de heer *Willems* is geweest, dat deze naar zijn zeggen in Regeringskringen thans bekend staat als communistisch gezind en als Sovjet-spion.

47643—47650 (*Willems*)

De beschuldiging van de heer *Willems*, volgens welke de heer *van Breugel Douglas* zeventien Nederlanders, die de Russische autoriteiten hem ter repatriëring wilden overdragen, zou hebben geweigerd te ontvangen en hun repatriëring aan de Russen zou hebben overgelaten, waardoor zij niet naar Nederland zouden zijn teruggekeerd, werd door de heer *van Breugel Douglas* met grote stelligheid van de hand gewezen. De door de heer *Willems* gegeven voorstelling van zaken was geheel in strijd met het doel, dat de heer *van Breugel Douglas* zich te Moskou had gesteld.

73518—73525 (*van Breugel Douglas*)

Alle Nederlanders, die als zodanig door de Russen werden ge-

identificeerd, kwamen, zo zeide hij, zonder meer voor repatriëring in aanmerking. Het verzoek daartoe was van de heer *van Breugel Douglas* uitgegaan en de heer *Molotov* had hem toegezegd, dat de Sovjet-autoriteiten voor de repatriëring zouden zorgen. Krachtens deze algemene regeling diende de repatriëring zonder overleg met de heer *van Breugel Douglas* automatisch te geschieden. Wel kreeg hij af en toe te zijner inlichting lijsten toegestuurd van aldus gerepatriëerde of nog voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders.

De groep van 20 personen, aldus de heer *van Breugel Douglas*, die te Moskou verdwaald was geraakt en zich wèl bij hem had gemeld, heeft hij niet terug gestuurd. Toen zij zich meldden, is dat voor hem een heugelijke dag geweest; zij waren ontvlucht uit kampen, hadden in stations op de grond geslapen en veel andere ellende meegemaakt. Hoewel het, achteraf gebleken, niet nodig was geweest hen in de ambassade onder te brengen, omdat de Sovjet-autoriteiten, die hij inmiddels gewaarschuwd had, hen in een betrekkelijk gerieflijk huis van het Rode Leger hadden gehuisvest, hebben de ambassadeur en zijn echtgenote het als een voorrecht beschouwd het mogelijke voor hen te kunnen doen. Overigens zijn dit de enige Nederlandse repatriandi geweest, die hij gezien heeft; de meeste voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders bevonden zich in Pools of Duits gebied en hun repatriëringsroute liep niet over Moskou.

Bij schrijven van 5 Februari 1951 heeft de commissie aan het hoofd van de Directie Buitenlandse Dienst van het Ministerie van Buitenlandse Zaken verzocht in het archief van dat departement een onderzoek te doen instellen naar de berichten en telegrammen, welke volgens de heer *Willems* de heer *van Breugel Douglas* met dit ministerie gewisseld heeft over de kwestie der zeventien Nederlandse repatriërenden, die de ambassadeur volgens de heer *Willems* niet heeft willen ontvangen.

Op dit verzoek antwoordde de Minister van Buitenlandse Zaken op 10 Maart 1951 als volgt:

„Onder verwijzing naar Uw tot het Hoofd van de Directie Buitenlandse Dienst van dit Ministerie gericht schrijven d.d. 5 Februari 1951, heb ik de eer U mede te delen, dat uit de ten Departementen berustende dossiers, voor zoverre valt na te gaan, kan worden geconstateerd, dat de toenmalige Ambassadeur te Moskou, Baron *van Breugel Douglas*, op 25 September 1945 telegrafisch bericht zond over een groep van 10 Nederlanders, van wie de Sovjet-autoriteiten aan Hare Majesteits Ambassadeur hadden medegedeeld, dat zij zouden worden gerepatriëerd.

Bij de verdere correspondentie en wisseling van telegrammen over deze groep gaf baron *van Breugel Douglas* blijk van voldoende diligentie. In November 1945 kregen de betrokken personen dan ook gelegenheid om de Sovjet-Unie te verlaten.

Het is niet wel mogelijk in de archieven van dit Ministerie na te doen gaan, welke telegrammen en brieven door Dr. *Willems* werden bedoeld, indien daaromtrent geen meer gedetailleerde gegevens zouden kunnen worden verschaft”.

Naar aanleiding van dit antwoord vroeg de commissie op 17 April 1951 schriftelijk aan de heer *Willems* om nadere gegevens, welke zijn beschuldiging zouden kunnen staven.

Eerst bij schrijven van 8 Januari 1952 heeft de heer *Willems* geantwoord, dat hij destijds alle hem ter beschikking staande gegevens aan de commissie heeft overhandigd. De commissie heeft daarin echter niets aangetroffen, dat voldoende licht kon verschaffen.

De heer *Wijffels* heeft aan de commissie verklaard, dat men hem te Londen ten aanzien van de repatriëring van Nederlanders uit het oostelijk deel van Duitsland, dat door de Russische legers werd bezet, heeft medegedeeld, dat daarvoor onder leiding van de heer *Boon* een missie werd uitgezonden.

Toen, na herhaalde aanvraag, de Russische Regering aan de leden geen visa wilde verlenen, heeft de heer *Wijffels* in de Ministerraad voorgesteld om deze missie persoonlijk te Moskou te presenteren en de Russische autoriteiten aldaar te verzoeken toestemming te verlenen voor het verrichten van haar werkzaamheden. Dit voorstel van de heer *Wijffels* had, naar deze verklaarde, wel de instemming van zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken, doch niet die van het gehele Kabinet.

Tegen het einde van de ambtsperiode van de heer *Wijffels* is de heer *Willems* bij hem gekomen en deze heeft hem verzekerd, dat het hem weinig moeite zou kosten een visum voor Rusland te krijgen, waarmede hij dan in dat land en in Oost-Europa zou kunnen doordringen.

Toen de heer *Wijffels* nadere informatie inwon, werd hem medegedeeld, dat de heer *Willems* inderdaad een Russisch visum zou

73417 (*Wijffels*)

74622—74626 (*van Rhijn*)

77503—77514 (*Antheunissen*)

88920; 88899—88901 (*Bijl de Vroe*)

88928; 88902 (*Bijl de Vroe*)

88913 (*Bijl de Vroe*)

88904—88911; 88915—88916 (*Bijl de Vroe*)

88917—88922; 88936 (*Bijl de Vroe*)

88924 (*Bijl de Vroe*)

88925—88928 (*Bijl de Vroe*)

krijgen, waarop hij hem heeft gezegd, dat hij dan moreel verplicht zou zijn naar Russisch gebied te gaan. De heer Willems kreeg derhalve opdracht om onafhankelijk van de missie-*Boon* via Zweden naar Oost-Europa te vertrekken.

Daar de heer *Wijffels* kort vóór de aankomst van de heer *Willems* in Oost-Europa is afgetreden, kon hij geen inlichtingen geven over de resultaten van diens werk.

De heer *van Rhijn* deelde met betrekking tot de werkzaamheden van de heer *Willems* in verband met de repatriëring van Nederlanders uit Oost-Europa aan de commissie mede, dat deze in Polen zeer grote bedragen heeft uitgegeven, waarvan hij volstrekt geen behoorlijke verantwoording kon geven. Het betreft hier, naar de heer *van Rhijn* verklaarde, een bedrag van ongeveer f 33 000.

Het hoofd van de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Sociale Zaken, de heer *Antheunissen*, heeft aan de commissie verklaard, dat de heer *Willems* een waarschijnlijk door hem gedurende zijn werkzaamheden te Warschau uitgegeven bedrag van f 29 000, waarover hij geen verantwoording kon indienen, door korting op de inkomsten, die hij als ambtenaar aan het Ministerie voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen geniet, zal moeten terugbetalen.

De heer *G. Ch. Bijl de Vroe*, die in Januari 1944 tijdens het overbrengen van de krijgsgevangenen officieren van Stanislau naar Neu-Brandenburg uit krijgsgevangenschap was gevlucht en spoedig daarna in Boedapest is terecht gekomen, waar hij bijna een jaar heeft vertoefd, deelde aan de commissie mede, dat luitenant *van Hootigem*, die eveneens uit krijgsgevangenschap naar Boedapest was gevlucht, en die ter plaatse de oudste Nederlandse officier was, contact heeft opgenomen met de destijds daar aanwezige Russische garnizoenscommandant. Deze heeft hen toen in Januari of Februari 1945 met andere Nederlanders, burgers en officieren, in de gelegenheid gesteld naar Rusland te evacueren.

Het gezelschap, dat uit twintig personen bestond, onder wie zich vier vrouwen bevonden, is onder leiding van een Russische sergeant per trein naar Moskou gereisd met de bedoeling om door te gaan naar Moermansk.

Op het stationsplein te Moskou heeft de heer *Bijl de Vroe* aan personeel van de Noorse legatie, dat in een auto voorbij kwam, gevraagd, hem naar het huis van de Nederlandse vertegenwoordiger te brengen, hetgeen geschiedde. Hij heeft zich bij de heer *van Breugel Douglas* gemeld en is toen met dezelfde auto naar het station terug gegaan.

De ambassadeur zou er voor zorgen, dat maatregelen zouden worden genomen, opdat de groep niet naar Moermansk zou gaan, maar over Odessa zou worden vervoerd.

De heer *van Breugel Douglas* was direct tot hulp bereid en hij was in dit opzicht zeer actief.

Daar het gezelschap, waartoe de heer *Bijl de Vroe* behoorde, geen winterkleding had en dus niet gekleed was voor een lange tocht door Noord-Rusland, zou de reis over Moermansk minder aangenaam zijn geweest en bovendien riskant.

De heer *Bijl de Vroe* is er bijna zeker van, dat door toedoen van de heer *van Breugel Douglas* de Russische autoriteiten hebben goedgevonden, dat over Odessa gereisd werd, waar de Engelsen een evacuatiecentrum hadden. De ambassadeur had ook direct contact opgenomen met de Engelse missie.

De heer *van Breugel Douglas* heeft de groep van de heer *Bijl de Vroe* aangeboden mee te gaan naar de Nederlandse ambassade, maar de Russen maakten daar bezwaar tegen. In de wachtkamer van het station te Moskou heeft de heer *van Breugel Douglas* daarover een levendige discussie gevoerd met een gezelschap Russische officieren, dat daar ongeveer een uur, nadat de heer *Bijl de Vroe* van de ambassade naar het station was teruggekeerd, was aangekomen.

Zij zijn toen gedurende hun verblijf te Moskou, dat drie dagen duurde, ondergebracht in een Russische kazerne.

Toen het gezelschap naar Odessa vertrok, hebben de ambassadeur en zijn echtgenote hen in de nacht persoonlijk naar de trein gebracht. Zij hadden uit hun eigen voorraad twee grote manden met levensmiddelen en medicijnen voor hen bij zich en de ambassadeur heeft het gezelschap bovendien nog een fles champagne en zijn eigen sigaretten ter beschikking gesteld.

Onder Russische leiding zijn zij naar Odessa, naar het Engelse evacuatiecentrum aldaar gebracht. Daar was een zeer oud gebouw — de oorlog was al tweemaal over de stad heen gegaan — en hier lagen ongeveer 3000 Fransen. Het gezelschap kwam bij die Fransen in dat kamp. De legering bestond uit de vloer; er waren lege strozakken en die konden zij beneden gaan vullen; in de kelder lag alleen wat vermolmd stro. Er was één kraan in het gehele gebouw en er waren geen toiletten.

Zij zijn daar drie weken geweest; toen kwam er een schip. Toevallig

88946—88950 (*Bijl de Vroe*)

was het een Nederlands schip, waarmede het gezelschap is weggereisd.

In het evacuatiecentrum hebben zij onder Franse leiding gestaan, maar zij hadden apart contact met de Engelsen; één van de groep mocht af en toe naar hen toe gaan. Het was in het centrum een geweldig gedrang om het eerst weg te komen. Het gezelschap van de heer *Bijl de Vroe* is het eerst afgereisd, omdat het slechts uit twintig personen bestond, terwijl bovendien het feit, dat zich in deze groep vier vrouwen bevonden, die te midden van ongeveer drie duizend krijgsgevangenen moesten verkeren, wel mede aanleiding zal zijn geworden om hen spoedig te laten vertrekken.

De heer *Bijl de Vroe* meent, dat de heer *van Hootigem* de ambassadeur heeft ingelicht over de ongemakken, welke er destijds in het centrum te Odessa bestonden. Bij aankomst aldaar waren er, naar deze getuige meent, nog vier Nederlanders, die er op eigen gelegenheid waren gekomen.

In het reeds meermalen aangehaalde „Beknopt overzicht” van de heer *van den Tempel* bevindt zich een afschrift van een zeer uitvoerige brief, die de Nederlandse ambassadeur te Moskou, de heer *van Breugel Douglas*, op 8 Mei 1945 aan de Minister van Buitenlandse Zaken heeft gezonden.

In dat schrijven, dat een en ander vermeldt over de omstandigheden, waaronder de repatriatie uit Rusland plaats vond en de moeilijkheden, welke zich daarbij voordeden, wordt onder meer ook medegedeeld, dat de ambassadeur zich schriftelijk tot de heer *Molotov* in het Kremlin heeft gewend, teneinde te kunnen bereiken, dat het gezelschap Nederlanders, dat onder leiding van de heer *van Hootigem* stond, niet naar Moermansk, doch naar Odessa werd gedirigeerd.

Deze zeer lezenswaardige brief van de heer *van Breugel Douglas* bevat verder beschouwingen over contact met en houding van de Sovjet-autoriteiten, administratieve voorzieningen inzake repatriatie, alsmede materiële en politieke aspecten van het repatriatievraagstuk in de Sovjet-Unie.

Daar de heer *Wijffels* van 23 Februari 1945 tot 24 Juni van dat jaar Minister van Sociale Zaken is geweest en hij, gelijk hij verklaarde, eerst tegen het einde van zijn ambtsperiode de heer *Willems* heeft aangezocht, zich voor de repatriëring van Nederlanders naar Rusland te begeven, kan het geen zes maanden geduurd hebben, voordat deze in het bezit kwam van het Russische visum, gelijk hij aan de commissie heeft medegedeeld. De heer *Willems* immers is reeds op 8 Augustus 1945 te Moskou aangekomen.

Ten aanzien van de beschuldiging van de heer *Willems*, dat de heer *van Breugel Douglas* geweigerd zou hebben om zeventien Nederlanders, die voor repatriëring in aanmerking kwamen, te ontvangen en dat zij daardoor niet in Nederland zijn teruggekeerd, merkt de commissie op, dat de heer *van Breugel Douglas* ten sterkste ontkent, dat iets van die aard ooit zou zijn voorgekomen.

Daar de heer *Willems* de commissie geen enkele aanwijzing voor de juistheid van zijn bewering heeft verschaft, moet zij deze als onbewezen ter zijde leggen.

Een toedracht, als door de heer *Willems* geschetst, zou overigens volkomen tegenovergesteld zijn aan hetgeen de commissie gebleken is over de wijze, waarop de heer *van Breugel Douglas* zijn taak met betrekking tot de repatriëring heeft verricht.

73506—73508 (*van Breugel Douglas*)

Gelijk de heer *van Breugel Douglas* aan de commissie heeft verklaard, is hij reeds in September 1943 begonnen met het voeren van besprekingen met *Molotov* over het uitzenden van een Nederlandse repatriëringsmissie naar Rusland en van Januari 1944 af heeft hij deze onderhandelingen zowel schriftelijk als mondeling voortgezet. De Russen vonden de uitzending van zulk een missie toen nog niet actueel, hetgeen met betrekking tot de praktische mogelijkheden naar de mening van de heer *van Breugel Douglas*, juist was.

Hij heeft de Minister van Buitenlandse Zaken, naar de commissie ook is gebleken uit verschillende brieven, waarvan zij heeft kennis genomen, regelmatig op de hoogte gehouden van de gedurende het jaar 1944 door hem ondernomen pogingen alsmede van de te verwachten praktische moeilijkheden en beperkingen, waarvoor, zoals hem inmiddels was gebleken, een Nederlandse repatriëringsmissie zou komen te staan. Uit de zoëven genoemde brieven blijkt, dat het van Russische zijde in verband met het kleine aantal voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders, dat zich in Rusland bevond, destijds niet nodig werd geacht een Nederlandse missie in Rusland toe te laten.

42071 (*Ferwerda*)

Toen is, gelijk de heer *Ferwerda* reeds mededeelde, de gedachte opgekomen om met de Regering van Tsjecho-Slowakije een repatriëringsverdrag aan te gaan. Op grond van dat verdrag had de Nederlandse Regering het recht een repatriëringsmissie te sturen naar

Tsjecho-Slowakije en die zou vandaar uit dan proberen het Russische territorium te bereiken.

Nadat het Nederlands-Tsjecho-Slowaakse repatriëringsverdrag tot stand was gekomen, is tot dat doel, gelijk reeds werd vermeld, in de zomer van 1945 onder leiding van mr. *G. A. Boon* een Nederlandse repatriëringsmissie naar Praag gezonden, die daar in Juni 1945 aankwam.

De heer *Boon* heeft in een uitgebreid rapport, dat hij op 16 Augustus 1945 aan de Minister van Sociale Zaken heeft uitgebracht over het werk, dat onder zijn leiding door de Nederlandse repatriëringsmissie is verricht, medegedeeld, dat in het begin van April 1945 de Regeringscommissaris voor de Repatriëring, de heer *Ferwerda*, hem namens de toenmalige Minister van Sociale Zaken, de heer *Wijffels*, heeft aangezocht om de leiding op zich te nemen van een Nederlandse repatriëringsmissie, welke ten doel had Nederlandse gedeporteerden, die zich in de door de Russische legers bezette gebieden bevonden, terug te brengen.

Reeds in het begin van 1944 had de heer *Boon* er in een artikel in de „Knickerbocker Weekly” op aangedrongen, dat een Nederlandse missie zich tot dat doel niet te ver achter het gevechtsfront zou installeren, opdat zij dadelijk haar taak zou kunnen opnemen, wanneer de snel oprukkende Russische legers in de gebieden kwamen, waar kampen waren, waarin zich vele Nederlanders bevonden.

Bij zijn mondelinge uiteenzetting heeft de heer *Boon* aan de commissie verklaard, dat hij dat artikel reeds op 23 September 1943 heeft gepubliceerd en dat dit de heer *Ferwerda* en de Minister van Sociale Zaken vermoedelijk aanleiding zal hebben gegeven om het bovenvermelde verzoek tot hem te richten.

Nadat de heer *Boon* dit had aanvaard, zijn de heer *Polak Daniëls*, die toen te Londen vertoefde, en de heer *A. Hartog*, lid van de Raad van Beheer van Unilever, aan hem toegevoegd als leden van de onder zijn leiding gestelde missie, waaraan ook nog een medische équipe zou worden verbonden.

Aanvankelijk was het de bedoeling, dat de missie naar Odessa zou gaan, omdat er destijds te Londen berichten kwamen, dat de Russische transporten van repatriërenden van Polen uit naar deze plaats werden gedirigeerd.

De missie was voornemens te Warschau één groot kamp te vormen, waarin zij de tienduizenden gedeporteerde Nederlanders, die in costelijk Europa zouden worden aangetroffen, zou kunnen onderbrengen. Van daar zouden zij naar Odessa worden geleid, waar de missie geholpen zou worden door twee Nederlandse officieren, die door de Minister van Oorlog waren aangewezen om de Nederlandse krijgsgevangenen, die te Odessa aankwamen, op te vangen. Er zou volledige samenwerking zijn tussen deze officieren en de missie-*Boon*.

Doordat de Russische Regering deze missie en de Nederlandse officieren niet wenste toe te laten, kon dit plan niet tot uitvoering worden gebracht.

De heer *Boon* was van mening, dat tengevolge van de omstandigheid, dat de Nederlandse Regering in tegenstelling met die van Frankrijk en België er niet in geslaagd is, tevoren inzake de repatriëring een overeenkomst met Rusland te sluiten, van Russische zijde onvoldoende medewerking is verleend aan de repatriëring van Nederlanders uit Russisch gebied.

Indertijd was generaal *de Gaulle*, die op zeer goede voet stond met de Russen, voor het sluiten van zulk een overeenkomst naar Moskou gevlogen en in de Belgische Regering hadden destijds veel communisten zitting, waardoor de Russen bereid waren op 23 Maart 1945 ook met haar een overeenkomst te sluiten, waarbij haar faciliteiten werden verleend voor een repatriëringsmissie.

Dat de Nederlandse Regering ondanks de moeite, welke de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Sociale Zaken alsmede de Nederlandse ambassadeur te Moskou zich daarvoor hebben gegeven, er niet in geslaagd is tot zulk een overeenkomst met Rusland te komen, is naar de mening van de heer *Boon* daaraan toe te schrijven, dat zij, totdat Rusland in Juni 1941 in de oorlog betrokken werd, de Russische Regering niet had erkend. Ook na het einde der vijandelijkheden stond Nederland daardoor bij deze volgens de heer *Boon* nog in een slechte reuk. Doordat de Nederlandse Regering in Januari 1945 een repatriëringsverdrag met Tsjecho-Slowakije had gesloten, zouden wederzijds repatriëringsmissies in Tsjechisch en Nederlands gebied toegang kunnen krijgen. Toen het niet mogelijk was gebleken ook zulk een overeenkomst met Rusland te sluiten en de missie-*Boon* niet dergelijke faciliteiten kreeg als bijvoorbeeld de Belgen, heeft de heer *Boon* aan mr. *W. F. L. graaf van Bylandt*, de toenmalige waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Buitenlandse Zaken, voorgesteld, de missie naar Parijs te laten vertrekken, teneinde daar aan de Tsjechische ambassadeur toestemming te vragen om naar Praag te gaan. Deze heeft omtrent dit verzoek

71362—71373;71494—71495 (*Boon*)

71372—71375 (*Boon*)

71377 (*Boon*)

zijn regering ingelicht en nadat zij toestemming had verleend en S.H.A.E.F. te Parijs prioriteit had gegeven voor een vliegtuig, kon de missie naar Praag vertrekken.

Toen de Tsjechische Regering aan de missie-*Boon* overeenkomstig het gesloten verdrag had toegestaan naar Praag te komen, zijn te Parijs de Russische autoriteiten, met wie de leden der missie door tussenkomst van een Franse autoriteit in contact waren gekomen, wel wat toeschietelijker geworden en zegden zij toe, dat binnenkort voor alle Russische gebieden visa zouden worden verstrekt, alle faciliteiten zouden worden verleend en dat de missie bovendien een vliegtuig van de Russen kon krijgen. Later is daar echter niets van gekomen.

71380 (*Boon*)

Op 16 Juni 1945 zijn de leden der missie op weg naar Praag van Parijs naar Frankfurt gevlogen, waar de Amerikanen dadelijk een auto ter beschikking stelden, waarmee zij over Bamberg naar Pilsen zijn gereden. Te Bamberg heeft de missie de eerste Nederlandse gedeporteerden aangetroffen, namelijk 400 uit Theresienstadt afkomstige Joodse Nederlanders, die met treinen uit Bamberg naar Nederland werden teruggebracht. Omdat hun vervoer kon worden overgelaten aan degenen, aan wie dit tevoren reeds was toevertrouwd, hebben de leden der missie met dit transport geen verdere bemoeiingen gehad. Wel hebben zij een dag temidden van de repatriërenden doorgebracht, die, hoewel de treinen, waarmee zij uit Bamberg hun reis naar Nederland zouden vervolgen, slecht verzorgd waren, er zich zeer op verheugden te kunnen terugkeren.

71385 (*Boon*)

De vertegenwoordiger van de Tsjechische Regering te Parijs had de missie een introductie voor de autoriteiten te Praag gegeven, waarvan zij bij het verrichten van haar werkzaamheden veel gemak heeft gehad.

71379 (*Boon*)

Uitgezonderd de heer *Kruytbosch*, die als Russisch tolk zou optreden, mocht de missie geen personeel meenemen.

71387—71397 (*Boon*)

Van de Nederlanders te Bamberg werd vernomen, dat zich in het kamp Dobrany, in de buurt van Pilsen, onder leiding van de Leidse hoogleraar prof. mr. *E. M. Meijers* een grote groep eveneens uit Theresienstadt afkomstige Nederlanders bevond. De missie is toen dadelijk naar dat kamp gegaan en heeft daar zeshonderd Nederlanders aangetroffen, die in vrij slechte toestand verkeerden en in het kamp slechte voeding kregen. Zij waren zeer mismoedig, omdat zij nog geen hulp van een Nederlandse missie hadden gekregen, terwijl er te Praag en omgeving wel reeds Franse en Belgische missies waren.

Naar de mening van de heer *Boon* had ook een Nederlandse missie er misschien wel eerder kunnen zijn, indien de Regering haar direct naar Tsjecho-Slowakije had uitgezonden en er niet eerst op was blijven hopen, dat de Russische autoriteiten toestemming zouden geven om een missie in het Russische gebied toe te laten. Prof. *Meijers* had door de radio uit Pilsen een oproep gedaan om vliegtuigen te zenden, daar zich in zijn groep een aantal zieken en ouden van dagen bevond. Hij had antwoord gevraagd over de B.B.C., doch dat was niet gekomen op het door prof. *Meijers* gevraagde tijdstip. Daarop heeft de missie zich met de Amerikanen in verbinding gesteld om dezen te vragen vliegtuigen beschikbaar te stellen. Het antwoord op die vraag luidde, dat er twee dagen later vliegtuigen zouden komen, waarmee 900 personen naar huis konden worden gebracht.

Nadien, tijdens een bezoek aan Londen, is de heer *Boon* gebleken, dat de heer *de Groot*, hoofdamtenaar van het Departement van Sociale Zaken aldaar, het radiobericht van prof. *Meijers* heeft opgevangen en zich daarop in verbinding heeft gesteld met de Amerikanen. De heer *Boon* is van mening, dat het daaraan te danken is geweest, dat de vliegtuigen kwamen.

De Amerikanen verzochten de missie nog drie honderd andere Nederlanders te zoeken, die tezamen met de groep van prof. *Meijers* dan met deze vliegtuigen zouden kunnen terugkeren. De heer *Boon* is toen met de heer *Hartog* naar Praag gegaan. Met toestemming van de Tsjechische autoriteiten zijn daarop ongeveer driehonderd zich te Praag bevindende gedeporteerden per extra-trein naar Pilsen gereisd. De vliegtuigen zijn vertrokken met 675 zieken en ouden van dagen, terwijl 225 gezonde Nederlanders van Pilsen naar Bamberg zijn gebracht, vanwaar zij per trein naar Nederland zijn teruggekeerd.

In het archief van het Departement van Sociale Zaken werd een stuk aangetroffen, dat gegevens bevat omtrent de repatriëring en hetwelk de in dit hoofdstuk reeds eerder genoemde heer *van den Bergh* op 16 Mei 1945 aan de Minister van Sociale Zaken heeft gezonden.

Daarin wordt het volgende medegedeeld.

„Theresienstadt: Radio-omroep om hulp ontvangen van Prof. *Meijers* voor 800 Nederlanders en 450 Statenloozen afkomstig uit

Nederland. Radio-omroep 1 dag later beantwoord door B.B.C. dat hulp zoo snel mogelijk verschaft zal worden.

S.H.A.E.F. heeft vliegtuigen beloofd voor repatriëring zodra Russen toestemmen in repatriëring Nederlanders. De heeren *Boon*, *Hartog* en dr. *Polak Daniëls* zullen per vliegtuig naar Theresienstadt vertrekken in samenwerking met S.H.A.E.F. Te dien einde heeft militariseering van bovengenoemde heeren plaats gehad."

Hieruit blijkt, dat prof. *Meijers* ongeveer half Mei 1945 door middel van de radio ook reeds om hulp heeft gevraagd voor de Nederlandse gedeporteerden in Theresienstadt, doch dat de door S.H.A.E.F. toegezegde vliegtuigen eerst zouden kunnen vertrekken, zodra de Russen toestemden in de repatriëring van Nederlanders uit hun gebied.

Uit een briefje, dat de heer *de Groot* namens de Minister van Sociale Zaken op 23 Mei 1945 geschreven heeft aan de heer *David Cardozo*, voorzitter van het „Dutch Jewish Representative Committee" te New York, is eveneens gebleken, dat op dezelfde avond, waarop prof. *Meijers* zijn boodschap door middel van de radio had uitgezonden, de Regering via de Tsjechische uitzending van de B.B.C. heeft geantwoord, dat alle hulp, welke in verband met de omstandigheden mogelijk was, aan de overlevenden te Theresienstadt zou worden verleend.

De heer *de Groot* heeft dit aan de heer *Cardozo* gemeld, omdat deze op 17 Mei 1945 de Minister van Sociale Zaken van New York uit telegrafisch had medegedeeld, dat prof. *Meijers* door middel van de radio om hulp had gevraagd.

Toen de heer *Boon* te Praag kwam, waar nog chaotische toestanden heersten, was daar nog geen Nederlandse vertegenwoordiging; deze kwam eerst enkele maanden later.

De aldaar aanwezige Zweedse consul, de heer *Rosborg*, behandelde destijds de belangen van verschillende naties; die van Nederland heeft hij naar de mening van de heer *Boon* uitstekend verzorgd. De heer *Rosborg* heeft de missie-*Boon* ook op voortreffelijke wijze bijgestaan.

Een dag of tien na de bevrijding van Praag hadden volgens het verslag van de heer *Boon* enige aldaar woonachtige Nederlanders aan de heer *Rosborg* voorgesteld om hem op zijn bureau te assisteren bij het behartigen van de belangen der voor repatriëring in aanmerking komende Nederlanders. Enigen van de Nederlanders, die dat aanbod hadden gedaan, zijn kort daarna naar Nederland vertrokken, doch de heren *F. M. Hanepen*, een journalist en *G. Groenendal*, vertegenwoordiger te Praag van enige Nederlandse exportfirma's, bleven.

Vóór de aankomst van de heer *Boon* hadden deze heren reeds een begin gemaakt met het verzamelen van Nederlandse repatriandi, die zich op het Zweedse consulaat bij hen hadden gemeld. Dezen werden daarna doorgestuurd naar Pilsen en vandaar naar Bamberg, vanwaar zij naar Nederland konden vertrekken.

De missie heeft daarop het werk van beide heren overgenomen; de heer *Groenendal* is naar Nederland gegaan en de heer *Hanepen*, die uitstekend werk heeft verricht, is als kapitein aan de missie toegevoegd.

Vóór de komst van de missie was het min of meer toevallig als Nederlandse gedeporteerden, die in de omgeving van Praag vertoefden, zich aan het Zweedse consulaat vervoegden, doch later, toen de missie hen per radio opriep, sprak het van zelf, dat zij zich bij haar meldden. Zij werden dan met trucks, want daarover had de missie inmiddels de beschikking gekregen, naar Pilsen en Bamberg gebracht om van die plaatsen uit verder te worden gezonden.

De missie heeft eerst van de Zweedse consul te Praag een lening ontvangen van vijftien duizend kronen. De kroon stond toen officieel op ongeveer 5 cent en officieus bij de Amerikanen op 2,7 cent. Later kreeg zij door tussenkomst van de Tsjechische Regering de nodige kronen. Korte tijd na zijn komst te Praag is de heer *Boon* naar Londen gevlogen, waar opdracht werd gegeven om te Praag een crediet van Kr. 500.000 voor de missie te openen, waarmee zij lange tijd vooruit kon.

De heer *Boon* was van mening, dat zijn missie niets had kunnen doen, wanneer de vereniging *Charita* er niet was geweest. Dat was een instelling van de Rooms-Katholieke geestelijkheid, een particuliere instelling dus. Reeds gedurende de oorlog had zij voorbereidingen getroffen voor het werk, dat zij deed, geld en goederen bijeengebracht. Er waren enorme hoeveelheden goederen en veel geld. Dageelijks werden er in daarvoor geopende tehuizen eenvoudige voortreffelijke maaltijden gegeven en eenvoudige huisvesting. Soms werden er wel 20 000 maaltijden per dag uitgereikt aan mensen van alle gezindten, van alle nationaliteiten, voor iedereen zonder onderscheid. Aan het hoofd van deze menslievende instelling stond vader *Eduardo Oliva*.

71398—71402 (*Boon*)

71403—71409 (*Boon*)

71409; 71413—71415 (*Boon*)

aan wie de heer *Boon* later een telegram van de Minister van Sociale Zaken heeft overhandigd om dank te betuigen voor alles, wat de vereniging Charita en hij voor Nederlanders hebben gedaan. Er werden kaarten afgegeven en daarop kregen de mensen voedsel en huisvesting. Zonder deze instelling, zo zeide de heer *Boon*, zou iedere missie onoverkomelijke moeilijkheden hebben gehad; ook andere missies hebben van deze instelling gebruik gemaakt.

De Fransen en de Belgen hadden te Praag een grote missie en de beschikking over een groot autopark. Daarom heeft de heer *Boon* aan de heer *Polak Daniëls* toegestaan om met de auto's van die missies mee te gaan naar Warschau, Boedapest en het kamp Auschwitz. Uit dit kamp heeft de heer *Polak Daniëls* met een Franse ambulance 7 personen, de laatste zieke Nederlanders, die nog in Auschwitz waren, naar Praag gebracht, van waar zes hunner per vliegtuig naar Nederland zijn vervoerd. De zevende is in een hospitaal overleden.

Omdat de missie aanvankelijk slechts de beschikking had over een taxi, die met hout gestookt moest worden, is de heer *Boon* naar Eindhoven gegaan, waar hem twee trucks, een personenauto, chauffeurs en benzine werden toegezegd; korte tijd daarna, ongeveer tegen het einde van Juli 1945, is dat alles te Praag aangekomen. Bovendien kwamen er drie luitenants, terwijl er voor de gedeporteerden ook schoeisel, kleding en sigaretten werden gezonden. In het begin van Augustus 1945 is, omdat de heer *Polak Daniëls* daar prijs op stelde, diens echtgenote in de rang van kapitein aan de missie toegevoegd.

71416—71425 (*Boon*)

De heer *Boon* deelde verder aan de commissie mede, dat hij in verschillende radiotoespraken, die met toestemming van de Tsjechische radio eerst in het Nederlands en daarna in het Tsjechisch werden uitgezonden, de Nederlanders heeft opgeroepen om zich op bepaalde verzamelpunten aan te melden, zodat hun daar kon worden verteld, op welke wijze de missie hen naar Nederland terug zou brengen, wanneer zij dat wilden.

Ook verkeerde elementen hebben zich naar aanleiding van deze oproepen voor repatriëring gemeld en zijn naar Nederland teruggestuurd. Hierbij deed zich de moeilijkheid voor, dat zij bezwaarlijk, in afwachting van hun transport, in een Tsjechische gevangenis konden worden ondergebracht, want toen dit met een verdachte Nederlander twee dagen het geval was geweest, bleek hij daar ernstig mishandeld te zijn. De heer *Boon* heeft zich hierover wel bij de Tsjechische autoriteiten beklaagd, doch voor de toekomst heeft hij er zich zoveel mogelijk van onthouden om verdachte Nederlanders, alvorens zij op transport werden gesteld, in Tsjechische gevangnissen te doen opsluiten.

71426—71430 (*Boon*)

Naar de heer *Boon* verklaarde hadden de leden van de missie geen officiële papieren, waarop zij in Polen konden komen, doch het is hun toch gelukt om in dat land toegang te krijgen en er hun werk te verrichten.

Te Kattowitz, Krakau en tal van andere plaatsen in Silezië is bekend gemaakt, dat de Nederlandse gedeporteerden zich te Breslau moesten verzamelen. Tweemaal heeft de missie daarheen een truck gezonden en de gedeporteerden werden daarmee naar Praag gebracht, vanwaar zij verder zijn gestuurd naar Nederland.

Voorts heeft de missie de namen geregistreerd van Nederlandse gedeporteerden, wier graven zij in Silezië heeft aangetroffen. Zo heeft zij een lijst gekregen, waarop de namen voorkwamen van een vijftigtal Nederlanders, die in een kamp waren gestorven en op een kerkhof bij Ludwigsdorf in Silezië waren begraven. Op een Joods kerkhof te Beuthen bij Kattowitz heeft de heer *Boon* op de graven de namen van twintig daar in 1943 en 1944 begraven Nederlandse Joden kunnen ontcijferen, welke hij dadelijk naar Nederland heeft doorgegeven. Van een Pools en een Joods comité te Kattowitz heeft de missie hele reeksen van namen gekregen van Nederlanders, die daar waren geweest. Ook deze namenlijsten zijn naar Nederland gestuurd.

71448 (*Boon*)71438—71442 (*Boon*)

De missie van de heer *Boon* heeft in Polen gewerkt ten zuiden van de lijn Breslau—Kattowitz—Krakau en de missie-*Willems* werkte geheel onafhankelijk van haar ten noorden van deze lijn.

Later, toen er te Warschau een Nederlandse vertegenwoordiging was, heeft de heer *Willems* in geheel Polen gewerkt. Twee van de officieren, die eerst aan de heer *Boon* waren toegevoegd, hebben daar later onder leiding van de heer *Willems* gewerkt.

Ofschoon de Russen hen niet wilden toelaten, is de heer *Boon* ook herhaalde malen in Saksen geweest, in de Russische zône. De leden van de missie mochten ook niet in de daar gelegen kampen komen, maar toch is het gelukt toegang te krijgen tot een kamp bij Oschatz tussen Leipzig en Dresden, waar 58 Nederlanders waren geweest, van wie de autoriteiten niet wisten, of ze in oostelijke dan wel in westelijke richting waren getransporteerd. Later is een aantal hunner aangetroffen en sommigen daarvan zijn naar Nederland teruggebracht.

71445 (*Boon*)71451 (*Boon*)

De heer *Boon* deelde mede, dat de missie het gehele terrein, waar

71452—71453 (*Boon*)

zij heeft gewerkt, doorzocht heeft. Hij heeft de indruk, dat zij door haar oproepen en haar speurtochten alle zich daar bevindende Nederlandse gedeporteerden heeft bereikt. Zij heeft daarbij veel hulp gehad van dr. *Arthur Meyer*, een sociaal-democratisch lid van de Duitse Rijksdag, die reeds in 1933 door *Hitler* gevangen was genomen en in allerlei kampen heeft gezeten. De laatste 5 jaar was hij in het kamp Auschwitz geweest. De heer *Meyer* is ten behoeve van de missie-*Boon* naar Krakau gegaan om daar namen te verzamelen van Nederlandse gedeporteerden; de missie heeft tal van gegevens van hem gekregen.

De heer *Boon* was niet van mening, dat zijn missie meer Nederlandse gedeporteerden terug had kunnen brengen, indien zij eerder was aangekomen, want, zo verklaarde hij, de Russen hebben dadelijk de gedeporteerden in oostelijke richting gevoerd. Wanneer zijn missie, gelijk aanvankelijk het plan was geweest, achter de Russische legers aan had kunnen gaan en zij dus de route Odessa—Warschau had kunnen nemen, zou het volgens de heer *Boon* anders zijn gelopen. Langs de weg, welke de missie heeft moeten nemen, had zij, naar hij meende, niet meer gedeporteerden kunnen bevrijden.

71457—71460 (*Boon*)

De heer *Boon* deelde aan de commissie mede, dat in Frankrijk en in België een Ministerie voor Repatriëring bestond, waar alles onder viel. Daarom waren de missies van de Fransen en van de Belgen één geheel. Van Nederlandse zijde echter werden behalve van het Departement van Sociale Zaken ook vanwege het Departement van Buitenlandse Zaken, Militair Gezag, het Nederlandse Rode Kruis en de staf van de Prins ambtenaren en officieren gestuurd met de opdracht om door hen aangetroffen Nederlandse gedeporteerden te repatriëren. Verder zond het Bureau Nationale Veiligheid officieren uit voor begeleiding van oorlogsmisdadigers. Dat alles werkte volgens de heer *Boon* verwarrend en maakte een vreemde indruk.

Het Nederlandse Rode Kruis heeft eerst iemand gestuurd, die in Nederland gedurende de bezetting „mis” was geweest; later is hij vervangen door een officier, met wie de heer *Boon* zeer prettig heeft samengewerkt.

Op 15 Juli 1945 is de heer *Hartog*, lid van de missie, naar Londen vertrokken en op 4 September van dat jaar is het echtpaar *Polak Daniëls* naar Nederland teruggegaan.

71464—71466 (*Boon*)

De heer *Boon* deelde verder nog aan de commissie mede, dat zich te Riesa, tussen Dresden en Leipzig, een aantal Nederlandse schippers bevond, die arbeid voor de Russen moesten verrichten. Hij heeft deze Nederlanders van Praag uit voedsel gebracht en doordat hij vriendschap had gesloten met de betrokken Russische commandant, heeft hij korte tijd bij de schippers kunnen vertoeven. Zij hebben dat blijkens de oorkonde, welke zij op 27 October 1945 aan de heer *Boon* en zijn staf hebben overhandigd, zeer op prijs gesteld.

In die oorkonde staat o.m., dat mochten de door de heer *Boon* ondernomen pogingen om hen te bevrijden, geen succes hebben, de schippers er van overtuigd waren, dat dit niet aan hem of zijn medewerkers had gelegen. De heer *Boon* is er echter wel in geslaagd de schippers te bevrijden en er konden zelfs twee schepen, die te Riesa lagen, naar Nederland worden teruggestuurd.

71475—71480 (*Boon*)

De heer *Boon* heeft over deze schepen besprekingen gevoerd met de Russische commandant te Dresden. Zij zijn daarna vrijgegeven en onder leiding van een aan de missie toegevoegde officier zijn ze de Elbe afgevaren naar Hamburg en verder naar Nederland gebracht.

Van de Nederlandse consul-generaal te Wenen, de heer *J. H. C. Schouten*, die naar de heer *Boon* verklaarde, daar voortreffelijk werk heeft verricht en alles heeft gedaan om de Nederlanders te helpen, kreeg hij bericht, dat de toestand daar zeer slecht was. Op 2 Augustus 1945 stuurde de heer *Boon* een truck naar Wenen om de Nederlanders op te halen, die zich in Oostenrijk bevonden en van wie hij gehoord had, dat zij slechts 800 calorieën voedsel per dag kregen. In het begin van September, toen de heer *Boon* te Londen was, heeft hij met de heer *Ferwerda* overlegd, of het mogelijk zou zijn, dat S.H.A.E.F. voedsel voor deze Nederlanders zou verschaffen. Inmiddels had dr. *Polak Daniëls* met vertegenwoordigers van U.N.R.R.A., die intussen te Praag waren aangekomen, gesproken en in een telegram aan de heer *Boon*, die nog te Londen vertoefde, deelde de heer *Polak Daniëls* mede, dat de U.N.R.R.A. bereid was voedsel te geven. Een week of drie later is er met trucks voedsel voor ongeveer drie maanden gebracht, bestemd voor de te Wenen vertoevende Nederlanders. Deze Nederlanders konden nog niet dadelijk worden gerepatriëerd, omdat daar geen gelegenheid voor was.

71480—71492 (*Boon*)
39989; 40010 (*Wijnbergen*)

De missie-*Boon*, die volgens een rapport van haar leider in het uitgebreidste en moeilijkste gedeelte van Europa haar werk verrichtte, heeft daarbij veel moeilijkheden ondervonden, omdat de vervoermiddelen, waarover zij beschikte, in slechte conditie verkeerden en bovendien de benzinevoorziening slecht was. De heer

Boon heeft daaromtrent herhaalde malen naar Nederland gerapporteerd, maar er is weinig aandacht aan zijn klachten geschonken, zodat hij zich gedwongen heeft gezien mede te delen, dat, als een en ander niet verbeterde, zijn missie terug zou komen.

Inmiddels had de Belgische Minister voor Repatriëring voorgesteld, dat er samenwerking zou komen tussen de Belgische, Franse, Luxemburgse en Nederlandse teams en de heer *Boon* was tezamen met de heer *Wijnbergen*, die enkele malen te Praag is geweest voor het plegen van overleg, naar Brussel gegaan om over dat voorstel besprekingen te voeren.

Nadat daaromtrent overeenstemming was bereikt met het Departement van Sociale Zaken, is de missie zeer goed uitgerust en er zijn in April 1946 nog negen officieren met chauffeurs en wagens aan toegevoegd.

De heer *Boon* heeft twee van deze officieren, gelijk reeds werd vermeld, afgestaan aan de heer *Willems*, die toen reeds in geheel Polen de Nederlandse repatriëring behartigde. Twee andere officieren werden naar de Britse zône in Oostenrijk gedirigeerd, één ging naar de Amerikaanse zône, twee naar de Franse zône en de laatste twee werden beschikbaar gehouden voor de Russische zône in Oostenrijk, waar de missie tenslotte ook toegang heeft gekregen. De heer *Boon* mocht daar toen met een officier en een chauffeur komen.

In de laatstgenoemde zône bevonden zich bijna geen Nederlandse gedeporteerden. In de andere zônes in Oostenrijk, waar de missie toen werkte, waren er echter wel. Omdat de Belgen Poolse repatriërenden met treinen uit Brussel via Praag naar Warschau brachten, konden de Nederlandse repatriandi van deze treinen gebruik maken, als die van Praag naar Brussel terug reden. De repatriërenden behoefden dus niet meer, gelijk tevoren was geschied, via Praag naar Pilsen te worden gebracht.

Te Bregenz was een Frans verzamelkamp voor de repatriërenden, waar de Nederlandse gedeporteerden ook werden ondergebracht. Zij werden daar goed verzorgd.

In Juni 1946 kreeg de heer *Boon* bericht, dat er in de Russische zône, in Sankt Valentin, tegenover Mauthausen, niet ver van Linz, een aantal Nederlanders was. Na moeilijke besprekingen met de Russische autoriteiten heeft hij toestemming gekregen om met acht officieren naar Sankt Valentin te gaan, waar zij 532 personen hebben bereikt, die uit Rusland of Polen kwamen, waarheen de Russen hen vroeger hadden gevoerd. Onder hen bleken 80 Duitsers te zijn, zodat er 452 Nederlanders bij waren. Bovendien waren er nog 131 Belgen en een aantal Fransen.

Daar de Russische autoriteiten toestemming hadden verleend deze gedeporteerden af te voeren, zijn zij per trein naar Linz gebracht en van daar naar het kamp te Bregenz, waar de heer *Boon* en zijn medewerkers de Nederlanders in vier dagen hebben geregistreerd. Omdat zich onder deze gedeporteerden ook minder gunstige elementen bevonden, zijn zij onder bewaking van een aantal officieren per trein naar Nederland gebracht. Tijdens het transport zijn er drie ontvlucht.

Volgens berichten, welke de heer *Boon* bereikten, was er ook nog een groep Nederlanders te Sziget in Roemenië bij de Hongaars-Roemeense grens. Hij heeft zich toen zeer veel moeite gegeven om Sziget te bereiken, doch dat is hem niet gelukt. Later heeft de heer *Boon* gehoord, dat de Nederlandse gezant te Boekarest wél toestemming heeft gekregen om naar Sziget te gaan. De heer *Boon* meent, dat de Nederlanders, die indertijd te Sziget waren, niet in Nederland zijn teruggekomen.

In het najaar van 1946 is de heer *Boon* nog even in Italië geweest, waar toen nog een aantal gedeporteerde Nederlanders was. Hij heeft er een Nederlandse officier, de heer *van Kampen*, geïntroduceerd, die hen zou repatriëren.

Kort daarna, aan het einde van 1946, is de missie opgeheven en de heer *Boon* weet daardoor niet, welke resultaten de heer *van Kampen* in Italië heeft bereikt.

De heer *van Breugel Douglas*, die zoals is gebleken, reeds in September 1943 te Moskou is begonnen met de besprekingen tot het verkrijgen van toestemming om een Nederlandse repatriëringmissie te mogen zenden naar Russisch territorium en deze besprekingen gedurende het jaar 1944 en de eerste maanden van 1945 zonder succes heeft voortgezet, heeft aan de commissie verklaard, dat later de leden van de missie-*Boon* toch zekere medewerking van de Russen hebben ondervonden. De heer *Polak Daniëls* bijvoorbeeld heeft tot Warschau kunnen doordringen, waar de toenmalige Franse ambassadeur, de heer *Roger Garreau*, hem heeft ondergebracht en zoveel mogelijk voorgelicht.

Wanneer Franse instanties daar Nederlanders aantreffen, heeft de heer *Garreau* de heer *van Breugel Douglas* daarvan bericht gegeven;

71486—71493 (*Boon*)

73506—73508 (*van Breugel Douglas*)

ook zond hij hem soms zeer uitvoerige lijsten ter identificatie. Te Warschau was destijds de positie moeilijk en onoverzichtelijk; er werden strenge maatregelen genomen, die ook de bewegingsvrijheid van vreemdelingen aan banden legden.

De verschillende plaatselijke instanties, zoals de Poolse Regering en de Russische legerautoriteiten, hadden er allerlei voorzorgsmaatregelen genomen, want er liep daar van alles rond; Duitse deserteurs e.d. Daarom hielden zij alles zoveel mogelijk in de hand, maar naar de mening van de heer *van Breugel Douglas* hebben zij de repatriëring van Nederlanders niet tegengewerkt.

Mochten de leden van de missie-*Boon* echter verwacht hebben, dat zij overal zouden worden toegelaten om naar gedeporteerde Nederlanders te zoeken, dan hadden zij naar de mening van de heer *van Breugel Douglas* niet helemaal begrepen, hoe de positie in het door de Russen bezette gebied was, hoewel hij de Minister van Buitenlandse Zaken uitvoerig had ingelicht over de omstandigheden, waaronder een Nederlandse repatriëringsmissie haar werk zou moeten verrichten.

Zo had hij ook mededelingen gedaan over de ervaringen, welke andere geallieerden reeds hadden opgedaan met het repatriëren uit door de Russen bezette gebieden. Destijds bijvoorbeeld waren Amerikaanse Rode Kruis-officieren tot dat doel reeds maanden lang te Warschau en zij konden, omdat hun bewegingsvrijheid aan banden was gelegd, slechts zeer weinig uitrichten.¹⁾

Dr. *Polak Daniëls*, van wiens klachten er in dit hoofdstuk reeds enkele zijn besproken, heeft zich in Maart 1946 bij de Pakkettencommissie ook nog beklaagd over tekortkomingen van de missie-*Boon*, welke klachten evenals de reeds besprokene zijn opgenomen in bijlage 30 tot het rapport van de zoëven genoemde commissie.²⁾ De heer *Boon*, die door De Groene Amsterdammer, waarin naar aanleiding van het rapport van de Pakkettencommissie een uitvoerig artikel was opgenomen, kennis heeft gekregen van deze klachten, heeft daaromtrent het volgende medegedeeld.

De klacht van de heer *Polak Daniëls* tegenover de Pakkettencommissie, dat de heren *Boon* en *Hartog* zich niet met toewijding aan hun taak hebben gewijd en dat hij de enige is geweest, die dat wel heeft gedaan, is, naar de mening van de heer *Boon*, volkomen ongerechtvaardigd. De heer *Boon* beriep zich daarbij op hetgeen de missie vóór en kort na haar aankomst te Praag voor de Nederlandse gedeporteerden heeft gedaan en op hetgeen door hem en zijn medewerkers na het vertrek van de heer *Polak Daniëls* op 4 September 1945, ten koste van zeer veel moeite is verricht.

Naar aanleiding van de klacht van de heer *Polak Daniëls*, dat het niet nodig werd geacht, eenmaal per week uit Nederland een vliegtuig naar Praag te zenden om daarmede zieke gedeporteerden terug te brengen, deelde de heer *Boon* mede, dat hij in Nederland met de heer *Ferwerda* daarover heeft gesproken. Er waren echter in de maanden Juli en Augustus 1945 niet voldoende Nederlandse vliegtuigen beschikbaar en daarom is er met de Franse Regering een overeenkomst getroffen. Ingevolge deze overeenkomst werden voor het vervoer van zieken Franse vliegtuigen ter beschikking gesteld, waarmede zij van Praag naar Parijs werden gebracht. Daar werden ze opgevangen door de Nederlandse repatriëringsmissie, die hen dan verder transporteerde naar Nederland. De heer *Boon* weet niet, of het juist is, dat de heer *Polak Daniëls* persoonlijk herhaaldelijk heeft gevraagd om eens per week een vliegtuig naar Praag te zenden, gelijk hij in zijn klacht heeft medegedeeld, doch hij weet wel, dat hij zelf daarover heeft gesproken en dat het destijds onmogelijk was dat verzoek ingewilligd te krijgen.

Het was de heer *Boon* niet bekend wat de heer *Polak Daniëls* met de Russische autoriteiten besproken heeft, doch eigenlijk geloofde hij, dat deze nooit met hen in aanraking is geweest.

Verder heeft hij geconstateerd, dat de heer *Polak Daniëls* in een door hem opgesteld rapport allerlei werk, dat de missie heeft verricht, op zijn eigen naam heeft gebracht. Hij heeft hem toen gezegd, dat hijzelf degene was, die rapporten zou uitbrengen en dat zijn medewerkers dat niet op eigen houtje konden doen. Mochten zij het nodig achten om over hun eigen werk te rapporteren, dan kon hun verslag óf verwerkt worden in het rapport van de heer *Boon* óf tezamen met het zijne worden verzonden.

De heer *Polak Daniëls* had er ook over geklaagd, dat een Nederlandse jongen te Praag, in een vreemd land dus, was gestorven, hetgeen volgens hem niet nodig was geweest, indien hij tijdig per vliegtuig naar Nederland zou zijn vervoerd.

De heer *Boon* verklaarde echter, dat hem uitdrukkelijk was medegedeeld, dat volgens de behandelende geneesheer deze jongen in het geheel niet vervoerd mocht worden. Hij was van mening, dat klachten als die van de heer *Polak Daniëls* ten onrechte de indruk wekken van

¹⁾ Vlg. bijlage 85.

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 103, 104 en 105. 71459—71464 (*Boon*)

71466—71469 (*Boon*)

71469—71471 (*Boon*)

71471—71473 (*Boon*)

71474; 71368 (*Boon*)

gebrek aan activiteit bij degenen, die bemoeiing hadden met het repatriëringswerk.

De heer *Polak Daniëls* had ook geklaagd over zijn mede-lid in de missie-*Boon*, de heer *Hartog*, die, zoals reeds werd medegedeeld, lid van de Raad van Beheer van Unilever was.

Volgens de heer *Polak Daniëls* zou de heer *Hartog* te Praag veertien dagen lang getracht hebben contact te krijgen met Unilever in Tsjecho-Slowakije. Toen dit wegens de politieke toestand in dat land niet gelukte, zou de heer *Hartog* op 5 Juli 1945, zonder iets ten behoeve van de missie te hebben gedaan, naar Londen zijn vertrokken en nimmer op zijn post zijn teruggekeerd.

Deze voorstelling van zaken is, naar de heer *Boon* verklaarde, volkomen onjuist en onwaar. „Er zijn”, zo zeide hij, „tal van mensen geweest, die graag wilden werken bij missies en repatriëringdiensten en wat dies meer zij, omdat zij gaarne een betrekking wilden hebben, wat wilden verdienen en omdat zij na de bezettingsjaren eens het buitenland wilden zien enz. Overste *Hartog* heeft zich echter beschikbaar gesteld uit zuiver idealistische overwegingen. Hij heeft geen salaris willen hebben en heeft zijn eigen kosten betaald. Hij heeft gehoopt, dat hij in Warschau en Odessa duizenden mensen zou kunnen helpen. Wij hadden hem nodig om zijn grote organisatievermogen, om zijn kennis van de voedselvoorziening en voor zijn relaties met de Fransen en de Polen.”

De goede relaties van de heer *Hartog* met de Franse autoriteiten zijn voor de heer *Boon*, toen hij in Parijs was, van veel hulp geweest. Ook te Praag, bij de besprekingen met de Tsjechische autoriteiten, was dit het geval. De heer *Hartog* was altijd bereid om te helpen bij de registratie van de gedeporteerden, doch daar de bevoegdheden van de missie anders bleken te zijn dan tevoren gehoopt was, was het werk, dat hij te doen kreeg, namelijk het registreren van de gedeporteerden, ook niet dat, wat hij zich had voorgesteld. Hij had zijn positie in Engeland niet laten varen om te Praag Nederlandse gedeporteerden te registreren. De heer *Boon* heeft toen de heer *Hartog* volkomen gelijk gegeven en deze is daarop niet op 5, doch op 15 Juli 1945 vertrokken.

Met betrekking tot de beschuldiging van de heer *Polak Daniëls*, dat de heer *Hartog* in Tsjecho-Slowakije pogingen zou hebben gedaan om contact op te nemen met Unilever, deelde de heer *Boon* aan de commissie mede, dat Unilever in dat land geheel onder beheer van Tsjechen en Russen stond en bovendien Tsjecho-Slowakije niet het ressort van de heer *Hartog* was. De heer *Boon* heeft met de heer *Hartog* in hetzelfde hotel gelogeerd en heeft steeds met hem samengewerkt. De heer *Hartog* heeft zelfs niet getracht om contact te krijgen met Unilever in Tsjecho-Slowakije. Wel heeft de directeur van dit concern in dat land, wiens gehele familie was uitgemoord, wel eens met de heren *Boon* en *Hartog* gegeten en deze heeft hem gesteund en opgebeurd.

De heer *Boon* was dan ook zeer verontwaardigd over deze aantijging tegenover een van zijn officieren.

Verder heeft de heer *Polak Daniëls* aan de Pakkettencommissie medegedeeld, dat de heer *Boon* de Zweedse consul te Praag, de heer *Rosborg*, van wie de missie zeer veel hulp en bijstand heeft ondervonden, nooit enige beleefdheid had aangedaan, weinig notitie van hem had genomen en hem de benzine, welke hij aan de missie had afgestaan, niet had vergoed, ook niet, nadat de missie zelf benzine had gekregen.

De heer *Boon* verklaarde echter op zeer goede voet te hebben gestaan met de heer *Rosborg*. Omdat hij getracht heeft zo zuinig mogelijk te zijn en hij degenen, die met hem samenwerkten, dit ook had ingeprent, was hij van mening, dat het niet op zijn weg lag diners te geven. De heer *Rosborg* heeft inderdaad, toen de missie geen benzine meer had, 400 liter benzine geleend, doch deze zijn hem na het vertrek van de heer *Polak Daniëls*, gelijk ook in een rapport van de heer *Boon* is vermeld, op 23 September 1945 teruggegeven. Het is in het geheel niet nodig geweest, dat de heer *Polak Daniëls* hem er op wees de noodzakelijke beleefdheid tegenover de heer *Rosborg* in acht te nemen, want de heer *Boon* stond met deze op de beste voet. Hij achtte het in tegenstelling met hetgeen de heer *Polak Daniëls* daaromtrent heeft beweerd, juist van eminent belang door correct optreden de Nederlandse naam hoog te houden. Toen in April 1946 een nieuwe groep officieren aan zijn missie werd toegevoegd, heeft de heer *Boon* dezen er in een toespraak op gewezen, dat zij daar bij hun optreden steeds aan behoorden te denken.

Hij is dan ook van mening, dat de missie niets heeft gedaan, waardoor de Nederlandse naam in het buitenland geschaad zou kunnen worden.

De heer *Polak Daniëls* deelde in zijn boven reeds genoemde aan de commissie gerichte brief van 29 Maart 1951¹⁾ ook nog mede, dat naar zijn mening de verklaring van de heer *Boon*, dat er in de zomer

71475 (*Boon*)

¹⁾ Vlg. bijlage 84.

van 1945 te Praag geen Nederlandse vliegtuigen ter beschikking van het repatriëringswerk konden worden gesteld, aanvechtbaar was. Hij beriep zich daarbij op een mededeling van een der leden van de directie der K.L.M., die hem had gezegd, dat deze maatschappij gedurende de gehele oorlog en ook tijdens de eerste maanden daarna over Nederlandse vliegtuigen beschikt heeft, en op een brief, welke de toenmalige Minister van Sociale Zaken, dr. *W. Drees*, hem op 1 September 1945 heeft geschreven.

Deze brief luidt:

„Hooggeachte Heer *Polak Daniëls*,

Het deed mij bijzonder veel genoegen Uw brief van den 22en Juli te ontvangen en daaruit van Uw wederwaardigheden en werkzaamheden te vernemen. Ik merk, dat U daarbij, zooals zoo dikwijls voorkomt, met moeilijkheden en teleurstellingen te kampen hebt gehad, ook in het contact met landgenooten, maar tenslotte zit U dan toch temidden van belangrijk werk.

Ik heb zoo spoedig mogelijk moeite gedaan om het vliegtuig te krijgen, waarvoor U toestemming had ontvangen, en heb nu ook mededeeling gekregen, zij het veel later dan ik gehoopt had, dat een toestel beschikbaar is gesteld. Ik hoop, dat deze zaak nu loopt.

Onlangs heb ik het genoegen gehad met Uw vrouw kennis te maken. Zij heeft ook heel wat avonturen met U doorgemaakt.

Bij ons thuis is alles goed. Ondanks veel gevaren is mijn gezin er tenslotte ongeschonden afgekomen.”¹⁾

Bij zijn verhoor heeft de heer *Polak Daniëls* dienaangaande medegedeeld: „Op 1 September 1945 schreef dr. *Drees* mij dit en nu moet ik toegeven, dat ik bij mij zelf een soort van kortsluiting heb gemaakt. Ik heb geredeneerd: als ze er in September waren, dan zijn ze er in de loop van Juli ook wel geweest; waarom zijn ze toen niet gestuurd?”

Toen hem van de zijde der commissie gedurende zijn verhoor er op werd gewezen, dat het zeer de vraag is, of het geallieerde opperbevel die vliegtuigen ter beschikking had willen stellen, terwijl tevens gevraagd kan worden, of de K.L.M. destijds in staat was geweest haar vliegtuigen af te staan en blijkens de brief van de heer *Drees* deze op 1 September 1945 eindelijk zo ver was, dat hij een vliegtuig kon krijgen, gaf de heer *Polak Daniëls* toe, dat het woord „kortsluiting”, dat hij had gebruikt, inderdaad zeer juist was geweest.

In zijn rapport aan de Pakkettencommissie heeft de heer *Polak Daniëls* indertijd vermeld, dat hij gevraagd had om eens in de week een Nederlands vliegtuig naar Praag te sturen, o.m. voor vervoer van zieken, waarvoor alle permissies van Tsjechische en Russische autoriteiten door hem in orde waren gebracht. Het zenden van zulk een vliegtuig werd echter naar zijn bewering „niet nodig” geacht.²⁾

Bij zijn verhoor heeft de heer *Polak Daniëls* toegegeven, dat hij daaromtrent geen rechtstreeks contact heeft gehad met Russische autoriteiten, zoals zijn zoëven genoemd rapport zou doen vermoeden.

Verder was de heer *Polak Daniëls* uit het door hem destijds bijgehouden dagboek gebleken, dat de heer *Hartog* op 5 Juli 1945 uit Praag is vertrokken en niet, gelijk de heer *Boon* aan de commissie heeft medegedeeld, op 15 Juli 1945.

De in zijn rapport aan de Pakkettencommissie gedane mededeling, dat de heer *Hartog* circa 14 dagen lang zonder succes getracht heeft contact te krijgen met de Unilever in Tsjecho-Slowakije en dat hij daarom op 5 Juli 1945 weer uit Praag was vertrokken,³⁾ kon de heer *Polak Daniëls*, naar hij aan de commissie verklaarde, niet bewijzen. Deze mededeling heeft berust op de indruk, welke hij destijds naar aanleiding van gesprekken tussen hem en de heren *Boon* en *Hartog* had gekregen.

In zijn rapport aan de Pakkettencommissie heeft de heer *Polak Daniëls* in verband met het niet komen van een Nederlands vliegtuig naar Praag o.m. geschreven:

„Resultaat: vele zieken o.a. enige uit Auschwitz, werden door de Fransen zeer vriendelijk vervoerd, doch kwamen hierdoor niet regelrecht, maar met wekenlange vertraging via Parijs of Bodensee pas naar Holland; één jongen uit Auschwitz, die nog getransporteerd had kunnen worden, mits regelrecht naar Nederland, stierf eind Augustus in Praag zonder zijn familie terugzien te hebben.”

Naar aanleiding van dat verwijt aan het adres van de heer *Boon* heeft deze aan de commissie verklaard te hebben vernomen, dat destijds de behandelende geneesheer had gezegd, dat die jongen in het geheel niet meer vervoerd mocht worden.

Toen dit tijdens zijn verhoor aan de heer *Polak Daniëls* werd gezegd, antwoordde hij, dat hem daar niets van bekend was geweest.

¹⁾ Vgl. bijlage 84.

93018—93030 (*Polak Daniëls*)

89050—89051; 93069 (*Polak Daniëls*)

²⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 105.

89061—89075 (*Polak Daniëls*)

³⁾ Vgl. Rapport van de Pakkettencommissie, blz. 104.

89052—89059 (*Polak Daniëls*)

71473 (*Boon*)

93031—93038 (*Polak Daniëls*)

89304—89308; 89364—89367 (*Hanepen*)

Hij kon zich niet voorstellen, dat de Tsjechische geneesheer een ver-
voerbod zou hebben uitgevaardigd. De jongen had zielsgraag
naar Nederland terug gewild.

De door de heer *Boon* genoemde heer *F. M. Hanepen* was
reeds sedert 1938 te Praag werkzaam. Na afloop der vijandelijk-
heden waren er daar maar zeer weinig Nederlanders, die zich bezig
konden houden met de repatriëring van de ter plaatse vertoevende
landgenoten.

Na 10 Mei 1945 begonnen groepen Nederlanders uit Sudeten-
land naar Praag te komen. Enkelens der daar wonende landgenoten
waren de heer *D. van der Ven*, directeur van Unilever, en de reeds
eerder genoemde heer *G. Groenendal*. Van de Joodse directeur van
Unilever, over wie de heer *Boon* bij zijn verhoor heeft gesproken,
wist de heer *Hanepen* alleen, dat de heer *van der Ven* hem zijn sala-
ris uitbetaalde. De heer *Hanepen* wist ook niet, of de heer *Hartog* met
deze Joodse directeur van Unilever in contact is geweest en hij her-
innerde zich niet, of de heer *Polak Daniëls* wel eens tegen hem
gezegd heeft, dat de heer *Hartog* uit Praag was vertrokken, omdat
deze geen contact met Unilever had kunnen krijgen.

89309—89311 (*Hanepen*)

Toen in Mei 1945 Nederlanders te Praag aankwamen, die gerepa-
trieerd moesten worden, waren daar volgens de heer *Hanepen* slechts
het Zweedse consulaat, dat de Nederlandse belangen behartigde, de
twee door hem genoemde Nederlanders en hij zelf.

Er waren in enkele weken tijds zeshonderd Nederlanders gekomen
en omdat er voor dezen wat gedaan moest worden heeft de Zweedse
vice-consul de heren *Hanepen*, *Groenendal* en *van der Ven* gevraagd
hem te helpen. „Hij had”, aldus de heer *Hanepen*, „slechts twee
kleine kamertjes en wij installeerden ons aan een keukentafel op de
binnenplaats van het gebouw, waarin het consulaat gevestigd was.
Daar schreven wij de namen van de mensen in. De Zweedse consul
had contact met de Tsjechische Regering opgenomen. Er kwamen te
Praag in een paar weken 20 tot 30 000 réfugié's binnen. Het waren
hoofdzakelijk displaced persons en te werk gestelden.”

De Tsjechische Regering heeft prachtig voor hen gezorgd. Zij
heeft met behulp van de Katholieke charitas gezorgd, dat de repa-
triërenden in scholen werden ondergebracht, dat er matrassen waren
en dat er voortreffelijk voedsel kwam. Volgens de heer *Hanepen*
heeft de door de heer *Boon* genoemde pater *Oliva* per dag veel meer
dan 20 000 porties eten, waarvan de heer *Boon* sprak, verstrekt.

89312—89313 (*Hanepen*)

Door bemiddeling van de Zweedse consul te Praag hebben de
boven reeds genoemde drie heren twee maal de beschikking ge-
kregen over een trein, waarmede een keer, naar de heer *Hanepen*
zich herinnert, zes honderd personen naar Pilsen zijn gebracht, waar
onder leiding van de Amerikanen een groot kamp was. Pilsen lag,
volgens de heer *Hanepen*, voor het transport der te repatriëren per-
sonen gunstiger dan Praag, omdat het meer naar het westen ligt en
bovendien daar de Amerikaanse bezettingszône begon.

89316—89321; 89341 (*Hanepen*)

Na de komst van de missie-*Boon* heeft de heer *Hanepen* niet di-
rect contact met haar werk gehad; hij weet derhalve niet veel van
hetgeen zij in het begin te Praag gedaan heeft en kon daar dus ook
geen oordeel over uitspreken. Wel heeft hij enige malen met de
leden van de missie gegeten en later, toen zij over vrachtauto's be-
schikte, heeft hij voor het transport van repatriërenden van die
auto's gebruik gemaakt.

In October 1945 is de heer *Hanepen* in de missie-*Boon* opgenomen.
Het is de heer *Hanepen* ook toen niet mogelijk geweest te weten te
komen wat zij voordien gedaan heeft, omdat hij dat slechts te hooi
en te gras hoorde.

89325; 89321 (*Hanepen*)

Toen het in 1945 kouder begon te worden, kon de heer *Hanepen*
niet meer op het binnenplaatsje van het Zweedse consulaat werken.
Er is toen, naar hij zeide, nog enige wrijving geweest met de Zweedse
consul, omdat die verontwaardigd was, dat de missie-*Boon* zich in
geen enkel opzicht bekommerde om het bureau van de heer *Hanepen*.
De Zweedse consul drong er volgens de heer *Hanepen* sterk op aan,
dat de heer *Boon* er voor zou zorgen, dat er een zelfstandig bureau
kwam en men niet bleef parasiteren op de bureauruimte van de
Zweedse consul, temeer omdat men gebruik maakte van diens papier,
schrijfmachines enz. De heer *Boon* heeft zich daar nooit om bekom-
merd. Toen het dus zo koud werd, heeft de Zweedse consul, de heer
Rosborg, de heer *Hanepen* onderdak weten te bezorgen in een oud pa-
leisje, waarin de administratie van de spoorwegen zat. Daar heeft hij
een maand lang een kamer gehad, waar geen verwarming was.
Men werkte daar met zijn winterjas aan. De Zweedse consul was
volgens de heer *Hanepen* in die periode zeer verontwaardigd over de
missie-*Boon*, omdat zij zich hiervoor niet interesseerde.

In die tijd was, naar de heer *Hanepen* zich meende te herinneren,
ook hij boos op de missie, omdat er niemand van de leden was ko-
men kijken, toen het transport der repatriërenden in plaats van met
vrachtauto's van de missie weer per trein geschiedde. Eerst bij het

89328 (*Hanepen*)89329—89337 (*Hanepen*)89366 (*Hanepen*)89368—89372 (*Hanepen*)89326; 89349—89354 (*Hanepen*)

derde treintransport was een der leden aan het station komen kijken hoe dat ging.

De heer *Hanepen* heeft dus op een zeker ogenblik bezwaren gehad tegen de missie-*Boon*, omdat zij zich zo weinig om hem bekommerde en zij weinig belangstelling toonde voor zijn bureau. Hij kan echter niet zeggen, of dit een gevolg is geweest van drukke werkzaamheden, die de missie in die tijd gehad zou kunnen hebben.

De heer *Polak Daniëls* en ook de heer *Boon* hebben aan de heer *Hanepen* uitvoerig verteld over de voorbereidingen, welke eerstgenoemde in Zwitserland reeds had getroffen voor de repatriëring. De heer *Polak Daniëls* heeft hem toen tevens gezegd van mening te zijn, dat de heer *Boon* zijn plannen tegenwerkte. Of dat inderdaad het geval is geweest, weet de heer *Hanepen* niet en hij kon, omdat hij nooit in groepsverband gewerkt heeft, ook zeer moeilijk beoordelen, of het plan van de heer *Polak Daniëls* praktisch en uitvoerbaar is geweest. Vast staat, volgens hem, dat het doordringen in de Russische zone al spoedig volstrekt onmogelijk werd. Tot October 1945 was het echter wel mogelijk om naar Warschau te reizen. De heer *Hanepen* wist van het werk van de heer *Polak Daniëls*, met wie hij bevriend is, niets af; zodoende kon hij zich daarover ook geen oordeel vormen. Hij wist wel, dat de heer *Polak Daniëls* heel erg het land heeft gehad aan de heer *Boon*; of hij dit ook aan de heer *Hariog* had, wist de heer *Hanepen* niet.

In het begin heeft de missie-*Boon* zich heel weinig met het werk van de heer *Hanepen* bemoeid; zij heeft dat werk ook niet gecontroleerd.

Van Maart 1946 af, toen de gehele administratie van de missie naar het bureau van de heer *Hanepen* werd overgebracht, heeft deze inzicht gekregen in haar werkzaamheden door middel van de rapporten, waarvan hij kennis nam. Hij herinnerde zich hoofdzakelijk de rapporten uit Oostenrijk, aan de hand waarvan hij een behoorlijke indruk heeft gekregen van het werk, dat daar onder leiding van de Nederlandse consul-generaal, de heer *J. H. C. Schouten*, is verricht.

Op grond van hetgeen de commissie is gebleken met betrekking tot de repatriëring van Nederlandse gedeporteerden uit Rusland en de door de Russen bezette gebieden is zij tot het oordeel gekomen, dat deze meer dan die uit andere streken onderhevig is geweest aan moeilijkheden, welke niet alleen veroorzaakt werden door de uitgestrektheid van het terrein, waaruit gerepatriëerd moest worden, doch ook door de toenmalige vrij ongeregelde toestanden in het midden en oosten van Europa en de politieke verhoudingen.

De commissie heeft de indruk, dat aan degenen, die zich met dit gedeelte der repatriëringswerkzaamheden hebben bezig gehouden, geen tekortkomingen kunnen worden verweten. Zij meent met name, dat zowel in Rusland door de heer *van Breugel Douglas* als in Tsjecho-Slowakije en omliggende gebieden door de missie-*Boon* bevredigende resultaten zijn verkregen.

De klachten van de heer *Polak Daniëls* acht de commissie zonder meer ongefundeerd.

De commissie betreurt het, dat deze klachten door opneming daarvan in het rapport van de Pakkettencommissie een zeker reliëf hebben gekregen.

De volgende getuigenverklaringen hebben betrekking op de hierboven vermelde onderwerpen:

J. J. Vorrink (15 Juli 1948): nos. 18042—18046; 18063—18064.

Jhr. G. M. Verspyck (1 September 1948): nos. 24835—24840.

A. J. Teunissen (29 September 1948): nos. 27449—27452.

W. A. H. C. Boellaard (7 October 1948): nos. 27804—27860.

Dr. H. K. Offerhaus (26 November 1948): nos. 35070—35080; 35094—35102.

H. van der Maaden (2 December 1948): nos. 36417—36438.

A. Parqui (15 December 1948): nos. 38006—38179.

H. Ph. K. A. van Campen (21 December 1948): nos. 38805—38895.

H. Dentz (1 Februari 1949): nos. 39810—39837.

S. Wijnbergen (2 Februari 1949): nos. 39952—39960; 39969—40043a.

J. de Crane (2 Februari 1949): nos. 40044—40130.

H. Dentz (16 Februari 1949): nos. 41666—41706.

G. F. Ferwerda (16 Februari 1949): nos. 41815—41852; 41927—42076.

Dr. W. J. A. Willems (14 April 1949): nos. 47587—47590; 47593—47596; 47612—47689.

Dr. J. van den Tempel (1 December 1949): nos. 70442—70500.

Dr. J. van den Tempel (2 December 1949): nos. 70501—70553; 70584—70592; 70600—70603.

H. Dentz (22 December 1949): nos. 71283—71360.

Mr. G. A. Boon (4 Januari 1950): nos. 71361—71495.

L. A. Flantua (11 Januari 1950): nos. 72251—72356.

Dr. *J. Hemelrijk* (11 Januari 1950): nos. 72423—72447.
 Ir. *F. C. M. Wijffels* (19 Januari 1950): nos. 73410—73471.
 C. baron *van Breugel Douglas* (19 Januari 1950): nos. 73492—73531.
 Mr. dr. *A. A. van Rhijn* (9 Februari 1950): nos. 74565—74634.
 Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* (17 Februari 1950): nos. 75735—
 75754.
W. Antheunissen (30 Maart 1950): nos. 77438—77532.
H. S. de Jong (30 Maart 1950): nos. 77534—77616.
F. J. Henning (30 Maart 1950): nos. 77618—77685
B. G. van Os van Delden (13 Februari 1951): nos. 88617—88718.
G. C. Bijl de Vroe (14 Februari 1951): nos. 88898—88977.
 Dr. *A. Polak Daniëls* (14 Februari 1951): nos. 88978—89077.
F. M. Hanepen (21 Februari 1951): nos. 89303—89372.
 Mejuffrouw *J. C. Veltman* (26 April 1951): nos. 92976—93003.
 Dr. *A. Polak Daniëls* (26 April 1951): nos. 93008—93069.
 Prof. dr. *J. H. de Boer* (17 Mei 1951): nos. 93070—93146.
B. G. van Os van Delden (17 Mei 1951): nos. 93174—93198.
N. D. Woensdregt (17 Mei 1951): nos. 93199—93215; 93249—93256.
 Dr. *F. Daubenton* (10 December 1951): nos. 94654—94743.

Aldus vastgesteld 8 Juli 1952.

SCHILTHUIS
 DONKER
 ALGERA
 VAN DIS
 WITTEWAALL VAN STOETWEGEN
 KORTHALS
 KOERSEN
 STOKVIS
 FENS.

DEEL 6B / BIJLAGEN

LIJST VAN BIJLAGEN BEHORENDE BIJ HET VERSLAG OVER DE PUNTEN L EN M VAN HET ENQUÊTEBESLUIT

DE VERTEGENWOORDIGING VAN NEDERLAND IN HET BUITENLAND HET BELEID TEN AANZIEN VAN NEDERLANDERS, DIE TENGEVOLGE VAN DE OORLOG HULP VAN NODE HADDEN

	Blz.		Blz.
1. Enige passages uit het jaarverslag over 1940 van het Netherlands Emergency Committee	7	20. Pogingen tot illegaal doorreizen uit Spanje naar Portugal	81
2. Notulen van de eerste vergadering van 3 Juni 1940 van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis en enige passages uit de verslagen over de jaren 1940, 1941 en 1943, 1944, 1945	8	21. De verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in Spaanse gevangenschap (Rapport van gevangenen en reactie daarop van de Nederlandse gezant te Madrid)	83
3. Schrijven van 29 Juli 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken over het terugbetalen van door de Regering verstrekte steungelden aan Nederlandse uitgewekenen	10	22. Rapport van 22 September 1941 van de heer J. W. Kolkman aan dr. A. Sevenster over de vluchtelingenzorg in Frankrijk	87
4. Afschrift brief van 12 Juni 1940 van de Minister van Algemene Zaken a.i. aan jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude	10	23. Brief van 12 April 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Buitenlandse Zaken over geldzendingen naar Vichy-Frankrijk voor uitkeringen aan Nederlanders	89
5. Rapport van 12 October 1944 van dr. A. Sevenster betreffende de Nederlandse vluchtelingenzorg in Frankrijk	11	24. Telegrammen en brieven, die in 1941 gewisseld zijn tussen de Nederlandse Regering te Londen en het Nederlandse gezantschap te Stockholm over de houding der Zweedse Regering ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen	90
6. Brief van 24 Augustus 1940 van mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten aan de Minister van Buitenlandse Zaken	17	25. Memorandum van de heer A. M. de Jong over de Nederlandse vluchtelingenzorg in Zweden	92
7. Rapporten en brieven van jhr. mr. H. F. L. K. van Vredenburg aan de Minister van Buitenlandse Zaken	18	26. Notities van de heer A. M. de Jong over de Nederlandse uitgewekenen in Zweden	95
8. Nota van 4 Juni 1940 van jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude omtrent hulpverlening aan Nederlandse oorlogsslachtoffers	24	27. Brief van 17 Februari 1943 van de heer A. M. de Jong aan de tijdelijk zaakgelastigde der Nederlanden te Stockholm	98
9. Brief van 28 Augustus 1940 van jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude aan de Minister van Buitenlandse Zaken	25	28. Ongedateerde missive, waarschijnlijk uit het tweede halfjaar van 1943, inhoudende richtlijnen, te volgen bij de vluchtelingenzorg in Zweden	99
10. Verslag van 28 Juni 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken over zijn bezoek aan Portugal in 1943	27	29. Brief van 7 Mei 1951 van de heer M. H. C. Janse aan de commissie	101
11. Rede gehouden op 10 Mei 1941 door R. J. A. D. baron Sloet tot Everlo ter gelegenheid van de opening van het Nederlandse Tehuis te Praia das Maçães	31	30. Brieven van 23 Juni 1951 en 18 Februari 1952 van de heer G. J. J. Wouters en van 24 April 1951 van dr. P. A. Kasteel aan de commissie	102
12. Brief van 30 Juli 1951 van de heer L. A. Rodrigues Lopes aan de commissie in zake klachten over dr. R. Flaes, Nederlands zaakgelastigde te Lissabon	31	31. Brieven over pogingen van de Nederlandse Regering om aspirant-vrijwilligers uit Zweden naar Engeland vervoerd te krijgen	112
13. Overzicht van mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten, vertegenwoordiger te Lissabon van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, opgesteld ten behoeve van de Minister van Buitenlandse Zaken	32	32. Brief van 3 Juli 1942 van jhr. mr. W. E. van Panhuys aan de Minister van Buitenlandse Zaken inhoudende voorstellen in zake het doorreizen van Nederlandse uitgewekenen	117
14. Werkzaamheden van de heer L. Polling, Nederlands honoraire consul te Oporto	34	33. Brief van 3 September 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Oorlog met ontwerp van regelen voor de evacuatie van Nederlanders	118
15. Artikel uit het „Journal de Genève” van 29 Januari 1944 over de toelating van vluchtelingen in Zwitserland	35	34. Rapport van 5 Juli 1945 van de heer A. Millenaar over de behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland gedurende de oorlog	120
16. Correspondentie uit 1943 tussen de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Koloniën en van Binnenlandse Zaken omtrent het overmaken van gelden naar Zwitserland	36	35. Rapporten van vertegenwoordigers van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn over de krijgsgevangenenkampen te Langwasser en Colditz	125
17. Rapporten over de vluchtelingenzorg in Zwitserland	37	36. Brieven van de Zweedse consul te Rotterdam aan de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn over de verzorging van Nederlandse krijgsgevangenen in Duitse kampen	129
18. Memorie van Maart 1948 van mr. E. N. van Kleffens, oud-Minister van Buitenlandse Zaken, aan de Enquêtecommissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal	42		
19. Bescheiden omtrent de toelating van Nederlandse uitgewekenen in Spanje en hun doorreis naar verdere bestemming	78		

	Blz.		Blz.
37. Brief van 27 December 1946 van de heer A. Millenaar aan de Pakkettencommissie over werkzaamheden van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn . . .	130	56. Brief van 4 Juli 1950 van mejuffrouw N. A. E. Epker aan de commissie over verzending van postpakketten aan Nederlandse gevangenen in Duitsland	165
38. Brieven van 16 en 22 Mei 1950 van de secretaris van de Algemene Rekenkamer aan de commissie over uitgaven van de Nederlandse Regering te Londen voor de hulpverlening aan krijgsgevangenen	131	57. Brief van 17 Januari 1942 van mevrouw A. M. le Cosquino de Bussy—van der Lelie aan Rauter over toestanden in het kamp te Vught	166
39. Brief van 30 September 1949 van mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg aan de commissie over pogingen tot hulpverlening uit Zweden aan Nederlandse gevangenen in Duitsland	132	58. Verklaring van 9 April 1943 van de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und der S.D. aan de secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis	166
40. Brief van 13 Juni 1950 van de directeur van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis en van 26 Juni 1950 van het hoofd van de Sectie Krijgsgechiedenis van de Generale Staf over het aantal Nederlandse gevangenen in Duitsland	137	59. Stuk, overgelegd aan de commissie door mevrouw Ch. E. van Beuningen—Fentener van Vlissingen bij haar verhoor op 29 Augustus 1951, bevattende lijst van personen en instellingen, die haar geld en goederen hebben gezonden ten behoeve van haar werk voor de gevangenen in het kamp te Vught, alsmede enkele andere bijzonderheden daarover	167
41. Enige passages uit „Documents sur l'activité du Comité international de la Croix-Rouge en faveur des civils détenus dans les camps de concentration en Allemagne” (1939—1945)	139	60. Nota van 2 September 1948 van prof. mr. dr. N. W. Posthumus over de heer E. A. F. Kersten en aanvulling daarop, aangeboden aan de commissie bij schrijven van 13 September 1948 van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie	168
42. Rapport No. 8 van 13 October 1943 van jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan de heer J. W. J. baron de Vos van Steenwijk, vertegenwoordiger in Zwitserland van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis . .	142	61. Brief van 22 November 1945 van het hoofd van het Bureau Inlichtingen, afdeling Stockholm, aan de hoofden van de Bureaux Inlichtingen te Wassenaar en Londen . .	177
43. Stukken over Nederlandse pogingen tot verzachting van de geallieerde blokkademaatregelen	143	62. Tweede rapport van de Nederlandse gezant te Helsinki aan de Minister van Buitenlandse Zaken over de heer E. A. F. Kersten	178
44. Verweerschrift van de drie voorzitters van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis naar aanleiding van het rapport van de Pakkettencommissie . . .	146	63. Zakelijke inhoud van het op 12 Januari 1950 aan de Minister van Buitenlandse Zaken uitgebrachte rapport van de commissie, bestaande uit jhr. mr. A. M. Snouck Hurgronje, prof. dr. A. J. C. Rüter en mr. C. J. van Schelle, over de heer E. A. F. Kersten	179
45. Rapporten van jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan de heer J. W. J. baron de Vos van Steenwijk over hulpverlening aan Nederlandse gevangenen in Duitsland en de financiering daarvan	149	64. Regeringsverklaring in zake uitreisvergunningen uit Nederland, op 24 November 1942 bekendgemaakt door Radio Oranje	185
46. Verklaring van 9 Juni 1947 van mejuffrouw S. J. Warner, Director Foreign Relations Department British Red Cross Society	152	65. Afschriften van brieven en telegrammen in zake mevrouw Visser—Wertheim, afkomstig uit het archief van het Nederlandse gezantschap te Bern en bij schrijven van 9 December 1950 van mr. R. B. baron van Lynden toegezonden aan de commissie	186
47. Brief van 12 Januari 1948 van ir. W. Friedhoff aan de heer A. Poklewski-Koziell en diens antwoord daarop van 4 Februari 1948	153	66. Afschriften van telegrammen in zake hulpverlening aan Nederlanders, afkomstig uit het archief van het Nederlandse gezantschap te Bern, toegezonden aan de commissie door mr. R. B. baron van Lynden bij zijn schrijven van 22 Januari 1951	188
48. Brief van 29 Juli 1947 van jhr. G. M. Verspyck, directeur van het Nederlandse Rode Kruis, aan de heer H. Beer, secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis, en diens antwoord daarop	154	67. Brieven van 4, 5 en 26 Juli 1944 van de Nederlandse consul-generaal te Jeruzalem aan de Minister van Buitenlandse Zaken	189
49. Verslag van 28 Juli 1947 van jhr. G. M. Verspyck, directeur van het Nederlandse Rode Kruis, over de reis, die hij naar Scandinavië heeft gemaakt om inlichtingen in te winnen over het Rode Kruis-werk aldaar gedurende de oorlog	156	68. Brief van 3 November 1944 van mevrouw M. de Leeuw—Gerzon, leidster van het Adviesbureau der Vereniging „Irgun Olei Holland”, aan het Nederlandse consulaat-generaal te Jeruzalem over uitwisseling van Joodse gedeporteerden tegen geïnterneerde Duitse burgers	192
50. Brieven van 20 Januari 1949 en van 26 Januari 1950 van de directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis aan de commissie	159	69. Brieven van de Nederlandse consul-generaal en de consul te Jeruzalem en van de Minister van Sociale Zaken in zake de registratie van gedeporteerde Nederlanders	193
51. Briefwisseling tussen de commissie en de directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis over verzending van pakketten aan Belgische gevangenen in Duitsland . . .	160	70. Brief van 29 Maart 1951 van de heer C. M. Dozy aan de commissie over Palestina-certificaten	195
52. Brief van 11 Augustus 1950 van de secretaris-generaal van het Franse Rode Kruis aan de commissie	162	71. Duits verslag over de samenstelling van het transport van 1200 personen uit Theresienstadt naar Zwitserland op 5 Februari 1945	196
53. Brief van 15 Januari 1952 van de commissie aan jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont in zake gegevens omtrent de Nederlandse gevangenen in Duitsland en diens antwoord daarop van 18 Januari 1952	163	72. Afschrift van een brief van 29 December 1942 van de secretaris van het Adviesbureau voor Immigranten uit Nederland te Jeruzalem aan dr. P. Rijkens met afschrift van een verzoekschrift aan de Nederlandse Regering in zake het overbrengen van Joodse kinderen uit Nederland naar Palestina	197
54. Rapport van 13 Juni 1944 van de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland aan de Nederlandse Regering .	164		
55. Telegram van 20 Juli 1944 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse gezant te Bern in zake een remise aan de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland	165		

	Blz.		Blz.
73. Brief van 21 April 1944 van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden aan de Raad van Ministers	198	80. Brieven van mr. dr. A. A. van Rhijn en van de chef staf Militair Gezag aan de Minister van Sociale Zaken omtrent een op 7 Juli 1945 te Londen gehouden vergadering over de organisatie van de repatriëring	214
74. Stukken over hulpverlening door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis	200	81. Notulen van een op 29 April 1945 te Breda gehouden vergadering van de Repatriëringdienst, Militair Gezag en S.H.A.E.F., Nederlandse missie	216
75. Lijsten uit het verslag van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis over de jaren 1943, 1944, 1945, bevattende een opgave van goederen, aangekocht of geschonken ten behoeve van hulpverlening aan de Nederlandse bevolking	205	82. Brief van 27 Mei 1945 van de heer G. F. Ferwerda aan de Minister van Sociale Zaken over verandering in de organisatie van de repatriëring	218
76. Stukken over het zenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland	207	83. Stukken, afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken, in zake evacuatie uit Duitsland van Joodse gedeporteerde Nederlanders	219
77. Rapport van de algemene vertegenwoordiger van het Belgische Rode Kruis in Portugal over de werkzaamheden gedurende de jaren 1940—1945	209	84. Brieven van dr. A. Polak Daniëls en anderen over de repatriëring	221
78. Tekst van het Repatriëringverdrag met België van 2 Januari 1945	212	85. Rapporten en brieven van de Nederlandse ambassadeur te Moskou over repatriëring van Nederlanders uit Rusland en door dit land bezette gebieden	224
79. Een der verslagen van de heer F. J. van den Bergh aan de Minister van Sociale Zaken, uitgebracht op 16 Mei 1945, over de stand van de repatriëring omstreeks half Mei 1945	213		

BIJLAGE 1

Enige passages uit het jaarverslag over 1940 van het Netherlands Emergency Committee

A

REPORT OF ACTIVITIES OVER 1940

The invasion of Holland on the 10th of May, 1940, created at once a very serious situation in London. It was obvious that special measures would have to be taken to deal with the problems arising out of the arrival of a great number of refugees and of many others stranded in this Country.

A number of people, belonging to the Dutch colony in London and most of them connected with the Dutch Church and/or the Netherland Benevolent Society came together and discussed the advisability of forming a special committee.

At about the same time, on Monday the 13th of May, His Excellency Jhr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen, Netherland Minister in London, approached the Consul General, Mr. Th. H. de Meester and instructed him to organise in one way or the other, all activities which then and/or later might be necessary to cope with the problems in the widest sense caused by the influx of refugees. Contact was soon made with the gentlemen referred to above, and as a result, Mr. de Meester decided on the formation of a committee. After some discussion, it was agreed that this committee should be known as The Netherlands Emergency Committee. It was specially remarked that it would be better to leave out the word refugee in this name,

as it was the explicit intention to assist people of Dutch nationality, who would be in need of assistance as a result of the war, irrespective of their being a refugee from Holland or not.

The Netherlands Emergency Committee was then constituted as follows:

Madame H. E. Michiels van Verduynen (President).
Mr. Th. H. de Meester (Chairman).
Mr. F. H. Knottenbelt (Hon. Secretary).
Mr. J. ten Doesschate (Hon. Treasurer).
Mr. P. Rijkens.
The Rev. J. van Dorp.
Col. D. S. van der Bergh, J. P.
Dr. V. Henny.
Jhr. H. G. A. Quarles van Ufford.
Mr. J. A. van Heteren.
Mrs. I. van Zwanenberg.

and offices were opened first in Dorland House by kind permission of Jhr. Schmidt auf Altenstadt and soon afterwards in Bush House. From there the Committee moved to 120 Pall Mall, where they were still operating at the end of the year.

B

Which of these activities has proved to be the most helpful is difficult to say. I think that one of the most important has certainly been the Clothing Department, which, under the able and energetic leadership of Madame H. E. Michiels van Verduynen, has developed into an organisation capable of supplying all the needs of all Dutch people, who for some reason or other, came within our orbit. This department, which was first housed in Bush House, later in Pall Mall, outgrew its quarters and had to take the much more roomly accommodation of Hereford House.

Madame H. E. Michiels van Verduynen has been assisted very materially by the ladies: Mesdames van Kleffens, Gravin van Bylandt, Teixeira de Mattos, Jurgens, de Meester, Zorab, Immink, ten Doesschate, Joeques, Gravin van Limburg Stirum, Troostenburg de Bruyn, de Beus, Knottenbelt, van Groningen, van Ryckevorsel, Visser, Wurfbaïn and Miss L. Leyds, in the work she organised.

During those first days of the war with Holland we found it advisable to organise a central point where all refugees would be welcome and where they could mix socially. At the same time, this

would be an advantage in our work as we would then get a place where we could easily and quickly reach most of them if necessary.

Under the guidance of Mrs. Swaab we opened the Hollandsche Kamer in the Bonnington Hotel. For many months this „Kamer” has been a great success and we are indebted to Mrs. Swaab and her helpers Mrs. Byl and Mrs. Osorio for the very efficient management of this place. Towards the end of the year, however, attendance dropped off, as many people got settled elsewhere, and it was decided to discontinue this branch of our activities. Out of this work and because of the demand for cheap accommodation, developed a hostel for refugees where about 50 people have found a satisfactory home. The hostel is run on an entirely co-operative basis and pays for itself. Here again, we are indebted to Mrs. Swaab, for her initiative and organising talents. The charges are very low, on the basis of 40/- per week for a couple. Most occupants pay out of their own resources or earnings, in many cases however it has been possible to arrange for the billeting allowance of the British Government to be transferred to this address.

C

In all our work we kept in the closest touch with the British and Dutch Government Authorities, and it would be difficult, if not impossible, to enumerate any special departments or persons. I would only refer in this respect to the appointment of Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude by the Netherland Government as High Commissioner for Relief work (Regeerings Commissaris). This appointment, which was meant to be in the nature of a liaison officer, between

the Government and refugee organisations in all countries, proved the great interest the Netherland Government took in our work. Since then our co-operation with Jhr. van Lidth de Jeude had developed quite considerably as he, in his capacity of Chairman of the London Committee of the Netherland Red Cross Society, has now the actual management of our activities in his hands. I will return to this point later.

BIJLAGE 2

**Notulen van de eerste vergadering van 3 Juni 1940 van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis
en enige passages uit de verslagen over de jaren 1940, 1941 en 1943, 1944, 1945**

A

MINUTES OF THE FIRST MEETING OF THE
LONDON COMMITTEE OF THE
NETHERLAND RED CROSS SOCIETY
HELD AT THE LEGATION, 3rd JUNE 1940

Present: Jhr O. C. A. van Lidth de Jeude
Jhr A. P. C. van Karnebeek
Mr Th. H. de Meester
Mr F. B. s'Jacob
Mr F. H. Knottenbelt
Mr W. Friedhoff

The Chairman declares that he has been instructed by H.R.H. Princess Juliana, as Head of the Red Cross Society in The Hague, to organise and establish an office of this Society in London with a view to supporting Dutch nationals in the widest possible sense. The gentlemen present declare themselves willing to form this Committee and it is therefore established as from the date of the Meeting at the official address of the Legation, 21a Portman Square, London, W.1.

The Committee gratefully acknowledges H.R.H. Princess Juliana's gracious acceptance of the patronage of the Committee and which is now constituted as follows:

Chairman: Jhr O. C. A. van Lidth de Jeude
Hon. Sec.: Jhr A. P. C. van Karnebeek
Mr Th. H. de Meester
Mr F. B. s'Jacob
Mr F. H. Knottenbelt

whereas Mr W. Friedhoff is nominated assistant secretary.

The Chairman reads a letter from the International Red Cross in Geneva, advising that Mr R. Haccius is on his way to London and has been instructed to contact the Committee. It is decided to send a telegram to his Excellency Dr A. Loudon in Washington in reply to his telegram, advising the Chairman of the formation of the Queen Wilhelmina Fund in New York. Telegram asking for apportioning of funds from this New York Fund to the Netherlands Red Cross was despatched. A further telegram was sent to Mr Kerstens, member of the Volksraad in the Netherlands East Indies, asking for support for the London Committee out of the funds available for Red Cross purposes in the N.E.I.

17-6-1940 (sgd.) O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

B

REPORT OVER 1940 OF THE LONDON COMMITTEE OF
THE NETHERLAND RED CROSS SOCIETY.

Submitted bij the Secretary at the Meeting of the Committee held in the Piccadilly-Hotel, on Tuesday, the 18th February, 1941

H.R.H. Princess Juliana, shortly after arrival in this country, decided, as President of the Netherland Red Cross Society in The Hague, that an emergency organisation outside occupied Holland should be established, and instructed Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude to take the necessary steps to form a Committee in London, whereas Jhr. A. P. C. van Karnebeek, Secretary to the Netherland Legation in London was requested to act as Honorary Secretary. H.R.H. asked the Comité International de la Croix-Rouge in Geneva, if full recognition of such a London Committee would be granted, and received assurances to that effect and full approval from this international organisation.

As the activities of the parent organisation in The Hague are restricted to enemy occupied territory, the London Committee was formed to take over the duties abroad of this organisation. This is in conformity with steps taken by other national Red Cross Societies which found their original headquarters occupied by the enemy.

Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude then preceeded, in accordance with the wishes of H.R.H. to invite the following gentlemen to join the Committee:

Mr. Th. H. de Meester, Netherland Consul General and Chairman of the Netherlands Emergency Committee.
Mr. F. B. s'Jacob, Commercial Attaché to the Netherland Legation.
Mr. F. H. Knottenbelt, Honorary Secretary to the Netherlands Emergency Committee.

so that the London Committee of the Netherland Red Cross Society, at a meeting held at the Netherland Legation on the 3rd June, 1940 was formed as follows:

H.R.H. Princess Juliana (President);
Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude (Chairman);
Jhr. A. P. C. van Karnebeek (Hon. Secretary);
Mr. F. B. s'Jacob;
Mr. Th. H. de Meester;
Mr. F. H. Knottenbelt.

On the same day, the writer was appointed Secretary.

By the selection of these gentlemen as members of the Committee, Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude endeavoured to secure close co-operation with existing organisations of a charitable nature, which

purpose was still further pursued by the invitation, very shortly afterwards, of Mr. J. ten Doesschate, Honorary-Treasurer of the Netherlands Emergency Committee, to join our Committee in the same capacity. Later, a similar invitation was extended to both the Rev. J. van Dorp and Dr. Th. Joekes.

So as to complete the picture, it is necessary to mention here that on the 15th of August our Committee was approached by the Netherlands Emergency Committee with the request that we should take over the management of their activities — which request was granted unanimously. By this act our Committee undertook to direct the activities of the Netherlands Emergency Committee on the understanding that the latter Committee, as such, should retain its individuality and that its finances should be kept separate from those of the London Committee of the Netherland Red Cross Society. Our Committee undertook to submit periodically audited accounts for the approval of the Netherlands Emergency Committee.

This step was taken principally because it was felt that the relief work as done by the Netherlands Emergency Committee comes within the orbit of Red Cross activities, and that therefore, both Committees were working on identical lines. Combination of management therefore had obvious advantages. On the other hand, it was considered necessary to retain the Netherlands Emergency Committee as such, because of the fact that their funds were collected from residents in this Country for the relief of suffering Dutch refugees in the United Kingdom, whereas the origin of the funds, as well as the activities of the London Committee are of a world-wide nature.

As a further result of this action, the co-operation between both organisations, referred to earlier, was still more tightened by inviting madame H. E. Michiels van Verduynen, in her capacity as President of the Netherlands Emergency Committee, to attend all meetings of our Committee in future. Moreover, the writer was already acting as Secretary of the Netherlands Emergency Committee as well.

Another action which was taken should be recorded here, namely, the drawing up of a Trust Deed which was executed on the 16th September 1940. In view of the manifold activities of our Committee, and as a recognized institution of the Red Cross organisation, it was deemed advisable that our legal position should be established.

The Netherland Minister to the Court of St. James, Jhr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen, and the Consul General, Mr. Th. H. de Meester, kindly agreed to act as Trustees for our Committee.

Under the terms of this Deed, the Trustees are ipso facto members of the Committee.

Amendments to this Trust Deed are, at present, under consideration so as to effect a few alterations which were considered advisable, without, however, affecting the essential character of the Deed.

The appointment of Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude as High Commissioner for Relief Work, by the Netherland Government, very shortly after the inception of the Committee, facilitated still further close co-ordination of all humanitarian activities.

In accordance with the Trust Deed mentioned above which formulates the aims of our Committee as „giving every kind of assistance to Nationals of the Netherlands who require assistance as a result of the present war between the Netherlands and Germany”, the Committee has undertaken various branches of welfare and social work which could be brought under the following headings:

1. Evacuation of refugees.
2. Medical assistance and supplies.

PASSAGE UIT HET VERSLAG VAN HET LONDON COMMITTEE VAN HET NEDERLANDSE RODE KRUIS OVER 1941

6. *Help to war victims in Holland.*

As was explained in our previous report, it was obviously impossible to take any action destined to relieve suffering at home. The Committee expressed its hope that the general situation would soon allow us to extend help to our Compatriots in Holland.

Although the situation has not changed since then, we have taken some preparatory steps which will enable us to assist the war victims in Holland immediately upon termination of the war or as soon as circumstances permit us to do so.

First of all, our Chairman, in the course of this year, initiated a scheme aiming at supplying occupied territory with various medical requirements and restoratives. For this purpose he called together the Chairmen of the various Allied Red Cross Societies who discussed the scheme thoroughly on many occasions with the approval of their respective Governments. This scheme was meant to secure an equitable distribution of available supplies as soon as the liberation of Europe should be achieved and to take the necessary steps to reserve, well in advance, the required quantities for every country.

So far a list of the most urgent articles needed in the various countries has been carefully prepared by medical experts and although no definite results can be reported as yet, we are still hopeful that our efforts will meet with success.

The Clothing Department of the Netherlands Emergency Committee, under the leadership of Madame Michiels van Verduynen referred to in our previous report (particulars of the activities will be given in the annual report of that Committee) has stored a large number of cases containing garments which are kept ready to be sent to Holland as soon as the war is over.

PASSAGE UIT HET VERSLAG VAN HET LONDON COMMITTEE VAN HET NEDERLANDSE RODE KRUIS OVER DE JAREN 1943, 1944, 1945

9. *Food parcel service via Lisbon.*

It is now possible to divulge more details about our food parcel service via Lisbon. This was not a Government scheme and stood in a class by itself. It paid for itself, in as far as the goods and postage were concerned, by the contributions received from the public. A service of this nature was not visualised in any international convention and consequently not only the German authorities had to be considered. The blockade authorities, and particularly the British Government, had to be approached in regard to the export of ster-

3. Information service to and from relations in Holland.
4. Relief of Netherlands war victims in various countries.
5. Educational assistance.
6. Help to war victims in Holland.

It may be pointed out here that this programme widens the normal activities of the Red Cross Organisation, specially in rendering aid to the civilian victims of war, which, in the present war are much more numerous than in any previous one.

The necessity of this wider scope is felt by other Red Cross organisations also; and in the Annual Report of Mr. Norman Davies, Chairman of the American Red Cross Society, this fact is emphasized. Our Committee had adopted similar guiding principles as laid down in this Report, albeit that the aid we are able to render is necessarily on a much more modest scale.

C

Moreover, arrangements have been made with our Delegate in Lisbon for the sending off of standard food parcels by post to occupied Holland.

We have also taken steps to provide Holland with a consignment of vitamins through the intermediary of Geneva. This consignment is only a modest contribution for the benefit of children and mothers to satisfy their most urgent requirements, but we feel convinced that it will be highly appreciated and regarded as an effort on our part to do our utmost for the health of our population at present and in the future.

Before ending this report, we wish to mention that the close co-operation with the Royal Netherland Government, referred to in our previous report, continued throughout the year under review and on various matters in our wide field of activities, we received their most valuable assistance, whereas they themselves took an active part in the relief of several groups of distressed nationals, details of which are beyond the scope of this report.

The amounts which have been remitted to our London Committee by the various Committees and persons spread all over the world, and particulars as to how these funds have been used, are to be found in the accounts of the Honorary Treasurer Mr. J. ten Doeschate, which accompany this report.

Again the Committee's profound gratitude is expressed to all those who have contributed so generously to the relief of our suffering compatriots and this generosity is the more valued as many donors under the strain of war-time have their own sorrows and difficulties.

Owing to the considerable expansion of this world war the number of victims is constantly increasing. This very much aggravates the task of those who endeavour to alleviate their misery but if the willingness to make sacrifices and the magnanimity of our supporters, as displayed during the past two years is continued, we hope to remain for some time to come in a position to serve the cause of humanity.

D

ling. It was not permitted to pack any food imported from outside the blockade, and moreover the total amount of sterling available for this purpose was strictly limited.

Despite these difficulties and the fact that we as an organisation found ourselves compelled to adhere strictly to the principle of not dealing in any way with the German authorities, an ever-increasing number of parcels was sent, until, after D-Day, we had to discontinue the service owing to the interruption of rail traffic between Portugal and Holland.

In all 55 000 parcels were handled, and although the contribution to the food position in Holland was comparatively unimportant, it has helped considerably in strengthening the morale of the people at home as well as of those who regarded it their duty to assist their friends and relatives.

BIJLAGE 3

Schrijven van 29 Juli 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken over het terugbetalen van door de Regering verstrekte steungelden aan Nederlandse uitgewekenen

(Aangetroffen in het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken)

MJ. Va/Eng/Ind. 6508.

Onderwerp: Onderstanden V.A.

29 Juli 1943.

*Den Heer M. van Menk,
25 Hoole Road, Chester.*

Naar aanleiding van Uw schrijven d.d. 30 Juni j.l. deel ik U mede, dat het niet in mijn bedoeling is, personen, die niet tot terugbetaling van hun verstrekte gelden in staat zijn, daartoe te dwingen. De verbintenis, die bij het teekenen van de schuldbekentenis wordt aangegaan, treedt enkel dan in werking, wanneer de betrokken persoon t.z.t. de beschikking over een redelijk bedrag krijgt of wederom geregeld een goed inkomen heeft, zoodat hij zonder groote opofferingen de hem uitgekeerde bedragen kan terugbetalen. Het teekenen

van de schuldbekentenis leidt niet tot maatregelen tegen diegenen, die niet tot terugbetalen in staat zijn.

Ik heb kennis genomen van Uw mededeeling, dat U vanaf 1 Juli met een uitkeering van £ 2.10.0 per week kunt volstaan. Aan Uw verzoek om toezending van een bedrag voor onderstand over een periode van vier maanden kan ik geen gevolg geven. Het U van 1 tot 29 Juli te veel gezonden bedrag ad £ 6.0.0 dient voor de periode 29 Juli t/m 25 Augustus a.s. Na ontvangst van de geteekende schuldbekentenis zal U tevens een bedrag van £ 4.0.0. worden toegezonden, aldus een totaal van £ 10.0.0. vormende voor de periode 29 Juli t/m 25 Augustus.

*De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Voor den Minister,
De Td. Raad-Adviseur,
Chef der 1e Afdeling,
J. G. KIST.*

BIJLAGE 4

Afschrift brief van 12 Juni 1940 van de Minister van Algemene Zaken a.i. aan jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude

(Bij schrijven van 1 Februari 1951 door de heer van Lidth de Jeude aan de commissie aangeboden)

In antwoord op Uw schrijven d.d. 4 Juni 1940 heb ik de eer U mede te deelen, dat de Regeering, erkentelijk voor Uwe bereidverklaring daartoe, besloten heeft U aan te wijzen als Regeeringscommissaris voor het terrein van de steunverleening aan Nederlanders, zoowel in Nederland, als in het buitenland, die als gevolg van de oorlogsomstandigheden hulp van noode hebben.

Door de aanstelling van een Regeeringscommissaris wenscht de Regeering een nieuw blijk te geven van haar bijzondere zorg voor alle Nederlanders, die door de oorlogsomstandigheden in moeilijkheden zijn geraakt. Het is haar verlangen haar volledigen steun te geven, opdat dit werk op zoo voortreffelijk mogelijke wijze zal worden georganiseerd en uitgevoerd.

Naar de opvatting van de Regeering zal Uw taak hoofdzakelijk een coördineerende en organiseerende zijn. Daarbij zal U in het bijzonder er tegen hebben te waken, dat de middelen, bijeengebracht voor de steunverleening aan Nederland, in eenigerlei vorm aan Duitsche belangen ten goede zouden kunnen komen.

De Regeering zal het op prijs stellen, indien U zal optreden als adviseerend lid van het „Netherlands Emergency Committee” te Londen, van het „Queen Wilhelmina Fund” te New York, van het Koningin Wilhelmina Fonds in Zuid-Afrika, van het Ned. Indische Fonds en van het in Frankrijk gevormde steuncomité e.d. Zij heeft er goede nota van genomen, dat U reeds lid is van het „Netherlands Red Cross Committee”. Voor Uw toetreden als lid is de medewerking van de genoemde comité's noodig. De Regeering zal aan deze comité's van hare opvatting doen blijken.

Door deze functies zal U, naar de Regeering vertrouwt, kunnen bevorderen: ten eerste dat de inzameling van gelden zoo krachtig mogelijk wordt ter hand genomen; ten tweede, dat de wijze van besteding dier gelden, zoowel aan hulp voor buiten de landsgrenzen vertoevende Nederlanders, als voor reliefwerk in Nederland, zoodra en voorzooveel de omstandigheden dit reliefwerk mogelijk zullen maken; ten derde dat de steunverleening aan de buiten de landsgrenzen vertoevende Nederlanders dadelijk op zoo doelmatig mogelijke wijze op redelijken voet wordt georganiseerd. Voor zoover Engeland betreft zal, naar de Regeering vertrouwt, Uw optreden als adviseerend lid van het Emergency Committee daartoe gelegenheid bieden. Ten aanzien van de hulpverleening aan de in Frankrijk vertoevende Nederlanders, zal de Regeering gaarne nader met U in overleg treden.

De Regeering zal het op prijs stellen, telkens op korten termijn van Uwe bemoeiingen op de hoogte te worden gehouden en de noodige voorstellen van U ten behoeve van de vervulling van Uw taak te mogen ontvangen. Zij stelt zich voor, telkens wanneer daartoe aanleiding bestaat, U van haar inzichten en wenschen te doen blijken.

Ter bevordering van een vlotte afdoening van zaken zouden Uwerzijds eventueel noodige besprekingen in eerste instantie kunnen worden gevoerd met de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Sociale Zaken.

BIJLAGE 5

Rapport van 12 October 1944 van dr. A. Sevenster betreffende de Nederlandse vluchtelingenzorg in Frankrijk

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

NEDERLANDSCHE VLUCHTELINGENZORG IN ONBEZET FRANKRIJK

In het onderstaande zal een kort overzicht worden gegeven van de wijze, waarop aan de in het onbezette gedeelte van Frankrijk aanwezige Nederlandsche vluchtelingen steun is verleend. Deze steun bestond zoowel in het verschaffen van onderdak en voedsel en het organiseren van den terugkeer of de evacuatie dezer vluchtelingen als in het nemen van maatregelen tot hunne bescherming tegenover de steeds meer onder Duitschen invloed staande Fransche autoriteiten.

Bij het samenstellen van dit overzicht staan mij vrijwel geene documenten ter beschikking. Na mijn gevangenneming op 9 December 1942 zijn mijn dossiers door de Fransche Regeering in beslag genomen en waarschijnlijk naar Vichy overgebracht. Ik bezit dienaangaande evenwel geen zekerheid. Evenmin heb ik de beschikking over de dossiers van het voormalige Regeeringscommissariaat voor Nederlandsche vluchtelingen te Lissabon, welke dossiers zich nog in laatstgenoemde plaats bevinden.

In mijn geschrift zullen derhalve cijfers vrijwel geheel ontbreken. In deze leemte zal kunnen worden voorzien, zoodra de bedoelde documentatie weder ter beschikking zal staan.

Toen enkele dagen na den 10den Mei 1940 de eerste Nederlandsche vluchtelingen te Parijs aankwamen, ontving ik als Consul-Generaal van Hr. Ms. Gezant opdracht de noodige voorzieningen te treffen, opdat aan onze landgenooten, die veelal in zeer uitgeputten toestand en verstoken van de noodige geldmiddelen aan het „Gare du Nord” arriveerden, terstond de noodige steun kon worden gegeven. Ik riep de hulp in van een op het gebied van den socialen arbeid ervaren landgenoot, den heer Lodewijk Asscher, die zich onverwijld te mijner beschikking stelde en reeds dienzelfden avond kon met behulp van een aantal hulpvaardige landgenooten aan het „Gare du Nord” een „centre d'accueil” worden geopend, waar aan de aankomende vluchtelingen een warmen maaltijd zoomede een eerste verpleging kon worden verstrekt, alvorens zij in een hotel werden ondergebracht. De beschikbare hotelruimte bleek evenwel spoedig geheel onvoldoende te zijn, zoodat naar andere plaatsen voor het herbergen van onze vluchtelingen diende te worden omgezien. Deze werden gevonden in het Nederlandsche gebouw in de Cité Universitaire, waar vele bedden beschikbaar waren, terwijl de firma Philips welwillend een ruim gebouw aan de Avenue Montaigne te onzer beschikking stelde. Het gelukte nog de voor de inrichting van laatstgenoemd gebouw noodige bedden te vinden, zoodat binnen een paar dagen aan alle vluchtelingen, die niet over de noodige middelen beschikten om in hun eigen onderhoud te voorzien, een zindelijke en een aan alle verdere redelijke eischen voldoende leger- en verblijfplaats kon worden verschaft. Vele honderden personen zijn op deze wijze geholpen.

Voor de uitvoering van deze plannen was veel geld nodig, dat onmiddellijk beschikbaar diende te zijn. De tijd ontbrak om een beroep te doen op onze Regeering. Het was bovendien in die dagen van algemeene verwarring niet gemakkelijk met Haar in overleg te treden. Ik besloot derhalve voor de voorziening in den eersten geldnood een beroep te doen op de Nederlandsche kolonie te Parijs en slechts enkele uren, nadat ik de bovenbedoelde opdracht van Jhr. Loudon ontving, waren de vooraanstaande leden dezer kolonie in mijn bureau vereenigd. Aan mijn verzoek om financieelen steun werd onverwijld op zeer ruime schaal gevolg gegeven. Een flink bedrag werd te mijner beschikking gesteld, zoodat wij voor de komende dagen geen geldzorgen behoeften te hebben.

Niet slechts bleken vele landgenooten bereid te zijn de vluchtelingen financieel te steunen, een groot aantal hunner was evenzeer verlangend aan de steeds in omvang toenemende werkzaamheden deel te nemen. De registratie van nieuw aangekomenen, het opsporen van verloren familieleden en spoedig ook het verder zenden van de te Parijs verblijvende vluchtelingen naar minder door den vijand bedreigde gebieden, deed de behoefte gevoelen aan een bijzondere staf van medewerkers, die al hun tijd aan dit werk zouden kunnen geven. Aldus ontstond de „Vereeniging tot Steun aan Nederlandsche Vluchtelingen in Frankrijk” („Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais en France”), algemeen bekend als de „Association”, een vereeniging, waarvan ik het voorzitterschap aanvaardde.

Na eenige dagen kwam evenwel de vluchtelingenstroom naar Parijs vrijwel tot stilstand. Op bevel der Fransche Regeering werden de vluchtelingen, die in Noord-Frankrijk de grens overschreden langs de kustgebieden, dus via Rouaan, Caen, Nantes en Bordeaux naar Zuid-West Frankrijk geleid. Met de te Parijs aanwezige consulaire ambtenaren uit België werden de in de genoemde plaatsen aanwezige Nederlandsche Consulaten versterkt, terwijl de geldmiddelen werden verstrekt voor het verschaffen van voedsel en andere noodzakelijke zaken aan de doortrekkende landgenooten.

Het kostte eenige moeite van de Fransche Regeering aanwijzing te verkrijgen van een aantal departementen in Zuid-West Frankrijk, in welke de vestiging van Nederlandsche vluchtelingen zou zijn toegestaan. Tenslotte werd hiervoor de omgeving van Toulouse aangegeven, zoodat daar de noodige centra van ontvangst konden worden ingericht voor het onderbrengen van den in de omgeving van Bordeaux opgehoopten stroom van Nederlanders. Niettegenstaande in die streken reeds door de aankomst van honderdduizenden Fransche en Belgische vluchtelingen een nijpend woninggebrek was ontstaan, gelukte het aan de plaatselijke Nederlandsche consulaire ambtenaren in Montauban en in de omgeving van Toulouse de hand te leggen op een aantal leegstaande gebouwen, welke in korten tijd van het noodzakelijke meubilair konden worden voorzien, zoodat aan honderden landgenooten een, de omstandigheden in aanmerking nemend, behoorlijk onderdak kon worden geboden. Aan het gebrek aan de noodige voedingsmiddelen kon eveneens, mede dank zij de hulp van het Fransche Roode Kruis en de Amerikaansche Quaker Organisatie, op bevredigende wijze het hoofd worden geboden.

Bij de nadering van de Duitschers gaf de Fransche Regeering opdracht de te Parijs verblijvende Nederlandsche vluchtelingen ten spoedigste de stad te doen verlaten, voor zoover zij nog niet op eigen gelegenheid een heenkomen hadden gezocht. Na overleg met den Onder-Staatssecretaris voor de vluchtelingenzaken vertrok een groep van een 100-tal Nederlandsche vluchtelingen naar het Departement Charente, waar na eenig zoeken in de nabijheid van het stadje Confolens een leegstaand kasteel werd gevonden, hetwelk door de plaatselijke autoriteiten te onzer beschikking werd gesteld. Tot het einde bleef dit als Nederlandsch centrum gehandhaafd en is het voor tientallen landgenooten een rustige en veilige verblijfplaats geweest.

Indien ik mij thans moge veroorloven aan mijn eigen verhuizingen eenige aandacht te schenken, zoo behoort in de eerste plaats te worden medegedeeld, dat in den avond van 9 Juni 1940 de leden van Hr. Ms. Gezantschap en van het Consulaat-Generaal Parijs hebben verlaten. Ten deele met het oog op de verzorging der in Zuid-West Frankrijk aanwezige Nederlandsche vluchtelingen, heb ik mij met een kleine staf van medewerkers naar Bordeaux begeven. Kortens na onze aankomst, arriveerde aldaar Jhr. van Vredenburg, die door onze Regeering tot Regeeringscommissaris voor de Nederlandsche vluchtelingen was benoemd en met wien terstond een goede samenwerking werd verkregen. Door de bezetting van Bordeaux kwam aan deze samenwerking evenwel spoedig een einde, doordat de Regeeringscommissaris zich naar Madrid en mijne medewerkers en ik ons naar Montauban begaven. Omstreeks midden Juli keerde Jhr. van Vredenburg naar Frankrijk terug en vestigde hij zich eveneens te Montauban. Een werkverdeling werd tot stand gebracht, welke in de practijk zeer goed bleek te voldoen en dan ook tot het einde van onze werkzaamheid gehandhaafd is gebleven. De zorg voor de vluchtelingen in Frankrijk werd aan mij en de onder mij ressorteerende ambtenaren opgedragen, terwijl het Regeeringscommissariaat zich belastte met de werkzaamheden, verbonden aan het evacueeren onzer vluchtelingen naar Spanje en Portugal en de overzeesche landen.

Na een verblijf van ongeveer 1 maand te Montauban — gedurende welke aan de organisatie der in die omgeving aanwezige vluchtelingencentra de laatste hand werd gelegd — heb ik op verzoek van Hr. Ms. Gezant en in overleg met den Regeeringscommissaris den zetel van het Consulaat-Generaal naar Vichy verplaatst. Hierbij stond o.m. deze gedachte voorop, dat het noodig was te Vichy over een instantie te beschikken, welke dagelijks bij de Fransche Regeeringsbureaux ten behoeve van onze vluchtelingen de noodige stappen zou kunnen doen, zooals démarches ter bevrijding van de talrijke landgenooten, die tijdens de vlucht in Fransche concentratiekampen waren terecht gekomen, het organiseren van de repatriëring

en de evacuatie, waartoe de medewerking der Fransche Regeering was vereischt en in het algemeen het voorbereiden van de maatregelen, die voor de bescherming van onze landgenooten getroffen dienden te worden. Dat hiervoor mijn aanwezigheid te Vichy was vereischt zou spoedig blijken, want reeds op 5 September was ons Gezantschap verplicht op bevel van de Fransche Regeering zijn werkzaamheden te staken. Op 23 November 1940 volgde de sluiting der Consulaten en hun vervanging door officieuze bureaux, de zgn. „Offices Néerlandais”, bij wier leiding ik mij geheel op den achtergrond heb moeten houden. Voor de buitenwereld was ik uitsluitend werkzaam ten behoeve der Nederlandsche vluchtelingen, aanvankelijk als Voorzitter der A.S.R.N., later, na de scheiding tusschen het vluchtelingenwerk in Noord- en Zuid-Frankrijk, als particulier. In feite bleven evenwel de tot offices gecamoufleerde consulaten onder mijn leiding staan.

Betrekkelijk korten tijd na het sluiten van den wapenstilstand hebben de meeste in onbezet Frankrijk verblijvende Nederlanders van de hun geboden gelegenheid tot terugkeer naar hunne haardsteden gebruik gemaakt. Door de Deutsche autoriteiten was nl. bepaald, dat de vluchtelingen, voorzover zij niet van Joodschen bloede waren en niet als kleurlingen moesten worden beschouwd, naar de bezette gebieden zouden mogen terugkeeren. Het verdient vermeld, dat toch nog vele Israëlietische landgenooten er de voorkeur aan hebben gegeven naar huis en haard terug te keeren en kans hebben gezien door de mazen van de aan de demarcatielijn geplaatste Deutsche contrôle heen te slippen.

Blijkens een door den Regeeringscommissaris ontvangen telegram werd, in verband met de geringe kans om de voor een massale evacuatie noodige scheepsruimte te vinden, door de Nederlandsche Regeering het standpunt ingenomen, dat de vluchtelingen, voorzover zij wegens hun godsdienst of vroegere politieke werkzaamheid geen bijzondere vrees voor de Duitschers behoeften te koesteren, het beste deden naar hunne woonplaatsen terug te keeren. In verband met deze instructie hebben de Consulaten bij het organiseren der repatriëering van vele duizenden vluchtelingen hun volle medewerking verleend.

Te Breda, waarvan vrijwel de geheele bevolking zich in Zuid-Frankrijk bevond, werd een comité opgericht, hetwelk het vervoer der vluchtelingen per autobus ter hand nam. Het bureau te Parijs der „Association” droeg zorg voor het in orde maken der papieren voor Nederland en België en voor de huisvesting en de voeding onzer landgenooten tijdens hun tijdelijk verblijf in de Fransche hoofdstad; de consulaten belastten zich met het oproepen, registreren en verzamelen der reizigers. Aldus ontstond een zeer goede samenwerking, welke de beste resultaten heeft afgeworpen. Door de Bredasche autobussen werden verscheiden reizen naar het Zuidelijke gedeelte van Frankrijk ondernomen, zoodat vrijwel allen, die op onmiddellijken terugkeer prijs stelden en niet met eigen middelen de terugreis konden aanvaarden, binnen eenige weken naar hunne woning waren teruggekeerd.

Intusschen waren nog een aantal ouden van dagen en zieken achtergebleven, voor wie een dagenlange reis in een autobus onoverkomelijke bezwaren met zich medebrengt. Teneinde ook deze lieden naar huis terug te voeren, organiseerde het bestuur van het Nederlandsche Roode Kruis te 's-Gravenhage nog een aantal reizen naar Zuid-Frankrijk van een groep ambulancewagens, welke ten aanzien van hunne inrichting en het aanwezige verplegend personeel, aan de hoogste eischen konden voldoen. Ook in de organisatie van dit vervoer, dat omstreeks het begin van 1941 geëindigd was, namen wij een werkzaam deel.

Nadat alle vluchtelingen, die daartoe den wensch hadden te kennen gegeven, naar het bezette gebied waren teruggekeerd, verbleven in het begin van 1941 in onbezet Frankrijk nog een 1400-tal Nederlandsche vluchtelingen, welke van de door mij geleide steunorganisatie maandelijks een bedrag als steun ontvingen of in een van onze steuncentra waren gehuisvest en gevoed. Dikwijls is de vraag gesteld hoeveel aanvankelijk het aantal Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk heeft bedragen. Het cijfer 30 000 is genoemd, doch dat is niet gebaseerd op eenigszins betrouwbare gegevens en komt mij zeer overdreven voor. Toch waren het ongetwijfeld vele duizenden, die tijdelijk naar Frankrijk zijn uitgeweken, doch, zooals uit het boven geciteerde cijfer der ondersteunde vluchtelingen blijkt, is het aantal der achtergeblevenen betrekkelijk gering geweest. De reden, waarom zij niet terugkeerden, moet vrijwel voor allen worden gezocht in hun Joodschen oorsprong; minstens 95 % van onze gesteunde vluchtelingen bleken Israëlieten te zijn, waarvan de overgrootste meerderheid voor den oorlog in België was gevestigd. Zij waren meerendeels eenvoudige lieden; kleine handelslui en handwerkers, in het bijzonder in die branches, voor welke het Joodsche gedeelte der bevolking een bij-

zonderen aanleg blijkt te bezitten (diamantindustrie, artistieke bedrijven, markthandel, handelsreizigers e.d.).

De door mij geleide steunorganisatie ontving de geldmiddelen via het Regeeringscommissariaat voor vluchtelingen te Lissabon uit de door Jhr. Ir. van Lidth de Jeude te Londen beheerde steunfondsen. De vluchtelingen verbleven gedeeltelijk in daartoe door ons ingerichte tehuizen. Anderdeels woonden zij verspreid. Aan het hoofd van ieder centrum stond een directeur, gecontroleerd door den consulair ambtenaar, in wiens ressort het centrum lag, terwijl ik zelf geregeld de tehuizen bezocht, teneinde mij van den goeden gang van zaken te vergewissen en moeilijkheden uit den weg te ruimen. De verspreid wonende vluchtelingen ontvingen de hun toekomende steungelden door tusschenkomst der consulaten (offices). Voor meeningsverschillen lag intusschen ook hier de eindbeslissing bij mij. Ik besliste eveneens over aanvragen om extra-steun, indien zij belangrijk waren.

In de nabijheid van Toulouse bevond zich ons voornaamste centrum. In het daar gehuurde en op onze kosten ingerichte kasteel en enkele bijgehurde villa's vonden tusschen 200 à 300 bewoners een behoorlijke verblijfplaats. Het centrum bij Confolens (Charente) was minder belangrijk en bood slechts plaats voor een 60-tal personen. Later werd, in hoofdzaak met het oog op het onderbrengen van uit Nederland gevluchte jongelieden, nog een vluchtelingentehuis in de buurt van Perpignan aan de Spaansche grens ingericht, waar een 40 à 50-tal plaatsen aanwezig was.

De meeste vluchtelingen — ongeveer 75 % van het totaal — woonden derhalve op zichzelf, waaraan in het algemeen door de gezinnen, die zich in een goeden gezondheidstoestand bevonden, de voorkeur werd gegeven boven het samenwonen in een der tehuizen. Bij het beoordeelen van de door onze organisatie toegekende steungelden ware dit verschijnsel niet uit het oog te verliezen.

Aanvankelijk bestond in de hoogte der steunnormen geen uniformiteit. Geruimen tijd was de geregelde postverbinding met de consulaten verbroken, terwijl het verschil in levensstandaard in de steden en op het platteland aanleiding gaf tot een eenigszins uiteenlopende behandeling der vluchtelingen, waaraan evenwel reeds in den zomer van 1940 een einde werd gemaakt. Voor de op zichzelf wonende gezinnen, die eensdeels dicht in de nabijheid van een centrum gevestigd waren en voor een ander gedeelte verspreid woonden in de plaatsen, waar zij tijdens de vlucht hun tenten hadden kunnen opslaan, werden toen vaste steuntarieven vastgesteld met de bepaling, dat zij desgewenscht van woonplaats konden veranderen, voorzover de Fransche overheid dit althans toestond. De aanvragen tot verhuizing bleven evenwel sporadisch, hetgeen aanleiding kan geven tot het vermoeden, dat verschillende personen reeds waren geslaagd in het vinden van eenige zij het ook bescheiden, bijverdienste. Bij mijne veelvuldige bezoeken aan de vluchtelingen is dit vermoeden meermalen tot zekerheid geworden.

De uitkeering bedroeg per dag Frs. 20.— voor het gezinshoofd en Frs. 13.— voor de verdere gezinsleden, met uitzondering van de kinderen beneden 12 jaar, welke Frs. 8.— per dag ontvingen. Bovendien werden na goedkeuring de dokters- en apothekersrekeningen betaald en ontvingen de gesteunden aan woningtoeslag per gezin een bedrag van ten hoogste Frs. 300.—. Sommige jongelieden ontvingen studietoelagen, enkele personen ontvingen een ziektoeslag, terwijl voorts aan het begin van het winterseizoen voorzover mogelijk kleedingstukken zijn uitgereikt. Het gelukte mij van het Belgische Roode Kruis een belangrijke partij militaire kleedingstukken (zowel bovenals onderkleeding) zoomede een groot aantal legerdekens te koopen. Vooral voor het in de kleeren steken van de later gevluchte jongelieden hebben deze circa 300 militaire uitrustingen ons onschatbare diensten bewezen. Kort voor mijn gevangenneming was het gelukt de hand te leggen op een groote hoeveelheid wollen pullovers en een belangrijke partij wollen onderkleeding voor vrouwen, waaraan in dien tijd een nijpend gebrek begon te ontstaan.

Aan bepaalde groepen van vluchtelingen, van wie men mocht verwachten, dat zij de ontvangen steungelden t.z.t. zouden terugbetalen, werden bij wijze van „eereschuld” hogere bedragen, gaande tot Frs. 3000.— per maand, verleend.

Deze steunverleening werd eenerzijds te hoog, anderzijds onvoldoende geacht. Tot deze laatste opvatting komt men, indien een vergelijking wordt getrokken met hetgeen in dien tijd de Nederlandsche vluchtelingen in Zwitserland en Spanje ontvingen, waar zij in goede hotels en pensions werden ondergebracht, van een volledige kleedinguitrusting werden voorzien en sommigen zelfs in staat werden gesteld hun tijd te benutten met het nemen van skilessen e.d. Desbetreffende berichten stemden onze vluchtelingen, daaronder vooral de jongeren, somwijlen tot ontevredenheid, doch in het algemeen kan worden gezegd, dat de betrokkenen den vanwege onze organisatie verleenden steun in hooge mate waardeerden en daarvan herhaaldelijk

blijken hebben gegeven, hetgeen niemand zal verwonderen, die onze steunverleening met die van de andere landen vergelijkt. De verzorging van de Belgische vluchtelingen bijv. was veel minder goed dan de onze, om van de andere nationaliteiten als de Luxemburgers en de Polen, maar niet te spreken. Vermelding verdient in dit geval het feit, dat ik op zekeren dag te Vichy op het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ben geroepen, waar mij werd medegedeeld, dat daar steeds meer berichten binnen kwamen over te hooge bedragen, welke door mijn tusschenkomst aan de Nederlandsche vluchtelingen in den vorm van steungelden werden betaald. Deze bedragen overtroffen verre die, welke door de Fransche Regeering aan steunbehoevenden — als bijv. de vrouwen der Fransche krijgsgevangenen — konden worden uitgekeerd, hetgeen de ontstemming der plaatselijke bevolking opwekte. Tot dusver zouden onze vluchtelingen als renteniers hebben geleefd en geweigerd hebben het hunne bij te dragen tot de voorziening in de steeds dringender behoefte aan arbeidskrachten. Hierin diende spoedig verandering te komen. Wijzend op de bijzondere positie van de Nederlandsche vluchtelingen, heb ik den betrokken hoofd-ambtenaar van zijn aanvankelijke plannen tot het nemen van drastische maatregelen kunnen afbrengen. Later moest evenwel een poging worden gedaan om onze mannen aan het werk te krijgen. In het onderstaande zal dit onderwerp nog ter sprake komen.

Waar in dit gedeelte een beoordeeling van de hoogte der steunbedragen het onderwerp van mijne bespreking vormt, moge ik nog op twee omstandigheden de aandacht vestigen. In de eerste plaats mag niet uit het oog worden verloren tot welke sociale klasse het meeren-deel van onze achtergebleven vluchtelingen behoorde. Zooals boven reeds is gezegd, moesten zij hoofdzakelijk tot den kleinen burgerstand of tot de arbeidersklasse worden gerekend. Er waren verscheidene onder hen, die, naar zij mij wel hebben verklaard, het nog nooit zoo goed hadden gehad. Verder wensch ik nog eens te wijzen op het ook reeds boven aangehaalde feit, dat velen waren geslaagd in het vinden van eenige bijverdienste, terwijl zeer vele vluchtelingen, zooals van tijd tot tijd aan het licht kwam, nog wel over soms zelfs zeer belangrijke, eigen geldmiddelen beschikten, doch zorg droegen ons daarvan volmaakt onkundig te laten.

In onze centra was de huisvesting eenvoudig, maar zindelijk, de voedselvoorziening vaak belangrijker beter dan die der omwonende bevolking, welke bovendien dagelijks tot het urenlang queue-maken was gedoemd. De sluiting van ons centrum te Toulouse is deels tot de klachten der Fransche bevolking terug te brengen.

In 1940 was het gelukt belangrijke hoeveelheden levensmiddelen (olie, rijst, haverhout, conserven, suiker enz.) aan te koop. Gedurende langen tijd was aanvulling van deze voorraden nog mogelijk, hetgeen aan de rantsoenen in onze centra zeer ten goede kwam.

Een dreigende sluiting op bevel van de Fransche overheid van ons centrum te Perpignan had reeds mijn overkomst noodzakelijk gemaakt. Een onderhoud met den prefect leidde tot het gewenschte resultaat: het bevel tot opheffing van ons vluchtelingentehuis te Le Soler werd ingetrokken. Dergelijke stappen, door mij bij den onderprefect te Confolens gedaan, gaven eveneens succes. Te Toulouse, waar dreigende maatregelen herhaaldelijk door démarches te Vichy konden worden afgewend, waren wij helaas minder gelukkig en zagen wij ons tenslotte in 1942 verplicht binnen enkele dagen de Nederlandsche tehuizen te sluiten en onze vluchtelingen naar elders over te brengen. Waar zij grootendeels Joden waren, had de Fransche Regeering aanvankelijk besloten, dat onze landgenooten in het concentratiekamp Récébédou zouden worden ondergebracht. Wij hebben ons hiertegen hardnekkig verzet en toen aan de betrokken Fransche autoriteiten duidelijk was geworden, dat wij bereid zouden zijn geen kosten te ontzien om aan onze landgenooten dat lot te besparen, werd tenslotte goedgevonden, dat wij zouden trachten hen in een tweetal afgelegen badplaatsjes in de departementen Tarn en Haute Garonne onder dak te brengen. De installatie verliep vlot, mede dank zij de medewerking der Fransche spoorwegen en hoewel velen de sluiting van het oude centrum betreuden, bleek mij toch bij een bezoek, dat onze landgenooten het in hun nieuwe omgeving al spoedig weer gewoon waren. Zij leefden daar in een rustige omgeving en toonden zich tevreden, dat de opsluiting in het concentratiekamp hun bespaard was gebleven.

De rust zou evenwel niet van langen duur zijn. Spoedig na mijn arrestatie werden in deze plaatsen door de Deutsche politie de eerste „rafles” onder de Nederlandsche Joden gehouden, waarvan, naar ik vernam, vele van onze landgenooten het slachtoffer zijn geworden.

In ons centrum bij Confolens, dat voor een geregelde contrôle te afgelegen was, deden zich herhaaldelijk moeilijkheden met de directie voor, die ertoe leidden, dat ik daar in den zomer van 1942 de exploitatie van het tehuis aan de bewoners in eigen beheer gaf. Voortaan ontvingen zij de gewone steuntoelagen, waarmede zij onder elkaar

moesten trachten rond te komen. Deze proefneming is zeer goed geslaagd en, indien ik wel ben ingelicht, heeft deze groep vluchtelingen zich daar tot de bevrijding van Frankrijk weten te handhaven. Voorzover mij bekend is, werd daarentegen het centrum bij Perpignan vrij spoedig na het vertrek van den heer Kolkman, hetwelk in December 1942 plaats vond, gesloten.

Tot dusver had onze bespreking hoofdzakelijk betrekking op de Nederlanders, die in Mei 1940 voor de optrekkende Deutsche legers naar Frankrijk waren gevlucht en die van de daarna geboden gelegenheid tot terugkeer geen gebruik hadden willen of kunnen maken. Het is thans noodig in het bijzonder aandacht te schenken aan die landgenooten, die tijdens de Deutsche bezetting het vaderland verlieten en kans zagen het onbezette gebied van Frankrijk te bereiken. Aanvankelijk waren deze gevallen sporadisch, doch langzamerhand, naarmate het leven onder de bezetting steeds moeilijker werd, nam hun aantal toe en steeds meer jongelieden gaven gehoor aan den oproep te trachten de Nederlandsche strijdkrachten te bereiken. Het spreekt vanzelf, dat zich onder hen een belangrijk aantal avonturiers bevond, die meer door reislust dan door ware vaderlandsliefde waren gedreven. Zij hadden op den goeden gang van zaken veelal een slechten invloed, waardoor zij ons veel last veroorzaakten. Gelukkig vormden de betere elementen de meerderheid.

In het voorjaar en in den zomer van 1942 kwam in verband met de toenemende vervolging en deportatie der Joden een nieuwe categorie vluchtelingen in onbezette Frankrijk aan. Velen alleenstaanden Israëlieten, maar ook aan een aantal Joodsche gezinnen, gelukte het in dien tijd nog onbezette Frankrijk te bereiken.

De ontvangst, welke onze jongelieden van Fransche zijde in onbezette Frankrijk (het „vrije” Frankrijk, zooals zij zeiden) wachtte, liet aanvankelijk alles te wenschen over. Zoodra zij na het overschrijden van de demarcatielijn met de Fransche politie of militaire autoriteiten in aanraking kwamen, werden zij gearresteerd en in een van de ons nu welbekende Fransche gevangenissen opgesloten, waar zij honger leden en spoedig door allerlei ongedierte en dikwijls ook door huidziekten werden aangetast. In sommige gevallen werden de nieuw-aangekomenen in de gelegenheid gesteld door tekening voor een 5-jarige dienstneming in het Vreemdelingenlegioen aan de gevangenis en een rechtsvervolging te ontkomen. Zoodra ik hiervan kennis ontving, werd onmiddellijk tegen deze schandelijke ronselarij, welke bij aanneming der betrokkenen hun Nederlandschap zou doen verliezen en hen vroeg of laat tegenover geallieerde strijdkrachten zou plaatsen, geprotesteerd met het gevolg, dat de desbetreffende instructie na korten tijd herroepen werd.

Na een gewoonlijk kort verblijf in de gevangenis, werden onze jongens voor den strafrechter gebracht, wien in den beginne geen andere weg openstond dan de beklagde tot een gevangenisstraf van tenminste 1 maand te veroordeelen. De Fransche wetgeving toch schreef deze straf dwingend voor voor buitenlanders, die zich zonder geldige reispassen in Frankrijk verplaatsten. Verzachtende omstandigheden werden nadrukkelijk in de desbetreffende wet uitgesloten.

Aanvankelijk bleef ons dus niets anders over, dan om in gevallen, dat een dergelijke veroordeeling had plaats gehad, tot het Fransche Staatshoofd een verzoek om gratie te richten. In enkele gevallen hadden wij daarmede succes, doch de procedure was omslachtig en vorderde veel te veel tijd. Het is om die reden, dat toenadering werd gezocht tot de rechtbanken, voor welke onze jongelieden gewoonlijk verschenen, teneinde deze te bewegen tot een niet al te strikte toepassing der wet. Deze pogingen werden gedeeltelijk met succes bekroond, doch steeds bleef voor velen een langer of korter verblijf in de gevangenis, — waarna de betrokkenen veelal naar een Fransch werk- of concentratiekamp gezonden werden waar de levensomstandigheden al betrekkelijk weinig aantrekkelijker waren dan in de gevangenis, — niet te vermijden. Wanneer de nieuw-aangekomenen een onzer vluchtelingencentra konden bereiken, voordat zij met de Fransche politie in aanraking kwamen, dan bleven zij van gevangenis en concentratiekamp verschoond. Vandaar dat zij, die een onzer bureaux (Lyon was wegens zijn geografische ligging voor de meesten de eerste pleisterplaats) wisten te bereiken, aanstonds van een reispassaport werden voorzien („ordre de mission”) en naar een onzer tehuizen werden gedirigeerd.

Toch bleven dit lapmiddelen en vooral toen het toezicht der Fransche politie onder Deutschen invloed werd verscherpt en steeds meer jongelieden uit Nederland de wijk namen, kwam nog voortdurend een groot aantal hunner in de Fransche gevangenissen of kampen in het onbezette gebied terecht. Daarbij kwam dat in het voorjaar van 1942 ons grootste centrum, nl. dat bij Toulouse, op bevel der Fransche overheid moest worden gesloten, waardoor de gelegenheid tot opneming in onze eigen tehuizen zeer beperkt werd.

Wij hadden te Vichy de stappen om tot een betere behandeling van onze vrijwilligers te komen nimmer gestaakt, doch waren er niet in geslaagd een afdoende oplossing voor dit vraagstuk te verkrijgen. Het was vnl. de groote vrees voor de Duitse instanties, welke zich zoo langzamerhand in alle bureaux te Vichy hadden geïnstalleerd, die de betrokken ambtenaren daarvan weerhield. Niettemin zetten wij onze pogingen voort, totdat eindelijk in Juni 1942 een alleszins bevredigend resultaat werd bereikt. De tekst van de gesloten overeenkomst is neergelegd in een schrijven van den Secrétaire Général à la Police dd. 12 Juni 1942. Bepaald werd, dat voortaan de Nederlanders, die op onregelmatige wijze de demarcatielijn overschreden hadden, niet meer naar een Fransche gevangenis en voor een Rechtsbank zouden worden gebracht, doch dat zij in plaats daarvan naar de Nederlandsche afdeeling van het kamp te Chateauf-neuf-les-Bains (Puy-de-Dôme) zouden worden gezonden. Dit kamp heeft een dusdanige bekendheid verworven, dat het wel aanbeveling verdient daarbij een oogenblik stil te staan.

In het vorenstaande vond ik reeds gelegenheid te wijzen op de moeilijkheden, welke wij voortdurend ondervonden bij het in stand houden van onze vluchtelingen-centra en onze vluchtelingenzorg in het algemeen. De Fransche bevolking zag deze met leede oogen aan, terwijl de Fransche Regeering onze zorgen overdreven achtte. Ik moet hier wijzen op een sinds het begin van den oorlog bestaande wet, welke alle vreemdelingen verplicht tot het verrichten van nuttigen arbeid. Het feit, dat hun Regeering hun de noodige middelen verschaft om werkeloos te blijven, ontslaat de vreemdelingen geenszins van deze verplichting. In de reglementen werd daarop nadrukkelijk gewezen.

Het was ons steeds gelukt de toepassing van deze wetsbepalingen op onze landgenooten te voorkomen, doch naarmate tengevolge van de deportatie van Fransche arbeiders naar Duitschland het gebrek aan werkkrachten toenam en door de toenemende Duitse requisities het voedselgebrek in sommige Zuid-Fransche steden tot hongersnood begon te naderen, werd de bevoorrechte positie der Nederlanders steeds meer bedreigd en werd tenslotte duidelijk, dat onzerzijds in deze richting iets gedaan moest worden. Teneinde de samenvoeging met allerlei onguere elementen te voorkomen, verklaarde de Fransche Regeering zich na eenige aarzeling bereid voor de Nederlandsche werkkrachten afzonderlijke groepen te vormen, welke onder Fransch-Nederlandsche leiding zouden staan. Voor deze leiding had ik mijn hoop gevestigd op eenige Nederlandsche officieren, die destijds te Toulouse verblijf hielden. Niettegenstaande nadrukkelijk met de Fransche Regeering was overeengekomen, dat de opneming in de werkgroep in geen enkel opzicht voor de betrokkenen een belemmering zou kunnen zijn om het land te verlaten in geval zich daartoe een gelegenheid mocht bieden, bleken deze officieren niet bereid te zijn voor de vrij groote groep van jonge Nederlanders als leidman op te treden en hen op die wijze de voor hun toekomstige militaire carrière zoo noodige beginselen der discipline bij te brengen. Wij waren derhalve aangewezen op minder geschikte leiders, een toestand, welke meerdere jongelieden tot rondtrekken en terugkeer naar Nederland heeft gebracht.

De in die dagen te Chateauf-neuf gevormde werkgroep No. 414 was zoowel voor Nederlanders als Belgen en Luxemburgers bestemd. Hier werd niet tevergeefs een beroep gedaan op een aantal Belgische officieren om den Franschen leider bij het uitoefenen van zijn taak terzijde te staan. Later kon aan de Directie een Nederlandsch officier (Kapitein Blokhuis, thans majoor en te Londen op H.G. werkzaam) worden toegevoegd, die toen tevens als onze vertrouwensman optrad.

Naast de bedoelde werkgroep werd te Chateauf-neuf-les-Bains door de Fransche Regeering, in samenwerking met ons, de G.R.P. (Groupe-ment de Rééducation Professionnelle) opgericht. Dit is een enigszins ingewikkelde naam voor een speciaal tehuis, waarin Nederlandsche intellectueelen, zooals studenten, officieren en dergelijke personen konden worden ondergebracht. De helft der onkosten (Frs. 10.— per persoon) werd uit de door mij beheerde vluchtelingenkas betaald, hetgeen ons de noodige medezeggenschap bij de inrichting en leiding van dit centrum verzekerde. Het lag in de bedoeling dit centrum te maken tot een voor de genoemde klasse van personen geschikte en zoo mogelijk nuttige verblijfplaats. Helaas heeft de loop der gebeurtenissen vele desbetreffende plannen verijdeld. Kortom tijd na mijn arrestatie werden de tehuizen te Chateauf-neuf-les-Bains door de Duitschers gesloten en de overwegend Joodsche bevolking naar Duitschland gedeporteerd.

Inderdaad waren het ook in hoofdzaak Joodsche landgenooten, die te Chateauf-neuf een onderkomen hadden gevonden. Aanvankelijk stelde de Fransche Regeering een regeling vast, ingevolge welke Israëlieten in de speciale Joden-kampen („camps de Palestiniens”) moesten worden vereenigd. Deze regeling was ook van toepassing

op de Nederlandsche Israëlieten. Wij hebben ons hiermede nimmer willen vereenigen en hadden tenslotte de voldoening ons standpunt officieel erkend te zien. Bij wijze van uitzonderingsmaatregel mochten de Nederlandsche Joden in onze vluchtelingencentra blijven en werden het intellectueele centrum en de Nederlandsche werkgroepen voor hen volledig opengesteld. Met mijn goedvinden heeft de Fransche Regeering een Joodsch directeur aan het hoofd van de centra te Chateauf-neuf geplaatst. Op deze wijze is aan deze zoo zwaar beproefde landgenooten veel leed bespaard gebleven.

Het schijnt wel eens te zijn voorgesteld, alsof de plaatsing in werkgroepen van Nederlandsche mannen en jongelieden op mijn initiatief en op mijn verlangen zou hebben plaats gehad. De lezer heeft de onjuistheid van deze bewering in het vorenstaande kunnen vaststellen. Na de sluiting van ons centrum te Toulouse was de instelling van een inrichting als die te Chateauf-neuf-les-Bains noodzakelijk om te voorkomen, dat onze uitgewekenen zouden blijven rondtrekken en vroeg of laat in de handen der Fransche politie zouden vallen. De lezer heeft verder kunnen constateeren, dat dank zij onze tusschenkomst de Nederlanders in het algemeen en onze Joodsche landgenooten in het bijzonder ook in dit opzicht tot het oogenblik van mijn arrestatie in een zeer bevoorrechte positie zijn geplaatst geweest.

De plaatsing van de reeds sinds 1940 aanwezige mannelijke vluchtelingen in werkkampen heb ik grootendeels kunnen voorkomen door hen te verplichten in hun omgeving werk te verrichten, waartoe overal ruimschoots gelegenheid bestond. De Fransche Regeering verklaarde zich hiermede accoord, nadat ik met ingang van 1 Juli 1942 voor twee of drie maanden aan de betrokkenen het steungeld van een gezinlid, derhalve Frs. 13.— per dag, had ingehouden. Natuurlijk werd deze bepaling met de noodige soepelheid toegepast. Deze regeling heeft aan het doel beantwoord. Vele mannen kwamen weer eens aan het werk en opsluiting in de werkkampen is daardoor voorkomen.

Er is nog geen melding gemaakt van de geregelde toezending van levensmiddelenpakketten aan de landgenooten, die tijdelijk in gevangnissen of concentratiekampen waren opgesloten en de vele andere manieren, waarop getracht is de vluchtelingen behulpzaam te zijn en hunne belangen te behartigen. Aangezien mijn doel is een beknopt overzicht te schrijven, moge ik mij verontschuldigen ook hierbij niet naar volledigheid te hebben gestreefd.

Ik zou nu eenige woorden willen wijden aan een onderwerp, dat heel wat gemoederen en naar mij thans blijkt, ook pennen in beweging heeft gebracht, nl. de evacuatie, waarbij in het bijzonder die der jongelieden tot critiek heeft aanleiding gegeven.

Zoals werd medegedeeld, is van den beginne af het Regeeringscommissariaat met de hieraan verbonden werkzaamheden belast geweest. Aanvankelijk was het Jhr. Mr. H. van Vredenburg, die zich daarmede bezig hield; later werd zijn taak door Jhr. Mr. J. D. van Karnebeek en Jhr. D. van Lennep overgenomen. Het ligt niet op mijn weg over het beleid van deze heeren een oordeel uit te spreken. Aan hunne instructies had ik part noch deel, doch wel wensch ik te verklaren, dat naar mijne meening door het Regeeringscommissariaat, dat aanvankelijk te Toulouse maar de laatste jaren te Marseille gevestigd is geweest, op zijn gebied verdienstelijk werk is verricht. Het is gelukt belangrijke convoien vluchtelingen, waaronder ook een aantal vrijwilligers konden worden gebracht, over de Spaansche grens te doen vertrekken. Ook op dit terrein namen de Nederlanders een bevoorrechte positie in. De vertegenwoordigers van geen enkel ander land hebben te Vichy dezelfde faciliteiten weten te verkrijgen. Zij waren dan ook vrijwel uitsluitend voor het wegvoeren van hun dienstplichtigen op den illegalen weg aangewezen. Waar Baron van Harinxma thoe Slooten over dit onderwerp een rapport heeft ingediend en deze aangelegenheid niet tot de kring mijner werkzaamheden behoort, behoef ik hierover verder niet uit te weiden. Het zij mij intusschen vergund eenige oogenblikken mijn aandacht te wijden aan een paar dingen, welke mij en mijnen medewerkers in de schoenen zijn geschoven.

In de eerste plaats de principieele klacht, dat de Nederlandsche instanties in onbezet Frankrijk niet voor een illegalen weg hebben gezorgd, waarlangs de uitgewekenen onder alle omstandigheden en vrijwel zonder oponthoud hun reis naar Spanje hadden kunnen vervolgen. Ik zal niet stilstaan bij de m.i. juiste opmerking, dat het zeker veel meer op den weg van het Regeeringscommissariaat te Marseille, als zijnde belast met de geheele voorbereiding en uitvoering der evacuatie, dan op mijn weg zou hebben gelegen deze illegale gelegenheid tot vertrek te zoeken en te benutten.

Was er inderdaad een groote behoefte aan een illegale weg? In het laatst wel doch aanvankelijk, toen de convoien het land op legale wijze konden verlaten en de Fransche Regeering oogluikend toeliet, dat uit Nederland ontsnapte dienstplichtigen daarin werden opge-

nomen, veel minder. In den beginne werd dan ook noch uit Nederland noch van de andere zijde ooit met ons contact gezocht om den illegalen weg voor te bereiden. Later werd dit anders en in 1942, toen het met de convooien dreigde vast te loopen werd de heer Kolkman, wiens standplaats Perpignan op korten afstand van de Spaansche grens lag, aangezocht dit werk op zich te nemen. Hoewel wij van den Regeeringscommissaris te Lissabon, die na de omzetting van de consulaten in „Offices Néerlandais”, welke reeds in November 1940 had plaats gehad, als tusschenschakel tusschen de Nederlandsche Regeering te Londen en mij was aangewezen, bij herhaling de opdracht hadden ontvangen ons met de illegale werkzaamheden niet bezig te houden, heb ik onmiddellijk den heer Kolkman gemachtigd aan het tot hem gerichte verzoek te voldoen onder de mededeeling, dat deze zaak mijne volledige instemming had. Ik stelde hem de instructies ter hand en overhandigde hem de aanzienlijke geldbedragen, welke voor dit doel waren aangekomen. Ik heb voorts zorg gedragen, dat de personen, welke daarvoor in aanmerking kwamen, naar Perpignan werden gezonden en daar, in afwachting van hun reis door de Pyreneeën in ons vluchtelingentehuis werden opgenomen.

Het was mij overigens bekend en had in niet mindere mate mijn volledig instemming, dat door den heer Jacquet te Lyon eenigermate aan z.g. ondergronds werk werd gedaan, in dien zin, dat hij belanghebbenden een illegalen weg naar Zwitserland wees en hen van het noodige reisgeld voorzag. Bij al mijn samenkomsten met den heer Jacquet heb ik hem verzocht daarmede door te gaan met inachtneming van de noodige voorzichtigheid, die door een van zijn medewerkers wel eens wat te veel uit het oog was verloren. Toen de zaak misliep, heeft deze medewerker terstond het land verlaten, de heer Jacquet bleef echter bij zijn kolonie en heeft na korten tijd zijn moed en offervaardigheid met een arrestatie door de Gestapo en deportatie naar Duitschland moeten bekoopen. Tenslotte zou ik in herinnering willen brengen, dat ik te Vichy heb zorg gedragen voor het samenstellen van valsche paspoorten voor de mannen van 18 tot 30 jaar, wier toelating in Spanje zonder dat onmogelijk zou zijn geweest. Ik heb mij evenwel verzet tegen de afgifte van Nederlandsche paspoorten aan niet-Nederlanders, daar hierdoor de positie van de Nederlanders zelf in gevaar werd gebracht.

Een tweede klacht is deze, dat ik en sommige mijner medewerkers de uit Nederland komende personen den raad zouden hebben gegeven maar zoo spoedig mogelijk naar het bezette gebied terug te keeren en dat wij slechts bereid zouden zijn geweest hun daarvoor den noodigen financieelen steun te geven. Deze bewering is met de waarheid al evenzeer in strijd. Het tegendeel is waar. De nieuw aangekomenen hadden van den beginne af mijn volledige belangstelling en sympathie. Wanneer ik hoorde, dat zij in gevangenissen of concentratiekampen waren terecht gekomen, heb ik steeds alles in het werk gesteld om hunne bevrijding te verkrijgen. Talrijk zijn de gevallen, waarin dat is gelukt en van hen, die beweren, dat den uitgewekenen bij aankomst te Vichy mijnentwege niet een hartelijke ontvangst is ten deel gevallen, mag worden aangenomen, dat zij te Vichy niet zijn geweest.

Bij mijn geregelde bezoeken aan de centra heb ik steeds allen in de gelegenheid gesteld voor mij hunne belangen te bepleiten en heb ik nimmer verzuimd de „jongelui” bijeen te roepen, teneinde hen te wijzen op hun plichten tegenover onze Koningin en ons vaderland en hun mededeeling te doen van den stand van zaken in de voorbereiding van hun vertrek naar Spanje. Wanneer zij wachtersmoede waren en spraken van terugkeer in een geest van moedeloosheid, die zeer door Jhr. van Spengler en zijne handlangers werd aangewakkerd, dan heb ik hun steeds moed ingesproken.

Van mij is de schriftelijke instructie uitgegaan, dat het verboden was aan de Nederlandsche dienstplichtigen gelden voor de terugreis naar het bezette gebied te verschaffen. Indien degenen, die onder mijn bevelen waren geplaatst, in sommige gevallen een andere houding mogen hebben aangenomen, zoo hebben zij niet in mijn geest en in strijd met mijne instructies gehandeld. Ik teeken hierbij intusschen terstond aan, dat dergelijke gevallen tot dusver niet te mijner kennis zijn gebracht.

Toen het in het laatst van 1942 duidelijk werd, dat de legale evacuatie tot het verleden behoorde, heb ik in Toulouse, waar ik mij na mijn uitzetting uit Vichy had gevestigd, vele jongelieden in de gelegenheid gesteld naar Spanje uit te wijken.

Het tijdstip zal wellicht spoedig aanbreken waarop de leiders van het Nederlandsche ondergrondsche werk in Frankrijk over deze gelegenheid hun oordeel zullen kunnen kenbaar maken. Velen van hen zijn gevangen genomen en wellicht gedood, doch de hoofdleider, de heer J. Weidner, is alle vervolgingen ten spijt in vrijheid gebleven en bevindt zich ergens in goede gezondheid. Ik zoude willen voorstellen zoo spoedig mogelijk aan zijn oordeel de vraag te onderwerpen

hoe groot in Frankrijk ieders aandeel is geweest in de behartiging der Nederlandsche belangen en de bevrijding van ons Vaderland.

Het verdient wellicht aanbeveling thans ook de moeilijkheden, welke destijds met de te Parijs verblijvende bestuursleden der „Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais” zijn gerezen, aan een korte beschouwing te onderwerpen. Vrij spoedig na het sluiten van den wapenstilstand zijn de meeste bestuursleden der „Association” naar Parijs teruggekeerd. De commissaris-generaal, die tot opdracht had ontvangen de vluchtelingen-tehuizen in te richten en zorg te dragen, dat deze inrichtingen aan het gestelde doel beantwoordden, bleef nog eenige weken in onbezet Frankrijk, doch om mij onbekende redenen heeft hij zich van zijn taak niet in het minst gekweten. Wij hebben hem te vergeefs gewacht. In den zomer van 1940 stond ik alleen voor de overstelpende werkzaamheden, welke ten behoeve van de vluchtelingen door het Consulaat-Generaal dienden te worden verricht; daarin slechts bijgestaan door een gelukkig uitstekende secretaresse. Twee tijdelijk aan Hr. Ms. Gezantschap verbonden personen, die voor dit doel te mijner beschikking waren gesteld, hadden er vrij spoedig de brui aan gegeven en een aangenamer woonplaats dan Montauban in dien zomer was, gekozen.

Toen in den nazomer van 1940 de terugkeer van de meeste vluchtelingen diende te worden geregeld ontstond, zooals wij reeds zagen weder een zeer nuttige en aangename samenwerking met het bureau der „Association” te Parijs, een samenwerking welke tot het einde van deze werkzaamheden heeft geduurd. De eerste moeilijkheden begonnen te rijzen toen in 1940 de geldmiddelen te Parijs uitgeput geraakten en tot mij het verzoek werd gericht een bedrag uit mijn vluchtelingenkas naar Parijs over te maken. Aan dit verzoek heb ik tot mijn leedwezen niet kunnen voldoen. De bedragen toch, welke mij uit Amerika en later uit Lissabon waren gezonden, moesten volgens een nadrukkelijk door de zenders gestelde voorwaarde in het onbezette gebied blijven en mochten onder geen beding voor betalingen in het door den vijand bezette gebied worden gebruikt. De Heeren te Parijs wezen er toen op, dat deze voorwaarde niet gold voor de eerste geldzendingen, welke wij nog te Parijs hadden ontvangen en dat het dus mogelijk zou zijn daarvan een deel naar Parijs terug te zenden, daarbij uitgaande van de veronderstelling, dat van deze zg. vrije gelden zich nog een gedeelte in mijn kas zou bevinden. In werkelijkheid was dit laatste niet het geval. Deze eerste gelden waren al lang verbruikt, zoodat ik dan ook geen vrijheid kon vinden op het voorstel in te gaan. Ik legde daarom de kwestie voor aan Baron van Harinxma thoe Slooten, onder wiens bevelen ik was geplaatst. Hij deelde mij mede, dat hij het voorstel onaannemelijk achtte. Zoo spoedig mogelijk heb ik van dit besluit aan Parijs mededeeling gedaan. Het schijnt evenwel, dat mijn houding door mijn te Parijs verblijvende mede-bestuursleden niet op haar juiste waarde is geschat en dat zij daarin een uiting zagen van den wensch om hun werk te Parijs te belemmeren. Voorzoo veel de correspondentie zulks toeliet heb ik bij herhaling getracht hen van het tegendeel te overtuigen er op wijzende, dat de vier met mij in het onbezette gebied verblijvende bestuursleden, te weten Mevrouw Voorbeytel en de Heeren Mr. Voorbeytel, Asscher en Janse, het in deze aangelegenheid volmaakt met mij eens waren.

Ik zal niet in bijzonderheden treden over de onaangenaamheden en de misverstanden, welke uit dit meningsverschil zijn ontstaan en het voortdurende gebrek aan medewerking, waarover ik mij van de zijde mijner Parijsche mede-bestuursleden te beklagen had. Mr. Voorbeytel, pers-attaché aan Hr. Ms. Gezantschap te Parijs, thans tijdelijk te Londen verblijf houdend, zou ongetwijfeld bereid worden gevonden over deze zaak en eventueel ook over mijn vluchtelingenwerk in het algemeen, hetwelk hij gedurende bijna een jaar te Vichy heeft kunnen gadeslaan, zijne meening te zeggen. Voldoende zij hier te vermelden, dat in den zomer van 1941 door Baron van Harinxma thoe Slooten werd besloten een volledige scheiding tusschen het vluchtelingenwerk in het bezette en onbezette gebied door te voeren, waarbij ik persoonlijk voor het laatstgenoemde gebied aansprakelijk werd gesteld, eene aansprakelijkheid, welke tot dusver in naam op alle bestuursleden der „Association” rustte. Een reeds bestaande toestand werd er door bevestigd.

Terwijl in den zomer van 1942 Mr. van Ommeren mij als afgevaardigde van de „Association” tweemaal te Vichy bezocht en het gelukte tot een veel meer opgeklaarden toestand te komen, schijnen na de bevrijding van Parijs deze „oude koeien” weer uit de sloot te zijn gehaald. Naar de oorzaken van deze volkomen gewijzigde houding vermag ik slechts te gissen.

Hoewel het niet in mijn bedoeling lag en ook thans niet ligt aan dit overzicht het karakter van een verweerschrift te geven en daarin de tegen mijn beleid geuite klachten te beantwoorden, verdient het wellicht toch aanbeveling een enkele dier klachten, als zijnde van algemeenen aard, te dezer plaatse nog eenige aandacht te schenken.

Over de klachten der „jongelieden” heb ik reeds vrij uitvoerig geschreven. Ik behoef daarop dus niet terug te komen. Een oogenblik wil ik stilstaan bij de klacht, dat uit Vichy zoo moeilijk geld was los te krijgen. De personen die dit zeggen verliezen uit het oog, dat waar niet is, zelfs de Keizer zijn rechten verliest. Ondanks herhaaldelijk aandringen heb ik nooit kunnen bereiken, dat mij steeds tijdig de voor de te verrichten betalingen benodigde bedragen uit Lissabon werden toegezonden. En zoolang de fondsen niet in mijn bezit waren, kon ik voor doorzending naar de verschillende posten niet zorgdragen.

Daarbij komt, dat ik steeds werd „kort” gehouden. De ontvangen bedragen waren slechts juist voldoende om de gewone steunbedragen uit te keeren. Voor eenigszins belangrijke extra-uitgaven was nimmer geld aanwezig, hoe dikwijls ik daarvoor ook moge hebben gepleit. Evenmin werd ooit ingegaan op mijn voorstel tot vorming van een reservefonds, waardoor een meer geregelde toezending van de gelden aan de bureaux zou zijn gewaarborgd en in geval van nood de ondersteunde vluchtelingen niet terstond zonder middelen van bestaan zouden geraken.

Een klacht, welke mij zoodanig heeft verbaasd, dat ik haar het liefst schouderophalend zou zijn voorbijgegaan, maar die wellicht toch een klein antwoord verdient, is die, welke mij een anti-semietische gezindheid verwijt. Bepaalde feiten tot staving van deze bewering zijn nog niet te mijner kennis gebracht. De uitlatingen, welke de heer Salomon Noach mij toeschrijft, kan ik slechts tegenspreken en wanneer hij beweert, dat in het vluchtelingentehuis te Toulouse afzonderlijke slaapzalen voor Katholieken, Protestanten en Israëlieten waren ingericht, kan ieder die beter dan de heer Noach van den stand van zaken aldaar op de hoogte is, verklaren dat een dusdanige splitsing der vluchtelingen daar evenmin als elders heeft plaats gehad en zelfs ook nooit ter sprake is geweest. Ik vermoed evenwel, dat de bedoelde berichtgever tot zijn onjuiste denkbeeld is gekomen door de omstandigheid, dat in het centrum te Toulouse later een of meer afzonderlijke slaapzalen voor de „jongens” waren ingericht. Het spreekt vanzelf, dat deze jonge garde samen werd gebracht. Een oudere was met de leiding van deze groepen belast, terwijl voor hen een meer gestrenge discipline gold dan voor de vluchtelingen van 1940, die zooveel mogelijk in gezinsverband leefden.

Ik zou het hierbij kunnen laten, maar wilde mij in dit verband toch gaarne nog een opmerking veroorloven. Ik heb boven gezegd, dat de in 1940 achtergebleven vluchtelingen voor minstens 95% Israëlieten waren. Behalve de „jongens” waren ook de latere uitgewekenen vrijwel uitsluitend Joden. Mag men nu veronderstellen, dat iemand met anti-Joodsche gevoelens steeds op zijn post in Frankrijk zou zijn gebleven, ook toen zijn instructies hem de volledige vrijheid gaven die te verlaten? Over de moeilijke en onaangename positie, welke ik sinds November 1940, na het sluiten van onze Consulaten heb bekleed, behoef ik hier niet uit te weiden, maar toch moge ik in herinnering brengen onder welke uiterst pijnlijke omstandigheden ik einde 1941 met mijn gezin uit mijn hotel, in October 1942 uit Vichy ben gezet en twee maanden later als een boosdoener werd gearresteerd om tenslotte gedurende 1½ jaar achter de tralies van de politieke gevangenis te Evaux-les-Bains verblijf te houden. Verder moge ik hierbij vermelden, dat degene, die mij bij mijn werkzaamheden van de

vluchtelingen als secretaris voortdurend trouw heeft ter zijde gestaan, de heer L. R. van Gelder, een Jood is en dat ik een aantal Joden tot mijn beste vrienden mag rekenen. Maar niet alleen ik, een aantal van mijn vroegere medewerkers zijn eveneens het onderwerp van critiek. Daarover tot slot nog een enkel woord.

Wij hebben moeten roeien met de riemen, die wij hadden. Een beroepsambtenaar als Mr. van Rijckevorsel werd reeds in Augustus 1940 naar Londen geroepen, voorafgegaan door enkele ambtenaren van het Consulaat-Generaal te Brussel, die tijdelijk te mijner beschikking waren gesteld. Ik moest dus werken met de aanwezige krachten, wier opleiding en aanleg hen daarvoor dikwijls niet meer geschikt maakten. Daarbij komt, dat de beste krachten het eerst voor evacuatie in aanmerking werden gebracht en weinigen er voor gevoelden, ter wille van hun hulpbehoevende landgenooten in Frankrijk te blijven. Doch hoe dit ook zij, mijn medewerkers mogen zich dan niet allen volmaakte en gedisciplineerde ambtenaren hebben getoond en mij dikwijls heel wat hoofdbrekens hebben veroorzaakt, ik stel er prijs op hier vast te leggen, dat zij zonder uitzondering hebben getoond ware Nederlanders te zijn, die onder steeds moeilijker omstandigheden 's lands belang boven het eigen belang hebben geplaatst, daarvoor tot het einde op de bres hebben gestaan en voor een goede zaak hun vrijheid (wellicht enkelen zelfs hun leven, wij zullen dat eerst later hooren) hebben willen geven. Ik stel er voorts prijs op te verklaren, dat op dezen regel geen uitzonderingen zijn.

Na mijn arrestatie en die van een drietal mijner medewerkers volgde spoedig de sluiting van onze voornaamste centra en de deportatie van een aantal landgenooten. De geheime organisatie, welke zooals reeds is opgemerkt onder de leiding van den heer J. Weidner stond, heeft terstond maatregelen getroffen om ons werk van steun aan vluchtelingen en het weghelpen van weerbare mannen, voort te zetten. Gedurende langen tijd zijn zij daarin geslaagd, totdat in het afgeloopen voorjaar vrijwel alle medewerkers van den heer Weidner door de Deutsche politie zijn gearresteerd en naar Duitschland zijn vervoerd. Over het lot van deze dappere mannen en vrouwen, aan wie ieder Nederlander grooten dank verschuldigd is, bezitten wij op het oogenblik nog geen zekerheid.

Indien tenslotte uit het vorenstaande een algemeene conclusie zou moeten worden getrokken, zou kunnen worden gezegd, dat aan de Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk met de betrekkelijk geringe geldmiddelen, die daarvoor beschikbaar zijn gesteld, een goede verzorging is gewaarborgd, een verzorging, welke de vergelijking met die welke daar te lande aan personen van andere nationaliteit gegeven is, gemakkelijk kan doorstaan. De huisvesting was behoorlijk en de voeding in het algemeen beter dan die der meeste Franschen.

Doch niet slechts in hun materiele verzorging stonden onze Nederlandsche vluchtelingen bovenaan, ook ten aanzien van hun bescherming tegen de voor hen steeds dreigender wettelijke voorschriften, hebben zij een bevoorrechte positie ingenomen. Dit laatste geldt in het bijzonder voor onze Joodsche landgenooten.

Londen, 12 October 1944.

De Consul-Generaal der Nederlanden,
(w.g.) Dr. A. SEVENSTER.

BIJLAGE 6

Brief van 24 Augustus 1940 van mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten aan de Minister van Buitenlandse Zaken

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

REGEERINGS-COMMISSARIS

voor de Nederlandsche Vluchtelingen in Frankrijk,
Spanje en Portugal

Lissabon, 24 Augustus 1940.

No. 128.

*Zijner Excellentie
den Heere Minister van Buitenlandse Zaken
te Londen.*

Bij mijn schrijven d.d. gisteren deelde ik Uwer Excellentie reeds mede, dat de taak van de evacuatie der Nederlandsche vluchtelingen door mij van Jhr. van Vredenburg werd overgenomen.

Door bemiddeling van H.M. Gezant en het Departement van Buitenlandse Zaken alhier had ik heden een onderhoud met het Hoofd der Internationale Politie hier ter stede, die belast is met de regeling van het vluchtelingenvraagstuk.

Deze ambtenaar bevestigde het Uwer Excellentie reeds bekende bericht, dat de Portugeesche Regeering geen vluchtelingen meer zal toelaten zoo deze niet zijn voorzien van een visum voor een overzeesch land.

In verband hiermede stelde ik inofficieel de vraag of de mogelijkheid zou bestaan, dat de Portugeesche Regeering bereid zou worden gevonden eventueel met de Nederlandsche Regeering eene overeenkomst te treffen, waarbij laatstgenoemde op zich neemt te zorgen voor voeding en huisvesting van onbemiddelde vluchtelingen en er

voor instaat, dat deze menschen Portugal per eerst mogelijke gelegenheid zullen verlaten en in geen geval hier zullen blijven. De chef der Internationale Politie antwoordde, dat hij het mogelijk achtte, dat de Portugeesche Regeering hiertoe bereid zoude worden gevonden.

Ik had deze vraag gesteld speciaal met het oog op de vele armlastige vluchtelingen, die zich thans nog in Frankrijk bevinden en voor wie het zeker moeilijk zal zijn, visa voor het een of andere land te verkrijgen. Het zal dan ook naar ik meen voor deze menschen de eenige oplossing zijn, dat zij van hieruit door een Nederlandsch schip worden gebracht naar een der deelen van het Rijk overzee, waar zij dan althans voorloopig grootendeels zullen kunnen worden onderhouden van de in Amerika bijeengebrachte gelden. Zoodra de registratie zal zijn geëindigd, zal kunnen worden nagegaan om hoeveel menschen het hierbij gaat.

Voorzover betreft niet armlastige vluchtelingen, welke zich in Frankrijk bevinden en voor wie het Uwer Excellentie mocht gelukken visa te verkrijgen voor overzeesche landen, zouden bedoelde visa om hierboven uiteengezette redenen dan dienen te worden verleend door de vertegenwoordigers der betrokken landen in Frankrijk (Vichy). Een en ander zoude natuurlijk slechts mogelijk zijn zoo door de Fransche autoriteiten ontheffing wordt verleend van het thans in Frankrijk bestaande uitreisverbod voor vluchtelingen.

De registratie der vluchtelingen schiet thans goed op. In Frankrijk is deze ver gevorderd, hier te lande zal deze haar beslag krijgen over $\pm$ 14 dagen.

Het is mijn voornemen Dinsdag 27 dezer van hier te vertrekken naar Toulouse.

De Regeeringscommissaris,

(w.g.) VAN HARINXMA THOE SLOOTEN.

BIJLAGE 7

Rapporten en brieven van jhr. mr. H. F. L. K. van Vredenburg aan de Minister van Buitenlandse Zaken

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

20 Juni.

Zijne Excellentie den Minister van
Buitenlandse Zaken.

Aangezien in Bayonne geen onderdak te vinden bleek, werd besloten het Consulaat voorloopig te vestigen in het Carlton Hotel te Biarritz, waar alle medewerking werd ondervonden. Een kleine 200 vluchtelingen stroomden daar in den avond samen voor het meerendeel Israëlieten, die in geen geval in Duitse handen wilden vallen. Al dengenen die van de Duitse autoriteiten niets behoeven te vreezen, werd aangeraden zich in de omgeving van Biarritz voorloopig te vestigen en niet verder te vluchten. Aan diegenen die aannemelijk konden maken dat evacuatie voor hen dringend gewenscht was, werd toegezegd dat al het mogelijke voor hun vertrek zal worden gedaan. Op dien zelfden dag werd contact opgenomen met het Britsche Consulaat en werd de toezegging ontvangen dat getracht zou worden om Nederlanders eveneens te evacueeren.

Op 21 Juni werd allereerst op het Britsche consulaat geïnformeerd welke evacuatiemogelijkheden er bestonden. Het bleek dat het S.S. „Koningin Emma” in de haven van Bayonne lag, welk schip evenwel door de Britsche Admiraliteit voor de evacuatie van Britsche onderdanen was gereserveerd. Nadat aan de Britsche Marine-Autoriteiten was duidelijk gemaakt dat een 400-tal Engelsen in de afgelopen week op Nederlandsche schepen uit Bordeaux was geëvacueerd werd de toezegging ontvangen 50 Nederlanders per „Koningin Emma” te doen vertrekken. Dit vertrek zou plaats vinden om 11 uur. Een 50-tal landgenooten, voor het meerendeel Israëlieten, werd verzameld, waarop door Baron van Voorst en mij een uitreisvisum per „Koningin Emma” in hun paspoort werd geplaatst. Eerst om 3 uur in den namiddag waren deze Nederlanders aan de beurt om aan boord te gaan. Nadat zij collectief een verklaring hadden geteekend dat zij: —

1. op hun eigen verantwoordelijkheid vertrokken;
2. dat hun uiteindelijke bestemming niet bekend was;
3. dat zij beloofden de orders van de Britsche en Nederlandsche Autoriteiten stipt te zullen opvolgen

werden zij aan de hoede van de Britsche Marine-Officieren toevertrouwd. Vervolgens vertrokken de Heer Snouck, de Heer van Voorst en ik naar Biarritz, waar ruim 100 vluchtelingen om inlichtingen verzochten.

Inmiddels was aan den Heer van Panhuys verzocht te willen nagaan of een Nederlandsch schip, dat in de haven van Bilbao lag, voor het vervoer der vluchtelingen gestuurd zou kunnen worden. Tevens zou de Gezantschapssecretaris nagaan of de mogelijkheid bestond de evacuatie via Spanje en Portugal per trein te regelen.

In den avond bleek dat slechts 24 Nederlanders per „Koningin Emma” waren vertrokken, de overigen waren niet toegelaten. Toen op het Britsche Consulaat werd geïnformeerd wat de reden was dat de gedane toezegging niet was nagekomen, werd medegedeeld dat op de „Koningin Emma” onder de bemanning muiterij was uitgebroken. De oorzaak hiervan was dat de schepelingen zich verzetten te vertrekken met een schip waarop zich eenige duizenden personen bevonden, terwijl slechts voor eenige honderden over reddingsmaterieel beschikt werd. Aangezien het billijk voorkwam dat Nederlanders in dezelfde verhouding als Engelschen zouden worden geëvacueerd, veroorloofde ik mij Uwer Excellentie telegrafisch te verzoeken terzake de noodige stappen op het Foreign Office te willen laten doen opdat het Britsche Consulaat te Bayonne hiervan zou worden ingelicht.

De Rechtskundige Adviseur van H.M. Gezantschap te Parijs was inmiddels te Biarritz aangekomen. Diens medewerking werd ingeroepen om ten spoedigste een einde te maken aan de activiteit van den voormaligen Nederlandschen Consul te Bayonne die, na geschorst te zijn, nog steeds voortging consulaire werkzaamheden te verrichten, en daarvoor betaling te verwachten.

Door tusschenkomst van het Fransche Ministerie van Buitenlandse Zaken en den Préfect van Lot et Garonne, gelukte het den Heeren van Voorst, Wynaendts en mij eindelijk op 22 dezer den Sous-Préfect te Bayonne te spreken te krijgen. Deze Hoofdambtenaar

verleende zijn volle medewerking waardoor het mogelijk werd dat nog op denzelfden ochtend aan de werkzaamheden van den Heer Cabireau een einde werd gemaakt, waardoor tevens verkregen werd dat Nederlandsche vluchtelingen niet langer voor waardelooze verklaringen, niet onaanzienlijke bedragen behoeften te betalen.

Op het Britsche Consulaat werd inmiddels vernomen dat de Britsche Militaire Attaché in Parijs op 23 Juni de evacuatie der Nederlandsche vluchtelingen voor zoover noodig en mogelijk zou regelen.

Teneinde het contact met de Britsche autoriteiten te vergemakkelijken, verzocht ik Uwer Excellentie een der Heeren der Nederlandsche Militaire Missie naar Biarritz te willen dirigeren. Telefonisch werd dit verzoek ook aan den Heer Sevenster gedaan, die zou trachten om contact met de leden der Militaire Missie, die in Cerons vertoeven, te krijgen.

Uwer Excellentie's telegram, waarin o.a. sprake was van den rechter, den Heer De Moor, werd mij in de Fransche vertaling uit Bordeaux getelefoneerd. De Heer de Moor was inmiddels op een Portugeesch zeilschip vertrokken, niettegenstaande hem zulks was aangeraden.

Aangezien vele vluchtelingen in Biarritz en omgeving volkomen middelloos bleken te zijn, leende ik 20.000,00 franken van den Heer Hugo Andriessen, voormalig Directeur van het Unilever Concern te Brussel. Heden werd mij door Jhr. van Panhuys 35.000,00 franken ter hand gesteld. Aan de middellooze vluchtelingen wordt, in overleg met het vluchtelingencomité een bedrag van frs. 25,00 per persoon en per dag uitgekeerd. In geval van ziekte worden ziekenhuiskosten en medicamenten eveneens betaald.

Ten slotte moge ik Uwer Excellentie beleefd verzoeken mij te verontschuldigen voor dit in der haast gedictieerde rapport.

*De Regeeringscommissaris voor Vluchtelingen
in Frankrijk,*

(w.g.) H. F. L. K. VAN VREDENBURCH.

Biarritz, 22 Juni 1940.

Ingevolge Uwer Excellentie's instructies vertrok ik op 15 dezer uit Londen naar Frankrijk. Om plm. 11 uur startte het vliegtuig van Hendon; de landing vond om omstreeks half twee bij Nantes plaats. Aangezien aldaar geen auto beschikbaar was, wendde ik mij tot een officier van de Royal Air Force, die een auto ter beschikking stelde om mij naar het Consulaat der Nederlanden in Nantes te brengen.

Bij afwezigheid van den Consul werd ik ontvangen door den zoon van den Heer Asselberg en den Heer De Jong; de laatste is een onder het Departement van Binnenlandse Zaken ressorteerende ambtenaar. Aangezien ook in Nantes geen auto beschikbaar was, begaf ik mij met den Heer De Jong naar de Prefectuur. De Secretaris-Generaal der Prefectuur was behulpzaam ten einde een Belgische auto te requireeren, die mij naar Poitiers zou kunnen brengen. Het bleek onmogelijk een auto te krijgen tot Limoges.

De Belgische Regeering bleek nog in Poitiers te vertoeven. Op het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken, waar alle deuren open stonden, bleek niemand meer aanwezig te zijn. Door een toeval ontmoette ik tenslotte den Heer Van Langenhoven, die mij mededeelde, dat de Belgische Regeering besloten had om naar Engeland te vertrekken. Aangezien het in Poitiers, waar de wanorde onbeschrijfelijk was, onmogelijk bleek om een vervoermiddel te krijgen, trachtte ik mij telefonisch in verbinding te stellen met Baron van Harinxma thoe Slooten. Deze bleek niet meer te vertoeven op het Chateau de la Valette. Als adres werd opgegeven Lusignan. Aldaar aangekomen, trachtte ik, met behulp van een Kommandant der Gendarmerie H.M. Gezant bij de Belgische Regeering te vinden. Toen zulks niet mogelijk bleek, besloot ik dien dag het verder zoeken op te geven. Overnacht werd in de auto te Lusignan.

In den vroegen morgen van 16 Juni, bleek de mogelijkheid om Bordeaux of Limoges per trein te bereiken vrijwel uitgesloten. Tenslotte lukte het in contact te komen met een lid van het Gezantschap te Brussel, die toezegde een auto te zullen sturen.

Om twee uur kwamen Mr. Boon en Baron van Voorst tot Voorst in Poitiers aan. Na nogmaals met den Secretaris-Generaal van het

Belgische Ministerie van Buitenlandsche Zaken overleg te hebben gepleegd, seinde ik Uwer Excellentie, dat de militaire toestand in Frankrijk uiterst slecht was en dat de Belgische Regeering besloten had zich naar Engeland te begeven, aangezien zij vreesde in Frankrijk geïnterneerd te zullen worden.

Aangezien het niet mogelijk bleek, dat de staf van het Gezantschap te Brussel tezamen met de Belgische Regeering zou vertrekken, leek het raadzaam de evacuatie via Spanje en Portugal te doen plaats vinden. Teneinde terzake de noodige voorzieningen te treffen, verzond ik een telegram aan H.M. Gezant te Madrid met het verzoek Jonkheer van Panhuys op 17 dezer naar Hendaye te zenden. Vervolgens werd vertrokken naar Amélie-les Bains, alwaar ik om negen uur Baron van Harinxma en Baron van Pallandt ontmoette.

De Heer van Pallandt was in staat mij eenige mededeelingen over het vraagstuk der Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk te doen. Aangezien evacuatie van talrijke vluchtelingen over zee zeer moeilijk zou blijken te zijn, werd besloten, dat de Heer van Pallandt Uwer Excellentie's instructies inzake Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk op 18 Juni aan den Heer Sevenster te Bordeaux zou mededeelen, terwijl Jhr. Snouck Hurgronje en ik naar de Spaansche grens zouden vertrekken om aldaar met den Heer van Panhuys den principieel kant der evacuatie via Spanje en Portugal te bespreken.

H.M. Gezant te Madrid bleek mijn bovengenoemd telegram te laat ontvangen te hebben om den Gezantschapssecretaris op 18 Juni naar Hendaye te laten komen.

De Consul te San Sebastian was aan de grens aanwezig, aan wiens doortastendheid het te danken was, dat ik uit Spanje met den Heer van Panhuys kon telefoneeren. Deze zegde toe om den volgenden dag zoo spoedig mogelijk naar de grens te zullen komen.

Nadat op 19 Juni een eerste bespreking met Jhr. van Panhuys had plaats gevonden, waaruit bleek dat evacuatie naar Spanje met groote moeilijkheden gepaard zou gaan, aangezien de Spaansche Regeering met het oog op de voedselschaarste in Spanje een doorreis-visum door genoemd land slechts dan verleende indien de belanghebbende over een Portugeesch visum beschikte, werd getracht telefonisch contact met H.M. Gezanten bij de Fransche en Belgische Regeering en het Consulaat te Bordeaux op te nemen. Aangezien op dien dag veelvuldig luchtwachtmeldingen plaats vonden, bleek zulks onmogelijk.

Jhr. Snouck Hurgronje en ik vertrokken vervolgens naar den Sous-Préfet in Bayonne teneinde aldaar de medewerking van de Sous-Préfecture in te roepen om de eventuele evacuatie van vluchtelingen te verzekeren en onze eigen paspoorten van de vereischte visa te doen voorzien. Toen het na geruimen tijd niet mogelijk bleek genoemden functionaris te ontmoeten, werd naar Bordeaux vertrokken.

Op 19 Juni vond in den voormiddag een eerste bespreking met den Voorzitter en eenige leden, t.w. de Heeren Sevenster, J. G. van Waveren, H. van Dam, J. Ruys, en J. J. Weber van het Nederlandsche Vluchtelingen Comité in Frankrijk plaats.

Ik seinde Uwer Excellentie uitvoerig hoe de kas-positie van het Vluchtelingen Comité was, waaruit Haar zal zijn gebleken dat geen behoefte bestond aan de f. 200.000,00 die ik gemachtigd was eventueel aan te vragen.

Aangezien in Bordeaux de wildste geruchten de ronde deden nopens de militaire situatie, en ook aan het Fransche Ministerie van Buitenlandsche Zaken geen betrouwbare inlichtingen verkrijgbaar bleken te zijn, werd besloten maatregelen te treffen om te verhinderen dat Hollandsche gelden in Duitsche handen zouden vallen. Het Amerikaansche Roode Kruis werd bereid gevonden gezegde fondsen onder zijn beheer te nemen en deze ter beschikking te houden van de Nederlandsche vluchtelingen. Voorts werden maatregelen getroffen om aan het Zweedsche Consulaat de behartiging der Nederlandsche belangen toe te vertrouwen indien zulks noodig mocht blijken. Indien het Nederlandsche Comité niet meer in staat mocht zijn zijn werkzaamheden te blijven vervullen, zouden deze door het Amerikaansche Roode Kruis, in samenwerking met het Zweedsche Consulaat, worden voortgezet.

De werkzaamheden te Bordeaux werden niet vergemakkelijkt door het feit dat H.M. Gezant bij de Fransche Regeering en de Gezantschapsraad niet aanwezig waren. In verband hiermede verzochten de Heer Sevenster en ik Jhr. Loudon den Heer van Pallandt te machtigen naar Bordeaux terug te keeren. Teneinde militaire vraagstukken beter te kunnen regelen verzocht ik telefonisch aan Majoor Labouchère een der heeren der Militaire Missie naar Bordeaux te zenden. Zulks werd door den Adjunct Militairen Attaché evenwel overbodig geacht.

De evacuatie der Nederlandsche vluchtelingen uit Bordeaux werd door den Consul aldaar met Officieren van de Britsche Admiraliteit

op voortreffelijke wijze geregeld. Gemeld moge worden dat de activiteit van den ruim 70 jaar ouden Heer Mähler, die op 19 Juni 20 uur onafgebroken arbeidde, boven allen lof verheven is. De uitstekende organisatie van zijn kantoor, alsmede de uitstekende relaties die hij met alle autoriteiten onderhield, maakten het mogelijk om in korten tijd veel werk te verzetten.

In den nacht van 19 op 20 Juni werd Bordeaux zwaar gebombardeed terwijl tevens magnetische mijnen in de Gironde werden geplaatst. In den loop van dien dag (20) zouden de laatste schepen, die stroomafwaarts van Bordeaux in de Gironde lagen, vertrekken. Eenige Nederlanders konden op dien dag nog worden geëvacueerd, doch voor alle aldaar aanwezige vluchtelingen bleek zulks onmogelijk. Nadat vernomen was dat geen verdere evacuatie uit de havens van de Gironde zou plaats vinden, werd besloten naar Bayonne te vertrekken, teneinde op het Consulaat aldaar de werkzaamheden voort te zetten.

De Nederlandsche consul in Bayonne, die zich aan malversaties bleek te hebben schuldig gemaakt, was inmiddels door den Heer Sevenster geschorst, terwijl Baron van Voorst tot Voorst tot consul aldaar was benoemd. De moeilijke taak van laatstgenoemden ambtenaar werd aanzienlijk bemoeilijkt doordat de geschorste Consul weigerde den Heer van Voorst te ontvangen, die derhalve over geen zegels etc. kon beschikken.

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

Madrid, 27 Juni 1940

No. Vr 1.

Zijner Excellentie den Heere Minister van Buitenlandsche Zaken te Londen.

Ten vervolge op mijn rapport gedagteekend Biarritz 22 Juni 1940, heb ik de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten nopens de werkzaamheden die alsnog inzake het vluchtelingenvraagstuk werden verricht.

In den avond van 22 Juni pleegde ik telefonisch overleg met majoor Labouchère, aan wien ik uiteenzette om welke redenen ik de hulp der militaire missie in Frankrijk van noode had om de evacuatie der vluchtelingen zoo goed mogelijk voor te bereiden. Genoemde hoofd-officier zegde mij toe den volgende dag om 11 uur in Bayonne te zullen komen alwaar op genoemd uur een bespreking met den Brischen adjunct militair attaché verbonden aan de Britsche Ambassade in Frankrijk, zou plaats vinden.

Toen majoor Labouchère, kapitein de Ruyter van Steveninck en ik ons op het afgesproken uur op het Britsche consulaat te Bayonne vervoegden bleek het te zijn gesloten.

Na verscheidene démarches werd vernomen dat de Britsche adjunct militair attaché zich inmiddels naar St Jean-de-Luz had begeven waar de verdere inscheping van troepen en van vluchtelingen zou plaats vinden. Dank zij de medewerking der leden van de Nederlandsche militaire missie in Frankrijk werd in den namiddag van 23 Juni de bevelvoerende Britsche officier te St. Jean-de-Luz, kapitein ter zee Allen, aangetroffen, die zich uiteindelijk bereid verklaarde een 200-tal Nederlandsche vluchtelingen te zullen evacueeren indien de beschikbare scheepsgelegenheid zulks althans zou toelaten.

Het zal Uwer Excellentie allicht verwonderen, dat ik pogingen in het werk bleef stellen om vluchtelingen naar Engeland te evacueeren niettegenstaande Hare instructies dat bedoelde personen voor zoover mogelijk naar Spanje en Portugal dienden te worden gedirigeerd. Ter verklaring hiervan moge ik mij veroorloven het volgende onder Hare aandacht te brengen. Het Portugeesche en het Spaansche consulaat te Bayonne, alsook te Bordeaux, werden letterlijk belegerd door personen van diverse nationaliteit die trachten visa voor bedoelde landen te verkrijgen. Bovendien was het voor allen die Frankrijk wilden verlaten noodig over een Fransch uitreisvisum te beschikken. Voor de Sous-préfecture in Bayonne verdrongen zich honderden vluchtelingen, die in sommige gevallen meer dan 10 uur wachtten alvorens een visum werd verleend. Een collectief visum voor onze landgenooten te verkrijgen werd door alle betrokken autoriteiten zonder meer geweigerd. Toen nu op 23 Juni telefonisch van den Heer Sevenster vernomen werd dat de Duitsche troepen langs de Fransche kust naar het zuiden oprukten zonder Bordeaux te bezetten was het duidelijk dat die personen die onder geen beding in Duitsche handen mochten vallen, waartoe gerekend werden Israëlieten en lieden die voor de geallieerde inlichtingendiensten gewerkt hadden, of konden aantoonen dat zij als fel anti-Duitsch geboekstaafd stonden, zoo snel mogelijk geëvacueerd

dienden te worden. Dezen werd duidelijk gemaakt, dat zij in geen geval in Engeland blijvend zouden kunnen vertoeven en daar te lande bij aankomst hoogst waarschijnlijk geïnterneerd zouden worden. Deze voorwaarden schrikten geen der hier bedoelde vluchtelingen af.

Op 24 Juni werd des voormiddags van kolonel Allen vernomen dat nog duizenden manschappen Poolsche en Tsjechische troepen en veel vluchtelingen moesten worden ingescheept, daar dit werk in den afgelopen nacht tengevolge van den ruwen zeevang geen voortgang had kunnen vinden.

Op denzelfden dag schepte de Heer Purvis, lid van het secretariaat van den Volkenbond, zich in met achterlating van de dames Rhode, Peterson en den Heer Stuyt, eveneens leden van genoemd secretariaat. Ik meen Uwer Excellentie geen beter voorbeeld te kunnen geven van de wanorde die in genoemd gedeelte van Frankrijk heerschte dan Haar mede te deelen, dat de Heer Purvis, reserve majoor van het Britsche leger, reizende met een Britsch diplomatiek paspoort en voorzien van introductiebrieven van den secretaris-generaal en den ondersecretaris-generaal van den Volkenbond, niet tot den Britschen commandant, belast met de inscheping, had kunnen doordringen hoewel zulks drie dagen achtereen was gepoogd. Toen de Heer Purvis vertrok zegde ik hem toe zooveel mogelijk voor zijn reisgenooten te zullen zorg dragen. Voor wat den Heer Stuyt betrof bestond hiertoe aanleiding aangezien deze Nederlander is. De dames Rhode en Peterson meende ik ook te moeten helpen hoewel deze de Deensche nationaliteit bezitten aangezien deze Volkenbondsfunctionarissen de bevoegdheid over een pensioenfonds van den Volkenbond groot ruim £ 1.000.000, bezaten, en een honderdtal gepensioneerde Volkenbondsambtenaren gedupeerd zouden worden indien met name mejuffrouw Rhode in Deutsche handen viel.

Kolonel Allen zegde mij toe de 3 genoemde personen zoo mogelijk te zullen inschepen. Voorts werden maatregelen getroffen om de hierbedoelde functionarissen per auto naar centraal Frankrijk te vervoeren indien de inscheping onverhoopt niet mogelijk zou blijken te zijn.

Des voormiddags op 25 Juni werd allereerst vernomen dat alle door het Portugeesche consulaat te Bordeaux verleende visa door de Portugeesche Regeering ongeldig waren verklaard, door welke maatregel de Spaansche Regeering aanleiding vond alle doorreis-visa door Spanje te annuleeren voor personen die over bovengenoemde Portugeesche visa beschikten. Behalve talrijke vluchtelingen werden ook verscheidene Nederlandsche diplomatieke ambtenaren door dezen maatregel gedupeerd. Nadat eene démarche op de Spaansche Ambassade in Frankrijk vruchteloos was gebleken, en van den Heer Sevenster vernomen was dat het voor alle Nederlanders die niet naar Nederland wenschten terug te keeren zaak was de Fransche kust zoo spoedig mogelijk te verlaten, werd onzen landgenooten aangeraden zich ten snelste in oostelijke richting te verplaatsen. Zulks was mede daarom geboden wijl inmiddels een storm was opgestoken en het vragelijk was of te St. Jean-de-Luz nog vluchtelingen zouden kunnen worden ingescheept.

In den avond van 25 Juni begaven Jhr. Snouck Hurgronje en ik ons over de Spaansche grens, ditmaal in de hoedanigheid van journalisten hetgeen de eenige mogelijkheid bleek om een geldig visum te verkrijgen. Baron van Voorst tot Voorst en Mr. Valck Lucassen volgden op 26 Juni tezamen met verscheidene leden van het Gezantschap te Rome.

In de nacht van 25 op 26 Juni vertrokken de laatste Britsche schepen uit de haven van St. Jean-de-Luz. Aldaar waren toen nog slechts enkele Nederlanders gebleven die voornemens zegden te zijn zich naar Montauban te begeven teneinde aldaar Hr. Ms. Gezant in Frankrijk om raad te vragen.

*De Regeeringscommissaris voor Vluchtelingen
in Frankrijk,*

(w.g.) H. F. L. K. VAN VREDENBURCH.

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

Madrid, 27 Juni 1940

No. Vr. 2

*Zijner Excellentie den Heere Minister van
Buitenlandsche Zaken te Londen.*

Naar aanleiding van Uwer Excellentie's telegram No. 514 gericht tot Hr. Ms. Gezant te Madrid moge ik mij veroorloven het volgende onder Haar aandacht te brengen.

Aangenomen mag worden dat de Nederlandsche vluchtelingen in het bezette gebied van Frankrijk op transport naar Nederland zullen worden gesteld, voor zoover het niet elementen betreft die het Duitse Rijk ongaarne ziet. Laatst bedoelde personen zullen wellicht voor een gedeelte naar Polen gedirigeerd worden. Ik neem aan dat het Zweedsche Gezantschap te Parijs ten behoeve der hierbedoelde landgenooten de noodige stappen zal verrichten. In het onbezette gebied van Frankrijk is de zorg over onze landgenooten uiteraard in de eerste plaats een taak van Hr. Ms. Gezantschap bij de Fransche Regeering. Aangezien er vermoedelijk veel Nederlanders in onbezett Frankrijk zijn die zoo spoedig mogelijk naar hunne haardsteden zullen wenschen terug te keeren, zal het noodig zijn dat op eenigerlei wijze contact tusschen de Nederlandsche autoriteiten die zich met het vluchtelingenvraagstuk bezig houden en de Deutsche autoriteiten, tot stand worde gebracht. Het wil mij aanvankelijk voorkomen dat zulks bij voorkeur door tusschenkomst van de Zweedsche Regeering zou kunnen geschieden.

Indien Uwe Excellentie mijn standpunt in deze mocht deelen, zou Zij wellicht kunnen goedvinden de noodige stappen terzake te laten verrichten, en mij met het resultaat daarvan in kennis te laten stellen.

*De Regeeringscommissaris voor Vluchtelingen
in Frankrijk,*

(w.g.) H. F. L. K. VAN VREDENBURCH.

Copie per luchtpost, origineel volgt per koerier.

Madrid, 8 Juli 1940

1151

*Zijner Excellentie den Heere Minister van
Buitenlandsche Zaken te Londen.*

Ten vervolge op mijn rapport van 27 Juni 1940 heb ik de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten.

Na ontvangst van Haar telegram van 26 Juni II., waarin Uwer Excellentie goed vond te mijner kennis te brengen dat Zij er mede accoord ging, dat ik mijn arbeid naar mijn beste inzicht voortzette, en mij voorts mededeelde dat uit Nederland waarschijnlijk een Duitse commissaris naar Frankrijk was gezonden om den terugkeer der Nederlandsche vluchtelingen te bewerkstelligen, verzocht ik allereerst Hr. Ms. Gezant in Frankrijk mij wel te willen berichten of Zijn-HoogWelgeb. iets naders nopens bedoelden Deutschen functionaris bekend was.

Toen dit telegram onbeantwoord bleef werd een draadbericht aan Dr. Sevenster verzonden, geadresseerd aan het Consulaat te Montauban, dat de vraag inhield of Jhr. Loudon en de handelsraad voorloopig in genoemde stad zouden blijven vertoeven.

Toen ook dit telegram, dat naar achteraf gebleken is Dr. Sevenster nooit heeft bereikt, zonder antwoord bleef, verzocht ik door tusschenkomst van de Fransche Ambassade alhier te willen nagaan waar of Hr. Ms. Gezantschap in Frankrijk gevestigd was. Tevens telegrafeerde ik den heer Sevenster op 1 Juli, mij op 4 Juli tot aan de Fransch-Spaansche grens tegemoet te rijden, teneinde het contact inzake het vluchtelingenwerk wederom te kunnen opnemen. Indien ook op deze vraag geen antwoord werd ontvangen stelde ik mij voor naar Frankrijk te vertrekken, zoodra bekend was waar Hr. Ms. Gezant vertoefde.

Aangezien ik door den aard van den arbeid in de afgelopen weken reeds verscheidene malen beslissingen heb moeten treffen zonder Uwer Excellentie's toestemming af te wachten, en mij bovendien niet bekend was in welk stadium de besprekingen verkeerden die door de Zweedsche Regeering met de Deutsche Regeering werden gevoerd om den terugkeer van Nederlandsche vluchtelingen uit onbezett Frankrijk naar Nederland te regelen, veroorloofde ik mij Uwer Excellentie telegrafisch om instructies te verzoeken.

In den voormiddag van 4 Juli werd een telegram van Dr. Sevenster ontvangen, inhoudende dat dezelve in den namiddag van 5 Juli te Bourg Madame, gelegen aan de Fransch-Spaansche grens zoude aankomen.

Op 4 Juli was de Fransch-Spaansche grens slechts op 2 plaatsen geopend, te Hendaye aan den kant van den Atlantischen Oceaan en te Cerbère gelegen aan de Middellandsche Zee. De door de Fransche Ambassade alhier ondernomen stappen om de opening der andere grensposten te verkrijgen waren onbeantwoord gebleven.

Teneinde Dr. Sevenster te kunnen ontmoeten, die naar ik aannam — zooals later zoude blijken terecht — niet over een Spaansch in-

reisvisum beschikte, was het noodig van de Spaansche autoriteiten de vergunning te erlangen mij te Bourg Madame over de internationale brug te begeven. De ter zake vereischte medewerking van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken werd verkregen, de uiteindelijke beslissing berustte evenwel bij den Directeur-Generaal der Nationale Veiligheid, Graaf de Mayalde. In den voormiddag was het niet meer mogelijk dezen functionaris te ontmoeten. In den namiddag, die hier om 18 uur aanvangt, bleek Z.H. Welg., met al zijn hogere ambtenaren — kan het Spaanscher — naar een stierengevecht te zijn gegaan, de vereischte vergunning zoude eerst den volgenden dag, na den aanvang der bureau-uren (te weten 11 uur a.m.) kunnen worden verkregen.

Nadat Hr. Ms. Gezant zich bereid had verklaard den heer de Mayalde persoonlijk te zullen bezoeken, vertrokken Baron van Voorst tot Voorst en ik naar het 650 K.M. van Madrid verwijderd gelegen Bourg Madame, alwaar wij in den middag van 5 Juli aankwamen. Daar aangekomen bleek dat de grens ter plaatse op dien dag heropend was.

Uwe Excellentie gelieve deze uitvoerige inleiding te willen verontschuldigen. Ik heb gemeend Haar deze bloemlezing uit de moeilijkheden die hier worden ondervonden, niet te mogen onthouden, aangezien het gebrek aan eenigszins betrouwbare communicatiemiddelen enerzijds, en de in Frankrijk heerschende wanorde gepaard aan de Spaansche opvatting over efficiency anderzijds — die alles wat drie jaren zuid-amerikaansche ervaring mij hebben kunnen leeren in de schaduw stellen —, de hoofdreden zijn dat de werkzaamheden traag en weinig bevredigend verlopen. Er mag niet mede gerekend worden dat in dezen toestand eerlang eene gunstige wending zal komen. Eerder zal, mede in verband met het feit dat in Frankrijk de benzinevoorraden opraken, en het treinverkeer is lamgelegd, het tegenovergestelde het geval zijn.

Met Dr. Sevenster werden op 5 en 6 Juli de volgende aangelegenheden besproken.

1. Aan Zijn HoogEdelGestrenge werd mededeeling gedaan van de stappen die door Uwe Excellentie bij de Zweedsche Regeering zijn gedaan, teneinde contact met de Deutsche autoriteiten te bewerkstelligen om de Nederlandsche vluchtelingen in onbezet Frankrijk, die zulks wenschen, te repatriëren.

2. Ten behoeve van Hr. Ms. Gezant in Frankrijk stelde ik Dr. Sevenster een nieuw cijfer in handen waardoor rechtstreeks chiffreren tusschen Jhr. Loudon en Hr. Ms. Gezantschappen in Madrid en Lissabon mogelijk wordt. Hetzelfde cijfer zal Uwe Excellentie langs veiligen weg bereiken, alsmede details over hetzelfde.

3. Aan Dr. Sevenster werd verzocht Jhr. Loudon in kennis te stellen met Uwer Excellentie's wensch, inhoudende dat aan de Fransche Regeering vergunning zou worden gevraagd, om aan die Nederlanders, voor wie terugkeer naar het Vaderland ongewenscht is, voorloopig in Frankrijk te laten. De heer Sevenster stelde zich voor deze aangelegenheid, tezamen met Hr. Ms. Gezant in Frankrijk, te bespreken met den Franschen onderminister voor vluchtelingen, den heer Schumann.

4. Destijds is onder leiding van Dr. Sevenster getracht te geraken tot de registratie der Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk. Door den snellen opmarsch der Deutsche troepen, waardoor de vluchtelingen steeds verder naar het zuiden trokken, en de oorlogsverklaring van Italië, waardoor een rush van het Oosten naar het Westen ontstond, is deze registratie toen volkomen mislukt.

Thans, nu de toestand stabiel is geworden, en bovendien de verkeersmiddelen nagenoeg ontbreken, zal eene registratie meer kans van slagen hebben. Deze zal, zooveel mogelijk op alle consulaten in Frankrijk, op de volgende wijze worden georganiseerd:

A. één lijst van Nederlanders die naar hunne haardsteden wenschen terug te keeren;

B. één lijst van Nederlanders die in onbezet Frankrijk wenschen te blijven;

C. één lijst van Nederlanders die naar Spanje, Portugal of elders wenschen te worden geëvacueerd.

Als voorwaarden om in Spanje te worden toegelaten worden in het algemeen de volgende eischen gesteld:

a. Roode elementen worden niet toegelaten.

b. Eenig vermogen is met het oog op de hier te lande heerschen- de duurte gewenscht.

c. De personen die naar Spanje komen doen zulks uiteraard op eigen risico.

d. Dezelven zullen verzameld worden in de omgeving van La Coruña of een andere Noord-Spaansche haven. Zij worden niet in een kamp, doch in hotels of bij particulieren ondergebracht.

e. Diegenen die slechts tijdelijk naar Spanje geëvacueerd wenschen te worden, dienen aan te geven aan welk ander land zij de voorkeur geven; eventueel voor welk ander land zij een visum kunnen krijgen, c.q. reeds verkregen hebben.

De ten deze vereischte instructies zullen door Dr. Sevenster telegrafisch aan de in aanmerking komende consulaire ambtenaren worden gegeven; tevens zal dezen worden opgedragen de registratie, zoo eenigszins mogelijk, uiterlijk op 15 Juli beëindigd te hebben.

5. De heer Sevenster werd ervan in kennis gesteld dat evacuatie naar de Nederlandsche gebiedsdeelen over zee, slechts na schifting door Jonkheer van Lidth de Jeude zou kunnen plaats vinden.

6. Aan Dr. Sevenster werd voorts medegedeeld dat maximaal 300 Nederlanders zich tijdelijk in de omgeving van La Coruña zouden kunnen vestigen.

7. De Consul-Generaal werd tevens ingelicht nopens de pogingen die thans worden aangewend om een schip naar Lissabon te dirigeren, teneinde aldaar vluchtelingen aan boord te nemen.

8. Dr. Sevenster werd in kennis gesteld van den door de Spaansche Regeering getroffen maatregel krachtens denwelken onderdanen van belligerente landen niet langer op Spaansche schepen vervoerd mogen worden. Hr. Ms. Gezant te Madrid heeft Uwe Excellentie bereids nopens deze aangelegenheid ingelicht.

9. Aan Dr. Sevenster werd voorts medegedeeld dat Uwe Excellentie er geen bezwaar tegen had indien aan Nederlanders toebehoorende fondsen onder zegel naar Lissabon werden getransporteerd, mits voor behoorlijke en stelselmatige inventarisatie werd zorggedragen. Naar het zich thans laat aanzien zal van deze wijze van verzenden slechts in uitzonderingsgevallen gebruik behoeven te worden gemaakt.

10. Aan den heer Sevenster werd geraden het Consulaat te Sète te verplaatsen naar Perpignan, waarlangs de grootste vluchtelingenstroom, bestemd voor Spanje, Portugal of overzeesche gewesten, waarschijnlijk zal komen.

Waarschijnlijk is Uwer Excellentie reeds bekend dat eenige Nederlandsche consulaire ambtenaren in Frankrijk, van Fransche nationaliteit, er bezwaar tegen hebben gemaakt hunne functie te blijven uitoefenen, nu Nederland belligerent is gebleven, doch Frankrijk eenen wapenstilstand heeft gesloten. In verband hiermede heeft Dr. Sevenster den Heer van Lanschot naar Pau gedirigeerd, en den heer van Rijckevorsel naar Sète; laatstgenoemde functionaris zoude derhalve voor Perpignan in aanmerking komen.

11. Aan den Heer Sevenster werd verder medegedeeld dat het niet de bedoeling was in onbezet Frankrijk verblijfhoudende dienstplichtigen op te roepen, in verband met de transportmoeilijkheden die zulks zoude medebrengen.

12. Dr. Sevenster zal den wnd. Consul der Nederlanden te Bayonne verzoeken rekening en verantwoording af te leggen over de door Mr. Wynaendts ontvangen fondsen en de door Z.W.E.G. gedane uitgaven. Zulks is noodig, daar anders Baron van Voorst en ik Uwer Excellentie geen definitieve afrekening kunnen inzenden.

Over de benoeming van den heer Wynaendts moge ik verwijzen naar het rapport van voornoemde gezantschapssecretaris, dat ik mij bereids veroorloofde Haar in afschrift te doen geworden.

Hiernevens gelieve Uwer Excellentie copie aan te treffen van een brief van Mr. Wynaendts gericht tot Dr. Sevenster, d.d. 2 Juli l.l., die wellicht Hare belangstelling zal hebben.

13. Naar aanleiding van Uwer Excellentie's telegram van 4 dezer, luidende:

„Blijkens heden ontvangen telegram van Frank Palais-Plage van 18 Juni zouden Cannes 1000 réfugiés verblijven stop gelieve onderzoeken en indien noodig maatregelen nemen.”,

trachtten de heer Sevenster en ik ons uit Bourg Madame telefonisch met de Consuls te Nice en te Cannes in verbinding te stellen, hetgeen niet mogelijk bleek. In verband daarmede werden door den Consul-Generaal telegrafisch inlichtingen ingewonnen; zoodra deze mij bekend zullen zijn zal ik niet nalaten Uwe Excellentie daaromtrent in te lichten.

Waarschijnlijk betreft het hier dezelfde Nederlanders waarover ik mij veroorloofde Haar op 19 Juni l.l. uit Bordeaux het volgende telegram te zenden:

„Consul Pays-Bas Nice télégraphie que nombreux ressortissants hollandais le prient faire venir bateau hollandais port méditerranéen permettant évacuation analogie évacuation britannique stop veuillez télégraphier réponse directement Nice.”.

14. Heden ontving ik van Hr. Ms. Gezant in Frankrijk een telegram, waarin Jhr. Loudon mij mededeelde, dat een Deutsche commissaris sinds 4 Juli te Parijs beraadslaagde over het vluchtelingen-

vraagstuk in het algemeen. Ik veroorloofde mij Uwe Excellentie hierover te seinen.

15. Van Dr. Sevenster werd vernomen dat dezelve een telegram van H.K.H. Prinses Juliana had ontvangen, waarin Hoogst-Dezelve den Consul-Generaal aanzocht het voorzitterschap van het Fransche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis op zich te nemen. De Consul-Generaal heeft Harer Koninklijke Hoogheid rechtstreeks bericht dit vereerende aanbod dankbaar te zullen aanvaarden; bovendien heeft dezelve Uwe Excellentie hiermede in kennis gesteld.

Aangezien Dr. Sevenster op laatstgenoemd telegram geen bericht mocht ontvangen, moet worden aangenomen dat hetzelve in het ongereede is geraakt. De Consul-Generaal vroeg zich in verband daarmee af of zijne benoeming effectief was geworden, of dat hij alsnog op eenig bericht terzake diende te wachten.

Hoewel ik mij niet verheelde, dat het Uwer Excellentie's bedoeling is dat het Fransche Comité, evenals het in Engeland opgerichte, zal functioneeren onder de auspiciën van het Internationale Comité van het Roode Kruis te Genève, en de goedkeuring van dit lichaam derhalve uiteraard verkregen moet worden, meende ik te mogen aannemen dat deze toestemming inmiddels is verworven. Het is immers niet aan te nemen dat het „London Committee" de vereiste sanctie zou hebben bekomen, en zulks met het Fransche Comité niet het geval zou zijn.

In verband hiermede meende ik Dr. Sevenster te mogen adviseeren te handelen alsof zijne benoeming tot voorzitter van het Fransche Comité inmiddels perfect was geworden.

16. Op pagina vier van mijn rapport, gedagteekend Biarritz, 22 Juni 1940, stelde ik Uwe Excellentie o.m. in kennis van de maatregelen die waren genomen om te verhinderen dat Nederlandsche, voor vluchtelingen bestemde fondsen, in Deutsche handen zouden vallen.

Hier ter stede ontmoette ik Miss Downe van het Amerikaansche Roode Kruis die destijds in Bordeaux de leiding dezer instelling daar ter plaatse had gehad.

Deze even bejaarde als welwillende dame stelde mij voor langs veiligen weg eenen brief aan den functionaris van het Amerikaansche Roode Kruis, die in Bordeaux was gebleven, te zenden. Ik vatte deze gelegenheid om inlichtingen over bedoelde fondsen te verkrijgen met gretigheid aan, en richtte terzake eenen brief tot den heer Allen.

Helaas was Miss Downe's vriendelijkheid grooter dan hare efficiency. De brief in kwestie geraakte in het ongereede, en het is slechts aan de doortastendheid en de volharding van Jhr. Snouck Hurgronje te danken dat deze missive niet in Deutsche handen is gevallen. Nadat de Gezantschapsraad had vastgesteld dat het onderhavige schrijven naar alle waarschijnlijkheid bij vergissing gepost was, stelde hij een onderzoek op de posten in, en mocht de voldoening smaken het reeds gestempelde, in originali hiernevensgaande bescheid terug te vinden.

Na deze ervaring werd besloten van de diensten van Miss Downe geen gebruik meer te maken. Inmiddels werd van Dr. Sevenster vernomen dat bedoelde fondsen op een rekening van het Amerikaansche Roode Kruis bij de National City Bank zijn gestort. Bijzonderheden waren den Consul-Generaal niet bekend, weshalve thans, door tusschenkomst van het Zweedsche Gezantschap te dezer stede, een nader onderzoek wordt ingesteld.

17. Op 5 Juli telefoneerde ik van Puigcorda, de Spaansche grensstad gelegen tegenover Bourg Madame, met Hr. Ms. Gezantschap alhier naar aanleiding waarvan Uwer Excellentie dezerzijds telegram No. 18 werd gezonden. Tengevolge van de slechte telefoonverbinding is de redactie van genoemd telegram weinig gelukkig geworden waarvoor ik Haar bij dezen mijne verontschuldigingen moge aanbieden. Ter verduidelijking van het hierbedoeld draadbericht zij het volgende aangeteekend.

Op 5 Juli l.l. was Hr. Ms. Gezantschap in Frankrijk over bescheiden plaatsen verdeeld. Jhr. en Mevrouw Loudon vertoefden met de Heeren van Karnebeek, Voorbeytel en Janse te La Bourboule. De militaire missie hield zich in de omgeving van Vichy op. Baron van Pallandt hield op instructie van Hr. Ms. Gezant met eenige Heeren verblijf op het Château de Seillac, terwijl Dr. Sevenster met het resterende Gezantschap- en Consulaatspersoneel te Montauban vertoefde. Met het oog op de gebrekkige telegraafverbindingen was van eenig nauw contact geen sprake. De moeilijkheid was dat te La Bourboule geen hotelruimte beschikbaar was, weshalve Jhr. Loudon zijnen staf had gelast voorloopig niet daarheen te komen.

De Heer Sevenster stelde zich, m.i. terecht, op het standpunt dat hij slechts dan voor de Nederlandsche vluchtelingen nuttig werk kon verrichten indien hij met de centrale Fransche autoriteiten overleg kon plegen. In verband daarmee besloot de Consul-Generaal na

ons onderhoud naar La Bourboule te vertrekken, teneinde aldaar met Hr. Ms. Gezant, den Franschen onder-Minister voor vluchtelingen en eventueel nog met andere autoriteiten te beraadslagen. Het resultaat dezer besprekingen zal Dr. Sevenster mij, zoo noodig in cijfer, mededeelen.

In dit verband zij opgemerkt dat het voor de geheele behandeling van het vluchtelingen-vraagstuk van veel belang is te weten hoe de verhouding van de Nederlandsche tot de Fransche Regeering op het oogenblik is. Aangezien mij bekend is dat Uwe Excellentie via Zwitserland contact met Jhr. Loudon heeft, meende ik den heer Sevenster te kunnen verzekeren dat hem op dit laatste punt door den Gezant de gewenschte opheldering zou kunnen worden verschaft.

Volgens een op 5 Juli in de Fransche pers gepubliceerd communiqué was tusschen de Fransche en de Deutsche autoriteiten overeenstemming bereikt, om voorloopig alleen de vluchtelingen, afkomstig uit het *onbezette* gebied naar hunne woonplaatsen terug te vervoeren. Deze taak zoude op 15 Juli volbracht moeten zijn, doch de heer Sevenster meende dat hiermede aanzienlijk meer tijd zou zijn gemoed, daar het niet duidelijk is op hoedanige wijze deze *réfugiés*, door het gebrek aan vervoermiddelen, naar hun haardsteden kunnen terugkeeren.

Voor de vluchtelingen afkomstig uit bezette gebieden was de volgende regeling ontworpen. Deze *réfugiés* dienden op te geven waarheen zij wilden terugkeeren; door de bevoegde autoriteiten zou alsdan worden onderzocht of derzelver woningen al of niet waren verwoest, en tevens of in de gemeente hunner inwoning al of niet voedselgebrek heerschte. Indien niets zich tegen den terugkeer verzette, zouden deze vluchtelingen daaromtrent bericht krijgen.

Ik vraag mij af of de terugkeer der vluchtelingen naar Nederland wel vlot zal verlopen. In dit verband moge ik opmerken dat Dr. Boon te San Sebastian van een te Berlijn gedetacheerd Spaansch diplomaat, die als koerier via Nederland en België naar Spanje was gereisd heeft vernomen, dat de Deutsche Regeering, Deutsche onderdanen wier huizen door Britsche bombardementen zijn verwoest, — met name in het Rijnland — naar de lage landen evacueert. Wellicht staan Uwer Excellentie hieromtrent reeds nadere inlichtingen ter beschikking.

18. Indien zulks mogelijk zoude zijn ware ik Haar erkentelijk indien Uwe Excellentie mij per luchtpost of per Britschen koerier courantenknipsels, en eventuele andere bescheiden die voor het vluchtelingen-vraagstuk van belang zijn wilde doen toekomen.

*De Regeeringscommissaris voor Vluchtelingen
in Frankrijk,*

(w.g.) H. F. L. K. VAN VREDENBURCH.

Luchtpostbijlage ad No. 1151

CONSULAT DES PAYS-BAS À BAYONNE

le 2 juillet 1940.

Rapport Entrevue à la Kommandantur

Ce matin 2 juillet, je me suis rendu à la Kommandantur qui venait de s'installer ce jour à l'Hôtel de Ville à Biarritz. Ayant décliné ma qualité, je fus très aimablement reçu par le Hauptmann, Peters, commandant de la place qui m'a prié de venir avec lui dans son bureau particulier. Il y avait en outre son adjoint, un lieutenant, qui a immédiatement pris la parole et qui semble être le véritable organisateur du commandement allemand à Biarritz. J'ai exposé à ces Messieurs que j'étais venu pour leur faire part de l'existence de ce consulat et pour mettre au point les relations qui pouvaient exister entre lui et la Kommandantur. J'ai ajouté que mon occupation principale était pour le moment de venir en aide aux réfugiés néerlandais et de préparer leur rapatriement et qu'il pouvait y avoir intérêt dans ces conditions que les autorités allemandes de l'occupation collaborent avec moi à ces fins.

J'ai toutefois cru devoir observer que j'avais été nommé en dernier ressort par le Ministre des Affaires Etrangères, le Gouvernement se trouvant à Londres, et que je dépends de la Légation des Pays-Bas en France. Le lieutenant m'a répondu que l'Allemagne ne considère pas les Hollandais comme des ennemis qu'en conséquence, rien ne s'oppose à ce que le Consulat fonctionne à Biarritz, même si le titulaire dudit Consulat devait dépendre de la Légation des Pays-Bas en France.

Il n'y aurait aucune difficulté, m'expliqua-t-il, aussi longtemps que les autorités allemandes n'avaient reçu notification de ne plus con-

naître ladite Légation et en conséquence les fonctionnaires dépendant d'elle.

Enfin j'attirais l'attention de ces Messieurs sur le fait que j'avais fait placer l'écusson aux armes des Pays-Bas audessus de la porte. Il m'a répondu „Reine Formsache” et qu'il n'y voyait aucun inconvénient. N'ayant pas cru utile d'engager avec ces messieurs une discussion sur des questions politiques nous en sommes restés là. Le but de ma visite n'était en effet pas autre que d'établir un contact de fait avec l'autorité occupante dans l'intérêt des réfugiés néerlandais. La Kommandantur a pris note de l'adresse de ce Consulat et de mon nom et il a été entendu qu'on s'entendrait sur toute question d'ordre pratique.

Le Consul des Pays-Bas à Bayonne,
(s.) J. WYNAENDTS.

LEGATION DES PAYS-BAS

Madrid, July 3rd. 1940.

No. VI.

Mr. Richard Allen,
American Red Cross, Bordeaux.

Dear Mr. Allen,

Through your Red Cross representative here in Madrid, Miss Downe we learn that you are still in Bordeaux.

As you will probably know, it has been decided before I left Bordeaux, that the collective American and Dutch funds for helping Dutch refugees were to be put if possible in the hand of the American Red Cross in Bordeaux bij Mr. Sevenster our Consul-General in Paris, and Mr. Mähler Netherlands Consul in Bordeaux.

As I am carrying on the work for our refugees, temporarily through Madrid before returning to France, I would be very grateful if you could let me know where that money is, and the amount it has reached.

I am sending this letter in care of Miss Downe and would suggest that you send your reply to the Netherland Legation Madrid, as I may have to leave within a few days for France.

Thanking you in advance for any information or help you could give me,

Very truly,
(w.g.) H. F. L. K. VAN VREDENBURCH,
*Commissioner of the Dutch Government
for Refugees in France.*

Copie per luchtpost, origineel volgt per koerier.

Madrid, 9 Juli 1940.

*Zijner Excellentie den Heere Minister
van Buitenlandsche Zaken te Londen.*

Ik heb de eer ter kennis van Uwe Excellentie te brengen, dat Jonkheer van Panhuys mij inzage verleende van onderstaand telegram, dat door Uwe Excellentie gericht zou zijn geworden aan Hr. Ms. Gezant te Lissabon:

„Op verzoek Queen Wilhelmina Fund New York deel ik mede dat dit rechtstreeks en uitsluitend met regeeringscommissaris handelt, zoodat eventueele steunaanvragen steeds aan Londen moeten worden gezonden.”

Aangezien mij nopens deze aangelegenheid niets bekend is vermoed ik dat Uwer Excellentie's Instructies ter zake mij niet hebben bereikt.

In verband daarmee ware ik Haar erkentelijk indien zij mij telegrafisch, dan wel per luchtpost eenige opheldering ten deze wilde laten verschaffen.

*De Regeeringscommissaris voor Vluchtelingen
in Frankrijk,*
(w.g.) H. F. L. K. VAN VREDENBURCH.

BIJLAGE 8

Nota van 4 Juni 1940 van jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude omtrent hulpverlening aan Nederlandse oorlogsslachtoffers

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

NOTA OMTRENT HULPVERLEENING AAN
NEDERLANDSCHE OORLOGSSLACHTOFFERS

De slachtoffers zijn te onderscheiden in Nederlanders binnen en buiten de landsgrenzen.

De landgenooten, die zich buitenslands bevinden, zijn deels vluchtelingen, deels personen, die blijvend of tijdelijk buitenslands vertoefden en thans broedeloos zijn geworden. Zij omvatten zoowel militairen als burgers, waarbij mag worden aangenomen, dat het aantal burgers verre overwegend is, terwijl volgens de laatste berichten een zeer groot aantal vluchtelingen zich in Frankrijk bevindt.

Naar mijne meening dient de hulpverlening in den ruimsten zin te worden opgevat. Zoolang men nog in het onzekere verkeert omtrent het aantal noodlijdenden en omtrent de beschikbare geldmiddelen, dient men hulp te verleenen, waar de nood het hoogst gestegen is, afgescheiden van de vraag tot welke groep de hulpbehoevenden behooren en waar zij zich bevinden.

Wel laat zich aanzien, dat voornamelijk voor de landgenooten, die zich in het bezette gebied bevinden, weinig zal kunnen verricht worden; hoewel met deze mogelijkheid is rekening te houden, zullen inmiddels de bemoeiingen zich tot de landgenooten buitenslands moeten bepalen.

Voor deze hulpverlening zijn verschillende comité's gevormd, te weten:

1. het Netherlands Red Cross Committee, alhier ingesteld door H.K.H. Prinses Juliana, als voorzitter van het Nederlandsche Roode Kruis. Het ligt in de bedoeling, dat dit Comité een zoo uitgestrekt mogelijk terrein bestrijkt. De bijdragen worden van alle zijden verstrekt, en reeds zijn belangrijke giften uit Canada en elders ingekomen.

2. het Netherlands Emergency Committee, alhier samengesteld uit landgenooten, alhier woonachtig. De bijdragen zijn in hoofdzaak afkomstig van in Engeland gevestigde Nederlanders; tot dusverre bepalen zich zijn bemoeiingen tot de hulp aan vluchtelingen alhier.

3. het Queen Wilhelmina fonds, opgericht te New York blijkens bericht van Hr. Ms. Gezant in Washington. Het staat niet vast, of de bijdragen afkomstig zijn van Nederlanders in Amerika gevestigd, of ook van Amerikaansche burgers.

4. het Nederlandsch-Indische fonds, dat eveneens in New York zou worden gevestigd. De bijdragen zijn afkomstig van in Nederlandsch-Indië gevestigde Nederlanders.

Omtrent de bestemming der sub 3 en sub 4 genoemde fondsen zijn geen bijzonderheden bekend.

5. Pogingen zijn in het werk gesteld, om te geraken tot de stichting van een Amerikaansch relieffund, in den zin van het Hooverfonds voor België in den vorigen wereldoorlog, welk fonds dan bestemd zou zijn voor de bevolking in Nederland.

Het spreekt vanzelf, dat voor laatstbedoeld doel enorme bedragen zullen noodig zijn en het is nog twijfelachtig, of deze hulpverlening op voldoende schaal kan worden tot stand gebracht. Vaststaat, dat de geldmiddelen van de sub 1 t/m 4 genoemde comité's te eenenmale ontoereikend zullen zijn, om eenige hulp van beteekenis in dezen zin te verleenen.

Het komt mij voor, dat onderlinge samenwerking van de verschillende comité's volstrekt onmisbaar is, om tot een doeltreffende hulpverlening te geraken. De Regeering heeft ten aanzien van de bestemming der gelden geen daadwerkelijke medezeggenschap. Het is te verwachten dat te eeniger tijd een beroep op de Regeering zal moeten worden gedaan voor geldelijken steun, hetgeen uiteraard die zeggenschap verzekert.

Intusschen mag worden aangenomen, dat de Comité's bereid zijn zich te richten naar de wenschen van de Regeering bij het nastreven van dit gemeenschappelijke doel. Teneinde de onderlinge samenwerking zooveel mogelijk te bevorderen, komt het aangewezen voor, dat een Regeeringscommissaris wordt benoemd, die deel uitmaakt van de verschillende comité's, en die daarin voorloopig een adviseerende stem heeft, voorzover hij niet reeds zitting had in een dier Comité's. Dit biedt het voordeel, dat de Regeering van den aanvang af op de hoogte is van de verrichtingen der verschillende comité's en te zijner tijd met volledige kennis van zaken zal kunnen beoordeelen, in hoeverre en op welke wijze zij geldelijke medewerking kan verleenen.

Het komt mij voor, dat een voorstel van de Regering, om in de verschillende comité's een Regeeringscommissaris te benoemen, stellig in goede aarde zal vallen. Aan de sub 3 en 4 genoemde Comité's ware dan een telegram te zenden waarvan het ontwerp hierbij gaat.

De ondergeteekende, thans Voorzitter van het sub 1 genoemde comité, stelt zich gaarne daarvoor beschikbaar.

Londen, 4 Juni 1940.

(w.g.) VAN LIDTH DE JEUDE.

BIJLAGE 9

Brief van 28 Augustus 1940 van jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude aan de Minister van Buitenlandse Zaken

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

Londen, 28 Augustus 1940.

Aan Zijne Excellentie den Minister van
Buitenlandsche Zaken te Londen.

In den laatsten tijd zijn van Jhr. van Vredenburg verschillende voorstellen ingekomen, om een aantal met name genoemde personen vanuit Lissabon naar andere landen te evacueeren, waaromtrent U.E.'s beslissing wordt verzocht.

Uit de overgelegde gegevens valt moeilijk te beoordeelen of deze evacuatie mogelijk en wenschelijk is. In sommige gevallen moet deze vraag bepaald ontkennend worden beantwoord; in andere gevallen zijn dubia aanwezig waarvan de beoordeeling ginds beter dan hier kan geschieden.

Ik zou dan ook geneigd zijn, de beslissing aan de daarvoor aan te wijzen autoriteit in Lissabon over te laten, ware het niet dat terwille van de eenvormigheid — met name ten aanzien van de te verleenen financieelen steun — centrale leiding zeer wenschelijk moet worden geacht.

Getracht zal worden een gedragslijn aan te geven, waarbij aan de hier aangestipte bezwaren zoo goed mogelijk wordt tegemoet gekomen.

Vooropgesteld moet worden, dat van een massa-verplaatsing in de gegeven omstandigheden wegens verschillende redenen geen sprake kan zijn, doch dat het geleidelijk afvoeren van vluchtelingen, die daarvoor in aanmerking komen, voorzover daarvoor scheepsgelegenheid aanwezig is, zooveel mogelijk dient te worden bevorderd.

In algemeenen zin geldt dit zoowel voor de vluchtelingen in Portugal en Spanje, als voor die in het onbezette gebied van Frankrijk, doch zoolang mannelijke Nederlanders van 10 tot 48 jaar dit gebied niet mogen verlaten, zal een enigszins beteekende afvoer daaruit niet wel mogelijk zijn.¹⁾

Als algemeene regel geldt, dat voor evacuatie uitsluitend voorschotten worden verstrekt en dus geen giften worden geschenken. Hoewel uiteraard aan het verleenen van voorschotten geen zware voorwaarden kunnen worden verbonden, worden toch zooveel mogelijk waarborgen voor terugbetaling vereischt.

Van de verleende voorschotten worden schuldbekentenissen opge maakt die door betrokkenen in tweevoud worden onderteekend. Als voorbeeld gaan een tweetal schuldbekentenissen hierbij, waaruit blijkt, hoezeer de gestelde voorwaarden kunnen uiteenlopen.

Elk geval moet op zich zelf worden beoordeeld en hoewel de algemeene regel op allen toepasselijk is, wordt, naar gelang van omstandigheden verschil gemaakt in het bedrag, dat wordt voorgeschoten en in de waarborgen die verlangd worden.

Het spreekt wel vanzelf, dat evacuatie slechts plaats vindt, indien deze de volledige instemming van betrokkenen heeft.

Daarbij zijn de navolgende richtlijnen in acht te nemen:

A. Evacuatie naar Engeland.

Reeds eerder werd door mij uiteengezet, dat evacuatie op ruime schaal naar hier mij wegens voor de hand liggende redenen niet wenschelijk voorkomt.

Trouwens voor evacuatie vanuit Lissabon wordt een Britsch visum gevorderd en reeds is gebleken, dat de Britsche autoriteiten daarmede uitermate karig zijn. In dit verband moge ik verwijzen naar mijn antwoord van 24 dezer op U.E.'s schrijven van 21 Augustus, No. 3837, waarin ik in overweging gaf, de Britsche autoriteiten te bewegen, om behalve voor hen die in militairen of regeeringsdienst treden, ook visa worden afgegeven voor diamantbewerkers, waarnaar hier vraag schijnt te bestaan en voor hen, die door alhier gevestigde bemiddelde familieleden kunnen worden opgenomen.

Voor hen, die in militairen of regeeringsdienst treden, behooren, naar mij voorkomt, de overtochtskosten van overheidswege te worden gedragen; voor de overigen zouden — indien zij worden toegelaten — de te verleenen voorschotten moeten worden verhaald op de werkgevers en op de familieleden.

Het komt gewenscht voor dat de aanvragen naar hier worden ingezonden, teneinde het verkrijgen van de noodige visa zooveel mogelijk te kunnen bevorderen.

B. Evacuatie naar de Britsche Dominions.

Het aantal vluchtelingen, dat aldaar een onderdak kan vinden is gering, wegens de hooge financieele eischen, aan de toelating verbonden, waaraan de meesten niet kunnen voldoen. Bovendien zijn Joodsche vluchtelingen in deze landen niet gewenscht, zoodat slechts weinigen in aanmerking komen.

Het heeft m.i. geen zin desbetreffende aanvragen naar hier te zenden, daar de ervaringen met de Hooge Commissarissen alhier weinig bemoedigend zijn en ook zij hunne regeeringen daaromtrent raadplegen.

Het komt dan ook beter voor dat evenals reeds geschiedde, deze aanvragen door tusschenkomst van de diplomatieke vertegenwoordigers, rechtstreeks van Lissabon aan de betrokken regeeringen te richten.

Als regel geldt, dat slechts indien de toelating op eigen kracht verzekerd is, zoo noodig voorschot voor de overtochtskosten wordt verleend.

C. Evacuatie naar Noord-Amerika.

Deze is minder moeilijk dan naar de Britsche Dominions, doch voor de toelating, die slechts wordt goedgevonden, indien de vastgestelde quota niet zijn uitgeput, wordt gevorderd of een affidavit, gesteld door vrienden of verwanten in Noord-Amerika gevestigd of het bewijs, dat over voldoende middelen wordt beschikt om in eigen onderhoud te voorzien. Wordt het affidavit of het vorenbedoelde bewijs onvoldoende bevonden, dan wordt het visum niet afgegeven.

Rekening is te houden met de beperkende bepalingen, waaraan het geldverkeer is onderworpen.

Ook voor deze aanvragen heeft het geen nut ze naar hier te zenden, en kunnen zij gevoeglijk door Lissabon rechtstreeks worden behandeld.

Als regel geldt ook dat slechts indien de toelating op eigen kracht verzekerd is, zoo noodig voorschot voor de overtochtskosten wordt verleend.

Een garantie voor terugbetaling van den sponsor, die het affidavit verschaft, is hierbij een aannemelijke waarborg.

D. Evacuatie naar Nederlandsch Oost-Indië.

In tegenstelling met de onder B en C bedoelde aanvragen komt het wenschelijk voor, dat de aanvragen voor Nederlandsch-Indië alhier beoordeeld worden, zulks temeer omdat de uiteindelijke beslissing omtrent toelating bij de Nederlandsch-Indische Regeering berust.

Bij deze aanvragen zijn dan de navolgende gegevens over te leggen: beroep, leeftijd, paspoortnummer, beschikbare middelen en eigendommen, gevraagd voorschot en geboden waarborgen, waarbij zoo mogelijk wordt opgegeven de bootgelegenheid, waarvan zal worden gebruik gemaakt.

E. Evacuatie naar Nederlandsch West-Indië.

Evacuatie naar West-Indië op enigszins ruimen schaal moet als uitgesloten worden beschouwd.

Wegens het geringe uitzicht aldaar loonenden arbeid te vinden wordt voor toelating het storten van hooge waarborgsommen vereischt. In Curaçao worden vluchtelingen slechts in uitzonderingsgevallen toegelaten, wegens schaarschte van voedsel en behuizing.

Het denkbeeld, door Jhr. van Vredenburg geopperd, om een groot aantal Joden naar Suriname te evacueeren, zal op deze bezwaren wel moeten afstuiten.

Met inachtneming van deze richtlijnen meen ik dat de eenvormigheid in de behandeling der aanvragen voldoende verzekerd is.

Indien U.E. zich met de aangegeven gedragslijn kunt vereenigen, waarmede ook de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Sociale Zaken instemmen, geef ik in overweging een zeker bedrag te storten bij het Gezantschap te Lissabon voor evacuatiedoelinden ten behoeve van baron van Harinxma, die Jhr. van Vredenburg is opge-

¹⁾ Potloodaant. van Vredenburg: Omdat er 2 maanden lang niets is gebeurd.

volgd als gedelegeerde van het London Committee of the Netherland Red Cross Society.

Een bedrag van £ 5000.— wordt voorshands ruimschoots voldoende geacht en vertrouwd wordt dat dit bedrag uit de particuliere fondsen kan worden geput, in welk geval beschikbaarstelling aan voornoemden gedelegeerde, die daarvan t.z.t. rekening en verantwoording zal hebben af te leggen, wenschelijk is.

Bij aanvaarding van dit voorstel, ware Hr. Ms. Gezant te Lissabon en baron van Harinxma met den inhoud van dit schrijven in kennis te stellen.

De Regeerings-Commissaris,

(w.g.) O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

BIJLAGE 10

Verslag van 28 Juni 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken over zijn bezoek aan Portugal in 1943

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken)

Ontvangen: 5. 7. '43.

Dossier: Verzorging Ned. Vluchtelingen.

Agenda Nr: M. 902/43.

A. K. Mr. Fortuyn
355/35/43.

Algemeen

Met ingang van 1 April 1943 werd krachtens de beslissing van den Ministerraad de zorg en de verantwoordelijkheid voor de legale vluchtelingen aan den ondergeteekende opgedragen.

Voor de toepassing van deze beslissing zou de overgekomen Nederlander (of apatrid) als legaal worden beschouwd vanaf het oogenblik, dat hij zich voor het eerst bij een diplomatieken of consulairen post heeft aangemeld.

In eene bespreking, die in het begin van het jaar met den Secretaris-Generaal van het Departement van Buitenlandsche Zaken en den toenmaligen Tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon Baron van Pallandt, plaats vond, werd door laatstgenoemde reeds onderstreept dat het, teneinde orde in de vluchtelingenverzorging te scheppen, dringend noodzakelijk is, dat het geheele werk krachtig en vanuit een punt geleid wordt en dat een einde gemaakt wordt aan den toestand dat meerdere instanties met voorbijgaan van dit centrale punt opdrachten geven. Zonder dat — zoo werd te verstaan gegeven — komt er geen einde aan den stellig op meer dan een punt onbevredigenden toestand.

De poging, ingesteld ter gelegenheid van het bezoek van Harer Majesteits Gezant te Madrid aan Londen om de vereischte voorlichting over den stand van zaken in Spanje te verkrijgen, mislukte goeddeels. De heer Schuller tot Peursum vertelde veel, doch kon niet de gegevens verstrekken waar het op aan komt.

De stemming onder de vluchtelingen, die vanuit Spanje in Engeland aankwamen, vestigde den indruk, dat aan de aan hen in dat land bestede zorg, veel ontbrak. De klachten, die bijna dagelijks binnenkwamen, verraadden eene bedenkelijke stemming.

Voorts baarde het feit, dat maar geen afrekeningen binnenkwamen van de gelden, die voor het werk aan Madrid waren verstrekt, ernstige ongerustheid. De indruk ontstond, dat, indien ten aanzien van de financieele administratie niet krachtig werd ingegrepen, de mogelijkheid aanwezig is, dat het geldelijk beheer in een chaotischen toestand kan geraken en eene behoorlijke verantwoording na korteren of langeren duur niet meer mogelijk zou zijn.

Ter illustratie vermeld ik b.v. dat gerapporteerd was dat in November 1942 een bedrag van 100.000 peseta's (circa fl. 12.000.—) tusschen Lissabon en Madrid was zoek geraakt.

En ten slotte was te Londen niet een behoorlijk inzicht te verkrijgen hoeveel lieden zich in Spanje ophielden, waar zij werden vastgehouden, waarom bepaalde personen niet waren doorgezonden en welke zorg aan de vluchtelingen in het algemeen werd besteed.

Deze en andere omstandigheden deden mij besluiten naar Lissabon te gaan om aldaar:

a. met den Consul-Generaal te Madrid het gevoerde en te voeren beleid te doorspreken, mede in verband met de talrijke ontvangen klachten.

b. kennis te nemen van de wijze, waarop voor de vluchtelingen in Portugal was en wordt gezorgd.

c. te onderzoeken of de noodige eenheid in het verzorgingswerk in Spanje, Portugal en elders aanwezig is.

d. een onderzoek te laten instellen naar het administratief financieel beheer, waartoe een accountant van de Bijzondere Algemeene Rekenkamer mij vergezelde en waarvoor door het Departement van Buitenlandsche Zaken aan het Gezantschap te Madrid opdracht gegeven werd zorg te dragen dat de boeken en alle financieele bescheiden tijdig te Lissabon aanwezig zouden zijn.

Ik had voorts met het Departement van Buitenlandsche Zaken afgesproken zoo noodig en zoo mogelijk naar Madrid door te reizen om aldaar ter plaatse ook van het werk kennis te nemen.

Voor mijn vertrek heb ik het Hoofd van het Bureau Inlichtingen van het Departement van Oorlog mededeeling gedaan van het doel

van mijn bezoek. Ik deed dit omdat wellicht niet te vermijden zou zijn, dat ook aanraking zou worden verkregen met den Vertegenwoordiger van dezen dienst in Lissabon. Genoemd hoofd verzocht mij in dit onderhoud mij op de hoogte te stellen van den stand van het verleenen van hulp aan landgenooten die illegaal trachten Spanje binnen te komen.

Dinsdag 1 Juni kwam ik te Lissabon aan. Woensdag 2 Juni d.a.v. arriveerden niet alleen de Consul-Generaal uit Madrid, doch ook Harer Majesteits Gezant.

Kort nadat ik de eerste besprekingen met de Heeren gehad had, bleek mij, dat niet voldaan was aan de ontvangen opdracht de Kasboeken en alle financieele bescheiden mede te brengen. Slechts enkele verzamelstaten waren aanwezig, welke voor het beoogde doel volkomen onbruikbaar bleken. Ik stond toen voor de keus of naar Madrid door te reizen of te trachten de stukken alsnog naar Lissabon te laten komen. Aanvankelijk besloot ik tot het eerste. Mij werd voortdurend voorgehouden, dat het zeer twijfelachtig was of de noodige visa konden worden verkregen, en zouden zij worden verleend, dit minstens een 14 dagen tijd zou vorderen. Ik heb toen besloten de visa toch aan te vragen, doch heb tevens opdracht laten geven de comptabele bescheiden naar Lissabon te zenden. *Deze stukken waren echter pas 15 Juni te mijner beschikking. Een en ander valt des te meer te betreuren, omdat mij inmiddels gebleken was, dat in den kring van de vluchtelingen gemompeld werd, dat te Madrid financieel „geknoei” plaats vond, althans plaats gevonden had.*

Nadat de ambtenaar van de Bijzondere Algemeene Rekenkamer kennis genomen had van de overgelegde bescheiden en met mij het overgelegde gegeven besproken had, kwamen wij tot de conclusie, dat het zuiver administratief onderzoek stellig een veertien dagen à drie weken zou vorderen. Ik heb toen de beslissing genomen met Dr. v. d. Putten naar Londen terug te keeren. Zooals uit dit verslag nader zal blijken, was ik tot de overtuiging gekomen, dat, alvorens mijn standpunt ten opzichte van meerdere kwesties definitief te kunnen bepalen, het gewenscht is, te Londen overleg te plegen. Ik liet den ambtenaar van de Rekenkamer achter, die thans te Lissabon bezig is contrôle van de overgelegde bescheiden voort te zetten.

Tengevolge van een en ander hebben de besprekingen voor een niet gering gedeelte een informatorisch karakter gedragen. Van den beginne af aan kwam daarbij scherp een karakteristiek in het volle daglicht: „Het gebrek aan instructies en directieven”. Het geheele beeld van het vluchtelingenwerk in Spanje vertoonde „opportunistische”. De verantwoordelijke instanties aldaar zien het vraagstuk zuiver als een Spaansch probleem. Elk geval en iedere omstandigheid werd afzonderlijk en los van een algemeen vluchtelingenbeleid gezien.

Er was dan ook uit de politiek, welke ten aanzien van de vluchtelingen in het algemeen werd gevolgd, geen gedragslijn af te leiden, die voor de toekomst zou kunnen gelden. Door Harer Majesteits Gezant en den Consul-Generaal werd telkens opnieuw met nadruk betoogd dat het volgen van zulk een lijn in Spanje zeer moeilijk is. Pas wanneer mijnerzijds zekere wenschen werden kenbaar gemaakt, werd schoorvoetend toegegeven, dat er te ontginnen mogelijkheden zijn.

Het informatorische deel van het werkprogram zou eerder tot een einde zijn gebracht, indien niet in den kring van vluchtelingen, die op het oogenblik van mijn aankomst in Portugal vertoefden of daar later aankwamen een zoo groote en zoodanige critiek op het vluchtelingenbeleid te Madrid was, dat deze zonder meer kon worden genegeerd. Nauwelijks hadden deze vluchtelingen van mijn verblijf in Portugal vernomen, of zij maakten mij hun verlangen kenbaar om over hun ervaringen in Spanje te spreken. Ik meende aan dit redelijk verzoek oor te moeten leenen. Het zou onjuist zijn om in dit verslag allerlei klachten, beschuldigingen, aantijgingen en feiten te noemen, welke mij over het vluchtelingenbeleid en de vluchtelingenverzorging in Spanje werden medegedeeld, waarvan de juistheid niet zonder meer kan worden vastgesteld.

Ik mag echter, hetgeen ik moest aanhooren, ook niet voorbijgaan. Het medegedeelde vertolkt een geestesgesteldheid, die ik hoogst bedenkelijk acht, het verraadt bitterheid vanwege de opgedane ervaring, minachting voor autoriteiten omdat men meent vast te kunnen stellen, dat wat voor personen van andere nationaliteiten bereikt werd voor de Nederlanders niet te bereiken viel en ten slotte spreekt het

wantrouwen in de Regeering die deze dingen op zijn beloop laat. Het bewees ook, dat deze lieden reeds geruimen tijd in contact staan met Engeland en vol van critiek zijn b.v. over het vervullen van bepaalde functies door personen in Regeeringsdienst.

Ik laat een bloemlezing uit deze klachten volgen enkel om een indruk te geven van den geest die aangetroffen werd.

1. De vluchtelingen van andere nationaliteit b.v. Polen, Grieken, Egyptenaren, Czechen, Belgen, Engelschen hebben het kamp te Miranda in Spanje geruimen tijd eerder kunnen verlaten dan de Nederlanders. Data van vertrek van deze en andere nationaliteiten, nauwkeurig aangeteekend werden daarbij overgelegd.

2. Verschillende vluchtelingen gaven als algemeene conclusie dat indien men de Nederlanders vergelijkt met de meeste andere nationaliteiten, dan is er een onduidelijke ongelijkheid.

3. Sommige Nederlandsche vluchtelingen blijven maar voor maanden in Madrid rondhangen, worden nu en dan blij gemaakt doordat de Consul-Generaal of de Heer van Panhuys hun een datum van vertrek noemt — somtijds op één dag aan dezelfde vluchtelingen een anderen datum — terwijl dan later de teleurstelling komt dat zij niet kunnen vertrekken. Er is tegenspraak en verwarring.

4. Het personeel van het Consulaat-Generaal is niet voor zijn taak berekend en behandelt de vluchtelingen als een vervelende last.

5. Er zijn gevallen, waarvan de Consul-Generaal medegedeeld heeft dat hij de vluchteling niet uit Miranda kon bevrijden, terwijl deze dan door particulier initiatief van de zijde van andere vluchtelingen en omkooprij vrijkwam.

6. Men heeft vluchtelingen bij hun vertrek uit Spanje schuldbekentenissen laten teekenen, waarop kosten voorkomen, die nooit gemaakt zijn.

7. Vluchtelingen vertoeven soms voor langen tijd in de gevangenis voordat een consulaire ambtenaar met hen in contact treedt of althans eenige zorg aan hen besteedt.

8. Menschen van wie bekend is, dat zij niets gedaan hebben dan hun eigen belang zoeken, op wier leven tijdens het verblijf in Frankrijk of Spanje onnoemelijk veel is aan te merken, b.v. in zedelijk opzicht, worden bij voorrang naar Engeland geroepen en in Regeeringsfuncties geplaatst.

9. Een vluchteling durfde op rustige wijze tweemaal te verklaren: „Ik kan niet nalaten te verklaren, dat mijn conclusie t.a.v. den Consul-Generaal inzake het vluchtelingenwerk is, dat deze absoluut te kwader trouw is en dat hij eigenlijk de menschen niet uit Miranda wil hebben.” De vluchteling verklaarde voorts dat hij deze verklaring ook in het bijzijn van den Consul-Generaal zou volhouden.

10. Een andere, niet tot de jeugdige vluchtelingen behorende Engelandvaarder deelde mee: „Ik wensch met nadruk te zeggen, dat ik naarmate ik Engeland dichter nader, al meer en meer het vertrouwen in onze Nederlandsche Regeering verlies en er thans tegen opzie, mij aldaar onder die Regeering te moeten scharen.”

11. Tenslotte werd in een langdurig onderhoud belicht, dat in Frankrijk, Spanje en Portugal niets was en werd gedaan om Nederlanders illegaal uit Zwitserland, Duitschland en Nederland te brengen, terwijl men meende te weten, dat andere nationaliteiten in dit opzicht groot succes hadden bereikt.

Genoeg om aan te duiden, welke stemming werd aangetroffen. Ook al zou men zelfs aannemen, dat voor al deze klachten geen enkele grond aanwezig is, dan vertolkt de aangetroffen geestesgesteldheid, dat er dringend noodzaak is maatregelen te nemen.

Uiteraard is niet nagelaten aan H.M. Gezant en den Consul-Generaal mededeeling te doen van den inhoud van deze klachten. Ten aanzien van ieder onderdeel wordt de juistheid, telkens weer onder aanroeping van de moeilijkheden in Spanje en onder mededeeling dat een buitenstaander het beleid in Madrid nooit kan beoordeelen, ontkend.

Deze betoogen overtuigden mij allerminst en ik ben in mijn meening later versterkt. Een paar dagen voor het vertrek van den Heer Schuller tot Peursem heb ik Zijne Excellentie onder vier oogen medegedeeld, dat ik hem niet mocht verzwijgen, dat ik zekere aanwijzingen bezat, dat er te Madrid op geldelijk gebied wellicht kleine, maar toch financieele onregelmatigheden hadden plaats gehad.

Dit geschiedde nadat de comptabele stukken van het in te stellen onderzoek waren overgedragen. Of deze mededeeling invloed heeft uitgeoefend kan ik niet beoordeelen. Ik constateer alleen, dat Harer Majesteits Gezant mij op den dag voor zijn vertrek toen ik afscheid van hem nam en de heeren wisten dat ik ook zou vertrekken, mij een

rapport overhandigde van den boekhouder Schwartz waaruit opnieuw duidelijk van financieele onregelmatigheden blijkt en waarin zeer waardevol materiaal voorkomt om de toestanden, die in Madrid geheerscht hebben te onderzoeken en op te ruimen, wat thans nog als volstrecte ondeugdelijkheid, gehandhaafd wordt.

Het kan volstrect niet door den beugel, dat mij dit rapport op het allerlaatste oogenblik werd overhandigd. Maar nog erger is, dat mij een dame, die door den boekhouder Schwartz als volgt wordt belicht: „De conclusie is, dat, indien deze personen (moeder en zoon Lighthart) *werkelijk te goeder trouw* gehandeld hebben, zij zoodanig ongeschikt zijn voor hun taak, dat een verder samenwerken, die onnoodige uitgave van groote sommen gelds met zich mede zou brengen”, door Harer Majesteits Gezant en den Consul-Generaal wordt voorgedragen om in de toekomst een beteekenende functie in het vluchtelingenwerk te vervullen.

Over de sfeer waarin en de omstandigheden waaronder de besprekingen werden gevoerd en het noodzakelijke beeld moest worden verkregen, maak ik nog een drietal opmerkingen.

Is het uit de verte, want dat is Lissabon ten opzichte van Madrid, reeds moeilijk een diagnose vast te stellen, die moeilijkheden waren en worden onnoodig vergroot.

Te Lissabon bleek mij voor het eerst, dat, nadat mij de zorg voor het vluchtelingenwerk was opgedragen, zonder mijn voorkennis aan den heer Maas Geesteranus vanuit Londen opdracht was gegeven met Harer Majesteits Gezant te Madrid het vluchtelingenbeleid te doen spreken. Dit was enkele weken geleden geschied. De Heer Schuller tot Peursum greep — en niet ten onrechte — dan ook bij een bepaald onderwerp de gelegenheid aan mij op te merken, dat hem weinig duidelijk was, welke bewindsman en welke instanties te Londen belast was met de zorg voor dezen arbeid, te meer aangezien hij uit den betrekkelijken brief van Buitenlandsche Zaken, waarbij mijn komst was aangekondigd, meende te mogen lezen dat ik slechts te maken heb met enkele *administratieve en financieele* kwesties.

In de tweede plaats ontstond er rumoer en onrust onder de Heeren Schuller tot Peursum, Flaes en de Bruyn Tengbergen toen te Lissabon plotseling aangekondigd werd dat 30 Nederlandsche vluchtelingen, die legaal in Spanje verbleven illegaal over de Spaansch-Portugeesche grens zouden worden vervoerd. De tijdelijk zaakgelastigde te Lissabon was te voren niet op de hoogte gesteld van het voornemen tot het uitvoeren van dit plan. De Gezant te Madrid scheen wel op de hoogte te zijn doch mopperde mee, aangezien voor al deze menschen de Spaansche uitreis visa waren verleend, het Engelsche visum was aangevraagd en de uitreis op legale wijze een kwestie van enkele dagen zou zijn.

Mij was hoewel het een ingrijpen in de zorg van legale vluchtelingen betrof niets bekend. De betrokken dienst te Lissabon vond het evenmin noodig, hoewel daartoe ruimschoots gelegenheid heeft bestaan, mij op de hoogte te brengen. Mijn ergernis daarover werd nog grooter toen mij een telegram uit Londen getoond werd, waarin Buitenlandsche Zaken opdracht aan den tijdelijk Zaakgelastigde gaf in zake het voorrang verlenen bij het wegvoeren van deze menschen, waaronder zich 4 Luxemburgers, althans 1 vrouw en ook apatrieden bevonden, terwijl een 30 andere dienstplichtigen op vervoer vanuit Lissabon wachtende waren. In dit telegram werd het zelfs niet noodig geoordeeld een wenk te geven ter zake met mij overleg te plegen. De beslissing van den Ministerraad, dat de zorg en de verantwoordelijkheid voor de vluchtelingen in vollen omvang bij mij berust vanaf het oogenblik, dat de vluchteling zich voor het eerst bij een diplomatieken of consulairen post heeft gemeld, schijnt nog weinig te zijn doorgedrongen.

Ik behoef wel niet te zeggen, dat ik mij eens doch geen twee maal zonder gevolgen in een positie laat brengen als te Lissabon geschied is.

Bevindingen:

a. Portugal:

Het aantal vluchtelingen te Portugal, dat op overbrenging naar Engeland wachtende was, bedroeg tijdens mijn verblijf te Lissabon ± 57. Een betekenend gedeelte is reeds hier aangekomen. Voorts verblijven aldaar nog gedurende maanden een klein aantal personen, die om gezondheidsredenen of leeftijd in Portugal zullen verblijven, dan wel omtrent wier eindbestemming eene beslissing dient te worden genomen.

Onder deze eerste groep van personen bevinden zich 2 vrouwen. Een ervan (een medica) zou op verzoek van het Departement van Oorlog overgebracht worden. Bij Binnenlandsche Zaken is daarvan niets bekend. Ten aanzien van de andere schijnt Madrid, in strijd met de gegeven opdracht de vrouwen van dienstplichtigen niet voor Rijks-rekening naar Engeland te laten overkomen, toch toestemming

gegeven te hebben naar hier te vertrekken. Deze beslissing valt zeer te betreuren (zie hierna).

De vluchtelingen worden in Portugal centraal ondergebracht in het Kustplaatsje Praia das Macães. Daartoe worden naar gelang van behoefte van een of meer eenvoudige hotels in dit badplaatsje gebruik gemaakt. De materiele verzorging laat niet te wensen over. Geen enkele klacht werd dienaangaande vernomen. Met de directe zorg voor de menschen is belast de heer Zeelander, die sinds enkele jaren in Portugal verblijft en het volledig vertrouwen van de vluchtelingen schijnt te hebben. De heer Zeelander verricht den arbeid kosteloos en maakte op mij een gunstigen indruk en weet bepaald leiding te geven.

De kosten van verzorging worden, door verpleging buiten de stad, binnen zeer redelijke grenzen gehouden.

Ten aanzien van een enkel punt bevredigt mij de toestand echter niet.

a. Van tijd tot tijd worden personen blijvend of voor geruimen tijd achtergehouden, zonder dat daartoe blijkbaar aan Londen toestemming wordt gevraagd.

b. Tusschen Spanje, Portugal en Londen bestaat niet dezelfde methode wat betreft het toekennen van zakgeld, eerste uitrustingskosten e.d.

c. Niet alle vluchtelingen zijn steeds te Praia ondergebracht. Den laatsten tijd is het voorgekomen, dat naar Londen ontboden personen gedurende geruimen tijd in Lissabon in dure hotels werden gehuisvest met als gevolg, dat tegenstellingen werden gewekt en de te verhalen of voor 's Rijks rekening te nemen kosten onnodig hoog zijn opgelopen. De hotel-reserveering schijnt in meer dan een geval door Madrid in Lissabon verzorgd te zijn, hetgeen, afgescheiden van het zoeven onjuiste gevolg, ook principieel onjuist schijnt.

d. Lissabon ontvangt bij vertrek van de vluchtelingen uit Madrid blijkbaar geen enkele inlichting omtrent de doorgezonden personen.

e. Tenslotte bestaat, naar mijn oordeel, te Lissabon dringend behoefte aan een tusschenstation, waar lieden, die in Spanje niet of nagenoeg niet bekend zijn, tijdelijk worden gehuisvest. Tijdens mijn verblijf in Portugal werd te Praia b.v. een vluchteling zonder slag of stoot opgenomen, die beweerde Nederlander te zijn. Op mijn suggestie werd aan den vertegenwoordiger van den inlichtingendienst een onderzoek gevraagd. Uit dit onderzoek bleek, dat de betrokkene Duitscher was, geen Nederlandsch sprak, ja zelfs in geheel zijn leven nooit een dag in Nederland vertoefd had. Ik acht het onmiddellijk opnemen van dergelijke lieden in den Nederlandschen kring van vluchtelingen, politiek gesproken, hoogst bedenkelijk. Het dreigt daarnaast ook de zoo noodzakelijke sfeer onder de aanwezige Nederlanders te verstoren.

De materiele verzorging en het geldelijk en administratief beheer geschieden thans op en door de Legatie. Ik heb voor Lissabon hier tegen voorshands geen bezwaar. Indien het illegale vluchtelingenwerk, waarover later nader wordt gehandeld, ter hand zou worden genomen en resultaten zou opleveren, zal de vraag onder het oog moeten worden gezien, of het geen aanbeveling verdient den arbeid van de Legatie te beperken tot dat gedeelte van het werk, wat meer eigenlijk tot haar taak behoort, n.l. de aanraking met de Portugeesche autoriteiten.

b. Spanje.

In Spanje was de status quo op het oogenblik van mijn verblijf in Portugal aldus:

- a. in de gevangnissen verbleven: 8 vluchtelingen;
- b. in résidence forcée waren ondergebracht: 34 vluchtelingen;
- c. in Miranda zijn geïnterneerd: 50 vluchtelingen;
- d. in Madrid waren in vrijheid: 87 vluchtelingen.

De onder a, b en c bedoelden zijn goeddeels personen van dienstplichtigen leeftijd.

Tot groep d behoort een enkele vluchteling van dienstplichtigen leeftijd. De meesten zijn echter vrouwen en kinderen.

Van de 50 in Miranda geïnterneerden zullen 42 worden vrijgelaten. De Spaansche autoriteiten hebben toegezegd deze lieden naar de Portugeesche grens te zullen geleiden, zoodra de Portugeesche en Engelsche visa welke zijn aangevraagd, zijn verkregen.

Met H.M. Gezant is besproken onmiddellijk pogingen aan te wenden voor de 8 overblijvenden eveneens invrijheidstelling te bevorderen.

Voor de 34 personen, in de résidence forcée ondergebracht, zijn blijkbaar nog geen pogingen aangewend uitgeleide te bekomen. Besproken werd te pogen deze lieden illegaal te doen wegvoeren.

Ten aanzien van de 87 in Madrid vertoevenden wordt nagegaan, op welke wijze afvoer uit Spanje het spoedigste kan plaats vinden.

Onder deze groep van personen bevinden zich vrouwen, die reeds maanden en maanden op de vrijlating van hun echtgenooten wachten. Het is volkomen onduidelijk waarom ten aanzien van hen niet hetzelfde beleid is gevolgd als ten opzichte van andere vrouwen van dienstplichtigen, die naar Suriname of Jamaica worden geëvacueerd.

Madrid heeft daardoor alsmede tengevolge van het feit, dat aan enkele vrouwen van dienstplichtigen vergund werd naar Engeland te vertrekken, een toestand geschapen, die zeer bedenkelijk is. Reeds thans wordt door een dienstplichtige die zich in Engeland bevindt, geëischt dat zijn echtgenoot, op Jamaica verblijvende, alsnog op Rijkskosten naar hier wordt overgebracht. Hij gevoelt zich onrechtmatig behandeld nu aan andere dienstplichtigen wel is toegestaan hun echtgenooten naar hier te laten komen. De gevallen in Madrid schijnen nog harder. Het is haast onmogelijk nu 6-8-10 maanden en langer vergund werd de loslating van de echtgenooten in Spanje af te wachten, thans te beslissen, dat de wegen van man en vrouw en kinderen gescheiden worden. Anderzijds is het hoogst bedenkelijk, aangezien tal van vrouwen verplicht werden naar Jamaica te vertrekken en daar te blijven, terwijl hun echtgenooten naar Engeland geroepen werden, toe te staan, dat zij in een uitzonderingspositie geplaatst worden.

Ik meen, dat het in de gegeven omstandigheden 't beste is de mannen met de vrouwen naar Jamaica te laten reizen en de dienstplichtigen vandaar naar hier te laten overkomen. Het gaat i.c. slechts over enkele gevallen.

Mijn indruk over het beheer en de verzorging in Spanje kan ik als volgt samenvatten.

a. Ondanks de tegenspraak van H.M. Gezant en den Consul-Generaal blijf ik van meening, dat ten aanzien van de vrijlating der vluchtelingen niet die resultaten bereikt zijn, die verkregen hadden moeten worden. Of gemis aan voldoende invloed dan wel gebrek aan personeel, dan wel onvoldoende activiteit of het niet gebruik maken van door anderen aangewende middelen daarvan de oorzaak is, ligt niet aan mij te beoordeelen. Met name staat voor mij ook vast, dat de tijdsduur van het wegvoeren uit Spanje, na de beslissing van het vrijgeven, veel te veel tijd vordert. Op dit punt is, vergeleken met andere nationaliteiten een onduidelbare achterstelling aanwezig.

b. Van een georganiseerd opsporingswerk naar Nederlanders, die mogelijk in Spaansche gevangnissen verblijven, is niets gebleken. Men leunt in dit opzicht volledig op de hulp van de diensten van andere nationaliteiten, die uiteraard allereerst aan hun eigen lieden denken.

c. Over de materiele verzorging in Miranda en Madrid zijn weinig of geen klachten vernomen. Een der vluchtelingen deelde mij mede, dat de verzorging in Madrid gerust wat minder kon zijn.

d. De mededeelingen omtrent de activiteit der verschillende consulates zijn zeer onderscheiden. In het algemeen wordt zoodra het contact maar gelegd is, wel gezorgd voor zakgeld en extra voedsel.

e. De verzorgingskosten, die in Madrid per man en per maand gemaakt worden, schijnen ontstellend hoog. De Heeren deelden mij mede, dat ieder persoon niet minder dan £ 60. per maand kost. Ik acht dit volstrekt onhoudbaar en nooit te verantwoorden.

f. Naast de materiele verzorging (onderbrenging in een hotel, kleedijvoorziening en verstreking van zakgeld) is in sociaal en ethisch opzicht practisch nooit iets voor de vluchtelingen, die in Spanje op vertrek wachten, gedaan. Ieder inzicht wat mogelijk is om menschen, die aan zichzelf zijn overgelaten, en dreigen te vallen, staande te houden, heeft ontbroken. Aan versterking of het op peil houden van het moreel is niet de minste aandacht geschonken. Vraagstukken als ontspanning, lectuurverschaffing, e.a. bleven practisch onaangeroerd.

g. De gedragingen van de menschen zijn niet gevolgd. Een betrouwbaarheidsonderzoek werd niet ingesteld. Een gefundeerd oordeel b.v. over de menschen, die mogelijk voor tewerkstelling bij de Regeering naar Londen zouden kunnen worden geroepen, kan niet worden gegeven.

h. In het administratief geldelijk beheer is een zeer groote en onverantwoordelijke achterstand. Tal van uitgaven tot belangrijke bedragen zijn niet door bewijsstukken gedekt. Voor betekenende voorschotten, maanden geleden reeds door Madrid aan derden verleend, werden geen afrekeningen ontvangen. Het thans aanhangige onderzoek dient uiteraard afgewacht te worden.

Zonder mij ook maar in het minst uit te spreken en iemand te beschuldigen, moet ik er de aandacht op vestigen, dat ik naast de aanwijzingen, die ik omtrent enkele financieele onregelmatigheden reeds in mijn bezit had, twee dagen voor mijn vertrek uit Lissabon een stuk

in handen kreeg, waarin omtrent de gedragingen op financieel gebied van enkele personen gegevens voorkomen, die hoogst bedenkelijk luiden en waarvan de juistheid alleen door een onderzoek te Madrid kan worden vastgesteld.

i. De opmerkingen onder *a* en *b* voor Portugal gemaakt gelden ook voor Spanje.

Het zou onbillijk zijn er niet de aandacht op te vestigen, dat voor den weinig bevredigenden gang van zaken te Madrid stellig enkele verzachtende omstandigheden zijn aan te voeren. Het gemis aan behoorlijk geschoold personeel heeft zich doen gelden. De dienst te Madrid werd onvoorbereid voor een hoeveelheid werk geplaatst, wat niet onderschat mag worden. Het gebrek aan inzicht te Londen omtrent den gang van zaken en het niet verstrekken van de noodige algemeene directieven bij de zorg in acht te nemen, zal mede invloed uitgeoefend hebben.

Een en ander doet niet af aan het feit, dat het geheel hoogst onbevredigend is en te Madrid een grondige reorganisatie noodig is.

De maatregelen, die m.i. direct noodig zijn, kunnen als volgt worden samengevat:

1. Ontnemen aan het Consulaat-Generaal van alle zorg voor de vluchtelingen, anders dan wat van nature (zuiver Consulaat-werk) tot diens werkkring behoort.

2. De inrichting van een afzonderlijken dienst met een eigen leiding belast met de onderbrenging en de verzorging van de vluchtelingen alsmede van het administratief en geldelijk beheer. (Voorbeeld Jamaica). Deze dienst kan desgewenscht onder opper-toezicht van H. M. Gezant worden geplaatst.

3. Scherpe taakverdeling ten aanzien van het vluchtelingenwerk tusschen Gezantschap en Consulaat-Generaal.

4. Pogingen om de vluchtelingen, die in de Résidence Forcée verblijven, onmiddellijk te doen afvoeren.

5. Medewerking van de Engelsche Regeering vragen, opdat niet voor iedere dienstplichtige afzonderlijk machtiging van een hier in Engeland resideerende instantie tot afgifte van een Engelsch visum noodig is, hetgeen in veel gevallen een tijdsbesparing in den afvoer van 3 à 4 weken zou beteekenen.

6. Opdracht aan Madrid te verleen tot het organiseren van het opsporingswerk naar in Spanje in gevangnissen c.s. opgeborgen landgenooten.

Illegaal werk.

Ik ben tenslotte verplicht ook een enkele opmerking te maken over het vraagstuk van de hulpverlening aan landgenooten die nog niet in Spanje of Portugal verblijf houden.

Het komt mij voor, dat de gang van zaken met betrekking tot dit onderdeel weinig bevredigend is, zoo onbevredigend, dat van Joodsche zijde in Engeland overwogen wordt te trachten de handen zelf maar aan den ploeg te slaan en contacten met Spanje te zoeken om te pogen, lieden uit of via Frankrijk over de grens te brengen. Zou zulk een poging ook maar eenig resultaat hebben, dan wordt dit een aanfluiting van het beleid der Regeering, het dreigt een demonstratie te worden van ons onvermogen en het scheidt de kans, dat dezerzijds te ondernemen pogingen verstoord worden.

Enkele vluchtelingen — ik heb het reeds in herinnering gebracht — hebben op de noodzaak van dit onderdeel van het werk met kracht gewezen. Een heeft mij medegedeeld, dat hem in Nederland verzocht was aan de Regeering mede te deelen, dat dit stuk zorg bepaald behartigd dient te worden.

Er is — ik moet dit helaas vaststellen — aan dit illegaal vluchtelingenwerk in het verleden nagenoeg niets gedaan. Er geschiedt op dit terrein op dit oogenblik letterlijk niets.

Wat is de oorzaak?

Ik vrees dit, dat niet bekend is wie de zorg voor dit onderdeel van het werk heeft, althans dat daaraan geen leiding wordt gegeven.

Te Lissabon heb ik met den vertegenwoordiger van den inlichtingendienst, alsook met de Heeren uit Spanje, enkele besprekingen over het vraagstuk gehad en ben na overweging van een en ander tot de volgende conclusies gekomen:

1. Deze arbeid kost veel geld. Indien niet om te beginnen voor 1943 500 000 gulden ter beschikking wordt gesteld om dit werk aan te vatten, doet men beter niet te beginnen.

2. Het schijnt mogelijk vanaf de Spaansch-Fransche grens naar de Portugeesche grens een dienst te organiseren, waardoor het verblijf van overgekomenen in Spanje verborgen wordt gehouden en voor hen opsluiting in een gevangenis of kamp wordt voorkomen.

3. Alle berichten wijzen erop, dat de Spaansch-Fransche grens niet zo hermetisch afgesloten is, dat clandestiene overtocht, mits goed georganiseerd, onmogelijk is. De laatste weken schijnen dagelijks nog een groot aantal Franschen de grens te overschrijden.

Het is derhalve noodig vanuit Spanje enkele geheime wegen (niet één weg zooals enkele maanden geleden bestond) van Spanje naar Frankrijk te leggen. In Spanje dient daartoe een Nederlandsch agent gestationneerd te worden, geschikt om dit werk tot in het hart van Frankrijk te organiseren.

4. Minstens drie doeleinden moeten bewust worden nagestreefd:

- a.* verbindingen met de Spaansch-Fransche grens,
- b.* verbindingen met de Fransch-Zwitsersche grens,
- c.* verbindingen met de Fransch-Belgische grens.

Uiteraard dient ook voor een bijzonderen weg van afvoer van Portugal uit zorg gedragen te worden.

Zoodra *a* gereed is worde onmiddellijk getracht de in Zuid-Frankrijk verblijvende landgenooten te redden. Uiteraard worde voorrang aan dienstplichtigen gegeven, doch het reddingswerk mag zich volstrekt niet tot deze groep bepalen.

5. Te Lissabon resideert de centrale instantie, waar de uitvoerende taak wordt beheerscht. Een scherpe taak-omlijning schijnt noodig evenals een voor het werk bekwaame personeelsbezetting.

6. Voorts zal noodig zijn dat de verhouding van den dienst onder 5 ten opzichte van de legatie te Lissabon en van den agent onder 3 bedoeld ten opzichte van het Gezantschap te Madrid, zij het dat dit misschien meer negatief dan positief kan geschieden, wordt geregeld. Zonder groot onderling vertrouwen mag niet worden aangevangen.

7. Coördinatie van het legale en illegale vluchtelingenwerk. Uiteraard worden tientallen punten, waarover beslist moet worden in dit overzicht niet besproken. Er werd veel ongeregeld aangetroffen, waarvan reeds de eerste directieven provisorisch zijn gegeven.

Wel wensch ik nog te onderstrepen, dat ik opnieuw tot de overtuiging gekomen ben, dat de beslissing van Maart dat de volledige verantwoordelijkheid voor de vluchtelingen zorg bij een instantie behoort te berusten juist is. Er wordt van verschillende zijden telkens getracht deze beslissing af te brokkelen. Meer dan een Departement stoort zich aan de beslissing niet. Ik zal dit niet aanvaarden. Mocht de Raad van Ministers ook maar in het minst op deze beslissing willen terugkomen dan zal een andere bewindsman de zorg hebben over te nemen.

Ten slotte heb ik behoefte duidelijk vast te leggen, dat ik pas vanaf 1 April 1943 de verantwoordelijkheid voor de vluchtelingen zorg draag.

Londen, 28 Juni 1943.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(w.g.) VAN BOEYEN.

BIJLAGE 11

**Rede gehouden op 10 Mei 1941 door R. J. A. D. baron Sloet tot Everlo ter gelegenheid van de opening van het
Nederlandse Tehuis te Praia das Maçães**

(Overgelegd bij het verhoor van de heer Sloet tot Everlo op 26 Augustus 1948)

Excellentie's, Dames en Heeren,

Wij herdenken vandaag den tienden Mei, den TIENDEN MEI! Deed die datum ons vroeger denken aan opbloeiend leven, aan bloemen en lenteprijs, — thans is het een datum geworden, die tot in onze fijnste vezelen gebrand is als een dag van dood en verderf.

Verleden jaar, op dezen dag, trokken de Duitse troepen over onze grenzen, vlogen de bombardementsvliegtuigen over ons land. Verleden jaar op dezen dag begon de overweldiging van Nederland met hulp van vuig verraad en met oorlogsgeweld, dat indruischte tegen de elementairste beginselen van volkenrecht en humaniteit.

Op dezen dag stelden de Nederlanders zich teweer: gij weet het allen: wij hebben gevochten als leeuwen.

Wat voor nameloos leed en verdriet werd sinds dien niet in vele gezinnen gebracht. Vaders en zoons, verloofden en kostwinners, zelfs vrouwen en kinderen zijn gevallen in onzen strijd en in onze poging, om den vijand van ons heilig erf te weren. 't Is met eerbied, dat wij vandaag hier hun moed gedenken, en hulde brengen aan hun nagedachtenis. Ik ben overtuigd, dat hun geest die niet werd gedood, zal blijven waken over Nederland.

Deze dag van herinnering aan oorlog en rampspoed, aan verwoest geluk, aan verwoeste steden en dorpen, — deze dag wordt thans hier herdacht, hier te Praia das Maçães, in het Nederlandsche huis aan de kust van den Atlantischen Oceaan, in het dorpje ons tot kort toe totaal onbekend.

Maar deze herdenkingsdag is helaas nog geen dag van triomf, wij moeten nog met bitterheid en grievend verdriet erkennen dat de vijand ons land bezet houdt, dat Nederland zijn rechtmatige vrijheid nog niet heeft herkegen. Een wrok voelen wij onweerstaanbaar opkomen over die schennis van onze heilige onafhankelijkheid; wij kunnen en zullen nooit begrijpen hoe iemand het in zijn brein heeft kunnen krijgen om die barbaarsche overweldiging bij ons aan te dienen als bescherming en als recht.

Doch naast die wrok behoort bij ons óók boven te komen een gevoel van wroeging. Nederland dat van den eenen kant aan zijn neutraliteit zoo strict heeft vast gehouden, — hebben de Nederlanders in vroegere rijke jaren van voorspoed er wel voldoende voor over gehad, om die neutraliteit en daarmee onze onafhankelijkheid met succes te kunnen verdedigen? Het antwoord kan kort en bondig zijn: Neen! En wij hebben op den 10den Mei van het vorig jaar onverwacht de harde echo gehoord van die zwakzinnige leuze. „Geen man en geen cent”. En met welk resultaat? Zooveel mannen gesneuveld, zooveel in concentratiekampen, zooveel vrouwen en kinderen gedood, — en géén geld.

Maar ondanks den tegenwoordigen toestand, ondanks dat de meesten Uwer reeds een jaar zijn opgejaagd en nog niet tot een rustig verblijf hebben kunnen komen, wil ik toch niet in deprimeerenden toon spreken. De toestand van bezetting is voor ons vrije Nederlanders iets tragisch. Wat in het verleden werd misdaan door ons zelf of op ons zelf, daaraan is thans niets meer te veranderen. In het heden ligt het verleden, in het nu wat komen zal. Dat wij toch als rechtgeaarde Nederlanders, ondanks onze wrok en wroeging, niettemin onzen goeden Nederlandschen aard niet verloochenen! Wij hier, in het gastvrije Portugal, wij leven hier als in een Paradijs, — hoe dikwijls kunnen wij dat niet lezen in brieven, ons vanuit Holland geschreven. Maar dat wij vandaag onze gedachten wijden *aan de Nederlanders in Nederland zelf en aan hen een voorbeeld nemen!* Aan hen, die in eigen land, den druk en den dwang en het dreigement der bezetting iederen dag aan den lijve ondervinden! Want ook uit dezelfde brieven blijkt dat zij hun oud-Nederlandsche aard niet verloochenen. Zij houden vol, en werken steeds door opdat eindelijk de bevrijding van ons land weer een feit zal zijn.

Er is in vroegere eeuwen een zware strijd geweest, den tijd, dat de groote strijd gestreden werd tegen den machtigsten staat van dien tijd, tegen Spanje. 't Was de tijd dat de echte strijd voor eigen onafhankelijkheid, voor eigen beschaving, voor eigen eer, voor eigen zelfstandigheid werd begonnen, — een strijd, die voor iemand met zoogenaamd gezond verstand geen kans op slagen had.

Er leefde toen een prins, die toen het *merkwaardige* devies aannam, een devies dat juist in dezen tijd weer wordt begrepen: *Je n'ai pas besoin d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer.* Ik heb het niet nodig om te hopen, opdat ik kracht vinde te ondernemen, noch behoef ik te slagen, om door te zetten. 't Was de prins van Oranje, die dat grimmige devies, dien grimmigen strijd roep heeft doen weerklinken. En de strijd, een strijd van tachtig jaren werd begonnen en werd gewonnen. Want dat devies geeft de kracht weer van het goede Nederlandsche karakter, die groote kracht, die karakterkracht waardoor ook wij thans weer eens onze vrijheid zullen heroveren. En als wij heden hulde brengen aan degenen, die voor ons vielen, vergeten wij niet om hier, vanuit het Nederlandsche huis te Praia das Maçães ook hulde te brengen aan de Nederlanders in Nederland zelf, — een hulde die wij met een trotsch gevoel brengen, een hulde die wij met dank en bewondering brengen. Zoo er fouten zijn gemaakt, en die zijn er gemaakt, met de opgewekte karakterkracht van ons Nederlanders-uit-dezen-tijd zal eens de nieuwe toekomst geschapen worden.

(w.g.) R. J. A. D. SLOET TOT EVERLO.

BIJLAGE 12

**Brief van 30 Juli 1951 van de heer L. A. Rodrigues Lopes aan de commissie in zake klachten over dr. R. Flaes,
Nederlands zaakgelastigde te Lissabon**

Uw schr: 5 Juli 1951
nr. 7762, en
19 Juli 1951
nr. 7682, aanget.

datum: 30 Juli 1951.

*Den Griffier der Enquête-Commissie
Regeringsbeleid 1940-45 Subcommissie III,
Binnenhof 1a, den Haag.*

Weledelgestreng Heer,

In antwoord op Uw beide hierboven aangehaalde missives deel ik U mede tegen de daarin genoemde diplomaat persoonlijk een bezwaar te hebben gehad en verzoek hieromtrent gehoord te worden.

Wat de andere personen betreft, die destijds bezwaren tegen dr. R. Flaes hadden, kan ik het slechts betreuren dat het lange tijdsverloop en de vele gebeurtenissen sedertdien de namen dezer personen uit mijn herinnering hebben weggevaagd.

Als lid van het kiezerscorps, dat met grote belangstelling de verrichtingen van de Enquête-Commissie gade slaat, zij het mij vergund op te merken, dat een onderzoek op dit ogenblik naar de gedragingen van dr. Flaes in 1944 mij rijkelijk laat voorkomen.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik om U te herinneren aan mijn brieven uit 1949 en 1950 betreffende deel 3A en B van de Verslagen, welke brieven tot nog toe geheel onbeantwoord gebleven zijn.

Hoogachtend,

(w.g.) L. A. RODRIGUES LOPES.

BIJLAGE 13

Overzicht van mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten, vertegenwoordiger te Lissabon van de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen te Londen, opgesteld ten behoeve van de Minister van Buitenlandse Zaken

(Aangetroffen in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

Overzicht omtrent hetgeen door de Nederlandsche Regeering in samenwerking met het London Comité van het Nederlandsche Roode Kruis werd gedaan, inzake het vluchtelingenvraagstuk (Mei 1940 tot einde 1942)

Waar ons land bij den Duitschen inval terstond vrijwel geheel werd omsingeld, slaagde slechts een gering aantal van onze landgenooten er in, in Zuidelijke richting uit te wijken. Deze personen waren vrijwel uitsluitend afkomstig uit Breda en Zeeland (voornamelijk Zeeuwsch-Vlaanderen), de meesten hunner zijn niet verder gekomen dan Noord-Fraankrijk en zijn vandaar in den nazomer van 1940 naar Nederland teruggekeerd.

Hierdoor is te verklaren het feit, dat de ongeveer 1400 Nederlandsche vluchtelingen, die zich tenslotte tegen eind 1940 nog in onbezett Frankrijk bevonden, met slechts enkele uitzonderingen, Nederlanders zijn die voor den oorlog in België waren gevestigd. Van dezen zijn wederom het overgrootste deel (zeker 95 %) Israëlieten, daar de niet-Joden in het algemeen in den zomer van 1940 met de bijna 2 miljoen uitgeweken Belgen, naar België zijn teruggekeerd.

Onder de auspiciën van Hr. Ms. Gezantschap te Parijs, was terstond, na 10 Mei, door de Association de Secours aux Néerlandais, onder voorzitterschap van den Consul-Generaal Dr. Sevenster, een hulpactie op groote schaal, ten behoeve van de Nederlandsche Vluchtelingen, opgezet. Aanzienlijke fondsen werden hiertoe van particuliere zijde ingezameld. In de maand Juni arriveerde in Frankrijk een gedelegeerde van de Regeering te Londen, die een zeer aanzienlijk bedrag ter beschikking van de Association stelde, en die tevens den grondslag legde van de registratie en de organisatie van de evacuatie der zich in Frankrijk bevindende Nederlandsche vluchtelingen.

Velen hadden zich intusschen reeds, op eigen gelegenheid naar Spanje en Portugal begeven, hetgeen in dien tijd nog wel mogelijk was. In Juli bevonden zich derhalve reeds een groot aantal Nederlanders als vluchtelingen te Lissabon. Onder auspiciën van Hr. Ms. Gezantschap aldaar, werd een steuncomité opgericht, hetgeen van particuliere zijde belangrijke bedragen wist bijeen te krijgen, waardoor vele landgenooten konden worden geholpen.

Intusschen was te Londen Jhr. van Lidth de Jeude door de Regeering benoemd tot Regeringscommissaris voor vluchtelingenaangelegenheden en, in verband hiermede, werd nu zoowel te Lissabon alsook te Marseille een bureau van het Regeringscommissariaat geopend, tot organisatie van de evacuatie en de ondersteuning van de zich in Frankrijk, Spanje en Portugal bevindende Nederlandsche vluchtelingen. De hiertoe benodigde gelden werden door Jhr. van Lidth de Jeude beschikbaar gesteld uit de onder zijn beheer gestelde fondsen (het Queen Wilhelmina Fund e.a.).

Terecht werd als principe gesteld, dat de gelden ter beschikking gesteld tot ondersteuning of evacuatie, door de betrokkenen dienen te worden beschouwd als een voorschot, hetwelk te zijner tijd zal dienen te worden terugbetaald, en waarvoor derhalve een schuldbekenenis dient te worden geteekend.

Terwijl het aanvankelijk voor de zich in Lissabon bevindende vluchtelingen soms nog mogelijk bleek zich, veelal door bemiddeling van het Regeringscommissariaat, een visum voor een overzeesch land te verschaffen, werd dit op den duur hoe langer hoe bezwaarlijker, daar vele Zuid-Amerikaansche landen, alsook Zuid-Afrika hunne grenzen sloten speciaal voor Israëlietische vluchtelingen. Ook het verkrijgen van visa voor de Vereenigde Staten van Amerika werd moeilijker. Anderzijds was de Portugeesche Regeering niet genegen verder nog Nederlandsche vluchtelingen toe te laten, zoolang niet vast stond, dat deze wederom vanuit Portugal zouden kunnen worden geëvacueerd.

In verband hiermede besloot de Regeering in December 1940 na overleg ter zake met den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, dat Nederlandsche vluchtelingen daar te lande voor den duur van den oorlog zouden worden opgenomen. Zodoende kon toen, namens de Nederlandsche Regeering aan de Portugeesche de garantie worden gegeven, dat in Portugal toegelaten vluchtelingen vandaar wederom zullen worden geëvacueerd. Door het Bureau van het Regeringscommissariaat te Lissabon werden passages genomen op Portugeesche booten bestemd voor Lourenço Marques, alwaar ver-

scheping kon plaats vinden op booten van de K.P.M. Met veel moeite werd door de bemiddeling van Hr. Ms. Gezantschap te Madrid de vergunning voor de doorreis van de deelnemers aan het eerste con-vooi verkregen, daar door de Spaansche Regeering in principe geen doorreisvisa werden verleend aan personen van militairen leeftijd.

Nadat zodoende vele moeilijkheden waren overwonnen, vertrok het eerste convooi naar Nederlandsch-Indië. In totaal werden daaraan, in den loop van 1941 in grootere en kleinere groepen verscheept ± 200 personen. Een groote groep van omstreeks 200 personen stond voor vertrek gereed in Frankrijk, toen Nederlandsch-Indië in December 1941 in den oorlog kwam en hierdoor deze evacuatiemogelijkheid werd afgesloten. Door de Portugeesche Regeering werden geen doorreisvisa meer verleend, en zoo stond gedurende eenige maanden de evacuatie vrijwel stil.

Door de Regeering werd intusschen alle mogelijke moeite gedaan teneinde te verkrijgen, dat Nederlandsche vluchtelingen op grotere schaal zouden worden toegelaten, o.a. in de Vereenigde Staten en in Engeland. Aanvankelijk scheen dit speciaal, voor hetgeen betreft diamantbewerkers, succes te zullen hebben. Plotseling bleek evenwel de Britsche Regeering van inzicht te zijn veranderd, en werden diamantbewerkers, daar te lande in het geheel niet meer toegelaten, terwijl ook van de zijde der Vereenigde Staten geen speciale toezegging kon worden verkregen. In verband hiermede besloot toen de Nederlandsche Regeering ondanks de daaraan verbonden moeilijkheden inzake huisvesting enz. de mogelijkheid te openen tot het opnemen van een 250-tal Nederlandsche vluchtelingen in Suriname.

Door het Bureau van het Regeringscommissariaat te Marseille werd terstond een lijst opgemaakt van zich in Frankrijk bevindende vluchtelingen, die voor evacuatie in aanmerking kwamen naar Suriname. In de eerste plaats waren dit degenen, die voorkwamen op de lijst voor evacuatie naar Nederlandsch-Indië, welke in verband met het uitbreken van den oorlog in het Verre Oosten destijds niet had kunnen doorgaan. Door het Bureau van het Commissariaat te Lissabon werd terstond het noodige gedaan, teneinde door bemiddeling van Hr. Ms. Gezantschap te Madrid, de doorreisvergunning voor Spanje te verkrijgen, terwijl tevens werd getracht directe scheepsgelegenheid voor Paramaribo vanuit Lissabon te verzekeren. Waar dit toen ten tijde niet mogelijk bleek, diende een tusschen-haven te worden gevonden. Tenslotte werd van de Britsche Regeering toestemming verkregen, de voor Suriname bestemde vluchtelingen tijdelijk te doen landen op Jamaica. Waar intusschen de jodenvervolgingen in Frankrijk steeds meer toenamen, besloot de Nederlandsche Regeering in October 1942 de mogelijkheid van evacuatie naar Suriname uit te breiden. Tevens werden hiertoe aanzienlijke bedragen uit de Rijksmiddelen beschikbaar gesteld. Het Bureau van het Regeringscommissariaat te Lissabon slaagde er thans in een overeenkomst te sluiten met eene Portugeesche Scheepvaartmaatschappij, tot het vervoer rechtstreeks naar Paramaribo per S.S. „Nyassa” van een 200-tal Nederlandsche vluchtelingen. Terzelfdertijd werd het vertrek vanuit Spanje van een ongeveer gelijk getal vluchtelingen per „Comillas” georganiseerd, met tusschenlanding op Jamaica (November en December 1942).

Helaas kwam juist in dien tijd in Frankrijk tot stand de verscherpte regeling inzake de verleenng van uitreisvisa, terwijl na de bezetting van geheel Frankrijk de Fransch-Spaansche grens hermetisch werd gesloten. Hierdoor hebben velen van degenen, die op de oorspronkelijke evacuatielijsten voorkwamen, de havens van vertrek niet meer tijdig kunnen bereiken. Toch was het mogelijk op genoemde 2 booten totaal ongeveer 300 personen naar Suriname te evacueeren. Hieronder bevond zich een aanzienlijk aantal personen, die in verband met de jodenvervolging, sinds kort uit Nederland waren gevlucht.

Sinds de bezetting van geheel Frankrijk en het toenemen der jodenvervolging aldaar, komen steeds meer vluchtelingen clandestien over de Spaansch-Fransche grens, waaronder ook vele Nederlanders. Als regel worden zij bij aankomst in Spanje door de Spaansche politie gearresteerd en voorloopig opgesloten. Onze Legatie slaagt er tot nu toe meestal in, na eenigen tijd, hunne invrijheidstelling te verkrijgen. Aan het einde van het afgelopen jaar bedroeg het aantal der op deze wijze in Spanje binnengekomen Nederlandsche vluchtelingen

ongeveer 250, waarvan een 80-tal reeds in vrijheid waren gesteld. Al het mogelijke wordt gedaan om deze personen zoo spoedig mogelijk na hunne invrijheidstelling op Spaansche booten naar Suriname te evacueeren.

Door de Nederlandsche Regeering, welke alle kosten van evacuatie in den vorm van aan de betrokkenen verleende voorschotten op zich neemt, werd eene overeenkomst getroffen met de American Joint Distribution Committee, volgens welke hetzelfde, vanaf den dag van aankomst van de vluchtelingen in Suriname, de kosten van hun onderhoud gedurende minstens één jaar op zich neemt. De huisvesting geschiedt evenwel door de zorgen en op kosten van de Nederlandsche Regeering.

Vanaf einde Augustus 1940 tot einde 1942 werden door de zorgen van het Bureau van het Regeeringscommissariaat te Lissabon totaal geëvacueerd naar overzeesche landen 1226 personen, grootendeels met verleening van voorschotten voor de reis. Hierbij komen nog als zijnde rechtstreeks uit Spanje geëvacueerd 370 personen, dus alles tezamen 1596 personen.

Voor hun vertrek werd aan allen, die hieraan behoefte hadden, op bescheiden schaal, de noodige kleeding verschaft, te Madrid vanwege het Consulaat-Generaal, te Lissabon door de zorgen van het Kleedingcomité, samengesteld uit dames uit de Nederlandsche Kolonie.

Dat met de hierboven omschreven evacuatie en ondersteuning van vluchtelingen groote bedragen zijn gemoeid, is duidelijk.

Het is te hopen, en het mag zeker worden verwacht, dat op den duur een groot deel dezer bedragen in den vorm van terugbetaalde voorschotten in de kassen van de Regeering en van het Nederlandsche Roode Kruis zal terugvloeien.

Evacuatie van jongelieden van dienstplichtigen leeftijd en uit Nederland overgekomen vrijwilligers

De evacuatie van jongelieden van dienstplichtigen leeftijd vormde een buitengewoon moeilijk probleem, aangezien de Spaansche Regeering, onder druk van Duitsche zijde, weldra de doorreis door Spanje en Portugal van jongelieden van dienstplichtigen leeftijd, die onderdanen zijn van een der geallieerde Staten, verbood.

De eenige manier, waarop het aanvankelijk nog mogelijk bleek een zeker aantal jongelieden naar Lissabon door te krijgen, bestond in het invoegen van een zoo groot mogelijk aantal hunner, in een uit Frankrijk naar Lissabon vertrekkend convooi Nederlandsche vluchtelingen. Voor ieder dergelijk convooi, bestaande uit een 200-tal personen, werd n.l. van de Spaansche Regeering een massale doorreisvergunning verkregen, waarbij niet steeds streng werd gelet op de quaestie van den militairen leeftijd. Toen evenwel, nadat de oorlog zich tot het Verre Oosten had uitgebreid, het vertrek van het vluchtelingenconvooi, hetwelk in December 1941 in Frankrijk gereed stond, niet meer kon plaats vinden, stond noodzakelijkerwijze gedurende meerdere maanden alle evacuatie op grotere schaal stil. Hierdoor werden speciaal ook gedupeerd een vrij aanzienlijk aantal jonge-

lieden, die vóór of in den winter 1941—1942 uit Nederland naar onbezet Frankrijk hadden weten uit te wijken, met de bedoeling bij de Nederlandsche strijdkrachten dienst te nemen.

Door de Spaansche Regeering werd aan het doorreisverbod streng de hand gehouden, zoodat dezelve langs regelmatigigen weg onmogelijk was. Een zeker aantal jongelieden slaagde er in door zich voor Canadeezen uit te geven, na op clandestiene wijze Spanje te zijn binnengekomen, met hulp der Britsche Regeering en van Hr. Ms. Gezantschap te Madrid, Gibraltar te bereiken. Hieraan was evenwel onvermijdelijk verbonden, een weinig aangenaam gedwongen verblijf van eenige weken, of veelal zelfs eenige maanden, in het kamp Miranda de Ebro, waar door de Spaansche Regeering alle buitenlanders, die op onregelmatige wijze Spanje binnenkomen, worden geïnterneerd.

Door de in onbezet Frankrijk nog werkzame Nederlandsche instanties werden aan de jongelieden, die dezen weg wenschten te volgen, de noodige inlichtingen verstrekt, nadat men hen op de gevaren en risico's, hieraan verbonden, had gewezen.

Toen langzamerhand de opstopping van Nederlandsche jongelieden in Frankrijk, om hierboven uiteengezette redenen, steeds grooter werd, en de kans, dat zij op regelmatige wijze zouden kunnen worden geëvacueerd, uiterst gering scheen, werd dezerzijds aan de Regeering geraden over te gaan tot het scheppen eener speciale organisatie, die de illegale evacuatie van personen van dienstplichtigen leeftijd en speciaal van de vrijwilligers onder hen, op zich zoude kunnen nemen. Gelijk vanzelf spreekt, zoude deze organisatie geheim dienen te zijn en los van de Regeeringsinstanties moeten werken, zoodat zij, zoo noodig, door de Nederlandsche Regeering zoude kunnen worden gedesavouéerd.

Juist nadat door de Regeering in principe tot het scheppen eener organisatie als bedoeld, was besloten, ontstond plotseling geheel onverwachts, wederom de mogelijkheid jongelieden uit Frankrijk langs legalen weg te evacueeren. Geheel toevallig bleek n.l. dat de Spaansche Regeering, om redenen van geldelijk voordeel, de doorreis van jongelieden van militairen leeftijd oogluikend toeliet, indien zij Spanje wederom verlieten per Spaansch schip en hunne passage in Spanje in dollars werd betaald. Terstond werd met dit systeem een proef genomen en op 1 Juni vertrokken, per „Cabo de Buena Esperanza”, 59 jongelieden naar Curaçao. Waar deze reis naar wensch verliep, werd voortaan op deze wijze iedere maand een convooi georganiseerd.

De Heer de Bruyn Tengbergen, Consul-Generaal te Madrid, maakte zich hierbij zeer verdienstelijk, en wist vele moeilijkheden te overwinnen.

Totaal werden zodoende geëvacueerd 197 jongelieden, zoodat omstreeks begin November vrijwel alle, zich tot dien datum nog in onbezet Frankrijk bevindende Nederlandsche vrijwilligers, waren geëvacueerd. Sindsdien is, naar ik later vernam, nog een zeker aantal uit Nederland aldaar aangekomen. Door de sluiting der Fransch-Spaansche grens na de Duitsche bezetting van „onbezet” Frankrijk, was het helaas niet meer mogelijk hen langs legalen weg nog te doen vertrekken.

BIJLAGE 14**Werkzaamheden van de heer L. Polling, Nederlands honorair consul te Oporto***(Overgelegd bij het verhoor van de heer Polling op 7 April 1949)***A**

LEGATION DES PAYS-BAS.
5050/RC.

Lissabon, 11 December 1942.

*Den WelEdelGeboren Heer L. Polling,
Consul der Nederlanden, Porto.*

Met veel belangstelling las ik Uw rapport d.d. 9-10 December en ik moge U hierbij hulde brengen voor Uw uitstekend en gedecideerd optreden ten opzichte van de passagiers van de „Nyassa”. Met de door U genomen beslissingen kan ik mij volkomen vereenigen.

Te Uwer inlichting moge ik hier nog aan toevoegen, dat de in-deeling van passagiers in hoogere dan de derde klasse hier niet op willekeurige wijze is toegepast.

In de eerste plaats heb ik hiervoor in aanmerking doen komen ouderen van dagen, ziekelijke personen en families met veel kinderen. Verder heb ik, speciaal voor plaatsing in de eerste klasse slechts in aanmerking gebracht personen van wie mij bekend is, dat zij in Amerika over fondsen beschikken en die derhalve in staat zullen zijn spoedig na aankomst hunne schuld af te betalen.

Waar zij hunne fondsen slechts door bemiddeling van de Nederlandsche Regeering zullen kunnen vrijmaken, bestaat er voldoende garantie, dat die afbetaling inderdaad zal geschieden.

(w.g.) VAN HARINXMA THOE SLOOTEN.

B**Vragenlijst voor Nederlandse uitgewekenen in Portugal***(Overgelegd bij het verhoor van de heer Polling op 7 April 1949)*

1. Naam:
2. Voornaam:
3. Geboortedatum:
4. Geboren te:
5. Personen die deel uitmaken van het gezin:
6. Paspoortnummer:
7. Afgegeven te:
8. Identiteitskaart No:
9. Woonplaats in Portugal:
10. Woonplaats in Nederland of elders:
11. Vermogen:
12. Referenties:
13. Wenscht naar Nederland terug te keeren:
14. Wenscht naar oorspronkelijke woonplaats elders terug te keeren:

15. Naar welk adres:
16. Wenscht naar ander land of overzeesch gewest te kunnen gaan:
17. Waarheen:
18. Speciale redenen om niet naar Nederland of oorspronkelijke woonplaats terug te keeren:

Ondergeteekende is in het bezit van een geldig Nederlandsch paspoort voor het benodigde visum.

Naar waarheid en te goeder trouw *beantwoord*.
....., den ..... 1940.

Handteekening:

Adressen van familieleden en vrienden, die in het onder 17 genoemde land bereid zouden zijn te helpen aan de ommezijde te vermelden.

BIJLAGE 15

Artikel uit het „Journal de Genève” van 29 Januari 1944 over de toelating van vluchtelingen in Zwitserland

(Afkomstig uit het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis)

715/227

Voor den Regeerings-Voorlichtingsdienst.

No. 99

Aan het Departement van Buitenlandsche Zaken
te Londen.

ZWITSERSCHE PERS / POLITIEKE VLUCHTELINGEN.

Het Gezantschap der Nederlanden te Lissabon heeft de eer aan het Departement van Buitenlandsche Zaken te berichten, dat Pierre Béguin in het „Journal de Genève” van 29/30 Januari een hoofd-artikel wijdt aan de aanwezigheid op Zwitsersch grondgebied van ongeveer 150 politieke vluchtelingen.

„On serait tenté d'admettre”, schrijft hij o.a., „que le conseil fédéral a jugé opportun de mettre en garde d'autres personnalités de la même catégorie sur l'accueil qui leur serait éventuellement réservé en Suisse. En effet, si nos autorités sont soucieuses de se montrer humaines, elles ne peuvent perdre de vue que les réfugiés peuvent compromettre, fut-ce par leur seule présence, les intérêts supérieurs du pays, sa sécurité extérieure comme sa sécurité intérieure.

Il est donc nécessaire d'élever un barrage contre de nouvelles arrivées. Elles sont déjà trop nombreuses. En ce qui concerne les réfugiés qui ne sont pas recherchés pour leur activité politique, on sait qu'ils ne sont plus admis que s'ils remplissent certaines conditions précises. Le reste est refoulé. On a calculé que, si ces mesures de

précaution n'avaient pas été prises, nous aurions maintenant en Suisse non point seulement 70.000, mais au moins 200.000 réfugiés. La situation serait intenable. A cet égard, les considérations alimentaires, importantes il est vrai, ne sont pas déterminantes. Ce sont des considérations économiques et militaires qui inspirent avant tout nos autorités en ce domaine. D'une part, des milieux suisses, par exemple divers gouvernements cantonaux, s'inquiètent de ce que certains travaux sont exécutés par les réfugiés, alors qu'il s'imposerait de les réserver à nos chômeurs, dont le nombre ira grandissant vers la fin de la guerre. Nous ne pouvons pas nous priver de l'arme la plus efficace que nous possédons pour lutter en temps opportun contre cette plaie sociale. D'autre part, on peut concevoir qu'en cas de mobilisation générale, de mouvements de troupes ou même d'un conflit armé sur notre territoire, les camps d'internement, d'accueil et de travail disséminés en très grand nombre sur notre sol, constitueraient un obstacle dangereux à la mise en action de notre appareil de défense nationale. Sans compter qu'en cas de danger, nous n'aurions aucun intérêt à héberger chez nous des éléments qui ne sont pas tous fort intéressants et animés d'un loyalisme parfait vis-à-vis de notre pays. On a déjà dû constater que, si les petits troupiers de la lutte politique se conduisent à notre satisfaction, il n'est pas possible d'en dire autant de certains chefs de file, qui ne savent pas apprécier à sa juste valeur notre hospitalité et qui n'en observent pas les lois. La vigilance s'impose donc. Bon gré mal gré, elle doit tempérer notre générosité.”

Lissabon, 17 Februari 1944.

BIJLAGE 16

Correspondentie uit 1943 tussen de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Koloniën en van Binnenlandse Zaken omtrent het overmaken van gelden naar Zwitserland

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken)

Afd. Juridische Zaken en Comptabiliteit

Ind. Ond. Zwitserland/13330

15 Juni 1943.

Zijner Excellentie den Heere

Minister van Koloniën te Londen

Met verwijzing laatstelijk naar Uwer Excellentie's schrijven van 1 Juni j.l. No. 1066/F 2.2, betreffende steunverleening aan Mr. A. Baron van Haersolte te Zürich, heb ik de eer Haar het volgende mede te deelen:

De overmaking van gelden naar Hr. Ms. Gezant te Bern ondervindt groote moeilijkheden. Terwijl de Gezant voor de totale uitgaven wegens salarissen, dienstkosten van het Gezantschap en de daaronder ressorteerende consulaire posten, onderstanden, pensioenen, enz. naar schatting moet kunnen beschikken over ongeveer 470.000 francs per maand, kon in de laatste twee maanden niet meer dan frcs. 355.000 worden overgemaakt, met het gevolg, dat Mr. Bosch Ridder van Rosenthal geld heeft moeten leenen.

De onderhandelingen die te dezer zake gevoerd worden tusschen het Departement van Financiën en de Britsche Treasury hebben tot nog toe niet tot een bevredigende oplossing geleid.

De Britsche Treasury stelt zich op het standpunt, dat Nederlanders in Zwitserland, die voor onderstand in aanmerking komen, niet meer mogen ontvangen dan vanwege de Britsche Regeering aan Britsche onderdanen in Zwitserland aan ondersteuning wordt verstrekt, d.w.z., een maximum van £ 15.— (ongeveer Zw. frs. 225.—) per persoon en £ 50.— (± frs 850.—) voor een gezin per maand.

De ondersteuning, die de Nederlandsche Regeering verleent, zijn over het geheel genomen, hooger dan deze bijdragen. Het ziet er echter naar uit, dat de Britsche Treasury niet bereid zal zijn de onzerzijds uitgekeerde bedragen te aanvaarden.

Zoolang echter een definitief resultaat tusschen de Nederlandsche en de Britsche Thesaurieën niet is bereikt, kan bezwaarlijk aan den Gezant te Bern opdracht worden gegeven nieuwe onderstanden uit te keeren. Eerst wanneer het mogelijk zal zijn den Gezant de noodige gelden over te maken, zal daartoe kunnen worden overgegaan. In verband daarmee kan ik tot mijn leedwezen vooralsnog geen gevolg geven aan Uwer Excellentie's verzoek om den Gezant te Bern op te dragen aan den Heer van Haersolte de door haar voorgestelde ondersteuning uit te keeren.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
voor den Minister,

De loco Secretaris-Generaal,

(w.g.) W. VAN BYLANDT.

MINISTERIE VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN

Netherland Foreign Office

Afd. Juridische Zaken.

No. Ond. Zwtst. / 19324

Londen, 16 Augustus 1943.

Zijner Excellentie,

den Heere Minister van Binnenlandsche Zaken,

te Londen.

Met verwijzing naar mijn schrijven van 4 dezer, Juridische Zaken, No. 18815, nopens de ondersteuning van Nederlanders in Zwitserland, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat Hr. Ms. Gezant te Bern mij terzake het volgende seint:

„Onze steunregeling is anders dan die der Britten. Wij verdeelen ten eerste 193 clearinggevallen. Van deze ontvangen alleenstaanden 300 francs, getrouwden zonder kinderen 500 francs en elk kind onder 18 jaar 100 francs, dus voor eerste categorie hooger dan Britsche regeling, voor de anderen gelijk of lager. Geheele steun clearinggevallen bedraagt ongeveer 71.000 francs per maand, en komt 4000 francs per maand hooger dan indien wij Britsche regeling volgden.

Ten tweede Studenten 68 gevallen 22.000 francs. Wij betalen 270 francs voor alleenstaanden, 470 voor gehuwden en 570 voor gezin plus studiekosten en medische behandeling. Wij zouden volgens Britsche regeling plus minus 20.000 francs uitkeeren, dus thans 2000 francs meer per maand. Ten derde 24 Indische clearinggevallen 15700 francs per maand, waarvan regeling vastgesteld door Uw telegram 263 van Augustus 1942. 13500 francs zou betaald moeten worden bij volgen van Engelsche regeling. Hierbij op te merken dat van verschillende families kinderen lyceum bezoeken en bij vermindering steun zijn subsidie verhoogd zou moeten. Ten vierde. Vluchtelingen. Zoover deze in hotelkampen kost hun onderhoud plus minus 5 francs per dag per persoon en 5 indien mogelijk werkgeld. Alleenstaanden in residence forcée ontvangen 270 francs per maand en verder zelfde regeling als studenten. Maandelijks bedrag van 450.000 francs was ruim en rekening gehouden met groot toename refuges en afbetalen hotelkampen. Zonder dit laatste is 350.000 francs voldoende. Thans ontving ik rekening kamp Chambi November tot en met Maart 102.728 francs en Clarens December tot en met Maart 68.458 francs, hetgeen neerkomt op 4,60 per dag per persoon. Stel voor Regeering deze bedragen rechtstreeks aan Zentral Leitung der Arbeitslager Zürich overmaken. Voor betalingen Juli en Augustus noodig plus minus 657.000 francs welk bedrag betaald wordt uit de ontvangen 734.000 vermeerderd met saldo op 1 Juli. Restant op 1 September plus minus 240.000.”

Uit het bovenstaande gelieve Zij te ontwaren, dat Mr. Bosch Ridder van Rosenthal het wenschelijk acht vast te houden aan de tot nu toe gebruikte steunnormen, die trouwens ook slechts een geringe afwijking toonen van de door de Britsche Regeering vastgestelde maxima.

Ik ben dan ook van oordeel, dat gezien de door Hr. Ms. Gezant voornoemd verstrekte gegevens geen voldoende termen aanwezig geacht kunnen worden om verandering te brengen in de tot nu toe gebruikte uitkeeringsnormen.

Mijn meening wordt nog versterkt door het feit, dat Hr. Ms. Gezant voornoemd seint met de door de Britsche Treasury toegestane remise van maandelijks frs. 450.000 te kunnen volstaan.

Ik zal het op prijs stellen te mogen vernemen of het bovenstaande Hare instemming heeft.

In verband met de door Mr. Bosch Ridder van Rosenthal ontvangen rekeningen van het kamp „Chambi” over de maanden November t/m Maart groot frs. 102.728 en van het kamp te Clarens over de maanden December t/m Maart groot frs. 68.458 zal ik gaarne vernemen of Uwe Excellentie bereid is deze bedragen rechtstreeks aan de „Zentral Leitung der Arbeitslager” te Zürich over te maken.

Zooals Uwer Excellentie bekend is, heeft Hr. Ms. Gezant voornoemd door de tijdelijke stopzetting der remises naar Zwitserland met groote moeilijkheden te kampen en een tekort aan contante middelen. Rechtstreeksche overmaking van deze twee bedragen, indien deze mogelijk is, zou Mr. Bosch Ridder van Rosenthal in staat stellen zijn kasmiddelen weer eenigszins op peil te brengen.

Hare berichten terzake zie ik gaarne spoedig tegemoet.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
voor dezen,

De loco Secretaris-Generaal,

(w.g.) W. VAN BYLANDT.

BIJLAGE 17

Rapporten over de vluchtelingen­zorg in Zwitserland

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken en uit het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken)

A

Weleerw. Zeergel. Heer,

Ingesloten gelieve U afschriften van twee rapporten aan te tref­fen, welke wij aan den heer Ferwerda hebben gestuurd. Ik zou het ten zeerste op prijs stellen, indien U deze met hem wilt bespreken en indien dit eerste contact voortgezet kan worden. Als dit laatste mogelijk is dan zullen wij onze gegevens en rapporten steeds zoo spoedig mogelijk ook aan Uw adres (dat ik nog niet ken) door­zenden.

Het volgende zal U ongetwijfeld interesseeren. Het zijn enkele zeer losse gegevens uit den allerlaatsten tijd. In barakken op het Ghetto­terrein in Warschau ruim 200 Joden uit Nederland (namen onbekend). Uit Westerbork voortdurend deportaties. Velen van veteranen­lijsten (Pal. certif.) en Z.Amer. passen naar Bergen Belsen bij Han­nover. Ben ik goed ingelicht o.a. Opperr. Dasberg en Rabb. de Vries. We zoeken contact. Het schijnt daar niet ongunstig te zijn. In Am­sterdam — behalve aantal Port. J. (P.I.Z. bestaat b.v. zeker nog) en eenige „verariseerden” en gemengd gehuwden — bijna niemand meer. Mij bekende uitzonderingen: Izak Jacobson, Philip de Pauw, Georg Hirsch. We werken hier veel met de Z. Amer. passen, waarom voort­durend dringend wordt gevraagd. Tot m'n verbazing is nu ook Dr. Neubauer naar Westerb. Ik meende, dat hij als Turk vrij zou blijven. Een dochter en een zoon zijn nog in Amsterdam. Namen uit de Port. gem. zijn mij momenteel niet bekend. De Rabbijnen zijn weg. Prof. Palacke en Mendes da Costa zijn er meen ik nog. Ook bijv. Dr. de Miranda.

Over onszelf het volgende. Toen Miriam indertijd afscheid nam hebben mijn vrouw (toen nog Jenny Prensela) en ik ons stilletjes af­gevraagd wie het eerst buiten bezet gebied zou zijn. Ik geloof, dat wij het van U „gewonnen” hebben (19 Juli 1942). Dr. Lewenstein heeft toen hier ons huwelijk ingezegend. Mijn gehele familie is ge­deporteerd. M'n schoonouders en Dora zijn volgens bericht van mijn moeder Febr. '43 ondergedoken. We weten niet waar en hoe en hebben niets meer van ze gehoord.

Wat onszelf betreft geldt: wie niets heeft te doen, maakt zich wat te doen, want „werken” mag ik hier niet, maar me „te doen maken” zooveel ik wil en de omstandigheden dwingen mij ertoe den heelen dag bezig te zijn. Z.Amer. passen of voorbereiding in de hotelkam­pen voor Pesach of menschen, die hier willen komen of lezingen, die ik aan de loopende band houd enz. enz. Er is oneindig veel te doen en het eindresultaat is hopeloos klein, maar het moet nu eenmaal toch gebeuren.

Wilt U zich een voorstelling kunnen maken van een der drie hotel­kampen voor Nederlanders? Oud hotel op een berg, nu in de sneeuw, afgelegen van de wereld ongeveer 150 menschen door elkaar ge­smeten erin. Allegaartje van Rapenburgstr., gemeente Harstenhoek­weg in Scheveningen, Hollandsch-Antwerpsche diamantwereld (ner­gens het beste gedeelte van) en dat alles op zoo'n berg samen met wat „beter” intellectueeler publiek. Van de laatste groep heeft er onlangs een geschreven, dat hij onder al die J. zijn godsdienstige plichten niet kon vervullen (aan naam en uiterlijk te oordeelen stond z'n vader of grootvader eerlijk te ploeteren met een karretje groente op het Waterlooplein). Even een paar historische aardigheden te danken aan de gewijzigde omstandigheden: een vrouw, die tegenwoordig in plaats van met lijn 8 door de Weesperstraat met de funiculaire naar haar „woning” gaat, vertelde me klagend, dat de dokter had vast­gesteld, dat haar bloed niet goed funculeert en een ander vertelde, dat het moeilijkste gedeelte van zijn vlucht het gaan over de demo­cratie-lijn in Frankrijk was. Herkent U onze menschen? En die heeft men nu bij elkaar in een hotel gestopt. Als „gemeenschap” is het een afgrijselijk boeltje (moraal is maar al te vaak ver te zoeken),

maar als je ieder op zichzelf beschouwt vallen de meesten wel mee en zijn ze zoo kwaad niet. Ze zijn alleen maar ontzettend uit het evenwicht geslagen en hebben een volkomen nieuwe omgeving ge­kregen, door welke ze vaak ongewild gedwongen worden een masker op te zetten en zich uit te sloven. Wie had er „J. Breestraat 3 hoog, kamer links achter” of in een slijperij ooit wat te maken met een Gezantschap, Consulaat, Lagerleiter, cultureele commissie, enz.? Dit is zeker geen critiek op deze onmisbare instellingen, maar de men­schen kunnen er niets aan doen, dat ze er een beetje . . . vreemd door worden. „Men” leidt studieclubs, „men debatteert”, zegt onzin over het J.vraagstuk, kijkt schuin naar den Consul en zegt dan, dat men met Palestina absoluut niets te maken wil hebben; vorige week kwam iemand met de nieuwste slogan, hij is nl. geen Nederl. Jood en zelfs geen Joodsche Nederlander, maar een „ongodsdienstige Nederlander van het Joodsche geloof, die aan het geloof niets doet”. Het resultaat van alles en alles in een woord? . . . Nebbisch. Het is van harte te hopen en dringend noodig, dat iedereen weer doodgevoen aan het werk kan gaan. Dr. Lewenstein is verbijsterd, dat *dit* de rest is van wat hij als het Nederl. Jodendom heeft gekend. Maar het is zeker niet de schuld van deze menschen. Ik geloof, dat dit alles wel weer op z'n pootjes terecht zal komen, maar op één omstandigheid wil ik U nog wijzen. Als onze vrees bewaarheid wordt en er van het Nederl. Jodendom slechts een rest zal overblijven, dan zal in die rest het statenlooze en het de laatste tientallen jaren ge­naturaliseerde element naar verhouding enorm veel sterker vertegen­woordigd zijn dan vroeger, en juist deze menschen zullen vaak zeker als Joden de meest actieven en de meest op den voorgrond tredenden blijken te zijn. Het is natuurlijk niet zeker, dat dit zal gebeuren, maar voor zoover ik van hieruit kan beoordeelen wel waarschijnlijk. Ze zagen het eerder en beter aankomen dan wij, begrepen den toestand beter, hadden vaak meer moed enz. om te vluchten of onder te duiken, zijn veelal eerst als laatsten gedeporteerd enz. Hoe het ook zij: het aspect van het Nederl. Jodendom kan er door veranderen en ik geloof, dat met alle mogelijke gevolgen hiervan, tijdijk rekening moet worden gehouden. Hoe schakelen we deze menschen (niet uit!) maar ten goede in?

Vb. in een der hotels ongeveer 70 ritueelen, waarvan 3 oor­spronkelijk Nederl. gezinnen. Gevolg: aantal menschen, die thuis ritueel waren, zijn dat nu niet, want ze willen in „dat” gezelschap niet zitten, enz.

Er zijn ontzettend veel problemen op te lossen . . . groote en kleine. Zeer benieuwd ben ik naar Uw ervaringen en meening. Erg prettig zou ik het vinden van U q.q. een brief voor Pesach te mogen hebben bestemd voor allen hier.

Voor den eersten keer heb ik nu wel genoeg verteld.

Met spanning kijken wij uit naar Uw antwoord vooral ook met het oog op inliggende afschriften. Hopenlijk blijft het contact bestaan.

Wilt U zoo vriendelijk zijn Miriam de hartelijke groeten over te brengen van Jenny en mij. Wij zouden het leuk vinden als zij ons ook schrijft.

Te Uwer oriëntering nog, Mr. Isaac is de direct. van de Bijenkorf, lid van de vroegere Joodsche Coörd. Comm. (Visser) enz. Troost­wijk was tot Juli 1943 inspecteur van de financ. afd. van den J. Raad (Mr. Frank-bureau) en heeft alle gegevens „in z'n hoofd” meege­bracht.

Met betuiging van mijn hoogachting verblijf ik

Uw dw.

M. H. GANS.

LEGATION ROYALE DES PAYS-BAS

Section Sociale En Suisse

*Verslag werkzaamheden afdeling Vluchtelingen van het
Gezantschap der Nederlanden te Bern.*

Sedert de oprichting van de Afdeling Vluchtelingen en het ontwerpen van de daarvoor benodigde organisatie in het laatste kwartaal van het jaar 1942 werd de verdere ontwikkeling daarvan krachtig ter hand genomen. Verschillende aanvankelijk nuttig geoordeelde bepalingen en maatregelen bleken in den loop der tijden niet geheel of onvoldoende aan het gestelde doel te beantwoorden en door de ervaring geleerd, kwam een werkwijze tot stand, die in het volgende in het kort geschetst moge worden.

Wanneer een vluchteling de grens illegaal overschrijdt en hij door de Zwitsersche autoriteiten voor het ondergaan van een quarantaine van 3 weken — welke termijn echter in de practijk ruim overschreden wordt — in een „camp d'accueil” („Auffanglager”) wordt opgenomen, wendt hij zich meestal hetzij direct tot de Afdeling Vluchtelingen van het gezantschap, hetzij tot het consulaat. De commandanten van deze „camps d'accueil” waren namelijk oorspronkelijk verwittigd van de oprichting van de Afdeling Vluchtelingen van het Gezantschap en dit bureel had hun verzocht, kennis te geven van de aankomst van Nederlanders in de onder hun bevelen staande kampen.

Na de aanmelding is het eerste werk de registratie van den betrokkenen vluchteling door het hem toezenden van een vragenlijst, waarvan model (I) hierbij gaat. Tevens wordt hem dan de z.g. Geldschuldsverklaring (bijlage II) ter tekening toegezonden. Nu vooral den laatsten tijd het grootste deel der vluchtelingen gedurende geruimen tijd in Duitschland heeft gewerkt en niet meer rechtstreeks uit Nederland komt, bestaat de kans, dat zich onder hen elementen bevinden, op wier gedrag gedurende de bezetting aanmerking gemaakt zou kunnen worden uit het oogpunt van vaderlandsliefde. Daarom wordt den betrokkenen tevens verzocht, reeds dadelijk uitvoerig te willen melden, waarom zij Nederland verlaten hebben, waar zij sindsdien verblijf hielden en onder welke omstandigheden en waarom zij gemeend hebben, naar Zwitserland te moeten uitwijken. Het komt herhaaldelijk voor, dat daarbij wordt opgegeven, dat de betrokkenen gedwongen werd, dienst te nemen bij de S.S. De beoordeeling van 's mans vaderlandsgezindheid is dan vaak moeilijk en de betrokkenen wordt zoo mogelijk naar Bern ontboden, alwaar hij *gehoord* wordt door een commissie, bestaande uit den Militairen Attaché, den Luitenant-Kolonel toegevoegd en het Hoofd van de Afdeling Vluchtelingen. Bij het onderzoek worden de papieren, die hij bij het overschrijden van de Zwitsersche grens aan de Zwitsersche autoriteiten heeft moeten afgeven, zooveel mogelijk geraadpleegd, welke papieren door de Afdeling Vluchtelingen bij de autoriteiten worden opgevraagd. Slechts in enkele gevallen heeft de commissie gemeend H.M.'s Gezant te moeten adviseeren, den betrokkenen steun te onthouden.

Zoodra de vragenlijsten binnenkomen bij de Afdeling Vluchtelingen, wordt de betrokkenen geregistreerd, d.w.z. er wordt van hem een persoonskaart opgemaakt (bijl. III) met uitvoerige gegevens en portret, en een identiteitsbewijs, voorzien van zijn portret en handteekening, wordt hem door de Afdeling Vluchtelingen uitgereikt (bijlage IV).

Aangezien niet alleen alle Nederlanders, doch ook de buitenlanders, die op den 10en Mei 1940 in Nederland gevestigd waren, geregistreerd worden en een dergelijk identiteitsbewijs ontvangen, zal het misschien mogelijk zijn, deze identiteitsbewijzen bij den terugkeer naar Nederland als toelatingsbewijs te laten dienen.

Vervolgens wordt, hetzij direct, hetzij door bemiddeling van den consul, aan den betrokkenen een voorloopig zakgeld toegekend van fr. 15 voor de eerste maand, dienende tot aanschaffing van enkele benodigdheden als toiletartikelen e.d.

De Afdeling Vluchtelingen vraagt onmiddellijk de overplaatsing van den betrokkenen naar een Nederlandsch kamp bij de Zwitsersche autoriteiten aan. De consul bezoekt zoo noodig den betrokkenen en rapporteert aan de Afdeling Vluchtelingen. Van particuliere zijde worden bovendien nog aan nieuw aangekomenen pakketten met extra levensmiddelen e.d. toegestuurd.

Na afloop van den quarantainetijd worden de betrokkenen, al naarmate zij gehuwd of ongehuwd zijn, geplaatst in een Nederlandsch hotelkamp, man en vrouw tezamen, of in een Zwitsersch werkkamp

met een Nederlandsche afdeling. Zij, die in een werkkamp worden opgenomen, zijn geplaatst onder het toezicht van en vallen onder de bemoeienissen van den Luitenant-Kolonel, werkzaam bij het Bureau van den Militairen Attaché. Alle overigen staan onder het directe toezicht van de Afdeling Vluchtelingen. Het spreekt van zelf, dat de samenwerking tusschen deze beide instanties zeer nauw is en ook moet zijn, aangezien, zooals later zal blijken, de kleedingvoorziening en het geheele financieele beheer gecentraliseerd zijn bij de Afdeling Vluchtelingen, zoodat de bemoeienissen van den Luitenant-Kolonel met de werkkampen van meer persoonlijke aard zijn, zooals verloven, studie, bezoeken, enz.

In de hotelkampen worden bovendien voor korten of langen tijd zij geplaatst, die door ziekte niet geschikt zijn voor het verblijf in werkkampen. Het komt echter veelal voor, dat zij, die aanvankelijk opgenomen worden in een hotelkamp, daar niet kunnen blijven, omdat hun lichamelijke toestand dit verbiedt, en zij dienen dan door bemiddeling van de Afdeling Vluchtelingen een verzoek in bij de Zwitsersche autoriteiten, teneinde de vergunning te verkrijgen tot wonen in résidence forcée. Zij kunnen dan hetzij in een pension gaan, hetzij — doch dit alleen op enkele plaatsen — een appartementje huren en daar zelf hun huishouding voeren. Résidence forcée wordt over het algemeen slechts verleend op medisch advies.

De geneeskundige verzorging der in hotelkampen verblijvenden en ook voor het grootste deel van hen, die en résidence forcée wonen, geschiedt door een Zwitserschen arts, die in Nederland is opgegroeid en aldaar zijn opleiding heeft gehad. Hij fungeert als gezantschapsarts. Daardoor werd het groote voordeel verkregen, dat hij eenzijdig gezantschapsarts is en anderzijds als Zwitsersch arts kan optreden als vertrouwensarts van de Zwitsersche autoriteiten.

Van het oogenblik af, dat de uitgewekene Zwitserland binnenkomt, staat hij geheel onder toezicht — ook politie — van de Zwitsersche autoriteiten, en de bemoeienissen van het Gezantschap dienen zich te beperken tot interventie bij deze autoriteiten, tot het verlenen van bemiddeling bij het doen van verzoeken, tot het verzachten van te streng geachte bepalingen en tot materieele hulp, waaronder ook te verstaan medische en tandheelkundige hulp, kleedingvoorziening, zakgeldregeling, verlofsgeldregeling, onderwijs en studie, en cultuur. Al deze werkzaamheden geschieden door de Afdeling Vluchtelingen.

Sinds korten tijd heeft de Afdeling Vluchtelingen in belangrijke mate hulp moeten verlenen aan hen, die moeilijkheden hadden bij de inwisseling van buitenlandsche geldzendingen in Zwitsersche francs. Dit begon meer in het bijzonder, toen van Amerikaansche zijde de bepaling was in werking getreden, dat uit Amerika niet langer Zwitsersche francs naar Zwitserland konden worden overgemaakt en de Zwitsersche Nationalbank de inwisseling van dollars in Zwitsersche francs aan zeer strenge bepalingen, die practisch neerkwamen op weigering, had onderworpen. Het gezantschap is erin geslaagd, met de Zwitsersche autoriteiten een regeling te treffen, waarbij een beperkt aantal uit Amerika ontvangen geblokkeerde dollars ten bate van de vluchtelingen kunnen worden omgewisseld in Zwitsersche francs, waardoor een aantal van hen, die vroeger vrije Zwitsersche francs uit Amerika ontvingen, toch zelf in hun noodzakelijke levensonderhoud kunnen blijven voorzien.

Bovendien heeft de Afdeling Vluchtelingen sinds het begin haar medewerking verleend bij de uitbetaling van uit Engeland door de bemiddeling van het Comité Londen van het Nederlandsche Roode Kruis aan den Gedelegeerde van dit Comité in Zwitserland overgemaakte pondenbedragen ten gunste van vluchtelingen. De daartoe ontworpen bepalingen zijn reeds in vroegere rapporten ter kennis van H.M.'s regeering gebracht.

Vermeld dient nog te worden, dat ook de cultureele en religieuze belangen der vluchtelingen de voortdurende aandacht hebben van de legatie. Op voorstel van het Hoofd van de Afdeling Vluchtelingen en den Luitenant-Kolonel, belast met den dienst in de werkkampen, werd daartoe een cultureele commissie ingesteld, die de verzorging van de cultureele belangen in samenwerking met het gezantschap op zich genomen heeft. Hierover later meer.

Wat de godsdienstige belangen betreft, werd contact gezocht en verkregen met een Rooms-Katholiek, een Protestantschen en een Joodschen geestelijke, die door regelmatige bezoeken aan de kampen, vertrouwelijke gesprekken aldaar, toespraken en godsdienst-oefeningen hun volle aandacht aan de religieuze verzorging der vluchtelingen schenken.

Over de verschillende hierboven genoemde werkzaamheden van de Afdeling Vluchtelingen mogen hier nog enkele nadere bijzonderheden volgen.

A. Contact met de Zwitsersche autoriteiten.

In overleg met de Zwitsersche politie-autoriteiten, i.c. het „Département Fédéral de Justice et Police” te Bern, werd bepaald, dat alle verzoeken van vluchtelingen aan de Zwitsersche autoriteiten dienen te loopen over de Afdeeling Vluchtelingen van het gezantschap tot het uitbrengen van een advies. Dit betreft zoowel verzoeken om résidence forcée op grond van een medisch attest als onderwijskwesties, met uitzondering van studieverloven voor zoover betreft voortzetting van in Nederland afgebroken universitaire studies, die, aangezien de aanvragers voor het grootste deel in werkkampen verblijf houden, worden behandeld door den luitenant-kolonel toegevoegd; verder betreft het ook aanvragen om vrijgeving van door de Zwitsersche autoriteiten geblokkeerde gelden. De Zwitsersche autoriteiten hebben namelijk bepaald, dat de vluchtelingen de hun toebehoorende gelden en de aan hen anders dan door de legatie als steun uitgekeerde gelden moeten storten bij een trustee, als hoedanig door het „Département Fédéral de Justice et Police” de „Banque Populaire Suisse” werd aangewezen. De gelden, die aan vluchtelingen in eigen hand toebehooren, worden bij deze bank op een voor deze vluchtelingen te openen rekening gestort, terwijl ook alle gelden, die door vluchtelingen als salaris e.d. worden ontvangen, wanneer zij in dienst zijn bij Zwitsers, voor een deel althans op deze bank moeten worden gestort. De betrokkenen kunnen op aanvraag bij het departement over een deel van deze gelden beschikken en deze aanvragen dienen, zooals gezegd, eveneens te worden geadviseerd door de Afdeeling Vluchtelingen.

Door geregelde bezoeken aan de betrokken ambtenaren van het departement kunnen bovendien talrijke kwesties worden opgelost en bepaalde verzoeken van vluchtelingen nog nader worden toegelicht. In het algemeen kan dezerzijds slechts met voldoening over het contact met de Zwitsersche autoriteiten worden gesproken, zij het dan ook, dat een enkele ambtenaar nu en dan de zienswijze van de Afdeeling Vluchtelingen niet deelt, waarbij natuurlijk het laatste woord aan het departement is. Met veel lof moet in dit verband genoemd worden de samenwerking met een onderafdeeling van het departement, de z.g. „Direction Centrale des Camps de Travail”, waaronder alle vluchtelingen vallen, die niet de voordeelen van het régime van résidence forcée genieten.

Het departement geeft practisch altijd van zijn aan Zwitsersche autoriteiten gerichte beslissingen betreffende Nederlandsche vluchtelingen kennis aan de Afdeeling Vluchtelingen.

B. Geneeskundige en tandheelkundige verzorging.

1. Zij, die in hotelkampen verblijven, genieten geneeskundige behandeling van den eveneens in het hotelkamp geïnterneerden „Lagersamariter”, onder toezicht van den gezantschapsarts, tevens trouwensarts van de reeds eerder genoemde „Direction Centrale des Camps de Travail”. Zij allen zijn verzekerd voor geneeskundige behandeling bij de „Betriebskrankenkasse” van de „Direction Centrale”.

De gezantschapsarts geniet een vergoeding van Fr. 2.— per maand voor iederen in zijn ressort verblijvenden vluchteling. Hij behandelt ze daarvoor, geeft rapporten en attesten af en verricht de noodige kunstbewerkingen, waaronder ook te verstaan operaties.

Bovendien werd voor de in hotelkampen verblijvenden en voor hen, die in het ressort der hotelkampen in résidence forcée verblijven, een tandheelkundige dienst ingesteld, doordat in twee hotelkampen een volledige tandheelkundige installatie werd geplaatst, waar een Nederlandsche tandarts geregeld werkt en waarin hij zijn volle dagtaak vindt. Ook deze tandarts ontvangt van de zijde van de legatie een extra vergoeding. Het is hem door de Zwitsersche autoriteiten niet toegestaan, prothesen te vervaardigen of anderen dan de genoemden te behandelen. De hierboven geschetste regelingen hebben een zeer groote besparing op de kosten der geneeskundige en mondheelkundige behandeling opgeleverd en tot dusver kan niet anders gezegd worden, dan dat de geneeskundige zoowel als de mondheelkundige verzorging aan de daaraan te stellen eischen voldoet.

Ziekteverloven worden op vrij ruime schaal verleend, telkenmale wanneer dit door den gezantschapsarts noodig wordt geoordeeld. Er werden nogal eens moeilijkheden ondervonden bij deze verloven, doordat de geheele familie meende aanspraak erop te mogen maken, met den zieke mede in verlof te gaan. Gezien de groote kosten, die hieraan verbonden zijn, kan dit echter in het algemeen niet worden toegestaan, terwijl bovendien de Zwitsersche autoriteiten, vooral de militaire, herhaaldelijk bezwaar maken tegen reizen door en verblijf in vestingsgebieden.

Mede op grond van dit laatste komt het er practisch op neer, dat zij, die ziekteverlof moeten nemen, toch in de omgeving van het hotelkamp blijven en aldaar en pension gaan. Daardoor wordt het groote voordeel verkregen, dat hun medische verzorging zonder grootere kosten te veroorzaken in handen blijft van den gezantschapsarts, terwijl het gezantschap slechts de kosten, vallende op hun verblijf in een pension, moet opbrengen.

2. Alle overigen worden behandeld door plaatselijke artsen, voor zoover zij niet verzekerd zijn bij de „Betriebskrankenkasse”, waarbij door H.M.'s Gezant bepaald is, dat voor zoover mogelijk de helft der op deze behandeling vallende kosten betaald moet worden door den betrokkene, tenzij deze behandeling geschiedt in een openbare inrichting, zooals polikliniek, laagste klasse van een ziekenhuis, enz. Laatstgenoemde maatregel is noodig gebleken om misbruik te voorkomen.

In voorkomende gevallen wordt ook vergunning verleend tot het doen van een kuur of het ondergaan van een speciale behandeling, die niet ter plaatse kan geschieden.

Brillen worden geregeld op geneeskundig voorschrift verstrekt, terwijl bovendien, eveneens op geneeskundig voorschrift, zoowel in de hotelkampen als in résidence forcée extra toelagen worden gegeven aan hen, die aanspraak kunnen maken op bijzondere voeding. Voor de hotelkampen is te dezen opzichte een speciale regeling getroffen, waarbij de Zwitsersche leiding de extra voeding in natura verstrekt en daarvoor maandelijks het overeenkomstige bedrag ontvangt.

Ook enkele medicamenten worden in het groot ingekocht, zooals bijv. vitamines e.d. Het verstrekken van vitamines is in het algemeen noodig, daar de voorziening met vruchten bijv. wel eens te wenschen overlaat.

C. Kleedingvoorziening.

Voor de kleedingvoorziening moest een zeer speciale regeling worden ontworpen, gezien het feit, dat practisch iedere vluchteling hier zonder bagage aankomt en de kleeren, die zij op dat oogenblik dragen, veelal sterk geleden hebben. Daardoor moeten zij zoo spoedig mogelijk na aankomst op de definitieve verblijfplaats van de noodige kleeding worden voorzien. De daarvoor vastgestelde normen laten toe, dat voor eerste aanschaffing per persoon een bedrag van ongeveer Fr. 300.— ter beschikking kan worden gesteld.

Aanvankelijk geschiedde deze kleedingvoorziening plaatselijk. De consulaten verschaffen kleeding aan hen, die en résidence forcée waren en tijdelijk in het ressort vertoefden. Werkkampen en hotelkampen voorzagen in hun eigen kleedingvoorziening. Het hoeft geen betoog, dat juist de noodzakelijkheid, voor de aankleding van de vluchtelingen vaste normen te stellen, veelal reden tot klachten en ontevredenheid gaf, voortkomende uit het naar voren komen van persoonlijke ideeën en eischen.

Al spoedig bleek het noodig, voor den aankoop van kleeding gebruik te maken van de zich onder de vluchtelingen bevindende ter zake deskundige krachten, die advies gaven bij de aankopen. Deze gang van zaken heeft ten slotte geleid tot de oprichting van een Centraal Inkoop Bureau, staande onder leiding van een en résidence forcée wonenden directeur van een confectiefabriek in Nederland.

Het Centrale Inkoop Bureau koopt voornamelijk bovenkleeding, onderkleeding, regenjassen, overhemden, sokken en zakdoeken, en helpt bovendien in bijzondere gevallen de betrokkenen bij het koopen op zoo voordeelig mogelijke voorwaarden. De hierdoor verkregen besparing is zeer groot. Vermeld moge hier slechts worden, dat bijv. een goed costuum (70 % wol), driedeelig, thans verstrekt kan worden voor den prijs van Fr. 100.— à Fr. 110.—, terwijl in den vrijen handel daarvoor een bedrag van Fr. 175.— zou moeten worden uitgetrokken. Regenjassen, die in den vrijen handel Fr. 85.— kosten, kunnen voor ongeveer Fr. 50.— geleverd worden, enz. Deze centralisatie van den aankoop heeft niet alleen in financieel opzicht een groote verbetering gebracht, doch ook ten opzichte van de uniforme behandeling der vluchtelingen, daar ook de consulaten en dergelijke instanties voor de bij hen in onderhoud zijnde vluchtelingen uit de inkoopcentrale kunnen betrekken.

Verder dient nog vermeld, dat in de verschillende hotelkampen door de vluchtelingen japonnen worden vervaardigd, die dan tegen een bescheiden prijs kunnen worden verstrekt aan degenen, die daarvoor in aanmerking komen, terwijl een tijdlang ook een reparatie-inrichting in een der hotelkampen in werking was. Door ziekte van den betrokken kleermaker moest deze helaas worden opgeheven.

Een zeer belangrijke bezuiniging werd verkregen door de inrichting van een schoenmakerij in een der hotelkampen, een bezuiniging, die het beste tot uiting komt door vermelding van de volgende prijzen:

Zoolen en hakken van leder, heerschoenen Fr. 10.— tot Fr. 14.— in den vrijen handel;

idem, gemaakt in onze eigen schoenmakerij Fr. 3,40.

De aanvragen voor kleding geschieden op de volgende wijze. Door den betrokkene moet een aanvraag (bijlage V) worden ingediend, welke aanvraag, voor zoover het de kampen betreft, voorzien moet worden van een advies van den betrokken tusschenpersoon van het gezantschap (de tusschenpersoon is een der in een hotelkamp verblijvende vluchtelingen, die voor de Afdeeling Vluchtelingen ter plaatse administratieve werkzaamheden verricht). De aanvraag komt dan binnen op het Bureau Vluchtelingen en wordt daar door een speciaal daarvoor aangewezen employé afgewerkt en vervolgens doorgestuurd aan de inkoopcentrale, die voor de levering der gevraagde en toegestane kledingstukken zorgt.

Wat betreft de niet in kampen verblijvende Nederlanders, ligt de kledingvoorziening, op dezelfde wijze behandeld, bij het betrokken consulaat.

Groote medewerking werd op dit gebied speciaal in het ressort Genève ondervonden van de Vestiaire Suisse, die in vele gevallen gratis kleren aan Nederlandsche vluchtelingen verstrekt, terwijl een damescomité een groot aantal wollen truien heeft gebreid, die voornamelijk in de werkkampen worden uitgereikt. Ten slotte moge niet onvermeld blijven, dat een damescomité in Montreux zich speciaal heeft belast met het verzorgen van baby-uitzetjes voor vluchtelingen, die in de omgeving van Montreux, hetzij in hotelkampen, hetzij en résidence forcée verblijven.

D. Financiën.

Tot 1 April 1943 had de Afdeeling Vluchtelingen slechts financieele bemoeienis met hen, die in hotelkampen verbleven, en de vluchtelingen, die zich en résidence forcée of in het consulaire ressort Bern ophielden. Toen echter op 1 April 1943 de zorg voor de burgervluchtelingen van het Roode Kruis overging naar het departement van Binnenlandsche Zaken, werd het geheele financieele beheer gecentraliseerd bij de Afdeeling Vluchtelingen, terwijl tevens aan deze afdeeling de contrôle op het financieele beleid der consulaten inzake vluchtelingenzorg, voor zoover noodig, kwam.

Daardoor is de volgende toestand ontstaan.

De Afdeeling Vluchtelingen ontvangt elke maand uit de legatiekas een voorschot, waaruit de uitgaven voor deze maand te doen zijn. Zij geeft uit dit bedrag voorschotten aan de consulaten, de tusschenpersonen in de hotelkampen en het Bureau van den Militairen Attaché. Deze instanties doen hieruit onder contrôle van de Afdeeling Vluchtelingen de noodige uitkeeringen, wikkelen de binnenkomende rekeningen af en de Afdeeling Vluchtelingen geeft hiertoe de noodige instructies, volgens de daarvoor in het algemeen door H.M.'s Gezant gestelde richtlijnen, zoodat de uitbetalingen in de verschillende ressorts alle op gelijke basis geschieden. De betalingsinstanties geven wekelijks een financieele verantwoording, welke na contrôle op de juistheid der betalingen in verband met de daarvoor gestelde regels in de algemeene boekhouding worden overgenomen.

Deze algemeene boekhouding is als volgt ingericht:

Van iederen vluchteling wordt een persoonlijke rekening aangehouden, waarop in verschillende rubrieken gesplitst, de voor hem gedane uitgaven worden genoteerd, terwijl daarnaast een persoonlijke hoofdelijke rekening wordt aangehouden van de voor hem bij het gezantschap door derden gestorte gelden (dollars, ponden, ondersteuning van Zwitsersche connecties, e.d.) (bijlage VI).

Voor deze administratie wordt het Ruf-systeem gebruikt. Op deze wijze is het mogelijk te allen tijde den stand der rekening van den betrokkene op te geven, waarbij zich echter de mogelijkheid voordoet, dat voor hen, die in hotelkampen verblijven, de pensioenprijs nog niet nauwkeurig kan worden vastgesteld, aangezien deze hotelkampen geheel worden geadmistreerd door de Polizeiafteilung van het Departement en de desbetreffende rekeningen nog niet door de Zwitsersche autoriteiten zijn ingediend. Het ligt in de bedoeling t.z.t. het totaal der pensioendagen te deelen op het totale bedrag der door de Zwitsers in te dienen rekeningen, waardoor dan de dagprijs is vast te stellen. In hoeverre deze dagprijs dan nog verhoogd zal worden met een bedrag voor het overeenkomstige aandeel in de algemeene en/of administratiekosten, blijft ter beoordeeling van het betrokken Departement.

Teneinde eenigen indruk te geven van de met de vluchtelingenzorg gemoeide bedragen moge hier vermeld worden, dat door de Afdeeling Vluchtelingen van 1 Januari 1944 t/m 30 September van datzelfde jaar een bedrag van rond Fr. 1.270.000.— werd uitgegeven, waarin niet opgenomen zijn de nog niet voldane kosten voor het verblijf in de hotelkampen.

Dit bedrag is als volgt samengesteld:

zakgeld	Fr. 60.000.—
kleding	„ 80.000.—
ziektkosten	„ 70.000.—
pension (résidence forcée, ziekteverloven enz.)	„ 900.000.—
studie	„ 40.000.—
onkosten ressorts	„ 25.000.—
bureau Afd. Vluchtelingen	„ 50.000.—
bureau Militairen Attaché	„ 12.000.—
cultuur	„ 15.000.—
voorraad Centr. Inkoop Bureau	„ 20.000.—
gezantschapsarts	„ 20.000.—
algemeene ziektekosten	„ 1.000.—
tandheelkundige verzorging (exploitatie)	„ 2.000.—
schoenmakerij	„ 1.000.—

welke cijfers nog geïllustreerd mogen worden door bijgaande graphiek (bijlage VII).

Afzonderlijk dienen vermeld te worden de hiervoor reeds genoemde „particuliere gelden”.

Voor ieder, wien het aangaat, zijn afzonderlijke persoonlijke rekeningen geopend, waarop eenerzijds vermeld staan de fondsen, anderzijds de uitkeeringen, daarvan gedaan. Van deze gelden wordt in het algemeen 20 % ter vrije beschikking van den betrokkene gesteld — voor hen, die in hotelkampen wonen, onder bepaalde omstandigheden 40 % — en de rest blijft in de kas opgenomen. In feite hebben de betrokkenen dus hiermede reeds een deel hunner schulden afbetaald, en wel over den hiervoor genoemden termijn een bedrag van rond Fr. 30.000.—.

Angstvallig werd steeds vastgehouden aan een strenge splitsing van Nederlanders en statenloozen, en voor het levensonderhoud der laatsten werd de kas Vluchtelingen nooit belast. Voor hen is, zooals bekend moge zijn, een particulier hulpfonds opgericht onder beheer van den Militairen Attaché. Ook dit fonds wordt geadmistreerd op de Afdeeling Vluchtelingen, doch het heeft een eigen bankrekening. Door de Afdeeling Vluchtelingen gedane uitgaven voor statenloozen worden regelmatig door het fonds gerestitueerd.

Alle betalingen geschieden per cheque (bank, giro).

De Afdeeling Vluchtelingen dient maandelijks een gespecificeerd staat van uitgaven ter verantwoording van het ontvangen voorschot bij H.M.'s Gezant in, vergezeld van een gespecificeerd staat der buiten het voorschot om ontvangen gelden.

Het is te voorzien, dat de inkomsten uit „particuliere gelden” binnenkort aanzienlijk zullen verminderen in verband met het zoojuist ontvangen bericht, dat gelden uit Londen van het Roode Kruis niet meer mogen worden overgemaakt, waardoor ten opzichte van de ponden een soortgelijke moeilijkheid ontstaat als in Mei j.l. ten opzichte van de dollars.

Wat deze laatste muntsoort betreft, is de toestand thans zoo, dat de betrokken vluchteling een door de afdeeling Vluchtelingen vast te stellen bedrag in dollars kan laten storten bij de Ambassade te Washington, waarna, doordat de Nationalbank zich bereid heeft verklaard, deze dollars tot een beperkt bedrag in franken om te wisselen, de legatie aan de betrokkenen het overeenkomstige frankenbedrag uitbetaalt. Het spreekt van zelf, dat in elk geval nauwkeurig moet worden nagegaan, hoeveel dollars van den betrokkene kunnen worden geaccepteerd, in verband met het door de Zwitsersche autoriteiten daarvoor toegestane dollarbedrag.

Ook deze administratie loopt wederom over een aparte „dollarrekening” en wordt hoofdelijk geboekt.

E. Onderwijs.

Er is zooveel mogelijk naar gestreefd, hun, die in Nederland krachtens de Leerplichtwet in aanmerking kwamen voor onderwijs, ook hier zoodanig onderwijs te geven, dat bij de latere inschakeling in het normale leven in het vaderland daarvan voor den betrokkene zoo min mogelijk moeilijkheden zijn te verwachten.

Een gunstige omstandigheid was gelegen in het feit, dat zich in de omgeving van Montreux, het centrum waaromheen zich de hotelkampen en het grootste deel van de zich en résidence forcée bevindende vluchtelingen concentreeren, twee Nederlandsche onderwijsinrichtingen bevinden, en wel de lagere Julianaschool te Clarens en het Prinses Beatrix Lyceum te Glion. Er kan dan ook verklaard worden, dat alle daarvoor in aanmerking komenden behoorlijk Nederlandsch onderwijs ontvangen, waarbij erop gewezen dient te worden, dat enkele in België geboren of gewoonde Nederlanders er prijs op stellen, dat hun kinderen Fransch onderricht zouden ontvangen. Wij hebben ons principieel steeds op het standpunt gesteld,

dat de legatie vooral het onderwijs op Nederlandsche basis moet bevorderen, doch aangezien het volgen van het lager onderwijs in Zwitserland geen kosten voor de legatie met zich medebrengt, behoeften slechts in enkele gevallen gelden uitgetrokken te worden voor onderwijs anders dan aan een Nederlandsche onderwijsinstelling.

Ten einde het schoolbezoek aan de lagere school te Clarens te vergemakkelijken, werden alle ouders van daarvoor in aanmerking komende kinderen in het dichtstbijzijnde hotelkamp te Clarens geconcentreerd.

Wat het onderwijs aan het Prinses Beatrix Lyceum betreft, dient te worden opgemerkt, dat voor een deel der leerlingen gelegenheid bestaat, als interne leerling te worden opgenomen, terwijl de overigen geconcentreerd worden in het dichtstbijgelegen hotelkamp te Chamby.

Wat nu het universitaire onderwijs betreft, dit moest geregeld worden conform aan de daarvoor door de Zwitsersche autoriteiten gegeven richtlijnen. In het algemeen krijgen slechts zij vergunning tot studeeren, die door de tijdsomstandigheden een academische studie in Nederland hebben moeten afbreken.

Zij, die studeeren, ontvangen de gewone toelage, bepaald voor résidence forcée, vermeerderd met de noodzakelijkste studiekosten. De afdeling universitaire studie is, daar het hier voornamelijk jongelui uit werkkampen betreft, geheel in handen gelegd van den Luitenant-Kolonel toegevoegd, met wien overigens voortdurend nauw contact bestaat.

Ten slotte werd nog voor hen, die niet in aanmerking komen voor eigenlijk onderwijs, hetzij lager, middelbaar of hooger, de mogelijkheid geschapen, bij gebleken geschiktheid enkele cursussen in bepaalde vakken te volgen. Afgezien van twee muziekstudenten, die aan een conservatorium studeeren en officieel als studenten worden beschouwd, betreft het hier muzieklessen, boekhoudlessen, bibliotheekbezoeken, taallessen e.d., waarvoor door de Afdeling Vluchtelingen aan de betrokkenen een maandelijksche toelage van Fr. 25.— wordt verleend.

In heel enkele gevallen krijgen vluchtelingen toestemming om zich verder aan vakscholen te bekwamen, doch in het algemeen is daarvan geen gebruik gemaakt. Wel werd er gestreefd naar het doen inrichten van vakcursussen in de kampen, doch dit behoort tot de taak van de Cultuurcommissie.

F. Cultuur.

De Cultuurcommissie werd ingesteld, omdat er behoefte werd gevoeld aan een commissie van ter zake min of meer deskundigen, om de Afdeling Vluchtelingen te steunen bij haar taak, de geïnterneerden niet alleen op materieel gebied, doch ook op geestelijk en religieus gebied te ontwikkelen. Deze cultuurcommissie houdt zich voornamelijk bezig met de geïnterneerden in werkkampen en in de hotelkampen. Zij, die en résidence forcée leven, hebben minder behoefte aan de directe bemoeienis van deze commissie, aangezien zij voor een groot deel plaatselijk de mogelijkheid vinden, zich cultureel voldoende op de hoogte te houden, en ook veelal door het vormen van onderlinge comités, studiekringen e.d. de directe bemoeienis der Cultuurcommissie minder nodig hebben. Voor zoover het de werkkampen betreft, worden de werkzaamheden der Cultuurcommissie geregeld in overleg met den Luitenant-Kolonel toegevoegd en hier dient slechts vermeld te worden, dat een groot aantal cursussen in talen, boekhouding, enz. in de werkkampen werd georganiseerd en in het algemeen met groote belangstelling gevolgd werd. Een plan, om een dertigtal jongelui een tropencursus te doen volgen te Bazel, ter opleiding voor een lateren werkkring in de tropen, is nog in voorbereiding.

Ook in de hotelkampen worden geregeld taalcursussen gehouden, die met meer of minder ijver door de betrokkenen worden gevolgd. Het inrichten van cursussen voor handwerkers bleek steeds op moei-

lijkheden te stuiten, daar hiervoor o.a. de toestemming van de centrale vakorganisaties noodig is. Een enkele cursus moge hier echter vermeld worden: de goudsmidscursus, waaraan een tiental geïnterneerden deelnemen en die gehouden wordt in het hotelkamp op den Mont Pèlerin bij Vevey. Geheel afgezien van de vraag of deze vakcursus ten slotte vaklieden zal vormen, die later in Nederland het betrokken vak zullen uitoefenen, dient hier te worden opgemerkt, dat een dergelijke cursus een goed middel gebleken is om het moreel te steunen, en het is slechts te betreuren, dat aan een dergelijken cursus niet door een veel grooter aantal liefhebbers wordt deelgenomen.

Verder werden in de kampen nog cursussen georganiseerd en examens afgenomen in E.H.B.O.

Een enkel woord over de *godsdienstige verzorging*, die, zooals reeds eerder vermeld, in handen is gelegd van een geestelijke der drie voornaamste gezindten. Het is gebleken, dat zeer velen met hun moeilijkheden juist bij deze geestelijken den noodigen steun en voorlichting vinden.

In dit verband moet worden opgemerkt, dat het vraagstuk van de ritueele voeding in Zwitserland vrij moeilijk op te lossen is, aangezien o.a. het ritueele slachten verboden is. De legatie is erin geslaagd, mede dank zij de voortdurende en hoogelijk gewaardeerde hulp en steun van den vroegeren Nederlandschen opperrabbijn Dr. Lewenstein, thans te Zürich woonachtig, in het hotelkamp te Chamby een ritueele afdeling te doen inrichten, waarbij ook de Zwitsersche autoriteiten hun volle medewerking steeds gegeven hebben. Daar wordt in twee keukens gekookt, een ritueele en een gewone keuken, en blijkens de laatste berichten van genoemden opperrabbijn voldoet de ritueele keuken aan alle eischen, daaraan te stellen en voor zoover in Zwitserland te verwezenlijken.

Ook overigens bestaat er in Chamby juist in de groep der ritueelen een bloeiend joodsch religieus leven.

Dat bij de organisatie van het cultureele leven aan de nationale feestdagen een ruime plaats is ingericht, spreekt vanzelf. Geheel afgezien van het feit, dat ook van Zwitsersche zijde filmvoorstellingen enz. in de kampen worden georganiseerd, is de Cultuurcommissie er steeds op bedacht geweest, de nationale feestdagen op bijzondere wijze te gedenken door het organiseren en financieren van bijeenkomsten, voorstellingen, e.d.

De samenstelling van het Bureau van de Afdeling Vluchtelingen is als volgt:

1 hoofd der afdeling

1 waarnemend hoofd der afdeling, tevens chef de bureau

3 stenotypisten

terwijl speciaal op de Afdeling Boekhouding van dit bureau werken:

1 boekhouder

2 hulpkrachten.

De Afdeling Vluchtelingen heeft de beschikking over vier kantoorlokalen waar ook het archief der afdeling is ondergebracht.

Bern, 9 October 1944.

*Légation Royale des Pays-Bas,
Section Sociale En Suisse.*

N.B. De bij het oorspronkelijke rapport gevoegde bijlagen zijn thans niet meer bij deze copie van het rapport te voegen. De formulieren, zooals Geld-schuldverklaringen, persoonskaart e.d. vindt men trouwens in de persoonlijke mappen der betrokkenen, zooals deze thans aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zijn gezonden.

BIJLAGE 18

**Memorie van Maart 1948 van mr. E. N. van Kleffens, oud-Minister van Buitenlandse Zaken, aan de Enquêtecommissie
uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal**

I. Inleiding

Gedurende de geheele periode waarop de enquête van Uwe Commissie betrekking heeft, was de ondergeteekende Minister van Buitenlandse Zaken.

Met anderen heeft hij in dat tijdvak het gemis gevoeld van de normale werking onzer constitutioneele instellingen, en in het bijzonder de gelegenheid om met de Staten-Generaal van gedachten te wisselen inzake het buitenlandsch beleid.

Daarom zal het hem aangenaam zijn aan Uwe Commissie, en door haar bemiddeling aan de Staten-Generaal, mededeeling te doen van veel dat betrekking heeft op het door hem in de onderwerpelijke periode gevolgd beleid betreffende de twee punten tot dewelke de enquête Uwer Commissie zich moet uitstrekken: de vertegenwoordiging van Nederland in het buitenland en de behartiging der Nederlandsche belangen aldaar in de periode waarop Uw onderzoek betrekking heeft.

Hij is zich ervan bewust dat dit, door velerlei oorzaken geen volledige vervanging zal kunnen zijn van de jaarlijksche begrotingsdebatten en behandeling in de Kamers van bijzondere onderwerpen. Toch hoopt hij op deze wijze naar beste kunnen langs wettigen weg een bijdrage te kunnen leveren tot klaarheid inzake een aantal onderwerpen ten aanzien waarvan klaarheid in het algemeen belang gewenscht is.

Er is ook een bijzondere reden waarom deze gelegenheid tot scheping van een zoo duidelijk mogelijk beeld van hetgeen in de oorlogsjaren is geschied, den ondergeteekende welkom is.

Er is immers in Nederland een voorstelling gewekt dat, zoo al niet het Departement van Buitenlandse Zaken, dan toch de buitenlandsche dienst althans in sommige landen gedurende de oorlogsperiode op sommige punten van belang ernstig te kort is geschoten. Met name geldt dit ten aanzien van hulpverlening aan Engelandvaarders, en hier en daar ten aanzien van het beheer der geldmiddelen. Omtrent andere zaken van niet minder gewicht hoort men minder veelvuldig, en het goede dat — onze bondgenooten hebben er dikwijls van getuigd — op allerlei gebied is verricht wordt, blijkbaar als vanzelfsprekend, stilzwijgend aanvaard.

Dit alles vereischt rechtzetting. Alle betrokken ambtenaren hebben daar evenals de ondergeteekende aanspraak op.

Ambtenaren kunnen zich moeilijk tegenover de openbare meening verdedigen. Daarom wenscht de ondergeteekende van deze gelegenheid gebruik te maken om dat, voorzover daartoe aanleiding bestaat, te doen voor hen die onder zijn leiding in den vreemde werkzaam waren, zoowel als voor het Departement.

Tekortkomingen komen in elken dienst voor. De ondergeteekende heeft daaraan altijd alle aandacht besteed, om het even of zij wortelden in omstandigheden van force majeure dan wel in het falen van personen, en steeds heeft hij nauwgezet getracht het Landsbelang en de rechtvaardigheid tot richtsnoer te houden wanneer ten aanzien van ambtenaren maatregelen moesten worden genomen. Meer dan eens is met harde hand en zonder aanzien des persoons ingegrepen. In zijn ambtsperiode heeft hij vier hoofden van diplomatieke zendingen terzijde gesteld, een terugplaatsing in den dienst opgelegd zoodra de omstandigheden die terugplaatsing zouden veroorloven¹⁾, en minder bekwame elementen in het departement weggenomen, dit afgezien van minder ingrijpende maatregelen.

Dat de buitenlandsche dienst lichtvaardig wordt blootgesteld aan een waardeering die soms verguizing nadert en in een enkel geval bereikt, vereischt, naar zijn vaste overtuiging rechtzetting. Het is de hoop en de verwachting van den ondergeteekende dat Uwe Commissie in het licht der feiten daaraan zal wenschen mede te werken.

Het is een Landsbelang dat de overheid worde hooggehouden daar waar geen aanleiding bestaat tot het tegendeel. Een volk waaraan ten onrechte het vertrouwen in zijn openbare organen wordt ontnomen, is rijp voor andere ondermijnende invloeden.

Het is ook een Landsbelang dat goede elementen die zich tot den overheidsdienst voelen aangetrokken, niet van dienstneming worden weerhouden omdat zij moeten vreezen voor ongegronde kritiek en onvoldoende verdediging daartegen.

¹⁾ Het betref een geval waarin vaststond dat onmiddellijke terugplaatsing tot gevolg zou hebben gehad dat Nederland, door Duitschen druk op de regering van het betrokken land, aldaar in het geheel geen hoofd van missie meer zou hebben gehad, wat in strijd ware geweest met 's Lands belang.

Tengevolge van zijn werkzaamheid te Washington en, wat de Indonesische zaak betreft, in den Veiligheidsraad der Vereenigde Naties, is de ondergeteekende niet steeds ter beschikking van Uwe Commissie om persoonlijk inlichtingen te geven. Ook omdat hij voorschands wel niet voor langeren tijd afwezig zal kunnen zijn van zijn post, heeft hij het dienstig geoordeeld ten behoeve van Uwe Commissie deze memorie samen te stellen, in de hoop dat zij daaraan aandacht zal willen schenken en dat dit stuk op menig punt verheldering zal brengen. Dit laatste ofschoon hij zich, gezien de verwerping door de Eerste Kamer van het recente wetsontwerp tot wijziging van de Enquête-wet en de debatten dienaangaande in de Staten-Generaal, onthouden heeft van mededeelingen rakende de verhouding tusschen het Staatshoofd en het Kabinet, alsmede dezulke betreffende het verhandelde in den Ministerraad.

II. Behartiging der Nederlandsche belangen in het buitenland

Het Departement van Buitenlandse Zaken.

Over het algemeen beleid van het Kabinet (beter gezegd: het Kabinet-de Geer en het in zijn samenstelling wisselend Kabinet-Geerbrandy) kan de ondergeteekende kort zijn. Wat de phase-de Geer betreft, heeft het tegen dezen oud-premier gevoerd proces reeds veel verheldering gebracht. Oorspronkelijk was dat beleid gericht op de inachtneming, te midden der oorlogvoerende landen, van een strikte onzijdigheid, een beleid dat, gelijk bleek bij de behandeling in de Staten-Generaal van hoofdstuk III der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1940, de volledige instemming had van de overgrote meerderheid. Gezien de agressieve houding van Duitschland eenerzijds —, en het ontstellende gebrek aan oorlogstuig der geallieerden anderzijds, was die neutraliteitspolitiek de eenige staatkunde die ons Land toen kon voeren. Aan dit onzijdigheidsstreven ging gepaard een krachtige poging om de bevoorrading des Lands in elk opzicht te verzekeren, zoo goed als in de heerschende omstandigheden mogelijk was. In hoeverre het Kabinet daarin is geslaagd, werd het duidelijkst aangetoond door den omvang van al datgene wat de vijand al zeer spoedig na de bezetting heeft weggevoerd. Mocht Uwe Commissie omtrent deze phase van den ondergeteekende nadere inlichtingen wenschen, dan is hij bereid deze naar beste herinnering te geven. Zijn dagelijksche aantekeningen omtrent dat tijdvak staan hem helaas niet meer ten dienste; door een ongelukkig toeval in Den Haag achtergebleven, zijn zij door de Duitschers meegenomen naar Berlijn. Eenig hoüvast voor anti-Nederlandsche propaganda boden zij blijkbaar niet; in elk geval heeft de vijand er geen gebruik van gemaakt. Niettegenstaande nasporingen na den oorlog zijn die aantekeningen niet teruggevonden; tot het tegendeel mocht blijken zullen zij als verloren moeten worden beschouwd. De ondergeteekende betreurt zulks ook in dit opzicht, dat zijn geheugen, mede in verband met het vele wat sindsdien is geschied, niet in staat is datgene wat deze dagelijksche aantekeningen bevatten, geheel te reconstrueeren.

Dit beleid moest uit den aard der zaak radicaal veranderd worden toen Nederland, door Duitschland aangevallen, en zich niet gewonen willende geven, in het kamp der geallieerden kwam te staan, zooals reeds eerder met Denemarken en Noorwegen was geschied, en, tegelijk met ons land, met België en Luxemburg plaats had. Dit inzicht leidde ertoe dat de ondergeteekende met den Minister van Koloniën reeds in den ochtend van 10 Mei op grond van een beslissing van den Ministerraad naar Londen is vertrokken teneinde terstond contact met de bondgenooten op te nemen. Zulks bleek juist gezien, omdat bleek dat daar terstond allerlei regelingen konden worden getroffen, niet alleen op het gebied der eigenlijke oorlogvoering, maar ook op dat van de scheepvaart en de economische oorlogvoering; ook is aldus voorkomen dat Curaçao en Aruba ter beveiliging van de voor het geallieerde oorlogsapparaat onmisbare petroleumraffinaderijen aldaar eenzijdig door onze bondgenooten werden bezet. Dank zij onze tijdige aanwezigheid kon deze voor onze souvereiniteit onaanvaardbare vorm terzijde gesteld worden, en werden ons Britsche troepen ter beschikking gesteld ter waarborging van de veiligheid op deze beide zoo belangrijke eilanden, welke troepen kwamen te staan onder het opperbevel van den Gouverneur van Curaçao. Maar ook in andere opzichten was er, als gezegd terstond te Londen (en te Parijs) veel te doen; zelden heeft de onder-

geteekende in een overeenkomstige tijdsruimte zooveel werk te verzetten gehad als in de zgn. Meidagen.

Had Nederland sinds lange jaren bewust een zelfstandigheids- of (in tijden van oorlog tusschen derde landen) onzijdigheidspolitiek gevolgd, thans was het met één slag belligerent geworden, en daarmee midden in den maalstroom der actieve internationale politiek geworpen. Die zwenking te volbrengen bleek voor den een bezwaarlijker dan voor den ander; aan het geïmproviseerde departement van Buitenlandsche Zaken werd zij met kracht van den eersten dag af doorgezet, en *nooit* heeft ons van buitenlandsche zijde een klacht bereikt dat ons nieuw beleid halfslachtig was of erger. Hiervan waren niet alleen de geallieerde regeeringen weldra doordrongen, maar ook de openbare meening. Zoo schreef de „Daily Telegraph” op 10 Juli 1941 in een hoofdartikel dat in afschrift aan deze memorie is gehecht (bijlage I):

„The Dutch are by no means out of the war. They could have established their Government in the East- or West-Indies, but they have chosen to stay in London to be in the nerve center of the war. .... The Dutch may be a small nation, but *they are good people to have as allies. It is safe to go tiger-shooting with them*”.

Dat was toen gemeengoed geworden.

De ondergeteekende wil hiermede volstrekt niet zeggen dat er te midden der Nederlanders in den vreemde altijd volmaakte eenstemmigheid heeft geheerscht omtrent de noodzaak, den voormaligen koers inderdaad radicaal te wijzigen, of omtrent de vormen welke het nieuwe beleid diende aan te nemen. Wat het Kabinet betreft, is zooveel mogelijk getracht, het bijeen te houden, ook om naar buiten, vooral in den eersten tijd toen onze medegeallieerden ons nog niet goed kenden en nog niet zeker wisten dat zij inderdaad op ons konden rekenen, niet den indruk te wekken van weifeling en verdeeldheid. Maar toen het om essentiele dingen ging, scheidden zich de wegen, getuige het heengaan van Jhr. de Geer, die niet in staat was zich aan de nieuwe omstandigheden aan te passen.

Wat was nu het apparaat waarmede het nieuwe buitenlandsche beleid moest worden gevoerd?

Het was een geïmproviseerd apparaat. Geen enkel departementsambtenaar is in of na de Meidagen uit Den Haag ontkomen, hoewel eenigen daartoe een ernstige poging hebben gedaan. Gewerkt moest dus worden met de meest geschikte en ervaren krachten die toevallig beschikbaar waren of aan gezantschappen en consulaten in niet-bezette landen vrijgemaakt konden worden. Gelukkig hadden de meesten hunner in den loop hunner loopbaan gedurende korter of langer tijd aan het departement van Buitenlandsche Zaken te 's-Gravenhage gewerkt. Op het hooren van het bericht dat Nederland bezet was, spoedde Mr. W. F. L. Graaf van Bylandt, op weg naar China waar hij als Harer Majesteit's Gezant zou optreden zich naar Londen, waar hij terstond als waarnemend Secretaris-Generaal van het Departement te werk werd gesteld, een functie die hij tot het einde der Londensche periode heeft vervuld en waarin hij den Lande groote diensten heeft bewezen. Hetzelfde deed Baron van Boetzelaer van Oosterhout die bestemd was als hoofd van Harer Majesteit's Gezantschap in Turkije op te treden. Weldra kwamen leden van Harer Majesteit's Gezantschappen te Berlijn, Brussel, Parijs en Rome ter beschikking, en zoo was het na korten tijd mogelijk een departementsorganisatie te laten werken die, hoe klein ook, en in den loop der te Londen doorgebrachte jaren slechts weinig gegroeid, aan de verwachtingen en bedoelingen beter beantwoordde dan de ondergeteekende in den beginne voor waarschijnlijk heeft gehouden.

Van den eersten dag af was er veel arbeid te verzetten, arbeid van de aan elk departement van buitenlandsche zaken, van welk land ook, eigen veelzijdigheid. Teneinde daaraan in de Londensche gemeenschap en speciaal in den Tijdelijken Raad van Advies (met welks voorzitter hij een doorlopend contact onderhield), wat meer bekendheid te geven, heeft de ondergeteekende dienaangaande in het najaar van 1943 een kort overzicht doen samenstellen; voor de oriëntatie Uwer Commissie voegt hij een exemplaar van dat overzicht bij deze memorie (bijlage II). Het zal haar tevens een indruk geven van de inrichting van het departement te Londen.

Teneinde aan de Commissie een zoo juist mogelijke waardeering van het werk van het Departement van Buitenlandsche Zaken aldaar mogelijk te maken, wordt aan deze memorie bovendien toegevoegd een afschrift van persoonlijke aantekeningen van den ondergeteekende over zijn arbeid te Londen in twee willekeurig gekozen maanden; te weten Maart 1943 en Januari 1945 (bijlage III).

Veel belangrijke vraagstukken werden, evenals te 's-Gravenhage, voornamelijk door de ressortsministeries bewerkt. Zoo behoorde zorg voor de bevoorrading van Nederland voor den tijd die onmiddellijk de bevrijding moest volgen, bij het departement van Economische

Zaken; zorg voor Engelandvaarders en uitgeweken en onvluchte landgenooten, bij Binnenlandsche- en (accessoir) Sociale Zaken, en bij Oorlog, waaronder het Roode Kruis ressorteerde; financiële vraagstukken bij Financiën, enz. Ten aanzien van deze onderwerpen vervulde het Departement van Buitenlandsche Zaken een secondaire en helpende rol. Primair had het zich echter met vele en veelsoortige zaken te bemoeien.

In de eerste plaats valt te noemen de internationale politiek te baseeren op in te winnen inlichtingen. Hierboven werd daarvan reeds even gerept. De ondergeteekende is er steeds op uit geweest, de positie der middelmatig groote- en kleine landen recht te doen wedervaren; hij verwijst ten deze onder andere naar een uiteenzetting in de „Times” van 25 Maart 1943 (opgenomen in bijlage III onder de dagteekening van 24 Maart 1943), en naar de bekende, aan de Staten-Generaal overgelegde, Nederlandsche nota inzake het Dumbarton Oaks Plan, van Januari 1945. Hij is daarin slechts zeer gedeeltelijk geslaagd, maar niet door onvoldoende waak- of werkzaamheid.

Nederland was het voorts dat toen wijlen Generaal Sikorski een bijeenkomst bijeenriep van de kleinere geallieerden ter beraadslaging over de vraag wat zij op politiek terrein konden doen om een gewenschte vredesregeling te helpen voorbereiden, het gemeenschappelijk ondernemen van een studie van wapenstilstandsvraagstukken deed aannemen. Deze studie heeft veel bijgedragen tot verheldering der gedachten, wegneming van meeningsverschillen en verzachting van belangentegenstellingen tusschen de kleinere geallieerden, bij welke zij ook heeft bijgedragen tot verduidelijking van inzicht in allerlei vraagstukken, die veelal verder strekten dan tot wapenstilstandsproblemen alleen. De volumineuze resultaten van dezen omvangrijken gemeenschappelijken arbeid zijn ter beschikking van de grootere geallieerden gesteld met de bedoeling daarmede dezer politiek meer in harmonie te brengen met de belangen der kleinere. Vooral op het gebied van Duitsche restituties en herstelprestaties is dit werk niet zonder uitwerking gebleven.

Ook de voorbereiding van een vredesregeling heeft veel aandacht gehad. Nota's zijn opgesteld die ter kennis van de geallieerde regeeringen zijn gebracht en aan deze mondeling zijn toegelicht; het probleem van Duitsche territoriale vergoeding aan Nederland werd gesteld; voorbereidend werk werd verricht inzake een nieuwe internationale organisatie ter verzekering van den vrede en een nieuw internationaal gerechtshof. Vermeld moge ook worden dat het bedrijfsleven door het departement van Buitenlandsche Zaken in staat is gesteld, mede te werken aan een zoo volledig mogelijke inventaris van Nederlandsche vermogensobjecten in Duitschland en door Duitschland bezette landen, welke inventaris ter kennis van de geallieerden is gebracht met het doel bij strijd in die gebieden de bescherming van die vermogensobjecten zooveel mogelijk te verzekeren. Of eenige andere regeering iets dergelijks heeft gedaan, is den ondergeteekende niet gebleken.

Dit alles moest geschieden met hulp van de handvol medewerkers waarvan hierboven sprake was, en die in niet steeds even aangename uiterlijke omstandigheden moesten werken. Maar zij hadden, evenals de ondergeteekende, daarenboven talrijke andere dingen te doen. Vele daarvan, doch niet alle, zijn vermeld in bijlage II. Dat stuk maakt b.v. geen gewag van het voortdurend contact met de Amerikaanse, de Britsche en de vreemde regeeringen die, evenals de Nederlandsche, tijdelijk te Londen gevestigd waren, en met Ministers en ambtenaren van de betreffende landen.

Wat de aanraking met Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten betreft, was Nederland zoo gelukkig bij de regeeringen der landen uitstekend vertegenwoordigd te zijn door Jhr. Michiels van Verduynen en Dr. Loudon. Wat eerstgenoemde betreft, heeft de gelijktijdige aanwezigheid van den ondergeteekende te Londen nooit tengevolge gehad, dat de positie van Harer Majesteit's Ambassadeur daardoor werd verminderd, al had de ondergeteekende veel en rechtstreeks contact met Britsche regeeringspersonen. Hetzelfde gold voor Washington, waar hij herhaaldelijk vertoefde, zoowel om aanraking te onderhouden met den President en de Regeering der Vereenigde Staten, als om aan de wereld te demonstreeren dat Nederland evengoed belangen had in de Britsche als in de Amerikaanse sfeer, en dat het, schoon een loyaal en actief geallieerde, een eigen oordeel behield en niet tot werktuig van een dier beide groote mogendheden was geworden.

Conform den wil der volksvertegenwoordiging onderhield Nederland vóór den Duitschen inval geen diplomatieke betrekkingen met de Sovjet-Unie. Minder dan ooit kon daarvan sprake zijn in de periode van 10 Mei 1940—21 Juni 1941, waarin het pact dat de Sovjet-Unie in Augustus 1939 met onzen vijand had gesloten nog van kracht was. Toen echter ook de Sovjet-Unie door Duitschland was aangevallen en een nauwe belangengemeenschap ontstond tusschen

de Unie en de andere landen die met Duitsland in oorlog waren, veranderde het beeld en werden diplomatieke betrekkingen aangeknoopt. Een legende heeft zich gevormd dat het aan de Nederlandsche regeering heeft gelegen dat het geruimen tijd heeft geduurd voor een Nederlandsch gezant zijn intrede kon doen in de Sovjet-Unie. De mogelijkheid van die voorstelling voorziende heeft de ondergeteekende echter destijds ervoor gezorgd dat met de stukken kan worden bewezen dat deze vertraging niet aan de Nederlandsche regeering te wijten was. Ook de Sovjet-regeering treft geen schuld; het uitstel lag aan omstandigheden waaraan niemand, en zeker niet de Nederlandsche Regeering, iets kon veranderen. De verhouding tot de diplomatieke vertegenwoordigers der Unie bij de Nederlandsche Regeering is dan ook steeds zeer goed geweest.

Heeft het den ondergeteekende tot voldoening gestrekt diplomatieke betrekkingen met de Sovjet Unie te helpen tot stand brengen, niet minder verheugde het hem die met het Vaticaan in vollen omvang te kunnen helpen herstellen. Aangenamer nog ware het hem geweest, een en ander te doen na tevoren de instemming der Staten-Generaal te hebben verkregen; deze procedure kon echter in de heerschende omstandigheden niet worden gevolgd, en de ondergeteekende heeft dus moeten steunen op zijn overtuiging dat deze stappen de instemming hadden van de meerderheid der Natie.

Een van de belangrijkste aangelegenheden waaraan het ministerie van Buitenlandsche Zaken deel heeft gehad, is geweest de voorbereiding, tezamen met de ministeries van Economische Zaken en van Financiën, en door het Kabinet goedgekeurd, van de douaneunie met België en Luxemburg. De ondergeteekende meent dezen stap in voldoende mate bekend te moeten onderstellen, en zal daarop te dezer plaatse deswege geen toelichting geven.

Toen in den zomer van 1945 de ondergeteekende in Nederland kon terugkeeren, was er voor gezorgd dat een volledig ontwerp gereed lag om aan den Raad van State te worden aangeboden van een Algemeenen Maatregel van Bestuur, strekkende tot reorganisatie van den Buitenlandschen Dienst, welke reorganisatie kort na zijn aftreden als minister van Buitenlandsche Zaken (1 Maart 1946) haar beslag heeft gekregen. Dit ontwerp beruiste op drie gedachten: moderniseering; democratisering; verhooging van efficiëntie, en toont daarvan de blijken in den vorm van betere organisatie, samenvoeging van den diplomatieken- en consulaire dienst, en veel ruimere toegankelijkheid. Voor zoover de oorlogsomstandigheden dat toelieten, werd op dien grondslag eenig nieuw personeel aangenomen.

Bijzondere zorg werd besteed aan de voorlichting van bezet Nederland op het gebied der internationale politiek. Wekelijks gaf Radio Oranje dienaangaande een uiteenzetting. De ondergeteekende heeft er prijs op gesteld deze uiteenzetting persoonlijk en regelmatig voor te bereiden met degenen die met deze uitzendingen belast waren.

Ook de terugkeer van het departement naar den Haag eischte veel zorg en voorbereiding.

Met deze algemeene aanduidingen moge de ondergeteekende hier volstaan. Gaarne is hij, op deze punten en op andere, bereid nadere mededeelingen te doen. Intusschen hoopt hij er in te zijn geslaagd, wat de behartiging van Nederland's buitenlandsche belangen in oorlogstijd aangaat, wat het ministerie van buitenlandsche zaken betreft den indruk te rechtvaardigen van activiteit en waakzaamheid. Niet alleen hij, maar vooral het Land, is waardeering schuldig aan degenen die hem, dikwijls in moeilijke omstandigheden, ten departemente hebben bijgestaan. Vraag welken onbevooroordeelde men wil: de rol die Nederland op het gebied van het buitenlandsch beleid in de oorlogsperiode heeft gespeeld, stond niet achter bij die van eenige andere vergelijkbare mogeheid, en voldeed, naar de overtuiging van den ondergeteekende, ook in volstrekten zin aan de eischen die daaraan mochten en moesten worden gesteld. De uitwisseling, met medewerking der mede betrokken regeeringen, van ambassadeurs was daarvan een der uiterlijke vormen van consecratie.

III. Behartiging der Nederlandsche belangen in het buitenland

De Nederlandsche vertegenwoordiging aldaar.

Er was tijdig voor gezorgd dat het Nederlandsch buitenlandsch apparaat zou kunnen doorwerken, wat er ook gebeurde, indien ons land door een of meer vijanden mocht worden aangevallen. Evenmin als de Nederlandsche vlag van de zeeën mocht verdwijnen, mocht een einde komen aan onze buitenlandsche vertegenwoordiging, eveneens een symbool van ons voortbestaan als soevereine staat. Hr. Ms. Gezant te Washington was gemachtigd om, mocht zulks noodig worden, bij ontstentenis van een regeering die zich vrijelijk zou kunnen uiten, er voor te zorgen dat de buitenlandsche dienst zou kunnen blijven functionneeren.

Van die machtiging behoefde geen gebruik te worden gemaakt omdat de regeering in vrijheid hare werkzaamheden kon voortzetten.

De diplomatieke zendingen en consulaire posten konden dientengevolge, daar waar zij niet door den vijand waren verdreven, hun taak onder de leiding van den ondergeteekende blijven uitvoeren.

Wat de diplomatieke zendingen betreft, bleef die taak in wezen dezelfde, maar wijzigde zij zich in omvang alsmede op concrete punten. Waarneming, inlichting van den minister, onderhandeling, bescherming, administratie en representatie, bleven de voornaamste onderdeelen van die taak; maar de waarneming moest veelal worden gericht op andere punten dan in vreedestijd, evenals de reportage, terwijl de onderhandelingen zoowel als de beschermingstaak — waarover hieronder meer — zich, althans op eenige posten, evenals de administratie aanzienlijk uitbreidden. Een goed voorbeeld, wat de onderhandelingen betreft, is de liquidatie van de door de militaire departementen in Zwitserland vóór den oorlog gesloten contracten, tot een beloop van een aantal millioenen. Deze omvangrijke en moeilijke arbeid moest door het gezantschap worden verricht. Aldus kwam het herhaaldelijk voor dat een gezant voor een hem volkomen vreemde materie kwam te staan en voor zijn gestie te dien aanzien verantwoordelijkheid moest dragen.

Daar alleen telegrafische verbinding met de Regeering mogelijk bleef en het dikwijls onmogelijk was per telegram een voldoende duidelijk beeld te geven van de omstandigheden, die een beslissing moesten beheerschen, werd van de chefs der diplomatieke posten veel meer zelfstandigheid, besluitvaardigheid en initiatief vereischt dan in normale tijden.

Het is den ondergeteekende een voorrecht en een behoefte, niet het minst wegens de critiek en soms den laster waaraan onze buitenlandsche vertegenwoordigers in den laatsten tijd in Nederland blootstaan, hier te getuigen dat die vertegenwoordiging haar taak in het algemeen naar behooren, veelszins zeer goed en in menig geval uitnemend heeft volbracht. Anderen die zulks kunnen beoordeelen, zullen er niet anders over denken. Dat, en dat alleen, is de waarheid.

Dat er uitzonderingen waren, bleek reeds in de inleiding. Dien uitzonderingen steenen achterna te gooien, ligt niet in aard of voornemen van den ondergeteekende. Wel wenschte hij op te komen voor hen die hetzij ten onrechte, hetzij te streng werden en worden veroordeeld.

Op de zoo belangrijke gebieden van waarneming, reportage, onderhandeling en representatie is er weinig critiek. Juist omdat die punten wel altijd goeddeels buiten openbare bespreking zullen blijven aangezien er naar buiten weinig van kan blijken, stelt de ondergeteekende er te meer prijs op te verklaren, dat de verrichtingen der ambtenaren van den buitenlandschen dienst gedurende zijn ambtsperiode op de aangegeven terreinen van gewicht, enkele uitzonderingen daargelaten, den toets eener rechtvaardige beoordeeling goed kunnen doorstaan.

Hij vestigt daarop de bijzondere aandacht Uwer Commissie, omdat zijns inziens een rechtvaardige beoordeeling eischt, dat dit terdege in aanmerking worde genomen, niet alleen ten aanzien van het corps in zijn geheel, maar ook, en in het bijzondere t.a.v. diegenen die, in hun betrekkingen gehandhaafd, aan critiek blootstaan. De meeste, en veelal felle critiek werd en wordt vernomen op dat onderdeel van de taak der gezantschappen dat de bescherming van Nederlanders in het buitenland betreft, en, zij het in mindere mate, dat der administratie. Over beide punten zij hier het een en ander opgemerkt.

1. *De beschermingstaak der gezantschappen en consulaten.*

Het is welhaast banaal er aan te herinneren dat elk gezantschap en consulaat, evenals elk in het buitenland fungeerend diplomatiek en consulaire ambtenaar, onder meer tot taak heeft, zijn landgenooten te beschermen wanneer daartoe aanleiding bestaat. Dit onderdeel van de taak dier ambtenaren vond in den oorlog in de meeste landen weinig uitbreiding. Er waren echter andere landen (genoemd mogen worden Zwitserland, Spanje, Portugal, Zweden, alsmede — zoolang het bestond — het onbezette gedeelte van Frankrijk), waar die taak zeer sterk in omvang toenam. Een der oorzaken daarvan was de beduchtheid van de overheid dier landen voor Duitsland, zich menigmaal, hier meer, daar minder, uitend in een neiging om onderdanen van bezette landen met minder consideratie te behandelen dan in normale omstandigheden, en daardoor meer vergend van de officiële vertegenwoordigers dier landen. Daarnaast nam het aantal bescherming behoevende Nederlanders zeer sterk toe tengevolge van de komst der Engelandvaarders, een term die hier geen toelichting vereischt, en die der uitgewekenen in het algemeen.

Men denke echter niet, dat de gezantschappen en consulaten vrij waren, hun beschermingstaak in te richten zooals zij dat zelf het liefst hadden gewild. De landsregeeringen wenschten, soms onder Duitschen druk, soms vooral uit overwegingen van openbare orde, de

uit bezette landen uitgewekenen niet vrij te laten om te komen en te gaan zooals zij wilden, noch waren zij bereid de gezantschappen en consulaten toe te staan, voor hen naar eigen goedvinden te zorgen. De uitgewekenen werden, ongeacht hun nationaliteit, veelal in kampen ondergebracht, waren daar zelfs voor hun eigen vertegenwoordigers niet vrijelijk toegankelijk, stonden daar en daar buiten onder toezicht, mochten zich niet vrijelijk bewegen, kortom zij waren aan allerlei beperkende bepalingen onderworpen die evenzoo vele belemmeringen vormden voor hun gezantschappen en consulaten om voor hen naar eigen voorkeur en inzicht te zorgen, hun geregeld warmte en sympathie te betoonen en hen naar de vrije 'buitenwereld voort te helpen.

In de tweede plaats dient voor een billijke beoordeeling te worden bedacht, dat de Engelandvaarders en andere uitgewekenen veelal bij de gezantschappen en consulaten aankwamen zonder of zonder voldoende mogelijkheid zich te legitimeeren. Dit werd een ernstige moeilijkheid, toen bleek dat onder het koren ook kaf voorkwam, tot spionnen toe. In eerbied voor den durf, de volharding, de vindingrijkheid en het uithoudingsvermogen van de bona fide Engelandvaarders en vele andere uitgewekenen staat de ondergeteekende bij niemand achter. Toch dient hier te worden verklaard dat onder hen een niet onaanzienlijk aantal bedenkelijke figuren voorkwam; zulks moet hier worden vermeld omdat dit de taak der gezantschappen en consulaten zoo buitengewoon verzwaarde, mede ten gevolge van het dikwijls ontbreken van legitimatiemogelijkheden. Om Uwe Commissie een indruk van een en ander te geven, heeft de ondergeteekende met toestemming van den Minister van Buitenlandsche Zaken als bijlage IV aan deze memorie gehecht een reeds gedurende den oorlog vervaardigde serie uittreksels uit rapporten over Engelandvaarders van een aantal diplomatieke en consulaire posten. Zij spreken voor zichzelf. Uitdrukkelijk zij hier opgemerkt dat de ondergeteekende volstrekt *niet* den indruk wil wekken dat het meerendeel der Engelandvaarders onbetrouwbaar was of erger. Maar zooals altijd bedierven de kwaden het tot op zekere hoogte voor de goeden, en in dit geval bovendien voor de gezantschappen en consulaten.

De vraag is dan ook niet of de gezantschappen en consulaten in de betrokken landen naar abstracte maatstaven goed of niet goed voor de Engelandvaarders hebben gezorgd, maar of zij voor hen gedaan hebben wat in de in het betreffende land heerschende omstandigheden *mogelijk was*. Een algemeene maatstaf valt niet aan te leggen: in Portugal was de overheid veel minder rigoureuus dan in Spanje; Zwitserland stond tussen die beide landen, wat deze zaak betreft, in.

De ondergeteekende was verantwoordelijk voor de activiteit der gezantschappen en consulaten in deze als in alle andere materies. Maar de eigenlijke zorg voor de Engelandvaarders berustte, als in de inleiding tot deze memorie opgemerkt, bij zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken en (accessoir) bij dien van Sociale Zaken welke zich beiden ten deze veel moeite hebben gegeven, evenals de Minister van Oorlog voorzoover het Roode Kruis betreft. De ondergeteekende vermeldt dit niet om zich te onttrekken aan eenige op hem rustende verantwoordelijkheid, doch tot recht begrip van zaken.

Zijn genoemde ambtgenooten, wat de zaak, en hijzelf wat het diplomatiek personeel betreft, zijn, na nauwkeurig onderzoek, soms door onderzoek ter plaatse, de inkomende klachten te hebben overwogen tot de slotsom gekomen, dat voor het nemen van andere maatregelen ten opzichte van het personeel der betrokken posten dan genomen zijn, hetzij geen aanleiding, hetzij geen mogelijkheid bestond.

Het spreekt vanzelf, dat de eene ambtenaar zijn beschermingstaak door aard en vorming beter vervult dan de andere: niet ieder mensch heeft aanleg voor sociaal werk. Zou al een grooter of kleiner getal der betrokkenen bij voorkeur vervangen zijn door anderen, hun activiteit werd ten deze in de omstandigheden voldoende, zij het niet altijd volkomen bevredigend geacht. Een dier omstandigheden was deze: juist in de landen waar Engelandvaarders kwamen, bestond geen gelegenheid tot vervanging van diplomatiek personeel van de bezette landen: bij onderzoek is telkens opnieuw gebleken, dat de betrokken regeeringen zonder uitzondering wel bereid waren een Nederlands gezant die bij het begin van den oorlog bij haar geaccrediteerd was, te blijven erkennen (in Spanje was, van de bezette landen, de Nederlandsche gezant de eenige) maar zij bleken te zeer onder Duitschen druk te staan om een nieuwen te aanvaarden, en soms bovendien om nieuw ondergeschikt personeel toe te laten. Men moest dus werken met de riemen, die men had, een feit dat trouwens bij een beoordeeling van het Londensch beleid in het algemeen in aanmerking moet worden genomen. De keus was tusschen de bestaande vertegenwoordigers, of in het geheel geen vertegenwoordigers.

Wat klachten van Engelandvaarders betreft, past, zooals de lezers van bijlage IV dezer memorie overigens reeds zullen hebben be-

grepen, soms eenige voorzichtigheid. Op 29 November 1944 kwam bij de Nederlandsche politie te Londen de heer Jean Weidner, een moedige jonge Nederlander van Fransche afkomst, die honderden Engelandvaarders met groot gevaar voor eigen leven heeft geholpen, en op zijn tochten herhaaldelijk op Harer Majesteit's Gezantschap te Bern moest zijn. Juist toen hij bij onze politie te Londen aankwam, werd daar een pas aangekomen Engelandvaarder ondervraagd, die de tegenwoordigheid van den heer Weidner niet opmerkte. Deze Engelandvaarder voer in den breede uit tegen Hr. Ms. Gezantschap te Bern, waarop de heer Weidner hem alles heette te liegen. De man erkende dit; gevraagd, waarom hij zulks had gedaan, was zijn eenige verontschuldiging: wraak, omdat men hem minder geld had gegeven dan hij had verlangd. En dat terwijl de Nederlandsche Engelandvaarders een hoogere toelage kregen dan bij voorbeeld Belgen en Franschen. De heer Weidner heeft hiervan destijds een rapport opgemaakt, dat ongetwijfeld, mocht hij zelf niet door Uwe commissie gehoord worden, te achterhalen zal zijn. Den ondergeteekende staat het tot zijn leedwezen niet meer ten dienste.

De ondergeteekende meent, voor een richtige beoordeeling van Harer Majesteit's Gezantschap te Bern, Uwe commissie in overweging te moeten geven, kennis te nemen van de verslagen, betreffende den arbeid van de aan dien post destijds opgerichte, onder den Minister van Binnenlandsche zaken ressorteerende afdeling voor uitgewekenen, aan het hoofd waarvan stond de res.Dirig.Officier van Gezondheid tweede klasse Dr. Kijzer. Dan alleen zal zij een algemeenen indruk krijgen van aard en omvang van dit vraagstuk.

Een uiteenzetting van den ondergeteekende die op zijn verzoek destijds in het te Londen uitgegeven weekblad „Vrij Nederland” werd opgenomen in antwoord op een ook op deze materie betrekking hebbend anoniem artikel, zij als bijlage V aan deze memorie toegevoegd.

Een bijzonder geval was dat van Baron van Harinxma thoe Slooten, aanvankelijk te Lissabon, later te Londen. Deze was door den ondergeteekende op verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken te zijner beschikking gesteld, nadat de ondergeteekende zich ervan had vergewist, dat de Belgische regeering te Londen, bij wie de heer van Harinxma geaccrediteerd was, zich ermede kon vereenigen dat de ondergeteekende tijdelijk zelf het diplomatiek contact met haar verzorgde. Toen Jhr. van Lidth de Jeude als Minister van Oorlog optrad, verving Baron van Harinxma dezen bewindsman te Londen als Commissaris van het Nederlandsche Roode Kruis dat ressorteerde onder het Departement van Oorlog. In geen van beide hoedanigheden ressorteerde hij onder het Departement van Buitenlandsche Zaken (zulks in tegenstelling tot de gezanten die niet ter beschikking van een ander departement waren gesteld), wel echter als gezant bij de Belgische regeering, welke functie hij te Londen gekomen, weer opvatte en combineerde met die van Roode Kruis Commissaris.

De ondergeteekende moge zich de opmerking veroorloven dat, zoo ooit, men in deze geheele materie dient te *weten* om te *begrijpen*, en te *begrijpen* alvorens te *oordeelen*. Bijzonderen prijs stelt de ondergeteekende erop, hier die ambtenaren te bedenken die, ten bate der uitgewekenen langer op hun post gebleven dan voor eigen veiligheid verantwoord was, een wreed lot hebben ondergaan. Ook onze buitenlandsche dienst heeft zijn slachtoffers van plichtsbetrachting.

2. Administratieve taak der gezantschappen en consulaten

Een voorstelling van zaken is gewekt ten aanzien van dit deel van de taak der gezantschappen en consulaten als ware hier de omschrijving „janboel” gepast. De ondergeteekende kan die voorstelling slechts betreuren. Inderdaad heeft de departementsadministratie niet te wenschen overgelaten. Dat er onder de eenige tientallen tellende gezantschappen en beroeps-consulaten, en onder de honderden honoraire consulaten eenige waren waarvan de administratie gedurende korter of langer tijd te wenschen over liet, kan geen groote verbazing wekken; ook in normale tijden is zulks meermalen het geval, en is helaas aan elken omvangrijken tak van dienst eigen. Het spreekt vanzelf, dat de ondergeteekende ook hier niets wil goedpraten wat niet in orde is; hij vraagt slechts om billijke beoordeeling. Doch ook hier treft hem in de publieke opinie in Nederland een neiging tot generalisatie, alsmede ongeneigdheid het vele goede te erkennen dat vericht is, of dit althans slechts stilzwijgend te aanvaarden.

Het is Uwer commissie wellicht bekend dat de ondergeteekende bedenkingen had tegen het eerste Verslag van de Commissie voor de Rijksuitgaven uit de Tweede Kamer betreffende de halfjaarlijkse verslagen van de buitengewone Algemeene Rekenkamer te Londen betreffende de periode 1 Juli 1941—31 December 1944 (Gedrukte Stukken, zitting 1946—1947, no. 164), en wel ten aanzien van eenige,

zijn beleid rakende, in dat Verslag voorkomende beschouwingen met betrekking tot de financieele administratie aan enkele diplomatieke en consulaire posten. Hij heeft deze bedenkingen bij brief van 28 Juni 1947 kenbaar gemaakt aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, met het verzoek deze te brengen ter kennis van bovengenoemde Commissie, en in het vertrouwen dat deze daaraan terwille van de rechtvaardigheid dezelfde mate van openbaarheid zou geven als aan haar verslag.

Eenvoudigheidshalve, en om deze memorie niet te overladen, zij die brief als *bijlage VI* hierbij gevoegd.

De ondergeteekende hoopt hiermede, gelet op den afstand, die hem van Nederland scheidt, en de bezwaren die thans verbonden zijn aan een langere afwezigheid van zijn post, dien afstand en die bezwaren althans ten deele eenigermate te hebben ondervangen. Hij moge zijn vertrouwen uitspreken in den vasten wil Uwer Commissie om over personen en toestanden een objectief oordeel te vellen, en verklaart zich tot het geven van verdere inlichtingen, hetzij schriftelijk of mondeling, bereid. Publicatie van deze memorie zal hij toejuichen, en hij wenscht zich voor te behouden daartoe eventueel zelf over te gaan.

Washington, Maart 1948.

E. N. VAN KLEFFENS.

Bijlage I.

„DAILY TELEGRAPH” 10 JULI 1941

The U.N.-Pacific

Those in the Empire who listened to the broadcast by Dr. E. N. van Kleffens, the Netherlands Minister of the Colonies, must have been impressed not only by its admonitions but by the fine spirit of confidence and resolution which infused it. Dr. van Kleffens has just returned from a tour extending from the Dutch East Indies to the United States by way of Australia, New Zealand and Canada. He bears witness to the effort which is being made in all these lands for a common defence of what are, so fundamentally, common interests. He is convinced that, with the aid of the United States and an unrelaxing exertion on the part of the Allies, among whom the Netherlands rank so considerably, Hitler cannot win this war. His principal message, however, is to insist that the Pacific front, as it may be called, and the European, Mediterranean, African and Atlantic fronts are essentially one and indivisible. The issue of the conflict on any of them must affect all the others.

It behoves all who are leagued for the defeat of Hitler to realise that though Holland has been overrun the Dutch are by no means out of the war. They could have established their Government in the East or in the West Indies, but they have chosen to stay in London, to be „in the nerve centre of the war”, and meanwhile the Netherlands East Indies are rendering invaluable aid to the anti-Nazi forces as the source of indispensable war supplies. Their security is vital to Australia, New Zealand, Malaya and ultimately to the United States herself, for they hold the key to the command of the Pacific. Not only the war industries of the Allies and America are largely dependent on them, but that sea supremacy which fixes an invincible limit to the ambitions of the aggressors. The Dutch may be a small nation, but they are good people to have as allies. It is safe to go tiger-shooting with them.

Bijlage II.

WERKZAAMHEDEN VAN HET DEPARTEMENT VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN TE LONDEN, MEI 1940 — MEDIO 1943

Inhoudsopgave

- I. *Inrichting van het Departement van Buitenlandsche Zaken.*
Omvang
Inrichting
Indeeling
Huidige organisatie
Plaatsvervangning Minister van Buitenlandsche Zaken.
- II. *Nederlandsche Gezantschappen en Consulaten.*
Bezetting, mutaties
Verheffing van gezantschappen tot ambassades

Instelling Ambassade Washington, Londen
Instelling Ambassade U.S.S.R.
Instelling Ambassade China
Instelling Gezantschap Australië
Tijdelijke regeling benoeming tot diplomatieken of consulaire rang.

- III. *Diplomatieke zendingen van vreemde mogendheden.*
Aanvang der diplomatieke vertegenwoordiging bij de Nederlandsche Regeering te Londen
Ontwikkeling der diplomatieke vertegenwoordiging bij de Nederlandsche Regeering te Londen
Huidige diplomatieke vertegenwoordiging bij de Nederlandsche Regeering te Londen.
- IV. *Politieke betrekkingen met buitenlandse mogendheden.*
„Vijand”
Verbreking diplomatieke betrekkingen
Aanwijzing vijandelijke vlag
Economische oorlogvoering
Atlantic Charter
„United Nations”
Bescherming
Uitwisseling diplomatieke en consulaire ambtenaren
Samenwerking in het Verre Oosten
Samenwerking inzake verdediging van Curaçao
Samenwerking inzake verdediging van Suriname
Onderhandelingen inzake verdediging Portugeesch Timor
Onderhandelingen exterritoriale rechten in China
Bijzondere zendingen
Gezantschap Djeddah.
- V. *Economische aangelegenheden.*
Bemoeiingen van economischen aard
Scheepvaartbemoeiingen
„Rhea,” „Pluto” en „Export”
Nederlandsche aankoopcommissie
Medewerking Nederlandsche Regeering aan economische sancties tegen Japan
Lend-Lease Overeenkomst.
- VI. *Juridische en Administratieve Zaken.*
Prijnsrecht
Nederlandsche vluchtelingen
Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis
Dienstplicht
Vrijwillige en verplichte inkomstenbelasting
Pensioenen
Onderstanden
Onderstanden in door den vijand bezette gebieden
Paspoorten en visa
Nationaliteit
Bevoegdheden consulaire ambtenaren
Burgerlijke Stand
Overmaking gerechtelijke stukken
Oorlogsclaims
Onbetrouwbare Nederlanders
Onderwijsaangelegenheden
Vakliteratuur.
- VII. *Volkenbondsangelegenheden.*
- VIII. *Comptabiliteit.*
Omvang
Gezant Washington Betaalmeester.
- IX. *Diverse Onderwerpen.*
Instructies in geval van oorlog met Duitschland
Gemeenschappelijke verklaring inzake oorlogsmisdadigers
Gemeenschappelijke verklaring inzake plundering van bezet gebied door den vijand
Taak Ambassade Washington.

I. *Inrichting van het Departement van Buitenlandsche Zaken* *Omvang.*

De tijdelijke vestiging van het Departement van Buitenlandsche Zaken te Londen en de daarmee gepaard gaande omzetting van vredes- op oorlogsvoet vereischte geen verandering van beteekenis in de organisatie.

Weliswaar had de oorlog met Duitschland de tijdelijke sluiting van eenige Nederlandsche diplomatieke en consulaire vertegenwoordig-

gingen op het vasteland van Europa tot gevolg, doch de werkzaamheden van het departement voor de leiding van de overige diplomatieke en consulaire posten over de geheele wereld namen daar- tegenover in omvang toe door het ontstaan van geheel nieuwe vraagstukken, welke onder het oog moesten worden gezien.

Inrichting.

Bij de inrichting van het departement van Buitenlandsche Zaken te Londen werd zooveel mogelijk aangesloten op de te 's-Gravenhage bestaande hebbende indeeling. Door gebrek aan beschikbaar personeel kon zij evenwel aanvankelijk niet geheel worden gevolgd.

Indeeling.

In Mei 1940 bestond het departement uit een vijftal afdelingen, werkende onder leiding van den Minister en van den loco-Secretaris-Generaal: het kabinet van den Minister, de diplomatieke afdeling, het economisch bureau en consulaire afdeling, de administratieve afdeling, waaronder de afdelingen comptabiliteit en archief en expeditie ressorteerden, en de persdienst. De te 's-Gravenhage bestaande afdeling Volkenbondszaken verviel.

Deze indeeling werd in September 1940 eenigszins gewijzigd, zoodat een achttal afdelingen tot stand kwam. Het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Londen bestond toen uit:

Kabinet van den Minister en Directie van het Protocol
Afdeling Diplomatieke en Juridische Zaken
Afdeling Consulaire en Handelszaken
Afdeling Algemeen Secretariaat en Comptabiliteit
Archief, secretarie en expeditie
Regeringspersdienst waaronder
Radio-luisterdienst
Radio Oranje.

Sindsdien werd de afdeling Algemeen Secretariaat en Comptabiliteit opgeheven en vervangen door de afdeling Algemeen Secretariaat en Archief en de afdeling Comptabiliteit, bovendien werd de afdeling Diplomatieke en Juridische Zaken gesplitst in twee afdelingen, eene voor Diplomatieke en eene voor Juridische Zaken. De afdeling Volkenbondszaken, ofschoon van zeer weinig beteekenis meer, werd daaraan toegevoegd. Voorts werden de Regeringspersdienst, de Radio-luisterdienst en Radio Oranje nauwer verbonden en tezamen ondergebracht in den Regeeringsvoorlichtingdienst, welke voor beleidszaken gesteld werd onder het Ministerie voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, doch administratief met het Departement van Buitenlandsche Zaken verbonden bleef.

In 1942 werd de afdeling Bureau voor Na-oorlogsche Vraagstukken (B.N.O.V.) opgericht.

Huidige organisatie.

Een overzicht van de huidige organisatie van het Departement van Buitenlandsche Zaken is vervat in den hieronder volgende staat.

Van den steeds toenemenden omvang der werkzaamheden van het Departement van Buitenlandsche Zaken gedurende de tijdelijke vestiging te Londen wordt een indruk verkregen door bestudeering van het jaarlijksch aantal ingeschreven brieven en telegrammen en van eene opstelling van het aantal schriftelijke afdoeningen, dat deze stukken vorderden.

Jaar	Aantal ingeschreven brieven en telegrammen	Aantal afdoeningen daarvan		
		per brief	per telegram	totaal
1940	12 407	22 730	5 811	28 541
1941	26 244	37 215	8 782	45 997
1942	34 679	47 922	14 722	62 644

Plaatsvervangende Minister van Buitenlandsche Zaken.

Op 10 Januari 1942 werd de tijdelijke voorziening, welke de Minister van Buitenlandsche Zaken reeds in de eerste dagen na zijn aankomst te Londen had getroffen betreffende de waarneming van de leiding van het Departement van Buitenlandsche Zaken tijdens zijne afwezigheid, in meer definitieven vorm gegoten in Koninklijk Besluit No. 1 van dien datum, waarin Jhr. Mr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen gedurende de afwezigheid van den Minister met die waarneming wordt belast, en waarin hem tevens de bevoegdheid wordt gegeven in die hoedanigheid Koninklijke Besluiten van zijn contraseign te voorzien.

Minister:

Kleffens, Mr. E. N. van

Secretaresse van den Minister:

Alphen, Mej. E. van

Loco Secretaris-Generaal:

Bylandt, Mr. W. F. L. Graaf van

Kabinet van den Minister en Directie van het Protocol:

Weede, Jhr. M. W. van

Kabinet van den loco Secretaris-Generaal:

Huender, Dr. W.

Afdeling Algemeen Secretariaat:

Groningen, R. J. van

Kabinetsarchief:

Boetzelaer, Jkvr. C. M. L. Besse van
Henriques de Castro, Mej. C.
Mooy, Mevr. E.
Rijnbach, Mej. L. H. van

Gewoon Archief en Expeditie:

Tjaardstra, J.
Bikker, J.
Binns, Mevr. E. F. G.
Borger, Mej. J.
Boreel, Jkvr. W.
Court Onderwater, Mej. S. E. de
Dicker, Mevr. E.
Husselman, Mej. J.
Kersten, C. M.
Klugt, G. J.
MacPherson, Mevr. D.
Verbeek, Mevr. A.
Versteegh, J.
Vries, Mej. J. de
Wijk, Mej. S. H. van der

Afdeling Consulaire en Handelszaken:

Troostenburg de Bruyn, Mr. A. F. H. van
Middelburg, D. G. E.

Afdeling Diplomatieke Zaken:

Pallandt, Mr. F. C. A. Baron van
Josselin de Jong, Th. H. J. de

Afdeling Juridische Zaken:

Star Busmann, Mr. E.
Voorst tot Voorst, Mr. S. G. M. Baron van
Ravesloot, L. G. N. M.

Bureau Na-oorlogsche Vraagstukken:

Huender, Dr. W.
Jongbloed, Mej. M. J.

Afdeling Comptabiliteit:

Visser, M.
Borger, A. C.
Gregg, Mevr. I. B.
Haspels, J.
Lister, Mevr. N.
Praag, L. van
Selfe, P.
Tissen, Ph. J. C.
Wilden, Mevr. H. van der
Ypma J.

II. *Nederlandsche Gezantschappen en Consulaten*

Sedert den aanvang van zijne tijdelijke vestiging te Londen ontvielen aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken door den dood Mr. G. W. Baron de Vos van Steenwijk, Hr. Ms. Gezant te Boedapest, Generaal J. C. Pabst, Hr. Ms. Gezant te Tokio, Mr. Dr. G. A. Scheltus, Hr. Ms. Gezant bij de Noorsche Regeering, tijdelijk Zaakgelastigde te Stockholm, en Mr. F. E. H. Groenman, Hr. Ms. Gezant te Ottawa.

Tengevolge van het te loor gaan van het vliegtuig, waarmede zij een dienstreis naar Australië ondernamen, worden de Consul-Generaal te Singapore, H. M. J. Fein, benevens de Consul en Vice-Consul aldaar, J. M. Viruly en Mr. H. J. Cramwinckel, vermist. Het schijnt wel zeker, dat zij het leven hebben verloren.

Bezetting. Mutaties.

Sedert Mei 1940 onderging de bezetting van vele diplomatieke en consulaire vertegenwoordigingen van de Nederlandsche Regeering in het buitenland verandering. Deze vloeide voornamelijk voort uit nieuwe eischen, welke tengevolge van den oorlog aan in stand blijvende posten werden gesteld en welke tot versterking van de bestaande bezetting noopten. Daarnevens werd eenige malen overgegaan tot oprichting van nieuwe vertegenwoordigingen. Anderzijds kwam door de sluiting van verschillende diplomatieke en consulaire posten, eerst op het vasteland van Europa en vervolgens door den oorlog met Japan ook in het Verre Oosten, een aantal ambtenaren beschikbaar, dat elders tewerk werd gesteld.

Deze twee factoren, tezamen met normale mutaties door overplaatsing, bevordering, ter beschikking stelling en pensionneering, leidden tot een groot aantal verschuivingen in de bezetting van den diplomatieken en consulaire dienst, waaromtrent eenige nadere gegevens in dit overzicht niet mogen ontbreken.

Het uitbreken van den oorlog met Duitschland leidde tot de sluiting van Hr. Ms. Gezantschap te Berlijn en daarmede tot het vertrek van Hr. Ms. Gezant, Jhr. Mr. H. M. van Haersma de With naar Zwitserland. Vandaar vertrok deze later naar Londen om door den Minister van Buitenlandsche Zaken ter beschikking te worden gesteld van den Minister voor de Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk.

De diplomatieke betrekkingen werden verbroken met Denemarken, Frankrijk, Roemenië, Hongarije, Bulgarije, Finland en Thailand. Elk dezer stappen had eene mutatie tot gevolg door het vertrek van de Nederlandsche diplomatieke vertegenwoordigers van hunne standplaatsen in die landen.

Het Gezantschap te Parijs werkte door totdat het voor het naderende Duitse leger moest wijken. Gedurende korten tijd was het gevestigd te Limoges, daarna te La Bourboule waar het Fransche Departement van Buitenlandsche Zaken zich gedurende een week ophield en van begin Juli 1940 af te Vichy, dat toen de zetel der Fransche Regeering was geworden. Toen op 5 September 1940 de diplomatieke betrekkingen met Frankrijk verbroken werden, werd Hr. Ms. Gezant Jhr. Dr. J. Loudon op zijn verzoek ter beschikking gesteld.

Hr. Ms. Zaakgelastigde te Sofia, Jhr. L. M. de Brauw, werd na zijn vertrek vandaar benoemd als tijdelijk Zaakgelastigde te Teheran, nadat hij eerst eenigen tijd werkzaam was geweest aan het Consulaat-Generaal der Nederlanden te Simla. Te Teheran nam hij de plaats in van F. C. Baron van Aerssen Beyerens van Voshol, die tot gezant te Canberra werd benoemd.

Het oogenblik van de beëindiging der diplomatieke betrekkingen met Hongarije trof den Gezantschapsraad F. W. Craandijk te Boedapest aan, waarheen deze van Belgrado was overgeplaatst nadat het overlijden van Mr. G. W. Baron de Vos van Steenwijk tot eene tijdelijke voorziening in de diplomatieke vertegenwoordiging in Hongarije had genoopt. Na zijn vertrek uit Boedapest reisde de Heer Craandijk naar Batavia, waar hij eenigen tijd werkzaam was alvorens hij zijne bestemming als gezantschapsraad te Canberra volgde.

Ofschoon eene oorlogsverklaring aan Italië op zich liet wachten tot 11 December 1941 was aan de diplomatieke vertegenwoordiging te Rome reeds in Juni 1940 een einde gekomen. Hr. Ms. Gezant te Rome, Dr. J. B. Hubrecht, is ter beschikking gesteld, nadat deze zich door het beëindigen der diplomatieke betrekkingen met Italië genoopt had gezien het land te verlaten.

De sluiting van de diplomatieke vertegenwoordiging te Rome ging vooraf aan de geleidelijke beëindiging van eenige diplomatieke missies en de sluiting van consulaten in alle landen in Europa, welke achtereen volgens door Duitschland werden bezet.

Slechts in een geval was Hr. Ms. Gezant in staat de uitwijkende Regeering van het onder Duitse bezetting geraakte land te volgen. Hr. Ms. Gezant te Athene, C. Baron van Breugel Douglas, begaf zich met de Grieksche Regeering naar Cairo. Hij werd vervolgens benoemd tot Gezant te Chungking om in het voorjaar van 1943 zijn bestemming tot Ambassadeur bij de Unie van Socialistische Sovjet Republieken te volgen.

De bezetting van België noopte Hr. Ms. Gezant te Brussel en Luxemburg, Mr. B. Ph. Baron van Harinxma thoe Slooten, zich naar Lissabon te begeven. Vrijwel onmiddellijk na aankomst aldaar werd hij door den Minister van Buitenlandsche Zaken ter beschikking ge-

steld teneinde te worden benoemd tot gedelegeerde van het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis te Lissabon. Hij vertegenwoordigde den Regeeringscommissaris voor vluchtelingen-zaken in Frankrijk, Spanje en Portugal. In Maart 1943 verwisselde hij deze functie voor die van Voorzitter van het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis en vestigde zich te Londen, waar hij tevens zijn werkzaamheid als Gezant bij de Regeeringen van België en Luxemburg hervatte.

Hr. Ms. Gezanten te Oslo en Riga, Mr. Dr. G. A. Scheltus en I. P. J. de Decker, werden door de bezetting van Noorwegen en Letland genoopt tot vertrek. Zij begaven zich beiden naar Stockholm, waar zij korten tijd na hunne aankomst aan Hr. Ms. Gezantschap te Stockholm werden te werk gesteld. In Mei 1941 werd de voormalige gezant te Oslo, Mr. Dr. G. A. Scheltus, benoemd tot tijdelijk Zaakgelastigde der Nederlandsche Regeering in Zweden. Tijdens een dienstreis naar Londen in den aanvang van 1943 overleed de Heer Scheltus plotseling aan de gevolgen van longontsteking.

Toen in December 1941 Japan door den aanval op Pearl Harbour den oorlog in het Verre Oosten ontketende, werd Hr. Ms. Gezant te Tokio, Generaal J. C. Pabst, geïnterneerd. Tijdens zijne interneering overleed hij tengevolge van hartverlamming.

Een tweetal diplomatieke vertegenwoordigers van de Nederlandsche regeering bevond zich bij het uitbreken van den oorlog op weg naar hunne toekomstige bestemming.

Mr. W. F. L. Graaf van Bylandt, benoemd gezant in China, verbleef op 10 Mei 1940 in Florence, vanwaar hij zich na ontvangst van instructies naar Londen begaf teneinde als waarnemend Secretaris-Generaal te worden belast met de organisatie van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken aldaar.

Mr. C. G. W. H. Baron van Boetzelaer van Oosterhout, benoemd gezant te Ankara, was op dat tijdstip in de Vereenigde Staten van Amerika. Hij stelde zich ter beschikking van de Regeering en vertrok na ontvangst van instructies per snelste gelegenheid naar Londen om tijdelijk met de leiding van de Afdeling Diplomatieke Zaken van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te worden belast. Na eenige maanden verblijf te Londen noopte ziekte van Hr. Ms. Gezant te Washington tot zijne overplaatsing derwaarts. Hij werd tijdelijk belast met de waarneming van de leiding van het Gezantschap, waaraan hij ook na het herstel van den Gezant verbonden bleef.

Ten slotte valt nog te vermelden, dat in een drietal gevallen verzoeken werden ontvangen van diplomatieke vertegenwoordigers om ter beschikking te worden gesteld. Zij betroffen Hr. Ms. Gezant te Boekarest, L. G. van Hoorn, die zich na het afbreken der betrekkingen met Roemenië tot dezen stap genoopt zag. Dit verzoek werd gevolgd door soortgelijke aanvragen van Hr. Ms. Gezant te Stockholm, Mr. J. E. H. Baron van Nagell, en van Hr. Ms. Gezant te Lissabon, Mr. J. G. Sillem. Ook in deze gevallen werden de verzoeken tot ter beschikking stelling ingewilligd.

Verheffing van Gezantschappen tot Ambassades.

De President van de Vereenigde Staten van Amerika uitte den wensch tot uitwisseling tusschen de Unie en Nederland van buitengewone en gevolmachtigde ambassadeurs. De Regeering van het Vereenigd Koninkrijk deed desgelijks. De Nederlandsche Regeering besloot gaarne daarop in te gaan. Daartoe werden de op deze materie betrekking hebbende wettelijke voorschriften met dezen nieuwen vorm van vertegenwoordiging in overeenstemming gebracht. (Koninklijk Besluit van 21 Mei 1942, No. 15 (*Staatsblad* C 42 tot wijziging van het Diplomatiek Reglement)).

Instelling Ambassade Washington; Londen.

Eene Ambassade werd ingesteld te Washington en Hr. Ms. Gezant aldaar, Dr. A. Loudon, werd benoemd tot buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur. Op overeenkomstige wijze werd tot instelling van eene Ambassade te Londen overgegaan, waar Hr. Ms. Gezant, Jhr. Mr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen, tot buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur werd benoemd.

Instelling Ambassade U.S.S.R.

Op 10 Juli 1942 werd te Londen de overeenkomst nopens de aanknooping van diplomatieke betrekkingen tusschen het Koninkrijk der Nederlanden en de Unie van Socialistische Sovjet Republieken geteekend.

Daarmede werd op officieele wijze door het aanknoopen van diplomatieke relaties en door de uitwisseling van diplomatieke vertegenwoordigers uiting gegeven aan de gevoelens van strijdende saamhoorigheid tusschen het Nederlandsche en het Russische volk, welke sedert 22 Juni 1941, den dag van den aanval van Duitsland op Rusland

in weerwil van de bezetting van Nederland duidelijk waarneembaar waren geweest.

Ofschoon de Nederlandsche volksvertegenwoordiging zich jarenlang had uitgesproken tegen eene erkenning van de Unie van Socialistische Sovjet Republieken, daar zulks op ethische gronden onverdedigbaar werd geacht en ook verschillende praktische overwegingen tot deze gedragslijn voerden, was de Nederlandsche Regeering er van overtuigd, dat — hoewel de motieven, welke in het verleden tegen het onderhouden van betrekkingen met de Sovjet-Unie pleitten door den loop der gebeurtenissen niet geheel waren verdwenen — intusschen nieuwe factoren waren opgetreden, welke het tot stand brengen van diplomatieke betrekkingen met de Unie van Socialistische Sovjet Republieken ruimschoots motiveerden. Niet alleen toch veranderde het Koninkrijk der Nederlanden in Mei 1940 van een neutralen staat in een actief strijdend bondgenoot voor de herwinning der vrijheid van het door den vijand bezette gebied van het Rijk, waartoe een gemeenschappelijk — zooveel mogelijk overeenkomstig — buitenlandsch beleid met de bondgenooten geboden was, maar bovendien bracht de Deutsche aanval in Juni 1941 de U.S.S.R. geheel in de lijn der tegen de nazi-overheersching strijdende verbonden volkeren, waardoor zij tot een bondgenoot werd wiens daden van het allergrootste belang waren voor het verdere verloop van den oorlog. De onverholven bewondering van het grootste gedeelte der zich in bezet Nederland bevindende landgenooten voor Sovjet-Rusland gaf der Nederlandsche Regeering voorts de overtuiging, dat het aanknoopen der diplomatieke betrekkingen met de Unie van Socialistische Sovjet Republieken in breede lagen van de bevolking van Nederland gaarne gezien werd.

Bij Koninklijk Besluit van 17 December 1942 No. 14 werd Hr. Ms. Gezant te Chungking, C. Baron van Breugel Douglas, benoemd tot Hr. Ms. Ambassadeur bij de Regeering van de Unie van Socialistische Sovjet Republieken, waarheen deze in het voorjaar van 1943 is vertrokken, doch door omstandigheden onafhankelijk van den wil der Nederlandsche Regeering eerst in het begin van September aankwam.

Instelling Ambassade China.

De Nederlandsche Regeering besloot tevens Hr. Ms. Gezantschap te Chungking op voet van wederkeerigheid tot ambassade te verheffen, overtuigd dat deze verheffing alleszins in overeenstemming is met de positie van China in het Verre Oosten. Tot ambassadeur te Chungking werd benoemd de Heer A. H. J. Lovink, te voren Hoofd van den Dienst der Oost-Aziatische Zaken te Batavia en later gedurende eenige maanden waarnemend Secretaris-Generaal van het Ministerie voor de Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk.

Instelling Gezantschap Australië.

In September 1940 keurde H.M. de Koningin het voorstel goed om Zich bij het Gemeenebest van Australië te doen vertegenwoordigen door een diplomatiek ambtenaar.

De toespitsing van de verhoudingen in den Pacific en het nauwere contact, dat mede op grond van die toespitsing, tusschen Australië en Nederlandsch-Indië noodzakelijk werd met het oog op den te verwachten oorlog in het Verre Oosten, waren vooral aanleiding tot dezen stap.

Intusschen duurde het tot November 1941 voordat vaste vorm kon worden gegeven aan deze beslissing.

Bij Koninklijk Besluit van 21 November 1941 No. 1 werd een gezantschap der Nederlanden in Australië ingesteld. De benoeming van een buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Canberra, in den persoon van den Heer F. C. Baron van Aerssen Beyeren van Voshol, volgde eenige maanden later, nadat de benoeming van een Australisch gezant bij Hr. Ms. Regeering te Londen was geregeld en besloten was, dat Australië in Nederlandsch-Indië zou worden vertegenwoordigd door een Consul-Generaal.

Tijdelijke regeling benoeming tot diplomatieken of consulairen rang.

Naarmate de oorlog langer duurde deed de behoefte aan eene uitbreiding der corpsen diplomatieke en consulaire ambtenaren zich steeds sterker gevoelen.

Het was echter onmogelijk om op grond der geldende reglementen tot benoeming van nieuwe kandidaten over te gaan, omdat de daarvoor in aanmerking komende personen niet konden worden geëxamineerd door de voorgeschreven commissies. Een herziening der desbetreffende reglementen was daarom noodzakelijk.

Deze herziening, welke bij de Koninklijke Besluiten van 18 September 1943 Nos. 15 en 16 tot stand kwam, opent in bijzondere gevallen en slechts gedurende het tijdvak te rekenen van den dag der

in werking treding dezer beschikking tot uiterlijk één jaar na den terugkeer van de Regeering in Nederland, de mogelijkheid tot benoeming van personen in diplomatieke of consulaire rangen, die de daartoe voorgeschreven examens niet hebben afgelegd of die niet den voorgeschreven termijn in een lageren rang hebben gediend.

Teneinde den grootsten waarborg te verkrijgen ten aanzien van de geschiktheid en bekwaamheid der kandidaten, werden door den Minister van Buitenlandsche Zaken een tweetal commissies ingesteld, eene te Londen en eene te Washington, om advies uit te brengen nopens te benoembaarheid der kandidaten.

Gehoopt wordt, dat op deze wijze beide corpsen bij het einde van den oorlog geschikt zullen zijn of worden tot het naar behoren vervullen van hun taak, waarvan de omvang niet slechts vergroot zal zijn door het opnieuw bezetten van de thans tijdelijk gesloten posten, doch tevens door de behoefte, welke zal ontstaan aan personeel voor geallieerd overleg en met name voor deelneming aan de voorbereiding en de uitwerking van de regeling van den vrede.

III. *Diplomatieke zendingen van vreemde mogendheden*

Aanvang der diplomatieke vertegenwoordiging bij de Nederlandsche Regeering te Londen.

Bij het vertrek van de Nederlandsche Regeering uit 's-Gravenhage in Mei 1940 konden om veiligheidsredenen slechts de vertegenwoordigers van zich in oorlog met Duitschland bevindende mogendheden omtrent dit vertrek worden op de hoogte gesteld en in de gelegenheid worden gesteld de Regeering naar haar tijdelijke plaats van vestiging te vergezellen.

Zoo kwamen tegelijk met de Regeering te Londen aan de gezanten van: Groot-Brittannië, Polen, Frankrijk, België en de Zaakgelastigde a.i. van Zuid-Afrika.

Hierbij voegden zich weldra de Noorsche Gezant en de Tijdelijk Zaakgelastigde van Peru, later gevolgd door den Canadeeschen Gezant, die zich alle drie op het oogenblik der invasie in Nederland in Frankrijk bevonden en niet meer naar de residentie hadden kunnen terugkeeren.

De Zweedsche Gezant bevond zich juist met verlof in Engeland, zoodat deze zich wederom bij Hr. Ms. Regeering kon voegen.

Te Londen waren eveneens aanwezig de aldaar woonachtige Gezant van Bulgarije en de Tijdelijk Zaakgelastigde van Zuid-Slavië.

Op 5 September 1940 brak Frankrijk onder Duitschen druk de diplomatieke betrekkingen met Nederland af. Eenige weken nadat hij had opgehouden zijn functies als Gezant van Frankrijk uit te oefenen, overleed Baron de Vitrolles door een automobielaanrijding. Zijn begrafenis werd bijgewoond door een vertegenwoordiger van Hare Majesteit de Koningin en door vrijwel alle leden van Harer Majesteit's Regeering alsmede door het corps diplomatique.

Ontwikkeling der diplomatieke vertegenwoordiging bij de Nederlandsche Regeering te Londen.

Geleidelijk aan voegden zich nog een aantal der inmiddels door de Duitschers uit Nederland naar Zwitserland verwijderde diplomaten bij de Regeering, terwijl allengs een stijgend aantal staten nieuwe vertegenwoordigers bij de Nederlandsche Regeering te Londen benoemden.

Begin Maart 1941 werden de diplomatieke betrekkingen met Bulgarije afgebroken.

In dezelfde maand werd bij notawisseling met de Voorloopige Regeering van Tsjecho-Slowakije, gevestigd te Londen, overgegaan tot het uitwisselen van diplomatieke vertegenwoordigers waarbij werd overeengekomen, dat voorloopig over en weer tijdelijk zaakgelastigden zouden worden aangesteld.

Op 4 Mei 1942 werd een vertegenwoordiger van het Fransche Nationale Comité bij Hr. Ms. Regeering aangesteld, terwijl tevens een vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering bij genoemd Comité werd benoemd.

Op 10 Juni 1943 erkende de Nederlandsche Regeering het Fransche Comité voor Nationale Bevrijding als het bevoegde organisme voor de Fransche oorlogvoering in het kader van de intergeallieerde samenwerking en voor de behartiging en verdediging van alle Fransche belangen. Deze erkenning werd in Augustus 1943 gevolgd door de wederkerige benoeming van vertegenwoordigers. Hr. Ms. Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister te Tanger, de Heer F. Gerth van Wijk, werd aangewezen als vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering bij het Fransche Comité voor Nationale Bevrijding te Algiers. Als vertegenwoordiger van het Comité bij de Nederlandsche Regeering werd aangewezen de Heer Maurice Dejean, gevolmachtigd minister.

De Regeering van de Vereenigde Staten van Amerika uitte in Mei 1942 ter gelegenheid van de tweede herdenking van den inval in Nederland den wensch tot uitwisseling tusschen de Unie en Nederland van buitengewone en gevolmachtigde Ambassadeurs. De Regeering van het Vereenigd Koninkrijk deed desgelijks. De Nederlandsche Regeering besloot gaarne daarop in te gaan; zoowel de Amerikaansche als de Engelsche gezant bij het Nederlandsche hof werden benoemd tot Ambassadeur.

Op 10 Juni 1942 kwamen de onderhandelingen met de U.S.S.R. tot het aanknoopen van de diplomatieke betrekkingen tot een gunstig resultaat, zoodat werd overeengekomen over te gaan tot het uitwisselen van Ambassadeurs.

Tevens kwam de Nederlandsche Regeering met de Regeering van de Chineesche Republiek overeen dat de wederzijdsche vertegenwoordigingen tot Ambassades zouden worden verheven.

Huidige diplomatieke vertegenwoordiging bij de Nederlandsche Regeering te Londen.

Thans zijn de volgende diplomatieke vertegenwoordigers bij de Nederlandsche Regeering te Londen aanwezig: de bij Hare Majesteit geaccrediteerde Ambassadeurs van de Vereenigde Staten van Amerika, van Groot-Brittannië en van de Chineesche Republiek en de benoemde Ambassadeur van de U.S.S.R.

Voorts bevinden zich te Londen de bij Hare Majesteit geaccrediteerde Gezanten van Polen, Zweden, Columbia, Noorwegen, België, Australië, Venezuela, Cuba, Griekenland, Zuid-Afrika en Canada.

Chili, Ecuador en Bolivië zijn bij Harer Majesteit's Regeering vertegenwoordigd door Zaakgelastigden.

Het Fransche Nationale Comité heeft een vertegenwoordiger bij Harer Majesteit's Regeering.

De volgende Regeeringen zijn vertegenwoordigd door tijdelijk Zaakgelastigden: Egypte, Brazilië, Tsjecho-Slowakije, Argentinië, Mexico, Zuid-Slavië, Peru en Uruguay.

De tijdelijk Zaakgelastigde van de Dominicaansche Republiek is inmiddels, na het daartoe verkregen agreement van Harer Majesteit's Regeering benoemd tot buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister.

De Regeeringen van Portugal, Spanje, Turkije en Zwitserland, Irak, Iran, Saoedi-Arabië, Guatemala en Paraguay zijn niet vertegenwoordigd bij Harer Majesteit's Regeering te Londen, ofschoon bij de Regeeringen van genoemde landen wel Nederlandsche vertegenwoordigers zijn geaccrediteerd.

IV. Politieke betrekkingen met buitenlandse mogendheden

„Vijand”.

Op 10 Mei 1940 bracht de Nederlandsche Regeering officieel ter kennis van de Deutsche Regeering, dat het Koninkrijk der Nederlanden zich in staat van oorlog met Duitschland beschouwde. Van dat oogenblik af verkreeg ons land formeel den status van belligerente mogendheid en hield het op aan de voor neutrale landen geldende eenzijdigheidsvoorschriften gebonden te zijn.

Na den aanval van Japan op Pearl Harbour bracht de Nederlandsche Regeering op 10 December 1941 ter kennis van de Japansche Regeering, dat het Koninkrijk der Nederlanden zich in staat van oorlog beschouwde met Japan.

Toen in Juni 1940 de diplomatieke betrekkingen tusschen Nederland en Italië door laatstgenoemd land werden afgebroken nam de Nederlandsche Regeering aanvankelijk het standpunt in, dat, ofschoon er geen uitdrukkelijke oorlogsverklaring van Italië was uitgegaan, principieele solidariteit met de groote geallieerden op den voorgrond moest staan.

De concrete maatregelen uit dit standpunt voortvloeiende brachten het opbrengen van Italiaansche koopvaarders in Europeesche wateren mede, terwijl in de wateren van de gebiedsdeelen overzee eventueel vijandig optreden van Italiaansche hulpkruisers met tegenmaatregelen zou worden beantwoord. Italiaansche koopvaarders in wateren in het Verre Oosten zouden bij weigering om te vertrekken worden geïnterneerd.

In November 1940 werd dit standpunt in dier voege gewijzigd, dat bij ontmoeting van Italiaansche oorlogsschepen, die beschouwd worden als raiders, onmiddellijk het vuur kon worden geopend, terwijl koopvaardersschepen op grond van hun bewapening of wegens bijstand aan raiders op dezelfde wijze zouden worden behandeld.

De eischen der economische oorlogvoering leidden er toe, dat Italië bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1941 op één lijn werd gesteld met vijandelijk gebied voor wat deze oorlogvoering betreft. In de gebiedsdeelen overzee waren reeds dadelijk na Juni 1940 de restrictievoorschriften ten aanzien van contact met den vijand op Italië toepasselijk geworden.

In December 1941 kwam de overeenkomst tot stand tusschen Duitschland, Italië en Japan. Italië schaarde zich hiermede niet alleen uitdrukkelijk aan de zijde van Duitschland, maar bovendien aan die van Japan. Daar Nederland zich met beide mogendheden in oorlog bevindt, verklaart de Nederlandsche Regeering het Koninkrijk der Nederlanden met ingang van 11 December 1941 te beschouwen als in oorlog met Italië.

Als gevolg van het verbreken van de diplomatieke betrekkingen met Italië vertrok Hr. Ms. Gezant te Rome op 13 Juni 1940 naar Zwitserland, vergezeld van het personeel der Legatie en van den heer van Haastert van het Internationaal Landbouw Instituut. Ook de vice-consul te Genua vertrok bij dezelfde gelegenheid.

De behartiging van de Nederlandsche belangen in Italië werd door de Zweedsche Regeering op zich genomen.

Verbreking diplomatieke betrekkingen.

De diplomatieke betrekkingen tusschen Nederland en een zevental andere mogendheden werden verbroken, te weten Denemarken, Frankrijk, Roemenië, Bulgarije, Hongarije, Finland en Thailand.

De betrekkingen met Denemarken zijn praktisch onderbroken tengevolge van het uitbreken van den oorlog tusschen Nederland en Duitschland. Hr. Ms. Gezant te Kopenhagen verliet de Deensche hoofdstad op 1 Juni 1940.

Op 25 Augustus deelde de Fransche Minister van Buitenlandsche Zaken Hr. Ms. Gezant in Frankrijk mede, dat de Deutsche delegatie ter wapenstilstandsconferentie in Wiesbaden aandrang op het verbreken der diplomatieke betrekkingen tusschen Frankrijk en de door Duitschland bezette landen in Europa. Ofschoon Hr. Ms. Gezant er de aandacht van den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken op vestigde dat verreweg het grootste gedeelte van het Koninkrijk der Nederlanden onbezet was en onverkort voortging aan geallieerde zijde tegen Duitschland te strijden, insisterde de Fransche Regeering op het terugtrekken der Nederlandsche diplomatieke missie, en deelde aan de Nederlandsche Regeering op 5 September 1940 mede, dat de diplomatieke betrekkingen waren verbroken. De wederzijdsche consulaire betrekkingen bleven echter voorloopig nog onaangestast, terwijl de Zweedsche Regeering zich op 18 September 1940 bereid verklaarde tot het behartigen der Nederlandsche belangen, welke niet voor regeling langs consulairen weg in aanmerking kwamen.

In November 1940 werd van de zijde der Fransche Regeering de mededeeling ontvangen, dat zij onder hernieuwden Duitschen druk gedwongen was geweest de sluiting der Nederlandsche consulaten in Frankrijk goed te vinden. Deze sluiting vond op 22 November 1940 plaats.

De Nederlandsche consulaten in onbezet Frankrijk werden omgezet in zgn. „offices néerlandais”, waaraan onder toezicht van de beschermende mogendheid in casu Zweden, de behartiging der Nederlandsche belangen in Frankrijk zou worden toevertrouwd.

In eene nota van 30 Juni 1942 deelde Minister Laval den Zweedschen Gezant te Vichy mede, dat de Fransche Regeering de Zweedsche Regeering verzocht om de waarneming der Nederlandsche belangen te beëindigen „met het oog op de thans bestaande omstandigheden”. De nota deelde voorts mede, dat de Fransche Regeering alle maatregelen zal nemen voor de rechtstreeksche behartiging der Nederlandsche belangen in Frankrijk en in de Fransche koloniën. De bescherming der Zweedsche Regeering in onbezet Frankrijk kwam, na eenig uitstel, dientengevolge op 1 November 1942 tot een einde.

Te zelfder tijd werden de „Offices néerlandais” opgeheven en vervangen door een „Bureau d'Administration des Intérêts néerlandais”, dat onder toezicht van de „Service des Etrangers” van het Fransche Ministerie van Buitenlandsche Zaken zijn functie uitoefent.

De in Fransch Noord-Afrika gevestigde Nederlandsche consulaten hielden op grond van het besluit der Vichy Regeering tot sluiting van Nederlandsche consulaten in Frankrijk op 22 November 1940 op vrijelijk te functionneeren; zij werden voorzoover daartoe aanleiding bestond omgezet in „offices néerlandais”. Deze offices vervulden in Noord-Afrika een soortgelijken rol als de instellingen in onbezet Frankrijk zelf. Tot opheffing der „offices” overeenkomstig de in Frankrijk in 1942 genomen maatregelen kwam het evenwel in Noord-Afrika niet; door de Amerikaansch-Engelsche bezetting van dat gebiedsdeel vond het omgekeerde plaats en konden de Nederlandsche consulaten onmiddellijk na de bezetting weder overgaan tot de volledige rechtstreeksche behartiging der Nederlandsche belangen.

De bezetting van Indo-China door Japan in Juli 1941 was niet alleen aanleiding tot de economische maatregelen tegen Japan, welke toen werden genomen in onderling overleg tusschen het Britsche Rijk, de Vereenigde Staten van Amerika en de Nederlandsche Re-

geering, doch zij deed laatstgenoemde er tevens toe besluiten den uitvoer naar Indo-China aan contrôle te binden door middel van een stelsel van uitvoervergunningen, dat de waarborg schiep, dat Indo-China niet kon worden gebruikt als doorvoerstation voor uitvoerproducten uit Nederlandsch-Indië, welke in staat zouden zijn het oorlogspotentieel van Japan te verhoogen.

Daar tevens bleek, dat door Indo-China op groote schaal fondsen uit Nederlandsch-Indië werden teruggetrokken, werden de beviervingsmaatregelen, welke ten aanzien van Japansche saldi daar te lande waren genomen, eveneens op Indo-Chineesche saldi toegepast.

Op de behartiging der Nederlandsche belangen in Indo-China had deze bezetting geen invloed: de Nederlandsche consulaire vertegenwoordigers werden ongemoeid gelaten in de uitoefening van hunne functie.

Hoewel de Zwitsersche Regeering desgevraagd de Fransche Regeering toestemming had verzocht om de Nederlandsche belangen waar te nemen, werd deze toestemming niet verleend, daar naar de meening van de Fransche Regeering de Nederlandsche consuls in Indo-China nog steeds in functie waren. De Fransche Regeering verklaarde zich er evenwel mede accoord, dat de Nederlandsche consuls in Indo-China zich in geval van moeilijkheden zouden wenden tot hun Zwitsersche collega's daar te lande, die door de Zwitsersche Regeering werden geïnstrueerd hen zooveel mogelijk bij te staan.

Na het uitbreken van den oorlog tusschen Nederland en Japan kwam hierin verandering. Op 8 December 1941 dwong een Japansche marinepatrouille den waarnemend vice-consul te Saigon tijdens een bezoek aan het vice-consulaat het geheele consulaire archief uit te leveren.

Op 8 October 1940 deelde de Nederlandsche Regeering aan Hr. Ms. Gezant te Boekarest mede, dat deze zijn zending als beëindigd kon beschouwen, wanneer de Britsche gezant aldaar besloot Roemenië te verlaten. Op 10 Februari 1941 maakten de gebeurtenissen deze beslissing noodig, terwijl op 11 Februari de diplomatieke betrekkingen werden afgebroken. Hr. Ms. Gezant begaf zich naar Belgrado, waar hij tevens geaccrediteerd was.

De Bulgaarsche Regeering verzocht Hr. Ms. Zaakgelastigde te Sofia op 4 Maart 1941 het land te verlaten, die op 9 Maart 1941 aan dat verzoek gevolg gaf. Door dit vertrek werden de diplomatieke betrekkingen met Bulgarije verbroken.

Op 9 October 1940 nam de Nederlandsche Regeering het standpunt in, dat beëindiging der diplomatieke betrekkingen met Hongarije moest plaats vinden, wanneer de Hongaarsche Regeering onder Duitsehen druk zou toestaan een werktuig te worden van de as. Toen de teekenen daartoe geleidelijk-aan duidelijker werden, werd aan Hr. Ms. Zaakgelastigde te Boedapest opdracht verstrekt tezamen met den Britschen Gezant Hongarije te verlaten, wanneer het tijdstip daartoe zou zijn aangebroken.

Op 8 April 1941 werd op grond van de bezetting van Zuid-Slavië en het doorlaten van troepen der asmogendheden door Hongarije tot het verbreken der diplomatieke betrekkingen definitief besloten. Hr. Ms. vertegenwoordiger bij de Hongaarsche Regeering stond op dat tijdstip geen andere weg open om het land te verlaten dan via Rusland.

Op 28 Juni 1941 overhandigde Hr. Ms. Zaakgelastigde te Helsinki een nota aan de Finsche Regeering, waarin werd medegedeeld, dat de diplomatieke betrekkingen met dit land waren verbroken.

Op 9 December 1941 drongen Japansche troepen de Nederlandsche legatie te Bangkok binnen en sneden de betrekkingen van onzen vertegenwoordiger aldaar met de buitenwereld af. De Thai Regeering, welke wel een oorlogsverklaring aan Engeland zond, verklaarde geen oorlog aan Nederland.

Aanwijzing vijandelijke vlag.

Bij Koninklijk Besluit van 21 Juni 1941 (*Staatsblad* B 59) werden de mogendheden aangewezen, wier vlag als vijandelijk zou worden beschouwd. De eerste aanwijzing betrof Italië, Bulgarije, Roemenië en Hongarije. Bij Koninklijk Besluit van 18 December 1941 (*Staatsblad* B 100) werd deze aanwijzing tot Finland en Thailand uitgestrekt.

Economische Oorlogvoering.

Ten behoeve van de economische oorlogvoering werden bij Koninklijk Besluit van 29 Mei 1941 (*Staatsblad* B 47) de gebieden aangewezen, welke als door den vijand bezet gebied worden beschouwd. Vijandelijk gebied is het gebied van de landen ten aanzien waarvan verklaard is, dat het Koninkrijk der Nederlanden zich daarmede

in staat van oorlog bevindt. Dit is dus het gebied van het Duitsche Rijk zooals dit door het Koninkrijk vóór 10 Mei 1940 werd erkend (derhalve met inbegrip van Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije), voorts het gebied van het Japansche Rijk, omvattende het eigenlijke Japan, Korea, Formosa (Taiwan), het pachtgebied Kwantung en de Japansche eilanden en ten slotte het gebied van Italië, met inbegrip van de Italiaansche overzeesche gebiedsdeelen.

Door den vijand bezet gebied is het gebied waarvan vastgesteld wordt, dat een land, waarmede het Koninkrijk zich in staat van oorlog bevindt, het militair heeft bezet. Teneinde buiten twijfel te stellen wat onder door den vijand bezet gebied werd verstaan, werd bij Koninklijk Besluit van 29 Mei 1941 (*Staatsblad* B 47) een opsomming en omschrijving gegeven van hetgeen op dat tijdstip daaronder was te verstaan, terwijl de Minister van Buitenlandsche Zaken gemachtigd werd telkens als hem dit noodig of wenschelijk voorkwam, deze opsomming en omschrijving te wijzigen of aan te vullen.

Tengevolge van deze aanwijzing moet onder door den vijand bezet gebied worden verstaan het gebied van:

1. Polen, voorzoover door het Duitsche Rijk bezet,
2. Denemarken met uitzondering van de Faroër-eilanden en Groenland,
3. Noorwegen,
4. het gedeelte van het Koninkrijk der Nederlanden, hetwelk onder Nederland wordt verstaan in artikel 1 der Grondwet,
5. België met uitzondering van Belgisch Congo,
6. Luxemburg,
7. het gedeelte van Frankrijk, hetwelk krachtens de bepalingen van de Fransch-Duitsche wapenstilstandsovereenkomst door het Duitsche Rijk is bezet,
8. de Britsche Kanaal-eilanden,
9. Zuid-Slavië,
10. Griekenland,
11. Mandsjoerije (Mandsjoekwo),
12. China, voorzoover door Japansche troepen bezet, met inbegrip van de geheele Chinese kust,
13. de internationale nederzetting en de Fransche concessie te Shanghai,
14. het Japansche mandaatgebied,
15. Hongkong,
16. de Straits Settlements (Singapore, Malakka, Penang met de provincie Wellesley en Laboean), de Gefedereerde Maleische Staten (Berak, Negri Sembilan, Selangor en Pahang), de niet gefedereerde Maleische Staten (Johore, Kedah, Perlis, Kelantan, Trangganu en Broenei), de staten Noord-Borneo en Serawak,
17. de Andamanen en de Nicobaren.

Teneinde economische oorlogvoering mogelijk te maken ten aanzien van gebieden van landen waarmede het Koninkrijk niet in staat van oorlog verkeert of waar niet bepaaldelijk van een militaire bezetting door den vijand kan worden gesproken werd bij Koninklijk Besluit van 27 Maart 1941 (*Staatsblad* B 30) op één lijn met vijandelijk gebied gesteld het gebied van:

1. Slowakije, Italië (waarmede het Koninkrijk toen nog niet in oorlog verkeerde), Roemenië, Bulgarije, Hongarije en van andere staten voorzoover door evengenoemde staten bezet (K.B. van 29 Mei 1941 *Staatsblad* B 48);
2. Finland en andere staten voorzoover door Finland bezet (K.B. van 6 November 1941 *Staatsblad* B 91);
3. Frankrijk, voorzoover niet krachtens de bepalingen der Fransch-Duitsche en Fransch-Italiaansche wapenstilstandsovereenkomsten bezet, met inbegrip van Algerië, voorts Tunis, Marokko, Fransch West-Afrika, Fransch Somaliland, Madagascar, Reunion en Indo-China;
4. Thailand, voorzoover niet door Nederlandsche troepen of die van bondgenooten van het Koninkrijk der Nederlanden bezet (3 en 4: K.B. van 18 December 1941 *Staatsblad* No. C 9).

Atlantic Charter.

Tijdens hunne ontmoeting op den Atlantischen Oceaen in Augustus 1941 stelden President Roosevelt en Minister Churchill een verklaring van punten op, welke ten grondslag zullen strekken van de toekomstige Amerikaansche en Britsche politiek en welke tevens het vredesdoel der geallieerden betreffen.

Zij wijst ten aanzien van de verhouding van bondgenootschap met Amerika wel in de richting daarvan, doch kan niet als een volstreekte uiting van bondgenootschap worden beschouwd.

De Nederlandsche Regeering werd uitgenoodigd tot het bijwonen van een intergeallieerde bijeenkomst op 24 September 1941 waar gelegenheid zou worden gegeven om adhaesie te betuigen aan bedoelde verklaring, welke later alom bekend werd als het „Atlantic Charter”.

De Nederlandsche Regeering betuigde deze adhaesie gaarne, doch stelde er prijs op, tevens een nadere verklaring af te geven ten aanzien van punt 4 van het „Atlantic Charter”. Deze hield in dat de Nederlandsche Regeering er op vertrouwt, dat de in dit punt opgenomen uitdrukking „with due respect for their existing obligations”, welke een beperking van de algemeene strekking daarvan inhoudt niet bedoelt te streven naar het behoud van dergelijke overeenkomsten. De zeer ver reikende strekking van punt 4 van het Atlantic Charter toch kan niet worden bereikt als belangrijke uitzonderingen op het daarin neergelegde beginsel van kracht blijven. Ernstig overtuigd van de wenschelijkheid van opheffing van handelsbelemmeringen en van beëindiging van discriminatie op het terrein van den internationalen handel, hoopt de Nederlandsche Regeering dat in gemeenschappelijke samenwerking zal worden gestreefd naar het bereiken van het gestelde doel.

Tevens werd op dezelfde bijeenkomst eene resolutie aangenomen strekkende tot het verschaffen aan het einde van den oorlog van voedsel, grondstoffen en andere eerste levensbehoeften aan thans door Duitschland bezette gebieden. Ook deze resolutie werd door de Nederlandsche Regeering gaarne geaccepteerd, doch er werd door Haar op gewezen, dat zij geene belemmering mag vormen tegen het brengen van voorraden aan het einde van den oorlog naar Nederland met onze eigen schepen en overige middelen, zooals reeds op het tijdstip van de verklaring zelve door de Nederlandsche Regeering was voorbereid.

„United Nations”.

In eene gemeenschappelijke verklaring van 1 Januari 1942 werden de beginselen van het Atlantic Charter verder uitgewerkt. Op dien datum toch ondertekenden de vertegenwoordigers van 26 Regeeringen te Washington de „joint declaration”, waarin zij, de principes van het Atlantic Charter aanvaardende en overtuigd, dat een volledige overwinning van hun gemeenschappelijke vijanden geboden is voor de verdediging van „life, liberty, independence and religious freedom and to preserve human rights and justice in their own lands as well as in other lands”, waartoe zij thans in een gemeenschappelijke strijd zijn gewikkeld „against savage and brutal forces seeking to subjugate the world”, verklaarden, dat zij al hunne militaire en economische krachten zullen aanwenden tegen de ondertekenaars van het „Tripartite Pact” en hun aanhangers waarmede zij in oorlog zijn, dat zij zich verbinden tot samenwerking met de medeondertekenaars van deze „joint declaration” en dat zij geen, afzonderlijken vrede of wapenstilstand zullen sluiten met den vijand.

In deze verklaring, die als „declaration by United Nations” het licht zag, komt deze term voor de eerste maal voor. Zij brengt den gemeenschappelijken band tusschen de ondertekenaars der declaratie tot uiting en houdt het midden tusschen de uitdrukking „geallieerden” en die van „geassocieerden” in den vorigen oorlog.

Tot de United Nations behooren derhalve de Vereenigde Staten van Amerika, het Britsche Rijk, de Sovjet Unie, China, Australië, België, Canada, Costa Rica, Cuba, Tsjecho-Slowakije, de Dominicaanse Republiek, El Salvador, Griekenland, Guatemala, Haïti, Honduras, Britsch-Indië, Luxemburg, Nederland, Nieuw-Zeeland, Nicaragua, Noorwegen, Panama, Polen, Zuid-Afrika en Yoego-Slavië.

Door latere toetreding sloten zich bij de „United Nations” aan Mexico, de Philippijnen, Ethiopië, Irak, Brazilië en Venezuela.

Bescherming.

Onmiddellijk na de bezetting van Nederland werd de Zweedsche Regeering aangezocht om de behartiging der Nederlandsche belangen in Duitschland op zich te nemen. Nadat deze Regeering zich daartoe bereid had verklaard, werden eenige ambtenaren van Hr. Ms. Gezantschap en van het Consulaat-Generaal te Berlijn aan de afdeeling Bescherming van het Zweedsche Gezantschap aldaar te werk gesteld.

Aangezien de Deutsche Regeering zich op het standpunt stelde, dat de bescherming van eenige oorlogvoerende mogendheden in het geheele door Duitschland bezette gebied in dezelfde hand moest berusten als die in Duitschland zelf, werd in alle door Duitschland bezette landen gebruik gemaakt van de Zweedsche bescherming. Deze bescherming werd eveneens verzocht en verkregen voor de Europeesche landen waarmede Nederland de diplomatieke betrekkingen had verbroken. Ten slotte werd voor Italië en voor het onbezette ge-

deelte van Frankrijk de bescherming eveneens in handen van de Zweedsche Regeering gelegd.

In bezet Frankrijk worden de Nederlandsche belangen sedert de bezetting waargenomen door de Zweedsche Regeering, welke daartoe tevens de beschikking kreeg over eenig personeel van het voormalige Nederlandsche Consulaat-Generaal te Parijs.

Deze bescherming der Nederlandsche belangen in bezet Frankrijk werd door Duitschland nimmer de jure erkend en werd op 1 October 1942 tot een einde gebracht. De Nederlandsche afdeeling van het Zweedsche Gezantschap te Parijs werd op dien datum gesloten, terwijl eind November 1942 met de aankomst van een tweetal Nederlanders uit bezet Nederland de behartiging der Nederlandsche belangen in bezet Frankrijk werd overgenomen door de afdeeling der Deutsche ambassade te Parijs, welke belast is met de „bescherming” van de belangen van in Frankrijk verblijvende Nederlanders.

Bij het uitbreken van den oorlog met Japan bleek deze mogelijkheid ten aanzien van de bescherming van de Nederlandsche belangen het standpunt in te nemen, dat de waarneming daarvan in de door Japan bezette gebieden moest worden uitgeoefend door dezelfde mogendheid, die deze belangen in Japan zelf waarnam.

Derhalve werd voor Japan en voor de door Japan bezette gebieden gebruik gemaakt van de bescherming door de Zweedsche Regeering, terwijl die eveneens voor het niet door Japan bezette Thailand tot stand werd gebracht.

De Zwitsersche Regeering werd bereid gevonden de Nederlandsche belangen te Shanghai en Noord-China te behartigen.

Uitwisseling diplomatieke en consulaire ambtenaren.

Bij het uitbreken van den oorlog tusschen Duitschland en Nederland werd Hr. Ms. Gezant te Berlijn met zijn geheelen staf geconcentreerd in het gezantschapsgebouw in Berlijn; onder politiebewaking gesteld werd hun alle vrijheid van beweging ontnomen.

Na eenige dagen werden deze ambtenaren overgebracht naar Friedrichshafen, vanwaar zij in de laatste dagen van Mei 1940 naar het neutrale Zwitserland vertrokken.

Eenigen hunner reisden vandaar door naar Engeland teneinde aan het Departement van Buitenlandsche Zaken te Londen te werk te worden gesteld.

Met stappen tot uitwisseling van beroepsconsulaire ambtenaren uit Duitschland werd eveneens aanstonds een aanvang gemaakt. Het Nederlandsche voorstel dateert van 17 Mei 1940. Van Deutsche zijde werd aanvankelijk accoord gegaan met de Nederlandsche voorstellen, welke op volstreekte reciprociteit neerkwamen, doch na verloop van tijd wijzigden de Duitschers hun standpunt in dier voege, dat de uit Nederlandsch-Indië uit te wisselen ambtenaren in een neutraal land moesten zijn aangekomen voordat de Nederlandsche ambtenaren uit Duitschland zouden worden losgelaten. Ofschoon een Nederlandsch protest eerst een Deutsche concessie bewerkte, waarbij de Nederlandsche ambtenaren in afwachting van uitwisseling op een veilige plaats aan de Zwitsersche grens zouden worden ondergebracht, waarvandaan zij naar Zwitserland zouden vertrekken wanneer het vertrek der Deutsche vertegenwoordigers uit Nederlandsch-Indië vaststond, werd hierin later wederom verandering gebracht.

Een en ander had tot gevolg, dat de beroepsconsulaire ambtenaren uit Duitschland eerst op Kerstmis 1940 in het neutrale Zwitserland aankwamen.

Eén Nederlandsche beroepsconsulaire ambtenaar werd echter ook nadien in Duitschland vastgehouden, omdat de Deutsche Regeering eerst tot uitwisseling wenschte over te gaan, nadat de tegen hem uit te wisselen Deutsche consulaire beambte uit Nederlandsch-Indië in Japan zou zijn aangekomen.

Ongeacht de protesten tegen deze wijze van optreden van de Deutsche Regeering, waarmede nog andere verwickelingen gepaard gingen, duurde het tot 7 Februari 1941 totdat de laatste beroepsconsulaire ambtenaar Duitschland verlaten had. Intusschen was een begin gemaakt met de uitwisseling van eenige honoraire consulaire ambtenaren uit Duitschland. In tegenstelling met de eerste categorie waren deze consulaire vertegenwoordigers niet geïnterneerd en werden hun geen beperkingen in hun bewegingsvrijheid opgelegd. Het was hun slechts verboden Duitschland te verlaten. Deze uitwisseling werd in principe gekoppeld aan die van honoraire consulaire vertegenwoordigers in Nederlandsch gebied overzee, met name Nederlandsch-Indië en Suriname, terwijl ook overeenkomstige regelingen werden getroffen ten aanzien van het medenemen van persoonlijk eigendom.

De aanval van Japan op Pearl Harbour en de onmiddellijk daarop volgende vijandelijkheden in andere gebiedsdeelen in het Verre

Oosten leidde tot de interneering van vele diplomatieke en consulaire ambtenaren in het Verre Oosten.

Reeds drie dagen na het begin van den oorlog werden de eerste stappen tot uitwisseling genomen, waarbij op voorstellen tot uitwisseling „en bloc” werd aangedrongen.

In Januari 1942 waren drie voorstellen van de Japansche Regeering ontvangen. Het aan de Nederlandsche Regeering gedane voorstel behelsde uitwisseling van Japansche onderdanen in Nederlandsch-Indië tegen Nederlandsche onderdanen in Japan, Mandsjoekwo en door Japan bezet China te Lourenço Marques. Dit voorstel maakte geen melding van Hongkong, Thailand en de Philippijnen. Het aan de Britsche en aan de Amerikaansche Regeering gedane voorstel was mutatis mutandis van gelijke strekking.

Daar de Britsche Regeering het voornemen te kennen gaf aan te willen dringen op een evacuatie „en bloc” der Britsche en geallieerde onderdanen, daarbij de evacuatie van de onderdanen der tot het Westelijk Halfronid behoorende staten overlatend aan de Vereenigde Staten van Amerika en zulk een splitsing der Nederlandsche Regeering voorkwam aanbeveling te verdienen, werd geen voortgang gegeven aan plannen om onze onderdanen gelijktijdig met de Amerikanen te evacueeren.

Bij de verdere behandeling van de uitwisselingsvoorstellen werd aansluiting behouden aan de plannen van de Britsche Regeering: insluiting in de evacuatie van geallieerde ambtenaren en Vrije Franschen niet alleen in Japan en bezet China, doch ook in Hongkong, Thailand en de Philippijnen werd bedongen en verkregen.

De uitwisseling en evacuatie zou in een tweetal stadia verlopen; eerst worden de ambtenaren uitgewisseld, vervolgens worden de particulieren geëvacueerd.

Als gevolg van aandrang op de Japansche Regeering werd in den loop van Juli 1942 uitvoering gegeven aan deze regelingen. De wederzijdsche diplomatieke en consulaire ambtenaren werden allereerst uitgewisseld. Voorts was er bij deze uitwisseling op basis van een verhoudingsquotum plaats voor evacuatie van 38 Nederlandsche particulieren. Deze plaats werd gebezigt voor personen, die onder Japansche overheersching waren gevangengezet of die om gezondheidsredenen dringend moesten evacueeren dan wel wier aanwezigheid elders van vitaal belang werd geoordeeld.

Zij werden met een tweetal Japansche schepen naar Lourenço Marques vervoerd, alwaar zij in September 1942 werden uitgewisseld.

Op het einde van 1942 was een volgende evacuatie van zich nog in het Verre Oosten bevindende Nederlanders in voorbereiding. Veel hangt daarbij af van de beschikbare scheepsruimte; van principiele moeilijkheden is weinig sprake meer.

Toen Duitschland er in November 1942 toe overging geheel Frankrijk te bezetten, werd Dr. Sevenster, die sedert den val van Frankrijk zijn taak bij de „offices néerlandais” onder zeer moeilijke omstandigheden had vervuld, in strijd met formeele toezeggingen van de Fransche Regeering, gegeven bij de verbreking der betrekkingen, geïnterneerd. Onvermoeide pogingen worden gedaan om hem en zijn gezin benevens het personeel der voormalige „offices” en dat van de Nederlandsche afdeeling van het Zweedsche gezantschap te Parijs naar een neutraal land te doen vertrekken.

Samenwerking in het Verre Oosten.

Reeds op het einde van 1940 werd in het Verre Oosten groote behoefte gevoeld aan een basis van samenwerking met de belanghebbende mogendheden in dat deel van de wereld voor het geval dat het optreden van Japan tot stappen van militairen aard zou nopen.

De eerste belangrijke stap in dezen geest bestond uit een serie van stafbesprekingen, waarvan de eerste van 22 tot 25 Februari 1941 te Singapore gehouden werd door vertegenwoordigers van de Nederlandsche, Engelsche en Australische weermacht, bij welke besprekingen de Australische afgevaardigden tevens Nieuw-Zeeland vertegenwoordigden.

Deze bespreking werd bijgewoond door Amerikaansche waarnemers.

Het uitgangspunt dezer eerste bespreking was, dat een aanval tegen een der machten het levensbelang der andere machten raakt en dat, gelijk bij een aanval tegen Malakka de beveiliging van Singapore het belangrijkste bondgenootschappelijke doel is, de beveiliging van Nederlandsch-Indië en Noord-Borneo het belangrijkste gemeenschappelijk object is, voor het geval de aanval zich tegen deze streken zou richten.

Op deze basis werd overeenstemming bereikt omtrent een gemeenschappelijk plan voor wederzijdse verdediging van de Nederlandsche, Engelsche en Australische belangen in het Verre Oosten.

Deze besprekingen werden op 21 April 1941 gevolgd door een vijfdaagsche conferentie te Singapore, waarbij ook de vertegenwoordigers van de Amerikaansche strijdmacht vertegenwoordigd waren.

Uitgaande van het ter eerste conferentie opgemaakte plan, werd thans op breeder basis een nieuw plan opgesteld.

Dit project, waaromtrent eveneens overeenstemming werd verkregen, ging uit van een staat van oorlog tussen Duitschland, Italië en Japan eenerzijds en het Britsche Rijk, zijne geallieerden en Amerika anderzijds.

Het gemeenschappelijk doel werd gesteld te zijn de nederlaag van Duitschland en zijne bondgenooten en de handhaving in het Verre Oosten van de positie der geassocieerde mogendheden tegen Japansche aanvallen.

Ook thans werd als grondgedachte een aanval op een der vertegenwoordigende staten beschouwd als van vitaal belang voor de anderen, terwijl de beveiliging van de zeeverbindingen en het behoud van Singapore als van het grootste belang werden erkend.

Voor elk dezer plannen was de ratificatie der betrokken Regeeringen noodig.

In Juni 1941 verklaarde de Nederlandsche Regeering zich bereid tot aanvaarding van beide overeenkomsten. Zij gaf van hare bereidheid tot teekening kennis aan de Britsche en de Amerikaansche Regeering.

Uitdrukkelijke aanvaarding van de zijde van de Amerikaansche Regeering werd in dit stadium van den oorlog in Europa niet verwacht. De Britsche Regeering verklaarde op 5 September 1941 wel, dat een aanval op Nederlandsche-Indië er haar toe zou brengen, haar uiterste krachten in te spannen om de Nederlandsche bezittingen en rechten veilig te stellen, doch zij wenschte zich nopens de militaire maatregelen niet te binden.

Eerst op 5 December 1941 kwam met de Britsche Regeering een afspraak tot stand, waarbij beide partijen de verplichting op zich nemen om onmiddellijk met alle beschikbare krachten met de wederpartij samen te werken in geval deze gedwongen wordt militaire maatregelen te nemen tot afweer van een aanval op een gebiedsdeel van die wederpartij in het Verre Oosten.

Ook Australië en Nieuw-Zeeland sloten zich bij deze afspraak aan.

Ofschoon de Amerikanen de eerste stafbesprekingen te Singapore slechts als waarnemers bijwoonden, werden met de autoriteiten van de Amerikaansche vloot reeds in December 1940 besprekingen geopend, welke leidden tot regelingen op het gebied van maritieme aangelegenheden. De uitwisseling van verbindingsofficieren te Manilla en te Batavia werd vastgesteld; maritieme inlichtingen en gegevens zouden worden uitgewisseld en de voorbereiding van een verbindingsdienst werd ter hand genomen. Tevens werden de Amerikaansche marineautoriteiten in het bezit gesteld van zee- en verdedigingskaarten van Nederlandsch-Indië, welke kaarten op het einde van 1940 zijn verstrekt aan den Consul-Generaal te Manilla en aan Hr.Ms. Gezant te Washington om voorbereid te zijn op alle onvoorziene gebeurtenissen waarin zonder voorafgaande ruggespraak tot gezamenlijk gewapend optreden zou moeten worden overgegaan.

Daar voorts de wenschelijkheid werd gevoeld om de stafbesprekingen niet uitsluitend te beperken tot marine aangelegenheden, doch ook contact tusschen de Nederlandsche en Amerikaansche land- en luchtmachtstrijdkrachten nuttig werd geoordeeld, werden in de tweede helft van 1941 stafbesprekingen gehouden te Bandoeng en te Manilla, terwijl bovendien een regeling werd getroffen voor wederkeerig bezoek van militaire vliegtuigen aan militaire vliegvelden in Nederlandsch-Indië en in de Philippijnen.

Samenwerking inzake verdediging Curaçao.

De verdediging van Curaçao, dat door zijn ligging in de Caraïbische Zee en door zijn oliepositie een punt van groote attractie uitmaakt voor de asmogendheden, stond reeds dadelijk op den 10den Mei 1940 in het brandpunt der geallieerde belangstelling.

Bij monde van den Minister van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën werd namens de Nederlandsche Regeering te 's-Gravenhage op 11 Mei 1940 te Londen met de geallieerde Britsche en Fransche Regeering een regeling getroffen, waarbij de Britsche en Fransche strijdkrachten onze troepen onder Nederlandsch opperbevel zouden bijstaan in de verdediging van dit deel van het Rijk tegen den gemeenschappelijken vijand.

De val van Frankrijk schakelde Fransche deelneming aan deze verdediging verder uit. Het contingent Britsche troepen, dat op Aruba en Curaçao bijstand verleende aan de Nederlandsche Regeering bedroeg ongeveer 1300 man, dat in September 1941 verhoogd werd tot ongeveer 1450 man, geëncadreerd door een vijftigtal officieren. Niettemin bleven de zeer belangrijke petroleuminstallaties onvoldoende verdedigd tegen aanvallen uit de lucht. Pogingen tot aanschaffing van militaire vliegtuigen voor dit doel vonden geen voortgang aangezien geen materiaal daartoe beschikbaar kon worden gesteld.

Mede in verband met het uitbreken van den oorlog in het Verre Oosten was de Britsche Regeering in December 1941 verplicht de Britsche troepen van Aruba en Curaçao terug te trekken, daar hun diensten elders werden gevorderd.

De gevaren voor Curaçao met zijn voor de geallieerde oorlogvoering zoo belangrijke petroleum installaties bleven onveranderd voortbestaan en de Amerikaanse Regeering — thans mede-oorlogvoerende mogendheid — voelde de noodzaak tot medewerking aan de verdediging van Curaçao in hooge mate. De President van de Vereenigde Staten deed daarom op het einde van 1941 het voorstel om een aantal Amerikaanse militaire vliegtuigen naar Curaçao te zenden voor de luchtverdediging en ter grootere bescherming van dit gebiedsdeel in samenwerking met de Nederlandsche eenheden. Nadat dit voorstel was aanvaard werd tevens een regeling getroffen, waarbij eenige Amerikaanse militaire eenheden op Curaçao zouden worden gestationneerd. Daartoe werden te Curaçao 1400 Amerikaanse troepen gelegerd, waarvan 650 man infanterie: op Aruba kwamen 900 man aan, waarvan 225 man infanterietroepen zijn. De overige militairen zijn artilleristen voor luchtafweer- en kustafweergeschut en technisch personeel. Zij nemen als geallieerde hulptroepen deel aan de verdediging van het Curaçaosche gebied, in het bijzonder van de zich aldaar bevindende olieraffinaderijen, welke van vitaal belang zijn voor de oorlogvoering van de vereenigde mogendheden en voor de verdediging van het Westelijk Halfrond. Deze Amerikaanse troepen, die onder Nederlandsch commando optreden, zullen worden teruggetrokken zoodra aan den tegenwoordigen buitengewonen toestand een einde zal zijn gekomen.

Samenwerking inzake verdediging Suriname.

Na de ineenstorting van Frankrijk en het zich steeds meer in de richting van samenwerking met Duitschland ontwikkelen van de Regeering van Maarschalk Pétain werd de Nederlandsche Regeering zich in steeds sterker mate bewust, dat de verdediging van het gebiedsdeel Suriname onvoldoende diende te worden genoemd. In het bijzonder baarde de omstandigheid zorg, dat de voor de geallieerde Regeeringen van groot belang zijnde bauxietmijnen geheel onvoldoende verdedigd waren tegen luchtaanvallen. De pogingen om voor Suriname luchtafweergeschut en vliegtuigen in het buitenland te koopen bleven vruchteloos. In September 1941 werd besloten een detachement ter sterkte van ongeveer 150 man volledig bewapend met machinegeweren, mortieren, automatische geweren en handgranaten van Engeland naar Suriname te zenden: officieren en manschappen waren allen vrijwilligers van de Brigade „Prinses Irene”. Te zelfder tijd was uitzending van een overeenkomstig detachement, eveneens ter sterkte van 150 man uit Nederlandsch-Indië in voorbereiding. Deze versterking met 300 man werd voldoende geacht om een overrompingsaanval op Suriname te beletten. Inmiddels ontveinsde men zich niet, dat Suriname nog steeds onvoldoende verdedigd was. Medio September werd door H.M. de Koningin een boodschap van President Roosevelt ontvangen, waarin deze uitdrukking gaf aan zijn ernstige bezorgdheid ten aanzien van de onvoldoende bescherming van de bauxietmijnen in Suriname. Na er op gewezen te hebben, dat de Vereenigde Staten 65 % van deze grondstof, die voor de Amerikaanse vliegtuigindustrie van vitaal belang was, uit Suriname betrokken, deelde de President mede, bereid te zijn te bevorderen, dat Amerikaanse troepen aan de verdediging van het gebiedsdeel zouden medewerken, zoolang de bestaande bedreiging bestond.

In Haar antwoord aan het Amerikaanse Staatshoofd deelde H.M. de Koningin mede, dat HoogstDezelve met den Heer Roosevelt van oordeel was, dat ieder gevaar, dat het veilige vervoer van bauxiet van Suriname naar de Vereenigde Staten bedreigde, zooveel mogelijk diende te worden uit den weg geruimd. Kort daarop kwam een overeenkomst tot stand, waarbij de medewerking van Amerikaanse strijdkrachten aan de verdediging van de bauxietmijnen in Suriname werd geregeld (medio October 1941). Op grond daarvan ging de Amerikaanse Regeering er in de tweede helft van November 1941 toe over 1000 man troepen naar Suriname te zenden voor het in de overeenkomst gestipuleerde doel.

Overeengekomen werd, dat de troepen zullen worden teruggetrokken zoodra aan den tegenwoordigen buitengewonen toestand een einde zal zijn gekomen.

Met het oog op de ligging dezer bauxietmijnen werd voorts tot Brazilië als nabuurland het verzoek gericht om een uiterste waakzaamheid tegen Duitsche agitatie in acht te nemen in het aan Suriname grenzende gebied. In verband daarmee reisden eenige Braziliaansche militaire waarnemers naar Paramaribo, waardoor met de Braziliaansche Regeering inlichtingen konden worden uitgewisseld.

Onderhandelingen inzake verdediging Portugeesch Timor.

Nadat de overeenkomst tot het onderhouden van een regelmatig vliegdiens tusschen Palao en Portugeesch Timor in October 1941 een feit was geworden en vele andere teekenen wezen op een voortgaande infiltratie van Japan in dat gebiedsdeel, achtte de Nederlandsche Regeering het tijdstip gekomen om de Portugeesche Regeering te verzoeken aan pogingen tot Japansche infiltratie het hoofd te bieden.

Intusschen werd het gevaar steeds grooter dat Japan zich niet slechts door infiltratie, maar in geval van oorlog door een overrompelenden aanval zou trachten meester te maken van Portugeesch Timor, dat geheel onvoldoende verdedigd was, teneinde onder meer in het bezit te komen van een zeer waardevolle luchthaven.

Tegen het einde van November 1941 werden onderhandelingen geopend tusschen de door een alliantie verbonden Britsche en Portugeesche Regeeringen om te geraken tot stafbesprekingen nopens defensieaangelegenheden in den Pacific, waaraan ook Nederland zou deelnemen.

Vervolgens werd op 7 December 1941 door de Nederlandsche Regeering aan de Portugeesche Regeering bericht, dat Nederland op Nederlandsch Timor Australische troepen zou opnemen in geval van oorlog met Japan en dat gehoopt werd, dat de Portugeesche Regeering ten aanzien van Portugeesch Timor een overeenkomstige regeling zou willen overwegen. Portugal bleek bereid via de Britsche Regeering terzake contact met de Nederlandsche Regeering te onderhouden te Singapore. Tegelijkertijd werden elders de besprekingen voortgezet, welke in principe leidden tot de bereidheid van Portugal om vreemde hulp te vragen in geval van dreigende agressie ten aanzien van Portugeesch Timor, welke hulp dan zou bestaan uit Nederlandsche en Australische troepen. De gouverneur van Portugeesch Timor werd tevens gemachtigd deze hulp aan te vragen, wanneer daartoe noodzaak zou bestaan en om in die hulp te berusten, wanneer zij zou worden geboden.

Op Zondag 14 December 1941 berichtte de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië telegrafisch, dat een Japansche onderzeeboot in de buurt van Timor was vernietigd en dat een tweede was waargenomen in de omgeving van Soembawa, terwijl groote invoer van meteorologische en optische instrumenten in Timor Dilly plaats had. De Landvoogd drong er op aan, dat de gouverneur van Portugeesch Timor onmiddellijk hulp zou vragen.

Den volgenden dag telegrafeert de Landvoogd, dat overwegingen van militaire aard welke geen uitstel gedoogen, hem hebben geroept op 17 December troepen te doen landen in Portugeesch Timor.

Deze stap werd te Lissabon minder goed opgenomen, daar men zich op het standpunt stelde, dat de gemaakte afspraak slechts betrekking had op het geval dat naar Portugeesch oordeel agressie van Japansche zijde dreigde, niet op het geval dat de Nederlandsche autoriteiten van oordeel waren dat er gevaar voor agressie aanwezig was.

Zij resulteerde in een protest van de zijde van de Portugeesche Regeering, welke onder dreiging met het verbreken van de diplomatieke betrekkingen met Nederland, genoegdoening vorderde. Ook aan de Britsche Regeering werd een sterk protest gezonden, daarin werd evenwel niet gerept van het verbreken van diplomatieke betrekkingen.

Tijdens de op deze nota volgende onderhandelingen te Lissabon wijzigde Portugal het aanvankelijk ingenomen standpunt op basis van een verklaring, dat de vreemde troepen onmiddellijk na aankomst van Portugeesche troepen zullen worden teruggenomen.

Dit standpunt werd door de Nederlandsche Regeering aanvaard, onder voorbehoud, dat de te zenden troepenmacht voldoende zou zijn voor de verdediging van Portugeesch Timor, waarbij echter tevens de wensch werd uitgesproken om de reeds eerder aanhangig gemaakte stafbesprekingen voortgang te doen vinden teneinde de verdediging van Portugeesch Timor tegen een Japanschen aanval in ruimer verband te kunnen bezien.

Op deze basis wordt een oplossing gevonden. De stafbesprekingen zouden onmiddellijk worden aangevangen in het hoofdkwartier van Veldmaarschalk Wavell: de hulp van vreemde troepen zal dadelijk worden ingeroepen bij dreigend gevaar voor Portugeesch Timor en de gouverneur van Portugeesch Timor zal de Australische en Nederlandsche troepen geen moeilijkheden in den weg leggen.

De daadwerkelijke bezetting van Portugeesch Timor door Japan volgde vrijwel onmiddellijk op deze regeling; zij maakte tevens voorzoover noodig Japans bedoelingen volstrekt duidelijk. In Mei 1942 trokken ook de Nederlandsche en Australische troepen gelegerd in Nederlandsch Timor zich op Portugeesch grondgebied terug.

De expeditiemacht van 800 man Portugeesche troepen, welke op 13 November 1941 sloop ging voor de verdediging van Portugeesch Timor keerde op 17 Juni 1942 weer in het moederland terug, daar bij

hun komst te Timor Dilly dit gebiedsdeel reeds in handen was van de Japanners.

Onderhandelingen exterritoriale rechten in China.

Jarenlang heeft China getracht een einde te maken aan het regime der „unequal treaties” waaronder het meerendeel der buitenlanders in China op het gebied van rechtsmacht onttrokken waren aan de wetten van het land krachtens een reeks verdragen gesloten in de negentiende eeuw. In de verdragshavens, waarin de buitenlanders van oudsher zich uitsluitend mochten vestigen, ontstonden in den loop der tijden zekere uitwassen van de exterritorialiteit die ertoe leidden dat de buitenlanders tal van voorrechten genoten, die de burgers van het land zelf niet deelachtig waren.

Zoowel van Chineeschen als van buitenlandschen kant werden de nadeelen van het regime ingezien, doch de rechtsbedeeling in China was van dien aard, dat de mogendheden gerechtvaardigde bezwaren hadden tegen overhaaste afschaffing van de exterritoriale rechten. In een recent artikel „China still awaits the end of territoriality” van Ching-Chun Wang wordt zulks ruiterlijk toegegeven.

Voor wat Nederland betreft berust de verleening der exterritoriale rechten op het verdrag van Tientsin van 1863.

De principieele afschaffing van bedoelde rechten was belichaamd in het Sino-Nederlandsche verdrag van 23 April 1931, *Staatsblad* 522 van 1931, waarin echter het voorbehoud werd gemaakt dat tot toepassing niet zou worden overgegaan zolang eenig ander land nog in het bezit bleef van exterritoriale en daarmee verwante voorrechten. Dit verdrag is niet in werking getreden toen bleek dat andere betrokken mogendheden Nederland nog niet op dezen weg wilden volgen.

Nadat Engeland en Amerika op 10 October 1942, den nationalen feestdag van China, hun bereidheid tot de sluiting van verdragen tot afschaffing hadden te kennen gegeven, bepaalde ook de Nederlandsche Regeering haar houding ter zake met het gevolg dat de Minister van Buitenlandsche Zaken den 21sten October 1942 aan Hr. Ms. Gezant te Chungking opdracht gaf, om de Chinese Regeering schriftelijk mede te deelen, dat de Nederlandsche Regeering bereid was onderhandelingen te openen „teneinde op voet van gelijkheid en wederkeerigheid een verdrag te sluiten omtrent de afschaffing van nog bestaande Nederlandsche rechten op exterritorialiteit en verwante zaken”.

De onderhandelingen over het verdrag worden te Londen gevoerd.

Bijzondere zendingen.

Tijdens haar verblijf te Londen deed de Nederlandsche Regeering zich verschillende malen officieel vertegenwoordigen bij vreemde mogendheden in Zuid-Amerika naar aanleiding van officieele plechtigheden.

Bij de officieele overdracht van het Presidentschap van de Republiek Ecuador op 1 September 1940 deed de Nederlandsche Regeering zich vertegenwoordigen door den bij de Regeering van Ecuador geaccrediteerden Tijdelijk Zaakgelastigde als Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister in Bijzondere Zending.

De Nederlandsche Regeering besloot zich bij de ambtsaanvaarding van den President van de Vereenigde Staten van Mexico op 1 December 1940 officieel te doen vertegenwoordigen door Hr. Ms. Tijdelijk Zaakgelastigde te Mexico City als Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister in Bijzondere Zending.

Bij de inhuldiging van den benoemden President van de Cubaansche Republiek op het eind van 1941 besloot de Nederlandsche Regeering zich te doen vertegenwoordigen door den Gezantschapsraad Mr. W. C. Graaf van Rechteren Limpurg, Gezantschapsraad werkzaam aan Hr. Ms. Gezantschap te Washington als Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister in Bijzondere Zending, zulks bij ontstentenis van Hr. Ms. Gezant te Washington wegens ziekte.

Bij de officieele overdracht van het Presidentschap van Chili op 2 April 1942 besloot de Nederlandsche Regeering zich te doen vertegenwoordigen door den bij de Regeering van Chili geaccrediteerden Tijdelijk Zaakgelastigde te Santiago de Chili als Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister in Bijzondere Zending.

Ter gelegenheid van de installatie van den President van de Dominicaansche Republiek Trujillo Molina op 16 October 1942 te Ciudad Trujillo deed de Nederlandsche Regeering zich vertegenwoordigen door Hr. Ms. Gezant te Caracas als Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister in Buitengewone Zending.

In December 1942 werd de Nederlandsche Regeering door den President van Venezuela uitgenoodigd een specialen vertegenwoordiger af te vaardigen ter bijwoning van de plechtigheden, welke te Caracas zouden plaats vinden naar aanleiding van de overbrenging en de weder bijzetting van het stoffelijk overschot van Simon Bolivar.

Aan dit verzoek van de bevriende Venezolaansche Regeering meende de Nederlandsche Regeering gaarne gevolg te moeten geven. Zij besloot zich te Caracas te doen vertegenwoordigen door Hr. Ms. Gezant aldaar als Ambassadeur in Bijzondere Zending.

De Gouverneur van Curaçao deed blijken van de bijzondere belangstelling van dit deel van het Rijk door de afvaardiging van Schout bij Nacht C. J. Baron van Asbeck en Mr. J. K. Sprockel, President van de Staten.

Speciale vermelding verdient de officieele vertegenwoordiging van de Nederlandsche Regeering bij de plechtigheden, welke in Tasmanië, Nieuw-Zeeland en Australië plaats vonden, ter herdenking van de ontdekking van van Diemens-land.

De Tasmanische Regeering had reeds geruimen tijd voor den inval van Duitschland in Nederland grootsche plannen ontworpen voor de 300-jarige herdenking van de ontdekking van Tasmanië, welke onder meer de oprichting van een gedenksteen te Lutjegast, de geboorteplaats van Abel Tasman, inhielden gepaard aan eene uitnodiging aan eenige afstammelingen van den zeevaarder tot bijwoning van de herdenkingsplechtigheden te Hobart.

Door het uitbreken van den oorlog kwam niets van het verwezenlijken van deze plannen, zij werden omgezet in herdenkingsplechtigheden van bescheidener aard, waaraan ook de Nederlandsche Regeering deel nam.

Deze deed zich tevens vertegenwoordigen bij de officieele herdenking van 2 tot 6 December 1942 door Hr. Ms. Gezant te Canberra, die een gedenkplaat onthulde en eene boodschap van Hare Majesteit de Koningin aan de Tasmanische Regeering overbracht.

Ook in Nieuw-Zeeland werd de ontdekking van Tasmanië van 9 tot 21 December 1941 plechtig herdacht. Het behaagde Hare Majesteit de Koningin niet alleen het beschermvrouwschap te aanvaarden van het „Abel Tasman National Park”, dat ter herdenking van onzen landgenoot gesticht werd, doch tevens om Zich te Wellington persoonlijk te doen vertegenwoordigen door den voorzitter van de Nederlandsche delegatie bij de herdenkingsfeesten, den heer Ch. O. van der Plas, lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, die eene boodschap van Hare Majesteit gericht tot Regeering en volk van Nieuw-Zeeland overbracht. De Nederlandsche Regeering was vertegenwoordigd zoowel door eene speciale Nederlandsche afvaardiging als door Haren consulair vertegenwoordiger ter plaatse. Zij bood der Regeering van Nieuw-Zeeland tevens bij deze gelegenheid een passend geschenk aan, waartoe een in olieverf geschilderde reproductie van de zoogenaamde „Visscherskaart” in het parlamentsgebouw te Wellington werd geplaatst.

Hare Majesteit de Koningin richtte een boodschap tot de Regeering van het Australische Gemeenebest ter gelegenheid van de herdenking der ontdekking van van Diemens-land.

Gezantschap Djeddah.

De belangrijkste zorg van Hr. Ms. Gezantschap te Djeddah was steeds die voor pelgrims afkomstig uit Nederlandsch-Indië. Ofschoon het aantal daarvan afhankelijk was van den economischen toestand van Nederlandsch-Indië en van de welvaart van de groote Mohamedaansche bevolkingsgroep daar te lande kwamen jaarlijks ettelijke duizenden voor de bedevaart naar Arabië. In het laatste jaar voor den oorlog bedroeg het aantal Mekkaangers ongeveer 10.000.

Ofschoon de bezetting van Nederland de deelname aan de Hadj beïnvloedde werden niettemin door de Nederlandsche Regeering voortdurend stappen gedaan om Mohammedaansche geloovigen gelegenheid te bieden ook gedurende den oorlog Arabië te bereiken.

Het verloop van den oorlog in Egypte en de spanning in het Verre Oosten noopten de Nederlandsche Regeering er in het derde kwartaal van 1941 toe een waarschuwing te richten tot de zich nog in Arabië bevindende Nederlandsche onderdanen om naar Nederlandsch-Indië terug te keeren, terwijl de middelen voor dezen terugkeer werden beschikbaar gesteld.

Mede doordat het einde van de Hadj in Januari valt werd een gedeelte der Nederlandsche onderdanen door den oorlog met Japan verrast en konden zij niet naar Nederlandsch-Indië terugkeeren.

Daar tevens de remises uit Nederlandsch-Indië, welke steeds een belangrijke bijdrage hadden gevormd voor het levensonderhoud der pelgrims, door de bezetting van Java een einde namen, moest tot steunverleening aan de achtergeblevenen worden overgegaan. Aanvankelijk bestond deze in bijstand door tussenkomst van particuliere vereenigingen, doch toen ook de middelen van deze organisatie uitgeput raakten, werd de steun der gestrande pelgrims door de Nederlandsche Regeering overgenomen, waarmede een bedrag van ongeveer Fl. 5.000,00 per maand gemoeid is.

Ter bevordering van het contact van Nederland met de Arabische wereld ondernam de Nederlandsche Zaakgelastigde te Djeddah in

Juli 1942 een dienstreis naar Riaad, Yemen en Aden. Op den voorgrond stond een bezoek aan Zijne Majesteit den Imaan van Yemen teneinde het contact tusschen beide Regeeringen te hernieuwen en de vriendschap en de samenwerking tusschen beide landen te bevestigen. De zaakgelastigde overhandigde den Imaan een schrijven van Hare Majesteit de Koningin, terwijl een schrijven van den Minister van Buitenlandsche Zaken werd ter hand gesteld aan den Raadsman voor Buitenlandsche Zaken van Zijne Majesteit Imaan Jahja, Koning van Yemen.

De reis heeft de bestaande banden met het Koninkrijk Yemen versterkt; zij heeft er in hooge mate toe bijgedragen om de bestaande goede verstandhouding te verstevigen. Zij heeft voorts een gelegenheid geboden een volledig licht te werpen op het standpunt van de Nederlandsche Regeering in den oorlog, waaromtrent veelal eenzijdige asberichten in Saa'na waren vernomen. Zij zal ten slotte niet nalaten goede vruchten af te werpen ten aanzien van Nederlandsch-Indië.

V. Economische aangelegenheden

Bemoeiingen van economischen aard.

Op economisch gebied strekken de bemoeiingen van het departement van Buitenlandsche Zaken zich, naast normale werkzaamheden, welke op dit stuk steeds door dit departement werden behartigd ter bevordering van de Nederlandsche belangen in het buitenland, te Londen ook uit tot deelneming aan de voorbereiding en de uitvoering van een reeks van maatregelen welke door de Nederlandsche Regeeringsinstanties aldaar met het oog op den oorlogstoestand zijn getroffen.

Met name zijn deze werkzaamheden van steeds groeiende beteekenis ten aanzien van de stappen, welke de Nederlandsche Regeering te Londen in verband met de bezetting van Nederland en later van Nederlandsch-Indië nam voor de bescherming van Nederlandsch bezit in het buitenland en ter voorkoming van handel met den vijand in den meest uitgebreiden zin.

Toen op 24 Mei 1940 het Koninklijk Besluit (K.B. 24 Mei 1940, *Staatsblad* No. A 1) werd uitgevaardigd, waarbij de in het buitenland aanwezige of realiseerbare bezittingen, toebehoorende aan personen in bezet Nederland, in eigendom overgingen op den Staat der Nederlanden, vertegenwoordigd door de Koninklijke Nederlandsche Regeering te Londen, moest, wilde dit besluit geen doode letter blijven, getracht worden het in toepassing te brengen in de landen, waar de bezittingen zich bevonden of zouden kunnen worden gerealiseerd.

Te dien einde werd terstond na de afkondiging de volledige tekst van het besluit aan alle diplomatieke posten getelegrafeerd met de opdracht den genomen maatregel officieel ter kennis der vreemde regeeringen te brengen, opdat deze zouden weten, dat volgens Nederlandsch recht in de plaats van de voormalige eigenaren, die zich thans onder den hiel van den bezetter bevonden en zich dus niet meer vrijelijk zouden kunnen doen gelden, de Nederlandsche Regeering was getreden.

Met een dergelijke kennisgeving kon echter niet worden volstaan; er moest ook op worden gelet, dat met het Nederlandsche bezit in het buitenland gehandeld werd in overeenstemming met de strekking van het besluit. Nauwkeurige aanwijzingen konden hiervoor in het algemeen niet aan de posten worden verstrekt; hun optreden diende af te hangen van de in elk land geldende omstandigheden. Als regel waren geen of weinig gegevens bekend betreffende Nederlandsch bezit en het was, gezien de geringe tegemoetkomendheid, waarmede het Nederlandsche besluit aanvankelijk in vreemde landen werd begroet, ook niet altijd mogelijk dergelijke gegevens te verzamelen. In hoofdzaak kon daarom slechts van geval tot geval worden opgetreden.

Voor de posten was derhalve geen gemakkelijke taak weggelegd. Veel moest aan hun initiatief worden overgelaten. In het bijzonder gold dit voor het Gezantschap te Washington, daar de overgrootste meerderheid van het Nederlandsche bezit in het buitenland was belegd in de Vereenigde Staten. De toepassing van het besluit daar te lande leidde tot werkzaamheden van zoodanigen grooten omvang, dat het onmogelijk bleek deze uit Londen te leiden. Op 11 Juni 1940 verleende de Regeering daarom aan Hr. Ms. Gezant volmacht om het besluit in de Vereenigde Staten zelfstandig namens de Regeering toe te passen, doordat hij gemachtigd werd volledige zeggenschap uit te oefenen over de onder het besluit vallende activa. De Handelsafdeeling van het Gezantschap (later Ambassade) nam de hieruit voortvloeiende werkzaamheden op zich; zij bleef nauw contact houden met de Regeering te Londen, zoodat eenheid van richtlijnen gewaarborgd bleef. Het is aan de groote activiteit der Handelsafdeeling te danken geweest, dat, in het bijzonder toen de Vereenigde

Staten nog niet in den oorlog waren gewikkeld en nog vrijelijk tusschen Amerika en bezet Nederland kon worden gecorrespondeerd, de Nederlandsche bezittingen daar te lande voor de machinaties van den vijand konden worden beveiligd. Weliswaar had ook de Amerikaanse Regeering alle Nederlandsche bezit bevroren, maar de Nederlandsche maatregelen bleken naast de Amerikaanse aan een behoefte te voldoen.

Na de bezetting van Nederlandsch-Indië vaardigde de Regeering soortgelijke maatregelen uit ten aanzien van bezittingen, toebehoorende aan personen in Nederlandsch-Indië. Ook hier kwam wederom het overgrootste meerendeel der bemoeiingen bij de Ambassade te Washington te liggen, hoewel de uitvoering daarvan voor een belangrijk gedeelte kon worden overgedragen aan de Nederlandsch-Indische instanties in de Vereenigde Staten.

Scheepvaart bemoeiingen.

De normale scheepvaart-bemoeiingen, welke steeds tot de taak van de Nederlandsche vertegenwoordigers in het buitenland behoorden veranderden door de tijdelijke vestiging van de Nederlandsche Regeering te Londen in wezen niet, zij strekten zich evenwel verder uit naar gelang door Regeeringsmaatregelen verder reikende Regeeringsbemoeiing met de Nederlandsche scheepvaart werd tot stand gebracht. Deze maatregelen betroffen vooral de aanpassing van de Nederlandsche koopvaardij aan het geallieerde oorlogsdoel en de zorg voor een zoo geregeld en zoo veilig mogelijke vaart.

„Rhea,” „Pluto” en „Export”.

Tot welken omvang de bemoeienis van het Departement op het gebied van de Nederlandsche scheepvaart somtijds kan leiden blijkt uit het voorgevallene met de Nederlandsche schepen „Rhea”, „Pluto” en „Export”.

Toen Frankrijk de wapens neerlegde en een wapenstilstand met Duitschland sloot, bevonden zich de Nederlandsche schepen „Rhea”, „Pluto” en „Export” in Fransche havens nl. de eerste twee in Oran en de „Export” in Casablanca. Hoewel deze havens niet tot het Fransche gebied behoorden, dat door Duitschland werd bezet, verhinderde de Fransche admiraliteit toch de schepen om uit te varen. Hiertegen werd door den Gezant der Nederlanden te Vichy bij de Fransche Regeering geprotesteerd, maar zonder resultaat.

Nadat de diplomatieke betrekkingen met Frankrijk waren verbroken, werd door tusschenkomst van de Zweedsche Regeering bij de Fransche Regeering te Vichy er op aangedrongen, dat de schepen in staat zouden worden gesteld met hun bemanningen aan boord naar een neutrale haven te vertrekken. Dit werd echter geweigerd op grond van de overweging, dat een dergelijke toestemming niet zonder goedkeuring van Duitschland kon worden verleend.

Inmiddels werd op de opvarenden der schepen door de Franschen druk uitgeoefend naar bezet Nederland terug te keeren. Enkele zee-lieden bezweken voor dezen drang. Verder ontstond het gerucht, dat de Fransche Regeering tot vordering der schepen zou overgaan teneinde deze zelf en voor de Spillanden te gebruiken.

In deze omstandigheden vond de Nederlandsche Regeering, die aan de kapiteins der schepen opdracht had gegeven om — indien tot requisitie mocht worden overgegaan — daartegen formeel te protesteeren, aanleiding tot tegenmaatregelen over te gaan en zich een vuistpand te verschaffen. Dientengevolge werd het Fransche schip „Dupleix” door de Koninklijke Marine aangehouden en naar Tandjong Priok opgebracht. In verband met het klimaat werd de bemanning van de „Dupleix” niet aan boord gelaten, maar elders ondergebracht.

Deze laatste maatregel, welke de Fransche Regeering verkeerdelijk als interneering scheen op te vatten, werd door haar beantwoord door de bemanningen van de drie Nederlandsche schepen van boord te halen en gevangen te zetten in afwachting van hun overbrenging naar een interneeringskamp.

Krachtige demarches namens de Nederlandsche Regeering hadden tot gevolg, dat de bemanning van de „Export” weer aan boord kon terugkeeren, terwijl de bemanningen van de „Rhea” en de „Pluto” in een kazerne werden ondergebracht. De Fransche Admiraliteit was inmiddels tot vordering van de „Rhea” en de „Pluto” overgegaan, waartegen de kapiteins — overeenkomstig de hun gegeven instructies — niet nalieten formeel te protesteeren.

Aan de Fransche Regeering werd voorgesteld de bemanning van de „Dupleix” naar Indo-China te doen vertrekken, waartegenover de bemanningen van de Nederlandsche schepen in staat zouden worden gesteld zich naar een neutraal land te begeven. Wegens de vordering van de „Rhea” en de „Pluto” vorderden de Nederlandsch-Indische autoriteiten de „Dupleix”. Toen de oorlog met Japan uitbrak, werd

voorgesteld de bemanning van de „Dupleix” naar Turkije te doen vertrekken.

Door den val van Java verloor de Nederlandsche Regeering het vuistpand, dat zij tot dusver had bezeten in de „Dupleix” en de bemanning daarvan. De pogingen tot repatriëring van de Nederlandsche zeelieden werden echter langs anderen weg voortgezet. Met de Britsche Regeering werd namelijk in overleg getreden, teneinde te trachten de uitwisseling van de Nederlanders te koppelen aan die van Fransche zeelieden in het Vereenigd Koninkrijk.

De vordering van de „Export” te Casablanca kon niet worden tegengehouden; zij vond op 20 September 1942 plaats, terwijl de bemanning van dat schip naar een concentratiekamp in Algerije werd overgebracht.

Door de Amerikaansch-Engelsche bezetting van Noord-Afrika kwam het geheele vraagstuk na ruim twee jaar tot een oplossing. De bemanning van de „Export” keerde op 24 November 1942 aan boord van het schip terug, dat reeds van 15 November 1942 af onder gezag van den kapitein, die bij voortdoring aan boord was gebleven, met een Amerikaansche bemanning voor Generaal Eisenhower had gevaren.

De bemanningen van de „Rhea” en de „Pluto”, die zich in betrekkelijke vrijheid in het plaatsje Tiaret bevonden, werden in de gelegenheid gesteld naar Engeland te vertrekken, waar zij in December 1942 veilig aankwamen. De beide schepen zelf, welke reeds einde 1941 door de Nederlandsche reederij aan de verzekeraars waren geabandoneerd, waren reeds voordat de Geallieerden in Fransch-Noord-Afrika landden, vertrokken om voor de Spil-landen te gaan varen.

Blijkens een radio-bericht uit Berlijn hebben de Japanners de bemanning van de „Dupleix” naar Saigon gerepatriëerd.

Nederlandsche Aankoop-Commissie.

Toen zich na het uitbreken van den oorlog in Europa met het toenemen der spanning in het Verre Oosten in Nederlandsch-Indië dringende behoefte deed gevoelen voor het aanschaffen van oorlogsmateriaal in de Vereenigde Staten werden door de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Regeering geleidelijk ambtenaren naar Amerika gezonden om ten behoeve van verschillende overheidsdiensten aankopen te verrichten. Tevens waren commissies, uitgezonden door de Nederlandsche Regeering te Londen, daar te lande met een soortgelijk doel werkzaam.

Deze commissies, waarvan er in October 1940 een vijftal in Amerika gevestigd waren, werkten goeddeels onafhankelijk van elkander, hetgeen niet bevorderlijk was voor het verkrijgen van de beste resultaten. Dit bezwaar deed zich ten slotte zoodanig gevoelen, dat een centralisatie voor den aankoop van oorlogsmateriaal noodzakelijk werd geacht.

Deze centralisatie kwam bij een gemeenschappelijke ministerieele beschikking van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Koloniën en Defensie van 15 October 1940 tot stand. Zij werd in Januari 1941 op ondergeschikte punten gewijzigd en leidde tot de instelling van een centraal orgaan, de „Netherlands Purchasing Commission (N. P. C.)”, waaronder alle Nederlandsche en Nederlandsch-Indische commissies, werkzaam in de Vereenigde Staten en Canada ten behoeve van militaire en burgerlijke overheidsdiensten, hun werkzaamheden zouden voortzetten. De leden van de verschillende commissies werden voor de verdere verrichting van hunne werkzaamheden gesteld onder den Voorzitter van de „Netherlands Purchasing Commission”, die tegenover de Nederlandsche Regeering en den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië verantwoordelijk is voor alle verrichtingen der commissie. De algemeene regeling der werkzaamheden van het centrale orgaan werd in handen gesteld van Hr. Ms. Gezant te Washington.

Ter zelfder tijd werd eene regeling getroffen waarbij de te Londen gevestigde Nederlandsche aankoopinstanties door bepaalde daartoe aangewezen contactpersonen voortdurend voeling hielden met de Britsche centrale aankoopcommissie te Londen, de „Central Office for North American Supplies”, waarvan de „British Purchasing Committee” te New York het uitvoerende orgaan in de Vereenigde Staten van Amerika is.

Als sluitstuk op deze gecentraliseerde samenwerking houdt de „Netherlands Purchasing Commission” in Amerika nauw voeling met de „British Purchasing Committee” aldaar.

Medewerking Nederlandsche Regeering aan economische sancties tegen Japan.

De bezetting van Indo China door Japan was voor de Nederlandsche Regeering aanleiding om in nauwe samenwerking met het

Britsche Rijk en met de Vereenigde Staten van Amerika over te gaan tot het treffen van een reeks economische maatregelen tegen Japan.

Bij de bepaling harer politiek heeft de Nederlandsche Regeering zich doen leiden door een drietal beginselen. In de eerste plaats beoogden de tegen Japan door de samenwerkende mogendheden te treffen maatregelen een verdere versterking van het oorlogspotentieel van Japan te verhinderen; voorts dienden alle maatregelen zoo spoedig mogelijk en door alle deelnemende mogendheden tegelijkertijd te worden getroffen, teneinde de vastbeslotenheid van de deelnemers te manifesteren en aan Japan de geringst mogelijke gelegenheid te bieden om van de bezetting van Indo China profijt te trekken. Tenslotte moesten de maatregelen, ofschoon ten gevolge van den verschillenden aard der uit te voeren goederen uiterlijk uiteenlopend, met dezelfde strekking en met dezelfde intensiteit worden toegepast.

Ofschoon een gelijktijdige toepassing der sancties aanvankelijk niet steeds kon worden verkregen, werd toch door alle deelnemers door een onverwijld afkondiging van verstrekkende economische maatregelen tegen Japan hunne vastbeslotenheid om de Japansche agressie niet verder te doen voortwoekeren duidelijk aan den dag gebracht. De maatregelen betroffen een embargo op den uitvoer naar Japan van goederen en op diensten, welke Japan voor voortzetting van zijn agressiepolitiek zou behoeven.

In Amerika werden onmiddellijk alle Japansche saldi bevroren, terwijl het goederenverkeer tusschen beide landen aan een contrôle door middel van in- en uitvoervergunningen werd onderworpen. Deze stap van Amerika, dat niet steeds beslist was geweest in zijn houding tegenover Japan, vormde een belangrijke bijdrage in het gezamenlijk optreden der betrokken mogendheden, ofschoon zij door de snelheid van invoering eene toetsing der overeenkomstige maatregelen, welke in de gebiedsdeelen van het Nederlandsche en Britsche Rijk waren getroffen, bemoeilijkte.

Als gevolg van de principieel overeenstemmende gedragslijn van de deelnemende mogendheden lag de handel met Japan van Juli 1941 af practisch geheel stil. Incidenteel kwamen eenige minder belangrijke transacties tot stand, welke gebaseerd waren op onderling ruilverkeer, waarbij er echter voor werd zorg gedragen, dat Japan geene goederen verkreeg, welke ter versterking van haar agressiepolitiek zouden kunnen dienen.

De door Nederlandsch-Indië genomen maatregelen tegen Japan bestonden — behalve in bevroering van Japansche saldi daar te lande — in contrôle op in- en uitvoer, waardoor aan den handel practisch geheel een einde werd gemaakt. De reeds door overeenkomst gehalveerde olie-export werd geheel stilgelegd, evenals die uit de Vereenigde Staten van Amerika overigens, terwijl ook de uitvoer van bauxiet en van vele andere producten werd gestaakt. Het gemeenschappelijk optreden der verbonden mogendheden sneed tevens den invoer van wol, hennep en nikkelerts in Japan volledig af.

Van den aanvang af was de Nederlandsche Regeering er zich van bewust, dat het afsnijden van uitvoer naar Japan ook aan invoer in Nederlandsch-Indië van aldaar benodigde producten, vooral katoenen textielen, een einde zou maken. Dit gevolg werd evenwel aanvaard en het daaruit voortvloeiende nadeel werd ondergeschikt gemaakt aan de algemeene doelstelling der sancties zelve.

Lend Lease Overeenkomst.

Op 11 Maart 1941 bekrachtigde President Roosevelt de Lend Lease Bill. Deze wet — eene Amerikaansche bijdrage in den tijd toen de Vereenigde Staten nog niet aan den oorlog deelnamen aan de volkeren, die de verdediging van Amerika bijstand verleenden door weerstand tegen de agressie der As-mogendheden — machtigde den President van de Vereenigde Staten om oorlogstuig te doen vervaardigen ten behoeve van de Regeering van elk land, waarvan naar het oordeel van den President de verdediging van vitaal belang is voor de verdediging van de Vereenigde Staten van Amerika. Onmiddellijk na de onderteekening van de wet zelf bekrachtigde President Roosevelt tevens de eerste daarop gebaseerde „executive order”, waardoor op groote schaal oorlogstuig ter beschikking werd gesteld van Engeland.

Op dezen grondslag werd met verschillende Regeeringen een lend-lease overeenkomst gesloten. De onderteekening van de eerste Lend-lease overeenkomst met Nederland vond plaats op 9 Augustus 1941; zij regelt de verschaffing van oorlogstuig en bevat bepalingen nopens de uitwisseling van oorlogsinformaties.

Door hunne gemeenschappelijke verklaring van 1 Januari 1942, welke in Hoofdstuk IV werd behandeld, geven de Vereenigde Volkeren uiting aan hun voornemen om den oorlog gezamenlijk te

voeren tot de gemeenschappelijke overwinning en onderschrijven zij een gemeenschappelijk programma van vredesdoelinden.

Deze verklaring schiept een nieuwen, nauweren band tusschen de Vereenigde Volkeren, welke ook na den oorlog bestemd is voort te duren. Allereerst moet echter de vijand worden verslagen. Daartoe is evenwel een gemeenschappelijk plan voor het beste gebruik van de beschikbare hulpbronnen aan manschappen, materiaal en machines onontbeerlijk. Voor dit doel nu vormen Lend Lease overeenkomsten, uitgaande van de nieuwe tusschen de Vereenigde Volkeren geschapen banden en op dien grond van wijdere strekking, een belangrijk middel. Zij gaan er namelijk van uit, dat moeilijkheden van financieelen aard geen invloed mogen hebben op het beste gebruik der materiele hulpbronnen voor oorlogvoering.

Op deze wijze opende de gemeenschappelijke verklaring van 1 Januari 1942 den weg tot het gemeenschappelijke einddoel; het daardoor tot stand gebrachte nauwere contact leidde tot een verdere uitwerking van het Lend Lease principe.

Op 23 Februari 1943 kwam eene op bredere basis rustende Lend Lease overeenkomst tot stand met Engeland: de eerste in een reeks van overeenkomsten van dezen aard met andere der Vereenigde Volkeren. Zij behelst de bepaling, dat de onderteekenaars elkander wederkeerig op zgn. Lend Lease basis oorlogstuig zullen verschaffen, terwijl zij elkander tevens over en weer inlichtingen, diensten en faciliteiten ter beschikking zullen stellen.

Teneinde te voorkomen, dat na den oorlog opnieuw onbetaalbaar groote internationale schuldverhoudingen tusschen Amerika en Engeland zouden ontstaan, werd in het bijzonder overeengekomen, dat de afrekening uiteindelijk op zoodanige wijze zal worden geregeld, dat de economische betrekkingen en de betalingsbalans tusschen de beide landen niet zal worden verstoord, doch in tegendeel wederkeerig voordeelige handelsbetrekkingen tusschen de beide landen zullen ontstaan, mede ter bevordering van gezonde economische verhoudingen in de wereld in het algemeen.

Nadat de Vereenigde Staten op 2 en 11 Juni 1942 overeenkomsten van gelijke strekking hadden afgesloten met China en met de Soviet-Unie verklaarden zij zich bereid ook met Nederland een dergelijke overeenkomst aan te gaan. Deze kwam op 8 Juli 1942 tot stand. Haar strekking komt met die van het verdrag tusschen Engeland en Amerika overeen, doch de afsluiting beteekent geenszins de eenige regeling nopens wederzijdschen bijstand in de geallieerde oorlogvoering. Aansluitend op het verdrag zijn onderhandelingen geopend — zooals ook door andere Vereenigde Volkeren geschiedde — betreffende aanvullende afspraken nopens bewapening van koopvaardij-schepen en omtrent het herstel en de vervanging van in den oorlog verloren scheepstonnage.

De overeenkomst tusschen Amerika en Nederland regelt de Amerikaanse verplichtingen uitvoerig, doch bepaalt zich ten aanzien van Nederlandsche verplichtingen tot een algemeene omschrijving. Daarom werd de behoefte gevoeld aan het spiegelbeeld van de afgesloten overeenkomst, waarin juist Nederlands plichten nauwkeurig zijn geformuleerd („reversed lend-lease”). De onderteekening van dit verdrag vond plaats op 14 Juni 1943; de overeenkomst heeft terugwerkende kracht tot 8 Juli 1942.

VI. Juridische Zaken

Prijnsrecht.

In de maanden voorafgaande aan het tijdstip, waarop het Koninkrijk der Nederlanden in den oorlog werd betrokken, werd in Nederland de vaststelling en instelling voorbereid van een wettelijke regeling inzake het prijsrecht uit te oefenen in geval Nederland in oorlog mocht geraken.

De ontwerpen van een Prijswet, een Prijsreglement en een Prijsgedingreglement werden in Mei 1940 bij den Raad van State ingediend. Het uitbreken van den oorlog verijdelde de afhandeling van de ontwerpen.

Na haar tijdelijke vestiging te Londen ging de Nederlandsche Regeering onmiddellijk over tot het vaststellen van een Prijsreglement, dat te beschouwen is als een nationale codificatie van internationaal reeds bestaand en geldend recht, in den vorm waarin en voor zoover dat door Nederland als geldend recht wordt erkend en zal worden toegepast.

Het Koninklijk Besluit van 3 Juni 1940 (*Staatsblad* No. A 2, houdende vaststelling van een Prijsreglement voor het Koninkrijk der Nederlanden) regelt deze materie.

Ter uitvoering van de artikelen 57 en 58 van dit reglement werden bij Koninklijk Besluit van 31 Mei 1941 (*Staatsblad* B. 44) de lijsten van onvoorwaardelijke en voorwaardelijke contrabande vastgesteld.

Het Koninklijk Besluit van 10 Juli 1941 (*Staatsblad* B. 58) brengt eenige wijzigingen in het Prijsreglement. Een aanvulling werd ge-

maakt ten einde in staat te zijn het prijsrecht uit te oefenen ten aanzien van schepen, welke als vijandelijk worden beschouwd, ofschoon zij de vlag voeren van eene mogendheid waarmede Nederland zich niet in oorlog bevindt (art. 15, lid 2). Tevens werd een wijziging aangebracht waardoor de bewijslast nopens de bestemming van contrabande op den eigenaar der lading komt te berusten.

Op 21 Juli 1941 werd bij Koninklijk Besluit (*Staatsblad* B. 59) bepaald, dat de vlaggen van Italië, Bulgarij, Roemenië en Hongarije worden aangewezen als vallende onder niet vijandelijke vlaggen in den zin van artikel 15 lid 2 van het Prijsreglement.

Bij Koninklijk Besluit van 11 October 1941 (*Staatsblad* B. 87) werd deze aanwijzing tot de vlag van Finland uitgebreid, terwijl het Koninklijk Besluit van 18 December 1941 (*Staatsblad* B. 100) een soortgelijke aanwijzing ten aanzien van de vlag van Thailand bevat.

Voorts werd bij Koninklijk Besluit van 7 Januari 1942 (*Staatsblad* C 1) het tweede lid van artikel 15 zelf zoodanig gewijzigd, dat kwam vast te staan, dat alle schepen van eene mogendheid, met dewelke Nederland de diplomatieke betrekkingen heeft verbroken en wier vlag als vijandelijk is aangewezen, reeds het vijandelijk karakter dragen van het oogenblik af, dat de diplomatieke betrekkingen werden afgebroken of wel van het oogenblik af, waarop deze mogendheid eene houding heeft aangenomen in strijd met de belangen van het Koninkrijk.

Ook schepen welke ter fine van onderzoek zijn opgebracht, voordat bij Koninklijk Besluit hunne aanwijzing als vijandelijke vlag heeft plaats gehad, kunnen derhalve thans worden prijs verklaard.

Tenslotte moge nog worden vermeld, dat bij Koninklijk Besluit van 7 Mei 1942 (*Staatsblad* C. 45) een Staatsprijsfonds werd ingesteld ter verevening van alle baten en lasten voor het Koninkrijk opkomende als gevolg van de uitoefening van het prijsrecht.

Nederlandsche Vluchtelingen.

Toen het Fransche leger in Juni 1940 den strijd tegen den invaller staakte bevonden zich ongeveer 40.000 Nederlandsche vluchtelingen in Frankrijk; ook naar Spanje en Portugal waren vele landgenooten gevlucht.

De toestand vooral in Frankrijk was uitermate verward en ofschoon kon worden aangenomen, dat de plaatselijke vertegenwoordigers bijgestaan door particulieren hunne landgenooten zooveel mogelijk tegemoet zouden komen, was het duidelijk, dat zij zelfs in normale omstandigheden niet in staat zouden zijn geweest afdoende voorzieningen te treffen voor bijstand van een dergelijken stroom van landgenooten. Hoeveel te meer klemde dit thans nu de bezetting van Parijs ook Hr.Ms. Gezant genoopt had de hoofdstad te verlaten.

De Nederlandsche Regeering was er van doordrongen, dat ook van Londen uit maatregelen moesten worden genomen om over betrouwbare gegevens nopens den toestand te beschikken en om de vluchtelingen ook van daar uit allen bijstand te verleenen welke maar mogelijk was.

Ten dien einde werd Jhr. van Vredenburg medio Juni 1940 door den Minister van Buitenlandsche Zaken ter beschikking gesteld om in opdracht der Regeering naar Frankrijk te vertrekken voor het instellen van een onderzoek naar wat ten bate van de Nederlandsche vluchtelingen verder zou kunnen geschieden. Deze verzamelde onder vaak zeer moeilijke omstandigheden de gegevens, welke leidden tot een rapport aan de Regeering over het vluchtelingenvraagstuk in Frankrijk, Spanje en Portugal.

Intusschen was te Londen Jhr. van Lidth de Jeude benoemd tot Regeeringscommissaris voor de vluchtelingen. Ten einde diens taak op het vaste land van Europa te vergemakkelijken stelde de Minister van Buitenlandsche Zaken in Augustus 1940 Hr.Ms. Gezant te Brussel, Baron van Harinxma thoe Slooten, die zich tijdelijk te Lissabon bevond, ter beschikking om als gedelegeerde van het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis zich met de vluchtelingenverzorging in de drie genoemde landen te belasten.

In onbezet Frankrijk werd Baron van Harinxma bijgestaan door den daartoe ter beschikking gestelden voormaligen Consul-Generaal te Parijs en door andere ambtenaren van het Gezantschap te Parijs en van consulaire posten en na 22 November 1940 door de „offices néerlandais”. Door de geheele bezetting van Frankrijk in November 1942 kwam aan dezen bijstand een einde. Zij moest sedert dien noodgedwongen aan de Vichy Regeering worden overgelaten, ofschoon nog eenige zorg voor vluchtelingen kon worden gehandhaafd.

Voor het reeds van den aanvang af bezette gedeelte van Frankrijk was de zorg voor Nederlandsche vluchtelingen in handen van de beschermende mogendheid, in casu Zweden, totdat deze bescherming onder Duitschen druk in October 1942 moest worden beëindigd. Daardoor werd der Nederlandsche Regeering in Londen elke mogelijkheid van bemoeiing met deze materie ontnomen. De „bescherming”

van de Nederlandsche vluchtelingen werd overgenomen door een afdeling van de Deutsche Ambassade te Parijs, waartoe op het einde van 1942 een tweetal Nederlanders uit bezet Nederland in Parijs waren gevestigd.

In Portugal en Spanje verleenden Hr. Ms. vertegenwoordigers medewerking aan den gedelegeerde van het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis te Lissabon bij de uitvoering van de zorg voor Nederlandsche vluchtelingen. Vermelding verdient nog, dat op verzoek der Luxemburgsche Regeering genoemde diplomatieke vertegenwoordigers een aantal Luxemburgsche onderdanen behulpzaam waren bij hun doorreis naar Engeland.

Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis.

Reeds dadelijk na de tijdelijke vestiging van de Nederlandsche Regeering te Londen ving het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis, onder voorzitterschap van Jhr. Ir. O. C. A. van Lidth de Jeude, zijn werkzaamheden aan. Zij bestonden vooral in de materiele voorziening van in het buitenland in moeilijkheden geraakte landgenooten, die niet op basis van onderstand konden worden geholpen, of waarvoor aanvullende hulp noodig bleek. Door de benoeming van gedelegeerden in Portugal en in Zwitserland werden de werkzaamheden gedecentraliseerd. In laatstgenoemde landen hadden de plaatselijke vertegenwoordigers van het Roode Kruis ook bemoeiing met vluchtelingenverzorging. Daarnaast werd door het Roode Kruis internationaal contact onderhouden met instellingen van soortgelijk doel. De bemiddeling, welke het Departement van Buitenlandsche Zaken ter zake verleende, bepaalde zich vrijwel steeds tot het doorzenden van gegevens aan de diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers in het buitenland. Daaraan waren omvangrijke werkzaamheden verbonden, aangezien ook inlichtingen nopens de verblijfplaats van landgenooten veelal door tusschenkomst van het Roode Kruis werden behandeld. Navragen tot inlichtingen van dezen aard werden van alle deelen der wereld ontvangen: hunne behandeling werd, zoowel voor wat het onderzoek aangaat als voor wat de resultaten daarvan betreft, via het Departement van Buitenlandsche Zaken geleid, voorzover niet door het Roode Kruis rechtstreeksche afdoening kon worden verkregen.

Dienstplicht.

Bij de oproeping en inlijving van dienstplichtige Nederlanders, die zich in het buitenland bevinden, verleende het Ministerie van Buitenlandsche Zaken zijn bemiddeling.

Krachtens de door den Minister van Oorlog vastgestelde richtlijnen werd de recruiteering gelegd in de handen van de hoofden van de diplomatieke of consulaire posten ten aanzien van alle dienstplichtige Nederlanders behorende tot hun ambtsgebied. Oproeping, keuring, beslissingen omtrent het verlenen van uitstel van opkomst en van onbepaald klein verlof (het laatste in geval van werkzaamheid bij een oorlogsindustrie, dan wel in geval van aanwezigheid van een groot Nederlandsch belang) geschieden overal onder de verantwoordelijkheid van den betrokken Gezant of Consul-Generaal.

Sinds Juli 1942 ligt de beslissing ten aanzien van het verlenen van onbepaald klein verlof weer bij den Minister van Oorlog, doch zulks geschiedt steeds op advies van den betrokken diplomatieken of consulaire ambtenaar. Ook voor de posten waar een bijzondere recruiteeringsmissie aanwezig was (Washington, Ottawa en Pretoria) bracht de recruiteering veel extra werk mee voor Hr. Ms. Gezantschappen.

In vele gevallen werden groote moeilijkheden ondervonden bij het organiseren van reisgelegenheden voor dienstplichtigen of vrijwilligers. Zoo moesten b.v. een aantal Nederlanders uit Zweden en Finland in 1941 zich naar Londen begeven via Sovjet-Rusland, Japan, de Vereenigde Staten en Canada, dan wel via Sovjet-Rusland, Iran, Britsch-Indië en Zuid-Afrika.

De reizen van vrijwilligers uit Zwitserland door onbezette Frankrijk en Spanje naar Portugal stietsen op tegenwerking van beurtelings de Spaansche Regeering en de Vichy Regeering. Hr. Ms. Gezantschap te Bern heeft in het bijzonder ten deze een zware taak verricht.

Omvangrijke werkzaamheden brengt de administratie der kostwinnersvergoedingen aan gezinnen van dienstplichtigen met zich mede. De Oorlogs-Vergoedings Beschikking laat aan de consulaire ambtenaren de bevoegdheid de kostwinnersvergoeding vast te stellen. De toepassing van de Oorlogs-Vergoedings Beschikking is het voorwerp van een uitgebreide correspondentie tusschen de diplomatieke en consulaire posten en het Departement van Oorlog of van Marine, welke correspondentie geheel via het Ministerie van Buitenlandsche Zaken wordt geleid. Hetzelfde geldt ten aanzien van de regeling van onderstand en pensioen voor nagelaten betrekkingen.

Naar mate de oorlog verloopt komen ook vraagstukken van demobilisatie en mogelijkheid van terugkeer in de landen van herkomst aan de orde.

Aangezien de recruiteering eerst in den loop van 1941 een aanvang kon nemen, hadden vele Nederlanders zich als vrijwilliger aangemeld bij de geallieerde strijdkrachten (met name het Britsche en Zuid-Afrikaansche leger). Talrijk zijn de gevallen waarbij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken zijn tusschenkomst verleende inzake de verleening van het Koninklijk verlof als bedoeld in art. 7.4° der Wet op het Nederlanderschap.

Op 5 Mei 1942 werd een Britsch-Nederlandsche militaire overeenkomst geteekend inzake de organisatie en het gebruik der Nederlandsche strijdkrachten in het Vereenigd Koninkrijk. Aangezien de Britsche Regeering niet bereid bleek de recruiteering van Nederlanders in het Vereenigd Koninkrijk door de Nederlandsche autoriteiten met dwangmaatregelen te sanctionneeren, werd na schriftelijke en mondelinge onderhandelingen tusschen Hr. Ms. Ambassade en het Foreign Office ingevolge de Allied Powers (War Service Act) van 6 Augustus 1942 een Order in Council uitgevaardigd, krachtens welke Nederlandsche onderdanen, die niet aan hun Nederlandschen dienstplicht voldaan hebben bij de Britsche Weermacht kunnen worden ingelijfd.

Vrijwillige en verplichte inkomstenbelasting.

Daar de uitvoering van de door de Regeering getroffen belastingmaatregelen in het buitenland werd toevertrouwd aan de diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers ontwikkelde zich ook op dit gebied een omvangrijke bemoeienis van het Departement van Buitenlandsche Zaken, zoowel bij het verstrekken van algemeene richtlijnen als bij de behandeling van speciale gevallen.

De diplomatieke en consulaire posten waren zoowel met het vaststellen van de belastingaanslagen als met de inning der belastinggelden belast. Onder leiding van Hr. Ms. Gezantschap te Washington werd in New York een belastingkantoor voor de Vereenigde Staten opgericht.

Met name het Consulaat-Generaal der Nederlanden te Londen had een zware taak op belastinggebied te vervullen, aangezien dit belast was met het vaststellen der aanslagen van het volledig Regeeringspersoneel benevens van de leden der Nederlandsche strijdkrachten zoowel als van de leden der Koopvaardijvloot.

Pensioenen.

De Deutsche inval in Nederland maakte een einde aan de regelmatige uitbetaling van overheidspensioenen in den vreemde.

Aanvankelijk werd door de Regeering bepaald, dat die pensioengerechtigden, die geen andere middelen van bestaan hadden, een wekelijksch voorschot op pensioen konden krijgen, mits zij ten genoegen van de diplomatieke of consulaire ambtenaren behoorlijk konden aantonen, dat zij tot pensioen gerechtigd waren.

Hetzelfde geschiedde ten aanzien van houders van Rijkspostspaarsbankboekjes alsmede van personen die recht hadden op uitkeringen van sociale rente. Doordat zeer vele Nederlanders de plaats hunner vestiging moesten verlaten, vaak zonder te beschikken over de noodige papieren, werd de bemiddelende arbeid in dezen bijzonder verzwaard. Van 1 Juli 1941 af worden de pensioenen wederom volledig uitbetaald aan alle personen, van wie vaststaat, dat zij pensioengerechtigd zijn.

Na den val van Nederlandsch-Indië werd ook de pensioenbetaling inzake Nederlandsch-Indische pensioenen grootendeels in handen van de diplomatieke en consulaire ambtenaren gelegd.

De Nederlandsche en Nederlandsch-Indische pensioenen in onbezette Frankrijk werden beschikbaar gesteld door den vertegenwoordiger van het Nederlandsche Roode Kruis in Lissabon in rechtstreeksch overleg met het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Onderstanden.

Reeds voor den oorlog berustte de ondersteuning van Nederlanders in het buitenland bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, doch geschiedde de verrekening en uitkeering door tusschenkomst van het Departement van Buitenlandsche Zaken en de in aanmerking komende diplomatieke en consulaire posten. De Regeering besloot na de invasie de armenzorg voort te zetten ten aanzien van die groep van personen, die voor het uitbreken van den oorlog reeds geruimen tijd in het buitenland gevestigd waren en die niet als gevolg van de invasie in behoeftige omstandigheden waren komen te verkeeren. De vele tengevolge van de invasie in het buitenland gestrande Nederlanders vielen aanvankelijk daar buiten. Hun verzorging is hierboven in de paragraaf nopens Nederlandsche vluchtelingen beschreven.

Al spoedig bleek, dat naast de vluchtelingen ook andere Nederlanders ten gevolge van het opdrogen hunner geldbronnen wegens

het uitblijven van regelmatige remises, in moeilijkheden geraakten. Aan deze personen worden voorschotten voor noodzakelijk levensonderhoud uitgekeerd volgens bepaalde richtlijnen en zij verbinden zich de bedragen later zoo spoedig mogelijk te zullen terugbetalen.

Een aantal Nederlandsche studenten in Zürich werden in de gelegenheid gesteld de studies aan de technische hooge school aldaar voort te zetten. De kosten werden voor de helft door een particulier steunfonds onder leiding van den Consul-Generaal te Zürich en voor de andere helft door de Regeering gedragen.

Na den val van Indië werd een voorschotten-regeling vastgelegd voor personen, die geregeld remises van Indische maatschappijen ontvingen een en ander volgens richtlijnen neergelegd in een besluit van den Luitenant Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 31 Maart 1942.

In Cairo en Bagdad worden een aantal Indonesische studenten voor rekening van het Ministerie van Koloniën gesteund.

Onderstand in door den vijand bezette gebieden.

In de door den vijand bezette gebieden worden door de Regeering geen onderstanden meer uitgekeerd door tusschenkomst van de beschermende mogendheid, zoodra vaststond, dat de betrokkenen zich daartoe tot de administratie in Nederland konden wenden. Dit standpunt hield echter tevens in, dat personen, die geen onderstand uit bezet Nederland ontvangen om politieke redenen als b.v. geïnterneerde vrijwilligers, Joden, wél onderstand kunnen ontvangen. Met name door het Zweedsche Gezantschap te Rome worden op deze wijze een aantal onderstanden uitgekeerd. Opgemerkt moge worden, dat in Finland, waarmede de diplomatieke betrekkingen werden verbroken, doch waar nog wel Nederlandsche consulaire ambtenaren verblijven, geregeld onderstand wordt uitbetaald. De correspondentie geschiedt door tusschenkomst van de Zweedsche Regeering.

Het uitbreken van den oorlog met Japan noopte tot het verstrekken van onderstand aan vele in het Verre Oosten verblijvende geïnterneerde landgenooten, aangezien de administratie in Nederlandsch-Indië geen gelden aan hen kon overmaken.

In Japan, de Philippijnen en Hong Kong verleent de Zweedsche Regeering hare tusschenkomst, terwijl in bezet China de Zwitsersche Regeering de Nederlandsche belangen waarneemt.

Paspoorten en visa.

De tengevolge van den oorlogstoestand in vele landen uitermate verscherpte toelatingsbepalingen hadden tot gevolg, dat door een Nederlander welhaast geen buitenlandsche reis kon worden ondernomen, zonder dat, hetzij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, dan wel de betrokken Nederlandsche diplomatieke of consulaire vertegenwoordiger bemiddeling verleende voor het verkrijgen van toelatingsvisa, doorreisvisa, uitreisvisa e.d. De Afdeling Juridische Zaken van het Departement, Hr. Ms. Ambassades te Washington en Londen hebben hiermee in het bijzonder veel bemoeienis.

De diplomatieke en consulaire posten ontvingen instructies geen paspoorten te verstrekken aan, of de paspoorten in te trekken van alle Nederlanders, die hetzij politiek onbetrouwbaar zijn, hetzij dienstweergaars, dan wel van een schip gedeserteerd zijn, of wel zich onwillig hebben betoond aan hun belastingplicht te voldoen. Aan deze categorieën van personen wordt in beginsel diplomatieke en consulaire bijstand onthouden.

Bij Koninklijk Besluit van 25 September 1941 (*Staatsblad* No. B 83) werd bepaald, dat zeelieden die tengevolge van de gevaren der zee hun paspoort hadden verloren, leden van de Nederlandsche weermacht alsmede Nederlanders, die zich in opdracht der Nederlandsche Regeering op of na 10 Mei 1940 naar het Vereenigd Koninkrijk hebben begeven, gratis een paspoort kunnen verkrijgen. Bij Koninklijk Besluit van 22 Januari 1943 (*Staatsblad* No. D 3) werd bepaald, dat aan alle zeelieden op gelijken voet als aan de leden der Nederlandsche weermacht ten allen tijde een gratis paspoort kan worden uitgereikt.

In overleg met den Minister van Justitie werd bepaald, dat geen vreemdelingenpaspoorten meer worden uitgereikt of verlengd van vreemdelingen, die voor de invasie in Nederland hadden verbleven, tenzij daarvoor zeer bijzondere redenen bestonden. Deze redenen werden aanwezig geacht, indien de betrokkene dienst verrichtte bij de Nederlandsche weermacht of bij de Nederlandsche Koopvaardij.

Nationaliteit.

Teneinde te voorkomen, dat de vijand tot gedwongen naturalisatie van Nederlandsche onderdanen zou overgaan of dat bepaalde Nederlandsche onderdanen zich van hun Nederlandsche nationaliteit zouden ontdoen door middel van naturalisatie, werd bij Koninklijk Besluit van 22 Mei 1943 (*Staatsblad* No. D 16) bepaald, dat in geval van

verkrijging door Nederlandsche onderdanen van de nationaliteit of onderdaanschap van een Staat, waarmede ten tijde der verkrijging geen diplomatieke betrekkingen worden onderhouden, het Nederlander-schap of Nederlandsch onderdaanschap niet wordt verloren.

Bevoegdheden consulaire ambtenaren.

Gezien de onmogelijkheid om in Nederland notarieele akten en andere rechtshandelingen te doen verrichten (b.v. benoeming van voogden; verleening van huwelijkstoestemming, enz.), bestond de noodzakelijkheid aan een aantal consulaire ambtenaren ruimere bevoegdheden ten deze toe te kennen.

Zoo kwamen de navolgende Koninklijke Besluiten tot stand:

Koninklijk Besluit van 11 September 1941 (*Staatsblad* No. B 72), waarbij *a)* aan den Consul-Generaal te Londen de bevoegdheid werd verleend tot het verrichten van alle buitengerechtelijke handelingen bij de Nederlandsche Wet in burgerlijke zaken opgedragen aan de Arrondissementsrechtbanken, den Presidenten daarvan, of aan de Kantonrechtbanken, *b)* aan den Consul-Generaal te Dublin voor den Ierschen Vrijstaat bevoegdheid verleend werd tot het opmaken van notarieele akten.

Bij Koninklijk Besluit van 20 Maart 1942 (*Staatsblad* No. C 25) werd aan den hoogstgeplaatsten consulaire ambtenaar te Sydney naast de bevoegdheid tot het opmaken van notarieele akten, de bevoegdheid verleend tot het verrichten van buitengerechtelijke handelingen, terwijl aan den hoogstgeplaatsten consulaire ambtenaar te Wellington de bevoegdheid werd verleend tot het opmaken van notarieele akten alsmede tot het verrichten van buitengerechtelijke handelingen.

Bij Koninklijk Besluit van 12 September 1942 (*Staatsblad* No. C 57) werd aan den Consul-Generaal te Jeruzalem of diens plaatsvervanger de bevoegdheid verleend tot het opmaken van akten van den Burgerlijken Stand, terwijl bij Koninklijk Besluit van dienzelfden datum (*Staatsblad* No. C 58) gelijke bevoegdheid werd verleend aan den Consul-Generaal te Montreal.

Deze laatste bevoegdheidsverleening geschiedde met het oog op de wenschelijkheid de geboorteakte van H.K.H. Prinses Margriet door een Nederlandschen ambtenaar van den Burgerlijken Stand te doen verlijden.

Bij Koninklijk Besluit van 16 Juli 1943 (*Staatsblad* No. D 19) werden de consulaire bevoegdheden alsmede de consulaire ressorten der consulaire ambtenaren in de Vereenigde Staten van Amerika aan een herziening onderworpen.

Bij Koninklijk Besluit van 20 Mei 1943 (*Staatsblad* No. D 15) werd voorzien in de mogelijkheid van hooger beroep en de voorziening van cassatie in uitspraken in burgerlijke zaken der Consulaire Rechtbanken in Egypte.

Dit hooger beroep, dat vroeger bij het Hof van Justitie in Batavia diende te geschieden, was sinds de invasie van Nederlandsch-Indië praktisch onmogelijk geworden.

Bij Koninklijk Besluit van 6 Mei 1943 (*Staatsblad* No. D 14) werd aan den consulaire ambtenaar te Kunming voor zoover betreft het vrije gedeelte van China de bevoegdheid toegekend om rechtsmacht uit te oefenen en om akten van den Burgerlijken Stand en andere burgerlijke akten op te maken, terwijl het Koninklijk Besluit van 22 Juli 1943 (*Staatsblad* No. D 22) aan dienzelfden ambtenaar de bevoegdheid toekent consulaire reglementen uit te vaardigen.

Vermelding verdient nog dat bij Koninklijk Besluit van 2 April 1942 (*Staatsblad* No. C 29) de Zwitsersche diplomatieke en consulaire ambtenaren in het door Japan bezette gedeelte van China bevoegd werden verklaard rechtsmacht uit te oefenen over Nederlandsche onderdanen in hun ambtsgebied, zoowel in burgerlijke zaken als in strafzaken.

Deze bevoegdheid werd aan de Zwitsersche consulaire ambtenaren gegeven in verband met het feit, dat Zwitserland in China de bescherming der Nederlandsche belangen op zich had genomen. Naderhand is echter gebleken, dat de Japanners aan alle extra territoriale bevoegdheden van vreemde mogendheden een einde hebben gemaakt, zoodat genoemd Koninklijk Besluit dusverre geen toepassing heeft gevonden.

Burgerlijke Stand.

In verband met het feit, dat vele Nederlanders tengevolge van de invasie buiten de landsgrenzen verblijven, werd aanstonds door het Departement van Binnenlandsche Zaken een Centrale Registratie van akten van den Burgerlijken Stand ingericht.

De consulaire ambtenaren werden geïnstrueerd alle gegevens omtrent geboorte, huwelijk en overlijden door tusschenkomst van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken aan genoemd Departement door te zenden.

Overmaking gerechtelijke stukken.

In talloze gevallen verleende het Ministerie van Buitenlandsche Zaken hare bemiddeling voor de overmaking naar Nederland door tusschenkomst van de beschermende mogendheid van akten van den Burgerlijken Stand, volmachten, e.d., een en ander nadat de Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd een gunstige beschikking te dien aanzien had genomen.

Oorlogsclaims.

Claims van Nederlanders op door hen in vijandelijk gebied achtergelaten bezittingen worden door tusschenkomst van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken bij de Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd geregistreerd.

Onbetrouwbare Nederlanders.

Door het Ministerie van Buitenlandsche Zaken alsmede door de diplomatieke en consulaire posten in het buitenland werden ten behoeve van de Nederlandsche justitieele autoriteiten talrijke inlichtingen gevraagd en verstrekt nopens Nederlanders aan wier politieke betrouwbaarheid werd getwijfeld.

Onderwijs-aangelegenheden.

Bij Koninklijk Besluit van 3 December 1942 (*Staatsblad* No. C 67) werd een bijzondere regeling vastgesteld voor het afnemen van de z.g. Staatsexamens. Krachtens dit Koninklijk Besluit kunnen in de navolgende plaatsen onder verantwoordelijkheid van den aldaar gevestigden Consul-Generaal of Consul Staatsexamens worden afgenomen:

Londen, Lissabon, New York, Chicago, San Francisco, New Orleans, Montreal, Havana, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Kaapstad, Pretoria, Calcutta, Sydney en Melbourne.

Niet onvermeld mag blijven, dat Hr. Ms. Gezant te Bern een groot aandeel had in de reorganisatie van het Prinses Beatrix Lyceum te Glion, dat alle banden met bezet Nederland heeft verbroken en geheel door de Nederlandsche Regeering wordt gesubsidieerd.

Vakliteratuur.

Door Hr. Ms. Gezantschappen te Bern (tot November 1942), Stockholm en Lissabon werd veelvuldig militaire en juridische vakliteratuur uit bezet Nederland ten behoeve van Nederlandsche Regeeringsinstellingen verzameld en doorgezonden.

VII. *Volkenbond aangelegenheden*

Ook gedurende haar tijdelijke vestiging te Londen bleef Nederland lid van den Volkenbond. De werkzaamheden van deze instelling werden tengevolge van den oorlog echter aanzienlijk ingekrompen en de uitgaven van den bond daalden dienovereenkomstig. (1939: Zw. Fr. 32 m/m; 1942: Zw. Fr. 9,6 m/m; 1943: Zw. Fr. 11,4 m/m). Zij bestaan thans uit de kosten voor het Secretariaat, het Internationaal Arbeidsbureau, het Internationaal Gerechtshof en de sinds 1940 in de Vereenigde Staten van Amerika gevestigde 'bondsinstaties.

De inkomsten van den Volkenbond worden verkregen uit de bijdragen van elk lid daarvan, bestaande uit een zeker aantal eenheidsporties van de volkenbondsbegroting. Tot en met 1940 droeg Nederland met inbegrip van de gebiedsdeelen overzee 24 eenheidsporties tot deze begroting bij.

In verband met de bezetting van Nederland werd de Nederlandsche bijdrage voor het jaar 1941 door het bevoegde volkenbondsgeslacht ambtshalve gehalveerd en op 12 eenheden bepaald.

Bij de bespreking van de ontwerp-begroting van den Volkenbond voor het jaar 1942, welke in den loop van 1941 gehouden werd, werd op voorstel van de Nederlandsche Regeering het Nederlandsche aandeel wederom bepaald op 12 eenheden.

De bezetting van Nederlandsch-Indië door Japan was echter aanleiding tot een voorstel voor een aanzienlijke vermindering van de Nederlandsche bijdrage. Zij werd in overleg met het bevoegde volkenbondsgeslacht herzien en teruggebracht tot 5 eenheden.

Bij de behandeling van de ontwerp-Volkenbondsbegroting voor 1943 werd van de zijde van den bond zelf met het tijdelijk verlies van Nederlandsch-Indië rekening gehouden. De bijdrage voor Nederland werd derhalve voor dat jaar op drie eenheden vastgesteld.

VIII. *Comptabiliteit*

Omvang.

Tot de comptabele aangelegenheden van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Londen behoort het beheer van alle dienstuitgaven

van de tot het departement behorende dienststukken. Daarnevens vervult het departement een rol als bemiddelaar voor betalingen aan derden in het buitenland, welke via de Nederlandsche officieele vertegenwoordigers worden geleid. Tot deze bemiddeling behooren uitgaven verricht door het Roode Kruis en andere instellingen en door particulieren, terwijl eveneens verrekening van in het buitenland geïnde inkomstenbelasting door tusschenkomst van het departement plaats vindt.

Voorts loopen alle uitkeeringen op het stuk van pensioenen, onderstanden en kostwinnersvergoedingen aan in het buitenland gevestigde Nederlanders over het departement van Buitenlandsche Zaken en zijn vertegenwoordigers in het buitenland.

Gezant Washington betaalmeeester.

Bij den aanvang van Hare tijdelijke vestiging te Londen vervulde Hr. Ms. Gezant te Washington in de comptabele zaken van de Nederlandsche Regeering een bijzondere rol.

Teneinde op alle gebeurtenissen voorbereid te zijn deelde de Minister van Buitenlandsche Zaken te 's-Gravenhage na overleg met zijn ambtgenoot van Financiën op 7 Mei 1940 aan Hr. Ms. Gezant te Washington mede, dat aan deze in zijn officieele hoedanigheid een crediet ter beschikking zou worden gesteld, waaruit de Gezant voor zichzelf alsmede voor alle anderen, die daarvoor in aanmerking kwamen, in tijden van nood de geldmiddelen zou kunnen putten, welke voor het verrichten van dringende betalingen door onder het Departement van Buitenlandsche Zaken ressorteerende ambtenaren vereischt waren.

Indien zich een dergelijke noodtoestand zou voordoen zou Hr. Ms. Gezant te Washington derhalve voor alle posten in het buitenland optreden als „betaalmeeester”.

De bezetting van Nederland noopte tot vrijwel onmiddellijke in werking treding van bovengenoemde maatregelen. Aanvankelijk werden alle uitgaven door Hr. Ms. Gezant te Washington aan de posten gefinancierd.

In het najaar van 1940 werd een gedeelte dezer betalingen weder overgenomen door het Departement van Buitenlandsche Zaken te Londen; in April 1941 volgde een verdere uitbreiding der rechtstreeksche financiering der posten door het Departement, zoodat sindsdien uitsluitend om technische redenen nog enkele betalingen plaats vinden in de Ambassade te Washington.

Na den val van Nederlandsch-Indië werd deze ingeschakeld in andere comptabele aangelegenheden. Verschillende financieringen immers van de in de Vereenigde Staten en in Canada gevestigde Nederlandsche en Nederlandsch-Indische instellingen geschieden door bemiddeling van de Ambassade, terwijl de finale verrekening door tusschenkomst van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken plaats vindt.

IX. *Diverse onderwerpen*

Instructies in geval van oorlog met Duitschland.

Reeds in November 1939 — dus ruim een half jaar voor den Duitschen inval in Nederland — werd Hr. Ms. Gezant te Londen voorzien van een instructie, de stappen voorschrijvende, welke moesten worden genomen, wanneer oorlogstoestand met Duitschland zou intreden. Na ontvangst van de telegrafische en telefonische mededeeling, van de zijde van den Minister van Buitenlandsche Zaken, dat de oorlogstoestand met Duitschland is ingetreden, moest een bij deze instructie gevoegde verzegelde enveloppe worden geopend, waaruit blijkt, dat Hr. Ms. Gezant zich onmiddellijk in verbinding moet stellen met de Britsche Regeering, teneinde deze in te lichten omtrent de militaire plannen van den Opperbevelhebber van Land- en Zee-macht ter verdediging van Nederland, zooals deze zijn omschreven in deze instructie, en om bij de Regeering aan te dringen op een zeer spoedige beslissing op de vraag of en zoo ja welke militaire hulp onverwijld aan Nederland zal worden geboden.

Hr. Ms. Gezanten te Parijs en Brussel werden van vrijwel gelijk-luidende instructies voorzien.

In April 1940 volgden instructies voor Nederlandsche vertegenwoordigers in het buitenland, welke eveneens naar Hr. Ms. Gezant te Londen werden gezonden ter verdere verspreiding na intreding van den oorlogstoestand, daar onzekerheid bestond of de Nederlandsche telefoon- en telegraafverbindingen bij een inval nog zouden functioneeren. Deze instructie bevat de opdracht om het intreden van den oorlogstoestand met Duitschland te melden aan de Regeering van het land van vestiging van den betrokken vertegenwoordiger met de mededeeling, dat, wat ook het lot van Nederland in Europa moge zijn, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao bevoegd zijn tot het voeren van volledige eigen administratie en tot handhaving van de openbare orde naar binnen en naar buiten. Elke interventie wordt

daarom door de Nederlandsche Regeering afgewezen. De instructie bevat voorts het verzoek om de betrokken Regeeringen geen beperkende maatregelen te doen nemen nopens handels- en geldverkeer ten aanzien van niet bezette deelen van het Rijk, waarbij er op gewezen wordt, dat in de overzeesche deelen van het Rijk maatregelen zijn genomen om handels- en geldverkeer met door Duitschland bezet gebied van Europeesch Nederland te verbieden. De vertegenwoordigers moeten voorts de wet nopens de zetelverplaatsing van naamlooze vennootschappen onder de aandacht van betrokken Regeeringen brengen en de verwachting uitspreken, dat met deze wet door alle autoriteiten en ook door de rechterlijke macht volledig zal worden rekening gehouden. Voorts wordt opgedragen mededeeling te doen van het feit, dat alle Nederlandsche gezantschappen en consulaten behalve in Duitschland en door Duitschland bezet gebied normaal zullen blijven functionneeren zelfs in het geval van geheele bezetting van Europeesch Nederland en dat de Regeeringen van Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao thans bevoegd zijn zelfstandig instructie te geven aan diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers omtrent alle zaken, welke hun gebiedsdeelen betreffen.

Gemeenschappelijke verklaring inzake oorlogsmisdadigers.

Reeds op 25 October 1941 hadden President Roosevelt en de heer Churchill hun stem verheven tegen de terreur door den vijand in de bezette gebieden van Europa tegen burgervolken uitgeoefend en bestraffing der schuldigen in het vooruitzicht gesteld.

In verband met het hand over hand toenemende schrikbewind in het bezette gebied, besloten de Regeeringen van de door den vijand bezette Europeesche landen alsmede het Fransche Nationale Comité eveneens hun standpunt te bepalen tegenover de daden van geweld van den bezetter. Daartoe werd in November 1941 een Intergeallieerde Commissie, samengesteld uit vertegenwoordigers van genoemde Regeeringen en het Comité National Français, in het leven geroepen. Deze Commissie waarin Nederland vertegenwoordigd was door den Gezantschapsraad Mr. Star Busmann, kwam weldra tot overeenstemming omtrent een gemeenschappelijke verklaring, waarin het standpunt en de te volgen politiek der betrokken Regeeringen ten aanzien van het onderhavige vraagstuk werd vastgelegd. Genoemde declaratie werd op 13 Januari 1942 in het St. James Paleis, dat daartoe door de Britsche Regeering ter beschikking was gesteld, plechtig ondertekend in aanwezigheid van den Britschen Minister van Buitenlandsche Zaken, die de openingstoespraak hield. Tevens waren als gasten aanwezig de diplomatieke vertegenwoordigers van de Vereenigde Staten, Rusland en China, alsmede de hoge commissarissen der Dominions.

Namens de Nederlandsche Regeering werd deze declaratie ondertekend door den Minister-President, Professor Gerbrandy, en Jhr. Michiels van Verduynen als wnd. Minister van Buitenlandsche Zaken. De laatste hield bij deze gelegenheid de volgende redevoering:

„Il était naturel qu'en présence du régime de terreur imposé par l'Allemagne et ses complices aux populations civiles des pays occupés les Gouvernements intéressés se sont concertés pour adopter une attitude commune vis-à-vis des coupables.

L'accord entre nos Gouvernements a été rapidement réalisé et nous nous sommes réunis aujourd'hui dans cette salle historique, mise à notre disposition par nos Alliés anglais, pour procéder solennellement à la signature de la déclaration que nous avons établie.

Dans cette déclaration nous dénonçons au monde la brutalité de l'ennemi et nous nous engageons à assurer le châtement des coupables.

Elle constitue un acte de foi dans l'avenir et une promesse. D'une part elle marque notre foi inébranlable dans la victoire, et, d'autre part, elle traduit notre ferme volonté d'assurer, que justice soit faite. Elle nous engage à collaborer et coopérer à cet effet dans la plus large mesure. Cet accord inaugure une ère nouvelle dans le domaine de la répression des crimes que nous venons de dénoncer. En poursuivant ce but, nous nous acquitons d'un devoir sacré envers nos peuples opprimés.

Messieurs, il ne suffit pas de vouloir la justice, il faut aussi l'organiser. Cette oeuvre, nous l'avons entreprise en jetant les bases d'une organisation qui sera mise au service du droit dès que les circonstances le permettront. Et cette collaboration, que nous avons si heureusement instaurée, ne s'arrêtera pas à la répression des crimes de nos ennemis, mais elle s'étendra à toutes les domaines de l'activité humaine pour le bien-être des hommes dans un monde délivré de l'angoisse et de l'esclavage. Et c'est dans cet esprit que le Gouvernement néerlandais est heureux de s'engager dans cette voie en apposant sa signature au bas de

cette déclaration à l'application de laquelle nous apporterons notre plein concours.”

De strekking dezer declaratie kan samengevat worden in de volgende punten:

1. Zij heeft betrekking op daden van geweld van den bezetter tegen de burgerbevolking zooals b.v. willekeurige vrijheidsberoving, massadeportaties, vermoording van gijzelaars.

2. Deze daden hebben niets meer uitstaande met normale oorlogshandelingen en kunnen evenmin als politieke misdrijven worden beschouwd. Het zijn gemeenrechtelijke misdrijven van zulk een ernstigen aard, dat maatregelen van vergelding tegen de daders geboden zijn.

3. Hun bestraffing wordt gerangschikt onder de voornaamste oorlogsdoeleinden. De berechting zal geschieden door middel eener geordende rechtspraak en niet aan de eigen richting worden overgelaten.

Gestraft zullen worden allen die deze misdrijven hebben bevolen, uitgevoerd of er aan hebben deelgenomen.

4. Alle ondertekenaars zullen ten nauwste samenwerken om de daders op te sporen en aan de justitie over te leveren. Zij zullen er voor waken, dat de uitgesproken vonnissen ten uitvoer zullen worden gelegd, vastbesloten dat de bestraffing der oorlogsmisdadigers ditmaal geen doode letter blijve, zooals het geval is geweest na afloop van den vorigen oorlog.

De ondertekenaars der declaratie hadden gehoopt, dat deze plechtige verklaring ook als een waarschuwing zou worden opvat en er althans in eenige mate toe zou bijdragen de terreur in bezet gebied te temperen. Deze hoop op een preventieve werking der declaratie werd niet bewaarheid. Integendeel, het schrikbewind nam steeds grootere afmetingen aan en het was duidelijk, dat niets te verwachten was van een matigenden invloed van de vijandelijke publieke opinie.

In verband hiermede besloten de ondertekenaars President Roosevelt en de Britsche Regeering te verzoeken een laatste waarschuwing te richten tot den vijand. Dit verzoek werd gedaan in collectieve nota's die in Washington op 30 Juli 1942 en te Londen op 21 Juli 1942 werden overhandigd. Hr. Ms. Ambassadeur te Washington overhandigde namens de andere ondertekenaars deze collectieve nota aan President Roosevelt. Tevens werden collectieve nota's gericht tot Z.H. den Paus en tot de Sovjet Regeering resp. 23 Juli en 12 September 1942. De slotalinea van de nota aan de Britsche Regeering luidde:

„Aussi, les signataires de la déclaration Interalliée du 13 janvier 1942 sont-ils d'avis que seule une mesure très nette de la part des plus puissants des alliés pourra encore exercer une action préventive. Ils expriment leur ferme espoir que le Gouvernement de Sa Majesté Britannique dont le Premier Ministre a, dès le 25 Octobre 1941, placé parmi les principaux buts de la guerre la rétribution des crimes de guerre, voudra prendre toutes les mesures qui lui paraîtront opportunes afin de sauver d'innombrables victimes dans les territoires occupés par l'ennemi.”

In de nota aan President Roosevelt heette het o.a.:

„Les Gouvernements susdits ont décidé de faire un appel pressant au Président des Etats-Unis, afin qu'il donne aux coupables un dernier avertissement. Ils nourrissent à cet égard l'espoir que la déclaration que le Président Roosevelt a faite le 25 octobre 1941 avant l'entrée en guerre des Etats-Unis pourra être amplifiée de manière à faire comprendre à l'ennemi que la volonté et la puissance américaine doivent être considérées par lui comme garantissant la sanction de cet avertissement. Les signataires de la déclaration interalliée du 13 janvier 1942 osent espérer que la nation américaine se prêtera volontiers à un acte destiné à sauver d'innombrables vies innocentes”.

In zijn antwoord verklaarde President Roosevelt o.a.:

„When victory has been achieved it is the purpose of the Government of the United States, as I know it is the purpose of each of the United Nations, to make appropriate use of the information and evidence in respect to these barbaric crimes of the invaders, in Europe and in Asia. It seems only fair that they have this warning that the time will come when they shall have to stand in Courts of Law in the vary countries which they are now oppressing, and answer for their acts”.

De Intergeallieerde Commissie, die de declaratie van St. James had voorbereid had intusschen met vertegenwoordigers van het Foreign Office nader overleg gevoerd over de wijze waarop het probleem der oorlogsmisdadigers verder zou moeten worden aangepakt.

Dit overleg leidde er toe dat de Britsche Regeering op 7 October 1942 in een verklaring in het Hooger Huis kennis gaf van haar voornemen om in de wapenstilstandsvoorwaarden bepalingen te doen opnemen houdende de onmiddellijke arrestatie en uitlevering van door de Vereenigde Mogendheden gezochte oorlogsmisdadigers en wijders een Intergeallieerde Commissie van onderzoek in te stellen die tot taak zou hebben bewijsmateriaal te verzamelen nopens door den vijand tegen onderdanen der Vereenigde Mogendheden gepleegde gruwelen.

Een identieke verklaring werd denzelfden dag afgelegd door President Roosevelt. In een nota van het Foreign Office d.d. 29 October 1942 werd het voorstel tot de instelling van een „Fact-Finding Commission” nader uitgewerkt, in het bijzonder wat de samenstelling en de functies van bedoelde Commissie betreft.

In haar antwoord verklaarde de Nederlandsche Regeering, dat zij met de Britsche voorstellen haar instemming kon betuigen.

Gemeenschappelijke verklaring inzake plundering van bezet gebied door den vijand.

In het voorjaar van 1942 kwam in een Commissie van Noorsche, Belgische, Luxemburgsche en Nederlandsche juristen het denkbeeld op om, met het doel in het neutrale buitenland den verkoop van door den vijand uit bezet gebied geroofde goederen te bemoeilijken, een gemeenschappelijke verklaring te publiceeren, waarbij de betrokken Regeeringen zich voorbehielden om aldus verkregen rechten na den oorlog niet te erkennen. Dit denkbeeld werd door de Britsche Regeering overgenomen en officieel aanhangig gemaakt.

Op 4 Januari 1943 werd een gemeenschappelijke verklaring gepubliceerd door de Regeeringen van de Vereenigde Staten van Amerika, Australië, België, Britsch-Indië, Canada, China, de Tsjecho-Slowaaksche Republiek, het Vereenigd Koninkrijk van Groot-Britannië en Noord-Ierland, Griekenland, Luxemburg, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Polen, de Unie van Zuid-Afrika en door het Fransche Nationale Comité, waarbij een nadrukkelijke waarschuwing werd gericht tot alle belanghebbenden, en in het bijzonder tot personen in neutrale landen, dat de genoemde Regeeringen voornemens zijn alles te doen wat in hun vermogen ligt om het succes te verijdelen van de roofmethoden door de regeeringen waarmede zij in oorlog zijn, toegepast ten opzichte van de landen en volkeren, die op zoo schandelijke wijze zijn aangevallen en uitgeplunderd. Tevens werd plechtig getuigd van solidariteit in deze aangelegenheid.

Deze verklaring werd met een uitvoerige toelichting van de Nederlandsche Regeering aan Nederland bekend gemaakt door Radio Oranje.

Vervolgens werd een intergeallieerde deskundigencommissie ingesteld, waarin alle deelnemende Regeeringen zitting hebben, welke tot taak heeft een overzicht op te stellen van de wijzen, waarop de vijand het bezette gebied plundert en van de in elk land bestaande rechtsvoorschriften, welke daartegen ingeroepen kunnen worden. Op grond van dit overzicht zal vervolgens nagegaan worden, welke maatregelen verder in gemeenschappelijk overleg genomen kunnen worden. Over de recuperatie van geroofde goederen zal tevens overleg worden gepleegd op de bijeenkomsten van de Intergeallieerde Commissie, die door het Comité der Ministers van Buitenlandsche Zaken der bezette landen werd belast met het ontwerpen van wapenstilstandsvoorwaarden, welke aan Duitschland en zijn bondgenooten zouden behooren te worden opgelegd.

Taak Ambassade Washington.

Elders werd reeds in het algemeen opgemerkt, dat de oorlog in het Verre Oosten nieuwe eischen stelde aan de Nederlandsche vertegenwoordigingen in het buitenland. Zij bewegen zich op velerlei terrein en doen zich lang niet overal in gelijke mate voor.

Daar het sprekendste bewijs aangaande den omvang van deze nieuwe eischen gevonden wordt door eene beschouwing van de taak, waarvoor Hr. Ms. Ambassade te Washington zich geplaatst ziet, komt een korte uiteenzetting daarvan nuttig voor.

Zij beweegt zich — zooals trouwens elders eveneens — allereerst op het gebied der politieke voorlichting. Naast de algemeene rapportage nopens politieke uitingen in de Vereenigde Staten van Amerika zelf, omvat zij in dezen tijd eveneens rapportage van coördineerenden aard over politieke gegevens nopens andere landen, die hun weg vinden naar en in de Vereenigde Staten. Zij vordert bestudeering van alle stroomingen, welke na-oorlogsche algemeene politiek, zoowel ten aanzien van het vasteland van Europa als ten aanzien van het Verre Oosten, behandelen, in het bijzonder beschouwd met het oog op Nederland en op de Nederlandsche gebiedsdeelen overzee in Oost en West in het na-oorlogsche internationale verband. Zij eischt een volledige bestudeering van en deelneming in internationale organi-

saties, welke de algemeene oorlogvoering ten doel hebben en in die waar speciale vraagstukken worden behandeld, overeenkomstig die, welke reeds eenige malen tot gemeenschappelijke verklaringen leidden.

Zij vordert ten slotte rapportage en analyseering van alle in Amerika door invloedrijke personen of instellingen geuite meeningen, welke direct of indirect het na-oorlogsche beheer van gebieden in het Verre Oosten raken en van alle practische maatregelen, welke ten aanzien van deze vraag worden genomen.

Daarnevens ontwikkelde zich naast de normale contrôle op de consulaire vertegenwoordiging in de Vereenigde Staten van Amerika een uitgebreid veld van werkzaamheden op economisch en financieel terrein. De toepassing van economische restrictiebepalingen ten aanzien van den vijand en ten aanzien van Nederlanders zelf, ten einde eenerzijds veiligstelling van bezit te bereiken en anderzijds de garantie te verwerven, dat de vijand nimmer zou kunnen profiteeren van economische daden van Nederlanders in het buitenland, legde een uitgebreide en steeds groeiende taak op de schouders van Nederlandsche vertegenwoordigers in het buitenland. Daarnevens ontwikkelden zich ook hier in internationaal verband organisaties, waarin Nederlands aandeel noodig en nuttig is en waarvoor in Amerika de Ambassade is aangewezen.

Reeds voor den oorlog was een marine-attaché verbonden aan Hr. Ms. Gezantschap te Washington. Na het uitbreken van de vijandelijkheden ontstond behoefte aan het vestigen van militaire instanties in de Vereenigde Staten en tot het zenden van meer officieren tot het vervullen van bepaalde functies. Als gevolg van deze uitbreiding werd een allengs grooter aantal militaire functionarissen te Washington bescheiden. Naast den reeds genoemden marine-attaché zijn thans te Washington geplaatst een hoofdofficier van het Indische leger als militair-attaché, officieren werkzaam bij de Nederlandsche Aankoop-commissie, officieren van de Koninklijke Marine werkzaam bij de handelsbescherming, officieren van het Koninklijk Nederlandsche Leger voor de recruetering en officieren werkzaam bij de vliegeropleiding te Jackson. Bovendien zijn te Washington geplaatst een tweetal Regeeringsvertegenwoordigers in het Combined Chiefs of Staff Committee.

Teneinde een coördinatie van werkzaamheden te verwerven, welke het grootst mogelijke nut oplevert ten behoeve van de geallieerde oorlogvoering, zijn deze instanties in de Vereenigde Staten onderling verbonden tot eene militaire commissie, welke evenwel als zoodanig niet naar buiten optreedt.

Deze militaire vertegenwoordiging in de Vereenigde Staten van Amerika staat onder het algemeen toezicht van den Ambassadeur, met wien samenwerking op de daarvoor in aanmerking komende gebieden is voorgescreven.

Bij Koninklijk Besluit van 28 Augustus 1942, No. 1, werd in de Vereenigde Staten van Amerika een Missie voor Economische, Financiële en Scheepvaart-aangelegenheden van het Koninkrijk in het leven geroepen. Zij is onderverdeeld in een tweetal Commissies, de Nederlandsche Commissie en die voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao. De Missie behandelt alle vraagstukken met betrekking tot de economische en financiële belangen van het Koninkrijk op het Westelijk halfrond. Voor hare werkzaamheden in de Vereenigde Staten staat zij onder het algemeen toezicht van Hr. Ms. Ambassadeur te Washington, met wien zij bij haar werkzaamheden nauw overleg pleegt.

Zoowel voor de behoeften van de Nederlandsche vloot en het Nederlandsche leger als ten behoeve van het Nederlandsch-Indische Gouvernement werden deskundigen naar de Vereenigde Staten van Amerika gezonden voor het aanschaffen van en het toezicht op de levering van de benodigde materialen. Zij werden gecoördineerd en ondergebracht in de in Hoofdstuk V behandelde Nederlandsche aankoopcommissie, welke op haar beurt onder de algemeene leiding van den Ambassadeur haar taak vervult.

Ook op publiciteitsgebied heeft de Nederlandsche Ambassade bemoeiingen, niet slechts door haar eigen afdeling te Washington, doch vooral in den vorm van samenwerking met en toezicht op het Netherlands Information Bureau te New York.

Wanneer men tenslotte in aanmerking neemt, dat aangelegenheden over pensioenen, onderstanden, kostwinnersvergoedingen, belastingen, gagementen van Nederlandsch-Indische militairen, bezoldigingen van tot het Departement van Marine behoorende officieren voor handelsbescherming, scheepvaartcredieten, aankoop van voorraden ten behoeve van Nederland na de bevrijding, en particuliere fondsen zooals het van Galenfondsen en het Koningin Wilhelminafonds evenals het Roode Kruis, uiteindelijk geregeld worden door tusschenkomst van de Ambassade te Washington, dan wordt niet alleen een indruk gevestigd omtrent den omvang van de werkzaamheden van

eene Nederlandsche vertegenwoordiging in het buitenland, doch dan blijkt tevens welke nieuwe eischen aan zulk een vertegenwoordiging worden gesteld.

Bijlage III.

AANTEEKENINGEN VAN Mr. E. N. VAN KLEFFENS, MINISTER VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN BETREFFENDE DE MAANDEN MAART 1943 EN JANUARI 1945

Weggelaten zijn slechts passages die betrekking hebben hetzij op de verhouding tusschen Koningin en Kabinet, hetzij op besprekingen in den Ministerraad, hetzij op enkele personalia.

2 Maart 1943. Na snel een aantal zaken op het Departement te hebben afgedaan, naar den Ministerraad die ditmaal uitzonderlijk lang duurde (tot 2 uur). Lunch met van Mook, waarbij voornamelijk gepraat over de ervaringen die hij opdeed gedurende de vier maanden die hij onlangs in Amerika doorbracht.

Bezoek van Michiels, met wien gesproken over het bezoek dat hij gisteren met Kerstens heeft gebracht aan Lord Selborne omtrent de mogelijkheid een beperkte hoeveelheid voedsel naar Nederland te doen brengen; de ontvangst was niet onsympathiek geweest, maar het is onmogelijk te zeggen of er iets van zal komen.

Daarna met Michiels naar Eden, die ons in vertrouwen mededeelde weldra ook eens naar Amerika te zullen gaan; een bepaald programma scheen niet vast te staan. Wij vroegen hem wat hij dacht van het voorstel van de Amerikaansche regeering om in Casablanca een conferentie bijeen te doen komen met als onderwerp de permanente voedselvoorziening van de wereld, dit als aanloop tot meer omvattende economische en ten slotte politieke regelingen. Eden bleek hiervan in het geheel niet op de hoogte, maar toen wij het hem hadden uitgelegd deelde hij onze meening dat het beter was het Amerikaansche plan, hoe vreemd ook in zakelijk opzicht, te aanvaarden teneinde de Amerikanen niet af te schrikken wanneer zij neiging vertoonen om met Europeesche landen samen te werken. Eden gaf ons aan de hand van de kaart een duidelijk overzicht van den strijd in Tunis, die zich goed laat aanzien.

Daarna op het Departement gewerkt, en naar huis met Felix Guepin, die bij ons bleef overnachten.

3 Maart 1943. Ontving bij aankomst op het Departement het overlijdensbericht van Scheltus, en nam alle noodige maatregelen. Bezoek van Harinxma, die van Lidth de Jeude opvolgt als Roode Kruis Commissaris en, nu hij te Londen zal blijven, zijn functie van Gezant bij België en Luxemburg weer zal opvatten; ik gaf hem een volledig overzicht aangaande den politieken toestand.

's Middags lezing in den Belgisch-Nederlandschen Kring waar heengegaan om belangstelling te toonen.

4 Maart 1943. Bespreking met de heeren van Radio Oranje. Daarna loopende zaken. Een memorandum gedictieerd over de vraag of en zoo ja op welke voorwaarden wij erover zouden kunnen denken, in Indië aan Amerika het gebruik te geven van marine- en lucht-bases.

Aan de lunch was Spaak mijn gast. Veel gemeenschappelijke problemen besproken. Een telegram gestuurd aan Roosevelt, die vandaag tien jaren effectief president is.

Bezoek van van Tets. Daarna vertrokken naar Stubbings House ter conferentie met Hare Majesteit gedurende anderhalf uur.

5 Maart 1943. Vergadering van de Commissie-Oorlogvoering, waarin belangrijke en uitvoerige mededeelingen van van Mook omtrent voorbereidingen voor de weer in bezit neming van Indië. Daarna op het Departement gewerkt. M. en ik gaven een lunch voor Lovink die weldra naar China zal vertrekken als eerste Ambassadeur aldaar. 's Middags op het Departement gewerkt; er was veel te doen.

6 Maart 1943. Begravenis van Scheltus, wat men zou kunnen noemen een vriendelijke plechtigheid. De eerste Minister van Noorwegen was met twee andere leden der Noorsche regeering en een aantal hoofdamtbenaren aanwezig, benevens de Noorsche en Zweedsche gezanten.

Daarna op het Departement gewerkt.

8 Maart 1943. Bezoek van van den Broek (financiën), die verschillende belangrijke punten kwam bespreken, waaronder het plan-Keynes voor een internationale clearing-unie, de mogelijkheid om met

België tot een tolunie te komen (waarbij ik hem aanried bij die besprekingen niet alleen te letten op douane-tarieven, maar ook op belastingen, met name accijnzen), de door Amerika aan de orde gestelde voedselvoorzieningsconferentie, en zijn stokpaard: de annexatie van het Roergebied.

Daarna naar de Ambassade, alwaar den ambassadeur Massigli, commissaris van de Gaulle voor de Buitenlandsche Zaken, aan de Koningin voorgesteld, die zich een half uur met hem onderhield.

's Middags bezoek van den psychiater-volkpsycholoog Dr. van Meerlo, die hier uit Nederland is aangekomen via Curaçao.

Daarna allerlei kwesties afgedaan.

9 Maart 1943. Ministerraad. 's Middags op het Departement gewerkt en een korte bespreking met Gerbrandy gehad teneinde ervoor te zorgen dat de Commissie herstel van rechtsverkeer in het gelid blijft.

Er loopen geruchten dat de Duitschers Spanje willen bezetten.

10 Maart 1943. Brieven gedictieerd; daarna vergadering bij van den Broek met Kerstens, Beyen, Lamping en Asch van Wijk over de vraag of met België reeds nu een monetair accoord kan en moet worden aangegaan en of het aanbeveling verdient inleidende stappen te doen om te komen tot een tolunie met dat land.

Daarna naar de vergadering van de Londensche Rotary Club (ongeveer 240 leden en genoodigden), alwaar lunch gevolgd door tafelrede mijnerzijds over Duitschland als na-oorlogsch probleem. De voorzitter was Sir Claude James, Agent-Generaal van Tasmanië.

Daarna op het Departement gewerkt.

11 Maart 1943. De gewone wekelijksche bespreking met de heeren van Radio Oranje. Daarna op het Departement gewerkt, alwaar bespreking met van Mook over Generaal van Tricht, vraagstukken samenhangende met den terugkeer naar Indië en de bezetting van het Consulaat-Generaal te San Francisco, voorts over de wenschelijkheid van vermindering der Amerikaansche troepen in Suriname. Afscheidsbezoek van Lovink. 's Middags bezoek van den Zweedschen Gezant, die kwam mededeelen dat zijn Regeering Rechteren niet als Gezant durft te aanvaarden (met het oog op Duitschen druk), maar wel als zaakgelastigde. Wij spraken ook over Finland, en ik ried aan dat Finland in Amerika zou laten weten, bereid te zijn de internationalisatie te aanvaarden van de Karelische landengte. Receptie bij den Chineeschen Ambassadeur ter eere van een Chineesch Generaal, Hsiung Shih Hui, hoofd van een militaire missie.

12 Maart 1943. Dicterde een aantal brieven. Daarna vergadering van de Ministerieele reconstructie-commissie, waar onder anderen de vraag ter sprake kwam van de toekomstige waardeverhouding tusschen gulden en andere munten (speciaal pond en dollar) en de toekomstige rentepolitiek voor Nederlandsche staatsleeningen.

Vervolgens bespreking met Michiels en Bylandt over de vraag welke arrangementen wij moeten maken om te bereiken dat Floris Pallandt hoofd van de Afdeeling Diplomatieke Zaken wordt. 's Middags loopende zaken afgedaan.

13 Maart 1943. Buitengewone vergadering van den Ministerraad. Daarna op het Departement gewerkt.

15 Maart 1943. 's Morgens op het Departement gewerkt. Lunch en tête à tête met den Soviet-Ambassadeur Bogomolov in diens huis in Addison Road, met een tuin als een park. Hij wilde blijkbaar eens beter kennis maken.

's Middags vergadering met Gerbrandy, van Boeyen, Albarda en Ir. Warners (van de P.T.T. in Indië) over toekomstige internationale regelingen inzake telegrafie en telefonie.

16 Maart 1943. Na eenige dingen op het Departement te hebben geregeld, Ministerraad, ter voortzetting van de gedachtenwisseling van Zaterdag. Besloten werd Zaterdag verder te gaan.

's Middags op het Departement gewerkt en geschreven aan Sir Robert Robinson over de mogelijkheid, Duitschland na den oorlog in bedwang te houden door contróle van de stikstofproductie.

17 Maart 1943. Op het Departement gewerkt. Bezoek van Kolonel Deneys Reitz, nieuwe Gezant van de Unie van Zuid-Afrika. Hij ontkende dat er eenige pro-Duitsche invloed in Zuid-Afrika is, maar wel is de helft van de bevolking voor zoover van Hollandschen oorsprong, anti-Britsch.

's Middags lange bespreking met Michiels en Bylandt om een orde-lijke regeling voor te bereiden van den terugkeer van het Departement naar Den Haag. Bezoek van Lebon, vroeger penningmeester van de Vara, over een salariskwestie.

18 Maart 1943. Wekelijksche bespreking met de heeren van Radio Oranje, die interessante bijzonderheden hadden via het Ministry of Information over de inzettende desintegratie van het moreel van het Duitse publiek. Allerlei kwesties afgedaan; om twaalf uur bezoek van Slotemaker de Bruine (hoofd voorlichtingsbureau in New York). Met hem de heele publiciteitssituatie in de Vereenigde Staten doorgepraat, hetgeen voortgezet gedurende de lunch. Bespreking met van Mook en Kol. de Blicke over Generaal van Tricht (Bern). Bezoek van den Heer van der Lande, die aanbeval den bejaarden hon.-Consul-Generaal te Dublin, Weenink, zaakgelastigde te maken. Met Gerbrandy eenige punten besproken. Daarna loopende zaken afgedaan. Er was veel te doen.

19 Maart 1943. Zeer drukke dag. Eerst op het Departement gewerkt, vervolgens ontving ik den Heer Lambert, diplomatiek redacteur van de Manchester Guardian, die graag meer wilde weten over onze opvattingen inzake de toekomstige organisatie van de internationale veiligheid. Zooals alle Engelschen was hij zeer verbaasd toen ik hem zei, dat de vraag of wij onze neutraliteitspolitiek na den oorlog zouden willen opgeven, bepaald werd door het antwoord op de wedervraag of Engeland van plan was een krijgsmacht van eenige beteekenis aan te houden; even groot was zijn verbazing toen ik hem zeide, dat wij na den oorlog zee- en luchtbases in Engeland noodig hadden. Daarna vergadering van de commissie-oorlogvoering uit den Ministerraad, waarin vooral West-Indische vraagstukken ter sprake kwamen. 's-Middags een dikke post uit Washington en uit Madrid verwerkt en overleg gepleegd met Michiels.

20 Maart 1943. Terstond begonnen met vergadering van den Ministerraad. Na half een op het Departement gewerkt.

22 Maart 1943. Eerst op het Departement gewerkt, alwaar nieuwe post uit Portugal was aangekomen. Brieven gedicteerd. Om twaalf uur bijeenkomst in het Savoy Hotel (de privé-kamer „Patience“!) onder voorzitterschap van van den Broek, eerst met Kerstens, Gutt en Spaak, later in het bijzijn van een aantal experts, waaronder Lamping, van Langenhove, Beyen, e.a. Doel van de bespreking was allereerst een ontwerp te bekijken voor een Nederlandsch-Belgisch monetair accoord, hetgeen zeer goed leek voorbereid, behoudens eenige ondergeschikte punten. Daarna een uiteenzetting van Gutt, dat zoo een monetair accoord eigenlijk niet veel zin had zonder een handelsaccoord, dat eigenlijk zou moeten neerkomen op een tolunie, bij voorkeur tevens een gelijkmaking van de wederzijdsche accijns-systemen beteekenend. Aangezien hierover te spreken het doel van de bijeenkomst was, bestond tegen het voorstel in beginsel geen oppositie. Besloten werd, wederzijds eenige deskundigen aan te wijzen om een project voor te bereiden. Deze heele bespreking hangt natuurlijk samen met het Britsche plan van Lord Keynes om tot vaste monetaire verhoudingen na den oorlog te geraken op den grondslag van een internationaal verrekenings-systeem, en het Amerikaansche plan, dat daarmede wel eenige verwantschap vertoont, doch in onderdeelen niet onaanmerkelijk verschilt. Op de bespreking volgde een lunch, die in goede stemming verliep.

's Middags op het Departement gewerkt. Bezoek van Massigli van de Strijdende Franschen, die kwam informeren of wij het hongerslijdende Fransch Guiana niet wat voedsel kunnen sturen. Ik kon antwoorden, dat dit reeds geschied was.

23 Maart 1943. Ministerraad, die tot half twee duurde. In den loop hiervan werd een ontwerp betreffende dienstplicht voor vrouwen hier in Engeland gewogen en te licht bevonden. Zakenlunch met Michiels. 's Middags op het Departement gewerkt.

24 Maart 1943. Naar de City, waar thans het Ministerie van Financiën is gevestigd in Pinnars Hall. Aldaar langdurige bespreking met van den Broek over de reorganisatie van het beheer der Nederlandsche vermogensbestanddeelen in Amerika. Op Stratton House bespreking met de Man van den Regeeringsvoorlichtingsdienst over een „Letter to the Editor“ dien ik aan de Times zou willen zenden over de positie der kleinere mogendheden tegenover de groote. Het stuk werd opgenomen in de Times van 25 Maart en luidde als volgt:

GREAT AND SMALL NATIONS

Shares in shaping of policy
Democracy in Action

To the Editor of the Times

Sir, Your leading article on „Great and Small Nations“, in The Times of March 23, impels me to state briefly the personal views of one who has seen their relationship in operation for a

number of years at close quarters. There is at present a strong (fortunately not a general) tendency in Britain and the United States to vindicate a dominant position in matters of more or less general concern for the two Anglo-Saxon Commonwealths plus Russia and, though less generally, China: the largest political units in the world, with the exception, of course, of Germany, Italy and Japan in their present morbid and criminal mood, and of France. The views of the lesser States are by no means ignored, but, according to speakers and writers of that school, would carry less weight, the decisive criterion appearing to be size and power.

I venture to submit that, in a world dedicating itself anew to democracy, this is an antiquated conception. In national affairs we have advanced well beyond the stage when wealth gave political power. The poor worker has as good a voice and a vote as the rich man. It is difficult to see how, in things international, democratically minded people can feel justified in attaching more weight to the voice of the greater Powers than to that of the smaller ones — not necessarily small ones. Might and influence in national and international affairs are one thing: opinions and views are another. The great Powers, according to the „big four“ theory, seem desirous of benignly ruling the community of nations; the lesser Powers (whose very life depends on wise international cooperation) wish to serve the common good, and I venture to suggest that this is a more valuable — because a more unselfish — approach to claiming a vote at the Council table.

It is sometimes said that the great Powers are entitled to the last word because they make the greater sacrifice and carry the heavier burden. I doubt whether that consideration should be decisive. The smaller Powers suffer for the mistakes made by the big ones on the strength of their power, mistakes often made against the express advice of the lesser states whose existence, as a result of such errors, is sometimes endangered to an even greater degree than that of their more powerful friends. Nor should the importance of the smaller Powers be underrated. What, to give only one example, would have happened to Britain and, more indirectly, to the United States, Russia and China, had Poland, Norway, the Netherlands, Belgium, Yugoslavia and Greece meekly submitted to German aggression? The pace of the German, Italian and Japanese advance would have quickened to a degree which might well have caused disastrous results to small and great countries alike, the tonnage of the Allies would be many millions less, and vast resources would have fallen to the enemy which now are available to the allies.

The Netherlands have a population of 9.000.000 in Europe and of 70.000.000 in Asia, not to mention the Netherlands West Indies. With what right are two, three or four greater Powers to decide the fate of these multitudes? Add to them the population of the other allied countries, and this proposition becomes even more trenchant.

I am fully aware that concessions must be made to practical necessities. But they should be viewed as concessions, and not as the exercise by others of a well-founded right. In times of war, moreover, such concessions must needs be greater than in peace-time. Everybody will understand that. But it does not invalidate nor alter the main argument.

If we are to be true to the democratic idea, these ideas should prevail. We cannot proclaim democracy, and practise the rule of the few. The peoples of the occupied countries who are going through suffering such as is still inadequately understood elsewhere, have a right to expect something very different.

No rights without obligations. If, therefore, the smaller States claim their vote, they must also contribute to the common safety to the full measure, proportionately with the greater, of their capacity.

Yours faithfully,

London, March 24.

E. N. VAN KLEFFENS,

Netherlands Minister for Foreign Affairs.

Lunch met Tets en Beelaerts in de Cavalry Club. 's Middags op het Departement gewerkt, o.a. aan het inlichten van Loudon omtrent een ontwerpgeleding van den terugkeer naar Nederland (wanneer).

25 Maart 1943. Bezoek van Kessler, die een vertegenwoordiger van zijn maatschappij naar Turkije wil zenden. Daarna de wekelijksche

bespreking met de heeren van Radio Oranje. Bezoek van Michiels dien ik had verzocht te willen komen om te spreken over de mogelijkheid om te voorkomen dat veertig in Berlijn gevangen gehouden landgenooten worden ter dood gebracht. Verder loopende dingen afgedaan evenals 's middags, waarna met de With naar een theater alwaar de Grieksche onafhankelijkheidsdag werd herdacht met ellengedichten en tableaux vivants.

26 Maart 1943. Eerst een ingezonden artikel beantwoord van Sir Roderick Jones, die de oude vraag stelde (naar aanleiding van mijn ingezonden stuk) waarom Nederland en België voor den oorlog geen militaire besprekingen met Engeland hadden willen houden. Daarna vergadering van de Commissie Oorlogvoering uit den Ministeraad, over de organisatie der militaire missie te Washington, en eenige andere onderwerpen. Lunch in het Gezantschap van Liberia. 's Middags bezoek van Prins Bernhard die een en ander kwam vertellen van zijn reis naar Canada, Amerika, en Egypte. Daarna vergadering van de Ministers van Buitenlandsche Zaken der tijdelijk in Londen gevestigde geallieerde regeeringen, met als onderwerp het eerste gedeelte van een ontwerp-wapenstilstandsvoorwaarden. Daarna op het Departement gewerkt.

27 Maart 1943. Bezoek van van den Broek, met wien gepraat over de Britsche en Amerikaansche plannen inzake de stichting van een internationaal compensatie-fonds, waarvan speciaal de politieke gevolgen onder de loupe genomen. Verder geen bezoek, en allerlei zaken afgedaan.

29 Maart 1943. Lange bespreking met Pelt over R.V.D.-zaken in Amerika, Australië en in Londen. De Zaakgelastigde van Peru kwam instemming betuigen met mijn brief aan den Editor van de Times van j.l. Donderdag. 's Middags conferentie bij de Koningin. Daarna Gerbrandy bezocht alwaar bespreking met Kolonel Verkuil over code-zaken. Daarna Tets bezocht, die had vernomen dat Reigersbergen ontruimd is. Is het ook afgebroken? Daarna op het Departement gewerkt.

30 Maart 1943. Ministerraad, die ik moest voorzitten omdat Gerbrandy een dag afwezig is. Daarna bespreking met Michiels, van Lidth en van den Broek over de onwenselijkheid dat Gerbrandy in dezen tijd naar Amerika zou gaan. Lunch met van Lidth, in Boodle's, alwaar gesproken over militaire vertegenwoordiging in Chungking en Delhi. Op het Departement gewerkt en veel afgedaan. Bezoek van de heeren Hofland en Jurgens, die wilden dat ik op 9 Mei het gezelschap Pro Patria als feestredenaar toespreek, hetgeen geweigerd als niet in mijn lijn liggend.

31 Maart 1943. Op het Departement gewerkt, alwaar besprekingen met Pelt, Star Busmann, Flaes, Visser, van Groningen en Troostenburg de Bruyn, dit alles omdat Willem Bylandt nog ziek is. Om twaalf uur den nieuwen Gezant van Zuid-Afrika (Kolonel Deneys Reitz) aan de Koningin voorgesteld, hetgeen goed verliep. Daarna lunch bij den Lord Mayor ter eere van de Koningin. Naar City-gebruik mocht ik naast M. zitten hetwelk bijzondere tractatie; aan de andere kant zat Bruce, de gezant van Australië. 's Middags op het Departement gewerkt. Bezoek van Sillem die zich onbehoorlijk gedroeg.

Januari 1945

3 Januari 1945. Bespreking met van Roijen over de wijze waarop de Dumbarton-Oaks-nota die gedrukt wordt, zal worden gebracht ter kennis van de regering der United Nations. Bespreking met Bylandt over personeelsvraagstukken. 's Middags lang bezoek van Dejean, thans „directeur politique” aan den Quai d'Orsay, die een uitvoerig verslag en schildering gaf van zijn reis naar Moskou met Generaal de Gaulle, waar hij deelnam aan de onderhandelingen over het Fransch-Russisch bondgenootschap van 9 December j.l.

4 Januari 1945. Bespreking met Bylandt en van Roijen over de verschaffing door Buitenlandsche Zaken van een voorzitter voor de Nederlandsche delegatie die met Shaef moet onderhandelen over de levensmiddelenvoorziening van Nederland; hiervoor wordt aangevoerd Teppema, Gezant bij de Tsjechen. Bezoek van Kol. Hodgson, Secretaris-Generaal van het Australisch Ministerie van External Affairs, die allerlei te bespreken had over propaganda naar Nederlandsch-Indië. Korte Ministerraad, waarin bleek dat van den Broek als het erg meevalt een van zijn beide departementen kan houden, maar het andere, waarschijnlijk Financiën, zal moeten laten schieten, zoodat hij wat dat betreft zal moeten worden vervangen. Bij mij lunchte Felix Guépin, met wien ik afsprak dat de Koninklijke ons francs zal leenen om onze kosten in Frankrijk te betalen. 's Middags bezoek van L. de Jong van Radio Oranje.

5 Januari 1945. 's Morgens op het Departement gewerkt. Langdurig bezoek van den Prins over zijn laatste lotgevallen in Nederland, Brussel en op het hoofdkwartier van Shaef te Parijs. 's Middags bezoek van „Henkie” Bos, die veertien dagen geleden nog in Chungking was en merkwaardige verhalen vertelde over de wijze van optreden der Amerikanen aldaar. Hierna kwam de Gaay Fortman.

6 Januari 1945. Kol. de Watteville, van het Int. Roode Kruis, kwam de vraag bespreken wat wij zouden kunnen doen om te bevorderen dat het Roode Kruisschip, hetwelk te Lissabon ligt met aan boord levensmiddelen, bekend als „Le Don Suisse”, die voor Nederland bestemd zijn, vertrekt; de Britten willen dat schip niet laten vertrekken tot gebleken zal zijn of de uit Zweden aangevoerd wordende levensmiddelen behoorlijk worden verdeeld. Wij kwamen tot de conclusie dat het beste zou zijn een stap van den Zweedschen Gezant tezamen met Epi Teixeira (die deze zaak ter Ambassade behandelt) en de Watteville. Uitvoerige bespreking met Bylandt over de inrichting van het werk aan het Departement nu er ambtenaren bijkomen, zooals gisteren Bos uit Chungking, en weldra van Lennep uit Pretoria.

8 Januari 1945. Naar de Ambassade, waar met Michiels gesproken. Op het Departement aangekomen, besprekingen met Bylandt, Luden en Pallandt over loopende dingen, voornamelijk recruteeringskwesties voor den buitenlandschen dienst. 's Middags met van Roijen gesproken over het treurig resultaat van zijn poging om de Dumbarton-Oaks-nota te laten drukken, en maatregelen genomen om daarin verbetering te brengen. Er waren verscheidene rocket-bommen.

9 Januari 1945. In zeer slecht sneeuwweer per auto naar de stad, waar snel een aantal brieven gedictieerd, en met van Roijen geconferreerd over het drukken van de Dumbarton-Oaks-nota. Er bleek geen Ministerraad te zijn, hetgeen hoogst welkom, zoodat ik nog een aantal stukken kon afdoen, waarna bespreking met Gerbrandy over diens reis naar Eisenhower, de wenselijkheid om spoedig recruten uit Nederland naar Engeland of de Vereenigde Staten te zenden, en de plaatsing van de Beus naar Washington ter vervanging van van Houten die naar Brussel moet als Raad. Lunch met Willem Bylandt gedurende welke allerlei personeelskwesties besproken. 's Middags bespreking met Teppema die overleg pleegt met de Britsche en Amerikaansche regeeringen en Shaef over de bevoorrading van Nederland. De berichten uit Nederland zijn meer dan slecht.

10 Januari 1945. Een aantal brieven gedictieerd, gevolgd door Ministerraad. 's Middags bezoek van den res. Majoor Kwantes uit Parijs, die daar verdienstelijk ondergronds werk heeft gedaan, en in den laatsten tijd de verzameling op zich heeft genomen van in Frankrijk vertoevende Nederlanders die geschikt zijn tot dienstneming in de gewapende macht. Hierna kwam de vlieger Parmentier van de K.L.M., die mij mondeling op de hoogte bracht van de sfeer die geheerscht heeft tijdens de in November en December te Chicago gehouden conferentie voor de civiele luchtvaart.

11 Januari 1945. Rustige dag wat bezoekers betrof, zoodat ik veel achterstallige kleinigheden kon afdoen. De begroeting R.V.D. ingediend bij Financiën.

12 Januari 1945. Na eenige brieven te hebben gedictieerd bezocht ik Eden, die mij een nota overhandigde waarin hij had uiteen laten zetten wat Engeland voor ons kan doen ter uitrusting van die Nederlandsche troepen die bestemd zijn in Europa te blijven na den oorlog. Wij spraken nog even door, waarbij o.m. bleek dat Engeland geen haast heeft met het bevorderen van een „Western pact”. Bezoek aan van den Broek, die er niet goed uitziet maar zegt beterende te zijn. 's Middags Ministerraad.

13 Januari 1945. Bezoek van den Noor Hambro, president van het Storting, die een Nederlander noodig heeft om de plaats van wijlen Colijn in te nemen in het Supervisory Committee van den ook al aan bloedarmoede bezweken Volkenbond; daaraan knoopte zich vast een gesprek over Dumbarton Oaks, waarover onze ideeën goeddeels parallel loopen.

15 Januari 1945. Bespreking met Pallandt over de vervulling van den op te richten Gezantschapspost Manilla. Bezoek van een zekeren Heer van Vliet, die verwarde verhalen deed zonder slot of zin en eenige berichten bracht over de familie thuis; hij was 22 October uit Wassenaar vertrokken. 's Middags bezoek van Pater Dito, aan wien vergunning geweigerd is door het Opperbevel om naar Rome te gaan. Overigens leverde deze dag weinig bijzonders op; ik kon zonder onderbreking stukken afdoen en hield mij bezig met de beoordeeling van den onder de Duitschers te Brussel werkzaam gebleven Consul-Generaal te Brussel, Romburgh.

16 Januari 1945. Bespreking met van Roijen en Troostenburg de Bruyn, wat den laatste betreft naar aanleiding van Belgische pogingen om het Rijnverkeer van Zwitserland te bemachtigen ten behoeve van Antwerpen en Gent; wij zullen te Bern vragen dat minstens de helft voor Rotterdam en Amsterdam worde bestemd. Ministerraad. Vervolgens naar Gerbrandy, bij wien ik aantrof zekeren Frantzen, pas uit Roermond ontsnapt, die namens den Bisschop en andere autoriteiten aldaar kwam betoogen dat het noodig is de vrouwen en kinderen uit het nog door de Duitschers bezette deel van Limburg te evacueeren. Wij zullen zien wat hieraan kan worden gedaan.

17 Januari 1945. Bezoek van den Gezant van Australië, die kwam spreken over het voorzitterschap van de War Crimes Commission, een ambt dat Sir Cecil Hurst juist heeft neergelegd, terwijl diens opvolger Lord Finlay niet geschikt wordt geacht. Wij besloten dat ik eens zal informeerden of men den Amerikaan (waar vaart in zit) zou willen hebben, dan wel Lord Wright, die voor Australië optreedt en hooger in rang is dan Finlay. Langdurig bezoek van Boissevain die in bevrijd gebied is geweest, hetgeen hoogst nuttig is gebleken met het oog op de aanvaarding van zijn ambt te Parijs, waar hij hoofd wordt van de handelsafdeeling van het Gezantschap. Zijn mededeelingen wezen op moeilijkheden tusschen den economischen raad ingesteld door het Militair Gezag en de aankoop-organisatie aan welke hoofd de Gaay Fortman staat; hierover de Booy en van Lidth opgebeld, die samen moeten zorgen dat dit, zooals Gerbrandy het uitdrukt „gelijk gebreid” wordt. Kort bezoek van den uit Duitsche gijzeling ontsnapten Hofmaarschalk Laman Trip, die, naar Assen verbannen, daar twintig weken lang door de Duitschers vergeten was, doch tenslotte weer opgepakt. 's Middags op het Departement gewerkt.

18 Januari 1945. Bespreking met Boissevain ten verfolge op die van gisteren. Daarna kwam een Sergeant Schuilwerpe, afkomstig uit Kortgene, door de Duitschers ter dood veroordeeld doch ontsnapt, en drie jaar lang in Zwitserland schuil gebleven, die in den diplomatieken dienst wil. 's Middags kwam de Canadeesche Tijdelijk Zaakgelastigde mij een nota brengen houdende de Canadeesche opmerkingen omtrent Dumbarton Oaks. Hierna kwam Bech (Luxemburg) over hetzelfde onderwerp spreken; hij gaat morgen naar zijn land terug.

19 Januari 1945. Ministerieele Commissie-Oorlogvoering, welke vergadering in tegenstelling tot hetgeen meestal het geval is, weinig van belang opleverde. Bezoek van den Zweedschen Gezant, met als resultaat dat wij een additioneel crediet krijgen van 25 miljoen kronen; verder liep het gesprek over Dumbarton Oaks. Bezoek van Benton, een Amerikaansch Gezantschapsraad die vroeger in Den Haag was. Lunch met Castberg, een jaar geleden uit Noorwegen ontsnapt naar Zweden en daarvandaan kort geleden in Engeland aangekomen. Hij sprak voortdurend over zaken, en wel voornamelijk over Dumbarton Oaks, maar ik had geen neiging mij daar vandaag erg in te verdiepen.

20 Januari 1945. Ministerraad. Daarna nog eenig werk op het Departement gedaan.

22 Januari 1945. Bespreking met Michiels bij Gerbrandy die ons vertelde van zijn bespreking met Churchill op Zaterdag j.l., die gewijd was aan bespreking van de noodzakelijkheid, terstond den heerschen den nood in Nederland te lenigen, hetzij door Nederland militair te bevrijden, hetzij door massale evacuatie van de bevolking, hetzij door reliefzendingen, hetzij door een combinatie van deze middelen; hoofdzaak en noodig is: onmiddellijke hulp. Dit alles op den voet van ons memorandum van 13 dezer. Churchill toonde dit stuk goed te kennen, en zeer met Nederland mede te voelen, maar was weinig positief wat militaire hulp betreft terwijl hij de relief-kwestie ter bespreking overgelaten had aan Gerbrandy met zijn (Churchill's) medewerkers, hetgeen hedenmiddag zal geschieden. Ik bezocht Beelaerts om hem te vragen of hij lid zou willen worden van de commissie van toezicht van den Volkenbond.

23 Januari 1945. Michiels en ik bezochten Gerbrandy die ons vertelde gisteravond bezoek te hebben ontvangen van den Secretaris van Churchill, die mededeelde dat Churchill zeer onder den indruk is van den nood in Holland, en bezielde is door den wensch, ons volk te redden, dat hij nuttig acht(!) in West-Europa. Churchill schijnt het liefst te willen spoedige militaire bevrijding van Nederland, en strijdt daarover met wat hij noemt „de generaals”; mocht hij dit verliezen, dan is hij bereid relief te zenden. Ministerraad. M. en ik gingen naar Chatham House, waar ik een lezing hield voor een tweehonderdtal vogels van diverse pluimage over Dumbarton Oaks, onder voorzitterschap van Lord Astor, president van het Institute of International

Affairs. 's Middags op het Departement gewerkt en van Pallandt te hooren gekregen dat deze niet in aanmerking wil komen om als Consul-Generaal naar Britsch-Indië te gaan.

29 Januari 1945. Na van 24 Januari tot heden thuis te hebben moeten blijven wegens gevatte koude, heden voor het eerst weer naar Londen. Op het oogenblik waarop ik mijn kamer in Stratton House binnenkwam, weerklonk een daverende knal: een Duitse V-2 bom ontplofte, gelukkig op veiligen afstand. Na snel een aantal zaken te hebben afgedaan, deelgenomen aan de vergadering van de Commissie-Oorlogvoering, waarin de inmiddels uit Australië aangekomen van Mook mondeling verslag uitbracht van den toestand op het Oost-Aziatisch oorlogstoonel, en speciaal in de bevrijde stukken van Nederlandsch-Indië. Over het algemeen luidden zijn bevindingen gunstig, maar wij moeten zoo spoedig mogelijk zorgen voor eigen troepen. 's Middags eerst op het Departement gewerkt; vervolgens met Gerbrandy gesproken over de noodzakelijkheid dat de With binnen afzienbaren tijd naar Parijs kunne vertrekken.

30 Januari 1945. Tengevolge van zeer zwaren sneeuwval waren alle treinen te laat zoodat ik pas om elf uur op het Departement was. Ministerraad. Lunch met Kenneth Lee en Sir Findlater Stewart, in den loop waarvan ik gelegenheid had om eens te wijzen op de groote nadeelen die voor Nederland dreigden voort te vloeien uit de bureaucratistische wijze van werken der Departementen hier te lande. 's Middags bezoek van den Poolschen Gezant, die naar Holland wil om daar de Poolse troepen te bezoeken en de consulaire vertegenwoordiging van Polen te regelen ten bate van de Poolse mijnwerkers in Zuid-Limburg.

31 Januari 1945. Bezoek van den Heer van Langenhove, die mij een exemplaar kwam brengen van de geheel op ons model ingerichte Belgische nota over het Dumbarton Oaks plan. Verder sprak hij over Fransche plannen met betrekking tot den linker-Rijnoever, die nog vrij vaag zijn en ook de Ruhr omvatten. Daarna kwam de Amerikaansche Ambassadeur, die een uur lang bleef waarvan ik gebruik maakte om hem te doen begrijpen hoe wij betreuren dat het intergeallieerd raderwerk op het gebied van relief zoo verschrikkelijk langzaam loopt, in de hoop hem daarop vlam te doen vatten. Lunch bij den Noorschen Minister van Buitenlandsche Zaken en Mevrouw Lie, waar de Noorsche Koning. 's Middags bezoek van van Lennep; tenslotte van van Lidth om gedaan te krijgen dat de Geallieerden ons meer jassen en uniformen geven voor de Nederlanders die zij zelf opgeroepen willen zien voor militairen dienst, doch, eenmaal opgeroepen, wat kleeding betreft geheel in den steek laten.

Bijlage IV.

PRAKTIJKEN IN DEN VREEMDE VAN EEN AANTAL NEDERLANDSCHE UITGEWEKENEN WAARDOOR HARER MAJESTEIT'S GEZANTSCHAPPEN EN DE NEDERLANDSCHE CONSULATEN BIJ DE UITOEFENING VAN HUN BESCHERMINGSTAAK TOT OMZICHTIGHEID WERDEN GENOOPT

(Uittrekels uit gezantschaps- en consulaatsrapporten)

De uitgewekenen waarop deze uittrekels betrekking hebben, worden slechts met hun voorletter aangeduid

Uittreksel uit brief van den tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon van 5 November 1943, no. 4052/1658. Dossier AS/VI. 14 B.

..... De heer B..... maakt eigenlijk wel den indruk zich, indien eenigszins mogelijk, te willen onttrekken aan den dienstplicht.

Uittreksel uit brief van den tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon van 27 October 1943, no. 3940.

..... C. maakt den indruk, niet veel voor den militairen dienst te gevoelen, en heeft zoolang mogelijk halsstarrig volgehouden de Nederlandsche nationaliteit te bezitten, ofschoon verschillende aanwijzingen daartegen pleitten.....

Uittreksel uit klacht van den Heer H. Velthoen, nota ingediend te Praia das Macas, 19 October 1943, Dossier AS/VI. 14 B.

..... In het kamp te Miranda de Ebro stond S. (bl. 69 en 71) uiterst ongunstig bekend. Hij bekende openlijk, niet te willen vechten, en prefereerde, naar de Vereenigde Staten te gaan. Wegens homoseksuele uitspattingen en „straperlo” (zwarte handel) heeft hij ge-

ruimen tijd in de kampgevangenis gezeten. Voortdurend leende hij geld, dat practisch nooit werd terugbetaald. Hij is zeer egoïstisch en uiterst onbetrouwbaar. Tijdens de hongerstaking in Januari 1943 wist hij op slinksche wijze aan brood te komen, dat hij tegen fantastische prijzen doorverkocht. Via zijn familie te Madrid heeft hij contact gehad met de Duitsche vertegenwoordiging aldaar. Toen dit bekend werd, is hij van de Nederlandsche lijst geschrapt. In Madrid wordt hij niet door de Nederlanders ondersteund. Een visum is voor hem niet aangevraagd.

Rapport door vrijwilliger niet met name genoemd, gedagteekend 2 October 1943, nopens het Jamaica-convooi uit Vigo dd. 31 Augustus 1943 (dossier AS/VL.GA 12).

Met het Jamaica-convooi, dat 31 Augustus jl. uit Vigo is vertrokken, gingen ongeveer 8 personen mede, die of geen Nederlanders waren of waarvan niet vaststond dat zij de Nederlandsche nationaliteit bezaten. Hieronder bevonden zich o.a.

G.S..... die Fransch als zijn moedertaal spreekt en nauwelijks Nederlandsch. Hij hield echter stijf en strak vol, Hollander te zijn. Hij is voorloopig voor militairen dienst afgekeurd.

B..... die verschillende talen zeer vlot spreekt. Zijn Nederlandsch is met een licht accent. Hij heeft toegegeven, geen Nederlander te zijn en is afkomstig uit het grensgebied tusschen Roemenië en Rusland. In Nederland was hij privé-secretaris van een bekend politicus en schrijver (?). Zijn werkelijke achternaam is E.Z. Hij zegt, dienst te willen nemen in het Nederlandsche leger.

J.J..... spreekt Nederlandsch met een Duitsch accent en heeft toegegeven, apatride te zijn.

W.L..... spreekt ook met een Duitsch accent. Hij heeft toegegeven, apatride te zijn en I. te heeten.

F..... is de schoonzoon van J.G., een Nederlander boven militairen leeftijd, die ook met het Jamaica-convooi meegegaan is. Eerstgenoemde was echter apatride.

E.S..... heet in werkelijkheid W.L. en is apatride. Hij spreekt met een sterk Duitsch accent en heeft sinds 10 jaar in Holland gewoond, waar hij met een Nederlandsche vrouw getrouwd was. In het kamp Miranda is hij nooit als Nederlander erkend geweest.

Voor het vertrek van het convooi is het Engelsche consulaat te Madrid van een en ander op de hoogte gesteld en er zijn geen bezwaren geopperd. In de kringen van door het Roode Kruis ondersteunden, dus apatriden, Duitschers, enz. was het bekend dat niet-Nederlanders toch erkend konden worden. Zoo wist b.v. Dr. L., een apatride (Oostenrijker) die de Nederlandsche groep medisch verzorgde, hiervan en poogde zelf ook erkend te worden.

Uittreksel uit een rapport van den Heer F. M. Crince le Roy afgelegd ten overstaan van het Bureau Inlichtingen. Opgemaakt te Madrid, 3 Juni 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

..... E. (bl. 71) was een vluchteling, die bij zijn aankomst in Bern aan Generaal-Majoor van Tricht verklaarde, dat hij uit Holland kwam, lid was geweest van de S.A. maar daar nu spijt van had en dat hij nu naar Engeland wilde gaan teneinde voor zijn vaderland te strijden.....

.....Tijdens het verhoor dat volgde bleek dat D. geen Hollander was doch in Duitschen dienst stond en als zoodanig spionnage-diensten voor Duitschland verrichtte. Het zij hierbij opgemerkt, dat het buitengewoon eenvoudig was spionnen in Zwitserland binnen te smokkelen, daar dergelijke individuen zich slechts als vluchteling behoeften te laten arresteeren.

Uittreksel uit een rapport van den Heer F. J. Letschert afgelegd ten overstaan van het Bureau Inlichtingen. Opgemaakt te Lissabon, 9 Juni 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

.....Geval W. Deze persoon met veel geld uit Holland gekomen en op een manier waarover hij in het openbaar zoo luidruchtig sprak, dat er zelfs een stuk van in een Zwitsersche krant kwam en hierdoor zijn helpers in Holland in levensgevaar heeft gebracht, eischte dat hij financieel gelijkelijk zou worden behandeld. Op aandringen van Generaal A. G. van Tricht werd hij dan ook naar het kamp gestuurd.

Uittreksel uit een rapport van den Heer L. H. Boas te Praia das Maçães, 9 Juni 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

.....Vele uitzonderingen werden gemaakt ten aanzien van de plicht mede te werken aan het kamp. Allereerst werden de gehuwden vrijgesteld, waarvan velen jonge mannen waren, die toch zeker even-

eens hetzelfde minder aangename werk konden verrichten. Hetgeen echter vooral verbittering wekte was, dat lieden, die over geld beschikten of niet in het kamp kwamen, of er later uitgingen. Speciaal was men zeer verontwaardigd over het geval W., een jongeman die reeds zijn helpers bij zijn vlucht uit Holland in levensgevaar had gebracht door een ieder in Zwitserland te vertellen, hoe hij in een meubelwagen naar Zwitserland was gekomen, zoodat zelfs een journalist het verhaal te weten kwam en daarover later een artikel in een Zwitsersche krant schreef.

Rapport van den Heer L. H. Boas, opgemaakt te Lissabon op 22 Mei 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

Verklaring afgelegd door J. White en Scheltens, beiden cadetvaandrig, i.z. de Heeren B., de K. en K., thans vertoevende te Madrid.

B. Legaal uit Holland gekomen met zakenverlof voor 3 maanden voor een gewonen particulieren ansjovishandel. Uit ervaring is ons uit Zwitserland bekend, dat zakenverlof door de Duitschers alleen verstrekt wordt aan zeer belangrijke zakenlieden, terwijl het verlof zelden langer dan 1 week mocht duren.

Militaire rang: Sergeant-majoor-administrateur, in opleiding geweest op de K.M.A. voor Officier Militaire Administratie. Bij aankomst te Madrid verklaarde hij naar Holland terug te willen gaan. Toen hij vernam, dat de Nederlandsche militairen krijgsgevangen waren gemaakt, begon hij te twijfelen i.z. zijn terugkeer naar Holland. (Zijn vader had zich borg voor hem gesteld).

Sinds 10 Mei heeft hij zich ter beschikking van de Nederlandsche Regeering gesteld. Hij heeft den Consul-Generaal gevraagd om terugbetaling van alle onkosten door hem gemaakt sinds zijn overschrijding van de Spaansche grens, aangezien hij zich ter beschikking had gesteld van de Nederlandsche Regeering. Dit verzoek werd door den Consul toegestaan. Toen de Heer Ligthart, ambtenaar op het Consulaat, dat vernam, is laatstgenoemde naar den Consul gegaan met de mededeeling, dat hij dan eveneens terugbetaling van zijn onkosten eischte gemaakt na 1 April 1941, de datum waarop Ligthart zich ter beschikking had gesteld van de Nederlandsche Regeering, vertegenwoordigd in Zwitserland. Daarop heeft de Consul de toezegging aan B. weer ingetrokken. De indruk, die de Heeren Scheltens, White en Ligthart van B. hebben, is: *onbetrouwbaar*.

Merkwaardig was ook, dat B. zonder uitreisvisum van de Duitschers de Fransch-Spaansche grens heeft overschreden.

De K. heeft geweigerd te teekenen de verklaring, betreffende het vrijwillig dienstnemen bij de Nederlandsche strijdkrachten op Geallieerd gebied. Volgens zijn bewering was hij gekomen om verloofde in Amerika op te zoeken. Heeft na de capitulatie vrijwillig in Duitschland gewerkt. Is recalcitrant.

Vervolg van het rapport van den Heer L. H. Boas d.d. 22 Mei 1943.

K. Type: B. (bl. 71). Wegens diefstal of oplichting 2 jaar in Spaansche gevangenis gezeten. Volgens uitlating van den Heer van Panhuys is het een „vuile oplichter”. Is niet vrijgemaakt door de Legatie. Heeft zijn kleedinggeld ten bedrage van 1100 pesetas in 3 dagen opgemaakt. B. en K. gingen veel samen uit en werden druk gefuifd door Spanjaarden.

Uittreksel uit een rapport van den Heer J. B. Onnekind, opgemaakt te Madrid, 2 Februari 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

..... De gebroeders Z. Omstreeks eind Augustus 1942 door de Zwitsersche politie uit Zwitserland verwijderd.

Uittreksel uit een rapport van den Heer F. J. van Neer, opgemaakt te Lissabon, 8 Juni 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

..... Tegelijk met L. heeft aan de Gestapo geschreven zekere M., toen de Gestapo hem kwam halen, had hij echter zoo'n berouw (o.m. omdat zijn vader hem uit Nederland had geschreven, dat het een schandaal was), dat hij zich verborgen heeft gehouden in een der barakken en tenslotte niet is vertrokken .....

Uittreksel uit een rapport van den Heer W. K. Brederode, opgemaakt te Lissabon op 8 Juni 1943. Dossier AS/VL. GA 12.

..... Te Madrid zijn niet veel Nederlanders over, die het evacueeren waard zijn. De besten zijn L., die indertijd aan de Gestapo geschreven heeft, doch berouw heeft getoond; onder voorgeven van naar zijn tandarts te moeten is hij niet met ons medegekomen .....

De rest bestaat uit vrouwen en menschen, die er weinig voor voelen om mede te doen aan den oorlog.

Uittreksel uit een rapport van den Heer van Boeijen opgemaakt in samenwerking met den Heer Eyssen te Londen, Augustus 1943. Dossier AS/VL. GA 8.

..... 1. Door vluchtelingen zijn met doktoren en tandartsen afspraken gemaakt om hogere bedragen te declareren dan de behandeling in werkelijkheid kostte.

2. Bepaalde vluchtelingen hebben kledingrekeningen vervalscht of valsche rekeningen ingediend. De aldus vervalschte of valsche rekeningen zijn gehonoreerd. Terugvordering van het onjuist betaalde bedrag heeft niet steeds of niet immer ten volle plaats gevonden.

3. In meer dan één geval zijn de bedragen die voor de aanschaffing van bepaalde goederen waren verstrekt, voor dit doeleinde niet aangewend.

Meer dan één vluchteling heeft het hem toegekende kleedgeld verbrast of de aangekochte of verstrekte kleding te gelde gemaakt en werd daarna opnieuw in de kleeren gestoken .....

De vluchtelingen maakten blijkbaar afspraken met de winkeliers om geheel andere goederen (waaronder b.v. althans in één geval dure toiletartikelen) te leveren, dan was toegestaan. In denzelfden zin is echter ook met de hoteleigenaren gescharreld. Ook op deze rekeningen komen onkosten voor, die niet voor de vluchtelingen zijn gemaakt, welke vermoedelijk dienden om uitgaven te dekken, tot het doen waarvan geen toestemming was verleend.

Uittreksel uit een verslag, door den Heer J. L. A. M. van Alebeek uitgebracht te Lissabon, 6 Juni 1942. Dossier J.Z. (G.A.) 15.

..... M. (bericht uit Holland) theoretisch bekwaam officier, maar was in complot met de bedriegerijen van v. O..... over diens rang: deze beweerde n.l. officier te zijn en was slechts een sergeant-vlieger.

P. d. S. (Toulouse) helde zeer sterk over naar de Nationaal-Socialistische zijde; hij stond onder zeer grooten invloed van v. S. (een Nat. Soc., die vroeger bij het Nederlandsche Roode Kruis was en daar is ontslagen vanwege zijn politieke ideeën, maar toch deze naam gebruikte om Nederlanders naar Holland te brengen, wat zelden lukte; de Heer Sevenster heeft in het begin tegen dezen man gewaarschuwd).

Uittreksel uit een rapport van den Heer J. L. A. M. van Alebeek, opgesteld op verzoek van Minister P. A. Kerstens. Dossier J.Z. (G.A.) 15.

..... Deze inlichtingen bekam ik van een zekeren Dormans, die tezamen met deze jongens te Besançon in de gevangenis heeft gezeten en hen daar gekend heeft. Er zaten nog meer Nederlanders, doch Dormans kende die anderen niet of was hun namen vergeten.

Onder de vluchtelingen, die na 1 November 1941 in Toulouse aankwamen, bevonden zich ook Joden. Een van hen was Dr. S. P..... Hij werd aangesteld als medicus voor de Nederlandsche kolonie. Hij deserteerde zonder eenige voorkennis naar Zwitserland tezamen met Zr. S....., verpleegster, Dr. R..... en nog een anderen jood, in een periode, dat er zeer veel zieken in het Centrum waren. Het Centrum kwam toen zonder medische verzorging te staan: de beide medici en de verpleegster waren plotseling verdwenen. Dr. S.P. is door de Engelschen in Gibraltar van boord van de „Cabo de Buena Esperanza” gehaald en verblijft momenteel vermoedelijk in Engeland. Verder wil ik nog de aandacht vestigen op de volgende personen. Kapitein-waarnemer van de Generale Staf F.M. en sergeant-vlieger G. v. O..... Deze laatste gaf zich met medeweten en onder goedkeuring van den kapitein uit voor eerste luitenant-vlieger. Met vermelding van dezen valschen rang heeft hij zelfs zijn schuldbekentissen te Toulouse geteekend. Van O..... gedroeg zich brutaal en beschikte over een rijke fantasie, deed graag gewichtig en vooral geheimzinnig. Hij is eveneens door bemiddeling van Mevrouw Z. naar Frankrijk kunnen komen en had ongelukkigerwijze van haar ook het een en ander vernomen inzake organisaties en personen daarbij betrokken. Hij speculeerde met die wetenschap en ging zelfs zoover met te beweren, dat hij agent van de Secret Service was en een officieel nummer had. Van kapitein M. ging niets uit. Over het algemeen was het gedrag van de officieren onder ons zeer onhebbelijk. Slechts twee maakten hierop een gunstige uitzondering: de 1e luitenant A. S. uit Maastricht en de 2e luitenant C. de G.

Uittreksel uit een brief van de tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon d.d. 30 October 1943, No. 3964/1616. Dossier AS/VL. GA 4.

..... In het bijzonder heb ik met den Heer Harper nog besproken het op het ogenblik dringendste geval van den vluchteling H. S. D., die volgens mededeeling ontvangen van het B.I. als vrijwilliger in het Deutsche leger heeft gediend en zich op het oogenblik te Praia das Mações niet meer schikt naar de disciplinaire voorschriften .....

Uittreksel uit een brief van Hr. Ms. Gezant te Madrid d.d. 21 Juli 1943, No. 2130/356. Dossier AS/VL. GA 4.

..... Ik heb de eer Uwer Excellentie te berichten, dat het aantal ongunstige elementen onder de Nederlandsche uitgewekenen, die zich in Spanje in gevangenissen, concentratiekampen en hotels bevinden, den laatsten tijd toeneemt. Was het aantal oplichterijen, kleine diefstallen, vernielingen e.d. onder de conglomeraties van Nederlanders te Miranda en Madrid steeds vrij groot, den laatsten tijd hebben zich speciaal de politiek onbetrouwbare elementen gemanifesteerd.

Als voorbeelden van ongedisciplineerd gedrag moge ik Uwer Excellentie o.a. noemen bedreiging van den directeur der kanselarij, indien deze niet een gewischt geldbedrag zou uitbetalen; weigering zich in bepaald aangewezen kledingmagazijnen te kleeden onder het motief, dat de kwaliteit onvoldoende was; talrijke gevallen van oplichting door middel van het presentereen van verschillende rekeningen van hetzelfde artikel, vervalschen van kwitanties; afspraken met leveranciers om hogere rekeningen uit te schrijven en het verschil te deelen, dergelijke afspraken met diverse hotelhouders; verder het handeldrijven in ontvangen kleding, cigarettten e.d.; kleine diefstallen op het Gezantschap, zoodat de deuren van speciale sloten moesten worden voorzien; vernieling van meubilair, ook in de hotels. De klachten in de hotels zijn dan ook legio en het gemis aan houding en verantwoordelijkheidsgevoel bij velen is opvallend. Van Britsche zijde werd dezer dagen mijn aandacht gevestigd op het gevaar van het brengen van den communistischen groet in café's e.d. door uitgewekenen. Of hierbij Nederlanders waren betrokken is mij evenwel niet bekend. De politieke onbetrouwbaarheid komt vooral tot uiting in het zoeken van contact met de Deutsche autoriteiten te Madrid.

Reeds geruimen tijd geleden werd gerapporteerd, dat eenige Nederlanders te Miranda aan het Deutsche Consulaat-Generaal alhier hadden geschreven, teneinde naar Nederland te kunnen terugkeeren. Naar Jhr. van Panhuys bij zijn bezoeken te Miranda heeft kunnen constateeren, was deze ondoordachte stap vooral ingegeven door moedeloosheid na het lange wachten en gedeeltelijk ook in het voornemen om op de terugreis te ontsnappen en te trachten op een andere wijze Engeland te bereiken. De weinige personen, die zich hieraan hadden schuldig gemaakt, bleken daarvan veel berouw te hebben, hetgeen ook uit hun later gedrag is gebleken.

Evenwel bevindt zich sinds eenigen tijd een aantal Nederlanders te Madrid en Miranda wier gedrag in alle opzichten, doch vooral politiek, zeer te wenschen overlaat. Allen hebben zich op een of andere wijze met de Deutsche autoriteiten in verbinding gesteld, verschillenden zijn moreel gedepraveerd en maken zich bij voortduring aan diefstallen, oplichterij enz. schuldig. De diverse gevallen worden in de bijlage meer uitvoerig beschreven; gaarne zal ik van Uwe Excellentie vernemen, wat met deze en dergelijke individuen ware aan te vangen. Ik moge erop wijzen, dat hoewel enkelen hunner wellicht in staat zouden zijn, min of meer waardevolle inlichtingen te verstrekken, het wel niet steeds mogelijk zal blijken hen naar Engeland op transport te stellen.

Ter aanvulling van het rapport van den Heer de Bruyn Tengbergen, moge ik nog vermelden:

1. S. (bl. 67) stond bij zijn eerste verblijf te Madrid reeds onder sterke verdenking met de Duitschers te heulen en ontving diens gevolg geen onderstand meer. Hij wist evenwel langs particulieren weg, zij het met onderbrekingen, in zijn onderhoud te voorzien. Na zijn terugkeer uit Portugal is hij spoedig naar Miranda overgebracht, waar hij wegens homosexualiteit, bijna voortdurend opgesloten is geweest. Hij heeft zich aldaar wederom met de Deutsche Ambassade in verbinding gesteld. Hij bevindt zich nu op vrije voeten te Madrid en verklaart contact met de Duitschers te hebben gezocht uit wanhoop, wegens zijn moeilijke omstandigheden. Hij ontkent ten stelligste te Lissabon met de Duitschers in verbinding te hebben gestaan.

2. B. vertoefde eenige maanden te Miranda, waar hij wegens diefstallen, oplichting enz. een hoogst ongunstigen indruk maakte. Hij wendde zich eveneens tot de Deutsche autoriteiten, die zijn diensten hebben aangenomen en hem uit het kamp hebben bevrijd. Hij vertoefde toen korten tijd te S. Sebastian, waar hij zich o.a. als employé van het Consulaat-Generaal te Madrid uitgaf.

3. H. de J., B. de G. en C. v. G. Sedert eenige dagen te Miranda aangekomen, na een aantal maanden te Bordeaux bij den „Wachdienst Niedersachsen” te hebben gewerkt. De G. heeft militaire opleiding bij de S.S. in Polen ontvangen. De J. heeft vrijwillig in Deutschland gewerkt. Zij zijn gevluht uit angst voor een disciplinaire straf. In Miranda aangekomen, hebben zij zich terstond tot de Deutsche Ambassade gewend, met verzoek hen te helpen, daar zij bang waren, naar Engeland te worden gestuurd. Dit schrijven. als-

mede een ander dergelijk document is door de zorgen van den groepschef onderschept. Zij maken een onontwikkelde indruk. Ook deze lieden zullen vermoelijk over eenigen tijd worden vrijgelaten (zulks geschiedt tegenwoordig automatisch, dus zonder verzoek dezerzijds) en te Madrid aankomen. Het zou vermoedelijk wel mogelijk zijn hen naar Engeland te transporteren; anderzijds is hun belang wellicht te gering om hiervoor onkosten te maken.

Uittreksel uit een rapport van den Consul-Generaal te Madrid d.d. 17 Juli 1943, No. 2661/943. Dossier AS/VL. GA 4.

En me référant à mon Rapport No. 2660/943 j'ai l'honneur de communiquer à V.E. que parmi les hollandais qui se trouvent actuellement à Madrid il y a certains éléments assez douteux sur lesquels je me permets de Vous informer comme suit:

K. (P.L.): Il s'agit d'un sujet qui se trouve en Espagne, depuis l'année 1941, étant entré clandestinement. Il fut tout d'abord conduit au Camp de Concentration de Miranda de Ebro d'où il fut libéré par ce Consulat Général. Dès le début il s'est très mal conduit ayant eu des rencontres avec la Police en état d'ivresse; il a fait des dettes partout et sans se soucier des avertissements que je lui faisais il a parlé publiquement de politique ce qui est assez dangereux en Espagne depuis la guerre civile; comme conséquence de toutes ses irrégularités il a été emprisonné de nouveau, et s'agissant alors non seulement d'un réfugié qui est entré en Espagne dépourvu de documentation, mais d'un étranger qui a enfreint les lois espagnols il a été envoyé à la prison de Général Porlier à Madrid d'où malgré la peine que je me suis donné pour l'y faire sortir il y est resté jusqu'au mois d'Avril de cette année.

Ayant obtenu avec de grandes difficultés sa mise à ma disposition pour sa prochaine évacuation, le référé, une fois de plus malgré mes avertissements constants a fait de nouvelles dettes jouant aux jeux d'hasard dans les locaux défendus ce qui l'amena à être emprisonné de nouveau par la Police espagnole et je l'ai libéré une fois de plus.

Il y a quelques jours le référé m'a demandé la permission de se diriger à l'Ambassade de l'Allemagne soi-disant pour faire de l'espionnage. Ne me fiant en rien de K. et convaincu qu'il s'agissait d'une machination pour pouvoir se mettre en contact avec les autorités allemandes sans éveiller des soupçons je me suis nié carrément à accéder à sa pétition.

Comme il s'était dirigé à Mr. H., personne peu recommandable en certains points de vue dont les idées patriotiques n'admettent aucune doute, je l'ai fait accompagner par le référé d'abord à l'Ambassade de l'Allemagne puis au Consulat allemand où K. a déclaré vouloir collaborer avec eux ayant rempli alors des formulaires à cet effet.

La situation étant devenue complètement impossible et même dangereuse pour les autres réfugiés néerlandais vu que Mr. K. insistait à venir à toutes les heures au Consulat et de s'asseoir dans la salle d'attente écoutant les conversations des réfugiés, je me suis dirigé au Chef Supérieur de la Police avec lequel j'ai une certaine amitié en demandant la détention de K. jusqu'à ce qu'il aurait obtenu la documentation nécessaire pour sa sortie d'Espagne.

Pendant quelques jours il a été retenu à la Direction Générale de Sureté et selon on m'a informé confidentiellement il en est sorti grâce à l'intervention du Consulat allemand qui a donné la garantie qu'il serait évacué en quelques jours. Une fois libéré il a été transféré de l'hôtel où il se trouvait avant sa détention à un autre payé par le Consulat allemand.

Le dit K. a encore cherché du contact avec les hollandais et a essayé de persuader quelques uns à suivre son exemple.

J'ai l'avantage d'inclure à la présente une photocopie du formulaire rempli par K. et d'une déclaration faite par un ami de celui-ci.

K. est parti de Madrid à destination de la France le 19 juillet. Je suis convaincu qu'il a fait des communications aux allemands concernant l'évacuation des réfugiés.

M.: Ce sujet est arrivé en Espagne en même temps que le dit K. dont il était l'ami intime. Il a été de même interné à Miranda de Ebro puis libéré; il s'est aussi comporté très mal des le début, a fait des dettes et a commis des escroqueries. Avant voulu s'échapper clandestinement au Portugal il a été fait prisonnier, essayant d'obtenir sa liberté en dénonçant le Baron d'Aulnis de Bourouill et Droogleever Fortuyn qui se trouvaient encore à Madrid. Mais, comme il n'y avait pas de motifs pour les arrêter vu que les référés se sont toujours comportés correctement cette accusation n'a pas eu de conséquences.

Après il a été reconduit à Miranda de Ebro d'où il s'est mis en contact avec la Représentation allemande, je possède même une lettre dirigée à lui par l'Ambassade de l'Allemagne.

Ayant été libéré avec un groupe de ressortissants hollandais il est arrivé à Madrid ou il s'y trouve maintenant sous les auspices de ce Consulat Général.

Je veux de même signaler que, quoiqu'il mérite qu'on se désintéresse complètement de lui et qu'on ne lui apporte aucune aide, ceci causerait une mauvaise impression aux autorités espagnoles, ce qui pourrait retarder la mise en liberté et à ma disposition de beaucoup d'autres hollandais qui se trouvent soit à Miranda de Ebro, dans les prisons ou des résidences forcées.

M. a été en contact jusqu'au dernier moment avec K.: je suis persuadé que lui aussi n'a cessé de se relationner avec les allemands.

Dans mon opinion il serait plus prudent de l'évacuer via Portugal en Angleterre ou bien par Jamaïque et une fois arrivé là-bas l'interner dans un Camp de Concentration étant donné qu'à Madrid il peut toujours faciliter des informations aux allemands et en retournant en Hollande il est capable de dénoncer les familles de ceux qui se trouvent à Madrid.

Je Vous saurais gré de bien vouloir me donner des instructions concrètes à son égard.

S. (L.P.) (bl. 67 en 71). Le référé est arrivé en 1942 pourvu d'un visa de transit espagnol grâce à l'influence d'un soi-disant parent français, ami de l'ex-ministre des Affaires Etrangères en Espagne, Mr. Serrano Suner. Il s'est dirigé au Portugal d'où il a été expulsé par la Police Internationale pour délit de moeurs.

Le Baron Harinxma m'a fait savoir dans le temps que du point de vue politique on ne pouvait pas se fier de lui et par conséquent il ne fallait pas lui accorder le visa pour le Surinam ou Curaçao. J'ai eu l'espoir que les Autorités espagnoles le refouleraient mais il a été interné au Camp de Concentration de Miranda de Ebro d'où il a été libéré en même temps que M. Sa conduite a été réfutable à tel point que les autres hollandais n'ont pas voulu se relationner avec lui et il n'a pas été admis dans la petite commune hollandaise qui existait à Miranda de Ebro. A l'égal de Mr. M. j'ai de bons motifs pour supposer qu'il se trouve en relation avec les allemands et je les fais suivre à tous deux.

La présence de S. (bl. 67) parmi nos réfugiés étant un danger constant je prie V.E. de bien vouloir me donner des instructions concrètes à son sujet.

Van der W. (C.). Artiste de cirque, provenant de l'Italie il est arrivé en Espagne après l'invasion de la Hollande. Souffrant d'une hémoptysie avancée et déclaré inapte pour le service militaire il a continué son travail dans une Compagnie de cirque espagnole subvenant à ses propres besoins.

Plus tard il est tombé gravement malade de sa souffrance ce qui l'impossibilitait à cause de la contamination, à habiter dans un hôtel. C'est alors qu'avec de grandes difficultés on a obtenu pour lui une place à l'hôpital de la Municipalité de Madrid où il a été bien nourri et soigné, recevant en plus chaque mois une allocation de 200 pesetas pour ses petits frais.

Cependant ceci ne l'a pas empêché de se mettre également en relation avec les allemands qui se sont chargés de l'évacuer en Allemagne.

A. (E.), GH, ... v. d. B. (H. J.) En me référant à mon Rapport No. 2660/943 j'ai l'honneur de porter à Votre connaissance que j'ai interrogé les référés pour avoir une explication au sujet de leur conduite; ils m'ont déclaré qu'ils se sont enivrés ce qui leur a fait perdre la notion de l'heure et par conséquent ont raté le train. Je suis d'opinion que cette excuse n'est pas acceptable car les informations que j'ai eu d'autres parts me semblent plus véridiques étant donné que quelques heures avant le départ du train ils avaient déjà donné leurs passeports à un autre réfugié en déclarant qu'ils n'allaient pas faire partie du convoi pour lequel ils étaient destinés et que d'ailleurs ils ne désiraient pas se rendre en Angleterre.

Leur conduite au Camp de Concentration de Miranda de Ebro a été lamentable; d'après les informations que j'ai reçues ils étaient mêlés dans l'affaire d'un vol d'importance fait à un autre ressortissant néerlandais.

Hier ils m'ont manifesté leur désir de partir au plus tôt possible pour le Portugal et m'ont demandé de leur rendre leurs passeports à ce dont je me suis nié craignant qu'ils en fassent un tout autre emploi.

Je suis en train d'obtenir plus d'information avant les évacués.

P. (C. I.): Le référé a été envoyé entre temps au Portugal (le 17 juillet) et quoique en principe il a mal agi j'estime qu'il ne s'agit

pas là d'une très grave faute, sinon qu'il n'a pas su maîtriser ses nerfs en se décidant à partir avec ce convoi composé de beaucoup d'israélites avec lesquelles il avait eu quelques querelles. Comme je ne connais rien de reprochable dans sa conduite passée hors de cet incident, je crois qu'une fois arrivé en Angleterre et incorporé il se comportera comme il faut.

Résumé: J'estime mon devoir d'informer V.E. sur la qualité des hollandais qui dernièrement ont passé la frontière clandestinement. Comme premier exemple, parmi les nouveaux arrivés à Miranda de Ebro j'ai pu intercepter une lettre de trois d'entre eux dirigée à l'Ambassade de l'Allemagne; je Vous enverrai sous peu une photocopie de cette lettre.

Les hollandais qui arrivent de la Suisse quoique se sont des personnes qui ont une bonne disposition pour servir à la Patrie, ont l'idée préconçue qu'ils ne sont pas aidés par leurs Représentations à l'Étranger et qu'ils ont été retenus en Suisse par la volonté et mauvaise foi des Autorités hollandaises ce qui fait qu'ils arrivent en Espagne persistant dans cette même idée et en plus avec des exigences qui n'en finissent pas. Ils se plaignent à tort et à travers de la nourriture, de la défectuosité de leurs vestiaires, etc.....

Une fois qu'ils voient que leur départ se retarde plus qu'ils ne l'avaient supposé ils s'en prennent à la Légation des Pays-Bas et au Consulat Général en émettant toute sorte de recriminations. On a beau leur parler pour leur montrer les difficultés qu'il faut surmonter pour obtenir leur sortie d'Espagne, ils n'entendent pas raison ayant l'idée fixe qu'ils se trouvent dans un pays neutre, plutôt ami des Alliés. On peut aisément se rendre compte que se sont des personnes qui ne s'aviennent à rien et qui feront des difficultés partout jusqu'à ce qu'ils arrivent à leur destination .....

Uittreksel uit een brief van den Heer van Boeijen d.d. 30 Juli 1943, No. Kab/D. II No. 782. Dossier AS/VL. GA 4.

S. (bl. 67). Deze man, die zedelijk niet hoogstaand schijnt te zijn, heeft gedurende zijn verblijf te Madrid gelegenheid gehad regelmatig heen en weer naar Parijs en onbezet Frankrijk te reizen. Het schijnt wel vast te staan, dat hij verbindings onderhoudt met de Duitschers. Hij schijnt echter niet voldoende intelligent te zijn om geheim werk voor hen te verrichten. Blijkbaar beschikt betrokkene over inkomsten en het komt mij voor, dat het moeilijk zal zijn hem uit Spanje te doen verdwijnen, doch wellicht is Uwer Excellentie een middel bekend om dit wel te bereiken. Ondersteuning krijgt hij onzerzijds niet .....

Uittreksel uit een rapport van den Heer F. J. N. Spook d.d. 4 Juni 1943. Dossier J.Z. GA 15.

..... Geval B. B. was, als zoovelen, clandestien in Zwitserland gekomen en gaf zich tegenover den Nederlandschen militairen attaché, Generaal-Majoor van Tricht, uit als officier. De Generaal-Majoor van Tricht heeft dit *zonder eenig onderzoek* geaccepteerd. B. was inderdaad *geen* officier en genoot nu door zijn fraude wederrechtelijk het salaris dat in Zwitserland aan officieren door de legatie werd uitbetaald .....

..... Geval E.-V. Beiden waren clandestien in Zwitserland gekomen en genoten bescherming en onderhoud van de Nederlandsche legatie te Bern.

De Heer E. maakte al in het begin op zijn omgeving een buitengewoon verdachten indruk, o.a. door het verzamelen van foto's van alle clandestiene Nederlanders, waarmede hij in contact kwam, onder het mom van „souvenir". Op een gegeven oogenblik bleek inderdaad, dat E. (bl. 67) was teruggegaan naar *Holland of Duitschland*, en het vermoeden rees, dat men hier inderdaad met een spion te doen had .....

..... Hiermede niet tevreden heeft inspecteur Demierre dezen E. in Genève onderworpen aan een zeer grondig onderzoek waarvan het resultaat was, dat E. een door ondergeteekende persoonlijk gelezen verklaring ondertekende, waarin hij toegaf:

1. een opleiding in Zuid-Duitschland gevolgd te hebben bij de Duitse S.S. Benevens een spionage-cursus;
2. dat hij was *uitgezonden* door de S.S. naar Zwitserland om te weten te komen welke Hollanders daar clandestien waren.
3. dat hij moest ontdekken, op welke manier deze Hollanders werden doorgestuurd naar hun oorlogsbestemming.

E. werd wegens spionage door de Zwitsers veroordeeld en hing zich enkele maanden later in zijn cel op .....

Uittreksel uit een ongedateerde verklaring, afgelegd door den hierboven genoemden vaandrig Spook. Dossier J.Z. GA 15.

..... De druppel, die den emmer deed overloopen, is geweest het geval D., een genaturaliseerde Duitse Jood, die zich volgens zijn reisgenoot E. W. zeer pro-Nazi uitliet.

Uittreksel uit een rapport van den Heer F. Letschert, d.d. 10 Juni 1943, afgelegd ten overstaan van het Bureau Inlichtingen. Dossier J.Z. GA 15.

..... en dat Frits Z. het vertrouwen, dat de Generaal in dezen had gesteld, beschaamd had .....

..... In Madrid had ondergeteekende een onderhoud met den Heer F. Z., waarin deze toegaf fouten te hebben gemaakt.

Uittreksel uit een brief van Hr. Ms. Gezant te Bern d.d. 6 Juli 1943, No. 3886/533. Dossier J.Z. GA 15.

..... Met verwijzing naar mijn schrijven van 20 Juni j.l. No. 3605/484, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat E. (zie bl. 68) na een langdurig verhoor door de Zwitsersche politie door de mand is gevallen en een verklaring heeft afgelegd, dat hij beide malen naar Zwitserland is gestuurd door Duitse instanties om hier te spionneeren onder de Nederlandsche vluchtelingen. Hij beweert daarover in Holland rapport te hebben uitgebracht.

Ook naar het oordeel van de politie is E. een fantast en liegt hij zoo, dat men, niettegenstaande zijn bekentenis, niet goed weet, wat men aan hem heeft. Hij blijft natuurlijk opgesloten. ....

Uittreksel uit een ongedateerde verklaring van een niet met name genoemden Engelandvaarder nopens H. Dossier J.Z. GA 15.

..... Deze man is hoogstwaarschijnlijk dezelfde persoon die Zwitserland binnenkwam en die bij het verhoor een meer onjuist verhaal vertelde. Hij vertelde dat hij in Moulis door de Duitschers gearresteerd werd en overgebracht werd naar de gevangenis te Besançon. Uit de gevangenis zou hij ontsnapt zijn (op zich zelf zeer ongelooftwaardig). Bij ondervraging door Demierre kwam deze tot de conclusie dat deze man een Duitse agent was en bepaald met verkeerde bedoelingen naar Zwitserland kwam ..... o.a. viel verdenking op de M. (anderen worden ook verdacht hierin een rol te spelen). Demierre heeft daarop huiszoeking gehouden in het pension van de M. en heeft daar bewijzen gevonden waaruit duidelijk de M.'s schuld bleek. Hierna is deze de M. over de grens gezet. Bij het onderzoek is komen vast te staan dat een zekere B. en een zekere de M. in het complot betrokken waren. Indien deze lieden gestraft zijn hebben zij de straf verdiend want zij hebben op de meest ernstige wijze afbreuk gedaan aan den goeden naam, dien de Nederlanders in het buitenland en meer in het bijzonder in Zwitserland hadden, bovendien zijn zulke en dergelijke misdragingen aanleiding geweest de voor de Nederlanders zoo gunstige toestanden aldaar aanzienlijk te verscherpen .....

..... In Perpignan heeft C. met eenige anderen een zak aardappels uit de keuken van het tehuis gestolen en de inhoud daarvan gotten. Dit werd zeer veroordeeld, aangezien hij hierdoor het toch al zoo kleine rantsoen van de anderen nog verminderde en de gemeenschap daarmede ernstig benadeelde.

Rapport van den Heer Arendsen de Wolff nopens de M. Dossier J.Z. GA 15.

Uit de verschillende gegevens is komen vast te staan dat deze persoon een alleszins lichtzinnig karakter had, die schijnbaar wel met goede bedoelingen naar Zwitserland gekomen was, die echter door zijn wangedrag en zijn talloze verkeerde handelingen geen blijk gaf werkelijk voor de interessen der Nederlandsche zaak te willen opkomen.

De indruk, dat hij van zeer onverschilligen aard was en van geen verantwoordelijkheidsgevoel blijk gaf is door verschillende in Engeland aanwezige personen die hem kenden bevestigd.

Dr. Gunning, Directeur van een instituut te Versoix, een Nederlander, genaturaliseerd Zwitser, heeft zich als volgt over hem uitgelaten: de man is misschien geen kwaad karakter, hij heeft echter dusdanig de best uitgehangen dat men hem gearresteerd heeft, en ik kan die arrestatie slechts goedkeuren.

Hij kwam in Zwitserland en heeft zich volgens zijn eigen mededeelingen op het Gezantschap gemeld waar men hem vertelde hem niet te kunnen helpen en hem heeft weggestuurd met Frs. 100,-. Hij is toen door Zwitserland gaan zwerven, heeft zeer veel geld uitgegeven en heeft overal geld geleend. Hij schijnt zeer ijdel te zijn, hij heeft n.l. visitekaartjes laten drukken voorzien van een kroontje

met Baron de M. In kroegen en bars stond hij bekend als „de Baron”.

Toen zijn geld op was en crediet niet meer verstrekt werd is hij gewapend met pistool en patronen in gezelschap van R. naar onbezet Frankrijk vertrokken. Hij is daar gearresteerd (hoogstwaarschijnlijk door eigen schuld). Door bemiddeling van zijn zuster, die in Zwitserland verblijf hield heeft een Fransche advocaat hem uit de gevangenis kunnen halen. Hij is daarna in een kamp in Frankrijk terecht gekomen. In gezelschap van P. en diens verloofde alsmede van R. is hij na eenigen tijd teruggekeerd naar Zwitserland. Hij heeft opnieuw overal geld geleend en had schulden bij zeer veel personen. Om schijnbaar een beteren indruk te maken en gemakkelijker crediet te krijgen heeft hij van P. kleeding geleend die hij betaald heeft met Frs. 6,—, tenminste dat is het bedrag dat hij P. gaf zeggende, dat is alles wat ik heb kunnen krijgen. De rest van het geld was in den tusschentijd reeds uitgegeven. Hij is na eenigen tijd in het kamp te Locarno terecht gekomen. Na het appèl is hij daaruit gebroken en is gepakt. Hij heeft daarvoor 14 dagen gevangenisstraf te Witzwill gekregen.

Eenigen tijd later is hij met anderen vertrokken naar Engeland. Een visum werd hem evenals enkelen anderen echter door den Spaanschen Consul geweigerd. Daarna woonde hij nog eenigen tijd in de stad Genève. Hij heeft later in Frankrijk verteld dat hij betrokken was bij een „blackmail” affaire en heeft zich minderwaardig uitgelaten over de Zwitsersche politie. Hij vertelde, dat hij over de grens was gezet naar bezet Frankrijk; over mishandeling werd door hem niet gesproken.

De M..... heeft zijn eerwoord aan de Zwitsersche autoriteiten gegeven en gebroken, door clandestien zonder de autoriteiten hiervan op de hoogte te stellen de grens te overschrijden naar Frankrijk. Na zijn terugkomst in Zwitserland (de expeditie was schijnbaar op niets uitgelopen) heeft deze man opnieuw zich slecht gedragen en is toen eindelijk gearresteerd.

Uittreksel uit een brief van den Consul-Generaal der Nederlanden te Stockholm d.d. 28 September 1942, No. M.I. 2074/554. Dossier AS/VL. GA 14B.

Over het algemeen genomen, is het zedelijk gehalte van de sedert het voorjaar alhier aangekomen aspirant-vrijwilligers er in vergelijking met de groep, die hier in het tijdvak 1940/41 was, niet op vooruit gegaan.

Mijne meening hieromtrent wordt bevestigd, nu ik gelegenheid had de ervaringen, die ik met een twintigtal hunner heb opgedaan, nauwkeurig te toetsen. Uit het contact, dat ik met deze aspirant-vrijwilligers gedurende hun verblijf van meestal eenige maanden had, in afwachting van hun vertrek naar Engeland, was in verschillende gevallen van patriotisch idealisme niets te bespeuren. De drijfveer van hun vertrek uit Nederland, respectievelijk van hun komst naar Zweden, was gewoonlijk zucht naar avontuur, of wel materialistische overwegingen, nu het leven onder de Deutsche bezetting steeds armoediger en drukender wordt. Ook liggen vermoedens voor de hand van vrees voor bestraffing van burgerlijke overtredingen of delicten in Nederland, welke met sabotage of andere politieke handelingen niets gemeen hebben.

Aangezien de aspirant-vrijwilligers alhier, welke voor 98 % bestaan uit deserteurs van vaartuigen en gewoonlijk, met behulp van het Consulaat-Generaal, slechts door ontduiking der internationale wetten (dus ook in strijd met de Zweedse wetten) aan den greep van den vijand onttrokken kunnen worden, is het vaak onmogelijk terstond eenigen indruk over de personen in quaestie te verkrijgen, temeer waar het eerste contact met hen veelal telefonisch geschiedt.

Vervolgbrief

..... Ten vervolge op mijn schrijven dd. 28 dezer, No. M.I. 2074/554, heb ik thans de eer U Hoogedelgestrenge een overzicht te geven van het gedrag, of liever gezegd, van het wangedrag, van sommige aspirant-vrijwilligers.

De ongunstigste onder hen was A. O..... wiens gedragingen mij aanleiding hebben gegeven U Hoogedelgestrenge voor te stellen hem van de lijst van adspirant-vrijwilligers te schrappen.

Blijkens mededeeling van het gemeentebestuur van Leeuwarden dd. 18 dezer, heeft O..... het volgende strafregister:

Kinderrechter Leeuwarden 6 October 1925 (O..... was toen 11 jaar oud) diefstal, 6 maanden tucht-schoolstraf; onder toezicht 1 jaar; einde proeftijd 21 October 1928 (voorwaardelijk).

Politie-rechter Amsterdam 7 October 1936: diefstal 2 maal, 4 maanden gevangenisstraf, voorwaardelijk, proeftijd 2 jaar, bijzonder voorwaardelijk onder toezicht van het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering. Bij Beschikking van den Politie-rechter te Am-

sterdam dd. 2 Februari 1938, tenuitvoerlegging gelast van gemelde straf, wegens overtreding der algemeene voorwaarden.

Politie-rechter Amsterdam 10 December 1937: diefstal in vereeniging, 2 maanden gevangenisstraf, onvoorwaardelijk. Arr. Rechtbank Amsterdam 23 Juli 1940: diefstal door 2 of meer personen, door middel van verbreking en inklimming, 1 jaar en 6 maanden gevangenisstraf, onvoorwaardelijk, na aftrek preventieve hechtenis.

P. v. B..... No. 104. Is reeds in Engeland. Hij was O..... bij diverse diefstallen in Duitsland en in Zweden behulpzaam, door b.v. het gestolene snel uit de gevaarlijke zones weg te werken, waarvoor hij van O..... de helft als belooning van de opbrengst kreeg. Van B..... praat als Brugman en weet door zijn gezwets de meest critisch aangelegde personen toch voor zich te winnen of wel door eene spontane aanklacht van derden, a priori de sympathie of geloofwaardigheid aan zijn eigen persoon — zelfs van deskundigen op crimineel gebied — te verwerven. Zijn verhalen dienen met groote reserve aanvaard te worden. Toch is en blijft hij een handige en bruikbare kerel, die in de juiste omgeving nuttig werk verrichten kan voor een goede zaak.

B. S....., No. 90. Is volgens zijn zeggen te München en te Berchtesgaden in een soort SS opleiding geweest. Op hem valt ernstige verdenking Kr. 50,— te hebben gestolen van een Jugoslaaf, met wien hij hier op een boerderij werkte.

P. P..... No. 92, wiens moeder eene Deutsche en wiens vader (overleden) een Joodsch Nederlander was, heeft een schilderij en 2 schetsen gestolen op de gemeubileerde gehuurde kamer van het meisje van B..... Ook P..... is bij de SS in de leer geweest. Hij vindt zichzelf zeer belangrijk, P..... verliet uit eigen beweging zijn werk, met achterlating van een schuld voor genoten maaltijden van bijna Kr. 200,—.

P. K..... No. 95 neemt graag zijn mond vol met groote woorden om te trachten anderen daarmede te imponeeren en zijn eigen levensomstandigheden zooveel mogelijk te verbeteren en erkent daarmede veel bereikt te hebben.

B..... No. 96 is 18 jaar oud, heeft tezamen met K..... op het Consulaat-Generaal een hemd gestolen. K..... was aanvankelijk zeer verontwaardigd over deze beschuldiging, maar werd uiteindelijk door mij tot een bekentenis gebracht.

J. B..... No. 99 en J. V..... No. 100 zijn als werkkrachten in het houthakken niet veel waard. Wel hebben zij hoogen dunk van zichzelf.

Uittreksel uit een brief van Hr. Ms. Gezant te Madrid dd. 26 October 1943, No. 3258/561. Dossier AS/VL 14c 1.

..... De mededeelingen omtrent de G....., van G..... en de J..... te Miranda waren gebaseerd op brieven van den toenmaligen groepschef te Miranda aan den Heer van Panhuys. Later zijn hierop nog rapporten gevolgd, vergezeld van uitgebreide verklaringen der betrokkenen, die twijfel deden rijzen aangaande de onbetrouwbaarheid van de J..... en van E..... Beiden zijn, nadat hun vrijlating te Miranda (automatisch) na een zekeren tijd was verkregen, met een groep Nederlanders te Madrid aangekomen. Beiden hebben een schriftelijke verklaring afgelegd, dat zij zich te Madrid volledig ter beschikking van de Nederlandsche autoriteiten zullen stellen en opgegeven orders zullen uitvoeren. Hier zijn zij aanvankelijk, na een verhoor, in een pension gescheiden van de andere Nederlanders ondergebracht. Er bestonden geen voldoende redenen hen geheel aan hun lot over te laten, waardoor zij vermoedelijk terstond in Deutsche handen of in de gevangenis zouden terecht komen. Zoolang hiertoe nog gelegenheid bestond (vóór het ontvangen van de desbetreffende instructies) zijn zij nagegaan en tot dusver is niets tegen hen gebleken, met name geen contact met de Deutsche autoriteiten.

Zij zijn sindsdien nog enkele malen verhoord; hoewel met name de J..... enkele malen op tegenspraak is betrapt, zijn zij niet over één kam te scheren met de G....., die volbloed Nazi is en inmiddels is weggehaald.

De door den Heer Scholvink opgemaakte weergave dezer verhoren zal Uwer Excellentie zoo spoedig mogelijk worden toegezonden ten behoeve van Haar Ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken. Ten gevolge van gemis aan personeel ondergaat dergelijke tijdroovende arbeid uiteraard vertragingen.....

Uittreksel uit een brief van den Heer van Boeijen dd. 14 September. Dossier Va/Zwe/Pers. No. 8030. Dossier AS/VL. 14c 1.

..... Met het Jamaica-convooi zouden geweigerd hebben mede te gaan de Heer en Mevrouw G..... G..... bezit zoowel de

Nederlandsche als de Engelsche nationaliteit en heeft gedreigd naar Nederland terug te keeren.

Uittreksel uit een rapport, uitgebracht inzake de deelnemers aan het Curaçao-convooi, door den C.G. te Madrid. Dossier AS/VL 14c 1.

..... B. (E. A.)..... Een slordige, zedelijk niet onberispelijk levende figuur, die niet heelemaal oprecht is, slungelachtig, wel betrouwbaar, vrij intelligent en zal een hem opgedragen taak zeer zeker wel naar behooren kunnen verrichten.

O. (J. B.)..... Was rechercheur van politie, is door zijn verblijf in Zwitserland enorm over het paard getild, zeer ingebeeld, gedraagt zich onaangenaam jegens de Nederlandsche autoriteiten, heeft de mentaliteit van een revolutionnair Communist, is niet eerlijk op financieel gebied, is zeer ongedisciplineerd, een openlijke onruststoker. Lijkt noch intelligent, noch capabel. Verwezen wordt naar een afzonderlijk rapport inzake v. V.....

Van R. (V. J. W.)..... De grootste voorzichtigheid dient met hem betracht te worden, omdat hij door zijn intelligentie oogenblikkelijk misbruik zal maken van de bevoegdheden waarover hij de beschikking kan verkrijgen .....

Uittreksel uit een rapprt van den Consul-Generaal te Madrid dd. 22 Februari 1943, inzake enkele personen, welke met het S.S. „Marques de Comillas” op 19 Februari 1943 van Vigo zijn vertrokken.

Lizzy W....., houdster van het Vichy-paspoort No. 318, schijnt geen dochter te zijn van het echtpaar W....., doch een Weensche vluchteling, die zij hebben medegenomen, en die zij op de een of andere wijze een Vichy-paspoort hebben bezorgd. De familie W..... heeft mij hiervan *niet* in kennis gesteld, doch dit is mij eerst na het vertrek van de boot ter oore gekomen.

H.G..... schijnt in Madrid tegen mijn voorschriften in gehandeld te hebben, en sieraden der andere vluchtelingen met woekerwinsten te hebben verhandeld.

P.C..... heeft in Madrid zwarten handel gedreven in deviezen, goud en juweelen. Naar alle waarschijnlijkheid heeft hij zich in Vigo ingescheept, clandestien waarden met zich medevoerende. C. reist in gezelschap van zijn vrouw F.C. en van zijn stiefdochter H.v.D. Vermoedelijk zullen deze dames ook medegesmokkelde deviezen enz. bij zich hebben.

L.P..... heeft zich doen kennen als een sluw en slinksch iemand, wien geen groot vertrouwen geschonken kan worden.

C.—L. (B.)..... geeft voor van Nederlandsche nationaliteit te zijn, hetgeen echter onderzocht dient te worden, daar zij goed Poolsch spreekt en zich bij voorkeur van de Fransche taal bedient.

K. (N.)..... heeft vrij veel brieven ontvangen uit Nederland, of in de Duitsche taal met onderteekening „mit Deutschem Gruss”, of in het Nederlandsch met „Houzee”. Uit deze brieven blijkt dat hij aangetrouwde familie heeft aan het Oostfront en Nederlandsche familie die bij de N.S.B. is. Hij verklaart dit als censuur-misleiding, heeft overigens geen ongunstigen indruk gemaakt.

C. (E.)....., reist in gezelschap van zijn vrouw J..... en zijn zuster J..... Hij is vermoedelijk in het bezit van ongeoorloofd medegenomen deviezen, goud en juweelen. Zij hebben zich in Frankrijk en wel in Perpignan verdienstelijk gemaakt door vele Nederlanders financieel te steunen. Hij schijnt in Frankrijk een groote oorlogswinst te hebben gemaakt met handel in diamanten.

P.F. (C.)..... P. (M.)..... en P. (C.)..... schijnen in het ongeoorloofde bezit te zijn van Zw. Fr. 2.000.—. Het is twijfelachtig of zij de Nederlandsche nationaliteit bezitten. Zij maken overigens geen ongunstigen indruk.

F. (J.)....., heet eigenlijk Jacob F..... en is aanzienlijk jonger dan zijn paspoort aangeeft. Hij schijnt in Frankrijk samengewerkt te hebben met de Vichy-politie, en heeft Nederlandsche onderdanen op deze wijze doen arresteren, althans last berokkend. Hij is in het bezit van deviezen, juweelen en andere waarde-artikelen. Deze schijnen door hem ongeoorloofd te zijn medegenomen.

W. (H.)..... W.K. (M.)..... en W.E..... hebben op grooten schaal kort voor hun vertrek dollars opgekocht en Ponden sterling aangeboden, uiteraard op de zwarte markt. Zonder twijfel zullen zij een belangrijk bedrag aan deviezen hebben medegenomen.

K. (D.)..... K. (P.) en K.H. (M.)..... hebben in Madrid op zeer groote schaal zwarten handel gedreven in deviezen, sieraden, juweelen, levensmiddelen enz. Hij schijnt een groot bedrag aan deviezen te hebben medegesmokkeld.

M. (S.A.) en M.v.D. (E.J.M.)..... hebben op groote schaal zwarten handel gedreven in deviezen, goud en juweelen, en schijnen ook deviezen bij zich te hebben. Hij heeft samengewerkt met P.K..... in het pogen tot omkoopning van Spaansche autoriteiten.

S. (M.)..... is vermoedelijk in het bezit van een vrij groot bedrag aan deviezen, lijkt niet bijzondere betrouwbaar.

C. (S.A.) en C. (S.E.)..... vermoedelijk in het bezit van een vrij groot bedrag aan deviezen. Hebben zich in Frankrijk den naam verworven van beroepsuitbuiters.

De M....., L..... en de M.—D. (F.)..... zijn vermoedelijk in het bezit van ongeoorloofd medegenomen deviezen. Maken een ongunstigen indruk.

B. (E.) en B.—v.d.P. (P.). Hij is vermoedelijk in het bezit van niet-aangegeven deviezen. Schijnt in Nederland moreel zeer ongunstig bekend te staan. Volgens mededeelingen van stadgenooten zou hij een souteursrol gespeeld hebben. De geschiedenis van zijn vlucht uit Nederland is vrij duister.

Dossier AS/VL. GA 14h.

Uit de telegrafische rapportage — briefwisseling met Zwitserland is onmogelijk — van Hr. Ms. Gezant te Bern valt het volgende overzicht te maken.

Algemeen.

Er zijn meerdere gevallen van zwarten handel en van clandestienen verkoop van diamanten, welke tot politie-onderzoek leidden. In de kampen komen vele gevallen van verduistering voor van uitrusting, stukken, dekens, etc.; pogingen om het Gezantschap te bedriegen zijn legio, terwijl zeer vaak valsche verklaringen daartoe worden afgelegd. Een groot deel der vluchtelingen geeft blijk van moreel verval, terwijl talloze gevallen van arbeidsschuweid zijn waargenomen.

Deze ondeugden zijn zoo algemeen verbreid dat het noemen van namen zijn beteekenis verliest.

Bijzondere gevallen.

Uit den dienst der S.S. van de N.S.B. kwamen onder de uitgewekenen uit Nederland aan: B. C. S., A. en M. Een aantal gevallen zijn nog in onderzoek.

G..... was volslagen onbetrouwbaar en pleegde zelfmoord in de gevangenis.

A..... heeft zich schuldig gemaakt aan oplichting en flesschen-trekkerij.

De M. (bl. 72) ..... heeft zich schuldig gemaakt aan diefstal van goederen toebehoorend aan zijn gastheer.

Uittreksel uit een brief van den Consul-Generaal der Nederlanden te Stockholm dd. 22 October 1943, No. M.I. 2315/697. Dossier AS/VL. GA 14 h.

..... Gymnasiëk en zwelessen werden gesaboteerd, een spaarpot voor vrijwillige kleine bijdragen van bezoekers aan het clublokaal werd voortdurend opengebrouwen en gelegegd, de voetbalschoenen van de Hollandsche Club in een pandjeshuis gebracht, één Hollandsche borrel in het clublokaal resulteerde in een stukgeslagen spiegelruit in één der hoofdstraten, opzettelijke verwisseling van kleeven kwam voor in het gratis ter beschikking gestelde zwembad. In het kort de lediggang was fnuikend, zoodat doelbewust naar werkzaamheden moest worden omgezien.....

Aangezien het clublokaal opgeheven werd in 1941, is gedurende het Kerst-seizoen 1942/43 een extra localiteit gehuurd als pied à terre voor een aantal hier vacantiehoudende tewerkgestelde aspirant-vrijwilligers. Ook bij die gelegenheid bleek weer hoezeer de goede verwachtingen beschaamd werden. Een wijdingsavond, voorgegaan door een geestelijke, gevolgd door tractatie en toespraak door den toenmaligen Gezant/Zaakgelastigde, alsmede een bijzondere filmvoorstelling voor deze heeren, bleek slechts de belangstelling te genieten van 80 % van het groepje, ofschoon bijzonder verlof voor hen aangevraagd moest worden bij de Zweedsche autoriteiten, opdat zij allen aanwezig konden zijn.

Aan allen, ook aan degenen die niet in Stockholm waren, werden met St. Nicolaas, alsook met Kerstmis, pakjes gezonden met nuttige geschenken van zeer goede kwaliteit, bestaande uit warme onderkleeren, overhemden, dassen, shawls, zakdoeken en handschoenen.

Pijnlijk is het geweest naderhand te moeten vernemen, voor welk luttel bedrag deze goede gaven in verschillende gevallen verkwanseld werden.

Deze opsomming is slechts een klein deel van alle onprettige ervaringen, die vanzelfsprekend de minder gunstige elementen typeeren en geenszins betrekking hebben op diverse loyaal medewerkende

aspirant-vrijwilligers. „De „kankeraars” blijken echter een grooten invloed uit te oefenen op normaal denkenden.....

Uittreksel uit een brief van den Consul-Generaal der Nederlanden dd. 27 October 1943, No. M.I. 2341/702. Dossier AS/VL. GA 14 h.

..... de N....., die zooals UHooggeboren bekend is, over een zekere mate van welsprekendheid beschikt, heeft binnen het tijdvak van acht weken, dat hij zich als aspirant-vrijwilliger bij het Consulaat-Generaal heeft aangemeld, een bedrag van minstens Kr. 539,59 aan onderstand genoten, zijnde voor kost, logies, uitrustingsstukken en schulden.

R..... die een week later naar Zweden gekomen is, heeft uit dien hoofde een onderstand van minstens Kr. 462,12 genoten.

De N..... die als leider van een groep was aangewezen, bleek daartoe totaal ongeschikt te zijn. Hij heeft o.a. voor hemzelf bestemd, door het Consulaat-Generaal verstrekt wintergoed, te gelde gemaakt.

Toen de N..... en R..... omstreeks 14 dagen geleden van hun werk wegliepen en zich op het bureau vluchtelingen vervoegden om onderstand, heeft de Heer Nieboer dit moeten weigeren, waarop beide heeren met het opzetten van een brutalen mond afdropen.

Uittreksel uit een brief van den Consul-Generaal te Stockholm dd. 19 November 1943, No. M.I. 2564/767. Dossier AS/VL. GA 14 f.

..... Reeds herhaalde malen mocht ik er op wijzen, dat het gemiddelde gehalte der alhier aangekomen aspirant-vrijwilligers er niet op vooruit is gegaan.....

..... *Wijze van aankomst alhier:*

Zeer zeker komen er nog jongens voor, die *met levensgevaar* hier aangekomen zijn. Dit houdt echter nog niet in, dat dit een graad van groote loyaliteit jegens de Nederlandsche Regeering of het Vorstenhuis is. Ongetwijfeld zijn er dergelijke gevallen van zeer loffelijken aard, waartegenover diverse andere voorkomen, waarbij dezerzijds het vermoeden zeer sterk is, dat zij zich aan rechtsvervolging wegens civiele delicten in Nederland trachten te onttrekken.

Deserteeren van een vaartuig houdt tegenwoordig hier in Zweden slechts in, dat de jongens met een verlofpasje aan wal gaan en ten overstaan van de politie of den Nederlandschen Consul ter plaatse het een of andere verhaal ophangen, waardoor zij op instructie van den Consul of veelal met behulp van de politie een verklaring afleggen die met goeden wil ertoe leidt, dat zij als politieke vluchtelingen beschouwd worden en verblijfsvergunning alhier verkrijgen.

Afmonsteren. Bedroevend is het feit de geest van de jongens te constateeren, die door het in beslag nemen van Nederlandsche vaartuigen in de plotselinge gelegenheid gesteld worden om zonder eenig risico (doch geheel onvoorbereid) zich te kunnen onttrekken aan de macht van den vijand. Eenige loffelijke uitzonderingen niet te na gekomen moest ondergeteekende vaststellen, dat zelfs na een week beraad 85 à 90 % der jongelui nauwelijks wisten of zij terug zouden keeren naar het bezette gebied (en dus hun werkprestaties ten goede laten komen van den vijand). De overweging, dat de oorlog wel eens spoedig afgelopen zou kunnen zijn en Nederland weer vrij, doch aspirant-vrijwilligers ongetwijfeld vastgehouden zullen worden om voor Nederlandsch-Indië te vechten, weerhoudt hun beslissing.

..... Dikwijls hebben lange gesprekken plaats tusschen ondergeteekende en „nieuwelingen”, waarbij veel overredingskracht noodig is om den jongens voldoende Vaderlandsliefde bij te brengen. Wel zijn zij bereid om naar Engeland te reizen om zeer egoïstische belangen na te jagen, b.v. om hun vaartijd te halen voor een rang als officier bij de koopvaardij, doch overwegend is de wensch om bij de koopvaardij ingedeeld te worden, d.w.z. om goed geld te verdienen. ....

..... Tot de klachten behoort er ook één, dat het op een bepaald moment verboden werd van de toilet gebruik te maken op het Consulaat-Generaal. Inderdaad moest er toe worden overgegaan om de W.C. op slot te houden toen bleek, dat van een gezelschap te Stockholm verblijvende vrijwilligers er 7 door venerische ziekte, 3 door schurft en 2 door platluis waren aangetast. Ook is het voorkomen, dat de toiletinrichting, die eveneens door vrouwelijk personeel gebruikt wordt, en waar voor ieder een individueele handdoek aanwezig is, vaak door de heeren aspirant-vrijwilligers verontreinigd werd. ....

..... Vele aspirant-vrijwilligers vinden het niet de moeite waard wanneer het woord tot hen gericht wordt om een beleefder houding aan te nemen en blijven in vele gevallen als een zak zout op hun

stoel plakken, meer hangende dan zittende. Ook het groeten schijnen zij overbodig te vinden.

..... Merkwaardigerwijze nemen hier aangekomen twifelaars wel de geestdriftige vaderlandslievende woorden over van de werkelijke „Engelandvaarders” en gebruiken die vlag om links en rechts hun egoïstische lading te dekken, doch zij gaan tevens voort om een funesten invloed uit te oefenen op de jongens van goeden wil, waarvan de beste elementen Goddank een objectief oordeel blijven houden.

..... Zou de Rekenkamer het b.v. kunnen goedkeuren, dat een aantal schepelingen, die door dit Consulaat-Generaal afgemonsterd zijn van de m/s „Hada” en „Verba” alhier (welke jongens dus zonder eenig levensgevaar in de gelegenheid gesteld werden hun diensten „aan te bieden” aan de Nederlandsche Regeering) en die met hun volle uitrusting aan wal kwamen, voorzien van gage plus vergoeding van Kr. 100,— (voor de formeele conditie terugkeer naar de plaats van aanmonstering) dus met door het Consulaat-Generaal uitbetaalde bedragen in hun zak, varierende van Kr. 300,— tot Kr. 700,— een nieuw costuum en ondergoed verstrekt werden? Deze heeren hoorden van hun collega's aspirant-vrijwilligers dat zij daarop „recht” hadden. ....

Uittreksel uit een brief van den Consul-Generaal te Stockholm dd. 23 November 1943, No. M. I. 2607/786. Dossier AS/VL. GA 14 f.

Kleding: Hoewel aan elken aspirant-vrijwilliger automatisch een hier in Zweden zéér gangbare winddichte jekker verstrekt is, die ook z.g. „rainproof” is, heeft het Consulaat-Generaal, teneinde onbevoegde aanmerkingen te voorkomen, niet volstaan met het gangbare soort jekker, dat door elken sportieven Zweed gebruikt wordt. Met overwinning van tegenstand van de leveranciers, alsook van moeilijkheden met textielpunten, is aan ieder een extra warme, uitknoopbare gevoerde jekker verschaft, die waarschijnlijk te warm is voor het verrichten van lichamelijk werk buitenshuis.

Door het Consulaat-Generaal kan generlei verantwoordelijkheid genomen worden voor het eigenmachtig optreden van eenige groepen in de bosschen, die geen opgave van maten hunner kleeren of textielpunten inzonden, zooals de instructie luidde, doch zonder toestemming een aankoop deden van ongevoerde jekkers en de rekening daarvan eenvoudig aan het Consulaat-Generaal stuurden. Over de hier verstrekte jekkers vernam ondergeteekende dezer dagen uit den mond van een aspirant-vrijwilliger, die „reeds” 3 dagen hier was, dat het een „schandaal” was, dat „dergelijke bedelaarskleeren” hem „toegedouwd” werden. Hij had nog nooit iemand in zoiets zien rondloopen. ....

..... Het wasschen van handdoeken en lakens, hetgeen rechtens voor rekening der pensionaten geschiedt, van regelmatig meerdere overhemden in één week enz. werd aan het Consulaat-Generaal op de waschrekeningen gedebiteerd. ....

Haarknippen. Van een door dit Consulaat-Generaal getroffen overeenkomst inzake gratis haarknippen werd door sommige aspirant-vrijwilligers op dusdanige wijze misbruik gemaakt, dat bepaalde heeren viermaal in één maand hun haar lieten knippen, champoneeren en tevens hoofdmassage lieten uitvoeren, alsmede zich om den anderen dag lieten scheren.

Uittreksel uit een brief van den Consul-Generaal te Stockholm gericht aan den tijdelijk Zaakgelastigde aldaar dd. 26 November 1943, No. N.I. 2633/799.

..... Vooral hetgeen de aspirant-vrijwilliger No. 282 F. Lee-mans schrijft, nl. „voor het gedrag van sommige jongens moet men zich schamen als Hollander” ..... is typeerend.

Uittreksel uit een brief dd. 24.11.43 van den aspirant-vrijwilliger No. 282 F. L.

„Verder stuur ik U de geleende boeken met dank terug. Eerst had ik deze aan jongens in de barak willen geven, maar daarvan heb ik door middel van Stoter en eveneens van boeren, die hier wonen niet veel fraais vernomen. Nu kan ik begrijpen en kan ook verstaan, dat U ons om te beginnen „niet met open armen” kunt ontvangen. Voor het gedrag van sommige jongens moet men zich dan ook terecht schamen als Hollander.

Uittreksel uit een rapport de Bruyn Tengbergen van November 1943 No. 8322/8377 G.A. Brandkastdossier.

..... bleek, dat de vluchtelingen zich niet aan de aangewezen prijzen hielden, soms goedkoopere waren kochten, voor het *verschil* in prijs meer artikelen aanschafte, en vervalschte reçus afgaven.

Tegen deze handelwijze is onmiddellijk bij de magazijnen geprotesteerd, maar thans maakten de vluchtelingen bezwaren tegen de kwaliteiten en maten van de aangewezen magazijnen.

..... Teneinde het geknoei van de vluchtelingen met de winkeliers zooveel mogelijk tegen te gaan, is op voorstel van den Heer Schwartz overgegaan tot het uitbetalen in contant geld aan de vluchtelingen, die vrij waren de aangegeven kleedingstukken naar eigen believen in te slaan.

Het resultaat van deze proefneming was bedroevend, daar de vluchtelingen niet die artikelen kochten die aangewezen waren, de rest van het geld op andere wijze besteedden of verbrasten, en later opnieuw kleeding noodig hadden om te kunnen vertrekken.

..... Inderdaad hebben de uitgewekenen zich aan vervalsching schuldig gemaakt. Uit het vooratgaande op de kleeding betrekking hebbende gedeelte blijkt hoe de vluchtelingen fraudes heeren gepleegd door het afgeven van vervalschte reus.

Anderen hebben hun kleeding tijdens hun verblijf in Madrid of voor hun vertrek naar Portugal verkocht om aldaar opnieuw in de kleeren gestoken te worden.

..... Ook zijn er apothekersrekeningen aangeboden, die achteraf bleken vervalscht te zijn.

Bijlage V.

VRIJ NEDERLAND, 20 NOVEMBER 1943

Minister van Kleffens over onze vertegenwoordiging

Naar aanleiding van: „Is het werkelijk een vraag?”

Van Regeeringswege kan, ook in de huidige uitzonderlijke omstandigheden, niet worden gepolemiseerd in Nederlandsche tijdschriften.

Indien ik hier niettemin voor eenmaal eenige opmerkingen laat volgen naar aanleiding van bovenaangehaald artikel uit de rubriek „Gegist Bestek” in het vorige nummer van Vrij Nederland, dan moet daarin dan ook geen polemiek worden gezien. Wel een beknopte verdediging van de door dat stuk getroffen personen, die als diplomatieke- en consulaire ambtenaren zelf niet in staat zijn zich te verweren. Juist daarom hebben zij aanspraak op bescherming, oor het hoofd van het departement waaraan zij ressorteren, van hun eigen goeden naam als ambtenaar en van den goeden naam der takken van dienst waarvan zij de eer hebben deel uit te maken. Zulks te meer omdat Vrij Nederland over de geheele wereld wordt verspreid en ook door niet-Nederlanders wordt gelezen.

Tegen dit artikel, geschreven door iemand die zich blijkbaar het best thuis gevoelt in het schemerdonker van een pseudoniem, moeten drie hoofdbezwaren worden ingebracht. Eerstens werpt het, ten gevolge van de zeer algemeene, generaliserende termen waarin het is gesteld, een onverdienden smet op het gros der beroepsambtenaren van den diplomatieken en consulaire dienst. In de tweede plaats: voorzover er een concreet voorbeeld in wordt gegeven („aangeuid” is beter), is dit onjuist. En ten derde wordt met geen woord gewag gemaakt van eenige verdiensten der betrokken ambtenaren.

Deze drie bezwaren vereischen recetzetting. Ik zal dat niet doen als had ik een of ander staatsstuk te ontleen, maar de zaak van gewoon algemeen menschelek standpunt bezien.

In de eerste plaats de algemeenheid der klachten. Het aantal diplomatieke- en consulaire ambtenaren dat met Engelandvaarders in aanraking is geweest, is gering en vormt een kleine minderheid van beide corpsen. Als men over enkelen klachten heest, gaat het niet aan, die klachten aldus te formuleeren als strekten zij zich uit tot het gros der ambtenaren.

Wat de omstandigheden betreft waarin die kleine minderheid moet werken, wordt in het artikel geheel over het hoofd gezien met hoeveel tegenkanting van lauwe- of ons land tijdelijk slecht gezinde plaatselijke en centrale overheden in het buitenland die ambtenaren te maken hebben gehad, en ten deele nog te maken hebben. Ook mag de administratie in sommige der landen niet met onze goede Nederlandsche worden vergeleken. Daaruit spruiten talloze belemmeringen voort die door zeer velen schromelijk worden onderschat. Het tijdstip is nog niet aangebroken waarop daarover vrijelijk kan worden gesproken of geschreven, en in het belang van toekomstige Engelandvaarders mag ik daarop thans niet verder ingaan. Maar wel moet worden vastgesteld dat zoo menige maatregel of uitstel waardoor Engelandvaarders op hun weg werden gedwarsboomd, naar billijkheid

niet in het debet der Nederlandsche vertegenwoordigers mag worden geschreven.

Voorts is het een feit (hetwelk aan aller waardeering en sympathie voor de uitgewekenen als groep en de door hen geleden ontberingen niets afdoet) dat zij een zeer bont gezelschap vormen. Ik bedoel daarmee niet dat zij uit allerlei beroepen en maatschappelijke groepen zijn voortgekomen, maar wel dat zich onder hen eenerzijds vele uitstekende-, doch daartegenover ook een aantal minder goede elementen bevinden. De gegevens die aan het departement van buitenlandsche zaken uit verschillende bron zijn ontvangen ten aanzien van het optreden in het buitenland van deze zwakke broeders, zijn soms zelfs van dien aard — het spijt mij dat te moeten vermelden, maar het stuk van Aquila noopt ertoe — dat ieder goed vaderlander zich voor deze landgenooten moet schamen. Ik onthoud mij ervan, voorbeelden te geven omdat Vrij Nederland, als gezegd, ook door niet-Nederlanders wordt gelezen en wij onze vuile wasch zooveel mogelijk in eigen kring moeten opruimen. Ik volsta dus met hieraan toe te voegen dat de aanwezige gegevens voor vertrouwelijke inzage ter beschikking staan van het bestuur van „Oranjarahaven”. Bedenkt men nu dat de slechten het altijd tot op zekere hoogte voor de goeden bederven, dat het verder eenige malen is voorgekomen dat Deutsche agenten zich als Engelandvaarders voordeden, en tenslotte dat het grootste deel der uitgewekenen aan de gezantschappen en consulaten volkomen onbekend is en eerst in een laat stadium hunner reis grondig kan worden onderzocht, dan zal een ieder moeten begrijpen dat de diplomatieke en consulaire ambtenaren gedwongen waren, en zijn, zich een zekere mate van terughouding op te leggen.

Men versta mij wel. Ik wil niets trachten goed te praten. Klachten over te kort schieten van diplomatieke en consulaire ambtenaren zijn, en worden, steeds onderzocht. Soms berustten zij op gestook. Soms bleef er weinig of niets van over. Maar er zijn jégens de Engelandvaarders ook wel degelijk tekortkomingen vastgesteld. In zulke gevallen is en wordt ingegrepen, ook wanneer karakterfouten aan den dag traden, en waar noodig met harde hand. Naar buiten blijkt dat niet altijd; men moet deze verzekering van mij willen aannemen.

Het eenige voorbeeld dat in Aquila's requisitoir wordt aangeduid, is onjuist. Het betreft klaarblijkelijk een kamp in Zwitserland en Hr. Ms. Gezant aldaar. Het betreffende bezoek, dat gevolgd is door een viertal andere in den loop waarvan de Gezant wel met de bewoners aanraking heeft gezocht, gold uitsluitend een eerste kennismaking met den commandant.

Tenslotte wensch ik hier met nadruk te verklaren dat de Nederlandsche diplomatieke en consulaire ambtenaren juist gedurende deze oorlogsjaren op allerlei gebied groote en belangrijke diensten aan het Koninkrijk hebben bewezen; zij hebben daardoor een verdienstelijk aandeel gehad in de algemeene oorlogvoering. Dat geldt ook met betrekking tot de Engelandvaarders. Met eerbied gedenk ik de consulaire ambtenaren (niet alleen honoraire, mijnheer Aquila) die, ten bate der uitgewekenen langer op hun post gebleven dan voor eigen veiligheid verantwoord was, een wreed lot hebben ondergaan. Ook onze buitenlandsche dienst heeft zijn slachtoffers van plichtsbetrachting. Maar verder: wat zou er zonder hun voortdurende werkzaamheid zijn terechtgekomen van de Nederlandsche positie tusschen de mogendheden in een tijd toen eerst Nederland in Europa, en daarna Nederlandsch-Indië door vijanden werd bezet? Wat zou er terecht zijn gekomen van het Nederlandsch nationaal vermogen in het buitenland, dat vanuit vijandelijke en onzijdige landen met felheid door onze vijanden werd belaagd? Die vragen kan men vermenigvuldigen. Had het dezen ambtenaren aan karakter ontbroken, dan waren zij nooit geslaagd in de mate waarin hun dat tot heil van het Nederlandsche volk gegeven is geweest.

In de laatste alinea insinueert de schrijver dat de buitenlandsche dienst het prerogatief is van een bepaalde maatschappelijke groep. Wie de moeite neemt de naamlijst der betreffende ambtenaren van beide corpsen na te lezen, zal zien dat die insinuatie geen steek houdt.

Een algemeene opmerking tot slot. Een artikel als dat wat ik hier op het oog heb, berust op de (ongetwijfeld onbewuste) onderstelling dat vrijheid van openbare meeningsuiting mag ontfaarden in generaliserend kankeren en afbreken. Dat moet met klem worden verworpen. Laat ons gefundeerde en opbouwende critiek in eere houden, maar onze volksrechten niet lichtvaardig en breidelooos uitoefenen. Anders ondermijnen wij zelf den grondslag der democratische instellingen die den inzet vormen van onzen strijd, en de eenige wien dat tot voordeel zou strekken is Hitler met zijn trawanten.

November 13, 1943.

E. N. VAN KLEFFENS.

Bijlage VI.

BRIEF VAN Mr. E. N. VAN KLEFFENS AAN DE MINISTER
VAN BUITENLANDSE ZAKEN d.d. 28 JUNI 1947

Zijner Excellentie de Here
Minister van Buitenlandse Zaken
te 's-Gravenhage

Uwe Excellentie heeft mij wel in kennis willen stellen van de tot Haar gerichte brief van de Commissie voor de Rijksuitgaven, strekkende ten geleide aan het door Haar aan de Tweede Kamer uitgebrachte eerste verslag nopens de door de Kamer ter fine van advies in handen dier Commissie gestelde halfjaarlijkse verslagen van de buitengewone Algemene Rekenkamer te Londen betreffende hare werkzaamheden over de periode 1 Juli 1941—31 December 1944 (164). De Commissie vraagt in die brief te mogen vernemen tot welke opmerkingen een en ander Uwer Excellentie aanleiding geeft voorzover in dit eerste verslag vragen en beschouwingen voorkomen welke Haar Departement betreffen.

Niet alleen omdat de Commissie blijkens het slot van haar verslag prijs blijkt te stellen op exposés en overzichten van de zijde der Regering op enkele der door haar vermelde punten, maar ook omdat hare opmerkingen ten dele het beleid raken dat de ondergetekende gedurende de betreffende periode heeft gevoerd als Minister van Buitenlandse Zaken, hecht hij er aan Uwer Excellentie de navolgende beschouwingen te doen toekomen, met verzoek deze te brengen ter kennis van bovengenoemde Commissie en in het vertrouwen dat deze daaraan ter wille van de rechtvaardigheid dezelfde mate van openbaarheid zal geven als aan haar verslag.

De ondergetekende heeft tegen dat verslag eerstens het bezwaar dat de Commissie in algemene termen het financieel beleid der Regering te Londen laakt, en zelfs spreekt over een in de eerste periode bestaan hebbende van banque-mentaliteit, zonder daarbij te onderscheiden.

Hij wenst daartegen op te komen. Elk der betrokken vroegere bewindlieden moge voor wat hem aangaat ten deze spreken of zwijgen; wat hem betreft wil hij met nadruk doen uitkomen dat onder zijn beheer aan het Departement van Buitenlandse Zaken en de diplomatieke en consulaire posten niet alleen nooit een van banque-mentaliteit heeft geheerst, maar dat de financiële administratie, vooral wanneer men let op het nijpend gebrek ten departemente aan geschoold personeel, in het algemeen geenszins onbevredigend heeft gewerkt, zoals trouwens uit de verslagen der buitengewone Algemene Rekenkamer passim blijkt. Met die Kamer heeft de best mogelijke verhouding bestaan. Het merendeel harer wensen en wenken is steeds en gaarne aanvaard. Wanneer ten departemente in de aanvang opvattingen ten aanzien van de inrichting der administratie bestonden die afweken van hetgeen de Rekenkamer voorstond, dan volgt daaruit niet dat het departementsbeheer te kort was geschoten, wat niet wegneemt dat er ruimte was voor allerlei verbeteringen, die in de loop van de jaren dan ook steeds zijn aangebracht. Een en ander moge verklaren waarom de Kamer in haar verslag over het tweede halfjaar van 1943 uitdrukkelijk gewaagt van haar „gunstig oordeel” over de financiële gestie van het departement, een oordeel dat zij in haar beide daarop volgende verslagen bevestigde.

In de tweede plaats — en dit geldt in het bijzonder de diplomatieke en consulaire posten — wenst de ondergetekende er het zijne toe bij te dragen, dat het feit dat de Commissie voor de Rijksuitgaven met betrekking tot het Ministerie van Buitenlandse Zaken alleen wijst op tekortkomingen, niet de indruk vestigt dat die tekortkomingen karakteristiek waren voor het beheer in het buitenland. De ondergetekende kan zich zeer wel voorstellen dat de Commissie niet trad in een uiteenzetting aangaande de goede gestie die op het overgrote merendeel der buitenlandse posten is gevoerd, omdat haar daarvoor niet genoeg gegevens ten dienste stonden. Toch meent hij aan de velen die op een paar dozijn diplomatieke en beroepsconsulaire en op honderden honoraire consulaire posten een goed beheer hebben gevoerd, verschuldigd te zijn dat licht worde gesteld tegenover schaduw. In billijkheid voor de betrokkenen zij vastgesteld dat het licht verre overheerste.

Wat de Commissie vermeldt ten aanzien van het beheer te Madrid, Cairo, Bern, Algiers en Tanger kan licht, zij het onbedoeld, de indruk wekken dat daaruit geldelijk nadeel van betekenis voor het Rijk is ontstaan. Dat nu was niet het geval. Bijlage dezes moge doen zien waaruit de tekortkomingen, die van administratieve aard waren, hebben bestaan, en moge de juiste proporties daarvan doen uitkomen.

Waarop de opmerking van de Commissie ten aanzien van Brazilië berust, is den ondergetekende niet bekend.

Ook denke men niet dat de ondergetekende of de onder zijn bevelen ten departemente werkzame ambtenaren werkeloos toezagen wanneer van tekortkomingen bleek, ook indien die aan de buitengewone Algemene Rekenkamer nog onbekend waren. De gevoerde correspondentie bewijst dit afdoende. In de zwaarste gevallen hebben degenen die voor de tekortkomingen verantwoordelijk waren, en met name de hogergeplaatsten, dit op gevoelige wijze in hun carrière onderzonden.

Wat de regeringsvoorlichtingsdienst betreft, besliste de Minister-President over de besteding der gelden, die wegens ontbreken ener comptabele afdeling op diens bureau, aan het Ministerie van Buitenlandse zaken werden beheerd. Inderdaad bestond in dat apparaat niet altijd de nodige zin voor zuinigheid en een juiste besteding van 's Lands gelden. Dat echter daartegen werd gewaakt, blijkt uit het verslag zelf, terwijl niet mag worden vergeten dat de betrokkenen geen ambtenaarsopleiding hadden gehad, zodat zij moesten wennen aan de eisen die het besteden van gelden van de staat stelt.

De ondergetekende zou zich tot het voorgaande willen beperken. De beantwoording in details van de opmerkingen van algemene aard over het te Londen gevoerde financiële beleid liggen niet zozeer op zijn weg, al zal hij ook dienaangaande gaarne zijn mening geven indien dat mocht worden verlangd of zulks hem alsnog wenselijk mocht voorkomen. De beantwoording der onder het hoofd „Buitenlandse Zaken” in het verslag gestelde concrete vragen zal Uwe Excellentie ongetwijfeld zelve op zich willen nemen.

De Minister zonder Portefeuille,
(w.g.) E. N. VAN KLEFFENS.

Bijlage.

Madrid. De financiële administratie van het Gezantschap is, omdat zij in handen was van onbekwamen, in de war gelopen. Had de Gezant, zoals zijn plicht was geweest, tijdig omtrent de verwarring gerapporteerd — hij liet dit, omdat hij de dan noodzakelijke uitbreiding van zijn staf uit zuinigheidsoverwegingen wilde voorkomen, na, in de hoop de administratie toch nog wel in orde te kunnen krijgen — dan zou hem de nodige hulp zeker niet zijn onthouden en de verwarring zou zo groot niet zijn geworden als het geval is geweest. Nadat in Londen de administratie in het reine was gebracht, bleek, dat nadeel voor het Rijk niet was ontstaan.

Cairo. Door grote drukte, o.a. ontstaan door bemoeiingen met doortrekkende reizigers en door gebrek aan geschoold personeel, is hier in de boekingen der ontvangsten en uitgaven een achterstand ontstaan, welke niet meer door het hoofd van de post kon worden verwerkt. Ook hier hebben, naar later bleek verkeerd uitgevallen, zuinigheidsoverwegingen de Zaakgelastigde weerhouden tijdig te rapporteren. Met behulp van een accountant is de administratie volkomen in orde gebracht.

Bern. Bij dit Gezantschap zijn geen moeilijkheden in de administratie geweest. Door het verbreken der verbindingen tussen Londen en Bern was het niet mogelijk de afrekeningen van het Gezantschap te controleren en de nodige boekingen te verrichten. Gevolg was, dat het Gezantschap, dat wel regelmatig van gelden werd voorzien, tenslotte voor een zeer hoog bedrag in de boeken van het Departement stond gedebiteerd. De afrekeningen zijn eerst na de oorlog ontvangen en worden thans gecontroleerd. Van enige verwarring is geen sprake.

Algiers. Het hoofd van de honoraire post zag zich voor hem volkomen vreemde omstandigheden geplaatst, o.a. verband houdende met de komst van vluchtelingen en de aanmelding van oorlogsvrijwilligers. Met de zeer weinig hulp waarover hij beschikte, zag hij aanvankelijk geen kans de financiële administratie op de gewenste wijze te voeren. Bovendien bleek hij omtrent hetgeen wel of niet aan het Rijk in rekening kon worden gebracht, ideeën te hebben, welke het Departement niet wilde aanvaarden. Tenslotte zijn ook hier de moeilijkheden op bevredigende wijze opgelost.

Tanger. In de financiële administratie van deze post hebben zich geen moeilijkheden voorgedaan. Er heeft een verschil van mening bestaan tussen het Departement van Financiën enerzijds en het Departement van Buitenlandse Zaken en de buitengewone Algemene Rekenkamer anderzijds, over de wijze waarop de gelden aan dit

Gezantschap moesten worden overgemaakt. De post zelf stond daarbuiten.

Zweden. Wat Zweden betreft vermeldt het verslag der buitengewone Algemene Rekenkamer over het tijdvak 1 Juli—31 December 1944 onder Hoofdstuk II A (Departement van Algemene Zaken) het volgende:

Vluchtelingenverkeer. a. Zweden. De verevening der uitgaven, die ten behoeve der vluchtelingen door den Consul Generaal werden gedaan, kon nog niet plaats vinden tengevolge van de afwezigheid van de noodige bewijsstukken, die door de moeilijkheden t.a.v. het transport, niet naar Londen konden worden opgezonden. De Kamer heeft dientengevolge de Beheerder van de gelden nog niet kunnen ontheffen van zijn verantwoordelijkheid.

BIJLAGE 19

Bescheiden omtrent de toelating van Nederlandse uitgewekenen in Spanje en hun doorreis naar verdere bestemming

A

Baarn, 18 September 1950.

Weledelgestr. Heer Mr. W. J. Gerretsen
Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945,
's-Gravenhage.

Zeer geachte Heer Gerretsen,

Tot mijn leedwezen heeft de beantwoording van Uw schrijven van 25 Augustus jl. vertraging ondervonden.

Hoewel ik mij de situatie aan de Frans-Spaanse grens in de zomer van 1940 goed kan herinneren, staat mij de door U aangehaalde correspondentie en hetgeen hiermede onmiddellijk verband houdt niet meer geheel duidelijk voor de geest. Het is mij bekend, dat omstreeks Juni '40 een aantal uitgewekenen en in Frankrijk en België woonachtige Nederlanders, waaronder een groot percentage joden, zich aan de Pyreneeëngrens bevond. Voor een groot aantal hunner konden Franse uitreisvisa en Portugese visa worden verkregen, waarna hun tevens een Spaans transitvisum werd verleend. Uiteraard werd aan de toelating in Spanje de voorwaarde verbonden, dat deze Nederlanders tijdens hun verblijf in Spanje niet ten laste van de Spaanse Staat zouden komen, aan welke voorwaarde steeds en in alle opzichten is voldaan.

Het opdringen der Duitsers veroorzaakte grote agitatie, welke tot een paniek steeg toen de Portugese Ambassadeur mij mededeelde,

dat alle in Bordeaux verleende visa nietig werden verklaard, hetgeen tevens de toelating in Spanje onmogelijk maakte.

Een aantal uitgewekenen, voor wie niet tijdig de nodige documentatie kon worden verzorgd, werd geraden zich naar het (latere) onbezette deel van Frankrijk te begeven. Ten slotte zijn, op den duur, alle in die periode in het grensgebied vertoevende Nederlanders, voorzover mij bekend, Spanje binnengekomen. Het totaal heeft ten slotte enige duizenden bedragen; verschillenden hunner hebben maandenlang soms jaren op kosten der Ned. Regering in Spanje vertoeft, voorzover zij althans in vrijheid waren.

Het afgeven van een Spaans c.q. Portugees transitvisum werd o.m. afhankelijk gesteld van het bezit van een eindvisum (als regel een — fictief — visum voor Curaçao) en het bestaan van transport. Ditzelfde gold voor het verkrijgen van een Spaans uitreisvisum voor hen die Spanje clandestien waren binnengekomen. Het verkrijgen en verlenen dezer eindvisa werd verzorgd door het vluchtelingencommissariaat te Lissabon in nauwe samenwerking met Madrid (o.a. wat betreft passage vanuit Spanje) en Bern. De verhoren en het rapport der Commissie „Cleveringa” kunnen dienaangaande uitgebreide gegevens verstrekken.

Ten slotte moge ik hieraan toevoegen, dat Baron van Voorst tot Voorst, thans op het Ministerie van Buitenlandse Zaken werkzaam, in de gelegenheid zal zijn, U aangaande de eerste periode van het uitgewekenenvraagstuk inlichtingen te verstrekken.

Hopende, dat bovenstaande bijzonderheden van nut zijn, teken ik,

met verschuldigde hoogachting,
(w.g.) W. E. VAN PANHUYS.

B

11 September 1940.

Elt

Legation Hollande Lisbon

Gelief bewerkstelligen Nederlandsche vluchtelingen in Spanje omstreeks dertig in Portugal worden toegelaten stop Nederlandsche Regeering garandeert kosten voeding en huisvesting en zal tevens evacuatie naar overzee naar mogelijkheid bevorderen stop pleeg overleg met Madrid stop brief volgt

Dit is Este 4500

Van Kleffens 587
Counsellor

Cable and Wireless

SW 15 XRA 99/X Lisbon 38 24 1945 Etat
Driekleur LN

Uw 587 Portugeesche Regeering wil ongeveer dertig vluchtelingen uit Spanje toelaten op voorwaarde 1 geen rooden of misdadigers 2 eigen middelen of wel Gezantschap garandeert onderhoud 3 Nederlandsche Regeering garandeert vertrek binnen drie maanden — Sillem achtviif.

26 September 1940
No. 6113.

Legation Hollande
Lisbon

Uw 85 gelief Portugeesche Regeering officieel bedanken en mededeelen voorwaarden accoord stop wil evacuatie Nederlandsch-Indië spoedigst bevorderen basis mijn brief 76 en sein hoeveel fondsen benodigd stop gelief Madrid telefonisch inlichten.

Van Kleffens 603

363/952

le 13 mars 1942.

*A Son Excellence**Mr. le Dr. C. H. J. Schuller tot Peursum,
Ministre des Pays-Bas, Madrid.*

RAPPORT

Comme suite à mon rapport no. 214/942 du 11 février et en relation avec les télégrammes reçus par V.E. de notre Gouvernement, se référant à une intervention pour l'évacuation éventuelle de sujets hollandais, j'ai l'honneur de porter à la connaissance de V.E. que la situation, telle comme je l'ai exposée dans mon rapport précité, n'a subi aucun changement depuis lors.

Les conversations officieuses, célébrées à ce sujet avec des Autorités espagnoles, ont toujours abouti à me faire remarquer que le point de vue espagnol, sur cette affaire est le suivant:

1e. Que les Hollandais qui ont traversé la frontière espagnole, dépourvus de documentation, dans le but de se diriger au Portugal, sont des ressortissants compris dans l'âge militaire qui avaient le projet de se diriger en Angleterre ou aux Indes afin de s'enrôler dans l'Armée.

Au cours de la guerre 1914-'18 tant les sujets allemands que ceux des Pays Alliés qui traversaient la frontière hollandaise pour rejoindre leurs armées, ont été internés en Hollande où ils ont séjourné jusqu'à la fin de la guerre.

2e. Durant la guerre civile espagnole les nationalistes qui avaient cherché la protection de la Légation des Pays-Bas ont été évacués en Hollande où ils sont restés internés également jusqu'à l'achèvement de la guerre civile.

Il faut de même observer, qu'à cet égard, la Hollande faisait partie de nombre de très peu de pays s'assujettissant strictement à cette ligne de conduite, de ne pas laisser retourner à leur zone les ressortissants espagnols internés en Hollande.

Par cette raison la conclusion des Autorités espagnoles est que l'Espagne n'étant même pas neutre, mais non belligérante, ne peut se résoudre à permettre la sortie des susdits, exprimant comme solution qu'ils doivent rester internés, jusqu'à la fin de la guerre, toutefois qu'ils n'acceptent pas d'être rapatriés en Hollande, ou présenter une autre solution.

Me rapportant à mon exposé no. 1 j'ai fait remarquer que pourtant les Anglais, les Canadiens etc. .... arrêtés en traversant l'Espagne, sans la documentation de rigueur ont été internés à Miranda de Ebro lors de leur détention, d'où ils obtiennent leur liberté et sont envoyés plus tard à Gibraltar. Le point de vue espagnol est que l'on ne peut permettre que le rapatriement. Les Français se dirigeant via l'Espagne et le Portugal aux Forces Libres, sont également renvoyés en France.

Aux Autorités hollandaises on veut aussi bien concéder la permission de rapatriement des Hollandais, toutefois seulement que ce soit directement à leur pays. Il s'agit d'une question de principe prise par les Autorités espagnoles, à l'instigation sans doute de l'Allemagne et par conséquent c'est bien difficile de désarçonner leur thèse.

Dans le camp de concentration de Miranda de Ebro se trouve un

grand nombre de personnes comprises dans l'âge militaire, appartenant aux Pays Alliés, pour lesquelles il est difficile d'obtenir la mise en liberté, et évacuation ensuite, surtout des Polonais, Belges, Français, Tchèques etc. . . . . et en total quarante quatre Hollandais dont 19 procédant des Brigades Internationales, datant de la guerre civile espagnole.

Les Belges n'ayant plus, pour ainsi dire, une représentation diplomatique en Espagne (il ne reste plus que Mr. Krener, Chancelier de l'Ambassade et un Consul honoraire, Mr. Chabot), ont obtenu la mise en liberté de quelques-uns de leurs compatriotes, ayant donné comme motif leur rapatriement. Par l'intermédiaire d'un fonctionnaire espagnol, qui a enfreint son règlement, on a obtenu dernièrement pour quelques-uns des susdits l'évacuation au Portugal.

Les Polonais qui ont employé d'autres ruses et méthodes pour tâcher d'évacuer leurs sujets, ont obtenu quelques succès leur permettant l'évacuation illégale de quelques-uns de leurs ressortissants.

Je voudrais cependant attirer l'attention de V.E. que par communication du Ministère des Affaires Etrangères à Madrid on a fait savoir à la Légation de Pologne, que tantôt la Légation comme le Consulat de Pologne devaient être fermés.

Dans une situation analogue se trouve la Représentation de la Belgique qui en réalité n'existe pas (vu qu'il n'y a qu'un Chancelier). Contre l'Ambassade on n'a cependant rien entrepris, dû, sans doute, à ce que le Gouvernement espagnol a grandement besoin de pourvoir à ses besoins de sucre et de coton qu'on essaie d'acheter du Congo Belge, et que le Gouvernement Belge a exigé comme condition sine qua non, la liberté et évacuation de tous les Belges se trouvant internés en Espagne.

Comme V.E. n'ignore pas, la Hollande a obtenu une évacuation de 250 personnes l'été et automne de 1941, qui venant de France ont traversé l'Espagne afin de se rendre au Portugal et maintenant même on fait les démarches nécessaires d'un second groupe de Hollandais de 275 personnes plus ou moins qui se trouvent actuellement en France, afin de procéder à leur évacuation. Ni les Polonais, Belges ni Tchèques n'ont obtenu des Autorités espagnoles tel privilège.

Pour ce motif, il me semble peu recommandable de trop insister en ce moment-ci auprès des Autorités compétentes espagnoles pour l'évacuation des 24 Hollandais internés à Miranda de Ebro, de plus que de ces 24 il n'y en a que quelques-uns pourraient être utiles au Gouvernement ou à l'Armée, tandis que subsiste la probabilité d'une ou plusieurs évacuations de la France non occupée directement.

Entretiens on vient de me communiquer, confidentiellement, de source officielle que les Autorités espagnoles ont invité la Représentation polonaise à abandonner l'Espagne, dans le bref délai de quinze jours.

On attribue cette invitation aux méthodes illégales employées par les Polonais dans l'évacuation de leurs ressortissants et dont j'ai fait mention précédemment.

Espérant qu'il me sera dû connaître l'opinion que peut mériter à l'avis de V.E. le contenu du présent rapport, je saisis cette opportunité, Monsieur le Ministre, pour Vous témoigner l'assurance de ma plus haute considération.

Le Consul-General a.i. des Pays-Bas.

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

No. 1457/171

Nederlandsche vluchtelingen in Spanje.

Madrid, 20 Augustus 1940.

*Zijner Excellentie den Heere**Minister van Buitenlandsche Zaken**te Londen.*

Met verwijzing naar voorgaande correspondentie betreffende evacuatie van gevluchte Nederlanders naar Oost- of West-Indië (zie met name mijn brieven van 22 Juli j.l. nr. 1305/151 en van 1 dezer Nr. 1337/158 alsmede Uwer Excellentie's telegram van 31 Juli No. 536), heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten dat, hoewel het aantal vluchtelingen hetwelk zich nog in Spanje bevindt, (een 30-tal) betrekkelijk gering is, de Spaansche Regeering bezwaren begint te maken tegen verdere verlenging van hun verblijfsvergunning. Over eenige weken dient met hun uitwazing rekening te worden gehouden.

hetgeen zou neerkomen of op terugzending naar Nederland met voor velen rampspoedige gevolgen of op gevangenzetting in Spanje.

Nu er weinig uitzicht bestaat, dat de in Zuid-Frankrijk verzamelde Nederlanders binnenkort in Spanje kunnen worden verwacht, vraag ik mij af, of er geen mogelijkheid bestaat om aan enkele daar voor in aanmerking komende personen, die voor repatriatie naar Nederlandsch Oost-Indië speciaal in aanmerking komen, de passagegelden voor te schieten (ik verwijs o.a. naar mijn schrijven van heden No. 1456/170 betreffende de familie Bachrach).

Eventueel zou de passage per Portugeesche scheepsgelegenheid tot Lorenzo Marquez voor rijksrekening genomen kunnen worden, terwijl de reis van daar per K.P.M. naar Oost-Indië mogelijkerwijs in Indië betaald zou kunnen worden, hetzij vóór hetzij na afloop van de reis.

Ik zal mij veroorloven Uwer Excellentie binnen enkele dagen een gedetailleerde opgave te doen geworden van de voor evacuatie naar Oost-Indië, wegens relaties, persoonlijke geschiktheid enz. in aanmerking komende Nederlanders.

De Gezant,

(w.g.) C. H. J. SCHULLER TOT PEURSUM.

E

Afschrift

No. 2088/267.

Krijgsgevangenen in Spanje.

Madrid, 18 November 1941.

Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken
te Londen.

Naar aanleiding van de door Uwe Excellentie gestelde vraag met betrekking tot de krijgsgevangenen van Nederlandschen herkomst, nu te Palencia, waarop ik Haar reeds voorloopig een telegrafisch antwoord deed toekomen, heb ik de eer Haar nog te berichten, dat destijds aan het Gezantschap is medegedeeld, dat de bewuste krijgsgevangenen ter beschikking van het Gezantschap werden gesteld te *hunner repatriatie*. Zoolang zij niet over de grens konden worden geleid, mochten zij evenwel het gevangenenkamp niet verlaten. Uit de ervaring opgedaan met de in het concentratiekamp te Miranda opgenomen vluchtelingen, die van tijd tot tijd en in groepen, eveneens te *hunner repatriatie*, te onzer beschikking werden gesteld, is gebleken, dat onder repatriatie wordt verstaan: terugkeer naar Nederland, zulks ondanks de bewering dezerzijds, dat de bewuste jongelieden in Indië geboren waren en aldaar naar hunne familie wenschten terug te keeren. Wat de krijgsgevangenen betreft, is de vraag nooit concreet gesteld, maar uit mondelinge uitlatingen is gebleken, dat te hunnen aanzien dezelfde opvatting wordt gehuldigd.

Het oogenblik kan nog niet geschikt worden geacht om aangaande hunne evacuatie nieuwe stappen te doen, met het oog op de verschillende categoriën en het grootte aantal vluchtelingen, wier belangen eerst behartigd dienen te worden en wellicht zouden worden geschaad door eene mogelijke weigering of zelfs door eene toestemming ten aanzien van de krijgsgevangenen. (Het betreft op het oogenblik: 1e. een groep van 11 Nederlanders, die, eerst op vrije voeten te Madrid, nu sinds een aantal weken in eene gevangenis alhier verblijven; 2e. een zevental te Miranda aangekomen Nederlandsche vluchtelingen; 3e. ongeveer 200 vluchtelingen in Zuid-Frankrijk, voor wie een Spaansch transit-visum verkregen moet worden).

Zoodra deze verschillende groepen zijn geëvacueerd, kan zonder gevaar met meer aandrang de zaak der krijgsgevangenen ter hand worden genomen, wellicht met behulp van de Amerikaanse Regeering (vergelijk mijn schrijven van 7 dezer, No. 2048/2260.)

Intusschen blijkt de Duitse druk op de Spaansche Regeering om onderdanen van bezette landen, die zich in verschillende kampen bevinden, ook tegen hun wil te evacueeren, tot dusver geen succes te hebben, al dient misschien eene uitzondering te worden gemaakt voor Duitschers, Tsjechen en Oostenrijkers. Aan den anderen kant schijnen de in Palencia aanwezige 20 Nederlanders, ondanks de zeer zware ontberingen, niet bereid te zijn vrijwillig hun kamp voor tewerkstelling te Duitschland te willen verlaten, zooals dezer dagen uit een persoonlijk schrijven van een *hunner* aan den Heer van Panhuys bleek.

De Gezant,

(w.g.) C. H. J. SCHULLER TOT PEURSUM.

F

KABINET VAN DEN MINISTER

6230

4 October 1940.

Den Heere Jhr. Mr. W. E. van Panhuys
Tijdelijk Zaakgelastigde der Nederlanden
te Madrid.

Met verwijzing naar Uw schrijven van 23 September jl. No. 1669/196, betreffende de 30 in Spanje verblijvende Nederlandsche vluchtelingen welke naar Portugal zullen vertrekken, heb ik de eer U te berichten, dat de met de Portugeesche Regeering getroffen regeling, waarvan Hr. Ms. Gezant te Lissabon U ongetwijfeld, mede ingevolge mijne instructie, telefonisch op de hoogte zal hebben gesteld, een onmiddellijk vertrek van deze Nederlanders uit Lissabon niet noodzakelijk maakt, daar zij eerst binnen drie maanden na hun

aankomst in Portugal dit land zullen moeten hebben verlaten. Mr. Sillem heeft opdracht deze aangelegenheid verder te regelen.

In verband met Uw brieven van 10 September jl. No. 1601/188 en van 17 September jl. No. 1642/193, zou ik het op prijs stellen van U opgave te mogen ontvangen van de namen dergenen, die thans naar Portugal vertrekken en eventueel van diegenen, die nu nog met vergunning in Spanje mochten verblijven en via Portugal naar overzeesch gebied zouden wenschen te worden geëvacueerd.

Voor zooveel noodig moge ik nog te Uwer kennis brengen, dat het vrijwel uitgesloten is, dat Joden in Zuid-Afrika zullen worden toegelaten.

Tenslotte moge ik U er opmerkzaam op maken, dat mijn in bovenbedoeld schrijven van 23 September jl. vermeld telegram d.d. 18 September jl. niet ongenummerd was doch het nummer 556 droeg.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
Voor dezen,

De loco Secretaris-Generaal.

G

JZ 16379

15 November 1941.

Geheimcijfer Washington 1115. Paraphrase.

In Spanje zijn 11 Nederlandsche vrijwilligers uit Nederland opgesloten. Spaansche Regeering weigert hun evacuatie naar Engeland of Nederlandsch-Indië. De Amerikaanse Consul-Generaal in Madrid is bereid aan betrokkenen Amerikaanse visa te geven waardoor

het gezantschap Madrid hoopt een exitpermit voor Portugal te verkrijgen. Van daaruit is overkomst naar Engeland mogelijk. Amerikaanse consul-generaal gaf in overweging zijn regeering te vragen hem te machtigen onze demarches dienaangaande te ondersteunen bij de Spaansche autoriteiten. Ik verzoek U dit te doen.

VAN KLEFFENS.

Oorspronkelijke tekst geparafeerd door SB, S.G.

H

22 November 1941.

Van Washington no. 1004 — paraphrase.

Uw 1115. Staats Departement zal de kwestie opnemen met C.G. Madrid.

Intusschen zou ik reeds gaarne vernemen of toelating Engeland verzekerd voor 11 personen.

LOUDON.

SB/H

Afd. J.Z.

22 November 1941.

LC

Netherlands Legation Washington DC

Uw telegram 1004 antwoord bevestigend

Van Kleffens 1150

BIJLAGE 20

Pogingen tot illegaal doorreizen uit Spanje naar Portugal

A

L. H. BOAS,
Sarphatistraat 93.

Amsterdam-C., 27 April '50.

*Den Heer Griffier van subcommissie III,
van de Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940—1945,
's-Gravenhage.*

Weledelgestrengte Heer,

Onder referte aan Uw schrijven van 21 dezer doe ik U ingesloten een verklaring toekomen van Mr. H. J. van Dam, wonende te Eindhoven naar aanleiding van mijn aan hem gericht telefonisch verzoek om mij de door U gevraagde namen en adressen te doen toekomen.

Mocht U nog nadere inlichtingen wenschen te ontvangen dan ben ik vanzelfsprekend ten allen tijde bereid U deze te verstrekken.

Inmiddels teeken ik met de meeste hoogachting,

(w.g.) L. H. BOAS.

betreft: Madrid 1943.

De ondergetekende, Mr. Hans Julius van Dam, geboren te Rotterdam de 2e Juli 1916, thans wonende te Eindhoven aan de Bezuidenhoutseweg no. 11,

Verklaart:

dat hij op weg van bezet Nederland naar Engeland tussen Januari 1943 en Mei 1943 onder de naam Mr. T. J. W. van Rooyen te Madrid vertoefde: dat hij in die tijd logeerde in Hotel Internacional in gezelschap van onder meer de navolgende personen: (rangen en adressen dd. heden)

1. Kapitein-Instructeur v.d. Motor-artillerie C. J. van der Sluys, laatst bekende adres Lyceumplein 14, 's-Gravenhage;
2. De heer L. H. Boas, Sarphatistraat 93, Amsterdam;
3. Schipper Kon. Marine A. J. Legerstee, Stb. No. 11215, a.b. Hr.Ms. „Banda”, Marinepostkantoor Djakarta;
4. De Heer J. B. Onnekink, Zypendaalseweg 48, Arnhem;

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

No. 2719/451.

Illegale evacuatie.

Archief.

Madrid, 15 September 1943.

Zijner Excellentie den Heere

Minister van Buitenlandsche Zaken, Londen.

Met verwijzing naar mijn desbetreffend telegram heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat 12 dezer wederom een 30-tal Nederlanders (niet 29) illegaal uit Madrid, vermoedelijk naar Portugal is vertrokken. Op welke wijze dit transport heeft plaats gevonden, is mij niet bekend, doch ik meen te mogen aannemen, dat zulks op dezelfde wijze is geschied als in Juni j.l. In ieder geval is wederom geheel buiten mijn voorkennis gehandeld. Van 9 hunner waren de Britsche en Portugeesche visa verkregen en met hun legaal vertrek deze week kon worden gerekend.

Welke gevolgen dit optreden zal hebben, is nog niet geheel te overzien. Destijds heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken zich, naar aanleiding van de vorige illegale evacuatie, in scherpe termen uitgelaten en nadrukkelijk gewaarschuwd tegen herhaling. Afgewacht dient te worden of de achterblijvenden in Spanje in een ongunstiger situatie zullen geraken. In ieder geval dient er m.i. wel mede te worden gerekend, dat de overplaatsing naar Madrid van de in gevangenen

5. Tijdelijk Adjudant, effectief Korporaal der Mariniers H. Zeelenberg, Stb. No. 21509, verblijvende aan de kaderschool te Doorn;

6. Sergeant der Mariniers L. H. van de Bossche, Korps Mariniers, Marine-postkantoor Surabaja;

7. De Heer B. Rodrigues Pereira, Piet Heinstraat 130, 's-Gravenhage; dat deze en diverse andere Nederlanders in de loop van de maanden Maart en April 1943 ernstig verontrust waren door het gebrek aan activiteit van de Nederlandse diplomatieke en consulaire instanties en vreesden Spanje tijdens de oorlog niet meer te kunnen verlaten en aldus hun bijdrage tot de oorlog-voering niet te kunnen leveren; dat zij bij hun uiteraard stormachtige discussies mede de mogelijkheden van illegaal vertrek in ogenschouw plachten te nemen, zonder dat een dergelijk vertrek ooit tot een begin van uitvoering kwam; dat hun discussies en vage voornemens ter ore kwamen aan de heer J. C. van Vliet, die zich geroepen voelde daarvan de consul-generaal in kennis te stellen;

dat de consul-generaal van een en ander mededeling deed aan de heer Macaron, hoofdinspecteur van het Commissariaat „Centrum” der Madrileense politie;

dat dientengevolge de heer Macaron alle bovengenoemden alsmede ondergetekende de verplichting oplegde om zich in plaats van een of twee maal per week dagelijks bij hem te melden;

dat echter tegen al deze Nederlanders geen verdere maatregelen werden genomen en ook de dagelijkse meldingsplicht spoedig verwaterde, als gevolg van de goede gezindheid des heren Macaron;

dat bovengenoemden sub 2 t/m 7 onder verantwoordelijke leiding van ondergetekende daarna een zeer bescheiden strafbepaling toepasten op de heer van Vliet (waartoe verwezen worde naar de desbetreffende dossiers van de commissie-Silbiger, welke het Dept. van Oorlog daartoe in het leven meende te moeten roepen);

en dat bij de daaropvolgende bespreking die ondergetekende in aanwezigheid van onder meer bovengenoemden sub. 3 en 4 met de consul-generaal had, door deze (wijlen de heer De Bruyn Tengbergen) het bij die gelegenheid geuite verwijt van aangifte van Nederlanders aan de Spaanse politie niet verontwaardigd als onjuist beschouwd werd, maar implicite, door het voorstellen van deze handeling als „plicht” als gegrond erkend werd;

t Welk doende te Eindhoven de 22ste April 1950,

(w.g.) H. J. VAN DAM.

B

en résidences forcées verblijvende Nederlanders op welke overplaatsing in verband met de te vervullen formaliteiten per note verbale en mondeling was aangedrongen, (zie dezerzijdsch schrijven No. 2623/438 van 6 September jl.) en, naar mij gisteren telefonisch is medegedeeld, door het Ministerie van Buitenlandsche Zaken gunstig bij de politie autoriteiten is geadviseerd, hierdoor zal worden beïnvloed. Dat de vrijheid van de zich nu in Madrid bevindende Nederlanders gevaar zal lopen, lijkt mij vooralsnog onwaarschijnlijk.

Zoals Uwer Excellentie reeds telegrafisch werd gemeld, is de Britsche Ambassade zeer ontstemd over deze handelwijze. De reden hiervan is, dat strenge instructies bestaan om geen buitenlanders naar Engeland te doen vertrekken, zonder dat zij zich persoonlijk op de Britsche Ambassade hebben gepresenteerd en aldaar de gebruikelijke formulieren hebben ingevuld. Er bestaat steeds de nauwste samenwerking tusschen dit Gezantschap en de betrokken afdeeling van de Britsche Ambassade, waarbij nauwkeurig overleg wordt gepleegd omtrent al of niet vertrek naar Engeland van elken Nederlander. Van het nu vertrokken 30-tal had een deel nog niet aan de door de Engelschen gestelde voorwaarden voldaan. Aan één hunner, (Leienhorst ter Apel) was zelfs het Britsche visum geweigerd. Desondanks zijn nu de Engelschen gedwongen alle betrokken Nederlanders zeer spoedig na hun aankomst in Lissabon naar Engeland te vervoeren, waarbij dan, als bijkomstige omstandigheid een aantal vroeger aangekomen Nederlanders wordt achtergesteld. Aan den Gezantschapsraad werd medegedeeld, dat zij over wie geen rapport van de Engelsche Ambassade is opgemaakt, in Engeland in een concentratiekamp zullen worden opgenomen.

Een tweede consequentie is, dat van nu af, de Engelschen hun medewerking weigeren voor de verkrijging van Portugeesche visa, zoolang hun geen nadere opheldering is verstrekt. De Engelsche bemiddeling daarbij bestond hierin, dat, bij de dezerzijdsche aanvraag van een Portugeesch visum, een Engelsche verklaring werd gevoegd waarbij afgifte van een Britsch visum in Lissabon werd gegarandeerd. Hiervan werd ook te Lissabon door de Britsche Ambassade aan de Portugeesche Politie kennis gegeven. Deze verklaringen zullen nu, tot nader order, niet meer worden afgegeven. Het gevolg is nu, dat de bevrijding en evacuatie van alle Nederlanders in gevangenissen enz. wier Portugeesche visa niet reeds zijn aangevraagd, is opgeschort. Hetzelfde geldt voor nieuw-aangekomenen. Wellicht moet hierin aanleiding worden gevonden, om voorloopig de vertrekken uit Zwitserland te doen stopzetten. Gaarne verneem ik dienaangaande Uwer Excellentie's beter oordeel.

Ik moge van deze gelegenheid gebruik maken om van een ander incident gewag te maken, hetwelk de positie van de Nederlanders in Pamplona gedetineerd, heeft benadeeld. In de gevangenis aldaar be-

vonden zich 7 Nederlanders, die door de zorgen van den Heer Davids (verg. mijn bovenaangehaald schrijven) in een pension waren overgebracht. Dezer dagen is evenwel een zekere A. van Stolk neef van den in Spanje werkzamen R. van Stolk, tegen de orders van den politie-commissaris, door een Spanjaard ontvoerd. Zeer vermoedelijk is zulks geschied op last van genoemden R. van Stolk. Het gevolg is, dat de achtergebleven Nederlanders nu wederom in de gevangenis zijn opgesloten. Het ongewenschte van dit optreden behoeft niet nader gereleveerd te worden, te meer waar ook een 50-tal Franschen daarvan de dupe is geworden en de autoriteiten te Pamplona zich uiterst stroef toonen. De mogelijkheid wordt nog onderzocht of de te Pamplona aanwezige Nederlanders wellicht naar een andere „résidence forcée” kunnen worden overgeplaatst.

De Gezant,

(w.g.) C. H. J. SCHULLER TOT PEURSUM.

Afschrift gezonden naar Lissabon.

BIJLAGE 21

De verzorging van de Nederlandse uitgewekenen in Spaanse gevangenschap (Rapport van gevangenen en reactie daarop van de Nederlandse gezant te Madrid)

A

Zeer geheim

NOTA, INGEDIEND DOOR

ABRAHAM EN JOSEPH CITROEN, BETREFFENDE
HUNNE BEVINDINGEN IN SPANJE, IN HET BIJZONDER
IN HET CONCENTRATIEKAMP MIRANDA DE EBRO

Op 3 October 1942 trokken wij te voet over de Pyreneeën en werden op 6 October door een politiepost, een eindje voorbij de grens, vastgehouden, waar we ons hadden aangemeld met het verzoek, ons naar ons consulaat te Barcelona te geleiden. In Frankrijk had men ons van een Nederlandsch paspoort voorzien met een geldig visum voor Curaçao. Verder waren wij (volgens ons paspoort) beneden den militairen leeftijd (nl. resp. 16 en 17 jaar). We werden naar het politiebureau te Espolla overgebracht, waar men ons messen, schaartjes, compassen, landkaarten, enz. heeft afgenomen, benevens ons Spaansch geld (113 pesetas) en 1/2 pond. Na 1 dag en 1 nacht in de gevangenis te zijn opgesloten, werden wij naar Figueiras gebracht, nog steeds met de mededeeling, dat we naar ons Consulaat te Barcelona zouden worden overgebracht. Te Figueiras werden wij voor den rechter gebracht (civiel (?)), waar we een volledige reisbeschrijving moesten geven, en daarna een verklaring teekenen, met in dikke letters het woord „libertad” erop. Daarna werden wij naar het commissariaat gebracht, waar wij, na fouilleering, in een cel werden opgesloten. Van den rechter hadden wij tezamen 50 pesetas terugkregen. 's Avonds werden wij naar een kazerne overgebracht, tezamen met Canadeezen, Belgen, Polen, enz. Na 2 dagen werden wij geboeid naar de gevangenis te Barcelona overgebracht, waar we 5 dagen cellulair verbleven. De Canadeezen en Engelschen ontvingen in deze 5 dagen 2 levensmiddelen-pakketten en een deken. Schrijven naar ons Consulaat te Barcelona had geen resultaat (de post uit de gevangenis werd naar Miranda doorgestuurd!). Opnieuw geboeid werden wij naar de gevangenis van Zaragossa overgebracht en den volgenden dag naar Miranda de Ebro. De laatste 48 uur hadden wij vrijwel geen voedsel ontvangen (een bord koude soep te Zaragossa).

Te Miranda werden wij op het bureau van de Guardia Civil onderzocht door een beambte, die vloeiend Duitsch sprak (Gestapo?). Daarna werden wij naar een steenen barak gebracht, met houten vloeren, om op te slapen. We ontvingen van de Spanjaarden 2 vonden van dekens en een leege stroozak. Eerst 2 dagen later konden we stroo *koopen*.

Het voedsel door de Spanjaarden verstrekt, bestond uit: 's ochtends koffie, om 12 uur soep en soms fruit, 1 brood (ongeveer 250 gram) en 's avonds weer soep. Deze soep bestond uit water, aardappelen en/of rijst, of erwten, of kool. Als watervoorziening fungeerde een fontein met 1 straaltje voor 4.000 menschen, terwijl na nachtvorsten (reeds in de herfst), heel geen water aanwezig was. Als waschgelegenheid waren er ongeveer 20 kranen, waarvan ongeveer de helft niet functioneerde. Van de ongeveer 10 douches (koud water) liepen slechts 3 à 4. Douches en kranen waren slechts 2 à 3 uur per dag open. In de 2½ maand van ons verblijf kregen we 1 keer een warme douche.

Hulpverlening door verschillende Consulaten:

a. Geldelijk: ¹⁾ Nederlanders	50 pesetas per week		
Engelschen	35	”	”
Franschen	35	”	”
Belgen	35	”	”
Grieken	35	”	”
Joego Slaven	35	”	”
Polen	100	”	”

¹⁾ Blijkens mondelinge toelichting zijn hier niet bedoeld werkelijke Engelschen, doch „heimatlosen” enz. die zich voor Engelschen uitgeven om spoediger in vrijheid te worden gesteld. De werkelijke Engelschen ontvangen een overvloed van alles.

b. *Voedsel:* Alle geallieerden, behalve de Polen, ontvingen wekelijks een pakket bestaande uit (per hoofd): 2/3 bus corned beef, 2/3 bus beans, 1 1/3 plak chocolade, 1/3 pak vijgen, 1 hompje kaas, 1 of 2 pakjes biscuit, enkele theelepeltjes thee (2 per week), cacao en zeer weinig suiker, 25 sigaretten, 1/6 blik sardines, 1/8 blikje melk. Wegens transportmoeilijkheden was het pakket echter vaak beduidend kleiner.

De Polen ontvingen maandelijksche pakketten, bestaande uit: ongeveer 1/2 blik koekjes, 12 blikjes (kleine) sardines, 6 blikjes tonijn, veel vet, ongeveer 20 eieren. Dit zijn de belangrijkste artikelen; verder afwisselend vijgen, uien, turrón, enz., doch altijd in groote hoeveelheid.

De Belgen kregen, behalve voornoemd geallieerd pakket, nog een wekelijksch pakket, voorzien van etiketten: Croix Rouge Belgique. Nauwkeurige inhoud is ons bekend (o.a. veel fruit: bananen, enz.).

c. *Kleding:* In 2½ maand ontvingen wij als geallieerden (behalve Belgen en Polen) het volgende: 1 paar sokken (zeer slechte kwaliteit), 1 deken (goed), 1 linnen overhemd, 1 paar soldatenschoenen, 1 handdoek, toiletartikelen (wekelijks zeep, er was evenwel geen water). Er heerschte een groot gebrek aan ondergoed, pyama's (dus dag en nacht in de zelfde kleeën), bovengoed, jassen, handschoenen, shawls, enz. Ook de dekens waren reeds in den herfst niet voldoende.

De Belgen ontvingen pyama's, onder- en bovengoed, pakken en winterjakkens, dekens in overvloed, plus de zelfde producten, die wij kregen. Ook de Polen ontvingen ruim voldoende kleding. (N.B. voor zoover ons bekend bestaat er geen officieel Poolsch Consulaat).

d. *Hygiënische toestanden:* Een gering percentage bezat een bed, dat clandestien gekocht was. De rest sliep op stroozakken op den grond. Voor de maaltijden ontving ieder 1 „plato” (tinnen bord), dat slechts met een nat lapje schoongemaakt kon worden. Al ons verder eten en drinken moesten we bewaren in oude conservenblikken (van 1939 en 1940), waardoor verschillende gevallen van kopervergiftiging zijn voorgekomen. W.C.'s konden niet worden doorgespoeld en werden slechts 1 maal per dag schoongemaakt. Er waren ongeveer 20 W.C.'s voor 4.000 menschen. Dit was het ergste voorbeeld van vervuiling in het kamp. Wij zijn in het kamp in het geheel niet door een arts onderzocht.

Door de overbevolking was men genoodzaakt met 6 of 7 menschen in 1 cabine te slapen. Deze was van zoodanige afmetingen dat 4 menschen naast elkaar konden liggen, zoodat men van hangmatten, hangende stroommatten of hangbedden (eigen fabrikaat) gebruik moest maken. Het materiaal bestond uit van de Spanjaarden gestolen hout.

Tot verwarming dienden van conservenblikken gefabriceerde kachelletjes, die slechts gestookt konden worden met van de keuken gestolen hout. (Het kamp bezat echter nog een aparte gevangenis!). Tweemaal ontvingen we van de geallieerden stukken hout, die net voldoende waren om enkele dingen op te koken.

Als verlichting dienden hevig walmende flit-lampjes. Electriche leiding was aanwezig, doch voor ons verboden; het diende slechts tot verlichting van het kamp.

De hevige ongedierte-plaag in den zomer (wandluizen, luizen, vlooien, enz.) hebben wij niet meer beleefd.

e. *Vrijlating:* Sinds Juli 1942 is geen enkele Nederlander van militairen leeftijd vrijgelaten, daarvoor in totaal slechts 22 in ongeveer 1½ jaar tijd. Eens per week kwam de Engelsche vertegenwoordiger Canadeezen, Engelschen, enz. uit het kamp bevrijden (ongeveer 14 per week) en tevens met den Engelschen leider spreken. De Nederlandse vertegenwoordiger verwaardigde zich slechts 1 keer per jaar naar Miranda te komen; dit de laatste keer na een hevige noodkreet uit Miranda van de daar aanwezige Nederlanders. Dit bezoek hebben wij uit de verte kunnen aanschouwen (de Legatie secretaris Jhr. van Panhuys, sprak buiten het kamp slechts met den Nederlandse leider). Van den Joegoslavischen vertegenwoordiger weten wij toevallig dat hij wel in het kamp was en met iedereen kon spreken.

De verbittering onder de Hollanders jegens H.M. Consulaat was zoo groot, dat reeds 4 gevallen zijn voorgekomen, waarin jongens verzocht hebben, door de Gestapo naar Nederland te worden terug-

gebracht. Eén dag voor onze aankomst waren inderdaad 2 jongens naar Nederland teruggebracht. Verschillende jongens zitten reeds meer dan 2 jaar in Miranda.

f. *Geallieerde samenwerking en houding tegenover diegenen die door hun regering niet meer worden erkend:* In het kamp waren veel Roemenen, Hongaren, Oostenrijkers en Duitschers, die om politieke redenen hun land verlaten hebben. Dezen werden van zelfsprekend niet door hun Consulaten gesteund, maar ook de geallieerden weigerden elke steunverlening, zoodat ze zonder eenige kans op vrijlating en zonder enig geld, kleeding en onvoldoende gevoed in het kamp waren (velen reeds jaren lang). De Belgische arts, aangesteld door de geallieerden, had opdracht deze menschen alle medische hulp te onthouden, terwijl de Spaansche medische hulp *volkomen* ontoereikend was. We kennen het geval van een Saarlander, toevallig in Berlijn geboren, die als Fransch officier in de Maginot-linie heeft gevochten en al zijn militaire papieren aan den Engelschen leider heeft getoond, doch niet is erkend en zonder eenige steun in Miranda verbleef. We hebben zodoende een vreemden indruk van democratie gekregen!

Dit verslag heeft vooral betrekking op het tijdperk van 16 October—25 December 1942, waarin we in het kamp waren.

Lissabon, 24 Januari 1943.

(w.g.) J. CITROEN,
A. CITROEN.

AFD. JURIDISCHE ZAKEN
3858/75.

20 Februari 1943.

*Den Heere Mr. C. H. J. Schuller tot Peursum,
Harer Majesteits Gezant te Madrid.*

Met Uw brief van 7 December jl. No. 2706/385, rapporteerde U het bezoek dat Jhr. van Panhuys op 1 December j.l. gebracht had aan het kamp te Miranda. Daarin schreef U dat klachten weinig werden vernomen, al waren er eenige moeilijkheden geweest met de levensmiddelenvoorziening, waaraan intusschen wederom was tegemoet gekomen. De kleedingvoorziening incl. dekens kon volgens genoemd rapport voldoende worden genoemd. In het rapport van Jhr. van Panhuys dd. 6 Mei 1942 No. 42899 aan Baron van Harinxma stond vermeld, dat alle geallieerde gevangenen wat levensmiddelen- en kleedingvoorziening betreft op gelijken voet werden behandeld.

Van den Nederlander Gerard Hazelzet (alias Jan de Ruyter) die hier te lande is aangekomen, ontving ik intusschen een rapport dat een eenigszins ander licht werpt op den toestand in Miranda. Een afschrift van dit rapport d.d. 24 Januari jl. gelieve U hiernevens aan te treffen.

Ik moge de volgende punten releveeren:

1. De levensmiddelenpakketten welke de Nederlandsche gevangenen ontvingen waren de helft kleiner dan die van de Britten, Polen en Belgen.

2. De kleedingvoorziening van de Nederlanders was onvoldoende. De meeste Nederlanders zouden in lompen gehuld rondloopen. Polen en Belgen daarentegen ontvingen ruimschoots kleeding, benevens extra-rantsoenen.

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN ¹⁾.
No. 927/132.

Madrid, 25 Maart 1943.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken te Londen.*

Miranda

Ik heb de eer Uwer Excellentie de ontvangst te bevestigen van Hare missive van 20 Februari jl., Afdeling Juridische Zaken no. 3858/75, waarvan de beantwoording eenige vertraging heeft onder-

¹⁾ Potloodaantekening: Majoor Broekman ingelicht 5/4 '43 gepar. van Kleffens?

12/2 No. 88 P

Afd. I

No. 88 P

Onderwerp: Concentratiekamp Miranda de Ebro.

1 Maart 1943.

Zeer geheim

*Aan Zijne Excellentie
den Minister van Buitenlandsche Zaken.*

Ik heb de eer Uwer Excellentie's aandacht te vragen voor de rapporten gedateerd 24 Januari 1943 — waarvan Uwe Excellentie ook een copie ontvangen heeft — betreffende het concentratiekamp Miranda de Ebro, opgemaakt door de Heeren Gerard Hazelzet, Abraham Citroen en Joseph Citroen, en wel speciaal inzake de passages betreffende het niet voldoende hulpverleenen aan Nederlandsche geïnterneerden door het Gezantschap in Madrid en het Consulaat te Barcelona.

In verband met het belang der recruetering, zou ik gaarne vernemen of Uwe Excellentie redenen gevonden heeft nadere inlichtingen in te winnen, dan wel stappen genomen heeft teneinde verbetering te werkstellen inzake het gerapporteerde.

De Minister van Oorlog,

B

3. De Heer de Bruyn Tengbergen zou niet op de hoogte geweest zijn van den treurigen toestand onzer landgenooten. Dit lijkt mij onverklaarbaar daar Jhr. van Panhuys in een particulieren brief dd. 11 Januari jl. aan mijn Departement schreef, dat de toestand te Miranda steeds slechter werd, terwijl in Uw brief van 1 dezer No. 320/40 de situatie aldaar onhoudbaar werd genoemd.

4. De schrijver van het rapport klaagt over gebrek aan belangstelling van de zijde van Harer Majesteits Gezantschap ten behoeve der Nederlandsche gevangenen, waaraan dan weer te recht of ten onrechte de vertraging hunner vrijlating wordt toegeschreven. Ook in andere rapporten vind ik steeds dezelfde klacht terug. Wat hiervan ook zij, de belanghebbenden hebben den indruk dat zij van de Nederlandsche vertegenwoordigers minder steun krijgen dan de overige geallieerde gevangenen genieten van de zijde hunner nationale vertegenwoordigers.

Ik betreur, dat die indruk blijkbaar door het meerendeel der hier aangekomenen gedeeld wordt, te meer daar ik reeds eenige malen er de aandacht op gevestigd had dat niets mocht worden nagelaten om het lot onzer landgenooten te verzachten en hen gelet op de omstandigheden naar vermogen te helpen.

Hoewel ik terzake mijn eindoordeel nog opschort kan ik mij niet onttrekken aan den indruk dat de Nederlandsche vertegenwoordiging hier is tekort geschoten. Het is niet aanvaardbaar dat de Nederlanders een minder goede behandeling zouden genieten dan de Polen en de Belgen die geen officieele vertegenwoordiging meer in Spanje hebben.

Gaarne zal ik vernemen tot welke opmerkingen het bovenstaande U aanleiding geeft. Ik zal daarbij gaarne vernemen op welke wijze de bemoeiingen van Baron van Harinxma, als vertegenwoordiging van den Regeeringscommissaris voor vluchtelingen, gecoördineerd zijn met de Uwe in deze materie.

*De Minister van Buitenlandsche Zaken,
(w.g.) E. N. VAN KLEFFENS.*

C

gaan als gevolg van den tijd, welke met het verzamelen van het feitenmateriaal was gemoeid. Aangezien in hoofdzaak Jhr. van Panhuys belast is met de zorg voor de Nederlandsche geïnterneerden te Miranda, moge ik hierachter eenige opmerkingen doen volgen, tot welke de lezing van Uwer Excellentie's missive hem aanleiding heeft gegeven.

1. Vooropgesteld zij, dat de stemming in een concentratiekamp, waar een groot aantal lieden van vele nationaliteiten en verschillende opvoeding, karakter enz. tezamen gevangen worden gehouden, zonder dat zij zich op eenig gebied schuldig voelen, vanzelfsprekend niet goed kan zijn. Dat er dus geklaagd wordt is zodoende zelfs bij een uitmuntende verzorging (quod non) begrijpelijk en normaal. In de eerste plaats richten zich de klachten tot de Spaansche over-

heden en aangezien deze daarvoor volkomen ontoegankelijk zijn, worden de autoriteiten van hun eigen land daarvan het object. Deze ervaring wordt gedeeld door al mijn collega's.

2. Dat er aan de geestelijke verzorging veel heeft ontbroken en nog ontbreekt, zij grif toegegeven. Hoewel diverse pogingen zijn aangewend door de geïnterneerden onderling tot het organiseren van lessen, lezingen, wedstrijden enz., welke pogingen steeds met alle beschikbare middelen door het Gezantschap zijn aangemoedigd, is de heterogeene samenstelling der geïnterneerden er veelal schuld aan geweest, dat elke opzet van dien aard na korteren of langeren tijd opgegeven moest worden. Het zenden van Nederlandsche lectuur, waartoe de Nederlandsche kolonie verschillende malen schriftelijk en mondeling is aangezocht, heeft, bij gebrek aan boeken, weinig opgeleverd. Tenslotte zij opgemerkt, dat de uiterst onwelwillende en belemmerende houding der Spaansche autoriteiten in het kamp, elk geestelijk contact van buitenaf sterk heeft bemoeilijkt. Deze omstandigheden gepaard aan telkens gewekte hoop door steeds nieuwe teleurstellingen gevolgd, hebben tot verschillende reacties geleid varierende van dankbaarheid en blijvende opgeruimdheid bij enkelen tot berusting en apathie bij een groot aantal en tot rancune- en wraakgevoelens bij enkelen. Tot de laatste groep behoort ongetwijfeld de geciteerde G. Hazelzet, wiens verklaringen voor het grootste gedeelte als feitelijke onwaarheden weerlegd kunnen worden, doch ten deele als verdachtmakingen dienen te worden gequalificeerd en als zoodanig moeilijk te weerleggen. Onder deze laatste categorie moge ik rekenen de „verklaringen” van Hazelzet, volgens welke Jhr. van Panhuys hem zoude geantwoord hebben, niets voor hem te hebben gedaan; dat het Nederlandsche Consulaat belangstelling en activiteit zou hebben gemist; dat de Heer Tengbergen zou hebben gezegd, dat hem van den toestand in Miranda niets bekend was e.d.

3. De materiele verzorging van de Nederlanders heeft, naar men nogmaals aan de Britsche Ambassade met den meesten nadruk heeft verzekerd in geen enkel opzicht achtergestaan bij die der Engelschen zelf, Belgen, Tsjechen, Zuid-Slaven en Grieken. De Polen hebben, wgens hun zeer groot aantal, steeds een eigen organisatie gehad. Hun verzorging geschiedde evenwel op dezelfde basis als die der andere geallieerden, wat prijs betreft, al ontvingen zij daarom soms andere voedingsartikelen. Tot het begin van den zomer werd voor elken geïnterneerde een pakket samengesteld, waaraan o.m. Mevrouw van Panhuys medewerkte, die de identiteit der pakketten heeft kunnen constateeren. Daarna zijn de hoeveelheden, hierachter genoemd, vermenigvuldigd met het aantal personen van elke groep, per week toegezonden. De verdeling werd dan aan de groepschefs overgelaten. Naar het schijnt, zijn er in het kamp verschillende malen diefstallen en onregelmatigheden voorgevallen, waarbij evenwel elke contrôle van Engelschen of Nederlanders ontbrak, daar men de leden der verschillende missies (o.a. de Britsche militaire attaché) niet in het kamp toeliet. Indien er dus in het kamp, vooral de laatste 4 maanden, minder is uitgereikt dan verzonden, ligt deze omstandigheid buiten de verantwoordelijkheid van dit Gezantschap. De samenstelling van het wekelijksch rantsoen is als volgt: 1 bus corned beef, 1 bus vleesch en groenten, halve bus gecondenseerde melk, twee reepen chocolade, $\frac{1}{2}$ kilo biscuits, 2 driehoekjes kaas, $\frac{1}{2}$ pond suiker, 2 ons thee, 4 ons cacao, $\frac{1}{2}$ K.G. sardines, $\frac{1}{2}$ pak vijgen, 40 sigaretten.

Vanaf November heeft er, tengevolge van de enorme stroom van vluchtelingen uit Frankrijk, die de bevolking van het kamp van 800 tot 4000 deed stijgen, een stagnatie in de voedsel- en kleedingvoorziening plaats gevonden, waardoor het genoemde ration op 10, 17 en 24 November, op 1, 15 en 30 December en op 17 en 24 Februari tot $\frac{2}{3}$ en op 8 December, op 6, 13, 20 en 26 Januari en op 3 en 10 Februari zelfs tot $\frac{1}{2}$ is verminderd moeten worden. Zulks was vooral te wijten aan de overstelpende transportmoeilijkheden, waarmede de Engelschen in dien tijd hadden te kampen. Het was niet wel mogelijk voor het Gezantschap om toen door het zenden van extra voedingsmiddelen in te grijpen, aangezien 1. na ongeveer 4 weken van Engelsche zijde verzekerd werd, dat aan het tekort was tegemoetgekomen door oprichting van een magazijn te Miranda, 2. de aankoop, opslag en in het algemeen de voorbereiding van de gedeeltelijke ravitaillering der Nederlanders een voorbereiding van enkele weken vorderde, terwijl verwacht werd, dat de moeilijkheden zeer spoedig overwonnen zouden worden; 3. een andere houding vermoedelijk door de Engelschen weinig zou zijn geapprecieerd en wij zodoende hun hulp in de toekomst (onontbeerlijk met het oog op Gibraltar) wellicht zouden hebben moeten missen.

4. Wegens dezelfde bovengenoemde reden, heeft de kleedingverzorging gedurende November en December van het vorige jaar, eenige stagnatie ondergaan. Daar de beschikbare voorraden toen niet voldoende waren, werden de aangevoerde kleren, schoenen,

dekens enz. verdeeld per groep volgens het aantal leden van elke dezer. Dientengevolge hebben de Nederlanders in die twee maanden slechts ontvangen: 8 pullovers, 10 paar schoenen, 8 overhemden, 29 paar sokken, 8 onderbroeken, 22 handdoeken, 92 dekens, 15 jasjes, 11 mutsen, 28 paar handschoenen, 23 broeken, 7 dassen, 96 zakdoeken, 8 onderhemden, 10 shorts. In Januari en Februari is de toestand verbeterd en werden ontvangen: 95 pullovers, 56 paar schoenen, 35 overhemden, 91 paar sokken, 46 onderbroeken, 58 pantoffels, 13 jasjes, 90 paar handschoenen, 13 broeken, 5 dassen, 75 zakdoeken, 51 overjassen. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de nieuwaangekomenen, een 50-tal, vrijwel van alle behoorlijke kleeding verstoken waren bij hun aankomst, terwijl voor degenen die reeds in het kamp vertoefden, een 25-tal, deze maandelijksche zendingen slechts een aanvulling beteekenden. Opgemerkt moge ook worden dat eenvoudige reparaties in het kamp kunnen worden uitgevoerd. De nu nog ontbrekende onderkleeding is inmiddels door de zorgen van Mevrouw van Panhuys aangekocht, aangezien de organisatie hiervan, evenals van de levensmiddelenvoorziening nu door het Gezantschap moet worden verzorgd. Uit het voorgaande moge blijken dat ook hier geen enkele discriminatie tusschen Nederlanders en andere nationaliteiten heeft bestaan.

Dat de Nederlanders in lompen zouden hebben rondgelopen is onwaar, al kan het zijn voorgekomen, dat pas aangekomenen korten tijd de kleeding, waarmede zij in het kamp zijn binnengekomen, moesten blijven dragen. Dat de leider, van Stolk, slecht gekleed zou zijn geweest, is door den Heer van Panhuys nooit geconstateerd kunnen worden, terwijl overigens door van Stolk, noch indirect door een der andere geïnterneerden, eenige klacht over de kleeding is aangebracht, hoewel daartoe steeds alle gelegenheid heeft bestaan. De met een deken gelapte broek berust dus evenzeer op fantasie van den meergenoemden Hazelzet.

5. Dat de toestand in Miranda na November 1942 t.w. na de toename met ongeveer 3000 geïnterneerden, zeer is verergerd, ligt meer aan het gemis van elke hygiëne t.w. gebrek aan latrines, water en licht, dan aan voldoende voeding of kleeding. Ook de medische verzorging laat zeer te wenschen. Zulks is ook meermalen gerapporteerd. Ondanks de stappen van den Minister van Buitenlandsche Zaken, de Nunciatuur, Roode Kruis en talrijke autoriteiten, is hierin geen verandering gekomen. Het is ook niet waarschijnlijk dat er iets zal veranderen, tenzij het kamp wordt opgeheven. Aan het gemis aan verlichting is dezerzijds tegemoetgekomen door toezending van lampen en petroleum, die evenwel veelvuldig worden gestolen.

6. Dat de belangstelling der Nederlandsche autoriteiten zich niet zoo dikwijls als gewenscht werd, heeft geuit in het brengen van bezoeken, is vooral een gevolg van de afwijzende houding der Spanjaarden, die aan elk bezoek de grootste moeilijkheden in den weg leggen, voorzoover zij dit niet geheel kunnen verhinderen. Verder vormde de gebrekkige verbinding en het gebrek aan personeel een bezwaar waarover meermalen is geschreven. Dat de Nederlandsche autoriteiten zich minder aan het lot van hun landgenooten gelegen zouden laten liggen, dan zulks bij andere nationaliteiten het geval is, wordt weersproken door de uitlatingen van de vertegenwoordigers van bv. Belgen, Tsjechen en Zuid-Slaviërs en door het aantal buitenlanders en apatriden, die zich als Nederlander trachten te doen doorgaan. Hierbij zij nog opgemerkt, dat de Nederlanders 50 pes. zakgeld ontvangen, terwijl alle andere nationaliteiten, voorzoover mij bekend, 35 pes. ontvangen.

7. De démarches, zoowel mondeling als schriftelijk bij allerlei autoriteiten en zonder ophouden ondernomen zoowel voor alleenstaande gevallen als collectief, vormen op zichzelf reeds een weerlegging van de door Uwe Excellentie overgelegde verklaring van Hazelzet, volgens welke het niet vrijlaten der Nederlanders te wijten zou zijn aan gemis aan activiteit der Nederlandsche autoriteiten. Om te beginnen wordt, zoodra bericht van aankomst van een Nederlander wordt ontvangen, een nota gericht aan het Departement van Buitenlandsche Zaken waarin zijn ter beschikking stelling van het Gezantschap wordt gevraagd, met opgave waarheen en wanneer de betrokkene dan kan worden geëvacueerd. De inhoud en terminologie dezer nota's heeft in den loop der maanden meermalen wijziging ondergaan, naargelang van de bestaande mogelijkheden en de beste kansen tot slagen. De al of niet vrijlating geschiedde volkomen willekeurig, zonder eenige vaste lijn en na wachttijden varierende van 1 tot 6 maanden. Na Juli 1942 is zij op Duitschen druk, voor personen van militairen leeftijd practisch geheel stopgezet.

Ook zijn meermalen, indien hier een kans werd gezien, speciale persoonlijke motieven als ziekte of militaire ongeschiktheid als reden voor vrijlating aangevoerd. Het is niet wenschelijk geacht en ook vrij-

wel niet mogelijk geweest, in het geval van Miranda, een anderen dan den legalen weg te bewandelen.

Verder zijn ook meermalen per nota, per persoonlijk schrijven als ook mondeling pogingen aangewend om op constitutioneele- en humanitaire gronden, of met een beroep op reciprociteit (de behandeling door Nederland van gevluchte nationalistische Spanjaarden in den burgeroorlog) vrijlating te verkrijgen. Geruimen tijd is van Spaansche zijde n.l. volgehouden dat alleen repatriatie naar Nederland mogelijk was. Ook zijn démarches gedaan bij den Heiligen Stoel, bij den Minister van Oorlog en enkele ambassadeurs (Argentinië).

De houding van Spaansche zijde is hierin steeds wisselvallig geweest en beïnvloed door den gang van den oorlog en het optreden van de Duitsche ambassade anderzijds, hun verlangen de geïnterneerden kwijt te raken, hun prestige verlies bij het bekend worden van de Oostersche gevangenis- en kamptoestanden enz.

Ik moge mij na het voorgaande ontslagen rekenen nog op alle klachten en bezwaren van Hazelzet in bijzonderheden in te gaan. Slechts het volgende zij nog gereleveerd.

a. brood is in Spanje niet op de vrije markt te krijgen en aankoop en transport van op de zwarte markt gekocht brood is strafbaar en bovendien op grooten schaal ondoenlijk. Het is dus onjuist dat dit artikel overal te Madrid à 1,40 te verkrijgen is.

b. het voedsel is uiteraard slecht; *zonder* extra voedselpakketten leven hierop echter vele miljoenen Spanjaarden zonder dat er sprake is van „hongersnood”.

c. reparaties, kleeding, schoeisel enz. behoeften *nooit* van het zakgeld bekostigd te worden.

d. samenstelling der levensmiddelenpakketten zie hierboven.

e. Jhr. van Panhuys is bij zijn bezoek begin December *wel* in het kamp toegelaten. Evenmin als aan de andere vertegenwoordigers is hem toegestaan met anderen dan met van Stolk te spreken.

f. De Polen koopen hun voorraden voor het overgrootste deel in Spanje.

g. De vrijlating van meergenoemden Hazelzet is aangevraagd door dit Gezantschap op 10 November 1942 per nota no. 2479. Op 21 December is zijne vrijlating verkregen evenals die van twee andere personen, per Spaansche note-verbale. Door den Britschen militairen attaché is *nooit* eenige démarche voor hem gedaan hetgeen ook niet mogelijk was geweest. De voorlaatste alinea van de verklaring van Hazelzet is dus volkomen uit de lucht gegrepen.

Tenslotte moge het de verhouding van Hazelzet kenschetsen, dat deze te Madrid, speciaal tegenover Jhr. van Panhuys groote dankbaarheid heeft getoond en uitgesproken. Verder bestaat eenige onzekerheid over zijn optreden in Zwitserland, waar, naar door andere Nederlanders hier is medegedeeld, hij zich aan onregelmatigheden zou hebben schuldig gemaakt. Wellicht heeft hij in verband hiermede zijn naam veranderd en heeft hij steeds vermeden te melden, dat hij in Zwitserland heeft vertoefd.

Ik aarzel tenslotte niet de verklaring van Hazelzet een combinatie van bewuste onwaarheden en verdachtmakingen te noemen. Iedere klacht, zelfs de minst gerechtvaardigde, heeft echter haar nut in de Nederlandsche ambtenaarswereld. Zij stelt de personen tegen wie zij gericht is in de gelegenheid om hun beleid nog eens aan een scherp critischen blik te onderwerpen en hun optreden achteraf in het ware licht te stellen. Zoo beschouw ik dan ook als nuttig te zijn geweest de klachten van den Heer Hazelzet en ik vlei mij met de hoop dat bij Uwe Excellentie dezelfde gedachte heeft voorgezet toen Zij mij, zonder eenig voorbehoud aangaande de persoon van bedoelde requestant, zijn klachtenlijst onder toevoeging van Hare bemerkings ter weerlegging heeft doorgezonden.

Tenslotte moge ik nog op de laatste vraag antwoorden, dat de zorg voor Miranda niet tot de bemoeiingen van Baron van Harinxma behoorde.

De Gezant,

(w.g.) C. H. J. SCHULLER TOT PEURSUM.

D

H/CO

21 April 1943.

*Den Heere Mr. C. H. J. Schuller tot Peursum
Harer Majesteits Gezant te Madrid
Cadogan Hotel, Sloane Street, S.W.I.*

Amice,

Het lijkt mij een goede gedachte U vóór vertrek naar Madrid aan het hoofd te stellen van een korte aide mémoire welke de punten van onze besprekingen hier ter stede bevat voorzoover zij kunnen dienen tot een betere regeling van het vluchtelingenvraagstuk in Spanje.

Zooals wij bespraken zult Gij de voorziening van de geïnterneerden met levensmiddelenpakketten thans door inschakeling van den Poolschen inkoopster Uwent op een niveau brengen, dat tenminste gelijk staat aan de voorziening van andere nationaliteiten in het kamp, waarbij wij er rekening mede houden, dat quantitative vooruitgang eventueel tot een kwalitatieve achteruitgang zou kunnen leiden.

Gij zult nog nader onderzoeken op welke punten zich onvoldoende verzorging met kleeding heeft voorgedaan, terwijl Gij bovendien nog zult berichten over de te ondernemen stappen om zooveel doenlijk

te voorkomen dat verschillen ten aanzien van andere nationaliteiten zich ook op dit punt meer voordoen.

Wij bespraken t.a.v. de „verklaring” dat het door Buitenlandsche Zaken ingenomen standpunt ongewijzigd gehandhaafd blijft.

Wij bespraken voorts dat Gij nogmaals den Heer Kriens te Barcelona zult wijzen op de houding welke hij moet aannemen bij de behandeling van Nederlandsche vluchtelingen.

Gij zult tenslotte — zoo kwamen wij overeen — blijvend Uwe aandacht gevestigd houden op de mogelijkheid, dat een personeelstekort aan het Gezantschap elk oogenblik kan optreden en Ge zult de noodige stappen doen teneinde binnen het raam der locale verhoudingen te kunnen beschikken over bijstand voor vluchtelingenwerkzaamheden door recruteering van daarvoor in Spanje aanwezige geschikte Nederlandsche vluchtelingen en door attent te blijven op andere mogelijkheden die zich hiervoor zouden kunnen voordoen.

Ge zult tenslotte door middel van de bespreking met de Heeren Tengbergen, Schölvinc en Schwarz een financieele administratie tot stand brengen, welke niet alleen voor de toekomst boekhoudkundig en financieel juist zal worden opgezet, maar welke tevens een bevredigende afsluiting van het afgeloopen tijdvak zal bewerkstelligen.

Wij zullen het op prijs stellen nog eenig nader bericht te ontvangen over de resultaten van Uw nadere besprekingen na terugkeer in Madrid t.a.v. de punten welke wij tijdens onze besprekingen niet tot een afgesloten geheel konden brengen.

Met vriendelijken groet,

(w.g.) Gr. v. B.

BIJLAGE 22

Rapport van 22 September 1941 van de heer J. W. Kolkman aan dr. A. Sevenster over de vluchtelingenzorg in Frankrijk

(Afkomstig uit het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis)

22 Sept.

Sinds het laatste rapport, dat ik de eer had U Hoogedelgestrenge midden Juli te zenden, hebben eenige factoren minder gunstig den algemeenen toestand beïnvloed.

Op de eerste plaats zijn diverse Prefecturen den laatsten tijd zeer lastig, wat betreft het gratis-verstrekken van identiteitsbewijzen aan hulpbehoevende vluchtelingen. Op hun door mij ondersteunde aanvragen werd afwijzend beschikt en wanneer ik er op wees, dat zij alleen konden bestaan door den steun, dien ik aan die personen uitkeerde, werd mij opgave van dien steun gevraagd. Als antwoord kreeg ik toen b.v. van de politie te Narbonne, dat de fam. Goudekettering, bestaande uit 2 getrouwde paren en één zoon, die als steun ontvangen 33 frs. voor elk der getrouwde paren en 13 frs. voor den zoon plus 300 frs. voor huur per maand en 30 frs. voor licht, totaal dus 2.700 frs. in de maand, met een beetje goeden wil best de identiteitskaart kon betalen. 2.700 frs. in de maand vond men een flink bedrag en daar zouden de kosten van een identiteitskaart best afkunnen. Niettegenstaande ik er op wees dat die 2.700 frs. per maand per persoon slechts bedragen 540 frs. en dat 400 frs. een wel zeer zware en zelfs al te zware aderlating voor hen beteekent, heeft men naar deze argumenten niet willen luisteren en zijn deze personen verplicht geweest te betalen op straffe anders naar een concentratiekamp te worden overgebracht. Bovendien heeft men nog proces-verbaal tegen hen opgemaakt, omdat zij te lang hadden gewacht met de aanvraag. Het spreekt van zelf, dat de fam. Goudekettering niet in staat is geweest die kosten zelf te dragen en dat ik heb moeten bijspringen.

Zoo heb ik nog enkele gevallen, o.a. van het bejaarde echtpaar Patto, eveneens te Narbonne, die ook betalen moesten ofschoon zij niets bezitten en van de familie Saphier te Axles-Thermes. Dit laatste geval staat eenigszins anders dan de voorgaande, daar de fam. Saphier, bestaande uit 5 personen, nog over een 12.000 frs. beschikte, maar wanneer hiervan 2.000 frs. afgaat voor identiteitskaarten, is de reserve snel opgeteerd en komt op slot van zaken het Office op hooger onkosten.

Intusschen heb ik meer succes gehad met de Prefectuur te Montpellier, waar ik bij mijn laatste bezoek, den 19den l.l. gedaan kreeg, dat de door de fam. de Haeff en Kanter gestorte gelden voor identiteitskaarten terugbetaald zouden worden.

De tweede minder gunstige factor is het feit, dat tegen Israëlieten voortdurend strenger wordt opgetreden. De maatregelen ten opzichte der réfugiés treffen in het bijzonder de Joden en voor dezen is het nog moeilijker dan voor anderen eenige verzachting in de getroffen maatregelen te verkrijgen. In verschillende steden en dorpen worden maatregelen getroffen om hun verblijfsvergunning in te trekken, daar zij plaats moeten maken, hetzij voor ambtenaren van nieuw in te richten ambtelijke lichamen, zooals te Montpellier, hetzij voor vluchtelingen uit Syrië, zooals te Prades. Eenigen tijd geleden werd ik opgeschrikt door alarmkreten van enkele Nederlandsche réfugiés te Montpellier, die mij schreven, dat zij voor 1 Oct. niet alleen de stad, maar ook het departement Hérault moesten verlaten. Ik stelde mij toen onmiddellijk in verbinding met de Préfecture, doch daar beweerde men niets van de zaak te weten en raadde men mij aan de politie op te bellen. Dit deed ik en de Commissaire Central bevestigde mij toen, dat dit inderdaad waar was. Bovendien deelde hij mij toen mee, dat alle vluchtelingen, die na 10 Mei 1940 waren aangekomen voor dien 1 Oct. een zeker aantal departementen en zekere steden in andere departementen, waarvan ik U de lijst dienstzeldfden dag telephonisch opgaf, moesten verlaten. Op mijn vraag, wie dit besluit had genomen, kreeg ik ten antwoord dat dit uit Vichy kwam.

Ik meende toen voldoende zekerheid omtrent deze kwestie te hebben om U hierover op te bellen en Uwe interventie te vragen. Uit de stappen, die U toen deed, bleek Vichy van deze zaak onkundig te zijn en een nieuw telephonisch gesprek met den Commissaire Central te Montpellier gaf mij een voldoende opheldering. Ik besloot toen persoonlijk naar Montpellier te gaan, waar mij bleek een onbeschrijflijke wanorde te heerschen. Zooals U weet, is Montpellier de zetel van een „Préfet Régional” en van een „Intendant Régional de Police”. Bij den „Intendant de Police” beweerde men, dat deze maatregel inderdaad genomen was door den „Préfet Régional”, dat

men er slechts belast was met de uitvoering van het bevel, dat men met den inhoud ervan onbekend was en dat ik mij hiervoor moest wenden tot de betrokken afdeeling van de Préfecture. Die afdeeling bleek te zijn de gewone vreemdelingendienst van de Préfecture, waar de menschen uiterst vriendelijk zijn, maar feitelijk van niets weten. De zaken van het departement, ja daar zijn ze wel min of meer van op de hoogte, ofschoon ook niet volledig, maar van een regionale organisatie is niets te bespeuren; zoodra men even iets vraagt, wat buiten het gewone kader valt, weten ze geen antwoord.

In ieder geval heb ik den indruk gekregen, dat ook nu weer de pap wel niet zoo heet gegeten zal worden als ze opgediend wordt. Wat tenminste het departement Hérault betreft, is door de Préfecture alleen de volgende maatregel getroffen: om plaats te maken voor ambtenaren van nieuw in te richten diensten moeten voor 1 Oct. a.s. een 800 vreemdelingen, die sinds 10 Mei 1940 te Montpellier zich gevestigd hebben, de stad verlaten en zich vestigen in kleinere plaatsen. Twee Nederlandsche families behooren tot de uitgewezenen, de fam. de Jong, bestaande uit man, vrouw en broer en de fam. Bueno de Mesquita, bestaande uit man en vrouw. Ik heb niet te veel willen aandringen op opheffing van dit uitwijzingsbesluit, omdat er te Montpellier nog andere Nederlandsche réfugié-families wonen, voor wie ik redenen kan aanhalen om op een dergelijk besluit terug te komen wanneer het eventueel genomen zou worden. De Prefect kan immers uitzonderingen toestaan wegens studieredenen, ziekte, etc. en het lijkt mij beter niet het onderste uit de kan te willen hebben en daardoor de kans voor de anderen slechter te maken.

Te Le Soler, waar het tehuis meer dan overbevolkt is — er verblijven daar nu 58 personen, terwijl er eigenlijk plaats is voor slechts 44 — heb ik vrij groote moeilijkheden met de voedselvoorziening. De kleine voorraad aardappelen, die ik op den kop had kunnen tikken, was binnen zeer korten tijd verbruikt en slechts sporadisch slaag ik er tegenwoordig in rechts en links een 50 à 60 kilo's in te slaan. Vleesch heb ik den laatsten tijd ook niet meer in dezelfde hoeveelheden gekregen als eenigen tijd geleden met het gevolg, dat de maaltijden hoofdzakelijk bestaan uit groente en de gerantsoeneerde hoeveelheden andere levensmiddelen. Voor de jongelui, die de groote meerderheid der bewoners uitmaken en die op de Chantiers Ruraux zwaar werk te verrichten hebben, was dit voedsel absoluut ontoereikend. Verschillende ziektegevallen, die volgens den dokter aan ondervoeding te wijten zijn, hebben zich voorgedaan, zoodat ik mij genoodzaakt heb gezien zeer tegen mijn zin mijn wintervoorraad rijst, macaroni en Spaansche erwten aan te spreken. Daar deze voorraad uiterst beperkt is en zelfs bij zeer matige rantsoenen slechts voor enkele maanden toereikend is, veroorloof ik mij U Hoogedelgestrenge het gesprek in herinnering te brengen, dat ik gedurende mijn laatste bezoek te Vichy met U mocht hebben en gedurende hetwelk U mij beloofde te trachten via Lissabon wat levensmiddelen te verkrijgen.

Van de Quakers Association hebben wij voorloopig geen steun te verwachten. Te Marseille sprak ik immers met den secretaris van den heer Kershner en ofschoon deze in principe bereid was om ons te helpen en het treurige van den toestand zeer goed inzag, kon hij niets voor onze diverse centra afstaan. Zelf beschikken zij over geen voorraden meer, de van uit Amerika afgezonden scheepsladingen levensmiddelen bereiken wegens de blokkade Frankrijk niet meer en daardoor zijn zij zelf genoodzaakt de opening van hun eigen cantines, die oorspronkelijk 1 Oct. zou plaats hebben, voor onbepaalden tijd uit te stellen. Moge ik dus deze aangelegenheid zeer dringend in Uwe aandacht aanbevelen, daar ik anders dezen winter een catestrophe voorzie.

De geest in het Tehuis is den laatsten tijd niet, zooals ik die wel zou wenschen. Eenerzijds is dit te wijten aan de volstrekt onvoldoende leiding van den Directeur van het Tehuis, kwestie, die ik in den breede reeds met U besproken heb en waarvan ik zeer gaarne zoo spoedig mogelijk de oplossing tegemoet zou zien. Anderzijds is dit een gevolg van het feit, dat de meeste jonge bewoners daar reeds maanden vertoeven, met een ideaal hier zijn gekomen en slechts heel, heel langzaam het oogeblik zien naderen, waarop zij dit verwezenlijkt zullen zien. Het is inderdaad niet te ontkennen, dat het moreel van de jongelui op een zeer zware proef wordt gesteld, maar ik ben

ervan overtuigd, dat hierin zeer veel verbetering zou komen, wanneer een geschikt persoon met de leiding belast zou worden.

Tenslotte nog een kort verslag over de viering van H.M.'s verjaardag. Met opzet heb ik mij met de organisatie niet willen bemoeien en alles aan hun eigen initiatief willen overlaten. Het resultaat is een buitengewoon geslaagd feest geweest, dat al onze verwachtingen verre overtrof. De feestcommissie onder leiding van luitenant Wiltonk had een keurig programma in elkaar gezet, dat met militaire stiptheid werd afgewerkt en waarin voor iedereen „elck wat wils” was opgenomen.

Het spreekt natuurlijk van zelf, dat in deze restrictiedagen de samenstelling van het menu heel wat hoofdbrekens gekost heeft, maar door vrijwillige verscherping van de rantsoeneering gedurende de dagen, die het feest voorafgingen, konden de koks in de keuken over voldoende ingrediënten beschikken om een waardig feestmaal op te dienen. Gedurende verschillende dagen b.v. hebben de bewoners zich tevreden gesteld met één klontje suiker per dag, terwijl degenen, die een melkkaart hebben, vrijwillig gedurende twee dagen al hun melk afstonden. Het zijn zeer zeker kleinigheden, maar ze tekenen den geest, die dien dag in huis heerschte: een geest van eendracht en nationale eenheid.

Om elf uur 's morgens kwamen mijn vrouw, de heeren Regensburg en Naeff, die bij mij op het Consulaat werken en ik te Le Soler aan, waar wij door den Directeur en zijn vrouw op de stoep van het Tehuis werden opgewacht en de eerste gelukwensen met H.M.'s verjaardag in ontvangst namen. In de hall en op de trap stonden alle bewoners onder een Nederlandsche vlag opgesteld en hieven bij onze binnenkomst het Wilhelmus aan, waarna de voorzitter van de feestcommissie mijn vrouw en mij de bekende uit een dubbeltje gevijde beelden van H.M. met een oranjestrikje als feestinsigne overhandigden. De jongste bewoonster van het huis, een meisje van zeven jaar, bood hierop onder het opzeggen van een versje, mijn vrouw een ruiker bloemen aan.

Een goed Hollander gebruikt als het eenigszins mogelijk is, om elf uur een kop koffie. Deze goede Hollandsche gewoonte getrouw werd dan ook de feestelijkheid voortgezet met het serveren van koffie en ..... koekjes. Echte, zelfgebakken koekjes, waarvoor drie jongens elkaar in de keuken gedurende twee nachten aflosten, omdat ze anders met de primitieve hulpmiddelen, waarover ze beschikten, niet klaar waren gekomen. Rustig werd de tijd tusschen het kopje koffie en de lunch doorgebracht: een beetje wandelen in de omgeving of bewondering van de versiering in huis, die werkelijk buitengewoon smaakvol was. Het middelpunt was natuurlijk het portret van H.M. boven den schoorsteenmantel, waarboven een groote Oranje-kroon was aangebracht. Alle lijnen van de versiering convergeerden naar dit

portret, zoodat steeds de blik getrokken werd door het beeld van onze verjarende Vorstin.

Na de lunch, die uit een aan de omstandigheden aangepaste koffietafel bestond, trokken allen naar het nog droogliggende kanaal, dat door onze jongens voor rekening van de „Chantiers Ruraux” gegraven wordt. Daar waren de volksspelen georganiseerd, estafette, turfrapen en touwtrekken voor de mannen, stoeltje verwisselen en tweeling-loop voor de dames. Het was werkelijk allergeoegelijkst en de stemming was opperbest: iedereen, mijn vrouw en wij allen, hebben meegedaan en de middag verliep onder echte gezellige Hollandsche jool. Om vier uur werd van huis een verversching, bestaande uit bier of limonade en gebak, op het terrein gebracht en na afloop der wedstrijden deelde mijn vrouw de prijzen uit.

Intusschen hadden eenige verdienstelijke jongelui thuis alles in gereedheid gebracht voor het avondfeest. In de hall hadden ze uit leege met doek bespannen kisten zeer listig een bartje opgebouwd, waarachter in een hagelwit jasje een barman cocktails mixte en aperitiefjes inschonk. De groote verrassing werd echter gevormd door echte bitterballen en zelfgemaakte kaaskoekjes, lekkernijen, die vooral in deze omstandigheden buitengewoon op prijs werden gesteld.

Om zeven uur begon het feestdiner aan keurig gedekte tafels. Een van de jongelui had het menu, dat ik U reeds gezonden heb, geteekend en deze stonden in de snee van een vuurroode tomaat overal op de tafels, waarover met bloemen en Oranje linten en strikken een kleurrijke versiering was aangebracht, verspreid. Het diner werd ingezet met een drank op H.M. en een minuut stilte ter eere onzer gesneuvelde landgenooten, waarop onmiddellijk een meerstemmig koortje in een verder afgelegen kamer „Ik had een wapenbroeder” inzette. Een zeer goede en zelfs artistieke vondst, die zang in de verte, waar je werkelijk van onder den indruk kwam.

Tijdens het diner, waarvoor de koks zich uitgesloofd hebben en dat geserveerd werd door vier jongelui in witte koksmuts en voorschoot, heb ik een rede gehouden, waarin ik de figuur van H.M. in verband met onze onafhankelijkheid naar best vermogen heb uiteengezet.

Bij het dessert begon het cabaret, dat tot zeer laat in den avond, of beter in den nacht voortduurde. Zang, voordracht, zelfgemaakte sketches, gemeenschappelijke zang wisselden elkaar in bonte verscheidenheid af en ik moet bekennen, dat de artistieke waarde van het gebodene mij voor 100 % meeviel. Bijna elk nummer was uitstekend ingestudeerd en werd vlot voorgedragen, zoodat geen oogenblik de stemming daalde en voordat we het wisten de klok half twee sloeg. Even werd nog een koud schotelje als souper geserveerd en toen werd met een daverend „Wien Neerlandsch bloed” dit uitstekend geslaagd Koninginnefeest besloten.

(w.g.) J. W. KOLKMAN.

BIJLAGE 23

Brief van 12 April 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Buitenlandse Zaken over geldzendingen naar Vichy-Frankrijk voor uitkeringen aan Nederlanders

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

DEPARTEMENT VAN
BINNENLANDSCHE ZAKEN

Department of Interior)
(Netherlands Government)

London, W. 1 12 April 1943.
Mexborough House,
33, Dover Street.

MJ. Dossier Vo. Bl. No. 3123.

Onderwerp: Steunverleeningen Frankrijk.

*Aan Zijne Excellentie den Minister
van Buitenlandsche Zaken, Londen.*

Naar aanleiding van de door Uwe Excellentie te mijner kennis gebrachte bezwaren, welke de Britsche Treasury thans maakt tegen het overmaken van gelden naar het buitenland — inzonderheid naar het Zuid-Frankrijk betreft — ter hulpverlening van vluchtelingen, armlastigen en andere aldaar gevestigde Nederlanders, moge ik mij veroorloven de navolgende opmerkingen te maken.

In de eerste plaats wensch ik te onderstrepen, dat in de periode *voorafgaande* aan de bezetting van Zuid-Frankrijk er steeds zorg voor gedragen is, dat alle geldzendingen tot het hoogstnoodige beperkt zijn gebleven en dat bij het bepalen van den omvang steeds rekening is gehouden met de mogelijkheid van eene bezetting. Ten gevolge van dit beleid waren op het oogenblik van de bezetting slechts zeer geringe fondsen voor hulp van de Nederlanders in Zuid-Frankrijk aanwezig.

Na die bezetting is door mijn Departement geen enkele opdracht ter overmaking van gelden naar Zuid-Frankrijk doorgegeven, met uitzondering van de 1.5 miljoen francs, waarvan in mijn schrijven dd. 7 Maart 1943, No. 2529, sprake is. Ik had mij aanvankelijk op het standpunt geplaatst, dat alle landgenooten aldaar woonachtig en verblijvende thans door de administratie in Nederland geholpen dienen te worden. In aanmerking nemende den grooten nood waarin

de Nederlanders aldaar verkeerden, heb ik echter, en zulks mede naar aanleiding van Uwer Excellentie's brieven van 25 en 27 Februari j.l. gemeend, dit standpunt te moeten verlaten en besloot ik bij wijze van proef en ter voorziening in de behoeften van één maand opdracht te geven een bedrag van 750.000 francs door bemiddeling van de Zweedsche Legatie te Vichy en 750.000 francs lang geheimen weg aan de betrekkelijke instanties in Zuid-Frankrijk te doen toekomen.

Ik overwoog hierbij, dat ook vroeger tot een soortgelijke tijdelijke hulpverlening is overgegaan n.l. ter hulpverlening van in Duitschland verblijvende Nederlanders en ter overbrugging van den tijd, noodig om de Nederlandsche administratie gelegenheid te geven de zorg voor onze landgenooten aldaar over te nemen.

Ik moge er voorts Haar aandacht op vestigen, dat in bijzondere gevallen bij herhaling steun verleend wordt aan Nederlanders, die zich in bezet of vijandelijk gebied bevinden.

Wat nu het toekomstig beleid betreft meen ik, mede gelet op den inhoud van de nota van den Minister van Financiën aan den Raad van Ministers, betreffende betalingsmoeilijkheden naar verschillende landen, dat als volgt zal moeten worden gehandeld:

1. Aan de Zweedsche Legatie ware te verzoeken den Heer Janse in te lichten, dat er niet meer op gerekend kan worden, dat voor in Zuid-Frankrijk gevestigde Nederlanders op verdere finantieele hulp vanuit Engeland kan worden gerekend en dat pogingen moeten worden aangewend de benooidigde gelden uit Nederland te verkrijgen.

2. Voor de vluchtelingen daarentegen, die in concentratiekampen of dergelijke verblijven of zich in gevangnissen bevinden zal getracht moeten worden maandelijks een zeer bescheiden bedrag over te maken. Voor hen kan n.l. op eenige hulp uit Nederland niet gerekend worden.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(w.g.) VAN BOEYEN.

_____
Potloodaantekening: Ook niet op hulp van hieruit helaas. K. (v. Kleffens).

BIJLAGE 24

Telegrammen en brieven, die in 1941 gewisseld zijn tussen de Nederlandse Regering te Londen en het Nederlandse gezantschap te Stockholm over de houding der Zweedse Regering ten aanzien van de Nederlandse uitgewekenen

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

A

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING ROYAL NETHERLAND GOVERNMENT

Londen, 7 October 1941.

SSS Stockholm GS X12 57/55 6 1400 Etat
Geheimcijfer Stockholm No. 372. Paraphrase.

Nog steeds neemt het aantal aspirant vrijwilligers toe. Door de Zweedsche autoriteiten wordt toelating geweigerd en bedreigd hen op korten termijn terug te zenden zoodat zij in Duitse handen zullen vallen. Het aantal is nu 20. Is geregelde afvoer per vliegtuig mogelijk? Zoo niet moet ik deserteurs aanraden naar hun schip terug te keeren.

SCHELTUS.

Dech. v. D. Par. v. d. S.

Ik heb:

1. Gezantschap gesaisisseerd, dat de zaak met het F.O. zal opnemen.
2. Kapitein Kruls in kennis gesteld, die zijnerzijds bij het Air Ministry zal aandringen op geregelde evacuatie. paraaf Huender 7/10.

B

J.Z. 5415 G.A.

7 October 1941.

Geheimcijfer Stockholm No. 392. Paraphrase.
Uw telegram No. 372.

Aangelegenheid met Britsche Regeering opgenomen. Ik verzoek U inmiddels met nadruk aan te dringen op uitstel van de uitwijzing. U gelieve indien noodig maatregelen te nemen hen voor de politie verborgen te houden.

VAN KLEFFENS.

SB, S.G.

Aanteekening: Een en ander in overleg met Baron van Haersolte.
S.B.

C

5453 GA.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING ROYAL NETHERLAND GOVERNMENT

Londen, 9 October 1941.

SSS GS X 130 29/27 8 1410
Geheimcijfer Stockholm No. 377. Paraphrase.

Betreft Uw telegram 392:

Regeling vertrek zeer urgent.
Gisteren zijn waarschijnlijk uitgewezen 3 zeelieden die niet waren toegelaten.

Stockholm.

Dech. v. D. Par. v. d. S.

D

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING ROYAL NETHERLAND GOVERNMENT

Londen, 10 October 1941.

SSS Stockholm GSX 250 57/55 10 1430.
Geheimcijfer Stockholm No. 381. Paraphrase.

Betreft Uw telegram No. 394: (5426)

Naar Duitschland zijn gezonden vier zeelieden in het totaal. Thans zijn er nog 16 hier. Van 8 van dezen is vertrek dringend. Ik heb bij den Secretaris-Generaal energiek geprotesteerd. Hij zegde toe een onderzoek te zullen instellen doch hij beloofde geen verbetering in de behandeling. Dat deserteurs moeten worden teruggezonden blijft het door hem ingenomen standpunt.

SCHELTUS.

Dech. R. R. Par. v. d. S.

Penaantekening: Gezantschap ingelicht. paraaf Huender 13/10.

LÉGATION DES PAYS-BAS.

22 P.

Stockholm, 10 October 1941.

No. 2257/502.

Nederlandsche vrijwilligers.

*Zijner Excellentie den Heere Minister
van Buitenlandsche Zaken,
tijdelijk te Londen.*

Zooals Uwer Excellentie uit mijne telegrammen zal zijn gebleken, hebben de Zweedsche autoriteiten plotseling een andere houding aangenomen tegenover de hier verblijvende Nederlandsche zeelieden. Toen ik over dat onderwerp eenige maanden geleden twee gesprekken had met den Secretaris-Generaal van het Departement van Buitenlandsche Zaken, heeft deze mij weliswaar geen toezeggingen gedaan, maar kreeg ik den indruk, dat men ons ten aanzien van het verblijf hier van de Nederlandsche gedeserteerde zeelieden ter wille wilde zijn. Inderdaad is sinds dien niets geschied, dat mij aanleiding tot klagen gaf.

Thans is de houding der autoriteiten plotseling veranderd. Vier zeelieden, die hier zonder Zweedsch visum waren aangekomen, zijn niet toegelaten en, na een paar dagen in verzekerde bewaring te hebben doorgebracht, zijn zij, zonder dat de Consul-Generaal of ik was gewaarschuwd op transport gesteld naar Trelleborg en daar op het veer naar Sassnitz gezet en zoo den Duitschers in handen gespeeld.

Naar aanleiding daarvan heb ik heden tegenover genoemden Secretaris-Generaal mondeling energiek geprotesteerd tegen het harde en onrechtvaardige optreden der Zweedsche autoriteiten. Ik merkte tegenover de Heer Boheman op, dat Harer Majesteit's Regeering mocht vergen, dat de Nederlanders, die zonder visum hier aankwamen, op denzelfden voet zouden worden behandeld als de honderden („duizenden” verbeterde de heer Boheman) Noren, die zonder visum over de grens kwamen en hier ongestoord mochten blijven. De Heer Boheman merkte op, dat de gevallen niet identiek waren, want ten eerste ondervond men van de Duitse zijde geen moeilijkheden in verband met het verblijf der Noren hier, ten tweede waren de Noren geen gedeserteerde schepelingen.

Ik heb hierop het standpunt ingenomen, dat men overal tegen deserteurs van koopvaardij-schepen bijzondere maatregelen neemt, nl. het terugbrengen aan boord, omdat anders de betrokken schepen wegens onvolledige bemanning niet zouden kunnen vertrekken. In het geval van bovenbedoelde schepelingen waren de schepen reeds lang vertrokken, zoodat er zelfs geen gelegenheid zou hebben bestaan

om hen naar de schepen terug te voeren. M.i. bestond er daarom geen reden meer hen als deserteurs te behandelen, maar moest men hen beschouwen als andere vreemdelingen, die hier kwamen, zonder dat hunne papieren in orde waren.

De Heer Boheman kon dat standpunt niet deelen en wees erop, dat Zweden, die in Canada deserteeren, naar Zweden worden teruggezonden, over den Atlantischen Oceaen, die ook niet zonder gevaren is. Dit laatste voegde hij eraan toe, omdat ik had gezegd, dat de Nederlanders die nu weggezonden waren, nu aan zeer strenge straffen werden blootgesteld.

Toen ik hem zeide, dat, als hij verdere maatregelen opschoortte, Harer Majesteit's Regeering het noodige zou doen om de Nederlanders hier te halen, zeide de Heer Boheman, dat de zaak daardoor eerder verergerd werd, want dan zou Duitschland Zweden verwijten den betrokken Nederlanders de gelegenheid te geven bij de vijanden van Duitschland dienst te nemen. Zooals Uwe Excellentie ziet, sprak de Secretaris-Generaal zeer openhartig over den druk waaronder de Zweedsche Regeering staat. Toen ik op een goed oogenblik zeide, dat Zweden toch ook rekening moest houden met de belangen van de kleine belligerenten, antwoordde de Secretaris-Generaal dat Zweden met zijn eigen belangen rekening hield.

Een punt, waarop de Heer Boheman zich beriep, was, dat bij aankomst van een vreemd schip in een Zweedsche haven aan de scheepelingen een papier wordt uitgereikt, waarop staat, dat zij, als zij deserteeren, naar het schip worden teruggezonden; zij weten dus waaraan zij zich blootstellen. In verscheidene gevallen blijkt dat papier intusschen niet te zijn uitgereikt.

Ik liet niet na erop te wijzen, dat Harer Majesteit's Regeering de thans tegen Nederlanders genomen maatregelen zeer ernstig opvat.

Ten slotte deed ik een beroep op humanitaire gevoelens, welk beroep, vrees ik, zal afstuiten op bovenbedoelde Zweedsche belangen.

De Heer Boheman zeide mij nog, dat de Zweedsche Regeering eenigen tijd geleden de Duitse Regeering had verzocht op schepen, die Zweedsche havens aandoen, alleen Duitse bemanningen te doen aanmonsteren. De Duitse Regeering had eene toezegging in dien geest gedaan en volgens den Heer Boheman was het aantal vreemde zeelieden aan boord van Duitse schepen inderdaad verminderd.

Ter illustratie van de stemming, die hier in Regeeringskringen heerscht, moge ik hieraan toevoegen, dat toen ik in ons onderhoud sprak over „votre pays béni”, de Heer Boheman uitriep: „combien de temps sera-ce encore un pays béni?”

*De Gezant,
tijdelijk Zaakgelastigde.
(w.g.) G. A. SCHELTUS.*

LÉGATION DES PAYS-BAS

6154 GA.

22P No. 3103/551.

Uitwijzing Nederlandsche schepelingen.

Stockholm, 27 October 1941.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
tijdelijk te Londen.*

Bij mijn schrijven d.d. 25 dezer No. 3094/549/5991 GA. had ik de eer Uwer Excellentie afschrift te zenden van een aide-Mémoire d.d. 18 dezer, die ik 24 dezer ontving en waarin het principiele standpunt der Zweedsche Regeering inzake de Nederlandsche zeelieden, die hier deserteeren, wordt uiteengezet.

Op zijn verzoek bezocht ik daarop den Secretaris-Generaal van het Departement van Buitenlandsche Zaken, die mij zeide, dat de Zweedsche Regeering haar principieel standpunt handhaafde, doch hij voegde daaraan toe, dat zij al het mogelijke zou doen om, zonder daarover een garantie te geven, eene herhaling van hetgeen geschied is te voorkomen en om aan de wenschen der Nederlandsche Regeering tegemoet te komen.

Ik meen, dat wij hiermede hebben bereikt, wat bereikbaar was en dat het geen zin heeft thans eene discussie over de beginselen voort te zetten. De Zweedsche Regeering is bereid met de wenschen van Harer Majesteit's Regeering rekening te houden, ofschoon dat haar van een anderen kant moeilijkheden zal veroorzaken, waarop de Secretaris-Generaal niet verzuimde te wijzen.

Ik dankte den Heer Boheman voor zijne toezegging en maakte hem er opmerkzaam op, dat de verblijfsvergunning van eenige Nederlandsche zeelieden een dezer dagen zou afloopen en zeide, dat ik er op rekende, dat zij verlengd zou worden. De Heer Boheman maakte daarover eene aantekening, opdat het noodige zou worden gedaan.

Intusschen veroorloof ik mij beleefd er toch op aan te dringen, dat zoo spoedig mogelijk de 16 Nederlanders, die hier nog wachten op eene reisgelegenheid, per vliegtuig worden vervoerd. Immers de winter nadert en dan is het slechts hoogst zelden, zoo ooit, mogelijk per vliegtuig van hier te vertrekken, terwijl dan een langdurig verblijf hier van die Nederlanders, waarvan de meesten reeds verscheidene maanden hier zijn en geen bezigheid hebben, allerlei moeilijkheden veroorzaakt. Zelfs gedurende den zomer, toen er al werk voor hen was en zij met sport konden worden beziggehouden, was het voor den Consul-Generaal, die zich zeer veel moeite voor hen geeft, dikwijls zeer bezwaarlijk de moeilijkheden uit den weg te ruimen, die telkens weder onder hen of door hen ontstonden.

Om eenigen hunner overeenkomstig de instructies, die ik langs telegrafischen weg van Uwe Excellentie ontving aan de grijparmen der autoriteiten te onttrekken, heeft de Consul-Generaal na machting mijnerzijds te hebben ontvangen, hen doen aanmonsteren op een der hierliggende Nederlandsche schepen. Daaraan waren eenige kosten verbonden, die ik hoop eerlang op een van mijne declaraties met Uwe Excellentie te mogen verrekenen.

*De Gezant, tijdelijk Zaakgelastigde,
(w.g.) G. A. SCHELTUS.*

BIJLAGE 25

Memorandum van de heer A. M. de Jong over de Nederlandse vluchtelingen­zorg in Zweden

MEMORANDUM

inzake de Nederlandse Vluchtelingen­zorg gedurende de oorlog in Zweden ten behoeve van de Parlementaire Commissie belast met het onderzoek naar het Beleid van de Londense Regering, samengesteld door de voormalige Consul-Generaal, A. M. de Jong, te Stockholm.

Reeds spoedig na de bezetting van Nederland werd de aandacht van de Nederlandse vertegenwoordigers in Zweden gevraagd voor het vluchtelingen­probleem.

Op 9 Mei 1940 bevond zich nl. in Zweden de bemanning van het voor Narvik getorpedeerde SS „Bernisse”. Deze bemanning, bestaande uit een 20-tal koppen, bereikte Stockholm op de 23ste April 1941. De Legatie had niet voldoende geld om hen te onderhouden en te verzorgen. De Consul-Generaal organiseerde een inzameling bij Nederlanders in Zweden. Er werd een Nederlandse club opgericht met een eigen lokaal, waar de bemanning een pied à terre had. Voor kleding, zakgeld en cigarettten werd gezorgd door deze club. Met veel mede- en ook tegenwerking werden gezellige avonden georganiseerd. Achteraf moge critiek worden uitgeoefend op het feit, dat de bemanning van de „Bernisse” ten langen leste met behulp van de Duitsers in September 1941 naar Nederland terugkeerde. De mensen zelf wensten niet anders. Londen zweeg en had geen geld. De Legatie kon ook niets doen. Het Consulaat weigerde principieel elk contact met de Duitsers inzake terugkeervisa voor de bemanning. Het was een opluchting, dat men deze mensen kwijt raakte omdat het financieel onmogelijk was om hen in Stockholm te houden of te werk te stellen. Een van de bemanning weigerde om terug te keren. Het Consulaat en de Legatie hebben met hem veel moeilijkheden beleefd.

In de herfst van 1940 begon het scheepvaartverkeer tussen Delfzijl en Zweden zich te ontwikkelen. Enige enthousiaste jongelieden, bezielde door vrijheidszin en idealisme monsterden aan op Nederlandse coasters en deserteerden in Zweden. De ontvangst was voor deze eerste vluchtelingen niet bemoedigend. Het gelukte de Zweedse politie om hen op te sporen en in verzekerde bewaring te stellen. Alle moeite van de Consul-Generaal om deze jongelui vrij te krijgen, was tevergeefs. De invloed van de Duitsers in die tijden was van dien aard, dat hun instructies voor de Zweden welhaast wet waren. De Nederlandse Gezant, Baron van Nagell vorderde van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat de Nederlandse jongens werden vrijgelaten en als politieke vluchtelingen werden aangemerkt. Deze stap had tenslotte succes. Op deze wijze hadden de Duitsers, die toepassing eisten van Zweedse wetsvoorschriften, inhoudende, dat deserteurs van schepen onmiddellijk aan boord moesten worden teruggevoerd, geen vat meer op hen. Na die tijd werden de Nederlandse deserteurs, die zich bij het Consulaat meldden, alvorens zij naar de Zweedse politie werden verwezen, steeds een lesje ingeprent over wat zij moesten verklaren en waaruit zou blijken, dat zij politieke vluchtelingen waren.

Om de vluchtelingen, die reeds door de politie waren ingerekend, vóórdat zij contact met de Legatie of het Consulaat konden opnemen, ontwikkelde zich niet zelden een ware slag tussen Duitsers en Nederlanders. Van beide zijden probeerde men met invloedrijke connecties de gevangenen voor zich op te eisen. In de meeste gevallen gingen de Nederlanders, niettegenstaande de Duitse macht en overmacht, met de eer strijken.

De Zweden maakten, al naar gelang de tijd vorderde, het er niet gemakkelijker op. Overeenkomstig de Zweedse wetten moest elke Zweed, die een buitenlander huisvestte, daarvan melding maken aan de Politie. Vluchtelingen, die werden aangemeld, vóórdat hun schip een Zweedse haven had verlaten, werden onherroepelijk weer aan boord teruggeleid. In verband hiermede behoefde elk geval persoonlijke aandacht. Niet zelden werden jongens enige nachten op de trein gezet. Zij reisden dan per nachttrein vanuit Stockholm 600 K.M. naar het Zuiden (Malmö), de volgende nacht 300 K.M. naar het N.W. en de daarop volgende nacht weer 500 K.M. naar het N.O. (Stockholm).

Indien het gevaar bij hun terugkeer in Stockholm nog niet was geweken, moesten betrouwbare onderduikadressen worden gevonden totdat, door bemiddeling van scheepvaartagenten, overtuigend vaststond, dat het desbetreffende schip Zweden had verlaten. Aangezien het melden van scheepsbewegingen, alsook het onderbrengen van buitenlanders strafbaar was, waren deze gevallen uiteraard bewerkelijk.

De eerste vrijwilligers waren voornamelijk studenten. Nadat zij met veel moeite waren vrijgekomen, volgde de niet eenvoudige taak om hen verder te expediëren. De enige mogelijkheid om onze vrijwilligers in die tijd naar Engeland te zenden was hun een visum te bezorgen door Finland, Rusland, Japan naar Vancouver. Nadat de eerste gevallen door de Legatie waren behandeld, werd dit eveneens het werk van het Consulaat. De Engelsen konden toentertijd visa krijgen door Rusland doch niet door Japan. Nederlanders daarentegen niet door Rusland — aangezien Nederland Rusland niet had erkend, maar wel door Japan. Vele omwegen leidden tenslotte tot het gewenste resultaat wat betreft het visum door Rusland. Japan gaf slechts een visum af, indien tegelijkertijd een ticket kon worden getoond naar Batavia. Ook dit werd bereikt, met dien verstande, dat bij het reisbureau weer een voorbehoud gemaakt werd, dat de tegenwaarde Kobe—Batavia kon worden uitgewisseld tegen de reis Kobe—Vancouver. Een en ander nam vaak enige maanden in beslag. Het gelukte in de maanden Maart en Mei 1941 een tiental vrijwilligers om op deze wijze verder te komen.

Het aantal deserteurs van schepen nam intussen gestadig toe. Deze vrijwilligers moesten worden beziggehouden. Gymnastiek, zwemmen, voetbalspelen, Hollandse avonden trachtten hierin te voorzien.

In de eerste dagen van Juni 1941 gelukte het — ondanks de inmiddels ontstane tegenwerking van Japan om toch nog een 25-tal jongelieden in 4 groepen successievelijk te doen vertrekken via Moscou—Iran. Ik moge hierbij naar voren brengen, dat terwijl voor de dagelijkse behandeling der vrijwilligers een gepaste zuinigheid werd betracht, ik moeite noch geld spaarde indien er kansen bestonden om de jongelui naar hun bestemming te voeren.

22 Juni 1941 geraakte Rusland in oorlog en op 7 December 1941 overviel Japan op verraderlijke wijze Pearl Harbour. De Oostelijke route kwam dus te vervallen.

Zweden werd in die tijd overstromd door duizendtallen Noorse vluchtelingen, honderden Denen etc. Het contact met Londen werd levendiger, vooral gedurende de wintermaanden bij donkere maan. Belangrijke Noorse vluchtelingen vertrokken met enkele couriersvliegtuigen naar Schotland. In September 1941 werd eindelijk aan 9 Nederlandse vrijwilligers achtereenvolgens een dergelijke reis mogelijk gemaakt, hetgeen bij een groot aantal wachtenden er de moed weer een beetje inbracht. Eerst in April en Mei 1942 vertrokken er wederom 30 man per couriersvliegtuig naar Schotland. Er bleven toen zeker nog ongeveer 70 man achter en dit aantal nam gestadig toe.

De Duitsers maakten door druk op de Zweedse regering het de Nederlanders steeds moeilijker. De Nederlanders die aankwamen moesten telkenmale andere leugens worden ingeprent, alvorens zij in contact werden gebracht met de Zweedse politie. Niet altijd liepen de zaken zoals men dat wenste. In October 1941 werden zelfs 3 Nederlandse vrijwilligers (Meyer, Smink en Waardenburg (zie brief M.I. 348/75, d.d. 18 Febr. 1942) door de Zweden naar Duitsland teruggezonden, zonder dat de Consul-Generaal dat kon verhinderen.

De „Polisintendent” met wie een goede verstandhouding bestond was enige weken met vakantie. Uit dit voorval blijkt hoe men steeds weer voor nieuwe onaangename verrassingen kwam te staan, en hoezeer opletten de boodschap was. Gelukkig kwamen uitgeleiden naar Duitsland na October 1941 niet meer voor van vluchtelingen, wier aanwezigheid in Zweden bij het Consulaat op enigerlei wijze bekend was.

Voor ondergetekende, die al deze werkzaamheden moest verrichten vrijwel zonder personeel, kwam bovendien nog de moeilijkheid, dat hij niet behoorde tot de categorie van exterritoriale personen (zoals Legatie-ambtenaren), zodat hij zich door zijn activiteit blootstelde aan strenge straffen, waarmede al diegenen in Zweden werden bedreigd, die „geheime diensten” uitvoerden. Een Engelsman, directeur van een grote Engelse trust, kreeg reeds aan het begin van de oorlog op deze gronden 3 jaren gevangenisstraf, waaruit bleek, dat de Zweden indertijd deze voorschriften ernstig opvatten. Met de nodige voorzichtigheid werd het werk voortgezet. Intussen zwol de stroom vrijwilligers. Het was uiteraard onmogelijk om al deze mensen op de duur bezig te houden en te onderhouden. Aanvankelijk kreeg een ieder ongeveer 5 Kronen zakgeld, terwijl voor logies en pension werd gezorgd. 40 sigarettten per week werden door de Nederlandse Club verstrekt. Voorts werd een ieder voorzien van de nodige kleren. Ledigheid is des duivels oorkussen. Het was evenwel zeer moeilijk

om de vrijwilligers aan werk te helpen. Bovendien werd Zweden steeds meer door vluchtelingen van verschillende nationaliteit overstroomd (vooral Noren) en de Zweedse Regering wenste hen slechts toe te laten voor verblijf in nader te bepalen plaatsen, liefst geen havensteden. De diverse gezantschappen namen het standpunt in, dat het in beginsel verkeerd was, dat de vluchtelingen zouden parasiteren op hun diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers. Het Nederlandse Consulaat kon zich met dit standpunt volledig verenigen evenals met het standpunt, dat het gewenst was, dat deze vluchtelingen, als tegenprestatie voor de hun in Zweden verleende gastvrijheid, aan dat land goede diensten konden bewijzen door hun werkkracht te haren behoefte aan te wijden. (Zie brief m 2074/554 d.d. 28 September 1942 van Consul-Generaal aan de Zaakgelastigde) Hiervoor kwamen evenwel alleen in aanmerking werkzaamheden in de landbouw, de turfonginning en de houtvoorziening. Dit leidde er toe, dat de Nederlandse vluchtelingen, in afwachting van hun doortocht naar Engeland, naar houthakkerskampen werden verwezen, waar goede voeding met extra rantsoenen en gezonde bezigheid lichaam en spieren kon stalen voor het komende hoge doel in Engeland. Deze kampen waren gelegen op eenzame plaatsen in de bossen, niet zelden een of meer dagreizen van Stockholm verwijderd. Elk kamp werd geformeerd uit acht à tien landgenoten, die in de buurt van de barak hout moesten hakken.

Dit werk was ongetwijfeld zwaar voor ongeschoolde handen, maar helaas bestond er geen mogelijkheid om een ieder aan werk te helpen, overeenkomstig zijn aanleg en scholing. De mannen waren gelegd in een barak waarvan de ligging en voeding — geschoeid op Zweedse militaire basis — alleszins behoorlijk waren. In ieder kamp werd een leider aangesteld, en een instructeur. De leider aangewezen door de Consul-Generaal, had tot taak te rapporteren over de gang van zaken in het kamp, terwijl de instructeur (van Zweedse nationaliteit) toezicht hield op het werk en aanwijzingen gaf en voorts was belast met het uitkeren van de toeslag, welke door de Zweedse regering voor dit werk werd verleend (plus minus 10 Zw. Kronen per week). Ik stond met de instructeurs in contact door wekelijkse afrekeningen en eventuele rapporten, welke rapporten niet zelden getuigen van onwillige elementen.

Het aantal Nederlanders, dat naar Londen overstak, was bedroevend laag en de toestand werd dan ook welhaast hopeloos. Dank zij intieme samenwerking met de British Naval Attaché, zag ik kans om in April 1942 naar Londen over te vliegen teneinde er bij de Nederlandse Regering op aan te dringen, dat zoveel mogelijk Nederlandse vrijwilligers naar Engeland werden overgebracht en mij voorts te overtuigen van de maatregelen, die waren — of zouden kunnen worden genomen. De Nederlandse autoriteiten konden evenwel geen enkele toezegging doen en ik kreeg de indruk, dat zij niet bij machte waren om in de toenmalige ongunstige omstandigheden enige wijzigingen te brengen.

Door middel van de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken kwam ik evenwel in contact met de British Secret Service, waarbij bleek, dat aan de Engelsen belangrijke diensten zouden kunnen worden verleend. Doordat alle Nederlandse vluchtelingen eerst werden ondervraagd op het Consulaat, vielen daar niet zelden zeer belangrijke gegevens in handen van de Nederlanders. Ook anderszins was ik in de gelegenheid de Engelsen goede diensten te bewijzen. Een „bargain” werd gesloten, dat tegenover deze diensten de Nederlandse vrijwilligers in Zweden een zekere prioriteit zouden genieten bij de overtocht naar Engeland.

Dit was hard nodig, aangezien de stemming onder de vluchtelingen bijzonder slecht werd. Dit was op zich zelf zeer begrijpelijk. De hoofdgrief was uiteraard, dat het vervolg van de tocht naar Engeland te lang op zich liet wachten. Uit deze stemming vloeiden evenwel direct of indirect allerlei andere klachten voort, welke vooral culmineerden in de bezwaren te weinig geld om genotmiddelen te kopen, te weinig ontspanning (bioscoop), niet voldoende kleding (niet zelden om te verkopen, teneinde uit de opbrengst daarvan zich de zo begeerde zaken aan te schaffen). Deze grieven werden nog op onaangename wijze geaccentueerd, door de omstandigheid, dat het peil van de vluchtelingen in het algemeen niet bijzonder hoog lag. De jongelieden van weleer, die uit zuiver Vaderlandsliefde zich aanmeldten om voor de bevrijding van Nederland te strijden, kwamen nog maar sporadisch voor. In plaats daarvan verschenen er elementen ten tonele, die niet zelden het Vaderland hadden verlaten toen de levensomstandigheden in Nederland steeds moeilijker werden. Het was ook langzamerhand zeer gemakkelijk geworden om Zweden te bereiken. Deze lieden verwachtten in Zweden melk en honing te genieten..... op rekening van de Londense regering. Ook waren er figuren, die door burgerlijke of strafrechtelijke vergrijpen de Vaderlandse bodem te warm onder de voeten was geworden, of weer anderen, die soms toevallig ge-

strand op een schip in Zweden, met weemoed terug dachten aan de tijden toen zij in dienst van de Duitsers veel geld verdienden. Al deze lieden voelden zich na lang wachten, niet zelden bedrogen (zie bijlage, klacht, d.d. 5 October 1943 met bijgaande stukken).

Teneinde Uw Commissie een juist inzicht te geven in de wijze waarop de vluchtelingen werden behandeld bij hun aankomst in Zweden, wordt aan dit rapport als bijlage 4 een Handleiding toegevoegd, welke aan elke Nederlander werd overhandigd, zodra hij zich aanmeldde op het Consulaat. Nadat enige geschikte personen uit Nederland waren aangekomen, kon het personeel van het Consulaat, dat zich bezighield met de vluchtelingen in de loop van 1942 iets worden uitgebreid. Zij, die bij aankomst in Zweden niet voldoende kleding hadden, werden daarvan voorzien. De volgende artikelen konden worden verstrekt: Overjas of windjekker, voorzien van uitknoopbare voering, gewone schoenen, werkschoenen, 3 stel onderkleden, enige hemden, zakdoeken, das, skipet (voor de bossen) en werkkleren en zo nodig een gewoon costuum. Zij die bij aankomst een goed pak en goede schoenen hadden, kregen geen pak, doch voelden zich financieel ten achter gesteld. De ongewone skipet was voor velen onderwerp van veel kritiek zolang men in Stockholm was, maar werd meer geapprecieerd in de bossen.

Elke groep, die naar de bossen vertrok, mocht te kennen geven, welke bijzondere wensen zij eventueel hadden voor sport etc. zodat voetballen en soms zelfs muziekinstrumenten werden meegeven. Voor dat de sneeuwperiode intrad, werden een voldoende aantal ski's met benodigde reserves aan de kampen gezonden. Voor zover mij bekend, zijn van de 150 paar uitgegeven ski's slechts weinig wederom ingeleverd. Boekenzendingen werden samengesteld voor elk kamp met een instructie over de wijze, waarop deze zendingen moesten circuleren. Dit bleek veelal een te grote moeite en een tamelijk omvattende bibliotheek aan Nederlandse boeken verdween zo goed als geheel. In Augustus 1943 werd per circulaire bekend gemaakt aan alle kampen, dat, indien de inwoners hun maten en de benodigde textielpunten zouden inzenden, onmiddellijk warme onderkleding zou worden gezonden. Vele jongelui hadden hun textielpunten verkwanseld en herhaaldelijk moesten de ontbrekende punten illegaal met kunst en vliegwerk worden aangeschaft.

H.M. de Koningin had aan de Consul-Generaal opdracht gegeven om in voorkomende gevallen aankomende aspirant-vrijwilligers uit haar naam in Zweden een welkom toe te roepen. Vele plechtige ogenblikken vonden plaats wanneer de Koninklijke Boodschap werd overgebracht. Allengs werd het gehalte van de vluchtelingen zo laag en egoïstisch, dat de Consul-Generaal zich niet meer verantwoord achtte de Koninklijke Groet langer door te geven. In een latere periode in December 1943 kreeg het bureau Vluchtelingenzorg van H.M. de Koningin de opdracht aan elk der vluchtelingen een portefeuille te overhandigen met inscriptie. Nog voordat de uitdeling had plaats gehad, hadden enigen der eerste begiftigden dit Koninklijke geschenk reeds voor luttele Kronen verkwanseld.

Het is ondoenlijk om in dit rapport alle complicaties en verrassingen te beschrijven, waarvoor het Consulaat zich zag gesteld. Teneinde daarover nog een kleine indruk te geven, worden aan dit rapport enige afschriften toegevoegd van brieven welke werden gericht tot de Gezant in Stockholm en waarin over voorkomende moeilijkheden wordt voorgeschreven.

Brief M.I. 2315/697 dd. 22 Oct. 1943 v. C.G. aan de Zaakgelastigde 5		
brief M.I. 2564/767 dd. 19 Nov. 1943	idem	6
brief M.I. 2606/785 dd. 23 Nov. 1943	idem	7
brief M.I. 2633/799 dd. 26 Nov. 1943	idem	8
brief M.I. 2581/768 dd. 18 Nov. 1943	idem	9.

Hierboven werd uiteengezet op welke wijze ik in nauw contact was gekomen met de British Secret Service. Dit was aanleiding, dat mij in de loop van 1942 ook de leiding werd opgedragen van het Nederlandse Bureau Inlichtingen in Stockholm. Omstreeks September 1943 werd ik in deze functie vervangen door de heer van Lindenburg. Deze trok reeds spoedig na de aanvaarding van zijn ambt een aantal aspirant-vrijwilligers aan om behulpzaam te zijn bij eenvoudige werkzaamheden op het Bureau B.I. Deze beambten grepen de gelegenheid aan om door middel van dit Bureau berichten naar Londen te zenden, waarin klachten van de vrijwilligers uit de kampen waren vervat. Deze klachten werden door het Ministerie van Buitenlandse Zaken voorgelegd aan de Nederlandse Chargé d'Affaires te Stockholm en deze vroeg op zijn beurt weer inlichtingen aan mij. Langs deze omweg bereikten mij klachten, die bij een normale samenwerking direct aan mij hadden kunnen worden voorgelegd. Mijn Bureau was immers gehuisvest in hetzelfde gebouw als het Bureau Inlichtingen, op dezelfde verdieping, twee deuren van mij verwijderd. De inhoud van de klachten betroffen veelal détails, die

voortvloeden uit de grote ontevredenheid, dat van een overtocht naar Engeland nog niets was gekomen. Het grote aantal klachten, dat Londen plotseling bereikte, leidde daar tot een wantrouwen. Aangezien de aard van de bemoeiingen met de Vluchtelingen-zorg voor het Hoofd van dit Bureau nu eenmaal een grote zelfstandigheid opeiste, was het onmogelijk voor mij om bij gebrek aan vertrouwen deze werkzaamheden verder te behartigen. Gaarne legde ik deze ondankbare taak neer om mij geheel te wijden aan de Inkoopcentrale, waarvan ik in Zweden omstreeks midden 1943 tot hoofd was benoemd. Mijn ontslaaanvraag in September 1943 werd aanvaard hoewel ik tot aan het einde van dat jaar de vluchtelingen-zorg nog waarnam tot de aankomst van mijn opvolger, de heer Middendorp. Voor inlichtingen over het verdere verloop van de Vluchtelingen-zorg in Stockholm zou Uw Commissie zich moeten wenden tot de heer Middendorp.

Wie, als ondergetekende, na enige jaren zich opnieuw de gebeurtenissen uit de oorlog met betrekking tot de Vluchtelingen-zorg voor de geest haalt en zijn gedachten daarover laat gaan, ontkomt er niet aan om bij de blote feiten, zoals deze hierboven zijn weergegeven, nog enige algemene opmerkingen te voegen. Daartoe voelt hij te meer aanleiding, aangezien uiteraard na de oorlog ook de vluchtelingen-zorg niet voor de critiek van buitenstaanders werd gespaard. Zoals de inhoud van de bijlagen van dit rapport reeds deed vermoeden, lag deze critiek in de lijn der verwachtingen besloten.

Als algemene critiek heeft men de regering in Londen verweten, dat zij aan de Consul-Generaal die zich belastte met de Vluchtelingen-zorg, niet voldoende instructies had gegeven. Deze critiek is in zoverre niet gerechtvaardigd dat voor een situatie, die dagelijks veranderde of nieuwe facetten vertoonde, vastomlijnde instructies niet wel mogelijk waren. Terecht heeft de regering het beleid inzake de Vluchtelingen-zorg overgelaten aan de prudentie van hen, die op zich namen voor de goede gang van zaken zorg te dragen. Algemene instructies, b.v. over betalingen en verstrekkingen aan vrijwilligers, waarvan indertijd werd gewaagd, zijn evenwel nimmer gegeven.

Ondergetekende had bij zijn werk wellicht iets meer steun kunnen ontvangen van de Nederlandse Chargé d'Affaires. Zo zijn een aantal klachten van vluchtelingen uit de kampen, welke bij de Legatie binnen kwamen, niet ter kennis gebracht van de Consul-Generaal. De Gezant, Baron v. Nagell werd, door een samenloop van omstandigheden in een zo regelmatig tempo opgevolgd door drie Chargés d'Affaires, dat men elk van deze nieuwe vertegenwoordigers het niet kwalijk mag nemen, dat hij, gezien de vele andere problemen, waarvoor zijn aandacht werd gevraagd, zich niet direct inwerkte in de dagelijkse complicaties van het vluchtelingenprobleem. Intussen heeft ondergetekende wel de indruk, dat de Nederlandse regering in Londen zeker geen juist besef had van de moeilijkheden, waarmee het Consulaat had te kampen en hij heeft evenmin het gevoel gekregen, dat men indertijd in Londen zich veel moeite heeft gegeven om zoveel mogelijk vrijwilligers naar Engeland te brengen. Maar zelfs indien zulks wel het geval is geweest, kan ondergetekende er niet over oordelen of de mogelijkheid daartoe in belangrijke mate zou zijn gecreëerd, zodat het vluchtelingenvraagstuk iets eenvoudiger zou zijn geworden. Eerst toen de klachten kwamen, is men actief geworden, maar toen reeds vroeger de Consul-Generaal bij herhaling op het belang van deze aangelegenheid wees, kwam niemand in beweging.

De in Stockholm woonachtige Nederlanders hebben in de aanvang door hun giften een collectieve bijdrage geleverd om het leven van de vluchtelingen te veraangename. In latere tijden, toen de vluchtelingen zich tot hen wendden met klachten, hebben goedbedoelende lieden, inplaats van de geest der vluchtelingen te sterken, deze verzwakt door hen als huisknecht of kinderjuffrouw in huis te nemen. Zij begrepen niet, dat het hoofddoel van de vluchtelingen-zorg niet in de eerste plaats was om de uitgewekenen een zo comfortabel

tabel leven te verschaffen, maar zich allereerst concentreerde op de volgende punten:

1. De uitgewekenen op te vangen en uit handen te houden van Zweedse politie en Zweedse gevangenis, teneinde terugzending te verhinderen;

2. Gedurende het verblijf in Zweden de vluchtelingen zo goed mogelijk onder te brengen en bezig te houden, waarbij allen gelijke behandeling ondervonden;

3. Een spoedige overtocht naar Londen te bevorderen.

Dat niet een ieder zich hiervan rekenschap gaf, is vergeeflijk. Dat echter ook leden van het Legatiepersoneel hier aan mee deden of voorgingen is betreurenswaardig. Van hen had men mogen verwachten, dat zij uit hoofde van hun functie zich bij het Bureau Vluchtelingen-zorg eens op de hoogte hadden gesteld of zij wellicht het beleid van dit Bureau doorkruisten. Daarentegen hielpen zij mede om de stemming onder de vluchtelingen te verslappen en het gezag van het Bureau te ondermijnen.

Initiatief en medewerking, toen daaraan behoefte was, bleven uit en toen het niet meer nodig was ontwikkelden deze zich in een verkeerde richting met funeste gevolgen.

Gezien de ontevredenheid van de jongens in de kampen over het uitblijven van hun vertrek, heeft men opgemerkt, dat het Consulaat te weinig aandacht heeft besteed aan de geestelijke en culturele verzorging van de vrijwilligers. Deze critiek houdt in genen dele rekening met de toen geldende omstandigheden. Een welverantwoorde geestelijke en culturele verzorging van de bewoners van een vijftiental kampen, verspreid over geheel Zweden, betekende een staf van sociale werkers en geestelijke verzorgers, die leiding zouden hebben kunnen geven aan cursussen voor zelfstudie, ernstige en vrolijke avonden, sport, etc. Wie bedenkt, dat nauwelijks voldoende mensen aanwezig waren om de normale werkzaamheden van Consulaat, Vreemdelingen-zorg, etc. te vervullen, zal moeten toegeven, dat de eis van sociale verzorging toch wel te veel is gevraagd. De mensen waren er nu eenmaal niet. Wat gedaan kon worden, is gedaan. Kaartspelen, Kerstpakketten, voetballen, muziekinstrumenten, ski's, bokshandschoenen, boeken zijn verdeeld over de kampen. Of men met een culturele vereniging de zucht van verlangen naar de grote stad met al haar oirbare en onoirbare genoegens had kunnen temperen, blijft voorts een open vraag.

In de loop van 1943 bereikten een aantal normale klachten die eigenlijk thuishoorden bij het Consulaat, door een samenloop van omstandigheden Londen, waardoor het vertrouwen in de Consul-Generaal ernstig werd geschokt. Dat het vertrouwen werd opgezegd, was op zichzelf zeker zonder meer niet gerechtvaardigd, hoewel ondergetekende het zeker niet onwelkom was, gezien zijn andere drukke werkzaamheden, dat hij van deze ondankbare taak werd ontheven. Zonder zich te overtuigen van de werkelijke oorzaak van de ontevredenheid van de vrijwilligers (nl. het uitblijven van de overtocht) stuurde Londen een nieuw hoofd van dienst, de heer Middendorp gewapend met een buidel met geld. De uitgaven, welke gedurende de 5 maanden dat de heer Middendorp optrad voor de Londense Regering, werden gedaan, overtreffen vele malen die, welke door ondergetekende aan de vrijwilligers werden besteed. Indien men in Londen werkelijk op de hoogte was geweest van de ware toestand in Zweden, had men kunnen weten, dat men met meer geld de ontevredenheid wel tijdelijk iets kon temperen, maar nooit kon opheffen. Voor zover er enige rust kwam, mede doordat de afvoermogelijkheden ruimer werden, is deze rust zeker duur gekocht. Ondergetekende is dan ook van mening, dat men in Londen op dit punt een ernstige beleidsfout heeft gemaakt en hij stelt er een eer in, dat hij de Vluchtelingen-zorg op een verantwoorde financiële basis heeft gevoerd, in het bijzonder tegenover hen, die hem hebben verweten, dat hij getracht heeft de Vluchtelingen-zorg op een koopje te doen.

(w.g.) A. M. DE JONG.

BIJLAGE 26

Notities van de heer A. M. de Jong over de Nederlandse uitgewekenen in Zweden

(Overgelegd bij het verhoor van de heer A. M. de Jong op 3 Maart 1949)

Nr.	Naam	Geb.datum	Gegevens
22 RD	Bakker, Karel	28- 9-1917, Rotterdam	Kriegsmarine.
	Bolledux, Gustaaf Pieter	29- 3-1917, Hilversum	Duitse hulptroepen.
9 RD	Barendregt, Hendrik	19-12-1915, Rotterdam?	Heeft aangevraagd vrijw. te worden 23-1-1945.
7 RD	Berge, Herman Franciscus van den	15- 6-1908, Rotterdam	Weigerde te tekenen. Wacht op bericht uit L.
595	Berge, Gerardus Hendrikus van den	11- 7-1917, Amsterdam	Weigerde te vertrekken.
388	Berkel, Machiel van	1- 8-1924, den Haag	Weigerde te vertrekken.
27 RD	Beurden, Wilhelmus Marie van	14- 2-1922, Rotterdam	Weigerde te tekenen.
699	Beijer, Jan Hendrik	27- 9-1904, Nw. Lekkerland	Weigerde te tekenen.
226	Boer, Gerrit de	19- 9-1909, Bierum	Weigerde te vertrekken.
	Boersma, Arend Hidde	21- 5-1919, Rotterdam	Verrader en spion.
441	Boersma, Zwaantinus	12- 2-1920, Groningen	Weigerde te vertrekken.
	Bont, Petrus Antonius Hendricus Maria de	15- 6-1917, Desmoines U.S.A.	SS. Duitse Dienst.
	Bont—Mörk, Solveig de	8- 2-1920, Oslo	Noorse Quisling fam.
304	Brakel, Jacob Antonie van	8- 7-1922, Wageningen	Weigerde te vertrekken.
697	Brul, Wilhelm	12-12-1910, Embden (Dld.)	Weigerde te tekenen.
—	Bruyn, Ricardo de	16- 7-1922, Utrecht	Legde valse verklaringen af, was in Duitse krijgsdienst.
13 RD	Burg, Pieter Marcus Christiaan van den	14-12-1925,	Onbetrouwbaar, germaanse landdienst.
670	Bernard—Rullex, Charley Jean Victor von	7- 3-1921, St. Etienne (Fr.)	Stond op punt van vertrekken en meldde zich niet. Was afgereisd met onbekende bestemming.
791	Baars, Arie Jan	2-12-1920, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
146	Beute, K. W.	26- 4-1925, Kollnotn	In Noorwegen geboren.
199	Bijkerk, G. J. J.	24- 4-1924, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
243	Bent, J. v. d.	25- 3-1924, Katwijk	Weigerde te vertrekken.
368	Bakker, A.	4- 5-1915, Groningen	Weigerde te vertrekken.
697	Brul, W.	12-12-1910, Embden (Dld.)	Weigerde vrijw. verklaring te tekenen.
14 RD	Dalsen, Cornelis	31- 3-1921, Rotterdam	Weigerde te tekenen.
522	Dalen, Pieter van	11- 2-1925, Bussum	Weigerde te vertrekken.
546	Donderen, Tjerk van	3- 2-1923, Groningen	Weigerde pas op te zenden, later weer aangenomen, thans opnieuw opgeroepen. Ten tweeden male geweigerd ook door Mevr. Hylkema.
12 RD	Dijkstra, Johannes	21-11-1921, Enkhuizen	Weigerde te tekenen.
323	Duin, A. van	24-12-1920, Noordwijk Gerepatr. 10-9-1945	Is doorlopend ziek.
311	Ellens, Bernardus	27- 4-1923, Amsterdam	Weigerde te vertrekken. Gerepatriceerd 10-9-1945.
659	Embden, Tobias van	13- 1-1916, Vlaardingen	Op 't punt van vertrek pas verloren, zie Rotgans en Scherpenberg.
649	Foekens, Johannes	4- 9-1919, Groningen	Relatie met Duitse dienstbode van Duitse legatie.
534	Frederiks, Aart Dries	13-12-1923, Hilversum	Weigerde te vertrekken.
556	Gorp, Johannes Jacobus Petrus van	5- 5-1921, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
399	Grouwstra, Hendrikus Antonius	31- 5-1922, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.

Nr.	Naam	Geb.datum	Gegevens
	Herwijnen, Jan Teunis	4- 7-1913, Rotterdam	Uit brief vernomen van D., dat hij niet gaat vertrekken.
4 RD	Hoogkamer, Willem	20- 8-1914, den Haag	Weigerde te tekenen.
450	Hooonaard, Pieter van den	6- 9-1905, Gouda	Weigerde te vertrekken.
178	Hos, Adrianus Pieter	29- 4-1925, den Haag	Weigerde te vertrekken.
480	Huygen, Nicolaas Theodorus	13- 4-1925, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
598	Huizenga, Pieter	23- 5-1920, Oldehove	Op 't punt van vertrek pas verloren.
850 25/2	Heuvel, Arie van den	13- 1-1921, Enschede	Weigerde naar P. te vertrekken. Zwart.
5 RD	Jong, Arie de	29- 1-1903, Rotterdam	Weigerde te tekenen.
6 RD	Jong, Sybren de	23-12-1919, Workum	Weigerde te tekenen, verzoekt opnieuw te mogen worden aangenomen, nog geen antwoord uit Londen 26-1-1945.
235	Knollenburg, Christiaan	26- 4-1911, Utrecht	Weigerde te vertrekken.
8 RD	Kouwenhoven, Fredericus Hubertus	31- 1-1916, Bleiswijk	Weigerde te tekenen, verzocht vrijw. te worden, nog geen antwoord uit Londen 26-1-1945.
671	Kloos, Pieter Gerardus	3- 4-1922, Rotterdam	Stond op punt van vertrek, maar meldde zich niet. Was afgereisd met onbekende bestemming.
145	Koot, L.	13-10-1919, Rotterdam	Zenuwpatiënt. In zenuwinrichting.
358	Keijer, J. J.	25- 9-1926, Blaricum	Op advies B.I.
687	Kempeneers, J. H. J.	28-12-1923, Amsterdam	Weigerde te vertrekken.
3 RD	Letsch, Cornelis	21- 5-1910, Scheveningen	Weigerde te tekenen.
	Linden, Reben van der	27- 8-1917, Kopenhagen	Weigerde te tekenen. Adres: „Solliden” Hagensberg, Hammerö.
	Loof, Jacobus Jan de	30-12-1921, Kortgene	Weigerde te tekenen. 17-1-1945 te Rosöga.
15 RD	Loventvos, Franciscus Bartholomeus	26- 9-1905, Rotterdam	Weigerde te tekenen. Heeft opnieuw gev. vrijw. te worden, nog geen antw. uit Londen 26-1-1945.
772	Lagerwey, Gijsbert Jan	21- 8-1922, Utrecht	Weigerde te vertrekken.
330	Lissenberg, G. P.	4- 7-1923, Schaerbeek	Weigerde te vertrekken.
337	Laag, A. A. ter	15- 3-1921, Batavia	Op advies B.I. Gerep. 10-9-1945.
734	Martens, Leonardus Hendricus Antonius	14- 3-1925, Woerden	Vrijw. verkl. is vodge papier.
1 RD	Martens, Leonardus Johannes	11- 2-1906, Rotterdam	Weigerde te tekenen.
283	Max, Jan Gerrit	9- 6-1923, Amersfoort	Weigerde te vertrekken.
562	Meedendorp, Hendrik	10- 4-1925, Groningen	Weigerde te vertrekken.
	Mulder, Gerrit	3- 9-1912, Warffum	Verbrak vrijw. belofte, bekend op Consulaat.
696	Martens, H. B.	29-12-1899, Naarden	Lichamelijk ongeschikt, laat gaarne „Mein Kampf” aan anderen lezen. Vader van 734.
508	Numan, Willem	23- 5-1902, Velsen	Weigerde te vertrekken.
164	Nijland, Willem Geert	12- 6-1912, Zuidbroek	Weigerde te vertrekken.
651	Ooyen, Marinus van	14-11-1917, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
479	Osch, Wilhelmus Henricus van	25- 7-1922, Helmond	N.S.K.K. Paspoort vervalst. S.S.?
221	Ottens, Leerp	27- 5-1925, Delfzijl	Weigerde te vertrekken.
24 RD	Otterspoor, Wilhelmus	6- 5-1921, Helmond	Weigerde te tekenen.
84	Oudendag, Albert	4- 8-1914, Leeuwarden	Recidivist, vroeg opnieuw vrijw. te worden, nog geen antw. uit Londen 26-1-1945.
		30- 1-1945,	Heeft 1 jaar gevangenisstraf te ondergaan wegens meerdere diefstallen, tot 30-1-1946.
221	Ottens, S.	27- 5-1925, Delfzijl	Weigerde te vertrekken.
	Penders, Hubert Johan	23-11-1918, Nieuwenhagen	Verdacht, niet aangenomen. Gerepatr. 10-9-1945.

Nr.	Naam	Geb.datum	Gegevens
	Pinto, Paul	5- 8-1920, Amsterdam	Diefstal. Recidivist.
460	Poll, Michael Johannes Bernardus van der	10- 5-1923, Amsterdam	Weigerde te vertrekken.
535	Putten, Anthony van	23- 7-1920, Ooltgensplaat	Weigerde te vertrekken.
	Pors, Hermanus Franciscus	2- 2-1917, Rotterdam	Weigerde te tekenen.
527	Ronde, Theodorus Johannes de	27- 1-1919, Waalwijk	Pas kwijt.
150	Ronner, Hendrik Klaas	17- 5-1913, Groningen	Weigerde pas op te zenden, weigerde te vertrekken.
412	Roos, Cornelis	9- 8-1926, Scheveningen	Weigerde te vertrekken.
630	Rotgans, Johannes	24- 6-1925, Rotterdam	Op 't ogenblik van vertrek pasp. kwijt. Evenals Scherpenberg en van Embden, allen van S.S. Rijn.
579	Rijn, Gerardus Arie van	6- 2-1915, Rotterdam	Weigerde pas op te zenden.
150	Ronner, H. K.	17- 5-1913, Groningen	Weigerde te vertrekken.
634	Sanden, Adrianus Nicolaas van der	12- 5-1920, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
209	Schenkel, Albertus Johannes	2- 8-1922, Zwijndrecht	Pas kwijt, kort voor vertrek, weigerde te vertrekken.
658	Scherpenberg, Cornelis	22- 2-1912, Maassluis	Pas kwijt, kort voor vertrek, zie Rotgans en van Embden.
285	Sonderwal, Henricus Herbertus Hermanus Sonnevelt, Cornelis	18- 8-1917, Rotterdam 2- 8-1907, Zaandam	Weigerde te vertrekken. In Duitse Dienst, probeerde uitgewekenen op te ruien tot dienstweigering.
	Spa, Ido Auke van der	14- 3-1919, Groningen	Weigerde te tekenen.
16 RD	Steyn, Simon Gerardus	3- 1-1917, den Haag	Wilde slechts tekenen als Rode Kruis soldaat, heeft gevraagd vrijw. te worden, nog geen beslissing.
	Stam, David Johannes van der	21-11-1924, Rotterdam	Zeer twijfelachtig, kan niet als vrijw. worden aangenomen.
260	Smeeling, M.	11- 9-1917, Harlingen	Hartkwaal.
491	Tak, Ernst Maria	31-10-1924, Delft	Weigerde te vertrekken.
274	Tillema, Popko	30-11-1923, Delfzijl	Weigerde te vertrekken.
506	Troost, Cornelis	6-10-1919, Stellendam	Weigerde te vertrekken.
274	Tillema, P.	30-11-1923, Delfzijl	Weigerde te vertrekken.
	Uyl, Cornelis den	4- 2-1908, Vreeswijk	Duitse Dienst. Ukraine-Oostcompagnie.
10 RD	Vermeesch, Joseph Pieter	17- 6-1909, Vlissingen	Gedw. N.S.K.K. Weigerde te tekenen.
155	Visser, Gerrit	26- 5-1922, Dordrecht	Weigerde te vertrekken.
190	Voet, Herman van der	30- 7-1920, IJsselmuiden	Weigerde te vertrekken.
346	Verdoes, Pieter	22- 9-1919, Dordrecht	Stond op het punt van vertrek en meldde zich niet. Was afgereisd naar Göteborg.
186	Veen, K. v. d.	1- 8-1923, Kollumerland	Zwakzinnig, in hospitaal.
105	Walg, Maurits	4-11-1909, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
20 RD	Walvis, Willem	23- 7-1915, Rotterdam	Weigerde te tekenen.
351	Wassenaar, Wouter van	21- 1-1921, Schiedam	Weigerde te vertrekken.
198	Webers, Lambertus Cornelis	15- 1-1921, Vlaardingen	Weigerde te vertrekken.
17 RD	Weck, Engelbertus Petrus van der	23- 9-1904, Rotterdam	Wilde bedenktijd hebben, is er nog aan bezig, 26-1-1945. Kwam in Rosöga. 13-12-1944.
616	Wesling, Johannes Frederik	30- 8-1923, Rotterdam	Weigerde te vertrekken.
577	Wielsma, Meindert	8- 4-1921, Twijzel	SS en SD.
456	Wiemeyer, Oscar	8- 7-1919, Amsterdam	Vertrok naar Finland zonder toestemming, verzoek tot wederaanname nog niet beantw. door L. 26-1-1945.
263	Wiersma, Duco	3- 5-1919, Drachten	Weigerde te vertrekken.
2 RD	Wolters, Marinus Hendrikus	28- 4-1915, Utrecht	Weigerde te tekenen.
415	Wijk, Arie Gijsbert van	18-11-1922, Zaltbommel	Weigerde pas op te zenden.
11 RD	Zee, Jacob van der	9- 8-1924, Amsterdam	Weigerde te tekenen.
335	Zitman, Daniël Johannes	23- 8-1922, Amsterdam	Weigerde te vertrekken.
002	Zwan, Johannes van der	13- 1-1924, den Haag	Duitse Kriegsmarine.

BIJLAGE 27

Brief van 17 Februari 1943 van de heer A. M. de Jong aan de tijdelijk zaakgelastigde der Nederlanden te Stockholm

*(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Oorlog)**Afschrift.*

No. M.I. 333/81.

Gedragslijn Consulaat-Generaal t.o. van aspirant-vrijwilligers.

Stockholm, 17 Februari 1943.

*Den Hoogedelgestrengen Heer
den Heere L. P. J. de Decker,
Gezantschapsraad-Gezant,
tijdelijk Zaakgelastigde der Nederlanden,
te Stockholm.*

Na zijn terugkeer uit Engeland heeft ondergeteekende opnieuw moeten constateeren, dat de alhier verblijvende aspirant-vrijwilligers slechts met een strenge hand geregeerd kunnen worden, hetgeen hem aanleiding geeft hierop nader bij UHoogEdelGestrenge, respectievelijk bij Harer Majesteit's Regeering, terug te komen.

Ten gevolge van de feestdagen waren de meeste aspirant-vrijwilligers einde December en begin Januari jl. te Stockholm verzameld, aangezien het werk in de bosschen in die periode stil gelegd werd. Nadien bleek het uiterst moeilijk om wederom nieuwe werkgelegenheid voor hen te vinden. Opnieuw bleek hoe funest nietsdoen op den geest van bedoelde jongelieden werkt. Het zijn steeds de slechte elementen onder hen, die een ongunstigen invloed uitoefenen op zwakke karakters.

Door de geestdoodende ledigheid en de onzekerheid over een al of niet spoedig vertrek, concentreeren zich de gedachten op vergelijkingen inzake een al of niet betere uitrusting, vergelijkingen die geheel mank gaan, aangezien bij aankomst van een aspirant-vrijwilliger, deze overeenkomstig de behoefte zonder bevoorrechtiging van den een boven den ander, van uitrusting wordt voorzien. Teneinde hierin iets te bereiken, of althans pogingen in die richting te doen, warmen de jongelui zich tegen elkander op over handigheidjes om dit of dat extra te bemachtigen. Bij mijn terugkeer uit Engeland bleek mij in het bijzonder, dat van de ruim 30 aspirant-vrijwilligers, diegene de meest gevierde man was, die bedrevenheid in het kapen bezat. De zakken van overjassen in garderobes van dansgelegenheden of bioscopen, bleken een uitverkoren terrein te zijn. Zelfs is onder den schijn om een ring te willen koopen, de gelegenheid gebruikt om bij een juwelier alhier een zulke te stelen. Hierbij dient ook nog te worden vermeld, dat onnoodig wekelijksche waschrekeningen geïmproviseerd werden.

Ik liet dan ook niet na de aspirant-vrijwilligers met een hartig woordje over hun wangedrag te onderhouden en ik legde er den nadruk op, dat de Nederlandsche kolonie alhier steeds met eere de Nederlandsche vlag hoog en onbezoedeld wist te houden en er niet van gediend is, deze vlag door aspirant-vrijwilligers besmet te zien.

Reeds in mijn schrijven van 28 September des vorigen jaars, No. M.I. 2074/554, deed ik uitkomen, dat het thans geenszins en uitsluitend edele motieven zijn, die jonge Nederlanders — in het algemeen gesproken — er toe hebben doen besluiten zich als aspirant-vrijwilliger op te geven, een opvatting die zoowel door den aan dit Consulaat tewerkgestelden kanselier 1e klasse, van der Stal, als door den Nederlander S. Hof, eveneens aan dezen post verbonden, wordt gedeeld.

De praktijk heeft mij geleerd, dat eene zoogenaamde „heldenverering” van deze aspirant-vrijwilligers volkomen misplaatst is. Sommigen van hen hebben niets anders gepresteerd, dan domweg van een vaartuig te drossen en op het Consulaat-Generaal de benodigde ondersteuning te ontvangen om in veiligheid te komen. Anderen hebben risico's genomen en werden geholpen, terwijl naderhand bleek, dat hun verleden alle aanleiding gegeven heeft tot het nemen van het risico.

Het zij verre van mij om alle aspirant-vrijwilligers hiermede te karakteriseeren, doch wel om een beeld te geven van de m.i. overwegende egoïstische motieven, die thans de alhier aankomende aspirant-vrijwilligers kenmerken.

Veelal is mij voorts gebleken, dat het met de schriftelijk door de handteekening van den aspirant-vrijwilliger vastgelegde verklaring van geheimhouding, over de wijze waarop hunne wettelijke positie in Zweden geregeld wordt, niet te nauw door hen wordt genomen, waardoor het aanzien van den Consul-Generaal en van de betrokken Zweedsche instanties, in het gedrang kan komen, terwijl bovendien levensgevaar ontstaat voor toekomstige deserteurs van vaartuigen.

Bovendien heeft de praktijk geleerd, dat contact tusschen de aspirant-vrijwilligers en de generaliseerende leden der Nederlandsche kolonie er geenszins toe bijdraagt om het prestige der Nederlandsche autoriteiten te verhoogen. „Men” hoort eenzijdig en oordeelt overeenkomstig.

De door het Nederlandsche Consulaat-Generaal verleende uitrusting en zakgelden aan onze aspirant-vrijwilligers, steken gunstig af ten opzichte van de Britsche en Noorsche hulpverleening in deze. Consulaire vertegenwoordigers van bevriende naties hebben mij in bepaalde gevallen verzocht niet al te toeschietelijk te zijn. In dit verband echter dient naar voren te worden gebracht, dat b.v. een vertegenwoordiger van Joegoslavië alhier, met slechts 3 of 4 „vluchtelingen” onder zijn bescherming, zich op onpsychologische wijze heeft laten intimideeren door zijn „helden” onevenredigen onderstand te verleenen. Noorsche vrijwilligers verwijten hunne instanties, dat de Nederlanders het veel beter hebben, terwijl de Nederlanders trachten het nog beter te krijgen door naar individueele Noorsche gevallen te verwijzen.

Op grond van vroegere gevallen van „Schade en schande” en met het oog op het voorafgaande en mede met het oog op actueele feiten, zooals het voorkomen van venerische ziekten, schurft enz. werd door mij besloten om de deelneming aan het Prinsessefeest door de aspirant-vrijwilligers slechts tot een drietal te beperken, die door meer intellectueele ontwikkeling en betere manieren, geen vrees behoeften te doen ontstaan om ongewenschte situaties te scheppen. Het kan niet ontkend worden, dat door deze restrictie inzake de toelating op het Margrietfeest van 13 Februari jl. de goeden door de kwaden moesten lijden.

Gezien de ongemotiveerde „heldenverering” door personen, die deze materie niet begrijpen en die vaak geen grijntje risico zelf durven te aanvaarden en toch met hun critiek gereed staan, heb ik gemeend deze situatie eenigszins uitvoerig te moeten verduidelijken.

Ik zoude het op prijs stellen wanneer UHoogEdelgestrenge het voorafgaande ter kennis van Harer Majesteit's Regeering zoudt willen brengen.

De Consul-Generaal,

(w.g.) A. M. DE JONG.

BIJLAGE 28

**Ongedateerde missive, waarschijnlijk uit het tweede halfjaar van 1943, inhoudende richtlijnen, te volgen
bij de vluchtelingen­zorg in Zweden**

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken)

*Wenken voor de Gezantschapsadministratie Stockholm
in verband met de Vluchtelingen­zorg in Zweden*

*Richtlijnen te volgen bij de vluchtelingen­zorg
in Zweden*

1. Alle ontvangsten en uitgaven betrekking hebbende op de vluchtelingen­zorg in Zweden zullen in de vluchtelingen­administratie te Stockholm worden verwerkt, met inbegrip van die uitgaven die niet direct uit de vluchtelingen­kas te Stockholm zijn geschied en inkomsten welke elders zijn ontvangen.

2. Wat de zorg van de in Zweden vertoevende vluchtelingen betreft is nadrukkelijk bepaald dat alle betalingen ten behoeve van deze vluchtelingen uitsluitend uit de vluchtelingen­kas aldaar zullen worden gedaan, en tevens dat alle ten behoeve van die zorg ontvangen bedragen in genoemde kas zullen worden gestort.

3. Alle remises van het Departement van Binnenlandse Zaken ten behoeve van de vluchtelingen­zorg zullen op de normale wijze via het Departement van Buitenlandse Zaken plaatsvinden en als van laatstgenoemd Departement afkomstig in de rekening-courant van het Gezantschap met Londen worden verantwoord onder vermelding van het doel waarvoor de betreffende gelden zijn bestemd. De betreffende bedragen zullen echter worden gestort in de vluchtelingen­kas, welke een afzonderlijk en zelfstandig deel van de Gezantschaps­kas zal vormen.

Alhoewel de uitbetaling der gelden aan de vluchtelingen­kas in de Gezantschapskas onder de uitgaven zal worden vermeld, zal hiervan geen melding worden gemaakt in de rekening-courant met Londen, aangezien in deze rekening-courant, zooals uit het hiernavolgende zal blijken, uitsluitend de werkelijke aan het Departement van Binnenlandse Zaken te declareeren uitgaven zullen worden verantwoord.

4. Van de door de vluchtelingen­kas te Stockholm gedane uitgaven zal aan het eind van iedere maand een declaratie worden opgemaakt, welke uiterlijk op den 20sten van de maand, volgende op die waarin de uitgaven zijn gedaan, aan de Gezantschaps­administratie zal worden overhandigd.

Deze declaratie zal door de Gezantschaps­administratie op de normale wijze in de rekening-courant met het Departement van Buitenlandse Zaken worden verantwoord en de betrekkelijke uitgaven zullen uiteindelijk door laatstgenoemd Departement met het Departement van Binnenlandse Zaken worden verrekend.

5. Voor zoover het betreft betalingen, die door onder het Gezantschap ressorteerende consulaire posten in Spanje ten behoeve van de vluchtelingen­zorg geschieden, zullen de hiervoor benodigde gelden door het Gezantschap aan de betreffende posten worden voorgesloten.

Genoemde posten zullen aan het eind van iedere maand een afzonderlijke gespecificeerde en door behoorlijke bewijsstukken gedekte declaratie indienen voor de uitgaven ten behoeve van de vluchtelingen­zorg. Deze declaratie zal door de vluchtelingen­administratie te Stockholm worden verwerkt en in het totaal van de door deze administratie in te dienen maandelijksche declaratie worden opgenomen.

6. Het zou aanbeveling verdienen, de onder 5 genoemde posten te instrueeren, dat de maandelijks door hen in te dienen declaratie uiterlijk op den 10den wordt verzonden teneinde de administratie te Stockholm in staat te stellen de gegevens nog vóór den 20sten te kunnen verwerken.

7. Mede in verband met de reeds door het Departement van Buitenlandse Zaken gegeven administratieve voorschriften volgt uit het vorenstaande dat het saldo van de rekening-courant met Buitenlandse Zaken per het einde van de maand zal bestaan uit:

- a. het kassaldo van het Gezantschap;
- b. het kassaldo van de vluchtelingen­kas;
- c. de onafgerekende voorschotten verstrekt door het Gezantschap en de vluchtelingen­kas.

1. Nu de zorg voor de vluchtelingen of beter Engelandvaarders in Zweden door het Departement van Binnenlandse Zaken is overgenomen, dient dit Departement een juist inzicht te hebben welke personen voor zijn rekening worden verzorgd en in welke richting hun toekomstbestemming dient te worden geleid. Het is daarom gewenscht dat voor iederen Engelandvaarder onmiddellijk nadat hij zich bij den diplomatieken of een consulaire post heeft gemeld of wel bij de Nederlandsche organisatie belast met de vluchtelingen­zorg in Zweden, een registratieformulier I — als bijgaand model — in duplo wordt ingevuld, waarvan één exemplaar onverwijld naar Londen dient te worden gezonden, en één exemplaar voor het archief ter plaats kan worden behouden.

2. Zoodra de Engelandvaarder met bestemming voor Engeland afreist, wordt een registratieformulier II — waarvan eveneens een model bijgaat — ingevuld en onverwijld naar Londen gezonden.

3. Gelijk met registratieformulier II dient een juiste en gespecificeerde opgave van de aan betrokkene voorgeschoten gelden naar Londen te worden gezonden, dit met het oog op eventueel verhaal op één der Departementen of op betrokkene zelf.

4. Het formulier I dient alsnog voor de op het oogenblik van de ontvangst dezer instructie in Zweden vertoevende Engelandvaarders te worden opgemaakt en aan zijn bestemming als onder 1 aangegeven, te worden toegezonden. Hetzelfde geldt uiteraard voor formulier II en den in punt 3 bedoelden uitgaven­staat zoodra betrokkene Zweden verlaat.

5. Ten aanzien van personen van niet-dienstplichtigen leeftijd of van hen, waarvan aangenomen mag worden dat zij voor den militairen dienst zullen worden afgekeurd, zal na ontvangst van een registratieformulier I te Londen aan Zweden ten spoedigste worden medegedeeld, indien betrokkene voor een betrekking in Engeland in aanmerking komt. Bij deze lieden vooral dient bij het registratieformulier I te worden aangegeven of zij een gunstigen indruk maken en als politiek betrouwbaar kunnen worden beschouwd.

6. Ten aanzien van apatriden, dient de volgende gedragslijn te worden gevolgd:

Wanneer een apatride zich voor verzorging en onderstand aanmeldt, wordt hiervan onmiddellijk kennis gegeven aan Londen, onder vermelding van

- a. naam, voornamen, geboorte­datum en geboorte­plaats.
- b. zijn vroegere en eventueel huidige nationaliteit.
- c. een curriculum vitae van den vluchteling, waarbij vooral in beschouwing wordt genomen welke aanraking deze in het verleden met Nederland heeft gehad.
- d. de namen, verblijf­plaats, eventuele nationaliteit van de ouders c.q. echtgenooten.

Aan de hand van deze gegevens zal in Londen worden beslist of de betrokken apatride definitief onder de zorg van de Nederlandsche autoriteiten kan worden opgenomen.

7. Teneinde op geregelde tijden een juist beeld voor oogen te hebben van den stand van het vluchtelingen­vraagstuk, dient Londen minstens eens per maand op de hoogte te worden gesteld van alle mutaties en bijzondere voorvallen, waarbij Ned. Engelandvaarders betrokken zijn, een kort overzicht van de algemeene stemming onder hen alsmede een opgave van eventuele klachten en verder alle bijzonderheden welke voor het Centraal Orgaan te Londen van belang kunnen zijn.

8. Voor doorzending naar Engeland komen het eerst in aanmerking personen van dienstplichtigen leeftijd. Hierbij dient in het algemeen geen voorrang te worden gegeven. Zij dienen op volgorde van aankomst naar Engeland te worden doorgezonden. Ook dient geen onderscheid te worden gemaakt tusschen officieren en minde-

ren. Indien de betreffende instantie in Zweden meent dat in specifieke gevallen van dezen regel dient te worden afgeweken, dient een daartoe strekkend voorstel zoo noodig telegrafisch aan Londen te worden gedaan.

9. Vrouwen en kinderen van dienstplichtigen dienen voorloopig in Zweden achter te blijven. Na aankomst van den echtgenoot in Engeland zal over hunne bestemming worden beslist.

10. Zij die in versleten en gehavende kleeding in Zweden aankomen of in verband met het aanbreken van den winter warmere kleeding (overjas etc.) noodig hebben, en niet over eigen middelen beschikken, kunnen uit rijksmiddelen van het noodige worden voorzien. De beoordeeling wat noodig is, wordt aan de met de vluchtelingen­zorg belaste Nederlandsche instantie in Zweden overgelaten. Dezerzijds wordt voorgesteld zoo mogelijk een bijzondere regeling te treffen met een gunstig en als billijk bekend staand kleeding­magazijn, hetwelk op vertoon van bon de daarop vermelde kleeding­stukken aan den houder kan afleveren. Prijzen dienen vooraf te worden vastgesteld.

11. Aan iederen Engelandvaarder kan bij aankomst in Zweden een handgeld van £ 5.0.0. uit rijksmiddelen ter hand worden gesteld. Voorts zal aan ieder hunner vanaf den eersten dag van het verblijf een wekelijksch zakgeld worden gegeven, gelijkstaande aan £ 1.5.0. Zoowel bij het verstrekken van handgeld als van zakgeld dient geen onderscheid gemaakt te worden tusschen officieren en minderen. Allen ontvangen dezelfde bedragen als hierboven vermeld.

12. Kosten van huisvesting kunnen uit rijksmiddelen worden verstrekt, doch mag van de Engelandvaarders worden geëist dat zij den aankoop van allerlei kleine benodigdheden als toiletartikelen, zeep, schoenveters e.d. zelf bekostigen uit het vorenvermelde zak­geld. Wasch, schoenenreparatie en medische behandeling daaren­tegen kunnen zoo noodig uit rijksmiddelen worden verstrekt.

In verband met de huisvesting der vluchtelingen is de mogelijk­heid onder de oogen te zien of zij door het huren van een gebouw of door een bijzondere regeling met een daarvoor in aanmerking komend hotel, niet gecentraliseerd ondergebracht kunnen worden, waardoor huisvestingskosten zeker gereduceerd zouden kunnen worden.

13. Bij vertrek uit Zweden kan aan iederen Engelandvaarder een bedrag gelijkstaande aan £ 2.10.0 worden uitbetaald. Dit bedrag is onmiddellijk voor vertrek uit te betalen, opdat betrokkenen bij aankomst hier te lande reeds de beschikking over eenig geld hebben.

14. De gebruikelijke reisbeschrijvingen en gegevens nopens de Engelandvaarders zooals deze tot nu toe worden opgesteld, dienen ook in de toekomst via de gebruikelijke kanalen zoo spoedig moge­lijk naar Londen te worden doorgezonden.

15. Ten aanzien van de politieke betrouwbaarheid der Engeland­vaarders dient zoo mogelijk ter plaatse een onderzoek te worden in­

gesteld. Indien vermoedens bestaan dat een Engelandvaarder uit poli­tieke oogpunt niet betrouwbaar is, dient Londen hiermede onverwijld in kennis te worden gesteld. Betrokkene mag zonder voorkennis van Londen niet naar Engeland worden vervoerd.

16. De Minister van Marine heeft tijdelijk te mijner beschikking gesteld den 1e Lt. ter Zee 1e klasse J. Middendorp, die zich binnen­kort op mijn instructies naar Zweden zal begeven om zich in over­leg met den Tijdelijk Zaakgelastigde te Stockholm en de aldaar reeds bestaande Nederlandsche organisatie voor de vluchtelingen­zorg in het bijzonder te belasten met de organisatie van de sociale ver­zorging der daar op doorreis naar Engeland aangekomen Neder­landers. Hierbij wordt gedacht aan het oprichten van hotels, waar betrokkenen hun weekend in gezellig samenzijn kunnen doorbrengen. De heer Middendorp zal tevens het vraagstuk der werkverschaffing onder de oogen dienen te zien alsmede steeds een open oog dienen te hebben voor zich voordoende mogelijkheden de Engelandvaarders op een of andere wijze naar Engeland over te brengen. Hierbij wordt o.a. gedacht aan de mogelijkheden welke zouden kunnen ontstaan indien b.v. Finland in de naaste toekomst den strijd zou opgeven en vervoer via dit land en Rusland mogelijk zou blijken.

Een der voornaamste taken van den heer Middendorp zal zijn die maatregelen te nemen, welke bijdragen tot het op peil houden en zoo mogelijk verhoogen van het moraal der Engelandvaarders die in de verwachting zich spoedig bij de Nederlandsche strijdkrach­ten in Engeland te kunnen aansluiten, naar Zweden zijn uitgeweken en zich tengevolge van de reismoeilijkheden naar Engeland, in hun voornemens gedwarsboomd zien.

17. De organisatie der vluchtelingen­zorg zal geheel gescheiden dienen te worden gehouden van den Dienst van den Tijdelijk-Zaak­gelastigde. Eerstgenoemde zal als een op zich zelf staande organi­zatie worden gevormd, waarbij uiteraard met den Tijdelijk Zaakge­lastigde te Stockholm geregeld overleg zal worden gepleegd en van diens adviezen gebruik worden gemaakt. Verder zullen de welwil­lend aangeboden diensten van Pastoor Krijn ingeschakeld blijven, terwijl van de diensten van den heer van der Pol zoo mogelijk ook verder gebruik zal worden gemaakt. De heer Middendorp neemt in overleg met den Tijdelijk Zaakgelastigde die maatregelen, welke naar zijn meening voor den goeden gang van zaken nuttig en noodig zijn, een en ander in overeenstemming met de in deze punten gegeven richtlijnen.

18. Het is nu bekend, dat medische keuring voor den militairen dienst niet in Zweden plaats vindt, en dat betrokkenen eerst na aan­komst in Engeland worden gekeurd.

Indien de mogelijkheid zich zou voordoen de Nederlandsche Enge­landvaarders in grootere groepen uit Zweden naar Engeland te ver­voeren, hetzij rechtstreeks of langs een omweg, dan rijst de vraag of het geen aanbeveling zou verdienen deze medische keuring na overleg met den Minister van Oorlog ter plaatse te doen geschieden. Een voorstel dienaangaande wordt t.z.t. gaarne bij mij ingewacht.

BIJLAGE 29

Brief van 7 Mei 1951 van de heer M. H. C. Janse aan de commissie

AMBASSADE DES PAYS-BAS

M. H. C. Janse.

Parijs, 7 Mei 1951.

Aan de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945

t.a.v. de WelEdGestr. Heer Mr. W. J. Gerretsen,

Binnenhof 1a, 's-Gravenhage.

Mijne Heren,

Ingevolge Uw gedaan verzoek tijdens het verhoor op 26 April jl. heb ik de eer U mede te delen, dat Mejuffrouw Mouwen, toenmaals werkzaam als Secretaresse bij het Bureau d'Administration des Néerlandais te Vichy, op 27 Maart 1944 door de Gestapo werd gearresteerd en naar Duitschland werd gevoerd.

Op mijn vraag of zij wellicht bekend was met de voortzetting der behartiging van de belangen van onze vluchtelingen, deelde Mej. Mouwen mede ook niet in staat te zijn hierop te antwoorden. Tot haar arrestatie werden de vluchtelingen op de gebruikelijke wijze ondersteund.

Naar mijn bescheiden mening zal de Repatriatiecommissie die na de bevrijding van Frankrijk in Augustus 1944 vele Nederlanders heeft gerepatrieerd wellicht iets kunnen mededelen wat er met de Israëlieten is geschied. Deze Commissie was gevestigd 109 Boulevard Malesherbes en daarin hadden zitting de HH. Jhr. de Graeff en J. G. van Waveren. De Repatriatiecommissie ressorteerde onder het Ministerie van Sociale Zaken.

Vertrouwende Uwe Commissie hiermede naar behoren te hebben ingelicht, verblijf ik inmiddels met verschuldigde gevoelens van hoogachting

Uw dw.

(w.g.) M. H. C. JANSE.

BIJLAGE 30

Brieven van 23 Juni 1951 en 18 Februari 1952 van de heer G. J. J. Wouters en van 24 April 1951 van dr. P. A. Kasteel aan de commissie

Beneden-Leeuwen, 23 Juni 1951.

*De Heer Voorzitter der Subcommissie III
der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.*

Hoogedelgestreng Heer,

Gedurende het verhoor, dat mij Donderdag 17 Mei 1951 door Uwe Subcommissie werd afgenomen, maakte UHEG. o.m. de opmerking, dat U de indruk had dat U — U bedoelde daarmee wijlen de heer Kielstra en ondergetekende — destijds geen juist denkbeeld heeft gehad van de moeilijkheden, waarmee men gedurende de tweede wereldoorlog in Europa, voor wat het vluchtelingenvraagstuk betreft, te kampen had. Ik kreeg de indruk, dat UHEG. van mening was, dat indien zulks wel het geval ware geweest, wij geen of althans heel wat minder bezwaren tegen *toelating van Nederlandse vluchtelingen* op grote schaal gehad zouden hebben.

Indien mijn indruk juist is dan kan ik deze zienswijze, althans voor wat het gebiedsdeel Curaçao betreft, niet delen.

De Nederlandse Regering, die blijkens de brief van de heer Jhr. van Lidth de Jeude dd. 28-8-'40 aan de Minister van Buitenlandse Zaken op de hoogte was van onze bezwaren, erkende daarvan blijkbaar de gegrondheid. Ware zulks niet het geval geweest dan is het mij een raadsel — ik wees daar reeds op bij bovengenoemd verhoor —, dat zij, om alleen van het toenmalige gebiedsdeel Curaçao, nu Nederlandse Antillen geheten, te spreken, mij niet zonder meer de opdracht heeft gegeven om de hier bedoelde personen ook op grote schaal toe te laten. Zij was daartoe toch volkomen gerechtigd, want art. 29 van de Curaçaosche Staatsregeling zegt onder 1°:

„De Gouverneur oefent in naam en als vertegenwoordiger des Konings en met inachtneming van de voorschriften dezer wet, alsmede van *'s Konings aanwijzingen* (onderstreping van mij) het algemeen bestuur uit over Curaçao en is aldaar bekleed met de uitvoerende macht.”

Volgens het bovengenoemd schrijven van de heer van Lidth de Jeude vonden onze bezwaren hun oorzaak hierin, dat wij de vluchtelingen niet onder dak konden brengen en omdat door die toelating de voedselvoorziening in gevaar kon worden gebracht.

Ik heb er gedurende het verhoor op 17 Mei j.l. onmiddellijk op gewezen, dat er nog een derde reden moet zijn geweest en wel deze en m.i. de voornaamste, n.l. dat door toelating van vluchtelingen op grote schaal — ook als het Nederlanders waren — *de rechte vervulling van de oorlogstaak*, die het gebiedsdeel Curaçao had te vervullen, ernstig kon worden geschaad. Bij bovenbedoeld verhoor werd mij bij de bestrijding van mijn hiergenoemd bezwaar medegedeeld, dat de vluchtelingen alle personen waren, die voor de nazi's vluchtten, dus anti-nazi en anti-N.S.B.-ers waren, en dat als er al eens een tiental onbetrouwbaren onder zouden zijn geweest, dit geen rol had kunnen spelen.

Ik onderschrijf deze mening niet. Door ze te onderschrijven en er in 1940 in het gebiedsdeel Curaçao naar gehandeld te hebben, zou ik de zaak der geallieerden ernstig hebben kunnen schaden, iets wat de Nederlandse Regering mij zeer kwalijk zou hebben genomen, want wijlen Minister H. Colijn heeft mij in 1936 — ik was toen burgemeester — aangezocht om gouverneur van Curaçao te worden, omdat ik aan bestuurservaring militaire kennis paarde. Ik was n.l. vóór mijne benoeming tot burgemeester 28 jaren in actieve militaire dienst, had de Hogere Krijgsschool gevolgd, was regiments-adjutant geweest en in de 1e wereldoorlog werkzaam bij het Hoofdkwartier van het Veldleger en de laatste drie jaren van mijn actieve militaire loopbaan hoofd van de afdeling Motordienst (een onderdeel van de Etappe- en Verkeersdienst) ten burele van de Chef van de Generale Staf.

Voor het plegen van *sabotage, brandstichting en verraad* heeft men geen regimenten nazi's of daarmee sympathiserende personen nodig. Een klein aantal is daarvoor voldoende. Niet voor niets had ik onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog tussen Nederland en Duitsland alle Duitsers en N.S.B.-ers op Curaçao en Aruba van hun bed laten lichten en binnen twaalf uren naar Bonaire laten transporteren en interneren. Deze lieden — zowel mannen als vrouwen — hadden door brandstichting in de raffinaderijen en in de havens geheel Curaçao in vlammen kunnen doen opgaan.

Door olie in de haven en in het Schottegat op het water te laten lopen en aan te steken, kon men alle in de haven liggende schepen, w.o. een groot deel van de olievloot, door vuur vernietigen. Verder konden de pijpleidingen, voerende van de raffinaderijen naar de opslagplaatsen, tevens havens van verscheping, en op Curaçao op grote afstand van de raffinaderij gelegen, door hen worden vernield, met de mogelijkheid brandstichting aan die vernieling te paren door de wegstromende brandstoffen aan te steken.

En nu heb ik nog niet gesproken over verraad en het verschaffen van inlichtingen aan de vijand.

Hoe waren — om iets te noemen — de Duitsers op de hoogte van de aflossing in het gebiedsdeel Curaçao van de Engelse troepen door de Amerikanen? Daags na die aflossing wemelde het in de Caraïbische zee van Duitse onderzeeboten en hadden daarna verschillende torpederingen plaats. De Duitsers hadden blijkbaar (gelukkig) niet tijdig van de aflossing bericht ontvangen (door wie?) en waren daardoor een dag te laat.

Ik herhaal, niet voor niets heb ik bij het uitbreken der vijandelijkheden tussen Nederland en Duitsland alle Duitsers en ons bekende N.S.B.-ers onverwijld onschadelijk gemaakt door ze te interneren op het voor de oorlog van weinig belang zijnde eiland Bonaire.

In *de West-Indische Gids Juli/Aug. 1946* wordt omtrent bovengenoemde internering op blz. 212 het volgende medegedeeld:

„In den nacht van 10 Mei 1940 werd gouverneur Wouters geweekt door een telegram van den Minister van Koloniën, waarin het uitbreken van den oorlog werd gemeld. Een uur later trokken detachementen Militaire Politie, Mariniers en Matrozen onder leiding van officieren door de stad om de Duitschers en staatsgevaarlijke „Nederlanders” in te rekenen. Een Nederlandsch oorlogsschip waakte buitengaats tegen ontsnapping van Duitse schepen in de haven en de baaien. 220 Duitse schepelingen en 11 Nederlandsche onderdanen waren al opgeborgen, toen de bevolking op de been kwam. 8 mensen werden weer vrijgelaten. 71 huiszoekingen vonden plaats, 4 archieven waren in beslag genomen. De Duitschers gingen denzelfden dag naar Bonaire, de Staatsgevaarlijke Nederlanders kwamen in de gevangenis te Willemstad. Op Bonaire bleef een detachement Militaire Politie ter bewaking achter. Hier zaten de geïnterneerden in scholen: 1 voor vrouwen en kinderen, 1 voor schepelingen en 1 voor mannen. Spoedig richtte Openbare Werken een kamp in. De schepelingen gingen naar Jamaica, 30 Duitse vrouwen en kinderen en oude mannen mochten onder bepaalde voorwaarden naar Curaçao teruggaan”.

Toelichting van mij. Er zijn later nog heel wat meer N.S.B.-ers naar Bonaire gebracht. Er was ons n.l. in de nacht van 10 Mei 1940 een lijst in handen gevallen, waarop de namen voorkwamen van aangeslotenen bij de N.S.B. Ze zijn later met de N.S.B.-ers, die voorlopig in de gevangenis te Willemstad waren ondergebracht, op Bonaire geïnterneerd. Ik schat, dat na het vertrek der Duitse schepelingen tussen de 200 en 300 Duitsers en onbetrouwbare Nederlanders in de kampen op Bonaire waren geïnterneerd.

En na reeds vóór 10 Mei 1940 alle mogelijke voorbereidingen te hebben getroffen om Duitsers en Staatsgevaarlijke Nederlanders te interneren, teneinde bij een eventueel betrokken worden in de oorlog onmiddellijk te kunnen toeslaan, zou ik de deuren van Aruba en Curaçao, welke eilanden gedurende de oorlog, wat hun belangrijkheid betreft, het best vergeleken kunnen worden met een paar vestingen van de grootste betekenis, zonder meer open moeten zetten voor toelating van vluchtelingen op grote schaal! Vluchtelingen, waarvan ik niet wist of zij *politiek al dan niet betrouwbaar* waren en die ik bovendien *niet onder dak* kon brengen, omdat ik van het begin van de oorlog af alle voor woning geschikte of daarvoor geschikt te maken ruimten nodig had voor de legering van de onder de wapenen geroepen reserve en dienstplichtigen van het eigen leger, de vrijwilligerskorpsen, de in het leven geroepen schutterij en de ons ter hulp gezonden troepen onzer bondgenoten, alsmede voor de geïnterneerden. Hierbij kwam nog dat voedsel, kleding, geneesmiddelen, bouwmaterialen enz., kortom alles en dus ook al datgene, dat de vluchtelingen bij toelating nodig zouden hebben *over zee aangevoerd moest worden* en dat de mogelijkheid van die aanvoer onder alle omstandigheden allesbehalve vaststond zoals uit de citaten, die volgen, overduidelijk zal blijken.

Rekening houdende met de mogelijkheid, dat de aanvoer door actie van de vijand ernstig belemmerd kon worden, had ik een bespreking — ik meen vlak na de inval van de Duitsers in het moederland — met verschillende handelaren op Curaçao, teneinde tot een extra voorraadvorming te komen. Het resultaat was, dat de handelaren extra-voorraden zouden inslaan en dat het Gouvernement voor het opslaan daarvan een aantal loodsen zou bouwen.

Ik moge er hierop wijzen, dat het aanleggen van een reserve niet in die mate kon plaats hebben als wij gaarne zouden gedaan hebben, omdat heel veel levensmiddelen in de tropen vlug, heel wat vlugger dan hier, aan bederf onderhevig zijn.

In de *West-Indische Gids Juli/Aug. 1946* staat hieromtrent op blz. 207 het volgende:

„Reeds in 1939 zorgde de Voedselvoorzieningscommissie voor een voorraad levensmiddelen van tenminste 1 maand. Het Gouvernement hield 80 000 gulden beschikbaar voor voorschotten ten dienste van het *aanleggen van voorraden tarwemeel*, de zoogenaamde buffer stock. Ook nog in dat jaar werd een besluit afgekondigd, dat opvoeding van goederen ten dienste van de landsverdediging of volkshuishouding mogelijk maakte. Het *Inventarisatiebesluit* verplichtte de handelaren op te geven aard, hoeveelheid en inkoopsprijs van hun voorraad of bestelde *levensmiddelen, huishoudelijke artikelen* enz. Er kwam een *uitvoerverbod* van deze goederen. Het *Prijsopdrivings- en Hamsterbesluit* werd noodig, toen, vooral in 1942, de aanvoer door gebrek aan scheepsruimte verminderde; maximum-prijzen werden vastgesteld. Tengevolge van die maatregelen dank zij de toewijding van hen, die met de uitvoering belast waren, is er nooit een tekort geweest. Alleen op de bovenwindsche eilanden heeft men eenigen tijd krap gezeten, maar hierin is voorzien kunnen worden”.

Omtrent *geneesmiddelen* en geneeskundige verzorging zegt de *West-Indische Gids Juli/Aug. 1946* op blz. 210: „Spoedig ontstond er gebrek aan geneesmiddelen en aan medisch personeel. Surinaamsche en buitenlandsche artsen werden met name bij de oliebedrijven in dienst genomen”.

Voorts baarde ons de *drinkwatervoorziening* de grootste zorg. Ik kom hierop nog terug.

Ik wees er hierboven reeds op, dat alles aangevoerd moest worden, zowel voor de ruim 90 000 bewoners der eilanden Aruba en Curaçao als voor de troepen.

Aan vreemde troepen zullen we aanvankelijk naar schatting $\pm$ 2000 man gehad hebben, later hadden we aan Amerikaanse troepen ongeveer 400 officieren en 4200 minderen van leger- en luchtmacht en 183 officieren en ruim 1100 minderen van de Marine (gegevens ontleend aan het officieel gedenkboek, uitgegeven bij gelegenheid van het gouden regeringsjubileum van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina „Oranje en de zes Caraïbische Parelen” blz. 48. Bij verwijzing naar dit boek zal ik hieronder steeds de letters O.G. gebruiken).

Het spreekt van zelve, dat als wij onze voornaamste oorlogstaak, die daarin bestond, dat de raffinaderijen van Aruba en Curaçao zoveel benzine en stookolie aan de geallieerden moesten leveren als maar enigszins mogelijk was, naar behoren wilden vervullen, wij er zoveel als zulks in ons vermogen was voor dienden te zorgen, dat zowel zij, die op de olieraffinaderijen werkten als zij, die deze en hunne producten op de eilanden en gedurende het vervoer moesten beschermen o.m. behoorlijk gevoed werden.

Het aantal werkrachten bij de drie olieraffinaderijen werkzaam schat ik op $\pm$ 24 000.

Hoe meer personen op beide eilanden er bij zouden komen hoe groter de kans werd, dat aan deze eis niet kon worden voldaan *als de aanvoer geheel of ten dele stagneerde*.

Het komt mij wenselijk voor, teneinde Uwe Commissie het beter begrijpen der moeilijkheden, waarvoor wij ons vóór en gedurende de 2de wereldoorlog gesteld zagen te vergemakkelijken aan het aanhalen van citaten uit het Officieel Gedenkboek bovenbedoeld, te doen voorafgaan een zeer korte beschrijving van het gebiedsdeel Curaçao.

Het bestaat uit de drie Benedenwindse eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao en de drie Bovenwindse eilanden St. Maarten (voor de helft; de andere helft is Frans), Saba en St. Eustatius. Alle eilanden zijn samen $\pm$ 975 K.M.². De bevolking der Benedenwindse eilanden bedroeg op 31 December 1937: 94 945, waarvan op de Benedenwindse eilanden 90 167 en op de Bovenwindse eilanden 4778.

Bonaire en de Bovenwindse eilanden spelen in deze geen rol, zodat ik mij zal beperken tot de eilanden Aruba en Curaçao, waar zich

de olieraffinaderijen bevinden en waaraan ze, voor wat de oorlogvoering betreft, hun belangrijkheid danken.

Beide eilanden, die ik boven met vestingen vergeleek, zijn langwerpig en smal. Aruba heeft gemiddeld een breedte van 11 K.M. en is 30 K.M. lang.

Op het Westelijk deel bevindt zich de Amerikaanse olieraffinaderij, de Lago, met in de onmiddellijk nabijheid de tot deze raffinaderij behorende haven, alsmede het stadje St. Nicolaas en in het oostelijk deel de kleinere raffinaderij „de Arend” (Nederlands) met daarbij de plaats Oranjestad en de haven.

Tussen Oranjestad en St. Nicolaas ligt o.m. het vliegveld, dat gedurende de oorlog aanmerkelijk werd uitgebreid.

Bij een vijandelijke aanval op de olieraffinaderijen op Aruba zouden de twee plaatsen St. Nicolaas en Oranjestad, liggende vlak bij die raffinaderijen, met deze tegelijk onder vuur genomen of uit de lucht gebombardeerd zijn. Hetzelfde geldt bij een aanval op het vliegveld. De doelen lagen bij wijze van spreken vlak bij elkaar.

Afvoer van de bevolking bij een vijandelijke aanval was onmogelijk o.m., omdat een zeer groot aantal mensen aan de olieraffinaderijen verbonden was en daar niet gemist kon worden. De olieraffinaderijen moesten zoveel mogelijk produceren om de legers, vloten en luchtmachten van de geallieerden van brandstof te voorzien. Wat het lot dier mensen bij een eventuele aanval of bij een luchtbombardement was zal geen nadere toelichting behoeven. Dat ligt voor de hand. *Als er vluchtelingen op Aruba waren, zouden zij het lot der bevolking delen*.

Aruba en Curaçao waren nu niet bepaald plaatsen of beter gezegd oorden om vluchtelingen te herbergen.

Landbouw van enige betekenis wordt er niet beoefend. De olieraffinaderijen trekken alle werkrachten — ook van de Bovenwindse eilanden — tot zich. Alles wat de bevolking nodig heeft, moet *aangevoerd* worden. Dit heeft ons in de oorlog grote zorgen gebaard. Of die *aanvoer* mogelijk zou zijn, hing af van 's vijands optreden.

Het drinkwater werd verkregen uitsluitend door distillering van zeewater en niettegenstaande ik al veel verbetering in 's lands watervoorziening vóór de oorlog had gebracht — o.m. werden 2 nieuwe watertorens onder mijn bestuur op Aruba gebouwd —, was de hoeveelheid zeewater, die dagelijks gedistilleerd kon worden, voor de steeds groeiende bevolking zeer krap.

Dit was nog meer het geval toen o.a. ook op Aruba een groot aantal militairen onzer bondgenoten werd gelegerd. *Door toelating van vluchtelingen op grote schaal zouden de moeilijkheden van aanvoer* van levensmiddelen, geneesmiddelen, kleding, kortom van alle levensbehoeften *en voor de drinkwatervoorziening* nog aanmerkelijk zijn toegenomen.

De handel bloeide vóór de oorlog, maar er zat een maartje aan, dat we vooral gedurende de oorlog als een gevaar voelden en waardoor van de overbelaste militaire politie nog meer werd gevraagd. Dat maartje was (en is nog), dat onder die handelaren een massa buitenlanders zitten (ruim 30 verschillende nationaliteiten). De militaire politie in het gehele gebiedsdeel was $\pm$ 160 man sterk en was behalve voor politiedienst ook nog bestemd om het detachement Mariniers, groot $\pm$ 150 man te versterken.

Curaçao is 61 K.M. lang en over het algemeen smaller dan Aruba. Het aantal inwoners is veel groter.

Wat ik hierboven van Aruba zeide, geldt ook voor het eiland Curaçao. Uit een militair oogpunt gezien was het gedurende de 2e wereldoorlog niet alleen van belang, omdat er zoveel olie geraffineerd werd — vrijwel uitsluitend ten behoeve der geallieerden —, maar ook, omdat de haven van Curaçao van strategische waarde is. Ze speelt n.l. een rol bij de verdediging van het Panamakanaal, voor de gehele wereld van importantie, maar waaraan vooral de Verenigde Staten van Noord-Amerika grote waarde hechten.

Wat ik bij Aruba mededeelde omtrent *aanvoer van levensmiddelen* enz. en de moeilijkheden van *watervoorziening* geldt in grote trekken ook voor Curaçao.

Ik kom daarop nog terug bij de citaten uit het O.G. en door het maken van aantekeningen daarbij.

Hieronder moge ik nog eens puntsgewijze mijne *bezwaren* opsommen *tegen toelating van Nederlandse vluchtelingen op grote schaal*.

1e. De moeilijkheid om militairen en bevolking te voorzien van levensmiddelen, kleding, geneesmiddelen, wapenen, munitie, bouwmaterialen enz. enz.; *alles moest over zee aangevoerd worden* en of die aanvoer mogelijk was, hing af van het optreden van de vijand.

2e. De moeilijkheid om onder alle omstandigheden de bevolking, de militairen en de schepen van *drinkwater* te voorzien.

3e. Het gevaar, dat zich onder de vluchtelingen politiek onbetrouwbaren zouden bevinden, waardoor — ik wees er boven reeds op — het behoorlijk vervullen onzer *oorlogstaak*, althans het voornaamste gedeelte er van, *ernstig in het gedrang kon worden gebracht*.

4e. De moeilijkheid om de vluchtelingen onderdak te verschaffen, waarbij ik er op moge wijzen, dat er reeds vóór het uitbreken van de oorlog *gebrek aan woonruimte* was en dat dit gebrek o.m. door de noodzakelijkheid om enige duizenden militairen onder dak te brengen, die voordien niet op de eilanden Aruba en Curaçao waren, nog aanmerkelijk toenam.

De moeilijkheden onder 1e, 2e en 4e genoemd zouden door toelating van Nederlandse vluchtelingen op grote schaal worden vergroot en daardoor, ik moge er andermaal Uwe aandacht op vestigen, het behoorlijk vervullen onzer oorlogstaak in gevaar worden gebracht, want voor alles had ik er voor te zorgen, dat zowel de troepen als het personeel werkzaam op de olieraffinaderijen in goede conditie waren en bleven, waartoe nodig was goede voeding, behoorlijke legering, kleding, wapens enz. enz. en dit alles hing af van een ongestoorde aanvoer, waar in oorlogstijd niet op gerekend kon worden.

Teneinde te bewijzen, dat mijn hierboven genoemde bezwaren geen hersenschimmen waren, moge ik mijn hierboven geponeerde stellingen staven met het oordeel van een reeks deskundigen, medewerkers aan het Officiële Gedenboek, dat geschreven werd acht jaren nadat de Duitsers Nederland overvielen.

Op blz. 36 O.G. staat o.m. omtrent moeilijkheden, waarmede ik gedurende mijn ambtsperiode te kampen had, het volgende:

„Bleken de door het Bestuur in verband met de oorlog genomen maatregelen ten volle aan hun doel te beantwoorden, meer als een indirect gevolg daarvan en van de gewijzigde omstandigheden, deden zich grote moeilijkheden voor, die de volle aandacht van de autoriteiten vergden en slechts met grote tact, zonder dat er andere nadelen uit voortsporen, konden worden genomen.

Een der moeilijkheden bestond in het op 16 Maart uitgebroken *conflict tussen de Curaçaose Scheepvaart Maatschappij en hare officieren*, die eisen stelden omtrent de uitrusting der schepen van de tankvloot, waarnaar de maatschappij wel oren had, maar waaraan het haar op dat ogenblik niet mogelijk was te voldoen.

De ontevreden weigerden uit te varen, waardoor een gedeelte der Maracaibo-vloot in het Schottegat bleef liggen, onderwijl de oorlogvoering om stookolie schreeuwde. (*Opmerking van mij*: Aan die schreeuw te voldoen was het voornaamste deel van de oorlogstaak van het gebiedsdeel).

Maar ook hierin was het Bestuur diligent ....., zodat de vloot weer op 27 Maart kon uitstomen.”

Als toelichting diene, dat de hierboven genoemde Maracaibo-vloot de schepen van de Curaçaose Scheepvaart Maatschappij (C.S.M.) waren, die de ruwe nog niet bewerkte olie van de winplaatsen in Venezuela naar Curaçao moesten brengen.

Niettegenstaande alle *ons bekende* N.S.B.ers waren gearresteerd, is het volstrekt niet uitgesloten, dat enkele der stakers tot de N.S.B. behoorden of met de Duitsers sympathiseerden en hen door die staking in de kaart speelden.

We wisten gedurende de oorlog helaas maar al te vaak niet welke mensen in het gebiedsdeel wij wèl en welke wij nièt konden vertrouwen.

En hoe zouden wij dat dan geweten hebben van vluchtelingen bij *toelating van vluchtelingen op grote schaal*? Dat zij — zoals een der H.H. leden Uwer Subcommissie gedurende mijn verhoor op 17 Mei j.l. opmerkte — anti-nazis en anti-N.S.B.ers waren, zegt mij niets. Er konden onder die antis dames en heren zitten, die zich slechts als zodanig uitgaven om daar te kunnen doordringen waar ze de belangen onzer vijanden konden behartigen. De geschiedenis heeft geleerd, dat dit maar al te vaak voorkwam.

Ik wijs er nogmaals op, dat onze voornaamste taak in de oorlog was de geallieerden van benzine en stookolie te voorzien. Men had ze broodnodig (zie boven). We mochten voor wat de richtige uitvoering van die taak betreft geen enkel risico nemen.

Blz. 36 O.G.

„Nauwelijks was deze controverse opgelost of een andere deed zich voor. Chinese schepelingen van de olievloot gingen tot staken over en weigerden te varen. Ze werden in een kamp van onwillige zeelieden ondergebracht.”

Hier zijn dezelfde opmerkingen op hun plaats, als die ik hierboven maakte naar aanleiding van de staking der officieren van C.S.M.

Blz. 36 en 37 O.G.

„Ook voor directe oorlogsdaden bleef ons eiland niet gespaard. In de vroege morgen van de 16e Februari 1942 wordt vlak bij de ingang van de haven een olietanker van de Curaçaose Scheepvaart Maatschappij getorpedeerd. Het lukte de boot binnen te loodsen en op een veilige plaats in het Schottegat te brengen. Niet zo gelukkig echter waren een paar grote oceaantankers, meest varende onder Noorse vlag, die vlak onder onze kust werden getorpedeerd ..... Zelfs waagden een paar onderzeeboten het op 19 April van datzelfde jaar, de gasolineopslagplaatsen aan de Bullenbaai op Curaçao en St. Nicolaas op Aruba te bombarderen .....

Eenzelfde lot als de Noorse tankers was de Amerikaanse kanonneerboot „Erie” beschoren .....

De aanval geschiedde, terwijl de kanonneerboot, tezamen met Hr. Ms. „van Kinsbergen”, een paar Amerikaanse torpedobootjagers en Curaçaose motortorpedoboten een groot olieconvooi begeleidde.”

Ik heb dit aangehaald om te laten zien, dat zowel de aan- als de afvoer van Curaçao — en ditzelfde geldt voor Aruba — zeer gevaarlijk en onzeker was. Wat hier met de „Erie” en de tankers gebeurde, kon ook geschieden met schepen, die levensmiddelen, vee enz. enz. naar het gebiedsdeel brachten. Voorts vestig ik er naar aanleiding van het bovenstaande citaat de aandacht op dat door het geven op de eilanden van te voren vastgestelde tekens het afgeven door de Duitsers van goed gericht vuur kon bevorderd worden. Hiervoor had men slechts een paar verraders nodig.

Blz. 46 O.G. Schrijver van het onderstaande aangehaalde is een Luitenant-Kolonel van de Generale Staf der K.L., Commandant Landmacht.

„Wat dit staatsdeel te wachten staat, weet niemand. Maar men neemt geen risico en bereidt zich voor om de vrijheid en de belangen te verdedigen. De moeilijkheden zijn vele ..... Het wordt voor ieder objectief denkend mens duidelijk — mede gelet op de internationaal-politieke verhoudingen — dat het conflict zich niet zal beperken tot Europa en dat gelet op de grote belangen, die op het spel staan, het een strijd zal worden op leven en dood, waarbij niets of niemand, geen verdrag of conventie, geen recht of bezit zal worden ontzien. Ook het staatsdeel Curaçao moet zich opmaken tot zo nodig de hoogste krachtsinspanning. *De buitengewone belangrijkheid voor de oorlogvoering in algemene zin, althans voor wat de eilanden Curaçao en Aruba, waar de belangrijke olieraffinaderijen zijn gevestigd, betreft, kon oorzaak worden, dat deze eilanden in de voorste gevechtszone komen te liggen*”. (toelichting) (cursivering van mij).

Ik haal dit aan om te laten zien hoe belangrijk de oorlogstaak van het gebiedsdeel Curaçao gedurende de 2e wereldoorlog was en dat daarom aan alles wat de defensie betrof *voorrang gegeven moest worden en alles achterwege gelaten diende te worden* wat de defensie kon schaden, waartoe ongetwijfeld het toelaten van vluchtelingen op grote schaal — ook als dat Nederlanders waren — behoorde.

Blz. 47 O.G.

„Echter worden door de verantwoordelijke commandanten en overheidsinstanties met voortvarendheid de nodige maatregelen getroffen om in de bestaande leemten te voorzien.

Als belangrijkste daarvan moge worden genoemd:

a. de bouw van een middelbare kustbatterij zowel op het eiland Curaçao als op Aruba en het opstellen van lichte batterijen op voornoemde eilanden.”

Deze bouw gaat vóór woningbouw, niettegenstaande het gebrek daaraan. De materialen moeten *aangevoerd* worden. Zie omtrent de gevaren verbonden aan de onzekerheid van de aanvoer een mijner vorige aantekeningen.

Blz. 47 O.G.

„b. het uitbreiden van de aanwezige logiesruimte zowel op Curaçao als op Aruba, allereerst door vordering en/of ingebruikneming van niet specifiek militaire gebouwen, later door aanbouw van kazernes c.q. kampementen.”

Zelfde opmerking als hierboven bij a.

Als men bedenkt hoe klein de eilanden Aruba en Curaçao zijn, dat zij bij het uitbreken van de 2e wereldoorlog dicht bevolkt waren (gezamenlijk aantal inwoners ruim 90 000) en dat zij reeds vóór de oorlog met *gebrek aan woonruimte* hadden te kampen, dan behoeft

men niet te vragen — zie ook vorige aantekeningen en hieronder — hoe moeilijk het was voor nieuw aangekomenen onderdak te vinden en/of te maken.

Blz. 47 O.G.

„Zo stammen uit deze tijd de bouw van het kamp Suffisant en de Brionkazerne op het eiland Bonaire.”

Deze kazerne was nodig voor de legering der troepen, belast met de bewaking der geïnterneerden. Voor dien waren geen militaire politietroepen op Bonaire.

Door schrijver is vergeten te vermelden de bouw van twee grote barakkenkampen op Bonaire, nodig voor het onderdak brengen der geïnterneerden.

Blz. 47 O.G. c.

„het aankopen van wapenen en munitie, teneinde de infanterie bewapening op peil te brengen.”

Ik haal dit aan, omdat het straks te pas komt bij de behandeling der *geldmiddelen*.

Voorts vestig ik er de aandacht op, dat wapenen en munitie evenals alle andere zaken, aangevoerd moeten worden.

Bovendien wil ik er op wijzen, dat met de mogelijkheid, dat de eilanden Aruba en Curaçao in de voorste gevechtzone konden komen te liggen — zie bovenstaande aanhaling uit het O.G. — rekening diende te worden gehouden. In zulk een geval voert men de burgerbevolking af en in het belang der militaire actie en in het belang der bevolking zelve. Dit nu was voor Aruba en Curaçao onmogelijk. Waarheen? Hoe? Bovendien moest een groot deel der bevolking op de eilanden blijven om de raffinaderijen in bedrijf te houden. Men moest bij een eventuele aanval de aanwezigheid van non-combattanten op de koop toe nemen en nu vraag ik UHEG of het ook hierom verantwoord was hun aantal nog te verhogen door toelating *op grote schaal* van Nederlandse vluchtelingen?

Herhaalde malen reeds wees ik op de voornamelijkheid van wat de eilanden Aruba en Curaçao betreft. Ten bewijze van hetgeen ik daaromtrent beweerde, moge ook nog de volgende aanhaling uit het O.G. dienen:

Blz. 48 O.G.

„Te vermelden is de aandacht, die de bondgenoten aan de defensie van dit staatsdeel besteden. Zijn het aanvankelijk Franse en Britse eenheden, die de defensie komen versterken, de Franse troepen op Aruba — reeds in Juli 1940 uiteraard vervangen door Britse troepen — in 1942 worden de Britse troepen vervangen door vrij sterke Amerikaanse eenheden . . . .

En zeker blijkt de belangrijkheid niet minder uit het gedrag van de vijand. De actie der Duitse duikboten in de Caraïbische wateren, het herhaaldelijk torpederen van olietankers tot in de onmiddellijke nabijheid van de havens, kennelijk ook met de bedoeling om deze door wrakken af te sluiten . . . ., spreekt een duidelijke taal”.

Dan zat de aan- en afvoer voor een poos totaal stop, conform Suriname.

Hoe zouden de ons hulp verlenende bondgenoten het gevonden hebben als wij maatregelen hadden getroffen of daden hadden gesteld, waardoor de gevechtswaarde der op beide eilanden aanwezige troepen geschaad had kunnen worden, hun behoorlijke verzorging in gevaar kon worden gebracht of die tot gevolg zouden kunnen hebben, dat zij bij een eventueel gevecht in hun actie nog meer zouden worden gehinderd door non-combattanten dan nu — noodgedwongen — reeds was te verwachten?

Alles moest aangevoerd worden zowel voor de burgerbevolking als voor de troepen en mocht nu, om bij deze te blijven, hun gevechtswaarde in gevaar worden gebracht door *toelating van vluchtelingen op grote schaal*? Door die toelating toch zouden, hetzij bij gedeeltelijke, hetzij bij gehele afsnijding van de aanvoer van levensmiddelen, bouw- en andere materialen de moeilijkheden nog groter worden als zij al waren zonder de aanwezigheid op grote schaal van personen als hier bedoeld.

Ook zou door zulk een toelating de *drinkwatervoorziening* op de eilanden Aruba en Curaçao nog precairder worden. Die drinkwatervoorziening baarde ons al zorg genoeg. Dat was reeds het geval vóór het uitbreken van de oorlog, dat werd nog erger toen behalve de bevolking ook de militaire troepen, de oorlogsbodems en de schepen, die de havens van Curaçao en Aruba aandeden, van drinkwater voorzien *moesten* worden.

Was het — vooral uit militair oogpunt — toelaatbaar die zorg nog te vergroten door toelating van vluchtelingen op grote schaal?

Zoals ik boven reeds zeide, was en is de *drinkwatervoorziening* een der zorgkinderen van het Bestuur van het gebiedsdeel Curaçao en ze was dit heel bijzonder in de achter ons liggende 2e wereldoorlog.

Ten bewijze daarvan mogen de volgende uit het O.G. genomen citaten dienen:

Blz. 65 O.G.

„Er is geen andere eilandengroep in de Caraïbische Zee, waar op het landschapsbeeld en plantenwereld een sterker stempel van droogte is gedrukt dan de Benedenwindsche eilanden (*Toelichting* van mij: Dit zijn de eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao). De tropische temperatuur, de geringe regenval en de sterke verdamping hebben de vegetatie het armoedige en opvallende zogenaamde xecophile (droogteminnende) karakter gegeven.”

Blz. 155 O.G.

„Het watervoorzieningsprobleem is vooral op de 3 Benedenwindsche eilanden steeds één van de grootste zorgen geweest, zowel voor het Bestuur als voor de plantage-eigenaren.”

Toelichting van mij: De landwatervoorzieningsdienst voorzag in Willemstad en omgeving in de behoefte aan drinkwater door grondwater, voor zover aanwezig, op te pompen en te zuiveren in een paar z.g. zuiveringsinstallaties en voorts door zeewater te distilleren.

In de z.g. Koenoeke (platteland) voorziet men in de behoefte aan water door regenwater in gemetselde putten op te vangen en door grondwater, voor zover aanwezig, op bepaalde punten met behulp van windmolens op te pompen.

Vroeger was dit ook de enige manier, waarop in Willemstad in de behoefte aan drinkwater werd voorzien. Zelfs nu nog is deze methode in de stad nog niet geheel verdwenen, omdat het leidingwater erg duur is.

Op Aruba, waar zo goed als geen grondwater is, gebruikt men uitsluitend gedistilleerd zeewater.

Blz. 157 O.G.

„De laatste twintig jaren, (toelichting van mij: dus van 1928 —1948) de periode van opbloei en economische opbouw van Curaçao, stelden aan het Bestuur en daarmee aan de in 1928 ingestelde Landwatervoorzieningsdienst bijzonder hoge eisen. Het aantal bewoners is sterk gestegen; het gemiddelde verbruik liep op van plm. 400 tot 2300 m³ water per etmaal in dit tijdvak.

De max. opbrengst van de grondwater-pompstations en distillatie-inrichtingen was reeds lang bereikt, toen de voor uitbreiding bestemde zeewaterdistillatie-inrichtingen ten gevolge van de oorlog, na zeer lange levertermijnen werden ontvangen en in bedrijf gesteld.

De bezettingstroepen, de oorlogsschepen en de convooien, welke de haven binnenliepen, *moesten water hebben*, en de *totale waterproductie* van het bedrijf was *dikwijls maar nauwelijks genoeg om in de behoefte te voorzien*” (cursivering van mij).

In de *West-Indische Gids Juli/Aug. 1946* treffen we voor wat de watervoorziening betreft het volgende aan:

„uitbreiding onderging ook de Watervoorzieningsdienst. Op Aruba en Curaçao zocht men die uitbreiding in distillatie-inrichtingen. Putten werden gebouwd ten dienste der kosteloze watervoorziening. In de eerste oorlogsjaren bleek in de putten door den slechten regenval onvoldoende water te zijn. Op Aruba werd het water *gerantsoeneerd tot enkele uren daags*.”

Wat had er moeten gebeuren als door toelating van vluchtelingen op grote schaal het aantal inwoners nog vermeerderd was?

En wat als de distillatie-inrichtingen geheel of ten dele hetzij door kwaadwilligen, hetzij door handelingen van de vijand vernield waren geworden?

Ze lagen zowel op Aruba als op Curaçao vlak aan zee, zodat ze van daar uit door de vijand onder direct vuur konden worden genomen.

Was het ook met het oog op de watervoorziening wel verantwoord vluchtelingen op grote schaal toe te laten waar er amper genoeg drinkwater was voor de bezettingstroepen, die steeds in aantal toenamen, en voor de oorlogsbodems, de andere schepen en de bevolking? Over de raffinaderijen spreek ik hier nog niet.

Ik antwoord hierop met een beslist neen, want soldaten, matrozen en personeel van de olieraffinaderijen kunnen niet werken — en zeker niet in de tropen — als ze versmacht van de dorst. Zolang als er nog water en levensmiddelen zouden zijn, waren die in de eerste plaats bestemd voor de leden der weermacht en het personeel van de olieraffinaderijen. Bij distributie zou men steeds voor ogen moeten houden, dat de zo juist genoemde mensen op kracht moesten blijven.

Blz. 273 O. G.

„Het behoeft wel geen betoog, dat in het moderne oliebedrijf, waar hoge temperaturen worden aangewend om de gewenste resultaten te verkrijgen, ook een grote taak is weggelegd voor de afkoeling der hete eindproducten alvorens deze in de opslagtanks kunnen afvloeien. Op het waterarme Curaçao is voor dit doel zoetwater niet beschikbaar, zodat voor dit koelproces dan ook uitsluitend zoutwater wordt gebruikt, dat in de enorme hoeveelheid van 40.000 ton per uur door grote pompinstallaties op verschillende plaatsen aan het Schottegat wordt onttrokken. Op deze wijze is in het koelproces voorzien, doch aan de vraag naar het benodigde zoetwater voor huishoudelijk gebruik in de woonwijken en kampementen, zowel als voor de drinkwater- en badwatervoorzieningen in de fabrieksinstallaties en op de schepen, moet eveneens worden voldaan en voor dit doel werden tussen de jaren 1924 en 1929 verschillende plantages door aankoop in eigendom verworven, zoals St. Joris, ..., waar door de kostbare damaanleg, vallei-afsluitingen, putten en pompinstallaties zoetwater wordt verkregen, dat tot doel heeft aan de behoefte van dit huishoudelijk gebruik tegemoet te komen.

In de grote hoeveelheid *zoetwater voor stoomvorming* en enkele bijkomstige fabrieksdoeleinden wordt vervolgens voorzien door *aanvoer van een voortdurende stroom van zoetwater* van die havens uit, vanwaar oceaantankers in ballast naar Curaçao vertrekken, aangevuld door een tweetal in het bedrijf aanwezige zoutwaterverdampers, waar door destillatie zoetwater uit zee-water wordt verkregen”.

Uit bovenstaand citaat blijkt, dat de Curaçaosche Petroleum Industriemaatschappij (C.P.I.M.) zelf zorgde voor watervoorziening voor haar bedrijf en personeel en dat een deel van het *nodige zoetwater over zee werd aangevoerd* en wel voor *stoomvorming*.

Dit deed de Lago op Aruba ook.

Het spreekt van zelf, dat als door het optreden van de vijand deze aanvoer geheel of ten dele werd afgesneden, met welke mogelijkheid ter dege rekening diende te worden gehouden, de landswatervoorziening dit zoetwater had moeten leveren, niettegenstaande ze nauwelijks genoeg kon opbrengen voor oorlogsschepen, convooien, troepen en bevolking (zie boven). Het bedrijf der olieraffinaderijen moest doorgaan. Hun gehele productie stond in dienst van het oorlogsapparaat.

Ten bewijze hiervan diene het volgende citaat:

Blz. 274 O. G.

„Op grootse wijze werd tot de uitvoering van de gestelde opdracht (intensieve oliebewerking gedurende de oorlog om de nodige producten te kunnen afleveren) met man en macht aan het werk getogen, zodat spoedig vrijwel de gehele productie in dienst van het oorlogsapparaat kon worden gesteld en te Curaçao, zowel als te Aruba belangrijke centra voor de oorlogsproductie ontstonden. Aan elke eis kon zonder onderbreking steeds worden voldaan en een gestadig groeiende stroom van olieproducten verliet in die jaren in tankschepen onder konvooi de havens van Curaçao naar alle oorlogsgebieden ter wereld.”

Toelichting van mij. Dit zelfde geldt ook voor Aruba.

Door deze productie leverde Nederlands West-Indië een hoogst belangrijke bijdrage in de oorlogvoering, waardoor zij deelgenote in strijd en overwinning werd.

Woningbouw.

Bij het meergenoemd verhoor op 17 Mei j.l. bleek o.m., dat Uwe sub-Commissie meende, dat het niet zo moeilijk zou zijn geweest bij toelating op grote schaal van Nederlandse vluchtelingen dezen onderdak te verschaffen.

Uit dat, wat hieromtrent in dit stuk werd medegedeeld, moge reeds gebleken zijn, dat dit onderdak verschaffen niet zo eenvoudig was als men, de toestanden in het gebiedsdeel Curaçao niet kennende, geneigd zou zijn te menen. Daarbij mag men niet uit het oog verliezen, dat het beschikbare bouw materiaal en al het overige, dat met moeite, gevaar en hoge kosten aangevoerd kon worden, in de eerste plaats diende te worden aangewend voor militaire doeleinden, waar heel wat voor nodig was.

Ik moge hier in herinnering brengen, dat onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog gebouwd moesten worden:

middelbare en lichte kustbatterijen op de eilanden Aruba en Curaçao,

twee grote barakkenkampen op Bonaire voor de geïnterneerde N.S.B.-ers en Duitsers,

een kazerne voor de bewakingstroepen op Bonaire,

een aantal bomvrije schuilplaatsen op de eilanden Aruba en Curaçao,

een aantal barakken voor het opslaan van levensmiddelen, teneinde over enige reserve te kunnen beschikken als stagnatie in de aanvoer zou komen.

Ik zeg enige reserve, want al te veel kon men van verschillende soorten noodzakelijke levensmiddelen niet opslaan met het oog op bederf, dat vooral in de tropen spoedig optreedt.

En voorts ging door vordering en ingebruikneming van gebouwen voor militaire doeleinden heel wat woonruimte te loor.

Van belang voor Uwe Commissie is het te vernemen wat hieromtrent in de *West-Indische Gids Juli/Aug. 1946 op de blz. 195 en 196 staat*.

Ik citeer:

„In December van het 1e oorlogsjaar kwam er een detachement van het Koninklijke Nederlandsch Indische leger op Curaçao, dat belast werd met de bezetting der zware kustbatterijen. Tevoren waren reeds Engelsche troepen, de King's Shropshire Light Infantry op Curaçao gekomen, die op Suffisant gelegerd werden, en de Fransche troepen op Aruba (barakkenkamp Sabaneta); deze laatsten bleven maar kort, want op 6 Juli 1940 werden zij door de Cameroon Highlanders afgelost.

Het Departement van Openbare werken moest voor onderdak dezer soldaten zorgen.

Op Suffisant werd een groot kamp ingericht.

Toen de Schotten op Aruba kwamen, werd voor hen in 2 maanden een kamp gebouwd, dat daarna door Noord-Amerikaansche troepen gebruikt kon worden.

In 1942, toen de schutterij groeide, werd op hetzelfde eiland bij Oranjestad voor 70 000 gulden een groot kamp gebouwd.”

Op blz. 197 van dezelfde Gids lezen we:

„Op Aruba werd het vliegveld Dakota verlengd, waartoe de straatweg naar St. Nicolaas moest worden omgelegd langs de zee. Op Bonaire kwam een nieuw vliegveld tusschen Kralendijk en de zoutpannen tot stand. Ook St. Maarten kreeg een vliegveld.”

(Toelichting van mij: Het vliegveld Slato op Curaçao werd aanmerkelijk uitgebreid).

„Noord-Amerikaansche Mariniers bouwden een Marine basis op Parera (Curaçao), waar het een druk verkeer van oorlogsschepen werd”.

(Toelichting van mij: Deze basis werd gebouwd met het oog op de verdediging van het Panamakanaal).

Blz. 203 van die Gids.

„Op de raffinaderij-terreinen zorgden de C.P.I.M. en Lago voor eigen schuilplaatsen, hulpposten, brandweer, noodhospitaal enz.”

Blz. 215.

„Reeds in 1939 werkten beide raffinaderijen voor den oorlog. In 1940 werd de C.P.I.M. daarbij meer rechtstreeks betrokken. De Lago sinds Pearl Harbour. Er werd op beide eilanden voor tientallen millioenen bij gebouwd om aan de steeds toenemende vraag te kunnen voldoen.

Op Aruba alleen werd voor een waarde van 15 tot 20 millioen dollars voor de inrichting aangevoerd. *Voor een deel kwamen deze goederen op z'n Amerikaansch per vliegtuig. Nacht en dag, ondanks de verduistering.* (Cursivering van mij. U moge hieruit zien, dat de aanvoer niet zo gemakkelijk was).

De geweldige toeneming van het havenverkeer (toelichting van mij: Houdt o.m. verband met de bovengenoemde marinebasis) leidde tot den bouw van een nieuw dok door de C.P.I.M. Schepen en machines voor de schepen kunnen geheel hersteld worden op Curaçao. Daartoe komen schepen onder velerlei vreemde vlaggen”.

Blz. 224 W. I. Gids.

„Curaçao werd een der grootste afscheephavens voor olie; schepen van tientallen naties werden de St. Annabaai binnengeloodst; *er moest voor den zeeman iets worden gedaan.*” En dan volgt een heel relaas, waaruit blijkt, *dat de bestaande zeemanshuizen van het Apostolaat ter Zee, het Leger des Heils en Onze Vloot verbeterd en uitgebreid werden.*

Blz. 243.

„In het tekort aan schoolruimte kon ook moeilijk voorzien worden”.

Blz. 246.

„Er is een nijpende woningnood geweest.

Op Domi (op het eiland Curaçao) werd een heel gezin in een hol aangetroffen. De huurprijzen stegen zoo, dat in een rustige buurt in de stad voor 150 gulden in de maand niets of weinig te krijgen was”.

Ir. J. F. Groote, Directeur van Openbare Werken, die de gehele oorlog op Curaçao heeft medegemaakt en in 1948 nog in dat gebiedsdeel als zodanig werkzaam was, schrijft op *blz. 162 en 163 O.G.*:

„Al hadden enige bouwverenigingen reeds met medewerking van Gouvernement en Maatschappijen arbeiderswoningen gebouwd, het particuliere initiatief stond tijdens de oorlog bij een sneller dan ooit groeiende bevolking, bij stijgende prijzen en eindeloze moeilijkheden in de materialenvoorziening, voor een al te zware taak”.

Sloeg het bovenstaande citaat op Curaçao, onderstaand citaat wijst er op, dat ook op het eiland Aruba *woningnood gedurende de oorlog* was.

Op *blz. 443 O.G.* wordt gezegd:

„Verder helpt de Lago (de Amerikaanse olieraffinaderij) met het bestrijden van de *woningnood*, die het gevolg is van de gestadige aanwas der bevolking sedert de laatste 10 jaar (toel. van mij: dus tussen 1938—1948) door .....

Gedurende mijn verhoor op 17 Mei j.l. werd door UHEG o.m. gezegd, in verband met het onderdak brengen van vluchtelingen, dat *geld* in deze op Curaçao geen rol gespeeld kon hebben.

Het zal zeer zeker niet de doorslag gegeven hebben bij het bepalen onzer houding in deze kwestie, doch U gelieve niet te vergeten:

1e. dat er een groot verschil was in de bedragen, welke gedurende mijn ambtsperiode ter beschikking van het gouvernement stonden en die, waarover het thans beschikt; in 1936 bedroegen de ontvangsten f. 9.285.076,—, in 1942 f. 19.973.343,— en in 1947 f. 39.661.583,— zie *blz. 258 O.G.*;

2e. dat wij niet lang voor het uitbreken van de 2de wereldoorlog, n.l. in 1937, onze laatste schuld aan het Moederland hadden afgelost, zie *blz. 257 O.G.*;

3e. dat mij door de Nederlandse Regering was opgedragen — een opdracht, die voor zover ik mij herinner nimmer, ook in de oorlog niet, is ingetrokken — jaarlijks zoveel over te houden, dat we — men dacht daarbij aan de lessen in Nederlandsch-Oost-Indië — zo spoedig mogelijk een fonds hadden, waaruit de pensioenen konden worden betaald;

4e. dat aanzienlijke bedragen nodig waren voor de defensie van Curaçao en dat gedurende de oorlog voor elk jaar een bedrag op de begroting was geplaatst van f. 1.000.000.—, als vrijwillige bijdrage aan het Moederland voor de oorlogvoering en

5e. dat er gedurende de oorlog heel wat *betalingsmoeilijkheden* waren, die zoals hieronder zal blijken ook remmend werkten op de *aanvoer*. Tot staving van het beweerde onder ten 4e en ten 5e moge het volgende dienen:

Blz. 259 O.G.

„Toen het Moederland in de Wereldoorlog betrokken werd, heeft dit Gebiedsdeel zich niet onbetuigd gelaten naar vermogen zijn aandeel bij te dragen in de algemene oorlogvoering.

Teneinde in de buitengewone uitgaven, zowel die voor de inwendige dienst als die rechtstreeks met de oorlogvoering verband houdende, te voorzien werden op de verschillende belastingen opcenten geheven, waardoor belangrijke baten werden verkregen ..... Als onderdeel van de defensie werd de Schutterij gemobiliseerd (toelichting van mij, feitelijk niets anders dan de invoering van de dienstplicht; aan het woord schutterij zaten wij vast, omdat dit de naam was, die de Staatsregeling daarvoor gebruikte) waarvan de totale kosten door het Gebiedsdeel zouden worden gedragen en die, zoals uit de verschillende begrotingen van 1940 tot en met 1947 blijkt, zeer aanzienlijke bedragen hebben gevorderd. Daarenboven werden aan het Moederland gedurende al de oorlogsjaren vrijwillige bijdragen verstrekt in de kosten van de defensie en voor de algemene oorlogvoering. Dat met een en ander grote bedragen zijn gemoeid geweest, wordt eerst duidelijk als men de daarvoor uitgetrokken credieten nagaat en dan tot de conclusie komt dat dit kleine Gebiedsdeel hieraan en aan de defensie van

het eiland zelve een totaal bedrag van f. 29.264.000,— heeft ten koste gelegd”.

Reeds meerdere malen wees ik op de moeilijkheden en gevaren aan de *aanvoer van levensmiddelen enz.* verbonden.

Onderstaande citaten uit het O.G. mogen in aansluiting op hetgeen hieromtrent reeds werd medegedeeld — voor zover nog nodig — dienen om deze bewering te staven.

Blz. 306 O.G.

„De *invoer* uit het buitenland ondervond over het algemeen vertraging door de verminderde scheepvaartverbindingen, terwijl ook het verkrijgen van verschillende artikelen moeilijker werd, doordat de productieapparaten in de Ver. Staten van Amerika overgeschakeld werden naar de productie van oorlogsartikelen. Substitutie van goederen, die voorheen uit de Ver. Staten van Amerika kwamen, kon maar gedeeltelijk plaats vinden uit Zuid-Amerikaanse republieken .....

Blz. 306 O.G.

„Curaçao was voor zijn import — en men vergeet niet, toelichting van mij, dat alles wat het gebiedsdeel nodig had, geïmporteerd moest worden — geheel aangewezen op de landen in het Westelijk halfrond, voornamelijk de U.S.A. Waar het Staatsdeel dollardeviezen slechts in beperkte hoeveelheid als betaling voor het leveren van goederen en diensten ontving, moest de hulp der Nederlandse Regering worden ingeroepen, teneinde het ontbrekende dollarbedrag aangevuld te krijgen.

Met de British Treasury werd daarop een overeenkomst aangegaan, waarbij dollars ter beschikking werden gesteld, zodat de *invoer van noodzakelijke goederen* (cursivering van mij) althans voortgang kon vinden.

Daarnaast werd in de maand December 1941 door het Bestuur van Curaçao de *invoer* uit dollarlanden zoveel mogelijk beperkt ..... In het jaar 1942 werden meerdere moeilijkheden ondervonden met de *aanvoer van goederen* (cursivering van mij), wat toegeschreven kan worden aan het tekort aan scheepsruimte en aan bewapeningsmaatregelen in de Ver. Staten van Amerika.

Nadat de Ver. Staten van Amerika in de oorlog traden, werden de moeilijkheden groter. De uitvoer uit dat land werd aan banden gelegd, terwijl ook het prioriteitssysteem voor het scheepsvervoer door de Nederlandse Scheepvaart Missie te New York ingesteld werd. Door het gouvernement van Curaçao werd op verzoek van de Amerikaanse Regering een bureau, de Inkoop Centrale Curaçao (I.N.C.A.) opgericht, welk bureau alle aankopen en bestellingen in de Ver. Staten van Amerika en later ook in Canada verzorgde”.

Blz. 322 O.G.

„De scheepvaartverbindingen met Europa werden zeer onregelmatig. Door het volgen van speciale routes, het convooisysteem en het oponthoud in diverse havens, duurde de reis van en naar Europa abnormaal lang, zodat ook hierdoor het aantal binnenkomende schepen ongunstig werd beïnvloed. ....

In de jaren 1940 en 1941 *liep* in het bijzonder de *vracht- en passagiersvaart terug* (cursivering van mij). De tankervaart werd voortgezet, gezien de dringende behoeften aan olieproducten door de geallieerde mogendheden. In het jaar 1942 belemmerde de onderzeebootactie de scheepvaart geweldig. De Duitse onderzeeërs drongen tot in de Caraïbische zee door en vernietigden vele schepen. Het waren grotendeels tankers, die in die tijd de haven van Curaçao binnenliepen. De vrachtaart was zeer beperkt. ....

Goederen uit de Ver. Staten van Amerika moesten behalve een exportlicentie ook een z.g.n. „shippingsnumber” van de Netherlands Shipping Mission te New York verkrijgen alvorens vervoergelegenheid te bekomen. Door het tekort aan scheepsruimte was n.l. het vervoer aan een prioriteitssysteem gebonden. Indien mogelijk werden ook stukgoederen per tanker naar Curaçao verscheept. Dit vervoer heeft in de praktijk niet bevredigend gewerkt, ...

Blz. 467 O.G.

„Over de moeilijkheden, die toen de gehele wereldscheepvaart in de weg werden gelegd, behoeft niet te worden uitgeweid. Het is genoeg te zeggen, dat Oranjestad (op het eiland Aruba, toelichting van mij) „in de algemene malaise deelde. Door de oorlogsinspanning en door het grote gebrek aan scheepsruimte als een der gevolgen daarvan ontstonden over de gehele wereld geweldige tekorten zowel in bouw- en grondstoffen als in de afgewerkte producten, die .....

Ik moge om het *vluchtelingenvraagstuk*, voor wat het gebiedsdeel Curaçao betreft, nog nader te belichten hieronder een paar citaten doen volgen uit de *West-Indische Gids Juli/Aug. 1946*.

Zoo werd bijstand verleend aan 86 vluchtelingen, die in deerniswekkenden staat met de Cabo de Homas aankwamen, eigenlijk bestemd voor Brazilië en Argentinië, maar daar door de bureaucratie en op grond van nieuwe immigratiebepalingen teruggezonden. Omdat zij anders naar Europa zouden worden teruggebracht, nam Curaçao hen op, maar eerst nadat de American Joint Distribution Committee zich tegenover de Nederlandsche regering te Londen tot borg voor de vergoeding van alle kosten — tot die van drinkwater toe — had gesteld. Eerst waren in een kamp mannen en vrouwen gescheiden; later werd het gezinsverband hersteld. Thans verblijven nog vier van deze families hier; de overige zijn geïmmigreerd. Het Joodsche Hulpcomité verstrekte alles.

Dit comité richtte ook een inlichtingendienst in, trad in verbinding met Joodsche vertegenwoordigende lichamen in Nederland en werkt samen met de organisatie van dr. J. Hertz, opperrabbin van het Britsche imperium”.

Thans nog een aanhaling uit meergenoemde gids om Uwe Commissie te bewijzen, dat het ons niet aan menslievendheid heeft ontbroken. Daaraan scheen bij Uwe sub-Commissie bij mijn verhoor op 17 Mei j.l. twijfel te bestaan.

„De behandeling der geïnterneerden was niet weerwraak. In Jan. 1941 heb ik als journalist het kamp op Bonaire bezocht. Toen waren de Deutsche en Statenlooze Joden al afgezonderd en op de plantage Guatemala ondergebracht, om hen voor beschimping te vrijwaren. Daar liepen ze met gebruikte ruggen te kuieren, lagen te lezen of kookten een extra eigen potje. In het groote kamp aan de zee hadden de Duitschers verlof om tweemaal daags te zwemmen. Zij leerden hier wat het beteekent in een beschaafd land politiek gevangene te zijn, waar de overheid, door Christelijke beginselen geleid, aan de gerechtigheid weet te voldoen zonder de menslievendheid te vergeten”.

Als wij onze vijanden zó behandelden, zouden wij dan bezwaren hebben gehad tegen toelating van vluchtelingen op grote schaal als daar geen ernstige bezwaren tegen bestonden?

Uit het voorgaande, uit dit gehele stuk, moge de gegrondheid van deze bezwaren gebleken zijn en voorts moge zijn gebleken, dat zij

G. J. J. WOUTERS

Oud-gouverneur Curaçao

Beneden-Leeuwen, 18 Febr. 1952.

Bijlagen: 3.

*de Weledelgestrenghe Heer mr W. J. Gerretsen,
Griffier Subcommissie III der
Enquête-Commissie-Regeringsbeleid 1940—1945.*

Weledelgestrenghe Heer,

Onder verwijzing naar mijn brief van 11 Februari j.l. doe ik U Weledelgestrenghe hierbij toekomen een aan mij gericht schrijven van de gouverneur der Nederlandse Antillen dd. 9 Februari j.l. Kab 0475c met drie bijlagen.

Bijlage nr 1 van dat schrijven is een stuk, samengesteld door de HH. Procureur-Generaal en Gouvernementssecretaris der Nederlandse Antillen;

bijlage nr 2 is, naar ik vermoed, van de hand van de directeur van Economische Zaken,

terwijl bijlage nr 3 de geldende tekst is van het rondschriften van de Procureur-Generaal van het gebiedsdeel Curaçao dd 5 Juli 1940, nr. 593, dd 19 Juli 1940 nr 593; dd. 3 Februari 1942 nr 78 en dd 5 Februari 1942 nr 78.

Bijlage nr 1 is een beantwoording van de vragen mij o.m. gesteld bij mijn verhoor op 17 Mei 1951 door Subcommissie III, waarvan mij na afloop van dat verhoor een afschrift werd ter hand gesteld en welke vragen ik o.m. ter kennis bracht van de wn. Gouverneur der Nederlandse Antillen, mr Jas, in mijn brief van 18 Mei 1951 om aan de hand daarvan de door de subcommissie voornoemd gewenste inlichtingen te verkrijgen. Ik stelde U hiermede destijds in kennis.

Aanleiding tot beschouwingen mijnerzijds — ik plaatste in margine een paar opmerkingen — geeft de inhoud der drie bijlagen mij verder niet.

niet — zoals ik hierboven reeds deed uitkomen — het gevolg waren van gebrek aan medelijden met mensen, die voor de nazi's op de vlucht geslagen waren.

Dat wij bezwaren tegen hun toelating *op grote schaal* in het gebiedsdeel Curaçao hadden, was — zoals ik herhaalde malen in dit stuk heb betoogd —, omdat daardoor ernstig in gevaar werden gebracht en de richtige vervulling onzer oorlogstaak en de behoorlijke voorziening der bevolking van levensmiddelen, drinkwater enz., alsmede wegens gebrek aan woonruimte en de onmogelijkheid om daarin te voorzien.

Om dezelfde redenen zullen wij ook wel voorwaarden hebben verbonden aan hun *toelating op kleine schaal*.

Meer ongeschikte plekken dan de twee kleine, dicht bevolkte, zelf niets producerende eilanden Aruba en Curaçao, maar voor de geallieerden van het grootste belang gedurende de oorlog, zouden moeilijk te vinden zijn geweest om vluchtelingen op grote schaal op te nemen.

Hadde ik in deze anders gehandeld dan ik gedaan heb dan zou ik naar mijn gevoelen in mijn plicht te kort geschoten zijn.

Er zijn misschien personen, die achteraf zeggen, dat in het gebiedsdeel Curaçao gedurende de oorlog alles goed is verlopen en er derhalve geen reden was om zich zoveel zorgen te maken, maar dan vergissen zij zich heel erg.

Dat alles zo goed verliep is na aan God te danken aan de getroffen maatregelen, de grote plichtsbetrachting van hen, die deze maatregelen ten uitvoer moesten leggen en de ongunstige wending, die de oorlog na aanvankelijk succes geleidelijk voor de Duitsers nam, waardoor zij verhinderd werden een actie op grote schaal te ontwikkelen tegen het gebiedsdeel Curaçao met het doel de olieraffinaderijen buiten werking te stellen of te eigen behoefte aan te wenden en de verdediging van het Panamakanaal te doorbreken.

Aanvankelijk was ik van plan deze verhandeling te voegen bij de stukken, die mij uit Curaçao toegezonden zullen worden — zie mijn vorig aan UHEG gericht schrijven —, doch aangezien ik vrees, dat het nog wel enige tijd zal duren voor ik die ontvang, sluit ik haar nu maar in bij het door mij getekend stenogram van mijn verhoor op 17 Mei j.l.

Met gevoelens der meeste hoogachting heb ik de eer te zijn van UHEG

de dw.

(w.g.) G. J. J. WOUTERS.

B

Hetgeen in bijlage nr 1 wordt vermeld is een bevestiging en een aanvulling van hetgeen ik reeds mededeelde in mijn zeer uitvoerig stuk van 22 Juni 1951, gericht aan de heer voorzitter van Subcommissie III der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.

De dd 9 Februari j.l. onder Kab 0475c door de gouverneur der Nederlandse Antillen aan mij gerichte brief met bijlagen kan de Enquêtecommissie behouden.

Ik nam er voor mijzelf afschriften van.

Hoogachtend,

(w.g.) G. J. J. WOUTERS.

Beneden-Leeuwen, 11 Februari 1952.

*Aan de Weledelgestrenghe Heer Mr. W. J. Gerretsen
Griffier Sub-commissie III
der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945.
's-Gravenhage.*

Weledelgestrenghe Heer,

Van de Gouverneur der Nederlandse Antillen ontving ik een brief Kab. 04756, gedateerd 18 Januari 1952, die als volgt luidde:

„Naar aanleiding van Uw schrijven van 16 December j.l. heb ik mijn best gedaan van de verschillende instanties de nodige gegevens te verkrijgen. Ik heb nu bericht, dat de Procureur-Generaal het nodige materiaal heeft verzameld en mij op korte termijn de gegevens zal doorzenden. Ik hoop U dus spoedig nader te kunnen berichten.”

Hoogachtend,

G. J. J. WOUTERS.

Oud Gouverneur van Curaçao.

GOUVERNEUR VAN DE
NEDERLANDSE ANTILLEN

Kab. 0475c

Willemstad, 9 Februari 1952.

*De Hoogedelgestrenghe Heer G. J. J. Wouters,
St. Jozefgesticht,
Beneden-Leeuwen, Maas en Waal.*

Ten vervolge op mijn schrijven van 18 Januari j.l. met betrekking tot de vragen van de Enquêtecommissie moge ik U hiernevens doen toekomen bijgaande aantekeningen gezamenlijk opgesteld door de Heer Procureur-Generaal en de Heer Gouvernementssecretaris.

Ik deel U hierbij nog mede, dat de oud-Procureur-Generaal, mr. Th. van der Laan, die zich ongetwijfeld het nodige zal herinneren betreffende de in oorlogstijd door de Nederlandse Antillen gevoerde politiek terzake van toelating van oorlogsvluchtelingen, thans in Nederland vertoeft en woonachtig is te 's-Gravenhage p/a Mauritslaan 56.

*De Gouverneur van de
Nederlandse Antillen,
(w.g.) onleesbaar.*

Aan de heer G. J. J. Wouters te stellen vragen bij zijn verhoor door de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 op 17 Mei 1951.

De heer Wouters was van 7 April 1936 tot 19 Mei 1942 Gouverneur van Curaçao.

(Frankrijk werd op 11 November 1942 volledig bezet en op 8 December 1941 was Nederlandsch-Indië als evacuatieland weggevallen).

1. Wanneer hebben U van Londen uit de eerste verzoeken bereikt om Nederlandse uitgewekenen in Uw gebied te ontvangen?

Hoe hebt U op dat verzoek gereageerd?

2. Blijkens een brief, welke de Regeringscommissaris voor de Vluchtelingen, de heer van Lidth de Jeude, op 28 Augustus 1940 aan de Minister van Buitenlandse Zaken schreef, had U toen reeds bezwaren tegen het opnemen van Nederlandse uitgewekenen, omdat er in Uw gebied schaarste bestond aan voedsel en behuizing. Heeft de Regering te Londen Uw bezwaren zonder meer aanvaard? Kon U aan die bezwaren niet tegemoet komen? (In behuizing is in een tropisch klimaat gemakkelijker te voorzien dan in Europa. Voedsel kon toch worden aangevoerd?)

3. Is het juist, gelijk de heer Polling heeft medegedeeld, dat hij gedurende de eerste maanden visa kon afgeven voor Curaçao, doch dat hij dat later alleen maar mocht doen als de uitgewekenen kapitaalkrachtig waren?

(46812—46816 (Polling)).

Had U dat te Londen laten weten?

4. De heer Welter zegt U gedwongen te hebben een aantal Joodse uitgewekenen, die op de Caraïbische Zee rondzwierven in Uw gebied toe te laten. Wat kunt U daarover nog mededelen?

5. Is er van Regeringswege op aangedrongen, dat U zou trachten de bezwaren uit de weg te ruimen, welke het opnemen van uitgewekenen in de weg stonden? Wat hebt U terzake verricht?

6. Wat hebt U gedaan om de evacuatie-mogelijkheid in Uw gebied te vergroten, toen 8 December 1941 Nederlandsch-Oost-Indië als evacuatieland wegviel?

7. Kunt u in dit verband nog mededelingen doen, waarvan U denkt, dat ze voor deze commissie van belang zijn?

Bijlage nr. 1.

Vraag I. Bij de beantwoording van vraag I moet onderscheid gemaakt worden tussen Nederlandse uitgewekenen, die zich in Engeland of de Verenigde Staten van Noord-Amerika bevonden en zij, die naar het Zuiden van Frankrijk waren uitgeweken. Omtrent de uitgewekenen naar Frankrijk blijkt uit de stukken niet dat ooit een verzoek tot toelating in Curaçao werd gedaan.

Omtrent het aantal dezer uitgewekenen en hun maatschappelijke positie, betrouwbaarheid enz. noch van hun aanwezigheid in Frankrijk of Spanje respectievelijk Portugal blijkt iets uit de stukken, zodat mag worden aangenomen, dat in 1940 men zich hier te lande geen voorstelling kon vormen van hetgeen zich daar afspeelde.

Ten aanzien van uitgeweken Nederlanders in Engeland of in de Verenigde Staten moest worden overwogen of het in verband met de omstandigheden in Curaçao wel aangewezen was deze mensen toe te laten, rekening houdende dat zij veelal geen emplooi in hun vak hier

zouden kunnen vinden, dat de voedselvoorziening vooral in de eerste tijden van de oorlog zeer labiel was mede tengevolge van de plaatsing in Curaçao van Engelse en Franse hulptroepen, waardoor ook het woningprobleem dat reeds geruime tijd op Curaçao bestond tengevolge van de zeer snelle aanwas der bevolking, aanmerkelijk nijpender werd, terwijl daarbij ook de overweging, dat deze Nederlanders naar het voorkwam in redelijke veiligheid geacht konden worden te zijn ertoe deed besluiten geen toelating te verlenen, tenzij door personen op deze eilanden in de huisvesting van deze mensen kon worden voorzien en een waarborg werd gegeven dat zij zouden worden onderhouden. Zo kwam het, dat toen de eerste aanvragen uit Londen binnenkwamen tegen eind Mei en begin Juni aan de aanvragers werd teruggeseind: „Kan geen vergunning verlenen binnenkomst Curaçao”. Op 5 Juni 1940 werd aan Minister Welter als volgt geseind: „Gezien ernstigen woningnood, totaal gebrek aan hotelruimte, reeds beginnende werkloosheid en moeilijkheden voedselvoorziening onmogelijk Nederlandsche uitgewekenen ook indien toe te laten stop met oog hierop kan ik alleen toelating verlenen aan *betrouwbare*¹⁾ familieleden van alhier reeds gevestigde Nederlanders die bereid familieleden geheel hunnen laste in eigen huis op te nemen punt”. In verband met het voorgaande moge ik mededelen, dat de voedselvoorziening van de Nederlandse Antillen in de eerste oorlogsjaren zeer precair was. Voordien was de voornaamste leverancier van levensmiddelen Europa (Nederland). Door het plotseling wegvallen van deze bron moest de handel geheel omschakelen; men had geen relaties in de Verenigde Staten van Noord-Amerika en deze moesten derhalve worden gezocht hetgeen tijd vorderde. Men moest daarbij in aanmerking nemen, dat de Antillen zo goed als niets zelf produceren voor hun voedselvoorziening of wat verder in deze gemeenschap nodig is, zoals kleding, bouwmaterialen, enz.

De Antillen waren en zijn derhalve geheel afhankelijk van de aanvoer uit het buitenland. Hierbij kwam, dat de levering van al deze benodigdheden ernstig gestagneerd werd omdat t.b.v. de oorlogvoering een groot aantal schepen uit de vaart op Curaçao werden genomen, zodat slechts met grote tussenpozen de verbinding met New York en New Orleans kon worden onderhouden. Het Gouvernement heeft daarom in die jaren de aankoop, opslag en distributie van de voornaamste levensmiddelen zelf ter hand moeten nemen teneinde te bewerkstelligen, dat een ieder zoveel mogelijk gelijkelijk ontving en ook om bij het schaarser worden der producten tijdig de distributie op een lager niveau te kunnen stellen²⁾. Aangezien de opslag van levensmiddelen onder meer rijst en meel in dit tropische land slechts gedurende betrekkelijk korte tijd mogelijk is kon men niet overgaan zonder al te groot risico van bederf tot het opslaan van een buffervoorraad, die voor lange tijd in de behoefte zou kunnen voorzien. In aanmerking dient ook genomen, dat de bevolking van deze eilanden ofschoon in het tiental jaren voor de oorlog toegenomen met ca 50 % toch omstreeks 1940 slechts ruim 100 000 zielen bedroeg, zodat naast de plaatsing van de vorenvermelde hulptroepen de vestiging van bijvoorbeeld een 1000-tal vluchtelingen zeer ernstige moeilijkheden zou hebben geschapen. Derhalve was het niet mogelijk onbeperkt toelating van buitenaf te doen plaatsvinden. De woningbouw moest worden gestopt, een bouwverbod werd afgekondigd omdat bouwmaterialen zeer schaars waren en de aanvoer daarvan eveneens stagneerde.

Derhalve werd alleen in noodzakelijke gevallen het gebruik van bouwmaterialen toegestaan onder andere voor het onder dak brengen der troepen en voor het op gang houden der olieindustrieën.

Vraag II. Door omstandige beantwoording van vraag I is voor een groot deel ook deze tweede vraag beantwoord.

Of de Regering te Londen de bezwaren zonder meer aanvaard heeft is mij niet bekend. Wel neem ik aan, dat zij deze bezwaren steekhoudend heeft gevonden (zie opmerking onderaan dit blad) en ik mag er hierbij nog wel eens uitdrukkelijk op wijzen, dat de regelmatige verwerking van de olieproducten in de raffinaderijen op Aruba en Curaçao een eis van de grootste orde was in deze oorlogstijd. Met klem wil ik hierbij naar voren brengen dat geen enkel risico kon worden gelopen, noch zouden onze geallieerden hebben toegestaan dat deze verwerking gestagneerd zou kunnen worden door welke oorzaken van buitenaf dan ook, zoals voedselschaarste en woonruimte met alle gevolgen van dien. De vraag, dat voedsel toch kan worden

¹⁾ Cursivering van mij.

par. Wouters.

²⁾ Dat heeft het gouvernement gedaan *na* mijn aftreden. Ik heb mij daartegen steeds verzet en de aankopen doen plaats hebben door de terzake kundige handelaren en niet door ambtenaren, die daar weinig of geen verstand van hebben en hadden.

par. Wouters.

Noot: Natuurlijk. Anders had zij in moeten grijpen. Zie mijn brief dd. 22 Juni 1951, 1e blz.

par. Wouters.

aangevoerd meen ik hiervoor reeds te hebben beantwoord. De stelling, dat in behuizing in een tropisch klimaat gemakkelijker is te voorzien dan in Europa, is juist tot op zekere hoogte. Men dient niet te vergeten, dat de woningnood op Curaçao reeds zo groot was, dat reeds lang garages en regenbakken voor woningen waren ingericht. En zoals vraag I reeds vermeldt, was de voorraad bouwmaterialen (hout, cement enz.) zeer gering, terwijl het land zelf, noch hout, noch baksteen, noch cement, noch enig ander materiaal waarvan huizen of barakken zouden kunnen worden geproduceerd, kan opleveren.

Vraag III. Hiervan is mij niets bekend. Curaçao heeft bij mijn weten nimmer een visaregeling gekend.

De regeling, dat aan kapitaalkrachtigen visa konden worden afgegeven is mij niet bekend, doch is in tegenspraak met het feit dat aan personen, die van ruime middelen waren voorzien, de toelating niettemin werd geweigerd. Dit blijkt ook uit het telegram van Minister Welter van 4 Juni 1940 luidende: „Nummer 55 verzoeken bericht mijn 41 en tevens mededeelen of huidige omstandigheden geen aanleiding tot coulante houding tegenover Nederlandsche uitgewekenen over voldoende middelen beschikkend voorloopig eigen onderhoud voorzien punt zooja wil seinen welke maatstaven aanlegbaar”. Hierop werd geantwoord bij telegram dd 5 Juni 1940 zoals bij de beantwoording onder vraag I aangehaald en waaruit blijkt dat het in die dagen niet ging om geld, maar wel uitsluitend over voedsel, woonruimte en betrouwbaarheid.

Vraag IV. Op 20 Juni 1940 arriveerde alhier per K.N.S.M.-schip vanuit Panama een aantal Joodse refuges, de zgn „Balboa-groep” van verschillende nationaliteit. De meesten van deze vluchtelingen waren in de jaren 1938 en 1939 illegaal uit Duitsland naar Nederland uitgeweken, alwaar zij tot April 1940 in vluchtelingenkampen waren ondergebracht. Zij zijn in April 1940 per K.N.S.M.-schip naar Chistobal gegaan, en van daar uit, naar Chili gegaan voor welk land zij een immigratie-visum bezaten. Bij aankomst aldaar werd hun de toelating geweigerd, doordat tengevolge van een Regerings-wisseling het visum niet meer werd erkend. Hierop zijn zij terug gegaan naar Balboa alwaar zij wederom op een K.N.S.M.-schip werden geplaatst en op 20 Juni 1940 te Curaçao aankwamen. Betrokkenen werden op kosten van de K.N.S.M. geïnterneerd, en zij werden in Juli 1942¹⁾ in het gebiedsdeel toegelaten onder beperkende bepalingen, nadat gebleken was dat zij geen pro-Nazi sympathieën koesterden.

Het merendeel van deze groep is daarna geëmigreerd naar de omliggende Zuid-Amerikaanse landen. Momenteel zijn hiervan 4 families op Curaçao toegelaten. Op 18 November 1941 arriveerden alhier met het Spaanse schip „Cabo de Hornos” op terugweg naar Europa een 84-tal Joodse refuges van verschillende nationaliteit.

Op verzoek van het „Joint Distribution Committee” te New York werden de vluchtelingen onder bepaalde voorwaarden (o.a. dat het „J.D.C.” ervoor zou zorgdragen dat deze mensen binnen drie maanden zouden doorreizen) alhier asylrecht verleend. Deze vluchtelingen werden ondergebracht in het Quarantaine-gebouw, welk gebouw werd ingericht als vluchtelingen-kamp.

Verscheidenen van deze vluchtelingen hebben hier werkzaamheden verricht; het grootste gedeelte zocht en verkreeg toelating in de omliggende Zuid-Amerikaanse landen. Medio 1942 waren er nog een 34-tal van deze groep op Curaçao, medio 1946 waren de meesten vertrokken.

Gedurende de oorlogsjaren zijn alhier verscheidene Nederlandse Joodse refuges die waren ondergebracht in het Kamp „Gibraltar” te Jamaica, toegelaten, waarvan een groot deel heeft gewerkt voor het Algemeen Militair Commando en de Censuur op Curaçao.

Enkele van deze families en personen zijn alhier nog steeds werkzaam in de handel.

Enkele van de Joods-Duitse vluchtelingen welke alhier via Spanje aankwamen bleken pro-Communistisch te zijn, die eveneens naar de omliggende landen zijn vertrokken.

Dat de heer Welter U gedwongen zou hebben een aantal vreemde Joodse uitgewekenen, die in de Caraïbische Zee rondzwierven in de Nederlandse Antillen toe te laten is hier in het archief niet gebleken.

Vraag V. Dat er van Regeringswege zou zijn aangedrongen, dat U zou trachten de bezwaren uit de weg te ruimen, welke het opnemen van uitgewekenen in de weg stonden, is hier uit het archief niet gebleken. Echter moge ik verwijzen naar het onder vraag IV gestelde, waaruit blijkt, dat verscheidene Nederlandse Joodse refuges die in het „Gibraltar”-kamp te Jamaica waren ondergebracht, alhier werden toegelaten.

Vraag VI. Voor de beantwoording van deze vraag moge ik verwijzen naar de uitvoerige beantwoording van vraag I, waaruit

bleekt, waarom het niet mogelijk was onbeperkt toelating van buitenaf te doen plaats vinden. Overigens blijkt uit het archief niet omtrent de noodzakelijkheid of een verzoek daartoe om de evacuatie mogelijkheid te vergroten, toen 8 December 1941 Nederlandsch Oost-Indië als evacuatieland wegviel.

Bijlage nr 2.

1. In de eerste oorlogsjaren was de voedselvoorziening van de Nederlandse Antillen zeer precair. Voordien was de voornaamste leverancier Europa (Nederland). Door het plotseling wegvallen van deze bron, moest de handel zich geheel omschakelen; men had geen relaties in de Verenigde Staten van Noord Amerika en deze moesten derhalve worden gezocht. Er moet daarbij worden bedacht dat de Antillen niets zelf produceren en derhalve geheel afhankelijk zijn op aanvoer van buitenaf. Niet alleen moesten nieuwe leveranciers worden gezocht, maar men moest ook zeker zijn dat de verbinding met deze leveranciers bestendig bleef. Dit heeft moeilijkheden gegeven omdat een groot aantal schepen uit de vaart werd gehaald, zodat slechts met grote tussenpozen de verbinding met New York en New Orleans werd onderhouden. Het Gouvernement heeft derhalve in die jaren de aankoop, opslag en distributie van de voornaamste levensmiddelen zelf ter hand genomen, ten eerste om te bewerken dat iedereen gelijkelijk zou ontvangen en ten tweede om de mogelijkheid in handen te hebben iedereen zoveel te geven dat allen voor een bepaalde periode evenveel ontvangen. De praktijk was dan ook zo dat iedereen het nodige ontving en dat dit nodige werd verminderd naar gelang bleek dat de aanvoer stagneerde en het beschikbare over een grote periode moest worden uitgestrekt. Daar het hier betrof de voorziening van slechts ruim 100.000 mensen was deze voorziening zeer onelastisch. 1000 mensen meer of minder maakte een groot verschil en kon derhalve niet onbeperkt toelating van buitenaf plaats vinden.

2. Deze toelating kon evenmin onbeperkt plaats vinden uit het oogpunt van behuizing. Vóór de oorlog bestond er reeds een aanmerkelijke huizen nood. De bevolking liep van 1930 tot 1940 op van 71000 tot 107000. Deze snelle toename hield geen gelijke tred met de woningbouw. Door het uitbreken van de oorlog werden de scheepsverbindingen schaars, terwijl bouwmaterialen zeer moeilijk en alleen voor essentiële bouw beschikbaar werden gesteld. Het Gouvernement van de Nederlandse Antillen zag zich dan ook genoodzaakt een bouwverbod af te kondigen. Het was onder die omstandigheden en in aanmerking genomen het bestaande woningtekort onmogelijk om van buiten af personen onderdak te verlenen.

Bijlage nr. 3.

Geldende tekst rondschrijven van de Procureur-Generaal dd. 5 Juli 1940 No. 593, dd. 19 Juli 1940 No. 593, dd. 3 Februari 1942 No. 78 en dd. 5 Februari 1942 No. 78, betreffende toelating tot verblijf of transitoverblijf tot het gebiedsdeel Curaçao.

I. Geen personen zullen meer worden toegelaten tot *verblijf* of transitoverblijf in het gebiedsdeel Curaçao zonder voorafgaande vergunning van immigratieautoriteiten op Curaçao of Aruba.

II. Deze bepaling is niet van toepassing op:

a. binnen het gebiedsdeel geboren personen van Nederlandsche nationaliteit;

b. personen, die in het bezit zijn van een geldig bewijs tot eenig verblijf in dit gebiedsdeel; een dergelijk bewijs kan zijn afgegeven door:

den Minister van Koloniën;
den Gouverneur van Curaçao;
den Procureur-Generaal bij het Hof van Justitie in Curaçao;

c. personen, die in het bezit zijn van een geldig bewijs van terugkeer in dit gebiedsdeel, afgegeven door de immigratie-autoriteiten van Curaçao of Aruba;

d. leden van het corps diplomatique en militairen der geallieerden;

e. personen, bestemd voor de:

Curaçaosche Petroleum Maatschappij
Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij
Mijn Maatschappij „Curaçao”
Lago Oil & Transport Company en
Arend Petroleum Maatschappij.

die vanwege hunne tewerkstelling bij een dier maatschappijen toelating tot verblijf hebben verkregen;

f. personen, die per schip in een haven van dit gebiedsdeel aankomen en met hetzelfde schip hun reis voortzetten naar een ander land;

¹⁾ Dit moet natuurlijk 1940 zijn.

g. personen, die per vliegtuig in dit gebiedsdeel aankomen en met hetzelfde of het eerstvolgende — uiterlijk denzelfden dag — vertrekkende en aansluiting gevende vliegtuig van denzelfden of een anderen lijndienst hun reis voortzetten naar een ander land.

III. Ieder — behoudens de personen genoemd onder sub *a.* en *d.* — die in *transito* in dit gebiedsdeel wenscht te worden toegelaten en ieder — behoudens de personen genoemd onder sub *a.*, *c.*, en *d.* — die in dit gebiedsdeel wenscht te worden toegelaten tot *verblijf*, moet bij aankomst in het bezit zijn van:

1. een geldig paspoort;
2. vier goed gelijkende foto's van hun persoon;
3. een door de Plaatselijke Politie van hun laatste woonplaats afgegeven bewijs van goed gedrag, niet ouder dan een jaar;
4. een vaccinatiebewijs;
5. een geneeskundige verklaring, dat hij/zij niet lijdende is aan eenige besmettelijke ziekte, afgegeven onmiddellijk voor den aanvang van de reis;

6. een verklaring, afgegeven door de daartoe bevoegde autoriteiten van de plaats zijner inwoning, dat hij niet bekend staat als een politiek strever en als iemand, die tegen de geallieerde Regeeringen is.

IV. Bij niet voldoen aan bovenstaande voorwaarden zal landen in het gebiedsdeel Curaçao worden geweigerd.

V. De scheep- en luchtvaartlijnen in het buitenland zijn verplicht — telkens wanneer zij passagiers vervoeren naar het gebiedsdeel Curaçao — binnen ten hoogste 12 uur *na* het vertrek van het schip of vliegtuig een passagierslijst in te dienen bij den Consul of Vice-Consul der Nederlanden ter plaatse. Voor plaatsen, waar geen Consul of Vice-Consul der Nederlanden is gevestigd, is deze bepaling niet van toepassing.

Vorenstaande regeling blijft van kracht, totdat zij weer door den Procureur-Generaal wordt ingetrokken.

Willemstad, Curaçao, den 30sten Mei 1942.

C

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN LEGACION DE HOLANDA

Betreft Uw brief van 23 Februari 1951.

Santiago de Chile, 24 April 1951.

*Aan de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
Tweede Kamer der Staten-Generaal,
's-Gravenhage, Holanda.*

In beleefd antwoord op bovenaangehaalde brief, waarop eerder repliceren mij, door omstandigheden van mijn wil onafhankelijk, niet mogelijk was, zou ik vooreerst Uw Commissie willen danken voor de mij geboden gelegenheid, één onderdeel van het door mij gevoerde landvoogdelijke beleid toe te lichten.

Voorop moge ik stellen, dat dit beleid door drie doeleinden werd beheerst: zo krachtadig mogelijke medewerking aan de oorlogvoering, de daarvoor onmisbare handhaving van inwendige veiligheid, alsmede de bewaring van de integrale Nederlandse souvereiniteit over het aan mijn zorg toevertrouwde gebied.

De omstandigheid, dat de haven van Curaçao in oorlogstijd onder strategisch oogpunt een der gewichtigste was, en de olieproductie op Aruba en Curaçao voor de oorlogvoering een der vitaalste zenuwen vormde, maakte alle andere vraagstukken, hoe gewichtig op zich ook, daaraan ondergeschikt.

Een van deze vraagstukken was dat van de toelating van vreemdelingen. Deze toelating werd beheerst door bovengenoemde factoren. Voorzover deze factoren toelating van vreemdelingen veroorloofden,

had deze, gehoord de adviezen van eigen en vreemde militaire, politieke en burgerlijke autoriteiten plaats.

Het is duidelijk, dat de oorlogvoering een primair belang vormde en dat met name een ongestoorde voortbrenging van olieproducten, vooral toen ook het Verre Oosten oorlogstoneel werd, alles overheerste. Noch voor het Koninkrijk, noch voor onze bondgenoten kon het risico worden genomen van ongediscrimineerde toelating van vreemdelingen. Een stagnatie van olieproductie of van aflevering gedurende ook slechts enkele dagen had rampzalige gevolgen kunnen hebben met een verlies aan mensenlevens, verscheidene malen groter dan het aantal vluchtelingen, dat Uw Commissie in de zesde alinea van haar brief noemt.

Waar mogelijk, is steeds hulp geboden, ook zonder dat deze van Regeringswege gevraagd werd. Nooit is de grens van Curaçao geheel gesloten geweest; onder mijn bestuur is spoedig begonnen met plaatsing van gevluchte Joodse Nederlanders op Curaçao.

Van een aandrang van Regeringswege tot toelating van uitgewekenen, gelijk bedoeld in de zevende alinea van Uw brief, is mij niets bekend.

Ik betwijfel sterk, of deze tijdens mijn ambtsperiode heeft plaats gehad — die periode ving aan medio Juli, niet 20 Mei 1942, gelijk de brief Uwer Commissie stelt — maar slechts een nauwkeurig onderzoek van alle op Curaçao berustende retroacta in Secretarie en op Parket zou hier zekerheid kunnen verschaffen.

Ik zou op hoge prijs stellen, indien Uwe Commissie kon goedvinden, zodanig onderzoek te willen bevorderen, met name of, van wie, op welke wijze en wanneer op mij de bedoelde aandrang zou zijn uitgeoefend.

Zo ik Uwe Commissie verder dienen kan, verklaar ik mij daartoe bij voorbaat gaarne bereid.

*De oud-Gouverneur van Curaçao,
(w.g.) Dr. P. A. KASTEEL.*

BIJLAGE 31

Brieven over pogingen van de Nederlandse Regering om adspirant-vrijwilligers uit Zweden naar Engeland vervoerd te krijgen

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

Afschrift uit particulier schrijven van Gr. v. Rechteren aan
Gr. v. Bylandt, d.d. 29 Januari 1944

De twee „Heeren” waarover ik je verleden week schreef zijn nog wachtende op vervoergelegenheid, ik hoop zeer dat het spoedig zal lukken, de Britsche Gezant geeft er zich persoonlijk veel moeite voor. Helaas schijnt er altijd verwarring te bestaan over de vraag wie prioriteit moet verleen. Onze menschen in Londen waaronder B.I. schijnen te denken dat zulks zoo noodig hier kan geschieden hetwelk echter niet het geval is. De Britsche autoriteiten in Londen moeten aan de Britsche Legatie hier opgeven de namen van de personen die prioriteit moeten krijgen, eerst dan kan hier iets gedaan worden. Zoo komt het herhaaldelijk voor dat wij uit Londen mededeeling ontvangen dat de Britsche Regeering aan de Nederlandsche Regeering voor iemand prioriteit heeft verleend, terwijl de Britsche Legatie daarvan nog niets afweet; zoo is bij de Legatie omtrent aan Mej. Holthuis verleende prioriteit nog niets bekend. Wil men dus haar overkomst bespoedigd zien dan zal in Londen moeten worden nagevraagd wanneer aan de Britsche Legatie daaromtrent bericht zal worden gezonden. In het geval van bovenbedoelde „Heeren” is de Britsche Gezant, gezien de urgentie, maar buiten zijn boekje gegaan en heeft hen boven aan de lijst gezet, maar wij kunnen er niet op rekenen dat hij dat in een ander geval weer zal kunnen doen. B.I. had bij de Britten net zoolang moeten zeuren tot zij zeker waren dat de instructies aan Stockholm waren verzonden.

Copy of letter from His Excellency Professor Dr. Gerbrandy to
Major Morton

G.U. 263/44.

7th July, 1944.

Secret

May I offer you the following statement with reference to the conversation we had the other day about the transportation of a number of Dutchmen from Sweden.

About one hundred men, who have escaped from German-occupied Europe to Sweden and who are destined for incorporation in the Royal Netherlands Navy, are at present stranded in Sweden owing to difficulties of transport. The speedy arrival of these men in the United Kingdom is of the utmost importance to the Netherlands, as they could be trained to replace a large number of naval ratings, who will presently be required for the organisation of the Dutch Civil Affairs Group in the South-East Asia Command.

H.R.H. Prince Bernhard has approached S.H.A.E.F. to request their assistance in the transportation of this group and has been informed by Ambassador Phillips, speaking for S.H.A.E.F., that transportation to the United Kingdom could be arranged in about four weeks' time, provided S.H.A.E.F. receives the official approval for this move from the British Government.

In view of the great urgency of this matter to the Netherlands contribution to the war effort, the Netherlands Government would very much appreciate the approval of the British Government being given to S.H.A.E.F., preferable through Ambassador Phillips, who is conversant with the matter.

MINISTERIE VAN: Buitenl. Zaken.

Afd. DZ. Doss. 51.

No. 19814.

Londen, den 19 Juli 1944

Visie JZ.

Aan den Regeeringscodediens.

Codetelegram

Bestemd voor: Stockholm.

Afkomstig van: Buitenlandsche Zaken.

Volgnummer: 121.

Ref. num. 2524.

Op 17 dezer diende ik prioriteitsaanvraag personen bedoeld in Uw 118 in. Op wijs door Britten wordt aangenomen U verzorgt hunne papieren voor binnenkomst Engeland. Wil hiervoor noodige berichten. Uw aanvraag van Laer ondersteunde ik hier.

Vankleffens.

4 September 1944.

Afdeling U.Z.

Dossier 51/

*Zijner Excellentie**Jhr. Mr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen,**Hr. Ms. Ambassadeur te Londen.*

Ik heb de eer Uwer Excellentie te berichten, dat ik op verzoek van onzen ambtgenoot van Algemeene Zaken aan Hr. Ms. Gezant te Stockholm telegrafisch mededeelde, dat Z.K.H. Prins Bernard het vervoer van Zweden naar het Vereenigd Koninkrijk voor Nederlandsche uitgewekenen met de Amerikaansche autoriteiten regelde; ik voegde daaraan toe, dat het vervoer dient te geschieden volgens de prioriteitslijsten, waarover laatstelijk handelt mijn brief van 25 Juli 1944 Afdeling U.Z. Dossier 51/19943/1279.

De Heer van Boeyen verzocht mij U uit te noodigen volledigheidshalve de Britsche autoriteiten terzake in te lichten.

Ik teeken nog aan, dat ik Hr. Ms. Gezant te Stockholm verzocht visumaanvraag te verrichten voor alle personen die voorkomen op de groote lijst bedoeld bij mijn brief van 25 Juli 1944 No. 19943/1279, behalve van hen, die bedoeld zijn in mijn brief van 30 Augustus 1944 Afdeling J.Z., /U.Z. Dossier 51/23257/1519.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,

Voor dezen,

Het Hoofd der Afdeling,

Afd. U.Z.

Doss. 51/23810.

5 September 1944.

*Zijner Excellentie**den Heere Minister van**Algemeene Zaken te Londen.*

Ik heb de eer Uwer Excellentie te berichten, dat het Hoofd B.I. mij bij schrijven van 2 dezer No. AJ-GU/5382/44 een tweetal telegrammen uit Stockholm deed toekomen van den volgenden inhoud:

„Er bestaan mogelijkheden om met de Amerikanen vrijwilligers te evacueeren. Er is trouble met de visa. Is dit wrijving van de British Overseas Airways Corporation met de Amerikaansche Airways Corporation met de Amerikaansche Air Transport Service? Wanneer het visa-probleem is opgelost, is transport op groote schaal mogelijk stop

Ik confereerde met Major Conradi van de U.S. Legatie over het probleem. De Amerikanen zijn van goeden wil.”

„Positie van Middendorp is moeilijk. Marine moet visa zoo snel mogelijk in orde brengen. M. kan de vrijwilligers niet altijd aan de lijn houden, worden het wachten moede. Bij Amerikanen plaats genoeg”.

Te Harer inlichting teeken ik daarbij aan, dat ik Hr. Ms. Gezant te Stockholm telegrafisch op de hoogte bracht van de bemoeiingen van Z.K.H. Prins Bernhard in deze aangelegenheid, conform Uwer Excellentie's verzoek, terwijl ik voorts Hr. Ms. Ambassadeur te Londen verzocht de visumaanvraag te steunen voor de 49 personen opgenomen op de lijst behoorende bij Uwer Excellentie's brief van 19 Juli 1944 Doss. Kab./D 1a/1840 nl. van van Duyn tot en met Knollenburg en Boer tot en met Delege.

Daar, zooals Uwer Excellentie bekend is, uit vroegere mededeelingen van het Britsche Foreign Office is gebleken, dat deze instantie er van uit gaat, dat Hr. Ms. Gezant te Stockholm voor visumaanvraag behoort te zorgen, heb ik Jhr. Michiels van Verduynen's tusschenkomst voor ondersteuning eerst ingeroepen toen mij bleek, dat te Stockholm moeilijkheden waren gerezen, hetgeen mij eerst een der laatste dagen van Augustus uit een telegram van Graaf van Rechteren duidelijk werd.

Met het oog op de visummoeilijkheden, welke worden bevestigd in het hierboven aangehaalde telegram, heb ik omgaand Hr. Ms. Ambassadeur te Londen telefonisch verzocht ook voor alle overige op de bedoelde lijst van 120 personen genoemde belanghebbenden de visumaanvraag te ondersteunen. Intusschen heeft mij echter een brief bereikt van Hr. Ms. Gezant te Stockholm van 29 Augustus 1944 No. 3332/1312, met bijlagen, waarvan afschrift hierbijgaat. Deze lijst heb ik aan Jhr. Michiels van Verduynen gezonden als basis voor zijn visumaanvraag.

Ik moge het aan het oordeel van Uwe Excellentie overlaten of daarnevens nog aanleiding bestaat om de bemiddeling van onzen ambtgenoot van Marine in te roepen ter bespoediging van visumafgifte.

*De Minister van Buitenlandsche Zaken,
Voor dezen,
Het Hoofd der Afdeling,*

MINISTERIE VAN: Buitenl. Zaken.

Visie J.Z.

Afd. U.Z. Doss. 51.
No. 23783.

Londen, den 2 September 1944.

Aan den Regeeringscodediens.

Codetelegram

Bestemd voor: Stockholm.
Afkomstig van: Buitenlandsche Zaken.
Volgnummer: 144.
Ref. No. 3113.

Het volgende namens Minister van Algemeene Zaken *quote* Prins Bernhard regelde vervoer van uitgewekenen Uwent herwaarts met Amerikanen. Wil U met Amerikaansch Gezantschap ten Uwent in verbinding stellen. Afvoer dient te geschieden volgens prioriteitslijst. Gelieve stappen te doen voor visumaanvraag van allen die nog geen visum hebben, behalve de in Uw 143 bedoelde personen *unquote*.

Ik vraag visa Uw 143 aan. Te Uwer informatie stappen Prins Bernhard betreffen 120 personen, in U bekende lijst vervat.

Vankleffens.

MINISTERIE VAN: Buitenl. Zaken.

Afd. UZ Doss 51.

No. 24900.

Londen, den 13 September 1944

Aan den Regeeringscodediens

Codetelegram

Bestemd voor: Stockholm
Afkomstig van: Buitenlandsche Zaken
Volgnummer: 157
Ref. num. 3293

Betreffende visum aangelegenheid bedoeld in Uw telegram 153, gelieve te seinen of dit reeds in orde is. De Ambassade te Londen welke dagelijks Foreign Office er aan herinnert, kan zonder Uw bericht ter zake namelijk niet daarmee doorgaan.

Vankleffens.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING
CODEDIENST

Londen, 16 September 1944

Ref. No. 4571

Aan: Ministerie van Buitenl. Zaken Londen

Codetelegram

Plaats van afzending: Stockholm
Datum van afzending: 15-9-1944
Referte Uw telegram 157.

Nog steeds heeft Britsch Paspoort Office geen instructies ontvangen voor afgifte visa. Wil krachtigst aandringen. Zou Ambassade

niet met betreffende Britsche autoriteiten kunnen afspreken, dat deze haar mededeelen, indien visum instructies naar Britsche legatie alhier afgezonden zijn. Zal U onmiddellijk seinen wanneer visa verleend zijn. Merk op dat sedert 1 Augustus 67 nieuwe uitgewekenen aangekomen zijn, zoodat toestand hoogst bedenkelijk wordt.

Rechteren 163

AMBASSADE DER NEDERLANDEN
LONDEN

18 September 1944.

No. 3848/1100.

*Zijner Excellentie den Heere Minister van
Buitenlandsche Zaken.*

Met verwijzing laatstelijk naar Uwer Excellentie's schrijven d.d. 12 September j.l. Afdeling U.Z. No. Doss. 50/24890/1597, heb ik de eer te Harer kennis te brengen, dat ik mij inzake de door Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard met de Amerikanen gemaakte afspraak tot vervoer van alle nog in Zweden verblijvende vrijwilligers, op 5 dezer in verbinding heb gesteld met het Foreign Office en verzocht het Britsche Gezantschap te Stockholm te doen machtigen onmiddellijk een Engelsch visum te verstrekken aan de voor dit vervoer in aanmerking komende personen. De namen der betrokkenen zou het Britsche Gezantschap rechtstreeks ontvangen van Hr. Ms. Gezantschap te genoemde plaatse.

Waar, volgens mededeeling van Zijne Koninklijke Hoogheid tot de overbrenging van niet minder dan 308 personen per Amerikaansch vliegtuig werd besloten, werd met het Foreign Office afgesproken, dat de tot dusver gevolgde prioriteitslijsten voorloopig zullen vervallen en slechts weer zullen worden gevolgd indien het Amerikaansche plan niet zou doorgaan. Ook werd, op aanwijzing van Zijne Koninklijke Hoogheid, verzocht om de Britsche accoordverklaring rechtstreeks ter kennis van Generaal Anderson van de U.S. Air Force te brengen.

Sinds dit onderhoud werd de onderwerpelijke aangelegenheid herhaaldelijk bij het Foreign Office gerappelleerd, waarbij op een spoedige beslissing werd aangedrongen. Heden kreeg ik bericht, dat het Britsche Gezantschap te Stockholm vandaag nog telegrafisch wordt gemachtigd onmiddellijk een Britsch visum te verleenen aan alle Nederlanders die tot de Nederlandsche strijdkrachten behooren en waarvan de namen zullen worden voorgelegd door ons Gezantschap aldaar. Toegezegd werd, dat voor den militairen dienst opgeroepen dienstplichtigen zullen vallen onder de definitie, die tot de Nederlandsche strijdkrachten behooren en dat dit in het aan Stockholm te zenden telegram vermeld zal worden.

Voor den Ambassadeur,

(w.g.) E. TEIXEIRA DE MATTOS.

MINISTERIE VAN B.Z.

Afd. U.Z. Doss. 51

No. 25217

Londen, den 19 September 1944

Aan den Regeeringscodediens

Codetelegram

Bestemd voor: Stockholm
Afkomstig van: Buitenlandsche Zaken
Volgnummer: 163
Ref. nr. 3396

Referte Uw 163.

Bedoelde visa verleend, op 18 dezer instructies aan Britten ten Uwent verzonden

Vankleffens.

Cfm. tel. meded. Ambassade.

B.Z.
U.Z. 51
25390
Stockholm
Buitenlandsche Zaken
164
Ref. No. 3395
Mijn 163.

19-9-1944

Hier volgen aansluitende bijzonderheden.

Daar door tusschenkomst Prins Bernhard besloten werd tot afvoer per Amerikaanschen luchtweg van 308 personen, werd met Foreign Office afgesproken tot dusver gevolgde prioriteitslijsten te doen vervallen. Zij zullen eerst weer worden gevolgd als Amerikaansch afvoerplan niet zou doorgaan. Britsche Legatie ten Uwent is gemachtigd onmiddellijk Britsch visum te verleenen aan alle Nederlanders behoorend tot de Nederlandsche strijdkrachten, waarvan de namen door U aan deze Legatie zullen worden voorgelegd.

Britten zegden toe dat voor den militairen dienst opgeroepen dienstplichtigen zullen vallen onder definitie quote behoorend tot Nederlandsche strijdkrachten unquote, hetgeen door F.O. is vermeld in telegram aan Britsche Legatie ten Uwent.

Vankleffens.

Copie voor Alg. Zaken

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING
CODEDIENST

Londen, 21 September 1944.

Ref. No. 4701.

Aan: Ministerie van Buitenl. Zaken

Codetelegram

Plaats van afzending: Stockholm

Datum van afzending: 20-9-1944.

Referte mijn telegram 163 en Uw 144.

Britsche Gezantschap ontving machtiging visa te verleenen en er is alle hoop dat thans spoedig vrijwilligers per Amerikaansche en in mindere mate ook per Britsche vliegdiens ten kunnen worden vervoerd.

Rechteren 170.

AMBASSADE DER NEDERLANDEN,
21a, Portman Square,
London, W. 1.

No. 4108/1146.

28 September 1944.

Zijner Excellentie den Heere Minister
van Buitenlandsche Zaken
Stratton House
Londen W. 1.

Ten vervolge op mijn schrijven d.d. 18 dezer, No. 3848/1100, betreffende het vervoer herwaarts der in Zweden verblijvende vrijwilliges, heb ik de eer ter kennis van Uwe Excellentie te brengen, dat naar mij gebleken is, de door Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard met de Amerikaansche militaire autoriteiten ter zake gemaakte afspraak op een misverstand moet berusten.

Nadat mij door de Amerikaansche „Air Transport Command” eenige malen was verzocht kwesties betreffende het vervoer van geallieerde burgers en militairen langs den gebruikelijken weg (hiermede werd bedoeld de Amerikaansche Ambassade, alhier), te leiden en bovendien verzekerd werd, dat „Air Transport Command” noch vanwege Generaal Spaatz, noch van wege Generaal Anderson, op de hoogte was gebracht van eenigerlei door Zijne Koninklijke Hoogheid gemaakte afspraak, had dezerzijds op 26 dezer een onderhoud plaats met den Chef Staf van den op het oogenblik in Frankrijk vertoevend Generaal Anderson.

Brigade-Generaal E. P. Curtis deelde mede niets te weten van eenige toezegging, die Generaal Anderson ter zake gemaakt zou hebben met Prins Bernhard en het uitgesloten te achten, dat hem een en ander

niet zou zijn overgebracht. Voorts zeide Generaal Curtis, dat, zelfs indien de Generaals Spaatz en Anderson beloofd zouden hebben de Nederlandsche vrijwilligers in Zweden met Amerikaansche vliegtuigen naar Engeland te doen vervoeren, zulks op dit moment onmogelijk zou zijn. Een soortgelijke eenige maanden geleden met de Noren gemaakte afspraak (waarbij de betreffende Noorsche vrijwilligers echter zeer geleidelijk werden vervoerd en niet in groepen van honderden, zooals met ons zou zijn afgesproken) zal n.l. eerstdaags moeten worden stopgezet, daar de R.A.F. het ervoor benodigde vliegveld h.t.l. weer heeft teruggevorderd.

Van het bovenstaande werd dezerzijds het Foreign Office alhier niet op de hoogte gebracht teneinde de reeds gedane toezegging de Nederlandsche vrijwilligers te Stockholm onmiddellijk een Britsch visum te doen verleenen na opgave door ons Gezantschap aldaar, eventueel niet te doen herroepen.

De Ambassadeur,

(w.g.) E. MICHIELS VAN VERDUYNEN.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING
CODEDIENST

Londen, 2 October 1944.

Ref. No. 4969

Aan: Ministerie van Buitenl. Zaken
Londen

Codetelegram

Plaats van afzending: Stockholm

Datum van afzending: 30-9-'44.

Referte mijn 178

Vijftien vrijwilligers vertrokken 29 dezer met Amerikanen. Voortaan alle vervoer uitsluitend met Amerikanen tenzij anders vermeld.

Rechteren 184.

3 October 1944.

Afdeeling U.Z.
Doss. 51/26454.

Zijner Excellentie den Heere Minister
van Algemeene Zaken
te Londen.

Bij mijn brief van 22 September 1944 Afd. U.Z. Doss. 51 No. 25879 had ik de eer Uwer Excellentie in kennis te stellen van een telegram van Hr. Ms. Gezant te Stockholm, waaruit blijkt dat de regeling van den afvoer van Nederlandsche uitgewekenen van Stockholm herwaarts tot een bevredigende oplossing was gebracht.

Blijkens een nadere telegrafische mededeeling van Graaf van Rechteren van 28 September 1944 luidende: „27 September zijn 10 stokers en matrozen met Amerikanen en 8 met Engelschen vertrokken. Behoudens tegenbericht zal ik U telegrafisch laten weten hoeveel vrijwilligers telkens vertrokken zijn” is met daadwerkelijken afvoer een — zij het bescheiden — aanvang gemaakt. Intusschen bereikte mij een schrijven van Hr. Ms. Ambassadeur te Londen van 28 September 1944 No. 4108/1146, waarvan afschrift hierbij gaat, waaruit valt af te leiden, dat de ten aanzien van dezen afvoer getroffen regeling met de Amerikaansche militaire autoriteiten blijkbaar geenszins als perfect kan worden beschouwd.

Ik moge bij dit schrijven in de eerste plaats aanteekenen, dat Jhr. Michiels van Verduynen in overleg met mijn departement naliet het Foreign Office ter zake in te lichten ten einde te vermijden, dat verwarring en stagnatie zou ontstaan met betrekking tot de getroffen regeling van visumafgifte voor deze groep van landgenooten.

Voorts worde opgemerkt, dat blijkbaar te Stockholm van de gerapporteerde moeilijkheden van Amerikaansche zijde nog niets bekend is, daar blijkens het laatst ontvangen telegram van Graaf van Rechteren met afvoer begonnen is. Ik zou er voorshands de voorkeur aan geven daarin niet door mededeelingen dezerzijds in te grijpen.

Uwe Excellentie zal willen overwegen welke stappen waren te nemen in verband met het door Jhr. Michiels van Verduynen mededeelde, waarbij zij een en ander wellicht zou willen mededeelen

aan onzen ambtgenoot voor de Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk in verband met diens tusschenkomst ter zake bij Majoor Morton, en aan onze ambtgenooten van Marine, van Oorlog en van Scheepvaart en Visscherij, die belang hebben bij de snelle overkomst dezer uitgewekenen naar het Vereenigd Koninkrijk.

Gaarne zal ik t.z.t. van Uwe Excellentie vernemen of en zoo ja wat er ter zake aan Jhr. Michiels van Verduynen en eventueel aan Graaf van Rechteren ware te berichten.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING
CODEDIENST

Londen, 18 October 1944.

Ref. No. 5355

*Aan: Ministerie van Buitentl. Zaken
Londen*

Codetelegram

Plaats van afzending: Stockholm

Datum van afzending: 17-10-1944.

Referte mijn telegram 184. 12 October 20 en 15 October eveneens 20 vertrokken. Ten gevolge vervoer vele Amerikanen was er eenige stagnatie.

Rechteren 190.

1529

den 10 November 1944.

*Aan Hr. Ms. Gezantschap
te Stockholm.*

Hierbij heb ik de eer U Hooggeboren te berichten, dat volgens een mondelinge mededeeling de Zweedsche Luchtvaart Mij. A.B.A. bereid is tegen eind November een extra vliegtuig in te lasschen, dat 20 passagiers kan vervoeren tegen Kr. 700,— per man. Op die manier zou het mogelijk zijn b.v. 100 of 200 passagiers te vervoeren.

Weliswaar hebben de Amerikanen toegezegd 308 passagiers te zullen overbrengen, waarvan thans 83 naar het U.K. zijn vertrokken, terwijl op dit oogenblik ruim 100 gereed staan om morgen of een van de volgende dagen af te reizen, maar behalve de genoemde 308 dienen nog maatregelen te worden getroffen, dat minstens 200 vrijwilligers in de gelegenheid worden gesteld spoedig te vertrekken.

Indien het de bedoeling is allen te laten afreizen met de A.A.T.S., dienen, zooals reeds eerder in mijn brieven is gevraagd, te Londen stappen te worden gedaan om de Amerikanen, behalve voor de genoemde 308, nog voor 200 andere plaatsen te laten zorgen.

In dat geval behoeft geen nader contact met de A.B.A. te worden gezocht.

Ook de British Airways willen wel passagiers voor ons vervoeren. Echter heb ik niet den indruk gekregen, dat deze, gezien het groote aantal gegadigden op hun lijsten, veel kans geven op een spoedig vertrek voor een behoorlijk aantal van onze aspirant-vrijwilligers.

Tenslotte merk ik nog op, dat ik den indruk heb, dat, zoodra de weersomstandigheden meewerken, de Amerikanen kans zullen zien in betrekkelijk korten tijd al onze jongens over te brengen naar het U.K.

*Het Hoofd der Afdeeling,
(w.g.) J. MIDDENDORP.*

MINISTERIE VAN: Buitentl. Zaken.

Afd. UZ. Doss 51

No. 33353

Londen, den 5 December 1944.

Aan den Regeeringscodediens

Codetelegram

Bestemd voor: Stockholm

Afkomstig van: Buitenlandsche Zaken

Volnummer: 252

Ref. num. 4703

Verwijs naar Uw brief 1675. Betreffende overkomst uitgewekenen herwaarts per ABA acht de Minister van Algemeene Zaken onderzoek onnoodig, want verwacht dat aan gerapporteerde slechte weersgesteld-

heid thans een eind is gekomen. Daar komt bij dat indien zeer velen aankomen aan een zeer langdurig verblijf in patriotie school niet kan worden ontkomen, hetgeen moreel speciaal van zeevarenden ongunstig zou beïnvloeden. Wil dus met herwaarts zenden langs gebruikelijken vliegweg blijven doorgaan. Ik heb aan Ambassade Londen visa voor 200 verdere personen aangevraagd.

Vankleffens.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE REGEERING
CODEDIENST

Londen, 8 December 1944.

Aan: Ministerie van Buitentl. Zaken Londen

Codetelegram

Plaats van afzending: Stockholm

Datum van afzending: 7-12-1944.

Referte Uw 252. Voor de verdere 200 man behoeft van Uw kant niets t.a.v. visa gedaan te worden, daar deze hier zonder meer, op grond van de regeling vermeld in Uw telegram, verleend kunnen worden. Echter dient wel, gelijk duidelijk uiteengezet is in den brief van Middendorp, d.d. 10 November (alinea 3) bijgevoegd aan mijn 1675¹⁾, van Uw kant het noodige gedaan te worden, opdat voor verdere 200 man door de Amerikanen vervoergelegenheid wordt gegeven.

Rechteren 235.

22nd January 1945.

U.Z. Section.

Doss. 51/2237.

His Excellency

Dr. Stanley K. Hornbeck,

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary

of the United States of America near the

Royal Netherlands Government,

5, Grosvenor Square, W. 1.

Sir,

I have the honour to refer to certain conversations which took place between Colonel Turner and a representative of the Netherlands Ministry for General Affairs regarding the transfer by air from Sweden to the United Kingdom of Netherlands volunteers temporarily residing in Sweden.

As you may be aware His Royal Highness Prince Bernhard arranged some time ago with the competent American military authorities for the transfer to Great Britain of 308 Netherlands from Sweden to join the Netherlands land forces, the Royal Netherlands Navy and the Netherlands Merchant Navy.

An important number of these volunteers having now reached their destination, the Minister for General Affairs has approached me to obtain the permission of the competent American authorities for a further transfer by air to the United Kingdom of another 200 Netherlands volunteers.

I am informed that these matters are dealt with by Colonel Turner at the American Embassy, 1 Grosvenor Square.

I therefore have the honour to beg Your Excellency to be good enough to transmit this request to Colonel Turner hoping to receive a favourable decision in the matter as soon as may be possible.

I avail myself of this opportunity to renew to Your Excellency the assurance of my highest consideration.

For the Minister for Foreign Affairs,

Dr. W. HUENDER,

Chief of Section,

¹⁾ Rechteren kent — gelukkig voor hem — niet de verwarring die bestaat nopens de regeling van den Prins.
9/12/44 H(uender).

EMBASSY OF THE UNITED STATES
OF AMERICA

near the Royal Netherlands government
5, Grosvenor Square, London, W. 1.

January 31, 1945.

*His Excellency Dr. E. N. van Kleffens,
Royal Netherlands Minister for Foreign Affairs,
Stratton House, Stratton Street, W. 1.*

Sir,

I have the honour to refer to your letter of January 22, 1945, U.Z. Section, Doss. 51/2237, regarding arrangements which have been made between His Royal Highness Prince Bernhard and competent American military authorities for the transfer to Great Britain of Netherlanders from Sweden, for the purpose of enabling them to join the Netherlands land forces, the Royal Netherlands Navy and the Netherlands Merchant Navy. You state that the permission of the competent American authorities is now desired for the transfer by air to the United Kingdom of a further 200 Netherlands volunteers.

In accordance with your request, an officer of the Embassy took the question up today with Colonel Milton N. Turner, Military Attache for Air of the United States Embassy Great Britain, and was informed that a request for the transfer of 222 Netherlands volunteers, now in Sweden, had recently been submitted to the Chief of Operations of the United States tactical Air Forces. Colonel Turner said that the reply to the request was expected any day and that he would inform the Embassy immediately upon its receipt. The Embassy will, of course, communicate the reply to you without delay.

I avail myself of this opportunity to renew to your Excellency the assurance of my high consideration.

For the Ambassador:
(w.g.) J. WEBB BENTON,
Counsellor of Embassy.

BIJLAGE 32

**Brief van 3 Juli 1942 van jhr. mr. W. E. van Panhuys aan de Minister van Buitenlandse Zaken inhoudende voorstellen
in zake het doorreizen van Nederlandse uitgewekenen**

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN
No. 1331/191.

Madrid, 3 Juli 1942.

*Zijner Excellentie
den Heere Minister van Buitenlandsche Zaken
Londen.*

Strikt vertrouwelijk

transit Nederlanders door Spanje.

Ik heb de eer Uwer Excellentie, voorzoo veel noodig, te berichten, dat tot dusver de doorreis van Nederlanders door Spanje in verreweg de meeste gevallen op legale wijze heeft plaats gevonden, waarbij de diverse formaliteiten hetzij in Zuid-Frankrijk, hetzij in Zwitserland werden vervuld. Het welslagen van deze wijze van evacuatie, uiteraard boven andere methoden te verkiezen, is evenwel afhankelijk van verschillende factoren, wier stabiliteit twijfelachtig is. Vandaar dat naast de toepassing der normale werkwijze, ook met het oog op een vermoedelijk toenemend aantal vluchtelingen uit Nederland, meer speciaal aandacht besteed zal moeten worden aan illegale wegen. In dit verband veroorloof ik mij te verwijzen naar een desbetreffend rapport dd. 15 Juli jl. van Baron van Harinxma waarvan Zijn HoogWelGeboren mij afschrift deed toekomen. Met name in verband met het onder punt 5 vermelde, veroorloof ik mij het volgende op te merken.

Personen, veelal militairen of lieden van militairen leeftijd, die clandestien de grens hebben overschreden, zijn tot dusver steeds door de Engelschen geholpen, d.w.z. indien zij zich als Engelschen, Canadeezen e.d. uitgevende, werden gevangen genomen en naar het concentratiekamp te Miranda werden overgebracht, werden zij door de zorgen der Britsche Ambassade na eenigen tijd via Gibraltar geëvacueerd. Kwamen zij zonder aangehouden te zijn (als regel met behulp van een zich daartoe leenende geheime organisatie) te Barcelona aan, dan zorgde het Britsche Consulaat aldaar voor hun onderdak en transport naar Madrid en, na eenigen tijd, voor hun verder vervoer elders heen, als regel naar Sevilla en vandaar naar Gibraltar. Gedurende hun oponthoud te Madrid dienden zij onderdak te vinden door de zorgen van dit Gezantschap. Aangezien zij zich niet in openbare gelegenheden kunnen vertoonen, kwam dit gewoonlijk hierop neer, dat deze personen bij Hr. Ms. Gezant of bij mijzelf onderdak werden gebracht.

Op den duur kan hiermede evenwel niet op deze wijze worden voortgegaan. Van Engelsche zijde is mij meermalen te verstaan gegeven, dat de belangen van deze Nederlanders eigenlijk geheel door onszelf dienden te worden behartigd. Dat de Engelschen zich tot dusver om hen hebben bekommerd, dient als een gunst te worden opgevat, die vrijwel een persoonlijk karakter draagt tegenover mijzelf. Eenige *verplichting* deze personen te evacueeren, bestaat voor de Britsche Ambassade niet. Daarbij komt, dat de Engelschen ook met materiele bezwaren hebben te kampen, die de evacuatie in het algemeen bemoeilijken. Ook het huisvesten van genoemde personen ten huize van den Gezant of mijzelf wordt op den duur bezwaarlijk.

Wel kunnen zij vermoedelijk blijven gebruik maken van de evacuatiemogelijkheid per Britsche scheepsgelegenheid uit Sevilla, doch deze is uiterst beperkt. Ook de Miranda procedure kan worden gehandhaafd.

Speciaal wat Spanje betreft, dient dus ter organisatie van illegaal transit vooral met het volgende rekening te worden gehouden:

1e. verbinding moet worden gezocht met een reeds bestaande organisatie die tot dusver de daartoe in aanmerking komende personen tot Barcelona brengt. Of de werkzaamheid dezer organisatie zich ook tot Lissabon kan uitstreken is nog niet met zekerheid vastgesteld kunnen worden. Aan het tot stand komen van deze verbinding wordt reeds aandacht besteed.

2e. een tehuis te Barcelona moet worden gezocht, waar deze personen tijdelijk kunnen vertoeven, zonder kans te loopen wegens gebrek aan geldige documentatie te worden gearresteerd.

3. een, *niet tot het consulaatspersoneel behoorend persoon*, dient zich met de organisatie te Barcelona van een en ander bezig te houden.

4e. het transport van Barcelona naar Madrid of elders moet worden verzorgd m.a.w. één of meer automobielen, benzine en een vertrouwd chauffeur moet worden gevonden.

5e. een tehuis te Madrid en wellicht ook in andere plaatsen moet worden gezocht.

Te Sevilla worden de in aanmerking komende personen op lofwaardige wijze door den Heer de Voogd aldaar geholpen en ondergebracht.

Uiteraard zijn met een en ander vrij belangrijke geldmiddelen gemoeid, doch bovenal is het gewenscht dat een *buiten het gezantschap* of de consulaten staand persoon in deze leiding geeft.

In verband met het bovenstaande moge ik Uwe Excellentie bepleid verzoeken zich zoo mogelijk, kan het zijn spoedig, met het Foreign Office in verbinding te willen stellen, opdat de Britsche Ambassade alhier een officieele opdracht ontvangt om Nederlanders die door Hr. Ms. Regeering of ook op een verklaring van dit Gezantschap voor de oorlogvoering van belang worden geacht en die illegaal in Spanje vertoeven, op gelijke wijze als Britsche onderdanen bij te staan en te evacueeren. Zulks is uiteraard slechts noodig zoolang een Nederlandsche organisatie niet is gevormd. Verder zoude ik gaarne de toezegging ontvangen, dat voorloopig voldoende geldmiddelen ter beschikking staan. Hierbij moge ik nog opmerken, dat verschillende onkosten ons reeds door de Engelsche Ambassade in rekening worden gebracht.

Tenslotte zal ik te zijner tijd gaarne het beter oordeel van Uwe Excellentie omtrent het hierbovengenoemde vernemen, in het algemeen en speciaal wat betreft de aanwijzing van een tot organisatie van een en ander bevoegd en geschikt persoon.

Afschrift van dit schrijven wordt gezonden aan Mr. B. Ph. Baron van Harinxma thoe Slooten te Lissabon.

De tijdelijk zaakgelastigde,
(w.g.) W. E. VAN PANHUYS.

BIJLAGE 33

**Brief van 3 September 1943 van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Oorlog met ontwerp van regelen
voor de evacuatie van Nederlanders**

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Oorlog)

NETHERLANDS SECRETARY OF STATE
FOR
HOME AFFAIRS AND GENERAL AFFAIRS

Mexborough House,
33 Dover Street,
London, S.W. 1

3 September 1943.

*Zijner Excellentie
den Minister van Oorlog te Londen.*

Geheim

Hiernevens gaat, nadat conform onze besprekingen daarin de noodige wijzigingen zijn aangebracht, een exemplaar van de Regelen voor de evacuatie van Nederlanders.

Indien U met dit gewijzigd ontwerp accoord gaat zou vaststelling en onderteekening thans kunnen volgen.

Op een punt dien ik nog Uw aandacht te vestigen. In Artikel 9 liet ik de slotwoorden weg. Ik geloof dat het artikel, zooals het thans luidt, beter gaat in het geheel dan de oorspronkelijk iets meer uitgebreide redactie.

Met coll. groeten,
t.v.
(w.g.) Onleesbaar.

REGELEN

door de Ministers van Oorlog, van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken vastgesteld voor de evacuatie van Nederlandsche onderdanen *uit of via bezet gebied naar Spanje en verdere bestemmingen.*

Artikel 1

1. De vertegenwoordiger in Portugal van het Bureau Inlichtingen, ressorteërende onder het Departement van Oorlog, is met uitsluiting van alle andere Nederlandsche Autoriteiten in Spanje en Portugal belast met de overbrenging uit Frankrijk naar Spanje van Nederlanders, wier papieren niet in zoodanigen staat zijn, dat zij op legale wijze in Spanje worden toegelaten.

2. Indien de vertegenwoordiger van oordeel is, dat de Nederlanders, die op de wijze als in lid 1 bedoeld uit Frankrijk Spanje zijn binnengevoerd of dat zij, die zonder zijn directe hulp op illegale wijze Spanje hebben bereikt en die nog niet in het bezit zijn van de vereischte papieren om naar Portugal te reizen, in dat land kunnen worden binnengebracht, geschiedt die overbrenging mede door hem met uitsluiting van alle andere Nederlandsche autoriteiten in Spanje en Portugal.

3. Overbrenging uit Nederland geschiedt uitsluitend na door voornoemd Bureau te zijn voorbereid.

Artikel 2

1. Met inachtneming van de door den Minister van Binnenlandsche Zaken te geven aanwijzingen zullen de diplomatieke en consulaire ambtenaren in Spanje zorgdragen voor de evacuatie van de Nederlanders, die niet op de wijze als in artikel 1 bedoeld door den vertegenwoordiger van het B.I. naar Portugal worden overgebracht.

2. Voor de evacuatie van de in Portugal verblijvende Nederlanders, zoo deze inmiddels van de noodige papieren voorzien zijn, blijven, met inachtneming van door den Minister van Binnenlandsche Zaken te geven aanwijzingen, de aldaar bevoegde diplomatieke en consulaire ambtenaren zorgdragen.

3. Bovenbedoelde aanwijzingen zullen de diplomatieke en consulaire ambtenaren bereiken door tusschenkomst van den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Artikel 3

1. Het gezantschap of het Consulaat-Generaal waarschuwt den Vertegenwoordiger van het B.I. hetzij rechtstreeks hetzij door bemiddeling van diens gemachtigde in Spanje zoodra aldaar de aankomst vernomen wordt van Nederlanders of van verandering van de verblijfplaats van Nederlanders.

2. Indien de wenschelijkheid daartoe blijkt, zal, op verzoek van den Vertegenwoordiger, de Consul-Generaal te Madrid de onder hem ressorteërende consulaire ambtenaren opdragen dergelijke inlichtingen rechtstreeks aan voormelden vertegenwoordiger te verschaffen.

3. Het Gezantschap voornoemd verschaft den Vertegenwoordiger onmiddellijk na het in werking treden van deze regelen een volledige lijst van de in Spanje aanwezige Nederlanders met hun nauwkeurige adressen en alle andere inlichtingen, welke met het oog op hunne evacuatie van belang kunnen zijn. Hij doet daarbij tevens mededeeling van de namen van die Nederlanders, die krachtens beslissing van den Minister van Binnenlandsche Zaken voorloopig niet voor evacuatie in aanmerking komen.

4. De Vertegenwoordiger van het B.I. is gehouden het Gezantschap te Madrid onverwijld in kennis te stellen van de aanwezigheid — zoo deze hem bekend is — van Nederlanders in een gevangenis, een concentratiekamp of in résidence forcée, wier verdere evacuatie niet onmiddellijk verwacht kan worden.

5. De Vertegenwoordiger voornoemd is mede verplicht den Tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon onverwijld mededeeling te doen van de namen van de Nederlanders, die door zijn tusschenkomst naar Portugal zijn overgebracht. De Tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon verwittigt onverwijld den Vertegenwoordiger van het B.I., indien Nederlanders in Portugal voorzien van de vereischte papieren of zonder dat door het B.I. hun hulp is verleend, Portugal zijn binnengekomen.

Artikel 4

De sociale en materiele verzorging der en alle overige te treffen maatregelen niet in deze regeling voorzien ten behoeve van de te evacueeren Nederlanders, geschiedt door daartoe door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen personen, die voor de uitoefening van hun taak zullen staan onder het toezicht van Hr. Ms. Gezant te Madrid, respectievelijk den Tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon.

Artikel 5

Het toezicht op de contacten en beweging der in Spanje en Portugal vertoevende geëvacueerden wordt uitgeoefend door of namens den Vertegenwoordiger van het B.I.

Artikel 6

Indien de Vertegenwoordiger van het B.I. van oordeel is dat voor de personen, die door zijn zorgen in Spanje zijn binnengebracht, de noodige uitreis-papieren en visa dienen te worden aangevraagd, doet hij daarvan mededeeling aan den diplomatieken of consulaire dienst te Madrid, die behoudens het bepaalde in artikel 12 gehouden is daartoe onverwijld over te gaan.

Artikel 7

Voorzover niet een ander veilig communicatiemiddel ten dienste staat, geschiedt de waarschuwing in artikel 3 lid 1, hetzij telegrafisch in een tusschen den Consul-Generaal en voormelden Vertegenwoordiger overeen te komen code, hetzij per diplomatieken koerier.

Artikel 8

Correspondentie enz. bestemd voor of afkomstig van voornoemden Vertegenwoordiger of zijn gemachtigde in Spanje wordt door de Gezantschappen te Madrid en te Lissabon per diplomatieken koerier ongeopend doorgezonden.

Artikel 9

De Vertegenwoordiger in Portugal van het B.I. stelt een onderzoek in naar de politieke betrouwbaarheid der aldaar vertoevende Nederlanders alvorens hun een visum wordt verstrekt. Hij doet mededeeling van zijn bevindingen te dier zake aan het B.I. te Londen.

Artikel 10

De Vertegenwoordiger van het B.I. is gehouden er voor te waken, dat de positie der Gezantschappen te Madrid en te Lissabon niet door zijn autoriteit in gevaar gebracht of gecompromitteerd wordt. Hij is gehouden Hr. Ms. Gezant te Madrid en den Tijdelijk Zaakgelastigde te Lissabon op hun verzoek alle inlichtingen te verschaffen nopens de geëvacueerde of te evacueeren Nederlanders, waarvan de geheimhouding niet uit „security”-overwegingen geboden is.

Artikel 11

De Nederlandsche diplomatieke en consulaire ambtenaren in Spanje en Portugal zijn gehouden den Vertegenwoordiger van het B.I. op diens verzoek zooveel mogelijk bijstand te verleenen bij de verrichting van zijn werkzaamheden.

Artikel 12

Indien de Nederlandsche consulaire ambtenaar in Spanje om bijzondere redenen meent niet aan een verzoek van den Vertegenwoordiger van het B.I., als bedoeld in artikel 3 lid 2 en artikel 6, te kunnen voldoen, geeft hij hiervan onverwijld kennis aan Hr. Ms. Gezant te Madrid onder opgave van redenen. Indien deze eveneens van meening is, dat aan het betrekkelijk verzoek van den Vertegenwoordiger van het B.I. beter geen gevolg kan worden gegeven, zal hij onder inlichtingen van den Vertegenwoordiger van het B.I. de aangelegenheid via den Minister van Buitenlandsche Zaken aan den Minister van Binnenlandsche Zaken voorleggen.

Londen, 1 September 1943.

De Minister van Oorlog,

De Minister van Buitenlandsche Zaken,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

BIJLAGE 34

Rapport van 5 Juli 1945 van de heer A. Millenaar over de behartiging van de Nederlandse belangen in Duitsland gedurende de oorlog

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

DE BEHARTIGING VAN DE NEDERLANDSCHE
BELANGEN IN DUITSCHLAND GEDURENDE DEN OORLOG

Wanneer men de vraag stelt, of de Nederlandsche Regeering in de Meidagen van 1940 in de keuze van het land, hetwelk werd aangezocht om gedurende den oorlog hare belangen in Duitschland waar te nemen, gelukkig is geweest, kan deze vraag m.i. bevestigend worden beantwoord. Allereerst is — wat natuurlijk aanvankelijk niet kon worden overzien — Zweden als een der weinige landen ter wereld buiten den strijd en daardoor tot het laatst toe in staat gebleven, zich als onze Beschermende Mogendheid in den vijandelijken staat te handhaven. De belangrijkheid hiervan valt in het oog, wanneer men bedenkt, dat de door Duitschland bezette landen, wier belangen werden toevertrouwd aan vertegenwoordigers van staten, die later wel in den strijd tegen Duitschland en zijn bondgenooten werden verwikkeld, van het tijdstip af, waarop zij aan dien strijd deelnamen, niet meer in de gelegenheid zijn gesteld, de belangenwaarneming aan een anderen neutralen staat over te dragen. De in Duitschland vertoevende onderdanen dier staten konden in hun nooden bij geen andere dan de Duitsche, dus de hun vijandelijke instanties, om steun aankloppen. Voor de naar Duitschland gedeporteerde Nederlanders bleef er tot het einde van den oorlog toe in het Zweedsche Gezantschap en in de Zweedsche Consulaten een neutrale instantie, bij welke zij als regel met de meeste welwillendheid werden bejegend. Afgezien van den daadwerkelijken steun, welke onzen zwaar beproefden landslieden hierdoor kon worden geboden, mag ook de psychologische betekenis hiervan niet worden onderschat.

Ook uit zakelijk oogpunt beschouwd had in de gegeven omstandigheden een minder gunstige keuze kunnen worden gedaan. Er kan van de Zweedsche leiders en medewerkers van de Beschermende Mogendheid niet worden gezegd, dat zij veel werklust aan den dag hebben gelegd; van eenigerlei initiatief is bij hen zelden sprake geweest. Maar aan bereidwilligheid en welwillendheid jegens de zaak der verdrukke Nederlanders heeft het hun nimmer ontbroken. En aangezien de omstandigheden dier verdrukten zelf genoegzaam initiatief aandroegen, is, voor zoover zulks in het land van de oppermachtige Gestapo mogelijk was, zeer goed werk door de Beschermende Mogendheid verricht.

Nadat daags na het vertrek van de leden van Hr. Ms. Gezantschap op 14 Mei 1940 het Gezantschapsgebouw Rauchstrasse 10 aan de Zweedsche Legatie was vrij gegeven, nam als eerste, tijdelijk leider der Beschermende Mogendheid de Heer G. Bågenholm, Landbouwconsulent bij het Zweedsche Gezantschap, daarin zijn intrek. Ongeveer een week later arriveerde Legatieraad Tor Wistrand, die door het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Stockholm officieel met de leiding van de z.g. Schutzmacht afdeeling van het Zweedsche Gezantschap, later algemeen „Afdeeling B” genoemd, was belast.

De Heer Wistrand was beroepsdiplomaat. Hij deed zich kennen als een man van bekwaamheid, durf en onwankelbare trouw aan de eischen van recht en billijkheid. Ik heb het steeds als een gelukkige omstandigheid beschouwd, dat hem als eerste der Zweden de leiding der Afdeeling B was toevertrouwd. Er deden zich n.l. vooral in het begin van de z.g. Schutzmachtperiode talrijke vragen van juridischen aard voor, ten aanzien waarvan de Heer Wistrand steeds de juiste houding wist te bepalen. Hij heeft nooit gearzeld het goed recht van de Nederlandsche zaak bij de Deutsche autoriteiten te bepleiten, terwijl zijn kennis van zaken er voor in stond, dat zulks op voortreffelijke wijze geschiedde. De Heer Wistrand was geen stoer werker, liet de gevallen van minder belangrijken aard al te graag aan zijn medewerkers over en interesseerde zich als regel alleen voor ernstige gevallen. De toewijding, waarmede hij deze gevallen bejegend, heeft steeds mijn grootste waardeering gehad. Er heerschte onder de leiding van den Heer Wistrand orde in zaken en discipline onder de medewerkers, waardoor het mogelijk was met weinige lieden veel werk te verzetten. De samenwerking met den Heer Wistrand droeg steeds een prettig karakter: hij had een willig oor voor de nooden van ons volk en was steeds bereid, elk voorstel met betrekking tot het verleenen van hulp aan onze landgenooten met de meeste welwillendheid te overwegen.

De Heer Wistrand leidde de Afdeeling B tot 1942 en werd opgevolgd door den Heer Erik *de Laval*, voormalige Militair-Attaché aan het Zweedsche Gezantschap te Warschau. De Heer de

Laval was met het oog op zijn nieuwe functie te Berlijn tot Legatieraad benoemd. Daar zich bij het werk der Afdeeling B zooals gezegd, vooral kwesties van juridischen aard voordeden en de Heer de Laval in dit opzicht niet over de kennis en ervaring van zijn voorganger beschikte, heb ik het steeds als een bijzonder voorrecht beschouwd te voren zo eng met den Heer Wistrand te hebben mogen samenwerken en in deze zoo'n voortreffelijk leermeester te hebben gehad. Ik was mede daardoor in staat, den Heer de Laval bij het bepalen van het standpunt der Afdeeling B belangrijke aanwijzingen te geven. De samenwerking met dezen chef was eveneens voortreffelijk. Er heerschte onder zijne leiding een bijna militaire correctheid in de afdoening van zaken, welke door de overigens uiterst welwillende bejegening van elk zijner ondergeschikten met graagte werd nagestreefd. De Heer de Laval heeft zich vaak meer dan zijn gezondheid toeliet aan zijn Schutzmacht-opdracht gegeven en geen der Zweedsche heeren toonde zich zoozeer met het lot der in Duitschland vertoevende Nederlanders begaan als hij. Van den Heer de Laval kan gezegd worden, dat hij voor geen middel is teruggeschrokken, dat tot verzachting van het lot onzer landgenooten kon bijdragen.

De Heer de Laval liet mij, evenals zijn voorganger zulks deed, vrije hand in het aanknoopen van relaties. Het gold hier meestal invloedrijke Duitsche ambtenaren van de Gestapo, de overige politie, het Arbeitsamt, advocaten enz. De Heer de Laval is er steeds op uit geweest, dergelijke personen van eenig gezag te leeren kennen en deze door uitnodigingen te zijnen huize of in restaurants aan zich te verplichten. Ik was daarbij steeds zijn gast, waardoor ook mijn „goodwill” bij die heeren steeg. Er is op deze wijze vruchtbaar samengewerkt en niet zelden ook succes in het belang der slachtoffers behaald.

De Heer de Laval kreeg de uitnodiging, de leiding van de Zweedsche Beschermende Mogendheid te Washington waar te nemen. Toen mij bekend werd, dat Legatiesecretaris Graaf Adolf von Rosen, die reeds onder den Heer Wistrand naar de Afdeeling B (vanuit dezelfde afdeeling te Parijs) was overgeplaatst, met de leiding zou worden belast, heb ik den Heer de Laval verzocht, nog eens te willen overwegen, in Berlijn te blijven. Ik geloof, dat het alleen zijn zwakke gezondheidstoestand was, welke hem van dit besluit weerhield; de hem te Washington wachtende taak was een aanmerkelijk lichtere dan die te Berlijn.

Graaf von Rosen is onder de leiding van de heeren Wistrand en de Laval weinig naar voren getreden; er is toen van hem niet veel uitgegaan. Ik had steeds het gevoel, dat men hem bezwaarlijk kwesties van eenig belang toevertrouwd. Zijn houding als chef van de Afdeeling B, die slap was, was dan ook geen verrassing voor mij. Graaf von Rosen was eerlijk, welwillend en uitermate goedgehartig. Deugden, welke het mij onder normale omstandigheden moeilijk zouden hebben gemaakt, bezwaren tegen zijn beleid te berde te brengen. De Schutzmachtperiode was evenwel geen tijd van normale omstandigheden. Al te groote en ernstige kwesties stonden op het spel om de behartiging daarvan op den duur uit sentimenteele overwegingen aan te slappe hand over te laten. Zooveel bereidwilligheid als de Heer von Rosen bij de afdoening van de meer algemeene zaken aan den dag legde, zoo moeilijk was het vaak, hem in gevallen van meer preciezen aard tot het aanbinden van den strijd tegen de Duitschers te bewegen. Ik kon mij bij dergelijke gevallen nooit los maken van de gedachte, dat hij niet over voldoende bekwaamheid beschikte om de onderhavige aan gelegenheid zoodanig bij de Deutsche instanties voor te dragen resp. te verdedigen, dat met eenig vertrouwen het verdere verloop kon worden afgewacht. Bij zulke gelegenheden is het tusschen Graaf von Rosen en ondergeteekende eenige malen tot diepgaande uiteenzettingen gekomen. Ik kan getuigen, er steeds op uit te zijn geweest, zulks te voorkomen, doch het ware verraad aan de goede zaak geweest, indien ik mij niet zoo nu en dan tegen de houding van dezen chef der Afdeeling B had schrap gezet. Ik moge hier ter verduidelijking van mijn gedrag een enkele greep uit meerdere voorbeelden doen.

Er was een groot proces tegen ruim 40 landgenooten, welke van sabotage waren beschuldigd, bij het „Kriegsgericht” te Berlijn ahangig. De verdachten zaten in een Berlijnsche gevangenis. Het proces was strict geheim; den verdedigers was zwijgplicht opgelegd. Desniettemin was mij het geval ter oore gekomen en heb ik getracht door middel van de Deutsche verdedigers wat naders over den stand van zaken te weten te komen. Slechts één enkele dier verdedigers had den moed, mij van het verloop van het proces op de hoogte te houden. Ik

kwam met dezen overeen, dat ik er onmiddellijk van in kennis gesteld zou worden, wanneer het vonnis was uitgesproken, opdat dan vanwege de Afdeeling B stappen ter voorkoming van de voltrekking daarvan zouden worden ondernomen. Dit alles geschiedde in overleg met Graaf von Rosen, aan wien ik ook opzettelijk elken landgenoot, die mij in deze kwestie consulteerde voorstelde. Hierbij zat vooral de gedachte voorop, dat deze landgenooten de toezegging van den leider van de Afdeeling B zouden uitlokken, dat zoodra de tijd daartoe gekomen was, vanwege deze afdeeling stappen ten gunste van de veroordeelden zouden worden ondernomen. Zij kregen deze toezegging prompt. Doch toen eindelijk het vonnis bekend was en ik Graaf von Rosen de ontwerp-nota overhandigde, waarin het Auswärtige Amt voorstellen in bovenbedoelden zin werden gedaan, was diens houding plotseling niet alleen minder spontaan, doch bijna op het negatieve af. Mij volkomen bewust van het geweldige belang hetwelk hierbij voor de tientallen ter dood veroordeelde landslieden op het spel stond, heb ik in dit, evenals in meerdere dergelijke gevallen, niet gearzeld, Graaf von Rosen met overtuigende woorden op de plicht der Afdeeling B te wijzen en hem precies den weg voor te schrijven, waarlangs het nagestreefde doel m.i. diende te worden bereikt. Ik kreeg in dit en meer andere gevallen, nadat Graaf von Rosen het eerst met den Zweedschen Gezant had opgenomen, gewonnen, doch ik kon mij niet los maken van de vrees dat het pleidooi tegenover de zakenkundige heeren van het Auswärtige Amt niet in de beste handen was. (Tusschen haakjes: de onderhavige kwestie is sindsdien op de m.i. meest doeltreffende wijze door de Afdeeling B behandeld; de ter dood veroordeelden van deze groep zijn gefusileerd, doch de Afdeeling B heeft, onder leiding van Graaf von Rosen, tot 't laatst toe haar plicht gedaan).

Naarmate de oorlog langer duurde en het lijdelijk verzet in Nederland toenam, breidden de werkzaamheden der Afdeeling B zich meer en meer uit. Het aantal Nederlandsche krijgsgevangenen in Duitschland, dat aanvankelijk slechts uit de beroepsofficieren bestond, werd later door de reserve-officieren, onderofficieren en manschappen met bijna 10.000 aangevuld. Van de studenten, die weigerden Hitler's loyaliteitsverklaring te ondertekenen, kwamen er rond 4.000 naar Duitschland. Het aantal dwangarbeiders nam van dag tot dag toe en steeds meer landgenooten werden in Deutsche concentratiekampen, tuchthuizen en gevangnissen opgesloten. De staf van medewerkers was te klein om aan alle voor de Afdeeling B daaruit voortvloeiende werkzaamheden genoegzame aandacht te schenken. Graaf von Rosen, die het zeker goed met de verdrukten meende, bezat niet de gave, bij al deze opwindende gebeurtenissen voldoende kalm te blijven om leiding te kunnen geven en urgente aangelegenheden bij de Deutsche Regeering voor te dragen. De angst voor de toenemende bombardementen op Berlijn speelde hem bovendien danig parten. In den nacht van 22 op 23 November 1944 kwam de eerste groote aanval van geallieerde bommenwerpers op Berlijn, waardoor het geheele Westelijke stadsgedeelte en o.m. ook het gebouw van de voormalige Nederlandsche Legatie, in puin werd gelegd. Graaf von Rosen, die zich na dezen aanval per auto van de Zweedsche Legatie naar zijn woning te Wannsee begaf, had het ongeluk in een z.g. bommentrichter te rijden, waardoor hij zoodanig letsel opliep, dat hij eenige weken voor herstel naar Zweden moest worden gebracht. Slechts korten tijd tevoren had ik, bij afwezigheid van den Zweedschen gezant, een langdurig onderhoud aangaande de leiding van de Afdeeling B met Legatieraad von Post van het Zweedsche Hoofdgezantschap. Ik meen te mogen aannemen,¹⁾ dat kort na het vertrek van Graaf von Rosen diens tijdelijke plaatsvervanger en latere medewerker 1ste Legatiesecretaris G. Lagergreen naar Berlijn is gekomen.

Het scheen aanvankelijk, of met diens komst een frisschere wind in de Afdeeling B viel te bespeuren. Het bleef echter bij dezen schijn. Toen n.l. na eenige weken Graaf von Rosen weer was teruggekeerd, waren er plotseling twee leiders, die, naar het mij toescheen, beiden hun hand naar het roer uitstrekten, met het gevolg, dat geleidelijk geheel en al van de juiste koers werd afgeweken. De toestand, welke op dit moment op de Afdeeling B heerschte was chaotisch. Hieraan hadden niet alleen de leiders schuld. Het Gezantschapsgebouw was, zooals gezegd, door bombardement vernietigd, het archief nagenoeg volkomen verbrand, het bureaumateriaal weg, het meerendeel der medewerkers(sters) had alles verloren en de huisvesting van het nieuwe bureau was meer dan gebrekkig. Het was winter; de koude wind had vrij spel door de kapotte ramen van de schamele bureau-ruimte, welke ons in het pand Rauchstrasse 23 was toegedeeld; vuur was er niet en het eten voor hen, die niet de Zweedsche nationaliteit bezaten, was volkomen ontoereikend om zich staande te houden. En wat erger was, de ellende van hen, die hulp behoefden, nam bij deze verschrik-

king meer en meer toe. Ik wist, dat ook de heeren van het Zweedsche hoofdgezantschap, dat met al zijn nevengebouwen een prooi der vlammen was geworden, hun groote zorgen hadden. Maar ik wist ook, dat die niet konden opwegen tegen het onbeschrijflijk leed, dat door de Nederlanders in geheel Duitschland werd geleden en dat niets zoo dringend was als het herstel van de Afdeeling B in een zoo goed mogelijk geoutilleerd beschermingsbureau.

Er was in die dagen een medewerker van de Afdeeling B van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Stockholm, de Heer Hebbel, met de opdracht naar Berlijn gekomen, ons bureau zoo goed mogelijk van de noodige uitrusting te voorzien. Deze ambtenaar had blijkbaar ook instructies gekregen, met ondergeteekende over den toestand van gedachten te wisselen; hij had daarvoor, naar hij te kennen gaf twee volle dagen gereserveerd. Ik heb gemeend, hem de dingen, die scheef zaten, onverbloemd te moeten zeggen en hem tevens verzocht, deze even onverholven aan Minister Johanson, den leider van de Afdeeling B van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, over te brengen. Mijn beklag gold in de eerste plaats de leiding van de Afdeeling B als zoodanig, welke volkomen zoek was; iedereen deed of liet achterwege wat hem lief was, terwijl de enkelen onder de medewerkers, die nog blijk van hunne aanwezigheid gaven, onder een zoodanigen last van de meest urgente werkzaamheden gebukt gingen, dat, indien er geen verandering zoude komen, zij daarbij ten onder moesten gaan. Ik wees er op, dat de krijgsgevangenen, ondanks mijn herhaald aandringen, sedert maanden niet waren bezocht, dat ik vrijwel alleen stond in mijn pogen om het voor de civiele gevangenen en ter dood veroordeelden op te nemen, dat aan de veelvuldige klaglieden der dwangarbeiders niet voldoende aandacht werd besteed, dat het geven van voorlichting aan de Zweedsche consulaten al te veel te wenschen overliet, dat er handen te kort kwamen om de door bombardementen getroffen landgenooten bij te staan, dat onze eigen menschen zoodanig aan hongersnood en kou waren blootgesteld, dat van hen niet langer het verrichten van de hun gestelde taak kon worden gevergd; — kortom, dat de Afdeeling B in grooten nood verkeerde en dat het plicht was van de heeren te Stockholm, zoo spoedig mogelijk voor afdoende hulp te zorgen. Ik verzocht den Heer Hebbel alles nauwkeurig aan te teekenen en er den Minister te Stockholm desgewenscht uit mijn naam op te wijzen, dat de vriendschappelijke verhouding tussen Nederland en Zweden een radicaler hulpverlening alleszins vereischte. Ik vond in den Heer Hebbel een willig oor en het heeft niet lang geduurd, voor aler ingrijpende veranderingen werden aangebracht.

Er kwam na eenige weken een groote zending bureaumeubelen en bureaubehoeften. Er kwam in den persoon van Legatiesecretaris Oesterlind een speciaal medewerker voor de afdeeling krijgsgevangenen; de Zweed Westberg, later bevorderd tot attaché, werd met de financieele afdeeling belast, onze medewerkers(sters) kregen de gelegenheid 's-middags op de hoofdelegatie te lunchen, voor de al te zwaar getroffen en onder hen werden kleeren en schoenen uit Zweden gestuurd en voor allen latere zendingen levensmiddelen en kleeren toegezegd. De Afdeeling B verhuisde uit haar noodwoning Rauchstrasse 23 naar het pand nr. 3 in dezelfde straat en er kwam weer geleidelijk eenige lijn in de werkverdeling.

Voor de uitbreiding van den staf van medewerkers was, naar het mij toescheen, Graaf von Rosen weinig sympathiek. Ik kon den indruk niet van mij afzetten, dat hij zich hierdoor wat te zeer voelde blootgesteld, waartoe vooral de omstandigheid bijdroeg, dat hij, evenals de overige medewerkers bij gebrek aan plaatsruimte, zijn kamer met anderen, t.w. de overige Zweedsche heeren, moest deelen. Zijn nervositeit nam toe en daarmede tevens zijn slapte in het beleid. Ik wilde en mocht hem als eerste persoon in de afdeeling niet voorbijgaan, doch zijn houding ten opzichte van de aanhangige kwesties, waarvoor met het oog op het voordragen derzelve bij de Deutsche Regeering zijn aandacht noodzakelijk was, werd steeds gebrekkiger. Ik heb het, daartoe alleen door de geweldige belangen, welke er voor onze verdrukke landgenooten op het spel stonden en allerminst uit eenige persoonlijke overweging gedreven, tenslotte als mijn plicht geacht, deze aangelegenheid met Gezant Richert op te nemen. Deze beweerde, hetgeen hij reeds in het begin van de ambtsperiode van Graaf von Rosen jegens een landgenoot te berde zou hebben gebracht, dat de Deutsche Regeering destijds, d.w.z. kort voor de overplaatsing van den Heer de Laval, te kennen had gegeven, dat men geen prijs meer op het voortbestaan van de Nederlandsche afdeeling van de Beschermende Mogendheid stelde en men slechts dan bereid was, deze te handhaven, indien een wat soepeler en plooi- baarder houding naar buiten werd gegarandeerd. Aan deze voorwaarde zou, door de leiding in handen van Graaf von Rosen te geven, zijn voldaan. Ik bracht daartegen in het midden, dat onder die omstandigheden de Afdeeling B bijna even goed kon worden ge-

¹⁾ Dat het voornamelijk naar aanleiding van dit onderhoud is geweest.....

sloten. Het resultaat van dit onderhoud is geweest, dat Graaf von Rosen, die kort daarop met verlof naar Zweden is vertrokken, nimmer op zijn post is teruggekeerd.

Ik wil dit gedeelte van mijn uiteenzetting niet besluiten zonder er mijn leedwezen over te hebben uitgesproken, dat de omstandigheden het noodzakelijk hebben gemaakt, dat Graaf von Rosen in zijn carrière moest worden geschaad. Het waren gedurende zijn ambtsperiode bij de Afdeeling B zeer bijzondere omstandigheden, die misschien juister als noodtoestanden kunnen worden gekarakteriseerd. Te zijner vergoelijking mag niet worden verzwegen, dat die toestanden zich door de boven opgesomde momenten zoodanig hadden toegespitst, dat alleen lieden met sterke zenuwen en een rustig overleg daartegen opgewassen konden zijn. Onder meer normale omstandigheden zoude Graaf von Rosen zich stellig hebben gehandhaafd, terwijl zijn zeker ook vele goede kwaliteiten meer vruchtdragend zouden hebben kunnen worden aangewend.

De leiding der Afdeeling B is daarna automatisch in handen van den eersten Legatiesecretaris G. Lagergreen overgegaan. Deze was voorheen rechter aan het Hooggerechtshof te Stockholm en voor den duur van een jaar door het Zweedsche Ministerie van Justitie aan Buitenlandsche Zaken „uitgeleend”. De steeds toenemende bombardementen op Berlijn hadden ertoe geleid, dat de Afdeeling B naar buiten de stad werd verlegd. De Zweedsche heeren gingen met het grootste gedeelte van het personeel naar Schloss Hornow bij Cottbus, de pasafdeeling met Jonkheer van Pelse Berensberg aan het hoofd, bleef aanvankelijk in een paar kamers van de voormalige Finsche legatie te Berlijn (Friedrich Wilhelmstrasse) achter, terwijl ondergeteekende werd verzocht, zich met eenige medewerkers en een bode naar een villa in Dreilindenstrasse 78 te Wannsee te begeben. Er was door deze reorganisatie een weldadige rust ingetreden, welke het werk zeer ten goede kwam. Het eenige nadeel was, dat de chef van de afdeeling of diens plaatsvervanger slechts zelden ter plaatse en met name in Wannsee, waar hij het dringendst behoorde te zijn, aanwezig was. Hier kwam nog bij, dat de angst bij hem voor de bombardementen niet geringer was dan bij Graaf von Rosen, waardoor het vaak heel veel moeite kostte, hem tot rustig aanhooren der kwesties, welke een bespreking op het Auswärtige Amt noodzakelijk maakten te bewegen. Mijn misnoegen hierover kreeg op zekeren dag lucht, toen de Heer Lagergreen een zeer precare aangelegenheid aangaande eenige ter dood veroordeelde krijgsgevangene officieren pleegde af te doen met het standpunt der Duitschers te verdedigen, dat het hier civiele personen betrof. Het gold n.l. een viertal officieren, die quasi uit hun gevangenschap waren ontslagen en, na eenige dagen als civiele personen bij hunne families in Nederland te hebben vertoefd, werden gearresteerd en voor den Duitschen krijgsraad gedaagd. De heeren van het Auswärtige Amt trachtten zich van dit geval af te doen met de bewering, dat het hier in Nederland gearresteerde civiele personen betrof, waarvoor de Beschermende Mogendheid niet competent was. Eerst na een ernstigen woordenstrijd heb ik den heer Lagergreen tot ander inzicht en tot het inleiden van officieele stappen ten gunste van deze gevangenen kunnen bewegen. Tegen het argument, dat we door deze zaak op zijn beloop te laten, de gelegenheid boden, alle krijgsgevangene officieren op Hitler's bevel te laten ombrengen, was nauwelijks iets in te brengen. Ik heb deze gelegenheid waargenomen, om den Heer Lagergreen ook met betrekking tot diens beleid in het algemeen op zijn plichten te wijzen. Deze discussie leidde tot een onderhoud mijnerzijds met Gezant Richert, hetgeen in hooge mate tot verbetering van den toestand heeft bijgedragen. De Heer Lagergreen, die daartoe over ruim voldoende kennis van zaken beschikte, heeft zich sedertdien met de meeste toewijding aan zijn taak gegeven. De kwestie van de bovenbedoelde officieren is daarna met de meeste energie vanwege de Beschermende Mogendheid aangepakt en ook in andere belangrijke aangelegenheden heeft het later nooit meer aan de noodige ambitie van de zijde van den Heer Lagergreen ontbroken. Het kwam mij voor, dat hij bij uitstek de gave bezat om tot op zekere hoogte zijn wenschen bij de ambtenaren van het Auswärtige Amt gehoor te schenken. Tegen het tijdstip, waarop zijn functie bij de Afdeeling B ten einde liep, heb ik Hr. Ms. Gezant te Stockholm via mijn echtgenoot verzocht, zoo mogelijk te trachten gedaan te krijgen, dat de ambtsperiode van den Heer Lagergreen tot het einde van den oorlog werd verlengd. De desbetreffende bemoeiingen van Graaf van Rechteren Limpurg mochten niet tot het gewenschte resultaat leiden, omdat het Ministerie van Justitie te Stockholm den Heer Lagergreen niet langer wilde missen.

Begin Januari 1945 is als opvolger van laatstgenoemde de 1ste Legatiesecretaris Oesterlind tot Chef der Afdeeling B benoemd. Deze had, sedert Januari 1944, eenige maanden ten behoeve van de krijgsgevangenen op de Afdeeling B gewerkt. Hij is midden 1944 wegens

ziekte naar Zweden teruggekeerd en is na zijn herstel aan de Afdeeling B van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Stockholm verbonden geweest.

De korte duur van de ambtsperiode van dezen nog jeugdigen Chef kenmerkte zich door meerdere bewogenheid dan ooit te voren: de bombardementen waren niet van de lucht, de Russen naderden meer en meer Berlijn en de Nederlanders in en rond de Duitse hoofdstad voelden zich meer dan ooit in de verdrinking. Zij kwamen dagelijks bij honderdtallen om hulp en advies op het bureau van de Afdeeling B te Wannsee aankloppen. De heer Oesterlind heeft er zijn goedkeuring aan gehecht, dat vanwege de Afdeeling B in de Russische taal gestelde en in Russische letters getypte verklaringen aan de Nederlandsche onderdanen werden afgegeven, dat zij op het Zweedsche Gezantschap als zoodanig en als bona fide personen bekend stonden. Ware de Heer Oesterlind vroeger tot den ernst van de situatie te overtuigen geweest, dan zoude het vervaardigen van deze verklaringen op minder groote moeilijkheden hebben gestuit en meerdere landgenooten daarvan in het bezit gekomen zijn. Er zijn circa 10.000 dezer verklaringen uitgegeven. Ter bescherming van Nederlandsch eigendom zijn overeenkomstige, met de kleuren der Zweedsche vlag bedrukte plakaten verstrekt.

De tijdige verplaatsing van het personeel en het archief van de Afdeeling B van Schloss Hornow (via de villa te Wannsee) naar Bad Wildungen is op initiatief van den Heer Oesterlind geschied.

Midden April 1945 zijn nagenoeg alle medewerkers(sters) van de Afdeeling B op aanwijzing van den Heer Oesterlind via Lübeck naar Zweden vertrokken, nadat tevoren het belangrijkste gedeelte van het archief daarheen was gestuurd.

Alleen de Heer Gavrèll, sedert midden 1944 belast met de behartiging van de de belangen der krijgsgevangenen en als zoodanig tijdelijk tot 1ste Legatiesecretaris benoemd, is daarna nog met den Nederlandschen bode Pekelder en een tweetal andere medewerkers van de afdeeling B te Wannsee gebleven. Hij is, naar mij dezer dagen door mijn echtgenoot uit Stockholm werd medegedeeld, kort na de bezetting van Berlijn door de Russen via Moskou naar Zweden vertrokken en aldaar behouden aangekomen.

De Heer Gavrèll heeft, voor zoover ik zulks heb kunnen nagaan, met ambitie zijn taak vervuld. Van groot belang is, dat sedert zijn aanwezigheid nooit een proces tegen Nederlandsche krijgsgevangenen is ingeleid, zonder dat er naar gestreefd is — en dit vrijwel steeds met succes —, dat bij de rechtzitting een vertegenwoordiger van de Afdeeling B werd toegelaten.

Toen de Afdeeling B in Januari 1944 door een nota van het Auswärtige Amt de mededeeling ontving, dat ondergeteekende zich herhaaldelijk persoonlijk tot de interne Duitse instantie wendde, ten einde gegevens omtrent in Duitschland vertoevende Nederlanders te verkrijgen en dit naar de meening van de Duitse Regeering niet geoorloofd was, konden mijn pogingen om achter de coulissen ten bate van onze landgenooten te werken, niet worden voortgezet. Nadat mij kort daarop ter oore was gekomen, dat alle Gestapo-bureaux te Berlijn een gedrukte circulaire hadden ontvangen, waarin tegen mijn persoon gewaarschuwd werd en ik bij herhaling van mijn bezoeken op de bureaux diende te worden gearresteerd, was mij de pas in dezen geheel afgesneden. Ik heb daarop met Legatieraad van Post de wenschelijkheid besproken, om een Zweed aan te stellen, die quasi namens het Zweedsche Consulaat deze vaak belangrijke taak zoude kunnen overnemen. Na eenigen tijd is daarop de jonge, kundige Zweedse advocaat, Ake Wahlestedt als vice-consul aan de Afdeeling B toegevoegd.

De samenwerking met den Heer Wahlestedt droeg een prettig karakter en leidde vaak tot succes. Hij is steeds bereid geweest, zich voor in hechtenis genomen Nederlanders in te zetten en heeft daartoe nimmer bezouwen ook bij de meest gevreesde instanties geschuwd. Zijn beslagenheid op juridisch gebied kwam hem bij deze actie zeer van pas.

Bij de reorganisatie van de Afdeeling B na de ramp van 23 November 1943 uitte de eerder genoemde Heer Hebbel den wensch, ook in de financieele administratie meer systeem te brengen. Hieraan bestond vooral in Stockholm behoefte, nadat het aantal landen, voor welke de Afdeeling B aldaar de belangen waarnam, aanmerkelijk was uitgebreid. Aangezien mijn aandacht voor dringende kwesties vereischt werd en ik dus niet nog meer tijd voor deze zuiver administratieve aangelegenheid kon reserveeren, heb ik den Heer Hebbel voorgesteld, hiervoor een ambtenaar uit Stockholm aan te stellen. Dit voorstel is aangenomen en kort daarna arriveerde de Heer Westberg als financieel medewerker op de Afdeeling B. Hij kreeg den titel van Attaché. De Heer Westberg was een stoer werker, die orde op zijn zaken wist te stellen. Hij nam ook de financieele administratie

voor de andere „Schutzstaaten” over, zodat zijn honorarium ten laste van alle belanghebbende staten is gebracht.

De in den aanhef genoemde heer Bågenholm is in den loop der Schutzmacht-periode nog eenige malen tijdelijk als leider opgetreden. Hij heeft onafgebroken van zijn oprechte belangstelling in de Nederlandsche zaak blijk gegeven. In het bijzonder bij geschillen, zooals deze zich tussen Graaf von Rosen en ondergeteekende hebben voorgedaan, werd hij vaak door beiden in vertrouwen genomen en zocht dan een verzoenende houding na te streven.

Jonkheer van Pelser Berensberg, de voormalige honoraire Consul der Nederlanden te Aken, die op zijn herhaald verzoek in Juni 1940 door den Heer Wistrand als hulpkracht bij de Afdeeling B is aangesteld, heeft vrijwel onafgebroken op de pasafdeeling gewerkt en zich daar in zijn wel zeer eentonig werk ongetwijfeld verdienstelijk gemaakt. Hij was zelden van zijn afdeeling afwezig, wat lang niet van het overige personeel gezegd kan worden.

Mevrouw Ch. van der Kroon, die voorheen als secretaresse op het Consulaat-Generaal te Berlijn werkzaam was, heeft in het bijzonder kwesties van burgerlijk rechtelijken aard behandeld. Zij beschikte op dit gebied uit den aard van haar vroegeren werkkring over zeer veel ervaring. Voorts is zij herhaalde malen, als door de Duitschers officieel erkende tolk voor de Nederlandsche taal, door de rechtbanken tot het bijwonen van terechtzittingen uitgenoodigd. Zij moet hierbij flink en vooral handig zijn opgetreden en zoodoende menig Nederlandsch gedaagde tot grooten steun zijn geweest.

Van het overige personeel, voor zoover het bij de Nederlandsche afdeeling was betrokken, valt weinig bijzonders te melden. Mejuffrouw Boosmann, een Duitse, die aanvankelijk met de Zuid-Afrikaansche afdeeling naar Rauchstrasse 10 was verhuisd en later door onze afdeeling werd overgenomen, heeft haar opdrachten, die vaak boven het gewone typewerk uitgingen, steeds tot volle tevredenheid van haar superieuren uitgevoerd.

Mevrouw M. Bäck, wier echtgenoot zich in Mei 1940 in Nederlandsch-Indië bevond en vermoedelijk aldaar dienst in het leger had genomen, heeft op haar manier meestal haar best gedaan. Mevrouw I. Schmidt, echtgenote van een in Nederlandsch-Indië genaturaliseerd Hongaar, toonde zich bij haar geringe ervaring op het gebied van het bureauwerk steeds van goeden wil. Mevrouw Schot, gescheiden echtgenote van een Nederlandsch onderdaan, heeft op den duur in haar werk niet aan de oorspronkelijk gekoesterde verwachtingen voldaan. Deze drie dames, die, zooals uit het voorgaande blijkt, allen de Nederlandsche nationaliteit door huwelijk hadden verworven, spraken zoo goed als geen woord Hollandsch. Hun politieke gezindheid was overigens boven allen twijfel verheven. De Russische onderdane, Mejuffrouw Jacobson; de latere echtgenote van den Heer Wahlestet, heeft als secretaresse voortreffelijk en met toewijding haar werk verricht.

De eertijds jongste bediende van het Nederlandsche Gezantschap, Herman Schulz, is reeds in het begin van de Schutzmachtperiode door den Heer Wistrand tot schrijfkraft bevorderd. Deze jonge man ontpopte zich als een ijverig en toegewijd medewerker, die omstreeks midden 1942 onder de wapenen werd geroepen en later in de Afdeeling B noode werd gemist.

De bode Heinrich Klatta, die de Nederlandsche Legatie te Berlijn bij het begin van den oorlog reeds meer dan 20 jaren had gediend, heeft ook onder de Zweden verder trouw zijn plicht gedaan. Hetzelfde kan met evenveel nadruk worden gezegd van den portier Heinrich Gehl, die eertijds niet minder lang dan Klatta de Nederlandsche Gezanten te Berlijn heeft gediend. De Nederlandsche bode E. Pekelder, deed op zijn manier ook, wat van een ouden, ziekelijken man kan worden gevergd. Steinmann, de vroegere chauffeur van Jonkheer van Haersma de With, is als zoodanig door de Zweedsche Chefs der Afdeeling B overgenomen. Van al deze lieden zijn in den nacht van 22 op 23 November 1943 de bezittingen verbrand. De Heer Pekelder verloor bovendien nog zijn eenigst kind, een geadopteerde zoon van omstreeks 16 jaar.

In bovenstaand verband moge ook eenige aandacht worden geschonken aan het werk der Zweedsche Consulaten ten behoeve van de Nederlandsche belangen. In het algemeen kan worden gezegd dat deze hun taak met voorbeeldigen ijver hebben verricht. Voor vrijwel de meeste dier Consulaten bracht de „Niederländische Schutzmacht-Abteilung” heel veel meer werk met zich mede dan zij ooit voor hun Zweedsche opdracht hadden gekend. Zij hebben voor hunne bemoeiingen nimmer eenige financiële belooning ontvangen; de kosten voor het personeel, dat op sommige consulaten voor de Nederlandsche belangen werd aangesteld, werden ten laste van de Nederlandsche Staatskas vergoed.

Tot degenen, die zich bijzondere verdiensten voor de Nederlandsche zaak hebben verworven, behoort o.m. de Heer W. Keller, die namens Consul-Generaal von Schröder te Keulen voor de Nederlandsche belangen opkwam. Het is vooral aan zijn bemoeiingen te danken geweest, dat van tijd tot tijd een bezoek aan de Nederlandsche gevangenen in de West-Duitsche tuchthuizen kon worden gebracht. Met niet minder ijver heeft de Zweedsche Consul te Nürnberg, Prof. Helander, zich voor de „Schutzmacht-Abteilung” ingezet. Hij kreeg daartoe in het bijzonder de gelegenheid, toen kort na Mei 1940 een honderdtal Nederlandsche onderdanen in Duitschland in een bij Nürnberg gelegen slot waren geïnterneerd en later de Nederlandsche officieren in het kamp te Langwasser bij Nürnberg den eersten tijd van hun krijgsgevangenschap meemaakten. De Zweedsche Consul te Bremen gaf steeds weer bijzondere blijk van medeleven met het lot der langen tijd in de buurt van Bremen geïnterneerde Javaansche zeelieden.

Het ligt niet in mijn bedoeling door de verdienste van deze drie heeren te memoreeren, aan die der andere Zweedsche consuls afbreuk te doen. Wanneer bijzondere omstandigheden er toe leidden, dat dit drietal meer dan de collega's van zich deed horen, zoo hebben velen hunner bij de afdoening van de Nederlandsche zaken zich niet minder door nauwgezette plichtsbetrachting onderscheiden.

Over het werk van de secretaresse van het Zweedsche Consulaat-Generaal te Weenen, Mevrouw Vidor, een Hongaarse of Rumeensche, die de Nederlandsche taal volkomen beheerschte, werd door vele landgenooten met lof gesproken.

Twee ambtenaren in dienst van de Nederlandsche belangen-waarneming onder Zweedsch Consulaire gezag zijn door de Gestapo gearresteerd, daarna in concentratiekampen opgesloten en binnen enkele weken aldaar gestorven. Het betreft hier de Duitser Frede, die het z.g. nevenbureau van het Zweedsche Consulaat te Duisburg in Kleef leidde en de Nederlander Latenstein van Voorst, die aan het Zweedsche Consulaat-Generaal te Hamburg verbonden was.

Het is een gelukkige gedachte geweest, de Nederlandsche passen als regel centraal door de Afdeeling B te laten uitgeven resp. verlenen. Alleen de Zweedsche Beroepsconsuls in Duitschland hadden het recht, dit zelf te doen. Aangezien alle honoraire Zweedsche consuls Duitschers en vele onder hen (zooals de bovengenoemde heeren Keller en Helander) leden van de Nationaal Socialistische partij waren, is hierdoor ongetwijfeld het gevaar voorkomen, dat dit Nederlandsche nationaliteitsbewijs in verkeerde handen zou zijn geraakt.

De pas- en andere leges vormden een belangrijke bron van inkomsten, waaruit een groot gedeelte van de onkosten der Afdeeling B kon worden gedekt. Er is steeds naar gestreefd, althans in Duitschland de onkostenrekening aan den lagen kant te houden en deze zoo billijk mogelijk over de afzonderlijke staten, wier belangen werden behartigd, te verdeelen. Zoo hebben de Russische en Noorsche afdeeling voor den tijd dat deze in het gebouw van de voormalige Nederlandsche legatie waren gevestigd, hiervoor steeds een redelijke huur betaald. De salarissen van degenen onder het personeel, die ook voor andere dan Nederlandsche belangen werk verrichtten, werden naar evenredigheid ten laste van de desbetreffende staten gebracht. Zulks zou ook het geval geweest zijn met de salarissen der Zweedsche heeren, die te Stockholm werden verrekend. De kosten van het na 23 November 1943 aangeschafte bureaumaterieel (meubels, schrijfmachines enz. enz.) zouden eveneens naar een bepaalden maatstaf over de verschillende landen zijn verdeeld, terwijl thans elk dier landen naar den zelfden maatstaf recht op een gedeelte hiervan heeft.

Tenslotte moge nog een enkel woord worden gewijd aan diegenen onder de landgenooten die de Afdeeling B in haar moeilijkheden hebben bijgestaan of haar in de gelegenheid hebben gesteld het in dringende aangelegenheden voor de Nederlandsche slachtoffers van den Duitschen overweldiger op te nemen.

In de eerste plaats dient hier een woord van lof te worden geuit aan wijlen den Heer Ph. Mees te Rotterdam, die aanvankelijk als Consul-Generaal voor Zweden en later — nadat hem van Duitse zijde was verboden als zoodanig te fungeeren — min of meer particulier heel veel belangrijke informatie aan de Afdeeling B heeft verstrekt. De Heer Mees genoot een voortreffelijke reputatie bij de Zweden, waardoor aan zijn mededeelingen en wenschen steeds meer dan gewone aandacht werd besteed. Het is dezen oprechten Nederlander niet vergund geweest, de bevrijding van het vaderland te beleven. Ongeveer een jaar voordien is hij overleden.

De houding van de weinige, meer op den voorgrond tredende Nederlanders, die zich na den 10den Mei 1940 nog in Berlijn bevonden, was in het algemeen teleurstellend. De meesten onder hen ontpopten zich als aanhangers van het Nationaal-Socialisme. Tot de

gunstige uitzonderingen hoorde o.m. de Directeur en diens medewerkers van het Berlijnsche filiaal der Firma P. de Gruyter (Otto Reichels G.m.b.H., genaamd), die de Nederlandsche zaak gedurende den geheelen oorlog belangrijke diensten hebben bewezen.

De procuratiehouder dezer firma, de Heer Bekkers, te 's-Hertogenbosch had een doorlopend visum voor Duitschland. Hij kwam vaak in Berlijn en heeft de Afdeeling B herhaaldelijk belangrijke koeriersdiensten geleverd. Door geen Nederlander zijn der Afdeeling B gedurende den oorlog zoovele dringende kwesties aangebracht en zijn omgekeerd zoovele families in het Vaderland omtrent toestanden van hun verwanten in Duitschland, waarover vanwege de censuur niet geschreven kon worden, in kennis gesteld dan door den Heer Bekkers.

De Heer Dr. Paul de Gruyter, directeur van bovengenoemd Berlijnsch filiaal, heeft, zoo vaak hij naar Nederland reisde, eveneens vele inlichtingen over en weer verstrekt. Hij was vrijwel de eenige landgenoot te Berlijn, die het tot zijn plicht rekende, de leiders van de Afdeeling B van tijd tot tijd een Nederlandsche blijk van waardeering te geven, door dezen te zijnen huize uit te noodigen. Hij onderhield tevens een nauw contact met den Berlijnschen Gedelegeerde van het Bureau van het Internationale Rode Kruis en diens naaste medewerkers. De Heer de Gruyter heeft voor talrijke landgenooten, die in gevangenschap verkeerden, levensmiddelen ter beschikking gesteld. De hooger genoemde verklaringen in de Russische taal zijn alle onder zeer moeilijke omstandigheden op het bureau van de Heer de Gruyter vervaardigd.

Van diens medewerkers, die den Heer de Gruyter in zijn veelvuldige bemoeiingen voor het wel en wee van de Nederlanders hebben bijgestaan, dienen nog in het bijzonder de Heeren M. van Hoof en W. Mol te worden genoemd. Er is door deze heeren in alle stilte veel goed werk verricht.

Een andere landgenoot, wiens naam in dit verband niet mag worden verzwegen, is de te Berlijn gevestigde koopman M. Rijnders. Deze wist zich steeds op handige wijze een doorlopend visum voor het passeeren der Duitsch-Nederlandsche grens te verschaffen en is eenige malen in de meest urgente gevallen uitsluitend voor z.g. Schutzmachtaangelegenheden naar Nederland geweest. De Heer Rijnders heeft voorts aan talrijke in nood verkerende Nederlanders (o.a. ook gevluchte krijgsgevangene officieren) onderdak verleend.

De Heer Leo Peltenburg uit Bussum, die vaak in Berlijn vertoefde, heeft zich zeer beijverd voor de bevrijding van sommige Nederlanders uit de Duitsche concentratiekampen. Hij was er steeds op uit, betrekkingen met gezaghebbende ambtenaren van de Gestapo aan te knopen, hetgeen hem eenige malen voortreffelijk is gelukt. De overplaatsing van Prof. Schmutzer vanuit het concentratiekamp te Sachsenhausen naar dat in Buchenwald, waar genoemde bij de groep van z.g. Indische gijzelaars werd ondergebracht, hetgeen tot zijn uiteindelijke redding heeft geleid, is het werk van den Heer Peltenburg geweest. Ware de ambtenaar, door wiens bemiddeling dit resultaat werd verkregen, niet naar Rusland vertrokken, dan zoude het den Heer Peltenburg ongetwijfeld gelukt zijn, meerdere landgenooten uit hun benarde positie te bevrijden. De Heer Peltenburg genoot de bijzondere sympathie der Zweedsche heeren en heeft eenige malen de

leiders der Afdeeling B op een diner in zijn hotel te Berlijn uitgenoodigd.

De heeren E. Jan Stoffels en R. Benz, resp. Berlijnsch correspondent van „Het Handelsblad” en de „Nieuwe Rotterdamsche Courant”, die gedurende den geheelen oorlog een nauw contact met de Afdeeling B hebben onderhouden, hebben zich vooral in de laatste maanden van de bezetting, toen het postverkeer nagenoeg volkomen was onderbroken, groote verdiensten verworven door het telefonisch doorgeven van inlichtingen over Nederlandsche slachtoffers van de Gestapo en den „Arbeitseinsatz”. Beide heeren zouden zich, naar mij dezer dagen is medegedeeld, na het vertrek van ondergeteekende uit Berlijn in het midden van April 1945, op voortreffelijke wijze voor de aldaar vertoevende Nederlanders hebben ingezet.

De Nederlandsche studenten Jorna en Lucassen, alsmede de Nederlandsche ingenieur Dr. Otto Kickert, die alle drie bij de ondergrondse verzetsbeweging waren aangesloten, hebben het velen studenten, dwangarbeiders en vluchtelingen mogelijk gemaakt, den weg naar het Vaderland terug te vinden.

De Zwitsersche Militair-Attaché te Stockholm, Hauptmann L. Kaech, voorheen assistent van den Zwitserschen Militair-Attaché te Berlijn, heeft herhaaldelijk op verzoek van ondergeteekende voor de verzending van geheime mededeelingen naar de Nederlandsche legatie te Bern en naar elders zorg gedragen. Hij is hiervoor eens door den Zwitserschen Gezant, die blijkbaar een desbetreffende opmerking van de Deutsche Regeering had ontvangen, ter verantwoording geroepen.

De houding van het gros der Nederlanders in Duitschland was over het algemeen voortreffelijk. De vaak zeer geraffineerde pogingen der Duitschers om hen tot het Nationaal-Socialisme te bekeeren, heeft geen vat op de massa gehad. De liefde voor het Vaderland is vaak op treffende wijze aan den dag getreden en menigeen heeft bewust zijn leven op het spel gezet om het zijne tot de bevrijding van ons volk bij te dragen. Slechts weinigen onder de in Duitschland vertoevende dwangarbeiders hebben het Vaderland den rug toegekeerd.

Het zou verkeerde politiek zijn, bij deze lofuiting het vraagstuk der uit Duitschland gerepatrieerde arbeiders op den lichten schouder te nemen. Integendeel; er dreigen hier al te groote gevaren. De Nederlandsche arbeider in Duitschland is, bij alle ellende overigens, duchtig verwend. Hij beschouwde het meestal als zijn Vaderlandsche plicht, niet harder te werken dan noodzakelijk was om uit handen der politie te blijven, terwijl zijn uurloon vast stond en hij onder alle omstandigheden een als regel hoog weeggeld ontving. Bij een mindere schaarschte aan levens- en genotmiddelen zou de Nederlandsche arbeider in Duitschland nimmer een zoo rijkelijk bestaan hebben gekend als in deze jaren van zijn verdrukking. Het pleit stellig voor zijn fier Nederlandsch karakter, dat hij zich hierdoor niet heeft laten paaien en den Duitschers den rug is blijven toekeeren. Maar het is plicht van de leiders van het Nederlandsche volk, met de evengenoemde omstandigheid rekening te houden en de daarin schuilende gevaren tijdig op te vangen.

Londen, 5 Juli 1945.

(w.g.) A. MILLENAAR.

BIJLAGE 35

**Rapporten van vertegenwoordigers van de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn over de
krijgsgevangenenkampen te Langwasser en Colditz**

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Oorlog)

A

MINISTERIE VAN
BUITENLANDSCHE ZAKEN

Netherland Foreign Office
Afd. Diplomatieke Zaken.
No. 6456 *Geheim Archief*.

Londen, 29 Augustus 1942.

*Zijner Excellentie den Heere Minister
van Oorlog a.i.
te Londen.*

Ten vervolge op mijn schrijven van 19 Augustus jl., Afd. Diplomatieke Zaken, No. 6103 G.A., heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens afschrift te doen toekomen van een brief van den Tijdelijk Zaakgelastigde der Nederlanden te Stockholm, dd. 19 Augustus jl., No. 19 Oa. 2265/874 waarbij in vertaling is gevoegd een rapport van den Zweedschen Gezantschapsraad te Berlijn, betreffende zijn bezoek aan de krijgsgevangen Nederlandsche officieren te Langwasser.

Afschrift van dit schrijven alsmede der bijlagen doe ik eveneens toekomen aan onze Ambtgenooten van Marine en van de Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk.

*De Minister van Buitenlandsche Zaken,
voor dezen,
de loco Secretaris-Generaal,
(w.g.) VAN BYLANDT.*

19 Oa. 2265/874.
Nederlandsche geïnterneerden in
Duitschland, Langwasser.

19 Augustus 1942.

*Zijner Excellentie den Heere Minister van
Buitenlandsche Zaken
tijdelijk te Londen.*

Met verwijzing laatstelijk naar mijn schrijven van 18 Juli jl. No. 19 Oa 1961/752, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens in vertaling te doen toekomen een rapport van den Zweedschen Gezantschapsraad te Berlijn, Graaf von Rosen betreffende zijn bezoek aan de krijgsgevangen Nederlandsche Officieren in Offizierslager XIII B te Langwasser, den 29sten Juli jl.

*De Gezant,
tijdelijk Zaakgelastigde.*

Vertaling

*Verslag van een bezoek, den 29sten Juli 1942, aan het
Offizierslager XIII B te Langwasser*

Nadat den 28sten Juli van het OKW bericht was ontvangen, dat de beraamde overbrenging van de te Langwasser bij Neurenberg geïnterneerde Nederlandsche Officieren reeds zou aanvangen den 1sten Augustus en dat de laatste dagen voordien zich voor het voorgenomen bezoek niet leenden wegens de voorbereidselen voor de reis, begaf ik mij met den Heer Millenaar ten spoedigste naar Neurenberg om den laatsten dag, die ter beschikking stond, te benutten. Daar het onder de gegeven omstandigheden wel geen nut meer had de kwartieren te inspecteeren, was mijn bedoeling met dit bezoek slechts om zelf in persoonlijk contact met de Nederlandsche Officieren te komen en hun de gelegenheid te geven aan een landgenoot, den Heer

Millenaar, hunne privé bekommernissen omtrent familieberichten e.d. te uiten.

In den vroegen morgen van den 29sten Juli reden wij met Consul Helander naar het kamp, waar wij hartelijk werden ontvangen door den plaatsvervangenden Commandant, Majoor Freiherr von Bischoff. Deze gaf uiting aan zijn groote tevredenheid met de houding van de geïnterneerde Officieren en verklaarde, dat zich geen reden tot klagen — niet eens in alleenstaande gevallen — meer had voorgedaan, sedert Consul Helander bij een voorgaande gelegenheid tot de Nederlandsche vertrouwenslieden het verzoek had gericht hem bij zijn arbeid ten bate van de geïnterneerden te helpen. Verder meende hij te kunnen zeggen, dat de Nederlandsche Officieren tevreden waren met de behandeling, die zij van de zijde van de Kommandantur ondervonden. Uit het bovenstaande blijkt, dat geen bestraffingen plaats vonden en geen pogingen tot ontvluchten werden ondernomen.

Het aantal krijgsgevangenen werd opgegeven te zijn 1777. Na het laatste bezoek van Consul Helander, den 30sten Juni, waren 158 Officieren vrijgelaten, waaronder 132 ernstig zieken en 9 Officieren van Gezondheid. De overigen waren gepensioneerde reserve-Officieren en Paardenartsen. Van de beide laatste groepen waren nog niet allen vrijgelaten.

Majoor von Bischoff verklaarde verder, dat het kamp te Langwasser reeds van het begin af aan bedoeld was als doorgangskamp en dat de heeren Officieren den 1sten en 2den Augustus met speciale treinen zouden worden overgebracht naar Stanislaw. Men zou zijn best doen de reis zoo weinig oncomfortabel als mogelijk te maken. De overbrenging naar Stanislaw zou, naar men zeide, in alle opzichten een verbetering beteekenen voor wat de behuizing aanging. De verblijven schijnen daar te bestaan in steenen huizen met centrale verwarming. Tweehonderd Servische krijgsgevangenen waren als op-passers daarheen gezonden, hetgeen een groote verlichting moest beteekenen, niet het minst voor de cadetten, die zich te Langwasser ter beschikking hadden gesteld voor deze werkzaamheden.

Postzendingen kunnen nog geadresseerd worden naar Langwasser, vanwaar zij automatisch zullen worden doorgezonden. Ik heb Consul Mees te Rotterdam verzocht bij Generaal Christiansen te informeren of niet kan worden toegestaan, dat het nieuwe adres van de krijgsgevangen Officieren in de Nederlandsche pers wordt bekend gemaakt, zoodat hunne verwanten hunne brieven en pakketten rechtstreeks daarheen kunnen zenden en zich niet noodeloos ongerust behoeven te maken.

Volgens mededeeling waren in de periode 3 Juni—29 Juli in totaal 11 891 pakketten — de meeste van het Nederlandsche Roode Kruis maar ook vele van particulieren — in het kamp aangekomen en uitgedeeld. De laatste zending van het Roode Kruis was den 24sten Juni aangekomen. Per maand mogen 2 pakketten van maximum 5 kilo worden ontvangen. Aan dit voorschrift — zoo zeiden mij Deutsche kampofficieren — houdt men zich echter niet zoo streng. De hoogste Nederlandsche vertrouwensman, Lt. Gen. Nauta Pieter, deelde mede, dat hij en vele anderen den laatsten tijd een pakket per week hadden ontvangen.

Een onbeperkt aantal brieven mag worden ontvangen en 3 brieven en 4 briefkaarten per maand mogen worden verzonden. Zij moeten geschreven zijn in Nederlandsch of Duitsch.

De eenige ernstige klacht die de Nederlandsche vertrouwensmannen aan mij voorlegden, betrof de uitdeeling van de post. Sommige Officieren ontvingen in het geheel geen brieven en andere ontvingen de hunne al te oud, hetgeen het gevolg was van het lange wachten bij de censuur. Op mijn opmerking terzake zeide mij de betrokken Deutsche Officier, dat men voor de contrôle op de brieven al te weinig personeel had, zoodat dit, ondanks een doorlopenden arbeid van 6.30 tot 19 uur geen mogelijkheid had met zijn taak gereed te komen. De brieven waren dikwijls van overdreven lengte en somtijds bijzonder moeilijk leesbaar tengevolge van onduidelijk of klein schrift. Ik ried den vertrouwensman aan verwanten en vrienden — in aller belang — te doen weten hoe noodzakelijk het was korte en duidelijke brieven te schrijven. De plaatsvervangende

Commandant stelde voor, dat een bericht zou worden geplaatst in de Nederlandsche pers, welk voorstel ik aan Consul Mees heb overgebracht. Het is wel niet te boud gesproken, dat deze ernstige wan-toestand door samenwerking van verschillende zijden uit den weg zou kunnen worden geruimd.

Op een vroeger voorstel van Consul Helander worden nu 5 verschillende Nederlandsche couranten toegelaten. Boeken zullen zonder meer aan de heeren Officiëren worden ter hand gesteld, nadat zij aan een lijst, die het Roode Kruis aan de Kommandantur toezendt, zijn getoetst.

Op mijn wensch werd aan den Nederlandschen Dirigeerend Officier van Gezondheid Tellegen verzocht mondeling rapport uit te brengen omtrent den gezondheidstoestand in het kamp. Hij verklaarde dat de toestand in dit opzicht — sedert de bovengenoemde ernstige zieken naar huis waren gezonden — geheel tevredenstellend was en dat allen in staat moesten zijn de reis naar de nieuwe verblijfplaats te ondernemen. De mogelijkheid van ziekenverzorging in het kamp was aanzienlijk verbeterd sedert verschillende instrumenten en geneesmiddelen uit Nederland waren ontvangen en hij had geen reden om aan te nemen, dat het nieuwe kamp in dit opzicht slechter zou zijn.

Gedurende de interneeringsperiode in Langwasser waren 3 maagoperaties verricht, die alle geslaagd waren; voortgezette behandeling bleef inmiddels noodig. De geopereerden waren vrijgelaten.

Dokter Tellegen deelde verder mede, dat bij een 30-tal Officiëren zich een soort verlamming van de voeten had voorgedaan, die haar oorzaak kon vinden in gebrek aan vitamine (B), hetzij in vergiftiging veroorzaakt door oude aardappels. Sedert deze laatste niet meer werden gegeten, hadden zich geen nieuwe gevallen voorgedaan, hetgeen de laatstbedoelde theorie versterkte.

Overigens was hij vol lof over de samenwerking tusschen de Nederlandsche doktoren en den Duitschen kamparts.

In gesprek met Generaal Nauta Pieter en de overige vertrouwenslieden (Blockältesten) werd bovengenoemde klacht omtrent de briefuitdeeling benevens omtrent het geringe etensrantsoen geuit. Omtrent overige omstandigheden meende men, dat het de moeite niet loonde te spreken, gezien de naderende verhuizing. Om dezelfde reden werd

ook geen nauwkeurige inspectie van de verblijven ondernomen. Slechts de keukenafdeeling werd bezocht en deze bleek goed en rein te zijn; ik was niet in de gelegenheid mij een eigen meening te vormen over de grootte van de porties. Men verzekerde mij echter, dat deze even groot was als die van de Deutsche burgerbevolking. Zoo was ook het geval met de tabak; het dagelijks rantsoen was 4 sigaretten of 1 sigaar.

Generaal Nauta Pieter, die ons tijdens ons geheele bezoek begeleidde, sprak, evenals de overige hogere Officiëren, in erkentelijke bewoordingen over de behandeling, die zij van Deutsche zijde ondervonden, en bracht overigens zijn tevredenheid tot uiting in persoonlijk contact te zijn geweest met vertegenwoordigers van de beschermende mogendheid.

Nadat wij ons gedurende twee uren tamelijk ongedwongen tusschen van de Nederlandsche Officiëren hadden opgehouden, ontvingen wij de uitnodiging het avondeten te gebruiken met de Kampcommandant, Kol. Bucher en diens staf. De Heer Millenaar kreeg vergunning achter te blijven om zijn gesprekken met de Officiëren, die familieberichten e.d. hadden te ontvangen of te doen, te beëindigen.

Kol. Bucher drukte zijn leedwezen erover uit, zijn Nederlandsche collega's aan deze beproevingen te moeten onderwerpen en verzekerde, dat hij voor zijn deel alles deed, wat in zijn macht stond, om hun lot te verzachten.

Ik heb een, nu van Consul Helander ontvangen mededeeling afgewacht omtrent de vrijlatingen, die bij mijn bezoek aan Langwasser nog onzeker waren. Uit deze blijkt, dat nog 97 geïnterneerden naar Nederland werden teruggezonden, waarschijnlijk reserve-Officiëren, Officiëren van Gezondheid, Paardenartsen en diegenen, die niet als sterk genoeg werden beschouwd om de reis naar Stanislau te ondernemen. Het aantal der daarheen overgebrachten bedraagt zoodoende 1680.

Berlijn, 7 Augustus 1942.

(w.g.) ADOLF VON ROSEN.

B

No. 19 Oa. 2500/955.

Stockholm, den 9 September 1942.

Nederlandsche geïnterneerden in
Duitschland, Oflag IV. C. Colditz.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
tijdelijk te Londen.*

Met verwijzing naar mijn schrijven van 13 Februari jl. no. 327/118 heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens in vertaling te doen toekomen een rapport betreffende een bezoek dat de Heeren Forsberg en Millenaar van het Zweedsche Gezantschap te Berlijn den 25 Augustus 1942 brachten aan krijgsgevangenen Nederlandsche officieren in het Officiërskamp IV. C. te Colditz in Saksen.

Ik moge tevens naar den inhoud van dit rapport verwijzen naar aanleiding van Uwer Excellentie's missive dd. 25 Augustus ll. Kabinet No. 6160 K.A./471.

*De Gezant,
tijdelijk Zaakgelastigde,
voor dezen,*

2500/955.

Vertaling

*Rapport betreffende een bezoek aan de in Oflag IV C. te Colditz
geïnterneerde Nederlandsche officieren.*

Het bezoek werd ondernomen den 25 Augustus 1942 in gezelschap van den Heer Millenaar.

Bij aankomst ontving mij Kolonel Gläsche, die eenige weken geleden Kolonel Schmidt als Commandant van het kamp opvolgde. Kolonel Gläsche maakte een sympathieken indruk en scheen er zich aan gelegen te laten liggen het lot van de krijgsgevangenen zooveel mogelijk te verlichten. In gezelschap met hem en eenige andere kamp-

officiëren bezichtigden wij daarop zoowel de gebouwen als het aangrenzende park, waarin mogelijkheid tot wandelen gevonden wordt. Vervolgens waren wij in de gelegenheid gedurende meer dan een uur zonder dat Duitschers daarbij tegenwoordig waren, te spreken met den vertrouwensman van de krijgsgevangenen, Majoor Engles, en zijn Adjudant, Kapitein Nouwens, waarbij dezen in de gelegenheid waren hunne wenschen te uiten. Gedurende de rondwandeling was de Heer Millenaar bovendien in de gelegenheid in persoonlijk contact te treden met de krijgsgevangenen, die het begrijpelijkerwijze zeer op prijs stelden voor de eerste maal sedert hunne gevangenneming te spreken met een landgenoot buiten hun eigen kring.

De volgende quaesties werden tijdens het bezoek behandeld.

In een schrijven van 25 Juni 1942 deelde Majoor Engles aan het Gezantschap mede, dat den 20 Juni een intermezzo zich had voorgedaan, schoten waren gelost, en een Fransch officier was gewond. Een van de Nederlandsche officieren die ooggetuige van het voorvallene was geweest, meldde zich bij het Deutsche commando en verzocht verslag te mogen uitbrengen omtrent het verloop. Volgens Majoor Engles zou hij deswege zijn gestraft. Uit ons gesprek met Majoor Engles tijdens het bezoek bleek, dat nog eenige andere keeren geschoten was, waarbij op het kwartier van de Nederlandsche officieren was gevuld, zonder dat dezen daartoe aanleiding hadden gegeven. Majoor Engles had den vorigen Commandant verzocht om de verzekering, dat de schildwachten order zouden krijgen niet op het Nederlandsche kwartier te schieten, daar de Nederlanders bij geen van de voorvallen incorrect waren opgetreden. Maar volgens Majoor Engles had Kolonel Schmidt deze verzekering geweigerd gevolg te geven. Ik besprak deze quaestie met Kolonel Gläsche die mij mededeelde, dat het intermezzo van den 20 Juni veroorzaakt was door algemeene onrust onder de gevangenen. Dezen hadden daarom order gekregen onmiddellijk het slotpark te verlaten, welke order zij slechts langzaam en onder protest opvolgden. Daar de gevangenen na in hun kwartieren te zijn gekomen, door de geopende vensters hunne protesten voortzetten met geschreeuw en gefluit, was order gegeven, dat zij onmiddellijk de vensters moesten verlaten. Deze order werd niet opgevolgd, waarom enkele schoten op de vensters werden afgegeven, waarbij een Franschman werd gewond. Omtrent de bestrafing van den Nederlandschen officier verklaarde de Kolonel, dat deze

in zijn opwinding in onbeheerschte woorden was uitgevaren tegen den Duitschen officier en dat hij om deze reden was gestraft en dus niet omdat hij rapport had willen uitbrengen omtrent het voorgevallene. Kolonel Gläsche wilde het intermezzo toeschrijven aan een zekere prikkelbaarheid en was van meening, dat deze nu wederom was verdwenen. Omtrent een ander intermezzo waarbij op het Nederlandsche kwartier was gevuurd van uit het park, werd verklaard, dat bij die gelegenheid eenige Belgische krijgsgevangenen hadden getracht van het slot naar het park te vluchten. Zoodra hun ontsnappingspoging werd ontdekt vuurden de schildwachten in het park zoowel als in het slot een aantal schoten af. Daardoor geraakten de wachten in het park in de meening, dat uit de verblijven werd geschoten en diensgevolge schoten zij eenige malen op deze. De Kolonel betreurde deze voorvallen. Hij verklaarde echter geen order aan de schildwachten te kunnen geven bij ongeregelheden en ontvluchttingspogingen niet op het Nederlandsche kwartier te schieten. Ook al hadden de Nederlandsche officieren zich steeds correct gedragen, kon hij als Commandant dit niet aanvaarden als een garantie, dat zij niet in de toekomst een poging tot ontvluchting uit hun kwartier zouden ondernemen en dit moest door de bewaking met alle middelen getracht worden te voorkomen.

Hij voegde hier echter aan toe, dat de manschappen van hem orders hadden ontvangen niet dan op order te schieten. Daarbij moest het kader dan de ramen aanduiden, waarop het vuur moest worden gericht. Er werd natuurlijk niet gevuurd zonder oorzaak. Hij hoopte, dat de voorvallen zich niet zouden herhalen. Verder gaande verzekeringen konden niet gevraagd worden.

Een quaestie, die nauw samenhangt met deze voorvallen is die van de mogelijkheid voor de gevangenen van verblijf in de open lucht en van lichaams oefeningen. Majoor Engles legde zoowel in brieven als ook tijdens het bezoek den nadruk op het belang van het verminderen van de prikkelbaarheid der gevangenen en van de daaruit ontstane voorvallen, door hun meer mogelijkheid tot sport te geven. Wat het eerste betreft hebben de gevangenen op het oogenblik toegang tot den slottuin van 6 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds. Daar de slottuin echter vrij klein is — circa 150 bij 150 M. — voor de ca. 500 gevangenen, die zich in totaal in dit kamp bevinden, zijn de mogelijkheden tot het beoefenen van sport daar ter plaatse begrensd.

Tijdens ons bezoek werd echter balspel bedreven in den tuin. Wat het tweede punt betreft, voor hen, die zulks wenschen bestaat de gelegenheid tweemaal per dag gedurende 1½ à 2 uren tijds te wandelen of sport te beoefenen in een grooter park, dat tegen het slot aan ligt. Daar het park bijzonder geliefd was voor het ondernemen van ontvluchttingspogingen werd in het algemeen bovenbedoelde permissie voor bepaalden tijd ingetrokken na elke ontvluchttingspoging, hetgeen echter den laatsten tijd niet meer was voorgekomen. Bovendien deelde de Commandant mede, dat de gevangenen ook gelegenheid zouden één of meer malen per week te voetballen op een grooter terrein in de stad, indien zij hun eerewoord gaven deze gelegenheid niet te benutten voor ontvluchting. Tijdens het bezoek speelde daar een Engelsch team en men hoopte binnen enkele weken ook aan de Nederlanders gelegenheid tot voetballen te kunnen geven. De Engelschen waren het eerst gekomen met verzoek om te mogen voetballen en hadden ook daarom het eerst daartoe vergunning gekregen. De Kolonel hoopte later wedstrijden te kunnen organiseren tusschen de verschillende elftallen. Sportartikelen waren in beperkte mate aanwezig en o.a. had de krijgsgvangenenhulp van de YMCA aan de Nederlanders voetballen beloofd. Majoor Engles zeide verheugd te zijn met dezen gang van zaken en te hopen, dat het sportprogramma zooals het nu was opgesteld, zou kunnen worden doorgevoerd, hetgeen een belangrijke verbetering voor de krijgsgvangenen zou beteekenen. Wat betreft bibliotheek, theater, concerten, lezingen e.d. verklaarden de krijgsgvangenen wel voorzien te zijn door uitwisseling met de overige krijgsgvangenen in het kamp.

De voeding is krap, en vooral groente had men zeer gemist in den laatsten tijd. Hieraan scheen echter niets te doen te zijn daar het hier betrof een schaarschte, die de burgerbevolking in even hoogen graad ondervond en op mijn speciale vraag verklaarde Majoor Engles, dat hij geen reden had te betwijfelen, dat de officieren de voor hen bestemde rantsoenen ontvingen. Pakketten van het Nederlandsche Roode Kruis konden niet meer worden ontvangen, zooals het Gezantschap in ander verband reeds berichtte en dit schijnt zijn oorzaak te vinden in den voedingstoestand in Nederland. Van particulieren kunnen pakketten worden ontvangen, doch ook deze mogelijkheid was om dezelfde reden beperkt. Van het Internationale Roode Kruis ontvangen de gevangenen 1 pakket per maand hetgeen zij als volkomen ontoereikend beschouwden. Zij wenschen evenals de Engelschen 4 pakketten per maand te ontvangen. Bovendien beklaagde

Majoor Engles zich er over, dat het kampcommando slechts aan personen in Duitschland en de door Duitschland bezette gebieden de adreskaarten doorzendt, die vereischt zijn om pakketten van particuliere personen in het kamp te mogen ontvangen.

Ik behandelde deze quaestie met den Kolonel en met den officier belast met de post, die verklaarden dat deze kaarten die dus het karakter van pakketlicentie hebben, op order van het O.K.W. mogen worden gezonden aan personen in bovenbedoelde gebieden, benevens aan naaste familieleden (echtgenoot, ouders, kinderen) in het buitenland. Een verandering in deze bepalingen kon slechts geschieden door het O.K.W. Het Gezantschap zal deze quaestie nader onderzoeken.

De kleding was voor den zomer goed, doch de krijgsgvangenen meenden tegen den winter meer kleeven noodig te hebben en Majoor Engles drong er op aan, dat de Nederlandsche autoriteiten zouden worden aangespoord hun langs passenden weg warme onderkleding, uniformen en schoenen te zenden.

Betreffende de post deelde Majoor Engles mede, dat deze dikwijls onregelmatig is. Brieven komen soms in 4 dagen en soms in 4 weken over, evenals de pakketten. Vooral beklaagde hij er zich over, dat pakketten met aan snel bederf onderhevige waren, zoals groente, e.d. soms zoo langzaam worden doorgezonden, dat de inhoud bederft. Ik besprak dit met den commandant en met den officier, belast met de post, die verklaarden, dat de post en de pakketten in het kamp slechts zoo lang, als voor de censuur noodig is, worden opgehouden. De onregelmatigheid is vooral toe te schrijven aan de overbelasting van het postverkeer. De Kolonel voerde aan, dat bijvoorbeeld hij zelf soms pakketten met levensmiddelen ontving, die door den langen verzendtijd waren bedorven. Majoor Engles verklaarde bovendien, dat brieven zouden zijn opgehouden, omdat zij waren geschreven in andere talen dan Nederlandsch of Duitsch. Majoor Engles kon echter geen actueel geval noemen, doch had het bovenstaande slechts bij geruchte vernomen. Ik deed terzake navraag bij den commandant, die daarop verklaarde, dat voor censuur op de brieven aan de Nederlandsche krijgsgvangenen personeel was aangesteld, dat de Nederlandsche taal machtig was. Indien dus b.v. een brief in het Engelsch aankwam, kon dat personeel dien brief niet censureren. Daar er in het kamp Engelsche en andere krijgsgvangenen waren, was deze quaestie echter niet zoo moeilijk op te lossen. De brieven kregen slechts eenige vertraging. In geen geval waren zij ooit ingehouden op grond van het feit, dat zij in een andere taal dan de Nederlandsche of Duitsche waren geschreven. Soms hadden echter Nederlandsche verwanten aan de Nederlandsche krijgsgvangenen brieven in het Engelsch geschreven. Den betrokkenen had men dan op de wenselijkheid gewezen, dat zij hunne brieven schreven in hun moedertaal of in het Duitsch; de Commandant verzekerde echter, dat het kampcommando ten volle begrip had voor gevallen, dat een bloedverwant bijv. van Engelschen oorsprong was en daarom zijn brieven in het Engelsch schreef. Daarmee scheen deze quaestie te zijn opgehelderd.

In verband met de quaestie van de post, deelde Majoor Engles mede, dat men moeilijkheden had met het verkrijgen van schrijfpapier en hij vroeg zich af, of het Gezantschap de krijgsgvangenen niet behulpzaam kon zijn. Ik deelde hem mede, dat het O.K.W. om redenen van veiligheid meende schrijfpapier uit het buitenland niet te kunnen doorzenden, aan de krijgsgvangenen, maar beloofde hem de quaestie te zullen opnemen met het Roode Kruis, dat wellicht in Duitschland papier zou kunnen aanschaffen.

De gezondheidstoestand was goed. Er hadden zich volgens Majoor Engles geen ernstige ziektegevallen voorgedaan en de officieren maakten in het algemeen een gezonden indruk. Majoor Engles verklaarde echter, dat de dokter bij een paar gevallen van de gevangenen hun eerewoord geëischt had voor zij naar het naast zijnde hospitaal werden vervoerd. Ik deed hiernaar navrage bij den Commandant en den kampdokter, die mij verzekerden, dat aan geen krijgsgvangene, die noodzakelijk in het hospitaal moest worden behandeld, deze behandeling was geweigerd omdat hij zijn eerewoord niet wilde geven. Het eerewoord werd gevorderd omdat krijgsgvangenen — echter geen Nederlandsche — het transport van en naar het hospitaal waarbij de bewaking niet altijd volledig kon zijn, hadden benut tot ontvluchting. De Kolonel was van meening, dat het officieren niet past zich gelegenheid tot ontvluchting te verschaffen door ziekte te simuleeren. Hij had daarom den eisch van het geven van het eerewoord gesteld voor gevallen, waarbij behandeling in het hospitaal niet absoluut noodzakelijk was. In die gevallen betrof het dus iets als een extra gunst, die de gevangenen slechts konden verkrijgen door hun eerewoord te geven. De gevallen van Nederlanders waren volgens Majoor Engles ook niet te beschouwen geweest als noodzakelijke „hospitaal-gevallen”.

Overigens had Majoor Engles voor wat betreft de sanitaire toestanden wenschen omtrent betere kunstverlichting. In een gedeelte

van het slot waren sterkere lampen aangebracht, o.a. in het theater maar in het Nederlandsche kwartier was de lichtsterkte zeer gering.

Op dezen wensch antwoordde de Commandant, dat het tot zijn spijt technisch onuitvoerbaar was de lichtsterkte te vermeerderen, daar het gebruik reeds zeer groot was; slechts een klein deel van het slot had men van sterkere lampen kunnen voorzien. In zijn eigen vertrekken had hij dezelfde lichtsterkte als het Nederlandsche kwartier. Gelegenheid tot het nemen van een warm bad bestond nu ééns in de 14 dagen.

Driemaal daags wordt appèl gehouden; overigens waren geen veranderingen te noteeren in de gegevens, die omtrent Oflag IV C. te Colditz dd. 13 October 1941 werden verstrekt.

Er is geen verandering ingetreden in den den 28 Mei 1942 ingezonden lijst van de te Colditz geïnterneerde Nederlandsche officieren.

Majoor Engles bracht bij mijn bezoek ook het vraagstuk der bevordering ter sprake, naar aanleiding van het antwoord van de Nederlandsche Regeering op zijn vroeger ter zake gedane vragen. Majoor Engles wees er op, dat, voor zover hem bekend was, de

officieren van het Nederlandsch-Indische leger niet aan de bepalingen van de wet van 1902 waren onderworpen. Als bewijs hiervan voerde hij aan, dat hij van bekenden had vernomen, dat hij zelf bevorderd was tot Luitenant-Kolonel, waarvan hij echter geen officieele bekrachtiging had kunnen verkrijgen. Hij meende te weten, dat het meerendeel van de krijgsgevangen officieren vóór het uitbreken van den oorlog in Nederlandsch-Indië aan het einde van 1941 was bevorderd en drong er op aan, dat de quaestie nogmaals nauwkeurig zou worden onderzocht, speciaal met het oog daarop, dat het hier Nederlandsch-Indische officieren betrof. Het zou voor de krijgsgevangenen van groot gewicht zijn met het oog op de behandeling in het kamp, indien de bevorderingen officieel zouden worden medegedeeld.

De algemeene indruk van het bezoek was goed, en de stemming onder de geïnterneerde officieren scheen uitstekend te zijn, en vol vertrouwen op de toekomst.

Berlijn, 29 Augustus 1942.

(w.g.) HANS FORSBERG.

BIJLAGE 36

Brieven van de Zweedse consul te Rotterdam aan de afdeling B van het Zweedse gezantschap te Berlijn over de verzorging van Nederlandse krijgsgevangenen in Duitse kampen

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Oorlog)

Afschrift

Ad No. 1961/752.

KGL. SVENSKA KONSULATET.

Parklaan 5
Abteilung B.

Rotterdam, den 16. Juni 1942.

Kgl. Schwedische Gesandtschaft Abt. B. Berlin.

Ich beehre mich Ihnen den Empfang zu bestätigen Ihres Schreibens vom 5. Juni 1942, No. 3048/61 und von den Rapporten des Schwedischen Konsuls Prof. Sven Helander in Nürnberg.

In Antwort auf die von Ihnen angestrichene Stelle erlaube ich mir, folgendes mitzuteilen.

a. Lebensmittelkarten.

Ich habe mich sofort mit Dr. Hirschfeld, Generalsekretär von dem „Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart“ im Haag in Verbindung gesetzt und ihm den ganzen Passus von dem Rapport schriftlich mitgeteilt. Ich erwarte seine Antwort.

b. Freilassung der Ärzte, Apotheker und Veterinärärzte.

Die kriegsgefangenen Ärzte und Apotheker sind Samstag 13. Juni in Holland eingetroffen und auch zwei kranke Offiziere.

Bei einer Unterhaltung welche ich am 15. Mai über die Veterinärärzte mit dem „Commissaris voor de belangen van de v.m. Nederlandsche Weermacht“ hatte, erfuhr ich, dass diese Angelegenheit bei dem Departement von Dr. Hirschfeld behandelt wird. Ich habe ihm sofort hierüber geschrieben.

c. Finanzielle Verhältnisse der kriegsgefangenen holländischen Offiziere.

Hierüber kann ich günstig berichten. Ende Mai haben die Familien der *verheirateten* Offiziere 2/3 des Gehaltes empfangen und Ende Juni wird dies wieder geschehen. Der obengenannte Commissaris, Herr L. C. Rietveld war schon in Unterhandlung mit dem Niederländischen Finanzamt um 1/3 im Amt zu reservieren, da die Offiziere jetzt wieder aktiv geworden sind. Das Finanzamt ist damit einverstanden, wenn die deutschen Behörden damit einig gehen. Herr Rietveld ist in dieser Hinsicht guter Hoffnung.

An die Familien der *unverheirateten* Offiziere ist noch nichts ausbezahlt, da der „Commissaris“ dafür keine Instruktion hat. Es werden jetzt für alle Offiziere Vollmachtsformulare gedruckt, in welchen anzugeben ist, auf welche Weise sie wünschen, dass mit den 2/3 des Gehaltes verfahren werden soll. Herr Rietveld wird mir die Formulare zur Weiterbeförderung an Sie zusenden. Wenn diese Angelegenheit am Ende d.M. noch nicht perfekt ist, werden die 2/3 doch ausbezahlt.

d. Ernährungsverhältnisse der kriegsgefangenen niederländischen Offiziere.

Den ganzen blau angestrichenen Passus habe ich Major Zijlmans, Chef der Paketenabteilung des Roten Kreuzes mitgeteilt. Er hatte volles Verständnis für die Lage und wird alles tun um so bald wie möglich mit der Versendung anzufangen. Auch um Bücher und Gesellschaftsspiele wird er sich bemühen.

Was Sportgeräte anbetrifft bittet er, den Lagerältesten zu fragen welche Sportgeräte gewünscht sind. F. J. van den Berg und E. van Renesse

Herr Rietveld wird sich sofort bei dem Geneeskundigen Dienst hierüber erkundigen und mir berichten.

Herr Rietveld wird es auf hohen Wert schätzen, wenn es so bald wie möglich die von Prof. Helander zugesagte Liste der gefangenen Offiziere bekommen kann.

Ich habe für Herrn Rietveld einen Auszug aus dem Rapport von Prof. Helander in der holländischen Sprache gemacht. Einige Bemerkungen über mangelhafte Zustände habe ich ihm separat gegeben für ihn persönlich, damit sie nicht unnötig bekannt werden, und dadurch vielleicht übel genommen werden können. Sie würden die Familien auch nur beunruhigen können. Weiter habe ich ihm mitgeteilt, dass der Schwedische Militärattaché sich um die Sachen bemüht.

An einige mir bekannte Angehörige der Offiziere schicke ich einen kurzen vorsichtig gestellten Bericht mit der Bitte, denselben in ihrem Kreise bekanntzumachen. Herr Rietveld ist hiermit einverstanden.

Herr Rietveld scheint mir von dem alten Regime zu sein und wird wo möglich mithelfen. Er war äusserst dankbar für alles was die schwedischen Behörden in Deutschland für die Kriegsgefangenen tun. Sobald ich etwas Näheres erfahre, will ich Sie sofort benachrichtigen.

(gez.) PH. MEES.

Afschrift

Ad no. 1961/752.

KUNGL. SVENSKA KONSULATET.

Parklaan 5.
Abteilung B.

Rotterdam, den 20. Juni 1942.

Kongl. Schwedische Gesandtschaft Abt. B. Berlin.

Ich habe die Ehre mitzuteilen, dass ich von Herrn Rietveld heute erfahren habe, dass für van den Berg für die finanzielle Angelegenheit gesorgt worden ist, während der Rijksgeneeskundige Dienst die andere Angelegenheit in Behandlung hat.

Was der Fall Renesse anbetrifft, so teilte Herr Rietveld mir mit, dass das Rote Kreuz sich mit der Mutter in Verbindung gesetzt hat. Herr Rietveld bittet Herrn Renesse, mir eine Vollmacht zu schicken in welcher er angibt, wie mit dem ihm zukommenden Gehalt verfahren werden muss.

Über die Lebensmittelkarten hat Dr. Hirschfeld mir berichtet dass diese Sache für soweit die betreffenden Familien sich an ihn gewandt haben, in Ordnung ist.

Über die Freilassung der internierten Veterinärärzte ist mit den Deutschen Autoritäten verhandelt worden. Man hat diesen erklärt, dass sie in Holland unbedingt nötig sind, und die deutschen Behörden zeigten dafür Verständnis. Obwohl die Zustimmung noch nicht empfangen ist, besteht gute Hoffnung, dass diese empfangen werden wird.

(gez.) PH. MEES.

BIJLAGE 38

Brieven van 16 en 22 Mei 1950 van de secretaris van de Algemene Rekenkamer aan de commissie over uitgaven van de Nederlandse Regering te Londen voor de hulpverlening aan krijgsgevangenen

ALGEMENE REKENKAMER.

's-Gravenhage, 22 Mei 1950.

Zeer geachte Heer Gerretsen,

Naar aanleiding van Uw brief dd. 19 Mei 1950 en onder verwijzing naar ons telefoongesprek van 20 Mei jl. bevestig ik hiermede dat ik in de begrotingen en maandstaten van het Londen-beheer geen uitgaven voor de verzorging van Nederlandse krijgsgevangenen heb kunnen vinden gedurende het tijdvak van 14 Mei 1940 t/m 30 Juni 1942.

Uw,

(w.g.) VAN DER TEMPEL,
Secretaris der Algemene Rekenkamer.

ALGEMENE REKENKAMER.

's-Gravenhage, 16 Mei 1950.

*Aan de Weledeelgestrengste Heer mr. W. J. Gerretsen,
griffier van subcommissie III der
Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945,
Griffie Tweede Kamer der Staten-Gen.*

Zeer geachte Heer Gerretsen,

Ingevolge Uw telefonische aanvraag doe ik U hieronder enige gegevens toekomen betreffende de uitgaven, welke de Nederlandse Regering in Londen heeft gedaan voor de verzorging van Nederlandse krijgsgevangenen, welke gegevens ik ontleen aan de begrotingen en maandstaten van het Londen-beheer:

1. *Departement van Oorlog.*

Tijdvak	Begr. art.	Begrotingsbedrag in Ned. f.)	Uitgegeven volgens maandstaten (in £)
1) 2e halfj. 1942	19	12.500,—	1.744,14.8
2) 1e halfj. 1943	19	20.000,—	1.644,14.8
3) 2e halfj. 1943	19	586.500,—	124.245, 4.—
4) 1e halfj. 1944	19	2.220.000,—	271.033, 6.3
5) 2e halfj. 1944	19	1.178.000,—	31.076,—.4
6) 1e kwart. 1945	19	775.000,—	83.850,18.8
2e kwart. 1945	19	775.000,—	107.425,18.1

¹⁾ Toelichting: „Voor postpakketten enz. voor de in krijgsgevangenschap gestelde militairen”.

²⁾ Toelichting: „Het is gewenscht gebleken dezen post te verhoogen, daar behalve een bijdrage aan het Roode Kruis voor postpakketten, ook gelden noodig zijn voor toezending van schoeisel e.d.”

³⁾ Toelichting: „Eind September 1943 werd een aanvang gemaakt met het zenden van voedselpakketten voor krijgsgevangenen vanuit Amerika. De kosten hieraan verbonden bedragen plm. \$ 100 000 per maand.”

⁴⁾ Toelichting: „De belangrijke verhooging wordt veroorzaakt door de maandelijksche verzending van voedselpakketten aan krijgsgevangenen door tusschen-

Voorts vestig ik nog Uw aandacht op de algemene toelichting, voorkomende op blz. 10 van de „Nota betreffende den toestand van de Regeeringsfinanciën” behorende bij de begrotingsontwerpen over het tweede halfjaar van 1942:

„Nieuw is ook een post van de helft van f 25 000,— ten behoeve van krijgsgevangenen, van welk bedrag het Departement van Marine de andere helft zal dragen. De gelden zijn bestemd voor de bestrijding van de kosten voor het zenden via het Roode Kruis van levensmiddelenpakketten aan de wederom geïnterneerde Nederlandsche officieren.”

2. *Departement van Marine.*

De uitgaven voor het aangegeven doel zijn niet afzonderlijk in de begroting geraamd, doch begrepen in het begrotingsartikel „Uitkeringen aan militairen en gewezen militairen”, genummerd 34 in de begrotingen over het 2e halfjaar van 1942, 1e halfjaar en 2e halfjaar van 1943 en 29 in de begrotingen van latere perioden. Blijkens de Uitgewerkte en Toelichtende Staten was in de raming f 12.500,— per halfjaar begrepen voor de krijgsgevangenen, met de omschrijving: „Gelden, gesteld ter beschikking van het Nederlandsche Roode Kruis voor verzending versnaperingen aan Nederlandsche krijgsgevangenen.”

Volgens de maandstaten is slechts in het tweede halfjaar van 1942 en in het 2e halfjaar van 1943 voor dit doel werkelijk een bedrag uitgegeven, nl. in beide perioden £ 1644,14.9.

De door mij aangehaalde begrotingsstukken gaan ter inzage hierbij. Ik zou het op prijs stellen wanneer U deze enigszins spoedig zou willen terugzenden.

Met de meeste hoogachting,

Uw,

(w.g.) VAN DER TEMPEL,
Secretaris van de Algemene Rekenkamer.

komst van het Amerikaansche Roode Kruis. Op den grondslag van den tegenwoordigen kostprijs is hiervoor per maand benooidigd een bedrag groot \$ 192 500.”

⁵⁾ Toelichting: „De verzending van voedselpakketten aan krijgsgevangenen door tusschenkomst van het Internationale Roode Kruis is gebleken \$ 100 000 per maand te kosten. Dit is per halfjaar plm. f 1 128 000. Voor verzending van pakketten vanuit Engeland wordt door het Departement van Oorlog bijgedragen per halfjaar f 20 000. Voor diverse onvoorziene uitgaven wordt nog opgenomen een bedrag van f 30 000.”

⁶⁾ Toelichting: „Op dit acc. is o.a. geraamd de uit Amerika te verzenden voedselpakketten tot een bedrag van \$ 112 500 per maand.

BIJLAGE 39

Brief van 30 September 1949 van mr. W. C. graaf van Rechteren Limpurg aan de commissie over pogingen tot hulpverlening uit Zweden aan Nederlandse gevangenen in Duitsland

MINISTERIE VAN
BUITENLANDSE ZAKEN

's-Gravenhage, 30 September 1949.

Afdeling

*De HoogEdelGestrenge Heer Mr. L. A. Donker,
Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940—1945.*

HoogEdelGestrenge Heer,

Aangezien het mij bij het verhoor van 19 Augustus j.l. was gebleken dat verschillende details van enkele onderwerpen waarover ik ondervraagd werd, mij begrijpelijkerwijze, na bijna vijf jaar niet meer helder voor de geest stonden, heb ik gemeend goed te doen mij naar Stockholm te begeven ten einde aan de hand van de dossiers van het Gezantschap de juiste toedracht van zaken te reconstrueren.

Als resultaat van dit onderzoek, dat, naar ik hoop, thans een duidelijk licht zal werpen op de bemoeienissen van het Gezantschap inzake de onderwerpen in kwestie, veroorloof ik mij U hierbij de navolgende aantekeningen te doen toekomen:

1. Een aantekening getiteld „Verzending van voedselpakketten uit Zweden naar Nederland”.
2. Een aantekening betreffende „Lijsten van namen van civiele geïnterneerden in Duitsland”.
3. Gegevens betreffende uit Duitsland naar Zweden geëvacueerde Nederlanders.
4. Moeilijkheden met overmaken van geld uit Londen in Maart 1945.
5. Een aantekening betreffende de reliefsendingen met Zweedse Reliefschepen naar bezet Nederland.
6. Een aantekening inzake de kwestie Medicinalråd Felix Kersten.
7. Tenslotte veroorloof ik mij nog hierbij te voegen een verslag van de grote hulpactie van het Zweeds Nederlandse Hulpcomité, ten einde een volledig beeld te geven van wat te Stockholm gedaan is voor lijdend Nederland.

Ik hoop dat bovenvermelde gegevens voor Uw Commissie een nuttige bijdrage zullen vormen voor haar onderzoek.

Met verzekering van mijn
bijzondere hoogachting,
Uw dw.

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

*Verzending van voedselpakketten uit Zweden naar
Nederlandse gevangenen in Duitsland*

10 Augustus 1944 kreeg de heer N. Woensdregt, die aangesteld was als Chef van de Repatriëringdienst in Stockholm, van de Repatriëringdienst in Londen (Joe Brandel, assistent van de heer Ferwerda) een telegram, mededelende, dat de Repatriëringdienst ook zorgde voor relief van politieke gevangenen, die niet bereikt werden door het Internationale Rode Kruis, en dat zij, gezien de transportmoeilijkheden vanuit Portugal, geïnteresseerd waren te weten of het mogelijk was vanuit Zweden voedselpakketten te zenden naar concentratiekampen Zelle, Theresienstadt, Dachau en Buchenwald voor rekening van de Nederlandse regering. Hij voegde daaraan toe namen te hebben van geïnterneerden en verzocht om de mogelijkheid van het zenden van dergelijke pakketten te onderzoeken.

De heer Woensdregt heeft toen de zaak met het Zweedse Rode Kruis opgenomen en 23 Augustus het volgende resultaat van de besprekingen geseind: er waren twee mogelijkheden:

1. zendingen van Zuid-Amerika met Zweedse geleideboten, wat echter te lang zou nemen, 2. Zweedse goederen uit Zweden. *Vroeger werden zulke zendingen van eigen Zweedse voedselvoorraden naar anderen dan Noren en Denen geweigerd.* Het Zweedse Rode Kruis meende echter, dat indien thans officieel door de Nederlandse regering aan de Zweedse regering (via de Nederlandse Gezant te Stock-

holm) werd gevraagd om ook voedselpakketten te mogen zenden, waarschijnlijk hierop gunstig zou worden gereageerd; er werd daaraan toegevoegd, dat dergelijke zendingen waarschijnlijk niet meer dan 2000 pakketten per maand zouden kunnen bedragen. De prijs per pakket was Zw.Kr. 25.— (d.w.z. dus voor een bedrag van Kr. 50.000.— per maand). Het Zweedse Rode Kruis had zich bereid verklaard de gehele inkoop, verpakking, verzending en distributie op zich te nemen.

De nodige instructies werden uit Londen ontvangen en de zaak werd vervolgens door het Gezantschap officieel met het Ministerie van Buitenlandse Zaken opgenomen. De Zweedse regering verklaarde zich daarop bereid vergunning te verlenen voor uitvoer van bedoelde voedselpakketten, *mits het Brits-Amerikaans-Zweedse standing committee te Stockholm hiermede accoord ging.* Aangeraden werd door hen, dat de Nederlandse regering bij betreffende Britse autoriteiten stappen zou ondernemen, opdat aan het Britse lid van genoemd standing committee ten spoedigste instructies zouden worden gezonden om de uitvoer van bedoelde pakketten goed te keuren, indien door de Zweedse handelscommissie het betreffende verzoek zou worden ingediend. Nadat deze besprekingen tussen Londen, de Zweedse regering en bedoeld standing committee geruime tijd hadden genomen, kon op 28 November aan Woensdregt worden medegedeeld, dat die dag van het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken mondeling bericht werd ontvangen, dat de geallieerde autoriteiten in beginsel hun toestemming hadden verleend voor de uitvoer uit Zweden naar Duitsland van 2000 voedselpakketten en dat de Zweedse autoriteiten eveneens hun toestemming gaven.

De heer Woensdregt werd verzocht thans de zaak officieel met het Zweedse Rode Kruis verder te behandelen.

Op 29 November werd ook van het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen telegrafisch bericht ontvangen, dat het Ministry of Economic Warfare de Britse Legatie te Stockholm had verwittigd accoord te gaan met de verzending van bedoelde 2000 voedselpakketten per maand, *mits de distributie plaats zou vinden onder auspiciën van het Zweedse Rode Kruis en de Nederlandse regering de benodigde valuta zou fourneeren.* In hetzelfde telegram werd medegedeeld, dat de Nederlandse Minister van Financiën voor dat doel maandelijks Zw.Kr. 50.000— alloceerde.

1. Het Zweedse Rode Kruis vroeg toen de nodige licenties aan, welke ook werden verleend, doch, doordat de Duitsers de verzending van voedselpakketten van 8 December t/m 15 Januari 1945 gestaakt hadden, kon met de daadwerkelijke verzending der pakketten door het Zweedse Rode Kruis pas in de *tweede helft van Januari worden begonnen.* De eerste zending bedroeg 460 pakketten. De pakketten werden per kamp in een groot verzamelpakket verpakt, dat geadresseerd was aan de kampcommandant. Deze kreeg tevens een brief van het Zweedse Rode Kruis, waarin hem verzocht werd de verdeling van de pakketten op zich te nemen. Het was eerst gebruikelijk ontvangstbewijzen van „Hjälp Krigets Offer” in te sluiten; deze bewijzen kwamen dan ondertekend terug bij het Zweedse Rode Kruis. Statens Handelskommissionen (waar de licenties aangevraagd werden) verzocht echter dringend ieder, die pakketten verzond naar Duitsland of geoccupeerde landen, geen enkele vorm van drukwerk in te sluiten, daar dit de aankomst van de pakketten zeer bemoeilijkte. Naar aanleiding hiervan besloot het Zweedse Rode Kruis het insluiten van ontvangstbewijzen in het vervolg achterwege te laten. De kampcommandant placht de ontvangst schriftelijk te bevestigen.

2. Behalve door het Zweedse Rode Kruis werden ook voedselpakketten verzonden aan Nederlandse Joden (Bergen-Belsen en Theresienstadt) door bemiddeling van het World Jewish Congress, welke instantie sedert enige tijd pakketten aan Joodse gedeporteerden in genoemde kampen stuurde. De kosten van de pakketten aan Nederlandse Joden werden uit Nederlandse middelen bestreden. Zij hadden een licentie voor 100.000 pakketten gekregen. Het World Jewish Congress had zich hiertoe bereid verklaard en had (volgens een memorandum van Woensdregt van 23 Januari) aan alle Nederlanders in Bergen-Belsen, ± 1000 personen, volgens lijsten verkregen uit Londen en Zwitserland, reeds één pakket verzonden, terwijl meer zouden volgen en verzending van pakketten aan de ± 200 Nederlanders in Theresienstadt, waarvan namen en adressen aan de Afdeling Repatriëring te Stockholm bekend waren, binnenkort (einde Januari) zou-

den beginnen. De verzending geschiedde als volgt: een Duitse expeditie-firma in Hamburg, de firma Notbahr verzorgde de expeditie van uit Stockholm in Duitse goederenwagens; in Duitsland reisde een employé van de firma mede naar Theresienstadt en Bergen-Belsen en verzorgde persoonlijk de uitdeling der pakketten en liet iedere persoon een bewijs van ontvangst tekenen. Deze employé had een extra lijst bij zich, zodat pakketten, gericht aan niet meer aanwezige adressanten, aan anderen werden uitgedeeld. Elk niet verantwoord of niet afgeleverd pakket werd door de firma Notbahr in Zweden gerefundeerd.

3. Er werden verder nog door bemiddeling van de Russische Legatie te Stockholm 297 pakketten verzonden aan Nederlanders in het bevrijde gebied van Polen, die op de lijsten voorkwamen, welke uit Londen waren toegezonden. Over de aankomst van deze pakketten was, voor zover uit de dossiers blijkt, althans op 9 Maart nog niets vernomen. Uit een brief van de heer Woensdregt dd. 9 Maart 1945 aan de Repatriëring te Londen blijkt, dat in Januari 1945 in totaal 2003 pakketten naar verschillende (17) kampen waren gestuurd, waarvan verreweg de meeste pakketten naar Sachsenhausen, Ravensbrück, Dachau en Buchenwald. Sedert eind November werden in totaal 4319 pakketten naar Bergen-Belsen en 227 naar Theresienstadt gezonden (dit dus uit licentie World Jewish Congress, doch betaald door de Nederlandse regering).

Voedselpakketten aan Krijgsgevangenen.

4. Toen uit een op de Legatie ontvangen rapport van de Zweedse Legatie, Afdeling B, en uit een groot aantal op de Legatie ontvangen brieven van krijgsgevangenen bleek, dat sedert maanden ten gevolge van de transportmoeilijkheden de Nederlandse krijgsgevangenen geen voedselpakketten meer van het Internationale Rode Kruis ontvingen, werd met de heer Woensdregt overleg gepleegd en heeft deze terstond (begin Februari) aan de Repatriëring in Londen voorgesteld te trachten ook aan krijgsgevangenen voedselpakketten te zenden. Gezien de gunstige berichten, welke verkregen werden over de aankomst van pakketten in Bergen-Belsen en Theresienstadt door de Repatriëring, werd toen telegrafisch verzocht aan een maximaal aantal Nederlandse gevangenen pakketten te verzenden onder toevoeging, dat bij eventuele overschrijding van het toegezegde maandelijks crediet van Kr. 50.000.— maatregelen genomen zouden worden om benodigde gelden beschikbaar te stellen.

In Februari werd na onderhandelingen met de bevoegde autoriteiten een extra licentie (boven de licentie van 2000 pakketten per maand voor Nederlandse geïnterneerden in concentratiekampen en de licentie van het World Jewish Congress) van 8.000 pakketten verkregen en op 9 Maart kon gemeld worden, dat de verzending daarvan in een dusdanig stadium was gekomen, dat gehoopt werd binnenkort het eerste gedeelte te kunnen versturen. Verzending zou plaats vinden onder auspiciën van het Zweedse Rode Kruis, maar de uitvoering werd toevertrouwd aan de firma Notbahr, evenals gedaan werd met de pakketten voor Bergen-Belsen en Theresienstadt, welke door het World Jewish Congress werden verzonden (zie boven onder 3).

Met het Nederlandse Rode Kruis te Londen (welke de zorg voor de verzending van pakketten aan Nederlandse krijgsgevangenen via het Internationale Rode Kruis had) is over deze kwestie van gedachten gewisseld, zowel rechtstreeks door de heer Woensdregt, alsook door de Repatriëringsafdeling te Londen. Uit de correspondentie blijkt, dat het Nederlandse Rode Kruis blijkbaar van het Internationale Rode Kruis niet zulke ongunstige berichten had ontvangen over de verzending van I.R.K. pakketten naar Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland als wij, zodat deze instantie aanvaankelijk wat huiverig was om naast de tot dusver gevolgde weg van verzending van pakketten aan Nederlandse krijgsgevangenen door het Internationale Rode Kruis (welke volgens onze berichten toen vast was gelopen) ook nog zulke pakketten te verzenden van uit Zweden onder auspiciën van het Zweedse Rode Kruis. De heer Woensdregt zette de zaak echter zeer energiek en duidelijk uiteen, zodat met de actie kon worden voortgegaan en deze in het geheel niet is opgehouden.

Ook de omstandigheid, dat de financiële regeling voor deze zending nog niet dadelijk was getroffen, heeft hierop geen enkele nadelige invloed gehad, daar het Gezantschap, gezien de uiterste urgentie, het volle risico hiervoor zelf op zich heeft genomen, niet-tegenstaande de heer de Meester in zijn brief van 27 Februari aan de heer Woensdregt schreef, dat „zijn Rode Kruis Comité natuurlijk alleen dan financiële verantwoordelijkheid kon dragen, indien betreffende orders door hem vooraf geautoriseerd werden”.

Opgemerkt dient nog te worden, dat onze mening, dat bij verzending van pakketten naar krijgsgevangenen van uit Zweden door

het Zweedse Rode Kruis een beter resultaat te verwachten was dan bij verzending door het Internationale Rode Kruis, was gebaseerd op de omstandigheid, dat volgens onze inlichtingen de I.R.K.-zendingen uitsluitend per boot gingen en niet verder kwamen dan Gothenburg en als het bij uitzondering gelukte een Duitse haven (Lübeck) te bereiken, de doorzending vandaar blijkbaar toch ook weer onmogelijk was. Onze wijze van transport daarentegen geschiedde met door Zweden ter beschikking gestelde Duitse wagons. Door onze zendingen aan Bergen-Belsen en Theresienstadt, waarbij van bovengenoemde wijze van verzending gebruik werd gemaakt, kregen wij, gezien bevestiging van intussen in Zwitserland aangekomen landgenoten uit genoemde kampen, zekerheid, dat deze transportweg uitstekende resultaten had opgeleverd.

30 September 1949.

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Lijsten van namen van civiele geïnterneerden in Duitsland

A.

Door de Legatie werd aan de B Afdeling van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Stockholm gevraagd om lijsten van geïnterneerden in Duitsland te ontvangen met het oog op het zenden van voedselpakketten vanuit Zweden.

Gegevens en lijsten ontvangen door het Gezantschap

1. Telegram van 28 December 1944 aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Mededeling, dat nog geen lijsten van geïnterneerden waren ontvangen, doch dat reeds opgezonden waren enige gegevens omtrent de vermoedelijke aantallen dezer geïnterneerden, nl.

volgens één schatting:

te Sachsenhausen ca. .... 2500 Nederlanders waarvan velen uit Vught afkomstig

te Ravensbrück ca. .... 1000 Nederlandse vrouwen

volgens een andere schatting:

te Sachsenhausen ..... 3 à 4000 Nederlanders

te Dachau ..... 500 „

te Buchenwald ..... 500 „

te Ravensbrück

(vrouwen) ..... 800 „

te Neuengamme ..... 100 „

2. 29 December 1944 van Afdeling B van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Stockholm ontvangen een brief met namen van geïnterneerden, nl.

Sachsenhausen	89
Dachau	33
Ravensbrück	12
Neuengamme	8
Weimar	48
Natzweiler	9
verschillende kampen	9

totaal: 208

Deze lijst werd evenals vorige gegevens ter kennis gebracht van Woensdregt en de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen, terwijl het Zweedse Gezantschap deze namen reeds aan het Internationale Rode Kruis had medegedeeld.

3. Brief van Afdeling B van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Stockholm dd. 17 Januari 1945, waarbij weer een lijst met namen van geïnterneerden werd gezonden, nl.

Sachsenhausen	14
Dachau	6
Buchenwald	6
Ravensbrück	9
verschillende kampen	5

40

Hiermede werd gehandeld als onder sub 2. In beide opgaven zijn vaak de gevangennummers niet opgegeven.

4. Bij brief van Afdeling B van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Stockholm van 6 Maart 1945 aan de Nederlandse Legatie werd nog een lijst met namen van geïnterneerden gezonden, nl.

Sachsenhausen	53
Dachau	1
Natzweiler	1
Ravensbrück	1
	56

Totaal van deze 3 lijsten: 304.

B.

De Afdeling Repatriëring in Londen zond aan de Afdeling Repatriëring te Stockholm, de heer Woensdregt, lijsten van geïnterneerden. Deze zendingen werden evenals andere brieven verstuurd in de diplomatieke mail van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in Londen aan het Gezantschap in Stockholm, doch vaak in gesloten enveloppen welke zonder meer werden doorgezonden, zodat het Gezantschap daar geen kennis van droeg.

In een telegram van de heer Woensdregt aan de Repatriëringsafdeling te Londen, dat voor hem door het Gezantschap verzonden werd op 28 November 1944, stond: Uw brief HD/JP/495 en lijsten gedeporteerden ontvangen. Werken samen betreffende Bergenbelsen en Theresienstadt met Jewish Worldcongress, die reeds licenties hebben en al van hieruit sturen. Zij verzoeken echter om nadere gegevens bloknummers of/en geboortedata van lijst Bergenbelsen. Van 8 December tot 13 Januari geven Duitschers geen toestemming tot ontvangst pakketten. Onze zending kan nog voor dien datum weg, indien gegevens snel komen.

Uit bovenstaande zou geconcludeerd kunnen worden, dat het hier betref lijsten van Nederlandse Joden in Bergen-Belsen en Theresienstadt.

In een later telegram van Ferwerda aan Woensdregt werden als gevraagd bloknummers en leeftijden van ongeveer 180 personen opgegeven. Dit was nl. nodig, omdat

a. anders de kans op aflevering van pakketten zeer gering was.

b. de Zweedse exportautoriteiten zulks verlangden. Deze gegevens moesten buiten op de pakketten worden vermeld.

Van een lijst van 5600 namen, welke uit Londen naar Stockholm zou zijn gezonden en afkomstig zou zijn geweest van het Nederlandse Rode Kruis in Zwitserland, is mij bij onderzoek van de dossiers op het Gezantschap te Stockholm niets gebleken. Noch ikzelf, noch de heer Woensdregt, noch zijn assistente Mevrouw Gravesen herinnerden zich naar zij mij mededeelden, ooit een dergelijke lijst te hebben gezien.

30 September 1949.

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Gegevens betreffende uit Duitsland naar Zweden geëvacueerde Nederlanders

Bij vier brieven van de Legatie aan de Minister van Buitenlandse Zaken van 4, 12, 18 en 25 Mei 1945 werden lijsten overgelegd van Nederlandse vrouwen en mannen, die dank zij de Zweedse hulpactie van Graaf Bernadotte uit Duitse concentratiekampen naar Zweden waren gekomen en die terstond bij aankomst werden geregistreerd. Het totale aantal daarvan bedroeg 823 personen. Aangezien niet vermeld staat of het vrouwen of mannen zijn, kunnen alleen de voornamen, voor zover deze vermeld staan, hier een aanwijzing geven. Voor zover hieruit af te leiden lijkt het, dat onder genoemde personen zich ruim 50 mannen bevonden; met zekerheid is dit getal echter niet vast te stellen.

In een telegram van Woensdregt aan Ferwerda van 15 Juni 1945 staat, dat het aantal Nederlanders, die uit Duitse concentratiekampen in Zweden waren aangekomen, 817 bedroeg; dit klopt dus vrijwel geheel met het voorgaande.

Het is in dit verband van belang te releveren, dat volgens een *Noors* boek, getiteld „A History of Norway” van Karen Larsen, Princeton University Press, op bladzijde 559 staat, dat bij bovenbedoelde actie van Graaf Bernadotte 3330 Noren in April 1945 naar Zweden waren geëvacueerd, in vergelijking waarmede het aantal van 823 Nederlanders niet onaanzienlijk is. Voor zover nuttig laat ik de desbetreffende passage hier volgen, waaruit tevens blijkt de bijzondere waardering, welke de schrijfster voor het werk van Graaf Bernadotte en het Zweedse Rode Kruis heeft.

„No single achievement of the last days of the war did more to bind the three Scandinavian peoples together than their united efforts, to free the Norwegian and Danish prisoners interned in Germany. As early as the spring of 1944 the Norwegian Minister in Stockholm, Nils Chr. Ditleff conceived the idea of getting these prisoners out before the final collapse of Germany, a rescue expedition was organized through the Swedish Government and the Swedish Red Cross. Detailed preparatory work was done and careful plans laid through the cooperation of Norwegians, Danes and Swedes, at home and abroad, even in Germany. Chief amongst them was Count Folke Bernadotte who headed the expedition and carried out the plans with extraordinary skill and daring. It seems miraculous that he could obtain from Himmler himself the consent to carry out his mission. During April 3330 Norwegians were evacuated to Sweden besides thousands of other prisoners who were thus spared untold horrors in the final debacle of the Third Reich.”

30 September 1949.

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Moelijkheden met overmaken van geld uit Londen in Maart 1945

Op 17 Maart werd een telegram aan Buitenlandse Zaken gezonden met dringend verzoek om Maart remise. Geen geld werd daarop ontvangen.

Op 22 Maart 1945 werd een telegram aan Buitenlandse Zaken gezonden, dat geld dringend nodig was en de Gezant genoodzaakt zou zijn bijzondere maatregelen te nemen.

Op 26 Maart werd machtiging van Buitenlandse Zaken ontvangen om bij een Zweedse bank, indien mogelijk beperkt en binnen korte tijd aflosbaar, crediet op te nemen, daar op dat ogenblik het onmogelijk was gelden naar Zweden over te maken.

Op 29 Maart werd een telegram aan Buitenlandse Zaken gezonden, dat het gelukt was bij Skandinaviska Banken een crediet, voorlopig tot maximaal 600.000 Kronen, op te nemen (tegen 4½ %). Hierbij werd medegedeeld, dat in verband met de reliefschepen, met instructies aan de Consul-Generaal omtrent uitrusting van Nederlandse kustvaartuigen enz. (kosten Gezantschap, Bureau Zorg Uitgewekenen, Repatriatie etc.) in de eerstvolgende 6 weken meer dan 1.500.000 Kronen nodig zouden zijn, afgezien nog van de kosten van het reliefschip „Gotland” en eventuele nieuwe schepen. Intussen had de Gezant vernomen, dat het wellicht mogelijk zou zijn een gunstiger regeling voor een crediet te treffen met de Riksbank. Hij besprak deze kwestie met de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Financiën, Dag Hammarskjöld, en bij brief van 18 April werd door deze voorgesteld een regeling voor een crediet van 2.000.000 Kronen tegen een rente van 1 %, welke regeling zou eindigen, zodra een definitieve regeling tot stand zou zijn gekomen. Dit werd telegrafisch overgebracht naar Londen op 19 April.

Op 24 April rappel van de Gezant, waarin er op werd gewezen, dat indien geen machtiging werd ontvangen, voort moest worden gegaan met van een particuliere bank te lenen, welke mogelijkheid uiteraard beperkt was en veel duurder (4½ % in plaats van 1 %).

Op 27 April nogmaals een rappel van de Gezant, waarin hij er uitdrukkelijk op wees, dat hij niet kon voortgaan met charteren van reliefschepen, indien geen financiële regeling werd getroffen en dringend om antwoord werd verzocht. Tevens werd in dat telegram gesteld, dat 2.000.000 Kronen reeds te weinig was en dit bedrag reeds op dat moment op 4.000.000 Kronen moest worden gesteld.

Nadat de uiterst moeilijke positie met de heer Hammarskjöld nogmaals was besproken, werd op 4 Mei door de Gezant een brief van hem ontvangen, waarin het voorstel voor een overdraft van 2.000.000 Kronen werd herhaald, zonder dat enige garanties of nota-wisselingen daarvoor werden verlangd.

Op verzoek van de Gezant werd aan de Zweedse Gezant te Londen telegrafisch opdracht gegeven om aan de Nederlandse regering te Londen uiteen te zetten, dat ingevolge de monetaire overeenkomst tussen Zweden en Engeland betalingen tussen Zweden en landen buiten de Sterling-area onderworpen zouden zijn aan bijzondere afspraken tussen Zweden en die landen. Aldus vielen de laatste landen niet onder het bovenbedoelde monetaire accoord en zij waren niet bevoegd om betalingen aan Zweden te doen in sterling. Ingevolge deze houding werden de uitgaven van de Noorse, Deense en Belgische Legaties reeds gefinancierd door middel van *credieten* in *Zweedse* Kronen. De Zweedse regering was bereid hetzelfde te doen voor de *Nederlandse* Legatie, tenzij de Nederlandse regering liever goud of U.S.-dollars wilde overmaken.

Intussen was de Gezant wegens uitblijven van antwoord uit Londen gedwongen geweest particuliere credieten te blijven opnemen en

het crediet van Skandinaviska Banken werd dan ook, ingaande 9 Mei 1945, verhoogd met een bedrag van 500.000 Kronen en kwam aldus op 1.100.000 Kronen.

Het blijkt echter uit een brief van 12 Mei, dat de Gezant op eigen initiatief het Riksbank crediet van 2.000.000 Kronen accepteerde en het crediet van de Skandinaviska Bank, groot 1.100.000 Kronen, werd toen afgelost. Hij wees de Minister van Buitenlandse Zaken te Londen er echter op, dat hoewel hij nu tijdelijk gered was, het urgent was, dat een definitieve regeling gemaakt zou worden.

Op 2 Juni werd de Gezant ten slotte gemachtigd het crediet van 2.000.000 Kronen op te nemen. Op dezelfde datum werd met de Riksbank overeengekomen het crediet met nog een 500.000 Kronen te verhogen.

Op 5 Juni gaf de Gezant aan de Riksbank op verzoek van die bank een schatting van de benodigde gelden voor de eerstkomende maand, totaal 745.000 Kronen, waarvan 250.000 Kronen voor reliefschepen, 300.000 Kronen voor vluchtelingen, 150.000 Kronen voor de Inkoop Centrale en 45.000 Kronen voor het Gezantschap. In verband hiermede verzocht de Gezant tevens het crediet nog met 1.000.000 Kronen te verhogen; zodoende werd het crediet op 3.500.000 Kronen gebracht. Dit werd op 7 Juni geaccepteerd en door de Gezant bericht aan Londen. In zijn brief van 7 Juni aan Londen drong de Gezant er tevens op aan, dat een credietregeling zou worden getroffen op hechtere basis dan de tegenwoordige, waarmede in de toekomst zou kunnen worden gewerkt en waardoor de oude credieten zouden kunnen worden geconsolideerd. Dit laatste staat niet in die brief vermeld, doch het is duidelijk, dat dit de bedoeling was.

Op 13 Juli seinde de Zaakgelastigde naar Londen, dat nog voorhanden was 400.000 Kronen, doch dat zeer spoedig er veel meer nodig zou zijn (800.000 Kronen voor het Consulaat-Generaal en 1.500.000 Kronen voor Repatriëring).

Uit het voorgaande blijkt, dat tot laatstgenoemde datum slechts incidentele verhogingen van het crediet van de Riksbank werden bereikt.

Op 23 Juli werd door de Gezant een telegram van mr van Kleffens ontvangen, waarbij hij gemachtigd werd een crediet op korte termijn te openen tot een maximum bedrag van 25.000.000 Kronen. De onderhandelingen over dat crediet hadden een gunstig resultaat en deze credietovereenkomst kwam in een briefwisseling met het Zweedse Ministerie van Buitenlandse Zaken op 23 Augustus tot stand. Dit crediet van 25.000.000 Kronen is later bekend geworden als „het Legatiecrediet”.

30 September 1949.

(w. g.) W. VAN RECHTEREN.

Reliefzendingen met Zweedse reliefschepen naar bezet Nederland

Op 2 October 1944 werd van de Minister van Buitenlandse Zaken in Londen een telegram ontvangen, waarin de alarmerende voedseltoestand in Nederland en vrees voor hongersnood in de nabije toekomst uiteen werden gezet en instructies werden gegeven om een beroep te doen op de Zweedse Regering om zoveel mogelijk voedsel in Zweden te mogen kopen en in Zweedse boten naar hongerend Nederland te zenden, terwijl ook de bemiddeling van de Zweedse Regering werd ingeroepen om de nodige vergunning hiervoor van de Duitsers te krijgen.

De daarop volgende driehoeksbesprekingen tussen Londen, Stockholm en Berlijn bleken uiterst moeilijk en tijdrovend en telkenmale leek het alsof de gehele actie niet door zou kunnen gaan. Nadat deze zware onderhandelingen eindelijk tot een goed einde waren gebracht, konden de eerste 2 reliefschepen Dagmar Bratt en Noreg met 1. resp. 1.856 en 1.807 ton voedsel eindelijk op 24 Januari 1945, de Zweedse haven Trelleborg verlaten. Vervolgens werden de volgende reliefreizen gemaakt 2. de ss Hallaren met 4.036 ton voedsel, 3. tweede reis Dagmar Bratt en Noreg met resp. 1.692 en 1.507 ton en 4. tweede reis Hallaren met 1.987 ton terwijl dit schip tevens medenam een gedeelte van de lading van het I.R.K. reliefschip Henri Dunant, dat een gedeelte van de lading in Göteborg had moeten lossen wegens te grote diepgang van het schip. In totaal 12.887 ton voedsel.

Deze reliefactie kwam tot een einde toen de Hallaren op zijn tweede reis juist bij de bevrijding van Nederland in Den Helder zijn lading kon lossen, nadat het schip enige weken in de buurt van Delfzijl had gelegen, waar door de gevechten geen mogelijkheid tot lossen was.

De totale kosten van het door deze drie Zweedse schepen op hun reizen medegenomen Zweedse voedsel bedroegen 9.199.720 kronen. Hiervan werd door de Zweedse staat als gift betaald Kr. 4.501.476, uit gelden verzameld door het Zweeds Nederlandse Hulpcomité gedurende zijn grote winteractie, 1.328.676 kronen en uit het Zweeds Nederlandse

crediet van 75.000.000 kronen (voor aankopen van goederen in Zweden) 3.369.568 kronen.

De vrachtkosten, die betaald werden door het Gezantschap eerst uit gelden overgemaakt uit Londen, later uit het Gezantschapscrediet bedroegen in totaal bijna 1.000.000 kronen.

Direct na de bevrijding zijn nog de Zweedse schepen Gotland, Karmas en Utklippan door de Nederlandse Regering gecharterd voor voedselzendingen naar Nederland, de vrachtkosten werden eveneens uit het Gezantschapscrediet betaald.

De lading van de Utklippan ten bedrage van 2.168.000 kronen werd eveneens uit bovenbedoeld crediet betaald. De andere beide schepen namen lading in Engeland.

30 September 1949.

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Kwestie Medicinalråd Felix Kersten

In verband met de door de Enquêtecommissie gestelde vragen inzake mijn bemoeienissen met Medicinalråd Felix Kersten, acht ik het aanbevelenswaardig nog het volgende te preciseren:

1. Ik heb de heer Kersten éénmaal bij kennissen ontmoet. Wanneer dat precies is geweest herinner ik mij niet en evenmin wat toen bij dit gesprek, waar verschillende andere personen aanwezig waren, is besproken, behalve dat hij belangstelling toonde voor Nederlanders in hun lijden, aangezien hij vroeger in Nederland was geweest.

2. Later is de vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen, Luitenant Knulst, door Baron van Nagell met Kersten in contact gebracht. Knulst besprak toen met mij de wenselijkheid om van de diensten van Kersten gebruik te maken. Zowel ik als Luitenant Knulst waren toen van mening, dat uiterste voorzichtigheid geboden was, aangezien de heer Kersten reeds sedert lang de lijfarts van Himmler was en dus in Gestapokringen verkeerde met op zijn minst de daaraan verbonden risico's.

Ik verklaarde echter ermede accoord te gaan, dat Luitenant Knulst met de heer Kersten voorzichtig contact zou opnemen. Aangezien Luitenant Knulst de chef van de inlichtingendienst in Stockholm was, welke dienst direct contact had met het Bureau Inlichtingen in Londen, was hij voor dergelijke contacten de aangewezen persoon. Zoals bekend, heeft Luitenant Knulst aan de heer Kersten een lijst met namen gegeven.

Wanneer erop gewezen wordt, dat Zweedse instanties blijkbaar wel contact hadden met de heer Kersten, moge ik opmerken, dat het voor vertegenwoordigers van een neutrale mogendheid toch een heel andere zaak was met de lijfarts van Himmler contact te hebben dan voor de vertegenwoordiger van een geallieerde mogendheid, die in een strijd op leven en dood was gewikkeld met een regime, waarvan Himmler een der meest verfoeide vertegenwoordigers was.

30 September 1949.

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Afschrift

Zweedsch Nederlandsche Hulp-Comité Stockholm

In Augustus 1940 werd op initiatief van een comité in Londen te Stockholm opgericht het Comité Neerlands Vrijheidsdag, dat o.a. ten doel had de saamhoorigheid van Nederlanders in den vreemde te bevorderen en om uitdrukking te geven aan de vaderlandsliefde van alle Nederlanders.

Telkenjare op den 31 Augustus werden alle Nederlanders bijeen geroepen om den verjaardag van Hare Majesteit Onze Koningin gezamenlijk te herdenken.

In verband met den ernst der tijden kon van viering moeilijk sprake zijn en werden dan meestal gelden ingezameld voor o.a.

het Prins Bernhard Fonds
het Prinses Margriet Fonds
het Van Galen Fonds
het Roode Kruis in Engeland (pakketten levensmiddelen voor Nederlanders in gevangenkampen in Duitsland)

en in den loop der jaren werden ± Kr. 50.000.— bijeengebracht door Nederlanders en vrienden van Nederland in Zweden.

Het bestuur van het Pl. Comité Neerlands Vrijheidsdag bestond uit de Heeren: K. Holthuis (Shell), voorzitter, H. Ubbens (v. d. Berg's Margarine), secretaris, R. Hylkema (Philips) lid.

Daar wij gaarne zagen dat er meer hulp verleend kon worden, richtten wij op: Zweedsch Nederlandsche Hulp-Comité, waarin zitting hadden behalve ons drieën de Heeren: P. Adlercreutz, I. Bergström, W. Murray, E. Maijström, S. van der Maaten, Chr. Uggla en het resultaat was, dat weer Kr. 50.000.— werden bijeengezameld en dit geld werd uitsluitend gebruikt voor het zenden van levensmiddelen aan Nederlanders in gevangenkampen in Duitschland, door bemiddeling van het Engelsche Roode Kruis.

De werkzaamheden van het Zweedsch-Nederlandsche Hulp-Comité begonnen in October 1943.

In Mei 1944 werden besprekingen begonnen om een grootere actie op touw te zetten voor hulp aan Nederland en werd het Zweedsch-Nederlandsche Hulp-Comité uitgebreid met meerdere Nederlanders en Zweden en teneinde separate actie te voorkomen werden in dit comité opgenomen het Kleedings Comité, dat beheerd werd door Mevrouw van Rechteren Limpurg (vrouw van den gewezen Nederlandschen Gezant te Stockholm), Mevrouw de Jong (vrouw van den pl. gen. consul) en Mevrouw van Rijckevorsel (vrouw van den gew. Gezantschap's secretaris) opgericht December 1942.

De groote actie werd begonnen tegen het einde van 1944 en het resultaat was, dat netto Kr. 2.017.000.— werden bijeengebracht, welke als volgt werden besteed:

levensmiddelen	Kr. 1.328.000.—
geneesmiddelen	„ 294.000.—
kleedingscomité	„ 245.000.—
Rädda Barnen (Hollandsche kinderen in Zweden)	„ 100.000.—
diversen	„ 50.000.—
Totaal	Kr. 2.017.000.—

Zweedsche autoriteiten en het Zweedsche Roode Kruis zorgden voor schepen, transport-vergunning etc.

Volgende personen zijn leden van het Zweedsch Nederlandsche Hulp-Comité geweest:

de Heer P. Adlercreutz, voorzitter
 „ „ Carl Albert Andersson

Mevrouw Inga Bagger—Sjöbäck
 de Heer I. Bergström
 „ „ E. Bernelius
 „ „ C. Bouchette
 „ „ L. de Geer
 „ „ H. Graffman
 Mevrouw Julie Graffman
 „ Britte Hammarskjöld
 de Heer H. Hoogland
 „ „ K. Holthuis
 Mevrouw Margaretha Holthuis
 de Heer R. Hylkema
 „ „ Albin Johannson
 Mevrouw Birgit de Jong
 de Heer H. Kastengren
 „ „ S. van der Maaten
 „ „ E. Maijström
 „ „ W. Murray
 „ „ P. A. Norlin
 Mevrouw F. van Rechteren Limpurg
 „ Christlaine van Rijckevorsel
 de Heer R. von Rosen
 „ „ A. Schumacher
 „ „ E. Sjöberg
 „ „ R. Svanström
 „ „ H. Ubbens
 „ „ Chr. Uggla
 „ „ A. Wallenquist
 Mevrouw Eva Wigforss

De werkzaamheden in verband met onze inzamelingen werden geleid vanuit het kantoor der Zweedsche Shell, waar ook het Kleedings-Comité is gevestigd.

Stockholm, 1 April 1946.

(w.g.) P. ADLERCREUTZ.

BIJLAGE 40

Brief van 13 Juni 1950 van de directeur van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis en van 26 Juni 1950 van het hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf over het aantal Nederlandse gevangenen in Duitsland

**INFORMATIEBUREAU VAN HET
NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS**

Netherlands National Tracing Bureau
gebouw Pander, Vlamingsstraat 2, 's-Gravenhage
Telefoon 183450 tot en met 52 — Giro 412785

Afdeling: Secretariaat

's-Gravenhage, 13 Juni 1950

Dossier No.: 330

Bijlagen: 1

*De Heer Mr. W. J. Gerretsen
Griffier van Subcommissie III
der Parl. Enquêtecommissie
Binnenhof 1 A, 's-Gravenhage*

Ter voldoening aan Uw telefonisch verzoek moge ik U hierbij doen toekomen een overzicht, als voorkomende op blz. 12 van het z.g. Pakkettenrapport, in hetwelk cijfers zijn vermeld zoals deze volgens de thans bekende gegevens kunnen worden verstrekt.

Vanzelfsprekend moeten een aantal dezer cijfers steeds op schattingen blijven berusten, welke schattingen echter thans, door de voortgezette bewerking der materie, vrijwel de werkelijkheid zullen benaderen.

De Directeur,

(w.g.) J. VAN DE VOSSE.

**INFORMATIEBUREAU VAN HET
NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS**

Secretariaat Nr. 330.

Naar Duitsland werden ongeveer 11.400 Nederlandse krijgsgevangenen overgebracht, van wie 10 nog vermist zijn, terwijl 256 als overleden zijn geregistreerd.

Het aantal over de grenzen gevoerde politieke gevangenen bedroeg omstreeks 29.000.

Registratie vond plaats van ongeveer 8.500 gerepatrieerden en ongeveer 19.500 overledenen van deze groep, terwijl nog bijna 800 van hen worden vermist.

Van de circa 140.000 joden hier te lande werden er bijna 110.000 gedeporteerd. Slechts 6.000 van hen keerden terug.

In het concentratiekamp Sachsenhausen waren gedurende de jaren 1940—1945 in totaal plm. 4.300 Nederlandse gevangenen.

De sterkte aldaar aan Nederlanders bedroeg in September 1944 na aankomst van de transporten uit Vught plm. 2.500. Na September 1944 overleden in Sachsenhausen plm. 100 Nederlanders. Na die datum werden afgevoerd (in ronde cijfers):

1. naar het kamp Bergen-Belsen (300)
van wie 100 overleden,
100 nog vermist,
40 gerepatrieerd,
60 van daar weer naar andere kampen vervoerd.
2. naar andere concentratiekampen (1000)
van wie 580 overleden,
210 nog vermist,
210 gerepatrieerd.
3. naar Schwerin op evacuatie (doden-)mars (600)
van wie 80 overleden,
520 gerepatrieerd.
4. bevrijd in Sachsenhausen (500)
van wie 30 na de bevrijding overleden,
470 gerepatrieerd.

Van alle naar Sachsenhausen gedeporteerde Nederlanders keerde slechts plm. 35 % levend naar Nederland terug.

In het concentratiekamp Neuengamme waren gedurende de jaren 1940—1945 in totaal plm. 4.500 Nederlanders gevangen. De eerste

deportaties vingen aan in November 1941, grote groepen gedeporteerden kwamen eerst voor in 1944 (8 September: 1166 en 11 October: 1439 gevangenen tegelijk).

Van de naar Neuengamme gedeporteerden keerde slechts plm. 15 % levend naar Nederland terug.

Aanvullende opgave per 1 Juni 1951

Naar Duitsland werden ongeveer 11.400 Nederlandse krijgsgevangenen overgebracht, van wie 8 nog vermist zijn, terwijl 258 als overleden zijn geregistreerd.

Het aantal over de grenzen gevoerde politieke gevangenen bedroeg omstreeks 29.000.

Registratie vond plaats van ongeveer 8500 gerepatrieerden en ongeveer 19.500 overledenen van deze groep, terwijl nog 390 van hen worden vermist.

Van de circa 140.000 joden hier te lande werden er bijna 110.000 gedeporteerd. Slechts 6.000 van hen keerden terug.

In het concentratiekamp Sachsenhausen waren gedurende de jaren 1940—1945 in totaal plm. 4300 Nederlandse gevangenen.

De sterkte aldaar aan Nederlanders bedroeg in September 1944 na aankomst van de transporten uit Vught plm. 2500. Na September 1944 overleden in Sachsenhausen plm. 100 Nederlanders.

Na die datum werden afgevoerd (in ronde cijfers):

1. naar het kamp Bergen-Belsen (300)
van wie 200 overleden,
— nog vermist,
40 gerepatrieerd,
60 van daar weer naar andere kampen vervoerd.
2. naar andere concentratiekampen (1000)
van wie 680 overleden,
110 nog vermist,
210 gerepatrieerd.
3. naar Schwerin op evacuatie (doden-)mars (600)
van wie 80 overleden,
520 gerepatrieerd.
4. bevrijd in Sachsenhausen (500)
van wie 30 na de bevrijding overleden,
470 gerepatrieerd.

Van alle naar Sachsenhausen gedeporteerde Nederlanders keerde slechts plm. 35 % levend naar Nederland terug.

In het concentratiekamp Neuengamme waren gedurende de jaren 1940—1945 in totaal plm. 4.500 Nederlanders gevangen. De eerste deportaties vingen aan in November 1941, grote groepen gedeporteerden kwamen eerst voor in 1944 (8 September: 1166 en 11 October: 1439 gevangenen tegelijk).

Van de naar Neuengamme gedeporteerden keerde slechts plm. 15 % levend naar Nederland terug.

20-6-1951.

(w.g.) J. VAN DE VOSSE.

MINISTERIE VAN OORLOG

Generale staf

Sectie Krijgsgeschiedenis

's-Gravenhage, 26 Juni 1950,
Kanaalweg 2, telef. 557566.

Nr. 477.

Onderwerp: Krijgsgevangenen.

*Aan de Griffier van Subcommissie III
van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
Binnenhof 1a 's-Gravenhage.*

Ter beantwoording van Uw verzoek van 21 Juni 1950 betreffende het aantal krijgsgevangenen bericht ik U het volgende:

I. De *Commissie Vorrink* noemt in haar Rapport:

A. op bl. 12 73 kgv. in 1940

op bl. 13 1600 off. in 1942

8500 res. off., ond., korp. en manschappen na Mei 1943

Totaal 10.173 kgv.

B. op bl. 12 als totaal ongeveer 10.500 kgv.

C. op bl. 15 van Jan. '44 tot Maart 1945 ongeveer 10.500 kgv.

II. In het *Verslag van het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis* over 1939 tot en met 1947 van Juli 1948 komt voor:

a. op bl. 198: ongeveer 11.500

b. op bl. 210: 11.400 weggevoerde krijgsgevangenen, gespecificeerd in 10.500 volgens het M.v.O. en 900 volgens het M.v.Marine.

Uit het vorenstaande zou kunnen blijken, dat de Commissie Vorkink bij haar totaal geen rekening heeft gehouden met de krijgsgevangenen van de Marine.

In het Sub. A. opgenomen getal van 1600 officieren in 1942 zullen echter de Marine-officieren wel begrepen zijn (vergel. IV) doch niet de 300 à 350 officieren en officieren van gezondenheid die in opvolgende detachementen naar Nederland terug zijn gezonden in de twee eerste maanden.

III. Op blz. 216 en 217 van laatstbedoeld verslag komt een momentopname voor van het *najaar 1944*, volgens welke geregistreerd waren 8.824 man, niet medegerekend de beroepsofficieren en cadetten.

Dit aantal op rond 1500 stellende, komt men tot een aantal van 10.324.

(Deze opgave is echter niet zuiver, omdat bv. een aantal onderofficieren en soldaten te Tittmonig daarop niet voorkomt).

Het aantal kgv. is voortdurend wisselend geweest.

Van de beroepsofficieren, die in Mei 1942 werden weggevoerd is korte tijd later een deel teruggekeerd en zijn zieken teruggevoerd, waarvan er later wederom een deel in krijgsgevangenschap is gegaan.

Ook onder de reserveofficieren en het dienstplichtig personeel zijn vele mutaties voorgekomen.

Velen zijn gegaan, teruggekeerd en weder gegaan, anderen zijn na aanvankelijk onderduiken, later opgevat. Weer anderen zijn van krijgsgevangenen arbeiders in Duitsland geworden. Bovendien zijn er 250 krijgsgevangenen overleden. Volgens bladz. 211 zijn er na de bevrijding 11.000 gerepatrieerd.

IV. De bij de Sectie Krijgsgeschiedenis aanwezige gegevens zijn in 1947 verstrekt door het Ministerie van Oorlog en de Hoofdofficier, belast met de bijzondere betalingen. Deze gegevens luiden, alleen voor de Koninklijke Landmacht:

beroepsofficieren	1293
cadetten	147
beroepsonderofficieren	749
reserve-officieren	554
res. pers. beneden de rang van off.	92
dienstplichtigen	6648

Totaal 9483

Omtrent het K.N.I.L. en Marine personeel, voor zooveel in Duitsland krijgsgevangen geweest, zijn alhier geen gegevens beschikbaar.

Wellicht ten overvloede zij opgemerkt, dat in de bovengenoemde getallen niet zijn begrepen de officieren, onderofficieren, korporaals en soldaten, die in Mei 1940 als krijgsgevangenen naar Duitsland zijn gevoerd en in Juni d.a.v. weder hier te lande zijn teruggekeerd.

Daaromtrent zijn geen aantallen bekend.

De Generaal-Majoor b.d.
Hoofd v.d. Sectie Krijgsgeschiedenis,
 (w.g.) D: A. VAN HILTEN.

BIJLAGE 41

Enjeu passages uit „Documents sur l'activité du Comité international¹⁾ de la Croix-Rouge en faveur des civils détenus dans les camps de concentration en Allemagne (1939—1945)”Deuxième phase²⁾

L'occupation de plusieurs pays par l'Allemagne allait mettre en évidence les conséquences tragiques de cette lacune du droit des gens: des milliers de civils se virent exposés aux „évacuations administratives”, aux déportations collectives ou individuelles, aux prises d'otages, à l'internement dans des camps de concentration; toutes ces mesures résultaient de l'extension toujours plus généralisée de la guerre totale.

Emu par les rumeurs qui circulaient sur les camps de concentration et par les demandes de renseignements qui lui parvenaient d'organismes officiels ou privés, ainsi que de particuliers, le Comité international s'adressa à plusieurs reprises, dès 1941, aux Autorités du Reich et à la Croix-Rouge allemande pour obtenir des informations sur le sort des civils déportés, les lieux de leur détention et le traitement auquel ils étaient soumis³⁾. Ses moyens d'investigation étaient extrêmement limités: le souci de ne pas nuire à ses activités fondées sur les Conventions, son principe d'agir au grand jour, lui interdisaient de recourir à des moyens clandestins de recherche. D'autre part, l'expérience lui démontra rapidement qu'il devait renoncer à des démarches officielles qui heurtaient certaines susceptibilités en touchant à un domaine qu'aucun texte de droit international ne l'autorisait à aborder. Eveiller ces susceptibilités c'était courir le risque de voir se fermer les portes qui étaient encore ouvertes à ses délégués. Situation, comme on le voit, infiniment complexe et délicate, hérissée de difficultés.

C'est en vertu de son seul droit d'initiative humanitaire que le Comité international demandait que les civils internés dans des camps de concentration fussent mis au bénéfice des garanties minimums accordées aux civils ennemis arrêtés au début des hostilités sur le territoire allemand, du seul fait de leur nationalité, c'est-à-dire des internés civils proprement dits (première catégorie du Projet de Tokio); qu'ils fussent autorisés notamment à donner de leurs nouvelles à leurs familles, à recevoir des colis et de la correspondance; qu'ils fussent visités par les délégués du Comité international et signalés par le moyen de listes officielles ou de cartes signalétiques adressées à l'Agence centrale des prisonniers de guerre.

S'appuyant sur le principe de la réciprocité, le Comité international ne manquait pas de se prévaloir du caractère universel de son activité, mise de façon identique au service de tous les belligérants: c'est ainsi qu'il pouvait faire état, auprès du Gouvernement allemand, des interventions de ses délégués en faveur des ressortissants allemands internés en pays ennemis et des résultats favorables obtenus en Grande-Bretagne, en Afrique du Nord, et dans les pays d'outre-mer — aux Etats-Unis, au Brésil, en Guyane hollandaise, au Vénézuéla, etc. — où ses délégués avaient obtenu généralement l'autorisation de visiter les camps de détenus „pour raison de sécurité”⁴⁾.

Toutes ces démarches, écrites ou verbales, se heurtèrent à une fin de non-recevoir des Autorités allemandes. Celles-ci arguaient du fait que les personnes détenues dans les camps de concentration ne l'étaient pas du seul fait de leur nationalité ennemie, mais aussi pour diverses raisons „relatives à la sécurité de l'Etat détenteur”⁵⁾ et que, par conséquent, elles ne pouvaient être assimilées aux prisonniers de guerre ni aux internés civils proprement dits. Elles étaient considérées comme des „criminels”, des „ennemis de l'Etat” relevant uniquement de la police politique.

On ne peut évidemment, dans le cadre de cette publication, rendre compte des efforts, d'une rare complexité, qui ont été déployés en marge des interventions officielles et qui n'ont pas, le plus souvent, laissé de trace documentaire: travaux d'approche ou d'orientation, sondages, démarches personnelles, conversations, qui tendaient à déterminer l'atmosphère psychologique du moment, à apprécier jusqu'à quel point l'on pouvait pousser certaines demandes sans mettre en danger l'ensemble de la négociation, à maintenir enfin les contacts

jusqu'au jour où une conjoncture plus favorable permettrait d'obtenir des concessions.

On ne saurait, d'autre part, porter un jugement équitable sur l'activité du CICR dans ce domaine sans tenir compte du fait qu'il avait pour interlocuteur un Etat dont la puissance s'étendait alors sur l'Europe presque entière et que rien ne pouvait empêcher, s'il le jugeait bon, de rompre tout lien avec une institution dont la force ne réside que dans sa tradition humanitaire et son autorité morale.

Troisième phase⁶⁾

Le Comité international ne renonça pas, pour autant, à revenir à la charge chaque fois qu'il le jugeait possible⁷⁾ et il décida de chercher surtout à porter secours aux détenus des camps de concentration en faisant usage de la seule concession que le Reich ait accordée en leur faveur. En effet, au cours de l'année 1943, sur une démarche faite auprès du Ministère allemand des Affaires étrangères, la délégation du Comité international à Berlin avait été informée que des colis de vivres pourraient être remis aux civils des camps de concentration, à condition qu'ils soient adressés directement et nominativement à des ressortissants de nationalités étrangères à l'Allemagne.

Cette autorisation était illusoire, même contradictoire, puisqu'on refusait précisément au Comité les renseignements nominatifs indispensables selon la décision allemande. Le Comité international put cependant entreprendre une action secourable bien à qu'il ne possédât à cette époque que fort peu de noms et d'adresses de détenus. Mais il mit tout en œuvre pour s'en procurer. Ses délégués, faisant en quelque sorte le siège des camps de concentration où ils n'entraient pas, ne négligèrent rien pour obtenir des renseignements: prises de contact avec les commandants de camps, avec des employés subalternes ou même parfois avec des détenus employés à la Kommandantur; tentatives de pénétrer dans les bureaux de la cartothèque des camps — au cours de ces tentatives, les délégués du Comité international seront parfois éconduits sous la menace du revolver —; prises de contact avec les évadés des camps de concentration; collationnement, lors des visites de camps de prisonniers de guerre, de tous les renseignements concernant les *Schutzhäftlinge*⁸⁾. Des milliers de noms et d'adresses de détenus parvinrent ainsi au Comité international qui créa alors le „Service des colis aux camps de concentration” (dit Service CCC); ce service prit peu à peu une ampleur inespérée.

Le résultat du premier envoi de colis individuels dépassa largement les prévisions. Quelques semaines plus tard, le service CCC recevait déjà des accusés de réception portant la signature des destinataires eux-mêmes.

Ces quittances devenaient une nouvelle source de renseignements: outre celle du bénéficiaire, elles étaient revêtues souvent de plusieurs signatures de détenus ayant eu l'idée d'écrire leur nom et leur numéro matricule sur la quittance d'un camarade afin de recevoir à leur tour un envoi. Ces signatures constituant de plus un premier signe de vie du déporté pouvaient d'autre part atténuer quelque peu l'angoisse de sa famille. En outre le détenu était „repéré” par Genève. Même s'il appartenait à la catégorie la plus menacée, dite N.N.⁹⁾, il avait une chance, si faible fût-elle, de ne pas disparaître.

A Genève, le fichier des déportés se développa ainsi peu à peu, alimenté encore par d'autres voies. La nouvelle de l'arrivée des premiers colis s'était répandue dans les camps. Ceux des détenus qui étaient autorisés à correspondre en avisèrent leurs familles. Le Service CCC reçut de nombreuses lettres, de Norvège et de Pologne occupées notamment, qui donnaient les noms et les adresses de civils déportés auxquels des vivres devaient être expédiés. D'autres listes

¹⁾ Voir page 50 des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

²⁾ Seul le Gouvernement allemand se déclara prêt à discuter la conclusion d'une convention sur la base du Projet de Tokio (voir page 31) des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

³⁾ Voir page 39 des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

⁴⁾ Voir page 41 des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

⁵⁾ Voir page 48 des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

⁶⁾ Ces détenus étaient dénommés *Schutzhäftlinge* par les Autorités allemandes.

⁷⁾ Le 9 décembre 1944, le Comité international proposait encore au Ministre des Affaires étrangères du Reich, de même qu'aux autres Gouvernements, la réunion à Genève de représentants plénipotentiaires des Gouvernements intéressés, en vue de l'adoption d'un accord pratique — en application de l'art. 83 de la Convention de Genève — sur tous les problèmes relatifs aux civils en mains de l'ennemi (voir page 74) des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

⁸⁾ Souvent des détachements de travail formés de prisonniers de guerre se trouvaient mêlés dans les usines à des détachements venant des camps de concentration.

⁹⁾ C'est-à-dire *Nacht und Nebel*, mots signifiant „nuit et brouillard”.

parvinrent clandestinement à Genève des camps ou des pays occupés par les forces armées du Reich. Une première difficulté se trouvait donc surmontée: des noms et des adresses de détenus arrivaient; le Service CCC pouvait leur adresser des colis individuels.

Mais un nouvel obstacle surgit alors. Les délégués du Comité international, n'étant pas admis à pénétrer dans les camps de concentration, ne pouvaient contrôler la distribution des colis, comme ils le faisaient dans les camps de prisonniers de guerre. Or, vu cette absence de contrôle, les Autorités alliées dont dépendaient les mesures de blocus ne permirent pas au Comité international, malgré ses nombreuses démarches, d'importer en Europe des marchandises destinées aux civils des camps de concentration. Ces Autorités s'opposaient également au transfert des fonds qui auraient permis d'acheter en Europe même, des secours en nature pour ces civils.¹⁰⁾

Le Service CCC, en collaboration avec la Commission mixte de secours de la Croix-Rouge internationale — organisme créé par le Comité international et la Ligue des Sociétés nationales de la Croix-Rouge pour l'achat, le conditionnement et la distribution des secours aux civils victimes de la guerre — dut donc s'ingénier à se procurer, à l'intérieur de la zone du blocus, dans une Europe épuisée et en partie affamée, les marchandises destinées à compléter les rations insuffisantes des détenus des camps de concentration. Il put acquérir en Roumanie et surtout en Hongrie et en Slovaquie, des quantités importantes de conserves de viande, de biscuits, de marmelade, de sucre, etc., qui furent groupées en port franc à Genève et emballées de nouveau. On put ainsi confectionner jusqu'à 9000 colis par jour.

Mais les fonds manquaient encore. Le Comité international s'efforça de recueillir en Suisse, avec l'aide des représentants des Gouvernements et Sociétés de la Croix-Rouge intéressés et de diverses organisations charitables nationales et étrangères en Suisse, les moyens financiers nécessaires. Ces concours généreux lui permirent d'expédier des milliers de tonnes de colis dans les camps de concentration.

Ces colis parvenaient-ils tous à leurs destinataires? L'absence de tout contrôle exercé par les délégués du Comité international sur leur distribution impliquait un risque que le Comité n'hésita pas à courir. A vrai dire, si des abus ont été commis dans certains camps, si des colis furent confisqués, le Comité international en eut assez rapidement connaissance et suspendit immédiatement les envois dans les camps où ces faits se produisaient; ce fut le cas, notamment, pour le camp de Mauthausen. Toutefois, dans de nombreux autres cas, l'action de secours se révéla efficace et fut même quelque peu facilitée par certains commandants de camps. D'utiles témoignages sur l'arrivée et la distribution des colis de secours étaient fournis au Comité international par des déclarations de détenus évadés et par des lettres qui lui parvenaient des camps de concentration.

C'est ainsi qu'un détenu d'Oranienburg a pu renseigner régulièrement le Service CCC sur le nombre exact des colis arrivés à bon port, ou volés. Quoi qu'il en soit, il n'est pas douteux que ces colis, même si une partie d'entre eux n'est pas parvenue aux destinataires, n'en ont pas moins sauvé des milliers d'existences. „Les paquets, écrivait un détenu, représentaient une valeur inestimable. Dans certains cas, un seul colis a suffi pour remonter le moral de malades en train de mourir de faim.”

Si des résultats satisfaisants purent ainsi être obtenus dans le domaine des secours, il fut en revanche toujours impossible au Comité international d'exercer sur le régime des camps de concentration une influence quelconque pour mettre un terme aux sévices pratiqués sur les détenus. Son action de secours elle-même était tolérée par les commandants de camps plutôt qu'officiellement autorisée par le pouvoir central.

Malgré l'importance du fichier constitué par le Comité international, le système des colis individuels avait l'inconvénient de limiter le nombre des bénéficiaires. Il importait d'en étendre le cercle le plus possible.

C'est à cette fin que le Comité international se décida, au cours de l'été 1944, à expédier des envois collectifs de colis dans les camps de concentration et cela sans s'arrêter au fait que l'autorisation allemande ne concernait que les envois individuels.

A cette époque, l'évolution de la situation politique et militaire offrait à une telle entreprise des chances de succès qui n'existaient pas auparavant.

Bien que le contrôle de la réception de ces colis risquât d'être encore moins efficace que pour les colis individuels, le Comité inter-

national crut devoir faire cette tentative. En effet, les Gouvernements intéressés insistaient à ce moment pour que fût augmenté à tout prix le nombre des envois. Le Comité international fit alors de pressantes démarches pour obtenir que les Autorités alliées atténuent les rigueurs du blocus en faveur des détenus des camps de concentration, comme elles le faisaient pour les prisonniers de guerre. Le „War Refugee Board”, comprenant que les colis du Comité international sauvaient de la mort de nombreux déportés, prit l'initiative de mettre à la disposition du Service CCC des denrées alimentaires. Cet appoint fut d'autant plus précieux que les possibilités d'achat en Europe diminuaient de plus en plus et qu'aucun envoi de vivres ne pouvait parvenir de France et de Belgique, ces pays étant encore occupés.

Les denrées américaines — qui n'arrivèrent en quantités importantes que vers la fin de 1944 — permirent de secourir des milliers de détenus dans les camps de concentration au cours des derniers mois de la guerre. En outre, en septembre 1944, le „War Refugee Board” céda au Comité international, avec le consentement des Croix-Rouges américaine et canadienne, la cargaison récupérée du vapeur „Cristina”, qui avait coulé; les boîtes de conserve rouillées, mais reconnues propres à la consommation, furent accueillies avec joie par les détenus.

Les envois collectifs étaient accompagnés, comme les colis individuels, de formules d'accusés de réception qui devaient permettre aux bénéficiaires de faire connaître leurs noms. Ce système augmenta sensiblement l'importance du fichier et, au 1er mars 1945, le Service CCC connaissait les noms et le lieu de détention de 56.000 détenus.

Si, dans certains camps, les commandants interdirent de renvoyer au Comité international les quittances qu'il avait jointes aux envois collectifs, dans d'autres, notamment à Dachau, ce renvoi fut toléré.

Comme on l'a vu, les quittances qui revenaient à Genève portaient plusieurs noms — jusqu'à quinze sur une même quittance — qui, immédiatement classés par nationalité, venaient compléter les fichiers du Service CCC et de l'Agence centrale.

D'utiles renseignements continuaient à être fournis par des détenus sur l'effectif des captifs qui se trouvaient dans les camps, renseignements qu'il s'agissait d'„interpréter”. Si le Comité international était, par exemple, avisé que dans un camp sept Polonais s'étaient partagé un colis, on en déduisait à Genève qu'il fallait multiplier par sept le nombre des colis expédiés aux Polonais de ce camp pour connaître le total approximatif des détenus de cette nationalité.

Outre les vivres, le Service CCC du Comité international put faire parvenir dans les camps une certaine quantité de vêtements. Toujours limité par le blocus au marché européen — la pénurie de textiles étant telle qu'aucun pays n'en permettait l'exportation —, il envoya des sous-vêtements en fibranne. Après la libération de la Belgique, le Gouvernement belge fit don de lainages grâce auxquels un grand nombre de déportés belges reçurent des sous-vêtements chauds au cours de l'hiver 1944—1945.

Le Service CCC envoya également dans les camps des colis standard contenant des produits pharmaceutiques (decalcit, redoxon, provit, saridon, coramine, caféine, entéro-vioforme, onguent cibazol, néocide, gaze et ouate cellulosique).

Ces divers envois, outre leur utilité matérielle, étaient d'une inappréciable valeur morale, ainsi qu'en témoignent les nombreuses lettres de reconnaissance des détenus qui sont parvenues au Comité international. Ces malheureux, privés de toute protection et souvent dans l'impossibilité d'échanger le moindre mot avec les leurs, voyaient dans ces colis, même lorsqu'ils étaient parfois partiellement détournés par leurs gardiens, un „véritable message de la Providence”, ainsi qu'un détenu l'écrivit. „Quelqu'un pense à nous et c'est la Croix-Rouge”, disait un autre.

Il ne dépendait malheureusement pas du seul Comité international que cette action de secours fût étendue à tous les camps de concentration. De nombreux camps et détachements de travail lui sont demeurés inconnus jusqu'à la fin des hostilités. De plus, en raison des exigences du blocus, les moyens financiers et les marchandises lui ont longtemps fait défaut. Ce n'est que durant les tout derniers mois de la guerre qu'ils lui furent fournis en suffisance. Enfin, la destruction des voies de communication en Allemagne, due aux bombardements aériens qui s'intensifiaient, paralysa considérablement l'action de secours dès la fin de l'année 1944.

Ainsi, en février 1945, la situation était telle que le Comité international redoutait de devoir cesser toute activité en faveur des détenus civils des camps de concentration. Le réseau ferroviaire allemand était en effet en grande partie détruit et les camions mis à la disposition du Comité international par les Croix-Rouges américaine, britannique et canadienne ne pouvaient alors être affectés qu'à l'action de secours aux prisonniers de guerre.

¹⁰⁾ On sait, en effet, que le Comité international ne dispose pas de moyens financiers propres lui permettant d'entreprendre des actions de secours. Il n'est que l'intermédiaire qui transmet aux bénéficiaires désignés par les donateurs les dons mis à sa disposition par les Gouvernements, les Sociétés nationales de la Croix-Rouge et les organisations privées.

Quatrième phase ¹¹⁾

Cette situation angoissante ne pouvait se prolonger. Le Gouvernement allemand lui-même s'en rendit compte. Le 1er février 1945, le ministre des Affaires étrangères du Reich informait le Comité international, en réponse à sa lettre du 2 octobre 1944, que l'envoi de colis — nominatifs ou collectifs — était autorisé dans les camps de concentration pour les détenus originaires des territoires français et belge. En outre, le ministre donnait l'assurance que ces détenus pourraient correspondre avec leurs familles au moyen de formulaires spéciaux établis par le Comité international de la Croix-Rouge.

Le Comité multiplia alors ses efforts et ses démarches pour tenter de remédier à la crise ferroviaire en improvisant une vaste organisation de transports routiers destinée à ravitailler d'urgence les camps de prisonniers de guerre et les camps de concentration. Cette tentative fut finalement couronnée de succès. Gagné à ces vues, le Gouvernement français mit à la disposition du Comité international cent camions pour lesquels le „War Refugee Board” fournit l'essence nécessaire et le Gouvernement allemand des chauffeurs canadiens prisonniers de guerre.

Mettant à profit les dispositions plus favorables des Autorités allemandes et la possibilité offerte soudainement par une situation militaire toute nouvelle, le président du Comité international de la Croix-Rouge, M. Carl J. Burckhardt, se rendit en Allemagne plaider de nouveau la cause des détenus des camps de concentration. En mars 1945, il obtenait du général des SS Kaltenbrunner d'importants accords généraux, dans le sens suivant.

Outre des dispositions relatives au ravitaillement des prisonniers de guerre, des mesures, d'une importance capitale étaient décidées en faveur des détenus des camps de concentration: le Comité international était autorisé à leur distribuer des colis de vivres; un délégué du Comité serait installé dans chaque camp à condition qu'il s'engage à y demeurer jusqu'à la fin des hostilités; un échange global des détenus français et belges contre les internés civils allemands en France et en Belgique était prévu et, en attendant sa réalisation, le Comité avait la faculté de rapatrier les enfants, femmes et vieillards des camps de concentration, de même que des déportés israélites, notamment ceux de Theresienstadt.

Pour la première fois, les camps de concentration étaient donc ouverts aux délégués du Comité international.

Sans perdre un instant, les colonnes de camions du Comité international peints en blanc, se mirent en route — véritables „anges sauveurs”, comme les nommaient ceux qui les voyaient arriver. Voyageant de jour et de nuit, sur des routes défoncées, franchissant, en dépit de tous les obstacles, des zones où la bataille faisait rage, elles apportèrent des vivres dans les camps de concentration et en distribuèrent, sur les routes même, aux flots de prisonniers et détenus évadés ou évacués, qui tous se trouvaient dans une détresse physique indicible.

Mais les camions ainsi déchargés devaient aussitôt servir à d'autres fins: au retour vers la frontière suisse ¹²⁾, ils ramenèrent de ces camps

des hommes et des femmes, les sauvant ainsi d'une mort quasi certaine.

Ce que les envoyés du Comité international de la Croix-Rouge, sur les camions mis à sa disposition par le Ministère français des Prisonniers, Déportés et Réfugiés, de même que par les Croix-Rouges alliées, ont pu accomplir pendant les dernières semaines des hostilités, tient du miracle.

Un ravitaillement de grande envergure put même avoir lieu dans certains camps de concentration; le rapatriement de milliers de détenus fut effectué. En outre, les délégués du Comité international, en application des accords passés par son président avec le général Kaltenbrunner, purent souvent jouer un rôle décisif dans les camps et empêcher l'exécution de mesures extrêmes qui étaient à craindre, avant la libération des camps par les armées alliées.

Cependant, en dépit des accords précités, les pourparlers avec les commandants de camps furent malaisés. Prétendant en effet n'avoir pas reçu d'ordres, les commandants s'opposaient à l'entrée des délégués du Comité qui n'obtinrent qu'à grand'peine l'autorisation de distribuer eux-mêmes les vivres aux détenus. ¹³⁾

Jusqu'aux derniers instants, les commandants s'efforcèrent de dissimuler le secret des camps tragiques. Si les délégués du Comité international réussirent dans certains cas — notamment à Turckheim, à Ravensbrück, à Dachau, à Theresienstadt, à Mauthausen — à empêcher l'évacuation précipitée des camps et à en faciliter la remise aux armées alliées, en hissant eux-mêmes le drapeau blanc, comme à Dachau et à Mauthausen; il n'en fut pas de même ailleurs.

C'est ainsi qu'à Oranienburg l'évacuation du camp fut ordonnée: 30.000 à 40.000 êtres humains, hommes, femmes et enfants partirent en longues colonnes sur les routes, encadrés par des détenus de droit commun revêtus de l'uniforme de la Wehrmacht et utilisés par les SS comme personnel auxiliaire de garde. La tâche des délégués du Comité consista alors à ravitailler ces colonnes en marche, qui ne recevaient aucune nourriture.

Ainsi, pendant des jours et des nuits, les camions du Comité international firent un continuel va-et-vient entre les dépôts de ravitaillement et les colonnes d'évacués, dont la trace était marquée souvent par les corps des traînants fusillés au bord des routes. Des milliers de déportés eurent alors la vie sauve grâce aux colis de la Croix-Rouge et de nombreux retardataires furent chargés sur les camions vides et transportés vers des lazarets et des centres d'accueil. En outre, intervenant courageusement auprès des chefs SS responsables, les délégués du Comité tentèrent d'empêcher des exécutions sommaires et y parvinrent parfois.

Cependant, à Berlin même, malgré les combats terribles qui marquèrent l'occupation de la capitale, la délégation du Comité international demeura à son poste. Elle multiplia, dans cette phase ultime de la guerre, ses démarches auprès des Autorités en faveur des détenus des prisons et des camps de la région berlinoise, les prenant sous sa protection et veillant à leur ravitaillement. Grâce à ses interventions, la plupart des détenus furent libérés.

¹¹⁾ Voir page 76 des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.”.

¹²⁾ Des rapatriements eurent également lieu via Lubeck et la Suède, soit avec le concours de la Croix-Rouge suédoise soit directement par elle.

¹³⁾ Voir en troisième partie, les rapports des délégués et page 87 des „Documents sur l'activité du C.I.C.R.” la carte des principaux camps de concentration.

BIJLAGE 42

**Rapport No. 8 van 13 October 1943 van jhr. C. H. C. Flugl van Aspermont aan de heer J. W. J. baron de Vos van Steenwijk,
vertegenwoordiger in Zwitserland van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis**

1. *Civiele geïnterneerden en gevangenen in Nederland en Duitschland.*

Met referentie aan punt 2 van mijn rapport No. 6 en punt 1 van rapport No. 7 deel ik U mede, dat ik heden met den Heer Schwarzenberg van het C.I.C.R. de lijst heb doorgelopen.

Zendingen pakketten aan de Nederlandsche bewoners der in de lijst genoemde Zuchthaeuser, Gefaengnisse, Huizen van Bewaring, Jodenkampen en Krankzinnigengestichten in Duitschland en Nederland zijn helaas vooralsnog onmogelijk.

De Deutsche autoriteiten hebben reeds vroeger te kennen gegeven, dat zij zendingen aan zulke adressen niet zullen toelaten.

De onderhandelingen van het C.I.C.R. met de Deutsche autoriteiten, teneinde de civiele geïnterneerden (die nu eenmaal niet door de Conventie van Genève beschermd worden) met de krijgsgesvangenen op één lijn gesteld te krijgen (en dus b.v. ook door délégués van het C.I.C.R. te mogen doen bezoeken), hebben niet direct tot juridisch vast te leggen resultaten geleid, maar toch wel den indruk achter gelaten, dat voor deze categorie iets gedaan zal kunnen worden. De Deutsche autoriteiten weigerden bezoek van délégués van het C.I.C.R., maar deden de toezegging: „indien het C.I.C.R. zich op een of andere wijze de namen en adressen van civiele geïnterneerden zou kunnen verschaffen, de aan die adressen gerichte pakketten te zullen doorlaten.”

Gezien deze Deutsche toezegging en gezien de ervaringen, welke het C.I.C.R. bij de navolgende kampen opdeed (ik vertrouw deze bij voorkeur niet aan het papier toe en zou U deze gaarne Vrijdagmiddag 15 October a.s. in La Tour de Peilz mondeling mededeelen), stel ik U aan de hand van de lijst voor voortaan via het C.I.C.R. geregeld pakketten te doen zenden aan:

- 60 Nederlanders in Konzentrationslager Sachsenhausen in Oranienburg;
- 17 Nederlanders in Frauengefaengnis Ravensbrueck bei Fuerstenburg;
- 96 Nederlanders in Konzentrationslager Buchenwalde (Weimar);
- 43 Nederlanders in Konzentrationslager Dachau bei Muenich.

216 totaal.

Het C.I.C.R. maakt dezer dagen een nieuwe bestelling in Zwitserland van dergelijke pakketten. De kostprijs dezer pakketten is natuurlijk afhankelijk van de hoeveelheid, welke wij en de andere Nationale Roode Kruizen voor een zelfde doel gemeenschappelijk bestellen. De pakketten moeten uit in Zwitserland beschikbare fondsen worden gekocht en uit Zwitsersche materiaal bestaan. De Deutsche autoriteiten weigeren pakketten, welke van buiten Zwitserland afkomstig of bekostigd zouden zijn. De kostprijs van een dergelijk pakket zou ongeveer Frs. 17 bedragen.

Waar de zending van deze pakketten voor de civiele geïnterneerden (in veel sterkere mate nog dan bij de Nederl. krijgsgesvangenen het geval is) een kwestie van leven of dood beteekent, stel ik U voor 10.000 pakketten (d.w.z. ongeveer 46×216 pakketten) bij het C.I.C.R. te koopen door storting van een bedrag ad Frs. 170.000.—

Het is mij niet bekend of wij in Zwitserland over een daartoe voldoende krachtig fonds beschikken. Mocht dit niet het geval zijn, dan stel ik U voor mij te machtigen, met behulp van een duidelijke autorisatie van Londen, contact te zoeken met een Zwitsersche bankinstelling, teneinde het bedrag ad Frs. 170.000.— te onzer beschikking te krijgen.

De aanschaffing van 46 pakketten per persoon is niet overdreven royaal, gezien mijn afspraak met de heer Schwarzenberg, dat het C.I.C.R. voorzichtig de mogelijkheid zal polsen ook de in de lijst genoemde 189 Nederlanders in het Concentratiekamp te Vught N.-Br. en 139 Nederlanders in de Kriegswachtmachtsgefaengnis, Gansstraat 164 te Utrecht, van pakketten te voorzien. Veel hangt in deze van den persoon van den betreffenden commandant af. Zou blijken, dat ook dezen 328 Nederlanders pakketten gezonden zouden kunnen worden, dan zou de voorraad meteen al op $10.000 : 544 = 18$ pakketten per Nederlander gedaald zijn, hetgeen mij zelfs bij het meest overdreven optimisme omtrent het einde der krijgsvaarrichtingen in Europa nog niet al te groot lijkt. Gaarne spoedig Uwe berichten.

BIJLAGE 43

Stukken over Nederlandse pogingen tot verzachting van de geallieerde blokkademaatregelen

(Afkomstig uit het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis
en uit het archief van het Ministerie van Oorlog)

A

BARON VAN HARINXMA.

H/JPB.

15 April 1943.

Z.E. den Heer Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart,
Stratton House, Stratton Street, W. 1.

Ik heb de eer Uwer Excellentie hiernevens aan te bieden een memorandum door mij opgesteld naar aanleiding van het onbevredigende verloop van de besprekingen door mij namens het Roode Kruis gevoerd met The Ministry of Economic Warfare betreffende de zending gedurende den oorlog van vitamines en geneesmiddelen naar Nederland.

Wellicht zoude Uwer Excellentie hierin aanleiding kunnen vinden om deze aangelegenheid in den eerstvolgenden Ministerraad ter sprake te brengen.

Voorzitter,
gepar. HtS.

MEMORANDUM

betreffende de mogelijkheid om tijdens den oorlog op grootere schaal
vitamines en medicamenten naar Nederland te zenden

Heden had ik een onderhoud met Mr. Camps (Ministry of Economic Warfare) hetwelk in hooge mate onbevredigend was. Twee quaesties kwamen ter sprake.

1. Het overmaken van £ 50.000 aan den gedelegeerde van het London Committee van het Nederlandsche Roode Kruis in Zwitserland, zijnde de tweede helft van het door de Regeering uitgetrokken tegoed voor het aanschaffen van vitamines en medicamenten in Zwitserland (een eerste betaling ad £ 50.000 werd destijds overgemaakt en besteed).

Ik zeide den heer Camps dat deze aangelegenheid door Baron Mackay was besproken met den heer Frazer van de Treasury en dat laatstgenoemde had gezegd dat voor het overmaken van het genoemde bedrag de toestemming van het M.E.W. noodig was.

De heer Camps wenschte nauwkeurig te weten welke de goederen waren welke voor genoemd bedrag zouden worden aangekocht. Ik heb gezegd dat dit thans niet vaststond, doch dat onze gedelegeerde hieruit aankopen zal doen naarmate de gelegenheid hiertoe zich voordoet. Ik noemde o.a. melkpoeder en insuline. De heer Camps beloofde de zaak met den Minister te bespreken, voegde hieraan evenwel toe dat naar hij meende door de Britsche Legatie te Bern toezicht zoude dienen te worden gehouden op de door onzen gedelegeerde te verrichten aankopen, m.a.w. dat door dezen eerst aan de Britsche Legatie zoude dienen te worden gevraagd of dezelve zich met uitvoer van het betrokken artikel naar Nederland zoude kunnen verenigen.

Ik heb den heer Camps geantwoord dat ik dit niet alleen principieel onaannemelijk, maar tevens practisch onuitvoerbaar acht, aangezien de Britsche Legatie telkens eerst Londen zal dienen te raadplegen en hiermede veel te veel tijd verloren gaat.

2. Kwam ter sprake de quaestie van het zenden van vischolie uit Zuid-Afrika naar Nederland. Gelijk bekend werd door bemiddeling der Legatie te Pretoria ten dien einde eene hoeveelheid van 210,000 miljoen eenheden reeds aangekocht, terwijl machtiging werd verleend tot het aankopen van totaal 2 miljoen eenheden.

In overleg met het Ministerie van Economische Zaken werd hiervoor destijds niet te voren de toestemming der Britsche Regeering gevraagd, aangezien er op werd gerekend dat de Zuid-Afrikaansche Regeering hiertoe zelfstandig toestemming zou kunnen en willen geven. Telegrammen van H.M.'s Gezant te Pretoria gaven aanvankelijk dien indruk. Dezer dagen evenwel seinde H.M.'s Gezant dat de Zuid-Afrikaansche Regeering slechts bereid zoude zijn eene uitvoervergunning te verleenen, nadat de Britsche Regeering zich hiermede accoord zoude hebben verklaard.

In verband hiermede was ik thans genoodzaakt den heer Camps dit geval voor te leggen. Zijn antwoord heden was beslist afwijzend,

op grond van het feit dat, naar hij mij mededeelde vischolie en dgl. behoort tot de goederen welke de Britsche Regeering in geen geval door de blokkade wil laten.

Ik zette uitvoerig uiteen dat het hier betrof eene hulpactie, speciaal voor de kinderen in Nederland en dat door de effectieve contrôle op de verdeeling vanwege de Commission Mixte te Genève geenerlei ongerustheid behoefde te bestaan dat de Duitschers van deze goederen zouden kunnen profiteren. Ik voegde hieraan toe dat het m.i. de plicht is van de Britsche Regeering om althans iets te doen ten behoeve van de kinderen in Nederland, temeer waar op het gebied van een algemeene relief voor de bevolking der bezette landen door haar een zoo stroeve houding wordt aangenomen.

De heer Camps beloofde tenslotte de zaak aan zijnen Minister voor te leggen, ik heb evenwel zeer weinig hoop dat dit alsnog tot een gunstig resultaat zal leiden.

Het bovenstaande samenvattende meen ik te moeten concludeeren dat er geen kans bestaat gedurende den oorlog op eenigszins grootere schaal vitamines naar Nederland te zenden zoolang de Britsche Regeering haar tegenwoordig standpunt blijft handhaven.

Van demarches terzake door mij namens het London Committee van het Nederlandsche Roode Kruis te ondernemen is derhalve m.i. geen heil meer te verwachten.

Ik heb nog gedacht aan de mogelijkheid om via het Britsche Roode Kruis druk uit te oefenen op de Britsche Regeering, doch in verband met terzake reeds opgedane ervaringen zie ik ook hierin geen heil.

Het wil mij derhalve voorkomen dat de eenige oplossing zal zijn dat deze aangelegenheid door de Nederlandsche Regeering officieel worde opgenomen.

Ik moge mij veroorloven voor hetgeen dit betreft twee mogelijkheden te suggereeren:

1. Te doen onderzoeken of de Amerikaansche Regeering in dezen geheel dezelfde opvattingen huldigt als de Britsche, of wel dezelve wellicht voor hetgeen betreft speciaal hulp aan kinderen eenigszins soepeler is. Mocht dit het geval blijken te zijn dan zouden alle aankopen in Amerika kunnen geschieden of wel de benodigde gelden uit Amerika naar Zwitserland kunnen worden overgemaakt tot het financieren van aankopen daar te lande.

2. Eventueel in samenwerking met de in Londen aanwezige geallieerde Regeering een sterke pressie terzake uit te oefenen op het Britsche Gouvernement, desnoods geholpen door het mobiliseeren van de publieke opinie in Engeland.

Het lijkt mij niet uitgesloten dat op deze wijze op dit gebied thans iets te bereiken ware. Waar nu vrijwel vaststaat dat de Britsche en Amerikaansche Regeeringen niet bereid zijn aan de bezette landen relief op groote schaal te verleenen, zal men het recht kunnen verlangen dat althans ten behoeve van de kinderen zekere faciliteiten worden verleend.

B

MINISTERIE VAN HANDEL
NIJVERHEID EN SCHEEPVAART

(Netherlands Government; Ministry
of Trade, Industry and Shipping)
18641.

London, W. 1, 20 Mei 1943.
Stratton House, Stratton Street.

Zijner Excellentie
den Heere Minister van Oorlog.

Ik heb de eer Uwer Excellentie hierbij te doen toekomen een verslag van een bespreking, welke Jhr. Michiels van Verduynen en ik op 19 dezer met Lord Selborne voerden inzake voedselzending naar Nederland.

Ik doe dit memorandum al onze Ambtgenooten geworden.

De Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart,
(w.g.) P. KERSTENS.

MEMORANDUM

betreffende het bezoek van de heeren Michiels van Verduynen en Kerstens aan Lord Selborne en Lord Drogheda op 19 Mei 1943 omtrent voedselzending naar Nederland.

Lord Selborne zette nogmaals uiteen, dat het hier „a very big problem” betref. Hulp aan Nederland kon niet worden losgemaakt van dezelfde hulp aan Noorwegen, België, Frankrijk, Polen en bezet Rusland. Zelfs op basis van onze — tot zijn groote voldoening zeer sober gehouden — eischen zou het op zeer omvangrijke levering uitloopen.

Ook onder de waarborgen van het allerbeste toezicht op aanvoer en distributie zou hulp aan de bezette landen tevens hulp aan de Duitschers beteekenen. De ervaring in Griekenland had dit nog eens voldingend bewezen.

Dit werd door ons tegengesproken voor wat betreft de levering zooals wij die vragen: 1500 ton melkpoeder voor kinderen en zwangere vrouwen. Bovendien meenden wij protest te moeten aantekenen tegen deze uitlating, want hoe na deze zaak ons aan het hart mocht liggen, zouden wij nooit dit verzoek hebben geformuleerd, indien wij ons niet volledig bewust waren van het feit, dat een levering onder contrôle en garantie, zooals wij ons die voorstelden, den Duitschers niet ten goede zou kunnen komen. Overigens werden wij door onze mensen dikwijls voor de vraag geplaatst, waarom er geen bezwaar werd gezien in het aanvaarden van het compensatiegevaar in het geval van de zeer belangrijke zendingen aan Engelsche krijgsgevangenen, terwijl dit wel in het geding komt bij de hulp aan de kinderen.

Vervolgens betoogde Lord Selborne, dat de aanmaak van melkpoeder een uiterst moeilijk zoo niet onoplosbaar vraagstuk in zich-

zelf zou vormen. De vraag zou zich nl. voordoen, of de omzetting van machinerie t.b.v. melkpoederproductie geen directe schade aan de productie van oorlogsmateriaal zou beteekenen.

Daarbij kwam dan nog, dat de voedselvoorziening van Engeland, Amerika, de legers en de thans reeds bezette gebieden (Midden-Oosten, Noord-Afrika) zeer zware eischen aan Amerika stelt, om van de scheepsruimte niet te spreken. Wat dit laatste betreft, gelooft hij overigens, dat Zweden hiervoor zou kunnen en willen zorgen.

Lord Selborne vroeg zich af, of — gezien de schaarschte aan melk (poeder) — de eventuele oplossing niet gezocht moest worden in de betere voeding der zogende moeders door de beschikbaarstelling van graan. De kinderen zouden dan meer moedermelk krijgen.

Wij plaatsten daar tegenover ten eerste, dat het allermintst ging om het geven van „protective food” (eiwit en vet), ook aan de moeders, en ten tweede dat hiermede alleen de zuigelingen geholpen zouden zijn, maar niet de veel grootere aantallen oudere kinderen.

Onze vraag in hoeverre juist was een bericht, dat ons had bereikt als zouden vier graanschepen van Canada uit naar België worden gedirigeerd — het betrof hier een inlichting verstrekt door Jhr. van Lidth de Jeude — werd ten stelligste door de Engelschen tegen gesproken: er was geen sprake van.

Lord Selborne legde er vervolgens bijzonderen nadruk op, dat zeer groote hoeveelheden voedsel, waaronder vooral ook melk, bij overeenkomst aan Rusland geleverd moeten worden en dat de Russen zeker geen enkele korting daarop zouden aanvaarden, indien er maar eenig gevaar bestond, dat de Duitschers er op de een of andere manier eveneens beter van zouden worden. De Russische Regeering was nog niet geraadpleegd, maar dit zou zeker moeten gebeuren.

Vervolgens wees hij er op, dat het primair een Amerikaansche aangelegenheid was, Amerika immers moet voor de voorraden zorgen. Engeland zelf is daar voor 40 % zijner voedselbehoeften van afhankelijk. Op het oogenblik — er zijn ter zake grondige besprekingen gevoerd tusschen Lord Selborne en Governor Lehman — was het vraagstuk in Amerika „under serious consideration” tusschen Engeland en Amerika, waarin dan t.z.t. ook Rusland nog zou moeten worden betrokken.

Op onze vraag, hoe lang het nog zou duren, eer wij, als resultaat van deze besprekingen in Amerika, een definitief ja of neen zouden kunnen vernemen, antwoordden de heeren Selborne en Drogheda, dat zij dit niet nauwkeurig konden aangeven, maar, dat zij wel „spoedig” uitsluit hoopten te kunnen geven.

Wij wezen er op, dat de voedselvoorziening na den oorlog niet meer tot werkelijk herstel van de thans aan den gezondheidstoestand der opgroeiende generatie toegebracht wordende schade zou kunnen leiden, indien er niet gezorgd wordt voor de levering van zgn. beschermend voedsel — nu.

Afzonderlijke aandacht vroegen wij voor het feit, dat zelfs een incidenteele levering, op kleine schaal, van vischolie door Zuid-Afrika op de weigering van Engelsche medewerking stuitte.

Omtrent dit punt zegden Lord Selborne en Lord Drogheda onmiddellijke beschouwing toe en gingen er gaarne mede accoord, dat de heeren van Harinxma en Lamping terzake met Lord Drogheda in verbinding zouden treden.

C

26 Mei 1943.

Zijner Excellentie
Jhr. Mr. E. F. J. Michiels van Verduynen.

Amice,

Ik doe U hierbij toekomen het memorandum, dat Harinxma en ik bij Drogheda achterlieten.

Aangekocht werden:

228.000 millioen eenheden fishliver oil van Vitamin Oils Cy. en
357.000 millioen eenheden fishliver oil van Ocean Products Cy,
alles concentratie van minstens 20.000 units per gram.

Dit komt neer — inclusief vaten — op tezamen circa 40 ton scheepsruimte! Een bagatelle.

Mijn notaatje kwam er op neer, dat wij nul op het request krijgen, omdat het Britsche Kabinet zich indertijd had uitgesproken geen

enkele doorbreking van de blokkade toe te laten — behalve voor Griekenland en voor krijgsgevangenen — en dat in dat standpunt geen wijziging was gekomen.

Verder, dat men bij Lord Selborne in het hol van den leeuw terecht kwam, omdat diens taak is de blokkade zoo stringent mogelijk door te voeren en dat ook Drogheda het Foreign Office noemde, wilden wij voor onze zaak stem krijgen in het Britsche Kabinet.

Harinxma en ik kwamen tot de conclusie dat in soortgelijke gevallen bij Economic Warfare geen enkel succes was te verwachten, dat wij moesten doorgaan te trachten telkenmale den steun van Washington te krijgen (zoojuist is het weer gelukt van de Amerikanen voor sinaasappelen toestemming te krijgen, die de Engelschen hadden geweigerd) en verder om zooveel mogelijk langs allerlei kanalen te doen wat wij konden.

Merkwaardig is het standpunt van Economic Warfare, dat men de Kanaaleilanden niet kan ravitailleren, omdat men het dan aan andere landen niet zou kunnen weigeren.

Ik vertrouw hiermede aan Uw verzoek te hebben voldaan.

Met vriendelijke groeten,

D

Afschrift

THE NETHERLAND RED CROSS SOCIETY.

10 Februari, 1944.

Z.E. den Heere

Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart,

Ten vervolge op mijn schrijven dd. 8 dezer heb ik de eer ter kennis van Uwe Excellentie te brengen, dat ik gisteren een onderhoud had met den heer Camps van het M.E.W., teneinde te trachten, alsnog de vergunning te verkrijgen voor de verzending naar Nederland van de 16.500 vials Vitamine A (referte mijn schrijven dd. 26/1).

Bij het onderhoud was eveneens aanwezig de vertegenwoordigster van het Amerikaanse M.E.W., die als zoodanig is verbonden aan de Amerikaansche Ambassade, alhier.

De heer Camps zeide mij, dat voor de verzending van bedoelde vitamines A naar Nederland geen vergunning zou kunnen worden verleend, daar dit zou ingaan tegen het principe der blokkadebepalingen, welke speciaal voor hetgeen betreft vitamines A geen uitzondering toelaten.

Ik antwoordde, dat ik niet inzie, waarom deze principes der blokkade niet zouden kunnen worden herzien of althans hierop een uitzondering zou kunnen worden gemaakt, mede in verband met het feit, dat de oorlog naar mag worden aangenomen, thans in het eindstadium is gekomen, temeer nog waar het hier een geringe hoeveelheid betreft, speciaal bestemd tot versterking van het weerstandvermogen van de kinderen in Nederland.

Ik gaf den heer Camps de verzekering, dat wij naar aanleiding van ter zake ontvangen rapporten ervan overtuigd zijn, dat de

contrôle, welke vanwege de Commission Mixte van het Internationale Roode Kruis wordt uitgeoefend, inzake de verdeling in Nederland van daarheen door hare bemiddeling gezonden goederen, zeer doeltreffend is, zoodat niet behoeft te worden gevreesd, dat dezelve in handen der Duitschers vallen. Zoo zouden de vitamines, — evenals met de sinaasappelen en melk het geval was —, op de scholen aan de kinderen kunnen worden uitgedeeld om ter plaatse te worden geconsumeerd.

Verder bood ik aan een rapport van de Commission Mixte inzake de distributie der vitamines, terstond nadat dezelve zou hebben plaatsgevonden, over te leggen. Indien dit rapport zou blijken in alle opzichten gunstig te zijn, zouden dan verdere zendingen kunnen volgen.

Verder legde ik er den nadruk op, dat hetgeen wij vragen uiterst bescheiden is en uitsluitend ten doel heeft, het weerstandsvermogen der kinderen in Nederland tegen de steeds toenemende besmettelijke ziekten te versterken.

De heer Camps kwam evenwel steeds terug op de principes van de blokkade, op grond waarvan hij een afwijzende houding moet aannemen.

Ik heb geantwoord, dat ik de zaak aan de Nederlandsche Regeering zou voorleggen, opdat dezelve zal kunnen beoordeelen of er voor Haar aanleiding bestaat, wederom officieele stappen terzake te ondernemen.

Dienovereenkomstig moge ik hiermede deze aangelegenheid aan Uwer Excellentie's oordeel onderwerpen. Omtrent Uw standpunt zal ik gaarne t.z.t. worden ingelicht.

(w.g.) v. HARINXMA THOE SLOOTEN,
Voorzitter.

E

YB/MM/DBE

20.7.43

The Baron Harinxma thoe Slooten,
8-10 Arlington House, Arlington Street, S.W. 1.

Dear Baron Harinxma,

re: *Vught and Westerbork Concentration Camps.*

In reply to your letter of 16.7.43, ref: F/KHD, we are very sorry to have to tell you that the Ministry of Economic Warfare do not allow any parcels from this country to be sent to Dutch nationals interned in camps in Holland. We are afraid therefore, that we cannot help you in the matter.

Yours sincerely,
(w.g.) P. LOWTHER.

F

LONDON COMMITTEE OF THE
NETHERLAND RED CROSS SOCIETY

President: H.R.H. Princess Juliana
Chairman: Baron Harinxma.

8-10, Arlington House,
Arlington Street S.W. 1.

F/JPB.

28th July 1943.

Mrs. Lowther,
The British Red Cross Society,
Clarence House, St. James' S.W.

Dear Mrs. Lowther,

Further to your letter of the 20th. ref. YB/MM/DBE, I should be obliged if you would kindly approach Geneva on our behalf with a view to finding out if Prisoner-of-War parcels could be sent to Westerbork and Vught camps in Holland. If so, we might be able to arrange for the sending of parcels from other countries.

Yours sincerely,
(w. g.) FRIEDHOFF.

G

22nd November 1943.

YB/MM/DBE

W. FRIEDHOFF, Esq.,
8/10, Arlington House,
Arlington Street, S. W. 1.

Confidential

Dear Mr. Friedhoff,

re: *Despatch of parcels to Westerbork & Vught camps.*

We have just heard from the International Red Cross Committee that although they have no information on the camps at Westerbork and Vught, they are quite prepared to make an experiment and to

send any parcels we can place at their disposal in Geneva to persons indicated by us. Alternatively the International Red Cross Committee inform us that the Committee possess a small stock of parcels destined for civilian persons detained in Civilian Internment Camps. These parcels are of continental origin and their cost is approximately Swiss Francs 17. The Committee suggest that if it is found possible for us to pay for a certain number of these parcels in Swiss Francs they will be pleased to address them to detainees whose names and addresses are given to them. Perhaps you would be able to make some arrangement with your Red Cross representative in Switzerland so that parcels can be sent to these camps. As you know, it is extremely difficult to make any transfer of money from this country to Switzerland.

Yours sincerely,
(w. g.) P. LOWTHER.

BIJLAGE 44

Verweerschrift van de drie voorzitters van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis naar aanleiding van het rapport van de Pakkettencommissie

De ondergetekenden, voorzitters van het voormalige „London-Committee of the Netherland Red Cross Society”, respectievelijk van 3 Juni 1940 tot Maart 1943 en van Maart 1943 tot 15 September 1944 en van 15 September 1944 tot April 1946, wensen na bestudering van het rapport van de z.g. „Pakkettencommissie” („Commissie-Vorrink”) het volgende te doen opmerken:

De ondergetekenden wensen voorop te stellen, dat tot hun grote bevreemding de „Commissie-Vorrink” alvorens haar rapport openbaar te maken, geen der leden van het voormalige „London-Committee” in de inhoud van het rapport heeft gekend. Ware ten deze door de „Commissie-Vorrink” redelijkheid en behoorlijkheid betracht, dan zouden zekere aantijgingen die ook het voormalige „London-Committee” treffen, kunnen zijn weerlegd, en van feiten en oorzaken waarschijnlijk niet zo'n verwarde indruk zijn gegeven als in het bedoelde rapport tot uiting komt.

Het rapport is lichtvaardig neergeschreven en tendentius.

De kritiek, die in het rapport tot uiting komt, geeft niet duidelijk aan, in hoeverre zij betrekking heeft op de werkzaamheid van het „London-Committee”, doch, waar op pagina 20 staat vermeld, dat speciale aandacht ook voor politieke gevangenen wel verwacht mocht worden van het „London-Committee”, moet worden aangenomen, dat het rapport van de „Commissie-Vorrink” ook ons voormalige Comité op het oog heeft.

De repatriëring van Nederlandse gevangenen behoorde tot de werkkring van anderen dan het „London-Committee”, en de prestaties ten aanzien van pakkettenzendingen aan Nederlandse krijgsgevangenen, acht de „Commissie-Vorrink” voldoende geweest. Daarom menen ondergetekenden zich te kunnen beperken tot de kritiek, uitgeoefend op wat het „London-Committee” deed of naliet te doen voor pakkettenzendingen aan Nederlandse burgergevangenen in Duitsland.

De ondergetekenden menen te mogen constateren, dat hunne uiteenzettingen en een brief van de Directrice van de Afdeling Buitenland van het Britse Rode Kruis, de „Commissie-Vorrink” wel overtuigd hebben, dat het „London-Committee” geen hulp heeft kunnen bieden aan Nederlandse politieke gevangenen en gedeporteerde Joden, voorzover die hulp moest komen van *buiten* de blokkade. Tenminste op pagina 21 van het rapport zegt de „Commissie-Vorrink”, dat zij gaarne wil aannemen, dat pakkettenzendingen van buiten de blokkade uiterst moeilijk waren, terwijl op pagina 26 het bedoelde rapport zegt:

„Nimmer mag hierbij uit het oog worden verloren, dat de geallieerde mogendheden geen medewerking konden verlenen tot het ten dele doen doorbreken van hun eigen blokkademaatregelen.”

Echter zegt ook het rapport:

.....„Maar er was nog zo veel te bereiken *binnen de blokkade*.”

en vervolgt dan het rapport:

.....„Hiervan zijn de bewijzen geleverd door de praktijk.”

„Het meest typische voorbeeld is wel de voortdurende stroom van pakketten, die de Noorse en Deense gevangenen vanuit Noorwegen, Zweden, Denemarken, Lissabon, Cairo, Genève bereikte en vanzelfsprekend komt dan de vraag naar voren: „Waarom heeft men vanuit *Londen* dit ook niet kunnen bereiken voor de Nederlanders in de concentratiekampen?””

De redenering van de „Commissie-Vorrink” schijnt te zijn, dat andere naties, in het bijzonder de Noren, zo *veel* deden voor de burgergevangenen in Duitsland en wij niets of althans veel minder. Nu is het opvallend, dat de „Commissie-Vorrink” zelf duidelijk doet uitkomen, dat de situatie van Noorwegen gunstig was te noemen in vergelijking met die van ons. De aandacht wordt gevestigd op de lange landgrens tussen Noorwegen en Zweden, op de nauwe betrekkingen tussen deze beide landen, en op de hulp vanuit Oslo (Noorwegen) en vanuit Denemarken, dus hulp van *binnen de blokkade*. Het rapport zegt dan ook letterlijk op pagina 25:

„Deze bevoorrechte en ten volle uitgebuide positie (van Noorwegen) had geen der andere oorlogvoerende mogendheden.”

Aan een brief gedagtekend 19 December j.l., gericht tot de 2de ondergetekende door het Hoofdbestuur van het Britse Rode Kruis te Londen, moge te dezer zake het volgende worden ontleend:

Vertaling:

„Wij vernamen, dat beschuldigingen geuit tegen het „London-Committee” van het Nederlandsche Rode Kruis voornamelijk gebaseerd zijn op het feit, dat Nederlandse politieke geïnterneerden pakketten zagen aankomen bestemd voor politieke geïnterneerden van de Scandinavische landen, die in hetzelfde kamp waren als enkele Nederlanders. Een omstandigheid, die schijnt te worden vergeten is, dat het de politiek van de Duitsers was, voorgeschreven door een der hoogste instanties, om (a) Denemarken zo rustig mogelijk te houden, en (b) elke gelegenheid aan te grijpen om contact met Zweden te blijven houden, welks neutraliteit een levensbelang voor de Duitsers was. Dit feit is algemeen bekend en is onbetwistbaar, en het is een van de redenen, waarom de Duitsers Zweedse en Deense Steuncomité's (door tussenkomst van hun Rode Kruis Verenigingen) toestonden hulp te verlenen in Duitsland en in sommige door Duitsland bezette gebieden. Dit werd steeds duidelijker gedurende de laatste jaren van de oorlog. Om deze redenen was men steeds in Londen van mening, dat, hard als de behandeling der Noorse politieke geïnterneerden was, deze meer kans hadden om pakketten te ontvangen dan het geval was met de politieke geïnterneerden van andere nationaliteit.”

Ook een brief d.d. 10 Januari j.l., gericht tot de Secretaris van het voormalige „London-Committee” door de Secretaresse van het voormalige Noorse Rode Kruis Comité te Londen, waaraan het volgende is ontleend, werkt ten deze verhelderend:

Vertaling:

„Wij, het Noorse Comité in Londen, konden practisch gesproken niets doen voor onze politieke gevangenen vanuit Londen, aangezien wij geen pakketten konden kopen van buiten de blokkade. Het was te danken aan de edelmoedigheid van onze kleine kolonies in Portugal en in Egypte, dat enkele pakketten voor Noorse politieke gevangenen voor verdere uitdeling Genève bereikten. Zo niet het Noorse Rode Kruis in Oslo in staat was geweest ver-

„We have been told that the accusations made against the London-Committee of the Netherlands Red Cross are based largely on the fact that Dutch political internees saw relief parcels arriving for political internees of the Scandinavian countries who were in the same camp as some of the men from the Netherlands. A fact that appears to have been forgotten is that German policy, dictated from a very high level, was centred on (a) keeping Denmark in as peaceful a state as possible, and (b) taking every opportunity of keeping in touch with Sweden, the neutrality of which was vital to them. This fact is wellknown and is indisputable and it is one reason why the Germans allowed Swedish and Danish Relief Societies (canalised through their Red Cross Societies) to carry out relief work in Germany and in some German occupied territory. This became more and more apparent during the latter years of the war. For this reason, it was always felt in London, that harshly treated as they were, the Norwegian political internees were more likely to receive relief consignments sent to them than was the case with political internees of other nationalities.”

„We, the Norwegian Committee in London could do practically nothing for our political prisoners from London, since we could not buy parcels outside the blockade, it was owing to the generosity of our small colonies in Portugal and in Egypt that a few parcels for Norwegian Political Prisoners reached Geneva for further distribution. Had not the Norwegian Red Cross in Oslo been able to get permission from the Germans to send parcels to po-

gunningen van de Duitsers te verkrijgen om pakketten aan politieke gevangenen te zenden, dan zou het sterftecijfer bijna zeker belangrijk hoger zijn geweest."

Uit deze aanhaling blijkt, dat, wat de Noren deden, gedaan werd buiten het Londense Comité van het Noorse Rode Kruis om. De Noren konden zulks doen om de boven aangegeven redenen en omdat zij over ruime geldmiddelen beschikten *binnen* de blokkade. Wij beschikten daarover niet, en overmaking van gelden naar binnen de blokkade voor het aankopen van voedsel met bestemming Duitsland, was van een blokkadestandpunt gezien, gelijk aan het invoeren van het voedsel zelf. Dat de Joodse burgergevangenen in een hoogst deerniswaardige positie verkeerden, is algemeen bekend. Nederland had een zeer groot aantal Joodse burgergevangenen in Duitsland — de „Commissie-Vorrink" vermeldt 110.000 — en, om een vergelijking met de Noren door te voeren kan worden vermeld, dat volgens de mededeling van de bovengenoemde Secretaresse van het Noorse Rode Kruis d.d. 10 Januari j.l., slechts 13 van de 625 Noorse Joden uit de civiele kampen in Duitsland terugkeerden, een percentage, dat nog ongunstiger is dan dat betreffende de terugkeer van Nederlandse Joden, waarvan 6.000 terugkeerden.

Met zekere ophef maakt de „Commissie-Vorrink" op blz. 27 van haar rapport melding van geslaagde pogingen o.a. van de Polen, die levensmiddelen uit Argentinië onder Zweedse vlag naar Zweden zouden hebben gekregen, welke ook aan Poolse burgergevangenen in Duitsland ten goede zouden zijn gekomen. En zo concludeert dan het bedoelde rapport:

„De bij herhaling geuite verontschuldiging van Nederlandse zijde, dat de pakketzendingen aan politieke gevangenen en gedeporteerde Joden niet mogelijk waren, maakt weinig indruk als men weet hoe andere regeringen dit aanpakten."

Deze aantijging is volgens pagina 29 ook bedoeld aan het adres van het „London-Committee". Er is bij ondergetekenden terstond grote twijfel gerezen over de juistheid van bedoeld betoog. De uitvoerende Secretaresse van het voormalige Noorse Rode Kruis te Londen wist met zekerheid te zeggen, dat de Noren een dergelijke faciliteit niet hadden kunnen verkrijgen. De brief terzake wordt hierbij overgelegd. Even overtuigend is verder een mededeling, door ondergetekenden ontvangen van de zijde van het voormalige London-Committee van het Poolse Rode Kruis, waaruit blijkt, dat geen voedsel in Argentinië aangekocht was voor distributie aan civiele geïnterneerden, en

Vertaling:

„dat hulp voor burgers in concentratiekampen niet georganiseerd kon worden ten gevolge van de blokkadevoorschriften en slechts verleend kon worden vanuit de bezette landen, die buiten onze werkkring lagen."

„that help for civilians in concentration camps could not be organized on account of the blockade regulations and could be given only from occupied countries which were out of our scope."

Voor wat het „London-Committee" wel ten behoeve van burgergevangenen in de kampen deed, zij nogmaals verwezen naar een brief van de derde ondergetekende aan het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis d.d. 17 Augustus 1945 met zestien bijlagen (welke laatste *niet* in het rapport der „Commissie-Vorrink" opgenomen zijn). Zoals in die brief o.a. tot uiting komt, dacht het „London-Committee" reeds lang te voren aan het tijdstip, dat de ineenstorting zou komen en de burgergevangenen de kampen zouden verlaten. Op initiatief van de tweede ondergetekende werd in internationaal verband, de mogelijkheid bestudeerd om grote voorraden pakketten in Duitsland en omringende landen beschikbaar te hebben voor hen, die bij het einde van de oorlog huiswaarts zouden keren, een poging, waarmede het Britse Rode Kruis volkomen bekend was, en waarvan ook in bovenaangehaald schrijven van 19 December j.l. van het Hoofdbestuur van het Britse Rode Kruis, gewag wordt gemaakt. Ook zijn in ons bezit afschriften van brieven gewisseld tussen het „London-Committee" en het Britse Rode Kruis te Londen, waaruit blijkt, dat reeds in 1941 het „London-Committee" doende was om pakketten te verzenden aan civiele gevangenen in kampen in Duitsland, b.v. Buchenwalde. Op blz. 29 van haar rapport erkent de „Commissie-Vorrink", dat de medewerker van de gedelegeerde van het London-Committee te Genève, vanaf het voorjaar 1944 pakketten aan Nederlandse gevangenen in concentratiekampen gezonden heeft, om dan in één adem te laten volgen, dat

political prisoners, the death rate would almost certainly have been higher."

het „London-Committee" niets deed vóór 1 Januari 1945. Aangezien bedoelde medewerker in dienst was van het „London-Committee", is het betoog van de „Commissie-Vorrink" ook in dit opzicht van een verwonderlijke oppervlakkigheid.

Het bovenstaande bevat een weerlegging van de voornaamste aantijgingen voor zover deze het „London-Committee" betreffen; behalve deze aantijgingen bevat het rapport een aantal onjuiste voorstellingen, waarop ondergetekenden hier niet verder behoeven in te gaan. Deze hadden kunnen worden voorkomen indien, het moge nogmaals worden opgemerkt, het „London-Committee" voor de publicatie van het rapport van de inhoud daarvan had kennis gekregen.

Concluderend, wijzen de ondergetekenden met klem de verschillende beschuldigingen, welke in het rapport van de „Commissie-Vorrink" geuit worden aan het adres van het „London-Committee", van de hand. Zij zijn overtuigd, dat bij een onbevooroordeelde kennisneming van de ware toedracht van zaken, zoals hierboven uiteengezet, de ongegrondheid der uitgebrachte beschuldigingen duidelijk zal worden.

Mocht dit laatste niet het geval zijn en het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis een hernieuwd onderzoek, voorzover het „London-Committee" betreft, wensen in te stellen, dan zien de ondergetekenden het resultaat daarvan met vertrouwen tegemoet.

*Namens het voormalige „London-Committee
of the Netherland Red Cross Society"*

(w.g.) VAN LIDTH DE JEUDE

(w.g.) VAN HARINXMA THOE SLOOTEN

(w.g.) TH. DE MEESTER

's-Gravenhage }
Brussel } Maart 1948.
Londen }

Bijlagen: drie
(afschriften van brieven van het voormalige Noorse Rode Kruis te Londen en van het Nederlandsche Roode Kruis te 's-Gravenhage).

*W. Friedhoff Esq.,
The Netherlands Chamber
of Commerce in London, London W.1.*

Hollow Dene, Frensham, Surrey.
10th January, 1948.

Dear Mr. Friedhoff,

Thank you for your letter and for letting me see copy of a letter from the Secretary General of the Swedish Red Cross to the Netherland Red Cross.

I am amazed to read in Par. 2 of this letter that the Poles and Yugoslavs were apparently granted navycerts for parcels bought in the Argentine and intended for political prisoners, since we were refused navycerts for all parcels of our political prisoners in concentration camps (I do not, of course, refer to civilian prisoners in Recognized Civilian Camps).

It would appear from Mr. Beer's letter that the Ministry of Economic Warfare in Great Britain and the U.S.A. have in fact deviated from their policy in granting these navycerts, the information is particularly surprising since one of the reasons given to us for the M.E.W.'s refusal (and probably to you when you applied) that it was impossible to favour one or two of the allies; and granting free transit for food to all, meant sending food for some millions of people into Germany.

The information which Mr. Beer gives you is so surprising that I wonder if there is not some misunderstanding.

I do not of course know when the Germans gave permission to Dutch Political Prisoners to receive parcels, or which categories were included in this permit or who might supply parcels. The Germans allowed parcels to be sent to named Norwegian prisoners from their families, from their National Red Cross and from the International Red Cross. The parcels had to be fully addressed with the prisoner's number and camp address. Norwegians who had been sentenced to a term of imprisonment and who were serving their sentence in jails were not allowed parcels, nor, I fear, did our Jews get any since only 7 of the 600 (?) sent from Norway survived, (2 of the 7 were

British subjects and were in recognized camps). Thus the number of Norwegians who might receive parcels amounted to some 5000, including our Prisoners of War.

We could do practically nothing for our political prisoners from London, since we could not buy parcels outside the blockade, it was owing to the generosity of our small colonies in Portugal and in Egypt that a few parcels for Norwegian Political Prisoners reached Geneva for further distribution. Had not the Norwegian Red Cross in Oslo been able to get permission from the Germans to send parcels to political prisoners, the death rate would almost certainly have been higher.

The parcels which were eventually bought from and sent by the Swedish Red Cross were not imported parcels, but were sent from Swedish food supplies, and we were at the time given to understand the position mentioned in Mr. Beer's letter, namely that food supplies were limited and that export licenses for parcels could only be granted accordingly. As already explained, Norway's geographical position alone enabled our Government to pay for the parcels, and above all made possible the supply to the Swedish Red Cross of the names, numbers and addresses which were necessary. You will realize that the first despatches from Sweden were experimental since no permission had been granted by the Germans to allow parcels from Sweden. But it appears that Germany did not have any special wish to exterminate Norwegian Political Prisoners since the parcels from Sweden in fact reached our men.

I can only express to you once again my most sincere sympathy with the terrible sufferings endured by your country-men. It is specially distressing to us since we have many Dutch friends and many happy memories dating from the five years we spent in Holland. But I can assure you that, judging from my experience that it was not possible to organize effective help for political prisoners from abroad without the aid of an adjoining neutral country, and then only if the numbers to be helped were (comparatively) very small. It still remains a question whether the Germans would have delivered any parcels had they been sent on a larger scale.

As you know the British Branch of the Norwegian Red Cross closed down over a year ago, consequently I no longer have any position in the Red Cross. But as I was the person responsible for everything connected with the work for the Prisoners as well as holding the position of Secretary to the Norwegian Red Cross, London, throughout the war, I do, since Mr. Irgons death, know more about these matters than any one else. I hope therefore that the above information may be of interest.

Please give my husband's and my kindest regards to Baron van Harinxma if you see him.

Believe me
Yours sincerely,
(signed) DOROTHY HUITFELD.

Hollow Dene, Frensham, Surrey.
19th February 1948.

*W. Friedhoff Esq.,
The Netherlands Chamber of Commerce in London,
Hereford House,
117, Park Street, London W.1.*

Dear Mr. Friedhoff,

The Norwegian Red Cross, Oslo wrote to me on the 10th instant, asking me to answer in their name, any questions you may care to ask about the despatch of parcels from the unoccupied countries to Political Prisoners in concentration camps in Germany. They also empower me to lend you any documents which may be of help to you and Baron Harinxma, from the Norwegian Red Cross files.

In my letter to you of 10th January, I gave you all the information that seemed to have bearing on the case, nor have I found in the files further documents which would appear to be useful to you. But will you please let me know if there are other points on which more information would be useful.

I am sorry that the figures I gave you with a question mark in my letter of 10th January were not correct. The Norwegian Red Cross write that 625 Jews were sent from Norway to Germany, and of these 15 returned alive. As previously mentioned, two of the fifteen who survived were British subjects.

Please give our kindest regards to Baron van Harinxma. We shall be very much interested to hear, and we also sincerely hope that criticism will cease, since it appears to be based on a lack of knowledge of the facts.

With all good wishes
Yours sincerely,
(signed) DOROTHY HUITFELD.

P.S. Enclosed is a copy of this letter for Baron van Harinxma.

HET NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS

's-Gravenhage, 11 Mei 1948.
Prinsessegracht 27

No. 53754 vKV/vL.

Onderwerp: *Pakketten Rapport.*

*Aan de Hoogwelgeboren Heer
Jhr. Ir. O. C. A. van Lidth de Jeude
Aan de Hoogwelgeboren Heer
Mr. B. Ph. Baron van Harinxma thoe Slooten
Aan de Hoogedelgestrengste Heer
Th. H. de Meester*

Naar aanleiding van mijn schrijven van 15 April jl., waarmee ik het genoegen had de ontvangst te mogen erkennen van het door U opgestelde geschrift, mag ik niet nalaten te Uwer kennis te brengen dat mij kort geleden door Dr. L. W. van der Sluys, die eertijds deel uitmaakte, althans de besprekingen bijwoonde van de Allied Red Cross Societies' Relief Committee, een aantal dossiers werd overhandigd over de voorbereidende werkzaamheden voor de medische verzorging van de bevolking van Nederland onmiddellijk na de bevrijding.

De daarin vervatte rapporten, welke ik ter kennisname heb verstrekt aan het Hoofd van onze Medische Afdeling, hebben ons het diepe besef gegeven van de grote zorg voor de voorziening der te bevrijden gebieden met medicamenten, verbandmiddelen, instrumentarium en voedsel, waarmee reeds in 1941 een aanvang werd gemaakt.

Behalve de documentatie van het Informatie Bureau te Londen over krijgsgevangenen enz., hetwelk in 1946 aan ons Informatie Bureau te Den Haag werd overgegeven, zijn deze van Dr. van der Sluys afkomstige documenten de eerste archiefstukken van het Londen Committee, welke in het bezit komen van het Nederlandsche Roode Kruis en gezien de waarde dezer documenten kan het slechts worden betreurd dat wij door omstandigheden niet de beschikking hebben gehad over het archief uit Londen, aangezien kennisname van deze stukken er wellicht toe had kunnen bijdragen om een andere indruk te vestigen bij de leden der Pakkettencommissie omtrent de ware toedracht van zaken.

Hoogachtend,
De Directeur-Generaal,
(w.g.) H. P. J. VAN KETWICH VERSCHUUR.

BIJLAGE 45

Rapporten van jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan de heer J. W. J. baron de Vos van Steenwijk over hulpverlening aan Nederlandse gevangenen in Duitsland en de financiering daarvan

A

Rapport no. 52 d.d. 12.7.1944 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen van het Nederlandsche Roode Kruis in Zwitserland

7. *Engelsche blokkade.*

Zie rapporten 33, 39, 42, 49 en 51.

M. De Schwarzenberg bleek bij mijn bezoek d.d. 10.7.'44 een meer optimistische opvatting over het bezoek van Nicolas Burckhardt aan Minister van Kleffens op 1.7.1944 te hebben. Hij meent, dat de heer Burckhardt de situatie wel degelijk goed kent en gelooft, dat waar Londen vraagt of colis de vivres niet boven geldzendingen te verkiezen zouden zijn, dit geschiedt omdat Minister Van Kleffens waarschijnlijk kennis heeft van zeer recente onderhandelingen te Washington. Inderdaad schijnt de War Refugee Board zich tot de blokkade-autoriteiten te hebben gewend, als resultaat waarvan deze autoriteiten

met het C.I.C.R. dezer dagen in bespreking zijn getreden over een groot opgezette actie met colis de vivres. De momenteel door de blokkade-autoriteiten gestelde cischen acht het C.I.C.R. onaanvaardbaar; de onderhandelingen worden echter voortgezet. Daarom zou ik onzen Gezant te Bern willen verzoeken op het telegram van Minister van Kleffens te antwoorden, dat: „inderdaad colis de vivres verre boven geldzendingen door het C.I.C.R. worden geprefereerd, doch dat de blokkade-autoriteiten deze tot nog toe niet hebben willen vrijgeven of doorlaten zoolang de Conventie van Genève in de kampen van bestemming niet wordt toegepast (bedoeld is distributie door Délégués du C.I.C.R. ter plaatse). Voor het uitoefenen van druk op blokkade-autoriteiten werd in een tijd, dat slechts en clair telegrafeeren naar Londen mogelijk was, de invloed van H.K.H. Prinses Juliana verzocht. Het Nederlandsche Roode Kruis zal dankbaar zijn voor allen steun, welke de Nederlandsche Regeering in deze zaak ten behoeve van gedeporteerden en geïnterneerden kan geven.

B

Rapport No. 57 d.d. 28.8.1944 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den Heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen van het Nederlandsche Roode Kruis in Zwitserland

2. *Engelsche blokkade.*

Zie rapporten 33, 39, 42, 49, 51 en 52.

Hierbij gaat U afschrift van schrijven van 24.8.1944 ZA/OO G. 44/Sec. G. 59/2 JES/HL van den Heer de Schwarzenberg, C.I.C.R. Division d'Assistance Spéciale toe. Een afschrift voor onzen Gezant, Bern, sluit ik tevens in. Het in dit schrijven vervatte bericht der Interventie van H.K.H. Prinses Juliana te Washington ten behoeve van het lot der gedeporteerden in Europa en Azië zal ook den Gezant zeker verheugen, aangezien het de bekroning is op een taai gevecht tegen veel tegenslag. Temeer waar de heer Schwarzenberg mondeling nog mededeelde, dat de eerste zendingen levensmiddelen uit U.S.A. naar Europa voor dit doel reeds onderweg zijn. We zullen moeten afwachten of de resultaten en gevolgen van deze actie aan onze verwachtingen zullen beantwoorden en nog voor velen op tijd zullen komen, maar het is niet onmogelijk, dat deze interventie naderhand een historische daad van H.K.H. Prinses Juliana zal blijken te zijn geweest.

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE
AGENCE CENTRALE DES PRISONNIERS DE GUERRE

Rappeler dans la réponse:

ZA/OO G. 44/Sec.
G. 59/2 JES/HL

Genève, 24 août 1944.
Palais du Conseil-Général.

Jonkheer C. H. C. Flugi van Aspermont

Pension du Terraillet

20, rue du Marché, Genève.

Monsieur,

A la suite de notre entretien d'aujourd'hui en présence de S.E. le Ministre des Pays-Bas, j'ai vérifié le rapport de Londres concernant l'intervention de la Princesse Juliana.

Pour votre information et éventuellement celle de votre Ministre, je vous cite le texte du télégramme concernant cette affaire:

„j'apprends que démarche Washington désirée faite par personne prévue stop Résultat obtenu pas encore connu" — Burckhardt Londres —

Je vous prie d'agréer, Monsieur, l'assurance de ma considération très distinguée.

Pour le Comité International de la Croix Rouge,

(w.g.) SCHWARZENBERG,
Division d'Assistance Spéciale.

C

Rapport No. 74 dd. 14.12.1944 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den Heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen van het Nederlandsche Roode Kruis in Zwitserland

Nederlandsche civiel-geïnterneerden in Duitsland.

Ref. schr. van den Heer W. Friedhoff dd. 24.11.1944. De bij bovengenoemd schrijven gevoegde lijst heb ik aan den Heer Moynier Service C.C.C. du C.I.C.R. overhandigd.

Deze zal aan de hand der gegevens, in het bezit van het C.I.C.R. nagaan welke er juist van zijn blijkens een „accusé de réception". T.z.t. zend ik de lijst verbeterd terug. Aanvulling van de lijst kan te Londen zelf geschieden aan de hand van de lijst met 5163 namen, welke ik in mijn schrijven dd. 29.11.1944 aan den Heer Friedhoff bij-sloot. Het juiste aantal politieke gevangenen kunnen noch het C.I.C.R., noch ik opgeven. Momenteel reken ik ruw geschat met:

10.000 krijgsgevangenen;

50.000 politieke gevangenen (civiel geïnterneerden);

110.000 gedeporteerden;

800.000 gedwongen arbeiders.

Het is zeer moeilijk van het C.I.C.R. juiste gegevens te verkrijgen over civiel geïnterneerden, aangezien het geheel op mijn gegevens af-gaat. De namenlijsten, welke via de Zweedsche Regeering (volgens den Heer Friedhoff) thans bij het C.I.C.R. te Genève ontvangen zouden zijn, zijn den Heer Moynier momenteel onbekend. Hij zal hiernaar een onderzoek instellen. Naar aanleiding van betreurenswaardige gevolgen van een onvoorzichtigheid van het Fransche Roode Kruis, is het C.I.C.R. overdreven spaarzaam met het verstrekken van gegevens geworden. Een voorbeeld daarvan is de weglating der kamp-adressen op de lijst van civiel-geïnterneerden, welke ik in den loop der tijden (helaas zonder deze te copieeren) aan het C.I.C.R. ter verwerking in kaartstelsel door de Code Watson gaf. Men gaat dus zelfs zoover mij door *mij* aan het C.I.C.R. verstrekte gegevens te weigeren. Misschien kan een protest te Londen bij de Delegatie van het C.I.C.R., aldaar iets uitwerken. De Heer Moynier zal mij opgeven hoeveel levensmiddelenpakketten tot ultimo December 1944 aan Nederlandsche civiel-geïnterneerden in totaal werden verzonden. Het aantal per hoofd per maand zal moeilijk juist op te geven zijn door het geleidelijk gegroeide aantal begunstigden. Het zal ongeveer tegen 2 pakketten per hoofd per maand bedragen voor hen, die wij bereiken kunnen.

D

Rapport no. 78 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den Heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen v.h. N.R.Kr. in Zwitserland, dd. 2.1.1945

1. *Colis de vivres pour internés civils hollandais.*

Hierbij gaat U schrijven dd. 28.12.44 van den Heer J. de Schwarzenberg C.I.C.R. toe.

Daaruit moge U blijken, dat sinds de overbrenging der civiel-geïnterneerden uit Vught naar concentratiekampen in Duitschland begin November 1944 wij maandelijks bij verzending van 2 colis de vivres per man (een absoluut minimum) moeten voorzien in de navolgende behoeften:

Kampen	1e zending		2e zending	
	indiv.	coll.	indiv.	coll.
Buchenwald bei Weimar	275	500	275	500
Sachsenhausen Oranienburg	145	2500	145	2500
Dachau	450	500	450	500
Ravensbrück	75	800	75	800
Hamburg Neuengamme	62	100	62	100
Hannover Stoeken	1	—	1	—
Sangerhausen	1	—	1	—
Flossenburg	2	—	2	—
Neubrandenburg	2	—	2	—
Arbeitslager München 68	1	—	1	—
Camps divers	300	—	300	—
Total des colis individuels ...			2.628	
Total des colis collectifs			8.800	
Total général			11.428	

hetgeen een maandelijksch bedrag ad frs. 137.136.— betekent.

Wilt U gezien ons batig saldo ad frs. 5.800.— per ultimo December '44 het Comité Londen telegrafisch om overmaking van een bedrag ad frs. 132.000.— bestemd voor de levensmiddelenvoorziening der civiel geïnterneerden voor de maand Januari 1945 verzoeken s.v.p. en het Comité er op wijzen, dat dit bedrag in de toekomst maandelijks noodig zal zijn?

E

Rapport No. 88 dd. 28.2.1945 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen v.h. N.R.Kr. in Zw.

Colis de vivres voor civiel geïnterneerden in Sachsenhausen-Oranienburg enz.

ref. punt 8 van rapport no. 82 dd. 29.1.1945.

ref. schr. F/Y Doss. 27 dd. 12.2.1945 van Comité Londen.

Zoover mij bekend werden de aangevraagde bedragen ad frs. 132.000.— voor Januari 1945 (zie punt 1 van rapport no. 78 dd. 2.1.1945) en frs. 80.000.— voor Februari 1945 (zie punt 2 van rapport no. 86 dd. 21.2.1945) nog niet bij het C.I.C.R. ontvangen.

F

Rapport No. 34 dd. 20.3.1944 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den Heer J. W. J. Bn. de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen van het N.R.Kr. in Zwitserland

Civiele geïnterneerden en gevangenen in Nederland en Duitschland.

ref. punt 2 van rapport No. 19 d.d. 9.12.1943.

ref. punt 3 van rapport No. 25 d.d. 18.1.1944.

Hierbij gaan U twee exemplaren van de alfabetische lijst toe, waarvan 1 exemplaar voor het Gezantschap Bern en 1 exemplaar voor Uw archief. Een exemplaar werd reeds naar Londen verzonden. De aanvullingen tot op heden zijn alle in deze lijst verwerkt.

G

Rapport no. 50 dd. 27.6.44 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen van het Nederlandsche Roode Kruis in Zwitserland

Accusés de réception de colis de vivres pour internés civils.

Hierbij de opgave der 326 bij het C.I.C.R. in de maand Mei 1944 geteekend terug ontvangen accusés de réception van aan Nederlandsche civiel-geïnterneerden in Buchenwald, Dachau, Cassel, Hamburg-Neuengamme, Zuchthaus Kassel I, Natzweiler-Rotau, Oranienburg-Sachsenhausen, Ravensbrück en 's-Hertogenbosch verzonden levensmiddelenpakketten. Duplicaat van deze opgave ging naar L.

H

Rapport No. 54 dd. 26.7.1944 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den Heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen v.h. N.R.Kr. in Zwitserland

Accusés de réception de colis de vivres pour internés civils.

Hierbij de opgave der 442 in de maand Juni 1944 geteekend terug ontvangen accusés de réception van aan Nederlandsche civiel-geïnterneerden in Buchenwald, Bledihamen, Dachau, Neuengamme-Drutte, Hamburg-Neuengamme, Ravensbrück, Wuppertal en St. Michielsgestel verzonden levensmiddelenpakketten. Duplicaat van deze opgave gaat naar L.

I

Rapport No. 57 dd. 28.8.1944 van Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont aan den heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen van het Nederlandsche Roode Kruis in Zwitserland

Accusés de réception de colis de vivres pour internés civils.

Hierbij de opgave der 195 bij het C.I.C.R. in de maand Juli 1944 geteekend terug ontvangen accusés de réception van aan Nederlandsche civiel-geïnterneerden verzonden levensmiddelenpakketten. Duplicaat van deze opgave gaat naar L. De waarde van deze lijst heeft zeer veel ingeboet door de weigering van het C.I.C.R. zooals voorheen het geval was, de kampen achter de namen te vermelden.

J

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE
AGENCE CENTRALE DES PRISONNIERS DE GUERRE

Rappeler dans la réponse:

Z.C. 07/17.

MGS/MPH.

Genève, 12 février 1945.

*Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont,
Cours des Bastions 16, Genève.*

Monsieur,

Nous avons l'honneur d'accuser réception de votre lettre du 1er février 1945 par laquelle vous nous demandez, pour compte du Comité de Londres de la Croix-Rouge Néerlandaise, des renseignements au sujet de la codification qui se trouve sur nos fiches Watson. A cet effet, nous pouvons vous faire savoir que cette codification est de nature purement interne et sert spécialement pour nos services d'expédition et d'archives; elle ne peut être communiquée à l'extérieur.

Tous les renseignements intéressant le Comité de Londres de la Croix-Rouge néerlandaise se trouvent portés de façon intelligible sur les listes en question.

Veillez agréer, Monsieur, l'assurance de notre considération la plus distinguée.

*Pour le Comité International
de la Croix Rouge,*

(w.g.) J. SCHWARZENBERG
Division d'Assistance Spéciale.

K

Rapport No. 88 dd. 28.2.1945

Lijst civiel geïnterneerden voor Stockholm.

ref. schr. P/Y Doss. 27 II dd. 12.1.1945 van Comité Londen. Met het C.I.C.R. ben ik nog over de vermelding der kampadressen op een voor het Zweedsche Roode Kruis te Stockholm bestemd exemplaar van onze lijst met 5.163 namen van Nederlandsche civiel geïnterneerden in bespreking.

Zoodra resultaat geboekt wordt, bericht ik U nader.

L

Rapport No. 94 dd. 7.4.1945 van Jhr. C. H. C. Flugli van Aspermont aan den heer J. W. J. baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen v. h. N. R. Kr. in Zwitserland

Lijst van 5163 Nederlandsche civiel geïnterneerden.

ref. punt 3 van rapport No. 86 dd. 21.2.1945. De aanhouder wint. Hierbij gaat U, onder verzoek om geheimhouding, een exemplaar der interne C.I.C.R. codelijst van kampnummers toe, zoover deze ons kan interesseeren. De volledige lijst is in één enkel exemplaar in mijn bezit.

M

Rapport No. 86 dd. 21.2.1945 van Jhr. C. H. C. Flugli van Aspermont, aan den Heer J. W. J. Baron de Vos van Steenwijk, Délégué Comité Londen v. h. N. R. Kr. in Zwitserland

Lijst van 5163 Nederlandsche civiel geïnterneerden.

ref. schr. F/Y Doss. 27 II dd. 12.1.1945 van Comité Londen.

Hierbij doe ik U het negatieve antwoord dd. 12.2.1945 van den heer J. de Schwarzenberg, C.I.C.R. op mijn (met opzet schriftelijk gedaan) verzoek om inlichtingen over de beteekenis der aan het hoofd van bovenbedoelde lijst vermelde aanwijzingen

Gezien zijne weigering ons in te lichten, deel ik U naar beste weten mede, dat de lijst van links naar rechts aangeeft: naam; voornaam; blocknummer in het kamp; nummer van den civiel geïnterneerde — zoover ons bekend —; geboortedag (j), — maand (m) en jaar a); intern. C.I.C.R. Code No. van het kamp; intern C.I.C.R. no. van den civiel geïnterneerde (7 = Nederlander).

Aangezien ik geen exemplaar van de lijst meer bezit, moet ik deze volgorde helaas uit het hoofd citeeren.

BIJLAGE 46

Verklaring van 9 Juni 1947 van mejuffrouw S. J. Warner, Director Foreign Relations Department British Red Cross Society

(Afkomstig uit het archief van de Pakkettencommissie)

WAR ORGANISATION OF THE BRITISH RED CROSS
SOCIETY AND ORDER OF ST JOHN OF JERUSALEM

Belgrave Square, London S.W.1.

9th June 1947.

To whom it may concern.

I understand that certain allegations are being made stating that the Dutch Red Cross Committee formed during the war in London, was not able to send parcels to civilian prisoners of war because the Chairman, Baron van Harinxma thoe Slooten, did not make every effort to arrange for the despatch of such food parcels.

I was Director of the Foreign Relations Department of the British Red Cross Society from October 1939 until the present time, and was responsible for the co-ordination of work done by the Allied Red Cross Committees in London.

I have much pleasure in testifying that the fate of civilian prisoners of war in Germany (who were not protected by the Prisoners of War Convention, 1929), was the subject of constant discussion at many meetings of the Inter-Allied Red Cross Committee. These took place in the Foreign Relations Department of the British Red Cross Society, and we hold all records of these meetings. Not only did the Allied Red Cross Committees write to the International Red Cross at Geneva constantly on this subject, but verbal communications took place when representatives of neutral countries arrived in London to as-

certain whether it would be possible for parcels to be sent from any part of the world which would be allowed by the Germans to enter the camps of these civilian prisoners.

The Dutch Red Cross Committee in London not only took an active part in the above conversations, but took the initiative in asking the British Red Cross again and again to make representations through the International Red Cross Committee to the enemy to allow parcels to reach these camps.

Anyone desiring information on this subject who cares to write to me at the above address, can receive copies of the answers given by the International Red Cross Committee and the report of the discussions at our Committee meetings, showing why parcels very seldom reached the civilian prisoners of any nationality not protected by the Prisoners of War Convention.

To attribute blame to any one member of the Allied Red Cross Committee in London simply shows complete ignorance of the situation which existed at that time in regard to this question of parcels for political prisoners, and it seems to me a great pity that articles should be written on this subject, or that controversial correspondence should take place without the writers taking the trouble to write either to Geneva or to London for the facts of the situation.

(w.g.) S. J. WARNER,

*Director, Foreign Relations Department
British Red Cross Society.*

BIJLAGE 47

Brief van 12 Januari 1948 van ir. W. Friedhoff aan de heer A. Poklewski-Koziell en diens antwoord daarop van 4 Februari 1948

LONDON COMMITTEE NETHERLANDS RED CROSS SOC.
IN LIQUIDATION

London, 12th January 1948.

Mayfair 4161.

Dear Mr. Poklewski,

Herewith I beg to enclose photo copy of a letter sent by Mr. H. Beer, at present Secretary General of the Swedish Red Cross to the Netherlands Red Cross Society in The Hague.

As explained to you verbally, a Committee appointed by the Netherlands Red Cross and some other interested parties, have issued a report in which very serious criticism on the work of the London Committee has been given.

The letter from Mr. Beer is one of the more important items on which the incriminating conclusions are based. This letter, and some other references in report on the good work done by your organization during the war years, induce me to ask your help in clarifying the following points.

1. Is it true that the Polish Red Cross has bought in the Argentine food, etc. for shipment to Sweden, for distribution to Polish civilian internees, held in camps which were not under the supervision of the International Red Cross?

2. Were these camps, if any, situated in Germany, or were they in your own country?

3. If no food was bought for the above purpose, did your Society buy any food outside the blockade, for distribution in occupied Poland, and if so, for what purpose?

4. If food was bought outside the blockade for distribution in occupied territory, were navycerts given even when labelled for civilians (interned or noninterned)?

5. Could the quantities imported in that way be called considerable?

6. I understand that your service for sending parcels to private addresses in Poland from Sweden and Portugal, was comparable with our own service from Lisbon. I presume you were allowed to transfer money for this purpose to these countries, the amount being limited. Further, that these moneys were paid in to your organization by the senders of the parcels. Is this construction correct?

I should be very much obliged if you could let me have your comments on the above questions. Please let me know if you would have any objection against passing your replies on in whole, or in parts, to the Netherland Red Cross in the Hague, and eventually publishing them.

I need not assure you that your co-operation in this lamentable matter will be very much appreciated by all of us.

With kind regards,
Yours sincerely,
(w.s.) W. FRIEDHOFF.

A. POKLEWSKI-KOZIELL
former Vice-President of
the Polish Red Cross in London

Coppins Cottage,
IVER, Bucks.
4th February 1948.

W. Friedhoff Esq.,
117 Park Street, London W. 1.

Dear Mr. Friedhoff,

I am sorry I was not in the position to answer your letter of January the 12th up to now but I wanted to check all the information with the person who was at the head of the department dealing with these matters and who has been unfortunately ill.

I am now in the position to answer your question to the best of my ability point by point as you have put them in your letter:

1. No, foodstuffs from Argentine were purchased for P.O.W. parcels.

2. Concentration camps were in Germany as well as in Poland. Polish citizens were not kept in „internment” camps. The P.R.C. knows only two definitions — Concentration Camp and Prisoner of War Camp.

3. Food parcels as „individual help” were sent to Poland for the civil population only from Portugal and in a few exceptional cases from Sweden in all about several dozen parcels. The parcels were paid by the senders, the P.R.C. was only the organiser. The parcels were sent mostly to scientists, professors, orphanages and in some cases to P.O.W. families when a P.O.W. from Germany asked us for it.

4. Such instances did not take place. It was against the blockade regulations which were strictly enforced by the allied authorities.

5. We had no food imports for parcels „labelled for civilians”.

6. We got transfers for P.O.W. parcels from Portugal. A certain amount of parcels were sent to civilians in Poland which were paid for by relations and friends of the recipients to the P.R.C. in London. The Bank of England did not give direct transfers for parcels to the civilian population.

The P.R.C. did not send any help „in bulk” to civilians in concentration camps in Poland nor in Germany, such help was organized in Poland itself. The families in Poland of interned people had the permission of the occupying power to send such parcels. These parcels very often did not reach their destination. After the Warsaw rising mass deportations took place from Poland to Germany. In December and in the beginning of 1945, parcels „in bulk” have been sent from Geneva (with the kind assistance of the I.R.C.) but according to our information, hardly any of these transports ever reached their destination on account of the desorganization at that time of the German transport.

Reassuring the above, help „in bulk” with food parcels was going only for P.O.W., help for civilians in concentration camps could not be organized on account of the blockade regulations and could be given only from occupied countries which were out of our scope.

I hope you will find the above information useful and I can vouch for its accuracy. I have no reservation of any „inside” use you might make of the above but I would be grateful if you would see to it that my letter and signature would not appear „in extenso” in the press.

With kind regards,
Yours sincerely,
(w.s.) A. POKLEWSKI—KOZIELL.

BIJLAGE 48

Brief van 29 Juli 1947 van jhr. G. M. Verspyck, directeur van het Nederlandse Rode Kruis, aan de heer H. Beer, secretaris-generaal van het Zweedse Rode Kruis, en diens antwoord daarop

(Afkomstig uit het archief van de Pakkettencommissie)

61/47

PAKKETTEN-COMMISSIE

le 29 juillet 1947.

Monsieur Henrik Beer
Secrétaire-Général de la Croix-Rouge Suédoise,
Artillerigatan 6, Stockholm (Suède).

Cher Monsieur,

Permettez-moi de revenir avec un seul mot sur l'entretien extrêmement agréable que j'ai eu l'avantage d'avoir eu avec vous et le Commandant Brunen en matière d'envois Croix-Rouge de colis alimentaires en faveur de prisonniers civils norvégiens, danois et néerlandais aux camps de concentration allemands et quels envois furent effectués dans la période s'étendant de 1940 à 1945 par l'intermédiaire de la Croix-Rouge Suédoise à Stockholm.

Je vous suis en effet fort reconnaissant de votre empressement de bien vouloir vous occuper de la composition d'un rapport sur cette matière en collaboration avec le Département Suédois des Affaires Etrangères et d'autres personnalités tout spécialement désignées à cet effet et de me faire bientôt parvenir ce document. Permettez-moi de vous en remercier chaleureusement à l'avance.

Comme je vous l'ai communiqué il est d'une extrême importance pour nous de connaître:

1e. Quels ont été les efforts mis en oeuvre à Stockholm de part néerlandaise à Londres, pour venir au secours des prisonniers civils néerlandais?

2e. Si, d'après l'avis des personnalités ayant compétence à l'époque de porter jugement à ce sujet, une action secourable néerlandaise étendue, de Londres et/ou de Stockholm en faveur de prisonniers civils néerlandais et effectuée via Stockholm, fut en son temps possible?

Si oui, quelles, d'après l'opinion suédoise, ont été les raisons que cette action ne fut réalisée de façon plus intensive? Si non, quelles en ont été les raisons?

3e. Si les colis pour prisonniers civils norvégiens furent nominatifs et portaient la matricule du prisonnier?

4e. Qui est ce qui fournit les fonds pour les envois de colis mentionnés sous 3?

5e. Quels sont les nombres de colis expédiés respectivement à des prisonniers civils norvégiens, danois et néerlandais?

Soyez persuadé, que je porterai le plus grand intérêt aux données, que vous pourrez me faire parvenir.

Gardant le plus agréable souvenir de notre entretien et tout en vous exprimant mes remerciements anticipés de votre si aimable collaboration, je vous prie de croire, Cher Monsieur, à l'assurance de ma considération très distinguée.

le Directeur,
(w.g.) G. M. VERSPYCK.

COMITÉ CENTRAL DE LA CROIX-ROUGE SUÉDOISE

VII cH.

AL/RS.

Artillerigatan 6
Stockholm 14
Téléphone: 670685
Télégramme: „Humanitet”

A la Direction générale de la Croix-Rouge néerlandaise,
's-Gravenhage

Concerne: Colis alimentaires adressés aux prisonniers civils en Allemagne.

Messieurs,

En réponse à votre lettre du 29 juillet 1947, sur le même sujet, le Comité Central de la Croix-Rouge suédoise a l'honneur de donner aux questions posées, les réponses suivantes:

1. Nous ignorons les mesures prises à Stockholm par la représentation néerlandaise à Londres, mais, en automne 1944, nous avons eu la visite de Mme Gravesen, appartenant alors à la Commission de rapatriement à la Légation des Pays Bas, qui nous demanda dans quelle mesure nous pourrions aider ladite Légation, en adressant des colis de vivres aux prisonniers civils néerlandais en Allemagne, jusqu'à concurrence de 2000 paquets par mois selon des listes d'adresses qu'elle nous donnerait.

Nous lui fîmes la promesse d'examiner les possibilités d'obtenir les licences d'achat et d'exportation et pûmes finalement les obtenir pour le nombre désiré de colis mensuels. Le premier envoi de 2000 colis partit en janvier 1945 et fut suivi de deux autres de même importance: l'un dans le courant de février, l'autre à la fin de mars 1945. Chaque colis portait une adresse collée, indiquant le nom du destinataire, son titre et même son numéro matricule, dans la mesure où Mme Gravesen avait pu fournir, sur la liste, ces indications. Les colis destinés au même camp étaient empaquetés dans des caisses portant le nom du Commandant du camp, et toutes ces caisses furent acheminées vers les camp respectifs, par voie ferrée, jusqu'en Allemagne, via Danemark. Nous n'eûmes pas le temps d'expédier d'autres envois.

Après la visite de Mme Gravesen, nous avons même réussi à obtenir des licences pour l'achat et l'expédition de 8000 paquets par mois à l'intention des prisonniers de guerre néerlandais en Allemagne. Un envoi partit en janvier 1945, l'autre en mars. Ces colis ne portaient pas d'adresse personnelle mais, suivant les indications de Mme Gravesen, ils étaient emballés, dans des caisses dirigées vers les différents camps de prisonniers, adressées aux chefs respectifs de leurs „Kommandantur” et portaient en lettres peintes l'inscription: „Für die niederländischen Kriegsgefangenen”.

Tous les frais occasionnés par ces envois étaient à la charge de la Légation des Pays-Bas à Stockholm, mais c'est la Croix-Rouge suédoise qui assurait toutes les expéditions.

2. En raison de notre situation alimentaire et des difficultés, de notre ravitaillement pendant la guerre, il eût été difficile d'obtenir des licences en nombre supérieur à celui qui fut obtenu, étant donné surtout que la majeure partie de notre aide devait aller depuis 1939 et 1940, aux autres pays nordiques. C'est pour cette raison que certaines légations comme celles de Pologne et de Yougo-Slavie, obtinrent alors, par l'intermédiaire de leurs représentants à Londres, l'autorisation, auprès des autorités alliées et de la Suède, de faire transporter d'Argentine, sous pavillon suédois, grâce aux bateaux „sauf-conduits” („cert-boats”) des vivres achetés en Argentine même.

Des cargaisons de vivres allant jusqu'à 10 ou 20 tonnes par transport arrivèrent donc régulièrement une fois par mois, durant 1943—44 à l'adresse de la Croix-Rouge suédoise, laquelle assurait leur déballage dans le port même de Stockholm, puis les empaquetait à nouveau par colis de 5 kilos, envoyés ensuite comme colis postaux

ou groupés dans des caisses adressées aux prisonniers de diverses nationalités dans les camps d'Allemagne, suivant les indications des Légations ci-dessus nommées.

Quand le trafic des „cert-boats” a été interrompu, les cargaisons mensuelles attendirent à Buenos-Ayres pour être transportées jusqu'à Göteborg par le premier courrier partant. Par ce moyen, un très grand nombre de colis a pu être distribué dans les divers camps, particulièrement aux prisonniers polonais. Toutes les dépenses étaient couvertes par les Légations respectives. Destinés en majeure partie aux prisonniers de guerre, les colis étaient aussi adressés aux civils polonais.

Sans doute, une requête analogue à celle de la Pologne et présentée par les autorités néerlandaises n'eût-elle pas été repoussée, et le procédé de ravitaillement ci-dessus décrit eût-il pu rendre possible une considérable augmentation de l'aide apportée aux prisonniers hollandais en Allemagne.

3. Oui, les prisonniers norvégiens ont reçu par nos soins des colis personnels, d'après des listes d'adresses que nous fournissait la Légation de Norvège à Stockholm, laquelle connaissait fort bien le nom, l'adresse et le matricule des prisonniers en Allemagne.

4. C'est la Légation de Norvège qui acquittait tous les frais.

5. De 1942 à la fin de la guerre, ont été expédiés aux Norvégiens environ 50.000 colis à 20 couronnes (environ) aux Danois, depuis 1943 jusqu'à la fin, environ: 10.000 colis.

Pour les Hollandais, voir No. 1.

Espérant que ces quelques renseignements pourront vous satisfaire, nous vous prions de recevoir, Messieurs, l'assurance de toute notre haute considération.

(w.g.) HENDRIK BEER.

Sécretaire Général.

BIJLAGE 49

Verslag van 28 Juli 1947 van jhr. G. M. Verspyck, directeur van het Nederlandse Rode Kruis, over de reis, die hij naar Scandinavië heeft gemaakt om inlichtingen in te winnen over het Rode Kruiswerk aldaar gedurende de oorlog

(Afkomstig uit het dossier van de Pakkettencommissie)

RAPPORT VAN BESPREKINGEN IN SCANDINAVIË

Hierbij moge ik U een verslag doen toekomen van mijn besprekingen in Scandinavië dd. 22 t/m 26 Juli j.l., voor zover deze voor de „Pakketten-Commissie van het Nederlandsche Roode Kruis” van belang kunnen zijn.

Twee ongunstige factoren speelden daarbij een rol, te weten, dat in de drie Noordelijke landen het merendeel der leiding gevende personen in Juli en Augustus naar „buiten” is met vakantie, terwijl zowel op de Nederlandse legaties te Kopenhagen, Stockholm en Oslo als bij de drie Nationale Rode Kruis-verenigingen vrijwel het gehele personeel van hoog tot laag na de bevrijding nieuw in dienst is gekomen en dus niet of onnauwkeurig op de hoogte is van gebeurtenissen en van afspraken, die in de jaren 1940—1945 hebben plaats gevonden en die als basis zijn te beschouwen van de pakkettenactie ten behoeve van Noorse en andere politieke gevangenen in Duitse concentratiekampen.

Kopenhagen (22-7-1947).

Op het Deense Rode Kruis (Amaliegade 18, Kopenhagen) werd ik ontvangen door Konsul Bagge, hoofd Secretariaat en afdeling Personeel en door Grev Moltke Huitfeldt, een der vrijwillige medewerkers. De Heer Bagge, indertijd Konsul in Roemenië en eerst sinds het najaar 1945 aan het Rode Kruis verbonden, zal zich in verbinding stellen met Buitenlandse Zaken en eveneens informaties inwinnen bij den Heer Skibsted, in de laatste oorlogsjaren belast met het transport van Deense Rode Kruispakketten naar Deense krijgs- en politieke gevangenen, thans Deens verbindingsofficier in Duitsland. Zo spoedig mogelijk zal men vervolgens een volledig rapport opstellen en aan Den Haag uitbrengen.

Hoewel men geen definitieve gegevens bij de hand had, wist men mij te vertellen, dat het Deense Rode Kruis — in tegenstelling tot de zusterverenigingen te Oslo en te 's-Gravenhage — ten opzichte van pakketzendingen niet gehinderd werd door den „Beauftragte des deutschen Roten Kreuzes” en dus vrijwel onbepakt pakketten kon zenden.

Door illegale kanalen kwamen van tijd tot tijd lijsten met namen van Noorse politieke gevangenen binnen, vanuit Stockholm gesmokkeld over de Sont, voor welke politieke gevangenen het Deense Rode Kruis voorts kon zorgen.

Ter bevestiging van dit onderhoud is inmiddels aan het Deense Rode Kruis geschreven, waarbij de punten, die dezerzijds van belang zijn, als volgt werden geformuleerd:

- a. stond de Beauftragte des deutschen Roten Kreuzes in Denemarken aan het Deense Rode Kruis toe, dat pakketten aan Deense en buitenlandse politieke gevangenen in Duitse concentratiekampen werden gezonden?
- b. gingen deze zendingen regelmatig naar Duitsland en in welke aantallen?
- c. waren deze pakketten op naam gesteld van de gevangenen? indien door U ook pakketten voor Noorse en eventueel andere buitenlandse politieke gevangenen werden verzorgd?
- d. wie heeft deze pakketten-actie dan gefinancierd?
- e. aan hoeveel Noorse gevangenen werden deze pakketten dan gezonden?
- f. beschikte U over de namen dezer Noorse politieke gevangenen en zo ja, is het mogelijk uiteen te zetten hoe U deze namen verkreeg?
- g. is U in de jaren 1940—1945 enige Nederlandse actie bekend om via het Deense Rode Kruis pakketten te doen verzenden aan Nederlandse politieke gevangenen in Duitse concentratiekampen:
  1. Zo ja, dan gaarne alle mogelijke gegevens;
  2. Zo neen, achtte U een dergelijke actie überhaupt mogelijk?

Stockholm (23-7-1947).

Bezoek aan het Zweedse Rode Kruis (Artilleriegatan 6 Stockholm), alwaar ontvangen door den Secretaris-Generaal Beer en de Militair

Adviseur Majoor Brunes, twee functionarissen die eerst na de Duitse nederlaag hun entrée bij het Rode Kruis hebben gemaakt en niet op de hoogte zijn van de betreffende aangelegenheid. Men weet, dat via het Zweedse Rode Kruis voor de Noorse politieke gevangenen regelmatig pakketten naar Duitse concentratiekampen werden gezonden, doch men is niet op de hoogte van finesses. Men belooft echter alle medewerking en zal zich zo spoedig mogelijk in verbinding stellen met Buitenlandse Zaken en met personen, die in de jaren 1940—1945 deze pakketzendingen regelden en thans allen met vakantie buiten zijn. Een rapport zal men vervolgens opstellen en opzenden naar Den Haag.

Geadviseerd wordt om contact op te nemen met den Noorsen Gezant in Finland, den heer Ditleff¹⁾ voorheen gezant te Warschau en tijdens den oorlog Hoofd van het Noorse relief-centrum in Zweden.

In Stockholm was men van mening, dat de Duitsers in Noorwegen, ook tegenover het Noorse Rode Kruis, veel clementer zijn opgetreden dan in Nederland, aangezien de verzetsactie in Holland het sterkst was en men dus ook geen enkele concessie aan onze landgenoten wilde doen. De Duitsers probeerden echter de Denen en zelfs ook de Noren nog wel eens milder te stemmen uit „sentimentele overwegingen”.

Wat een Nederlandse activiteit vanuit Londen betreft, weet secretaris-generaal Beer, dat in het najaar van 1944 gelden beschikbaar gesteld werden voor pakketten naar Duitsland. Deze gingen echter, voor zover hem bekend, naar de krijgsgevangenen, wier namen men had opgekregen. Namen van Nederlandse politieke gevangenen werden echter — voor zover hij weet — niet ter beschikking gesteld.

Oslo (I) (25-7-1947).

In een langdurig en buitengewoon aangenaam onderhoud, ten dele bijgewoond door den Nederlandsen Zaakgelastigde Furnée, gaf de Noorse Minister van Buitenlandse Zaken, de Heer Halvard Manthey Lange een overzicht betreffende datgene wat door Noorwegen voor zijn politieke gevangenen is gedaan in de jaren 1940—1945.

De situatie van Noorwegen was gunstig te noemen, omdat:

- a. het optreden van het Duitse Rode Kruis tegenover de Noorse zustervereniging zeer clement was te noemen, ondanks de (latere) verbodsbepalingen van Quisling;
- b. in Stockholm (en overig Zweden) niet alleen een zeer grote kolonie van Noorse uitgewekenen zat (bijna 60.000 personen), doch ook de Zweedse regering en het Zweedse Rode Kruis in het diepste geheim altijd hebben meegewerkt om de „broeder-landen” Denemarken en vooral Noorwegen te helpen.

Aangezien de geallieerden geen medewerking wensten te verlenen ten aanzien van pakket- en geldzendingen aan politieke gevangenen vanwege hun blokkade, ging alles zeer in het geheim en goed georganiseerd te werk en moest de Noorse regering te Londen doen alsof zij van niets wist, terwijl van hun kant de geallieerden één en ander oogluikend toelieten.

Het initiatief is uitgegaan van den huidige Noorsen Gezant in Finland, den Heer Ditleff, oud-gezant in Polen en gedurende den tweeden wereldoorlog Hoofd van het Noorse relief-centrum in Stockholm. De Noorse regering te Londen nam dit initiatief officieel over in Augustus 1942 en besprekingen hadden in Engeland plaats tussen de Noorse Ministers van Buitenlandse Zaken, Oorlog, Sociale Zaken en Financiën.

Aangezien de Heer Anker te Genève was gevestigd als Noors lid van de Mandaten-Commissie bij den Volkenbond, werd hij tevens de onofficiële vertegenwoordiger van de Noorse Regering te Londen bij het Comité International de la Croix-Rouge (C.I.C.R.) te Genève.

Legaal, hoewel volkomen in het geheim, onderhield de Noorse Regering te Londen zijn verbindingen met haar Legatie te Bern en met het C.I.C.R. te Genève.

De Noorse Regering (te weten Sociale Zaken) te Londen nam de volledige financiële consequenties der pakketactie op zich en werd

¹⁾ Persoonlijk gesproken te Oslo op 25 Juli 1947.

daarbij gesteund door de Noorse kolonies in Stockholm, Kopenhagen, Lissabon, Caïro en in Zwitserland en door talloze Noorse vrienden in Zweden.

De lijsten der Noorse politieke gevangenen werden door de illegaliteit in Noorwegen, mede met hulp van het Noorse Rode Kruis, en door de Noorse „Ehren-Gefangenen” te Berlijn in het geheim samengesteld en ondergronds doorgezonden naar Stockholm en naar Londen, zodat men altijd twee centrale administraties, vermeldende de namen, nummers en gevangenenkampen, heeft gehad. Vanuit Stockholm en Londen werden deze namen doorgegeven aan Genève, Kopenhagen, Lissabon, Madrid, Caïro enz.

Een merkwaardig feit deed zich daarbij voor, dat dank zij het Duitse Rode Kruis en ondanks het niet beschermd zijn van politieke gevangenen door de Conventie van Genève, het Noorse Rode Kruis te Oslo van Februari tot Augustus 1943 officieel toestemming ontving om regelmatig Rode Kruis-pakketten door te zenden naar Duitse concentratiekampen (echter niet naar de Nacht- und Nebellager).

Toen Quisling in den herfst van 1943 in Noorwegen aan het bewind kwam, verbood hij deze officiële Rode Kruis-zendingen. Het Duitse Rode Kruis handhaafde echter zijn in Augustus 1942 reeds gegeven toestemming aan familieleden om via de post pakketten naar Duitse concentratiekampen te sturen en maakte nimmer veel bezwaren, dat het Noorse Rode Kruis te Oslo — ondanks Quisling — aan betrokkenen hierbij alle hulp verleende.

Wat de evacuatie der Scandinavische politieke gevangenen betreft, had de Zweedse Regering, dank zij connecties in Duitsland, dit probleem grondig voorbereid en liet zij vervolgens aan Graf Folke Bernadotte over, het ontworpen plan uit te voeren. Voor zover bekend, waren ook in dezen de Duitsers bereid alleen Noren en Denen te helpen.

Vanaf 10 Maart 1945 werden circa 5000 politieke gevangenen samengebracht in Neuengamme. Op 20 April (Hitler's verjaardag) voerde men de zieken rechtstreeks af naar Zweden, terwijl de anderen werden overgebracht eerst naar een Duits concentratiekamp in Denemarken en op het allerlaatste moment naar Zweden.

In verband met een kabinetszitting kon de Minister het volgende onderhoud met de door hem bijeengeroepen „experts” niet bijwonen.

Oslo (II), (25-7-1947).

Vervolgens had een bespreking plaats met ter zake kundige functionarissen, door den Minister van Buitenlandse Zaken bijeen geroepen, waarbij de zeer gelukkige omstandigheid zich voordeed, dat de Noorse Gezant in Finland voornoemd deze dagen in Oslo was.

Aanwezig waren:

1. De Heer Ditleff, thans Noors Gezant te Helsinki, gedurende den oorlog Hoofd van het Noorse relief-centrum in Stockholm;
2. Mejuffrouw Markens, werkzaam op het Noorse Rode Kruis;
3. Mr. Dag Finn Juel, gedurende den oorlog leider van het betreffende bureau op het Noorse Ministerie van Sociale Zaken te Londen;
4. De Hr. Robber Stad, tijdens den oorlog Hoofd der Afdeling Politieke handelszaken te Londen;
5. Mr. Bache, werkzaam tijdens den oorlog op de Noorse Legatie te Stockholm en aldaar de rechterhand van den Heer Ditleff voornoemd;
6. De Heer Nissen, secretaris van Minister Halvard M. Lange.

Noorwegen had circa 7500 politieke gevangenen in Duitse concentratiekampen, die vanuit Oslo als centrum konden worden geholpen, omdat men Zweden — dank zij de lange gemeenschappelijke grens — altijd kon bereiken en daar altijd alle geheime medewerking voor het broederland vond.

Gedurende de oorlogsjaren kwamen steeds meer refugie's clandestien Zweden binnen, werden daar in de Zweedse administratie verwerkt en georganiseerd tot politiecorpsen, enz. Bij het eindigen van den oorlog was hun aantal opgelopen tot ruim 58.000 personen.

De Noren vonden dan ook altijd daar te lande geld en voeding en eigen illegale organisaties, bereid om hulp te verlenen.

Deze bevoorrechte en ten volle uitgebuite positie had geen der andere oorlogvoerende mogendheden.

In Londen had men een Noorse afdeling van het Britse Rode Kruis, (te vergelijken met het London Committee). De bestuursleden waren rijke Noren, die reeds lang in Engeland woonden. Het belangrijke werk is echter in Oslo gedaan en via Zweden en Londen verder uitgedragen.

De Britse Regering handhaafde haar blokkade-maatregelen, wenste niet dat aan andere groepen dan die, beschermd door de Conventie

van Genève levensmiddelen en geld van binnen of van buiten de blokkade werden toegezonden. De Britse Regering wist echter, dat dit via Stockholm, Kopenhagen, Madrid, Lissabon, Genève en Caïro toch gebeurde, protesteerde daartegen niet heftig, omdat de Noorse Regering te Londen hier nimmer enige ruchtbaarheid aan gaf. Had de Noorse Regering echter andere regeringen mee laten profiteren, dan had zij haar werk zeer waarschijnlijk met één slag verder onmogelijk gemaakt, daar de geallieerden dit nimmer zouden hebben getolereerd.

In Berlijn zaten als zgn. Noorse „ere-gevangenen” o.a. Prof. Seip en Dr. Hjort, die samen clandestien lijsten opstelden van Noorse politieke gevangenen in Duitsland en deze lijsten in Stockholm wisten te krijgen. Stockholm zond afschriften door naar Londen en Londen naar de Noorse Legatie te Bern en naar Mr. Anker te Genève, den onofficiële Noorsen vertegenwoordiger bij het Comité International de la Croix-Rouge.

Zoals de Heer Ditleff het uitdrukte, is men in den beginne met alle listigheid van een slang te werk moeten gaan om uiteindelijk, gesanctioneerd door het Duitse Rode Kruis, de politieke gevangenen te kunnen helpen.

Hoewel men ten slotte legaal optrad als Noorse Rode Kruis en als Noorse Regering, gebeurde dit alles toch met de grootste geheimzinnigheid, aangezien anders elk moment een ingrijpen zowel van Duitse als van geallieerde zijde kon dreigen.

Nimmer mag hierbij uit het oog worden verloren, dat de geallieerde mogendheden geen medewerking konden verlenen tot het ten dele doen doorbreken van hun eigen blokkade-maatregelen.

Wat het aantal verzonden pakketten betreft vermeent de vergadering, dat:

- a. vanuit Oslo in totaal circa 100 000 privé-pakketten zijn verzonden, betaald door de familieleden en vrienden;
- b. vanaf Mei 1943 in Zweden circa 4000 pakketten per maand zijn klaar gemaakt door het Zweedse Rode Kruis en de Y.M.C.A., in den beginne betaald door vrienden van Noorwegen, vanaf den aanvang van 1944 door de Noorse Regering;
- c. door het Noorse Gouvernement werden gefinancierd: kleine pakketzendingen via Lissabon en Madrid, de zendingen ad circa 200 pakketten per maand uit Egypte en de aanzienlijk belangrijker zendingen uit Genève;
- d. ten slotte de Denen en de in Denemarken levende Noren financierden de zendingen vanuit Kopenhagen.

Vast staat, dat de Noorse Regering in Londen zich nimmer tegenover andere regeringen of Nationale Rode Kruis Verenigingen heeft kunnen uitlaten over deze perfect lopende, volkomen geheim gehouden doch ten slotte toch legale organisatie, aangezien zij uitermate bevreesd was, dat de geallieerde mogendheden — tegen wier wens doch oogluikend toegestaan, deze actie geschiedde — op een kwaden dag alle pakketzendingen zouden verbieden, indien hieraan enige ruchtbaarheid zou worden gegeven.

Als bijlage is aan dit verslag toegevoegd een korte bevestiging van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Oslo d.d. 25 Juli 1947 van het eerste onderhoud, dat plaats vond.

Na afloop dezer besprekingen heb ik het Nederlandse Gezantschap te Oslo verzocht nog eens langs den officiële weg den dank van het Nederlandsche Rode Kruis over te brengen aan Minister Halvard M. Lange voor de zo bijzonder gewaardeerde maatregelen, die hij heeft willen treffen teneinde de meest uitgebreide inlichtingen te mijner beschikking te kunnen stellen.

Ten slotte zij vermeld, dat ik noch den heer Willems in Stockholm noch den Heer Woensdregt in Oslo heb aangetroffen, beiden blijken momenteel in Nederland te vertoeven.

's-Gravenhage, 28 Juli 1947.

(w.g.) VERSPIJCK.

M. 673.a.

MINISTÈRE DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

Oslo, 25th July 1947.

Copy

Dear sir,

Referring to your conversation to-day with the Foreign Minister and representatives from the Norwegian authorities concerned, I have the honour to state the following concerning the transmission of Red

Cross parcels to Norwegian political prisoners in Germany during the war.

The official German permission was not given till the end of February 1943 for the transmission of Red Cross parcels to Norwegian political prisoners, which immediately started from Stockholm and Geneva. Later on it also became possible to send smaller quantities of parcels from Madrid, Lisbon and Cairo. From the autumn of 1942 Norwegian Red Cross parcels were also sent; these parcels were paid by the prisoners' relatives in Norway. The parcels could not be sent collectively, but had to be specially addressed to each individual.

It was therefore of the utmost importance always to have up-to-date lists of our political prisoners. Such lists were worked out in Stockholm and London and based on the information collected in Norway and through our underground contacts in Norway and Berlin and were finally distributed to all bases of transmission.

Apart from the official German permit, consent also had to be obtained from the Allied Military authorities. Officially these authorities were not in a position to permit transmission of parcels to poli-

tical prisoners in Germany or German-occupied countries, as there was no guarantee whatever that the parcels would really reach the prisoners. They also stated that it was the duty of Germany to accommodate the prisoners and that such a relief-organisation as the above-mentioned indirectly tended to prolong the war.

However, unofficially it was pointed out that these rules of blockade would not be strictly maintained. The most important thing was to avoid publicity around this matter. Consequently, on the part of the Allied Authorities nothing was ever done in order to prevent this transmission of parcels, which might thus continue to an ever increasing extent until the end of the war.

I have the honour to be,
Dear Sir,
Your obedient Servant
For the Minister
(s.) ERIK DONS
Secretary

BIJLAGE 50

Brieven van 20 Januari 1949 en van 26 Januari 1950 van de directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis aan de commissie

A

CROIX-ROUGE DE BELGIQUE

Direction Generale

Objet S.I. ED/sv.

Bruxelles, le 20 janvier 1949.
Chaussée de Vleurgat, 98.

*Monsieur W. J. Gerretsen,
Greffier de la Subcommission III
de la Commission parlementaire
d'Enquête sur les faits et gestes
du Gouvernement Néerlandais de Londres, La Haye.*

Monsieur le Greffier,

J'ai l'honneur de répondre à votre lettre du 16 courant.

1e. La Croix-Rouge a pu, par application régulière des Conventions Internationales, assurer pendant toute la guerre, dans des conditions satisfaisantes son action d'assistance aux prisonniers de guerre belges en captivité en Allemagne. Les expéditions de colis ont pu être faites d'une façon très normale et le transfert des fonds des Prisonniers destinés à leurs familles s'est effectué dans des conditions presque normales.

2e. Cette action s'est exercée depuis le mois d'août 1940 jusqu'en août 1944.

3e. Je ne comprends pas très bien cette partie de votre demande. Après la Libération du Pays en 1944, la Croix-Rouge s'est préoccupée avant tout des retours de prisonniers de guerre mais les expéditions de colis en Allemagne ont presque virtuellement cessé.

4e. L'administration allemande en Belgique n'a pas accordé un concours particulièrement effectif, mais la Croix-Rouge de Belgique a toujours veillé à ce que les textes des Conventions Internationales soient respectés. Notre travail a donc pu être exécuté non pas en raison de faveurs spéciales de l'Autorité allemande mais bien en fonction des Conventions dont nous avons toujours réclamé l'application.

5e. En ce qui concerne les prisonniers politiques notre travail a été beaucoup plus difficile et les résultats beaucoup moins satisfaisants.

Pendant 3 ans la Croix-Rouge a mené d'une façon constante un véritable combat avec les autorités allemandes pour obtenir que les secours destinés aux prisonniers politiques détenus en Belgique et en Allemagne puissent parvenir à destination.

A la fin de 1942 la Croix-Rouge de Belgique ne possédait l'adresse que d'environ 9.000 prisonniers civils vers lesquels des colis pouvaient être dirigés. Nous avons appris dans la suite qu'une petite partie de ces colis était remise à destination.

Afin d'attendre les autres prisonniers, nous avons au début de 1943 envoyé, en bloc, dans les camps, des colis individuels mais non nominatifs, contenant des cartes d'accusé de réception. C'était là un moyen détourné pour pouvoir compléter nos listes.

Quelques centaines de ces cartes nous sont parvenues en retour mensuellement et c'est ainsi qu'au début de 1944 nous possédions des listes plus importantes.

Mais nous nous hâtons de dire que les résultats de ces envois ont été très inégaux.

Je vous prie d'agréer, Monsieur le Greffier, l'assurance de mes sentiments les plus distingués.

*Le Directeur Général,
(w.g.) ED. DRONSART.*

B

CROIX-ROUGE DE BELGIQUE

Direction Generale

Objet S.I. Ed/vs.

Bruxelles, le 26 janvier 1950
Chaussée de Vleurgat, 98.

*Monsieur W. J. Gerretsen
Greffier de la Subcommission III
de la Commission parlementaire
d'Enquête sur les faits et gestes
du Gouvernement Néerlandais de Londres, La Haye.*

Monsieur,

Je m'empresse de répondre à votre lettre du 16 courant.

Je vous envoie, ci-dessous des réponses succinctes à vos questions:

1. Le nombre de prisonniers belges en Allemagne a été de
  - a. pendant 3 mois 200.000
  - b. après cette période 120.000
  - c. pendant les trois années de la guerre 80.000

La Croix-Rouge de Belgique a été autorisée à envoyer des colis à ces 80.000 prisonniers, régulièrement une fois par mois.

D'autre part, les familles pouvaient envoyer, par l'intermédiaire de la Croix-Rouge un colis familial au rythme d'un par mois environ.

Les intéressés envoyaient des étiquettes à leurs familles et tous les colis portant ces étiquettes étaient reçus et distribués dans les camps.

2. La Croix-Rouge de Belgique a été le seul véritable organisme de secours aux prisonniers pendant la guerre. Tout le travail a été coordonné par ses soins.

3. Comme nous le disions plus haut les familles pouvaient envoyer des colis aux prisonniers de guerre mais ces colis devaient porter une étiquette que les prisonniers recevaient dans leur camp en Allemagne et faisaient parvenir à leur famille.

4. Pendant les six mois qui se sont écoulés avant la fin de la guerre, certains troubles se sont produits dans la distribution des colis mais on peut dire que ce n'est que pendant les mois de mars—avril et mai 1945 que les perturbations ont été graves.

Pendant cette période les secours qui ne pouvaient plus être envoyés de Belgique l'étaient directement par la Suisse: le Comité International de la Croix-Rouge agissant pour compte de la Croix-Rouge de Belgique.

5. Le nombre de prisonniers politiques belges en Allemagne a été de 33.000.

Pour le groupe de 9.000 prisonniers dont nous connaissions les adresses, nos envois, pendant deux ans, furent expédiés à peu près au rythme d'un par mois.

Mais, comme nous l'avons dit antérieurement, un grand nombre de colis ne sont pas parvenus à destination.

6. Nous avons déjà donné une explication sur cette question dans notre lettre du 20 janvier 1949.

7. Nous ignorons les autorisations que les Allemands ont données aux personnes privées pour aider les prisonniers politiques.

8. Après la Libération de la Belgique, nous avons dû avoir recours à la Suisse et aux Pays d'outre-Mer pour aider les prisonniers politiques et militaires en Allemagne mais nous ne devons pas nous dissimuler que les résultats de cette action furent insuffisants.

Je suis toujours à votre entière disposition et vous prie d'agréer, Monsieur, l'assurance de mes sentiments les plus distingués.

*Le Directeur Général,
(w.g.) ED. DRONSART.*

BIJLAGE 51

Briefwisseling tussen de commissie en de directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis over verzending van pakketten aan Belgische gevangenen in Duitsland

A

's-Gravenhage, 6 December 1950.

ROOD-KRUIS VAN BELGIË

Middenbestuur
S. ED/MLG/FH/CL

*Aan de Directeur-Generaal van het
Belgische Rode Kruis.
89 Chaussée de Vleurgat, Brussel.*

Brussel, de 12-12-1950

In verband met haar onderzoek naar de hulp, welke de Nederlandse Regering gedurende haar verblijf in Engeland heeft kunnen verlenen aan de Nederlandse politieke gevangenen en civiel geïnterneerden in Duitsland, is het voor de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 van belang, een overzicht te krijgen van hetgeen de Belgische Regering gedurende de oorlogsjaren van Engeland uit voor haar politieke gevangenen en civiel geïnterneerden in Duitsland heeft kunnen doen.

Daar de commissie meent te mogen aannemen, dat het destijds in Engeland bestaan hebbende Londense Comité van het Belgische Rode Kruis belast zal zijn geweest met de hulpverlening aan Belgische politieke gevangenen en civiel geïnterneerden in Duitsland, wendde zij zich op 15 November 1950 om nadere inlichtingen tot Baron de Waha-Baillonville, destijds voorzitter van genoemd Comité.

Deze was echter niet in staat aan dat verzoek te voldoen, daar hij destijds het archief van zijn comité aan Uw organisatie heeft overgedragen.

De Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 zou het zeer op prijs stellen, indien zij aan de hand van de zich in dat archief bevindende gegevens kan worden ingelicht omtrent de pogingen, welke het Londense Comité van het Belgische Rode Kruis gedurende de oorlog heeft ondernomen tot het verlenen van hulp aan de bovengenoemde gedeporteerden en de resultaten, welke daarvan het gevolg zijn geweest.

De commissie voornoemd betuigt bij voorbaat haar dank voor de medewerking, welke Uw organisatie door het verstrekken van bovengenoemde gegevens zal verlenen aan haar onderzoek.

*De griffier van sub-commissie III
der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945,
(w.g.) Mr. W. J. GERRETSEN,
Binnenhof 1a, 's-Gravenhage.*

*De Heer W. J. Gerretsen, Griffier van sub-commissie III
der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945,
Binnenhof 1a, 's-Gravenhage.*

Hooggeachte Heer,

Ik verhaast mij op Uw gewaardeerde brief d.d. 6 dezer te antwoorden.

Zoals ik reeds de eer had U mede te delen, kunnen wij U slechts onnauwkeurig inlichtingen bezorgen over de zaken die U aanbelangen.

Wat de actie van de Belgische Regering of van het Comité van het Rode Kruis van België te Londen, ten gunste van de politieke gevangenen betreft, kan ik U slechts mededelen, dat deze bijna nul was.

Het was inderdaad, voor de Belgische Regering en voor ons Londens comité, praktisch onmogelijk, een rechtstreekse actie te voeren ten gunste van politieke gevangenen in Duitsland.

Het is slechts onrechtstreeks en door de financiële steun van werken op Belgisch grondgebied, dat de Belgische Regering zich op doeltreffende wijze voor een zeker aantal gevallen heeft kunnen interesseren.

Ik houd er aan U nogmaals te verzekeren, dat het voor ons tamelijk delicaat is op Uw verschillende vragen te antwoorden, die betrekking hebben op zeer ingewikkelde problemen.

Met welgemeende hoogachting,

*De Directeur-Generaal,
(w.g.) ED. DRONSART.*

B

ENQUÊTECOMMISSIE REGERINGSBELEID

1940—1945

Subcommissie III

's-Gravenhage, 21 Juli 1950.

*Aan de Directeur-Generaal van het
Belgische Rode Kruis,
98 Chaussée de Vleurgat, Brussel.*

Aangezien U in Uw brief van 20 Januari 1950 hebt medegedeeld gaarne bereid te zijn tot het geven van nadere inlichtingen, zij het mij vergund om namens de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 nogmaals een beroep te doen op Uw welwillendheid.

Verscheidene getuigen, die voornoemde Commissie hoorde omtrent de hulpverlening gedurende de oorlogsjaren aan civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen, hebben haar medegedeeld, dat de

Belgische civiele gevangenen in die kampen veel pakketten ontvingen, afkomstig uit Portugal.

Dientengevolge zou de commissie gaarne vernemen, of voorzover U bekend, inderdaad uit Portugal pakketten zijn verzonden aan Belgische civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen en welke organisaties c.q. personen zich daarmee aldaar hebben bezig gehouden.

Tevens zou ik gaarne worden ingelicht omtrent de periode gedurende welke deze pakketten konden worden gezonden, hoe groot de zendingen waren en op welke wijze in Portugal de daartoe benodigde middelen werden verkregen.

Bovendien zou zij gaarne vernemen, welke mogelijkheden het London Committee van het Belgische Rode Kruis ten dienste hebben gestaan om de Belgische civiele gevangenen in Duitse concentratiekampen van pakketten te voorzien en welke resultaten deze organisatie terzake heeft bereikt.

*De griffier van subcommissie III
der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945,*

(w.g.) Mr. W. J. GERRETSEN,

Binnenhof 1a, 's-Gravenhage.

ROOD-KRUIS VAN BELGIË
Middenbestuur
SI/ED/MLG.-MS.

Brussel, de 27-7-'50
Vleurgatsche Steenweg, 98

De Heer W. J. Gerretsen
Griffier van subcommissie III der Enquêtecommissie
Regeringsbeleid 1940—1945.
Binnenhof 1a, 's-Gravenhage, Nederland.

Mijnheer,

Ik haast me U te antwoorden op Uw brief van 21 Juli jl.

Indien Belgische politieke gevangenen, gedurende hun internering, individuele pakketten uit Portugal ontvingen, waren deze verzendingen niet door tussenkomst van het Rode Kruis van België verzekerd.

Wij weten dat bij enkele particuliere gevallen gelijkaardige pakketten in bijzondere voorwaarden aan zekere geïnterneerden overgemaakt werden, maar wij hebben de indruk dat dit aantal pakketten zeer beperkt was.

Met de meeste hoogachting,
De Directeur-Generaal,
(w.g.) ED. DRONSART.

BIJLAGE 52

Brief van 11 Augustus 1950 van de secretaris-generaal van het Franse Rode Kruis aan de commissie

CROIX ROUGE FRANÇAISE
17, rue Quentin-Bauchart, Paris, VIIIe

Relations Extérieures
3491. MMB.

le 11 août 1950.

Mr. W. J. Gerretsen,
Greffier de la Subcommission III de la
Commission Parlementaire d'Enquête sur les faits
et gestes du Gouvernement Néerlandais de Londres,
Binnenhof 1 A, La Haye.

Monsieur,

Nous avons l'honneur de vous accuser réception de votre lettre du 20 juillet dernier concernant une enquête sur l'aide aux prisonniers politiques en Allemagne pendant la guerre.

En réponse à cette demande nous ne pouvons mieux faire que de vous remettre ci-joint une brochure éditée par nos soins dans laquelle vous trouverez à partir de la page 68 tous les renseignements qui vous intéressent.

Quant à l'activité de la Croix-Rouge Française en Angleterre pendant la guerre, nous devons vous informer que nous n'avions pas de délégation officielle en Grande Bretagne mais qu'un Comité temporaire de la Croix-Rouge Française dans le Royaume Uni avait été mis sur pied pendant l'occupation par des français résidant en Angleterre. L'activité de ce Comité pendant la guerre s'est bornée à secourir les français à l'étranger et n'a pas eu l'occasion d'intervenir dans les camps de concentration.

Nous vous prions de bien vouloir agréer, Monsieur, l'expression de nos sentiments très distingués.

Pr. le Président de la C.R.F. absent,
Le Secrétaire-Général,
(w.g.) J. DILLANGE.

BIJLAGE 53

Brief van 15 Januari 1952 van de commissie aan jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont in zake gegevens omtrent de Nederlandse gevangenen in Duitsland en diens antwoord daarop van 18 Januari 1952

ENQUÊTECOMMISSIE REGERINGSBELEID
1940—1945

1 Bijlage.

*Aan de Hoogwelgeboren Heer
Jhr. C. H. C. Flugi van Aspermont,
Consul der Nederlanden,
Genève, Zwitserland.*

's-Gravenhage, 15 Januari 1952.

Zeer geachte Heer Flugi van Aspermont,

Zoals U zich waarschijnlijk nog zult herinneren, kreeg U gedurende de oorlogsjaren van verschillende zijden, o.m. van mevrouw Ross—Regeur, lijsten met de naam, verblijfplaats en andere gegevens van Nederlandse civiele gevangenen.

Deze opgaven verstrekte U aan het C.I.C.R., dat dan zorg droeg voor het verzenden van voedselpakketten naar die gevangenen. Afschriften van die opgaven waren bestemd voor Londen.

Blijkens Uw rapport No. 19 van 9 December 1943 aan de heer de Vos van Steenwijk waren gegevens, U uit Nederland toegezonden, niet duidelijk en daarom kwam U met het C.I.C.R. overeen, dat dit van de oorspronkelijke lijst en van het supplement door middel van machines een alfabetisch kaartstelsel zou vervaardigen. Zodra dit gereed zou zijn zou het C.I.C.R. U een alfabetische lijst volgens het kaartstelsel bezorgen, welke lijst U zou doen vermenigvuldigen o.m. ten behoeve van Londen.

Blijkens enkele nadien door U aan de heer de Vos van Steenwijk gezonden rapporten werkte dit nieuwe stelsel bevredigend; U zond de aanvullende gegevens aan het C.I.C.R., dit verwerkte die in zijn kaartstelsel en U ontving alfabetische lijsten, waarvan na vermenigvuldiging een exemplaar bestemd was voor Londen.

Op 28 Augustus 1944 rapporteerde U echter, dat de door U van het C.I.C.R. ontvangen lijst veel aan waarde had ingeboet, doordat het weigerde om gelijk voordien wel was geschied, de kampen achter de namen te vermelden. Dit geschiedde evenmin bij de lijsten, welke U nadien van het C.I.C.R. ontving.

Op 14 December 1944 rapporteerde U:

„Naar aanleiding van betreuenswaardige gevolgen van een onvoorzichtigheid van het Fransche Roode Kruis, is het C.I.C.R. overdreven spaarzaam met het verstrekken van gegevens geworden. Een voorbeeld daarvan is de weglating der kampadressen op de lijst van civielgeïnterneerden, welke ik in den loop der tijden (helaas zonder deze te copieeren) aan het C.I.C.R. ter verwerking in kaartstelsel door de Code Watson gaf. Men gaat dus zelfs zoover mij door *mij* aan het C.I.C.R. verstrekte gegevens te weigeren.”

Naar aanleiding van deze passage en van hetgeen in Uw latere rapporten over deze van het C.I.C.R. afkomstige namenlijsten vermeld staat, doet zich de vraag voor, of U het C.I.C.R. behalve om vermelding van de volledige gegevens op de alfabetische lijsten ook gevraagd hebt om terugzending van de gegevens en lijsten, welke U het in de afgelopen maanden zonder deze te copieeren had verstrekt.

Uit de rapporten is niet duidelijk gebleken, of U dit laatste ook

hebt verzocht en om die reden zou de commissie omtrent dit punt nog gaarne nader worden ingelicht.

Bij dit schrijven zend ik U ter nadere oriëntatie afschriften van Uw rapporten, die op deze aangelegenheid betrekking hebben.

Mijn beste wensen uitsprekend voor Uw gezondheid, die naar ik hoop weer goed zal zijn, verblijf ik in afwachting van nader bericht met de meeste hoogachting,

Uw dwd.

Mr. W. J. GERRETSEN,
*Griffier van Subcommissie III der
Enquêtecommissie Regeringsbeleid
1940—1945.*

's-Gravenhage, Binnenhof 1a.

Jhr. C. H. C. FLUGI VAN ASPERMONT
25bis Avenue de Champel. Genève

Genève, 18 Januari 1952.

*Mr. W. J. Gerretsen,
Griffier van Subcommissie III der
Enquêtecommissie Regeringsbeleid
1940—1945,
Binnenhof 1a, 's-Gravenhage.*

Zeer geachte Heer Gerretsen,

In antwoord op Uw schrijven No. 7908 van 15 Januari 1952 deel ik U mede, dat door mij na 28 Augustus 1944 in minstens 4 à 5 gesprekken met diverse functionarissen van het C.I.C.R. gevochten is om de verklaring van de Kamp-code, of om teruggave van mijn originele, aan het C.I.C.R. verstrekte, lijsten.

Ik herinner mij in dit verband, dat ik in één dier gesprekken het geestelijk eigendomsrecht, dat een schrijver op zijn verzonden brief heeft, heb verdedigd. Degeen, die met mij in debat was, verdedigde de opvatting, dat ik de lijsten met namen en adressen aan het C.I.C.R. had geschonken en op die schenking niet kon worden teruggekomen.

Dat ik zelf geen copieën heb gemaakt van de lijsten, alvorens ze aan het C.I.C.R. af te geven, wordt verklaarbaar als U weet, dat ik eerst in 1945 een tweedehands schrijfmachine heb mogen aanschaffen en dus alle gegevens met de hand had moeten overschrijven. Van October 1943 tot begin 1945 was ik al erg gelukkig mijn grote correspondentie des avonds te kunnen dicteren aan Mej. H. Troostwijk, die in het bezit van een schrijfmachine was en aan die correspondentie een meer dan volle dagtaak had.

Op Uw vriendelijke vraag naar mijn gezondheid, kan ik U gelukkig weer de beste berichten geven.

Intussen verblijf

met de meeste hoogachting,

Uw dw.

(w.g.) FLUGI VAN ASPERMONT.

BIJLAGE 54

Rapport van 13 Juni 1944 van de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland aan de Nederlandse Regering

GC 171

JOODSCHE COÖRDINATIE
COMMISSIE

Geestelijk Adviseur

Dr. T. Lewenstein.

Tel. 55380 (b.g.g. 56093)

Genève, 13 Juni 1944.
16, Rue du Marché.*Rapport aan de Nederlandsche Regeering*

In aansluiting aan het memorandum, dat wij Februari j.l. met een schrijven van H.M.'s Gezant in Bern verstuurd, en aan de Engelse nota, welke de heer Dr. G. G. Kullmann voor ons medenam, hebben wij thans het genoegen te kunnen mededeelen, dat de daarin ontworpen uitbreiding en coördinatie van al het hulpwerk voor onze Joodsche landgenooten dusdanige resultaten oplevert, dat wij meenen H.M.'s Regeering in het kort van de voornaamste details op de hoogte te moeten stellen.

1. Dank zij een nauw contact met Nederland zijn wij in de gelegenheid zeer aanzienlijke bedragen ter beschikking te stellen, voornamelijk ten behoeve van het levensonderhoud van ondergedokenen. Tot nu toe is ruim 200.000.— gulden beschikbaar gesteld.

2. Voor zoo ver mogelijk zenden wij dezen ondergedokenen en hun helpers via hun Christenvrienden levensmiddelen.

3. Voor de nog in Holland vertoevend verzorgen wij op hun aanvraag verklaringen van Z. Amerikaansche staten. Dit is mede mogelijk geweest dank zij de interventie van H.M.'s Gezant. In vele gevallen zijn deze papieren van groote waarde gebleken.

4. Ook aan de in Frankrijk ondergedoken landgenooten sturen wij geld, levensmiddelen, papieren e.d.

5. Aan ongeveer 2000 gedeporteerden, wier namen en huidige verblijfplaatsen ons bekend zijn, sturen wij levensmiddelen. Uit de verslagen, die ooggetuigen ons brachten, weten wij, dat de meeste gedeporteerden volkomen uitgehongerd zijn. Bij het verzorgen van deze levensmiddelen stuiten wij op groote moeilijkheden, die wij in overleg met den vertegenwoordiger van Nederl. Roode Kruis in Genève trachten op te lossen. Ons doel is zoo snel en zooveel mogelijk te zenden.

6. Ten einde dit werk zoo goed mogelijk te kunnen doen, te kunnen uitbreiden en op alle mogelijkheden tot hulpverlening voorbereid te zijn, zijn een aantal mensen voortdurend bezig met het inrichten van een kaartstelsel dat reeds duizenden namen omvat. In Maart zonden wij aan alle Nederlanders in Zwitserland invulformulieren met het verzoek van zooveel mogelijk Joodsche Nederlanders op te geven: naam, leeftijd, beroep, vroeger adres enz. en verder, indien bekend, de gegevens omtrent deportatie. Langs illegalen weg hebben wij getracht ook buiten Zwitserland gegevens te verkrijgen. Dr. Visser 't Hooft zond U inmiddels reeds eenige zeer belangrijke lijsten.

De ons bekende kampen, waar zich momenteel Joden uit Nederland bevinden of tot voor kort bevonden, zijn:

Theresienstadt, Bergen-Belsen (bij Hannover), Vittel (Frankrijk), Birkenau (Neuberun), Monowitz, Sosnowitz, Auschwitz, Mechelen, Kattowitz, Jawichowitz, Dorohucza, Wlodawa, A. F. Lublin, Kossow, Majdanek, Maydan, Trawniki, Tarnowitz, Warschau, Riga, Drancy (Frankrijk), Risa (?) en/of Bergau, concentratiekamp Buchenwalde, Frauenlager Ravensbrück, Männergefängnis Anrath (Rijnland). Zoo juist ontvangen wij nog niet bevestigd bericht, dat er geen Joden meer in Vught zijn en dat Lublin „geliquideerd” is.

Over het voortbestaan van Westerbork en Mechelen maken wij ons naar aanleiding van ontvangen berichten zeer ongerust.

Het telegram d.d. 24.5.1944 van Z.E. den Minister van Buitenlandsche Zaken betreffende deze gegevens werd ons door den Gedelegeerde in Zwitserland van het Nederlandsche Roode Kruis, Comité Londen, ter hand gesteld. Tot ons genoegen konden wij uit dit telegram opmaken, dat H.M.'s Regeering het aanleggen van een kaartstelsel inderdaad wenschelijk acht.

7. In het bijzonder bij dat gedeelte van ons werk, waarbij wij betrokken worden in de problemen van de eerste hulpverlening na den oorlog, wordt onze commissie vertegenwoordigd door Dr. A. Polak

Daniëls en diens echtgenoot, die ook lid zijn van de „Roode Kruis Commissie P”, welke zich het opleiden van een équipe ten doel stelt.

De Coördinatie Commissie zou gaarne ook het opleiden van sociale werkers voor Nederland ter hand nemen en in staat worden gesteld al deze voorbereidende maatregelen voor de eerste hulpverlening te financieren.

Voor een goede organisatie van een en ander zou het zeer gewenscht zijn, indien H.M.'s Regeering ten spoedigste de aangekondigde instructies voor Dr. Polak Daniëls zou zenden met uitvoerige opdrachten over dit punt, ook aan de Joodsche Coördinatie Commissie.

8. De ervaring, die verschillenden onzer omtrent het sociaal en economisch leven van het Joodsche Volksdeel voor en tijdens den oorlog in Nederland hebben opgedaan, de bij onzen arbeid in Zwitserland verzamelde gegevens en opgedane kennis omtrent den toestand der gedeporteerden en der ondergedokenen (ook der honderden alleenstaande ondergedoken kinderen), het contact met de vertegenwoordigers van internationale organisaties in Zwitserland, hebben ons er vanzelf toe gebracht een steeds diepgaander studie te maken van het geheele moeilijke probleem van het maatschappelijk en moreel herstel, waaronder o.m. vallen de wederinschakeling van het Joodsche Volksdeel in de Nederlandsche volksgemeenschap, het herstel of de vervanging der vele sociale instellingen en het opnemen van de groep Joden, die niet in Nederland geboren zijn en van wie relatief velen gered zijn, en dit alles in den geest en volgens de tradities van de oude Nederlandsch-Joodsche gemeenschap.

Gezien dit alles meent onze Commissie H.M.'s Regeering te mogen verzoeken haar te willen inlichten over de maatregelen van wettelijken en concreten aard, die reeds genomen of voorbereid zijn, en haar te willen inschakelen bij de uitvoering daarvan. Wij beschikken over een aantal medewerkers, die niets liever willen dan aan het werk gaan (zie ook sub 7). Spoedige instructies van de regeering zouden dan ook ten zeerste gewaardeerd worden.

9. Onze Commissie bestaat thans uit de Heeren:

S. van Dantzig, vroeger Hollandsche Bank Unie en Kerkeraad Rotterdam.

M. H. Gans, vroeger Fa. Premsela en Hamburger, en Joodsche Invalide.

Mr. S. Isaac, vroeger Bijenkorf, en lid van de onder voorzitterschap van Mr. Dr. L. E. Visser staande Joodsche Coördinatie Commissie (opgericht onafhankelijk van den Joodschen Raad, later door de Duitschers ontbonden).

S. I. Troostwijk, vroeger machine expert te Arnhem.

Dr. A. Polak Daniëls, vroeger plaatsvervangend directeur van het Roode Kruis Ziekenhuis te 's-Gravenhage.

Mevr. A. M. Polak Daniëls—Boon Hartsinck, psych. dra.

Financieel danken wij de mogelijkheid al dit werk te doen vooral aan de bijzondere medewerking en hulp van den Heer Saly Mayer, vertegenwoordiger van het American Joint Distribution Committee.

Ook de Heer Roswell McClelland, vertegenwoordiger van de War Refugee Board, Special Assistant to the American Minister, staat ons met raad en daad ter zijde.

Met groote erkentelijkheid en waardeering kunnen wij ook gewagen van de erkenning welke ons werk geniet van H.M.'s Gezant. Vooral door de bijzondere situatie in Zwitserland is dit voor ons van groote waarde. Practisch zouden wij echter nauwelijks iets kunnen bereiken, indien wij niet konden rekenen op de dagelijksche enorme medewerking van Dr. W. A. Visser 't Hooft, die zijn groote ervaring en belangrijke verbindingen ook in dienst stelt van het hulpwerk voor onze Joodsche landgenooten.

Ondanks al deze zeer gewaardeerde hulp zou het toch van groot belang zijn, indien H.M.'s Regeering zou kunnen besluiten ons — eventueel via de American War Refugee Board — financieelen steun te verleen, in het bijzonder voor kantooronkosten en het verzenden van levensmiddelen.

In het belang van ons werk ten behoeve van onze Joodsche landgenooten zouden wij spoedig antwoord en instructies aan ons adres ten zeerste op prijs stellen, zoo mogelijk per telegram.

Voor de Commissie,
(w.g.) M. H. GANS.

BIJLAGE 55

Telegram van 20 Juli 1944 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Nederlandse gezant te Bern in zake een remise aan de Joodse Coördinatie Commissie in Zwitserland

Zie Br. aan Buit. Zkn. Doss. 40

20 Juli 1944.

Ministre de Hollande, Bern
Uw van Harinxma voor Vos

Ten behoeve Joodsche coördinatie commissie doe ik U toekomen bedrag van £ 500.— door hen te besteden voor zenden van levensmiddelenpakketten aan Nederlandsche gedeporteerden in Theresienstadt en andere kampen stop.

U gelieve dit bedrag in gedeelten naar behoefte uitbetalen en besteding controleeren stop Ik neem aan dat meeste namen Nederlandsche gedeporteerden aan commissie bekend stop Zoonoodig kan ik lijst van hier bekende namen zenden stop Ik neem aan dat commissie controle heeft betreffende goede ontvangst der pakketten.

Van Kleffens.

BIJLAGE 56

Brief van 4 Juli 1950 van mejuffrouw N. A. E. Epker aan de commissie over verzending van postpakketten aan Nederlandse gevangenen in Duitsland

*Aan de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
p/a Mr. W. J. Gerretsen.*

Amsterdam, 4 Juli 1950.

Weled. Achtbare Heren,

In antwoord op Uw schrijven van 24-6-50, nr. 6259, deel ik U mede dat wij de voedingspakketten naar Mej. Epker in Ravensbrück rechtstreeks, via de post, hebben verzonden. In het allereerste begin boden wij de pakketten aan het postkantoor Koninginneweg, Amsterdam ter verzending aan. Aangezien daar in dien tijd een paar zeer onwelwillende ambtenaren waren, die meenden er nauwkeurig op te moeten letten, dat de inhoud van het pakket beslist niet meer dan een bepaald gewicht aan levensmiddelen (ik meen 2 kg.) bevatte en mijn zuster gaarne veel ontving om aan anderen te kunnen uitdelen, zijn wij er zeer spoedig toe overgegaan de pakketten naar het kantoor Centraal Station te brengen. Daar was men zeer welwillend, alleen adviseerde men het brutogewicht niet boven de 10 kg. te brengen.

Enige malen hebben wij ook een grote voorraad levensmiddelen aan iemand meegegeven, die met een vrachtauto naar Duitsland ging.

Van een mogelijkheid om via het Rode Kruis pakketten te zenden hadden wij nooit gehoord. De gedachte daaraan is ook nooit bij ons opgekomen.

Van Mevr. de Bussy en Ds. Hylkema hoorden wij pas in de zomer van 1944. Hun bemiddeling was voor ons niet nodig, daar de pakketten over het algemeen goed overkwamen.

Wij verzonden geregeld 1x per week een pakket van 8 à 10 kg. In de tomatentijd iedere week een extra pakket tomaten, die ik als verloskundige makkelijk onder mijn tuinderspatiënten kon kopen. Veel levensmiddelen hebben wij vanzelfsprekend klandestien moeten kopen. Victoria te Dordrecht is zo goed geweest ons enige tijd van biscuits voor de pakketten te voorzien en de firma Tonnema te Sneek van pepermunt.

Met de meeste hoogachting,
(w.g.) N. A. E. EPKER.
Zeilstraat 19 I
Amsterdam-Z.

BIJLAGE 57

Brief van 17 Januari 1942 van mevrouw A. M. le Cosquino de Bussy—van der Lelie aan Rauter over toestanden in het kamp te Vught

(Overhandigd door mevrouw A. M. le Cosquino de Bussy bij haar verhoor op 16 November 1948)

Amsterdam, den 17 Jan. 1942.

Herrn Oberbefehlshaber des Sicherheitsdienstes Rauter, Den Haag.

Sehr geehrter Herr Oberbefehlshaber,

Gewisz hat Herr Oberbefehlshaber des S.D. Dr. Harster Ihnen Auskünfte über mich erteilen wollen. Nach Einreichung meiner Papiere (Schreiben über Verdienstkreuz vom Februar 1919 und Schreiben des Commandanten de la Croix Rouge vom August 1940) bekam ich von ihm die Erlaubnis mit zu Tode Verurteilten zu beten, ihnen Pakete zu bringen und schwangeren Frauen, die in Haft waren, beizustehen. Ich bin überzeugt, dass über meine Art zu arbeiten keine Klagen bei Ihnen eingingen.

Jetzt komme ich zu Ihnen mit einer dringenden Bitte, und ich bitte Sie inständig Fräulein van Lonkhuyzen, die Ihnen dieses Schreiben einhändigen wird, eine günstige Antwort mitzugeben.

Im "Reich" las ich vorige Woche: Russische Konzentrationslager sind abgeschlossene Höllen". Ich musz Sie jetzt darauf aufmerksam machen dasz nach Amersfoort jetzt Vught doch auch solch eine Hölle ist. Nachdem ich in Amersfoort die schreckliche Reihe Gefangener habe befördern sehen, begab ich mich zum Kommandanten in Vught, Dr. Hermann, der zugab dasz der Gesundheitszustand der „Missetäter“ schlecht sei, der Kommandant drohte mir mit Verhaftung, weil ich darüber zu sprechen wagte.

Gut, Herr Rauter, wenn Sie dies für nötig halten, lassen Sie mich einsperren, einmal will ich Ihnen aber sagen, dasz, was heute in Vught geschicht, ebenso menschenunwürdig ist, wie in der abgeschlossenen Hölle in Ruszland geschehen kann. Hier sterben ungefähr 50 Menschen täglich während es höchstens 1 oder 2 sein darf. Hier wird gelitten wie noch nie irgendwo in den Niederlanden und ich weigere mich zu glauben, dasz Sie genau orientiert sind über dasjenige was sich dort abspielt. Ferner protestiere ich dagegen, dasz

man diese Menschen Missetäter nennt. Politische Gefangenen sind keine Missetäter und obgleich ich zu alt bin, um mich mit Politik einzulassen, erscheint es mir logisch, dasz ihnen durch das Rote Kreuz Hilfe geleistet wird.

Wie man mir erzählt, wurde es dem Niederländischen Roten Kreuz verweigert, Gefangene zu unterstützen; wollen und können Sie mir, die in Deutschland als die Rote Kreuz Schwester bekannt ist, nun nicht erlauben, für die Gefangenen und dadurch auch für Sie den Zustand günstiger zu gestalten.

Herr Rauter, glauben Sie es mir, Sie kennen den stolzen, starren und starken Willen der Niederländer nicht. Deutschland wird neben jedem Niederländer einen Deutschen stellen müssen, um uns ruhig zu halten, wenn man unsere Väter, Brüder oder Kinder, die nur so ganz wenig Liebe für die Niederlande zu zeigen brauchen, um eingesperrt zu werden, so behandelt, dasz sie vor Hunger und Elend sterben. Weisz man dies in Berlin und hat Deutschland so viel Soldaten übrig?

Im Namen der Humanität frage ich Sie als alte unschädliche Mutter, lassen Sie mich für meine Landesgenossen tun, was ich doch früher für Ihr Land tat, lassen Sie mich Gefangenen helfen.

Ich habe für Sie unbekannte und unerreichbare Quellen, lassen Sie mich einige Dinge in die Lager bringen, und lassen Sie um Gottes willen die niederländischen Ärzte im Lager ihren Mitgefangenen helfen und erlauben Sie, dasz diese mir eine Wunschliste geben von demjenigen, was ich dorthin bringen kann.

Vor allem, Herr Rauter, geben Sie die Erlaubnis für dasjenige, um was ich Herrn Dr. Harster schon seit 3 Monaten bitte, gestatten Sie, dasz Verwandte den Gefangenen in den Lagern Pakete senden dürfen. Sie werden sehen, wie dann die Sterbeziffer abnimmt und inspektieren Sie einmal selbst die Konzentrationslager und verbieten Sie, dasz die Menschen geschlagen werden.

In Spannung erwarte ich an meine Adresse Bernard Zweerskade 15, Amsterdam, Ihren Entschluss.

Internationale Rote Kreuz Schwester.

BIJLAGE 58

Verklaring van 9 April 1943 van de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D. aan de secretaris-generaal van het Nederlandse Rode Kruis

(Overgelegd door de heer R. O. van Gennep bij diens verhoor op 16 November 1948)

Afschrift

DER BEFEHLSHABER
DER SICHERHEITSPOLIZEI UND
DES SD.

Den Haag, den 9.4.43

*An den Generalsekretär des
Niederländischen Roten Kreuzes
Den Haag.*

Ich bestätige, dass auf Grund der von Ihnen erteilten Vollmacht Herr Dr. van Overeem und seine Frau als einzige Personen mit meinem Einverständnis Verhandlungen mit dem Kommandanten des Konzentrationslagers Hertogenbosch und falls erforderlich auch mit den Kommandanten der übrigen Lager wegen der Versorgung mit Medikamenten, Vitaminen u.s.w. zu führen berechtigt sind.

(w.g.) Dr. HARSTER,
S.S.-Brigadeführer u. Generalmajor d.P.

BIJLAGE 59

Stuk, overgelegd aan de commissie door mevrouw Ch. E. van Beuningen—Fentener van Vlissingen bij haar verhoor op 29 Augustus 1951, bevattende lijst van personen en instellingen, die haar geld en goederen hebben gezonden ten behoeve van haar werk voor de gevangenen in het kamp te Vught, alsmede enkele andere bijzonderheden daarover

Namen van firma's en particulieren die met gelden en levensmiddelen gesteund hebben het concentratiekamp te Vught in de jaren 1943—1944

Verschillende Rooms-Katholieke actie's uit Limburg die levensmiddelen en geld zonden.

Grote inzameling in een aantal wijken te Assen.

Sloffes gemaakt door verschillende dames te Bolsward.

Schoenenfabrikanten te Waalwijk zonden schoenen voor de kinderen.

Papier en zakken van Dhr. Hop te Oosterbeek.

Particulieren in Oosterbeek zonden levensmiddelen en geld.

Parochianen van Pastoor Heyels te Horst, broden.

Vanuit Groede en Nieuwvliet werden onder leiding van Ds. Derksen pakketten gezonden.

Papiermaatschappij van Reekum N.V. Amsterdam, pakpapier.

Via een comité uit Cadzand, een wekelijkse zending van broden, boter, jam, appels.

Firma Gebr. Dekkers Kaatsheuvel, oorwarmers en klompsokken.

Personeel van het Rijkszuivelstation te Leiden, melkpoeder, raapolie enz.

Sterio fabrieken Rotterdam, koek, beschuit.

Redelé Dordrecht, biscuits, chocolade repen enz.

Gebr. Pierik's fabrieken, koeken.

Commissie Maashees, levensmiddelen.

Ned. Chr. Vrouwenbond, Den Haag, verbandmiddelen.

Kap. Langerwerf en parochianen te Bergeyk, levensmiddelen.

Calvé Delft, boterhamsmeersels.

Firma Zijlstra, Amsterdam, ontbijtkoeken.

Droste Fabrieken Overveen-Haarlem, jam, cacao, hagelslag.

Prodent Fabrieken, Amersfoort, tandpasta.

Firma Wed. W. Schriek, Moerdijk, koekjes, biscuits.

Dr. Steyns, Utrecht, olie, meel.

Boekhandel Markusse, Wissekerke, boeken, levensmiddelen.

Verschillende veilingen door Ned. kersen, appels en peren (wageladingen).

Firma Jordaan, Enschede, zakdoeken.

Firma van Vlissingen, Helmond, duizenden dozijnen rode zakdoeken.

Firma Grondsma, Leeuwarden en Alkmaar, papier en zakken.

Synodale Cm., Amsterdam, lectuur.

Handelskwekerijen Malden bij Nijmegen, wekelijks 90 kg. gesmeerde boterhammen.

P. Groen, onderwijzeres, Overasselt, wekelijks 60 kg. gesm. boterhammen.

Firma Th. Admiraal, Noordwijk aan Zee, gefileerde tonijn tegen kostprijs.

B. V. G. H. Schut, Eerbeek, papier en zakken.

Conservenfabrieken Rijnsburg, levensmiddelen en bonnen.

A. Albers, Maashees, kisten levensmiddelen.

N.V. Borstelfabriek Vermunt, Roosendaal, borstels en stofkammen.

Duizenden particulieren over heel Nederland zonden bonnen, geld en levensmiddelen.

Bisschop van Den Bosch fl. 10.000.

Belgische Rode Kruis, levensmiddelen voor de Belgen.

Verschillende Rode Kruis afd., levensmiddelen, bonnen en geld. Met Kerstmis 8000 pakketten verzonden met wollen sokken, ondergoed, cigarettens, versnaperingen, pepermunt, ontbijtkoek, gevulde koeken.

Met St. Nicolaas aan alle kinderen een volledig wollen pak: muts, jas, broek, sokken, schoenen, speelgoed en versnaperingen.

Kring Vrijzinnige Godsdienstigen te Goes, geld.

Verschillende comité's van boeren in Limburg, reuzel, ham, eieren en leverworst.

Firma Meursing, Amersfoort, klompsokken en biscuits.

N.V. Paul Kaiser, Rotterdam, ontbijtkoeken.

G. M. Meppelink, cand. notaris, Zwolle, zorgde voor toezending van grote hoeveelheden vet en boter.

Firma van Vermoelt, Rotterdam, 1000 rol pepermunt.

N.V. de Faam, Breda, 1000 rol pepermunt.

N.V. van Sloten, Leeuwarden, 1000 rol pepermunt.

N.V. Red Band, Roosendaal, 1500 rol pepermunt.

Firma Vormen, Sneek, 1500 rol pepermunt.

J. van Vliet, groothandel te Gouda, 3000 paar klompsokken.

Vulling's band en veterfabriek te Heeze, 9000 meter rood lint. De gemeenten Maasbracht, Linnen, Roosteren, St. Odiliënberg en Posterholt zonden 1 keer per week kisten met gesmeerde boterhammen en vleeswaren.

Firma Wed. Schriek, Moerwijk, 500 ontbijtkoeken.

N.V. de Betuwe, 300 bl. jam en stroop.

N.V. Taminiau, 1500 bl. jam en stroop.

N.V. van Woerkom, 1500 bl. jam en stroop.

29 Augustus 1951.

(w.g.) Ch. E. VAN BEUNINGEN—
FENTENER VAN VLISSINGEN.

Het comité bestond uit:

Mijzelf, Zuster Hulsmann, Dr. Prinzen, Burgemeester Loeff en dhr. J. v. d. Mortel later Mevr. Timmenga.

Eerste contact was Mevr. de Bussy uit Amsterdam.

1943. Met Kerstmis werden 5000 mannen en 3000 vrouwen pakketten verzonden.

Door middel van de Illegale werkers kreeg ik regelmatig distributiekaarten, eenmaal zelfs 500 tegelijk.

Inhoud van een mannenkerstpakket:

1 paar wollen sokken, 1 rode zakdoek, 1 ontbijtkoek, een pak biscuits, een reep chocolade, een pakje cigarettens, een rol pepermunt, sportbeschuitens enz.

Inhoud vrouwenpakket, 3 zakdoeken, naaigerei, verder hetzelfde als in de mannen-pakketten.

BIJLAGE 60

Nota van 2 September 1948 van prof. mr. dr. N. W. Posthumus over de heer E. A. F. Kersten en aanvulling daarop, aangeboden aan de commissie bij schrijven van 13 September 1948 van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

RIJKSINSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

(Rijksinstituut voor de Documentatie en de geschiedschrijving van Nederland in Oorlogstijd)

Directie: Prof. Mr. N.W. Posthumus, A'dam

Voorzitter: Prof. Mr. B. H. D. Hermesdorf, Nijmegen

Prof. Dr. Z. W. Sneller, Rotterdam

Amsterdam, Heerengracht 479

's-Gravenhage, Pompstationsweg 7

Nijmegen, Groesbeekscheweg 195

Rotterdam, Bergsingel 124

Amsterdam, 2 September 1948

Tel. 30065

LB

Nieuwe, aangevulde Nota over Dr. Felix Kersten

Het heeft niet veel zin, uitvoerig over de jeugd en de opleiding van Dr. Kersten te spreken. Hij heeft een bijzondere gave voor massage, zoals uit velerlei getuigenissen blijkt. Hij was als medicus-*Artz für manuelle Therapie* — duur voor de meer gegoeden, behulpzaam voor de minvermogenden.

Was hij nationaal-socialist? Zeer zeker niet. Men neemt m.i. het meest juiste standpunt in, als men in de eerste plaats hem als medicus beschouwt, die zoals vele andere medici, in normale tijden slechts gering ontwikkelde politieke instincten had. Hij was bovendien geen Duitser, maar Fin; wat belette hem dus Himmler te helpen? Daarbij is niet uit het oog te verliezen tweëerlei: 1e, dat hij enigszins onder bedreiging van Himmler na Mei 1940 naar Duitsland is verhuisd om daar zijn *Massage-Artz* te worden — vóór April-Mei 1940 was hem dit niet kwalijk te nemen, daar er toen nog niet de oorlogstoestand tussen Nederland en Duitsland was ingetreden — en 2e, dat hij de functie van Himmler's *Massage-Artz* in overleg met, ja zelfs enigszins op aandringen van de Finse gezant Kivimäki te Berlijn, na diens raadplegen van de Finse regering, op zich genomen had: Kersten kon dan immers informatie uit de hoge Nazi-kringen verschaffen, die anders voor buitenstaanders gesloten zouden zijn. Finland heeft zich dan ook niet te beklagen over Kersten; het heeft rijkelijk geprofiteerd van Kersten's invloed op Himmler toen het plan opkwam, alle Finse joden uit Finland aan Duitsland uit te doen leveren. Men leze slechts de *Memoirs* van Kersten, blz. 126 v.v. O.i. kan men Dr. Kersten derhalve beschouwen als een medicus zonder grote aversie t.o.v. de Duitsers, die in zijn bijzondere positie hoopte velen te kunnen helpen. Dat laatste heeft hij zonder enige twijfel gedaan. Op te merken is bovendien nog, dat hij nooit officiële of militaire of semi-militaire functie heeft bekleed, integendeel dit altijd heeft geweigerd. Hij heeft steeds als particulier, als burger gehandeld.

Door zijn vijanden is Dr. Kersten, behalve van Nazi te zijn, van velerlei anders beticht:

1. hij zou geen Fin, maar een Duitser zijn;
2. zijn diploma's zouden vals zijn;
3. hij zou zijn vermogen aan Himmler te danken hebben;
4. hij zou de in zijn bezit zijnde schilderijen tijdens de oorlog in Nederland hebben gestolen.

Op de eerste twee punten is het antwoord, dat de Finse regering hem als landgenoot erkent, dat hij bovendien van haar een zeldzame, hoge medische onderscheiding (*Medicinalrad*) heeft ontvangen.

Op het derde punt is het antwoord, dat Himmler zelf slechts een voor zijn positie gering jaarsalaris ontving (Mk. 23.000,—), dat bovendien de afspraak tussen Himmler en Kersten van het begin af aan was, dat geen honorarium zou worden betaald, maar het werk van Dr. Kersten beloond zou worden door bereidwilligheid van de zijde van Himmler t.a.v. de wensen van Kersten over eventuele hulp aan in moeilijkheden verkerende vrienden.

De hoofdzaak is, dat Dr. Kersten voor de oorlog een zeer vermogende internationale clientèle gehad had in Nederland — een der eerste patiënten in Nederland is Prins Hendrik geweest, van wie

een waarderend schrijven in het dossier aanwezig is; Kersten heeft van 1928 tot 1940 in ons land verblijf gehouden, dus twaalf jaar lang; in die tijd heeft hij ons volk niet alleen leren kennen, maar ook waarderen. Het goed Hartzwalde, dat Kersten had aangekocht, is uit de door hem ontvangen honoraria betaald. Het werd reeds geruime tijd vóór de oorlog, en vóór deze enige relatie met Himmler had, door Kersten gekocht.

Wat het vierde punt betreft: er zijn in het dossier verklaringen van alle in aanmerking komende personen, die duidelijk maken, dat Dr. Kersten zijn schilderijen door eerlijke koop heeft verworven.

In de loop der oorlogsjaren is de hulp, die Dr. Kersten heeft verleend, toegenomen. Zij laat zich in verschillende categorieën onderverdelen:

a. Hulp aan individuele personen: Nederlanders, Zweden en andere nationaliteiten.

Van de Nederlandse gevallen zijn o.a. te noemen: het geval Roëll, van Roijen, Plesman, Asscher, enz. Geen dezer kan, zoals bij navraag onzerzijds is gebleken (bij Roëll, Asscher) dit bevestigen. Dit zegt echter niets, omdat aan de betrokkenen uiteraard niet werd medegedeeld, aan wie zij hun invrijheidlating hadden te danken. Dr. Kersten kreeg deze namen door bemiddeling van zijn Nederlandse correspondenten, Mr. J. Nieuwenhuis (zie de bijlage: „Memorandum opgesteld door Jacobus Nieuwenhuis”, d.d. 7 Maart 1948), en de heer P. Schijf.

b. Verhinderend of althans zodanige ernstige beïnvloeding dat het deportatieplan 1941 van Hitler inzake het Nederlandse volk niet is doorgegaan. Het plan zelve is helaas nog niet gevonden, maar er zijn te veel details door Kersten van gegeven, dan dat het niet bestaan zou hebben. Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft naar het bestaan er van onderzoek gedaan. Hierop verhoord zijn te Neurenberg Brigadeführer (generaal) W. Schellenberg en Otto Ohlendorf, die beiden van het bestaan van het plan niets wisten, evenmin als Rauter (vergelijk diens interviews). Daarentegen herinnerde Dr. R. Brandt, de secretaris van Himmler, het zich wel (zie diens getuigenissen). Het spreekt eigenlijk vanzelf, dat het plan zo goed als onbekend is gebleven. Het was zeer geheim en het is nooit aangekondigd. Daarentegen deelt Kersten er zoveel uiterlijke en innerlijke kenmerken van mee, dat onzes inziens het bestaan van het plan met Brandt aangenomen moet worden. De vraag is slechts, of Dr. Kersten bij de verhinderend van de tenuitvoerlegging de rol heeft gespeeld, die hij zich in de stukken toekent (zie zijn *Memoirs*, blz. 83 v.v.). Er bestaat echter een getuige, dat is Himmler zelf. In de verzameling aantekeningen, die Kersten telkens na elk belangrijk gesprek met Himmler maakte, is er een, die op dit plan betrekking heeft. Deze is van 1944, dus van jaren later, 2 Februari. Himmler zei toen tot Kersten: „Es ist ein Jammer, dasz die Holländer 1941 nicht umgesiedelt wurden.” Wij mogen het bestaan van het plan dus aannemen.

Wat Kersten dan bereikt heeft voor ons volk, is van het hoogste belang geweest. Hij verdient daarvoor grote dank.

In aansluiting aan het bovenstaande heeft hij nog een aantal andere aanslagen op onze veiligheid weten af te slaan. Het was bekend — er waren geruchten tijdens de laatste maanden van de bezetting — dat de Duitsers de „vesting” in Den Haag in de lucht wilden laten vliegen, en dat zij de zeedijken wilden doorsteken. Beide plannen werden door Kersten getorpedeerd, doordat hij Himmler kon bewegen de bevelen te herroepen.

Eveneens behoort in dit verband zijn welgeslaagde poging vermeld te worden, einde 1944 de verplaatsing van de Nederlandse kunstschatten te verhinderen (schrijven van Kersten aan Himmler van 21 December 1944).

c. De pogingen van Kersten grote groepen van bepaalde nationaliteiten uit de concentratiekampen vrij te krijgen teneinde ze naar Zweden vervoerd te krijgen: Nederlanders, Belgen, Fransen, Noren, Denen, Polen, of mannen en vrouwen, of vrouwen alleen.

Sinds September 1944 voert Kersten een meer geconcentreerde actie. Bij schrijven van 27 September 1944 aan Himmler vraagt hij deze: „Lassen Sie doch endlich alle Franzosen, Belgier, und Holländer frei”. Hij heeft dit, zoals hij ergens heeft verklaard, gedaan op instigatie van de vroegere Nederlandse gezant te Stockholm, Mr. J. E. H. Baron van Nagell, die tot de huidige dag toe zeer gunstig van hem getuigt (evenals zijn latere vrouw S. M. Baronesse van Nagell).

Kersten maakte zich sterk, zo verklaart hij in laatstgenoemde brief, de Zweedse regering te kunnen bewegen, deze in vrijheid gestelde personen naar Zweden te laten komen, en „dasz sie dort bis Kriegsende interniert bleiben können”. Dit is voortaan het adagium: laat maar mensen vrij, Zweden neemt ze wel op en interneert ze. Kersten kon dit zonder veel gevaar van ontkenning verklaren, daar hij sinds October 1943 met de toenmalige Zweedse minister van Buitenlandse Zaken, Chr. Günther, nauw contact had. De vele hartelijk gestelde verklaringen van minister Günther, in het dossier aanwezig, getuigen van zijn grote waardering voor het werk van Kersten. Persoonlijk heb ik bij mijn bezoek aan Stockholm, waar ik Regierungsrat G. Engzell van Buitenlandse Zaken, Graf Bernadotte en de later nog te noemen heer Storch persoonlijk heb bezocht, de heer Günther niet gesproken, daar hij gezant voor Zweden te Rome was geworden.

Na zijn schrijven van 27 September 1944 treedt Dr. Kersten steeds dringender op; hij weet zich thans door de Zweedse regering gesteund. Geen andere regering heeft nu of later zijn steun, die toch zoveel vermocht, ingeroepen, ook het Nederlandse gezantschap te Stockholm niet. Doch hierover later.

In November 1944 keerde Kersten naar Duitsland terug; de opdracht van Günther luidde: „Man soll sondieren wie man das am Besten machen könnte”.

Op 8 December 1944 beloofde Himmler aan Kersten duizend Nederlandse vrouwen, die in Duitse concentratiekampen geïnterneerd waren, vrij te laten, mits de Zweedse regering bereid was, het transport op zich te nemen (brief van Kersten aan Himmler van 21 December 1944). Op diezelfde dag verklaarde Himmler zich blijkens dit schrijven bereid de in Duitsland geïnterneerde Noorse en Deense vrouwen en kinderen vrij te laten voor Zweden. Himmler was bereid hiervoor ten hoogste 150 autobussen toe te laten, alle op kosten van Zweden.

Tegeijktijd gaf Himmler als kerstgeschenk aan Kersten vijftig Noorse studenten en vijftig Deense politiemannen vrij. Deze zouden al vóór Kerstmis thuis zijn. Kersten spreekt in deze brief verder de hoop uit, dat Himmler de volgende maal *alle* Nederlanders, Denen en Noren vrij zal laten. Dadelijk na zijn terugkomst in Stockholm (sinds 1943 woonde Kersten in Stockholm) zou Kersten, naar hij schrijft, minister Günther van „unser Abkommen” op de hoogte brengen. Kersten verklaart in deze brief verder, dat hij aanneemt, dat Günther de Zweedse gezant te Berlijn, Arvid Richert, zal opdragen met Himmler verder te onderhandelen.

Nog was de reeks verzoeken niet ten einde. Kersten had verzocht 20.000 Joden uit Theresienstadt vrij te laten om naar Zwitserland getransporteerd te worden. Himmler had zich echter bereid verklaard „om te beginnen” dit met twee-drieduizend Joden te doen. Verder zou Himmler, zoals Kersten hem nogmaals in herinnering brengt, „in wohlwollendem Sinne” hierover verder met Hitler onderhandelen. Tenslotte verzoekt hij Himmler Schellenberg bij de toekomstige besprekingen „einzuschalten”. Het schijnt, dat Kersten 17 dagen met Himmler „geworsteld” had om dit resultaat te verkrijgen.

Wie was Schellenberg? Deze — nog een jonge man — was, evenals zovele anderen, snel opgeklommen tot brigade-generaal. Na aanvankelijk voor de Gestapo in Düsseldorf gewerkt te hebben, was hij sinds 1936 verbonden aan het S.D. Hauptamt. Bij de organisatie van het Reichssicherheitshauptamt in September 1939, werd hij verbonden aan Amt IV E (Gegnerbekämpfung und Abwehrangelegenheiten). Begin 1942 werd hem de leiding opgedragen van Amt VI (Spionagedienst van de SS voor het buitenland), terwijl vanaf eind 1943 de militaire contra-spionagedienst, die aan het Oberkommando der Wehrmacht ontnomen was, ook onder Schellenberg kwam te ressorteren. Hij had zeker ook relaties in Zweden. Schellenberg had zich voor Kersten dikwijls behulpzaam betoond en coulant in het uitvoeren van de beloften van Himmler. Later blijkt hij ook Bernadotte bij diens pogingen behulpzaam te willen zijn. Gegeven de verhouding Himmler—Schellenberg, waarbij Schellenberg de ondergeschikte militair is, is het uitgesloten te achten, dat Schellenberg enige zelfstandige actie aan Himmler kan *voorgesteld* hebben. Een „enge Mitarbeiter” van Himmler was hij niet (zie de getypte ondervragingen te Neurenberg. Militär Gerichtshof IV, Fall XI, 11. Mai 1948, blz. 5176). Wij komen daarop later terug. Schellenberg was dus Kersten niet onwelwillend gezind, maar hij was een vriend van Bernadotte, in wiens huis hij, naar het heet, na de oorlog in Stockholm gelogeed zou hebben.

Het zoëven genoemde schrijven van 21 December 1944 is van groot belang. Het bevat de grondslag voor de gehele verdere actie van Kersten tot het einde van de oorlog. Het voorspelt als het ware de komst van een Zweeds figuur — van Graaf Bernadotte zelf is nog geen sprake —, en..... er blijkt uit, dat de Nederlandse regering de kans had 1000 Nederlandse vrouwen vrij te krijgen.

Hoe stond het met deze laatste mogelijkheid? Is dit aan het Nederlands gezantschap te Stockholm toentertijd bekend geweest? Nederlands gezant was toen Graaf van Rechteren Limpurg.

In de eerste plaats mag aangenomen worden, dat Minister Günther, die bij schrijven van de volgende dag, 22 December, door Kersten van alles op de hoogte was gebracht, de mogelijkheid, duizend Nederlandse vrouwen vrij te krijgen, aan de Nederlandse gezant heeft meegedeeld. Kersten bovendien deelde het aan Baron Van Nagell mee, die oude relaties met het gezantschap had, terwijl bij een gesprek ten huize van de Zweedse grootindustriële, ir. Graffman, van Rechteren ook aanwezig was. In elk geval weet de gezant op 28 December d.a.v. per telegram aan de heer Woensdregt, hoofd der afdeling Repatriëring te Stockholm, te berichten, dat er in Ravensbrück duizend Nederlandse vrouwen aanwezig zijn. Volgens mondelinge verklaring van Kersten zelf heeft hij de gezant ingelicht, doch deze heeft op dat moment niets ten behoeve zijner landgenooten gedaan, zeer ten detrimente van hen, daar anders velen ongetwijfeld nog gered hadden kunnen worden. Ook levensmiddelenpakketten werden nog niet door het Nederlandse gezantschap verzonden. Blijkens telegram van 22 December 1944 verzocht minister van Kleffens te Londen nog om namen van Nederlandse geïnterneerden in Duitse concentratiekampen. Er geschiedde van Nederlandse zijde dus niets. Onverschilligheid, lauwheid, ongeïnteresseerd wantrouwen tegen Kersten, die Günther's vertrouwensman was?

In elk geval blijkt uit het schrijven van Van Rechteren aan minister van Kleffens te Londen van 30 December 1944, dat hem toen zeven lijsten met namen van Nederlanders, die zich in verschillende concentratiekampen bevonden, bekend waren, en wel van 48 Nederlanders te Buchenwalde, 32 te Dachau, 6 te Neuengamme, 89 te Sachsenhausen, 12 vrouwen te Ravensbrück, 9 te Natzweiler, en 9 in diverse kampen, tezamen 205 personen. Op deze dient het Londens Comité van Het Nederlandsche Roode Kruis „zijn actie voorlopig te baseren”.

Wat in Stockholm van Nederlandse zijde geschiedde, geschiedde door het Zweeds-Nederlandse Hulp-Comité, dat 50.000 Zweedse kronen bijeenbracht, welk geld uitsluitend gebruikt werd voor het zenden van levensmiddelen aan Nederlanders in gevangenkampen in Duitsland door bemiddeling van het Engelse Rode Kruis. De werkzaamheden van dit Comité begonnen in October 1943. In Mei 1944 werd het Comité uitgebreid. Bijgevoerd werd toen 2.017.000 Zw. kronen die aan levensmiddelen, geneesmiddelen, kleding, Nederlandse kinderen in Zweden en diversen werden besteed. Zweedse autoriteiten en het Zweedse Rode Kruis zorgden voor schepen, transportvergunning enz. Voorzitter van het Comité was de heer P. Adlercreutz (zie desbetreffende circulaire in het dossier).

Nog op 28 Januari 1945 denkt de Nederlandse gezant niet aan het zelf zenden namens de Nederlandse regering van pakketten en allerm minst aan het uitzenden van een autobus-transport ter afhaling van de toegezegde Nederlanders.

De gebeurtenissen gaan nu steeds sneller, en steeds groter wordt de ijver der Zweedse regering om zoveel mogelijk geïnterneerden te bevrijden. De actie ten behoeve der Joden komt er nu bij.

Hoe is deze grote activiteit te verklaren?

De reden hiervan was de volgende: het was duidelijk, dat Duitsland de oorlog verloren had; de Geallieerden oefenden daarom grote pressie op Zweden uit, zich bij hen te voegen. De Zweedse regering gevoelde hier niet voor en meende deze pressie het best te kunnen pareren door te beloven zich grote moeite voor het redden van de in de concentratiekampen geïnterneerden te zullen geven. Daardoor maakte Zweden zich als neutrale mogendheid onmisbaar.

Het behoeft dus niet te verwonderen, dat reeds vóór Maart 1945 Kersten zich met het Joodse Wereldcongres in verbinding heeft gesteld. Op 1 Maart 1945 wordt hem een Memorandum door de vertegenwoordiger van dit Congres, de heer Storch te Stockholm, overhandigd. Vooruitlopend op de hierop betrekking hebbende besprekingen kan hier meegedeeld worden, dat het Kersten gelukte, praktisch alle tien in het Memorandum vervatte punten van Himmler toegestaan te krijgen. Dat werd tussen hen beiden op 12 Maart afgesproken (zie voor deze datum een zwarte fotocopy blz. 22).

In elk geval 22 Maart d.a.v. keert Kersten naar Stockholm terug. In een brief aan Himmler van 20 Maart somt hij alles op, wat deze hem heeft toegezegd. Dat was heel wat: 1e. Himmler zal het bevel, de concentratiekampen, bij nadering der Geallieerden in de lucht te laten springen, niet doorgeven; 2e. deze kampen zullen bij de nadering der Geallieerden zich met de witte vlag mogen overgeven; 3e. van 6 Maart af mogen geen Joden meer „erschossen werden”; 4e. de concentratiekampen zullen niet geëvacueerd worden, maar de gevangenen kunnen daar blijven; 5e. Kersten brengt Himmler in herinnering dat de duizend Nederlandse vrouwen nog niet naar Zweden zijn vertrokken;

verzoekt ze nu aan het Zweedse Rode Kruis mee te geven!; 6. Kersten verzoekt om Noorse studenten en Deense politiemannen vrij te laten.

Alsof dit nog niet genoeg is, bericht Himmler op 21 Maart 1945 aan Kersten, dat hij kortgeleden — overeenkomstig een vroeger verzoek van Kersten — 2700 Joden naar Zwitserland heeft laten gaan.

Wij hebben thans de periode betreden, waarin Graaf Bernadotte zijn werkzaamheden is begonnen.

Allereerst een woord over de betrouwbaarheid van diens boek: „Das Ende”.

Het boek maakt een slordige indruk. Er worden weinig data in vermeld; soms staat er „een paar dagen later”, soms worden gebeurtenissen vermeld, die wel hetzelfde onderwerp behandelen maar later geschied zijn. Bij mijn bezoek aan Bernadotte vroeg ik hem of hij papieren had, die zijn verhaal waar konden maken. Hij verklaarde dat hij er geen had. Dit maakte de zoëven genoemde slordigheid verklaarbaar. Ik kom hierop nog terug.

Er is echter meer. Er is een zekere strijd ontstaan tussen Bernadotte en Kersten. De eerste spreekt met geen woord in zijn boek over Kersten, de laatste doet dat in zijn Memoirs wel, op twee plaatsen. Het gevolg is, dat door Bernadotte de indruk gewekt wordt, dat hij alles alleen gedaan heeft, terwijl het boek van Kersten aan Bernadotte de rol van vervoerder der geïnterneerden naar Zweden toebedeelt. Welke voorstelling is de juiste? Deze vraag beheerst de kwestie van de positie van Dr. Kersten.

Waarom Bernadotte zo zwijzaam over Kersten is geweest, is wanneer men de eerezuchtige zijde terzijde laat — niet duidelijk. Op mijn vraag of hij aan Kersten's hulp iets gehad had, zei hij „ja”, meer niet. Hij vond deze „verklaring” blijkbaar zo gewichtig, dat hij dit, naar mij is gebleken, aan de tegenwoordige Nederlandse gezant te Stockholm, jhr. Mr. P. D. E. Teixeira de Mattos, heeft medegedeeld. Waarom? In elk geval is het een afwijking van zijn boek. Het staat dus vast, dat Bernadotte, ook volgens eigen verklaring, van de hulp van Kersten heeft geprofitteerd. Zijn boek, „Das Ende”, geeft daarom een niet juiste indruk van het werk van Bernadotte. In elk geval geeft het een te grote indruk. Ook de bij het dossier gevoegde verklaring van baron Van Nagell van 29 Augustus 1948 wijst in dezelfde richting.

Er is echter meer ten aanzien van het boek van Bernadotte op te merken. Het deelt mee, dat Bernadotte vanaf 16 Februari 1945 met zijn vluchtelingenwerk bezig is geweest en dat hij al heel vroeg — nog in dezelfde maand nl. 19 Februari —, bij Himmler is geweest. Wanneer men de vraag stelt, hoe dit is geschied, blijkt het boek van Bernadotte hierover te zwijgen. Het is echter bekend, dat Himmler voor buitenstaanders ongenaakbaar was. Zelfs de Zweedse gezant Richert is door Himmler nooit ontvangen. De enige verklaring van de vlotte ontvangst van Bernadotte door Himmler is dan ook, dat hij door Dr. Kersten bij Himmler is geïntroduceerd. Wij komen hierop nog terug. Bernadotte zou met Himmler op die 19de Februari over het overbrengen niet alleen van Noorse, maar ook van Deense gevangenen naar Zweden overleggen, en bovendien trachten de vele met Duitsers getrouwde Zweedse vrouwen, die in Duitsland verblijf hielden naar Zweden te voeren. Deze beide doeleinden staan, ietwat verward, op blz. 16 van Bernadotte's boek *Das Ende* vermeld. Op te merken hierbij is dus, dat het eerste doel van Bernadotte's zending alleen Scandinaviërs betrof, niet de behartiging van de belangen van geïnterneerden van andere volken, noch ook die van de Joden. Wanneer heeft Bernadotte zich buiten deze betrekkelijk enge taak begeven? Nog op de conferentie, die Bernadotte op 2 April 1945 met Himmler volgens zijn verklaring had, ging het hoofdzakelijk over de Scandinaviërs (vrouwen, kinderen, zieken, studenten, politiemannen enz.). Hij bereikte toen echter tevens, dat „mehrere französische Staatsbürger deren Namen ich (Bernadotte) in einer Liste aufgeführt hatte, freigelassen würden” (zie blz. 68). Zoals Bernadotte verder op blz. 70 verklaart, bepleitte hij „während der folgenden Tage” „besonders in Hinblick auf die norwegischen und dänische Gefangenen”, verschillende maatregelen. Dat Bernadotte zijn werkzaamheid niet verder had uitgestrekt, blijkt uit zijn mededeling op blz. 71, dat Schellenberg hem meedeelde, dat hij, Schellenberg, zich bij Himmler heftig had verzet tegen het bevel van Hitler, de concentratiekampen te evacueren, waardoor een aantal geïnterneerden grote afstanden zouden moeten afleggen. Schellenberg zou van Himmler een tegenbevel verkregen hebben. Waarschijnlijk moet men hier in plaats van Schellenberg Kersten lezen, daar het, zoals reeds gezegd, in de Duitse verhoudingen ondenkbaar was, dat een generaal zijn chef zo maar omgepraat zou hebben. Voor een deel is het boek van Bernadotte als een getuigenis à décharge van Schellenberg te lezen. Hierop wijst ook het vreemd-aandoende mooi-praterige „Bericht”, dat Schellenberg als slot aan Bernadotte's boek heeft toegevoegd.

Een nieuw element was echter op deze reis voor Bernadotte opgetreden. Tijdens de besprekingen met Himmler op 2 April 1945 suggereerde, tijdens een korte afwezigheid van Himmler, Schellenberg hem zich met Eisenhower in verbinding te stellen (blz. 67). Op de terugreis van Bernadotte kwam Schellenberg er op terug. Himmler zou niet gearzeld hebben hem, Bernadotte, te verzoeken naar Eisenhower te gaan, als Hitler er niet was geweest. Als de toestand zou veranderen, — wat niet ondenkbaar was — hoopte Himmler, dat Bernadotte zich „sogleich ins alliierte Hauptquartier begeben würde” (blz. 69). Hier werd dus eigen initiatief van Bernadotte gesuggereerd. Deze gaat dan zover, de voorwaarden op te noemen, waartegen hij bereid zou zijn naar Eisenhower te gaan. Daarvan zou echter niets komen. Op 9 April vertrok Bernadotte weer naar Zweden.

Wij komen nu tot de vraag, wat Dr. Kersten in de maanden Februari, Maart, tot 9 April heeft gedaan.

In de eerste plaats heeft hij Bernadotte bij Himmler geïntroduceerd. De toedracht hiervan is waarschijnlijk de volgende geweest.

Begin Februari 1945 verzocht de Zweedse minister van Buitenlandse Zaken, Günther, Dr. Kersten bij hem te komen. Zijne Excellentie deelde hem toen mede, dat de Zweedse regering besloten had, dat transportcolonnen opgesteld zouden worden om de mensen, die Himmler in December 1944 beloofd had vrij te maken, weg te halen, en dat de leiding van het geheel in handen van Graaf Bernadotte als „transportleider” (sic) gelegd zou worden. Dr. Kersten heeft daarop in zijn huis, in tegenwoordigheid van Baron Van Nagell, die zich wel het gesprek, maar niet de nauwkeurige datum herinnert — met de secretaris van Himmler, Dr. R. Brandt, die toevallig op Kersten's goed Hartzwalde aanwezig was, getelefoneerd en hem het verzoek van minister Günther overgebracht, en hem tevens gevraagd Himmler te verzoeken Bernadotte vriendelijk te ontvangen en al datgene te doen, wat Himmler aan hem, Kersten, beloofd had. Dr. Kersten stelt dit gesprek tussen 2 en 5 Februari 1945. De volgende dag kwam het bevestigende antwoord van Himmler, dat Dr. Kersten wederom aan minister Günther heeft meegedeeld. Daarop kon de reis van Bernadotte beginnen. Inderdaad kon deze nu op 16 Februari vertrekken. Hij werd, zoals wij reeds weten, op 19 Februari bij Himmler vriendelijk ontvangen.

Kersten heeft Bernadotte nog een keer bij Himmler geïntroduceerd. Dat was toen hem de zaak der Joodse gevangenen niet goed ging. Op 4 April 1945 deelt Kersten aan Storch, de vertegenwoordiger te Stockholm van het Joodse Wereldcongres, mee, dat „Graf Bernadotte auf meine Bitte hin von Herrn Himmler in zuvorkommender Weise empfangen wurde und dasz der Reichsführer (Himmler) dem Grafen Bernadotte die mir gegenüber gemachten Versprechungen nochmals ausdrücklich bestätigt hat”. Bovendien zou Bernadotte een brief van Brandt aan Kersten meebrengen over Bergen-Belsen. Inderdaad kon Kersten op 10 April 1945 aan Storch berichten, dat Bernadotte de brief van Brandt meegebracht had. Niet alleen dus, dat Bernadotte Kersten niet behoeft te negeren, hij is door Kersten wederom bij Himmler geïntroduceerd teneinde toezeggingen inzake het Joodse concentratiekamp Bergen-Belsen te verkrijgen, en Bernadotte is, zou men onvriendelijk kunnen zeggen, de boodschapper van Kersten geweest, voor Kersten, die hij in zijn boek niet kent.

Er is echter meer. Eind Februari deelde minister Günther aan Kersten mee, dat Bernadotte niet vooruitkwam. De ook in het boek van Bernadotte genoemde Kaltenbrunner „funkte dazwischen”. Günther verzocht derhalve aan Kersten, die naar Duitsland ging, toe te zien, dat de zaak marcheerde.

De 3de Maart d.a.v. is Dr. Kersten bij Himmler. Een groot programma, bestaande uit oude en nieuwe wensen, alsmede uit die, welke in het Memorandum van 1 Maart 1945 van het Joodse Wereldcongres vermeld staan, weet Kersten dan, zij het na „stormachtige” onderhandelingen, door te zetten.

Op 8 Maart ontmoetten Bernadotte en Kersten elkaar bij de Zweedsche gezant Arvid Richert. Deze had Kersten meegedeeld, dat Bernadotte hem gaarne wilde leren kennen. Kersten kon daar aan Bernadotte verklaren, dat hij de verlangde permissies van Himmler had verkregen. Volgens verklaring van Dr. Kersten heeft hij Bernadotte daarop meegedeeld een brief van de heer Storch voor hem (Bernadotte) bij zich te hebben, waarin het verzoek stond, 5000 Joden te bevrijden. Bernadotte had daar echter grote bezwaren tegen. Merkwaardigerwijs is er na deze nog een tweede ontmoeting van beide heren geweest. Volgens verklaring van Dr. Kersten kwam Bernadotte in gezelschap van de Zweedse legatiesecretaris, Brandel (die nu in de U.S.A. is) bij hem in Hartzwalde en verzocht hem hulp te verlenen, daar Kaltenbrunner tegenwerkte.

Hij (Bernadotte) had bovendien een aantal lijsten van het Zweedse ministerie van Buitenlandse Zaken meegekregen met namen van per-

sonen, die bevrijd moesten worden. Kersten heeft aan dit verzoek gevolg gegeven en de volgende dag wist hij van Himmler de verlangde vrijlating te verkrijgen. Het is daarom wel heel vreemd, dat aan Kersten, althans in dit geval, door Bernadotte niet de eer gegeven wordt, die hem toekomt.

Er is nog meer vreemds. Bernadotte schakelt bij bepaalde gelegenheden Kersten als het ware ongemerkt uit. Ik heb reeds gewezen op de tegenstrijdige mededelingen van Bernadotte omtrent de evacuatie der Joodse kampen. Dit was niet alleen om te laten zien, dat Bernadotte eerst zichzelf de verdienste toekent van wat later Schellenberg verklaart te hebben gedaan (blz. 45 en 71 van Bernadotte's boek), maar nu blijkt, dat het „auf meinen Vorschlag (Bernadotte) hin versprach Himmler bei späterer Gelegenheit” (blz. 45), ook de bedoeling had Kersten uit te schakelen. Kersten, die in directe relatie stond met, ja opdrachtontvanger van de leiders van het Joodse Wereldcongres was, moet hier horen, dat niet hij, maar Bernadotte de bijzondere toezeggingen van Himmler omtrent de Joodse kampen heeft ontvangen.

Bernadotte heeft verklaard geen papieren te bezitten. Kersten kan ze wel tonen. Op 21 April 1945 verklaart Brandt nog aan hem, dat hij, Kersten, dikwijls met Himmler over de Joden heeft gesproken; welnu, „auf Grund dieser Unterhaltungen” is er nu een bevel van Himmler afgekomen, de Joden in de concentratiekampen niet meer dood te schieten. Kersten wist bij Himmler veel gedaan te krijgen. In dezelfde brief staat nog: „Dass die bei Ihrem letzten Hiersein vorgebrachten Wünsche zum grösserem Teile erfüllt sind und zum kleineren Teil noch wohlwollend bearbeitet werden, haben Sie inzwischen wohl schon erfahren”.

Maar Dr. Kersten heeft in deze maanden ook voor eigen doeleinden contact met Himmler gehad.

Als ik goed zie, behoeften de werkzaamheden der twee heren Bernadotte en Kersten elkaar voorlopig niet of nauwelijks te kruisen, daar Kersten, naar het schijnt, zich pas in de laatste plaats bezig hield met de evacuatie-mogelijkheden van Noren en Denen en uiteraard voor de behartiging der belangen van met Duitsers gehuwde Zweedse vrouwen niet de aangewezen man was. Bovendien, Günther was er ook nog, en men mag aannemen, dat hij gezorgd heeft, dat de werkzaamheden van de beide gezanten elkaar niet doorkruisten. Ook de tegenpartij (Himmler) wist, wie de opdrachtgever van Kersten was. Zo bericht op 21 Maart 1945 Brandt, de secretaris van Himmler, aan Kersten, dat de vrijlating van de door de Zweedse minister van Buitenlandse Zaken gewenste personen van Himmler verkregen is (vgl. het Memorandum van Kersten 1940/1945, blz. 25).

Er is nog de kwestie van de wapenstilstand. Beide personen, Bernadotte en Kersten, zijn hierin gemoeid geweest.

Na 19 April (zie Kersten's Memoirs, blz. 284) is aan Kersten gevraagd of hij Eisenhower kende, om naar hem toe te gaan. Kersten gaf een negatief antwoord en ried aan, zich hiervoor tot Bernadotte te wenden.

Bernadotte verklaart (blz. 67 van zijn boek), dat hem eerst door Schellenberg gevraagd is, of hij niet naar Eisenhower kon gaan. Dat was 2 April 1945. Deze data kloppen niet. In elk geval heeft Kersten de aandacht van Himmler op Bernadotte gevestigd.

Van animositeit van de zijde van Kersten ten aanzien van Bernadotte is geen spoor te bemerken. Waarom ook? Kersten had Bernadotte bij de Zweedse gezant Richert leren kennen; dat was eind Maart (zie Memoirs, blz. 261). Hij deelde Bernadotte toen, ongetwijfeld tot diens genoegen, mee „that I had prepared the way for him”. Dat was, wat Kersten op 29 Maart 1945 ook aan Storch had geschreven!

Wat Bernadotte gedaan heeft is nu duidelijk, hij heeft:

- 1e. de Scandinavische belangen (Noren, Denen, Zweedse vrouwen) behartigd bij Himmler;
- 2e. enkele belangen van bijzondere nationaliteiten voorgestaan;
- 3e. nog eens besproken met Himmler, wat Kersten al besproken had en beloofd had gekregen van Himmler;
- 4e. duizenden weggevoerd uit de concentratiekampen (Ravensbrück enz.).

Heeft hij ook Joden weggevoerd?

Het schijnt van niet. Er is een verklaring van Kersten, dat Bernadotte zijn autobussen aan de grens heeft laten stilstaan en dat eerst door tussenkomst van Kersten en Brandt, die toevallig op Hartzwalde aanwezig was, ook de Joden met de autobussen konden wegtrekken.

Resumé: Het is m.i. niet gelukt aan Bernadotte, aannemelijk te maken, dat hem de eer der gehele evacuatie toekomt. Wat hij gedaan heeft is: de gehele evacuatie van vele anderen, dank zij het voorbereidende — dikwijls gevaarlijke — werk van Kersten.

Het werk van Dr. Kersen verdient onze bewondering. In een afschuwelijke en steeds afschuwelijker wordende omgeving heeft hij onvermoeid de menslievendheid nagestreefd. Dank zij het gebruik, dat hij van zijn invloed op Himmler maakte, is het hem gelukt vele duizenden mensen van de dood te redden, waaronder ook vele Nederlanders. Met het verijdelen van de pogingen tot deportatie van ons volk in 1941, van het in de lucht vliegen van Clingendael en van het doorsteken der dijken behoort dit werk tot de verdiensten van Kersten, waarvoor Regering en volk hem in hoge mate hun dankbetuigingen schuldig zijn. In plaats daarvan werd aan Kersten, die reeds van Prins Hendrik in 1929 het erekruis van het Nederlandsche Roode Kruis had ontvangen, na de oorlog een zilveren, dus een lagere Roode Kruis-orde toegekend, aan Graaf Bernadotte daarentegen een der hoogste Nederlandse orden.

Dit heeft op Kersten een stempel van minderwaardigheid gedrukt, hetgeen hij aan Nederland niet heeft verdiend.

(w.g.) N. W. POSTHUMUS.

N.B. De mij toegezegde documenten van het Zweedse ministerie van Buitenlandse Zaken zijn mij niet toegezonden, zodat ik hierover niet de beschikking heb gehad.

Stockholm, 7 Maart 1948.

Memorandum opgesteld door Jacobus Nieuwenhuis

Naar aanleiding van het feit dat omtrent de werkzaamheden voor Nederland tijdens den afgelopen oorlog van Medicinalrad Kersten een onderzoek ingesteld werd en welk onderzoek thans blijkbaar als afgesloten beschouwd kan worden en uit welk onderzoek gebleken is, welke daden door Medicinalrad Kersten in het belang van Nederland gepleegd zijn, laat ik hieronder nogmaals een exposé volgen, om aan te duiden de nauwe samenwerking die tijdens den oorlog tusschen den Heer Kersten en mij bestaan heeft, beter gezegd mijn werkzaamheden tijdens den oorlog op last van den heer Kersten.

Ter inleiding van het hieronder volgende exposé diene het volgende.

Vóór den laatsten oorlog, tijdens de jaren 1933 tot begin Januari 1940 was ik in Nederlandsch-Indië werkzaam en woonachtig. Dien-tengevolge ging mijn belangstelling voornamelijk uit naar Nederlandsch-Indië. Ik had mijn nieuwe vaderland daar leeren liefhebben en mijn plannen gingen toendertijd daar naar uit mij definitief aldaar te vestigen.

Mijn belangstelling ging tevens voor een groot deel uit naar de defensie van het eilandenrijk en de onvoldoende toestand van deze defensie baarde mij dan ook steeds zorgen. Op deze wijze steunde ik ook elke actie tot het versterken van de defensie. Zoo werd ik reeds vrij kort na mijn komst in Indië lid van de Vaderlandsche Club, een en ander in verband met de mouterij op „De Zeven Provinciën”, die begin 1933 plaats vond. Later deed ik mede, in 1934, aan de actie „Let op Uw saeck”, welke actie in de eerste plaats ten doel had de Nederlandsche vloot krachtig te versterken. Al deze acties hadden slechts weinig of geen succes. Zoodoende werd ik eind 1935 lid van een nieuwe beweging, de NSB, die de versterking der defensie als één van haar hoofdpunten had. Ik was toendertijd woonachtig te Batavia. Tot medio 1937 ben ik actief lid geweest van deze beweging. Mijn enthousiasme begon toen te verflauwen, voornamelijk in verband met het feit, dat de kopstukken dezer beweging in Indië onderling ruzie hadden met verdeelen van de verschillende postjes in de beweging. Toen ik dan ook in 1937 van Batavia naar Cheribon overgeplaatst werd heb ik elk rechtstreeks contact met de beweging laten schieten, bleef echter wel lid, nam echter niet meer aan vergaderingen, enz. deel. Begin Januari 1940 ging ik met verlof naar Nederland. Contact met de NSB in Nederland werd door mij niet opgenomen. Ik kende in Nederland slechts zeer weinig mensen, mijn familie was verder ook geheel in Indië gevestigd.

Op deze wijze werd ik ook in Mei 1940 door het intreden van Nederland in den oorlog, wegens den inval der Duitschers verrast. Ik woonde toen te Den Haag in een pension op de Nieuwe Parklaan. Direct na het uitbreken der vijandelijkheden, dd. 10 Mei, heb ik mij als vrijwilliger gemeld bij het hoofdkwartier te Den Haag, hetwelk in Hotel Paulez op het Tournooiveld gevestigd was. Mij werd meegedeeld dat alsnog geen vrijwilligers gevraagd werden, dat ik terug kon komen zoodra een dergelijke oproep gedaan werd.

Ik heb toen getracht nog naar Indië te komen en heb mij opgegeven bij de Rotterdamsche Lloyd, de K.L.M. en toen daar absoluut geen mogelijkheden bleken om weg te komen, bij het Britsche consulaat, hetwelk gevestigd was aan de Nieuwe Parklaan. Ook deze poging heeft geen succes gehad en was van weggkomen dan ook

geen sprake meer. Ook na de Meidagen heb ik geen contact met de N.S.B. gezocht. Ideëele banden met de beweging had ik in het geheel niet meer en door de houding der beweging na de oorlogsdagen sympathiseerde ik ook niet meer met de beweging.

In September 1940 kwam ik in aanraking met den heer Kersten. De naam van den heer Kersten was mij bekend, doordat mijn schoonouders na vroeger patiënten van hem geweest te zijn, zeer met hem bevriend waren. Mijn vrouw en ik hadden dan ook voor den heer Kersten een introductie meegekregen en tevens verschillende geschenken.

De heer Kersten had de Finsche nationaliteit, woonde echter reeds langen tijd in Holland en door zijn lange verblijf in Holland voelde hij zich het meest Hollandsch. Wij zijn toen verschillende malen bij hem op bezoek geweest en uiteraard kwam ook het gesprek op de Deutsche bezetting en de gevolgen van dien. Bij één van die gesprekken deelde ik Kersten mede, dat ik in Indië lid van de N.S.B. geworden was, maar zooals de zaken thans stonden, ik niets meer voor die beweging voelde, dat ik na mijn komst in Holland ook geen contact gezocht had met de beweging, maar dat ik toch nog wel eventueel als lid aangemerkt kon worden, door mijn vroegere lidmaatschap in Indië. Kersten vertelde wat Nederland met deze bezetting te wachten stond, daar hij de politiek der nazi's precies kende. Hij vertelde ons o.a. ook dat hem bevolen was uit Nederland te vertrekken en dat hij voorloopig naar zijn landgoed Hartzwalde zou gaan, verder dat hij onder pressie aangezocht was o.a. Himmler te behandelen. Een en ander vond zijn oorzaak daarin dat Kersten vóór den oorlog vooral kopstukken uit het Europeesche leven onder zijn patiënten kon rekenen. In verband hiermede kan genoemd worden Prins Hendrik der Nederlanden, de Groothertog van Mecklenburg Schwerin, enz. Doordat hij Himmler behandelde had hij mogelijkheden om invloed op hem uit te oefenen. Dit had hij reeds vrij spoedig gemerkt en hij had reeds eenige resultaten kunnen boeken. Deze psychologische invloed, dien Kersten kon uitoefenen, kan misschien beter begrepen worden, indien men de boeken leest die over Himmler zijn uitgekomen en meer speciaal het door Kersten geschreven boek. Himmler leed n.l. aan nerveuze maagkrampen, waar alleen Kersten hem verlichting kon geven.

Kersten vertelde mij toen, dat wanneer ik zelf, of vrienden en kennissen in moeilijkheden zouden komen in verband met de bezetting, dat hij dan middels zijn hierboven geschetsten invloed bij Himmler invloed zou kunnen uitoefenen om te helpen. Bij latere gesprekken kwam het idee naar voren deze verbinding tot een meer geregelde in meer algemeenen zin uit te breiden en hem zoodoende door te geven elk belangrijk feit, dat mij ter oore kwam. In verband hiermede vond Kersten een lidmaatschap der N.S.B. zeer belangrijk, om daardoor in N.S.B. kringen inside information te kunnen krijgen. Hij zeide daarom dat ik in elk geval lid moest blijven der N.S.B. Hoewel ik aanvankelijk er sceptisch tegenover stond, wist Kersten mij over te halen zijn idee te volgen dat ik op deze wijze meer kon doen dan rustig thuis te zitten wachten totdat de oorlog afgelopen was. Beloofd werd hem geregeld op de hoogte te houden, wanneer er iets gebeurde, wat tegen Nederlanders of de Nederlandsche zaak in het algemeen was en hij dan zijn invloed kon uitoefenen om de zaak ten goede te keeren. Ik kreeg de stricte opdracht met niemand over mijn verbinding met hem te spreken en mij vooral op den achtergrond te houden. Zoodoende bleef ik dus in naam lid van de N.S.B. Ik moest Kersten schrijven aan zijn veldpostnummer 35360, dan werden de brieven tenminste niet door de censuur opengemaakt en gecontroleerd.

Daar ik niets te doen had, ik was immers met verlof, schreef ik mij in voor een koloniaal cursus bij het Koloniaal Instituut te Amsterdam. Al spoedig kreeg ik de gelegenheid een belangrijke informatie aan Kersten door te geven. Op een zeker dag hoorde ik dat Professor Gerke gearresteerd was. Hij was één der leidende figuren van dezen cursus. Ik heb dit onmiddellijk aan Kersten gerapporteerd, die mij omgaand terugschreef, dat hij zich voor de kwestie had ingezet en dat Prof. Gerke wel weer spoedig thuis zou komen, daar hij zijn vrijlating bewerkstelligd had. Inderdaad was Prof. Gerke reeds na korten tijd weder vrij.

De cursus bij het Koloniaal Instituut heb ik tot eind Maart 1941 gevolgd.

Van Kersten had ik inmiddels de opdracht gekregen meer contact met de N.S.B. te zoeken vooral te trachten met kopstukken in aanraking te komen.

Inmiddels had ik gehoord van het bestaan van het N.S.B.-hotel „De Herikerberg” en dit leek mij de beste plaats om met N.S.B.'ers in contact te komen. Dit hotel lag tusschen Goor en Markelo in een mooie omgeving. Verder hoorde ik dat juist daar verscheidene kopstukken van de N.S.B. hun vacantiedagen doorbrachten. Zoodoende

besloot ik ook daar naar toe te gaan. Ik was geheel vrij man, daar ik geen werkzaamheden verder had. Van Mei 1941 tot September hetzelfde jaar heb ik op de Herikerberg verblijf gehouden. Inderdaad ben ik daar in contact kunnen komen met verschillende kopstukken uit de beweging, o.a. met Mussert zelf, die één dag de Herikerberg bezocht, van Bilderbeek, het oud-Kamerlid Duys, van Iersel, enz. Dit voordeel had echter ook zijn nadeelen. Men vond dat ik, daar ik niets te doen had en niets deed, mij meer voor de beweging in moest zetten. Zoodoende zeide Mussert mij in het bijzijn van van Iersel, dat ik mij met van Iersel verder in verbinding moest zetten, welke bijdrage ik zou kunnen leveren en werd o.a. genoemd een sprekerscursus of een burgemeesterscursus. Ik zat hier natuurlijk in een moeilijk parket, daar dit wel allerm minst in de bedoeling lag. Ik moest nu wel dit spel doorspelen, voorloopig althans en heb zoodoende van Iersel inderdaad in dien zin geschreven. Verder heb ik het echter niet laten komen en een of anderen cursus heb ik dan ook nooit gevolgd.

Ik heb dit natuurlijk ook aan Kersten gerapporteerd en hij ging volkomen accoord met mijn handelwijze.

In Juli kreeg ik plotseling bezoek van een tweetal S.D. menschen die mij zeiden dat vanuit Deutschland gezorgd was dat ik een visum voor dat land kreeg. Van dezen gang van zaken begreep ik niets, daar ik in het geheel geen visum voor dit land had aangevraagd. Eenige dagen later werd het bovenstaande mij echter duidelijk, daar ik toen een brief van Dr. Kersten ontving, waarin hij mij mededeelde een visum voor mij aangevraagd te hebben en waarin hij mij verzocht hem omstreeks medio September in Berlijn te ontmoeten.

Van de gesprekken met de kopstukken der N.S.B. heb ik aan Kersten geregeld rapport uitgebracht zoodat hij een inzicht kreeg van de meeningen en plannen van deze menschen.

D.d. 15 September 1941 kwam ik te Berlijn bij Kersten. Deze deelde mij mede dat hij een nieuw plan had uitgewerkt. Hem was n.l. ter oore gekomen dat de Duitschers van plan waren op groote schaal op de zwarte markt in Nederland, België en Frankrijk goederen te koopen ten bate van het Deutsche Rijk. Het geheel zou ondergebracht worden in het vierjarenplan van Goering. Men had de opdracht om alles wat los en vast te krijgen was te koopen. Daar Kersten een en ander zeer schadelijk voor Holland achtte, daar hierdoor immers Holland practisch leeg gekocht zou worden, vond hij het noodzakelijk hier zeer nauwkeurig op de hoogte gehouden te worden, om op die wijze dit plan der Duitschers zooveel mogelijk te torpedeeren, door bij Himmler te intervenieeren. Hij had een en ander reeds overlegd en besloten mij hierover in te spannen. Bij Himmler had hij gezegd voor mij een betrekking te zoeken en daar ik uit den handel kwam, gesuggereerd mij in te schakelen bij deze nieuwe actie. Toen ik te Berlijn kwam was een en ander reeds door Kersten geheel en al voorbereid. Daar dit officieel zou beteekenen een medewerken aan een directe Deutsche actie, heb ik gemeend hierover eenigen tijd te moeten nadenken, maar ik heb tenslotte op aandrang van Kersten 15 October toegestemd. Kersten vertelde mij, dat ik hoogstwaarschijnlijk eerst wel een tijd in Berlijn zou moeten werken, maar hij zou dan wel zorgen dat ik naar Holland overgeplaatst zou worden.

Dit is ook zoo gebeurd. D.d. 15 November moest ik in Berlijn beginnen bij het Wirtschafts-Verwaltungshauptamt der SS om me in te werken en ik werd per 15 Januari naar Den Haag overgeplaatst en kwam daar te zitten bij de Dienststelle für Auftragsverlagerung in de Javastraat 2b.

Intusschen had ik tijdens mijn verblijf in Deutschland nogmaals het lidmaatschap der N.S.B. aangeoerd en Kersten gezegd, dat ik niet langer lid wilde blijven, ook niet voor den schijn. Kersten was het hiermede niet eens en zeide, dat ik absoluut lid moest blijven. Een en ander zou slechts als verdacht opvallen.

Door het uitbreken van den oorlog in de Pacific, waarmede dus ook Indië rechtstreeks in den oorlog betrokken werd, verder door verklaringen zijdens de N.S.B., met betrekking tot hun verhouding tot de Duitschers, wilde ik onder geen voorwaarde langer lid blijven, ook niet voor den schijn. Mijn verhuizing van Berlijn naar Den Haag vond ik de beste gelegenheid om nu maar te bedanken en dit heb ik dan ook gedaan. Ik heb aan dit bedanken van het lidmaatschap verder in het geheel geen bekendheid gegeven, om de zaak met Kersten niet in de war te sturen en om geen moeilijkheden en complicaties te krijgen en te veroorzaken.

Zooals afgesproken was met Kersten stuurde ik elke week een rapportje waarin ik de belangrijkste zaken memoreerde.

In Augustus 1942 werd ik door Kersten opgeroepen naar Berlijn te komen. Hij zorgde wederom voor het visum.

In Berlijn bracht Kersten twee dingen naar voren. In de eerste plaats deelde hij mede vernomen te hebben, dat de zwarte actie thans

definitief zou beginnen en wel zeer binnenkort. Hij had reeds getracht bij Himmler te intervenieeren, echter tot nu toe zonder succes, in de eerste plaats voornamelijk daarom, daar deze actie door Goering en zijn vierjarenplan op touw gezet was en uitgevoerd zou worden. Ik moest nu vooral zorgen hem geregeld en punctueel op de hoogte te houden, want met feitenmateriaal zou hij zeker meer kunnen bereiken.

In de tweede plaats was mijn bedanken voor de N.S.B. op een of andere wijze uitgelekt. Hij zeide mij dat dit tegen de afspraak was, verder dat Himmler zeer gebelgd was, en Himmler mijn betrouwbaarheid nu in twijfel trok. Kersten zeide mij, dat hij een en ander nog in orde heeft weten te krijgen door de bestaande tegenstellingen tusschen de N.S.B. en de S.S. voor Himmler tegen elkaar uit te spelen. Himmler kwam toen met het tegenvoorstel dat ik mijn betrouwbaarheid in daden moest toonen door een militaire opleiding van drie maanden bij de Waffen SS te volgen. Op deze mededeeling van Kersten deelde ik hem kort en bondig mede, dat ik daarop niet kon ingaan, in geen geval een militaire Deutsche opleiding wilde volgen.

Kersten zeide mij, dat hij dit uiteraard verwacht had en reeds een doctorsattest had uitgeschreven, dat ik voorloopig niet in aanmerking kon komen voor een militaire opleiding. Bij een eventuele oproeping zou hij dan voor een nieuw attest zorg dragen. Uiteraard was Himmler niet op de hoogte van het geven van het attest.

Teruggekomen in Den Haag, hoorde ik inderdaad op kantoor dat deze actie zou beginnen en was mijn kantoor opgedragen levensmiddelen en z.g. Marketenderei-artikelen, als tandpasta, crèmes, tandenborstels, enz. te koop. Onder levensmiddelen werden alle levensmiddelen verstaan, dus ook de gedistribueerde. Daar speciaal de levensmiddelen-inkoop op de zwarte markt door mij als zeer noodig voor Holland werd aangezien, heb ik dit onmiddellijk aan Kersten doorgegeven. De moeilijkheid bij deze kwestie was, dat Himmler op dit terrein niet bevoegd was, daar dit geheel onder Goering ressorteerde. Toch werd bereikt dat mijn kantoor, dat de levensmiddelen zou moeten kopen, eerst in October met de actie kon beginnen, waarbij toen in de eerste plaats de gedistribueerde levensmiddelen uitgeschakeld werden. Hoewel ik van meening was dat wij reeds een succes bereikt hadden, deelde Kersten mij mede, dat hij niet eerder zou rusten voordat de geheele actie stop gezet zou worden. Eindelijk in Februari 1943 kon Kersten mij definitief mededeelen, dat hij gedaan had weten te krijgen dat de actie stop gezet zou worden. Ik kon zelf constateeren dat vanuit Berlijn in Maart officieel het bevel van stopzetten gegeven werd.

Intusschen was ik op kantoor in gesprek gekomen met een heer Jarl, die even als ik jarenlang in Indië geweest was en die mij bij deze gelegenheid vertelde dat hij Verwalter was van de Internationale Crediet & Handelsvereniging „Rotterdam”. Ik deelde hem mede, dat ik in Indië bij de firma Jacobson van den Berg & Co. gezeten had. Jarl deelde mij hierop mede, dat ook deze firma een Verwalter had aangewezen gekregen en dat de firma bij de Deutsche instanties in een zeer slechten reuk stond, daar men weigerde zich zakelijk in de Ukraine te interesseeren of wel dit saboteerde, Jarl liet mij duidelijk doorschemeren dat binnenkort maatregelen tegen de firma en de firmanten verwacht konden worden. Dit heb ik onmiddellijk aan Kersten doorgegeven. Kersten antwoordde, dat, naar gebleken was, inderdaad beschuldigingen tegen deze firma geuit waren, dat men inderdaad van plan geweest was tegen de firma op te treden, maar dat het hem bij Himmler was gelukt dit gevaar voor de firma af te wentelen.

De firma is verder volkomen intact den oorlog doorgekomen.

In Augustus 1943 sprak ik Kersten weer eens persoonlijk n.l. in Salzburg (dd. 11/8/43), waar hij toen Ribbentrop behandelde. Hij zeide mij toen dat Rauter hem in het hoofdkwartier van Himmler aangesproken had, hoe het kwam dat hij van vele feiten eerder op de hoogte was en reeds bij Himmler veel geïnterveneerd had, zelfs voordat de berichten van Rauter zelf bij Himmler binnengekomen waren en dat hij, Rauter, wel eens zou willen weten waar Kersten die berichten vandaan had. Hij zeide mij toen vooral uiterst voorzichtig te zijn, daar verschillende instanties in Holland, o.a. Rauter, zeer gebeten op hem waren en dat men dus zocht van wie hij zijn inlichtingen uit Holland had. Het torpedeeren van de zwarte actie had zeer veel kwaad bloed gezet en verder ook het intervenieeren voor menschen die gearresteerd waren. Wij besloten toen, dat het beter was de correspondentie niet meer in Holland te posten, maar zoo mogelijk aan de grens, of aan menschen mede te geven, die de brieven in Duitsland wilden posten. Men begon n.l. ook de veldpostbrieven uit de bezette gebieden te censureren.

Inmiddels waren in Holland vele artsen gearresteerd, die geweigerd hadden zich aan te sluiten bij het artsengilde van de N.S.B. Dit

feit heb ik onmiddellijk doorgegeven aan Kersten. Toen ik later Kersten nog eens sprak hoorde ik dat hij zich hier ook direct voor ingezet had.

Kersten sprak ik nogmaals persoonlijk d.d. 29 November 1943 te Berlijn, en eind Januari 1944 te Den Haag.

Omstreeks dien tijd begonnen de Duitschers in Holland de laatste auto's te vorderen en ik vroeg Kersten of hij daaraan niets kon doen, dat mijn auto, die vanaf 1940 opgelegd was, dus niet gebruikt, van vorderen gespaard kon worden. Kersten zeide mij, dat het beste was om langs den gewonen weg een rijvergunning en generatorvergunning aan te vragen, hij zou dan via Brandt, de persoonlijke referent van Himmler, met wien hij dergelijke kwesties placht op te nemen, zorgen dat van boven af toestemming verleend zou worden. Hij zag daarin een prachtig middel om geheel onafhankelijk van anderen de brieven te posten aan de grens. In Mei 1944 kon de wagen in dienst gesteld worden, voor het eerst tijdens den oorlog.

Begin 1944 had ik nog de gelegenheid de arrestatie van den heer Menten van de bankiersfirma Heldring & Pierson aan Kersten door te geven.

Resumeerend kan ik nog vermelden dat ik steeds elke gebeurtenis van belang doorgegeven heb. In dit verband kan ik de volgende feiten noemen.

Het nemen van gijzelaars, voor zoover mij dat bekend was.

De verplichte Arbeidsinzet en de verplichte arbeidsdienst en het feit dat deze dienst in het Oosten achter het front ingezet werd.

De maatregelen tegen de Joden in Maart 1942 en de actie tegen de studenten. Verder heb ik Kersten steeds op de hoogte gehouden van de diverse Joden-maatregelen, de deportatie van de Joden, enz.

De vorderingen van fietsen en radiotoestellen.

De razzia's op jongelui die in Duitsland moesten werken met de daaraan verbonden controle op de persoonsbewijzen.

Het spitten en de bewakingsdienst.

Het bombardeeren van Rotterdam en andere plaatsen van ons land en het geval van Huize Kleykamp te Den Haag.

De evacuatie van Den Haag en de Nederlandsche kuststrook, met de daaraan verbonden afbraak op groote schaal.

Het vormen van de vesting Clingendaal en het aanleggen van de vestinggracht en de bunkers, midden tusschen de woonhuizen.

Tevens nog vele andere gegevens.

Vele van de gegevens in Kersten's boek opgenomen over Holland bereikten hem door middel van mij. Het is duidelijk, dat het bewaren van evt. copieën zoowel voor Kersten als voor mij uiterst gevaarlijk was. Van mijn rapporten aan Kersten heb ik nooit een copie achtergehouden, terwijl brieven van hem door mij meteen vernietigd werden. Ook Kersten vertelde mij later, dat hij vanzelfsprekend deze rapportjes onmiddellijk verbrand had. Een en ander kan alleen beoordeeld worden aan de hand van door Kersten bereikte resultaten.

Moeilikheden in mijn positie heb ik vaak gehad. Zoodoende ben ik eenige malen bij Rauter opgeroepen geworden, die dan over den militairen dienst begon. Dit heeft ongeveer 4 à 5 maal plaats gehad. Rauter heeft mij ook meermalen gevraagd of ik nog betrekkingen onderhield met Kersten.

Het was Rauter namelijk wel bekend, dat ik door bemiddeling van Kersten bij de Dienststelle für Auftragsverlagerung gekomen was. Mijn antwoord is altijd geweest, dat ik geen persoonlijke betrekkingen met Kersten meer had. Na zoo'n onderhoud met Rauter vroeg ik altijd weer een attest aan Kersten. Blijkbaar was Rauter dus medegedeeld vanuit het hoofdkwartier, dat ik een militaire opleiding zou moeten volgen.

Na het eerste onderhoud dienaangaande met Rauter kreeg ik niet van Kersten, zooals ik verwacht had, omgaand antwoord; naar later bleek was Kersten toen bij Himmler in Rusland. Om evt. moeilijkheden te ontwijken en mij in ieder geval van dien militairen dienst te vrijwaren besloot ik bij de Oostcompagnie te solliciteeren, daar deze organisatie als enige instelling beschouwd werd gelijkwaardig aan de SS. Het was niet mijn bedoeling daar in dienst te treden, maar om tijd te rekken, om met Kersten in verbinding te komen. Dit was dan ook korten tijd daarna het geval, zoodat door mij niet meer op de kwestie Oostcompagnie terug gekomen werd.

Zooals hierboven reeds geschreven had ik in Mei 1944 mijn auto wederom in gebruik gekregen. Kort daarna echter kreeg ik van een vriend van mij, D. E. de Vries, de tip door, dat in het politieblad om aanhouding en onderzoek verzocht was van auto nummer X 229. De Vries, die bij de Transportafdeeling der politie werkzaam was, raadde mij aan, onmiddellijk van nummer te veranderen hetgeen ik ook deed en ik kreeg het nummer HZ 73221.

Deze mededeeling verontrustte mij zeer, daar ik niet kon vermoeden wat daar achter zat.

Inmiddels had ik van een relatie van mij, voor een kennis, den heer W. Bodaan, een valsch persoonsbewijs aangevraagd, daar Bodaan ondergedoken was, daar hij door de Deutsche politie gezocht was wegens illegaliteit. Dit persoonsbewijs is mij verschaft door den heer Ir. Vermeulen, te Amsterdam. Kort daarna hoorde ik van Vermeulen, dat deze persoonsbewijscentrale opgerold was. Deze mededeeling maakte mijn verontrusting nog grooter.

Toen ik tenslotte voor de vierde of vijfde maal bij Rauter ontboden werd en mij gezegd werd, mij met Obergruppenführer Berger in verbinding te stellen in verband met mijn militaire opleiding, achtte ik den tijd gekomen om onder te duiken.

Ik wilde mij n.l. in geen geval met Berger in verbinding stellen. Kersten had mij bij zijn laatste bezoek in Januari 1944 aan Holland medegedeeld, dat zoo ik in moeilijkheden mocht komen, ik altijd moest trachten naar hem toe te komen. Hij kon mij dan verder helpen naar Zweden, buiten bereik van de Duitschers.

Ik besloot dan ook onder te duiken en naar Kersten te gaan. Het was nog alleen wachten op de beste gelegenheid.

Een goede gelegenheid deed zich voor toen ons kantoor de opdracht kreeg naar Apeldoorn te verhuizen. Van de hierdoor ontstane verandering gebruik makend, schreef ik voor de auto en mijzelf een Dienststreibevel uit naar Berlijn. Hiervoor was noodig, dat ik het dienststempel nam uit het bureau van den leider van het kantoor en een valsche handteekening plaatste. Nadat ik nog 70 liter benzine uit het pakhuis van de Dienststelle genomen had, waarmede ik bij eventueel haperen van den generator voorloopig nog verder kon, heb ik mij denzelfden dag nog op weg begeven. Wonder boven wonder is deze reis zonder moeilijkheden gelukt, doordat er practisch nergens ook niet aan de grens, contrôle uitgeoefend werd en ik kwam begin September op Hartzwalde bij Kersten aan, die mij direct opnam. Daar aangekomen vertelde ik Kersten mijn wederwaardigheden en hij was het er volkomen mee eens zoals ik gehandeld had. Hij zou wel in het hoofdkwartier hooren wat er aan het handje was. Na zijn bezoek aan het hoofdkwartier vertelde hij mij, dat er inderdaad zeer zware verdenkingen tegen mij gerezen waren. Ik zou ondergronds gewerkt hebben en ik was een „Volksschädling“. In December 1944 is het Kersten gelukt om voor mijn vrouw en mij een Zweedsche beschermingspas te krijgen. Ook een z.g. Ausreisevisum uit Deutschland heeft Kersten voor ons los gekregen. Hij vertelde ons later, dat dit laatste hem 10.000 Mark en 2 kilo koffie gekost had.

Dd. 3 April 1945 kwam ik in Zweden aan.

Tenslotte wensch ik nog te verklaren, dat ik op geen enkele wijze financieel voordeel genoten heb, dus ook niet op kantoor, noch door mijn werkzaamheden voor Kersten. Integendeel heeft mij deze tijd financieele offers gekost en moest een obligatiebezit van f 8000 bij de Nederlandsche Handelmaatschappij geleidelijk geliquideerd worden. Ook werden veelal de reizen naar Kersten door mij privé betaald.

Stockholm, 7 Maart 1948.

(w.g.) J. NIEUWENHUIS.

FELIX KERSTEN
Medicinalrad
Stockholm, Linnegatan 8
Tel. 67 34 13

Den Haag, 28. August 1948.

An Herrn Professor Dr. Posthumus,
Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie,
Amsterdam.

Hierdurch erlaube ich mir Ihnen Ihre Fragen wie folgt zu beantworten:

Frage 1. Wann meldeten Sie Graf Bernadotte zum ersten Male bei Himmler an?

Antwort: Es war Anfang Februar 1945, da bestellte mich der Schwedische Aussen-Minister, Excellenz Günther in Stockholm zu sich und teilte mir mit, dass die schwedische Regierung beschlossen hätte, auf Grund meines Abkommens mit Himmler vom Dezember 1944, ungefähr 100 Autobusse nach Deutschland zu entsenden, die dann als Rote Kreuz-Omnibusse fahren sollten. Ich sollte diese Meldung telefonisch an Himmler durchgeben und weiter mitteilen, dass als Haupttransportleiter für diese Aktion Graf Bernadotte ausersehen sei. Excellenz Günther bat mich noch, bei Himmler dafür zu sorgen, dass er ihn freundlich empfangen und ihm keinerlei Schwierigkeiten in den Weg legen möchte, denn es gelte jetzt, alle dänischen und norwegischen Konzentrationslagergefangenen in ein grosses Sammel-

lager zusammen zu bringen. Dieses Sammelager war dann das Lager in Neuengamme. — Excellenz Günther meinte damals, dass bei dieser Gelegenheit auch die von mir befreiten Holländer, Belgier und Franzosen mitabtransportiert werden könnten. —

Als ich wieder zu mir nach Hause kam, traf ich Baron van Nagell daselbst an. Ich teilte ihm das hiervoor gesagte mit und sagte weiter, dass ich sofort ein Telefongespräch mit Deutschland anmelden würde und das tat ich auch und zwar ein Gespräch mit meinem Gut Hartzwalde. Nach ungefähr 1½ Stunden kam dies Ferngespräch zustande und am Telefonapparat war meine Pflegeschwester Frl. Elisabeth Lüben. Diese teilte mir mit, dass gerade Dr. Rudolf Brandt in Hartzwalde angekommen sei und dass ich ihn sprechen könne. Daraufhin sprach ich mit Brandt und teilte ihm mit, dass der schwedische Aussen-Minister Excellenz Günther mich soeben beauftragt habe, die Mitteilung an Himmler durchzugeben, dass in den nächsten Tagen Graf Folke Bernadotte, Vizepräsident des Roten Kreuzes, nach Berlin kommen würde um über die Abwicklung des Abtransportes der freigegebenen Skandinavier nach Neuengamme zu unterhandeln und dass er dann gleichzeitig die mir von Himmler im Dezember 1944 freigegebenen Menschenkontingente nach Schweden abtransportieren wolle. Ich liess also Himmler bitten, Graf Bernadotte mit grösster Zuverlässigkeit zu empfangen, ihm keinerlei Schwierigkeiten zu bereiten und alles zu tun, was ich zuvor mit ihm (Himmler) vereinbart hatte. Brandt war über diese meine Mitteilung sehr erfreut und sagte, er würde dies sofort am Abend Himmler rapportieren und versprach auch von sich aus alle Unterstützung zu gewähren. Dieses Telefongespräch hat Baron v. Nagell in meiner Wohnung in Stockholm (es muss zwischen dem 2. und 5. Februar 1945 gewesen sein) mitangehört!

Frage 2. Hat Graf Bernadotte Sie in Hartzwalde besucht und wann?

Antwort. Am 8. März 1945 lernte ich Graf Bernadotte kennen und zwar auf der schwedischen Gesandtschaft in Berlin. 3—4 Tage später kam Graf Bernadotte zusammen mit dem schwedischen Legationssekretär Brandel zu mir nach Hartzwalde — welches 80 km von Berlin entfernt liegt — und zwar per Auto und bat mich um Hilfe, da er überall von Seiten Kaltenbrunners auf Schwierigkeiten gestossen sei und Schellenberg sei nicht stark genug um gegen Kaltenbrunner — dieser was sein direkter Vorgesetzter — anzukämpfen ..... ausserdem habe er (Graf Bernadotte) vom schwedischen Auswärtigen Amt in Schweden verschiedene Listen von Menschen, die befreit werden sollten, bekommen, aber, mit diesen Listen käme er überhaupt nicht vorwärts und ob ich das nicht in die Hand nehmen möchte..... dabei übergab er mir die Listen. Bernadotte meinte damals zu mir, er müsse unbedingt Leute nach Schweden abtransportieren; kurz, er müsse Erfolg haben, schon seines Namens wegen und ich glaube mich zu erinnern, dass er sagte, wenn es auch nur zum Scherz war: „ich muss ja auch was für meinen Namen tun“. Ich nahm also die Listen an mich und schon am darauffolgenden Tage hatte ich die Freilassung der auf den Listen verzeichneten Menschen bei Himmler erreicht. Auch bat Bernadotte mich damals, eine neue Möglichkeit herbeizuführen um Himmler noch einmal persönlich zu sprechen zu kriegen. Auf mein Ersuchen hin willigte Himmler dann auch erneut ein, Bernadotte zu empfangen und dies ist dann auch geschehen.

Frage 3. Konnten Sie jederzeit von Stockholm aus mit Deutschland telefonieren?

Antwort. Als ich im Jahre 1943 nach Schweden übersiedelte, lag es Excellenz Günther und mir sehr daran, ständig telefonisch Kontakt mit Deutschland zu haben. Daher schlug ich Himmler vor, dass er mir gestatten möge, von Schweden aus frei mit meinem Gut Hartzwalde zu telefonieren. Zuerst wollte Himmler seine Einwilligung dazu nicht geben, da er befürchtete, dadurch Schwierigkeiten mit Ribbentrop und dem Wirtschaftsminister Funk zu bekommen und zwar weil Privatpersonen so gut wie gar nicht mehr mit dem Auslande telefonieren dürften. Ich machte Himmler jedoch klar, dass, wenn er plötzlich grosse Magenbeschwerden bekommen sollte, er mich innerhalb ein paar Stunden telefonisch erreichen könnte (ein Brief dauerte damals ungefähr 3 Wochen) und dass es somit für ihn persönlich von grösster Wichtigkeit wäre. Himmler hätte mich damals allerdings über die Deutsche Gesandtschaft in Stockholm erreichen können, aber dann hätte dies wiederum über das Auswärtige Amt in Berlin bewerkstelligt werden müssen und somit Ribbentrop doch Kenntnis davon erhalten. Bei der grossen Feindschaft zwischen Himmler und Ribbentrop wollte Himmler aber unter keinen Umständen, dass Ribbentrop ihn kontrollieren könne und so entschloss er sich dann, mir eine Kennnummer zu geben und zwar No. 145 mit

Kennwort Hartzwalde. Somit konnte ich ungehindert mit Deutschland telefonieren. Minister Günther von der schwedischen Regierung hatte auch ein grosses Interesse daran, d.h. an diesen Telefongesprächen und so bekam ich denn auch von der schwedischen Regierung ein schwedisches Kennwort und dat was: „Linnégatan 8”. So wurden denn meine Telefongespräche von Schweden aus als „Blitzgespräche” zugelassen und in Deutschland galten sie als „Ministergespräche”.

Frage 4. Haben Sie den damaligen holländischen Gesandten in Stockholm Graf Rechteren kennen gelernt und gesprochen?

Antwort. Ich habe Graf Rechteren im Jahre 1944 bei einem Freunde in Stockholm, dem schwedischen Ingenieur Graffman kennen gelernt. Herr Graffman hat uns beide an einem Sonntage zusammengeführt, in der Hoffnung, dass Graf Rechteren sich an meinem Rettungswerk für Holländer beteiligen würde. Ich habe damals Graf Rechteren vorgeschlagen, mir Listen von Holländern, die in deutschen Konzentrationslagern gefangen sassen, zu besorgen, mit dem Ziel, sie nach Schweden zu bringen. Weiter erklärte ich ihm, dass ich in der Lage sei, Lebensmittelpakete in die Konzentrationslager zu besorgen. Graf Rechteren ging auf meinen Vorschlag überhaupt nicht ein und sagte nur: „hm, ja, ich werde mir das überlegen”..... er ist jedoch nie wieder darauf zurückgekommen. Bemerken möchte ich hierzu noch, dass Baron und Baronin van Nagell an diesem Tage auch als Gäste bei Graffman anwesend waren und dass sie also bezeugen können, dass ich da mit Graf Rechteren zusammengetroffen bin.

(w.g.) FELIX KERSTEN.

RIJKSINSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

(Rijksinstituut voor de Documentatie en de geschiedschrijving van Nederland in Oorlogstijd)

Directie: Prof. Mr. N. W. Posthumus, A'dam,
Prof. Mr. B. H. D. Hermesdorf, Nijmegen,
Prof. Dr. Z. W. Sneller, Rotterdam.

Amsterdam, 13 Sept. 1948.

*De WeledelGestrenge Heer Mr. W. J. Gerretsen,
Griffier van Subcommissie III
Enquête-Commissie
Regeringsbeleid 1940-1945
Binnenhof, 's-Gravenhage.*

Zeer Geachte Heer Gerretsen,

Namens Prof. Posthumus zend ik U hierbij pagina 13 van zijn tweede nota over dr. Kersten toe, waarop enige aanvullingen zijn aangebracht naar aanleiding van een verklaring van mevr. Lüben inzake het telefoongesprek op 5 Februari 1945 door Kersten met dr. Brandt gevoerd. Genoemde verklaring sluit ik hierbij in fotocopie in. Voorts gelieve U een fotocopie aan te treffen van een potloodaantekening van dr. Kersten na een gesprek met Himmler in 1941 over het deportatieplan van het gehele Nederlandse volk. Dr. Kersten was gewoon deze aantekeningen te maken direct na zijn gesprekken met Himmler. Later werkte hij deze aantekeningen uit.

Met de meeste hoogachting en
vriendelijke groeten,

Uw,

(w.g.) L. BONGER—DE LANGE.

13

waartegen hij bereid zou zijn naar Eisenhower te gaan. Daarvan zou echter niets komen. Op 9 April vertrok Bernadotte weer naar Zweden.

Wij komen nu tot de vraag, wat Dr. Kersten in de maanden Februari, Maart, tot 9 April heeft gedaan.

In de eerste plaats heeft hij Bernadotte bij Himmler geïntroduceerd. De toedracht hiervan is waarschijnlijk de volgende geweest.

Begin Februari 1945 verzocht de Zweedse minister van Buitenlandse Zaken, Günther, dr. Kersten bij hem te komen. Zijne Excellentie deelde hem toen mede, dat de Zweedse regering besloten had, dat transportcolonnen opgesteld zouden worden om de mensen, die Himmler in December 1944 beloofd had vrij te maken, weg te halen, en dat de leiding van het geheel in handen van Graaf Bernadotte als

„transportleider” (*sic*) gelegd zou worden. Dr. Kersten heeft daarop in zijn huis, blijkens een bij het dossier gevoegde „Eidesstattliche Erklärung” d.d. 1 September 1948 van Mevr. Elisabeth Lüben te Stockholm, op 5 Februari, in tegenwoordigheid van Baron van Nagell, die zich wél het gesprek, maar niet de nauwkeurige datum herinnert, met de secretaris van Himmler, dr. R. Brandt, die toevallig op Kersten's goed Hartzwalde aanwezig was, getelefoneerd en hem het verzoek van minister Günther overgebracht, en hem tevens gevraagd Himmler te verzoeken Bernadotte vriendelijk te ontvangen en al datgene te doen, wat Himmler aan hem, Kersten, beloofd had. Dr. Brandt heeft zich nog dezelfde avond vanuit Hartzwalde met Himmler in verbinding gesteld, die een gunstig antwoord gaf, dat door Mevr. Lüben aan dr. Kersten en door hem wederom aan minister Günther is meegedeeld. Daarop kon de reis van Bernadotte beginnen. Inderdaad kon deze nu op 16 Februari vertrekken. Alles was voor hem klaar gemaakt. De toestemmende antwoorden lagen voor hem gereed. Hij werd, zoals wij reeds weten, op 19 Februari bij Himmler vriendelijk ontvangen.

Kersten heeft Bernadotte nog een keer bij Himmler geïntroduceerd. Dat was toen het met de zaak der Joodse gevangenen niet goed ging. Op 4 April 1945 deelt Kersten aan Storch, de vertegenwoordiger te Stockholm van het Joodse Wereldcongres, mee, dat

Eidesstattliche Erklärung

Hierdurch gebe ich untenstehende eidesstattliche Erklärung ab:

Am 5. Februar 1945 rief Medizinalrat Kersten aus Stockholm in Gut Hartzwalde an; es war gegen 17 Uhr. Einige Stunden vorher war Dr. Rudolf Brandt aus Himmler's Hauptquartier gekommen, um sich in Hartzwalde auszuschlafen. Ich selbst war am Telefon, als der Anruf kam und teilte Medizinalrat Kersten mit, dass Dr. Brandt da sei, worauf Medizinalrat Kersten mir sagte, er möchte ihn sofort sprechen, da er eine sehr wichtige Mitteilung zu machen habe. Daraufhin sprach Dr. Brandt mit Medizinalrat Kersten. Nach den Gespräch sagte Dr. Brandt zu mir: „Medizinalrat Kersten hat mir mitgeteilt, dass in den nächsten Wochen ungefähr 100 schwedische Omnibusse nach Deutschland kommen würden, um die norwegischen und dänischen Konzentrationslagerinsassen in ein Sammellager zu überführend und dass der Haupttransportführer dieser Autobuskolonnen, Graf Folke Bernadotte, der Vicepräsident des schwedischen Roten Kreuzes wäre”.

Abens gegen 20 Uhr rief Dr. Brandt vom Wohnzimmer des Gutes Hartzwalde aus Himmler an und teilte ihm mit, dass vorhin Medizinalrat Kersten aus Stockholm angerufen hätte und mitgeteilt habe, dass die schwedische Regierung ca. 100 Auto-Omnibusse nach Deutschland schicken würde, um die norwegischen und dänischen Konzentrationslagergefangenen abzuholen und in ein Sammellager zu überführen auf Grund der Verhandlungen, welche Medizinalrat Kersten und nachher die schwedische Regierung mit Himmler geführt habe. Die gesamte technische Abwicklung des Transportes läge in den Händen des schwedischen Grafen Folke Bernadotte und Herr Medizinalrat Kersten liesse den Reichsführer (Himmler) aufs herzlichste bitten, den Grafen Bernadotte mit grösster Zuvorkommenheit zu empfangen, ihm keinerlei Schwierigkeiten zu bereiten und ihm all das zu bestätigen, was er (Himmler) mit Medizinalrat Kersten abgemacht habe, also, dass auch die im Dezember 1944 durch ihn freigegebenen Holländer, Franzosen, Belgier usw. jetzt Gelegenheit hätten, mit nach Schweden abtransportiert zu werden. Um jedoch Parteischwierigkeiten aus dem Wege zu gehen, schlug Medizinalrat Kersten vor, Brigadeführer Schellenberg dem Grafen Bernadotte als Adjudant mitzugeben. Nach dem Gespräch mit Himmler sagte Dr. Brandt zu mir, ich möchte anrufen und Medizinalrat Kersten bestellen, dass der Reichsführer (Himmler) den Grafen Bernadotte empfangen würde und dass er zu seinen Abmachungen mit Medizinalrat Kersten steht . . . . .

Stockholm, den 1. September 1948.

(w.g.) ELISABETH LÜBEN.

Ich der Unterzeichnete C. Ludv. Hasselgren, Notarius Publicus zu Stockholm, bescheinige hierdurch, dass Fräulein Elisabeth Lüben, welche ihre Identität nachgewiesen hat, die vorstehende Urkunde eigenhändig unterzeichnet hat.

Stockholm, den 1. September 1948.

Ex officio:

Gebühr und Stempel

Kr. 5:—

(w.g.) C. L. HASSELGREN
NOTARIUS PUBLICUS.

Die Umsiedlung des holländischen Volkes und der Flamen will Hitler am 20. April 1941 verkünden. In 13 Monaten 4 Tagen sollen die Holländer in Polen sein, Hauptstadt Lublin. Zuerst der katholische Süden und die Flamen 4 Mill. 600.000, dann Nord und Ostprovinzen den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, 8 Millionen 2—8 Hunderttausend Holländer. Jüngere Männer und Frauen sollen zu Fusz durch Deutschland marschieren verpflegt von der Waffen SS, Alte und Kranke sollen transportiert werden, auch Kinder. Bis zur neuen Ernte Lebensmittel aus der Wehrmacht. In Polen bekommen sie Baumaterial und guten Boden. Deutschland baut 6 grosse Elektrizitätswerke. Gebiet doppelt so grosz wie heutiges Holland zwischen Weichsel und Bug liegen. Wenn Russland erobert auch Lemberg und Land östlich davon. Umsiedlung untersteht Himmler. Juden und Deutsche sollen mit umgesiedelt werden dürfen aber nicht ankommen. N.S.B. hat Ordnungsdienst muss aufpassen dass nichts vernichtet wird, zum Schluss soll die N.S.B. auch mit umgesiedelt werden da sie zum grossen Teil holländisch denkt und nicht zuver-

lässig ist, die meisten sind Mitläufer, die Zuverlässigen können Beamte in Lublin werden, auch die Marechaussee muss nach Polen mit Familien, die Elite der N.S.B. kann im Warthe Gau gesiedelt werden, falls unzuverlässig wie Juden zu behandeln. Nach Abzug der Holländer wird Holland sofort von der Waffen SS und Allgemein SS besetzt werden dann erst Umsiedlung der N.S.B. Boden für Landwirtschaft geeignet soll in Höfe von 60—100 ha, eingeteilt werden und an SS Jungbauern aus Deutschland kostenlos verteilt werden Utrecht Provinzhauptstadt. An der Küste immer Festungswerk 30 km. tief. Schlechten Boden aufforsten im 4 Jahr Plan Himmler. Umsiedlungskommission Rost van Tonningen soll Himmler beraten. Holländisches Bargeld wird umgewechselt in deutsches Geld. Bis zur Verkündung streng geheim. Armes Holland! Die Feinde der Menschheit feiern Triumphe!

(w.g.) FELIX KERSTEN.

Berlin den 1. März 1941 Im Zimmer von Dr. Brandt. 6 Uhr abends.

BIJLAGE 61

**Brief van 22 November 1945 van het hoofd van het Bureau Inlichtingen, afdeling Stockholm, aan de hoofden
van de Bureaux Inlichtingen te Wassenaar en Londen**

(Afkomstig uit het archief van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie)

BUREAU INLICHTINGEN
Afdeling Stockholm,
No. 948 GL.

Stockholm, 22 November 1945.

Onderwerp: Dr. Kersten.

*Den Heeren Hoofden Bureau Inlichtingen
te Wassenaar en Londen.*

Ik heb de eer U HoogEdelGestrenge hiernevens aan te bieden een tweetal rapporten van den U bekenden Dr. Kersten. Deze Heer beschrijft daarin de weldaden, welke hij gedurende den oorlog aan het menschedom heeft bewezen. Naar den inhoud er van moge ik overigens verwijzen.

De Heer Kersten voelt zich in hooge mate miskend en beklagt zich er over, dat alle eer voor de redding van gevangenen uit Duitschland wordt toebedacht aan Graaf Folke Bernadotte, in stede van aan hem, die de werkelijke bevrijder was, terwijl Bernadotte slechts voor de autobussen zorgde.

Hij tracht thans zijn oude betrekkingen in den Haag weer aan te knopen en stuurt regelmatig gegevens over zijn goede werk derwaarts, teneinde het pad te effenen voor zijn terugkeer naar Nederland, welke naar hij hoopt, het volgend jaar zal plaats vinden. Het behoeft wel geen betoog, dat zulks hoogst ongewenscht zou zijn.

Ik moge U echter verzoeken te willen nagaan of in zijn beweringen, als zoude hij den Generaal Röell, den Minister van Roijen, Dr. Colijn en anderen het leven hebben gered, eenigen grond van waarheid steekt. Voorts, of hij reeds de Finsche Nationaliteit bezat, toen hij vóór den oorlog in Den Haag woonde, zooals hij beweert.

De man vertelt overigens hoogst eigenaardige verhalen. Zoo verhinderde hij dat de Afsluitdijk werd opgeblazen, dat den Haag werd platgeschoten, dat Holland werd geïnnundeerd etc. Ik vroeg hem of de

Duitsche capitulatie in Nederland ook zijn werk was geweest, doch hij verklaarde daarbij slechts zijdelings betrokken te zijn geweest. Himmler moest volgens hem rondkomen van RM. 34.000.— per jaar en het kwam voor, dat hij bij het aanschaffen van een paar nieuwe laarzen moest wachten tot de volgende maand, aangezien hij die op dat oogenblik niet kon betalen. Ik geef U deze specimina ter illustratie van 's mans wartaal.

Hij zegt ongeveer 10.000 menschen uit de handen der Gestapo te hebben gehaald, waarbij steeds omkoopertij te pas kwam. Ik merkte op, dat één en ander hem wel aanzienlijke kapitalen zou hebben gekost, doch hij verklaarde, dat dit niet meer dan RM. 6.000.— was geweest. Bij een andere gelegenheid deelde hij mede dat voor het verkrijgen van een visum voor Zweden voor J. Nieuwenhuis, zijn protégé, (zie mijn brief No 784 GL) RM.5.000.— gemoeid was geweest.

Zijn financieele positie is thans volgens zijn zeggen ongunstig, hetgeen niet zeer ongeloofwaardig toeschijnt. Hij heeft een bijzonder fraaie collectie Hollandsche schilderijen (zie rapport Knulst), die reeds vóór den oorlog zijn eigendom was. Ook dit verzoek ik U te willen controleren, hetgeen mogelijk is door navraag bij den Heer Thurkow, die daarvan op de hoogte zou zijn. Van dezen is mij overigens niets bekend, dan dat hij vroeger — en misschien ook thans nog — woonde op het Plein 1813 in den Haag en dat hij een broer is van Mevrouw Clifford Kocq van Breughel te Driebergen. Mocht er eenig bewijs zijn, dat hij deze schilderijen eerst later heeft verworven, dan kan ik door de Zweden een nader onderzoek doen instellen.

Zijn aanwezigheid in Stockholm, wordt door de Zweden getolereerd, mits hij zich op den achtergrond houdt.

Harer Majesteits vroegere Gezant alhier, de Heer van Nagell, staat op goeden voet met Kersten en acht zijn mededeelingen alleszins geloofwaardig.

Het Hoofd van den Dienst,
(w.g.) F. Th. DIJCKMEESTER.

BIJLAGE 62

Tweede rapport van de Nederlandse gezant te Helsinki aan de Minister van Buitenlandse Zaken over de heer E. A. F. Kersten

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

No. 656/109.

Vertrouwelijk

Helsinki, 3 Maart 1949.

Met dezerzijds schrijven No. 2318/295 d.d. 18 October 1948, heb ik Uwer Excellentie bericht gezonden omtrent een mededeling, die mij van Finse zijde bereikt had, inzake Dr. Felix Kersten. In voormeld schrijven heb ik Uwer Excellentie tevens bericht, dat ik hoopte in staat te zijn nog nadere informaties omtrent Dr. Kersten te verkrijgen van in dit opzicht zeer goed geïnformeerde Finse zijde. Door omstandigheden heeft het daartoe benodigde onderhoud eerst gisteren kunnen plaats vinden.

Het oordeel van mijn zegsman is in het kort als volgt: Kersten is een fantast, maar heeft tijdens de oorlog zeer waardevol werk verricht ten behoeve van oorlogsslachtoffers van verschillende nationaliteiten. Door zijn fantasie bestaan zijn mededelingen echter uit „Wahrheit und Dichtung”.

Mijn zegsman betreurde voor Kersten, dat zijn pleitbezorgers zich zo weinig beperking hebben opgelegd en wees in dit verband o.a. op een in zijn bezit zijnde schriftuur (fotografisch afschrift) getiteld: „Neue vervollständigte Aufzeichnung über Dr. Felix Kersten” van Prof. Mr. N. W. Posthumus, dat hij betitelde als een „advocatenpleidooi, dat zijn doel voorbij schiet”. Dit geldt niet alleen voor dit schriftuur maar ook voor talrijke andere, zo bijvoorbeeld een verklaring van de oud-gezant van Finland te Berlijn, Prof. T. M. Kivimäki ten behoeve van Dr. Kersten, waarin Prof. Kivimäki meegedeeld heeft, dat Dr. Kersten o.a. een groot aantal Nederlanders gered zou hebben, een verklaring, die hij, zoals hij mij persoonlijk meedeelde, vermeld had op grond van „horen zeggen.” Prof. Kivimäki deelde mij toen echter gelijktijdig mede wel zelf in bepaalde gevallen als gezant persoonlijk van de diensten van Dr. Kersten met gunstig resultaat gebruik te hebben gemaakt.

Mijn zegsman was van mening dat Graaf Bernadotte ten aanzien van verschillende zgn. door hem bereikte resultaten met de eer gestreken had, die feitelijk aan Dr. Kersten toekwam.

Wat Finland betreft, meende mijn zegsman dat Dr. Kersten zich o.a. ten opzichte van de navolgende voorvallen ten onrechte op het resultaat van zijn interventie beriep.

a. Duitsland's druk op Moskou ter beëindiging van de Winteroorlog (1939/1940). Mijn schrijven van 18 October 1948 had reeds hierop betrekking. Hieromtrent deelde mijn zegsman mij mede, dat Dr. Kersten over zodanige beëindiging met Mussolini zou hebben gesproken en dat dit gesprek enige tijd later in tegenwoordigheid van Von Ribbentrop zou zijn voortgezet. Volgens Kersten zou Mussolini toen aan Von Ribbentrop diens interventie ten behoeve van Finland verzocht hebben. Op grond van dit verzoek heeft Dr. Kersten zich later erop beroepen, dat door zijn toedoen Duitsland bij Moskou ten gunste van Finland geïntervenieerd zou hebben, een interventie waarvan echter nooit iets is gebleken. Integendeel zou niettegenstaande de volgens Kersten door von Ribbentrop aan Mussolini gedane toezegging, Duitsland tot November 1940 de Sovjet Unie de volkomen

vrije hand ten aanzien van Finland gelaten hebben. Mijn zegsman wees op dit voorval als een typische mengeling van „Wahrheit und Dichtung”.

b. Duitsland's eis aan Finland tot uitlevering van de Finse joden. Een dergelijke eis is door Duitsland aan Finland nooit gesteld en zou ook met in achtnaam van de verhouding in die jaren tussen beide landen, onlogisch zijn geweest. Niet alleen dat volgens mijn zegsman deze verhouding praktisch uitsluitend van militaire aard is geweest, hoewel zelfs in dit opzicht Finland niettegenstaande Duitse druk steeds geweigerd heeft een bondgenootschap met Duitsland aan te gaan, maar Duitsland heeft zeer wel geweten dat Finland aan enig Duits verzoek om uitlevering van joden van Finse nationaliteit stellig niet zou hebben voldaan. Zelfs heeft Finland in die jaren asylrecht verleend aan talrijke niet-arische personen van niet-Finse nationaliteit, waarvan slechts één door Finland is uitgeleverd, niet echter als jood, maar op grond van bewezen criminele feiten. Wanneer dus Dr. Kersten bij Himmler geïntervenieerd heeft toen een plan zou zijn overwogen „om alle Finse Joden aan Duitsland te doen uitleveren”, heeft hij „een open deur ingetrapt”.

Hoewel niet behorend tot het onderhoud met mijn betreffende zegsman, meen ik Uwe Excellentie te mogen doen opmerken dat mij persoonlijk na lezing van bovengenoemd pleidooi ten behoeve van Dr. Kersten van Prof. Mr. Posthumus, hetgeen door deze wordt opgemerkt omtrent interventie van Dr. Kersten om het „doorsteken door de Duitsers dezer zeedijken in Holland” te voorkomen, op mij sterk de indruk heeft gemaakt van „de klok horen luiden, zonder te weten, waar de klepel hing”. Dit „doorsteken” is nl. nooit een „Himmler-”, maar uitsluitend een „weermachts-” aangelegenheid geweest. Deze „interventie” kan hoogstens gelijk zijn aan die ten behoeve der „Finse Joden”. De Nederlanders die zich in die tijd (April 1945), toen sprake was van het doorsteken van dijken, als insiders ter zake van het toenmalige gebeuren mogen beschouwen, weten bovendien zeer wel dat geheel andere redenen dan interventie van Dr. Kersten, het doorsteken van dijken in Nederland hebben voorkomen.

Ten aanzien van alle deze punten geldt het oordeel van mijn Finse zegsman „Wahrheit und Dichtung”, waarnaast mijn zegsman echter nadrukkelijk verklaard heeft overtuigd te zijn van waardevol werk door Dr. Kersten tijdens de oorlogsjaren verricht. Mijn zegsman was verwonderd dat dit werk tot dusverre in het buitenland — vooral in Zweden — nog zo weinig erkenning heeft gevonden, niettegenstaande veel van het werk dat door Dr. Kersten met goed resultaat is verricht, geschied zou zijn in opdracht van de toenmalige Zweedse Minister van Buitenlandse Zaken Günther.

Ik moge Uwer Excellentie ten slotte nog mededelen, dat tijdens mijn verhoor ten overstaan van de „Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940/1945”, de voorzitter van de betreffende sectie — de Heer Schilthuis — verzocht heeft om in kennis te worden gesteld van de informaties, die door mij in Finland omtrent Dr. Kersten zouden kunnen worden verkregen. Ik heb de Heer Schilthuis toen verwezen naar Uwer Excellentie's Departement.

De Gezant,

(w.g.) A. J. Th. VAN DER VLUGT.

BIJLAGE 63

Zakelijke inhoud van het op 12 Januari 1950 aan de Minister van Buitenlandse Zaken uitgebrachte rapport van de commissie, bestaande uit jhr. mr. A. M. Snouck Hurgronje, prof. dr. A. J. C. Rüter en mr. C. J. van Schelle, over de heer E. A. F. Kersten

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken)

I. Biographische gegevens.

De commissie is van oordeel, dat zij haar verslag dient aan te vangen met een korte biographie van de heer Kersten. Het is haar n.l. gebleken, dat het moeilijk, zo niet onmogelijk is, zich een juist begrip te vormen van zijn daden in de jaren 1940—1945 zonder enige kennis van zijn persoon en leven.

De heer Kersten dan werd op 30 September 1898 te Dorpat (Estland) geboren. Hij studeerde voor „Landwirt” en ving in 1917 zijn werkzaamheden als zodanig aan. Na het uitbreken der Russische revolutie trad hij echter in Finse militaire dienst. Dit had tweërlei gevolg. Allereerst verwierf de heer Kersten hierdoor de Finse nationaliteit en vervolgens ontdekten de medici in het hospitaal te Helsingfors, waar hij ter verpleging was opgenomen, zijn bijzonderen aanleg voor massagetherapie. Hij heeft zich op raad van de geneesheer-directeur in deze richting bekwaamd, aanvankelijk in Finland, vervolgens in Duitsland. De heer Kersten noemt als zijn leermeesters Dr Ekman en Dr Colander, Dr Cornelius, Prof. Binswanger en Dr Ko. Weldra kreeg de heer Kersten een zeer belangrijke praktijk; hij behandelde o.a. Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden, hertog Adolf van Mecklenburg en vele vooraanstaande figuren in industrie en bankwezen.

Het is van enig belang, dat de heer Kersten de titel „masseur” afwijst en zich „Arzt für manuelle Therapie” noemt: dit punt toch komt herhaaldelijk naar voren in de polemiek pro- en contra-Kersten. Het komt de Commissie voor, dat de heer Kersten dit op goede gronden doet: een ambtelijke verklaring van 1928 noemt hem nog Massage-therapeut für Schwedische Heilmassage¹⁾, maar in 1941 werd hem door de Reichsminister des Innern op grond van de desbetreffende wettelijke bepalingen het recht verleend de geneeskunde uit te oefenen onder de titel „Arzt für Naturheilkunde”²⁾. De Finse regering verleende hem bovendien in datzelfde jaar eershalve de hoge titel en rang van „Medizinalrat”³⁾.

In 1928 vestigde de heer Kersten zich in Nederland; hij oefende toen tegelijkertijd praktijk uit in Nederland en Duitsland. De 10de Maart 1939, vóór het uitbreken van de oorlog dus, wordt dan het contact gelegd, dat voor de werkzaamheden van de heer Kersten gedurende de oorlog zo buitengewoon belangrijk zou zijn: toen nam hij Himmler in behandeling. De heer Kersten vermeldt, dat dit geschiedde op verzoek van Dr Diehn, de directeur van het Duitse Kalisyndicaat, die op deze wijze een band tussen Himmler en de grote industrielen hoopte te slaan⁴⁾. Het staat vast, dat de heer Kersten gearzeld heeft en de raad inwon van het Finse gezantschap. Dit achtte het gewenst, dat de heer Kersten Himmler onder zijn patiënten telde: men meende, dat het voor Finland van groot nut zou kunnen zijn indien een Fins staatsburger in zo nauwe betrekking stond tot de Reichsführer der S.S.⁵⁾. De relatie werd, van medisch standpunt gezien, zeer nauw: Himmler had een maagkwaal, die hem bij vlagen tot iedere arbeid ongeschikt maakte, en was geheel afhankelijk van de therapie van de heer Kersten.

Toen de Duitsers Nederland binnenvielen, deelde Himmler de heer Kersten, die op dat ogenblik in Duitsland vertoefde, mede, dat hij onder geen beding naar Nederland terug mocht keren; hij moest zich in Duitsland blijvend vestigen. In de eerste tijd werd hem een gedwongen verblijf in Harzwalde opgelegd. De heer Kersten heeft zich tot verdere behandeling van Himmler bereid verklaard, op voorwaarde, dat hij volkomen los bleef van partij, S.S. of Wehrmacht.⁶⁾

Van dit ogenblik af vangt de activiteit van de heer Kersten aan ten bate van Duitslands slachtoffers. Het is in dit verband van belang, nader in te gaan op de positie van de heer Kersten in het nationaal-socialistisch Duitsland en op de psychologische achtergrond van zijn handelen.

De heer Kersten stamde uit de Baltische landen. Dit betekent, dat hij weliswaar was opgegroeid onder Russisch regiem, maar zich

enerzijds nauw verwant voelde aan Scandinavië en zijn bewoners en anderzijds sterke invloed had ondergaan van de Duitse cultuur. Hij had het Finse Staatsburgerschap verworven en vervolgens twaalf jaar in Nederland gewoond onder gelukkige omstandigheden; hij voelde zich daardoor zonder twijfel zeer gehecht aan ons land. Men kan zeggen, dat de heer Kersten geestelijk een cosmopoliet was.

De heer Kersten was bepaaldelijk een tegenstander van het nationaal-socialisme⁷⁾, maar overigens had hij zeer weinig politieke belangstelling. Hij was voor alles arts en als zodanig bereid, ieder, zonder onderscheid te helpen. Hij is van aanleg direct, positief, zeer energiek en met een sterk humanitaire inslag⁸⁾.

Zo is het te verklaren, dat de heer Kersten Himmler medisch behandelde en het leven mogelijk maakte en tegelijkertijd gedurende de gehele oorlog van zijn grote invloed, om niet te zeggen macht, op Himmler gebruik maakte, om de slachtoffers van het nationaal-socialistisch regime te hulp te komen. Hij heeft zich daartoe inderdaad in de jaren 1940—1945 ingespannen bij iedere gelegenheid, die zich voordeed of die hij scheppen kon. Hij heeft dat bovendien gedaan met gevaar voor eigen leven: vele nationaal-socialistische leiders zagen zijn invloed op Himmler en zijn activiteit met lede ogen aan. Uit een waarschuwing van W. Schellenberg blijkt, dat Kaltenbrunner hem naar het leven stond.⁹⁾

Zo heeft de heer Kersten zich verdienstelijk gemaakt voor Finland, dat deze verdiensten erkende door hem de titel van Medizinalrat¹⁰⁾ te verlenen en hem te benoemen tot Commandeur in de Orde van de Witte Roos. Zijn bemoeiingen golden in dit geval vooral de Finse Joden, wier uitlevering Duitsland had geëist, en Duitse graanleveranties aan Finland.¹¹⁾ Zijn interventie gold, van den beginne af, echter niet alleen de Finnen of Finland, zoals ten aanzien van Nederland nog blijken zal. De totale activiteit van de heer Kersten nam toe naar mate de oorlog voortduurde. Zeer grote afmetingen nam zij aan in 1944, toen de heer Kersten, naar Stockholm verhuisd, tot een geregelde samenwerking kwam met de Zweedse regering.

De heer Kersten deelt in zijn boek „Klerk en Beul”¹²⁾ mede, dat de ontwikkeling van de verhouding tussen Finland en Duitsland het voor hem wenselijk maakte, zich enigermate te distancieren. Hij verklaarde Himmler, na overleg met de Finse gezant te Berlijn, dat de Finse regering het voornemen had, hem als arts en officier terug te roepen. Wenste Himmler de behandeling voort te zetten, dan zou de heer Kersten de Finse regering er mogelijk toe kunnen bewegen om toe te staan, dat de heer Kersten in Zweden ging wonen, waar hij zijn zorgen zou kunnen wijden aan de Finse militairen, die daar voor herstel van gezondheid vertoefden; hij zou dan, wanneer Himmler zijn hulp behoefde, per vliegtuig naar Duitsland kunnen reizen. Himmler keurde daarop goed, dat de heer Kersten zich in Stockholm vestigde.

In Stockholm kwam de heer Kersten in October 1943 voor het eerst in contact met de Zweedse minister van Buitenlandse Zaken, de heer Günther. De heer Günther was opmerkzaam op hem geworden door zijn interventie ten behoeve van een aantal Zweedse technici, die te Warschau gearresteerd waren, verdacht van spionage. Bij hem groeide de overtuiging, dat de heer Kersten door zijn relatie met Himmler van groot nut zou kunnen zijn bij de uitvoering van een actie, die de Zweedse regering in de loop van 1944 gewenst oordeelde. De neutraliteitspolitiek toch, die Zweden voerde, was voor Duitsland van groot nut, zeker toen dit land in het defensief gedrongen werd, en gaf de Geallieerden aanstoot. Er werd pressie uitgeoefend, opdat Zweden aan hun zijde mede zou strijden. Het beste verweer tegen deze pressie zag men in Zweden in een humanitaire

⁷⁾ Verklaring van de legatieraad E. Lundström van 1-VII-1949 en van H. Ramsay, Minister van Buitenlandse Zaken van Finland 1943—1944, van 13-VI-1949.

⁸⁾ Dit blijkt niet alleen uit zijn daden, zoals die uit verschillende documenten blijken, maar ook uit de analyse van zijn handschrift, op verzoek van het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie door R. Raake geleverd.

⁹⁾ Schrijven van Schellenberg aan Kersten van 2-VIII-1944.

¹⁰⁾ Een titel, die bij besluit van het parlement verleend wordt, wat tot nu toe slechts viermaal geschiedde.

¹¹⁾ De voormalige Finse gezant te Berlijn Kivimäki aan Kersten in zijn schrijven d.d. 5-XII-1948.

¹²⁾ Klerk en Beul, p. 116.

¹⁾ Kreisärztliches Zeugnis van Medizinalrat Dr. Med. Karl Merkel (Bad Hersfeld) van 12-IX-1928.

²⁾ Bestallung für E. A. F. Kersten als Arzt für Naturheilkunde, van 25-II-1941.

³⁾ Bekendmaking van de President der Finse Republiek van 21-XI-1941.

⁴⁾ Klerk en Beul, p. 30.

⁵⁾ Verklaring van de Finse legatieraad E. Lundström van 1-VII-1949.

⁶⁾ Copie van het schrijven van Kersten aan Himmler van 11-V-1940.

actie. Niet alleen zou dit de reputatie van Zweden in de geallieerde landen ten goede komen, het zou de neutraliteit van Zweden in Engelse en Amerikaanse ogen nuttig, misschien zelfs onmisbaar maken.

In dit kader ving nu de samenwerking van de heren Günther en Kersten aan. De laatste zou onderhandelen met Himmler over het vrijlaten en vervoer naar Zweden van gevangenen in concentratiekampen. In September 1944 waren deze onderhandelingen reeds aan de gang en in de volgende maanden, tot aan de capitulatie van Duitsland toe, leverden zij rijkelijk resultaten op. Het ging nu niet meer om individuele gevallen of kleine groepen, die de heer Kersten in voorafgaande jaren te hulp gekomen was, het ging om groepen van honderden en zelfs duizenden mensen. Noren, Denen en Zweden, Fransen, Polen, Belgen en Hollanders zijn inderdaad in groten getale naar Zweden overgebracht. Toen de sectie Stockholm van het World Jewish Congress contact kreeg met de heer Kersten werden deze bemoeiingen ook uitgestrekt over de talloze Joden in de Duitse concentratiekampen. Tenslotte spande de heer Kersten zich in voor de gezondheidstoestand en de veiligheid der gevangenen bij een eventuele capitulatie van Duitsland.¹⁾

De toestemming van Himmler, om gevangenen vrij te laten, was wel de eerste, maar niet de enige zorg van de heer Günther. Zweden had n.l. verklaard, het transport op zich te zullen nemen, waartoe het een apparaat scheppen moest. Men formeerde nu autobuscolonnen, die onder commando werden gesteld van graaf Folke Bernadotte. Met het ten tonele verschijnen van graaf Bernadotte doemt de controverse op tussen de heer Kersten en hem, welke rol ieder van hen in de Zweedse hulpactie en in Himmlers aanbod tot capitulatie heeft gespeeld.

Dit rapport is niet de plaats voor de volledige en critische behandeling van deze kwestie, maar wel acht de commissie het gewenst op grond van haar kennis der stukken kortelijks haar oordeel te geven. Zonder twijfel heeft de heer Kersten Himmler van de plannen der Zweedse regering op de hoogte gebracht en zijn goedkeuring op de verschillende acties verworven. De heer Kersten heeft vervolgens graaf Bernadotte bij Himmler geïntroduceerd, het pad voor hem gebaad en gebaad gehouden. Graaf Bernadotte heeft wel mede met Himmler onderhandeld over verschillende belangen, o.a. van Scandinaviërs, maar zijn verdienste ligt allerminst in de eerste plaats in het verwerven van Himmlers medewerking; hij heeft zijn zorgen vooral gewijd aan het transport.

Voor het goed begrip der zaak, die in de loop der jaren „het geval-Kersten” geworden is, dient ook het „naspel” vermeld te worden. Graaf Bernadotte heeft in 1945 het relaas van zijn werkzaamheden gegeven in een boekje, dat in de Zweedse editie „Slutet” en in de Zwitserse „Das Ende” heet. Het moet onmiddellijk na Duitslands capitulatie geschreven zijn: de voorrede is gedateerd Juni 1945. Dit boekje nu, dat vaag is gesteld en daarom weinig houvast biedt voor een kritisch onderzoek, vermeldt de heer Kersten geen enkele maal: de gehele hulpactie is het werk van graaf Bernadotte.

De heer Kersten beschikte zijnerzijds over aantekeningen, die hij aanvankelijk bestemd had voor publicatie na zijn dood, in ieder geval na zeer geruime tijd. Het verschijnen van het boekje van graaf Bernadotte deed hem van mening veranderen en zij werden in 1947 in de Verenigde Staten uitgegeven onder de titel Memoirs. De tekst van dit geschrift is echter door de uitgever buiten medeweten van de auteur zodanig „bewerkt”, dat er een gemutileerde versie ontstond. In deze versie zijn de aantekeningen van de heer Kersten, in vertaling, in Scandinavië bekend geworden. Tenslotte heeft de heer Kersten in 1948 de juiste tekst in Nederland doen verschijnen onder de titel „Klerk en Beul”.

Het lijdt derhalve geen twijfel, dat met opzet getracht is, de rol van de heer Kersten in de Zweedse hulpactie in vergetelheid te doen geraken, opdat alle verdiensten graaf Bernadotte, misschien ook Zweden zouden toevallen. Een beschouwing van de bovenvermelde feiten leidt tot deze conclusie. Zij wordt bovendien gesteund door verklaringen van getuigen, die zeker op de hoogte zijn: de heer Günther²⁾, die als minister van Buitenlandse Zaken deze actie met de heer Kersten organiseerde, de heer Lundström³⁾, die als legatieraad bij de Finse legatie te Berlijn met de heer Kersten voortdurend contact had, de heer en mevrouw Van Nagell—Van Haersholte⁴⁾, die in Stockholm tijdens de oorlog met hem samenwerkten en de heer

Van Rijkevorsel⁵⁾, die in een periode voor en na de Duitse capitulatie legatiesecretaris was te Stockholm.

De gevolgen voor de heer Kersten waren nog andere dan een gebrek aan erkenning, o.a. gebleken uit het feit dat hem van Nederlandse zijde slechts de zilveren medaille van verdienste van het Rode Kruis werd verleend, terwijl H.K.H. Prinses Juliana bij haar bezoek aan Stockholm veel hoge onderscheidingen uitreikte aan tal van Zweden, die zich voor de Zweedse hulpactie verdienstelijk hadden gemaakt, zo het Grootkruis van de orde van Oranje Nassau aan graaf Bernadotte. De heer Kersten toch wenste zich blijvend in Zweden te vestigen en vroeg naturalisatie. Deze werd hem geweigerd, naar Hr. Ms. gezant te Helsinki mededeelt, door toedoen van graaf Bernadotte.⁶⁾ Bij deze weigering werd ook aangevoerd, dat de mededelingen van de heer Kersten over zijn interventie ten behoeve van Nederlanders wel niet geheel gegrond zouden zijn, gezien het feit, dat hem voor zijn bemoeiingen slechts bovenbedoelde zilveren medaille was verleend.⁷⁾ De heer Dijkmeester van het Bureau Inlichtingen wist reeds in 1945 uit Stockholm aan zijn chefs te schrijven: „Zijn (d.i. Kersten) aanwezigheid wordt door de Zweden getolereerd, mits hij zich op den achtergrond houdt.”⁸⁾

Het hierboven vermelde tekent, naar het oordeel der commissie, de situatie duidelijk. Zij wenst hier nog twee trekjes aan toe te voegen. De heer van Nagell verklaart, dat hij, zij het met moeite, een gesprek heeft gehad met graaf Bernadotte over het aandeel van de heer Kersten in de Zweedse hulpactie. Hij beschrijft het resultaat als volgt: „Tenslotte gaf hij mij toe, dat die redding, die slechts op zijn naam stond, toch wel uit twee acten bestond: 1e de bevrijding uit de kampen in Duitsland, welke door dr. Kersten *alleen* bereikt was, en 2e zijn (Bernadottes) vervoer van de bevrijde gevangenen.”⁹⁾ De heer Posthumus vroeg graaf Bernadotte, of hij aan de hulp van de heer Kersten wat gehad had en kreeg slechts „ja” ten antwoord.¹⁰⁾

II. Bronnen van Informatie

Als bronnen van informatie stonden de commissie ten dienste:

- a. de desbetreffende dossiers van het Departement van Buitenlandse Zaken
- b. een omvangrijke verzameling materiaal bijeengebracht door de heer Posthumus in zijn qualiteit van voorzitter van het directoorium van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
- c. een dossier ter beschikking gesteld door Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden, welk dossier echter dubletten bleek te bevatten van stukken der sub b. genoemde verzameling
- d. de geschriften van graaf Bernadotte en de heer Kersten
- e. mondelinge verklaringen van de heer Kersten
- f. mondelinge verklaringen van de heer en mevrouw van Nagell—van Haersolte.

De commissie acht het gewenst, de waarde van deze bronnen nader uiteen te zetten.

Uit de aard der zaak bestaat geen twijfel aan de authenticiteit van de ambtelijke correspondentie in de sub a. genoemde dossiers en hetzelfde geldt voor de ambtelijke verklaringen en een deel der correspondentie der sub b. genoemde verzameling. Deze laatste bevat echter ook de correspondentie van de heer Kersten met nationaal-socialistische leiders en instanties, zo met Himmler, diens „persönlicher Referent”, Dr. R. Brandt, Naumann, Rauter e.a. en wel in doorslag, voorzover het de brieven van de heer Kersten, in originali voorzover het de brieven van de Duitsers betreft. Deze correspondentie is van zoveel belang voor het onderzoek, dat de commissie gemeend heeft haar echtheid door een kritisch onderzoek te moeten toetsen. Dit heeft de commissie tot de authenticiteit doen besluiten:

1. omdat het welhaast onmogelijk is een gefingeerd archief van zo grote omvang saam te stellen
2. omdat de originelen de kennelijke tekenen van echtheid vertonen
3. omdat de copieën een logisch geheel met de originelen vormen, terwijl de heer Van Nagell bovendien verklaarde, het bestaan

¹⁾ Deze feiten worden bevestigd door de verklaring van de vroegere Minister van Buitenlandse Zaken van Zweden, Chr. Günther, van 28-XI-1946, gericht aan de Zweedse advocaat K. Littorin en in een schrijven van de World Jewish Congress aan Kersten van 15-XII-1945.

²⁾ Schrijven van Günther aan Littorin van 16-VII-1947.

³⁾ Schrijven van Lindström aan Posthumus van 15-VIII-1949.

⁴⁾ Memorandum van 3-X-1949 van de heer Van Nagell, van 25-V-1946 van Mevrouw Van Nagell—Van Haersolte.

⁵⁾ Schrijven van Van Rijkevorsel aan de minister van Buitenlandse Zaken van 9-XI-1948.

⁶⁾ Schrijven van Van der Vlucht aan de minister van Buitenlandse Zaken van 18-X-1948.

⁷⁾ Schrijven van Littorin aan Van Nagell van 30-XII-1946.

⁸⁾ Schrijven van Dijkmeester aan de hoofden Bureaux Inlichtingen te Wassenaar en Londen van 22-XI-1945.

⁹⁾ Memorandum-Van Nagell van 3-X-1949.

¹⁰⁾ Nota-Posthumus van 1-IX-1949, p. 12.

van deze brieven en de authenticiteit der copieën te kunnen bevestigen, doordat hij vaak het telefonisch antwoord mede beluisterd had.

Wat het onderhoud met de heer Kersten betreft, stelt de commissie er prijs op te verklaren, dat de heer Kersten op haar de indruk maakt heeft van een alleszins betrouwbaar en bezadigd man, niet van een fantast. Het mondeling en schriftelijk getuigenis van de heer en mevrouw Van Nagell—Van Haersolte tenslotte zijn daarom van zoveel belang, omdat zij in Stockholm met de heer Kersten hebben samengewerkt. Van de heer Van Nagell nog in het bijzonder door een opmerkelijke omstandigheid. De heer Kersten had van Himmler een speciale telefoonverbinding verkregen, die hem in staat stelde van Stockholm gemakkelijk met Duitsland te telefoneren. De gesprekken werden van Duitse zijde geruime tijd van tevoren aangekondigd door een voorgesprek, wat de heer Kersten in staat stelde de heer Van Nagell tot mede-luisteraar uit te nodigen; het toestel had daartoe twee ontvangschelpen.

III. De bezwaren tegen dr Kersten ingebracht

In de Zweedse pers zijn tal van bezwaren tegen de heer Kersten ingebracht, terwijl tal van ongunstige geruchten de ronde doen. Zij vinden hun weerklink in rapporten en berichtgevers, die behoorden tot het Bureau Inlichtingen te Stockholm en in missives van Hr. Ms. gezant te Helsinki, de heer Van der Vlugt. Het wil de commissie voorkomen, dat deze rapporten rijkelijk vaag zijn; zij zijn bovendien veelal moeilijk te controleren, omdat als bron op zijn hoogst een anonieme „zagsman” wordt opgegeven.

Voorzover feiten genoemd zijn, heeft de commissie deze onderzocht.

1. De heer Kersten zou geen Fin, maar een Duitser zijn. Weerlegd door de verklaring van de Finse legatie te Berlijn van 18-XI-1943.

2. De heer Kersten zou nationaal-socialist zijn. Hier boven werd reeds tegenspraak van twee bevoegde getuigen vermeld. De heren Günther, Van Nagell e.a. zouden eveneens geciteerd kunnen worden, terwijl bovendien de toon en bewoordingen van de correspondentie van de heer Kersten met Himmler c.s. deze beschuldiging weer spreken.

3. De heer Kersten zou een collectie geroofde schilderijen van hoge waarde bezitten. Deze beschuldiging wordt gewraakt door een lijst en taxatie der schilderijen¹⁾ en door de verklaringen van een tweetal Nederlandse kunsthandelaren²⁾ en van de heer Thurkow³⁾

4. De heer Kersten zou zijn landgoed Harzwalde van Himmler gekregen hebben.

De heer Kersten betoogt, dat hij dit landgoed gekocht heeft om op die wijze inkomsten uit zijn Duitse praktijk, die hij niet naar Nederland overmaken kon, te beleggen. Het „Grundbuch” van het desbetreffend district toont aan, dat hij het in 1943 in bezit kreeg, terwijl vaststaat, dat hij Himmler eerst in 1939 in behandeling nam.

5. De heer Kersten zou een kwakzalver zijn zonder medische bevoegdheid, die ten onrechte medische titels voert.

Hiervoor is reeds uiteengezet, dat de heer Kersten het recht werd verleend medische titels te voeren. Uit de correspondentie blijkt, dat de heer Kersten zich daarvan op correcte wijze heeft bediend.

6. De heer Kersten zou een fantast zijn, die werkelijkheid en fantasie dooreenmengt.

De commissie meent, dat de mededelingen, die door de heer Kersten over zijn ontmoetingen en daden in het nationaal-socialistische Duitsland gedaan worden wel geschikt zijn, om de verwondering te wekken van burgers ener geordende samenleving. Men kan het optreden van de heer Kersten moeilijk in de juiste verhoudingen zien, laat staan begrijpen, zo men zich niet voortdurend voor ogen houdt, dat dit alles zich afspeelt in een land, waar de dragers van een absoluut gezag soms psychopathische trekken vertonen en in vete met elkaar leven, een land, dat in 1933 een nihilistische revolutie te doorstaan kreeg en met het verstrijken der jaren steeds verder schoof naar de anarchie. Het geval-Kersten wordt eerst begrijpelijk, indien men rekening houdt met deze situatie en met de zeer grote invloed, die zijn medisch kunnen de heer Kersten over een bijna almachtig leider gaf.

Wanneer de commissie erkent, dat het bedrijf van de heer Kersten bij ieder op het eerste gezicht verwondering kan wekken, dan be-

tekend dit niet, dat de commissie hem als een fantast beschouwt. Betrouwbare getuigen verklaren het tegendeel en de indruk, die de heer Kersten op de commissie heeft gemaakt, is zeker niet die van een fantast. Het is echter niet noodzakelijk, op persoonlijke indrukken af te gaan; ook de stukken spreken in deze hun taal.

Hoewel in de opdracht der commissie slechts gesproken wordt van eventuele verdiensten van de heer Kersten voor de Nederlandse zaak, heeft de commissie gemeend andere bemoeiingen niet buiten haar onderzoek te mogen laten. De commissie toch achtte het gewenscht, de algemene betrouwbaarheid van de mededelingen van de heer Kersten op zo breed mogelijke basis van materiaal te kunnen beoordelen, omdat het bezwaar, daartegen ingebracht, haar op zich zelf van belang voorkwam. De commissie heeft derhalve kennis genomen van het ganse documentatiemateriaal over de activiteit van de heer Kersten. Het heeft, in dit verband en gezien de aan de commissie verstrekte opdracht, geen zin, het resultaat van dit onderzoek hier in den brede uiteen te zetten; de commissie meent op dit punt te mogen volstaan met de verklaring, dat zij dit bezwaar ongegrond acht.

7. De heer Kersten zou gedreven worden door een weinig te waardenen zucht naar publiciteit.

Het valt allerminst te ontkennen, dat de heer Kersten, getuige ook zijn publicaties, de wens blijkt te koesteren, dat zijn optreden in het juiste licht gesteld wordt. De commissie meent echter, dat men daaruit nog geenszins mag afleiden, dat de heer Kersten een onkiese zucht naar publiciteit vertoont, aan megalomanie lijdt of een querulant is. Neemt men de verdiensten van de heer Kersten als bewezen aan — waarover hierna ten aanzien van de Nederlandse zaak uitvoerig gehandeld zal worden — en vat men in het oog de behandeling, die hij na de capitulatie van Duitsland heeft ondergaan, dan is het volkomen normaal en begrijpelijk, dat de heer Kersten zich te weer stelde. Niet alleen werden hem publiekelijk alle of nagenoeg alle verdiensten ontzegd, die daardoor automatisch anderen toevielen, maar bovendien werden beschuldigingen tegen hem geuit, die even ongegrond als zwaar en gevaarlijk voor de beschuldigde waren. Het behoeft geen betoog, dat het in het na-oorlogse Europa allerminst een aanbeveling en maatschappelijk vrij riskant was, indien men bekend stond als de nationaal-socialistische masseur van Himmler, die de Nazi's zijn fortuin dankte, en soortgelijke benamingen. De moeilijkheden, die rezen bij de pogingen van de heer Kersten om het Zweedse staatsburgerschap te verwerven, tonen duidelijk de gevolgen van het niet-erkennen van de verdiensten van de heer Kersten.

Na het optreden van de heer Kersten tegen een historische en psychologische achtergrond geplaatst en de tegen hem ingebrachte beschuldigingen onderzocht en ongegrond bevonden te hebben, komt de commissie tot het

IV. Onderzoek naar de verdiensten van de heer Kersten voor Nederland en Nederlanders

De gerelateerde bemoeiingen vangen aan betrekkelijk kort na de inval der Duitsers in Nederland en lopen tot aan het eind van de oorlog. Allereerst rijst de vraag, hoe de heer Kersten kennis kreeg van Duitse handelingen of voorgenomen handelingen, waartegen hij in verzet is gekomen. Waar het acties betrof, die in Duitsland centraal werden voorbereid, is deze vraag betrekkelijk gemakkelijk te beantwoorden: hij kreeg inlichtingen van Duitse relaties. Voorts beschikte hij over een soort inlichtingendienst. De heren J. Nieuwenhuis⁴⁾ en J. P. Schijf⁵⁾ verzamelden gegevens en zonden deze aan de heer Kersten door; de heer Kersten kreeg de eerste zelfs geplaatst op een post van vertrouwen in het Duitse apparaat, wat zijn werkzaamheden voor de heer Kersten vergemakkelijkte. Ook de Haagse familie Reyers heeft berichten doorgegeven of doen doorgeven.

De commissie laat vervolgens de verschillende bemoeiingen, die op rekening van de heer Kersten zijn gesteld, volgen met het resultaat van haar onderzoek.

1. De heer Kersten zou bij Himmler opgekomen zijn voor het in vrijheid stellen van vele gearresteerde of het verlenen van gratie aan ter dood veroordeelde Nederlanders en in vele gevallen met succes.

Het onderzoek naar deze actie is niet eenvoudig, omdat haar aard medebracht, dat hierover weinig getuigenverklaringen zijn: zij berustte geheel op persoonlijke interventie van de heer Kersten, veelal alleen bij Himmler en dan nog mondeling. De Nederlanders in kwestie, zoals de heren Roëll, van Roijen, Plesman, Asscher e.a. waren volstrekt niet op de hoogte van de bemoeiingen van de heer Kersten te hunnen gunste en hebben dit ook verklaard.

¹⁾ „Schatzungsprotokol” van Fritzes Königl. Hofbuchhandlung te Stockholm van 3-III-1947.

²⁾ Schrijven van Van Marle en Bignell aan Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie van 18-XI-1947 en van Galerie Internationale aan idem van 15-I-1948.

³⁾ Schrijven van Thurkow aan Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie van 15-I-1948.

⁴⁾ Memorandum van Nieuwenhuis van 7-III-1948.

⁵⁾ Rapport van de medewerkster van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, mej. mr D. D. Vollgraff over Schijf van 21-IX-1948.

Niettemin zijn er aanwijzingen, die het mogelijk maken een standpunt tegenover het relaas van deze actie in te nemen. Zij zijn de volgende:

a. bewaard zijn gebleven de copieën van brieven van de heer Kersten aan Himmler, Naumann en Rauter, waaruit blijkt, dat hij — en met succes — geïntervenieerd heeft voor een twaalfstal Nederlandse officieren ¹⁾, dat hij tussenbeide gekomen is voor de heren de Graeff, Hintzen, Deinum, van Roijen, Clavereau, Wilkens, van Stirum en Bannier ²⁾, terwijl hij bovendien bij Rauter de belangen bepleitte van de heer Doedes ³⁾. Van groot belang voor het kritisch onderzoek en een adstructie van de echtheid van deze copieën is, dat de originelen van het antwoord van Naumann ⁴⁾ en van Rauter ⁵⁾ bewaard zijn en de inhoud der copieën dekken. Een andere adstructie is nog, dat soortgelijke, volkomen betrouwbaar gebleken correspondentie aanwezig is over het in vrijheid stellen van Zweden, Noren, Denen etc., waarbij ook originelen van brieven van Himmler zelf aanwezig zijn.

b. de heer Schijf deelt mede, dat hij inderdaad namen van gearresteerde Nederlanders doorgaf ⁶⁾.

c. uit een onderzoek van het Bureau Nationale Veiligheid is gebleken, dat de heren Plesman, van Roijen en Henny bevriend waren met een of meer leden der familie Reyers en dat het in het eerste geval mogelijk, in de twee laatste gevallen zeker is, dat langs deze weg de heer Kersten van de arrestatie der genoemden op de hoogte is gebracht.

d. W. Schellenberg verklaarde, dat de heer Kersten voor de heer van Roijen tussenbeide gekomen was ⁷⁾.

Gezien het feit, dat de aard van deze interventie meebrengt dat men slechts weinig getuigenverklaringen verwachten mag, meent de commissie uit bovenstaande aanwijzingen in algemene zin te mogen concluderen tot de juistheid van de verklaringen van de heer Kersten in deze. Zij is echter niet in staat het juiste getal te noemen der personen, tot wie de heer Kersten zijn bemoeiingen heeft uitgestrekt. Zij wenst er bovendien op te wijzen, dat de mogelijkheid bestaat, dat er ook anderen in bepaalde gevallen geïntervenieerd hebben, al is de commissie geneigd, met het oog op de aard van de relatie van de heer Kersten tot Himmler, aan het optreden van de heer Kersten zeer groot, zo niet overwegend, gewicht toe te kennen.

2. De heer Kersten zou door invloed uit te oefenen op Himmler voorkomen hebben, dat in 1941 een plan tot deportatie der Nederlanders naar Polen werd uitgevoerd, of in ieder geval daar in zeer hoge mate toe hebben bijgedragen.

De heer Kersten geeft van deze zaak de volgende lezing: de eerste Maart 1941 gaf de „persönliche Referent“ van Himmler, dr. R. Brandt, hem inzage van een geheim staatsstuk dat Himmler van Hitler ontvangen had en dat een plan bevatte tot deportatie van nagenoeg de gehele Nederlandse bevolking met de Vlamingen naar Polen. De heer Kersten geeft nog een aantal bijzonderheden: behalve zieken en ouden van dagen zouden de gedeporteerden de weg te voet moeten afleggen, roerende goederen zouden per trein en schip naar Oost-Pruisen worden gebracht, de onroerende goederen daarentegen zouden aan de Duitse staat vervallen enz. Himmler werd met de uitvoering belast. De heer Kersten heeft zich toen tegen de uitvoering bij Himmler op allerlei wijzen verzet en het resultaat was, dat het plan terzijde werd gelegd tot na de oorlog ⁸⁾. Dit plan, dat bekend zou worden gemaakt op de verjaardag van Hitler, was uit de aard der zaak strikt geheim. Het zegt daarom niet veel, dat Schellenberg, Ohlendorf, Berger, Harster en Rauter verklaard hebben, het niet te kennen en het onwaarschijnlijk te achten ⁹⁾. Het document zelf is niet teruggevonden, wat overigens met meer documenten uit deze jaren het geval is.

De vraag is nu, welke bewijzen er aan te voeren zijn voor het feit, dat het document bestaan heeft en dat de heer Kersten het plan heeft afgewend, althans daartoe in hoge mate heeft meegewerkt.

In de eerste plaats dan is de heer Kersten in het bezit van potlood-aantekeningen, die hij dezelfde 1e Maart gemaakt heeft, later uitgewerkt in een relaas van 17 April 1941, terwijl hij bovendien beschikt over een tweede relaas — in versie enigszins verschillend — geda-

¹⁾ Schrijven van Kersten aan Himmler van 15-VI-1942.

²⁾ Schrijven van Kersten aan Naumann van 6-II-1944, aan Himmler van 26-III-1944.

³⁾ Schrijven van Kersten aan Rauter van 7-II-1944.

⁴⁾ Schrijven van Naumann aan Kersten van 6-III-1944.

⁵⁾ Schrijven van Rauter aan Kersten van 13-IV-1944.

⁶⁾ Rapport Vollgraff van 21-IX-1948.

⁷⁾ Rapport van het verhoor van W. Schellenberg door de heer K. W. Swart, medewerker van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie op 18-X-1948.

⁸⁾ Klerk en Beul, p. 62 vlg.

⁹⁾ Rapporten van gesprekken met medewerkers van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

teerd 25 April 1941. Op zichzelf beschouwd wekken deze stukken vertrouwen, omdat ze een zeer nauwkeurige omschrijving geven en zoveel kenmerken opsommen, dat men niet aan fictie denken kan, tenzij men de heer Kersten als een uitzonderlijke fantast wil zien, wat de commissie afwijst. Het plan mag voorts zonderling, onuitvoerbaar lijken, het is niet te ontkennen, dat Hitler c.s. meer zonderlinge plannen hebben uitgedacht. Houdt men in het oog, dat de Duitsers reeds meer deportaties hadden uitgevoerd, zij het op veel kleiner schaal, dat zij meenden, dat de komende oorlog met Rusland binnen enkele maanden tot een eind zou zijn gebracht, en tenslotte, dat Hitler door de houding der Nederlanders tegenover zijn „grootmoedigheid“ reeds ten eerste geprikkeld, in een geëxaspereerde stemming gebracht moet zijn door de stakingen in Februari 1941, dan komt dit plan zeker binnen de grenzen van het mogelijke, althans het in Duitse ogen mogelijke en wenselijke te liggen. Men vindt bovendien in de verdere aantekeningen, die de heer Kersten na belangrijke voorvallen of gewichtige gesprekken maakte, een bevestiging van de voorstelling van zaken, die heer Kersten in het jaar 1941 gaf. Jaren later, de 2e Februari 1944, zei Himmler tot hem: „Es ist ein Jammer, das die Holländer in 1941 nicht umgesiedelt wurden“.

Er zijn echter nog andere aanwijzingen dan de notities van de heer Kersten alleen. Dr Brandt, die Kersten het document ter inzage gaf, heeft op 7 November 1947 in de gevangenis van Landsberg, waar hij als oorlogsmisdadiger gevangen zat, een „eidesstattliche Erklärung“ opgesteld, waarin hij verklaart:

1e. dat Himmler in de aanvang van Maart 1941 van Hitler „einen Schriftsatz erhielt, der sich mit der Umsiedlung einer beträchtlichen Anzahl von Holländern nach Polen befasste“.

2e. dat hij dit plan zo zinloos vond, dat hij het de heer Kersten ter inzage gaf, daar hij zijn invloed op Himmler en zijn sympathie voor Nederland kende

3e. dat hij daarop naar het front ging en met de verdere gang van zaken niet bekend is, maar hij voegt daar aan toe: „Nach meiner Ueberzeugung ist die Nichtdurchführung des ursprünglichen Planes, wesentlich, wenn nicht sogar überwiegend den Bemühungen des Herrn Medizinalrat Kersten bei Himmler zuzuschreiben. Himmlers Gesundheitszustand war gerade im Jahre 1941 ganz besonders schlecht“.

Zes jaren later herinnerde Brandt, wiens geheugen niet goed meer was ¹⁰⁾, zich het stuk en het feit, dat hij dit de heer Kersten ter inzage gegeven had. Een stuk, waar hij overigens niet meer bemoeiingen mee had dan een particulier secretaris doorgaans pleegt te hebben. Hij spreekt echter, na deze zes jaren, niet van een deportatie van het Nederlandse volk als geheel, maar van „eine beträchtliche Anzahl“ Nederlanders. Zijn verklaring over de invloed van de heer Kersten op de afwending van het plan is „eine Ueberzeugung“.

Men kan de vraag opwerpen, welke waarde deze en andere verklaringen van een „persönlicher Referent“ van Himmler heeft, die in de gevangenis op zijn executie door de strop wacht. De processtukken leren, dat Brandt veroordeeld werd als medeplichtig aan medische proeven op gevangenen. Zijn medeplichtigheid is waarschijnlijk geen andere dan die van de secretaris, van de briefschrijver in letterlijke zin van Himmler, die als Reichsführer S.S. dergelijke proefnemingen gelast of gesanctionneerd had. Brandt was volgens de heer Kersten een idealistisch en hulpvaardig man en de correspondentie tussen de heren Kersten en Brandt uit de oorlogsjaren toont, met de memoranda van de heer van Nagell onomstotelijk, dat Brandt bij humanitaire acties als schakel fungeerde tussen de heer Kersten en Himmler en daarbij van goede wille was. Dit stemt overeen met het psychologisch rapport, dat bij het proces werd uitgebracht: een zwakke, onbetekenende, zeer suggestiebele en onevenwichtige persoonlijkheid, die derhalve gemakkelijk onder invloed kwam van krachtiger figuren, maar met „une certaine bienveillance de fond“ en „une certaine aptitude à se dévouer“ ¹¹⁾.

Daarbij werpt een brief van Dr Brandt aan zijn advocaat, Dr Hoffmann, een gunstig licht op zijn verklaringen inzake het geval-Kersten. ¹²⁾ Daaruit blijkt, dat eerst het verzoek van de heer Kersten om een verklaring hem het deportatie-plan weer in het geheugen heeft geroepen. Hij heeft in zijn concept-verklaring geschreven wat hij zich herinneren kan en vindt die verklaring blijkbaar mager. Kennelijk is het hem in zijn precaire situatie niet aangenaam verklaringen te moeten afleggen en hij wenst het ook niet te doen zonder voorlichting van zijn rechtsgeleerde raadsman.

¹⁰⁾ Zie rapport van verhoor van Brandt door de medewerker van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie K. W. Swart op 25-X-1947.

¹¹⁾ Afschrift van dit rapport: Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

¹²⁾ Van 8-X-1947, gevoegd bij het rapport van Brandt's verhoor door de medewerker van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie van 25-XI-1947.

Intussen is er naast Brandt nog een tweede getuige opgedaagd. De generaal-majoor Franz Müller, „Beauftragter für Forst und Jagdwesen im Stabe des Oberbefehlshabers des Ersatzheeres” heeft in een op dagboek aantekeningen gegronde verklaring van 28 September 1949 getuigd, dat Himmler hem op 8 Juli 1944 verklaard had, dat Hitler reeds in 1941 bevolen had „mit der Siedlung im Ostraum zu beginnen”. „Unter Anderm sollten eine grosse Zahl holländischer Siedler in der Ukraine angesetzt werden”. Himmler verklaarde voorts, dat de heer Kersten daartegen gepleit had en o.a. hem, Himmler, deze nieuwe taak afgeraden had met het oog op zijn gezondheidstoestand. „Die anderen Gründe, die Kersten gegen eine Ansiedlung während des Krieges im Osten mit Holländern vorbrachte, überzeugten mich weitaus mehr als seine Drohung mit der angeblichem Gefährdung meiner Gesundheit”. Himmler besloot: „Kersten kann sich das Verdienst anrechnen, dass er durch seine Vorstellungen diese Verschiebung (d.w.z. van de uitvoering van het plan) erreicht hat”.

Resumerende spreekt de commissie als haar oordeel uit, dat vaststaat, dat de heer Kersten verhinderd heeft, of in ieder geval zeer aanzienlijk heeft bijgedragen tot de verhindering van het plan, om een groot aantal Nederlanders naar het Oosten te deporteren. De commissie beperkt zich opzettelijk tot de woorden „een groot aantal”. Dr Brandt en generaal-majoor Müller toch gebruiken deze term, de heer Kersten spreekt van de deportatie van het ganse Nederlandse volk. In abstracto zou de commissie eerder geneigd zijn af te gaan op de contemporaine aantekeningen van de heer Kersten dan op de verklaringen van zoveel jaren na dato van Dr Brandt en generaal-majoor Müller, voor wie deze aangelegenheid nooit iets anders dan een gebeurtenis uit vele andere is geweest. Waar de eigen aantekeningen van de heer Kersten hier zijn beweringen zouden moeten staven, geeft de commissie er echter de voorkeur aan, om, ongeacht haar vertrouwen in de verklaringen van de heer Kersten en de waarschijnlijkheid van zijn voorstelling te spreken over „een groot aantal” als bewezen feit, daarbij de mogelijkheid reserverende, dat het plan inderdaad het hele volk omvat heeft.

3. De heer Kersten zou door interventie bij Himmler verhinderd hebben, dat de waardevolle objecten uit de Nederlandse musea, die toen in de Pietersberg etc. waren ondergebracht, naar de „Ostmark” gebracht werden uit vrees voor een Engelse landing.

Uit de copie van een brief van de heer Kersten aan Himmler van 21 December 1944 blijkt, dat de heer Kersten reeds in een gesprek op 4 Maart 1943 Himmler poogde te bewegen, dit plan niet uit te voeren. Aanvankelijk met succes, maar later kwam het plan weer op. In bovenbedoelde brief dringt de heer Kersten er dan ook bij Himmler met kracht op aan, de kunstschatten te laten waar ze zijn ¹⁾ en nu met blijvend succes. De authenticiteit van de copie en de juistheid van de mededeling worden afdoende bevestigd door een „eidesstattliche Erklärung” van Dr. Brandt, ²⁾ die een getuigenis geeft over de stap van de heer Kersten in 1943 en door een verklaring van de heer van Nagell ³⁾. De laatste getuigt, dat hij een telefoongesprek van Dr Brandt met de heer Kersten mede beluisterd heeft, waarbij de eerste namens Himmler en in antwoord op genoemd schrijven verklaarde, dat de Nederlandse kunstschatten niet weggevoerd zouden worden.

4. De heer Kersten zou o.a. op verzoek van de heer J. M. de Beaufort, die een rol speelde in het verzet, post uit 's-Gravenhage naar Berlijn vervoerd hebben en van daar naar Stockholm.

De heer en mevrouw van Nagell—van Haersolte verklaren in memoranda van beider hand ⁴⁾, dat zij in Stockholm van de heer Kersten post ontvangen hebben, waarvan een groot aantal stukken bestemd was voor doorzending naar Engeland en Amerika. Mevrouw van Nagell, die de brieven daartoe in nieuwe enveloppen stak, heeft enkele der oorspronkelijke enveloppen teruggevonden. Een ervan was geadresseerd aan de heer J. F. A. Post Uiterweer, p/a Nederlandse Marinestaf, Londen. Vast staat derhalve, dat de heer Kersten brieven van Nederlanders aan geadresseerden in het neutrale of geallieerde buitenland heeft vervoerd, wat zeker risico meebracht. Van 's-Gravenhage naar Berlijn reisde de heer Kersten met deze post met Himmler samen per vliegtuig.

5. De heer Kersten zou, in het kader van het Zweedse reddingswerk, van Himmler de toestemming gekregen hebben, dat 1000 Nederlandse vrouwen, die in concentratiekampen verbleven, vrijgelaten werden en met Zweedse autobussen naar Zweden vervoerd.

Toen de Zweden hun hulpactie aanvingen en daarbij in de eerste plaats het oog gerichtielden op Scandinavische gevangenen, heeft de heer van Nagell de heer Kersten gevraagd, ook ten bate van Nederlandse gevangenen op te treden. De bevrijding der 1000 Nederlandse vrouwen was het antwoord op deze vraag; de commissie kan bij dit onderzoek in het midden laten, of de heer Kersten niet meer zou hebben kunnen bereiken, indien de Nederlandse instanties te Stockholm zich minder afzijdig hadden gehouden.

Dat de bevrijding van deze vrouwen aan Dr Kersten te danken is, kan niet betwijfeld worden. Naast de copie van een schrijven aan Himmler van 21 December 1944 en 20 Maart 1945 en aan Brandt van 14 Maart 1945 staan verklaringen van de heren Günther ⁵⁾ en van Nagell ⁶⁾, die iedere twijfel uitsluiten.

6. De heer Kersten zou door interventie bij Himmler de tegenstand uitgeschakeld hebben, die de Geheime Staatspolizei bood tegen het zenden van schepen met voedsel uit Zweden naar Nederland, waarover de Zweedse regering in de laatste maanden van 1944 onderhandelingen geopend had.

Dit feit wordt bevestigd door een verklaring van de heer van Nagell ⁷⁾. De heer van Nagell, die op de hoogte gebracht was van de houding der Geheime Staatspolizei, vroeg de heer Kersten bij Himmler tussen beide te komen. Dr Brandt berichtte de heer Kersten telefonisch de gunstige beslissing van zijn chef; de heer van Nagell heeft dit gesprek mede beluisterd.

7. De heer Kersten zou, nadat hij in Februari 1945 in contact gekomen was met het World Jewish Congress ongeveer 63000 Joden voor vernietiging hebben behoed, het transport van 3500 Joden naar Zweden en van 2700 Joden naar Zwitserland hebben bewerkt en het tevens mogelijk hebben gemaakt, dat levensmiddelenpakketten naar Joden in concentratiekampen werden gezonden.

Ter bevestiging van deze feiten is een bijzonder rijk documentatiemateriaal voorhanden, dat alle twijfel ten enen male uitsluit. Copieën van brieven van Kersten aan Himmler en antwoordbrieven in originali, een uitvoerige correspondentie van de heren Kersten en Storch, de vertegenwoordiger van het World Jewish Congress te Stockholm, waarbij de tekst en inhoud van de copieën van alle brieven van de eerste steeds ten volle gedekt worden door de in originali bewaarde antwoorden van de tweede, verklaringen van het World Jewish Congress en van de heer Günther leveren de meest volstrekte bevestiging van de mededelingen van de heer Kersten. Daarenboven heeft de heer Mansur, die eveneens tot de Sectie-Stockholm van bovengenoemd congres behoorde en in Duitsland met Himmler onderhandeld heeft — de heer Kersten heeft Himmler hier toe bewogen en de heer Mansur veilig van Stockholm naar Himmlers kwartier en vervolgens terug geleid — het relaas van deze actie gepubliceerd in een in 1945 te Stockholm verschenen geschriftje En Jude Talar Med Himmler, dat eveneens de mededelingen van de heer Kersten bevestigt. Het materiaal is zo overvloedig, dat de commissie hier met een algemene verwijzing meent te mogen volstaan.

Wat de genoemde cijfers betreft:

het getal van 2700 Joden, die naar Zwitserland werden geëvacueerd wordt gestaafd door een schrijven van Himmler aan de heer Kersten van 21 Maart 1945

het getal van 3500 Joden, die naar Zweden werden overgebracht vindt zijn bevestiging in verschillende stukken van het World Jewish Congress ⁸⁾.

het cijfer van 63.000 voor vernietiging gespaarden wordt vermeld in het bovenvermelde geschrift van de heer Mansur.

Uit de aard der zaak bevonden zich onder de door deze actie geredden een groot aantal Nederlanders. De heer Posthumus schat hun aantal bij benadering op 19.000 ⁹⁾.

8. De heer Kersten zou van Himmler verkregen hebben, dat Hitlers bevel om de concentratiekampen en de daar verblijvende gevangenen bij nadering der geallieerde troepen tot op 8 K.M. te vernietigen, ongedaan werd gemaakt en integendeel maatregelen werden getroffen, dat deze kampen en hun bewoners in zo goed mogelijke staat in handen der geallieerden zouden vallen.

Inderdaad is het de commissie gebleken, dat de Zweedse Minister van Buitenlandse Zaken Günther in Februari 1945 op de hoogte werd gebracht van dit bevel en daarop de heer Kersten verzocht heeft stappen te doen. Deze ging de 3de Maart naar Himmler; de

¹⁾ Schrijven van Kersten aan Himmler van 21-XII-1944.

²⁾ Eidesstattliche Erklärung van Brandt van 2-II-1948.

³⁾ Memoranda van Nagell van 12-V-1946 en 3-X-1949.

⁴⁾ Memorandum van Nagell van 3-X-1949 en verklaring aangaande dr Kersten van Mevrouw van Nagell—van Haersolte van 29-VIII-1948.

⁵⁾ Schrijven van Günther aan Littorin van 28-XI-1946.

⁶⁾ Memorandum van Nagell van 3-X-1949.

⁷⁾ Verklaring van Nagell van 20-X-1948.

⁸⁾ Schrijven van Zweedse sectie W.J.C. aan Kersten 15-XII-1945 en schrijven van de secr.-gen. W. J. C. Kubowitzki aan Kersten van 4-XII-1946.

⁹⁾ Nota-Posthumus van 1-IX-1949, p. 20.

12de Maart gelukte het hem de volgende overeenkomst te sluiten:

a. Himmler zou bedoelde order niet opvolgen en verbood iedere vernietiging van de kampen en het doden van gevangenen.

b. Bij nadering der geallieerden zouden de kampen met witte vlaggen aan de geallieerden overgegeven worden.

c. Het neerschieten van Joden zou gestaakt worden; zij zouden gelijk worden gesteld met anderen gevangenen.

d. De ontruiming van concentratiekampen zou worden gestaakt, de gevangenen zouden blijven, waar zij zich bevonden¹⁾.

De juistheid van deze mededelingen wordt ten volle bevestigd door oud-minister Günther²⁾ en door de Zweedse sectie van het World Jewish Congress³⁾, terwijl ook de reeds vermelde, uitvoerige correspondentie van de heren Storch en Kersten en een memorandum van de heer van Nagell bewijzen bijbrengen⁴⁾.

Het zou de commissie niet verwonderen, indien in het chaotische Duitsland vóór de capitulatie deze, door de heer Kersten bewerkte order van Himmler niet steeds opgevolgd is, maar dit zou aan de bemoeiingen van de heer Kersten niet afdoen en neemt niet weg, dat stellig honderdduizenden mensen, waaronder tienduizenden Nederlanders, door die bemoeiingen gespaard zijn gebleven.

9. De heer Kersten zou bewerkt hebben, dat Himmler het bevel uitgaf, bij een aanval Den Haag en Clingendael zonder opzettelijke vernielingen en in goede orde over te geven, terwijl de Afsluitdijk niet opgeolazen mocht worden, hoewel Hitler hiertoe juist order gegeven had.

Dr. Brandt heeft verklaard, dat de verbindingsofficier van Himmler bij Hitler, Fegelein, inderdaad laatstbedoelde order heeft overgebracht. Hij, Brandt, heeft daarvan kennis gegeven aan Kersten, die Himmler wist te bewerken een tegengesteld bevel te geven⁵⁾. De heer van Nagell verklaart, dat hij in Stockholm mede het telefoongesprek beluisterd heeft, waarin Brandt meedeelde, dat Himmler bevel gegeven had, de vernielingen niet uit te voeren.

Het is de commissie bekend, dat volgens de gangbare en ook juiste opvatting de uitvoering van grote vernielingen in Westelijk Nederland aan de Wehrmacht opgedragen was en dat deze afgewend zijn door onderhandelingen van Nederlandse instanties, met name het College van Vertrouwensmannen, met Seyss Inquart en Blaskowitz. De getuigenis van de heer van Nagell, die de verklaring van Brandt bevestigt, meent zij echter niet ter zijde te kunnen schuiven, te meer, omdat de beide voorstellingen van zaken haar niet onverenigbaar voorkomen. Immers, het behandelen van een en dezelfde zaak door twee verschillende instanties was in het nationaal-socialistische Duitsland volstrekt normaal. Te meer zal dit het geval geweest zijn bij de totale verwoesting, die er in de eerste maanden van 1945 herste. Bovendien is het bekend, dat Hitler bij zijn afscheid van het wereldtoneel een totale chaos wenste achter te laten, een wens, waarmee bevelen als het bovenstaande slechts al te zeer stroken.

10. De heer Kersten zou zorg hebben gedragen voor de bevrijding en het transport naar Zweden van 94 Nederlanders, die in concentratiekampen waren opgesloten.

Ook deze mededeling vindt haar bevestiging. De heer Knulst, chef van de Nederlandse inlichtingendienst te Stockholm, heeft de heer Kersten een lijst van 50 namen gegeven⁶⁾, de heer en mevrouw van Nagell verklaren, dat de heer Kersten 94 Nederlanders heeft bevrijd en dat deze, getuige hun ondervinding bij de verzorging van Nederlandse geëvacueerden in Zweden, ook zijn aangekomen⁷⁾.

Resumerende meent de commissie te mogen opmerken, dat voor alle bovengenoemde punten voldoende positief bewijsmateriaal aanwezig is, om ze als vaststaand te kunnen aannemen. Voor sommige acties, die door Himmler en de heer Kersten zonder getuigen of met Dr. Brandt als enige getuige behandeld werden, zijn de verklaringen of documenten niet in groten getale voorhanden, voor andere, zoals alle acties in het kader van de Zweedse of Joodse hulp,

¹⁾ Resumé van het gesprek in een copie van een schrijven van Kersten aan Himmler van 20-III-1945.

²⁾ Schrijven van Günther aan Littorin van 28-XI-1946.

³⁾ Memorandum van World Jewish Congress (Zweedse sectie) van 18-VI-1947.

⁴⁾ Memorandum van Nagell van 3-X-1949.

⁵⁾ Eidesstattliche Erklärung van Brandt van 2-II-1948.

⁶⁾ Schrijven van Knulst aan Kersten van 9-IV-1945. Verklaring van Knulst van 15-XI-1948.

⁷⁾ Memorandum van Nagell van 3-X-1949 en beider verklaring voor de commissie.

is het daarentegen zeer overvloedig. Niet alleen uit het oordeel van vele vooraanstaande en volstrekt betrouwbare personen, maar uit tal van authentieke documenten blijkt, dat de mededelingen van de heer Kersten zonder twijfel betrouwbaar zijn. Er blijven, weliswaar, voor de commissie enkele, zij het weinige vraagtekens staan. De Commissie acht het mogelijk, gezien de resultaten van haar onderzoek zelfs zeer waarschijnlijk, dat Hitlers plan tot deportatie niet alleen een groot aantal, maar nagenoeg alle Nederlanders omvatte; objectief bewezen is dit echter niet. Het blijft ook een vraag, of in enkele gevallen — voor de meerderheid blijkt het tegendeel overtuigend — naast de invloed van de heer Kersten nog andere krachten gewerkt hebben en hoe de verhouding van beider effect was. Als kenmerkend doch meest extreem voorbeeld kunnen in dit opzicht de bemoeiingen van de heer Kersten ten aanzien van Den Haag, Clingendael en de Afsluitdijk gelden.

Van veel belang zijn deze restricties intussen niet. Zelfs indien men de bemoeiingen van de heer Kersten op deze punten zo laag mogelijk zou aanslaan — wat niet billijk lijkt — dan nog is het resultaat van de interventie van de heer Kersten, zowel in deze als in de andere, niet discutabele gevallen, uitzonderlijk groot.

Overziet men tenslotte het totaal van de bemoeiingen van de heer Kersten, om te komen tot een waardering van hun intrinsieke waarde, dan rijzen de volgende overwegingen.

1. De door de heer Kersten bereikte resultaten zijn, naar hun aard, verschillend en laten zich in twee categorieën splitsen. De resultaten der eerste groep zijn positief, zij betekenen een duidelijke en zichtbare verandering ten goede in het lot of in de positie van bepaalde individuen of groepen. Hieronder vallen o.a. de bevrijding van Nederlandse vrouwen uit Ravensbrück, de order om de concentratiekampen en hun bewoners in goede orde en onverlet aan de Geallieerden over te geven, en het behoud van tal van Joden, waaronder Nederlanders. Er is niemand anders aanwijsbaar dan de heer Kersten, die stappen voor deze lieden heeft gedaan en er is geen twijfel aan het feit, dat zij behouden zijn gebleven.

De tweede categorie resultaten is van andere aard; zij omvat het verhinderen van de uitwijzing van vele of alle Nederlanders naar Polen, van het vernietigen van 's-Gravenhage en de Afsluitdijk en van de verplaatsing van onze kunstschaten naar het Oosten. Het valt op, dat deze resultaten niet betekenen een verbeteren van het lot of de positie van individuen of groepen, maar een verhinderen van een plan tot een vaak ernstige aanslag daarop. Weliswaar staat het vast, dat de heer Kersten in deze zaken stappen bij Himmler heeft gedaan en dat zij een gunstig resultaat hebben gehad, maar het is niet bewijsbaar, dat deze plannen zouden zijn uitgevoerd, indien de heer Kersten niet geïntervenieerd had. De mogelijkheid bestaat toch, dat in dit laatste geval andere tegenstanden of omstandigheden de uitvoering zouden hebben verhinderd. Bovendien bestaat in deze gevallen soms ook de mogelijkheid, dat deze tegenstanden of omstandigheden invloed hebben uitgeoefend naast de interventie van de heer Kersten.

Hiertegenover kan echter worden geplaatst, dat het optreden van zodanige tegenstanden of omstandigheden tot zulk een effect, dat zij op zich zelf en afgezien van ieder optreden van de heer Kersten voldoende zouden zijn om deze aanslagen af te wijzen, wel gesteld maar niet bewezen kan worden. Het zou daarenboven wel zeer toevallig zijn, indien men van de uitvoering van elk van deze plannen, ieder op zich zelf van grote betekenis, zou hebben afgezien door de werking van andere krachten dan de interventie van de heer Kersten.

2. Men zou voorts kunnen opwerpen, dat de hoeveelheid inspanning, die de heer Kersten zich moest getroosten om zijn resultaten te bereiken, niet van die omvang is geweest, dat zij een hoge onderscheiding zou wettigen.

Immers, die resultaten werden niet bereikt door langdurige, voortgezette inspanning, maar veelal door een spontane démarche bij Himmler of door het schrijven van een enkele brief. Hiertegen kan worden aangevoerd, dat hetgeen bereikt werd, zo belangrijk is, dat de mate van inspanning, die tot het bereiken van het resultaat leidde, op de achtergrond komt. Bovendien is er een over vele jaren uitgespreid volhardend streven, om telkens waar de mogelijkheid zich voordoet, het uiterste en het juiste te doen, om leed te verzachten. Tenslotte dient men te bedenken, dat er grote tact en diplomatie nodig was, om een zo onevenwichtig man als Himmler steeds op zodanige wijze te bewerken, dat het nagestreefde doel bereikt werd.

BIJLAGE 64

Regeringsverklaring in zake uitreisvergunningen uit Nederland, op 24 November 1942 bekendgemaakt door Radio Oranje

(Afkomstig uit het archief van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie)

Sinds enkele maanden zijn de Regeering berichten ter oore gekomen dat de vijand op ruime schaal den verkoop van *uitreisvergunningen* uit bezet gebied, in het bijzonder van Nederland uit, in de hand werkt. Verwanten en vrienden in geallieerd en neutraal gebied ontvangen de mededeeling dat personen in bezet gebied kunnen vertrekken indien een belangrijke som gelds in de valuta van een neutraal land aan den vijand ter beschikking wordt gesteld. In sommige gevallen gaat het verzoek tot het beschikbaarstellen van dat geld van de betrokkenen rechtstreeks uit, in andere gevallen geschiedt de poging door bemiddeling van handlangers van den vijand in neutraal gebied. Het verzoek is soms vergezeld van de openlijke of bedekte bedreiging, dat, indien de geldsom niet wordt betaald, de betrokken personen naar een concentratiekamp zullen worden overgebracht.

De bewijzen die de Nederlandsche Regeering en de Regeeringen van Groot-Brittannie en de Vereenigde Staten hebben bereikt, duiden er op dat deze praktijken vanwege de Duitse overheid georganiseerd worden. De bewijzen toonen aan, dat de vijand alles in het werk stelt om zijn bezit aan neutrale valuta te vergrooten. Terwijl vroeger diegenen die Nederland mochten verlaten, hun vermogen in Nederland moesten opofferen, eischt de vijand nu bovendien een losprijs in geld van een neutraal land. De sommen die gevraagd worden, zijn zeer hoog, soms zelfs Fl. 40.000.— per persoon. Hoezeer de vijand dezen toestand tracht uit te buiten blijkt uit de omstandigheid, dat een voorstel is gedaan om een vijfhonderd-tal Nederlanders te laten vertrekken tegen betaling van vijf millioen Zwitsersche franken, op voorwaarde, dat de Nederlandsche Regeering zich bereid zou verklaren, dat bedrag dat van anderen geleend moest worden, te garandeeren wat de rentebetaling betreft.

De Nederlandsche Regeering is met leedwezen tot de overtuiging gekomen, dat zij aan deze praktijken der Duitschers niet kan meewerken. Tegenover het voordeel van den enkeling die aan den machtswellust en de terreur van den bezetter weet te ontkomen staat het leed en de ontbering van millioenen Nederlanders, die langer onder den druk der vijandelijke bezetting zullen zuchten, naarmate zijn buitenlandsche fondsen het den vijand mogelijk maken den dag van zijn nederlaag, den dag van de bevrijding der onderdrukte volkeren, uit te stellen.

Bovendien is het de ervaring der Regeering, niet alleen sinds den oorlog, maar ook in de tijden, dat de Nazi's in Duitschland alleen aan de macht waren, dat voor Duitschen aandrang te wijken niets anders beteekent dan den Duitschen druk te verhoogen in latere gevallen.

Evenzoo eischen de bedrivers van chantage steeds hogere sommen en mergelen zij hun slachtoffers te meer uit naar de mate van hun grooter of geringer weerstandsvermogen.

Er bestaat voor de Nederlandsche Regeering geen keuze dan den handel in uitreis-vergunningen te bestrijden, en met name zal zij niet schromen, nu zoowel als later, op te treden tegen diegenen, die uit winstbejag aan dezen handel deelnemen. Hoezeer de Regeering het blijk van medeleven met de slachtoffers op zichzelf waardeert, zij kan niet nalaten allen Nederlanders, die bereid zouden zijn, aan den losprijs bij te dragen, met nadruk onder het oog te brengen, dat de Nederlandsche Wet elke handeling verbiedt, die den vijand direct of indirect tot voordeel kan strekken.

BIJLAGE 65

Afschriften van brieven en telegrammen in zake mevrouw Visser—Wertheim, afkomstig uit het archief van het Nederlandse gezantschap te Bern en bij schrijven van 9 December 1950 van mr. R. B. baron van Lynden toegezonden aan de commissie

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

Pretoria, 9 December 1950.

*De Hoogedelgestrengte Heer J. Schilthuis,
Voorzitter Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
's-Gravenhage.*

Hooggeachte Heer Schilthuis,

Aangezien ik destijds weinig bevredigd was over de inlichtingen, die ik U tijdens mijn verhoor voor de Enquêtecommissie heb kunnen verschaffen, heb ik niet nagelaten mij tot het gezantschap te Bern te wenden met het verzoek nasporingen in de dossiers te doen met betrekking tot de kwestie van de vrijlating van Mevrouw Visser. Ik ontvang thans een brief met bijlage, waaraan ik het volgende ontleen:

„Mevrouw Reich—Visser schreef aan het Gezantschap voor het eerst op 4 Augustus 1942, onder overlegging van een van Prof. Oppenheim uit Willemstad ontvangen telegram, luidende: „Til Visser and husband should apply Netherlands Legation Berne who should approach Curaçao governor for landing permit stating political integrity means of sustenance purpose voyage stop recommend state also she is daughter president supreme council”, aan welk verzoek gevolg werd gegeven; een gunstig antwoord van Gouverneur Kasteel werd op 2 September ontvangen.

Op 2 en 4 September 1942 ontving het Gezantschap twee brieven van Mevrouw Reich, waarvan copie hierbij, inzake het uitkopen van haar moeder uit Holland. De in die brief genoemde Mevrouw Hochberg had een zeer slechte reputatie, zowel politiek als financieel. Uit het dossier blijkt niet, wat of er verder is geschied, alleen werd op 18 September een tweede telegram van Gouverneur Kasteel ontvangen, dat Mevrouw Visser—Wertheim op Curaçao kon worden toegelaten (zie laatste gedeelte van de brief van Mevrouw Reich van 15 Augustus).

Op 19 October 1942 verzocht de Legatie aan de Federale Politie om aan Mevrouw Visser—Wertheim een Zwitsers visum te verlenen (zie afschrift No. 6232). Op 28 October vroeg Mevrouw Reich om het verzoek aan de Federale Politie te rappeleren. Het Ministerie van Justitie antwoordde op 27 November (zie afschrift No. 7297).

Tot October 1943 werd niets meer over de toestand van Mevrouw Visser—Wertheim vernomen, uit een telegram aan Buitenlandse Zaken van 23 October 1943 blijkt echter, dat de Legatie langs indirecte weg had vernomen, dat Mevrouw Visser en Prof. Meijers naar Westerbork waren overgebracht.

Op 4 November 1943 werd een brief van Mevrouw Reich ontvangen, die schrijft met Jhr. Elias te hebben afgesproken, dat Mevrouw Visser—Wertheim vrijgekocht zal worden door middel van personen in Nederland. Hierop werd geantwoord, dat in opdracht van de Regering de Legatie zich niet met dergelijke zaken kon inlaten, daar Duitsland hiermede van deviezen werd voorzien.

Hiernevens gaan, in afschrift, de volgende telegrammen, welke met Londen werden gewisseld met betrekking tot deze aangelegenheid, naar de inhoud waarvan ik wel moge verwijzen:

- a. telegram 796 van Bern dd. 5.11.'43,
- b. telegram van Minister van Kleffens dd. 10.11.'43, zie copie brief No. 6849,
- c. telegram 804 van Bern dd. 8.11.'43,
- d. telegram 289 van Bern dd. 3.3'44,
- e. telegram 250 van Minister van Kleffens dd. 11.3.'44,
- f. telegram 420 van Bern dd. 30.3.'44.

Op 8 April 1944 berichtte Mevrouw Reich, dat haar moeder, Mevrouw Visser, op 20 Maart 1944 in Westerborg overleden was ten gevolge van een dubbele longontsteking.

Tot zover de aangelegenheid Mevrouw Visser—Wertheim. Wat betreft het echtpaar Reich—Visser vermeld ik, dat dit op een Joegoslaafs paspoort in Zwitserland kwam en de eerste maanden door de Joegoslavische Legatie werd geholpen. Eind 1942 hield deze steun op, daar bleek, dat het echtpaar een dubbele rol speelde, namelijk enerzijds de Joegoslaafse politiek van Londen, anderzijds de communistische politiek van Tito steunde. In opdracht van het Nederlandse Rode Kruis te Londen en de Nederlandse Regering werd toen Mevrouw Reich maandelijks met £ 15.— geholpen.”

De bovenvermelde copieën van brieven en telegrammen sluit ik hiernevens in. Uit de aanhef van de brieven dd. 15 Augustus 1942 en 3 September 1942 maak ik op, dat zij tot de militaire attaché, generaal van Tricht, waren gericht; waarschijnlijk is hij dus degene geweest, die zich in eerste instantie met deze kwestie bezighield.

Kennisneming van deze documenten zal U doen blijken, dat het Gezantschap te Bern wel degelijk aandacht heeft geschonken aan de pogingen van de dochter van Mevrouw Visser om haar moeder los te kopen en om een zogenaamd Palestina certificaat en een San Salvador paspoort te verkrijgen.

De bewering, dat ik nagelaten zou hebben over Mevrouw Visser naar Londen te seinen, althans nooit enige reactie op dit telegram zou hebben doorgegeven, wordt wel duidelijk weerlegd door het afschrift van de brief aan Mevrouw Reich—Visser dd. 10 November 1943, die ik notabene persoonlijk ondertekend blijk te hebben.

U waart destijds zo vriendelijk in Uw inleidend woord te zeggen, dat ik opgeroepen was teneinde in de gelegenheid te worden gesteld te spreken over bepaalde aangelegenheden waarin mijn naam werd genoemd. Ik vertrouw dat er alsnog gelegenheid zal bestaan om de juiste gang van zaken ter kennis van de Enquêtecommissie te brengen.

Ik moge hieraan toevoegen, dat ik mij na ontvangst der hiernevenstaande gegevens wederom tot het gezantschap te Bern gewend heb om aanvullende inlichtingen te verkrijgen, daartoe gebracht door de hierboven aangehaalde passage uit de brief van de tijdelijk zaakgelastigde te Bern omtrent de dubbele rol, die het echtpaar Reich—Visser gedurende de oorlog speelde.

De heer Stokvis vroeg mij namelijk wat eigenlijk het doel van het bezoek van Mevrouw Reich—Visser was en ik bleef hem het antwoord daarop schuldig. Er stond mij echter op dat moment vagelijk iets voor de geest dat zij allerlei moeilijkheden ondervond van de zijde van de Zwitserse autoriteiten, omdat zij niet met de heer Reich was gehuwd en zich bovendien in Zwitserland met politieke kwesties bezighield, hetgeen door de Zwitserse Regering minder op prijs werd gesteld. Ik gaf er echter de voorkeur aan deze vage herinneringen niet te formuleren en doe dit ook heden onder alle voorbehoud en te Uwer strikt persoonlijke informatie; wellicht zullen de nadere gegevens die ik uit Bern wacht echter ook hierin meerdere klaarheid brengen.

Ik geloof overigens, dat uit het bovenstaande reeds blijkt, dat de klachten van Mevrouw Reich—Visser ten aanzien van mijn persoon op vrij zwakke gronden geformuleerd werden.

Ik zal het zeer op prijs stellen Uw opmerkingen ten aanzien van een en ander te mogen vernemen, waarbij ik gaarne Uw advies ontvang omtrent de wijze, waarop ik officieel aan de Enquêtecommissie mededeling van het resultaat mijner nasporingen kan doen.

Het is misschien beter dit schrijven voorlopig als een zuiver privé mededeling aan U te beschouwen, tenzij spoed vereist is, in welk geval U wel naar eigen goeddunken gelieve te handelen.

U bij voorbaat dankend voor de te nemen moeite, verblijf ik als steeds met de meeste hoogachting,

Uw dienstwillige,
(w.g.) R. B. VAN LYNDEN,
Gezantschapssecretaris.

*Copie**Bijlage 1.*

LEGATION DES PAYS-BAS.
No. 6232.

*A la Police Fédérale des Etrangers,
Bureau des Emigrants, à Berne.*

La Légation Royale des Pays-Bas prie la Police Fédérale des Etrangers, Bureau des Emigrants, de bien vouloir accorder le visa suisse à Madame Cornelia Johanna Sara Visser—Wertheim, de nationalité néerlandaise, née à Amsterdam le 7 avril 1874, veuve de Maître Lodewijk Ernst Visser, ancien président de la Cour de Cassation à la Haye, domicilié à La Haye, Catsheuvel 65. Madame Visser désire s'établir à Lausanne pour être soignée par le Dr. Maurice Jeanneret, qui l'a déjà traité antérieurement dans sa clinique. Les autorités compétentes vaudoises seraient disposées d'accorder à Madame Visser un permis de séjour dans le Canton de Vaud.

La Légation des Pays-Bas saisit cette occasion de présenter à la Police Fédérale des Etrangers l'assurance de sa haute considération.

Berne, le 19 octobre 1942.

*Copie**Bijlage 2.*

No. 7297.
DEPARTEMENT FEDERAL DE JUSTICE ET POLICE.
861524 M.

Le Département fédéral de Justice et Police a l'honneur de se référer à la note de la Légation royale des Pays-Bas du 19 octobre 1942, adressée à la Police fédérale des étrangers et relative au cas de Mme Cornelia Visser. En date du 19 novembre 1942 la Police fédérale des étrangers a invité la Légation de Suisse à Berlin à viser le passeport de Mme. Visser en vue d'un séjour de durée indéterminée à Lausanne.

Le Département fédéral de Justice et Police saisit cette occasion pour renouveler à la Légation royale des Pays-Bas l'assurance de sa haute considération.

Berne, le 27 Novembre 1942.

*A La Légation royale des Pays-Bas,
Berne.*

*Afschrift telegram**Bijlage 3.*

Verzonden Bern 5.11.1943.

Mevrouw Visser mijn telegram 758 zou gereed kunnen worden door Engelsche papieren, die haar op grond van Palestina certificaat voor veteranen gegeven zouden kunnen worden.

Laatstgenoemd papier verkrijgbaar via Weizmann die Visser goed kende uit Palestina opbouw Fonds, waarvan Blankesteyn op de hoogte. Indien zij Engelsche papieren heeft kan Internationale Roode Kruis en Zwitsersche Regeering optreden.

ROSENTHAL 796.

*Bijlage 4.**Afschrift*

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN
No. 6849.

*Mevrouw M. Reich—Visser,
Le Chalet Trembly, Nyon.*

Bern, 10 November 1943.

Hooggeachte Mevrouw,

Met verwijzing naar het dezerzijdsche schrijven dd. 6 November 1943, no. 6768, alsmede naar Uwen brief van den 9 dezer, heb ik de eer U mede te deelen, dat ik heden van den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken te Londen de telegrafische opdracht ontving aan U, in antwoord op Uw telegram aan Hare Majesteit de Koningin te zeggen, dat Uw verzoek de volle aandacht der Regeering heeft en dat langs verschillende wegen getracht wordt Mevrouw Visser te helpen, maar dat helaas weinig hoop kan worden gegeven.

Met beleefde groeten en gevoelens van hoogachting,

Uw d.w.

(w.g.) VAN LYNDEN,
Gezantschapssecretaris.

*Bijlage 5.**Afschrift telegram*

Verzonden Bern 8.11.'43.

Blijkens telegram van Nederlandsch emigranten comité Jeruzalem en alhier vertoevende dochter van Mevrouw Visser, mijn 796, heeft bedoeld comité via Internationale Roode Kruis telegrafisch afgegeven officieel certificaat Regeering, no. M/438/43/C/244 ten behoeve moeder in Westerbork. Kan hierop Engelsche papieren worden verkregen? (verder ook met betrekking tot Prof. Meijers).

ROSENTHAL 804.

*Bijlage 6.**Afschrift telegram*

Verzonden Bern 3.3.1944.

Verzoeken antwoord slot mijn 804.

ROSENTHAL 289.

*Bijlage 7.**Afschrift telegram*

Verzonden Londen, ontvangen Bern 11.3.'44.

Uw 289. Met Engelsche papieren kunnen voor zoover ik kan nagaan slechts bedoeld zijn Britsche paspoorten doch deze worden aan belanghebbenden afgegeven nadat zij 2 jaar in Palestina gewoond hebben. Foreign Office weet ook niet welke papieren anders bedoeld zijn.

KLEFFENS 250.

*Bijlage 8.**Afschrift telegram*

Verzonden Bern 30.3.1944.

Mevrouw Visser laatstelijk Uw telegram 250 nog steeds vertoevend kamp Westerbork ontving van Consulaat San Salvador te Genève paspoort gedateerd 10 Februari j.l. Wordt dit paspoort door Regeering San Salvador erkend, zie Uw 64.

ROSENTHAL 420.

BIJLAGE 66

Afschriften van telegrammen in zake hulpverlening aan Nederlanders, afkomstig uit het archief van het Nederlandse gezantschap te Bern, toegezonden aan de commissie door mr. R. B. baron van Lynden bij zijn schrijven van 22 Januari 1951

Telegram verzonden aan Londen 23-10-1943.

Mevrouw Visser, echtgenote overleden President Hoogen Raad, zie mijn 66, is met alle lotgenooten van het kamp Barneveld overgebracht naar Westerbork. Is het mogelijk, dat Regeering iets voor haar doet gezien vroegere positie echtgenoot, hoge leeftijd en kans op deportatie naar Polen. Hetzelfde geldt voor Professor Meijers.

Rosenthal 758.

Telegram verzonden aan Londen 20-12-1943.

Aantal Joodsche landgenooten werden in bezit gesteld van Paragoeensche en andere Zuid- of Midden-Amerikaansche passen die in Zwitserland en elders van consuls gekocht.

Hierdoor werden zij tot nu toe voor deportatie behoed. Thans blijkt uit schrijven van Spaanschen Ambassadeur Berlijn belast met Paragoeensche belangen aan personen in kampen Paraguay passen niet erkend. Hetzelfde geldt voor andere bovenbedoelde republieken.

Verzoeken interveniëeren bij betreffende republieken opdat zij passen niettegenstaande niet gebaseerd op werkelijk burgerschap voor duur oorlog erkennen daar anders alle houders gedeporteerd.

Rosenthal 964-964.

Telegram verzonden aan Londen 4-1-1944.

Dr. Lewenstein oud-Opperrabbijn 's-Gravenhage thans alhier en Visser 't Hooft verzoeken Nederlandsche Regeering dringend interventie bij Zuid-Amerikaansche Republiek aangelegenheid mijn 963, daar anders eenige honderden Joodsche Nederlanders met deportatie en dood bedreigd.

Rosenthal 7.

Telegram ontvangen van Londen 12-1-1944.

Dr. Kahany seint aan Joodsch agentschap alhier dat kans bestaat Zwitsersche Regeering althans gedeelte der Joden voorzien immigratie certificaten Palestina toelaten in afwachting verder reizen. Gelieve seinen of dat juist en zoo ja trachten voor zooveel mogelijk Nederlandsche Joden deze toestemming te verkrijgen.

Kleffens 31.

Telegram ontvangen van Londen 19-1-1944.

Gezant Buenos Aires seint „Aangelegenheid Uw telegram 7 geregeld en Spaansch Ambassadeur Berlijn geïnstrueerd zal seinen zodra nadere bijzonderheden ontvangen”.

Kleffens 64.

Telegram ontvangen van Londen 18-4-1944.

Uw telegram 420 Ministerie van Buitenlandsche Zaken San Salvador seinde erkenning paspoorten van Consul Genève.

Kleffens 360.

Telegram verzonden aan Londen 3-7-1944.

In Genève opgericht April 11 Joodsche coördinatiecommissie onder leiding van M. H. Gans. Uitgaven geheel bekostigd door privé middelen. Huidige werkzaamheden bestaan in gegevens verzamelen omtrent gedeporteerden en ondergedoken Joden, verzending geld en

levensmiddelenpakketten o.a. naar Theresienstadt en in het algemeen vraagbaak voor Joodsche Nederlanders alhier voor specifieke Joodsche aangelegenheden. Verwijs naar door Cie. reeds aan U gezonden rapport. Commissie bericht mij bijna alle gedeporteerde Joden vermoord. Met Palestina certificaten en of Zuid-Amerikaansche passen verblijven nog enkele duizenden o.a. in Westerbork, Bergen Belzen Kreis Celle bij Hannover en in Th.stadt. Dringend verzoek aan Spaansche en Zwitsersche regeering resp. als beschermende mogendheid van Zuid-Amerikanen en Palestijnen deze menschen te beschermen.

Rosenthal 484 en 485.

Telegram verzonden aan Londen 10-7-1944.

Commissie bedoeld mijn 484 deelt mede, dat dank zij via Zwitserland aangevraagde en verzonden Palestina uitwisseling certificaten 222 personen uit Bergen Belzen en 61 uit Vittel Istanboel passeeren op weg naar Palestina. Meesten komen uit Nederland. Commissie zou interventie Nederlandsche Regeering voor verdere uitwisseling ten zeerste op prijs stellen. Gaarne bericht.

Rosenthal 494.

Telegram verzonden aan Londen 29-8-1944.

Mijn 572 J.C.C. geeft volgende suggesties:

1. voor menschen in kampen, bij wijze van voorzorg voor ondergedokenen worden Palestina certificaten aangevraagd via Nederlandsch Immigranten Committee Jerusalem. Uw interventie in Palestina voor snelle behandeling onzer aanvragen gewenscht.

2. Dringend gewenscht dat tot houders van Zuid-Amerikaansche passen en burgerbrieven, die overigens nog steeds van nut (gemakkelijker toegang wordt verkregen en zij actiever beschermd en in verband) hiermede Regeeringsinterventie in Spanje en Zwitserland als beschermers Zuid-Amerikaansche Staten — Mc. Clelland alhier voorzitter W.R.B. op de hoogte.

3. .... (de volgende punten slaan niet meer op de Zuid-Amerikaansche passen of Palestina certificaten).

Rosenthal 582-583-584-585.

Telegram verzonden aan Londen 1-9-1944.

Uw 455 Herhaling en verbetering mijn 583: Dringend gewenscht dat vertegenwoordigers beschermende Mogendheden gemakkelijker toegang krijgen tot in kampen vertoevende houders van Zuid-Amerikaansche passen en burgerbrieven die overigens nog steeds van nut en dat bescherming geactiveerd wordt.

Rosenthal 592.

Telegram verzonden aan Londen 5-9-1944.

Uw 459 slot mijn 592 Zuid-Amerikaansche passen en burgerbrieven welke documenten nog steeds van nut en dat bescherming actiever wordt.

Rosenthal 605.

Telegram ontvangen van Londen 30-9-1944.

Referte Uw 582 tot 585 ad 1 aan Jerusalem ter overweging doorgegeven.

Ad 2 niet meer opportuun.

Ad 3 .... (en volgende punten slaat niet meer op meergenoemde paspoorten).

Kleffens.

BIJLAGE 67

Brieven van 4, 5 en 26 Juli 1944 van de Nederlandse consul-generaal te Jeruzalem aan de Minister van Buitenlandse Zaken

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

A

0.11/2067/264.

Jeruzalem, 4 Juli 1944.

Zijner Excellentie
den Heere Minister van Buitenlandsche Zaken,
Londen.

Aankomst Nederlandsche vluchtelingen

Met verwijzing naar en ten vervolge op mijn schrijven van 15 Juni 1944, No. 0.11/1889/223, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat Mevrouw de Leeuw, leidster van het Adviesbureau der Vereeniging „Irgun Olei Holland” (vertaald: organisatie van immigranten uit Nederland) mij mededeelde, dat thans de uitwisseling van Joden, in Duitschland opgesloten, tegen hier geïnterneerde Duitschers, tot uitvoering komt, d.w.z. dat bedoelde Duitschers het kamp Atlit (bij Haifa) verlaten hebben en op Turksch gebied tegen de Joodsche refugie's uitgewisseld worden. Deze laatsten zouden hier dan ongeveer 7 of 8 Juli verwacht kunnen worden.

In verband hiermede wil ik allereerst berichten, dat ik over dit onderwerp een onderhoud met den heer Shertok, leider van de politieke afdeling van de Jewish Agency, had. Deze deelde mij mede, dat het aan de Britsche regeering gelukt was opnieuw een uitwisseling te regelen (dit is dus niet het eerste geval van uitwisseling). Voor uitwisseling komen in aanmerking, allereerst Palestijnsche staatsburgers, die in Europa zijnde, daar door de Duitschers waren gepakt, vervolgens Palestijnsche „residents”, die in hetzelfde geval verkeerden, en tenslotte personen met certificaten voor immigratie, die voorkomen op de lijsten van „veteran Zionists”. Onder deze laatsten zouden een aantal Nederlanders zijn. Mevrouw de Leeuw berichtte mij, dat er thans ongeveer 280 personen komen, waaronder 92 Nederlanders, dus wel een zeer hoog percentage.

Wat nu de steunverleening na aankomst betreft, heeft de Consul in Tel-Aviv, de heer Hoofien, mij schriftelijk en mondeling rapport uitgebracht, inzake zijn demarches bij het Joodsche Agentschap, waarover ik schreef in mijn brief van 15 Juni j.l. De heer Hoofien berichtte mij, dat het Joodsche Agentschap vroeger een vrij scherpe selectie toepaste ten aanzien van het uitreiken van immigratiecertificaten, d.w.z. certificaten werden alleen gegeven aan personen, die een „asset” konden vormen voor Palestina, aan economisch en politiek waardevolle elementen. Daardoor kon de Agency tegenover de Palestijnsche regeering de verplichting op zich nemen er voor te zorgen, dat immigranten tenminste gedurende het eerste jaar niet hulpbehoevend zouden worden, m.a.w. de verplichting gedurende een jaar voor zulke immigranten te zorgen. Zoolang de selectie mogelijk was, was ook het handhaven van de verplichting mogelijk,

maar thans is een noodtoestand ingetreden, die selectie niet meer mogelijk maakt; het gaat om het redden van menschenlevens en de Agency beseft, dat heel wat der thans komende immigranten geen „asset”, maar een „liability” zijn, menschen, die trouwens zoo spoedig mogelijk weer naar hun eigen land terug zullen willen keeren. Voor dezulken, meent de Agency, moet de regeering van het land, waartoe zij behooren opkomen. Toen de heer Shertok mij bezocht, heb ik dit punt verder met hem besproken en hem gezegd, dat ik deze zienswijze van de Jewish Agency niet kon deelen. De Nederlandsche regeering heeft genoegzaam bewezen, dat zij zich het lot harer vervolgde onderdanen aantrekt; mijn eigen werk in West-Indië is daar het beste bewijs van. Indien echter onder de auspiciën van de Agency Joden hierheen gebracht worden, ben ik niet van meening dat de lasten daarvan geheel voor rekening van de Nederlandsche Regeering behooren te komen, al zal die ongetwijfeld haar deel willen dragen. De heer Shertok zag dit ook wel in, maar noemde dit „charitable action” van zijn Organisatie. Hij herhaalde de opvatting dat onderscheid gemaakt moet worden tusschen personen, van belang voor Palestina, en zulke, niet van belang voor dit land. Nu is wel te voorzien, de mij door Mevrouw de Leeuw voorgelegde naamlijst bewijst dit, dat de 92 Nederlanders, die hier verwacht worden, onder de laatste categorie vallen. Het zijn allen personen van 50, 60, 70 jaar en ouder, menschen, die ook door de doorgestane ellende, niet in hun eigen levensonderhoud zullen kunnen voorzien. De meesten hebben hier wel familieleden, maar deze hebben meestal niet de middelen, om hun familie daarmee te onderhouden. Zelfs huisvesting bij familieleden zal moeilijk worden. Er zal dus vrij veel geld nodig zijn.

Dit Consulaat-Generaal beschikt niet over de organisatie en het personeel om onderkomen en wat voorts nodig is te regelen. Ik heb Mevrouw de Leeuw daarop uitdrukkelijk gewezen. Dit is een zaak voor de Agency of de „Irgun Olei Holland”. Ik heb haar dus dringend aangeraden met haar Organisatie plannen uit te werken voor de fysieke verzorging der aankomenden. Ik heb haar verzocht op grond van die plannen een begroting op te stellen en mij deze voor te leggen. Wij kunnen dan zien, wat nodig is en wat gedaan kan worden.

De te verwachten aankomst der uitgewisselden is mij thans ook door het Chief-Secretariate bevestigd. Men zeide mij daar, dat de uitwisseling gaat onder den titel: „Palestinians against Germans” en dat men dus officieel niet wist of en hoeveel Nederlanders er bij waren, hetgeen de oorzaak was, waarom men mij niet eerder verwittigd had. Ik heb aan de C.I.D. vergunning verzocht zoo spoedig mogelijk na aankomst het „clearing camp” bij Atlit te mogen bezoeken ten einde de landgenooten te kunnen begroeten.

De Consul-Generaal,
(w.g.) DOZY.

B

Jeruzalem, 5 Juli 1944.

32 V/4883

O.11/2116/267

Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
Londen.

Aankomst Nederlandsche vluchtelingen.

Met verwijzing laatstelijk naar mijn schrijven van 4 Juli j.l., No. O. 11/2067/264, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat ik van het Adviesbureau der Vereeniging „Irgun Olei Holland” een lijst ontving met de namen der personen van Nederlandsche nationaliteit, die hier op 9 Juli a.s. verwacht worden. Ik sluit een exemplaar dezer lijst,

met vermelding der geboortejaren, bij. Hieruit blijkt, dat de nationaliteit van 89 der te verwachten personen vaststaat; het is niet onwaarschijnlijk, dat nog enkele aankomenden van Nederlandsche nationaliteit zullen blijken te zijn. De op de lijst voorkomenden zijn allen persoonlijk bij het bestuur van de „Irgun Olei Holland” bekend. Van de op de lijst genoemden zijn: 33 ouder dan 60 jaar, 23 tusschen 50 en 60 jaar, 17 tusschen 30 en 50 jaar, 7 tusschen 20 en 30 jaar, 2 tusschen 10 en 20 jaar en 6 kinderen onder 10 jaar.

Volgens het Adviesbureau kan aangenomen worden, dat voor 20 der aankomende personen onmiddellijke en volledige verzorging door zich hier bevindende familieleden verzekerd is, zoodat voor dezen geen regeeringssteun nodig is. Voor ongeveer 70 personen zal dus de verzorging ten laste van anderen moeten komen. Bij het opstellen van een begroting daarvoor, is het Adviesbureau uitgegaan van de gedachte, dat slechts een klein aantal personen hier werk zal kunnen vinden, waardoor in eigen levensonderhoud zal kunnen worden voor-

zien, maar ook dit zal slechts geleidelijk mogelijk zijn. Bovendien zullen de aankomenden, tengevolge van de doorgestane ellende, eenige jaren concentratiekamp, eerst behoorlijk gevoed en verpleegd moeten worden en tot rust moeten komen. Tenslotte is te verwachten, dat zij niets aan kleding enz. zullen meebrengen. Al deze punten kunnen natuurlijk eerst definitief na hun aankomst worden vastgesteld, maar het is zaak hiermede voorloopig rekening te houden.

Bij de besprekingen, die het Adviesbureau met de in dit land verblijvende Nederlanders gehad heeft, is komen vast te staan, dat, hoe groot de algemeene bereidwilligheid tot hulpverlening ook is, het aan de meeste families niet mogelijk is, door gebrek aan eigen financiële middelen en gebrek aan behoorlijke behuizing, zonder eenige vergoeding en voor langeren tijd aankomende landgenooten onderdak te geven. Ik heb er op gewezen, dat het van het allergrootste belang is, dat alle aankomenden tenminste tijdelijk, onmiddellijk na aankomst, een tehuis vinden en het Adviesbureau beloofde mij er voor te zorgen, dat dit zou geschieden. Wij hebben dan tijd verder te kijken.

Op grond van alle deze overwegingen heeft het Adviesbureau een opstelling gemaakt van de kosten, die als volgt luidt:

A. Noodig voor <i>onmiddellijke aanschaffingen</i> van kleeven, schoenen, ondergoed, handdoeken, lakens, toiletartikelen, voor 70 personen à £ 25.— per persoon	£ 1750.—
B. <i>Onderdak en voeding eerste maand:</i>	
40 personen kunnen gratis ondergebracht worden	
30 personen kunnen ondergebracht worden tegen een vergoeding van 50 piaster per dag	„ 450.—
C. <i>Onderdak en voeding tweede maand:</i>	
20 personen kunnen gratis ondergebracht worden	
25 personen kunnen ondergebracht worden tegen een vergoeding van 50 piaster per dag en	
25 personen tegen een vergoeding van 80 piaster per dag ..	„ 975.—
D. <i>Onderdak en voeding derde maand:</i>	
20 personen kunnen gratis ondergebracht worden	
50 personen kunnen ondergebracht worden tegen een vergoeding van 80 piaster per dag	„ 1200.—
E. <i>Kleine uitgaven, zakgeld:</i>	
Per persoon en per maand £ 3.—, voor 70 personen gedurende 3 maanden	„ 630.—
Totaal	£ 5005.—
Onvoorzien (geneeskundige behandeling?)	„ 995.—
Totaal	£ 6000.—

Het Adviesbureau voorziet dus, dat ongeveer een bedrag van 6000 pond voor de eerste drie maanden noodig zal zijn. Hoe de toestand daarna zal zijn, hangt af van factoren, die nog niet te overzien zijn.

Verschillenden der aankomenden waren in Nederland zeer bemiddeld, het is dus niet onmogelijk, dat enkelen bijtijds middelen naar het buitenland hebben overgebracht, waarvan zij hier thans

kunnen leven. Dit moet afgewacht worden, maar voorloopig zijn zij hulpbehoevend.

In andere gevallen zal het mogelijk zijn, dat wanneer bemiddelde familieleden der aankomenden in het vrije buitenland verblijven, de financiële lasten der verzorging door dezen gedragen worden.

In ieder geval zullen alle uit te geven bedragen als voorschotten beschouwd worden, waarvoor schuldbekentenissen te teekenen zijn.

Het Adviesbureau bespreekt thans met de Jewish Agency het aandeel, dat deze in de financiële lasten wil dragen. Ik heb niet het gevoel, dat dit aandeel belangrijk zal zijn. Verder zal aan de Nederlandsche Kolonie gevraagd worden in de kosten bij te dragen, vooral aan dezulken, die niet reeds door het in huis nemen van aankomenden lasten dragen. Ook hier kan echter niet gerekend worden op een belangrijk bedrag, daar de financiële toestand van de meerderheid der Nederlanders hier zulks niet toelaat.

Met het oog op een en ander zou ik gaarne van Uwe Excellentie vernemen, hoe verder in deze te handelen. De positie van de aankomende landgenooten is eenigszins uitzonderlijk. De Nederlandsche vluchtelingen, met de verzorging waarvan ik verleden jaar belast was, waren Nederlanders, individueel uit Nederland gevlucht, dus door de Regeering in het buitenland (Frankrijk en Spanje) aangetroffen en voor wie, daarna, de Regeering de verzorging op zich nam. In het thans in behandeling zijnde geval zijn het Nederlanders, die door de Britsche Regeering tegen Duitschers uitgewisseld zijn. Het grondbeginsel, dat de basis vormt van deze uitwisseling, is, dat deze uitgewisselden Palestijnen zijn, d.w.z. of wel personen, die het Palestijnsche staatsburgerschap reeds verworven hadden, of wel personen, die hier domicilieerden en (na een verblijf van twee jaar) zonder moeilijkheden die nationaliteit konden verwerven. Hoe een zoo groot aantal Nederlanders, die nog nooit in Palestina waren, op de lijsten geplaatst zijn, is mij onbekend. Waar zij echter allen immigratiecertificaten hebben, is het niet onwaarschijnlijk, dat zij, *door dat feit*, reeds als Palestijnen beschouwd worden. Dit zou dus een motief voor de Nederlandsche Regeering kunnen zijn om de noodzakelijkheid voor deze immigranten op te komen, over te laten aan de instanties in Palestina: de Palestijnsche Regeering c.q. de Jewish Agency. Ik heb dit eenige keeren naar voren gebracht in mijn bespreking met de „Irgun Olei Holland” en met de Jewish Agency. Het is echter te vreezen, dat onze landgenooten hiervan het slachtoffer zouden worden; over het standpunt van de Jewish Agency heb ik Uwer Excellentie reeds bericht. Wanneer men de zaak minder formeel beziet, is de toestand, dat, door welke middelen dan ook, een aantal Nederlanders aan den greep der Nazi's ontruk is en daardoor hun leven gered is. Deze menschen nu verder aan hun lot overlaten, is niet wel doenlijk.

Ik meen dan ook te moeten adviseeren, dat ik gemachtigd worde dien steun te verlenen, die mij onvermijdelijk toeschijnt binnen de grenzen van de in dit schrijven gegeven begroting. Ik zou er daarbij opmerkzaam op willen maken, dat de fondsen van dit Consulaat-Generaal niet op steunverlening berekend zijn en dat het dus wenschelijk is mij telegrafisch middelen daarvoor over te maken.

De Consul-Generaal,
(w.g.) DOZY.

C

Jeruzalem, 26 Juli 1944.

O.11/2371/300

Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
Londen.

Aankomst uitgewisselde Nederlanders

Met verwijzing laatstelijk naar mijn schrijven van 4 Juli j.l., No. O.11/2067/264, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat op 10 Juli j.l., 283 personen uit het concentratiekamp Bergen-Belsen bij Hannover, uitgewisseld tegen Deutsche staatsburgers, in Palestina aangekomen zijn.

Hieronder bevonden zich 101 personen, die opgaven Nederlanders te zijn. Enkele gevallen zijn nog twijfelachtig en wordt van die personen de nationaliteit nog onderzocht. Bijna allen zijn persoonlijk bij hier wonende landgenooten bekend. Een volledige naamlijst voeg ik hierbij. De Heer Copenhagen is inmiddels in Haifa overleden. In mijn opgemeld schrijven, heb ik Uwer Excellentie bericht, waarom ik niet door de Palestijnsche Regeering van de komst dezer Nederlanders verwittigd werd. Hetzelfde schijnt in Turkije het geval geweest te zijn, daar de Heer Visser mij uit Ankara telegraferde, dat

hij niets van de doorreis door Turkije van een Nederlandsche groep geweten heeft. Daar misschien meerdere groepen hierheen komen, zou het, dunkt mij, aanbeveling verdienen de Britsche Regeering te verzoeken ons voortaan op de hoogte te houden.

Zooals gebruikelijk werden alle vluchtelingen eerst naar het clearance camp bij Atlit gebracht, ten einde daar door de Security autoriteiten ondervraagd te worden. Ik had aan de C.I.D. verzocht daarheen te mogen gaan om de landgenooten te begroeten en de noodige personalia te verzamelen. Dit is mij echter geweigerd, ofschoon ik er uitdrukkelijk op wees, dat het niet mijn bedoeling was de Nederlandsche groep te zien vóór de ondervraging, doch daarna. Ik heb in dit opzicht ervaring opgedaan in Jamaica, waar de samenwerking met de C.I.D. en Security iets te wenschen overliet en de Security er — m.i. terecht — op gesteld was, dat ik bij de ondervraging ter plaatse aanwezig was om in twijfelgevallen advies te geven. Daar een nieuwe groep Joden uit Roemenië (1000 man) op 14 Juli in Atlit verwacht werd, heeft men de Nederlanders reeds op 13 Juli vrijgelaten, zoodat zij slechts 2 dagen in het kamp verbleven. Dit is de reden, dat ik mij bij de weigering om naar Atlit te gaan neergelegd heb.

Zooals ik in mijn schrijven van 4 Juli berichtte, had ik de „Irgun Olei Holland” verzocht de fysieke verzorging te regelen, dit is op doeltreffende wijze geschied. De 101 Nederlanders werden voorloopig bij de hier wonende landgenooten en op settlements ondergebracht.

Zij werden dus van Atlit met autobussen naar de centra Jeruzalem, Tel-Aviv, Haifa gebracht en daar verder naar hun gastheer gedirigeerd. Alles was goed verzorgd en verliep vlot. Ik betreurde het zeer, dat ik hen niet kon verwelkomen, en heb dit thans gedaan in een persoonlijk schrijven aan ieder gezinshoofd afzonderlijk.

Hoofdzaak voor allen is thans rust. Ofschoon de fysieke en moreele toestand beter is, dan ik verwachtte, was het medische advies van onzen landgenoot, Dr. Weinberg, toch de menschen lichte voeding te geven en hen niet te bezoeken of te vermoeien. Ik heb daarvoor nog weinig persoonlijk contact gehad. Zoodra ik zulks kan doen, zal ik Uwer Excellentie uitvoeriger berichten over hetgeen zij ondervonden hebben. Volgens een zeer voorloopige schatting zal voor 50 menschen hier wel werk gevonden kunnen worden, maar de overige 50 zullen onderhouden moeten worden. Ik heb inmiddels Uwer Excellentie's goedkeuring ontvangen voor de met mijn schrijven van 5 Juli j.l., ingezonden begroting en ofschoon het aantal aangekomenen grooter is, dan verwacht werd, zal ik met de toegestane middelen kunnen uitkomen. Ik heb het geheele vluchtelingenwerk geconcentreerd bij de „Irgun Olei Holland”, onder mijn toezicht en leiding, zoodat de Consulaten zich daarmee niet behoeven te bemoeien; dit om verwarring en noodelooze correspondentie te voorkomen. Aan de Consulaten is opgedragen voor ieder nieuw aangekomenen afzonderlijk een formulier in te vullen met alle gegevens over zijn persoon, in den geest van de formulieren, die ik verleden jaar van het Departement van Binnenlandsche Zaken voor de West-Indische vluchtelingen kreeg. Daarna zullen door dit Consulaat-Generaal nieuwe paspoorten verstrekt worden. De formulieren zal ik Uwer

Excellentie opzenden. Mejuffrouw Elias, thans bij de censuur werkzaam, is door de „Irgun Olei Holland” belast met de administratie van de steunverleening. Het accountantskantoor Pimentel en Grunbaum zal hierop toezicht houden. Ik richt deze geheele administratie in, zooals ik zulks in Jamaica deed. Er is hieraan zeer veel werk verbonden, daar men niet aan de menschen zelve kan overlaten het noodige te koopen. Bovendien moet voor medische en vooral voor tandheelkundige behandeling gezorgd worden. Er zijn reeds een aantal ziektegevallen; in Atlit moesten onmiddellijk 10 personen in het hospitaal opgenomen worden. Hiervoor heeft de Jewish Agency gezorgd. Voor personen onder de 57 jaar geeft het Joodsche Ziekenfonds gratis behandeling gedurende 3 maanden. Zes personen worden gedurende een maand in het Tehuis voor immigranten op de Carmelberg verpleegd, drie personen zijn opgenomen in het Hadassah Ziekenhuis in Haifa, drie in het Hadassah Ziekenhuis in Jeruzalem. Jongere personen zijn reeds te werk gesteld in de landbouw settlements. Het is opvallend, dat over het algemeen de vrouwen meer weerstandsvermogen tegen de doorgestane ellende bleken te hebben dan de mannen.

Verschillende nieuw aangekomenen hebben familie of kennissen in het buitenland, die in staat zullen zijn financiële hulp te geven. Ik zou gaarne van Uwer Excellentie vernemen, of het mogelijk is, dat geld via Nederlandsche Gezantschappen op Consulaten overgemaakt wordt.

De Consul-Generaal,
(w.g.) C. M. DOZY.

BIJLAGE 68

Brief van 3 November 1944 van mevrouw M. de Leeuw—Gerzon, leidster van het Adviesbureau der Vereniging „Irgun Olei Holland”, aan het Nederlandse consulaat-generaal te Jeruzalem over uitwisseling van Joodse gedeporteerden tegen geïnterneerde Duitse burgers

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

IRGUN OLEI HOLLAND

937/4

3. XI. 1944

*Aan het Consulaat-Generaal der Nederlanden
Den WelEdGestregen Heer H. D. Bornstein,
P.O.B. 521, Jeruzalem.*

WelEdGestrenge Heer,

Op Uw verzoek zenden wij U hierbij in vier-voud enige bijzonderheden over de procedure bij het aanvragen van certificaten.

Wij wijzen er op, dat van onze kant steeds alles in het werk is gesteld, de aanvragen op de vlugst mogelijke manier te doen behandelen.

Wij hebben niets nagelaten om druk uit te oefenen op de verschillende instanties tot bespoediging der procedure. Wij waren er van doordrongen, dat uitstel — hoe gering ook — tot deportatie zou kunnen leiden.

Vanaf Maart 1943 werden door ons lijsten opgemaakt voor uitwisseling van „veteran-zionists”, die aan de Jewish Agency werden ingeleverd. De eerste twee lijsten werden April en Mei door het Immigration Department geaccepteerd. Wij telegrafeerden individueel en tevens „en bloc” via het Internationale Rode Kruis naar Holland en ook de Jewish Agency seinde de namen later naar het Palestine Office te Geneve. Oorspronkelijk kon het Immigration Department geen nummers geven, waarop de Jewish Agency op ons voorstel, tijdelijk volgnummers uitgaf, die, hoewel niet-officieel, door de Regering werden toegestaan. Eerst in Augustus werden de officiële Regeringsnummers M/438/43 etc. ingevoerd. Vanaf einde Mei tot Augustus drongen wij er dagelijks op aan, lijsten te mogen inleveren. Deze konden echter door de Jewish Agency niet worden geaccepteerd, omdat de behandeling van duizenden aanvragen voor Polen en andere landen zo dringend was, dat het Immigration Department geen lijsten van landen, die schijnbaar minder in gevaar waren, aannam. We verzochten toen, in de overtuiging, dat gedurende deze maanden duizenden van onze mensen zouden kunnen worden gedeporteerd, een noodmaatregel in te voeren, waardoor in ieder geval tijdelijk, deportatie zou worden voorkomen. De Jewish Agency stelde toen, in overleg met het Immigration Department, z.g. registratielijsten (registered for exchange with Jewish Agency) op, waarin een 3000-tal aanvragen, die van vrienden en familieleden uit Palestina en uit Holland binnenkwamen, werden verwerkt. Deze werden via het Bureau te Geneve telegrafisch doorgegeven.

Onze derde lijst, eind Augustus ingeleverd, werd op ons dringend verzoek, onmiddellijk, zonder toevoeging van namen, door andere organisaties ingeleverd, begin September verzonden. De lijst, bevattende 275 namen, werd eveneens telegrafisch „en bloc” en individueel doorgegeven, terwijl we op Rode Kruis-brieven het bericht nog eens herhaalden.

Begin December ontvingen wij een telegram, met de mededeling, dat, zoals we reeds hadden vermoed, stagnatie van enige maanden in het verzenden van certificaten, noodlottig was geworden. Meer dan 90 van de in onze lijst genoemde personen waren gedeporteerd!

Vanaf 1 April-1 Mei stakte de verzending van lijsten, daar het Immigration Department tijdelijk geen namen naar het Foreign Office te Londen, doorgaf. Daar verschillende aanvragen hierdoor moesten blijven liggen, verzochten wij de interventie van onze Consul-Generaal, die de zaak met het Immigration Department besprak. Na het onderhoud werden onze aanvragen in behandeling genomen.

Tot het voorjaar 1944 kwamen er nog vele aanvragen binnen. Lijsten met een niet te beperkt aantal namen konden als te voren door de Jewish Agency na verloop van enige weken bij de Regering worden ingediend.

Gedurende de laatste maanden, door de liquidatie van het Hollandse Jodendom, werd het aantal verzoeken om certificaten, dat ons bereikte, veel minder.

Er kwamen aanvragen binnen van:

1. Personen, die waren ondergedoken, gesnapt en als „strafgeval- len” naar Westerbork waren gezonden, om van daaruit gedeporteerd te worden en door een certificaat gered hoopten te worden.

2. Hollanders, die in België gesnapt waren en zich in het kamp Mechelen bevonden, met een bewijs, dat ze op een der Hollandse certificaat-lijsten stonden, maar die nu om herplaatsing op een Belgische lijst verzochten. Om vertraging van minstens enige weken te voorkomen, hebben wij in zulke gevallen direct het nummer van de Hollandse lijst getelegrafeerd en verzocht dit naar België door te geven, in de hoop, daardoor deportatie uit te stellen of te voorkomen. Het bleek echter, dat voor de Hollanders, voorkomende op Hollandse lijsten, zodra ze niet meer in kampen in Holland ver- toefden, opnieuw een certificaat moest worden aangevraagd. Dit kon echter worden geconstateerd na ontvangst van de antwoorden op telegrammen van ons, waarin we verzochten, deze zaak grondig na te gaan.

3. Personen, die zich in Theresienstadt of Bergen-Belsen be- vonden, maar niet in het bezit waren van papieren, die hun voor verdere deportatie wellicht zouden kunnen behoeden.

Door het geringere aantal aanvragen, dat bij de Jewish Agency werd ingediend, was stagnatie in de behandeling onvermijdelijk, daar met het indienen der lijsten moest worden gewacht, tot dat voldoende namen aan het Immigration Department konden worden doorge- geven.

Deze Regeringsafdeling was niet in staat, telkens kleine lijsten naar het Foreign-Office door te geven.

4. De „Dutch Coordination Commission”, die blijkbaar van de procedure van het aanvragen van certificaten niet op de hoogte is, vroeg ons certificaten voor personen, *zonder opgave van adressen*, te verzorgen. We moesten uit hun herhaaldelijke mededeling, dat het onmogelijk was, de gevraagde adressen op te geven, concluderen, dat de personen in kwestie verstopt waren. *Een certificaatsaanvraag zonder opgave van adres wordt noch door de Jewish Agency, noch door het Immigration Department aangenomen.* Terecht, daar toch het Britse Foreign Office en de Protecting Power moeten weten, waar de betreffende persoon zich bevindt. Voor ondergedoken per- sonen, zou zelfs de vermelding „N R K” (Nederlandse Rode Kruis) gevaar in zich sluiten, daar dit een onderzoek ten gevolge zou kun- nen hebben. Deze aanvragen konden dus, hoe ontzettend wij dit ook vinden, niet worden behandeld. Door de tijdsomstandigheden waren wij niet in staat uitvoerige inlichtingen per brief aan de Jewish Dutch Coordination Commission hierover te zenden. Wij hopen echter, dat uit onze telegrammen — waarvan U de copieën ingesloten gelieve aan te treffen — de zaak duidelijk is geworden.

Wij wijzen er op, dat voor de gebieden, die door de geallieerden bevrijd werden, of binnenkort ontzet zullen worden, geen certificaten meer kunnen worden aangevraagd.

Intussen kwamen berichten binnen, over de liquidatie van het kamp te Westerbork, zonder vermelding, waarheen de geïnterneerden werden gedeporteerd. We kunnen dus geen certificaten meer voor dit kamp en b.v. voor het kamp te Vught verzorgen. Op ons verzoek zal de Jewish Agency echter de nog lopende aanvragen, voor degenen, die zich in de bovengenoemde kampen bevonden, behandelen. Als adres zal het Nederlandse Rode Kruis worden opgegeven, in de hoop, dat deze instantie zal onderzoeken, of de geïnterneerden naar Theresienstadt: Bergen-Belsen of een ander kamp werden getrans- fereerd.

Wij hopen, U hiermede een duidelijk overzicht te hebben gegeven van de tot nu toe gevolgde procedure bij aanvragen van certificaten.

Met de meeste hoogachting,
(w.g.) M. DE LEEUW—GERZON.

Bijlagen: 4 telegrammen (in viervoud)

BIJLAGE 69

**Brieven van de Nederlandse consul-generaal en de consul te Jeruzalem en van de Minister van Sociale Zaken in zake
de registratie van gedeporteerde Nederlanders**

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

A

0.10/2846/352

Jeruzalem, 22 Augustus 1944.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken, Londen.*

Naamlijsten gedeporteerde Nederlanders

Naar aanleiding van Uwer Excellentie's rondschrijven van 22 April jl. No. Doss. B. 3/11096/76, Bureau Na-Oorlogsche Vraagstukken, heb ik mij destijds in verbinding gesteld met de „Irgun Olei Holland” teneinde aan het verzoek van Dr. v. d. Tempel te kunnen voldoen. Het resultaat van mijn met genoemde organisatie gevoerde besprekingen is thans een voorstel van deze organisatie neergelegd in een memorandum, hetwelk ik hierbij insluit. Zooals daaruit blijkt, meent de „Irgun Olei Holland” namen van ca. 25.000 gedeporteerden, en misschien zelfs meer, te kunnen opgeven. Wil dit werk nut hebben, dan is het ook naar mijn meening gewenscht daaraan de noodige zorg te besteden.

Dit is thans mogelijk geworden, doordat zich onder de nieuw aangekomen Nederlanders eenige personen bevinden, die bereid en geschikt zijn dit werk op zich te nemen. Wordt het echter op de voorgestelde zorgvuldige wijze uitgevoerd, dan zijn kosten onvermijdelijk.

De drie personen (de heer Levie en de dames Leuvenberg en Joseph) genieten thans ondersteuning in de vorm van leeningen. Het voorstel is, dat zij in plaats van deze ondersteuning hetzelfde bedrag, maar dan als salaris zullen ontvangen. Dit maakt in zes maanden ongeveer £ 600.— uit. De overige kosten worden door de „Irgun Olei Holland” begroot op £ 400.— zoodat het geheele werk ongeveer £ 1000.— zal kosten. Ik zou Uwe Excellentie beleeft willen verzoeken mij, liefst telegrafisch te willen mededeelen, of ik gemachtigd ben, deze kosten te dragen. Het werk zal dan natuurlijk volgens mijn aanwijzingen en onder mijn toezicht uitgevoerd worden.

*De Consul-Generaal,
(w.g.) DOZY.*

32V/5530

Jeruzalem, 21 Augustus 1944.

„Irgun Olei Holland”

P.O.B. 46.

Afschrift

*Memorandum betreffende de oprichting van een Afdeling
„Registratie” van de „Irgun Olei Holland”*

1. De oorlog heeft het Jodendom in Holland vernietigd en slechts een klein gedeelte zal deze tijden overleven, onder anderen: gevluchten, uitgewisselden, ondergedokenen, gemengd gehuwden, een gedeelte, dat in kampen in Holland en Duitschland werd vastgehouden (geprivilegeerden, Palestina-certificaten, Philipslijsten enz.). Het grootste gedeelte van de Nederlandsche Joden werd naar Polen gedeporteerd.

Hoevelen daarvan zullen terugkeeren is niet te zeggen; de berichten hieromtrent geven niet veel hoop.

2. Na den oorlog zullen vele problemen dienen te worden opgelost, zooals b.v.:

a. Opsporing van gedeporteerde Joden; wat te doen met de kinderen in Holland achtergelaten waarvan de ouders gedepoteerd werden.

b. Het terugbrengen van Joden naar Holland uit concentratiekampen, Bergen-Belsen, Theresienstadt, enz.

c. Schadevergoedings-kwesties, goederen afgegeven aan niet-Joden, eigendommen van stichtingen, kwesties van erfrecht, enz.

Wij hebben slechts eenige voor de hand liggende problemen genoemd, zonder volledig te willen of te kunnen zijn.

3. Voor zoover ons bekend, zijn in Nederland verschillende archieven (burgerlijke stand, kerkelijke archieven) vernietigd en het is aan te nemen, dat de Duitschers verder nog alles zullen vernietigen, wat later gebruikt zou kunnen worden om hunne misdaden te bewijzen.

4. De aankomst hier in Palestina van een aantal Joden, die over betrekkelijk recente en vrij uitgebreide informaties beschikken, verschaft ons een unieke gelegenheid een groot aantal gegevens betreffende personen te verzamelen en vast te leggen. Verder beschikt de „Irgun Olei Holland” over een vrij uitgebreid archief, waarin ook een groot aantal namen van personen en hun lotgevallen werd vastgelegd.

5. Het zou gewenscht zijn eveneens gegevens te verzamelen in Zwitserland, Engeland, Amerika, Nederlandsch West-Indië, enz., ter aanvulling en contrôle van de gegevens hier in Palestina.

6. Het komt ons gewenscht voor de volgende gegevens te verwerken. Naam, voornamen, geboorte-datum, beroep, adres 10 Mei 1940 en laatst bekende adres in Holland, plaats of land waarheen gedepoteerd en/of gevlucht, datum van vertrek, overleden, genaturaliseerd, in het bezit van Palestina-certificaat of papieren voor andere landen, diversen.

Het is ook gewenscht den naam en adres van dengene, die bovenstaande gegevens heeft verstrekt, in ieder geval vast te leggen. Het zal in vele gevallen natuurlijk niet mogelijk zijn om alle hierboven genoemde vragen voor een bepaald persoon te beantwoorden. Onder „Diversen” zou men in verschillende gevallen ook vermogensverhoudingen en dergelijke kunnen vastleggen.

7. Het is wenschelijk een kartotheek aan te leggen in drievoud. Naar onze schatting kunnen wij hier in Palestina tusschen twintig en vijftwintig duizend namen vastleggen. Na den oorlog zal een dergelijke kartotheek groote en belangrijke diensten kunnen bewijzen.

Telkens, wanneer een gedeelte gereed is, zou dit naar de Nederlandsche Regeering in Londen kunnen worden opgezonden.

8. Wij hebben ons de organisatie van de afdeling „Registratie” als volgt gedacht:

Een bureau op te richten in Tel-Aviv onder leiding van den Heer M. J. Levie, bijgestaan door twee Secretaressen, Mej. R. Leuvenberg en Mevr. E. Joseph.

De Heer Moritz Jacob Levie werd geboren te Zwolle op 1.8.1889 en woonde te Amsterdam, Plantage Muidergracht 29. De Heer Levie was sinds 1910 algemeen bedrijfsleider en organisator van de „Nederlandsche Aziatische Handelmaatschappij”, heeft zeer actief gewerkt in de Zionistische beweging en heeft zich vooral de laatste jaren in het bijzonder met het Joodsche werk beziggehouden en beschikt over zeer veel gegevens. Mej. Leuvenberg en Mevr. Joseph hebben eveneens voor Joodsche organisaties gewerkt gedurende de laatste jaren.

Wij zijn overtuigd, dat bovengenoemde personen uitstekend voor de werkzaamheden in dit memorandum bedoeld, geschikt zijn.

9. De drie personen onder (8) genoemd, hebben zich bereid verklaard, dit werk op zich te nemen onder de voorwaarde, dat de leeningen, die zij thans van de Nederlandsche Regeering verkrijgen, als salarissen worden beschouwd. Volgens onze schatting zal dit werk zes maanden kunnen duren en zal hiervoor aan salarissen (leeningen) maximum £ 600.— noodig zijn. De verdere onkosten zijn als volgt:

6 maanden kantoorhuur	£ 30.—
Schrijfmachine huur	„ 15.—
Kartheek, papier en drukkosten	„ 100.—
Reis- en verblijfkosten, 6 maanden à £ 25.—	„ 150.—
Kantoorbehoefden	„ 25.—
Porti, telefoon, enz., 6 maanden à £ 10.—	„ 60.—
	£ 380.—
Onvoorzien 5 %	„ 19.—
Totaal:	£ 399,—

zegge £ 400.—.

10. Dit memorandum moet als een eerste opzet worden beschouwd. Eerst na eenige weken zal men kunnen komen tot vastleggen van juiste richtlijnen, opstellen van een kartotheek, enz. Volledige samenwerking met het Consulaat-Generaal der Nederlanden te Jeruzalem is een eerste vereischte.

Het Hoofdbestuur van de „Irgun Olei Holland” heeft alle voorbereidende maatregelen getroffen, om 1 September a.s. met deze werkzaamheden te kunnen beginnen.

„Irgun Olei Holland”,
(w.g.) A. DE LEEUW.

B

32V/5530.

18 September 1944.

*Aan Zijne Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
Stratton House, W.I.*

In antwoord op Haar schrijven van 13 dezer B.13-IV/24765 heb ik de eer Uwer Excellentie te verzoeken den Consul-Generaal te Jeruzalem te willen antwoorden dat ik, na overleg met onzen Ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, het voorstel goedkeur.

De ontwikkeling van den toestand maakt echter noodzakelijk, dat het werk indien eenigszins mogelijk in drie, in plaats van zes maanden wordt voltooid.

Aannemende dat zulks mogelijk zal zijn, ga ik ermee accoord dat gedurende drie maanden een bedrag van £ 100.— per maand ten laste van mijn Departement worde betaald voor salarissen, alsmede een bedrag van £ 275.— voor verdere onkosten.

Mocht blijken, dat het werk langer in beslag zal nemen, dan zal een en ander in Nederland nader moeten worden beoordeeld.

*De Minister van Sociale Zaken,
voor dezen,
(w.g.) Mr. M. DE GROOT.*

C

32V/5737.

9 October 1944.

Den Heer Ferwerda, 49 St. James Street.

Naar aanleiding van Uw schrijven van 3 dezer CR Hen/S bericht ik U, dat reeds aan Irgun Olei Holland was geseind, dat zij in Palestina tot registratie moeten overgaan en dat het werk in 3 maanden moet zijn geschied.

Om de opgaven zal t.z.t. worden gevraagd.

*De Minister van Sociale Zaken,
voor dezen,
(w.g.) Mr. M. DE GROOT.*

D

0.10/4401/520.

Jeruzalem, 13 December 1944.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
Londen.*

Registratie gedeporteerde Nederlanders.

Ten vervolge op mijn schrijven dd. 30 November j.l. No. 0.10/4354/511, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen de stamlijsten 101 t/m 299, houdende namen van gedeporteerde en ondergedoken Nederlandsche Joden en hun families.

Ik zal het op hoogen prijs stellen, indien Uwe Excellentie Haar welwillende tusschenkomst zou willen verleenen, teneinde deze lijsten aan hun bestemming te willen doen geworden.

*De Consul,
belast met de waarneming van het Consulaat-Generaal,
(w.g.) H. D. BORNSTEIN.*

E

0.10/4444/545.

Jeruzalem, 18 December 1944.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
Londen.*

Registratie gedeporteerde Nederlanders.

Ten vervolge op mijn schrijven d.d. 13 December j.l., No. 0.10/4401/520, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen de stamlijsten 300 t/m 500 houdende namen van gedeporteerde en ondergedoken Nederlandsche Joden en hun families.

Ik zal het op hoogen prijs stellen, indien Uwe Excellentie Haar welwillende tusschenkomst zou willen verleenen, teneinde deze lijsten aan hun bestemming te willen doen geworden.

*De Consul,
belast met de waarneming van het Consulaat-Generaal,
(w.g.) H. D. BORNSTEIN.*

F

0.10/4489/546.

Jeruzalem, 27 December 1944.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
Londen.*

Registratie gedeporteerde Nederlanders.

Ten vervolge op mijn schrijven d.d. 18 December j.l., no. 0.10/4444/545, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen de stamlijsten 500 t/m 600, houdende namen van gedeporteerde en ondergedoken Nederlandsche Joden en hun families.

Ik zal het op hoogen prijs stellen, indien Uwe Excellentie Haar welwillende tusschenkomst zou willen verleenen, teneinde deze lijsten aan hun bestemming te willen doen geworden.

*De Consul,
belast met de waarneming van het Consulaat-Generaal,
(w.g.) H. D. BORNSTEIN.*

BIJLAGE 70

Brief van 29 Maart 1951 van de heer C. M. Dozy aan de commissie over Palestina-certificaten

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

Belgrado, 29 Maart 1951

*Aan de**Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945**Tweede Kamer der Staten-Generaal, Den Haag.*

Met verwijzing naar Uw brief van 3 Maart j.l. inzake inlichtingen over gedeporteerde Joodse Nederlanders, moet ik U tot mijn leedwezen mededelen, dat het mij niet mogelijk is meer positieve gegevens over dit onderwerp te verstrekken, dan die, welke uit mijn berichtgeving van uit Jeruzalem — waarvan U mij afschriften deed toekomen — blijken.

In Uw brief spreekt U over een *Palestina*-certificaat. Ik sprak in mijn brieven over *immigratiecertificaten*. Het is mij onbekend in hoeverre beide begrippen elkaar dekken. Wat Uw vraag betreft of ná de in Juli 1944 aangekomen 101 personen nog meer uitgewisselde Nederlanders in Palestina zijn aangekomen, kan ik ontkennend antwoorden, voorzover het de duur van mijn ambtsperiode aangaat (tot begin November 1944).

Uw opmerking, dat de Commissie nog geen positieve mededelingen ontving over de wezenlijke resultaten, welke het bezit van een *Palestina*-certificaat heeft teweeggebracht is mij niet onbegrijpelijk. Ik moge verwijzen naar mijn opmerking in mijn brief van 5 Juli 1944

uit Jeruzalem, dat alle daar destijds aangekomen Nederlanders een immigratie-certificaat bezaten en dat dit feit hen waarschijnlijk tot Palestijnen stempelde, ofschoon vrijwel allen nooit in Palestina geweest waren — en ook niet van plan waren zich daar te vestigen. Ik heb vanzelfsprekend herhaaldelijk dit onderwerp met de betrokkenen zelf ter sprake gebracht, doch zonder ooit een positief resultaat te kunnen bereiken. Vaak waren trouwens de inlichtingen, die mij verstrekt waren, elkaar tegensprekend. Verschillende landgenoten verklaarden mij niet te weten waarom juist zij op deze wijze aan de dood ontsnapt waren. Ik vrees dan ook, dat vrij grote willekeur overheerst heeft bij het vaststellen dergenen, die uitgewisseld werden.

Reeds tijdens mijn werkzaamheden met gevluchte Nederlanders — bijna allen van Joodse afkomst — in 1943 in Jamaica, is mij daarenboven gebleken, dat het Joodse, uitermate emotionele, karakter hen zeer spoedig verleidt tot overhaaste gevolgtrekkingen, die dan tot een beslist uitgesproken oordeel uitgroeien.

Vandaar dat ik ook over de wijzen van behandeling vóór, gedurende en nádat zij naar een kamp afgevoerd werden, dusdanig uiteenlopende mededelingen ontving, dat ik mijzelf niet aan oordeelvelling waagde.

De in mijn Jeruzalemse brieven genoemde Mevrouw de Leeuw, echtgenote van Ir. de Leeuw, destijds directeur van de Potaswerken aan de Dode Zee, zou misschien meer licht op deze gehele aangelegenheid kunnen werpen.

(w.g) C. M. DOZY,

Hr. Ms. Gezant in Belgrado.

BIJLAGE 71

Duits verslag over de samenstelling van het transport van 1200 personen uit Theresienstadt naar Zwitserland op 5 Februari 1945

(Overgelegd door prof. mr. dr. E. M. Meijers bij zijn verhoor op 4 Juli 1951)

SEKRETARIAT

6.2.1945.

Bericht über den Transport vom 5. Febr. 1945

Die Auswahl der für diesen Transport in Betracht kommenden Personen erfolgte weisungsgemäss nach folgenden Gesichtspunkten:

Für die Einreihung Staatsangehörige: D.R.
zugelassen: Protektorat
Holland

Personen, die bis zum 28.10.1944 in Theresienstadt eingetroffen sind.

Von der Einreihung Fremde Staatsangehörige und Staatenlose, ausgeschlossen: arisch Versippte in weitestem Sinne, Personen, deren nächste Angehörige mit Osttransporten abgegangen sind oder im Ausland leben, dauernd Transportunfähige und Geisteskranke, Angehörige des Barackenbaues, besondere Einweisungen und Angehörige des Transportes 1/104.

Nach diesen Richtlinien wurden die 10.632 Karten der vor dem 28.10.1944 nach Theresienstadt gekommenen Personen im Laufe des Nachmittags des 3.2.1945 durchgesehen und bei 3.940 Personen das sind 37 %, festgestellt, dass sie für den Transport in Betracht kommen, wobei streng darauf geachtet wurde, dass keine Zerreiung von Familienverbänden erfolgt.

Die 3.940 Personen erhielten noch am Abend und in der Nacht des 3.2.1945 Aufforderungen, in der gleichen Nacht im Gemeinschaftshaus Westgasse 3 zur Abgabe der Erklärung, ob sie an dem Transport teilzunehmen wünschen, und bejahendenfalls zur Ausfüllung des erforderlichen Fragebogens und Personalsausweises zu erscheinen.

Von den eingeladenen Personen erschienen etwa ... 3.100 Personen
von denen rund ..... 1.200 Personen

die Verzichtserklärung unterzeichneten. Mit den restlichen rund ..... 1.900 Personen wurden Fragebogen und Personalsausweise aufgenommen.

Vor Einberufung dieser Personen zur Vorführung in der Dienststelle erfolgte noch eine Prüfung, ob die Abreise der einzelnen Personen ohne Gefährdung der Aufrechterhaltung des Betriebes der Jüdischen Selbstverwaltung möglich sei. Die Zahl der aus diesem Grunde zugeschlossenen Personen beläuft sich einschliesslich Familieangehörigen auf etwa ..... 40 Personen
Zur Dienststelle vorgeladen wurden insgesamt ..... 1.862 Personen
von denen rund ..... 1.820 Personen

Aus diesen wurden von der Dienststelle ..... 1.247 Personen als für den Transport geeignet ausgewählt.

Sekretariat.

Aufteilung nach Landsmannschaften:

	Stand per 3.2.1945		Objektiv zugelassen		Mit Einreihung einverstanden		Abgereist	
	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%
Altreich . .	4039	38	1232	31	644	35	518	43
Ostmark . .	1454	14	619	16	269	15	155	13
Protektor . .	3399	32	1181	30	172	9	96	8
Holland . .	1740	16	908	23	777	41	433	36
Summe . . .	10632	100	3940	100	1862	100	1200	100

	Altreich		Ostmark		Protekt.		Holland		Summe	
	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%
Stand per 3.2.1945 . . .	4039	100	1454	100	3399	100	1740	100	10632	100
Objektiv zugelassen . .	1232	30	619	42	1181	35	908	52	3940	37
Objektiv zugelassen . .	1232	100	619	100	1181	100	908	100	3940	100
met Einreihung einverst.	644	51	269	44	172	14	777	85	1862	47
met Einreihung einv.	644	100	269	100	172	100	777	100	1862	100
abgereist	518	81	153	57	96	56	433	58	1200	65

(w.g.) onleesbaar.

BIJLAGE 72

Afschrift van een brief van 29 December 1942 van de secretaris van het Adviesbureau voor Immigranten uit Nederland te Jeruzalem aan dr. P. Rijkens met afschrift van een verzoekschrift aan de Nederlandse Regering in zake het overbrengen van Joodse kinderen uit Nederland naar Palestina

(Overgelegd door de heer M. Sluysen bij zijn verhoor op 19 October 1948)

Copie

Verzoekschrift

Jerusalem P.O.B. 46.
4 December, 1942

ADVIES-BUREAU VOOR IMMIGRANTEN
UIT NEDERLAND
P. O. Box 46 Jerusalem

*Den Heere Consul-Generaal der Nederlanden,
Jerusalem.*

29 December 1942.

HoogEdelGestrenge Heer,

*P. Rijkens, Esq., c/o Unilever House,
Blackfriars, Londen E.C. 4.*

Zeer geachte Heer Rijkens,

De Nederlanders in Palestina, bijna zonder uitzondering Joden, zijn diep geschokt door de vele rampen, die de vreemde overheersers over het Nederlandsche volk en in den laatsten tijd in het bijzonder over de Nederlandsche Joden hebben gebracht.

Het Advies-Bureau voor Immigranten uit Nederland te Jerusalem nam het initiatief tot een actie om kinderen uit Nederland naar Palestina te brengen. Wij hopen de Nederlandsche Regeering bereid te vinden deze actie te ondersteunen. Voor dit doel werd een verzoekschrift opgesteld, dat door 268 Nederlandsche ingezetenen van Palestina werd geteekend en waarvan U onderstaand een afschrift vindt. Deze petitie werd door den Consul-Generaal der Nederlanden alhier naar Londen doorgezonden.

Iedere schildering van den toestand, waarin deze bevolkingsgroep reeds thans verkeert, is overbodig, en men mag de oogen niet sluiten voor de treurige zekerheid, dat de wandaden die bedreven zijn en nog voortdurend bedreven worden, op volledige uitroeiing der Nederlandsche Joden gericht zijn.

Wij vertrouwen, dat deze actie U sympathiek is en veroorloven ons daarom Uw steun in te roepen; door Uw invloed bij de Nederlandsche Regeering aan te wenden zult U deze actie zonder twijfel nader tot haar verwezenlijking kunnen brengen.

Het lijdt geen twijfel, dat deze opzet slechts door eene overwinning der Geallieerden verhinderd kan worden. Dit mag evenwel niemand ervan weerhouden, alles in het werk te stellen, om deze ramp, hoe groot helaas haar omvang reeds is, te stuiten. In dit verband wijzen wij erop, dat in verschillende landen, die in dergelijke omstandigheden verkeeren, niet zonder succes pogingen zijn aangewend om althans een aantal kinderen van den ondergang te redden. Zulk een poging wordt thans ondernomen ten opzichte van Joodsche kinderen in Nederland. Reeds is toezegging verkregen voor de toelating door de Mandataats-Regeering van 250 kinderen uit Nederland, binnen de immigratie-quota van 1500 kinderen. Om de kosten van transport, opvoeding en onderhoud te dekken, is en wordt een beroep gedaan op Joodsche organisaties en personen in een aantal landen. Hoewel de medewerking dezer kringen toegezegd is, zijn de bedragen benodigd voor deze doeleinden van zoodanigen omvang dat slechts een deel door particuliere organisaties en particulieren kan worden gedragen.

Wij hopen, dat U ons Uw medewerking in dezen niet zult ontzeggen en danken U reeds thans voor de moeite, die U zich wilt getroosten bij te dragen tot redding van kinderen uit Nederland.

Een soortgelijk verzoek hebben wij door vrienden aan Mr. van den Tempel, Minister van Sociale Zaken, doen overbrengen.

De Nederlanders in Palestina spreken daarom hun innige hoop en verwachting uit dat de Nederlandsche Regeering een werkzaam aandeel zal nemen in deze actie en haar financieelen steun zal willen verleen.

Met de meeste hoogachting,
(w.g.) METZ ELIAS,
Secr.

Vergeleken met den nood is deze actie klein — veel te klein. Vele duizenden kinderen zouden in aanmerking komen. Men mag zich helaas niet verhelen, dat de toelating van een zoodanig getal op bezwaren zou stuiten en dat ook de geleidelijke regeling moeilijkheden zou opleveren. Minstens een vijfhonderdtal kinderen, boven het reeds genoemde getal van 250, zou echter nog dienen in aanmerking te komen. De Nederlanders in Palestina vertrouwen daarom, dat de Nederlandsche Regeering bij de Britsche autoriteiten een zoodanige uitbreiding van de bestaande kinderen-immigratie-quota van 1500 zal willen bepleiten, dat daaronder ten minste 750 Nederlandsche kinderen zullen kunnen worden ondergebracht.

De Nederlanders in Palestina hopen, dat UEd. hun verzoek met bekwamen spoed aan de Nederlandsche Regeering zult willen overbrengen en zullen U dankbaar zijn, indien U ook Uwerzijds de Regeering in gelijken zin zult willen adviseeren.

BIJLAGE 73

Brief van 21 April 1944 van de Commissie van Advies voor Joodse aangelegenheden aan de Raad van Ministers

(Op 4 October 1948 overgelegd door de heer M. Sluysen aan de commissie)

Aan den Raad van Ministers te Londen.

1. Bij schrijven van Z.E. den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk d.d. 22 Februari 1943 (A.U. 50/40) werd den ondergeteekenden medegedeeld, dat de regeering had besloten met het oog op de ontstellende behandeling, welke door den vijand aan personen behoorende tot het Israelitische ras wordt aangedaan, en de urgentie van de daaruit voortvloeiende vraagstukken, een Commissie van Advies voor Joodse Aangelegenheden in te stellen. De laatste ondergeteekende werd tot secretaris aangewezen.

2. Aanvankelijk onderhield de Commissie contact met Z.E. den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, maar na enkele weken werd het door dezen wenschelijk geoordeeld dit contact aan Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken over te dragen.

3. In den sinds die overdracht verstreken tijd heeft de Commissie gelegenheid gevonden den betrokken Minister te adviseeren inzake de verzorging van landgenooten, die zich buiten het bereik van den vijand bevonden, doch nog niet in Engeland waren aangekomen. De Commissie wil gaarne instemming betuigen met het ten dezen door den Minister van Binnenlandsche Zaken gevoerde beleid, dat, mede door zijn persoonlijk ingrijpen, er toe heeft bijgedragen, dat veel onnoodig leed werd opgeheven.

De Commissie heeft verder den Minister en zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken geadviseerd inzake de voorgenomen poging tot uitwisseling van Joodse Nederlanders tegen burgergevangenen van Duitse nationaliteit, waarbij de commissie belangrijke hulp heeft mogen ondervinden van het „Advisory Committee for Immigrants from the Netherlands” te Jerusalem en van de „Jewish Agency”. Het moet aan de houding van den vijand worden geweten, dat deze voorgenomen ruiling tot dusver evenmin tot resultaat mocht leiden als een plan voor het transport van Joodse kinderen uit Nederland, voor hetwelk de Commissie toezegging voor zeer ruimen financieelen steun van particulieren mocht ontvangen, na de principieele mededeeling van de regeering dat de zorg voor Joodse Nederlanders regeeringszaak is.

De Commissie moge verder met instemming gewag maken van een succesvol optreden van Z.E. den Minister van Buitenlandsche Zaken, dat er toe heeft geleid, dat passen en visa, welke op niet regelmatige wijze door consuls van Zuid-Amerikaansche staten aan vluchtende Nederlanders waren verstrekt, toch door de betrokken regeering tijdelijk als bona-fide zullen worden erkend.

Met leedwezen echter heeft de Commissie moeten constateeren, dat aandrang om een organisatie te scheppen, die het mogelijk zou maken Nederlanders, in Frankrijk verblijf houdende, indien andere middelen faalden, desnoods langs illegale wegen naar Spanje, Portugal of Zwitserland te brengen, niet tot resultaat heeft geleid. De Commissie kan zich niet onttrekken aan den indruk, dat toen zulke transporten betrekkelijk gemakkelijk waren, goede kansen ongebruikt zijn gebleven en dat later, toen de omstandigheden gecompliceerder waren geworden, oorzaken, verband houdende met de competentie van verschillende regeeringsinstanties, het verkrijgen van gunstige resultaten in den weg heeft gestaan.

4. De Commissie heeft zich in den loop van haar werkzaamheden bij herbaling afgevraagd of en op welke wijze, zij het binnen de enge grenzen door de onmenselijke actie van den vijand gesteld, meer bevredigende resultaten in het belang der betrokken slachtoffers zou kunnen worden bereikt. Zij is in dit verband reeds spoedig na haar optreden tot de overtuiging gekomen, dat het geringe succes van haar bemoeiingen en van die der regeering in dezen voor een niet onbelangrijk deel moet worden toegeschreven aan het ontbreken van een permanente regeeringsinstantie, waarbij de behandeling van Joodse aangelegenheden, als bedoeld in het hierboven aangehaalde schrijven van Z.E. den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, is gecentraliseerd.

Indien de Commissie niet reeds eerder heeft aangedrongen op de instelling van een zoodanige instantie, dan vindt dit zijn grond hierin, dat het scheppen van deze instantie in zekeren zin de erkenning zou kunnen inhouden van het bestaan van een specifiek Joodsch-Nederlandsch vraagstuk, dat Nederland vóór 10 Mei 1940 niet heeft gekend.

5. De Commissie echter is allengs tot de overtuiging gekomen, dat zij door in deze gereserveerde houding te volharden, in haar verantwoordelijkheid zoowel jegens de Joodse landgenooten als jegens de regeering te kort schiet. Zij is in die overtuiging gesterkt, niet alleen door berichten, welke haar omtrent het erbarmelijk lot der Joodse Nederlanders bereiken, doch ook door kennisneming van wat door andere niet-Nederlandsche instanties tot leniging van den nood van de slachtoffers der Duitse uitroeiingspolitiek met een zekere mate van succes wordt gedaan.

6. De Commissie heeft kennis genomen van verschillende rapporten, w.o. van recenten datum, die het lijden onzer Joodse landgenooten, — in het bijzonder in Polen — beschrijven. Zoowel uit de documentatie, waarover de Regeerings-Commissaris voor Repatriëring beschikt, als uit andere gegevens rijst een beeld op, dat ieder beschaafd mensch met huivering moet vervullen.

De verstrekte rantsoenen blijven in alle gevallen ver onder de benodigde minima. Een calorie-waarde die slechts 21 % van het minimum bedraagt, is vermoedelijk nog een beeld, dat in vergelijking met de meeste gevallen gunstig moet heeten. Volgens gegevens van het Institute of Jewish Affairs te New York waren in September 1943 85.000 Joodse Nederlanders naar Polen gedeporteerd, waarvan toen reeds 45.000 waren overleden, n.l. 40.000 hetzij gedurende het transport ofwel ingevolge gewelddadigen dood en 5000 ingevolge uit-hongering of epidemieën. Volgens namens de Regeerings-Commissaris voor Repatriëring ingewonnen inlichtingen, van Nederlandsche zijde afkomstig, zoude inmiddels het getal der gedeporteerde Joodse Nederlanders het cijfer van 100.000 bereikt of overschreden hebben.

Ingevolge de politiek van den vijand, algeheele uitroeiing der zich in zijn machtsbereik bevindende Joden ten doel hebbende, zoude, ingevolge executies op massale schaal, de mortaliteit onder de Joodse bevolking in Polen sedert de Duitse bezetting naar schatting ca. 90 % bedragen. Hoewel ook massale executies van landgenooten gemeld worden, is er reden tot de veronderstelling dat het sterftecijfer der Nederlandsche gedeporteerden minder ongunstig is als dat van Joden van Poolse nationaliteit.

Volgens de minst pessimistische berichten zoude kunnen worden aangenomen, dat van de gedeporteerde Nederlanders thans nog slechts ongeveer de helft in leven is.

7. De Commissie moge den Raad van Ministers mededeelen, dat naar haar wel overwogen meening de omstandigheden geen onoverkomelijk beletsel vormen op eenigerlei, zij het dan ontoereikende wijze, dezen landgenooten alsnog hulp te bieden. Zij acht het geenszins uitgesloten, dat zich mogelijkheden hebben voorgedaan om onzen landgenooten te hulp te komen, zonder dat eenige instantie der Nederlandsche Regeering daarvan kennis droeg.

Wat b.v. de te Theresienstadt in Tsjecho-Slowakije geïnterneerde Nederlanders betreft, heeft de Commissie reden om aan te nemen, dat het mogelijk ware, gegevens te verkrijgen omtrent hun aantal en hunne identiteit, evenals zulks ten aanzien van een aantal aldaar geïnterneerde Duitschers mogelijk gebleken is. De Commissie meent verder te weten, dat van de zijde van de „Czechoslovak Relief Action” en van het American Jewish Joint Distribution Committee regelmatig vrij aanzienlijke zendingen levensmiddelen aan te Theresienstadt geïnterneerden geëxpedieerd worden en dat deze zendingen inderdaad de geadresseerden bereikten. Het heeft de Commissie pijnlijk getroffen, dat, voor zoover haar bekend, tot voor zeer korten tijd geen regeeringsinstantie of het Nederlandsche Roode Kruis van één en ander op de hoogte was en dat hierdoor de kansen, iets voor onze landgenooten te doen, ongebruikt zijn gelaten.

8. Bij informeele besprekingen, die door of namens den Regeerings-Commissaris voor Repatriëring met de in aanmerking komende Poolse Regeeringsinstanties hebben plaats gevonden, zou zijn gebleken, dat de Poolse Regeering, volgens door haar gedane mededeelingen, in staat is geweest om

- a. langs illegale wegen gegevens etc. in te winnen omtrent het lot van in Polen geïnterneerden,
- b. langs dezelfde wegen aan zoodanige personen daadwerkelijken steun te verlenen door
- c. hen te voorzien van valsche papieren en/of de noodige fondsen tot aankoop van levensmiddelen, welke op de zwarte markt in vol-

doende hoeveelheden verkrijgbaar zouden zijn, mits genoeg geld beschikbaar is.

9. De Commissie acht het geenszins uitgesloten, dat zich nog andere mogelijkheden om onzen landgenooten te hulp te komen, hebben voorgedaan, zonder dat eenige instantie der Nederlandsche regering daarvan kennis droeg. Zeer waarschijnlijk mag het heeten, dat, bij het wisselend beeld der militaire situatie, zulke mogelijkheden zich opnieuw kunnen voordoen. Het lijkt de Commissie niet voor tegenspraak vatbaar, dat het onverantwoord zou zijn na te laten maatregelen te treffen, die het mogelijk zullen maken kansen tot hulpverlening op te sporen, te bevorderen en te gebruiken.

10. Het is de Commissie bekend, dat ook in de kringen van het World Jewish Congress, zowel in Amerika als in Engeland, de bezorgdheid omtrent de Joodsche Nederlanders toeneemt. In die kringen valt een groeiende neiging op te merken zich op te werpen als de instantie, die de belangen der Joodsche Nederlanders moet behartigen. Ofschoon zeer groote waardeering koesterende voor het werk van het World Jewish Congress, verheelt de Commissie zich niet, dat het voor de toekomstige positie onzer Joodsche medeburgers ongewenschte complicaties zou kunnen scheppen, indien onze landgenooten aldus op één lijn zouden worden gesteld met burgers van landen, waar Joden een gequalificeerde minoriteit vormen of wel gelijk zouden worden gesteld met apatriden van Joodsche afkomst. Dit zou kunnen geschieden, wijl immers het World Jewish Congress een politieke organisatie is, die dan als representante zou optreden voor Nederlandsche burgers bij de Nederlandsche en andere regeeringen.

11. De Commissie wil niet nalaten er bij dezen de aandacht der regeering op te vestigen, dat een aantal Nederlanders, de consequentie van deze vraagstukken blijkbaar onvoldoende overziende, zich te New York heeft geconstitueerd als „Netherland Representative Committee affiliated with the World Jewish Congress. Uit mededeelingen van deze landgenooten meent de Commissie te moeten begrijpen dat deze organisatie door H.M. Gezant te Washington (naar medegedeeld „in overleg met Londen”) wordt beschouwd als de organisatie, die de belangen der Joodsche Nederlanders behartigt. In dit verband wil de Commissie niet nalaten er op te wijzen, dat Joodsche Nederlanders vóór den oorlog niet bij het World Jewish Congress waren aangesloten en dat naar haar meening aan geen instantie, thans buiten Nederland vertoevende, een zoodanig representatief karakter kan worden toegeschreven om „namens” Joodsche Nederlanders tot die aansluiting over te gaan.

12. Zijn hierboven enkele punten van zeer groote urgentie aangeraakt, de Commissie zou gaarne de aandacht van den Raad van Ministers vragen voor enkele andere vraagstukken.

De Commissie heeft zich er n.l. verder rekenschap van gegeven, dat er behalve vraagstukken van urgente hulpverlening, andere vraagstukken zijn, die evenmin als de andere niet door discriminatie van Nederlandsche zijde, maar door actie van den vijand tot specifiek Joodsche vraagstukken zijn gemaakt. De Commissie denkt hier in het bijzonder aan problemen, die onmiddellijk na den terugkeer in Nederland aan de orde zullen komen. Nu echter zulke groote aantallen onzer Joodsche landgenooten zijn weggevoerd en te vreezen valt, dat de „ondergedokenen” psychologisch en physisch ernstig zijn geschokt, moet derhalve als werkelijkheid worden aangenomen, dat er

na de bevrijding in hooge mate onvoldoende Joodsche medeburgers beschikbaar zullen zijn om die specifiek Joodsche belangen te behartigen, respectievelijk bij de behartiging ervan de Regeering ter zijde te staan. De Commissie denkt hier niet in de eerste plaats aan de overigens geenszins te verwaarloozen problemen van rechtsherstel; zij meent, dat deze problemen in verreweg de meeste gevallen door de algemeene regelingen zullen worden beheerscht. De Commissie denkt hier echter wel aan den wederopbouw van religieuze instituten, aan Joodsche weeshuizen, ziekenhuizen, sanatoria e.d. Zij denkt aan de noodzakelijkheid van het spoedig herstel van het zoo bloeiende Joodsche liefdadigheidswezen. Het zou niet in het algemeen belang, en zeker niet in eenig Joodsch belang moeten worden geacht, indien de „ondergedokenen” en te repatriëren Joodsche Nederlanders een dag langer dan strikt noodzakelijk, ten laste der overheid zouden vallen.

13. Onze Commissie meent, dat het derhalve van groot belang moet worden geacht thans reeds in Londen maatregelen te doen bestudeeren, ontwerpen en voorbereiden, die een zoo spoedig mogelijk herstel van de sociale positie onzer landgenooten zullen mogelijk maken. Zij meent, dat daarvoor dan ook in Londen landgenooten moeten worden aangewezen, die in het bevrijde vaderland, bij ontstentenis van anderen, de Regeering bij de uitvoering van deze en andere nader te treffen maatregelen zullen hebben bij te staan.

14. Al deze hierboven vermelde overwegingen hebben de Commissie geleid tot het besluit haar bezwaren tegen een centrale instantie der Regeering, belast met de behartiging van Joodsche aangelegenheden, te laten varen. Zij moge thans bij Uwen Raad er met den meesten klem op aandringen te besluiten een zoodanige instantie, voorzien van ruime bevoegdheden, begrooting en toereikende outillage in het leven te roepen. Bij zoodanig besluit ware duidelijk te doen uitkomen, dat het de actie van den vijand is, die belangen van gelijkgerechtigde Nederlanders tijdelijk tot specifiek Joodsche belangen heeft gemaakt.

Het wil de Commissie verder zeer gewenscht voorkomen deze onder verantwoordelijkheid jegens de regeering werkende instantie, te voorzien van een College van uitgebreider samenstelling dan onze Commissie, welke bevoegdheden nader zouden dienen te worden omschreven; een zoodanige organisatie zou er dan tevens toe kunnen bijdragen, dat eenigszins scheef gegroeide verhoudingen in de Vereenigde Staten in andere banen worden geleid.

15. De Commissie heeft gemeend, dat de verantwoordelijkheid voor de haar bij bovenvermeld schrijven van Z.E. den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk opgedragen taak, haar verplichtte deze voorstellen bij Uwen Raad aanhangig te maken. Zij moge er met zeer groote klem op aandringen deze in gunstige overweging te willen nemen.

De Commissie van Advies voor Joodsche Aangelegenheden,

(w.g.) Dr. J. L. POLAK

(w.g.) S. VAN ZWANENBERG

(w.g.) M. SLUYSER (*Secretaris*)

Londen, 21 April 1944.

BIJLAGE 74

Stukken over hulpverlening door bemiddeling van het Zweedse Rode Kruis

(Afkomstig uit het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis)

A

3 December 1943.

4872/1540.

Zijner Excellentie den
Heere Minister van Buiten-
landsche Zaken tijdelijk te Londen.

Plannen van het Zweedsche Roode Kruis

Ik heb de eer Uwer Excellentie hiernevens een overzicht te doen toekomen van twee in de Zweedsche pers gepubliceerde verklaringen, van de Voorzitter van het Zweedsche Roode Kruis, Prins Karel, en van Graaf Folke Bernadotte na diens terugkeer uit Genève.

Beide verklaringen hebben betrekking op de plannen, die het Zweedsche Roode Kruis reeds thans vormt omtrent zijn deelname aan het na-oorlogse herstelwerk en het is daarom dat ik meen de aandacht erop te moeten vestigen.

de Gezant, tijdelijk Zaakgelastigde,
(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Rode Kruis activiteit

In aansluiting op het bezoek aan Genève van Graaf Folke Bernadotte, vice-voorzitter van het Zweedse Rode Kruis, heeft Prins Karel van Zweden, voorzitter, enige mededelingen gedaan omtrent de hulpplannen van genoemde instelling na de oorlog. Onder anderen overweegt men de ontvangst van oorlogs-kinderen en oorlogs-invaliden, hulp bij het terugzenden van krijgsgevangenen, het inrichten van voorlopige kindertehuizen enz.

De internationale hulpverlening, verklaarde Prins Karel, wordt algemeen aangezien als een opgave voor de Rode Kruis-verenigingen in de gehele wereld. Onmiddellijk na de vorige wereldoorlog had Zweden reeds de vreugde een veelomvattende hulpactie te mogen leiden en doorvoeren voor de landen welke toen speciaal door de oorlog te lijden hadden gehad.

Het Zweedse Rode Kruis is niet slechts bereid, doch voelt zich ook verplicht mede te werken aan de omvangrijke hulpactie die Zweden, als een van de oorlog verschoond gebleven land, behoort en ook bereid is uit te oefenen.

Een preliminair overzicht over de vóór zowel als tijdens de tegenwoordige oorlog door het Zweedse Rode Kruis beproefde directe maatregelen die na de oorlog in aanmerking kunnen komen, is reeds uitgewerkt. Dit overzicht maakt geen aanspraak op volkomenheid, doch is slechts een staalkaart der het Zweedse Rode Kruis waarschijnlijk ten dienste staande maatregelen en kan eventueel het voorwerp zijn van wijzigingen in overeenstemming met de na-oorlogse situatie in Europa. Van de mogelijke maatregelen noemde Prins Karel de ontvangst hier te lande van oorlogskinderen van het Noorden, het systeem der petekinderen en de inrichting van voorlopige kinder-tehuizen overeenkomende met de Zweedse crèches; het ter beschikking houden van medicijnen, ziekenhuis- en ziekenverplegingshulp, het ontvangen van oorlogs-invaliden ter verpleging, hulp bij het repatriëren van krijgs- en civiele gevangenen, enz.

De reis van Graaf F. Bernadotte naar Genève had ten doel overleg te plegen met het Intern. Rode Kruis betreffende de na-oorlogse werkzaamheden van het Zweedse Rode Kruis en daarmee samenhangende vragen. De Graaf had tevens de opdracht om op zijn terugreis met hetzelfde doel voor ogen contact te zoeken met het Duitse Rode Kruis. Hij had het bovengenoemde overzicht bij zich, teneinde de belanghebbenden een eerste idee te kunnen geven van hetgeen de noodlijdende landen waarschijnlijk van het Rode Kruis in Zweden kunnen verwachten. Zodra een meer gepreciseerd overzicht klaar is, moeten de landen waarop de maatregelen slaan, daaromtrent ingelicht worden. Prins Karel legde er de nadruk op, dat het wel de wens

van alle Zweden is, dat de Noordse landen hiervoor het eerst in aanmerking komen. Het is echter te laat om met de voorbereidingen te wachten, totdat de strijd voorbij is.

Het Zweedse Rode Kruis behoort de noodzakelijke voorbereidende maatregelen te nemen, welke zich niet mogen beperken tot het genoemde overzicht over de mogelijke hulpmiddelen. Wij moeten onder anderen ook trachten tot stand te brengen een verdeling van de werkzaamheden onder de hulp-organisaties. Als de staat bestemd heeft wat die zelf op zich wil nemen en welke middelen die ter beschikking der hulp-organisaties wil stellen, moeten de opgaven verdeeld worden in zulke, welke zuiver humanitair zijn en derhalve geschikt voor het Rode Kruis, benevens voor zekere andere organisaties die met het Rode Kruis samenwerken, en zulke die zich allereerst richten op algemene volksverzorging en opbouwarbeid, dus grotere opgaven welke het best geschikt zijn voor industriële verenigingen of andere economisch sterke instellingen. Een dergelijke verdeling zou wenswaardig zijn niet alleen vanuit het gezichtspunt van het Rode Kruis, doch in het algemeen voor een welvoorbereide Zweedse na-oorlogse werkzaamheid. Doch ook andere maatregelen moeten tijdig besproken worden en voorbereid worden.

Wij moeten dus vaststellen in welke mate het Zweedse Rode Kruis zelf, door gebruikmaking van eigen materiële en contante middelen, de voor een effectieve hulpverlening nodige hulpbronnen ter beschikking kan stellen.

Wij moeten ook nauwkeurig overwegen hoe het Zweedse Rode Kruis voor zijn deel de inzameling van contanten kan regelen, welke voor een omvattende effectieve hulpverlening onontbeerlijk is. En zodra wij weten welke van de in ons overzicht opgenomen maatregelen de Noordse en ook de niet-Noordse landen welke wij van plan zijn te helpen, het eerst behoeven, moeten deze maatregelen verder uitgewerkt worden en aangepast aan de toestand in de verschillende landen. Eveneens moet overwogen worden hoe de transport-kwestie zal moeten worden opgelost, de hulpmiddelen zullen moeten worden uitgedeelde en de contróle zal moeten worden uitgeoefend.

Het zijn veelomvattende voorbereidingen die op het Zweedse Rode Kruis rusten, besloot de Prins, maar wij nemen deze arbeid met vreugde op ons en het hoofdbestuur is van plan naar aanleiding daarvan een speciaal comité te benoemen, hetwelk indien nodig zal overleggen met het koninklijke comité dat de Zweedse hulp na de oorlog zal uitwerken.

Na zijn terugkeer uit Zwitserland en Duitsland deelde Graaf Folke Bernadotte mede, dat behalve de humanitaire hulpverlening door het Zweedse Rode Kruis na de oorlog, ook de mogelijkheid werd besproken de uitwisseling van krijgsgevangenen tussen de oorlogvoerende landen weer op te nemen.

Volgens de bepalingen van art. 74 van de Conventie van Genève mogen gevangenen die gerepatriëerd worden, niet gebruikt worden voor actieve militaire dienst. In verband met het karakter van de totale oorlog echter kunnen personen, die normaal als invaliden beschouwd zouden worden, gebruikt worden b.v. in de oorlogsindustrie en daarom was een verduidelijking van genoemd artikel noodzakelijk.

De bij het begin van de oorlog ingestelde gemengde artsen-commissies moeten zieke en gewonde gevangenen onderzoeken. Het is echter nodig gebleken dezen commissies verdere directieven te geven. Ook is het raadzaam dat deze commissies ressorteren onder een internationale organisatie. Het Zweedse R.K. heeft daarom voorgesteld deze directieven uit te werken en te bepalen, dat rapport wordt uitgebracht aan het Int. R. K. te Genève, zodat dit een overzicht krijgt van het werk in de verschillende landen. Verder heeft het Zw. R. K. het initiatief genomen tot een voorstel aan de oorlogvoerende landen tot wederopneming van de uitwisseling van oorlogsinvaliden, Rode Kruis-personeel en civiele geïnterneerden. In een schrijven van Prins Karel, hetwelk Graaf Bernadotte met zich bracht, werd gezegd, dat een dergelijk initiatief gelijktijdig door het Int. en Zw. R. K. genomen moet worden. Dit voorstel, werd door het Intern. Comité goedgekeurd. Gr. Bernadotte deelde verder mede, dat hij in de gelegenheid was geweest twee organisaties van het Rode Kruis te Genève te be-

zoeken, nl. de „Agence centrale des prisonniers de guerre” en de „Service de secours des prisonniers de guerre”.

Eerstgenoemde instelling houdt zich bezig met de registratie van krijgsgevangenen en bemiddelt inlichtingen omtrent dezen. Tevens spoort men vermisten op van wie men niet weet of zij gevangengenomen of gedood zijn. Elk geval wordt met ongehoorde nauwkeurigheid behandeld. In deze organisatie werken meer dan 3000 personen en sedert het begin van de oorlog zijn 28 miljoen brieven beantwoord.

De „Service de secours” zendt gaven aan de krijgsgevangenen door. Tenslotte werd bij het bezoek aan Genève en Duitsland een aantal vragen besproken, waarvan publicatie momenteel onmogelijk is. Naar aanleiding van bovenstaande schrijft Dagens Nyheter, dat het nieuws van het initiatief van Prins Karel welkom is, speciaal .....

nu het Internationale Rode Kruis zich bij zijn voorstel heeft aangesloten. In deze wereldomspannende totale oorlog is er niet veel dat de neutrale landen kunnen doen om het leed te lenigen en daarom is het van des te meer gewicht, dat alles gedaan wordt wat gedaan kon worden.

De groote gevangenen-uitwisseling in Oct. via Göteborg en de Middellandse-Zee-havens kon volbracht worden trots een tragisch mislukken een paar jaar geleden, toen de gewonden reeds gereed waren om aan boord van de hospitaalschepen te worden ingescheept.

Dit bewijst hoe belangrijk het is, dat een ter beschikking staande ..... neutrale en internationale organisatie niet verloren gaat, doch onverdroten verder arbeidt.

(Uittreksels samengesteld en vertaald door J. W. A. van der Linden)

B

Mijne echtgenoot heeft aan Graaf van Bylandt een nadere uiteenzetting over haar onderhoud met Gravin Bonde doen toekomen.

De Gezant,

(w.g.) W. VAN RECHTEREN.

Copy.

Since I have been here I have made inquiries about different reliefs. The Dutch collect clothes to send to Holland after the war. It is not being done on a large scale. I felt a great deal more could be done both in the colony and if possible with Swedish help also help from large companies, etc. and the Dutch in Gotenburg en Malmö.

I did not want to rush into things so I have contacted the Belgians and Norwegians to find out exactly what has been done and who is helping them. From all sides I heard of countess Ebba Bonde. She was a Wallenberg.

She has done wonderful work and runs all sorts of projects. Has a home for children in Belgium and has organized endless relief to Finland, Norway, Belgium and France. She is the only one that gets food and clothes through to Belgium to day, although not in a large scale.

Seeing I knew her, I thought the best thing to do was to ask her quite frankly if she would lunch with me as I wanted to ask her advice as to how I could enlarge our kledingcomité.

I know she can buy and even get shoes where no one else manages without coupons (she just got 1000 pairs) and I hope she would help me with this.

However she said why always wait why not send food and clothing to Holland now. This of course I thought a wonderful idea, but added that I was in no way capable of doing so, it would have to be done by Swedes. Whereupon she generously offered to do for us what she does for Belgian children. But she needs funds. Would the Netherlands Government be prepared to send money here? The goods to be purchased in Sweden.

I thought if the Government were not prepared to send money may be the Q.W.F. would. Even if one could send enough food for 2 or 3 children homes, it is worth while.

Before leaving Washington I went to several hearings at the Senate — where there was an appeal to send food to occupied Europe. The quakers testified and I was backed by a large number of senators, Adelaide Leonard came down from N.Y. to testify that the Q.W.F. had the money, food could be bought in S. America shipped on neutral ships so it would not impede the war effort. I know the Embassy was for sending food- so I presume our Government's policy is now not against sending food.

16 On. 665/255.

Reliefwerk.

14 Februari 1944.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken,
tijdelijk te Londen.*

Vertrouwelijk.

Ik heb de eer Uwer Excellentie vertrouwelijk te berichten, dat mijn echtgenoot in contact is gekomen met de hier zeer wel bekende Gravin Ebba Bonde, die zich bijzonder veel moeite getroost voor alle mogelijke reliefwerk. Deze deelde mijne echtgenoot mede, dat het haar wellicht mogelijk zou zijn om hier zekere, niet al te groote, hoeveelheden etenswaren en andere goederen, bijv. schoenen, te koopen en deze naar Nederland te zenden. De distributie in Nederland zou misschien kunnen geschieden door een der navolgende personen:

Dir. Erik Sandberg, N.V. Ned. Lucifers Handelsmij., Keizersgracht 369, Amsterdam.

Ir. Einar Molander, Plaatselijke Telefoondienst, Gedempte Botersloot 184, Rotterdam.

Dir. Hugo Ahlstrand, N.V. Ned. Handelsmij. van kogellagers, A.K.F. Gebouw S.K.F., Spui 24, Amsterdam.

Aangezien zij een zuster is van de bekende Wallenbergs en dezen geïnteresseerd zijn in de firma's, welke bovengenoemde personen vertegenwoordigen, was zij overtuigd, dat deze hunne bemiddeling daarvoor zouden kunnen verleenen.

De vraag is thans, of de Nederlandsche Regeering in principe zich met dit plan zou kunnen vereenigen en daarvoor ook gelden ter beschikking zou willen stellen. Eventueel zouden deze gelden misschien ook door bijv. het Queen Wilhelmina Fund in de Vereenigde Staten kunnen worden verstrekt.

Het gaat hier voorloopig om een bedrag van niet meer dan Kr. 100 000. Mocht men van oordeel zijn, dat eventueel door iemand anders in Nederland de distributie beter zou kunnen worden ter hand genomen, dan zou Gravin Bonde zulks gaarne vernemen. Gravin Bonde heeft voor andere landen reeds haar bemiddeling voor dergelijk relief-werk gegeven.

Gaarne zal ik vernemen of Uwe Excellentie er in principe voor gevoelt om op bovenbedoelde voorstellen in te gaan.

C

MINISTERIE VAN
BUITENLANDSCHE ZAKEN

Netherland Foreign Office
Kabinet van den Minister
No. Rel. 5/1513 KA

Den Heere

*Mr. B. Ph. Baron van Harinxma thoe Slooten,
Voorzitter van het Londensch Comité van het
Ned. Roode Kruis te LONDEN.*

Ik heb de eer U HoogWelGeboren hiernevens afschrift aan te bieden van eenen brief van Harer Majesteits Gezant te Stockholm dd. 14 Februari jl., No. 16, Oa 665/255, over de mogelijkheid dat wellicht vanuit Zweden etenswaren en andere goederen gezonden zouden kunnen worden naar Nederland.

Over dit onderwerp schreef Gravin Van Rechteren Limpurg privaatim aan den Loco Secretaris-Generaal van mijn Departement volgens bijgaand uittreksel.

Gaarne zal ik van U vernemen welk antwoord aan Graaf en Gravin van Rechteren zoude kunnen worden gegeven.

*De Minister van Buitenlandsche Zaken,
voor dezen,
de wnd. Chef van het Kabinet,
(w.g.) VAN WEEDE.*

MINISTERIE VAN HANDEL,
NIJVERHEID EN SCHEEPVAART.

(Netherlands Government;
Ministry of Trade;
Industry and Shipping)
Afd. Economische Politiek,
28227/2209/C-82.

Londen, W.I. 24 Januari 1944.
Stratton House, Stratton Street

*Den Heere Voorzitter v/h
Nederlandsche Roode Kruis
te Londen.*

Onder verwijzing naar Uw schrijven van 1 November jl. v.Y doss. Lev. Zweden, kan ik U thans mededelen, dat ik van den heer de Jong bericht heb ontvangen, dat het Zweedsche Roode Kruis gaarne bereid is haar medewerking te verleen om reeds thans genees- en levensmiddelen naar Nederland te zenden.

De heer de Jong schrijft verder:

„Voor het verstrekken van een uitvoervergunning zouden de Zweedsche autoriteiten echter gaarne willen vernemen of het in de bedoeling ligt, dat de producten in quaestie geregeld naar Nederland worden gezonden en voorts zien zij gaarne nadere gegevens tegemoet omtrent de hoeveelheden der verschillende goederen”.

Londen, 4 Maart 1944. v.IJ.Doss.Levzwed

7 Maart 1944.

*Zijne Excellentie den Heere
Minister van Buitenlandsche Zaken.*

Met belangstelling nam ik kennis van den inhoud van de bijlagen van Uwer Excellentie's kabinetsmissive dd. 4 dezer, Rel. 5/1513 KA, inzake de mogelijkheid van zending van levensmiddelen en kleederen vanuit Zweden naar Nederland.

Hoewel, gelijk vanzelf spreekt, deze gedachte door mij wordt toegejuicht, zoude ik het in principe bepaald ongewenscht vinden, de verzending naar en verdeeling in Nederland te doen geschieden door particuliere personen. Er dient m.i. aan te worden vastgehouden, dat een en ander uitsluitend dient te geschieden door het Zweedsche Roode Kruis in samenwerking met het Internationale Roode Kruis.

Mede in verband met de groote moeilijkheden waarmede de overmaking van gelden van hier naar Zweden gepaard pleegt te gaan, — daar hiervoor steeds de toestemming der Britsche Regeering dient te worden gevraagd —, vraag ik mij af of eene zending als bedoeld niet zoude kunnen worden gefinancierd met in Zweden ten behoeve van Nederland ingezamelde gelden.

Ik moge in dit verband verwijzen naar de correspondentie gevoerd inzake het Zweedsch-Nederlandsche Hulpcomité.

Voorzitter.

D

Ik moge U verzoeken mij te willen mededeelen wat op dit oogenblik aan den heer de Jong kan worden geantwoord.

*De Minister van Handel, Nijverheid en
Scheepvaart,
voor dezen,
Het wnd. Hoofd van de Afd. Econ. Pol.
(w.g.) C. C. L. EYGENRAAM.*

v. IJ. Doss. LEVZWED

26 Januari 1944.

*Zijne Excellentie den Heere
Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart,
Ter attentie van Dr. Eygenraam*

Naar aanleiding van Hare missive dd. 24 dezer Afd. Ec. Pol. No. 28227/2209/C-82, moge ik Uwer Excellentie in overweging geven den Heer de Jong te vragen, of de mogelijkheid zoude bestaan van geregelde zending naar Nederland van melkproducten en vischconserven ter waarde van Dlr. 50 000.— per maand.

Het komt mij nl. voor, dat van dit aanbod slechts gebruik zal dienen te worden gemaakt, indien geregelde verzending op eenigszins belangrijke schaal inderdaad mocht blijken mogelijk te zijn.

Het wil mij verder voorkomen, dat met de verzending van medicamenten zoude kunnen worden gewacht, tot van het M.E.W. eene beslissing zal zijn verkregen inzake de in de Vereenigde Staten bestelde zending.

Gaarne zoude ik Uwer Excellentie's meening hieromtrent vernemen.

Voorzitter.

E

MINISTERIE VAN HANDEL,
NIJVERHEID EN SCHEEPVAART

(Netherlands Government,
Ministry of Trade,
Industry and Shipping)
29651/2425/C-92

London W.1., 15 Februari 1944.
Stratton House, Stratton Street.

*Den Heere Voorzitter
v.h. Nederlandsche Roode Kruis te Londen.*

Ik heb de eer U Hoog Wel Geboren mede te deelen, dat dezerzijds het volgende telegram aan den Consul-Generaal te Stockholm is gezonden:

„Uw schrijven 10 Januari Roode Kruis verzoekt strikt informatisch mededeeling of genees- en levensmiddelen van Zweden uit naar bezet Nederland leverbaar met medewerking Zweedsche Roode Kruis ten bedrage van circa 200.000 Kronen maandelijks”.

*Het Hoofd v. d. Afd. Economische Politiek,
(w.g.) P. J. MOETON.*

F

2685/C-92

Memorandum nopens de mogelijkheid van het zenden van Zweden uit naar bezet Nederland van levensmiddelen en geneesmiddelen.

Ingevolge de instructies aan den Consul-Generaal te Stockholm heeft contact plaatsgevonden met de Zweedsche Regeeringsinstanties die zeer welwillend stonden tegenover het verlenen van uitvoervergunningen voor het zenden van geneesmiddelen en levensmiddelen naar bezet Nederland ten bedrage van ongeveer 200.000 kronen per maand.

Deze zendingen zouden moeten plaatsvinden door middel van het Zweedsche Roode Kruis en de Commission Mixte van het Internationale Roode Kruis. De Zweedsche Regeering stelt als voorwaarde dat de goedkeuring van de Britsche en Amerikaansche Regeeringen wordt verkregen.

Gezien het feit, dat binnenkort de mogelijkheid bestaan zal voor het verzenden van levensmiddelen van Portugal uit naar bezet Nederland, doch in Portugal practisch geen geneesmiddelen zijn te verkrijgen, verdient het wellicht aanbeveling hieraan speciale aandacht te besteden voor zoover betreft Zweden, en komt een verdeling van 150.000 kronen voor levensmiddelen en 50.000 kronen voor geneesmiddelen aanbevelenswaardig voor.

Daar de omstandigheden in Zweden voortdurend aan veranderingen onderhevig zijn, kan niet voor een lange periode vooruit worden vastgesteld, wat iedere maand zal, en kan worden gezonden. Wel kan worden opgegeven uit welke levensmiddelen en geneesmiddelen iedere maand een keuze zal worden gedaan.

Ten aanzien van levensmiddelen is dit mogelijk uit:

1. Spek.
2. Suiker.
3. Havermout.

4. Melkpoeder.
5. Haring in vaten en/of op andere wijze gedroogde en geconserveerde visch (geen sardines).
6. Jam.

Geneesmiddelen kunnen worden gekozen uit:

1. Sulfonamid preparaten, zooals sulfonamid, sulfapyridin, sulfaliozol.
2. Schurftzalven.

Beide onder 1 en 2 genoemde groepen in ongelimiteerde hoeveelheden. Voorts wellicht nu en dan kleinere hoeveelheden

3. Insuline.
4. Coramine.
5. Camphor.
6. Theothyllynum.
7. Pyramidon.
8. Dilandid.
9. Ephetonin.
10. Cardiazol in ampules.
11. Pepsimum.
12. Argometrine.

Indien de toestemming van den Minister van Financiën, het Britsche Ministry of Economic Warfare en de Amerikaansche Overheid, en de Britsche Treasury kan worden verkregen, kan prompt tot verwezenlijking worden overgegaan.

Omtrent de maandelijksche keuze van te verzenden goederen kan te Stockholm steeds met de Britsche Legatie worden overleg gepleegd.

Londen, 1 April 1944.

Afdeeling Economische Politiek.

G

v. II. Doss. LEVZWED

3 April 1944.

*Zijner Excellentie den Heer Minister
van Handel, Nijverheid en Scheepvaart.*

Ik heb de eer ter kennis van Uwe Excellentie te brengen, dat ik heden een onderhoud had met den tijdelijk hier verblijvenden Consul-Generaal te Stockholm, den Heer de Jong, die op mijn verzoek een onderzoek heeft ingesteld inzake de mogelijkheid vanuit Zweden levensmiddelen naar bezet Nederland te zenden.

De Heer de Jong deelde mij thans mede, dat het inderdaad mogelijk zoude zijn maandelijks voor een bedrag van 200.000 à 150.000

Kronen levensmiddelen naar Nederland te zenden, waarbij een keuze zoude kunnen worden gedaan uit de volgende artikelen

1. Spek
2. Suiker
3. Havermout
4. Melkpoeder
5. Haring in vaten en op andere wijze geconserveerde visch
6. Jam.

Het lijkt mij van het grootste belang, dat van deze gelegenheid terstond gebruik gemaakt worde, eenerzijds aangezien de in Zweden volgens bovenstaande lijst verkrijgbare levensmiddelen eene hooge voedingswaarde bevatten, anderzijds aangezien de kans bestaat, dat met zendingen vanuit Zweden zoude kunnen worden doorgegaan,

ook ingeval wegens militaire gebeurtenissen zendingen vanuit Portugal in de toekomst niet meer mogelijk mochten blijken te zijn.

In verband hiermede zal ik het op hoogen prijs stellen te mogen vernemen, of Uwe Excellentie mij zoude willen machtigen uit het mij toegestane bedrag van totaal £ 500.000 (voor vijf maanden) voor levensmiddelen-zendingen vanuit Portugal eveneens zendingen vanuit Zweden te financieren (tot een maximum van 200.000 Kronen = £ 12.000.— per maand).

Indien U zich hiermede kunt vereenigen, zoude het m.i. van groot belang zijn, zoo U den Minister van Financiën zoudt willen verzoeken, de Britsche Treasury te vragen, of deze er in principe mede

accord gaat, dat een deel van het voor overmaking naar Portugal toegestane bedrag worde besteed voor aankopen in Zweden tot een maximum van 200.000 Kronen per maand, onder voorwaarde, dat de Heer de Jong voor hetgeen betreft de inkoop overleg pleegt met de Britsche aankoopcommissie in Zweden.

Ik heb den Heer de Jong verzocht mij onmiddellijk na zijn terugkeer in Zweden te willen seinen, welke van de levensmiddelen vermeld in voornoemde lijst thans terstond beschikbaar zijn en tegen welke prijzen. Terstond na ontvangst dezer opgaven zal ik met U terzake nader overleg plegen.

Voorzitter.

H

AFDEELING ECONOMISCHE POLITIEK

31291/2758/C-92

18 April 1944.

*Zijner Excellentie den Heere
Minister van Financiën.*

Ik heb de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen geworden afschrift van een schrijven van den Voorzitter van het Londensche Comité van het Nederlandsche Roode Kruis nopens de mogelijkheid van het zenden van voedingsmiddelen van Zweden uit naar bezet Nederland.

Hieraan heb ik toe te voegen, dat volgens deskundigen het zenden van jam nauwelijks aantrekkelijk is en dat, indien een juiste rangorde naar belangrijkheid ware gehandhaafd, suiker op de laatste plaats dient te staan, daar de voedingswaarde daarvan zeer betrekkelijk is.

Indien Uwe Excellentie met mij van oordeel is, dat voor dit doel 200.000 Zweedsche Kronen per maand beschikbaar dienen te worden gesteld, dan zou met de Britsche autoriteiten overleg te plegen zijn. Wordt dit overleg met succes bekroond dan kan naar ik hoop de transfer naar Zweden met het Britsche Ministerie van Financiën worden geregeld. Nog wil ik Uwer Excellentie's aandacht vestigen op het feit, dat de mogelijkheid van het zenden van spek afhankelijk is van de snelheid waarmede de Duitschers de door bombardementen vernielde koelhuizen in en om Berlijn op kunnen bouwen. Geschiedt dit snel dan zal Duitschland opnieuw dit Deensche export overschot kunnen afnemen, en zal van overvloedigen export naar Zweden nauwelijks nog sprake zijn. Het verdient derhalve aanbeveling de eerste gelegenheid te baat te nemen om voor het totale maandelijksche bedrag spek te zenden. Vervolgens ware b.v. het geheele maandelijksche bedrag voor verzending van havermout te besteden en de derde maand haring, etc.

Zekerheid ten aanzien van een bepaalde volgorde kan niet worden gegeven. Ik stel derhalve voor, dat Uwe Excellentie Haar goedkeuring hecht aan het verzenden van de in het schrijven van Baron van Harinxma genoemde levensmiddelen in het algemeen, met inachtneming van dezerzijds terzake gemaakte opmerkingen.

Overigens ware aan Baron van Harinxma vrijheid te geven in overleg met mij naar omstandigheden te handelen.

Het ligt dan in de bedoeling voor deze zendingen in aanmerking te doen komen de groep van circa 600.000 groote-stads-kinderen tot 14 jaar.

*De Minister van Handel, Nijverheid en
Scheepvaart,*

Netherlands Legation Stockholm

Nederlandsch Roodkruis in principe in staat voor 200.000 Kronen per maand alleen levensmiddelen in Zweden voor bezet Nederland aankopen stop ter verkrijging geallieerde medewerking moeten concrete voorstellen quanta prijzen goederensoorten weten stop De Jong heeft deze zaken behandeld met Lindner Roodekruis Stockholm en is de heer Hof volkomen op de hoogte stop verwacht gaarne voorstel zoo mogelijk omvattend spek havermout vette melkpoeder haring in vaten met bericht welke totale quanta voor zes maanden beschikbaar waaruit maandelijksche keuze mag geschieden

Piet Kerstens

Copie.

Ink.-G/97/11.

7 Juni 1944.

*Aan Harer Majesteits Gezant,
te Stockholm.*

Naar aanleiding van een door UwHoogGeboren ontvangen telegram van het Ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart d.d. 25 Mei 1944, waarvan ik inzage mocht nemen, heb ik de eer Uw HoogGeboren te berichten, dat volgens mededeeling van het Hoofdbestuur van het Zweedsche Roode Kruis, de Zweedsche Commissie voor levensmiddelenvoorziening (Livsmedelskommissionen) in een op 6 dezer gehouden vergadering besloten heeft de vraag, of tot het verleenen van een uitvoervergunning voor levensmiddelen ten behoeve van de Nederlandsche bevolking kon worden overgegaan, tot nader order aan te houden. Dit in verband met de gisteren begonnen invasie van geallieerde troepen in Frankrijk.

De Consul-Generaal,

voor dezen,

(w.g.) A. VAN DER STAL.

BIJLAGE 75

Lijsten uit het verslag van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis over de jaren 1943, 1944, 1945, bevattende een opgave van goederen, aangekocht of geschonken ten behoeve van hulpverlening aan de Nederlandse bevolking

Specification of relief goods, purchased by the London Committee of the Netherland Red Cross Society, for the benefit of the Netherlands civilian population.

U.S.A.	
1942	6,600 lbs. potassium iodide 364 lbs. opium 25,000,000 units insulin
1943	5,000,000 caps Vit. D.
1944/5	600 boxes Coramine nikethamide 1-½ cc. amp. 2,200 lbs. Calcium gluconate USP gran. 220 lbs. Mercury yellow oxide USP 400 boxes Prostigmin methyl sulphate 500 boxes " bromide 550 lbs. Theobromine alkaloid 70 oz. Pilocarpine hydrochloride 200,000 amp. Metrazol 500,000 amp. Ergometrine 1,694 lbs. Bismuth subgallate 44 lbs. Santonin N.F. 100,000 vials Diphtheria antitoxin 1,000 units 5,000 vials " " 5,000 " 500 vials " " 10,000 " 9,000 lbs. Sulphur ointment 13½-16½ % 30,000 amp. Neoarsphenamine 1,000 bt. Bismuth subsalicylate in oil 5,400 doz. X-Ray films ultraspeed 1,000 kg. Sulfadiazine ointment 5 % 500 kg. Sulphathiazol " 5 % 500 kg. Sulfanylamide " 5 % 3,000,000 tabl. Sulfadiazine 0.5 gr. 3,000,000 " Sulphathiazol " 2,000,000 " Sulfapyridine " 1,000,000 " Sulfaguamidine " 1,000,000 " Sulfanylamide " 100 kg. Sulfadiazine Powder 100 kg. Sulfathiazol " 50 kg. Sulfapyridine " 50 kg. Sulfanylamide " 7,000 kg. Benzyl benzoate 800 kg. Broomisorvalerian (bromural) 200 kg. Salyrgan (Mersalyl) 500 kg. Coffeine 3,000 kg. Sulphur ointment for scabies 4,000 doz. X-Ray films, diff. sizes 400 amp. penicillin, value Dlr. 1040 1,000,000 mixed buttons Milk, 2 x Dlr. 5.000.

SPAIN

1945	85,000 kg. food as orange-juice, sardines, sausages, almonds, raisins, figs, apricots, chocolate, vitamins and children food 100 amp. anti-tetanuserum for the Academisch Ziekenhuis at Leiden
------	---

SWITZERLAND

1942	Calcium ..... Sw. Frs. 20,000 Milk ..... " 195,000 Cod liver oil ..... " 374,000 Cibazol ..... " 129,870
1943	Medicines ..... Dlr. 100,000 25,000,000 units insulin Pantopon ... Fl. 20,000 Medicines ..... Sw. Frs. 5,000
1944	Insulin 2,000 spectacles and lenses

SWEDEN

1942	135,000 tablets Vitamin D
------	---------------------------

PORTUGAL

1945	2,000 pairs of shoes, value £ 2,053
------	-------------------------------------

BRAZIL

1945	13,400 pairs of shoes, value £ 10,000 22,500 rubber hot-water bottles, value £ 7,875
------	---

Relief goods donated by third parties and handled and sent to occupied territory under the auspices of the London Committee of the Netherland Red Cross Society.

CANADA

1945	Donation of Can. Dlr. 250,000 by the Canadian United Allied Relief Fund, Montreal, for which we bought 3 complete operating theatres 20 ladies coats 1,000 pillow cases 100,000 gummed labels 7,000 pairs of shoes 500 greatcoats 6,000 lbs. whole milk powder 3,500 battledress jackets 3,500 " trousers 3,000 khaki drill trousers 44 cs. dehydrated beans 11 cs. " onion flakes 50 cs. cheesaroni 217 cs. soya bean soup 20,000 suits underwear 126 cs. grapefruit conc. 55 cs. orange " 30,000 lbs. vegetable soup 500 rayon dresses 18 cs. lime rickey conc. 2,435 gallons cod liver oil Food, donated by the Canadian Junior Red Cross value Dlr. 20,000 Cod liver oil, ditto, value Dlr. 5,000
------	--

SPAIN

1943	5 waggons oranges, donated by H. J. C. Raad, Valencia
1944	100,000 cases of oranges, account Neth. Government
1944	Dlr. 500,000 oranges, account Neth. Government

PORTUGAL

1943	3,000 cases sardines, account Neth. Government
1944	10,000 " " " " " "
1945	s/s "Henry Dunant", with food to Delfzijl "

ROME

1944	8,700 kg. cod liver oil, donated by the Holy See
------	--

U.S.A.

1944	Medicines, value Dlr. 10,000, donated by the Am. Red Cross 50,000 blankets, donated by the Am. Red Cross
------	---

URUGUAY

1945	I case cod liver oil, donated by Com. Ayuda Holanda, Montevideo 4 cases shoes ditto
------	--

SWITZERLAND

1943	Milk, value Sw. Fr. 266,000, a/c Neth. Government Medicines, value Sw. Fr. 176,000, ditto	1942
1944	Insulin, donated by the American Red Cross	1944
	Food, value Sw. Fr. 676,000, donated by the town of Basel	1945
	1,700 kg. medicines, donated by Hoffman la Roche, partly for our account	1945
	27,000 kg. pharm. products, donated by the Am. Red Cross	1945
1945	Medicines, value Sw. Fr. 213,000 a/c Neth. Govt.	1945
	Milk, " " 25,805 " " "	1945
	Milk, " " 48,994 " " "	1945
	Milk, " " 237,000 " " "	
	Milk, " " 254,358 " " "	
	Milk, " " 268,000 " " "	
	Medicines, " " 281,000 " " "	
	Rye, " " 796,930 " " "	
	1 trainload of food, value Sw. Fr. 169,540	

CARS

1942	4 ambulances, donated by the Neth. East Indies
1944	10 " " " " Neth. West Indies
1945	6 " " " " Canadian Red Cross
1945	70 ambulances and trucks, donated by the British Red Cross
1945	1 ambulance, donated by the British Red Cross, Plymouth
1945	1 mobile kitchen, donated by the Save The Children Fund
1945	1 ambulance, donated by the Save The Children Fund
1945	10 ambulances, donated by the British Red Cross, Scottish Branch
1945	1 Physio Therapy Van, donated by the Chartered Society of Physiotherapy, London

BIJLAGE 76

Stukken over het zenden van voedselpakketten uit Lissabon naar Nederland

(Afkomstig uit het archief van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis)

A

LONDON COMMITTEE
OF THE NETHERLANDS RED CROSS SOCIETYPresident:
H.R.H. Princess JulianaChairman:
Jonkheer O. C. A. van Lidth de Jeude.
21a, Portman Square, and Stratton House,
Stratton Street, London W.1.

4455/S.

11 Mei, 1942.

Arlington House,
Arlington Street S.W.1.
Flat 93.*Aan Zijne Excellentie,
den Minister van Sociale Zaken.*

Ingesloten heb ik de eer U.E. te doen toekomen een memorandum inzake voedselpakketten uit Portugal naar Nederland, alsmede een ontwerpbrief, welke tot den Minister van „Economic Warfare” zou kunnen worden gericht.

Zou het onnoodig zijn dezen brief door bemiddeling van het Departement van Buitenlandsche Zaken in te zenden, hetgeen ongetwijfeld groot oponthoud zou veroorzaken, dan zou deze brief met Uwe goedkeuring rechtstreeks aan den Minister van „Economic Warfare” door mij kunnen worden verzonden.

Intusschen komt het mij beter voor, dat het verzoek van de Regeering zelf uitgaat.

*De Regeerings-Commissaris,
(w.g.) VAN LIDTH DE JEUDE.*

JM

LONDON COMMITTEE
OF THE NETHERLANDS RED CROSS SOCIETYPresident: H.R.H. Princess Juliana.
Chairman: Jhr. O. C. A. van Lidth de Jeude.
Hon. Secr.: Jhr. A. P. C. van Karnebeek.
Hon. Treasurer: J. ten Doeschate.
21a, Portman Square, and Stratton House,
Stratton Street, London, W.1.

4440/S.

8 Mei, 1942.

Arlington House,
Arlington Street S.W.1.
Flat 93.*Draft.**To the Minister of Economic Warfare.*

I beg to enclose herewith a memorandum, submitted to me by the London Committee of the Netherlands Red Cross Society, requesting the issue of the requisite navicerts for the importation of small quantities of commodities in Portugal, for the purpose of sending token food parcels to occupied Holland, which at present only contain sardines and figs.

The London Committee is already in contact with the Trading with the Enemy Department of H.M. Board of Trade and their parcel

service has been organised with the full knowledge of this Department.

I am informed that the Portuguese authorities are fully prepared to cooperate for this purpose, provided the required navicerts will be granted by the British Government so as to ensure that this would not jeopardize agreed importation for home consumption.

As the number of parcels to be sent, is varying constantly, it is not possible to estimate the exact quantities, which are required per month.

However, based upon the available figures, we might fix the number of parcels at 1000 per month. If each parcel should contain 4 ozs. of coffee, cocoa and cornflour, the total quantity per month required would amount to 4000 ozs. of each kind. For a period of three months a quantity of 750 lbs of each kind, or 3000 lbs in total would be required.

It would be highly appreciated, if you would see your way, to grant the requisite navicerts, which will be a very valuable contribution to this charitable work.

Memorandum

1/5/42.

In view of the ever increasing demand among Dutch people in this country and abroad to send food parcels to their relatives and friends in occupied territory, and also in order to maintain the morale of the people in Holland as well as that of those here, it is thought highly advisable to extend the already experimentally organised parcels service of the London Committee of the Netherlands Red Cross Society into a more comprehensive and satisfactory service.

The Portuguese Government cannot allow the export of coffee, cocoa, tea and cornflour which have been imported into their country by special permission of the British Government for home consumption only. They are, however, willing to allow the export of these commodities providing H.M. Government should be found agreeable to issue navicerts for these consignments and the importation should be for the purpose in view only.

So as to enable the N.R.C.S. to fulfill the humanitarian principles on which the existing service is based, that is the sending of token parcels containing more particularly coffee, cocoa, tea, cornflour and/or similar groceries, which we have reason to believe will be most appreciated in Holland, it would be necessary to obtain permission to import small quantities of these commodities for this special purpose.

It is proposed to import such commodities into Portugal consigned to the Delegate of the N.R.C.S. who will attend personally to the packing of this in standard parcels, and send them as postal parcels to addresses of people of Dutch nationality only in occupied territory. These addresses will be sent to him by the Parcels Services of the L.C. in London, and this service will guarantee that no more than one parcel per month will be sent to any particular addressee. The London organisation will therefore centralise all orders for parcels, and after checking, instruct their Delegate in Lisbon accordingly.

It is suggested to restrict the quantity of groceries imported under such a special licence to 4 ozs of each kind per parcel, or as much more as the British Government might permit.

The weight of each parcel, (which we understand will have to be 3 kg.) could be made up by adding sardines and dried fruit, or other Portuguese products.

It is further suggested that lists of senders of parcels should be submitted as at present, to the Trading with the enemy branch of H.M. Board of Trade. Moreover, the name of the sender will not be disclosed to the addressee.

The administration will be controlled entirely from London, and can thus be inspected by H.M. Government at any time.

It is the intention to restrict the total number of parcels per month to a low figure, so as not to give this service in any way the nature of feeding the population of occupied Holland.

It is now our wish that the L. C. of the N.R.C.S. should be permitted to buy the required quantities of the abovementioned commodities per month, and ship this quantity to Portugal either monthly or at longer intervals.

B

Stratton House
W.I.
Londen, 2 Mei, 1941.

No. 560.

*Aan Zijne Excellentie
den Minister van Handel, Nijverheid
en Scheepvaart.*

Naar aanleiding van Uw brief van 21 April l.l. No. 3056 heb ik de eer U.E. als volgt te berichten:

In een samenkomst van de verschillende Roode Kruis-organisaties alhier op 21 April onder leiding van het British Red Cross, werd op mijn verzoek de mogelijkheid van het zenden van voedselpakketten ter sprake gebracht. Daarbij kwam vast te staan, dat dit in zeer beperkte mate mogelijk is aan krijgsgevangenen in Duitsland, doch niet aan aldaar geïnterneerde burgers, al bevinden zich daaronder (gedemobiliseerde) militairen. De namen van de geïnterneerde personen worden niet bekend gegeven.

Voor de verzending van pakketten naar achtergebleven betrekkingen in Nederland stelde ik mij bij het Belgische Roode Kruis op de hoogte van deze mogelijkheid.

Daarbij is mij gebleken, dat het Belgische Roode Kruis een organisatie heeft tot stand gebracht in Lissabon, van waaruit pakketten naar België worden verzonden, terwijl de inhoud daarvan in Portugal wordt aangekocht en verpakt.

Naar mij werd medegedeeld, zouden deze pakketten, voorzoverre bekend, hun bestemming wel bereiken en heeft men zich bij de Britsche Regeering vergewist, dat tegen deze zendingen geen bezwaar wordt gemaakt.

Inmiddels had ik mij met Baron van Harinxma in verbinding gesteld, die mij op mijn desbetreffende vraag op 29 dezer seinde:

„for lidth, can organize voluntary service sending parcels Holland, each 5 or 10 shillings suggest contents cheese sardines rice coffee tea harinxma 178”.

Het komt mij voor, dat in navolging van de Belgische pakketten, de inhoud desgewenscht kan worden uitgebreid met havermost, chocolade, beschuit, poedermelk, en noedels. Ik juich ten eerste toe, ter bevordering van een goede moraal van de koopvaardijvloot, die zoozeer in het belang is voor de gemeenschappelijke oorlogsvoering, een zoodanige regeling voor de Nederlandsche zeelieden te treffen.

Ik vraag mij intusschen af, of het wenschelijk en mogelijk is deze regeling tot deze categorie van Nederlanders te beperken. Ik zou niet aarzelen de gelegenheid tot het verzenden van pakketten, in navolging van België, voor alle Nederlanders die zich hier bevinden, open te stellen ware het niet, dat ik vrees, dat een te groot aantal tot bezwaren kan aanleiding geven. Dit zal proefondervindelijk moeten blijken en derhalve zou ik de regeling bij wijze van proef willen aanvangen voor de zeelieden, waarin ook de militaire strijdkrachten te betrekken, en zoodra dit mogelijk blijkt, uitbreiden voor anderen.

In afwachting van nader overleg met Lissabon omtrent de organisatie van den dienst, heb ik de eer U.E. voor te stellen het Slipping & Trading Committee uit te noodigen mij wekelijks een lijst te verstrekken van de zeelieden, die een pakket van 5 shilling aan hun familieleden in Nederland willen zenden, onder opgave van de nauwkeurige adressen van bestemming. Ik geef dan deze lijsten wekelijks per koerier aan Baron van Harinxma door.

Mijne bedoeling zou dan zijn, de namen der afzenders niet naar Nederland bekend te geven, voorloopig den inhoud der pakketten aan Baron van Harinxma over te laten en voorloopig slechts eenheidspakketten van 5 shilling te verzenden.

Voor elk pakket dient dan dit bedrag te worden bijgevoegd en dit wordt door mij met Lissabon verrekend.

Ik meen, dat zodoende het spoedigst aan Uw verlangen wordt tegemoetgekomen, al moge dan de regeling voorloopig onvolledig zijn.

Indien de Regeering de goedkeuring van de Britsche Regeering voor dit plan wenscht te vragen, zal ik gaarne vernemen, wanneer deze verkregen is, zoodat dan aanstonds een aanvang kan worden gemaakt.

Ik neem intusschen aan, dat geen ander standpunt dan ten aanzien van België zal worden aangenomen. Afschrijven van dezen brief werd gezonden aan Uwe ambtgenooten van Buitenlandsche Zaken, Binnenlandsche Zaken, Sociale Zaken en Defensie.

Voorzitter.

C

THE NETHERLAND RED CROSS SOCIETY

President
H.R.H. Princess Juliana
Chairman
Baron Harinxma.

Arlington Street S.W. 1.
8-10 Arlington House

Hon. Secretary
Jonkheer A. P. C. van Karnebeek
Hon. Treasurer
J. ten Doeschate
Secretary
W. Friedhoff
Telephone: Regent 5024.

Op 6 Juni, den dag der invasie, werd de verzending van pakketten uit Lissabon stopgezet, daar werd aangenomen, dat op de spoorwegverbindingen met Noord-Frankrijk voor het gewone goederenvervoer niet meer kon worden gerekend. Bij onderzoek bleek, dat deze veronderstelling juist was.

Daar ons Comité zeer ongaarne tot liquidatie van den dienst wilde overgaan werd vanuit Lissabon nog de mogelijkheid onderzocht, de zendingen via Zuid-Frankrijk en Zwitserland te doen geschieden. Eerst toen ook dit onmogelijk bleek, werd tot definitieve liquidatie van den dienst en officieele bekendmaking hiervan overgegaan.

De pakketten van de Maartlijst, welke in normale omstandigheden gedurende Mei had moeten zijn afgewerkt, konden helaas niet worden verzonden, aangezien de verzending en ook de verpakking reeds toen groote moeilijkheden opleverde. Het is nu niet meer mogelijk dezen achterstand gedurende den zomer in te halen, gelijk ons plan was.

Hiernevens gelieve U aan te treffen een cheque ter waarde van f ....., zijnde terugbetaling van door U gestorte gelden voor niet uitgevoerde orders.

BIJLAGE 77

**Rapport van de algemene vertegenwoordiger van het Belgische Rode Kruis in Portugal over de werkzaamheden
gedurende de jaren 1940—1945**

(Overgelegd door R. J. A. D. baron Sloet tot Everlo bij zijn verhoor op 26 Augustus 1948)

**AU SERVICE DE LA CROIX-ROUGE
DE BELGIQUE AU PORTUGAL**

*Rapport du Délégué Général de la Croix-Rouge
de Belgique au Portugal*

La nomination officielle d'un Délégué de la Croix-Rouge de Belgique au Portugal, avec l'assentiment des Gouvernements Portugais et Belge était en temps de paix plus une mesure de prévoyance plutôt qu'une nécessité, car les rapports entre les sociétés de Croix-Rouge se bornaient à des relations protocolaires d'ailleurs fort espacées.¹⁾

Notre lettre de nomination, qui date du 6 Novembre 1930, précise le rôle du délégué en temps de guerre, dans les termes suivants:

„Constituer un centre d'une action de secours au profit de la Belgique et constituer un centre de recrutement pour tous ceux qui voudraient assurer leur concours à la Belgique”.

C'est cette mission que nous avons acceptée en prévoyant que la colonie belge de Lisbonne devait naturellement être associée à l'action de secours prévue par la Croix-Rouge dans ses instructions.

Les principes établis par les statuts de la Croix-Rouge de Belgique, prévoient qu'en dehors de son concours au Service de Santé de l'Armée, elle veille au soulagement de toutes les victimes de la guerre, tant civiles que militaires.

Dans cet esprit nous commencerons par énoncer brièvement les activités auxquelles nous avons ainsi pris part de 1940 à 1945:

A. Rapport avec le Comité International de la Croix-Rouge à Genève (C.I.C.R.), avec la Commission mixte de Secours à Genève et avec l'Agence Centrale des Prisonniers de Guerre à Genève;

B. Assistance aux Prisonniers, au point de vue matériel comme moral:

1. Contribution au ravitaillement collectif;
2. Envois de colis collectifs et individuels;
3. Aide aux familles en Belgique pour améliorer le colis familial de prisonnier;
4. Correspondance avec les „Hommes de Confiance” des camps;
5. Contribution en domaine „Instruction et récréations des Prisonniers de Guerre Belges”;
6. Recherches de mairaines pour prisonniers.

C. Collaboration aux travaux du Comité de Coordination du Ravitaillement Belge. Expéditions de vivres et médicaments en Belgique.

D. Aides et conseils aux Croix-Rouge étrangères.

E. Assistance aux réfugiés, internés ou gens de passage désireux de se rendre dans un autre pays.

F. Ravitaillement des réfugiés, dans d'autres pays que celui du pays de résidence; action de parrainage en faveur d'enfants et adolescents.

G. Création de bureaux de renseignements et recherches des éléments de familles éparses ou disparues, ainsi que transmission de correspondances et messages.

H. Transmission de pièces d'Etat-Civil.

I. Action d'assistance morale sous forme de conseils et d'interventions personnelles.

J. Centralisation de dons en matière ou en argent en faveur d'association d'oeuvres fonctionnant en Belgique.

K. Rapatriement et mesures d'exécution concernant celui-ci.
Organisation de homes de réfugiés.

¹⁾ Le Bulletin officiel de la Croix-Rouge Portugaise publié en 1943 cite la présence à Lisbonne de Délégués des pays suivantes: Allemagne, Belgique, E.U.A., France, Grèce, Hollande, Grande-Bretagne, Italie, Yougoslavie, Luxembourg, Pologne, Suisse, au nombre d'une vingtaine, à la tête de services dont quelques-uns sont très importants.

Activité en temps de guerre

Dès que la Belgique fut envahie, notre „Centre de Secours” reçut l'appui entier et unanime de la colonie belge du Portugal groupée autour du Ministre de Belgique et de la Comtesse Baudouin de Lichtervelde, lors de la réunion du 18 mai 1940 dans les salons de la Légation.

Au cours de cette réunion fut fondée une oeuvre qui prit le titre „Croix-Rouge de Belgique et oeuvres de guerre de S. M. la Reine Elisabeth” et fut élu son comité exécutif: Messieurs Maurice De Roo, John De Stoop, Clément Dumoulin, Emmanuel Michez et moi-même.

Plus tard ce même organisme adopta le titre simplifié de „Oeuvres Belges” sous lequel il est généralement connu.

L'activité des Oeuvres Belges allait s'exercer dans bien des domaines où ma Délégation elle-même était appelée à intervenir, de telle sorte que les deux chevauchèrent souvent l'une sur l'autre dans le meilleur esprit de collaboration.

Les Oeuvres Belges ont vécu, au début, de dons provenant de la générosité d'amis portugais et belges, ensuite de subsides privés. Elles ont publié régulièrement, au cours de la guerre des rapports et des bilans détaillés avec le souci de ne jamais citer les noms des membres de son comité, pas plus que celui de son précieux trésorier, Monsieur F. J. Heirbrant.

Nous nous bornerons à donner ici un court aperçu de leur activité.

Les listes de souscription au profit de ces oeuvres ont donné jusqu'à fin juillet 1940: Escudos 203.942, Francs français 27.400, Francs belges 41.900, résultat de 950 souscriptions.

Des dons de vêtements furent récoltés au Portugal et d'autres vinrent en très grand nombre du Congo.

Dès la fin mai 1940 arrivaient au Portugal des centaines de fugitifs qui furent aidés matériellement et moralement par l'oeuvre qui venait d'être fondée.

Ayant appris qu'un très grand nombre de jeunes gens belges internés dans des camps sur territoire français souffraient d'une alimentation très précaire, les „Oeuvres Belges” réussirent en juillet 1940 à leur expédier un wagon de onze tonnes de produits divers et à leur faire remettre 350.000 Francs français.

Cependant, en Belgique occupée, la population était menacée de famine et les „Oeuvres Belges” tâchaient de venir en aide à leurs compatriotes et amis dans la misère en organisant l'expédition de lait en poudres consigné à la Croix-Rouge de Belgique à Bruxelles. Deux wagons partirent ainsi en 1941.

L'action des Oeuvres Belges s'est manifestée vis à vis des belges réfugiés ou de passage au Portugal en leur apportant des moyens de subsistance, des vêtements, des fonds pour frais de voyages, des emplois et de nombreuses interventions.

Elles expédièrent des vivres, des vêtements et des fonds en Angleterre, en France et en Espagne pour secourir des compatriotes réfugiés ou internés.

Elles appliquèrent une partie des fonds recueillis pour venir en aide à un groupe d'orphelins de guerre en Belgique et à de nombreux prisonniers en Allemagne.

Elles ont contribué au maintien des ouvriers fonctionnant à Lisbonne et à Estoril en leur procurant de la laine et des tissus.

Enfin elles patronèrent „L'Office du Colis Alimentaire” fondé en mars 1941 par la famille Hubert, et qui avait pour but l'expédition d'échantillons postaux de vivres portugais en Belgique pour le compte de belges résidant ou réfugiés à l'étranger.

L'action de notre collègue Monsieur E. Michez fut particulièrement féconde au sein des Oeuvres Belges; en juin 1940 il parcourut des centaines de kilomètres pour recenser dans plusieurs villes portugaises des belges fugitifs et les connaître personnellement; en 1941 il assura pratiquement seul la responsabilité du lancement de l'O.C.A., tâche ingrate où ses qualités d'endurance furent mises une fois de plus à l'épreuve.

Président de notre Chambre de Commerce et de notre Groupement d'Anciens Combattants, Monsieur Michez fit partie de toutes les activités belges au Portugal, n'épargnant jamais ses peines. Je

me fais un devoir de lui dire ici mon admiration pour l'oeuvre qu'il a accomplie.

Aide médicale de Belgique

Au moment où son fondateur, le Docteur Reding, présenta aux membres de la colonie belge de Lisbonne, fin 1940, cette oeuvre elle avait pour but limité l'envoi de médicaments et de vitamines, l'expédition de vivres sur une certaine échelle dépassant les possibilités d'une entreprise privée. Mais les difficultés de trouver ces produits firent sortir L'Aide Médicale de la tâche où elle désirait primitivement se cantonner.

Un don de deux millions d'Escudos, provenant du Fonds Colonial des Oeuvres de Guerre, permit l'expédition d'un premier envoi de vivres en conserves, qui arriva à bon port, ce succès engagea le C.C.R.B. fondé entretemps, (février 1941) à confier à l'Aide Médicale son bureau d'achats et d'expéditions.

Le Délégué de la Croix-Rouge de Belgique a ajouté à L'Aide Médicale la collaboration réduite qui lui avait été demandée et qui, pratiquement consistait à donner des conseils sur le plan de l'organisation, sur le choix des collaborateurs, la procédure à suivre, et à faciliter les expéditions en les plaçant sous le couvert de son nom.

Le rôle assigné à L'Aide Médicale prit fin en août 1942, quand le Gouvernement décida de confier les achats du C.C.R.B. à une firme mandataire.

Jusqu'à cette époque (août 1942) les expéditions vers le Pays représentaient: 18.489 Tonnes valant Esc. 117.118.853. (Dans ces chiffres sont inclus les deux wagons de lait en poudre des Oeuvres Belges qui ont coûté Escudos 280.442).

Mais aussi bien que les Oeuvres Belges, l'Aide Médicale était impuissante à entreprendre à l'aide de dons et de souscriptions volontaires le ravitaillement sur une vaste échelle. Même en restreignant le secours aux classes belges les plus éprouvées, il fallait disposer de nombreux millions et trouver encore les moyens de transférer les vivres en Belgique occupée. Seul un Gouvernement pouvait entreprendre une tâche pareille.

Aussi, en prenant sous son égide l'entreprise amorcée par les Oeuvres Belges, développée par l'Aide Médicale, le Gouvernement Belge décida de coordonner les oeuvres de ravitaillement Belge à Lisbonne et il chargea de cette mission ardue, le Comte de Kerchove de Denterghem, Ambassadeur de Belgique.

C'est ce diplomate éminent qui a créé, dirigé et mené à bien le „Comité de Coordination du Ravitaillement de la Belgique par l'Europe (C.C.R.B.) février 1941 à mars 1945.

Le C.C.R.B.

Quand l'Ambassadeur, Comte de Kerchove de Denterghem eut pris contact avec les personnalités belges, à son arrivée à Lisbonne en février 1941, il put constater que dès le début des hostilités, l'initiative privée avait accompli oeuvre méritoire dans maints domaines de la charité.

Néanmoins une coordination s'imposait pour profiter au maximum de la situation créée et développer l'action des organismes de secours avec l'aide gouvernementale, dans le grand centre qu'était devenue la capitale portugaise. Tâche difficile entre toutes, que l'Ambassadeur accomplit avec un dévouement, un patriotisme et une énergie que seuls peuvent apprécier, ceux qui ont eu le privilège de se dévouer avec lui à cette belle mission de la charité. ¹⁾

Pour constituer son comité, le Comte de Kerchove fit appel à la collaboration de quelques personnalités belges de Lisbonne, dont des représentants des Oeuvres Belges, de L'Aide Médicale et du Délégué de la Croix-Rouge.

Ravitaillement des Prisonniers de Guerre

Dans la distribution des rôles assignés aux membres du C.C.R.B., le Délégué de la Croix-Rouge avait commission spéciale de s'occuper de tout ce qui avait trait aux Prisonniers de Guerre. Vers la fin des hostilités il fut nommé secrétaire général de la Coordination des Oeuvres Humanitaires Belges, (Annexe du C.C.R.B.)

Le ravitaillement des P.G.B. comportait:

1. Le ravitaillement collectif
2. L'envoi de colis personnels.

¹⁾ Le 2/9/43. Le C.C.R.B. comprenait en plus de son président, un secrétaire général, Monsieur H. Cremer; neuf membres M. M. Benoot, Demoustier, De Stoop, Dumoulin, Heirbrant, Imhof, Michez, Reisdorff; quatre conseillers M. M. Loureire, Vannieuwenhoven, Walton, Lepierre; un inspecteur M. Cabral; enfin les services de chancellerie, comptabilité, contrôle, sténographie, comportant 19 personnes.

Les envois collectifs étaient expédiés par l'intermédiaire du C.I.C.R. de Genève et distribués avec le concours de l'Aide aux Prisonniers et Internés Belges à Lausanne, envoyés directement de l'étranger aux „Hommes de Confiance” des camps. C'était en réalité le seul ravitaillement équitable et nous y reviendrons.

Mais pouvait-on ne pas répondre à ces demandes individuelles, envoyées directement par des P.G.B. à un particulier, à un autorité belge dans un pays neutre? Non; il nous a fallu organiser un service de petits paquets individuels modestes, pour qu'une demande directe d'un prisonnier ou celle émanant de sa famille reçoive une suite favorable. Des dons nous permirent de consacrer plusieurs centaines de milliers d'Escudos à ces petits envois qui durent être arrêtés par manque de fonds. En Belgique une publicité, que nous avons tâché de freiner sans grand succès, nous a valu un courrier de plus de 20.000 lettres dont beaucoup contenaient un ou deux timbres belges de 1 Franc, sans aucune utilité au Portugal, mais qui ont été transmis au nombre de 11.200 à la Croix-Rouge à Bruxelles. Cette publicité regrettable a été menée sans doute, par des gens de bonne foi qui ne se rendaient compte ni de la situation, ni de l'impossibilité à envoyer des colis individuels de 15 Kilos(!) qui n'ont existé que dans leur imagination.

En mars 1942 nous avons publié dans le Bulletin de la Chambre de Commerce Belge au Portugal, un article intitulé: „Au Service des Prisonniers” qui résume ce qu'il était possible de faire au Portugal en leur faveur, et ce qui était réalisé à l'étranger et en Belgique dans le domaine des colis individuels.

Les colis individuels étaient confiés aux soins diligents de la Croix-Rouge Portugaise qui assurait leur acheminement vers les Stalags et Oflag en Allemagne.

Quand le Gouvernement Portugais prit des mesures pour restreindre les exportations de vivres, en les soumettant à un régime de licences, fin Décembre 1942 et 1943, la Croix-Rouge Portugaise obtint certains allègements en faveur des colis destinés aux Prisonniers de Guerre.

Nous tenons à exprimer ici à la Croix-Rouge Portugaise notre vive reconnaissance pour les démarches qu'elle a entreprises auprès du Gouvernement de la République, en vue de soulager les misères de nos compatriotes, tant militaires que civils, car elle a donné à la Belgique, au cours du conflit mondial, de nombreux témoignages de son agissante sympathie.

Jusqu'à la fin des hostilités le grand ravitaillement de nos Prisonniers de Guerre à été acheminé en majeure partie des Etats-Unis d'Amérique, du Canada, d'Argentine, du Congo, de l'Afrique du Sud, à Lisbonne où les vivres et les vêtements étaient déchargés, vérifiés, entreposés et réexpédiés sur des navires du C.I.C.R., allant à Marseille et à Gênes, ensuite par chemin de fer sur les grands entrepôts de la Suisse, et par après étaient envoyés dans les camps en Allemagne.

Les importants services du Comité International installé à Lisbonne ont été dirigés pendant toute la guerre par le Colonel F. Iselin, travailleur infatigable qui a apporté dans sa lourde tâche un dévouement auquel nous tenons à présenter notre tribut d'hommages.

Nous ne voudrions pas laisser de mentionner ses collaborateurs immédiats Messieurs Menzel et Sandmeyer.

La surveillance méthodique de ces expéditions, l'étude et les annotations des rapports publiés soit en Suisse ou en Allemagne quand il s'agissait de réceptions, d'états sanitaires des camps, etc. puis en Amérique, en Argentine, au Congo quand il s'agissait de programmes d'achats ou d'expéditions et les contacts fréquents avec les délégués du C.I.C.R. en permanence au Portugal ou de passage à Lisbonne me permirent à plusieurs reprises d'apporter au Comte de Kerchove des renseignements dont le Gouvernement a tiré profit pour améliorer en quantité et qualité, le ravitaillement de nos compatriotes en captivité.

A New-York l'Ambassadeur Monsieur Georges Theunis et le Ministre Vicomte du Parc se chargeaient de l'exécution de programmes d'achats et étaient informés, par nos rapports de Lisbonne, comme par ceux de mon dévoué collègue de Lausanne, Monsieur Biart.

Les colis expédiés directement du Portugal aux „Hommes de confiance” des camps, notamment les beaux colis de lainages confectionnés par les dames des Ouvriers de Lisbonne et d'Estoril nous ont valu un échange de correspondances des plus réconfortantes, qui ne pouvaient que nous engager à les multiplier.

Le service organisé par la Croix-Rouge Portugaise nous a prêté pour ces expéditions l'aide la plus précieuse et c'est toujours avec un sentiment de reconnaissance que nous évoquons les noms du Président, Monsieur H. Monteiro de Medonça, et du Secrétaire-Général, Monsieur A. de Dornellas, décédés au cours de la guerre.

Tous deux ont toujours accueilli avec la plus grande bienveillance nos nombreuses sollicitations.

Le stock à Lisbonne le 8 Avril 1945 était de 361 Tonnes.

Un contact épistolaire régulier avec la Croix-Rouge du Congo, avec les différents sièges de „L'union des Femmes Coloniales” avec Monsieur J. de Heem, mon collègue pour l'Algérie et la Tunisie, permettait de coordonner des efforts magnifiques.

Aussitôt qu'un chargement arrivait à Lisbonne, la Direction Générale de la Croix-Rouge de Belgique recevait les détails du chargement et nous alertions notre Légation à Berne, pour prévenir Monsieur Biart à Lausanne. Des états mensuels d'entrées, de sorties, de stocks étaient adressés à ces postes, ainsi qu'au Ministère de la défense Nationale à Londres.

La population belge prenait discrètement connaissance de ces bonnes nouvelles qui relevaient le moral des parents anxieux sur le sort de leurs pauvres prisonniers par l'intermédiaire de la Croix-Rouge à Bruxelles. La publication des chiffres a contribué puissamment à raffermir les sentiments patriotiques de nos compatriotes, durant les sombres années de l'occupation allemande.

Modeste à ses débuts, puisque malgré les efforts du Gouvernement Belge à Londres et de ses délégués, la distribution des secours aux P.G.B. fut de janvier à octobre de 1942 extraordinairement parcimonieuse; les chiffres publiés à Genève par le C.I.C.R. sont extrêmement bas en ce qui concerne les P.G.B. (3,5 kilos par mois). Fin 1942 s'est produit une amélioration très sensible grâce au développement des achats réalisés un peu partout, mais spécialement en Amérique et au Congo pour les vivres et en Angleterre pour le tabac.

Le ravitaillement des P.G.B. s'améliora par étapes pour atteindre une distribution mensuelle de 17 kilos par tête.

Malheureusement, des difficultés survenues en Méditerranée en Mars 1944, suspendirent pendant plusieurs mois tout transport et à la fin de la guerre les Prisonniers de Guerre Belges comme les autres prisonniers durent se contenter des réserves constituées en Suisse et qui se consumaient très rapidement.

Fin 1942, me rendant compte de l'insuffisance des arrivées de vivres, le Président du C.C.R.B. obtint du Gouvernement Belge à Londres une somme de Escudos 6 250 000 pour l'achat de poissons à l'huile. Ce genre d'acquisition n'a pu se renouveler par le fait que nos Autorités à Londres disposaient plus facilement de Dollars que d'Escudos. L'ensemble de ces marchandises dont les emballages réduits au format standard (1/4 club) a représenté 1 650 000 boîtes de sardines et chinchards. Messieurs Benoot et Stockmans qui surveillaient à cette époque les achats du C.C.R.B. nous furent à cette occasion, de précieux conseillers pour procéder à ces achats.

Le grand ravitaillement des P.G.B., marchandises en transit par Lisbonne à été de 12.966 Tonnes se répartissant comme suit:

1941	12.193 Kilos
1942	2.059.118 „
1943	2.559.984 „
1944	6.642.057 „
1945	1.693.331 „

Le stock à Lisbonne, le 8 avril 1945 était de 361 Tonnes.

De son côté le C.C.R.B. a expédié au Comité Mixte de Répartition à Bruxelles depuis le 2 Septembre 1942 jusqu'à fin des hostilités environ 45.000 Tonnes de vivres, vitamines et médicaments.

Au départ du Portugal	Esc. 610.916.683	\$ 20
Au départ d'Espagne	„ 30.463.888	\$ 52
Au départ de la Suède	„ 3.116.552	\$ 66
Au départ de la Suisse	„ 31.675.907	\$ 45
Au départ de la Turquie	„ 4.680.412	\$ 50

Ces chiffres mettent en pleine valeur l'activité et l'initiative déployées par les belges de l'étranger qui sont parvenus à expédier dans leur pays et à leurs prisonniers des quantités considérables de vivres avec consentements des puissances belligérantes. ¹⁾

Office du colis alimentaire

Au mois de Mars 1942 le Président du C.C.R.B. me confia une mission de surveillance, à l'Office du Colis Alimentaire, (O.C.A.) au titre de délégué du C.C.R.B. tandis que le Comité permanent de cet organisme nous appelait à participer à sa direction journalière.

Cette action n'avait pas un caractère strictement „Croix-Rouge” mais elle relevait du domaine de l'entraide sociale. L'O.C.A. a expédié par la poste 2.484.675 colis se répartissant comme suit:

1941	192.604	colis
1942	797.733	„
1943	1.042.703	„
1944	451.635	„

Conclusion

En acceptant la mission de délégué général de la Croix-Rouge de Belgique qui nous avait été proposée, nous nous soumettions à l'obligation d'en remplir scrupuleusement les devoirs.

Avons-nous répondu à cette obligation?

Les activités du délégué général sont nettement stipulées dans les articles des Statuts de la Croix-Rouge publiée au début du présent rapport et nous croyons avoir rempli, dans la mesure du possible, les diverses missions.

Notre tâche fut facilitée par l'aide généreuse de la Colonie Belge de Lisbonne et la présence parmi nous du Comte de Kerckhove de Denterghem, qui ne nous a pas ménagé, ni son appui ni ses conseils. ²⁾

Qu'il s'agisse d'organismes privés tels que les „Oeuvres Belges”, „L'Aide Médicale” ou d'oeuvres humanitaires à caractère officiel, tel que le C.C.R.B., l'Office du Colis Alimentaire partout où nos fonctions de délégué nous appelaient, nous n'avons rencontré que des collaborateurs dévoués et désireux de servir.

Qu'il me soit permis de remercier particulièrement S.E. Monsieur A. Motte, notre Ministre au Portugal, et ses collaborateurs à la Légation, pour la confiance, qu'ils n'ont jamais cessé de m'accorder et de me témoigner.

Ma gratitude va également, à mes collègues, collaborateurs employés et amis, ainsi qu'aux membres de ma famille qui m'ont aidés à remplir une tâche que je prévoyais ardue.

JEAN DEMOUSTIER,

*Administrateur et Délégué Général
de la Croix-Rouge de Belgique
au Portugal.*

¹⁾ Jusqu'au moment de l'heureuse intervention du Comité de Croix mixte dans le transport de ces vivres, les expéditions ont été faites sous le couvert du nom de la Délégation de la Croix-Rouge de Belgique à Lisbonne, et avec le concours de nos collègues, Monsieur Marquet fils à Madrid et Monsieur Ottevaere à Hendaye.

²⁾ Dans une plaquette „Le Comte de Kerckhove de Denterghem et le Ravitaillement de la Belgique par l'Europe” publiée par les membres de l'ex C.C.R.B., Monsieur C. Dumoulin a retracé la vie du Comte de Kerckhove à Lisbonne et a rendu hommage à ses éclatants mérites.

BIJLAGE 78

Tekst van het Repatrieringsverdrag met België van 2 Januari 1945

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

Accord bilatéral entre la Belgique et les Pays Bas concernant le rapatriement de leurs ressortissants déplacés par fait de guerre.

Le présent accord est conclu par et entre d'une part, le Gouvernement des Pays-Bas représenté par Son Excellence le Dr. Jan van den Tempel, Ministre des Affaires Sociales, et d'autre part, le Gouvernement Belge, représenté par Son Excellence M. Paul van Zeeland, Ambassadeur Extraordinaire et Plénipotentiaire Commissaire au Rapatriement.

1. Chacune des Hautes Parties Contractantes s'engage à faciliter et à hâter le rapatriement des prisonniers de guerre déportés et réfugiés et de tous les autres ressortissants de l'autre partie, déplacés du fait de la guerre, qui, au moment de la libération et postérieurement, se trouveront sur son territoire.

2. Chacune des Hautes Parties Contractantes s'engage à accueillir sur son territoire et à rapatrier les ressortissants de l'autre partie en provenance d'un pays-ennemi ou ayant été occupé par lui ou d'un pays-neutre et qui, de leur propre chef ou d'une façon organisée, viendraient à franchir sa frontière.

3. En attendant leur rapatriement, les personnes déplacées seront traitées respectivement par chacune des Hautes Parties Contractantes sur la base de l'égalité avec leurs propres nationaux, notamment en ce qui concerne l'hébergement, le ravitaillement, les services médicaux et sociaux et l'application de mesures sanitaires restrictives.

4. Dès la libération partielle ou totale de son territoire, et sous réserve, en ce qui concerne la période militaire, de l'autorisation des autorités militaires compétentes, chacune des Hautes Parties Contractantes admettra sur son territoire libéré une mission nationale de l'autre partie, mission qui sera attachée au Ministère ou au Commissariat chargé du rapatriement, et coordonnera son action propre avec les directives données par lui.

Cette mission sera composée d'un chef de mission et du personnel requis par les circonstances. Sa composition sera soumise à l'agrément de l'autre partie.

Chaque mission aura pour tâche de faciliter au Gouvernement du pays où elle est accréditée les opérations de rapatriement de ses ressortissants dans le cadre général des opérations nationales et internationales de rapatriement.

A cet effet toutes facilités de déplacement lui seront accordées, ainsi que les autorisations requises, pour visiter les camps, centres et lieux de rassemblement où se trouvent ses ressortissants.

La mission bénéficiera, en outre, de la franchise douanière et de toutes facilités d'acheminement pour tous colis, vivres, médicaments, et généralement tous produits, effets et objets destinés tant à ses membres qu'aux personnes à rapatrier dont elle aura la charge.

Elle sera chargée de:

a. Collaborer à l'identification des personnes déplacées qui revendiquent la nationalité de la Haute Partie Contractante représentée par cette Mission.

b. Délivrer des titres de rapatriement.

c. Conseiller et assister les autorités du territoire, en ce qui concerne l'assistance, l'entretien et le rapatriement des personnes déplacées dont elle a la charge.

5. Le Chef de la Mission Nationale d'une part, les autorités chargées du rapatriement dans le pays où il est accrédité d'autre part, pourront constituer sur place une commission mixte permanente composée au maximum de trois représentants de chacune des Hautes Parties Contractantes et chargée de présenter des suggestions pour aider à résoudre les questions qui lui seraient soumises d'un commun accord par les parties intéressées.

6. Chacune des Hautes Parties Contractantes s'engage dans la mesure du possible, à faire appel au personnel de la Mission Nationale de l'autre Partie pour faciliter les opérations de rapatriement des ressortissants de cette dernière.

7. En ce qui concerne les personnes déplacées qui sont des ressortissants de l'une des parties contractantes et dont le domicile permanent se trouvait sur le territoire de l'autre partie, chacune des Hautes Parties Contractantes, tout en reconnaissant l'impossibilité où elle se trouve de garantir d'une façon générale ou formelle la réadmission de toutes ces personnes dans son territoire, s'engage néanmoins à examiner avec humanité toutes les demandes faites dans ce sens et qui seraient approuvées par le délégué du Gouvernement à qui les demandes seraient présentées.

8. Chacune des Hautes Parties Contractantes étudiera avec l'autre partie la possibilité d'établir des listes de priorité.

9. Les engagements prévus dans cette convention ne sauraient faire échec à aucune mesure générale d'ordre interne que les Hautes Parties Contractantes jugeraient indispensable de prendre pour des raisons d'ordre sanitaire ou des motifs de sécurité ou qui seraient prises par des organismes interalliés, conformément à des accords internationaux applicables dans le pays intéressé.

10. Le présent accord est conclu pour une durée de trois mois à compter de sa signature. Il sera renouvelé par tacite reconduction pour des périodes identiques, sauf dénonciation par l'une ou l'autre des parties, un mois avant l'expiration de chacune de ces périodes.

11. Les questions financières résultant du présent accord seront étudiées et réglées ultérieurement.

12. Le présent accord sera notifié à U.N.R.R.A.

13. Les textes français et néerlandais du présent accord feront également foi.

Fait en double original, en français et en néerlandais, un exemplaire en chaque langue étant remis à chaque Haute Partie Contractante.

Fait à Londres, le 2 janvier 1945.

L'Ambassadeur Extraordinaire et Plénipotentiaire,

Commissaire au Rapatriement.

(s.) PAUL VAN ZEELAND.

Le Ministre des Affaires Sociales.

(s.) J. VAN DEN TEMPEL.

BIJLAGE 79

Een der verslagen van de heer F. J. van den Bergh aan de Minister van Sociale Zaken, uitgebracht op 16 Mei 1945,
over de stand van de repatriëring omstreeks half Mei 1945

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

166
V DB/339

16 Mei 1945.

Aan Zijne Excellentie den Heere
Minister van Sociale Zaken,
Arlington House, Arlington Street.

Excellentie,

Ik heb de eer Uwer Excellentie onderstaand nadere gegevens te verstrekken betreffende de, gedurende de afgelopen week ontvangen berichten over Nederlandsche geëvacueerden en gedeporteerden.

Frankrijk: Aanwezig 15000 personen, welke verzorgd en gerepatriceerd worden door het Haut Commissariat Neerlandais Pour le Rapatriement, vertegenwoordiger van den Regeeringscommissaris.

België: Aanwezig ongeveer 18.000 personen welke verzorgd worden door den Kapitein G. E. Schipper, vertegenwoordiger van den Regeeringscommissaris en door den Kapitein Schipper gerepatriceerd zullen worden.

Zweden: Aangekomen uit concentratiekamp Ravensbrück 250 vrouwen, waarvoor de verzorging berust bij den Heer N. Woensdregt.

Auschwitz: 115.000 Nederlanders in Auschwitz (Polen) geëxtermineerd. 120 overlevenden volgens gezant Moskou teruggevonden. Enkele honderden vrouwen naar Belsen vervoerd.

Verzorging voorloopig in handen van Joodsch Comité Lublin waarover uitstekend rapport is ingekomen.

Buchenwalde: Ruim 500 Nederlanders overleden, 383 levend aangetroffen, waarvan 77 zieken. Een aantal prominenten inmiddels teruggevlogen naar Nederland. 10 Ambulances vanuit Parijs derwaarts gedirigeerd voor evacuatie zieken.

Sachsenhausen: Oorspronkelijk 4500 Nederlanders, waarvan 2500 uit Vught. Enkele prominenten inmiddels teruggevlogen.

Dachau: Oorspronkelijk aantal onbekend. Enkele prominenten reeds terug per vliegtuig. Verdere repatriëring nog niet mogelijk geweest.

Butzbach: Enkele tientallen Nederlanders aangetroffen.

Siegburg: Eenige honderden Nederlanders aangetroffen. Nog niet gerepatriceerd.

Kleef: Kort voor de bevrijding eenige honderden Nederlanders in hun cellen doodgeschoten.

Mauthausen: Honderd Nederlanders in deerniswekkenden toestand aangetroffen. Aan Chief Liaison Officer doorgegeven, voor onmiddellijke hulpverlening.

Bergen-Belsen: Oorspronkelijk aantal Nederlanders 3000. Honderd naar Philippeville via Zwitserland en honderd naar Biberach, Wurzach en Libenau. Op 8 April, kort voor de bevrijding, eenige duizenden met onbekende bestemming afgevoerd. Een trein bij Maagdenburg teruggevonden met enkele honderden personen, waarvan sommigen reeds gerepatriceerd. Hulp thans niet mogelijk door quarantaine en gebrek ambulances.

Theresienstadt: Radioomroep om hulp ontvangen van Prof. Meijers voor 800 Nederlanders en 450 Statenloozen afkomstig uit Nederland. Radioomroep 1 dag later beantwoord door B.B.C. dat hulp zoo snel mogelijk verschaft zal worden. S.H.A.E.F. heeft vliegtuigen beloofd voor repatriëring zoodra Russen toestemmen in repatriëring Nederlanders. De Heeren Boon, Hartog en Dr. Polak Daniëls zullen per vliegtuig naar Theresienstadt vertrekken in samenwerking met S.H.A.E.F. Te dien einde heeft militariseering van bovengenoemde heeren plaats gehad.

De Regeeringscommissaris voor Repatriëring,
voor dezen,
(w.g.) F. J. VAN DEN BERGH.

BIJLAGE 80

Brieven van mr. dr. A. A. van Rhijn en van de chef staf Militair Gezag aan de Minister van Sociale Zaken omtrent een op 7 Juli 1945 te Londen gehouden vergadering over de organisatie van de repatriëring

(Overgelegd door mr. dr. A. A. van Rhijn bij zijn verhoor op 9 Februari 1950)

Afschrift

32A/3772/45

De Heer Minister.

Ingevolge Uw opdracht heeft op 7 dezer te Londen een bespreking plaats gehad met het doel U een voorstel te doen omtrent de reorganisatie van de Repatriëringdienst.

Aanwezig waren daarbij: de heer G. F. Ferwerda, Kolonel van Os van Delden, Majoor Wijnbergen, Mr. M. de Groot en ondergetekende.

Na een langdurige discussie werd volkomen overeenstemming verkregen omtrent onderstaand voorstel.

A. Algemeen.

1. Met ingang van 23 Juli 1945 worden de dienst van de Regeeringscommissaris voor Repatriëring en de Sectie Repatriëring en Evacuëring van het M.G. overgebracht naar het Flatgebouw Zeestraat, teneinde verder werkzaam te zijn als Afd. Repatriëring van het Departement van Sociale Zaken.

De afdeling zal komen te staan onder leiding van Mr. M. de Groot;

2. Het Hoofd der Afd. Repatriëring streeft er naar, de beide diensten als zodanig binnen een maand te liquideren, waarna slechts van een enkele afdeling sprake zal zijn;

3. Aan de Minister van Oorlog wordt voorgesteld de Chef Staf M.G. te verzoeken de Sectie Repatriëring en Evacuëring met ingang van 23 Juli a.s. als zodanig op te heffen en de gehele organisatie, met het thans daarbij ingedeelde of gedetacheerde personeel en materieel, te detacheren bij het Departement van Sociale Zaken tot een nader door de Ministers van Oorlog en van Sociale Zaken in onderling overleg vast te stellen datum.

B. Binnenland.

1. Met inschakeling, voor zoveel nodig, van de thans bestaande functionarissen, wordt de uitvoering van alles wat transport betreft overgeheveld naar de daarvoor in aanmerking komende burgerlijke instanties (Departement van Verkeer en Energie; C.B.V.O.);

2. Met inschakeling, voor zoveel mogelijk, van de thans bestaande functionarissen wordt de uitvoering van alles wat de verzorging van repatriërenden betreft overgeheveld naar de daarvoor in aanmerking komende burgerlijke instanties (Rode Kruis; H.A.R.K.);

3. Het te Eindhoven bestaande kantoor wordt opgeheven, zodra telefonische- en transportverbindingen met Den Haag zulks mogelijk maken;

4. Het magazijn te Eindhoven blijft gehandhaafd; een depôt van het magazijn wordt gevestigd in Den Haag.

C. Buitenland.

Hier valt te onderscheiden in drie groepen:

a. S.H.A.E.F. territoir: landen, waar het gezag wordt uitgeoefend door het geallieerd opperbevel. Met deze landen wordt het contact hoofdzakelijk door militaire verbindingsofficieren onderhouden;

b. Russisch territoir: Rusland en de door de Rode legers bevrijde landen. Contact is met deze landen nog uiterst moeilijk door de houding der Russen. Verbindingsofficieren zijn nog niet toegelaten.

In Tsjechoslowakije is, ingevolge de bepalingen van een bilateraal verdrag, een Nederlandse missie toegelaten, (Missie Boon), in Moskou is een speciale verbindingsman (Dr. Willems) aan de Ambassade toegevoegd;

c. Alle andere landen: in het Verenigd Koninkrijk is een bureau van de Regeeringscommissaris, eveneens in Zweden (tevens voor Noorwegen). In Frankrijk en België werken (ingevolge met die landen gesloten bilaterale verdragen) missies onder directie van de Regeeringscommissaris.

In alle overige landen is aan de hand van directieven, verstrekt door de Regeeringscommissaris in nauwe samenwerking met het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de uitvoering toevertrouwd aan de diplomatieke en consulaire ambtenaren.

1. Het Militair contact voor de afdeling met S.H.A.E.F. gebied wordt onderhouden door de Kolonel van Os van Delden;

2. Het overig contact voor de afdeling geschiedt door de Regeeringscommissaris;

3. Voor Russisch territoir zal telkenmale, naar gelang van de omstandigheden, een beslissing worden genomen;

4. Het intreden van de toestand genoemd onder A sub 2 brengt mede, dat de kantoren in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, België en Zweden, komen te ressorteren onder de betrokken diplomatieke vertegenwoordigers.

D. Opsporingsdienst.

Het eigenlijke repatriëringswerk zal naar alle waarschijnlijkheid over enkele maanden zijn beëindigd. Daarna zullen nog de aandacht blijven vragen:

1. Opsporing van vermisten, die nog in leven zijn;

2. Registratie van gegevens omtrent hen, die zijn overleden, alsmede van hun bezittingen.

Dit betreft het Departement niet rechtstreeks, doch er zal, op een nader te regelen wijze, op de uitvoering toezicht dienen te worden gehouden.

E. Informatiedienst.

Deze is ondergebracht bij het Rode Kruis. De taak van het Departement bepaalt zich tot toezicht op de uitvoering.

's-Gravenhage, 11 Juli 1945.

(w.g.) Mr. Dr. A. A. VAN RHIJN.

MILITAIR GEZAG

C.S.M.G.

No. Secr. 12.036.

Den Haag, 27 Juli 1945.

Adres: Carel van Bylandtlaan 30

persoonlijk.

Met verwijzing naar Uw schrijven No. 115 d.d. 14 Juli 1945, gericht aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog, waarvan ik afschrift mocht ontvangen, heb ik de eer Uwe Excellentie te berichten, dat ik mij niet kan vereenigen met den inhoud van het daaraan toegevoegde rapport aangaande de besprekingen tusschen Kolonel van Os van Delden en eenige Heeren van Uw Departement, noch met de conclusies door U daar uit getrokken.

Klaarblijkelijk is dit rapport aan U voorgelegd, alvorens de inhoud ervan aan mij bekend was, niettegenstaande voor de uitoefening van de bevoegdheden van het Militair Gezag zeer ernstige beginselen hierin behandeld werden.

Hoewel het mogelijk is, dat te zijner tijd de Dienst Evacuatie en Repatriëring zal moeten worden overgedragen aan een burgerinstantie, i.c. Uw Departement, kan ik er onmogelijk mede instemmen, dat dit reeds thans plaats vindt, en wel om de volgende redenen:

1. De thans op te richten Nederlandsche Militaire Missie voor Duitschland, welke zich ook met repatriëring zal bezig houden, moet in ieder geval worden geraadpleegd, alvorens een besluit zal worden genomen betreffende het sluiten van den Dienst van Militair Gezag.

2. Er zijn thans in het binnenland nog Militaire Repatriëring Commissarissen noodig, die bevoegdheden uitoefenen, voor welke ik verantwoordelijk ben, en derhalve kan ik niet mijn toestemming geven deze officieren onder een van Uw ambtenaren te laten functioneren.

3. Het zal U bekend zijn, dat met name in Duitschland de daar werkende ± 60 officieren eerst na het bezoek van de Kolonels Daubenton en van Os van Delden aan S.H.A.E.F., de juiste status hebben ontvangen, welke zij als liaison officier noodig hadden om hun arbeid met succes te kunnen verrichten. Reeds een jaar geleden hebben zoowel S.H.A.E.F. als Buitenlandse Zaken geklaagd over de toenmalige organisatie. Mij is bericht dat S.H.A.E.F. ten zeerste het feit toejuichte, dat op 25 Mei j.l. de leiding van Binnen- en Buitenlandse repatriatie in een, met name militaire hand werd gelegd.

4. Indien de geheele dienst wederom in handen van een burgerinstantie komt, te weten „het militair contact van het buitenland met S.H.A.E.F. gebied wordt onderhouden door den Kolonel van Os van Delden en het overige contact geschiedt door den Regeeringscommissaris”, ontstaat dezelfde chaotische toestand, welke juist op 25 Mei j.l. beëindigd werd. Hooggeplaatste officieren van S.H.A.E.F. hebben duidelijk te kennen gegeven, dat de Regeeringscommissaris geen persona grata was, en dat zij prefereerden, met militairen te onderhandelen. Bovendien zou dan Kolonel van Os van Delden onder den Heer Mr. M. de Groot werken, hetgeen ik niet kan toelaten. Ik ben ervan overtuigd, dat het geheele repatrieringswerk wederom in ernstig gevaar zou komen, en dat het pas geworven vertrouwen van het publiek verloren zou gaan.

Niettegenstaande de definitieve afspraak en pertinente opdracht (of schrijven Departement van Sociale Zaken Nr 42 Kabinet d.d. 24 Mei j.l.) is het Bureau van den Heer Ferwerda voortgegaan, zich op het gebied van de Repatriëring in de S.H.A.E.F. zone te bewegen en men is er zelfs niet voor teruggedeeind, openlijk propaganda te voeren tegen het Militair Gezag, hetgeen ik hieronder zou willen toelichten.

In de eerste plaats is door den heer Ferwerda op 27 Juni 1945 een brief geschreven aan den Chief Neth. Liaison Officer, van welchen brief een copy hierbij gaat. (bijlage A). Afgezien van het feit, dat dit een hinderlijke inmenging in onzen dienst betreft, moet dit als voorbeeld dienen voor de wijze, waarop de Heer Ferwerda zijn organisatie heeft opgebouwd. De in dit schrijven genoemde 8 officieren zijn aan Major de Jong totaal niet bekend en klaarblijkelijk gezien de 3de alinea van dit schrijven, ook den Heer Ferwerda niet. Bovendien zijn er van het oorspronkelijke door den Heer Ferwerda aangestelde aantal Liaison Officers in de laatste weken eenigen, vrijgekomen, welke dienen te worden gedemobiliseerd.

Desniettegenstaande acht de Heer Ferwerda het noodig, zonder voorkennis van het Militair Gezag, dat deze aangelegenheid behandeld heeft met S.H.A.E.F., en zonder voorkennis van de Liaison Officers in Duitschland, nog verder 8 Liaison Officers aan te stellen.

Verder gaat hierbij een copy van een brief d.d. 11 Juni 1945 aan den Chief Liaison Officer betreffende het uitzenden van Roode Kruis teams naar Duitschland. (Bijlage B). Ook dit werk gaat lijnrecht tegen de betreffende regeling in van het Roode Kruis met U.N.R.R.A. en de S.H.A.E.F., welke regeling werd getroffen naar aanleiding van besprekingen, die het Militair Gezag met S.H.A.E.F. heeft gehad.

Vervolgens heeft de Heer Ferwerda ondanks het feit, dat hem van de besprekingen met S.H.A.E.F. kennis gegeven was, en ondanks het feit, dat herhaalde malen duidelijk is gemaakt dat men maar niet zoo teams naar Duitschland kon sturen, zich niet weerhouden, de afgelopen weken weer eenige colonnes uit te rusten om zieken te halen uit Duitschland, notabene naar aanleiding van een bericht van een zekeren M. Kampen, lid van de eerste Belgische Brigade in Duitschland, dus nog niet eens op bericht van een der Liaison Officers. Vooral dit laatste geeft een duidelijk beeld van het gebrek aan begrip voor organisatie en zeker voor gebrek aan begrip voor de werkwijze van S.H.A.E.F.

Tenslotte heeft de Heer Ferwerda een van zijn luitenants naar het Roode Kruis gestuurd, teneinde aan den President mede te deelen, dat men „op het verkeerde paard wedde” door zich te storen aan de regels van het Militair Gezag, aangezien de Heer Ferwerda het uiteindelijk zijn zou, die den heelen Repatriëringdienst onder zich zou krijgen.

Een dergelijk optreden is wel dusdanig beneden het peil van Regeeringscommissaris, dat het resultaat dan ook nihil was en slechts heeft bijgedragen tot het vergrooten van de algeheele ontstemming ten opzichte van dezen heer, waarbij nog moge worden verwezen naar een artikel onder het hoofd: „Reuzen en Dwergen” in het Eindhovensche Dagblad, waarbij men na lezing onwillekeurig de onder-teekening „Don Boscostraat 18” bij zich voelt opkomen.

Bovendien wordt hier nog bijgevoegd een origineel rapport van een van de officieren van het Militair Gezag, betreffende een bezoek aan Denemarken, dat ook eveneens onder S.H.A.E.F.-territoire zou ressorteren. (bijlage C).

De werkwijze, zooals deze op het oogenblik plaats vindt, de in-deeling zooals deze is gemaakt, is helaas te laat, en had, indien we heel eerlijk zijn, 8 maanden geleden tot stand gekomen moeten zijn. Dat dit niet is geschied, en dat thans het Nederlandsche volk de Repatriëring becristiseert is het gevolg van een zeer kortzichtigen politiek van de Regeering na de weigering, de repatriëring in één hand te geven, en wel van een Militaire Instantie. Deze fout is gemaakt en op 25 Mei j.l. door den toenmaligen Minister van Sociale Zaken erkend en hersteld.

Het komt mij voor, dat deze handeling niet teniet gedaan moet worden door te lang wachten met een definitieve oplossing.

De organisatie-Ferwerda heeft gefaald. Of de Heer Ferwerda er persoonlijk algeheel voor aansprakelijk is, is nog een punt van twijfel, aangezien hij als burgerinstantie weinig contact met militaire instanties kon hebben. Dat de Regeering heeft gefaald, staat buiten alle twijfel. Het is dan ook zaak dat dit thans wordt erkend en dat de Organisatie-Ferwerda onmiddellijk wordt opgeheven, en dat daartoe opdracht wordt gegeven om alle te zijner beschikking staande gegevens, lijsten enz. aan de Repatriëring over te dragen, alsmede de onder zijn berusting zijnde voorraden, en tenslotte dat in de landen waar geen militair contact noodig is, de betreffende ambassades met dit werk worden belast. Dit laatste was in feite al zoo, aangezien zoowel in Frankrijk als in Zweden uitsluitend via de ambassades werd gewerkt en supervisie van den Heer Ferwerda niet noodig was.

De wanhopige pogingen die thans worden aangewend, het constante op en neer reizen, het onnoodig telefoneeren en het laatst nog de geniepige propaganda die werd gevoerd kan slechts meewerken tot een nog verder opvoeren van de publieke critiek.

Tenslotte moge ik hier nog aan toevoegen een chronologisch overzicht van de besprekingen gevoerd tusschen Uw ambtsvoorganger en mijn sous-chef Kol. Dr. F. Daubenton, in sommige gevallen in tegenwoordigheid van den Heer Ferwerda.

29 April 1945: De Heer Ferwerda belooft een Liaison Officer (Kapt. Schipper) met M.G. naar Breda te zullen zenden op 7 Mei, en een assistent Liaison Officer op 30 April. Geen van beiden is ooit aangekomen.

4 Mei 1945: Minister Wijffels deelt mede, naar aanleiding van de vele klachten door het geheele land in verband met de Repatriëring in Duitschland, dat hij den Heer Ferwerda opdracht zal geven, meer met den Repatriëringdienst van het Militair Gezag samen te werken, zich vanuit Londen naar Nederland en Duitschland te begeven en het werk in de bevrijde geallieerde landen over te dragen aan de ambassades. Mocht dit niet helpen, dan zou hij in overweging nemen, het Regeeringscommissariaat op te heffen.

17 Mei 1945: Minister Wijffels deelt zijn besluit mede, de geheele repatriëring onder het Militair Gezag te stellen en het Regeeringscommissariaat op te heffen.

18 Mei 1945: Minister Wijffels verzoekt in Hotel des Indes den Heer Mr. Dr. A. A. van Rhijn in tegenwoordigheid van de Kolonels Daubenton en van Os van Delden een schrijven op te trekken aan den Heer Ferwerda, t.a.v. opheffing van het Repatriëringcommissariaat. Op verzoek van den Heer van Rhijn 2 dagen uitgesteld wegens op verlof gaan van den Heer van Rhijn. De Kolonels Daubenton en van Os van Delden keeren terug naar hun werk in Breda.

22 Mei 1945: De Kolonels Daubenton en van Os van Delden melden zich volgens afspraak bij Minister Wijffels voor het optrekken van den brief, maar de Heer van Rhijn blijkt dien geheelen dag in Amsterdam te zijn.

23 Mei 1945: De Kolonels Daubenton en van Os van Delden bespreken met den Heer van Rhijn het door den Minister opgetrokken concept brief.

24 Mei 1945: Brief van den Minister ontvangen, met afschrift schrijven aan den Heer Ferwerda, waarin het Militair Gezag werd opgedragen, de nieuwe organisatie uit te voeren. Door mij onmiddellijk instructies gegeven aan de Kolonels Daubenton en van Os van Delden hun taak aan te vangen.

25 Mei 1945: H.K.H. Prinses Juliana ontbiedt de Kolonels Daubenton en van Os van Delden om over de nieuwe organisatie te worden ingelicht.

De Kolonels Daubenton en van Os van Delden begeven zich hierna naar S.H.A.E.F. (Versailles) voor toestemming regelingen te treffen in Duitschland — vervolgens naar het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis om dit te mobiliseeren — en begeven zich daarop naar Duitschland.

2 Juni 1945: Naar aanleiding van moeilijkheden door den Heer Ferwerda in Breda gemaakt, leg ik persoonlijk aan den Heer Ferwerda uit, hoe thans de positie is.

25 Juni 1945: Laatste bespreking tusschen Minister Wijffels en Kolonel Daubenton aangaande den Heer Ferwerda waarbij de Minister er over klaagt, dat niettegenstaande alle moeite die hij heeft gedaan, het aanstellings K.B. van den Regeeringscommissaris noch in Londen, noch in Den Haag is gevonden, maar dat hij nog moeite deed, zoo gauw mogelijk een nieuw K.B. voor de opheffing van die positie gereed te laten maken.

De Chef Staf Militair Gezag,
De Generaal-Majoor,
(w.g.) Mr. H. J. KRULS.

BIJLAGE 81

Notulen van een op 29 April 1945 te Breda gehouden vergadering van de Repatriëringdienst, Militair Gezag en S.H.A.E.F., Nederlandse missie

(Overgelegd door de heer G. F. Ferwerda bij zijn verhoor op 16 Februari 1949)

Bespreking Breda Zondag 29 April 1945 tusschen de Repatriëring Binnenland en Repatriëring Buitenland.

Agenda.

- Punt 1. Notulen vorige vergadering.
- „ 2. Terugkeer krijgsgevangenen, politieke gevangenen en geïnterneerden uit concentratiekampen.
- „ 3. Terugkeer van ziekenhuis patiënten uit onder Punt 2 genoemde categorie en opname in ziekenhuizen in Nederland.
- „ 4. Toestrooming van D.P.'s naar Frankrijk en afvloeiing van 150 D.P.'s per dag naar Nederland.
In verband hiermede inrichting van tentenkampen in het Zuiden van Nederland.
- „ 5. Geestelijke verzorging van D.P.'s in SHAEF gebied.
- „ 6. Functie I.V.P. en coördinatie met andere instanties.
- „ 7. Stand van zaken repatriëring.

Minutes of Meeting at Netherlands Military Administration

Held on Sunday 29th April at Breda.

<i>Present:</i> Mr. Ferwerda	Netherlands Commissioner for Repatriation
Mr. Brandel	Deputy do.
Mr. Henning	Chief Administrator for the Commission
Major Wijnbergen	Military Liaison Repatriation H.Q.
Lt. Col. Kwantes	Chief Liaison, SHAEF MAIN
Capt. de Jong	Successor to Lt. Col. Kwantes
Major Bridge	SHAEF Mission Netherlands
Major Barkshire	ditto.
Capt. Schipper	Head Netherlands Repatriation Commission Belgium

(Lt. v. Os v. Delden, Head of the Netherlands Repatriation Section of the N.M.A., was not present at the meeting)

Major Haas, Deputy to the above joined the latter half of the meeting.

1. *Minutes.*

Points outstanding from the previous meeting were discussed. Major Bridge mentioned that the principle of organising the return of evacuees had been accepted. It was remarked that there was still no information on the priority question but that in practice priority will not be taken into account except for very urgent cases.

However, all demands for priority from the various administrations in Holland should be supplied by the Bureau voor Arbeidszaken who will inform the Section for Repatriation.

2. *Return of Prisoners of War and Political Prisoners.*

A request has been made to SHAEF to fly important people out of Germany. This request has been granted.

At the request of the Minister for Social Affairs, accommodation could be made available in Holland for a maximum of 1.000 people. Out of the first 400 arriving, there were 25 % hospital cases. As it is estimated the total number is 16.000, 4.000 beds would be required. It should be borne in mind, that only light cases could be transported and serious cases will have to be treated in Germany.

The 1.000 places available might be insufficient and therefore the Paris and Brussels repatriation offices were asked to contact the respective French and Belgium Governments in order to ensure emergency accommodation there. As soon as places in Holland are made available for the reception of evacuees, the Netherlands Military Mission will inform the Repatriation Commissioner.

Mr. Ferwerda said that the Belgian Red Cross had sent forty ambulances to Buchenwald and similar steps could be taken by the Netherlands.

Colonel Kwantes remarked that owing to information from SHAEF, no welfare teams were allowed in and that there had been such an efflux of undesirable visitors that the health situation was dangerously imperiled. French teams had even been arrested. The Belgian situation seems to have been contrary to this information however and it was decided to take this matter up with SHAEF again.

Captain Schipper will obtain full information from the Belgian Government.

Major Bridge informed the meeting that the N.M.A. has 30 ambulances available and another 60 are on the way. If ambulances could be sent the matter would be taken up with the N.M.A.

Note: Since the meeting we have been informed by Col. Daubenton that all ambulances are required for relief in the North.

3. *Prisoner of War in France.*

At the request of Col. van An del, prisoner of war are taken care of by the Repatriation for the account of the Netherlands Ministry of War. It is the general desire of these people to return home and Col. Kwantes is taking this question up with General Kruls. (Since then it has been decided to proceed for immediate return). Identity papers for prisoners of war have to be arranged for by the Military Attaché.

Mr. Brandel remarked that S.H.A.E.F. Mission France G. 5 is supplying all necessary requirements for incoming D.P.'s in France from Germany and that for the moment prisoners of war were cared for out of these stocks but that he had requested Col. van An del to ask G. 1. S.H.A.E.F. Main to intervene with G. 1. S.H.A.E.F. Mission France for the supply of rations and clothing for P.O.W.'s.

4. *Displaced Persons in France.*

S.H.A.E.F. Mission France insists that liaison officers should wear uniform for Camp supervision. Since there are no uniforms available in the Netherlands, Major Bridge undertook to ask S.H.A.E.F. Main to release 12 uniforms for this purpose.

Mr. Brandel mentioned that he had been informed by S.H.A.E.F. Mission France that H.Q. of 21st Army Group had cabled on 22nd April (CA 1724) that they could return by trains of 1.000 persons between 2.000 and 3.000 people per week, i.e. two or three trains per week.

Major Bridge remarked that this quantity was too high in view of the limited means of disbursement and that for the moment not more than 1.000 can be repatriated, also that the disbursement camp is being occupied from 7th to 10th May for the evacuation of children to the United Kingdom and Switzerland. It was decided that the first contingent should leave Paris not before the 10th May. Only persons from the liberated areas should be returned, i.e. people wishing to return to Noord Holland, Zuid Holland, Utrecht, Gelderland west of the IJssel would be excepted for the moment. Also excepted would be the whole area between the great rivers and the towns of Blerik, Roermond and Venlo.

It was planned to send trains to Lille where a warm meal would be served and from there, convoys would change into other trains for Holland.

S.H.A.E.F. Mission France had suggested that three Welfare Teams should be put at the disposal of the Netherlands Repatriation Mission. It was considered however that the Red Cross in Lille could handle the trains if assisted by one welfare worker who, if necessary, could be obtained from the Netherlands Military Administration. It was agreed that Captain de Jong who has had good experience, would discuss this with the Repatriation Mission in Paris.

Repatriation from Belgium was fixed at 800 fortnightly starting on the 14th May. Captain Schipper asked for information on what to do with people to be repatriated on medical advice. It was decided that Captain v. d. Meulen in Eindhoven should be contacted in these cases.

5. *Financial Matters.*

The question of what to do with the monies and possessions of D.P.'s was raised. Lieut. Hartog of the Finance Section, M.G. was consulted and informed the meeting that all D.P.'s returning to Holland would have to make declarations at the frontier.

Money of enemy origin was not left in their possession, but a receipt the amount given to them and later on D.P.'s would be informed about possible exchange.

Money of Allied origin could be kept but changed — a declaration had to be made and there would be future possibilities of exchange.

Netherlands Bank notes could be kept up to an amount of fl. 50. In view of this it was decided that the Missions would not change any money and would leave the regulations to take effect at the frontier.

This procedure was possible as all D.P.'s in France and Belgium were immediately cared for and provided with pocket money.

D.P.'s with extra large amounts of money in their possession should be reported for security check-up.

It was remarked that the French authorities changed marks for French D.P.'s and P.O.W.'s entering France.

6. *Religious Carer for D.P.'s in S.H.A.E.F. territory.*

Mr. Ferwerda inquired about this point and Mr. Brandel informed the meeting that he had taken this question up with S.H.A.E.F. and was informed that for the moment religious workers could not be admitted to S.H.A.E.F. territory. They could, however, be employed in U.N.R.R.A. teams. No reply has been received to a letter on this subject addressed to Mr. Scott, Director of D.P.'s U.N.R.R.A.

BIJLAGE 82

Brief van 27 Mei 1945 van de heer G. F. Ferwerda aan de Minister van Sociale Zaken over verandering in de organisatie van de repatriëring

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken)

Afschrift

Bosch en Ven, 27 Mei 1945.

Excellentie,

1. Op Zaterdag 26 Mei heb ik den Heer Dr. A. A. van Rhijn min of meer toevallig ontmoet op Bosch en Ven en een onderhoud met hem gehad. Denzelfden avond heeft de bij mijn dienst gedetacheerde Majoor Wijnbergen, in opdracht van den Kol. van Os van Delden, zich naar Breda begeven en aldaar een onderhoud met hem gehad. Uit deze gesprekken en uit een gisteravond plaats gehad hebbende radiouitzending van Herrijzend Nederland zou blijken dat door Uwe Excellentie bepaald zou zijn, dat mijn dienst vereenigd zou worden met den Repatriëeringsdienst Binnenland en dat de Vereenigde diensten onder de leiding zouden worden gesteld van Kol. Daubenton en in feite onder die van Kol. van Os van Delden.

2. Van de zijde van Uwe Excellentie, evenmin als van Militair Gezag heeft mij eenigerlei mededeeling bereikt ten aanzien van deze reorganisatie, waartoe door U reeds enkele dagen geleden zou zijn besloten.

3. Geen enkele mededeeling Uwerzijds heeft mij bereikt ten aanzien van de redenen die tot deze plotselinge verandering aanleiding zouden hebben gegeven. Ik heb dus ook geen gelegenheid gehad mij ter zake van de juistheid of onjuistheid dezer redenen uit te spreken.

4. Ik moge vaststellen dat de splitsing van den Repatriëeringsdienst in twee afdelingen, waarbij bovendien de Afdeling Binnenland tengevolge van bijzondere bevoegdheden zich het gebruik van vrijwel alle beschikbare materiele hulpmiddelen in Nederland kan verzekeren, door mij steeds is betreurd en dat ik voortdurend getracht heb tot een innige samenwerking van beide diensten te geraken.

5. Deze pogingen zijn door mij reeds in Londen begonnen, o.a. door de aanwijzing van een Liaison Officier bij den dienst Binnenland. Na de gedeeltelijke bevrijding van Nederland hebben in overleg met den Kol. de Boer herhaaldelijk besprekingen plaats gevonden in Brussel en in Nederland, die echter niet tot een praktisch resultaat hebben geleid. Tijdens den geallieerden opmarsch in Duitsland en geruimen tijd voor de ineenstorting van dat Rijk, is nogmaals de dringende wensch geuit tot de vestiging van een innig en permanent contact te komen. Op mijn initiatief hebben te Breda regelmatig besprekingen plaats gevonden, waarbij mijn leidend personeel, met inbegrip van den Chief Liaison Officer en mijn vertegenwoordigers te Parijs en Brussel steeds aanwezig waren, evenals de vertegenwoordigers van Shaef Mission Netherlands, Majors Bridge en Berkshire. Van de zijde van den Repatriëeringsdienst Binnenland werd voor deze besprekingen een volkomen gebrek aan belangstelling getoond, zich meermaals uitend door vrijwel volledige afwezigheid van leidend personeel.

6. Herhaaldelijk is door mij aangedrongen op de noodzakelijkheid materieel beschikbaar te stellen. Mijn vertegenwoordigers en ik hebben zich daarbij ook tot den Generaal Kruls en tot den Kol. Daubenton gewend. Met één enkele uitzondering is steeds uitdrukkelijk betoogd, dat de nood in West-Nederland de beschikbaarstelling van materiaal volkomen onmogelijk maakte. Het gebruik van een dertigtal ambulances, door het Britsche Roode Kruis ter beschikking gesteld van het Nederlandsche Roode Kruis en mij aangeboden, werd door Kol. Daubenton verhinderd.

7. Ik moge Uwe aandacht er op vestigen dat, in tegenstelling met de positie in geallieerde en neutrale landen, de verantwoordelijkheid voor de repatriëering uit Duitsland volkomen door Shaef, resp. de geallieerde legerautoriteiten wordt gedragen en dat deze verantwoordelijkheid ook ten volle door Shaef wordt erkend. Met nadruk en herhaaldelijk is door Shaef medegedeeld dat inmening van nationale zijde, in verband met den toestand in Duitsland, althans in het beginstadium der repatriëering, ongewenscht werd geacht en dat deze inmening belemmerend zou kunnen werken op het redden van menschenlevens.

8. In verband hiermede zij uitdrukkelijk vastgesteld dat de door Shaef verlangde organisatie van Nederlandsche Repatriëerings-officieren in vollen omvang en tijdig ter beschikking is gesteld. De attachering dezer officieren geschiedde echter uitsluitend volgens

de aanwijzingen van de legercommandanten. Zelfs op dit oogenblik beschikt Shaef nog over een *niet* afgeroepen reserve van Nederlandsche officieren.

9. Ik heb mij voorts reeds in Maart 1945 tot den Kol. de Broekert, Hoofd Nederlandsche Militaire Missie 21 Army Group gewend ten einde zijn medewerking te verkrijgen voor de zoo spoedig mogelijke inschakeling in het repatriëeringswerk van zijn corps, thans bestaande uit circa 40 liaison officieren en meer dan 700 officier-tolken. Nu het operationele werk is afgelopen heeft Kol. de Broekert mij gemachtigd te verklaren, dat hij in overleg met 21 Army Group met deze inschakeling accoord gaat en ze zooveel mogelijk zal bevorderen. Hierdoor is het Nederlandsche personeel dat aan het repatriëeringswerk in Duitsland kan deelnemen, vrijwel even groot als dat van Frankrijk, dat enkele millioenen repatriëerenden heeft.

10. Gedragen door den wensch toch naar mogelijkheid direct mede te werken aan de repatriëering uit Duitsland zijn door mij krachtige pogingen in het werk gesteld toestemming te verkrijgen zoowel van Shaef als van de Army Group om colonnes naar Duitsland te zenden voorzien van Shaef permits. Deze toestemmingen zijn in een aantal gevallen verkregen en met de beperkte ter beschikking staande middelen zijn een aantal colonnes en relief-trucks naar Duitsland gezonden, in het bijzonder ten dienste van politieke gevangenen. Een enkele colonne is zonder Shaef permit uitgezonden, doch eveneens er in geslaagd haar missie te vervullen.

11. In Frankrijk en België, waar de in Nederland bestaande belemmerende omstandigheden niet in de zelfde mate bestonden en waar Shaef geen of slechts beperkte verantwoordelijkheid had, zijn met behulp van bekwame medewerkers organisaties opgebouwd, die de best mogelijke verzorging en repatriëering van Nederlanders mogelijk hebben gemaakt. Van deze organisaties is ook in ruime mate gebruik gemaakt door krijgsgevangenen, waarvoor geen regelingen waren voorbereid. In beide landen bestaan geen nationale organisaties, die met de Nederlandsche op één lijn kunnen worden gesteld.

12. Niettegenstaande de wijze waarop Uw intenties te mijner kennis zijn gekomen heb ik een aantal van mijn voornaamste medewerkers onmiddellijk bijeengeroepen, ten einde hun de situatie voor te leggen. Zij spreken met mij hun verbazing uit over de wijze, waarop de hierboven geschetste situatie is ontstaan. Zij zijn met mij van meening dat het Nederlandsch belang eischt, dat de diensten blijven functioneeren en zij hebben zich zonder aarzelen bereid verklaard de loopende aangelegenheden te blijven verzorgen.

13. Ik moge er echter Uw aandacht op vestigen, dat de inmiddels door Militair Gezag zonder mijn voorkennis genomen stappen bij Shaef Mission Netherlands en bij Shaef Main, waarmede mijn vertegenwoordigers en ik voortdurend in eng contact staan, niet zullen nalaten een betreurenswaardigen indruk van gebrek aan samenwerking te vestigen.

14. Nu tusschen Rusland en Shaef een overeenkomst is gesloten ten aanzien van de repatriëering van geallieerde onderdanen in Russisch gebied, mag worden aangenomen, dat de overgrootste meerderheid onzer landgenooten in luttele weken gerepatriëerd zal zijn. De opsporing der vermisten zal dan moeten beginnen.

15. Mocht het radiobericht, dat het commissariaat op dit vergevorderd tijdstip der repatriëering en op deze wijze zou worden opgegeven, op juistheid berusten, dan zouden hiervoor inderdaad zeer diepgaande redenen van verwaarloozing dienen te bestaan.

Ik zou het dan ook op prijs stellen, indien door U, alvorens een dergelijke ingrijpende maatregel aan H.M. de Koningin wordt voorgesteld, een Commissie zou worden belast met het instellen van een onderzoek naar de feiten, welke U tot een dergelijke beslissing aanleiding zouden kunnen geven, en of met goeden grond mag worden aangenomen dat door aanwijzing van het nieuwe, in het radiobericht genoemde hoofd van den dienst, de repatriëering beter zou verlopen dan onder de tegenwoordige leiding.

Ik heb de eer te zijn van Uwe Excellentie,
de dw. dnr.

(w.g.) G. F. FERWERDA.

BIJLAGE 83

**Stukken, afkomstig uit het archief van het Ministerie van Sociale Zaken, inzake evacuatie uit Duitsland
van Joodse gedeporteerde Nederlanders**

(Overgelegd door dr. J. van den Tempel bij zijn verhoor op 2 December 1949)

GEZANTSCHAP VAN HET KONINKRIJK
DER NEDERLANDEN
Afd. Repatriëring

Sturegatan 29, 3 tr.

Stockholm 16th January 1945.

U 82

Netherland Commissioner for Repatriation
G. F. Ferwerda
49 St. James's Street London S.W. 1.

Dear Mr. Ferwerda,

With reference to my letter no. U 73, I want once more to draw your attention to the plans of the Norwegian Repatriation Office in Stockholm with regard to a possible chaos-situation in Germany.

Since my letter, referred to above, there have been further discussions with the Norwegians. During these it has been made clear to me by the Norwegians that if they get the opportunity of entering Germany during a chaos-situation, they intend under all circumstances, to help all allied nationals, *considered they are in real danger*, to get to Sweden. With regard to this and as our DP in Northern Germany will thus anyhow be taken to Sweden by our Norwegian friends under the conditions mentioned above, I have notified the Norwegian Repatriation Office here in Stockholm that I am willing to send liaison officers on the Norwegian expedition and that I am also willing to consider further cooperation. This step will, no doubt, meet with your approval, as a situation might very well arise in Northern Germany, when you from your end might want to aid our DP, but due to the conditions might not be able to do so.

With kind regards,
I am, yours sincerely,
(w.g.) N. WOENSDREGT.

MOSKOU

6 Februari 1945.
5-2-1945.

Verwijs mijn telegram.

a. Naar van Poolsche Ambassade ontvangen bericht is aan deze gerapporteerd dat 300 à 400 Nederlanders werden aangetroffen in het kamp Oswiecim.

Dezen zijn niet allen Joden voor zoover bekend. Groote behoefte aan voedsel, medicamenten, kleeren alsmede geld ingevolge systeem mijn schrijven.

b. Op Amerikaansche Roode Kruis te Moskou, dat beschikking over voorraden heeft en hangende maatregelen onzerzijds mogelijk kan helpen, zou ik voor vereischte voorraden beroep kunnen doen.

Verzoeken telegrafisch volmacht.

c. Voor aanhangig maken kwestie uitzending Polak en colonne alsmede voorraden, lijkt mij dit de gunstige kans, omdat wij er aandacht op vestigen kunnen dat thans blijvende ter plaatse moet ingegrepen worden door competent personeel en naar te vermoeden nu ook andere kampen zullen volgen.

Copie voor: Reg. Com. voor Repatriëring

Londen, 10 Februari 1945.

AFDEELING DIPLOMATIEKE ZAKEN EN
BUREAU NA-OORLOGSCHE VRAAGSTUKKEN

745 *Geheim* Archief.

Zijner Excellentie den Heere
Minister van Sociale Zaken te Londen.

Ten vervolge op mijne missiven No. 620 G.A. en 653 G.A. nopens Nederlanders in Polen, heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen een paraphrase van een van Hr. Ms. Ambassadeur te Moskou terzake ontvangen telegram.

Ik heb inmiddels aan Baron Breugel telegrafisch geantwoord, dat hij zich zooals verzocht tot het Amerikaansche Roode Kruis te Moskou om hulp kan wenden en hij gemachtigd is de uitzending van den Heer Polak en colonne alsmede voorraden aanhangig te maken. De uitzending van repatriëeringsambtenaren is eveneens in behandeling.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,

Voor dezen,

Het Hoofd der Afd. Diplomatieke Zaken,

(w.g.) F. VAN PALLANDT.

MINISTERIE VAN BUITENLANDSCHE
ZAKEN

NETHERLANDS FOREIGN OFFICE
Bureau Na-Oorlogsche Vraagstukken.

No. B 13 IV 4468.

Londen, 12 Februari 1945.

Aan den Regeeringscommissaris
voor de Repatriëring te Londen.

Het Ministerie van Buitenlandsche Zaken heeft de eer hieronder te doen volgen den tekst van een van Hr. Ms. Gezant te Stockholm ontvangen code-telegram van 5 dezer luidende:

„Het onderstaande is voor Uwe Excellentie bestemd tevens, namens van Woensdregt met verzoek om doorgave aan Ferwerda — refereer hierbij naar mijn telegram van 31 Januari 1945. Met Zweedsche Reederij is thans vervoersmogelijk geheel geregeld. Het Noorsche Repatriatie Bureau, dat een volledige uitrusting gereed heeft hiervoor, biedt bovendien aan medewerking voor het afhalen en vervoer naar Zweden. Hun eigen landgenooten en ook Denen worden dan gelijktijdig door de Noren gerepatriëerd. Vanzelfsprekend accepteren wij dit, brief hieromtrent volgt. Dat alle Nederlandsche repatriandi, welke in Oost-Europa voor ons te bereiken zijn, door Zweden geleid zullen worden, wordt uiteraard door ons aangenomen, zulks te meer waar Zweden voor 100.000 personen ontvangst- en verblijfsmogelijkheid aanbiedt, waarschijnlijk gratis”, onder aanteekening, dat het telegram van 31 Januari 1945, waarvan gewaagd wordt, werd aangeboden bij dezerzijdsch schrijven van 2 dezer, Bureau Na-Oorlogsche Vraagstukken, No. B 13 IV/3993.

Afschrift dezes wordt gezonden aan mijn Ambtgenoot van Sociale Zaken.

8th March 1945.

GFF/DWB. 2250.

N.D. Woensdregt Esq.,
C/o Netherland Legation,
Afd. Repatriëring, Stockholm.

Dear Mr. Woensdregt,

Thank you for your letter of the 24th February, from which I was very pleased to see that there is a possibility of 2/3.000 Jewish deportees being transported to Sweden. A request has been made to the Ministry of Foreign Affairs for the necessary steps to be taken, as suggested by you.

I would like to put the following question to you in this connection. The displaced persons in question will be solely Jewish D.P.'s and it has occurred to me that it might perhaps be of some assistance to you if Mr. Dentz, who has been in charge of this Section of the Repatriation work, were to assist in the reception of these people and perform, under your guidance, such work as you may consider advisable or necessary in connection with their care, maintenance and shelter and such further problems of repatriation as may arise.

I wish to make it clear that I leave the decision entirely to you and, if you are in agreement I would still have to consider whether the matter is of sufficient urgency and importance for Mr. Dentz to be spared from this side.

Yours faithfully,
(w.g.) G. F. FERWERDA.

GEZANTSCHAP VAN HET KONINKRIJK
DER NEDERLANDEN
Afd. Repatriëring

Stockholm 24 Februari 1945.

Sturegatan 29, 3 tr.
U 133

*Den Regeeringscommissaris voor Repatriëring
den Heer G. F. Ferwerda
49 St. James's Street, Londen S.W. 1.*

Zeer Geachte Heer Ferwerda,

Sinds eenigen tijd worden er onderhandelingen gevoerd tusschen Zweedsche en Duitsche autoriteiten over de mogelijkheid van evacuatie van alle Joodsche DP's in Bergen-Belsen. Volgens ons ter beschikking staande cijfers zouden zich in Bergen-Belsen 3 à 4000 DP's bevinden, waarvan minstens 70 % Hollanders zouden zijn.

Bovengenoemde onderhandelingen bevinden zich in een vergevorderd stadium en indien zij tot het gewenschte resultaat voeren, zouden wij dus binnen zeer afzienbaren tijd 2 à 3000 Joodsche DP's in Zweden kunnen verwachten.

Het doel van dit schrijven is allereerst U van het bovenstaande in kennis te stellen en verder te verzoeken er bij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken op aan te dringen, dat van die zijde onzen Gezant in Stockholm *telegrafisch* verzocht wordt bij het Zweedsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken stappen te ondernemen, opdat deze actie met spoed tot het beoogde doel zal kunnen leiden.

H.M.'s gezant dient er dan bij de allerhoogste instantie in het Zweedsche B.Z. op te wijzen, dat de Nederlandsche Regeering, alhier indirect vertegenwoordigd door deze afdeeling, zoo noodig bereid is de kosten voor haar rekening te nemen. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat Zweedsche instanties het transport in Duitschland met eigen bussen kunnen en zullen verzorgen, terwijl wij de mogelijkheid hebben om in eigen regie — indien zulks noodzakelijk — het verdere transport op ons te nemen.

Met vriendelijke groeten
gaarne Uw
(w.g.) N. WOENS DREGT.

REGEERINGS-COMMISSARIS VOOR REPATRIËRING
(Netherland Commissioner for repatriation)

HD/SS
N. D. Woensdregt Esq.,
87 Ornbogatan, Stockholm.

14 Maart 1945.
I/285
49 St. James's Str.
London S.W. 1.
14 Maart 1945.

Zeer Geachte Heer Woensdregt,

Onder dankzegging voor Uw schrijven dd. 24 Februari j.l., overgebracht door den Heer Willems, moge ik U hierbij in kennis stellen, dat door Zijne Excellentie den Minister van Buitenlandsche Zaken telegrafisch aan H.M.'s Gezant te Stockholm verzocht werd, nadere inlichtingen te verstrekken omtrent het huidige stadium der onderhandelingen aangaande de overbrenging van ca. 2500 Nederlandsche gedeporteerden naar Zweden.

Aanleiding hiertoe was o.m. een onderhoud met den Heer Mann, Londensche vertegenwoordiger van den War Refugee Board, die mij toezegde zich, ter verkrijging van nadere inlichtingen, met zijn collega te Stockholm in verbinding te zullen stellen, mij hierbij verzoekende eveneens te trachten ten Uwent meerdere gegevens in te winnen, opdat wij ons hier een zoo volledig mogelijk beeld zullen kunnen vormen ten aanzien van de huidige positie.

Het door den Heer Willems overhandigde schrijven, bestemd voor Dr. L. Zelmanovitz van het World Jewish Congress, is aan den geadresseerde uitgereikt. Dr. Z., die inmiddels naar Stockholm vertrokken is en wien ik een introductie aan U meegaf, deelde mij mede, uit hem verstrekte inlichtingen te mogen afleiden, dat, behalve de te Bergen-Belsen geïnterneerden ook andere groepen wellicht naar Zweden getransfereerd zouden kunnen worden. Hierbij werd niet gedacht aan Joodsche geïnterneerden, doch veeleer aan politieke gevangenen in diverse concentratiekampen. Mochten deze inlichtingen juist blijken te zijn, zoo zoude uiteraard alles in het werk gesteld behooren te worden om hunne vrijlating te bewerkstelligen.

Gaarne zoude ik vernemen of ter zake iets naders bekend is, en, in het bevestigende geval, hoe U de kansen inzake de verwezenlijking hiervan beoordeelt.

Ik noem mij, met vriendschappelijke groeten
steeds gaarne de Uwe
(w.g.) HENRI DENTZ,
voor Regeerings-Commissaris voor Repatriatie.

6/3/45.
S. 261.

Zeer geachte Heer Woensdregt,

Ik ontving zooëven door bemiddeling van den Heer Willems Uw schrijven, meldende de voorgenomen transferring der Bergen-Belsen-internés naar Zweden, van welk bericht ik met zeer veel voldoening kennis nam.

Ik moge U hierbij introduceeren Dr. L. Zelmanovitz, vertegenwoordiger van het World Jewish Congress, die zich in verband met voornoemde aangelegenheid naar Stockholm begeeft.

Ik verblijf met vriendelijke groeten,

gaarne de Uwe
(w.g.) HENRI DENTZ.

I 302.

GEZANTSCHAP DER NEDERLANDEN

No. 1484.

Stockholm den 3 April 1945.

*Aan de Afdeeling Repatriatie
te Stockholm.*

Ik heb de eer U mede te deelen, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken te Londen mij het volgende deed weten, naar aanleiding van mijn bericht terzake van 21 Maart j.l.:

„De Minister van Sociale Zaken heeft een overeenkomst gesloten met de Noorse Repatriëeringsautoriteiten, volgens welke 15 autobussen ter beschikking worden gesteld voor de eventuele evacuatie van Nederlanders uit Bergen-Belsen. Dr. Zelmanovitz deelt mede, dat de Duitschers thans als tegenprestatie cischen kleren en dekens voor de geëvacueerde Duitsche bevolking te leveren van Zweden uit”.

*De Gezant,
VAN RECHTEREN.*

BIJLAGE 84

Brieven van dr. A. Polak Daniëls en anderen over de repatriëring

Dr. A. POLAK DANIELS,
Arts

's-Gravenhage, 29.3.1951.
Louis Couperusplein 12

Aan de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945
's-Gravenhage.

Zoals ik U in een begeleidend schrijven bij het stenogram reeds heb medegedeeld, stel ik er prijs op U nog enige mededelingen te doen, waarmede enkele punten, die ik tijdens mijn verhoor op 14 Februari jl. slechts vaag heb moeten beantwoorden omdat ik geen tijd van voorbereiding had gehad, thans duidelijker kunnen worden.

1. Vertrekdatum van de heer Hartog uit Praag in Juli 1945. In mijn rapport aan de commissie Vorrink heb ik geschreven, dat deze datum 5 Juli was. Uw Commissie heeft mij medegedeeld, dat dit volgens de heer Boon niet juist zou zijn en dat dit 15 Juli zou moeten zijn. In mijn antwoord heb ik gezegd, dat ik dit niet meer precies wist, terwijl ik bij mijzelf aan de mogelijkheid van een drukfout heb gedacht (het uitvallen van een 1).

Ik heb nu mijn dagboek terug gevonden, dat begint op 9.6.'45 en doorgaat tot 15.8.'45. Hieruit citeer ik U het volgende:

„2 Juli ..... B(oon) vertrekt per Engels vliegtuig naar Londen.
3 Juli .....

4 Juli ..... Het blijkt Independence Day te zijn, dus alles dicht (in Pilsen) ..... Laatste bespreking met Hartog. Deze is nu heel vriendelijk, vermoedelijk blij, dat „zijn” repatriëringsjob ten einde is. Hij gaat morgen naar Parijs .....

5 Juli. Hartog vertrokken .....

Ik heb aan Hartog voorgesteld om een maal per week een Nederlands vliegtuig naar Praag te laten komen. Daarmee zouden wij geholpen zijn. Nu ik alleen ben geloof ik mij veel beter te kunnen bewegen.

6 Juli ..... 7 Juli ..... 8 Juli .....
9 Juli ..... Telegram aan Hartog met verzoek om Hanepen officieel te benoemen .....

2. Vliegtuigen naar Praag.

Uw Voorzitter heeft mij medegedeeld, dat het onmogelijk zou zijn geweest om vliegtuigen te sturen, aangezien deze er niet waren. Deze mededeling overviel mij en ik begreep niet, waarop deze berustte. Daarna heeft Uw voorzitter mij een verklaring van de heer Boon voorgelezen, waarin iets dergelijks stond. Ik heb dit tijdens het verhoor voor kennisgeving aangenomen. Uw voorzitter heeft er nog aan toegevoegd, dat hij niet begreep, waarom ik mijn bewering betreffende vliegtuigen in mijn rapport aan de commissie Vorrink zonder nader onderzoek heb gedaan, want ik zou immers na mijn terugkeer in Nederland dit feit hebben kunnen vernemen, alvorens een en ander te rapporteren.

Nu, na mijn verhoor, heb ik dit feit nog eens onderzocht en ik kan U nu mededelen *a)* dat mij door een lid der directie der K.L.M., in overeenstemming met wat ik altijd gedacht heb, verteld werd, dat de K.L.M. gedurende de hele oorlog en zeker ook in de eerste maanden daarna, over Nederlandse vliegtuigen beschikt heeft, die, voor zover ze vanuit Engeland opereerden Engelse roeptekens hadden; *b)* dat, wanneer men bedoelt, dat er weliswaar Nederlandse vliegtuigen bestonden, doch dat deze voor *dit doel* niet beschikbaar konden worden gesteld, ook dit onjuist moet zijn, aangezien ik U hierbij een brief van den Heer W. Drees, destijds Minister van Sociale Zaken en gedateerd 1.9.1945 overleg, die m.i. geen nadere toelichting behoeft.

3. De t.b.c.-patient in Praag.

Hans Goudstikker, uit Auschwitz afkomstig, 17 jaar oud, lag met een tuberculeus empyeem op de chirurgische afdeling van een der ziekenhuizen. Ik zag hem volgens mijn dagboek voor het eerst op 27 Juni 1945. (Tot zijn dood toe bezochten mijn vrouw en ik hem meerdere malen per week.) Hij werd o.a. behandeld door Prof. Jirassek, met wien ik meerdere malen over hem gesproken heb (het eerst op 7 Juli).

Mijn mening is en blijft, dat deze jongen vervoerbaar is geweest, mits er niet met hem „gezeuld” zou worden, dus rechtstreeks naar Holland per vliegtuig. Dat dit niet is geschied is daarom zo betreurenswaardig, omdat ik op de dag na zijn overlijden (in Augustus)

een bericht van zijn familie-leden uit Amsterdam kreeg (die ik via de Joodse Coördinatie Commissie in Amsterdam had laten opsporen), waarin zij naar zijn toestand informeerden. Ik herhaal dus, dat indien deze jongen vervoerd ware, hij althans bij zijn familie zou zijn overleden. Te redden was hij vermoedelijk toch niet geweest. Hans Goudstikker is in de loop van Augustus overleden tijdens de afwezigheid van de heer Boon, en ik vraag mij met grote verbazing af waarom of de heer Boon ooit de moeite heeft genomen om geruime tijd nadat deze jongen gestorven was nog eens met de behandelende geneesheer te gaan praten, met name over zijn al of niet vervoerbaarheid. Formaliteiten waren er niet meer te vervullen, omdat ik voor dat alles zorg had gedragen en ook de familie bericht had. Het rapport, waarin ik deze questie „hekel” is pas in 1947 verschenen!

4. De houding van ons „team” in Parijs.

Bij mijn verhoor heb ik gezegd, dat ik van deze zaak niet veel meer afwist, te meer omdat ik gedurende deze episode in Praag zat. Tezamen met mijn vrouw heb ik deze periode nog eens onder de loupe genomen. De zaak zit als volgt in elkaar.

In Londen heb ik met de heer Brandel, in tegenwoordigheid van de heer Ferwerda, een overeenkomst opgesteld betreffende werkzaamheden van de équipe in Parijs. Dit stuk hebt U in Uw bezit. Vervolgens ben ik naar Parijs gegaan.

Daar heb ik ervaren, dat er geen sprake van zou zijn, dat de Missie Parijs zich hoe dan ook aan de met de heer Brandel gemaakte overeenkomst zou kunnen houden, zodat de Missie Parijs mij het advies gaf mijn équipe te liquideren en de leden als gewone repatriandi vanuit Genève via Parijs naar Nederland te laten teruggaan. Daarna ben ik persoonlijk naar de heer Ferwerda in Eindhoven gegaan om dit voorstel aan zijn oordeel te onderwerpen en deze heeft zich daarmee verenigd. Bij dat gesprek — en dat staat ook in mijn rapport — heb ik nog als laatste redmiddel om de équipe rendabel te maken aan de heer Ferwerda voorgesteld haar in haar geheel aan U.N.R.R.A. over te dragen. Ook dit mocht niet gelukken. Toen ben ik naar Genève gegaan en heb de Jobstijding aan mijn équipe medegedeeld en haar dus voorlopig ontbonden (officieel kon dit eerst in Parijs geschieden).

Vervolgens ben ik vertrokken, en liet de verdere gang van zaken betreffende de équipe aan de plaatsvervangende leiders mijn vrouw en Dr. D. A. Prins, over.

Mijn vrouw deelt mij thans mee, dat in de periode tussen mijn vertrek uit Genève en de reis der équipe naar Parijs (half Juli 1945) een telegramwisseling tussen de Missie Parijs en de leiding der équipe heeft plaats gevonden. Eén dezer telegrammen vindt U geciteerd in bijgaande copie van een schrijven van Dr. Prins aan de heer van Waveren (een der leiders van de Missie te Parijs). Het luidde als volgt: „..... deuxièmement examinerons sur place possibilités travail pour quelques membres votre équipe”. (cursiveringen van mij). Uit deze wijze van stellen blijkt m.i., duidelijk, dat er inderdaad geen enkele afspraak meer bestond, en een ieder dus vrij was om desgewenst zijns weegs te gaan.

Ook over de verdere gang van zaken bij dit „conflict” kunnen de beide copieën, die ik insluit, U enig nader licht verschaffen.

Ik wijs dus met nadruk de afkeuringen af, die tijdens mijn verhoor nog eens duidelijk gebleken zijn uit de mond van de heer Stokvis, en waarvan ik weet, dat ze bij herhaling gebruikt worden door hen, die willen aantonen, dat de houding van mijn équipe laakbaar geweest zou zijn. Deze blaam is geheel onverdiend.

5. Een laatste opmerking van algemene strekking.

Ik heb voortdurend, zowel tijdens ons werk in Zwitserland als later in Londen als na mijn thuiskomst, zeer sterk de indruk gekregen, dat men, om welke reden dan ook, steeds de neiging heeft om deze hele onderneming als een particuliere „hobby” voor te stellen, terwijl ik weliswaar mij op eigen initiatief voor dit werk heb aangeboden, doch het van eind Augustus 1944 af *in dienst van het Departement van Sociale Zaken* heb gedaan en dan ook nimmer enig voorstel heb gedaan, besluit heb genomen of opdracht heb verstrekt tenzij op last van dit Departement. Indien U dit nodig oordeelt, zoudt U dit bevestigd kunnen vinden in de stukken betreffende aanstelling, werving, salariëring, aankopen enz., die zich, naar ik vermoed, op het Departement van Sociale Zaken bevinden, waar wij het volledige archief hebben doen deponeren.

Zeer gaarne ben ik bereid om wat ik U hierboven heb medegedeeld onder ede te bevestigen. Ik moge U evenwel verzoeken er rekening mee te willen houden, dat ik op 11 Mei a.s. voor goed naar Indonesië vertrek.

Mijn dagboek zal ik U desgewenst gaarne tegen ontvangstbewijs ter inzage doen toekomen, mits ik dit vóór mijn vertrek terugontvang. Ook zal ik het op prijs stellen bevestiging van ontvangst van dit schrijven en van de drie bijlagen te mogen ontvangen.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn

Uw dienstwillige,

(w.g.) POLAK DANIËLS.

- 3 Bijlagen tw.: brief van W. Drees d.d. 1-9-1945,
 copie van een brief van v. Waveren aan D. Prins
 d.d. 25-7-1945,
 copie van een brief van D. Prins aan J. van Waveren
 d.d. 26-7-1945.

*Afschrift van een schrijven van de Mission néerlandaise
 pour le Rapatriement, Parijs, aan Dr. D. A. Prins, Parijs*

Betr. Equipe Dr. Polak Daniëls.

Den Heer D. Prins

Hotel Azur, Parijs.

Paris, 25 Juli 1945.

109 Bvd Malesherbes.

Geachte Heer Prins,

Wij vernemen, dat semi-arts Frenkel en zuster Mok niet bereid zijn voor de Missie in dienst van de Repatriëring in Frankrijk werkzaam te zijn. Wij moeten U echter aan het volgende herinneren:

1. Dat Dr. Polak Daniëls ons heeft meegedeeld, dat zijn equipe naar Parijs zou komen en dat alleen die personen, welke de Missie niet noodig zou hebben naar Nederland zouden worden gerepatriëerd.

2. Dat de Heer Ferwerda ons nader telefonisch op 21 Juli heeft bevestigd, dat de Missie in haar dienst zou nemen al die leden, die de Missie zou kunnen gebruiken, terwijl de anderen naar Nederland zouden worden gerepatriëerd.

3. Dat Majoor Wijnbergen op 21 Juli j.l. heeft medegedeeld, dat 15 leden van de equipe naar keuze zouden moeten worden teruggehouden en dus niet naar Nederland gerepatriëerd mogen worden.

2 chauffeurs van de équipe moeten ten spoedigste naar Eindhoven worden gezonden en worden aldaar in dienst van het Regeeringscommissariaat tewerkgesteld. De rest van de équipe zal naar Nederland gerepatriëerd worden.

Wij meenen uit een en ander te moeten opmaken, dat het Ministerie van Sociale Zaken overweegt een aantal leden van de équipe ook verder in dienst te houden en voor de Repatriëring te werk te stellen, zij het in Frankrijk of elders.

Dientengevolge meenen wij met alle recht te kunnen eischen, dat minstens de medische krachten in de équipe, met name semi-arts Frenkel en zuster Mok in Frankrijk moeten blijven en zich verder ter beschikking moeten houden van het Ministerie van Sociale Zaken, dienst der Repatriatie.

Wij verzoeken U derhalve hen niet uit Rijksdienst te ontslaan en hen mede te delen, dat zij niet voor repatriëring in aanmerking komen.

Verder gelieve U er nota van te willen nemen, dat wij de volgende 7 leden voor onzen dienst wenschen te reserveeren: D. Muhrad, A. Nathans, A. Nathans—Oppenheim, J. Poons, H. Visser, E. Kranenburg, A. Schwarz.

In totaal kunnen dus 7 personen bij de Nederlandsche Missie worden tewerkgesteld.

De 2 chauffeurs Potsdammer en Bakker worden door Eindhoven opgevraagd.

Wij geven U in overweging, ingevolge het verzoek van Majoor Wijnbergen nog 6 personen aan te wijzen, die voorloopig in Ris Orangis moeten blijven, in afwachting van verdere instructies, die ons door Majoor Wijnbergen zullen worden toegezonden. Deze 6 personen zullen voorloopig niet in dienst van de Missie overgaan.

Copieën van dezen brief zenden wij aan den Regeeringscommissaris Ferwerda, aan Majoor Wijnbergen, en aan Majoor Polak Daniëls.

Wij zullen morgen telefonisch den inhoud van dit schrijven aan den Regeeringscommissaris mededeelen.

Het niet opvolgen van deze beschikking komt geheel te Uwer verantwoording.

Hoogachtend,
*Ned. Missie voor Repatriatie,
 Chef der Missie,*

(w.g.) v. WAVEREN.

P.S. De bovengenoemde personen en de nog door U aan te wijzen menschen kunnen niet in aanmerking komen voor ontslag en voor uitbetaling van 1 maand salaris.

Wij hebben den heer Nathans, die in onzen dienst is getreden, toegestaan naar Holland te gaan, waarna hij zoo spoedig mogelijk weer naar Frankrijk zal komen.

Tot onze verwondering komt de naam Jappe Bakker niet op de lijst van uit te betalen salarissen voor. Hij bevindt zich eveneens in Ris Orangis en wij verzoeken U er goede nota van te willen nemen, dat wij zijn diensten als chauffeur voor onze Missie wenschen te reserveeren.

*Afschrift van schrijven van Equipe de Secours aux Déportés
 néerlandais en Europe Centrale, Parijs, aan Mission Néerlandaise,*

Parijs

Parijs, 26 Juli 1945.

Nederlandsche Missie voor

Repatriëring in Frankrijk.

109 Bvd. Malesherbes, Parijs.

T.a.v. den heer J. van Waveren.

Betr. Equipe Dr. Polak Daniëls.

Zeer geachte Heer van Waveren,

Refereerende aan Uw schrijven van 25 dezer heb ik de eer U mede te delen, dat:

1. De mededeeling van Dr. Polak Daniëls aan de Missie, zooals in Uw schrijven geformuleerd, niet geheel in overeenstemming is met wat Dr. P.D. begin Juni te Genève aan de équipeleden heeft gezegd. Hij heeft er toen nl. uitdrukkelijk op gewezen, dat de dienstneming van de équipeleden bij de Missie op de basis van *persoonlijken vrijen wil* zou geschieden. Hierbij moge ik opmerken, dat de opzet van de équipe P.D. van geheel anderen aard was dan van eenige andere Repatriëeringsinstantie.

Er is nooit sprake geweest van een *verplichting* uit équipediens in Missiedienst over te gaan.

2. Volgens mijn afspraak met den Heer Knappert op 20 Juli gemaakt, zou op 21 Juli een telefoongesprek plaats vinden tusschen de H.H. Ferwerda enerzijds en Knappert en mijzelf anderzijds. Door omstandigheden heeft dit telefoongesprek pas om 14 uur en niet in mijn bijzijn plaats gehad. De hierover gemaakte aantekeningen zijn mij Maandagmorgen door den Heer Knappert toegelicht. Ik had toen de indruk dat:

a. De Heer Ferwerda zijn toestemming gegeven had alle équipeleden te repatriëeren, behalve diegenen, die vrijwillig in Frankrijk in dienst van de Missie, c.q. Ministerie van Sociale Zaken, wilden blijven.

b. aan de repatriëerenden een maand salaris als ontslaggeld zou worden uitbetaald, daar

c. geaccordeerd was, dat de opzegging van deze menschen door Sociale Zaken zou geschieden.

Ik heb mij aanstonds na dit onderhoud, dat ten deele plaats vond in bijzijn van den Heer Nathans (die ik na het haastig vertrek van Mevr. P. D. verzocht heb, als mijn plaatsvervanger op te treden), met dezen naar den Heer van Waveren begeven, om met hem de details van de ontbinding der equipe te regelen.

3. De Heer van Waveren deelde ons toen mede, dat hij zoojuist van den Majoor Wijnbergen het verzoek had ontvangen, minstens 15 van onze leden naar keuze terug te houden, hieronder het nog overgebleven medisch personeel, terwijl daarenboven 2 onzer chauffeurs naar Eindhoven gezonden moesten worden. In dit verband moge ik U verwijzen naar het telegram van de Missie aan Mevr. P. D. van 29.6.1945 „deuxièmement examinerons avec vous sur place possibilités travail pour *quelques* membres votre équipe”. Deze zinsnede is in

overeenstemming met de door Dr. P. gedane mondelinge mededeeling, dat er slechts voor *enkel* (5 à 6 pers.) werk zou zijn.

Na de mededeeling van den Maj. Wijnbergen rees voor mij de vraag, of ik het verzoek van den Major aan den Heer van Waveren als instructie op te vatten had of niet.

Na overleg met den Heer van Waveren en in overeenstemming met dezen ben ik tot de conclusie gekomen, dat ik de mededeeling van den Maj. Wijnbergen slechts als verzoek kon beschouwen en wel om de volgende redenen:

a. daar ik mij slechts gebonden kan achten aan instructies van de Missie Oost-Europa, c.q. Dr. P. D.

b. daar Maj. Wijnbergen als militair m.i. alleen instructies kan geven aan militairen, terwijl de equipe alsnog als civiel beschouwd moet worden.

c. daar bovendien de equipe, die nog niet ingezet was en bijgevolge ook nog niet als een team van repatriation officials gezien kon worden, voor zoover ik beoordeelen kan niet zonder meer als onder Maj. Wijnbergen staande beschouwd kan worden.

Ik ben er mijn van bewust, dat er momenteel bij de Repatriëring behoefte aan personeel bestaat, en dit heb ik de equipeleden dan ook met den meesten nadruk onder het oog gebracht. Na het aan het begin van dit schrijven onder punten 1 en 2 gezegde acht ik mij echter moreel noch juridisch gerechtigd onze equipeleden te *dwingen* in dienst van de Repatriëring te blijven. Ik teeken hierbij aan dat, hoewel er van onzen kant sinds maanden met herhaling en nadruk om een schriftelijk contract verzocht is, tot heden door niemand een dergelijk document ontvangen of geteekend is, waardoor dus ook een eventueel juridisch argument vervalst. Ik moet er daarom nogmaals op wijzen, dat de geheele equipe in de overtuiging naar Frankrijk is vertrokken, dat zij ten snelste gerepatriëerd zou worden, waarbij het een ieder persoonlijk vrij zou staan in Parijs bij de Missie, bij een anderen Staatsdienst of waar dan ook te solliciteeren. De meening bestond dus, dat bij aankomst in Parijs het ontslag uit den Repatriëringdienst automatisch zou zijn, en wel volgens de onder punt 2 genoemde modaliteiten.

Intusschen hebben de HH. D. Muhlrud, A. Nathans, H. Visser, A. Schwartz, A. Potsdammer en Mevr. A. Nathans—Oppenheim bij de Missie gesolliciteerd en zijn aangenomen. Terwijl de heer Teixeira de Mattos nog in onderhandeling is. Jappe Bakker heeft voor ontvangst van uw schrijven bij het B.V.O. (Bureau voor Onderzoek) gesolliciteerd en is daar aangenomen. Indien U alsnog van zijn diensten gebruik wenscht te maken, moge ik U verzoeken deze quaestie direct met het B.v.O. te willen regelen. Alle andere leden der equipe verzoeken met de meeste klem om gerepatriëerd te worden.

Hedenmorgen is nu tusschen de HH. van Waveren, Knappert en mijzelf afgesproken, dat ik met den trein van 27 Juli naar Eindhoven zou vertrekken, teneinde aldaar het geheele probleem met den Heer Ferwerda te bespreken. In afwachting van zijn beslissing is de Missie niet bereid 17 leden der equipe te repatriëeren, t.w. het zestal dat in dienst der Missie kwam, verder Jappe Bakker, J. Poons, E. Kranenburg, semi-arts M. Frenkel en zuster P. Mok, evenals een door mij aan te wijzen zestal personen die voor Maj. Wijnbergen gereserveerd zouden moeten worden. Deze menschen zouden minstens tot 31 Juli en eventueel langer in Ris Orangis moeten blijven, waarvan de met name genoemden ter beschikking van de Missie. De andere leden, totaal 11 in getal, zouden den 27sten gerepatriëerd worden met uitbetaling van een maand salaris.

Hoewel ik tegen dit voornemen uitdrukkelijk moet protesteeren, daar deze schikking naar mijn weten tegen alle door Dr. P. D. gemaakte afspraken indruischt, hebben zich terstond vrijwilligers bereid gevonden althans in Ris te blijven in afwachting van de beslissing van den Heer Ferwerda, om te voorkomen, dat de repatriëring van de andere 11 leden eveneens vertrappt zou worden. Het repatriërende elftal bestaat uit de HH. Brandon, Dreese, Laufer, Fajgenbaum, Stofkooier, Content, Neter, Gelderblom, Kattenburg en het echtpaar Hurwitz. Vrijwel al deze menschen zijn gehuwd, terwijl hun vrouwen en kinderen dezer dagen uit Zwitserland gerepatriëerd zouden worden.

Ik heb er goede nota van genomen, dat U den Heer Nathans toegestaan hebt heen en weer naar Holland te gaan en ik zal het zeer op prijs stellen indien hij mij en het repatriërende gedeelte naar Eindhoven zou kunnen vergezellen.

De laatste zinsnede in Uw brief heb ik met eenige verwondering ter kennis genomen. Hierop kan ik slechts constateeren, dat mijn geheele optreden in Parijs op verzoek en in naam van Dr. P. D. geschiedt.

Met de meeste hoogachting
Equipe de secours Genève
(w.g.) PRINS,
Plaatsvervangend leider.

Copie aan:

Reg. Comm. Ferwerda
Maj. Wijnbergen
Maj. Polak Daniëls
Ned. Ambassade Parijs.

MINISTERIE
VAN SOCIALE ZAKEN

's-Gravenhage, 1 Sept. 1945.

*Den Heer Dr. A. Polak Daniëls,
c/o Consulat de Suède, Prague.*

Hooggeachte Heer Polak Daniëls,

Het deed mij bijzonder veel genoegen Uw brief van den 22en Juli te ontvangen en daaruit van Uw wederwaardigheden en werkzaamheden te vernemen. Ik merk, dat U daarbij, zooals zoo dikwijls voorkomt, met moeilijkheden en teleurstellingen te kampen hebt gehad, ook in het contact met landgenooten, maar tenslotte zit U dan toch temidden van belangrijk werk.

Ik heb zoo spoedig mogelijk moeite gedaan om het vliegtuig te krijgen, waarvoor U toestemming had ontvangen en heb nu ook mededeeling gekregen, zij het veel later dan ik gehoopt had, dat een toestel beschikbaar is gesteld. Ik hoop, dat deze zaak nu loopt.

Onlangs heb ik het genoegen gehad met Uw vrouw kennis te maken. Zij heeft ook heel wat avonturen met U doorgemaakt.

Bij ons thuis is alles goed. Ondanks veel gevaren is mijn gezin er tenslotte ongeschonden afgekomen.

Met hartelijke groeten van allen
Hoogachtend,
(w.g.) W. DREES.

BIJLAGE 85

**Rapporten en brieven van de Nederlandse ambassadeur te Moskou over repatriëring van Nederlanders uit Rusland
en door dit land bezette gebieden**

(Overgelegd door C. baron van Breugel Douglas)

DOCUMENTATIE

betreffende voorzieningen van de Ambassadeur te Moskou inzake de repatriatie van Nederlanders uit Oost-Europa (1943—1945) afkomstig van C. baron van Breugel Douglas, oud-ambassadeur der Nederlandse Regering in de U.S.S.R.

Bericht van Hr. Ms. Ambassadeur te Moskou aan Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 22 Maart 1944, No. 412/36 (Vertrouwelijk) betreffende stappen ondernomen bij de Sovjet-Regering inzake de repatriëring van bevrijde Nederlanders

(Uittreksel)

Met verwijzing naar mijn schrijven van 21 Februari 1944, No. 251/22, en onder bevestiging van mijn telegram van heden, heb ik de eer Uwe Excellentie hiernevens over te leggen een vertaling van de brief van de heer Dekanosoff d.d. 10 dezer en een afschrift van mijn antwoord daarop.

Ter nadere toelichting van het reeds berichte, moge ik vermelden dat ik, in aansluiting op de in bovenaangehaald schrijven vermelde stappen, deze kwestie nog uitvoerig heb besproken met de ten deze competente heer Dekanosoff, Adjunct-Volkscommissaris voor Buitenlandse Zaken. Aan de hand van de te mijner beschikking gestelde fragmentarische inlichtingen over de betrokken Nederlanders (aantal, standplaats, godsdienst e.d.) heb ik zijn aandacht gevestigd op het urgente karakter van Uwer Excellentie's verzoek en nog eens met hem alle argumenten onder het oog genomen, welke voor een tijdige voorbereiding van de gewenste maatregelen konden pleiten. De heer Dekanosoff toonde zich niet afwijzend, maar vroeg dadelijk om meer preciese gegevens over de betrokkenen, zonder welke te vrezen is, dat hij van het nut van de door Uwe Excellentie beoogde speciale missie moeilijk zal zijn te overtuigen, althans zolang het aantal bevrijde Nederlanders onbeduidend blijft. Ik kreeg de indruk, dat hij de gronden, waarop Uwer Excellentie's voorstel is gebaseerd, nog te vaag vond om daarvoor het door oorlogsinspanning reeds zwaar belaste administratief apparaat in beweging te brengen.

Intussen ware in het oog te houden, dat de Sovjet-autoriteiten zich weinig mededeelzaam tonen ten aanzien van hare Westerse bondgenoten. Daarbij doet zich ook een ander bezwaar voor, namelijk de omstandigheid, dat de Duitse troepen in hunne terugtocht alle bruikbare krachten medevoeren. De heer Dekanosoff bevestigde mij, dat dit het geval was wat betreft de Russische bevolking en dat het alleen degenen waren, die kans zagen te ontsnappen, die men terugvond. Zo kan dus met enige zekerheid worden aangenomen, dat de Duitsers het mogelijke zullen doen om te voorkomen, dat de Nederlanders achterblijven en in handen van het Rode Leger vallen. Tevens ware te bedenken, dat de betrokken Nederlanders betrekkelijk weinig talrijk, over het gehele front verspreid en waarschijnlijk met andere nationaliteiten vermengd zijn, zodat zij eerst achteraf, na gevangenneming en concentratie, als zodanig te identificeren zullen zijn. Dat bij voorbaat voorzorgsmaatregelen voor hunne persoonlijke veiligheid zouden kunnen worden genomen, is dan ook om voor de hand liggende redenen uitgesloten te achten.

Dat zij in grote getale zouden worden „afgemaakt”, zoals wordt gevreesd door de uit Duitsland ontsnapte Nederlander, bedoeld in Uwer Excellentie's schrijven van 8 December 1943, Afdeling Diplomatieke Zaken, No. 8044 Geheim Archief/195, is daarentegen geenszins waarschijnlijk, althans indien daarmede wordt bedoeld, dat de Russische troepen deze lieden opzettelijk zullen vermoorden. Die mededeling wijst veel meer op een paniekstemming onder de betrokkenen in Duitsland. Zoals ik reeds berichtte, is het voor de Geallieerde autoriteiten uiterst moeilijk om inlichtingen in te winnen over de wijze, waarop krijgsgevangenen hier behandeld worden. De enkele gegevens, waarover wij beschikken, wijzen echter op een strenge, maar correcte, behandeling. In mijn telegram van (datum) December 1943 heb ik reeds enige inlichtingen daarover verschaft, welke wat

het betrokken gevangenenkamp betreft van een betrouwbaar Brits deskundige afkomstig zijn. Deze indrukken worden ook door de waarnemingen van andere deskundigen bevestigd, zodat wij kunnen aannemen, dat indien de betrokken Nederlanders de overgang van de vuurlinie overleven, zij een redelijke kans krijgen op een menselijke of althans als zodanig bedoelde, behandeling van de zijde van de Sovjettroepen.

Uit mijn reeds vermeld telegram van (datum) December 1943 blijkt voorts, dat voor zoveel wij hier hebben kunnen nagaan de krijgsgevangenen volgens hun nationaliteiten worden ingedeeld. In dat geval zou het met de medewerking van de Sovjet-autoriteiten betrekkelijk gemakkelijk, althans doenlijk, moeten zijn een opgave daarvan te verkrijgen voor het door Uwe Excellentie beoogde doel van concentratie, politieke identificatie en opzending naar Engeland voor militaire dienst. Of deze medewerking zal worden verleend is dus nu de vraag en staat in de gegeven omstandigheden nog geenszins vast. Precedenten zijn niet voorhanden, zelfs niet in de vorm van enige belangstelling voor dergelijke vragen.

Anderzijds spreekt het vanzelf, dat onzerzijds ook wat onmogelijk schijnt moet worden ondernomen voor deze landgenoten. Ik heb dan ook gemeend ons verzoek te moeten handhaven en heb daartoe in mijn schriftelijk antwoord aan de heer Dekanosoff mijn reeds berichte argumenten in het kort bevestigd, met het verzoek mij tevens op de hoogte te willen houden van alle verdere inlichtingen, die over de betrokken Nederlanders mochten binnenkomen.

Ik blij natuurlijk mijn aandacht op deze aangelegenheid gevestigd houden, waarop ik ook verder zal blijven aandringen.

Intussen houd ik mij aanbevolen voor zo mogelijk spoedige toezending van het in mijn telegram van (datum) Maart 1944 aangevraagde materiaal.

De Ambassadeur,

(get.) C. VAN BREUGEL DOUGLAS.

Bijlage ad Moskou No. 412/36 van 22 Maart 1944

Vertaling.

COMMISSARIAT DU PEUPLE POUR
LES AFFAIRES ETRANGERES.

Moscou, le 10 mars 1944.

*Monsieur Casper van Breugel Douglas,
Ambassadeur Extraordinaire et Plénipotentiaire des Pays Bas en U.R.S.S.,
Moscou.*

Monsieur l'Ambassadeur,

En accusant réception de Vos lettres du 2 janvier et du 15 février de cette année, No. 6/1 et No. 226/14 respectivement, adressées au Commissaire du Peuple pour les Affaires Etrangères de l'Union des R.S.S. V. M. Molotoff, j'ai l'honneur de Vous informer que selon des informations reçues d'autorités compétentes le nombre des sujets néerlandais parmi les prisonniers de guerre de l'armée allemande ne dépasse pas 15 hommes qui s'étaient enrôlés volontairement dans l'armée allemande.

En ce qui concerne les civils parmi les sujets néerlandais amenés par les Allemands, aucun de ceux-ci n'a été trouvé dans les territoires de l'U.R.S.S. libérés par l'armée Rouge.

En vue de ce qui précède, la question de l'envoi d'une mission spéciale néerlandaise au front soviéto-allemand, soulevée dans Vos lettres, doit être considérée comme ne s'étant point présentée.

Veillez agréer, Monsieur l'Ambassadeur, les assurances de ma plus haute considération.

(signé) B. DEKANOSOFF.

Bijlage ad Moskou No. 412/36 van 22 Maart 1944.

Afschrift.

AMBASSADE ROYALE DES PAYS-BAS.

No. 407/25.

Moscou, le 20 mars 1944.

*Son Excellence Monsieur Dekanosoff,
Commissaire du Peuple adjoint pour les
Affaires Etrangères à Moscou.*

Cher Monsieur Dekanosoff,

J'ai l'honneur de remercier Votre Excellence de Son obligeante communication du 10 de ce mois, relative à l'envoi d'une mission spéciale néerlandaise ayant pour but l'identification des sujets néerlandais, tant civils que militaires, enrôlés de force par les autorités allemandes et libérés par l'Armée Rouge.

Votre Excellence a bien voulu me faire observer qu'à ce moment la question de l'envoi de cette mission ne se pose pas. Je voudrais cependant signaler à Votre Excellence qu'il est à prévoir que dans un avenir prochain cette question pourra devenir actuelle. Il est notamment évident qu'au fur et à mesure que l'Armée Rouge avancera en territoire occupé par l'ennemi le nombre des prisonniers qui tombera entre ses mains et des civils libérés par elle de l'esclavage allemand ira en augmentant et que parmi ses catégories pourra se trouver un nombre relativement élevé de sujets néerlandais.

Ces derniers ont été enrôlés généralement contre leur volonté et dans des buts inhumains, contrairement au lois de la guerre. Selon des informations provenant de territoire occupé par l'ennemi, reçues par le Gouvernement Néerlandais, ces victimes se trouvent réparties tant parmi les services allemands déjà signalés à Votre Excellence que dans des entreprises agricoles. Leur nombre s'élève à plusieurs dizaines de mille. Je viens de recevoir une nouvelle information qu'environ 350 sujets néerlandais se trouvent dans les environs de Rovaniemi et de Petsamo. Ceux-ci ont été assignés à la Luftwaffe — toujours dans les mêmes conditions de prétendu service volontaire — et sont vêtus en civil, avec brassard jaune portant l'inscription: „Im Dienst der Deutschen Wehrmacht". Les autres, dont j'ai déjà parlé, s'échelonnent tout au long du front jusqu'en Ukraine.

Dans ces circonstances j'estime que la libération des sujets néerlandais en question ne pourra pas manquer de devenir urgente dans un délai vraisemblablement rapproché et que leur nombre justifiera certaines mesures d'organisation préalables. Par conséquent j'ai l'honneur de prier Votre Excellence de bien vouloir prendre note de ce qui précède et intervenir auprès des autorités compétentes, afin que cette dernière question puisse dès à présent être envisagée.

Ainsi que j'ai eu l'honneur de faire savoir à Votre Excellence, le Gouvernement Néerlandais se tient prêt, de son côté, à faire le nécessaire en ce qui concerne l'identification, le transport immédiat pour service dans les unités militaires néerlandaises, ou toute autre mesure qui s'imposerait à l'égard des intéressés. Je serai reconnaissant à Votre Excellence de bien vouloir faire le nécessaire afin que je sois tenu au courant des décisions des Autorités Soviétiques à l'égard de cette question, ainsi que de tout nouveau renseignement relatif aux prisonniers de guerre néerlandais ou aux civils néerlandais libérés par l'avance de l'Armée Rouge.

Veillez agréer, cher Monsieur Dekanosoff, les assurances renouvelées de ma haute considération et de mes sentiments dévoués.

(signé) C. VAN BREUGEL DOUGLAS.

Bericht van Hr.Ms. Ambassadeur te Moskou aan de Minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 22 April 1944, No. 610/59, betreffende verdere stappen ondernomen bij de Sovjet-Regering inzake de repatriëring van bevrijde Nederlanders

(Uittreksel)

Met verwijzing naar mijn schrijven van 4 dezer, No. 500/42, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat ik 18 dezer de kwestie van de bevrijding van de zich in Duits bezet gebied bevindende Nederlanders wederom met de heer Dekanosoff heb gesproken.

Ik heb mij niet aan de indruk kunnen onttrekken, dat zijn belangstelling voor deze aangelegenheid nog gering was en dat hij trachtte tijd te winnen, o.a. door nadere, meer precieze, gegevens over de betrokken Nederlanders te vragen. In tegenstelling met de heer Molotov, die ik, zoals bericht, eerder over deze aangelegenheid had gesproken, gaf hij ook geen uitdrukkelijk blijk van bereidwilligheid mede te werken wanneer de omstandigheden zulks mogelijk zouden maken.

Het is natuurlijk mogelijk, dat de heer Dekanosoff zich niet bij voorbaat door toezeggingen wil binden en dat wanneer concrete voorzieningen mogelijk worden het nodige zal kunnen worden bereikt. Anderzijds heeft die houding bij mij de vraag doen rijzen, of daarbij geen politieke overwegingen een rol spelen. Gelijk ik reeds in ander verband heb bericht, staan deze laatste, wat betreft de vorming en erkenning van na-oorlogse regeringen in de bevrijde landen, thans hier zeer op de voorgrond. Het is dan ook mogelijk, althans niet uitgesloten, dat ook in het onderhavige verband met een aspect als dit zal moeten worden rekening gehouden (Nota:— Het was namelijk mogelijk, dat de Sovjet-Regering, door zich inzake de betrokken Nederlandse belangen terughoudend te tonen, de Nederlandse Regering ertoe wilde brengen rechtstreeks contact te zoeken met de nieuwe regeringen, die in de bevrijde gebieden, in het bijzonder Polen, werden gevormd. Dit is ook later inderdaad geschied — C.v.B.D.). Positieve aanwijzingen daarvoor zijn weliswaar nog niet voorhanden, doch ik heb gemeend, in mijn desbetreffende telegram, reeds nu de aandacht daarop te moeten vestigen.

Intussen maak ik van iedere gelegenheid gebruik om belangstelling voor de onderhavige aangelegenheid te wekken of althans de aandacht daarop te vestigen. In aansluiting op de hiervoren vermelde conversatie heb ik de heer Dekanosoff dan ook nader geschreven, om in antwoord op zijn vraag gegevens over te leggen, die ik aangetroffen heb in het Eindverslag van de Repatriëringscommissie, overgelegd bij Uwer Excellentie's schrijven van 17 Februari 1944, Bureau Na-oorlogse Vraagstukken, No. Doss. B 13 IV/3692/42.

Afschrift van mijn brief d.d. heden, No. 608/40, met bijlage, sluit ik volledigheidshalve hiernevens in.

De Ambassadeur,

(get.) C. VAN BREUGEL DOUGLAS.

Bijlage ad Moskou d.d. 22 April 1944, No. 610/59.

Afschrift

AMBASSADE ROYALE DES PAYS-BAS.

No. 608/40.

Moscou, le 22 avril 1944.

*A Son Excellence Monsieur Dekanosoff,
Vice-Commissaire du Peuple pour les
Affaires Etrangères à Moscou.*

Monsieur le Vice-Commissaire,

Dans le cours de notre conversation du 18 avril dernier, relative à la libération et le rapatriement des sujets néerlandais déportés par les Allemands, Vous m'avez demandé des renseignements supplémentaires à leur sujet.

Selon mes dernières informations, le nombre des sujets néerlandais en question dépasse ce que nous avons dit. Je me permets de Vous remettre ci-joint les chiffres pour les catégories non enrôlées dans les unités militaires allemandes, se trouvant dans les territoires indiqués.

Je saisis cette occasion pour Vous confirmer que cette question se trouve aujourd'hui au premier plan des soucis qui occupent le peuple néerlandais, tant en territoire néerlandais occupé par l'ennemi, que parmi mes compatriotes à l'étranger.

Le Gouvernement Néerlandais est en contact étroit avec les Autorités Alliées compétentes au sujet de la libération et du rapatriement de ces victimes du nazisme. Aussi j'espère pouvoir compter sur Votre amicale collaboration dans cette question dès que le moment sera venu.

Veillez agréer, Monsieur le Vice-Commissaire, les assurances de ma haute considération et de mes sentiments dévoués.

(signé) C. VAN BREUGEL DOUGLAS

ANNEXE

Ambassade des Pays-Bas, Lettre No. 608/40, du 22 avril 1944

1. *Allemagne et territoires occupés par l'Allemagne*
(France et Belgique exceptées)

380,000 Ouvriers (parmi lesquels environ 4,000 étudiants réduits en esclavage)

15,000 Juifs

6,500 Prisonniers de guerre néerlandais

2. *Pologne et territoires voisins*

67,000 Ouvriers et Paysans

70,000 Juifs

2,500 Prisonniers de guerre néerlandais

Uittreksel van berichten van Hr. Ms. Ambassadeur te Moskou aan de Minister van Buitenlandse Zaken, tot 1 Juli 1945, houdende algemene inlichtingen over de omstandigheden, waarin de repatriëring van bevrijde Nederlanders uit de Sovjet-zône heeft plaatsgevonden

(Vertrouwelijk)

Sedert mijn aankomst in de Sovjet-Unie, September 1943, heb ik mijn voorzieningen en bevindingen inzake het repatriatie-vraagstuk aan de Minister van Buitenlandse Zaken bericht.

Begin Juli 1945 kon aan de hand van deze berichten de positie als volgt worden samengevat.

1. *Contact met de Sovjet-autoriteiten.*

De ter zake competente autoriteit te Moskou was een instelling, genaamd Commissie voor Repatriatiezaken, die rechtstreeks ressorteerde onder het Sovnarkom (Sovjet-Regering). Aan het hoofd daarvan stond de Kolonel-Generaal F. L. Golikov, als gedelegeerde van de Sovjet-Regering. Deze commissie was ook competent inzake de door de Westerse bondgenoten bevrijde Sovjet-staatsburgers.

Het contact van de commissie met de betrokken Geallieerde zendingen (zijnde zowel de Ambassaden als de Militaire Missies en Rode Kruis-vertegenwoordigers) werd door de genoemde Kolonel-Generaal onderhouden, doch was in de praktijk niet altijd eenvoudig. De Chef van een der Geallieerde Militaire Missies zeide mij, dat hij na wekenlang aandringen nog niet erin was geslaagd in persoonlijk contact met hem te komen; alle gedachtenwisselingen werden zoveel mogelijk door intermediaire instanties geleid, meestal door tussenkomst van de Luitenant-Generaal Golubiev, die als Chef van de Staf aan de commissie was verbonden. Dit kon uiteraard tot vertraging of misverstand aanleiding geven.

Volgens de betrokken buitenlandse vertegenwoordigers waren deze generaals over het algemeen niet geneigd zelfstandig op te treden. Wanneer bij wijze van uitzondering rechtstreeks persoonlijk contact tot stand kwam, bleef het gesprek veelal beperkt tot een monoloog, want de generaals zouden niet bevoegd zijn geweest dadelijk uitsluitel te geven: zij beloofden gewoonlijk de boodschap te zullen bestuderen of verwezen naar andere instanties, die dan later weer op hare beurt zich incompetent verklaarden en naar de oorspronkelijke instantie terugwezen.

Deze omzichtige behandeling van zaken heeft in zekere opzichten zich voorgedaan bij gelegenheid van de aanwezigheid te Moskou van de groep Nederlanders onder de leiding van Luitenant van Hootigem. Het kwam erop aan gedaan te krijgen, dat deze groep, bestaande uit een 20-tal personen, naar Odessa werd gedirigeerd, en vooral ervoor te zorgen, dat de betrokkenen niet volgens het oorspronkelijke plan der betrokken Sovjet-autoriteiten werden gestuurd naar Moermansk aan de Poolzee, waar zij in het gunstigste geval langere tijd waren zoekgeblijven. In dit bijzondere geval echter is de hier beschreven werkwijze van de autoriteiten tot mijn profijt uitgevallen, want ten gevolge daarvan heb ik mij ten slotte erop kunnen beroepen contact met de competente autoriteiten te hebben verloren, hetgeen ik rechtstreeks, in een persoonlijke brief, aan de heer Molotov in het Kremlin heb bericht, met het verzoek te willen toezien, dat de nodige maatregelen werden genomen voor evacuatie naar Odessa, dat op dat ogenblik de aangewezen evacuatie-haven was. Dit laatste is daarop onmiddellijk geschied, als bij toverslag zelfs; het gezelschap is zonder meer naar Odessa vervoerd en ook bijzonder gastvrij behandeld.

In dit bepaalde geval heeft de démarche dus het gewenste resultaat gehad en heeft de medewerking van de Sovjet-Regering zelfs niet te

wensen gelaten. Als regel echter zijn dergelijke noodmaatregelen niet op hun plaats en bleven de Geallieerde vertegenwoordigers gewoonlijk aangewezen op de medewerking van ondergeschikte instanties, zoals de Adjunct-Volkscommissarissen en repatriatie-generaals, wier tempo minder vlot was, omdat de zaken dan een ingewikkeld, grotendeels onzichtbaar, administratief raderwerk moesten doorlopen, wat uiteraard veel tijd kon in beslag nemen.

De omstandigheden uit hoofde van de oorlog, waarin de Sovjet-Regering handelde, waren echter verre van gemakkelijk, waarmee dus bij de beoordeling van deze aspecten van de zaak moet worden rekening gehouden. In de praktijk kwam ook meestal, zij het na geduldig aandringen, het nodige tot stand.

2. *Administratieve voorzieningen inzake repatriatie.*

Bij mijn aankomst te Moskou (11 September 1943) heb ik het vraagstuk der repatriatie dadelijk aanhangig gemaakt bij de Sovjet-Regering in mijn mondelinge gedachtenwisselingen. Op 2 Januari d.o.v. heb ik de eerste schriftelijke stap ondernomen en intussen heb ik de zaak zowel mondeling als schriftelijk verder behandeld.

Als resultaat hiervan heb ik in April 1944 van de heer Molotov de mondelinge verzekering gekregen, dat, zodra de zaak actueel zou worden, wij op de volste medewerking van zijn regering zouden kunnen rekenen. Maar ook na deze verklaring heeft een tijdlang het antwoord der behandelende instanties op mijne concrete vragen geluid, dat de zaak „nog niet actueel was”.

Later hebben Britten, Amerikanen, Fransen, Noren en Belgen démarches in dezelfde zin ondernomen of vervolgd, aanvankelijk eveneens zonder zichtbaar resultaat, alhoewel toen reeds duidelijk was, dat de zaak ieder ogenblik actueel kon worden.

Het is eerst toen de Sovjet-legers binnendrongen en de betrokken krijgsgevangenen en gedeporteerden in grote getale vrijkwamen, dat ertoe is overgegaan concrete voorzieningen te treffen (te Yalta met de Britse en Amerikaanse Regeringen ondertekende overeenkomst van 11 Februari 1945; instructies ten behoeve van de niet door deze overeenkomst gedekte nationalen e.d., waarover uitvoerig aan de Nederlandse Regering is bericht).

Toen de kwestie aldus actueel was geworden, heeft de Sovjet-Regering ook daadwerkelijk gevolg gegeven aan het dezerzijds verzoek om Nederlanders, die als zodanig werden geïdentificeerd, te doen evacueren. Dit is geschied eerst over Odessa, met de medewerking van de Britse Militaire Missie, die mij op staande voet toezegde de Nederlanders op gelijke voet met de Britten te doen evacueren (Voor bijzonderheden zie mijn desbetreffende verklaringen voor de Enquête-commissie op 19 Januari 1950). Later, met ingang van 15 Juni 1945, is met het oog op de ineenstorting van het Duitse front deze route komen te vervallen en heeft de repatriatie van de Nederlanders over land kunnen plaatsvinden.

3. *Materiële aspecten van de repatriatie.*

Ook in het gunstigste geval waren de materiële omstandigheden van de repatriandi uiterst moeilijk. Hunne evacuatie vond plaats in gebieden, die verwoest waren door de optrekkende en terugtrekkende Duitse legers en de krijgsvruchtelingen in het algemeen. Sanitaire en medische faciliteiten waren nauwelijks voorhanden en meestal zeer primitief. Daarbij stak ook de voedselpositie scherp af bij de toestand in het Westen, waar regelmatige aanvoer uit niet-geteisterde gebieden gewoonlijk mogelijk was.

Bezwaren als deze waren ook niet gemakkelijk te verhelpen. Hulpverlening ter plaatse door externe instanties was gedurende de krijgsvruchtelingen vanzelf uitgesloten. In de Odessa-periode werden Geallieerde officieren en vertegenwoordigers van humanitaire instellingen alleen te Odessa toegelaten; als regel mochten zij niet verder. Dat is ook later het geval geweest in Polen, althans aanvankelijk, waar bijvoorbeeld Amerikaanse officieren en Rode Kruis-vertegenwoordigers, die tot Warschau en Lublin waren doorgedrongen, daar langere tijd werkloos zijn moeten blijven, omdat zij geen permissie kregen zich buiten de genoemde plaatsen te bewegen. Nochtans heeft de Poolse Regering zich betrekkelijk vlot getoond met het verstrekken van reisvergunningen, terwijl zij ook, al naar gelang de uiterst benarde omstandigheden overzichtelijker werden, waardeerbare faciliteiten heeft verleend voor het opsporen van Geallieerde nationalen.

Zo kon het voorkomen, dat, naast geestdriftige beschrijvingen van hartelijke onthalen door de plaatselijke bevolking, ook klachten werden vernomen over de omstandigheden, waarin de verzorging van de bevrijden plaats vond. Doch in deze is het geoorloofd te veronderstellen, dat de plaatselijke bevolking en autoriteiten aan deze gasten het beste gaven, waarover zij beschikten, en waar mogelijk hare eigen magere oorlogsrantsoenen met hen deelden. Wat in deze te kort schoot, was gewoonlijk te wijten aan oorlogsomstandigheden, waaronder de bevolking zelf nog het meeste te lijden had.

4. Resultaten der repatriatie-maatregelen.

Blijkens de rapporten der Britse repatriërings-officieren te Odessa zijn over deze route ongeveer 1200 Nederlanders geëvacueerd. Volledige en gedetailleerde opgaven daarvan zijn geregeld te mijner kennis gebracht en ook te Londen ter beschikking gesteld van de Nederlandse Regering.

Na 15 Juni 1945 heeft de repatriatie van Nederlanders rechtstreeks over land plaatsgevonden. Contrôle daarop en de nodige hulpverlening moesten uiteraard in het eigenlijke evacuatie-gebied plaatsvinden, met uiteindelijke contrôle aan de Nederlandse grens.

(Nota. — Blijkens de gegevens, die te mijner kennis zijn gekomen, moeten de meeste Nederlanders inderdaad langs deze beide routen zijn gerepatriëerd. Over het totale aantal gerepatriëerden en de categorieën, waarvan kan worden aangenomen dat zij niet zijn weggekomen, heb ik een en ander vermeld bij mijn verhoor door de Enquête-commissie op 19 Januari 1950 — C.v.B.D.)

Bericht van Hr. Ms. Ambassadeur te Moskou aan de Minister van Buitenlandse Zaken, dd. 12 Juli 1945, No. 2141/165 (Vertrouwelijk), houdende bijzonderheden over de omstandigheden, waarin de repatriatie van een groep Nederlanders heeft plaatsgevonden

(Uittreksel)

In antwoord op de vragen, die door Uwe Excellentie worden gesteld met betrekking tot de repatriatie van de Luitenants van Aken, Bergwerf, Bruinier en Fabius, heb ik de eer Uwe Excellentie het volgende mede te delen:

1. Op 1 April 1945 werd ik nopens het bestaan van deze groep Nederlanders ingelicht door een boodschap, die mij werd overgebracht door de Britse Militaire Missie alhier, waarmede ik voor zaken als deze in voortdurend contact ben. Die boodschap was afkomstig van Britse krijgsgevangenen en bracht te mijner kennis, dat de bedoelde personen (namen grotendeels verminkt) zich te Czestochowa bevonden en niet erin slaagden met de Nederlandse autoriteiten in verbinding te komen. Van de aanwezigheid van andere Nederlanders werd in die boodschap geen melding gemaakt.

2. Van de bedoelde landgenoten heeft mij geen ander bericht bereikt dan de voormelde boodschap en een tweetal telegrammen, die hieronder worden behandeld.

3. Wat de door mij ten behoeve van deze landgenoten ondernomen stappen betreft, zo meen ik, wat betreft de meer algemene voorzieningen mijnerzijds, waarvan zij hebben geprofiteerd, korthedshalve te kunnen verwijzen naar de berichten, waarin zowel die voorzieningen, als de plaatselijke omstandigheden, waarin deze zijn tot stand gebracht, uitvoerig worden uiteengezet.

4. Wat de ten behoeve van deze groep getroffen bijzondere voorzieningen betreft, diene het volgende:

a. Na ontvangst van de boodschap van de Britse Militaire Missie heb ik de gebruikelijke stappen ondernomen bij de Sovjet-Regering om het gezelschap te doen dirigeren naar Odessa, dat op dat ogenblik de aangewezen evacuatiehaven was. Daarvan is Uwe Excellentie trouwens reeds dadelijk telegrafisch op de hoogte gesteld.

b. Op 8 April d.o.v., dus acht dagen later, ontving ik een telegram van Luitenant Bruinier, waaruit bleek, dat het gezelschap intussen te Czernowitz (in de Bukowina) was terecht gekomen. In dat verband teken ik terloops aan, dat de Sovjet-autoriteiten om redenen, die wij niet hebben kunnen doorgronden, op dat ogenblik inderdaad de neiging vertoonden om bevrijde Geallieerde krijgsgevangenen naar Czernowitz te dirigeren, in plaats van naar Odessa. In het onderhavige geval heb ik, na onderzoek van de mogelijkheden, op 12 April een nieuwe démarche bij de Sovjet-Regering ondernomen om de vermelde en andere landgenoten, die te Czernowitz waren vastgelopen,

naar Odessa te doen dirigeren. Aan dit verzoek is dadelijk gevolg gegeven.

c. Door de Britse autoriteiten, die te Odessa met de verschepping waren belast en mij geregeld op de hoogte hielden van de aldaar aangekomen Nederlanders, werd ik van hun aankomst verwittigd. Ook ontving ik uit Odessa een telegram van Luitenant Fabius, d.d. 7 Mei 1945, luidende:

„For the Ambassador. 820 Dutchmen among whom ten officers eagerly wait for their departure at Odessa. Please do everything to make them leave as soon as possible if necessary with transshipment at Naples or elsewhere — Fabius”

Op dat telegram antwoordde ik d.d. 8 Mei 1945 als volgt:

„Thanks information. Alle necessary measures for repatriation Netherlands subjects already fully provided for. In all cases repatriation Netherlands subjects should follow automatically after arrival Odessa that is as soon as shipping facilities organized by interallied authorities permit who keep me informed — Netherland Ambassador 1392”.

d. Wat de verzorging te Odessa betreft, zo kan met de betrokkenen worden betreurd, dat aldaar geen Nederlands repatriërings-officier aanwezig heeft kunnen zijn om hen voor te lichten en te vertroosten, doch de ervaring heeft geleerd, dat de evacuatie van deze Nederlanders ook zonder de aanwezigheid van een Nederlands repatriërings-officier naar wens is verlopen. Voor de ter zake getroffen maatregelen, welke de strekking hadden de Nederlanders zoveel mogelijk op gelijke voet met de Britten te doen behandelen, worde wederom verwezen naar de betreffende berichten; daaruit blijkt dat Admiraal Archer, Chef van de Britse Militaire Missie in de Sovjet-Unie, en Generaal Younger, vertegenwoordiger van het Britse Rode Kruis alhier, in deze met grote hulpvaardigheid hunne medewerking hebben verleend. Op mijn verzoek hebben zij het kamp van de Nederlanders geregeld doen bezoeken door hunne vertegenwoordigers, zodat ik alle nodige inlichtingen heb ontvangen niet alleen over de behandeling van de betrokken Nederlanders, maar ook over hunne houding en stemming. Zo hebben Generaal Younger — die in de laatste oorlog in Nederland was geïnterneerd en bijzondere sympathie voor onze landgenoten aan den dag legde — en mevrouw Churchill, die te Odessa op inspectie was, ook het kamp in kwestie zelf bezocht en van hunne belangstelling blijk gegeven.

Dank zij de getroffen maatregelen zijn alle betrokken Nederlanders, ten getale van ongeveer 1200, op gelijke voet met de Britten verscheept en tijdig weggekomen, ook al hebben zij evenals deze laatsten ieder op zijn beurt moeten wachten. Naar verluidt zouden Fransen, Belgen en andere nationalen ten getale van meer dan 10.000, bij gebreke aan concrete voorzieningen hebben moeten achterblijven toen de verschepping is stopgezet, waardoor op andere wijze in hunne repatriëring is moeten worden voorzien.

Tot zover antwoord op de gestelde vragen. Uwe Excellentie zal daaruit ontwaren, dat de daarin vermelde omstandigheden weinig verschillen van de overige door ons en andere continentale geallieerden opgedane ervaring. De ervaring van de heer van Aken c.s. bewijst ook wederom hoe moeilijk het is voor de betrokken repatriandi om zich rekenschap te geven van de omstandigheden, waarin hunne repatriatie wordt verzorgd.

Mede met het oog daarop, zou ik willen in overweging geven de voorzieningen in kwestie volledig ter kennis te brengen van alle Nederlandse autoriteiten, die met repatriatie-aangelegenheden te maken hebben of daarin belang stellen. Aangezien de meeste repatriandi naar Nederland worden overgebracht, geldt dat in het bijzonder voor de betrokken autoriteiten in Nederland. Ik heb mij veroorloofd Uwe Excellentie heden in die zin te seinen.

De Ambassadeur,

(get.) C. VAN BREUGEL DOUGLAS.

